

تفسیر خیر کثیر

پستو ترجمہ

تفسیر ابراہیم کثیر

مصنف
حافظ محمد الیزا احمدی، عمیر بن کثیر الہاشمی

المترجم
۱۷۶۲ھ ہجری

پستو ترجمہ

مولانا شاہ فیصل علی صاحب دہلوی، صاحب قاری، ازبکستان

اضافہ شکر علی، مولانا شاہ کمال، پاکستان

پستو ترجمہ

تفسیر خیر کثیر

پشتو ترجمہ

تفسیر ابن کثیر

مؤلف: حافظ عماد الدین اسماعیل بن عمر بن ابن کثیر الدمشقی المتوفی ۷۷۴
هجری

مترجمین: مولانا شاہ فیصل فاضل وفاق المدارس، امداد العلوم،
وعبدالکریم صدیقی وقاری امیر نواز

جلد نمبر ۶

تسهیلات از شاہ فیصل

① د قرآنی آیاتو نو تکی پہ تکی اور وانہ ترجمہ

② دا حادیثو تخریج

③ د فقہی مسئلو کنبی مسلک حنفی وضاحت

④ مناسب عنوانات ور کول

خورو نکی

فیصل کتب خانہ محلہ جنکی پینور

موبائل نمبر ۹۱۸۳۵۰۹۱۹۰۳۲۱۹۰

د چاپ حقوق صرف ناشر سره محفوظ دي

د کتاب نوم : تفسير خير كثير ترجمه تفسير ابن كثير
مؤلف: حافظ عماد الدين اسماعيل بن عمر بن كثير الدمشقي المتوفى ٧٧٤
هجري

خوړونكي : فيصل كتب خانه محله جنگي
موبائيل نمبر ٩١٨٣٥٩١٩٠٣٢١٩٠

د ملاويدو پټي :- د فيصل كتب خانې نه سوا

مكتبه روغانيول جلال آباد

مكتبه رحيمي خوست

نعمت كتب خانه كابل

انتشارات علامه تفتازاني هرات وكابل

صداقت كتب خانه قندهار وكابل

قدرت كتاب فروشي كابل بنار

علمي كتب خانه كورديز

مكتبه علميه اكوره ختك

ديني كتب خانه تيمر كوره

فلاح كتب خانه جلال آباد

مكتبه فرديه خوست

ديوبند كتب خانه خوست

جديد رشديه كتب خانه كابل

مكتبه نواجه عبدالله انصاري غزني

مكتبه نعمانيه غزني

مكتبه رحمانيه قندهار

امير حمزه كتب خانه قندهار

صفحة نمبر	عنوانات
۲۴	د قرآن پاک عظمت او دلیل عقلی او زجر:
۲۴	د مشرکانو په شرک باندې د دلیل مطالبه:
۲۷	د مشرکان سرکشی او اعتراض او د اعتراض جواب:-
۲۷	چاته یقینی جنتنی یا یقینی دوزخی وئیل نه دی پکار:-
۲۹	د سرکشی او تکبر مذمت:-
۲۹	د شاهد نه مراد څه دی؟:-
۳۱	د مور پلار د حقوقو بیان:-
۳۲	د حمل کمه نه کمه موده شپږ میاشتې کیدیشی
۳۳	د ابن عباس <small>رضی اللہ عنہما</small> مذهب:-
۳۳	د څلویښتو پښتو اتیاؤ نوی کالو والا مسلمان:-
۳۳	د نیک عمله مؤمن دعا:-
۳۷	د ناقرمانه اولاد مور پلار سره سلوک:-
۳۷	قیامت کښې به هر چاته خپلو کړو پوره پوره بدله ملاویرې:-
۳۹	د احقاف معنی:-
۳۹	آخر د الله تعالی عذاب په دوی راغلو:-
۳۹	د قوم عاد د هلاکت متعلق یوه قصه:-
۴۰	د دوزخې ښکاره کیدو په وخت کښې د رسول کریم <small>صلی اللہ علیہ وسلم</small> حالت او دعا:-
۴۲	د قوم عاد واقعه کښې عبرت او نصیحت دې:-
۴۴	د جناتو حقیقت او د قرآن پاک او ریدل او دا چه حضرت نبی کریم <small>صلی اللہ علیہ وسلم</small> د جناتو هم نبی دې:-
۴۷	د جناتو په شپه رسول کریم <small>صلی اللہ علیہ وسلم</small> ته د دوی دراتلو خبر څنگه شوې وو او داو وقعه څو ځله واقع شوې وه:-
۵۰	د سواد بن قارب د ایمان قبولولو قصه:-
۵۱	د دلائل النبوة والاروايت:-
۵۴	د رسول کریم <small>صلی اللہ علیہ وسلم</small> انسانانو او جناتو دواړو ته رسول لیرلې شوې دې:-
۵۴	د راجح مذهب دلیل:-
۵۵	د جنت بیان او بل دلیل:-
۵۷	د زمکې او آسمان پیدائش پیدا کولو والارب د انسان په پیدا کولو هم قادر دې:-
۵۷	په کافرانو د قیامت ویره:-
۵۷	د دې دوه معنی دې:-
۵۸	د سورة قتال (یعنی سورة محمد) تفسیر
۵۹	د کافرانو نیک اعمال برباد دې:-
۶۰	جهاد او د جهاد څه احکام:-
۶۱	دا آیت مبارک منسوخ شوې دې که نه؟:-
۶۱	د جنگی قیدیانو سره د سلوک په باره کښې د امام اختیار
۶۱	مسلمک حنفی:-
۶۲	جهاد کښې حکمت او د مسلمانانو آزمینبت:-
۶۴	الله <small>تعالی</small> د مؤمنانو مددگار او د کافرانو نه دې:-

صفحه نمبر	عنوانات
٢٥	د مؤمن او كافر اصل ځانې :-
٢٦	آيا بد عمله او نيك عمله برابر كيدې شي :-
٢٧	دا نهرونه كوم ځانې دي ؟ :-
٢٧	په جنت كېنې څه دي ؟ :-
٢٩	د منافقانو بيان او هغوى ته رتبه :-
٢٩	د توحيد او استغفار بيان :-
٧٢	د جهاد نه مخ اړونكى منافق وي :-
٧٤	قرآن پاك كېنې غور و فكر ولې نه كوي :-
٧٥	د قرآن پاك د منكرينو د مرگ حالت :-
٧٥	د انسان ظاهر د باطن غماز وي :-
٧٧	گمراه كيدو والا هم خپل نقصان كوي :-
٧٩	د دنيا بې ثباتي او ناپايداري :-
٧٩	د سورة فتح تفسير :-
٨٠	د سورة فتح شان نزول او د حضرت نبى كريم ﷺ د عبادت حال :-
٨٠	صلح حديبه ته د فتح مبین ونيلو وجه :-
٨١	د صلح حديبه متعلق بل روايت :-
٨١	د دې پورته ايت مبارك شان نزول :-
٨٣	د صلح حديبه نتائج او اثرات :-
٨٤	د صلح حديبه او منافقانون اثرات ښكاره شو :-
٨٥	د صلح حديبه واقعه د احاديثو په رنړا كېنې :-
٨٥	د رسول كريم ﷺ بيعت اصل كېنې د الله ﷻ بيعت وو :-
٨٥	آيت مبارك كېنې بيعت ته مراد كوم بيعت دي :-
٨٦	بيعت الرضوان او دهغه سبب ذكر :-
٨٧	د عمر فاروق ﷺ اسلام مخكېنې وو او كه ددوى څوي ؟ :-
٨٨	آخر كار صلح :-
٨٩	د بيعت كوونكو فضيلت :-
٨٩	د حاطب ﷺ فضيلت :-
٩١	د منافقانو خيلې او بهانې :-
٩٢	د خبير غنيمت حديبه والو دپاره :-
٩٤	سخت جنگ كولو والا كوم يو قوم دي :-
٩٥	حديبه كېنې د كيكمر مباركه ونه او بيعت رضوان :-
٩٧	د معاهده حديبه دفعات او د مغانم كثير مطلب :-
٩٧	چې حق راشي نو باطل مغلوب شي ، د الله تعالى قانون دي :-
١٠٠	د مكې كفارو سره د جنگ كولو اصل وجه :-
١٠٢	دهغه احاديثو بيان چه په هغوى كېنې د حديبه قصه او د صلح واقعه ده :-
١٠٤	عثمان رضى الله مكې مكرمې ته استول :-

صفحہ نمبر	عنوانات
۱۰۴	د سہیل بن عمرو وفد:-
۱۰۵	صلح نامہ:-
۱۰۵	مدینہ منورہ نہ د وتلو پہ وخت کنبہ صحابہ کرامو خیال او ابو جندل واقعہ:-
۱۰۸	د ابو بصیر ؓ واقعہ:-
۱۱۱	د نبی خوب د وحی پہ شان وی :-
۱۱۱	د صلح حدیبیہ نہ پس د خیبر فتنہ:-
۱۱۳	طواف کنبہ رمل او ددی وجہ:-
۱۱۴	د صلح حدیبیہ اصل حکمت:-
۱۱۵	د نبی کریم ﷺ او صحابہ کرامو صفات :-
۱۱۶	پہ مخونو د علاماتو او تندو کنبہ د نور مطلب:-
۱۱۷	د صحابہ کرامو شان:-
۱۱۸	د آداب رسالت بیان:-
۱۲۰	د ثابت بن قیس قصہ:-
۱۲۱	مسجد نبی کنبہ آواز او چتوونکو تہ د عمر فاروق ؓ تنبیہ:-
۱۲۱	د آواز او چتولو کولو اصل وجہ:-
۱۲۲	د حضرت نبی کریم ﷺ د احترام لحاظ نہ ساتل بی عقلی دہ :-
۱۲۴	د خبر او اطلاع تحقیق کول ضروری دی :-
۱۲۶	میدان بدر کنبہ د صف بندگی پہ وخت کنبہ د رسول کریم ﷺ دعا:-
۱۲۷	بغاوت کفر نہ دے یاغیان ہم مومنان دی :-
۱۲۸	د ایت مبارک شان نزول:-
۱۲۸	د عدل اہمیت او فضیلت:-
۱۲۹	د خندا کولو او عیب لگولو نہ ممانعت:-
۱۳۰	د دی ایت مطلب او شان نزول:-
۱۳۱	د بدگمانی او عیب لگول:-
۱۳۱	د بدگمانی او غیبت متعلق احادیث:-
۱۳۲	تجسس او تجسس کنبہ فرق:-
۱۳۲	د غیبت ممانعت:-
۱۳۴	د دؤ بنحو د روزی قصہ:-
۱۳۵	د غیبت نہ د توبی طریقہ:-
۱۳۶	د فضیلت وقار معیار تقوی دہ:-
۱۴۰	اسلام او ایمان کنبہ فرق :-
۱۴۱	حقیقی او واقعی مؤمن خوک دی؟:-
۱۴۲	د سورة ، ق ، تفسیر ،
۱۴۲	د قرآن پاک د اووہ منزلبونو بیان :-
۱۴۳	قلت لها قفي فقالت ق :-
۱۴۵	د اللہ تعالیٰ د قدرت نمونہ:-

صفحہ نمبر	عنوانات
۱۴۲	دنیا نو تکذیب کولو والا قومونه تباہ شو :-
۱۴۲	د یو نبی تکذیب د ٔولو انبیاء کرامو تکذیب دې :-
۱۴۸	دالله ﷻ علم او قدرت دانسان د شارگ نه زیات نزدې دې :-
۱۵۱	دانسان گواه او نگران فربنسته :-
۱۵۲	قیامت کنبې د جهنم اعلان :-
۱۵۳	دجهنم الله ﷻ سره هم کلام کیدل :-
۱۵۳	دجهنم او جنت خپلو کنبې مکالمه :-
۱۵۷	د آسمان او زمکه پیدا کول اود یهودو د نظریاتو تردید :-
۱۵۷	نبی کریم ﷺ ته تسلی او د عبادت حکم :-
۱۵۹	دالله ﷻ یو حکم سره به قیامت راشی :-
۱۶۰	قیامت کنبې به ٔولو نه اول د نبی کریم ﷺ قبر مبارک شلیږی :-
۱۶۲	دسورة ذاریات د ابتدائی آیتونو بنائسته تشریح :-
۱۶۴	د قیام اللیل او دپشمنی فضیلت :-
۱۶۵	دتهجد کوونکو جنت :-
۱۶۸	دحضرت ابراهیم ﷺ د معززو میلمنو واقعه :-
۱۶۹	الحمد لله د شپږویشتمې پارې تفسیر ختم شو
۱۷۰	دابراهیم ﷺ د فرشتو نه سوال :-
۱۷۱	ایمان او اسلام :-
۱۷۲	د فرعون د قوم انجام :-
۱۷۲	د قوم عاد انجام :-
۱۷۳	د قوم ثمود انجام :-
۱۷۳	دالله جل شانہ قدر تونه :-
۱۷۵	رسولان په دروغه او گنډلې شو :-
۱۷۵	انسانان او جنات د عبادت دپاره پیدا کړې شوی دی :-
۱۷۶	الله ﷻ د ٔولو نه بې احتیاج او ٔول مخلوق دالله ﷻ محتاج دې :-
۱۷۶	وړاندنو کتابونو کنبې دالله ﷻ کلام ابن آدم ته :-
۱۷۶	دسورة طور تفسیر چه دا مکى سورة دې
۱۷۶	د سورت تعارف :-
۱۷۸	دالله عذاب برحق دې :-
۱۷۸	دبیت المعمور ذکر :-
۱۷۹	بیت معمور باره کنبې د علی ﷺ قول :-
۱۷۹	بحر مسجد کوم دریاب دې؟ :-
۱۸۱	جنتیانو باندي نعمتونه :-
۱۸۳	د اهل ایمان اولاد :-
۱۸۴	دجنت نعمتونه :-
۱۸۴	جنت کنبې د جنتیانو یو بل سره خبرې اترې او ملاقات :-

صفحة نمبر	عنوانات
۱۸۶	کافرانو به پیغمبر ﷺ ته شاعر وئیلو :
۱۸۷	د توحید الوهیت او ربوبیت دلائل :-
۱۸۸	دمشركانو دعناد ذکر :-
۱۸۹	د الله جل شانہ تسبیح او د
۱۹۱	د سورة نجم تفسیر چه دا مکی سورت دې
۱۹۱	د سورت تعارف :-
۱۹۲	د ستورو قسم :-
۱۹۲	حدیث پیغمبری وحی ده :-
۱۹۳	د جبرئیل ﷺ شان :-
۱۹۴	نبی کریم ﷺ جبرائیل علیه السلام خو خله لیدلې وو :-
۱۹۴	دمعراج ذکر :-
۱۹۵	دې واقعہ کنبې د نبی کریم ﷺ حضرت جبرائیل علیه السلام په خپل صورت کنبې لیدل :-
۱۹۶	حضور نبی کریم ﷺ جل شانہ لیدلې دې که نه :-
۲۰۰	د سدرۃ المنتهی ذکر :-
۲۰۲	د لات عزی او منات ذکر :-
۲۰۴	د ذوالجلصه بت ذکر :-
۲۰۵	د بی ایمانه خلقو خبرې :-
۲۰۶	توله دنیا کنبې بادشاهت د الله جل شانہ دې :-
۲۰۶	واره گناهونه :-
۲۰۷	د الله ﷻ د وسیع مغفرت بیان :-
۲۰۸	خان ته نیک مه وانی :-
۲۰۹	د دین نه مخ اړولو والا :-
۲۱۰	یو کس به د بل چا بوج نه اوچتوی او ایصال ثواب مسئله :-
۲۱۱	د قرآن پاک وغیره نیکو اعمالو ثواب بل چاته ورکولې شی
۲۱۱	مسلك جنفی :-
۲۱۲	هم آخر به الله جل شانہ ته تگ وی :-
۲۱۲	د ژوند او مرگ مالک الله جل شانہ دې :-
۲۱۳	نبی کریم ﷺ نذیر راغلې دې :-
۲۱۴	قران پاک نه مخ مه اړوئی :-
۲۱۵	د سورة قمر تفسیر چه دا مکی سورت دې
۲۱۵	د سورت تعارف :-
۲۱۶	قیامت نزدې شوې دې :-
۲۱۷	د قیامت علامات :-
۲۱۹	میدان حشر طرفته تگ دې :-
۲۲۰	قوم نوح باندي عذاب :-
۲۲۰	ایا دا کشتنی چا لیدلې ده :-

صفحہ نمبر	عنوانات
۲۲۲	د قوم عاد سرکشی او په هغوی عذاب :-
۲۲۳	قوم ثمود باندي عذاب :-
۲۲۴	قوم لوط باندي عذاب :-
۲۲۶	قوم فرعون باندي عذاب :-
۲۲۶	کافران به شکست او خوری :-
۲۲۷	الله جل شانہ تقدیر جو رکرو :-
۲۲۸	د تقدیر انکار او دي مسئلہ کبني بحث گول :-
۲۳۰	هيخ يوه گناه وره مه گنرني :-
۲۳۱	د سورة رحمن تفسير
۲۳۱	تعارف د سورت :-
۲۳۲	د الله جل شانہ رحمتونه :-
۲۳۲	دنمر او د عرش د پردو درنړا اندازه :-
۲۳۲	د وني رحمت او د نجم معني :-
۲۳۳	د آسمان پيدائش :-
۲۳۳	زمکه او ميوي :-
۲۳۳	عمر فاروق ؓ ته د قصری خط او دهغه جواب :-
۲۳۴	د الله جل شانہ نعمتونه په دزوغه گنرل :-
۲۳۵	د انسان او جن پيدائش :-
۲۳۵	دوه سمندرونه او دي مطلب :-
۲۳۶	لولو او مرجان :-
۲۳۶	بحری جهاز او کشتی :-
۲۳۷	د الله جل شانہ نه سوا هر څه فنا کيدو والادي :-
۲۳۷	نول د الله جل شانہ نه غواړي :-
۲۳۹	جناتو او انسانانو ته خطاب :-
۲۴۱	هر کله چه آسمان او شليری :-
۲۴۱	پل صراط او د هغي کیفیت :-
۲۴۲	د جهنم د منبرو انجام :-
۲۴۳	د الله تعالی ويره درب انعام دي :-
۲۴۴	د جنت نعمتونه :-
۲۴۴	د جنت اوبه :-
۲۴۵	د جنتيانو بستري او تختونه :-
۲۴۶	د حورو د خاندانو سره د محبت حالت :-
۲۴۶	د حورو صفت :-
۲۴۹	د جنت شين دي :-
۲۴۹	د جنت ميوي :-
۲۴۹	د يهودو سوال او د هغي جواب :-

صفحہ نمبر	عنوانات
۲۵۰	دجنت فرشونہ او تکیہ گانہی:
۲۵۲	دسورة تعارف :-
۲۵۳	قیامت برحق دے:
۲۵۳	دقیامت ذکر:
۲۵۴	خلق به درے دلے شی :-
۲۵۴	دنیکو درجات:
۲۵۵	اللہ ﷻ نہ د فرشتو سوال:-
۲۵۶	جنت کنہی انعامونہ :-
۲۵۸	بہ حسابہ جنت تہ تلونکی :-
۲۵۸	د یو صحابی خوب اود نبی کریم ﷺ تعبیر:-
۲۵۹	د خوب تعبیر:-
۲۵۹	د جنتیانو د تختونو او فرشونو وغیرہ بیان:-
۲۶۰	دجنت میوی :-
۲۶۰	د یو صحابیہ خوب:
۲۶۱	طوبی خہ خیز دے:
۲۶۱	جنتی مارغان:
۲۶۲	د حور عین لفظ:-
۲۶۲	جنت دیہودہ خبرونہ پاک دے:
۲۶۳	دنیکو حال:
۲۶۳	جنتی ونے:
۲۶۴	دجنت سوری:-
۲۶۶	دجنت حوری:
۲۶۶	د جنت بارہ کنہی د ام سلمہ رضی اللہ عنہا تپوسونہ او د نبی کریم ﷺ جوابونہ:-
۲۶۷	جنت کنہی جماع شتہ کنہ:-
۲۶۹	جنتی لباس:-
۲۷۱	د دوزخیانو سزا:
۲۷۱	د جہنم د جہنمیانو د سزا وجہ:-
۲۷۲	د انسان پیدائش د اللہ ﷻ قدرت دے:
۲۷۴	د میوو پیدائش د اللہ قدرت دے:-
۲۷۴	اوبہ د اللہ ﷻ نعمت دے:-
۲۷۶	د دے پور تہ آیت مبارک خہ مطلب دے؟:-
۲۷۷	قرآن پاک دے ددبمن ملک تہ یونہ رے شی :-
۲۷۷	قرآن پاک حق دے:-
۲۷۹	د عالم ترع ذکر:
۲۷۹	د سعادت مند مقریینو د مرگی حالت:-
۲۸۱	د دے حکم پہ رکوع او سجده کنہی:-

صفحہ نمبر	عنوانات
۲۸۱	تفسیر د سورة حديد چي مدنی دي
۲۸۱	تعارف د سورت :-
۲۸۲	د الله جل شانہ تسبیح :-
۲۸۲	الله جل شانہ اول او آخر دي :-
۲۸۲	د اوده کیدو دعا :-
۲۸۳	د دي په تفسیر کنبی یو روایت :-
۲۸۵	د زمکی او آسمان پیدائش شپږو ورځو کنبی :-
۲۸۶	دا هر څه د الله ﷻ په اختیار او ملکیت کنبی دي :-
۲۸۸	په الله جل شانہ او په رسول a ایمان ر اوړی :-
۲۸۹	فضائل صحابه ز :-
۲۸۹	د قبل الفتح نه څه مراد دي؟ :-
۲۹۰	صحابه کرامو ته بد مه وانی :-
۲۹۱	ټول صحابه کرام ز عظیم دي :-
۲۹۱	الله جل شانہ صدقات زیاتوی :-
۲۹۳	د قیامت په ورځ د مومنانو بنځواو سپو د نور بیان :-
۲۹۴	د قیامت ورځ به مومنانو دپاره نور وی :-
۲۹۴	قبر څنگه ځانی دي؟ :-
۲۹۵	د دي دیوال نه کوم یو دیوال مراد دي؟ :-
۲۹۶	د الله تعالی جل شانہ ویره :-
۲۹۷	قران پاک باندي عمل او کړی :-
۲۹۹	د مومنانو درجات :-
۲۹۹	د شهیدانو روحونه :-
۳۰۱	دنیا عارضی او فانی ده :-
۳۰۲	جنت او جهنم دواړه انسان ته ډیر نژدې دي :-
۳۰۳	الله جل شانہ تقدیر اولیکلو :-
۳۰۵	پیغمبرانو باندي د معجزو نزول :-
۳۰۵	اوسپنه د الله جل شانہ نعمت دي :-
۳۰۷	دنوح ﷺ او ابراهیم ﷺ ذکر :-
۳۰۷	د عیسیٰ ﷺ ذکر :-
۳۰۸	انس ﷻ او رهبانیت :-
۳۱۰	اهل کتاب مومنانو دپاره دوچند اجر دي :-
۳۱۰	د عمر فاروق ﷻ د یهودی عالم نه سوال کول :-
۳۱۲	شان نزول اود حضرت خوله :-
۳۱۲	د خوله رضی الله عنها شان او حضرت عمر فاروق ﷻ :-
۳۱۴	د ظهار مسئله او د خوله k زیانی قصه :-
۳۱۴	د ظهار کفارہ :-

صفحة نمبر	عنوانات
۳۱۵	د حضرت سلمہ بن صخر <small>رضی اللہ عنہ</small> د ظہار واقعہ
۳۱۶	د ظہار تعریف:-
۳۱۷	ایلاء او ظہار پہ جاہلیت کنبی طلاق کنر لہ کیدل:-
۳۱۷	د وینخی نہ ظہار صحیح نہ دے
۳۱۷	مسلمک حنفی:-
۳۱۷	د کافر ظہار صحیح نہ دے
۳۱۷	مسلمک حنفی:-
۳۱۷	د ظہار متعلق د ائمہ اقوال:-
۳۱۸	د ظہار د کفارے نہ وړاندے جماع کول جائز نہ دی
۳۱۸	مسلمک حنفی:-
۳۱۸	پہ کفارہ د ظہار کنبی د غلام ایمان شرط دے کہ نہ؟
۳۱۸	مسلمک حنفی:-
۳۲۰	د اللہ تعالیٰ او د رسول اللہ <small>صلی اللہ علیہ وسلم</small> مخالفت مه کوئی:-
۳۲۲	د غور ایستنو متعلق ہدایات:-
۳۲۲	د یہودیانو سلام پہ نبی کریم <small>صلی اللہ علیہ وسلم</small> باندي:
۳۲۳	د دے آیت مبارک شان نزول څه دے؟:-
۳۲۴	د مجلس د آدابوتفصیل:-
۳۲۶	مانځه کنبی صفونہ درست کول:-
۳۲۷	مسجد نبوی <small>صلی اللہ علیہ وسلم</small> ته د دریو کسانو راتلو واقعہ:-
۳۲۸	د کتاب اللہ پہ وجه د مؤمنانو او چتوالی:-
۳۲۹	پیغمبر <small>صلی اللہ علیہ وسلم</small> سره غور ایستنی او د هغې احکام:-
۳۳۱	د منافقانو ذکر او د دوی سزا
۳۳۱	د منافقانو د دروغو قسمونه:-
۳۳۳	د اللہ تعالیٰ اور رسول اللہ د بنمنان به ذلیل وی
۳۳۳	مؤمنان د ټولونه زیات د اللہ تعالیٰ اور رسول اللہ سره مینه لری:
۳۳۵	﴿تفسیر سورة حشر﴾
۳۳۶	د بنونضیر تفصیلی واقعہ
۳۳۷	د ابی بن سلول او دده د ملگرو په نوم د قریشو خط:-
۳۳۸	د غزوه بنونضیر لندا قصه
۳۴۰	د بنو قریظہ د یہودو حالت:-
۳۴۲	د فنی تفصیل
۳۴۲	د فنی د مال حکم:-
۳۴۲	د میراث باره کنبی د عمر فاروق <small>رضی اللہ عنہ</small> فیصله:-
۳۴۴	د خالونو لگولو مذمت:-
۳۴۶	د مهاجرینو او انصارو فضائل
۳۴۷	د مهاجرینو او انصارو په حقله د عمر فاروق <small>رضی اللہ عنہ</small> فیصله:-

- ۳۴۷ دیوانصاری حبشی قصہ:
- ۳۴۸ دانصارو بل غت صفت:-
- ۳۵۳ دمنافقانوچالبازیانی
- ۳۵۳ دمنافقانو مثال:-
- ۳۵۴ دیوراهب واقعه.....
- ۳۵۴ دحضرت جریج واقعه.....
- ۳۵۵ دالله تعالیٰ نہ ویریدل.....
- ۳۵۶ دابوبکر صدیق ؓ خطبہ:
- ۳۵۸ دقرآن کریم عظمت.....
- ۳۵۸ مسجد نبوی کنبی د کھجوری د تنی فریاد:-
- ۳۵۹ دالله ﷻ د قدرت دلائل او صفات حسنہ:-
- ۳۶۰ دالله تعالیٰ اسماء حسنی.....
- ۳۶۱ دسورة حشر آخری دری آیتونہ:-
- ۳۶۲ مشرکانوسرہ دوستی مہ کوئی.....
- ۳۶۳ دحضرت حاطب ؓ دخط واقعه او درسول کریم ﷺ استاذی.....
- ۳۶۵ درسول کریم ﷺ مثالونہ:-
- ۳۶۸ حضرت ابراہیم ؑ یوہ بہترینہ نمونہ.....
- ۳۶۸ دابراہیم علیہ السلام دعاء:-
- ۳۷۰ ہدایت دالله تعالیٰ پہ لاس کنبی دی.....
- ۳۷۳ دمہاجر وبتخو از مینبت:-
- ۳۷۴ ددی آیت مبارک شان نزول او امتحان اخستلو طریقہ:-
- ۳۷۴ کافرانو سرہ درشتی کولو ممانعت:-
- ۳۷۵ کافرہ نکاح کنبی ساتل حرام دی:-
- ۳۷۷ دبشخونہ بیعت اوددی طریقہ.....
- ۳۷۷ دبیت طریقہ دیو صحابی پہ ژبہ:-
- ۳۸۲ کافران د اہل قبور نہ ناامیدہ شوی دی.....
- ۳۸۲ دسورت تعارف او شان نزول.....
- ۳۸۳ پہ وعدو نہ پورہ کولو تنبیہ:-
- ۳۸۴ چہ خہ وائی ہغہ کوہ ہم.....
- ۳۸۴ دجہاد فرضیت او مجاہد فضیلت.....
- ۳۸۵ دجہاد فضائل.....
- ۳۸۶ دنبی اخر الزمان صفت.....
- ۳۸۷ پیغمبران علیہم السلام ہم تنگ کری شوی وؤ.....
- ۳۸۸ دحضور ﷺ فضائل ، نومونہ او صفات.....
- ۳۸۸ نبی کریم ﷺ دحضرت عیسیٰ ؑ زیری دی.....
- ۳۹۱ دالله تعالیٰ دین رو بنانہ دی.....
- ۳۹۲ پہ الله تعالیٰ بانندی ایمان او جہاد د تولونہ لوئی تجارت دی.....

صفحہ نمبر	عنوانات
۳۹۳	دَ اللہ ﷻ دین او د پیغمبر ﷺ امداد کوه
۳۹۴	دَ حضرت عیسیٰ ﷺ دَ ملگرو ذکر
۳۹۴	(تفسیر سورة جمعہ)
۳۹۵	دَ رسول در سالت د منصب بیان
۳۹۸	دَ یہودیانو مذمت
۳۹۹	دَ رسول کریم ﷺ مقابلی او مباہلی تہ خوک ہم نہ دی راو تلی:-
۴۰۰	دَ جمعہ معنی او مفہوم
۴۰۰	دَ جمعہ فضائل
۴۰۱	دَ جمعہ مسائل
۴۰۱	دَ جمعہ مونیخ پہ اول وخت کبھی د راتلو ثواب:-
۴۰۲	دَ جمعہ اول او دویم اذان
۴۰۳	دَ جمعہ د پارہ خر خول او اخستل پر بردنی
۴۰۳	بازارتہ د تلو دعاء:-
۴۰۳	جمعہ او تجارت
۴۰۵	دَ منافقانو مذمت
۴۰۶	دَ منافق علامت:-
۴۰۷	دَ منافقانو بد خو بیونہ
۴۰۸	دَ عبد اللہ بن ابی واقعہ
۴۰۹	دَ بیہقی روایت
۴۰۹	دَ زید بن ارقم بیان:-
۴۱۱	دَ سیرت ابن اسحاق روایت
۴۱۳	دَ مال اولاد محبت او دَ اللہ تعالیٰ د ذکر نہ غفلت
۴۱۴	(تفسیر سورة تغابن)
۴۱۵	دَ اللہ تعالیٰ تسبیح
۴۱۷	د کافر انوسزا
۴۱۷	مشرکان د قیامت منکر دی
۴۱۸	مصیبت دَ اللہ تعالیٰ پہ رضاسرہ راخی
۴۱۹	افضل عمل
۴۲۰	دَ بنحو او بچو تربیت
۴۲۰	د بچو محبت او رسول کریم ﷺ:
۴۲۱	د اللہ ﷻ پہ لار کبھی د خرچ کولو دوچند اجر:-
۴۲۳	دَ طلاق او عدت مسئلی او د آیت مبارک شان نزول
۴۲۳	د ابن عمر ؓ د حیض پہ حالت کبھی خپلی بنخہ تہ طلاق ور کول:-
۴۲۳	د عدت حفاظت
۴۲۴	د عدت نفقہ
۴۲۶	د عدت مسئلی

- ۴۲۶ د طلاق نہ پس پہ رجوع کولو گواہ مقرر کول
- ۴۲۶ مسلک حنفی:-
- ۴۲۶ د قرآن پاک یو عظیم الشان آیت مبارک:-
- ۴۲۹ د حاملہ او نا امیدہ بنجھی عدت
- ۴۳۲ پہ بنجھو خرچہ کول
- ۴۳۲ درضاعت د خرچی بیان:
- ۴۳۵ د الله تعالی حکم او مننی
- ۴۳۶ اووہ زمکی اووہ آسمانونہ
- ۴۳۶ د کرسی مقابله کنبی د آسمانونو او زمکو نسبت:-
- ۴۳۸ د شان نزول بارہ کنبی د مفسرینواقوال
- ۴۳۹ یو سری بانندی خپله حلالہ بنسخہ حرامول څنگه دی؟:-
- ۴۴۰ د شاتو واقعه او د عائشہ صدیقہ رضی الله عنها قصہ:
- ۴۴۱ نبی کریم ﷺ ته شات چا ورکړی وو حفصہ رضی الله عنها که زینب رضی الله عنها:-
- ۴۴۲ د عمر فاروق ؓ د فرمان مطابق د قرآن پاک نزول:-
- ۴۴۳ مواقعات عمریہ:-
- ۴۴۴ د پیغمبر ﷺ بیبانی
- ۴۴۶ د دوزخ نه بیج شئی او خپل کور والبیج کړئی
- ۴۴۷ ددی نه څه مراد دی؟:-
- ۴۴۹ د حضرت نوح ؑ او د حضرت لوط ؑ د بنجھو ذکر
- ۴۵۰ د حضرت آسیه او حضرت مریم فضائل
- ۴۵۱ د شهادت په وخت کنبی د آسیه رضی الله عنها دعاء:-
- ۴۵۱ د اسید د ایمان راوړول واقعه:-
- ۴۵۲ دویم مثال د مریم بی بی:-
- ۴۵۳ (تفسیر د سورة ملك)
- ۴۵۳ دسورت ملك فضیلت او فائدې
- ۴۵۵ د مرگ او ژوند خالق الله دی
- ۴۵۷ د الله تعالی آیاتونه دروغ گنړونکی بدانجام
- ۴۵۸ د الله تعالی نه غائبانه ویریدلو فضیلت
- ۴۵۹ الله تعالی ټول پیژنی
- ۴۵۹ هر چا ته رزق رسونکې صرف الله تعالی دی
- ۴۶۰ د الله تعالی د عذاب نه بې ویرې کیدل نه دی پکار
- ۴۶۲ د باطلې عقیدې تردید
- ۴۶۳ د پیغمبران کار خبرور کول دی
- ۴۶۳ کافران به د دردناک عذاب نه څوک بیج کوی
- ۴۶۴ اوبه د الله تعالی نعمت
- ۴۶۵ د نون مفهوم اود ټولو نه اول پیدا شوي څیز
- ۴۶۵ د عبد الله بن سلام سوالونه اود رسول کریم ﷺ جوابونه:-

صفحہ نمبر	عنوانات
۴۷۲	د قلم ذکر
۴۷۲	د نبی کریم ﷺ د اخلاق و خوراقت
۴۷۹	د خرابو اخلاقو تفصیلی مذمت
۴۷۲	د باغ والا تفصیلی واقعہ
۴۷۴	دا واقعہ د کوم کلی دہ؟
۴۷۵	نیکان او گناہگاران بہ برابر نہ وی
۴۷۷	مجرم بہ د قیامت پہ ورخ سجده نہ شی کولی
۴۷۷	سرکش بہ سترگی نہ شی اوچتولی
۴۷۸	دیونس ﷺ د کب والا واقعہ
۴۷۹	د یونس علیہ السلام ہیخ قسمہ مذمت جائز نہ دی
۴۷۹	د بدنظر علاج او د بدگمانشی مذمت
۴۸۰	یو خوفانده مند عملیات
۴۸۳	د قیامت نوم حاقہ
۴۸۳	د عادا و ثمود عذاب
۴۸۳	د هوا آغاز د کومی ورخی نہ شوې وو؟
۴۸۴	د فرعونیا نو او وړاندینو بریادی
۴۸۲	د شپیلنی پوک و هلو وخت
۴۸۲	د عرش اوچتونکی فرشتی
۴۸۸	چاته چه به عمل نامه په بنی لاس کنبی ملا ویری
۴۹۰	کومو ته چه به عمل نامه په گس لاس ورکولی شی
۴۹۱	په الله تعالی باندی ایمان او مسکین باندی خوراک کول
۴۹۲	قرآن پاک د الله تعالی کتاب دی
۴۹۲	د اسلام نہ وړاندی د عمر فاروق ﷺ خپله یوه واقعہ
۴۹۳	رسول ﷺ ته په قرآن پاک کنبی د کمی زیاتی اختیار شته
۴۹۴	قرآن پاک نصیحت دی
۴۹۵	د معارج مفہوم
۴۹۵	د پنخوسوزرو کالود قیامت ورخ
۴۹۸	د قیامت تباہنی
۴۹۹	د جہنمیانو د عملونو بیان
۵۰۱	انسانی عادتونه
۵۰۱	په مالونو کنبی د غریب حصہ
۵۰۴	د کافرانو خواہش
۵۰۴	د مشرق او مغرب رب
۵۰۵	د دروغ گنرو نکو د قیامت پہ ورخ پیشی
۵۰۷	د حضرت نوح ﷺ تبلیغ
۵۰۸	د حق خلاف د حضرت نوح ﷺ د قوم ضد

صفحہ نمبر	عنوانات
۵۱۱	د اللہ ﷻ دربار کنبی د نوح علیہ السلام فریاد
۵۱۱	د قوم نوح ﷻ بتان او غرب
۵۱۱	شرك د عقیدت نہ شروع شوي دی
۵۱۲	د نوح علیہ السلام بد دعاء:-
۵۱۳	د حضرت نوح ﷻ بد دعا او عذاب
۵۱۴	د نوح علیہ السلام دعاء او بد دعاء:-
۵۱۵	د پیریا نوقرآن اوریدل او پدی باندی ایمان راؤرل
۵۱۲	د پیریا نوسره د پناه اخستلو واقعہ:-
۵۱۷	د پیریا نواوریدل نی بند کرل
۵۱۹	شیطانانو کنبی بی آرامی
۵۲۰	د پیریا نوعقیدی او اعمش سره دیو پیروی واقعہ
۵۲۲	د صرف اللہ تعالیٰ رابلہ او د
۵۲۲	د مساجد نہ مراد خہ دی؟
۵۲۳	دہ الا کنبی د لا مطلب:-
۵۲۴	د آیا حضور ﷺ پہ غیبیو یوہیدلو
۵۲۴	د پیغمبر ﷺ د علم غیب نفی
۵۲۵	(تفسیر د سورة مزمل)
۵۲۵	د سورت شان نزول
۵۲۷	د پیغمبر ﷺ تہ د تہجد د مونخ حکم
۵۲۷	د حضور ﷺ د تہجد تفصیل او د ترتیل مطلب
۵۲۹	د تہجد فاندی
۵۲۹	د سعید بن ہشیم خیلہ بنحی تہ د طلاق او جہاد ہت د تلو ارادی واقعہ:-
۵۳۰	د رسول کریم ﷺ تہجد او د عائشہ رض اللہ عنہا بیان:-
۵۳۱	د دی پورتہ آیت مبارک نہ خہ مراد دی؟:-
۵۳۳	د منکرانود پارہ عذاب او نبی کریم ﷺ تہ د صبر حکم
۵۳۳	د رسول لیرل او د کافرانورانیول
۵۳۳	د اکومہ ورخ دہ:-
۵۳۵	د قرآن پاک سراسر ہدایت او نصیحت:-
۵۳۵	د فاتحہ خلف الامام مسئلہ
۵۳۷	د مسلک حنفی:-
۵۳۷	د اللہ تعالیٰ پہ لازکنبی خرچ کوئی
۵۳۸	د قرآن پاک اولہ وحی کومہ یوہ دہ؟ اقراء کہ مدثر او راجح قول
۵۳۹	د سورت شان نزول
۵۴۰	د شپیلنی پوک و هل
۵۴۲	د ولید بن مغیرہ مذمت
۵۴۲	د صعود نہ خہ مراد دی؟

عنوانات

صفحہ نمبر	عنوانات
۵۴۲	جہنم تہ د ورغوزارولو سبب:-
۵۴۳	د ولید واقعہ خہ وہ :-؟
۵۴۳	دویم روایت
۵۴۴	دریم روایت:-
۵۴۴	د دوزخ ذکر او ددی د منکر سزا
۵۴۴	دیہودیانو د صحابہ کرامو نہ تپوس او د آیت نزول:-
۵۴۲	د دوزخ د داروغہ گانو ذکر
۵۴۲	د فربتو د شمیر خودلو خہ وجہ ده :-؟
۵۴۷	د فربتو د کثرت ذکر او ددی متعلق احادیث
۵۴۸	د ملائکو تسبیحات:-
۵۵۰	ہر نفس بہ پہ خپل عمل نیولې کیږی
۵۵۲	د قیامت قسم
۵۵۳	قسم دې د نفس لوامہ
۵۵۳	د انسان اعمال
۵۵۵	قرآن پاک لوستل او یادول
۵۵۸	د عالم نزع ذکر
۵۶۱	﴿د سورة د هر تفسیر﴾
۵۶۱	د سورت تعارف
۵۶۲	د انسان د پیدائش نه وړاندې او روستو والاحالت
۵۶۴	د نیکو بدله
۵۶۵	افضل صدقہ:-
۵۶۸	په جنتیانو باندې د انعاماتو باران
۵۶۸	د جنت زمکہ:-
۵۶۹	د یو جنتی تہ بہ خومره خادمان وی:
۵۷۰	د جنتیانو لباس:-
۵۷۲	د قرآن پاک نازلیدل وارپه وار او شو
۵۷۲	﴿تفسیر سورت مرسلات﴾
۵۷۲	د سورت پیژندګلو
۵۷۴	د الله تعالی قسمونه
۵۷۴	قیامت راتلونکې دې
۵۷۶	د گناهګارانو انجام هلاکت شو
۵۷۷	درې ښاخونو والاوور
۵۷۷	د دوزخ ذکر
۵۷۹	جنت او د جنتیانو ذکر
۵۸۲	قیامت به یقیناً راځی
۵۸۲	د زمکې جوړښ

صفحہ نمبر	عنوانات
۵۸۲	انسان نی جوہرہ پیدا کرو
۵۸۳	دنمر جو رول
۵۸۳	د ثجا جامعنی
۵۸۴	د قیامت د ورخ علم صرف اللہ تعالیٰ سرہ مقدر دے
۵۸۷	پہ جنت کبھی د اللہ تعالیٰ نعمتونه
۵۸۸	د قیامت پہ ورخ بہ بغیر د اجازت نہ ہیخ خوک خبری نشی کولی
۵۹۰	د فرشتو قسمونه
۵۹۳	د حضرت موسیٰ <small>علیہ السلام</small> واقعہ
۵۹۴	د اللہ تعالیٰ د قدرت دلائل
۵۹۵	اللہ <small>ﷻ</small> نہ د فرشتو سوال:-
۵۹۵	اللہ <small>ﷻ</small> تہ د زمکی شکایت:-
۵۹۶	قیامت دیر تریخ دے
۵۹۸	شان نزول، د حضرت ابن ام مکتوم <small>رضی اللہ عنہ</small> فضیلت
۵۹۹	د دین تبلیغ
۶۰۰	د مرگ نہ پس د راپاسیدو عقلی دلیلونه
۶۰۲	د اللہ تعالیٰ احسانات
۶۰۳	قیامت غوہونہ کنرونگی دے
۶۰۳	شفاعت او دهر انسان نفسا نفسی
۶۰۴	قیامت کبھی دخلقو دوه دلے:-
۶۰۴	د سورت تعارف
۶۰۵	د قیامت واقع کیدو منظرونہ
۶۰۸	د جاہلیت د زمانے یو بدرسم
۶۱۰	د حضرت محمد مصطفیٰ <small>ﷺ</small> شان
۶۱۱	د نبی کریم <small>ﷺ</small> او د جبرائیل علیہ السلام ملاقات:-
۶۱۱	د قرآن پاک شان
۶۱۱	د سورت تعارف
۶۱۲	د قیامت د واقع کیدو مناظر
۶۱۳	د کریم رب نہ ولے لرے نی
۶۱۳	بندہ تہ د اللہ <small>ﷻ</small> خطاب:-
۶۱۴	دیوسری دخپل خونے بارہ کبھی شک:-
۶۱۴	پہ ناپ تول کبھی کمی کونکو د پارہ ہلاکت
۶۱۷	د قیامت د ورخی سخت والی او اور والی:-
۶۱۷	سجین او د گناہگار انوعمل نامہ
۶۱۹	پہ زپہ بانڈی د گناہ اثر:-
۶۲۰	د نیکانو عمل نامہ
۶۲۲	رحیق او مختوم
۶۲۲	

صفحہ نمبر	عنوانات
۲۲۴	پہ ایماندار و پوری د خندا کونکو انجام
۲۲۴	د سورت تعارف
۲۲۷	اسمان بہ او شلیبری
۲۲۷	چا سرہ چپی حساب سختی او شوہ ہغہ ہلاک شو:-
۲۲۸	د سرختی قسم
۲۳۲	د آسمانی بروج قسم
۲۳۲	یوم مشہود خہ خیزدی
۲۳۳	دا واقعہ دکومی علاقہ او کومی زمانہ ده؟
۲۳۳	د خندا قونو واقعہ
۲۳۵	د سیرت ابن اسحاق روایت:-
۲۳۷	دیوبل بزرگ جوسہ:-
۲۳۹	د جنت نہرونہ
۲۳۹	انہ یروقدرتونو والادی:-
۲۴۰	لوح محفوظ چرتہ دی
۲۴۰	(تفسیر سورت طارق)
۲۴۰	د سورت تعارف
۲۴۱	د ستور و قسم
۲۴۲	د قرآن پاک فیصلی پہ حق دی
۲۴۲	(تفسیر سورت اعلیٰ)
۲۴۲	د سورت تعارف
۲۴۵	د خالق قدرتونہ او د اللہ یروقدرتونو حکم
۲۴۶	کامیاب شوک دی
۲۴۷	(تفسیر سورت غاشیہ)
۲۴۷	د سورت تعارف
۲۴۸	قیامت پتونکی دی
۲۴۹	پہ نیکانویانندی انعامونہ
۲۵۰	ایمانکریں د اللہ یروقدرتونو نہ گوری
۲۵۲	فائدہ
۲۵۲	(تفسیر سورت فجر)
۲۵۲	د سورت تعارف
۲۵۴	د فجر قسم
۲۵۴	جفت او طاق
۲۵۶	د جاہلانو جوہری کرپی قصی
۲۵۷	د فسادیانو ہلاکت
۲۶۰	د قیامت تباہنی
۲۶۴	د غلام آزادولو ثواب، عقبہ نہ خہ مراددی

صفحہ نمبر	عنوانات
۲۲۵	غریب مسکین باندی خوراک کول
۲۲۷	(تفسیر سورت والشمس)
۲۲۸	دنمراو سپورمشی قسم
۲۲۹	تزکیہ نفس
۲۷۰	دثمودیانونہ دسرکشٹی بدله
۲۷۱	(تفسیر سورت اللیل)
۲۷۲	د شپی اوورخی قسم او په دی پورته آیت مبارک کبھی بل قرات
۲۷۴	ددی سورت شان نزول خه دی؟
۲۷۲	هدایت دالله ﷺ په لاس کبھی دی
۲۷۲	د صدیق اکبر رضائل
۲۷۷	(تفسیر سورت الضحی)
۲۷۷	د سورت تعارف
۲۷۸	شان نزول
۲۷۹	د حضور ﷺ شان
۲۸۰	یتیم مه رتہ
۲۸۲	الله تعالی د خیل پیغمبر ﷺ سینہ کولوکړه
۲۸۳	الله تعالی د پیغمبر ﷺ بوج سپک کړو
۲۸۳	د نبی ﷺ نوم به ژوندي وی
۲۸۴	یوه سختی په دوه اسانو نشی غالب کیدی
۲۸۵	(تفسیر سورت التین)
۲۸۵	د سورت تعارف
۲۸۲	انخریاتین نه خه مراد دی
۲۸۲	زیتون او طور سینا
۲۸۲	د مکہ عظمت
۲۸۷	اولننی وحی
۲۸۸	د رسول کریم ﷺ ویریدل او د خدیجه رضی الله عنها تسلی ورکول
۲۸۸	د رسول کریم ﷺ ډیره پریشانی او د جبرائیل علیه السلام تسلی
۲۹۰	د الله تعالی نه ویریدل
۲۹۰	شان نزول
۲۹۰	د لیلۃ القدر فضیلت
۲۹۲	شان نزول
۲۹۲	د روح نه مراد حضرت جبرائیل ﷺ دی
۲۹۴	ایا لیلۃ قدریه وړاندینو امتونو کبھی هم وه
۲۹۵	د شیعه گانو بکواس
۲۹۲	لیلۃ القدر کومه یوه شپه ده
۲۹۲	د اوویشتمی شپی ثبوت د قرآن پاک د الفاظونه
۲۹۸	

صفحہ نمبر	عنوانات
۷۰۰	پہ رمضان کنبی زیات عبادت کوئی
۷۰۲	﴿تفسیر سورت بینہ﴾
۷۰۲	د سورت تعارف
۷۰۴	اہل کتاب سرہ دلیل راغلو
۷۰۶	د کافرانو انجام
۷۰۷	بہترین کس خوک دی؟
۷۰۷	﴿تفسیر سورت الزلزال﴾
۷۰۷	د سورت تعارف
۷۰۸	کلہ چہ پہ زمکہ بانڈی زلزلہ راشی
۷۰۹	زمکہ بہ ہرہ خبرہ رابنکارہ کری
۷۱۰	د ہر یو عمل بدلہ بہ ملاویری
۷۱۲	د مجاہدینو د آسونو قسم
۷۱۳	د سحر پہ وخت کنبی حملہ کوئی
۷۱۴	قیامت گرزونکی دی
۷۱۵	اور سوزونکی
۷۱۶	د دنیا پہ محبت کنبی د آخرت نہ غفلت
۷۱۶	دانسان مال کوم یو دی؟
۷۱۷	دانسان سرہ صرف عمل پاتی کیری
۷۱۷	د دی سورت شان نزول
۷۱۷	د نبی کریم ﷺ دیو سپی د عیادت کولو واقعہ
۷۱۸	د قیامت پہ ورخ بہ د نعمتونو متعلق سوال کیری
۷۱۹	د دی سورت پہ نزول د صحابہ کرامو سوال
۷۱۹	د کومو کومو نعمتونو تپوس بہ کولی شی
۷۲۰	﴿تفسیر سورت العصر﴾
۷۲۰	د سورت تعارف
۷۲۱	د سورت عصر مختصر تفسیر
۷۲۲	ناحقہ مال جمع کونکو د پارہ ہلاکت
۷۲۳	د ہاتیانو والا واقعہ
۷۲۴	د واقعہ تفصیل
۷۲۵	د ابرہہ قسم او پہ مکہ د حملی بندوبست
۷۲۷	د ابابیل ذکر
۷۲۸	د ابرہہ د ہلاکت نہ پس د ہغہ خامنو تہ بادشاہی ملاؤ شوہ
۷۲۸	﴿تفسیر سورت قریش﴾
۷۲۸	د سورت تعارف
۷۲۹	پہ قریشوبانڈی د رب کریم خاص انعامات
۷۳۰	اللہ ﷻ د مکی خلقو تہ پہ اولرہ کنبی خوراک ورکرو

صفحہ نمبر	عنوانات
۷۳۱	د قیامت و رخ دروغ گنرونگی
۷۳۱	یتیمانانولہ دیکھی و رکول
۷۳۱	د مرنخ گزارو د پارہ ہلاکت
۷۳۳	د نزول واقعہ
۷۳۵	کوثرخہ خیز دی
۷۳۵	د نحر نہ مراد
۷۳۷	(تفسیر سورت کافرون)
۷۳۷	د سورت تعارف او فضائل
۷۳۸	مومن د بتانو عبادت نہ شی کولی
۷۴۰	(تفسیر سورت نصر)
۷۴۰	د سورت تعارف
۷۴۰	د اللہ تعالیٰ د امداد او فتح نہ مراد
۷۴۱	شان نزول
۷۴۱	د نزول پہ اعتبار سرہ د تولو نہ آخری سورت:-
۷۴۲	د تسبیح نہ خہ مراد دی
۷۴۴	د نزول واقعہ
۷۴۴	ابو لہب، خوک وو او ددہ انجام:-
۷۴۴	د ابو لہب مذمت
۷۴۵	دام جمیل طواف کنبی بد دعاء:-
۷۴۶	(تفسیر سورت اخلاص)
۷۴۶	د دی شان نزول او د دی د فضیلت بیان
۷۴۸	د دی سورت نور فضائل
۷۴۸	اسم اعظم:-
۷۵۰	د اللہ تعالیٰ د توحید بیان
۷۵۲	(تفسیر سورت فلق او سورت ناس)
۷۵۲	تعارف او فضائل
۷۵۴	د فلق معنی
۷۵۵	پہ غوتوبانندی پوکی و ہونکی بنی
۷۵۵	پہ حضور ﷺ بانندی جادو کړی شوی وو
۷۵۵	نبی کریم ﷺ بانندی جادو چا کړی وو؟
۷۵۷	د اللہ ﷻ درې صفتونه
۷۵۷	شیطان و سوسی اچوی
۷۵۸	شیطان پہ انسانانو او پیریانو د وارو کنبی وی
۷۵۹	د خیالاتو متعلق:-

ایاتونہ	سورة الاحقاف مکية وهي خمس وثلاثون آية واربع ركوعات	رکوع گانہی
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
۱۵۰	شروع کوم پہ نوم د الله چہ ڊیر مهربان زیات رحم کونکي دي	۱۴۹
حم	تَنْزِيلِ الْكِتَابِ مِنَ اللّٰهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ	
حم	نازلیدل ددی کتاب د طرفہ دالله غاب او حکمت والا نہ دی	
حم	ددی کتاب رالیول د الله د طرفہ دی چي غالب او صاحب د حکمت دي	
	مَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ	
	نہ دی پیدا کړی مونږه اسمانونه او زمکه او هغه چي په منځ ددی دواړو کبسي دي مگر دحق سره	
	او مونږ اسمانونه او زمکه او ددی دواړو په مینځ کبسي چي خه دی په ډیر حکمت سرته او په یوه	
	وَأَجَلٍ مُّسَمًّى وَالَّذِينَ كَفَرُوا عَمَّا أُنذِرُوا	
	او دنیته مقررې سره او هغه کسان چي کفر ئي او کړو دهغي حقیقت نه چي یرولي کبړي تر دوی	
	مقررہ نیته پیدا کړی دی او کافران چي دکومو خیزونو نه ویرولي شی هم د هغه خیزونو نه ډډه	
	مَعْرُضُونَ قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَّا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ	
	مخ اړونکی دی او وایه ایا وینی تاسو هغه هستیانی چي زابلئ ئي تاسو ماسوا دالله نه	
	کونکی دی ائې نبی ﷺ ورته او وایه چي تاسو دالله ﷻ نه سوا دنورو کومو خیزونو عبادت کوئ	
	أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ	
	اوبسای ماته چي خه پیدا کړی دی دوی دزمکي نه یا دوی لره خه حصه ده	
	نودا راته اوبسای چي هغوی په زمکه کبسي کوم خیز پیدا کړي دي یا هغوی د	
	فِي السَّمَوَاتِ إِيْتُونِي بِكِتَابٍ مِّنْ قَبْلِ	
	په (پیدا کولو) اسمانونو کبسي راوړئ ماته یو کتاب چي نازل شوي وی مخکبسي ددی نه	
	اسمانونو په جوړولو) کبسي شریک دی که چري (دشرک په حق کبسي) تاسو سره خه سابقه اسمانی کتاب	
	هَذَا أَوْ آثَرَةٍ مِّنْ عِلْمٍ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ	
	یا پاتي خه حصه دعلم نه که یئ تاسو رښتینی او خوک دي زیات بی لاري دهغه چانه	
	یا علمی اثار موجودوی نو ماته ئي راوړئ که تاسو رښتونئ یئ اود هغه چانه به لوئې گمراه خوک وی	
	يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَنْ لَّا يُسْتَجِيبُ لَهٗ إِلَى يَوْمِ	
	چي رابلی هغوی بی دالله نه هغه خوک چي جواب نه شی ورکولي هغه لره دورخي	
	چي دالله ﷻ نه بغیر د هغه خیزونو عبادت کوی چي ترقیامته پورې ورته جواب نشی ورکولي	
	الْقِيَامَةِ وَهُمْ عَن دُعَائِهِمْ غٰفِلُونَ وَإِذَا حُشِرَ النَّاسُ	
	دقیامته پورې او هغوی دبلني هغوی نه ناخبره دی او کله چي راجمع کړي شی خلق	
	بلکه هغوی د دوی د بلني نه هم خبر نه دی او کله چي تول خلق (دقیامت په ورځ)	

كَانُوا	لَهُمْ	أَعْدَاءٌ	وَكَانُوا	بِعِبَادَتِهِمْ	كَفِرِينَ ۝
نوروی بہ (معبودان) دپارہ دہغہ بلونکوا دشمنان اووی بہ ہغوی دعبادت دہغوی نہ انکار کونکی	راغونہ کړې شی نو دغہ معبودان بہ ئې دشمنان شی او ددوی دعبادت نہ بہ (بیخی) انکار کونکی شی				

قوله تعالى: - تَنْزِيلُ الْكِتَابِ

دقران پاک عظمت او دلیل عقلی او زجر: اللہ ﷻ خبر ورکوی چه هغه پاک ذات دا قران پاک په خپل بنده او خپل رینستونی رسول حضرت محمد ﷺ باندې نازل کړې دې . اوبیان فرمائی چه رب تعالی ﷻ داسې عزت والا دې چه هیڅکله به زائل نشی . اوداسې زبردست حکمت والا دې چه دہغه ہیڅ یو قول د حکمت نه خالی نه دې . بیا ارشاد فرمائی چه آسمان او زمکې وغیره ټول څیزونه هغه عبث او باطل نه دی پیدا کړی . بلکه سراسر حق سره او بهترین تدبیر سره ئې پیدا کړی دی . او ددې ټولو دپارہ وخت مقرر دې . چه نه زیاتې کتېرې او نه کمیرې . دوی چه ددې رسول ﷺ نه ، ددې کتاب عظیم الشان نه اوداللہ ﷻ دویرې نه چه کوم بې پرواهی کوی نو هغوی ته به ډیر زر معلوم شی چه دوی څومره زیات خپل نقصان کړې دې .

قوله تعالى: - قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ

د مشرکانو په شرک باندې د دلیل مطالبه: بیا فرمائی چه لږ دې مشرکانو نه تپوس او کړنی چه داللہ ﷻ نه سوا چه دچاپه نوم تاسو ژوندی یی او تاسو کومو نه مدد غواړئ ، اوتاسو چه دچا عبادت کوئی ، لږ خو ماته هم ددی طاقت او قدرت اوبنائې چه دوی دزمکې کومه یوه ټکره پخپله جوړه کړې ده ؟ یا دا خو ثابت کړنی چه زمکه او آسمان کبني ددوی شرکت څومره او چرته دې ؟ حقیقت دادې که زمکه وی او آسمان یا نور څیزونه ددې ټولو پیدا کولو والا صرف اللہ ﷻ دې ، دہغه ذات نه سوا دوی ته دیو ذرې اختیار هم نشته دې . د ټول ملک مالک هم هغه ذات دې . دهر څیز کامل تصرف او قبضه لرونکی صرف هغه ذات دې . تاسو دہغه نه سوا د نورو عبادت ولې کوئی ؟ ولې دہغه لونې ذات نه سوا د مصیبت په وخت کبني نورو ته سوال کوئی ؟ تاسو ته دا تعلیم چا درکړې دې ؟ تاسو ته دا شرک چا خودلې دې ؟ اصل کبني دا دیو پوهه او عقل والا سپری تعلیم نشی کیدی اونه اللہ ﷻ دا تعلیم ورکړې دې . که تاسو د اللہ ﷻ نه سوا د نورو د عبادت کولو څه آسمانی دلیل لرئ نو بنه دا کتاب پریردئ او څه بله آسمانی صحیفه راوړئ . که دا نه وی نو په دې خپل مسلک څه دلیل پیش کړئ . او څه علم پیش کړئ . خودا هله کیدیشی چه ستاسو دا فعل صحیح وی . په دې باطل خو نه تاسو څه نقلی دلیل پیش کولې شی او نه عقلی . یو قرات کبني ﴿ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ الَّذِي يَعْلَمُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تُكْفِرُونَ ﴾ حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ فرمائی چه ددې مطلب دادې چه چا ته پیش کړنی چه د علم نقل کوی () حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چه ددې امر څه دلیل راوړئ مسند احمد کبني دی چه ددې نه مراد علمی تحریر دې ()

راوی وائی چه څما خیال دې چه دا حدیث مرفوع دې . حضرت ابوبکر بن عیاش رضی اللہ عنہ فرمائی چه ددې نه مراد علم دې . حضرت حسن بصری رضی اللہ عنہ فرمائی چه څه مخفی دلیل پیش کړئ . شاو ددې بزرگانو نه دا هم منقول دی چه ددې نه مراد مخکبني تحریرونه دی . حضرت قتاده رضی اللہ عنہ فرمائی چه څه خاص علم . اودا ټول اقوال نزدې نزدې هم معنی دی . مراد ترې هغه دې چه کوم مونږ په شروع کبني بیان کړو . ابن جریر رضی اللہ عنہ هم دا اختیار کړې دې . بیا فرمائی چه ددې نه بله زیاته گمراه لار نشته دې چه تاسو اللہ ﷻ

(۱) الطبری : ۹۴/۲۲ .

(۲) احمد : ۲۲۶/۱ ، مسنده صحیح ولیه قال سفیان : لا اعمله الا عن النبی ﷺ طبرانی : ۱۰۸۲۵ ، مجمع الزوائد : ۱۰۸/۷ ، حاکم : ۴۵۴/۲ .

پربینو دی دے او دبتانو نہ مدد غوارئی . اودھغوی نہ خپل حاجتونه پورا کولو دپارہ وائی . چه دکومر حاجتونو په پورا کولو کبسي ددوی هیخ طاقت نشته دے . بلکه هغوی خوددے نه هم ناخبره دی . نه یو خیز ورکولې شی او نه اخستی شی . تر قیامته پورې به دوی دوی ته آوازونه کوی خو دوی به غافل وی . نه کتلې شی اونه آوریدي شی . صرف بی خبره دی . خکه چه دا خوکانړی دی . جماداتو نه دی . د قیامت په ورخ چه کله دا عابدان راجمع شی نو دا معبودان به ددی خپلو عابدانو دبنمان شی اود دې خبرې نه به صفا انکار او کړی چه دې خلقو ددوی عبادت کولو . لکه څنگه چه دالله ﷻ ارشاد دې چه **﴿وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾** یعنی دې خلقو دالله ﷻ نه سوا نورو لره معبودان جوړ کړی وو چه هغوی ددوی د عزت باعث جوړ شی . واقعه داسې نه ده بلکه هغوی به ددوی د عبادت نه هم انکار کوی . اوددوی به پورامخالف شی . یعنی اگر چه دوی به دهغوی پورامحتاج وی . په هغه وخت کبسي به هغوی ددوی نه مخ واړوی . حضرت خلیل الله ﷺ خپل امت ته فرمائیلی وو چه **﴿أَلَمْ آتَّخِذْكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَولِيَاءَ﴾** الخ . یعنی تاسو چه دالله ﷻ نه سوا نورو بتانو سره دنیا کبسي تعلقات قائم کړی دی د دې نتیجه به د قیامت په ورخ اوگورئی . اوتاسو به دیویل نه انکار کوئی . او ستاسو ځانې جهنم مقرر او متعین دې او تاسو به هیخ خپل مددگار او نه مومی .

وَإِذَا	تَنَالَى	عَلَيْهِمْ	أَيُّهَا	بَيِّنَاتٍ	قَالَ الَّذِينَ
او کله چی	لوستلې کیرې	په هغوی باندي	آیتونه زمونږه	واضحه	نواونی هغه کسان
او کله چی ددوی وړاندي زمونږ بنسکاره آیاتونه اولوستي شی	انوکوم کسان چی کافران دی هغوی				
كُفِرُوا	لِلْحَقِّ	لَهَا	جَاءَهُمْ	هَذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ	أَمْ يَقُولُونَ
چی کافران دی	حق ته	هر کله چی	راشی دوی ته	دا جادو دې بنسکاره	ایا وائی دوی
ددې رنستینې خبرې په باره کبسي وائی	کومه چی ورته رارسیدلې ده	چی دا خو بنسکاره جادو دې			
أَقْتَرَبَهُ	قُلْ	إِنْ أَقْتَرَبْتَهُ	فَلَا تَمْلِكُونَ		
چی دخانه جوړ کړې دې ده	دا قرآن	ورته اووایه	که دخانه جوړ کړې وی ما دا	پس نه شی بچ کولې تاسو	ایادوی وائی چی ده پپیغمبر
دا کتاب دخان نه جوړ کړې دې ورته اووایه که دا مادخان نه جوړ کړې وی نو تاسو					
لِي	مِنَ اللَّهِ	شَيْئًا	هُوَ أَعْلَمُ	بِمَا	تَقْنِضُونَ
مالره	دنیولو دالله نه	هیخ قدرله	هغه	بته عالم دې	په هغه څه
دالله د عذاب نه مانشی بچ کولې اوتاسو چی دقران په حق کبسي څه کبسي مشغوله یی	الله په هغې بته پوهه دې				
كُفِيَ بِهِ	شَهِيدًا	بَيْنِي	وَبَيْنَكُمْ	وَهُوَ الْغَفُورُ	
کافی دې هغه	په حیثیت دگواه سره	په منځ زما	او په منځ ستاسو کبسي	او هغه بښونکي	
زما اوستاسو په مینځ کبسي یوازی هغه گواه کافی دې	او هغه دالله	ډیر بښونکي	او رحم کونکي دې		
الرَّحِيمِ	قُلْ	مَا كُنْتُ بِدَعَا	مِنَ الرُّسُلِ	وَمَا أَدْرِي	مَا يَفْعَلُ
مهربانه دې	ورته اووایه	نه یم زه	نوی	درسلانونه	او ماته پته نشته
دچی څه به کیرې	دچی څه نا آشنا رسول خو نه یم	زه خو په دې هم نه پوهیږم			

يٰۤاَيُّهَا	وَلَا يَكْمُرُ	اِنَّ اَتَّبِعُ	اِلَّا مَا	يُوحٰى
زما سره اونه دا چي ڇه به ڪيري ستاسو سره نه ڪوم پيروي زه مگر دهغي چي وحى ڪيدي شي				
چي ماسره به ڇه (سلوڪ) ڪيري اوتاسو سره ڇه زه خو بس په هغه حڪم پسي روانيم ڊڪومي چي راته وحى ڪيري				
اِنَّكَ وَمَا اَنَّا اِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ①				
ماته اونه يم زه مگر خبردارونڪي بنڪاره				
اوزه بس يو بنڪاره ويرونڪي يم				

قوله تعالى: - **وَإِذَا تَنَلَّ عَلَيْهِمُ آيَاتُنَا**

دمشركان سرڪشي او اعتراض اود اعتراض جواب: -دمشركانو سرڪشي او دهغي ڪفريياني پي ڇه ڪله دوي ته دالله ﷻ صفا او واضحه او ظاهر آيتونه آورو لي شي نو دوي وائي ڇه دا خو صريح جادو دي . تڪذيب او افتراء او ضلالت او كفر ددوي طريقه او عادت دي . صرف جادو وٺيلو سره بس ڪوي نه بلڪه داسي هم وائي ڇه داخو حضرت محمد ﷺ په خپله جو رکري دي . خود حضرت نبي ڪريم ﷺ به ذريعه الله ﷻ بنه جواب ورڪوي ڪه مادا قران جو رکري دي او ڇه دهغه رهبنتون نبي نه يم نو يقينا هغه به ماته په دي دروغه او بهتان باندي سخت عذاب راکوي . نوبيا تاسو ڇه ڇه ٽول جهان ڪنبي هيڻوڪ ما دهغه لونبي ذات دعذاب نه شي بچ ڪولي . لڪه ڇنگه ڇه بل ڇائي ڪنبي دي ڇه ﴿قُلْ اِنِّي لَنْ يُجَيِّرَنِي مِنَ اللّٰهِ اَحَدٌ﴾ الخ يعني ته اووايه ڇه ما دالله ﷻ لاس نه هيڻوڪ نشي بچ ڪولي . او نه ماته دهغه نه سوا بل ڇائي دسر پٽولو ملاوي پي . خوڻه دالله ﷻ تبليغ او رسالت پورا ڪوم . اوبل ڇائي ڪنبي ارشاد دي ڇه ﴿وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضُ الْاَقَاوِيلِ﴾ الخ يعني ڪه دوي په مونڙه ڇه خبره جوڙوي نو مونڙه به دهغه لاس اونيسو او دهغه ڇٽ پريڪوڙ او تاسو ڪنبي هيڻوڪ هغه نشي بچ ڪولي .

او بيا ڪفار ويروي ڇه ستاسو د خبرو پورا علم هغه عليهم ذات شته دي . هغه به ڇما او ستاسو مينڻ ڪنبي فيصله ڪوي . ددي دهڪي نه پس دوي ته دتويه انابت رغبت ورڪوي . او فرمائي ڇه هغه غفور و رحيم دي . ڪه تاسو هغه طرفته رجوع او ڪرني اودخپلو ڪرو نه منع شي نو هغه ذات به هم تاسو اوبخني اويه تاسو به رحم او ڪري . سورة فرقان ڪنبي هم ددي مضمون يو آيت مبارك دي ڇه ﴿وَقَالُوا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ اَكْتَتَبْنَا﴾ الخ : دوي وائي ڇه دا خود پخوانو قصي دي اوداتاسو ليڪلي دي . اوسحر مانڻام تاسو دا ليڪي . نو اووايه ڇه دا هغه پاڪ ذات نازل ڪري دي ڇه هر پٽ ڇيزورته معلوم دي ڪه په آسمانونو ڪنبي وي او ڪه په زمڪو ڪنبي وي . هغه غفور رحيم دي .

بيا ارشاد دي ڇه ڇه ڇه ڇه دنيا ڪنبي رومبي نه هم ؟ ڇما نه مخڪنبي هم انبياء عليهم السلام خلقو طرفته راغلي دي ، بيا ڇما په راتلو ولي دومره ڪينه ڪنبي بي ؟ ماته خودا هم نه دي معلوم ڇه ماسره او تاسو سره به ڇه ڪيري . حضرت ابن عباس رضي الله عنهما به قول دي آيت نه پس ﴿لِيُغْفِرَ لَكَ اللّٰهُ﴾ الخ نازل شوي دي (۱) . دانشان حضرت عڪرمه رضي الله عنه ، حضرت حسن رضي الله عنه ، حضرت قتاده رضي الله عنه هم دي ته منسوخ وائي دا هم مرووي دي ڇه ڪله د بخشش دا آيتونه نازل شو ڇه په دي ڪنبي فرمائيلي شوي دي ڇه الله ﷻ به ستاسو مخڪنبي روستو گناهونه اوبخني . نويو صحابي رضي الله عنه او فرمائيل ڇه يارسول الله ﷺ ڇه دا خواله ﷻ او فرمائيل ڇه هغه تاسو سره ڇه ڪولو والا دي اومونڙه سره ڇه ڪولو والا دي ؟ نو دي باندي دا

آیت مبارک نازل شو چہ ﴿لِيُدْخِلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا﴾ (۱) چہ اللہ ﷻ بہ ہر مومن سرے او ہرہ مومنہ بنسخہ داسے جنتونو تہ داخل کری چہ دہغے لانڈی نہرونہ بہیری .

صحیح حدیث مبارک نہ دا ہم معلومیرے چہ مومنانو اووئیل یارسو اللہ ﷻ اتاسوتہ دے مبارک وی ، دا فرمائی چہ خصونہ دپارہ خہ حکم دے ؟ نو دے بانڈی اللہ ﷻ دا آیت مبارک نازل کرو . (۲) حضرت ضحاک رضی اللہ عنہ ددی آیت مبارک تفسیر کنبے فرمائی چہ ماتہ معلوم نہ دی چہ خہ د خہ خیز ورکرم اود خہ خیز نہ منع شم . دامام حسن بصری رضی اللہ عنہ قول دے چہ ددی آیت مبارک دا مطلب دے چہ ماتہ د آخرت دانجام بالکل معلومات نشته دے چہ خہ بہ جنت تہ خم . او نہ راتہ دنیاوی حال معلوم دے چہ د مخکنبے نبیانو علیہم السلام پہ شان بہ قتل کری شم یا بہ د خیل ژوند ورخی پورا کرم او اللہ ﷻ تہ بہ رجوع او کرم ؟ او داسے خہ نشم وئیلی چہ تاسو بہ بنسخ کرئی شی او تاسو بانڈی بہ کانری راوریری . امام ابن جریر رضی اللہ عنہ ہم دے تہ معتبروانی . او فی الواقع دا صحیح ہم دی . او دوی تہ یقین سرہ معلوم ووچہ دوی او ددوی صحابہ کرام رضی اللہ عنہم ہم جنت تہ داخلیری او دنیا د حالت د انجام نہ دوی خبر نہ وو چہ ددوی او ددوی د صحابہ کرام رضی اللہ عنہم انجام بہ خہ وی او ددوی دمخالفو قریشو انجام بہ خہ وی ؟ چہ ہغوی بہ ایمان راورے او کہ پہ کفر کنبے بہ وی او کہ ورتہ بہ عذاب ورکولے شی او کہ ہلاکولے بہ شی . خو چہ کوم حدیث مبارک مسند کنبے دے چہ حضرت ام العلاء رضی اللہ عنہا فرمائی چہ دے د حضرت نبی کریم ﷺ نہ بیعت کری وو چہ کلمہ مہاجرین انصارو کنبے د قرعہ اندازنی پہ ذریعہ تقسیمیدل نو پہ ہغہ وخت کنبے زمونہ حصہ کنبے حضرت عثمان رضی اللہ عنہ بمظعون رضی اللہ عنہ راغلو ، دوی مونہ سرہ بیمار شو او بیا فوت شو . کلمہ چہ مونہ دوی کفن دفن کری او حضرت نبی کریم ﷺ تشریف راورو نو خما د خولی نہ اووتل چہ انہ ابوالسائب اللہ رضی اللہ عنہ دے پہ تاسو رحم او کری خما خوبہ تاسو یقین دے چہ اللہ ﷻ بہ ستاسو ہم اکرام کوی . پہ دے حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ تاتہ خنگہ معلوم دی چہ اللہ ﷻ بہ ددہ اکرام کوی . ما اووئیل چہ یارسو اللہ ﷻ ! خما مور پلار دے پہ تاسو قربان وی ماتہ معلوم نہ دی . نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ واورنی چہ دوی تہ خوددوی د رب ﷻ یقین راغلو او خما ددوی دپارہ د خیرخواہی او نیکی امید دے . پہ اللہ ﷻ قسم چہ درسول کیدو نہ باوجود ماتہ نہ دی معلوم چہ ماسرہ بہ اللہ ﷻ خہ کوی ؟ نو ما اووئیل چہ پہ اللہ ﷻ قسم خہ بہ دے نہ پس دچا برائت بارہ کنبے خیرہ نہ کوم . او خہ پہ دے یرزیات خفہ شوم . خو ما خوب کنبے اوکتل چہ د حضرت عثمان مظعون رضی اللہ عنہ یو نہر بہیری نوخہ راغلم او حضرت نبی کریم ﷺ تہ مے ددی ذکر او کرونو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ دا دہغہ اعمال دی . دا حدیث مبارک بخاری شریف کنبے شتہ دے (۳) مسلم شریف کنبے نشتہ دے . اوددی یوسند کنبے دی چہ ماتہ معلوم نہ دی چہ ددی باوجود چہ خہ داللہ ﷻ رسول یم چہ ماسرہ بہ خہ کیبری ؟ (۴) زرہ تہ ہم دا بنہ لگی چہ ہم دا الفاظ دموقعی مناسبت سرہ صحیح دی . خکہ چہ ددی نہ پس دا جملہ دہ چہ خہ دے سرہ یرہ زیاتہ خفہ شوم .

چاتہ یقینی جنتنی یا یقینی دوزخی وئیل نہ دی پکار . الغرض دا حدیث او ددی ہم معنی نور احادیث دا دلالت کوی پہ دے امر بانڈی چہ د یو معین سرے دپارہ د جنتی کیدو قطعی علم چاتہ نشتہ دے . او چا تہ پکار ندی چہ داسے خبرہ د خولی نہ او باسی . سواد ہغہ خلقو چہ دہغوی نومونہ حضرت نبی کریم ﷺ آخستی دی او ہغوی تہ نی جنتی وئیلی دی . او ہغوی تہ عشرہ مبشرہ وئیلی شی . او حضرت ابن

(۱) الطبری: ۱۰۰/۲۲.

(۲) صحیح بخاری کتاب المغازی باب غزوة حديبيه: ۴۱۷۲. بتصرف.

(۳) صحیح بخاری کتاب الجنائز باب الدخول علی الميت بعد الموت: ۱۲۴۳، الحد: ۶/۴۳۶.

(۴) صحیح بخاری کتاب الشهادات باب القرعة فی المشکلات: ۲۶۸۷.

سلام او عميصا او بلال او سراقه او عبد الله بن عمرو بن حرام چه دحضرت جابر پلار دي او هغه اولس قاريان رضي الله عنهم چه كوم د معونه په جنگ كښې شهيدان شوي وو او زيد بن حارثه او جعفر او ابن رواحه او ددوي په شان نور بزرگان رضي الله عنهم، بيا فرماني چه اني نبي صلى الله عليه وسلم اته اووايه چه خذه خو صرف دهغه لوني ذات د وحى مطيع يم چه كومه دهغه لوني ذات د طرفنه ماته كيږي او خه خو ويرولو والا يم او سپري آگاه كوم او هر عقل مند خماد منصب نه خبر دي ، والله اعلم .

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانِ

| ورته اووايه | آيا وينى تاسوا | كه وي دا قرآن

| اني نبي صلى الله عليه وسلم ته ورته اووايه | چي دا خوراته اوبناني

مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَكَفَرْتُمْ بِهِ وَشَهِدَ شَاهِدٌ

| او انكار او كړي تاسو | په دي سره | او گواهي كړي ده | يو گواه |

كه دا قران پاك دالله صلى الله عليه وسلم دطرفه راغلي وي | او بيا هم تاسو تري انكار او كړي | او دبنی اسرائیلو يو گواه

مِّنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَىٰ مِثْلِهِ قَامَنَ وَاسْتَكْبَرْتُمْ

| دبنی اسرائیلو نه | په مثل ددي كلام باندي | پس هغه ايمان راوړو | او تكبر او كړو تاسوا |

ددي په شان په يو كتاب گواهي وركړه | او ايمان ئي راوړو | او تاسو د ايمان راوړو نه تكبر او كړو

إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ۗ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا

| بيشكه الله انه بناني لار نيغه | قوم ظالم ته | او وائي هغه كسان | چي كفر ئي كړي دي |

بيشكه الله صلى الله عليه وسلم بي انصافه خلقو ته هدايت نه كوي | او كافران دمسلمانانو په حق كښي وائي

لِلَّذِينَ آمَنُوا لَوْ كَانُوا خَيْرًا

| هغه كسانوته | چي ايمان ئي راوړي دي | كه چري وي | خه ښه كار (دا كتاب منل) |

كه دا (قران پاك) ، خه ښه خيز وي | نو دوي به پري (په ايمان راوړو كښي) زمونږ نه وړاندي شوي نه وو

مَا سَبَقُونَا إِلَيْهِ ۖ وَإِذْ كَمْ يَهْتَدُوا

| نو نه به وژرومبني شوي دوي مونږ نه | هغي ته | او چي اونه مونده دوي لار | په دي سره |

..... او كله چي دقران پاك نه دوي ته هدايت نصيب نه شو | نو اوس دا وائي

بِهِ فَيَسْبِقُولُونَ هَذَا آيَاتُ قَدِيمٍ ۗ وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَىٰ

| نو اوس به وائي دوي | دا دروغ دي | پخواني | حالانكه راغلي دي مخكښي ددي نه | كتاب د موسى

چي دا پخواني دروغ دي | او ددي (قران پاك) نه وړاندي د موسى كتاب هم لار خودونكي

إِمَامًا وَرَحْمَةً ۗ وَهَذَا كِتَابٌ مُّصَدِّقٌ لِّسَانًا عَرَبِيًّا

| په حيثيت درهنما | او درحمت | او دا كتاب | تصديق كونكي دي دهغي | په ژبه عربي كښي دي |

او رحمت وو..... | او دا كتاب دهغه تصديق كوي | په عربي ژبه كښي راغلي دي

لِيُنذِرَ	الَّذِينَ	ظَلَمُوا	وَبَشِّرِ	لِلْمُحْسِنِينَ
دپارہ ددی چی خبر دار کری ہغہ کسان چی ظلم نی کری دی او زیری دی دپارہ دنیک عملہ خلقو				
إِنَّ الَّذِينَ	قَالُوا	رَبَّنَا اللَّهُ	ثُمَّ اسْتَقَامُوا	
بیشکہ ہغہ کسان چی ونی ونیل چی رب زمونر اللہ دی بیا تینگ ودریدل پہ ہغی				
فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ	وَلَا هُمْ	يَحْزَنُونَ	أُولَئِكَ	أَصْحَابُ الْجَنَّةِ
پس نشتہ یرہ پہ ہغوی بانڈی او نہ بہ ہغوی غمژن کیری دا کسان خاوندان دجنت دی				
خَالِدِينَ	فِيهَا	جَزَاءً	بِمَا كَانُوا	يَعْمَلُونَ
ہمیشہ بہ وسی پہ ہغی کبسی پہ بدلہ دہغہ عملونو کبسی چی و ہغوی چی کول بہ نی				
چی ہمیشہ بہ پہ ہغی کبسی وی دا جنت د ہغوی د (نیکو) عملونو بدلہ دہ				

قوله تعالى: - قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ

د سرکشی او تکبر مذمت :- اللہ ﷻ خپل رسول ﷺ ته فرمائی چه دی مشرکانو کافرانو ته اووایہ چه دا قران پاک پہ رینستیا داللہ ﷻ د طرفنہ دی او بیا ہم تاسو ددی نہ انکار کوئی . نوتاسو اووانی چه ستاسو بہ خہ حال وی ؟ ہغہ اللہ ﷻ چه ہغہ خہ دی حق کتاب سرہ تاسو ته راولیرلم ہغہ بہ تاسو ته خنگہ سزاگانہ درکوی ؟ تاسو ددی انکار کوئی او دا پہ دروغہ گنرئی . حالانکہ ددی دشہادت او صحت ہغہ کتابونہ ہم دی چه دی نہ مخکبسی وخت پہ وخت نبیانو علیہم السلام ته راغلی دی . او د بنی اسرائیلو کوم سری چه دہغہ د رینستیا کیدو گواہنی ورکرنی او ددی حقیقت منلو نہ پس نی پہ دی ایمان راورو خو تاسو ددی د اتباع کولو نہ مخ وارولو او کبر مو او کپرو . دامطلب ہم بیان شوی دی چه دی شاہد پہ خپل نبی ﷺ بانڈی او ددہ پہ کتاب بانڈی یقین او کپرو . خوتاسو خپل کتاب او خپل نبی ﷺ سرہ کفر او کپرو . اللہ ﷻ ظالمی پلی ته ہدایت نہ کوی .

د شاہد نہ مراد خہ دی ؟ :- د (شاہد) لفظ اسم جنس دی اودا د خپلی عام معنی لحاظ سرہ حضرت عبداللہ ابن سلام رضی اللہ عنہ وغیرہ دپارہ دی . دا یادساتی چه دا آیت مبارک مکی دی . اود حضرت عبداللہ بن سلام رضی اللہ عنہ د اسلام نہ مخکبسی دی . ددی پشان بل آیت مبارک کبسی دی چه ﴿وَإِذْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ قَالُوا أَمْنَابِهٖ إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّنَا إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلِهِ مُسْلِمِينَ﴾ یعنی کله چه پہ دوی تلاوت کولی شی نو اقرار کوی چه دا زمونر د رب تعالیٰ ﷻ د طرفنہ سراسر حق دی مونر خوددی نہ مخکبسی مسلمانان یو . او فرمان دی چه ﴿إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ﴾ یعنی چه کومو خلقو ته مخکبسی علم ورکری شوی دی پہ ہغوی چه کله تلاوت کولی شی نو ہغوی زر پہ سجدہ کبسی پریوزی او پہ خولہ وائی چه زمونر رب پاک دی او دہغہ وعدی رینستونی دی او ہمیشہ بہ وی .

مسروق رضی اللہ عنہ او شعبی رضی اللہ عنہ فرمائی چه دی خانی کبسی ددی نہ مراد حضرت عبداللہ بن سلام رضی اللہ عنہ نہ دی خکہ چه دا آیت مبارک مکہ مکرمہ کبسی نازل شوی دی . اودوی مدینہ ته دہجرت کولو نہ پس اسلام قبول کری وو . حضرت سعد رضی اللہ عنہ فرمائی چه دیو سری بارہ کبسی د حضرت نبی کریم ﷺ د خولی مبارک کی

نه ما دا نه دی اوریدلی دی چه دا سرې جنتی دې او هغه سرې ژوندې وی او په زمکه گزری . سوا د حضرت عبدالله بن سلام رضی اللہ عنہ . دهغوی باره کنبې آیت مبارک دې چه **﴿وَتَكِيدُ شَاهِدَاتِنُ بِنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى مِثْلِهِ﴾** نازل شویدی (۱) (بخاری ومسلم وغیره) حضرت عبدالله بن عباس رضی اللہ عنہ ، حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ حضرت ضحاک رضی اللہ عنہ ، حضرت عکرمه رضی اللہ عنہ ، حضرت یوسف بن عبدالله بن بلال بن بشار بن سدی ثوری رضی اللہ عنہ مالک بن انس ابن زید رضی اللہ عنہ وغیره نه هم دا قول نقل دې چه ددی نه مراد ابن سلام رضی اللہ عنہ دې (۲) قوله تعالی: **﴿لَوْ كَانَ خَيْرًا مَّا سَبَقُونَا إِلَيْهِ﴾**

دا کفار وانی که قران پاک د بهترنی خیز وی نو زمونږ پشان شریف انسانانو به چه دالله ﷻ مقبول بندگان یو په دوی چه د لاندې درجې خلق دی لکه حضرت بلال رضی اللہ عنہ ، حضرت عمار رضی اللہ عنہ ، حضرت صهیب رضی اللہ عنہ ، حضرت خباب رضی اللہ عنہ او هم ددوی په شان نور پریوتی خلق او غلامانو او وینخو مونږ باندې څنگه سبقت اورې دې . بیا خو به الله ﷻ مونږ ته د ټولو نه مخکینې راکولو . حالانکه دا قول بالبدهت باطل دې ، الله ﷻ فرمائی چه **﴿وَكَذَلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُم بِبَعْضٍ﴾** الخ یعنی او دشان مونږ بعضو لره په بعضو سره په فتنه کنبې واچول چه او وانی چه هم دا خلق دی چه مونږ ټولو باندې الله ﷻ دوی باندې احسان او کړو ؟ يعی دوی تعجب کنبې کیږی چه دې خلقو څنگه هدایت بیاموندو ؟ که دا خیز بڼه وی نو مونږ خلق به دوی طرفته ورتلو . خودا ددوی غلط خیال وو خودا خبره یقینی ده چه همیشه نیکان خلق او سلامتی والا خلق سبقت اورې او هم په دې وجه داهل سنت والجماعت عقیده ده چه کوم قول و فعل دالله رسول ﷺ نه ثابت نه وی نو هغه بدعت دې ځکه چه که دا څه دبهترنی خیز وی نو هغه پاک جماعت چه په هیخ خیز کنبې روستو پاتې کیدو والا نه وو هغوی به دا نه پریښودو . دا خلق دخپلې بدنصیبی په وجه په قران پاک ایمان نه راوړی . په دې وجه دوی په خپل خجالت دفع کولو دپاره قران باندې گوته اوچتوی او وانی چه دا خو دپخوانو خلقو خبرې دی . اودوی قرآن او قران والو ته پیغور ورکوی همدا تکبر دې . اوددې باره کنبې حدیث مبارک کنبې راغلی دی چه تکبر ددې نوم دې چه حق او غورزوی او خلقو لره د سپک گنړلو . (۳) بیا الله ﷻ فرمائی چه ددې نه مخکینې په حضرت موسی علیه السلام باندې نازل شوی کتاب تورات امام او رحمت وو او دا کتاب یعنی قرآن پاک د خپل ځان نه مخکینې کتابونو لره دالله ﷻ طرفته او ریښتونی منی . دا په عربی ژبه کنبې ډیر فصیح او بلیغ او ډیر واضح کتاب دې . په دې کنبې د کافرو دپاره ویره ده او دایمان دارو دپاره بشارت دې . دې نه د بعدوالا آیت پورا تفسیر په سورة حم سجده کنبې تیر شوی دې . په دوی به ویره نه وی او نه به بیا دپاره په دوی غم وی . یعنی د پریښودونکو خیزونو . دوی همیشه په جنت کنبې اوسیدو والا جنتیان دی . ددوی عملونه پاک وو او ددې بدله کنبې دالله ﷻ رحمتونه او کرم په دوی لکه دباران ویریری . والله اعلم .

وَوَصَّيْنَا	الْإِنْسَانَ	بِوَالِدَيْهِ	إِحْسَانًا	حَمَلَتْهُ
او هدایت او کړو مونږه	انسان ته	دمور او پلار خپل سره	داحسان کولو	بار کړو دده لره
او مونږ انسان ته حکم کړې دې	چې مور پلار سره بڼه سلوک کوه	دده مور دې په ډیر تکلیف		
أُمَّهُ	كُرْهًا	وَوَضَعَتْهُ	كُرْهًا	وَحَمَلَهُ
مور دده	په سختی سره	او وزیگور ئې دده لره	په سختی سره	او دمور په گیلوه کنبې عمر دده
سره خیته کنبې	اوساتلو	اوپه ډیر تکلیف سره ئې	اوزیږولو	اودده دحمل نه زمانه

(۱) صحیح بخاری کتاب مناقب الانصار باب مناقب عبدالله بن سلام رضی اللہ عنہ : ۳۸۱۲ ، صحیح مسلم : ۲۴۸۳ ، نسائی : ۱۴۴۸ ابن حبان : ۷۱۶۳
 (۲) الطبری : ۱۰۲/۲۲
 (۳) صحیح مسلم کتاب الايمان تحريم الکبر وبیانه : ۹۱ .

وَفِصْلُهُ	ثَلَاثُونَ شَهْرًا حَتَّىٰ	إِذَا بَلَغَ
او دتی نہ پریکول دده دیرش میاشتی وخت دی تردی پوری کله چی اورسیدو هغه		
دتی خلاصیدل په دیرشو میاشتی کنبی پوره شو هرکله چی دی خپلی پوره خوانی ته اورسیدو		
أَشَدُّ	وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ	أَوْزَعْنِي
طاقت خپل ته او اورسیدو خلویښتو کالو ته نو اووئیل هغه اے ربه زما توفیق راکړی ماته		
او دخلویښتو کالو عمر ته اورسیدو نو ده اووئیل چی ائی زما ربه ما په دی قائم پاتی کړی		
أَنْ أَشْكُرَ	نِعْمَتَكَ الَّتِي	أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ
چی زه شکر ادا کړم دنعمت ستا هغه نعمت چی راکړی دی تا ماته او مور او پلار زما ته		
چی ستا دهغی نعمتونو شکریه ادا کړم چی په ما او زما په مور پلار باندی دی کړی دی		
وَأَنْ أَعْمَلَ	صَالِحًا	تَرْضَاهُ وَأَصْلِحَ لِي
او چی او کړم عمل نیک داسی چی ته راضی ئی دهغی نه او صلاحیت کیده مالره		
او دا چی زه نیک عمل کوم چی ته ئی خوشبوی او زما اولاد زما دپاره		
فِي ذُرِّيَّتِي	إِنِّي نَبْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي	مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٥٠﴾
په اولاد زما کنبی بیشکه زه توبه او باسم تاته او بیشکه زه دمسلمانانونه یم		
نیکان (لویئ) کړی زه تاته توبه او باسم اوستا په فرمان منونکو (بندگانو) کنبی شامل یم		
أُولَئِكَ الَّذِينَ	نَتَقَبَّلُ عَنْهُمْ	أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا
دا هغه خلق دی چی قبلوو مونږه ددوی نه دیر ښه هغه عمل چی کړی وی دوی		
دا هغه کسان دی چی مونږ به ددوی ښه ښه عملونه قبول کړو		
وَنَتَجَاوَزُ	عَنْ سَيِّئَاتِهِمْ	فِي أَصْحَابِ الْجَنَّةِ وَعَدَّ الصَّدَقِ
او تیریدو مونږ دگناهونو ددوی نه اووی به دوی په ملگرو دجنت کنبی مطابق دوعدی رښتیني		
او گناهونه به ورته معاف کړو په جنتیانو کنبی به شامل شی دا (دالله ﷻ) رښتیني وعده ده		
الَّذِي كَانُوا	يُوعَدُونَ ﴿٥١﴾	
هغه وعده چی ووډوی چی وعده به ئی ورسره کیدله		
چی دوی سره (په دنیا) کنبی کولې شی		

قوله تعالى:- وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا

د مور پلار د حقوقو بیان :- ددی نه مخکښی دالله ﷻ توحید او دهغه د عبادت اخلاص او په هغی د استقامت کولو حکم شوی وو خکه دلته د مور پلار د حقوقو دپورا کولو حکم کیږی . هم ددی مضمون نور دیر آیتونه موجود دی ، لکه فرمانی چه ﴿وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا يَٰهٗ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا﴾ یعنی ستار ب دا فیصله کړی ده چه ته دهغه نه سوادبل چا عبادت مه کوه او مور پلار سره احسان کوه . او یو آیت مبارک کنبی دی چه ﴿أَنْ أَشْكُرَ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَى الْمَصِيرِ﴾ یعنی خماشکر ادا کوه او دخپل مور پلار او ستاسو واپس کیدل خما طرفته دی .

او ددی مضمون نور ہم ډیر ایتونه دی نودلته ارشاد دې چه مونږ انسان ته حکم کړې دې مور پلار سره احسان کوه او هغوی سره ښه په احترام سره پیش کیږه . ابوداؤد طیالسی کښې حدیث مبارک دې چه د حضرت سعد رضی اللہ عنہ مور دوی ته اووئیل چه آیا د مور پلار د اطاعت کولو د الله ﷻ شه حکم نشته دې ، نو اووره چه خه به نه خوراک کوم او نه به خکاک کوم تر کومې چه الله ﷻ سره ته کفر اونه کړې . نو د حضرت سعد رضی اللہ عنہ په انکار کولو دې خوراک خکاک پرېښودو تر دې چه لرگی سره به ددې خوله بیرته کولې شوه او ورته به خوله کښې په زور اوبه وغیره اچولې شوې . نو دې باندي دا آیت مبارک نازل شو . دا حدیث مبارک مسلم وغیره کښې هم دې (۱) مورد حمل په دوران کښې خومره تکلیفونه اوچت کړل؟ اوداشان د بچی د پیدائش وخت کښې دې خومره تکلیفونه اوچت کړل؟

قوله تعالى: -حَمَلَتْهُ أُمُّ كُرْهًا

دحمل کمه نه کمه موده شپږ میاشتي کیدیشی :علی رضی اللہ عنہ ددې آیت مبارک اودې سره دسورة لقمان آیت مبارک ﴿ وَفَضْلُهُ فِي غَمٍّ مِّمَّنْ ﴾ اودالله ﷻ دفرمان ﴿ وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ ﴾ یعنی میاندي خپلو بچوته دوه کاله کامل پی ورکړی او دوی ته دې دپښو ورکولو موده پورا کړی ، ددې یو خانی کولو نه استدلال کوی چه د حمل کمې نه کمه موده شپږ میاشتي ده . دا استدلال ډیر قوی او بالکل صحیح دي . حضرت عثمان رضی اللہ عنہ او د صحابه کرام رضی اللہ عنہم جماعت ددې تائید کړيدي . حضرت معمر بن عبدالله جهیني رضی اللہ عنہ فرمائی چه زمونږ د قبیلې یوسری د جهینیه یو ښځې سره واده اوکړو ، شپږ میاشتي پس ددې بچی پیدا شو ، ددې خاوند حضرت عثمان رضی اللہ عنہ ته ددې ذکر اوکړو . حضرت عثمان رضی اللہ عنہ هغه ښځې پسې سرې اولیږلو ، هغه تیاریدو نه پس راتله چه هغې خور ورته فریاد شروع کړو . په دې دې ښځې خپلې خورته اووئیل چه ولې ژارې ، په الله ﷻ قسم چه خه په مخلوق کښې چاسره نه یم ملاؤ شوې ، او نه ما غلط کار کړې دې . نوگوره چه دالله ﷻ فیصله خما حق کښې خه کیږی ؟ هرکله چه حضرت عثمان رضی اللہ عنہ ته راغله نو حضرت عثمان رضی اللہ عنہ ددې درجم کولو حکم اوکړو . هرکله چه حضرت علی رضی اللہ عنہ ته معلوم شو نوهغوی خلیفة المسلمین نه تپوس اوکړو چه داتاسو خه کوئی ؟ نو حضرت عثمان رضی اللہ عنہ ورته اوفرمائیل چه ددې ښځې د شپږو میاشتنو نه پس اولاد شوې دې او دا ناممکن دی . دې آوریدو سره حضرت علی المرتضی رضی اللہ عنہ اوفرمائیل چه تاسو قرآن پاک نه دې لوستلې ؟ نو وې فرمائیل چه لوستلې مې دې . نووې فرمائیل چه تاسو پکښې دا آیت مبارک نه دې لوستلې چه ﴿ وَحَمَلَتْهُ أُمُّ لُثُونَ شُهْرًا ﴾ اودې سره دا آیت مبارک هم چه ﴿ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ ﴾ نو دحمل موده او پښو خکولو موده دواړه ډیرش میاشتي ، او دې کښې چه کله د پښو خکولو موده کامل دوه کاله یعنی خلیريشت میاشتي وضع کړې شی نو باقی شپږ میاشتي پاتي کیږی . نو دقران پاک نه معلوم شو چه د حمل کم نه کمه موده شپږ میاشتي ده . او ددې بی بی صاحبې هم په دومره موده کښې اولاد شوې دې . بیا تاسویدې الزام ولې لگوئی ؟ حضرت عثمان رضی اللہ عنہ اوفرمائیل چه والله دا خبره بالکل صحیح ده . افسوس چه خما خیال دې طرفته نه وو . لارشی او هغه ښځه واپس راولی ، خلق لارل او هغه ښځه ئې واپس راوسته . نو خلقو هغه په دې حال کښې اولیده چه ددې نه فراغت موندې وو . حضرت معمر رضی اللہ عنہ فرمائی چه یو کارغه دبل کارغه نه او یو انډه د بلې انډې نه سره دومره مشابهه نه وی لکه خومره چه ددې ښځې بچی خپل پلار سره مشابهه وو . دده پلار چه کله دا بچی اولیدو نو پخپله ئې اووئیل چه والله اوس ماته ددې باره کښې هېڅ شک پاتي نشو . او هغه الله ﷻ یو ناسور یعنی دانه کښې اخته کړو او دا دهغه په مخ باندي وو . او هغه ناسور دې ډیر زیات کمزوري کړو تر دې چه هغه مړ شو . (۲) (ابن

(۱) صحیح مسلم کتاب فضائل الصحابة باب فی سعد بن ابی وقاص رضی اللہ عنہ : ۱۷۴۸ .

(۲) الدر المنثور : ۹/۶ .

ابی حاتم، دا روایت بل سند سره د ﴿فَأَنذَرْتُكَ فِي الْغَيْبِ﴾ تفسیر کنسې تیر شوې دې .

د ابن عباس رضی اللہ عنہما مذهب: حضرت عبداللہ ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چې کله د یو نسخې په نهو میاشتو کنسې بچې پیدا شی نو ددې د پنیو ورکولو موده یویشتمی میاشتې کافی دې . او کله چې اوو میاشتو کنسې وی نو موده درضاغت دیرشت میاشتې ده . او کله چې بچې شپږو میاشتو کنسې پیدا شی نو درضاغت موده دوه کاله کامله ځکه چې دالله ﷻ فرمان دې چې د حمل او دپنیو موده دیرشت میاشتې ده . هر کله چې هغه د خپل قوت زمانې ته اورسیدو یعنی قوی شو او د خوانې عمر ته اورسیدو نو دې سر و کنسې شمیر شو . او کله چې د څلویښت کالو شو نو دده عقل پورا شو . فهم او کمال ته اورسیدو ، حلم او بردباری پکنسې راغله . دا وئیلې کیږی چې دده کوم عمر د څلویښتو کالو عمر کنسې وی نو هغه عام طور باقی عمر کنسې هم وی . حضرت مسروق رضی اللہ عنہ نه تپوس او شو چې انسان کله په خپلو گناهونو نیولې کیږی ؟ نو وې فرمائیل چې کله ته د څلویښتو کالو شې نو خپل بچ کول په خپله کوه .

د څلویښتو پښتو اتیاو نوی کالو والا مسلمان: ابویعلی موصلی کنسې دی چې حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چې کله مسلمان بنده د څلویښتو کالو نو الله ﷻ دده په حساب کنسې تخفیف کوی . او کله چې د شپیتو کالو شی نو آسمان والا ده سره محبت کوی . او کله چې د اتیاو کالو شی نو الله ﷻ د ده نیکی ثابتې کړی او دده گناه نه ختموی . او کله چې دې دنوی کالو شی نو الله ﷻ دده مخکنسې روستی ټول گناهونه معاف کوی . او دې د خپلې کورنۍ د خلقو د پاره شفاعت کولو والا او گرزوی . او آسمانونو کنسې اولیکلې شی چې دالله ﷻ زمکه کنسې دهغه ذات قیدی دې . دا حدیث بل سند سره مسند احمد کنسې هم دې () د بنو امیه دمشقی گورنر حجاج بن عبداللہ حلیمی فرمائی چې د څلویښتو کالو عمر کنسې ما گناهونه د خلقو د شرم او حیا په وجه پرینودی وو . دې نه د گناهونو پرینودو وجه پخپله دالله ﷻ نه حیا وه . د عربو یو شاعر وائی چې په وړوکوالی کنسې چې د ناپوهی په وجه څه اوشو هغه اوشو خو کله چې بوډوالی رابنکاره شو نو دسر سپینو راته پخپله د گناهونو نه د بچ کیدو او وئیل چې اوس ته کوچ او کړه .

قوله تعالیٰ: - قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ

د نیک عمله مؤمن دعا: بیا ددې ددعا بیان کیږی چې ده او وئیل چې انې الله ﷻ څما زړه کنسې واچوه چې څه ستا شکر ادا کړم چې کوم تا په ما او څما په مور پلار کړې دې او څه هغه اعمال او کړم چې ته هغې سره په مستقبل کنسې څما نه خوشحاله ئې ، او څما اولاد څما دپاره داصلاح ذریعه کړې ، یعنی څمانسل او څما نه روستو پاتې کیدو والو کنسې څه ستا طرفته رجوع کوم او څما اقرار دې چې څه فرمانبردارو نه یم . په دې کنسې ارشاد دې چې کله انسان د څلویښتو کالو عمر ته اورسی نو د زړه د اخلاصه ده ته توبه ویستل پکار دی . او دوباره دې الله ﷻ ته متوجه شی او په دې دې کلک ولاړ اوسی . ابوداؤد کنسې دی چې حضرت نبی کریم ﷺ به صحابه کرام رضی اللہ عنہم ته په التحیات کنسې ددې دعا غوښتلو تعلیم ورکولو چې : ﴿اللَّهُمَّ أَلْفَ بَيْنَ قُلُوبِنَا وَاصْلِحْ ذَاتَ بَيْنَتِنَا وَاهْدِنَا سَبِيلَ السَّلَامِ وَمُجْتَمِعًا مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَجَنِّبْنَا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَبَارِكْ لَنَا فِي أَسْمَاعِنَا وَأَبْصَارِنَا وَقُلُوبِنَا وَأُزُوجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ وَاجْعَلْنَا شَاكِرِينَ لِنِعْمَتِكَ مَشْتَرِينَ بِهَا عَلَيْكَ قَابِلِيهَا وَاتِّمَامَهَا عَلَيْنَا﴾

ترجمه: یعنی انې الله ﷻ از مونږ زړونو کنسې محبت پیدا کړه او زمونږ خپلو کنسې اصلاح او کړه، او مونږ ته دسلامتیا لار اوښايه ، او مونږ د تيارو نه اوساته، اونور طرفته نجات راکړه، او مونږ دهرې بدنې نه بچ کړې، که هغه ظاهري وی او که پټه وی ، او مونږ ته زمونږ سترگو کنسې او غوږونو کنسې او زړونو کنسې او بنسځو کنسې او بچو کنسې برکت واچوي او په مونږ رجوع او کړه ته رجوع کولو والاو مهربان ئې او انې الله ﷻ ا مونږ د خپلو نعمتونو شکرگزار او ددې په وجه مو ثناء خوان جوړ کړې او

ددې نعمتونو اقرار کولو والا مو جوړ کړې ، او مونږ ته خپل ښه نعمتونه را کړې () .
 قوله تعالى :- **أُولَئِكَ الَّذِينَ نَتَقَبَّلُ عَنْهُمْ**

بيا فرمائي چه دا دچا بيان تير شو چه الله ﷻ طرفته رجوع کولو والا او توبه کولو والا دی او کله چه دوی نه نيکي پاتې نشی نو دوی استغفار کولو والا دی . او مونږ ددوی اکثر خطاگانې معاف کوو . او د دوی دلرو عملونو په بدله کښې دوی ته جنتی کوو . دهغه هم دا حکم دې لکه چه وعده ئې او کړه او پورائې کړه او دا رښتیا وعده ده چه کومه دوی سره کولې شی . ابن جریر کښې دی چه حضرت نبي کریم ﷺ په روايت د روح الامين فرمائي چه دانسان نيکي او بدئي به راوړې شی او يو به دبل بدله شی نو که دده يو نيکي هم پاتې شوه نو الله ﷻ به ده ته جنت ورکړي . د حديث راوی **عبدالله بن مسعود** د خپل استاد نه تپوس او کړو که ټولې نيکي د بدو بدله کښې ختمې شوې نوبيا ؟ نو وې فرمائيل چه الله ﷻ ددوی د بدو نه تجاوز کوي . بل سند کښې په فرمان دالله ﷻ مروی دی . د احديث مبارك غريب دې او ددې سند ډير پوخ دي .

حضرت يوسف بن سعد **رضي الله عنه** فرمائي چه کله حضرت علي **رضي الله عنه** اهل بصره غالب شو نو په هغه وخت کښې ما لره حضرت محمد بن حاطب **رضي الله عنه** راغلو او يو ورځ ئې ماته او ونييل چه حضرت علي **رضي الله عنه** سره اوم او په هغه وخت کښې حضرت عمار **رضي الله عنه** ، حضرت صعصعه **رضي الله عنه** او حضرت اشتر **رضي الله عنه** او حضرت محمد بن ابوبکر **رضي الله عنه** هم وو .

بعضو خلقو د حضرت عثمان **رضي الله عنه** ذکر او کړو او څه گستاخي ئې او کړه . حضرت علي **رضي الله عنه** په هغه وخت کښې په تخت ناست وو او په لاس کښې ورسره چاره وه . حاضرین مجلس او ونييل چه ستاسو په وړاندې خو ستاسو صحيح محاکمه کولو والا موجودی ، نو ټولو د حضرت علي **رضي الله عنه** نه تپوس او کړو . نو حضرت علي **رضي الله عنه** او فرمائيل چه حضرت عثمان **رضي الله عنه** دهغه خلقو نه وو چه دچا باره کښې الله ﷻ فرمائي چه **أُولَئِكَ الَّذِينَ نَتَقَبَّلُ عَنْهُمْ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَنَتَجَاوَزُ عَنْ سَيِّئَاتِهِمْ فِي أَصْحَابِ الْجَنَّةِ وَعَدَّ الصِّدْقِ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ** الخ . قسم د هغه خلقو چه دچا ذکر په دې آيت مبارك کښې موجود دي ، حضرت عثمان **رضي الله عنه** دې او ددوی ملگري ، او درې ځل ئې دا او فرمائيل . ددې راوی يوسف وانی چه ما د محمد بن حاطب نه تپوس او کړو چه ستا دې په الله قسم وی رښتیا وایه دا تا په خپله د حضرت علي **رضي الله عنه** نه اوریدلی دی ؟ وې فرمائيل چه او څما دې په الله قسم وی چه ما دا خپله د حضرت علي **رضي الله عنه** نه اوریدلی دی .

وَالَّذِي قَالَ لِيَا أَبِئْتِي

| او هغه انسان | چی وې وئیل مور او پلار خپل ته

او هغه کس چی مور پلار ته ئې او وئیل چی

وَقَدْ

أَنْ أُخْرِجَ

أَتَعِدْنِي

أَفِ لَكُمْ

اف دې تاسو دواړو لره | ایا تاسو یروې مالره | چی زه به را اوویستلې شم دقبر نه | او حال دا چی تیر شوی دی افسوس دې په تاسو ایا تاسو ماویروئ چی زه به (قبر نه دوباره) را پیاخولې شم

وَيْلَكَ

يَسْتَعْجِلُنِ اللَّهَ

وَهُمَا

مِنْ قَبْلِي

خَلَّتِ الْقُرُونُ

ډیر قومونه | مخکښی زمانه | او مور او پلار دواړه | (فریاد) زاری کوی الله ته | له بدنصیبه

او زمانه وړاندې ډیر قومونه تیر شوی دی | او دهغه مور پلار الله ته فریاد کوی | او خپل ځونې ته وانی چی

أَمِنٌ ۙ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ ۖ فَيَقُولُ مَا هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ

ایمان راورہ | بیشکہ وعدہ دالہ | حقہ دہ | خروانی ہغہ | نذدی دا | مگر | قیسی دی
انی بدبختہ ایمان راورہ | بیشکہ دالہ ۛ وعدہ حق دہ | نو ہغہ (پہ جواب کنبی) وانی چہ دادپخوانو خلقو

الْأَوَّلِينَ ۙ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ

درومبنو خلقو | دا ہغہ کسان دی | جی ثابتہ شوی دہ | بہ ہغوی بانڈی | خبرہ دعذاب |
قصی دی | دا ہغہ خلق دی چہ پہ دوی بانڈی د اللہ ۛ فیصلہ ثابتہ شوہ |

فِي أُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ ط

وی بہ دوی پہ ہغہ دلو کنبی | جی تیر شوی دی | مخکنبی ددوی نہ | دپیریانو او انسانانونہ
د ہغہ کسانو سرہ چہ ددوی نہ پخوا تیر شوی دی | کہ پیریان دی او کہ انسانان دی

إِنَّهُمْ كَانُوا خٰسِرِينَ ۙ وَلِكُلِّ دَرَجَةٍ مِمَّا

بیشکہ دوی دی | نقصان موندونکی | او دپارہ دہری دہی | درجہ دی | پہ لحاظ دہغہ عمل سرہ
جی دوی تول تاوانیان دی | اوہر چاتہ بہ د خپل عمل مطابق (جداجدا) مرتبی

عَمِلُوا ۙ وَلِيُوَفِّيَهُمْ

جی کپی وی ہغوی | او دپارہ ددی جی پورہ پورہ ورکپی ہغوی لہ | بدلہ دعملونو دہغوی
ورکولی شی | دا ددی دپارہ چہ دخپلو خپلو عملونو جزا ورتہ پورہ پورہ ملاؤ شی

وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ۙ وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا

او پہ ہغوی بہ ظلم نہ کیبری | اوپہ کومہ ورخ | جی ورائندی کپی شی | ہغہ کسان | جی کفر ٹی کپی دی
او پہ ہغوی بہ ہیخ ظلم نہ کیبری | او پہ کومہ ورخ چہ کافران (ددوزخ) اورتہ ورمخامخ کپی شی

عَلَى النَّارِ ط أَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَاسْتَمْتَعْتُمْ

وورتنہ | یوورل تاسو | نعمتونہ ستاسو | پہ ژوند ستاسو ددنیا کنبی | او فائیدی واغستلی تاسو
..... | (اودا بہ ورتہ اووٹیلی شی) چہ تاسو خوخیل خوندونہ پہ دنیا کنبی حاصل کرل | اونہ

بِهَاءٍ فَالْيَوْمَ نَجْزِي عَذَابَ الْهُونِ بِمَا

پہ ہغی سرہ | پس نن ورخ بہ | بدلہ درکپی کیبری تاسو لہ | دعذاب سپکونکی | پہ سبب دہغی
مزی مو پری اوکپی | نونن بہ درتہ دذلت سزا درکولی شی |

كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا

جی وی تاسو | جی تکبر بہ مو کولو | پہ زمکہ کنبی | پہ نا حقہ | او پہ سبب دہغی
دا سزا درتہ خکہ درکولی شی چہ تاسو پہ دنیا کنبی پہ ناحقہ تکبر کولو | او ددی وجہ چہ تاسو

كُنْتُمْ تَقْسِفُونَ ۙ

جی وی تاسو | جی نافرمانی بہ مو کولہ |

نافرمانی کولی |

قوله تعالى: - وَالَّذِي قَالَ لِوَالِدَيْهِ

دنا فرمانہ اولاد مور پلار سرہ سلوک :- مخکنبی دہغہ خلقو ذکر اوشوچہ کومو دخپل مور پلار دپارہ دعاگانہ کولہ او دہغوی خدمت کنہی اوسیرہی او دہ سرہ د اُخروی درجو او ہلتہ د نجات موندلو او دخپلو نعمتونو د شکر کولو ذکر وو . پہ دہی وجہ دہی نہ پس دہغہ خلقو ذکر دہی چہ کوم د خپل مور پلار نافرمان دی . دوی تہ خبری کوی . بعضی خلق وانی چہ دا آیت مبارک د حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ خوئی حضرت عبدالرحمان رضی اللہ عنہ بارہ کنہی نازل شوہدی . اودا عوفی پہ روایت د حضرت عبداللہ ابن عباس رضی اللہ عنہ بیانوی . اوددہی پہ صحت کنہی کلام ہم دہی . اودا قول ډیر کمزوری دہی خکہ چہ حضرت عبدالرحمان بن ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ خو مسلمان شوی وو . او ډیر بنہ اسلام والو کنہی وو . بلکہ دخپلی زمانہ بہترینو خلقو کنہی وو . دبعضو مفسرینودا قول ہم دہی چہ صحیح دادی چہ دا آیت مبارک عام دی . ابن ابی حاتم رضی اللہ عنہ فرمائی چہ مروان خپلہ خطبہ کنہی اوونیل چہ اللہ ﷻ امیر المؤمنین تہ د یزید بارہ کنہی یو بنہ رائی پہ ذہن کنہی اچولہی دہ کہ ہغہ خپل خانہ پس ہغہ پہ طور دخلیفہ نامزد کری . او حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ او حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ ہم خپل خان نہ پس خلیفہ مقرر کری وو . پہ دہی حضرت عبدالرحمان بن ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ اوفرمائیل چہ آیا تہ د ہرقل پہ قانونو او نصرانیانو پہ دستور عمل کول غوارہی ؟ قسم دہی وی پہ ہغہ ذات چہ نہ خو خلیفہ اول خان نہ پس خپل اولاد کنہی خوک خلافت دپارہ مقرر کری او نہ ئی خپل خاندان نہ خوک نامزد کری وو . او معاویہ رضی اللہ عنہ چہ خہ او کرل نو دائی دخپل خوئی دعزت او پہ خپلو بچو درحم دپارہ او کرل . دہی اوریدوسرہ مروان اوونیل چہ تہ ہغہ نہ ئی چہ تا خپلو والدینو تہ اف ونیلی وو ؟ نو عبدالرحمان رضی اللہ عنہ اوفرمائیل چہ ولہی تہ د ملعون سہی اولاد نہ نہ ئی خہ ؟ ستا پہ پلار رسو اللہ ﷻ لعنت وئیلی وو . دہی اوریدو سرہ حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا اوفرمائیل چہ تا د عبدالرحمان رضی اللہ عنہ بارہ کنہی چہ خہ اوونیل ہغہ دروغ دی خکہ چہ دا آیت ددوی بارہ کنہی نہ وونازل شوہی . بلکہ ہغہ دفلائی فلانی بارہ کنہی نازل شوہی وو . بیا مروان زر د منبر نہ را کوز شو او ددوی د حجرہ مبارکہی دروازہی تہ راغلل او خہ خبرو کولو نہ پس واپس شو . (۱)

بخاری شریف کنہی دا حدیث مبارک بل سندسہرہ او نورو الفاظو سرہ دی . پہ ہغہی کنہی دا ہم دی چہ د حضرت امیر معاویہ بن ابوسفیان رضی اللہ عنہ طرفنہ مروان د حجاز امیر جوہر کرہی شوہی وو . پہ ہغہی کنہی دا ہم دی چہ مروان د حضرت عبدالرحمان رضی اللہ عنہ د گرفتارولو حکم خپلو سپاہیانو تہ ورکرو . خو دہی پہ منہہ منہہ دخپلی خور حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا حجرہی تہ لارو . او پہ دہی وجہ دوی چا اونہ نیول . او پہ ہغہی کنہی دا ہم دی چہ حضرت صدیقہ کبری رضی اللہ عنہا اوفرمائیل چہ زمونہ بارہ کنہی خماد پاکدامنی نہ سوا د ہچا بارہ کنہی ہبش آیت نہ دہی نازل شوہی (۲) دنسانی پہ روایت کنہی دی چہ دہی خطبہ مقصد یزید طرفنہ بیعت اخستل وو . د حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا بارہ کنہی دا ہم دی چہ مروان پہ خپل قول کنہی دروغژن دہی چہ دچا بارہ دا آیت نازل شوہی دہی ، ماتہ ډیر بنہ دہغہ نوم یاد دہی خو خہ پہ دہی وخت کنہی ہغہ بنکارہ کول نہ غوارم . خو حضرت نبی کریم ﷺ د مروان پلار تہ ملعون وئیلی وو . او مروان دہغہ شا کنہی وو . نو دا دہغہ لعنت الہی بقیہ دہی (۳) داخوئی د خپل مور پلار بی ادبی کوی او دہی داللہ ﷻ د بی ادبی نہ ہم منع کیہی . دمرگ نہ پس ژوند پہ دروغہ گنہری او خپل مور پلار تہ وانی چہ تاسو ما ددہی ژوند نہ ولہی ویرونی خما نہ مخکنہی پہ سوونو زمانہی تیرہی شوی دی او پہ لکونو او

(۱) ابن ابی حاتم :

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ الاخلاص باب (والذی قال لوالدہ ام لکما...) : ۴۸۲۷ .

(۳) السنن الکبری : ۱۱۴۹۱ .

کرورونو انسانان مہ شو ماخو ہبخوک اونہ لیدل چہ دوبارہ ژوندی شو. اوپہ دی کنبی یو ہم واپس رانغلو چہ خبر راوری. دده نہ مور پلار تنگ شى او دالله ﷺ نہ دده هدايت غواری اودالله ﷺ درگاہ کنبی خپل فریاد پیش کوی. او بیا ده ته وائی چہ دا بدنصیبہ لا تراوسه پوری نه یی خراب شوې اوس ہم مسلمان شه، خو دا مغروره جواب ورکوی چہ تاسو ماته د چا منلو وائی خہ خو دا صرف یو پخوانی قصه گنړم. الله ﷻ فرمائی چہ داخلق دخپل خان په شان تیرشوؤ چناتو او انسانو په زمرة کنبی داخل شو او هغوی خپل نقصان کرې وو او خپل ئې بریاد کړل. د الله ﷻ فرمان دې کنبی دلته لفظ ﴿اولئك﴾ دې او ددې نه مخکنبی لفظ ﴿والذی﴾ دې، ددې نه هم خمونږ د تفسیر پورا تانید کیږی چہ ددې نه مراد عام دې چہ څوک هم داسې وی یعنی د مورپلار نافرمانه او بی ادبه او دقیامت نه منکر وی نو د هغه دپاره هم دا حکم دی. او حضرت حسن رضی اللہ عنہ او حضرت قتاده رضی اللہ عنہ هم دا فرمائی چہ ددې نه مراد کافر، فاجر اود مورپلار نافرمان او د دوبارہ ژوندی کیدو منکر دې (۱). د ابن عساکر یو غریب روایت کنبی دی چہ په څلور سړو باندې الله ﷻ د عرش نه لعنت وئیلې دې. او بیدې فرشتو آمین وئیلې دې (۲). چہ څوک یو مسکین دهوره کړی او ورته اووانی چہ خہ به تاته درکړم او کله چہ هغه راشی نو ورته وائی چہ ماسره خو هیڅ نشته دې (۳). او چہ څوک د یو برداشت کولو څیز باره کنبی اووانی حالانکه دده سره هیڅ نه وی (۴). او چہ کوم خلق چہ چا ته د چا د سوال په جواب کنبی اووانی چہ د فلانی مکان څنگه دې؟ او دې ورته دبل چا مکان او بڼای. (۵) او هغه څوک چہ څوک خپل مور پلار وهی تر دې چہ هغوی تنگ شى او دوی فریاد شروع کړی (۶).

قوله تعالى: - وَلِكُلِّ دَرَجَاتٍ مِّمَّا عَمِلُوا

قیامت کنبی به هرچاته خپلو کړو پوره پوره بدله ملاویری. بیا فرمائی چہ دهر یو دپاره دهغه د بدنی مطابق سزاده. الله ﷻ د یو ذرې برابر بلکه ددې نه په کم هم په چا ظلم نه کوی. حضرت عبدالرحمان رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دجنت درجې پورته دی او د جهنم درجې لاندې دی. او بیا فرمائی چہ کله جهنمیان راوستې شى او دجهنم په غاړه اودرولې شى نو دوی ته به په طور د زورنې او وئیلې شى چہ تاسو خپلې نیکی په دنیا کنبی وصول کړی دی اودهغې نه مو فائده اخستې ده. حضرت عمر ابن خطاب رضی اللہ عنہ ددې آیت مبارک په وجه د ښه او ښکلې غذا نه اجتناب کړې وو او فرمائیلې ئې وو چہ څه ویریرم چہ هسې نه څه دهغه خلقو نه شم چہ چاته به الله ﷻ زورنې سره دافرمانی. حضرت ابو جعفر رضی اللہ عنہ فرمائی چہ بعضې خلق داسې هم دی چہ هغوی به په قیامت کنبی خپلې نیکی نه مومی او دوی نه به ورکې وی او دوی ته به هم دا وئیلې شى. بیا فرمائی چہ نن به دوی ته د ذلت د عذابونو سزا ورکولې شى. ددوی د کبر او فسق په وجه چہ ددوی کوم یو عمل وو هغه به دوی ته ورکولې شى اودا د هغې بدله ده. او دنیا کنبی به دوی ډیر په ناز ونعمت خان پاللو او کبر او لوئی به کوله او اتباع حق لره پرېښودونکی وو او په نافرمانو کنبی ډیر بوخت اومشغول وو نو نن د قیامت په ورځ به دوی ته داهانت اور سوانی والا عذاب او سخت دردناک عذاب والا سزاگانې او هانې هانې او افسوس سره به دوی ته دجهنم لاندې طبقو کنبی ځانې ملاویری. الله ﷻ دې مونږ ددې خبرو نه محفوظ اوساتی.

وَإِذْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ عَادٍ إِيَّانَا أَنِ اتَّبِعُوا قُلُوبَهُمْ شَرُّ النَّاسِ الَّتِي لَا يَرْجُونَ عَذَابَ اللَّهِ

او یاد کړه | رور د عادیانو | کله چی | خبردار کړو هغه

او وائی نبی ﷺ ته دوی ته د عادیانو د رور (هود) ذکر او کړه | چی هغه

(۱) الطبری: ۱۱۸/۲۲.

(۲) ابن ماجه كتاب الدعاء باب اذا دعاء احدكم فليدا بنفسه: ۳۸۵۲.

قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ وَقَدْ خَلَّتِ النَّذْرُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ	قوم خپل په احقاف کښی او تیر شوی ووه خبردارونکې مخکښی دهغه نه او وروستو دهغه نه خپل قوم چې په شگلوري علاقه کښې اوسیدلو (عذاب نه) او ویرولو او دهغه نه وړاندې
أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ	چې تاسو بندگي مه کوئ مگر دالله بیشکه زه یریرم په تاسو باندې د عذاب
يَوْمٍ عَظِيمٍ ۝ قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَأْفِكَنَا عَنِ الْهِتَانِ	روستو نورهم ډیر ویرونکی تیر شوی ووا (هغه او وئیل، چې تاسو دالله نه سوا دبل چا عبادت مه کوئ ماسره ویره ده چې دورځي لوني نه او وئیل هغوی ایا راغلي ئې ته مونږ ته چې ته واپروي مونږه دمعبودانو خپلو نه په تاسو به ډیوې لوني (سختې) ورځي عذاب راشي هغوی او وئیل چې ایا ته دې دپاره راغلي یې چې مونږ دخپلو معبودانو
فَاتِنَا بِهَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ۝ قَالَ	پس راوله مونږ ته هغه عذاب چې ته تریروي مونږه که ئې ته درښتینو خلقونه او وئیل هغه نه واپروي نو ته چې مونږ دکوم عذاب نه ویروي هغه راوله که ته ریښتې یئ (هود) او وئیل
إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ وَأُبَلِّغُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ	بیشکه چې علم ددې دالله سره دې اورسوم زه تاسو ته هغه پیغام چې زه رالیږلي شوي یم چې ددې علم خو الله ﷻ ته دې اوزه خو تاسو ته هغه پیغام دررسوم دکوم دپاره چې زه
بِهِ وَلَكِنِّي أَرْسَلُكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ ۝ فَلَمَّا	په دهغی سره ولیکن زه وینم تاسو یو داسې قوم چې تاسو جهالت کوئ پس هر کله چې رالیږلي شوي یم خوماته تاسو ناپوهه خلق ښکاري نو هر کله چې
رَأَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ أَوْدِيَّتِهِمْ ۝ قَالُوا	اولیدو هغوی هغه عذاب په شکل دوریځ راروان علاقې دهغوی ته نو او وئیل هغوی هغوی اولیدل چې یوه ورپیڅ دهغوی د علاقې طرفته راروانه ده نو دا ئې او وئیل
هَذَا عَارِضٌ مِّمَطَرِنَا ۝ بَلْ هُوَ مَا تَعْجَلْتُمْ بِهِ ۝	داوریځ ده باران ورونکی په مونږ باندې بلکه دا هغه څیز دې چې تلوار به کوله تاسو په هغې چې دا خو ورپیڅ ده چې ورپیری راباندې نه بلکه دا خو هغه څیز دې کوم ته چې تاسو تلوار کولو
رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝ تَدْمِرُ كُلَّ شَيْءٍ ۝ بِأَمْرِ رَبِّهَا	هوا ده په دې کښې عذاب دردناک دې تباه کوی هر څیز په حکم درب خپل دا سیلی ووه په کومه کښې چې دردناک عذاب ووا هر څیز به دخپل رب په حکم سره تباه کړی
فَأَصْبَحُوا لَآيِرًا إِلَّا أَسْكِنْتُمْ ۝ كَذَلِكَ	پس شو هغوی داسې چې په نظر نه راتلو هیڅ څیز مگر صرف کورونه دهغوی درانگې نو هغوی داسې تباه شول چې دکورونو نه بغیر نور هیڅ نښه ئې لیدلې نه شوه مونږ

تَجْرِي الْقَوْمَ الْجَارِمِينَ ﴿٥٠﴾

بدلہ ورکوؤ مونو | قوم مجرمانو ته |

نافرمانو ته هم دغه شان سزاگاني ورکوو |

قوله تعالى: - إِذْ أَنْذَرْنَا قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ

داحقاف معنی :- دحضرت نبی کریم ﷺ د تسلی دپاره الله ﷻ فرمائی کہ ستاسو قوم تاسو لره په دروغه او گنہری نو تاسو د مخکښې نبیانو علیهم السلام حالات یاد کړنې چه دهغوی قومونو هم دهغوی تکذیب او کړو. دعادیانو درور نه مراد حضرت هود علیه السلام پیغمبر دې . او هغوی الله ﷻ عباد اولی طرفته لیرلی وو او هغوی په احقاف کښې اوسیدل . احقاف جمع ده د حقف او حقف وانی د شگې غرته . مطلق غرونه او غارونه او د حضر موت وادی چه کوم ځانې د کافرانو روحونه اچولې شی او ددې وادتی نوم برهوت دې . د احقاف دا مطلب هم بیان شوې دې . دحضرت قتاده رضی الله عنه قول دې چه یمن کښې دسمندر په غاړه د شگې د غرونو یو ځانې وو او دهغې نوم شحر وو. دې ځانې کښې دا خلق آباد وو امام ابن ماجه رضی الله عنه باب جوړ کړې دې چه کله تاسو دعا کوئی نو خپل نفس نه ئې شروع کوئی. او په دې ضمن کښې ئې یو حدیث مبارک راوړې دې چه حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چه الله ﷻ دې په مونږ او د عادیانو په رور رحم او کړی . بیا فرمائی چه الله ﷻ دهغوی گیر چاپیره بنارونو کښې هم رسولان مبعوث کړی وو. لکه یو آیت مبارک کښې دې چه ﴿ فَبَعَلْنَا أَمْكَالًا لِّمَا نَبَا وَمَا خَلَقْنَا وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴾ او لکه څنگه چه الله ﷻ فرمان دې چه ﴿ فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنْذَرْتُكُمْ صُفْعَةً مِّثْلَ صُفْعَةٍ عَادٍ وَمُؤَدَّةٍ ﴾ بیا فرمائی چه حضرت هود علیه السلام خپل قوم ته اوونیل چه تاسو موحد (الله ﷻ یو اومنی) گنی تاسو باندي به په هغه لویه ورځ عذاب وی نو په دې دحضرت هود علیه السلام قوم اوونیل چه تاسو مونږ د خپلو معبودانو نه منع کوئی ؟ څه چه دکوم عذاب نه ته مونږ ویروې هغه راوله. دوی خو دا خپل ذهن کښې محال گنډل او زر ئې دا طلب کړو. لکه څنگه چه بل آیت مبارک کښې دې چه ﴿ يَسْتَعْجِلْ بِمَا الَّذِينَ لَا يَوْمُنُونَ بِهِ ﴾ ایمان نه راوړونکی زمونږ د عذاب خواهش کوی . ددې جواب کښې ددوی پیغمبر اوونیل چه الله ﷻ ته بهتر علم دې که هغه تاسو ددې لائق او گنہری نو تاسو باندي به عذاب راولیږی . ځما منصب خو صرف دومره دې چه څه تاسو ته د خپل رسالت اورسوم . خو ماته معلوم دی چه تاسو بالکل بې عقل او بې وقوف خلق یی .

قوله تعالى: - فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُّسْتَقْبِلَ أُوْدِيَتِهِمْ

اخر دالله تعالی عذاب په دوی راغلو :- اوس دالله ﷻ عذاب راغلو. نو دوی اوکتل چه دوی طرفته یو توره وریخ راروانه ده . خوشک سالی او گرمی ډیره وه نو دوی خوشحاله شو چه ښه شوه چه وریخ راغله . او دې طرفته اوس به باران وریرې . اصل کښې دا وریخی په صورت کښې دالله ﷻ عذاب وو چه دوی ئې د زراتلو په طمع وو. په دې کښې هغه عذاب وو چه کوم دوی د حضرت هود علیه السلام نه غوښتلو. هغه عذاب ددوی کلی او ددوی ټولو څیزونو لره تباہ و برباد کولو سره راغلو او دې ته هم دالله ﷻ حکم وو. او یو بل آیت مبارک کښې دې چه ﴿ مَا تَذَكَّرْنَا عَلَيْهِ إِلَّا جَعَلْنَاهُ كَالرَّيْمِيِّ ﴾ (ترجمه) چه په کوم څیز به هغه تیر شو هغه به ذرې ذرې کړو نو دا ټول خلق هلاک شو او یو هم باقی پاتې نشو.

د قوم عاد د هلاکت متعلق یوه قصه :- بیا فرمائی چه مونږ داشان دهغوی سره معامله کوو چه څوک زمونږ رسولان په دروغه گنہری . او زمونږ د احکامو خلاف ورزی کوی. یو ډیر غریب حدیث مبارک کښې د دوی قصه راغلې ده هغه هم واورئې. حضرت حارث بکری فرمائی چه ما د علاء بن حضرمی شکایت د حضرت نبی کریم ﷺ په خدمت کښې کولو دپاره روان شوم. ما ته په بڼه کښې د بنو تمیم یو ښځه ملاؤ شوه او هغې سره سورلی وغیره نه وه . هغې ماته اوونیل چه انې د الله ﷻ بنده ځما د الله ﷻ

پیغمبر سرہ یو کار دې ماہہ ته هلته اورسوي؟ ما ورسره اقرار کولو نه پس هغه مې په سورلي خان سره کينوله او مدينې منورې ته راورسیدم. ما اوکتل چه مسجد نبوي ﷺ د خلقو نه ډک دې. او دتور رنگ یو بیرغ ورسره دې. او حضرت بلال رضی اللہ عنہ تورې سره حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم مخکښې ولاړ دې. ما تپوس اوکړو چه څه خبره ده؟ خلقو راته اووئیل چه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم عمرو بن عاص چا طرفته لیږل غواړي. څه یو طرفته کیناستم. هرکله چه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم خپلې حجرې مبارکې ته تشریف یووړ نو څه هم ورپسې ورغلم او اجازت مې اوغوښتلو او د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کښې حاضر شوم او سلام مې اوکړو. نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ځمانه تپوس اوکړو چه ستاسو او دینو تمیم مینځ کښې څه اختلافات وو؟ ما اووئیل چه آو او مونږ په هغوی غالب وو، او اوس خو ماسره د بنو تمیم یو بوډنی ښځه راغلې ده او هغې ما ته په لار کښې اووئیل چه هغه هم خان سره بوخم اوستاسو خدمت کښې ئې حاضره کړم. نو ما هغه خان سره راوستې ته او هغه دروازه کښې ولاړه ده انتظار کوي. نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه هغه دننه راولئ. نو هغه راغله. ما اووئیل یارسول الله ﷺ که څمونږ او دبنی تمیم مینځ کښې څه فیصله اوکړئ. نو په دې د بوډنی غیرت راویاریدو او هغې په غرمبې کښې اووئیل چه یارسول الله ﷺ بیا به ستاسو مضطر چرته قرار مومی؟ ما اووئیل چه سبحان الله چه څما مثال خوهم هغه شو چه ځانله مې په خپله کوهی اوکنستو، ماته څه معلوم وو چه دابه څما مخالفت کوي؟ گنی ما به دا ولې راوسته؟ دالله ﷻ پناه هسې نه څه هم د عادیانو د قاصدپشان شم. نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تپوس اوکړو چه دعادیانو د قاصد څه واقعہ ده؟ ددې باوجود چه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم څما په نسبت ددې واقعې نه ښه خبر وو خو د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په وینا ما هغه واقعہ بیان کړه. دعاد کلو چه کله قحط شو نو هغوی قیل نومې یو قاصد اولیږلو. دې په لار کښې معاویه بن بکر سره پاتې شو او شراب څکل او دهغې د ددو وینځو سندرو اوریډو کښې دومره مصروف شو چه یو میاشت تیره شوه او د دې نوم جراحه وو. بیا روان شو او جبال مهر کښې هغه دعا اوکړه چه یاالله ﷻ! تاته ښه معلوم دی چه څه خود یو مریض د دوائی دپاره یا دیو قیدی د فدیہ ادا کولو دپاره نه یم راغلی، یاالله ﷻ! ته عادیانو ته هغه ورکړه چه څه دې ماته راکړل. نو د تور رنگ وریځې راغلې او په هغې کښې دیو نه آواز راغلو چه په دې کښې یو خوښ کړه. نو ده د تور رنگ وریځ خوښه کړه. هم په هغه وخت کښې دهغې نه آواز راغلو چه دې بالکل ایره ایره او ذرې ذرې کړئ او چه بنی اسرائیلو کښې هېڅوک هم باقی پاتې نشی. ما اووئیل چه تر کومې ماته علم دې چه د هوا گاتو مخزن نه دومره سوری کښې هوا پریښودې شوه لکه څما د گوتو د حلقې دا سوري. اودې سره ټول هلاک شو. ابو وائل فرمائی چه بالکل صحیح نقل دې. عربو کښې دستور ووچه کله به ئې یو قاصد لیږلو نو ورته به ئې وئیل چه د عادیانو د قاصد پشان رانشې. د اروایت ترمذی، نسائی او ابن ماجه کښې هم دې (۱).

دورځې ښکاره کیدو په وخت کښې درسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم حالت اودعا. مسند احمد کښې حضرت عائشه رضی اللہ عنہا نه مروی دی چه ما حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم هڅکله هم داسې په خندانه وو لیدلې چه خندا سره ددوی اوورنی ښکاره شوی وی. دوی به تبسم فرمائیلو. او هرکله چه به وریځ راغله او طوفان به راغلو نو د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم څهرې مبارک نه فکر ظاهریدو. نو یو ورځ ما حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته اووئیل چه یارسول الله ﷻ! خلق خو د وریځې او باد کتلو سره خوشحالیرې چه باران به اوشی خو ستاسو ددې نه حالت خلاف وی. نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه انې عائشه رضی اللہ عنہا څه ددې خبرې نه ولې مطمئن شم چه هسې نه دې کښې عذاب وی؟ یو قوم د هوا په وجه هلاک شوې وو، یو قوم وریځو کتلو سره

(۱) احمد: ۴۸۲/۲، ترمذی کتاب التفسیر القرآن، باب ومن سورة الداریات: ۳۲۷۳، وهو حسن ابن ماجه: ۲۸۱۶.

وئیلی وو چه دا وریخ ده او په مونږ به باران ورپږی . صحیح بخاری او مسلم هم داروایت بل سند سره روایت کړې دې () مسند احمد کښې دې چه کله به حضرت نبی کریم ﷺ د آسمان په کنارو وریخې او کتلې نو خپل ټول کارونه به ئې پرېښودل او دا دعا به ئې وئیله اگر چه مونږ کښې به وو ﴿اللهم انی اعوذبک من شر ما فیہ﴾ یعنی انی الله ﷻ استا نه ددې تباہی نه پناه غواړم چه کومه په دې کښې ده. نو که لرې به شوه نو د الله ﷻ حمد به ئې وئیل او که اوبه وریدله نو دا دعا به ئې وئیله چه ﴿اللهم انی استلک غیرها وغیر ما فیها وخیر ما رسلت به واعوذبک من شرها وشر ما فیها وشر ما رسلت به﴾

(ترجمه) ای الله ﷻ ا خه ستا نه ددې او دې کښې چه خه دی دهغې او دې سره چه خه راوستی دی دهغې او ددې خیر غواړم اوستا نه ددې او دې کښې چه خه دی او چه کوم خیز سره دا لیرلې شوې ده او ددې د بدئی نه پناه غواړم .

او کله چه به وریخ راغله نو د حضرت نبی کریم ﷺ رنگ مبارک به متغیر شو او کله به دننه کیدلو او کله به بهر کیدل ، کله چه به باران راوړیدو نو د حضرت نبی کریم ﷺ دا فکر به ختم شو . حضرت عائشه صدیقه کبریٰ په دې پوهه شوه او یو ځل ئې د حضرت نبی کریم ﷺ نه ددې سوال او کړو نو حضرت نبی کریم ﷺ جواب کښې او فرمائیل چه عائشه رضی اللہ عنہا فکر او ویره ددې خبرې ده چه هسې نه هغه شان وی لکه څنگه چه د عاد قوم وریخ خپل طرفته په راتلو اولیده او د خوشحالی نه ئې وئیلی وو چه دې وریخې سره به مونږ خړوب شو () . سورة اعراف کښې دعادیانو دهلاکت او د حضرت هود علیہ السلام پورا واقعه تیره شوې ده په دې وجه ئې مونږ دلته دوباره نه بیانوو . ﴿قلل الحمد والمنة﴾

د طبرانی یو مرفوع حدیث مبارک کښې دی چه په عادیانو باندې دومره هوا راوستې شوې وه لکه څومره چه د گوتې حلقه وی . دا هوا مخکښې کلی والو باندې او قصبو والو باندې او بیا ښارونو والو باندې راغله . او ددې راتلو سره دوی او وئیل چه دا وریخ مونږ طرفته راروانه ده دابه ضرور په مونږ باران وروی . خو په دې کښې ځنگلی خلق وو چه په دې ښاروالو باندې راغورزو لې شوې وو . او ټول هلاک شو او د هوا په خزانچیانو د هوا سرکشی دومره وه چه هغه د دروازي نه بهر راوتله () .

وَلَقَدْ مَكَّنَّهُمْ		فِيهَا	
او بيشکه قدرت ورکړې وو مونږ هغوی ته په هغه څيزونو کښې			
او مونږ هغوی ته دومره زور او طاقت ورکړې وو			
إِنْ مَكَّنَّاكُمْ		فِيهِ	
وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا		وَأَبْصَارًا	
چی نه دې درکړې مونږ تاسو ته قدرت په هغې کښې او ورکړې وو مونږ هغوی ته غوږونه			
کوم چې مو تاسو ته نه دې درکړې او هغوی ته مو غوږونه			
وَأَفِيدَةً		فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَا أَبْصَارُهُمْ	
او سترگې اوزرې		پس پکار رانغلل دهغوی غوږونه د هغوی او نه سترگې دهغوی	
او سترگې اوزرونه ورکړې وو خونه ورله غوږونو خه فائده ورکړه اونه سترگو			

۱) احمد: ۶۶/۶، صحیح بخاری کتاب التفسیر باب (فلما راه عارضا مستقبل اودیتهم) : ۴۸۲۸، صحیح مسلم: ۸۹۹ .
 ۲) احمد: ۱۹۰/۶، ابوداود کتاب الادب باب مايقول اذا هاجت الريح: ۵۰۹۹ وهو صحیح ابن ماجه: ۳۸۹۹ .
 ۳) صحیح مسلم کتاب صلاة الاستسقاء باب التعوذ عند روية الريح والغيم: ۸۹۹ .
 ۴) طبرانی: ۱۲۴۱۶، مجمع الزوائد: ۱۱۳/۷ .

وَلَا أَفِيدْتَهُمْ مِّنْ شَيْءٍ إِذْ كَانُوا يَجْحَدُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ

او نه زړونه دهغوی | هیڅ قدرله | ځکه چې وو هغوی | چې انکار به ئې کولو | دایتونو دالله نه |
او نه زړونو | ځکه چې دالله ﷻ دایتونو په مخالفت کښې په ضد ولاړ وو | او په کوم

وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا يَسْتَهْزِءُونَ

او چاپیره شو | دهغوی نه | هغه شیز چې وو هغوی | په هغې پورې | چې توقې به ئې کولې |
(عذاب) پورې چې ئې توقې کولې | هغه ترې نه راتاؤ شو

وَلَقَدْ أَهَلَكْنَا مَا حَوْلَكُمْ مِّنَ الْقُرَىٰ وَصَرَفْنَا

او بیشکه هلاک کړې دی مونږه | هغه چې چاپیره دی ستاسونه | دکلونه | او بار بار اولیرل مونږه |
او مونږ تاسو نه گیر چاپیره نور کلی هم هلاک کړې دی | او خپلې نښې مو ورته بیا بیا

الآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤٠﴾ فَلَوْلَا نَصْرُهُمُ الَّذِينَ

ایتونه | دپاره ددې چې دوی | واپس راشی | پس ولې امداد اونه کړو دهغوی | هغه هستیانو |
خودلی وې | دپاره ددې چې هغوی (د نافرمانی نه) را واپس شی | نو هغه کسانو ورسره ولې مدد اونکړو

اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ قُرْبَانًا آلِهَةً بَلْ ضَلُّوا

چې نیولی وو هغوی | بې دالله نه | ذریعه دنزدیکت | نور خدایان | بلکه ورك شو هغوی |
کوم چې هغوی الله ﷻ ته دنزدیکت دپاه دالله نه سوا معبودان جوړ کړي وو | بلکه هغه

عَنْهُمْ وَذَلِكَ أَفْكَهَمُ وَمَا كَانُوا

دهغوی نه | او دا انجام وو | ددروغو دهغوی | او دهغه دروغونو عقیدو | چې وو هغوی |
ددوی نه ورك شول | اودا عذاب دهغوی ددروغو وو | او دهغه غلطو عقیدو وو کومې چې هغوی

يَفْتَرُونَ ﴿٤١﴾ وَادَّ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا

چې دخانه به ئې جوړولې | او یاد کړه هغه وخت کله چې | رااوگرزوله مونږه تاته | یوه ډله |
جوړولې | او هغه وخت یاد کړه چې مونږ ستا طرفته دپیریانو یو ډله

قوله تعالى: - وَلَقَدْ مَكَّنَّهُمْ فَمَا إِنْ مَكَّنَّاكُمْ فِيهِ

د قوم عاد واقعہ کښې عبرت او نصیحت دې :: ارشاد دې چه مخکښې امتونو ته کوم اسباب او دنیاوی مال
او اولاد وغیره زمونږ طرفنه وړکړې شوی وو هغه شان خو تاسو ته تر اوسه پورې نه دی درکړې شوی،
دهغوی هم سترگې او زړونه وو، خو چه کله هغوی زمونږ د آیتونو انکار او کړو او زمونږ عذابونو پورې
ئې خنداگانې کولې نو دهغوی اسباب هغوی ته هیڅ فائده ورنکړه . او په هغوی هغه سزاگانې را غلې
چه دوی به وریورې خنديدل. نو تاسو ته پکار دی چه دهغوی په شان نه شی ، هسې نه چه په تاسو هم
هغه شان عذاب راشی. او تاسو هم ټول په ټوله تباہ شی. بیا ارشاد دې چه اې اهل مکة تاسو په خپل
چاپیر چل نظر واچونئ چه څومره قومونه نیست ونابود شو او هغوی څنگه د خپلو کړو بدل بیا موندو.
احقاف چه د یمن سره خواؤ شا کښې دحضرموت علاقه کښې دی په هغوی نظر واچونئ ددې خانې
دعادیانو څه انجام وو. ستاسو او دشام والو ترمنځه چه د ثمودیانو څه وو هغه اوگورنئ. او داهل یمن

او اهل مدين قوم سبباً ندي نظر و اچونى. تاسو اکثر دغزگانو او تجارت دپاره هلته ځئ راځئ. بيا فرمانى چه مونږ خپلې نښې او آيتونه ښه واضح كړي دى چه خلق ددې بدو نه نيكو طرفته راواپس شى . بيا فرمانى چه دې خلقو دالله ﷻ نه سوا دكومو كومو معبودانو عبادت شروع كړې وو نو په هغې كښې دهغوئ خيال دا وو چه ددې په وجه به مونږ دالله ﷻ قرب حاصل كړو . نو آيا زمونږ د عذابونو په وخت كښې چه كله هغوئ د مدد ډير زيات ضرورت وو، هغوئ ددوى مدد او كړو څه ؟ بالكل نه ، هغوئ خو ددوى د محتاجئ او مصيبت په وخت كښې بهدر كه شو. ددوى نه او تنبئيدل او دهغوئ هډو پته اونه لگيده . الغرض دهغوئ عبادت كولو ښكاره غلطى وه. محض دروغ وو او افتراء او فضول بهتان وو چه دوى هغوئ معبودان جوړ كړي وو. نو په هغوئ اعتماد كولو كښې او دهغوئ عبادت كولو كښې دوى په دهوكه كښې وو او نقصان ئې بيا موندو. والله اعلم .

وَإِذْ	صَرَفْنَا إِلَيْكَ	نَفَرًا
او ياد كړه هغه وخت كله چى رااوگرزوله مونږه تاته يوه ډله		
او هغه وخت ياد كړه چې مونږ ستا طرفته دپيريانو يو ډله		
مِّنَ الْجِبِّ	يَسْمِعُونَ الْقُرْآنَ	فَلَمَّا
دپيريانو نه چى اوريدلو ئې قرآن پس هر كله چى هغوئ حاضر شول دغه قرآن ته نو وې وئيل		
رااوروله چې قرآن ته ئې غوږونه او نيول كله چې هغوئ د قرآن اوريدو ته حاضر شوانو دائې او وئيل		
أَنْصَتُوا	فَلَمَّا	قُضِيَ
چپ شئ پس هر كله چى پوره شو تلاوت نو واپس لاړل قوم خپل ته په حيثيت ديرونكو		
چې چپ شئ (واورئ) بيا چې (تلاوت) پوره شو نو هغوئ خپل قوم ته دويړولو په غرض واپس لاړل		
قَالُوا	يَقَوْمَنَا	إِنَّا سَمِعْنَا
اورئيل هغوئ اے قومد زمونږه بيشكه واوريدو مونږه يو كتاب چې نازل كړې شوې دې		
هغوئ او وئيل چې ائې زمونږ قومه مونږ يو كتاب اوريدلې دې چې دموسى ﷺ		
مِّنْ بَعْدِ مُوسَى	مُصَدِّقًا	لَهَا
روستو دموسى نه چې تصديق كونكې دې دهغه كتابونو چې منځكښې دهغه نه دى		
(دتورات) نه پس نازل شوې دې چې ددې نه وړاندې كتابونو تصديق كوى		
يَهْدِي	إِلَى الْحَقِّ	وَالِى طَرِيقٍ مُّسْتَقِيمٍ
چې ښودنه كوى حق ته او لارې نيغې ته اے قومه زمونږه قبول كړئ دعوت		
اود حقو خبرو اود سمې لارې خودنه كوى ائې زمونږ قومه دالله ﷻ طرفته		
دَاعَى اللَّهِ	وَأَمِنُوا بِهِ	يَغْفِرْ لَكُمْ
رابلونكى دالله او ايمان راوړئ په هغه اوبه ښئې تاسو ته گناهونه ستاسو		
دبلونكى ښې خبره اومنى او ايمان پرې راوړئ الله ﷻ به درته گناهونه اوبښئې		

وَيَجْرُكُمْ **مِّنْ عَذَابِ الْيَوْمِ** وَمَنْ لَا يَجِبْ **دَاعِيَ اللَّهِ**

او بیج به کری تاسو | د عذاب دردناک نه | او هغه څوک چی اونه منی | (خبره) د بلونکی د الله |
او دردناک عذاب نه مو بیج کری | او چا چی د الله ﷻ طرفته د بلونکی (پیغمبر) خبره اونه منله

فَلَيْسَ **بِمُعْجِزٍ فِي الْأَرْضِ** وَلَيْسَ لَهُ **مِنْ دُونِهِ**

پس نه دی هغه عاجزه کونکی الله لره | په زمکه کبسی | او نشته هغه لره | بی دهغه نه |
نو هغه د زمکې په مخ الله ﷻ عاجزه کولې نشی | او هغه دپاره به د الله ﷻ نه سوا څوک بل مددگار

أَوْلِيَاءُ **أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ**

دوستان (بل څوک) | دا کسان | په گمراهی | بنکاره کبسی دی |
پیدا نشی | هم دغه خلق په بنکاره گمراهی کبسی پراته دی |

تعالیٰ: - وَأَذْصِرْفُنَا إِلَيْكَ نَفَرَاتِنَ الْحَيَاتِ

د جناتو حقیقت او د قرآن پاک اوریدل او دا چه حضرت نبی کریم ﷺ د جناتو هم نبی دی: مسند احمد کبسی د حضرت زبیر رضی اللہ عنہ نه ددی آیت مبارک د تفسیر باره کبسی مروی دی چه دا واقعه د نخله ده. او حضرت نبی کریم ﷺ په هغه وخت کبسی د ماسختن مونیخ کولو. دا ټول جنات د حضرت نبی کریم ﷺ نه گیر چاپیره او دریدل (۱) د حضرت عبدالله ابن عباس رضی اللہ عنہما روایت کبسی دی چه دا جنات د نصیبین وو او ددوی شمیر اوو وو. په کتاب دلائل النبویه کبسی د حضرت عبدالله ابن عباس رضی اللہ عنہما نه مروی دی چه نه خو حضرت نبی کریم ﷺ د جناتو د اوریدو دپاره قرآن پاک لوستلې وو او نه نې هغوی لیدلی وو. حضرت نبی کریم ﷺ خو خپلو صحابه کرام رضی اللہ عنہم سره د عکاظ بازار کبسی روان وو. بل طرفته داسې اوشو چه د شیطان اود آسمانی خبرونو تر مینځه بندش راغلو او په ده شغلې وریدلې. شیطانان راغلل او خپل قوم ته نې ددی خبر ورکړو نو هغوی اووئیل چه نه نه څه نوي خبره خوشته دې. ځی ورشی تلاش او کړنی، نو دوی راووتل. په هغوی کبسی چه کومه ډله عربو طرفته لیرلې شوې وه نو هغه چه کله دلته راورسیده نو په هغه وخت کبسی حضرت نبی کریم ﷺ عکاظ طرفته تشریف اوړو او نخله کبسی نې صحابه کرامو رضی اللہ عنہم ته دسحرمونیخ ورکولو. دهغوی په غوړونو کبسی چه کله د حضرت نبی کریم ﷺ د تلاوت آواز ورغلو نو دوی او دریدل او غوړ نې کیخودو او غور سره نې او ریدل، دې نه پس دوی فیصله او کړه چه هم دا هغه څیز دې چه ددی په وجه تاسو آسمان ته نه شی تلی. دې ځانې نه زر خپل قوم ته واپس شو او هغوی ته نې اووئیل چه مونږ یو عجیبه قرآن پاک واوریدو چه دنیکی رهبر دې. مونږ خو په هغه ایمان راوړو او اوس دا ناممکن دی چه دالله ﷻ سره بل څوک شریک جوړ کړو. نو ددی واقعی خبر الله ﷻ خپل نبی ﷺ ته په سورة جن کبسی ورکړو. دا حدیث مبارک په بخاری او مسلم وغیره کبسی هم شته دې. (۲) مسند احمد کبسی دی حضرت عبدالله ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چه جناتو به د الله ﷻ وحی او ریده. کله چه به یو کلمه ددوی په غوړو شوه نو دې سره به نې لس نورې یو ځانې کولې. نو دا یو به حق وه او نورې به باطلې وې. او ددی نه مخکبسی به په دوی کانړی نه وریدل. نو کله چه حضرت نبی کریم ﷺ مبعوث شو نو په دوی کانړی وریدل شروع شو. دوی چه به کله د خپل ناستې ځانې ته اورسیدل

(۱) احمد: ۱/۱۶۷.

(۲) صحیح بخاری کتاب الاذان باب الجهر بالقراءة صلاة الصبح: ۷۷۳، صحیح مسلم: ۴۴۹، ترمذی: ۳۲۲۳، احمد: ۱/۲۵۲، دلائل النبوة: ۲۲۶/۳.

نو پد دوی شغلہ کولې شوه او دوی به نشو کیناستی. دوی راغلل او ابلیس ته ئې ددی خبر ورکړو نو ابلیس او نیل چه نوې خبره ضرور شته دې. نو هغه خپل لښکر ددی د تحقیقات کولو دپاره څلورو وارو طرفونو ته اولیرلو. هغوی حضرت نبی کریم ﷺ د نخله د غرونو په مینځ کښې دمونځ په حالت کښې بیا موندو او لارل ددی خبر ئې ورکړو. نو هغه او نیل چه هم دا وجه ده چه آسمان محفوظ کړې شوې دې او ستاسو تلل بند کړې شوی دی. دا روایت ترمذی او نسائی کښې هم دې (۱) د حضرت حسن بصری رضی اللہ عنہ قول هم دادې چه ددی واقعی خبر حضرت نبی کریم ﷺ ته نه وو. کله چه په حضرت نبی کریم ﷺ وحی راغله نو بیا حضرت نبی کریم ﷺ ته معلوم شو. سیرت ابن اسحاق کښې د محمد بن کعب رضی اللہ عنہ یو اوږد بیان منقول دې چه په هغې د حضرت نبی کریم ﷺ طائف ته تلل او هغوی ته د اسلام دعوت ورکول او دهغوی انکار وغیره پورا واقعه بیان شوې ده. حضرت حسن بصری رضی اللہ عنہ ددی دعا هم ذکر کړې دې چه کومه حضرت نبی کریم ﷺ ددی مصیبت په وخت کښې کړې وه. هغه داده چه **اللهم اليك اشكو ضعف قوتي وقلة حيلتي وهواني على الناس يا ارحم الراحمين انت ارحم الراحمين وانت رب المستضعفين وانت ربي الي من تكلني الي عدو وبعيد يتجهمني امالي صديق قريب ملكته امري ان لم يكن بك غضب علي فلا ابالي غير ان عافيتك اوسع لي اعوذ بنور وجهك الذي اشرقت له الظلمات وصلح عليه امر الدنيا والاخرة ان ينزل بي غضبك او يحل سنخك ولك العتبي حتى ترضي ولا حول ولا قوة الا بك**

يعنى اني الله ﷻ خه د خپلې بې وسۍ او کمزورنۍ او تکليف شکايت صرف تاته کوم اني ارحم الراحمين ته په اصل کښې د ټولو نه زيات کرم او رحم والا ئې، او هم ته د کمزور و رب ئې، او ځما پالونکۍ هم ته ئې، ته ما چاته سپارې، يو لرې دښمن ته چه هغه ما مغلوب کړی يا يو نژدې دوست ته چه هغه ته ځما باره کښې تا اختيار ورکړيدې، که ته ځما نه خفه نه ئې نه ځه ستا نه په دې درد او تکليف هيڅ گله مند نه يم. خو که ته ما عافيت سره اوساتي نو دا به ځما دپاره ډيره ښه وي. ځه ستا دې څهرې مبارکې د نور په وجه چه ددی په وجه ټوله دنيا کښې تياره رنرا شوې ده، او دين او دنيا د ټولو امورو صلاح په دې کښې ده، ځه ستا نه په دې پناه غواړم چه هسي نو ما باندې ستا عذاب او غصه نازله شی يا ته ځما نه خفه شی. ځما صرف ستا رضامندی او خوشنودې پکار ده. او دنيا کي کولو او د بدنۍ نه د بچ کيدو طاقت ستا مدد سره کيږي.

هم ددی سفر په واپسۍ حضرت نبی کریم ﷺ نخله کښې شپه تيره کړه. او په دې شپه حضرت نبی کریم ﷺ د قرآن پاک تلاوت کولو او د نصيبينو جناتو دا واوريدو (۲) دا دې خو صحيح خو په دې کښې دا قول تامل طلب دې، ځکه چه د جناتو د کلام الله اوريدو واقعه د وحی د شروع د زمانې ده. لکه څنگه چه حضرت عبدالله ابن عباس رضی اللہ عنہما پورته بيان کړل او هغه حديث مبارك نه ثابتيږي. او د حضرت نبی کریم ﷺ طائف ته تلل د خپل تره ابوطالب د مرگ نه پس دی. اودا دهجرت نه يو يا يو نه زيات د دوو کالو واقعه ده. لکه څنگه چه سیرت ابن اسحاق وغیره کښې دی. والله اعلم. ابن ابی شيبه کښې د دې جناتو شمير نهه دې. او په دوی کښې ديو نوم زوبعه دې. هم دده باره کښې دا آيتونه مبارك نازل شوی دی (۳) نو دا روایت او ددی نه مخکښې روایت حضرت عبدالله ابن عباس رضی اللہ عنہما د روایت اقتضا ده چه دې ځل کوم جنات راغلی وو دهغوی د موجودگۍ حضرت نبی کریم ﷺ ته معلومات نه وو. دوی خو د حضرت نبی کریم ﷺ بې خبرئې کښې د حضرت نبی کریم ﷺ نه قرآن پاک واوريدو او واپس شو. اودې نه پس دهغوی فوځونو نه پس فوځونه او ډلو نه پس ډلې د حضرت نبی کریم ﷺ

(۱) سورة الجن: ۳۳۲۴، وهو صحيح طبرانی: ۱۲۴۳۲.

(۲) ابن هشام: ۶۱/۲، المعجم الكبير: ۵۰/۱۳ مجمع الزوائد: ۳۵/۶

(۳) دلائل النبوة للبيهقي: ۲۲۸/۲

خدمت اقدس کنبی حاضر شو. لکہ خنگہ چہ ددی ذکر احادیث او اثار پہ خانی کنبی راخی، انشاء اللہ. دجناتو پہ شپہ رسول کریم ﷺ تہ ددوی دراتلو خبر خنگہ شوې وو او داو وقعه خو خله واقع شوې وه: بخاری او مسلم شریف کنبی دی چہ حضرت عبدالرحمان رضی اللہ عنہ حضرت مسروق رضی اللہ عنہ نہ تپوس او کړو چہ په کومه شپہ جناتو د حضرت نبی کریم ﷺ نہ قرآن پاک آوریدلې وو په هغه شپہ چا ددی ذکر کړې وو؟ نووې فرمائیل چہ ما تہ ستا پلار حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ ونیلی دی چہ ددی خبر حضرت نبی کریم ﷺ تہ یو ونې ورکړې وو (نو ممکن دی چہ دا په رومبی خل شوی وی او اثبات لره مونږ په نفی اومنو. او دا هم احتمال دې چہ کله هغوی آوریدل نو حضرت نبی کریم ﷺ تہ هیخ خبر نه وو. تردې چہ هغه ونې حضرت نبی کریم ﷺ ددوی د اجتماع خبر ورکړو. واللہ اعلم. اودا هم کیدیشی چہ دا واقعہ ددی نہ پس والا واقعاتو نہ یو واقعہ وی. واللہ اعلم. امام حافظ بیہقی فرمائی چہ په رومبی خل خونه حضرت نبی کریم ﷺ جناتو کتلی وو اونه ئې دوی دپارہ قرآن پاک تلاوت کړې وو. خو البتہ چہ دې نہ پس جنات راغلل او حضرت نبی کریم ﷺ هغوی تہ قرآن پاک واورولو او داللہ ﷻ طرفتہ ئې راوبلل. لکہ خنگہ چہ حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ نہ مروی دی. ددی روایتونہ واورنی. حضرت علقمہ رضی اللہ عنہ حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ نہ تپوس کوی چہ آیا تاسو کنبی خوک په هغه شپہ حضرت نبی کریم ﷺ سره موجود وو؟ نو دوی جواب ورکړو چہ هیخوک نہ وو. حضرت نبی کریم ﷺ ټوله شپہ دمونږ نہ غیب وو او مونږ پدې خیال کنبی وو چہ شاید چرتہ دبنمن ورتہ دھوکہ ورکړې ده، اللہ دې نہ کړې چہ حضرت نبی کریم ﷺ سره خہ ناخوشگوارہ واقعہ پینبہ شوې ده خہ، هغه شپہ په مونږ ډیره سختہ تیرہ شوه. د صبح صادق نہ لږ مخکنبی مونږ اوکتل چہ حضرت نبی کریم ﷺ د غار حرا نہ واپس تشریف راوړو، نو مونږ ورتہ خپل دشبې ټول کیفیت بیان کړو. نو حضرت نبی کریم ﷺ جناتو تہ او فرمائیل چہ ماته دجناتو قاصد راغلې وو خہ هغه سره لارم او ورتہ مې قرآن پاک او وایو. نو مونږ حضرت نبی کریم ﷺ بوتلو او د هغوی ننبی او داور ننبی ئې مونږ تہ او خودلې. شعبی رضی اللہ عنہ وائی چہ هغوی د حضرت نبی کریم نہ توینہ طلب کړې وه. حضرت عامر وائی چہ مکہ کنبی اودا جن د جزیرې وو. نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ هر هغه هدوکی چہ په هغې داللہ ﷻ دنوم ذکر شوې وی نو هغه بہ ستاسو لاس کنبی دمخکنبی نہ زیات غوینن راپریوزی. او سوتہ بہ ستاسو د خناورو خوراک وی. نوانې مسلمانانو ددی دوارور خیزونو نہ استنجاب اونکړنی، دا ستاسود جناتو رورنږو خوراک دې (بل روایت کنبی مروی دی چہ په دغه شپہ حضرت نبی کریم ﷺ مونږ کله اونه لیدونو مونږ او ویریدو او مونږ په ټولو وادیانو او غارونو کنبی تلاش کولو) او یو حدیث مبارک کنبی دی چہ نن شپہ ما جناتو تہ قرآن پاک آورولو او په جناتو کنبی ہم په دې شغل کنبی مصروف اوم. ()

ابن جریر کنبی د حضرت عبداللہ ابن مسعود رضی اللہ عنہ روایت دې چہ حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ تاسو کنبی خوک غواری نو نن شپہ دې ماسره جناتو امر کنبی تیرہ کړی. نو خہ ورسره اوم. خہ حضرت نبی کریم ﷺ خان سره واخستم او کله چہ دمکې معظمې پور تہ حصې تہ اورسیدو نو حضرت نبی کریم ﷺ خپلې پنبې مبارکې سره یو خط واچولو او ماته ئې او فرمائیل چہ ہم دلته اوسه. بیا حضرت نبی کریم ﷺ تشریف یورو او یو خانی کنبی اودریدو او تلات ئې شروع کړو. بیا د حضرت نبی کریم ﷺ نہ گیرہ چاپیرہ دومرہ ډله جمع شوه چہ د حضرت نبی کریم ﷺ قرات پہ مشکل آوریدو. او

(1) صحیح بخاری کتاب منال الانصار باب ذکر الجن: 3859، صحیح مسلم: 450.

(2) صحیح مسلم کتاب الصلاة باب الجهر بالقراءة فی الصبح: 450. ابوداود: 85، ترمذی: 3258، احمد: 476/1.

(3) صحیح مسلم حوالہ سابق.

(4) مسند ابویعلی: 5062، العظمة: 1121.

بیا ما او کتل چه څنگه وریځ خوربری دغه شان هغوی هم خواره شو او تردې چه ډیر لږ پاتې شو. نو بیا حضرت نبی کریم ﷺ د سحر په وخت کنبې فارغ شو او دهغه ځانې نه ډیر لږې لارل او حاجت نه فارغیدو نه پس مالره راغلل او تپوس نې او کړو چه هغه باقی څه شو؟ نو ما ورته او وویل چه دا دی نو حضرت نبی کریم ﷺ ورته هډوکی او لید ورکړل. نو بیا حضرت نبی کریم ﷺ مسلمانان په دوو څیزونو د استنجا کولو نه منع کړل. ددې روایت یو بل سند کنبې چه په کوم ځانې کنبې حضرت نبی کریم ﷺ حضرت عبدالله ابن مسعود رضی اللہ عنہ کینولې وو نو ورته نې و نیلې وو چه خبردار ددې ځانې نه اونه خوزې گنی هلاک به شي. او روایت کنبې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ کله سحر په وخت کنبې راغلو نو تپوس نې ترې او کړو چه ولی ته اوده شوې وې څه؟ ما او وویل چه نه نه، په الله قسم ما خو څو ځل غوښتل چه خلقو ته فریاد او کړم خو ما واوریدل چه تاسو هغوی خپل لرگی سره منع کول او ورته مو فرمائیل چه کینی. حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل که ددې ځانې نه وتلې وې نو ما سره ویره وه چه هغوی دې ځان سره بونځی. بیا حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه ښه تا څه او کتل. ما او وویل چه خلق وو هیبتناک او خوفناک او سپینې سپینې جامې نې اغوستې وې. نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه داد نصیبین جنات وو او هغوی ځما نه توبښه طلب کړې وه. نو ماته هډوکی او لید او غوشیان ورکړل. ما تپوس او کړو چه یارسول الله ددې نه هغوی ته څه فائده؟ نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه کله هډوکی ددوی لاس ته ورشی نو داسې به شي چه څنگه دا وو اودا دخوراک په وخت کنبې وو یعنی غوښې والا به شي او دوی ته به ملاؤ شي. او دوی به لید کنبې هم هغه دانې بیا مومی چه کومی په دې کنبې وې یعنی کله چه خورلې شوې وې. نو مونږ کنبې دې هیڅوک د بیت الخلاء نه پس هډوکی او لید او سوتې سره استنجا نه کوی (۱) ددې روایت بل سند کنبې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه پتخلس جنات به نن شپه ځما د قرآن پاک آوریدو دپاره راځی او هغوی خپلو کنبې د تره ځامن او دترو ځامن دی. په هغې کنبې لید او هډوکی سره د کوټلې لفظ هم دې. حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ فرمائی چه د ورځې څه هغه ځانې ته لارم او اومې کتل نو هغه څه د شپیتو اوبنانو د ناستې ځانې وو (۲) او یو روایت کنبې دی چه کله جنات ډیر زیات شو نو د جناتو سردارانو او وویل چه یارسول الله ﷺ څه دوی روستو کوم چه تاسو ته تکلیف نه وی. نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه دالله ﷻ نه زیات ځما بچ کولو والا بل نشته دې. دوی رضی اللہ عنہم فرمائی چه دجناتو والا شپه باندي ځما نه حضرت نبی کریم ﷺ تپوس او کړو چه تاسره اوبه شته دې که نه؟ ما او وویل چه یارسول الله ﷺ اوبه خونشته البته یو ډولچه گئی کنبې نبیذشته دې. نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه ښه کهجورې او پاکې اوبه (۳) (ابوداؤد، ترمذی، ابن ماجه).

د مسند دې حدیث مبارک کنبې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه څه به دې سره اودس او کړم. نو حضرت نبی کریم ﷺ اودس او کړو او وې فرمائیل چه دا دخکلو یو پاک څیز دې (۴). مسند احمد کنبې دی چه کله حضرت نبی کریم ﷺ واپس راغلل نو ساه نې تله راتله. نو ما تپوس او کړو چه یارسول الله ﷻ څه خبره ده؟ نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه ما ته ځما د انتقال خبر راغلې دې (۵). همدا حدیث لږ زیاتوالی سره دحافظ ابو نعیم رضی اللہ عنہ کتاب دلائل النبوة کنبې دې. په هغې کنبې دی چه

(۱) الطبری: ۱۳۸/۲۲.

(۲) دلائل النبوة لليهقی: ۲۳۱/۲.

(۳) ابوداؤد کتاب الطهارة باب الوضوء بالید: ۸۴، ترمذی: ۸۸، ابن ماجه: ۳۸۴، احمد: ۴۴۹/۱.

(۴) احمد: ۳۹۸/۱، دارقطنی: ۷۶/۱.

(۵) احمد: ۴۴۹/۱.

ددې اوریدو نه پس ما اوئیل چه یارسول الله ﷺ ا خپل خان نه پس څوک خلیفه مقرر کړئى . نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه څوک نو ما او وئیل چه حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ لره . نو په دې باندي حضرت نبی کریم ﷺ خاموش شو ، تلو تلو کښې پرې بیا هغه حالت راغلو نوماترې بیا هغه سوال او کړو نو حضرت نبی کریم ﷺ بیا هم هغه جواب را کړو . څه وخت تلو نه پس بیا د حضرت نبی کریم ﷺ هم هغه حالت شو او بیا هم هغه سوال و جواب اوشو . او دې ځل ما د حضرت علی بن ابی طالب رضی اللہ عنہ نوم واخستو نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه په الله ﷻ قسم ۱ که خلق دهغوی اطاعت او کړی نو ټول به جنت ته داخل شی (۱) . خودا حدیث مبارک بالکل غریب دې . او ډیر ممکن دی چه دا محفوظ نه وی . او که ددې صحت تسلیم کړې شی نو دا به منلې شی چه دا واقعہ دمدينې منورې ده . هلته به هم حضرت نبی کریم ﷺ ته جنات ډلې په ډلې راتلل او ددې ذکر به مونږ انشاء الله نزدې کوو . ځکه چه د حضرت نبی کریم ﷺ آخری وخت مبارک دمکې مکرمې د فتح نه پس وو . او دالله ﷻ دین کښې انسانان او جنات ډلې په ډلې داخلیدل . او سورة نصر نازل شوې وو . او په دې کښې د حضرت نبی کریم ﷺ د انتقال خبر وو . لکه څنگه چه د حضرت عبدالله ابن عباس رضی اللہ عنہ قول دې اود امیرالمومنین حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ په دې موافقت دې . نور احادیث به مونږ ددې حدیث به تفسیر کښې راوړو انشاء الله . والله اعلم .

پورتنې حدیث بل سند سره هم مروی دې . خوددې اسناد هم غریب دی او سیاق هم غریب . حضرت عکرمه رضی اللہ عنہ فرمائی چه دا جنات دجزیره موصل وو . او ددوی تعداد دولس زره وو . حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ دهغه خط په ځانې کښې ناست وو او دجناتو د کهبورو دونو پشان قدونه کتلو سره ویریدلی وو او تبتیدل خو د حضرت نبی کریم ﷺ فرمان ورته یاد شو چه ددې ځانې مه اوزه . هرکله چه ئې حضرت نبی کریم ﷺ ته ددې ذکر او کړو نو حضرت نبی کریم ﷺ ورته او فرمائیل که ته دهغه ځانې نه وتلې وې نو تر قیامتہ پورې به ځمونږ اوستا ملاقات نشو کیدې (۲) . او یو روایت کښې دی چه دجناتو د کوم جماعت ذکر چه په آیت ﴿وَأَذْهَبْنَا﴾ کښې دې دا دنیوی وو . حضرت نبی کریم ﷺ فرمائیلی وو چه ماته حکم شوې دې چه دوی ته قرآن پاک واوروم . نو تاسو کښې به ماسره څوک لارشی ؟ نو په دې ټول خاموش شو . دوباره ئې تپوس او کړو نو بیا خاموشی شوه . په دریم ځل تپوس کولو نه پس د قبیلہ بنو هذیل سرې حضرت عبدالله بن مسعود رضی اللہ عنہ تیار شو . حضرت نبی کریم ﷺ دې خان سره کړو او د حجون غر ته لاړل . یو خط ئې واچولو او دوی ئې کینول او پخپله مخکښې لاړل . دامې او کتل چه دخرو په شان زمکې سره بالکل نزدې الوتلو سره څه ځناور راوړی . څه وخت پس ما ته شور واوریدو . تر دې چه څه په حضرت نبی کریم ﷺ ویریدم . دوی او فرمائیل چه دهغوی د یو مقتول قصه وه په هغې کښې دوی مختلف وو . دهغوی په مینځ کښې صحیح فیصله او کړې شوه (۳) . دا واقعات صفا دی چه حضرت نبی کریم ﷺ په قصد لاړل او هغوی ته قرآن پاک واورولو او هغوی ته ئې د اسلام دعوت ورکړو . او چه د کومو مسئلو هغوی ته په هغه وخت کښې ضرورت وو هغه ئې ورته او خودلې . خو په رومبې ځل چه د حضرت نبی کریم ﷺ جناتو قرآن پاک واریدو نو هغه حضرت نبی کریم ﷺ ته معلوم نه وو . او نه حضرت نبی کریم ﷺ هغوی ته د اورولو دپاره قرآن پاک لوستې وو لکه څنگه چه حضرت عبدالله ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی . دې نه هغوی د ډلو شکل کښې راغلل او حضرت نبی کریم ﷺ عمداً لاړل او هغوی ته ئې قرآن پاک واورولو . حضرت عبدالله ابن مسعود رضی اللہ عنہ حضرت نبی کریم ﷺ سره نه وو ناست چه په کوم وخت کښې ئې دوی سره ئې خبرې کړې وې . حضرت نبی کریم ﷺ هغوی ته د اسلام دعوت ورکړو . البته

(۱) طبرانی : ۹۹۷۰ ..

(۲) داروایت مرسل

(۳) الطبری : ۱۳۶/۲۲ :

پہ خہ فاصله کنبی لری ناست وو۔ حضرت نبی کریم ﷺ سرہ پدی واقعہ کنبی سوا د حضرت عبد اللہ ابن مسعود رضی اللہ عنہ نہ ہیثوک نہ وو۔ س او بل تطبیق پہ هغه روایتونو کنبی چه دوی رضی اللہ عنہ حضرت نبی کریم ﷺ سرہ وو او چه کومو کنبی دی چه دوی رضی اللہ عنہ حضرت نبی کریم ﷺ سرہ نہ وو دا هم کیدی شی چه پہ رومی خل نہ وو اویہ دویم خل وو۔ واللہ اعلم۔ داهم مروی دی چه پہ نخله کنبی کومو جناتو حضرت نبی کریم ﷺ سرہ ملاقات کری وو هغه دنیوی وو۔ او مکہ مکرمہ کنبی چه حضرت نبی کریم ﷺ سرہ کومو ملاقات کری وو هغه د نصیبین وو۔ او دا چه روایتونو کنبی راغلی دی چه مونر هغه شپہ ډیره پہ سخته تیره کرہ نو ددی نہ مراد حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ نہ سوا نور صحابہ کرام رضی اللہ عنہم دی۔ او هغوی ته ددی خبری علم نہ وو چه حضرت نبی کریم ﷺ جناتو ته قرآن پاک آورولو دپاره تلې دی۔ خودا د لری تاویل دی۔ واللہ اعلم۔ بیہقی کنبی دی چه د حضرت نبی کریم ﷺ حاجت او اودس دپاره به حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ خان سرہ داوبو یو ډولچه گرزوله۔ یو ورخی ورپسی دی روستوروستو لارو۔ نو حضرت نبی کریم ﷺ تپوس او کرو چه خوک نی؟ نو وی وئیل چه خہ یم ابوہریرہ۔ نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه خما داستنجا دپاره اویہ راورہ خو هدیوکی او لید مہ راورہ۔ نو ما خپله جولئ کنبی کانری راورل او حضرت نبی کریم ﷺ سرہ می کیخودل۔ هرکله چه حضرت نبی کریم ﷺ فارغ شو او تشریف ئی اورو نو ما ترې تپوس او کرو چه یارسول اللہ ﷺ خہ وجہ ده؟ چه تاسو د هدیوکی او لید نہ منع اوفرمائیلہ۔ نو حضرت نبی کریم ﷺ جواب کنبی اوفرمائیل چه ماته د نصیبین دجناتو وفدراغلی وو هغوی خما نہ خوراک طلب کری وو۔ نو د اللہ ﷻ نہ دعا او کرہ چه هغوی پہ کوم لیدل او هدیوکی باندی تیر شی نو چه هغه ددی طعام جورشی (۱) صحیح بخاری کنبی هم ددی نزدی نزدی حدیث دی۔ (۲) نو دا حدیث مبارک او ددی نہ مخکبئی احادیث مبارکہ دلالت کوی چه دجناتو وفد حضرت نبی کریم ﷺ ته ددی نہ پس هم راغلی وو۔

اوس مونر بیان کوو د هغه احادیثو چه کوم دلالت کوی چه جنات حضرت نبی کریم ﷺ ته ډیر خل حاضر شو۔ د حضرت عبد اللہ ابن عباس رضی اللہ عنہ نه چه ددی نه مخکبئی روایت بیان شوې دی، د هغی نه سوا هم د دوی رضی اللہ عنہ نه نورو سندونو سرہ مروی دی۔ حضرت ابن جریر رضی اللہ عنہ فرمائی چه د اوو جنات وو چه د نعیبین اوسیدونکی وو۔ او دوی د اللہ رسول ﷺ دخپل طرفنه جناتو ته قاصدان جوړ کری وو او نورو جناتو ته ئی لیرلی وو۔ حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ فرمائی چه دا جنات شمیرہ کنبی اوو وو او د نصیبین اوسیدونکی وو۔ د اللہ رسول ﷺ فرمائی چه هغوی نه درې د اهل حران نه وو او خلور د اهل نصیبین نه وو۔ د هغوی نومونه دادی ① حسی ② حسا ③ منسی ④ ناصر ⑤ ناصر ⑥ الادریبان ⑦ الاحتم۔ ابو حمزہ شمالی رضی اللہ عنہ فرمائی چه دوی ته بنو شعیبان وائی۔ دا قبیلہ د جناتو نورو قبیلو نه شمیر کنبی زیات وو۔ او په هغوی کنبی د نسب لحاظ سرہ هم شریف وو۔ او هغوی عام طور د ابلیس لبرکر نه وو۔ حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ فرمائی چه دوی نهه وو او په دوی کنبی دیو نوم زوبیعہ وو او اصل کنبی دنخله نه راغلی وو۔ د بعضو حضراتو نه مروی دی چه دا پنخلس وو او یوروایت کنبی دی چه هغوی پہ شپیتو اوبنانو راغلی وو او د هغوی د سردار نوم ودردان وو۔ او وئیلې شوی دی چه درې سوه وو او دا هم مروی دی چه دولس زره وو۔ په دې ټولو کنبی تطبیق دا کیدیشی چه چونکه وفود زیات راغلی وو نو بعضو کنبی شپر وو او بعضو کنبی نهه او بعضو کنبی زیات او چا کنبی کم او چا کنبی زیات وو۔ په دې باندی دلیل د بخاری شریف کنبی دا روایت هم دی چه حضرت عمر بن خطاب رضی اللہ عنہ چه د کوم خیز باره کنبی به کله کله وئیل چه خما خیال دی چه دا به داشان وی نو هغه به عام طور هم هغه شان وو۔ یو

(۱) بیہقی: ۱۰۷/۱۔

(۲) صحیح بخاری کتاب المناقب الانتصار باب ذکر الجن: ۳۸۶۰۔

خل دوی ﷺ ناست وو اوددوی مخکینسی یو بنکلی سړې تیر شو نو دوی ﷺ فرمائی چه که خما گمان غلط نه وی نودا سړې دجاهلیت په زمانه ددې خلقو کاهن (جادوگر) وو ، خئی لږنې راولی؟ هرکله چه هغه راغلو نو دوی ﷺ په هغه خپل دا خیال ظاهر کړو. نوهغه اووئیل چه تر ننه پورې خما نظر نه په مسلمانانو دومره ذهانت او فطانت والا سړې نه دې تیر شوې . حضرت عمر فاروق ﷺ ورته اووئیل چه بنه ده اوس خه خپل صحیح خبر اووایه . نوهغه اووئیل چه واورنی . خه دجاهلیت په زمانه کینسی ددوی کاهن اوم او ماسره چه کوم یو جن وو او هغه ټولو نه زیات تعجب والا وو هغه واورنی . یو خل خه بازار کینسی روان اوم په دې کینسی هغه راغلو او ډیر په ویره کینسی وو او ماته ئې اووئیل چه تا د جناتو تباھی، مایوسی او ددوی د خوریدو نه پس بیا واپس کیدل اوددی فریاد مو کتلې دې؟ حضرت عمر فاروق ﷺ فرمائی چه دا رینتیا دی یو خل خه ددوی بتانو سره ملاست اوم، یو سړې راغلو او هغه یو خخې پرېښودو نو په دې کینسی ناگهانه یو سخت زوردار آواز راغلو اوداسې آواز ما کله هم نه وو اوریدلې . هغه اووئیل چه انې جلیح نجات ورکونکی امر راغلی دې یو سړې دې چه فصیح زبان دې اود ﴿لله الا الله﴾ منادی دې . ټول خلق خو دویری دلایه اوتبتیدل خو خه هلته ناست اوم چه اوگورم چه آخر خه دې؟ په دې دوباره هم هغه آواز راغلو او هغه هم هغه اووئیل . بیا خو ورخی پس د حضرت نبی کریم ﷺ د نبوت آواز زمونږ غوږونو ته راغلو (۱). ددې روایت د ظاهر الفاظو نه دا ظاهر یرې چه حضرت عمر فاروق ﷺ پخپله ددې خخی آواز اوریدلې وو او یو ضعیف حدیث کینسی صراحت سره وئیلې شوی دی خو باقی نورو روایتونه دا وائی چه هم دې کاهن دخپلو کتو او اوریدو واقعه هم بیان کړې ده . والله اعلم . امام بیهقی رحمته الله علیه هم دا وئیلی دی اوهم دا بنه معلومیږی . اوددې سړې نوم سواد بن قارب وو چه څوک ددې واقعی پورا تفصیل کتل غواړی نوهغه دې خما کتاب سیره عمر رحمته الله علیه اوگوری ﴿ولله الحمد والمنة﴾ امام بیهقی رحمته الله علیه فرمائی چه ممکن دی چه هغه کاهن وی چه د چا دنوم ذکر صحیح حدیث مبارک کینسی دې . د سواد بن قارب دایمان قبولولو قصه:- یو خل حضرت عمر بن خطاب رضی الله عنه په منبر نبوی ﷺ باندي خطبه ورکوله نو دوی رضی الله عنه تپوس اوکړو چه سواد بن قارب دلته موجود دې . خودې پورا کال کینسی چا اوونه کړل . راتلونکی کال بیا دوی رضی الله عنه تپوس اوکړو نو حضرت براء رضی الله عنه فرمائی چه سواد بن قارب څوک دې؟ ددې نه خه مطلب دې؟ نو دوی رضی الله عنه فرمائی چه دهغه د اسلام قبولولو واقعه ډیره عجیبه ده . لا دا خبرې کیدی چه په دې کینسی سواد بن قارب راغلو . حضرت عمر فاروق رضی الله عنه هغه او فرمائیل چه انې سوا د د خپل اسلام ابتدائی قصه بیان کړه . نو هغه رضی الله عنه او فرمائیل چه واورنی . خه هند ته تلې اوم او یو خل خما جن ملگری ماته راغلو . او خه په هغه وخت کینسی اوده اوم . هغه خه رابیدار کړم او وې وئیل که تا کینسی عقل او هوش وی نو واوره او په دې پوهه شه او سوچ پرې اوکړه . قبیله لونی بن غالب کینسی د الله ﷻ رسول مبعوث شوې دې ، خه دجناتو په حس او خپلو بسترو تړلو باندي تعجب کوم . که طلب هدایت والا دې نو زر مکې ته لاړ شه . او پوهه شه چه بهتر او بدترین جن یوشان نه وی . خه زر لاړ شه او بنو هاشم په دې بنکلی گل بنه نظر واچوه . خه بیا خوبولې شوم او ده خه بیا رابیدار کړم او وې وئیل چه انې سواد بن قارب الله ﷻ خپل رسول لیرلې دې . ته دهغوی ﷺ خدمت کینسی حاضر شی او هدایت واخله . په دویمه شپه بیا راغلو او وې وئیل چه ماته تعجب دې په دې خبره چه جنات زر زر روان دی خی . که ته هم د هدایت طالب ئې نو زر مکې مکرمې ته لاړ شه . پوهه شی چه دهغه دواړه قدمونه دده دمونو په شان نه دی . ته پاسه او زر زر دبنو هاشم د هغه بنکلی سړی خدمت کینسی حاضر شه . او خپلې سترگی دهغه دیدار سره روښانه کړه . په دریم خل بیا راغلو او وې وئیل چه ماته دجناتو په تیارید

او قافلو باندی تعجب دی . ہغوی تہول د ہدایت د طلب د پارہ مکھی مکرمی تہ روان دی . پہ ہغی د بنہ
 او خراب برابری نشی کولی . تہ ہم پاسہ اود بنو ہاشم ہغہ مقرر شوی سہری تہ ورشہ ، مومن جنات د
 کافرانو پہ شان نہ دی . تر دریو ورخوپوری ددی آوریڈو نہ پس خما زہہ کنبی ہم داسلام ولولہ راپیدا
 شہ او د حضرت نبی کریم ﷺ محبت او وقعت خما زہہ کنبی خانی جور کرو . ما پہ خپلہ غوتی باندی
 کجاوہ واچولہ اوبغیرد بل خانی د قیام نہ نیخ د حضرت نبی کریم ﷺ پہ خدمت کنبی حاضر شوم .
 حضرت نبی کریم ﷺ پہ ہغہ وخت کنبی دمکھی مکرمی بنار کنبی وو او خلق ترے گیر چاپیرہ وو . خما
 کتلو سرہ حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چہ سواد بن قارب مرجبا . راخہ مونہ تہ معلوم دی چہ خنگہ
 او خہ دپارہ او دچا پہ وینا راغلی نی ؟ ما اوئیل چہ رسول اللہ ﷺ اما خہ اشعار وئیلی دی کہ اجازت
 وی نوہغہ پیش کریم . نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چہ سواد شوق سرہ اووایہ . نو حضرت سواد
 ﷺ ہغہ اشعار اوئیل چہ دہغی مضمون دادی . مالرہ خما جن خما داودہ کیدو نہ پس راغلو اوہغہ
 ماتہ یو رشتونی خبر واورولو ، اوہغہ ماتہ درے شپی راغلو ، اوہر خل بہ نی ماتہ دا وئیل چہ لوتی بن
 غالب کنبی داللہ ﷻ رسول مبعوث شویدی . نو ما ہم دسفر تیاری اوکرہ زر زر دلته راغلم او اوس
 خما گواہی دہ چہ داللہ ﷻ نہ سوا بل معبود نشتہ دی ، او دوی داللہ ﷻ امانت دار رسول دی ، او
 ددوی نہ دشفاعت آسرہ تہولہ تہ زیاتہ دہ ، انی بہترین بزرگانو او د پاکو خلقو اولادہ اود رسولانو نہ
 بہتر رسولہ چہ تاسو مونہ آسمانی ہر خومرہ مشکل او د طبیعت نہ خلاف حکم رسونی نو دا ممکن نہ
 دی چہ مونہ بہ ہغہ پریردو او تاسو ضرور دقیامت پہ ورخ خما سفارشی جور شی خکہ چہ ہلتہ ستاسو
 نہ سوا (دبل چا وس نہ رسی) . دسواد بن قارب سفارشی بہ بل خوک وی ؟ نویہ دی حضرت نبی
 کریم ﷺ پیر اوخندل او وی فرمانیل چہ سواد تا فلاح بیامونده . حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ ددی واقعہ
 آوریڈو نہ پس اوفرمانیل چہ آیا ہغہ جن اوس ہم تاتہ راخی ؟ ہغہ اوئیل چہ کلہ نہ ما قرآن پاک
 لوستی نوہغہ نہ راخی . اود اللہ ﷻ پیر شکر دی چہ دہغہ بدلہ کنبی ماد اقران پاک بیاموندو .
 ددلائل النبوة والا روایت : او اوس چہ کوم یو حدیث مونہ د حافظ ابونعیم د کتاب دلائل النبوة نہ نقل کوو
 پہ ہغی کنبی ہم بیان دی چہ پہ مدینہ منورہ کنبی ہم د جناتو وفد حضرت نبی کریم ﷺ تہ راغلی وو .
 حضرت عمرو بن غیلان ثقفی رضی اللہ عنہ او حضرت عبداللہ ابن مسعود رضی اللہ عنہ ورخی اودہغوی نہ تپوس
 کوی چہ ماتہ معلوم شوی دی چہ پہ کومہ شپہ پہ حضرت نبی کریم ﷺ باندی د جناتو وفد حاضر شوی
 وو نو پہ ہغہ شپہ تاسو ہم حضرت نبی کریم ﷺ سرہ وی . نو دوی رضی اللہ عنہ جواب کنبی اوئیل چہ او دا
 رشتیا دی . نو ما ورتہ اوئیل چہ لہہ خوہغہ واقعہ راتہ بیان کرنی . نو ہغوی رضی اللہ عنہ اوفرمانیل چہ د صفہ
 والا صحابہ کرام رضی اللہ عنہم خلقو خان سرہ د خوراک دپار بوتلل او خہ ہم دلته پاتی شوم . ما سرہ حضرت نبی
 کریم ﷺ تیر شو نو وی فرمانیل چہ خوک نی ؟ ما اوئیل ابن مسعود رضی اللہ عنہ . نو حضرت نبی کریم ﷺ
 اوفرمانیل چہ تہ چا نہ نی بوتلی . نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چہ بنہ ماسرہ راخہ شاید چہ خہ
 ملاؤشی نو تاتہ بہ نی ہم درکرم . خہ ورسرہ شوم . نو حضرت نبی کریم ﷺ د ام سلمہ حجری مبارکی تہ
 تشریف یورو اوخہ بہر پاتی شوم . لہہ وخت پس دننہ نہ یو وینخہ راغلہ او وی وئیل چہ مونہ خپل کور
 کنبی ہیخ خہ اونہ موندلو ، تہ خپل خانی تہ واپس شہ . نو خہ مسجد تہ واپس راغلم او د ورو ورو کانرو
 نہ می یو پیری جور کرو او پہ ہغی می سر کیخودو او خملاستم . لہہ وخت کنبی بیا ہغہ وینخہ راغلہ
 او وی وئیل چہ حضرت نبی کریم ﷺ تاسو یادوی . نو لارم او دا می امید ووجہ ضرور بہ د خوراک خہ
 ملاؤشی . ہرکلہ چہ خہ اورسیدم نو حضرت نبی کریم ﷺ کور نہ بہر تشریف راورو . حضرت نبی
 کریم ﷺ سرہ لاس مبارک کنبی د کھجورو یو بناخ وو ہغہ نی خما پہ سینہ کیخودو او وی فرمانیل چہ
 خہ چرتہ روان یم نو تہ بہ ماسرہ لار شپی ؟ نو ما اوئیل چہ خہ داللہ تعالی تہ خوبس وی . درے خل دا

سوال و جواب اوشو. بیا حضرت نبی کریم ﷺ روان شو او خہ ورسره ہم روان شوم. لہ وخت کنبی بقیع
 غرفہ تہ اورسیدو ، بیا نزدی نزدی ہم ہغہ بیان دی چہ کوم پورته روایتونو کنبی تیر شو. ددی اسناد
 غریب دی او ددی اسنادو یو مبہم راوی دی اودہغہ نوم نہ دی ذکر شوہی . دلائل النورۃ کنبی حافظ
 ابونعیم رحمۃ اللہ علیہ الفاظ دی چہ مدینہ منورہ کنبی مسجد کنبی حضرت نبی کریم ﷺ دسحر مونخ ادا کولو
 نہ پس ئی خلقو تہ اوئیل چہ نن شپہ بہ تاسو کنبی ماسرہ شوک د جناتو وفد سرہ ملاویدو دپارہ تیار
 وی؟ خو ہجا جواب ورنکرو . پہ دری خل فرمان بانڈی چا خہ او نہ وئیل . حضرت نبی کریم ﷺ ماسرہ
 تیرشو او خملا لاس ئی اونیلو او دمڈینی غرونو نہ بھر اووتلو او خوشی میدان تہ اورسیدل . نو دی د
 نیزو برابر اوربده اوربده سپری اوربدي اوربدي جامی ئی اغوستی راتلل شروع شو . نو ددوی پہ کتلو خہ
 ویریدم . بیا نورۃ واقعہ د حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ بیان پہ شان دہ . دا حدیث ہم غریب دی ، واللہ اعلم .
 ہم پدی کتاب کنبی یو غریب حدیث مبارک کنبی دی چہ د حضرت عبداللہ رضی اللہ عنہ ملگری حج تہ روان وو .
 لار کنبی مونر اوکتل چہ یو سپین رنگی مار پروت دی او ددہ نہ د مشکو خوشبو راخی . ابراہیم رضی اللہ عنہ
 اوئیل چہ تاسو تول خئی خہ دلته ایساریم . گورم چہ دا مار خہ کوی . نو هغوی لارل او خہ پاتی شوم .
 لہ وخت پس ہغہ مار مہ شو . ما یو سپینہ کپرہ واخستہ او هغی کنبی انغبتو د لاری نہ مہ یو طرفتہ
 بنخ کرو . او دشپی د روتی پہ وخت کنبی خپلی قافلہ تہ اورسیدم . پہ اللہ ﷻ قسم چہ خہ ناست اوم چہ
 پہ دی کنبی خلور بنخی د مغرب طرفنہ راغلی نو پہ هغوی کنبی یو تپوس اوکرو چہ عمرو چا دفن
 کرے دی؟ مونر اوئیل چہ شوک عمرو؟ هغوی کنبی یو اوئیل چہ تاسو کنبی چا مار دفن کرے دی؟
 ما اوئیل چہ او ما دفن کرے دی . نو هغی اوئیل چہ پہ اللہ ﷻ قسم دی چہ تاسو یو ډیر روژہ دار او یو
 پوخ مونخگزار دفن کرے دی . او هغہ بہ ستاسو نبی منلو . او هغہ ستاسود نبی نہ خلور سوہ کالہ
 مخکنبی ستاسو دنی صفت اوریدلی وو . حضرت ابراہیم رضی اللہ عنہ فرمائی چہ پہ دی مونر د اللہ ﷻ
 حمدو ثناء اوئیلہ او بیا حج نہ چہ فارغ شو نو مونر د حضرت فاروق اعظم رضی اللہ عنہ خدمت کنبی حاضر
 شو او ما هغوی تہ دا تولہ واقعہ اوئیلہ . نو هغوی او فرمائیل چہ هغہ بنخی ریبتیا وئیلی دی . ما د
 جناب حضرت نبی کریم ﷺ نہ اوریدلی دی چہ ما بانڈی ئی ایمان ر اورے وو خملا نہ خلور سوہ کالہ
 مخکنبی . دا حدیث مبارک ہم غریب دی . واللہ اعلم . یو روایت کنبی دی چہ دفن کووالا حضرت
 صفوان بن معطل رضی اللہ عنہ وو . وئیلی شی چہ دا صاحب چہ کوم دی خانی دفن کرے شو دا دہغہ نہو جناتو
 نہ دی چہ حضرت نبی کریم ﷺ نہ د قرآن پاک د اوریدو فد سرہ راغلی وو . ددوی وفات ددی تولو
 آخر کنبی اوشو . ابونعیم کنبی یو روایت کنبی دی چہ یو سپری د حضرت عثمان ذوالنورین رضی اللہ عنہ خدمت
 کنبی حاضر شو او وی وئیل چہ انی امیرالمومنین خہ یو خنگل کنبی اوم ، ما اوکتل چہ دوہ ماران
 خپلو کنبی پہ جنگ دی . تر دی چہ یو بل اووژلو . نو ما دوی پریبندل او هغہ خانی تہ لارم چہ کوم
 خانی کنبی جنگ شوہی وو . ما اوکتل چہ ډیر ماران مہ شوی دی . اودبعضو نہ داسلام بوئی رازی .
 نو ما یویو بوئی کول شروع کرل . تر دی چہ یو زر رنگ والا مار نہ ماتہ د اسلام بوئی راغلہ . ما هغہ
 خپل پتکی کنبی انغبتو او دفن مہ کرو . او خہ روان شوم نو ما دی کنبی یو آواز اووریدو چہ انی
 داللہ ﷻ بندہ تاتہ داللہ ﷻ دطرفنہ ہدایت درکری شو . دا دواہہ جنات دمارانو دجناتو د قبیلی بنو
 شعیبان او بنو قیس نہ وو . دوہ دوارو خپلو کنبی جنگ اوکرو او ډیر زیات قتل شو چہ تا پخپلہ
 اوکتل پہ هغوی کنبی یو شہیدوو چہ هغہ تا دفن ہم کرو هغہ د رسول اللہ ﷺ کوحی مبارکہ اوریدلی وہ .
 حضرت عثمان رضی اللہ عنہ ددی قصی اوریدو نہ پس اوئیل چہ انی سرپہ کہ تہ ریبتونہ ئی نو پہ دی کنبی
 شک نشتہ دی چہ تا یو عجیبہ واقعہ لیدلی دہ . او کہ تہ دروغزن ئی نو د دورغو بوج ہم پہ تادی .
 اوس ددی آیت مبارک تفسیر اوورئی . ارشاد دی چہ کلمہ مونر ستا طرفتہ دجناتو یو ډلہ اولیرلہ چہ
 کومو قرآن پاک اوریدو . کلمہ چہ هغوی حاضر شو نو تلاوت شروع کیدو والا وو نو هغوی خپلو کنبی یو

بل ته دا ادا ب او خود ل چه خاموشی سره واورنی. دهغوی یو بل ادب هم حدیث مبارک کنسې راغلی دې. ترمذی وغیره کنسې دی چه یو خل حضرت نبی کریم ﷺ د صاحبہ کرامو ﷺ مخکنسې د سورة رحمان تلاوت او فرمائیلو. بیا نې او فرمائیل چه خه خبره ده؟ چه تاسو ټول خاموش یی. ستاسو نه ډیر ښه جواب ورکولو والا جنات ثابت شوی دی کله چه هغوی ځمانه دا آیت مبارک چه ﴿فَإِذَا رَکَبْتُمَا تُکَذِّبَانِ﴾ واوریدونو هغوی جواب کنسې او وویل چه ﴿وَلَا تَشْرُونَ مِنَ الْإِنِّکِ اُولَئِکَ اُولَعْمَکَ رِیْضًا تَکْذِبُ فَلَکَ الْحَمْدُ﴾ (۱) بیا فرمائی چه کله فراغت حاصل شو. د ﴿قَضَى﴾ معنی دې آیتونو مبارکو کنسې هم ده. ﴿فَإِذَا أَقْضِیْتَ الصَّلَاةَ فَانْتَشِرُوا فِی الْاَرْضِ﴾ ۱ و ﴿فَقَضَیْنَهُنَّ سَبْعَ مِیْمَاتٍ فِی یَوْمَیْنٍ وَاوْحٰی فِی کُلِّ سَمَاءٍ اَمْرَهَا﴾ ۱ و ﴿فَإِذَا قَضِیْتُمْ مَنَاسِکَکُمْ فَادْکُرُوا لِلّٰهِ کَذِکْرِکُمْ اَبَآءَکُمْ اَوْ اَشْدَّ ذِکْرًا﴾ بیا فرمائی چه هغوی خپل قوم ته د زورنې او خبرولو دپاره لاپل. لکه څنگه چه الله ﷻ فرمائی چه ﴿لَیْتَفَقَّهُوْا فِی الدِّیْنِ﴾ یعنی چه هغوی پوهه حاصله کړی. او کله چه واپس خپل قوم ته اورسی نو هغوی هم هوښیار کړی. ډیر ممکن دی چه هغوی بچاو اختیار کړی.

قوله تعالى:- وَلَوْ اِلٰی قَوْمِهِمْ مُنْذِرِیْنَ ﴿۵﴾

ددې آیت مبارک نه معلوم شو چه جنات هم دالله ﷻ خبرې رسونکی او دالله ﷻ نه ویرونکی دی. خو په دوی کنسې رسولان نه دی لیرلې شوی. دا خبره بغیر شک نه ثابت ده چه په جناتو کنسې پیغمبران نشته دي. دالله ﷻ فرمان دې چه ﴿وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِکَ الْاَرِجَالَ نُوْحِی الَیْهِمْ مِنْ اَهْلِ الْقَرْیٰۃِ﴾ یعنی مونږ ستا نه مخکنسې چه څومره رسولان لیرلې دی هغه ټول د کلو اوسیدونکی انسانان وو. او هغوی طرفته به مونږ وحی کوله. او یو آیت مبارک کنسې دی چه ﴿وَمَا اَرْسَلْنَا قَبْلَکَ مِنَ الْمُرْسَلِیْنَ اِلَّا اَنَّهُمْ لَیَاکُلُوْنَ الطَّعَامَ وَیَمْشُوْنَ فِی الْاَسْوَاقِ وَجَعَلْنَا بَعْضَکُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً اَتَصْبِرُوْنَ وَکَانَ رَبُّکَ بِصِیْرًا﴾ (ترجمه) ستا نه مخکنسې چه مونږ څومره رسولان لیرلې وو هغه ټولو به خوراک کولو او بازارونو کنسې به گرځیدل.

د حضرت ابراهیم علیهم السلام باره کنسې قرآن پاک کنسې دی چه ﴿وَجَعَلْنَا فِیْ ذُرِّیَّتِهِنَّ النُّبُوَّةَ وَالْکِتٰبَ﴾ مونږ هغه په اولاد کنسې نبوت او کتاب کیخودو، نو دوی نه پس چه څومره نبیان راغلل هغه ټول ددوی دخاندان نه او ددوی دنسل نه وو خو سورة انعام کنسې آیت مبارک دې چه ﴿یُعْشَرُ الْحِیْنِ وَالْاِلَیْسِ﴾ انې دانسانانو او جناتو ډلو آیا تاسو ستاسو نه رسولان نه دی راغلی؟

ددې مطلب او ددې نه مراد دا دواړه جنس دی. نو ددې مصداق صرف یو جنس کنسې کیدیشی. لکه چه فرمان دې چه ﴿یَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّوْلُوْا وَالْمَرْجَانُ﴾ یعنی ددې دواړو سمندرونو نه موتیان او هیرې راوړی. حالانکه دا هم یو نه راوړی.

قوله تعالى:- قَالُوْا یَقَوْمَنَا اِنَّا سَمِعْنَا کِتٰبًا

اوس بیان کیږی دجناتو دهغوی دوعظ چه کوم هغوی خپل قوم ته کړې وو. وې فرمائیل چه مونږ هغه کتاب واوریدو چه کوم دحضرت موسی علیهم السلام نه پس نازل شوې دی. دحضرت عیسی علیهم السلام کتاب انجیل ذکر ئې په دې وجه پریښودو چه په اصل کنسې هغه ددې پورا کولو والا وو. په هغې کنسې زیات تر وعظ او زړه لره نرمونکی بیانات وو. د حرام او حلال مسائل ډیر کم وو. نو اصل څیز هم تورات پاتې شو. نو په دې وجه دې مسلم جناتو دهغې ذکر او کړو. او کله چه ورقه بن نوفل د حضرت نبی کریم ﷺ زیانی د حضرت جبریل علیهم السلام د اول ځل واقعه واوریدل نو هم دا خبره ئې پیش کړه او وې وویل چه واه واه هم دا الله ﷻ رازدار دې چه کوم به حضرت موسی علیهم السلام ته راتلو. کاش چه څه نوره زمانه پاتې شوې

وې . الخ (۱) بيا دقران پاك يو بل صفت بيانوى چه د ددې نه مخكېنې ټول كتابونه په ريښتيا گنړي . دا اعتقادي مسئلو كېنې او حق طرفته رهبري كوي . او عملونو كېنې نيغه لار ښاني . قرآن پاك كېنې دوه څيزونه دي يا خبر يا طلب نو ددې خبر ريښتيا اوددې طلب عدل والادې . لكه فرمان دې چه **﴿وَمَثَلُ كَلِمَةٍ بَدِيعَةٍ رَّبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا﴾** يعنى ستادرب كلمه ريښتونې او عدل والا ده . او يو آيت مبارك كېنې الله ﷻ فرماني چه **﴿هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظَاهِرَ عَلَىٰ الدِّينِ كُلِّهِ﴾** هغه الله ﷻ چه هغه خپل رسول هدايت او حق دين سره ليرلې دې نو هدايت او نفع وركونكى علم دې . او حق دين نيك عمل دې . همدا د ژوند مقصد د جناتو وو .

قوله تعالى: - دَاعِيَ اللَّهِ وَأَمْنًا بِهِ يَغْفِرُ لَكُمْ

رسول كريم ﷺ انسانانو او جناتو دواړو ته رسول ليرلې شوي دي . بيا فرماني چه ائې زمونږه قومه د الله ﷻ د داعي په دعوت لبيك او وانې په دې كېنې ددې امر دلالت دې چه حضرت نبي كريم ﷺ جن او انس دواړو فرقو ته ليرلې شوي وو . نو په دې وجه حضرت نبي كريم ﷺ جناتو ته دالله دعوت وركړو . او دهغوى مخكېنې ئې دقران پاك هغه سورت مبارك او وئيلو چه كومو كېنې هغوى دواړه مخاطب كړې شوي وو . اوددوى په نوم ئې احكام جاري كړل . او وعده او وعيدئې بيان كړو . يعنى سورة رحمان . بيا فرماني چه داسې كولو سره به ستاسو څه گناهونه معاف شى . خو دا په هغه صورت كېنې كيدېشى چه كله لفظ دمن لره زائد اونه منلې شى . نو د مفسرينو يو قول داهم دې . او د قاعدې مطابق د اثبات په موقع لفظ دمن ډير كم زائد وي . او كه زائد اومنلې شى نو مطلب په داشى چه الله ﷻ به ستاسو گناهونه معاف كړي . او تاسو به دخپل المنك عذاب نه اوساتى . ددې آيت مبارك نه بعضو عالمانو استدلال كړې دې چه ايمانداره جناتو ته به هم جنت نه ملاويري . خو عذاب نه ورته نجات ملاؤ شى . او هم دابه دهغوى دنيكو بدله وي . او كه ددې نه زياته مرتبه هم وې نو دې ملاويدو والا جناتو به په دې مقام دا مومن جن دا ضرور بيانول . حضرت ابن عباس رضي الله عنهما فرماني چه مومن جنات به جنت نه ځي . ځكه چه دوى د ابلېس اولاد نه دي . او ابلېس به جنت ته نه ځي . خو حق دادې چه مومن جن په شان د ايماندارو انسانانو دى او دوى به جنت كېنې ځانې مومى . لكه څنگه چه دسلفو ديو جماعت مذهب دې . بعضې خلقو پدې آيت مبارك باندي دا استدلال كړې دې چه **﴿لَمْ يَنْظُرُوا إِلَيْهِ﴾** په دې حورو به ددې نه مخكېنې نه ديو انسان لاس لگيدلې وي اونه به ديو انسان .

په دې استدلال كېنې نظر دې . ددې نه ډيرزيات بهتر استدلال دالله ﷻ په دې فرمان كېنې دې چه **﴿وَلَمَّا خَافَ﴾** يعنى نو بيا انې جناتو او انسانانو ستاسو به دخپل پروردگار كوم كوم نعمت په دروغه گنړي ؟ ددې آيت مبارك كېنې الله ﷻ په انسانانو او جناتو احسان فرماني چه ددوى دنيك كار بدل جنت دې . او ددې آيت مبارك آورريدو سره مسلمان انسانانو نه علاوه زيات شكر مسلمانانو جناتو اداكړو . اوددې آيت آوريدو سره ئې او وئيل چه انې الله ﷻ مونږ ستا د نعمت نه انكاري نه يو . مونږ ستا ډير ډير شكر ادا كوؤ . داسې خو نشى كيدې چه ددوى مخكېنې په دوى احسان او كړې شى چه په اصل كېنې دوى ته دملاويدو والا نه دې .

د راجح مذهب دليل :- نورهم څمونږ يو دليل واورئى . كله چه كافر جنات جهنم كېنې داخل كړې شى او دا مقام عدل دې نو مومن جنات دې ولي جنت ته داخل نه كړې شى ؟ او دا مقام فضل دې بلكه دا ډير زيات لائق او په طور داولى كيدو قابل دى . او پدې باندي هغه آيتونه هم دليل دى چه په هغې كېنې عام طور هغه آيتونه دى چه په هغې كېنې عام طور سره ايماندارو ته دجنت زيږي دې . لكه **﴿إِنَّ الَّذِينَ﴾**

(۱) صحيح بخارى كتاب بدء الوحي باب كيف كان بدء الوحي الى رسول الله ﷺ : ۳ مسلم : ۱۶۰ .

آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ وَاغِيْرَهُ وَغِيْرَهُ . يعنى ايماندارو دپاره مهمان خانه يقيناً جنت فردوس دې . الحمد لله مادا مسئله ډير وضاحت سره خپل يو مستقل تصنيف كښي بيان كړې ده .

د جنت بيان او بل دليل :- او د جنت حال واورني او هغه دا چه كله ايماندار ټول په ټوله جنت ته داخل شي نو په هغې كښې به ډير زيات ځانې پاتې شي . اوبيا به الله ﷻ يو نوې مخلوق پيدا كړي او هغوى به دې كښې اباد كړي . نو بيا هيڅ وجه نه ده چه نيك عمل كولو والا جنات به جنت ته داخل نشي . او اوورني دلته دوه خبرې بيان شوي . د گناهونو نه بڅښنه او د عذابون نه نجات . او هر كله چه دا دواړه دي نو يقيناً مستلزم دى جنت ته د داخليدو . ځكه چه آخرت كښې يا جنت كښې وي يا جهنم كښې . نو چه كوم سړې د جهنم نه بچ شو نو دهغه جنت ته تگ پكار دې . نور څه نص صريح يا ظاهر ددې خبرې په بيان كښې نه دې وارد شوي چه مومن جنات به د دوزخ نه د بچ كيدو باوجود جنت ته به نه داخلېږي . كه څه داسې قسمه دليل وي نو بيشكه مونږ دهغې دمتلو دپاره تيار يو . والله اعلم .

حضرت نوح عليه السلام ته او گورني چه خپل قوم ته واي چه الله ﷻ به ستاسو گناهونه (ستاسو دايمان قبلولو په وجه) اوبخښي او تاسو ته به يو مقرر وخت پورې مهلت دركړي . نو دلته هم د دخول جنت ذكر نه كيدو په وجه دا نه لازميږي چه د حضرت نوح عليه السلام د قوم مسلمانان به جنت ته نه داخلېږي . بلكه بالاتفاق هغه ټول جنتيان دي . نو د اشان دلته هم او گورني او ددې مسئلې متعلق څه نور سوالات واورني . حضرت عمر بن عبدالعزيز رضى الله عنه مروى دى چه د جنت ته خو به دوى نه رسى البته ددې په غاړو به كرزى راگرزى . بعضې خلق وائي چه هغوى به جنت كښې وي خو د دنيا بالكل برعكس . انسانان به دوى نه وينى . اودوى به هم انسانان نه وينى . دبعضو خلقو قول دې چه دوى به جنت كښې خوراك خكاك نه كوي صرف تسبيح او تحميد او تقديس به ددوى خوراك وي لكه فريبتې ځكه چه دوى هم د هغوى دجنس نه دى . خودې ټولو اقوالو كښې نظر دې او دا ټول بي دليله دي . بيا مومن واعظ فرمائي چه څوك دالله ﷻ دعوت قبول نه كړي هغه به په زمكه كښې الله ﷻ ته هرگز عاجزه كولي نه شي وركولي بلكه دالله ﷻ قدرت دوى دپاره هم دې اودوى نې گير كړى دى . دهغه ذات دعذابونو نه دوى هيڅوك نشي بچ كولي . دوى په ښكاره دهوكه كښې دى . خيال او كړنې چه د تبليغ دا طريقه څومره ښكلي او څومره موثره ده . رغبت نې هم وركړو او ويړه نې هم وركړه . په دې وجه هغوى كښې اكثر صحيح شو او فوجونه په فوجونه او قافلي قافلي ډير ډير ځل د الله رسول ﷺ خدمت كښې حاضر شو او اسلام نې قبول كړو . لكه څنگه چه مونږ تفصيل سره بيان كړل . په دې مونږ دالله ﷻ شكر ادا كوؤ ، والله اعلم .

<p>أَوْ لَمُيْرُوا أَنْ اللَّهَ</p>	
<p> ايا نه وينى دوى چي بيشكه الله </p>	
<p> ايا دوى دې ته نه گوري چي الله ﷻ </p>	
<p>الَّذِي</p>	<p>خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ</p>
<p>هغه ذات دې چي پيدانې كړل آسمانونه </p>	<p>او زمكه او سترې نه شو په پيدا كولو ددې </p>
<p>أَسْمَانُونَ</p>	<p>أَوْ دَدِي</p>
<p>آسمانونه او زمكه پيدا كړې ده </p>	<p>اوددې په پيدا كولو سترې شوې نه دې</p>
<p>يَقْدِرُ</p>	<p>عَلَى أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتِ بِإِذْنِهِ</p>
<p>هغه قادر دې په دې چي ژوندى كړي مړي هو بيشكه هغه په هر څيز باندي قادر دې </p>	<p>عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ</p>
<p>هغه په دې قادر دې چي مړي راژوندى كړي ولي نه هغه خو په هر څه پوره پوره قدرت لري</p>	

وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ

او پہ کومہ ورخ | چي وروراندي کړې کيږي | هغه کسان | چي کفر نې کړې دي | وورته |
او په کومہ ورخ چي کافران (د دوزخ) اور ته ورمخامخ کړې شي

أَيُّنَ هَذَا بِالْحَقِّ قَالُوا بَلَىٰ وَرَبِّنَا قَالَ

آيانہ دي دا | حق | اوبه وائي | هو حق دي | قسم دي په رب زمونږه | اوبه وائي الله |
(دا به ورته اوئيلي شي چي) دا حقيقت دي که نه وائي به چي ولي نه زمونږ په رب قسم (چي دا حق دي)

فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ۝ فَاصْبِرْ

پس اوڅکئ | عذاب | په سبب دهغي | چي وي تاسو | چي انکار به مو کولو | پس اے بنی صبرکوه
نو الله ﷻ به ورته او فرمائي چي دخپل کفر په وجه دا عذاب اوڅکئ | نو (پيغمبره) ته صبره کوه

كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِلْ

لکه څنگه چي | صبر کړې دي | کلکو ارادو والا | درسولانونه | او تلوار مه کوه (په عذاب) |
لکه نورود اوچت همت خاوندانو چي به صبر کولو | اودد وي په حق کبني

لَهُمْ أَجْرٌ وَهُمْ لَا يَسْتَعْجِلُونَ ۝ مَا

دپاره ددوي | لکه چي دوي ته به ښکاره شي | په کومہ ورخ چي اوويني دوي | هغه عذاب |
تلوار مه کوه | دوي چي به کومہ ورخ پخپله نامه ټاکلي عذاب

يُوعَدُونَ لَوْ أَنَّ هَذَا الْأَسْبَابَ لَكُم بِبُيُوتِكُمْ لَتَكْفُرْتُمْ بِآيَاتِ اللَّهِ كَمَا كَفَرْتُمْ بِهَا وَإِن كُنْتُمْ مِّنْ عَابِدِي

چي يروي کيږي تر دوي | چي وخت تير نه کړو دوي په دنيا کبني | مگر يو ساعت | دورخي |
اوويني انوبالکل داسي به ورته ښکاري لکه چي په دنيا کبني ئي د يو ساعت نه زيات وخت نه دي تير کړي

بَلَّغْتُمْ إِلَهُكُمْ أَنَّ هَذَا الْقَوْمَ مِنَ الْفَاسِقِينَ ۝

رسونه او شوه | پس نه به هلاکيږي اوس | مگر قوم | فاسقان |
ددې پيغام رسول ستا ذمه واري ده | اوس به هم هغه هلاک کولي شي | چي نافرمانه وي

قوله تعالى: - أُولَئِكَ يَرْوُونَ أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

د زمکې او آسمان پيدائش پيدا کولو والا رب دانسان په پيدا کولو هم قادر دي: - الله ﷻ فرمائي چه آيا دي خلقوچه
د مرگ نه پس په ژوند منکر دي او د قيامت په ورخ د بدنونو دوباره پاسيدل ممکن نه گنږي، دوي
اونه کتل چه الله ﷻ ټول آسمانونه او ټولې زمکې پيدا کړې او ددې پيدا کولوسره هغه لږ هم ستومانبه
نشو. بلکه د شه جملې سره دا پيدا شو. څوک وو چه دهغه د حکم خلاف ورزي ئي کړې وي يا ئي
مخالفت کړې وي بلکه د الله ﷻ حکم سره ټول راضي او خوشحاله شو او موجود شو. آيا دومره کامل
قدرت والا او قوت والا مري نشي ژوندي کولي څه؟ نويو بل آيت مبارك کبني دي چه ﴿الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ
وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾ يعني دانسانانو د پيدائش نه خو ډير زيات مشکل او
گران او ډير لوڼي پيدائش مونږ ته د آسمانونو اوزمکې پيدائش دي، خو اکثر خلق نه پوهيږي. هرکله
چه هغه لوڼي ذات زمکه او آسمان پيدا کړو نودانسان پيدا کول که په هغه په اول ځل وي او که دوباره

وی ہغہ تہ خہ گران نہ دی؟ پہ دے وجہ نی دلته اوفرمائیل چہ ہغہ پہ ہر خیز قادر دے او پہ ہغے کنبی د مرگ نہ پس دوبارہ ژوند ہم دے او پہ دے ہم ہغہ صحیح طور سرہ قادر دے .

قوله تعالى: - وَيَوْمَ نَعْرِضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ

پہ کافرانو د قیامت ویرہ :- بیا اللہ ﷻ کافرو لره ویروی چہ د قیامت پہ ورخ به دوی جهنم کنبی اچولو نہ مخکنبی دجهنم پہ غارو اودرولے شی او یو خل به بیا دوی لاجواب او بی حجت کړی او دوی ته به اووئیلې شی چہ اوگورنی که نه زمونږ عذابونه او وعدې ریښتیا شوې که نه یا که اوس هم په کنبی ستاسو شک دے او ددې تکذیب کوئی؟ دا خو جادو نه دے او ستاسو سترگې خوړندې شوې نه دی اودا چہ خہ گورنی دا صحیح دی یا که حقیقت کنبی صحیح نه دی؟ اوس به سوا د اقرار نه هېڅ جور نشی؟ دوی به اووانی چہ او دا حق دی چہ خہ وئیلې شوی وو هغه اوشو . بیه الله ﷻ قسم مونږ ته اوس هېڅ شک نشته دے الله ﷻ به ورته افرمائی چہ اوس د دؤ ساعتہ مخکنبی دکفر مزه اوڅکی بیا الله ﷻ خپل رسول ته تسلی ورکوی که ستاسو قوم تاسو درغژن او گنرلې اوستاسو قدر نی اونه کړو ، او ستاسو مخالفت نی اوکړو ، اوتاسو ته نی تکلیفونه دررسول نو دا خہ نوې خبره نه خو نه ده؟ مخکنبی اولوالعزم پیغمبران یاد کړئی چہ هغوی څنگه څنگه تکلیفونه اومصیبتونه برداشت کړل او د څومره څومره مخالفینو مقابلہ نی اوکړه او په هغه نی صبر اوکړو . ددې رسولانو نومونه دادی: نوح ﷺ ، حضرت ابراهیم ﷺ ، حضرت موسیٰ ﷺ حضرت عیسیٰ ﷺ او خاتم الانبیاء ﷺ . د نبیانو علیهم السلام نومونه خصوصیت سره په سورة احزاب او سورة شوری کنبی ذکر دی . او داهم کیدیشی چہ د اولوالعزم رسول نه مراد ټول پیغمبران وی . نو د «من الرسل» بیان د جنس دپاره به وی . والله اعلم .

ابن ابی حاتم کنبی دی چہ حضرت نبی کریم ﷺ روزہ اوساتله او بیا همداشان اوږی پاتې شو (یعنی خہ نه وو چہ روزہ نی پرې ماته کړې وې) بیانی روزہ اوساتله او بیا اوږی پاتې شو او بیا نی روزہ اوساتله او وې فرمائیل چہ انې عانشه ﷺ ا د محمد او آل محمد دپاره خو دنیا لائق نه ده ، انې عانشه ﷺ ا د دنیا تکلیفونو او مصیبتونو باندې صبر کولو او د دنیا دخواهش خیزونو نه خپل خان بچ کولو والا حکم اولوالعزم رسول ته کړې شوې دے او همدا تکلیف ماته راکړې شو چہ کوم هغه عالی همت رسولانو ته ورکړې شوې وو . په الله ﷻ قسم خہ به هم د خپل طاقت مدد سره په دې صبر کوم . دالله ﷻ د قوت په بهر وسه دا خبره د خولې نه اوباسم (۱) . بیا نی افرمائیل چہ انې نبی ا ددې خبرې تیزی مه کوه چہ دا خلق په عذاب کنبی مبتلا کړې شی لکه چہ یو آیت مبارک دے چہ «وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ» (ترجمه) ما دا مالدار په دروغه گنرلو والا پریردنی او دوی ته خہ مهلت ورکړئی .

او فرمان دے چہ «فَمَهِّلِ الْكَافِرِينَ» کافرو ته مهلت ورکړه او دوی خہ لږ وخت پریرده . بیا فرمائی چہ په کومه ورخ دوی ددې خیزونو مشاهده اوکړی چہ دکومو وعدې دوی سره شوې وې نو دوی ته به په هغه ورخ معلوم شی چہ دوی دنیا کنبی صرف خو ورځې تیرې کړې دی . اویو آیت مبارک کنبی دی چہ [لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِّن نَّهَارٍ] یعنی چہ په کومه دوی قیامت اووینی نو داسی به معلوم شی چہ گویا دوی دنیا کنبی صرف یو سحر یا یو ماہنام تیر کړې وو «لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِّنَ النَّهَارِ» چہ په کومه ورخ مونږ دوی لره جمع کړو نو دوی به محسوس کړی گویا د ورځې یو ساعت په دنیا کنبی تیر کړې وو .

قوله تعالى: - بَلَّغْ

ددې دوه معنی دی :- بیا فرمائی چہ رسول دی ، ددې دوه معنی کیدېشی . یو دا چہ د دنیا پاتې کیدل صرف زمونږ د طرفته زمونږ د خبرو رسولو دپاره وو . دویم دا چہ دا قرآن پاک صرف در رسولو دپاره دے .

دا ښکاره تبلیغ دی . بیا فرمائی چه سوا د فاسقانو نه نورو لره هلاکت نشته دی . دا د الله ﷻ عدل دی چه کوم په خپله هلاک هم هغوی لره هلاکوی او عذاب هغه چاته ورکوی چه پخپله د خپله لاس خپل ځان دپاره د عذاب موقعې پیدا کړی . او پخپله د عذاب مستحق شی . والله اعلم .
 د سورة قتال (یعنی سورة محمد) تفسیر

ایاتونه	سورة محمد مدنیة وهی خمس وثلاثون آية واربع رکوعات	رکوع گانې
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
13	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دی	13
	الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ أَضَلَّ	
	هغه کسان چی کفر نې او کړو او خلق نې منع کړل دلاری دالله نه نو ضائع کړل الله کومو کسانو چی کفر کړې دی او (خلق نې) دالله ﷻ دلاری نه منع کړې دی نو الله ﷻ دهغوی عملونه دهغوی او هغه کسان چی ایمان نې راوړو او عملونه نې او کړل نیک عملونه تباہ کړل او کومو کسانو چی ایمان راوړې دی اود نیکن کارونه نې کړی دی	
	أَعْمَلُوا وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ	
	وَأَمِنُوا	
	یا نَزَّلَ عَلَىٰ مُحَمَّدٍ وَهُوَ الْحَقُّ	
	او ایمان نې راوړو په هغه څیز چی نازل کړې شوې دی په محمد ﷺ باندي او هغه حق دی او په هغه کتاب نې ایمان راوړلو چی په محمد ﷺ باندي نازل شوې دی اود دوی د رب طرفه	
	مِن رَّبِّهِمْ لَا كُفْرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَأَصْلَحَ بَالَهُمْ	
	د طرفه د رب دهغوی نه لري کړل الله دهغوی نه گناهونه دهغوی او صحیح نې کړو حق دی نو الله ﷻ به ورته گناهونه معاف کړی اود هغوی حالت به ښه کړی	
	ذٰلِكَ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا اتَّبِعُوْا	
	حال دهغوی دا کار په سبب ددې چی بیشکه هغه کسان چی کفر یې او کړو پیروی او کړه هغوی دا ددې وجې چی کافرانو د باطل مذهب تابعداری اختیار کړې ده	
	الْبَاطِلِ وَأَنَّ الَّذِيْنَ آمَنُوا اتَّبِعُوا الْحَقَّ	
	د باطل او بیشکه هغه کسان چی ایمان نې راوړو پیروی او کړه هغوی د حق	
	مِن رَّبِّهِمْ او کومو کسانو چی ایمان راوړې دی نو هغوی ته چی د خپل رب د طرفه کوم حق دین	
	كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ لِلنَّاسِ اَمْثَالَهُمْ	
	د طرفه د رب دهغوی نه همدارنگې بیانوی الله دپاره دخلقو حیثیت دهغوی ورکړې شوې دی دهغې تابعداری نې کړې ده دغه شان الله ﷻ خلقو ته دهغوی حالت بیانوی	

قوله تعالى: - أَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ ۝

دکافرانو نیک اعمال برباد دی . ارشاد دی چہ کومو خلقو پخپلہ دالله ﷻ دآیتونو نہ انکار او کړو او نور ئی ہم د الله ﷻ دلاری نہ منع کړل . الله ﷻ ددهغوی اعمال ضائع کړل . ددوی نیکی بی سود بی کاره دی . لکه چہ فرمان دی چہ مونږ ددوی عملونه مخکښی نہ برباد او خراب کړی دی . او چہ کومو خلقو دزړہ نہ ایمان راوړو او دشریعت مطابق ئی اعمال کول دخپل بدن نہ یعنی خپل ظاهر اوباطن دواړہ ئی دالله ﷻ په حوالہ کړل اود الله ﷻ وحی ئی ہم اومنلہ چہ کوم په موجودہ پیغمبر حضرت محمد ﷺ باندي نازل شوې دی . او دافی الواقع درب د طرفنہ دی . او دا سراسر حق او صداقت دی . ددوی بدنئ برباد دی . او ددی د حال اصلاح ذمہ دار پخپلہ رحمان دی . ددی نہ معلوم شو چہ د حضرت نبی کریم ﷺ د نبی کیدو نہ پس دایمان راوړلو شرط په دوی او په قرآن پاک راوړل ہم دی . یوحديث مبارك کښی حکم دی چہ د چا په انگشسی دحمد کولو جواب ورکړو نو هغه ته پکار دی چہ ﴿يَهْدِيكُمْ اللَّهُ وَيُصَلِّحْ بِالْكَمِّ﴾ دی . او زائی یعنی الله ﷻ دی تاسو ته هدايت او کړی اوستا حالت دی ښه کړی . بیا فرمائی چہ دکفارو د عملونو تباہ کول او مومنانو بدنئ بمعاف کول ددوی شان ښه کولو وجه داده چہ کفار ناحق اختیار وی او حق پریردی . اومومنان ناحق پریردی او دحق پابندی کوی . ہم داشان د خلقو دانجام بیان هم کوی او الله ﷻ ته ښه هر څه معلوم دی .

فَاذْلِقِيَهُمْ	الَّذِينَ	كَفَرُوا	قَضَبَ
پس هرکله چی مخامخ شی تاسو په جنگ کښی ادهغه کسانو سره اچی کفر ئی کړی دی انوبل څه نه) بس وهل دی کله چی تاسو کافرانو ته د مقابلي دپاره مخامخ شی نوپه خټونو ئی اووهی			
الرِّقَابِ حَتَّىٰ	اِذْ	اَخْتَبَوْهُمْ	فَشَدُّوا
دختونو تردی پورې کله چی ښه اووژنی تاسو هغوی نو سخت محکم کړی ترل (قیدیان) تردی ښه ئی قتل کړی نو(باقی) ښه مضبوط ئی قید کړی			
فَاِمَامًا	بَعْدَ	وَاِمَا فِدَاءً	حَتَّىٰ تَضَعَ
پس بیا یا احسان اوکړی روستو او یا فدیہ واخلي تردی پورې چی کیردی جنگ وسلې خپلې نوبیا یا خوورسره احسان اوکړی یا ترې نه عوض واخلي تردی چی جنگ (کونکی) خپله وسله کوزه کړی			
ذٰلِكَ	وَلَوْ	يَشَاءُ	اللّٰهُ
دادی کار ستاسو او که غوښتلی الله خامخا به ئی بدل اغستی ووا ددوی نه ولیکن			
لِيَبْلُوْا	بَعْضَكُمْ	بِبَعْضٍ	وَالَّذِينَ
دپاره ددی چی آزمائی ځینی ستاسو لره په ځینو سره او هغه کسان چی اووژلې شی په لار دالله کښی دا حکم ئی درکړو چی دیو بل په ذریعه ستاسو امتحان اوکړی او کوم کسان چی د الله تعالی په			

فَلَنْ يُضِلَّ	أَعْمَالَهُمْ ۝	سَيَهْدِيهِمْ	وَيُصَلِّحُ
پس هر گز به ضائع نه کری الله عملونه دهغوی اولار بنانی هغوی ته او صحیح کوی به	لاره کنبی شهیدان شی نو الله د هغوی عملونه به هیخکله ضائع نکری الله به هغو ته هدایت او کری		
بِأَلْسِنَةٍ	وَيُدْخِلُهُمُ	الْجَنَّةَ	عَرَفَهَا
لَهُمْ ۝	حَال د هغوی او داخلوی به هغوی جنت ته چی خبر ورکری دی الله ددغه جنت نه هغوی ته	او دهغوی حالت به درست کری او هغوی به جنت ته داخل کری او ورته به بنه نی په گوته کری	
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ	آمَنُوا	إِنْ تَتُورُوا	اللَّهَ
لَهُمْ ۝	لَهُمْ ۝	يَنْصُرْكُمْ	يَنْصُرْكُمْ
له هغه کسانو چی ایمان مو راوړی دی که تاسو امداد کوی دالله هغه به امداد کوی ستاسو	اښی مومنانو که چری تاسو دالله (د دین) مدد او کری نو هغه به ستاسو مدد او کری		
وَيَثْبُتْ	أَقْدَامَكُمْ ۝	وَالَّذِينَ	كَفَرُوا
او مضبوطی به	خپی ستاسو او هغه کسان چی کفر نی کری دی پس هلاکت دی دهغوی	اوستاسو قدمونه به مضبوط کری او خوک چی کافران دی نو هغوی دپاره بربادی ده	
وَأَضَلَّ	أَعْمَالَهُمْ ۝	ذَلِكَ	بِأَنَّهُمْ
او ضائع کرل الله عملونه دهغوی دا خکه چی هغوی خوښ نه کروا هغه خیز چی نازل کری دی الله	او الله دهغوی عملونه برباد کرل دا په دی وجه چی خه الله نازل کری دی دوی هغه بد گنری		
فَأَحْبَطَ	أَعْمَالَهُمْ ۝		
نو ضائع کرل الله عملونه دهغوی	نو الله دهغوی عملونه ضائع کرل		

قوله تعالى: - فَإِذَا لَقِيتُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ ط

جهاد او د جهاد خه احکام :- دلته ایمان والو ته د جنگ احکام خودلې شی چه مو کافروسره جنگ شی او لاس په لاس جنگ شروع شی نو ددوی ختونه پریکړنی تورو سره او د تنو نه نی جدا کری. بیا چه کله تاسو او گورنی چه دشمن ماتی او خوړه او او تبتیدو نو باقی پاتی شوی ښه مضبوط قیدیان کری. او بیا چه کله جنگ ختم شی او جنگ سرته اورسی نو بیا تاسو ته (د دوو خبرو) اختیار دی یا قیدیان په طور د احسان بغیر خه اخستلو نه پریردنی یا ددوی نه د جنگ تاوان وصول کری او بیانی پریردنی. په ظاهره دا معلومیږی چه د آیت مبارک د بدر د جنگ نه پس نازل شوی دی. خکه چه د بدر جنگ کنبی زیات تر مخالفینو لره د قید کولو او د قید کولو د کمی له کبله په مسلمانانو عتاب کری شوی وواو فرمائیلی نی وو چه ﴿مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَىٰ﴾ یعنی نبی لره لائق نه وو چه ده سره دی قیدیان وی تر کومی چه یو خل بیا مخالفینوسره جنگ تود نه کری، آیا تاسو دنیاوی اسباب غواړی؟ دالله ﷻ اراده خو د آخرت ده. او الله ﷻ عزیز او حکیم دی. که دمخکنبی نه دالله ﷻ لیکلې شوی نه وی نو چه خه تاسو او کرل ددی په وجه به تاسو ته عذاب درکولې شی.

قوله تعالى: - فَأَمَّا مَنَابِعُهُمْ فَمَا فَوَّارًا

دا ایت مبارک منسوخ شوی دی کہ نہ؟۔ بعضی عالمانو قول دی چہ دا اختیار منسوخ شویدی اودا آیت مبارک ناسخ دی چہ ﴿فَإِذَا سَلَطَ إِلَيْكُمُ الْأَشْهُرُ الْحَرُمُ فَاقْتُلُوا النَّسِمَ كَيْفَ كُنْتُمْ تَكُونُونَ وَجَدُوا نَفْسَهُمْ وَنَجَفَهُمْ وَأَخَصَّهُمْ وَأَقْعَدُوا الْهَزْلَ كُلَّ مَوْصِلٍ فَإِن تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَفَلُوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ یعنی کلد چہ حرمت والا میاشتی تیری شی نو تاسو چہ چرتہ ہم مشرکان مومی نو هغوی قتل کوئی . خو داکثرو عالمانو دا فرمان دی چہ دا منسوخ شوی نہ دی . بعضی خو وانی چہ امام تہ پہه دوؤ خبرو کنبی دیو اختیار دی . یعنی یا خودی ورسره احسان اوکری او هغه دی آزاد کری او یا دی تری فدیہ واخلی او هغه دی آزاد کری . (او دا خلق وانی چہ دوینخې او غلام باره کنبی دا آخری حکم دی . ددی نہ پس ددوی ساتل او ددوی نہ فاندہ او چتول ممنوع دی . خو جمهور ددی خلاف دی او د وینخې او غلام دجواز پہه حق کنبی دی) . خو بعضی وانی چہ دقتل کولو اختیار ہم ورسره شته دی . ددی دلیل دادی چہ بدر کنبی حضرت نبی کریم ﷺ بن حارث ا و عقبه بن ابومعیط قتل کری وو . اودا ہم دلیل دی چہ ثمامه بن اثال رضی اللہ عنہ چہ کلد اسیر وو او حضرت نبی کریم ﷺ دهغه نہ تپوس کری وو چہ وایہ ثمامه خہ خیال دی دی ؟ نو هغه اوونیل کہ تاسو ما قتل کوئی نو یو وینی والا بہ قتل کری او کہ تاسو پہه ما احسان کوئی نو پہه شکر گزار بہ احسان اوکری او کہ مال غوارتی نو تاسو طلب کری تاسو تہ بہ ملاؤ شی (۱) . حضرت امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ دیو خلورمی خبری ہم اختیار بنائی او هغه داچہ دقتل کولو پہه بدل کنبی هغه غلام کول . ددی مسئلہ د تفصیل خانی د فروعی مسائلو کتابونہ دی . اومونہ ہم دالله ﷻ فضل و کرم سرہ پہه کتاب الاحکام کنبی ددی دلائل بیان کری دی .

د جنکی قیدیانو سرہ د سلوک پہه باره کنبی د امام اختیار

مسلمک حنفی: پہه دی بانندی د تولو عالمانو اتفاق دی چہ امام وخت تہ اختیار دی کہ هغه قیدیان قتل کوی او کہ د هغوی نہ غلامان جوړوی البتہ دا چہ بغیر د معاوضی نہ ئی پریردی نو د احنافو پہه نیز دا بیخی جائز نہ ده او کہ پہه عوض تری واخلی او پریردی ئی نو د امام ابوحنیفه رحمۃ اللہ علیہ نہ دا منقول دی چہ دا ہم جائز نہ ده البتہ د سیر کبیر پہه یو روایت کنبی دی کہ د مسلمانانو ضرورت وی نو پہه دی صورت کنبی عوض واخلی او کافران قیدیان پریردی نو دا جائز ده البتہ کہ د مسلمانان د کافرانو پہه قید کنبی وی نو د هغوی د ازادی پہه بدله کنبی کہ دوی پریردی نو دا زمونہ د احنافو د دری واپره امامانو پہه نیز جائز دی (معارف القرآن (۲۸۷/۴)۔

د (حَتَّى تَضَمَّ الْحَرْبُ) تفسیر او مطلب:۔ بیا فرمائی چہ تر دی چہ جنگ خپله وسله کیږدی . یعنی پہه قول د حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ حضرت عیسی علیہ السلام نازل شی (۲) ممکن دی چہ د حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ نظر پہه هغه حدیث مبارک بانندی وی چہ پہه هغې کنبی دی چہ خما امت بہ تر آخری وخته پورې ظاهر غالب وی او تردی چہ ددی امت آخری سرې بہه هم دجال سره جنگ کوی (۳) مسند احمد اونسانی کنبی دی چہ حضرت سلمه بن نفیل رضی اللہ عنہ د حضرت نبی کریم ﷺ خدمت مبارک کنبی حاضر شو او عرض ئی اوکړو چہ ما آسوه پرینسودل او وسله مې کیخوده . او جنگ نہ مې خپله وسله کیخوده . اوما اوونیل چہ اوس خو هلو و جنگ نشته دی . حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ اوس خو جنگ راغلو او خما امت کنبی بہ یو ډله داسې وی چہ دکومو خلقو زړونه کاره شی نو دوی بہ هغوی سره جنگ کوی . او الله ﷻ به دوی تہ

(۱) صحیح بخاری کتاب المغازی باب ولدین حنیفة و حدیث ثمامة بن اثال .: ۴۳۷۲، صحیح مسلم: ۱۷۶۳، ابوداؤد: ۲۶۷۹، احمد: ۴۵۳/۲،

ابن حبان: ۱۲۳۹ .

(۲) الطبری: ۱۵۷/۲۲ .

(۳) ابوداؤد کتاب الجهاد باب لی یوم دوام الجهاد: ۲۴۸۴، وهو صحیح .

روزی و رکوی . اوتردی چہ اللہ ﷻ امر راشی او دوی بہ ہم پہ دی حالت وی . دمومنانو زمکہ دشام زمکہ دە . د آسونو ایال تندى کنبی تر قیامتہ پوری خیر اینسودی شوې دی (۱) . دا حدیث مبارک امام بغوی رحمۃ اللہ علیہ ہم وارد کړې دی . او حافظ ابو یعلیٰ رحمۃ اللہ علیہ او موصلی رحمۃ اللہ علیہ ہم دا وارد کړې دی . او ددی تائید ددی نہ ہم کیری چہ کوم خلق دی آیت مبارک ته منسوخ نہ وائی نو گویا چہ دا حکم مشروع دی چہ تر کومہ جنگ باقی وی . دا آیت مبارک ددی آیت مبارک پہ شان دی ﴿وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةً﴾ دوی سرہ جہاد کونی تر کومې چہ فتنہ باقی وی او تر کومې چہ دین اللہ ﷻ دپارہ نہ وی .

حضرت قتادہ رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ د جنگ وسلہ ایخودل نہ مراد د شرک باقی نہ پاتی کیدل دی . او بعض نہ مروی دی چہ مشرکان توبہ اوباسی . او دا ہم ونیلې شوی دی چہ هغوی خپل کوششونہ د اللہ ﷻ د اطاعت دپارہ جوړ نہ کړی .

قوله تعالى: - وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَنْتَصَرْنَا مِنْهُمْ

جہاد کنبی حکمت او د مسلمانانو ازمی بنت: بیا فرمائی کہ اللہ ﷻ غوښتلې نو تاسو کفار بہ ئی هلاک کړی وی . او دخپل طرفنہ بہ ئی پہ دوی عذاب لیرلې وی . خو هغه پاک ذات غواری چہ تاسو باندي آزمیبت او کړی نو پہ دی وجہ ئی د جہاد احکام جاری کړل . سورة آل عمران کنبی او سورة برآت کنبی ہم دامضمون بیان شوې دی . او سورة آل عمران کنبی دی چہ ﴿أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ﴾ الخ: یعنی آیا ستا گمان دی چہ بغیر ددی خبر نہ چہ اللہ ﷻ تہ معلوم شی چہ تاسو کنبی مجاهد څوک دی او تاسو کنبی صبر کولو والا څوک دی او تاسو بہ جنت تہ داخل شی ؟

سورة برآت کنبی دی چہ ﴿قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ﴾ الخ . تاسو دوی سرہ جہاد او کړنی اللہ ﷻ ستاسو پہ لاس دوی تہ سزا ورکوی . او تاسو بہ پہ دوی غالب کړی . او دایماندارو سینې بہ شفاء والا کړی . او دخپلو زړونو ولولې اوبنکلو بہ دوی تہ موقع ورکړی او چہ د چا توبہ قبول نو قبولہ بہ ئی کړی او اللہ ﷻ علیم او حکیم دی . اوداسې اوشو چہ پہ جہاد کنبی مومنان ہم شهیدان شو نو فرمائی چہ دشہیدانو عملونہ بہ خراب نشی . بلکه دوی تہ بہ ډیر زیات ثواب ملاویری . بعضو تہ خوبہ تر قیامتہ پوری ثواب ملاویری . مسند احمد کنبی دی چہ شهید تہ شپږ انعامات ملاویری .

① دده دویښې رومبې څاڅکی بہ پہ زمکہ پریوتلو سرہ دده ټول گناہونہ معاف شی (۲) ده تہ دده جنت او خودلې شی (۳) او ډیرو بنکلو او غټو غټو سترگو والا حورو سرہ دده نکاح اوشی (۴) هغه بالکل بې ویری وی (۵) پہ هغه د قبر عذاب نہ وی (۶) دی د ایمان کالو سرہ بنائسته کولې شی (۷) .

یو حدیث مبارک کنبی دا ہم راغلی دی چہ دده پہ سر یو تاج ایخودې شی او پہ هغه تاج یاقوت پیللې شوی وی . او په کنبی یو یاقوت ددی دنیا نہ زیات قیمتسی دی . او ده تہ دوه اویا حورې ورکړې شی . او دخپل خاندان داویا کسانو دی شفاعت والا جوړ کړې شی . دا حدیث مبارک ترمذی او ابن ماجہ کنبی ہم دی (۸) . صحیح مسلم کنبی دی چہ سوا د قرض نہ د شهیدانو ټول گناہونہ معاف کیری (۹) . دشہیدانو فضائل احادیثو کنبی نور ہم دی . بیا فرمائی چہ اللہ ﷻ بہ دوی تہ د جنت لار اوښائی لکه یو آیت مبارک دی چہ ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يُعْطِيهِمْ رَبُّهُمْ رِزْقًا غَيْرَ مَحْجُوبٍ﴾ یعنی چہ کومو خلقو ایمان راوړو اونیک عملونہ کوی نو ددوی د ایمان پہ وجہ بہ ددوی رب ددوی رهبری جنت طرفتہ او کړی . او هغه

(۱) احمد: ۱۰۴/۴، نسائی کتاب الخیل باب الخیل معفود فی نواصیها الخیر الی یوم القیامة: ۳۵۹۱، مسنده صحیح

(۲) احمد: ۲۰۰/۴، مسنده حسن مجمع الزوائد: ۲۹۳/۵، شعب الایمان: ۴۲۵۲، مسنده الشامین: ۲۰۴ .

(۳) ترمذی کتاب فضائل الجہاد باب فی الثواب للشہید: ۱۶۶۳، وهو حسن ابن ماجہ: ۲۷۹۹، ۲۷۹۹، احمد: ۱۳۱/۴ .

(۴) صحیح مسلم کتاب الامارة باب من قتل فی سبیل اللہ کفرت خطایہم الا الذین: ۱۸۸۶ .

د نعمتونو نہ دک دی او د هغې په هر هر گوت کښې چينې بهيری . الله ﷻ به ددوی حال او ددوی کار صحیح کړی . او چه دکومو جنتیانو دوی مخکښې نه پیژندگلو کړې ده او هغې طرفته ئې ددوی رهبري کړې ده نو آخر به دوی هغې ته اورسوی . یعنی هر سرې به جنت کښې خپل مکان او خپل خانې داسې او پیژنی لکه څنگه چه به دوی دنیا کښې پیژندو . دې به دچا نه تپوس نه کوی . داسې به ورته معلومیرې چه گویا د پیدائش نه هم دې خانې کښې دې . ابن ابی حاتم کښې دی چه کوم انسان سره دده د اعمالو فرېسته وه نو هغه به دده مخکښې مخکښې روانه وی . هر کله چه دې خپل خانې ته اورسوی نو پخپله به او پیژنی چه دا څما خانې دې . د اشان چه دې کله په خپله زمکه کښې (جنت کښې) په سیل شی او هر څه او گوری نو فرېسته به دده نه لاره شی او دې به خپلو لذتونو کښې مشغول شی . د صحیح بخاری یو مرفوع حدیث مبارک کښې دی چه کله مومنان د اور نه خلاص شی نو دوی د جنت او دوزخ مینخ کښې او درولې شی او دوی چه پخپلو کښې په یو بل کوم ظلمونه کړی وو د هغې بدلې به واخلی او چه هر کله بالکل پاک شی نو دوی ته به جنت ته د داخلیدو اجازت ملاوٹی . په الله ﷻ قسم چه څنگه دنیا کښې هر سرې خپل دنیاوی کور پیژنی او د خپل کور لار هم پیژنی نو د اشان ددې نه زیات به خپل منزل او خپله لارې نه دا جنتیان واقف وی () .

قوله تعالى: - وَيُثَبِّتُ أَقْدَامَكُمْ ۝

بیا فرمائی چه ائی ایمان والو که تاسو د الله ﷻ مدد کوئی نو هغه به ستاسو مدد او کړی او ستاسو قدمونه به مضبوط کړی لکه یو خانې کښې ارشاد دې چه ﴿وَلَيُثَبِّتَنَّ اللَّهُ مَنْ يُنْصُرُهُ﴾ یعنی الله ﷻ به ضرور ددوی مدد کوی چه څوک د الله تعالی مدد کوی . ځکه چه څنگه عمل وی نو هغه شان د هغې جزا هم وی او ستاسو قدمونه به مضبوط کړی . یو حدیث مبارک کښې دی چه کوم سرې دیو اختیار والا مخکښې د داسې حاجت مند حامت پیش کړی چه هغه پخپله هغه خانې ته نشو رسیدلې نو الله ﷻ به د قیامت په ورځ په پل صراط ده قدمونه مضبوط کړی . بیا فرمائی چه دکافرو حال ددې نه بالکل برعکس دې . دوی به قدم په قدم د غرې خوری . یو حدیث مبارک کښې دی چه بې دیناره او بې درهمه او بې کپړو والا سرې د غرې او خورلې او هلاک شو او بریاد شو ، او که دې بیمار شی نو الله ﷻ دې ده ته شفاء نصیب نه کړی () . داسې خلقو دې نیک عملونه هم بریادشی ځکه چه دوی د قرآن وحدیث نه خفه دی ، ددې عزت او ددې عظمت ددوی په زړونو کښې نشته دې ، او دې اراده ددوی په زړونو کښې شته دې . نو دوی چه کوم بڼه کارونه کړی وو هغه هم الله ﷻ بریاد کړل .

فَيَنْظُرُوا	فِي الْأَرْضِ	أَفَلَمْ يَسِيرُوا
چې لیدلې وي دوی	په زمکه کښې	ایا نه وو گرزویدلې دوی
	چې د اښې کتلی وي	ایا دا خلق د زمکې په منځ گرزویدلې نه دی
كَيْفَ كَانَ	عَاقِبَةُ الَّذِينَ	مِنْ قَبْلِهِمْ
چې څرنګې وو	انجام	دهغه خلقو چې مخکښې ددوی نه وو
		هلاکت راوستو الله
چې ددوی نه دپخوانو خلقو انجام څه شو ؟ الله ﷻ هغوی هلاک کړل		

(صحیح بخاری کتاب الوقای باب قصاص يوم القيامة : ۶۵۳۵ ، احمد : ۱۳/۳ ، ابن حبان : ۷۴۳۴ .)

(صحیح بخاری کتاب الجهاد باب الحراسة في الغزوة في سبيل الله : ۲۸۸۷ .)

عَلَيْهِمْ **وَاللَّكْفِرِينَ** **أَمْثَلَهَا** **ذَلِكَ** **بِأَنَّ** **اللَّهَ** **مَوْلَى**

پہ ہغوی باندی | او کفرانو کرہ دی | انجام پہ مثال ددی | دا پہ سبب ددی چی اللہ | مددگار دی
اودی کفرانو سرہ ہم داشان معاملہ کیدونکی دہ | دا خکہ چی اللہ دمو منانو

الَّذِينَ **آمَنُوا** **وَأَنَّ** **الْكَافِرِينَ** **لَأَمْوَالِهِمْ**

دہغہ کسانو | چی ایمان نی راوی دی | او بیشکہ کفران چی دی | نشتہ مددگار | دہغوی
ملگری دی | او د کفرانو ہیخو ک ملگری نشتہ

إِنَّ **اللَّهَ** **يُدْخِلُ** **الَّذِينَ** **آمَنُوا** **وَعَمِلُوا** **الصَّالِحَاتِ**

بیشکہ اللہ | بہ داخل کری | ہغہ کسان | چی ایمان نی راوو | او عملونہ نی او کپل نیک |
بیشکہ چی اللہ بہ د ایمان او د نیک عمل خاوندان داسی باغونو تہ و رد داخل کری چی

جَدَّتْ **تَجْرِي** **مِنْ** **تَحْتِهَا** **الْأَنْهَارُ** **وَالَّذِينَ** **كَفَرُوا**

ہغہ جنتونو تہ | چی بہیری بہ | لاند دہغی نہ نہرونہ | او ہغہ کسان | چی کفر نی او کپو |
دہغی لاندی بہ ولی بہیری | او کومو کسانو چی کفر اختیار کری دی |

يَتَمَتَّعُونَ **وَيَأْكُلُونَ** **كَمَا** **تَأْكُلُ** **الْأَنْعَامُ** **وَالنَّارُ**

فائیدہ حاصلوی ہغوی | او خوراک کوی | لکہ خنگہ چی | خوراک کوی خناور | او وور |
ہغوی دنیاوی فاندی اخلی | او داسی خوراک (خنباک) کوی | خنگہ چی خناور خوری (خنبی) | او (ددوزخ)

مَثْوَى **لَهُمْ** **وَكَأَيِّن** **مِّنْ** **قَرْيَةٍ** **هِيَ** **أَشَدُّ**

خانی داوسیدو دی | دپارہ دہغوی | او خومرہ دیر | دکلونہ دی | چی ہغہ | زیات سخت وؤ |
اور دوی داستوگنی ثنائی دی | او داسی دیر کلی وو چی ستاسو ددغی کلی نہ پہ زور کنبی

قُوَّةً **مِّنْ** **قَرْيَتِكَ** **الَّتِي** **أَخْرَجْتِكَ** **أَهْلَكْنَهُمْ**

پہ لحاظ دقوت سرہ | دکلی ستانہ | ہغہ کلی | چی ایستلی نی تہ | ہلاک کپل مونرہ ہغوی
زیات طاقتور وو دکوم نہ چی خلقو تہ راویستلی بی | مونرہ ہغوی ہلاک کپل

فَلَا **نَاصِرَ** **لَهُمْ**

پس نہ وؤ ہیخ مددگار | دپارہ دہغوی |
نو ہیخو ک مددگار نی پیدا نشو |

قوله تعالى: - أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ

اللہ د مومنانو مددگار او د کفرانو نہ دی .. اللہ فرمائی چہ دی خلقو د اللہ سرہ شریک جوړوی او د اللہ
رسول پہ دروغہ گنری، آیا پس دوی د زمکی سیل نہ دی کری خہ؟ چہ معلوم کری او پخپلو
سترگو او گوری چہ ددوی نہ مخکنبی چہ کوم خلق ددوی پشان وو دہغوی خہ حال شو؟ او ہغوی
خنگہ ہلاک کری شو؟ او پہ ہغوی کنبی صرف اسلام او دین والا خلق نجات کنبی شو.

دکافرو دپارہ ہم داشان عذاب راخی . بیا فرمائی چہ دمسلمانانو پخپلہ اللہ ولی دی او دکافرو
ولی نشتہ دی . پہ دی وجہ د احد پہ ورخ چہ کلہ دمشرکانو سردار ابوسفیان صخر بن حرب فخر سرہ د
حضرت نبی کریم او ددوی د دوؤ خلفاء بارہ کنبی سوال او کپو او ہیخ جواب ورتہ ملاؤنو وی ونیل

چہ داہول ہلاک شو . نو حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ ورتہ جواب ورکړو چہ د چا ژوند ستاسو په سترگو کښې د ازغی په شان غریبې نواله ﷺ هغه په خپل فضل او رحمت سره ژوندی ساتلی دی . نو ابو سفیان او نیل چہ واوره دا ورځ خود بدلې والا ورځ ده او جنگ خو په مثال د ډولونو دې . کله بنکته کله پورته . تاسو به خپلو مقتولینو کښې داسې هم او گورنی چہ هغوی کښې د بعضو پوزې ، غوږنه وغیره دمرگ نه پس هم پرکړې شوی وو . ما داسې حکم نه وو ورکړې خو بیا هم ما باندې بد اونه لگیدل . بیا ده درجز څه شعرونه د فخر په طور و نیل شروع کړل ، وې و نیل چہ : (اعلیٰ هیل اعلیٰ هیل)

نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ تاسو ده ته ولې جواب نه ورکوئی ؟ نو صحابه کرام رضی اللہ عنہم تپوس او کړو چہ یارسول الله ﷺ ! څه جواب ورکړو ؟ نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ : (الله اعلیٰ واجل) یعنی هغه و نیل چہ د هیل بت نوم مشهور وی . نو ددې جواب کښې او نیلې شو چہ د ټولو نه زیات عزت والا او کرم والا الله ﷻ دې . ابوسفیان بیان او نیل چہ : (لنا العزی ولا عزی لکم) یعنی زمونږ عزی بت دې اوستا نه دې . نو ددې جواب کښې د حضرت نبی کریم ﷺ په حکم سره او نیلې شو چہ : (الله مولانا ولا مولالکم) یعنی الله ﷻ خمونږ مولا دې اوستاسو مولا نه دې . ()

قوله تعالى: - إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

د مؤمن او کافر اصل څانگې :- بیا الله ﷻ خبر ورکوی چہ ایمان والا به د قیامت په ورځ جنتونو کښې وی او کفر والو خو په دنیا کښې هسې یو فائده حاصله کړې وه خو ددوی اصل څانگې جهنم دې . په دنیا کښې ددوی اصل مقصد صرف خوراک ځکاک او خیتیه مړول دی ، او هغه دا خلق دی چہ ځکل او خوراک د ځناورو په شان کوی ، لکه څنگه چہ دا ځناور یو خوا بل خوا خوله گروي او چہ څه ورته ملاویږی نو هغې باندې خپله خیتیه مړوی نو د اشان ددوی حال هم دې چہ دوی ته د حرامو او حلالو هیڅ تمیز نشته دې ، ددوی مقصد صرف خیتیه مړول دی . یو حدیث مبارک کښې دی چہ مومن یو حصې نه خوری او کافر د اوږ حصو نه () . د جزاء په ورځ ددوی د کفر په وجه ددوی دپاره سزاگانې دی . بیا د مکې کفارو ته زورنه ورکوی او هغوی د خپلو عذابونه ویروي چہ تاسو او گورنی چہ کومو کلو والو چہ ستاسو نه زیات طاقتور وو او مونږ هغوی د هغوی د کفر په سبب هلاک کړی او تهس نهس مو کړل او هغوی د خپل نبی ﷺ تکذیب کولو او زمونږ د احکامو خلاف ورزی به نې کوله . او تاسو خو ډیر زیات کمزوری او کم طاقت والا یی ، او ددې رسول ﷺ تکذیب کوئی چہ دا خاتم الانبیاء او سید المرسلین دې ، نو ستاسو به څه انجام وی ؟ دا اومنی چہ ددې رحمت وال نبی کریم ﷺ په وجه په تاسو دنیاوی عذاب رانغلو خو د آخرت عذاب نه تاسو نه شی بچ کیدنی . هرکله چہ مکې والو د الله رسول ﷺ د مکې نه اویستلو او حضرت نبی کریم ﷺ په یو غار مبارک کښې پټ شو نو په هغه وخت کښې مکې ته متوجه شو او وې فرمائیل چہ انی مکې ته په ټولو ښارونو کښې الله تعالی ته خوبنه نې . او د اشان ماته هم ټولو ښارونو کښې خوبنه نې . که مشرکانو څه ستا نه نه بیدخله کولم نو څه به هیچرې هم نه وې وتلې () . نو ټولو حدونو نه تیریدو والونه زیات تیریدو والا هغه سرې دې چہ د الله ﷻ د حدونو نه تیر شی . یا الله ﷻ حرم کښې د قاتل نه سوا بل څوک قتل کړی ، یا نې د جاهلیت د تعصب په وجه قتل کړی . نو الله ﷻ په خپل نبی ﷺ باندې دا آیت مبارک نازل کړو .

() صحیح بخاری کتاب الجهاد باب ما یکره من التنازع والاختلاف فی الحرب : ۳۰۳۹ .

() صحیح بخاری کتاب الاطعمه باب المؤمن یاکل فی معنی واحد : ۵۳۹۳ ، صحیح مسلم : ۲۰۶۰ ، ابن ماجه : ۲۲۵۶ .

() الطبری : ۱۶۵/۲۲ .

أَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ

آیا پس ہفہ څوک | چي وي | په واضحه دليل (هدايت) باندي
نوایا څوک چي دخپل رب د طرفه په ښکاره

مَنْ رَأَىٰهٗ | كَمَنْ زَيْنَ لَهُ سَوْءَ عَمَلِهٖ

د طرفه درب خپل نه | پشان دهغه چا دي | چي ښائسته ښکاره کړې شوي دي | هغه لره | بد عمل دهغه
دليل ولاړ وي | هغوی د داسې خلقو سره برابر کيدې شي چي خپل بد عملونه ورته ښائسته ښکاري

وَاتَّبَعُوا | أَهْوَاءَهُمْ | مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وَعَدَ الْمُتَّقُونَ ط

او پيروی ئې اوکړه | د خواهشاتو خپلو | مثال د جنت هغه | چي وعده ئې شوي ده د متقيانو سره دادي
او په خپلو نفساني خواهشاتو پسې روان وي | دکوم جنت چي پر هيزگارو سره وعده شوې ده

فِيهَا | أَنْهَرٌ | مِّنْ مَّاءٍ | غَيْرِ آسِنٍ | وَأَنْهَرٌ | مِّنْ لَّبَنٍ

چي په هغې کښي په | نهرونه وي | داوبونه | چي نه به وي بد بويه | او نهرونه به وي | د پيو نه
هغه داسې جنت دي چي (تازه) اوبو نهرونه په کښي بهيرې | هيچرې نه سخا کيږي | او د داسې پيو ولي چي

لَمْ يَتَغَيَّرْ | طَعْمُهُ | وَأَنْهَرٌ | مِّنْ خَمْرٍ | لَذَّةٍ

چي نه به وي بدل شوي | خوند دهغې | او نهرونه به وي | د شرابونه | چي مزدار به وي |
خوند ئې يو پوتې نه بدليږي | او د څکونکو دپاره د خوندناکو شرابو ولي به وي

لِلشَّرِيبِ | وَأَنْهَرٌ | مِّنْ عَسَلٍ | مُّصَفًّى | وَلَهُمْ فِيهَا

دپاره د څکونکو | اونهرونه به وي | د شاتونه | صفا سوتره | اووي به هغوی لره | په هغې کښي
..... او د داسې شهدو نهرونه چي بالکل صفا به وي | او هلته به ورته هر قسم ميوې

مِنَ كُلِّ الثَّمَرِ | وَمَغْفِرَةٌ | مِّنْ رَبِّهِمْ | ط | كَمَنْ هُوَ

د هر قسم ميوؤ نه | او بښنه به وي | د طرفه درب دهغوی نه | پشان دهغه چا دي | چي هغه |
ورکولي شي | او د خپل رب طرفنه به ورته بښنه وي | نو ايا داسې خلق دهغه چا په شان کيديشي

خَالِدٌ | فِي النَّارِ | وَسُقُوا | مَاءً حَمِيمًا | فَقَطَّعَ | أَمْعَاءَهُمْ

به هميشه وي | اوور کښي | او څکولي کيږي به په هغوی | اوبه گرمې | پس پريکوي به | کولمې دهغوی
چي تل به په اور کښي پراته وي | او ويشيدلي اوبه به پرې څکلي شي | چي کولمې به ورله توتي (ښکته) او غورزوي

قوله تعالى: - أَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّهٖ

آيا بدعمله او نيك عمله برابر کيدې شي: الله ﷻ فرماني چه کوم سرې د الله ﷻ دين د يقين درجې ته رسيدلي
وي او هغه بصيرت حاصل شوې وي ، فطرت صحيحه سره ورته د هدايت علم هم وي ، هغه او هغه کس
چه بد عملې ریا کارئي گنرلي ، هغه خپل دنفس خواهش پسې وي ، دا دواړه برابر نشي کيدې . فرمان دي
چه (لَا يَسْتَوِي الْأَصْحَابُ النَّارِ وَالْأَصْحَابُ الْجَنَّةِ الْأَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَائِزُونَ) يعنى جنتي او جهنمي نه شي برابر يدي ، جنتيان
کامياب او مرادته رسيدونکي دي ، بيا د جنت اوصاف بيانوي چه په دي کښي د اوبو چيني هم دي چه

ہیخکلہ ہم نہ اوچیری ، نہ متغیر کیبری ، نہ سخا کیبری او نہ بدبودار کیبری ، ڈیری پاکہ لکہ د موتی وی ، ہیخ خرابی او ناپاکی پہ کنبی نشته دی . حضرت عبداللہ فرمائی چہ جنتی نہرونہ دمشکو غرونو نہ راوی پہ دی کنبی داوبو نہ علاوہ د پیو نہرونہ ہم دی چہ ہیخکلہ نہ بدلیبری مزہ دہغی . ڈیر سپین ، خواہہ ، ڈیر صفا ، او مزہ والا دی . یو مرفوع حدیث مبارک کنبی دی چہ دا پی د خنور د تی نہ دی راوتلی (۱) بلکہ قدرتی دی او شرابو نہرونہ بہ وی او ددی خکلو سرہ د خکونکی زپہ خوشخالیبری او دماغ ٹی کشادہ کیبری . اوہغہ شراب نہ بدبودار دی او نہ تریخ او نہ بدمنظر بلکہ کتلو کنبی ڈیر بنہ او پہ خکلو کنبی ڈیر مزیدار دی . او ددی خکلو سرہ عقل کنبی ہیخ فتور نہ راخی او نہ دی سرہ دماغ باندی چکر راخی ، اونہ بی ہوشہ کیبری او نہ پہ کنبی نشہ شتہ دی او نہ دی سرہ عقل کنبی خہ فرق راخی . حدیث مبارک کنبی دی چہ دا شراب پہ لاس نہ دی جوہ شوی (۲) بلکہ د قادر مطلق حکم سرہ تیار شوی دی . ڈیر خوش ذائقہ او خوش رنگ دی . جنت کنبی د شاتو نہرونہ ہم دی چہ ڈیر پاک او خوشذائقہ او خوش رنگ دی . یو حدیث مبارک کنبی دی چہ د شات ہم د مچو د خیتیو نہ دی راوتلی (۳) .

قوله تعالى: -فِيهَا أَنْهَارٌ مِنْ مَّاءٍ غَيْرِ آسِنٍ

دا نہرونہ گوم خانی دی؟ - دمسنڈ یو مرفوع حدیث مبارک کنبی دی چہ پہ جنت کنبی د پیو ، شاتو او شرابو سمندرونہ دی او پہ دی کنبی دی چینی جاری دی . دا حدیث مبارک ترمذی کنبی ہم دی او امام حسن رضی اللہ عنہ دی تہ صحیح و نیلی دی . د ابن مردویہ یو حدیث مبارک کنبی دی چہ دا نہرونہ د جنت عدن نہ راوتلی دی . اوبیا دا یو حوض تہ راپریوزی . او دہغہ خانی نہ د نورو نہرونو پہ ذریعہ نورو جنتونو تہ خی . یو حدیث مبارک کنبی دی چہ کلہ تاسو د اللہ تعالیٰ نہ سوال کوئی نو جنت الفردوس تری طلب کوئی . ہغہ تولو نہ بہتر او اعلیٰ جنت دی . ہم ددی نہ د جنتونو نہرونہ جاری کیبری او ہم پہ دی درحمان عرش دی (۴) .

پہ جنت کنبی خہ دی؟ - طبرانی کنبی دی چہ کلہ لقید بن عامر وفد کنبی راغلی وو نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نہ تپوس کرے وو چہ پہ جنت کنبی خہ دی؟ نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ورتہ او فرمائیل چہ د صفا شاتو نہرونہ او داسی شراب چہ پہ سر درد نہ راوی ، او د نہ خرابیدونکو پیو نہرونہ دی . او د نہ خرابیدو صفا اوبو نہرونہ ، او رنگ پہ رنگ میوہ جات او عجیبہ عجیبہ بی مثالہ او بالکل پاکہ او صفا بنیخہ بہ صالحانو تہ ملاویری . او دوی پہ خیلہ ہم صالحانی وی . د دنیا دلذتونو پہ شان بہ دوی نہ ہم لذتونہ او چتولی شی . خو ہلتہ بہ بچی نہ پیدا کیبری (۵) حضرت انس رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دا خیال کول چہ د جنت نہرونہ بہ ہم د دنیا د نہرونو پہ شان کارہ وارہ او خراب وی ، نہ نہ ، بلکہ پہ اللہ قسم ہغہ بہ پاکہ زمکہ یوشان جاری وی . ددی کنارے او غاری د لولو او موتیانو خیمی دی . ددی بناورہ دخالصو مشکو دہ . بیا فرمائی چہ ددوی دپارہ ہلتہ رنگ پہ رنگ میوی او گلونہ دی . لکہ چہ بل خانی کنبی فرمائی چہ ﴿يَذُوقُونَ فِيهَا بِكُلِّ فَاكِهَةٍ آمِنِينَ﴾ ہلتہ بہ دوی ڈیر امن و امان سرہ میوی راغواپی . او ہغہ بہ خوری . یو بل آیت مبارک کنبی دی چہ ﴿فِيهَا مِنْ كُلِّ ثَمَرٍ﴾ یعنی دوارو جنتونو کنبی د ہر ہر قسم میوی جوہی دی . دی تولو نعمتونو سرہ دا خومرہ لونہ نعمت دی چہ ددوی نہ رب تعالیٰ خوشحالہ

(۱) لا اصل له مرفوعا .

(۲) لا اصل له مرفوعا .

(۳) ترمذی کتاب صفة الجنة : باب ماجاء في صفة انهار الجنة : ۲۵۷۱ ، وهو حسن احمد : ۵/۵ .

(۴) صحیح بخاری کتاب الجہاد باب درجات الجہادین فی سبیل اللہ : ۲۷۹۰ .

(۵) احمد : ۱۳/۴ ، زوالد عبداللہ بن احمد بن حنبل مطولا وسندہ حسن المعجم الکبیر : ۴۷۷/۱۹ ، حاکم : ۵۶۰/۴ .

دی . او ہغہ پاک ذات ددوی دپارہ خپل مغفرت حلال کړې دې . او ددوی نہ راضی شوې دې . او اوس هیخ فکر نشته دې . د جنتیانو د دھو دھام او نعمتونو نہ پس فرمائی چه بل طرفته د جهنمیانو دا حالت دې چه هغوی د جهنم په اور کښې سوزی . او دوی دپارہ دہغہ نہ دخلاصی هیخ لار نشته دې . او ډیرې تندې په موقع به دوی ته گرمې ویشدلې اوبه په مشکله ملاویرې . او ددې یو گوټ څکلو سره به ددوی کولمې پریکړې شی . الله ﷻ دې مونږ ددې نہ خپله پناه کښې اوساتی . نوییا ددوی برابر چرته شوه ؟ چرته جنتیان او چرته جهنمیان ، چرته نعمت او چرته زحمت ، دا دواړه څنگه برابر کیدی شی ؟

وَمِنْهُمْ مَّنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ حَتَّىٰ إِذَا خَرَجُوا

او ځینی ددوی نه | هغه څوک دی | چی غوږ ږدی | تاته | تر دې پورې | کله چی | اوزی دوی | اوبعضې داسې خلق دی | چی تاته ئې غوږونه نیولی دی | خو چی ستا د مجلس نه

مِنْ عِنْدِكَ قَالُوا لِلَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مَاذَا قَالَ آنفائك

دمجلس ستانه | نو وائی | هغه کسانوته | چی ورکړې شوې دې علم | څه اوونیل ده | اوس | بهر شی | نو دپوهانو نه تپوسونه کوی | چی دا اوس ئې څه اوونیل

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَاتَّبَعُوا

دا هغه خلق دی | چی مهر وهلې دې الله | په زړونو ددوی باندي | او پیروی ئې کړی ده | دا هغه کسان دی چی الله ﷻ ورته په زړونو باندي مهرونه لگولی دی | او په خپلو

أَهْوَاءَهُمْ ۝ وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ

دخواهشاتو خپلو | او هغه خلق | چی نیغه لاره ئې موندلی ده | زیات کړل هغوی لره الله | خواهشاتو پسې روان دی | او څوک چی په نیغه لار روان دی | نو الله ﷻ هغوی ته

هُدًى وَأَتَتْهُمْ تَقْوَاهُمْ ۝ فَهَلْ يَنْظُرُونَ

په لحاظ دهدایت سره | اوور ئې کره هغوی ته | تقوی دحصې دهغوی | نو پس انتظار نه کوی دوی | نور زیات هدایت کوی | او د پرهیزگاری (نور نور) توفیق ورکوی | نو دا خلق بس د

إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً ۖ فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا ۗ

مگر قیامت ته | چی رابه شی دوی ته | ناساپه | نو بیشکه راغلي | علامې دهغې | قیامت په انتظار کښې دی | چی ناگهانه پرې راشی | نو دهغې نښې خو ښکاره شوی دی

فَإِن لَّهُمْ إِذَا جَاءَتْهُمْ ذِكْرُهُمْ ۝

پس چرته به وی موقع | دپارہ ددوی | کله چی | راشی قیامت دوی ته | دنصیحت قبلولو ددوی | او کله چی ورته هغه په خپله مخې ته راشی | نوییا به دنصیحت قبلول څه فائده ورکړی

فَاعَلِمَ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَغْفِرُ لِذَنْبِكَ

پس پوهه شه | شان دادې | چی نشته لاتق دعبادت | مگر الله دی | او ببښنه غواړه | دپارہ دگناه خپلې نو دئې نښې ﷻ ته یقین ساته | چی دالله ﷻ نه سوا بل معبود نشته | اود خپلو خطاگانو په

وَالْمُؤْمِنِينَ	وَالْمُؤْمِنَاتِ	وَاللّٰهُ يَعْلَمُ	مُتَقَلِّبِكُمْ
او دپارہ دمومنانو سرو او مومنانو بنحو او اللہ تہ معلوم دی خانی دگرزیدو ستاسو			
حقلہ معافی او غوارہ او دمومنانو بنحو دپارہ ہم او اللہ تہ ستاسو دتگ راتگ او د استوگنی خایونہ			
وَمَثَلِ كُوْنٍ			
او خانی داستوگنی ستاسو			
تول بنہ معلوم دی			

قوله تعالى: - وَمِنْهُمْ مَّنْ نَّسِيَ مَعْرَاضَهُ

د منافقانو بیان او هغوی ته رتہ: د منافقانو کم ذہنی، ناپوھی، بی علمی او بی وقوفی بیانونی چه په مجلس کنبی د ناستی نه باوجود اود کلام الرسول آوریدو نه باوجود ددوی په پوهه کنبی هیخ نه راخی. د مجلس په خاتمہ اهل علم نه تپوس کوی چه پدی وخت کنبی خه او نیلې شو؟ همدا خبره ده چه د دوی په زړونو باندې مهر لگیدلې دې او دوی خپلو خواهشونو پسې روان دی. دوی په فهم صحیح او قصد صحیح سره نه دی. بیا اللہ ﷺ فرمائی چه کوم خلق د هدایت قصد کوی نو اللہ تعالیٰ هم دوی ته د هدایت توفیق ورکوی. او په دې باندې د قائم اوسیدو طاقت هم ورکوی. اودده په هدایت کنبی زیاتوالی راوولی. اوده ته رشد وهدایت الهام ورکوی. بیا فرمائی چه دوی په دې انتظار کنبی دی چه قیامت قائم شی او دوی پخپلو سترگو او گوری چه د قیامت ننبی کومی کومی دی او دابنکاره شی لکه بل خانی کنبی فرمائی چه ﴿هَذَا نَذِيرٌ مِنَ النَّذْرِ الْاُولٰٓئِ﴾ او داهم ارشاد دې چه ﴿اِقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ﴾ قیامت نزدی اوسپورمی دوه تکرې شوه. اود خلقو حساب نزدی شو. بیا هم دوی د غفلت په خوب اوده دی. حضرت نبی کریم ﷺ نبی کیدل اودنیا ته راتلل د قیامت په ننبو کنبی یو ننبه ده. خکه چه حضرت نبی کریم ﷺ د نیانو علیهم السلام خاتم دې. او اللہ ﷺ په حضرت نبی کریم ﷺ باندې خپل دین کامل کړو. او خپل حجت نې په خپل مخلوق پورا کړو. او حضرت نبی کریم ﷺ تر قیامته پورې شرطونه او ددې علامتونه داسې بیان کړل چه دوی ﷺ نه مخکنبی هیخ یو نبی داسې نه وو بیان کړی. نو پخپله د حضرت نبی کریم ﷺ حدیث مبارک دې چه ﴿انہی التوبۃ نبی الملحۃ حاشر﴾ چه دچا په قدمونو خلق جمع کړې شی او هغه عاقب دهغه نه پس بل نبی نه وی. بخاری کنبی حدیث مبارک دې چه حضرت نبی کریم ﷺ خپله دمیخ گوته او دې سره نزدی گوته ا وچته کړه او وې فرمائیل چه خه او قیامت ددې دوارو گوته په مثال لیږلې شوی یو (۱). اللہ ﷺ فرمائی چه کافرو دپارہ به د قیامت قائمیدو نه پس نصیحت او عبرت خه فاندہ ورکوی؟ لکه د اللہ ﷺ ارشاد دې چه ﴿يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْاِنْسَانُ وَاَنْتَ لَهٗ الْذٰكِرُ﴾ یعنی او په هغه ورخ به انسان نصیحت حاصل کړی خودده دپارہ نصیحت خه خیز دې؟ یعنی د نن ورخې عبرت بی سود دې. او یو آیت مبارک کنبی دی چه ﴿وَقَالُوا اَمَنَّا بِهِ وَاَنْتَ لَهٗمُ التَّنٰوُسُ مِنْ مَّكَانٍ بَعِيْدٍ﴾ په هغه ورخ به اووانی چه مونږ په قران ایمان راوړو حالانکه په داسې لرې خانی چرته وس رسی؟ یعنی په هغه وخت کنبی د دوی ایمان بی سود دې.

قوله تعالى: - فَاَعْلَمُ اَنَّهٗ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ

د توحید او استغفار بیان: - بیا فرمائی چه انی نبی ﷺ ا پوهه شه چه هم اللہ ﷺ معبود برحق دې او بل خوک نشته دې اودا اصل خبر ورکول دی د خپل وحدانیت. دا خو نه دی چه اللہ ﷺ ددوی د عمل حکم کوی.

پہ دی وجہ پہ دی عطف اچولو نہ پس فرمائی چہ دخپلو گناہونو اودمومنانو سپروا و بنخو دگناہونو استغفار او کرہ (۱) صحیح حدیث مبارک کنبی دی حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چہ ﴿اللہم اغفر لی خطیئتی و جہلی و امری فی امری و ما أنت اعلم بہ منی اللہم اغفر لی ہزلی و جدی و خطائی و عمدی و کل ذلک عندی﴾ یعنی انی اللہ ﷻ! خما پہ خطاگانو کنبی او خما پہ جہالت کنبی او خما پہ کارونو کنبی کہ خما نہ خہ زیاتہ شوی وی نو ہغہ خیز چہ ہغہ تاتہ خما نہ زیات معلوم دی ہغہ اوبخنبہ، او انی اللہ ﷻ! خما بی قصده گناہونہ او د قصد والا گناہونہ او خما خطاگانہی او خما قصد اوبخنبہ، اودا تہول ماسرہ د. او صحیح حدیث مبارک کنبی دی چہ دخپل مونخ آخر کنبی فرمائی چہ ﴿اللہ اغفر لی ما قدمت و ما اخرت و ما اسرت و ما اعلمت و ما اسرفت و ما أنت اعلم بہ منی الہی لا الہ الا انت﴾ یعنی انی اللہ ﷻ! خما نہ چہ کوم گناہونہ مخکنبی شوی دی او چہ کوم مہی روستو کری دی، او چہ کوم مہی پتہ کری دی، او چہ کوم مہی پہ بنکارہ کری دی، او چہ کومہ زیاتہی مہی کری دہ، او ہغہ تہ خما نہ زیات پیژنہی نو ہغہ اوبخنبہ، او ہم تہ خما اللہ ﷻ نی او ستانہ سوا بل خوک دعبادت لاتق نشتہ دی (۲).

او بل صحیح حدیث مبارک کنبی دی چہ دوی فرمائی چہ انی خلقو اتاسو خپل رب طرفتہ توبہ کوی او پہ تحقیق خہ ہم خپل رب تہ توبہ کوم، او هر ورخ د اویا خلونہ زیاتہ (۳). مسند احمد کنبی دی چہ حضرت عبداللہ بن سرخس رضی اللہ عنہ فرمائی چہ خہ حضرت نبی کریم ﷺ تہ راغلم او ما دوی غیر اللہ سرہ خوراک او کپرو اویا مہی او وئیل چہ یارسول اللہ ﷺ! اللہ ﷻ دی تاسو اوبخنبی نو حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چہ تا ہم، ما او وئیل چہ یارسول اللہ ﷺ! خہ ستاسو دپارہ استغفار کوم نو حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چہ خپل خان دپارہ ہم، بیادوی دا آیت مبارک اولوستو چہ دخپلو گناہونو او مومن سپرو او بنخو دپارہ دگناہونو معافی غوارئی، بیما ما د حضرت نبی کریم ﷺ کس تلہی مبارک او کتلو چہ راوتلی شان وو لکہ چہ زخہ وی، دا مسلم او ترمذی ہم روایت کری دی (۴). ابو یعلیٰ کنبی دی چہ حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ د ﴿لا الہ الا اللہ﴾ او ﴿استغفر اللہ﴾ وئیل لازم کرنی اودا ڍیر ڍیروانی خکہ چہ ابلیس وائی چہ ما خلق پہ گناہونو ہلاک کرل او خہ خلقو پہ دی دوو کلمو ہلاک کریم، ما چہ کلہ او کتل نو دوی مہی خواہشونویسہی روان اولیدل او دوی وائی چہ مونہ پہ ہدایت یو (۵) یو بل اثر کنبی دی چہ ابلیس وائی چہ انی اللہ ﷻ! خما دی ستا پہ عزت او ستا پہ جلال قسم وی چہ تر کومہی دیو سپری روح د ہغہ پہ بدن کنبی وی نو خہ بہ ہغہ لمسوم، نو اللہ ﷻ فرمائی چہ خما دی ہم پہ خپل جلال او عزت قسم وی چہ خہ بہ ہغہ معاف کوم چہ تر کومہی ہغہ خمونہ نہ استغفار کوی (۶) دا استغفار فضیلت کنبی نور ہم ڍیر احادیث دی، بیما اللہ ﷻ فرمائی چہ ستاسو پہ ورخ کنبی کمہی زیاتہی کول او تصرف کول او ستاسو د شپہی پہ وخت کنبی خانہی نیول اللہ ﷻ تہ معلوم دی، لکہ چہ فرمان دی چہ ﴿وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِالنَّهَارِ﴾ یعنی اللہ ﷻ ہغہ ذات دی چہ تاسو دشپہی پہ وخت کنبی فوت کوی او د ورخہی چہ خہ کوئی ہغہ ورتہ معلوم دی.

او یو آیت مبارک کنبی داللہ ﷻ فرمان دی چہ ﴿وَمَآ مِنْ دَآبَّةٍ فِي الْاَرْضِ﴾ یعنی پہ زمکہ چہ خومرہ تلونکی

(۱) صحیح بخاری کتاب الدعوات باب قول النبی ﷺ (اللہم اغفر لی ما قدمت.....) ۶۳۹۹، صحیح مسلم: ۲۷۱۹، ابن حبان: ۹۵۸.

(۲) صحیح مسلم کتاب صلاة المسافرین باب الدعاء فی صلاة اللیل وقیامہ: ۷۷۱، ابوداؤد: ۵۰۹، ترمذی: ۳۴۲۲، احمد: ۱۰۲/۱.

(۳) صحیح بخاری کتاب الدعوات باب استغفار النبی ﷺ فی الیوم واللیلہ: ۶۳۰۷، صحیح مسلم: ۲۷۰۲.

(۴) صحیح کتاب الفضائل باب اثبات خاتم النبوة: ۲۳۴۶، ترمذی: ۲۳، احمد: ۸۲/۵.

(۵) مسند ابو یعلیٰ: ۱۳۶، السنۃ لابن ابی عاصم: ۷.

(۶) احمد: ۷۶/۳، حاکم: ۲۶۱/۴.

دی دہغہ تولو روزی دالله ﷺ پہ ذمہ دہ . او امام ابن جریر رحمۃ اللہ علیہ ہم دا خوبسوی . د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما قول دی چه ددی نہ مراد دآخرت خانی دی . حضرت سدی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه پہ دنیا کبسی ستاسو د تک راتگ اوستاسو دقبرونو خانی معلوم دی . خو اول قول زیات بہتر دی او زیات ظاہر دی . واللہ اعلم .

وَيَقُولُ الَّذِينَ	أَمِنُوا	لَوْلَا نُزِّلَتْ
اوونیل به هغه کسانو چی ایمان نی راوړې دې ولی نه نازلولې کیدی		
او مومنان وائی چی د جهاد په باره کبسی یو نوې سورت ولی نازل نشو؟		
سورة	فَاذًا	أَنْزِلَتْ
سورة	سورة محكمة	وَذَكَرَ فِيهَا
یو سورت پس هر کله چی نازل کړې شو یو سورت محکم او ذکر کړې شو په هغې کبسی		
.....خو کله چی داسې سورت نازل شی چی په هغې کبسی د جهاد ذکر وی نو		
الْقِتَالِ لَا رَأَيْتَ	الَّذِينَ	فِي قُلُوبِهِمْ
الْقِتَالِ لَا رَأَيْتَ	الَّذِينَ	فِي قُلُوبِهِمْ
جنگ نو اولیدل تا هغه کسان چی په زړونو د هغوی کبسی مرض وؤ چی گوری تاته		
ته هغه خلقو ته گوری چی دکومو په زړونو کبسی چی دنفاق مرض دی هغوی ستا طرفته د هغه چا		
نَظَرَ الْمَغْشِيِّ	عَلَيْهِ	مِنَ الْمَوْتِ ط
نَظَرَ الْمَغْشِيِّ	عَلَيْهِ	مِنَ الْمَوْتِ ط
پشان دکتلود هغه چا چی بی هوشی راغلی وی په هغه باندې دوجې دمرگ نه پس افسوس په حال د هغوی باندې		
په شان گوری په چا چی دمرگ بی هوشی راغلی وی نو هغوی دپاره هلاکت دی		
طَاعَةً	وَقَوْلٍ مَّعْرُوفٍ	فَاذًا
طَاعَةً	وَقَوْلٍ مَّعْرُوفٍ	فَاذًا
په ژبې نی دطاعت اقرار دی او خبری نی بنې پس هر کله چی محکمیتیا او کړه کار (دجنگ)		
تابعداری کول پکار دی او بڼه خبره کول پکار دی خو چی د جهاد فیصله اوشوه نو		
فَلَوْ صَدَقُوا	لَكَانَ	خَيْرًا
فَلَوْ صَدَقُوا	لَكَانَ	خَيْرًا
نوکه دوی رهنیسی ثابت شوی وی دالله سره نووژبه دا کار بهتره دپاره ددوی		
که دغه وخت هم دوی الله ﷻ ته رشتیا وئیلې وی نو دا به د دوی دپاره ډیره بڼه وه		
فَهَلْ عَسَيْتُمْ	إِنْ تَوَلَّيْتُمْ	أَنْ تُفْسِدُوا
فَهَلْ عَسَيْتُمْ	إِنْ تَوَلَّيْتُمْ	أَنْ تُفْسِدُوا
نو آیا خه بله توقع کیدی شی ستاسو نه (بی ددی نه) چی مخ واړوؤ تاسو نوفساد به کوی		
بیا تاسو نه داهم توقع ده که چرې تاسو (د جهاد او ایمان نه) مخ واړوؤ نو د زمکې په مخ فساد		
فِي الْأَرْضِ	وَتَقَطَّعُوا	أُولَئِكَ الَّذِينَ
فِي الْأَرْضِ	وَتَقَطَّعُوا	أُولَئِكَ الَّذِينَ
په زمکه کبسی او پریکوی به تاسو خپلولی ستاسو دا هغه خلق دی		
خور کړی اود خپلولی تعلقات به ختم کړی دغه خو هغه کسان دی چی		

لَعْنَاهُمْ اللَّهُ

فَأَصْحَابُهُمْ

وَأَعْمَىٰ

أَبْصَارَهُمْ ۗ

چی لعنت او کرو پہ دوی بانڈی اللہ | پس کانرہ ئی کرل دوی | او پندی ئی کرې | سترگې ددوی |

اللہ پرې لعنتونه ورولی دی | نو دوی ئی کانرہ کرې دی | او دوی سترگې ئی پندی کرې دی

قوله تعالى: وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْلَا نَزَّلَتْ سُورَةٌ

دجہاد نہ مخ اورنگی منافق وی :- اللہ ﷻ خبر ورکوی چہ مومن خودجہاد دحکم خواہش کوی ، بیا چہ کلہ اللہ ﷻ جہاد فرض کوی اوددی حکم نازلوی نو ددی نہ اکثر خلق روستو شی . لکہ یو خانہ کنبی ارشاد دی چہ ﴿ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ قِيْلَ لَهُمْ كُفُّواْ اَيْدِيَكُمْ ﴾ یعنی آیا تا نہ دی کتلی چہ چا تہ او نیلی شو چہ تاسو خپل لاسونہ ایسار کرنی اومونخ قائم کرنی او زکوٰۃ ورکوی ، بیا چہ کلہ پہ دوی جہاد فرض کرې شونو دوی کنبی یو فریق خلقو نہ داسی ویریدو لکہ څنگہ چہ داللہ ﷻ نہ ویریری . بلکہ ددی نہ ہم زیات . او وائی چہ انی زمونږ پروردگارہ اتا پہ مونږ جہاد ولی فرض کرو . تا ولی مونږ تہ نزدی مرگ پورې ډھیل رانکرو ؟ نو تہ او وایہ چہ د دنیا متاع ډیره کمہ ده او پرهیزگارو دپارہ آخرت ډیر بہتر دی . نو تاسو بانڈی بہ بالکل ظلم نشی کولی .

نو دلته فرمائی چہ ایمان والا خودجہاد د آیتونو دنزول خواہش کوی . خود منافق چہ کلہ دا آیتونہ آوری نو دخپلې ویری اونا مردنی پہ وجہ تاسو تہ داسی غور غور سرہ گوری لکہ دمرگ والا بیا مؤمنانو تہ پہ میدان کنبی دجنگ کولو رغبت ورکوی . ددوی حق کنبی دا بہتر وو چہ دوی آوریلو سرہ منلی وې او کلہ چہ موقع راتلہ نوچہ دوی بنہ پہ جوش سرہ جہاد کولو او دخپل خلوص ثبوت ئی ورکولو . بیا فرمائی چہ نزدی ده چہ تاسو دجہاد نہ منع شی اوددی نہ خان بیچ ساتی نو تاسو بہ پہ مخ د زمکې فساد شروع کرنی . اوصلہ رحمی بہ پریږدی . یعنی ستاسو چہ دجاهلیت پہ زمانہ کنبی کوم حالت وو هغه بہ ستاسو بیا شی . نو فرمائی چہ پہ داسی خلقو بانڈی داللہ ﷻ لعنت او قهر دی . او د رب د طرفنہ گونگیان او راندہ دی . پہ دی کنبی پہ زمکہ دفساد کولو نہ او عام طور د قطع رحمی ممانعت دی . بلکہ اللہ ﷻ پہ زمکہ کنبی داصلاح کولو او صلہ رحمی کولو ہدایت کرې دی . اوددی حکم ئی کرې دی . د صلہ رحمی معنی ده خپلو رشتہ دارو سرہ پہ کار کنبی ، خبرو کنبی بنہ سلوک کول او احسان کول او ددوی پہ مالی مشکلاتو کنبی دوی سرہ مدد کول . دی بارہ کنبی ډیر صحیح او حسن احادیث مروی دی . صحیح بخاری شریف کنبی دی چہ کلہ اللہ ﷻ خپل مخلوق پیدا کرو نو رحم پاسیدو او رحمان سرہ پہ جنگ شو نو دده نہ تپوس اوشو چہ څہ خبرہ ده ؟ ده اووئیل چہ دا مقام دی د ماتیدو او ستا دپناہ . نو پہ دی اللہ ﷻ او فرمائیل چہ ولی تہ ددی نہ راضی نہ ئی څہ ؟ چہ ستا یو خانہ کونکی څہ یو خانہ کرم او ستا ماتونکی څہ مات کرم ؟ نو ده اووئیل چہ پدی ډیر خوشحالہ یم . ددی حدیث بیانولو نہ پس راوی حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ فرمائی کہ تاسو غواړنی نو دا آیت مبارک او وائی چہ ﴿ قَهْلَ عَسَيْتُمْ ﴾ (۱) او بل سند سرہ دی چہ پخپلہ حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل (۲) ابوداؤد ، ترمذی ، ابن ماجہ وغیرہ کنبی دی چہ ہیڅ یو گناه دومرہ غتہ او دومرہ خرابہ نہ ده چہ دهغې سزا پہ دنیا کنبی او بیا پہ آخرت کنبی ډیره زر رسیدلی وی پہ نسبت دسرکشی او بغاوت او قطع رحمی (۳) مسند احمد کنبی دی چہ کوم سرې غواړی چہ دهغه عمر دی زیات وی او دهغه روزی دی فراخه وی نو هغه تہ پکار دی

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ محمد : ۴۸۳۰ ، صحیح مسلم : ۲۵۵۴ ، الحد : ۲/۳۳۰ ، ابن حبان : ۳۳۱ .

(۲) صحیح بخاری حوالہ سابق : ۴۸۳۱ .

(۳) ابوداؤد کتاب الادب باب فی النهی عن البغی : ۴۹۰۲ ، مسند صحیح ترمذی : ۲۵۱۱ ، ابن ماجہ : ۴۲۱۱ ، الحد : ۳۶/۵ .

چہ صلہ رحمی کوی (۱) او یو حدیث مبارک کنبی دی چہ خما نزدی رشتہ دار ماسرہ رشتہ ماتوی راماتوی او خہ هغوی معاف کوم. او هغوی پہ ما ظلم کوی او خہ ورسرہ احسان کوم، او هغوی ماسرہ بد کوی نو خہ ددی بدلہ اخلم؟ نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ نہ داسی مہ کوه کہ چری تہ داسی کوی نو تول پہ تولہ بہ پرینودنی شی. نو پہ صلہ رحمی اوسہ او یاد ساتہ چہ تر کومی پوری تہ پہ دے باندي قائم نی نو تا سرہ بہ هر وخت دالله ﷻ مدد وی (۲) بخاری وغیرہ کنبی دی چہ حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ صلہ رحمی عرش سرہ لگیدلی ۵۵. حقیقت کنبی صلہ رحمی کولو والا هغه نہ دے چہ د چا احسان بدلہ کنبی احسان او کری بلکه صحیح معنو کنبی رشتہ جوړولو والا خو هغه دے چہ تہ هغه سرہ پریردی او هغه تا نہ پریردی (۳) مسند احمد کنبی دی چہ صلہ رحمی بہ د قیامت پہ ورخ ایبودے شی، ددی بہ پتونان وی د هوسی د پتونانو پہ شان، نودابه ډیر پہ صفا او تیز آواز سرہ وانی چہ هغه بہ پریکولې شی چہ چا دا پریکوله. او هغه بہ یو خانی کولې شی چہ چادا یو خانی کړې وه (۴) د مسند یو حدیث مبارک کنبی دی چہ رحم کولو والا باتدی الله ﷻ رحم کوی. تاسو پہ زمکې والو باندي رحم او کړنی الله ﷻ بہ تاسو باندي رحم او کړی. رحم درحمان د طرفنه دے. ددی یو خانی کولو والا الله ﷻ یو خانی کوی. او ددی ماتولو والا الله ﷻ ماتوی. د احادیث مبارک ترمذی کنبی هم دے. او امام ترمذی دے تہ صحیح وانی (۵) حضرت عبدالرحمان بن عوف رضی اللہ عنہ ډییمارنی پوښتنې دپاره خلق لارل نو دوی او فرمائیل چہ تاسو صلہ رحمی کړې ده. حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چہ خہ رحمان یم او درحم نوم پہ خپل نوم ایبودے دے. ددی یو خانی کولو والا الله ﷻ یو خانی کوی او ددی جدا کولو والا الله ﷻ جدا کوی (۶) او یو حدیث مبارک کنبی دی چہ حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چہ الله ﷻ فرمائی چہ روحونه ملاؤ شوی دی چہ کوم پہ اول ورخ یو خانی شوی دی نو هغه بہ دلته هم یو خانی وی او چہ کومو کنبی هغه خانی نفرت وو دلته بہ هم هغوی کنبی جدائی وی (۷) حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چہ کله زبانی دعوی زیاتی شی نو عملونه کمیږی. چہ زبانی میل جول وی، دزړه بغض وی، او دبنمنی وی او وررشته داروسرہ بدسلوکی وی نو په هغه وخت کنبی په خلقو لعنت نازلیری. ا و ددوی غوږونه کانږه اوسترگي رندولې شی (۸) دې باره کنبی هم ډیر احادیث دی. والله اعلم.

أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ	الْقُرْآنَ	أَمْرٌ عَلَى قُلُوبٍ	أَقْفَالَهَا
ایا دا خلق غور نه کوی په قران کنبی یا په زړونو باندي نی جرندي دهغي دی			
نوایا دوی په قران پاک کنبی فکر نه کوی یا د دوی په زړونو باندي تالی لگیدلی دی			
إِنَّ الَّذِينَ	ارْتَدُّوا	عَلَىٰ أَدْبَارِهِمْ	مِّنْ بَعْدِ مَا
بیشکه هغه کسان چی واپس شو په شاگانو خپلو باندي روستو دهغي نه چی ښکاره شو			
بیشکه هغه خلق چی د هدایت د ښکاره کیدو نه پس هم مرتد شوی دی			

(۱) احمد: ۲۷۹/۵ و مسند صحیح.

(۲) احمد: ۱۸۱/۵.

(۳) صحیح بخاری کتاب الادب باب لیس الراصل بالمکال: ۵۹۹۱، احمد: ۱۶۳/۲.

(۴) احمد: ۱۸۹/۲، ابن شیهه: ۵۳۸/۸، حاکم: ۱۶۲/۴.

(۵) احمد: ۱۶۰/۲، ابوداود کتاب الادب باب الرحمة: ۴۹۴۱، مسند حسن ترمذی: ۱۹۲۴.

(۶) احمد: ۱۹۴/۱، ابوداود کتاب الزکاة باب فی صلۃ الرحم: ۱۶۹۴، وهو صحیح ترمذی: ۱۹۰۷.

(۷) صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب الارواح جوده مجتده: ۳۳۳۶، صحیح مسلم: ۲۶۳۸، طبرانی:

(۸) طبرانی: ۶۱۷۰.

لَهُمْ	الْهُدَىٰ لَا الشَّيْطَانَ	سَوَّلَ	لَهُمْ	وَأَمَلَىٰ	لَهُمْ
ہغویٰ تہ	ہدایت شیطان اسان کپرو (داکار) ہغویٰ تہ		او ددروغو امید نی ورکپرو ہغویٰ تہ		
ذٰلِكَ	يَا لَهُمْ	قَالُوا	لِلَّذِينَ	كَرِهُوا	مَا
دا کار	پہ سبب ددی چی بیشکہ ہغویٰ اوو نیل ہغہ کسانو تہ چی خوین نی نہ وؤ ہغہ دین				
نَزَّلَ اللَّهُ	سَنُطِيعُكُمْ	فِي بَعْضِ الْأَمْرِ	وَاللَّهُ	يَعْلَمُ	
چی نازل کرے دی اللہ	چی مونرہ بہ منو ستاسو	پہ خینو معاملانو کنبی	او اللہ	پوہیری	
إِسْرَارَهُمْ	فَكَيْفَ	إِذَا تَوَفَّتْهُمُ	الْمَلِكَةُ	يُضْرَبُونَ	
پہ پتو خبرو ددوی	پس خہ حال بہ وی	کلہ چی روح اخلی ددوی نہ	فرینتی	نو وہی بہ ہغویٰ	
وَجُوهَهُمْ	وَأَذْبَارُهُمْ	ذٰلِكَ يٰ لَهُمْ	اتَّبِعُوا	مَا	
مخونہ ددوی	اوشاگانہی ددوی	دا کار پہ سبب ددی چی دوی	پیروی او کرہ	دہغی	
أَسْخَطَ اللَّهُ	وَكَرِهُوا	رِضْوَانَهُ	فَأَحْبَطَ	أَعْمَالَهُمْ	
چی ناراضہ کوی اللہ	او خوینہ نی نہ کرہ	رضا دہغہ	نوضائع نی کرل	عملونہ ددوی	

قوله تعالى: - أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ

قرآن پاک کنبی غور و فکر ولہ نہ گوی :- اللہ ﷻ خپل کلام پاک کنبی دغور و فکر کولو او سوچ کولو ہدایت فرمانی اوددی نہ دبی پر واہی کولونہ او مخ ارولو نہ منع کوی۔ نو فرمانی چہ غور و فکر خو لا خہ کوی ددوی پہ زرونو کنبی تالی لگیدلہی دی ؟ ہیخ یو کلام پہ دوی اثر نہ کوی۔ کہ اثر او کپی او لاریشی نو دوی بہ د تبینتی لار بیانا نہ مومی۔ ابن جریر کنبی دی چہ یو خل حضرت نبی کریم ﷺ ددی آیت مبارک تلاوت کولو یو یمنی نوجوان اوو نیل بلکہ پہ دوی ددی تالی دی۔ ترکومی چہ دا اللہ ﷻ بیرتہ نہ کپی او جدائی نہ کپی۔ نو حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ دا خبرہ واپولہ او تر دی چہ دخپل خلافت زمانہ کنبی بہ نی ہم دی نہ مدد اخستو (۱)۔ بیبا فرمانی چہ کوم خلق ایمان راورلو نہ پس ایمان نہ جدا شو نو اصل کنبی دوی لرہ شیطان دا بد کار بنہ کپی دی۔ اودوی نی دھوکہ کنبی اچولی دی۔ اصل کنبی دا دکفر سزا دہ ددوی دنفاق چہ کوم ددوی پہ زرونو کنبی وو، او چہ ددی پہ وجہ بہ نی خپل ظاہر دباطن خلاف بنکارہ کولو۔ او چہ کافرو سرہ بہ ملاقی شو نو دہغویٰ د خپلولو دپارہ بہ نی ہغویٰ سرہ خپل باطن کنبی باطل باندي موافقت کولو او و نیل بہ نی چہ مونرہ ستاسوسرہ پہ خہ امورو

کبھی مدد کو۔ خود دا خبری دالہ ﷺ نہ نشی پتیدی او هغه لونی ذات خود اندرونی او بیرونی حالاتو نه واقف دی او هغه ذات د شپی به وخت کبھی پتی او د راز خبری آوری او دهغه ذات د علم انتها نشته دی۔
 قوله تعالیٰ: - فَكَيْفَ إِذَا تَوَفَّتْهُمُ الْمَلَكَةُ

د قران پاک د منکرینو د مرگ حالت - بیا فرمائی چه ددوی به خه په بدنونو پتیری۔ او ملاتک به دوی په جبر او قهر سره او غصی سره دوی بهر راوباسی۔ لکه دالہ ﷺ ارشاد دی چه ﴿وَلَوْ تَرَىٰ اذِیْتَوَفَّی الَّذِیْنَ كَفَرُوا الْمَلٰٓئِكَةُ یَضْرِبُوْنَ وُجُوْهُهُمْ وَاذْبَارَهُمْ وَاذْءُقُوْا عَذَابَ الْحَرِیْقِ﴾ الخ یعنی کاش چه تا کتلی چه کله فربتی ددی کافرو روحونه قبض کوی او دوی په مخ وهی او دوی په په خپیرو وهی۔ او یو آیت مبارک کبھی دی چه ﴿وَلَوْ تَرَىٰ اِذِ الظَّالِمُوْنَ فِیْ عَمْرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ بَاسِطُوْا اَیْدِیْهِمْۙ اَخْرِجُوْا اَنْفُسَكُمْ﴾ الخ یعنی کاش چه تا کتلی چه کله دا ظالمان په سكرات موت کبھی وی او فربتی ددوی وهلو دپاره لاسونه خوروی۔ او ورته وانی چه خپل روحونه راوباسی او نن ستاسو دپاره د ذلت عذاب دی په دی وجه چه تاسو به د الله ﷻ باره کبھی په ناحق و نیل او دهغه آیتونو پسې به لگیدلی وی نو چا نه چه الله ﷻ خفه وی او درب کریم درضا نه به نی کراحت کولو۔ نو ددوی اعمال ددوی غاره کبھی دی۔

أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ	فِي قُلُوبِهِمْ	مَرَضٌ	أَنْ لَّنْ نُخْرِجَ
آیا گمان کوی هغه کسان چی په زړونو دهغوی کبھی مرض دنفاق دی چی هرگز به نه رابرسیره کوی			
اللَّهُ	أَضْغَانَهُمْ ۝	وَلَوْ نَشَاءُ	لَأَرْسِلَنَّهُمْ
الله دزړونو خرابیا دهغوی او که مونږه او غواړو خامخا اوبه بنایو مونږ تاته دهغوی			
فَلَعَرَفْتَهُمْ	بِسِيْمِهِمْ ۝	وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ	فِي لَحْنِ الْقَوْلِ ط
نو خامخا اوبه پیژنی ته دهغوی په نښو دهغوی سره او خامخابه ته او پیژنی دهغوی په طرز دخبرو کبھی			
وَاللَّهُ يَعْلَمُ	أَعْمَالَكُمْ ۝	وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ	حَتَّىٰ نَعْلَمَ
او الله پوهیږی په عملونو ستاسو او ضرور به مونږ آزمايو تاسو تر هغې پورې چی معلوم کړو مونږ			
الْمُجْهَدِيْنَ	مِنْكُمْ	وَالصَّابِرِيْنَ	وَنَبَلُّوْا اَخْبَارَكُمْ ۝
جهاد کونکی خلق ستاسو نه او صبر کونکی خلق او چی جاج واخلو د حالاتو ستاسو			
چی مجاهدین او (په میدان کبھی) ټینگ او دریدونکی او پیژنو او ستاسو د حالت اندازه واخلو			

قوله تعالیٰ: - أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ
 د انسان ظاهر د باطن غماز وی۔ یعنی د منافقانو خیال دی چه ددوی مکاری او عیاری به الله ﷻ په مسلمانانوته ظاهرووی؟ دا بالکل غلط خیال دی۔ الله ﷻ به ددوی مکر داشان واضح کړی چه هر عقل والا سپړی به ددی معلومات لری او ددوی د باطنی بدئی نه به بچ پاتی شی۔ ددی ډیر احوال سورة برآت

کنبی بیان شوی دی . او ددوی د نفاق د ډیرو خصلتونو ذکر هلته شوې دی . اوتر دې چه ددې سورة بل نوم فاضحه ایښودې شوې دې یعنی د منافقانو فضیحت کولو والا «اضغان» جمع ده د ضغن ، ضغن وائی دزړه حسد او بغض ته . دې نه پس الله ﷻ فرمائی چه ای نبی ﷺ اکه تاسو غواړئ نو مونږ به تاسو ته ددوی وجودونه او بنایو او تاسو به دوی ښکاره ښکاره او گورئ . خو الله ﷻ داسې اونه کړل اودې ټولو منافقانو ته ئې اونه و نیل چه دده په مخلوق پرده وی . ددوی عیبونه دې پټ وی . اودهر سړی په نظر کنبی ددوی ذلت وی . داسلامی اموروپه ظاهر دارئی باندې وی . او باطنی حساب هم په دې ظاهر اوباطن باندې وی . خو تاسو به دوی ددوی دخبرونه اوطور طریقې نه اویژئئ . امیرالمومنین عمر فاروق رضی اللہ عنہ فرمائی چه کوم سړی یو راز پتوی نوالله تعالی هغه دده په مخ او دده په ژبه ظاهر وی . یو حدیث مبارک کنبی دی چه کوم سړی یو راز پټ ساتی نو الله ﷻ هغه پده ښکاره کوی . هغه بهتر دې او که ډیر بدتر دې () مونږ په شرح دبخاری کنبی په شروع کنبی د عملی او اعتقادی نفاق بیان پورا پورا کړې دې . او د هغې د دوباره لیکلو دلته ضرورت نشته دې . یو حدیث مبارک کنبی د منافقانو دیو ډلې تعین راغلي دې . مسند احمد کنبی دی چه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم خطبه کنبی دالله تعالی دحمد وثناء نه پس اوفرمائیل چه تاسو کنبی بعضی خلق منافق دی نو څه چه دکوم نوم واخلم نو هغه دې اودریرئ . نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمائیل چه انې فلانیه اودریرئ ، انې فلانیه اودریرئ ، تر دې چه د شپږ ډیر شو سړو نومونه ئې واخستل ، بیا ئې اوفرمائیل چه تاسو کنبی یا تاسو کنبی منافق شته دې نو تاسو دالله تعالی نه ویریرئ . نو دې نه پس په دې خلقو کنبی یو سړی حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ باندې تیر شو او هغه مخ پټ کړې وو . نو دوی رضی اللہ عنہم هغه اویژندو او تپوس ئې ترې اوکړو چه څه دی ؟ . نو هغه ورته د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پورتنی حدیث مبارک بیان کړو . نو دوی رضی اللہ عنہم فرمائی چه الله تعالی تا هلاک کړی () . بیا فرمائی چه مونږ تاسو احکام درکوؤ او تاسو رتو راتو چه معلوم کړو چه تاسو کنبی مجاهد څوک دې ؟ اوصبر کولووالا څوک دې ؟ او مونږ ستاسو اعمالو باندې آزمینبت کوؤ . دا خو هر مسلمان ته معلوم دی چه دښکاره کیدو نه مخکنبی هغه علام العیوب ته دهر څیز اودهر سړی دعملونوپته ده . نو دلته مطلب دادې چه د دنیا مخکنبی ئې ښکاره کړی او دا حال اوگوری او ورته ئې اوبشائی . په دې وجه حضرت عبدالله ابن عباس رضی اللہ عنہما دې موقع باندې د «لتعلم» معنی «لنری» کوی . چه مونږ اوگورو .

إِنَّ الَّذِينَ	كَفَرُوا	وَصَدُّوا	عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ	وَشَاقُّوا
بیشکه هغه کسان	چی کفر ئې اوکړو	او خلق ئې منع کړل	دلاری دالله نه	او مخالفت ئې اوکړو
خوک چی کافران شول	او خلق ئې دالله <small>تعالی</small>	دلاری نه منع کړل	اودهدایت د پیژندلو نه پس ئې	
الرَّسُولَ	مِنْ بَعْدِ مَا	تَبَيَّنَ	لَهُمُ الْهُدَى	لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ
درسول	روستو دهغې نه	چی ښکاره شوه	هغوی ته	نیغه لار هرگز به ضرر اونه رسوی الله ته
درسول مخالفت اوکړو				نو هغوی به الله ته هیڅ ضرر
شَيْئًا	وَسَيُحِيطُ	أَعْمَالَهُمْ	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ	آمَنُوا
یوه ذره	او ضائع به کړی الله	عملونه دهغوی	اے هغه کسانو	چی ایمان مور اوړې دې
ورنکړې شی	او الله <small>تعالی</small> به ددوی عملونه برباد کړی			انې مومنانو !

۱ طبرانی : ۱۷۰۲

۲ احمد : ۲۸۲/۵ ، مجمع الزوائد : ۱۱۲/۱

أَطِيعُوا اللَّهَ	وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ	وَلَا تُبْطِلُوا	أَعْمَالَكُمْ
حکمونہ منیٰ داللہ او اطاعت کویٰ در رسول	او مہ بریادویٰ او مہ بربادویٰ عملونہ خپل		
إِنَّ الَّذِينَ	كَفَرُوا	وَصَدُّوا	عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ
بیشکہ ہغہ کسان چی کفر نی او کپرو او خلق نی منع کرل دلاری داللہ نہ بیا مہ شو ہغویٰ			
وَهُمْ كُفَّارٌ	فَلَنْ يُغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ	فَلَا	تَهْنُؤُوا
او ہغویٰ کافران ووا پس ہرگز بہ اونہ بنسی اللہ ہغویٰ لہرہ پس مہ یر زہی کیہی او بلنہ مہ کویٰ			
إِلَى السَّلَامِ	وَأَنْتُمْ الْأَعْدُونَ	وَاللَّهُ	مَعَكُمْ
صلحی تہ او ہم تاسو بہ غالب بی او اللہ ستاسو سرہ دی او ہرگز بہ نہ ضائع کوی			
أَعْمَالَكُمْ			
عملونہ ستاسو			
بہ ہیخ کمی نہ کوی			

قوله تعالى: - إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ

گمراہ کیدو والا ہم خپل نقصان کوی: اللہ خبر ورکوی چہ کفر کولو والا او داللہ لاری لہرہ پرینودو والا، در رسول مخالفت کولو والا، دہدایت پہ موجود گئی کنبی کفر کولو والا داللہ ہیخ نشی کولی۔ بلکہ ہم خپل نقصان کوی۔ صبا بہ د قیامت پہ ورخ خالی لاسونہ وی۔ دوی سرہ بہ یو نیکی ہم نہ وی۔ لکہ خنگہ نیکی گناہونہ ختموی دشان بہ ددوی بدترینہ جر مونہ ددوی نیکی ختمی کری۔

﴿وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ﴾ شان نزول: امام محمد بن نصر مروزی رضی اللہ عنہ پہ خپل کتاب الصلوٰۃ کنبی یو حدیث مبارک لیکلې دې چہ د صحابہ کرام رضی اللہ عنہم خیال وو چہ ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ سرہ ہیخ یو گناہ نہ نقصان کوی لکہ چہ شرک سرہ ہیخ یو نیکی فائدہ نہ ورکوی۔ نو دې باندي دا آیت مبارک نازل شو چہ ﴿أَطِيعُوا اللَّهَ﴾ الخ۔ اوس پہ دې صحابہ کرام رضی اللہ عنہم ویریدل چہ ہسی نہ ددوی گناہونہ ددوی نیکی برباد نہ کری۔ بل سندسرہ مروی دی چہ ہرہ نیکی بالیقین مقبولہ دہ تر دې چہ دا آیت مبارک نازل شو نو وې وئیل چہ خمونہ عملونولہرہ برباد کولو والا خیز لویہ گناہ او بدنی دی۔ تر دې چہ دا آیت مبارک نازل شو چہ ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُغْفِرُ﴾ الخ نو اوس دې بارہ د خہ خبری کولو نہ منع شو، او دوی بہ گناہ کبیرہ او بدو باندي ویریدل۔ او ددې نہ دبیچ کیدو بہ دوی تہ ہیخ امید نہ وو۔ دې نہ پس اللہ رضی اللہ عنہ خپل ایماندارہ تہ د خپل اطاعت حکم ورکرو۔ او دا ددوی دپارہ ددنیا او دآخرت دواړو نیک بختی دہ۔ او دوی دمترتد کید نہ منع کوی۔ خکہ چہ دا دعملونو تباہ کوونکی خیز دی۔ بیا فرمائی چہ اللہ رضی اللہ عنہ سرہ کفر کولو والا او د رب لاری نہ منع کولو والا او پہ کفر کنبی مریکدونکی داللہ رضی اللہ عنہ د بخشش نہ محروم دی۔ لکہ فرمان دې چہ اللہ رضی اللہ عنہ شرک نہ بخنسی۔ دې نہ پس اللہ رضی اللہ عنہ فرمائی چہ تاسو دبنمن مقابلہ کنبی دعا جزئی اظہار مہ کونی۔ او

ددوی دویری دوی ته د صلح کولو دعوت مه ورکونی . حالانکه تاسو قوت کنبی ، غلبه کنبی ، طاقت کنبی ، او اسبابو کنبی تاسو قوی یی خوکه کافر ستاسونه قوت کنبی ، تعداد کنبی او اسبابو کنبی زیات وی او د مسلمانانو امام په دې کنبی مصلحت او گنډی نو په داسې وخت کنبی بیشکه صلح طرفته تلل جائز دی . لکه پخپله حضرت نبی کریم ﷺ د صلح حدیبیه په موقع چه او کړل . او دمکې مشرکانو دوی دمکې تلو نه منع کړل . او حضرت نبی کریم ﷺ تر لسو کالو پورې جنگ او نکر و او مصلحت ئې او کړو بیا ایمان والوته یو ډیر لوڼې زیرې او خوشخبر ورکوی چه الله تعالی تاسو سره دې . په دې وجه نصرت او فتح ستاسو ده . تاسو یقین او کړنی چه ستاسو وړې نه وړه نیکی به هم ضائع نه کړی . بلکه تاسو ته به ددې پورا اجر او ثواب ملاویری . والله اعلم .

إِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَكَلْهٌ وَإِنْ تُؤْمِنُوا

بیشکه ژوند د دنیا | لوڼې دی | او مشغولتیا ده | او که تاسو ایمان راوړو | د دنیا دا ژوند خو بس لوبې او تماشې دی | او که تاسو ایمان راوړو

وَتَتَّقُوا يُؤْتِكُمْ أَجْرَكُمْ وَلَا يَسْأَلْكُمْ

او پرهیزگاری مو او کړه | نو دربه کړی تاسو ته (الله) | اجر و نه ستاسو | اونه به غواړی ستاسو نه | او پرهیزگار پاتې شوی | نو الله ﷻ به تاسو ته اجر و نه درکړی | او هغه تاسو نه

أَمْوَالِكُمْ إِنْ سَأَلْتَهُمْ فَيُحْفِكُمْ

مالونه ستاسو | او که او غواړی ستاسو نه دغه مالونه | اوبه زیات او غواړی ستاسو نه | مالونه نه غواړی | که مالونه درنه او غواړی | او تر بسه بسه ئې درنه او غواړی | نو تاسو

تَبَخُلُوا وَيُخْرِجْ أَضْغَانَكُمْ هَآئِنْتُمْ هَآؤُلَاءِ

نو تاسو به بخل او کړئ | او را اوبه باسی | عیبونه ستاسو | اے تاسو | دا کسان یی | به شومتیا او کړئ | او په دې به ستاسو خفگانونه راڅرگند کړی | تاسو داسې خلق یی

تُدْعُونَ لِتُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَمِنْكُمْ

چی رابللی کیری تاسو | دپاره ددې چی تاسو خرچ او کړئ | په لار د الله کنبی | پس ځینی ستاسو نه چی څه وخت درته الله ﷻ په لار کنبی د مال لگولو بلنه درکوله | نو په تاسو کنبی بعضو

مَنْ يَبْخُلْ وَمَنْ يَبْخُلْ فَإِنَّمَا يَبْخُلْ عَنِ نَفْسِهِ ط

هغه څوک دی | چی بخل کوی | او څوک چی بخل کوی | پس بیشکه هغه بخل کوی | دخان خپل سره کنجوسی او کړه | او چا چی شومتوب او کړو نود هغه دشومتوب نقصان هم هغه ته دې

وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ وَإِنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبَدِلْ قَوْمًا

او الله خو غنی دی | او تاسو محتاجه یی | او که مخ واړوو تاسو | نو الله به بدل راولی | یوقوم | او الله ﷻ غنی (بادشاه) دې | او تاسو ورته محتاج یی | او که تاسو مخ واړوی

غَيْرِكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَالِكُمْ ع

غیر ستاسو نه | بیا به نه وی هغوی | پشان ستاسو | نو ستاسو په ځانې به یو بل قوم راولی | چی هغوی به ستاسو په شان (مخ اړونکی) نه وی

قوله تعالى: **إِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ**

دنيا بی ثباتی او ناپائیداری :- ددنیا حقارت او ددی قلت او ذلت بیانیری چه ددی نه سوا د تماشی نه هبش نه حاصلیری خو چه کوم کار الله ﷻ دپاره او کړې شی هغه به باقی وی . بیا فرمائی چه دالله ﷻ ذات بی پرواه دی . ستاسو نیک کارونه هم ستاسو د فاندې دپاره دی . هغه پاک ذات ستاسو د مالونو اوږې نه دی . هغه لوڼې ذات چه تاسوته د خیرخیرات کولو حکم کړې دی نو ددی وجه داده چه ستاسو غریبانان او فقراء دې سره اوباللی شی . اویا تاسو دار آخرت کښې دثواب مستحق شی . بیا دانسان د بخیلتوب او بخیلتوب نه پس دزړه دکښې دظاهریدو حال بیانیری . دمال په وجه خو داسې کیږی چه انسان ته مال ډیر محبوب وی او ددی خرچ کول دده دپاره مشکل وی . بیا د بخیلتوب د بخیلتوب ددوبال ذکر کیږی دالله ﷻ لار کښې مال نه خرچ کول اصل کښې خپل نقصان کول دی . ځکه چه دبخیلتوب وپال به هم په ده وی . دې به دصدقې د فضیلت او ددی داجر نه به هم محروم وی . الله ﷻ د ټولونه غنی دې او ټول د هغه د در سوال کړی . غنا د خالق کائنات وصف لازم کوی . او احتیاج د مخلوق وصف لازم دی . نه دې ددی نه جدا وی او نه هغه دده نه جدا وی . بیا فرمائی که تاسو د اطاعت نه مخ واړولو او دده د شریعت تابعداری مو اونکړه نو ستاسو بدل کښې به یوبل قوم راوی چه ستاسو په شان به نه وی بلکه دوی به آوریدوکی او حکم منلو والا وی او د نافرمانونه بیزاره دی . ابن ابی حاتم او ابن جریر کښې دی چه کله حضرت نبی کریم ﷺ دا آیت مبارک تلاوت کړو نو صحابه کرام رضی الله عنهم تپوس او کړو چه یارسول الله ﷺ ادا کوم خلق دی چه زمونږ بدله کښې به راوستلی شی . او زمونږ پشان به نه وی . نو حضرت نبی کریم ﷺ خپل لاس مبارک د حضرت سلمان فارسی رضی الله عنه په شا کیخود او وې فرمائیل چه دې او دده قوم که دین ثریا کښې هم وې نو د فارس خلقو به راوړې وې (۱) ددی دیو راوی مسلم بن خالد زنجی باره کښې دبعضو آئمه جرح وتعدیل څه کلام کړې دې . والله اعلم . الحمد لله دالله ﷻ فضل وکرم سره د سورة محمد تفسیر ختم شو .

د سورة فتح تفسیر

بخاری او مسلم او مسند احمد کښې حضرت عبدالله بن مغفل رضی الله عنه نه روایت دې چې دفتح مکه په کال د سفر دوران کښې حضور نبی کریم ﷺ پخپله اوبنه مبارکه سور وو او د سورة فتح تلاوت ئې ترجیح سره کولو . که ماته ددی خبرې ویره نه وې چې خلق به راجمع شی نو مابه هم دهغو رضی الله عنهم د تلاوت پشان تاسو تلاوت کړې وې . (۲)

ایاتونه	سورة الفتح مدنیة وهی تسع وعشرون آية واربع رکوعات		رکوع گانې
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ		
(۱۹)	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان	زیات رحم کونکې دې	(۲)
	لَكَ	فَتَحًّا مَّبِیْنًا ①	لَكَ اللّٰهُ مَا
	بیشکه مونږه فتح درکړه تالره فتحه بنکاره دپاره ددی چی معاف کړی تاته الله هغه		
	بیشکه مونږ تاته بنکاره کامیابی درکړه چې الله ﷻ ستا ورا بښی		

(۱) منصف عبدالرزاق : ۹۹۲۳ ، ابن حبان : ۱۲ ، تاریخ اصهبان : ۳/۱ ، دلائل النبوة : ۳۳۴/۶ ، ددی معنی حدیث پاک صحیح بخاری :

۴۸۹۸ صحیح مسلم : ۲۵۴۶ کښې هم موجود دې .

(۲) صحیح بخاری کتاب المغازی باب این ذکر النبی ﷺ الراهة يوم الفتح : ۴۲۸۱ ، صحیح مسلم : ۷۹۴ ، احمد : ۵۴/۱ ، ابوداود : ۱۴۶۷ .

تَقَدَّمَ مِنْ دُنَيْكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَبِتَمَّ

چی مخکنسی تیر شوی دی | د گناہونو ستانہ | او هغه | چی روستو دی | او چی پوره کری |
 او روستنی تولی خطا گانی معاف کری | او خپل نعمتونه

نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ۝ وَيَنْصُرَكَ اللَّهُ

نعمت خپل | په تاباندي | او وېشانی تاته | لاره نیغه | او امداد او کری ستا | الله |
 په تاباندي پوره کری | او په نیغه لار دی روان کری | او الله ﷻ درته په عزت سره

نَصْرًا عَزِيزًا ۝

امداد زبردست |

بری در کری |

قوله تعالى:- إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا ۝

د سورة فتح شان نزول اود حضرت نبی کریم ﷺ دعبادت حال: ذی قعدہ شپږمه هجرنی کنې حضرت نبی کریم ﷺ د عمرې ادا کولو دپاره مدینې منورې نه مکې مکرمې ته روان شو. خو په لار کنې مشرکانو ایسار کړو اود مسجد الحرام زیارت کولو نه نې منع کړل. بیا هغه خلق صلح ته راغلل او حضرت نبی کریم ﷺ هم ورسره صلح او کړه پدې خبره چه راتلونکی کال کنې به عمره ادا کوی. او دا خبره د صحابه کرام رضی الله عنہم یو لونی جماعت ته خوبنه نه وه. او په دې کنې خاص خاص قابل ذکر هستی حضرت عمر فاروق رضی الله عنہ وو. دوی رضی الله عنہم هغه ځانې خپلې قربانې او کړه او واپس شو. اود دې پورا واقعه ددې سورة په تفسیر کنې رازی. انشاء الله. په واپسې کنې حضرت نبی کریم ﷺ باندي دا آیت مبارک نازل شو. چه په دې کنې واقعی ذکر دي.

صلح حدیبیه ته د فتح مین و نیلو وجه: او دې صلح ته د نتیجې اعتبار سره فتح او نیلې شوه. حضرت ابن مسعود رضی الله عنہ وغیره نه مروی دی چه تاسو خو دمکې فتح ته فتح و نیله خو مونږ صلح حدیبیه ته فتح و نیله. حضرت جابر رضی الله عنہ نه هم دا مروی دی (۱). صحیح بخاری کنې دی چه حضرت براء رضی الله عنہ فرمائی چه تاسو فتح مکه فتح گنرله او مونږ بیعت الرضوان ته فتح و نیله. مونږ په دې وخت کنې حضرت نبی کریم ﷺ سره څوارلس سوه کسان وو. او حدیبیه د یو کوهی نوم وو. مونږ ددې نه دخپل ضرورت مطابق اوبه اخستل شروع کړل. او لږ وخت کنې اوبه بالکل ختمې شوې او لږې پکنې هم نه وې. آخر ددې خبر حضرت نبی کریم ﷺ ته اورسیدو نو حضرت نبی کریم ﷺ راغلو او ددې کوهی په غاړه کیناستو او د اوبو لوبنی نې راوغوښتلو او اودس نې او کړو. او پدې کنې نې دخولې اوبه هم واچولې. بیانی دعا او کړه او هغه نې دې کوهی کنې واچولې. لږ وخت پس چه مونږ او کتل نو هغه د اوبه نه بالکل ډک وو. مونږ هم او څکلې او ځناورو هم او څکلې او مونږ ترې خپل ضرورتونه پورا کړل او ټول لوبنی مو ترې ډک کړل (۲). مسند احمد کنې حضرت عمر فاروق رضی الله عنہ نه مروی دی چه یوسف کنې څه حضرت نبی کریم ﷺ سره اوم مادري ځل تپوس او کړو خو حضرت نبی کریم ﷺ هیڅ جواب رانکړو. نو څه په دې ډیر زیات پښیمانه شوم چه افسوس ما حضرت نبی کریم ﷺ ته هسې تکلیف ورکړو، حضرت نبی کریم ﷺ جواب را کول نه غوښتل او ما هسې زور کولو. بیا څه ویریدم چه هسې نه څما په دې بی ادبی

(۱) الطبری: ۲۲/۲۰۱.

(۲) صحیح بخاری کتاب المغازی باب غزوة الحدیبیه: ۴۱۵۰.

آسمان نہ وحی نازلہ نشی . نو ما خپلہ سورلی تیزہ کرہ او مخکنې لارم . لږ وخت پس مې واوریدل چه یو آواز کونکنی خما نوم اخلی او آواز کوی . ما جواب ورکړو نو هغه اووئیل چه راځه حضرت نبی کریم ﷺ دې غواری . اوس خو خما دپښو نه دم اووتلو چه ضرور به څه وحی نازلہ شوې وی او څه هلاک شوم . بیا حضرت نبی کریم ﷺ «إِنَّا فَتَحْنَا» تلاوت او فرمائیلو . دا حدیث مبارک نسائی ، ترمذی او بخاری کنې هم دې (۱) حضرت انس رضی اللہ عنہ فرماتی چه د حدیبیہ نه په واپسې کنې «لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ» نازل شو نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه ما باندې یو آیت مبارک نازل شوې دې او هغه ماته د زمکې نه زیات محبوب دې . بیا حضرت نبی کریم ﷺ دا آیت مبارک اولوستلو . نو صحابه کرام رضی اللہ عنہم حضرت نبی کریم ﷺ ته مبارکی ورکوله او وې فرمائیل چه یارسول الله ﷺ دا خوشتاسو دپاره شو څمونږ دپاره څه دی ؟ نو دې باندې دا آیت مبارک نازل چه «يُدْخِلُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ فِيهِ تَرَعِظِيمًا» پورې (بخاری و مسلم) (۲) .

د صلح حدیبیہ متعلق بل روایت : حضرت مجمع بن حارثه انصاری رضی اللہ عنہ چه دقران پاک قاری وو فرماتی چه کله مونږ حدیبیہ نه واپس راتلو نو ما اوکتل چه خلغو او بنان زغلول نو ما تپوس اوکړو چه څه چل شوې دې ؟ نو معلوم شو چه په حضرت نبی کریم ﷺ باندې څه وحی نازلہ شوې ده . نو مونږ هم خپل او بنان زغلول او ټول په ټوله هلته اور سیدو . حضرت نبی کریم ﷺ په هغه وخت کنې کراغ الغمیم کنې وو . هر کله چه ټول جمع شو نو حضرت نبی کریم ﷺ دا سورۃ مبارک تلاوت کړو ، یو صحابی رضی اللہ عنہ اودریدو او وئې وئیل چه یارسول الله ﷺ آیا دا فتح ده ؟ نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه په هغه ذات قسم چه د چا په قبضه کنې د محمد صلی اللہ علیہ وسلم روح دې چه دا فتح ده . دخیبر تقسیم صرف په هغو اوشو چه کوم په حدیبیہ کنې موجود وو . ټولې اتلس حصې شوی او ټول لښکر پنځلس سوه وو ، او پدې کنې درې سوه سواره وو . نو سور ته دوه حصې ملاؤ شوې او پیدل ته یو (۳) (ابوداود وغیره) حضرت عبدالله بن مسعود رضی اللہ عنہ فرماتی چه د حدیبیہ نه په واپسې مونږ یو مقام کنې ایسار شو او ځملاستو او داسې راباندې خوب انبار شو چه دنمر ختلو نه پس راپاسیدو . مونږ چه اوکتل نو حضرت نبی کریم ﷺ هم ملاست وو . مونږ اووئیل چه حضرت نبی کریم ﷺ لره پاسول پکار دی نو دې کنې حضرت نبی کریم ﷺ پخپله پاسیدل او وې فرمائیل چه څه موکول هغه شان اوکړئ او داسې اوکړئ لکه چه څوک اوده شی او هیر شی . په دې سفر کنې د حضرت نبی کریم ﷺ او بنه مبارکه ورکه شوې وه او مونږ ددې په تلاش کنې اووتلو نو اوموکتل چه یو ونه کنې ئې واگې انختی دی او ولاړه ده . هغه مور او نیوله او حضرت نبی کریم ﷺ ته مو راوستله او حضرت نبی کریم ﷺ په هغې سور شو اومونږ روان شو . په حضرت نبی کریم ﷺ هم په لار کنې وحی نازلہ شوه د وحی په وخت کنې حضرت نبی کریم ﷺ باندې ډیر مشکلات وو ، هرکله چه وحی ختمه شونو حضرت نبی کریم ﷺ مونږ ته اووئیل په دوی رضی اللہ عنہم باندې سورۃ «إِنَّا فَتَحْنَا» نازل شوې دې (۴) . (ابوداود ، نسائی ، مسند وغیره) .

قوله تعالى: - لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ

ددې پورته ایت مبارک شان نزول : حضرت نبی کریم ﷺ به تهجدوکنې دومره وخت تیروولو چه ددوی رضی اللہ عنہم پښې مبارکې به اوپر سیدې . نو حضرت نبی کریم ﷺ ته اوئیلې شو چه الله تعالی ستاسو مخکنې روستی گناهونه معاف کړی دې . نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه ولې څه دې دالله تعالی شکر گزار غلام جوړ

(۱) احمد: ۳۱/۱، صحیح بخاری کتاب المغازی باب غزوة الحديبية: ۴۱۷۷، ترمذی: ۳۲۶۲.

(۲) صحیح بخاری حواله سابق: ۴۱۷۲، صحیح مسلم: کتاب الجهاد باب صلح الحديبية: ۱۷۸، ترمذی: ۳۲۶۲، احمد: ۱۲۲/۳.

(۳) ابوداود کتاب الجهاد باب لیمن اسهم له سهما: ۲۷۳۶، وسنده حسن احمد: ۴۲۰/۳، حاکم: ۱۳۱/۲.

(۴) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ الفتح (لیغفر لک الله ما تقدم من ذنبک...)، ۴۸۳۶، صحیح مسلم: ۲۸۱۹.

وَالْمُؤْمِنَاتِ	جَنَّتِ	تَجَرَّتْ	مِنْ تَحْتِهَا	الْأَنْهَارُ	خَالِدِينَ
او مومناني بنحی داسی جنتونو ته چی بهیری به لاند دهنی نه نهرونه همیشہ به وی					
وَالْمُؤْمِنَاتِ	بَنَحِي	دَاسِي	جَنَّتُونُو	تِه	دَاخِل
او مومناني بنحی داسی باغونو ته داخل کری چی دهنی لاندی به نهرونه بهیری همیشہ به					
فِيهَا	وَيُكْفَرُ	عَنْهُمْ	سَيِّئَاتِهِمْ	وَكَانَ	ذَلِكَ
په هغی کنسی او چی لری کری دهنوی نه گناھونه دهنوی او دی دا کار په نز دالله					
فِيهَا	كُنْسِي	اَوْ	چِي	لَرِي	كُرِي
په هغی کنسی او سیری او چی هغوی ته گناھونه معاف کری او دغه دالله ﷺ په نزد					
فَوْزًا	عَظِيمًا	وَيُعَذِّبُ	الْمُنْفِقِينَ	وَالْمُنْفِقَاتِ	وَالْمُشْرِكِينَ
کامیابی لویه او چی عذاب ورکری منافقانو سرو له او منافقانو بنحو له او مشرکانو سرو له					
فَوْزًا	کَامِيَابِي	لَوِيَه	اَوْ	چِي	عَذَاب
لویه کامیابی ده او الله ﷻ به منافقانو سرو او منافقانو بنحو ته او مشرکانو سرو او مشرکانو بنحو					
وَالْمُشْرِكَاتِ	الظَّالِمِينَ	بِاللَّهِ	ظَنَّ	السُّوءِ	عَلَيْهِمْ
او مشرکانو بنحو له چی گمان کونکی دی په الله باندی گمان بد په هغوی باندی دی					
وَالْمُشْرِكَاتِ	بَنَحُو	لِه	اَوْ	مُنَافِقَانُو	سَرُو
ته سزا ورکری چی په الله ﷻ باندی غلط گمانونه کوی په هغوی باندی					
دَايِرَةُ	السُّوءِ	وَعَضِبَ	اللَّهُ	عَلَيْهِمْ	وَلَعَنَهُمُ
چکر دبدی او غضب او کړو الله په هغوی باندی او لعنت نی او کړو په هغوی باندی					
دَايِرَةُ	دَبْدِي	اَوْ	غَضَب	اَوْ	کَرُو
بدو ورخ راتلونکی ده او الله ﷻ به ورته په قهر شی او دخپل رحمت نه به یی لری ساتی					
وَأَعَدَّ	لَهُمْ	جَهَنَّمَ	وَسَاءَتْ	مَصِيرًا	وَلِلَّهِ
او تیار نی کړو دپاره دهنوی دوزخ او ډیر خراب دی خانی داوسیدو او الله لره دی					
وَأَعَدَّ	اودوی	دپاره	نی	دوزخ	تیار
کړی دی دوزخ او دغه ډیر خراب د اسیدو خانی دی او د اسمانونو					
جَنُودِ	السَّمَوَاتِ	وَالْأَرْضِ	وَكَانَ	اللَّهُ	عَزِيزًا
لبنکری داسمانونو او دزمکی او دی الله غالب دحکمت خاوند					
جَنُودِ	اَسْمَانُونُو	اَوْ	دزَمکِي	اَوْ	دِي
او زمکی ټولې لبنکری دالله ﷻ دی او الله ﷻ زبردست دی صاحب د حکمت دی					

قوله تعالى:- هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ

د صلح حدیبیه نتایج او اثرات: دسکینه معنی ده اطمینان رحمت او وقار. فرمان دی چه دحدیبیه په ورخ صحابه کرام رضی الله عندهم چه د الله ﷻ او دهنه رسول ﷺ خبره او منله نوالله ﷻ ددوی زړونو ته اطمینان نصیب کړو. او ددوی ایمانونه زیات شو. هم ددی نه حضرت امام بخاری رضی الله عندهم و غیره ائمه استدلال کړی دی چه په زړونو کنسی ایمان زیاتیری او دایشان کمیبری هم. بیا فرمائی چه الله ﷻ سره دلبنکرو شه کمی نشته دی. که هغه غوښتلې نو ټول کفار به نی هلاک کړی وې. که یو فرېشته نی لیرلې وې نو ټول کفار به تباه و برباد شوی وو. خو هغه خپل حکمت بالغه سره ایمانداروته د جهاد حکم او کړو. چه په دی ددوی حجت پورا شی او ددوی دلیل هم مخکنی راشی. د هغه هېخ یوکار د حکمت او علم نه خالی نه دی. په دی کنسی یو مصلحت داهم دی چه هغه لوئی ذات ایمانداروته خپل بهترین نعمتونه ورکړل. دا روایت تیر شوی چه کله صحابه کرام رضی الله عندهم حضرت نبی کریم ﷺ ته مبارکی ورکړه او تپوس نی او کړو چه یارسول الله ﷺ زمونږ دپاره شه دی؟ نوالله ﷻ دا آیت مبارک نازل کړو چه مومن سړی او مومناني بنحی

به جنت ته داخليري. او هر خائي نهرونه جاري دي او دوي به هغه خائي تر ابدالاباد پوري وي. او په دي وجه هم چه الله ﷻ ددوي گناهونه لرې كړي او ددوي بدئي ختمې كړي، او دوي ته سزا نه وركوي، بلكه دوي معاف كړي، او دوي او بختي، او په دوي پرده واچوي، او په دوي رحم او كړي، او ددوي قدر او كړي، نو هم دا اصل كاميابي ده. لكه الله ﷻ فرمائي چه **﴿ فَمَنْ زُحِرَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ ﴾** الخ. يعنى خوك چه دجهنم نه لرې شو او جنت ته داخل شو نو هغه مراد ته اورسيده.

قوله تعالى: - وَتَعَذِّبُ الْمُنْفِقِينَ وَالْمُنْفِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ

د صلح حديبيه او منافقانون اثرات ښكاره شو: بيا يو بلكه وجه او غايت بيانيري چه په دي وجه هم نفاق او شرك كولو والا سړي او ښځې چه دالله د احكامو نه بدظن وي نو رسول الله ﷺ او صحابه كرام رضی اللہ عنہم ددوي كښي خراب خيال ساتي چه دوي دي خو مره؟ نن نه وي نو سبا به ددوي زور بالكل ختم شي. كه په دي جنگ كښي بچ شو نو بل جنگ كښي به دوي تباه شي نو الله ﷻ فرمائي چه ددي بدني دائره هم ددوي نه گيرچاپيره ده، په دوي باندي دالله غضب دي، دوي دالله ﷻ رحمت نه لرې دي، ددوي خائي جهنم دي او هغه ډير بدترين خائي دي. دوباره دخپل قدرت او قوت اودخپلو بندگانود دښمنانو دانتقام اخستل ظاهروي چه د زمكي او آسمانونو ټول لښكرونه صرف الله ﷻ دپاره دي او الله ﷻ عزيز او حكيم دي

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ	شَاهِدًا	وَمُبَشِّرًا	وَنَذِيرًا ۝
بيشكه ليرلي ئي مونږ ته گواهي وركونكي او زيرې وركونكي او خبردارونكي			
بيشكه چي مونږ ته گواهي كونكي او زيرې وركونكي (پيغمبر) ليرلي يي			
لِتُؤْمِنُوا	بِاللَّهِ	وَرَسُولِهِ	وَتَعَزَّزُوا
دپاره ددي چي تاسو ايمان راوري په الله باندي او په رسول دهغه باندي او تاسو ملگرتيا او كړي دهغه چي تاسو په الله ﷻ اودده په رسول ﷺ باندي ايمان راوري اودده ددين مدد او كړي			
وَتَوْفِرُوا	وَتَسِيحُوا	بُكْرَةً	وَأَصِيلاً ۝
او عزت او كړي دهغه او تاسو تسبيح او وايي دهغه سحر او ماښام بيشكه هغه كسان اود هغه عزت او كړي او سحر ماښام دهغه الله پاكي بيان كړي خوك چي تاسره			
يُبَايِعُونَكَ	إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ	يَدُ اللَّهِ	
چي بيعت (لوظ) كوي ستاسره په اصل كښي هغوي بيعت كوي دالله سره لاس دالله بيعت كوي هغوي (په حقيقت كښي) دالله ﷻ سره بيعت كوي دالله ﷻ لاس			
فَوْقَ أَيْدِيهِمْ	فَمَنْ تَكَلَّمَ	فَاتَمَّا	يَنْتَكُتُ
دپاسه دلاس دهغوي دي پس هغه چاچي مات كړو دا لوظ پس بيشكه ماتوي به هغه ددوي دلاس دپاسه پروت دي نوبيا خوك چي خپل لوظ مات كړي نودده دبي لوظي			
عَلَى نَفْسِهِ	وَمَنْ أَوْفَى	بِمَا	عَاهَدَ
دا لوظ په ځان خپل او چاچي پوره كړو هغه لوظ چي وعده كړي ده هغه په هغي باندي سزا به هم ده ته ملاويږي او چا چي الله سره كړي لوظ پوره كړو نو الله ﷻ به			

اللہ	فَسَيُؤْتِيهِ	أَجْرًا عَظِيمًا
دالہ سرہ نو اللہ بہ زر ورکری ہغہ لہ اجر لوی		
ہغہ تہ ڊیر زر لوئی اجر ورکری		

قوله تعالى: - إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا

دصلح حدیبیہ واقعہ دا احادیثو پہ رنہا کنہن: اللہ ﷺ خپل نبی ﷺ تہ فرمائی چہ مونہر تہ پہ خپل مخلوق باندي شاهد جوہ کرې، مومنانو تہ زیرې ورکوونکې جوہ کرې او کافرانو لره وپرونکې جوہ کرې نې . ددې آیت مبارک پورا تفسیر پہ سورة احزاب کنہې تیر شوې دې . چہ تاسو خلق پہ اللہ ﷺ او دہغہ رسول ﷺ باندي ایمان راوړنی او دہغہ احترام او عظمت کوئی اودہغہ پاکی او بزرگی تسلیم کرنې . او ددې دپارہ چہ تاسو سحر مانہام اللہ ﷺ یادوئی . بیا اللہ ﷺ د خپل نبی ﷺ تعظیم او تکریم بیانوی او فرمائی چہ کوم خلق ستاسو نہ بیعت کوی نو اصل دوی دا بیعت دالہ ﷺ نہ کوی . ارشاد دې چہ ﴿مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ تَوَلَّى فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا﴾ یعنی چا چہ درسول ﷺ اطاعت او کړو نو ہغہ د اللہ ﷺ اطاعت او کړی . داللہ ﷺ لاس دہغہ پہ لاس دې . یعنی ہغہ ذات دوی سرہ دې او ددوی خبرولره آوریدونکې دې . ددوی مکان گوری او ددوی ظاہر او باطن ورته معلوم دی . نو درسول اللہ ﷺ پہ ذریعہ بیعت اخستلو والا اصل کنہې اللہ ﷺ دوی نہ بیعت اخستلو والا دې . لکہ فرمائی چہ ﴿إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةُ﴾ الخ: یعنی اللہ ﷺ ایماندارو نہ ددوی خانونہ او مالونہ داخستی دی او ددې بدلہ کنہې نې دوی تہ جنت ورکړې دې . اوداللہ ﷺ لار کنہې جہاد کوی دوی وژل کوی وژلې کیږې او دوی ہم داللہ ﷺ دا ریښتونې وعدہ تورات او انجیل کنہې ہم دہ . او پدې قران پاک کنہې ہم دہ . نو پوهہ شی: چہ داللہ ﷺ نہ بہ زیات ریښتونې وعدې والا خوځ وی؟ نوتاسو تہ پکار دی چہ پدې اخستلو خرڅولو خوشحالہ شی: او ہم دا اصل کامیابی دہ .

قوله تعالى: - إِنَّمَا يَأْتِي عَوْنُ اللَّهِ

درسول کریم ﷺ بیعت اصل کنہې داللہ ﷺ بیعت وو: ابن ابی حاتم کنہې دی چہ چا داللہ ﷺ لار کنہې توره راویستلہ نودہ داللہ ﷺ نہ بیعت او کړو . او حدیث مبارک کنہې دی چہ دحجراسود بارہ کنہې حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چہ دابہ اللہ ﷺ دقیامت پہ ورځ اودروی اوددہ بہ دوه سترگې وی چہ دې سرہ بہ کتل وی، اوژبہ بہ نې وی چہ دې سرہ بہ وینا کوی، اوچہ چا دہ حق سرہ ټکل کړې وی نو دہغہ گواہی بہ ورکوی . ددې نہ بوسہ اخستلو والا اصل کنہې داللہ ﷺ نہ بیعت اخستلو والا دې . بیا حضرت نبی کریم ددې آیت مبارک تلاوت او کړو (۱) بیا فرمائی چہ خوځ د بیعت نہ پس وعدہ ماتہ کړې نو ددې وبال بہ پخپلہ ہم پہ دہ وی . او دې بہ داللہ ﷺ ہیڅ اونکړې او چہ خوځ خپل بیعت سرته اورسوی نو ہغہ تہ بہ ډیر اجر وثواب ملاویږی .

آیت مبارک کنہې بیعت نہ مراد کوم بیعت دې: دلته چہ دکوم بیعت ذکر کیږی ہغہ اصل کنہې بیعت الرضوان دې اودا دپیول دونې لاندې دحدیبیہ میدان کنہې اخستی شوې وو: پہ دې ورځ د بیعت کوونکو صحابہ گرام رضی اللہ عنہم شمیر دیارلس سوه یا څوارلس سوه یا پنځلس سوه وو . صحیح دادی چہ څوارلس سوه وو . ددې واقعي احادیث واورنی . بخاری شریف کنہې دی چہ مونہر پہ ہغہ ورځ څوارلس سوه وو (۲) بخاری اومسلم کنہې دی چہ حضرت نبی کریم ﷺ پہ ہغہ اوبو کنہې لاس مبارک کیخودو نو

(۱) وسندہ حسن.

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الفتح باب (اذ یابعونک تحت الشجرة): ۴۸۴۰، صحیح مسلم: ۱۸۵۶، احمد: ۲/۲۹۶.

د حضرت نبی کریم ﷺ دگوتو مینخ نہ داوبو رودونه روان شو (۱) دا حدیث مبارک دهغه حدیث مبارک نہ مختصر دی چه په کوم کنبی دی چه صحابه کرام رضی اللہ عنہم ډیر زیات توی او اوبه نه وی. حضرت نبی کریم ﷺ دخپل ترکش نه یو غشی راوویستلو او هغوی لاپل او هغه ئی دحدیبیه کوهی کنبی واچولو. اوس خواوبو جوش او کړو او تر دې ټول خړوب شو. حضرت جابر رضی اللہ عنہ نه تپوس او شوچه تاسو په هغه ورخ خومره وی نو وی فرمائیل چه خوارلس سوه او که یو لك هم وی نو اوبه دومره ډیری وی چه ټولو لره کافی وی (۲) بخاری شریف یو بل حدیث مبارک کنبی دی چه پنخلس سوه وو. حضرت جابر رضی اللہ عنہ نه یو روایت کنبی پنخلس سوه هم مروی دی. حضرت امام بییهقی رضی اللہ عنہ فرمائی چه فی الواقعه پنخلس سوه وو (۳) او دحضرت جابر رضی اللہ عنہ رومبې قول وو. بیا دوی ته خه وهم اوشو او دوی خوارلس سوه اونیل. حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نه مروی دی چه پنخلس سوه او پنخویشت وو خو ددوی رضی اللہ عنہ نه مشهور روایت د خوارلسو سوو دی. دا کثرو راویانو اود اکثر و سیرت نویسو بزرگانو هم دا قول دی چه خوارلس سوه وو. یو روایت مبارک کنبی چه اصحاب شجره خوارلس سوه وو. اوبه هغه ورخ دمهاجرینو اتمه حصه مسلماننه شوه (۴). سیرت محمد بن اسحاق کنبی دی چه دحدیبیه په کال حضرت نبی کریم ﷺ د خپلو اوو سوو صحابه کرام رضی اللہ عنہم سره مدینې منور نه روان شوی وو. دوی سره د قربانی اویا اوبان هم وو. په هرو لسو کسانو باندي یواوین وو. خود حضرت جابر رضی اللہ عنہ نه روایت دی چه په هغه ورخ ددوی ملگری خوارلس سوه وو. ابن اسحاق داشان وائی او دا دهغه په اوهام کنبی شمار دی. بخاری اومسلم کنبی چه کوم محفوظ دی هغه دادی چه د خه سوه دپاسه زر وو. او هغه اوس راروان دی، انشاء الله.

بیعت الرضوان او دهغه سبب ذکر: ددې بیعت سبب سیرت ابن اسحاق کنبی دی چه بیا حضرت نبی کریم ﷺ حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ راوغوښتلو او دوی ئی مکې ته اولیرل چه قریشو سردارانو ته او وائی چه حضرت نبی کریم ﷺ د جنگ ارادې سره نه دی راغلی بلکه د بیت الله مبارک عمرې دپاره راغلی دی. خو حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ او فرمائیل چه یارسول الله ﷺ خما خیال سره خو ددې کار دپاره تاسو حضرت عثمان رضی اللہ عنہ اولیرئئ خکه چه مکه کنبی خما خاندان کنبی هیخوک نشته دی. یعنی د بنو عدی او بنو کعب قبیله نشته دی چه خما حمایت او کړی. او تاسوته معلوم دی چه ماقریشو سره خومره دبنمنی کړی دی. او هغوی خما نه خومره خار کوی. ما خوبه هغوی ژوندې هم پرې نه دی. نو حضرت نبی کریم ﷺ دا رانی خوبنه کړه او حضرت عثمان ذوالنورین رضی اللہ عنہ ئی ابوسفیان او دقریشو سردارانو ته اولیرلو. حضرت عثمان رضی اللہ عنہ روان وو چه په لاره کنبی یا مکه کنبی ورته ابان بن سعید بن عاص ملاؤ شو او هغه دوی رضی اللہ عنہ په خپله سورلی کینول او په خپل امان کنبی ئی مکې ته اورسولو. دوی رضی اللہ عنہ د قریشو مشرانو ته ورغلل او ورته ئی د حضرت نبی کریم ﷺ پیغام اورسولو. هغوی ورته اونیل که ته دبیت الله شریف طواف کول غواړې نو اوکړه. خودوی جواب ورکړو چه دا ناممکن دی چه د حضرت نبی کریم ﷺ نه مخکبني طواف اوکړم. نو دوی خلقو جناب ذوی النورین ایسار کړو. بل طرفته لشکر اسلام کنبی دا خبر خور شو چه حضرت عثمان رضی اللہ عنہ ئی شهید کړی دی. دې د غم خبر صحابه کرام رضی اللہ عنہم او پخپله حضرت نبی کریم ﷺ ډیر خفه کړل. او حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه مونږ د فیصلې کولو نه بغیر ددې خانی نه نه واپس کیږو. (۵) نو حضرت نبی کریم ﷺ صحابه کرام رضی اللہ عنہم

(۱) صحیح بخاری کتاب الاشربة باب شرب البركة والماء المبارک: ۵۶۳۹، صحیح مسلم: ۱۸۵۶.

(۲) صحیح بخاری کتاب المغازی باب غزوة الحديبية: ۴۱۵۲.

(۳) صحیح بخاری حواله سابق: ۴۱۵۳، صحیح مسلم: کتاب الامارة: باب استحباب مبايعة الامام الجيش عند اراة القتال: ۱۸۵۶.

(۴) صحیح بخاری حواله سابق: ۴۱۵۵، حواله سابق: ۱۸۵۷، دلائل النبوة: ۹۸/۴.

(۵) سيرة ابن هشام: ۲۴۱/۳.

راوبلل او دهغوی نه بیعت واخستو. دا بیعت الرضوان دیو ونې لاندې اوشو. بعضې وائی چه دا بیعت په مرگ اخستی شوې وو چه په جنگ به مره شو. خو حضرت جابر رضی اللہ عنہ فرمائی چه په مرگ بیعت نه شی اخستی بلکه دا اقرار اخستی شی چه د جنگ نه به نه تبتتو. ثومره مسلمانان صحابه کرام رضی اللہ عنہم چه په دې میدان کنبې وو ټولو په خوشحالی بیعت اوکړو. سوا د جد بن قیس نه چه دا د قبیلہ بنو سلمه یو سرې وو. دوی د خپلې اوبنې پناه پته شو. بیا حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او صحابه کرام رضی اللہ عنہم ته معلوم شو چه د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ د شهادت خبر غلط وو. (۱) دې نه پس قریشو سهیل بن عمرو، حویطب بن عبدالعزی او مکرزبن حفص حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته راو لیرل، دا خلق لاهم دلتہ و چه بعضو مشرکانو او مسلمانانو کنبې خبرې تیزی شوې. اوتردې چه سنگ باری او غشی هم په کنبې اورولی شو. یو طرفته هغه خلقو حضرت عثمان رضی اللہ عنہ ایسار کړو لو بل طرفته دا خلق اودریدل. اود رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم منادی آواز اوکړو چه روح القدس علیہ السلام حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته راغلو او ورته نې د بیعت حکم ورکړو. راشی دالله جل جلالہ نوم واخلی او بیعت اوکړی، اوس خه وو چه مسلمانان په منډه منډه راغلل او د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم خدمت کنبې حاضر شو او په هغه وخت کنبې حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دیو ونې لاندې ناست وو. ټولو بیعت اوکړو ددې خبرې چه هیخوک به د میدان جنگ نه تبتتی. په دې مشرکان ویریدل او ثومره مسلمانان چه هغوی سره وهغه ټول نې پرینودل او دصلح درخواست نې اوکړو.

بیقہی کنبې دې چه بیعت کولو په وخت کنبې حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمائیل چه انې الله جل جلالہ حضرت عثمان رضی اللہ عنہ درستا در رسول کار دپاره تلې دې، نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم خپل لاس مبارک په بل لاس کیخودو یعنی د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ طرفته نې بیعت اوکړو. نود حضرت عثمان رضی اللہ عنہ دپاره د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم لاس مبارک د هغه دخپل لاس نه زیات بهتر وو. په دې بیعت کنبې د ټولو نه سبقت کولو والا حضرت سنان اسدی وو. ټولو نه مخکنبې راغلو او حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته نې اووئیل چه یارسول الله صلی اللہ علیہ وسلم تاسو خپل لاس راخوړکړی چه خه بیعت اوکړم. نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ورته اوفرمائیل چه په خه خبره بیعت کوې؟ نووې فرمائی چه خه ستاسو په زړه کنبې دې په هغې (۲) ددوی دپلارنوم وهب وو.

د عمر فاروق رضی اللہ عنہ اسلام مخکنبې وو او که ددوی خوې؟ صحیح بخاری کنبې حضرت نافع رضی اللہ عنہ نه مروی دې چه خلق وائی چه د حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ خوئی حضرت عبدالله رضی اللہ عنہ د خپل پلار نه مخکنبې اسلام قبول کړې وو. اصل کنبې خبره داسې نه وه، واقعه خه داسې وه چه د حدیبیه په ورځ حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ خپل خوئی یو انصاری پسی واستولو چه لار شه اودهغه نه آس راوله. په هغه وخت کنبې حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د صحابه کرام رضی اللہ عنہم نه بیعت اخستو. حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ ته ددې علم نه وواو هغه په پته د جنگ تباری کنبې مصروف وو. حضرت عبدالله چه کله اوکتل چه بیعت شروع دې نو دې هم د بیعت نه مشرف شو. بیا آس پسی لارو او آس نې راوستو او حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ ته ورکړو او ورته نې اوفرمائیل چه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم خلقو نه بیعت اخلی. نو حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ راغلو او د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په لاس نې بیعت اوکړو. په دې وجه خلق وائی چه د خوئی اسلام دپلار نه مخکنبې وو. (۳) دبخاری شریف بل روایت کنبې دې چه خلقو جدا جدا د ونولاندې آرام کولو. حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ اوکتل چه دهر چا نظر په حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم باندې دې او خلق د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه گیرچاپیره دې نو حضرت عبدالله رضی اللہ عنہ ته اوفرمائیل چه لار شه اوگوره چه خه خبره ده؟ دې چه راغلو وې نو بیعت کیدو نو ده هم بیعت اوکړو او بیا لارو حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ ته نې ددې خبر

(۱) سرة ابن هشام : ۲۴۱/۳

(۲) دلائل النبوة لليهقي : ۱۳۷/۴

(۳) صحیح بخاری کتاب المغازی باب غزوة الحديبية : ۴۱۸۶

ورکړو. نو حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ هم راغلو او زر ئې بیعت او کړو. (۱) حضرت جابر رضی اللہ عنہ بیان کوی چه کله مونږ بیعت او کړو نو په هغه وخت کښې حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ لاس نیولی وو او د بیول دونې لاندې ناست وو الخ. (۲) حضرت معقل بن یسار رضی اللہ عنہ بیان کوی چه په دې موقع ماد ونې یو ښاخ د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د سر مبارک نه اوچت کړې وو. مونږ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه په مرگ بیعت او نکړو بلکه په نه تښتیدو مو او کړو. (۳) حضرت سلمه بن اکوع فرمائی چه مونږ په مرگ بیعت کړې وو (۴) دوی فرمائی چه یو ځل ما بیعت او کړو او یو طرفته او دریدم نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم راته او فرمائیل چه سلمه ته بیعت نه کوی څه؟ ما او وئیل چه یار رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ما خو بیعت او کړو نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه خیر راڅه بیعت او کړه. نو څه نزدې ورغلم او دوباره مې بیعت او کړو. (۵) حدیبیه هغه کوهې چه کوم مخکښې ذکر اوشو صرف دومره اوبه په کښې وې چه پنځوس چیلی پری خړوب کیدې. دوی فرمائی چه دوباره بیعت کولو نه پس چه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او کتل چه ماسره څه نشته دې نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ما ته یو ډهال را کړو او بیا ئې د خلقو نه بیعت اخستل شروع کړل. بیا په آخری ځل ئې ما طرفته او کتل او وې فرمائیل چه سلمه ته بیعت نه کوی څه؟ ما او وئیل چه یار رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم چه په رومبې ځل کومو خلقو بیعت کړې وو ما هغوی سره بیعت کړې دې بیا درمیان کښې په دویم ځل هم او کړو. نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه خیر بیا او کړه. نو دې آخری جماعت سره په دریم ځل بیعت او کړو. بیا حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ما طرفته مخ کړو او وې فرمائیل چه انې سلمه ما تاته کوم ډهال درکړې وو هغه څه شو؟ ما او وئیل چه یار رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم څما ملاقات حضرت عامر رضی اللہ عنہ سره اوشو ما او کتل چه هغه سره څه نه وو نو ما هغه ډهال هغه ته ورکړو. نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په خندا شو او وې فرمائیل چه ته هم دهغه سړی په شان ئې چه دهغه د الله صلی اللہ علیہ وسلم نه دعا او کړه چه یا الله ماته څوک داسې اولیره چه هغه ماته څما ځان نه هم خوږ وی.

اخرا کار صلح: بیا مکې والو د صلح تحریک کښې هلې ځلې او کړې او صلح اوشوه. څه د حضرت طلحه بن عبید الله رضی اللہ عنہ خادم اووم ما به دهغه او دهغه د آس خدمت کولو. هغه به ما ته خوراک څکاک را کولو او ما خو خپل مال، بچی د الله صلی اللہ علیہ وسلم لار کښې پرېښودی وو او هجرت مې کړې وو. صلح اوشوه او دهغه ځانې خلق دې طرفته او د دې طرفته خلق هغه طرفته تلل راتلل. یو ونې لاندې اوده شوم او دهغې ځانې نه مې ازغی وغیره اخوا کړل. اچانک د مشرکین مکه څلور کسان هغه ځانې ته راغلل او خپلو کښې ئې د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم شان مبارک کښې څه گستاخانه خبرې کولې. دا په ما ډیر بد اولگیدل او څه د هغه ځانې نه لارم بل ځانې کښې دونې لاندې څملاستم. هغه خلقو خپلې وسلې کوزې کړې او ونه کښې ې زړوند کړې او هم هغه ځانې څملاستل. لږ وخت پس ما واوریدل چه یو منادی آواز کوی چه انې مجاهدینو روڼو! حضرت دهیم قتل کړې شوې دې. څه زر پاسیدم او توره مې واخسته او دهغه ونې طرفته ورغلم چه کوم ځانې کښې هغه څلور کسان اوده وو. ورتلو سره مې مخکښې دهغوی وسله واخستله او خپل لاس کښې مې مضبوطه اونیوله او بل لاس سره مې توره اونیوله او ورته مې او وئیل چه په هغه الله قسم چه چا محمد صلی اللہ علیہ وسلم ته عزت ورکړې دې که تاسو کښې چا هم سر پورته کړونو سر به ئې پرېکړم. هر کله چه هغوی دا اومتل نو ما ورته او وئیل چه پاسی او څما مخکښې مخکښې ځی، دا

(۱) صحیح بخاری کتاب المغازی باب غزوة الخدیبة : ۴۱۸۶.

(۲) صحیح مسلم کتاب الامارة باب استحباب مبايعة الامام الجیش ... : ۱۸۵۶.

(۳) صحیح مسلم حواله سابق : ۱۸۵۸.

(۴) صحیح مسلم کتاب الجهاد باب البيعة في الحرب على ان ال يفرؤا : ۲۹۶۰، صحیح مسلم:

(۵) صحیح بخاری کتاب الاحکام باب من بايع مرتين : ۷۲۰۸.

خلور وارہ می د حضرت نبی کریم ﷺ خدمت کنسی حاضر کرل . بل طرفتہ خما ترہ عام ﷺ ہم بودعبلات مکرز نومی مشرک راوستی وو . اوداشان نور ہم اویا مشرکان د حضرت نبی کریم ﷺ خدمت کنسی حاضر کرپ شوی وو . نو حضرت نبی کریم ﷺ دوی طرفتہ اوکتل اووی فرمائیل چپ دوی پرپر دئی د بدئی شروع ہم دوی کرپ ده . او بیاددی د تکرار ذمہ دا ہم دوی دی . نو تہول پرینودی شو . ہم ددی بیان دی آیت مبارک کنسی شوی دی چہ ﴿ وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ﴾ الخ . (۱)

د بیعت کوونکو فضیلت : د حضرت سعید بن مسیب پلار ہم پہ دی موقع حضرت نبی کریم ﷺ سرہ وو . د دوی بیان دی چہ راتلونکی کال مونر کله حج تہ لارو نو زمونر نہ دهغه ونی خانی ہیر شوی وو مونر ہغہ معلومہ نہ کرپ شوی چہ پہ کوم خانی کنسی حضرت نبی کریم ﷺ مونر نہ بیعت اخستی وو . اوس کہ تاسو باندي دا راز بشکارہ شی نو تاسو پوہہ شی (۲) یو روایت کنسی حضرت جابر ﷺ نہ مروی دی چہ نن پہ مخ دزمکی چہ خومرہ ہم دی پہ ہغہ تولو کنسی تاسو بہتری . دوی فرمائی چہ کہ چرپ خما سترگی وی نو ماہہ تاسو تہ دهغه ونی خانی خودلی وی (۳) حضرت سفیان ﷺ فرمائی چہ دهغه خانی پہ تعین کولو کنسی ډیر اختلاف دی . حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چہ پہ دی بیعت کنسی کومو خلقو بیعت کرپ وو ہغوی کنسی بہ ہیخوک ہم جہنم تہ نہ خی (۴) بخاری و مسلم او یو روایت کنسی دی چہ کومو خلقو ددی ونی لاندي خما پہ لاس بیعت کرپ دی تہول بہ جنت تہ داخلیری خو سور اوس والا نہ ، مونر لارو چہ اومو کتل نو یو سرپ داوبن تلاش کنسی دی . مونر ور تہ اوونیل چہ خہ لار شہ بیعت اوکرہ . خو ہغہ اوونیل چہ بیعت نہ زیاتہ فائده خو پہ دی کنسی ده چہ خپل ورك شوی اوون راپیدا کرپ . (۵) مسند کنسی دی چہ حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ خوک بہ ثنبيۃ المرار تہ اوخیزی . دده نہ بہ لری شی چہ کوم د بنی اسرائیلونہ لری شو . نو تولو نہ مخکنسی د قبیلہ بنو خزرج یو صحابی پہ دی اوختلو . بیا نور خلق ہم اوختل . بیا حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ تاسو تہول بہ بخنلی شی خو سور اوون والا نہ . مونر ہغہ تہ ورغلو او ور تہ مو اوونیل چہ ستا دپارہ بہ حضرت نبی کریم ﷺ نہ بخنہ او غوارو . خو ہغہ جواب کنسی اوونیل چہ پہ اللہ قسم کہ ماتہ خما اوون ملاؤ شی نو خہ بہ ډیر خوشحالہ شم پہ نسبت ددی چہ ستاسو صاحب حضرت نبی کریم ﷺ ما دپارہ استغفار اوکرپ . دی سرپ خپل ورك شوی اوون تلاش کولو (۶) حضرت حفصہ رضی اللہ عنہا چہ کله د حضرت نبی کریم ﷺ نہ دا واوریدل چہ ددی بیعت والا بہ دوزخ کنسی نہ وی نو چرتہ بہ وی ؟ نو حضرت نبی کریم ﷺ ہغہ منع کرہ نو مور بی بی دا آیت اولوستو چہ ﴿ وَإِنْ مِنْكُمْ آلَاءٌ وَإِرْدَاهَا كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا﴾ یعنی تاسو کنسی بہ ہر سرپ دی کنسی داخلیری حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ ددی نہ پس فرمان دی چہ ﴿ ثُمَّ نَجَّى الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثَا﴾ الخ یعنی بیا بہ مونر تقوی والو تہ نجات ورکرو . او ظالمان بہ پہ دی کنسی التہ ورغوزار کرو (مسلم) (۷)

د حاطب رضی اللہ عنہ : د حضرت حاطب بن ابولتعه رضی اللہ عنہ غلام د حضرت حاطب رضی اللہ عنہ شکایت حضرت نبی کریم ﷺ تہ اوکرپ او وی وئیل چہ یارسول اللہ ﷺ حاطب بہ ضرور جہنم تہ خی . نو حضرت نبی کریم ﷺ ور تہ او فرمائیل چہ تہ دروغژن نی ہغہ پہ بدر او حدیبیہ کنسی موجود وو . ددی بزرگدانو صفت بیانیری

(۱) صحیح مسلم کتاب الجہاد باب غزوة ذی قرد وغیرہا : ۱۸۰۷ .

(۲) صحیح بخاری کتاب المغازی باب غزوة الحدیبیہ : ۴۱۶۴ ، صحیح مسلم : ۱۸۵۹ .

(۳) صحیح بخاری حوالہ سابق : ۴۱۵۴ ، صحیح مسلم : ۱۸۵۶ دلائل النبوة : ۱۹۷/۴ .

(۴) احمد : ۳۵۰/۳ ، ابوداؤد کتاب السنۃ باب فی الخلفاء : ۴۶۵۲ ، مسند صحیح ترمذی : ۳۸۶۰ .

(۵) ابن ابی حاتم

(۶) صحیح مسلم کتاب صفات المنافقین باب صفات المنافقین : واحکامہم : ۲۷۸۰ .

(۷) صحیح مسلم کتاب فضائل الصحابة باب من فضائل حاطب بن ابی بلتعہ واهل بئر : ۲۴۹۵ .

چې داده الله ﷻ سره بیعت کوی ددوی په لاسونو دالله ﷻ لاس وی ، ددې بیعت ماتولو ووالاد خپل خان نقصان کوی او ددې پورا کولو والا دې، دده اجر دیر زیات دې. لکه فرمائی چې **﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ﴾** الخ، یعنی الله ﷻ ایمان والو نه راضی شو او هغوی دونه لاندې ستاسو نه بیعت او کړو. ددوی دزړونو ارادې الله ﷻ ته معلومی شوې. بیا مونږ په دوی دلجمعی مو نازله کړه او د نزدې فتح مو دوی ته ورکړه .

سَيَقُولُ لَكَ	واڼی به تاته
بِالْمَخْلُوقُونَ	کوم باندی چیان چې (په دې سفر کښې) روستو
مِنَ الْأَعْرَابِ	روستو پاتې شوی خلق دباندي چیاونه اچي مشغوله کړو مونږ لره مالونه زمونږه او بال بچ زمونږه
شَغَلْتَنَا	پاتې شوی وو هغوی به درته او واڼی چې مونږ زمونږ مال او بال بچ مشغول کړې وو (ځکه جهاد کښې شریک نشو
وَأَهْلُونَا	پس ته بښنه او غواړه دپاره زمونږه واڼی دوی په ژبو خپلو سره هغه اچي نشته په زړونو ددوی کښی
فَاسْتَغْفِرْ لَنَا	نوز مونږ دپاره الله ﷻ نه معافی او غواړه دوی په خپلو ژبو باندې هغه خبرې کوی چې ددوی په زړونو کښی نشته
يَقُولُونَ	ورته او وایه پس څوک اختیار لری تاسو لره د فیصلې دالله څه لږ شان که اراده او کړی الله په تاسو
بِالسِّنْتِهِمْ	ته او وایه څوک دی چې دالله ﷻ په مقابله کښې څه وس اولری که هغه تاسو ته څه نقصان
مَا كَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ	دضر رسولو یا اراده او کړی په تاسو دنفعی رسولو بلکه دې الله په هغه څه رسول غواړی یا تاسو ته فائده در رسول غواړی (څوک څه کولی نشی) نه بلکه الله ﷻ
لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ	تعملون
فَمَنْ يَمْلِكُ	چې کوی نې تاسو خبردار بلکه خیال او کړو تاسو اچي هرگز به واپس رانشی رسول
لَكُمْ	ستاسو په عملونو خبر دې تاسو خو یقین کړې وو چې رسول ﷺ او (په جهاد کښې شریک)
مِّنَ اللَّهِ	او مومنان کوروالو خپلو ته هیڅکله او ښایسته اولگیدلو دا خیال په زړونو ستاسو کښی
شَيْئًا	مومنان به چرې هم خپلو کورونو ته واپس رانشی او دا خبره ستاسو په زړونو کښې
إِنْ أَرَادَ بِكُمْ	و ظننتم
قُلْ	او گمان او کړو تاسو گمان دبدی اوبی تاسو یو قوم خراب انجام والا او هغه چاچي ایمان رانور و
فَمَنْ يَمْلِكُ	ښایسته ښکاره شوې وه او تاسو دیره بد گمانی کړې وه او تاسو هلاکیدونکې قوم یې او څوک چې په
أَرَادَ بِكُمْ	
ضَرًّا	
أَوْ أَرَادَ بِكُمْ	
نَفْعًا	
بَلْ كَانَ اللَّهُ	
بِهَا	
تَعْمَلُونَ	
خَيْرًا	
بَلْ ظَنَنْتُمْ	
أَنْ لَّنْ يَنْقَلِبَ	
الرَّسُولُ	
وَالْمُؤْمِنُونَ	
إِلَىٰ أَهْلِيهِمْ	
أَبَدًا	
وَزَيْنَ	
ذَلِكَ	
فِي قُلُوبِكُمْ	
وَمَنْ لَّمْ يُؤْمِنْ	
بُورًا	
وَكُنْتُمْ	
ظَنَّ السَّوْءَ	
وَكُنْتُمْ	
قَوْمًا	
بُورًا	
وَمَنْ لَّمْ يُؤْمِنْ	
بُورًا	

دووی خبر قدری راوری . دی بدو خیالونو تاسولره نامرد کری وی . تاسو اصل کنبی بریاد شوی خلق بی و نیلی شوی دی چه (بوراً) لغت عمان دی . چه کوم سرپی خپل عمل نه خالص نه کوی او خپله عقیده مضبوطه نه ساتی نو هغوی ته به الله ﷻ د دوزخ اور کنبی عذاب ورکوی . اگر چه دوی په دنیا کنبی دخپل باطن خلاف کوی .

بیا الله ﷻ دخپل شهنشاهیت او دخپلو اختیارانو بیان کوی چه مالک او متصرف هم هغه ذات دی ، هغه په بخشش او عذاب قادر دی . خو غفور ورحیم هم دی . چه څوک هم هغه طرفته تپت شی نو الله ﷻ طرفته مائل شی . او چه څوک هم دهغه دروازه او تکوی نو هغه دپاره خپله دروازه بیرته کوی که هغه هر څومره گناهنگار وی . او که دوی توبه اوباسی نو الله ﷻ هغه قبلوی . اودده گناهونه بخشبی . بلکه ده سره د مهربانی او رحم معامله کوی .

سَيَقُولُ	الْمُخَلَّفُونَ	إِذَا	انْطَلَقْتُمْ	إِلَىٰ مَغَانِمَ
ا اوواڼی به	روستو پاتې کیدونکی خلق	کله چی	روان شی تاسو	غنیمتونو ته
ازرده چی (دجهاد نه)	روستو پاتې کیدونکی خلق	به اوواڼی	په هغه وخت	کنبی کله چی
لِتَأْخُذُوا	ذُرُوزًا	نَتَّبِعْكُمْ	يُرِيدُونَ	
دپاره ددی چی تاسو	واخلي هغه	چی پریردی مونږه	چی مونږ پیروی او کړو ستاسو	غواړی دوی
تاسو په غنیمتونو	اڅستو پسې روان شی	چی مونږ هم پریردی چی	درپسې شو	دوی غواړی
أَنْ يُبَدَّلُوا	كَلِمَ اللَّهِ	قُلْ	لَنْ تَتَّبِعُونَا	
چی بدل کړی دوی	فرمان دالله	ورته اووايه	هر گز به تاسو پیروی	اونه کړی زمونږ
چی دالله ﷻ حکم بدل کړی	ته اووايه چی	تاسو هیچرې	مونږ سره تلی نه شی	
كَذَلِكَ قَالَ اللَّهُ	مِنْ قَبْلُ	فَسَيَقُولُونَ	بَلْ	تَحْسَدُونََنَا
هم داسې	فرمانیلې ووالله	مخکنبی ددی نه	پس اوبه وانی دوی	بلکه
الله تعالی د وړاندې	نه دغه شان دا حکم	کړی دی	دوی به اوواڼی چی	تاسو مونږ سره حسد کوی
بَلْ كَانُوا	لَا يَفْقَهُونَ	إِلَّا قَلِيلًا		
بلکه دی دوی	چی نه پوهیږی	مگر ډیر کم		
نه خبره داده چی	دوی ډیر کم پوهیږی			

قوله تعالى: - سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انْطَلَقْتُمْ

دخیبر غنیمت حدیبیه والو دپاره: دالله ﷻ ارشاد دی چه کومو بانډیچیانو خلقو حدیبیه کنبی دالله در سول ﷺ اودصحابه کرام رضی الله عنهم ملگرتیا او نه کړه نودوی چه کله دخیبر په موقع دغنیمت مال اڅستلو دپاره خلق په تگ اووینی نو دوی به خواهش کوی چه مونږ هم څان سره بوزنی . دمصیبت کتلو سره روستو شو او د راحت کتلو سره شاملیدل غواړی . نو په دی وجه الله ﷻ حکم کوی چه دوی بالکل څان سره مه بوخی . هرکله چه دوی د جنگ نه روستو شو نو دغنیمت مال کنبی ددوی څه حصه .؟ الله ﷻ د خیبر د غنیمت وعده حدیبیه والو سره کړی ده او هغه خلقو سره نه چه کوم په مشکل وخت کنبی روستو شی او آرام وخت کنبی رامخکنبی شی . دوی غواړی چه دالله ﷻ کلام بدل کړو . یعنی الله ﷻ خو صرف حدیبیه والو سره وعده کړی ده او دوی غواړی چه د خپلی غیر حاضرنی باوجود دالله ﷻ دی

وعدہ کنبی شامل شی دا وعدہ ہم بدلہ ثابت شی ابن زید وائی چہ ددی نہ مراد دالله ﷺ حکم دی ﴿فَإِنْ رَجَعَكَ اللَّهُ إِلَى طَائِفَةٍ مِنْهُمْ فَاسْتَأْذِنُوكَ لِلْخُرُوجِ فَقُلْ لَنْ تُخْرَجُوا مَعِيَ أَبَدًا وَلَنْ تُقَاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا﴾ یعنی انہی نبی ﷺ! کہ تاسو اللہ ﷻ دوی کنبی یو دلہی طرفتہ بوخی او هغوی تاسونہ د جہاد دوتلو اجازت او غواری نو تاسو دوی تہ او وائی چہ مونہ سرہ بالکل مہ خئی او ما سرہ وتلو کنبی د یو دشمن سرہ مقابلہ کولو دپارہ مہ اوخی۔ حکمہ چہ تاسو پہ رومی خل وتلو کنبی مونہ نہ روستو پاتی کیدو باندي خوشحالہ وی۔ نو اوس تاسو ہمیشہ ناستو سرہ ناست اوسی۔

خودی قول کنبی نظر دی حکمہ چہ دادسورة برآت آیت مبارک دی چہ د غزوہ تبوک بارہ کنبی نازل شوی دی او غزوہ تبوک د حدیبیہ نہ پس شوی وه۔ د ابن جریح رضی اللہ عنہ قول دی چہ ددی نہ مراد ددی کافرو د مسلمانانو خان سرہ جہاد کنبی شریکول نہ منع ده۔ فرمائی چہ دوی تہ ددوی دخواهشونو جواب ورکری کہ تاسو سرہ تلل غواری نو دی نہ مخکنبی اللہ ﷻ وعدہ حدیبیہ والو سرہ کرپی ده۔ پہ دی وجہ تاسو مونہ سرہ نہ شی تلی۔ اوس بہ دوی پیغور ورکوی چہ بنہ ده مونہ تہ معلوم شو چہ تاسو مونہ نہ یوزنی چہ ہسی نہ مونہ تہ ہم دغنیمت مال ملاؤ شی۔ اللہ ﷻ فرمائی چہ اصل دا ددوی ناپوھی ده۔ او پہ دی یو باندي خہ موقوف دا ٲول سراسر ناپوھے دی۔

قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ

ا اوایہ دی روستو پاتی کیدونکو تہ

(تہ روستو پاتی کیدونکو

مِنَ الْأَعْرَابِ سَدُّ عَوْنٍ إِلَى قَوْمٍ أُولِي بَأْسٍ

دبانديسیانو نہ | چی زر دی رااوبہ بللی شی تاسو | یوقوم تہ | چی خاوندان | دجنگ سخت دی بانديچیانو تہ اوایہ | چی ٲیرزر بہ تاسو یو جنگیالی خلقو سرہ مقابلہ کولو تہ راؤبللی شی |

شَدِيدٍ تُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ فَإِنْ تُطِيعُوا

چی جنگ بہ کوی تاسو دهغوی سرہ | یا بہ اسلام قبلوی هغوی | پس کہ تاسو حکم اومنو دجہاد نو یا بہ ورسرہ جنگونہ کوی | او یا بہ هغوی مسلمانان شی | بیا کہ تاسو حکم اومنی

يُؤْتِكُمُ اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا وَإِنْ تَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ

نو درہہ کپی تاسو تہ اللہ | اجر بنہ | او کہ مخ واروو تاسو | لکہ خنگہ چی | مخ اړولې وو تاسو نو اللہ ﷻ بہ تاسو تہ بنہہ اجر درکری | او کہ تاسو مخ وارولو | لکہ خنگہ چی مو

مِنْ قَبْلِ يُعَذِّبُكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى

مخکنبی ددی نہ | نو عذاب بہ درکری تاسو لہ | عذاب دردناک | نشته | پہ روند باندي وړاندي مخ اړولې وو | نو اللہ ﷻ بہ تاسو تہ دردناک عذاب درکری | نہ پہ روند باندي خہ گناہ شته

حَرْجٍ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرْجٍ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرْجٍ

خہ گناہ | اونه پہ گوی باندي | خہ گناہ | اونه پہ مریض باندي | خہ گناہ | اونه پہ بیمار خہ گناہ شته |

وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ
وَرَسُولَهُ
يُدْخِلْهُ
جَنَّاتٍ

او هغه شوڪ چي حكمونه مني دالله | او در رسول دهغه | نو داخلوي به هغه | داسي جنتونو ته
او شوڪ چي دالله ﷻ او دهغه در رسول ﷺ تابعداري او كړي | نو هغه به ئي داسي باغونو ته داخل كړي

تَجْرِي
مِنْ تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ
وَمَنْ
يَتَوَلَّ يَعَذِّبْهُ

چي بهيرې به | لاند دهغې نه | نهرونه | او شوڪ | چي مخ واپروي نو عذابوي به هغه
چي دهغې لاندې به نهرونه بهيرې | او شوڪ چي ترې مخ واپروي | نو هغه ته به دردناك

عَذَابًا
الْيَمِينِ

په عذاب دردناك سره |

عذاب وركړي |

قوله تعالى: - أُولَىٰ بَأْسٍ شَدِيدٍ تُقَاتِلُوهُمْ أَوْ يُسْلِمُوا

سخت جنگي كولو والا كوم يو قوم دي . هغه سخت جنگي كولو والا كوم يو قوم دي چه تاسو به هغوي د
جنگي كولو دپاره بللې شئ؟ په دې كښې ډير اقوال دي . يو داچه ددې نه مراد قبيله هوازن ده . دويم دا
چه ددې نه مراد قبيله ثقيف دي . دريم دا چه دي نه مراد قبيله بنو حنيفه دي ، خلورم دا چه ددې نه
مراد اهل فارس دي . پنځم دا چه دي نه مراد روميان دي . شپږم دا چه دي نه مراد بت پرست دي .
بعضي وائي چه ددې نه مراد هه يو خاص قوم يا قبيله نه ده بلكه مطلق جنگي كولو والا قوم مراد دي
چه تر اوسه پورې مقابلې ته نه دي راغلي . حضرت ابوهريره رضي الله عنه فرمائي چه ددې نه مراد كرد خلق دي .
يو مرفوع حديث مبارك كښې دي چه حضرت نبي كريم ﷺ فرمائي چه تر هغه به قيامت قائم نه شي تر
كومې چه تاسو يو داسې قوم سره جنگ اونه كړئ چه دهغوي سترگې وړې وړې وي . او پوزه به ئي
چيته وي . ددوي مخونه به لكه د دهالونو وي () حضرت سفيان رضي الله عنه فرمائي چه ددې نه مراد ترك دي
يو حديث مبارك كښې چه تاسو به يو قوم سره جهاد كوني چه دهغوي پيزار به د وپښتو په شان وي ()
حضرت ابوهريره رضي الله عنه فرمائي چه ددې نه مراد كرد دي . بيا فرمائي چه دوي سره جهاد كول تاسو باندي
مشروع كړې شوي دي . او دا حكم به باقي وي . الله ﷻ به ددوي په خلاص ستاسو مدد كوي او يا دا
چه دوي به پخپله اسلام قبول كړي . بيا ارشاد فرمائي كه تاسو اومني او جهاد دپاره لارشي او حكم
اومني نو تاسو به ډيري نيكي ملاويري . او تاسو هم هغه او كړل چه كوم تاسو د حديبيه په موقع كړي وو
يعني بزدلني سره ناست وې او جهاد كښې مو شركت اونه كړو او د احكامو نه مو مخ واپولو نو تاسو
لره به المنك عذاب وي .

قوله تعالى: - لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَىٰ حَرْجٌ

د جهاد دپريښودو چه كوم صحيح عذر دي د هغې بيان كيږي . نودوه عذرونه ئي بيان فرمائيلي دي چه
لازمي دي . يعني روندوالي ، گودوالي ، او يو عذر ئي هغه بيان او فرمائيلو چه كوم عارضې دي . لكه
بیماری چه خو ورځې وي او بيا ختمه شي . نودوي هم دخپلې بيمارني په زمانه كښې معذور دي . خود

(1) صحيح بخاري كتاب الجهاد: باب قتال الذين ينتحلون الشرك : 2929 ، صحيح مسلم : 2912 ، ابوداود : 43 ، ترمذي : 2215 ، ابن
ماجه : 4096 ، احمد : 239/2 ابن حبان : 6744 .

(2) صحيح مسلم كتاب الفتن ، باب لا تقوم الساعة حتى يمر : 2912 ،

رغیدو نہ پس دوی معذور نہ دی، بیا دجہاد ترغیب ورکوی چہ داللہ در رسول فرمانبردار جنتی دی او چہ خوک دجہاد نہ مخ واروی او سراسر دنیا طرفتہ شی، معاش پس شی نو دده سزا دنیا کنبی ذلت او آخرت کنبی تکلیف دی۔

لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ			
بیشکہ راضی شو اللہ دمومنانونہ کله چی هغوی لوظ کولو ستا سرہ			
بیشکہ اللہ ﷻ دمومنانو نہ رضا شو کله چی هغوی ستا پہ لاس			
تَحْتَ الشَّجَرَةِ	فَعَلِمَ مَا	فِي قُلُوبِهِمْ	فَأَنْزَلَ
لانہ دونی نہ	پس خبروؤ اللہ دهغی نہ چی پہ زرونو دهغوی کنبی وؤ پس نازلې ئی کرو		
دونې لاندي بيعت کولو او اللہ ﷻ ته دهغوی د زرونو خبرې بنه معلومی دی نو اللہ ﷻ			
السَّكِينَةَ	عَلَيْهِمْ	وَآتَاهُمْ	فَتْحًا قَرِيبًا ۝
اطمینان پہ هغوی باندي او ورثی کرہ هغوی ته فتحہ نزدی او غنیمتونه ډیر			
ورته اطمینان نصیب کرو او هغوی ته ئی یوه نزدی گتہ ور کرہ او (ور سرہ) ډیر غنیمتونه			
يَأْخُذُونَهَا	وَكَانَ اللَّهُ	عَزِيزًا	حَكِيمًا ۝
چی وابه خلی دوی هغه او دې اللہ غالب حکمت والا			
چی داخل ئی اخلی او اللہ ﷻ غالب دې صاحب د حکمت دې			

قوله تعالى: - تَحْتَ الشَّجَرَةِ

حدیبیہ کنبی د کیکر مبارکہ ونہ او بیعت رضوان: - مخکنبی بیان شوی دی چہ دا بیعت کونکو شمیر کنبی خوارلس سوہ وو. اودا ونہ دبیول وه چہ پہ حدیبیہ میدان کنبی وه. حضرت عبدالرحمان رضی اللہ عنہ چہ کله حج ته لارو نو وې کتل چہ خہ خلق یو خانی کنبی مونخ ادا کوی. نوتپوس ئی او کړو چہ خہ کوئی؟ نو جواب کنبی ورته او وتیلې شو چہ دا هغه ونه ده چہ کوم خانی حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم بیعت رضوان اخستی وو. حضرت عبدالرحمان واپس راغلو او دا ټوله قصه ئی حضرت سعید بن مسیب رضی اللہ عنہ ته بیان کره. نو دوی او فرمائیل چہ خما پلار هم په هغه بیعت کنبی شامل وو خو هغه فرمائی چہ مونږ په دویم کال هلته لارو خو مونږ ټولو ته هغه ونه معلوم نه وه چہ چرته ده. حضرت سعید بن مسیب رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ تعجب دې چہ اصحاب رسول چہ په خپله بیعت کونکی وو هغوی ته دا خانی معلوم نشو او تاسو ته معلوم شو تاسو ولی د اصحاب رسول نه هم زیات پوهه یی خه؟ (۱) بیا فرمائی چہ ددوی د زړه نیت صداقت او وفا اللہ ﷻ ته معلوم شوه. نو ددوی زرونو کنبی مو اطمینان و اچولو او د نزدی فتح ئی انعام کنبی اورسیدله. دا فتح هغه صلح ده چہ کومه په حدیبیہ کنبی شوې وه. او دې سره عام خیر حاصل شو. او دې ته نزدی خیبر فتح شوه او بیا لږ وخت پس مکہ فتح شوه. او بیا نورې قلعی او علاقې فتح کیدې. او بیا ورته هغه عزت او نصرت او وقار حاصل شو چہ دنیا ورته گوته په خوله پاتې شوه. په دې وجه ئی او فرمائیل چہ ډیر غنیمتونه به ورکړو. رینستونی حکمت والا او کامل حکمت والا صرف اللہ ﷻ دې. ابن ابی حاتم کنبی دی چہ مونږ د حدیبیہ په میدان کنبی د غرمې په وخت کنبی آرام کولو چہ په دې کنبی د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم منادی آواز او کړو چہ ائی خلقو راشی بیعت او کړنی روح القدس راغلی دې. مونږ په منډه منډه حاضر شو. حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په هغه وخت کنبی د بیول

(۱) صحیح بخاری کتاب المغازی باب غزوة الحديبية: ۴۱۶۳.

وہی لاتندی ناست وو او مونہ تری بیعت او کرو. اوددی ذکر آیت **﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ﴾** کبھی دی. حضرت عثمان **رضی اللہ عنہ** طرفہ حضرت نبی کریم **صلی اللہ علیہ وسلم** یو لاس دبل لاس دپاسہ کیخودو او پخپلہ نی بیعت او کرو. **رضی اللہ عنہ** مونہ او نیل چہ عثمان **رضی اللہ عنہ** دیر خوش نصیب دی چہ مونہ دلته ناست یو او ہغہ ہلتہ دبیت اللہ شریف طواف کوی دی آویدو سرہ حضرت نبی کریم **صلی اللہ علیہ وسلم** او فرمائیل چہ دا بالکل ممکن نہ دی چہ حضرت عثمان **رضی اللہ عنہ** خما نہ مخکبھی طواف او کری. اگر چہ دیرو کلونو پوری ایسار وی

وَعَدَّكُمْ اللَّهُ

| وعده او کرہ ستاسو سرہ اللہ

| اللہ **ﷻ** تاسو سرہ د(نورو)

مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هَذِهِ وَكَفَّ

دغنیمتونو دیرو | چی رابہ خلی تاسو ہغہ | پس زر نی در کرہ | تاسو لہ | دا فتحہ | او منع نی کرل دیرو | دغنیمتونو وعده کر دی | چی تاسو بہ نی اخلی انو (دہغی) نہ دایو (گتہ) نی لاس بہ لاس در کرہ | او تاسو نہ

أَيْدِيَ النَّاسِ عَنكُمْ وَلِتَكُونَ آيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ وَيَهْدِيَكُمْ

لاسونہ دخلقو | ستاسو نہ | او چی شی | یوہ ننبہ | دپارہ دمومنانو | او چی اوبنائی تاسو نہ نی دخلقو (کافرانو) لاسونہ منع کرل | او دا ددی دپارہ چی دمومنانو دپارہ یوہ نمونہ شی | او چی تاسو

صِرَاطًا مُّسْتَقِيمًا ۗ وَأُخْرَىٰ لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا

لارہ نیغہ | او نور دغنیمتونہ | چی قادر شوی نہ بی تاسو | پہ ہغی بانڈی | پہ نیغہ لارہ روان بکری | او یوہ بلہ (گتہ) ہم (نزدی) دہ | چی لاتاسو پری قابو نہ دی موندلی

قَدْ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا ۖ وَلَوْ قَاتَلَكُمْ

احاطہ کری دہ اللہ | پہ ہغی | او دی اللہ | پہ ہر خیز بانڈی | قادر | او کہ جنک کری وی ستاسو سرہ خواللہ تعالیٰ پہ خپلہ احاطہ کبھی اخستی دہ | او اللہ **ﷻ** پہ ہر خیز قادر دی | او کہ دوی (کافرانو) تاسو

الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ لَوْا الْأَذْبَارَ ثُمَّ لَا يَجِدُونَ

ہغہ کسانو | چی کفر نی کری دی | نو خامخا بہ نی مگر خولی وی | شاگانہ | بیا پہ نی نہ موندلی سرہ جنک کری وی | نو پہ شا بہ تنبتیدلی وو | بیا بہ نی نہ خوک

وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ۗ سُنَّةَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلُ ۗ

خوک دوست | او نہ مددگار | دا طریقہ داللہ دہ | ہغہ | چی تیرہ شوی دہ | مخکبھی ددی نہ دوست موندلی وو | او نہ خوک مددگار | ہم دا د اللہ **ﷻ** قانون دی | چہ د ورائندی جاری راروان دی

وَكُنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ۗ وَهُوَ الَّذِي كَفَّ

او ہر گز بہ نہ اوند وینی | طریقہ داللہ لہ | خہ تبدیلی | او ہغہ ہغہ ذات دی | چی منع نی کرل او تہ بہ داللہ **ﷻ** پہ قانون کبھی ہیخ بدلون بیانہ مومی | او اللہ **ﷻ** ہغہ ذات دی چی

أَيُّدِيَهُمْ	عَنْكُمْ	وَأَيْدِيَكُمْ	عَنْهُمْ	بِطْنِ مَكَّةَ	مِنْ بَعْدِ
لاسونه دهغوی ستاسونه	او لاسونه ستاسو دهغوی نه	په گیده دمکی کنسی روستو ددی نه	دهغوی لاسونه ئی ستاسونه	او ستاسو لاسونه ئی دهغوی نه دمکی په سرحد باندي	
أَنْ أَظْفَرَكُمْ	عَلَيْهِمْ	وَكَانَ اللَّهُ	بِمَا	تَعْمَلُونَ	
چی غالب ئی کری تاسو په هغوی باندي	او دې الله په هغه کارونو باندي	چی تاسو ئی کوی بند کرل دهغی نه پس	چی تاسو ته ئی په هغوی باندي قابو در کری ووا	او الله ﷻ ستاسو کارونه	
بِصِيْرًا ۝					
لیدونکی لیدل کتل					

قوله تعالى: - وَعَدَّكُمْ اللَّهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً

د معاهده حدیبیه دفعات او د مغانم کثیر مطلب: ددی ډیر غنیمتونونه مراد د حضرت نبی کریم ﷺ د زمانې نه پس غنیمتونه دی. دزر غنیمت نه مراد د خیبر نعمت دې او د حدیبیه صلح ده (۱) دهغه لوئی الله ﷻ احسان دا هم دې چه د کفارو بدې ارادې الله ﷻ پورا نه کری، او دمکی دکافرانو، او نه دهغه منافقانو چه ستاسو نه روستو مدینه کنسی پاتې وو، نه به په دوی په تاسو حمله کولې شی او نه به ستاسو بچوته نقصان رسولی شی. دا په دې وجه چه مسلمانانو ته معلوم شی چه اصل حافظ او ناصر الله ﷻ دې. نو د دښمنانو په کثرت او په خپل قلت مه ویریرئ او دا هم یقین او کړتی چه د هر کار انجام باندي الله ﷻ علم لری. د بندگانو په حق کنسی خیر دادې چه دوی د الله ﷻ په فرمان عمل او کری او هم په دې کنسی خپل خیر او گنرئ. اگر چه هغه فرمان په ظاهره خلاف طبع وی. دا ممکن دی چه تاسو کوم یو خیز نه خوښوئ او هم هغه ستاسو دپاره بهتر وی. او هغه به تاسو ته ستاسو د حکم منلو او اتباع رسول او ریښتونی قربانی، په وجه نیغه لار اوبنائی. او تاسو ته به نور نعمتونه او فتح در کری او هغه ستاسو بس کنسی نه دی. خوالله ﷻ به پخپله ستاسو مدد او کری او تاسو باندي به دا مشکلات آسان کری. ټول خیزونه دالله ﷻ بس کنسی دی. دهغه پاک ذات نه چه کوم بندگان ویریرئ نو هغه ذات ورته داسې خانې نه روزی ورکوی چه د نورو په خیال کنسی لاڅه چه ددوی خپل کنسی هم نه وی. ددی غنیمت نه مراد دخیبر فتح ده یا فتح مکه وه یا د روم او فارس مال دې. او ددی وعده په صلح حدیبیه کنسی پتیه وه. یا هغه ټول مالونه دی چه تر قیامته به مسلمانانو ته ملاویرئ (۲) بیاالله ﷻ مسلمانانو ته زیرې ورکوی چه دوی دې د کفارو نه نه مرعوب کیږی او نه دې ترې ویریرئ. که کافران مقابلې ته راغلل نو الله ﷻ به دخپل رسول ﷺ مدد کوی او دې بی ایمانوته به شکست ورکوی. او دوی به په شاشی او ددوی به هیڅ ولی او مددگار نه وی. ځکه چه دوی دالله ﷻ رسول سره جنگ دپاره راغلی دی او دالله ﷻ ایمانداره بندگانو پسې شوی دی.

قوله تعالى: - سَنَّةَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ

چی حق راشی نو باطل مغلوب شی، دالله تعالی قانون دی: بیا فرمائی چه هم دا الله ﷻ عادت دې چه کله د کفر او ایمان مقابله وی نو ایمان لره په کفر غالب کوی. او حق ظاهر کری او کفر باطل کری. لکه څنگه

(۱) الطبری: ۲۲/۲۳۰.

(۲) الطبری: ۲۲/۲۳۳.

چہ دبدر پہ ورخ ڊیر کافران چہ هر خہ ورسره وو خوبياهم د مسلمانانو مقابلہ کنبی شکست خوردہ شو. بيا الله ﷺ فرمائی چہ خما دا احسان هم مه هیروئی چہ ما تاسو د مشرکانو لاسونو کنبی ورنکړنی او تاسو مې هم مسجد حرام سره د جنگ کولونه منع کړنی. او تاسو کنبی اودوی کنبی مې صلح او کره چہ سراسر ستاسو حق کنبی بهتر وه. که د دنیا اعتبار سره وی او که د آخرت اعتبار سره وی. هغه حدیث به یاد وی چہ ددی سورۃ په تفسیر کنبی په روایت د حضرت سلمه بن اکوع رضی اللہ عنہ تیر شوې دې. چہ کله صحابه کرام رضی اللہ عنہم کافران ترلی د حضرت نبی کریم ﷺ خدمت کنبی حاضر کړل نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ دوی پریردنی هم ددوی طرفنه شروع شوې ده. او هم ددوی طرفنه دې دوباره شروع وی. نو هم په دې بابت کنبی دا آیت مبارک نازل شو. مسند احمد کنبی د چہ اتیا (۸۰) کافران وسلې سره د جبل تنعیم طرفنه راغلل خو حضرت نبی کریم ﷺ غافل نه وو او حضرت نبی کریم ﷺ زر خلق خبر کړل او هغه ټول ئې گرفتار کړل. او حضرت نبی کریم ﷺ ته ئې پیش کړل. نو حضرت نبی کریم ﷺ د مهربانی په طور دهغوی خطاء معاف کړه او ټول ئې آزاد کړل (۱) هم ددی بیان په دې آیت مبارک کنبی کیږی. دا حدیث مبارک نسائی، ابوداود، ترمذی او مسلم کنبی دې. حضرت عبداللہ بن مغفل رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دکومې ونې ذکر قرآنپاک کنبی دې اودهغې لاندې حضرت نبی کریم ﷺ ناست وو مونږ هم هغوی نه گیرچاپیره ناست وو. دهغه ونې بناخونه د حضرت نبی کریم ﷺ شا مبارکې سره لگیدلی وو. حضرت علی رضی اللہ عنہ و سهیل ابن عمرو د حضرت نبی کریم ﷺ مخامخ وو. حضرت نبی کریم ﷺ حضرت علی رضی اللہ عنہ ته او فرمائیل چہ بسم الله الرحمن الرحیم اولیکه. نو په دې سهیل بن عمرو د حضرت علی رضی اللہ عنہ لاس مبارک اونیولو او وې وئیل چہ مونږ رحمان او رحیم نه منو. دا صلح نامه دې خمونږ ددستور مطابق اولیکلې شی. نو دوی او فرمائیل چہ ﴿بِسْمِ اللّٰهِ﴾ اولیکه. بیا ئې اولیکل چہ دا هغه دی چہ په دې دالله ﷻ رسول ﷺ اهل مکې سره صلح او کړه. نو په دې سهیل بن عمرو د حضرت علی رضی اللہ عنہ لاس اونیولو او وې وئیل که ته دالله ﷻ رسول ئې نو بیا خو مونږ ډیر زیات ظلم کړې دې. په دې صلح نامه کنبی هغه اولیکنی چہ کوم مونږ کنبی مشهور دی. نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ اولیکه دا هغه دی چہ د محمد بن عبداللہ ﷺ اهل مکه سره او کړه. په دې کنبی دیرش خوانان کفار ترلی شوی راوستې شو. نو حضرت نبی کریم ﷺ دهغوی حق کنبی بددعا او کړه نوالله ﷻ هغوی رانده کړل. مونږ پاسیدو او هغوی مو پیش کړل. نو حضرت نبی کریم ﷺ هغوی ته او وئیل چہ چاتاسو ته امان درکړې دې؟ یا تاسو د چاپه ذمه دارنی راغلی یی؟ هغوی انکار او کړو. خو ددې باوجود حضرت نبی کریم ﷺ هغوی معاف کړل او هغوی ئې پرېښودل. نو دې باندې دا آیت مبارک نازل شو چہ ﴿هُوَ الَّذِي﴾ (۲) نسائی.

ابن جریر کنبی دې چہ کله حضرت نبی کریم ﷺ دقربانی ځناور خان سره واخستل او ذوالحلیفه ته اورسیدل نو حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ ورته او فرمائیل چہ یارسو الله ﷻ! تاسو دیو داسې قوم کلی ته ورخی چہ هغوی جنگ ته تیار دی او تاسو سره وسله وغیره هم نشته دې. حضرت نبی کریم ﷺ کسان اولیرل او وسله ئې راوغوښتله. هرکله چہ حضرت نبی کریم ﷺ مکې ته نزدې شو نو مشرکانو دوی ایسار کړل چہ تاسو به مکې ته نه خی. حضرت نبی کریم ﷺ سفر جاری اوساتلو او منی ته اورسیدل. د حضرت نبی کریم ﷺ جاسوسانو خبرورکړو چہ عکرمه بن ابوجهل پنځه سوه لشکر سره تاسو باندې حمله کولو والا دې. نو حضرت نبی کریم ﷺ خالد بن ولید رضی اللہ عنہ ته او فرمائیل چہ ائی خالد ستا د تره خونې لښکر راروان وی. نو حضرت خالد رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ خه اوشو؟ خه دالله ﷻ توره یم او دهغه در رسول ﷺ (هم ددی ورخی نه ددوی لقب سیف الله شو) تاسو چہ ما چرته لیرنی او دچا مقابلې دپاره مې لیرنی نو

(۱) باب قول الله تعالى (وهو الذي كف ايديهم عنكم): ۱۸۰۸، ابوداود: ۲۶۸۸، ترمذی: ۳۲۶۴، السنن الکبری: ۹۶۶۷.
(۲) السنن الکبری للنسائی: ۱۱۵۱۱، احمد: ۸۶/۴، مسنده حسن حاکم: ۴۶۰/۲، بیهقی: ۳۱۹/۶.

خم به. نو د دوی عکرمه مقابلہ دپاره روان کړې شو او یو غرسره ددوی مینځ کښې مقابلہ اوشوه. حضرت خالد داسې سخته مقابلہ او کره چه عکرمه تنیګ نشو او حضرت خالد رضی اللہ عنہ هغه تر مکې کوڅو پورې اورسولو. عکرمه دوباره مقابلې ته راغلو خو دې ځل ئې هم شکست او خورلو او دمکې کوڅو پورې اوتښتیدو. بیا په دریم ځل راغلو خو دې ځل هم ناکام شو. هم ددې بیان دې آیت **﴿وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ﴾** کښې دې. نوالله ﷻ د حضرت نبی کریم ﷺ د ظفر مندنی باوجود کفار هم بچ کړل هسې نه کوم مسلمانان مکه کښې دی او ضیعف او کمزوری دی چه هغوی ته تکلیف اونه رسی (۱). خو په دې روایت کښې ډیر زیات نظر دې. دا ممکن نه دی چه دا د حدیبیه واقعه وی. ځکه چه په هغه وخت کښې خالد بن ولید رضی اللہ عنہ نه وو مسلمان شوې. بلکه د طلایه په ورځ د مشرکانو سردار وو. لکه څنگه چه صحیح حدیث مبارک کښې موجود دی. اوداهم نشی کیدې چه دا واقعه د عمره القضاء وی ځکه چه د حدیبیه د شرطونو مطابق خو دا امر وو چه راتلونکی کال به حضرت نبی کریم ﷺ عمرې ادا کولو دپاره راځی. او درې ورځې به مکه مکرمه کښې تیروی. نو ددې قرارداد مطابق کله چه حضرت نبی کریم ﷺ تشریف راوړو نو کافرو دې منع نه کړو او نه ئې دوی سره جنگ او کړو. اودا هم نشی کیدې چه دا واقعه د فتح مکه وی ځکه چه د فتح مکه په کال حضرت نبی کریم ﷺ خان سره دقربانی څاروی نه وو بوتلی. هغه وخت کښې خو حضرت نبی کریم ﷺ د جنگ دپاره او جهاد دپاره تللی وو. نو په دې روایت کښې ډیر خلل دې. او په دې کښې ضرور قباحت شوی دې. په دې بڼه پوهیدل پکار دی. والله اعلم. د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما مولى حضرت عکرمه رضی اللہ عنہما فرمائی چه قریشو خپل څلوښت کسان اولیرل چه د حضرت نبی کریم ﷺ لښکر نه گیرچاپیره گززی او ورته څه نقصان اورسوی. یا څو گرفتار کړی او هغه راوولی. خو دې طرفته دا ټول په ټوله اونیولې شو. خو بیا حضرت نبی کریم ﷺ دوی معاف کړل او ټول ئې پرېښودل. هغوی د حضرت نبی کریم ﷺ په لښکر باندې څه کانړی هم ویشتی وو او څه غشی ئې هم ویشتی وو (۲) داهم مروی دی چه یو صحابی چه هغه ابن زینم وئیلې کیدو د حدیبیه په یو غونډنی باندې ختلی وو او مشرکانو په دې غشی وروولی وو او دوی ئې شهید کړی وو. حضرت نبی کریم ﷺ دوی پسې کسان اولیرل او دوی ئې گرفتار کړل او دوی شمیر کښې دولس سواره وو. حضرت نبی کریم ﷺ دوی نه تپوس او کړو چه تاسو سره څما د طرفنه څه امان شته دې؟ هغوی اوونیل چه نه. حضرت نبی کریم ﷺ تپوس او کړو چه څه وعده شته دې؟ هغوی اوونیل چه نه. خو بیا هم حضرت نبی کریم ﷺ هغوی ټول پرېښودل او دې باره کښې آیت **﴿وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ﴾** نازل شو.

هُمُ الَّذِينَ	كَفَرُوا	وَصَدُّكُمْ	عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ
دوی هغه کسان دي	چی کفر ئې او کړو	او منع ئې کړی تاسو	د مسجد حرام نه
داهغه خلق دی چې	کفر ئې کړې دي	او تاسو ئې	د مسجد حرام نه منع کړی یې
وَالْهَدْيِ	مَعْكُوفًا	أَنْ يُبَلَّغَ	هَيْلَةَ
او دقربانی اوبیان	منع کړې شوی	ددې نه چی اورسی	ځانې دقربانی ته
او دقربانی څاروی ئې	خپل ځانې ته	درسیدو نه منع کړی دی	او که چرې دا ویره نه وي
			چی ډیر

(۱) الطبری: ۲۳۹/۲۲

(۲) الطبری: ۲۳۷/۲۲

مُؤْمِنُونَ وَنِسَاءٌ مُّؤْمِنَاتٌ لَّمْ تَعْلَمُوهُمْ أَنْ تَطَّوَّهُمْ

مومنان او بنحی | مومنانی | چی نه پیژندل تاسو هغوی | چی تاسو به او چقوی هغوی |
مومنان سری او دیری مومنانی بنحی به تاسو دینو لاندې چخنړی کړی | دکوم په وجه چې به تاسو ته

فَتُصِيبُكُمْ مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ بِغَيْرِ عِلْمٍ لِيُدْخِلَ اللَّهُ

بیا به رسی تاسو ته | دوجې دهغوی نه | ضرر او غم | په ناپوهی سره | دپاره ددې چی داخل کړی الله
ته خفنگان اورسیدو | (نو تاسو ته به ئی اوس فتح درکړې وې) | الله ﷻ چی دچا

فِي رَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ لَوْ تَزَيَّلُوا لَعَذَّبْنَا

په رحمت خپل کبسی هغه څوک چی غواړی هغه | که جدا شوی وې مومنان | نو خامخا به سزاور کړی وې مونږه
په حق کبسی او غواړی نو خپل رحمت کبسی ئی داخلوی | که دغه کمزوری مسلمانان یواړخ ته

الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ

هغه کسانوله | چی کفر ئی کړی وؤ | دهغوی نه | سزا دردناکه | کله چی | او گړڅوؤ هغه کسانو
شوی وې | نو مونږ به کافرانو ته دردناک عذاب ورکړی وې | څه وخت چی

كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ الْحَمِيَّةَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ

چی کفر ئی کړی وؤ | په زړونو خپلو کبسی | ننگ | (یعنی) ننگ دجاهلیت | پس نازل کړو الله
کافرانو په خپلو زړونو کبسی دجاهلیت د زمانی په شان د ضد پخه اراده او کړه | نو الله ﷻ خپل رسول

سَيَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَالزَّمَمَهُ

اطمینان خپل | په رسول خپل باندې | او په مومنانو باندې | او پابندئې اوساتل هغوی
او مومنانو ته د تحمل او برداشت توفیق ورکړو | اودوی ئی دپرهیزگاری

كَلِمَةَ التَّقْوَى وَكَانُوا أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلَهَا وَكَانَ اللَّهُ

دخبری د تقوی | او وؤ هغوی | زیات حقدار | ددې سره | او وؤ اهل ددې | او دې الله |
په خبره ټینگ کړل | او هم دوی دټولو نه زیات ددې څیز حقدار او اهل وو | او الله ﷻ

بِكُلِّ شَيْءٍ عَلَيْهِمْ

په هر څیز باندې | خبردار |
په هر څیز پوره پوره عالم دې |

قوله تعالى: - هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا كَمَا صَدَّ اللَّهُ عَنْ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

دمکي کفارو سره دجنګ کولو اصل وجه: - مشرکین عرب چه قريش وو او چه کوم دوی سره وو چه حضرت
نبي کریم ﷺ سره به جنګ کوی نوددوی باره کبسي قرآن پاک خبر ورکوی چه اصل کبسي دا خلق په کفر
باندې دی. هم دوی تاسو د مسجد حرام نه منع کړی وې. اصل حقدار او لائق خود مسجد حرام هم
تاسو یی. ددوی سرکشی دوی دومره په تپو کړی دی چه دالله ﷻ دنوم قربانی ئی هم قربان گاه ته پرې
نخودې. دا قربانی شمیر کبسي اویا وې. او نزدې ددې بیان رازی. انشاء الله. بیا فرمائی چه تاسو ته
زر د جنګ کولو اجازت نشو درکولې ځکه چه په دې کبسي یو راز وو. او هغه دا چه اوسه پورې مکه

کنبی خہ کمزوری مسلمانان داسی وو چه هغوی ددی ظالمانو په وجه خپل ایمان نشو ظاهرولې . او نه نې تاسوسره هجرت کولې شو . اونه تاسو هغوی پیژنئ . نو که تاسو ته زرد جنگ کولو اجازت درکړې شوې وو نو تاسو به جنگ کنبی کولو او جنگ به ستاسو دلاسه دا مسلمانان هم شهیدان کیدل . او تاسو به بې علمې کنبی دگناه مستحق شوی وې . نوالله ﷺ ددی کافرو سزا نوره هم روستو کړه چه دې کمزوری مسلمانانو ته نجات ملاؤ شی . او نور هم چه دچاقسمت کنبی ایمان شته دې چه هغوی هم ایمان راوړی . که چرې دا مومنان په دوی کنبی نو تاسو ته به یقینی طور په دوی غلبه درکړې شوې وه او دوی به ناکام شوی وو . حضرت جنید سبیع رضی اللہ عنہ فرمائی چه سحر کافرو سره یو ځانی شوم او حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم سره جنگ کولو والا اوم خو ما بنام الله ﷻ ځما زړه بدل کړو او څه مسلمان شوم . او بیا حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم سره کفارو خلاف جنگیدم . زمونږ باره کنبی دا آیت مبارک نازل شو چه **﴿وَلَوْ لَا رَجَالَ مُؤْمِنُونَ وَنِسَاءً مُؤْمِنَاتٌ﴾** الخ . مونږ ټول نهه کسان وو ، اووه سړی او دوه ښځې ^(۱) (طبرانی) او روایت کنبی دی چه مونږ درې سړی او نهه ښځې وې . حضرت عبدالله ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی که چرې دا مسلمانان دې کافرو سره یو ځانی نه وې نو الله ﷻ به دې کافرو ته ددی مسلمانانو دلاسه سخته سزا ورکړې وې او دوی به قتل شوی وو .

د **﴿حِيَّةِ الْجَاهِلِيَّةِ﴾** مطلب د کلمه توحید نه انکار . بیا فرمائی چه دې کافرو په خپلو زړونو کنبی یو غیرت او حمیت نیولې وو ، صلح نامه کنبی یې **﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾** لیکلو نه انکار او کړو . د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نوم مبارک سره د لفظ رسول لیکلو نه نې هم انکار او کړو . نو الله ﷻ په هغه وخت کنبی دخپل نبی صلی اللہ علیہ وسلم او د مومنانو سینې پرانیستې او په دوی نې سکینه نازله کړه او دوی نې مضبوط کړل او دوی نې د تقوی په کلمه ښه مضبوط کړل یعنی **﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾** باندې ^(۲) . لکه چه حضرت عبدالله ابن عباس رضی اللہ عنہما نه مروی دی او لکه څنگه چه دمسند احمد یو مرفوع حدیث مبارک کنبی موجود دی . ابن ابی حاتم کنبی دی چه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی چه ماته حکم کړې شوې دې چه څه خلقو سره جهاد او کړم ترکومې چه **﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾** اونه وائی . چه چا **﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾** او وئیله نو هغه ځما نه خپل مال او خپل خان بیچ کړو خو د حق اسلام په وجه دده حساب کتاب دالله ﷻ په ذمه دې . الله ﷻ دا په خپل کتاب کنبی نازل کړل . دیوقوم مذمت بیانوی او فرمائی چه **﴿إِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ﴾** یعنی دوی ته به وئیلې کیدل چه دالله ﷻ نه سوا بل څوک د عبادت لائق نشته دې نو دوی به کبر کولو .

اولله ﷻ دلته خپل تعریف بیانوی او وائی چه هم دې دبندهگۍ حقدار دې او هم دې دبندهگۍ قابل دی . دا کلمه **﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾** محمد رسول الله ﷺ ده . هغوی ددی نه کبر او کړو او دمکې مشرکانو ددی نه د حدیبیه په ورځ تکبر او کړو . بیا هم حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دوی سره تر یو مقرر وخت پورې صلح نامه مکمل کړه . ابن جریر کنبی هم دا حدیث دې زیاتوالی سره مروی دې . خو په ظاهره دا معلومیږي چه روستی جملې د راوی خپلې دی . یعنی د حضرت زهري رضی اللہ عنہ خپل قول دې چه د اشان نې بیان کړی دی لکه چه حدیث مبارک دې .

د **﴿كَلِمَةِ التَّقْوَى﴾** تفسیر او مطلب . حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ فرمائی چه ددی نه مراد اخلاص دې ^(۳) . حضرت عطاء رضی اللہ عنہ فرمائی چه هغه کلمه **﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾** ^(۴) . حضرت

(۱) طبرانی : ۲۲۰۴ ، مستدابی یعلی : ۱۵۶۰ ، الدر المنثور : ۷۶/۶ .
 (۲) احمد : ۱۳۸/۵ ، زوالد عبدالله بن احمد بن حنبل ترمذی : کتاب تفسیر القرآن ، باب ومن سورة فتح : ۳۲۶۵ وهو حسن .
 (۳) الطبری : ۲۵۵/۲۲ .
 (۴) الطبری : ۲۵۶/۲۲ .

مسور ﷺ فرمائی کہ ددی نہ مراد ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ﴾ دی۔ حضرت علی رضی اللہ عنہ فرمائی کہ ددی نہ مراد ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ﴾ دی (۱) ہمدان قول د ابن عمر رضی اللہ عنہم دی۔ حضرت عبد اللہ ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی کہ ددی نہ مراد اللہ رب العزت د وحدانیت شہادت دی کہ د تہولہ تقوی جریرہ دہ۔ حضرت سعید بن جبیر رضی اللہ عنہ فرمائی کہ ددی نہ مراد ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ ہم دہ او جہاد فی سبیل اللہ ہم دی۔ حضرت عطاء خراسانی رضی اللہ عنہ فرمائی کہ کلمہ تقوی ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ﴾ دہ۔ حضرت زہری رضی اللہ عنہ فرمائی کہ ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ ترے مراد دہ۔ حضرت قتادہ رضی اللہ عنہ فرمائی کہ ددی نہ مراد ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ دی۔

بیا فرمائی کہ اللہ ﷻ تہ ہر خیز بنہ معلوم دی کہ مستحق د خیر خوک دی او مستحق د شر خوک دی؟ حضرت ابی بن کعب رضی اللہ عنہم فرماتے کہ نبی داشان دی کہ ﴿إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ وَلَوْ حَمِيَّتُمْ كَمَا حَمَلْنَا الْقَدْسَ إِلَى الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ یعنی کافرو کہ خپلو زرونو کنبی جاہلانہ ضد پیدا کرو کہ پہ ہغہ وخت کنبی تاسو ہم داسی کری وے نو نتیجہ بہ دا وہ پہ مسجد حرام کنبی بہ فساد شوے وو۔

ہر کلمہ کہ حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ دا قرأت واوریدو نو دیرزیات تیز شو خو حضرت ابی بن کعب رضی اللہ عنہم فرماتے کہ تاسو تہ خو معلوم دی کہ حضرت نبی کریم ﷺ تہ ہم راخم اوچہ خہ اللہ ﷻ حضرت نبی کریم ﷺ تہ بنائی نو ہغہ ماتہ حضرت نبی کریم ﷺ بنائی۔ نو پہ دی حضرت عمر فاروق او فرماتے کہ تہ ذی علم او قرآن دان نی۔ تاسو تہ کہ داللہ رسول ﷺ خہ خودلی دی ہغہ وانی او خلقو تہ نی بیانونی (نسائی)۔

دہغہ احادیثو بیان کہ پہ ہغوی کنبی د حدیبیہ قصہ او دصلح واقعہ دہ: مسند احمد کنبی دی کہ حضرت مسور بن مخرمہ او حضرت مروان بن حکم رضی اللہ عنہما فرمائی کہ حضرت نبی کریم ﷺ د زیارت بیت اللہ ارادی سرہ روان شو او د حضرت نبی کریم ﷺ د جنگ کولو ہیخ ارادہ نہ وہ۔ دوی سرہ او یا او بنان دقربانی دپارہ وو او د حضرت نبی کریم ﷺ ہول ملگری او وسوہ او د ہرو لسو کسانو پہ سر یو او بنو وو۔ ہر کلمہ کہ حضرت نبی کریم ﷺ عسفان تہ اورسیدو نو بشر بن سفیان رضی اللہ عنہ حضرت نبی کریم ﷺ تہ خبرور کرو کہ یارسول اللہ ﷺ قریشو کہ ستاسو دراتلو اوریدلی دی نو د مقابلہ تیاری کنبی اختہ دی۔ ہغوی خان سرہ د او بن وارہ وارہ بچی ہم اخستی دی او د شرمخانہ خرمنی نی اغوستی دی۔ اودا وعدہ نی کری دہ کہ ہغوی بہ تاسو داشان مکہ تہ پری نردی۔ حضرت نبی کریم ﷺ خالد بن ولید تہ یو وروکی شان لبکر ور کرو او کراع عمیم تہ نی واستولو، ددی اوریدو سرہ حضرت نبی کریم ﷺ او فرماتے کہ افسوس کہ قریش جنگونو اوخول، خہ بہ بنہ وے کہ دوی خہ او دا نور خلق پریخودی وے او کہ ہغوی پہ ما غالب شوی وے نو ددوی مقصد بہ پورا شوے وے۔ او کہ خہ اللہ تعالیٰ پہ دوی غالب کری وے نو دوی بہ تولو اسلام قبول کری وے۔ او کہ دوی پہ ہغہ وخت کنبی ہم اسلام طرفتہ نہ راتلل نو دوی بہ ماسرہ جنگ کولو او پہ ہغہ وخت کنبی بہ ددوی طاقت ہم پورا وے۔ قریش خہ گنری؟ پہ اللہ قسم کہ خہ بہ دوی سرہ جہاد کوم تردی کہ یا خواللہ ﷻ ما پہ دوی غالب کری او یا خما سر دتنی نہ جدائی۔ بیا حضرت نبی کریم ﷺ خپل لبکر تہ حکم او کرو کہ بنی طرفتہ حمض نہ روستو لار بانڈی لارشی کہ کومہ ثنیہ المرار تہ خی۔ او حدیبیہ دمکی لاندی حصہ کنبی دہ۔ دخالد لبکر کہ کلمہ اوکتل کہ د حضرت نبی کریم ﷺ لبکر لار بدلہ کرہ نو دی واپس راغلو او قریشوتہ نی ددی خبر ور کرو۔ بل طرفتہ کہ کلمہ د حضرت نبی کریم ﷺ او بنہ مبارکہ ثنیہ المرار تہ اورسیدہ نو کیناستہ او خلقو او وئیل کہ او بنہ سترے شوہ۔ نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرماتے کہ دا نہ دہ سترے شوے او نہ ددی دناستی عادت دی بلکہ دا اللہ ﷻ پہ حکم کیناستہ او دہغہ ذات کہ دمکی ہاتیان نی منع کری وو۔ واورنی! کہ نن قریش خما نہ

خہ غواری چہ پہ ہغی کنبی صلہ رحمی وی نوخہ بہ ئی ورکوم. بیا حضرت نبی کریم ﷺ لنبکر والوتہ حکم اوکروچہ پراؤ اوکرتی. ہغوی اووئیل چہ یارسول اللہ ﷺ پہ دے توله وادئی کنبی اوبہ نشته دے. حضرت نبی کریم ﷺ غشی راوویستو او اوویو صحابی ﷺ تہ ورکرو او ورتہ ئی او فرمائیل چہ دا دلته پہ یو کوهی بنخ کرہ. ددی بنخولوسرہ اوبہ ډیری زیاتی شوے او تہول لنبکر او خکلے او دا پہ مخہ زیاتیدی. ہرکله چہ دوی پراؤ اوکرو او دوی بنہ اطمینان سرہ کیناستل نو پہ دے کنبی بدیل بن ورقہ د قبیلہ بنو خزاعہ خہ خلقو سرہ راغلو. نو حضرت نبی کریم ﷺ ہغہ تہ ہم ہغہ او فرمائیل چہ خہ ئی بشر بن سفیان تہ فرمائیلی وو. نو داخلق لارل او قریشوتہ ئی اووئیل چہ تاسو خلقو د نبی ﷺ بارہ کنبی ډیرہ تیزی اوکرہ. حضرت نبی کریم ﷺ تاسو سرہ جنگ کولو دپارہ نہ دے راغلی بلکہ صرف د بیت اللہ شریف زیارت دپارہ راغلی دے تاسو پہ خپلہ فیصلہ یو نظر بیا وچوئی. پہ اصل کنبی د بنو خزاعہ مسلمانان او کافر د حضرت نبی کریم ﷺ طرفدار وو او د مکے تہول خبرونہ بہ ددی خلقو پہ ذریعہ رسیدل. قریشو اووئیل اگر چہ حضرت نبی کریم ﷺ ہم دے ارادی سرہ راغلی دے خو مونہ ډہ لره دا سی اچانک پری نردو گنی خلق بہ بیا وانی چہ حضرت نبی کریم ﷺ مکے تہ لارو او ددوی د منع کولو والا خوک نہ وو. بیا دوی مکرز بن حفص اولیرلو او دے دبنوعامر بن لوئی قبلی نہ وو. ہرکله چہ حضرت نبی کریم ﷺ دے اولیدو نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ دا سرے وعدہ خلاف دے، او ہغہ تہ ہم حضرت نبی کریم ﷺ ہغہ او فرمائیل چہ کوم ئی ددی نہ مخکنبی سرہ تہ فرمائیلی وو. دے ہم واپس او لار قریشو تہ ئی توله واقعہ بیان کرہ. بیا قریشو حلیم بن علقمہ کنانی اولیرلو او دے د خہ خلقو سردار وو. ددہ کتلو سرہ حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ دا دہغہ قوم نہ دے چہ د رحمانی کارونو عظمت کوی، دقربانی، خنار او دروئی. دہ چہ کله اوکتل چہ ہر طرفتہ د قربانی نبی والا خاوی دی او د ایساریدو پہ وجہ ددوی وینتہ پریوتی دی نو دے حضرت نبی کریم ﷺ سرہ د ملاویدو نہ بغیر واپس او لارو قریشو تہ ئی توله واقعہ بیان کرہ او ورتہ ئی اووئیل چہ اللہ ﷻ تہ معلوم دی چہ تاسو لره حلال نہ دی چہ تاسو ہغوی د بیت اللہ شریف نہ منع کرئی، داللہ ﷻ دنوم خنار د قربان گاہ نہ لرے ولاړ دی. دا ډیر سخت ظلم دے، دومرہ ورخے ولاړے نہ پس دہغوی وینتہ پریوتی دی. داما خپلو سترگو سرہ اوکتل، قریشو اووئیل چہ تہ یو نرا اعرابی ئی خاموش کینہ.

اوس دوی مشورہ اوکرہ او عروہ بن ثقفی ئی اولیرلو، دتلو نہ مخکنبی ہغہ اووئیل چہ انے قریشو! تاسو چہ کوم کوم کسان ہلتہ اولیرلو او کله چہ ہغہ واپس شو او تاسو ورسرہ خہ اوکرل ما ہغہ اوکتل. تاسو ہغوی تہ بدرد اووئیل او د ہغوی مو بے عزتی اوکرہ او پہ ہغوی مو تہمت اولگولو. اوبہ ہغوی مویدگمانی اوکرہ. خما حالت تاسو تہ معلوم دے چہ خہ تاسو تہ دخپل پلار پہ شان گورم. تاسو تہ معلوم دی چہ کله تاسو فریاد اوکرو نو ما خپل قوم تہ اووئیل او ہغوی خما او منل او ماسرہ ستاسو مدد دپارہ راغلی. تولو اووئیل چہ او تہ رینبتیا وانی مونہ تاسو باندي ہبش قسمہ بدگمانی نہ کوو. ہرکله چہ دے حضرت نبی کریم ﷺ سرہ د ملاویدو دپارہ لار او لارو حضرت نبی کریم ﷺ سرہ کیناستو نو وے وئیل چہ تاسو خود یو خانی بل خانی نہ خلق راغونہ کری دی او راغلی دخپل شان ختمولو دپارہ، واورہ قریشو نن پخہ ارادہ کرے دہ او ہغوی سرہ واړہ واړہ بچی ہم دی او ہغوی د شرمخانہ خرمنی اغوستی دی. او ہغوی داللہ ﷻ مخکنبی دا وعدہ کرے دہ چہ تاسو بہ بالکل زبردستی سرہ مکے تہ داخل نہ کری. خما دے پہ اللہ قسم وی دا خلق چہ ستاسو نہ گیر چاپیرہ ولاړ دی، تاسو بہ دوی د جنگ پہ وخت کنبی تلاش ہم نہ کرئی. ددی آودریدوسرہ حضرت ابوبکر ﷺ صبر نشو او پہ ہغہ وخت کنبی دے د حضرت نبی کریم ﷺ شاتہ ولاړ وو، دوی او فرمائیل چہ خہ انے دلات خوہ، مونہ بہ حضرت نبی کریم ﷺ پہ جنگ کنبی پریردو (دا ممکن نہ دی) عروہ حضرت نبی کریم ﷺ نہ تپوس اوکرو

چہ دا شوک دی؟ حضرت نبی کریم ﷺ ورتہ او فرمائیل چہ د ابوقحافہ خوئی دی. نو وی وئیل کہ ستاپہ ما مخکبسی نہ احسان نہ وی نو مابہ تاتہ چل خودلی وی. دی نہ پس عروہ بیا دونیلو دپارہ د حضرت نبی کریم ﷺ ریرہ مبارکہ کنسی لاس و اچولو، دا بی ادبی مغیرہ بن شعبہ رضی اللہ عنہ نہ برداشت نہ شوه او دی حضرت نبی کریم ﷺ سرہ ولاړ وو اودده لاس کنسی یو اوسپنه وه، په هغې ئې دی په لاس اووهلو چہ خپل لاس لرې کړه، ته د حضرت نبی کریم ﷺ بدن مبارک ته گوئی نه شی وراوړې. دا اوونیل چہ دا خو ډیر بدزبانہ دی او کوږ سړې دی، حضرت نبی کریم ﷺ تبسم او فرمائیلو. هغه تپوس او کړو چہ دا شوک دی. حضرت نبی کریم ﷺ ورتہ او فرمائیل چہ دا ستا وراړه مغیرین شعبه رضی اللہ عنہ دی، نو وی وئیل چہ تا خو پرون پورې طہارت ہم نہ شوکولې. غرض دا چہ حضرت نبی کریم ﷺ هغه ته ہم هغه جواب ورکړو چہ کوم ئې ددی نہ مخکبسی خلقو ته ورکړې وو. او ورتہ ئې باور او کړو چہ مونږ جنګ دپارہ نہ یو راغلی. دی چہ کله واپس شو او ددی خانې دا نقشہ ئې اوکتله چہ اصحاب رسول ﷺ خنګه د حضرت نبی کریم ﷺ پتنگان دی، ددوی علیہ السلام د اودس اوبہ ہم لاسونو کنسی اخلی، ددوی علیہ السلام توکانرې ہم لاسونو کنسی اخستلو دپارہ یو بل نہ مخکبسی کیږی، ددوی علیہ السلام چہ یو ویبسته پریوزی نو هر سړی وائی چہ دا ما واخستې، هرکله چہ دی قریشو ته واپس شو نو وی وئیل چہ انې د قریشو د جماعت خلقواد کسری دربار ته او د نجاشی دربارہ ته تلې یم خو په الله ﷻ قسم ما دهغه بادشاهانو ہم دومره عزت نہ دی لیدلی چہ کوم مې د حضرت محمد ﷺ اولیدو. د حضرت نبی کریم ﷺ صحابہ کرام رضی اللہ عنہم خو ددوی دومره عزت کوی چہ ددی نہ زیات ممکن نہ دی. اوس تاسو سوچ او کړنی چہ اصحاب رسول رضی اللہ عنہم داسې نہ دی چہ حضرت نبی کریم ﷺ به تاسو ته لاسو کنسی درکړی.

عثمان رضی الله مکې مکرمې ته استول: بیا حضرت نبی کریم ﷺ حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ راوبللو او دوی رضی اللہ عنہ ته ئې مکې ته لیږل، خو دی نہ مخکبسی دا واقعه تیره شوې ده چہ حضرت نبی کریم ﷺ یو خل حضرت خراش بن امیه خزاعی په خپله اوبنہ سور کړو چہ دهغې نوم ثعلب وو او مکې ته ئې لیږلې وو، قریشو ددی اوبنې پښې ماتې کړې وې او ددی قاصد به ئې ہم قتل کړې وې نو احابیش قوم دی بچ کړو. (شاید په دی وجه) حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ دا جواب ورکړو چہ څه خو ویریرم چہ هسې نہ قریش ما قتل نہ کړی. ځکه چہ هغه خانې خو ځما د قبیلې بنو عدی یو سړی ہم نشته دی چہ ما ددی قریشو نہ بچ کړی. بنه به دا وی چہ تاسو حضرت عثمان بن عفان رضی اللہ عنہ اولیږئ. او هغوی ځما په نسبت دهغو ئې نظر کنسی زیات عزت والا دی. نو حضرت نبی کریم ﷺ حضرت عثمان رضی اللہ عنہ راوبللو او ورتہ ئې او فرمائیل چہ ته لاړشه او قریشو ته او وایه چہ مونږ د جنګ کولو دپارہ نہ یو راغلی بلکه صرف دبیت الله شریف زیارت دپارہ او ددی د عظمت زیاتولو دپارہ راغلی یو. حضرت عثمان رضی اللہ عنہ لا په ښار قدم نہ وو ایښودې چہ دده ملاقات ابان بن سعید بن عاص سره اوشو، هغه دخپلې سورلی نہ راکوز شو او حضرت عثمان رضی اللہ عنہ ئې مخکبسی کینولو او پخپله روستو کیناستو او دوی رضی اللہ عنہ ئې خپله ذمہ دارئ روان کړل چہ تاسو د الله در رسول ﷺ پیغام خلقو ته اورسوئ. نو حضرت عثمان رضی اللہ عنہ هلته لاړو او قریشو ته ئې پیغام اورسولو. هغوی اوونیل چہ اوس تاسو راغلی ئې نو خیردی دبیت الله شریف طواف او کړنی. خو ذوالنورین جواب کنسی او فرمائیل چہ تر کومې پورې حضرت نبی کریم ﷺ طواف اونکړی نو دا ممکن نہ دی چہ څه طواف او کړم. هرکله چہ قریشو حضرت عثمان رضی اللہ عنہ ایسار کړو او دوی رضی اللہ عنہ ئې واپس نہ پریښودل نو بل طرفته اسلامی لښکر کنسی دا خبر خور شو چہ حضرت عثمان رضی اللہ عنہ ئې شهید کړو. د سهیل بن عمرو وفد: دزهری روایت کنسی دی چہ بیا قریشو سهل بن عمرو اولیږلو چہ ته لاړ شه او ورسره صلح او کړه خودا به ضرور وی چہ دی کال به دوی واپس کیږی چہ عرب مونږ ته پیغور نہ کوی چہ هغوی راغلل او تاسو منع نہ کړې شو. نو سهل دی سفارت سره روان شو. هرکله چہ حضرت نبی

کریم دې اولیدو نو وې فرمائیل چه د قریشو اراده دصلح شوې ده چه دې نې راولیږلو. هغه حضرت نبي کریم ﷺ سره خبرې اترې شروع کړې او تر ډیره پورې سوال و جواب او خبرې اترې شروع وې. شرطونه مقرر شو خو صرف ددې لیکل باقی وو. حضرت عمر فاروق رضی الله عنه منډه منډه لارو او حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه ته نې او وئیل چه آیامونې مسلمانان یو؟ آیادا مشرکان نه دی؟ نو هغوی ورته او فرمائیل چه او دی. نو دوی او فرمائیل چه بیا څه وجه ده مونږ په دیني معاملو کښي دومره سستی ښکاره کړو. حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه ورته او فرمائیل چه انې عمر رضی الله عنه د الله رسول ﷺ مرسې مضبوطه کړه او دالله رسول ﷺ رهنښتونې دې. خو حضرت عمر فاروق رضی الله عنه صبر نشو او لارو د حضرت نبي کریم ﷺ خدمت کښي حاضر شو او دآشان نې او وئیل. نو حضرت نبي کریم ﷺ ورته او فرمائیل چه څه دالله ﷻ رسول یم او دهغه غلام یم، څه دهغه د فرمان خلاف نشم کولې. او څما یقین دې چه هغه به ما ضائع نه کړي. حضرت عمر فاروق رضی الله عنه فرماني چه ما خو په جوش کښي هغه وخت حضرت نبي کریم ﷺ ته هر څه او وئیل خو بیا روستو څه ډیر زیات پښیمانه اوم. او ددې بدله کښي مې ډیرې روژې او نیولې او ډیر مونځونه مې او کړل. او ډیر غلامان مې آزاد کړل. ددې ویرې چه هسې نه ماته ددې گستاخی سزا الله تعالی راکړي.

صلح نامه: حضرت نبي کریم ﷺ حضرت علی رضی الله عنه او بلو چه صلح نامه اولیکی او ورته او فرمائیل چه اولیکه ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ په دې سهیل او وئیل چه څه خو پدې نه پوهیږم، داسې اولیکه چه ﴿بِعَمَلِكِ اللَّهُم﴾ نو حضرت نبي کریم ﷺ او فرمائیل چه داسې اولیکه. بیا نې او فرمائیل چه اولیکه چه دا صلح نامه ده چه محمدرسول الله ﷺ او کړه. نو په دې سهیل او وئیل که ماته رسول منلې نو تاسره به مې ولې جنگ کولې؟ داسې اولیکه چه دا هغه صلح نامه چه محمد بن عبدالله ﷺ او سهیل بن عمرو او کړه په دې خبره چه ① مونږ به تر لسو کالو پورې جنگ نه کوو. خلق به امن وامان سره اوسیري او یو بل نه به بیج اوسیرو ② چه کوم سرې د حضرت نبي کریم ﷺ ته دخپل ولی د اجازت نه بغیر لار شې نو تاسو به هغه واپس کوئې. او چه کوم صحابی رسول ﷺ قریشو ته راشي نو هغه به نشي واپس کولې ③ مونږ او تاسو کښي به جنگ بند وی، صلح به قائمه و، هېڅ طوق و زنجیر او قید به نه وی ④ یو شرط دا هم وو چه کوم سرې د محمد ﷺ جماعت او دده وعده کښي راتلل غواړي نور اتلې شي. نو پدې بنو خزا عه او وئیل چه مونږ حضرت نبي کریم ﷺ دې وعده کښي راغلی یو او بنی بکر او وئیل چه مونږ د قریشو ذمه دارئې کښي راغلی یو. ⑤ دې کال به تاسو واپس شئ او راتلونکی کال کښي راشئ. په هغه ورځ به مونږ بهر شو او تاسو خپلو صحابه کرام رضی الله عنهم سره راشئ او مکه کښي پاتې شئ خو وسله به دومره وی چه څومره یو سور سره وو ⑥ توري به تیکي کښي وی. لا صلح نامه لیکلې کیده چه په دې کښي د سهیل ځونې حضرت ابو جندل رضی الله عنه اوسپنې په زنجیرونو کښي راغلو. مکې نه خلق په پټه د حضرت نبي کریم ﷺ خدمت کښي حاضریدل.

مدینې منورې نه د وتلو په وخت کښي د صحابه کرامو خیال او ابو جندل واقعه: صحابه کرام رضی الله عنهم چه د مدینې نه راوتل نو ورته د فتح یقین وو. ځکه چه حضرت نبي کریم ﷺ خوب کښي لیدلی وو چه په دې وجه دوی ته په فتح کښي لږ هم شک نه وو. دلته چه راغلل او وې کتل چه صلح کیږي او بغیر د زیارت بیت الله شریف نه هم ددې ځانې نه دوی واپس کیږي بلکه حضرت نبي کریم ﷺ په خپل نفس څومره مشقت او چټوی او صلح کوی نو ددې نه به زیاته پریشانی او فکر مند دی نوره څومره وی بلکه نزدې وو چه دوی هلاک شوې وې. دا ټول هر څه خو وو، ددې نه زیات دا چه کله حضرت ابو جندل رضی الله عنه مسلمان وو او هغه مشرکانو قید کړې وو، او په هغه نې رنگ په رنگ تکلیفونه او ظلمونه اچول. ده واوریدل چه حضرت نبي کریم ﷺ راغلی دی، ددې موقع نه فائده او چټوی او په وزنجیرونو کښي تړلې شوې

حاضر بری نو سہیل پاسی او ہغہ پہ خپسرو وھی او وائی چہ انہی محمد (ﷺ) خما او ستامینخ کنہی فیصلہ شوہ ۵۵، دہی نہ پس دہی راغلی دہی نو ددی شرط مطابق دہی واپس کرہ . نو حضرت نبی کریم ﷺ ورتہ جواب کنہی وائی صحیح ۵۵، سہیل پاسی او ابو جندل (رضی اللہ عنہ) گریوان کنہی لاس اچوی او پہ راہنکلونہی بوخی . حضرت ابو جندل (رضی اللہ عنہ) فرمائی چہ انہی مسلمانانو ما دہی مشرکانو تہ واپس کوئی ؟ ہائی افسوس دوی خو خما نہ خما دین اخستل غواری . دہی واقعی صحابہ کرام (رضی اللہ عنہم) نور ہم زیات پریشانہ کرل حضرت نبی کریم ﷺ ورتہ او فرمائیل چہ انہی ابو جندل (رضی اللہ عنہ) صبر کوہ او پہ روغ نیت اوسہ او د ثواب طلب ساتہ ، او اللہ ﷻ نہ صرف ستا دپارہ بلکہ ستا پہ شان نورو کمزرو مسلمانانو دپارہ لار ویتوونکی دہی . او تاسو تول ددی غم او تکلیف نہ نجات موندو والا یی . اوس چونکہ صلح شویدہ او شرائط پورا شوی دی نو پہ دہی وجہ تا مونہ واپس کوؤ . مونہ عذر کول او دشرطونو نہ خلاف کول نہ غوارو . حضرت عمر فاروق (رضی اللہ عنہ) حضرت ابو جندل (رضی اللہ عنہ) سرہ خواخوا کنہی روان وو او ورتہ ئی وئیل چہ انہی ابو جندل (رضی اللہ عنہ) صبر کوہ پہ دہی کنہی خہ دی ؟ دامششرکان خلق دی ددوی وینہ لکہ دسپی ۵۵ . حضرت عمر فاروق (رضی اللہ عنہ) دخیلی توری موتی حضرت ابو جندل (رضی اللہ عنہ) طرفتہ کولو چہ ہغہ توره او پاسی او د خیل پلار کار ختم کری . خود ابو جندل (رضی اللہ عنہ) لاس پہ پلار اوحت نہ شو او صلح نامہ ختمہ شوہ . او فیصلہ پورا شوہ . حضرت نبی کریم ﷺ حرم کنہی مونخ کولو او دحلالیدو دپارہ مضطرب وو . بیا حضرت نبی کریم ﷺ خلقو تہ او وئیل چہ پاسی او قربانی او کرنی او خیل خیل سرونہ او خرنی خو ہم پور تہ نہ شو . درہی خل ئی داسی او کرل . بیا حضرت نبی کریم ﷺ حضرت ام سلمہ (رضی اللہ عنہا) تہ راغلو او ورتہ ئی او وئیل چہ دا پہ خلقو خہ شوی دی ؟ ام المومنین ورتہ جواب کنہی او فرمائیل چہ یارسول اللہ ﷺ پہ دہی وخت کنہی چہ کوم غم کنہی دا خلق دی ہغہ تاسوتہ بنہ معلوم دی . تاسو دوی تہ ہبش مہ وائی ، نیغ دخیل قربانی خاروی طرفتہ لارشی . او ہغہ چہ چرتہ دہی ہم ہغہ خانہی کنہی ئی قربانی کرنی او پخبلہ سر او خرنی نو ممکن دی چہ خلق ہم داسی او کری . حضرت نبی کریم ﷺ ہم داسی او کرل ، ددی کتلو سرہ ہر سرہی پاسیدل او سرونہ ئی او خرنیل او قربانی ئی او کرہ . دوی ددی خانہی نہ روان شو او تیسہ لار کنہی سورة فتح نازل شو .^(۱)

د اروایت صحیح بخاری کنہی ہم دہی ، پہ ہغہی کنہی دی چہ ددوی مخکنہی یوزر صحابہ کرام (رضی اللہ عنہم) وو . ہر کلہ چہ ذوالحلیفہ تہ اورسیدو نو حضرت نبی کریم ﷺ د قربانی خناورو بانڈی نبہی و اچولہی او د عمری احرام ئی او ترلو . اود قبیلہ خزاعہ جاسوس ئی مخکنہی اولیبرلو د تجسس دپارہ . کلہ چہ ہغہ غدیر اشطاط تہ اورسیدو نو راغلو او حضرت نبی کریم ﷺ تہ ئی خبرو ورکرو چہ قریشو یو لوتی لبیکر جمع کری دہی او ہغوی خان سرہ د اطراف نہ نور خلق ہم ملگری کری دی . دہغوی ارادہ تاسو سرہ د جنگ کولو اود بیت اللہ شریف نہ منع کولو ۵۵ . نو حضرت نبی کریم ﷺ صحابہ کرام (رضی اللہ عنہم) تہ او فرمائیل چہ اوس تاسو او وائی چہ مونہ دہغوی پہ بچو حملہ او کرو ؟ کہ ہغوی مونہ طرفتہ رازی نو اللہ ﷻ بہ دہغوی ختہونہ پرہی کری . گنی مونہ بہ ہغوی پہ غم کنہی پریردو . او کہ ہغوی کینی نو پہ دہی غم کنہی بہ وی . او کہ ہغوی نجات بیا موندو نو دا ختہونہ بہ ترہی اللہ ﷻ پریرہی وی . گورنی کنہ مونہ خو چاسرہ د جنگ دپارہ نہ یو راغلی او نہ خہ بلی ارادی سرہ بلکہ مونہ خو صرف دبیت اللہ شریف د زیارت دپارہ راغلی یو . او ہغوی مونہ منع کوئی . تاسو او وائی چہ مونہ ہغوی سرہ ولہی جنگ اونہ کرو ؟ حضرت ابوبکر صدیق (رضی اللہ عنہ) او فرمائیل چہ یارسول اللہ ﷺ تاسو د بیت اللہ شریف زیارت دپارہ خنی او زمونہ ارادہ د جنگ کولو نہ دہ خو چہ خوک ہم مونہ دبیت اللہ شریف د زیارت کولو نہ

(۱) احمد : ۳۲۳/۴ . وسندہ حسن ابن اسحاق صرح السماع الیہقی فی الدلائل (۱۴۵/۴) ورواہ مختصراً والترمذی صرح بالسماع عند البخاری (۳۷۳۱) وانظر العقد النمام فی تخریج سیرة ابن ہشام لرافع الحروف : (ج/۱۶۵) .

منع کوی نو مونر بہ ہغوی سرہ جنگ کوؤ کہ ہغہ ہر شوک وی . نود اللہ ﷻ نوم واخلی اوروان شی .
 لہ مخکنہی چہ لارل نو حضرت نبی کریم ﷺ ورتہ او فرمائیل چہ دخالد بن ولید طلایہ لہیکر راروان
 دی . تاسو بنی طرفتہ شی . خالد تہ ددی خبر ہم اونشو او حضرت نبی کریم ﷺ دہغوی نزدی اور سیدو نو
 کلہ چہ خالد دا اوکتل نو ددی خبر نی قریشو تہ ورکرو . داوہی نوم پہ دی روایت کنہی قصواہ راغلی
 دی . پہ دی کنہی دا ہم دی چہ حضرت نبی کریم ﷺ دا ہم او فرمائیل چہ خما نہ ہغوی خہ طلب کوی خہ
 بہ ورکوم خو پہ دی شرط چہ پہ ہغی کنہی دحرمت اللہ سپکاوی نہ وی . بیبا حضرت نبی کریم ﷺ
 تہ آواز اوکرو او ہغہ زر پاسیدہ . بدیل بن ورقا خزاعی حضرت نبی کریم ﷺ تہ رازی او د حضرت نبی
 کریم ﷺ جواب قریشو تہ رسوی نو عروہ بن ثقفی پاسی او خپل تعارف کوی او چہ کوم مخکنہی بیان
 شوی دی ، دا ہم وائی چہ گورہ کنہ دی سری ڍیرہ معقولہ او مناسبہ خبرہ کرې دہ دا قبولہ کرنی او کلہ
 چہ دی پخپلہ د حضرت نبی کریم ﷺ خدمت اقدس کنہی حاضریری او د حضرت نبی کریم ﷺ ہم دا
 جواب د حضرت نبی کریم ﷺ د خولی مبارکې تہ آوری نو حضرت نبی کریم ﷺ تہ وائی چہ واورنی دوه
 خبری دی ، یا تاسو غالب ہغوی مغلوب یا ہغوی غالب تاسو مغلوب . کہ رومی خبرہ وی نو خہ او شو
 ہغہ ہم ستا قوم دی ، تاسو شوک داسی کتلی دی چہ ہغہ خپل قوم تباہ کرې وی ؟ او کہ دویمہ خبرہ وی
 نو دا خومرہ چہ تاسو سرہ دی ٲول پہ ٲولہ بہ ستاسو سرہ ملگرتیا پریردی او او بہ تبتی . نویہ دی
 حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ ہغہ تہ جواب ورکرو چہ کوم مخکنہی تیر شوې دی . د حضرت مغیرہ رضی اللہ عنہ
 بیان کنہی دا ہم دی چہ دہغہ لاس کنہی تور وہ . ہر کلہ چہ ہغوی عروہ او وھلو نو وی غدارہ ما تاسرہ
 غدارنی کنہی ہم مدد کرې وو . خبرہ دادہ چہ دی مخکنہی دجاہلیت پہ زمانہ کنہی یو ډلی سرہ وو
 موقع موندو سرہ ہغہ ٲول نی قتل کرل او دہغوی مال مال سرہ د حضرت نبی کریم ﷺ خدمت کنہی
 حاضر شو . عروہ چہ پہ خپلو سترگو دا منظر اولیدو چہ کلہ حضرت نبی کریم ﷺ او توکی نو یو نہ یو
 صحابی رضی اللہ عنہم توکانرې راپور تہ کرې او پہ خپل مخ او بدن نی مخی . د حضرت نبی کریم ﷺ شونیدو
 خوزولو سرہ دوی د حضرت نبی کریم ﷺ دھر حکم تعمیل کوی . ہر کلہ چہ حضرت نبی کریم ﷺ اودس
 کوی ددوی د اودس پہ اوبو قابو صحابہ رضی اللہ عنہم پہ جنگ کیڑی . کلہ چہ حضرت نبی کریم ﷺ خبرہ کوی
 نو بالکل خاموشی شی . او دیو طرفنہ لہ آواز ہم نہ رازی . او د تعظیم دومرہ حد دادی چہ صحابہ
 کرام رضی اللہ عنہم ددوی خہری مبارکې تہ گوری ہم سم نہ ، بلکہ نظرونہ نی لاندی او ہر وخت آدب کنہی وی .
 دی چہ کلہ واپس راغلو نو قریشو تہ نی دا ٲول حال او وئیلو او ورتہ نی او وئیل چہ حضرت نبی کریم ﷺ
 کومہ دعدل او انصاف خبرہ کوی نو ہغہ قبولہ کرنی .

دبنوکنانہ کوم سری چہ دی نہ پس قریشو اولیرلو دہغہ کتلو سرہ حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ دا
 خلق د قربانی د خناور ڍیر عزت کوی . نو تاسو د قربانی خناور اودرونی اودہ طرفتہ نی کرنی . ہغہ چہ
 کلہ دا منظر اوکتلو او بل طرفتہ نی د صحابہ کرام رضی اللہ عنہم خولو مبارک نہ دلبیک صداگانہی ہم
 واوریدلی نو وی وئیل چہ دا خلق دبیت اللہ شریف نہ ایسارول ڍیر زیات خراب حرکت دی . پہ ہغی
 کنہی دا ہم دی چہ دمکرز پہ کتلو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ دا یو تاجر سری دی ، پہ دی کنہی
 ناست وو خبری کولی چہ سہل راغلو او دہغہ کتلو سرہ حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ اوس کار
 آسان شو . ہغہ چہ کلہ د ﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ﴾ او د حضرت نبی کریم ﷺ نوم مبارک سرہ درسول لفظ
 پہ لیکلو اعتراض اوکرو نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ واللہ خہ خورسول خو تہ نی نہ منی . دا
 پہ دی وجہ چہ کلہ ددہ اوبنہ کیناستہ نو حضرت نبی کریم ﷺ فرمائیلی و چہ دی دمحرمت الہی عزت
 ساتی چہ دی خہ وائی نو خہ بہ منم . دصلح لیکلو پہ وخت کنہی حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ
 دی کال بہ دوی مونر تہ دبیت اللہ شریف د زیارت اجازت راکری نو سہیل اوئیل چہ نہ مونر تہ دا

منظور نہ دی . بیا بہ خلق وانی چہ دوی ویریدل او ہیخ نی اونگری شو . هر کله چہ د اشراط لیکلہ کیدو چہ کوم کافر مسلمان شی او مسلمانانوتہ لار شی نو هغه واپس کولہ شی . نو پہ دی ټولو مسلمانانو اوونیل چہ سبحان الله دا څنگه کیدی شی هغه یه مسلمان شی او مونږ به هغه بیا کافرونه سپارو . دا خبری لا کیدلہ چہ پہ دی کنبی ابو جندل رضی اللہ عنہ پہ زنجیرونو کنبی ترلہ شوی دی راوسنی شو . سهیل اوونیل چہ دی واپس کرنی . حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ اوس خو لا صلح نامه نہ ده مکمل شوی دی څنگه واپس کړم . نو هغه اوونیل چہ پہ الله تعالی قسم څه خو بیا هیخ شرط باندي راضی نه یم . حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ورته او فرمائیل چہ ته پخپله ماته ددی خبری اجازت راکړه . نو هغه اوونیل چہ زه به ددی اجازت هم تاسو ته درنکړم . حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ورته دوباره او فرمائیل خو هغه انکار او کړو . اگرچہ مکرز اوونیل چہ او مونږ تاته ددی اجازت درکوو . هغه وخت کنبی ابو جندل رضی اللہ عنہ مسلمانانو ته فریاد او کړو . دی غربانانوتہ مشرکانو ډیر سختی سزاگانې ورکولہ . پہ دی حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ حاضر شو او هغه نی اوونیل چہ کوم مخکنبی تیر شو . بیا نی حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه ټپوس او کړو چہ تاسو مونږ ته نه وو وئیلی چہ مونږ به بیت الله شریف ته څو او دهغی طواف به کوو . نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ او ما دا وئیلی وو خو دا مې نه وو وئیلی چہ دی کال به داشان وی . نو حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ او دا خو تاسونه وو فرمائیلی . نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ بس ته به هلته څی او دبیت الله شریف طواف به ضرور کوې . حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ فرمائی چہ څه بیا حضرت ابو بکر صدیق رضی اللہ عنہ ته راغلم او هغه مې ورته اوونیل چہ کوم مخکنبی بیان شو پہ هغی کنبی صرف دومره نور دی چہ آیا حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دالله تعالی رسول نه دی څه؟ نو ددی جواب کنبی حضرت ابو بکر صدیق رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ ولی نه دی . بیا ما د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د پیشن گوئی داشان ذکر او کړو او هغه جواب ملاؤ شو چہ کوم جواب پخپله حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم وکړی وو . پہ دی روایت کنبی داهم دی چہ کله حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په خپله اوښه ذبح او کړه او نانې راوغوښتلود سر مبارک د خرثیلو د پاره نو بیا خو صحابه کرام رضی اللہ عنہم په یو څانې او دریدل او قربانتی نه چہ فارغ شونو دیو بل سرونه نی او خرثیل . اود غم او د پریشانی په وجه نزدې وو چہ په جنگک شوی وی . دی نه ایمانداري ښځې حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته راغلی او ددوی باره کنبی دا آیت مبارک نازل شو چہ الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَهُمُ الْمُؤْمِنَاتُ الْخَبَرُ . او حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ ددی حکم په وجه خپلې دوه مشرکې بیبیانې طلاقې کړې او په هغوی کنبی یو معاویہ بن ابوسفیان رضی اللہ عنہ سره او بلې صفوان بن امیه سره نکاح او کړه . حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم هم ددی څانې نه واپس مدینې منورې ته راغلو .

د ابو بصیر رضی اللہ عنہ واقعه . ابو بصیر رضی اللہ عنہ نومې یو قریشی چہ مسلمان وو ، موقع موندو سره مکې نه او تبتیدو او د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم خدمت کنبی مدینه کنبی حاضر شو . اوده پسی دوه کافر حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته حاضر شو او عرض نی او کړو چہ د عهدنامې په بناء دی مونږ ته واپس کړه . مونږ د قریشو قاصدان او ابو بصیر پسی راغلی یو . حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ ښه خبره ده څه هغه واپس کوم . نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم حضرت ابو بصیر رضی اللہ عنہ واپس کړو . دوی چہ کله ذوالحلیفه ته اورسیدل او بی غمه نی کلهجورې خوړلې نو حضرت ابو بصیر رضی اللہ عنہ ددوی کنبی یو سړی ته اوونیل چہ والله څه وینم چہ ستا توره ډیره ښکلې ده . هغه اوونیل چہ آوه بیشکه ډیره ښکلې ده . ما ډیر خل ددی تجریه کړې ده ددی د پریکولو به لا څه وانې ؟ ددی کتلو سره هغه د میان نه توره راوویستله او ابو بصیر لاس وراورد کړو او وی وئیل چہ دا خو لږه ما ته اوښایه . لاس کنبی اخستلو سره هغه کافر او وهلو او مړ شو . بل چہ دا او کتل نو دوه نی خپلې او دوه نی پردنی کړې په منډه منډه مدینه کنبی د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم خدمت کنبی حاضر شو . حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ دی ډیر ویره کنبی دی . او ده څه خوفناک منظر

لیدلہی دے . حضرت نبی کریم ﷺ تہ نزدیکی شو او ورته نی او وئیل چہ یارسول اللہ ﷺ اٰخما ملگری او وئیلی شو او ما ہم وژنی . پہ دے کنبہ حضرت ابوبصیر رضی اللہ عنہ راورسیدو او وئیل چہ یارسول اللہ ﷺ اٰخما اللہ تعالی ستاسو ذمہ پورا کرہ . تاسو دخپلے وعدے مطابق خہ دوی تہ حوالہ کریم . اوس دا دالہ رضی اللہ عنہ احسان دے چہ ہغہ ذات خہ ددوی نہ بیج کریم . حضرت نبی کریم ﷺ او فرمانیل چہ افسوس دا خنگہ سرے دے ، دے خو اور کنبہ لرگی وہی او جنگ زیاتوی ، کاش دے خوک پوہہ کرے . نو ددی اوریدو سرہ حضرت ابوبصیر رضی اللہ عنہ پوہہ شو چہ دا خوبیا ما دے مشرکانو تہ حوالہ کوی . دے وینا سرہ حضرت نبی کریم ﷺ تہ ورغلو او مدینے والو تہ الوداع او وئیلہ اوسمندر طرفتہ روان شو . او ہم ہغہ خانی کنبہ نی استوگنہ ا اختیار کرہ . دا واقعہ مشہورہ شوہ . ہغہ طرفنہ ابوجندل بن سہل رضی اللہ عنہ ہم موقع موندو سرہ مکے تہ راوتبتیدو اودے حضرت نبی کریم ﷺ حدیبیہ کنبہ حضرت نبی کریم ﷺ واپس کرے وو او راغلو حضرت ابوبصیر رضی اللہ عنہ سرہ ڈیرہ شو . اوس داسے اوشو چہ مشرکین قریش کنبہ بہ چا ہم ایمان قبلولو نو نیغ بہ حضرت ابوبصیر رضی اللہ عنہ تہ راتلو او ہم دے خانی کنبہ بہ اوسیدو . او تردے چہ دے خانی یو بنہ جماعت جوڑ شو . او اوس خو دوی داسے او کرل چہ کلہ بہ د قریشو قافلہ شام طرفتہ تللہ نو دوی بہ ورسرہ جنگ کولو او پہ دے کنبہ قریشی کافران قتل شو . او د ہغوی مالونہ بہ ہم دوی قبضہ کرل . تردے چہ قریش تنگ شو اوبالاخر ہغوی دنی کریم ﷺ خدمت کنبہ یو قاصد اولیولو چہ دالہ دپارہ دا خلق د دغہ خانی نہ راوبلہ او مونر ددوی تپوس نہ کوؤ . پہ دوی کنبہ چہ خوک ہم تاسو تہ درشی نو ہغہ بہ امن کنبہ وی . مونر تاسو تہ خپلے رشتہ دارنی دریا دوؤ . او د دالہ واسطہ درکوؤ چہ دوی راوبلی . نو حضرت نبی کریم ﷺ دا درخواست منظور کرو او دے حضراتو پسے نی سرے اولیولو چہ دوی نی رابلل . او اللہ جہ آیت ﴿وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ﴾ نازل کرو . ددی کافرو حمیت د جاہلیت دا وو چہ ہغوی ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ اونہ لیکل . اود حضرت نبی کریم ﷺ نوم مبارک سرہ نی رسول او نہ لیکل . او حضرت نبی کریم ﷺ نی د بیت اللہ شریف زیارت نہ منع کرو (۱)

دصحیح بخاری کتاب التفسیر کنبہ دی چہ حبیب بن ابو ثابت رضی اللہ عنہ فرمائی چہ خہ ابووائل تہ ورغلم چہ دہغہ نہ مے تپوس او کرو . ہغوی او وئیل چہ مونر صفین کنبہ وو . یوسری او وئیل چہ آیا تا ہغوی اونہ کتل چہ ہغوی کتاب اللہ طرفتہ رابللے شی . حضرت علی رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ او ، نو سہیل بن حنیف رضی اللہ عنہ او وئیل چہ پہ خپل خانو نو تہمت کیردنی ، مونر پہ خپلہ دحدیبیہ پہ ورخ دا کتلی وو . یعنی د ہغہ صلح پہ موقع چہ خہ د حضرت نبی کریم ﷺ اود مشرکانو مینخ کنبہ شوی وو . کہ خمونر رائے د جنگ کولو وی نو مونر بہ جنگ کرے وی . نو حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ راغلو او وی فرمائی چہ مونر پہ حق او ہغوی پہ باطل نہ وو خہ ؟ نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ او . نو بیا ولی مونر خپل دین پاتے راولو او واپس شو . حالانکہ تر اوسہ پورے مونر کنبہ او ہغوی کنبہ ہیخ فیصلہ نہ دہ شوی . نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ ائی عمر بن خطاب رضی اللہ عنہ ا خہ دالہ رسول یم او ہغہ بہ ما ہیخکلہ پاتے نہ راولی . ددی جواب اوریدو سرہ حضرت فاروق رضی اللہ عنہ واپس شو او ڈیرہ غصہ کنبہ وو . اودہغہ خانی نہ نیغ حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ تہ راغلو او دا سوال جواب اوشو او دے کنبہ سورة فتح نازل شوہ (۲) بعضو روایتونو کنبہ د حضرت سہیل ابن حنیف رضی اللہ عنہ دا الفاظ ہم دی چہ ماخپلہ دا بوجندل پہ ورخ او کتل کہ ما تہ حضرت نبی کریم ﷺ حکم کرے وی د واپس کیدو نو ما بہ واپس کرے وی (۳) پہ

(۱) صحیح بخاری کتاب الشروط باب الشروط فی الجهاد والمصالحة مع اهل الحرب : ۲۷۳۱ ، ابوداؤد : ۲۷۶۵ ، احمد : ۲۲۳/۴ ، ابن حبان :

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الفتح باب (اذ یباعونک تحت الشجرة) : ۴۸۴۴ ، صحیح مسلم : ۱۷۸۵ .

(۳) صحیح بخاری کتاب الجزية باب : ۱۸ حدیث : ۳۱۸۱ .

هغی کنبی دا هم دی چه کله سورة فتح نازل شو نو حضرت نبی کریم ﷺ حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہما راوبللو او ورته ئی دا واورولو (۱) دمسنند احمد یو روایت کنبی دی چه کله دا شرط مقرر شو چه دهغوی سرې هغوی ته ورخی او خمونږ به نه واپس کیږی نو حضرت نبی کریم ﷺ ته اوونیلې شو چه مونږ دا هم اومنو او دادې هم اولیکو. نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه او، په دې وجه چه خوک خمونږ نه هغوی ته ورشی نو الله ﷻ دې هغه خمونږ نه لرې ساتی (۲) (مسلم) مسند احمد کنبی حضرت عبدالله بن عباس رضی اللہ عنہ نه مروی دی چه کله خارجیان راوتل او هغوی جدا والی اختیار کړو نو ما هغوی ته اوونیل چه د حدیبیه په ورځ کله چه مشرکانو سره صلح اوشوه نو حضرت علی رضی اللہ عنہ ته حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه اولیکه دا هغه شرائط دی چه په دې دالله رسول ﷺ صلح اوکړه. نو مشرکانو اوونیل که مونږ تاسو دالله ﷻ رسول گنرلی نو مونږ به بالکل تاسو سره جنگ نه کولو. نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه انې علی رضی اللہ عنہ ادا وړان کړه، الله تاته ښه معلوم دی چه څه ستا رسول یم، علی دا وړان کړه، اودا اولیکه چه په دې صلح اوکړه محمد بن عبدالله، په الله ﷻ قسم رسول الله ﷺ د حضرت علی رضی اللہ عنہ نه ډیر زیات بهتر وو خو بیا هم دوی هغه وړان کړل. نو په دې خو څه د حضرت نبی کریم ﷺ نه نبوت لاترو (۳) مسند احمد کنبی دی چه حضرت نبی کریم ﷺ د حدیبیه په ورځ اویا اوبنان ذبح کړی وو. او په دې کنبی یو اوبن د ابوجهل هم وو. هر کله چه دا اوبنان د بیت الله نه منع کړې شو نو دوی داسې چغی وهلی لکه چه ددوی نه ددوی پیئ رودونکی بچي جدا کیږی.

لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ	رَسُولَهُ	الرُّعْيَا	بِالْحَقِّ
بيشکه رښتيا ښودلې وؤ الله رسول خپل ته خوب دحق مطابق			
بيشکه الله خپل رسول ته رښتونې خوب خودلې دې که الله ﷻ ته منظوره وي			
لَتَدْخُلَنَّ	الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ	إِنْ شَاءَ اللَّهُ	أَمِينِينَ لَا
چي خامخا به داخليرئ تاسو مسجد حرام ته که اوغوښتله الله په امن سره خرونکی به يي			
نوضرور تاسو به مسجد حرام ته په اطمینان سره ورداخل شئ په داسې حال کنبی چي سرونه مو خرښلی وي			
رِعْوَسِكُمْ	وَمُقَصِّرِينَ لَا	لَا تَخَافُونَ	فَعَلِمَ
سرونو خپلو لره او لنه ونکی به يي دويختو نه په یريرئ تاسو پس معلومه ده الله ته			
اوويخته به موکت کړی وی او هيڅ ويره به درباندي نه وی نو الله ﷻ ته هغه هرڅه معلوم وو چي تاسو ترې خبر			
مَا	لَمْ تَعْلَمُوا	فَجَعَلَ	مِنْ دُونِ ذَلِكَ
هغه خبره چي ندوه معلومه تاسو ته نو در ئې کړه مخکښی ډپوره کيدو د خوب نه دا فتحه نژدې			
نه وي نو الله ﷻ دهغې نه وړاندي یونژدې گټه درکړه			
هُوَ الَّذِي	أَرْسَلَ	رَسُولَهُ	بِالْهُدَى
هغه هم دغه الله دي چي رايرلي ئې دي رسول خپل دهدايت سره او دحق دين سره			
(الله ﷻ) هغه ذات دي چي خپل رسول (محمد ﷺ) ئې د (کتاب د) هدايت او دحق دين سره رايرلي دي			

(۱) صحيح بخاری حواله سابق: ۳۱۸۲، صحيح مسلم: ۱۷۸۵، السنن الكبرى: ۱۱۵۰۴.
 (۲) احمد: ۲۶۸/۳. صحيح مسلم كتاب الجهاد باب صلح الحديبية: ۱۷۸۴.
 (۳) ابرار د كتاب اللباس . باب الغليظ : ۴۰۳۷ مختصرا وهو صحيح احمد: ۳۴۳/۵.

لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ ط وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا ۝

دپاره ددی چی غالب کری هغه | په دینونو ټولو باندي | او کافی دی الله | په حیثیت دگواه |
د دی دپاره چی دادین په نورو ټولو دینونو باندي غالب کری | اودحق دگواهی دپاره الله ۷ کافی دی

قوله تعالى: - لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّغْيَا بِالْحَقِّ ۝

د نبی خوب دوحی په شان وی: حضرت نبی کریم ﷺ خوب ا ولیدو چه دوی ﷺ مکې ته لارل او دبیت الله شریف طواف نی اوکړو. حضرت نبی کریم ﷺ ددی ذکر خپل صحابه کرام ﷺ ته مدینه کښې کړې وو. د حدیبیه په کال چه کله حضرت نبی کریم ﷺ د عمرې ادا کولو د پاره تشریف یوو نو ددی خوب په وجه صحابه کرام ﷺ ته یقین وو چه دی سفر کښې به مونږ کامیابی سره ددی خوب ظاهریدل ضرور گورو. هلته چه لارل او ددی خوب حالت بدل شو او تر دی چه صلح نامه لیکلو نه پس بغیر د زیارت دبیت الله شریف نه واپس شو نو دا په صحابه کرام ﷺ ډیر سخت وخت وو.نو حضرت عمر فاروق ﷺ خو حضرت نبی کریم ﷺ ته اوفرمائیل چه تاسو خو وئیلی وو چه مونږ به بیت الله شریف ته خو او هلته به طواف کوو. حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ما دا وئیلی وو دا صحیح خودا می نه وو وئیلی چه دی کال کښې به خو. حضرت عمر فاروق ﷺ اوفرمائیل چه او دا خو مو نه وو فرمائیلی. نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ستاسو تلوار د څه خبرې ده تاسو به ضرور بیت الله شریف ته ځئ او هلته به طواف هم ضرور کوئی. بیا ئی حضرت صدیق اکبر ﷺ ته اووئیل او هم دا جواب ئی واوریدو. دی آیت مبارک کښې ﴿ اِنْ شَاءَ اللَّهُ ﴾ دی، دا داستثناء دپاره نه بلکه د تحقیق او تاکید دپاره دی. ددی مبارک خوب تعبیر صحابه کرام ﷺ اوکتل او پورا امن سره مکه مکرمه کښې داخل شو. او هلته چه لارل نو بعضو خپل سرونه اوخرئیل او بعضو وینسته کم کړل. صحیح حدیث مبارک کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه الله ﷻ په سر گنجی کولو والو باندي رحم اوکړی. خلقو اوئیل چه حضرت په وینستو کمولو والو باندي هم. خو حضرت نبی کریم ﷺ دوباره هم دا اوفرمائیل چه. خلقو بیا دا اووئیل، آخر په دریم ځل یا څلورم ځل حضرت نبی کریم ﷺ د سر کمونکو دپاره دعا اوکړه.

بیا فرمائی چه بی ویرې یعنی مکې ته بنه په امن سره به داخلیرئ. او مکه کښې به قیام هم بی ویرې وی. نو عمرة القضاء کښې همدا اوشو. دا عمره په ذی قعدة اوومه هجرئ کښې شوې وه. د حدیبیه نه حضرت نبی کریم ﷺ د ذی القعدة میاشت کښې واپس شو او ذی الحجة او محرم ئی مدینه کښې قیام اوکړو د صلح حدیبیه نه پس د خیبر فتح: صفر کښې خیبر طرفته لارل. ددی څه حصه خو د جنگ په ذریعه فتح شوه او څه د صلح په ذریعه مسخر شوه. دا ډیره لویه علاقه وه، په دی کښې د کهجورو باغونه او پتی وو. هم ددی ځانې یهودیان حضرت نبی کریم ﷺ د خادمانو په طور اوساتل او دا معامله اوشوه چه هغوی دی دباغونو او پتیو حفاظت او خدمت کوی او د پیداوار نیمه حصه دی ورکوی. د خیبر تقسیم حضرت نبی کریم ﷺ صرف په هغه صحابه کرام ﷺ اوکړو چه کوم په حدیبیه کښې وو. دهغوی نه سوا ئی په دی جنگ کښې څوک حصه دار جوړ نه کړل. سوا دهغه خلقو نه چه کومو حبشې نه هجرت کړې واپس راغلی وو. حضرت جعفر بن ابوطالب ﷺ او دده ملگری او حضرت ابوموسی اشعری ﷺ او دده ملگری او چه کوم په حدیبیه کښې حضرت نبی کریم ﷺ سره موجود وو هغه ټولو په دی فتح خیبر کښې حضرت نبی کریم ﷺ سره وو. سوا د حضرت ابودجانه سماک بن خرشه ﷺ چه دهغه بیان په خپل ځانې دی. ددی ځانې نه حضرت نبی کریم ﷺ سالم او غانم تشریف راوړو او د ذی القعدة په میاشت کښې په اوومه (۷) هجرئ کښې مکې طرفته د عمرې په اراده روان شو او اهل حدیبیه ورسره وو، ذوالحلیفه نه ئی احرام او تر ټولو د قربانئ شپيته اوبنان هم ورسره وو او لبیک لبیک وئیلوسره ظهران ته اورسیدل او حضرت محمد بن سلمه ﷺ ئی څه آسونو سره مخکښې مخکښې روان کړل خو وسله ئی بنده کړې وه.

ددې کتلو سره د مشرکان وار خطاشو او د رعب په وجه ددوی زړونه پریوتل . ددوی خیال وو چه دوی خو پورا تیاری نئ سره او کامل سامان سره ضرور د جنگ په اراده راغلی دی . هغوی خو شرط مات کړو چه تر لسو کالو پورې به هیڅ جنگ نه وی . نودوی په منډه منډه لاپل اومکي والوته نې ددې اطلاع ورکړه . حضرت نبی کریم ﷺ چه کله مر ظهران ته اورسیدو چه دکوم ځانې نه کعبې بتان بنکاریدل نو حضرت نبی کریم ﷺ ټولې نیزې او کمانونه په بطن یاجج کنبې کیخودل او واپس نې اولیرل او دشرط مطابق صرف تورې نې ځان سره کړې او هغه هم میان کنبې وې . حضرت نبی کریم ﷺ لا په لار کنبې وو چه دې کنبې د قریشو لیرلې شوې سړی مکرز بن حفص راغلو او حضرت نبی کریم ﷺ ته اوئیل چه حضور ستاسو اراده خو د وعدې ماتولو نه ده ؟ نو حضرت نبی کریم ﷺ تپوس اوکړو چه څه خبره ده ؟ هغه اووئیل چه تاسو خو ځان سره تورې او نیزې راوړې دی . حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه نه هغه مونږ یاجج ته اولیرل . نو ده اووئیل چه زمونږ ستاسو ذات نه هم دا امید وو . تاسو خو همیشه دپاره نیکی او بښگرې او وفاداری کولو والا یی . د قریشو سرداران خو د بښار نه بهر وتلی دی هغوی تاسو او ستاسو ملگری کتل نه غواړی . او چه کوم په مکه کنبې پاتې شوی هغوی ټول ماشومان ، بښخې او سړی په لارو کنبې ، کوڅو کنبې او په چتونو اودریدل . او د تعجب په نظر نې دې مخلصې ډلې ته ، دې پاک لښکر ته اودې خدائی فوج ته کتل . حضرت نبی کریم ﷺ د قربانئی خناور ذی طوی ته استولی وو . پخپله حضرت نبی کریم ﷺ په خپله مشهوره او بڼه قصوی باندي سواره وو . او د حضرت نبی کریم ﷺ نه مخکښې مخکښې صحابه کرام رضی اللہ عنہم وو چه لیبک لیبک به نې وئیل . حضرت عبدالله ابن رواحه انصاری رضی اللہ عنہ د حضرت نبی کریم ﷺ د اوبسې واگې نیولې وې او دا اشعار نې وئیل چه :

بسم الذي لا دين الا دينه	بسم الذي محمد رسوله
خلو بنى الكفار عن سبيله	اليوم نصر يكرم على تاويله
كما ضربناكم على تنزيله	ربا يزيل الهام عن مقيله
ويذهل الخليل عن خليله	قد انزل الرحمان في تنزيله
في صحف تتلى على رسوله	بان خير القتل في سبيله

يا رب انى مومن بقيله

يعنى دهغه الله ﷻ په نوم چه دهغه دين نه سوا بل دين قابل قبول نشته دې . دهغه الله ﷻ په نوم چه د هغه رسول محمد ﷺ دې . انې دکافرانو بچوا د حضرت نبی کریم ﷺ د لارې نه لرې شئ نن خو به مونږ د حضرت نبی کریم ﷺ راتلو تاسو سره داشان اوکړو لکه څنگه چه ددوی په راتلو مو وهلې وى ، هغه وهل چه دهغې زور دماغ ته اورسى او دوست نه دوست هير کړى . الله ﷻ رحم کولو والا په خپله وحى کنبې نازل کړو چه په دې صحيفو کنبې محفوظ دې . او چه دده درسول مخکښې تلاوت کوى چه دټولو نه بهتر مرگ د شهادت مرگ دې چه هغه په لار کنبې وى . انې څما ربه ما په دې خبره ايمان راوړې دې . بعضې روايتوتونو الفاظو کنبې څه ردوبدل شته دې . مسند احمد کنبې دې چه ددې عمر سفر کنبې کله چه حضرت نبی کریم ﷺ مرالظهران ته اورسیدو نو صحابه کرام رضی اللہ عنہم واوریدل چه مکې والو وئیل چه دا خلق خو د کمزورنئ په وجه پاسیدی هم نه شى . دې اوریدو سره څه صحابه کرام رضی اللہ عنہم حضرت نبی کریم ﷺ ته راغلل او ورته نې او فرمائیل که ستاسو اجازت وى نو چه څه څاروى ذبح کړو او دهغې غوښه او خوره اوڅکو اوبڼه تازه مکې ته داخل شو . نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه نه داسې مه کونئ ، تاسو سره چه کوم خوراک دې هغه جمع کړئ . نو دسترخوان وپړ کړې شو او د حضرت نبی کریم ﷺ د دعا په برکت هغه خوراک دومره زيات شو چه ټولو بڼه په مړه خيته خوراک اوکړو او دې نه

پس نبی خپل خان سره هم واخستو. حضرت نبی کریم ﷺ مکې ته راتلو نه پس نبع بیت الله شریف ته ورغلل او د قریشی حطیم طرفته کیناستل ،

طواف کنبې رمل او ددې وجه: حضرت نبی کریم ﷺ د خادریو پیسکې (گوت) دخپل ترخ لاندې نه راوویستو او په گس ولی (اورب) باندې نې واچولو او صحابہ کرام رضی اللہ عنہم ته او فرمائیل چه دا خلق تاسو کنبې سستی او کمزورتیا محسوس نه کړی. نو حضرت نبی کریم ﷺ مشرکین نه بوسه اخستلو نه پس د منډې چال نې اختیار کړو. هرکله چه رکن یمانی ته اورسیدل نو دهغه خانې نه دوی قریشو نه لیدل نو په رور نې تگ شروع کړو او حجر اسود ته اور سیدو. قریشو او وئیل چه تاسو خو د اوسو په پشان تگ کوئی لکه تاسو سم تگ نه خوینوئی. درې ځل خو حضرت نبی کریم ﷺ په دې چال حجر اسود نه تر رکن یمانی پورې تلل، درې ځل داسې لارل او هم دا مسنون طریقہ ده. یو روایت کنبې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ حجة الوداع کنبې داشان د طواف دوران کنبې کړی وو یعنی دریو چکرو کنبې نې رمل کړې وو یعنی لږ په تیزه شوی وو (۱) بخاری او مسلم کنبې دی چه د صحابہ کرام رضی اللہ عنہم دپاره شروع کنبې د مدنی آب وهوا راسته نه وه او د تېو په وجه دوی کمزوری شوی وو. هرکله چه دا حضرت نبی کریم ﷺ او صحابہ کرام رضی اللہ عنہم مکې ته راورسید نو اهل عربو او وئیل چه دا خلق خو د مدینې تېو وهلی دی کمزوری او توان په کنبې نشته دی. الله ﷻ د مشرکانو ددې خبر نه خپل نبی ﷺ خبرو کړو. مشرکان حطیم سره ناست وو، حضرت نبی کریم ﷺ صحابہ کرام رضی اللہ عنہم ته حکم او کړو چه په رومبی دریو چکرو کنبې د حجر اسود نه تر رکن یمانی پورې رمل کوئی. او د رکن یمانی نه تر حجر اسود پورې بیا په خپل چال ځی. ځکه چه هغه خانې نه دوی مشرکانو نه لیدل. پورا په اوو چکرو نې ورته د رمل کولو نه وو وئیلی ، دا خو صرف د رحم په طور وو. هرکله چه مشرکانو او کتل چه ټول په ټوله بڼه په چابک دستی او چستی سره طواف کوی نو خپلو کنبې نې او وئیل چه ولې تاسو خو وئیل چه دوی د مدینې تېو کمزوری کړی دی ؟ دا خلق خود فلانی فلانی نه هم زیات چست او چالاک دی (۲) یو روایت کنبې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ ذوالقعد په څلورم تاریخ مکې ته رسیدلی وو (۳) او روایت کنبې دی چه مشرکان په هغه وخت کنبې قعیقان طرفته وو. د حضرت نبی کریم ﷺ صفا مروه نه سعی کول هم مشرکانو ته د خپل قوت خودلو دپاره وو. حضرت ابن ابی اوفی رضی اللہ عنہ فرمائی چه په هغه ورځ مونږ حضرت نبی کریم ﷺ سره وو چه هسې نه مشرکان یا ناپوهه حضرت نبی کریم ﷺ ته څه نقصان اونه رسوی (۴). بخاری شریف کنبې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ عمرې د پاره او وتل خو مشرکانو د حضرت نبی کریم ﷺ لار او نیوله او بیت الله شریف ته نې پرې نخودل. نو حضرت نبی کریم ﷺ هم هغه خانې قربانی او کړه او سر نې او خرنیلو یعنی حدیبیه اودا صلح نې او کړه چه تاسو به راتلونکی کال عمره کوئی. اود تورو نه سوا به نور څه خان سره نه راوړئی مکې مکرمې ته. او هلته به دومره نه ایسار پرئی بلکه چه څومره اهل مکه غواړی. نو راتلونکی کال دوی عمرې دپاره راغلل او درې ورځو پورې ایسار وو او بیا ورته مشرکانو او وئیل چه اوس تاسو واپس شی نو دوی واپس شو (۵). صحیح بخاری کنبې دی چه ذی قعدہ کنبې حضرت نبی کریم ﷺ د عمرې ادا کولو اراده او کړه خو مکې والو اړی واچوله نو حضرت نبی کریم ﷺ فیصله او کړه چه دوی به صرف درې ورځې مکه کنبې تیروی. هرکله چه صلح نامه لیکلو دپاره لارل نو وې لیکل چه

(۱) احمد: ۳۰۵/۱، وسند حسن وصحیح ابن حبان: ۳۸۰۱،
 (۲) صحیح بخاری کتاب الحج باب کیف کان بدء الرمل: ۱۶۰۲، مختصراً صحیح مسلم: ۱۲۶۶، ابوداؤد: ۱۸۸۶، احمد: ۲۹۴/۲،
 (۳) صحیح مسلم کتاب المغازی باب عمرة القضا: ۴۲۵۶،
 (۴) صحیح مسلم کتاب المغازی باب عمرة القضا: ۴۲۵۶،
 (۵) صحیح مسلم کتاب المغازی باب عمرة القضا: ۴۲۵۲.

دا هغه څه دی چه په کوم باندي محمد رسول الله ﷺ صلح او کړه . نواهل مکه او وئیل که مونږ تاسو رسول منلې نو تاسو به مو بالکل نه منع کولې . نو تاسو محمد بن عبدالله اولیکنی ، نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه څه رسول ﷺ یم او څه محمد بن عبدالله یم . بیا حضرت نبی کریم ﷺ حضرت علی ﷺ ته او فرمائیل چه د رسول لفظ ترې کتې کړه . خو حضرت علی ﷺ او فرمائیل چه نه څه دا نشم وړانولې . نو حضرت نبی کریم ﷺ صلح نامه خپل لاس کښې واخسته او دښه نه لیکلو باوجود حضرت نبی کریم ﷺ اولیکل چه دا هغه دی چه په دې محمد بن عبدالله صلح او کړه . دوی به وسلې سره مکه مکرمې ته نه داخلېږي . دوی سره به صرف توره وی او هغه به هم میان کښې بنده وی . اودا چه اهل مکه کښې تاسو سره څوک تلل غواړي نو هغوی به ځان سره نه بوځي . اودا چه ستاسو ملگرو کښې څوک مکه کښې پاتې کیدل غواړي نو هغوی به نه منع کونی . نو کله چه حضرت نبی کریم ﷺ راغلو او وخت مقرر شو نو مشرکان حضرت علی ﷺ ته راغلل او ورته ئې او وئیل چه تاسو حضرت نبی اکرم ﷺ ته او وائي وخت پورا شوې دې تاسو تشریف یوسی . نو حضرت نبی کریم ﷺ کوچ او کړو . د حضرت حمزه رضی الله عنه لور تره وئیل او حضرت علی رضی الله عنه پسې شوه ، حضرت علی رضی الله عنه هغه د گوتې نه اونیوله او حضرت فاطمه رضی الله عنها ته بوتله او ورته او وئیل چه د خپل تره لور ښه ساته . حضرت فاطمه رضی الله عنها دا جینې ډیره په خوشحالی ځان سره کینوله . او حضرت زید رضی الله عنه او حضرت جعفر رضی الله عنه خپلو کښې په جنگ شو . حضرت علی رضی الله عنه او فرمائیل چه دا ما راوستې ده او دا ځما د تره لور ده . حضرت جعفر رضی الله عنه وئیل چه دا ځما د تره لور ده او ددې ترور ځما کور کښې ده . حضرت زید رضی الله عنه او فرمائیل چه دا ځما د رور لور ده . نو حضرت نبی کریم ﷺ ددوی فیصله او کړه او جینې ئې ترور ته حواله کړه او وې فرمائی چه ترور په منزله د مور وی . حضرت نبی کریم ﷺ حضرت علی رضی الله عنه ته او فرمائیل چه ته څما نه ئې او څه ستا نه یم . د حضرت جعفر رضی الله عنه ته ئې او فرمائیل چه ته په اخلاقو کښې او شکل و صورت کښې ماسره مشابهت لری . حضرت زید رضی الله عنه ئې او فرمائیل چه ته څمونږ وروړ او زموږ مولی ئې (حضرت علی رضی الله عنه او فرمائیل چه یار رسول الله ﷺ تاسو د حضرت حمزه رضی الله عنه لور سره ولې نکاح اونکړه ؟ نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه هغه ځما درضاعی رور لور ده .

قوله تعالى: - فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا

د صلح حدیبیه اصل حکمت: بیا فرمائی چه الله ﷻ ته کوم خیر او برکت معلوم نو هغه تاسو ته نه وو معلوم نو په دې وجه ئې تاسو دې کال کښې مکه داخل نه کړئ او راتلونکی کال ئې پریخودئ . اوددې تک نه مخکښې چه کومه وعده رسول الله ﷺ سره خوب کښې شوې وه نو تاسو ته ئې فتح درکړه ، دا فتح هغه صلح ده چه ستاسو او ستاسو دښمنانو مینځ کښې اوشوه . دې نه پس الله ﷻ مو منانو ته زیرې ورکوی چه هغه ذات به رسول ﷺ ته پدې دښمنانو او اویه ټولو دښمنانو فتح ورکړی . هغه ذات دې علم نافع او عمل صالح سره لیرلی دی . شریعت کښې صرف دوه څیزونه وی . علم او عمل صالح . نو علم شرعی صحیح علم دې او عمل شرعی مقبولیت والا عمل دې . دده خبرونه ریښتیا او دده احکام سراسر عدل والا او حق دی . دا غواړي چه په مخ د زمکې څومره اديان دی ، عربو کښې ، عجمو کښې ، مسلمین کښې ، مشرکین کښې په هغه ټولو باندي خپل دین غالب او ظاهر کړی . الله ﷻ کافی گواه دې په دې خبره چه دوی علیه السلام د الله ﷻ رسول ﷺ دي . او هم الله ﷻ مددگار دي (والله سبحانه وتعالى اعلم)

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ ط	وَالَّذِينَ	مَعَهُ	أَشِدَّاءُ	عَلَى الْكُفَّارِ
محمد ﷺ رسول دالله دی او هغه خلق چی دهغه سره ملگری دی سخت دی په کافرانو باندی				
محمد ﷺ دالله رسول دی او کوم خلق چی ورسره ملگری دی دهغوی د کافرانو دپاره سخت				
رُحَمَاءُ	بَيْنَهُمْ	تَرَاهُمْ	رُكْعًا	سُجَّدًا
رحم کونکی دی په منځ خپل کنبی ته به وینې دهغوی لره رکوع کونکی سجده کونکی				
او پخپل مینځ کنبی مهربان دی ته ئې وینې گورې چی کله په رکوع ټیټه وی او کله په سجده کنبی وی				
يَتَّبِعُونَ	فَضْلًا	مِّنَ اللَّهِ	وَرِضْوَانًا	فِي وُجُوهِهِمْ
چی غواړی به فضل دالله نه او رضا (دهغه) نښې دهغوی په مخونو دهغوی کنبی				
دالله ﷺ فضل اورضامندی لتوی دهغوی په مخونو کنبی دسجدود اثر نښی				
مِّنْ أَثْرِ السُّجُودِ ط	ذَلِكَ مَثَلُهُمْ	فِي التَّوْرَةِ ط	وَمَثَلُهُمْ	
د اثر دسجدونه دی دا مثال (صفت) دهغوی په تورات کنبی دی او مثال دهغوی				
بنکاری دپه تورات کنبی دهغوی صفتونه راغلی وو او دهغوی هم دا صفتونه				
فِي الْأَنْجِيلِ ط	كَزَّرِعٍ	أَخْرَجَ	شَطْئَهُ	فَأَزْرَهُ
په انجیل کنبی پشان دفصل دی چی اول ئې رااویاسی تیغ خپل بیانی مضبوط کرو هغه				
په انجیل کنبی دی لکه پتې چی تیغ رازرغون کری بیانی مضبوط کری				
فَاسْتَغْلَظَ	فَاسْتَوَى	عَلَى سَوْقِهِ	يُعِجِبُ الزَّرَّاعَ	لِيَغِيْظَ
بیا کلک شو بیا ودریدو په پنډی خپله باندی چی خوشحالوی کروندگرا دپاره ددی چی غصه وزولی				
بیا هغه غټ شی نو په خپله تنه باندی نیغ او دریری چی زمیندار ته ښکلی ښکاری داترقی ئې مسلمانانوته				
لَهُمْ	الْكُفَّارِ ط	وَعَدَا لِلَّهِ	الَّذِينَ	أَمَنُوا
په ترقی دهغوی سره کافرانو لره وعده کری ده الله دهغه کسانو سره چی ایمان ئې راوړی دی				
خکه ورکړه چی کافران پرې غصه کری الله ﷻ هغه خلقو سره چی ایمان ئې راوړی دی او نیک				
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ	مِنْهُمْ	مَغْفِرَةً	وَأَجْرًا عَظِيمًا ط	
او عملونه ئې کری دی نیک دهغوی سره دښانې او د اجر لوی				
کارونه ئې او کړل دښانې او دلوثی اجر وعده کری ده				

قوله تعالى: - مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ ط
 د نبی کریم ﷺ او صحابه کرامو صفات :- دې آیتونو کنبی د نبی ﷺ صفت او ثناء بیان شوه چه حضرت نبی کریم ﷺ د الله ﷻ حق نبی دی، بیاد حضرت نبی کریم ﷺ د صحابه کرامو ﷺ صفت او ثناء بیانېږی چه دوی په مخالفو باندې سختی کوونکی او مسلمانانو باندې نرمی کونکی دی. لکه چه بل آیت مبارک کنبی دی چه ﴿ اذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكُفْرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ﴾ دمومنانو مخکښی نرم او د کفارو دپاره گرم دی. دهر مومن دا شان پکار دی چه دوی به مومن باره کنبی خوش خلق او متواضع او کفارو

باندی بہ سختی کونکی او پہ کفر بہ ناخوش وی۔ قرآن پاک کبھی فرمائی چہ ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً﴾^(۱) انہی ایمان والو تاسوسرہ چہ کوم کافر دی ہغوی سرہ جہاد کونی چہ ہغوی تاسو کبھی سختی محسوس کری۔ حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ دھومنانو خپلو مثال د محبت اونرم دلی د یو جسم پشان دی۔ کہہ دجسم یو اندام تہ درد وی نو ہول جسم ہی قرار وی۔ کلہ پہ دہ تہ او ی او کلہ نہ وی (۱) ہغوی او فرمائیل چہ یومومن دبل مومن دپارہ ددیوال پہ شان وی (۲) چہ دہغی یو حصہ بلہ حصہ مضبوی بیبا حضرت نبی کریم ﷺ د خپل یو لاس گوتی مبارک د بل لاس گوتو مبارک کو کبھی ورکری۔ بیبا نہ ددوی یو بل صفت بیان کرو چہ نیکی زیاتی کوی او خاص کر مونخ چہ ہولو نیکی کبھی افضل او بہتر دی۔ بیبا دی نیکی لہرہ د بنکلی کولو خیزونو بیان کوی۔ یعنی ددوی دخلوص او داللہ ﷻ درضا چہ دوی داللہ ﷻ د رضا او فضل تلاش کوونکی دی۔ دوی دخلو عملونو بدلہ داللہ ﷻ نہ غواری چہ جنت دی۔ او دا بہ دوی تہ داللہ ﷻ فضل سرہ ملاویری۔ او اللہ ﷻ بہ دوی تہ خپلہ رضا ہم نصیب کوی او ہغہ ہیر لوئی خیز دی۔

قوله تعالى: - سَيَأْتُهُمْ فِي وَجُوهِهِمْ

پہ مخونو دعلاماتو او تندو کبھی دنور مطلب: حضرت عبداللہ ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چہ پہ شہرو باندی د علامت نہ مراد نہ اخلاق دی (۳) حضرت مجاہد رضی اللہ عنہ وغیرہ فرمائی چہ دا خشوع او تواضع دہ (۴) او حضرت مجاہد رضی اللہ عنہما فرمائی چہ خما خیال داوو چہ ددی نہ مراد دمونخ ہغہ نشان چہ کوم پہ تندی جو ریوی۔ دوی او فرمائیل چہ دا خود ہغو پہ تندو ہم ووجہ دکومو زرونہ د فرعون نہ ہم زیات سخت وو۔ حضرت سدی رضی اللہ عنہما فرمائی چہ مونخ ددوی مخونہ بنائستہ کوی۔ دبعضو سلفو نہ منقول دی چہ خوک د شپی زیات مونخ کوی نودہغہ خہر بہ بنکلی وی۔ د حضرت جابر رضی اللہ عنہما یو روایت نہ حضرت ابن ماجہ یو مرفوع حدیث مبارک کبھی ہم دا مفہوم نقل کری دی (۵) خو صحیح دادی چہ دا موقوف دی۔ د بعضو بزرگانو قول دی چہ د نیکی پہ وجہ زہہ کبھی نور پیدا کیری او مخ کبھی رنرا راخی رزق فراخہ کیری۔ د خلقو زرونو کبھی ددہ محبت پیدا کیری۔ دامیر المومنین حضرت عثمان رضی اللہ عنہما قول دی چہ کوم سرپی دخل باطن اصلاح او کری او نیکی پہ پتہ کوی نو اللہ ﷻ بہ ددہ پہ مخ پہ کاسونو باندی او ددہ د ژبہ پہ کنارو بہ ددہ نیکی ظاہری کری۔ غرض دا چہ د زہہ آئینہ مخ دی۔ چہ پہ دی کبھی خہ کیری نود ہغی اثر پہ مخ باندی وی۔ نو کلہ چہ مومن خپل زہہ درست کری او خپل باطن بنکلی کری نو اللہ ﷻ ددہ ظاہر ہم دخلقو نظرونو کبھی بنکلی کوی۔ امیر المومنین حضرت عمر بن خطاب رضی اللہ عنہما فرمائی چہ خوک د خپل باطن اصلاح کوی نو اللہ ﷻ ددہ ظاہر ہم بنائستہ کوی۔ طبرانی کبھی دی چہ حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چہ کوم سرپی خنگہ خبرہ پتہ کوی نو اللہ ﷻ ہغہ تہ ہغہ شان خادر وریسر کوی۔ کہ ہغہ پتہ نیکی دہ نو پتہ نیکی او کہ ہغہ بدی دہ نو دبدئی (۶) خو ددی یو راوی العزرمی متروک دی (۷) مسند احمد کبھی ددوی فرمان دی کہ تاسو کبھی یو کس یو غار تہ ننوخی چہ ہغی کبھی دروازہ نہ وی او نہ پہ کبھی خہ سوری وی او دی خہ عمل کوی نو اللہ ﷻ بہ ہغہ دخلقو مخکبھی

(۱) صحیح بخاری کتاب الادب باب رحمة الناس والبهائم: ۶۰۱۱، صحیح مسلم: ۲۵۸۶، احمد: ۲۷۰/۴ ابن حبان: ۲۳۳.

(۲) صحیح بخاری کتاب الادب باب تعارف المومنین بعضهم بعضا: صحیح مسلم: ۲۵۸۵، ترمذی: ۱۹۲۸، احمد: ۴۰۵/۴،

(۳) الطبری: ۲۶۳/۲۲.

(۴) الطبری: ۲۶۳/۲۲.

(۵) ابن ماجہ کتاب اقامة الصلوات باب ماجاء لی قیام اللیل: ۱۳۳۳.

(۶) الطبرانی.

(۷) احمد: ۲۸/۳.

ظاہر کری۔ نیکی وی نو بنہ ده او کہ بدی نو۔ مسند احمد کبھی دی چه نیکه طریقه ، بنہ اخلاق او میانہ روی د نبوت پنخویشتمہ حصہ کبھی یو حصہ ده (۱)۔

د صحابہ کرامو شان۔ غرض دا چه د صحابہ کرامو ﷺ نیتونہ صفا وو، عملونہ نی بنہ وو، نو چه د چا نظر به په دوی پریوتو نو دهغی به دهغوی پاکبازی بنکاریده، او هغه دده په چال چلن او طریقه کار او اخلاق خوشحالیدو، د حضرت امام مالک رضی اللہ عنہ فرمان دی چه کومو صحابہ کرام رضی اللہ عنہم د شام ملک فتح کرو او هغه خانی نصرانیانوبه ددوی خهری کتلی نو په چغو چغو به ونیل چه په الله ﷻ قسم دا د حضرت عیسیٰ صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم حواریانو نه ډیر افضل او بهتر دی، فی الواقع دهغوی دا قول ریبتونې دی، مخکبھی کتابونو کبھی ددی امت فضیلت او عظمت موجود دی، او ددی امت دصف اول او ددوی بهتر بزرگان صحابہ رسول دی، او پخپله ددوی ذکر هم په مخکبھی آسمانی کتابونو کبھی او مخکبھی واقعاتو کبھی موجود دی، نو فرمائی چه داهم مثال ددوی په توراة کبھی دی، او بیا فرمائی چه ددوی مثال انجیل کبھی د پتی پشان بیان شوې دی، چه دا خپل شینکې رازرغون کری، او بیا دا مضبوط او قوی کوی، او بیا دا طاقتور او غت شې، او په پخپله تنه نیغ او دریرې، نو اوس دا پتی د مالک د خوشحالی څه وانی؟ نو همداشان اصحاب رسول هم دی، چه هغوی د حضرت نبی کریم ﷺ سره مدد او تائید او کړو او بیا دوی حضرت نبی کریم ﷺ سره هغه تعلق ساتی چه کوم د پتی او شینکې تعلق دی، دا په دې وجه چه کفار او سوزی، حضرت امام مالک رضی اللہ عنہ ددی آیت نه د رافضیانو باره کبھی استدلال کری دی، ځکه چه هغوی صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم سره بغض کوی او دوی سره بغضو کولو والا کافر دی، د علماء کرام یو جماعت هم په دې مسئله کبھی امام صاحب سره دی، صحابہ کرام رضی اللہ عنہم د فضائلو او د دوی په غلطو باندې سترگو پتولو باره کبھی ډیر احادیث راغلی دی، پخپله الله ﷻ ددوی تعریفونه بیان کړل او دوی سره دخپلې رضا اظهار او کړو، آیا ددوی بزرگی دپاره دا کافی نه دی؟ بیا فرمائی چه دې ایمان والو او نیک عمل کونکی سره دالله ﷻ وعده ده چه هغه به ددوی گناهونه معاف کری او دوی ته به اجر عظیم ورکری، او دوی ته به رزق کریم ثواب جزیل او بدله کبیر ورکری، یاد ساتی چه (منهم) کبھی چه کوم (من) ددی هغه دلته د جنس بیان دپاره دی، دالله ﷻ دا ریبتونې او ائله وعده ده چه نه به بدلیږی اونه به دې خلاف کیږی، ددوی په نقش قدم تلونکی او ددوی په طریقه کار بند او سیدونکو دپاره هم دا وعده ثابتہ ده، خو کوم فضیلت او سبقت او کمال چه کوم دې امت ته دې هغه بل چا ته نشته دی، الله ﷻ دوی نه خوشحاله او دوی الله ﷻ نه راضی او دوی جنتیان شو او دوی ته بدلی ورکړې شوې صحیح مسلم کبھی دی چه ځما صحابہ کرام رضی اللہ عنہم ته بد مه وانی او ددوی بی ادبی او گستاخی مه کونی، په هغه الله ﷻ مې دې قسم وی چه دچا په قبضه کبھی ځما روح دې که تاسو کبھی څوک د احد دغیر برابر سونا هم خرچ کری نو ددې درې پاوه غله لکه دوه نیم پاوه غلې برابر هم اجر نشی موندی (۱)۔

الحمد لله دسورة فتح تفسیر ختم شو.

(۱) احمد: ۲۹۶/۱، ابوداود کتاب الادب باب فی الرقار: ۴۷۷۶ وهو حسن وسنده ضعيف وللحديث شاهد عند الترمذی: ۲۰۱۰.

(۱) صحیح مسلم: کتاب الفضائل الصحابة: باب تحريم سب الصحابة رضی اللہ عنہم: ۲۵۴۰.

ایاتونہ	سورة الحجرات مدنیة وهی ثمانی عشرة آیه وفيها ركوعان	ركوع گمانی
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
۱۸	شروع کوم پہ نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	۲
یا ایها الذین آمنوا	لا تقدموا	بین یدی الله
له هغه کسانو چی ایمان مو راوړې دې مه وړاند کوی خان مخکښی دالله نه		
اټی مومنانو تاسو دالله ﷺ اود رسول ﷺ نه (په هیڅ کار کښې) مه وړاندې کیرئ		
ورسوله	واتقوا الله	یا ایها الذین
او درسول دهغه نه او اویریرئ دالله نه بیشکه الله ښه او ریدونکې ښه پوهه دې اټی هغه کسانو		
..... او دالله ﷺ نه ویریرئ الله ﷻ ډیر او ریدونکې ښه پوهه دې اټی مومنانو		
امنوا	لا ترفعوا	اصواتکم
چی ایمان مو راوړې دې مه پورته کوی آوازونه خپل دپاسه د آواز دښی		
..... خپل آوازونه د نبی ﷺ په آواز باندې مه اوچتوی		
ولا تجهروا	له بالقول	کجهر
او مه کوی په اوچت آواز ده ته خبره پشان داوچت آواز کولو دبعضو ستاسو بغضوته		
او مه هغه سره په زوره خبره کوی لکه څنگه چې تاسو دیوبل سره په زوره خبرې کوی		
ان تحبط	اعمالکم	وانتم لا تشعرون
هسی نه چی عبث شی عملونه ستاسو او تاسو به خبر نه یئ بیشکه هغه کسان		
هسی نه چې ستاسو عملونه ضائع شی او تاسو پرې خبر هم نه یئ بیشکه		
یغضون	اصواتهم	عند رسول الله
چی ښکته ساتی آوازونه خپل په نزد رسول ﷺ دالله دا هغه کسان دی چی آزمائیلی دی الله		
کوم خلق چې دالله ﷺ د رسول په حضور کښې خپل آوازونه ښکته ساتی هم دا هغه خلق دی		
قلوبهم	للتقوی	لهم
زړونه دهغوی دپاره دتقوی دپاره دهغوی بښنه ده او اجر لوی دې		
چې دگومو زړونه الله ﷻ د پرهیزگاری دپاره آزمائیلی دی هغوی دپاره بښنه او لوئی اجر دې		

قوله تعالى: - لا تقدموا بين يدي الله ورسوله
د آداب رسالت بیان: دې آیتونو کښې الله ﷻ امتیانو ته د خپل نبی ﷺ آداب ښائی چه تاسو د خپل نبی ﷺ
عزت او احترام او توقیر کول پکار دی. تاسوته پکار دی چه په ټولو کارونو کښې دالله ﷻ رسول پسي
روان شی. تاسوله پکار دی چه خپل خان کښې د اتباع او تابعدارنی عادت واچونی. حضرت معاذ رضی
چه کله حضرت نبی کریم ﷺ یمن ته لیږلو نو تپوس ئې ترې اوکړو چه څه خیز سره به حکم کوي؟ نو

وہی فرمائیل چہ کتاب اللہ سرہ . حضرت نبی کریم ﷺ تپوس اوکرو کہ پہ ہغہی کنبی دہی اونہ مونده نو بیا؟ نو وہی فرمائیل چہ سنت رسول ﷺ سرہ . حضرت نبی کریم ﷺ تپوس اوکرو چہ پہ ہغہی کنبی دہی ہم اونہ موندر نو بیا؟ نو وہی فرمائیل چہ اجتہاد بہ کوم . نو حضرت نبی کریم ﷺ دہغہ پہ سینہ لاس کیخودو او وہی فرمائیل چہ داللہ ﷻ شکر دہی چہ ہغہ د حضرت نبی کریم ﷺ قاصد تہ د ہغہ خیز توفیق ورکرو د چہ ہغہ سرہ د اللہ رسول خوشحالہ کیبری (۱) (ابوداؤد، ترمذی، ابن ماجہ) دلته ددہی حدیث مبارک ذکر کولو نہ مقصد دادہی چہ حضرت معاذ رضی اللہ عنہ خیلہ رائی او اجتہاد نہی د کتاب و سنت نہ موخر کرو . نو کتاب و سنت باندہی رائی مقدم کول داللہ اودہغہ رسول ﷺ نہ مخکبسی تلل . حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د کتاب اللہ و سنت خلاف مہ وانہی (۲) حضرت عوفی رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د حضرت نبی کریم ﷺ د کلام مخکبسی وینا نہ منع کرہی شوہی دہ . حضرت مجاہد رضی اللہ عنہ فرمائی چہ تر کومی پہ یو امر کنبی اللہ تعالیٰ اودہغہ رسول ﷺ خہ اونہ فرمائی نو تاسو خاموش اوسی (۳) حضرت ضحاک رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د دین امر د شریعت احکام دی ، تاسو داللہ ﷻ د کلام او د دہغہ در رسول ﷺ د حدیث نہ سوا بل خہ باندہی فیصلہ مہ کوئی .

حضرت سفیان ثوری رضی اللہ عنہ فرمائی چہ پہ یو قول کنبی داللہ ﷻ اودہغہ در رسول ﷺ د حدیث نہ سوا بل خیز سرہ فیصلہ مہ کوئی . حضرت سفیان ثوری رضی اللہ عنہ ارشاد دہی چہ پہ ہیخ یو قول کنبی داللہ ﷻ او دہغہ در رسول ﷺ باندہی سبقت مہ کوئی . امام حسن بصری رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د امام نہ مخکبسی دعا مہ کوئی . حضرت قتادہ رضی اللہ عنہ فرمائی چہ خلقو بہ وئیل کہ فلانی کنبی حکم راشی نو داسی داسی کول پکار دی . دا اللہ ﷻ خو بن نہ کرل (۴) بیا ارشاد دہی چہ داللہ ﷻ حکم منلو کنبی داللہ ﷻ لحاظ ساتی . اللہ ﷻ ستاسو خبری آوری او ستاسو ارادہی ورته معلوم دی .

قوله تعالیٰ: لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ

بیا ورته بل آدب بنائی چہ دوی دہی د نبی ﷺ پہ آواز خیل آوازونہ پورته کوی . دا آیت مبارک د حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ او حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ بارہ کنبی نازل شوہی دہی . صحیح بخاری کنبی حضرت ابن ابی ملیکہ رضی اللہ عنہ نہ مروی دی چہ نزدی وہ چہ دوه لوئی بزرگان ہلاک شوہی وہی یعنی حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ او حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ ، ددہی دوارو بزرگانو آوازونہ د حضرت نبی کریم ﷺ پہ آواز مبارک اوچتو شو او پہ ہغہ وخت کنبی د بنو تمیم وفد حاضر وو . یو خو اقرع بن حابس رضی اللہ عنہ تہ وئیل چہ د بنی مجاشع نہ وو او بل بل سری تہ وئیل . پہ دہی حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ تہ ہم خما خلاف کوی . حضرت فاروق اعظم رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ نہ تاسو دا خیال ہم مہ کوئی . نو پہ دہی دا آیت مبارک نازل شو . حضرت ابن زبیر رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دہی نہ پس بہ حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ بہ حضرت نبی کریم ﷺ سرہ داسی کلام کولو چہ حضرت نبی کریم ﷺ بہ ترہی دوبارہ تپوس کولو (۵) او یو روایت کنبی دی چہ حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ دہی وفد امیر قعقاع بن معبد رضی اللہ عنہ جوہی کرہی . او حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ نہ حضرت اقرع بن حابس رضی اللہ عنہ لہ . نو پہ دہی کنبی

(۱) ابوداؤد کتاب القضاء باب اجتہاد الراي لى اللقضاء : ۳۵۹۲ ، ترمذی : ۱۳۲۷ ، احمد : ۲۳۰/۵ عند الطيالسي : ۲۸۶/۱ بیہقی :

(۲) الطبقات : ۳۴۷/۲ ، جامع بیان العلم : ۵۵/۲ .

(۳) البظری : ۲۷۵/۲۲ .

(۴) صحیح بخاری کتاب التفسیر : سورة الحجرات قبل حدیث : ۴۸۴۵ .

(۵) البظری : ۲۷۶/۲۲ .

(۶) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الحجرات : (لا ترفعوا اصواتکم فوق صوت النبی) : ۴۸۴۵ .

آوازونہ تیز شو او دا آیت مبارک نازل شو چہ ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْدِمُوا﴾ او ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا﴾ الخ (۱) مسند
بزار کنبی دی چہ د آیت ﴿لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ﴾ نازلیدو نہ پس حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ
یا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خہ بہ اوس تاسو سرہ داسی خبری کوم لکہ خنگہ چہ خوک پس پس کوی (۲) .
دثابت بن قیس قصہ صحیح بخاری کنبی دی چہ حضرت ثابت بن قیس رضی اللہ عنہ تر خو ورخو پوری پہ نظر
رانغلو نو پہ دی یو کس او وئیل چہ یا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ا خہ بہ تاسوتہ دہغہ متعلق او وایم . نو ہغہ د
حضرت ثابت کور تہ راغلو او وی کتل ہغہ دیر خفہ ناست دی . تپوس نی ترے او کپو چہ ولی خہ خبرہ
دہ؟ نو ہغوی او وئیل چہ خما حال دیر خراب دی . ما خوبہ د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پہ آواز خیل آواز
پور تہ کولو، خما اعمال بریادشو او خہ جہنمی شوم . دا کس حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم راغلو او تولہ واقعہ
نی ورتہ بیان کرل . نو د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د فرمان مطابق نی حضرت ثابت رضی اللہ عنہ تہ یوزیر دست زیری
یورو . حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ورتہ او فرمائیل چہ تہ لار شہ او ہغہ تہ او وایہ چہ تہ جہنمی نہ نی بلکہ جنتی
نی (۳) مسند احمد کنبی ہم دا واقعہ شتہ دی . پہ ہغی کنبی دا ہم دی چہ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تپوس
او کپو چہ ثابت چرتہ دی پہ نظر نہ راخی . ددی آخر کنبی دی چہ حضرت انس رضی اللہ عنہ فرمائی چہ مونہ بہ
ہغہ ژوندی پہ گرزید و لیدو او وئیل بہ مو چہ دا جنتی دی . دیمامہ پہ جنگ کنبی چہ کلمہ مسلمانان
لر زہ ماتی شوی وو نو حضرت ثابت رضی اللہ عنہ خوشبودار کفن اغوستی د بنمن طرفتہ روان وو او دا نی
فرمائیل چہ ائی مسلمانانو د خان نہ روستو خلقو دیارہ خرابہ نمونہ مہ پریردئی . دی وینا سرہ د
دبنمن صفونو کنبی ننوتو دیر بہادرئی سرہ جنگیدو نہ پس شہید شو (۴) صحیح مسلم کنبی دی چہ
کلمہ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم حضرت ثابت او نہ لیدو نو ددہ گاواندی حضرت سعد رضی اللہ عنہ نہ نی تپوس او کپو
چہ ولی ثابت بیمار دی خہ؟ الخ (۵) خو ددی سند نورو سندونو کنبی د حضرت سعد رضی اللہ عنہ ذکر نشتہ دی
نو ددی نہ معلومیچی چہ دا روایت معطل دی او دا معلومیچی ہم . خکہ چہ پہ ہغہ وخت کنبی
حضرت سعد رضی اللہ عنہ ژوندی نہ وو بلکہ د دوی انتقال د بنوقریظہ د جنگ نہ پس شو وو . او د بنوقریظہ
جنگ پہ پنخمہ ہجری کنبی شو وو . او دا آیت مبارک د بنو تمیم د وفد دراتلو نہ مخکنبی نازل شو
دی . او د وفدونو پرلہ پسی راتلل د نہمی ہجرتی واقعہ دہ . واللہ اعلم .
ابن جریر کنبی دی چہ دا آیت کلمہ نازل شو نو حضرت ثابت بن قیس رضی اللہ عنہ لار کنبی کیناستو او پہ ژرا
شو . کلمہ چہ حضرت عاصم ابن عدی رضی اللہ عنہ پہ ہغوی تیر شو نو ددوی نہ نی دی سبب او پوبنتلو . نووی
فرمائیل چہ ماتہ ویرہ دہ چہ ہسی نہ دا آیت مبارک خما بارہ کنبی نہ وی نازل شو . حضرت عاصم
رضی اللہ عنہ دی آوریڈو سرہ لارو . د حضرت ثابت رضی اللہ عنہ اسویلی بند شو او پہ چغو چغو نی ژرل . کور تہ لارو او
خپلی بی بی حضرت جمیلہ بنت عبداللہ بن ابی بن سلول تہ او وئیل چہ خہ د خپل اس غوجلی تہ ورخم .
تہ ددی دروازہ بہر نہ بند کرہ او د اوسپنی یو میخ پرے او وھہ . پہ اللہ قسم خہ بہ ددی نہ راوخم تر
خوچہ مرنشم یا د اللہ رسول صلی اللہ علیہ وسلم خما نہ راضی نہ شی . دل تہ خو داسی اوشو او بل طرفتہ چہ کلمہ
حضرت عاصم رضی اللہ عنہ د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم خدمت کنبی حاضر شو او تولہ واقعہ نی ورتہ بیان کرہ نو
حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ورتہ حکم او کپو چہ تہ لار شہ او حضرت ثابت رضی اللہ عنہ ماتہ راولہ . خو کلمہ چہ حضرت
عاصم رضی اللہ عنہ ہغہ خانی تہ راغلو او وی کتل نو حضرت ثابت رضی اللہ عنہ ہغہ خانی کنبی نہ وو . کور تہ ورغلو نو

(۱) صحیح بخاری حوالہ سابق: ۴۸۴۷، ترمذی: ۳۲۶۶.

(۲) البزار: ۲۲۵۷، حاکم: ۴۶۲/۲، وسندہ حسن، مجمع الزوائد: ۱۱۱/۷.

(۳) صحیح بخاری حوالہ سابق: ۴۸۴۶.

(۴) احمد: ۱۳۷/۳ ج ۱۲۳۹۹، وسندہ صحیح.

(۵) صحیح مسلم کتاب الايمان باب مخالفة المؤمن ان يحيط عمله: ۱۱۹.

معلوم شو چه هغه د اس غوجل کنبی خان بند کړې دې . دلته راغلو او ورته ئې اوفرمائیل چه انې ثابت کړئ راځه ته حضرت نبی کریم ﷺ یاد کړې ئې . حضرت ثابت اوفرمائیل چه ډیره بڼه ده میخ لرې کړې او دروازه بیرته کړه . بیا بهر راوتلو نه پس د حضرت نبی کریم ﷺ خدمت کنبی حاضر شو . نو حضرت نبی کریم ﷺ ترې د خوب دوجې تپوس او کړو او ددې ریښتونې جواب اوریدو نه پس حضرت نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چه ته په دې خبره خوشحاله نه ئې چه ته قابل تعریف ژوند تیر کړې او شهید شې او جنت ته داخل شې . په دې د حضرت ثابت کنبی قول غم لرې شو او وې فرمائیل چه یارسول الله ﷺ اڅه ستاسو په دې زیری خوشحال یم لو بیا دپاره به هېڅ کله ستاسو آواز نه خپل آواز نه اوچتوم . نو دې نه پس آیت مبارک ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ﴾ الخ نازل شو (۱) دا قصه د ډیرو تابعینو نه مروی ده . العرض الله ﷺ دخپل رسول ﷺ مخکښی خپل آواز اوچتولو نه منع او کړه . امیرالمومنین حضرت عمر فاروق کنبی د دوو کسانو آواز مسجد نبوی په زوره زوره اوریدو نه پس ئې هغوی ته اوونیل چه تاسو ته معلوم دی چه تاسو چرته یئ؟ بیا ئې تپوس او کړو چه تاسو دکوم ځانې اوسیدونکی یئ؟ هغوی اوونیل چه دطائف نو دوی کنبی ورته اوفرمائیل که تاسو د مدینې وې نو ما به تاسو ته پورا سزا درکړې وې .

مسجد نبی کنبی آواز اوچتوونکو ته د عمر فاروق کنبی تنبیه: - علماء کرام فرمائی چه د حضرت نبی کریم ﷺ قبر مبارک سره هم په زوره وینا کول مکروه دی . لکه څنگه چه د حضرت نبی کریم ﷺ په ژوند ددوی مخکښی وو . ځکه چه حضرت نبی کریم ﷺ څنگه په ژوند کنبی قابل احترام او عزت والا وو داشان په خپل قبر مبارک کنبی هم عزت او قابل احترام دې . لکه څنگه چه عامو خلقو سره خبرې کوی نو داشان د حضرت نبی کریم ﷺ مخکښی خبرې کولونه منع او کړې شوه . بلکه د حضرت نبی کریم ﷺ مخکښی تسکین اووقار سره خبرې کول پکار دی . او یو ځانې کنبی دی چه ﴿لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا﴾ یعنی انې مسلمانانو ! تاسو رسول ﷺ ته داسې آواز مه کوئی لکه څنگه چه نورو ته آواز کوئی .

داواز اوچتولو کولو اصل وجه: - بیا فرمائی چه مونږ تاسو ددې اوچت آواز نه په دې وجه منع کړئی چه هسې نه تاسو نه حضرت نبی کریم ﷺ خفه شی اوپه دې وجه ستاسو نه الله ﷻ خفه شی . اوستاسو عملونه ضبط شی او تاسو ته ددې معلومات هم نه وی . نو صحیح حدیث مبارک کنبی دی چه یو سړې د الله ﷻ د رضا دپاره یو داسې کلمه اووائی چه هغه کلمه هېڅ نه وی خوالله ﷻ دده نه په دې راضی شی ، او ددې په وجه دې جنتی شی . داشان انسان دالله ﷻ د خفگان یو داسې کلمه اووائی چه دده په نزد ددې هلو هېڅ وقعت نه وی خو ددې په وجه الله ﷻ دې دجهنم داسې لاندې طبقې ته داخل کړی چه هغه کنده د زمکې او آسمان نه زیاته ژوره ده (۲) بیا الله ﷻ د حضرت نبی کریم ﷺ مخکښی د خپلو آوازونو د رو کولو حکم فرمائی او فرمائی چه کوم خلق د حضرت نبی کریم ﷺ مخکښی خپل آوازونه رو کوی الله ﷻ هغوی د تقوی دپاره خاص کوی . اهل تقوی او محل تقوی هم دا خلق دی . دوی د مغفرت الهی مستحق او د اجر عظیم لائق دی . امام احمد کنبی په کتاب الزهد کنبی یو روایت نقل کړې دې چه حضرت عمر کنبی نه یو تحریری استفتاء واخستې شوه چه انې امیرالمومنین کنبی ! چه هغه یو سړې چه دهغه نافرمانی کولو خواهش نه وی ، اونه ده څه نافرمانی کړې وی ، او هغه سړې چه دهغه د معصیت کولو خواهش شته دې خو گناه ئې نه ده کړې ، نو په دوی کنبی افضل څوک دې ؟ نو حضرت نبی کریم ﷺ جواب کنبی اولیکل چه د چا گناه کولو خواهش وی اوبیا هم نافرمانو نه بچ اوسی . هم دا خلق دی چه ددوی زړونه الله ﷻ د پرهیزگارنی دپاره آزمائیلی دی . ددوی دپاره مغفرت او او ډیر اجر و

(۱) صحیح بخاری کتاب الصلاة باب رفع الصوت فی المسجد : ۳۷۰ .

(۲) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب حفظ اللسان : ۶۴۷۸ ، صحیح مسلم : ۲۹۸۸ بتصرف یسر .

ثواب دي .

إِنَّ الَّذِينَ

بیشکھ هغه کسان

يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحَجَرِ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ۝ وَكُؤُومٌ

چی اوازونه کوی تاته | دبهر دکورنه | زیات دهغوی نه | نه پوهیبری | اوکه چری هغوی

خوک چی تاته دکورونو دبهر نه چغی وهی | په هغوی کنبی زیات خلق نه پوهیبری | اوکه دوی

صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ

صبر کړې وې | تر دې پورې | چی ته راوتلې وې | هغوی ته | نو وه | بهتره | دپاره دهغوی

لر صبر کړې وې | تر دې چی تا پخپله تشریف راوړې ووا | نو دابه ددوی دپاره ډیره بهتره وه

وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝

او الله بښونکي | مهربانه دي |

او الله بښونکي ډیر رحم کونکي دي

قوله تعالى: - أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ۝

دحضرت نبي کریم ﷺ داحترام لحاظ نه ساتل بي عقلی ده: دې آیتونو کنبی دهغه خلقو مذمت بیانوی چه کوم دحضرت نبي کریم ﷺ د کورونو دشا نه حضرت نبي کریم ﷺ ته اوازونه کوی. لکه څنگه چه داعرابو خلقو دستور وو. فرمانی چه په دوی کنبی بالکل عقل نشته دي. بیا ددې خبرې باره کنبی ادب بنائی او فرمانی چه دوی ته پکار وو چه د حضرت نبي کریم ﷺ انتظار ئي کړې وې او کله چه حضرت نبي کریم ﷺ دکورنه بهر تشریف راوړې وې نو دوی چه حضرت نبي کریم ﷺ ته څه وئیل غوښتل نو هغه به ئې ورته وئیلې وې. چه اوازونه ئې نه کولې. ددنیا اودین مصلحت بهتری هم په دې کنبی وو. بیا گویا حکم ورکوی چه داسې خلقو ته پکار دی چه استغفار اووائی. ځکه چه الله ﷻ بخښنې والا او مهربان دی. دا آیت مبارك د حضرت اقرع بن حابس تمیمی باره کنبی نازل شوې دي. مسند احمد کنبی دی چه یو سړی حضرت نبي کریم ﷺ ته په نوم سره اواز اوکړو چه یا محمد ﷺ! یا محمد ﷺ! خو حضرت نبي کریم ﷺ ورته هیڅ جواب ورنکړو. نو هغه اووئیل چه یارسول الله واورئئ! څما تعریف کول سبب دی د لوئې، او څما مذمت کول سبب دی د ذلت. نو حضرت نبي کریم ﷺ اوفرمائیل چه داسې ذات صرف دالله ﷻ دي (بشر بن غالب دحجاج مخکنی، بشر بن عطاء وغیره ته اووئیل چه دا آیت مبارك ستا دقوم بنو تمیم باره کنبی نازل شوې دي. هرکله چه حضرت سعید بن جبیر رضی الله عنه ته ددې ذکر اوشو نو دوی رضی الله عنه اوفرمائیل که هغه عالم وې نو ددې نه پس آیت مبارك ﴿يَمْتُونُ عَلَيْكَ أَنْ اسْأَلُوا﴾ ئې وئیلې وې. هغوی وئیل چه مونږ اسلام راوړو اوبنو اسد په دې کنبی څه روستو والی اونکړو. حضرت زید بن ارقم رضی الله عنه فرمانی چه څه عرب جمع شو او وې وئیل چه مونږ هغه بنده ته بوځه، که په ریښتیا نبي دي نو ټولو نه مونږ ددې مستحق یو چه دهغه سعادت حاصل کړو. که هغه بادشاه دي نو چه ټولو نه مخکنی ئې مونږ عزت اوکړو. بیا څه راغلم او حضرت نبي کریم ﷺ ته دا ټوله واقعه بیان کړه. بیا هغه خلق راغلل او د حجرې مبارك دشا نه ئې حضرت نبي کریم ﷺ ته اوازونه شروع کړل.

نودی باندی دا ایت مبارک نازل شو. حضرت نبی کریم ﷺ دغور نہ اوونیولم او وی فرمائیل چہ اللہ ﷻ ستا خبرہ ربتیا کرہ، اللہ ﷻ ستا خبرہ ربتیا کرہ. (۱) (ابن جریر).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا	إِنْ جَاءَكُمْ
اے ہغہ کسانو چی ایمان مور اوپری دی کہ راشی تاسو ته	
فَاسِقٌ	بَيْنًا
یو فاسق پہ خبر سرہ نو بنہ تحقیق کوئی ہسی نہ چی تاسو اور سوئی ضرر یو قوم ته	
فَتَّبِعْتُمُوهَا	أَنْ تُصِيبُوا
خبر راوری نو بنہ تحقیق کوئی ہسی نہ چی پہ نا پوهی کنبی یو قوم ته نقصان اور سوئی اویا	
مِجْهَالَةً	فَتَصِيحُوا
پہ نا پوهی سرہ بیا تاسو شی پہ ہغہ کار باندی چی کپی وی تاسو بنپیمانہ پوہہ شی	
أَنَّ فِيكُمْ	رَسُولَ اللَّهِ
چی بیشکہ پہ منع ستاسو کنبی رسول دالله موجود دی کہ ہغہ خبرہ منل شروع کری ستاسو	
فِي كَثِيرٍ مِّنَ الْأَمْرِ	لَعَنَتُمْ
پہ ڊیرو معاملاتو کنبی نو پہ مشکلاتو کنبی پہ پریوزی تاسو لیکن اللہ غورہ کرو	
إِلَيْكُمْ	وَزَيْنَةٌ
تاسو ته ایمان او بنائیسٹہ ٹی کرو ہغہ پہ زرونو ستاسو کنبی او ناخوبنہ ٹی کرو	
إِلَيْكُمْ	وَالْفُسُوقَ
تاسو ته کفر او فسق او نافرمانی دا کسان چی دی	
هُمُ الرُّشِدُونَ	فَضْلًا
ہم دوی پہ نیغہ لار روان دی پہ فضل سرہ دطرفہ دالله نہ او پہ احسان سرہ او اللہ	
عَلِيمٌ	حَكِيمٌ
بنہ پوہہ دی حکمت والا دی	
	پوہہ صاحب دحکمت دی

قوله تعالى: - فَبَيِّنُوا

دخبر او اطلاع تحقیق کول ضروری دی: اللہ ﷻ فرمائی چہ دفاسق پہ خبر اعتماد مہ کوئی. تر کومہی چہ پورا تحقیق او تفتیش سرہ اصل واقعہ صفا معلوم نہ کرنی. ہیخ حرکت مہ کوئی، ممکن دی چہ یو فاسق سری دا خبر خور کرے وی. یا پخپلہ ددہ نہ غلطی شوے وی. او تاسو دہغہ پہ خبر خہ کاروانی او کرنی نو دا بہ دہغہ مرستہ وی او دفاسق مرستہ کول حرام دی. ہم دا ایت بعضو محدثینو دلیل جوہ کرے دی او دہغہ سری روایت نی غیر معتبر گرزولے دی چہ دہغہ حال معلوم نہ وی. خگہ چہ ممکن دی چہ ہغہ فی الواقع فاسق وی. اگر چہ بعضو خلقو دداسی مجہول الحال راویانو روایتونہ ہم کرے دی. او دوی وئیلی دی چہ مونہ د فاسق دخبر اخستو نہ منع کرے شوی یو. او چہ دچا حال معلوم نہ وی نو دہغہ فاسق کیدل پہ مونہ ظاہر نہ دی. مونہ دا مسئلہ د صحیح البخاری شرح کنبی پہ کتاب العلم کنبی بنہ وضاحت سرہ بیان کرے دہ فالحمد لله. اکثر مفسرینو فرمائیلی دی چہ دا آیت مبارک د ولید بن عقبہ بن ابو معیط بارہ کنبی نازل شوے دی. او ہغہ حضرت نبی کریم ﷺ قبیلہ بنو مصطلق تہ دزکوۃ وصولی دپارہ لیرلی وو. مسند احمد کنبی دی، حضرت حارث بن ضرار خزاعی رضی اللہ عنہ چہ د ام المومنین حضرت جویریہ رضی اللہ عنہا پلار دی فرمائی چہ خہ د حضرت نبی کریم ﷺ خدمت کنبی حاضر شوم نو حضرت نبی کریم ﷺ ماتہ داسلام دعوت راکرو او ما قبول کرو او خہ مسلمان شوم. بیا حضرت نبی کریم ﷺ ماتہ د زکوۃ د فرضیت بارہ کنبی او وئیل نو ما ددی ہم اقرار او کرو او ما او وئیل چہ خہ خپل قوم تہ خم او چہ ہغوی کنبی خوک اسلام قبول کرے او زکوۃ ادا کوی نو خہ دہغوی نہ زکوۃ جمع کرے او دومرہ دومرہ ورخو نہ پس تاسو ما پسے خوک راولیرئی خہ بہ دہغہ پہ لاس یتول جمع شوے زکوۃ تاسو تہ راولیریم. حضرت حارث رضی اللہ عنہم داسی او کرل او د زکوۃ مال نی جمع کرو. ہرکلہ چہ مقرر وخت شو نو حضرت نبی کریم ﷺ نہ خوک قاصد رانغلو. نو دوی دخپل قوم سرداران جمع کرل او وی وئیل چہ دا ناممکن دی چہ داللہ رسول ﷺ د خپلے وعدے مطابق خوک قاصد راونہ لیرے. ما تہ ویرہ دہ چہ ہسی نہ حضرت نبی کریم ﷺ مونہ نہ پہ خہ خبرہ خفہ شوے نہ وی؟ او پہ دی وجہ حضرت نبی کریم ﷺ خپل خوک قاصد د زکوۃ وصولی دپارہ نہ وی رالیرلی. نو کہ تاسو متفق یے چہ مونہ پخپلہ دامال مدینہ منورہ تہ یوسو او د حضرت نبی کریم ﷺ خدمت کنبی نی پیش کرو. دا تجویز مقرر شو. او دا حضرات سرہ د خپل زکوۃ د حضرت نبی اکرم ﷺ خدمت کنبی حاضریدو دپارہ روان شو.

بل طرفتہ حضرت نبی کریم ﷺ ولید بن عقبہ خپل قاصد لیرلی وو. خودا حضرت ہم دلاری نہ د ویری پہ وجہ واپس شوی وو او چہ دلته راغلونو وی وئیل چہ حارث زکوۃ ہم رانکرو او ما ہم قتل کوی. پہ دی بانڈی حضرت نبی کریم ﷺ خفہ شو او خہ کسان نی دحارث د زورنی دپارہ اولیرل. مدینہ تہ نزدی دی مختصر لیسکر حارث اولیدو. حضرت حارث رضی اللہ عنہ تپوس او کروچہ خہ خبرہ دہ؟ تاسو چرتہ او چا پسے خنی؟ ہغوی او وئیل چہ مونہ ہم ستاسو طرفتہ لیرلی شوی یو. نو ہغہ تپوس او کرو چہ ولی ہغوی ورتہ او وئیل خگہ چہ تا د حضرت نبی کریم ﷺ قاصد ولید تہ زکوۃ ورنکرو او ہغہ دی قتل کولو. نو حارث او وئیل چہ پہ ہغہ رب قسم چہ ہغہ حضرت محمد ﷺ ریبتونہ رسول لیرلی دی چہ ما خو نہ ہغہ لیدلے دی او نہ نی خما نہ زکوۃ غوبنتلی دی. خنی خہ پخپلہ د حضرت نبی کریم ﷺ خدمت کنبی حاضریدو دپارہ تلم. دلته چہ راغلونو حضرت نبی کریم ﷺ ترے تپوس او کرو چہ تا زکوۃ ہم ورنکرو او خما قاصد دی ہم قتل کولو. نو دوی جواب کنبی او وئیل چہ یارسول اللہ ﷺ قسم دی پہ ہغہ رب چہ ہغہ تہ ریبتونہ رسول جوہ کرے او رالیرلی نی نہ خو ما ہغہ کتلی او نہ نی خما نہ زکوۃ طلب کرے دی. بلکہ چہ کلہ ما قاصد او نہ لیدو نو ددی ویری چہ ہسی نہ حضرت نبی کریم ﷺ خفہ شوے وی نہ وی او پہ دی وجہ نی قاصد نہ وی لیرلی نو خہ پخپلہ ستاسو خدمت کنبی حاضر شوم. نو

پہ دی دا آیت مبارک نازل شو چہ □ حَکِيمٌ ﴿ پوری ﴿ ۱ ﴾ د طبرانی کنبی ہم دی چہ کلہ دا قاصد د حارث کلی تہ اور سیدو نو ہغہ خلق ددہ داستقبال دپارہ دیر پہ خوشحالیٰ راپاسیدل خو بل طرفتہ ددہ زپہ کنبی داشیطانی خدشہ پیدا شوه چہ دوی ما سرہ دجنگ دپارہ راپاسیدل نو دی واپس شو . ہغوی چہ کلہ اوکتل چہ قاصد خو واپس شو نو پخپلہ حاضر شو او دماسپخین مونخ نہ پس تول د حضرت نبی کریم ﷺ خدمت کنبی کیناستل او عرض نی اوکرو چہ یارسول اللہ ﷺ تاسو زکوة اخستلو دپارہ چہ قاصد زاو لیرلو نو مونہ دیر خوشحالہ شو . خو اللہ ﷻ خبر چہ خہ اوشو چہ ہغہ دلاری نہ واپس شو . نو ددی ویری نہ چہ ہسی نہ اللہ ﷻ خمونہ نہ خفہ نشی مونہ خپلہ حاضر شو . او ہم داشان ہغوی معذرت کولو . ہرکلہ چہ حضرت بلال رضی اللہ عنہ د مازیگر اذان اوکرو نو پہ ہغہ وخت کنبی دا آیت مبارک نازل شو ﴿ ۱ ﴾ او یو روایت کنبی دی چہ د حضرت ولید رضی اللہ عنہ پہ خبر حضرت نبی کریم ﷺ لا پہ سوچ کنبی وو چہ ہغوی طرفتہ لنبکر اولیری چہ پہ دی کنبی دہغوی وفد راغلو . او ہغوی اونیل چہ ستاسو قاصد ہم د لاری نہ واپس شو . نو پہ دی وجہ حاضر شو چہ ہسی نہ ہغہ تاسو د خہ خفگان پہ وجہ واپس کری وی . مونہ داللہ ﷻ د غصی او د ستاسو د خفگان نہ ہغہ پاک ذات سرہ پناہ غوارو ﴿ ۲ ﴾ نو اللہ ﷻ دا آیت مبارک نازل اوکرو او ددوی عذر نی ریبستونی کرو او یو روایت کنبی دی چہ قاصد دا ہم ونیلی وو چہ ہغہ خلقو خو لنبکر جمع کری تاسو سرہ دجنگ کولو دپارہ او داسلام نہ ہم مرتد شوی دی . نو حضرت نبی کریم ﷺ حضرت خالد بن ولید رضی اللہ عنہ یو لنبکر مشر کرو او وی لیرلو او ورتہ نی اونیل چہ مخکنبی بنہ تحقیق اوکری او پہ حملہ کولو کنبی تیزی مہ کونی . ہم ددی مطابق حضرت خالد بن ولید رضی اللہ عنہ خپل جاسوسان اولیرل ہغہ بنا تہ . نو ہغوی خبر راورو چہ ہغہ خلق خو پہ دین اسلام باندی دی ، مسجدونو کنبی اذانونہ اوشو اومونہ ہم واوریدل اومونہ ہغہ خلق پخپلہ پہ مونخ اوکتل . سحر حضرت خالد بن ولید رضی اللہ عنہ پخپلہ لارو اودہغہ خانی د اسلامی نظاری نہ خوشحالہ شو . چہ کلہ واپس شو نو سرکار نبوی ﷺ دا خبر ورکرو نو دی باندی دا آیت مبارک نازل شو .

حضرت قتادہ رضی اللہ عنہ چہ دا وقعہ بیانوی نو وائی چہ د حضرت نبی کریم فرماں دی چہ تحقیق او تلاش ، بردبادری اودورانیشی داللہ ﷻ دطرفنہ دہ . او عجلت اوتیزی دشیطان دطرفنہ دہ ﴿ ۳ ﴾ سلفو کنبی حضرت قتادہ رضی اللہ عنہ نہ علاوہ نورو دپروز حضراتو دا ذکر کری دی . لکہ ابن ابی لیلی رضی اللہ عنہ ، یزید بن رومان رضی اللہ عنہ او مقاتل بن حیان رضی اللہ عنہ وغیرہ . واللہ اعلم . بیا فرمائی چہ پہ دی پوہہ شی چہ پہ تاسو کنبی داللہ ﷻ رسول ﷺ موجود دی ، ددہ تعظیم کول ، ددوی عزت کول ، ددوی احکام پہ سرستروگو منل ، ستاسو فرض دی . ہغہ ستاسو د مصلحتونو نہ دیر خبر دی اودہغہ تاسوسرہ دیر محبت دی او ہغہ تاسو مشقت کنبی نہ اچوی . تاسو د خپلی خیرخواہی بارہ کنبی دومرہ واقف نہ بی لکہ خومرہ چہ حضرت نبی کریم ﷺ دی . او بل خانی کنبی ارشاد دی چہ ﴿ اَلنَّبِيُّ اَوْلٰى بِالْمُؤْمِنِيْنَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ وَاَزْوَاجُهُ اُمَّهَتُهُمْ ﴾ یعنی نبی ﷺ بہتر دی دمسلمانانو نہ ددوی د خپلو خانونو پہ نسبت .

بیا بیان فرمائی چہ انی خلق ستاسو عقلونہ چہ کوم مصلحتونہ نہ شی موندی ہغہ نبی مومی . نو کہ ہغہ پہ ہر کار کنبی ستاسو خونہ کوی نو دی کنبی بہ ستاسو دپارہ حرج وی . لکہ چہ آیت کنبی دی ﴿ وَلَوْ اَتَّبَعَ الْحَقُّ اَهْوَاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمٰوٰتُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ فِيْهِنَّ ۗ بَلْ اَتَيْنَهُمْ بَيِّنٰتٍ ۙ بَلْ اَتَيْنَهُمْ بَيِّنٰتٍ ۙ بَلْ اَتَيْنَهُمْ بَيِّنٰتٍ ۙ بَلْ اَتَيْنَهُمْ بَيِّنٰتٍ ۙ ﴾ یعنی کہ رب ﷻ ددوی پہ مرضی روان شی د زمکی او آسمان مینخ کنبی پہ ہر خیز خراب شی . دا نہ بلکہ مونہ

﴿ ۱ ﴾ احمد : ۲۷۹/۴ ، التاريخ الاوسط : ۹۱/۱ ، طبرانی : ۳۳۹۵ ، معجم الصحابة : ۱۷۷/۱ .

﴿ ۲ ﴾ الطبرانی : ۲۸۷/۲۲ ،

﴿ ۳ ﴾ الطبری

﴿ ۴ ﴾ الطبری : ۳۱۶۸۷ ،

دوی ته ددی نصیحت کری دې . خو دوی نصیحت ته غور نه نیسی .

بیا فرمائی چه الله ﷻ ایمان لره ستاسو په نفسونو کښې محبوب کری دې . او ستاسو په زړونو کښې نې ددی محبت اچولې دې . مسند احمد کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چه اسلام ظاهر دې او ایمان په زړه کښې دې . بیا حضرت نبی کریم ﷺ خپلې سینې مبارکې ته درې ځل اشاره کوی او فرمائی چه تقوی دلته ده (۱) د پرهیزگارنې خانې دادې . او هغه ذات ستاسو په زړونو کښې د کفر و کبیره گناهونو او ټولو نافرمانو نفرت پیدا کری دې . اوداشان په مزه مزه نې تاسو باندې خپل نعمتونه پورا کری دی . بیا ارشاد دې چه په چا کښې دا پاک صفتونه دی ، هغوی ته الله ﷻ نیکی اورشدو هدایت ورکړې دې .

قوله تعالى: - حَبِّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ

میدان بدر کښې د صف بندۍ په وخت کښې د رسول کریم ﷺ دعا: مسند احمد کښې دی چه دا حد په ورځ چه کله مشر کانوحصله او کره نوحضرت نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چه بڼه صحیح شی چه څه دخپل رب ﷻ ثناء اووایم . نوخلقو حضرت نبی کریم ﷺ پسې صفونه جوړ کړل . او حضرت نبی کریم ﷺ دا دعا اوونیله (اللهم لك الحمد كله اللهم لا قابض لما بسطت ولا باسط لما قبضت ولا هادي لمن اضللت ولا مضل لمن هديت ولا معطي لما منعت ولا مانع لما اعطيت ولا مقرب لما بعدت ولا مباعد لما قربت اللهم ابط علينا من بركاتك ورحمتك وفضلك ورزقك اللهم اني اسئلك النعيم يوم العيلة والامن وال خوف اللهم اني عائد بك من شر ما اعطيتنا ومن شر ما منعتنا اللهم حبب الينا الایمان وزينه في قلوبنا وكره الينا الكفر والفسوق والعصيان واجعلنا من الراشدين اللهم توقتنا مسلمين واجنبا مسلمين والمحقنا بالصالحين غير خزايا ولا مفتونين اللهم قاتل الكفرة الذين اتوا الكتاب اله الحق) (نسائی)

(ترجمه) ټولو تعريفونه تالره دی او ته چه چاته فراخی ورکوی نو هغه هيڅوک نه شی تنگولې . او ته چه څوک گمراه کری نو هغه ته هيڅوک هدايت نه شی ورکولې . او چه ته چاته هدايت ورکړې نو هغه ته هيڅوک گمراهی نشی ورکولې . چه دچا نه ته منع اوکړې نو هغه ته هيڅوک نشی ورکولې . او چه ته چاته ورکړې نو هغه نه هيڅوک نشی منع کولې . او چا لره ته نزدې کری نو هغه هېڅوک نشی لرې کولې ، او چه ته څوک لرې کری نو دهغه نزدې کولو والا هيڅوک نه وی . انې الله ﷻ په مونږ خپل برکتونه او فضل او رزق فراخه کری . انې الله ﷻ ستا نه هغه فراخه نعمتونه غواړم چه هغه يوخوا بل خوانه کيږی اونه زائل کيږی . انې الله ﷻ فقيری او احتیاج په ورځ ماته خپل نعمتونه راکړه ، او د ويرې په ورځ په ماته امن راکړه ، انې الله ﷻ تا چه ماته څه راکړی دی او څه دې نه دی راکړی دهغه ټولو نه څه ستا پناه غواړم ، انې الله ﷻ څمونږ زړونو کښې دایمان محبت پیدا کړه . او هغه زمونږ په نظرونو کښې زینت والا جوړ کړه . اود کفر اوعداوت او نافرمانۍ نه څمونږ زړونو کښې نفرت پیدا کړه . او مونږ په هدايت يافته خلقو کښې کری . انې الله ﷻ مونږ د اسلام په حالت وفات کری او هم په اسلام مو ژوندي اوساتی ، اونیکو خلقو نه مو کری . مونږ دې رسوا نشو او مونږ دې فتنو کښې وانچولې شو . انې الله ﷻ دا کافر تباه کری چه کوم ستار رسول په دروغه گنږی . اوستا لارې نه نې منع کوی . ته په دوی خپل عذاب اوسزا نازله کړه . یاالله ﷻ د اهل کتاب کافر هم تباه کری ، انې ريبستونی معبوده (۲) دا حدیث مبارک امام نسائی هم په خپل کتاب عمل الیوم واللیله کښې راوړې دې .

يو مرفوع حدیث مبارک کښې دی چه . کوم سړی ته خپله نیکی بڼه اولگی او د بدۍ نه خفه شی نو هغه مومن دې (۳) . بیا فرمائی چه دا بخشش چه تاسو ته درکړې شوې ده داتاسو باندې دالله ﷻ فضل دې .

(۱) الحد: ۱۳۴ مسند ابی یعلی: ۲۹۲۳ .

(۲) الحد: ۴۲۴/۳ ، مسنده صحیح السنن الکبری: ۱۰۴۴۵ ، وعمل الیوم واللیلۃ: ۶۰۹ .

(۳) ترمذی کتاب الفتن باب ماجاء فی لزوم الجماعة: ۲۱۶۵ . وهو صحیح .

اودھغه نعمت دې. او الله ﷻ ته د هدايت او ضلالت مستحق ښه معلوم دی . او هغه الله ﷻ په خپلو اقوالو او افعال کښې حکيم دې .

وَإِنْ طَافْتُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ	اقتتلوا
او که چری دوه ډلې دمومنانونه اوجنگیری	
او که چری دمومنانو دوه ډلې په خپل مینخ کښې جنگیری	
بَيْنَهُمَا	فَأَصْلِحُوا
پس صلح او کړئ په منخ دهغوی دواړو کښې پس که چری زیاتې او کړو یود دواړو نه	
نو دهغوی په مینخ کښې صلحه کوئ نوبیا که چری یوه ډله په بله باندې زیاتې کوی	
عَلَى الْأُخْرَى	فَقَاتِلُوا
په بله ډله باندې پس جنگ کوی تاسو دهغې ډلې سره چی هغه زیاتې کوی تر دې پورې	
نوتاسو هغه چا سره جنگ او کړئ کومه یوه چی زیاتې کوی تر دې چې	
تَقَىٰ إِلَىٰ	فَأَصْلِحُوا
چی هغه واپس راشی حکم دالله ته پس که چری واپس راغله هغه نو صلح او کړئ	
هغه دالله ﷻ حکم ته غاړی کیږدی نو که بیرته اوگرخی نو دهغوی په مینخ کښې	
بَيْنَهُمَا	بِالْعَدْلِ
په منخ دهغوی دواړو کښې په انصاف سره او انصاف کوی بیشکه الله	
په انصاف سره روغه کوی او پوره انصاف کوی یقینا الله تعالی	
يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ①	إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ
خوښوی انصاف کونکی خلق بیشکه مومنان خپلو کښې روڼه دی پس صلح (روغه) او کړئ	
انصاف کونکی خوښوی بیشکه مومنان خو روڼه روڼه دی نو دخپلو دوو روڼو په مینخ کښې	
بَيْنَ أَخْوِيكُمْ	وَاتَّقُوا اللَّهَ
په منخ درونرو ستاسو کښې او اویریرئ دالله نه دپاره ددې چی په تاسو رحم او کړې شی	
روغه راولئ .. او دالله ﷻ نه ویره کوی دې دپاره چی رحم درباندې او کړې شی	

قوله تعالى: - وَإِنْ طَافْتُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا

بغاوت کفر نه دې باغیان هم مومنان دی: دلته الله ﷻ حکم کوی که چرته د دوو مسلمانانو مینخ کښې جنگ شی نو نورو ته پکار دی چه ددوی په مینخ کښې صلح او کړی. خپل مینخ کښې جنگ کونکی مسلمانانوته مومن وئیل ددې نه حضرت امام بخاری رحمته الله علیه استدلال کړې دې چه نافرمانی که هر څومره لویه وی خو دې سره انسان د ایمان نه جدا کیږی. دخارجیانو او د دوی موافق دمعتزله مذهب دې باره کښې خلاف حق دې. ددې آیت تائید ددې حدیث مبارک نه هم کیږی چه کوم صحیح بخاری وغیره کښې مروی دې چه یو ځل حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله په منبر خطبه ورکوله اودوی سره په منبر حضرت حسن بن علی رضی الله عنهما هم وو. نو حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله به کله دوی طرفته کتل او کله به نې خلقو طرفته کتل

او حضرت نبی کریم او فرمائیل چہ دا خُما بیچی دے او ددہ پہ وجہ بہ اللہ ﷻ دوؤ لویو دلو کنبی صلح کوی (۱) د حضرت نبی کریم ﷺ دا پیشن گوئی رہنستیا شوه او داهل شام او داهل عراق لویولو یو جنگونو او خرابو واقعاتو نہ پس دوی ﷺ دھغو پہ مینخ کنبی صلح او کرہ. بیا ارشاد دے کہ یو دلہ پہ بلی دلی باندے زیاتی او کپی نوزیاتی کونکی سرہ دے جنگ او کپی شی. چہ هغه لاری تہ راشی. صحیح حدیث مبارک کنبی دے چہ دخپل رور مدد او کرہ او ظالم وی او کہ مظلوم وی. حضرت انس رضی اللہ عنہ تپوس او کپی چہ دمظلوم کیدو پہ حالت کنبی خو ظاهر دی خو دظالم کیدو حالت کنبی خنکہ مدد او کرہ؟ نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ هغه د ظلم نہ منع کپی ہم دا دھغه سرہ مدد دے (۲).

د آیت مبارک شان نزول: مسند احمد کنبی دے چہ یو خل حضرت نبی کریم ﷺ تہ او وئیلے شو چہ بنہ بہ وی کہ تاسو عبداللہ بن ابی سرہ تلے وی. نو دوی پہ خر سورشو او دصحابہ کرام رضی اللہ عنہم سرہ لارو. هرکله چہ حضرت نبی کریم ﷺ هغه تہ اور سیدو نو هغه او وئیل چہ خُما نہ لری شه ستا د خر نہ بدبوئی رازی او دے خُما دماغ خراب کرل. نو پہ دے یو انصاری رضی اللہ عنہ او وئیل چہ واللہ د رسول ﷺ د خر خوشبو ستا د بدبوئی نہ ډیره بهتر ده. نو پہ دے خلق راجمع شو او معاملہ گرمه شوه. بلکه یو بل سرہ ئی لاسونہ ہم وچول. نو ددوی بارہ کنبی دا آیت مبارک نازل شو (۳). حضرت سعید بن جبیر رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د اوس او خزرج ترمینخه خہ جنگ شوی وو. نو پہ هغوی کنبی د صلح کولو دپارہ دا آیت مبارک شو (۴). حضرت سدی رضی اللہ عنہ فرمائی چہ عمران نومی یو انصاری وو او ددہ د بی بی نوم ام زید وو. هغه خپل مور پلار تہ تلله خو خاوند منع کرہ. اوور تہ ئی اوئیل چہ ستا د مور پلار هیخوک بہ دلته نہ راخی. دبنخے خپل مور پلار تہ او وئیل نو هغوی راغلل او دا ئی د بالاخانے نہ راکوزه کرہ او خان سرہ ئی بوتله. ددے خاوند کور کنبی نہ وو. ددے کور والو ددے د تره خامن راوبلل. او دے سرہ دوی کنبی جنگ اوشو او دے کنبی دا آیت مبارک نازل شو. حضرت نبی کریم ﷺ د دواړو طرفونو خلق راوبلل او دواړو کنبی ئی صلح او کرہ. او ټول یو بل سرہ پخلا شو (۵).

قوله تعالى: - وَأَقِطُوا إِنَّا اللَّهُ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ۝

د عدل اهمیت او فضیلت: بیا حکم اوشو چہ دواړو طرفونو کنبی عدل کوئی، اللہ ﷻ عدل خوینوی. حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چہ خوک عدل کوی نو هغوی بہ دموتیانو پہ منبرونو باندے درحمان مخامخ وی. اودا بہ ددوی د عدل او انصاف بدله وی (۶) (نسائی) دمسلم یو حدیث مبارک کنبی دے چہ داخلق بہ په منبرونو داللہ ﷻ نه بنی طرفته وی. دوی بہ په خپل حکم کنبی او خپل اهل وعیال کنبی او چہ خہ ددوی قبضه کنبی وو په هغی کنبی بہ ئی عدل کولو (۷) بیا فرمائی چہ ټول مسلمانان دینی رورپه دی. حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چہ مسلمان دمسلمان رور دے. په ده دے ظلم نہ کوی (۸) صحیح حدیث مبارک کنبی دے چہ اللہ ﷻ دبنده مدد کوی تر کومی چہ دے د خپل رور مدد کوی. او یو صحیح حدیث مبارک کنبی دے چہ کله یو مسلمان د خپل یو مسلمان رور په عدم موجودگی کنبی دھغه

(۱) صحیح بخاری کتاب الصلح باب قول النبی ﷺ للحسن بن علی رضی اللہ عنہما: ۲۷۰۴، ابوداؤد: ۴۶۶۲، احمد: ۴۴/۵ ابن حبان: ۶۹۶۴.

(۲) صحیح بخاری کتاب الاکراه باب یمن الرجل لصاحبه ایه اخوه: ۶۹۵۲، احمد: ۹۹/۳.

(۳) احمد: ۱۵۷/۳، صحیح بخاری کتاب الصلح باب ماجاء فی الاصلاح بین الناس: ۲۶۹، صحیح مسلم: ۱۷۹۹، مسند ابی یعلی: ۴۰۸۳.

(۴) الدر المنثور: ۵۶۰/۷.

(۵) الطبری: ۲۹۴/۲۲.

(۶) احمد: ۱۵۹/۲، وهو صحیح بالشاهد عند مسلم: ۱۸۲۷، ابن ابی شیبہ: ۱۲۷/۱۳، حاکم: ۸۸/۴.

(۷) صحیح مسلم کتاب الامارة: باب فضیلة الامر العادل: ۱۸۲۷، مسند حمید: ۵۸۸ ابن حبان: ۴۴۸۴، بیهقی: ۸۷/۱۰ الشریعة اللاجری: ص/۳۲۲.

(۸) صحیح بخاری کتاب المظالم باب لا یظلم المسلم المسلم ولا یسلمه: ۲۴۴۲، صحیح مسلم: ۲۵۸۰.

دپارہ دعا کوی نو فریسته وانی امین او تادی هم الله ﷻ داشان کری (۱) دې باره کنبې نورهم ډیر احادیث دی (۲) صحیح حدیث مبارک کنبې دی چه مسلمانان ټوله په ټوله دخپلې رحمدلی او میل جول کنبې په مثال دیو جسم دی . هرکله چه د جسم یو اندام ته تکلیف وی نو ټول جسم ته تکلیف وی . کله نی تبه وی او کله شوگیره کوی (۳) یو بل صحیح حدیث مبارک کنبې دی چه مومن دمون دپاره د دیوال په مثال دې چه ددې یو حصه بله حصه مضبوطوی . بیا حضرت نبی کریم ﷺ د خپل یو لاس مبارک گوتې د بل لاس مبارک گوتو کنبې واچولې (۴) مسند احمد کنبې دی چه د مومن تعلق اهل ایمان سره داسې دې لکه چه دسر تعلق جسم سره دې . مومن داهل ایمانه دپاره هغه دردمندی کوی کومه چه یو جسم سردپاره کوی (۵) بیا فرمائی چه د دواړو جنگ کونکو مسلمانانو ډلو کنبې صلح کوئی او خپلو کارونو کنبې دالله تعالی نه ویریږئی . او هم دا هغه اوصاف دی چه ددې په وجه الله ﷻ په تاسو رحمت نازلوی . الله ﷻ پر هیزگارو سره رحم کوی .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ	آمَنُوا	لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ	مِّنْ قَوْمٍ	عَسَىٰ
له هغه کسانو چی ایمان مو راوړې دې ټوقې دنه کوی یوقوم په بل قوم پورې کیدې شی				
انې مومنانو یوه ډله دې دبلې ډلې پورې ټوقې نه کوی کیدې شی چی هغه ډله				
أَنْ يَّكُونُوا	خَيْرًا مِّنْهُمْ	وَلَا نِسَاءٌ	مِّنْ نِّسَاءٍ	عَسَىٰ
چی وی هغوی بهتره دهغوی نه اونه دبنځې ټوقې کوی په نورو بنځو پورې کیدې شی				
د دوی نه غوره وی او بنځې دې په بنځو پورې ټوقې نه کوی کیدې شی چی هغوی				
أَنْ يَّكُنَّ	خَيْرًا مِّنْهُنَّ	وَلَا تَلْبِزُوا	أَنْفُسَكُمْ	وَلَا تَتَّابِرُوا
چی وی هغوی بهترې دهغوی نه او طعني مه لگوئ په ځانونو خپلو باندي او مه رابلئ یو بل				
د دوی نه غوره وی او په یو بل باندي عیب مه لگوئ او مه یو بل ته خراب نومونه اخلئ				
بِالْأَلْقَابِ	بِئْسَ الْأِسْمُ الْفُسُوقِ	بَعْدَ الْإِيمَانِ	وَمَنْ	
په خرابونو نومونو سره ډیر بد دې خراب نوم پیدا کول روستو دایمان نه او هغه څوک				
..... دایمان نه پس دگناه نوم اخستل خرابه خبره ده او څوک چې اوس				
لَمَّ يَتَّبِعُوا	فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ			
چی توبه ئې اونه ایستله نو هم هغوی ظالمان دی				
هم توبه نه اوباسی نو هم دغه کسان ظالمان دی				

قوله تعالی:- لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ
 دخندا کولو او عیب لکولو نه ممانعت :- الله ﷻ خلق د نورو د حقیر او ذلیل کولونه منع کوی . حدیث مبارک
 کنبې چه تکبر د حق نه دمخ اړلو نوم دې او خلقو لره ذلیلده او خوار گنړلو (۶) . ددې وجه قران پاک دا

(۱) صحیح مسلم کتاب الذکر والدعاء باب فضل الدعاء للمسلمین بظهر الغیب : ۲۷۲۳ ، ابوداؤد : ۱۵۳۴ .
 (۲) صحیح مسلم کتاب الذکر والدعاء باب فضل الاجتماع علی تلاوة القرآن : ۲۶۹۹ .
 (۳) صحیح بخاری کتاب الادب باب رحمة الناس والبهايم : ۶۰۱۱ ، صحیح مسلم : ۲۵۸۶ .
 (۴) صحیح بخاری کتاب الادب باب تعاون المؤمنین بعضهم بعضا : ۶۰۲۶ ، صحیح مسلم : ۲۵۸۵ ، ترمذی : ۱۹۲۸ .
 (۵) احمد : ۳۴۰/۵ ، مسنده ضعیف مصعب بن ثابت وللحدیث شاهد ضعیف عند الطبرانی فی الاوسط : ۴۶۹۳ .
 (۶) صحیح مسلم کتاب ایمان باب تحريم الکبر و بیانه : ۹۱ .

بیانوی چه شوک ته ذلیل کوی اوچا پوری توقی کوی ممکن ده چه دالله ﷻ په نیز هغوی ستاسونه زیان پرهیزگار وی. دسرو منع کولو نه پس بیا خاص کر بشخی هم ددی نه منع کوی. بیا د عیب لتولونه او نکته چینی نه منع کوی. اودا ملعون کار نی حرام کرو. قران پاک کنسی ارشاد دی چه ﴿وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ﴾ یعنی هر طعنه باز عیب لتونکی دپاره خرابی ده. همز فعل سره کیبری او لمز قول سره. او آیت مبارک کنسی دی چه ﴿هَمَزٌ مِّشَاءٌ بِمِيمٍ﴾ یعنی دی خلقو لره حقیر کنری او په خلقو خان اوچت ظاهر وی او خلقو کنسی اور لگوی. غرض دا ټول کارونه خمونر شریعت حرام گرزولی دی. دلته دا لفظ دی چه خپله عیب مه لگوئی، ددی مطلب دادی چه خپلو کنسی یوبل باندي عیب مه لگوئی. لکه فرمائی چه ﴿لَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ﴾ یعنی یو بل مه قتل کوی. حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما، حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ، حضرت سعید بن جبیر رضی اللہ عنہ او حضرت قتاده او حضرت مقاتل بن حیان رضی اللہ عنہما فرمائی چه ددی مطلب دادی چه یو بل ته طعنی مه ورکوئی (۱).

قوله تعالى: - وَلَا تَنَابُزُوا بِاللِّقَابِ ۗ

ددی آیت مطلب او شان نزول: او بیا فرمائی چه په چا کنسی عیب لتوئی او چه کوم لقب سره هغه خفه کیبری نو هغه لقب هغه ته مه وانې. مسند احمد کنسی دی چه دا حکم بنو سلمه باره کنسی نازل شوې دی. هرکله چه حضرت نبی کریم ﷺ مدینې منورې ته راغلو نو دلته دیویو سړی دوه دوه درې درې نومونه وو. حضرت نبی کریم ﷺ چه به کله یو سړی ته یو نوم واخستو نو خلقو به اوئیل چه رسول الله ﷺ دا سړی په دې نوم خار خوری یعنی غصه کیبری. نوپه دې دا آیت مبارک نازل شو (۲) (ابوداود) بیا فرمان دی چه دایمان حالت کنسی یو بل ته خپلو کنسی غلط القاب مه اخلی ځکه چه دا ډیره بده خبره ده. اوس تاسوته پکار دی چه ددی نه توبه اوباسی. گنی تاسو به ظالمان شی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا	اے هغه کسانو چي ايمان موراوړي دي
اجْتَنِبُوا	اښي مومنانو!
كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ	بیشکه ځینی دگمانونو نه
إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ	دگمان نه ځان بچ ساتی بیغینا بعضې بدگمانی گناه وی او د چا راز مه معلوموی
وَلَا تَجَسَّسُوا	او رازونه مه لتیوی
وَلَا يَغْتَبِ	او غیبت دنه کوی ځینی ستاسو دځینو ایا خوښوی یو په تاسو نه چی اوخوری
بَعْضُكُمْ بَعْضًا	او په تاسو کنسی دې بعضې د بعضو غیبت نه کوی ایا په تاسو کنسی به دا شوک خوښ کړی چی د خپل
أَيُّبٌ أَحَدَكُمْ	غوښه درور خپل چی مړ وی پس نه خوښوی تاسو دا کار او اویریری دالله نه بیشکه الله
أَنْ يَأْكُلَ	مړ رور غوښه اوخوری نو دا کار خو ستاسو خوښ نه وی اودالله ﷻ نه ویره کوی بیشکه الله

(۱) حاکم: ۴۶۳/۲، عن ابن عباس رضی اللہ عنہما، واصله حسن.

(۲) ابوداود کتاب الادب باب فی الالقاب: ۴۹۶۲. واصله صحیح ترمذی: ۳۲۶۸، احمد: ۴/۲۶۰، الادب المفرد: ۳۳۰.

تَوَاب

رَحِيمٌ

دیر توبہ قبلونکی دے | رحم کونکی |

توبہ قبلونکی دیر رحم کونکی دے |

قوله تعالى: - اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ

بدگمانی او عیب لکول۔ اللہ ﷻ خپل مومن بندگان دبدگمانی نہ، تہمت لگولو نہ، اوخپلو او پردو ویرولو نہ، اوہبش بی ہبشہ ویرہ پہ زہہ کبھی ساتلو نہ منع کوی۔ او فرمانی چہ اکثر اوقات داسی قسمہ بدگمانی بالکل گناہ وی۔ نو تاسوتہ پکاردی چہ پہ دے کبھی پورا احتیاط اوکرتی۔ امیر المومنین حضرت عمر بن خطاب رضی اللہ عنہ فرمانی چہ حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ د مسلمان د ژبہ نہ چہ کومہ کلمہ اوخیڑی نو تر کومے چہ ستا نہ کیدی شی ہغہ پہ نیکی محمول کوه (۱) بن ماجہ کبھی دی چہ حضرت نبی کریم ﷺ د کعبی طواف کول دوران کبھی او فرمائیل چہ تہ خومرہ پاک کور نہ تہ خومرہ خوشبو والا نہی او تہ خومرہ عظمت والا نہی۔ او تہ خومرہ حرمت والا نہی۔ پہ ہغہ اللہ ﷻ مے دے قسم وی چہ دہغہ پہ قبضہ کبھی خما روح دے چہ د مومن حرمت اوددہ دمال او جان حرمت اوددہ دنیک گمان کولو داللہ ﷻ پہ نیز ستا د حرمت نہ زیات لوئی دے (۲) دا حدیث صرف ابن ماجہ کبھی دے۔

دبدگمانی او غیبت متعلق احادیث: - صحیح بخاری کبھی دی چہ د بدگمانی نہ خان اوساتی بدگمانی د بولو نہ زیات دروغ دی۔ رازونہ مہ بنکارہ کوئی او د یوبل دبزرگی حاصلولو کوشش کبھی مہ اختہ کپرتی۔ حسد او بغض او یوبل سرہ د خولی وھلونہ بیچ اوسے۔ بول داللہ ﷻ بندگان او یورونہ زونہ شی (۳) مسلم وغیرہ کبھی دی چہ یوبل نہ مہ خفہ کپرتی او یوبل سرہ میل جول مہ پریردی، یوبل سرہ حسد او بغض مہ کوئی، بلکہ بول یورونہ زونہ شی او ژوند تیروئی۔ دیو مسلمان دپارہ حلال نہ دی چہ بل مسلمان سرہ د دریو ورخو نہ زیاتی خبری اتری پریردی (۴) طبرانی کبھی دی چہ درے خصلتونه بہ خما امت کبھی پاتی شی ① فال کتل ② حسد ③ بدگمانی۔ یو سہری تپوس او کرو یارسول اللہ ﷺ ددی دپارہ خہ کول پکار دی؟ نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ کله حسد اوکری نو استغفار اووایہ او کله چہ بدگمانی پیدا شی نو ہغہ پریردہ او یقین اوکپہ۔ او کله چہ شگون اوکری کہ نیک او کہ بد وی نو دخپل کار نہ مہ منع کپہ۔ ہغہ پورا کوه (۵) ابوداؤد کبھی دی چہ یو سہری حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ تہ راوستی شو او ورتہ اوونیلے شو چہ ددہ د پریرے نہ د شرابو خاخرکی روان دی۔ نو دوی او فرمائیل چہ مونہ د راز بنکارہ کولو نہ منع کری شوی یو۔ کہ زمونہ مخکبھی خہ خیز بنکارہ شی نو مونہ پہ ہغی بانڈی رانیول کوه (۶) مسند احمد کبھی چہ د عقبہ کاتب دجین لره حضرت ابوالہیشم ورغلو اوہغہ تہ نہی اوونیل چہ خما گاونڈ کبھی خہ خلق شرابیان دی۔ خما ارادہ دہ چہ خہ داروغہ راوبلم چہ ہغوی گرفتار کری۔ خودوی ورتہ اوونیل چہ داسی مہ کوه بلکہ ہغہ پوہہ کپرتی او غصہ پریرے اوکپہ۔ بیا خو ورخی پس را غلو او ورتہ نہی اوونیل چہ ہغوی نہ منع کپری۔ اوس خو ڈراوغہ راوبلم۔ خودوی اوونیل چہ افسوس افسوس تہ بالکل داسی مہ کوه۔ واورہ ما در سول اللہ ﷺ نہ اوریدلی

(الدر المنثور: ۹۹/۶)

(ابن ماجہ کتاب الفتن باب حرمة دم المؤمن وماله: ۳۹۳۲)

(صحیح بخاری کتاب الادب باب (یا ایہا الذین امنوا اجتنبوا کثیرا من الظن.....): ۶۰۶۶، صحیح مسلم: ۲۵۶۳)

(صحیح بخاری کتاب الادب باب ما ینھی عن التحاسد والتدابیر: ۶۰۶۵، صحیح مسلم: ۲۵۵۹، ترمذی: ۱۹۳۵، مسند الطالسی:

۲۰۹۲، مصنف عبدالرزاق: ۲۲۲، احمد: ۱۱۰/۳، ابن حبان: ۵۶۶۰)

(طبرانی: ۳۲۲۷، سننہ ضعیف جدا فیہ علل منها اسماعیل بن قیس الانصاری مجمع الزوائد: ۷۸/۸)

(ابوداؤد کتاب الادب باب فی التجمس: ۴۸۹۰)

دی چه خوک په یومسلمان پرده واچوی نو هغه ته به ثواب ملاویږی . دومره لکه چه چا یو ژوندنی بنځه کړې شوې ژوندی کړه (۱) ابوداود کښې دی، حضرت معاویه رضی اللہ عنہ فرمائی چه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل که ته دخلقو رازونو بنکاره کولو او پتې خبرې بنکاره کولو پسې شوي نو ته به هغوی تباہ کړې . نو وې فرمائیل چه ممکن دی چه هغوی خراب کړې . حضرت ابودرداء رضی اللہ عنہ فرمائی چه ددې حدیث مبارک نه الله صلی اللہ علیہ وسلم حضرت معاویه رضی اللہ عنہ ته ډیره فائده ورکړه. (۲) ابوداود کښې یو بل حدیث مبارک کښې دی چه کله یو امیر یا یو بادشاه دخپلو عوامو خرابی بنکاره کول شروع کړې او په دې کښې ژور تلو نو دا هغوی خرابوی (۳).

قوله تعالى: - وَلَا تَجَسَّوْا

تجسس او تجسس کښې فرق: - بیا فرمائی چه تجسس مه کوئی یعنی د بدو معلومولو کوشش مه کوئی، تې تا مه کوئی. هم ددې نه جاسوس ماخوږ دي. د تجسس اطلاق عام طور په بدنې باندې کیږی او د تجسس اطلاق عام طور د نیکی په لټولو لکه څنگه چه حضرت یعقوب عليه السلام خپلو ځامنو ته وائی چه (فَتَجَسَّوْا) الخ، تاسو لاړشې یوسف اودهغه رورتلاش کړئ. اودالله رحمان نه مه ناامیده کیږئ. او کله کله ددې استعمال شر او خرابی وی. نو حدیث مبارک کښې دی چه مه تجسس کوئی او مه تجسس کوئی، اومه حسد کوئی او مه بغض کوئی، اومه مخ اړوئی. بلکه ټول دالله صلی اللہ علیہ وسلم بندگان رونه رونه شی (۴) امام اوزاعی رضی اللہ عنہ فرمائی چه تجسس وائی دیو څیز ویخ کنلوته اود تجسس دهغه خلقو په پتو خبرو پسې غوږ اوږل چه کوم چا ته خپلې خبرې نه آوری. او تدابیر وائی یو نه روستو کیدل او ورسره تعلقات ختمول.

قوله تعالى: - وَلَا يَغْتَب بَّعْضُكُم بَعْضًا

دغیبت ممانعت: - بیا دغیبت نه منع فرمائی. ابوداود کښې دی حضرت نبی اکرم صلی اللہ علیہ وسلم نه تپوس اوشو چه یارسول الله صلی اللہ علیہ وسلم غیبت څه څیز دي؟ نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه ته د یو مسلمان رور دداسې خبرې ذکر او کړې چه په هغې هغه خفه کیږی. نو وې فرمائیل که هغه خبره په هغې کښې وی هم نو بیا هم؟ نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه غیبت خو هم دادې، گنی بیا خو بهتان او تهمت دي (۵). ابوداود کښې دی چه یو ځل حضرت عائشه رضی اللہ عنہا او فرمائیل چه انې صفیه ته داسې داسې ئې مسدد راوی وائی یعنی کم قد والا. نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه تا خو داسې خبره او کړه که دا سمندر اوبو کښې گله کړې نو هغه به هم وړانې کړی. او یو ځل د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم مخکښې یو داسې خبره اوشوه نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه څه دا نه خوښوم اگر چه ماته په دې کښې څه لویه فائده وی (۶) ابن جریر کښې دی چه یو بی بی صاحبه حضرت عائشه صدیقه رضی اللہ عنہا ته راغله، او هرکله چه هغه تله نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته ئې اشارې سره اووئیل چه ددې خو قد کم دي. نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دي ته او فرمائیل چه تاددي غیبت اوکړو (۷) غرض داچه غیبت حرام اوددې په حرمت باندې د

(۱) احمد: ۱۵۲/۴، ابوداود کتاب الادب باب فی الستر علی المسلم: ۴۸۹۱. وهو حسن الادب المقرد: ۷۵۸. ابن حبان: ۵۱۷، السنن الکبری للسنانی: ۷۲۸۳، بیهقی: ۳۳۱/۸، طبرانی: ۸۸۳/۱۷.

(۲) ابوداود کتاب الادب باب فی التجسس: ۴۸۸۸، وهو صحیح.

(۳) ابوداود حواله سابق: ۴۸۸۹.

(۴) صحیح بخاری کتاب الادب باب ما یبھی التحاسد والتدابیر: ۶۰۶۴، صحیح مسلم: ۲۵۶۳.

(۵) ابوداود کتاب الادب باب فی الغیبة: ۴۸۷۴. وهو صحیح ترمذی: ۱۹۳۴. احمد: ۳۸۴/۲.

(۶) ابوداود حواله سابق: ۴۸۷۵، وسنده صحیح ترمذی: ۲۵۰۲.

(۷) الطبری: ۳۰۷/۲۲.

مسلمانانو اجماع ده. خود څه شرعی مصلحت په وجه د چا يو داسې خبره بيانول غيبت كښې داخل نه دي لكه چه په كښې جرح و تعدیل او خیرخواهی وی (۱) لكه څنگه چه حضرت نبی كريم ﷺ د يو سړي باره كښې فرمائیلی وو چه دا ډیر خراب سړې دې. او حضرت نبی كريم ﷺ فرمائیلی چه معاويه ډیر غریب دې، او ابوالجهم ډیر وهلو والا سړې دې. حضرت نبی كريم ﷺ دا په هغه وخت كښې فرمائیلی وو چه كله دې دواړو بزرگانو حضرت فاطمه بنت قيس رضی اللہ عنہا سره نکاح كولو غوښتل (۲) او نورې كه څه داسې قسمه خبرې وی نو د هغې اجازت دې. او باقی نور غيبت حرام دې او گناه كبیړه ده. په دې وجه دلته ئې او فرمائیل چه څنگه تاسو دخپل يو مړ رور غوښې خوړلو نه نفرت كوئې نو داسې ددې غيبت نه هم نفرت كولو پكار دی. لكه يو حديث مبارك كښې دی چه خپله وركړې شوې هبه واپس اخستل داسې دی لكه سپي څه قې (التي) كړې او هغه څټې. او فرماني چه خراب مثال خمونډ دپاره لاتق نه دې (۳) حجة الوداع خطبه كښې دی چه ستاسو مال او ستاسو عزت په تاسو حرام دي، لكه حرمت ستاسو په دې ورځ، ستاسو په دې مياشت كښې او ستاسو په دې ښار كښې (۴) ابوداؤد كښې د حضرت نبی كريم ﷺ يو ارشاد مبارك نقل دې چه دمسلمان مال، دهغه عزت او دهغه وينه په مسلمان حرامه ده. انسان دپاره دومره برائی کافی ده چه هغه دخپل مسلمان رور سپكاوې او كړې (۵) او يو حديث مبارك كښې دی چه انې هغه خلقو تاسو په ژبو خوايمان راوړې دې خو ستاسو زړونو كښې ايمان نشته دې. تاسو دمسلمان غيبت كولو پريږدئ او دهغوئ عیبونه مه لټوئ. ياد ساتئ كه تاسو دهغئ عیبونه لټوئ نو الله ﷻ به ستاسو رازونه په هغوئ ښكاره كړي. تردې چه ته به په خپل كور كښې هم بدنام اوسو شي (۶) مسند ابويعلى كښې دی چه دالله رسول ﷺ مونږ ته يو خطبه راكړه چه په هغې حضرت نبی كريم ﷺ پرده كښې ناستو ښځو ته هم دا آواز اور سولو. او په دې خطبه كښې پور تنې حديث مبارك بيان او فرمائیلو. (۷) حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما يو ځل كعبي ته اوكتل او وې فرماني چه ستا دحرمت او عظمت به لا څه واټي، خو ستا نه زيات والا يو ايماندار بنده الله ﷻ ته نزدې دې (۸). ابوداؤد كښې دی چه چا د يو مسلمان غيبت كولو سره يو نواله حاصله كړه نو هغه ته به دجهنم هم دومره غذا وركولې شي. او داشان چه چا د يو مسلمان په غيبت كولو څه پوشاك حاصل كړو نو هغه ته به ته هم هغه شان پوشاك دجهنم وركولې شي. او چه كوم يو سړې د يو كس د برانې كولو دپاره اوریدو نو هغه به الله ﷻ د قیامت په ورځ د اورولو او خودلو په ځانې اودروي (۹) حضرت نبی كريم ﷺ فرماني چه دمعراج په شپه ما اوكتل چه د څه خلقو نوكونه د تانيې وو، او په دې هغوئ خپل مخونه او سينې شو كولې. نو ما تپوس او كړو چه اي جبرئیل عليه السلام دا كوم خلق دی؟ نو وې فرماني چه دا هغه خلق دی چه دوی به د خلقو غوښې خوړې او د هغوئ عزتونه به ئې اخستل (۱۰) (ابوداؤد). او يو روايت كښې دی چه دخلقو

(۱) صحيح بخاری كتاب الادب باب مايجوز من اغتياہ اهل الفساد والريب : ۶۲۰۵۴. صحيح مسلم : ۲۵۹۱. ابوداؤد : ۱۹۹۶، احمد : ۳۸/۶، ابن حبان : ۴۵۳۸.

(۲) صحيح مسلم كتاب الطلاق باب المطلقة باب البائن لانفقه لها : ۱۴۸۰.

(۳) صحيح بخاری كتاب الهبة باب لا يجل لاحدان يرجع لي هبته وصلته : ۲۶۲۲، صحيح مسلم : ۱۶۲۲، مختصراً.

(۴) صحيح بخاری كتاب العلم باب قول النبي ﷺ رب مبلغ اوعى من سامع : ۶۷. صحيح مسلم : ۱۶۷۹.

(۵) ابوداؤد كتاب الادب باب لي الغيبة : ۴۸۸۲، وسنده حسن، ترمذی : ۱۹۲۷.

(۶) ابوداؤد كتاب حواله سابق : ۴۸۸۰ وهو حسن.

(۷) مسند ابويعلى : ۱۶۷۵.

(۸) ترمذی كتاب ابواب البر والصلة باب ماجاء في تعظيم المؤمن : ۲۰۳۲، وسنده حسن ابن حبان : ۵۷۶۳.

(۹) ابوداؤد كتاب الادب باب لي الغيبة : ۴۸۸۱، الادب المفرد : ۲۴۰، كتاب الزهد : ۷۰۷.

(۱۰) ابوداؤد حواله سابق : ۴۸۷۸. وسنده صحيح، احمد : ۲۲۴/۳.

سوال جواب بارہ کنبی حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ د معراج پہ شپہ ما ډیر خلق او کتل چہ پہ
 هغې کنبی سړی او ښځې وې ، چہ فرښتو به ددوی د اړخونو نه غوښې پریکولې ، او بیا به دوی ددی
 په خوراک مجبورول او دوی هغه څتی ځما د سوال په جواب کنبی او نیلې شو چہ دا خلق طعنه زن، غیبت
 کونکی او چغلی خورو او نن جبر سره دوی باندې ددوی غوښه خورولې شی (۱) (ابن ابی حاتم) دا حدیث
 مبارک ډیر طویل دې او مونږ پورا حدیث مبارک د سورة سبحان په تفسیر کنبی بیان کړې دې. فالحمد لله
 ددو ښځو د روژې قصه - مسند ابو داؤد طیالسی کنبی دی چہ حضرت نبی کریم ﷺ خلقو ته د روژې حکم
 ورکړ او وې فرمائیل چہ تر کومې څه او نه وایم نو هیڅوک دې افطار نه کوی. دمانام خلق راغلل او د
 حضرت نبی کریم ﷺ نه تپوس او کړو نو حضرت نبی کریم ﷺ ورته اجازت ورکړو. او هغوی افطار کولو او
 پدې کنبی یو صاحب راغلو او وې وئیل چہ یارسول الله ﷺ! دوو ښځو روژه نیولې وه او هغه ستاسو د
 متعلقینو نه دی. تاسو هغوی ته هم اجازت ورکړئ چہ هغوی هم روژه ما ته کړی. نو حضرت نبی
 کریم ﷺ هغه نه مخ واپولو. هغه بیا عرض او کړو نو حضرت نبی کریم ﷺ ورته او فرمائیل چہ هغوی
 روژه نه ده نیولې. آیا دهغه خلقو هم روژه وی چہ هغوی د خلقو غوښه خوری. لار شه او هغوی ته
 او وایه که د هغوی روژه وی نو قې (التی) دې او کړی. نو هغوی التی او کړې او دهغې نه د وینې ټکړې
 راووتلې. هغه راغلو او حضرت نبی کریم ﷺ ته ددې خبر ورکړو. حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل که
 هغوی پدې حالت کنبی مړې شوي وې نو دې نه به د اور لقمې جوړوئ (۲) ددې سند غریب دې او ددې
 متن هم ضعیف دې. بل روایت کنبی دی چہ هغه سړی وئیلی وو چہ دهغه ښځو د روژې په وجه حالت
 خراب دې. د تندي په وجه مری. او دا د ماسپڅین وخت وو. د حضرت نبی کریم ﷺ په خاموشی هغه
 سړی بیا تپوس او کړو چہ یارسول الله ﷺ هغوی به مړې شوي وی یا به لږ وخت کنبی مړې شي. نو
 حضرت نبی کریم ﷺ ورته او وئیل چہ لار شه او دلته ئې راوله. هر کله چہ هغوی راغلل نو حضرت نبی
 کریم ﷺ ورته مخکنی ډیپو پیاله کیخوده او ورته او وئیل چہ په دې کنبی قې او کړئ. هر کله چہ ئې
 قې او کړو نو ددې نه پیپ او وینه چکه شوې وغیره راوتلو. او ددې نه نیمه پیاله ډکه شوه. بیا بلې قې
 او کړو او دهغې نه هم دا څیزونه راوتل. اود غوښې ټکړې وغیره راوتلې او پیاله ډکه شوه. نو په هغه
 وخت کنبی حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ دوی ته او گورئ چہ حلاله روژه ئې نیولې ده او حرام
 خوری. دواړه ناستې وې او او د خلقو غوښې ئې خورلې (یعنی غیبت ئې کولو) (۳) (مسند احمد).
 مسند ابو یعلی کنبی دی چہ حضرت ماعز رضی الله عنہ حضرت نبی کریم ﷺ ته راغلو او وې فرمائیل یارسول
 الله ﷺ! ما زنا کړې ده نو حضرت نبی کریم ﷺ ترې مخ واپولو. تر دې چہ درې څلور ځل ئې اوئیل نو
 حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ تا زنا کړې ده؟ نو جواب کنبی ئې او وئیل چہ آؤ. تاته معلوم دی چہ
 زنا څه ته وائی؟ نو وې وئیل چہ آؤ لکه څنگه چہ سړې خپلې حلالې ښځې ته ورځی. نو دشان ما
 حرامې ښځې سره کړی دی. نو حضرت نبی کریم ﷺ ورته او وئیل چہ اوس دې څه اراده ده؟ نو حضرت
 نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ تاسو ما ددې گناه نه پاک کړئ. نو حضرت نبی کریم ﷺ ورته اوئیل چہ تا دا
 شان دخول کړیدې لکه څنگه چہ سلاتی رنجرومه (سرمه دانی) کنبی او لرگې کوهی کنبی وی؟ وې
 وئیل آؤ یارسول الله ﷺ. نوییا حضرت نبی کریم ﷺ دهغه د رجم کولو یعنی په کانږو دویشتلو حکم
 او کړو. نو دې رجم کړې شو. دې نه پس حضرت نبی کریم ﷺ دوه کسان اولیدل چہ وئیل چہ گوره که نه
 پخپله ئې خپله پرده واخستله او دسپی په شان په کانږو ویشتلې شوز نو حضرت نبی کریم ﷺ ددې په

(۱) الطبری: ۳۰۸/۲۲.

(۲) مسند ابو طیالسی: ۲۱۰۷.

(۳) احمد: ۴۳۱/۵، مسند ابی یعلی: ۱۵۴۶، دلائل النبوة للبيهقي: ۱۸۶/۶.

اوریدو روان شو، لہر وخت پس حضرت نبی کریم اوکتل چہ پہ لار کنبی یو مہر خر پروت دی، نو حضرت نبی کریم اورمائیل چہ فلانی فلانی سرے چرتہ دی؟ ہغوی دی د سورلی نہ راکوزشی او ددی خر غوبنہ دی اوخوری، نو ہغوی اوونیل چہ یارسول اللہ ادا ہم خہ د خوراک خیز دی خہ؟ نو حضرت نبی کریم ورتہ اورمائیل چہ اوس تاسو د خپل رور بدی بیان کرہ نوہغہ ہم ددی نہ زیات بد نہ وو خہ؟ بہ ہغہ ذات مہی دی قسم وی چہ ہغہ پہ قبضہ کنبی خما روح دی، چہ ہغہ سرے چہ تاسو ئی بد اوونیل اوس پہ جنتی نہرونو کنبی غوبی خوری، ددی اسناد صحیح دی (۱) مسند احمد کنبی دی چہ مونہ حضرت نبی کریم سرہ وو چہ پدی یرہ زیاتہ مردار بوئی والا ہوا راغلہ نو حضرت نبی کریم اورمائیل چہ تاسو تہ معلوم دی چہ دا د خہ خیز ہوا دہ؟ دوی ورتہ اورمائیل چہ تاتہ معلوم دی چہ د بوئی د خہ خیز دی؟ دا بدبوئی دہغہ خلقو دہ چہ دوی بہ دخلقو غیبت کولو (۲)۔ یو روایت کنبی دی چہ منافقانو یو دلہی د مسلمانانو غیبت کرے دی پہ دی وجہ دا بوئی دی، حضرت سدی رضی اللہ عنہ حضرت سلمان رضی اللہ عنہ یو سفر کنبی وو، دوی دویہ سرو سرہ ملاؤ شو، اودہغوی بہ دوی خدمت کولو، اودوی تہ بہ ئی خوراک ورکولو، یو خل حضرت سلمان رضی اللہ عنہ اودہ شو او قافلہ لارہ، ہرکلہ چہ پراؤ تہ اورسیدل نو دوارو اوکتل چہ حضرت سلمان رضی اللہ عنہ نشستہ دی، دوی خیمہ پہ خپلہ اولگولہ اوپہ غصہ کنبی ئی اوونیل چہ سلمان رضی اللہ عنہ خوبس ددومرہ کار دی چہ تیار خوراک اوکری او خیمہ کنبی آرام اوکری، لہر وخت پس حضرت سلمان رضی اللہ عنہ راغلو نو دی دوارو سرہ سالن (ترکاری) نہ وہ نو حضرت سلمان رضی اللہ عنہ تہ ئی اوونیل چہ لارشی او د حضرت نبی کریم نہ مونہ دپارہ سالن راورئی، دوی دوارہ لارل اود حضرت نبی کریم خدمت کنبی حاضر شو او وی وئیل چہ یارسول اللہ خہ خپلو ملگرو لیرلے یم کہ تاسو سرہ سالن وی نوراکرئی، حضرت نبی کریم ورتہ اورمائیل چہ ہغوی پہ سالن خہ کوی؟ ہغوی خو سالن اوخورو، حضرت سلمان رضی اللہ عنہ واپس لارو او ہغوی تہ ئی دا خبرہ اوکرہ، ہغوی پاسیدل او د حضرت نبی کریم خدمت کنبی حاضر شو او دی دوارو حضرت نبی کریم تہ اوونیل چہ یارسول اللہ مونہ تہ خوتاسو سالن نہ دی لیرلے اونہ مونہ سرہ سالن وو، نو حضرت نبی کریم ورتہ اورمائیل چہ تاسو د سلمان رضی اللہ عنہ دغوبنی سالن اونہ خو پرو چہ تاسو داسی داسی اوونیل، نوپہ دی دا آیت مبارک نازل شو (میتا) خکہ چہ ہغہ اودہ وو او دوی د ہغہ غیبت کولو، مختارہ ابوضیاء کنبی تقریباً دشان واقعہ د عمر فاروق رضی اللہ عنہ او ابو بکر صدیق رضی اللہ عنہ اوپہ ہغی کنبی داهم دی چہ حضرت نبی کریم اورمائیل چہ خہ ستاسو غابونو کنبی ستاسو دخادم غوبنہ وینم، اوددوی خادم اودہ وو او ددوی دپارہ ئی خوراک نہ وو تیار کرے، صرف دومرہ مروی دی چہ دی خو یر زیات خوبی دی، دی دوارو حضراتو رضی اللہ عنہم حضرت نبی کریم تاتہ اورمائیل چہ تاسو مونہ دپارہ استغفار اووائی، نو حضرت نبی کریم ورتہ اورمائیل چہ تاسو ورشی اوہغہ تہ اووائی، چہ ہغہ ستاسو دپارہ استغفار اووائی (۳) ابو یعلی کنبی دی چہ چا پہ دنیا کنبی دخپل رور غوبنہ اوخورہ (دہغہ غیبت ئی اوکرو) نو د قیامت پہ ورخ بہ ہغہ تہ ہغہ غوبنہ راورلے شی، چہ تا ددی پشان غوبنہ دنیا کنبی خورلے وہ، اوس د مری غوبنہ ہم اوخورہ، نو دی بہ پہ جغوشی، فریاد بہ کوی او افسوس بہ کوی اودی بہ جبراً ہغہ غوبنہ خوری (۴) دا روایت یر غریب دی

قوله تعالى: - وَأَتَّقُوا اللَّهَ

غیبت نہ د توبی طریقہ: - بیا فرمائی چہ داللہ لحاظ اوساٹی، دہغہ احکام پورا کرئی، ہغہ ذات چہ

(۱) ابوداؤد کتاب الحدود باب رجم معاذ بن مالک: ۴۴۲۸، وسندہ حسن، بیہقی: ۲۲۷/۸، ابن حبان: ۴۳۹۹،
 (۲) احمد: ۳۵۱/۳، وسندہ حسن، شعب الایمان: ۶۷۳۲، الادب المفرد: ۷۳۲، الصمت: لابن ابی دنیا: ۲۱۶، مساری
 ابن ابی حاتم: لاسالہ الدر المنثور: ۱۰۲/۶،
 (۳) المختارہ للمقدسی ابن اسحاق عنعن،

کومو خیزونو نه منع کړې ده هغه مه کونې او د هغه نه ویرېږنې . چه څوک هغه طرفته تېټ شی نو هغه لوني ذات دده طرفته مائل شی . دتوبه کونکو توبه قبلوی . او چه څوک په هغه بهر وسه کوی نو هغه طرفته رجوع کوی . او په هغه رحم او مهربانی کوی . جمهور علماء کرام فرماني چه د غیبت کونکي دتوبې طریقه داده چه هغه دې دا پرېږدی او بیا دې داسې گناه نه کوی . مخکښې چه نې کومه کړې ده په هغې دې نادم شی ، دا په کښې شرط دی او که نه؟ په دې کښې اختلاف دې . او چه د چا غیبت نې کړې دې دهغه نه دې معافی او غواړی . بعضې وائی چه دا هم شرط نه دی ځه چه ممکن دی هغه ته خبر نه وی . او چه کله دې هغه ته معافی دپاره ورشی نو هغه به خفه شی . نو ددې بهترینه طریقه داده چه په کومو محفلونو کښې نې دده بدې بیان کړې وه په هغې کښې دهغه خوبی بیان کړی . اودا بدې دې ښه زور سره ختمه کړی . نو دا به هغه بدله شی . مسند احمد کښې دی چه کله یوسړې دیو مومن حمایت او یو منافق د هغه حرمت بیانوی نو الله ﷻ یو فرشته مقرر کړی چه د قیامت په ورځ به دده غوښه د نارجهنم نه بچ کوی . او چه څوک په یو مومن پسې یو خبره او کړی او دده اراده دهغه د ملعون کولو وی نو هغه به الله ﷻ په پل صراط باندې اودروی . دا حدیث مبارک ابوداؤد کښې هم دې (۱) او د ابوداؤد یو بل حدیث مبارک کښې دی چه څوک دیو مسلمان بې عزتی داسې وخت کښې او کړی چه په هغې ځانې کښې دهغه توهین او عزت ځی نو دې به هم الله ﷻ داسې ځانې کښې رسوا کړی چه هغه ځانې به ده ته د مدد ضرورت وی . او چه څوک مسلمان داسې ځانې دخپل رور حمایت او کړی نو الله ﷻ به هم دده داسې ځانې کښې حمایت کوی . (ابوداؤد) (۲)

يَا أَيُّهَا النَّاسُ	إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ	مِّنْ ذَكَرٍ
اے خلقو!	بیشکه پیدا کړی مونږه تاسو	دیو نارینه
انې خلقو! مونږ تاسو دیوسړی او یوی ښځی نه		
وَأَنْثَىٰ	وَجَعَلْنَاكُمْ	شُعُوبًا
او زنانه نه	او جوړ کړی مونږه تاسو	خانکي (قومونه)
او قبیلې قبیلې دپاره ددې چی یو بل او پيژنئ		
پیدا کړی یی او مختلف قومونه او قبیلې مو جوړې کړی یی دې دپاره چی یو بل او پيژنئ		
إِنَّا أَكْرَمُكُمْ	عِنْدَ اللَّهِ	أَتَقْرَبُكُمْ
بیشکه عزتمند په تاسو کښې	په نزدالله	زیات پرهیزگار ستاسو دې
بیشکه الله ښه پوهه دې		
په تاسو کښې د الله ﷻ په نیز زیات عزت مند هغه څوک دې چې زیات پرهیزگاری بیشکه الله عالم		
خیر (۱۵)		
ښه خبر دې		
خبردار دې		

قوله تعالى: - إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتَقَرُّكُمْ

د فضیلت وقار معیار تقوی ده: الله ﷻ فرماني چه هغه ټول انسانان دیونفس نه پیدا کړی دی یعنی حضرت آدم علیه السلام نه ، اوهم دهغه نه نې دهغه یی بی حضرت حوا پیدا کړه . او بیا ددې دواړو نه انسانی نسل زیات شو . شعوب د قبائل نه عام دې . مثال په طور عرب شعوب کښې دا خل دی ، بیا ی قریشی د غیر

(۱) احمد : ۴۴۱/۳ ، ابوداؤد کتاب الادب باب الرجل یذب عن عرض اخیه : ۴۸۸۳ ،
(۲) ابوداؤد حواله سابق : ۴۸۸۴ ، احمد : ۳۰/۴ ، الصمت لابن ابی دنیا : ۲۴۰/۱

قریشی بیا ددوی تقسیم دا ٲول قبائل کنبی داخل دی. بعضی وائی چہ دشعوب نہ مراد عجم خلق دی. اود قبائل نہ مراد عرب جماعتونہ لکہ بنی اسر ائیلو تہ اسباط وئیلی شوی دی. ما داتولہی خبری یو جدا مقدمہ کنبی لیکللی دی. اوداما دابوعمران کتاب الاشباہ او کتاب القصد والامم فی معرفۃ انساب العرب والعجم نہ جمع کری دی. ددی آیت مبارک مقصد دادی چہ حضرت آدم علیہ السلام د بناوری نہ پیدا کری شوی وو اودہغی پہ نسبت ٲول انسانان یو مرتبہ کنبی دی. اوکہ خہ فضیلت پہ یو بل حاصل دی مو ہفہ صرف د دین دکارونو او اتباع نبوی صلی اللہ علیہ وسلم پہ و جہ دی. ہمداد رازدی چہ د غیبت آیت مبارک نہ پس او د یویل د توهین او تذلیل نہ پس نی وارد کرو خلق دخپل پیدائش پہ نسبت بالکل یو شان دی. خاندانو نہ او قبیلی او خیلونہ صرف پیژندگلو دپارہ دی چہ ستاسو یو والی او ہمدردی وی. چہ فلان بن فلانی قبیلی والا اوویلی شی. اودا شان د یو بل پیژندگلو آسانہ شی. گنی د بشریت اعتبارہ سرہ ٲول قومونہ یوشان دی. ترمذی شریف کنبی دی چہ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمانی چہ دنسب علم حاصل کرنی چہ صلہ رحمی او کرنی شی، تاسو سرہ بہ خلق دصلہ رحمی پہ وجہ محبت او کرنی اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بہ ستاسو مالونو او ستاسو اولاد کنبی برکت واچوی ^(۱) دا حدیث دی سند سرہ غریب دی. بیا فرمانی چہ اللہ تعالیٰ سرہ د نسب ہیخ نشتہ، کہ چلیبری نو صرف د تقویٰ پہ وجہ او دپرهیزگاری پہ وجہ دی. صحیح بخاری کنبی دی چہ د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نہ تپوس او کرنی شو چہ د ٲولو زیات بزرگ خوک دی؟ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ ٲولو نہ زیات پرهیزگار، خلقو اوونیل چہ مونہ د عامی خبری تپوس نہ کوؤ. نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ ٲولو نہ زیات بزرگ حضرت یوسف علیہ السلام دی. چہ پخپلہ ہم نبی وو. دنی خوثی وو. ددہ نیکہ ہم نبی وو. او ددہ غور نیکہ خلیل اللہ علیہ السلام ہم نبی وو. ہغوی اوونیل چہ مونہ ددی تپوس ہم نہ کوؤ. بیا نی او فرمائیل چہ مونہ د عربو بارہ کنبی تپوس کوئی؟ واورنی چہ دہغوی کوم خلق دجاہلیت زمانہ کنبی ممتاز وو ہغوی نن پہ اسلام کنبی ہم ممتاز دی. خو کہ دوی علم دین حاصل کری ^(۲) صحیح مسلم کنبی دی چہ اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ستاسو صورتونہ او مالونہ نہ گوری بلکہ ستاسو عملونو او زرونو تہ گوری ^(۳) مسند احمد کنبی دی چہ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم حضرت ابوذر رضی اللہ عنہ تہ او فرمائیل چہ خیال او کرہ تہ پہ سور یا سپین باندي فضیلت نشتہ دی بلکہ فضیلت کنبی زیات شی نو د بلہ خبرہ دہ ^(۴) طبرانی کنبی دی چہ ٲول مسلمان خپلو کنبی رونہ رونہ دی پہ یویل فضیلت نشتہ دی. خو کہ دی نہ د تقویٰ لحاظ سر دی ^(۵) مسند بزار کنبی دی چہ تاسو ٲول د حضرت آدم علیہ السلام اولاد بی او حضرت آدم علیہ السلام د بناوری نہ پیدا شوی وو. ائی خلقواد خپل پلار نیکہ پہ نوم باندي فخر کولو نہ منع شی. گنی تاسو بہ داللہ صلی اللہ علیہ وسلم پہ نیز د شگی د دیرو (غوندو) نہ او داوبو مارغانو نہ ہم سیک شی ^(۶) ابن ابی حاتم کنبی دی چہ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دفتح مکہ پہ ورخ پہ خپلہ اوبنہ قصواء باندي سور وو او طواف نی او کرو، او ارکان بہ نی خپل کونک (چوکھی، لرگی) سرہ مسح کول. بیا چہ کلہ مسجد کنبی د کوزیدو خانی نہ وو نو خلقو دوی پہ لاسونو لاسونو کنبی کوز کول او اوبنہ نی بطن مسیل کنبی اودرولہ دی نہ پس حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم خپلہ اوبنہ باندي سورشاو خلقو تہ نی خطبہ ورکرہ او دی خطبہ کنبی نی داللہ صلی اللہ علیہ وسلم د حمد وثناء نہ پس او فرمائیل چہ: ائی خلقو! تاسو نہ اللہ صلی اللہ علیہ وسلم

(۱) ترمذی کتاب البر والصلۃ باب ماجاء فی تعلیم النسب: ۱۹۷۹، وستہ حسن.

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة یوسف باب قوله (لقد کان فی یوسف واخوته...)، ۴۶۸۹، صحیح مسلم: ۲۳۷۸.

(۳) صحیح مسلم کتاب البر والصلۃ باب تحريم الظلم علی المسلم: ۲۵۶۴، احمد: ۴۳۹/۲، ابن حبان: ۳۹۴.

(۴) احمد: ۱۵۸/۵.

(۵) دطبرانی: ۳۵۴۷، مجمع الزوائد: ۸۴/۸.

(۶) مسند البزار: ۲۰۴۳.

ستاسو د جاہلیت د زمانی پہ شان د پلار نیکیہ پہ نومونو باندی فخر کولو رسم نہ لری کری بی: نو انسانان پہ دوه قسمه وی یا خو نیک او پرهیزگار او دالله ﷻ پہ نیز اوچتی مرتبی والا وی. او یا بدکار غیر متقی چه الله ﷻ نظر کنسی ذلیل او خوار وی. بیا دوی ﷻ دا آیت مبارک تلاوت کرو.

بیا فرمائی چه خپله دا خبره کوم او دالله ﷻ نہ خان او ستاسو دپاره داستغفار کوم (۱) مسند احمد کنسی دی چه ستاسو دا نسب نامی د هیخ کار نہ دی. تاسو ټول یو شان د حضرت آدم ﷺ اولاد بی. یو ته په بل هیخ فضیلت نشته دی. خو که فضیلت دی نو هغه د تقوی په و جه دی. دانسان د بدوالی دپاره دا کافی دی چه هغه بدزبان، بخیل او فحش کلام وی (۲) دابن جریر یو روایت کنسی دی چه الله ﷻ به ستاسو نه د قیامت په ورخ ستاسو د نسب باره کنسی تپوس نہ کوی. تاسو کنسی ټولو نه زیات نزدی الله ﷻ ته هغه خلق دی چه کوم پرهیزگار دی (۳) مسند احمد کنسی دی چه حضرت نبی کریم ﷺ باندي تشریف فرما وو چه یو سری تپوس او کرو چه یار سو الله ﷻ ټولونه زیات بهتر څوک دی؟ حضرت نبی کریم ﷻ او فرمائیل چه ټول نه زیات میلمه دوست، ټولو نه زیات پرهیزگار، دبنه خبری حکم کولو والا د ټولو نه زیات بدو کارونو نه منع کولو والا او ټولو نه زیات صله رحمی کولو والا وی (۴) مسند احمد کنسی دی چه حضرت نبی کریم ﷻ ته به د دنیا هیخ خیز او هیخ سرې بنه نه معلومیدو سوا د تقوی والا نه (۵) الله ﷻ ستاسو دکارونو نه خبردار دی او تاسو ورته بنه معلوم بی: څوک چه هدایت لائق دی نو هغوی ته هدایت ورکوی او چه څوک ددی لائق نه دی هغوی بی لاری کیری. رحم او عذاب د هغه په حکم سره کیری. فضیلت د هغه لاس کنسی دی چه چاته غواری او چا ته بزرگی ورکوی. دا ټول کارونه د هغه علم او خبرگیری باندي مبنی دی. ددی احادیث مبارکه نه استدلال کولو نه پس علماء کرام فرمائی چه په نکاح کنسی د قومیت او حسب و نسب شرط نشته دی. سوا د دین نه هیخ شرط معتبر نه دی. نورو ونیلی دی چه هم نسبی او قومیت هم شرط دی. او د هغوی دلائل ددی نه سوا نور دی چه د فقہی کتابونو کنسی مذکور دی. او مونږ دا په کتاب الاحکام کنسی ذکر کری دی. فالحمد لله.

طبرانی کنسی دی چه حضرت عبدالرحمان نه مروی دی چه هغوی د بنو هاشم یو سری نه واوریدل چه څه حضرت نبی کریم ﷻ ته دنورو خلقو په نسبت زیات نزدی یم. بل اونیل چه څه ستا په نسبت حضرت نبی کریم ﷻ ته زیات نزدی یم. او څما حضرت نبی کریم ﷻ سره هم زیات نسبت دی.

قَالَتِ الْأَعْرَابُ	أَمَّا	قُلْ	لَمْ تَوْمِنُوا
اوونیل بانه یسیانو	چی ایمان راوړو مونږه	اووایه	چی تاسو ایمان نه دی راوړی
(دا بعضی) باندی یچیان وائی	اچی مونږ ایمان راوړی دی	ورته اووایه چی	تاسو ایمان نه دی راوړی
وَلَكِنْ قُولُوا	أَسْلَمْنَا	وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ	فِي قُلُوبِكُمْ
ولیکن اووایی	اچی تابع شو مونږه	اولانه دی	داخل شوې ایمان
په زړونو ستاسو کنسی	خوداسی وائی چی	مونږ په ظاهره تابعدار یو	ایمان خولاتراوسه ستاسو په زړونو کنسی
			داخل شوې نه دی

(۱) عبد بن حید: ۷۹۳ و.

(۲) احمد: ۱۵۸/۴، شعب الایمان: ۶۶۷۷، شرح مشکل الالار: ۳۴۵۹.

(۳) الطبری: ۳۱۳/۲۲.

(۴) احمد: ۴۳۲/۶.

(۵) احمد: ۶۹/۶، مسند احمد ابی یعلی: ۴۵۵۲، مجمع الزوائد: ۸۴/۸.

وَأَنْ تُطِيعُوا اللَّهَ	وَرَسُولَهُ	لَا يَلْتَكُمُ	مِنْ أَعْمَالِكُمْ
او کہ تاسو حکمونه او منل دالله او در رسول دهغه نو کم به نه کړی تاسو لره د عملونو ستاسو نه			
او کہ تاسو دالله ﷻ او دهغه در رسول ﷺ تابعداري او کړئ انوالله ﷻ به ستاسو په عملونو کښي هيڅ			
شَيْئًا	إِنَّ اللَّهَ	عَفُورٌ رَّحِيمٌ	إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ
هيڅ شيز بيشکه الله ببونکي مهربانه دي بيشکه مومنان هغه خلق دي			
کښي نه راوړي بيشکه الله ﷻ ببونکي ډير رحم کونکي دي بيشکه مومنان خو هغه خلق دي			
أَمِنُوا	بِاللَّهِ	وَرَسُولِهِ	ثُمَّ كَمِيرًا تَابُوا
چي ايمان ني راوړو په الله باندي او په رسول دهغه باندي بياني هيڅ شك اونه کړو			
چي الله ﷻ او دهغه په رسول ﷺ باندي ايمان راوړي بيا د ايمان راوړو نه پس، شک نه کوي			
وَجَاهِدُوا	بِأَمْوَالِهِمْ	وَأَنْفُسِهِمْ	فِي سَبِيلِ اللَّهِ
او جهاد ئي او کړو په مالونو خپلو سره او په نفسونو خپلو سره په لار دالله کښي دا کسان چي دي			
او دالله ﷻ په لار کښي په خپلو مالونو او په خپلو ځانونو سره جهاد کوي هم دغه خلق			
هُمُ الصَّادِقُونَ	قُلْ	أَتَعْلَمُونَ اللَّهَ	بِإيديكُمْ
هم دوي رښتيني خلق دي ورته او وايه ايا تاسو خبر ورکوي الله ته د دين خپل حالانکه الله			
رښتوني دي ته او وايه چي ايا تاسو الله ﷻ ته دخپلي دينداري خبر ورکول غواړئ؟ حالانکه			
يَعْلَمُ	مَا فِي السَّمَوَاتِ	وَمَا فِي الْأَرْضِ	وَاللَّهُ
خبر دي دهغه څه نه چي په آسمانونو کښي دي او هغه څه نه چي په زمکه کښي دي او الله			
الله ﷻ د آسمانونو او د زمکي دهر څيز نه خبر دي او الله ﷻ			
بِكُلِّ شَيْءٍ	عَلِيمٌ	يَمْتَنُونَ	عَلَيْكَ
په هر څيز باندي خبردار دي دوي احسان کوي په تاباندي چي دوي اسلام قبول کړو			
ته هر څه معلوم دي دا خلق په تا احسان کوي چي مونږ اسلام راوړي دي			
قُلْ لَا تَمُنُّوا	عَلَيَّ	إِسْلَامَكُمْ	بَلِ اللَّهِ
ورته او وايه چي مه احسانوي په ما باندي اسلام خپل بلکه الله احسان کوي			
ورته او وايه چي دخپل اسلام راوړل احسان په ما مه اچوي بلکه دا خو په خپلو ځانونو دالله ﷻ احسان			
عَلَيْكُمْ	أَنْ هَدَيْتُمْ	لِلْإِيمَانِ	إِنْ كُنْتُمْ
په تاسو باندي چي هدايت ئي او کړو ستاسو ايمان ته که يي تاسو رښتيني			
او گنږئ چي هغه درته د ايمان طرفته خودنه او کړه که چري تاسو رښتوني يئ			

إِنَّ اللَّهَ	يَعْلَمُ	غَيْبَ السَّمَوَاتِ	وَالْأَرْضِ	وَاللَّهُ	بَصِيرٌ
بیشکھ الله	پوهیری	په غیبو د اسمانونو	او د زمکې	او الله	لیدونکې دې
بیشکھ الله ﷻ د اسمانونو او د زمکې په ټولو پټو خبرو باندې پوهیری او الله ﷻ					
يٰۤاَيُّهَا					
تَعْمَلُونَ ۝					
دهغه څه چي تاسو ئي کوي					
ستاسو عملونه ويني کوري					

قوله تعالى: - قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا

اسلام او ايمان کبني فرق: چه کوم اعرابيان به اسلام کبني داخل شو نو هغوي به د خپل ايمان لوڼي لوڼي دعوي کولي. حالانکه اصل ددوي زړونو کبني لا د ايمان جرړې نه وې مضبوطې شوې. نو هغوي الله ﷻ ددې دعوي نه منع کوي. دوي به وئيل چه مونږ ايمان راوړو. نو الله ﷻ خپل نبي ﷺ ته حکم کوي چه دوي لا په ايمان کبني نه دي داخل شوي، نو ته اووايه چه داسې دې نه وائي مونږ ايمان راوړې دې بلکه داسې دې اووائي چه مونږ مسلمانان شوي يو. يعني اسلام کبني داخل شوي يو. ددې آيت مبارک نه دا فائده اوشوه چه ايمان اسلام سره مخصوص څيز دې. لکه څنگه چه د اهل سنت والجماعت مذهب دې (بعضي وائي چه دلته دې آيت مبارک کبني اسلام نه مراد اسلام لغوي ده نه شرعي، يعني د ماتحت رعایا جوړيدلو ده د مسلمان جوړيدو نه ده. مترجم) د حضرت جبرئيل عليه السلام والا حديث هم په دې دلالت کوي. چه هغوي عليه السلام دايمان باره کبني سوال اوکړوا و بيا ئي د اسلام باره کبني. او بيا ئي د احسان باره کبني او داشان پورتي په پورتي روان وو. خاص طرفته راغلو او بيا د خاص نه اخص طرفته راغلو. مسند احمد کبني دې چه حضرت نبي کریم ﷺ څه خلقو ته عطيه او انعام ورکړو او څه خلقو ته ئي هېڅ ورنکړل. نو پدې حضرت سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه او فرمائيل چه يارسول الله ﷺ! تاسو فلاني فلاني ته ورکړل او فلاني فلاني مو پريښودو حالانکه هغه مومن دې. حضرت نبي کریم ﷺ او فرمائيل چه يا مسلمان؟ حضرت سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه درې ځل پرله پسې دا او وئيل او حضرت نبي کریم ﷺ ورته هم دا جواب ورکړو. بيا حضرت نبي کریم ﷺ او فرمائيل چه ائې سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه! څه خلقو ته ورکوم او چه کوم دوي نه ماته زيات محبوب وي نو هغوي ته نه ورکوم. او په دې وجه ورکوم چه هسې نه دوي پرمخ جهنم ته پريوزي. دا حديث مبارک بخاري او مسلم شريف کبني دې (۱). نو دې حديث کبني هم حضرت نبي کریم ﷺ مسلم او مومن کبني فرق اوکړو او معلوم شو چه ايمان زيات خاص دې د اسلام نه. مونږ دا دلالتو سره دبخاري شريف شرح کبني کتاب الايمان کبني ذکر کړي دي. فالحمد لله.

اودې حديث مبارک کبني په دې خبره دلالت دې چه دا سرې مسلمان وو منافق نه وو. ځکه چه حضرت نبي کریم ﷺ ده ته عطيه ورنکړه اودې ئي اسلام ته اوسپارلو. نو معلومه شو چه دا اعراب چه دکومو ذکر دې آيت کبني دې، منافقان نه وو، خو وو خو مسلمانان خو اوسه پورې ددوي زړونو کبني ايمان لانه وو مستحکم شوې. او دوي لا هغه مقام ته نه وو رسيدلي او دوي دا دعوي کړې وه. نو په دې وجه دوي ته آدب او خودلي شو. هم دا مطلب دې د حضرت ابن عباس رضی الله عنه او د حضرت ابراهيم نخعي رضی الله عنه او د حضرت قتاده رضی الله عنه د قول، او هم دا ابن جرير رضی الله عنه هم اختيار کړې دې. په دې وجه مونږ دا او وئيل چه حضرت امام بخاري رضی الله عنه فرمائي چه دا خلق منافق وو، خودوي به ايمان ظاهرولو. خو اصل کبني مومنان نه وو. (يادساتي چه اسلام او ايمان کبني فرق په هغه وخت کبني دې چه کله اسلام په

(۱) صحيح بخاري كتاب الايمان باب اذا لم يكن الاسلام على الحقيقة: ۲۷، صحيح مسلم: ۱۵۰، ابوداود: ۴۶۸۳، احمد: ۱۶۷/۱.

خپل حقيقت نه وی . هر کله چه اسلام حقيقي وی نو هم هغه ايمان دي . اوبه هغه وخت کښې به ايمان او اسلام کښې فرق نه وی . ددي ډير قوي دلائل د امام الاتمه حضرت امام بخاری رضي الله عنه خپل کتاب صحيح بخاری کښې په کتاب الايمان کښې بيان فرمائيلی دی او د ددي خلقو د منافقت ثبوت هم ورکوی مترجم ، والله اعلم .

حضرت سعيد بن جبیر رضي الله عنه ، حضرت مجاهد رضي الله عنه ، حضرت زيد رضي الله عنه فرمائي چه دا چه الله ﷻ فرمائي چه تاسو (أَسْلَمْنَا) وائي ددي نه مراد دادې چه مونږ قتل نه ، قيد و بند نه بچ کيدو دپاره تابع فرمان يو . حضرت مجاهد رضي الله عنه فرمائي چه دا آيت مبارك د بنو اسد ابن خزيمه باره کښې نازل شوي دي . حضرت قتاده رضي الله عنه فرمائي چه دا آيت مبارك د هغه خلقو باره کښې نازل شوي دي چه دخپل ايمان راوړلو به ئې په حضرت نبي کریم ﷺ احسان کولو . خو صحيح خبره رومي معلوميری چه دا آيت مبارك دهغه خلقو باره کښې نازل شو چه هغوی د ايمان دعوی کوله . خو تراوسه پورې هغوی لا ايمان ته نه وورسيدلی . نو دوی ته آدب او خودلې شو تر اوسه پورې دوی لا ايمان ته نه وورسيدلی . که دوی منافق وي نو دوی ته به زور نه ورکړي ده . لکه څنگه چه سورة برآت کښې د منافقانو باره کښې ونييلې شوی دی . خودلته دوی ته صرف آدب خودلې شوي دي . بيا فرمائي چه که تاسو دالله ﷻ او دهغه رسول ﷺ مني نوستاسو هيڅ عمل به نه شي ضائع کولې . لکه چه فرمائي چه ﴿ وَمَا آتَيْنَهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ ﴾ يعنی مونږ ددوی عملونو نه هيڅ کم نه کړل .

قوله تعالى :- اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ

حقيقي او واقعي مؤمن څوک دي؟ بيا فرمائي چه څوک الله ﷻ طرفته رجوع او کړي او بدنی نه منع شي نو الله ﷻ ددوی گناه معاف کولو والا او دوی طرفته درحم په نظر کتلو والا دي . بيا فرمائي چه په الله ﷻ او دهغه په رسول ﷺ صرف هغه خلق ايمان لري چه په الله ﷻ او دهغه په رسول ﷺ زړه دکومی يقين ساتي او دي کښې شک نه کوي . اونه کله ددوی په زړونو کښې څه خراب خيال رازي بلکه هم په دي خالص تصديق او کامل يقين باندې يقين ساتي او هم په دي کلک ولاړ وي . او ددوی نفسونو او زړونو ته چه کوم مال خوښ وي بلکه خپل ځانونه هم دالله ﷻ لار کښې خرچ کوي . دا خلق ريښتونی دي او دوی ونييلې شي چه مونږ ايمان راوړې دي . دوی د هغه خلقو په شان نه دي چه کوم صرف په خوله د ايمان دعوی کوي . مسند احمد کښې دي چه حضرت نبي کریم ﷺ فرمائي چه په دنيا کښې د مومن درې قسمونه دي (۱) يو هغه چه په الله او دهغه په رسول ﷺ ئې ايمان راوړو او دي کښې ئې شک اونکړو او خپل مال او خپل ځان سره دالله ﷻ لار کښې جهاد او کړو (۲) او هغه خلق چه هغوی امن اوموند او نه ئې د چا مال او هلو او نه ئې څوک اوژل (۳) هغه چه طمع طرفته گوري نو دالله ﷻ په خاطر هغوی پرېږدي . (۱)

بيا فرمائي چه آيا تاسو دخپل زړه يقين او دين الله ﷻ ته بنائي؟ هغه ذات خوداسې دي چه دهغه نه د آسمان اوزمکې يو ذره هم پټه نه ده هغه ته هر څيز معلوم دي . بيا فرمائي چه کوم اعراب تاسو باندې د خپل ايمان احسان کوي نو هغوی ته اووايه چه تاسو په ما دخپل اسلام احسان مه کوئي ، تاسو چه اسلام قبلوي نو څما ماتحت به يئ او څما مدد به کوئي . او تاسو ته به ددي فائده ملاويږي . بلکه تاسو ته د ايمان اصل هدايت درکول په تاسو دالله ﷻ احسان دي . که په دي خپله دعوه کښې ريښتونی يئ نو الله ﷻ چه چاته دايمان لاز بنائي نودا په هغه کس باندې احسان کول دي . لکه څنگه چه حضرت نبي کریم ﷺ دحنين په ورځ انصارو ته فرمائيلی وو چه ماتاسو دگمراهي حالت کښې نه وي موندی؟ نو الله ﷻ څما په وجه تاسو ته هدايت نصيب کړو . تاسو کښې تفريق وو او الله ﷻ څما په وجه تاسو مالدار

کرنی. کله چه به حضرت نبی کریم ﷺ شه فرمائیل نو وئیل به نی چه بیشکه الله او دهغه رسول ﷺ احسان کولو والا دی. بزار کنبی دی چه بنو اسد حضرت نبی کریم ﷺ ته راغلل او وې وئیل چه یار رسول الله ﷺ امونر مسلمانان شو، عربو ناسو سره جنگونه کول خو مونر نه دی کړی. حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه په دوی کنبی پوهه ډیره کمه ده، شیطان ددوی په خوله خبرې کوی. اودا آیت مبارک نازل شو چه (يٰمُنُوْنَ) بیا دوباره الله ﷻ دخپل وسیع علم او دخپل ریښتونی خبر او دمخلوق اعمالو باندې آگاهی بیان فرمائی چه د زمکې او آسمان غیب نه هغه ذات ته ښکاره دی. او هغه ذات ستاسو د عملونونه خبر دې. الحمد لله د سورة حجرات تفسیر ختم شو. دالله ﷻ شکر دې، توفیق او عصمت دهغه ذات لاس کنبی دې.

الحمد لله د سورة الحجرات تفسیر ختم شو

د سورة "ق"، تفسیر

دقران پاک دا ووه منزلونو بیان: چه کوم سورتونو ته مفصیل وئیلې شوی دی هغې کنبی دا رومبې سورة دې. اگر چه یو قول دا هم دې چه مفصل سورتونه د سورة حجرات نه شروع کیری. عوامو کنبی مشهور دی چه مفصل سورتونه د عمه نه شروع کیری نو دا بی اصله خبره ده.

ایاتونه	سورة ق مکية وهی خمس واربعون اية وثلاث ركوعات	رکوع گانې
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
۵۱	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	۳
ق ۱	وَالْقُرْآنِ الْعَجِیْدِ ۱	
ق ۲	بَلْ عَجِبُوْا ۲	
ق ۳	اَنْ جَاءَهُمْ ۳	
ق ۴	ق قسم دې په قرآن چی لوی شان والا دې بلکه دوی حیران شو په دې خبره چی راغې دوی ته	
ق ۵	قاف، په قرآن پاک باندې قسم دې (چی مونرته پیغمبر کړې یی) خودا خلق په دې خبره تعجب کوی	
ق ۶	مُنْذِرٌ مِّنْهُمْ ۴	
ق ۷	فَقَالَ الْکٰفِرُوْنَ ۵	
ق ۸	هٰذَا شَيْءٌ عَجِیْبٌ ۶	
ق ۹	عٰذَا ۷	
ق ۱۰	یرونکې ددوی نه نو او وئیل کافرانو دا یو خیز دې عجیبه آیا کله چی	
ق ۱۱	چی دوی ته دخپل قوم نه ویرونکې راغلو نو کافران وائی دا ډیره عجیبه خبره ده آیا کله چی مونر	
ق ۱۲	مِتْنَا ۸	
ق ۱۳	وَكُنَّا ۹	
ق ۱۴	ثُرَابًا ۱۰	
ق ۱۵	ذٰلِكَ رَجَعُ ۱۱	
ق ۱۶	بَعِیْدٌ ۱۲	
ق ۱۷	قَدْ عَلِمْنَا مَا ۱۳	
ق ۱۸	مِرَّةٍ شِئْرًا ۱۴	
ق ۱۹	مِنْ شِئْرٍ ۱۵	
ق ۲۰	مِنْ شِئْرٍ ۱۶	
ق ۲۱	مِنْ شِئْرٍ ۱۷	
ق ۲۲	مِنْ شِئْرٍ ۱۸	
ق ۲۳	مِنْ شِئْرٍ ۱۹	
ق ۲۴	مِنْ شِئْرٍ ۲۰	
ق ۲۵	مِنْ شِئْرٍ ۲۱	
ق ۲۶	مِنْ شِئْرٍ ۲۲	
ق ۲۷	مِنْ شِئْرٍ ۲۳	
ق ۲۸	مِنْ شِئْرٍ ۲۴	
ق ۲۹	مِنْ شِئْرٍ ۲۵	
ق ۳۰	مِنْ شِئْرٍ ۲۶	
ق ۳۱	مِنْ شِئْرٍ ۲۷	
ق ۳۲	مِنْ شِئْرٍ ۲۸	
ق ۳۳	مِنْ شِئْرٍ ۲۹	
ق ۳۴	مِنْ شِئْرٍ ۳۰	
ق ۳۵	مِنْ شِئْرٍ ۳۱	
ق ۳۶	مِنْ شِئْرٍ ۳۲	
ق ۳۷	مِنْ شِئْرٍ ۳۳	
ق ۳۸	مِنْ شِئْرٍ ۳۴	
ق ۳۹	مِنْ شِئْرٍ ۳۵	
ق ۴۰	مِنْ شِئْرٍ ۳۶	
ق ۴۱	مِنْ شِئْرٍ ۳۷	
ق ۴۲	مِنْ شِئْرٍ ۳۸	
ق ۴۳	مِنْ شِئْرٍ ۳۹	
ق ۴۴	مِنْ شِئْرٍ ۴۰	
ق ۴۵	مِنْ شِئْرٍ ۴۱	
ق ۴۶	مِنْ شِئْرٍ ۴۲	
ق ۴۷	مِنْ شِئْرٍ ۴۳	
ق ۴۸	مِنْ شِئْرٍ ۴۴	
ق ۴۹	مِنْ شِئْرٍ ۴۵	
ق ۵۰	مِنْ شِئْرٍ ۴۶	
ق ۵۱	مِنْ شِئْرٍ ۴۷	
ق ۵۲	مِنْ شِئْرٍ ۴۸	
ق ۵۳	مِنْ شِئْرٍ ۴۹	
ق ۵۴	مِنْ شِئْرٍ ۵۰	
ق ۵۵	مِنْ شِئْرٍ ۵۱	
ق ۵۶	مِنْ شِئْرٍ ۵۲	
ق ۵۷	مِنْ شِئْرٍ ۵۳	
ق ۵۸	مِنْ شِئْرٍ ۵۴	
ق ۵۹	مِنْ شِئْرٍ ۵۵	
ق ۶۰	مِنْ شِئْرٍ ۵۶	
ق ۶۱	مِنْ شِئْرٍ ۵۷	
ق ۶۲	مِنْ شِئْرٍ ۵۸	
ق ۶۳	مِنْ شِئْرٍ ۵۹	
ق ۶۴	مِنْ شِئْرٍ ۶۰	
ق ۶۵	مِنْ شِئْرٍ ۶۱	
ق ۶۶	مِنْ شِئْرٍ ۶۲	
ق ۶۷	مِنْ شِئْرٍ ۶۳	
ق ۶۸	مِنْ شِئْرٍ ۶۴	
ق ۶۹	مِنْ شِئْرٍ ۶۵	
ق ۷۰	مِنْ شِئْرٍ ۶۶	
ق ۷۱	مِنْ شِئْرٍ ۶۷	
ق ۷۲	مِنْ شِئْرٍ ۶۸	
ق ۷۳	مِنْ شِئْرٍ ۶۹	
ق ۷۴	مِنْ شِئْرٍ ۷۰	
ق ۷۵	مِنْ شِئْرٍ ۷۱	
ق ۷۶	مِنْ شِئْرٍ ۷۲	
ق ۷۷	مِنْ شِئْرٍ ۷۳	
ق ۷۸	مِنْ شِئْرٍ ۷۴	
ق ۷۹	مِنْ شِئْرٍ ۷۵	
ق ۸۰	مِنْ شِئْرٍ ۷۶	
ق ۸۱	مِنْ شِئْرٍ ۷۷	
ق ۸۲	مِنْ شِئْرٍ ۷۸	
ق ۸۳	مِنْ شِئْرٍ ۷۹	
ق ۸۴	مِنْ شِئْرٍ ۸۰	
ق ۸۵	مِنْ شِئْرٍ ۸۱	
ق ۸۶	مِنْ شِئْرٍ ۸۲	
ق ۸۷	مِنْ شِئْرٍ ۸۳	
ق ۸۸	مِنْ شِئْرٍ ۸۴	
ق ۸۹	مِنْ شِئْرٍ ۸۵	
ق ۹۰	مِنْ شِئْرٍ ۸۶	
ق ۹۱	مِنْ شِئْرٍ ۸۷	
ق ۹۲	مِنْ شِئْرٍ ۸۸	
ق ۹۳	مِنْ شِئْرٍ ۸۹	
ق ۹۴	مِنْ شِئْرٍ ۹۰	
ق ۹۵	مِنْ شِئْرٍ ۹۱	
ق ۹۶	مِنْ شِئْرٍ ۹۲	
ق ۹۷	مِنْ شِئْرٍ ۹۳	
ق ۹۸	مِنْ شِئْرٍ ۹۴	
ق ۹۹	مِنْ شِئْرٍ ۹۵	
ق ۱۰۰	مِنْ شِئْرٍ ۹۶	

قوله تعالى: - ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ

د " ق " حق بارہ کبھی د عقل او نقل نہ خلاف روایتونہ: (ق) حروفو ہجاء خخہ دی چہ کوم دسورتونو پہ اول کبھی راخی بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ لکہہ بِسْمِ اللّٰهِ (ص، ق، الم، حم، طس) وغیرہ، مونہ ددی پورا تشریح د سورة بقرہ پہ تفسیر کبھی شروع کبھی کپی دہ، دبعضی قول دی چہ قاف یو غر دی چہ تولہ زمکہ نہی گیرہ کپی دہ، ماتہ معلوم دی چہ داد بنی اسرائیلو د خرافاتو نہ دی او بعضو خلقو دا روایت کپی دی، ددی معلومیدو نہ پس ہم دا روایتونہ اخستل مباح دی، اگر چہ ددی تصدیق او تکذیب نہ شی کولی، خو خما خیال دی چہ داشان او ددی پشان نور روایتونہ خو دبنی اسرائیلو بد دینو نہ روایت کپی شوی دی چہ خلق پہ غلط دین راولی، تاسو خیال او کپی چہ پہ دی امت کبھی دعالمانو او حفاظ کرامو یو لونہی جماعت پہ ہرہ زمانہ کبھی موجود پاتہی شوی دی خو بددینو خلقو ڈیر لہر وخت کبھی موضوع حدیث بیان کپی دی، بنی اسرائیل چہ پہ ہغوی مودی تیر شوی او ہغوی د حفظ نشو کولی، اوپہ ہغوی کبھی د فن نقادان موجود نہ وو چہ د اللہ ﷻ د کلام اصلیت نہی ختم کپی وی، او ہغوی ہر وخت شرابو کبھی مخمور وو، او داللہ ﷻ آیتونہ مبارک بہ نہی بدلول، آیا ہغوی چہ خہ کپی دی نو ہغہ بہ صحیح وی خہ؟ نو حدیث مبارک چہ ددوی نہ کوم روایتونہ اخستی دی ہغہ دومرہ خو دی چہ عقل نہی قبلوی، او ہغہ نہ چہ بالکل د عقل نہ خلاف دی چہ دہغی آوریڈو سرہ د ہغی دغلط او صحیح کیدو فیصلہ ڈھن کوی، اودہغی دروغ کیدل دومرہ واضح دی چہ پہ ہغی د دلیل راورلو ضرورت نہ پینیری، نو دا پورتنی روایتونہ ہم داشان دی، واللہ اعلم، افسوس چہ ڈیرو سلفو او خلقو داشان روایات د کلام اللہ پہ تفسیر کبھی روایت کپی دی، اصل کبھی قران پاک دداسی بیہودگیو ہیخ محتاج نہ دی، فالحمد للہ، تر دی چہ حضرت ابو محمد عبدالرحمان ابن ابوحاتم رادزی رحمۃ اللہ علیہ ہم دلته یو عجیب او غریب اثر پہ روایت د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما دی اود سند لحاظ سرہ ثابت نہ دی، پہ ہغی کبھی دی چہ اللہ ﷻ یو سمندر پیدا کرو چہ تولہ زمکہ نہی گیرہ کپی دہ، اوددی سمندر نہ روستو یو غر دی چہ ہغہ سمندر نہی گیر کپی دی، ددی نوم قاف دی او آسمانی دنیا ہم دی اوچتہ کپی دہ، بیا اللہ ﷻ ددی غر پہ شا یو زمکہ پیدا کرہ چہ ددی زمکی نہ پہ اووہ چندہ لویہ دہ، اوددی روستو یو سمندر دی چہ دانہی گیرہ کپی دہ، او بیاددی نہ روستو یو غر دی چہ دا نہی گیر کپی دی، اودہغی تہ ہم قاف وائی، او دویم آسمان پہ دی بانڈی اوچتہ کپی شوی دی، بیا داشان اوو زمکی، اوو آسمانونہ او اوو سمندرونہ او اوو غرونہ اوشمیرلہ شو، بیا نہی دا آیت مبارک اولوستو، ددی اثر پہ اسناد کبھی انقطاع دہ، علی بن ابوطلحہ چہ کوم روایت د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ کپی دی پہ ہغی کبھی دی چہ (ق) د اللہ ﷻ نومونو کبھی یو نوم دی، حضرت مجاہد رحمۃ اللہ علیہ چہ (ق) ہم پہ مثل د (ص، ن، حم، طس)، (الم) وغیرہ حروف ہجا نہ دی، نو دی روایتونو سرہ د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما ہغہ روایت لری کیری، او دا ہم وئیلی شوی دی چہ ددی نہ مراد دادی چہ دکار فیصلہ اوشوہ قسم دی داللہ ﷻ، او (ق) وئیلو نہی جملہ پرینبودہ چہ دا دلیل دی دمحدوف لکہہ یو شاعر وائی چہ:

قلت لها قني فقالت ق

خودا وئیل صحیح نہ دی، خکہ چہ پہ مخدوف بانڈی دلالت کولو والا کلام بہ صفا وی او دلته کوم یو کلام دی؟ چہ ددی نہ ددومرہ لونہی جملہی د محدوف کیدو پتہ اولگی، بیا نہی ددی کرم او عظمت والا قران پاک قسم او خورو چہ ددی نہ روستو اومخکبھی باطل نہ خائیری، اودا حکمتونو او تعریف والا رب د طرفنہ نازل شوی دی، ددی قسم جواب خہ دی؟ پہ دی کبھی ہم ڈیر اقوال دی، امام ابن جریر رحمۃ اللہ علیہ خودبعضو نحویانو نہ نقل کپی دی چہ ددی جواب (قَدْ عَلِمْنَا) پوری آیت دی، خودا ہم غور طلب دی، بلکہ د جواب د قسم نہ پس مضمون کلام دی، یعنی نبوت او دوبارہ ڈروندی کیدل

ثبوت اور تحقیق اگرچہ د قسم دلفظونو نہ ددی جواب نہ بنائی، دداسی قران پاک پہ قسمونو کنبی اکثر جواب کنبی دی لکہ د سورة (ص) د تفسیر پہ شروع کنبی تیر شوی دی۔ ہم ہغہ شان دلتہ ہم دی۔ بیا فرمائی چہ ہغوی پہ دی خبرہ تعجب او کپو چہ ہم ددوی نہ یو انسان خنکہ رسول جوڑ شو؟ او یو آیت مبارک کنبی دی چہ ﴿اَکَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا اَنْ اَوْحَيْنَا اِلٰی رَجُلٍ مِّنْهُمْ﴾ یعنی آیا خلقوتہ پہ دی تعجب اوشو چہ مونہ ہم ددوی نہ دوی تہ یو رسول اولیرلو چہ تہ ہونبیار کرہ۔ یعنی دا خہ د تعجب خیز نہ دی اللہ ﷻ چہ پہ فریبتو غواری نو ہغہ رسالت دپارہ منتخب کولہ شی۔ او چا لہرہ غواری نو انسانانو کنبی نہ منتخب کولہ شی۔

قوله تعالى: -عَادًا مِّثْنَا وَكُنَّا تُرَابًا-

اودی نہ پس دا ہم بیان فرمائی چہ دوی د مرگ نہ پس د دوبارہ ژوند طرفتہ ہم د تعجب پہ نظر سرہ اوکتل او دانی او وئیل چہ کلہ مونہ مر شو او ریزہ ریزہ شو او جدا جدا شو او بناورو سرہ بناورے شونو دی نہ پس ہم پہ دی ترکیب سرہ خمونہ دوبارہ ژوندی کیدل محال دی۔ نوددی جواب کنبی ارشاد فرمائی چہ ددوی بدنونہ چہ زمکہ نہ خوری مونہ ددی نہ ہم غافل نہ یو۔ مونہ تہ معلوم دی چہ ددی ذری چرتہ لاری او پہ خہ حالت کنبی دی؟ مونہ سرہ کتاب دی چہ ددی محافظ دی، خمونہ علم دی چہ پہ دی کنبی شامل دی۔ او دی سرہ کتاب کنبی محفوظ دی۔ حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چہ ددوی غونہ او خرمن او ہدوکی او وینستہ چہ زمکہ نہ خوری دا خمونہ علم کنبی دی۔ بیا اللہ ﷻ ددی دمحال کیدو وجہ بیان فرمائی چہ اصل کنبی خلق دا حق پہ دروغہ گنری۔ او چہ کومو خلوتہ حق راشی او ددی نہ انکار کوی نودوی نہ پوہہ واخستہ شی۔ دمریج معنی دہ مختلف، مضطرب، منکر او گدود۔ لکہ فرمان دی چہ ﴿اِنَّكُمْ لَفِي قَوْلٍ مُّخْتَلِفٍ يُؤْفِكُ عَنْهُ مِنَ الْاَفْكِ﴾ یعنی تاسو یقینا دیو جگری خبرہ کنبی ی، دقران پاک د منلو نہ ہغہ خلق انکار کوی چہ کوم نیکی نہ اړولی شوی دی۔

اَفَلَمْ يَنْظُرُوا	اِلَى السَّمَاءِ	فَوَقَّعَهُمْ	كَيْفَ بَنَيْنَاهَا
آیا دوی نہ دی کتلی	آسمان تہ	دپاسہ دخان خپل نہ	چی خہ رنگی جوڑ کرو مونہ ہغہ
نوایا دوی آسمان تہ نہ گوری	چی ددوی د سرونو دپاسہ دی	مونہ خنکہ جوڑ کری	
وَزَيْنَهَا	وَمَا لَهَا	مِنْ فُرُوجٍ ۱	وَالْاَرْضِ
او بنائستہ کرو مونہ ہغہ	او نشتہ ہغہ لہرہ	خہ چاودی	او زمکہ
او بنائستہ کری مو دی	او پہ ہغی کنبی ہیخ چاودی نشتہ	او زمکہ خو ہم مونہ خورہ کری دہ	
وَالْقِيَامَا	فِيهَا	رَوَاسِي	وَاَنْبَتَنَا
او غورزول مونہ	پہ ہغی کنبی	غرونہ	او زرغون کرل مونہ
او پہ ہغی کنبی مو غرونہ پیدا کری دی	او ہر قسم بنائستہ جوڑی خیزونہ مو پہ		
مِنْ كُلِّ زَوْجٍ	بِهَيْجٍ ۲	تَبْصِرَةً	وَذِكْرِي
دھر قسم	تازہ بوتونہ	دا تہول خیزونہ سترگی رنرا کونکی دی	او نصیحت دی
کنبی راہو کولی دی	چی مونہ تہ د رجوع کونکی ہریندہ دپارہ دسترگو		

لِکُلِّ عَبْدٍ	مُنِيبٍ ۝	وَنَزَّلْنَا	مِنَ السَّمَاءِ	مَاءً	مُبْرَكًا
دپارہ دهر بندہ رجوع کونکی او نازلې کړې مونږه د آسمان نه اوبه برکتناکې					
غریدلو او نصیحت ذریعہ ده او پورته نه مو برکتی اوبه راوړولې دی					
فَأَنْبَتْنَا	بِهِ	جَنَّتِ	وَحَبًّا	الْحَصِيدِ ۝	
پس زرغون کړل مونږه په هغې سره باغونه او دانې (غلی) دریبلی شوی فصلونو					
بیا مو په دې سره باغونه او دریبلی شوی فصلونو دانې را پیدا کړې دی					
وَالنَّخْلَ	لَبِيقَاتٍ	لَهَا	طَلْعٌ	نَضِيدٌ ۝	رِزْقًا
او ونې دکجورو دنګې لوړې هغې لره دی وږې (غونچکونه) قط په قط رزق					
او دکهجورو دنګې دنګې ونې چې دهغې غنچې یوپه بل کبسي انخستې دی دا					
لِلْعِبَادِ ۝	وَآحِينًا	بِهِ	بَلَدَةً	مَيْتًا ۝	كَذَلِكَ الْخُرُوجُ ۝
دپارہ د بندگانو او ژوندی کړه مونږه په دې اوبو سره زمکه مړه دارنګې راوتل دی (دانسانانو د زمکې نه)					
بندگانو دپارہ خوراک دې اوبه دې (اوبو) سره مونږ مړه زمکه ژوندی کړه ادغه شان به (د قبرونو نه) وتل وی					

قوله تعالى: - أَقَلَّمُ نَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ

د الله تعالی د قدرت نمونه :- دا خلق چه کوم خیزته ناممکن خیال کوی نو الله ﷻ ددې نه هم زیات لوڼې لوڼې د قدرت نمونې ددوی مخکبسي ایږدی اوبیان فرمائی چه آسمان ته نظر او کړنې او دې په خلیدونکو ستورویاندي غور او کړنې، او اوگورنې که نه په دومره لوڼې آسمان کبسي یو سورې ، یو وړوکې شان سورې، یو غار یو کریک نه نشته دې. نو سورة تبارک لذي کبسي فرمائی چه الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا مَّا تَرَى فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِنْ تَفْوُتٍ ۝ الخ، الله ﷻ هغه ذات دې چه هغه اوو آسمانونه یو دبل دپاسه پیدا کړې دی . او ته دالله ﷻ په دې صنعت کبسي هیخ غلطی اونه گورې. نو بیا هم ته نظر واچوه اوگوره چه تاته خوڅه خلل په نظر نه راځی؟ بیا هم ته باربار غوراو کړه ستا نظر به نامراده او عاجزه شی اوستا طرفته به واپس شی. بیایان فرمائی چه ځمکه مونږ خوره کړه او په دې کبسي مونږ غرونه پیدا کړل چه دا اونه خوزی . ځکه چه ددې چاپیر چل کبسي اوبه دی . او په زمکه کبسي مو قسم قسم پتې او میوې او سبزیانې زرغونې کړې . لکه چه بل ځانې کبسي فرمائی چه زمکه او آسمان او ددې نه علاوه نور د قدرت نبسي د عقل او بینانی دپاره دی، هر هغه سړی دپاره چه دالله ﷻ نه ویره کولو والا وی اودالله ﷻ طرفته رغبت کولو والا وی . بیا فرمائی چه مونږ آسمان نه نفع ورکونکې اوبه نازلې کړې او دې سره باغونه او میوې راوړی او هغه بیا کت کولې شی. اوددې غله په پنډیرو کبسي اچولې شی. او دکهجورو اوچتې اوچتې ونې مو پیدا کړې چه دا ښه میوه کوی او د میوې نه ډکې وی. اودا د مخلوق رزق دې. او هم ددې اوبو نه مونږ مړه زمکه ژوندی کړه او هغه ښه جوین کبسي شوه او دڅشکې نه پس تازه شوه. او خوشی او خشک میدانونه شنه شو. دا مثال دې د مرگ نه پس د دوباره ژوندی کیدو. او د هلاکت نه پس د آبادیدو نبسي دی چه دا تاسو روزانه گورنې. آیا ستاسو رهبری دې طرفته نه ده؟ چه الله ﷻ دمردگانو په سوزولو قادر دې. نو یو بل آیت مبارک کبسي دی چه ﴿لَخَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ۝﴾ یعنی د آسمان اوزمکې پیدائش دانسانی پیدائش نه ډیرزیات دې. اویو بل آیت مبارک کبسي دی چه ﴿أَوَلَمْ نَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَمْ يَعْزُبْ عَنْهُ مَقْدِرٌ عَلٰى أَنْ يُخَيِّطَ الْمَوْتَىٰ ۝ بَلَىٰ إِنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ

قَدِيرٌ) یعنی آیا دوی نہ گوری چه الله زمکي او آسمانونه پيدا کرل او ددی په پیدائش سترې نشو . او آیا په دې قادر نه دي مری ژوندی کری؟ بیشکه هغه په هر خیز قادر دي. الله ﷻ فرمائی چه ﴿ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً ﴾ الخ. یعنی ته گوری چه زمکه بالکل اوچه او بنجره وی او مونږ آسمان نه باران راوروو چه دې سره هغه زرغونه شی او فصل کوی . آیا دا شما د قدرت نبی نه دی خه؟ چه کوم ذات دوی پید کرل نو هغه بیشکه د خلقو په دوباره ژوندی کولو قادر دي . او یقنی هغه په ټولو خیزونو قدرت لری .

كَذَّبَتْ	قَبْلَهُمْ	قَوْمَ نُوحٍ	وَأَصْحَابُ الرَّسِّ	وَتَمُودَ ۝
دروغ او گنډل	مخکښی ددوی نه	قوم دنوح	او ملگرو دکوهی	او تمودیانو
د دوی نه وړاندې	دنوح علیه السلام قوم	او دکوهی ملگرو او تمودیانو
وَعَادٌ	وَفِرْعَوْنٌ	وَإِخْوَانُ لُوطٍ ۝	وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ	وَقَوْمِ ثَبَعٍ ط
عادیانو	او فرعون	او رونیرو دلوط	او خلقو دخنگل	او قوم دتبع
او عادیانو او فرعونیانو او دلوط	رونیرو او دبنیرو اوسیدونکو او دتبع قوم			
كُلٌّ	كَذَّبَ الرَّسُلَ	فَحَقُّ	وَعِيدٌ ۝	أَفَعَيْنَا
دې ټولو	دروغ او گنډل رسولان	پس ثابت شو	عذاب زما	آیا نو عاجزه وو؟ مونږه
دې ټولو خپل خپل پیغمبران دروغژن گنډلی وو	او نوزما دعذاب فیصله پرې ثابته شوه	انوا یا مونږ (ددوی)		
الْأَوَّلِ ط	بَلْ	هَمْ فِي لَبْسٍ	مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ ۝	
رومښی سره	بلکه دوی	په شک کښی پراته دی	دپیداوښت نوی نه	
په اول ځل پيدا کولو باندې سترې شو	نه بلکه دوی دنوی سره دپیدا کیدو په باره کښی شک کښی پراته دی			

قوله تعالى:- ﴿فَحَقُّ وَعِيدٌ﴾

دنبيانو تکذيب کولو والا قومونه تباہ شو :- الله ﷻ مکي والا د عذاب نه وپروی . او کومو خلقو ددوی پشان ددوی نه مخکښی تکذيب کړې وو لکه دحضرت نوح علیه السلام قوم چه هغوی الله ﷻ په اوبو کښی تباہ کړی وو . او اصحاب رس چه دهغوی پورا واقعه د سورة فرقان تفسیر کښی تیره شوې ده . او تمودیانو او قوم عاد او دحضرت لوط علیه السلام امت هغوی الله ﷻ په زمکه کښی ښخ کړی وو . او دې زمکې نه نې یخ دلدل جوړ کړو . دا ټول هر څه وو ؟ دا ددوی د کفر او سرکشۍ بدله وه . داصحاب ایکه نه مراد قوم شعيب دي . او د قوم تبع نه مراد یمانۍ دي . سورة دخان کښی هم ددوی واقعه تیره شوې ده . اوهم هغه خانۍ کښی ددې پورا تفسیر دي . دلته د دوباره لیکلو ضرورت نشته دي . فالحمد لله .

قوله تعالى:- ﴿كُلٌّ كَذَّبَ الرَّسُلَ

د یو نبی تکذیب دټولو انبیاء کرامو تکذیب دي . دې ټولو امتونو دخپلو نبیانو علیهم السلام تکذیب کړې وو . او دوی دالله ﷻ عذاب سره تباہ کړې شو . دالله تعالی هم دا عادت جاری دي . دا یاد ساتی چه یو رسول نه منلو والا دټولو رسلانو نه منلو والا دي . لکه دالله ﷻ ارشاد دي چه ﴿ كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ الْمُرْسَلِينَ ۝ ﴾ قوم نوح د رسولانو انکار او کړو حالانکه دوی ته یو رسول راغلی وو . نو دوی داسې وو که چرې دوی ته ټول رسولان راغلی وو نو دوی به هم دهغوی تکذیب کړې وو . او یو به نې هم نه منلو . دیو به نې هم تصدیق نه کولو . په دوی ټولو باندې دالله ﷻ دعذاب وعده ددوی د کړو په وجه ثابت شوه اوصادق شوه . نو اهل

مکہ او نورو مخاطبو خلقو ته پکار دی چه ددی بد خصلت نه پرہیز او کړی . هسې نه چه په دوی هم عذاب نازل شی . کله چه دوی نه وو نو ددوی پیدا کول مونږ باندې څه گران وو؟ چه اوس دوی دوباره پیدائش نه منکر دی ، د ابتداء نه خو اعاده کول ډیر آسان وی . لکه فرمان دې چه **﴿وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ﴾** یعنی شروع نه هغه پیدا کړنی او دوباره به اعاده هم هغه پاک ذات کوی . دا دهغه لونی ذات دپاره ډیر آسان دی . سورة یاسین کښې دالله **﴿فَرْمَان تیر شوې دې چه ﴿وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا﴾ الخ ،** یعنی خپل پیدائش ئې هیر کړو او ځمونږ مخکښې مثالونه بیانوی ، او وی ونیل چه دا سخا او راسته هډوکی به څوک ژوندی کوی ؟ نو دوی ته جواب ورکړه چه هغه ذات چه کوم تاسو په رومبی خل پیدا کړنی او هغه ټول مخلوق معلوم دی . صحیح حدیث مبارک کښې دی چه الله **﴿فرمائی چه ماته بنی آدم تکلیف را کوی او وائی چه ما الله﴾** دوباره نشی پیدا کولی . حالانکه په رومبی خل پیدا کول د دوئم خل پیدا کولو نه آسان دی (۱) .

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعَلْمَهُ مَا تَوَسَّوْسُ بِهِ نَفْسُهُ وَكُنْ
اوبیدا کړې دې مونږه انسان او پوهیږو مونږه اېه هغه اچې وسوسه کوی اېه هغې سره ازړه دهغه او مونږه اویقینا مونږ انسان پیدا کړو او دده په زړه کښې چې کومې وسوسې راځی (هغه هم) مونږ پیژنو او مونږ
أَقْرَبَ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ ۝ اِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّينَ
زیات نزدې یو دده ته درک دمرئ نه کله چی اخلی دوه اغستونکی فرښتی خورده د ساد رگ نه هم زیات نزدې یو څه وخت چې دوه لیکونکی فرښتی دده
عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ ۝ مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ
دښی طرفه او دگس طرفه ناستی وی نه وائی انسان یوه خبره دښی اوگس طرف ته موجودې وی اود انسان د خلی نه چې څنگه څه لفظ اوځی
إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ۝ وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ
مگر دهغې سره وی ساتونکی حاضره فرښته او راغله بې هوشی دمرگ نودده سره یو ساتونکی (فرښته ددې دلیکلودپاره) تیاره موجود وی اودمرگ بې هوشی
بِالْحَقِّ ذَلِكُمْ ۝ كُنْتُمْ مِنْهُ تَجِدُّ ۝ وَنَفَخَ
دحق سره دا هغه څیز دې چی وی ته دهغې نه چی به ترتبتیدلې او پوکې اووهلې شوا په رښتیا راورسیده دا هغه څیز دې چې ددې نه به ته تبتیدلې او شپیلې به
فِي الصُّورِ ذَلِكِ يَوْمِ الْوَعِيدِ ۝ وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا
په صور کښی دا هغه ورځ ده چی ته به تر یرولې کیدې اوراغې هر انسان چی ووی دهغه سره پوک وهلې شی اېم دا دعذاب ورځ ده ... اوهر کس به په داسې حالت کښې پیش کیرې چې یوه (فرښته)

(۱) صحیح بخاری کتاب العنق باب الخطاء والنسیان لی العنقاء والطلاق : ۲۵۲۸ ، صحیح مسلم : ۱۲۷ .

سَأَلْتُكَ وَشَهِدْتُكَ لَقَدْ كُنْتُ فِي غَفْلَةٍ مِّنْ هَذَا

یو راوستونکی | او یو گواہی کونکی | بیشک ویتہ | پہ غفلت کنسی | ددی ورخی نہ |
بہ نی راوی | اوبلہ بہ ورسرہ گواہ وی | (دا بہ ورته وئیلی شی) تہ خو ددی ورخی نہ پہ غفلت کنسی وی

فَكشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ

نو لری کرہ مونرہ | ستا نہ | پردہ ستا | پس نظر ستا | نن ورخی | تیز دی |

خو مونرہ درلہ (دستر گونہ) پردہ پرانستہ | نونن خو دی نظر ڍیر تیز دی |

قوله تعالى:- وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ

دالله ﷻ علم او قدرت دانسان د شاک نہ زیات نزدی دی :- الله ﷻ فرمائی چه ہم هغه د انسان خالق دی او د هغه علم دتولو خیزونو احاطہ کرې ده. تر دی چه انسان زړه کنسی کوم خراب خیالات پیدا کیږی دهغی ورته هم معلومات شته دی. صحیح حدیث مبارک کنسی دی چه الله ﷻ شما دامت هغه خیالات معان کوی چه کوم ددوی په زړه کنسی پیدا شی. تر کومی چه هغه دژبې نه ادا نه شی. یا پری دی عمل اونگری. او مونرہ ددوی دساه درگ نہ هم زیات نزدی یو. یعنی خمونرہ فرینتی او بعضو وئیلی دی چه خمونرہ علم کنسی دی. ددوی غرض دادی چه هسی نه حلول او اتحاد رانشی چه بالاجماع دهغه مقدس رب نہ ډیر لری دی او هغه پاک ذات ددی نه بالکل پاک دی. خو د لفظ تقاضا دا نه ده ځکه چه (وانا) نی اونه وئیل بلکه (ونحن) نی اووئیل یعنی ما او نه وئیل بلکه مونرہ اووئیل. هم دا لفظ دهغه سړی باره کنسی وئیلی شوی دی چه دهغه مرگ نزدی وی او هغه دنزع په حالت کنسی وی. فرمان دی چه (وَ نَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلَكِنْ لَا تُبْصِرُونَ) الخ، یعنی مونرہ تاسو ستاسو تولو نه نزدی یو خو تاسو ته ددی معلومات شته دی. دلته هم مراد فرینتو دومره نزدی والی دی. لکه فرمان دی چه (إِنَّا نَحْنُ نُزَلُّنَا إِلَيْكُمْ وَآنَا لَهُ الْخَافِضُونَ) یعنی مونرہ ذکر نازل کرو او مونرہ ددی محافظ یو. فرینتو ذکر یعنی قران پاک راوړی دی. اولته هم مراد د فرینتو دومره نزدیکت دی. او دی باندي الله ﷻ دوی ته قدرت ورپرکړی دی. نو انسان سره یو فرینتو وی او یو شیطان. هم داشان شیطان هم انسانی جسم کنسی گزری لکه څنگه چه وینه گزری. لکه څنگه چه د رینتونو رینتونو نبی حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمائیلی په دی وجه دی نه پس فرمائی چه دوه فرینتی ستاسو کینی او بنی طرفته ناستی وی ستاسو عملونه لیکی. دابن آدم دخولې نه چه کوم کلمات اوخی دا محفوظ کوی او دا نه پریردی او دی زر لیکی نو دی دپاره فرینتی مقرر دی. لکه فرمان دی چه (وَإِن عَلَيْكُمْ لِحِيفَاتٍ) الخ، او تاسو باندي محافظ دی مقربې فرینتی چه ستاسو د فعل نه خبردار دی. لیکونکی دی. حضرت حسن رحمة الله علیه او حضرت قتاده ؓ خبر فرمائی چه دفرینتی هر نیک او بد کار لیکی (د حضرت ابن عباس ؓ دوه اقوال دی، یو خو دادی او بل قول ددوی دا دی چه ستاسو ثواب او عذاب لیکی خود آیت ظاهری الفاظ د پومبی قول تائید کوی. ځکه چه فرمان دی چه کوم لفظ راوړی نوهغی سره دهغی محافظ تیار وی. مسند احمد کنسی دی چه انسان یو کلمه دالله ﷻ درضامندی وائی او دی هغه کلمه څه د لونی اجر والا کلمه نه گنری. او الله ﷻ دده دپاره ترقیامته پورې خپل رضامندی لیکی. او یو کلمه د بدنی دناراضگی درب اووانی داسې پرواهنی سره نو الله ﷻ دهغی په وجه پده خپله ناراضگی تر دقیامت د ورخی پورې لیکی. حضرت علقمه رحمة الله علیه چه دی حدیث مبارک څه ډیرو خبرو نه بچ کړم. ترمذی وغیره کنسی دا حدیث

مبارک شتہ دی او امام ترمذی دی تہ حسن وائی (۱) احنف بن قیس رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ بنی طرف والا نیکی لیکلی او دا پہ گس طرف والا باندی امین وی ہر کله چہ بندہ نہ خہ اوشی نو دا وائی چہ صبر شہ کہ پدی وخت کنبی دہ ددی نہ توبہ ویستلہ نو دا مہ لیکہ . او کہ توبہ اونہ پاسی نو دا لیکلی (ابن ابی حاتم) امام حسن بصری رحمۃ اللہ علیہ بہ ددی آیت مبارک تلاوت کولو او فرمائیل بہ نی چہ انی ابن آدم ستا دپارہ صحیفہ پرانیستی شوی دہ او بہ تا دوه مقربہ فریستی مقرر دی . یو ستا بنی طرفتہ او بلہ ستا گس طرفتہ . بنی طرف والا خو ستا دنیکو حفاظت کوی او گس طرف والا ستا بدنی گوری نو اوس چہ تہ خہ غوارے نو ہغہ عمل کوی لہ کوی کہ زیات ، ہر کله چہ تہ مر شی نو دا دفتر بہ بند کپی شی . او تاسرہ بہ ستا قبر کنبی کیخودی شی . اود قیامت پہ ورخ چہ تہ کله پاسی نو دا بہ ستا مخکنبی وی . اللہ ﷻ ہم ددی بارہ کنبی فرمائی چہ ﴿وَكُلُّ الْاِنْسَانِ اَلزَّمِنَةُ طَلَبًا لِّفِي عُنُقِهِ وَنُجْرِلُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَلْئُوْرًا﴾ الخ، دہر انسان شامت اعمال مونہ دہغہ پہ غارہ کنبی اچولی دی . او مونہ بہ د قیامت پہ ورخ دہ مخکنبی د اعمال نامی یو کتاب پرانیزو . اودا بہ دی پرانیستی بیا مومی . بیا بہ دہ تہ او نیلی شی چہ خپل کتاب اوایہ . نن تہ پہ خپلہ دخپل حساب اخستلو دپارہ کافی نی . بیا حضرت حسن رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ پہ اللہ ﷻ قسم ہغہ دیر زیات عدل او کپرو چہ ہغہ ذات تہ پہ خپلہ دخپلو عملونو محافظ جوہ کپی . حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چہ کومہ خرابہ کلمہ تہ دخپلی خولی نہ او پاسی نو ہغہ تول لیکلی کیری تر دی چہ ستا داوینا چہ ما ہم او خورل او ماہم او خکل ، خہ لارم ، خہ راغلم او ما اوکتل . بیا زیارت پہ ورخی دہ اعمال پیش کولی شی . خیر او شر باقی ساتلی شی . او نور تول ہر خہ ختمولی شی . ہم دی معنی کنبی داللہ ﷻ یو ارشاد مبارک دی چہ ﴿يَمْحُو اللّٰهُ مَا يَشَاءُ وَيُنَبِّئُ مَا يُغْنِي عَنْهُ﴾ د حضرت امام احمد رحمۃ اللہ علیہ بارہ کنبی مروی دی چہ خپل مرض الوفات کنبی نی فریاد کولو نو دوی تہ معلوم شوچہ حضرت طاووس رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ فریستی داہم لیکلی . نو دوی فریاد کول ہم بند کرل . اللہ ﷻ دی پہ ہغوی خپل رحمت او کپی چہ دخپل مرگ بہ وخت کنبی نی ہم اف او نہ کپرو . بیا فرمائی چہ انی انسانہ د مرگ بی ہوشی راروانہ دہ . او پہ ہغہ وخت کنبی بہ ستا ہغہ شک لری شی چہ کوم کنبی تہ نن نی . پہ ہغہ وخت بہ تاتہ او نیلی شی چہ ہم دادی ہغہ خہ چہ تہ ترے تبتی ، اوس چہ ہغہ راغلو نو تہ خنگہ ددی نہ نجات موندی شی . اونہ منع کولی شی . او نہ نی ختمولی شی . اونہ ددی مقابلہ کولی شی . او نہ ستا سو مددگا راو سفارشی پہ کار راتلی شی . ہم داصحیح دی چہ دلته خطاب مطلق انسان تہ دی . اگر چہ بعضو نیلی دی چہ کافر تہ دی او بعضو نیلی دی چہ نور خہ ہم دی . حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا فرمائی چہ دخپل پلارد خنکدن پہ وخت کنبی دوی دہغہ سر تہ ناست وو . پہ دوی بی ہوشی تلہ راتلہ . نو ما دابیت او نیلو چہ :

من لا يزال دمعہ مقنعاً **** فانه لا بد مرۃ مذ فوق

مطلب دادی چہ دچا اوبسکی ولاری دی نو دا ہم یو خل بہیری . نو دوی خپل سر مبارک اوچت کپرو او وی ونیل چہ انی خورے لوری داسی نہ بلکہ چہ خنگہ اللہ ﷻ فرمائیلی دی چہ ﴿وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذٰلِكَ مَا كُنْتُمْ مِنْهُ تَعِيْبًا﴾ اویو روایت کنبی د بیت ونیل اود حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ دامروی دی چہ داسی نہ بلکہ دا سی آیت اوایہ . ددی اثر نورہم دیر زیات طریق دی او ما ہغہ پہ سیرۃ الصدیق کنبی دوی د وفات بیان کنبی لیکلی دی . یو صحیح حدیث مبارک کنبی دی چہ پہ حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم کله د مرگ وخت راغلو نو حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پہ دخپل رخسار مبارک نہ اوبسکی اوچولی او فرمائیل بہ نی چہ سبحان اللہ دمرگ دیری سختی دی (۲) ددی آیت مبارک د رومی جملی

(۱) ترمذی کتاب الزهد باب ما جاء فی قلة الکلام: ۲۳۱۹، وسندہ حسن ابن ماجہ: ۳۹۶۹ . احمد: ۴۶۹/۳ .

(۲) صحیح بخاری کتاب المغازی باب مرض النبی ﷺ ووفاته: ۴۴۴۹ .

تفسیر پہ دوه طریقو سرہ دی یو خو دا چہ ((ماصول)) دی یعنی دا ہغہ دی چہ دا تا لری گنول۔ او دویم قول دادی چہ دلته ((مانافیہ)) دی نو معنی بہ شی چہ دا ہغہ خیز دی چہ ددی نہ د جدا کیدو او ددی نہ د بچ کیدو کنبی تاکنبی ہیخ قدرت نشته دی او نہ ددی نہ لری کیدیشی۔ معجم کبیر طبرانی کنبی حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی چہ دہغہ سری مثال چہ دمرگ نہ تبتستی دہغہ لومپرې بہ شان دی چہ دہغی نہ زمکہ خپل قرض غواری او دا دہغہ نہ اوتبتستی۔ او هرکله چہ ستړې شی نو خپله جونپرئی کنبی ننوته۔ نو چونکہ زمکہ خو ہغہ خانی کنبی موجود وه نو دی تہ اوتیل چہ ما تہ خپل قرض راکړه۔ نو دا بیا دہغہ خانی نہ بہ منډه شوه۔ بہ ساه ساه وه، او ددی حالت خراب و، او آخر منډه منډه وهلو وهلو کنبی مړه شوه۔^(۱) غرض دا چہ څنگه دی لومپرې تہ د زمکې تہ د تبتستی لار بنده وه نو دشان انسان تہ دمرگ نہ د تبتستیدو لاری بند دی۔ دی نہ پس د شپیلی وهل ذکر دی او ددی تفسیر والا پورا حدیث مبارک تیر شوی دی۔ او حدیث مبارک کنبی دی چہ حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ څنگه آرام او راحت حاصلولې شم حالانکہ شپیلی والا فربتستی شپیلی باندي خوله ایښودی ده۔ او سري نې تیت کرې دالله ﷻ د حکم انتظار کنبی ده چہ کله بہ دوی تہ د پوک وهلو حکم کیری۔ نو صحابہ کرام رضی اللہ عنہم او وئیل چہ یارسو اللہ مونږ څه او وایو۔ حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ (حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ) ^(۲) بیا فرمائی چہ هر سري سرہ بہ یو فربتته میدان حسرتہ خی۔ او یو فربتته بہ دده داعمال گواه وی۔ ظاهر آیت مبارک کنبی ہم دا دی او امام ابن جریر رحمۃ اللہ علیہ ہم دا خوبسوی ^(۳) حضرت عثمان بن عفان رضی اللہ عنہ ددی آیت مبارک تلاوت بہ منبر او فرمائیلو او بیا نې او فرمائیل چہ یو چلولو والا چہ ہغہ سرہ بہ دا میدان حسرتہ رازی او یو بہ گواه وی او ہغہ بہ دده داعمال شہادت ورکوی ^(۴) حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دسائق نہ مراد فربتته ده۔ او دشہید نہ مراد عمل دی۔ حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چہ سائق بہ د فربتتو نہ وی اوس دشہید نہ مراد انسان دی چہ پخپله بہ خپل خان گواھی ورکوی۔ بیا دی نہ پس چہ کوم آیت کنبی خطاب دی نو ددی بارہ کنبی درې اقول دی۔ یو دا چہ دا خطاب بہ کافرتہ وی۔ دویم دا چہ ددی نہ مراد عام انسانان دی، نیک او بد ټول دریم دا چہ ددی نہ مراد حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دی۔ دویم قول توجیہ داده چہ دآخرت او دنیا ہغہ نسبت دی چہ کوم دبیدارنی او خوب بارہ کنبی دی۔ او دریم قول مطلب دادی چہ تہ ددی قرآن پاک د وحی نہ مخکنبی غلفت کنبی وی۔ مونږ دا قرآن پاک نازل کرو او ستاسو سترگونہ مو پرده لری کرہ۔ اوستا نظر تیز شو۔ خو الفاظ قرانی نہ ظاهر دادی چہ ددی نہ مراد عام دی۔ یعنی هر سري تہ بہ او وئیلی شی چہ تہ ددی ورځی نہ غافل وی او د قیامت پہ ورځ بہ دهر سري سترگی او غریبوی۔ تر دی چہ کافر بہ ہم پہ استقامت شی۔ خودا استقامت بہ دتہ ہیخ فائده نہ ورکوی۔ لکہ څنگه چہ فرمان دی چہ (اِنَّهُمْ يَرْتَدُّواْ وَاٰبَعُوْا يَوْمَئِذٍ لِّمَنْ لَّا يَلِكُ الْظٰلِمُوْنَ الْبٰتِنُوْنَ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ) ^(۵) یعنی پہ کومه ورځ چہ دوی مونږ تہ راشی نو ښہ بہ آوری او گوری، او آیت مبارک کنبی دی چہ (وَلَوْ تَرَىٰ اِذِ الْمُرْسَلُوْنَ نٰكُوْا رُءُوْٓسُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ رَبَّنَا ابْصُرْنَا وَسَمِعْنَا فَاذْجَعْنَا لَعْمَلِ صٰلِحٰٓآ اِنَّا مُؤَقِّنُوْنَ) ^(۶) یعنی کاش چہ تا کتلې چہ گناہگار خلق بہ دخپل رب مخکنبی تبت ستړولای وی۔ او وائی بہ چہ یا اللہ ﷻ! مونږ او وریدل او مونږ او کتل او مونږ واپس کرہ نو مونږ بہ نیک عملونہ کوو او کامل یقین بہ ساتو۔

^(۱) طبرانی: ۶۹۲۲،

^(۲) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة الزمر: ۳۲۴۳، الحد: ۷/۳، حاکم: ۵۵۹/۴، ابن حبان: ۸۲۳،

^(۳) الطبری: ۳۴۷/۲۲،

^(۴) الطبری: ۳۴۷/۲۲،

وَقَالَ قَرِينُهُ	هَذَا مَا	لَدَيَّ	عَتِيدٌ	أَلْقِيَا	فِي جَهَنَّمَ
او وویل ملگری دهغه ادا هغه دي اچی حواله وو ماته احاضر دي اے دو فریشتو او غورزوی اہہ دوزخ کنسی					
او دهغه ملگری فریشتہ به او وائی اچی دا هغه (عمل نامہ) ده اچی ماسرہ تیارہ پرتہ ده (حکم به اوشی اچی ائی دواپو فریشتو					
كُلَّ كَفَّارٍ	عَنِيدٍ	مَنَاعٍ	لِّخَيْرٍ	مُعْتَدٍ	
هر سخت کافر عناد کونکی (ضدی سرې) منع کونکی خیر لره دحدنه او پیدونکی					
هر ناشکره سرکشه دوزخ ته او غورزوی اچی (خلق به ئی د) دنیکئی نه منع کول احد نه تیریدونکی او					
مُرِيْبٍ	الَّذِي	جَعَلَ	مَعَ اللَّهِ	إِلَهًا	آخَرَ
شک کونکی هغه کس اچی جوړ کړې ئی وو دالله سره معبود (خدائی) بل پس او غورزوی هغه					
شک کونکی وو چا اچی الله ﷻ سره نور معبودان مقرر کړی دی تاسو دواپه دا کس په سخت عذاب					
فِي الْعَذَابِ الشَّدِيدِ	قَالَ قَرِينُهُ	رَبَّنَا	مَا	أَطَعْتَهُ	
په عذاب سخت کنسی او وویل ملگری دهغه اے ربه زمونږه نه دي جوړ کړې ماسرکشه ده لره					
کنسی و اچوئ ادهغه (شیطان) ملگری به او وائی اچی ائی زمونږ ربه ما دي نه دي سرکشه کړې					
وَلَكِنْ	كَانَ	فِي ضَلَالٍ	بَعِيدٍ	قَالَ	لَا تَخْتَصِمُوا
ولیکن وو دي په گمراهی لری کنسی او وویل الله جگره مه کوئ زما وړاندي					
بلکه دي پخپله په غټه گمراهی کنسی پروت وو الله ﷻ به او فرمائی چې زما وړاندي					
وَقَدْ قَدَّمْتُ	إِلَيْكُمْ	بِالْوَعِيدِ	مَا	بَيِّنَّا	الْقَوْلِ
او مخکنی لیرلی وو ما تاسو ته پرونه (خبرداري دبد انجام نه) نه بدلیبری خبره					
جگرې مه کوئ او ما تاسو په دنیا کنسی، وړاندي ددي عذاب نه ویرولی وئ نو زما په دربار کنسی به (تن)					
لَدَيَّ	وَمَا أَنَا	بِظَلَامٍ	لِّلْعَبِيدِ		
په دربار زما کنسی او نه یم زه ظلم کونکی په بندگانو خپلو باندي					
فیصله نه بدلیبری (کومه چې ما کړی وی) اوزه پخپلو بندگانو ظلم کونکی نه یم					

قوله تعالى: - قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا مَا أَطَعْتَهُ

دانسان کواه او نگران فریشتو :- الله ﷻ فرمائی چه کومه فریشته د ابن آدم په اعمالو مقرر ده، هغه به ددوی د اعمالو شهادت ورکوی او وائی به چه دادي ماسره تیار حاضر. بغیر دکمی زیاتی نه. حضرت مجاهد رحمه الله علیه فرمائی چه دا به دهغه فریشتې کار چه کومې ته سائق و نیلې شی چه کومې دي محشر ته راوړې وو. امام ابن جریر رحمه الله علیه فرمائی چه خما په نیز مختار قول دادې چه دي کنسی شامله ده هغه فریشته چه کومه به گواهی ورکوی او دا فریشته. هم اوس به الله ﷻ د خپل مخلوق فیصلې بڼه په عدل او انصاف سره کوی (أَلْقِيَا) د تشنیه صیغه ده. بعضی نحویان وائی چه بعضو عربو به واحد تشنیه کولولکه د حجاج مقوله مشهور ده چه هغه به خپل جلاد ته و نیل چه (اضرباعنقه) تاسو دواپه دده خټ اووهی. حالانکه جلاد به یو وو. ابن جریر رحمه الله علیه ددي شهادت کنسی دعربی یو شعر هم پیش کړې دي، بعضی وائی چه دا اصل کنسی نون تاکید دي. او ددي تسهیل الف طرفته کړې شوې دي خو

دا بعید دی . خُکھ چه داسی د توقف حالت کنبی وی . په ظاهره دا معلومیږی چه دا خطاب پورته والا دوو فریتو ته به وی . راوړونکی فریتې دې د حساب دپاره پیش کړو او گواهی ورکونکې گواهی ورکړه . نو الله ﷻ به دې دواړو ته حکم او فرمائی چه دې د جهنم اور کنبی واچونی او هغه ډیر بدترین ځانې دې . الله ﷻ دې مونږ ددې ځانې نه محفوظ اوساتی . بیا فرمائی چه هر کافر او هر دحق مخالف او حق نه ادا کولو والا او دهرې نیکی او صله رحمی او بشپړې نه خالی اوسیدو والا او د هر حد نه تیردونکی والا که دا دحدنه تیریدل د مال په صورت کنبی وی او که په خبرو کنبی و تگ کنبی دالله ﷻ د احکام پرواه نه کولو والا وی او هر شک کوونکی او دالله ﷻ حکم نه منونکی دپاره هم دا حکم دې چه دې اونیسې او دجهنم اور کنبی ئې واچونی چه سخت عذاب کنبی وی .

قیامت کنبی د جهنم اعلان: مخکښې حدیث مبارک تیر شوې دې چه دقیامت په ورځ جهنم د خلقو مخکښې خپل څټ راوباسی او په اوچت آواز به اووانی اودا به ټول محشر والا اوری چه څه په درې قسمه خلقو مقرر کړې شوې یم . هر سرکشه حق نه مخالف باندي ، او هر مشرک باندي ، او په هر تصویر جوړونکی . بیا دې دا ټول راونیسې . دمسند یو حدیث مبارک کنبی دی چه دا دریم قسم خلق به هغه وی چه کوم به ظلم قتل کوی (۱) بیا فرمائی چه ددې ملگری به اووانی چه ددې نه مراد شیطان دې چه کوم سزه موکل وو . دې به ددې کافر په کتلو سره خپل ځان بری کوی اووانی به چه ما دې نه دې لمسولې بلکه دې خو پخپله گمراه شوې وو . ده باطل پخپله قبول کړې وو . دحق پخپله مخالف وو . لکه څنگه چه بل ځانې کنبی دی چه کله شیطان اوگوری چه کار ختم شو نو اوبه وائی چه تاسو سره الله ﷻ ریښتونې وعده کړې وه او څه خو وعده خلاف یم ، ځما خوتاسو باندي هېڅ زور نه وو . ما چه تاسو ته څه اوونیل نو تاسو هغه زر او منل اوس ما مه ملامته کوئی . بلکه خپل ځانونه ملامت کړئی . نه خو څه ستاسو پکار راتلی شم او نه تاسو ځما په کار راتلی شی . تاسو چه څه شریک جوړولم څه خو ددې نه ډیر مخکښې انکاری اوم . او ظالمانو دپاره دردناک عذاب دې . بیا فرمائی چه الله ﷻ شیطان ته او دده ملگری انسان ته فرمائی چه ځما مخکښې جنگ مه کوئی ځکه چه انسان به وائی چه یا الله ﷻ ده خو څه گمراه کړې او اگر چه ماته نصیحت راغلې وو ، او شیطان به وائی چه ما دې نه دې گمراه کړې . نو الله ﷻ به دوی ددې خبرو نه منع کړی او ورته به او فرمائی چه ما په تاسو خپل حجت ختم کړې دې د رسولانو په ذریعه دا ټولې خبرې تاسو ته اوروولې شوی دی . تاسو ته مې کتابونه لیرلې وو ، او تاسو مې په هره هره طریقه او هر هر رنگ پوهه کړې وې . واورنی چه کومه فیصله کول وی هغه ما کړې ده . ځما خبرې نه بدلیرې ، څه ظالم نه یم چه دنورو په گناهونو یو کس اوونیسم . هر سړی باندي اتمام حجت شوې دې . او هر سړی د خپلو گناهونو پخپله ذمه دار دې .

یَوْمَ نَقُولُ	لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ	وَتَقُولُ	هَلْ مِنْ مَّزِيدٍ ۝	وَأُزْلِفَتِ
په کومه ورځ اچنی او وایو مونږه	آیا ډک شوې ته او هغه به اووانی	آیا نور څه شته او ورنزدې به کړې شی	چې به مونږ دوزخ ته او وایو چې آیا ته ډک شوې ؟	نوهغه به اووانی چې څه نور هم شته ؟ او

(۱) احمد : ۴۰/۳ ، ابن ابی شیبه : ۱۶۰/۱۳ ، مسند ابی یعلی : ۱۱۴۶ ، البعث والنشور للبيهقي : ۵۷۷ ، المعجم الاوسطی : ۳۹۹۳ ،

الْجَنَّةِ	لِلْمُتَّقِينَ	غَيْرِ بَعِيدٍ	هَذَا مَا	تُوْعَدُونَ
جنت	پرہیزگارانو ته	چی نہ به وی لری	دا هغه خیز دی	چی ستاسو سره به نی وعده کیدله
پرہیزگارانو ته	به جنت رانزدی کړی شی	هغه به خه لری نه وی	هم دا هغه (جنت) دی	د کوم چی
لِكُلِّ اَوْاٰبٍ	حَفِيْظًا	مَنْ خَشِيَ	الرَّحْمٰنَ	بِالْغَيْبِ
دپاره	دهر رجوع کونکی	حفاظت کونکی	هغه خوک	چی اویریدو
تاسو سره	وعده کولی شوه	هر رجوع کونکی	او (د حقوقو) حفاظت کونکی	دپاره
چی بی لیدلو	دالله	وَجَاءَ بِقَلْبٍ	مُنِيْبٍ	اِدْخُلُوْهَا
اوراغی	په زړه	رجوع کونکی سره	انوزی دی ته	په سلامتیا سره
نه ویریری	او رجوع کونکی زړه	سره راشی	دی (جنت) ته	په سلامتیا سره
دا ورخ	دهمیشوالی ده	دا وړخ	دهمیشوالی ده	او سیدو ورخ ده
لَهُمْ	مَا يَشَاءُوْنَ	فِيْهَا	وَلَدَيْنَا	مَزِيْدٌ
وی به دپاره	دهغوی	هغه	چی غواړی	نی هغوی
په هغی	کبسی	او زمونږ سره	ددی نه هم زیات	دیرخه دی
دوی دپاره	به هلته هر هغه	خه وی	چی دوی	نی غواړی
او مونږ سره	نور هم	دیرخه دی		

قوله تعالى: - يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ

دجهنم الله سره هم کلام کیدل :- چونکه الله ﷻ جهنم سره وعده کړیده چه هغه ذات به دا دکوی نو په دی وجه به دقیامت په ورخ چه کوم انسانان او جنات دده قابل وی نو دی کبسی به اچولې شی. او الله ﷻ به تپوس کوی چه اوس خو دک شوې که نه؟ نو دی به وائی که خه نور گناهنگار باقی وی نو هغه هم ماته کبسی راواچونی. صحیح بخاری کبسی ددی آیت مبارک تفسیر کبسی دا حدیث مبارک دی چه حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم او فرمائیلو چه جهنم کبسی به گناهنگار اچولې شی. او هغه نور زیات طلب کوی تردی چه الله ﷻ په ده خپل قدم مبارک کیردی نو جهنم به او وائی چه بس بس. دمسند احمدیو حدیث مبارک کبسی دی چه په هغه وخت کبسی به دی دک شی او وائی چه ائی الله ستاد عزت او کرم قسم بس بس (۱) او په جنت کبسی به خانی بچ شی او الله ﷻ په یو نوی مخلوق پیدا کړی او دی خانی کبسی به نی آباد کړی (۲).

دجهنم او جنت خپلو کبسی مکالمه - صحیح بخاری کبسی دی چه دجنت او دوزخ مینخ کبسی یو خل خبری اتری اوشوی. جهنم او نیل چه خه متکبر او جبار لره مقرر کړی شوی یم. جنت او نیل چه خما دا حال دی چه ما کبسی به کمزوری خلق او هغه خلق چه دنیا کبسی به ورته دعزت په سترگه نشو کتلې هغوی به داخلیری. نو الله ﷻ جنت ته او فرمائیل چه ته خما رحمت نی او په خپلو بندگانو چه په چا رحمت کوم نو هغوی ته به دا رحمت ورکوم. او جهنم ته به او وائی چه ته خما عذاب نی تاسره چه خه چاته عذاب ورکول غواړم نو هغه ته به عذاب ورکوم. خو تاسو دواړه به بالکل دک شی. نو جهنم به نه دکیری تردی چه الله ﷻ خپل قدم مبارک په ده باندی کیردی. نوییا به او وائی چه بس بس. نو په هغه وخت کبسی به دی دک شی او دده ټول جوړونه به خپلو کبسی ورشی. او الله ﷻ په خپل مخلوق کبسی په چا ظلم نه

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة قی باب قوله (ونقول هل من مزید) ۴۸۴۸. (۲) صحیح بخاری کتاب التوحید باب قول الله تعالی (وهو العزيز الحكيم): ۷۳۸۴، صحیح مسلم: ۲۸۴۸، ترمذی: ۳۲۷۲، احمد: ۳۳۴/۳، صحیح بخاری کتاب التوحید باب قول الله تعالی (وهو العزيز الحكيم): ۷۳۸۴، صحیح مسلم: ۲۸۴۸، ترمذی: ۳۲۷۲، احمد: ۱۳۴/۳.

گوی . خو چه په جنت کښې کوم ځانې باقی پاتې شې دهغې د ډگولو دپاره به الله ﷺ یو بل مخلوق پیدا کړی (۱) دمسند احمد یو حدیث مبارک کښې د جهنم قول دې چه ما کښې جبر کولو والا بادشاهان او شریف خلق داخلېږي الخ (۲) مسند ابو یعلی کښې دی چه حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمائی چه الله ﷻ به ما خپل ذات مبارک ته اورسوی او څه به په سجده کښې پریوزم، او الله ﷻ به دې سره خوشحاله شی . بیا به څه دالله ﷻ داسې تعریفونه او کړم چه دې سره به هغه خوشحاله شی . بیا به ماته دشفاعت کولو اجازت راکړې شی . او بیا څما امت د جهنم په پل تیرېږي . بعضې خو به د نظر په شان تیر شی او بعضې د غشی په شان او بعضې به د تیز آسونو نه زیات تیز ، تر دې چه یو سرې به گټو مزل کوی او ددې نه به پورې اووخی ، او دا به د اعمالو مطابق وی . او جهنم به نور طلب کړې تر دې چه الله ﷻ به په ده خپل قدم کیردی . نو دې به ډک شی او وائی به چه بس بس او څه به په حوض ولاړیم . خلقو تپوس او کړو چه حوض څه څیز دې؟ نو حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم او فرمائیل چه دهغې اوبه د پښو نه زیاتې سپینې او د شاتو نه زیاتې خورې دی او دواورې نه زیاتې یخې دی او دمشکو نه زیاتې خوشبو دارې دی . پدې باندې د آسمان دستورونه زیات لوښی دی . او چه چا ددې اوبه او ځکلی هغه به هیڅ کله نه ترې کیرې . او چه څوک ددې نه محروم شونو هغه ته به اوبه نه ملاویرې چه خپله تنده پرې ماته کړی (۳) .

د (هل من مزيد) مطلب او دې کښې اقوال: حضرت ابن عباس ؓ فرمائی چه هغه به اووائی چه آیا ما کښې څه کور شته دې چه ما کښې زیاتوالی اوشی؟ حضرت عکرمه ؓ فرمائی چه هغه به اووائی چه آیا ما کښې دیو دراتلو هم ځانې شته دې؟ څه ډک شوم . حضرت مجاهد رحمه الله علیه فرمائی چه په دې کښې به جهنمیان اچولې شی . تردې چه دې به اووائی چه څه ډک شوم . او وائی به چه آیا ما کښې د زیاتې څه گنجائش شته دې؟ امام ابن جریر رحمه الله علیه رومبې قول اختیار کړې دې . ددې دویم قول مطلب دادې چه ددې بزرگانو په نیز به داسوال ددې نه پس وی چه الله ﷻ به خپل قدم په ده کیردی . اوس چه کله هم دده نه تپوس اوشی نو دې به اووائی چه ما کښې هېڅ ځانې باقی نه دې پاتې شوې چه په هغې کښې څوک راشی . یعنی باقی نه دې ډک شوم . حضرت عوفی رحمه الله علیه حضرت ابن عباس ؓ نه روایت کوی چه دا به په هغه وخت کښې وی چه کله به ده کښې د ستني هومره ځانې هم پاتې نشی . والله اعلم .

بیا فرمائی چه جنت به نژدې وی یعنی د قیامت په ورځ چه لرې نه ده . ځکه چه د یو څیز راتلل یقینی وی نو هغه لرې نه شی گنرلې . د (اَوَابٍ) معنی رجوع کولو والا ، توبه کولو والا ، گناهونو نه پرهیز کولو والا د (حَفِیْظٍ) معنی ده د وعدو پابند .

(اَوَابٍ) څوک دی؟ حضرت عبید بن عمر ؓ فرمائی چه (اَوَابٍ حَفِیْظٍ) هغه دې چه په یو مجلس کښې ناستې نه پس پاسی تر کله پورې استغفار اونه وائی . او دوی رحمان ن نه دې لیدلې خو ویرېږي ترې . یعنی په تنهائی کښې هم دوی ته دالله ﷻ ویره وی . حدیث مبارک کښې دی چه هغه سرې به هم د قیامت په ورځ الله ﷻ دعرش دسیوری دلاندې وی چه کوم په تنهائی کښې دالله ﷻ نه ویرېږي اود ده سترگو نه اوبښکي لارې شی (۴) اود قیامت په ورځ الله ﷻ ته سلامت زړه سره مخامخ شی او دې الله ﷻ ته سجده کولو والا وی . دې ته یعنی جنت ته داخل شی ، تاسو ته به دالله ﷻ د ټولو عذابونو نه نجات

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة ق باب قوله (وتقول هل من مزيد) : ۴۸۵۰ صحیح مسلم : ۲۸۴۶ .

(۲) احمد : ۱۳/۲ ، وسنه حسن مجمع الزوائد : ۱۱۲/۷ ، المنتخب لعبد بن حمید : ۹۰۸ ، السنة لابن ابی عاصم : ۵۲۸ ، ابن حبان : ۷۴۵۴ .

(۳) الطبری :

(۴) صحیح بخاری کتاب الاذان باب من جلس فی المسجد ینتظر الصلاة : ۶۶۰ ، صحیح مسلم : ۱۰۳۱ ، ابن حبان : ۴۴۸۶ .

ملاؤ شی اودا مطلب ہم دی چه فرہشتی بہ پہ دوی سلام وانی داد (الخلود) ورخ دہ یعنی جنت تہ ہمیشہ دپارہ جاری دہ . او دے خانی کنبی بہ ہیٹکلہ مرگ نہ راخی او ددی د بیدخلہ کولو ویرہ نشتہ دی . او دہغہ خانی نہ د بدلی ہیٹ ویرہ نشتہ دی . بیا فرمائی چه دوی ہلتہ خہ غواری نو ہغہ بہ ورتہ ملاویری . بلکہ ددی بلکہ ددی نہ ہم زیات . کثیر بن مروہ رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه نوردا ہم دی چه ہلتہ بہ جنت والو سرہ یو وریخ تیر ہ شی او ہغہ بہ آواز کوی چه تاسو خہ غواری ؟ تاسو چه خہ غواری چه ہغہ راوروم . نو د وی چه د دکوم خیز خواہش کوی نو ہغہ راو وریری . حضرت کثیر رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه چری خہ دے مرتبی بہ اورسیدم او خما نہ سوال اوشو نو خہ بہ وا یم چه ہنکلی خوش لباس پیغلہ جینکی راوروہ . حضور نبی کریم ﷺ چه ستاسو زہ د دکوم مارغہ د خوراک خواہش او کری نو ہغہ بہ پہ ہغہ وخت کنبی موجودہ اومومی دمسنند احمد یو مرفوع حدیث مبارک کنبی دی کہ جنتی اولاد غواری نو ساعت کنبی بہ نہ حمل اوشی او اولاد بہ نہ ہی ہم اوشی او بچی بہ خوان ہم شی . امام حسن رحمۃ اللہ علیہ نہ یو غریب حدیث مبارک کنبی دی ا و ترمذی کنبی دا ہم دی چه ددی زیاتی نہ مراد داللہ ﷻ د خہری مبارکی زیارت دی (۱) اویو آیت مبارک کنبی دی چه (لَّذِينَ أَحْسَنُوا لِحُسْنِي وَزِيَادَةٌ) صہیب بن سنان رومی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه ددی زیاتی نہ مراد داللہ ﷻ د خہری مبارک زیارت دی . حضرت انس بن مالک رضی اللہ عنہ فرمائی چه دوی بہ ہرہ جمعہ د اللہ ﷻ دیدار کوی . ہمدآ مطلب دی د (مزید) مسند شافعی کنبی دی چه حضرت جبریل علیہ السلام یوسپینہ آئینہ راورہ او حضور نبی کریم ﷺ تہ راغلو او ددی پہ مینخ کنبی یو نقطہ وہ . حضور نبی کریم ﷺ تپوس او کپو دا خہ دی ؟ نو وی فرمائیل چه د جمعہ ورخ دہ . او دا خاص تاسو تہ او ستاسو امت تہ پہ طور د فضیلت درکری شوی دہ . ہول خلق پہ دہ کنبی تاسو پسہ دی . یہودیان ہم او نصرانیان ہم . ستاسو دپارہ پہ دے کنبی یر خیر وبرکت دی . پہ دے کنبی یو داسی وخت دی چه پہ ہغہ کنبی تاسو داللہ ﷻ نہ خہ او غواری نو ہغہ قبلیری . او مونر سرہ ددی نوم (یوم المیزد) دی حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تپوس او کپو دا خہ دی ؟ نو وی فرمائیل چه ستا رب پہ جنت الفردس کنبی یو فراخہ مکان جور کری دی چه پہ ہغہ کنبی دمشکو غونڈی دی ، د جمعہ پہ ورخ چه اللہ ﷻ کومی کومی فرہشتی غواری نو دی کنبی بہ نہ داخل کری . او ددی نہ گیر چاپیرہ د نور منبرونہ دی . او پہ ہغہ کنبی نبیان علیہم السلام ناست وی او شہداء او صدیقین بہ ددوی نہ روستو وی . اللہ ﷻ بہ او فرمائی چه تاسو سرہ خیلہ وعدہ پورا کرہ . اوس چه خما نہ خہ غواری نو او غواری . او ماسرہ نور ہم خہ شتہ دی . نو دا بول بہ او وانی چه مونر ستا رضا او خوشحالی غوارو . اللہ ﷻ بہ او فرمائی چه دا خومی تاسو تہ درکرہ . خہ تاسو نہ راضی یم . ددی نہ سوا چه تاسو خہ غواری نو تاسو تہ بہ ہغہ ملاویری او ماسرہ نور زیات ہم شتہ دی . نو دا خلق بہ د جمعہ ورخی خواہش کوی . خکہ چه دوی تہ بہ یر نعمتوہ ملاویری . ہم دا ورخ چه پہ دے ورخ بہ ستا سو رب پہ عرش باندی مستوی وی او ہم پہ دے ورخ حضرت آدم علیہ السلام پیدا شوی وو . او ہم پہ دے ورخ بہ قیامت راخی . ہم دا شان ددی ذکر حضرت امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ پہ کتاب الام کنبی پہ کتاب الجمعہ کنبی کری دی . امام ابن جریر رحمۃ اللہ علیہ ددی آیت مبارک د تفسیر پہ موقعہ باندی یو یر لونہ اثر وارد کری دی او پہ ہغہ کنبی یر غریبی خبری ہم دی . مسند احمد کنبی دی چه حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه جنتی بہ اویا کالہ ہم یو طرفتہ متوجہ ناست وی . بیا بہ یو حورہ راشی او ددہ پہ او بہ بہ لاس کیردی او دے بہ خیل خان طرفتہ متوجہ کری او دا بہ دومرہ ہنکلی وی چه دہغہ پہ مخ کنبی بہ دے خیل مخ داسی

(۱) ترمذی کتاب صفة الجنة باب ماجاء فی ادنی اهل الجنة من الکرامة: ۲۵۶۳ . مسندہ حسن احمد: ۹/۳ ، دامی: ۳۲۷/۲ ، مسند ابو یعلی: ۱۰۵۱ ، ابن حبان: ۷۴۰۴ .

اووینی چه ابداره ایننه کنسې، دې چه به کوم کالی اغوستی وی په هغه به یویو موتی داسې وی چه دهغه پرق سره به ټوله دنیا روښانه شی. هغه به سلام کوی اودې به جواب ورکړی او وائی به چه ته څوک نی؟ هغه به اووائی چه چاته قران پکښې مزیدونیلې شوی دی. په هغه به او یا حلې (پر دې) خو دهغه د بنائست اوپرق په وجه به دهغه پنډنی ښکاری. دهغه په سر به یوتاج وی او په هغه کنسې به موتیان وی او یوادنی به داسې وی چه مشرق نه تر مغرب (دنیا) روښانه کولو دپاره کافی دې ()

وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّنْ قَرْنٍ هُمْ أَشَدُّ

او څومره ډیر هلاک کړی دی مونږه | مخکښی ددوی نه | د قومونو نه | چی هغوی زیات سخت وو

او مونږ ددوی نه وړاندې ډیر داسې قومونه تباہ کړی دی | چې په (طاعت او) حمله کنسې ددوی نه زیات وو

وَمِنْهُمْ بَطْشًا فَنَقَّبُوا فِي الْبِلَادِ هَلْ مِنْ مَّجِيسٍ

ددوی نه | په لحاظ دطاعت سره | پس اوگرزیدل هغوی | په ملکونو کنسې | ایا بیا نی موندو خانی دپناه

او هغوی په ښارونو کنسې (دترقی په غرض) مگر څیدل | نو ایا هغوی دپاره د خلاصی ځائی وو؟ |

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرًا لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ

بیشکه په دې تاریخ کنسې | خامخا نصیحت دې | دپاره دهغه چا | چی وی | هغه لره | زړه

دهغوی په تباہی کنسې دهغه چا دپاره لوئی عبرت دې | چې د (روح) زړه

أَوَلْقَى السَّمَاءَ وَهُوَ شَهِيدٌ ۝ وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ

یا کیردی | غوږ | او هغه حاضر وی (یعنی متوجه وی) | او پیدا کړی دی مونږه | آسمانونه

ځاوند وی | یا په توجه سره خبرې ته غوږ نیسی | او مونږ آسمانونه

وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ۝ وَمَا مَسَّنَا

او زمکه | او هغه چی | په منځ ددې دواړو کنسې دی | په شپږو ورځو کنسې | او اونه رسیدو مونږ ته

او زمکه او ددې دواړو په مینځ کنسې چې څه دی په شپږو ورځو کنسې پیدا کړی دی | او مونږ پرې

مِن لُغُوبٍ ۝ فَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ

څه سترې والې | پس صبر کوه | په هغه خبرو چی | دا خلق نی وائی | او تسبیح وایه |

هیڅ هم سترې شوې نه یوا | نو ددوی په خبرو صبر کوه | اود خپل

بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ ۝

دحمد (ثنا) درب خپل سره | مخکښی د راختلو | دنمر نه | او مخکښی دپریوتلو دنمر نه

رب حمد او تسبیح وایه | دنمر راختلو نه وړاندې او دنمر دویدو نه وړاندې

وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ ۝ وَأَدْبَارَ السُّجُودِ ۝

او د شپې دوخت نه | بیا تسبیح وایه دهغه | او روستو د سجدونه |

او په شپه کنسې هم دهغه تسبیح وایه | او مونږونو نه پس هم |

قوله تعالیٰ: - وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّنْ قَرْنٍ

د آسمان او زمکه پیدا کول اود یهودو د نظریاتو تردید: ارشاد دې چه دا کافران خه خیز دی؟ ددوی نه زیات طاقت او قوت والا او اسبابو والا خلق مونږ تباہ کړی دی. او هغوی بنارونو کښې خپل یادگارونه پرېښودی دی. په زمکه کښې ئې ښه فساد کړې وو. اوږده اوږده سفرونه به ئې کول. کله چه ئې عذاب اوکتلو نودبچ کیدو خانې تلاش کولو خودا کوشش بالکل بې سود وو. دالله ﷻ د قضا او قدرت او نیولو نه خوځ بچ کیدې شی؟ نو تاسو یاد ساتئ: چه کله هم خما عذاب رااغلو نو تاسو به حیران پاتې شی. او تاسو به لکه د بوسو پشان باد شی. هر عقل مند دپاره دې کښې کافی عبرت دې. او که خوځ داسې هم چه په ښه عقل سره دا خبرې واورئ نو هغه هم دې کښې خه موندې شی. یعنی د زړه په حضور سره په غورونو.

قوله تعالیٰ: - وَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ

بیا الله ﷻ فرمائی چه هغه آسمانونه او زمکې او ددې مینځ کښې چه کوم خیزونه دی دانې په شپږو ورځو کښې پیدا کړل. اودې سره الله ﷻ سترې نه شو. په دې کښې دمرگ نه پس ژوند باندې دالله ﷻ د قادر کیدو ثبوت دې چه هغه پاک ذات داسې لوئې مخلوق اول پیدا کړې دې نو هغه ته دمرو راپاخول خه گران دی؟ حضرت قتاده رحمه الله علیه فرمائی چه ملعون یهودو به ونیل چه الله ﷻ شپږو ورځو کښې مخلوق پیدا کولو نه پس په اوم آسمان آرام او کړو او دا د خالی ورځ وه. اوددې نوم دوی یوم راحت ایښودې وو. نو الله ﷻ ددوی د غلط خیال تردید او کړو مونږ هډو سترې شوی نه وو دا آرام څنگه؟ (۱) لکه یو بل آیت مبارک کښې دی چه (وَلَمْ نَعْنِ بِفَلْقِيهِمْ) یعنی آیا دوی او نه کتل چه الله تعالی هغه ذات دې چه هغه آسمان او زمکه پیدا کړه او ددې پیدا کولو سره سترې نشو. نو هغه د مرو په راپاخولو قادر نه دې خه؟ ولې نه هغه پاک ذات خو په هر خیز قادر دې. او دې آیت مبارک کښې دی چه (تَخْلُقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ) الخ، د زمکې او آسمان پیدا نش د خلقود پیدائش نه ډیر زیات دی او یو آیت مبارک کښې دی چه (عَالِمُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ) آیا ستاسو پیدائش زیات مشکل دې که د آسمان. هغه الله ﷻ جوړ کړې دې.

قوله تعالیٰ: - قَاصِرٌ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ

نبی کریم ﷺ ته تسلی او د عبادت حکم: بیا فرمان دې چه دا دروغژن او انکار کونکی چه خه وائی نو دا صبر سره اورئئ. اودوی ته مومهلته ورکړو. او د نمر راوختلو نه مخکښې او نمر ډوږیدو نه مخکښې دالله ﷻ تعریف کوئ. دمعراج نه مخکښې د مازیگر او سحر مونځ فرض وو. اود شپې تهجد په حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم او د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم په امت باندې تر یو کال پورې واجب وو. اوددې نه پس د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم د امت نه ددې وجوب منسوخ شو. دې نه پس دمعراج په شپه پنځه مونځونه فرض شو. او په هغې کښې د سحر او مازیگر مونځونه هم هغه شان شو. نود نمر ختلو او ډوږیدو نه مراد دسحر او مازیگر مونځونه دی. مسند احمد کښې دی چه مونږ د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم خدمت اقدس کښې ناست وو نو حضور نبی کریم ﷺ د خوار لسمې شپې سپوږمۍ اولیده. اوبیا حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم او فرمائیل چه تاسو به خپل رب ته پیش کړې شی او هغه به داشان اووینئ لکه څنگه چه دا سپوږمۍ وینئ. اوددې په کتلو کښې خه رکاوټ نشته دې. که تاسو نه کیدئ شی نو خبردار د نمر ختلو او نمر پر یوتلو نه مخکښې مونځونونه مه غافله کیرئ. بیا ئې آیت مبارک اولوستو چه (قَاصِرٌ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ

وَقَبْلِ الْغُرُوبِ ﴿۱﴾ (۱) دا حدیث مبارک بخاری او مسلم کنبی ہم دی. د شپہی ہم دغه پاک ذات تسبیح بیانونی یعنی مونخ کوئی لکه فرمائی چه ﴿وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ﴾ یعنی د شپہی د تہجدو مونخ کوئی. دا زیاتوالی خاص ستا دپارہ دی. تالره ستا رب مقام محمود کنبی اودرولو والا دی. دسجدود روستونه مراد په قول د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما مونخ نہ پس دالله ﷻ پاکیاکی بیانول دی (۲) بخاری او مسلم کنبی دی چه حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ نہ مروی دی چه حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته مفلس مهاجر راغلل او پی وئیل چه یارسول اللہ ﷺ مالدارو خلقو اوچتی درجہ اوهمیشہ جنتونه حاصل کرل. نو حضور نبی کریم ﷺ وفرمائیل چه دا څنگه؟ نو دوی اوفرمائیل چه هغوی ہم څمونږ په شان روزی نیسی اوصدقه ہم ورکوی چه هغه مونږ نشو ورکولې. هغوی غلامان آزادوی او مونږ نشو کولې. نو حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ورته اوفرمائیل چه رازنی څه تاسو ته یو داسې عمل ا وبنایم چه هغه تاسو کوئی نو تاسو به ډیر مخکینی لارشی. اوستاسو نه به افضل هېڅوک نه وی. خو چه داسې عمل څوک کوی. تاسو دهر مونخ نہ پس درې دیرش درې دیرش ځل ﴿سُبْحَانَ اللَّهِ الْحَمْدُ لِلَّهِ اللَّهُ أَكْبَرُ﴾ وائی. نودوی بیا راغلل او وی وئیل چه یارسول اللہ ﷺ څمونږ مالدارو روڼو ہم دا حدیث مبارک واوریډو ا وهغوی ہم دا عمل کوی. نو حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمائیل چه بیا خو دا دالله ﷻ فضل دی چه چاته ئې غواری نو ورکوئی ئې (۳) دویم قول دی چه ددی نه مراد دماہنام نہ پس دوره رکعتہ دی. حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ، حضرت علی رضی اللہ عنہ، حضرت حسن ابن علی رضی اللہ عنہما، حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما، حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ، حضرت ابوامامہ رضی اللہ عنہا ہم دا فرمائی. او ہم دا قول د حضرت مجاهد رحمة اللہ علیہ، حضرت عکرمہ رحمة اللہ علیہ، حضرت شعبی رحمة اللہ علیہ، حضرت نخعی رحمة اللہ علیہ، حضرت قتاده رحمة اللہ علیہ وغیره دی. مسند احمد کنبی دی چه حضور نبی کریم ﷺ په هر فرض مونځونو نه پس دوه رکعتہ کول. سوادسحر اومازیگر نه. عبدالرحمان رضی اللہ عنہ فرمائی چه دهر مونخ نہ پس (۴) ابن ابی حاتم کنبی د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما نه مروی دی چه ما یو شپہ حضرت نبی کریم ﷺ سره تیره کړه نو حضرت نبی کریم ﷺ دسحر د فرض نه مخکینی ده مختصر رکعتہ ادا کرل. بیا کورنه د مونخ دپارہ اووتلو. او وی فرمائیل چه انی ابن عباس رضی اللہ عنہما دسحر نه مخکینی دوه رکعتہ ﴿إِدْبَارَ النُّجُومِ﴾ دی. او دماہنام نہ پس دوه رکعتہ ﴿أَدْبَارَ السُّجُودِ﴾ دی (۵) دادهغه شپہی ذکر دی چه په کومه شپہ حضرت عبداللہ رضی اللہ عنہ دتہجدو مونخ دیارلس رکعتہ د حضرت نبی کریم ﷺ په اقتداء کنبی اداکړې وو. او په دی شپہ د دوی د ترور حضرت میمونہ رضی اللہ عنہا نمبر وو. خودا چه کوم پورته بیان شو دا حدیث مبارک ترمذی شریف کنبی ہم دی. او امام ترمذی رضی اللہ عنہ دی ته غریب وائی. خو اصل حدیث د تہجدو مسلم شریف کنبی دی (۶). ممکن دی چه درومبې کلام د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما وی. واللہ اعلم.

وَاسْتَمِعْ	يَوْمَ
او واوره	په کومه ورځ
..... او واوره: په کومه ورځ	

(۱) احمد: ۳۶۵/۴، صحیح بخاری کتاب موافیت الصلاة باب فضل صلاة العصر: ۵۵۴، صحیح مسلم: ۶۳۳، الطبری: ۳۸۱/۲۲.

(۲) صحیح بخاری کتاب الاذان باب الذكر بعد الصلاة: ۸۴۳، صحیح مسلم: کتاب المساجد باب استحباب الذكر بعد الصلاة: ۵۹۵، ابوداؤد کتاب التطوع باب من رخص فيهما اذا كانت الشمس مرتفعة: ۱۲۷۵.

(۳) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة الطور: ۳۲۷۵.

(۴) صحیح بخاری کتاب العمل فی الصلاة باب استعانة اليد فی الصلاة: ۱۱۹۸، صحیح مسلم: ۷۶۳.

يُنَادِ الْمُنَادِ	مِنْ مَّكَانٍ قَرِيبٍ ۝	يَوْمَ	لِيَسْمَعُونَ
چی بہ اواز کوی اواز کونکی دخانی نزدی نہ پہ کومہ ورخ چی بہ ووری			
الصَّيْحَةَ	بِالْحَقِّ ط	ذَلِكَ يَوْمَ الْخُرُوجِ ۝	إِنَّا نَحْنُ
دا خلق چغہ دحشر بہ حقہ سرہ ہغہ بہ ورخ وی دراتلو دزمکی نہ بیشکہ مونرہ ژوندی کول کوؤ			
وَلَيْتَ	وَالْيَنَّا	الْمَصِيرَ ۝	يَوْمَ
اومرہ کول کوؤ او خاص مونرہ تہ واپس راتل دی پہ ہغہ ورخ چی اوچوی زمکہ ددوی نہ			
سِرَاعًا ط	ذَلِكَ حَشْرٌ	عَلَيْنَا	يَسِيرٌ ۝
او دوی رازغلی پہ مندیہ مندیہ دا راغونہ ول دخلقو پہ مونرہ بانڈی آسان دی مونرہ بنہ پوہیرو			
يَبَا	يَقُولُونَ	وَمَا أَنْتَ	عَلَيْهِمْ
پہ ہغہ خبرو چی دوی نی وائی اونہ نی تہ پہ دوی بانڈی زور کونکی پس نصیحت کوہ			
بِالْقُرْآنِ	مَنْ	يَخَافُ	وَعَيْدِ ۝
پہ قرآن سرہ ہغہ چاتہ چی یریری دخبرداری زمانہ			
			هغہ چاتہ نصیحت کوہ چی زما د عذاب نہ ویری

قوله تعالى: - وَأَسْمِعْ يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِ مِنْ مَّكَانٍ قَرِيبٍ ۝

دالہ ﷺ یو حکم سرہ بہ قیامت راشی :- حضرت کعب احبار رضی اللہ عنہ فرمائی چہ اللہ ﷻ بہ یو فرشتی تہ حکم اوکری چہ دبیت المقدس پہ کانہری اودریرہ او آواز اوکریہ چہ انہی رستو او زرو ہدیو کو! او انہی د بدن متفرقو حصو! اللہ ﷻ تاسرتہ د جمع کولو حکم درکوی چہ ستاسو پہ مینخ کبھی فیصلہ اوکری نو ددی نہ مراد صور دی دا حق بہ دا شک او شبہ او اختلاف بہ ختم کری چہ کوم ددی نہ مخکبھی وو ، دا د قبرونو نہ د راپاسیدو ورخ دہ . پہ شروع کبھی پیدا کول ، بیا واپس کول او بیا تہول مخلوق یو خانہ کبھی راجمع کول زمونرہ د وس خبرہ دہ . مونرہ بہ ہر چاتہ پہ ہغہ وخت کبھی دہغہ د عملونو بدلہ ورکرو . ہر چاتہ بہ دخپلو بنو او بدو بدلہ ملاؤشی (زمکہ بہ اوشلیبری او تہول بہ زر زر پاسی . اللہ ﷻ بہ دآسمان نہ باران اوروی او دی سرہ بہ د مخلوقاتو بدنونہ راوتوکیبری . لکہ خنگہ چہ پہ ختمو پرتہ دانہ باران سرہ رازرغونہری . ہر کلد بدنونہ بنہ پورا شی نو اللہ ﷻ بہ حضرت اسرافیل علیہ السلام تہ د صور پوک وھلو حکم اوکری . دھغوی صور وھلو سرہ بہ د آسمان او زمکی تر مینخہ روحونہ بہ حرکت کبھی شی پہ ہغہ وخت کبھی بہ اللہ ﷻ او فرمائی چہ خما پہ عزت او جلال دی قسم وی ، ہر روح خپل خپل بدن تہ لارشی . لکہ خنگہ چہ نی پہ دنیا کبھی آباد کری وو . ہر یو روح بہ خپل خپل جسم تہ

(۱) صحیح بخاری کتاب الفضائل : باب تفضیل نبینا ﷺ علی جمیع الخلائق : ۲۲۷۸ .

لا رشی . لکہ خنگہ چہ دیو زہریلہ خناور (دزہرو) اثر زر دچا رگک رگک تہ رسی نو داشان بہ بدنونو تہ روحونہ زر زر اورسی . او ٲول مخلوق بہ داللہ ﷻ پہ حکم سرہ پہ منہ و منہ و میدان دحشر تہ اورسی . اودا وخت بہ پہ کافرو ٲیرسخت وی . داللہ ﷻ فرمان دی چہ ﴿يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْأَلُونَ بِمَن دَعَاكُمْ قُلُوبُهُمْ إِنَّ لِكَلِمَةٍ لَّكَلِمَةٍ أَلَا قَلِيلًا﴾ یعنی چہ پہ کومہ ورخ ہغہ تاسو تہ آواز او کپی نو تاسو تعریفونو سرہ جواب ورکونی او گمان بہ کوی چہ تاسو ٲیر کم ٲاتی شونی پہ دنیا کنبی یعنی ٲیر لہ وخت مو تیر کپی .

قوله تعالیٰ: - يَوْمَ تَشَقُّقُ الْأَرْضُ عَنْهُمْ سِرَاعًا

قیامت کنبی بہ ٲولولو نہ اول دنی کربم ﷻ قبر مبارک شلیبری . صحیح مسلم کنبی دحضرت نبی کریم ﷺ ارشاد دی چہ ٲولو نہ مخکنبی بہ حما د قبر زمکہ اوشلیبری . فرمانی چہ دا دوبارہ راپاسیدل پہ مونہ ٲیر آسان دی اوبالکل آسان دی . لکہ خنگہ چہ اللہ ﷻ فرمانی چہ ﴿ وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَّمِمْ بِالْبَصْرِ ﴾ (ترجمہ) * زمونہ حکم بہ داشان پہ یوخانی اوشی لکہ د سترگو رپ . اویو آیت مبارک کنبی دی چہ ﴿ مَا خَلَقَكُمْ وَلَا يَعْزُبُكُمْ إِلَّا كَلْفًا مِنْ رَبِّ إِنْ لَمْ يَأْمُرْ بِالْبَصِيرِ ﴾ الخ . یعنی ستاسو دٲولو ٲیدا گول او بیبا د وژلو نہ ٲس راپاخول داسی دی لکہ چہ یو سرہ داللہ ﷻ آوریو والا او کتلو والا دی .

بیبا داللہ ﷻ ارشاد دی چہ انہ نبی ﷺ ا دوی چہ خہ ہم وانی نو زمونہ دعلم نہ بہر نہ دی . تاسو دوی اہمیت مہ ورکونی مونہ بہ دوی سرہ ٲوہیرو . لکہ بل خانی کنبی ارشاد دی چہ ﴿ وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ ﴾ الخ یعنی واقعی مونہ تہ معلوم دی چہ دا خلق کومی خبری جو روی اوددی نہ تاسو تنگ یی نو ددی علاج دادی چہ تاسو دخپل ٲروردگار تعریف او صفت بیانونی . او مونخ گزارو کنبی اوسہ او تر مرگہ ٲوری د خپل رب عبادت کنبی اوسہ .

بیبا فرمانی چہ تہ دوی ہدایت ٲرفتہ جبر سرہ نہ شی راوستی . نہ مونہ تاتہ ددی تکلیف درکپی دی . ددی دا معنی ہم دہ چہ پہ دوی جبر مہ کوہ ، بلکہ رومی قول اولی دی . بلکہ الفاظو کنبی دا نشتہ دی چہ تاسو پہ دوی جبر مہ کوئی بلکہ دادی چہ تاسو پہ دوی جبار نہ یی یعنی تاسو مبلغ یی . تبلیغ کولو نہ سرہ خپل فرض ٲورا کپی . ﴿ جبر ﴾ مہ معنی د ﴿ اجبر ﴾ کنبی راخی . تاسو نصیحت کوئی چہ دچا پہ زرہ کنبی داللہ ﷻ ویرہ وی او دہغہ لوئی ذات د عذاب نہ ویریری اودہغہ د رحمتونو امیدوار دی نو ہغہ بہ ضرور ددی تبلیغ نہ فائدہ اوچتوی . او پہ نیغہ لار بہ راشی . لکہ فرمانی چہ ﴿ فَأَمَّا عَلَيْكَ الْبَلَاءُ وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ ﴾ یعنی پہ تاسو صرف رسول دی او دحساب اخستلو ذمہ زمونہ دہ . او یو آیت مبارک کنبی دی چہ ﴿ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيِّرٍ ﴾ تہ صرف نصیحت کولو والا ئی پہ دی داروغہ نہ ئی . اوبل خانی کنبی دی چہ تاباندی ددوی ہدایت نشتہ دی بلکہ اللہ ﷻ چہ چاتہ غواری ہدایت ورکوی . او یو خانی کنبی ارشاد دی چہ ﴿ إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ ﴾ یعنی تہ چہ چاتہ غواری نہ ہدایت نشی ورکولی بلکہ اللہ ﷻ چہ چاتہ غواری نو ہدایت ورکوی . ہم دامضمون ئی دلته ہم بیان کپی دی حضرت قتادہ رضی اللہ عنہ بہ ددی آیت مبارک آوریدوسرہ دا دعا کولہ چہ ﴿ اللہم جعلنا من یخاف وعیدک ویرجوک موعدک یا با یا رحیم ﴾

(ترجمہ) ای اللہ ﷻ تہ مونہ دہغوی نہ کپی چہ ہغوی ستا دسزا نہ ویریری اوستاسو د نعمتونو پہ امید کنبی دی ، انہ ٲیر زیات احسان کولو والا او انہ ٲیر زیات رحم کوونگیہ . دسورۃ ق تفسیر ختم شی . ﴿ والحمد لله وحده وحسبنا الله ونعم الوكيل ﴾

آیاتونہ	سورة الذاریات مکیة وهی ستون ایه وثلاث رکوعات	رکوع گمانی
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
۴۰	شروع کوم پہ نوم د الله چه دیر مهربان زیات رحم کونکې دې	①
والذُرِّيَّتِ	ذُرُوًّا ۱۰ فَاَلْحَمِلَتِ ۱۱ وَوَقْرًا ۱۲	
قسم دې په دورو اوچتونکو هوا گانو باندې په اوچتولوسره بیا پورته کونکې دوریخو دکې داوبونه	په دورو اوچتونکو سیلو باندې قسم دې بیا په بار اوچتونکو وریخو باندې قسم دې	
فَاَلْجَرِیَّتِ یُسْرًا ۱۳	فَالْمُقْسِمَاتِ اَمْرًا ۱۴ اِنَّمَا ۱۵ تُوْعَدُوْنَ ۱۶	
بیا چلیدونکې په مزه مزه بیا تقسیمونکې دلوی کار بیشکه هغه خیز چی تاسو تر یولې کیږی	بیا په آزاد چلیدونکو بیرو بیا د خیزونو په تقسیمونکو فرشتو چی تاسو سره کوم لوظ کیږی	
لَصَادِقٌ ۱۷	وَإِنَّ الدِّیْنَ ۱۸ لَوَاقِعٌ ۱۹ وَالسَّمَآءِ ۲۰	
هغه رښتیا دې او بیشکه بدلې د عملونو خامخا واقع کیدونکې دی قسم دې په آسمان	هغه بالکل رښتیا دې او بیشکه دا سزا او جزا راتلونکې ده او په آسمان باندې قسم دې چی	
ذَاتِ الْحُبُكِ ۲۱	اِنَّکُمْ ۲۲ لَفِیْ قَوْلٍ مُّخْتَلِفٍ ۲۳ یُؤْفَکُ ۲۴	
مختلفو شکلونو والا باندې چی بیشکه تاسو په خبرو مختلفو کښی یی اړولې کیدې شی	لارې په کښی جوړې دی چی تاسو دا اختلافی خبرو په چکر کښی پریوتی یی ددې حقیقت	
عَنْهُ ۲۵	مَنْ ۲۶ اُفَکٌ ۲۷ قَتَلَ الْخَرَّصُونَ ۲۸ الذِّیْنَ ۲۹ هُمْ ۳۰	
دهغې نه هغه خوک چی اړولې شوې دې تباہ شو قیاس لگونکی خلق هغه خلق چی هغوی	نه هم هغه مخ اړوی چې (د ازل نه) محروم ساتلې شوې دې هلاک دې شی بی دلیلہ خبرې کونکی چې	
فِیْ غَمْرَةٍ ۳۱	سَاهُونَ ۳۲ یَسْأَلُونَ ۳۳ اَیَّانَ ۳۴ یَوْمِ الدِّیْنِ ۳۵	
په غفلت کښی بی خبره دی تپوس کوی هغوی چی کله به وی ورځ د بدلې	(د جهالت) په غفلت کښی پراته دی هر څه ترې هیږ دی دا تپوس کوی چې د بدلې ورځ به کله وی	
یَوْمَ ۳۶	هُمْ ۳۷ عَلَی النَّارِ ۳۸ یَفْتَنُونَ ۳۹ ذُوْقُوا ۴۰ فِتْنَتَکُمْ ۴۱	
په هغه ورځ به وی چی دوی به په وور باندې سوزولې کیږی اوڅکی مزه دفتنی خپلې	دا به هغه ورځ وی چی دوی به په اور باندې سوزولې شی (چې اوس) د خپلې سزا خوند واخلي	
هَذَا الَّذِیْ ۴۲	کُنْتُمْ ۴۳ بِهِ ۴۴ تَسْتَعْجِلُونَ ۴۵	
دا هغه خیز دې چی وی تاسو په هغې سره چی تلوار به مو کوله	همدا دې هغه (عذاب) دکوم راتلو ته چې ستاسو تلوار ده	

قوله تعالى: - وَالذَّارِيَاتِ ذُرُوجًا

دسویہ ذاریات د ابتدائی آیتونو بنائستہ تشریح :- خلیفہ المسلمین حضرت علیؑ یو خل کوفہ کنبی پہ منبر او فرمائیل چہ دقرآن پاک د کوم آیت مبارک بارہ کنبی تاسو سوال کول غوارئی نو او کرئی . پہ دی کنبی حضرت ابن الکواء واوریدو او وی فرمائیل چہ د ذاریات خہ معنی ده ؟ نو وی فرمائیل چہ هوا ، تپوس نی او کرو چہ حاملات نہ خہ مراد دی جواب نی ورکرو چہ ابریعنی وریخی ، وی فرمائیل جاریات نہ ؟ وی فرمائیل کشتی ، وی فرمائیل مقسمات نہ ؟ نو وی فرمائیل چہ فربتتی (۱) دی بارہ کنبی یو مرفوع حدیث مبارک راغلی دی . بزاز کنبی دی چہ صبیغ تیمی امیر المومنین حضرت عمر فاروقؓ تہ راغلو او ورته نی او وئیل چہ او واید د ذاریات نہ خہ مراد دی ؟ وی فرمائیل هوا . او کہ ما د حضرت نبی کریم ﷺ نہ وی اوریدلے نو مابہ ہیچری دا نہ وی وئیلے . تپوس نی او کرو چہ مقسمات ؟ نو وی فرمائیل چہ فربتتی . اودا ہم ما درسول اللہ ﷺ نہ اوریدلی دی . تپوس نی او کرو چہ د جاریات نہ خہ مطلب دی ؟ نو وی فرمائیل چہ کشتی . او دا ہم ما درسول اللہ ﷺ نہ اوریدلی دی . بیا حکم اوشو دی سل کورے اووهی . نو دی نی سل کورے اووهلو . او یو مکان کنبی نی بند کرو . او چہ کله دده زخمونہ صحیح شو نو بیانی سل کورے اووهلو او پہ سورلی نی حضرت ابوموسی اشعریؓ تہ واستولو او ورته نی او فرمائیل چہ دی بہ پہ ہیخ مجلس کنبی نہ کینی . خو ورخی پس دی بیا حضرت ابوموسی اشعریؓ تہ راغلو او ډیر سخت تاکیدی قسم خوړلو نہ پس نی ورته او وئیل چہ پہ اللہ قسم خما خیالات بالکل اصلاح والا جوړ شو . اوس خما زپہ کنبی هغه بد عقائد پاتې نشو چہ کوم مخکنی وو . نو حضرت ابوموسی اشعریؓ د حضرت امیر المومنین عمر فاروقؓ خدمت کنبی دا اطلاع اولیرله . او دی سره نی ورته دا ہم اولیکل چہ خما خیال دی چہ هغه اوس بالکل صحیح شوے دی . نو ددی جواب کنبی دربار خلافت نہ پیغام ورکری شو چہ بیا دی ده تہ په مجلس کنبی دناستی اجازت ورکری شی . امام ابو بکر بزارؓ فرمائی چہ ددی په دوو راویانو کنبی کلام دی . نو دا حدیث مبارک ضعیف دی . امیر المومنینؓ چہ ده تہ کومه سزا ورکری وی هغوی تہ دده د غلطی عقیدے خبر ورکری شوے وو . اود هغه دا سوالات په طور د انکار او مخالفت وو . واللہ اعلم . د صبیغ ډیلار نوم اعسل وو . اود هغه دا واقعه مشهوره ده کومه چہ حافظ ابن عساکرؓ لیکلې ده . همدا تفسیر د حضرت ابن عباسؓ ، حضرت ابن عمرؓ ، حضرت مجاهدؓ ، حضرت سعید بن جبیرؓ ، حضرت حسنؓ ، حضرت قتادهؓ ، حضرت سدیؓ وغیره نہ مروی دی . امام ابن جریرؓ او امام ابن ابی حاتمؓ خو ددی آیتونو بارہ کنبی هېخ تفسیر نہ دی وارد کری . د حاملات نہ مراد دابر محاوره ددی شعر نہ ہم معلومیږی (واسلمت نفسی لمن اسلمت له المزن تحمل عذاباً لالا) یعنی خپل خان دهغه رب تابع کوم چہ دکوم رب وریخی هم تابع دی چہ صفا او خوږې اوبه راوړوی . د (جاریات) نہ مراد بعضو ستوری اخستی دی چہ په آسمان کنبی گردش کوی . ددی معنی اخستلو کنبی به د ادنی نه اعلی طرفته به ترقی وی . اول هوا بیا وریخ بیا ستوری بیا فربتتی چہ کله د اللہ ﷻ حکم راوړلی . او کله چہ دوی تہ یو کار اوسپارلې شی نو هغې ډپاره تشریف راوړی . چونکه دا ټولو قسمونه په دی خبره دی چہ قیامت به ضرور راخی . او خلق به دوباره ژوندی کولې شی . پدی وجه ددی نه پس فرمائی چہ تاسو سره کومه وعده کری شوې ده هغه ریبتونې ده . او حساب کتاب او جزاء او سزا به ضرور واقع کیږی . بیا د آسمان قسم خوری چہ ښکلې او رونق والا او حسن والا او برابری والا دی . ډیرو سلفو د (هیک) هم معنی دا بیان کری ده (۲) .

(۱) الطبری : ۲۲ / ۳۸۹

(۲) الطبری : ۲۲ / ۳۹۵

حضرت ضحاک رضی اللہ عنہ وغیرہ فرمائی ہے داوبو چپے او شگے ذری او د پتو پانرے چہ کلہ د هوا سرہ خوزی او داسے لہر پہ کنبے پیدا شی چہ گویا پہ دے کنبے لاری جورے شوی . دے تہ جبک وائی . د ابن جریر رضی اللہ عنہ یو حدیث مبارک کنبے دی چہ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی چہ تاسو پسے کذاب درپسے شوی دے او د ہغہ دسر وینستہ روستو نہ جبک جبک دی یعنی گولگوتے دی . ابو صالح رضی اللہ عنہ فرمائی چہ جبک نہ مراد شدت والا دے . خصیب فرمائی چہ دے نہ مرد خوش منظر دے . حضرت حسن بصری رضی اللہ عنہ فرمائی چہ ددے بنائست ددے ستوری دی . حضرت عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما فرمائی چہ ددے نہ مراد اوو آسمانونہ دی . ممکن دی چہ ددوی مطلب داوی چہ پدے آسمان کنبے قائم ستوری ہم شتہ دے . د ہئیت دا کثرو عالمانو خیال دے چہ دا پہ اتم آسمان کنبے موجود دے چہ او ح آسمان دپاسہ دے . واللہ اعلم .

ددے تولو اقوالو ماحصل یو دی یعنی بنائست (حسن) او رونق او د آسمان اوچت والی ، ددے صفائی ، ددے د جوربنت بنائست ، ددے مضبوطی ، ددے لندوالی ، ددے او بدوالی ، او ددے د ستورو پرقیدل ، او پہ دے (ستورو) کنبے بعضی حرکت کوونکی دی او بعضی پہ خانی ولا دے . ددے نمر او ددے سپورمی او ددے ستورو سرہ بنائست دا تہول د بنائست او خوب صورتی خیزونہ دی .

د قول مختلف، نہ خہ مراد دے؟ بیبا فرمائی چہ انے مشرکانو تاسو پہ خپلو اقوالو کنبے مضطرب یے او تاسو لا تر اوسہ پورے صحیح نتیجے تہ نہ ئے رسیدلی ، او پہ ہیخ رائے بانڈے ستاسو اجتماع نہ دہ شوی . حضرت قتادہ رضی اللہ عنہ فرمائی چہ پہ دوی کنبے بہ بعضو قرآن پاک ربیبا گنرلو ، او بعضو بہ ددے تکذیب کولو . بیبا فرمائی چہ دا حالت دہغہ چا وی چہ خوک گمراہ وی . ہغوی داسے باطلو اقولو پہ وجہ بی لاری شوی وی ، صحیح پوہہ او ربینتونے علم ددہ فوت شی لکہ یو آیت مبارک کنبے فرمان دے چہ **فَانْكُم مَّا تَعْبُدُونَ** مَا اَنْتُمْ عَلَيْهِ بِفَاعِلِينَ یعنی تاسو سرہ د باطلو معبودانو او جہنمی کیدو سرہ نورو خلقو لہ نہ شی دھوکہ کولی ز حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما او حضرت سدی رضی اللہ عنہ فرمائی چہ پدے ہغہ خوک گمراہ کیرے چہ خوک پہ خپلہ خونیدلی وی .

حضرت مجاہد رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دے نہ لری ہغہ خوک وی دنیکو نہ لری کیرے شوی وی . حضرت حسن بصری رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د قرآن پاک نہ ہغہ خوک لری کیرے چہ ددے مخالفت تہ ملا او تری . بیبا فرمائی چہ بی سندہ خبرے کولو والا دے ہلاک شی یعنی د دروغ خبرو جورولو والا چہ ہغوی تہ ہدیو یقین نہ وو او دا بہ ئے وئیل چہ مونر بہ نہ شو اوچتولے دوبارہ . (۱) حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چہ یعنی شک کولو والا ملعون دی . حضرت معاذ رضی اللہ عنہ بہ ہم خپلو خطبو کنبے ہم دا فرمانیل ، دا دھوکے والا او بدگمانہ خلق دی . بیبا فرمائی چہ خلق خپل کفر او شک کنبے بی پرواہ دی . دا خلق د انکار پہ طور تپوس گوی چہ دجزا ورخ بہ کلہ راخی ؟ اللہ عزوجلہ فرمائی چہ اللہ رب العزت فرمائی چہ پہ ہغہ ورخ بہ دا خلق اور کنبے سوزولے شی لکہ خنگہ چہ پہ اور کنبے سرہ زر (سونا) سیزلے کیرے . دوی بہ پہ کنبے سوزی او دوی تہ بہ وئیلے کیرے چہ د سوزیدو مزہ او خکی . او دا دخیلو کرو پہ بدلہ کنبے برداشت کرئی . بیبا بہ دوی دحقارت او دوی تہ دغصے پہ وجہ او وئیلے شی چہ دا ہغہ عذاب دے چہ د کوم تاسو دیرہ تیزی کولہ چہ کلہ بہ رازی . واللہ اعلم .

إِنَّ الْمُتَّقِينَ

| بیشکہ پرهیزگاران خلق بہ

بیشکہ پرهیزگار خلق

فِي جَنَّتٍ	وَعَيُونَ ۝۱۰	أَخَذِينَ	مَا آتَاهُمْ
پہ باغونو کنبی وی او پہ چینو کنبی بہ وی اغستونکی بہ وی ہغہ چی ورکوی ہغوی لہ			
رَبَّهُمْ	إِنَّهُمْ	كَانُوا	قَبْلَ ذَلِكَ
رب دہغوی بیشکہ ہغوی وو مخکبسی ددی نہ نیکی کونکی وو بہ ہغوی			
قَلِيلًا مِّنَ اللَّيْلِ	مَا يَهْجَعُونَ ۝۱۱	وَبِالْأَسْحَارِ	
دیر لہ دشیپہ نہ ہغہ حصہ چی اودہ کیدل بہ پکنبی ہغوی او دشیپہ پہ روستو وختونو کنبی			
هُمْ	يَسْتَغْفِرُونَ ۝۱۲	وَفِي أَمْوَالِهِمْ	حَقٌّ
بہ ہغوی معافیانی غوبنتلی او پہ مالونو دہغوی کنبی حق وو دپارہ دسوالگرو			
وَالْحَرُورِ ۝۱۳	وَفِي الْأَرْضِ	آيَاتٌ	لِّلْمُوقِنِينَ ۝۱۴
او دمحر ومانو او پہ زمکہ کنبی دیری ننبی دی دپارہ دیقین کونکو			
وَفِي أَنْفُسِكُمْ	أَفَلَا تَبْصُرُونَ ۝۱۵	وَفِي السَّمَاءِ	
او پہ نفسونو ستاسو کنبی ہم ننبی دی آیا پس نہ وینی تاسو او پہ آسمان کنبی دی			
رِزْقِكُمْ	وَمَا تُوعَدُونَ ۝۱۶	فَوَرَبِّ السَّمَاءِ	
رزق ستاسو او ہغہ تیز چی وعدہ نی کیری ستاسو سرہ نو قسم دی پہ رب داسمانونو			
وَالْأَرْضِ	إِنَّهُ لَحَقُّ مِثْلٍ	مَا أَنْتُمْ	تَنْطِقُونَ ۝۱۷
او دزمکی چی بیشکہ دا خبرہ حقہ دہ پہ مثال دہغی لکہ خنگہ چی تاسو خبری کوی			

قوله تعالى: - إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ۝

دقیام اللیل او دپشمنی فضیلت :- دپر ہیزگارو او خدا ترس خلقو بیان کیری چہ بہ د قیامت پہ ورخ بہ جنتونو او نہرونو کنبی وی پخلاف دہغہ بد کردارہ خلقو چہ پہ عذاب او سزا او طوقونو او زنجیرونو کنبی بہ وی . داللہ ﷻ چہ کوم فرائض دوی تہ راغلی وو پہ ہغی دوی عامل وو . اوددی نہ مخکبسی ہم دوی اخلاص والا وو . خو پہ دی تفسیر کنبی لہ تامل دی پہ دوڑ وجو سرہ . اول داچہ ددی تفسیر بارہ کنبی ونیلہ کیری چہ دا دحضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ دی خو ددی سند حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ تہ نہ رسی ددوی دا سند دیر زیات ضعیف دی . دویم داچہ د (اخذین) لفظ مخکبسی سرہ دی . نو مطلب دا

شو چه متقیان خلق به دالله ﷻ ورکړې شوی نعمتونه حاصلوی . اودې نه مخکښې دوی د نیکی کارونه کول یعنی په دنیا لکه څنگه چه الله ﷻ دې آیتونو کښې فرمانیلی دی چه ﴿کَلِمَاتٍ يُؤْتِيهِمْ لَيْفًا مَّا سَأَلْتَهُمْ فِي الْيَوْمِ الْحَالِيَةِ﴾ یعنی تاسو چه دار دنیا کښې کومې نیکی کړې وې دهغې بدله کښې تاسو دلته شوق سره خورنی څکی . بیا الله ﷻ دهغوی د عمل اخلاص اوددوی احسان تفصیل سره بیانوی . دوی به د شپې ډیر کم اوده کیدل . بعضې مفسرین وائی چه دلته (مَا) (نافیه) ده نو په قول د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما وغیره به دا مطلب وی چه په دوی هیڅ داسې شپه نه وه تیره شوې چه په هغې کښې دوی الله ﷻ نه وی یاد کړې (۱) که په اوله حصه کښې نې څه نوافل کړې وی او یا په نیمه شپه کښې یعنی څه نه څه وخت کښې به دوی خامخا مونځ کولو . ټوله شپه به نه وو اوده . حضرت ابوالعالیه رضی اللہ عنہ وغیره فرمانی چه دې خلقو به د مابینام اوماستختن ترمینځه څه مونځ کولو . امام ابو جعفر باقر رضی اللہ عنہ فرمانی چه ددې نه مراد دادې چه دوی به دماستختن مونځ نه مخکښې نه اوده کیدل . بعضې مفسرینو قول دې چه (مَا) دلته موصوله دې . یعنی ددوی خوب د شپې کم وو . څه وخت به ویځ وو او که زړه به نې اولکیدو نو تر سحر پورې به وو . او په آخری شپه کښې به نې دالله ﷻ نه مغفرت غوښتلو او سوالونه به نې کول (۲) حضرت احنف بن قیس رضی اللہ عنہ ددې آیت مبارک مطلب بیانولو نه پس فرمانی چه افسوس ما کښې دا خبره نشته دې . ددوی د شاگرد خواجه حسن بصری رضی اللہ عنہ قول دې چه د جنتیانو کوم اعمال او صفات بیان شوی دی ، کله چه دخپلو اعمالو اوصفاتو مقابله کښې هغې ته گورم نو ډیره فاصله په کښې مومم خو الحمد لله ددو زخیانو د عملونو باره کښې خپل اعمال زیات ښه مومم او گورم چه دا خلق بالکل د خیر نه خالی وو . هغوی د کتاب الله نه منکر ، درسول الله ﷺ نه منکر ، دمرگ نه دیس ژوند نه منکر . نو زمونږ حالت هم هغه دې چه کوم الله ﷻ ددې قسمه خلقو بیان کړې دې ﴿خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخِرًا سَيِّئًا﴾ (۳) یعنی نیکی او بدنی یوځانې . حضرت زید بن اسلم رضی اللہ عنہ ته د قبیلله بنو تمیم یو سړی اوونیل چه انې ابو سلمه ! مونږ کښې خو دا صفت ډیر کم دې چه د شپې ډیر کم څملو . مونږ خو دالله ﷻ یاد کښې ډیر کم وخت تیروو . نو دوی رضی اللہ عنہ اوفرمائیل چه هغه سړې هم ډیر زیات خوش نصیب دې چه کله ورته خوب راشی نو دې اوده شی او کله چه پاسې نو ورته الله ﷻ یاد وی اوویرېزې ترې . حضرت عبدالله بن سلام رضی اللہ عنہ فرمانی چه کله شروع شروع کښې حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم مدینې منورې ته تشریف راوړو نو خلق ددوی زیارت دپاره راتلل . او څه هم دې خلقو کښې شامل اوم . په الله قسم چه کله هم ما د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نورانی څهره اولیده نو ما یقین اوکړو چه دومره نوارنی څهره دیو دروژغرن کس نشی کیدې . د ټولو نه رومبی خبره چه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم څما غوږ کښې کړې وه هغه دا وه چه انې خلقو! په خلقو خوراک خورنی ، او صله رحمی کوئی ، او سلام کوئی او د شپې چه کله خلق ملاست وی نو تاسو مونځ ادا کوئی نو تاسو به سلامتیا سره جنت ته داخل شی . (۴)

دتهجد کوونکو جنت . مسند احمد کښې دی چه په جنت کښې داسې بالاخانې دی چه د هغې دننه حصه د بهر نه او بهر حصه د دننه نه په نظر راځی . ددې آوریو سره حضرت ابوموسی اشعری رضی اللہ عنہ اوفرمائیل چه یارسول الله ﷺ! دا دچا دپاره دی ؟ نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمائیل چه دهغه چا دپاره کلام نرم کوی او خلقو ته خوراک ورکوی او کله چه اوده وی نو دوی مونځ کوی (۵) . حضرت زهري رضی اللہ عنہ او

(۱) الطبری : ۴۰۷/۲۲ .

(۲) الطبری : ۴۰۸/۲۲ .

(۳) الطبری : ۴۰۹/۲۲ .

(۴) ترمذی کتاب صفة القيامة باب حديث : افشو السلام : ۲۴۸۵ . وسنده صحيح ابن ماجه : ۳۲۵۱ ، حاکم : ۱۲/۲ .

(۵) احمد : ۱۷۳/۲ . وهو حديث حسن حاکم : ۳۲۱/۱ ، وسنده حسن مجمع الزوائد : ۲۵۴/۲ .

حضرت حسن رضی اللہ عنہ فرمائی ہے ددی ایت مطلب دادی ہے دوی د شپی خہ حصہ تہجد و کنسی تیروی . حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما او حضرت ابراہیم نخعی رضی اللہ عنہما فرمائی ہے ددی مطلب دادی ہے د شپی دوی کم خملی . حضرت ضحاک رضی اللہ عنہ (کائوا قلیلاً) ددی نہ مخکنسی جملی سرہ یو خانی کوی او (مین الیل) نہ ابتداء بنائی . خو دی قول کنسی یر زیات لری والی او تکلف دی .

بیا اللہ ﷻ ارشاد فرمائی ہے دسحر پہ وخت کنسی دوی استغفار کوی . حضرت مجاہد رضی اللہ عنہ وغیرہ فرمائی ہے دوی مونیخ کوی او مفسرین فرمائی ہے د شپی قیام کوی او چه کله سحر شی نو د خپلو گناہونو معافی غواری . لکه چه بل خانی کنسی ارشاد دی ہے (الصیرین والصیقین والفتین والمنفقین والمستغفرین بالاسحار) یعنی دسحر پہ وخت کنسی دا خلق استغفار کوی . کہ استغفار پہ مونیخ کنسی وی نو دا یر بہتر دی . صحاح ستہ وغیرہ کنسی د صحابہ کرام رضی اللہ عنہم یو ډلې نہ ډیرو روایتونو سرہ ثابت دی ہے حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه کله د شپی آخری حصہ باقی پاتی شی نو پہ هغه وخت کنسی اللہ ﷻ ہرہ شپہ آسمان د دنیا تہ راکوز شی او فرمائی چه خوک گناہگار شتہ دی چه توبہ او کپی او خہ د هغه توبہ قبولہ کریم . خوک استغفار کولو والا شتہ دی چه استغفار او کپی او خہ د هغه استغفار قبول کریم . او خوک غوبنتنی والا شتہ دی چه او غواری او خہ ورته ورکریم . تر سحر راختو پوری ہم دا فرمائی (۱) دا کثر مفسرین فرمائی چه حضرت یعقوب رضی اللہ عنہ به خپلو بچو تہ دا فرمائیل چه (سوف استغفر لکم

رئی) خہ به اوس ستاسو دپارہ استغفار او کریم ، نو هغوی استغفار ترد سحر وخت پوری ملتوی کرې وو بیا د هغوی دا وصف بیانېری چه چرتہ دا مونیخ گزار دی او د الله ﷻ حق ادا کوی او دنور خلقو حق ہم نہ هیروی . زکوٰۃ ورکوی او بنہ سلوک کوی او احسان کوی او صلہ رحمی کوی . ددوی مال کنسی یو حصہ مقرر ده د غوبنتونکو د پارہ او د حقدارو دپارہ چه سوال نہ بیج کیبری . ابوداود وغیرہ کنسی دی چه حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چه د سائل حق دی اگر چه هغه پہ آس سور وی (۲) (محروم) هغه دی چه د هغه خہ حصہ بیت المال کنسی نہ وی . اودده خہ کار وغیرہ نہ وی . او نہ دده خہ تجارت او کاروبار وی چه هغی سرہ روزی حاصلہ کرې . ام المومنین حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا فرمائی چه ددی نہ مراد هغه خلق دی چه کوم د هغوی دگتھی و تھی خہ کار روان وی خو دومرہ نہ وی چه دوی دپارہ کافی وی . حضرت ضحاک رضی اللہ عنہ فرمائی چه هغه سرې چه مالدار وو او دده سرہ اوس خہ مال نہ وی پاتی . پہ یمامہ کنسی چه کله د اوبوطغیانی راغله او دیو سرې ټول مال او اسباب تباہ شونو یو صحابی رضی اللہ عنہ او فرمائیل چه دا محروم دی . اویزرگ مفسرین وائی چه د محروم نہ مراد هغه سرې دی چه د حاجت نہ باوجود د چا نہ سوال نہ کوی (۳) . یو حدیث مبارک کنسی راغلی دی چه حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چه مسکین هغه نہ دی چه چکرې لگوی اوتاسو هغه تہ یو کھجوره یا یو دوه نوالی خوراک ورکونی . بلکه حقیقت کنسی مسکین هغه دی چه کوم دومرہ نہ مومی چه حاجت نی پاتی نشی او نہ پہ وقار او بنہ حال کنسی اوسی او چه پہ چا ددوی حال ظاہر شی نو هغوی تہ صدقہ ورکری (۴) (بخاری و مسلم) . حضرت عمر بن عبدالعزیز رضی اللہ عنہ مکہ کنسی چکر لگولو چه پہ دی کنسی ده سرہ یو سپی راغلو او اودریدو . نو دوی د ذبح شوې چیلی یو تکرہ غوبنہ واخستہ او هغه تہ نی و اچولہ او وی فرمائیل چه خلق وائی دا ہم محروم کنسی دی . حضرت شعبی رضی اللہ عنہ فرمائی چه خہ خو ددی نہ عاجز شوم چه د

(۱) صحیح بخاری کتاب التہجد باب الدعاء والصلاة من آخر الليل : ۱۱۴۵ ، صحیح مسلم : ۷۵۸ . ابوداود : ۱۳۱۵ ، ابن ماجہ : ۱۳۶۶ ، احمد : ۲۶۷/۲ ، ابن حبان : ۹۲۰ .

(۲) ابوداود کتاب الزکاة باب حق السائل : ۱۶۶۵ ، مسندہ حسن : احمد : ۲۰۱/۱ ، ابن ابی شیبہ : ۱۸۶/۲ ، الطبری : ۴۱۶/۲۲ .

(۳) صحیح بخاری کتاب الزکاة باب قول الله تعالى (لا یسئلون الناس الخایا) : ۱۴۷۹ ، صحیح مسلم : ۱۰۳۹ .

محروم معنی باندی پوہہ شم . امام ابن جریر رحمۃ اللہ علیہ فرمائی ہے محروم ہغہ دی ہے ہغہ سرہ مال نہ وی او
 چہ ہر خہ وجہ وی . یعنی حاصل نی نہ کری . د گتہی وتہی طریقہ نہ ورخی او نہ ددہ کار چلیپی . یا د
 خہ آفت پہ وجہ ددہ نہ مال ضائع شوہ وی . یو خل داللہ ﷻ رسول ﷺ یو وروکی لبکر دکافرو سرہ د
 مقابلی دپارہ اولیبرلو ، اللہ ﷻ ہغوی تہ غلبہ ورکرہ او دوی تہ د غنیمت مال ہم ملاؤ شو . بیا دوی تہ
 خہ خلق راغلل چہ مال غنیمت حاصلولو پہ وخت کنبی نہ وو . نو دا آیت مبارک نازل شو . ددی اقتضا
 خو دادہ چہ دا آیت مدنی وی خو اصل کنبی داسی نہ دی دا آیت مبارک مکی دی .

بیا فرمائی چہ دیقین والو دپارہ پہ زمکہ کنبی دیری نبی دی د قدرت او دا دخالق د عظمت او عزت
 او ہیبت او جلالت باندی دلالت کوی . تاسو او گورنی چہ پہ دی کنبی حیوانات او نباتات خنگہ گریزی .
 او خنگہ نی پہ غرونو میدانونو کنبی اوسمندرونو کنبی روان دی . بیا پہ انسانانو نظر و اچونی اود
 دوی د ژبو پہ اختلاف ہم ، ددوی پہ رنگ پہ اختلاف ، ددوی د ارادو او قوتونو پہ اختلاف ، اوددوی
 د عقل او فہم پہ اختلاف ، او ددوی حرکات او سکنا تو پہ اختلاف ، د دوی نیکی او بدنی او گورنی ،
 ددوی پہ جوربت نظر او کورنی چہ خنگہ ہر یو اندام مناسب خانی باندی دی ، نو پہ دی وجہ دی نہ پس
 فرمائی چہ پخپلہ ستاسو وجود کنبی ہم دیری نبی دی ، ولہی تاسو نہ گورنی خہ؟ حضرت قتادہ رحمۃ اللہ علیہ
 فرمائی چہ کوم سرہ پہ خپل پیدائش غور او کوری اودخپلو جوہرونو پہ ترکیب غور او کوری ، نو ہغہ بہ
 یقین او کوری چہ اللہ ﷻ دا تہول ہر خہ پیدا کوری دی اودا نی صرف د خپل عبادت دپارہ پیدا کوری دی (۱)
 بیا فرمائی چہ آسمان کنبی ستاسو روزنی دی یعنی باران او ہغہ ہم ہغہ دی چہ دکومی تاسو سرہ
 وعدہ کری شوہ وہ یعنی جنت (۲)

حضرت واصل احدب رضی اللہ عنہ ددی آیت مبارک تلاوت او کرو او وی فرمائیل چہ خما رزق آسمان کنبی دی
 او خہ نی پہ زمکہ کنبی تلاش کوم . دی وینا سرہ نی کلی پرینسودو او لار خنگل کنبی آباد شو . دریو
 ورخو پوری خو دہ تہ ہیخ ملاؤ نشو ، خو پہ دریمہ ورخ خہ گوری چہ دوی سرہ د کھجورو یو غنچہ
 اینودہ شوہ دہ . ددوی رور چہ ددوی نہ ہم زیات مخلص او نیک نیت وو دی ہم ہغہ سرہ وو ، دوارہ
 رونہ تر آخر وخت پوری پہ خنگل کنبی وو . بیا اللہ ﷻ خپل قسم خوری او وانی چہ خما وعدہ دی .
 لکہ د قیامت ، ددوبارہ ژوندی کیدو ، دجزا اوسزا ، دا یقینی طور ریبتونی او بالکل بی شک او
 شبہی دی . لکہ خنگہ چہ ستاسو دخولہ نہ وتلو الفاظو کنبی شک نشتہ دی نو داشان تاسو تہ پہ دی
 کنبی ہم شک نہ دی کول پکار . حضرت معاذ رضی اللہ عنہ چہ بہ کلہ خہ خبرہ کولہ نو فرمائیل بہ نی چہ اللہ ﷻ
 دی ہغہ خلق برباد کری چہ خوک داللہ ﷻ قسمونہ نہ منی . دا حدیث مرسل دی یعنی تابعی رضی اللہ عنہ د
 حضرت نبی کریم ﷺ نہ روایت کوی ، دصحابی نوم نہ اخلی .

هَلْ أَتَاكَ	حَدِيثٌ	ضَيْفٌ	إِبْرَاهِيمَ	الْمُكْرَمِينَ	إِذْ دَخَلُوا
آیا راغلی دہ تاتہ	قیصدہ	دمیلمنو	دابراہیم	عزتمندو	کلہ چی دننہ ورغلل ہغوی
(آی رسولہ <small>ﷺ</small> آیا تاتہ د ابراہیم <small>ﷻ</small> د عزتمندو میلمنو خبر نہ دی)					راغلی خہ وخت چی فرشتی
عَلَيْهِ	فَقَالُوا	سَلَامًا	قَالَ	سَلَامٌ	
پہ ہغہ باندی	نو وی ونیل	سلام دی پہ تاباندی	او ونیل ابراہیم	پہ تاسو باندی ہم سلام دی	
دہ تہ راغلی	نو سلام نی و اچولو	او ابراہیم <small>ﷻ</small> ورتہ د سلام جواب ورکرو	(او پہ زہہ کنبی نی خیال او کرو)		

(۱) القرطبی : ۴۰/۱۷
 (۲) الظہری : ۴۲۰/۲۲

قَوْمٌ مُّشْكِرُونَ ﴿۲۶﴾ فَرَاغَ إِلَىٰ أَهْلِهِ فَجَاءَ بِعِجْلٍ سَمِينًا ﴿۲۷﴾

خلق دی خہ نا آشنا شان | پس ورغی | کور خپل ته | پس رانی وپو | یو سخی | خورب |
چی دا نا آشنا خلق دی | بیا په تادی سره خپل کورته لارو | نویو خورب خچی نی راورو

فَقَرَّبَهُ إِلَىٰ رَبِّهِمْ قَالَ الْآتَاكُلُونَ ﴿۲۸﴾ فَأَوْجَسَ

پس نزدی نی کرو هغه | هغوی ته | ورته نی اووئیل | آیا نه خورنی تاسو | نو په زړه کبسی نی بیا موندله
نو نزدی نی ورته کیخودو | اوورته نی اووئیل چی تاسو ولی خوراک نه کوئی | بیا نی

مِنْهُمْ خِيفَةٌ قَالُوا لَا تَخَفْ وَبَشِّرُوا

دهغوی نه | یره | اووئیل فرښتو | چی ته مه یریره | او زیری نی ورکړو هغه ته | په یو هلك
تری نه په زړه کبسی ویره پیدا شوه | هغوی ورته اووئیل چی ویریره مه | او هغوی ابراهیم عليه السلام ته

عَلَيْهِمْ ﴿۲۹﴾ فَأَقْبَلَتْ امْرَأَتُهُ فِي صُرَّةٍ فَصَكَتْ وَجْهَهَا

ښه عالم سره | پس وړاندي شوه | ښخه دهغه | دچغی دحیرانتیا سره | پس وی وهلو | مخ خپل
دهوښیار خوئی زیری ورکړو | نود هغه بی بی په ویناوینا را مخامخ شوه | انوتندی له نی تس ورکړو

وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ قَالُوا كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ

اووی وئیل | چی زه بوئی شنه یم | اووئیل فرښتو | هم په دی شان سره | وئیلی دی رب ستا
چی ښه دبوئی اودشنه ی (په لا اولاد کیری) | هغوی ورته اووئیل چی هم دغسی ستارب فرمائیلی دی

إِنَّهُ هُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ ﴿۳۰﴾

بیشکه هغه | حکمت والا دی | ښه خبردار دی دهر خه نه
هغه پیر دحکمت او دلوثی علم خاوند دی

قوله تعالى: - هَلْ أَتَاكَ حَدِيثٌ ضَلَفَ ابْرَاهِيمَ الْمَكْرُمِينَ ﴿۳۱﴾

دحضرت ابراهیم عليه السلام د معززو میلمنو واقعه: دا واقعہ په سورة هود او سورة حجر کبسی تیره شوی ده. دا
میلمانه فرښتې وې چه دانسان په شکل کبسی راغلی وې. اودوی ته الله تعالی عزت او شرافت ورکړې وو.
حضرت امام احمد بن حنبل رحمته الله علیه او نور علماء فرمائی چه دمیلمه میلمستیا کول واجب دی. حدیث
مبارک کبسی داهم راغلی دی (۱) او دقرآن پاک ظاهری الفاظ داهم دی. هغوی سلام اوکړو او ددی
جواب حضرت خلیل الله عليه السلام زیات کړو. ددی ثبوت په بل سلام باندي د دوو پینونو ده. همد فرمان
دالله تعالی دی چه (وَإِذْ أَحْبَبْتُمْ بَعْجِيَةً فُحْيُوا بِأَحْسَنِ مِنْهَا أَوْرُدُوهَا)

یعنی کله چه تاسو ته خوک سلام اوکړی نو تاسو ورته دهغی نه بهتر سلام اوکړنی یا کم از کم هم هغه
هومره. نو خلیل الله عليه السلام افضل صورت اختیار کړو. حضرت ابراهیم عليه السلام ددی نه واقف نه وو او اصل
کبسی دا فرښتې آشنا نه وې. دا فرښتې حضرت جبرئیل عليه السلام، حضرت میکائیل عليه السلام او حضرت
اسرافیل عليه السلام وې. اودوی د ښکلو خوانانو شکل کبسی راغلی وې. او ددوی په خپرو باندي هیبت او
جلال وو. حضرت ابراهیم عليه السلام دهغوی دپاره خوراک انتظام کبسی مصروف شو. او چپ چاپ خپل کور

(۱) صحیح بخاری کتاب الادب باب اکرام الضیف وخدمت اباه بنفسمه: ۶۱۳۵. صحیح: ۴۸.

والو ته ورغلو. او ډیر لږ وخت کښې ئې د یو څخې وریته کړې غوښه راوړه. او دهغوی مخکښې هغوی ته نزدې کیځوده او ورته ئې او فرمائیل چه تاسو ولې نه خورئ؟ ددې نه د ضیافت آداب معلومېږي دمیله د تپوس نه بغیر په شروع کښې احسان کولو، او مخکښې دوی علیهم السلام دهغوی ته خبر ورکولو نه بغیر لارل او تیزنی سره ئې ښه نه ښه خیز پوخ کړو او هغه ئې راوړو. اوتیار د کم عمر څخې غوښه ئې وریته کړې راوړه او بل ځانې کښې ئې دا کیځوده بلکه ددوی مخکښې ئې کیځوده. اویا هغوی ته داسې نه وائی چه خورئ ځکه چه په دې کښې هم یو حکم دې. بلکه ډیر په عاجزنی او احترام سره وائی چه تاسو خوراک ولې نه کوئ؟ لکه چه یو سړې چاته وائی چه تاسو فضل او احسان سره سلوک کول غواړئ نو اوکړئ. بیا ارشاد دې چه خلیل الله علیه السلام ددوی نه خفه ویریدو لکه چه ارشاد دې چه **(فَلَمَّا رَأَىٰ اَبْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ اِلَيْهِ نَكَرَ هُمْ وَاَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً)** یعنی کله چه دوی اوکتل دهغوی لاسونه خوراک طرفته نه ورځی نو ویره ئې محسوس کړه، او په زړه کښې خوف پیدا شو. نو پدې میلنو اوونیل چه ویرېږه مه مونږ دالله صلی الله علیه و آله لیرلې شوې فرښتې یو او مونږ د قوم لوط دهلاکت دپاره راغلی یو. ددوی بی بی ولاړه وه او دا ئې آوریدل. ددې آوریدو سره هغه په خندا شوه نو فرښتو دوی علیهم السلام ته خوشخبری ورکړه چه تاسو ته به الله صلی الله علیه و آله حضرت اسحاق علیه السلام درکوی. اودهغه نه به حضرت یعقوب علیه السلام پیدا کیږي. پدې ددوی علیهم السلام بی بی حیرانه شوه چه افسوس څما به بچې څنگه پیدا کیږي؟ څه خو بډتې یم او څما دا خاوند هم بوډا دې. دا خو ډیر دتعجب خیز دې. نو فرښتو اوونیل چه ته دالله صلی الله علیه و آله کارونو باندې تعجب کوي؟ او خاصکر ستا غوندې د پاکې کورنۍ ښځه. په تا دې دالله صلی الله علیه و آله رحمتونه او برکتونه وی، دا واوره چه الله صلی الله علیه و آله ډیر تعریفونو والا او بزرگی والا دې. دلته دافرمائی چه دا بشارت ئې حضرت ابراهیم علیه السلام ته ورکړو او ددې نه مخکښې آیت مبارک کښې دی چه بشارت ددوی علیهم السلام بی بی صاحبې ته ورکړې شوې وو. نومطلب داشو چه بشارت دواړو ته ورکړې شوې وو ځکه دبچی پیدا کیدل د دواړو دپاره د خوشحالی موجب وو. بیا فرمائی چه ددې بشارت آوریدو سره ددوی بی بی صاحبې د خولې نه اوتل چه او خپل سینه ئې ډیر په زوره زوره اووهله. او ددې عجیبه خبر آوریدو سره هغې اوونیل چه څه خو په خوانی کښې شنډه اوم او اوس خو ښځه خاوند دواړه بوډاگان یو نو څما به حمل څنگه کیږي؟ ددې جواب کښې فرښتو اوونیل چه دازیرې مونږ څه خپل طرفنه نه درکوو بلکه الله صلی الله علیه و آله مونږ ته ددې خبر راکړې دې چه تاسو ته ددې خبر درکړو. هغه ذات ډیر حکمت والا او علم والا دې. تاسو چه دکوم عزت او کرامت مستحق یی نو هغه ته ښه معلوم دی. او دهغه ذات هر یو کار دحکمت نه خالی نه وی. اونه دهغه څه فرمان دحکمت نه خالی وی.

الحمد لله د شپږویشتمې پارې تفسیر ختم شو.

قَالَ	فَبَا خَطْبِكُمْ	أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿٥٠﴾	قَالُوا
اووئیل ابراهیم <small>علیہ السلام</small> نوخہ دی کار ستاسو اے رالیبرلی شوؤ فرینتو اووئیل هغوی	د ابراهیم <small>علیہ السلام</small> اووئیل چي ائي فرینتو ستاسو مقصد خہ دي؟ هغوی اووئیل		
إِنَّا أَرْسَلْنَا	إِلَى قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ ﴿٥١﴾	لِنُرْسِلَ	عَلَيْهِمْ
بیشکھ مونرہ رالیبرلی شوی یو یو قوم مجرم تہ دپارہ ددی چي اولیبرو مونرہ پھ هغوی باندي	مونرہ یو مجرم قوم طرفتہ رالیبرلی شوی یو ددی دپارہ چي مونرہ پھ هغوی باندي داسي		
حِجَارَةً مِّنْ طِينٍ ﴿٥٢﴾	مُسَوَّمَةً	عِنْدَ رَبِّكَ	لِلْمُسْرِفِينَ ﴿٥٣﴾
کانري دختي نہ اچي تبنہ دار کري شوی دی پھ نز درب ستا دپارہ دحدنہ داوړيدونکو خلقو	د تیکرو کانري راوړو اچي پھ هغي باندي ستا درب سرہ د حد نہ تيريدونکو دپارہ نبي لگيدلي دي		
فَاخْرَجْنَا	مَنْ كَانَ فِيهَا	مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٤﴾	
بيا را اوويستل مونرہ هغه خوک اچي وو پھ هغه کلي کني دمومنانونہ	نوپه هغه کلي کني چه کوم مومنان وو هغوی تري مونرہ بهر اوويستل		
فَبَا	وَجَدْنَا فِيهَا	غَيْرَ بَيْتٍ مِّنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٥٥﴾	وَتَرَكْنَا
پس بيا اوئہ موندو مونرہ پھ هغي کني بي ديو کورنہ دمسلمانانونہ او پرينسوده مونرہ	خوپه هغوی کني مونرہ ديو کورنہ سوا د مومنانو بله کورني اوئہ موندله او پھ دي (واقعہ) کني		
فِيهَا	آيَةٌ	لِّلَّذِينَ يَخَافُونَ	الْعَذَابَ الْآلِيمَ ﴿٥٦﴾
پھ هغي کني يوه تبنہ دپارہ دهغه کسانو اچي يريري هغوی دعذاب دردناک نہ	موردهغه خلقو دپارہ يوه نخبنہ باقي پريخوده اچي دردناک عذاب نہ ويريري		

قوله تعالى: - قَالَ فَبَا خَطْبِكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿٥٠﴾

د ابراهیم علیہ السلام د فرشتو نه سوال :- مخکني بيان شوی دی چه کله دي نوؤ ميلمنو سره د ابراهیم علیہ السلام تعارف اوشو او ويره ني ختمه شوه. بلکه ددوی په ژبه ورته یو ډیره لویه خوشخبری هم ملاؤ شوه. او د خپل صبر او رب ترسی او دردمندني په وجه دالله جل جلاله خدمت کني ني د قوم لوط سفارش او کړو او دالله جل جلاله د طرفنه پورته د حتمي فيصلې اعلان هم اوشو. دي نه پس چه خه اوشو دهغي بيان دلته کيږي چه خليل الله علیہ السلام ددي فرینتو نه تپوس او کړو چه تاسو د خه مقصد دپاره راغلي يي؟ هغوی او فرمانييل چه د لوط علیہ السلام د قوم تباہ کولو دپاره مونر ليرلي شوی یو. مونر به په هغوی باندي سنگ باري کوؤ او هغه کانري به په هغوی وراوړو چه کومو باندي دالله جل جلاله حکم سره په هغوی دهغوی نومونه ليکلي شوی دی. او هر گناهکار دپاره جدا جدا کانري مقرر دي. سورة عنکبوت کني تير شوی دی چه ددي اوريدو سره ابراهیم علیہ السلام فرماني چه هلته خو لوط علیہ السلام دي، بيا به تاسوهغه کلي خنکه تباہ کوني؟ فرینتو اووئیل چه ددي علم مونر ته هم شته دي. مونر ته حکم شوې دي چه مونر هغوی او دوی سره د هغوی دکورني ټول ايماندار بچ کړو. خودهغه بنخه نشي بچ کيدي. هغه به هم مجرمانو سره د خپل جرم بدله کني هلاکيږي. د اشان دلته هم ارشاد فرماني چه په دي کلي کني خومره هم مومنان وو، ټول بچ کړي شو. ددي نه هم مراد د لوط علیہ السلام او ددوی کورني مراد ده، سوا دده د بنخي نه چه هغي ايمان نه وو

راوڑی نو او فرمائیلی شو چه هلته سواد یو کور نه دمسلمانانو نور کورونه نه وو۔
 قوله تعالى: - مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

ایمان او اسلام: دواړه آیتونه دلیل دی دهغه خلقو دپاره چه وائی چه دایمان او اسلام مسمی یو دی۔ په دې وجه چه دې خلقو ته دې ځانې مومنان وئیلې شوی دی او هم دوی ته مسلمان هم وئیلې شوی دی۔ دمعتزله مذهب هم دادې چه دا یو څیز دی۔ او دې ته اسلام هم وائی او ایمان ورته هم وائی۔ خو دا استدلال ضعیف دې۔ ځکه چه دا خلق مسلمان وو او دا خو مونږ هم منو چه هر مومن مسلمان هم وی۔ خو هر مسلمان مومن نه وی۔ نو د حال د خصوصیت په وجه دوی ته مسلمان او مومنان او وئیلې شو۔ د دې نه عام طور دا نه ثابتیری چه هر مسلم مومن دې۔ د امام بخاری رحمته الله علیه او نورو محدثینو هم دا مذهب دې چه کله اسلام حقیقی او رهنستونې وی نو هغه اسلام ایمان دې۔ او په دې صورت کنبې اسلام او ایمان یو څیز دې۔ خو هر کله چه ایمان او اسلام حقیقی طور نه وی نو بیا اسلام او ایمان کنبې فرق دې۔ بیا وائی چه دا آباد کلی عذاب سره تباہ کول اودا بندبوداره کنډرونو کنبې بدلولو کنبې دمومنانو دپاره عبرت موجود دې۔ چه په چا کنبې دالله جل شانہ ویره وی نو هغه دې دا ښه په غور سره او گوری او ددې نه دې زبردست عبرت حاصل کړي۔

وَ فِي مُوسَى	إِذْ أَرْسَلْنَاهُ	إِلَى فِرْعَوْنَ	بِسُلْطَانٍ
او په قیصه دموسی کنبې (نښه ده) کله چی اولیو مونږه هغه فرعون ته ددلیل			
اودغه شان دموسی <small>رحمته الله علیه</small> په قیصه کنبې هم (نښه ده) کله چی مونږه هغه د فرعون (دربار) ته په ښکاره			
مُتَّبِعِينَ ﴿٥٠﴾	فَتَوَلَّى	بِرُكْنَيْهِ	وَقَالَ
بنکاره سره نو مخ ئې واړوو دقوت خپل سره په غرور کنبې اووې وئیل چی دې جادوگر دې			
			دلیل سره اولیو بلو خو هغه دخپل زور په وجه انکار او کړو او دائې او وئیل چی دا جادوگر
أَوْجِنُونَ ﴿٥١﴾	فَأَخَذْنَاهُ	وَجَنُودَهُ	فَنَبَذْنَاهُمْ
یا لیونی دې پس اونیوو مونږه هغه اولنکرې دهغه پس او غورزول مونږه هغوی			
			یا لیونی دې او مونږه هغه اودهغه لښکر (ټول) راوئیل او په سمندر کنبې مو
فِي الْيَمِّ	وَهُوَ مَلِيمٌ ﴿٥٢﴾	وَ فِي عَادٍ	إِذْ أَرْسَلْنَا
په دریاب کنبې او هغه ملامته کړې شوې وو او په عادیانو کنبې نښه ده کله چی اولیو بله مونږه			
			او غورزول په داسې حال کنبې چی ملامته کړې شوې وو اود عادیانو (په واقعه) کنبې هم (عبرت) دې
عَلَيْهِمْ	الرِّيحِ الْعَقِيمِ ﴿٥٣﴾	مَا تَذَرُ	مِنْ شَيْءٍ
په هغوی باندې هوا بی خیره نه به ئې پرېښودو هیڅ څیز چی رابه غله هغه هوا			
			کله چی مونږه په هغوی باندې بی خیره سیلئ راوئیل (دا داسې سیلئ وه چی) په کوم څیز به
عَلَيْهِ	إِلَّا جَعَلْتَهُ	كَالرَّمِيمِ ﴿٥٤﴾	وَ فِي ثَمُودَ
په هغه څیز باندې مگر کوږ به ئې هغه پشان دروست هډوکی او په ثمودیانو کنبې نښه ده			
			تیره شوه نو هغه به ئې ریزه ریزه کولو او (دغه شان) دثمودیانو (په واقعه) کنبې هم (عبرت) دې

اِذْ قِيلَ	لَهُمْ	تَمَتَّعُوا	حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٢٧﴾	فَعَتَوْا
كله چي او وييلي شو هغوي ته چي نفع واخلي اديو وخته پوري پس مخ واروؤ هغوي				
كله چي دوي ته او وييلي شوي چي شو ورخي نور دنياوي مزي واخلي نو هغوي				
عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ	فَأَخَذَتْهُمُ	الصَّعِقَةُ	وَهُمْ يَنْظُرُونَ ﴿٢٨﴾	فَمَا اسْتَطَاعُوا
دحکم درب خپل نه پس اونيول هغوي يو لوي کړس او هغوي ورته کتل پس طاقت نه لرلو هغوي				
دخپل رب دحکم نه سرکشي او کره انوپه هغوي باندي عذاب راغلو او هغوي ورته کتل نو بيانه خو				
مِنْ قِيَامٍ	وَمَا كَانُوا	مُنْتَصِرِينَ ﴿٢٩﴾	وَقَوْمَ نُوحٍ	مِنْ قَبْلُ ط
دپاسيدو اونه وؤ هغوي بدل اغستونکي او هلاک کړو مونږه قوم دنوح مخکيني ددي ټولو نه				
اودريدو شو اونه ئي زمونږ نه څه بدله واخستي شوه اود هغوي نه وړاندي دنوح <small>عليه السلام</small> قوم				
إِنَّهُمْ	كَانُوا	قَوْمًا	فَاسِقِينَ ﴿٣٠﴾	
بيشکه هغوي وؤ قوم (خلق) فاسقان				
سره هم دغه شان سلوک کړي شوي ووا				

قوله تعالى: - وَفِي مُوسَى إِذْ أَرْسَلْنَاهُ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ بِسُلْطَنٍ مُّبِينٍ ﴿٢٧﴾

د فرعون د قوم انجام :- ارشاد دي چه څنگه تاسو د لوط عليه السلام د قوم انجام کتلو سره عبرت حاصلولي شي نو همدا قسمه واقعه د فرعونيانوده. مونږ هغوي طرفته خپل کليم پيغمبر موسي عليه السلام روښانه دليلونو او واضح برهان سره اوليږلو. خود هغوي سردار چه دکبر يو مجسمه وه ددي دمنلو نه انکار او کړو او زمونږ د فرمان ئي هډو پرواه اونکړه. دي دالله جل شانته دښمن دخپل طاقت په غرور کښي اودخپل راج لښکر په وجه د رب دفرمان هيڅ عزت اونه ساتلو. او ټول ئي ځان سره يو ځائي کړل او موسي عليه السلام ته ئي تکليف اورسولو او وي ونيل چه اني موسي عليه السلام يا خو ته جادوگر ئي يا ليو ئي. نو مونږ دا متکبره فاجر، معاند سړي دخپل لښکره سره تباه کړو په درياب کښي.

قوله تعالى: - وَفِي عَادٍ إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَةَ ﴿٢٨﴾

د قوم عاد انجام :- دا شان د قوم عاد واقعات هم ستاسو غوږونو نه مونږ تير کړي دي. چه دهغوي د غلطو کارونو په وجه په هغوي بي برکته هواگانې راغلي. او دي هواگانو د ټولو شکلونه بدل کړل. چه يو ځل په يو څيز اولږيږده نو هغه سوږ او بدبودار شو. دابن ابي حاتم حديث مبارك کښي دي چه نبي کریم صلى الله عليه وسلم فرماني چه هوا په دويمه زمکه کښي مسخره ده. هر کله چه الله عاديان هلاکول او غوښتل نو د هوا داروغه ته ئي حکم او کړو چه ددوي د تباه کولو دپاره هوا راوله. نو د هوا فرښتې اوئيل چه آيا د هوا خزانه کښي دومره سوږي او کړم چه څومره د غوني په پوزه کښي وي؟ دا وي هغه هواگانې چه په کوم کوم ځاني تيري شوي نو هغه ځاني او څيزونه ئي تباه کړل (١).

ددې حديث مبارك فرمان ه کيدل منکر دي. زيات دماغ دا قبلوي چه دا د عبد الله بن عمرو رضي الله عنه قول دي هغوي ته د يرموك جنگ کښي د اهل کتابو د کتابو دوه بورئي ملاؤ شوې وې. ممکن دي چه دوي هغي ته دا خبره کړي وي. والله اعلم.

(١) ابن ابي حاتم وسنده حسن . تفسير سورة الروم : ٤٨ ، الطبري : ٤٣٣/٢٢ .

دا جنوبی هواگانہی وی نبی کریم ﷺ فرمائی چه خدا مدد هواگانو سره او کړې شو. او عاديان لپرمانانو او هواگانو سره هلاک شو. ()

قوله تعالى: - وَفِي مُؤَذَذٍ قِيلَ لَهُمْ تَمَتَّعُوا حَتَّىٰ حِينٍ ۝

د قوم نمود انجام .. همدا شان د قوم نمود په حالاتو او انجام باندي غور او کړنې. هغوی ته اوونيلې شو چه تاسو مقرر وخت پورې ددي نه فائده اوچته کړنې. لکه څنگه چه بل خانې کنبې فرمائيلې شوی دی چه مونږ نموديانو ته هدايت او کړو چه هغوی هدايت او غور زولو. او ددې په وجه هغوی د ذلت عذاب راو نيول او ددوی نه نې چغې اوويستي او ددوی زړونه اوچاو دل او داصرف دهغوی دسرکشي او نافرمانی او سیاہ کارنی بدله وه. دوی کتل او په دوی دالله جل شانہ عذاب راغلو. درې ورځې خوداشان انتظار کنبې وو او د عذاب آثار نې کتل، او آخر په څلورمه ورځ د الله جل شانہ عذاب راو نيول او قوم ورسره نه وو. دوی پریشانہ شو. هيڅ تدبير ورسره نه وو. دومره مهلت هم ورنکړې شو چه پاسی او منډه کړی. او يا څه په بله طريقه نې د تينستي کوشش کړې وي. داشان دوی نه مخکنبې قوم هم زمونږ عذابونه کتلی وو. او د خپلې بدکارنی او نافرمانی بدله نې موندې وه. دا ټول مفصل واقعات د فرعونيانو او عاديانو او د قوم نوح ددې نه مخکنبې د ډيرو سورتونو تفسير کنبې تير شوی دی. والله اعلم.

وَالسَّمَاءَ بَيْنَهُمَا	
او آسمان چي دي جوړ کړې دي مونږه هغه	
بيشکه چي دغه ډير نافرمانه قوم وو او مونږ آسمان دخپل	
يَأْتِي	وَأَنَّا الْكُوسِيُّونَ ۝ وَالْأَرْضَ فَرَشْنَاهَا
په قدرت لاس خپل سره او بيشکه مونږه فراخه کونکی يو او زمکه چي ده غورولې ده مونږه هغه قدرت په لاسونو جوړ کړې دي او مونږ د فراخي خاوندان يو او زمکه مونږ غورولې ده	
فَنِعْمَ الْيَهْدُونَ ۝ وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ	
پس ډير بنده غورونکی يو مونږه او دهر څيز نه پيدا کړل مونږه جوړی دپاره ددې چي تاسو نوڅومره بنده غورونکي يو اوهر څيز موجودی جوړی کړې دي ددې دپاره چي تاسو	
تَذَكَّرُونَ ۝ فَفَرُّوا إِلَى اللَّهِ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَصِيحَةٌ	
نصیحت قبول کړی پس منډه کړی الله ته بيشکه زه ستاسو دپاره دطرفه دهغه نه نصیحت حاصل کړی نو تاسو هم الله طرفته ورمنډه کړی زه ستاسو دپاره دالله	
نَذِيرٌ قَبِيحٌ ۝	
بيرونکي يم بنکاره دطرفه بنکاره ويرونکي يم	

قوله تعالى: - وَالسَّمَاءَ بَيْنَهُمَا يَأْتِي وَآنَّا الْكُوسِيُّونَ ۝

دالله جل شانہ قدر تونه .. د زمکې او د آسمان د پيدائش ذکر کيږي چه مونږ آسمان خپل قوت سره پيدا

() صحيح بخاری کتاب الاستسقاء باب قول النبي ﷺ نصرت بالصيا: ۱۰۳۵، صحيح مسلم: ۹۰۰.

کري دي. او دا مو اوچت او محفوظ چت جوړ کري دي. عبدالله ابن عباس رضي الله عنه، مجاهد m، قتاده m، ثوري m او نورو ډير مفسرينو همدا وئيلي دي چه مونږ آسمانونه خپل قوت سره پيدا کړي دي (ا) او مونږ کشاده کونکي يو. او مونږ ددي کناري فراخي کړي، او دا مو بي ستنې اودرولو او قائم موکړو. اوزمکه مونږ د خپل مخلوقات دپاره داوسيدو خاني جوړ کړي دي. او دا ډيره ښه استوگنه ده. او مونږ ټول مخلوقات جوړي جوړي پيدا کړي دي. لکه آسمان زمکه، شپه ورځ، نمر سپوږمۍ، او چه لمد، زړه، تياره، ايمان کفر، مرگ ژوند، نيکي بدی، جنت دوزخ، تر دي چه حيواناتو او نباتاتو کښي هم جوړي دي. دا په دي وجه چه تاسو نصيحت حاصل کړئ. په دي پوهه شی چه ددي ټولو خالق الله جل شانہ دي. او دهغه هيڅوک شريك نشته دي. او هغه يو دي. نو تاسو هغه طرفته ورځئ، دخپلي توجه مرکز صرف هغه ذات جوړ کړئ، خپلو کارونو کښي صرف په هغه بهر وسه کونئ، څه تاسو ټولو لره صفا صفا خبرولو والا يم. خبردار الله جل شانہ سره هيڅوک شريك مه جوړوئ، څما د ښکاره وپروولو لحاظ اوسائئ.

وَلَا تَجْعَلُوا	مَعَ اللَّهِ	إِلَهًا آخَرَ	إِنِّي	لَكُم
او مه جوړوئ تاسو دالله سره معبود بل بيشکه زه ستاسو دپاره				
او (گورئ) الله سره بل څوک معبود مه جوړوئ بيشکه زه ستاسو دپاره				
نَذِيرٌ	مُبِينٌ	كَذَلِكَ	مَا آتَى	الَّذِينَ
يرونکي يم ښکاره هم دغسي کيږي رانغې هغه کسانو ته				
دهغه دطرفه ښکاره وپرونکي يم دغه شان ددوي نه وړاندې خلقو ته چې کله				
مِنْ قَبْلِهِمْ	مَنْ رَّسُولٍ	إِلَّا قَالُوا	سَاحِرٌ	أَوْ
چي مخکښي ددوي نه وو يو رسول مگر او وئيل هغوي چي دا جادوگر دي يا ليوني دي				
هم يو رسول ورغلي نو هغوي ورته جادوگر يا ليوني وئيلي دي				
أَتَوَاصُوا	بِهِ	بَلْ هُمْ	قَوْمٌ	طَاغُونَ
ايا دوي وصيت کړي دي يو بل ته په دي سره بلکه دا خلق دي يو قوم سرکشه				
ايا دوي يو بل ته ددي خبرې وصيت پريخودې دي نه بلکه دغه خلق ټول يو شان سرکشان وو				
فَتَوَلَّ	عَنْهُمْ	فَمَا أَنْتَ	بِمَلُومٍ	وَذَكَرَ
پس ته مخ واړوه ددوي نه پس نه ئي ته ملامته کړي شوي اونصیحت کوه ايس بيشکه نصیحت				
نوته ددوي نه مخ واړوه ځکه چې په تاباندې هيڅ ملامتيا نشته اوته دوي ته نصیحت کوه ځکه چې				
تَنْفَعُ	الْمُؤْمِنِينَ	وَمَا خَلَقْتُ	الْجِنَّ	وَالْإِنْسَ
فائده ورکوي مومنانو ته او نه دي پيدا کړي ما پيريان او انسانان مگر				
نصیحت مومنانو ته (خامخا) فائده ورکوي او ما خو پيريان او انسانان صرف د خپل عبادت دپاره				

لِيَعْبُدُونَ ﴿٢٧﴾	مَا أُرِيدُ مِنْهُمْ	مِنْ رِزْقٍ	وَمَا أُرِيدُ
دپارہ ددی چی عبادت او کری زما نہ غوارم زہ دہغوی نہ خہ رزق اونہ دا غوارم زہ	زہ ددوی نہ روزی نہ غوارم اونہ (تری نہ) دا غوارم		
أَنْ يُطْعَمُونَ ﴿٢٨﴾	إِنَّ اللَّهَ	هُوَ الرَّزَّاقُ	ذُو الْقُوَّةِ
چی دوی دخورا کونہ را کوی مالہ بیشکہ اللہ ہم ہغہ روزی ور کونکھی دی خاوند دقوت دی	چی مالہ دی خورا کونہ را کوی بیشکہ اللہ ﷻ دتولو خلقو روزی رسان دی دطاقت خاوند دی		
الْمَتِينِ ﴿٢٩﴾	فَإِنَّ لِلَّذِينَ	ظَلَمُوا	دُنُوبًا
مضبوط دی پس بی شکہ دپارہ دہغہ کسانو چی ظلم نی کری دی حصہ د عذاب دہ پشان	مضبوط دی نو ددی ظالمانو دپارہ ہم (د عذاب) حصہ مقررہ لکہ چی ددوی (تیرو شوو) ملگرو دپارہ		
دُنُوبِ أَصْحَابِهِمْ	فَلَا يَسْتَعْمِلُونَ ﴿٣٠﴾	قَوْلِ	
د عذاب دملگرو دہغوی پس تلوار دنہ کوی پہ ما (دپارہ ددی خلقو) پس تباہی دہ	د عذاب حصہ مقرر وہ نو دوی دی پہ ما تلوار نہ کوی کافرانو خلقو دپارہ دہغی ورخ پہ راتلو		
لِلَّذِينَ	كَفَرُوا	مِنْ يَوْمِهِمُ	الَّذِي
دپارہ دہغہ کسانو چی کفر نی او کرو دورخی د عذاب دہغوی نہ ہغہ ورخ چی ہغوی تر برولی کیری	کسی دیرہ تباہی دہ دکومی چی ورسرہ وعدہ کولی شی		

قوله تعالى: - كَذَلِكَ مَا آتَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ

رسولان پہ دروغہ او کھنپلی شو :- اللہ جل شانہ خپل نبی ﷺ تہ تسلی ور کوی چہ دا کافر تاتہ خہ وانی نو دا خہ نوي خبرہ نہ دہ، ددی نہ مخکنبی ہم کافرو خپلو خپلو زمانو کنبی رسولاتوتہ داو نیلی دی، د کافرانو دا قول سلسلہ پہ سلسلہ راروان دی، لکہ خنگہ چہ خپلو کنبی یو بل تہ وصیت کولی شی، ریشیا دادی چہ دا ٲول پہ سرکشی او سرتابی کنبی یو شان دی او چہ گومہ خبرہ د رومی د خولی نہ اووتلہ نو ہغہ د ددوی د خولی نہ ہم راوزی، خکہ چہ د زرہ پہ سخت والی کنبی دا ٲول یو شان دی، نو تاسو پری سترگی ٲتھی کری، کہ دوی تاسوتہ جادوگر وانی اوکہ مجنون وانی، تاسو صبر نہ کار واخلی، او دا آورنی، خو تاسو د نصیحت تبلیغ مہ پریدنی، اللہ جل شانہ یو یو خبرہ پیڑنی، او چہ دچا زړونو کنبی دایمان د قبولیت مادہ شتہ دی نو ہغہ بہ یو نہ یو ورخ پہ لاز راشی۔

قوله تعالى: - إِلَّا لِيَعْبُدُونَ ﴿٣١﴾

انسانان او جنات د عبادت دپارہ پیدا کری شوی دی :- بیا اللہ جل شانہ بیان فرمائی چہ ما انسانان او جنات خہ د خپل ضرورت دپارہ نہ دی پیدا کری بلکہ صرف ددی دپارہ چہ خہ د نفع دپارہ دوی تہ د عبادت حکم اوکرم، او ہغوی پہ خوشحالی، خدا د عبادت اقرار او کری سدی فرمائی چہ بعضی عبادت فائدہ ور کوی او بعضی فائدہ نہ ور کوی، لکہ قران پاک کنبی یو خانی کنبی دی چہ تاسو ددی کافرو نہ تپوس اوکرنی چہ آسمان او زمکہ چا پیدا کری دی؟ نو دوی بہ جواب کنبی او وانی چہ اللہ جل شانہ، اگر چہ دا ہم عبادت دی چہ دابہ دمشرکانو ہیخ پہ کار نہ رازی، غرض دا چہ عابدان ٲول دی کہ دوی تہ عبادت نفع ور کوی اوکہ نہ، او ضحاک فرمائی چہ ددی نہ مراد مسلمانان انسانان او ایساندار جنات دی۔

قوله تعالى: - إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ ﴿۵۱﴾

اللہ ﷻ دہولو نہ ہی احتیاج او ہول مخلوق د اللہ ﷻ محتاج دی۔ دمسنند احمد یو حدیث مبارک کنبی دی چہ عبداللہ بن مسعودؓ فرمائی چہ ماتہ رسول اللہ ﷺ داسی تلاوت او کړو چہ ﴿إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ﴾ (۱) دا حدیث ابوداؤد، ترمذی او نسائی کنبی ہم شته دی۔ امام ترمذی دی تہ حسن وائی۔ غرض اللہ جل شانہ خپل بندگان د بندگۍ دپارہ پیدا کړی دی۔ اوس چہ څوک دہغه عبادت یکسوئ سرہ کوی، ہغه سرہ څوک شریک نہ جوړوی، نو ہغه تہ بہ پورا پورا اجر ملاویری۔ او چہ څوک دہغه نافرمانی کوی او ہغه سرہ شریک جوړوی نو ہغه تہ بہ بدترینہ سزا ورکولې شی۔ اللہ جل شانہ د ہیچا محتاج نہ دی بلکہ تول مخلوق هر حال کنبی او هر وخت داللہ جل شانہ محتاج دی۔ بلکہ محض سراسر ہی دست وپا او سراسر فقیر دی۔ خالق او رازق صرف اللہ جل شانہ دی۔ مسند احمد کنبی حدیث قدسی دی چہ انی ابن آدم! ځما عبادت دپارہ فارغ شه، څہ بہ ستا سینہ د مالدارئی او بی نیازئی نہ ډکہ کړم۔ او ستا فقیری بہ ختمہ کړم۔ او کہ تہ داسی اونکړی نو څہ بہ ستاسینہ د اشغال نہ ډکہ کړم۔ او ستا فقیری بہ بالکل ختمہ نہ کړم (۲) دا حدیث مبارک ترمذی او ابن ماجہ کنبی ہم دی۔ او امام حسن دی تہ غریب حسن وائی دخالد دواړہ خامن جبہ ﷻ او سواء ﷻ فرمائی چہ مونږ د نبی کریم خدمت کنبی حاضر شو، پہ هغه وخت کنبی نبی کریم ﷺ پہ څہ کار کنبی مشغول وو، یا ئی څہ دیوال جوړولو، یا ئی څہ څیز درست کولو، مونږ ہم نبی کریم ﷺ سرہ کار کنبی اختہ شو، هر کله چہ کار ختم شو نو نبی کریم ﷺ مونږ تہ دعا او کړہ او وې فرمائیل چہ تاسو دی هیڅکله تر مرگہ پورې درزق نہ مایوسہ مه شی۔ هر کله چہ انسان پیدا کبړی نودہ سرہ یو سور بوتی وی، ددہ پہ بدن یو داغ ہم نہ وی، بیا اللہ جل شانہ دہ تہ هر څہ ورکړی۔ مسند احمد (۳)۔

وراندنو کتابونو کنبی داللہ ﷻ کلام ابن آدم تہ :- بعضی آسمانی کتابونو کنبی دی چہ انی ابن آدم! ما تہ خپل عبادت دپارہ پیدا کړې ئی، نو تہ ددی تہ غفلت مه کوه، څہ ستا د رزق ضامن یم، تہ پہ دی کنبی بی ځایہ تکلیف مه کوه، تہ ما تلاش کوه چہ ما اووینی۔ هر کله چہ تا څہ او موندم نو پوهه شه چہ تا هر څہ او موندل۔ او کہ څہ تاته ملاؤ نشوم نو پوهه شه چہ تا هر څہ ورک کړل۔ واوړه، ستا پہ زړہ کنبی ټولو نہ زیات محبت ہم ځما پکار دی۔ بیا فرمائی چہ ولی ځما عذاب زر زر غواړې؟ هغوی تہ دا عذاب پہ خپل وخت رسی۔ لکه څنگہ چہ ددی نہ مخکنبی کافرو تہ رسیدلې وو۔ د قیامت پہ ورځ چہ دکرمې ورځې دوی سرہ وعده شوې وه، دوی دپارہ ډیره خرابی ده۔

الحمد لله د سورة زاریات تفسیر ختم شو۔

د سورة طور تفسیر چہ دامکی سورة دی۔

د سورت تعارف :- جبر بن مطعم ﷻ فرمائی چہ ما د نبی کریم ﷺ نه دماہنام موندخ کنبی سورة طور واوړیدو۔ نبی کریم ﷺ نہ زیات خوش آواز او نبی کریم ﷺ نہ زیات ښہ قرآت والا ما هیڅوک نہ دی کتلی (۴)۔ (موطا امام مالک) ام سلمہ رضی اللہ عنہا فرمائی چہ د حج زمانہ کنبی څہ بیماره اوم نو ما نبی کریم ﷺ تہ ددی حال او وئیلو نو نبی کریم ﷺ راته او وئیل چہ تہ پہ سورلی سورہ شه او خلقو پسې روستو

(۱) احمد: ۴۱۸/۱، ابوداؤد کتاب الحروف: ۳۹۹۳، وهو حدیث صحیح، ترمذی: ۲۹۴۰، السنن الکبری للنسائی: ۷۷۰۷، ابن حبان: ۶۳۲۹، مسند ابویعلی: ۵۳۲۳، حاکم: ۲۳۴/۲۔

(۲) احمد: ۳۵۸/۲، ترمذی: کتاب صفة القيامة باب احاديث ابتلينا بالضراء ومن كانت الاخرة همه: وابن آدم تفرغ لعبادتي: ۲۴۶۶

(۳) احمد: ۴۶۹/۳، ابن ماجه كتاب الزهد باب التوكل والقين: ۴۱۶۵،

(۴) موطا امام مالک: ۷۸/۱، صحیح بخاری کتاب الاذان باب الجهر فی المغرب: ۷۶۵، صحیح مسلم: ۴۶۳، ابوداؤد: ۸۱۱، ابن ماجه: ۸۳۲۔

روستو طواف کوه. نو خہ پہ سورلی سورہ شوم او طواف می او کرو او پہ هغه وخت کنبی نبی کریم ﷺ
دبیت الله شریف یو گوټ کنبی مونخ کولو او (وَالتُّورِ) وَکَتَبَ مَسْطُورًا (۱) نی تلاوت کولو (بخاری) (۱)

ایاتونه	سورة الطور مکية وهي تسع واربعون اية وفيها ركوعان	رکوع گناي
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
(۵)	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکي دي	(۱)
	وَالتُّورِ ۱) وَکَتَبَ مَسْطُورًا ۲) فِی رَقٍّ مَّنشُورًا ۳)	
	قسم دي په طور غر باندي او په کتاب لیکلي شوی باندي په کاغذ پرانستلي شوی کنبی په کوه طور باندي قسم دي او قسم دي په لیکلي شوی کتاب باندي چي په خورشوی کاغذ کنبی دي	
	وَالْبَيْتِ الْمَعْمُورِ ۴) وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوعِ ۵) وَالْبَحْرِ الْمَسْجُورِ ۶)	
	او په کور آباد شوی باندي او په چت او چت کړي شوی باندي او په سمندر چپو وهونکي باندي او قسم دي په آباد کور او (قسم دي) په اوچت چت (یعنی آسمان) او (قسم دي) په ډک دریاب	
	إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ ۷) مَّالَهُ مِنْ دَافِعٍ ۸)	
	بیشکه عذاب درب ستا خامخا واقع کیدونکي دي نشته هغه لره هیڅوک دفع کونکي یقینا ستا درب عذاب خامخا راتلونکي دي هیڅوک شي دفع کولي (بندولي) نشی	
	يَوْمَ تَمُورُ السَّمَاءُ مُمْرَاتًا ۹) وَتَسِيرُ الْجِبَالُ سَيْرًا ۱۰)	
	په هغه ورځ چي به او خوزیږی آسمان په خوزیدلو سره او روان به شی غرونه په روانیدلو سره په هغه ورځ چي آسمان به او خوزیږی او غرونه به دخپل ځای نه روان شی	
	قَوْلٍ ۱۱) يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ۱۲) الَّذِينَ هُمْ فِي خَوْضٍ	
	پس تباهی ده په دغه ورځ دپاره ددروغ گنرونکو خلقو هغه خلق چي هغوی په فضول خبرو کنبی نو په دغه ورځ به د دروغ گنرونکو دپاره هلاکت وی څوک چي د (حق نه) انکار په لوبو کنبی	
	يَلْعَبُونَ ۱۳) يَوْمَ يَدْعُونَ ۱۴) إِلَى نَارِ جَهَنَّمَ	
	لوبې کوی مشغولیږی په کومه ورځ چي به په دیکه دیکه بوتللي کيږی خلق وور ددوږخ ته فضول لوبې کوی دابه هغه ورځ وی چي دوی به په دیکو دیکو د جهنم اور ته دیکه کولي شی	
	دَعَا ۱۵) هَذِهِ النَّارُ الَّتِي كُنْتُمْ بِهَا تَكْذِبُونَ ۱۶)	
	په دیکه کولو سره دا وور دي هغه چي وی تاسو په دي سره چي دروغ به مو گنرلو (اودا به ورته وئیلی شی) چي د اهغه دوږخ دي چي تاسو به دروغ گنرلو	

(۱) صحیح بخاری کتاب الحج باب طواف النساء مع الرجال: ۱۶۱۹، صحیح مسلم: ۱۲۷۶، ابوداؤد: ۱۸۸۲.

اَيَا اَوْسِ جَادُو دِي اَيَا اَيِي تَاسُو چي خه درته په نظر نه راخي سوزي په دي کښي	اَيَا اَوْسِ اَوَاثِي اَيَا دَا هَم جَادُو دِي که نه ستاسو نظر نه لگي نو دي (دوزخ) ته ور داخل شي نو که
اَوْسِ که صبر کوي او که صبر نه کوي يو شان دي دواړه په تاسو باندي اييشکه تاسو له بدله درکړي کيږي	په دي صبر کوي او که بي صبري کوي دواړه ستاسو دپاره برابر دي تاسو ته خوبس دهغي عملونو بدله
د هغي چي وي تاسو چي کول به تاسو	د هغي چي وي تاسو چي کول به تاسو
د رکولي شي چي تاسو به کول	د رکولي شي چي تاسو به کول

قوله تعالى: - اِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ ﴿١٧٨﴾

دالله عذاب برحق دي :- الله جل شانہ دخپل مخلوق دهغه څيزونو قسم خوري چه دهغه دعظيم قدرت نښي دي. فرمائي چه دهغه عذاب به وي. هرکله دا عذاب راشي نو دهیچا مجال به نه وي چه دا لرې کړي. طور هغه غر ته وائي چه په هغي ونې وي. لکه هغه غر چه په هغي موسی عليه السلام الله جل شانہ سره کلام کړي وو. او د هغه ځانې نه ئې عیسی عليه السلام لیرلې وو. او چه کوم خشک غر وي هغي ته جيل وائي، هغي ته طور نه وائي.

(الْبَيْتِ الْمَعْمُورِ) څه څيز دي؟ - ﴿وَكُتِبَ عَلَيْكُمُ اسْتِذْنَانٌ﴾ نه مراد يا خو لوح محفوظ دي يا دالله جل شانہ نازل شوي او ليکلي شوي کتابونه چه کوم انسان باندي وائي. په دي وجه ئې دي سره او ونييل چه پرانيستي پانړو کښي. د ﴿وَالْبَيْتِ الْمَعْمُورِ﴾ باره کښي دمعراج والا حديث مبارك دي چه نبي کریم صلى الله عليه وسلم فرمائي چه د اووم آسمان نه مخکښي ماته بيت المعمور اوخودلي شو. چه په هغي کښي هره ورځ اويا زره فرښتي دالله جل شانہ عبادت کوي. او په دويمه ورځ هم دومره. خو چه کومي نن لاري نو د هغوي نمبر به تر قيامته پورې نه رازي. (۱) لکه څنگه چه په زمکه د کعبه الله طواف کيږي نو دآسمان والو طواف او عبادت ځانې هغه دي. هم دي حديث مبارك کښي دي چه نبي کریم صلى الله عليه وسلم په هغه وخت کښي ابراهيم عليه السلام اوکتلو چه بيت المعمور ته ئې تکیه لگولې وه. په دي کښي يو باريکه نکتته داده چه چونکه خليل الله باني دبيت الله وو، چه دهغه په لاسونو کعبه الله جوړ شوې وو نو په دي وجه خليل الله صلى الله عليه وسلم نبي کریم صلى الله عليه وسلم هلته هم کعبې سره په تکیه اوليدو. نو ددي عمل جزا هم هغه پروردگار خپل خليل ته ورکړي وه. او بيت المعمورم بالکل د بيت الله شريف دپاسه دي او دا اووم آسمان نه پورته دي. هسي په هر يو آسمان کښي داسې يو کور شته دي چه په هغي کښي دالله جل شانہ فرښتي دهغه عبادت کوي. په رومي آسمان کښي چه داسې ځانې دهغي نوم بيت العزت دي. والله اعلم.

دبيت المعمور ذکر :- ابن ابي حاتم کښي يو حديث مبارك کښي دي چه نبي کریم صلى الله عليه وسلم او فرمائي چه په آسمان کښي يو کور دي چه هغي ته معمور وائي. چه هغه د کعبې په سمت کښي دي. څلورم آسمان کښي يو نهر دي چه دهغي نوم نهر حيوان دي. جبرئيل عليه السلام هره ورځي په دي کښي غويه وهي او دراتلو نه پس بدن ځنډي او د دي نه اويا زره قطري پيدا کيږي، يو يو قطري نه دالله جل شانہ يو فرښته

(۱) صحيح بخاری کتاب بدء الخلق باب ذکر الملائكة صلوات الله عليهم: ۲۲۰۷، صحيح مسلم: ۱۶۴.

پیدا کوی۔ اوہغی تہ حکم کیبری چہ ہغہ دے بیت المعمور کنسی مونخ ادا کری او بیا ہغہ خانہ نہ راوی۔ او دا دوبارہ ہغہ خانہ تہ نشی تلی۔ یودوی سردار وی اوہغی تہ حکم کیبری چہ دوی واخلدہ او یو خانہ کنسی اودریزہ۔ اوبیا ہغہ داللہ جل شانہ د تسبیح بیان کنسی اختہ شی۔ تر قیامتہ پوری ددی ہم دا کار وی۔ دا حدیث مبارک دیر غریب دے۔ ددی راوی روح بن جناح پہ دے کنسی منفرد دے۔ د حافظانو یو جماعت پہ ہغوی ددی حدیث مبارک نہ انکار کوی۔ لکہ جوز جانی رضی اللہ عنہ، عقیلی رضی اللہ عنہ او حاکم رضی اللہ عنہ وغیرہ۔ امام حاکم ابو عبد اللہ نیشاپوری دے تہ بالکل صحیح وانی۔

بیت معمور بارہ کنسی د علی رضی اللہ عنہ قول:۔ علی رضی اللہ عنہ نہ یوکس تپوس او کرو چہ بیت المعمور خہ ٹیز دے؟ نو دوی رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ آسمان کنسی دے۔ دے تہ صراح وانی۔ بالکل د کعبی د پاسہ دے۔ لکہ خنگہ چہ د زمکی کعبہ د حرمت خانہ دے۔ داشان ہغہ پہ آسمانونو کنسی د حرمت خای دے۔ پہ ہغی کنسی ہرہ ورخ او یا زہ فربتی مونخ ادا کوی۔ خو چہ نن کومی لاری نو تر قیامتہ پوری بیا دہغوی نمبر نہ راخی۔ خکہ چہ دفربتو تعداد دومرہ زیات دے۔ یو روایت مبارک کنسی دی چہ دا تپوس کولو والا ابن کراء وو۔ عبد اللہ ابن عباس رضی اللہ عنہ نہ منقول دی چہ دے دعرش محاذات کنسی دے۔ الخ۔ یو مرفوع حدیث مبارک کنسی دی چہ ہغوی صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم تہ اونیل چہ اللہ او د ہغہ رضی اللہ عنہ تہ معلوم دی۔ وی فرمائیل چہ ہغہ آسمانی کعبہ دہ۔ او د زمکی د کعبی بالکل د پاسہ دہ۔ داشان کہ ہغہ راپریوزی نو پہ دے پہ راپریوزی۔ پہ دے کنسی ہرہ ورخ او یا زہ فربتی مونخ ادا کوی۔ او ددوی نمبر بیا تر قیامتہ پوری نہ رازی۔ ضحاک رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دا فربتی د ابلیس د قبیلے جناتو نہ دی۔ واللہ اعلم (۱)

د اوچت نہ مراد آسمان دے (۲) لکہ بل خانہ کنسی دی ﴿وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَحْفُوظًا﴾، ربیع بن انس رضی اللہ عنہ فرمائی چہ ددی نہ مراد عرش دے۔ خکہ چہ ہغہ د تہول مخلوق چت دے۔ ددی قول توجیہ داشان کیدہشی چہ مراد عام دی۔

بحر مسجود کوم دریاب دے؟۔ ﴿وَالْبَحْرُ الْمَسْجُورُ﴾ نہ مراد ہغہ اوبہ دی دعرش لاندی دی۔ اوہغہ بہ لکہ د باران وریزی او دقیامت پہ ورخ بہ ہغی سرہ مری دخیلو قبرونو نہ راپاسی۔ جمہور وانی چہ ہم دا عام د ریاب مراد دے۔ دے تہ مسجور پہ دے وجہ ونیلی شوی دی چہ دقیامت پہ ورخ بہ پہ دے اور لگولی شی۔ لکہ بل خانہ کنسی ارشاد دے چہ ﴿وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ﴾ ککہ چہ دریابونہ ویران کری شی او پہ دے کنسی اور اولگولی شی او دا بہ خور شی او تہول اہل محشر والا بہ گیر کری۔ علاء بن بدر وانی چہ دے تہ ویران شوی دریاب پہ دے وجہ اوونیلی شو چہ نہ ددی اوبہ د خکلو پہ کار رازی او نہ د اوبہ خور دپارہ۔ ہم دا حال د قیامت پہ ورخ د دریابونو دے۔ دا معنی ہم کری شوی دہ چہ روان دریابونہ۔

او داہم ونیلی شوی دی چہ دے دریابونہ، چہ روان وی۔ عبد اللہ ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چہ مسجور نہ مراد فارغ یعنی خالی دے۔ چہ یو وینخہ اوبو دپارہ لارہ شی اوبیا واپس راشی او وانی چہ حوض مسجور دے۔ نو ددی نہ مراد ہم دادی چہ خالی دے۔ دا ہم ونیلی شوی دی چہ ددی معنی دادہ چہ د زمکی نہ منع کری شو چہ دوب نشی۔

د مسند احمد یو حدیث مبارک کنسی دی چہ ہرہ شپہ درے خل دریاب داللہ جل شانہ نہ اجازت غواری کہ حکم چہ دوی دوب کریم۔ خو اللہ منع فرمائی۔ (۳)
دویم روایت کنسی دی چہ یو بزرگ مجاہد دسمندر سرلبنکر کنسی وو۔ ہغہ د جہاد تیاری کنسی وو۔

(۱) الطبری: ۴۵۶/۲۲...

(۲) حاکم: ۴۶۸/۲...

(۳) احمد: ۴۳/۱...

فرمانی چه یو شپه څه د چوکیدارنی دپاره اووتلم او په هغه شپه هېڅوک پهردار نه وو. څه کله میدان ته اورسیدم او ما اوکتل نو داسې معلوم شو چه گنی سمندر دغرونو سرونو ته رسیدلې دې، باربار همدا نظاره ما اوکتله، ما دا واقعه ابو صالح رضی اللہ عنہ ته بیان کړه نو هغوی ماته به روایت د عمر بن خطاب رضی اللہ عنہ والا حدیث مبارک بیان کړو. خو ددې سند کښې یو راوی مبهم دې. اودهغه نوم نه دې اخستې شوې ددې قسمونو نه پس چه اوس دکوم خیز قسم خوری اوس دهغې بیان کیږي. کافرونه چه کوم عذاب ورکونکې دې هغه یقیني طور راروان دې. هرکله چه هغه راشی نو دهیچا بس کښې به نه وی چه هغه ایسار کړی. ابن ابی الدنیا کښې دې چه یو شپه عمر فاروق رضی اللہ عنہ دښار د کتلو دپاره اووتلو نو یوکور نه دیو مسلمان د قرآن پاک د تلاوت آواز راغلو. هغه سورة الطور ونیلو. دوی رضی اللہ عنہم سورلی اودروله او قرآن پاک تې واوریډو. هرکله چه دې آیت مبارک ته اورسیدو نو خولې مبارکې نه اووتل چه په رب د کعبه مې دې قسم وی چه دا ریښتیا دې، بیا دخپل خر نه کوزشو او دیوال ته تې تکیه اولکوله او د تگ دم په کښې نه وو. تر ډیره پورې داشان ناست وو. هرکله چه ددوی هوش وحواس په ځانې شو نو بیاخپل کورته راغلل. خو دالله جل شانہ دکلام ددې آیت مبارک د ویرې پوجه دزړه دکمزورنی تې دا حال وو چه یو میاشت پورې بیمار وو. اوخلق به ددوی پوښتنې ته راتلل او ورته معلوم نه وو چه څه بیماری تې ده؟ یو روایت کښې دې چه تلاوت کښې یو ځل دا آیت مبارک راغلو نو په هغه وخت کښې ددوی څکلی بند شوې. اودومره تې په زړه اثر شو چه بیمار شو. نو تر شلو ورځو پورې ددوی عیادت کیدو. په هغه ورځ به آسمان اوخوزی، اوبه شلیږي، چورلیږي، غرونه به دخپل ځانې نه اخواشی، د ویرې ویرې نه به ټکړې ټکړې او ریزه ریزه شی او آخر به د مالوچو په شان والوزی، او ددوی به هډو نوم ورک شی. په هغه ورځ به هغه خلقو دپاره حسرت وی چه دا ورځ تې نه منله. دالله جل شانہ عذاب، دفرښتو وهل، دجهنم اور به ددوی دپاره وی، او دوی ته به دجهنم داروغه اووانی چه داهغه جهنم دې چه دا تاسو نه منلو. بیا نور په غصه کښې اووانی چه اووانی څه جادو دې یا تاسو رانده یی؟ څی ورشی په دې کښې ډوب شی، دابه تاسو د څلورو وارو طرفونو نه گیر کړی، اوس که تاسو ته ددې عذاب یقین وی او که نه وی، که هانې هانې کونی او که خاموش اوسی، هم په دې کښې به اوسی، تاسوته به هیڅ ترکیب فائده نه درکوی. په هیڅ شان به تاسوته ددې نه نجات نه ملاویږي. دا دالله جل شانہ ظلم نه دې بلکه ستاسو دعملونو بدله ده.

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَدَّتِ	
بیشکه پرهیزکاران خلق به په باغونو کښې	
بیشکه چې پرهیزکاران به د نعمتونو په باغونو کښې	
وَأَعْيِمُوا	فَلِهَيْبِنَ بِمَا أَتَاهُمْ رَبَّهُمْ
او نعمتونو کښې وی خوشحالیدونکی به وی په هغې چې ورکړی هغوی ته رب دهغوی	
اوسیري اوخپل رب چې ورته څه ورکړی وی په هغې به خوشحالی کونکی وی	
وَأَشْرَبُوا	عَذَابَ الْجَحِيمِ ۝ كُلُوا
او بیچ به ساتی هغوی رب دهغوی د عذاب ددوزخ نه خوری او څکني	
او خپل رب به تې ددوزخ د عذاب نه بیچ اوساتی (ورته به اووئیلې شی، چې ښه په مزه خوری څښی	

هَيَّا	يَا	كُنْتُمْ	تَعْمَلُونَ	مُتَكِينِينَ	عَلَى سُرُرٍ
بندہ دمزی سرہ پہ سبب دھغی چی وی تاسو چی کول بہ مو ددی وھونکی بہ وی پہ تختونو بانڈی					
مَصْفُوفَةٍ	وَزَوْجِهِمْ	مَجُورٍ	عَيْنٍ		
قطار کړې شوؤ بانڈی او وروادہ بہ کړو مونږہ ہغوی تہ حوری غت سترگی					
تختونو بانڈی او مونږہ بہ ورتہ د غتو غتو سترگو حوری وادہ کړو					

قوله تعالى: - إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ

جنتیانو بانڈی نعمتونہ :- اللہ جل شانہ دنیک بختو دانجام بیان کوی چہ دوی بہ دھغہ سزا او عذاب نہ محفوظ وی چہ کوم بدبختو بانڈ بہ وی دوی بہ محفوظ جنت تہ داخل کړې شی . اودوی بہ ہغہ خانہ د بہترین نعمتونو نہ فاندہ اوچتوی . او ہر لحاظ سرہ بہ خوشحالہ او آباد وی . قسم قسم خوراکنہ او د خکلو نعمتونہ ، بہترین لباس ، سورلی ، او وچت مکانات ، او ہر رنگ نعمتونہ بہ دوی تہ دستیاب وی . پہ دوی بہ ہیخ قسمہ ویرہ نہ وی . اللہ جل شانہ فرمائیلی دی چہ تاسو خما د عذابونو نہ نجات ملاؤ شو . غرض تکلیف نہ لری ، آسانو کنبی خوشحالہ او راحتونو او لذتونو کنبی بہ مخمور وی . چہ کوم خیز دوی تہ مخامخ رازی نوہغہ بہ داسی وی چہ نہ بہ سترگو کتلی وی ، نہ بہ غورونو آوریدلې وی ، نہ بہ یو زہہ کنبی دھغی خیال تیر شوې وی ، بیا د اللہ جل شانہ د طرفنہ دوی تہ د مہمستیہ پہ طور دوی تہ وٹیلې کیری چہ خوری خکی ، خوشحالہ اوسی ، خوش ذائقہ ، بی تکلفہ ، مزیدہ ، مرغوب خیزونہ ستاسو دپارہ دستیاب دی . بیا ددوی زہہ خوشحالولو دپارہ او ددوی حوصلہ زیاتولو او طبیعت کنبی امنگ پیدا کولو دپارہ دې سرہ اعلان کوی چہ ستاسو د اعمالو بدلہ دہ چہ کوم تاسو دنیا کنبی کړی دی . مرصع او پیللې شوی تخت بانڈی دیر بی فکرہ او فارغ البالی تکیہ لگولی ناست وی . اویا اویا کالہ بہ تیرشی خو دوی تہ بہ ضرورت نہ پینبیری چہ دوی ا و خوزی یا پاسی . او ددوی خدمت دپارہ بی شمیرہ خادمان ولار وی ، چہ کوم خیز او غواری نو دسترگورپ کنبی بہ راشی ، او ددوی مخی تہ بہ د سترگو نور ، دزہ سرور ، وافر او موفور ، دیری زیاتې بنکلی سپینو سپینو پنڈو والا ، غتو غتو سترگو والا ، دیری حوری بہ ولارې وی ، اودا بہ دیری پہ زہہ پاکې ، حیا نہ دکی ، زہہ خوشحالونکی ، او خواہش پورا کرونکی ، بہ دوی تہ ولارې وی . ہر ہر نعمت او رحمت او ہر طرفتہ خواہہ شوی ، بیا بہ دوی تہ د خہ کمی وی ؟ اویا کالہ پس چہ کلہ دوی بل طرفتہ مائل شی نو گوری بہ چہ ہغہ طرفتہ بل منظر دې . ہر خیز نوې او ہر نعمت بندہ پہ جوین کنبی دې . یو طرفتہ چہ پہ حورو نظر اچوی نو دھغوی دسترگور نور بہ نی حیرانوی ، دھغوی بنکلی صورتونہ ا و بنکلی بنکلی پنڈنی ، او پیغلنوب شرمیلی نظرونہ ، اود خوانی ہغہ بنائست پہ زہہ لکہ د مقناطیسی اثر کوی .

جنتی چہ خہ وائی نو ددی نہ مخکنبی بہ ورتہ دوی پہ خپل شریں کلام کنبی عجب انداز سرہ وائی چہ شکر دې چہ ستا توجہ ماتہ شوه . غرض داچہ دا شان پہ ہر غوہتونکی نعمت بہ مست وی . بیا بہ ددی جنتیانو د تختونو قطارونہ داشان نہ وی چہ یو بل تہ بہ نی شا وی بلکہ ددوی بہ یو بل تہ مخ وی لکہ یو بل خانہ کنبی دی چہ [عَلَى سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ] پہ تختونو بانڈی بہ وی . او یو بل تہ بہ مخامخ وی . بیا فرمانی چہ مونږ دوی تہ نکاح کنبی حوری ورکری دی چہ ہب خکلہ بہ ددوی زہہ نہ خفہ کوی . ہر کلہ چہ پہ دوی نظر و اچوی نو خوشحالیری بہ او ددوی د ظاہر بنائست لا خوک تعریف کولې شی . ددوی د صفتونو احادیث آثار وغیرہ پہ دیر و خایونو کنبی تیر شوی دی . نو پدی وجہ ہغہ دې خانہ کنبی بیا

ليکل ضروری نه دی.

وَالَّذِينَ آمَنُوا

وَاتَّبَعْتَهُمْ

الْحَقْنَائِهِمْ

او هغه کسان چي ايمان ئي راوړو او پيروي او کړه دهغوی اولاد دهغوی اږه ايمان سره انويو خاني به کړو مونږ دهغوی سره او چاچي ايمان راوړي دي او خپل اولاد ورسره په ايمان راوړو کښي ملگرتيا کړي ده | نومونږ به په جنت کښي ددوي

ذُرِّيَّتَهُمْ

وَمَا آتَيْنَاهُمْ

مِّنْ عَمَلِهِمْ

مِّنْ شَيْءٍ عِط

كُلُّ امْرِيءٍ

اولاد دهغوی | او کم به نه کړو مونږ هغوی لره | دعمل دهغوی نه | هيڅ خيز | هر سرې | اولاد ددوي سره يو خاني کړو | او مونږ به ددوي په عملونو کښي هيڅ کمي اونه کړو | هر يو کس به

بِهَا

كَسَبَ

رَهِيْنًا

وَأَمَدَدْنَاهُمْ

بِفَاكِهَةٍ

په هغه عمل سره | چي وي کړو | گانه ده | او امداد به او کړو مونږ دهغوی | په ميوو سره | په خپل عمل کښي گيروي | او مونږ به جنتيانو ته ميوې

وَأَحْمٍ

مِمَّا

يَشْتَهُونَ

يَتَنَازَعُونَ

او په غوښه سره | دهغه قسمونونه | چي غواړي ئي زړونه دهغوی | ديوبل نه به اخلي هغوی | غوښه اوڅه چي ئي زړه غواړي ورکوو | (دشرابو) په جامونو به يو بل

فِيهَا

كَأَسَا

لَا كَفُو

فِيهَا

وَلَا تَأْتِيهِمْ

په هغه جنت کښي اږيالي دشرابو | چي نه به وي خرابي خبري اږه هغې کښي | اونه نسبت دگناه يو بل ته سره (دخوند دپاره) انگته اچوي | خو په هغې (شرابو) کښي به نه بکواس وي | او نه دگناه څه خبره

وَيَطُوفُ

عَلَيْهِمْ

غِلْمَانٌ

لَهُمْ

او گرزې به چاپيره | په هغوی باندي | هلکان خادمان | چي خاص به وي دپاره دهغوی | اوددوي نه گير چاپيره به د خدمت دپاره هلکان اوږي راوړي |

كَانَهُمْ

لَوْلَوْ

مَّكَّنُونٌ

وَأَقْبَلُ

داسي بنايستې لکه چي وي به هغوی | ملغلرې | پتي ساتلې شوي | او مخ به کړي | (په بنايست کښي به) لکه دپتو ساتلې شوو ملغلو په شان وي | او يوبل ته به

بَعْضُهُمْ

عَلَى بَعْضٍ

يَتَسَاءَلُونَ

قَالُوا

ځيني دهغوی (جنتيانو) نه | ځينو نورو ته | چي تپوس به کوي ديوبل نه | اوبه وائي هغوی | مخامخ ناست وي | او خبرې اترې به کوي | اودا به هم وائي چي

إِنَّا كُنَّا

قَبْلُ

فِي أَهْلِنَا

مُشْفِقِينَ

فَمِنَ اللَّهِ

بيشکه وو مونږه | مخکښي ددي نه | په تير خپل کښي | بريدونکي | پس احسان او کړو الله | مونږ به پخوا په خپلو کورونو کښي ډير ډير ويريډو | نوالله راباندي

عَلَيْنَا	وَوَقْتَنَا	عَذَابَ السَّمُومِ ﴿٥٠﴾	إِنَّا كُنَّا	مِنْ قَبْلُ
په مونږ باندې او بچ نې کړو مونږه د عذاب د گرمې هوا نه بيشکه وؤ مونږه مخکينې ددې نه	ډير احسان او کړو او مونږ نې د دوزخ د عذاب نه بچ کړو بيشکه مونږ به د دې نه وړاندې			
نَدْعُوهُ	إِنَّهُ هُوَ	الْبَرُّ	الرَّحِيمُ ﴿٥١﴾	
چې مونږ به دعا گانې غوښتلې دهغه نه بيشکه هغه احسان کونکې رحم کونکې دې	دا الله ﷻ نه دعا گانې غوښتلې بيشکه هغه ډير احسان کونکې مهربان دې			

قوله تعالى: - وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ

داهل ايمان اولاد :- الله جل شانہ د خپل کرم او فضل بيان فرمائي چه دکومومومنانو د اولاد ايمانونه د خپل پلارنيکه په شان وي خو په نيکو عملونو کښې د هغوی نه کم وي نو الله جل شانہ به دا زيات کړي او ددوی د پلار نيکه عملونو برابر به نې کړي چه په دې سره دمشرانو سترگې يخې شي او کشران هم هغوی سره ښه خوشحاله وي. ددوی د عملونو زياتوالي په ددوی د بزرگانو د عملونو په کمی سره نه کيږي بلکه دا به د محسن رب په وجه د هغه د معمورو خزانونه وي. عبدالله ابن عباس ؓ ددې آيت مبارک تفسير کښې هم دا فرمائي. يو مرفوع حديث مبارک هم دې مضمون کښې مروی دې. يو بل حديث مبارک کښې دې چه کله جنتي جنت ته لارشي او خپل پلار نيکه او بچي او نه ويني نو تپوس به کوي چه هغوی چرته دي؟ جواب به ملاؤ شي چه هغوی ستا مرتبې ته نه دي رسيدلي. دې به اوواني چه انې الله جل شانہ ما دخو خپل خان دپاره او د دوی دپاره نيک عملونه کړي وو. نو حکم به اوشي او هغوی به هم دې درجې ته راوستې شي (۱). دا هم مروی دې چه د کومو جنتيانو اولاد ايمان قبول کړو او نيک عملونه نې او کړل نو هغه به هغوی سره وي. او ددوی واره بچي چه په وړوکوالي کښې وفات شوي وو هغه به هم دوی سره يو ځانې کړې شي. عبدالله ابن عباس ؓ، شعبي ؓ، سعيد بن جبیر ؓ، ابراهيم ؓ، قتاده ؓ، ابوصالح ؓ، ربیع بن انس ؓ، ضحاک ابن زيد ؓ بن زيد هم دا فرمائي. امام ابن جرير ؓ هم دا خوښوي. مسند احمد کښې دې چه خديجه ؓ د حضور نبی کریم نه دخپلو دوؤ بچو متعلق تپوس اوکړو چه کوم د جاهليت په زمانه کښې وفات شوي وو. نو حضور نبی کریم اوفرمائيل چه هغه دواړه جهنم کښې دي. بيا مور بي بي ډيره خفه شوه نو حضور نبی کریم اوفرمائيل که تا دهغوی ځانې کتلي وي نو ستا زړه کښې به دهغوی نه نفرت پيدا شوې وو. بيا مور بي بي حضور نبی کریم نه تپوس اوکړو چه يارسول الله ﷺ استاسو نه چه ځما کوم ما شوم شوې وو هغه کوم ځانې کښې دي؟ نو حضور نبی کریم اوفرمائيل چه هغه جنت کښې دي. مومن سره د خپل اولاد جنت کښې دي او کافران سره دخپل اولاد جهنم کښې دي. بيا حضور نبی کریم ؓ ددې آيت مبارک تلاوت اوفرمائيلو. (۲) دا خو شوه د مور پلار په وجه د اولاد بزرگي. اوس د اولاد د دعاء خير په وجه د مور پلار بزرگي اوگورئي.

مسند احمد کښې حديث مبارک دې چه حضور نبی کریم اوفرمائيل چه الله جل شانہ د خپل بنده درجه اچانک په جنت کښې اوچتوي او دې تپوس کوي چه انې الله جل شانہ ادا دې څنگه ځما درجه اوچته کړه؟ الله جل شانہ ورته فرمائي چه ستا اولاد ستا دپاره استغفار اوکړو په دې وجه ما ستا درجه اوچته کړه (۳). ددې حديث مبارک اسناد بالکل صحيح دی اگر چه بخاری او مسلم کښې دې الفاظو سره نه

(۱) طبرانی: ۱۲۲۴۸،
 احمد: ۱۳۴/۱،
 احمد: ۵۰۹/۲، ابن ماجه كتاب الادب باب بر الوالدین: ۳۶۶۰. وسنده حسن.

دی راغلی. خو ددی په شان یو روایت په صحیح مسلم کښې مروی دی چه کله ابن ادم مړ شوی نو دده اعمال موقوف شوی خو درې عملونه داسې دی چه د مرگ نه پس هم جاري وی. (۱) صدقه جاريه (۲) د دین علم (۳) نیک اولاد چه د مرگ نه پس مردگانو دپاره دعاء خیر کوی. (۴)

دجنت نعمتونه: ددی خانې کښې او فرمائیلې شو چه د مومنانو د اولاد درجې بې عمل کولو زیاتې شوې او ددی سره سره ئې دخپل خپل فضل نه پس دعدل بیان هم اوکړو. لکه څنگه چه بل خانې کښې دی چه [کُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِيْنَةٌ] الخ. یعنی هر سرې په خپلو کړو کښې گرفتار دی خو هغه نه دی چه چاته اعمال نامې په بنی لاس ورکړې شوی دی. هغوی به جنت کښې ناست وی او گناهنگارو نه به تپوس کوی الخ.

بیا ارشاد فرمائی چه ددی جنتیانو ته قسم قسم میوی او رنگ په رنگ خوبښې ورکولې شی چه کوم خیز ته ئې زړه اوشی او کوم خیز ئې زړه ته نزدې شی نوزر به هغه موجود شی. دشراب طهور شرنګیدلی جامونه به یو بل ته ورکوی او ددی څکلو سره سره لطف او سرور او مزه حاصلیږی. اودې سره هېڅ بیهودگی نه وی. اوتې باوتې نه وائی او نه به بیهوشه کیږی. ریښتونې سرور او پورا خوشحالی، اوتو بوتو نه پاک، گناه نه غافله، باطل او کذب نه لرې، دغیبت او گناه نه لرې. په دنیا کښې به مود شرابیانو حالت کتلې وی چه ددوی په سر چکر رازی، خیتبه کښې ئې درد وی، عقل ئې زائل شی، بکواس کوی، اوتې باوتې وائی، څهرې ئې بې رونقه وی. دایشان شراب ئې هم بد ذائقه او بدبودار وی. بل طرفته د جنت شراب دایشان خبرو نه ډیر پاک دی. داپه رنگ کښې سپین او څکلو کښې خوشذائقه دی. نه خو ددی څکلو سره حواس ختمیږی او نه اوتې باوتې وائی، نه ورسره په سر کښې درد وی. او نه په کښې څه ضرر وی. په خوشحالی خوشحالی به ددی پاکو شرابو جامونه یو بل ته ورکوی. ددوی غلامان به نو عمر بچی وی چه په حسن کښې به دایشان وی لکه چه ملغلرې ئې په ډبی کښې بند کړی وی او په دې دچا لاس نه وی لگیدلې او تازه تازه راوښکلې شوی وی. ددی د ښانست او رنگ به څه وائی؟ اوددی غلمانو ښکلې څهرې هم ددی نه شرمیږی. یو بل خانې کښې دامضمون دې الفاظو سره راغلی دې چه [يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ] یعنی همیشه نو عمر او واره بچی، ابخوری، کتوری، او داسې صفا شرابو جامونه چه ددی څکلو سره به نه د سردرد وی او نه به بیهوشی وی او چه کوم قسم میوه دوی خوبښوی، او د کوم مارغه غوښه دوی غواړی نو دوی به ئې ورته راوړی او دوی به څلور واره طرفته لاس په نامه ولاړوی.

قوله تعالى: - وَأَقْبَلُ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿۱۰﴾

جنت کښې دجنتیانو یو بل سره خبرې اترې اوملاقات: ددی شرابو په وخت کښې به خپلو کښې ناست وی او خبرې اترې به کوی او وائی به چه مونږ په دنیا کښې خپلو کښې ناست وو نو د رب د نن ورځې د عذاب نه ډیر ویریدو. الحمد لله رب په مونږ احسان اوکړو او ځمونږ د ویرې د خیز نه ئې مونږ ته امن راکړو. هم دهغه رب نه مونږ دعاگانې او درخواستونه کول او هغه ذات ځمونږ دعاگانې قبولې کړې. او ځمونږ سوال ئې پورا کړو. او یقینې طور هغه ډیر نیک سلوک او رحم والا دی.

مسند بزار کښې دی چه حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه جنتی به خپلو ملگرو سره ملاویدل غواړی نو بل طرفته به دده د ملگرو زړونو کښې هم دا خواهش پیدا شی. دده تخت به والوزی او لار کښې به دواړه یو بل سره ملاقی شی. په خپلو خپلو تختونو به آرام سره ناست وی او خبرې به کوی. او د دنیا ذکر به کوی او وائی به چه په فلانی ورځ مونږ دخپلې بختښې دپاره دعا فلانی خانې کښې کړې وه او

۱ صحیح مسلم کتاب الوصیه باب ما يلحق الانسان من الثواب بعد وفاته: ۱۶۳۱.

اللہ جل شانہ ہرگز قبولہ کرے۔ (۱) ددی حدیث مبارک سند کمزوری دے
فائدہ: عانشہ رضی اللہ عنہا چہ کلہ ددی آیت مبارک تلاوت اوکرو نو دادعا نی او فرمائیلہ چہ اللہ من علینا و قناعتاب
النار اللہ ہو مانک انت الہ الرحیم، اعمش راوی د حدیث نہ تپوس اوشو چہ ددی آیت مبارک تلاوت کولو نہ پس
عانشہ رضی اللہ عنہا مونخ کنبی دا دعا کرے وہ؟ نو جواب کنبی نی او فرمائیل چہ او (۲)

فَدَّكِرْ	فَمَا آتَتْ	بِنِعْمَةِ رَبِّكَ	يَكَاهِنُ	وَلَا تَجْنُونَ ۞
پس نصیحت کوہ پس نہ نی تہ بہ نعمت درب خپل سرہ فالگر (جوگی) او نہ لیونی	نو (انی نبی ﷺ) تہ نصیحت کوہ تہ دخپل بہ فضل سرہ نہ خو کاهن بی او نہ لیونی بی			
أَمْ يَقُولُونَ	شَاعِرٌ	تَتَرَبَّصُّ	بِهِ	رَبِّبَ الْمُنُونِ ۞
یا وانی دوی اچی دے شاعر دے انتظار کوہ مونوہ بہ حق ددہ کنبی دگردش دزمانی	ایا دوی دا وانی چے دے شاعر دے او مونوہ بہ دہ بانڈی دزمانی دحادثاتو انتظار کوہ			
قُلْ	تَرَبَّصُوا	فَإِنِّي	مَعَكُمْ	مِّنَ الْمَتَرَبِّصِينَ ۞
ورته اووایہ تاسو انتظار کوئ پس بیشک زہ ستاسو سرہ دانتظار کونکونہ یم	تہ ورته اووایہ چے تاسو (زما د ہلاکت) انتظار کوئ اوزہ ہم (ستاسو د ہلاکت) انتظار کونکی یم			
أَمْ تَأْمُرُهُمْ	أَحْلَامُهُمْ	بِهَذَا	أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ ۞	أَمْ يَقُولُونَ
ایا حکم کوئ دوی تہ عقلونہ ددوی پدے کار یا دوی یوقوم دے سرکشہ یا وانی دوی	ایا ددوی عقلونہ بس دوی تہ دا بنائی او کہ دا خلق سرکشہ دے؟ ایا دوی وانی			
تَقُولُ ۞	بَلْ لَا يُؤْمِنُونَ ۞	فَلْيَأْتُوا	بِحَدِيثِ	
دخانہ جوہ کرے دے دہ دا قران بلکہ دوی ایمان نہ راوری پس رادوری دوی یو کلام	چے دہ (قران) دخان نہ جوہ کرے دے داسے نہ دہ بلکہ دوی ایمان نہ راوری دوی دے ہم			
مِثْلَهُ ۞	إِنْ كَانُوا	صَادِقِينَ ۞	أَمْ خَلِقُوا	مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ ۞
پہ مثل ددی کہ وی دوی ربنستینی یا پیدا کرے شوی دے دوی بغیر دیو خیز (خالق) نہ	دے دے پشان کلام (جوہ کرے او) ہرگز دے راوری کہ دوی ربنستونی وی ایا دوی د پیدا کونکی نہ بغیر			
أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ ۞	أَمْ خَلَقُوا السَّمَوَاتِ	وَالْأَرْضَ ۞		
یا دوی پیدا کونکی دے دخپل خان پخپلہ یا پیدا کرے دے دوی آسمانونہ او زمکہ	پخپلہ پیدا شوی دے او کہ دوی پخپلہ دخانونو پیدا کونکی دے ایا آسمانونہ او زمکہ دوی پیدا کرے دے؟			
بَلْ لَا يُوقِنُونَ ۞	أَمْ عِنْدَهُمْ	خَزَائِنُ	رَبِّكَ	أَمْ هُمُ الْمُضْطَرُونَ ۞
بلکہ یقین نہ لری دوی یا ددوی سرہ دے خزانی درب ستا یا دوی واکداران دے	بلکہ دوی یقین نہ کوئ ایا دوی سرہ ستا درب خزانی دے او کہ دوی واکداران دے			

أَمَلَهُمْ سَلَّمَ لِيَسْتَمِعُونَ فِيهِ فَلْيَاكِ مَسْتَمِعَهُمْ

یا شته دوی لره | اندر پایه | چی اوریدل کوی | په هغې باندي | پس رادوری | اوریدونکې ددوی |
یا دوی سره داسې اندر پایه ده | چې په هغې (بره خیزی) | او خبرې اوری | (که داسې وی) | نو چا چې اوریدل کړی وی

يَسْلُطُنْ مُبِينٌ ۝ أَمَلَهُ الْبِنْتُ ۝ وَكَلَّمَ الْبَنُونَ ۝ أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا

یو دلیل ښکاره | یا الله لره | لونه دی | او تاسو لره خامن دی | یا ته غواړې ددوی نه | څه اجر
هغه دې ښکاره دلیل پیش کړی | (دوی نه تپوس او کړه) | آیا الله ﷻ لونه دی | او ستاسو خامن | او که ته د دوی نه

فَهُمْ مِّنْ مَّغْرَمٍ مُّثْقَلُونَ ۝ أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ

چې گنی دوی | دتاوان نه | درانه کړې شوی دی | یا ددوی سره | غیب دې | چې دوی
څه بدله غواړې | نو دوی د تاوان په درانه شوی دی؟ | آیا دوی سره دغیبو څه علم شته

يَكْتُبُونَ ۝ أَمْ يَرِيدُونَ كَيْدًا ۝ فَالَّذِينَ كَفَرُوا

لیکلی کوی (دهغې نه) | یا غواړې دوی | مکر (چل) | پس هغه کسان | چې کافران دی |
چې دوی هغه لیکي | او که دوی (تاته) | چل جوړ کړې دې | (خودوی ستا څه نشی کولې) | بلکه کافران به پخپل

هُمُ الْبَكِيدُونَ ۝ أَمَلَهُمُ إِلَهٌ غَيْرَ اللَّهِ ۝ سُبْحَانَ اللَّهِ

هغوی به راگیرېږي په چل خپل کښی | یا دوی لره | معبود دې | بغیر دالله نه | پاکي ده الله لره |
چل کښی پخپله راگیرشی | آیا دالله ﷻ نه سوا ددوی بل څوک معبود شته؟ | الله ﷻ ددوی

عَمَّا يُشْرِكُونَ

دهغې نه | چې دوی ئې شریکوی دهغه سره |
دجوړ کړو شریکانو نه پاک دې |

قوله تعالى: - أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ تَتَّبِعُ بِهِ رَبِّبُ الْمَنُونِ ۝
کافرانو به پیغمبر ﷺ ته شاعر وټیلو: الله جل شانہ خپل نبی ﷺ ته حکم کوی چه د الله جل شانہ رسالت
بند گانو ته رسوه، او تاسو باندي چه بد کارو کوم بهتان لگولې دې دې سره هغه هم صفا کوی. کاهن هغه
ته وائی چه هغه ته کله کله څه خبر جنات رسوی.

فائده - نو ارشاد اوشو چه د الله جل شانہ د دین تبلیغ کوه. الحمد لله نه خوتاسو جنات والا یی او نه
جنون والا بیا د کافرانو قول نقل کوی او وائی چه دوی وائی چه حضور نبی کریم ﷺ یو شاعر دې. دوی
دې وائی، ددې د انتقال نه پس به ددوی په شان څوک وائی؟ ددوی دا دین به دوی سره فنا شی. بیا خپل
نبی ﷺ ته ددې جواب ورکوی او فرمائی چه ښه ده ته هلته انتظار کوه او دلته څه هم منتظر یم. د دنیا
انجام به او گوری چه د دنیا او آخرت نفرت او غلبه چه د چا وی؟ دارالندوة کښی د قریشو مشوره اوشوه
چه محمد ﷺ هم د نورو شاعرانو په شان یو شاعر دې دې قید کړنی او دې به هم هلته هلاک شی. لکه
څنگه چه د زهیر اوناغنه حشر اوشو. نو دې باندي دا آیتونه نازل شو(۱).

بیا فرمائی چه ددوی عقل دوی ته دا ښائی چه د پوهیدو نه باوجود بیا هم ستاسو باره کښی افواگانې

خوروی او بہتان لگوی۔ حقیقت دادی چه دا دیر سرکش او عناد والا خلق دی۔ دہمنی کنبی واقعات ہیرکری او مفتو کنبی تاسو تہ بد وانی۔ آیا دوی دا وانی چه دا قران پاک تاسو پخپلہ جوہ کپری دی؟ فی الواقع داسی خونہ دی خو ددوی کفر ددوی د خلونہ داسی غط دروغ راوباسی۔ کہ دوی ریبتونی وی نو دوی دی پخپلہ داسی یو خبرہ جوہ کپری اودا قریش لا خہ کوی کہ دوی سرہ پہ مخ دزمکی جنات او انسانان یو خانہ شی نو بیا بہ ہم ددی قران پاک د یو نظیر پیش کولو نہ عاجز شی۔ او پورا قران پاک خو دیر لونہ خیز دی۔ ددی پشان لس سورتونہ بلکہ یو سورت ہم تر قیامتہ پوری نہ شی جوہ رولی؟

قوله تعالى: - أَمْ خَلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ ۝

د توحید الوہیت اور بوییت دلائل :- د توحید الوہیت اور بوییت ثبوت ورکولی شی۔ او فرمانی چه دوی بغیر د موجود نہ موجود شو خہ؟ یا دوی پہ خپلہ موجد دی؟ اصل کنبی دواہہ خبری نہ دی بلکہ ددوی خالق اللہ جل شانہ دی۔ دوی ہیخ نہ وو اللہ جل شانہ دوی پیدا کرل۔ جبیر مطعم ۞ فرمانی چه حضور نبی کریم ۞ د ماہنامہ مونخ کنبی د سورة طور تلاوت کولو اوما ورتہ غورہ اینسودی وو آوریڈو می، اوکلہ چه حضور نبی کریم ۞ (الْمُضَيَّرُونَ) تہ اورسیدو نو خما حالت داسی شو چه زہہ می ڈوب شو (بخاری X) بدری قیدیانو کنبی دا جبیر ۞ ہم راغلی وو۔ دادہغہ وخت واقعہ دہ چه کلہ دی کافر وو۔ د قران پاک ددی آیت آوریڈل دہغہ دپارہ د اسلام ذریعہ جوہہ شہہ۔ بیا فرمانی چه آیا د آسمان او زمکی پیدا کولو والا دوی دی؟ دا ہم نہ دی بلکہ د قول مخلوقاتو او پخپلہ ددوی پیدا کولو والا صرف اللہ جل شانہ دی۔ اوبیاہم دوی د خپلی بی یقینی نہ نہ منع کیری۔ بیا فرمانی چه صرف پہ دنیا کنبی ددوی تصرف دی خہ؟ او ولہ دوی د ہر خیز د خزانو مالکان دی خہ؟ او یا د مخلوق محاسبان دی خہ؟ حقیقت کنبی داسی نہ دی بلکہ مالک او متصرف صرف اللہ جل شانہ دی۔ ہغہ ذات قادر دی چه خہ غواہی نو ہغہ کوی۔ بیا فرمانی چه آیا دوی سرہ اوچت آسمان تہ دختلو خہ ڈ پورنی دوی سرہ شتہ دی؟ کہ داسی وی نو دوی کنبی دی یو ہلتہ اورسی او د آسمانی کلام آوریڈو نہ پس دی ددی دلیل پیش کپی۔ او نہ خو دوی پیش کولی شی او نہ دوی د حقانیت پابند دی۔ دا ہم د دوی دیرہ لویہ غلطی دہ چه دوی وانی چه فرہبتی داللہ جل شانہ لونہہ دی (نعوذباللہ)۔ او دا خومرہ د مزہ خبرہ دی چه خپل خان دپارہ خو لونہہ نہ خونہوی او داللہ جل شانہ دپارہ دا ثابتوی۔ چه کلہ دوی تہ معلوم شی چه د دوی لور پیدا شوہ دہ نو ددوی خہری دغم پہ وجہ تکہ تورہ شی۔ او داللہ جل شانہ مقربو فرہبتو تہ داللہ جل شانہ لونہہ وانی۔ صرف دومرہ نہ بلکہ ددوی عبادت ہم کوی۔ نو دیری زورنی سرہ وانی چه آیا داللہ جل شانہ لونہہ دی او ستاسو خامن؟ بیا فرمانی چه تہ پہ خپل تبلیغ کہ ددوی نہ خہ معاوضہ اخلی نو دا پہ دوی دیرہ گرانہ پریوزی۔ یعنی داللہ جل شانہ نبی ۞ د اللہ جل شانہ ددین پہ خورولو چا نہ خہ نہ اخلی نو بیا دا پہ دوی ولہ گران پریوزی؟ آیا دا خلق دغیب خبر لرونکی دی خہ؟ نہ بلکہ پہ زمکہ او آسمانونو کنبی د غیبو خبری ہیچاتہ معلوم نہ دی۔ آیا دا خلق داللہ جل شانہ دین او درسول اللہ ۞ بارہ کنبی بکواس کوی او پخپلہ ۞ تہ او مومنانو او عامو خلقو تہ دہوکہ ورکول غواہی؟ یاد ساتی چه ہم دا دہوکہ باز پہ دہوکہ کنبی رسول وی او آخرت کنبی بہ وبال پہ دوی وی۔ بیا فرمانی چه د اللہ جل شانہ نہ سوا ددوی نور معبودان شتہ دی؟ داللہ جل شانہ عبادت کنبی دوی بتان او نورو لہہ ولہ شریکوی۔ اللہ جل شانہ خو شرکت نہ میرا دی او دشرک نہ پاک دی او دشرکانو ددی فعل نہ سخت بی زارہ دی۔

وَأَنْ يَّرَوْا كِسْفًا مِّنَ السَّمَاءِ

او کہ اووینی دوی | یوہ توتہ | داسمان نہ

او کہ چری دوی داسمان یوہ توتہ راپریوتونکی اووینی

سَاقِطًا يَقُولُوا سَحَابٌ مَّرْكُومٌ ۝ فَذَرَهُمْ حَتَّىٰ

راپریوتونکی | نو او بہ وانی دوی | اچی دا وریخ دہ | گورہ | پس پریردہ دوی | تر هغی پوری |

نو هغه وخت بہ ہم وانی | اچی دا خو قط بہ قط جو رہ وریخ دہ | نو دوی تر هغی وختہ پوری پریردہ چہ

يَلْقَوُا يَوْمَهُمُ الَّذِي فِيهِ يَصْعَقُونَ ۝ لَا

چی ملاقات اوگری دوی | دورخی خپلی سرہ | هغه ورخ اچی بہ هغی کنبی بہ | دوی بہ تندر وھلی کیری

هغه ورخ ورباندي راشی | پہ کومہ کنبی چہ بہ ددوی هوش پہ تندر اولگی |

يَوْمَ لَا يُغْنِي عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا وَلَا

هغه ورخ | اچی نہ بہ دفع کوی | دهغوی نہ | تدبیر دهغوی | ہیخ خیز | اونہ بہ دهغوی سرہ

هغه ورخ چہ ددوی تول تدبیر ونہ بہ ہیخ پہ کار نہ رانشی | اونہ بہ ورسرہ (دچرتہ نہ)

هُمْ يَتَصَرَّوْنَ ۝ وَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا عَذَابًا دُونَ ذَلِكَ

امداد کبدي شی | او بیشکہ هغه کسانو لره | اچی ظلم نی او کړو | عذاب دی | مخکنبی دراتلو ددی وخت نہ

مدداوشی | او په ظالمانو خو ددغی ورخی نہ وړاندی یو عذاب راتلونکی دی

وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ۝ وَأَصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ

لیکن | زیات ددوی نہ | نہ پوهیری | او صبر کوه | حکم درب خپل ته |

خو بہ دوی کنبی زیات خلق نہ پوهیری | او ته دخپل رب حکم ته انتظار کوه

فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا ۝ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ ۝ لَا

بیشکہ تدا | په نظر زمونږ کنبی نی | او تسبیح وایه | دحمد درب خپل سرہ | خه وخت چہ پاسی ته

خکه چہ ته زمونږ په نظر کنبی یی | او دخپل رب حمد او تسبیح وایه | خه وخت چہ پاخی

وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ ۝ وَإِدْبَارَ النُّجُومِ ۝

اودشپې په بعضی حصه کنبی | پس تسبیح وایه دهغه | او روستو دستورو نه (یعنی دسحر دمونخ نه)

اود شپې په خه حصه کنبی دهغه تسبیح وایه | اوستورو (دو بیدو) نه پس هم

قوله تعالى :- وَأَنْ يَّرَوْا كِسْفًا مِّنَ السَّمَاءِ سَاقِطًا

دمشرکانو دعناد ذکر : دمشرکانو او کافرانو دعناد بیان دی چہ دوی په خپل سرکشی او ضد کنبی دومره دحد نہ تیر شوی دی چہ دالله جل شانہ دعذاب محسوسولو نہ پس هم دوی ته بہ دایمان توفیق نہ دی کہ دوی اوگوری چہ داسمان نہ د عذاب یو تکررا راپریوزی نو بیا بہ هم دوی تصدیق او یقین او نہ کړې . بلکه صفا بہ اووانی چہ دا غلیظه وریخ دہ چہ اوبو ورورلو دپاره خوره شوه . لکه چہ بل خانې کنبی فرمانی چہ ﴿وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا مِّنَ السَّمَاءِ﴾ الخ : یعنی کہ مونږ دوی دپاره داسمان یو دروازه پرانیزو او دوی هلته اوخیژی نو بیا بہ هم دوی وانی چہ خمونږ سترگې ترلې شوی دی بلکه مونږ باندي جادو

او کړې شو. يعنى دوى چه کوم معجزات طلب کوى که ددوى د غوښتې مطابق دوى ته اوخودلې شى بلکه دوى دې پخپله آسمان ته اوخيړولې شى، نو بيا به هم دوى څه خبره جوړه کړى او ايمان به راوړى. انې نبى ﷺ اتاسو دوى پرېردنى دوى ته به د قيامت په ورځ معلوم شى او ددوى ټولې ربا کارنى او فریبونه اېښودې شوى دى او هلته هيڅ مکر او فریب کار نه کوى. نيغ به ځى او چالاکى به ترې هيره شى. نن چه دوى چاچاته آوازونه کوى او هغوى ته خپل مددگار وائى نو په هغه ورځ به دوى زيره خوله پاتې شى او هيڅوک به ددوى د مددکولو دپاره نه وى. بلکه ددوى د طرفنه به څه عذر هم پيش کولې شى. صرف دا نه ده چه دوى ته به د قيامت په ورځ عذاب وى اودلته به دوى ښه په آرام سره وخت تير کړى بلکه ددې ناانصافو دپاره په دنيا کښې هم عذاب تيار دې. لکه څنگه چه بل ځائې کښې فرمائى چه ﴿وَلَنذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَذَى الَّذِي دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ يعنى مونږ دوى ته د آخرت د عذاب نه علاوه په دنيا کښې هم د عذاب مزه ښايو چه دوى رجوع اوکړى. خو په دوى کښې اکثر بې علمه دى. دوى ته معلوم نه دى چه په دنياوى مصبتونو کښې به اخته شو. او دالله جل شانته نافرمانى به دوى ته معلوم شى. هم دا بې علمى ده چه دوى په دې خبره آماده کوى چه گناه دپاسه گناه، ظلم دپاسه ظلم کوى. کله چه دوى او نيولې شى نو دوى عبرت حاصل کړى او کله چه عذاب لرې شى نو بيا دوى هم هغه شان سخت زړه والا بدکاره شى. بعضو احاديثو کښې دى چه دمنافق مثال داوښ په شان دى، لکه څنگه چه اوښ ته معلوم نه وى چه دې ولې اوتړلې شو او ولې پرانستى شو؟ (۱) نو دا شان منافق ته هم معلوم نه وى چه دې ولې بيمار کړې شو او ولې روغ کړې شو؟ اثر الهى کښې دى چه څه به څومره ستا نافرمانى کوم او ته به ترکومې ماته سزا راکوي؟ الله جل شانته فرمائى چه انې بنده ماته څومره خل او بختلې خواته علم نشته دې. بيا فرمائى چه انې نبى ﷺ اتاسو صبر او کړنى او ددوى په تکليف رسولو مه خفه کيړنى، او ددوى د طرفنه هيڅ خطر نه نشته دې تاسو ته. واورنى تاسو څمونږ حفاظت کښې يى. تاسو څمونږ د نظر لاندې يى. ستاسو حفاظت څمونږ ذمه دارى ده. دټولو دښمنانو نه بچ کول څمونږ په حواله دى.

قوله تعالى: - وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ

دالله جل شانته تسبيح او د حِينَ تَقُومُ مطلب :- بيا حکم کيړى چه کله تاسو پاسى نو دالله جل شانته پاکى او تسبيح بيان کړنى. ددې يو مطلب دا دې چه کله مونږ دپاره اودرېږې. دويم مطلب دا بيان شوي دې چه کله ته د شپې پاسى. دواړه مطلبونه درست دى. يو حديث مبارك کښې دى چه دموښخ شروع کښې به حضور نبى کریم ﷺ فرمائيل چه (سبحانك اللهم وبحمدك وتبارك اسمك وتعالى جدك ولا اله غيرك) (صحيح مسلم) (۲) يعنى انې الله جل شانته ته پاك نې، دټولو تعريفونو مستحق ته نې. ستا نوم برکتونو والا دې. ستا بزرگى بلند و بالا ده. ستا نه سوا معبود برحق هيڅوک نشته دې.

مسند احمد اوسنن کښې هم د حضور نبى کریم ﷺ نه داوينا مروى ده (۳) مسند احمد کښې دى چه حضور نبى کریم ﷺ فرمائى چه کوم سړې د شپې پاسى او اووانى چه (لا اله الا الله وحده لا شريك له له الملك وله الحمد وهو على كل شى قدير سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اكبر ولا حول ولا قوة الا بالله) بيا که خپل ځان دپاره بختنه غواړى او که څه غواړى هغه طلب کړى نو الله جل شانته دهغه دعا قبلوى، بيا که ده پخه اراده اوښه او

(۱) ابوداود كتاب الجنائز باب الامراض المكفر للذنوب: ۳۰۸۹.

(۲) صحيح مسلم كتاب الصلوة باب حجة من قال لا يجهر بالسلمة: ۳۹۹، موفوفاً.

(۳) ابوداود كتاب الصلوة باب من رأى الاستفتاح سبحانه اللهم وبحمدك: ۷۷۵، وهو حديث حسن، ترمذى: ۲۴۳، نسائى: ۹۰۰، ابن

ماجه: ۸۰۶، احمد: ۵۰/۳، مسند ابى يعلى: ۳۷۳۵.

اودس نبی او کرو او مونخ نبی ادا کرو نو هغه مونخ قبلیری. دا حدیث سنن او بخاری کنبی مروی دی (۱).
 مجاهد رضی اللہ عنہ فرمائی چه د الله جل شانہ د تسبیح کولو حکم دھر مجلس نہ د پاسیدو په وخت کنبی دی
 د ابوالاحوص قول هم دادی چه کله د یو مجلس نہ پاسی نو دا وانی چه (سبحانک اللهم و محمدک). عطاء ابن
 ابورباح رضی اللہ عنہ هم دا فرمائی. او فرمائی که په مجلس کنبی نیکی شوی وی نو هغه نوره هم زیاتیری.
 او که خه نور شوی وی نو دا کلمه دهغی کفارہ جویری. جامع عبدالرزاق کنبی دی چه جبرئیل رضی اللہ عنہ
 حضور نبی کریم ﷺ ته تعلیم ورکرو چه کله یو مجلس نہ پاسی نو (سبحانک اللهم و محمدک اشهدان لا اله الا الله
 انت استغفرک واتوب الیک) وایه، ددی راوی معمر رضی اللہ عنہ فرمائی چه ما داهم آوریدلی دی چه دا قول ددی
 مجلس کفارہ جویری (۲). دا حدیث مبارک خومرسل دی خومسند احادیث هم دی باره کنبی ډیر مروی
 دی. او دهغی سندونه یو بل ته تقویت ورکوی. یو کنبی دی چه کوم یو مجلس کنبی ناست وی او هلته
 خه بکواس او کړی او د پاسیدو نه مخکنی دا کلمات او وانی نو دی مجلس کنبی چه خه شوی دی دا
 کلمات دهغی کفارہ جویری (۳) (ترمذی) دی حدیث مبارک ته امام ترمذی رضی اللہ عنہ حسن و نیلی دی.
 امام حاکم رضی اللہ عنہ مستدرک کنبی روایت کوی او فرمائی چه ددی سند شرط مسلم دی. خو امام بخاری
رضی اللہ عنہ په دی کنبی علت راوینکلی دی. خه وایم چه امام احمد رضی اللہ عنہ، امام مسلم رضی اللہ عنہ، امام ابوحاتم رضی اللہ عنہ
 ، امام ابوزرعه رضی اللہ عنہ، امام دارقطنی رضی اللہ عنہ وغیره هم دی ته معلول و نیلی دی. او د وهم نسبت نبی امام ابن
 جریج رضی اللہ عنہ طرفته کړی دی. خو دا روایت چه ابوداود کنبی کوم سند سره مروی دی، هغی کنبی ابن
 جریج رضی اللہ عنہ نشته دی (۴). او یو حدیث مبارک کنبی دی چه حضور نبی کریم ﷺ خپل آخری عمر مبارک
 کنبی چه به کوم مجلس نہ پاسیدو نو دا کلمات به ئی و نیلی. بلکه یو سری تپوس او کړو چه یارسول الله
ﷺ اتاسو خو ددی نه مخکنی داسی نه و نیلی. حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه په مجلس کنبی خه
 اوشی دا کلمات دهغی کفارہ وی (۵) دا روایت مرسل سند سره هم ابوالعالیه رضی اللہ عنہ نه مروی دی، والله
 اعلم، نسائی وغیره.

عبدالله بن عمر رضی اللہ عنہ فرمائی چه دا کلمات داسی دی چه که د یو مجلس نہ د پاسیدو په وخت کنبی دزی
 خل او نیلی شی نو دهغه دپاره دا کفارہ جویری. مجلس خیر او مجلس ذکر کنبی ددی و نیلی د مهر
 مثل په شان دی. (اوداود وغیره). (۶)

فائده: الحمد لله ما یو جدا جز کنبی هغه ټول احادیث او دهغی الفاظ او دهغی سندونه جمع کړی دی
 او دهغی علتونه مې هم بیان کړی دی او ددی متعلق چه خه وو هغه مې لیکلی دی. بیا ارشاد دی چه
 د شپې په وخت کنبی دهغه عبادت، تلاوت او مونخ سره کوئی. لکه فرمان دی چه (وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ) الخ.
 د شپې په وخت کنبی تهجد کوئی دا ستاسو دپاره نفل دی. ممکن ستارب تاته مقام محمود درکړی
 دستور د ډو بییدو وخت نه مراد د سحر فرض مونخ نه مخکنی دوه رکعته کول دی. اودا دستور د
 ډو بییدو دپاره د ډو بییدو په وخت کنبی کولې شی. یو مرفوع حدیث مبارک کنبی دی چه تاسو دا سنت

(۱) صحیح بخاری کتاب التهجید باب من تعامن الليل فصلی: ۱۱۵۴. اوداود: ۵۰۶، ترمذی: ۳۴۱۴. السنن الکبری للنسائی: ۱۰۶۹۸.
 ابن ماجه: ۳۸۷۸. احمد: ۳۱۳/۵.

(۲) مصنف عبدالرزاق: ۱۹۷۹۶.

(۳) ترمذی کتاب الدعوات باب ما یقول اذا قام من مجلسه: ۳۴۳۳، وهو صحیح ابن حبان: ۱۵۹۴، حاکم: ۷۲۰/۱.

(۴) اوداود کتاب الادب باب فی کفارة المجلس: ۴۸۵۸، وهو صحیح.

(۵) اوداود کتاب الادب باب فی کفارة المجلس: ۴۸۵۹، وسنده حسن.

(۶) اوداود کتاب الادب باب فی کفارة المجلس: ۴۸۵۷، وهو صحیح.

مه پر پردنی اگر چه اسونہ تاسو لره چختر ا کړی (۱)۔ په دې حدیث مبارک دنظر اچولو نه پس د امام احمد رضی اللہ عنہ بعضی اصحاب خو دې ته واجب وائی۔ خود اصحیح نه دی۔ خکه چه حدیث مبارک کنبی دی چه په شپه ورځ کنبی پنځه مونځونه فرض دی۔ اوریدونکی اوونیل چه ددې نه سوا نور څه هم شته دی؟ نو حضور نبی کریم او فرمائیل چه نه، مگر دا چه نفلونه ادا کړی (۲)۔ بخاری او مسلم کنبی عائشه رضی اللہ عنہا نه روایت دی چه حضور نبی کریم ﷺ به نوافلو کنبی د هیڅ یو نفل باره کنبی د سحر د سنتونه زیات پایندنی سره او نگرانئ سره نه کول (۳)۔ صحیح مسلم کنبی دی چه حضور نبی کریم ﷺ فرمائی چه د سحر د فرضو نه مخکنبی دا دوه سنت د ټولې دنیا نه او دې کنبی چه څه دی دهغې نه بهتر دی (۴)۔

(الحمد لله د سورة طور تفسیر پوره شو)

د سورة نجم تفسیر چه دا مکی سورت دی

دسورت تعارف :- صحیح بخاری شریف کنبی عبداللہ رضی اللہ عنہ نه مروی دی چه د ټولو نه مخکنبی سورة چه په هغې کنبی سجده وه، سورة والنجم نازل شویدی۔ او حضور نبی کریم ﷺ پسې چه څومره روستو ولاړ وو هغه ټولو سجده او کړه۔ خو ما یو سړی اولیدو چه هغه خپل موتی کنبی بناوره واخسته او په هغې نې سجده او کړه۔ اویا ما اوکتل چه هغه د کفر په حالت کنبی او وژلې شو۔ دا امیه بن حلف وو (۵)۔ خو په دې کنبی یو اشکال دی، هغه دا چه دویم روایت کنبی دی چه دا عتبه بن ربیعہ وو۔

ایاتونه	سورة النجم مکية وهي اثنتان وستون اية وثلاث ركوعات	رکوع گانې
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
④	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دی	③
وَالنَّجْمِ	إِذَا هَوَىٰ ۙ	مَا ضَلَّ
قسم دې په ستوری کله چی دوب شی نه دې بی لارې شوی ملگری ستاسو	صَاحِبِكُمْ	
قسم دې په ستوری څه وخت چی دویبری چی ستاسو ملگری (پیغمبر) نه بی لارې شوی دې اونه	وَمَا نَعْوَى ۙ	
اونه په غلطه لار روان دې اونه خبری کوی دخواهش نه نه دې دا قران مگر وحی ده	يُوحَىٰ ۙ	
په غلطه گمراه شوی دې او هغه دخپل خان نه خبرې نه جوړوی د هغه خوهره خبره یو وحی ده		
چی لیرلې کیږی هغه ته		
چی هغه ته کولې شی		

ابوداود کتاب الطوع باب فی تحقیقهما : ۱۲۵۸، مسنده صیغ احمد : ۴۰۵/۲، شرح معانی الآثار : ۲۹۹/۱۔
 صحیح بخاری کتاب الشهادات باب کیف یستحلف : ۲۶۷۸، صحیح مسلم : ۱۱، ابوداود : ۳۹۱، السنن الکبری للنسائی : ۱۱۷۵۹۔
 صحیح بخاری کتاب التهجده باب تعاهد رکعتی الفجر ومن سماها تطوعا : ۱۱۵۹، صحیح مسلم : ۷۲۴۔
 صحیح مسلم حواله سابق : ۷۲۵۔
 صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة النجم باب (فاسجد لله واعبد) : ۴۸۶۳، صحیح مسلم : ۵۷۶، ابوداود : ۱۴۰۶، احمد : ۳۸۸/۱۔

قوله تعالى: - وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ ۝

دستور و قسم: شعبی رضی اللہ عنہ فرمائی ہے خالق پہ خپل مخلوق ہے د خہ قسم غواہی نو کوی خو مخلوق سوا دخپل خالق نہ د ہیچا قسم نہ شی کولی. (ابن ابی حاتم). دستور د دویبدو نہ مراد د فجر وخت د ثریا ستوری دویبدل دی. بعضی وائی ہے ددی نہ مراد دزہرہ نومی ستوری دی. ضحاک رضی اللہ عنہ فرمائی ہے ددی نہ مراد شیطان طرفتہ ویشتل دی. ددی قول بنہ توجیہ کیدیشی. مجاہد رضی اللہ عنہ فرمائی ہے ددی جملی تفسیر دادی ہے قسم دی پہ قران پاک، ہے کله دا نازل شی. ددی پشان یو آیت مبارک [فَلَا أَفْهَمُ بِمَقْوَمِ النَّجْمِ ۝] الخ دی. بیا ہے خہ خبرہ قسم خورلی دی دہغی بیان دی ہے حضور نبی کریم ﷺ نیکی اورشدو ہدایت والا او تابع د حق دی. ہغہ بی علمی سرہ خہ پہ غلطہ لاریا د علم نہ باوجود پہ غلطہ لاری نہ دی. د گمراہ نصرانیانو د حق خلاف یهودو پشان نہ حضور نبی کریم ﷺ نہ دی. د حضور نبی کریم ﷺ عمل کامل، د حضور نبی کریم ﷺ عمل کامل دعلم مطابق، د حضور نبی کریم ﷺ لاری نیغہ، حضور نبی کریم ﷺ د عظیم الشان شریعت شارع، حضور نبی کریم ﷺ د اعتدال او حق پہ لاری قائم، د حضور نبی کریم ﷺ ہیخ یو قول، ہیخ یو فرمان د خپل خواہش او ذاتی غرض سرہ نہ دی بلکہ حضور نبی کریم ﷺ ہے د کوم خیز تبلیغ کوی نو حضور نبی کریم ﷺ تہ داللہ جل شانہ حکم کیڑی. او حضور نبی کریم ﷺ ہغہ پہ خولہ راوری. ہے خہ حضور نبی کریم ﷺ تہ دہغہ پور تہ خانی نہ اووتیلی شی ہغہ د حضور نبی کریم ﷺ پہ ژبہ مبارکہ جاری وی. د حضور نبی کریم ﷺ کلام د کمی بیشی او نقصان نہ پاک دی.

قوله تعالى: - وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ۝

حدیث پیغمبری وحی دہ: مسند احمد کنہی دی ہے حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل ہے دیو سہری شفاعت ہے نبی نہ دی، د دوو قبیلو یا دوو کنہی د یو قبیلہ دشمیر برابر خلق بہ جنت تہ داخلوی. قبیلہ ربیعہ او قبیلہ مضر. پہ دی کنہی سہری اووئیل ہے ربیعہ مضر نہ نہ دی. نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل ہے خہ خوہغہ وایم ہے خہ ماتہ وئیل کیڑی. (۱) دمسند یو بل حدیث مبارک کنہی دی، عبد اللہ بن عمرو رضی اللہ عنہ فرمائی ہے ما بہ حضور نبی کریم ﷺ نہ خہ آوریدل ہغہ بہ مہی حفظ کولود پاره لیکل، خو بعضو قریشانو خہ دی نہ منع کرم اووی وئیل ہے حضور نبی کریم ﷺ یو انسان دی اوکلہ کله پہ غصہ کنہی ہم خہ فرمائی. نوخہ دلیکلو نہ منع شوم نو حضور نبی کریم ﷺ ماتہ اووئیل ہے لیکل. پہ اللہ جل شانہ قسم ہے دہغہ پہ قبضہ کنہی خم روح دی، خم د خولی نہ سوا دحق نہ بلہ کلمہ نہ راوخی. دا حدیث مبارک ابو داؤد او ابن ابی شیبہ کنہی ہم دی (۲). بزار کنہی دی ہے حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل ہے تاسو تہ دکوم امر خبر داللہ جل شانہ دطرفہ درکوم پہ ہغی کنہی ہیخ نشتہ دی. مسند احمد کنہی دی ہے حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل ہے خہ دحق نہ سوا نور خہ نہ وایم. پہ دی بعضو صحابہ کرام رضی اللہ عنہم او فرمائیل ہے حضور نبی کریم ﷺ کله کله مونبر سرہ گپ لگوی. نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل ہے پہ ہغہ وخت کنہی ہم خم د خولی نہ ناحق نہ اوزی (۳).

عِلْمُهُ شَدِيدُ الْقُوَى ۝ ذُو مِرَّةٍ ۝ فَاسْتَوَى ۝

| بنودلی دہ ہغہ تہ | سخت قوت والا | خاوند د حکمت | بیا مخامخ ودریدو
| ہغہ تہ یوہ طاقتورہ فرہستہ خود نہ کوی | چہی د حکمت خاوندہ دہ | مخامخ شو

(۱) احمد: ۲۵۷/۵. و سنہ حسن: مجمع الزوائد: ۳۸۱/۱۰.
(۲) ابوداؤد کتاب العلم باب کتابة العلم: ۳۶۴۶، و سنہ صحیح احمد: ۱۶۲/۲.
(۳) ترمذی کتاب البر والصلة باب ماجاء فی المزاج: ۱۹۹۰. و سنہ حسن احمد: ۳۶۰/۲، عن ابی ہریرة رضی اللہ عنہ.

وَهُوَ	بِالْأَفْقِ الْأَعْلَى ۝	ثُمَّ دَنَا	فَتَدَلَّى ۝	فَكَانَ
او هغه وڙا په ڪناره لورہ باندی بیا نزدی راغی او ودریدو په هوا ڪنسی پس شو نزدی				
په داسی حال ڪنسی چي دافق په اوچته غارہ ولاړو بیا رانزدی شوه نو د دوو لیندو				
قَابَ	قَوْسَيْنِ	أَوَّادِنِ ۝	فَأَوَّحَىٰ	إِلَىٰ عَبْدِهِ
په برابری د دوو لیندو یا ډیر نزدی دی ددی نه پس وحی اوکړه هغه بنده دالله ته				
هرمره فاصله تر مینځه پاتی شوه یا ددی نه څه کمه نو الله ﷻ خپل بنده ته وحی اوکړه				
مَا أَوْحَىٰ ۝	مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ	مَا	رَأَىٰ ۝	
هغه چي وحی ئی اوکړه دروغ نه کړل زړه هغه څه چي اولیدل هغه په سترگو				
څه وحی چي ئی ورته وکړه د هغه زړه هیڅ غلطی نه ده کړې څه چي ئی لیدلی وو				
اَفْتَرَوْهُ	عَلَىٰ مَا	يَرَىٰ ۝		
آیا پس تاسو جگړه کوی د هغه سره په هغه څیز باندی چي وینی ئی هغه په سترگو				
نو آیاتاسو ورسره په هغه څیز ڪنسی جگړه کوی چي هغه په خپلو سترگو لیدلی دی				
وَلَقَدْ رَآهُ	نَزَلَةً أُخْرَىٰ ۝	عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَىٰ ۝	عِنْدَهَا	
او بیشکه وې لیدو هغه په راکوزیدو ڪنسی بل ځل دونی دبیری آخری سره چي دهغی سره				
او هغه دغه (فرښته) یو بل ځل هم لیدلی ده (یعنی) د سدره المنتهی په خوا ڪنسی چي دهغی				
جَنَّةِ الْمَأْوَىٰ ۝	إِذْ يَغْشَىٰ	السِّدْرَةَ	مَا	يَغْشَىٰ ۝
جنت الماوی دی کله چي راخوړیدل په ونه دبیری باندی هغه څه چي راخوړیدل به				
په خوا ڪنسی جنت الماوی دی څه وخت چي په بیړه باندی راخوړیدل څه چي راخوړیدل				
مَا زَاغَ	الْبَصَرُ	وَمَا طَغَىٰ ۝	لَقَدْ رَأَىٰ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَىٰ ۝	
نه کوږ شو نظر اونه د حده اوږیدو بیشکه اولیدی هغه دنښو درب خپل نه لوئی				
نه خود هغه نظر بل خوا کوږ شوې وو اونه د هوکه شوې وو هغه دخپل رب (د قدرتونو) دبیری غتی نښی اولیدی				
قوله تعالى: - عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَىٰ ۝				

دجبرئیل ﷺ شان: الله جل شانہ فرمائی چه د محمد ﷺ معلم جبرئیل ﷺ دی، لکه څنگه چه بل ځانې ڪنسی فرمائی ﴿ اِنَّ لَقَوْلِ رَسُوْلٍ كَرِيْمٍ ۝﴾ الخ. قران پاك د يو بزرگي زوروري فرښتي قول دي چه ددي دعرش مالك سره ډير عزت دي او ټول ئي مني. دلته هم فرمائی چه هغه قوت والا ده. د(دُوْمِرَةَ) يو تفسير دادي. دويم دا دي چه هغه خوش شكل ده. حديث مبارك ڪنسي هم د(دُوْمِرَةَ) لفظ راغلي دي. حضور نبي كريم ﷺ فرمائی چه صدقه مالدار او قوت والا تندرست باندې حرامه ده (۱). بيا هغوی نښ او دریدل، یعنی جبرئیل ﷺ، او هغوی د او چتو آسمانونو په ڪنارو باندې وو د كوم ځانې نه چه سبا راخيڙی او دا دنصر

(۱) ابوداؤد ڪتاب الزكاة باب من يعطى من الصدقة وحد الثمن: ۱۶۳۴، ومنه حسن: ترمذی: ۶۵۲. دارمی: ۴۷۲/۱، احمد: ۱۶۴/۲. حاکم: ۵۶۵/۴. ابن حبان: ۳۲۶۰. عن ابی هريرة ﷺ.

د راختلو خانې دې.

قوله تعالى: - لَقَدْ رَأَى مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَى ﴿۱۰﴾
 نبی کریم ﷺ جبرائیل علیہ السلام خو ځله لیدلې وو. ابن ابن حاتم کنبې دی چه عبد الله ابن مسعود ؓ فرماني چه حضور نبی کریم ﷺ جبرئیل صرف دوه ځل په خپل اصلی صورت کنبې لیدلې دې. یو ځل د حضور نبی کریم ﷺ په خواهش الله جل شانہ دوی ﷺ ته دهغوی اصلی صورت مبارک اوخودلو. د آسمانونو ټولې کنارې ددوی د جسامت نه ډکې شوې وې. په دویم ځل هغه وخت چه کله جبرئیل ؑ حضور نبی کریم ﷺ پورته بوتلو. هم دا مطلب دې د ﴿وَهُوَ بِالْأُتَى الْأَعْلَى﴾. امام ابن جریر ؒ ددې تفسیر کنبې یو قول وئیلې دې چه بل چا نه دې وئیلې. او دوی پخپله هم ددې قول اضافت بل چا طرفته نه دې کړې. دهغوی د قول ماحصل دادې چه جبرئیل ؑ او حضور نبی کریم ﷺ دواړه د اوچتو آسمانونو په کنارو ولاړ وو. اودا واقعه دمعراج ده.

د امام ابن جریر ؒ ددې تفسیر تائید هیچا نه دې کړې. اگر چه امام صاحب ؒ دا عربیت حیثیت سره ثابت کړی دی. او عربی قاعدې سره دا هم کیدې شی. خودا د واقعې خلاف دی. ځکه چه دا کتل د معراج نه مخکنبې وو. هغه وخت کنبې حضور نبی کریم ﷺ په زمکه وو. او حضور نبی کریم ﷺ ته جبرئیل ؑ راغلې وو. او دوی ﷺ ته نزدې شوې وو او هغوی ؑ خپل اصلی صورت کنبې وو. بیا دې نه پس دوباره د سدرۃ المنتهی سره دمعراج په شپه نې اولیدو. داخو دوباره کتلو او په رومبې ځل کتل د رسالت د شروع دزمانې ذکر دې. د رومبې وحی (اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ) خو آیتونه په دوی نا زل شوی وو. بیا وحی بنده شوې وه. اوددې حضور نبی کریم ﷺ ته ډیر پریشانی وه. تر دې حضور نبی کریم ﷺ ډیر ځل اراده اوکړه چه د غر نه ځان غوزار کړي. خو هر ځل به د آسمان نه حضور نبی کریم ﷺ د جبرئیل ؑ دا آواز اوریدو چه انې محمد ﷺ اته دالله جل شانہ رینبتونې نبی نې او څه جبرئیل یم. په دې به د حضور نبی کریم ﷺ غم غلط شو او زړه به نې په قرار او طبیعت به نې ښه شو او واپس به شو. خوبیا به خو ورځې پس حضور نبی کریم ﷺ ډیر زیات غمگین شو او د الله جل شانہ دوحی لذت به ورته رایاد شونو حضور نبی کریم ﷺ به اووتلو او د غر نه به نې خپل ځان غورزلو. او داشان به جبرئیل ؑ حضور نبی کریم ﷺ ته تسلی ورکوله. تر دې چه یو ځل ابطح کنبې جبرئیل ؑ په خپل اصلی صورت مبارک کنبې ظاهر شو. یعنی وزرونه نې شپږو سوه وو. ددوی جسامت د آسمان ټولې کنارې پټې کړې وې. اوس حضور نبی کریم ﷺ ته نزدې شو او دالله جل شانہ وحی نې حضور نبی کریم ﷺ ته اورسوله. نو په هغه وخت کنبې حضور نبی کریم ﷺ ته ددې فرینتې عظمت او جلال معلوم شو. او په دې پوهه شو چه دالله جل شانہ په نزد ددې فرینتې څومره اوچته مرتبه ده.

قوله تعالى: - وَلَقَدْ رَأَاهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ ﴿۱۱﴾ عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَىٰ ﴿۱۲﴾

دمعراج ذکر: - دمسنډ بزار یو روایت کنبې د امام ابن جریر ؒ دقول تائید کنبې پیش کیدېشی خود دې راوی صرف حارث بن عبید دې او دې د بصري اوسیدونکي مشهور سري دې. دده کنیت ابوقداه ایادی دې. مسلم شریف کنبې دده روایتونه راغلی دی. خو امام ابن معین ؒ دوی ته ضعیف وائی او فرماني چه دې په هیڅ نه دې. امام احمد ؒ فرماني چه دې مضطرب الحدیث دې. امام ابو حاتم رازی ؒ فرماني چه دده احادیث لیکلې کیرې خوددې نه دلیل نه شی نیولې. ابن حبان ؒ فرماني چه دې ډیر وهمی وو. دده احتجاج صحیح نه دې. نو دا حدیث مبارک صرف دده روایت شوې دې، نو د غریب کیدو نه علاوه منکر هم دې. او که ثابت هم شی نو ممکن دی چه دا واقعه د خوب وی. په دې کنبې دی چه څه ناست اوم چه په دې کنبې جبرئیل ؑ راغلو او په زوره نې ځما د دواړو اوږو مینځ کنبې لاسونه کیخودل او څه اودرولم. ما اوکتل چه یو ونه ده اوپه هغې کنبې لکه د مارغانو د زالو

خایونہ جو رہ شوی دی. یو کنبی خہ کیناستم او بلہ کنبی جبرئیل کیناستو. بیا هغه ونه اوچتیده تر دی چه آسمان ته نزدی شوه. ما به ارخونه اړول او تردی که ما آسمان ته لاس وراوړی نو نیولې مې شو. ما اوکتل چه جبرئیل دالله جل شانہ دویرې نه لکه د بورنی خوریدو، نو په هغه وخت کنبی ماته معلومه شوه چه دالله جل شانہ علم کنبی دوی ته په ما فضیلت دی. د آسمان دروازو نه ماته یو دروازه بیرته شوه. ما یو ډیر عظیم الشان نور اوکتلو. او پردی سره مې زر او یاقوت په خوزیدو اوکتل. بیا چه الله جل شانہ کومه وحی نازلہ هغه نې نازلہ کړه.

دی واقعه کنبی د نبی کریم ﷺ حضرت جبرائیل علیه السلام په خپل صورت کنبی لیدل. مسند کنبی دی چه جبرئیل ﷺ لره حضور نبی کریم ﷺ په اصلی صورت کنبی لیدلې دی. ددوی وزرې ډیرې وې. اوهریو داسې چه دی د آسمان کناری پتې کړې وې. اوددی نه موتیان او مروارید او زمرد غورزیدل (۱). اویو روایت کنبی دی چه حضور نبی کریم ﷺ جبرئیل ﷺ ته خپل خواهش ظاهر کړو چه خه تالره خپل اصلی صورت کنبی کتل غواړم. جبرئیل ﷺ اوفرمائیل چه الله جل شانہ نه دعا اوکړه. حضور نبی کریم ﷺ دعا او د مشرق طرفنه حضور نبی کریم ﷺ ته یو خیز په راوچتیدو او خوریدو په نظر راغلو او ددی کتلو سره حضور نبی کریم ﷺ بې هوشه شو. جبرئیل ﷺ زر راغلو او حضور نبی کریم ﷺ نې هوش کنبی راوستو او د حضور نبی کریم ﷺ وخکو نه نې توکانړې لری کړې (۲). ابن عساکر کنبی دی چه ابولهب او دده خوڼی د شام د سفر تیاری کولو، دده خوڼی اووئیل چه د سفر نه مخکنبی خو الله جل شانہ خود محمد ﷺ مخکنبی لږ کنخل خواوکړم. نو دی راغلو او وې وئیل چه انې محمد ﷺ! چه کوم نزدی شو او ستا د دواړو اوږو مینخ شو او ددی نه هم زیات نزدی شو خه خودهغه منکریم. دا نافرمانه ډیر زیات بې آدبه وو او هر ځل به نې گستاخی کوله. د حضور نبی کریم ﷺ د خولې مبارکې نه دده دپاره بددعا اووتله چه الله جل شانہ دی د خپلو سپو نه په ده یو سپې مقرر کړی. دی چه کله واپس شو او خپل پلار ته راغلو او ټولې خبرې نې ورته اوکړې نو پلار ته اوئیل چه انې خو به تالره خه فکر مند یم. دهغه بددعا به نه رد کیږی. دی نه پس دا قافله ددی ځانې نه روانه شوه. د شام په زمکه نې دیو راهب عبادت خانې سره پړاو اوکړو. راهب ورته اووئیل چه دی ځانې کنبی خو شرمخان داسې گزری لکه د چیلو رمه، تاسو دلته څنگه راغلی؟ ابولهب چه دا واوریدل نو ویریدو او ټوله قافله نې جمع کړه او وې وئیل چه گورنی تاسوته خو څما بوداتوب معلوم دی، اوتاسو ته معلوم دی چه څما تاسو باندي څومره حقوق دی. نن خه تاسو ته یو عرض کوم امید دی چه تاسو به نې قبول کړئی. خبره داده چه نبوت مدعی څما خوڼی ته خیرې کړې دی او په ده ویریرم. تاسو ټول خپل اسباب دی عبادت خانې سره جمع کړئی او په هغې څما خوږ خوڼی څملوئی. اوتاسو دده گیر چاپیره څملی، خلقو دا او منل. دا ټول خپل حفاظت کنبی ښه هوښیار وو. په دی کنبی یو شیر راغلو او دټولو خولې نې بوئی کولې. هرکله چه نې دټولو خولې بوئی کړې اوچه د چا تلاش نې کولو هغه نې اونه موندو، نو ډیر په زورنه نې مخکنبی څپو سره توب اووهلو او هغه ځانې ته اورسیدو او دهغه خوله نې هم بوئی کړه او هغه دده مطلوب وو. نو ده هغه ټکړې ټکړې کړو. نو په هغه وخت کنبی ابولهب اووئیل چه دی د محمد ﷺ بددعا نه نشی بچ کیدی. بیا فرمائی چه جبرئیل ﷺ حضور نبی کریم ﷺ ته ډیر نزدی شو اوزمکې طرفته راغلو تردی چه د محمد ﷺ اودجبرئیل آمین ﷺ مینخ کنبی ددوو کمانونو هومره فاصله پاتې شوه بلکه ددی نه هم زیات نزدی شو. دلته لفظ اوددی خبر ورکړې کیږی، ددی ثابتولو دپاره راغلی دی. اویه دی چه کوم زیاتې شوی دی ددی نفی دپاره. لکه چه بل ځانې کنبی فرمائی. بیا دی نه پس ستاسو زړونه سخت

(۱) احمد: ۱/۳۹۵.

(۲) احمد: ۱/۳۲۲، طبرانی: ۱۰۸۷۰.

شو. اولکہ د کانرو شو. (أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً) بلکہ ددی نہ ہم زیات سخت. یعنی دکانری نہ کم ہیخ صورت نہ بلکہ ددی نہ سخت شو. او فرمان دی چه هغوی د خلقو نہ داسی ویریری لکہ چه الله جل شانہ نہ ویریری (أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً) بلکہ ددی نہ ہم زیات. او بل خانی کنبی دی چه مونر دوی یو لاک طرفتہ اولیرل بلکہ زیا تو طرفتہ. یعنی هغوی خو دیو لاک نہ کم نہ وو بلکہ حقیقت کنبی هغوی یو لاک وو یا ددی نہ زیات. نو دا دخیل خبر تحقیق دی. دشک او تردد دپارہ نہ دی. خبر کنبی د الله جل شانہ طرفتہ شک نہ شی بیانولی. دا نزدی راتلونکی جبرئیل علیہ السلام وو. لکہ خنگہ چه د ام المومنین عائشہ رضی اللہ عنہا او ابوذر رضی اللہ عنہ او ابن مسعود رضی اللہ عنہ فرمائی (۱). اوددی بارہ کنبی نزدی احادیث ہم ذکر کیری. انشاء الله. صحیح مسلم کنبی دی چه ابن عباس رضی اللہ عنہ نہ مروی دی چه حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم خپل رب خپل زہرہ سرہ دوه خل کتلې دی. چه په هغې کنبی د یو بیان په دی آیت (تَمَّ دَنَا) کنبی دی (۲).

انس والادمعراج حدیث مبارک کنبی دی، بیا الله جل شانہ رب العزت نزدی شو او لاندی راغلو. ہم په دی وجه محدثینو په دی کنبی کلام کړې دی. او یر غرابتونہ ئی قائم کړی دی. او کہ ثابت شی چه دا صحیح دی نو بیا به ہم په بل وخت او بله واقعه باندي محمول وی. ددی آیت مبارک تفسیر نشی کیدی. دا واقعه خو دهغه وخت ده چه کله حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په زمکہ وو. د معراج په شپہ نہ وو. خکہ چه ددی واقعی نہ پس فرمائی چه زمونر نبی صلی اللہ علیہ وسلم یو خل بیا ہم سدرۃ المنتهی سرہ کتلې وو. نو دا سدرۃ المنتهی سرہ کتل خو دمعراج ذکر دی. او په رومبی خل کتل په زمکہ وو. عبداللہ ابن مسعود رضی اللہ عنہ فرمائی چه حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه ماجبرئیل علیہ السلام او کتلو چه دهغوی شپر سوه وزرې وی (۳). عائشہ رضی اللہ عنہا فرمائی چه د حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د نبوت په ابتداء کنبی حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم جبرئیل علیہ السلام خوب کنبی لیدلې وو. بیا حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د حاجت فارغیدو دپارہ اووتلو نو حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اووریدل چه خوک د حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نوم مبارک اخلی. یر ئی یوخوا بل خوا اوکتل خو خوک ئی اوند لیدل. درې خل داسی اوشو. په دریم خل حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پو رتہ اوکتل نووی کتل چه جبرئیل علیہ السلام خپلې دواړو پینو کنبی یو پینہ دویمې سرہ راتوله کړې ده او د آسمان کنارې ئی پتې کړې دی نزدی وو چه حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ویریری نو دی کنبی فریستی اوونیل چه خہ جبرئیل یم، خہ جبرئیل یم، ویریریہ مہ. خو حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نہ ضبط نہ شو، په مندیہ خلقو طرفتہ راغلو او چه بیا ئی اوکتل نو ہیخ نہ وو. بیا چه ددی خانی نہ بهر اووتل او وی کتل نو جبرئیل علیہ السلام ورتہ داشان په نظر راغلو. حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم بیا د ویری نہ خلقو طرفتہ راغلو نو د لته ہیخ نہ وو. بیا چه بهر اووتلو او وی کتل نو بیا ورتہ هغه منظر په نظر راغلو. نوددی ذکر په دی آیت مبارک کنبی دی. (القَابُ نَصْفُ الْأَصْبَعِ) نیمې گوتې تہ وائی. اوبعضی وائی چه صرف د دوو لاسو فاصلہ پاتې شوې وه. او یو روایت کنبی دی چه په هغه وخت کنبی جبرئیل علیہ السلام باندي دوه رینمی حلې وی.

قوله تعالى: - فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ ۖ

حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم الله جل شانہ لیدلې دی کہ نہ :- بیا فرمائی چه هغه وحی اوکړه. الخ، ددی نہ مراد ددی چه جبرئیل علیہ السلام د الله جل شانہ بنده او رسول صلی اللہ علیہ وسلم طرفتہ وحی اوکړه. دواړه معنی صحیح دی. سعید ابن جبیر رضی اللہ عنہ فرمائی چه دهغه وخت وحی (الْمُرْجَدُكَ يَتِيمًا فَأَدَّى) او (وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ) وه. او حضرات نہ مروی دی چه په هغه وخت کنبی دا وحی نازلہ شوې وه چه په نبیانو جنت حرام دی چه تر کومې حضور نبی کریم

(۱) الطبری: ۵۰۴/۲۲.

(۲) صحیح مسلم کتاب الايمان باب لی قول الله عزوجل (ولقد راه نزلة اخرى): ۱۷۶.

(۳) الطبری: ۵۰۳/۲۲.

﴿﴾ دې ته داخل نه شی. او په امتونو جنت حرام دې چه تر کومې مخکې د حضور نبی کریم ﷺ والا جنت داخل نشی. عبدالله ابن عباس ؓ فرمائی چه حضور نبی کریم ﷺ خپل زړه سره دوه ځل لیدلې دې. ابن مسعود ؓ کتل مطلق ساتلی دی. که هغه د زړه کتل وی او که هغه ظاهری سترگو سره کتل وی. دا ممکن دی چه دا مطلق په مقید محمول کړې. یعنی حضور نبی کریم ﷺ خپل زړه سره لیدلې وی (۱). چه کومو بعضو حضراتو وئیلی دی چه خپلو سترگو سره ئې لیدلې دې نو هغوی یو غریب قول وئیلی دې. ځکه چه صحابه کرامو ؓ نه دې باره کنبې هیڅ نه دی مروی. امام بغوی ؒ فرمائی چه یو جماعت دې طرفته دې چه حضور نبی کریم ﷺ خپلو سترگو سره لیدلې دې. لکه انس ؓ، حسن ؓ، عکرمه ؓ، ددوی قول کنبې نظر دې، والله اعلم.

ترمذی شریف کنبې عبدالله ابن عباس ؓ نه مروی دی چه حضور نبی کریم ﷺ خپل رب لیدلې دې. عکرمه ؓ فرمائی چه ما دا وا وریدل نو اومې وئیل چه بیا به دا آیت مبارک چرته څی چه په هغه کنبې فرمان دې چه ﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾ یعنی هغه هیڅ یو نظر نشی لیدلې او هغه ټول لیدلې شی. دوی او فرمائیل چه دا په هغه وخت کنبې دی چه کله هغه دخپل نور پورا تجلی او بنائی. او حضور نبی کریم ﷺ خپل رب لره دوه ځل کتلې دې (۲). دا حدیث مبارک حسن غریب دې. دترمذی شریف یو بل روایت کنبې دی چه د ابن عباس ؓ ملاقات کعب ؓ سره اوشو، او هغه ئې اویژندو او یوسوال ئې اوکړو چه په دوی ډیر سخت اولگیدو. عبدالله ابن عباس ؓ او فرمائیل چه مونږ بنو هاشم دا خبر راکړې دې نو کعب ؓ او فرمائیل چه الله جل شانہ خپل دیدار او خپل کلام حضور نبی کریم ﷺ او موسی ؑ کنبې تقسیم کړو.

موسی ؑ سره ئې دوه ځل خبرې اوکړې او حضور نبی کریم ﷺ سره ئې دوه ځل دیدار اوکړو. یو ځل مسروق عائشه ؓ ته ورغلو او تپوس ئې ترې اوکړو چه آیا حضور نبی کریم ﷺ خپل رب لیدلې دې؟ عائشه ؓ ورته او فرمائیل چه تا خو داسې خبره اوکړه چه دې څما وینسته اودرول، ما او وئیل چه انې مور بی بی، قران پاک کنبې دی چه حضور نبی کریم ﷺ درب لونې لونې ننبې اوکتلې. دوی او فرمائیل چه چرته روان ئې؟ واوژنی دې نه مراد جبرئیل ؑ کتل دی. تاته چه څوک اووانی چه محمد ﷺ خپل رب لیدلې دې یا محمد ﷺ دالله جل شانہ څه فرمان پتې کړې دې، محمد ﷺ دې پنځو خبرو کنبې هېڅ خبره نه وه پتې کړې. قیامت به کله قائمیرې باران به کله او څومره به کیږې د مور په خیته کنبې نر دې او که پنځه څوک به صبا څه کوی؟ څوک به چرته مری. هغه ډیره دروغ خبره اوکړه او په الله جل شانہ ئې بهتان اولگولو. خبره داده چه حضور نبی کریم ﷺ جبرئیل ؑ لیدلې وو. دوه ځل د الله دا امین ئې په خپل اصلی صورت کنبې لیدلې وو. یو ځل سدرۃ المنتهی سره او یو ځل جیاد کنبې. دهغوی سل وزرې وې او هغه دآسمان ټولې کنارې پتې کړې وې (۳). نسانې دابن عباس ؓ نه روایت دې چه آیا تاته تعجب کیږې که خلت ابراهیم ؑ دپاره وو او کلام دموسی ؑ دپاره او دیدار د محمد ﷺ دپاره (۴) صحیح مسلم کنبې دابوذر ؓ نه روایت دې چه ما رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو چه تاسو خپل رب لیدلې دې؟ نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه سراسر نور دې څه هغه څنگه لیدلې شم؟ یو روایت کنبې دی چه ما نور اولیدو. (۵) ابن ابی حاتم کنبې دی چه دصحابه کرام ؓ ددې سوال جواب

(۱) صحیح مسلم کتاب الایمان باب فی قول الله عزوجل (ولقد راه نزلة اخرى) : ۱۷۶.

(۲) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة النجم : ۳۲۷۹، وهو حسن.

(۳) ترمذی کتاب تفسیر القرآن ومن سورة النجم : ۳۲۷۸.

(۴) حاکم : ۴۶۹/۲.

(۵) صحیح مسلم کتاب الایمان باب فی قوله ﷺ ((نورانی اراه)) : ۱۷۸.

کنبی حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه ما خپل زړه سره خپل رب دوه خل لیدلې دې، بیا حضور نبی کریم ﷺ دا آیت مبارک ﴿مَا كَذَّبَ الْفُؤَادُ﴾ اولوستو. او یو روایت کنبی دې چه ما خپلو سترگو سره نه دې لیدلې زړه سره مې دوه خل لیدلې دې. بیا حضور نبی کریم ﷺ دا آیت مبارک اولوستو چه ﴿لَمَّا دَنَا قَدْلَى﴾ (۱) د عکرمه ﷺ مذهب. عکرمه ﷺ نه د آیت مبارک ﴿مَا كَذَّبَ الْفُؤَادُ﴾ باره کنبی تپوس اوشو نو هغوی او فرمائیل چه او حضور نبی کریم ﷺ اولیدو او بیا ئې اولیدو. سانل بیا د حسن ﷺ نه هم سوال او کړو نو هغوی او فرمائیل چه دهغه جلال او عظمت اود لوئی خادر ئې او کتلو. حضور نبی کریم ﷺ نه یو خل دا جواب هم مروی دې چه مایو نهر او کتلو اودنهر نه روستو مې پرده او کتله او پردې نه روستو مې نور او کتلو او ددې نه سوا ما هیڅ نه دی لیدلی (۲). دا حدیث هم ډیر غریب دې. یو حدیث مسند احمد کنبی دې چه حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه ما خپل رب لیدلې دې (۳). ددې اسناد په شرط صحیح باندي دې. خو دا حدیث د حدیث خواب یو مختصرده. نو په طویل حدیث مبارک کنبی دې چه ما لره خما رب جل شانہ ډیر په بنه صورت کنبی نن شپه راوی وائی چه خما خیال کنبی (خوب کنبی راغلو او وې فرمائیل چه ائی محمد ﷺ! تاسو ته معلوم دی چه اوچت مقام فریستی په څه مسئله باندي خبرې اترې کوی؟ ما او وئیل چه نه. نو الله جل شانہ خپل لاس خما د دوارو لاسونو تر مینځه کیخودو چه دهغه یخوالی ما سینه کنبی محسوس کړو. نو د زمکې او آسمان هر څیز ماته معلوم شو. خما نه هغه سوال اوشو نو ما او وئیل چه اوس ماته معلوم شو چه هغوی دهغه نیکو باره کنبی خبرې اترې کوی چه دگناهونو کفارہ جوړیږی او درجې زیاتوی او خپلو کنبی خبرې اترې کوی. بیا خما نه الله جل شانہ سوال او کړو چه او وایه د کفارې نیکې څه څه دی؟ نو ما او وئیل چه مونځ نه پس مسجد کنبی ایساریدل، مسجد ته تلل، هر کله چه اودس ورته بنه بنکاره نه شی نو په بنه شان اودس کول. چه څوک داسې او کړی نو هغه به په بنه شان ژوند تیروی. او دده خاتمه خیر سره وی. اودگناهونو نه به داسې پاک شی لکه چه نن دنیا ته راغلي دې. هغه وخت کنبی الله جل شانہ ما ته او فرمائیل چه ائی محمد ﷺ! هر کله چه ته مونځ او کړې نو دا وایه چه ﴿اللهم اني استلكت فعل الخيرات وترك المنكرات وحب المساكين واذ اردت بعبادك فتنه ان تقبضني اليك غير مفتون﴾:

یعنی ای الله جل شانہ! څه ستا نه د نیکو کولو اود بدو پرینودو اومسکینانو سره د محبت کولو توفیق غواړم، ته چه کله خپل بندگان په فتنه کنبی اچوې نو هغې نه مخکنبی مخکنبی ما خپل طرفته اوبله. او وې فرمائیل چه درجې زیاتولو والا اعمال دادی. په چا روئی، خورول، سلام اچول، چه خلق اوده وی په هغه وخت کنبی د تهجدو مونځ کول (۴). هم ددې پشان یو روایت دسورة ص د تفسیر په خاتمه کنبی تیر شوی دې. ابن جریر کنبی دا روایت یو بل سند سره مروی دې. چه په هغې غربت والا زیاتې نور هم ډیر دی، په هغې د کفارې والا بیان کنبی دی د جمعې مونځ دپاره پیدل قدمونه اخستل، یو مونځ نه پس دبل مونځ انتظار کول، ما او وئیل چه ائی الله جل شانہ تا ابراهیم ﷺ خپل خلیل جوړ کړو او موسی ﷺ دې خپل کلیم جوړ کړو اودا دې او کړل. نو الله جل شانہ او فرمائیل چه ولی ما ستا سینه نه ده پرانیستی او ما ستا بوج نه دې کم کړې؟ او فلانې فلانې احسان مې درباندي نه دې کړې او نور داسې احسانونه ئې ماته اوخودل چه دهغه دبیانونو اجازت ستاسو مخکنبی ماته نشته دې. ددې بیان په دې آیتونو (ثم دنا فندل) کنبی دې. نو الله جل شانہ خما د سترگو نور خما په زړه کنبی پیدا کړو. او ما

(۱) الطبری : ۵۰۵/۲۲.

(۲) ابن ابی حاتم : ۲۵۸/۱۲.

(۳) احمد : ۲۸۵/۱، حدیث الترمذی : (۳۲۷۹) وهو حسن ، یقنی عنه . مجمع الزوائد : ۷۸/۱.

(۴) احمد : ۳۶۸/۱، ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة ص : ۳۲۲۳. وهو حسن.

اللہ جل شانہ خپل زہرہ سرہ اولیدو۔ (۱) ددی اسنادضعیف دی۔ پورته د عتبه بن ابولہب وینا ده چه خه دا قریب راتلل او نزدی کیدو والا نه منم اوبیا د حضور نبی کریم ﷺ هغه دپاره بد دعا کول او هغه لره شرمخ ماتول بیان شوی دی۔ دا واقعہ په زرqa کنبی یا په سراة کنبی شوی وه۔ او حضور نبی کریم ﷺ د دې پیشنگوئی مخکنبی نه کړې وه چه دې به داشان هلاکیرې۔ بیا د حضور نبی کریم ﷺ جبرئیل ﷺ دوباره لیدل بیانیرې چه معراج والا شپې واقعہ ده۔ دمعراج والا احادیث ښه تفصیل سره دسورة سبحان د شروع په آیت کنبی تیر شوی دی۔ اودهغې دوباره لیکلو دلته ضرورت نشته دې۔

داهم بیان شوی دی چه ابن عباس ﷺ، دمعراج په شپه د دیدار الهی قائل دې، د خلفواو سلفو دیو جماعت همدا قول دې، اود صحابه کرامو ﷺ ډیر جماعتونه ددې خلاف دی۔ همدا شان تابعین او نور ډیر ددې خلاف دی۔ د حضور نبی کریم ﷺ جبرئیل ﷺ دهغه وزرو سره لیدل مخکنبی تیر شو۔ عائشه رضی اللہ عنہا نه دمسروق رضی اللہ عنہ تپوس کول او دهغې جواب هم مخکنبی تیر شو۔ یو روایت کنبی دی چه عائشه صدیقه رضی اللہ عنہا ددې جواب نه پس آیت مبارک (لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ) الخ تلاوت کړو او د (مَا كَانَ لِشَيْءٍ الْخَلْقُ نِي هَم تِلَاوَتِ كَرُو۔ یعنی یو سترگه هغه نشی لیدلې او هغه ټول نظرونه گوری، یو الله جل شانہ سره دیو انسان کلام کول ممکن نه دی خوکه وحی سره وی یا پردی نه روستو وی نو بله خبره ده، بیا ئی او فرمائیل چه تاته څوک او وائی چه حضور نبی کریم ﷺ ته د صبا علم وو نو هغه غلط او دروغ او وئیل اوبیا ئی آیت (إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ) ۴ آخره پورې اولوستو، او چه څوک دا وائی چه حضور نبی کریم ﷺ د الله جل شانہ څه خبره پته کړې ده نو هغه هم دروغ او وئیل او بهتان ئی اولگولو، بیا ئی آیت مبارک (يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ) ۵ اولوستو، یعنی ائی نبی ﷺ تاته چه څه ستا د رب د طرفنه نازل شوی هغه اورسوه، او حضور نبی کریم ﷺ جبرئیل ﷺ په خپل اصلی صورت کنبی دوه ځل لیدلې دې (۶)۔ مسند احمد کنبی دی چه مسروق رضی اللہ عنہ عائشه صدیقه رضی اللہ عنہا نه تپوس او کړو او دسورة نجم آیت (بِالْأُنْفِ الْأَعْلَى) ئی اولوستلو، ددې جواب کنبی عائشه صدیقه رضی اللہ عنہا او فرمائیل چې د دې آیتونو باره کنبی ما دې امت کنبی ټولو نه مخکنبی تپوس کړې وو، بیا نبی کریم ﷺ او فرمائیل چې ددې نه مراد جبرئیل امین دې، یو ځل د آسمان نه راکوزیدو په وخت کنبی او په هغه کنبی ټوله فضا دهغه بدن مبارک نه ډکه وه، دا حدیث مبارک بخاری او مسلم شریف کنبی هم دې (۷) مسند احمد کنبی دی چه عبدالله بن شقیق رضی اللہ عنہ ابوذر رضی اللہ عنہ ته او وئیل که چېرې ما حضور نبی کریم ﷺ لیدلې وې نو ما به د حضور نبی کریم ﷺ نه ضرور دا تپوس کولو، ابوذر رضی اللہ عنہ او فرمائیل چه تا به څه تپوس کولو؟ وې فرمائیل چه تاسو ﷺ خپل رب لیدلې دې که نه؟ نو ابوذر رضی اللہ عنہ او فرمائیل چه دا سوال خو پخپله د حضور نبی کریم ﷺ نه کړې وو، نو حضور نبی کریم ﷺ فرمائیلی وو چه ما هغه نور او کتلو او هغه خو نور دې څه هغه څنگه لیدلې شم (۸)۔ صحیح مسلم کنبی هم دا حدیث مبارک دوو سندونو سره دې، د دواړو الفاظو کنبی بدلون دې (۹)۔ امام احمد رضی اللہ عنہ فرمائی چه څه نه پوهیرم چه ددې حدیث مبارک څه توجیه او کړم، د زړه مې په دې اطمینان نشته دې، ابن ابی حاتم کنبی د ابوذر رضی اللہ عنہ نه منقول دی چه حضور نبی کریم ﷺ خپل زړه سره دیدار کړې دې سترگو سره نه دې، امام ابن خزیمه رضی اللہ عنہ فرمائی چه عبدالله بن شقیق رضی اللہ عنہ او د ابوذر رضی اللہ عنہ مینځ کنبی انقطاع ده، او امام ابن جوزی رضی اللہ عنہ فرمائی چه ممکن دی چه د ابوذر رضی اللہ عنہ داسوال د معراج د

الطبری: ۵۰۷/۲۲

صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة النجم: ۴۸۵۵، صحیح مسلم: ۱۱۷۷، احمد: ۴۹/۶

صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة النجم: ۴۸۵۵، صحیح مسلم: ۱۷۷، ترمذی: ۳۰۶۸، احمد: ۲۴۱/۶

احمد: ۱۴۷/۵، ومسلم: ۱۷۸/۲۹۲، وهو حدیث صحیح

صحیح مسلم کتاب الايمان باب فی قوله ﷺ ((نورانی آراء:)) ۱۷۸-

واقعی نہ مخکنبی وی. او حضور نبی کریم ﷺ ورتہ پہ ہفہ وخت کنبی جواب ورکری وی. کہ دا سوال د حضور نبی کریم ﷺ نہ د معراج واقعی نہ روستو شوی وی نو حضور نبی کریم ﷺ بہ ضرور ددی جواب کنبی او ونیلی وی او انکار بہ نہ وی کرے. خودا قول بالکل ضعیف دی. خکہ چہ دعائشہ ﷺ سوال د معراج نہ روستوو. اود حضور نبی کریم ﷺ جواب پہ ہفہ وخت کنبی ہم انکار کنبی وی. بعضو حضراتو فرمائیلی دی چہ دوی تہ خطاب ددوی عقل مطابق وی. یا دا چہ دہغوی دا خیال غلط وی. نور ابن خزیمہ رحمۃ اللہ علیہ پہ کتاب التوحید کنبی ہم دا لیکلی دی، نو اصل کنبی دا صرف محض خطا دہ او بالکل غلطی دہ، واللہ اعلم.

دسدرۃ المنتہی ذکر: انس رضی اللہ عنہ او ابوہریرہ رضی اللہ عنہ نہ مروی دی چہ حضور نبی کریم ﷺ اللہ جل شانہ لیدلی خو دی خو خپلو سترگو سرہ نہ دی لیدلی خو جبرئیل رضی اللہ عنہ نہ پہ خپلو سترگو دوه خل دہفہ اصلی حالت کنبی لیدلی دی (۱) سدرۃ المنتہی باندی ہفہ وخت کنبی فریبتی دیری وی او داللہ جل شانہ نور پہ ہفہ وخت کنبی خلیدو، او قسما قسم رنگونہ چہ ہفہ داللہ جل شانہ نہ سوا نور چا تہ نہ دی معلوم. ابن مسعود رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دمعراج پہ شپہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم سدرۃ المنتہی تہ اورسیدو او دا پہ اووم آسمان کنبی دہ. زمکے نہ چہ کوم خیزونہ راخیڑی نوہفہ تر دی خانی پوری راخیڑی، ہفہ وخت کنبی پہ دی ونہ باندی د سرو زرو مولخان وی. حضور نبی کریم ﷺ تہ ہفہ خانی کنبی درے خیزونہ ورکری شو. پنخہ وارہ وخت مونخونہ. دسورۃ بقرہ د خاتمی آیتونہ) اود حضور نبی کریم ﷺ امت کنبی چہ خوگ مشرکان نہ وی نو دہغوی دگناہونو بخیننہ. (مسلم) (۲).

ابوہریرہ رضی اللہ عنہ نہ یا یو بل صحابی رضی اللہ عنہ نہ روایت دی چہ خنگہ مارغان پہ یو ونہ ناست وی دغہ شان پہ ہفہ وخت کنبی سدرۃ المنتی باندی فریبتی ولاری وی. ہرکلہ چہ حضور نبی کریم ﷺ ہلتہ اورسیدو نو حضور نبی کریم ﷺ تہ او ونیلی شو چہ خہ غوارے نو او غوارہ. (۳) مجاہد رضی اللہ عنہ فرمائی چہ ددی ونی جناخونہ د مرواریدو او یاقوتو او زبرجدو وی. حضور نبی کریم ﷺ دا اولیدی او خپلو سترگو سرہ نہ دی اللہ جل شانہ ہم زیارت او کرو. ابن زید فرمائی چہ د حضور نبی کریم ﷺ نہ سوال او شوچہ تاسو پہ سدرہ باندی خہ اولیدل؟ نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ پہ ہفہ باندی د سرو زرو مولخان وی. او پہ ہرہ ہرہ پانرہ باندی یو یو فریبتہ ولارہ وہ او داللہ جل شانہ ذکر نہی کولو. (۴) د حضور نبی کریم ﷺ نظرونہ بنی او گس طرفتہ نشو چہ دکومو خیزونو دکتلو ورتہ حکم ووہفہ نہی او کتل. د ثابت قدمی او پورا اطاعت دا یو پورا دلیل دی چہ خہ داللہ جل شانہ حکم ووہفہ نہی او منلو. چہ خہ ورتہ ورکری شو ہفہ نہی واخستل. ہم دا یو ناظم د تعریف پہ طور ونیلی دی. حضور نبی کریم ﷺ د اللہ جل شانہ لوئی لوئی نبی او کتلی. لکہ بل خانی ارشاد دی چہ (لِنُرِيكَ مِنْ اٰتِنَا الْكُبْرٰى) خکہ چہ مونر تاتہ خپلی خپلی لوئی نبی او خودلی چہ خمونر د کامل قدرت او د زبردست عظمت دلیل دی. دا دوارہ آیتونہ دلیل جوړولو نہ پس د اہل سنت مذهب دی چہ پہ ہفہ وخت کنبی حضور نبی کریم ﷺ د اللہ جل شانہ دیدار نہی کرے وی خپلو سترگو سرہ نہ دی کرے. خکہ چہ داللہ جل شانہ ارشاد دی چہ حضور نبی کریم ﷺ د خپل رب لوئی نبی او کتلی. کہ پخپلہ داللہ جل شانہ دیدار وی نو دہفہ دیدار ذکر بہ وی. او خلقو تہ بہ نہی دا ظاہر کری وی. دابن مسعود رضی اللہ عنہ قول تیر شو ی دی چہ یو خل د حضور نبی کریم ﷺ پہ خواہش پہ دویم خل آسمان تہ دختلو پہ وخت کنبی جبرئیل رضی اللہ عنہ لره حضور نبی کریم ﷺ اولیدو پہ خپل

(۱) صحیح مسلم کتاب الایمان باب معنی قول اللہ عزوجل (ولقد راہ نزلة اخرى): ۱۷۵.

(۲) صحیح مسلم کتاب الایمان باب ذکر المنتہی: ۱۷۳.

(۳) الطبری: ۵۲۰/۲۲.

(۴) الطبری: ۵۲۰/۲۲.

اصلی صورت کنبی. نو هر کله چه جبرئیل عليه السلام خپل رب ته خبر ورکړو نو خپل اصلی صورت کنبی شو او سجده ئې اوکړه، نو سدره المنتهی سره دوباره ددې کتل مراد دی (۱). دا روایت مسند احمد کنبی دی او غریب دی.

أَفَرَأَيْتُمُ	اللَّتْ	وَالْعُزَّىٰ ۝ وَمَنْوَةَ ۝	الثَّالِثَةَ الْأُخْرَىٰ ۝
ایا غور کړې دي تاسو په حقیقت دلالت او دعزی او دمنات چی دریم بل دي			
ایا تاسو چرې دلالت او عزى په حالت باندي غور کړې دي؟ او دریم دمنات په حالت			
الْكُمُ الذَّكْرُ	وَكُهُ الْأُنثَىٰ ۝	تِلْكَ إِذَا قِسْمَةٌ	ضِيْزَىٰ ۝ إِنَّ هِيَ
ایا تاسو لره خامن دی او هغه لره لونړه دا خوبیا تقسیم دي دبی دانصافی نه دی دا			
ایا ستاسو دي خامن وی او دالله <small>ﷻ</small> دي لونړه؟ دا خودیربی انصافه تقسیم دي دا ستاسو معبودان خو			
إِلَّا أَسْمَاءُ	سَمَّيْتُمُوهَا	أَنْتُمْ	وَأَبَاؤَكُمْ ۝ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ
مگر تش نومونه دی چی ایسودلی هغه تاسو او پلارانو ستاسو نه دی نازل کړې الله			
تش نومونه دی چی پخپله تاسو او ستاسو نیکو نوای خودی دی الله <small>ﷻ</small> په دي خیزونو			
يَهَا مِنْ سُلْطٰنٍ ۝	إِنْ يَتَّبِعُونَ	إِلَّا الظَّنَّ	وَمَا تَهْوَىٰ
په دي باندي څه سند نه دی روان دوی مگر په گمان پسې او په هغه پسې چی غواړی ئې نفسونه			
هیڅ دلیل نه دي رالیرلې داخلق صرف د گمان او دخپل نفس د خواهشونو تابعداری کوی			
وَلَقَدْ جَاءَهُمْ	مِّنْ رَبِّهِمْ	الْهُدَىٰ ۝	أَمْ لِلْإِنْسَانِ
او بیشکه راغلي دي دوی ته دطرفه درب ددوی نه هدایت (لاره نیغه) آیا انسان لره حق دي			
ددې باوجود چی دخپل رب دطرفه ورته هدایت رارسیدلي دي ایا د انسان			
مَا	تَمَّتْ ۝	فَلِللَّهِ الْآخِرَةُ	وَالْأُولَىٰ ۝
هغه خیز چی غواړی ئې هغه پس الله لره دي آخرت او دنیا او ډیری دی دفرښتونو			
هر ارمان پوره کیږی (نه بلکه دهر ارمان پوره کیدل) الله <small>ﷻ</small> سره دی په آخرت او دنیا کنبی په			
فِي السَّمٰوٰتِ	لَا تُغْنِي	شَفَاعَتَهُمْ	شَيْئًا إِلَّا مِنْ بَعْدِ
په آسمانونو کنبی چی نه شی دفع کولې سفارش دهغوی هیڅ خیز لره مگر پس دهغی			
آسمانونو کنبی ډیر فرښتې دی چی د هغوی سفارش هیڅ فائده نشی ورکولې البته دا			
أَنْ يَّأْذَنَ اللَّهُ	لِيَمَّنَّ	لِيَشَاءَ	وَيَرْضَىٰ ۝
چی حکم او کړی الله دپاره دهغه چا چی غواړی ئې هغه او راضی وی هغه			
چی الله <small>ﷻ</small> چاته اجازت ورکړی اود هغه رضا وی			

قوله تعالى: - اَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّىٰ ۝

دلات عزی او منات ذکر :- دې آیتونو کښې الله جل شانہ مشرکان رتبی اودوی د بتانو او دالله جل شانہ نه سوا دنورو عبادت کوی. او څنگه خلیل الله ﷺ دالله جل شانہ په حکم دالله جل شانہ کور جوړ کړو دا خلق د خپلو باطلو معبودانو عبادت خانې جوړوی. لات یو سپین منقش کانرني وو چه په هغې قبه جوړه کړې شوې وه، په ده به ئې غلافونه غوړول، په ده باندي منجاوران او محافظ او چارو وهلو والا مقرر وو. او ددې گير چاپيره ځانې ته لکه د حرم نظر کولو. دا د اهل طائف بت خانه وه. قبيله ثقیف ددې عبادت کوونکی او متولی وو. قريشو نه سوا باقی ټولو په ده فخر کولو. ابن جریر رضی اللہ عنہ فرماني چه دې خلقو دالله جل شانہ لفظ نه لات جوړ کړې وو. یعنی ددې مونث ئې جوړ کړې وو. دالله جل شانہ ذات مبارك د ټولو شریکانو نه پاک دې. یو قرأت کښې لات د تا تشدید سره دې یعنی گول کولو والا دا ئې لات په دې معنی کښې اخستی وه چه دا یو نیک سړې وو، د حج موسم کښې به ئې حاجیانو ته به ئې ستوان ورکول. دده د وفات نه پس خلقو دده په قبر منجور توب شروع کړو. او رورونې دده عبادت شروع کړو (۱). دایشان لفظ د عزی د عزیز نه اخستی شوې دې. دا دمکې او طائف مینخ کښې یو ونه وه په دې هم قبه جوړه شوې وه او په دې به ئې څادرونه غوړول، قريشو به د دې عظمت کولو (۲). ابوسفیان د احد په ورځ هم وئیلې وو چه ځمونږ عزی دې او ستاسو نه. ددې جواب کښې حضور نبی کریم ﷺ وئیلې وو چه الله جل شانہ ځمونږ ولی دې او ستاسو نه دې. (۳)

صحيح بخاری کښې دې چه کوم سړې د لات او عزی قسم اوخوری هغه ته پکار دی چه زر لا اله الا الله اووا ئې او چه څوک خپل ملگری ته اووا ئې چه رازه جوارې اوکړو نو هغه ته صدقه کول پکار دی (۴). مطلب دادې چه د جاهلیت په زمانه کښې ئې ددې قسم کړې وو نو اوس داسلام نه پس هم که دده ژبې نه د مخکښې عادت مطابق دا الفاظ اوخی نو ده ته کلمه وئیل پکار دی. سعد بن ابی وقاص رضی اللہ عنہ یو ځل هم ددې لات او عزی قسم اوکړو نو په دې خلقو دې خبردار کړو، دې حضور نبی کریم ﷺ ته لارونو حضور نبی کریم ﷺ ورته او فرمائیل چه (لا اله الا الله وحد لا شریک له له الملك وله الحمد وهو على کل شیء قدير) اووايه او درې ځل (اعوذ بالله من الشيطان الرجيم) اووايه او خپل گس طرفته توکانرې تو کړه. ابویا داسې مه کوه (۵) دمکې او مدینې مینخ کښې قدید سره مشلل کښې مناة وو. قبيله بنو خزاعه او اوس او خزرج به ددې عبادت کولو دجاهلیت په زمانه کښې. هم ددې ځانې نه به ئې احرام ترلو او حج ته به تلل (۶). دایشان ددې دريو نه علاوه نور هم بتان وو چه دهغې به عربو عبادت کولو. او ددې به ئې ډیر زیات تعظیم کولو. خو ددې دريو شهرت ډیر زیات وو په دې وجه دلته صرف ددې دريو ذکر دې. دې خلقو به د دې نه طوافونه هم کول. دقربانې ځناور به ئې دلته بوتلل او ددوی په نوم به ئې حلاولو. ددې باوجود دا خلق د کعبې د عظمت او حرمت قائل وو. دې ته به ئې مسجد ابراهیم وئیلو. او ددې خاطر به ددې عزت کولو. سیره ابن اسحاق کښې دې چه قريش او بنو کنانه د عزی عبادت کولو. او دا په نخله کښې وو. ددې نگهبان او متولی قبيله بنوشیبان وو او دا دبنو سلیم یو بناخ وو. او ددوی بنو هاشم سره رود

(۱) الظیری: ۵۲۳/۲۲.

(۲) الظیری: ۵۲۳/۲۲.

(۳) صحيح بخاری كتاب الجهاد باب ما بكرة من النزاع والاختلاف في الحرب وعقوبة من عصي امامه: ۳۰۳۹.

(۴) صحيح بخاری كتاب التفسير باب (الفرائيم اللات والعزى): ۴۹۶۰، صحيح مسلم: ۱۶۶۷، ابوداود: ۳۲۴۷، ترمذی: ۱۱۵۴۵، ابن ماجه: ۲۰۹۶.

(۵) نسائي كتاب الايمان والندور باب الحلف باللات والعزى: ۳۸۰۸. ابن ماجه: ۲۰۹۷، وهو صحيح احمد: ۱۸۳/۱، ابن حبان: ۴۳۶۵.

(۶) صحيح بخاری كتاب التفسير سورة النجم باب (ومونة الثالثة الاخرى): ۴۸۶۱.

ولی وہ ددی بت ماتولو دپارہ حضور نبی کریم ﷺ دفتح مکہ نہ پس خالد بن ولید ؓ لیرلی وو۔ او هغوی دا مات کرې دوه تکرې تکرې کرې وو او وئیلې نې وو چه :
(یا عزی کفرانک لاسمانک انی رایت الله قداهانک)

یعنی انې عزى خه ستا نه انکاری یم ستا پاکی بیانر و والا نه یم، خما ایمان دې چه الله جل شانہ ستا عزت بناورې کرې۔ دا د ببول په دریو ونو باندي وو چه کومې ونې نې او وهلې او په هغې نې قبه و اچوله او واپس راغلل او حضور نبی کریم ﷺ ته نې ددې اطلاع ورکړه۔ حضور نبی کریم ﷺ ورته اوونیل چه واپس لاړ شه تا هیخ نه دی کرې۔ خالد ؓ دوباره تشریف یووړو او د هغه خانې خدامو او لونې لونې د مکرو فریب دعوی او کرې او د (یا عزی عزى) دچغې نې وهلې۔ خالد ؓ چه کله اوکتل نو یو برینده بنخه وه چه دهغې وینسته ویران دی او په خپل سر بناورې اچوی۔ دوی یو وار سره هغه ختم کرې او واپس راغلو او حضور نبی کریم ﷺ ته نې دې خبر ورکړو۔ حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه عزى هم د اوو (۱) لات د قبیلہ ثقیف بت وو چه طائف کنبې وو۔ ددې تولیت او منجورتوب بنو معتب کرې وو۔ ددې د ختمولو دپاره حضور نبی کریم ﷺ مغیره بن شعبه ؓ او ابوسفیان بن صخر بن حرب ؓ لیرلی وو۔ دوی هغه ختم کرې او هغه خانې کنبې نې یو مسجد جوړ کړو۔ مناة د اوس او خزرج او ددې دهم خیال خلقو بت وو۔ دامشمل طرفته دسمندر په غاړه قدیر کنبې وو۔ دلته هم حضور نبی کریم ﷺ ابوسفیان ؓ اولیرلو او دوی هغه ذری ذری کرې۔ دبعضو قول دې چه دعلی ؓ دلاسه دکفرستان تباہ شو۔

إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ	لَيَسْمُونُ الْمَلِكَةَ تَسْمِيَةً
بیشکه هغه کسان اچی ایمان نه راوړی په آخرت باندي هغوی نومونه ږدی په فرښتو باندي نومونه	
بیشکه خوګ چی په آخرت ایمان نه راوړی هغوی په فرښتو د زنانو نومونه اږدی	
الْأَنْثَى ۝ وَمَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ	إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ
دښخو حالانکه نشته هغوی لره په دې باندي هیخ علم نه کوی پیروی هغوی مگر دگمان	
..... حال دادې چی دوی سره په دې باندي هیخ علم نشته خو بس په گمان پسې روان دی	
وَإِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا ۝ فَأَعْرَضَ عَمَّنْ	
او بیشکه گمان نه دفع کوی دحق نه هیخ خیز پس اوگرزه ته دهغه چانه	
او گمان دحق په مقابله کنبې هیخ کار نه ورکوی نوته دهغه چا پرواه مکوه	
تَوَلَّىٰ عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ۝ ذَلِكَ مَبْلَغُهُمْ	
چی مخ نې وپوړو دذکر زمونږ نه اونه لری اراده سوا دژوند ددنیا نه دا حد دې ددې خلقو	
چی زمونږ د نصیحت نه بی پرواه شوی دی اود دنیا د ژوند تیرو لونه بغیر بل هیخ مقصد نه لری دوی	
مَنْ الْعِلْمُ ۝ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ	
دعلم بیشکه رب ستا چی دې هغه ښه پوهه دې په هغه چا چی بی لاری شو	
د پوهې آخری حد بس دغه دې ستا رب په هغه چا ښه پوهیږی چی د لاری نه گمراه شوې وی	

۱) السنن الکبری للسنائی : ۱۱۵۴۷ . مسند ابو یعلی : ۹۰۲ ، مسنده حسن مجمع الزوائد : ۱۷۶/۶ ، دلائل النبوة : ۴۶۳ .

عَنْ سَبِيلِهِ ۙ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ اهْتَدَى ۖ وَكَانَ اللَّهُ

دلاری دہغہ نہ | او ہغہ بنہ پوہہ دی | پہ ہغہ چا | چہ پہ نیغہ لار روان دی | او اللہ لره دی |
..... او ہغہ پہ دی ہم پوہیڑی | چہ خوک پہ سمہ لار روان دی | او پہ

مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ لِيَجْزِيَ

ہغہ چہ پہ آسمانونو کبسی دی | او ہغہ چہ پہ زمکہ کبسی دی | دپارہ ددی چہ بدلہ ورکری |
آسمانونو او پہ زمکہ کبسی ہر خہ چہ موجود دی ہغہ تولد اللہ ﷻ دی | چہ کومو کسانو د بدی لار

الَّذِينَ اسَاءُوا بِمَا عَمِلُوا وَيَجْزَى

ہغہ کسانولره | چہ بدی نہی کری وی | پہ سبب دہغہی عمل | چہ کری نہی وی | او بدلہ ورکری |
اختیار کری دہ ہغوی تہ د بدی سزا ورکری | او کومو کسانو چہ نیکی کری دہ ہغوی تہ د

الَّذِينَ أَحْسَنُوا بِالْحُسْنَى ۖ الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ

ہغہ کسانولہ | چہ نیکی نہی کری وی | پہ نیکی سرہ | دا نیکان ہغہ کسان دی | چہ خان ساتی |
نیکی نیکی بدلہ ورکری | دا (نیکان) ہغہ کسان دی چہ د ورو گناہونہ

كَبِيرِ الْأَثْمِ وَالْفَوَاحِشِ إِلَّا اللَّمَمَ ۗ إِنَّ رَبَّكَ

دلویو گناہونو نہ | او دبی حیایی دکارونو نہ | سوا دورو گناہونو نہ | بیشکہ رب ستا |
نہ سوا دلویو لوویو گناہونو اود بی شرمی دکارونو نہ خان بیج ساتی | ستا رب

وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ ۗ هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ إِذْ أَنْشَأَكُمْ مِّنَ الْأَرْضِ

مالک دی دفرابنہ بنسانی | ہغہ | بنہ خبر دی | پہ تاسو | کلہ چہ ہغہ پیدا کری تاسو | دزمکی نہ |
دیر فراخہ بخشش مالک دی | ہغہ تہ ستاسو حال بنہ معلوم دی | خہ وخت چہ نہی تاسو دزمکی نہ پیدا کری وئی

وَإِذْ أَنْتُمْ أَجْنَةٌ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ ۖ فَلَا تُزَكُّوا

او خہ وخت چہ تاسو | (پتہ) بچی وی | پہ خیتو کبسی | دمیندو ستاسو | پس مہ پاکوی تاسو |
او خہ وخت چہ تاسو د میندو پہ خیتو کبسی بچی وی | بس خپل خانو نہ مہ پاکوی

أَنْفُسِكُمْ ۗ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ اتَّقَى ۖ

خانو نہ خپل | ہغہ بنہ خبر دی | پہ ہغہ چا | چہ خان نہی اوساتو دگناہ نہ |
اللہ ﷻ پرہیزگار خلق دیر بنہ پیڑنی |

قوله تعالى: - إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ لَيَسْمُونَ الْمَلَائِكَةَ تَسْمِيَةَ الْأُنثَى ۖ

د ذوالخلصہ بت ذکر :- د ذوالخلصہ نومی بت خانہ دوس او خشعم بجیلہ وو چہ کوم خلق ددوی ہم وطن
وو دا بہ تبالہ کبسی وو او دی تہ بہ خلق کعبہ یمانہ ونبیلہ اود مکہ کعبی تہ بہ نہی کعبہ شامیہ ونبیلہ
دادجریر بن عبد اللہ بجلی ﷺ پہ لاسونو فنا شوہ۔ فلس نومی بت خانہ د قبیلہ طے او ددی چاپیر چل
قبیلو وہ دا جبل طے کبسی سلمی او اجا ترمینخہ وہ۔ ددی د ختمولو دپارہ علی ﷺ مقرر شوہ وو۔ دوی
ہغہ ختم کرو او ددی خانہ نہی دہ تورہ یوری۔ یو رسوب او بلہ مخزوم۔ حضور نبی کریم ﷺ دا

دوآرہ تورې ہم دوی ۛ ته ورکړې. قبیلہ حمیرا او اهل یمن خپله بت خانہ صنعا کښې د ریا په نوم جوړه کړې وه. ذکر دی چه په هغې کښې یو تور سپې وو او هغه د ددوؤ حمیری چه تبع سره راوتلې هغوی دا اوویستو او قتل ئې کړو. او دا بت خانہ ئې تباہ کړه. او رضا نومې بت خانہ دبنوربیعه ابن سعد وه. دا مستوغه ابن ربیعہ بن کعب بن سعد اسلام کښې راوسته.

ابن هشام فرمائی چه ددوی عمر ۳۳۰ کاله وو چه دهغې بیان پخپله خپلو اشعارو کښې کړې دې. د ذوالکعبات نومې صنم خنابکر او تغلب او د ایاد قبیلې سندات کښې وو. بیا فرمائی چه ستاسو دې خامن وی او دالله جل شانہ دې لونړه؟ ځکه چه د مشرکانو په خپل باطل گمان کښې فرښتې ئې د الله جل شانہ لونړه گنرلې (نعوذبالله).

قوله تعالى: - إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ

نوالله جل شانہ فرمائی که تاسو خپلو کښې تقسیم کړئ او چا ته صرف لونړه او چا ته صرف خامن ورکړئ نو هغه به هم خفه وی. اودا تقسیم به دانصاف نه وی. اگر چه تاسو الله جل شانہ لره لونړه او تاسو خپل خان دپاره خامن خوښوئ. بیا فرمائی چه دوی تاسو د خپل طرفنه بغیر د څه دلیل نه معبودان جوړ کړل او دوی ته چه مو څه نوم غوښتلو هغه مو ورکړو. گنی اصل کښې دا معبودان نه دی. او نه څه دداسې پاک نوم مستحق دی. پخپله دا خلق هم ددې دعبدات کولو څه دلیل نه شی پیش کولې. صرف په خپلو مشرانو باندې حسن ظن کولو نه پس هغونی هم داسې کړی وو او دوی هم داسې کوی. هسې بیخته دروغ وائی. مصیبت خو دادې چه الله جل شانہ د دلیلونو او واضح خبرو راتلو نه پس هم د خپل پلار نیکه غلطو لارو پسې انخښتی دی او نه ئې پریردی. بیا فرمائی چه آیا دهر انسان هرخواهش به پورا کیري؟ چه څوک څه وائی هغه به وائی څه په حق یم نو هغه په حق شو څه؟ تاسو اگر چه دعوی لونې لونې کوئ خو دې نه هیڅ مراد او مقصد نه حاصلیري. حضور نبی کریم ۛ فرمائی چه خواهش کولو په وخت کښې تاسو سوچ کوئ چه تاسو څه خواهش کوئ؟ تاسو ته نه دی معلوم چه تاسو ته به ددې خواهش باره کښې څه لیکلې کیري؟ (۱) دتولواورو مالک الله جل شانہ دې او دنیا او آخرت کښې تصرف د هغه ذات دې، چه څه هغه غوښتل هغه اوشو او چه څه غواړئ نو هغه به کیري. بیا فرمائی چه دالله جل شانہ داجازت نه بغیر لونې نه لونې فرښته هم دسفارش یو لفظ نشی وئیلې. لکه فرمائی چه (مَنْ ذَالَّذِينَ) الخ، څوک دی چه هغه ذات ته دهغه د اجازت نه بغیر هغه ته سفارش اوکړي. دهغه ذات د فرمان نه بغیر څوک هم چاته فائده نشی ورکولې. نو هرکله چه د لویولو یو فرښتو دا حال دې نو بیا ئې بې وقوفو ۱ تاسو ته به دا بتان څه فائده اورسوی؟ تاسو الله جل شانہ ددوی د عبادت نه منع کوی. ټول رسولان او ټول آسمانی کتابونه دالله جل شانہ نه سوا د نورو دعبدات نه منع کول او خپل عظیم الشان مقصد ښائی. بیا هم تاسو دوی سفارشی منئ، دا څومره غلطه لار ده.

قوله تعالى: - لَيْسَ مَوْلَى الْمُؤْمِنِينَ الْمُشْرِكُونَ ۗ

دبې ایمانه خلقو خبرې: الله جل شانہ د مشرکانو ددې قول تردید کوی چه د الله جل شانہ فرښتې دالله جل شانہ لونړه دی لکه چه بل ځائې فرمائی چه (جَعَلُوا الشِّرْكَاءَ) الخ یعنی دالله جل شانہ مقبول بندگانې فرښتې دوی دالله جل شانہ لونړه جوړې کړې دی. آیا ددوی دپیدائش په وخت کښې دوی موجود وو څه؟ ددوی شهادت به لیکلې کیري او ددوی نه به تپوس کیري. دلته هم وائی چه دوی د فرښتو زنانه نوم ایردی. اودا ددوی دبې علمی نتیجه ده. دا نه صرف بهتان بلکه صریح شک دې، دا صرف ددوی اټکل دې او دا ظاهر دی چه اټکلی خبرې دحق قائم مقام نشی کیدی. حدیث مبارک کښې دی چه گمان نه ځان

(۱) احمد: ۳۵۷/۲، وسنده حسن الاداب المقر: ۷۸۴.

اوساتیٰ خکے چه دا بدترین دروغ دی (۱) بیا اللہ جل شانہ خپل نبی ﷺ ته فرمائی چه دحق نه اعراض گولو والونه تاسو هم اغراض او کړئی. ددوی انتہائی علم نظر د دنیا ژوند دې او ددې غایت سفلی دنیا ددې انجام هیڅکله هم نیک نشی کیدی. ددوی د علم غایت هم دا دی د دنیا طلب او کوشش کبسی اخته دی.

حضور نبی کریم ﷺ فرمائی چه دنیا دهغوی کور دې چه آخرت کبسی دچا کور نه وی او دنیا دهغوی مال دې چه آخرت کبسی دهغوی کور نه وی. او ددې جمع کولو کبسی دوی اخته دی او دوی د عقل نه خالی دی (۲) یو منقوله دعا کبسی د حضور نبی کریم ﷺ دا الفاظ هم راغلی دی چه (اللهم لا تجعل الدنيا أكبر همنا ولا مبلغ علمنا، انى الله) اته څمونږ اهم کوششونه او منتہائی نظر او مقصد معلومات صرف دنیا مه کوه (۳) یا فرمائی چه د ټولو مخلوقاتو خالق صرف اللہ جل شانہ دې چا ته چه هدات غواړی نو ورکړئی تې او چه چاته ذلت ورکول غواړی نو هغه نه ذلت ورکوی. دا ټول هر څه د هغه ذات قدرت، او علم سره او حکمت سره کیږی، هغه ذات عادل او خپل شریعت کبسی او اندازه مقررولو کبسی ظلم او بې انصافی نه کوی.

قوله تعالى: - وَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ۗ

ټوله دنیا کبسی بادشاهت دالله جل شانہ دی: - د آسمان او زمکې مالک الله جل شانہ پې پرواه، مطلق شهنشاہ حقیقی او عادل او خالق حق او حق کار دې. هر چاته به دهغه د عملونو بدله ورکولو والا، نیکی باندي نیکه جزا او بدنی باندي بده سزا ورکولو والا هم هغه ذات دې. دهغه ذات په نزد هغه ته بهتر خلق هغه دی چه د حرام شوو څیزونو او کارونو نه، لویولو یو گناهونو او بدکارونو او نالائقو نه بچ شی. دده نه که د بشریت په تقاضا څه گناه اوشی اودا وړه شان گناه وی نو الله جل شانہ په ده پرده اچوی او ده لږه معاف کوی. لکه یو بل آیت مبارک کبسی فرمائی چه ﴿اِنْ تَجْتَنِبُوْا کِبٰرَ مَا نَهٰوْنٰ عَنْهٗ﴾ که تاسو ددې لویو گناهونو نه بچ شوئی چه کومو نه تاسو منع کړې شوی یی نو ستاسو گناهونه به معاف کړې شی او تاسو ته به د عزت ځانې یعنی جنت به داخل کړئی شی.

قوله تعالى: - اِلَّا اللّٰمَمَۃُ

واوه کناهونه: - دلته هم او فرمائیلې شو چه وړې وړې خطاگانې او دانسانیت کمزورئی معاف دی عبداللہ بن عباس ؓ فرمائی چه لمم تفسیر څما خیال کبسی د ابوهریره ؓ بیان شوی حدیث مبارک نه زیات بڼه نه دې چه حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه الله جل شانہ ابن آدم باندي دده د زنا حصه لیکلې ده اودا به دې پورا کوی. د سترگو زنا کتل دی او ژبې زنا وینا ده اود زړه خواهش او آرزو کوی، اوس شرمگاه یا خو دې ریښتونې کوی او یا یې دروغژن کونئی تې (۴) بخاری و مسلم) ابن مسعود ؓ فرمائی چه د سترگو زنا نظر دې او شونې و زنا بوسه اخستل دی او لاسونو زنا نیول دی او پښو زنا تگک دې او شرمگاه ده لږه ریښتونې یا دروغژن کوی. یعنی که دې شرمگاه منع نه کړی او بدکاری او کړی نو د ټولو اندامونو زنا ثابت شوه. او که دې خپل دا اندام منع کړی نو دا ټول لمم کبسی داخل دی (۵) ابوهریره ؓ نه مروی دی چه لمم بوسه اخستل، چیرل، کتل او مس کول دی او کله چه شرمگاه ملاؤ

(۱) صحیح بخاری کتاب الادب باب (یا ایها الذین امنوا اجتنبوا من الظن ان بعض الظن): ۶۰۶۶، صحیح مسلم: ۲۵۶۳. ترمذی: ۱۹۸۸، ابوداؤد: ۴۹۱۷/، بیهقی: ۱۸۰/۷، المعجم الاوسط: ۸۴۶۱.
 (۲) احمد: ۷۱/۶، شعب الایمان: ۱۰۶۳۸، مجمع الزوائد: ۲۸۸/۱۰.
 (۳) ترمذی کتاب الدعوات باب دعاء (اللهم اقسم لنا من خشيتک ما یجوز ...): ۳۵۰۲، وهو صحیح حاکم: ۵۲۸/۱.
 (۴) صحیح بخاری کتاب الاستئذان باب زنا الجوارح دون الفرج: ۶۲۴۳، صحیح مسلم: ۲۶۵۷، احمد: ۲۷۶/۲، ابن حبان: ۴۴۲۰.
 (۵) الطبری: ۵۳۵/۲۲، حاکم: ۴۷۰/۲.

شود نو غسل کول واجب شو او د زنا کارئی گناه ثابت شوه. (۱) ابن عباس رضی اللہ عنہ نه ددی جملی تفسیر همدا مروی دی یعنی چه کوم مخکنسی تیر شو. مجاهد رضی اللہ عنہ چه گناه سره حالت خراب شی او بیا دا پریدی، نو دا لم کنسی داخل دی، شاعر وانی چه :

ان یغفر اللہم تغفر جماعا وای عبدک لالما

یعنی ای الله جل شانہ ا هر کله چه ته معاف کوی نو ټول هر څه معاف کړه گنی هسی خو هر انسان گناه کنسی اخته دی.

مجاهد رضی اللہ عنہ فرمائی چه جاهلیت والوبه خپل طواف کنسی عام طور دا شعر وئیلو. ابن جریر کنسی د حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دا شعر وئیل هم مروی دی. ترمذی شریف کنسی هم دا مروی دی. او امام ترمذی هم دې ته صحیح حسن وانی (۲). بزار رضی اللہ عنہ فرمائی چه مونږ ته ددی بل سند معلوم نه دې صرف هم دې سند سره مرفوعا مروی دی. ابن ابی حاتم او بغوی هم دا نقل کړې دې. بغوی دا سورة تنزیل کنسی روایت کړې دې. خوددې مرفوع صحت کنسی نظر دې. یو روایت کنسی دی چه حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه ددی نه مراد دادې چه زنا ته دنزدې کیدو نه پس تویه او کړې او بیا واپس شی، غلاته د نزدې کیدو نه پس غلا اونکړې او تویه ویستلو نه پس واپس شی. داشان شرابو ته نزدې شو خو شراب نی اونه ځکل او تویه ی او ویستله. دا ټول امام کنسی داخل دی (۳) او دا یو مومن ته معاف دی. حسن رضی اللہ عنہ نه هم دا مروی دی. عبدالله بن عمرو رضی اللہ عنہ فرمائی چه ددی نه مراد شرک نه علاوه گناهونه دی. ابن زبیر رضی اللہ عنہ د دوو حدونو مینځ کنسی زنا او د آخرت عذاب. ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چه هر هغه څیز چه ددو حدونو تر مینځه وی، حد دنیا او حد آخرت. مونږونه ددی کفار ه جوړېږی. او هر واجب کوونکی نه کم دی. د دنیا حد خو هغه دې چه په یو گناه باندي الله جل شانہ دنیاوی سزا مقرر کړې وی. او د آخرت حد هغه دې چه په هغه څیز باندي الله جل شانہ جهنم واجب کړې وی. او دهغې سزا دنیا کنسی مقرر نه وی.

قوله تعالى: - إِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ -

دالله صلی اللہ علیہ وسلم د وسیع مغفرت بیان: - ستا درې بخشش ډیر وسیع دی. هر څیز ئې گیر کړې دې او ټولو گناهونو باندي دهغه احاطه ده. لکه چه فرمان دې (قُلْ يُعْبَادِي الَّذِينَ أُسْرَفُوا) الخ ای څما هغه بندگانو! چه چا پخپلو خانونو اسراف کړې دې دالله جل شانہ درحمت نه مه ناامیده کیرئې، الله جل شانہ ټول گناهونه بخښی او ډیر بخښنې والا او ډیر لوئی رحم والا دی. بیا فرمائی چه هغه تاسو لره وینی او ستاسو دهر حال علم ورته شته دې او ستاسو دهر کلام اوریدونکی او ستاسو دټولو اعمالو نه واقف دې. او هغه ذات ستاسو پلار آدم عليه السلام د زمکې نه پیدا کړو. او د هغه د ملا نه ئې دهغه اولاد پیدا کړل چه د میړو پشان خواره شو. بیا دا تقسیم کړې شو او دوه ډلې جوړې کړې شوی. یو جنت دپاره او بله دوزخ دپاره. او کله چه تاسو دمور خیتې کنسی وې نو هغه پاک ذات تاسو دخپلو فریبنتو په ذریعه تاسو ته روزی، عمر، نیکی او بدی اولیکله. ډیر بچی د مور خیتې نه پر یوزی. ډیر د پی ځکلو حالت کنسی مړه شی. ډیر د پښو نه پس حالت کنسی بلوغت نه مخکنسی مړه شی. او ډیر خو په ځوانی کنسی ددی دنیا نه رخصت شی. او هر کله چه مونږ دا منازل پورا کړل او بوډاگان شو او ددی نه پس هیڅ منزل نشته دې او اوس هم که مونږ پوهه نشو نو زموږ نه زیات غافل څوک دې؟ خبردار تاسو د خپل نفس ترکیه په خپله مه کوئی او اود خپلو اعمالو تعریفونه پخپله تعریفونه مه کوئی. او دخپل ځان تعریفونه په خپله مه

(۱) الطبری: ۵۳۷/۲۲.

(۲) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة والنجم: ۳۲۸۴. ومنه صحیح.

(۳) الطبری: ۵۳۵/۲۲.

کونى. چه زره کنبی دالله جل شانہ نہ ویره ده الله جل شانہ ته هغه بنده معلوم دى.
 قوله تعالى: - فَلَا تَزُكُّواْ اَنْفُسَكُمْ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ اَنْتُمْ ۝

مجان ته نيک مه وائي: اويو آيت مبارك کنبی دى چه [الْمَرْتَرِ اِلَى الَّذِيْنَ يَزُكُّوْنَ اَنْفُسَهُمْ بَلِ اللّٰهُ يَزُكِّي مَنْ يَشَاءُ وَلَا يظْلَمُونَ
 قَيْلًا] يعنى آياتاسو هغه خلق اوليدل چه دخپل خان پاکی پخپله بيانوى، هغوى ته معلوم نه دى چه دا د
 الله جل شانہ لاس کنبی دې چه چا ته ئې ورکوى نو هغه پاک او صفا او برتر او اعلى کړى او په هيچا
 به ظلم نه کيږي...

محمد ابن عمرو بن عطاء رضي الله عنه فرمائي چه ما دخپلې لور نوم بره کيخودله نو ما ته زينب بنت ابو سلمه
رضي الله عنها او فرمائيل چه حضور نبی کریم ﷺ ددې نوم نه منع کړې ده. پخپله خما نوم هم بره وو. نو پدې
 حضور نبی کریم ﷺ او فرمائيل چه ته پخپله خپله پاکی او بهتری مه بيانوه. تاسو کنبی دنیکې کولو
 والا علم پورا په پورا الله جل شانہ سره دې. خلقو او وئيل چه بيا مونږ ددې څه نوم کيږدو؟ نو حضور
 نبی کریم ﷺ او فرمائيل چه ددې نوم زينب کيږدئى (۱). مسند احمد کنبی دى چه د حضور نبی کریم ﷺ
 مخکنبی يو سړى ډير زيات تعريفونه او کړل، نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائيل چه افسوس تا
 هغه او وژلو. ډير خل ئې دا او فرمائيل که د چا تعريف کوي نو داسې وايه چه د فلانى باره کنبی خما
 گمان دادې او حقيقى علم الله جل شانہ ته دې. او بيا خپل معلومات بيان کړه. او پخپله د چا پاکی مه
 بيانوه. (۲) ابوداود او مسلم کنبی دى چه يو سړى دعثمان رضي الله عنه مخکنبی ددوى تعريف او کړو نو په دې
 مقداد ابن اسود رضي الله عنه دهغه خوله کنبی بناوره اچوله او وې فرمائيل چه مونږ ته د حضور نبی کریم ﷺ حکم
 دې چه دتعريف کوونکى خوله کنبی بناوره واچوو، (۳)

أَفْرَعَيْتَ الَّذِي تَوَلَّى ۝ وَأَعْطَى قَلِيلًا ۝ وَالَّذِي ۝ أَعِنْدَهُ
ايا اوليدو تا هغه سړې چې اوگرخيدو دحق نه او ورنې کړو مال لږ او منع شو ايا دهغه سره دې ايا تا هغه سړې ليدلې دې کوم چې مخ واړولو او لږ غوندې (مال) ئې ورکړو او بيا ئې لاس رانېکلوايا
عِلْمِ الْغَيْبِ ۝ فَهَوَّيْرِي ۝ أَمْ لَمْ يَنْبَأْ بِمَا
علم دغيبو چې هغه وينى حقيقت يا نه دې خبر کړې شوې دې په هغه ده سره دغيبو علم دې چې (هرڅه) وينى گوري ايا ده ته دهغې مضمون خبر نه دې رارسيدلې
فِي صُحُفِ مُوسَى ۝ وَابْرَاهِيمَ ۝ الَّذِي
چې په صحيفو دموسى کنبی دى او په صحيفو دابراهيم کنبی دى هغه (ابراهيم <small>عليه السلام</small>) چې دموسى <small>عليه السلام</small> په صحيفو کنبی ووا اود ابراهيم <small>عليه السلام</small> د صحيفو چې ټول حکمونه ئې
وَقِي ۝ ۝ الْاَنْزُرُ ۝ وَازِرَةٌ ۝ وَزْرًا ۝ اُخْرَى ۝ ۝ وَأَنْ لَّيْسَ
چې پوره ئې کړو کارخپل چې نه به اوچتوى ايو بوج اوچتونکې بار دبل چا او دا چې نشته په ځانې کړل دا چې هيڅ يو بار وړونکې به د بل چا بار اوچتولې نشى اودا چې هر

(۱) صحيح مسلم كتاب الادب باب استحباب تغير الاسم القبيح الى حسن: ۲۱۴۲.

(۲) صحيح بخارى كتاب الشهادات باب اذا ذكى رجل رجلا كفاه: ۲۶۶۲، صحيح مسلم: ۳۰۰۰، ابوداود: ۴۸۰۵، احمد: ۴۶/۵.

(۳) صحيح مسلم كتاب الزهد باب النهى عن المدح اذا كان فيه الفراط: ۳۰۰۲، ابوداود: ۴۸۰۴، ترمذى: ۲۳۹۳، ابن ماجه: ۳۷۴۲، احمد: ۶/۵، الادب المفرد: ۳۳۹.

بیا بیان کیجی کہ صحف ابراہیم او صحف موسیٰ کنبی خہ وو؟ پہ ہغی کنبی وو چہ چا ہم پہ خیل خان ظلم او کرو لکہ شرک نی او کرو یا کفر نی او کرو یا گناہ صغیرہ نی او کرہ یا نی گناہ کبیرہ او کرہ نو دہغی بارہ بہ دہغہ پہ سر وی، ددہ دا بوج بہ بل خوک نہ اوچتوی۔ لکہ خنگہ چہ قرآن پاک کنبی دی چہ ﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ وَإِن تَدْعُ مُثْقَلَةٌ إِلَىٰٓ ذَاكَ حُكًّا﴾ الخ کہ خوک خیل بوج طرفتہ خوک راوبلی نو دہغہ نہ بہ ہیخ نشی اوچتولی اگر چہ ددہ رشتہ دار وی۔ پہ ہغہ صحیفو کنبی دا ہم وو چہ انسان دپارہ صرف ہغہ دی چہ کوم دہ حاصل کرل۔ یعنی خنگہ چہ پہ دہ د نورو بوج نشی اچولی دایشان بہ دی دنورو پہ بدعملو کنبی نہ نیولی کیجی او دایشان بہ د نورو نیکی ہم دہ تہ خہ فائدہ نہ رسوی۔

قوله تعالى: - وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَأَىٰ ۝

یو کس بہ دبل چا بوج نہ اوچتوی او ایصال ثواب مسئلہ: امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ او ددوی متبعین ددی آیت مبارک نہ استدلال کرے دی کہ دقرآن خوانی ثواب مرو تہ رسول وی نو دا ہغوی تہ نہ رسی خکہ چہ دانہ دہغوی عمل دی اونہ کسب۔ ہم دا وجہ دہ چہ حضور نبی کریم ﷺ نہ ددی جواب بیان کرو اونہ نی خیل امت تہ ددی رغبت ور کرو اونہ نی خہ صریح فرمان سرہ دی طرفتہ اشارہ او کرہ۔ ہم دایشان د صحابہ کرام رضی اللہ عنہم نہ ہم دچا نہ دا ثابت نہ دی چہ ہغوی د قرآن پاک خہ حصہ وتیلی دہ او ددی ثواب نی مردہ تہ بخیل دی۔ کہ دا نیکی وی او شرعی مطابق وی نو خمونہ نہ زیات صحابہ کرام رضی اللہ عنہم نیکی کنبی سبقت اخستونکی وو۔ دی سرہ دا ہم یاد ساتل پکار دی چہ د نیکو کارونہ د قرآن وحدیث د صریح فرمان نہ ثابت دی۔ او پہ دی کنبی د ہیخ قسمہ رانی او قیاس دخل نشتہ دی۔ خو ددعا او صدقہ ثواب مری تہ رسی۔ پہ دی باندی اجماع دہ او د شارع ﷺ دالفاظو نہ ثابت دی۔ چہ کوم حدیث مبارک صحیح مسلم ابوہریرہ رضی اللہ عنہ نہ مروی دی چہ حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ دانسان پہ مرگ ددہ اعمال منقطع شی خودری خیزونہ باقی وی نیک اولاد چہ ددہ دپارہ دعا کوی یا ہغہ صدقہ چہ ددہ د انتقال نہ پس ہم جاری وی۔ یا ہغہ علم چہ دہغی نہ فائدہ اوچتولی شی (۱)۔ ددی مطلب دادی چہ حقیقت کنبی دا خیزونہ پخپلہ دمری د کوششونو او د ہغہ عملونہ دی یعنی دہ تہ د بل چا د اجر ثواب نہ رسی۔ یو حدیث مبارک کنبی دی چہ دانسان دتولو نہ بہترین خوراک ہغہ دی چہ ہغہ خیلو لاسونوسرہ حاصل کرے وی او ددہ خپلہ گتہ وی او دانسان اولادہم ددہ خپلہ گتہ دہ او ددہ حاصل شوے خیز دی (۲)۔ نو ثابت شو چہ نیک اولاد ددہ دمرگ نہ پس ددہ دپارہ دعا کوی نو ہغہ ددہ خیل عمل دی۔ ہم دا شان صدقہ جاریہ لکہ وقف وغیرہ او ہغہ ہم ددہ د عمل اثر دی۔ او ہم دہ وقف کرے دی۔ پخپلہ قرآن پاک کنبی فرمائی چہ ﴿إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ﴾ الخ، مونہ مردگان ژوندی کوو او لیکو چہ خہ مخکنبی لیبری او خہ نبی ددہ نہ روستو دی، ددی نہ ثابت شو چہ دہ کومی نیکی نبی روستو پرینودی وی دہغی ثواب دہ تہ رسی۔ پاتی شو ہغہ علم چہ ہغہ دہ خلقتہ رسولی وی او ددہ د وفات نہ پس ہم خلق پہ ہغی عمل کوی، ہغہ ہم اصل کنبی ددہ سعی او ددہ عمل دی چہ ددہ نہ پس باقی پاتی وو او دہ تہ ثواب رسیدو۔ صحیح حدیث مبارک کنبی دی چہ کوم سرے ہدایت طرفتہ خلق راوبلی او حومرہ خلق ددہ تابعداری او کرے نو د ہغہ تولو داجر پہ مثل بہ دہ تہ ہم اجر ملاویبری۔ او دہغوی داجر نہ بہ خہ نشی کمولی (۳) بیا فرمائی چہ ددہ کوشش بہ د قیامت پہ ورخ تللی شی۔ پہ ہغہ ورخ بہ ددہ عمل کتلی شی۔ لکہ فرمائی چہ ﴿قُلْ اعْمَلُوا﴾ الخ یعنی اووایہ چہ تاسو عمل کوی اللہ جل شانہ بہ

(۱) صحیح مسلم کتاب الوصیہ باب ما یلحق الانسان من الثواب بعد وفاته : ۱۶۳۱۲، ابوداود : ۲۸۸۰، ترمذی : ۱۳۷۶، احمد : ۳۷۲/۲ ابن حبان : ۳۰۱۶، دارمی : ۱۴۸/۱.

(۲) ابوداود کتاب البیوع باب الرجل یاکل من مال ولده : ۳۵۲۸، وهو صحیح ترمذی : ۱۳۵۸، ابن ماجہ : ۲۲۹۰.

(۳) صحیح مسلم کتاب العلم باب من من سنة حسنة او سنة : ۲۶۷۴، ابوداود : ۴۶۰۹، ابن ماجہ : ۲۰۶.

ستاسو اعمال گوری. اودھغه رسول او ایمان والا او عن قریب تاسو به الله جل شانہ طرفتہ واپس شی. بیا به هغه تاسو ستاسود عملونو نہ خبردار کری. یعنی دهری نیکی جزا او دهری بدنی بدلہ به درکوی. دلته نہی ہم او فرمائیل چه پورا پورا بدلہ به ورکوؤ.

دقران پاک وغیرہ نیکو اعمالو ثواب بل چاتہ ورکولہ شی

مسلك حنفی: د حنفیانو دغه شان د جمهورو عالمانو مذهب دے کہ یو کس د خپل نیک عمل ثواب بل تہ بینی نو هغه تہ رسیبری اوباقی پہ آیت کنبی چې کوم ذکر دے چه هر سړی تہ به هم د هغه د نیک عمل ثواب ملاویری نو د دے په مطلب کنبی عالمانو ډیری خبری کری دلته زه صرف د مسلك حنفی وضاحت کوم د جمهورو په هغه ټولو احادیثو دے په کومو کنبی چې د یو د نیک عمل ثواب بل تہ د رسیدو ذکر دے (تفسیر مظهری ۱۰۲۹، ۱۰۳۰).

وَأَنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الْمُنْتَهَىٰ ۝

| او بیشکه چی رب ستا ته | آخر رسیدل دی |

| اودا چې (ټول) ستا رب طرفته ورتلل دی

وَأَنَّهُ هُوَ أَضْحَكَ وَأَبْكَىٰ ۝ وَأَنَّهُ هُوَ أَمَاتَ وَأَحْيَا ۝ وَأَنَّهُ هُوَ

او بیشکه هغه | او خندوی | او ژړوی | او بیشکه هغه مړه کړل | او ژوندی نی کړل | او بیشکه هغه اودا چې هغه خندول او ژړل کوی | او دا چې هغه وژل او ژوندی کول کوی | اودا چې

خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ ۝ مِن نُّطْفَةٍ إِذَا تُمْنَىٰ ۝

پیدا کړې جوړې | دنارینه (نر) او دزنانه (بڼخه) | دنطفې نه | کله چی واچولې شی رحم ته | دتر او د مادې جوړې هغه د نطفې نه پیدا کړی دی | خه وخت چې (په رحم کنبی) تویه کړې شی

وَأَنَّ عَلَيْهِ النَّشْأَةَ الْآخِرَىٰ ۝ وَأَنَّهُ هُوَ أَغْنَىٰ

او بیشکه چی دهغه ذمه واری ده | پیدا کول | ددویم خل | او بیشکه چی هغه | غنی کړو (انسان) | اودا چې دوباره ژوندون هم دهغه ذمه واری ده | اودا چې هم هغه غنی کول کوی او هم

وَأَقْنَىٰ ۝ وَأَنَّهُ هُوَ رَبُّ الشَّعْرَىٰ ۝ وَأَنَّهُ أَهْلَكَ

او جانبداد نی ورکړو | او بیشکه چی هغه | رب دشعری ستوری دے | او بیشکه چی هغه هلاک کړل | هغه جائداد ورکوی | اودا چې دشعری (ستوری) رب دے | اودا چې هغه

عَادًا لِلأُولَىٰ ۝ وَتَمُودًا ۝ فَمَا أَبْقَىٰ ۝ وَقَوْمَ نُوحٍ

عادیان رومبنی | او ثمودیان | پس باقی نی پری نښودو هیڅوک | او قوم دنوح علیه السلام | اولنی عادیان هم تباہ کړی دی | او ثمودیان هم | هیڅوک نی باقی نه دی پریځي | اوددوی نه

مِّن قَبْلُ ۝ إِنَّهُمْ كَانُوا هُمُ الظَّالِمِينَ ۝ وَأَطغىٰ

مخکبسی دهغوی نه | بیشکه چی هغوی | وؤ | خاص هم هغوی | ډیر ظالمان | او ډیر سرکشان | وړاندې دنوح علیه السلام قوم (نی) هم هلاک کړې وو، | ځکه چې هغوی ډیر ظالمان وو | اوسرکشه وو

وَالْمُوتِفِكَۃً

اَهْوَىٰ

فَغَشَّهَا

او پاستر شوی کلی | هغه اوچت کرل او راغوزارئی کرل | بیا ئی خور کرو په هغه کلی باندي |
 او (دغه) اوریدلی کلی هم هغه (په بل مخ) اړولی وو | نو دهغی کلونه ئی راتاؤ کره | هغه څه چی

مَا عَشَىٰ

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكَ تَتَّبَارَىٰ

هغه څه چی خور ئی کرو | نو په کومو نعمتونو | درب خپل | به ته شک کوی | دا خبردارونکې دې |
 ئی راتاؤ کره | نو ته به د خپل رب په کرم کوم نعمت کبسي شک کوی |

قوله تعالى: - وَأَنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الْمُنْتَهَىٰ

هم آخر به الله جل شانہ ته تکی وی :- فرمان دې چه آخر الله جل شانہ طرفته تګ دې. دقیامت په ورځ به ټول هغه ذات طرفته واپس شی. معاذ الله قبیلہ بنواؤد کبسي یو خطبه کبسي او فرمائیل چه انې بنی آدم! څه دالله جل شانہ دپیغمبر قاصد ستاسو طرفته راغلی یم، تاسو یقین او کړئ چی ستاسو دټولو واپس کیدل الله جل شانہ طرفته دې، نو بیا خو به یا جنت ته داخل کړئ شی یا جهنم ته (۱). بغوی کبسي دې چه حضور نبی کریم ﷺ ددې آیت مبارک تشریح کبسي او فرمائیل چه دالله جل شانہ ذات کبسي فکر کول جائز دې لکه یو بل حدیث مبارک کبسي دې چه مخلوق باندي ښه ژور نظر اچوئى خودخالق ذات کبسي دومره ژور مه کوزیږئ. هغه عقل و ادراک او فکر او ذهن نه شی موندې (۲). اگر چه دې لفظونو سره دا حدیث مبارک محفوظ نه دې خو صحیح حدیث مبارک کبسي دا مضمون موجود دې. هغې کبسي دې چه شیطان چاته ورشی نو وائی چه هغه چا پیدا کړې دې؟ او هغه چا پیدا کړې دې؟ تردې چه وائی چه الله ﷻ چا پیدا کړې دې؟ (نعوذبالله) او هرکله چه ستاسو زړونو کبسي دچا زړه کبسي دا وسوسه وی نو اعوذ وائی او دا خیال دزړه نه لرې کړئ (۳) دسنن یو حدیث مبارک کبسي دې چه دالله ﷻ مخلوقات کبسي غور و فکر کوئ لیکن دالله ﷻ ذات کبسي غور و فکر مه کوئ واورئى الله ﷻ یو فریسته پیدا کړې ده چه دهغه فریستی د غور د نرمی نه تردغور پورې پورې د دریو سوو کالو لار ده. او کماقال.

قوله تعالى: - وَأَنَّهُ هُوَ أَضْحَكَكَ وَأَبْكَىٰ

دژوند او مرګ مالک الله جل شانہ دې :- بیا فرمائی چه بندګانو کبسي د ژړا او خندا ماده او ددوی اسباب هم هغه ذات پیدا کړې دې چه بالکل مختلف دې. هم هغه ذات د مرګ او حیات مالک دې. لکه ﴿الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾ هغه ذات موت او حیات پیدا کړل، هغه ذات د نطفې نه هر جاندار پیدا کړل جوړې جوړې، او بل خانې کبسي ارشاد دې چه ﴿أَلَيْسَ الْإِنْسَانُ لِرَبِّهِ﴾ آیا انسان گنړی چه دې به بې کاره پرېښودې شی ایادې دمنی قطره نه وو چه (رحم کبسي وو؟ بیا آیا دې چکه خون نه وو؟ بیا الله جل شانہ دې پیدا کړو او درست ئی کړو. او دده نه ئی جوړې یعنی نر او ماده جوړ کړل. آیا دداسې قدرتونو والا) الله جل شانہ په دې قادر نه دې چه مړی ژوندی کړی؟ بیا فرمائی چه هم په دې دوباره ژوندی کیدل دې یعنی لکه څنگه چه هغه ابتداء پیدا کړې دې. همداشان دهغه د مرګ نه پس دوباره د ژوندی کولو ذمه هم د هغه ذات ده. هغه ذات خپل بندګان غنیان جوړل کړل. او مال ئی ددوی قبضه کبسي ورکړو. او دادوی سره په طور د پنگې دې. دا کثرو مفسرینو دکلام خلاصه په دې مقام هم دا ده (۴) اگر چه بعضو

(۱) ابن ابی حاتم حاکم : ۱/۸۳.

(۲) تفسیر بغوی : ۷/۴۱۲.

(۳) صحیح بخاری کتاب بدء الخلق باب صفة ابليس وجنوده : ۲۲۷۶، صحیح مسلم : ۱۳۴.

(۴) الطبری : ۵/۵۴۸.

نہ مروی دی چہ ہغہ مال ورکرو او غلام نی ورکرو او ہغہ ذات ورکرو او خوشحالہ شو او دی نی غنی کرو او نور مخلوق نی ددہ محتاج کرو۔ چہ چا لره نی غوبنتل نو غنی نی کرل او چا لره نی غوبنتل فقیر نی کرو۔ خود امخکبسی دوارہ الفاظ لفظ سرہ خہ زیات مطابقت نہ ساتی۔
 قوله تعالیٰ: - وَأَنَّهُ هُوَ رَبُّ الشُّعْرَىٰ

شعری دہغہ ستوری نوم دی چہ ہغہی تہ مرزم الجوزاء وائی۔ بعضو عربوبہ ددی عبادت کولو (۱)۔ عاد والا یعنی قوم عاد لره چہ دہ تہ عاد بن ارم بن سام بن نوح وئیلی شی۔ او ہم دوی ددوی د سرکشی بہ وجہ دوی تباہ کرل۔ لکہ فرمائی چہ (الْمَ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ) یعنی آیاتا او نہ کتل چہ ستا رب عاد سرہ خہ او کرل؟ یعنی ارم سرہ چہ ڍیر قد والا وو۔ او دہغوی مثل بنارونو کبسی نہ وو پیدا شوی۔ دا قوم ڍیر زور آور او قوی وو۔ دی سرہ دالله جل شانہ نافرمان او درسول ﷺ نافرمان وو۔ بہ ہغوی د ہوا عذاب راغلو اودا اووہ شپی او اتہ ورخی جاری وہ۔ داشان ہغہ ذات شمودیان ہم ہلاک کرل۔ او بہ ہغہ کبسی یو ہم باقی پاتہ نشو۔ او ددوی نہ مخکبسی قوم نوح تباہ شوہ وو۔ او ہغوی ڍیر زیات بی انصافہ او شریر وو۔ اود لوط کلی چہ رب قہار ہغہ تباہ کرل او آسمانی کانرو سرہ نی ٲول بدکار ہلاک کرل، ہغوی یو خیز راگیر کرل یعنی کانرو او ہغوی بانڈی ددی باران اوشو او ڍیر بہ بد حال تباہ شو۔ بہ دی کلو کبسی څلور لاکہ خلق آباد وو۔ د آبادی ٲولہ زمکہ او اور او گندہک او تہل بہ دی راتوی شو۔ دقتادہ ﷺ ہمدان قول دی۔ اودا ڍیر غریب سند سرہ ابن ابی حاتم کبسی مروی دی۔ بیا فرمائی چہ ائی انسانہ تہ بہ د خپل رب کوم کوم نعمت سرہ جنگ کوی؟ بعضی وائی چہ خطاب نبی ﷺ تہ دی؟ لیکن خطاب عام کول ڍیر اولی دی۔ امام ابن جریر ﷺ ہم ددی عام کول خوبنوی۔

هَذَا نَذِيرٌ	
دا خبردارونکی دی	دا (بیغمبر) ہم دپخوانو
قَيْنَ النَّذْرِ الْأُولَىٰ ۝	أَزِفَتْ الْأَزْفَةُ ۝
دخبردارونکو رومبنونہ	نزدی راغی راتلونکی ساعت نشتہ ہغہ لره بغیر دالله نہ
وَيُرَوْنَ كُنُوزَهُمْ يَدْرَسُونَ ۝	وَيُرَوْنَ كُنُوزَهُمْ يَدْرَسُونَ ۝
دخبردارونکو پشان یو ویرونکی دی	ہغہ (دقیامت) راتلونکی (ساعت) راورسیدو دالله ﷺ نہ بغیر دابل څوک
كَاشِفَةٌ ۝	أَقْمِنُ هَذَا الْحَدِيثِ ۝
څوک بیکارہ کونکی	ایا پس ددی خبری نہ تاسو تعجب کوی او تاسو خاندی
نشی لری کولی	ایا تاسو ددی کلام پہ حق کبسی تعجب کوی؟ او خنداگانی ورپوری کوی
وَلَا تَبْكُونَ ۝	وَأَنْتُمْ سَاهُونَ ۝
اونڈڑاری	او تاسو غافلہ یی پس سجدہ او کروی الله تہ او بندگی او کروی
اورا نہ کوی او تاسو غافلان یی الله ﷻ تہ سجدی لگوی اودہغہ عبادت کوی

قوله تعالیٰ: - هَذَا نَذِيرٌ مِّنَ النَّذْرِ الْأُولَىٰ ۝

نبی کریم ﷺ نذیر راغلی دی۔ دوی ﷺ دویری نہ خبرونکی دی۔ یعنی دنی کریم ﷺ، د رسالت ہم داشان دی، لکہ خنگہ چہ دمخکبسی رسولانو وو۔ لکہ چہ یو آیت مبارک کبسی دی چہ [أَلَمْ أَكُنْتُ بِدُعَائِنَ

الرُّسُلِ] یعنی خہ خو یو نوې رسول نه یم. رسالت څما نه نه دې شروع شوې. بلکه دنیا څما نه مخکې ډیر رسولان لیدلې دی. نزدې راتلو والا وخت یعنی قیامت نزدې شو. نه خو څوک هغه دفع کولې شي او نه د هغې دراتلو د صحیح وخت چاته معلومات شته دي. نذیر عریضی کبسي هغه چاته وائی، لکه یو جماعت دې چه په هغې کبسي یو سرې خه ویریدونکي څیز اولیدو، او خپل قوم ددې نه خبروي یعنی د ویرې او خوف خبر ورکونکي. لکه یو بل آیت مبارک کبسي دی چه [إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لِّكُم بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ] څه تاسو لره د سخت عذاب خبرونکي یم (۱). حدیث مبارک کبسي دی چه تاسو لره ښکاره ویرونکي یم. یعنی څنگه چه یو سرې یو بدی او گوری چه دا قوم ته نزدې شوې ده او بیا چه کوم حالت کبسي وی نو هغه حالت کبسي په منډه منډه راشی او قوم خبردار کړی چه گورنی مصیبت راروان دي ددې خه فکر او کړنی. دشان د قیامت دهولناکې تباهي د عذاب حالت هم دخلقو د غفلت حالت کبسي دوی ته بالکل نزدې راغلې دي. او حضور نبی کریم ﷺ ددې عذابونه خلق خبروي لکه دي نه پس سورة دي چه اقرب الساعه قیامت نزدې شوې دي.

د مسن احمد حدیث مبارک کبسي دی چه انبي خلقواد گناهونو د حقیر گنرلو نه بچ اوسې: د وړو وړو گناهونو مثال داسې دي لکه چه یو قافله یو څانې په پړاو شوه، ټول یو خوا بل خوا لارل، او ټولو ټولو لار لږ لږ لږ لږ راغونډ کړل او هغه ئې راوړل. نو اگر چه هر یو سره لږگی کم دی. خو هرکله چه هغه راجمع کړې شي نو یو ډیرې جوړېږي. او دې سره دیکونه هم پخیري. دشان واره واره گناهونه جمع کولو سره زیات گناهونه شي. اودا گناهگار بیا رانیولې شي او دې هلاک شي. او یو حدیث مبارک کبسي دی چه څما اود قیامت مثال داسې دي، بیا حضور نبی کریم ﷺ خپله د شهادت گوته او دې سره مینځنی گوته او چته اوددې فاصله ئې او خوله. څما اود قیامت مثال ددو آسونویه شان دي. څما اود آخرت د ورځې مثال داسې دي لکه چه یو قوم یو سرې میدان جنگ ته اولیږلو، هغه بالکل د دښمن لښکر سره نزدې دښمن او کتلو چه حملې دپاره بالکل تیار دي. او تردې چه دي ویریدو چه هسي نه څما د رسیدونه مخکې مخکې دوی هلته اونه رسی. نو په یو غونډی او ختلو او کپرا ئې او خوزوله چه خبردار دښمن ډیر نزدې موجود دي. نو څه داسې ویرولو والا یم (۲). ددې حدیث مبارک شهادت کبسي نور هم ډیر حسن او صحیح احادیث دي.

قوله تعالى: - أَقْبِلْ هَذَا الْحَدِيثِ تَعَجُّبُونَ ۝

قران پاک نه مخ مه اړوئ: بیا ئې د مشرکانو په دې فعل انکار او کړو چه دوی قران پاک آوری خوددې نه اعراض کوی اوددې نه بې پرواهي کوی. بلکه ددې درحمت نه تعجب سره انکار کوی. او دې پورې خدا گانې اومذاق کوی. پکارخودا وو چه ایماندارو پشان ئې دا آوریډلې او ددې نه ئې عبرت حاصلولې. لکه چه د مومنانو حالت ئې بیان کړې دي چه هغوی ددې کلام آوریډو سره ژاړی او سجده کوی او ددوی خشوع او خضوع زیاتېږي.

د (سُيُودُونَ) تفسیر: ابن عباس ؓ فرمائی چه سمد سندرې ته وائی. دا یمنی لغت دي. ددوی نه د سامدون معنی اعراض کولو والا او تکبر کولو والا هم مروی ده (۳). علی ؓ او حسن ؓ فرمائی چه غفلت کولو والا. بیا خپلو بندگانو ته حکم کوی چه د توحید او اخلاص پابند اوسې او خضوع او خلوص او توحید منلو والا جوړ شي. صحیح بخاری کبسي دی چه حضور نبی کریم ﷺ اود حضور نبی کریم ﷺ

(۱) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب الانتهاء عن المعاصي: ۶۴۸۲، صحیح مسلم: ۲۲۸۲.

(۲) احمد: ۳۲۱/۵.

(۳) الطبری: ۵۵۹/۲۲.

ملگرو مسلمانانو او مشرکانو او جن وانس د سورة النجم د سجدي په موقع سجده او کره. (۱) مسند احمد کنبی دی چه مکه مکرمه کنبی حضور نبی کریم ﷺ سورة النجم اولوستو. نو حضور نبی کریم ﷺ سجده او کره او هغه خلقو هم چه کوم حضور نبی کریم ﷺ سره وو. د حدیث راوی مطلب ابن ابی داغه وائی چه ما خپل سر اوچت کړو او سجده مې اونه کړه. دې تر دغه وخت پورې مسلمان شوي نه وو. اسلام نه پس چه کله هم دوی ددې سورة مبارک تلاوت دچا نه اوریدونو سجده به ئې کوله. دا حدیث مبارک سنن نسائی کنبی هم دې (۲).

د الله جل شانہ فضل و کرم سره د سورة نجم تفسیر ختم شو فالحمد

د سورة قمر تفسیر چه دامکی سورة دی.

دسورت تعارف: دابوواقدر وایت نه مخکبني تیر شوی دی چه حضور نبی کریم ﷺ به د عید الضحی او عید الفطر مونځونو کنبی سورة ق او سورة قمر لوستلو. (۳) داشان لویو لویو محفلونو کنبی به هم حضور نبی کریم ﷺ ددې دواړو سورتونو تلاوت کولو ځکه چه دې کنبی دوعدي او وعید او ابتداء د ژوند او ددوباره ژوند سره سره د توحید او اثبات رسالت وغیره اهم مقاصد اسلامیه ذکر دي.

ایاتونه	سورة القمر مکية وهي خمس وخمسون آية وثلاث ركوعات	رکوع گانې
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
(۵۵)	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	(۳)
	اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَاَنْشَقَّ الْقَمَرُ ۝۱ وَاَنْ يَّرَوْا آيَةً	
	نژدې راغی وخت د قیامت او دوه توتیې شوه سپوږمې او که اووینی دا خلق هره نښه قیامت رانژدې شو او سپوږمې او چاؤدله او دوی که یوه نښه اووینی نو دهغې نه	
	يَعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُّسْتَقَرٌّ ۝۲ وَكَذَّبُوا وَاتَّبَعُوا	
	نومخ اړوی او وائی دا جادو دې روان او دروغ ئې اوگنړو او پیروی ئې اوکره مخ اړوی او وینا شروع کړې چې دا جادو دې چې دهمیشه نه راروان دې او دوی پیغمبران دروغ ژن	
	اَهُوَآءَهُمْ وَكُلٌّ اَمْرٌ مُّسْتَقَرٌّ ۝۳ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مِنَ الْاَنْبَاءِ مَا	
	دخواهشاتو خپلو او هر کار قرار نیونکې دې او راغلي دې دوی ته دخبرونونه هغه خبر اوگنړل او پخپلو خواهشاتو پسې روان شول او دهر کار دپاره وخت مقرر دې او دوی ته دومره خبرونه راغلل چې	
	فِيْهِ مَزْدَجَرٌ ۝۴ حِكْمَةٌ بَالِغَةٌ ۝۵ فَمَا تُغْنِ	
	چې په هغې کنبی منع ده د کفر نه حکمت دې چې رسیدونکې دې مقصد ته خونه رسوی فانیده (دوی ته) په هغې کنبی کافی زور نه ده دا وچت حکمت (نه دک دې) خو ویرونکی څیزونه دوی ته هیڅ فائده نه ورکوی	

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة النجم باب (فاسجدو لله واعبدو) : ۴۸۶۲.

(۲) نسائی کتاب الافتاح باب السجود لی (والنجم) : ۹۵۹. وهو حدیث حسن، احمد: ۴۰۰/۶.

(۳) صحیح مسلم کتاب صلاة العیدین باب یقرا فی صلاة العیدین : ۸۹۱.

التَّذْرُؤُ

بیرونکی |

قوله تعالى: - إقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَالشَّقِيُّ الْقَمَرُ

قیامت نزدی شوی دی :- اللہ جل شانہ د قیامت د قرب اود دنیا دخاتمې اعلان کوی. لکه بل آیت مبارک کنبې دی چه دالله ﷻ امر راغلو اوس خو دهغه د طلب تیزی کوئی. او فرمائی چه (أَنَّىٰ أَمُرُ اللَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ) دخلقو د حساب وخت ددوی په سرونو راغلو اودوی لا په غفلت کنبې پراته دی. ددی مضمون احادیث هم ډیر دی. بزار کنبې انس ؓ فرمائی چه د نمر د ویدو په وخت چه هغه لږ شان باقی پاتې شوی وو حضور نبی کریم ﷺ خپلو صحابه کرامو رضی الله عنهم ته خطبه ورکړه او په هغې کنبې ئې او فرمائیل چه د هغه ذات قسم چه دهغه قبضه کنبې خما روح دې چه د دنیا تیره شوې حصه کنبې او باقی حصه کنبې هم هغه نسبت دې چه کوم ددې ورځې تیره شوې او باقی حصه کنبې دې (۱) ددې حدیث مبارک راویانو کنبې خلف بن موسی لره امام ابن حبان ثقه راوی منی. خو فرمائی چه کله کله به ئې خطاهم کوله.

دویمه خبره داده چه ددې تقویت بلکه تفسیر هم دې. هغه مسند احمد کنبې د عبد الله بن عمر ؓ روایت نه دې چه دمازیگر نه پس چه نمر بالکل د ویدو والا وو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه ستاسو عمرو نه د تیر شوو خلقو مقابله کنبې دومره دی چه څومره دا باقی ورځ د تیره شوې ورځې مقابله کنبې ده (۲). دمسند یو بل حدیث مبارک کنبې دی چه حضور نبی کریم ﷺ د کلمه شهادت گوتې او دمیخنی گوتې سره اشاره او کړه او وې فرمائیل چه څه او قیامت داشان مبعوث شوی یو. (۳) او یو روایت کنبې دومره زیاتوالی دې چه نزدی وه چه هغه ځمانه مخکنبې لار شی. ولید بن عبد الملك ته ابوهریره ؓ تشریف راوړو، نو هغه ترې د قیامت د حدیث باره کنبې سوال او کړو، نو په دې دوی او فرمائیل چه ما حضور نبی کریم ﷺ نه آوریدلی دی چه تاسو او قیامت ددې دواړو گوتو پشان یی (۴)، ددې شهادت ددې حدیث مبارک نه کیږی چه په هغې کنبې د حضور نبی کریم ﷺ په نامو کنبې یو نوم حاشر راغلی دې. او حاشر هغه دې چه دهغه په قدمونو کنبې دخلقو حشرو ی. (۵)

دبېز روایت کنبې دی چه عتبه بن غزوان ؓ خپله خطبه کنبې او فرمائیل او کله به ئې وئیل چه حضور نبی کریم ﷺ مونږ ته خطبه را کړه او دالله جل شانہ د حمد وثناء نه پس ئې او فرمائیل چه د دنیا دخاتمې اعلان اوشو دا په شا منډې وهی روانه ده لکه څنگه چه دلونې نه خوراک او کړې شی او ددې غاړو کنبې څه پاتې شی، داشان د دنیا د عمر ټوله حصه تیره شوې ده صرف برانې نام باقی پاتې ده. تاسو ددې ځانې نه داسې تلونکی یی چه هغې لره فنا نشته دې. نو تاسونه چه څومره کیدې شی هغه هومره بنیگړې او کړنې او ځان سره ئې یوسی. واورئې مونږ ته ذکر شوی دی چه د جهنم د غاړې نه به یو کانړنی او ویشتلې شی او هغه تر اویاؤ کالو پورې لاندې روان وی خولاندې ویخ ته به اونه رسی. په الله جل شانہ قسم چه د جهنم دا کنده د انسانانو نه ډکیدو والا ده. تاسویه دې تعجب مه کوئی. مونږ دا ذکر هم آوریدلی دې چه د جنت د دواړو چوکاټونو دلرگو ترمینځه د څلویښتو کالو لار ده او هغه به هم یو ورځ داسې وی چه په هغې کنبې به گنډه گونډه وی. الخ. (مسلم) (۶)

(۱) البزار (البحر الزخما) : ۴۶۲/۱۳ ح (۷۲۴۲)

(۲) احمد : ۱۱۶/۲، وسنده حسن للذاته.

(۳) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب قول النبی ﷺ ((بعثت انا والساعة كهاتين)) : ۶۵۰۳. صحیح مسلم : ۲۹۵۰، احمد : ۳۳۸/۵.

(۴) صحیح بخاری کتاب المناقب باب ماجاء فی اسماء النبی ﷺ : ۳۵۲۲. صحیح مسلم : ۲۳۵۴.

(۵) احمد : ۲۲۳/۳، وسنده حسن.

(۶) صحیح مسلم کتاب الزهد باب الدنيا سجن للمومن وجنة للكافر : ۲۹۶۷.

دقیامت علامات: ابو عبد الرحمن سلمیؓ فرمائی ہے کہ خپل پلار سرہ مدائن تہ لارم او د کلی نہ درې میلہ لرې اوسیدو. د جمعې په ورځ څه هم خپل پلار سرہ لارم. حذیفہؓ خطیب وو او وې فرمانیل چه انې خلقو واورئې دالله جل شانہ فرمان دې چه قیامت نزدې شوې دې او سپوږمې دوه تکرې شوې ده. بیشکه قیامت نزدې شوې دې، بیشکه سپوږمې تکرې شوې ده. بیشکه دنیا د جدائی غږ کړې دې، نن ورځ د کوشش او تیاری ده. صبا ورځ خو دمنډې ده. ما خپل پلار نه تپوس او کړو چه آیا سبا به منډه وی؟ چه په هغې کبښې به مخکښې تلل وی څه؟ څما پلار ماته او وونیل چه ته نادان ئې دلته مراد د نیکو خلقو په نیکو کبښې سبقت دې. په دویمه جمعه چه مونږ راغلو نو حذیفہؓ ددې نزدې نزدې بیان کولو، او ددې آخر کبښې ئې او فرمانیل چه غایت اوور دې او سابق هغه دې چه جنت ته اول داخل شو. سپوږمې دوه تکرې تکرې کیدل دا د حضور نبی کریمؐ د زمانې ذکر دې لکه څنگه چه متواتر حدیث کبښې صحت سره مروی دې. ابن مسعودؓ فرمائی چه دا پنځه واره خیزوونه تیرش وی دې، روم، لوگې، لزام، بطشہ، د سپوږمې شق^(۱) دې باره کبښې احادیث واورئې. مسند احمد کبښې روایت دې چه اهل مکہ حضور نبی کریمؐ نه معجزه او غوښتله. نو په دې دوه ځل سپوږمې شق شوه. او د هغې ذکر دې دوو آیتونو کبښې دې^(۲).

بخاری شریف کبښې دې چه دوی تہ سپوږمې دوه تکرې او خودله. یو د حراء نه هغه طرفته او بله دې طرفته^(۳) مسند کبښې دې چه یو تکره په یو غر او بله په بله غر. ددې کتلو سره هم هغه خلقو او وونیل چه د چا قسمت کبښې ایمان نه وو چه محمدؐ څمونږ په سترگو جادو کړې دې. خو پوهه خلقو او وونیل که دا اومنلې شی چه مونږ باندې جادو شوې دې نو دتولې دنیا خلقو باندې خو نشی کیدې^(۴). او یو روایت کبښې دې چه دا واقعه د هجرت نه مخکښې ده^(۵). او نور روایتونه هم ډیر دې. ابن عباسؓ نه مروی دې چه د حضور نبی کریمؐ زمانه کبښې سپوږمې تندر او نیوله نو کافرو او وونیل چه په سپوږمې جادو شوې دې نو پدې دا آیتونه نازل شو چه (مسکو) پورې^(۶). ابن عمرؓ فرمائی چه کله سپوږمې شق شوه نو یو د غر شاته اوبله مخکښې وه. په هغه وخت کبښې حضور نبی کریمؐ او فرمانیل چه انې الله جل شانہ تہ گواه اوسې. مسلم او ترمذی وغیره کبښې هم دا حدیث مبارک موجود دې^(۷).

ابن مسعودؓ فرمائی چه ټولو خلقو هغه بڼه او کتلہ نو حضور نبی کریمؐ او فرمانیل چه او گورنی او گواه اوسې^(۸) دوی فرمائی چه دغه وخت کبښې حضور نبی کریمؐ او مونږ منی کبښې وو^(۹). او یو روایت کبښې دې چه مونږ مکہ کبښې وو^(۱۰). ابوداود طیالسی کبښې دې چه کافرو ددې کتلو سره او وونیل چه دا دابن ابی کبشہ یعنی د حضور نبی کریمؐ جادو دې. خوددوی پوهه خلقو او وونیل چه مونږ اومنل چه مونږ باندې جادو شوې دې خو په ټوله دنیا خونه دې شوې. اوس چه کوم خلق د سفر نه واپس راشی نو هغوی نه هم تپوس او کړئې چه دهغوی هم دشیپې سپوږمې شق شوې لیدلې وه که نه؟ هرکله

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة حم الدخان باب (یوم نبطش البطشة الكبرى) صحیح مسلم: ۲۷۹۸.

(۲) صحیح مسلم صفات المنافقین، باب انشقاق القمر: ۲۸۲۵، حد: ۱۶۵/۳.

(۳) صحیح بخاری کتاب المناقب باب انشقاق القمر: ۳۸۶۸، صحیح مسلم: ۸۲۰۲.

(۴) احمد: ۸۱/۴، ترمذی تفسیر القرآن ومن سورة القمر: ۳۲۸۹، وهو صحیح.

(۵) الطبری: ۵۶۹/۲۲.

(۶) طبرانی: ۱۱۶۴۲.

(۷) صحیح مسلم کتاب صفات المؤمن باب انشقاق القمر: ۲۸۰۱، بدون المتن ترمذی: ۳۲۸۸.

(۸) صحیح بخاری کتاب المناقب باب سؤال المشرکین ان یربهم النبی ﷺ: ۳۶۳۶، صحیح مسلم: ۲۸۰۰.

(۹) صحیح بخاری کتاب مناقب الانصار باب انشقاق القمر: ۳۸۶۹، صحیح مسلم: ۲۸۰۰.

(۱۰) صحیح بخاری کتاب مناقب الانصار باب انشقاق القمر: ۳۸۶۹.

چہ ہفونی راغلل او ہغوی نہ تپوس او کرو نوہغوی ہم ددی تصدیق او کرو چہ او پہ فلانی شپہ مونہ سپورمی دوه تکرہ لیدلہ وہ (۱) کفارو دا ونیلی وو کہ چرہ بہر نہ خلق راشی اودا اووانی نو د حضور نبی کریم ﷺ سچانی کنبی ہیخ شک نشسته دی. اوس چہ ہر خوک راغلل اودکوم طرفنہ راغلل ہغوی شہادت ور کرو چہ مونہ پہ خپلو سترگو لیدلہ دہ. ہم ددی بیان دی آیت مبارک کنبی دی (۲). عبد اللہ فرمائی چہ غر د سپورمی د دوو تکرہ مینخ کنبی بنکاریدو (۳) او روایت کنبی دی چہ نبی اکرم ﷺ خاص ابو بکر صدیق رضی اللہ عنہ تہ او فرمائیل چہ انہی ابو بکر تہ گواہ اوسہ (۴) او مشرکانو دی زبردستی معجزی تہ ہم جادو او ونیلو. ہم ددی ذکر دی آیت مبارک کنبی دی چہ ہر کله دلیل او حجت او برہان مو او کتلو نو خومرہ آسانتیا سرہ وانی چہ دا روان جادو دی او تاسو نی نہ منی بلکہ حق پہ دروغہ گنری اود احکام نبوی خلاف خپلو خواہشونو پسہ لریدلی بی. د خپل کم عقل توب او جہالت نہ نہ منع کیرنی. ہر امر مستقر دی یعنی خیر خیر والوسرہ اوشر شر والو سرہ. اودا معنی ہم دہ چہ د قیامت پہ ورخ ہر امر واقع کیدو والا دی. دمخکنبی خلقو ہغہ واقعات چہ زہہ ویروی او خپلہ عبرت دی دوی تہ راغلی دی. ددوی د تکذیب پہ وجہ پہ دوی چہ کوم مصیبتونہ راغلل او ددوی چہ کوم قصی دوی تہ رارسیدلی ہغہ سراسر نصیحت دی او وعظ او ہدایت دی. اللہ جل شانہ چہ چا تہ ہدایت کوی او کہ چالرہ گمراہ کوی نو داہغہ ذات حکمت بالغہ کنبی موجود دی. پہ دوی شقاوت لیکلی شوہ دی. او ددوی پہ زرونو مہر لگولی شوہ دی. دوی ہیخوک ہدایت تہ نہ شی راوستی. لکہ فرمائی چہ ﴿اَقْلُ فُتُّهُ الْحُجَّةَ الْبَالِغَةَ﴾ الخ، داللہ جل شانہ دلیلونہ پہ ہر شان کامل دی. کہ ہغہ غوینتلی نو تاسو تہول بہ نی ہدایت تہ راوستی وی. لکہ بل خانی کنبی ارشاد دی چہ ﴿وَمَا تُغْنِي الْآيَاتُ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ بی ایمانو لہر خہ معجزی او ہیخ ویری او ویرونکی ہیخ فائدہ اونہ رسولہ.

فَتَوَلَّ	عَنْهُمْ	يَوْمَ	يَدْعُ	الدَّاعِ	إِلَى شَيْءٍ
اپس مخ واروہ	ددوی نہ	پہ کومہ ورخ	چی رابلی	بلونکی	یو خیز
نورانی نبی ﷺ تہ ددوی پرواہ مہ ساتہ پہ کومہ ورخ چہ بہ یور ابلونکی (فرہستہ) دوی یوناخونہ خیز تہ راوبلی					
تَكَرَّرَ	خُشَعًا	أَبْصَارُهُمْ	يَخْرُجُونَ	مِنَ الْأَجْدَاثِ	
ناخونہ تہ	حال دا چی	یریدونکی	بہ وی	سترگی	ددوی
را اوخی بہ دقبرونو نہ او دقبرونو نہ بہ پہ داسی حالت کنبی رابہر شی					
كَانَهُمْ	جَرَادٌ	مَنْتَشِرَةٌ	مُهْطِعِينَ	إِلَى الدَّاعِ ط	
لکہ چی	دوی وی	مولخان	خوارہ وارہ	منہوی	وہونکی
بہ وی طرف دبلونکی تہ لکہ چی دوی راخوارہ شوہ ملخان دی بلونکی طرفتہ تہ بہ پہ منہوی روان وی					
يَقُولُ الْكَافِرُونَ	هَذَا يَوْمٌ عَسِيرٌ	كَذَّبَتْ	قَبْلَهُمْ		
وانی	بہ کافران	دا	ورخ	دہ	سختہ
دروغ او گنہو (آخرت) مخکنبی ددوی نہ کافران بہ اووانی چی داخو دیرہ سختہ ورخ دہ ددی نہ ورا ندی د نوح ﷺ قوم (پیغمبران)					

۱) مسند الطیالی : ۲۹۵
 ۲) مسند الطیالی : ۲۹۵
 ۳) الطبری : ۵۶۷/۲۲
 ۴) الطبری : ۵۶۹/۲۲

قَوْمٌ نُّوحٌ	فَكَذَّبُوا	عَبَدْنَا	وَقَالُوا	هَجْنُونَ
قوم دوح ^(نوح علیہ السلام) نو دروغ او گنہرو هغوی بنده زمونره اووی ونیل چی دالیونی دی				
دروغ گنہلی وو نوز مونره بنده نی دروغژن او گنہلوا اودانی او ونیل چی ^(نوح علیہ السلام) لیونی				
وَازْدَجَرُوا ①	فَدَعَا	رَبَّهُ	أَنِّي	مَغْلُوبٌ
او بدی ردی ورته او ونیلی شوی پس هغه اواز او کړو رب خپل ته چی بیشکه زه بی وسه شوم				
او د سختی خبر ورته ور کړی شو بدی په دی باندي هغه د خپل رب نه سوال او کړو چی زه ډیره				
فَأَنْتَصِرُ ②	فَقَتَحْنَا	أَبْوَابَ السَّمَاءِ	بِهَاءٍ	مُنْهَرِينَ ③
پس ته بدله واخله پس پرانستی مونره دروازی داسمان په اوبو ډیرو راتونیدونکو سره				
عاجزه شوی یم نوته زما بدله واخله نومونره داسمان دروازی د شرب په اوبو سره راپرانستلی				
وَجَعَلْنَا	الْأَرْضَ	عَيْونًا	فَالْتَقَى	الْمَاءُ
او جاری کړه مونره زمکه په چینو سره پس یو خانی شوی ^(تولی) اوبه په هغه کار باندي				
او د زمکی نه مو چینی راویولی نو تولی اوبه په هغه کار پسې یو خانی شوی کوم چی				
قَدْ قَدِرٌ ④	وَحَمَلْنَاهُ	عَلَى ذَاتِ	الْوَاحِ	وَوَدُّرٌ ⑤
چی اندازه کړی شوی وو او سور کړو مونره هغه په کشتی د تختو او میخونو والا کبسی				
تجویز شوی وو او مونره ^(الله) د تختو او دمیخونو په یوه بیړی کبسی سور کړو				
تَجَرَّتْ	بِأَعْيُنِنَا	جَزَاءً	لِمَنْ	كَانَ كُفْرًا ⑥
چی گرزیدله به په نگرانی زمونره کبسی دا بدله وه دپاره دهغه چا چی بی قدری نی شوی وه				
چی زمونره دسترگو په وړاندي روانه وه دادهغه چا دپاره بدله اخستل وو چی انکار ترې شوی وو				
وَلَقَدْ تَرَكْنَاهَا	آيَةً	فَهَلْ مِنْ	مُذَكِّرٍ ⑦	فَكَيْفَ
او پرینودله مونره هغه کشتی یوه نښه نو ایا شته خوک نصیحت اغستونکی پس خرنکی وو				
اودا واقعہ مو د نښې په طور پریخوده نو ایا خوک عبرت اغستونکی شته؟ نو او گوره چی				
كَانَ عَذَابِي	وَنَذِيرٍ ⑧	وَلَقَدْ يَسِّرْنَا	الْقُرْآنَ	لِلذِّكْرِ
عذاب زما او یرونی زما او اسان کړی دی مونره دا قران دپاره د نصیحت				
زما عذاب او زما ویرونی خنګه وو او مونره قران ^(د بندگانود) پوهولو دپاره اسان کړی دی				
				فَهَلْ مِنْ مُذَكِّرٍ ⑨
				نو ایا شته خوک نصیحت قبلونکی
				نو ایا خوک نصیحت قبلونکی شته

قوله تعالى: - فَيَقُولُ عَنْهُمْ

میدان حشر طرفته تکی دی ارشاد دی چه انی نبی ﷺ ته داکفران پریبرده خکه چه دوی ته معجزه وغیره هم خه نه ښکاری. دوی نه مخ واروه او دوی دقیامت انتظار کبسی پریبرده. په هغه ورخ به دوی د حساب خانی یو آواز کوونکی آواز کوی چه دا به ډیر هولناک خانی وی. او هغه خانی کبسی به بلاګانی اوآفتونه

وی اوددوی پہ مخونو بہ ذلت او شرم وی د شرم پہ وجہ بہ نی سترگہی بنکتہ وی. اود قبرونونہ بہ راوی. نو لکہ څنگہ چہ مولخان څی دغہ شان بہ تیزنی سرہ دوی ہم میدان حشر تہ روان وی د آواز کونکی آواز تہ بہ نی غور وی او تیز تیز بہ روان وی. نہ ورکبسی دمخالف څہ تاب شتہ دې او نہ ورته دایساریدو طاقت شتہ دې. چہ دغہ ورڅی ہیبتناکی سختی او گوری نو کافران بہ اووانی چہ دا خو ډیرہ سختہ او ہیبتناکہ ورڅ دہ.

قوم نوح باندې عذاب: یعنی انې نبی ﷺ استاسو ددې امت نہ مخکبسی د نوح ﷺ امت خپل نبی ﷺ لره چہ څمونږ بنده نوح ﷺ وو دغہ تکذیب نی کولو. هغه تہ نی مجنون او وئیل اوپہ هر شان نی تنبیہ کړو اود همکی نی ورکړه او صفا نی ورته او وئیل چہ انې نوح ا کہ تہ منع نہ شوی نو مونږ بہ تا پہ کازو او وژنو. څمونږ بنده اورسول نوح ﷺ مونږ اوبللو چہ انې پروردگاره ا څہ ددوی مقابلہ کبسی ضعیف او کمزوری یم او په هیڅ شان خپله کورنی نشم سنبالولې او نہ ستا د دین حفاظت کولې شم. تہ ماسرہ مدد او کړې او ماته غلبہ را کړې. ددوی دا دعا قبولہ شوه اوددوی پہ کافر قوم باندې مشهور طوفان نوح اولیرلې شو. د بنه تیز باران دروازې د آسمان تہ اود زمکې تہ د اوبو چینې رااوختکیدلې. تردې چہ کوم د اوبو ځانې نہ وو لکہ تنور وغیرہ دغہ ځانې نہ ہم اوبہ زمکې راوویستی. خو په هغه وخت کبسی د آسمان د اوبو دروازې بیرته کړې شوی او د عذاب الہی شکل کبسی بیان وریدو. نہ ددې نہ مخکبسی داسې اوبہ وریدلې وې اونه بہ دې نہ پس داسې اوشی. یو طرفتہ د آسمان داسې حالت بل طرفتہ زمکې تہ حکم چہ اوبہ راوباسه.

علی ﷺ فرمانی چہ د آسمان دروازې بیرته کړې شوی اود هغې نہ نیغ پہ نیغہ اوبہ او وریدلې. ددې طوفان نہ مونږ خپل بنده بچ کړو او هغه مو یو کشتی کبسی سوار کړو او هغه کشتی نی تختو باندې میخونہ لگولو سرہ جوړہ کړې وه. د (دُنْیَ) معنی د کشتی نبی او گس طرفتہ حصہ او د شروع حصہ چہ پہ هغې چپې وھلې شی او ددې جوړې او ددې اصل ہم کړې شوی وو. هغه څمونږ د سترگو مخکبسی او څمونږ حفاظت کبسی روانہ وه او صحیح او سالمہ تلله. دنوح ﷺ مدد دپارہ دا دکفارو نہ انتقام وو.

قوله تعالیٰ: - وَلَقَدْ تَرَكْنَاهَا آيَةً

ایا دا کشتی چا لیدلې ده؟ مونږ دا یو نبنہ پریخوودہ. یعنی دا کشتی مو پہ طور د عبرت پریخوودہ. قتادہ رضی اللہ عنہ فرمانی چہ ددې امت اولو خلقو ہم هغه اوکتله. خو ظاهر معنی داده چہ ددې کشتی پہ شان نوری کشتی مونږ پہ طور دنبسی دنیا کبسی قائم کړې. او یو آیت مبارک کبسی دی چہ ﴿وَآيَةٌ لَهُمْ أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفُلِ الْمَوْجُونَ﴾ یعنی دوی دپارہ نبنی دی چہ مونږ نسل آدم لره پہ کشتی کبسی سوارہ کړل اود کشتی پہ پشان نوری ہم سورلی دی چہ په هغوی دوی سوارہ دی. اویو ځانې کبسی ارشاد دې چہ ﴿إِنَّا لَنَاطِقُ النَّاسِ تَمَلِّكُكُمْ﴾ الخ، هرکله چہ اوبو کبسی طغیانی راغله نو مونږ تاسولره کشتی کبسی سوارہ کړنی چہ ستاسو دپارہ عبرت وی او نصیحت وی. او یاد ساتونکی غورونہ دا محفوظ کړی. نو څوک شتہ دې چہ ذکر او وعظ حاصل کړی؟ ابن مسعود رضی اللہ عنہ فرمانی چہ ماته حضور نبی کریم ﷺ ﴿مُذَكِّرٍ﴾ او وئیلو (۱). پخپله حضور نبی کریم ﷺ نہ ددې لفظ قرأت داشان مروی دې (۲). اسود نہ سوال کیږی چہ دا لفظ دال سرہ دې او که دال سرہ؟ نو وی فرمائیل چہ ما د عبداللہ رضی اللہ عنہ نہ دال سرہ او وریدلې دې. او فرمائیل نی چہ ما حضور نبی کریم ﷺ نہ دال سرہ او وریدلې دې (۳). بیا فرمانی چہ څما عذاب کفر والو او څما رسولانو لره پہ دروغه گنړلو او څما نصیحت نہ عبرت نہ حاصلولو والو باندې څنگہ اوشو؟ ما دا دحق دپنمان

(۱) جلد: ۱ / ۳۹۵، صحیح مسلم کتاب احادیث الانبیاء باب قول الله تعالیٰ: (والی نوح اخاهم هودا): ۳۳۴۵.

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الثريت الساعة باب (ولقد اهلکنا اشیاعکم فهل من مدکر): ۴۸۷۴.

(۳) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الثريت الساعة باب (اعجاز لخل منقر فكيف كان عذابی ولذر): ۴۸۷۱.

خنگه تس نس کرل؟ مونر دقران پاک هر لفظ او معانی دهر هغه سرې دپاره اسان کرې دی چه څوک ددی نه دنصیحت حاصلولو اراده لری. لکه فرمائی چه (فَأَمَّا يُسْرُهُ فَلِسَانَكَ) الخ یعنی مونر ستا په ژبه څکه اسان کرې دی چه ته پرهیزکاره خلقو ته زیرې ورکړې او چه کوم خلق جگړې کوی چه هغوی لره او ویروی. مجاهد رضی اللہ عنہ فرمائی چه ددی قرات او تلاوت الله جل شانہ اسان کرې دی. ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی که چرې الله جل شانہ دې کبسي آسانتیا نه وې ایښو دې نو د مخلوق طاقت نه وو نه چه دالله جل شانہ کلام نې ونیلې وې. څه وایم چه دې آسانو کبسي یو آسانی هغه ده چه کومه مخکبسي تیره شوه چه دقران پاک او قراتونو کبسي نازل شوې دې ()، ددی حدیث مبارک ټول طرق او الفاظ مونر جمع کرې دی. اوس دوباره دې ځانې کبسي د جمع کولو ضرورت نشته دې. نو دا قران ډیر اسان کرې شوې دې. هر یو طالب علم دا ریانی علم حاصلولې شی چه څوک نې حاصلوی اودا ډیر اسان دې.

كَذَّبَتْ عَادٌ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذْرِي

ادروغ او کنړو | عادیانو | پس څرنګې وو | عذاب زما |

عادیانو هم پیغمبران، دروغژن او کنړل | نو دا وګوره، چې زما

إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا

او یرول زما | بیشکه اولیږله مونږه | په هغوی باندې | هوا | تیزه |

عذاب او ویرل څنگه شو؟ | بیشکه مونږ په هغوی باندې یوه تیزه سیلې راو لیږله | په

فِي يَوْمٍ نَحْسٍ مُّسْتَمِرٍّ تَنْزِعُ النَّاسَ لَأَكْثِهِمْ

په ورځ دمنحوستیا مسلسله کبسي | چې را ایستل به نې خلق | داسې لکه چې هغوی |

داسې ورځ چې (دهغوی په حق کبسي) همیشه سپیره وه | خلق به نې راغورزول | لکه چې هغوی د راوتو کهبجورو

أَعْجَازٍ نَّخْلٍ مُّنْقَعَةٍ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذْرِي

تني وی د کجورو | ایستلې شوی | پس څرنګې وو | عذاب زما | او خبردار یانې زما |

تني دی چې (په زمکه) پرتهې دی | نو دا وګوره چې، زما عذاب او ویرول څنگه وو؟ |

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُّذَكِّرٍ

او اسان کرې دې مونږه | دا قران | دپاره دنصیحت | نو ایا شته څوک نصیحت قبلونکې |

او مونږ قران (دیندگانو د) پوهولو دپاره اسان کرې دی | نو ایا څوک نصیحت قبلونکې شته؟

كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِالنُّذْرِ فَقَالُوا أَبَشْرًا مِّمَّنَّا وَاجِدًا

دروغ او کنړلې | ثمودیانو | خبردار یانې | پس او و نیل هغوی | ایا سرې | از مونږ نه | یو |

ثمودیانو هم پیغمبران دروغژن او کنړل | هغوی او و نیل چې | ایا مونږ دخپل ځان په شان دیو انسان

تبعه ع إِنَّا إِذَا لَفِي ضَلَالٍ وَسُعْرٍ أَلْقَى

مونږ پیروی او کړو دهغه | بیشکه بیا خوبه یو مونږه | خامخا په گمراهی کبسي | او په لیونتوب کبسي

تابع داری او کړو | مونږ به په دغه وخت په گمراهی او لیونتوب کبسي یو | ایا په مونږ ټولو کبسي

الذِّكْرُ عَلَيْهِ مِنْ بَيْنِنَا بَلْ هُوَ كَذَابٌ

ایا را او غور زولی شو ذکر | بس په ده باندې | دمنځه زمونږ نه | بلکه دې | غټ دروغژن دې |
بس هم په ده وحی نازل شوې ده | نه، بلکه غټ دروغژن دې | چې لافې وهی

أَشْرُ سَيَعْلَمُونَ غَدًا مَنِ الْكَذَّابُ

او تکبر کونکې دې | زر دې چې معلوم به شی هغوی ته | صباله | چې څوک دې غټ دروغژن |
..... اصبا (په قیامت کښې) به ورته معلومه شی | چې څوک غټ دروغژن او لافو وو

الْأَشْرُ إِنَّا مُرْسِلُوا النَّاقَةَ فِتْنَةً لَهُمْ

متکبره | بیشکه مونږه | لیرونکی داوښې یو | په طور دفتنې | دپاره ددوی |
..... | مونږ ددوی د امتحان دپاره د یوې اوښې لیرونکی یو | ته ددوی کارونو ته

فَارْتَقِبْهُمْ وَاصْطَبِرْ وَأَنْتَ أَهْلُ الْمَاءِ قَسِمَةٌ

پس انتظار کوه دوی ته | او صبر کوه | او خبر ورکړه دوی ته | چې بیشکه اوبه | تقسیم شوی دې
گوره | او (د دوی په خبرو) صبر کوه | او دوی ته خبر ورکړه | چې اوبه ددوی په مینځ کښې ویشلې

يُنْتَهُمْ كُلُّ شَرِبٍ فَتَضَرَّ فَتَادُوا

په منځ ددوی کښې | هر وار داوبو ته | حاضر کړې شوی دې خپل واروالا | پس اواز او کړو هغوی |
شوی دې | نو د وار خاوندان دې خپل خپل وار ته حاضر یږي | بیا هغوی خپل

صَاحِبَهُمْ فَتَعَاظِي فَعَقَّرْ عَذَابِي

ملگری خپل ته | پس ونې نیوله | بیا ئې شله کړه (اووې وژله) | پس څرنګې وو | عذاب زما |
بدبخت ملگری اولیږلو | هغه (اوبښه) اونیوله | او دهغې پښې ئې زخمی کړې | نو (او گوره چې) زما عذاب

وَنذِرْ إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ صَيْحَةً وَاحِدَةً فَكَانُوا

او خبردار یانې زما | بیشکه اولیږو مونږه | په هغوی باندې | دتندر آواز | یو | پس شو هغوی
او ویرو لڅنګه وو؟ | مونږ په هغوی یو د چغه او وهله | نو داسې چوره شول لکه

كَهَشِيمٍ الْمُحْتَظِرِ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ

پشان دچقیدلو وښو | دشپول لګونکی | او آسان کړې دې مونږه | دا قرآن | دپاره دنصیحت |
دشپول لګونکی (دلاسه) | او مونږ قرآن (دبندګانود) پوهولو دپاره آسان کړې دې

قَهْلٌ مِنْ مَّدْكِرٍ

نو ایا شته څوک نصیحت قبلونکې |

نو ایا څوک نصیحت قبلونکې شته |

قوله تعالى: - كَذَّبَتْ عَادٌ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنَذِرِي

د قوم عاد سرګشی او په هغوی عذاب: - الله جل شانہ خبر ورکوي چه قوم هود هم د الله جل شانہ رسولان په
دروغه ګنړلې وو او بالکل د قوم نوح پشان سرګشی ئې او کړه نو په هغوی سخته یخه هلاکونکې هوا

اولیہ لہی شویہ او ہغہ ورخ ددوی دپارہ سراسر منحوسہ وہ۔ پہ ہغوی ہوا گانی او چلیدی او ہغوی نی تباہ کرل۔ دنیاوی او آخروی عذاب کنبی راگیر کړې شو۔ د ہوا یوشغلہ بہ راغلہ اودوی کنبی بہ یو کس خان سرہ اوچت کړو او تر دې چہ زمکې والو نظر نہ پناہ شو او بیا بہ ہغہ زمکې تہ پرمخ راغوزار کړې شو او سر بہ نی او چاؤدو او ہر خہ بہ ترې بہر راوتل۔ سر بہ نی جدا او تنہ بہ نی جدا وہ۔ داسی بہ معلومیدل چہ گوید کہ جو رو ونې دی، او گورنی خما عذاب خنگہ دې؟ ما خود اقرانہاک آسان کړې دې خو چہ خوک ددې نہ نصیحت حاصل کړې۔

قوله تعالى: - كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِالنُّذُرِ

قوم ثمود باندي عذاب: رسول صالح عليه السلام پہ دروغہ او گنہ گارو۔ او د تعجب پہ طور نہی محال او گنہ گارو او وی ونیل چہ داسی ہم کیدیشی چہ مونہ دیوسری تابعدار جوہ شو؟ آخر ددې دومرہ فضیلت خہ وجہ دہ؟ بیاد دې نہ مخکنبی لاپل او وی ونیل چہ مونہ نہ منو چہ مونہ تولو کنبی دې صرف دہغہ یواللہ جل شانہ خبرې راشی۔ بیا ددې نہ ہم لہر شان د حد نہ تیر شو او داللہ جل شانہ نبی تہی پہ بنکارہ پہ دروغہ او گنہ گارو او ہغہ تہ نہی دروغژن او ونیل۔ نو اوس ور تہ اللہ جل شانہ پہ طور د تنبیہ وائی چہ اوس چہ خہ غوارنی نو کونی صبا بہ معلوم شی چہ اصل کنبی دروغژن او دروغو کنبی حد نہ زیات تیریدو والا خوک وو؟ ددوی دآزمینبت دپارہ مونہ یو او بنہ لیرو۔ نو ددې خلقو دطلب دپارہ اود طلب موافق د کانہی یو غار نہ یو غتہ پتہ او بنہ راوتلہ۔ او اللہ جل شانہ خپل نبی تہ او فرمائیل چہ تہ گورنی چہ ددوی خہ انجام دې؟ او ددوی پہ مصیبتونو باندي صبر او کړہ۔ او دنیا او آخرت کنبی بہ غلبہ ہم ستا وی۔ اوس دوی تہ او واید چہ پہ او بنہ باندي یو ورخ ستاسو دہ او یو ورخ د او بنہی۔ لکہ چہ یوبل آیت مبارک کنبی دې چہ (قَالَ هَذِهِ نَاقَةٌ لَهَا شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ) دا ددوی کس وو، ہغہ راغلو او دانی او نیولہ اوزخمی نہی کړہ۔ بیا خوما ددوی د تکذیب او کفر بنہ بدلہ واخستہ۔ او لکہ خنگہ چہ یو پتی کنبی اوچی پانہی غیبی شی، دوی ہم مونہ داسی تباہ کرل۔ اوچ خشاک لکہ خنگہ چہ خنگل کنبی الوزی نو د اشان مونہ دوی تباہ کرل۔ یادا مطلب دې چہ عربو کنبی دستور وو چہ او بنان بہ نہی اوچ ازغن پتی کنبی اینہودو۔ او کله چہ دا پتی ویران کړې شی نو داسی دوی وو لکہ خنگہ چہ ددې پتی حالت وو چہ یو ہم بیچ نشو لکہ خنگہ چہ بناورہ دیوال نہ رژیروی۔ د اشان دوی ہم ذری ذری شو۔ دا ټول اقوال مفسرینو ددې جملې پہ تفسیر کنبی ونیلی دی خو اول قوی دې، واللہ اعلم۔

كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ بِالنُّذُرِ			
دروغ او گنہ گارو قوم دلوط خبردار یانہی زمونہرہ		دلوط <small>عليه السلام</small> قوم ہم پیغمبران دروغژن گنہ گارو وو	
إِنَّا أَرْسَلْنَا	عَلَيْهِمْ	حَاصِبًا	إِلَّا آلَ لُوطٍ
بیشکد اولیہ لہیہ مونہرہ پہ ہغوی باندي ہوا کانہی ورونکی سوا		دکوروالو دلوط <small>عليه السلام</small> نہ	
نو پہ ہغوی باندي مونہرہ کانہی نہ ہکہ سیلنی او چلولہ خردلوط <small>عليه السلام</small> پہ کوروالا نہ			
نَجِّنَهُمْ	لِسُكْرٍ	نِعْمَةٍ	مِّنْ عِنْدِنَا
مونہرہ بیچ کرل ہغوی دشپہی پہ آخری حصہ کنبی پہ فضل سرہ دطرفہ زمونہرہ نہ		دارنگی	
ہغوی مو صبا وختی بیچ کرل دا زمونہرہ فضل وو خوک چہی (زمونہرہ)			

نَجْرِي مَنْ شَكَرًا وَلَقَدْ أَنْذَرَهُمْ

بدلہ ورکوی مونڙہ | ہغہ چاتہ | چی شکر نی اوویستلو | او خبردار کری وؤ لوط ہغوی لره | شکر کوی | مونڙ ورتہ ہم دغسی بدلہ ورکوی | او پیغمبر، دغہ خلق زمونڙ د نیولو (عذاب) نہ

بَطَشْتَنَا فَمَارُوا بِالْتُّدْرِ وَلَقَدْ رَاوَدُوهُ

دنیولو زمونڙ نہ | پس ہغوی شکمنی او گنرلی | دیرونی خبری | او ہغوی طلب کری وؤ دلوط نہ | ویرولی ووا ہغوی پہ دغہ تعلیم کنبی جگری شروع کری | او دلوط الطی نہ نی دغہ د میلنو پہ

عَنْ ضَيْفِهِ فَطَمَسْنَا أَعْيُنَهُمْ فَذُوقُوا عَذَابِي

پہ بارہ د میلنو دغہ کنبی | پس ڙندی کری مونڙہ | سترگی دہغوی | پس او خکی مزہ | د عذاب زما غلط نیت مطالبہ او کرہ | نو مونڙ بی سترگی پہ ڙندی کری | نو اوس زما عذاب او زما د

وَنَذِرُ وَلَقَدْ صَبَّحَهُمُ بَكْرَةً عَذَابٌ مُّسْتَقِرٌّ

او دیرونی زما | او بیشکہ راغی ہغوی تہ | او ختی سحر | عذاب قرار نیونکی (ہمیشہ) ویرولو مزہ او خکی | اوسحر وختی بے ہغوی بانڈی ہمیشہ عذاب راغلو

فَذُوقُوا عَذَابِي وَنَذِرُ وَلَقَدْ يَسِّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ

پس او خکی مزہ | د عذاب زما او دیرونی زما | او آسان کری دی مونڙہ | دا قرآن | دپارہ د نصیحت نو (واخلی) زما د عذاب او دویرولو مزہ او خکی | او مونڙ قرآن (د بندگانود) پوهولو دپارہ آسان کری دی

فَهَلْ مِنْ مُدْكِرٍ

پس نو آیا شتہ خوک نصیحت قبلونکی |

نو خوک نصیحت قبلونکی شتہ؟ |

قوله تعالى: - كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ بِالْتُّدْرِ

قوم لوط بانڈی عذاب :- د لوطیانو واقعہ بیانیری چہ ہغوی خنگہ خپل رسول پہ دروغہ او گنرلو او دغہ مخالفت نی او کرو او خہ خہ مکرو فریب نی او کرو او ددوی نہ مخکنبی چا نہ وو کری یعنی اغلام بازی، پہ دی وجہ دہغوی د ہلاکت صورت ہم داسی عجیبہ اوشو. دالله رب العزت حکم سرہ جبرئیل د ہغوی کلی آسمان تہ اوچت کرو او پرمخ نی راوغوزار کرو او پہ ہغوی بانڈی نی د آسمان نہ د ہغوی د نوم کانری اوورول. خو چہ کومو خلقو لوط الطی منلو ہغوی نی د سحر پہ وخت کنبی یعنی آخری گرنی کنبی بچ کرل. ہغوی تہ حکم اوشو چہ تاسو ددی کلی نہ اوزنی. لوط الطی بانڈی ددوی قوم کنبی ہیچا ایمان نہ وو راوړی تر دی چہ دلوط الطی بنسخہ ہم کافرہ وه. قوم کنبی یو سری تہ ہم ایمان نصب نہ شو. نو دالله جل شانہ عذاب نہ ہم بچ نشو. ددوی بی بی ہم قوم سرہ سرہ ہلاکہ شوه او صرف دوی او ددوی لونږہ ددی نحوست نہ بچ شو. الله عزوجل داسی سختو کنبی د شاکرانو پہ کار راخی. او دوی تہ د شکر بدلہ ورکوی.

د عذاب راتلو نہ مخکنبی لوط الطی دوی خبر کری وو خو دوی پری غور او نہ گرولو بلکہ شک او جنگ نی او کرو. او ددوی میلنوسرہ نی بد تمیزی کولہ. جبرئیل الطی، اسرافیل الطی، او میکائیل الطی وغیرہ فرشتی

د انسان شکل کنبی دنوح **اِنَّكَ** کور کنبی میلمانه وو دیر بنکلی صورت کنبی، بنکلی شهرې، بنکلی بنکلی شکلونه، او خوانی عمر کنبی. دوی د شپې په وخت کنبی د لوط **اِنَّكَ** کور کنبی راکوزې شوې. د دوی بی بی چه کافره وه قوم ته اطلاع ورکړه چه نن د لوط **اِنَّكَ** میلمانه راغلی دی. ددی خلقو خو داعام بد عادت وو، په منده راغلل اود لوط **اِنَّكَ** کور نه چاپیره شو. نوط **اِنَّكَ** دروازی بندی کړې، هغوی ترکیبونه کول چه خه رنگه میلمنو ته اورسو. کله چه دا کیدل نو دا د ما بنام وخت وو. نوط **اِنَّكَ** هغوی پوهول چه دا خما لونړه ستاسو دپاره موجود دی، تاسو نا بدفعلی پریدئ او حلال خیزونو نه فائده پورته کړئ خو دهغه سرکشو جواب دا وو چه تاسو ته معلوم دی چه مونږ بنخې نه خوینوو. خمونې چه کومه اراده ده هغه تاسو ته معلوم ده، تاسو خپل میلمانه مونږ ته حواله کړئ. هرکله چه دې بحث مباحثه کنبی وخت تیر شو او هغه خلقو مقابلی ته تیار شو نو لوط **اِنَّكَ** دیر پریشانه شو نو بیا جبرئیل **اِنَّكَ** بهر اووتلو او خپل وزر ئې دهغوی په سترگو را بنکلو او ټول رانده شو. اوس خو لوط **اِنَّكَ** ته ئې بدرد وئیل او دیوالونو پورې ولاړ وو دسحر وعده ئې ورکړه او واپس شو. خو دسحر په وخت کنبی دوی باندي عذاب نازل شو. او ددی نه تنبیدی نه شو. او نه ئې ددی نه خان بچ کړې شو. د عذاب د مزې او ویرې طرفته دهیان نه ورکولو وبال په هغوی را غلو. دا قران خو دیر زیات آسان دې چه خوک تری غواری نو نصیحت تری حاصلولی شی. خوک شته دې چه ددی نه نصیحت حاصل کړی؟

وَلَقَدْ جَاءَ آلَ فِرْعَوْنَ النَّذْرُ

| او بیشکه راغلی وې | آل دفرعون ته | خبرداریانی |

| اود فرعون قوم ته د ویرې دیر خیزونه راغلی ووا |

كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كِذْبًا فَآخَذْنَهُمْ آخْذًا عَظِيمًا

دروغ او گنډلې هغوی | ننبی زمونږه | ټولې | پس رااونیول مونږه هغوی | پشان دنیولو | دغالب هغوی زمونږ ټولې ننبی دروغ او گنډلې | نومونږ هغوی د یو مضبوط اود قدرت د خاوند د رانیولو

مَقْتَدِرًا ۝ الْكٰفِرٰكُمۡ خَيْرٌ مِّنۡ اُولٰٓئِكُمۡ اَمۡرًا لَّكُمۡ

قدرت والا | آیا کافران ستاسو (مے قریشو) | غوره دی | دهغه کافرانونه | یا ستاسو دپاره پشان اونیولانو ایاستا سود زماني کافران د هغوی نه غوره دی | او که ستاسو دپاره

بِرَاۤءَةٍ ۝ فِي الزَّبْرِ ۝ اَمْ يَقُولُونَ ۝ اَحْسَنُ جَمِيعًا ۝ فَتَنۡصُرُوۡهُمۡ

خلاصی دې | په کتابونو کنبی | یا وانی دوی | ا چی مونږه ډله یو | بدل اغستونکی په کتابونو کنبی | خه معافی لیکلې شوې ده | او که دوی داخیال کوی چی مونږه غالبه ډله یو

سَيُهۡزَمُوۡهُمۡ الْجَمۡحُ ۝ وَيَوۡلُوۡنَ ۝ الدُّبُرُ ۝ بَلِ السَّاعَةُ

زر دې چی شکست به ورکړې شی | ډلې ته | او اوبه گرزوی دوی | شاگانې | بلکه قیامت | دا ټولې ډلې به زر بیلات او کړی | او په شا اړخ به او تنبستی | خود دوی په حق کنبی اصلی وعده

مُوَعِدُهُمۡ ۝ وَالسَّاعَةُ ۝ اَدۡهٰی ۝ وَاَمۡرٌ ۝

خانې دوعدې ددوی دې | او قیامت | دیر سخت دې | او دیر تریخ دې |

د قیامت ده | او قیامت دیر سخت او تریخ خیزدې |

قوله تعالى: - وَلَقَدْ جَاءَ آلَ فِرْعَوْنَ النَّذِيرُ

قوم فرعون باندی عذاب :- دفرعون او دده دقوم واقعه بیانیری چه هغوی ته دالله جل شانہ رسول موسیٰ اوهارون علیہ السلام بشارت او ویروہ راوری وه. دوی ته نی دالله جل شانہ د طرفنه لونی لونی معجزی او نبی او خودلی چه دهغوی په نبوت باندی بنه پورا دلیل وو خودا فرعون هغه تہولی اونه منلی چه په دی وجه په دوی باندی عذاب راغلو اوبالکل ختم شو. بیا فرمائی چه انی د قریسو مشرکانو اوس اووانی تاسو ددوی نه بہتر یی؟ هر کله چه هغوی زیات غت جماعت او زیات قوت والا وو او خمونپ عذاب نه بیج نشو نو تاسو لاخه خیزی یی؟ آیا تاسو دا کنرنی چه تاسو لره الهامی کتابونو کنسی خه نجات لیکلی شوی دی؟ چه دهغوی په کفر هغوی ته عذاب ورکړی شو او تاسو کفر کونی اوتاسو ته به هیخ نه وی؟ بیا فرمائی چه آیا ددوی خیال دی چه مونږ یو جماعت دیو جماعت خپلو کنسی دیویل سره مدد کوو او مونږ ته خوک بد نشی ویلی او خمونپ د کثرت په وجه مونږ ته به هیخ بدی نه رسی؟ که ددوی دا خیال وی نو ددوی دا یقین ماتیدل پکار دی، ددوی جماعت به ختم کړی شی، دوی ته به تکلیف ورکړی شی او دوی به شا اوتبستی.

قوله تعالى: - سَيُزِمُّرَاجِمَهُ وَيُولُونَ الدُّبُرَ

کافران به شکست اوخوری :- صحیح بخاری کنسی دی چه دبدر په ورخ خپله ډیره کنسی حضور نبی کریم ﷺ خپله دعا کنسی فرمائیل چه انی الله جل شانہ !خه تاته ستا وعده یادوم، انی الله جل شانہ که ستا غوښتنه داده چه نن ورخې نه پس ستا عبادت او وحدانیت سره زمکه ډکه نه شی، نو دوه وینا وه چه ابوبکر صدیق ؓ د حضور نبی کریم ﷺ لاسونه اونیول او وی فرمائیل چه یارسول الله ﷺ! پس کړنی تاسو ډیره التجا او کړه. نو بیا حضور نبی کریم ﷺ د خپلی خیمې نه واپس راغلو او د حضور نبی کریم ﷺ په ژبه مبارکه باندی دا دواړه آیتونه وو چه (سَيُزِمُّرَاجِمَهُ) الخ. (عمر فاروق ؓ فرمائی چه ددی آیت مبارک دنازلیدو په وخت کنسی ما سوچ کولو چه ددی نه مراد کوم یو جماعت دی؟ هر کله چه دبدر په ورخ ما حضور نبی کریم ﷺ اولیدو چه زره نی اغوستی وه او دخپلی خیمې نه بهر راووتل او دا آیت مبارک نی لوستلو نو په هغه ورخ خما پوهه کنسی ددی آیت مبارک تفسیر راغلو. بخاری شریف کنسی دی چه عائشه ؓ فرمائی چه خما عمر ډیر کم وو او خپلو ملگرو سره به مې لوبې کولې نو په هغه وخت کنسی دا آیت مبارک (بَلِ السَّاعَةِ) الخ نازل شو (۱). دا روایت مبارک بخاری شریف کنسی دفضائل القرآن په موقع باندی بنه طویل ذکر دی. مسلم شریف کنسی دا حدیث مبارک نشته دی (۲).

إِنَّ الْمُجْرِمِينَ

بیشکه دا مجرمان خلق

دامجرمان په غتیه گمراهی

يَسْحَبُونَ

يَوْمَ

وَسُعْرٍ

فِي ضَلِيلٍ

په گمراهی کنسی دی | او په بی عقلی کنسی دی | په کومه ورخ | چی به رابنکلی کیږی دوی

او په لویه بی عقلی کنسی پراته دی | په کومه ورخ چی به په اور کنسی رابنکی شی

۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة القدرت الساعة باب قوله (بل الساعة موعدهم والساعة ادهی وامر): ۴۸۷۷.
 ۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة القدرت الساعة باب قوله (بل الساعة موعدهم والساعة ادهی وامر): ۴۸۷۶.
 ۳) صحیح بخاری کتاب فضائل القرآن باب تالیف القرآن: ۴۹۹۳.

فِي النَّارِ	عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ	ذُوقُوا	مَسَّ	سَقَرَ ۝	إِنَّا
پہ وور کبسی پہ مخونو ددوی باندي او خکی مزہ ددر سیدو ددوزخ دوور بیشکہ مونہ					
دوور تہ بہ او نیلی شی، چی (اوس) ددوزخ داور مزہ او خکی مونہ ہر یو					
كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ	بِقَدْرِ ۝	وَمَا أَمْرُنَا	إِلَّا وَاحِدَةٌ		
ہر خیز پیدا کرو مونہ ہغہ پہ اندازہ سرہ او نہ دی حکم زمونہ مگر حکم یو					
خیز پہ یو خاص انداز پیدا کرے دی او زمونہ (دقیامت) حکم راتل بس					
كَلِمَةٍ	بِالْبَصْرِ ۝	وَلَقَدْ أَهَلَكْنَا	أَشْيَاعَكُمْ	فَهَلْ	
لکہ ربول دسترگو او هلاک کرل مونہ (قومونہ) مشابہ ستاسو آیا شتہ خوک					
لکہ دسترگو رب دی او مونہ ستاسو پہ شان خومرہ هلاک کرے دی نو آیا خوک عبرت اخستونکی					
مِن مَّذَكِرٍ ۝	وَكُلُّ شَيْءٍ	فَعَلُوهُ	فِي الزَّبْرِ ۝		
نصیحت قبلونکی او ہر خیز اچی کرے وی دوی ہغہ ایہ کتابونو کبسی درج دی					
شتہ؟ او ہر خہ چی دوی او کرل ہغہ پہ کتابونو کبسی لیکلی دی					
وَكُلُّ صَغِيرٍ	وَكَبِيرٍ	مُسْتَطَرٍّ ۝	إِنَّ الْبَتِّينَ		
او ہر ویکو عمل او لوی عمل لیکلی شوی پروت دی بیشکہ پرهیزگار ان خلق بہ					
او ہر ویدہ او غتہ خبرہ پہ کبسی لیک دہ بیشکہ پرهیزگار ان بہ					
فِي جَدَّتِ وَنَهْرٍ ۝	فِي مَقْعَدٍ	صِدْقٍ	عِنْدَ مَلِيكٍ		
پہ باغونو او نہرونو کبسی وی پہ خانی اربستینی کبسی بہ وی پہ خوا دبادشاہ					
پہ باغونو کبسی دنہ اود نہرونو پہ غارہ اوسیری پہ یو اوچت خانی کبسی د ہغی بادشاہ سرہ					
مَقْتَلٍ ۝					
دلویو قدرتونو والا کبسی (بہ وی)					
چی قدرتونو خاوند دی					

قوله تعالى: - إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ ۝
 اللہ جل شانہ تقدیر جوہ کرو: بدکارہ خلق گمراہ شوی دی او د حق لاری نہ بی لاری شوی دی او شکونو او پریشانو کبسی اختہ دی. دا بدکارہ خلق کفار وی او کہ نور فرقو والا گناہگار وی، ددوی دا فعل بہ دوی پرمخ جہنم تہ اورسوی. او لکہ خنگہ چہ دلته غافل دی هلته بہ ہم دوی بی خبرہ وی چہ چرتہ بہ بوتلی شی. پہ ہغہ کبسی بہ دوی تہ غصہ کبسی او نیلی شی چہ اوس د دوزخ د اوور مزہ او خکی. مونہ ہر یو خیز اندازے سرہ پیدا کرے دی لکہ خنگہ چہ یوبل آیت مبارک کبسی دی چہ ہر خیز مونہ پیدا کرو او بیا مو ددی مقدر مقرر کرو. بل خانی کبسی دی چہ د خپل لوئی رب پاکی بیان کرہ چہ ہغہ ذات پیدا کرے او درست نہ کرے او اندازہ نہ کرے او لاری درتہ او خودلہ. یعنی تقدیر نہی مقرر کرو بیا نہی دی طرفتہ رہنمائی او کرہ. آنہ اہل سنت ددی نہ استدلال کرے دی چہ اللہ جل شانہ د خپل مخلوق تقدیر ددوی دیدائش نہ مخکبسی مقرر کرے دی. او ہر خیز د خپل ظہور نہ مخکبسی اللہ سرہ لیکلی

شوی دی، قدریہ فرقہ ددی نہ منکرہ ده. دا خلق د صحابہ کرامو (رضی اللہ عنہم) آخرہ زمانہ کنبی راوتلی وو. اهل سنت ددوی دمسلک خلاف دا قسمہ آیتونه پیش کوی او ددی مضمون آیتونه هم. ددی مسئلہ مفصل بحث مونہ بخاری شریف کنبی کتاب الایمان شرح کنبی لیکلی دی. دلته صرف هغه احادیث لیکر چه کوم د مضمون آیت متعلق دی، ابوهریره رضی اللہ عنہ، فرمائی چه د قریشو مشرکانو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نہ د تقدیر دبارہ کنبی بحث او کړو نو په دی باندي دا آیتونه نازل شو (۱) (مسند احمد و مسلم وغیره) په روایت عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده مروی دی چه دا آیتونه د منکرین تقدیر تردید کنبی نازل شوی دی جل شانہ بزار).

د ابن ابی حاتم روایت کنبی دی چه حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ددی آیت مبارک تلاوت کولو نه پس او فرمائیل چه دا خدا دامت هغه خلقو باره کنبی نازل شوی دی چه آخری زمانہ کنبی به پیدا کیری او تقدیر به نه منی. عطاء ابن ابی رباح رضی اللہ عنہ فرمائی چه خه ابن عباس رضی اللہ عنہما ته ورغلم او دوی په هغه وخت کنبی زم زم نه اوبه راویستلې. ددوی جامی لمدی شوی وی ما ترې تپوس او کړو چه د تقدیر باره کنبی کلام شوی دی، خلق دی مسئله کنبی موافق او مخالف دی. دوی او فرمائیل چه آیا خلقو داسې کړی دی؟ ما او وئیل چه او داسې شوی دی. نو دوی او فرمائیل چه ﴿ذُو قُوَامَسَّ سَقَرَ﴾ اِنَّا كُلُّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ ﴿۱﴾ یاد ساتی دا خلق ددی امت بدترین خلق دی. ددوی د بیمارانو تپوس مه کوئی او ددوی په مړو باندي جنازه مه کوئی. که دوی ماته خوک ملاؤ شی نو خه په گوتو ددوی نه سترگی او باسم. یو روایت کنبی دی چه د ابن عباس رضی اللہ عنہما مخکبسی ذکر اوشو چه یو سرې راغلی دی چه د تقدیر نه منکر دی. دوی او فرمائیل چه ما هغه ته ورولشی. خلقو او وئیل چه تاسو خو نابینا یی تاسو به هغه سره خه او کړی؟ دوی او فرمائیل چه په الله جل شانہ قسم که هغه ماته ملاؤ شی نو خه به په هغه پوزه ماته کړم. او که د هغه مرغی خدا لاس کنبی راشی نو خه به ئی خپه کړم. ما حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه آوری دلی دی چه حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه گویا خه وینم چه د بنو فہر بنی خدی د بنو خزرج نه گیر چاپیره تاویری، د دوی بدنونه حرکت کوی، دا مشرکانې بنی خدی دی. ددی امت رومی شریک دادی. دهغه رب قسم چه د هغه قبضه کنبی خدا روح دی چه ددوی ناپوهی به تر دی زیاتیری چه الله جل شانہ لره به دینه مقدر هم نشی منلی. لکه خنگه چه ددنی مقدر کولو والا نه شی منلی. (مسند احمد) (۲).

د تقدیر انکار او دی مسئله کنبی بحث کول :- د عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما یو دوست شامی وو. او هغه به دده سره خط و کتابت کیدو. عبداللہ ابن عمر رضی اللہ عنہما چرته آوری دلی وو چه هغه د تقدیر باره کنبی خه غلطه وینا کوی دوی ورته زر خط اولیکلو چه ما آوری دلی دی چه ته د تقدیر باره خه کلام کوې که دا ریبتیا وی نو بس خدا نه نور د خط و کتاب امید مه ساته. نن ئی بند او گنره. ما حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه آوری دلی دی چه خدا امت کنبی به تقدیر په دروغه گنرلو والا خلق وی. (۳) (ابوداود) حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی چه هر امت کنبی مجوس وی او خدا د امت مجوس د تقدیر منکر دی. که دوی بیمار شی نو تاسو ددوی تپوس مه کوئی او که دوی مړه شی نو تاسو ددوی جنازې مه کوئی (۴) (مسند احمد). دی امت کنبی به مسخ وی یعنی د خلقو صورتونه به بدلیری، یاد ساتی دابه په هغوی کنبی وی چه خوک تقدیر نه منی او زندیقیت کوی (۵) (ترمذی وغیره).

۱) صحیح مسلم کتاب القدر باب کل شیء بقدر : ۲۶۵۶، ترمذی : ۲۱۵۷، ابن ماجه : ۱۰۸۳، احمد : ۴۴۴/۲.

۲) احمد : ۳۳۰/۱.

۳) ابوداود کتاب السنة باب من دعا الی السنة : ۶۱۱۳، وسنده حسن.

۴) احمد : ۵۵۸۴/۱، ۸۶/۲.

۵) ترمذی : کتاب القدر باب ماجاء فی الکلبین بالقدر من الوعد : ۲۱۵۳، ابن ماجه : ۴۰۶۱، وسنده حسن احمد : ۱۰۸/۲.

حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه هر خیز مقررې اندازې سره دې او تردې چه عقل او نادانی هم. (۱)
 (مسلم) صحیح حدیث مبارک کبھی دی چه دالله ﷻ نه مدد او غواړنی او عاجزه اوبې وقوف مه
 جوړېږنی، بیا که څه نقصان دراورسی نو وائی چه دا دالله جل شانہ د طرفنه مقرر شوی وو او چه څه
 الله ﷻ غوښتلې وو، بیا داسې مه وائی که داسې مو کړې وې نو داسې به شوی وو. ځکه چه داسې وینا
 سره د شیطانې عمل دروازه بیرته کیږی. (۲)

حضور نبی کریم ﷺ ابن عباس ؓ ته او فرمائیل چه پوهه شه که ټول امت جمع شی او تاته څه فائده رسول
 غواړی، څه چه الله جل شانہ ستا قسمت کبھی نه دی لیکلی وی هغه تاته نشی رسیدلی. او که ټول
 اتفاق او کړی او تاته څه نقصان رسول غواړی او ستا تقدیر کبھی هغه نه وی نو نه شی رسولې. قلمونه
 اوج شو او دفترونه بند شو (۳) ولید بن عبادہ ؓ د خپل پلار عبادہ بن صامت بیمارئی کبھی چه کله د
 هغه حالت بالکل غیر وو، عرض نې او کړو چه اباجی مونږ ته څه وصیت او کړنی. دوی او فرمائیل چه ښه
 ما کینوئی، هر کله چه خلقو کینولو نو دوی او فرمائیل چه ائی څما خوږو بچو ادایمان مزه تاسو ته
 نشی حاصلیدې او د الله جل شانہ متعلق چه تاسو ته کوم علم دې دهغې ویخ ته نشې رسیدنی تر کومې
 چه ستا ایمان د تقدیر په نیکی او بدنی نه وی. ما عرض او کړو چه اباجی ا څه څنگه معلومولې شم چه
 څما ایمان په خیر او شر باندي دې؟ وې فرمائیل چه داسې چه تاته دایقین وی چه څه تاته ملاؤ نشو هغه
 تاته هیدو ملاویدو والا نه وو، او چه څه تاته اورسیدل هغه ختمیدو والا نه وو. څما خویه واوره! ما
 در رسول الله ﷺ نه آوریدلی دی چه الله جل شانہ ټولو نه مخکبھی قلم پیدا کړو او بیا نې هغه ته
 او فرمائیل چه اولیکه! نو هغه وخت نه شروع شو او تر قیامتہ پورې چه څه کیدو والا وو هغه هر څه نې
 اولیکل. اې خویه که ته د وفات په وخت کبھی په دې عقیده نه وې نو ته به جهنم ته داخلېږی. دا حدیث
 مبارک ترمذی شریف کبھی دې. او امام ترمذی رحمته الله علیه فرمائی چه دا حسن صحیح غریب دې (۴). حضور
 نبی کریم ﷺ فرمائی چه تاسو کبھی یو سرې تر هغه وخت پورې ایماندار نه شی کیدی تر کومې چه
 دهغه ایمان په څلورو خبرو نه وی، اول ددې خبرې شهادت ورکړی چه معبود برحق صرف الله جل شانہ
 دې او څه د الله جل شانہ رسول یم او دمرگ نه پس په ژوند ایمان اولری او دتقدیر نیکی او بدی من
 جانب الله اومنی، (۵) (ترمذی وغیره).

صحیح مسلم کبھی دی چه الله جل شانہ د زمکې او آسمان د پیدائش نه پنځوس زره کاله مخکبھی د
 مخلوقاتو تقدیر اولیکلو هر کله دهغه ذات عرش په اوبو باندي وو (۶) امام ترمذی رحمته الله علیه دې ته حسن
 غریب وائی. بیا الله جل شانہ د خپلې خوښې او د احکامو د ښه پورا کیدو بیان فرمائی چه څنگه ما
 مقدر کړې دی هم هغه کیږی. همداشان چه یو کار څه اراده او کړم نو صرف یو ځل وینا سره هغه کیږی
 ددوباره تاکید او حکم ضرورت نه وی. دسترگورپ کبھی هغه کیږی څما د خوښې مطابق. دغریو
 شاعر څه ښه وئیلی دی چه :

اذا ما اراد الله امرافانما
 يقول له کن قوله فيكون
 (ترجمه) الله جل شانہ چه کله دیو کار اراده او کړی نو صرف فرمائی چه شه نو هغه اوشی.

(۱) صحیح مسلم کتاب القدر باب کل شی بقدر : ۲۶۵۵.

(۲) صحیح مسلم کتاب القدر باب الايمان بالقدر : والادغان له : ۲۶۶۴.

(۳) ترمذی صفة القيامة حديث حنظلة : ۲۵۱۶ وسنده حسن .

(۴) ترمذی کتاب القدر باب اعظام امر الايمان بالقدر : ۲۱۵۵، وهو صحيح احمد : ۳۱۷/۵.

(۵) ترمذی کتاب القدر باب ماجاء ان الايمان بالقدر خيره وشره : ۲۱۴۵، ابن ماجه : ۸۱.

(۶) صحیح مسلم کتاب القدر باب حجج آدم وموسى عليهما السلام : ۲۶۵۳، ترمذی : ۲۱۵۶، احمد : ۱۶۹/۲، ابن حبان : ۶۱۳۸.

مونڙ ستاسو په شان ستاسو نه مخکښې دهغوی دسرکشی په وجه فنا کړل. بیا تاسو ولې ددې نه عبرت نه اخلی؟ دهغوی عذاب او واقعاتو کښې آیا ستاسو دپاره څه نصیحت نشته دې؟ لکه فرمائی چې ﴿وَجِلَّ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ كَمَا فُعِلَ بِأَشْيَاعِهِمْ مِمَّنْ قَبْلُ إِنَّهُمْ كَانُوا فِي شَكٍّ مُّرِيبٍ﴾^(۱) یعنی ددوی او ددوی د غوښتنې مینځ کښې پرده اچولې شوې ده لکه چې څنگه ددوی نه مخکښې خلقو سره شوی وو چې دهغوی او کړل هغه ددوی اعمال نامه کښې موجود دی چې دادالله ﷻ د امین فرېنتو لاس کښې دی. ددوی هر یو وړوکې اولونې عمل محفوظ دې او لیکلې شوې دې. یو هم داسې نه دې چې پاتې شوی وی. حضور نبی کریم ﷺ فرمائی چې واره گناهونه هم سپک مه گنړنی ددې به دالله جل شانته د طرفنه مطالبه کړی. (۱) (نسائی و ابن ماجه وغیره).

قوله تعالى: - وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ مُّسْتَطَرٌّ

هیڅ یو کناه وړ ته مه گنړنی :- سلیمان بن مغیره ﷺ فرمائی چې یو ځل ځمانه څه گناه او شوه او ما دا حقیر او گنړله، دسپې خوب کښې گورم چې یو راتلونکی ماته وائی چې ائې سلیمان:

لا تحقرن من الذنوب صغیرا :- :- ان الصغیر غدا یعود کبیرا

ان الصغیر ولو تقادم عهده :- :- عند الله مسطر تسطیرا

فارجر هوک عند البطالة لا تکن صعب القیاد و شمیرن ته میرا

ان المحب اذا احب الله :- :- طار القوعاد و اهم التفكيرا

فاسال هدايتک الاله بنیة :- :- فکفی بربک هادیا و نصیرا

ترجمه: گناه لره حقیر او ناچیزه مه گنړنی، دا صغیر به صباله کبیره شی. اگر چې گناهونه واره واره وی او ددې کولو کښې وخت تیر شوې وی، الله ﷻ سره هغه صفا صفا لیکلې شوی موجود دی. دبدنی نه خپل نفس لره بچ ساتی او داسې نه چې مشکل سره نیکی طرفته راشی، بلکه خپله لمن او چته کړنی او نیکی طرفته پد منډه شی، هرکله چې یو سړی د زړه نه الله جل شانته سره محبت کوی نو دهغه زړه الوزی او هغه دالله جل شانته د طرفنه غوراو فکر او الهام کړی. خپل رب نه هدایت غواړه او نرمی او ملامت کړنی. هدایت او نصرت کولو والا رب به تالره کافی شی، بیا ارشاد دې چې د نیکو خلقو حالت به ددې بدکارو خلقو خلاف وی، دهغوی ضلالت او تکلیف کښې وو او پرمخ به جهنم ته داخلولې شی او په دوی به الله جل شانته ډیر غصه وی. خودنیکان خلق به جنتونو کښې وی او د روانو صفا چينو مالکان به وی. او عزت او کرامت او رضوان او فضیلت او جود احسان او فضل او منان او نعمت او رحمت، آسائش او راحت او مکان کښې به خوشحاله وی. اودوی ته به د الله جل شانته قرب حاصل وی. او هغه ذات د ټولو څیزونو مالک دې. د ټولو اندازو لره مقررولو والا او په هر څیز قدرت لرونکی ذات دې. هغه ذات به ددې نیکانو خلقو یو یو خواهش پورا کړی. یویو آرزو به نې پورا کړی. مسند احمد کښې دی چې حضور نبی کریم ﷺ عدل و انصاف کولو والا نېکان خلق به الله جل شانته سره د نور په منبرو نور حمان ذات سره بنی طرفته وی. دالله جل شانته دواړه لاسونه بنی دی. دا عادلان خلق هغه دی چې دې خلقو به احکامو کښې او خپل اهل و عیال کښې او چې کوم څیز دوی سره وو هغې کښې به نې د الهامی فرمان خلاف نه کولو بلکه عدل و انصاف نه به نې کار اخستلو. دا حدیث مبارک صحیح مسلم او نسائی کښې هم دې الحمد لله دالله جل شانته توفیق سره د سورة اقتربت تفسیر ختم شو، الله تعالی دې مونږ ته نیک توفیق را کړی او دبدو نه مو دې اوساتی (۱).

(۱) ابن ماجه کتاب الزهد باب ذکر الذنوب: ۴۲۴۳، وهو صحیح احمد: ۷۰/۶.

(۲) ددې غزیرج سورة الحجرات کښې آیت نمبر ۱۵ لاندې تیر شوې دې.

دسورة الرحمن تفسير

تعارف دسورت زر ﷺ نه روايت دي چه يو سري اوونيل چه قران پاك كنبني لفظ (مِنْ مَاءٍ غَيْرِ آسِنٍ) دي چه دا (آسِنٍ) لفظ دي يا (آسِنٍ) نو دوي او فرمائيل چه گويا ته تول قران پاك باندي پوهه شولي؟ هغه اوونيل چه خه د مفصل تول سورتونه يو ركعت كنبني وايم. نو دوي او فرمائيل لكه څنگه چه اشعار زر زر ونيلي شي دغه شان به ته هم قران پاك زر زر وائي. افسوس، ما ته ښه محفوظ دي چه دمفصل ابتدائي كوم كوم دوه برابر والا سورتونه به حضور نبي كريم ﷺ يو ځاني كول. د ابن مسعود ؓ روايت كنبني دمفصلو تولو سورتونو كنبني روميې سورة سورة الرحمن دي (١).

جابر ؓ فرمائي چه يو ورځ حضور نبي كريم ﷺ د صحابه كرام ؓ مجعبي ته تشریف راوړو او د سورة رحمان اول نه ئې تر آخره پورې تلاوت كړو. صحابه كرامو ؓ چپ چاپ اوريدلو. حضور نبي كريم ﷺ او فرمائيل چه ستاسو نه خو جناتو نه هم ښه جواب وركولو. ماچه كله د هغوي مخكښي ددي سورة تلاوت او كړو نو كله چه (فِي آيَاتِ الْآعْرَابِ كَيْفًا تَكْذِبُونَ) مې اولوستو نو وئيل ئې چه (لَابَشْرٍ مِنْ نَعْمِكَ رَبَّنَا نَكَذِبُ فَلَكَ الْحَمْدُ) يعنى انې پروردگاره مونږ به ستاسو نعمتونو كنبني دكوم كوم نعمت ناشكري كوو. هم ستادپاره تول تعريفونه او صفتونه دي (٢) (ترمذي) دا حديث مبارك غريب دي او همدا روايت ابن جرير كنبني هم دي. هغې كنبني دي چه يا خو حضور نبي كريم ﷺ دا سورة اولوستوياد حضور نبي كريم ﷺ مخكښي ددي تلاوت او شو. نو په هغه حضور نبي كريم ﷺ د صحابه كرام ؓ په خاموشي دا او فرمائيل او د جواب الفاظ دي چه (لَابَشْرٍ مِنْ نَعْمِكَ رَبَّنَا نَكَذِبُ) (٣)

اياتونه	سورة الرحمن مكية وهي ثمان وسبعون آية وثلاث ركوعات	ركوع ګانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
٥	شروع كوم په نوم د الله چه ډير مهربان زيات رحم كونكي دي	٣
الرَّحْمَنُ ۝ عَلَّمَ الْقُرْآنَ ۝ خَلَقَ الْإِنْسَانَ ۝ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ ۝	رحمن بنودلي دا قران هغه پيدا كړو انسان وي بنودو هغه ته بيان (د خبرو كولو)	
الشَّمْسُ ۝ وَالْقَمَرُ ۝ الْحُسْبَانُ ۝ وَالنَّجْمُ ۝ وَالشَّجَرُ ۝ يَسْجُدْنَ ۝	نمر او سپوږمې په حساب سره دي او ستوري او ونې اسجدې كوي (الله ته)	
وَالسَّمَاءَ ۝ رَفَعَهَا ۝ وَوَضَعَ الْمِيزَانَ ۝ أَلَّا تَطْغَوْا ۝	نمر او سپوږمې هم د حساب پابند دي او بوتې او ونې هم هغه ته سجدې كوي	
او آسمان پورته كړو الله هغه لره او كينودو ئې ميزان چي اونه كړي تاسو زياتي		
او آسمان هغه پورته كړې دي او تله (دانصاف ئې) مقرر كړې ده چي تاسو تول		

(١) احمد: ٤١٢/١. ومنده حسن.

(٢) ترمذي كتاب تفسير القرآن باب سورة الرحمن: ٣٢٩١، وهو حديث حسن، حاكم: ٤٧٤/٢.

(٣) الطبري: ٣/٢٣.

فِي الْمِيزَانِ ۝	وَاقِيمُوا	الْوَزْنَ	بِالْقِسْطِ	وَلَا تُخْسِرُوا	الْمِيزَانَ ۝
پہ میزان کبسی	او برابر کوئی	تول	پہ انصاف سرہ	او مہ کمی	تہ
کبسی کمی زیاتی نہ کوئی	او تول پہ انصاف باندی برابر کوئی	او پہ تہ کبسی کمی مہ کوئی			
وَالْأَرْضُ	وَضَعَهَا	لِلْأَنَامِ ۝	فِيهَا	فَاكِهَةٌ ۝	وَالنَّخْلُ
او زمکہ	کیسودہ اللہ ہغہ	دپارہ دمخلوقاتو	پہ ہغی کبسی	میوی دی	او دکجورو ونی دی
او ہم ہغہ دخلقو دپارہ زمکہ خورہ کرے دہ	چی پہ ہغی کبسی میوی دی	اود کھجورو ونی خاوندانی			
ذَاتُ الْأَكْبَامِ ۝	وَالْحَبُّ	ذُو الْعَصْفِ	وَالرَّيْحَانُ ۝	فِي آيِ الْأَعْيُنِ	
خاوندانی دغلاقونو	او دانے دی	بوسو والا	او رزق دی (غلہ دہ)	پس کوم یو نعمت	
د غلاقونو او غلہ دہ چی د بوسو اود خوراکی دواو، خیز دی	او خوشبویہ گلونہ نورانی پیریانو او انسانانو،				
رَبِّكُمَا	تَكْذِبِينَ ۝	خَلَقَ الْإِنْسَانَ	مِنْ صَلْصَالٍ	كَالْفَخَّارِ ۝	
درب ستاسو	دروغ گنری تاسو	پیدا نی کرو انسان	دوچی ختی نہ	پشان دتیکری	
تاسوبہ دخپل رب کوم کوم نعمت دروغ گنری	ہغہ انسان د ختی نہ پیدا کرواچی دتیکری پہ شان تینگیدلہ				

قوله تعالى: - الرَّحْمَنُ ۝ عَلَّمَ الْقُرْآنَ ۝

دالہ جل شانہ رحمتونہ :- اللہ جل شانہ د خپل رحمتونو بیان کوی چه ہغہ پہ خپلو بندگانو قران پاک نازل کرو. او پخپل فضل سرہ نی ددی حفظ کول آسان کرو. ہم ہغہ ذات انسان پیدا کرو او دہ تہ نی وینا او خودلہ. قتادہ رضی اللہ عنہ وغیرہ وانی چه دیبان نہ مراد خیر او شر دی. خودی خانی کبسی وینا خستل زیات بنہ دی. دحسن رضی اللہ عنہ قول ہم دادی او دی سرہ دقران پاک تعلیم ہم ذکر دی او ددی نہ مراد دقران پاک تلاوت دی. او تلاوت موقوف دی دوینا پہ آسانی باندی، هر یو حرف د خپل مخرج نہ بنہ پہ آسانتیا سرہ ادا کیری کہ ہغہ دخلق نہ وی او کہ ہغہ د شونديو نہ وی، دمختلفو مخرجونو او مختلفو قسمونو حروف ادا کول اللہ جل شانہ انسان تہ آسان کری دی. نمر او سپورمی یو بل پسې خپل خپل مقرر حساب سرہ گردش کوی. نہ خو پہ دوی کبسی اضطراب پیدا شو او نہ اختلاف او نہ یو بل نہ مخکبسی روستو شو. هر یو پہ خپل خانی باندی روان دی. او بل خانی کبسی فرمائی چه (فَالِقُ الْإِصْبَاحِ الْخَالِقُ اللَّهُ ۝ سحر کونکی ذات دی او ہم ہغہ ذات شپہ ستاسو آرام دپارہ پیدا کرہ. او نمر او سپورمی نی حساب دپارہ. دا مقرر اندازی دی د غالب او دانا اللہ جل شانہ.

قوله تعالى: - الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ مُجْسَبَانِ ۝

دنمر او د عرش دپردو درنہ اندازہ :- عکرمہ رضی اللہ عنہ فرمائی کہ دتولو انسانانو او جناتو او چارپایانو او مارغانو د سترگو نظر دیوسری کرے شی اویا د نمر مخکبسی چه کومی اویا پردی دی ہغہ لرے کرے شی نو داناممکن دی چه دا سرے ہغہ نمر طرفتہ او گوری، ددی باوجود چه دنمر نور دکرسی دنور اویایمہ حصہ دہ. اود کرسی نور د عرش د نور چه کومی پردی داللہ جل شانہ مخکبسی دی ہغی کبسی د یو پردی نور اویایمہ حصہ دہ. نو خیال او کرنی چه اللہ جل شانہ بہ دخپلو بندگانو جنتیانو سترگو کبسی خنگہ نور ایمنودی وی چه کلہ ہغوی خپل رب جل شانہ لہ پہ ہنکارہ خپلو سترگو سرہ اویینی (ابن ابی حاتم د ونی رحمت او دنجم معنی :- پہ دی خود مفسرینو اتفاق دی چه شجر ہغہ ونی تہ ونیلے شی چه د ہغی

تہ وی۔ خو نجم معنی ڀیري ڀی۔ بعضي وائی چه دنجم معنی هغه خیلی دی چه دهغي تنې نه وی او په زمکه خورې شوې وی ()۔ بعضي وائی چه ددی نه مراد ستوری دی چه کوم آسمان کښې دی ()۔ هم دا قول زیات ظاهر دی۔ اگر چه اول قول د امام ابن جریر رحمۃ اللہ علیہ اختیار کرده دی۔ واللہ اعلم۔

دقران پاک دا قول ددی دویم قول تائید کوی۔ فرمان دی چه (الْمُرْتَدُّونَ اللَّهُ يَسْجُدُونَ الخ)، آیا تاسو نه دی کتلی چه الله جل شانہ لره د زمکې او آسمان ټول مخلوقات او نمر او سپوږمې او ستوری، غرونه او ونې او چاربايان او ځناوراو اکثر خلق سجده کوی، الخ۔

قوله تعالى: - وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ ۝

دآسمان پیدائش: بیا فرمائی چه آسمان لره هغه ذات اوچت کړو۔ او هغه پاک ذات میزان جوړ کړو۔ یعنی عدل لکه یو بل آیت کښې دی چه (لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ) یعنی یقینا مونږ خپل رسولان دلیلونوسره او میزان سره اولیرل چه خلق په عدل باندي قائم کړی۔ دلته ئې هم آسمان او زمکه عدل او آسمان عدل او حق سره پیدا کړل چه ټول څیزونه حق او عدل سره وی۔ نو فرمائی چه کله وزن کوئی نو پورا ټول کوئی او عدل او حق سره او وزن کښې کمې او زیاتې مه کوئی چه د اخستلو په وخت کښې زیات ټول کوئی او د خرڅولو وخت کښې کم ټول کوئی۔ او بل ځانې کښې ارشاد دی چه (وَرَبُّوْا بِالْقِسْطِ الْمُسْتَقِيمِ) صحت سره او ښه طریقي سره ټول کوئی۔ آسمان خو هغه ذات اوچت کړو۔ او زمکه هم هغه ذات لاندې کړه او خوره ئې کړه۔ او په دې کښې ئې د غرونو پشان مضبوط میخونه او وهل چه دا خوزی نه او په دې مخلوق اوسی او دوی ښه آرام کښې دی

قوله تعالى: - وَالْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنْعَامِ ۝

زمکه او میوې: بیا د زمکې مخلوق ته اوگورنی، ددی مختلف قسمونه، مختلفو شکلونو، مختلفونو رنگونو، مختلفونو ژبو، مختلفو عادتونو باندي نظر واچوئی او دالله جل شانہ دقدرت کامله اندازه او کړنی۔ دې سره سره د زمکې پیداوار ته اوگورنی چه رنگ په رنگ خوږې ترڅې اورنگ رنگ خوشبو والا میوې او خاص کر د کهجورو ونې چه نفع ورکونکې او د زرغونیدو نه تر اوچیدو پورې اودې نه پس هم په کار راتلونکې عامه میوه ده۔ په دې کښې غونچې وی چه دا څیرې کولو نه پس بهر راوخی۔ بیا د ترشی او بیا پخه شی۔ ډیر نفع ورکونکې دی۔ دې سره سره ددی ونه بالکل نیغه او بالکل بې ضرره وی عمر فاروق رضی اللہ عنہ ته د قصری خط او دهغه جواب: ابن ابی حاتم کښې دی چه قیصر امیر المومنین عمر ابن خطاب رضی اللہ عنہ ته اولیکل ځما قاصد تاسو نه واپس راغلی هغه وائی چه تاسو سره یوونه ده چه دهغي پشان خوئی خصلت نورو کښې نشته دی۔ دا د زمکې نه د ځناور د غوږ پشان راووی۔ بیا دا زرغونه شی او د موتی په شان شی۔ بیا دا زیره شی او بیا سره شی او د یاقوت پشان شی، بیا پخه شی او تیاره شی او د بهترینې فالوده پشان وی۔ بیا دا اوچه شی او د مقیم خلقو د بیج کیدو دپاره اود مسافرو دتوبنې دپاره یو څیز وی۔ که ځما دقاصد دا خبره صحیح وی نو ځما په خیال خو دا جنتی ونه ده۔

ددې جواب کښې شاه اسلام فاروق اعظم رضی اللہ عنہ اولیکل چه دالله جل شانہ د غلام دمسلمانانوبادشاه عمر طرفنه د شاه روم قیصر په نوم، ستاسو قاصد چه تاسو ته کوم خبر ورکړې دې هغه رښتیا دی، دا قسمه ونې ملک عرب کښې ډیرې زیاتې دی۔ هم دا هغه ونه ده چه دا الله جل شانہ مریم سره زرغونه کړې وه۔ اوددې خوئی عیسی رضی اللہ عنہ ددی په رحم کښې وو۔ نو ائی بادشاه دالله تعالی نه ویریرېه او عیسی رضی اللہ عنہ لره خدا ئې مه گنړه۔ الله جل شانہ یو دی۔ دعیسی رضی اللہ عنہ مثال دالله جل شانہ په نزد آدم رضی اللہ عنہ پشان دی چه هغه

اللہ جل شانہ د بناورې نه پیدا کړو، بیا ئې ورته او فرمائیل چه شه نو هغه شو. **دالله** لفظ طرفنه ریښتونې او حق خبره هم داده، تاته پکار دی چه شک او شبهه والو کښې نه شي، د (الاکتأیر) معنی پوستکی وی چه د کھجورې په ونه د پوستکی په شان وی. او هغه پاک ذات زمکه کښې بوس او غلې پیدا کړې د (ذو العصف) دپتی هغه شنی پانرې دی چه د پورته نه پرېکړې شی بیا اوچې کړې شوې وی (۱)، (الزئحان) نه مراد پانرې (۲) یا هم دا ریحان چه هم دې نوم سره مشهور دی یا دپتی شنی پانرې. مطلب دادې چه د غنمو او اوربشو وغیره هغه دانې چه په وړې کښې بوسو سره وی اودا هم وئیلې شوی دی چه دپتی مخکښې نه راوویستی شوي پانرې ته (ذوالعصف) وئیلې کیږي. او کله چه پانرې راوړی نو ددې وړې پیدا شی نو دې ته ریحان وائی، لکه چه د زید بن عمرو بن نفیل مشهوره قصیده کښې دی.

قوله تعالیٰ: - **فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبِينَ** ۵

دالله جل شانہ نعمتونه په دروغه گنړل: بیا فرمائی چه انې جناتو او انسانانو اتاسوبه د خپل رب کوم کوم نعمت په دروغه گنړئې؟ تاسو دهغه ذات نعمتونو کښې سر نه تر پښو پورې پت یی. ناممکن دی چه تاسو د نعمت نه انکار او کړئې شی، اودې ته دروغ او وائی، که یو یا دوه نعمتونه وی نو خیر دې، دلته خو تاسو سر نه پښو پورې نعمتونو کښې ډوب یی. په دې وجه مومن جناتو ددې اوریدو سره جواب کښې اوئیل چه **اللهم ولا تشقنا من الالک ربنا نکتذب فلك الحمد** ۶ ابن عباس ؓ ددې جواب کښې او فرمائیل چه **لا باءها یارب** ۷ یعنی انې الله جل شانہ! مونږ ددې کښې دهیخ نعمت انکار نه کوو (۳) د ابوبکر صدیق ؓ لور بی بی أسماء **رضی اللہ عنہا** فرمائی چه در سالت شروع شروع کښې چه لا د اسلام پورا پورا اعلان نه وو شوې ما حضور نبی کریم **ﷺ** اولیدو چه بیت الله شریف کښې درکن طرفته موندخ کولو او حضور نبی کریم **ﷺ** موندخ کښې همدا سورت تلاوت فرمائیلو او مشرکانو هم اوریدو. (۴)

وَخَلَقَ الْجَانَّ	مِنْ مَّارِجٍ	مِّنْ نَّارٍ ۵	فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا
او پیدانې کړل پیریان دشغلي نه	دوور نه	پس کوم یو نعمت به درب ستاسو	
او پیریان ئې داور دشغلي نه پیدا کړل نو انې پیریانو او انسانانو تاسوبه دخپل رب کوم کوم			
تُكَذِّبِينَ ۵	رَبِّ الْمَشْرِقَيْنِ	وَرَبِّ الْمَغْرِبَيْنِ ۶	فَبِأَيِّ آلَاءِ
دروغ گنړئې تاسو رب ددوارو مشرقونو دې او رب ددوارو مغربونو دې پس کوم یو نعمت به			
نعمت دروغ گنړئې هغه دوو مشرقونو او دوو مغربونو رب دې نو انې پیریانو او انسانانو تاسوبه			
رَبِّكُمَا	تُكَذِّبِينَ ۵	مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ	يَلْتَقِينَ ۷
درب ستاسو دروغ گنړئې تاسو روان ئې کړل دوه دریابونه چی دیوبل سره یو ځانې کیږی			
دخپل رب کوم کوم نعمت دروغ گنړئې هغه دوه دریابونه روان کړی دی چی سره یو ځانې هم دی			
بَيْنَهُمَا	بُرْزَخٌ	لَّا يَبْغِيْنَ ۸	فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا
په منځ ددوارو کښې پرده ده چی په یو بل نه وراوړی پس کوم یو نعمت به درب ستاسو			
اوددې دوارو په مینځ کښې پرده هم ده دواړه پرې یو بل ته وړاندې کیدې نشی نو تاسوبه دخپل رب کوم کوم			

(۱) الطبری: ۱۸/۲۳.
 (۲) الطبری: ۱۹/۲۳.
 (۳) الطبری: ۲۳/۲۳.
 (۴) احمد: ۳۴۹/۶، طبرانی: ۱۹۷۱۷، مجمع الزوائد: ۱۱۵/۲.

تَكْذِبِينَ ﴿١٠﴾	يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُا وَالْمَرْجَانُ ﴿١١﴾	فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبِينَ ﴿١٢﴾
دروغ گنہری تاسو رااوخی ددی دوارونہ ملغلری او مرجان پس گوم یو نعمت بہ		
رَبِّكُمَا	تَكْذِبِينَ ﴿١٠﴾	وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنشَآتُ فِي الْبَحْرِ ﴿١٣﴾
درب ستاسو دروغ گنہری تاسو او ہغہ لره دی کشتی (جہازونہ) اوچتی اوچتی بہ دریاب گنہری		
رَبِّكُمَا	فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبِينَ ﴿١٤﴾	
پشان دغرونو پس گوم یو نعمت بہ درب ستاسو دروغ گنہری تاسو		
بہ شان اوچت ولاڑدی نو تاسوبہ دخپل رب گوم گوم نعمت دروغ گنہری		

قوله تعالى: - خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ ﴿١٥﴾

انسان او جن پیدائش: دلته بیان گہری چہ دانسان پیدائش دغریدونکی تکرکی پشان بناوری نہ شوی دی، اود جناتو پیدائش داوور دشغلی نہ شوی دی چہ خالص او احسن وو. دمستد یو حدیث مبارک کنہی دی چہ حضور نبی کریم ﷺ فرمائی چہ فرہنتی نور نہ، جنات اوور نہ او انسان بناوری نہ پیدا شوی دی او ددی ذکر تاسو تہ مخکنہی اوشو (۱). بیا دخپل نعمت بہ دروغہ نہ گنہلو ہدایت کوی، د یخنی او گرمی وخت کنہی د دووتمروو راختلو د خانی ذکر اللہ جل شانہ فرمائی. د ددو نہ مراد د نمر د راختلو او دویدو دوه مختلف خایونہ دی چہ دہغہ خانی نہ نمر راخیژی او پریوزی. اودموسم لحاظ سرہ دا بدلیبی او ہرہ ورخ خنی راخی. لکہ چہ بل آیت مبارک کنہی دی چہ د مشرق او مغرب وکیل ہغہ ذات دی تاسو ہغہ خپل وکیل او گنہری. نو دلته مراد جنس مشرق او مغرب دی او دوه مشرق مغرب نہ مراد دطلوع او غروب خایونہ دی او چونکہ دطلوع او غروب خانی جدا جدا کیدو کنہی انسانی منفعت او ددی مصلحت وو بہ دی وجہ نی او فرمائیل چہ تاسو اوس ہم د خپل رب نعمتونہ بہ دروغہ گنہری.

قوله تعالى: - مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ ﴿١٦﴾

دوہ سمندرونہ او ددی مطلب: دہغہ د قدرت نظارہ او کړئی دوہ سمندرونہ برابر روان دی، دیو اوبہ تروپی دی او دبل خوړپی دی. نہ دیو اوبہ بل تہ داخلیدو سرہ ہغہ تروپی کوی اونہ د دی بل اوبہ دی تہ داخلیدو سرہ دا خوړپی کوی. بلکہ دواہہ خپل رفتار سرہ روان دی. د دواہو مینخ کنہی یو پردہ حائل دہ چہ نہ ہغہ دی سرہ گدہی شی او نہ دا ہغی سرہ. دا خپل حد کنہی دی او ہغہ خپل حد کنہی. او دقدرت فاصلہ دا دواہہ جدا جدا کړپی دی. حالانکہ دواہہ اوبہ یو بل سرہ یو خانی شوی دی. دسورة

فرقان آیت مبارک ﴿وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ﴾ الخ تفسیر کنہی ددی پورا تفسیر تیر شوی دی. امام ابن جریر رحمۃ اللہ علیہ دا ہم فرمائی چہ آسمان کنہی چہ کومہ داوبو قطرہ دہ او چہ کوم صدف زمکہ کنہی دی، ددی دواہو یو خانی کیدو نہ لؤلؤ پیدا کیری. (۲) واقعہ خودا صحیح دہ خوددی آیت مبارک تفسیر داشان کول خہ مناسب نہ معلومی پی خکہ آیت مبارک کنہی ددی دواہو تر مینخہ برزخ یعنی د پردی بیان دی. چہ د

(۱) صحیح مسلم و کتاب الزہد باب فی احادیث متفرقة: ۲۹۹۶، احمد: ۱۶۸/۶.
(۲) الطبری: ۲۳/۲۳.

هغې نه او هغه ددې نه جدا کوی. ددې نه معلومیږي چه دادواړه زمکه کښې دی بلکه یو بل سره لگیدلې دی خو قدرت دوی لره جداساتی. د آسمان او زمکې چه کومه فاصله ده هغه برزخ او حجر نه دې په دې وجه صحیح قول دادې چه دا دزمکې د دوو زمکو ذکر دې د آسمان او زمکې د دریا بونو نه دې. دې دواړو کښې یعنی دواړو نه یو کښې لکه بل خانې کښې جن او انس ته خطاب کولو نه پس سوال کوی چه آیا تاسو ته رسول نه دې راغلې څه؟ ظاهر دی چه حضور نبی کریم ﷺ انسانانو کښې رسول دې جناتو کښې څه رسول نه دې راغلې. لکه څنگه چه دلته اطلاق کیږي. حالانکه وقوع کښې هم یو دی. د اشان آیت مبارک اطلاق په دوو دریا بونو دې خو وقوع کښې یو دې.

قوله تعالى: - يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ ۝

لؤلؤ او مرجان :- لؤلؤ یعنی موتی خو یو مشهور معروف څیز دې. د مرجان باره کښې و نیلې شوی دی چه دا وړوکی موتی ته وائی (۱). اودا هم و نیلې شوی دی چه دا غټ موتی ته و نیلې شی. او بعضې وائی چه بهترین او عمدۀ موتی ته مرجان وائی (۲). بعضې وائی چه سور رنگ والا جواهر ته وائی. بعضې وائی چه سور رنگ والا مهرې ته وائی او آیت مبارک کښې دی چه ﴿وَمِنْ كُلِّ تَاكْوُنٍ كَخَمَاطِرٍ اِنَّا وَكُنَّا حُرُوجًا جَلِيَّةً تَلْبَسُوْنَهَا﴾ یعنی تاسو کښې هر یو راوتلې شوې غوښه خوړنی چه تازه وی او اچولو دپاره کالی اچوئی. او مېې (کب) خود خوړو او ترخو اوبو نه ملاویږي. او موتیان صرف په ترخو اوبو کښې وی خوړو اوبو کښې نه وی. ابن عباس ؓ فرمائی چه د آسمان کومه قطره د سمندر دسیپې خولې ته ورشی نو دې نه لؤلؤ جوړیږي (۳). او کله چه د صدف کښې لار نشی نو ددې نه عنبر پیدا کیږي. د باران وریدو وخت کښې سیپې خپله خوله وازوی، نو ددې نعمت بیانولوسره فرمائی چه داسې بی شمیره نعمتونه چه دهغه رب دی چه نو تاسو به دکوم کوم تکذیب کوئی؟

قوله تعالى: - وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنشَآتُ فِي الْبَحْرِ كَالْاَعْلَامِ ۝

بحری جهاز او کشتی :- بیا ارشاد دې چه سمندر کښې تلونکی لوټې لوټې بادبانونو والا جهازونه چه لرې ته په نظر رازی او د غرونو په شان په نظر رازی. اودا په زرگونو منونه مال او انسانان یو طرف اوبل طرفته اوږي. دا هم دالله جل شانده ملکیت دی. دا عالیشان نعمت یادولونه پس تپوس کوی اوس او وائی تاسو څنگه انکار کولې شی؟ عمیره بن سوید ؓ فرمائی چه څه علی ؓ سره د فرات دریا په غاړه اوم، یو اوچت جهاز راروان وو، دوی چه کله هغه اولیدو نو د خپل لاس هغې طرفته اشاره اوکره او ددې آیت مبارک تلاوت نې اوکړو. بیانی او فرمائیل چه په هغه الله جل شانده دې قسم وی چه هغه د غرونو پشان دا کشتی د سمندر موجودو کښې جاری کړی دی. نه خو ما عثمان ؓ قتل کړې دې او نه مې دهغه دقتل کولو اراده کړې وه اونه قاتلانو سره شریک اوم اونه دهغوی نه خوشحاله اوم اونه هغوی سره نرمی کولو والا یم.

كُلُّ مَنْ	عَلَيْهَا	فَانِ	وَيَبْقَى	وَجْهَ رَبِّكَ
ټول هغه څوك چي په دې زمكه باندي دي فنا كيدونكي دي اوباقی به پاتې كيږي ذات درب ستا				
هر څه چي په دې زمكه باندي موجود دي هغه فنا كيدونكي دي او صرف ستا درب ذات باقی پاتې				

(۱) الطبری: ۲۲/۳۲.
 (۲) الطبری: ۲۲/۳۴.
 (۳) الطبری: ۲۲/۳۵.

ذُو الْجَلَلِ	وَالْاِكْرَامِ ۝۲۰	فِيَايَ الْاٰءِ	رَبِّكُمَا	تُكْذِبُنِ ۝
جی خاوند دلویں دی او دعزت ورکولو دی اپس کوم یو نعمت به درب ستاسو دروغ گنری تاسو				
کیدونکی دی جی دلویں او احسان خاوند دی نو تاسوبه دخپل رب کوم کوم نعمت دروغ گنری				
يَسْئَلُهُ	مَنْ	فِي السَّمَوَاتِ	وَالْاَرْضِ ط	كُلَّ يَوْمٍ
غواړی دهغه نه (هغه ټول) هر څوک چی په اسمانونو کبسی دی او په زمکه کبسی دی هره ورځ				
د اسمانونو او زمکې ټول مخلوق دهغه نه دعا کوی هغه هر وخت په یو کار				
هُوَ	فِي شَأْنِ ۝	فِيَايَ الْاٰءِ	رَبِّكُمَا	تُكْذِبُنِ ۝
هغه په یونوی کار کبسی دی پس کوم یو نعمت به درب ستاسو دروغ گنری تاسو				
کبسی لگیای وی نو تاسوبه دخپل رب کوم کوم نعمت دروغ گنری				

قوله تعالى: - كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا قَانٌ ۝

دالله جل شانہ نه سوا هر څه فنا کیدو والا دی :- فرمائی چه د زمکې ټول مخلوق فنا کیدو والا دی، یو ورځ به راشی چه په دی به هیک نه وی او ټول ساه والا مخلوق ته به مرگ رازی. او د اشان ټول آسمان والا مخلوق ته به هم مرگ رازی. خو چالره چه الله جل شانہ او غواړی (هغوی ته نه) صرف دالله جل شانہ ذات به باقی وی. او دهغه ذات همیشه نه دی او همیشه به وی. او هغه ذات دمرگ نه بالکل پاک دی. حضر قتاده رضی الله عنه فرمائی چه اول خوئی د عالم د پیدائش ذکر او کړو بیاددوی دفنا. حضور نبی کریم ص نه یو منقوله دعا کبسی داهم دی چه ﴿ياحي ياقيوم يا بديع السماوات والارض يا ذا الجلال والاكرام لا اله الا انت برحمتك نستقيت اصلح لنا شاناكله ولا تكلنا الى انفسنا طرفة عين ولا الى احد من خلقك﴾ (ترجمه) اني همیشه ژوندې اوسیدونکیه او ابد نه نه فنا کیدونکیه اوباقی اوقائم اوسیدو والا الله، اني د آسمان او زمکې اول کبسی پیدا کولو والا ربه، اني جلال اویزرگی والا پروردگار، ستا نه سوا هیڅوک معبود نشته دی. مونږ ستا نه مدد غواړو. ته ځمونږ ټول کارونه جوړ کړه او دسترگو د رپ هومره هم دا مونږ ته مه سپاره، او نه خپل مخلوق کبسی چا طرفته شعبي رضی الله عنه فرمائی چه کله ته ﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا قَانٌ ۝﴾ واني نو مه ایسار شه اودی سره ﴿وَيَبْقَى وَجْهَ رَبِّكَ ذُو الْجَلَلِ وَالْاِكْرَامِ ۝﴾ هم وایه. ددی آیت مبارک مضمون یو بل آیت مبارک کبسی دی الفاظو سره دی چه ﴿كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ﴾ سوا د الله جل شانہ ذات گرامی نه هر څیز ناپید کولو والا دی. بیا د خپلې څهرې تعریف کوی او فرمائی چه هغه ذوالجلال دی یعنی ددی قابل دی چه دهغه دی عزت او کړې شی دهغه جلال دی اومنلې شی. او دهغه د احکامو اطاعت دی او کړې شی. او دهغه د نافرمانی نه دی منع کړې شی. لکه بل ځانی کبسی ارشاد دی چه ﴿واصبر نفسك مع الذين يدعون ربهم﴾ الخ، چه کوم خلق سحر مابنام الله جل شانہ لره بلی او دهغه د ذات مریدان دی نو هغه سره دی خپل نفس ساتی. او یو آیت مبارک کبسی ارشاد دی چه نیک خلق د صدقه ورکولو په وخت کبسی دا گنری چه مونږ صرف دالله جل شانہ دپاره ورکړه کوو، هغه کبریائی او عظمت والا او جلال والا دی. نو ددی خبرو منلو سره ټول اهل زمین فوت کیدو کبسی او د الله جل شانہ مخکبسی دقیامت په ورځ پیش کیدو کبسی برابر دی. او په هغه ورځ به هغه بزرگی والا الله ددوی مینځ کبسی عدل او انصاف سره حکم کوی. دی سره فرمائی چه اوس تاسو به دجن او انس درب کوم کوم نعمت په دروغه گنری.

قوله تعالى: - يَسْئَلُهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْاَرْضِ

ټول دالله جل شانہ نه غواړی: بیا فرمائی چه هغه دټول مخلوق نه بی نیازه او ټول مخلوق دهغه ذات

محتاج دي. ٲول په ٲوله سانلان او هغه ذات غنى دي. ٲول فقيران او هغه د ٲولو سوالونو ٲورا ګوونګي دي. هر مخلوق خپل حال او قال سره خپل حاجتونه هغه ذات ته پيش ګوي. او ددي د ٲورا ګيدو سوال ګوي. هغه هره ورځ نوي شان ګڼسي دي. دهغه شان دي د هر آواز ګونګي د آواز ګواب ور ګري. غوښتونګي ته ور ګره او ګري. تنګ حال والولره فراخي ور ګري. مصيبت او آفتونو والوته آرام او بڅښي. بيمارانو ته صحت ور ګري. غم او وهم ٲې لري ګري. دبيقراړه د بي قرار ٲې په وخت ګڼسي دهغه دعا قبوله ګري او هغه ته قرار او آرام ور ګري. د ګناه ګارو په فرياد ګولو متوجه شي او هغوي ته معافي او ګري. ژوند هغه ور ګوي او مرګ هغه ور ګوي. ٲول آسمان والا او ٲولو زمکې والا دهغه ذات مخ ګڼي لاس نيسي. او ګولي ٲې غورلي دي. هغه ذات وړو لره لوٲې ګوي، قيديانو ته رهاني ور ګوي. د نيکو خلقو د حاجتونو منتهي ته، ددوي د آواز مدعا، ددوي د شکايت مرجع هم هغه ذات دي. غلامانو ته آزادي او رغبت والو ته عطيه ور ګوي. هم دادهغه شان دي. ابن جرير ګڼسي دي چه حضور نبي ګريم ﷺ ددي آيت مبارك تلاوت او فرمائيلو نو صحابه ګرامو رضي الله عنه سوال او ګرو چه يارسول الله ﷺ اچه دهغه شان څه دي؟ نو حضور نبي ګريم ﷺ او فرمائيل چه د ګناهونو بڅښنه، غم لره لري ګول، خلقو ته ترقي او تنزل باندې ګول (۱). ابن ابي حاتم ګڼسي او ابن عساکر هم ددي يو هم معني حديث مبارك دي. صحيح بخاري ګڼسي دا روايت معلقا ابوالدرداء رضي الله عنه قول سره مروی دي. بزار ګڼسي هم څه کمي سره مرفوعا مروی دي (۲). ابن عباس رضي الله عنه فرمائي چه الله جل شانہ لوح محفوظ لره د سپين موتي نه پيدا ګرو او ددي دواړه ٲٲې ٲې د سور ياقوت نه. دده قلم نوري دي. ددي پلن والي د آسمان او زمکې برابر دي. هره ورځ دري سوه شپيته ځل دي ته ګوري. په هر نظر ګڼسي ژوندي ګول ګوي او مړه ګول ګوي او عزت او ذلت ور ګوي. او چه څه غواړي نو ګوي (۳).

سَفَرٌ	لَكُمْ	أَيُّهُ الثَّقَلَيْنِ	فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا
زر به وز ګار شو مونږ تاسو ته له دوو درنو قبيلو پس ګوم يو احسان به درب ستاسو			
انې د پيريانو او انسانو (ډلو) مونږ ډير زرتاسو ته او ز ګاريږو نو تاسو به دخپل رب ګوم ګوم			
تَكْذِبِينَ	يَعْشَرَ الْجِنِّ	وَالْإِنْسِ	إِنْ اسْتَطَعْتُمْ
دروغ ګنږي تاسو له ډلې د پيريانو او دانسانانو که چري طاقت ګيري ستاسو			
نعمت دروغ ګنږي انې د پيريانو او انسانانو ډلو که چري تاسو نه ګيدي شي			
أَنْ تَفْعَدُوا	مِنْ أَقْطَارِ	السَّمَوَاتِ	وَالْأَرْضِ فَاَنْفَعُوا
چي بهر اوځي تاسو د ګاره (حدونو) د اسمانونو نه او د زمکې نه نو اوځي نه شي وتلي			
چي د اسمانونو او د زمکې د حدونو نه چرته او وځي نو بيشکه اوځي خوبغير			
إِلَّا سُلْطٰنٌ	فَبِأَيِّ آلَاءِ	رَبِّكُمَا	تَكْذِبِينَ
مګر په طاقت سره پس ګوم يو قدرت به درب ستاسو دروغ ګنږي تاسو اوبه ليرلي شي			
د طاقت نه وتلي نشي نو تاسو به دخپل رب ګوم ګوم نعمت دروغ ګنږي په تاسو دواړو (ډلو)			

(۱) الطبري: ۴۰/۲۳،

(۲) صحيح بخاري كتاب النفس سورة الرحمن تعليقا قبل حديث: ۴۸۷۸،

(۳) ابن جرير وحاګم: ۴۷۴/۲،

عَلَيْكُمْ	شَوَاطِ	مِنْ تَارِهِ	وَنَحَّاسٌ فَلَا تَنْتَصِرُونَ
پہ تاسو باندی لمبہ دوور نہ اولوگي پس مقابلہ بہ نشی کولی تاسو			
د اور شغلی اولوگي راپرینسودې شی نو تاسو بہ نې بیرتہ کولی نشی			
فِي آيِ الْآءِ	رَبِّكُمْ	تَكْذِبِينَ	
پس کوم قدرت بہ درب ستاسو دروغ گنری تاسو			
نو تاسو بہ دخپل رب کوم کوم نعمت دروغ گنری			

قوله تعالى: - سَنَفْرُغُ لَكُمْ أَيَّةَ التَّقْلِينِ ۝

جناتو او انسانانو تہ خطاب :- د فارغیدو دامعنی نہ دہ چہ اوس ہغہ خہ مشغولیت دې بلکہ دا پہ طور د غصی فرمائی صرف ستاسو طرفتہ د پورا جو کیدو زمانہ راغلہ. اوس بہ صحیح صحیح فیصلی کیری. ہغہ بہ بل ہبش خیز نہ مشغولوی. ب صرف ستاسو حساب بہ اخلی. د عربو دمحاوری مطابق دا کلام کرې شوې دې. لکہ د غصی پہ وخت کنبی یو کس بل تہ وانی چہ خہ اوزگار شم نو تاسرہ بہ گورم. ددې خو دا معنی نہ دہ چہ ہغہ پہ ہغہ وخت کنبی مشغول وی بلکہ دا مطلب دې چہ یو خاص وخت بہ تاسرہ گورم او ستا پہ غفلت بہ تا رانیسم. (۱) ﴿التَّقْلِينِ﴾ نہ مراد انسان او جن دی لکہ یو حدیث مبارک کنبی دی چہ ہغہ سوا د ثقلین نہ ہر خیز آوری (۲) او بل حدیث مبارک کنبی دی چہ سوا د انسانو او جناتو نہ (۳).

او حدیث صور کنبی صفا دی چہ ثقلین یعنی جن وانس، بیا تاسو بہ دخپل رب دکومو کومو نعمتونو نہ انکار کوئی؟ ائی جناتو او انسانانو تاسو داللہ جل شانہ دحکم او دہغہ د مقرر تقدیر نہ نشی تبتیدئی بلکہ ہغہ تاسو ٲول راگیر کری یی، دہغہ ہر ہر حکم تاسو باندی جاری دہ چہ چرتہ ہم خئی نو د ہغہ ذات سلطنت دې. دا بہ حقیقت کنبی واقع کیری، میدان حشر کنبی چہ مخلوقاتولرہ ہر طرفنہ فرینتو گیر کری وی. خلورو وارو طرفونو تہ ددوی اووہ صفونہ وی. ہیخ یو سرې بہ بغیر د دلیل نہ اخوا دیخوا نہ شی تلی. اودلیل سوا دامر الہی نہ او حکم نہ بل نشتہ دې. انسان بہ پہ ہغہ ورخ وانی چہ د تبتیتی خانی چرتہ دې؟ لیکن جواب ورتہ ملاوٹی چہ نن ورخ درب مخکبئی د اودریدو دہ.

او یو آیت مبارک کنبی دی چہ ﴿والذین کسبواالسیات﴾ یعنی بدئی کولووالو تہ بہ ددوی د بدئی پشان سزا ورکولی شی. اوپہ دوی بہ ذلت اورسوانی وی. اوداللہ جل شانہ د عذاب نہ بہ ورتہ ہیخوک پناہ نشی ورکولی. ددوی مخونہ د تیاری شپی د تکر و پشان وی. دا د جہنم ٲلہ دہ. او ہمیشہ بہ جہنم کنبی وی (۴) ﴿شَوَاطِ﴾ معنی داوور شغلی چہ ہغی کنبی لوگی ہم وی او شین رنگی سوزونکی وی. بعضی وانی چہ بی لورپی اوورباندی شغلہ داسی وی لکہ چہ داوبو یو لہر وی. ﴿نَحَّاسٌ﴾ وانی لوگی تہ (۵)، دا لفظ د نون پہ زبر سرہ دې لیکن دلته قرائت دنون پیش سرہ ہم دې، دنابغہ شعر کنبی دا لفظ ہم پہ دې معنی کنبی دې.

خو ابن عباس ؓ فرمائی چہ شواظ نہ مراد ہغہ شغلہ دہ چہ ہغی لوگی نہ وی او دوی ددې پہ سند سرہ

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الرحمن تعلیقا قبل حدیث : ۴۸۷۸.

(۲) صحیح بخاری کتاب الجنائز باب المیت بسمع خفق النعال : ۱۳۳۸، ابوداود : ۴۷۵۲، مجمع الزوائد : ۵۱/۳.

(۳) احمد : ۴۵۳/۵، وسندہ صحیح.

(۴) الطبری : ۴۵/۲۳.

(۵) الطبری : ۴۷/۲۳.

د امیہ بن ابوصلت شعر ہم لوستی دی. او دوی دنحاس معنی ہم کړې ده، صرف لوړې چه په هغې کښې شغله نه وی او ددې شهادت هم یو شعر دناغه نه نې لوستلې دې. مجاهد رضی اللہ عنہ فرمائی چه نحاس نه مراد پیتل دی چه ویلې شوې وی او ددوی په سرونیو باندې اړولې شوې وی () . بهر صورت مطلب دادې که تاسو د قیامت په ورځ میدان حشر نه تیښته غواړنی نو څما فرښتې او دجهنم داروغه گان به تاسو باندې اوور وی او اوور وی او لوړې به پریردی او ستاسو په سرونیو به ویلې شوې پیتل توې کړې او تاسو به واپس کړی. نه خوتاسو د هغوی مقابلہ کولې شی او نه هغوی لره دفع کولې شی. او نه هغوی نه انتقام اخیستی شی. تاسو به درب د کوم کوم نعمت نه انکار کونی.

فَاذَا	انْشَقَّتِ	السَّمَاءُ
ا پس کله چی اوشلیږی آسمان		
.....بیا هرکله چی آسمان اوشلیږی		
فَكَانَتْ وَّرْدَةً	كَالذَّهَانِ	فِي أَيِّ الْأَيِّ
اورشی سور پشان دخرمنی پس کوم یو قدرت به درب ستاسو دروغ گنړی تاسو		
او د سرې څرمنی په شان تک سور شی نو تاسو به دخپل رب کوم کوم نعمت دروغ گنړی		
فَيَوْمَئِذٍ	لَا يُسْئَلُ	عَنْ ذَنْبِهِ
پس په دغه ورځ به تپوس نه کیرې په باره دگناهونو دهغه کښی دیو انسان نه اونه دیو پیری نه		
بیا په دغه ورځ به دانسان یا د پیری نه دهغه د گناهونو په باره کښی تپوس نه کیرې (بلکه هرڅه مونږ پیژنو)		
فِي أَيِّ الْأَيِّ	رَبِّكُمْ	تَكْذِبِينَ
پس کوم یو احسان به درب ستاسو دروغ گنړی تاسو پیژندی به شی مجرمان خلق		
نو تاسو به دخپل رب کوم کوم نعمت دروغ گنړی مجرمان خو به د شکل نه پخپله پیژندی شی		
لِيَسِيبَهُمْ	فَيُؤْخَذُ	بِالتَّوَاصِي
په نښو دهغوی سره پس نیوی کیرې به دویختو دتندی نه او دخپونه پس کوم قدرت به		
نود تندی د (ویختو) او د پښو نه به رانیولې شی نو تاسو به دخپل		
رَبِّكُمْ	تَكْذِبِينَ	هَذِهِ
درب ستاسو دروغ گنړی تاسو دا دوزخ دی هغه چی دروغ به گنړلو دې لره		
رب کوم کوم نعمت دروغ گنړی دا هغه دوزخ دی چی مجرمانو		
الْمُجْرِمُونَ	يَطُوفُونَ	بَيْنَهَا
مجرمانو خلقو هغوی به گرخئ په منځ ددوزخ کښی او په منځ دگرمو ویشیدلو اوبو کښی		
به دروغ گنړلو دوی به ددغه اور او دگرمو ویشیدلو اوبو په مینځ کښی په گرخیدو (مجبوره) وی		

فِي آيِ الْآءِ

رَبِّكُمْ

تَكْذِبِينَ

پس کوم یو قدرت به | درب ستاسو | دروغ گنړئ تاسو |

نو تاسو به دخپل رب کوم کوم نعمت دروغ گنړئ |

قوله تعالى: - فَإِذَا انشقت السماء فكانت وردة كالذَّهَبِ

هر کله چه آسمان او شلیبری: د آسمان شلیدل نورو آیتونو کښې هم بیان شوی دی. ارشاد دی چه ﴿وَالنَّجْمِ الثَّاقِبِ﴾ او بل خانې کښې ارشاد دی چه ﴿وَيَوْمَ انشقت السماء بالغمام ونزل الغمام نازيلاً﴾ الخ. او فرمان دی چه ﴿إِذَا السَّمَاءُ انشقت﴾ الخ وغيره. لکه څنگه چه چاندي وغيره ويلې کيږي همدا حالت د آسمان به وي، رنگ پسي به رنگ بدلوي، ځکه د قيامت هيبت ددې شدت او دهشت دي. د مسند احمد يو حديث مبارك کښې دی چه خلق به د قيامت په ورځ پورته کړې شي. او آسمان به په دوي باندي نري باران اور وي (ابن عباس رضي الله عنه فرماني چه دا به دسري څرمنې په شان وي. او يو روايت کښې دی چه گلابي رنگ آس په شان به آسمان شي. ابو صالح رضي الله عنه فرماني چه اول به گلابي رنگ کښې وي او بيا به سور شي، د گلابي رنگ آس په موسم بهار کښې زيږ په نظر راځي او په باران جرني کښې بدل شي او سور شي. څنگه چه گرمي زياتيږي نو ددې رنگ بدليږي. داشان آسمان به هم رنگ بدلوي او ويلې شوې تانې په شان به شي لکه د روغن گلاب رنگ، داسې رنگ کښې به آسمان وي. نن خو ددې رنگ شين خو په هغه ورځ به ددې رنگ سور وي، دزيتونو تيلو په شان. دجهنم اور به دي ويلې کړي او دتيلو په شان به نې کړي. په هغه ورځ به د هيڅ يومجرم نه دهغه جرم تپوس نشي کولې. لکه چه يو آيت مبارك کښې دی چه ﴿هَذَا يَوْمُ لَا يَنْطِقُونَ﴾ دا هغه ورځ ده چه خبرې به نه کوي. او نه به دوي ته اجازت وي، هغوی به عذر کوي، او نورو آيتونو کښې ددوي عذر کول او فرمائيل او حساب وغيره اخستل بيان شوي دي. فرمان دي چه ﴿قَوْمِكَ لَنَسْتَأْتِيَهُمْ أَجْمَعِينَ﴾ ستا درب قسم مونږ به ټولو نه سوال کوو او ددوي ټولو کارونو تپوس به کوو. نومطلب دادې چه په يوموقع باندي دا دی او بله موقع باندي هغه دی. تپوس اوشو، حساب کتاب اوشو او عذر ختم شو. اوس خوله باندي مهر اولگيدو. اواندامونو گواهي ورکړه، نوبيا خو هډو دتپوس کولو ضرورت پاتې نشو او معذرت ختم کړې شو. او دا تطبيق همدې چه هيچا نه به تپوس نشي کولې چه فلانې عمل دي ولې کړې دي؟ ځکه چه الله تعالى ته ښه معلوم دی څوکه څه سوال وي نو هغه به داشان وي چه داسې دي ولې او کول؟

دریم قول دا دي چه فرښتې به تپوس نه کوي، هغوی به دده څهري کتلو سره پوهه شي او دجهنم زنځيرونو کښې به نې ترلې پرمخ به نې جهنم ته داخل کړي. لکه دي نه پس فرماني چه دا گناهگار به د خپلو څهرونو او خپلو خاص علامتونو نه پيژندي شي. مخونه به نې تور وي. سترگې به نې ورغلي وي. همدا شان به دمومنانو څهري هم جدا ممتازې وي. ددوي د اودس ځايونو نه به د سپوږمۍ په شان پرقيږي. گناهگار به د تندو او پښو نه نيولي شي او جهنم ته به داخلولې شي. لکه څنگه چه غټ لرگي اونيسي او تنور ته غورزولې شي داشان دشا د طرفنه به زنځير ددوي څټونو ته اچولې شي او ترلې به شي، ملا به ورته ماته کړې شي. او پښو او تندي به ورته يو کړې، او ترلې به شي.

پل صراط او دهغه کیفیت: - مسند ابن ابی حاتم کښې دی چه دښو کنده يو سرې عائشه صديقه رضي الله عنها ته ورغلو او پردې نه روستو کيनाستواو تپوس نې ترې او کړو چه آيا تاسو حضور نبی کریم ﷺ نه دا هم اوریدلی دی چه په يو وخت کښې به حضور نبی کریم ﷺ ته هم د شفاعت کولو اختيار نه وي؟ عائشه

صدیقہ رضی اللہ عنہ جواب ورکرو چہ او، یو خل مونہ پہ یو کپرا کھنسی وو، نو ما حضور نبی کریم ﷺ نہ ہم دا سوال اوکرو نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ او کله چہ پل صراط کیخودې شی نو پہ هغه وخت کنبې به ماته د چا د سفارش کولو اختیار نه وی. تردې ماته معلوم شی چہ ما چرته بوزی؟ او کله چہ مخونه زیریری او توریری تر دې چہ ماته معلوم شی چہ ماسره به خه کیبری؟ یانې او فرمائیل چہ تردې چہ ماته معلوم شی چہ ما باندې خه وحی لیرلې کیبری؟ او کله چہ جهنم باندې پل صراط کیخودې شی او د گرم او تیره کړی شی نو ما تپوس اوکرو چہ یارسول الله ﷺ ا چہ ددې د تیزنی او گرمی خه حد دې؟ نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ د تورې د مخ پشان به تیره وی او اور د سکرو تپې په شان به گرم وی. مومن خوبه بی ضرره تیر شی او کافر به په کنبې انخلی. هرکله چہ ددې مینخ ته اوری نو دده قدمونه به اوخوئری، دې به خپل لاسونه خپلو پښو ته اوغزوی کله چہ خوک پخیلو پښو روان وی او دده پښه کنبې ازغې لار شی او دې تپت شی، نو دشان به دې تپت شی. دې خوا به دجهنم داروغه دده تندې او دده قدمونه زنجیرونو سره او تری اودې به د جهنم اور ته غوزار کړی او په هغې به دې پنخوس کاله پورې روان وی. ما تپوس اوکرو چہ یارسول الله ﷺ جهنمی به خومره دروند وی؟ نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ دلسو خربو اوبنو په شان. بیا حضور نبی کریم ﷺ ددې آیت مبارک تلاوت اوکرو. دا حدیث مبارک غریب دې. اوددې دبعضو فقرو د حضور نبی کریم ﷺ د کلام نه منکر دی. او ددې اسنادو کنبې یو سرې دې چہ دهغه نوم هم لاندې راویانو کنبې نشته دې. داسې دلیلونه د صحت قابل نه وی، والله اعلم.

قوله تعالى: - هَذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي يُكَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُونَ ﴿۵۰﴾

دجهنم دمنگرو انجام: - دې گناهگارو ته او وئیلې شی چہ تاسو د کوم جهنم نه انکار کولو هغه په خپلو سترگو او گورنی، دا به دوی ته درسوا کولو او ذلیل کولو او شرمنده کولو او د نفرت په طور وئیلې کیبری. او بیا ددوی به د احالت وی چہ کله به په دوی د اوور عذاب وی او کله به پرې د اوبو عذاب وی او کله به په جحیم وی او کله به ورته حمیم د خکلو دپاره ورکولې شی اودا (حمیم) د ویلې شوې تانې په شان صرف اووردې چہ کولمې پریکوی. اویو خانی کنبې ارشاد دې چہ ﴿إِذَا الْأَعْلَىٰ فِي أَغْنَأَقِيمُوا وَالسَّلِيلُ يُسْحَبُونَ﴾ هرکله چہ ددوی خټونو کنبې طوق وی او پښو کنبې ئې بیړنی وی نو دوی به حمیم نه جحیم ته رابنکلی شی او بار بار به سیزلې شی. دا گرمې اوبه به ډیرې زیاتې گرمې وی. نو داسې د نیل پکار دی چہ هغه هم دجهنم اوور دې چہ د اوبو صورت کنبې دې. قتاده رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دزمکې او آسمان دپیدا کیدو دوخت نه تر اوسه پورې هغه گرمولې شی (۱).

محمد بن کعب رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دبدکاره سرې دتندی وینسته به اونیولې شی اوورته به دې گرمو اوبو کنبې غوټه ورکړې شی او دده نه به ټوله غوټه ویلې شی او هډوکی به ئې پاتې شی. بس صرف دوا سترگې او دهانچہ به ئې پاتې شی. هم پدې وجه فرمائی چہ ﴿فِي الْحَمِيمِ ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ﴾ ددې معنی دحاضر هم کړې شوې ده. او یو بل آیت مبارک کنبې دی چہ ﴿تُسْفَىٰ مِنْ عَيْنِ آيَةٍ﴾ دسختو گرمو اوبو والا نهر نه به دوی ته اوبه ورکړې شی او دوی به هغه نشی خکلی. خکه چہ هغه ډیرې گرمې او داوړ په شان به وی. قرآن پاک کنبې یو بل خانی ارشاد دې چہ ﴿غَيْرَ نَظِيرٍ لِّهِنَّ﴾ هلته مراد تیاری او پخیدل دی. چونکه دنیکانو جزا او دبدکارو سزا هم د هغه فضل اورحمت، عدل او لطف دې. خپل دا عذابونه مخکنبې بیانول دې دپاره دی چہ دشرک او گناهونو نه مخ واړوی، دا هم دهغه نعمت دې. په دې نې او فرمائیل چہ انې جن وانس تاسویه دخپل رب دکوم کوم نعمت نه انکار کوئی.

وَلَمَنْ خَافَ

او دپاره دهغه چا | چي او بريدو |

..... او شوک چي دخپل رب په وړاندې

مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّتٍ ۝ فَيَأْتِي الآءِ رَبِّكُمَا

دودريدو نه | رب | خپل ته | دوه باغونه دي | پس کوم يو نعمت به | درب ستاسو |

دپيش کيدو نه وييري | نو هغوي دپاره دوه باغونه دي | نو تاسو به دخپل رب کوم کوم نعمت

تُكَذِّبِينَ ۝ ذَوَاتًا أَفْنَانٍ ۝ فَيَأْتِي الآءِ رَبِّكُمَا

دروغ گنړي تاسو | (باغونه) خاوندان | دشنو خانگو | پس کوم يو نعمت به | درب ستاسو |

دروغ گنړي | په دې دواړو باغونو کښې به ډير ښاخونه وي | نو تاسو به دخپل رب کوم کوم نعمت

تُكَذِّبِينَ ۝ فِيهِمَا عَيْنٌ تَجْرِي ۝ فَيَأْتِي الآءِ

دروغ گنړي تاسو | په هغې دواړو کښې به وي | دوه چيني | روانې | پس کوم يو نعمت به

دروغ گنړي | په دې دواړو باغونو کښې دوه چينې بهيږي | نو تاسو به دخپل

رَبِّكُمَا تُكَذِّبِينَ ۝ فِيهِمَا مِنْ كُلِّ فَاكِهَةٍ زَوْجِينَ ۝

درب ستاسو | دروغ گنړي تاسو | په هغې دواړو کښې به وي | دهرې ميوني نه | دوه قسمه

رب کوم کوم نعمت دروغ گنړي | په هغې کښې به دهرې يوې ميوي دوه دوه قسمونه وي

فَيَأْتِي الآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبِينَ ۝

پس کوم يو نعمت به | درب ستاسو | دروغ گنړي تاسو |

نو تاسو به دخپل رب کوم کوم نعمت دروغ گنړي |

قوله تعالى: - وَلَمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّتٍ ۝

دالله تعالی ویره درب انعام دي :- ابن شوذب رضي الله عنه او عطاء خراساني رضي الله عنه فرمائي چه دا آيت ﴿ وَلَمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّتٍ ۝ ﴾ دابويکر صدیق رضي الله عنه باره کښې نازل شوې دي. عطيه بن قيس رضي الله عنه فرمائي چه دا آيت مبارك د هغه کس باره کښې نازل شوې دي چه هغه ونيلى وو چه ما اوور کښې اوسيزئى چه خه الله ﷻ ته په تلاش کولو ملاؤ نشم، ددې کلمې د وينا نه پس يو شپه نې توبه ويستله، الله ﷻ قبوله کړه او هغه ته جنت ته دا خل کړو. خو صحيح خبره داده چه دا آيت مبارك عام دي. حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه هم دا قول نقل دي. مطلب دا چه کوم سړې د قيامت په ورځ دخپل رب مخکښې د اودريدو ويره زړه کښې لري اوخپل ځان د نفس دخواشونو نه بچ کوي اوسرکشي نه کوي بلکه داخرت فکر زيات کوي اودا بهتر او پائيداره گنړي اوفرض پورا کوي او محرماتو نه ځان بچ ساتي نو د قيامت په ورځ به يو لاشه کوي ده ته به دوه جنتونه ملاويږي. صحيح بخاري کښې دي، حضور نبی کریم ﷺ فرمائي چه دوه جنتونه به د چاندني اوددې ټول سامان به هم د چاندني وي. اودوه جنتونه به د سرو زرو وي او دهغې لوبښي او هغې کښې چه خه دي هغه ټول به د سرو زرو وي. ددې جنتيانو او دالله ﷻ دديدار مينځ کښې به هيڅ خيز حائل نه وي سوا دهغه کبريائي دپردي نه چه کومه دالله ﷻ په څهره باندي ده. دوي به جنت عدن کښې وي. دا

حدیث مبارک دصباح نورو کتابونو کنبی ہم موجود دې سوا د ابوداود نه. (۱) د حدیث مبارک راوی وائی چه حماد رضی اللہ عنہ فرمائی چه خما خیال کنبی خو دا حدیث مبارک مرفوع دې. تفسیر کنبی د الله ﷻ دفرمان ﴿وَمِنْ ذُنُوبِهِمَا جَنَّتَانِ﴾، د سرو زرو دوه جنتونه د مقربینو دپاره او چاندنی دوه جنتونه د اصحاب یمین دپاره (۲). ابودرداء رضی اللہ عنہ فرمائی چه حضور نبی کریم ﷺ یو خل ددې آیت مبارک تلاوت اوکړو نو ما اووئیل ا گر چه زنا نې کړې وی او غلانی کړې وی؟ حضور نبی کریم ﷺ بیا هم دا آیت مبارک تلاوت کړو. ما بیا دا سوال اوکړو نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل ا گر چه زنا نې کړې وی او ا گر چه غلانی کړې وی، نسائی (۳).

قوله تعالى: - ذُوَاتَا أَفْتَانٍ ﴿۱۰﴾

دجنت نعمتونه بعضو سندونو نه دا روایت موقوف مروی دې. او ابودرداء رضی اللہ عنہ نه داهم مروی دی چه په کوم زړه کنبی دالله ﷻ مخکنبی د اودریدو ویره وی نو ممکن نه دی چه ده نه به زنا شوې وی او غلابه ترې شوې وی. دا آیت مبارک عام دې او انسانان او جنات ټول دې کنبی شامل دی. اوددې خبرې بهترین دلیل دې چه جناتو چه کوم ایمان راوړی او تقوی اختیار کړی هغوی به هم جنت ته داخلېږی. په دې وجه جن و انس ته د خطاب کولو نه پس فرمائی چه اوس به تاسو د خپل رب د کوم کوم نعمت تکذیب کوئی؟ بیا ددې دواړو جنتونو اوصاف بیانوی چه دا ډیر زیات سرسبز او شاداب دی، بهترین او د اعلی درجې او ښه تیار دی او دې کنبی هر قسمه میوې موجودې دی. تاسوته نه دی پکار چه دخپل رب د نعمتونو نه انکار اوکړنی. ﴿أَفْتَانٍ﴾ ښاخونو والا ته وائی. داد ډیر کثرت په وجه خپلو کنبی یو ځانې شوی دی. دا سیوری والا وی. او ددې سیورنی به په دیوالونو باندې هم کیږی. عکرمه رضی اللہ عنہ همدا معنی بیان کړې ده او د عربی شعر نې په دې باندې دلیل جوړ کړې دې. دا ښاخونه به نیغ او خواره شوی وی. اورنگ په رنگ به وی. دا مطلب هم بیان شوی دې چه په دې کنبی به رنگ په رنگ میوې وی. فراخی او گنر سیورو والا به وی. دا ټول اقوال صحیح دی اودې کنبی هیخ منافاه نه شته دې. دا ټول اوصاف به په دې ښاخونو کنبی وی. آسماء رضی اللہ عنہا نه مروی دی چه حضور نبی کریم ﷺ د سدرۃ المنتهی ذکر اوکړو او وې فرمائیل چه ددې د ښاخونو سیورنی دومره اوږد دې چه ددې لاندې په سورلی سور سل کاله منزل کولې شی یا نې او فرمائیل چه سل سواره ددې سیوری لاندې تللی شی. په دې کنبی به د سرو زرو مولخان وی. ددې میوې به غټې غټې دمنگو او ډیر گول به وی. (۴)

دجنت اوبه: بیا په دې کنبی نهرونه بهیږی چه ددې ونې او ښاخونو نه سیراب کړی اودې نه زیاتې میوې پیدا شی. اوس خو تاسو ته پکار دی چه دخپل رب د نعمتونو قدر اوکړنی. د یو نوم تسنیم او د بل نوم سلسبیل دې. دواړه نهرونه پورا روان دی. یو دصفا اوبواو بل د لذت والا دشرابو چه بې نشې به وی. په دې کنبی دهر قسمه میوو جوړې هم موجودې دی. او میوې هم هغه چه هغه تاسو دصورت لحاظ سره پیژنئی خو دهغې لذت درته نه دې معلوم. ځکه چه د هغه ځانې نعمتونه نه یو سترگې لیدلې دی او نه یو غوږ دهغې متعلق اوریډلی دی او نه دهغې خیال یو زړه کنبی راتلی شی. تاسو ته پکار دی چه دخپل ناشکرئی نه منع شی. ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چه په دنیا کنبی څومره خوږې ترخې میوې دی هغه ټولې جنت کنبی موجودې دی تر دې چه حنظل یعنی اندرائن یعنی ترخه هندوانه هم. خو

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الرحمن باب قوله ((ومن ذنوبهما جنتان)) : ۴۸۷۸، صحیح مسلم: ۱۸۰، ترمذی: ۲۵۲۸، ابن ماجه:

۱۸۶. حاکم: ۱۵۷/۱.

(۲) الطبری: ۵۷/۲۳.

(۳) ابن جریر واحد: ۳۵۷/۲، ومنده صحیح.

(۴) ترمذی کتاب صفة الجنة باب ماجاء فی صفة ثمار اهل الجنة: ۲۵۴۱. ومنده حسن.

د دنیا ددی خیزونو نومونه او د جنت د خیزونو نومونه خو یو شان دی ولی لذت نی بالکل بل شان دی. دلته نی صرف نوم دی اصلیت نی جنت کبھی دی. ددی فضیلت فرق به هلته دتلو نه پس معلوم شی

مُتَّكِنِينَ	عَلَىٰ فُرُشٍ
اتکیه وهونکی به وی په داسې فرشونو باندې	
.....هغوی به داسې فرشونو باندې	
بَطَانِيهَا	مِنۡ اِسْتَبْرَقٍ ط وَجَنَّا الْجَنَّتَيْنِ دَانٍ
چی استرونه دهغې به دغټو ریښمونه وی او میوه د باغونو به ښکته زنگیدونکی وی	
د دې وهونکی ناست وی چې دهغې استرونه به د غټو ریښمونه جوړوی اود دواړو باغونو میوې به نزدې وی	
فِيَاۤیُّ الْاٰءِ	رَبِّكُمَا تَكْذِبِينَ ﴿٥﴾ فِيْهِنَّ قَصْرٰتٌ
پس کوم یو نعمت به درب ستاسو دروغ گنړی تاسو په دغه نعمتونو کبھی به لاند کتونکی جوړی وی	
نو تاسو به دخپل رب کوم کوم نعمت دروغ گنړی په هغې کبھی به سترگی ښکته	
الظَّرْفِ لَا كُمِيطٰتُهُنَّ	اِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌ
چی گوتې به نه وی ورورې هغوی له یو انسان مخکبھی ددې جنتیانو نه او نه یو پیری	
ساتونونکی ښخې وی چې ددې جنتیانو نه وړاندې چا انسان یا پیری به لاس هم نه وی وراوړې	
فِيَاۤیُّ الْاٰءِ	رَبِّكُمَا تَكْذِبِينَ ﴿٦﴾ كَاٰهِنٰتٍ
پس کوم یو نعمت به درب ستاسو دروغ گنړی تاسو داسې ښانیسته لکه چی هغوی یا قوت	
نو تاسو به دخپل رب کوم کوم نعمت دروغ گنړی هغه ښخې به داسې (سرې سپینې) وی لکه یا قوت	
وَالْمَرْجَانِ ﴿٧﴾	فِيَاۤیُّ الْاٰءِ رَبِّكُمَا تَكْذِبِينَ ﴿٨﴾ هَلْ جَزَاءُ الْاِحْسَانِ
او مرجان وی پس کوم یو نعمت به درب ستاسو دروغ گنړی تاسو نه ده بدله د نیکی	
او مرجان نو تاسو به دخپل رب کوم کوم نعمت دروغ گنړی او د احسان بدله د	
اِلَّا الْاِحْسَانَ ﴿٩﴾	فِيَاۤیُّ الْاٰءِ رَبِّكُمَا تَكْذِبِينَ ﴿١٠﴾
مگر نیکی ده پس کوم یو صفت به درب ستاسو دروغ گنړی تاسو	
احسان نه سوا بله څه ده نو تاسو به دخپل رب کوم کوم نعمت دروغ گنړی	

قوله تعالى: - مُتَّكِنِينَ عَلَىٰ فُرُشٍ بَطَانِيهَا مِنْ اِسْتَبْرَقٍ

د جنتیانو بستری او تختونه: جنتیان به بې فکرني سره تکیه لگولې وی او ناست به وی، او که ملاست، او آرام سره ناست وی او تکیه نی لگولې وی، ددوی استوگنې به دومره غټې وی چه دې کبھی دننه والا استر به هم دبیزا او خالص زرین ریښمو وی، بیا به ددې پورتنی استر او ابره څنگه وی، په دې تاسو سوچ او کړنې..... مالک بن دینار رضی الله عنه او سفیان ثوری رضی الله عنه فرمائی چه داستر دا حال دې نو ابرا به نی نورانې وی. او دا بالکل اظهار رحمت او نور وی. بیا په دې بهتری گلکارنی شوې دی. او ددې معلومات الله سبحانه نه بسوا بل چاته نشته دې. ددې جنتونو میوې به دې جنتیانو ته بالکل نزدې وی، چه کله غواړی او په څه حال کبھی غواړی نو هغه ځانې نه به اخلی. که ملاست وی دناستې او که ناست وی

نود ولاړې ضرورت به نه وی پخپله به ښاخ دوی ته نزدې شی، لکه فرمائی چې ﴿قَطُّوْهَا ذَانِبَةٌ﴾ او فرمائی چې ﴿وَذَانِبَةٌ عَلَيْهِمْ ظِلْمًا﴾ الخ یعنی بې حده نزدې میوی چې دې اخستونکی ته به د تکلیف کولو یا د تکلیف ضرورت نه وی پخپله به ښاخونه دوی ته راټیټ شی او دوی ته به میوی ورکوی، نو تاسو به د الله ﷻ د کوم کوم نعمت نه انکار کوئ.

قوله تعالى: - فَيُهِنُّ قَصْرَتُ الظَّرْفِ ۱

د حورو د خاندانو سره د محبت حالت: - چونکه د فرشو نوبیان شوې وو او دې سره فرمائیلې شوی وو چې دې فرشو نوباندې به هغوی سره بیبیانې وی چې عقیقه پاکدامنی او شرم والا او نظرونه به نې لاندې وی چې د خپلو خاوندانو نه سوا به په چا نظر نه لگوی. او ددوی خاوندان هم په دوی ته مانل وی. دوی هم د جنت یو څیز لره هم دې خاوندانو نه بهتر نه مومی. دا هم وارد شوی دی چې دا حورې به خپلو خاوندانو ته او وانی چې په الله ﷻ قسم چې په ټول جنت کښې ستاسو نه بهتر مالره هیڅ څیز نه شته دې. الله ﷻ ته ښه معلوم دی چې څما زړه کښې د جنت د څه څیز خواهش او محبت دومره نه دې چې څومره ستا دې. د الله شکر دې چې هغه ذات ﷻ ته څما حصه کښې راوستې او ماته نې ستا د خدمت کولو شرف او بڅښلو. دا حورې به خوانې او داسې به وی چې چا به ورته لاس نه وی لگولې. ددې جنتیانو نه به مخکښې ددوی پاک بدنونه هیڅ یوانس و جن نه وی لیدلی. دا آیت مبارک هم د جناتو جنت ته دتلو دلیل دې.

ضمرة بن حبیب رضی الله عنه نه سوال کیږی چې مومن جن ته به هم جنت ملاویرې؟ نو حضور نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل چې آو، او ددوی نکاح هغه جنتی ښځو سره کیږی چې کومې جنې دی. لکه دانسانانو انسانانو ښځو سره، بیا نې همدا آیت مبارک تلاوت کړو (۱).

قوله تعالى: - كَانَهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ ۲

د حورو صفت: بیا دهغه حورو تعریف بیانیرې چې هغوی خپل پاکوالی او حسن کښې داسې دی لکه یاقوت و مرجان. یاقوتو سره نې پاکوالی کښې تشبیه ورکړه. او مرجان سره بیاض کښې. نو دلته د مرجان نه مراد لؤلؤ دې (۲). نبی کریم صلی الله علیه و آله فرمائی چې د جنتیانو ښځو کښې هر یو داسې ده چې د هغوی د پڼو سپین والی د اویا اویا جوړو اغوستلو نه پس هم ښکاری. تر دې دننه نلې (مغز) هم. بیا نبی کریم صلی الله علیه و آله دا آیت مبارک تلاوت کړو چې ﴿كَانَهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ﴾ او وې فرمائیل چې او گورنی دایو کانزنی دې خو الله ﷻ خپل قدرت سره دا داسې صفا کړې دې که دې کښې دننه تار ورکړی شی نو هغه به هم ښکاری (ابن ابی حاتم) دا روایت ترمذی شریف کښې هم دې چې موقوفاً د عبدالله بن مسعود نه مروی دې او امام ترمذی رضی الله عنه دې ته زیات صحیح وائی (۳). مسند احمد کښې دی چې نبی کریم صلی الله علیه و آله فرمائی چې د جنت والو دوه بیبیانې به داسې وی چې هغوی به اویا اویا جوړه جامې اغوستې وی نو بیا به هم په هغې کښې د هغوی پڼه ښکاری. بلکه د هغوی هډوکي کښې دننه چې کوم نلې (مغز) وی هغه به هم ښکاری (۴). صحیح مسلم کښې دی چې یا د فخر په طور یا د مذاکری په طور دا بحث شروع شو چې جنت کښې به سړی زیات وی او که ښځې؟ ابوهریر رضی الله عنه فرمائی چې ابوالقاسم دا نه دې فرمائیلې چې کوم جماعت جنت ته اول داخلیرې د هغوی صورتونه به د سپوږمۍ په شان وی. دوی پسې چې کوم جماعت داخلیرې هغوی لکه

(۱) الطبری: ۶۵/۲۳.

(۲) الطبری: ۶۶/۲۳.

(۳) ترمذی کتاب صفة الجنة باب ماجاء فی صفة نساء اهل الجنة: ۲۵۳۳.

(۴) احمد: ۳۴۵/۲.

د آسمان د بنکلو ستورو پر قیروی، دوی کنبی به دهر سپری دوه دوه بنخوی وی. اودا به داسی وی چې ددوی پنډو کنبی دننه غوښه او هلو وگي کنبی به نلی (مغز) هم ښکاری. او جنت کنبی به هیڅ یو کس هم بغیر بنخوی نه پاتی کیږی (۱). ددی حدیث پاک اصل بخاری شریف کنبی هم دی (۲).

مسند احمد کنبی دی چه حضور نبی کریم ﷺ فرمائی چه دالله ﷻ لار کنبی یو ماښام او یو سحر د دنیا او دنیا کنبی څه دی هغه ټولو نه بهتر دی. جنت کنبی چه تاته کوم ځانی ملاویږی په هغې کنبی دیو کمان او دیو کورې برابر ځانی ډټولې دنیا او ددی ډټولو څیزونو نه بهتر دی. که د جنت د بنخو نه یو بنخه دنیا ته اوگوری نو زمکه آسمان به پرې وهی او ټول عالم به خوشبوئی شی. دهغوی وړوکې شان دوه پټې هم د دنیا اودې کنبی چه څه دی هغې نه بهتر دی. دا حدیث مبارک صحیح بخاری کنبی دی (۳). بیا ارشاد دی چه دنیا کنبی چا نیکی او کړو نو ددی بدله آخرت کنبی ښه سلوک او احسان نه سوا بل څه نه ده. لکه ارشاد دی چه ﴿لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ﴾ نیکی کونکو دپاره نیکی ده او زیات یعنی جنت او دالله ﷻ دیدار دی. حضور نبی کریم ﷺ چه کله دا آیت مبارک تلاوت کړو نو خپلو صحابه کرامو رضی الله عندهم نه تپوس او کړو چه تاسو ته معلوم دی چه ستاسو رب څه او فرمائیل؟ نو هغوی او فرمائیل چه الله ﷻ او دهغه رسول ﷺ ته ښه معلوم دی. نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه الله ﷻ فرمائی چه څه په چا په دنیا کنبی دخپل توحید انعام او کړم نو دهغه بدله آخرت کنبی جنت دی (۴) ځکه چه دا هم یو عظیم الشان نعمت دی. اودر اصل د یو عمل بدله کنبی نه دی بلکه صرف دهغه احسان او فضل دی. په دې وجه ئې دی نه پس او فرمائیل چه تاسو به څما د کوم کوم نعمت نه لاپرواهی کوئی؟ درب تعالی ﷻ دمقام نه دویریدو والا دبشارت متعلق ترمذی شریف کنبی دا حدیث مبارک دی هم خیال کنبی وی چه حضور نبی کریم ﷺ فرمائی چه څوک ویریرې نو هغه به د شپې وخت کنبی کوچ کوی او چه څوک د شپې تیاری کنبی روان شو نو هغه منزل مقصود ته اورسیدو. خبردار شی دالله ﷻ سودا ډیره گرانه ده. یاد ساتی هغه سودا جنت دی. (۵) امام ترمذی رضی الله عنده دی حدیث مبارک ته غریب وائی. ابودرداء رضی الله عنده فرمائی چه رسول الله ﷺ نه ما په منبر باندي وعظ و نصیحت کنبی واوریدل چه حضور نبی کریم ﷺ د آیت مبارک ﴿ولمن خاف﴾ اولوستو نو ما او وئیل چه اگر چه زنا ئې کړې وی اگر چه غلانی کړې وی، باقی حدیث مبارک مخکښی تیر شوې دی.

وَمِنْ دُونِهِمَا	
او علاوه ددغه دوو باغونو نه	
اوددی دواړو نه علاوه	
جَنَّتَيْنِ	فِي آيِ الْآءِ رَبِّكُمَا تَكْذِبِينَ
په دوه باغونه نور وی پس کوم یو نعمت به درب ستاسو دروغ گنړی تاسو شنه شنه گنړ باغونه	
دوه باغونه نور دی نو تاسو به دخپل رب کوم کوم نعمت دروغ گنړی دواړه باغونه تک شنه دی	

(۱) صحیح مسلم کتاب الجنة باب اول زمرة لدخل الجنة على صورة القمر ليلة البدر وصفهم وازواجهم. ۲۸۳۴.
 (۲) صحیح بخاری کتاب المحور العين وصفتهن: ۲۷۹۶.
 (۳) احمد: ۱۴۱/۲. صحیح بخاری کتاب الجهاد باب المحور العين وصفتهن: ۲۷۹۶.
 (۴) تفسير بلوى: ۲۵۱/۴.
 (۵) ترمذی کتاب صفة القيامة باب فى ثواب الاطعام والسقى والكسو.....: ۲۴۵۰.

فَيَا أَيُّهَا الْعَالَمِينَ رَبِّكُمْ تَكْذِبِينَ ۝ فِيهَا عَيْنٌ

پس کوم یو نعمت به | درب ستاسو | دروغ گنری تاسو | په هغې دواړو کبسی به | دوه چینی وی
نو تاسو به دخپل رب کوم کوم نعمت دروغ گنری | په دې باغونو کبسی به د او بودوه

نَصَاخْتِينَ ۝ فَيَا أَيُّهَا الْعَالَمِينَ رَبِّكُمْ تَكْذِبِينَ ۝

جوش و هونکی (د فواری پشان) | پس کوم یو نعمت به | درب ستاسو | دروغ گنری تاسو
چینی راخوتکیری | نو تاسو به دخپل رب کوم کوم نعمت دروغ گنری

فِيهَا فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ ۝ فَيَا أَيُّهَا الْعَالَمِينَ

په هغې دواړو کبسی به | میوی وی | او کجوری به وی | او انار به وی | پس کوم یو نعمت به
په دې (باغونو) کبسی به میوی او کجوری او انار وی | نو تاسو به دخپل

رَبِّكُمْ تَكْذِبِينَ ۝ فِيهِنَّ خَيْرٌ حَسَانٌ ۝

درب ستاسو | دروغ گنری تاسو | په دې نعمتونو کبسی به | نیک خویه | بنائیسته بشخي وی |
رب کوم کوم نعمت دروغ گنری | په دې باغونو کبسی به نیک خویه بشکلی بشخي وی

فَيَا أَيُّهَا الْعَالَمِينَ رَبِّكُمْ تَكْذِبِينَ ۝ حُورٌ مَّقْصُورَاتٌ

پس کوم یو نعمت به | درب ستاسو | دروغ گنری تاسو | حوری به وی | پتی ساتلی شوی |
نو تاسو به دخپل رب کوم کوم نعمت دروغ گنری | دا حوری به په خیمو کبسی

فِي الْخِيَامِ ۝ فَيَا أَيُّهَا الْعَالَمِينَ رَبِّكُمْ تَكْذِبِينَ ۝ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ

په خیمو کبسی | پس کوم یو نعمت به | درب ستاسو | دروغ گنری تاسو | گوتې به نه وی ور وړی هغوی له
محفوظې وی | نو تاسو به دخپل رب کوم کوم نعمت دروغ گنری | ددوی نه وړاندې به ورته چا

إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ ۝ فَيَا أَيُّهَا الْعَالَمِينَ رَبِّكُمْ

یو انسان | مخکبسی ددې جنتیانو نه | او نه یو پیری | پس کوم یو نعمت به | درب ستاسو
انسان یا پیروی لاس نه وی وراوړې | نو تاسو به دخپل رب کوم کوم نعمت

تَكْذِبِينَ ۝ عَلَى رَفْرَفٍ خُضِرٌ

دروغ گنری تاسو | ددې و هونکی به ناست وی | په قالینونو باندې | چی شین رنگې به وی
دروغ گنری | ددوی به شنو شنو قیمتی قالینونو

وَعَبْقَرِيٍّ ۝ حَسَانٌ ۝ فَيَا أَيُّهَا الْعَالَمِينَ رَبِّكُمْ تَكْذِبِينَ ۝

صفا سوتره به وی | او بنائیسته به وی | پس کوم یو نعمت به | درب ستاسو | دروغ گنری تاسو
او په بنائیسته صوفو ددې وهلی وی | نو تاسو به دخپل رب کوم کوم نعمت دروغ گنری

تَبْرَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ۝

دیر برکتناک دې | نوم | درب ستا | چی خاوند دلوی دې | او دعزت ورکولو دې |
ستاد رب نوم دیر برکتی دې | چی دلوثی شان او عزت خاوند دې

قوله تعالى: - مَذْهَامَيْنِ ﴿۱﴾

جنت شین دی :- دا دواړه جنتونه چه دهغې ذکر پدې آیتونو کښې دې دهغه جنتونونه کم درجې والا دی چه دهغې ذکر مخکښې تیر شوې دې. او هغه حدیث مبارک هم بیان شو چه هغې کښې دی چه دوه جنتونه به دسرو اودوه دچاندنی وی (۱). دا اول خو مقربینو دپاره خاص دې او دا بل اصحاب یمین دپاره. غرض دا درجه او فضیلت دا دواړه ددې دوو نه کم دی. اوددې دلائل ډیر زیات دی. یو دا چه دهغې ذکر مخکښې بیان شوې دې. او دا تقدیم بیان هم دلیل دې دهغې د فضیلت. بیا دلته ﴿وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا حُنَيْنٍ﴾ فرمائیل صفا ظاهروی چه ددې نه کمې مرتبې والا دی. هلته ﴿مَذْهَامَيْنِ﴾ نې ونیلی وو یعنی په کثرت سره مختلفې مزې او میوو والا بساخونو والا. او دلته فرمائی چه ﴿ذَوَاتَا أَفْنَانٍ﴾ یعنی د اوبو د پورا تر کیدو نه پورا تور. ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چه شین. محمد بن کعب رضی اللہ عنہ فرمائی چه دشینکی نه ډک. قتاده رضی اللہ عنہ فرمائی چه دومره میوې پخې شوې دی تیارې دی چه هغې سره ټول جنت شین معلومېږی. غرض دا چه هغه ځانې د بساخونو خور والی بیان شوې دې دلته د ونو کثرت بیان شوې دې. نو ظاهر دی چه هغې کښې او دې کښې ډیر فرق دې. ددې دنهرونو باره کښې لفظ ﴿تَجْرِينِ﴾ دې اودلته لفظ ﴿فِي مِعَابِقِنَا نَضَائِحِنَ﴾ دې یعنی راخوتکیدونکې. اودا ظاهر دی چه نضح نه جاری یعنی راخوتکیدونکې ډیر زیات بهتر وی.

قوله تعالى: - فِي مِعَابِقِهَا كَيْهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ ﴿۲﴾

دجنت میوې :- ضحاک رضی اللہ عنہ فرمائی یعنی روانې دی اوبه نه اودرېږی (۲). او هلته نې فرمائیلی وو چه هر قسمه میوې دی چه جوړه دی. او دلته فرمائی چه دې کښې میوې او کهجورې دی اوانار دی نو ظاهر دی چه دا اول الفاظ د عمومیت دپاره دی او هغه دقسم او کمیت لحاظ سره هم ددې نه افضل دی. ځکه چه دلته لفظ فاکه نکره دې خو سیاق کښې اثبات دی. په دې وجه عام به نه وی. په دې وجه نې د تفسیر په طور روستو کښې نې نخل او رومان او وئیل. لکه عطف خاص عام باندي وی. د امام بخاری رضی اللہ عنہ وغیره تحقیق هم دا دې (کهجورې انار نې په دې وجه ذکر کړل چه هغه نورو میوو نه اشرف دی. د یهودو سوال اود هغې جواب: - مسند عبد بن حمید کښې دی چه یهود راغلل او حضور نبی کریم ﷺ نه تپوس او کړو چه آیا جنت کښې میوې شته دې؟ نو حضور نبی کریم ﷺ ددې آیت مبارک تلاوت اوفرمائیلو او ورته او وئیل چه او. بیا نې تپوس او کړو چه آیا جنتیان به د دنیا په شان هغه ځانې کښې هم خوراک کوی؟ نو حضور نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه او بلکه ډیر زیات ډیر زیات: بیا هغوی تپوس او کړو چه بیا به هلته فضله هم وی؟ نو حضور نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه نه نه بلکه خوله به راشی اوهر څه به هضم شی. (۴) دابن ابی حاتم یو مرفوع حدیث مبارک کښې دی چه د جنتی کهجورې د ونې د ریش نه به دجنتیانو لباس جوړېږی. دا به سور رنگ کښې وی. ددې تنې به شنی او زمرد وی. ددې میوې به دشهدو نه زیاتې خوږې وی. او پیروی نه به زیات نرم وی. دې کښې به گتگی بالکل نه وی (۵) یو بل حدیث مبارک کښې دی چه ما د جنت انار اولیدلو نو دومره غټ وو لکه اوبن د بوج سره چه وی د خیرات معنی په کثرت او ډیر حسین، ډیر نیک او اخلاق او بهتر خلق. یو مرفوع حدیث مبارک کښې

(۱) ددې تخریج آیت نمبر ۴۶ کښې لیر شوې دې.

(۲) الطبری: ۷۵/۲۳.

(۳) صحیح بخاری کتاب التفسیر: سورة الرحمن قبل حدیث: ۴۸۷۸.

(۴) مسند عبد بن حمید: ۳۵.

(۵) حاکم: ۴۷۵/۲.

دا معنی ہم مروی ہے (۱)۔ یو بل حدیث مبارک کنبی دی چه حور عین چه کومہ سندری وائی پہ هغی به دا هم وی چه مونر بنه اخلاقو والا او بنکلی یو او نیکو خاندانو دپاره پیدا شوې یو۔ دا پورا حدیث مبارک به د سورة واقعہ تفسیر کنبی راخی۔ انشاء الله۔ دا لفظ تشدید سره هم لوستلې شوې دي۔ بیا سوال کیږی چه اوس تاسو د خپل رب دکوم کوم نعمت تکذیب کونی۔ حورې دی چه په خیمو کنبی اوسی، دلته هم هغه فرق او گورنی چه هلته نې فرمائیلی وو چه هغه حورې به خپل نظرونه لاندې ساتی او دلته نې او فرمائیل چه دهغوی نظرونه لاندې کړې شوی دی۔ نو په خپله یو کار کول او په بل باندې یو کار کولو کنبی خومره فرق دي۔ نو پرده دواړو صورتونو کنبی حاصل ده۔ عبد الله بن مسعود رضی اللہ عنہ فرمائی چه هر مسلمان دپاره خیره ده یعنی نیک او بهترین نورانی حوره او هرې حورې دپاره خیمه ده ا وهرې خیمې دپاره څلور دروازی دي چه په هغې کنبی هره ورځ تحفې او کرامت او انعامات ورکولې کیږی۔ خو هغه ځانې کنبی څه فسادشته دي او نه سختی شته دي او نه گندگی شته دي۔ اونه بدبو شته دي۔ د حورو صحبت دي چه هغوی لکه د سپینو پر قیدونکو موتیانو په شان دي۔ صحیح بخاری کنبی دی چه حضور نبی کریم ﷺ فرمائی چه جنت کنبی یو خیمه ده د درمجنوف چه دهغې پلنوالی شپيته میله دي او دهر هر گوت کنبی د جنتی بیبیانې دی چه دبل گوت والوته په نظر نه راخی۔ مومن دي ټولو ته ورځی۔ (۲) بل روایت کنبی ددي پلنوالی دیرش میله ذکر دي (۳)۔ دا حدیث مبارک صحیح مسلم شریف کنبی هم دي (۴)۔ دابودرداء رضی اللہ عنہ فرمائی چه خیمه یو د لولو ده چه په هغې کنبی اویا دروازی دموتیانوی دی۔ ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چه جنت کنبی یو خیمه ده چه دیو موتی نه جوړه شوې ده؛ دا به څلور فرسخه پلنه، او ددي به څلور زره دروازی وی او ددي چوکاټونه به ټول د سرو زور وی۔ یو مرفوع حدیث مبارک کنبی دی چه د ادنی درجې جنتی به اتیا زره خادمان وی او دده به دوه اویا بنځې وی او دده محل به دلولو اوزبرجدو وی چه د جابیه نه صنعا پورې رسی (۵)۔ بیا فرمائی چه ددي بی مثله حسینو جسمونه داسې دي چه چا ورته لاس نه دي لگولې۔ او په دوی چرته جن او انس نه دي تیر شوي۔ مخکنې هم داسې آیت تفسیر سره تیر شوې دي۔ خو دمخکنې جنتیانو اوصافو کنبی دومره جمله زیاته وه چه هغوی د یاقوت او مرجانو په شان دي۔ دلته هغوی دپاره دا بیان نه شو۔ بیا سوال کیږی چه تاسو به درب د کوم کوم نعمت نه انکا رکونی؟ یعنی تاسو ته پکار دی چه د هیڅ یو نعمت نه هم انکار اونه کړنی۔

قوله تعالى: - وَعَبَقْرِي حِسَانٌ

دجنت فرشونه او تکیه لکول: دا جنتیان به دشینو اعلی فرشونو او تکیاگانو باندې تکیه لگونکی ناست وی، تختونه به وی او تختونو باندې به پاکه اعلی درجې والا فرش وی۔ او بهترین نقش دارې تکیه گانې به وی۔ دا تختونه او فرشونه او تکیه گانې دجنت باغونو او کیارو کنبی وی۔ دا به اعلی قسم نقش دارې او د رینمو وی۔ او همدا به دهغوی فرشونه وی۔ څه به دسور رنگ وی او څه به دشین رنگ۔ دجنتیانو کپړې به هم داسې اعلی او بنکلی وی۔ دنیا کنبی هیڅ څیز داسې نشته دي چه هغې سره ورته تشبیه ورکړې شی۔ دا بستري به مخملی وی چه بالکل نرمې او خالصې به وی۔ په دي کنبی

(۱) الظیری: ۷۵/۲۳.

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الرحمن: باب ((حور مقصورات فی الخیام)): ۴۸۷۹.

(۳) صحیح بخاری کتاب بدء الخلق باب ماجاء فی صفة الجنة وانها مخلوقة: ۳۲۴۳.

(۴) صحیح مسلم کتاب الجنة باب فی خیام الجنة: ۲۸۳۸.

(۵) لرمذی کتاب صفة الجنة باب ماجاء ما لادنی اهل الجنة من الکرامة: ۲۵۶۲. ابن حبان: ۴۷۰۱.

بہ دیر زیات رنگونہ یو خانی شوې وی. ابو عبیدہ رضی اللہ عنہ فرمائی چه عبقر د یو خانی نوم دې چه کوم خانی کښې نقشدارې کپړې جوړېږي. خلیل بن احمد رضی اللہ عنہ فرمائی چه هر نفس او اعلیٰ خیز ته عرب عبقری وائی. نو یو حدیث مبارک کښې دی چه حضور نبی کریم ﷺ دعمر ابن خطاب رضی اللہ عنہ باره کښې او فرمائیل چه ما یو عبقری اونه لیدو چه د عمر په شان د اوبو لوئی لوئی ډولچې راکارې (۱). دلته هم خیال او کړنې چه اول دوو جنتونو فرش او فرشونه او دهغه خانی تکیه گانې چه دهغې کوم صفت بیان شوې دې هغه ددې نه اعلیٰ دې. هغه خانی کښې فرمائیلې شوی وو چه دهغې استر یعنی دننه کپړا خالص د دبیزا او ښه ریښمو به وی، بیا د دپاسه کپړې بیان نه دې شوې. په وجه چه دکوم استر دومره اعلیٰ دې نو دهغې ابر یعنی پورتنی کپړا به لا څومره ښه وی. بیا د ورپسې دوو جنتونو د بیان په خاتمه باندې نې فرمائیلې وو چه د اطاعت بدله د عنایت نه سوابله څه کیدې شی؟ نو دهغه اهل جنت اوصافو کښې نې او فرمائیل چه دا اعلیٰ مرتبې او دیر بهترین دی لکه جبرئیل علیه السلام والا حدیث مبارک کښې دی چه هغوی داسلام سوال کړې وو بیا نې دایمان سوال او کړو او بیاد احسان (۲). نو ددې دیر وجوهات دی چه دهغې نه صفا ثابت دی چه د مخکښې دوو جنتونو ته په دې دوو جنتونو بهترین فضیلت حاصل دې. الله ﷻ نه مونږ سوال کوو چه هغه ذات مونږ ته هم دا جنتونه راکړې چه په دې دوو جنتونو باندې ورته فضیلت حاصل دې به. او دهغې اوصاف مخکښې بیان شو، آمین.

قوله تعالیٰ: - تَبْرَكَ اسْمُ رَبِّكَ

بیا فرمائی چه ستا درب ذوالجلال نوم برکت والا دې او هغه جلال والا دې یعنی ددې لائق دې چه د هغه جلال دې او منلې شی او دهغه د بزرگی خیال ساتلو سره دې دهغه نافرمانی اونکړې شی بلکه دهغه دې پورا اطاعت او کړې شی او هغه ددې قابل دې چه دهغه ذات اکرام دې او کړې شی یعنی دهغه ذات عبادت دې او کړې شی. دهغه ذات نه سوادې دنورو عبادت اونکړې شی. دهغه شکر دې ادا کړې شی او دهغه ناشکری دې اونکړې شی. دهغه ذات ذکر دې او کړې او هغه دې هیر نه کړې شی. هغه ذات عظمت او کبریائی والا دې. حضور نبی کریم ﷺ فرمائی چه دالله ﷻ اجلال کونی، دهغه عظمت اومنی هغه به تاسو لره اوبخښی (۳) (احمد) او یو حدیث مبارک کښې دی چه دالله ﷻ عظمت منلو کښې داهم داخل دی چه دهغه مسلمان دې عزت او کړې چه هغه بوډاوی او هغه دبادشاه او دعامل قران چه قران پاک کښې کمې زیاتې نکوی یعنی دې غلو نه کوی (۴). ابویعلی رضی اللہ عنہ کښې دی چه ﴿يَا أَيُّهَا الْجَلِيلُ وَالْكَرِيمُ﴾ سره دې محبت او کړنې. دا حدیث مبارک ترمذی شریف کښې هم دې (۵). اصام ترمذی رضی اللہ عنہ ددې سندسره دا حدیث مبارک مروی دې. په هغې کښې دیا لفظ نه شته دې (۶). جوهری رضی اللہ عنہ فرمائی چه کله څوک چا پورې انخلی او هغه راوئیسې نو عرب وائی چه ﴿الظُّهُم﴾ هم دا الفاظ دې حدیث مبارک کښې راغلی دی نو مطلب دادې چه الاحاح وخلص عاجزني او مسکیني سره همیشه او لزوم سره دالله ﷻ نه غوښتنه کوی. صحیح مسلم او سنن اربع کښې عائشه صدیقه رضی اللہ عنہا نه روایت دې چه حضور نبی کریم ﷺ به کله سلام او گرزولو نو دې نه پس به دومره کښیناستل چه دا کلمات به او وئیل چه ﴿اللهم انت

(۱) صحیح بخاری کتاب فضائل اصحاب النبی ﷺ باب مناقب عمر ابن الخطاب رضی اللہ عنہ: ۳۶۸۲، صحیح مسلم: ۲۳۹۳، ابن حبان: ۶۸۹۸.

(۲) صحیح بخاری کتاب سؤال جبرئیل رضی اللہ عنہ النبی ﷺ عن الايمان، والاسلام والاحسان: ۵۰.
(۳) احمد: ۱۹۹/۵.

(۴) ابوداود کتاب الادب باب فی ترویل الناس منازلهم: ۴۸۴۳.

(۵) ترمذی کتاب الدعوات باب قول (یا حی یا قیوم.....، والظایا ذا الجلال والاکرام): ۳۵۲۵. وهو صحیح. مسند ابویعلی: ۲۷۳۳.

(۶) احمد: ۱۷۷/۴، ح/۱۷۵۹۶، وسنده صحیح.

السلام ومنك السلام تباركت يا ذا الجلال والاكرام (۱)

الحمد لله دالہ فضل وكرم سرہ د سورة رحمن تفسیر ختم شو، دالله ﷻ ډیر ډیر شکر دی

د سورة واقعه مکی سورة تفسیر

د سورة تعارف: یو ځل ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ حضور نبی کریم ﷺ ته او فرمائیل چه یارسول الله ﷺ اتاسو بود، گمان شوئی، نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه څه سورة هود او سورة واقعه او سورة والمرسلات او سورة عم يتسالون او سورة تکویر بود اکرم. دا حدیث مبارک امام ترمذی رحمته اللہ علیہ راوړې دی او دې ته نې حسن غریب وئیلی دی (۲) د حافظ ابن عساکر رحمته اللہ علیہ، عبدالله بن مسعود رضی اللہ عنہ واقعاتو کنبې یو روایت راوړې دی چه کله عبدالله رضی اللہ عنہ بیمار شو او هغه بیمارنی نه دوی بیچ نشو، دې بیمارنی کنبې عثمان بن عفان رضی اللہ عنہ ددوی عیادت دپاره لارل، نو تپوس ئې او کړو چه څه شکایت دی؟ وې فرمائیل چه دخپلو گناهو نو تپوس ئې او کړو چه څه خواهش دی؟ وې فرمائیل درب درحمت وې فرمائیل چه کوم یو طبیب اولیرم. نو وې فرمائیل چه هم طبیب خو بیمار کړې یم. وې فرمائیل چه څه مال اولیرم؟ وې فرمائیل چه ما ته د مال هیڅ ضرورت نشته دی. وې فرمائیل چه ستا نه پس به ستا دېچو په کار راشی. وې فرمائیل چه څما دېچو باره کنبې ستا د غریبې ویره ده؟ واوړه ما خپلو ټولو لونړو ته وئیلی دی چه هره شپه سورة واقعه لولی، ما حضور نبی کریم ﷺ نه اوریدلی دی چه کوم سړې هره شپه سورة واقعه وائی نو هغه ته به هیڅ کله فاقه نه کیږی ددې واقعی راوی ابو ظبیه هم دا سورة بلاناغه وئیلو.

مسند احمد کنبې جابر رضی اللہ عنہ فرمائی چه حضور نبی کریم ﷺ به مونځونه داسې کول چه څنکه تاسو وائی، خو د حضور نبی کریم ﷺ مونځ تخفیف والا وو. د سحر مونځ کنبې به حضور نبی کریم ﷺ سورة واقعه او ددې پشان سورتنه لوستل (۳).

آیاتونه	سورة الواقعه مکیه وهی ست وتسعون آیه وثلاث رکوعات	رکوع گانې
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
(۹۶)	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دی	(۴)
	اِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ۝۱ لَیْسَ لَوْقَعَتِهَا كَاذِبَةٌ ۝۲	
	کله چی راشی هغه کیدونکی واقعه نشته دی راتلو دهغې لره دروغ کونکې یو نفس څه وخت چی قیامت راشی دهغې په راتلو کنبې هیڅ شک نشته	
	خَافِضَةٌ ۝۳ رَافِعَةٌ ۝۴ اِذَا رُجَّتِ الْاَرْضُ	
	هغه به بنکته کونکې وی پورته کونکې به وی کله چی او خوزولې شی زمکه نوڅوک به بنکته (ذلیل) کړی او څوک به اوچت (معزز) کړی څه وخت چی به په زمکه	

(۱) صحیح مسلم کتاب المساجد باب استحباب الذكر بعد الصلاة ۵۹۲، ابرداود: ۱۵۱۲.

(۲) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة الواقعه: ۲۲۹۷، وهو صحیح.

(۳) احمد: ۱۰۴/۵.

رَجَاً ۞	وَبَسَّتِ	الْجِبَالُ	بَسًّا ۞	فَكَانَتْ
پہ خوزولو سختو سرہ اوریز مریز کپڑی شی اغرونہ پہ ریزہ کولو سختو سرہ پس شی ہغہ				
پہ ڊیر زور سرہ زلزله راشی اوغرونہ بہ ریزہ ریزہ شی نو				
هَبَاءً مُنْبَثًا ۞	وَكُنْتُمْ	أَزْوَاجًا	ثَلَاثَةً ۞	فَأَصْحَابُ
دورہ خورہ ورہ او شی تاسو قسمونہ (ڊلی) دري پس یوہ ڊلہ بہ وی بنی طرف والا				
خورہ (الوتلی) دورہ بہ شی اوستاسو بہ دري ڊلی شی نود (عرش د) بنی طرف خاوندان بہ وی				
مَا أَصْحَابُ	الْمِثْمَةِ ۞	وَأَصْحَابُ	الْمِثْمَةِ ۞	مَا أَصْحَابُ
خہ بنہ نصیبی دی بنی طرف والا او بلہ ڊلہ گس طرف والا خہ بد نصیبہ دی گس طرف والا				
د بنی طرف خاوندان خومرہ بنہ خلق دی اود گس طرف خاوندان اد گس طرف خاوندان خومرہ خراب خلق دی				
وَالسَّيْقُونَ	السَّيْقُونَ ۞	أُولَئِكَ		
او مخکنی کیدونکی پہ نیکی کنسی مخکنی کیدونکی بہ وی پہ جنت کنسی ہم دغہ خلق				
او کوم چي دا وچتی مرتبی خاوندان دی نو هغوی دا وچتی مرتبی خاوندان				
الْمُقَرَّبُونَ ۞	فِي جَنَّتِ	النَّعِيمِ ۞		
نزدیکان دی (الله تہ) پہ جنتونو دنعمتونو کنسی بہ وی				
دی هغوی (الله) تہ ڊیر نزدی دی دنعمتونو ڊکو باغونہ کنسی بہ وی				

قوله تعالى: - إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ۞

قیامت برحق دی: واقعہ د قیامت نوم دی خکہ چہ ددی واقع کیدل یقینی امر دی. لکہ یو بل آیت مبارک کنسی دی چہ ﴿ قِيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ۞ ﴾ پہ ہغہ ورخ بہ چہ خہ کیدونکی دی ہغہ بہ کیری. ددی واقع کیدل یقینی امر دی. نہ خو دا خوک اخوا کولہ شی اونہ ئی خوک روستو کولہ شی. ہغہ بہ پہ خپل مقرر وخت رازی. لکہ یو بل آیت مبارک کنسی دی چہ ﴿ اسْتَجِيبُوا لِرَبِّكُمْ ۝ الْخ، دخیل پروردگار خبری اومنی ددی نہ مخکنی چہ ہغہ ورخ راشی چہ دہغی خوک لری کولو والا نشتہ دی. اویو خانی کنسی ارشاد دی چہ ﴿ سَأَلْ سَأَلْ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ ۞ ﴾ دسائل سوال دہغہ عذاب نہ دی چہ یقینی طور راتلونکی دی اودہغی خوک ایسارولو والا نشتہ دی. او آیت مبارک کنسی فرمانی چہ ﴿ يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ۞ ﴾ الخ، چہ پہ کومہ ورخ بہ الله ﷻ اوفرمانی چہ اوشہ نو ہغہ بہ اوشی. دہغہ قول حق دی او ہغہ مالک دی چہ پہ کومہ ورخ شپیلی بہ پوک وھلہ شی، ہغہ دغیبو او ظاہر عالم دی. او ہغہ حکیم دی او خبر دی. قیامت کاذبہ نہ دی یعنی برحق دی، ضرور قائمیدو والا دی، پہ ہغہ ورخ خو نہ دوبارہ راتل دی او نہ واپس کیدل دی اونہ راتل دی.

قوله تعالى: - لَيْسَ لَوْعَتِهَا كَاذِبَةٌ ۞

قیامت ذکر: ﴿ كَاذِبَةٌ ﴾ مصدر دی لکہ ﴿ عاقبة ﴾ او ﴿ عاقبة ﴾، ہغہ ورخ تنزل او ترقی والا دہ. ڊیر خلق بہ پہ تنزل کنسی کپی او جہنم تہ بہ ئی داخل کپی. چہ پہ دنیا کنسی ڊیر عزت او وقعت والا وو. او ڊیر خلق بہ پورته کپی او ہغہ اعلیٰ علیین او جنت نعیم تہ بہ ئی اورسوی اگر چہ دوی دنیا کنسی پست او بی قدر وو. دالله ﷻ دبنمان بہ ذلیل شی او جہنم تہ بہ لاریشی او دالله ﷻ دوستان بہ عزیز شی او جنت تہ بہ داخل شی. کبر کوونکی بہ ہغہ ذلیل کپی. او عاجزانو لہرہ بہ عزیز کپی. او ہغہ بہ نزدی اولری والوتہ

اوروی اوهر یو لره به را بیدار کړی، هغه رالاندې کړی او قرب و الو لره به پورته کړی او لری والوته به اوروی. دا حالت به شی لکه چه چانر کنبې څه څیز شته دې چه څوک نې خوزوی. لکه یو بل آیت مبارک دی چه ﴿ اِذَا زُلْزِلَتِ الْاَرْضُ زِلْزَالَهَا ﴾ او یو ځانې ارشاد دې چه ﴿ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَىْءٌ عَظِيمٌ ﴾ انې خلقوا الله ﷻ نه ویریرنی چه ستاسو رب دې یقین او کړنی چه د قیامت زلزله ډیر لوڼې څیز دې، بیا ارشاد دې چه غرونه به په هغه ورځ ریزه ریزه شی. او یو ځانې کنبې ﴿ كَيْفَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ ﴾ راغلی دی. نو دوی به لکه د غبار په شان پریشانه وی لکه هوا نې یوخوا بل خوا یوسی او هیڅ پاتې نشی. ﴿ هَيَّأْةَ ﴾ هغه بسرو ته هم وائی چه د اوور بلولو په وخت کنبې د پتنگانو پشان الوزی. او کله چه لاندې راشی نو هیڅ نه وی. ﴿ مُنْبِتًا ﴾ هغه څیز ته وائی چه هغه هوا پورته کړی او خورنی او ختم نې کړی. لکه د پاڼو چوره چه هوا خور کړی، د اقسامه نور آیتونه هم ډیر زیات دی چه دهغې نه ثابت دی چه غرونه به دخپل ځانې نه اوخوزی. بیا به ریزه ریزه شی. او ختم به شی.

قوله تعالى: - وَكُنْتُمْ اَزْوَاجًا ثَلَاثَةً

خلق به درې ډلې شی :- خلق به په هغه ورځ درې قسمونو کنبې تقسیمیري. یو جماعت به د عرش بنی طرفته به وی چی کوم د آدم ﷺ د بنی طرفته راویستی شوي دې او اعمال نامه ورته په بنی لاس ورکړي شوي وی. او دوی به بنی طرفته روا نیري دا ډله د جنتیانو ده.

دویم جماعت چه د عرش گس طرفته به وی، دا به هغه خلق وی چه کوم د آدم ﷺ د گس طرفته راویستی شوي وو. دوی ته به اعمال نامه په گس لاس ملاویري. او د گسې لارې په لار استولې شوي وو. د اتول جهنمیان دی، الله ﷻ دې مونږ ټول دې نه محفوظ کړی.

دریم جماعت چه د الله ﷻ مخکنبې به وی دا به خاص خلق وی. دا به اصحاب یمین نه هم زیات وقعت والا او خاص قرب والا وی. دوی د جنتیانو سرداران وی. دوی رسولان دی، نبیان علیهم السلام دی، صدیقین دی او شهداء دی. ددوی شمیر به د گس والو نه کم وی، نو دا درې قسمه د اهل محشر وی. لکه چه ددې سورة مبارک آخر کنبې هم اختصار سره ددوی دا تقسیم کړي شوي دي، هم داشان سورة ملاتکه کنبې دی چه ﴿ لَمَّا اَوْزَنَّا الْكِتَابَ الَّذِيْنَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهٖ وَمِنْهُمْ مُّقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ اِذْ اُنزِلَتْ ذٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيْرُ ﴾ یعنی بیا مونږ دخپل کتاب وارثان خاص خاص بندگان جوړ کړل، په دوی کنبې خوبعضي په خپلو ځانونو باندې ظلم کوونکی دی او بعضي میانه روش دی، او بعضي د الله ﷻ حکم سره نیکو کنبې سبقت کوونکی دی.

نودلته هم ددرې قسمونو بیان دې، دا په هغه وخت کنبې چه کله د ﴿ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهٖ ﴾ تفسیر اوشی چه ددې مطابق دې. گنی یو قول بل هم دې. چه ددې آیت مبارک د تفسیر په موقع تیر شوي دې. ابن عباس رضی الله عنهما وغیره هم دا فرمائی، دوه ډلې جنتیان او یو جهنمیان.

قوله تعالى: - فَأَصْحَبُ الْمِئْمَنَةِ مَا أَصْحَبُ الْمِئْمَنَةِ

دنیکو درجات: ابن ابی حاتم کنبې حدیث مبارک دې چه حضور نبی کریم ﷺ فرمائی چه ﴿ وَاذِ النَّفُوسُ زُوِّجَتْ ﴾ هر کله چه خلق جوړې جوړې شی نو وې فرمائیل چه قسم قسم یعنی دهر عمل د عامل یو جماعت دې لکه الله ﷻ فرمائی چه تاسو به درې قسمه شی یعنی اصحاب یمین، اصحاب یمین او سابقین مسند احمد کنبې دی چه حضور نبی کریم ﷺ ددې آیت مبارک تلاوت او فرمائیلو او دخپل لاس مبارک موتی نې بند کړو او وې فرمائیل چه دا جنتیان دی ما ته هیڅ پرواه نشته دې (۱)

مسند احمد کنبی دی چه حضور نبی کریم ﷺ فرمائی چه تاسو ته معلوم دی چه دالله ﷺ سیوری طرفته به خوک درومی ټولو نه مخکنی؟ هغوی عرض اوکړو چه الله اودهغه ﷻ ته ښه معلوم دی نو حضور نبی کریم ﷺ فرمائی چه هغه خلق چه خپل حق ورکړی او قبول کړی او چه په دوی کوم حق چه په دوی باندې دې چه کله دوی او غواری نو دوی هغه ورکوی او نورو خلقو دپاره هم هغه حکم دې چه کوم دوی دپاره دې. ()

قوله تعالى: - وَالسَّيْقُونَ السَّيْقُونَ ﴿١٠﴾

سابقین خلق خوک دی؟ دې باره کنبی ډیر اقوال دی. لکه انبیاء کرام علیهم السلام، اهل علیین، یوشع علیه السلام بن نون چه په موسی علیه السلام باندې ئې ټولو نه مخکنی ایمان راوړې وو، هغه مومن چه دهغه ذکر په سورة یاسین کنبی دې چه کوم په عیسی علیه السلام باندې ایمان راوړې وو، علی بن ابی طالب علیه السلام چه په محمد ﷺ ئې ټولو نه مخکنی ایمان راوړې وو، هغه خلق چه ټولو نه مخکنی مسجد ته درومی، هغه خلق چه هغوی دواړو قبلو طرفته مونخ کړې دې، دهر امت هغه خلق چه هغوی په خپلو نییانو مخکنی مخکنی ایمان راوړې وو، چه کوم جهاد کنبی ټولو نه مخکنی روان وی. دا ټول اقوال اصل کنبی صحیح دی یعنی دا ټول خلق سابقین دی. دالله ﷻ فرمان لره مخکنی کړی او په نورو ورته سبقت ورکوی او هغه قبلوی دا ټول دې کنبی داخل دی. قران پاک کنبی یو خانې دی چه ﴿وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ﴾ الخ، د خپل رب بخشش او هغه جنت طرفته زر خئی چه د هغې پلن والی لکه د آسمان اوزمکې دې نو چه کوم سړی دې دنیا کنبی نیکو طرفته سبقت اوکړو نو هغه به آخرت کنبی هم د الله ﷻ نعمتونو طرفته سابق وی. دهر عمل بدله هم ددې پشان ده لکه چه څه کړې هغه به ریبې. په دې وجه دلته ذکر کوی او ددوی باره کنبی فرمائی چه دا مقربین الی الله دی. دوی به نعمتونو والا جنت کنبی وی.

الله ﷻ نه د فرښتو سوال: ابن ابی حاتم کنبی دی چه عبد الله بن عمرو رضی الله عنه مروی دی چه فرښتو دالله ﷻ دربار کنبی عرض اوکړو چه انې الله ﷻ ا تا خو ابن آدم دپاره خودنیا جوړه کړې ده، هغه خانې کنبی خوری څکی، او بچو او ښځې سره ښه خوشحاله دې، نو مونږ لره آخرت او گرزوه. نو جواب ملاؤ شو چه څه به داسې اونه کړم. هغوی درې ځل دا دعا اوکړه نو الله ﷻ او فرمائیل چه کوم لره ما په خپل لاس پیدا کړل دهغوی په شان تاسونه چه کوم لره ما او هغوی لره ما صرف په لفظ کن سره پیدا کړل. امام دارمی رضی الله عنه هم دا اثر په خپل کتاب الرد علی الجهمیة کنبی وارد کړې دې، دهغې الفاظ دادی چه الله ﷻ فرښتو ته او فرمائیل چه کوم لره ما په خپل لاس پیدا کړې دې دهغه نیک اولاد به څه دهغه په شان نه کړم، او چه څنگه ما غوښتل هغه اوشو.

اللَّهُ		مِّنَ الْأَوَّلِينَ ﴿١١﴾	
لویه ډله به وی		داولنو خلقونه	
په دې کنبی به زیات دپخوانو خلقو وی			
وَقَلِيلٌ	مِّنَ الْآخِرِينَ ﴿١٢﴾	عَلَىٰ سُرُرٍ	مَّوْضُونَةٍ ﴿١٣﴾
اولر به وی		دروستنو خلقونه	
ناست به وی په تختونو باندې		چی بنرلې شوی به وی په ملغلرو سره	
اولر به دروستنو خلقونه وی دوی به د سرو زرو په تارونو بنرلې شوؤ تختونو ،			

مُتَّقِينَ عَلَيْهَا مُتَّقِلِينَ ۝ يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ

دده وھونکی به وی | په هغې باندې | یو بل ته مخ کونکی | گرځی به | په هغوی باندې | هلکان
د دې لگولی یو بل ته مخامخ ناست وی | داسې هلکان به ورباندې څیزونه گرځوی

مُخَلَّدُونَ ۝ بَاكُوبٍ وَاَبَارِقُ ۝ وَكَاسٍ

چی همیشه به وی هلکوانی دهغوی | دپیالو سره | او د شیشې د بوتلونو سره | او د جامونو سره
چی تل به هلکان وی | پیالی او د شیشې بوتلې | اود بهیدونکو شرابو (دکې) پیالی به وی |

مِّن مَّعِينٍ ۝ لَا يَصُدُّعُونَ عَنْهَا وَلَا ذِفُونَ ۝

اودروانې چینی دشرابونه | نه به سرگردانه کیرې هغوی | دڅکلو دهغې نه | او نه به نې عقل خرابیرې
..... دهغه په وجه به نه د هغوی سردرد راځی | اونه نې په عقل کنبې خرابی راځی

وَفَاكِهَةٍ مِّنْهَا يَتَخَيَّرُونَ ۝ وَكَحْرِ طَيْرٍ مِّنْهَا

او دمیوو سره | دهغه قسمونونه | چی خوښوی نې (جنتیان) | اود غوښې د مارغانو سره | دهغې قسم نه
اوداسې میوې کومې چې هغوی خوښوی | او د هر هغه مارغه غوښه به وی کومه چې د هغوی زړونه

يَشْتَهُونَ ۝ وَحُورٍ وَّعِينٍ ۝ كَأَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ

چی زړونه نې غواړی دهغوی | او حورې به وی | بنایسته سترگو والا | پشان | دملغرو
غواړی | او حورې د غټو سترگو میرمنې | داسې پاکې لکه پتې ساتلې شوي

الْمَكْنُونِ ۝ جَزَاءً يَّمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝

پتو ساتلو شو | دا به دبدلې په طور وی | په سبب دهغې عمل | چی وژ هغوی | چی کوږ به نې
ملغری | دا به دهغوی دنیکو عملونو بدله وی | چې هغوی به کول

لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْتِيهَا إِلَّا قِيْلًا

نه به اورې هغوی | په هغې کنبی | عبث خبری | اونه دگناه خبری | مگر | یوه خبره |
نه به هلته فضول خبره اورې | اونه دگناه وینا | بس هر طرفته به دسلام سلام او ازونه وی

سَلَامًا سَلَامًا ۝

سلام سلام |

قوله تعالى: - عَلَى سُرٍّ مَّوْضُوعَةٍ ۝

جنت کنبې انعامونه :- ارشاد دې چه مقربین خاص ډیر مخکښې خلقو کنبې دی او څه روستو خلقو کنبې
هم دی. ددې اولین او آخرین قول کنبې ډیر اقوال دی. لکه مخکښې امتونو نه او دې امت نه. امام ابن
جریر رضی اللہ عنہ همدا قول خوښ کړې دې. () اودا حدیث مبارک ددې قول په پوځوالی کنبې پیش کوی چه
حضور نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چه مونږ روستو یو او د قیامت په ورځ مخکښې یو () او ددې قول

الطبری : ۹۸/۲۳

() صحیح بخاری کتاب الجمعة باب فرض الجمعة: ۸۷۶، صحیح مسلم: ۷۵۵.

نانیدد ابن ابی حاتم ددی روایت نہ ہم کیدی شی چہ کلہ دا آیت مبارک نازل شو نو اصحاب رضی اللہ عنہم باندي ڊیر گران پریوتو، نو دا آیت مبارک نازل شو چہ **(ثَلَاثَةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ)** نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ خما امید دی چہ سبا بہ تاسود جنت خلورومہ حصہ بی بلکہ دویمہ حصہ تاسو بلکہ نیم بہ نیمہ تاسو. تاسو بہ دنیم جنت مالکان بی او باقی نیم بہ پہ ټولو امتونو تقسیم وی چہ پہ هغی کبسی تاسو شریک بی. دا حدیث مبارک مسند احمد کبسی ہم دی، (ابن عساکر کبسی دی چہ عمر فاروق رضی اللہ عنہ ددی آیت مبارک آوریدو سرہ د حضور نبی کریم ﷺ خدمت کبسی عرض او کړو چہ یارسول الله ﷺ چہ آیا مخکبسی امتونو کبسی ڊیر خلق سابقینو کبسی داخل دی اومونو نه کم خلق؟ دی نه یوکال پس دا آیت مبارک نازل شو چہ مخکبسی امتونو کبسی ڊیر او روستو امتونو کبسی کم. حضور نبی کریم ﷺ عمر فاروق رضی اللہ عنہ راوبللو او ورته ئی فرمائی چہ اووره ا چہ آدم عليه السلام نه واخله تر ما پورې ثلثه ده او صرف خما امت ثلثه دی، مونو خپل دی ثلثه پورا کولو ډپاره به دا حبشیان اخلو چہ اوبسان خروی خودالله ﷻ وحده لا شریک شهادت ورکوی. خو ددی سند کبسی خبرې شته دی. خو ډیرو سندونو سرہ د حضور نبی کریم ﷺ فرمان دا ثابت دی چہ خما امید دی چہ تاسو به اهل جنت خلورومہ حصہ بی، آخر پورې (۲). نو الحمد لله دا یو بہترینہ خوشخبری ده.

امام ابن جریر رضی اللہ عنہ چہ کوم قول خویش کړې دی په هغی کبسی د لړ شان غور کولو ضرورت دی. بلکہ اصل کبسی دا قول ډیر زیات کمزوری دی خکه چہ دقران پاک دالفاظو نه ددی امت او دټول امت افضل او اعلی کیدل ثابت دی. بیا دا خنګه کیدی شی چہ دالله ﷻ در صمدیت کبسی او نورو امتونو کبسی خو ډیر دی او دی بہترین امت کبسی دی کم وی. خو دا توجیہ کیدیشی چہ ددی ټولو امتونو مقرب یو خانې شی او ددی امت د شمیر نه زیات شی. مخکبسی الله ﷻ ته علم دی. دویم قول ددی جملې تفسیر کبسی دادی چہ ددی امت دشروع د زمانې نه د مقربینو شمیر ډیر زیات دی او روستو خلقو کبسی کم دی. او هم دا راجح قول دی. نو حسن رضی اللہ عنہ نه مروی دی چہ دوی ددی آیت مبارک تلاوت او فرمائیلو او دی امت کبسی چہ کوم مقربین تیر شوی دی هغوی کبسی مقربین ډیر وو. امام ابن سیرین رضی اللہ عنہ هم دا فرمائی. هیخ شک نشته دی چہ هر امت کبسی هم داشان کیدل راروان دی چہ شروع کبسی ډیر مقربین وی او روستو خلقو کبسی کم وی. نو دا هم ممکن دی چہ مراد ترې همداشان وی یعنی دهر امت مخکبسی خلق سبقت کولو والا زیات وی په نسبت دهر امت د روستو خلقو.

د صحاح وغیره احادیثو نه ثابت دی چہ حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ ټولو زمانو کبسی ټولو نه بہتره زمانه خما ده، بیا دی نه پس، بیا دی سرہ متصل الخ) (خو یو حدیث مبارک کبسی راغلی دی چہ خما د امت مثال د باران په شان دی، معلوم نه ده چہ اولې زمانې باران به افضل وی او که د آخرې زمانې (نو دا حدیث مبارک چہ ددی د اسنادو د صحت حکم ورکړې شی محمول دی، په دی امر باندي چہ خنګه ددین دشروع د خلقو ضرورت وو چہ ددی تبلیغ دخپلو بعدوالو ډپاره او کړی، هم داشان آخر کبسی هم هغی لره قائم ساتلو ضرورت دی چہ خلق په سنت نبی ﷺ باندي اوساتی. ددی روایتونه او کړی. دا په خلقو ظاهر کړی. خو فضیلت د اول خلقو دی. هم داشان لکه خنګه چہ د پتی ډپاره د شروع باران او آخری باران ضرورت وی. خو لویه فائده اول باران ورکوی، په دی وجه که دشروع شروع باران نه وی نو دانې به نه زرغونیرې اوند به ددی جرړې راوړی.

احمد: ۳۹۱/۲.

(صحیح بخاری کتاب الرقاق باب الحشر: ۶۵۲۸.

(صحیح بخاری کتاب فضائل اصحاب النبی ﷺ باب فضائل اصحاب النبی ﷺ ومن صحب النبی ﷺ ۳۶۵۰، صحیح مسلم: ۲۵۳۵.

احمد: ۳۱۹/۴.

بی حسابہ جنت تہ تلونکی :- ہم پہ دی وجہ حضور نبی کریم ﷺ فرمائی چہ یو جماعت بہ خما امت کنبی ہمیشہ بہ حق بانڈی اوسی او غالب بہ وی، ددوی دبنمان بہ دوی تہ ضرر نہ شی رسولی، ددوی مخالف بہ دوی رسوا او لاتدی نشی کولی، تردی چہ قیامت قائم شی او دوی بہ داشان وی، (۱) الغرض دا امت د باقی تولو امتونونہ بنہ افضل او اشرف دی، او پہ دوی کنبی رب تہ مقریین د نورو امتونو پہ نسبت زیات دی او د ډیر رتبہ والا دی، خکہ ددین دکامل کیدو او دنبی عالی مرتبہ کیدو لحاظ سرہ دا ټول بہتر دی، تواتر سرہ دا حدیث مبارک ثبوت تہ رسیدلی دی چہ حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ دی امت کنبی او یا زرہ خلق بغیر د حساب نہ جنت تہ بہ داخلیری (۲) او هر یو زر سرہ بہ او یا زرہ نور وی (۳)، طبرانی کنبی دی چہ دهغه ذات قسم چہ دهغه قبضہ کنبی خما روح دی چہ تاسو کنبی بہ یو لونی جماعت د قیامت پہ ورخ اودرولی شی او دا بہ دومرہ لونی وی لکہ چہ شپہ راغله، ټولہ زمکہ بہ نی کیرہ کرې وی، فربتی بہ اووانی چہ ټولو نبیانو سرہ خومرہ امتیان راغلی دی دهغی نہ زیات محمد ﷺ سرہ دی (۴) مناسب مقام دادی چہ ډیر لونی جماعت د مخکبسی خلقو نہ دی او ډیر روستونہ، د آیت مبارک د تفسیر پہ موقع دا حدیث مبارک ذکر کرې دی، چہ حافظ ابوبکر بیہقی رحمۃ اللہ علیہ دلائل النبوة کنبی وارد کرې دی چہ حضور نبی کریم ﷺ بہ کله د سحر مونخ او کرو نو پہ ماتو پنبو بہ نی او یا خل دا وئیل چہ ﴿ سبحان الله ومحمدہ استغفر الله ان الله کان توابا ﴾ بیا فرمائی چہ او یا بدلہ کنبی اوؤ دی، چہ د چا دیو ورخی گناہونہ او یاؤ نہ ہم زیاتی شی نو هغه بی خبرہ دی، بیا دوه خل دا فرمائی، بیا خلقو طرفتہ مخ کوی او کینی او چونکہ حضور نبی کریم ﷺ تہ خوبونہ ډیر خوبن وو، پہ دی وجہ بہ نی ټپوس کولو آیا تاسو کنبی چہ چا خوب لیدلی دی؟

دیو صحابی خوب اود نبی کریم ﷺ تعبیر :- ابن زمل رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ ہم داشان حسب عادت حضور نبی کریم ﷺ ټپوس او کرو نو ما او وئیل چہ یار رسول الله ﷺ ما یو خوب لیدلی دی، نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ الله ﷻ دی خیر او کوی، مونر لره دی د خیر جور کوی او خمونر دبنمانو لره دی د شر جور کوی دهر قسم تعریفونو مالک هغه ذات دی چہ دټولو جهانونو پالونکی دی، خپل خوب بیان کرہ، ما او وئیل چہ یار رسول الله ﷻ ! ما او کتل چہ لارہ فراخہ دہ او آسانہ اونرمہ دہ او بی شمیرہ خلق پہ دی لار روان دی، او دا لار یو شین باغ تہ تلې دہ او خما سترگو ددی نہ مخکبسی داسی شین گوشین او بنکلی باغ نہ وو لیدلی، هر طرفتہ اوبہ روانی دی او هر طرفتہ شینکی دی او هر قسمہ ونی او قسما قسم میوی دی، ما چہ او کتل نو رومبی جماعت راغلو او دی باغ سرہ ایسار شو اودی باغ تہ راورسیدل نو هغوی خپلی سورلی تیزی کرې او یو خوا بل خوا لانرل، او تیزنی سرہ ددی خانی نہ تیر شو، او بیا بل جماعت راغلو چہ تعداد کنبی ډیر زیات وو او کله چہ دلته راوسیدو نو بعضو خلقو خو خپل خناور خړول شروع کړل او بعضو ددی خانی نہ خہ واخستل او روان شو، او بیا خو ډیر زیات خلق راغلل، او کله چہ هغوی پہ دی خانی گل گلزار بانڈی تیر شو نو دی خانی ایسار شو او وی وئیل چہ دا ټولو نہ بنہ خانی دی، نو ما هغوی او کتل چہ هغوی یو خوا بل خوا خواره شو، خو خہ پخپلہ روان اووم او لرې لارم او ما او کتل چہ یو منبر چہ دهغی اوؤ پورنی دی، او تاسو دهغی پہ اوچت خانی ناست یی او ستاسو نبی طرفتہ یو سرې دی چہ غنم رنگی دی او غتو گوتو والا او لونی قد والا دی، کله چہ کلام کوی نو ټول خاموشی سرہ کینی او هغه اوری او خلق پورته پورته کیری دهغه خبری بنہ توجه سرہ اوری، او ستاسو

(۱) صحیح بخاری کتاب المناقب باب: ۲۸، حدیث: ۳۶۴۱، صحیح مسلم: ۱۹۲۰.

(۲) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب بدخل الجنة سبعون الفا بغیر حساب: ۶۵۴۱، صحیح مسلم: ۲۱۶.

(۳) ترمذی کتاب صفة القيامة باب منہ دخول سبعین الف بغیر حساب: ۲۴۳۷، ابن ماجہ: ۴۲۸۶، وسندہ حسن.

(۴) طبرانی: ۳۴۵۵.

گس طرفتہ یو سرې دې د بنه جسم والا او درميانه قد والا اودهغه په خهړه باندي ډير زياد تور داغونه دي، او ويښته داسې دي لکه چه تر وي، او کله چه هغه خبړې کوي نو خلق د اکرام په وجه سره نه ټيټ کړي. او بيا دهغه مخکښې يو کس دې چه اخلاق او عادات او دخهړې نقشه کښې هم ستاسو په شان دي. تاسو خلق هغه طرفته متوجه کيږي او دهغه اراده لرئ. دهغه مخکښې يو بوډنی نرئ نروچکي او بنه ده او ما اوکتل چه تاسو هغه پورته کونئ.

دهوب تعبير: ددې په اوريدو د حضور نبی کریم ﷺ رنگ مبارک بدل شو. لږ وخت پس چه کله د حضور نبی کریم ﷺ دا حالت بدل شو نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمايل چه د صحيح لارې نه مراد خو هغه دين دې چه ما راوړې دې دالله ﷻ د طرفنه، او تاسو دهغې په هدايت يئ: او تاسو چه کوم شين باغ اوليدو هغه دنيا ده او ددې دعيش وعشرت والا زړه لره لوبونکي سامان، څه او څما اصحاب خوبه ددې نه تير شو او دې کښې به مشغول نه شو. نه به هغه مونږ پورې انخلي او نه څمونږ تعلق هغې سره شته دې، اونه دهغې تعلق مونږ سره. نه خو مونږ هغه غواړو او نه هغه مونږ غواړي. څمونږ پس به بل جماعت راشي او څمونږ به شمير کښې زياد وي. په هغوي کښې به بعضې دې دنيا کښې انخلي او بعضې به نې په قدر د حاجت يوسې او څي به اونجات به حاصل کړي. بيا به دې نه پس يو زبردست جماعت راشي چه دې دنيا کښې به مستغرق وي او يو خوا بل خوا به خواره شي. ﴿فانالله وانا اليه راجعون﴾ اوس تاسو اوسئ نو تاسو په خپله لار روان شوي تر دې ماسره به ستاسو ملاقات اوشي. چه کوم منبر په آخر اوومه پورني تا څه اوليدم دهغې تعبير دا دې چه دنيا عمر اوو زره کاله دي او آخري زرمه حصه څه يم. څما بنې طرفته چه تا کوم غټو تلو والا انسان اوليدو هغه موسی ﷺ دې او هرکله چه هغه کلام کوي نوبول خلق پورته کيږي ځکه هغوي ته دا شرف حاصل شوې وو چه الله ﷻ سره ې خبړې کړې وې. او تا چه کوم څما گس طرفته اوليدو چه درميانه قد نې وو او په بدن نې ډير تور داغونه وو او ويښته نې اوبه سره لمده وو هغه عيسى ﷺ وو. دهغه اکرام الله تعالی کړې دې په دې وجه مونږ نې هم اکرام کوو. او چه کوم سرې تا ماته مخامخ اوليدو هغه څما پلار ابراهيم ﷺ دې، مونږ ټول دهغه قصد کوو او دهغه تابعداري کوو. او تا چه کومه اوبنه اوکتله چه څه نې پاسوم هغې نه مراد قيامت دې اودا به څما په امت باندي قائميږي. نو څما نه پس نه بل نبی شته دې او نه څما امت نه پس بل امت شته دې. فرمائي چه دې نه پس حضور نبی کریم ﷺ دا تپوس کول پريښودل چه چا خوب ليدلې دې؟ څوکه چا به پخپله خپل خوب بيان کړو نو حضور نبی کریم ﷺ به هغه ته تعبير ورکولو. ()

قوله تعالی: - عَلَى سُرِّ مَوْضُوعَةٍ ۝

د جنتيانو د تختونو او فرشونو وغيره بيان: دهغوي د ناستې تختونه او دارام کولو پالنگونه د سرو زرو د تارونو نه جوړ شوي وي او په هغې به ځانې په ځانې مويان لگيدلي وي او پکښې ياقوت وي. دا د فعيل معنی کښې د مفعول صيغه ده. په دې وجه د اوبنې خيتې لاندې ځانې ته وضين وائي. ديولو مخونه به يو بل ته مخامخ وي او هيچا به بل ته شا کړې نه وي. او هغه غلمان چه ددوي خدمت کښې مشغول وي، عمر کښې به نه زياد وي او نه به کم وي اونه بوډگان. او نه به کميږي او نه به په هغوي تغير راځي. ﴿بَاكُوَابٍ﴾ وائي هغه کوزو ته چه دهغې ټوټې او ديولو ځانې پکښې نه وي. ﴿اَبَارِيْقٍ﴾ هغه آفتابي چه دټوټې او نيولو قابلې وي. دا ټول به شرابو روانونهر ونه ډک وي. او دا شراب به نه ختميږي او نه به ځکه چه دې کښې به چينې روانې وي. جامونه به نې خپلو لاسونو کښې اخيستي دا گل اندام ساقي به يو خوا بل خوا گشت کوي. دې شرابو سره به نه ددوي سر کښې درد وي او نه به

دوی عقل زائل کیبری بلکہ د پورا سرور او کیف نہ ددوی عقل او حواس بہ پہ خپل ځانې قائم وی او پورا لذت بہ ورته حاصل وی. شرابو کنبې څلور اوصاف دی. نشه، سرور، قې او امتیازې، نو حضور نبی کریم ﷺ د جنت د شرابو ذکر کولو نه پس ددې څلورو نقصانونو ذکر او کړو او (د جنتی شرابو نه نفی او کړه چه هغې کنبې دا څلور اوصاف نه شته دي). او هغه شراب ددې نقصانونو نه پاک دی او دوی ته به قسم قسم میوې او د مارغانو غوښې ملاویږی. چه ددوی کومې میوې ته زړه اوشی او کومې غوښې ته ئې زړه اوشی نو هغه به په خپله موجوده شی. دا ټول څیزونه به دهغوئو خادمانو بنده طریقی سره اخیستی وی او ددوی نه به چاپیره تاویږی چه کله هم د څه څیز خواهش او کړی نو چه هغه واخلي.

قوله تعالى: - وَفَاكِهَةً مِّمَّا يَتَخَفَتُونَ ۝

د جنت میوې :- دې آیت مبارک کنبې دې چه بنده د خپل خواهش مطابق میوې غونډوی. مسند ابو یعلی موصلی کنبې دی چه عکراش بن ذویب فرمائی چه ما دخپل قوم د صدقې مال واخستو او د حضور نبی کریم ﷺ خدمت کنبې حاضر شوم. حضور نبی کریم ﷺ انصار او مهاجرینو سره ناست وو. ماسره د زکوة ډیر اوبنان وو. یعنی دا د شکر کنبې خریدلی ځوانان اوبنان وو. حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه ته څوک ئې؟ ما عرض او کړو عکراش بن ذویب. نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه خپله نسب نامه تر لرې پورې بیان کړه. ما مړه بن عبید پورې بیان کړه او دې سره مې او وئیل چه زکوة د مړه بن عبید دې. نو حضور نبی کریم ﷺ په خندا شو او وې فرمائیل چه دا ځماد قوم اوبنان دی دا ځما د قوم د صدقې مال دی. بیا ئې حکم او کړو چه د صدقې د اوبنانو نښې په دوی باندې او کړئ او دې سره داهم یو ځانې کړئ. بیا ئې ځما لاس اونیولو او څه ئې د ام المومنین ام سلمی رضی اللہ عنہا کور ته بوتلم او وې فرمائیل چه څه دخوراک شته دې؟ جواب ملاو شو چه آو. نو لوئې لکن کنبې روټی راوړې شوه، ما او حضور نبی کریم ﷺ او خوره. ما یو طرف او یل طرفنه نمزئې اخستی. نو حضور نبی کریم ﷺ ځما لاس اونیولو او وې فرمائیل چه ا ئې عکراش دا یو قسم خوراک دې یو طرفنه خوراک کوه. بیا یو سینئ تالی دکهجوړو یا د خوشکو کهجوړو راوړې شوه. نو ما بیا خپلې مخې نه خوراک شروع کړو. خو حضور نبی کریم ﷺ به چه کوم ځانې نه خوښ وو هغه ځانې نه به ئې خوراک کولو. اوماته ئې او فرمائیل چه ا ئې عکراش دې کنبې هر قسمه کهجوړې دی چه د کوم ځانې نه خوراک کوي نو خوره او بیا اوبه راغلي نو حضور نبی کریم ﷺ خپل لاسونه مبارک او وینخل او هم هغه تر لاسونه ئې په خپل مخ مبارک او دواړو لاسونو مبارکو رابنکل او بیا ئې په سرمبارک درې ځل رابنکل او بیا ئې او فرمائیل چه ا ئې عکراش دا اودس دې دهغه څیز نه چه دا اوور متغیر کړې وی () (ترمذی ابن ماجه) امام ترمذی دې ته غریب وائی.

د یو صحابیه خوب: مسند احمد کنبې دی چه حضور نبی کریم ﷺ ته خوب خوښ وو. اکثر به حضور نبی کریم ﷺ تپوس کولو چه چا څه کتلې دې که نه؟ که چا به ذکر کړو نو حضور نبی کریم ﷺ به دهغه خوب نه ډیر خوشحاله شو چه کوم به حضور نبی کریم ﷺ ته ښه معلوم شو. یو ځل یو ښځه حضور نبی کریم ﷺ ته راغله او وې وئیل چه یارسول الله ﷺ ما نن یو خوب لیدلې دې چه ماته څوک راغلل او څه ئې مدینې نه بوتلم او جنت ته او ورسولم. بیا ما د دهماکې یو آواز واریدو چه دې سره جنت کنبې شور شو، ما چه کله نظر او کړو فلانې بن فلانې مې اولیدو، ددولسو کسانو نومونه ئې واخستل، او هم ددې دولسو کسانو یو لښکر حضور نبی کریم ﷺ په مهم روان کړې وو، فرمائی چه هغوئو راوستې شو. دوی د اطلس کپړې اغوستې وې او دوی ډیر خوشحاله شو او حکم اوشو چه دوی نهر بیدخ ته بوځئ یا ئې

نہر بیدخ اوونیلو، هرکله چه دې خلقو هغه نهر کنبي اولامبل نو ددوی خهري لکه د خوارلسمي سپورمي په شان پرقيدلي، بيا د سرو زرو يوسيني کنبي گذري کهجوري راوري شوي او هغوی په خپله خوښه ښه او خورلي. اودې سره هر قسمه ميوې هم وې. اوچه کومه ميوه به ددوی زړه غوښته نو هغه به ښي خوره. ما هم هغوی سره شرکت اوکړو او هغه ميوې مې اوخوړې. دې نه پس يوقاصد راغلو اووې ونيل چه فلاني فلاني سړي چه تاسو لښکر کنبي ليرلې وهغه شهيدشو. دا بالکل دا دولس سړي دې بي بي صاحبې په خوب کنبي ليدلي وو. نو حضور نبی کریم ﷺ بيا دا نيکه بخته بي بي راوغوښته او ورته اوونيل چه خپل خوب بيا بيانکړه. دې بيا بيان کړو او هم ددې خلقو نومونه ښي وا خستل چه کوم قاصد بيان کړي وو (۱) طبراني واي چه جنتي کومه يوه ميوه راوشوکوي نو هغه خانې به ددې پشان بله ميوه اوشي (۲). مسند احمد کنبي دی چه جنتي مارغان د بختي اوښ برابر دی چه په جنت کنبي خريږي. ابوبکر صديق رضي الله عنه او فرمائيل چه يارسول الله ﷺ ا چه دا مارغان خوبه ډير مزو کنبي وي. نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائيل چه ددې خوړونکي به ددې نه زيات مزو کنبي وي. درې خل حضور نبی کریم ﷺ دا او فرمائيل، بيا ښي ما ته او فرمائيل چه خدا دالله ﷻ نه اميددې چه اني ابوبکر رضي الله عنه ته به دهغه خلقو نه ښي چه کوم ددې مارغانو غوښه خوري (۳)

طوبى څه څيز دې: حافظ ابو عبدالله مقدسي رحمته الله عليه په كتاب صفة الجنة کنبي دی چه د حضور نبی کریم ﷺ مخکښې د طوبى ذکر او شو نو حضور نبی کریم ﷺ ابوبکر صديق رضي الله عنه نه تپوس اوکړو چه تاته معلوم دی چه طوبى څه څيز دې؟ نو هغوی جواب ورکړو چه الله ﷻ اود هغه رسول ﷺ ته ښه معلوم دی. نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائيل چه دا جنت کنبي يو ونه ده چه دهغې د پلن والى علم د الله ﷻ نه سوا بل چاته نشته دې. ددې ديو يو بناخ لاندې يو تيز سوار اويا کاله تلي شى او بيا به هم ددې سيورنى نه ختمېږي. ددې پانړئى غټې او پلنې پلنې دي، او په دې د بختي اوښ هومره برابر مارغان راخي او کښي. نو ابوبکر صديق رضي الله عنه او فرمائيل چه بيا خوبه دا مارغان ډير نعمتونو والا وي. نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائيل چه ددې نه زيات نعمتونو والا به خوړونکي وي. او انشاء الله ته به هم د هغوی نه ښي. قتاده رضي الله عنه نه همدا روستي حصه مروى ده. ابن ابى دنيا کنبي دی چه حضور نبی کریم ﷺ نه د کوثر باره کنبي تپوس او شو نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائيل چه هغه يو جنتي نهر دې چه الله ﷻ ماته راکړې دې. د پيشو نه زيات سپين او شاتو نه زياتي خوږې ددې اوبه دي. ددې غاړې ته د بختي اوښانو د خټونو په شان مارغان دي. عمر فاروق رضي الله عنه فرمائي چه هغه مارغان ډير مزو کنبي دي. نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائيل چه دهغې خوړونکي ددې نه زيات مزو کنبي دي (۴) (ترمذی) امام ترمذی رحمته الله عليه دې ته حسن وائي.

قوله تعالى: - وَنَحْمُ ظَيْرِمْ مَبَايَسْتَهُونَ ۝

جنتي مارغان ابن ابى حاتم کنبي دی چه رسول اکرم ﷺ فرمائي چه په جنت کنبي مارغه دې چه د هغې اويا زره وزرې دي. دا به د جنتي دسترخوان ته راشي او هر وزر نه به ښي يو يو قسم راوزي او دا د پيشو نه زيات سپين او کوچو نه زيات نرم او شاتو نه زيات خوږه دې. بيا به دويم وزر نه دويم قسم راوزي، دا به هر يو وزر نه جدا جدا، بيا هغه مرغی والوزي. دا حديث مبارك ډير غريب دې (۵) او ددې

(۱) احمد: ۱۳۵/۳. وسنده صحيح.

(۲) طبراني: ۱۴۴۹.

(۳) احمد: ۲۲۱/۳. وسنده حسن لذاته.

(۴) ترمذی كتاب صفة الجنة باب ماجاء في صفة ظير الجنة: ۲۵۴۲. وسنده حسن. النسائي: في الكبرى: ۱۱۷۰۳. احمد: ۲۲۰/۳.

(۵) صفة الجنة لابي نعيم: ۳۴۰.

راوی و صافی او دده استاد دواړه ضعیف دی. ابن ابی حاتم کنبې کعب رضی اللہ عنہ نه مروی دی چه جنسی مارغان به لکه دبختی او بن پشان وی چه دجنت میوې خوری او دجنت د نهر ونو اوبه خکی. د جنتیانو زړه چه کوم یو خیز ته اوشی نو هغه به دده مخې ته راشی نو دې چه خومره غواړی اود کوم خانې نه غواړی غوښه به خوښه کړی او هغه به او خوری، بیا هغه مرغی والوزی، او چه څنگه وه هغه شان به شی عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ فرمائی چه دجنت کوم یومارغه ته غواړی نو هغه به تاته وریت شوې راشی (۱) قوله تعالی: - وَحُورٌ عِینٌ ۝

د حور عین لفظ: د حور بل قرات د راء زیر سره دې. پیش سره خو مطلب دادې چه حورې به وی او زیر سره مطلب دادې چه گویا دمخکنبې اعراب ماتحتی کنبې دا اعراب هم دی. لکه (وَأَمْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ) کنبې دزیر قرات دې اولکه (عَلَيْهِمْ ثِيَابٌ سُنْدُسٌ خُضْرٌ وَأَسْتَبْرَقٌ) کنبې. اودا معنی هم کیدې شی چه غلمانو سره به حورې هم وی. خودا به ددوی محلونو او خیمو کنبې وی عام به نه وی. واللہ اعلم. دا حورې به داسې وی لکه ښه تازه صفا سپین موتی وی. لکه سورة صافات کنبې دی چه (كَانَتْ هُنَّ بِيضٌ مَّكْنُونٌ) سورة رحمان کنبې دا لفظ هم تفسیر سره تیر شوې دې. دا ددوی د عملونو صله او بدله ده یعنی دا تحفی ددوی د ښه کارونو په بدله او انعام کنبې دی. دوی به جنت کنبې لغوه او بې معنا او خلاق طبع کلمات نه آوری.

قوله تعالی: - لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْتِيهَا ۝

جنت دینهوده خبرو نه پاک دې: ددوی غوږونه به دبندی او حقارت یو لفظ هم نه آوری. لکه چه یو بل آیت مبارک کنبې دی چه (لَا تَسْمَعُ فِيهَا لَغِيَةً) فضول خبرو نه به دوی غوږونه محفوظ وی. اونه به څه قبیح کلام آوری. خود سلامتیا نه ډک کلمې به یو بل ته وائی. لك بل خانې کنبې ارشاد دې چه (وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ) ددوی خپلو تحفه به یو بل ته سلام وئیل وی. ددوی خبرې به لغو او گناه نه پاکې وی.

وَأَصْحَابُ الْيَمِينِ ۝	مَا أَصْحَابُ الْيَمِينِ ۝	فِي سِدْرٍ
او ملگری دښی لاس	اڅومره ښه نصیبی دی ښی لاس والا	هغوی به په بیرو
..... او دښی طرف خاوندان څومره ښه خلق دی	ا هلته به او سیرې چې بې ازغو	
فَخُضُودٍ ۝	وَوَطْلٍ مَّدُودٍ ۝	وَوَطْلٍ مَّدُودٍ ۝
بې ازغو کنبې وی	او په کیلو قط په قط کنبې به وی	او په سوړو اوږدو کنبې به وی
بیرې به په کنبې وی	او قط په قط کیلې به وی	او اوږده اوږدو سیرې به وی
وَمَاءٍ مَّسْكُوبٍ ۝	وَفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ ۝	لَا مَقْطُوعَةٍ
او په اوبو جاریو کنبې به وی	او په میوو ډیرو کنبې به وی	اچی نه به ختمیدونکی وی
او بهیدونکې اوبه به وی	او ډیرې ډیرې میوې به وی	نه به ختمیرې
وَلَا مَمْنُوعَةٍ ۝	وَقُرْشٍ مَّرْقُوعَةٍ ۝	إِنَّا أَنْشَأْنَاهُنَّ
او نه به پکنبې څه منع وی	او په فرشونو اوچتو کنبې به وی	ا بېشکه چی مونږ به پیدا کړو بیبیانې د هغوی
اونه به پرې باندي څه بندیز وی	او اوچت اوچت فرشونه به وی	ا مونږ دهغې خانې ښځې ډیرې ښې روغې

اِنْشَاءٌ ۙ	فَجَعَلْنَهُنَّ	اَبْكَارًا ۙ	عَرَبًا	اَتْرَابًا ۙ
بہ نوز پیدا کولو سرہ او جوڑی بہ کرو مونہرہ ہغوی نوے پیغلی جونے اے سانی ہمزولی				
کری دی اداسی مو جوڑی کری دی چہ ہمیشہ بہ پیغلی وی محبوبی ی ہمخولی بہ وی				
لَاٰصْحَابِ الْيَمِيْنِ ۙ	ثَلَاثَةٌ	مِّنَ الْاَوَّلِيْنَ ۙ	وَتِلْكَ	مِّنَ الْاٰخِرِيْنَ ۙ
دپارہ دملکرو دبنی لاس الویہ دلہ بہ وی دا اولنو خلقو نہ او لویہ دلہ بہ وی دروستنو خلقو نہ				
دبنی طرف د خاوانود پارہ اپہ دوی کنبی بہ دیرد پخوانو خلقونہ وی او دیر بہ د روستنو خلقو نہ وی				

قوله تعالى: - وَأَصْحَابُ الْيَمِيْنِ ۙ مَا أَصْحَابُ الْيَمِيْنِ ۙ

دنیکو حال: دسابقینو حال بیانولو نہ پس اوس اللہ ﷻ د ابرارو بیان فرمائی. اودوی دسابقینو نہ کم مرتبہ کنبی دی. اوخہ نتیجہ چہ دہ ہغہ واورئی. دا پہ ہغہ جنتیانو کنبی دی چہ پہ کوم خانی کنبی د بیرے ونے دی خو ازغی داری نہ دی. او میوی دیری زیاتی او بہترینے دی، دنیا کنبی د بیرے ونے زیاترد ازغو والا وی او میوی پکنبی کمے وی، د جنت دا ونے زیاتی میوہ داری او بالکل بہ د ازغو نہ پاکے وی. د میوؤ د بوج نہ بہ ونے زورند وی.

جنتی ونے: حافظ ابوبکر احمد بن سلمان نجاد رحمۃ اللہ علیہ نہ یو روایت کنبی وارد دی چہ صحابہ کرام رضی اللہ عنہم وانی چہ اعرابیان نبی اکرم صلی اللہ علیہ وسلم تہ مخامخ راتلل او دمستلو تپوسونہ بہ نئی کول بہ مونہرہ تہ دیرہ فاندہ راکولہ. یو خل یو اعرابی راغلو او حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تہ نئی اووئیل چہ یارسو اللہ صلی اللہ علیہ وسلم! قران پاک کنبی دیو اداسی ونے ذکر ہم دے چہ کومہ تکلیف ورکوی، حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تپوس اوکرو چہ ہغہ کومہ دہ؟ ہغہ اووئیل چہ بیرے ونہ. حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ بیا خو بہ تادی سرہ چہ د ﴿مَنْضُوْدٌ﴾ لفظ نہ وی لوستے؟ ددی ازغی اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لری کری دی. اوددی پہ خانی نئی دے کنبی میوی پیدا کری دی. ہرہ بیرہ کنبی بہ بہترین قسم ذاتقی وی. اوددی رنگ او ذاتقہ بہ مختلفے وی. دا روایت نورو کتابونو ہم موجود دے (۱). پہ ہغی لفظ کنبی ﴿ظَلْمِیْرٌ﴾ دے اود اویا ذاتقو بیان دے. ﴿ظَلْمِیْرٌ﴾ یو لویہ ونہ دہ چہ د حجاز پہ زمکہ بانڈی کیڑی. دا ازغی دارہ ونہ دہ. دے کنبی ازغی دیر زیات وی.

ابن جریر کنبی ددی شہادت د عربی یو شعر نہ ہم شوی دے. د ﴿مَنْضُوْدٌ﴾ معنی قت پہ قت میوی، میوؤ نہ دک. ددی دوارو ذکر پہ دے و جہ اوشو چہ عربو بہ ددی ونو لونے سیوری خوبنول. اگر چہ دا ونہ بہ دنیا د ونے پہ شان وی خود ازغو پہ خانی بہ دے کنبی خوری میوی وی. جوہری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ ﴿ظَلْمِیْرٌ﴾ ہم وانی او طلح ہم. علی رضی اللہ عنہ نہ ہم دا مروی دی. نو ممکن دی چہ د ہم د بیرے صفت وی یعنی ہغہ بیرے بہ بی ازغی وی او دے کنبی بہ دیری میوی وی. واللہ اعلم. نورو حضراتو د ﴿ظَلْمِیْرٌ﴾ نہ مراد د کیلی ونہ دہ. یمن والا کیلی تہ طلح وانی. او اهل حجاز ورتہ موز. ددی بہ لونے سیوری وی. صحیح بخاری کنبی دی چہ حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ د جنت دسیوری والا ونے لاندے یو سور سل کالہ منزل کولے شی خودا بہ ختم نشی، کہ تاسو غوارئی نو دا آیت مبارک او وانی. مسلم کنبی ہم د روایت مبارک موجود دے (۲). اومسند احمد کنبی ہم او ابو یعلی کنبی ہم مسند او د حدیث شک سرہ دے. یعنی اویا یا سل. اودا ہم دی چہ داشجر الخلد دے (۳). ابن جریر او ترمذی کنبی ہم دا حدیث

(۱) حاکم: ۴۷۶/۲

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الواقعة باب قوله: ((وظل ممدود)): ۴۸۸۱، صحیح مسلم: ۲۸۲۶. احمد: ۴۱۸/۴

(۳) احمد: ۴۵۵/۲

مبارک دی نو دا حدیث مبارک متواتر او قطعاً صحیح دی. ددی اسناد ډیر دی او ددی راوی ثقہ دی، ابن ابی حاتم وغیرہ ہم دا حدیث مبارک نقل کړی دی. ابوهریره رضی اللہ عنہ چه کله دا روایت بیان کړو او د کعب رضی اللہ عنہ غوږونو ته اورسیدو نو دوی او فرمائیل چه په الله ﷻ قسم چه هغه تورات په موسی رضی اللہ عنہ او قران په حضور نبی کریم ﷺ باندی نازل کړی دی که یو سرې په خوانه او بنه باندې سور وی او ترهغه وخته پورې روان وی چه تر کومې دا بوډنی شوی نه وی او پریوزی نو بیا هم ددی انتہا ته نه شی رسیدې. الله ﷻ دا په خپل لاس نال کړی ده. او دې کنبی نې پخپله روح پوکولې دی. ددی پناخونه د جنت دیوالو نه بهر وتلی دی. دجنت ټول نهرونه هم ددی ونې د جرړې نه راوړی. ابو حصین وائی چه یو موضع کنبی په یودروازه مونږ وو او مونږ سره ابو صالح او شقیق جہنی هم وو، ابو صالح د ابوهریره رضی اللہ عنہ والا پورتنی حدیث مبارک بیان کړو او وې وئیل چه آیا ته ابوهریره رضی اللہ عنہ په دروغه گنړلې؟ هغه او وئیل چه نه، هغه نه تا. نو دا په قاریانو ډیر بنه اونه لگیدل. خو وایم چه دا ثابت صحیح او مرفوع حدیث مبارک چه څوک په دروغه گنړی هغه په غلطه دی. ترمذی شریف کنبی دی چه دجنت د هرې ونې تنه د سرو زرو ده.

قوله تعالیٰ: - وَظِلٌّ مِّمَّا وُجِدَ

دجنت سوری. حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چه جنت کنبی یو ونه ده چه دهغې هر طرفته د سلو کالو منزل دی. جنتیان به ددی لاندې کینی او خپلو کنبی به خبرې کوی. هر کله چه چاته د دنیا تماشې او آوازونه راپه یادشی نو هم په هغه وخت کنبی به یو جنتی هوا راشی او ددی ونې نه به ټول راگونه او باجې او تماشې او آوازونه شروع شی. دا اثر غریب دی. او ددی سند قوی دی. عمرو ابن میمون رضی اللہ عنہ فرمائی چه داسپورنی د اویاؤ کالو په مسافت وی. داسپورنی نه ختمیږی او نه په دې نمر رازی او نه ددی نه گرمی رازی، لکه چه د سبا راختلو نه مخکنبی فضا وی دغه شان ددی لاندې وی. ابن مسعود رضی اللہ عنہ فرمائی چه جنت کنبی به همیشه هغه وخت وی لکه څنگه چه د صبا صادق نه تر نمر راختلو پورې وی. دسپوری دمضمون روایتونه هم ددی نه مخکنبی تیر شوی دی. لکه ﴿وَنَدَّخِلْكُمْ مِّنْ دَلَّاجٍ﴾ او ﴿اَلْکَلْبَا دَاۤیْمًا وَّظِلُّهَا﴾ او ﴿فِي ظِلِّی وَعُیُوبِی﴾ وغیرہ. اوبه وی روانې خو د نهرونو کندې او کنلې شوې زمکه به نه وی. ددی پورا تفسیر په ﴿فِيهَا اَنْهَرٌ مِّنْ مَّاءٍ غَیْرِ اَسِنٍ﴾ کنبی تیر شوې دی. دوی سره رنگ به رنگ په مزیدارې میوې وی اودا نه یو سترگې لیدلی دی او نه یو غوږ ددی باره کنبی آوریډلی دی او نه د انسان زړه کنبی ددی خیال هم تیر شوې دی، لکه څنگه چه بل آیت مبارک کنبی دی چه کله هلته میوو سره روزی ورکولې شی نو وائی چه دا خو مونږ ته مخکنبی هم راکړې شوې دی ځکه چه دا به بالکل هم شکل وی. خو هرکله چه دوی دا اوخوری نو ددی ذائقه به بدله او موسی. بخاری او مسلم کنبی دسدرۃ المنتهی ذکر کنبی دی چه ددی پانږې به د هاتی د غوږونو هومره وی او میوې به نې دهجر د غټو غټو منگو په شان وی (۱). دابن عباس رضی اللہ عنہ دې حدیث مبارک کنبی چه په هغې کنبی د نمر د تندر نیولو او د حضور نبی کریم ﷺ د نمر د تندر نیولو دمونخ د واقعی ذکر تفصیل سره بیان شوی دی، هغې کنبی دا هم دی چه د فراغت نه پس دوی چه کوم ملگری وو هغوی تپوس او کړوچه یارسول الله ﷺ مونږ تاسو اولیدنی چه تاسو دې ځانې مخکنبی کیدنی اوروستو کیدنی، د اڅه خبره وه؟ نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه ما جنت اولیدو او دجنت دمییوې غنچه مې اخستل غوښتل، خو که ما اخیستی وی نو دا به باقی دنیا پورې وی او تاسو به هغه خوره. (۲) ابویعلی کنبی دی چه د ماسپخین مونخ کنبی حضور

(۱) صحیح بخاری کتاب مناقب الانصار باب المعراج: ۳۸۸۷، صحیح مسلم: ۱۶۲ ابن حبان: ۷۴۱۵.

(۲) صحیح بخاری کتاب الکسوف باب صلاة الکسوف جماعه: ۱۰۵۲، صحیح مسلم: ۹۰۷، ابوداؤد: ۱۱۸۹.

نبی کریم ﷺ مخکبني شو او مونږ هم. بيا لکه چه حضور نبی کریم ﷺ شه خيز اخستو. بيا روستو شو. هرکله چه دمونځ نه فارغ شو نو ابی بن کعب رضي الله عنه تپوس اوکړو چه يارسول الله ﷺ انن خوتاسو داسې خبره اوکړ چه ددې نه مخکبني موکله نه وه کړې. نو حضور نبی کریم ﷺ فرماني چه ماته مخې ته جنت راوړې شو او چه څه دې کبني ميوې وې او شينکې وو هغې نه ما دانگورو يو غنچه اخستل غوښتل چه تاسو ته نې درکړم نو ځما اودهغې مينځ کبني پرده حائل کړې شوه. او که ما هغه راشکولې وې نو د زمکې او آسمان تر مينځه چه څومره مخلوقات دی هغوی به خوره اودا به نه ختميده. ددې په شان د جابر رضي الله عنه صحيح مسلم کبني هم مروی دی (۱). مسند احمد کبني دی چه يو اعرابي راغلو او حضور نبی کریم ﷺ نه د حوض کوثر باره کبني سوال اوکړو او دجنت ذکر نې هم اوکړو. تپوس نې اوکړو چه آيا دې کبني ميوې هم شته دي. نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائيل چه او دې کبني طوبی نومې ونه هم ده، او بيا نې څه اوئيل خو ماته هغه ياد نه دی. بيا نې تپوس اوکړو چه هغه ونه ځمونږ د زمکې کومې ونې سره مشابه ده؟ نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائيل چه ستاسو په زمکه کبني هيڅ يو ونه دهغې مشابه نشته. آيا ته شام کبني ته تلې نې؟ شام کبني يو ونه وی چه هغې ته جوزه وانې، دهغې يو تنه وی او دهغې پورتنی حصه خوره شوې وی. هغه لا البته دهغې مشابه ده. هغه تپوس اوکړو چه جنتي غنچې څومره غټې غټې دي؟ نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائيل چه يو تورمارغه يو مياشتې پورې الوزی دومره غټې. نو هغه اوئيل چه ددې ونې تنه به څومره وی؟ نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائيل چه ته د خيلې اوښې بچې پرېږدې او هغه غټېږي او تردې چه بوډا شی او پريوزی نوبيا به هم ددې نه چکر پورا نکړې شی. هغه تپوس اوکړو چه دې کبني انگور هم وی؟ نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائيل چه او تپوس نې اوکړو څومره؟ نو حضور نبی کریم ﷺ جواب کبني او فرمائيل چه کله ستا پلار خيلې رمې نه يو بنه خړبه چيلی ذبح کړې ده اودهغې نه نې خرمن ويستلې او ستا مور ته نې ورکړې ده چه دې نه ډول جوړ کړه؟ هغه اوئيل چه او. نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائيل چه بس دومره غټې غټې دانگورو دانې به وی. بيا هغه اوئيل چه دا خوبه يو دانه مالره او ځما کورنۍ له کافی وی. نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائيل بلکه ستا ټول خاندان لره (۲) اودا ميوې به هميشه وی او هيڅکله به نه ختمېږي. اونه به ددې نه منع وی. او دا نه چه يخنی دې وی او گرمی کبني دې نه وی، يا گرمو کبني شته دې او يخنو کبني نشته دې، بلکه دا ميوې دوام والا او هميشه والا دی. چه کله نې هم او غواړي نو ورته به ملاوېږي به دالله جل جلاله قدرت سره، اونه به دې کبني څه ازغې وی او نه به په کبني د څه بناخ آر وی او نه به لرې وي او نه به ددې حاصلولو کبني څه تکليف وی. بلکه يو طرفته چه کله دې ميوه اوشوکوی نوبل طرفته ددې پشان بله ميوه اوشی لکه څنگه چه دې نه مخکبني حديث مبارك کبني تير شوی دی. ددې فرسونه به اوچت او نرم او گدنی به آرام او راحت والا وی، حضور نبی کریم ﷺ فرماني چه ددې اوچت والی به دومره وی چه څومره د زمکې او آسمان دې يعنی پنځه سوه کاله (ترمذی) دا حديث مبارك غريب دي.

بعضو اهل معانی و نیلی دی چه مطلب ددې حديث مبارك دادې چه د فرش اوچتوالی د آسمان او زمکې برابر دي. يعنی يو درجه د بلې درجې نه دومره اوچته ده. دهر و دوو درجو مينځ د پنځوو سوو کالو مسافت دي (۳). بيا د اهم خيال ساتنی چه دا روايت د رشدين بن سعد نه مروی دي او هغه ضعيف دي. دا روايت ابن جرير او ابن ابی حاتم وغيره کبني هم دي. حسن رضي الله عنه نه مروی دی چه دهغې اوچتوالی

(۱) صحيح مسلم كتاب الكسوف باب ما عرض النبي ﷺ في صلاة الكسوف : ۹۰۴.

(۲) احمد: ۱۸۲/۴.

(۳) ترمذی كتاب تفسير القرآن باب ومن سورة الواقعة : ۳۲۹۴.

د اتياء كالو دي. دي نه پس ني ضمير راورې دي چه دهغي مرجع مخكنبي مذكور نه ده په دي وجه
 قرينه موجود ده. دبستري ذكر راغلي دي چه په هغي به د جنتيانو بيبياني موجود وي. نو دي طرفنه
 ني ضمير راورې دي. لكه د سليمان عليه السلام ذكر كني د توارت لفظ راغلي دي، دشمس لفظ ددي نه
 مخكنبي نه دي نو قرينه كافي ده. خو ابو عبیده وانی چه مخكنبي ذكر نه ی دی (۱). (حور عین).
 قوله تعالى: - فَجَعَلْنَهُنَّ أَبْكَارًا عُرُبًا أَتْرَابًا

دجنت هوري: نو فرمائي چه مونږ ددوي بيبيانو لره نوي پيدائش سره پيدا كړي دي. دي نه پس چه هغه
 بالكل بوډني وي مونږ هغه بيا ځواني كړو او يو خاص پيدائش سره مو پيدا كړي. او هغوي د خپل
 طرافت، ملاحت، حسن صورت، جسامت، ښه اخلاقو، او حلاوت خپلو خاوندانو ته ډير خوښي دي.
 بعضي وائي چه عربا وائي چه ناز او نعم والا (۲) يو حديث مبارك كني دي چه دا هغه ښځي دي چه
 كومي دنيا كني بوډني وي او اوس جنت كني داخلي شوي نو اوس اگر چه دا ښځي پيغلي وي او كه
 ثيبه وي، الله به ټولې داسې كړي. يو بوډني ښځه د حضور نبي كريم ﷺ خدمت كني حاضرې او
 وائي چه يارسول الله ﷺ ما لره دعا او كړئي چه الله ﷻ ماهم جنت كني داخله كړي. نو حضور نبي كريم
 ﷺ او فرمائيل چه اني ام فلاني! جنت كني به هيڅ بوډني نه وي. نو هغه واپس په ژړه لاره. نو حضور
 نبي كريم ﷺ او فرمائيل چه لارشي او هغه پوهه كړئي. مطلب دادې چه كله هغوي جنت كني وي نو
 بوډني به نه وي، الله ﷻ فرمائي چه مونږ به دوي نوي پيدائش سره پيدا كړو او بيا به ئي باكره كړو
 شمائل ترمذي وغيره). (۳)

د جنت باره كني دام سلمه رضی الله عنهما تپوسونه او د نبي كريم ﷺ جوابونه: طبراني كني دي چه ام سلمه
 فرمائي چه ما او وئيل چه يارسول الله ﷺ! ماته د حور عین باره كني او فرمائي. نو حضور نبي كريم
 ﷺ او فرمائيل چه هغه سپيني دي او غټو غټو سترگو والا دي، تكو تورو اولويو وينتو والا دي لكه گده
 بازورر. ما او وئيل چه ماته لولو مكنون باره كني او فرمائي. نو حضور نبي كريم ﷺ او فرمائيل چه
 دهغوي صفاني او رنگك دهغه موتي په شان دي چه د سپي نه نوې نوې راوتلې وي. لكه په هغي د چا
 لاس نه وي لكيدلي. ما او وئيل چه خيرات حسان څه دي؟ نو حضور نبي كريم ﷺ او فرمائيل چه ښه
 اخلاقو والا او ښكلي. ما او وئيل چه ﴿بَيْضٌ مَّكْنُونٌ﴾ نه څه مراد دي؟ نو حضور نبي كريم ﷺ او فرمائيل
 چه دهغوي دنزاكت او نرمي به داندي هغه جلي په شان وي چه د كومه دي كني دننه وي. ما د ﴿عُرْبًا
 أَتْرَابًا﴾ باره كني تپوس او كړو نو حضور نبي كريم ﷺ او فرمائيل چه ددي نه مراد د دنيا جنتي ښځي دي
 چه كومي بوډني وي. الله ﷻ به دوي لره بيا په نوري شكل سره پيدا كړي او پيغلي او د خاوندانو
 خوښي او خاوندانو سره عشق لرلو والا او هم عمر جوړې كړي وي. ما تپوس او كړو چه يارسول الله ﷺ!
 د دنيا ښځي افضل دي او كه حور عین؟ وي فرمائيل چه د دنيا ښځي حور عین نه ډيري افضل دي. لكه
 استر نه ابرا ښه وي. نو ما او وئيل چه ددي افضليت څه دي؟ نو حضور نبي كريم ﷺ او فرمائيل چه
 مونځ، روزو او د الله ﷻ عبادتونه. الله ﷻ ددوي مخونه د نور نه او ددوي جسمونه د رينمو نه ښكلي
 كړي دي. سپين رينم، او زير رينم، او شين رينم، او زير د سرو كالي بخوردان موتي د سرو رينم ښځي، دا
 به وائي چه:

نحن المخاللات فلا نموت ابداً ونحن الناعمات فلا نبأس ابداً
 ونحن المقيمات فلا نطعن ابداً ونحن الراضيات فلا نخط ابداً

(۱) الطبري: ۱۱۸/۲۳.
 (۲) ترمذي كتاب تفسير القرآن باب من سورة الواقعة: ۳۲۹۴. الطبري: ۱۱۹/۲۳.
 (۳) الشمائل: ج/۲۳۹.

طوبی لمن کنالہ وکان لنا

ترجمہ: مونر ہمیشہ اوسیدونکی یو اوہیخکلہ بہ نہ مرو. مونر ناز اونعمت والا یواوہ شیخ کلہ بہ مفلس او بی نعمتہ کیرو نہ، مونر اقامت کولو والا یو اوہیخکلہ بہ پہ سفر نہ خو. مونر دخپلو خاوندانونہ لره خوشحالہ کولو والا یو اوہیخکلہ بہ خفہ کیرو نہ، خوش نصیبہ دی ہغہ خلق چہ ہغوی دپارہ مونر یو او خوش نصیبہ یو مونر چہ ہغوی زمونر دپارہ دی. ما تپوس اوکرو چہ یارسول اللہ ﷺ ا دبعضو بنخو خود دوه دوه، دري دري او خلور خلور خاوندان وی، او دي نہ پس دوی مری شی. مرگ نہ پس کہ دوی جنت تہ لاری او تول خاوندان نی ہم لارل نودا بہ چاتہ ملاویری؟ نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ دی تہ بہ اختیار ورکری شی چہ دا چاسرہ تلل غواری نو خی بہ. نودا بہ ہغوی ہغہ خوک خونوی چہ د چا دی سرہ سلوک بنہ وو. اللہ ﷻ نہ بہ سوال کوی چہ انی پرودگار اده ما سرہ ډیر بنہ سلوک کولو پہ دی وجہ ما دہ تہ نکاح کنسی ورکړہ. انی ام سلمہ ا حسن خلق ددنیا او آخرت دپارہ دی. (۱) دصور مشهور مطول حدیث مبارک دی چہ حضور نبی کریم ﷺ بہ دتولو مسلمانانو جنت تہ دتلو سفارش کوی، نو پدی بہ اللہ ﷻ فرمائی چہ ما ستا سفارش قبول کرو او تاسو تہ دا اجازت درکرو چہ دوی جنت تہ بوخہ. حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ بیا بہ خہ دوی جنت تہ بوخہ. پہ اللہ ﷻ قسم ا چہ تاسو خومرہ دخپلو بیبیانو او کور نہ واقف یی نو ددی نہ زیات اهل جنت دخپل کوراو بیبیانونہ واقف وی. نود یو جنتی بہ دوه او یا بیبیانی وی اودا اللہ ﷻ جوړی کرې دی. او دوه دوه بنخې بیبیانی بہ د بنخو نہ وی او ہغوی تہ بہ دخپل عبادت پہ وجہ پہ تولو بنخو فضیلت حاصل وی. جنتی بہ دوی کنسی یو تہ ورشی، دا بہ ہغہ بالاخانہ کنسی وی چہ ہغہ د یاقوتو نہ جوړہ شوې وی او پہ ہغہ پالننگ کنسی بہ وی چہ د سرو زرو تارونو نہ جوړ شوې وی. دی بہ او یا جوړی اغوستی وی اودا بہ دباریکو شنو پرقیدونکو رینمو نہ جوړ وی. دا بنخې بہ دومرہ نازکہ وی چہ ددی پہ ملا لاس کیردی نو سینی طرفتہ بہ دا لیدی شی اودا بہ ورته صفا پہ نظر رازی. کپری او ہډوکی ہیخ یو خیز بہ دا نہ منع کوی. دشان بہ ددی جسم صفا او د آئینی پہ شان وی لکہ خنگہ چہ مروارید کنسی سوړی او کرې شی او دی رسی واچوی اودا بل طرفتہ بنکاری نوداشان بہ ددی جسم پہ نظر رازی. دشان بہ ددی جنتی نورانی بدن وی. الغرض دی بہ دہغی آئینہ وی او ہغہ بہ ددی. دی بہ ہغی سرہ عیش وعشرت کنسی مشغول وی. نہ بہ دی سترې کیڑی اونہ بہ ہغہ، نہ بہ ددہ زړہ مریڑی اونہ بہ دہغی. هرکله چہ دی نزدی شی نو پیغلنوب کنسی بہ نی مومی، نہ بہ دہغی خہ اندام سست وی او نہ بہ یو بل بنہ نہ گنری، ہلتہ بہ خاص او بہ نہ وی چہ دہغی نہ بوئی راشی. دوی بہ دشان مشغول وی چہ آواز بہ راشی چہ دا مونر تہ معلوم دہ چہ نہ ستا ددی نہ او نہ ددی ستا نہ زړہ مریڑی خو ستا نورې بیبیانی ہم دی. نو بیا دی یو یو تہ ورته ورخی او چہ چاتہ ہم ورشی او ہغہ او وینی نو بی ساختہ بہ ددہ دزړہ اوخی چہ پہ اللہ قسم! جنت کنسی ستا نہ بہتر خیز بل نشتہ دی. او نہ خما ستا نہ چا سرہ زیات محبت دی. (۲)

جنت کنسی جماع شتہ کنہ: ابوہریرہ رضی اللہ عنہ حضور نبی کریم ﷺ نہ تپوس کوی چہ یارسول اللہ ﷺ ا چہ آیا جنت کنسی بہ جنتیان جماع کوی؟ نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ او. پہ اللہ ﷻ قسم چہ دہغہ قبضہ کنسی خما روح دی پہ بنہ شان او پہ بنہ طریقہ. او کلہ چہ دہغی نہ راپورتہ شی نو ہغہ بہ بیا بنہ پاکہ صفا پیغلہ بہ جوړہ شی. حضور نبی کریم ﷺ فرمائی چہ مومن تہ بہ جنت کنسی ددومرہ بنخو دپارہ طاقت ورکری شوې وی (۳) انس رضی اللہ عنہ تپوس کوی چہ یارسول اللہ ﷺ! آیادہ کنسی بہ دومرہ طاقت وی؟ نو

(۱) الطبری: ۱۹۳۱۳،

(۲) البعث للبیہقی: ۶۶۹،

(۳) عبد اللہ بن وہب وسندہ حسن.

حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه ده کنبی به د سلو سرو طاقت وی (۱) د طبرانی یو حدیث مبارک کنبی دی چه دې به یو ورځ کنبی سلو پیغلو ته ورځی (۲). حافظ عبداللہ مقدسی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه څما په نزد د حدیث په شرط د صحیح باندې صحیح دې. واللہ اعلم.

ابن عباس رضی اللہ عنہما د عربیا تفسیر کنبی فرمائی چه دوی به د خپلو خاوندانو محبوبې وی. دوی د خپلو خاوندانو عاشقې او خاوندان به ددوی عاشقان وی. عکرمه رحمۃ اللہ علیہ نه مروی دی چه ددې معنی ناز او کرشمه والا ده. او یو سند سره مروی دی چه ددې معنی نزاکت دې. تمیم بن حذلم وائی چه عربیا هغه بندځو ته وائی چه خپل خاوند خپل موتی کنبی ساتی. زید بن اسلم وغیره نه مروی دی چه دې نه مراد خوش کلامی ده، خپلو خبرو سره به د خپلو خاوندانو زړه راښکونکې وی. هرکله چه څه او وائی نو معلومېږی چه ددوی د خودلو نه گلونه رژیږی او نور ترې وریږی. ابن ابی حاتم کنبی دی چه دا د عرب نه اخیستې شوې دې چه ددوی خبرې اترې به عربی کنبی وی (۳). د اتراب معنی کنبی دی، هم عمر یعنی د ری دیرش کالو. او بله معنی ده چه د خاوند طبیعت او خلق به بالکل یو شان وی. هغوی به دوی نه خوشحاله او دوی به هغوی نه خوشحاله وی. چه هغوی نه خوښوی نو هغه به دوی نه خوښوی. دا معنی هم بیان شوې ده چه ددوی په خپلو کنبی بغض کینه او خپل پردې او حسد او کینه نه وی. دوی ټول به خپلو کنبی هم عمر وی چه به تکلیفه یو بل سره ملاویږی. ترمذی شریف کنبی یو حدیث مبارک کنبی دی چه د اجنتی حورې به یو ښکلې باغ کنبی وی جمع شی او ډیر محبت او مینې سره ډښکلې مرئی نه ښکلې سندري وائی اودا به داسې سریلی وی چه داسې به مخلوق هیڅکله نه وی اوریډلی. ددوی سندري به هغه وی چه کومې بیان شوې، ا بو یعلی کنبی دی چه ددوی سندرو کنبی به دا هم وی چه:

نحن خیرات حسان خبیثنا لزوج کرام

ترجمه: موخه صفا او پاکې او خوش طبع ښځې یو چه د بزرگ او عزت والا خاوندانو دپاره ساتلې شوې وو. (۴) او یو روایت کنبی دی چه د خیرات بدله کنبی د جوار لفظ راغلې دې، بیا فرمائی چه اصحاب یمین دپاره پیدا کړې شوی دی او هم ددوی دپاره محفوظ او مصور کړې شوې وو. لیکن زیات ظاهر دادی چه دا متعلق دې د «إِنَّا أَنشَأْنَهُنَّ إِنشَاءً» الخ. یعنی مونږ دوی دپاره جوړې کړې دی.

ابوسلیمان دارانی رحمۃ اللہ علیہ نه منقول دی چه ما یو شپه د تهجد و مونځ نه پس دعا شروع کړه او سخته یخی وه او ډیر یخ وو. د یخنی په وجه لاسونه نشو پورته کیدې نو په دې وجه ما په یو لاس دعا او غوښتله. او هم په دې حالت دعا غوښتلو غوښتلو کنبی ما ته خوب کنبی راغلو. خوب ما یو حوره اولیده چه ددې په شان ښکلې نورانی شکل مه هیچرې نه وولیدلی، هغې او وئیل چه ائې ابوسلیمان یو لاس سره دعا غواړې او دا خیال دې نه دې چه الله ﷻ پنځو سوو کالو راسې څه تالره په خپلو خاصو نعمتونو کنبی پاللې يم. داهم کیدې شی چه دا لام متعلق د «أَثْرَابًا» وی یعنی ددوی هم عمر به وی لکه بخاری او مسلم وغیره کنبی یو حدیث کنبی دی چه حضور نبی کریم ﷺ فرمائی چه اولنې جماعت چه کوم به جنت ته ځی د هغوی څهرې به لکه د پرقیدونکی ستوری په شان وی. دا به د پاڅانې، متیاز او خرینگ وغیره نه جماعت څهرې به لکه د دوی څولې به لکه د خوشبو داره مشکو وی. ددوی گوتې به

(۱) ترمذی کتاب صفة الجنة باب ما جاء فی صفة جماع اهل الجنة: ۲۶۳۶، وهو حدیث حسن.

(۲) المعجم الاوسط للطبرانی: ۵۲۶۳.

(۳) داروایت منقطع یعنی ضعیف دې.

(۴) ترمذی کتاب صفة الجنة باب ماجاء فی کلام الحور العين: ۲۵۶۴.

دلوزوی، ددوی بیبیانی بہ حورعین وی، ددوی تولو اخلاق دیوسری بہ شان بہ وی، دا تول بہ دخپل آدم علیہ السلام پشان شپیتہ گزہ اوردہ وی (۱)، طبرانی کنبی دی چہ اهل جنت بہ بی وینتو اوبی زیری سپین رنگی خوش اخلاقہ او بنکلپی سترگو والا ددری دیرشو کالو عمر کنبی شپیتہ گزہ اوردہ وی او اوہ لاسہ پلن وی، ددی خہ حصہ ترمذی شریف کنبی ہم دہ (۲)، او یو حدیث مبارک کنبی دی اگرچہ ددوی مرگ بہ ہر عمر کنبی وی خو دوی بہ د دری دیرشو کالو عمر کنبی جنت تہ داخلیری، اودی کنبی بہ ہمیشہ وی، ہمدان شان جہنمیان ہم (۳) (ترمذی شریف) اوروایت کنبی دی چہ ددوی قدونہ بہ د فرستو د لاس اعتبار سرہ شپیتہ لاسہ وی، د آدم علیہ السلام قد، دیوسف علیہ السلام حسن، دعیسی علیہ السلام بہ پشان عمر یعنی دری دیرش کالہ او ژبہ بہ دمحمد عربی صلی اللہ علیہ وسلم یعنی عرب بہ وی، بی وینتو بہ وی او تورو سترگو والا بہ وی، (ابن ابی دنیا)۔

جنتی لباس: او یو روایت کنبی دی چہ دخول جنت سرہ بہ دوی تہ بہ دجنتی ونی لباس ورکری شی او ہغہ خانی کنبی بہ دوی تہ کپری ورکری شی، ددوی کپری بہ نہ لمدیری او نہ بہ سخا کپری او نہ بہ زیری او نہ بہ خیریری او نہ بہ ددوی خوانی خی او نہ بہ دوی نہ فنا کپری (۴)، اصحاب یمین د مخکنو نہ یر دی او روستو نہ ہم، ابن ابی دنیا کنبی دی چہ خما مخکنی تول نبیان علیہم السلام لکہ د تابعدارہ امت پیش شو، بعضی نبیان بہ تیریدل او بعضو نبیانو سرہ بہ یو جماعت وو اوبعضو نیافو سرہ بہ صرف دری کسان وو او بعضو سرہ بہ یو ہم نہ وو، راوی دحدیث مبارک قتادہ رضی اللہ عنہ دومرہ بیان اوکرو او بیانی دا آیت مبارک اولوستو چہ ﴿الَّذِينَ مِنْكُمْ جُلُّوا رُشِدًا﴾ آیا تاسو کنبی یو ہم پوہیدو والا نشتہ دی؟ تردی چہ موسی بن عمران علیہ السلام تیر شو اوہغہ سرہ دبنی اسرائیلو یو لوئی جماعت وو، ما تپوس اوکرو چہ دا خوک دی؟ نو جواب ملاؤ شو چہ دا ستا رور موسی بن عمران علیہ السلام دی، اودی سرہ ددوی تابعدار امتیان دی، نو ما تپوس اوکرو چہ انی اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خما امت چرتہ دی؟ نو وی فرمائیل چہ خپل بنی طرفتہ لاندی اوگورہ، نو ما اوکتل او یو لوئی جماعت مہ اولیدو چہ دی کنبی دیرو خلقو خہری پرقیدی، بیبا خما نہ تپوس اوشو چہ اووایہ اوس خوشحالہ ئی، ما اووئیل چہ انی اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اوس خوشحالہ یم، بیبا حکم اوشو چہ خپل گس طرفتہ اوگورہ ما چہ اوکتل نو بی شمیرہ خلق وو، نویبا خما نہ تپوس اوشو چہ اوس خوشحالہ ئی؟ ما اووئیل چہ اوڑبہ اوس راضی یم، اوفرمانیلے شو چہ واورہ دوی سرہ اویا زرہ خلق نور ہم دی چہ بغیر حساب نہ بہ جنت تہ داخلیری، ددی اوریڈو سرہ عکاشہ رضی اللہ عنہ اودریڈو اودا د قبیلہ بنواسد دمحصن خوئی وو، دبدر جنگ کنبی موجود وو، عرض ئی اوکرو چہ یارسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دعا اوکرنی چہ اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ما ہم دوی نہ اوگرزوی، حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دعا اوکرہ، بیبا یو بل سرپی اودریڈو او وی وئیل چہ یارسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ! ما دپارہ ہم دعا اوکرنی، حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی چہ عکاشہ رضی اللہ عنہ تاباندی سبقت اوموندو، بیبا حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی چہ انی خلقو اتاسو باندی دی خما موریلار قربان وی کہ تاسو نہ کیدیشی نو تاسو ہم د ہغہ اویاو زرو نہ شی، چہ کوم بہ بی حسابہ جنت تہ داخلیری، گنی کم از کم بنی طرف والو کنبی خوشی کہ نہ، او کہ دا ہم نشی کولی نو د کنارو والا نہ خوشی کنہ، ما اکثر خلق لیدلی دی چہ خپل حال کنبی بہ وی، بیبا ئی ما تہ اوفرمائیل چہ خما امید دی چہ جنت کنبی بہ ستاسو خلورمہ حصہ وی، بیبا مونری تکبیر اووئیلو بیبا حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمائیل چہ خما امید دی چہ تاسو نہ دریمہ حصہ جنت کنبی

(۱) صحیح بخاری کتاب احادیث انبیاء باب خلق آدم وذریئہ: ۳۲۲۷، صحیح مسلم: ۲۸۳۴۔

(۲) ترمذی کتاب صفة الجنة باب ماجاء فی سن اهل الجنة: ۲۵۴۵، وهو حدیث احمد: ۲۹۵/۲۔

(۳) ترمذی کتاب صفة الجنة باب ماجاء ما لادنی اهل الجنة من الکرامة: ۲۵۶۲، الزهد لابن المبارک: ۴۲۲۔

(۴) حلیۃ الاولیاء: ۱۵۶/۳۔

وی، بیا مونږ تکبير او وٺيلو، نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائيل چه واورئي تاسو به جنت کڻسې نيم به نيمه يئ. مونږ بيا تکبير او وٺيلو او دې نه پس حضور نبی کریم ﷺ دا آيت مبارك او وٺيلو چه **الَّذِينَ** **الْأُولَئِن** **وَالَّذِينَ** **مِنَ** **الْآخِرِينَ** (۱) اوس مونږ خپلو کڻسې مذاکره شروع کره چه دا اویا زره به کوم خلق وی؟ بیا مونږ او وٺيل چه هغه خلق چه هغوی اسلام کڻسې پيدا شی او شرک ئې نه وی کرې، نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائيل بلک دا به هغه خلق وی چه داغ نه لکوی او جادو نه کوی او فالونه نه گوری، او خپل رب باندي بهروسه کوی. (۱) دا حديث مبارك ډيرو سندونوسره

وَاصْحَابُ الشِّمَالِ ۱	مَا أَصْحَابُ الشِّمَالِ ۲	فِي سَمُومٍ
او دگس طرف خلق څه بدنصیبي ده دگس طرف دخلقو په گرمو هواگانو کڻسې به وی او څوک چې دگس اړخ خاوندان وی هائي هائي، دگس اړخ خاوندان څومره خراب خلق دی.		
وَكَحَمِيمٍ ۱	وَظِلٍّ مِّنْ يَّحْمُومٍ ۲	لَّا بَارِدٍ ۳
اوپه گرمو اوبو کڻسې به وی او په سوري دتور لوگي کڻسې به وی اچي نه به یخ وی او نه به ارام ورکونکي وی په گرمو بادونو او په ویشيدلو اوبو کڻسې او دتک تور لوگي په سیوري کڻسې به وی اچي نه به یخ وی او نه به		
إِنَّهُمْ ۱	كَانُوا ۲	قَبْلَ ذَلِكَ ۳
بیشکه هغوی وؤ مخکښي ددې نه خوشحاله (دولتمند) او وؤ هغوی اچي تينگتيا به نې کوله زړه خوشحالوی هغوی ددې قیامت نه وړاندي ډیر خوشحاله وو او په ډیره غټه گناه (یعنی شرک)،		
عَلَى الْحِنْتِ الْعَظِيمِ ۱	وَكَانُوا ۲	يَقُولُونَ ۳
په گناه لویه باندي او وؤ هغوی اچي وٺيل به ئې ایا هرکله چی مړه شو مونږه باندي انبستی وو او دائي به وٺيل چې ایا مونږ یو ځل مړه شو		
وَكُنَّا تُرَابًا ۱	وَعِظَامًا ۲	عَرَانًا ۳
او شو مونږه خاورې او هډوکي ایا مونږ به دوباره راژوندي کیږو ایا او پلاران زموږه او خاورې شو او هډوکي شو نولایا به هم راژوندي کیږو او که زموږ پخوانی پلاران		
الْأُولُونَ ۱	قُلْ ۲	إِنَّ الْأُولَئِينَ ۳
مخکښي هم ورته او وایه بیشکه اولنی او اړخنی خلق خامخا به راجمع کرې کیږي نیکونه؟ انې محبوبه، ته ورته او وایه چې وړاندينی او روستنی ټول به د یوې مقرري ورځ		
إِلَى مِيقَاتٍ ۱	يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ۲	ثُمَّ إِنَّكُمْ ۳
وخت مقررته دورځې معلومي بیا به بیشکه تاسو له گمراهانو دروغ ویونکو په معلوم وخت راجمع کیږئ بیا به تاسو انې گمراهانو دروغ گنږونکو		
لَا يَكُونُ ۱	مِنْ شَجَرٍ مِّنْ زَقُومٍ ۲	فَمَا لُؤْنٌ ۳
خامخا خورونکي یئ دونې دزقوم نه پس ډکونکي به یئ دهغي نه خیتولره دزقوم دونې نه خوراک کوی او هم ددې نه خیتي ډکونکي یي		

فَشْرَبُوا	عَلَيْهِ	مِنَ الْكَيْمِ	فَشْرَبُوا	شُرِبَ الْيَمِيمُ
پس ٹکونکی بہ بین	اپہ ہغی بانڈی	دگرمو اوبو نہ	اپس ٹکونکی بہ بین	دترو جل وھلو اوبنارو
ہیا پہ دی بانڈی	ویشیدلی	اوبہ ٹہنی	ہیا بہ دستخت	ری اوبن پہ شان
ہذا	نزلہم	یوم الدین	دا	میلستیا ددوی
				پہ ورخ دجرا
				دابہ دقیامت پہ ورخ دھغوی میلستیا وی

قوله تعالى: - وَأَصْحَابُ الشِّمَالِ

دصحابہ کرام رضی اللہ عنہم نہ ڈیرو کتابونو کنبی صحت سرہ مروی دی (۱) ابن جریر کنبی دی چہ حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم افرمانیل چہ دی آیت مبارک کنبی دمخکنبو روستونہ مراد خما دامت مخکنبی روستی دی (۲) ددوڑ خیانو سزا اصحاب یمین ذکر کولونہ پس داصحاب شمال ذکر کوی فرمائی چہ ددوی بہ خہ حال وی؟ دوی بہ خہ عذاب کنبی وی؟ ہیا دھغہ عذابونو ذکر کوی او فرمائی چہ دوی بہ دگرمو ہواگانو اوگرمو اوبو کنبی وی او پہ دوی بہ د لوری سخت تور سیوری وی لکہ یو بل خانی کنبی دی چہ **﴿الطَّيْفُ إِلَى مَا كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ﴾** فرمائی چہ دھغہ دوزخ طرفتہ خئی چہ ہغہ تاسویہ دروغہ گنرلو خئی دری بناخونو والاسیوری طرفتہ چہ نہ گنر دی او نہ د اور شغلی نہ بچ کیدی شی دا د دوزخ د محل برابر سکروٹی اولی داسی معلومیبری چہ داگنی زیری اوبنی دی نن تکذیب والو دیارہ بریادی دہ ہم داشان دلته ہم ذکر کوی چہ دا خلق چہ ددوی گس لاس کنبی بہ عمل نامہ ورکری شوی دہ دوی بہ سخت تور لوگی کنبی وی چہ نہ پہ بدن بنہ لگی او نہ پہ سترگو بنہ لگی دا دعربو محاورہ دہ چہ کوم خانی کنبی دیو خیز زیات بدی بیانوی نو ہلتہ دھغی ہریو خراب وصف بیانولو نہ پس **﴿وَلَا كَرِيمٌ﴾** وائی۔

قوله تعالى: - إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُتْرَفِينَ

دجہنم دجہنمیانو دسزا وجہ: ہیا اللہ ﷻ فرمائی چہ د اخلق ددی سزاگانو پدی وجہ مستحق دی چہ دوی تہ پہ دنیا کنبی کوم ربانی نعمتونہ ملاؤ شوی وو پہ ہغی کنبی دوی مست شوی وو درسولانو خبرو تہ بہ نی ہلو وغورنہ اینودو بدکارونو کنبی اختہ شو او ہیا نی توبہ ویستلو تہ خہ توجہ ورنکرہ **﴿الْحِنثِ الْعَظِيمِ﴾** نہ مراد پہ قول د عبداللہ ابن عباس کفر او شرک دی بعضی وائی چہ د دروغو قسم تہ وائی ہیا ددوی یو عجیبہ بیان کیبری چہ دوی دقیامت محال کیدل ہم خیال کولو، ددی تکذیب نی کولو، او عقلی استدلال نی پیش کولو چہ مری کیدو او بناوری کیدو نہ پس ہیا دوبارہ خنگہ ژوندی کیدی شی؟ دوی تہ جواب ملاویبری چہ ہول اولاد آدم بہ دقیامت پہ ورخ نوی ژوند سرہ پیدا کولہ شی او یو میدان کنبی بہ نی جمع کوی یو وجود بہ داسی نہ وی چہ دنیا تہ راغلی وی او ہغہ دلته نہ وی لکہ یو بل خانی کنبی ارشاد چہ پہ ہغہ ورخ ہول بہ جمع کیبری دا دحاضریدو ورخ دہ تاسو تہ دنیا کنبی خہ ورخی مہلت دی دقیامت پہ ورخ خوک دی چہ داللہ ﷻ د اجازت نہ بغیر خولہ ہم وازہ کری؟ انسانان بہ دوه قسمونو کنبی تقسیم کری شی دقیامت وخت محدود او مقرر دی کمی او زیاتی، تقدیم او تاخیر پہ دی کنبی بالکل نشستہ دی نو ہیا تاسو گواہ اوسی ائی تکذیب کوونکو ا دزقوم ونہ بہ خورولی شی اودی سرہ بہ خیتہ درنہ شی، خکہ چہ دا بہ ستاسو خولہ کنبی پہ زور درکولہ شی ہیا دی دیارہ ویشدلی گرمی اوبہ خکل وی او ہغہ ہمدان شان لکہ چہ تری اوبن خکل کوی **﴿الْهَيْبِ﴾** جمع

(۱) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب یدخل الجنة سبعون الفا بغیر حساب : ۶۵۴۱، صحیح مسلم : ۲۱۸۔
 (۲) الطبری : ۳۳۴۴۵

ده او ددی واحد هیم دی او مونث نی « هیا» دی. « هائما» او « هالمة» هم ونیلې کیری. سختې تندې والا اوبن ته وانی چه هغه د تندې بیماری وی. اوبه ډیری خکی چه تنده نی نه ماتیری او نه دې بیماری سره اوبن ته خه فائده رسی. د اشان دې جهنمیانو ته به گرمی اوبه ورکولې شی اودا به پخپله یو بدترین عذاب وی. نو دې سره به تنده خه ماته شی؟ خالد بن معدان رضی الله عنه فرمائی چه په یو سا اوبه خکل داهم د تری اوبن خکل دی په دې وجه مکروه دی. بیا فرمائی چه ددی مجرمانو میلستیا په دې ورخ داده لکه چه د متقیانو باره کنبی ارشاد دې چه ددوی میلستیا جنت الفردوس دی.

مَنْ خَلَقَكُمْ فَلَوْلَا تَصَدَّقُونَ ﴿٥٠﴾

امونره پیدا کړی یی تاسو | نو ولې تصدیق نه کوی تاسو

اهم مونره تاسو پیدا کړی یی انو ولې قیامت نه منی

أَفَرَأَيْتُمْ مَّا كَانَتْ تَأْتِيكُم بِغُلَامِكُمْ فَيَكُونُنَّ أَهْلًا لَّكُمْ وَمَا تَعْلَمُونَ ﴿٥١﴾

ایا فکر کړې دې تاسو اهغه نطفې ته اچی تاسو نی دزنا نه بچه دان ته اچوی ایا تاسو بچی جوړوی دهغې نه بڼه دا راته او وانی چې تاسو کومه منی (رحم) ته رسوی | نو تاسو دهغې نه بنیادم پیدا کوی

أَمْ لَمْ نَكُنْ الْخَالِقُونَ ﴿٥٢﴾ مَنْ قَدَرْنَا بَيْنَكُمْ الْمَوْتَ

یا مونره جوړونکی یو دهغې | مونره په اندازه تقسیم کړې دې | په منځ ستاسو کنبی | مرگ که مونره نی پیدا کوو | مونره ستاسو په مینځ کنبی مرگ مقرر کړې دې

وَمَا كُنَّا بِمَسْبُوقِينَ ﴿٥٣﴾ عَلَىٰ أَنْ نُبَدِّلَ

او نه یو مونره | اچی سبقت اوشی په مونره باندي (یعنی نه یو عاجزه) | اچی بدل کړو مونره | او مونره د دې نه عاجزه نه یو | اچی ستاسو په خانی ستاسو پشان نور خلق پیدا کړو

أَمْثَلَكُمْ وَنُنشئكم فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٥٤﴾

شکلونه ستاسو | او راپیدا کړو تاسو | په هغه شکل کنبی | اچی تاسو ته هډو معلوم نه دی او تاسو په داسې حالت کنبی پیدا کړو | اچی تاسو ته هډو معلوم نه وی

وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ النَّشْأَةَ الْأُولَىٰ فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٥٥﴾

او بیشکه معلوم دې تاسو ته | پیدائش اولنی (خپل) | نو ولې سبق نه حاصلوی | او تاسو ته د رومبی پیدائش حال بڼه معلوم دې | نو ولې سبق نه اخلی؟ |

قوله تعالى: - مَنْ خَلَقَكُمْ فَلَوْلَا تَصَدَّقُونَ ﴿٥٠﴾

د انسان پیدائش دالله تعالى قدرت دې الله تعالى د قیامت منکرینو ته جواب ورکوی او ددوی لاجواب کولو دپاره د قیامت قائمیدو او دخلقو د دوباره پیدا کولو دلیل ورکوی، فرمائی چه کله مونره په رومبی خل چه تاسو هېڅ نه وې پیدا مو کړنی نو اوس فنا کیدو نه پس چه کله خه نه خه تاسو یی ستاسو دوباره پیدا کیدل مونره لره خه گران دی؟ کله چه ابتدائی او رومبی پیدائش منی نوبیا په دویم خل د پیدائش نه ولې انکار کونی؟ او گورنی د انسان دخاصو اوبو خو فطری خود بنځې بچی دانې ته رسول ستاسو کار وو او اوس ددې قطرو نه بصورت انسان پیدا کول دچا کار دې؟ ظاهر دی چه دې کنبی ستاسو خه دخل نشته دې، اودې کنبی مو خه لاس نشته دې، هېڅ قدرت مو په کنبی نشته دې، او تاسو سره خه تدبیر

نشستہ دی۔ پیدا کول دا صفت دخالق دی۔ بیا ہم داشان پہ وژلو ہم هغه قادر دی، دتبول اسمان اوزمکھی مالک دی، نودداسی لونہی قدرتونو والا مالک دا نشی کولہی چه دقیامت پہ ورخ ستاسو پیدائش کنبہی تبدیلی اوکری او چه کوم صفت او کوم حال کنبہی تاسو غواہی نو تاسو دوبارہ پیدا کری۔ نو چه منی او درتہ معلوم دی شروع هغه ذات کری ده او عقل او باور کونی چه پہ پومبی خل پیدائش د دویم خل پیدائش نہ مشکل دی، بیاد دویم پیدائش انکار ولہی کونی؟ او یو خانی کنبہی ارشاد دی چه ﴿وَهُوَ الَّذِي يَخْلُقُ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ﴾ اللہ ﷻ پہ اول خل پیدا کری دی او ہم هغه ذات بہ دوبارہ داسی کوی اودا هغه ذات دپارہ دیر آسان دی۔ سورة یاسین کنبہی دی چه ﴿أَلَمْ يَرِ الْإِنْسَانَ﴾ نہ تر ﴿عَلِيمًا﴾ پوری، ارشاد دی فرمائی چه مونہر انسان دنطفی نہ پیدا کوو، اویا دی حجتونہ لتوی او خمونہر مخکنبہی مثالونہ بیانوی او وائی چه دا وراستہ زاہر ہدوکی بہ ثوک راژوندی کوی؟ ائی نبی ﷺ! تاسو خمونہر د طرفنہ جواب ورکری چه دا بہ هغه ذات ژوندی کوی چه کوم ذات پہ اول خل پیدا کول۔ هغه دہر پیدائش علم لرلو والا دی۔ سورة قیامہ کنبہی فرمائی چه ﴿أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ﴾ نہ تر آخر پوی، یعنی آیا انسان دا وائی چه دی بہ داشان آوارہ گرد پربینو دی شی؟ آیادی یودغلیظو نطفی شکل کنبہی نہ وو بیا د وینی دیو تکرہی صورت کنبہی نمایا وو، بیا اللہ ﷻ دی پیدا کرو، درست نہی کرو، سہری او بنخہی نہی جوہر کرل، نوداسی اللہ ﷻ د مردگانو پہ سیزلو قادر نہ دی؟

أَفَرَأَيْتُمْ مَا	تَخْرُثُونَ ۝	عَأَنْتُمْ تَزْرَعُونَ ۝	أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ
ایسوج کری دی تاسو هغه تخم اچی کری نہی تاسو ایاتاسو زرغونوی هغه ایامونہر زرغونونگی یو دھغی			بنہ دا خو او وائی چی تاسو چی کوم فصل کری نو هغه تاسو راہو کوئی کہ مونہر نہی رازرغنوؤ؟
لَوْ نَشَاءُ	لَجَعَلْنَاهُ	حُطَامًا ۝	فَضَلْتُمْ ۝
کہ او غواہو مونہرہ خامخا جوہر بہ کرو مونہر ہغه بوس پس شی بہ تاسو اچی خبری بہ جوہر وی قسما قسم			کہ مونہر او غواہو نو هغه بہ چوری چوری کر و نو تاسو بہ حیران پاتی شی۔
إِنَّا لَمَعْرَمُونَ ۝	بَلْ حَسِبْنَا	مُحْرَمِينَ ۝	أَفَرَأَيْتُمْ
چی مونہرہ خو تاو نیان شو بلکہ مونہرہ محرومہ کری شوی یو دحصی نہ آیا سوچ کری دی تاسو			چی اوس خو مونہرہ تاو نیان شو بلکہ بالکل خالی لاس پاتی شو بنہ دی اوبو تہ خو او گوری
الْبَاءِ	الَّذِي	تَشْرَبُونَ ۝	عَأَنْتُمْ أَنْزَلْتُمُوهُ ۝
پہ دی اوبو بانڈی هغه اوبہ چی تاسو نہی خکی آیا تاسو نازل کری دی هغه دوریخی نہ		 چی تاسو نہی خکی آیا دا تاسو د وریخو نہ
أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ	لَوْ نَشَاءُ	لَجَعَلْنَاهُ	أَجَاثًا
یا مونہرہ نازلونگی یو دھغی کہ او غواہو مونہرہ جوہر بہ کرو مونہرہ دا اوبہ سختی تروی			راوروی کہ د دی نہ ورونگی ہم مونہرہ یو؟ کہ مونہرہ او غواہو نو دا بہ ترخہی کرو
فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ ۝	أَفَرَأَيْتُمْ	الَّتِي	تُورُونَ ۝
نو ولہی تاسو شکر نہ اوباسی آیا سوچ کری دی تاسو وورته هغه وور چی بلوی نہی تاسو			نو تاسو ولہی شکر نہ اوباسی؟ بنہ نو اورتہ او گوری کوم چی تاسو بلوی

عَأْنْتُمْ أَنَسَاءٌ	شَجَرَتَهَا أَمْ نَحْنُ	الْمُنشُورُونَ ﴿۲۰﴾	نَحْنُ جَعَلْنَا
ایا تاسو پیدا کړی ده ونه دهغې یا مونږه یو پیدا کونکی دهغې مونږه جوړه کړی ده دغه ونه			
.....ایا ددې ونه تاسو پیدا کړی ده او که (ددې) پیدا کونکی مونږ یو؟			
تَذَكِرَةٌ	وَمَتَاعًا	لِلْمُتَّقِينَ ﴿۲۱﴾	فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ
ذریعه د وریادولو او سامان دپاره د حاجتمندو (مسافرانو) پس تسبیح وایه دنوم درب خپل			
داخو مونږ د نصیحت یو ذریعه او حاجتمندو کسانو له فائده مند څیز پیدا کړی دی نو ته دخپل لوڼې رب دنوم			
الْعَظِيمِ ﴿۲۲﴾			
چې لوی دی			
پاکې بیانوه			

قوله تعالى: - أقر عَيْتُمْ مَا نَحْرُونُ ﴿۲۰﴾

د میوو پیدائش دالله قدرت دی: - دالله ﷻ ارشاد دی چه تاسو کوم پتی کړئ او زمکه واپوئ او دې کبې کړ او کړئ بیا ددې تخمونو زرغونول هم ستاسو کار نه دی؟ نه نه بلکه ددې زرغونول او دا گلونه او میوې کول ځمونږ کار دی. ابن جریر کبې دی چه حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه «زرعت» مه وائی بلکه «حرثت» وائی یعنی داسې وائی چه او موکرل او داسې مه وائی چه زرغون مو کړل. ابوهریره رضی الله عنه ددې حدیث مبارک آوریدونه پس دا آیت مبارک تلاوت کړو (). امام حجر مدری رضی الله عنه ددې آیتونو داسې سوال په موقع کله چه ئې لولی نو وائی چه «بل انت یأربی» مونږ نه بلکه ئې ځمونږه ربه تا. بیا فرمائی چه دپیدا کولو نه پس هم ځمونږ مهربانی ده چه مونږ دا لوڼې کړو او پاخه ئې کړو گنی ځمونږ قدرت شته دی چه دا اوچ کړو مضبوط ئې نه کړو او بریاد ئې کړو او بې نشان ئې کړو او تاسو به لاسونه مروړئ او خبرې به جوړوئ چه په مونږ آفت راغلو ځمونږ خو اصل هم اووژلې شو او ډیر نقصان مو اوشو. فائده خو یو طرفته جمع پونجی مو تباه شوه. اود غم په وجه معلوم نه ده چه څه څه وائی او کله وائی چه دی خل به هډو کر نه کوو. کاش چه داسې مو کولې. دا هم کیدیشی چه دا مطلب وی چه په هغه وخت کبې تاسو په خپلو گناهونو باندې شرمنده شی. د تفکله لفظ په خپلودو معنو کبې دی، فائده او غم

قوله تعالى: - أقر عَيْتُمْ الْمَاءَ الَّذِي تَشْرَبُونَ ﴿۲۱﴾

اوبه دالله ﷻ نعمت دی: - مزن وریخې ته وائی. بیا داوبو په شان لوڼې نعمت ذکر کوی چه او گورئ ددې وریدل هم ځما قبضه کبې دی، څوک شته دی چه دا د وریخې نه راوباسی؟ او کله چه نازل شوې بیا هم دې کبې خوړ والی او تریخ والی هم ځما په قدرت دی. دا خوړې اوبه ما تاسو ته درکړی دی. چه تاسو دې سره غسل او کړئ او کپړې پرې اووینځئ او پتې اوباغونه پرې سیراب کړئ او ځناور ته ئې ورکړئ. آیا تاسو ته دا پکار دی چه ځما شکر هم نه کوئ؟ حضور نبی کریم ﷺ چه به کله اوبه او څکلې نو دا به ئې فرمائیل چه:

﴿ الحمد لله الذي سقانا عذبا فراقا برحمته ولم يجعله ملحا اجابذا نونيا ﴾

یعنی دالله ﷻ شکر دی چه هغه ذات مونږ ته خوړې اوبه را کړې او خپل رحمت سره ئې راباندې او څکلې او ځمونږ د گناهونو په وجه ئې دا ترخې نه کړې (). عربو کبې دوه ونې کبې مرخ او عفار،

الطبری: ۱۳۲/۲۳.
الدر المنثور: ۲۴/۸.

د دې شنه بناخونه چه كله يو بل سره اومخلمې شى نو اور بليږي. دا نعمت ورته يادوي او فرمائي چه دا اور چه دې سره تاسو پخلمې كوئى اوپه سوونو فاندې ترې اخلئ او ووانې چه ددې اصل يعنى د ونې پيدا كولو والا تاسو يئ يا خه؟ دا اور مونږ تذكره كړې دې چه ددې په كتلو سره تاسو ته د جهنم اور ياد شى او دې نه دېچ كيدو كوشش او كړئى. قتاده رضي الله عنه يو مرسل حديث مبارك كښې دى چه حضور نبى كريم صلى الله عليه وسلم او فرمائيل چه دا د دنيا اوورد دوزخ د اور اويايمه حصه ده. خلقو او وئيل چه يارسول الله صلى الله عليه وسلم دا هم ډير زيات دې. نو حضور نبى كريم صلى الله عليه وسلم او فرمائيل چه او، بيا دا اويايمه حصه هم دوه ځل اوبو سره مړه شوې ده، اوس دا ددې قابل شو چه تاسو ددې نه فائده اوچتونئ او دې ته نزدې ورځئ. () دمرسل حديث مبارك مسند كښې مروى دې اوبالكل صحيح دې ()

مقوين نه مراد مسافر دى. بعضو وئيلى دى چه ځنگل كښې اوسيدونكى خلق. بعضو وئيلى دى چه ددې نه هر اورنى مراد دې. غرض ترې هر هغه سرې مراد دې چه هغه ته د اور ضرورت وى او ددې نه د فاندې حاصلولو محتاج يئ. هر امير، غريب، بنار والا و كلى والا، مسافر او مقيم ته ددې حاجت دې، پخولو دپاره، تانبې دپاره او رنډا دپاره وغيره. بيا د الله تعالى كريمنى ته اوگورئى چه په ونه كښې، اوسپنه كښې نى دا اېښودې دې چه مسافر ئې خپل ځان سره يوسى اود ضرورت په وخت كښې خپل كار او كړى. ابو داود وغيره كښې دا حديث مبارك دې حضور نبى كريم صلى الله عليه وسلم فرمائي چه درې څيزونو كښې د ټولو مسلمانانو حصه ده برابره، اور، وابنه او اوبه. () ابن ماجه كښې دى چه ددې درې څيزونو هيچا ته دمنع كولو حق نشته دې () يو روايت كښې ددې دقيمت ذكر هم شوې دې. خو ددې سند ضعيف دې. والله اعلم. بيا فرمائي چه تاسو ټولو ته پكار دى چه دهغه لوني قدرتونو مالك دالله تعالى هر وخت پاكي بيان كړئى او هغه داور په شان سيزونكئ څيز ستاسو د فاندې دپاره جوړ كړې دې. او هغه ذات اوبه ترڅي او خوږې كړې دى چه د تندي په وخت كښې تكليف كښې شئ بلكه دا ئې نورې خوږې او مزيدارې كړې. دنيا كښې درب نعمتونو نه فائده اوچته كړئى اودهغه ذات شكر ادا كړئى. نوبيا تاسو لره آخرت هم فائده فائده ده. دنيا كښې دا اور ستاسو د فاندې دپاره جوړ شوې دې او دې دپاره چه دآخرت د اور هم تاسو اندازه او كړئى او ددې نه دېچ كيدو دالله تعالى فرمانبردار جوړ شئ.

فَلَا	أَقْسِمُ	بِمَوْجِعِ	النَّجْمِ	وَإِنَّهُ	لَقَسْمٌ
ا پس نه	زده قسم خورم	په ځايونو	دستورو باندي	او بيشكه دا	خامخا قسم دى
لَوْ تَعْلَمُونَ	عَظِيمٌ	إِنَّهُ	لَقُرْآنٌ	كَرِيمٌ	فِي كِتَابٍ
كه پوهيږئ	تاسو	لوى	بيشكه دا	خامخا قران	عزتمند دى
لَا يَمَسُّهُ	إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ	تَنْزِيلٌ	مِّن رَّبِّ	الْعَالَمِينَ	
نسى وروړي	گوتې ده لره	مگر پاكان	خلق	نازل شوي دى	د طرفه درب دمخلوقاتونه
چې دپاكو نه	سوا هيڅوك به	ورته گوتې نه	اوري	دا قران	پاك د پروردگار د طرفه نازل شوي دى

الطبري: ۱۴۴/۲۳.
 احمد: ۲۴۴/۲، والحميدى: ۱۱۳۶، وسنده صحيح.
 ابو داود كتاب البيوع باب في منع الماء: ۳۴۷۷، وسنده صحيح احمد: ۳۶۴/۵.
 ابن ماجه كتاب الرهنون باب المسلمون شركاء في ثلاث: ۲۴۷۳، وهو صحيح.

أَفِيهِذَا الْحَدِيثِ أَنْتُمْ مُدْهِنُونَ ۖ وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ

ایا پس ددی کلام سره تاسو ابي پرواهی کونکی بی او گر خوی تاسو ا حصه خپله (په دې نعمت کنبی) نو ایا تاسو ددی کلام به منلو کنبی بی پرواهی کوئ او ددی دروغژن کول مو خان دپاره (لکه) خوراک جوړ

أَنْتُمْ تُكذِّبُونَ ۖ

دا چی تاسو | دروغ گنری (دا قران) |

کړې دې |

قوله تعالى: - فَلَا أُقْسِمُ بِمَوْعِدِ النَّجُومِ ۖ

ضحاک رضي الله عنه فرمائی چه دا قسمونه دکلام شروع کیدو دپاره وی. خو دا قول ضعیف دې. جمهور وائی چه دا قسمونه دی او په دوی کنبی ددی خیزونود عظمت بیان دې. دبعضو مفسرینو قول دې چه دلته لام زاند دې. او **﴿إِنَّهُ لَقُرْآنٌ﴾** الخ جواب دقسم دې. او خلق وائی چه دې ته لام دزاند وئیلو هیخ وجه نشته دې. کلام عرب ددستور مطابق هغه قسم دشروع کنبی رازی هر کله چه په خه خیز باندي قسم خوړلی کیرې هغه منفي وی، لکه عائشه صدیقه رضي الله عنها دې قول کنبی چه **﴿لا والله ما سمت يدرسول الله ﷺ يدا مرعة قط﴾** یعنی دالله قسم چه حضور نبی کریم ﷺ خپل لاس مبارک دیو بنخې لاس سره نه دې لگولی ()، یعنی بیعت کنبی به ئې بنخو سر مصافحه نه کوله. داشان دلته هم لا دقسم شروع کنبی مطابق دقاعدي دې نه که زاند. نو دکلام مقصود دادې چه ستاسو خیالات دقران پاک نسبت دې چه دا جادو دې یا کهانت غلط دې. بلکه دا پاک کتاب دالله ﷻ دې. بعضی وائی چه دلا نه ددوی دکلام انکار دې. بیاد اصل امر اثبات الفاظ دی. مواقع نجوم نه مراد دقران بتدریج نازلیدل دی. لوح محفوظ نه خو قرآن پاک لیللة القدر کنبی په یوخانی اول آسمان ته نازل شو، بیا لږ لږ وخت په وخت نازلیدو. تر دې چه ډیرو کلونو کنبی نازل شو. مجاهد رضي الله عنه فرمائی چه ددی نه مراد دستور و طلوع او ظاهریدل او آسمانی خایونه دی. مواقع نه مراد منازل دی.

حسن رضي الله عنه فرمائی چه د قیامت په ورځ ددوی منتشر کیدل دی. ضحاک رضي الله عنه فرمائی چه ددی نه مراد هغه ستوری دی چه دهغی باره کنبی دمشرکانو عقیده ده چه دفلانی فلانی ستوری په وجه مونږ باندي باران اوشو. بیا بیان کوی چه دا ډیر لوئی قسم دې، په دې وجه چه په کوم امر باندي قسم خوړلی کیرې هغه ډیر لوئی امر دې.

قوله تعالى: - لَا أَمْسَةَ إِلَّا الْمَطْهُرُونَ ۖ

ددې پورته آیت مبارک هه مطلب دې؟ - یعنی دا قرآن پاک ډیر عظمت والا کتاب دې. معظم او محفوظ او مضبوط کتاب کنبی دی چه دې ته صرف پاک لاسونه لاس لگولی شی. یعنی د فریستو. خودا بله خبره ده چه دنیا کنبی دې ته ټول لاس لگوی. دابن مسعود رضي الله عنه قرآت کنبی دی چه **﴿ما يمسه﴾**. ابوالعالیه رضي الله عنه فرمائی چه دلته پاک نه مراد انسان نه دې بلکه گناهگار انسان دې دا دکفارو جواب دې، هغوی به وئیل چه دقرآن پاک شیطان راوړی. لکه بل خانی کنبی فرمائی چه **﴿وَمَا تَنَزَّلَتْ بِهِ الشَّيْطَانُ﴾** الخ، یعنی انې شیطان خو دا نه نازلوی. او نه داد هغه لائق دی، اونه دهغه مجال شته دې، بلکه هغه خوددې د اوریدو نه هم جدا دې. هم دا قول ددی آیت مبارک تفسیر کنبی زړه ته زیات نزدې دې. او نور اقوال هم د دې مطابق دی.

فراء وئیلی دی چه ددی ذائقه اوددی لطف صرف ایماندارو خلقو ته میسر دې. بعضی وائی چه ددی

(1) صحیح بخاری کتاب الشروط باب ما يجوز من الشروط في الاسلام والاحكام والمبايعه: 2713، صحیح مسلم: 1866.

نه مراد جنابت او حدث نه پا کيدل دی. يعنى دا خبر دې چه ددې نه مراد انشاء ده. او قران پاك نه دلته مراد مصحف دې، مطلب دادې چه مسلمان دې دنپاکی حالت کنبې دې قران پاك ته لاس نه لگوى.

قوله تعالى: تَنْزِيلٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿۱۰﴾

قران پاك دې ددشمن ملك ته يونه پې شى :- يو حديث مبارك كنبې دې چه حضور نبى كريم a قرآنپاك دحربى كافرو ملك ته داوړلو نه منع فرمايلې ده چه داسې نه وي چه دې ته دبنمنان نقصان اورسوى (۱) (مسلم). حضور نبى كريم ﷺ چه كوم فرمان عمرو بن حزم رضي الله عنه ته ليكلې وو په هغې دا هم ووچه قران پاك ته لاس مه اوړئى خو د پا کوالى حالت كنبې. (۲) (موطا امام مالك) مراسيل ابوداود كنبې زهرى رضي الله عنه فرمائى چه ما پخپله هغه كتاب ليدلې دې او په هغې كنبې مې د اجمله ليدلې ده. اگر چه ددې روايت ډير سندونه دى خو هر يو قابل غور دې. والله اعلم.

قران پاك حق دې :- بيا ارشاد دې چه داقران پاك شعر او سخن او جادو نه دې بلكه كلام ربانى دې او دهغه ذات دطرفته نازل شويدي. دا سراسر حق دې بلكه صرف هم دا حق دې اوددې نه سوا ددې خلاف چه څه دى هغه باطل او يكسر مردود دى. بيا تاسو دداسې پاكي خبرې نه ولي انكار كونى او ولي ددې نه روستو او يو طرفته كيږئى؟ آيا ددې شكر دادې چه تاسو دا په دروغه او گنډئى؟ دقبيله ازدكلام كنبې رزق په معنى د شكر دې. دمسند يو حديث مبارك كنبې دى چه درزق معنى شكر ده. تر دې پورې وائى چه مونږ د فلانى ستورى په وجه مونږ ته اوبه ملاؤ شوې او فلانى ستورى په وجه فلانى خيز (۳). ان عباس رضي الله عنه فرمائى چه د هر باران په وخت بعضې خلق كفريه كلمات وائى چه باران وجه فلانى ستورى دې. موطا كنبې دى چه مونږ د حديبيه ميدان كنبې وو. دشپې باران شوې وو. دسحر مونږ نه پس حضور نبى كريم ﷺ خلقو طرفته متوجه شو او وي فرمائيل چه تاسوته معلوم دى چه ستاسو رب نن شپه څه فرمائيلى دى؟ خلقو اووئيل چه الله ﷻ اودهغه رسول ته معلوم دى، نو حضور نبى كريم ﷺ او فرمائيل چه واوړئى! الله ﷻ او فرمائيل نن شپه چه بندگانو كنبې ډيرو ماسره كفر او كړو او ډير ايماندار شو. چا چه اووئيل چه مونږ باندې دالله ﷻ فضل او كرم سره اوبه اوړيدې نوهغه څما په ذات ايمان راوړلو والا او ستورو باندې كفر كولو والا شو. اوچه چا اووئيل چه دفلانى ستورى په وجه مونږ باندې باران اوشو نو هغه ماسره كفر او كړو او په دې ستورو ئې ايمان راوړو (۴).

مسلم شريف كنبې يو حديث مبارك كنبې عموم دى چه آسمان نه كوم برکت نازليرى نودهغه دبعضو د ايمان اود بعضو د كفر باعث جوړيرى. (۵) الخ. خودا خيال دې وي چه يو ځل عمر فاروق رضي الله عنه ابن عباس رضي الله عنه نه تپوس كړې وو چه ثريا ستورى څومره باقى دې؟ بيا ئې وئيلى وو چه ددې علم والو خيال دې دا د خپل ساقط كيدو نه يو هفته پس نمودار شى. نو هم دا اوشو چه ددې سوال دجواب او د استسقاء اوږد وړخى تيرې شوې وي چه باران اوشو. دا واقعه په عادت و تجربه باندې محمول ده. دا نه چه دا ستورنى اوددې اثر موجد گنډئى. دا قسمه عقیده خودكفر ده خو تجربې نه څه خيز معلومول او څه خبره كول بله خبره ده. دې باره كنبې احاديث او آيتونه د ﴿ مَا يَفْتَحِرُ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ ﴾ تفسير كنبې تير شوى دى. يو سړې حضور نبى كريم ﷺ اوليدوچه وئيل چه د فلانى ستورى اثر سره باران اوشو. نو حضور نبى كريم ﷺ او فرمائيل چه ته دروغژن ئې. دا خو الله ﷻ ورولي دې. دا دالله ﷻ رزق دې. دا يو مرفوع حديث

(۱) صحيح بخارى كتاب الجهاد باب كراهية السفر بالمصاحف الى الارض العدو: ۲۹۹۰. صحيح مسلم: ۱۸۶۹ بخارى كتاب المغازى.

(۲) موطا امام مالك: ۱۹۹/۱. ح/ ۴۷۰، وهو حديث جين حاكم: ۳۹۵/۱.

(۳) ترمذى كتاب تفسير القرآن، باب ومن سورة الواقعة: ۳۲۹۵.

(۴) صحيح بخارى كتاب المغازى باب غزوة الحديبية: ۴۱۴۷، صحيح مسلم: ۷۱، ابوداود: ۳۹۰۶، موطا امام مالك: ۱۹۲/۱.

(۵) صحيح مسلم كتاب الايمان باب كفر من قال مطرنا بالنوء: ۷۲.

دی. پتہ نشته چه خلقو باندی خہ شوی دی. کہ اووه کاله قحط سالی وی او بیا الله ﷻ خپل فضل و کرم سره باران اوروی نو دوی زر وانی چه فلانی ستوری باران اورولو. ()
مجاهد رضی اللہ عنہ فرمائی چه خپله روزی تکذیب کنبی مه اچوئی. یعنی داسی مه وانی چه دفلانی فراخی سبب فلانی خیز دی بلکه داسی وانی چه دا ټول هر خہ دالله ﷻ دطرفنه دی. نو دا هم مطلب دی چه اودا هم قرآنیاک کنبی دی او دقرآن پاک خہ حصه نه ده بلکه ددی حصی داده چه دوی دی ته دروغترن وانی. او هم ددی مطلب او ددی تائید کنبی ددی نه مخکبسی آیت مبارک تیر شوی دی.

فَلَوْلَا إِذَا بَلَغَتِ

(نو ولی نه (واپس کوی روح) | کله چی | او رسیری روح

نو خه وخت چی ساه مرئ ته راشی |

الْحَقُّومَ ۝ وَأَنْتُمْ جِنِّدٌ تَنْظُرُونَ ۝ وَكُنْ أَقْرَبُ

مرئ ته | او تاسو | په دغه وخت کنبی | گوری (چی اوزی روح) | مونږه | زیات نزدی یو
..... | او تاسو ورته په هغه وخت کنبی گوری | او دغه (قريب الموت) ته مونږ ستاسونه زیات

إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلَكِنْ لَا تُبْصِرُونَ ۝ فَلَوْلَا

هغه ته | ستاسونه | ولیکن تاسو نه وینی | نو ولی نه (واپس کوی دغه روح) |
نزدی یو | خو تاسو مونږ نه وینی | نو که تاسو دچا په حکم

إِنْ كُنْتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ ۝ تَرْجِعُونَهَا ۝ إِنْ كُنْتُمْ

که یی تاسو اچی نه یی دبل دحکم لاند | (نو ولی نه) | واپس کوی دغه روح | که یی تاسو |
نه یی | نو دغه ساه واپس راولی (کله چه د هغه نه اوخی او مړ شی) | که تاسو پخپله وینا کنبی

صَادِقِينَ ۝ فَأَمَّا إِنْ كَانَ

رینتیبی (په دی خیال کنبی چی تاسو دبل دحکم دلاند نه یی) | نو پس بیا | که چری وی دغه مړی |
رینتونی یی | نو خوک چی په نزدو خلقو کنبی شمیر دی | نو

مِنَ الْمُقَرَّبِينَ ۝ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ ۝ وَجَنَّتْ لِعَيْمٍ ۝ وَأَمَّا

دنزدیکانونه | نو د هغه دپاره راحت | او بنه رزق | او جنت دنعمتونو دی | او هر چی دا خبره
هغه دپاره راحت دی | او خوراگونه دی | اود نعمتونو باغونه دی. | او خوک چی

إِنْ كَانَ مِنَ أَصْحَابِ الْيَمِينِ ۝ فَسَلِّمْ لَكَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ ۝

که چری وی هغه | بنی طرف دخلقونه | نو سلامتیا ده | تالره | (ته) دبنی طرف دخلقونه نی |
دبنی اړخ خلق دی هغوی ته به او و نیلی شی اچی ته په امن و امان سره او سپیره | خکه چی ته دبنی طرف خاوندی

وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُكْذِبِينَ ۝ فَتَزَلَّ

او هر چی دا خبره | که وی هغه | ددو زغ گنډونکو | گمراهانونه | پس ملامستیا ده

او که ددو زغ گنډونکو گمراهانو خنی وی | نو هغوی ته به د ویشیدلو

مِنْ حَيْمٍ ۝۱	وَتَصْلِيَةً جَحِيمٍ ۝۲	إِنَّ هَذَا	لَهُوَ حَقُّ الْيَقِينِ ۝۳
دگر مو اوبو نه او سوزيدل دی په وور کنبی ددو زخ بیشکه دا خبره خامخا دیقین حقه ده			
اوبو میلستیا ورکولې شی او په دوزخ کنبی به ورننوخی بیشکه دا خبره حقه ده			
فَسَبِّحْ	بِاسْمِ رَبِّكَ	الْعَظِيمِ ۝۴	
پس تسبیح وایه په نوم درب خپل سره چی لوی دی			
نو ته د خپل لوئی رب دنوم پاکی بیانوه			

قوله تعالى: - فَلَوْلَا إِذَا بَلَغَتِ الْحُلُقُومَ ۝

دعالم نزع ذکر هم ددی مضمون آیتونه سورة قیامه کنبی راروان دی. فرمائی چه یو سرې خپل آخری وخت کنبی دې او د نزع حالت کنبی دې او روح ئې قبض کیږی او تاسو ورسره ناست یی او گورئی او خوځ هیڅ نشی کولی، خمونږ فربنتی چه هغه تاسو نه گورئی ستاسو نه هم زیات نزدې دې مرده ته دی. لکه بل خانې کنبی دی چه «وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً» الخ، الله ﷻ په خپلو بندگانو غالب دې، هغه په تاسو د خپل طرفنه محافظ لیږی، هرکله چه تاسو کنبی چاته مرگ رازی نو خمونږ لیږلې شوی دا صحیح وخت باندي فوت کوی او بیا دا ټولې الله ﷻ طرفته خی چه حاکم دې او زر حساب اخستو والا دې. دلته فرمائی که په ربنتیا تاسو خلق دفرمان منلو والا نه یی: که دا حق دی چه تاسو د دوباره ژوندی کیدو او قیامت په ورځ د حاضریدو قائل نه یی او تاسو دې کنبی په حق یی، که تاسو ته دحشر اونشر یقین نشته دې، او تاسو ته به عذاب نشی درکولې وغیره نو مونږ وایو چه دا روح ولې پرېږدنی؟ که ستاسو وس کنبی دی نو خلق ته رسیدلی روح دوباره د مرئی نه خپل اصلی خانې ته اورسونی. دا یاد ساتی چه څنگه چه مونږ ددی روح په جسم کنبی اچولو باندي قادر وو او تاسو اوکتل چه نو همداشان ددی په راویستلو باندي هم قادر وو، ودا هم تاسو په خپلو سترگو اولیدل. یاد ساتی چه هم دا شان به مونږ دوباره دا روح جسم کنبی واچوو او په نوی ژوند ورکولو باندي قادر یو. ستاسو خپل پیدانش کنبی کوم خانې دخل، نو مرگ نه پس دوباره په ژوندی کیدو کنبی ستاسو دخل چرته دې؟ اودا چه تاسو وائی چه کله مونږ مړه شو نو دوباره به څنگه ژوندی شو.

قوله تعالى: - فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقْرَبِينَ ۝

دسعادت مند مقربینو دمرگ حالت :- دلته هغه حالات بیانېږی چه دمرگ په وخت کنبی کوم سکرات د انسان آخری وخت کنبی وی چه یا خودې د الله جل شانہ مقرب وی یا ددی نه کم وی اوده ته به په بنی لاس کنبی اعمال نامه ورکولې شی. یا بالکل بدنصیب دې. د الله جل شانہ نه جاهل وو او د حق لاری نه غافل وو. نو فرمائی چه کوم دالله جل شانہ درگاه کنبی مقربین دی، چه د کوم د احکامو عامل وو، دنافرمانو نه بچ وو، دوی ته خو فربنتی رنگ په رنگ زیږی آرووی. لکه چه څنگه مخکینی دبراء ﷻ روایت تیر شوې دې چه دوی ته به د رحمت فربنتی اووائی چه انې پاک روحه ادپاک جسم والا روحه! آرام او راحت طرفته څه، هیڅکله نه خفه کیدونکی رب طرفته څه (دروح نه مراد راحت دې اودریحان نه مراد آرام دې. غرض ددنیا مصائبو نه راحت ملاویږی. اوابدی سرور او ربنتونې خوشحالی په هغه وخت کنبی ملاویږی او دې یو فراخی او وسعت وینی. دده مخکینی رزق و رحمت وی دې جنت عدن طرفته ناقراره وی. ابوالعالیه رضی الله عنه فرمائی چه دجنت یو شین بناخ راشی او په هغه وخت کنبی الله ددی مقرب روح واخستې شی. محمد بن کعب رضی الله عنه فرمائی چه دمرگ نه مخکینی هر کس ته معلوم وی چه

(۱) ددی تخریج سورة ابراهیم آیت نمبر: ۲۷ لاندې تیر شوې دې.

دی جہنمی دی او کہ جنتی۔ اگر چه مونہ د سکرَات والا حدیث د سورة ابراهيم په آیت (یثبت الله الخ) تفسیر کنبی ذکر کړې دی. خو دا ددی بهترینه موقع ده په دی وجه دلته ئی یو حصه بیانوو. حضور نبی کریم ﷺ فرمائی چه الله جل شانہ ملک الموت ﷻ ته فرمائی چه شما فلانی بنده ته ورشه او هغه شما دربار کنبی حاضر کړه. ما هغه په غم، خوشحالی، راحت، تکلیف، خفگان غرض هر آز میبست کنبی اوکتلو او دخپلې مرضی مطابق می اوموندو. نو اوس خه هغه ته ابدی راحت ورکول غواړم. لار شه او هغه شما خاص دربار کنبی پیش کړه. ملک الموت ﷻ پنځه سوه درحمت فربنتو اود جنت کفن او جنتی خوشبیانو سره هغه ته ورشی. اگر چه ریحان یو وی خو ددی شل قسمونه وی. اود هر یو جدا جدا خوشبو وی. ورسره سپین رینم وی. او په هغې مشک انغبستی شوی وی. الخ. مسند احمد کنبی دی چه عائشه رضی الله عنها فرمائی چه ما د حضور نبی کریم ﷺ نه قرآت (قُرْآن) د را په پیښ سره واوریدو (۱) خود ټولو قاریانو د راء په زبر سره دی یعنی (قُرْآن) مسند کنبی دی چه ام هانی ﷺ حضور نبی کریم ﷺ نه تپوس او کړو آیا مرگ نه به پس مونہ یو بل سره ملاویږو؟ او یو بل به وینو؟ حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه روح به یو مارغه شی. (۲) تردی د ونو نه به میوی خوری تردی چه قیامت قائم شی. او په هغه وخت کنبی به خپل خپل جسم ته واپس شی. دی حدیث مبارک کنبی د مومن دپاره بشارت دی. مسند احمد کنبی دی چه ددی شاهد یو حدیث مبارک دی (۳) چه دهغې اسناد ډیر صحیح دی اومتن ئی هم قوی دی.

او صحیح روایت کنبی دی چه د شهیدانو روحونه د شین رنگو مارغانو قالب کنبی وی، اوتول جنت کنبی خوراک خُکاک کوی. او د عرش لاندې چه کوم قنديلونه دی په هغې کینی (۴) مسند احمد کنبی دی چه عبدالرحمان بن ابولیلی ﷺ په یو خر سور روان وو، دوی په هغه وخت کنبی بوډا وو. د سراو ډیرې وینسته ئی سپین وو. نو پدی دوران کنبی دوی د حدیث مبارک بیان کړو چه نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه خوک د الله ملاقات خوبسوی نو الله جل شانہ هم هغه سره ملاویدل غواړی. او چه خوک د الله جل شانہ د ملاقات کولو نه روستو کیږی نو الله تعالی هم دده سره د ملاقات کولو نه کراحت کوی. صحابه کرام ﷺ دا واوریدل نو سرونه ئی ټیټ کړی وو او ژړل ئی. نو نبی کریم ﷺ تپوس او کړو چه ولې ژاړئ؟ نو صحابه کرام ﷺ او فرمائیل چه یارسول الله ﷺ امرگ هم خوک غواړی؟ نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه واورنی اوس مراد به دی بلکه د سکرآتو وخت مراد دی. په هغه وخت کنبی نیکی او مقربې فربنتې بندگانو ته دراحت اوانعام او د آرام والا جنتونو زیږې ورکوی، اودې چه دا واورى نو په ټوپونو شی او وانی چه څنگه به زر ممکن دی چه الله جل شانہ سره ملاقات او کړی چه ددی نعمتونو نه مزې واخلی. نو الله تعالی هم ده سره د ملاقات کولو خواهش کوی. او که بنده بد وی نو ده ته دمرگ په وخت کنبی دگرمو اوبو او دجهنم د میلستیا خبر ورکوی. او ددی نه دی بیزاره کیږی. او دده روح ډیر په تکلیف او مصیبت کنبی وی. اودده زړه غواړی چه په هیڅ شان هم دالله جل شانہ حضور کنبی حاضر نشی. نو الله تعالی هم دده ملاقات نه خوبسوی (۵). بیا فرمائی چه که دی نیک بخت وی نو ده ته دمرگ فربنتې سلام کوی، چه په تا دی سلامتی وی، ته داصحاب یمین نه ئی. ته به دالله جل شانہ د عذاب نه نجات مومی او فربنتې پخپله تاته سلام کوی. لکه یو آیت مبارک کنبی دی چه ﴿إِنَّ الَّذِينَ

(۱) ابوداود کتاب الحروف: ۲۹۹۱، وسنده حسن، ترمذی: ۲۹۳۸، احمد: ۶۶/۶، مسند ابی یعلی: ۴۵۱۵.

(۲) احمد: ۴۲۴/۶.

(۳) احمد: ۴۵۵/۳، وهو حدیث صحیح.

(۴) صحیح مسلم کتاب الامارة باب بیان ارواح الشهداء ل الجنة والنم احیاء عند رجم یرزقون: ۱۸۸۷.

(۵) احمد: ۲۵۹/۴، وسنده حسن، امام سمع من عطاء بن السائب قبل اختلاطه النظر مشکل الآثار للطحاوی.

قَالُوا رَبَّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا الخ: یعنی ریختونی او پاخه تو حیدد والوته د وفات په وخت کښې فرېنتې رازی درحمت او دوی ته بشارت ورکوی چه هیڅ غم مه کوئی، هیڅ فکر مه کوئی، ستاسو د جنت وعده شته دی. دنیا او آخرت کښې مونږ ستاسو د حمایت دپاره موجود یو، چه څه ستا زړه غواړی نو مونږ موجود یو. چه څه خواهش کوې نو هغه به پورا کیري. الله جل شانہ غفور ورحیم سره تاسو دعزت میلمانه یئ. بخاری شریف کښې دی چه ستا دپاره سلام دی ته د اصحاب یمین نه ئې. دا هم کیدیشی چه په دې خانې کښې سلام د دعا په معنی کښې وی. والله اعلم (۱). او که مرده د حق تکذیب کولو والا، او هدایت نه یو طرفته، نوهغه میلستیا به هغه گرم حمیم سره وی چه کولمې او خرمن به اوسوزوی. بیا به ئې څلورو وارو طرفونو نه دجهنم اور کیر کړی او په هغې کښې به دې سوزی. بیا فرمائی چه یقینی خبره ده چه د چا په حق کښې ددې هیڅ شک نشته دی. نو د خپل عظیم رب تسبیح کوه.

قوله تعالى: - فَسَبِّحْ

ددې حکم په رکوع او سجده کښې: - مسند احمد کښې دی چه ددې آیت مبارک نازلیدو سره (۲) نبی کریم ﷺ فرمائی چه دا په رکوع کښې ساتئ او ﴿سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ (نازلیدو باندې ئې نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه دا په سجده کښې ساتئ. نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه چا (سبحان الله العظيم وبحمده) او وئیل نو دده دپاره جنت کښې یو ونه نال کیري (۳) (ترمذی). صحیح بخاری کښې آخره کښې دا حدیث مبارک دی چه نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی چه دوه کلمې دي په ژبه آسانې دي، میزان کښې درنې دي، او الله جل شانہ ته گرانې دي (سبحان الله وبحمده سبحان الله العظيم). (۴)

الحمد لله سورة واقعه تفسیر ختم شو. الله جل شانہ دې قبول کړی. (او څمونږ دتولو واقعاتو انجام دې بېتر کړی).

تفسیر د سورة حديد چي مدني دي

تعارف دسورت: - ابوداود وغيره کښې دی چه نبی کریم ﷺ به د اوده کیدو نه مخکښې دا سورتونه وئیل چه دکومو په شروع کښې (سَبِّحْ) یا (يَسْبِحْ) دی او فرمائیل به ئې چه په دې کښې یو آیت مبارک دي چه هغه د زرو آیتونو نه افضل دي (۵) یو آیت مبارک دي چه هغه یو ﴿سَبْحَانَ اللَّهِ وَمَحْمَدَةَ سَبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ﴾ الخ دي. والله اعلم. ددې تفصیلی بیان نزدې راوران دي. (انشاء الله).

ایاتونه	سورة الحديد مدنية وهي تسع وعشرون آية واربع ركوعات	رکوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
(۱۹)	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دي	(۴)
سَبِّحْ	لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ	
پاکي بیان کړی ده الله لره هر هغه څیز چی په آسمانونو کښې دي او په زمکه کښې دي		
په زمکه او آسمانونو کښې چې څوک او سپړې هغوی ټول دالله تعالی پاکي بیانوی		

(۱) بخاری کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة الواقعة قبل حديث: ۴۸۸۱.
 (۲) ابوداود کتاب الصلاة باب ما يقول الرجل في ركوعه وسجوده: ۸۶۹، وسنده صحيح: ابن ماجه: ۸۸۷. احمد: ۱۵۵/۴.
 (۳) ترمذی کتاب الدعوات باب في فضائل سبحان الله وبحمده: ۳۴۶۴.
 (۴) صحيح بخاری کتاب التوحيد باب قول الله تعالى ((ونضع الموازين بالقيامة)): ۷۵۶۳، صحيح مسلم: ۲۶۹۴.
 (۵) ابوداود کتاب الادب باب ما يقول عند النوم: ۵۰۵۷. وهو حسن ترمذی: ۲۹۲۱.

وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝ لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۝

او هغه غالب دي | دحکمت خاوند دي | هغه لره ده | بادشاهی دآسمانونو | او دزمکي |
او هغه غالب دي صاحب دحکمت دي | دآسمانونو او دزمکي بادشاهی صرف دهغه ده

يُحْيِي وَيُمِيتُ ۝ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝ هُوَ الْأَوَّلُ

هغه ژوندي کول کوي | او مړه کول کوي | او هغه په هر څيز باندې | قادر دي | هغه اول دي |
هم هغه دي چې ژوندي کول کوي او مړه کول کوي | او الله تعالیٰ په هر څيز قادر دي | هغه (الله) د ټولو

وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ ۝ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝

او اخر دي | او ښکاره دي | او پټ دي | او هغه په هر څيز باندې | ښه عالم دي |
نه اول وو | او د ټولو نه روستوبه وي | (په قدرتونو سره) ښکاره دي | او پټ هم دي | او په هر څه ښه پوهه دي

قوله تعالى: - سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۝

دالله جل شانہ تسبیح :- ټول حیوانات او ټول نباتات دهغه پاکی بیانوي. اووه واره آسمانونه او زمکي او د
دي مخلوق او هر هر څيز دهغه تعريف کولو کښې مشغول دي. اگر چه تاسو دهغه څيزونو تسبیح نه
پوهیږئ. حلیم وغفور دي. دهغه مخکښې هر یو څيز پست او عاجز دي. دهغه مقرر شریعت او دهغه
احکام دشریعت نه ډک دي. حقیقی بادشاه هم هغه دي چه دهغه په ملکیت کښې زمکه او آسمانونه
دي. مخلوق کښې متصرف هم هغه دي. مرگ هم دهغه په قبضه کښې دي، هم هغه فنا کول کوي او هم
هغه پیدا کول کوي. چه چاته څه غواړي نو ورکوي. په هر څيز قدرت لري. چه څه غواړي نو کيږي.
او چه څه نه غواړي نو نه کيږي.

قوله تعالى: - هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ

الله جل شانہ اول او آخر دي :- دي نه پس آیت (هو الاول) دي، دا هغه آیت دي چه ددي باره کښې پورته
حدیث مبارک تیر شوي دي چه دا دیو زر آیتونونه بهتر دي. ابو زمیل رضی الله عنه ابن عباس رضی الله عنه ته وائي چه څما
په زړه کښې یو خبره ده خو په ژبه ئې نه شم را وستي. نو په دي ابن عباس رضی الله عنه په خندا شو او وي
فرمائیل چه ستا په زړه کښې به څه شک وي چه دهغې نه هېڅوک نه دی بیج شوی. تر دي چه قرآن پاک
کښې دی چه ﴿فَإِنْ كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِّمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ﴾ الخ. یعنی چه ستا طرفته څه نازل شوي دي که ته په هغې
کښې په شک کښې ئې نو ستا نه مخکښې چه کوم کتاب لوستلې شو هغوی نه تپوس او کره. الخ.

بیا ئې ورته او فرمائیل چه ستا په زړه کښې څه شک وي نو دا آیت مبارک لوله چه (هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ) الخ.
ددي آیت مبارک تفسیر کښې لسونه زیات اقوال دي. امام بخاری رضی الله عنه فرمائي چه یحیی فرمائي
چي د ظاهر او باطن نه مراد دعلم په ذریعه په هر څيز باندې ښکاره او پوهیږي کيدل دي. دا د یحیی
زیاد فراء خوئي دي. ددوی یو تصنیف دي چه دهغې نوم معانی القرآن دي.

د اوده کیدو دعا :- مسند احمد کښې دی چه نبی کریم صلی الله علیه و آله به د اوده کیدو په وخت کښې دا دعا ونيله چه
اللهم رب السموات السبع ورب العرش العظيم ربنا ورب كل شيء منزل التوراة والانجيل فائق الحب والنوى لا اله الا انت اعوذ بك من
كل شيء انت اخذ بناصيته انت الاول فليس قبلك شيء وانت الاخر فليس بعدك شيء وانت الظاهر ليس فوقك شيء وانت الباطن ليس
دونك شيء اقض عنا الدين واغننا من الفقر

۱) ابو داود كتاب الادب باب رد الوسوسة : ۵۱۱۰. مسنده حسن.

يعنى انى الله جل شانہ، انى د اووہ آسمانونو او عرش عظيم ربه، انى خمونر اودهر خيز ربه، انى د تورات او انجيل نازلوونكيه، انى د دانو او گتكو زرغونه ونكيه، ستا نه سوا هيخوك د عبادت لائق نشته دى، خه ستا پناه كنبى راخم، دهر هغه خيز بدسى نه چه دهغي سر ستا په لاس كنبى دى، ته اول ذات نى ستا نه مخكنبى خوك نه وو، هم ته آخر نى او ستا نه بعد خوك نشته دى، ته ظاهر نى ستا نه پورته خوك نشته دى، ته باطن ستا نه پت خوك نشته دى، ته خمونر قرض ادا كره او ته خمونر فقيرى لري كره. (۱)

ابو صالح رضي الله عنه به خپلو متعلقينو ته دا دعا خودله او فرمائيل به نى چه د اووه كيدو په وخت كنبى په بسى طرف خمله او دا دعا وانى. الفاظو كنبى خه ردبدل شته دى. اوگورنى مسلم شريف (۲). ابو يعلى كنبى دى چه عانشه رضي الله عنه فرمائى چه د نبى كريم صلى الله عليه وسلم حكم سره به د نبى كريم صلى الله عليه وسلم بستره مباركه مخ په قبله غورولې شوه. نبى كريم صلى الله عليه وسلم چه به راغلل نو په خپل بسى لاس به نى تكيه اولگوله او آرام به نى كولو. بيا به نى روو خه وئيل او په آخرى شپه كنبى به نى دا دعا وئيله كومه چه پورته بيان شوې ده. الفاظو كنبى نى خه ردوبدل شته دى.

قوله تعالى: وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ

ددى په تفسير كنبى يو روايت: ددى آيت مبارك تفسير كنبى جامع ترمذى كنبى دى چه نبى كريم صلى الله عليه وسلم خپلو صحابه كرام رضي الله عنهم سره تشریف فرما وو چه پدي كنبى وريخ په سر راغله. نبى كريم صلى الله عليه وسلم او فرمائيل چه تاسو ته معلوم دى چه دا خه دى؟ نو صحابه كرامو رضي الله عنهم ډير په ادب سره اوئيل چه الله اودهغه رسول صلى الله عليه وسلم ته ښه معلوم دى. نو نبى كريم صلى الله عليه وسلم او فرمائيل چه دى ته عنان وانى. دا زمكه اوبه كوى. په هغه خلقوهم دا ورولى شى چه كوم نه خو الله جل شانہ شكر گزار وى او نه دالله جل شانہ نه غوښته كوى. بيا نبى كريم صلى الله عليه وسلم او فرمائيل چه تاسو ته معلوم دى چه ستاسو دپاسه خه دى؟ نو هغوى رضي الله عنهم او فرمائيل چه الله او دهغه رسول صلى الله عليه وسلم ته زيات خبر دى. نو نبى كريم صلى الله عليه وسلم او فرمائيل چه اوچت محفوظ چت او راغونډ موج. تاسو ته معلوم دى چه ستاسو او ددى مينخ كنبى خومره فاصله ده؟ نو هغه جواب ملاؤ شو. نو نبى كريم صلى الله عليه وسلم او فرمائيل چه د پنخوسوؤ كالمو مزل دى. بيا نبى كريم صلى الله عليه وسلم او فرمائيل چه تاسو ته معلوم دى چه ددى دپاسه خه دى؟ نو صحابه كرام رضي الله عنهم بيا د لاعلمى اظهار هم په هغه الفاظو سره او كړو. نو نبى كريم صلى الله عليه وسلم او فرمائيل چه ددى دپاسه بل آسمان دى. او ددى دواړو آسمانونو تر مينخه هم د پنخو سوؤ كالمو فاصله ده. داشان نبى كريم صلى الله عليه وسلم او آسمانونه شمير كړل او دهر يو مينخ كنبى نى هم دومره فاصله اوخودله. بيا د سوال جواب اوريدونه پس هم دومره فاصله كنبى عرش دى. بيا نبى كريم صلى الله عليه وسلم تپوس او كړو چه تاسو ته معلوم دى چه ستاسو لاندې خه دى؟ هم دهغه جواب اوريدو نه پس نبى كريم صلى الله عليه وسلم او فرمائيل چه دويمه زمكه. بيا د سوال او جواب نه پس نبى كريم صلى الله عليه وسلم او فرمائيل چه ددى لاندې بله زمكه ده. او ددواړو زمكو تر مينخه هم د پنخوسوؤ كالمو فاصله ده. هم داشان نى اووه واړه زمكې د يو بل نه هم په دې فاصله كنبى اوخودلې. بيا نبى كريم صلى الله عليه وسلم او فرمائيل چه په هغه الله جل شانہ مې دې قسم وى چه دهغه په قبضه كنبى د محمد صلى الله عليه وسلم روح دې چه تاسو يو رسى هم دتولو نه لاندې زمكې طرفته زړوند كړنى نو هغه به هم الله تعالى ته اورسى. بيا نبى كريم صلى الله عليه وسلم ددى آيت مبارك تلاوت او فرمائيلو ددى د راوى حسن رضي الله عنه دخپل استاد ابوهريره رضي الله عنه نه اوريدل ثابت نه دى. لكه چه څنگه د ايوب يونس او على بن زيد محدثينو قول دى. بعضو اهل علم ددى حديث مبارك شرح كنبى ليكى چه ددى نه مراد رسى دالله جل شانہ علم قدرت او غلبې ته رسيدل دى. (ذات بارى پورې نه)، د الله جل شانہ علم دهغه

(۱) احمد: ۴۰۴/۲،

(۲) صحيح مسلم كتاب الذكر والدعاء باب الدعاء عند النوم: ۲۷۱۳.

قدرت او د هغه غلبه او سلطنت پيشه هر ځانې كښې دې. خو هغه خپل ذات سره عرش باندي دې لکه چه څنگه هغه خپل وصف په خپل كتاب كښې پخپله بيان كړې دې (۱). مسند احمد كښې هم دا حديث مبارك شته دې. او په هغې كښې د دوو زه كو ترمينځه فاصله د اوو سوه كاله ده (۲). ابن ابي حاتم او بزار كښې هم دا حديث مبارك شته دې. ابن ابي حاتم كښې درسي زرو نديدو ذكر نشته دې او دوو آسمانونو مينځ فاصله د پنځوو سوو كالو د امام بزار رضي الله عنه دا حديث مبارك هم بيان كړې دې چه ددې روايت راوي د ابو هريره رضي الله عنه نه سوا بل څوك نشته دې. ابن جرير كښې دې چه دا حديث مبارك مر سلا مروی دې. يعنی قتاده رضي الله عنه فرماني چه مونږ داسې ذكر شوې دې. بيا حديث بيانوي او د صحابي رضي الله عنه نوم نه اخلي. ممكن چه هم دا صحيح وي. والله اعلم.

ابوذر غفاري رضي الله عنه نه مسند بزار كښې او كتاب الاسماء والصفات كښې بيهقي كښې دا حديث مبارك مروی دی خو دهغې اسناد كښې نظر دې. او په متن كښې نې غرابت او نكارت دې. والله سبحانه وتعالى اعلم.

ابن جرير رضي الله عنه د آيت **﴿وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ﴾** تفسير كښې دقتاده رضي الله عنه قول راوړې دې چه د آسمان او زمكې ترمينځه د څلورو فرشتو ملاقات او شو. خپلو كښې ئې تپوس او كړوچه چرته نه راغلي؟ يو اوونيل چه اووم آسمان نه څه الله جل شانہ ليرلې يم. او ما الله تعالى هم هغه ځانې كښې پريښودې دې. بلې اوونيل چه اوومې زمكې نه چه الله جل شانہ راليرلې يم او الله جل شانہ هم هلته وو. درېمي اوونيل چه خدا رب څه د مشرق نه راليرلې يم او الله جل شانہ هم هغه ځانې كښې وو. څلورمې اوونيل چه څه الله جل شانہ دمغرب نه راليرلې يم او ما الله جل شانہ هم هغه ځانې كښې پريښودې دې. خودا روايت هم غريب دې. بلکه داسې معلوميرې چه دقتاده رضي الله عنه والا پورتنې بيان شوې حديث مبارك چه مر سلا دې ممكن دی چه هغه هم دقتاده m خپل قول وي لکه چه دا قول دقتاده m خپل دې، والله اعلم.

هُوَ الَّذِي	خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ	فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ	ثُمَّ اسْتَوَى
هغه ذات دې چي پيدا ئې كړل آسمانونه او زمكه په شپږو ورځو كښې بيا برابر شو (كيناستو)			
عَلَى الْعَرْشِ	يَعْلَمُ مَا	يَكْبُرُ فِي الْأَرْضِ	وَمَا
په عرش باندي معلوميرې هغه ته هغه څه چي ننوځي په زمكه كښې او هغه څه			
بَانْدِي قَائِمٌ شُوا	اللَّهُ تَعَالَى	پوهيرې په هغه څه چه په زمكه كښې ورننوځي او په هغه څه پوهيرې	
يُخْرِجُ	مِنْهَا	وَمَا	يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ
چي راوځي دهغې نه او هغه چي راكوزيرې د آسمان نه او هغه چي خيژي په هغې كښې			
چي د دې نه راوځي او په هغه څه چي د آسمان نه راكوزيرې او په هغه څه چي دې (آسمان) ته خيژي			
وَهُوَ مَعَكُمْ	أَيْنَ مَا	كُنْتُمْ وَاللَّهُ	بِمَا تَعْمَلُونَ
او هغه ستاسو سره دې هر ځانې كښې چي يئ تاسو او الله په هغه كارونو چي كوي ئې تاسو			
او تاسو چي كوم ځانې هم يې هغه درسره دې او الله تعالى ستاسو ټول كارونه ويني كوري			

(۱) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة الحديد : ۳۲۹۸
 (۲) احمد : ۲۷۰/۲

بَصِيرٌ ﴿٥٩﴾	لَهُ	مُلْكُ السَّمٰوٰتِ	وَالْاَرْضِ ط	وَالِی اللّٰهِ
بنہ لیدونکی دی	ہغہ لره ده	بادشاہی داسمانونو	او دزمکی	او خاص اللہ تہ
تَرْجُمٌ	الْاُمُورِ ﴿٦٠﴾	يُولِجُ	الَّيْلَ	فِي النَّهَارِ
واپس گرزولی کیری	اتول معاملات	اننباسی	اشپہ	اپہ ورخ کنبی
پیش کیری	ہغہ شپہ پہ ورخ	کنبی داخلوی	او ورخ	پہ شپہ کنبی داخلوی
فِي الْاَيْلِ ط	وَهُوَ	عَلِيمٌ ﴿٦١﴾	بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٦٢﴾	
پہ شپہ کنبی	او ہغہ	خبردار دی	پہ پتیو رازونو دسینو باندی	
				او ہغہ دزرونو پہ پتیو رازونو بنہ پوہہ دی

قوله تعالى: - هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ

دزمکی او آسمان پیدائش شیپر ورخو کنبی : دالله جل شانہ زمکہ او آسمان شپرو ورخو کنبی پیدا کول او عرش باندی قرار کیدل د سورة اعراف تفسیر کنبی پورا پورا تیر شوی دی. پہ دی وجہ دی خانی کنبی د دوبارہ بیانولو ضرورت نشته دی. ہغہ ذات تہ بنہ علم دی چہ خومرہ دباران خاځکی زمکی تہ لارل، خومرہ دانہ زمکہ کنبی پریوتی او خہ زرغونیدی پیدا شوی. خومرہ پتی اوشو او خومرہ میوی اوشوی. لکہ چہ یو آیت مبارک کنبی دی چہ ﴿وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ﴾ الخ:

یعنی دغیب کنجیانی ہغہ سرہ دی او ہغہ ذات نہ سوا بل چاتہ معلومات نشته دی. ہغہ د اوچی او لمدی تولو خیزونو مالک دی. دیو پانہری غوزاریدل ہم دہغہ د علم نہ بھر نہ دی. د زمکی تیرو کنبی پتہ دانہ او یو خشک او لونڈ خیز داسی نہ دی چہ ہغہ رتہ د بنکارہ کتاب نہ وی. دآشان آسمان نہ نازلیدو والا دباران رلی او واورہ او تقدیرونہ او احکام د فربتو پہ ذریعہ نازلیری. تہول د ہغہ پہ علم کنبی دی. دسورة تفسیر کنبی تیر شوی دی چہ دالله جل شانہ مقرر شوی دی فربتی د باران یو یو خاځکی د الله جل شانہ مقرر خانی تہ رسوی. د آسمان نہ نزول والا فربتی او اعمال ہم دہغہ پہ وسیع علم کنبی دی. لکہ خنگہ چہ حدیث مبارک کنبی دی د شپہ اعمال د ورخی نہ مخکنبی او د ورخی اعمال د شپی نہ وراندی دہغہ پہ حضور عظیم کنبی پیش کیری (۱) ہغہ تاسرہ دی یعنی ستا نگہبان دی ستاسو عملونو او کارونو تہ گوری. خنگہ چہ ہم وی او چہ کوم ہم وی، او تاسوہم کہ پہ اوچہ بی او کہ پہ لمدہ کنبی، شپہ وی او کہ ورخ، تاسو کور کنبی بی یا خنگل کنبی، ہر حالت کنبی دہغہ علم دپارہ یو شان، ہر وخت دہغہ پہ نظر کنبی بی، او دہغہ آوریدل ستاسو سرہ دی. ستاسو کلمات آوری او ستاسو حال گوری. ستاسو د پتہ پناہ ہغہ تہ علم دی. لکہ چہ فرمائی چہ دہغہ نہ خوک پتییری نو د ہغہ دا فعل فضول دی. بلکہ د ظاہر او باطن او د زہہ ارادی پوری دہغہ نہ خوک خہ نشی پتیولی. او آیت مبارک کنبی دی چہ پتی خبری، بنکار خبری، دشپی ہم چہ خہ وی پہ ہغہ ذات تہول روہانہ دی. ربستیای دی چہ ہغہ رب او ہم ہغہ معبود برحق دی.

صحیح حدیث مبارک کنبی دی چہ د جبرئیل علیہ السلام پہ یوسوال نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ احسان دادی چہ تہ د الله جل شانہ عبادت داشان او کړی چہ گویا تہ الله تعالی وینی (۲). نوکہ تہ ہغہ ذات نہ گوری

(۱) صحیح مسلم کتاب الایمان باب فی قول علیہ السلام ((ان الله لا ینام)) : ۱۷۹ .
 (۲) صحیح بخاری کتاب سؤال جبرئیل علیہ السلام عن الایمان ، والاسلام والاحسان : ۵۰ . صحیح مسلم : ۹ .

نو تا ہفتہ وینی. یو سرې راغلو اود نبی کریم ﷺ ته نبی عرض او کړو چه یارسول الله ﷺ ا ماته څه دانسی توبته اوبنائې چه هغې سره څما ژوند ښه شی. نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دالله جل شانہ لحاظ ساته او دهغه نه داشان شرمیږه لکه چه ته دخپل یو نزدې رښته دار نه شرمیږې او هغه ستا نه هېڅکله هم نه جدا کیږی. دا حدیث مبارک ابوبکر اسماعیلی بیان کړې دې. ددې سند غریب دې. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه چا درې کارونه او کړل نو هغه د ایمان نه خوند واخستو. دیو الله جل شانہ عبادت نبی او کړو او دخپل مال زکوٰۃ ئې خوشحالی سره ورکړو او که خناور ئې زکوٰۃ کښې ورکړل نو هغه ئې هم بوداگان کمزوری او بیمار نه بلکه ښه درمیانه مال ئې دالله جل شانہ لار کښې ورکړو. او خپل نفس ئې پاک کړو. نو په دې یو سرې سوال او کړو چه یارسول الله د نفس پاکولو نه څه مطلب دې؟ نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دا خبره په خپل زړه کښې محسوس کړی او دا یقین او عقیده اوساتی چه الله جل شانہ هر څانې کښې ده سره دې (ابونعیم). او یو حدیث مبارک دی چه افضل ایمان هغه دې چه په دې پوهه شی چه ته هر چرته ئې نو الله جل شانہ تا سره دې. (نعیم بن حماد). امام احمد m به اکثر دا دوه شعرونه وئیل چه:

اذا ما خلوت الدهر يوما فلا تقل

ولا تحسبن الله يغفل ساعة

خلوت ولكن قل على رقيب

ولا ان ما يخفى عليه يغيب

یعنی کله چه ته بالکل تنها ئې او خلوت کښې ئې نو په هغه وخت کښې هم دا مه وایه چه څه خانله یم، بلکه وایه چه په تا یو نگهبان دې یعنی الله جل شانہ. هېڅ یو ساعت هم الله جل شانہ بې خبره مه گنږه او پټ نه پټ کار هم دهغه نه پټ مه گنږه.

قوله تعالى: - لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

دا هرڅه د الله ﷻ په اختیار او ملکیت کښې دی. بیا فرمائی چه ددنیا او آخرت مالک الله (دې لکه یو بل آیت مبارک کښې دی چه ﴿وَأَن لَّنَا لِلْآخِرَةِ وَالْأُولَى﴾ یعنی ددنیا او آخرت ملکیت زمونږ دې. دهغه تعریف په دې بادشاهت هم زمونږ فرض دی. فرمائی چه: ﴿لَهُ الْحُكْمُ فِي الْأُولَى وَالْآخِرَةِ وَلَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ یعنی هم هغه معبود برحق دې. اوهم هغه ذات دحمد او ثناء لائق دې. دنیا کښې هم او آخرت کښې هم او یو آیت مبارک دی چه الله جل شانہ دپاره ټول تعریفونه دی او دهغه په ملکیت کښې دزمکې او آسمانونو ټول څیزونه دی. اود هغه ذات حمد په آخرت کښې او هغه دانا او خبردار دې. نو هر هغه څیز چه په آسمان او زمکه کښې دې دهغه بادشاهت کښې دې. دټولې زمکې او آسمان مخلوق دهغه ذات غلام او دهغه خدمت گزار او دهغه په مخکښې پست دی.

لکه فرمائی چه ﴿إِنَّ كُلَّ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا الْإِنْسَانَ عَبْدًا﴾ الخ یعنی د آسمان او زمکې ټول مخلوقات د رحمان مخکښې دغلامی په حیثیت پیش کیدونکی دی. دا ټول دهغه په گیره کښې دی. او ټول ئې یو یو شمیرلی دی. اوهم هغه ذات طرفته ټول څیزونه واپس کیدل دی. خپل مخلوق کښې چه څه غواړی حکم ورکوی، هغه عادل دې، ظلم نه کوی، بلکه یو نیکی لس چنده کوی. او بیا خپل طرفته اجر عظیم ورکوی. ارشاد دې چه ﴿وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ﴾ د قیامت په ورځ به مونږ د عدل تله کیږدو او به هیچا به ظلم نه کیږی. د اورنی د ددانی هومره عمل به هم مونږ راوباسو او مونږ حساب اخستلو او ورکولو دپاره کافی یو. بیا فرمائی چه په مخلوق کښې تصرف هم دهغه ذات چلیږی. د ورځې شپې گردش هم دهغه په لاس کښې دې. خپل حکمت سره زیاتوی او کموی. کله ورځې لنډې او کله شپې لنډې او کله دواړه یو شان. کله گرمی او کله یخنی. کله باران او کله بهار او کله خزان. او دا ټول دبندهگانو دښیگرې او مصلحت لحاظ سره دی. هغه ذات دزړه د وړوکې نه وړوکې خبرې او پټ نه پټ راز نه هم واقف دې.

اٰمِنُوْا بِاللّٰهِ

ایمان راورپی | په الله باندې |

| تاسو په الله تعالی او دهغه په رسول ایمان راورپی |

وَرَسُوْلِهِ ۝۱۰ وَانْفِقُوْا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَخْلَفِيْنَ

او په رسول دهغه باندې | او خرچ کړئ | دهغه خیزونونه | چې جوړ کړئ یی تاسو الله | خلیفگان

او دهغې مالونو نه یو حصه خیرات کړئ | چې تاسو ئې په کښې د نورو خلقو خلیفه گان جوړ کړی یی

فِيْهِ ۝۱۱ فَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مِنْكُمْ وَاَنْفَقُوْا لَهُمْ

په هغې کښې | نو هغه کسان | چې ایمان ئې راوړو | ستاسو نه | او مال ئې خرچ کړو | دپاره دهغوی

په تاسو کښې چې چا ایمان راوړې دې | او خیراتونه یې کړی دی | هغوی دپاره لویه

اَجْرٌ كَبِيْرٌ ۝۱۲ وَمَالِكُمْ لَا تُوْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ ۝۱۳ وَالرَّسُوْلِ

اجر لوی دې | اوڅه شوی دی تاسو لره | چې ایمان نه راوړئ | په الله باندې | حال دا چې رسول |

بدله مقرر ده | او دا په تاسو څه شوی دی | چې په الله باندې ایمان نه راوړئ؟ | او حال دادې چې

يَدْعُوْكُمْ لِتُوْمِنُوْا بِرَبِّكُمْ ۝۱۴ وَقَدْ اَخَذَ مِيْثَاقَكُمْ

رابلی تاسو | چې ایمان راوړئ تاسو | په رب خپل | او اغستلی ده هغه | وعده ستاسو نه |

رسول مودې خبرې ته رابلی | چې تاسو پخپل رب ایمان راوړئ | او الله تعالی ستاسو نه کلکه وعده هم اخستی ده

اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۝۱۵ هُوَ الَّذِيْ يَنْزِلُ عَلٰى عَبْدٍ ۝۱۶ اٰيٰتٍ

که یی تاسو | ایمان راوړونکی | هغه هغه ذات دې | چې نازلوی | په بنده خپل باندې | ایتونه

که چرې تاسو یقین کوئ | الله تعالی هغه ذات دې چې پخپل بنده ئې ښکاره ایتونه نازل کړی دی

بَيِّنٰتٍ ۝۱۷ لِيُخْرِجَكُمْ مِّنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ ۝۱۸ وَاِنَّ اللّٰهَ

واضح دپاره ددې چې راوباسی تاسو | د تیرونه | رنر ته | او بیشکه الله

د دې دپاره چې تاسو د کفر د تیارونه (د ایمان) رنر ته راوباسی | او یقینا الله تعالی

بِكُمْ ۝۱۹ لَرَّوْفٌ رَّحِيْمٌ ۝۲۰ وَمَالِكُمْ ۝۲۱ اَلَا تَنْفِقُوْا

په تاسو باندې | خامخا مهربانه رحم کونکی دې | او څه وجه ده تاسو لره | چې خرچ نه کوي |

په تاسو ډیر مټین او ډیر مهربانه دې | او دا په تاسو څه شوی دی | چې تاسو د الله تعالی په

فِي سَبِيْلِ اللّٰهِ ۝۲۲ وَاللّٰهِ ۝۲۳ مِيْرٰثُ السَّمٰوٰتِ ۝۲۴ وَالْاَرْضِ ۝۲۵

په لاره د الله کښې | حال دا چې الله لره دې | میراث | د اسمانونو | او د زمکې

لار کښې خرچ نه کوئ | حال دا چې اسمانونه او زمکه ټول به اخر الله تعالی ته پاتې کیږی

لَا يَسْتَوِي ۝۲۶ مِنْكُمْ ۝۲۷ مَنْ اَنْفَقَ ۝۲۸ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ

برابر کیدې نه شی | ستاسو نه | هغه څوک | چې خرچ ئې اوکړو | مخکښی | د فتحې نه

په تاسو کښې هغه کسان (د نورو سره) برابر نه دی | چې د (مکې) فتحې نه مخکښی ئې (د الله تعالی په لار کښې

چہ نبی کریم ﷺ تپوس اوکرو چہ تولو نہ زیات بنہ ایمان والا ستاسو پہ نیز خوک دی؟ نو وی وئیل فربتی۔ نو وی فرمانیل چہ هغوی خو الله تعالیٰ سره دی بیا به ایمان ولی نہ راوری؟ وی فرمانیل چہ بیا نبیان علیہم السلام، پہ هغوی خو وحی او دالله کلام نازلیری بیا به ولی ایمان نہ راوری؟ بیا نی اوئیل چہ مونو۔ واہ تاسو ایمانہ خنگه منع کیدیشی تاسو کنبی خو حہ موجود یم۔ واورنی ابہترین او عجیہ ایمان والا به هغه خلق وی چہ ستاسو نہ روستو رازی۔ صحیفو کنبی به لیکلې شوی گوری او ایمان به راوری۔ دسورة بقره شروع کنبی آیت (الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ) تفسیر کنبی ہم مونو داسی احادیث لیکلی دی۔

بیا دوی ته دمیثاق دورخې قول وریادولی شی لکه چہ یو آیت مبارک کنبی دی چہ (وَأَذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ الَّتِي كُنْتُمْ عَلَيْهِمْ فِي سِيْرِهِمْ تَوَاسًا) نه بیعت کول دی۔ او امان ابن جریر m فرمائی چہ ددی نه مراد هغه میثاق دی چہ د آدم ﷺ خیتہ کنبی دهغوی نه اخستی شوی وو۔ دمجاهد m هم دا مذهب دی۔ والله اعلم۔

هغه الله جل شانہ چہ هغه په خپل بنده روښانه دلیلونه او بہترین دلائل او بنہ آیتونه نازل کړل۔ چہ تاسو ظلم او جهل د تیرونو نه او د راتې قیاس د بدترینو تیرونو راوباسی او تاسو نورانی او روښانه او صفا لار اویسانی۔ الله جل شانہ رؤف دی اورحیم دی۔ دا دهغه لونی ذات کرم دی چہ هغه د خلقو د رهنمائی دپاره کتابونه نازل کړل او رسولان نی اولیرل او شکوک شبہات نی لری کړل۔ د هدایت وضاحت نی اوکړو۔ دایمان او خیرات حکم کولو نه پس بیا د ایمان رغبت ورکوی او بیان فرمائی چہ اوس د ایمان نه قبلولو هیش عذر باقی نه دی پاتې۔ داسمانونو د خزانوتنها مالک الله جل شانہ دی۔ عرش او کرسی دهغه ده او هغه تاسو سره ددی خیرات دبدلی وعدہ کړې ده۔ فرمائی چہ (وَمَا آتَيْنَاكُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُغْنِيكُمْ وَهُوَ خَيْرُ الْغْنَىٰ) یعنی تاسو چہ حہ دالله جل شانہ لار کنبی خرچ کونی نو به د هغی بہترینه بدلہ د رکوی۔ اورحقیقت کنبی روزی ورکولو والا هغه ذات دی۔ اوفرمائی چہ (مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ) یعنی تاسو به دا فانی مال خرچ کړی او هغه به تاسو ته ہمیشہ پاتې کیدونکی مال درکړی۔ توکل والا خرچ کوی اودعرش مالک هغه دتنگی او غریبی نه محفوظ کوی۔ هغه ته ددی خبرې اعتماد وی چہ مونو کوم مال فی سبیل الله خرچ کړو نودهغی بدلہ به مونو ته په دواړو جهانونو کنبی ملاویری۔

قوله تعالیٰ: - لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَتْلٍ

لفضائل صحابه: - بیا ددی امر بیان کیری چہ دفتح مکہ نه مخکنبی کومو خلقو دالله جل شانہ لار کنبی خړچونه اوکړل او دالله جل شانہ لار کنبی نی جهاد اوکړو او کومو خلقو چہ دا اونه کړل، او مکہ فتح شوه نو دا دواړه بر ابر نه دی۔ په دی وجه هم چہ په هغه وخت کنبی تنگی زیاده وه او قوت کم وو۔ او په دی وجه هم چہ په هغه وخت کنبی به ایمان هغه خلقو قبلولو چہ دهغوی زړونه هر قسم گند نه پاک وو۔ دمکې د فتح نه پس خو اسلام ته ښکاره غلبه ملاو شوه، اودمسلمانانو شمیر زیات شو۔ او فتوحات زیات شو۔ اودی سره مال هم ښکاره شو۔ نو په هغه وخت کنبی او په دی وخت کنبی چہ خومره فرق دی نو دومره فرق په دی خلقو او هغه خلقو کنبی دی۔ هغوی ته به ډیر زیات اجر ملاویری۔ اگر چہ دواړه اصل نیکی کنبی او اصل اجر کنبی شریک دی۔

دقبل الفتح نه حہ مراد دی؟ - بعضو وئیلی دی چہ فتح نه مراد صلح حدیبیه ده۔ او ددی تائید د مسند احمد یو روایت نه هم کیری چہ خالد بن ولید ؓ او عبدالرحمان بن عوف ؓ مینخ کنبی اختلاف پیدا شو، په دی خالد ؓ اوفرمانیل چہ ته په دی خبره نی چہ ما خو ورخې مخکنبی اسلام قبول کړې دی۔ هر کله چہ نبی کریم ﷺ ته ددی علم اوشو نو وی فرمانیل چہ حما صحابه کرام ؓ ماته پریردنی۔ په الله جل شانہ قسم چہ دهغه په قبضه کنبی حما روح دی که د احد د غر هومره سره او سپین زر جمع

کری نوبیا ہم دہغہ اعمالو تہ نہ شی رسیدی (۱). ظاہر دی چہ دا واقعہ د خالد بن ولید ؓ د مسلمانیدو نہ مخکنی دہ او دوی ؓ د صلح حدیبیہ نہ پس او فتح مکہ نہ مخکنی اسلام قبول کری و. اودا اختلاف چہ کوم پدی روایت کنی دے د بنو خزیمہ بارہ کنی و. نبی کریم ﷺ د فتح مکہ نہ پس دخالد ؓ پہ امارت کنی ہغونی طرفتہ یو لنبکر لیہلے و، ہر کله چہ دوی ہغہ خانہ تہ اور سیدل نوهغہ او وئیل چہ مونہر مسلمانان شوی یو خو دخپل ناواقفیت پہ وجہ نی دا اونه وئیل چہ مونہر اسلام راوڑی دے بلکہ داسی نی او وئیل چہ مونہر صایبان شو، یعنی بی دینہ شو او کفارو بہ مسلمانو تہ ہم دا لفظ وئیلو. خالد ؓ غالباً ددی کلمی اصل مطلب تہ اونه رسیدو او دہغوی د قتل کولو حکم نی او کړو. او دہغوی چہ کوم نیولے شوی و دہغوی د قتل کولو حکم نی او کړو. نو پہ دے د عبدالرحمان ؓ او خالد بن ولید ؓ مینخ کنی مخالفت پیدا شو. ددی واقعی مختصر بیان پورتنی حدیث مبارک کنی دے.

صحابہ کرامو تہ بد مہ وائی: صحیح حدیث مبارک کنی دی چہ صحابہ کرام ؓ تہ بد مہ وائی، پہ ہغہ ذات مہ دی قسم وی چہ دہغہ پہ قبضہ کنی خما روح دے کہ تاسو د احد غر ہومرہ برابر سرہ زر او سپین زر ہم خرچ کری نوبیا ہم دہغوی درے پاوہ غلے ثواب تہ ہم نہ شی رسیدنی. بلکہ یونیم پاؤ تہ ہم نہ شی رسیدی (۲) ابن جریر کنی دی چہ حدیبیہ پہ کال مونہر نبی کریم ﷺ سرہ چہ کله عسکان تہ اور سیدو نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ داسی خلق بہ ہم راشی چہ تاسو بہ خپل اعمال دہغوی د عملونو مقابلہ کنی حقیر او گنہرئی. مونہر او وئیل چہ آیا قریشی؟ نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ نہ بلکہ یمنی نرم دل، خو اخلاق، اوسادہ مزاج. مونہر عرض او کړو یا رسول اللہ ﷺ! آیا ہغوی بہ خمونہر نہ بہتر وی؟ نبی کریم ﷺ جواب کنی او فرمائیل کہ ہغوی سرہ د احد د غر برابر ہم سرہ سپین وی او ہغہ خرچ کری نوبیا ہم ستاسونہ د یو درے پاوا یا یونیم پاؤ خیرات تہ ہم نشی رسیدلے. یاد ساتی مونہر او نورو تولو خلقو کنی فرق دے. بیا نبی کریم ﷺ ہم دا آیت مبارک (لا یستوی (تلاوت کړو. خودا روایت غریب دے. بخاری اومسلم شریف کنی دی چہ دابوسعد خدری ؓ روایت کنی د خارجیانو ذکر کنی دی چہ تاسو خپل مونخونہ دہغوی د مونخونو بارہ کنی او خپلے روزے دہغوی دروژو بارہ کنی حقیر او کمے گنہرئی ہغوی داشان د دین نہ خارجیہری لکہ خنگہ غشی د بنکار نہ (۳)

ابن جریر کنی دی چہ عن قریب بہ یو قوم راشی نو تاسو بہ خپل اعمال کمتر او گنہرئی چہ کله دہغوی اعمال او گورئی. صحابہ کرام ؓ تپوس او کړو چہ آیا ہغوی بہ قریشیان نہ وی؟ نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ ہغہ سادہ مزاج، نرم زہرہ والا دل تہ راروان دی. او نبی کریم ﷺ یمن طرفتہ تہ لاس سرہ اشارہ او کړہ، او بیا نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ ہغہ خو د یمن خلق دی او ایمان خود یمن والا خلقو دی او حکمت د یمن د خلقو حکمت دے. مونہر تپوس او کړو چہ ہغوی بہ خمونہر نہ افضل وی؟ نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ پہ ہغہ اللہ جل شانہ مہ دی قسم وی چہ دہغہ پہ قبضہ کنی خما روح دے، کہ ہغوی کنی چاسرہ د سرو غر وی او ہغہ د اللہ جل شانہ لار کنی خرچ کری نوبیا ہم ستاسو د یو مد یا نیم مدتہ مقدار تہ نشی رسیدی. بیا نبی کریم ﷺ خپلے گوتے بند کری او خپلہ کتہ او مسواکہ گوتہ نی نیغہ کړہ او وی فرمائیل چہ دادی فرق خمونہر او دہغوی ترمینخہ. بیا نبی کریم ﷺ ہم دا آیت مبارک تلاوت کړو. نو دے حدیث مبارک د حدیبیہ ذکر نشته دے. بیا دا ہم کیدیشی چہ ممکن دی چہ د فتح مکہ نہ مخکنی خبر د فتح مکہ نہ پس اللہ جل شانہ نبی کریم ﷺ تہ ورکړی وی. لکہ خنگہ چہ سورة

(۱) احمد: ۲۶۶/۳

(۲) صحیح بخاری کتاب فضائل اصحاب النبی ﷺ ((لوکنت متخلدا خلیلا))، ۳۶۷۳، صحیح مسلم: ۲۵۴۱.

(۳) صحیح بخاری کتاب استابۃ المرتدین باب قتل الخوارج والملحدین بعد اقامة الحجۃ: ۶۹۳۱.

مزمّل کنبی ابتدائی سورتونو کنبی دی چه کوم مکہ مکرمہ کنبی نازل شوی وو۔ اللہ جل شانہ خبر ورکری وو چه (الَّذِينَ آمَنُوا بِمَا تَلَوْنَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ) یعنی خہ داسی خلق ہم شته دی چه دالله جل شانہ لار کنبی جهاد کوی نو کله خنگه چه دا آیت مبارک دیوراتلونکی واقعی ذکر کوی نو داشان دا آیت مبارک هم او حدیث لره دی هم او کنرلی شی۔ واللہ اعلم۔

قوله تعالى: - وَكَلَّا وَعَدَّ اللَّهُ الْحَسَنَىٰ

تول صحابه کرام ز عظیم دی بیبا فرمانی چه هر یو سره الله جل شانہ د نپیگری وعده کری ده یعنی فتح مکہ نه مخکنبی او ددی نه پس هم چه چا خہ دالله جل شانہ لار کنبی خرچ کری دی دهغی اجر به هغه ته ملاویری۔ دابله خبره ده چه چاته به زیات وی او چاته به کم لکه خنگه چه بل خانی کنبی ارشاد دی چه مجاهد او غیر مجاهد چه عذر والا هم نه وی نو برابر نشی کیدی۔ اگر چه نیکه وعده کنبی دواړه شامل دی۔ صحیح کنبی دی چه قوی مومن دالله جل شانہ په نیز ضعیف نه افضل دی۔ خو نپیگریه دواړو دپاره ده۔ (۱) که دا فقره په دی آیت کنبی نه وی نو ممکن وو چه چا ته به ددی روستو والو خیال تیر شوی وی۔ په دی وجه نی فضیلت بیانکړو، بیبا نی پرې عطف و اچولو اصل اجر کنبی نی دواړه بر ابر کړل بیبا فرمانی چه ستاسو د ټولو عملونو ستاسو رب ته خبر دی۔ هغه چه درجاتو کنبی کوم تفاوت ساتی هغه هم اندازې سره نه بلکه صحیح علم سره۔

قوله تعالى: - فَيُضِعُّهُ لَهُ وَلَهُ أَجْرٌ كَرِيمٌ

الله جل شانہ صدقات زیاتوی حدیث مبارک کنبی دی چه یو درهم یو لک درهمو پورې زیاتیری (۲) دا هم یادساتی چه ددی آیت مبارک حصه دار ابوبکر صدیق ؓ دی، خکه چه په دی عمل کولو والا ټولو نیانو امتونو سردار دوی ؓ دی۔ ابوبکر ؓ د شروع تکلیف وخت کنبی خپل ټول مال دالله جل شانہ لار کنبی خرچ کری وو۔ او ددی بدله نی دالله جل شانہ دبدلی نه سوا نوره نه وه۔ عمر فاروق ؓ او فرمائیل چه خه د نبی کریم ﷺ خدمت کنبی حاضر اوم او ابوبکر صدیق ؓ هم وو۔ ددوی ؓ په بدن مبارک صرف یو عبا وه او گریوان کنبی نی ازغی ورکری وو۔ په دی کنبی جبرئیل ؑ نازل شو او تپوس نی اوکړو چه خه وجد ده چه ابوبکر صدیق ؓ صرف یو عبا اغوستی ده او په دی کنبی نی ازغی ورکری دی؟ نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه هغه خپل ټول مال خما کارونو کنبی دالله جل شانہ لار کنبی خرچ کری او اوس هغه سره هیخ نشته دی۔ نو جبرئیل ؑ او فرمائیل چه انبی محمد ﷺ اتاسو دوی ؓ ته اووانی چه الله جل شانہ په تا سلام وانی او فرمائی چه آیا دوی ؓ په دی فقیرنی کنبی خما نه خوشحاله دی که خفا؟ نبی کریم ﷺ دا ټول هر خه ابوبکر صدیق ؓ ته بیان کړو نو ابوبکر صدیق ؓ او فرمائیل چه خه خپل رب نه خنگه خغه کید شم، خه په دی حال کنبی ډیر خوشحاله یم۔ دا حدیث مبارک سندا ضعیف دی واللہ اعلم۔ بیبا فرمانی چه خوک دی چه الله جل شانہ ته قرض ورکری۔ ددی نه مراد دالله جل شانہ د رضا دپاره خرچ کول دی۔

قوله تعالى: - مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ

بعضو وئیلی دی چه ددی نه مراد خپل بال بیج باندي خوراک خکاک دی۔ کیدیشی چه دا آیت مبارک د خپل لحاظ سره دواړو دپاره شامل وی۔ بیبا وعده کوی چه ده ته به ډیره لویه بدله ملاویری او او جنت کنبی به ورته پاک رزق ملاویری۔ ددی آیت مبارک آوریدو سره ابو دحداح انصاری ؓ نبی کریم ﷺ ته راغلو او عرض یې اوکړو چه آیا خمونې رب خمونې نه قرض غواړی؟ نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه

(۱) صحیح مسلم کتاب القدر باب الايمان بالقدر والاذغان له : ۲۶۶۴، ابن ماجه : ۷۹، احمد : ۳۶۶/۲۔

(۲) لسانی کتاب الکاة باب جهد المقل : ۲۵۲۸۔

او نبی کریم ﷺ ته نبي عرض يبي او کړو چه خپل لاس را کړه. نو نبی کریم ﷺ خپل مبارک لاس وراورد کړو
 نو د نبی کریم ﷺ لاس مبارک نبي خپل لاس کښي اخستلو نه پس عرض يبي او کړو چه خدا باغ چه به
 هغې کښي د که جوړو شېر سوه ونې دي، هغه ما خپل رب ته ورکړل. دهغه بال بچ هم په دې باغ کښي
 وو. هغه راغلو او د باغ دروازه کښي اودريدو او خپلې ښځې ته نبي آواز او کړو، هغې لبيک او ونيلو او
 راغله او وې فرمائيل چه بچي راواخله او رازه، ما دا باغ الله جل شانہ ته قرض ورکړو. هغه ډيره
 خوشحاله شوه او وې ونيل چه تا ډير د فاندې تجارت او کړو. او بچي او دکور اثاثه اخستلونه پس روان
 شو. نبی کریم ﷺ او فرمائيل چه الله جل شانہ د جنت ونې اود هغه خانې باغونه او ميوې چه د هغې
 ښاخونه د ياقوتو او موتيانو دي ابودحداح ته ورکړي (۱)

يَوْمَ تَكْرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعَى	په هغه ورځ چي اوويني ته مومنان سړي او مومنانې ښځې چي منډې به وهي
نورهم بين ايديهم وبأيمانهم بشرکم اليوم	نور دهغوي مخکښي دهغوي نه او نبي طرف دهغوي ته زيري دي تاسو لره نن ورځ چي (دايمان) خپله رنرا به ترې نه وړاندي او نبي طرف ته خوريري نن تاسو ته زيري درکړو
جنت تجرى من تحتها الأنهار خلدین فيها ذلك	جنتونه دي چي بهيري به لاند دهغې نه نهرونه چي هميشه به وي په هغې کښي دا انجام دداسې باغونو چي دهغې لاندې به ولي بهيري هميشه به په کښي اوسيري هم دا د ټولونه
هو الفوز العظيم يوم يقول المنفقون والمنفقت	هم دا کاميابي ده لويه په دغه ورځ به وائي منافقان سړي او منافقاني ښځې لويه کاميابي ده دابه هغه ورځ وي چي منافقان سړي او منافقاني ښځې
للذين آمنوا انظرونا نقتبس	هغه کسانوته چي ايمان نبي راوړي وي چي لره اوگوري مونږ ته چي مونږ رنرا واخلو به دايمان خاوندانوته وائي چي مونږ ته لره انتظار اوکړي چي مونږ هم ستاسو د نور نه رنرا واخلو
من نورکم قيل ارجعوا وراکم فالتبسوا	د نور (رنرا) ستاسو نه ورته به اوونيلي شي چي واپس شي شاگانو خپلو ته اوگوري دوي ته به اوونيلي شي چي تاسو واپس لار شي ايبا (هلته خان دپاره، رنرا تلاش کړي) بيا به ددې دواړو (ولو)
نورا فضرب بينهم يسور له	رنرا (بل خائي کښي) پس اوبه وهلي شي په منځ دهغوي کښي يو ديوال چي په هغې کښي به په مينځ کښي يو ديوال اودرولي شي په هغې کښي به يوه دروازه وي چي

(۱) ابن ابي حاتم

بَابُ	بَاطِنُهُ	فِيهِ	الرَّحْمَةُ	وَوَظَاهِرُهُ
بہ دروازہ وی	دندنہ دھغی چی بہ وی	اپہ ہغی کنبی بہ	رحمت وی	او بہر طرف دھغی چی بہ وی
دندنہ طرف تہ بہ	پہ کنبی رحمت وی	او بہر طرف تہ بہ	تری عذاب وی	انفاقان بہ
مِنْ قِبَلِهِ	الْعَذَابِ	يُنَادُونَهُمْ	أَلَمْ تَكُنْ	مَعَكُمْ
دمخی طرف نہ بہ	عذاب وی	آواز بہ کوی	منافقان مومنانوتہ	چی آیا نہ وؤ مونپ
مومنانو پسی چغی وہی	چی (انی خلقوا)	آیا مونپ	(پہ دنیا کنبی)	ستاسو ملگری نہ وو
قَالُوا	بَلَى	وَلَكِنَّكُمْ فَتَنْتُمْ	أَنْفُسَكُمْ	وَتَرَبَّصْتُمْ
اوبہ وانی مومنان	چی ہو	ولیکن تاسو	پہ فتنہ کنبی	واچول
دوئی بے جواب	ورکری	نہ بلکہ تاسو	خپیل خانونہ	پہ نفاق کنبی
اچولی وو	اوتاسو	بہ پہ مونپ	دمصیبتونو	انتظار
وَأَرْبَابُهُمْ	وَعَزَّيْتُمْ	الْأَمْثَانِ	حَتَّى	جَاءَ
اوشک بہ مو کوؤ	او دوکہ	درکہ تاسو	له	امیدونو (دروغو)
کولو	اوشک بہ مو کولو	اوستاسو	امیدونو	تاسو پہ دھو کہ کنبی
اچولی وی	تردی چی	دالہ		
أَمْرُ اللَّهِ	وَعَزَّيْتُمْ	بِاللَّهِ	الْغُرُورِ	فَالْيَوْمِ
حکم دالہ	او دوکہ	درکولہ	تاسو	له
تعالی حکم	(مرگ)	راغلو	اوتاسو	دالہ تعالی
پہ حق کنبی	فریبی	(شیطان)	دھو کہ کپی	انون ورخ
لَا يُؤْخَذُ	مِنْكُمْ	فِدْيَةٌ	وَالَّذِينَ	كَفَرُوا
نہ اغستلی	کیپی	ستاسو	نہ	فدیہ (معاوضہ)
بہ تاسو	نہ	خہ فدیہ	نشی	قبلولی
مَأْوَاكُمْ	النَّارُ	هِيَ	مَوْلَاكُمْ	وَبِئْسَ الْمَصِيرُ
خانی دورتلو	ستاسو	اور دی	دا وور	ملگری ستاسو
ستاسو	د تولو	خانی	دوزخ دی	ہم دغہ (دوزخ)
				ستاسو ملگری دی
				او ہغہ پیرہ
				خراب خانی دی

قوله تعالى: -يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ

دقیامت پہ ورخ د مومنانو بنخو او سرود نور بیان دلته بیان کیپی چہ دمسلمانانو دنیکو عملونو بدلہ کنبی بہ دوی تہ نور ملاویپی۔ او دابہ دقیامت پہ ورخ دوی سرہ سرہ وی۔ عبداللہ بن مسعود فرمائی چہ پہ دوی کنبی بہ دبعضو نور دغرونو برابر وی۔ اودبعضو نور بہ د کھجوری برابر وی۔ اودبعضو بہ د ولاز انسان برابر۔ دتولو نہ کم نورچہ دکوم مومن وی دھغہ پنبی دکتی گوتی بانڈی بہ نور وی۔ او ہغہ بہ کلہ کسیری او کلہ بہ زیاتیری (۱) (ابن جریر)۔

قتادہ فرمائی چہ مونپ۔ تہ ذکر او کپی شو چہ د نبی کریم ﷺ ارشاد دی چہ بعضی مومنان بہ داسی ہم وی چہ دھغوی نور بہ دومرہ وی چہ سومرہ مدینی منوری نہ عدن پوری فاصلہ دہ۔ او ابین لری دی

(۱) الطبری: ۱۷۹/۲۳

اوصنعاء لري ده بعضي ددي نه کم، بعضي دهغي نه هم کم، او تردي پوري به بعضي وي چه دهغوي نور به دهغي لاندي قدمونو پوري وي.

جناده بن ابواميه رضي الله عنه او فرمايل چه اني خلقوا ستاسونومونه سره د ولدیت الله جل شانہ سره ليکلي شوي دي. اوداشان به ستاسو هر باطن علم هم هلته ليکلي شوي وي. د قیامت په ورځ به آواز کيږي چه اني فلاني دفلاني خويه داستا نور دي. او فلاني د فلاني خويه ستا دپاره مونږ سره هيڅ نور نشته دي. بيا دوي ددي آيت مبارك تلاوت او کړو.

دقیامت ورځ به مومنانو دپاره نور وي: - ضحاک رضي الله عنه فرماني چه هر سړي ته به اول اول کښي نور ملاويږي، خو چه کله په پل صراط باندي تيريږي نو بيا د منافقانو نور ختم شي، ددي کتلو سره به مومنان هم ويريږي چه هسي نه څمونږ نور هم لار شي. نو الله جل شانہ نه به دعاگانې غواړني چه اني الله جل شانہ څمونږ نور مونږ دپاره پورا پورا کړه. حسن رضي الله عنه فرماني چه ددي آيت مبارك نه دپل صراط نور دي. چه په تياره کښي په آرام سره تير شي. نبي کریم صلي الله عليه وسلم فرماني چه دتولو نه مخکښي به دسجدي کولو اجازت ماته ملاوشي او داشان به دتولو نه مخکښي ماته اجازت اوشي چه سجدي نه سر اوچت کړه. څه به مخکښي روستو، گس او بنسۍ طرفته نظر واچوم نو څه به خپل امت او بيژنم. نو سړي او ونييل چه يار رسول الله صلي الله عليه وسلم ا نوح عليه السلام نه ستاسو امت پوري ټول امتونه په دي ميدان کښي جمع وي تاسو به په دي کښي خپل امت څنگه پيژنشي؟ نبي کریم صلي الله عليه وسلم د بعضو خاص نښو په وجه. څما دامت د اودس اندامونه به پريږي او دا صفت به بل امت ته نه وي. او دوي ته ددوي اعمال نامې ددوي په بنسۍ لاس ورکولې شي. او ددوي څه به پريږي. او ددوي نور به ددوي مخکښي رو ان وي. او ددوي اولاد به دوي سره وي (ضحاک رضي الله عنه فرماني چه ددوي اعمال نامې به ددوي بنسۍ لاس کښي وي. لکه څنگه نورو آيتونو کښي تشریح شوي ده. دوي ته به او ونييلې شي چه نن تاسو ته د هغه جنتونو بشارت دي چه هغي به هر گوت کښي چيني جاري دي. اودهغه ځاني نه هيڅ کله هم وتل نشته دي. دا يو زبردسته کاميابي ده. ددي نه پس دقيامت د هيبتناک او زړه وپرونکي منظر واقعه بيان شوي ده چه سوا د ريښتوني ايمان والو او نيك اعمالو نه به هيچا ته نجات نه ملاويږي.

قبر څنگه ځاني دي؟ - سليم بن ابن عامر رضي الله عنه فرماني چه مونږ يو جنازي سره باب کښي باب دمشق کښي وو، هرکله چه د جنازي مونځ اوشو، او ددفن کار شروع شو نو ابوامامه باهلي رضي الله عنه فرماني چه اني خلقوا تاسو ددي دنيا منزل کښي نن سحر ماښام کوڼي، نيکي او بدئي کولي شي، اودي نه پس تاسو يو بل منزل طرفته کولو والا يي. اوهغه منزل هم دا د قبر دي. اودا دتنهاني، چينجو، تنگي او تيارو کوردي. خو هغه چا دپاره نه دي چه د چا دپاره الله جل شانہ دي کښي وسعت پيدا کړي. دي ځاني نه به بيا تاسو ميدان قیامت طرفته ځي او هغه ځاني کښي ډيره تياره ده. او هغه ځاني کښي به ايماندارو کښي نور تقسيم وي او کافران او منافقان به بي رونقه وي. ددي ذکر آيت (اَوْ كَلِمَاتٍ) الخ کښي دي. نو لکه څنگه چه سترگو والود نظر نه روند ته هيڅ فاندې نشي حاصليدي نوداشان به کافران او منافقان دايماندارو دنور نه هيڅ فاندې نشي حاصلولي. نو منافقان به ايمانداروته واني چه تاسو دومره مخکښي مه ځني، لږ خو ايسار شي چه مونږ ستاسو دنور په زړه کښي خو. تاسو به چه څنگه دنيا کښي مسلمانانو سره فريب کولو داشان به نن دوي ته او ونييلې چه تاسو واپس شي او نور تلاش کوڼي. دوي به واپس د نور د تقسيم ځاني ته واپس شي. خودوي به هېڅ نه مومي. هم دا دالله جل شانہ مکر دي چه ددي بيان (وَهُوَ خَادِعُهُمْ) کښي دي. اوس واپس چه دوي دي ځاني ته راشي نو گوري به چه ددوي

او د مومنانو مینخ کنبی به یو دیوال حائل شی چه دهغی نه هغه طرفته رحمت دی او دی طرفته عذاب دی. نو دا منافقان به د تقسیم په وخت کنبی په دھوکہ کنبی وی. دنور په ملاویدو به ددوی راز ښکاره شی. تمیز به نې اوشی. او د منافقان به د الله جل شانہ درحمت نه مایوسه شی. ابو امامه فرمائی چې قیامت کنبی به داسې تیاره راپورته شی چې یو مؤمن او کافر به هم خپل لاسونه نشی لیدی، بیا به مومنانو ته ددوی د اعمالو په بدله کنبی نور ورکړې شی نو منافقان به آواز ورکوی چې (انظرونا) قوله تعالی: - قَضَرَ بَیْنَهُمْ سُوْرًا لَّهٗۤ اَبَآءٌ

ددې دیوال نه کوم یو دیوال مراد دی؟ - ابن عباس رضی اللہ عنہ نه مروی دی چه کله تیاره وی او انسان به خپل لاس هم نه وینی، نو په هغه وخت کنبی به الله جل شانہ یو نور ظاهر کړی. مسلمانان به یو طرفته ځی. او منافقان به روستو ځی. چه هرکله مومنان ډیر مخکښی لار شی نو دوی به هغوی ته د اودریدو دپاره آوازونه کوی. او دوی ته به یادوی چه دنیا کنبی خو مونږ ټول یو ځانې وو. (۱) د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ارشاد دی چه د قیامت په ورځ به خلق ددې خلقو د پرده پوښی دپاره آواز کوی. خو په پل صراط به تمیز اوشی. دا مومنان به آوازونه کوی خو په هغه وخت کنبی به مومنان په ویره کنبی وی. دابه هغه وخت وی چه سرې به فکر مند وی. دکوم دیوال چه په دې ځانې کنبی ذکر دی دا به د دوزخ او جنت ترمینځه وی. هم ددې ذکر دی دې آیت مبارک (وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ). نو په جنت کنبی به رحمت او په جهنم کنبی به عذاب وی

صحيح خبره داده خو دبعضو قول دی چه ددې نه مراد د بيت المقدس دیوال دی اودا به دجنهم وادنی سره وی. ابن عمر رضی اللہ عنہ نه مروی دی چه دا دیوال د بيت المقدس شرقی دیوال دی. چه ددې په باطن کنبی مسجد وغیره دی او ددې ظاهر کنبی دجهنم وادی ده. اوبعضو بزرگانو دا هم ونبلی دی. خودا یاد ساتل پکار دی چه بعینه ددې آیت نه مراد هم دا دیوال دی. بلکه ددې ذکر په طور د قرب معنی ددې آیت مبارک تفسیر کنبی دې حضراتو ذکر کړې دی. ځکه چه جنت آسمان کنبی اعلیٰ علیین کنبی دې اوجهنم اسفل السافلین کنبی دې. او کعب احبار رضی اللہ عنہم نه چه کوم مروی دی چه د کومې دروازی ذکر دی آیت مبارک کنبی دې. دې آیت کنبی ددې نه مراد مسجد باب الرحمت دی. دا دینو اسرائیلو روایت دی. چه مونږ دپاره سند نه شی کیدی. حقیقت دادې چه دا دیوال به د مومنانو او منافقانو ترمینځه وی. مومنان خو به دې دروازی نه تیر شی او جنت ته به داخل شی. بیا به دروازه بنده شی. او منافقان به حیران او پریشان تیاری کنبی پاتې شی. لکه څنگه چه داخلق په دنیا کنبی په کفراو جهالت، شک او حیرت او تیاری کنبی وو. اوس به ورته دوی اووائی چه مونږ خو دنیا کنبی تاسو سره وو، یو ځانې به مو هر څه کول، عرفات او غزواتو کنبی موجود وو، واجباتو به مو ادا کول. ایماندار به اووائی چه تاسو خپلو کرتوتونو او گناهونو، نفسانی خواهشاتو او دالله جل شانہ رحمت کنبی ټول عمر مو تیر کړې دی، تاسو به ونیل چه مونږ بد عملی او کړې او دا به مو ونیل چه نن به توبه او کړو صبا به توبه او کړو او بد عملونه به پریردو، او دې انتظار کنبی مو عمر تیر کړو چه دمسلمانانو څه نتیجه راوړی؟ او تاسو ته ددې هم یقین نه وو قیامت به راځی که نه؟ او تاسو په دې خواهش کنبی وې که رازی نو مونږ به ضرور بخښلې شو. او تر مرگه پورې دالله جل شانہ د طرفنه تاسو ته هغه لوڼې ذات طرفته د مائل کیدو توفیق ملاؤ نشو. او الله جل شانہ سره تاسو دھوکہ باز شیطان پ دھوکہ کنبی اوساتلی؛ تر دې چه نن تاسو جهنم ته داخل شوی.

مطلب دادې چه تاسو بدنی طور مونږ سره وې، خو زړه نه او نیت نه مونږ سره نه وې. بلکه حیرت او شک کنبی وې. ریاکاری کنبی وې او تاسو ته د زړه نه دالله جل شانہ یاد هم نصیب نه شو. مجاهد رضی اللہ عنہ

فرمائی چه دا منافقان مومنانو سره وو، نکاح واده، مجلس، مرگ او ژوند کنبی دوی سره شریک وو خو اوس دلته جدا کړې شو. د سورة مدثر آیتونو کنبی دی چه کله مسلمانان مجرمانولره په جهنم کنبی اووینی نو تپوس به کوی چه آخر تاسو څه کنبی گیر شوی؟ او دوی به ور ته خپل بد عملونه شمیری. نو یاد ساتی چه دا سوال به صرف د غصې او ددوی دشرمنده کولو دپاره وی. خو حقیقت حال به مسلمانان بڼه خبر وی. بیا ئې هغه ځانې کنبی فرمائیلی وو چه دهیچا سفارش به دوی ته فائده نه ورکوی. دلته ئې او فرمائیل چه نن به دوی ته فائدی نه شی ورکولې. اگر چه دتولې زمکې برابر سره زر ورکړی، نو دابه هم نشی قبولې. نه منافقانو نه اونه کافرانو نه. ددوی مرجع او ځانې جهنم دې. هم ددې ځانې دوی لاتی دی. او ظاهر دی چه هغه بدترین ځانې دې.

الْمُرْيَانِ	لِلَّذِينَ	آمَنُوا	أَنْ تَخْشَعُوا
ایا وخت لانه دې راغلي دپاره دهغه کسانو چی ایمان نې راوړې دې چی اویریری			
ایا په ایمان دارو باندي لاهغه وخت راغلي نه دې چی دهغوی زړونه دالله تعالی دذکر			
قُلُوبِهِمْ	لِيذْكَرُوا	وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ	وَلَا يَكُونُوا
زړونه دهغوی دوجې دذکر دالله نه او دوجې دهغې حق نه چی نازل کړې دې الله او نه شی هغوی			
او دهغه دنازل شوی رښتینی کلام په وړاندي نرم شی او دهغې خلقو په شان نشی			
كَالَّذِينَ	أوتُوا	الْكِتَابَ	مِنْ قَبْلُ فَطَالَ
پشان دهغه کسانو چی ورکړې شوي وو ورته کتاب مخکښی ددې نه پس اوږده شوه			
چی وړاندي ورته کتاب ورکړې شوي وو بیا په هغې یوه زمانه تیره شوه			
عَلَيْهِمْ	الْأَمَدُ	فَقَسَتْ	قُلُوبُهُمْ
په هغوی باندي زمانه پس سخت شو او زیات دهغوی نه فاسقان دی			
نودهغوی زړونه سخت شول او په هغوی کښی ډیر کسان اوس هم، بد عملة دی			
وَكَثِيرٌ	مِنْهُمْ	فَسِقُونَ	
په هغه شی چی بیشکه الله اژوندی کوی زمکه اروسود مرگ دهغې نه اصفافصفا بنودلی دی مونږه			
پوهه شی چی الله تعالی زمکه د اوچیدو نه پس بیا زرغونوی مونږ تاسوته			
لَكُمْ	الآيَاتِ	لَعَلَّكُمْ	تَعْقِلُونَ
تاسو ته نښې چی تاسو د عقل نه کاراخلي			
واضحده مثالونه ځکه بیان کړی دی چی تاسو پرې پوهه شی			

قوله تعالی :- الْمُرْيَانِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعُوا قُلُوبِهِمْ
 دالله تعالی جل شانہ ویره .. الله جل شانہ فرمائی چه آیا مومنانو دپاره هغه وخت لاندې راغلي څه؟ چه دوی دالله جل شانہ ذکر او بند و نصیحت او قرآن پاک آیتونه او احادیث نبوی ﷺ واورې او ددوی زړونه نرم شی. واورې او اومنی، احکام اومنی، د ممنوعاتونه پرهیز او کړی. ابن عباس ؓ فرمائی چه د قرآن پاک نازلیدو نه پس دیارلس کاله تیر شوی وو چه دمسلمانانو دزړونو دې طرفته د راتلو شکایت شوي

و۔ حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ فرمائی کہ خلود کالہ تیر شوی وو چہ مونہ تہ د اعتبار اوشو (مسلم) اصحاب رضی اللہ عنہم پہ دے ملامتہ شو او وے وئیل چہ یا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خہ خبرہ خو بیان کرئی۔ ﴿تَحْنُ نَقْضَ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَضَائِ﴾ بیا یو خل خو ورخے پس ہم دا عرض اوشو نو آیت نازل شو چہ ﴿اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ﴾ بیا خروخت پس دا اوئیل نو آیت نازل شو چہ ﴿الْمُرْيَانُ لِلَّذِينَ﴾ (نبی کریم او فرمائیل چہ د تولو نہ رومبی خیر چہ خما دامت نہ بہ اوچت کرے شی ہغہ بہ خشوع وی۔ بیا نبی کریم او فرمائیل چہ تاسود یہودیانو او نصرانیانو پہ شان مہ کیرئی ہغوی داللہ جل شانہ کتاب بدل کرو۔ او پہ لہ لہ قیمت نی د اخرخ کرو۔ نو کتاب اللہ نی شاتہ او غور زولو او پہ رائے او قیاس پسے شو۔ او پخپلہ چہ دوی کوم اقول ایجاد کول ہغے پسے شو۔ او داللہ جل شانہ دین کنبی نی د نورو تقلیدو شروع کرو۔ اود خپلو عالمانو اودرویشانو بی سندہ خبرے نی دین کنبی داخلے کرے۔ ددی بد عملونو پہ وجہ اللہ جل شانہ ددوی زرونہ سخت کرل۔ دوی تہ بہ کہ ہر خہ داللہ جل شانہ خبرے او رولے شوے خوددوی پہ زرونو بہ ہیخ اثر نہ کیدو۔ پہ دوی بہ ہیخ پندو نصیحت اثر نہ کیدو۔ ہیخ یو وعدہ او وعید دوی داللہ جل شانہ طرفتہ پہ رجوع اونکرے شو۔ او پہ دوی کنبی اکثر فاسقان او بدکار شو۔ کوتہ عملونہ نی ہم بنہ نہ وو۔ لکہ آیت مبارک کنبی دی چہ ﴿فَمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ﴾ ددوی د بدعہدنی پہ وجہ مونہ پہ دوی لعنت اولیرلو۔ اوددوی زرونہ مو سخت کرل۔ دوی بہ کلمات پہ خپلہ بدلول او خمونہ نصیحتونہ نی ہیرکرو یعنی ددوی زرونہ فاسد شوی دی۔ داللہ جل شانہ خبرے نی بدلے کرے دی۔ نیکی کول نی پرینودے دی۔ بدو کنبی اختہ شوی دی۔ پہ دے وجہ اللہ جل شانہ دوی تہ خبردار کوی چہ ہسے تاسو باندے ددوی اثر اونشی، اصل او فرع کنبی دوی نہ بالکل بیل اوسی۔

قوله تعالى: - وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ

قران پاک باندے عمل او کرے :- ابن ابی حاتم کنبی دی چہ ربیع ابن عمیلہ فرمائی چہ د قران وحدیث خردوالی خو مسلم دے خو ما دابن مسعود رضی اللہ عنہ نہ یو خورہ او ہیکلے خبرہ آوریدلے دہ چہ دا خما ڈیرہ خربنہ زہ تہ نزدی دہ۔ دوی فرمائی چہ کله د بنی اسرائیلو پہ کتاب خہ وخت تیرشو نو دے خلقو خہ کتابونہ پخپلہ تصنیف کرل۔ او پہ ہغے کنبی نی ہغہ خبرے اولیکلے چہ کومے ددوی خوبنی وے او چہ کومے دوی د خپل خان نہ جوڑے کرے وے۔ اوس نی دا پہ بنہ مزو مزو سرہ لوستل۔ پہ دے کنبی اکثر مسائل داللہ جل شانہ د کتاب خلاف وو۔ چہ کوم احکام ددوی زرونونہ غوبنتل ہغہ نی بدل کرل۔ او خپل کتاب کنبی نی د خپلے مرضی مطابق مسائل جمع کرے وو۔ او پہ دے نی عمل شروع کرے وو۔ اوس دوی تہ خیال راغلو چہ د اپہ نورو خلقو ہم اومنی اوپہ دے آمادہ کرے چہ دوی ہم دا خمونہ لیکلے شوے کتاب شرعی کتاب اومنی او پہ دے عمل او کرے۔ دوی خلقو تہ ددے دعوت ورکرو او پہ دے نی زور کولو او چہ چا بہ ددوی نہ منل نو ہغوی تہ بہ نی تکلیف ورکولو او وهل بہ نی بلکہ تر دے چہ قتل کول بہ نی۔ پہ دوی کنبی یو سرے اللہ والا او متقی وو۔ ہغہ ددوی طاقت نہ او زیاتی نہ مرعوب شو او کتاب اللہ نی پہ یو باریک خیزباندے اولیکلو او پہ یو نرسنگہ کنبی نی و اچولو اودا نی خپلہ غارہ کنبی و اچولو۔ ددے خلقو فساد او شر نور ہم زیات شو۔ او دا شر ورخ پہ ورخ زیاتیدو تر دے چہ دوی ہغہ ڈیر خلق قتل کرل چہ کوم پہ کتاب اللہ باندے عاملان وو۔ بیانی خپلو کنبی مشورہ او کرہ چہ تر کومے بہ دانشان یویو قتل کوو۔ ددوی لونے عالم خمونہ ددے کتاب بالکل منلو والا نہ دے او دیولو نہ زیات د کتاب اللہ عامل دبنی اسرائیلو فلانی عالم دے۔ ہغہ راونیسے او ہغہ باندے د خپلے رائے او قیاس کتاب اومنی چہ کله نی ہغہ اومنی نو بیا خمونہ مزے شوے۔ او کہ ہغہ اونہ منلو نو ہغہ

قتل کرئی۔ نویبا بہ ستاسو دی کتاب ہیخوک مخالفت نہ کوی۔ اونور خلق بہ خمونرہ کتاب قبول کرئی۔ او د ابہ اومنی۔ نو دی رانی قیاس والو د کتاب اللہ عالم او عامل او بزرگ اونیلو اورانی وستلو اودہ تہ نی اوونیل چہ زمونرہ پہ دی کتاب کبسی خہ دی ہغہ تہ منی کہ نہ؟ دی بزرگ خو دخپلی وپ دا اونہ وئیل چہ نہ منم بلکہ خپلی ہغہ نرسنگی طرفتہ نی اشارہ اوکرہ چہ پہ دی خما ایمان دی ہغوی دا اوگنرل چہ ددہ اشارہ زمونرہ کتاب طرفتہ دہ۔ نو دہ تہ نی تکلیف ورنکرو۔ خوددہ داطوارو۔ اقوال او افعال نہ ویریدل۔ تر دی چہ کلہ دی وفات شو نو دوی تفتیش شروع کرچہ دہ سرہ ہسی نہ کتاب اللہ او خہ مسائل د کتاب وی۔ آخرنر سنگا ہغوی تہ ملاؤ شوہ۔ ہر کلہ چہ نی اولوستو نو پہ ہغی کبسی د کتاب اللہ اصلی مسائل موجود وو۔ نو اوس نی بہانہ اوکرہ چہ مونرہ خو ہدیو دا مسائل اوریدلی تہ دی۔ ددین خو داسی خبری نہ وی۔ نو یو زبردستہ فتنہ شروع شوہ اودوہ او یا دلہی شوہ۔ پہ دوی کبسی چہ کوم بہتر او حق والا دلہ وہ ہغہ ہغہ دلہ وہ چہ پہ دی نرسنگی بانڈی عاملان وو۔ ابن مسعود ؓ چہ کلہ دا واقعہ بیان کرہ نو وپ فرمائیل چہ ای خلقو ا پہ تاسو کبسی چہ کوم باقی پاتی کیڑی ہغوی بہ دداسی امور و معائنہ کوی اوبالکل بہ ہی بسہ وی۔ ددی کتابونو د ختمولو بہ پہ دہ کبسی قدرت نہ وی۔ نو داسی خراب وخت کبسی ہم پہ دہ دا فرض دی اودہ لہرہ ضروری دی چہ دی پہ اللہ جل شانہ ثابت کرئی چہ دی دا بول بنہ نہ گنری۔ امام جعفر طبری ؓ ہم د روایت نقل کرئی دی چہ عتریس بن عرقوب عبد اللہ بن مسعود ؓ تہ راغلو او وپ وئیل چہ انہی ابو عبد اللہ! چہ کوم سرہی د نیکی حکم تہ کوی اودبڈئی نہ منع نہ کوی نو ہغہ ہلاک شو۔ نو دوی اوفرمائیل چہ ہلاک خو ہغہ شو چہ پہ خپل زپہ کبسی نیکی نیکی اونہ گنری۔ او ہدی ہدی اونہ منی۔ بیا دوی د بنی اسرائیلو دا واقعہ بیان کرہ۔

بیا ارشاد باری دی چہ پہ دی پوہہ شی چہ اللہ جل شانہ بہ مرہ زمکہ ژوندئی کرئی۔ پہ دی ارشاد دی چہ دی امر طرفتہ د سختو سختو زرونو نہ پس ہم راوستلو او نرم کولو بانڈی قادر دی۔ کہ د گمراہو بیخ تہ ہم سرہی اورسی بیا ہم اللہ جل شانہ ہم دی نیغی لاری تہ راولی۔ لکہ خنکہ چہ خشکہ اوبنجرہ زمکہ لمدہ کرئی داشان اللہ جل شانہ مرہ زرونہ ژوندی کوی۔ زرونو کبسی چہ کلہ بنہ تیارہ شی نو کتاب اللہ رنہا ددوی زرونہ منور کوی۔ د اللہ جل شانہ وحی د تالی کنجی دہ۔ رینستہی ہادی ہغہ دی گمراہی نہ پس صحیح لاری تہ راوستلو والا، چہ خہ غواری ہغہ کولو والا، حکمت او وعدہ کولو والا، لطف او خیر والا، کبر او جلال والا، بلندئی او علو والا ہم ہغہ ذات دی۔

إِنَّ الْمَصْدِقِينَ	
بیشکہ صدقی ورکونکی سرہی	
بیشکہ صدقہ	
وَالْمَصْدِقَاتِ	وَأَقْرَضُوا
اللہ	قَرْضًا حَسَنًا
او صدقی ورکونکی بنخہ او ہغہ خلق چی قرض نی ورنکرو اللہ لہ قرض حسن	
ورکونکی سرہی او صدقہ ورکونکی بنخہ او ہغہ خلق چی د اللہ تعالیٰ پہ لازہ کبسی پہ	
يُضَعِفُونَ	لَهُمْ
وَالَّذِينَ	وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ
دوچند بہ ورکری کیڑی ہغوی تہ او دپارہ دہغوی اجر عزتمند دی او ہغہ کسان	
اخلاص سرہ خرش کوی نو دہغوی صدقہ بہ خو چندہ زیاتولی شی او دہغوی دپارہ دیر دعزت اجر دی او کومو	

أَمِنُوا	بِاللَّهِ	وَرُسُلِهِ	أُولَئِكَ
چی ایمان نی راوړو په الله باندې او په رسولانو دهغه باندې دغه کسان چی دی			
کسانو چی په الله تعالی او دهغه په رسول ایمان راوړې دي هم دغه خلق			
هُمْ	الصَّادِقُونَ	وَالشُّهَدَاءُ	عِنْدَ رَبِّهِمْ
هم دوی ریښتینی دی او گواهان دی د حق په نزد رب خپل دپاره دهغوی دی اجر دهغوی			
رښتونی دی او خپل رب په نیز (د حق) گواهان دی هغوی دپاره (خصوصی) اجر دی او هغوی			
وَنُورِهِمْ	وَالَّذِينَ	كَفَرُوا	وَكَذَّبُوا
او نور دهغوی او هغه کسان چی کفر نی او کړو او دروغ نی او گنړل آیتونه زمونږ دا کسان			
دپاره به رنړا هم وی او کومو خلقو چی انکار کړې دي او زمونږ آیتونه نی دروغ او گنړل انو هم دغه خلق			
أَصْحَابُ الْجَحِيمِ			
خاوندان ددوزخ دی			
دوزخیان دی			

قوله تعالى: - إِنَّ الْمُصْطَفِينَ وَالْمُصْطَفَاتِ

دمومنانو درجات: د فقيرانو اومسکينانو وغيره اومحتاجو اوحاجت مندو ته دالله جل شانہ درضا دپاره خلق خپل مالونه په بنده زړه ورکوي اوددې بدله کښې الله جل شانہ دوی ته ددې نه زيات اجر او ثواب ورکوي. لس لس چنده او ددې نه هم زيات اووه اووه سوه پورې بلکه ددې نه هم زيات. دهغه ذات ثواب يې حساب دې. دهغه اجر او ثواب زيات دې.

په الله او رسول ﷺ باندې ايمان لرلو والا صديق او شهيد دې. ددې دواړو اوصافو مستحق صرف باليمانہ خلق دی. بعضي حضراتو(الشُّهَدَاءُ) (لره بيله جمله گنړلي ده. نودرې قسمونه شو. مصدقين، صديقين، شهداء. لکه څنگه چه روايت کښې دی چه دالله تعالی او دهغه رسول ﷺ اطاعت گزار به هغه خلقو سره وی چه کوموباندې انعام شوې دې چه کوم نبیان او صديقين او شهداء او صالحان دی. نو په صديق او شهيد کښې دلته هم فرق کړې شوې دې چه ددې نه معلوميرې چه دا دوه قسمه خلق دی. دصديق درجه د شهيد نه لويه ده. د نبی کریم ﷺ ارشاد دې چه جنتيان به دخپل ځان نه بره بالاخانوالوته داسې گوري لکه څنگه چه تاسو مشرقی يا مغربي ستوری ته آسمان طرفته گورئ. خلقواونيل چه دا درجې خوصرف د نبیانو عليهم السلام به وی. نو نبی کریم ﷺ اوفرمايل چه او قسم دې په هغه ذات چه دهغه لاس کښې څما روح دې چه دا به هغه خلق وی چه دوی په الله تعالی ايمان راوړی او د رسولانو تصديق او کړی (۱). (بخاری ومسلم). يو غريب حديث مبارك نه معلوميرې چه د شهيد او صديق دواړو اوصاف په دې آيت مبارك کښې هم ددې مومن دی.

د شهيدانو روحونه: نبی کریم ﷺ فرمائی چه څما د امت مومنان شهيدان دی. بيا نبی کریم ﷺ ددې آيت مبارك تلاوت اوفرمايلو. (۲) عمرو بن ميمون رضي الله عنه فرمائی چه دا دواړه به دقيامت په ورځ ددې دواړه گوتو په شان رازی. بخاری اومسلم کښې حديث مبارك دې چه د شهيدانو روحونه د شين رنگ

(۱) صحيح بخاری كتاب بدء الخلق باب ماجاء في صفة الجنة والها مخلوقة: ۳۲۵۶، صحيح مسلم: ۲۸۳۱.
(۲) الطبري: ۱۹۲/۲۳

قالبونو کنبی به وی. په جنت کنبی چه کوم خانی کنبی غواړی نو خوری خکی به. او دشپې قندیلینو کنبی به سهارا اخلی. ددوی رب دوی طرفته او کتل او وی فرمائیل چه تاسو څه غواړئ؟ هغوی اوونیل چه مونږ دا غواړو چه ته مونږ دوباره دنیا ته اولیږې چه مونږ بیا ستا لار کنبی جهادا وکړو او شهیدان شو. نو الله جل شانہ به ورته او فرمائی چه داڅو ما فیصله کړې ده چه دوباره به څوک دنیا ته نه ځی (۱) بیا فرمائی چه دوی ته به اجر او ثواب ملاویږی. چه کوم نور ددوی مخکنبی وی او هغه به ددوی عملونو مطابق وی. د مسند احمد یو حدیث مبارک کنبی دی چه د شهیدانو څلور قسمونه دی. یو هغه پوخ ایمان والا مومن چه د بنمن سره په جنگ شی او جنگ کولو کولو کنبی دې تکرې تکرې شی نو دده هغه درجه ده چه اهل محشر به ده ته سر اوچت اوچت گوری او پورته کیږی به دې او گوری اوددې فرمائیلو په وخت کنبی نبی کریم ﷺ دومره خپل سر مبارک اوچت کړو چه د نبی کریم ﷺ سر مبارک نه تویې پریوتله. اوددې حدیث مبارک راوی عمر فاروق ؓ هم ددې دبیانولو په وخت دومره خپل سر مبارک اوچت کړو چه د دوی دسر مبارک نه تویې پریوتله. دویم هغه دې چه جهاد دپاره اوځی خودده زړه کنبی جرات کم وی. یک دم غشی راغلو او دده روح پرواز اوکړو. دا دویمې درجې جنتی دې شهید دې. دریم هغه چه دهغه نیک اعمال نه وو. خو الله تعالی دې خوښ کړو. او میدان جهاد کنبی د کفر د لاسه دې شهید شو. دا دریمې شهید دې. څلورم هغه دې چه دهغه گناهونه ډیروو، جهاد ته لاړو او الله جل شانہ ده ته شهادت نصیب کړو. او خپل خان ته ئې اوبللو (۲). ددې نیکو خلقو انجام بیانولو نه پس اوس د بدو خلقو نتیجه بیان کړه چه دا جهنمیان دی.

اعلموا	انما الحیوة الدنیا لعب	ولهم
او پوهه شی	چی بیشکه ژوند د دنیا	لویې دی او عبث مشغولتیا ده
پوهه شی چی د دنیا ژوند خو بس لویه تماشه او (سامان د)		
وزینة	وتفاخر	بینکم
او ظاهری بنا نیست دې	او فخر کول دی	په منځ ستاسو کنبی او دیو بل نه دزیاتیدو کوشش دې
بناست دې او پخپل مینځ کنبی په یو بل باندې فخر کول دی او په مال		
فی الاموال	والاولاد	گمیل غیث
په مالونو کنبی او په اولاد کنبی	لکه په مثال د باران چی خوشحاله کړو	کروندگر لره
او په اولاد کنبی خپله لوئی ښکاره کول دی (دا دنیاوی زیب اوزینت) لکه باران دې اچی دهغې زرغونه		
نباة	ثم یهیج	فتره
بوټو دهغې بیا هغه فصل او چیرې پس ته وینې هغې لره زیر شوی بیا شی هغه		
زمیندار ته بناسته ښکاری بیا اوچه شی نوته ئې زیر وینې بیا هغه		
حطاماً	وفي الآخرة	عذاب شدید
بوس ذره ذره او په آخرت کنبی	عذاب سخت دې	او بښنه ده د طرفه دالله نه
ریزمریز شی او په آخرت کنبی سخت عذاب هم شته	او دالله تعالی د طرفه بښنه	

(۱) صحیح مسلم کتاب الامارة باب بیان ارواح الشهداء فی الجنة وانهم احياء عند ربهم يرزقون: ۱۸۸۷. بتصرف بسیر.
 (۲) ترمذی کتاب فضائل الجهاد باب ماجاء فی فضل الشهداء عندالله: ۱۶۴۴.

وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا اِلَّا مَتَاعُ الْغُرُوْرِ ۝	اورضا ده	اونہ دی ژوند ددنیا امگرا	سامان ددوکی دی
سَابِقُوْنَ	پہ منہہ منہہ دیو بل نہ وراوند والی اوکری	ببسنی تہ	درب خپل نہ
عَرَضُهَا	چی پلنوالی دہغی	ايشان دپلنوالی	اداسمان اودزمکی دی
اٰمَنُوْا	چی ایمان نی راوړی وی	پہ الله	او په رسولانو دہغه باندي
مَنْ يَّشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ ۝	ہغه چاتہ	چی خوښوی هغه	او الله

قوله تعالى: - اَعْلَمُوا انَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ

دنیا عارضی او فانی ده: د امر دنیا تحقیر او توہین بیانیری. دنیا والوتہ ددنیا دلہو لعب او زینت او فخر او اولاد او مال د زیاتوالی نہ سوا نورخہ دی؟ لکہ چہ بل آیت مبارک کنبی فرمائی چہ ﴿زَيْنَ النَّاسِ﴾ الخ، یعنی خلقو دپارہ ددوی دخواست خیزونہ بنائستہ کری شوی دی لکہ بچی او ښځی وغیرہ. الخ. بیا ددنیا دژوند مثال بیانیری چہ ددی تازه والی فانی دی. او ددی خانی نعمتونه فانی دی. غیث هغه باران تہ وائی چہ دخلقو د ناامیدئی نہ پس اووریری. لکہ فرمان دی چہ ﴿وَهُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا﴾ الله جل شانہ هغه ذات دی چہ هغه د خلقو د ناامیدئی نہ پس باران وروی. نو لکہ څنگہ چہ د باران پہ وجہ پتی پیدا کیری او هغه ښه شنه وی او دا زمیندار تہ ډیر ښه ښکاری هم داشان اهل دنیا ددنیا په مال و اسباب باندي ناز کوی. خوددی نتیجہ دا وی چہ همدا شنه پتی اوچ شی او بیا ذری ذری شی. هم دا شان ددنیا تازگی او ددی خانی خوشحالی او ترقی هم ښاورو سره ښاورې کیدونکې ده. ددنیا هم دا صورتونه وی چہ یو وخت کنبی دا تروتازه وی، بیا ئی عمر زیات شی او بیا زور شی. همداشان دانسان حالت هم دی چہ دده وړوکوالی او خوانی او بوداوالی تہ او بیا دده مرگ تہ دی او کتې شی. چرتہ د خوانی د وختونو هغه جوش او جذبہ او طاقت او چرتہ د بوداوالی هغه کمزوری او ناچاقی او کمزوری بدن او بی طاقتہ هډوکی لکہ دالله جل شانہ ارشاد دی چہ ﴿اللّٰهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشَيْبَةً يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْقَدِيرُ﴾ الله جل شانہ هغه ذات دی چہ هغه تاسو دکمزورئی حالت کنبی پیدا کری، بیا ددی کمزورئی نہ پس طاقت درکړو، بیا ئی ددی قوت نہ پس کمزوری او بوداوالی درکړو هغه ذات چہ څه غواړئی نو هغه پیدا کوی او هغه عالم او قادر دی. دی مثال تہ ئی ددنیا فنا او زوال ظاهرکړو او بیا ورته دآخرت دواړه منظرونه ښائی او ویروئی ئی او

د بل رغبت ورته ورکوی. بیا فرمائی چه نزدې به راتلونکې قیامت خان سره عذابونه او سزاګانې راوړی. او خان سره به دالله جل شانہ مغفرت او رضامندی راوړی. نو تاسو هغه کار او کړنې چه د ناراضګۍ نه بچ شی او رضا حاصله کړنې. د سزاګانو نه بچ شی او د بخښنې حق دار جوړ شی. دنیا صرف ددهوکې خانې دې. دې طرف ته چه څوک مانل وی نو په هغه داسې وخت راځی چه ده ته ددې نه سوا د نور څه هډو خیال نه وی. او ددې په خیالونو کښې شپه ورځ اخته وی. بلکه ددې کم والی او کمینتوب باندې دنیا ته په آخرت ترجیح ورکوی. او په مزه مزه تر دې راشی چه اکثر دې د آخرت نه منکر شی. نبی کریم ﷺ فرمائی چه د جنت دیو ټکړې خانې د دنیا دټولو څیزونو ونو نه بهتر دې او وائی قران پاک چه دنیا خو صرف د دهورکې سامان دې. (ابن جریر) دآیت مبارک زیاتوالی نه بغیر دا صحیح حدیث مبارک هم دی، واللہ اعلم. (۱)

جنت او جهنم دواړه انسان ته ډیر نزدې دي. دمسند احمد یو مرفوع حدیث مبارک کښې دی چه تاسو کښې هرچاته جنت دومره زیات نزدې دې لکه چه څومره ستاسو د پیزار تسمه او داشان جهنم هم. (۲) بخاری) نومعلوم شو چه خیر او شر انسان ته ډیر نزدې دې اویه دې وجه ده ته پکار دی چه دې نیکو طرفته سبقت او کړی. او د بدو کارونو نه مخ واړوی. چه دده گناهونه او خطاګانې معاف شی او دثواب درجې ئې اوچتې شی. په دې وجه ئې دې سره او فرمائیل چه دخپل رب بخښنې طرف ته په منډه ځی او جنت طرفته چه دهغې وسعت دزمکې او آسمان د جنس برابر دې. لکه بل خانې کښې یو آیت مبارک کښې دی چه ﴿وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ﴾ دخپل رب دمغفرت طرفته او جنت طرفته سبقت حاصل کړنې چه دهغې فراخی د ټولو آسمانونو او زمکو هومره ده. او دا نیکانو خلقو دپاره جوړ شوي دي. دلته ئې او فرمائیل چه دا په الله جل شانہ او په حضور نبی کریم ﷺ باندې ایمان راوړنکو دپاره جوړ شوي دي. دا خلق دالله جل شانہ ددې فضل لائق وو. نو په دې وجه هغه لوڼې فضل والا خپل کرم دپاره دا خلق غوره کړل او په دوی ئې خپل پورا پورا احسان او اعلیٰ انعام او کړو. مخکښې یو صحیح حدیث مبارک بیان شوي دي چه د مهاجرینو فقیرانو حضور نبی کریم ﷺ نه سوال او کړو یارسول الله ﷺ مالدارو خلقو دجنت اعلیٰ همیشګیر نعمتونه حاصل کړل. حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه هغه څنګه؟ نو هغوی او فرمائیل چه موند او روزه څومونږ ټول کوو اوساتو خود مال په وجه هغوی صدقې کوی او غلامان آزادوی. اودا د غریبې په وجه څومونږ نه نه کیږی. نو حضور نبی کریم ﷺ ورته او فرمائیل چه راځی تاسو ته څه یو داسې څیز اوبنایم چه دهغې کولو سره به تاسو دهر سپی نه وړاندې شی سوا دهغو نه چه څوک ستاسو په شان هغه کوئی. تاسو دهر موند نه پس درې دیرش (۳۳) ځل سبحان الله وائی، هم دومره ځل الله اکبر او هم دومره ځل الحمد لله وائی، څو ورځې پس دا خلق بیا د حضور نبی کریم ﷺ خدمت اقدس کښې حاضر شو او وې فرمائیل چه یارسول الله ﷺ چه څومونږ مالدارو وروڼو ته هم ددې وظیفې اطلاع ملاوشوه او هغوی هم ددې وئیل شروع کړل نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه دا دالله جل شانہ فضل دي چه چا ته ئې او غواړی نو ورکونی ئې. (۳)

مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ	
	نۀ رسيږي يو مصيبت
هر مصيبت چي راځي	

(۱) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب سورة آل عمران : ۳۰۱۳، ومنده حسن عن ابن هريوة رضى الله عنه، بخاری : ۳۲۵۰ عن سهل بن سعد.
 (۲) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب الجنة اقرب الى احدكم من شراك نعله: ۶۴۸۸.
 (۳) صحیح بخاری کتاب الاذان باب الذكر بعد الصلاة..... ۸۴۳، صحیح مسلم : ۵۹۵.

فِي الْأَرْضِ	وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا	فِي كِتَابٍ
پہ زمکہ کبھی او نہ پہ نفسونو ستاسو کبھی مگر ہغہ پہ کتاب کبھی لیکلی دی		
مِنْ قَبْلِ	أَنْ نَّبْرَأَهَا	إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ
مخکبھی ددی نہ چی مونہ پیدا کوو ہغہ بیشکہ دا کار پہ اللہ باندي اسان دي		
لَكَيْلًا تَأْسَوْا	عَلَى مَا	فَاتَكُمْ
دپارہ ددی چی تاسو غمژن نہ شی پہ ہغہ خہ باندي چی اوخی دلانہ ستاسو نہ او خوشحالہ نشی		
بِنَاءِ	اتِّكُمُ	وَاللَّهُ
پہ ہغی چی درکری تاسو تہ او اللہ نہ خوبنوی ہر متکبرہ فخرکونکی ہغہ غاورہ خلق		
يَجْلُونَ	وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ	بِالْبُخْلِ
چی شومتیا کوی پخپلہ او حکم کوی خلقو تہ پہ شومتیا سرہ او ہغہ شوک چی مخ اروی		
فَإِنَّ اللَّهَ	هُوَ الْغَنِيُّ	الْحَمِيدُ
پس بیشکہ اللہ خاص ہم ہغہ بی پروا دی استائیلی شوی دی		
ددین نہ، مخ و اروی نواللہ تعالیٰ (دہغہ د تابعداری نہ، بی پرواہ او د تعریف لائق دی)		

قوله تعالى:- مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ
اللہ جل شانہ تقدیر اولیکلو: اللہ جل شانہ دخپل ہغہ قدرت خبر ورکوی چہ کوم ہغہ دخپل مخلوقاتو پیدا کولو نہ مخکبھی دخپل مخلوق تقدیر مقرر کرے وو، نو وی فرمائیل چہ دزمکے پہ خہ حصہ باندي برائی راشی یا پہ یو سرے باندي خہ خرابی راشی نو دہ لہہ یقین کول پکار دی چہ د خلقو د پیدائش نہ مخکبھی دا داللہ جل شانہ پہ علم کبھی وو او ددی امر کیدل یقینی وو، بعضی وائی چہ د خانونو دپیدائش نہ مخکبھی، بعضی وائی چہ د مصیبتونو د پیدائش نہ مخکبھی، خو زیاتہ صحیح خبرہ دادہ چہ د مخلوق دپیدائش نہ مخکبھی، دامام حسن رضی اللہ عنہ نہ ددی آیت مبارک بارہ کبھی سوال او کرے شو نووی فرمائیل چہ سبحان اللہ ہر مصیبت چہ آسمان او زمکہ کبھی دی ہغہ د خلقو د پیدائش نہ مخکبھی داللہ جل شانہ کتاب کبھی موجود وو، پہ دی کبھی خہ شک دی؟ دزمکے د مصیبتونو نہ مراد خشک سالی او قحط وغیرہ دی، او دخلقو مصیبت درد او دک او بیماری وغیرہ دی، چا تہ چہ خہ تکلیف اورسی یا ورتہ خہ مصیبت اورسی یا ورتہ د سخت محنت پہ وجہ خہ خولہ راشی نو دا تول ددہ د گناہونو پہ وجہ وی، او ددہ خو دیر گناہونہ دی چہ اللہ جل شانہ غفور رحیم ہغہ بخبھی، دا آیت مبارک دیر بہترین او اعلیٰ دلیل دی د قدریہ تردید کبھی چہ ہغوی خیال دی چہ سابقہ علم ہیخ خیز نہ دی اللہ جل شانہ دی ہغوی دلیل کرے صحیح مسلم شریف کبھی دی چہ اللہ

جل شانہ تقدیر و نہ مقرر کرل د زمکنبی او اسمانونو د پیدائش نہ پنخوس زره کالہ مخکنبی او یوبیل روایت کنبی دی چه دهغه ذات جل شانہ عرش پہ او بو باندی وو (ترمذی) بیا فرمانی چه دکارونوبہ وجود کنبی د راتلو نہ مخکنبی اندازہ کول، ددی د کیدو علم حاصلول، او د الیکل اللہ جل شانہ لره خہ گران نہ وو۔ ہم هغه ذات خو ددی پیدا کولو والا دی۔ دهغه ذات محیط علم پہ کرپی شو، کیدو والا او کوونکو تولو خیزونو باندی دی۔ بیا ارشاد دی چه مونر تاسو ته خبر درکرو په دی وجه چه تاسو ته یقین اوشی چه تاسو ته خہ اورسیدل هغه بالکل هیخ صورت کنبی ختمیدو والا نہ دی۔ نو د مصیبت وخت کنبی صبر او شکر، ثابت قدمی، مضبوط او روحانی طاقت تاسو کنبی موجود وی۔ ستاسو نہ افسوس او هائی هائی بی صبری او بی ضبطی لری وی۔ تاسو باندی جزع او فزع نہ وی۔ تاسو په اطمینان کنبی اوسی چه دا تکلیف خو به راتلو۔ او چه کله تاسو ته مال او دولت ملاؤشی نو چه تاسو بی قابو کیرئی نہ۔ دا د اللہ جل شانہ یو عطیہ او گنئی او تاسو کنبی تکبر او غرور رانشی۔ داسی نہ چه تاسو د مال او دولت وغیرہ په نشہ کنبی دوب نشی او اللہ جل شانہ هیر نکړئی۔ خکه چه په هغه وخت کنبی به ہم خمونر تاسو سره وی چه دا شما د لاس پنبواو شما د عقل او هوش نتیجہ نہ ده بلکه د خالق او رازق ده۔ ددی یو قرآت (اتکم) دی دویم بمعنی (اعطاکم) دی او دواړو کنبی تلازم دی۔ په دی وجه ارشاد دی چه په زره کنبی خپل خان لره لوئی گنرلو والا او په نورو فخر کولو د اللہ جل شانہ د بنیمان دی۔ د ابن عباس رضی فرمان دی چه غم او راحت، خوشحالی او غم کنبی خو هر سرپی راخی، خوشحالی شکر کنبی او غم صبر کنبی تیر کړئی۔ بیا ارشاد دی چه دا خلق پخپله ہم بخیلان او بی شرع کار کولو والا دی او نورو ته هم دا لار بنائی۔ چه کوم سرپی د اللہ جل شانہ د حکم نہ اورغری هغه د اللہ جل شانہ هیخ نشی کولی۔ خکه چه هغه ذات دتول مخلوق ته بی نیاز دی او په هر شان د حمد لائق دی۔ لکه چه موسی عليه السلام او فرمائیل چه **﴿اِنْ تَكْفُرُوا اَنْتُمْ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ جَمِيعًا فَاِنَّ اللّٰهَ لَعَزِيزٌ حَمِيدٌ﴾** یعنی که تاسو او په مخ دزمکې تول انسانان کافران شی نو بیا هم د اللہ جل شانہ هیخ نشی کولی، اللہ جل شانہ دتول مخلوق نه غنی دی او مستحق د حمد دی۔

لَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلًا	
بیشکه اولیرل مونره رسولان خپل	
مونر خپل پیغمبران	
بِالْبَيِّنَاتِ	وَ اَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ
دواضحہ ہدایاتو سره او نازل کرو مونره دهغوی سره کتاب او تله (انصاف)	
په بنکاره دلاتلو سره لیرلی وو او هغوی سره مو کتاب او انصاف لیرلی وو چی	
لِيُقِومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ	وَ اَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ
دپاره ددی چی ودریری خلق په انصاف باندی او نازلہ کره مونره وسپنه چی په هغی کنبی	
خلق په انصاف (او اعتدال) ولاړ پاتی شی او مونر او سپنه رالیرلی ده چی په	
بِاسِّ شَدِيدٍ وَمَنْافِعُ لِلنَّاسِ	وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ
زور (طاقت) دی سخت او فاندی دی دپاره دخلقو او دپاره ددی چی معلوم کړی اللہ	
کنبی دیر طاقت دی او خلقو ته په کنبی نوری ویری فاندی دی او دا چی اللہ تعالیٰ په ظاهری علم سره	

(۱) صحیح مسلم کتاب القدر باب حجاج آدم وموسی عليه السلام : ۲۶۵۳، ترمذی : ۲۱۵۶، احمد : ۱۶۹/۲، ابن حبان : ۶۱۳۸.

مَنْ يَنْصُرُنَا	وَرَسُولَهُ بِالْغَيْبِ	إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ	عَزِيزٌ
چی خوک امداد کوی دهغه او درسول دهغه بی لیدو بیشکه الله طاقتور دی غالب دی			
هغه خوک او پیڑنی چی دهغه ددین او دهغه درسولانو په نادیده مدد کوی بیشکه الله دیر طاقتور او غالب دی			

قوله تعالى: - لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ

پیغمبرانو باندې د معجزو نزول: الله جل شانہ فرمائی چه مونږ خپلو پیغمبرانو ته معجزې ورکړې او بنکاره حجتونه مو ورکړل او ښه پورا دلائلو سره مو دنیا ته اولیرل. او بیا مو دې سره دوی ته کتاب هم ورکړو چه هغه صفا او ریښتونې دي. او عدل او حق مو ورکړو چه هغې سره هر عقل دانسان دا خبرې قبلولویاندې مجبوروی. خو خراب رانی والا او خلاف عقل ددې نه محروم اوسی. لکه چه بل خانې کښې فرمائی چه: **أَقْمِنُ كَأَنَّ عَلَى بَيْتِنَا مِنْ رَبِّهِ وَتَلَوَهُ شَاهِدًا مِّنْهُ** چه کوم سرې دخپل رب د طرف نه په دلیل وی او هغه سره گواه هم وی. بل خانې کښې ارشاد دي چه **دالله جل شانہ دا فطرت دي چه په دې هغه ذات مخلوق پیدا کړو. او فرمائی چه آسمانونه هغه اوچت کړل او میزان نې کیخودو. نو دلته فرمان دي اودا په دې وجه چه خلق په عدل او حق باندې قائم اوسی. یعنی اتباع رسول ﷺ باندې اوسی. او امر رسول ﷺ اومنی. د رسول الله ﷺ ټولې خبرې حق اومنی خکه چه ددې نه سوا سراسر حق د بل چا کلام نه دي. لکه چه فرمان دي چه (وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا) ستا د رب جل شانہ کلمه چه دخپلو خبرونو ریښتونې او خپلوا حکامو کښې عدل والا ده. هم دا وجه چه کله ایماندار جنت ته لار شی اودالله جل شانہ نعمتونه دوی اووینی نو اوبه وانی چه **دالله جل شانہ شکر دي چه هغه ذات مونږ ته ددې هدات اوکړو. که مونږ ته هغه هدایت نه وې کړې نو مونږ ته به دا لار نه وه ملاؤ شوې. خمونږ درب ﷺ مونږ ته حق راوړی دی.****

قوله تعالى: - وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ

اوسپنه دالله جل شانہ نعمت دي: بیا فرمائی چه مونږ دمنکرین حق د رالاندې کولو دپاره اوسپنه جوړه کړه. یعنی اول خو مونږ کتاب اورسول کریم ﷺ سره حجت قائم کړو، بیا د کړو زړونو والو کړولو دپاره اوسپنه پیدا کړه چه ددوی وسله جوړه شی او دالله جل شانہ دوستان د الله جل شانہ د دښمنانو زړونه اوچوی. همدا نمونه د حضور نبی کریم ﷺ په ژوند مبارک کښې بالکل بنکاره بنکاری چه (حضور نبی کریم ﷺ) مکه مکرمه کښې دیارلس کاله دمشرکانو پوهولو اود توحید دعوت ورکولو او دهغوی د بدو عقائد اصلاح کولو کښې تیر کړل پخپله نې په خان مصیبتونه تیر کړل او چه کله حجت قائم شو نو شرع مسلمانانو ته د هجرت اجازت ورکړو. بیا دوی ته حکم اوشو چه اوس دې مخالفینو ته چه دوی داسلام اشاعت بند کړې دي، مسلمانان نې تنگ کړی دی، او ددوی ژوند نې لندتنگ کړې دي، دوی سره باقاعده جنگ اوکړی، دوی قتل کړی اود وحی الهی مخالفینو نه زمکه پاکه کړی.

مسند احمد او ابوداود کښې دی چه حضور نبی کریم ﷺ فرمائی چه **خه د قیامت مخکښې یو توره لیرلې شوې یم. تر دې چه دالله جل شانہ عبادت اوکړې شی. او خما رزق خما د غشی لاندې ایښودې شوې دي او په هغه خلقو کمینه پن او ذلت دي چه خوک خما دحکم خلاف اوکړی. اوخوک چه یو قوم سره مشابهت اوکړی نوهغه به دهغوی نه وی (نوداوسپنې نه دجنگ کولووسله جوړه شوې ده. لکه توره، غشی، چرې اوداوسپنې قمیص(زرها)وغیره. اوخلقو دپاره ددې نه دوی ته ددې(اوسپنې نه) زیاتې فائدې دي. لکه کودالې بیلچې، آرې، د پتو سامان، د بونږو سامان، د پخولو لوبښی، د روتی تبخی وغیره وغیره او دیر داسې خیزونه دی چه دانسانی ژوند سره تړلې شوی دی. ابن عباس ﷺ فرمائی چه**

(احمد: ۵۰/۲، ومنده حسن)

درې خيزونه آدم عليه السلام سره د جنت نه راغلي دي. نهائي (سنسي) خټک (ابن جرير). بيا فرمائي چه الله جل شانہ ته معلوم دي چه ددي وسلو اوچتولو والو دالله د رسول کریم ﷺ دممدد کولو د چا اراده ده؟ الله جل شانہ قوت او غلبې والا دي. څوک چه دهغه ددين مدد اوکړي نو الله جل شانہ د هغه مددکوي. هغه ذات جل شانہ خو جهاد د خپلو بندگانو دآميينبت دپاره مقرر او فرمائيل او غلبه او نصرت خودهغه ذات د طرفنه دي.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا	نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ	وَجَعَلْنَا	فِي ذُرِّيَّتِهِمَا
او بيشکه ليرلي وو مونږه نوح او ابراهيم او گرځولي وو مونږ په اولاد ددواړو کبسي			
او بيشکه مونږ نوح عليه السلام او ابراهيم عليه السلام (خپل خپل قوم ته) ليرلي وو او ددي دواړو په نسل کبسي			
النَّبِيِّنَّ	وَالْكِتَابَ	فِيهِمْ	مُّهْتَدِينَ
نبوت (پيغمبري) او کتاب پس ځيني دهغوي نه لارموندونکي شو او زيات دهغوي نه			
مُودِ	نُبُوتِ	اَوْ	كِتَابِ
سلسله جاري ساتلي وه بيا په دوي کبسي څوک په سمه لار پاتي شو او ډير په			
فَسَقُّونَ	ثُمَّ	تَقِينَا	عَلَىٰ
فاسقان وو بيا روستو اوليرل مونږه په هغوي پسې رسولان زمونږه او روستو اوليرو مونږه			
کبسي بد عمله اوختل بيا ددوي نه پس مونږ پرله پسې نور پيغمبران اوليرل او دهغوي نه پس مو			
بِعِيسَىٰ	ابْنِ	مَرْيَمَ	وَأَتَيْنَاهُ
عيسي خونې دمريم او ورکړو مونږه هغه ته انجيل او واچوو مونږه په زړونو دهغه کسانو کبسي			
د مريم خونې عيسي اوليرلو او هغه ته مو انجيل ورکړو او څوک چي دهغه په لار روان شول			
اتَّبَعُوهُ	رَأْفَةً	وَرَحْمَةً	وَرَهْبَانِيَّةً
چي پيروي نې اوکړه دهغه نرمي او رحم او دگوت ناسته چي ده دخانه جوړه کړي وه هغوي هغه			
نو دهغوي په زړونو کبسي مو نرمي او مهرباني واچوله او رهبانيت هغوي پخپله ايجاد			
مَا	كَتَبْنَاهَا	عَلَيْهِمْ	إِلَّا
نه وه فرض کړي مونږ هغه په هغوي باندې مگر دپاره دطلب درضا دالله (هغوي جوړ کړو دا بدعت)			
کړو مونږ دا په هغوي فرض کړې نه وو خو هغوي پخپله دالله تعالي درضا مندې			
فَمَا	رَعَوْهَا	حَقَّ	رِعَايَتِهَا
پس وي نه کړه پابندي دهغي لکه څنگه چي حق وو دپابندي دهغي پس ورکړو مونږه هغه کسانو له			
دپاره اختيار کړې وو خوبيا نې دهغي پوره پوره لحاظ اونه ساتلو نو چا چي			
أَمَنُوا	مِنْهُمْ	أَجْرَهُمْ	وَكَثِيرٌ
چي ايمان نې راوړو دهغوي نه اجر دهغوي او زيات دهغوي نه فاسقان دي			
په کبسي اوس ايمان راوړو هغوي ته مو پوره پوره اجر ورکړو او زيات خلق په کبسي نافرمان پاتي شو			

قوله تعالى: - وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ

دَنُوحًا ۝۱۱۱ اَوْ اِبْرَاهِيمَ ۝۱۱۲ ذَكَرَ دَنُوحَ ۝۱۱۳ اَوْ اِبْرَاهِيمَ ۝۱۱۴ دِي فَضِيلَتِ تَهْ اَوْ كُورْنِي چَه دَنُوحَ ۝۱۱۵ نَه پَس اِبْرَاهِيمَ ۝۱۱۶ پُورِي چَه خُومَرَه پِيغَمْبِرَانِ رَاغْلِي دِي تُولِ دَدُوي دَنَسَلِ نَه وِو. اَوْ دَبِيَا دَاِبْرَاهِيمَ ۝۱۱۷ نَه پَس چَه خُومَرَه نَبِيَانِ اَوْ رَسُولَانِ رَاغْلَلِ تُولِ پَه تُولِ دَدُوي دَنَسَلِ نَه وِو. لَكِه چَه يُو آيْتِ مَبَارَكِ كَنبِي دِي چَه ﴿وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ﴾ چَه دَبْنِي اسْرَائِيلُو پِيغَمْبِرَانِ عَيْسَى ۝۱۱۸ دَمَحْمَدِ ۝۱۱۹ زَبْرِي وَرَكْرُو. نُو دَنُوحَ ۝۱۲۰ اَوْ اِبْرَاهِيمَ ۝۱۲۱ نَه پَس د رَسُولَانُو سَلْسَلَه جَارِي وَه تَرَعَيْسَى ۝۱۲۲ پُورِي. اَوْ عَيْسَى ۝۱۲۳ تَه اَنْجِيلِ وَرَكْرِي شُو. اَوْ هَغَه تَابِعِ فَرْمَانِبَرْدَارِ اَوْ رَحْمِ دَلِ اَوْ نَرْمِ مَزَاجِ وَاقَعِ شُو. خَشِيْتِ اَلْهِي اَوْ رَحْمَتِ خَلْقِ نَه دِكِ اَوْ پَاكِ وَو. بِيَا دَنَصْرَانِيَانُو دِيُو بَدَعْتِ ذَكَرِ دِي چَه كُومِ دَهغُوي شَرِيْعَتِ كَنبِي نَه وِو. اَوْ دَاهغُوي دِي خِيْلِ طَرَفَنَه اِيْجَادِ كَرُو. دِي نَه پَس دِيُو جَمْلِي دُوَه مَطْلُبُونَه بِيَانِ شُوي دِي. يُو خُو دَا چَه دَدُوي مَقْصَدِ نِيَكِ وَو. د اَللّٰهُ جَلِ شَانَه دَرَضَا دِپَارَه هَغُوي دَا طَرِيْقَه اِيْجَادِ كَرِي وَه. سَعِيْدِ بِنِ جَبِيْرِ ۝۱۲۴ اَوْ قَتَادَه ۝۱۲۵ وَغَيْرَه هَمْدَا نَقْلِ كَرِي دِي. دُوِيْمِ مَطْلَبِ دَا بِيَانِ شُوي دِي چَه مَوْنَرِ پَه دُوي نَه وِو وَاجِبِ كَرِي، مَوْنَرِ پَه هَغُوي صَرَفِ دَاللّٰهُ جَلِ شَانَه رَضَا وَاجِبِ كَرِي وَه.

بِيَا فَرْمَانِي چَه دَا هَمِ دُوي اَوْنَه كَرِي شُو. چَه خَنگَه كُولِ پِكَارِ وَو هَغَه شَانِ نِي اَوْنَه كَرُو. دُوَه خَرَابِي پَكَبِي رَاغْلِي. يُو دَا چَه يُو نُوِي خَبْرَه نِي دَاللّٰهُ جَلِ شَانَه دِيْنِ كَنبِي اِيْجَادِ كَرِه. دُوِيْمِ دَا چَه پَه دِي بَانْدِي قَائِمِ پَاتِي نَشُو. يَعْني چَه كُومِ دُوي د اَللّٰهُ جَلِ شَانَه د قَرَبَتِ ذَرِيْعَه كَنْتَرَلِ پَه هَغِي بَانْدِي هَمِ قَائِمِ پَاتِي نَشُو. اَبْنِ اَبِي حَاتِمِ كَنبِي دِي چَه حَضُورِ نَبِيِ كَرِيْمِ ۝۱۲۶ عِبْدَاللّٰهُ بِنِ مَسْعُودِ ۝۱۲۷ رَابِلُو. هَغُوي لَبِيَكِ اَوْ وِثِيْلُو. نُو حَضُورِ نَبِيِ كَرِيْمِ ۝۱۲۸ وَرْتَه اَوْ فَرْمَانِيْلِ چَه دَبْنِي اسْرَائِيلُو دُوَه اَوِيَا دَلِي شُوي وَو چَه پَه هَغِي كَنبِي دَرِيُو تَه نَجَاتِ مَلَاؤِ شُو. رُومِي بِي فَرَقِي خُو چَه د بِنِي اسْرَائِيلُو كَمْرَاهِي اَوْ كَتْلَه نُو دَهغُوي دَهْدَايْتِ دِپَارَه نِي سَخْتِي هَلِي خَلِي شُرُوعِ كَرِي اَوْ دَهغُوي مَشْرَانُو تَه نِي تَبْلِيغِ شُرُوعِ كَرُو. خُو هَغَه خَلْقُو جَنگِ تَه بَلِي اَوْ هَلِي. اَوْ بَادِشَاهِ اَوْ اَمْرَاءِ چَه دَدِي تَبْلِيغِ نَه دِيرِ وَبِرِيْدَلِ پَه هَغُوي لَبِيَكَرِي اَوْ كَرِي اَوْ هَغُوي كَنبِي نِي خَه قَتْلِ كَرِي اَوْ خَه قَيْدِ كَرِي. هَغَه خَلْقُو خُو نَجَاتِ حَاصِلِ كَرُو. بِيَا دُوِيْمَه دَلَه رَاپُورْتَه شُوَه اَوْ پَه هَغُوي كَنبِي دِ مَقَابِلِي كُولُو تُوَانِ نَه وَو نُو دَخِيْلِ دِيْنِ دَقُوْتِ پَه وَجَه نِي دَبَادِشَاهَانُو اَوْ سَرَكَشُو پَه دَرِبَارِ كَنبِي حَقِ وِيْنَا شُرُوعِ كَرِه. اَوْ دَاللّٰهُ جَلِ شَانَه اَصْلِ دِيْنِ اَوْ دَعَيْسَى ۝۱۲۹ مَسْلِكِ اَصْلِي طَرَفْتَه نِي دَعُوْتِ شُرُوعِ كَرُو. دِي بَدَنَصِيْبُو هَغُوي قَتْلِ كَرِي اَوْ پَه آرُو نِي آرَا هَمِ كَرِي اَوْ پَه اَوُورِ نِي اَوْ سِيْزَلِ. اَوْ دَا دِي دَلِي صَبْرِ اَوْ شَكْرِ سَرَه بَرْدَاشْتِ كَرِي اَوْ نَجَاتِ نِي حَاصِلِ كَرُو. بِيَا دَرِيْمَه دَلَه رَاپُورْتَه شُوَه اَوْ دُوي د هَغُوي نَه هَمِ زِيَاْتِ كَمْزُورِي وَو. هَغُوي كَنبِي طَاقَتِ نَه وَو چَه اَصْلِ دِيْنِ دِي ظَالْمَانُو تَه اَوْ كَرِي. نُو پَه دِي وَجَه هَغُوي دِ خِيْلِ دِيْنِ بِيْجِ كِيْدَلِ دِي كَنبِي اَوْ كَنْتَرَلِ چَه خَنگَلُونُو تَه اَوْ خِي اَوْ غُرُونُو تَه اَوْ خِيْرِي اَوْ عِبَادَتِ كَنبِي مَشغُولِ اَوْ سِي اَوْ دُنْيَا پَرِيْزِي. اَوْ هَمِ دَدِي ذَكَرِ رَهْبَانِيْتِ وَالا آيْتِ مَبَارَكِ كَنبِي رَاغْلِي دِي (۱) هَمْدَا حَدِيْثِ مَبَارَكِ دُوِيْمِ سَنَدِ سَرَه هَمِ ذَكَرِ شُوي دِي. پَه هَغِي كَنبِي دِ دَرِي اَوِيَا فَرَقُو بِيَانِ شُوي دِي. اَوْ پَه هَغِي كَنبِي دِ اَهْمِ دِي چَه اَجْرِ بَه هَغُوي تَه مَلَاوِيْرِي چَه خُوكِ پَه مَا اِيْمَانِ رَاوَرِي. اَوْ خُنَا تَصْدِيْقِ اَوْ كَرِي اَوْ دُوي كَنبِي اَكْثَرِ فَاَسْقَانِ دِي. اَوْ دُوي مَا پَه دَرُوعَه كَنْرِي اَوْ خُنَا خِلَافِ كُوي (۲).

قوله تعالى: - وَقَفَيْنَا بِعَيْسَى ابْنِ مَرْيَمَ

دَعَيْسَى ۝۱۳۰ ذَكَرَ اَبْنِ عَبَّاسٍ ۝۱۳۱ فَرْمَانِي چَه دَبْنِي اسْرَائِيلِ بَادِشَاهَانُو عَيْسَى ۝۱۳۲ نَه پَس تُوْرَاتِ اَوْ اَنْجِيلِ كَنبِي تَبْدِيْلِي اَوْ كَرِي. يُوَه دَلَه خُو پَه اِيْمَانِ قَائِمَه وَه اَوْ اَصْلِي تُوْرَاتِ اَوْ اَنْجِيلِ دَهغُوي لَاسِ كَنبِي وَو اَوْ هَغُوي بَه دَدِي تَلَاوْتِ كُولُو چَه كُومُو خَلْقُو پَه كِتَابِ اَللّٰهُ كَنبِي رَدُوِيْدَلِ كَرِي وَوِيُوخَلِ نِي خِيْلُو بَادِشَاهَانُو

(۱) طبرانی: ۱۰۲۰۶.

(۲) الطبری: ۲۰۷/۲۳. حاکم: ۴۸۰/۲. وسنده ضعیف جدا.

تہ ددی ریہستونو مسلمانانو شکایت اوکرو چہ دا خلق کوم کتاب وائی پہ ہغہی کنبی مونہر تہ کنخل کوی۔ پہ ہغہی کنبی نی لیکلی دی چہ کوم خلق دالله جل شانہ نازل شوی کتاب مطابق حکم نہ وی نوہغوی کافران دی۔ اوداشان ڊیر آیتونہ دی۔ او بیادا خلق خمونہر پہ عملونو کنبی عیبونہ لتوی۔ نو تاسو ہغوی خپل دربار تہ راوبلی او ہغوی پہ دی مجبور کرئی چہ یا خو ہغوی دا کتاب وائی چہ خنگہ نی مونہر وایو اوداشان عقیدہ اولری چہ خنگہ مونہر لرو گنی دوی تہ بہ بدترینہ سزا ورکری شی۔ نو دا ریہستونی مسلمانان دربار تہ راغبنتلی شو او دوی تہ اووئیلی شو چہ یا خو خمونہر صحیح شوی کتاب وائی او ستاسولاس کنبی چہ کوم دالله جل شانہ نازل شوہ کتاب دی ہغہ پرپرڈئی۔ گنی بیا قتل تہ تیار شی او خپلو خانونو نہ لاس اووینخی۔ نویدی ددی پاکو خلقو یو جماعت اووئیل چہ تاسو مونہر تہ تکلیف مہ راکوئی۔ تاسو یو اوچت مکان جوہر کرئی او مونہر ہغہ خانی تہ اورسوئی او یورسی راکرئی چہ ہغہ رسی پوری یو لوہی وی او خمونہر خوراک خکاک پہ ہغہی کنبی اچوئی او مونہر بہ نی پور تہ راکار و لاندی بہ نہ راکوزیرو۔ او ستاسومخی تہ بہ نہ رازو۔ یو ڊلی اووئیل چہ مونہر بہ ددی خانی نہ ہجرت اوکرو، خنگلونو او غرونو تہ بہ اوزو۔ اوستاسو د بادشاہت حد نہ بہ بہر شو۔ د چینو او نہرونو او نالونو نہ بہ د خناورو پہ شان پہ خولہ اوبہ خخو۔ اوچہ کوم گلونہ اوپانہری وغیرہ ملاویری نویہ ہغہی بہ گزارہ کوو۔ دی نہ پس کہ تاسو مونہر پہ خپل ملک کنبی اووینی نو بیشکہ مونہر قتل کرئی۔ دریمی ڊلی اووئیل چہ مونہر خپلی آبادئی سرہ یو خواتہ خانی راکرئی او مینخ کنبی دیوال اووہی، مونہر بہ کوی اوکنو او پتی بہ کرو او ستاسو طرفتہ بہ بالکل نہ راخو۔ چونکہ دی اللہ والا ڊلی سرہ ددی خلقو رشتہ دارئی وی نو ددی وجہی نی درخواستونہ قبول کرل اودا خلق خپلو خپلو خایونو تہ لارل۔ خودوی سرہ نور خلق ہم لارل۔ اودی نورو خلقو تہ دایمان او اصل علم ہیخ خبر نہ وو۔ دوی سرہ تقلیدا ملگری شو۔ نو دوی بارہ کنبی دا آیت مبارک نازل چہ (وہبانیۃ الخ)۔

نو کله چہ حضور نبی کریم ﷺ مبعوث شو نو پہ ہغہ وخت کنبی دوی کنبی ڊیر کم خلق پاتی وو۔ د حضور نبی کریم ﷺ دبعثت خبر آویدو نہ پس خانقاہونو والا دخپلو خانقاہونونہ او حصار والا دخپلو حصارونو نہ راوتل اود حضور نبی کریم ﷺ خدمت کنبی حاضر شو۔ حضور نبی کریم ﷺ بانڈی نی ایمان راوپرو او د حضور نبی کریم ﷺ تصدیق نی اوکرو۔ او دہغی ذکر دی آیت مبارک کنبی دی چہ ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَآمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ یعنی انی ایمان والو دالله جل شانہ نہ ویریری او دہغہ ﷺ بانڈی ایمان راوئی تاسو تہ بہ اللہ جل شانہ د خپل رحمت دوچند حصہ درکری۔ (یعنی پہ عیسی ﷺ بانڈی ایمان راوپل او پہ محمد ﷺ بانڈی ایمان راوپل) او تاسو تہ بہ یونوردرکری چہ ہغہی کنبی بہ تاسومزل کوئی۔ (یعنی قران او سنت) چہ اہل کتابوتہ معلوم شی چہ (چہ ستاسو پہ شان دی) چہ د اللہ (دفضل اختیار دوی تہ نشتہ دی او تولو نہ افضل دالله جل شانہ لاس دی چہ چاتہ غواری نوور کوئی نی او اللہ جل شانہ د ڊیر لوئی فضل مالک دی۔ دا سیاق غریب دی او دی دوارو مخکنبی آیتونو تفسیر دی آیت نہ پس رازی۔ (انشاء اللہ تعالیٰ)

انس ﷺ او رهبانیت: ابوعلی کنبی دی چہ دعمر بن عبدالعزیز رضی اللہ عنہ پہ زمانہ کنبی سہل بن ابی امامہ اوددہ پلار انس بن مالک رضی اللہ عنہ تہ راغلل، دوی پہ ہغہ وخت دمدينی امیر وو۔ ہرکله چہ ہغوی راغلل نو پہ ہغہ وخت کنبی انس رضی اللہ عنہ مونخ کولو او ڊیر پہ مختصر مونخ نی کولو لکہ دمسافر دمونخ یا دی نہ نزدی نزدی۔ ہرکله چہ دوی سلام اوگرزولو نو خلقو ددوی نہ تپوس اوکرو چہ تاسو فرض مونخ کولو یا نفلی مونخ؟ نووی فرمانیل چہ فرض۔ اوہم دا مونخ دنی کریم رضی اللہ عنہ وو۔ خما خیال کنبی خو دی کنبی خہ کمی یا خطا نہ وہ۔

خو کہ خہ ہیرہ شو وی نو دہغی بارہ کنبی نہ شم وئیلی۔ د حضور نبی کریم ﷺ فرمان دی چہ پہ خپلو

خانونو باندې سختی مه کوئی گنی تاسو باندې به سختی اوکړې شی. یو قوم په خپل خان سختی اوکړه نو په هغې هم سختی اوکړې شوه. نو د هغوی بقایا په خانقاھونو کښې او داشان په کورونو کښې اوگورنې. داسختی دترك دنیا وه چه الله جل شانہ په هغوی واجب کړې نه وه. په دویمه ورځ مونږ اوونیل چه راځئ په سورلو سواره شواو عبرت حاصل کړو. انس رضی اللہ عنہ او فرمائیل چه ډیره ښه ده. نو ټول سواره شواو روان شو او ډیر کلی نې اوکتل چه هغه بالکل تباہ شوی وو. او کورونه التیا پراته وو. نومونږ اوونیل چه تاسو ددې ښارونو نه واقف یئ؟ نو هغوی اوونیل چه ښه ډیر بلکه ددې خانې اوسیدونکو نه هم. دا خلق سرکشو او حسد برباد کړل. حسد دنیکو نور لره تباہ کوی. او سرکشی دهغې تکذیب یا تصدیق کوی. سترگې هم زنا کوی. او د لاسونواو پښو اوژبې هم زنا شته دې. او شرمگاه دا بیچ کوی یا نې دروغ گنږی. (۱) مسند احمد کښې دی چه حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه هر نبی دپاره رهبانیت وو او ځما دامت رهبانیت دالله جل شانہ لار کښې جهاد کول دی.

یو سړې ابوسعید خدری رضی اللہ عنہ ته رازی او وائی چه ماته څه وصیت اوکړئ. دوی ورته او فرمائیل چه تا خو ځما نه هغه سوال اوکړو چه کوم ما د حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه کړې وو. څه تاته وصیت کوم چه دالله جل شانہ نه ویریره. همدا کار د نیکو سر دې. او ته جهاد لازم کړه همدا داسلام رهبانیت دې. او دالله جل شانہ په ذکر او تلاوت قران باندې همیشه والی کوه داستا د روح راحت دې په آسمانونو کښې او ستا یاد دې په زمکه کښې، دا روایت مسند احمد کښې دې، (۲) واللہ اعلم.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ	أَمِنُوا	اتَّقُوا اللَّهَ	وَأَمِنُوا	بِرَسُولِهِ
له هغه کسانو چی ایمان مور اوږې دې او ویرېږئ دالله نه او ایمان راوړئ په رسول دهغه باندې	انې د ایمان خاوندانو د الله تعالی نه او ویرېږئ او دهغه په پیغمبر باندې ایمان راوړئ هغه			
يُؤْتِكُمْ	كِفْلَيْنِ	مِنْ رَحْمَتِهِ	وَيَجْعَلْ لَكُمْ	نُورًا
درېه کړی تاسوله دوه حصې درحمت خپل نه او دربه کړی تاسوله داسې نور	به درته د خپل رحمت دخزانې نه دوچنده درکړی او یوه داسې رنږا به درکړی			
تَمْشُونَ	بِهِ	وَيَغْفِرْ لَكُمْ	وَاللَّهُ غَفُورٌ	رَحِيمٌ
چی تلل به کوئ په هغې سره او اوبه ښی تاسولره او الله ښونکې مهربانه دې	چی په هغې سره به (وراندې) تگ کوئ او ښښه به درته اوکړی او الله تعالی ښونکې مهربان دې			
لِيَتْلَا يَعْلَمَ	أَهْلَ الْكِتَابِ	أَلَّا يَقْدِرُونَ	عَلَى شَيْءٍ	
دپاره ددې چی وپوهېږی اهل کتاب چی نه دی قادران هغوی په هیڅ څیز باندې	دابه څکه درکړی، چی کتابیانو ته (په قیامت کښې) دا ښکاره شی			
مَنْ فَضَّلَ اللَّهَ	وَأَنَّ الْفَضْلَ	بَيْنَ اللَّهِ	يُؤْتِيهِ	مَنْ
دفضل دالله نه او بیشکه چی فضل په لاس دالله کښې دې چی ورکو هغه هغه چاته	(چی دالله تعالی په فضل باندې دهغوی هیڅ اختیار نشته او دا چی فضل خو هم دالله په لاس کښې دې			

(۱) ابوداود کتاب الادب باب فی الحسد : ۴۹۰۴
(۲) احمد : ۲/۲۶۶

وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ ۝۴

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

چی غواری نی هغه | او الله | خاوند دفضل لوی دی |

چاته چی او غواری | نو هغه ته نی ورکوی | او الله | سی دلونی فضل مالک دی

قوله تعالى: - يُوْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ

اهل كتاب مومنانو دپاره دوچند اجر دی: ددی نه مخدسی آیت مبارک کنبی بیان اوشو چه ابن عباس ؓ فرمائی چه دی خانی کنبی دکومو مومنانو ذکر دی دهغی نه مراد اهل کتابو مومنانو ذکر دی اودوی ته به دوچند اجر ملاویری لکه څنگه چه دسورة ق آیت مبارک کنبی دی اولکه څنگه چه حدیث مبارک کنبی راغلی دی چه ذریو کسانو ته به الله جل شانہ دوچند اجر ورکوی. یو هغه اهل کتاب چه به خپل نبی نی ایمان راوړو او بیا نی په ما باندی ایمان راوړو هغه ته به دوچند اجر ملاویری او هغه غلام چه د خپل مالک تابع د رنی سره سره د خپل رب هم حق ادا کوی نو هغه ته به دوچند اجر ملاویری او هغه سرې چه هغه خپلې وینخې ته ادب او بنائی او ډیر بڼه ادب ورته او بنائی. یعنی بیا هغه آزاده کړی او ورسره نکاح او کړی، هغه هم د دوچند اجر مستحق دی. (بخاری و مسلم). حضرت سعید بن جبیر ؓ فرمائی چه کله اهل کتابو په دی دوچند اجر فخر شروع کړو نو الله جل شانہ دا آیت مبارک ددی امت باره کنبی نازل شو او دوی ته د دوچند اجر نه پس د نور هدایت هم ورکړی شو او مغفرت وعده هم اوشوه. نو نور انوار د مغفرت دوی ته دوباره ملاؤ شو (ابن جریر). هم ددی مضمون ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ﴾. یعنی ائی ایمان والو که تاسو دالله جل شانہ نه ویریرئ نو هغه به ستاسو دپاره فرقان نازل کړی او ستاسو نه به ستاسو خرابی ختمې کړی او تاسو به معاف کړی او الله جل شانہ ډیر لوئی فضل والا دی.

دعمر فاروق ؓ د یهودی عالم نه سوال کول: عمر فاروق ؓ د یهودو یو لوئی عالم نه تپوس او کړو چه تاسو به په یو نیکی زیات نه زیات څومره اجر اجر ملاویری؟ هغه او وویل چه درې نیم سوه پورې. دوی د الله جل شانہ شکر ادا کړو او وې فرمائیل چه مونږ ته ستاسو نه دوچند ملاؤ شوې دی. سعید ؓ هم دا بیان کړو او همد آیت مبارک نی اولوستو او وې فرمائیل چه همد اشان د جمعې دوچند اجر دی (۱) د مسند احمد یو حدیث مبارک کنبی دی چه ستاسو او د یهود او نصرانیان مثال دهغه سرې په شان دی چه هغه څو مزدوران په کار لگول غوښتل او اعلان نی او کړو چه څوک شته دی چه څما نه یو قیراط واخلی او د سحر مونی نه تر نیمې ورځې پورې کار او کړی؟ نو یهود تیار شو. بیا ده او وویل چه ماسپڅین نه مازيگر پورې څوک کار کوی نو هغه ته به هم څه یو قیراط ورکوم. نو په دی نصرانیان تیار شو. کار نی او کړو او اجرت ورته ملاؤ شو. ده بیا او وویل چه مازيگر نه مابنم پورې چه څوک کار کوی نو هغه ته به څه یو قیراط ورکوم. نو هغه تاسو مسلمانان یی: نو په دی یهود او نصرانیان غصه شو او وې وویل چه کار مونږ ډیر او کړو او اجر هغوی ته زیات ملاویری، مونږ ته کم ملاؤ شو. نو هغوی ته جواب ورکړی شو چه ماڅو ستاسو څه حق نه دی وهلی؟ نو هغوی او وویل چه نه داسې څه نشته دی. نو بیا جواب کنبی ورته او وویلې شو چه بیا دا څما فضل دی چه چا ته او غواړم او ورکوم نی (۲).

صحیح بخاری شریف کنبی دی چه د مسلمانانو او یهودیانو او نصرانیانو مثال دهغه سرې په شان دی چه هغه څه خلق په کار اولگول او د مزدورنی خبره نی ورسره او کړه او ورته نی او وویل چه ټوله ورځ به کار کوئی. هغوی کار شروع کړو. خو نیمه ورځ کار کولو نه پس نی او وویل چه اوس مونږ ته ضرورت

(۱) بخاری کتاب العلم باب تعلیم الرجل امنه واهله: ۹۷، صحیح مسلم: ۱۵۴.

(۲) الطبری: ۲۱۰/۲۳.

(۳) احمد: ۶/۲، صحیح بخاری کتاب الاجارة باب الاجارة الی نصف النهار: ۲۲۶۸ ترمذی: ۲۸۷۱، ابن حبان: ۶۶۲۹.

نشسته دې چه کوم مونږ او کړل او مونږ ددې مزدورنی هم نه غواړو او نور کار به هم نه کوو. ده ورته ډیر اوونیل چه کار پوره کړنی او مزدوری واخلي. خو هغوی صفا انکار او کړو. او کار نې نیمگړې پرېښودو اولارل. نو ده نور مزدوران راوستل او ورته نې اوونیل چه باقی کار تاسو ما بنام پورې پوره کړنی او پوره مزدوری واخلي. دوی کار شروع کړو. خود مازیگر نه پس دوی هم دکار نه اوتختیدل او وې ونیل چه مونږ نه نور کار نه کیږی او مونږ ته ستا اجرت هم نه دې پکار. ده هغوی هم ډیر پوهه کړل چه گورنی اوس ورځ کنبې څه پاتې دی کار پوره کړنی او مزدوری واخلي. خو دوی اونه مثل او لارل. بیا ده نور مزدوران راوغوښتل او ورته نې اوونیل چه تاسو تر ما بنامه پورې کار او کړنی اود ټولې ورځې مزدوری واخلي. نو دوی تر ما بنام پورې کار او کړو او ددې دواړو ډلو اجرت هم دوی واخستو. نو دا دې دهغوی مثال او دهغه نور مثال چه هغوی قبول کړو. بیا فرمائی چه دا په دې وجه چه اهل کتاب یقین او کړی چه الله جل شانہ چاته ورکول غواړی نو دې د هغې دواپس کولو او چه چا ته ورنکړی نو دې دهغې د اخستلو قدرت نه لری. او دوی دې دا خبره هم قبوله کړی چه دفضل او کرم مالک صرف الله جل شانہ دې. دهغه ذات دفضل هیڅ اندازه نشی لکیدلې.

امام ابن جریر رضی اللہ عنہ فرمائی چه د (لَقَلَّایَعْلَمَ) معنی (لیعلم) ده. دابن عباس رضی اللہ عنہ قرآت کنبې (لکی یعلم) دې. همداشان د عبداللہ بن عبداللہ رضی اللہ عنہ او سعید بن جبیر رضی اللہ عنہ نه هم دا قرآت نقل دې. غرض دا دې چه دعربو کلام کنبې (لا) صله دپاره رازی چه دکلام په اول کنبې او آخر کنبې رازی. او هغه ځانې ترې انکار مراد نه وی. لکه (مَا مَنَعَكَ أَنْ لَا تُسْجِدَ) کنبې او (وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ) کنبې او (وَحَرَامٌ عَلَى قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا أَنْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ) کنبې.

الحمد لله دسورة حديد تفسير ختم شو اودې سره اوويشتمه پارہ هم ختمه شوه.

ياتونه	سورة المجادلة مدنية وهي اثنتان وعشرون آية وثلاث ركوعات	ركوعات	
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ		
۲۲	شروع کوم پہ نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	۳	
قَدْ سَمِعَ اللَّهُ	قَوْلَ الَّتِي	تَجَادَلَكَ	فِي زَوْجِهَا
یقینا او اوریده الله	خبره	دهغې بنځې	اچې تکرار کوی ستا سره
بیشکه الله تعالی	دهغې بنځې خبره	او اوریدله	اچې دخپل خاوند په حق کښې نې تاسره تکرار کولو
وَتَشْتَكِي	رَأَى اللَّهُ	وَاللَّهُ يَسْمَعُ	تَحَاوَرَكُمَا
او فریاد کوی	الله ته	او الله اوری	ا دیو بل سره خبری ستاسو
او الله	ته نې شکایت کولو	او الله	ستا سود دواړو خبرې اوریدلې
			یقینا الله هرڅه اوری هرڅه وینی

قوله تعالى: - قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تَجَادَلَكَ فِي زَوْجِهَا

شان نزول اود حضرت خوله رضي الله عنها واقعه: حضرت عائشه رضي الله عنها فرماني چه د الله ﷻ ذات د حمد او ثناء لائق دې دچا اوریدو چه ټول آوازونه راگیر کړې دي. داشکایت کونکې بی بی راغله او حضور ﷺ سره نې داسې پټې پټې خبرې کولې چه سره د دې چه په دې کور کښې وه خو ما بالکل دا وانوریدل چه هغه څه وائی؟ الله ﷻ داپټ آواز هم او اوریدو اودا آیت نازل شو (۱) او په روایت کښې د حضور ﷺ فرمان داسې نقل دې چه دبرکت خاوند دې هغه الله ﷻ چه اوچت او ټیټ آواز اوریدې شی. دا شکایت کونکې بی بی حضرت خوله بنت ثعلبه رضي الله عنها چه کله د حضور ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه نو داسې غوږیستنې نې کولې چه آواز خو غوږونوته رسیدو ولی سره د دې چه په دې کور کښې وه زما غوږونوته نه رسیدې چه دخپل خاوند شکایت کولو سره نې او فرمائیل یارسول الله ﷺ ازما خوانی، هغوی نه خو خو بچی شوی اوس چه زه بوډنی شوم اود بچو پیدا کولو جوگه پاتې نه شوم نو زما خاوند زما نه ظهار او کړو. ای الله ﷻ زه تاته خپل د دې غم ژړا کوم. دې وخت کښې دا بی بی صاحبه لاد کور نه وتلې نه وه چه حضرت جبرائیل رضي الله عنه دا آیت راوړو نازل شو. د هغې د خاوند نوم حضرت اوس بن صامت وو (۲)

هغه ته په کله څه لیونتوب شان کیدو نو دې حالت کښې به نې دخپلې بی بی نه ظهار کولو، بیا چه به کله ښه شونو تابه ونیل چه هډو هیڅ هم نه وو. بی بی صاحبه د حضور ﷺ نه فتوی د تپوس کولو اود الله ﷻ په وړاندې خپله سوال زاری بیانولود پاره راغله په کومه چه دا آیت نازل شو. (۳)

دخوله رضی الله عنها شان او حضرت عمر فاروق رضي الله عنه: حضرت ابو یزید رضي الله عنه فرماني چه حضرت عمر رضي الله عنه دخپل خلافت په زمانه کښې نورو خلقو سره روان وو چه یوې بنځې آواز او کړو ویدرولو. حضرت عمر رضي الله عنه ډیر زړاودریدو اود هغې خواته لاړو په توجو او ادب سره نې خپل سر ټیټ کړو د هغې خبرې چه او اوریدې. کله چه هغې خپله غوښتنه پوره کړه او پخپله لاره نو هله حضرت امیر المؤمنین هم مونږ ته واپس راغلو. یوسړی اوونیل چه امیر المؤمنین د یوې بوډنی په وینا تاسو اودریدنی اودومره سړی ستاسود

(۱) احمد ۳۶/۶ صحیح بخاری کتاب الترحید باب قوله تعالی (وكان الله سمیعاً بصیراً) معلقاً قبل حدیث ۷۳۸۶، ابن ماجه ۱۸۸، النسائی ۱۶۸/۶ ح ۳۴۶۰ وروایات المدلسین فی الصحیحین محمولة علی المساع

(۲) الطبری ۲۲۶/۲۳، (ابن ابی حاتم)

(۳) ابوداؤد کتاب الطلاق باب لی الظهار ۲۲۱۹ وهو حدیث صحیح.

پارہ اودریدل. هغوی اوفرمانیل افسوسا پوهیږنی چه دا څوک وه؟ ونی فرمانیل چه دا هغه بنځه وه د جافریاد چه الله ﷻ په اووم آسمان کښې واوریدو. دا حضرت خوله بنت ثعلبه رضی اللہ عنہا وه که نن دسحر نه ماښام خو پرېږده که شپه ئې کوله هم او ماته نی څه وینا کوله نو بیا به هم زه د هغې د خدمت نه نه خوزیدم اود مانځه په وخت کښې به مې مونځ کولو اوبیا په خدمت ته ملا تړلې ولاړ ووم (ابن ابی حاتم). د دې سند منقطع دې او په بل روایت سره هم مروی دې. په یوروايت کښې دې چه دا حضرت خوله بنت صامت رضی اللہ عنہا وه اود هغې د مور نوم معاذه رضی اللہ عنہا وه د چا باره کښې چه دا آیت (ولا تکرهمن لفتیکم) نازل شوې وو. خو صحیح دا ده چه حضرت خوله رضی اللہ عنہا داوس بن صامت رضی اللہ عنہ بی بی وه، الله ﷻ دې د هغوی نه راضی وی.

الَّذِينَ يَظْهَرُونَ	مِنْكُمْ	مَنْ نَسَأْتَهُمْ
هغه کسان چی ظهار کوی ستاسو نه دښخو خپلو سره		
په تاسو کښې چې څوک د خپلو ښخو سره ظهار کوی		
مَا هُنَّ	أُمَّهَاتُهُمْ	إِلَّا أُمَّهَاتُهُمْ
نه دی هغوی میندې دهغوی نه دی میندې دهغوی مگر هغه ښځې ئې میندې دی		
نو هغه ښځې ددوی میاندي خو نه دی میاندي خونې بس هغه دی چې دوی ئې		
وَلَدَانَهُمْ	وَأَتَهُمْ	كَيْقُولُونَ
چی زیږولی ئې دی هغوی لره او بیشکه دوی خامخا وائی بی مناسبه دخبری نه		
زیږولی دی یقینا چې دوی یوه غیر مناسبه او دروغ		
وَزُورًا	وَإِنَّ اللَّهَ	لَعَفْوٌ
او دروغ او بیشکه الله خامخا معاف کونکې بښونکې دې او هغه خلق چی ظهار کوی		
خبره کوی او بیشکه الله معافی کونکې بښونکې دې او څوک چې د خپلو ښخو		
مَنْ نَسَأْتَهُمْ	ثُمَّ يَعُودُونَ	لَهَا
دښخو خپلو سره بیا واپس کیږی دهغه خبری نه چی ونیلی وه هغوی پس ازادول دی		
سره ظهار او کړی بیا د خپلې خبرې نه واپس کیدل (یعنی تلافی کول) غواری نودهغه په ذمه یو غلام		
رَقَبَةٍ	مَنْ قَبْلَ أَنْ يَتَمَّاسَ	ذَلِكَ
دیو مرنی مخکښی دلاس ورور لونه یو بل له دا حکم دې چی نصیحت کیږی تاسو ته		
ازادول دی ددې نه وړاندې چې دواړه یو بل سره یو ځانې شی دا حکم ځکه دې چې تاسو ترې نصیحت		
بِهِ	وَاللَّهُ	يَهَيِّئْ
په دې سره او الله په هغه کارونو چی کوی ئې تاسو خبردار دې پس هغه چا		
واخلی او تاسو چې کوم کارونه کوی الله ﷻ پرې ښه خبر دې نو څوک چې		

لَمْ يَجِدْ	فَصِيَامُ	شَهْرَيْنِ	مَتَّابِعِينَ	مِنْ قَبْلِ
چی بیانہ موندو (غلام) پس روژي نیول دی دوه میاشتی مسلسل مخکسی				
غلام بیانہ مومی نو دوه میاشتی پرلہ پسی (مسلسل) روژي نیول لازم دی ددی نہ وړاندې				
أَنْ يَتَمَنَّاءَ	فَمِنْ	لَمْ يَسْتَطِعْ	فَاطْعَامُ	
دلاس ورورلو نہ یو بل لہ پس ہغہ خوک چی طاقت ئی نہ لرو (دروژو) پس خوراک ورکول دی				
چی دوارہ یو بل سرہ یو خانہ شی او خوک چی دا ہم نشی کولی نو شپیتو				
سَيِّئِينَ مَسْكِينًا	ذَلِكَ	لِتُؤْمِنُوا	بِاللَّهِ	
شپیتو مسکینانوتہ دا حکم دی دپارہ ددی چی تاسو ایمان راوړئ بہ اللہ باندي				
مسکینانو تہ خوراک ورکول دی دا (حکمونہ) خکہ دی چی تاسو بہ اللہ اود ہغہ بہ				
وَرَسُولِهِ	وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ	وَاللَّكْفِرِينَ	عَذَابُ	
او بہ رسول دہغہ باندي او دا مقرر کرې شوی حدونہ داللہ دی او دپارہ دکافرانو عذاب				
رسول ﷺ ایمان راوړئ اودا داللہ ﷻ مقرر حدود دی اود کافرانو دپارہ دردناک عذاب مقرر دی				
الْيَوْمِ				
دردناک دی				

قوله تعالى: - الَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْكُمْ مِمَّنِ اسَاءَ بِهِمْ

دظہار مسئلہ ا دخولہ زبانی قصہ: حضرت خولہ بنت ثعلبہ رضی اللہ عنہا فرماتی داللہ ﷻ قسم زما او زما دخاوند اوس بن صامت رضی اللہ عنہ بارہ کنبی ددی سورۃ مجادلہ دشروع خلور آیاتونہ نازل شوی دی۔ زہ د ہغوی بہ کور کنبی ووم، ہغہ د ډیر عمر وو او اخلاق ئی ہم ډیر بښہ نہ وو۔ یوہ ورخ ما پہ خبرو خبرو کنبی د ہغہ د خہ خبری خلاف او کرہ او ہغہ لہ می خہ جواب ورکرو پہ ہغی باندي ہغہ ډیر پہ غصہ شو او پہ غصہ کنبی ئی او وئیل تہ پہ ما باندي زما د مور د ملا پہ شان ئی اود کورنہ اووتلو او پہ قومی مجلس کنبی د لہ شان ناستی نہ واپس راغلو او ماسرہ ئی خاص خبری اترې کول غوہنتل ما وئیل چہ د ہغہ اللہ ﷻ قسم د چا پہ لاس کنبی چہ د خولہ خان دی ستا د دی وینا نہ پس اوس دا خبرہ ناممکن دہ تر دی چہ د اللہ ﷻ اود ہغہ د رسول اللہ ﷺ خبرہ زمونہ فیصلہ اونہ کری خو ہغہ اونہ منل او زبردستی ئی او کرہ کمزوری او ضعیف وو زہ پہ ہغہ باندي غالب راغلم او ہغہ پہ خپل مقصد کنبی کامیاب نہ شو۔ خپلی گاونڈی کرہ لارم اود ہغی نہ می کپرہ او غوہنتلہ او رسول اللہ ﷺ لہ اور سیدلم۔ دا واقعہ می ہم بیان کرہ او خپل نور مصیبتونہ او تکلیفونہ می ہم بیان کرل۔ حضور ﷺ بہ ہم دا فرمائیل چہ خولہ د خپل خاوند بارہ کنبی د اللہ ﷻ نہ او ویریرہ ہغہ بودا دی۔ اوس لا دا خبری کیدلې چہ پہ حضور ﷺ باندي د وحی کیفیت شروع شو او وحی نازل شوہ۔ حضور ﷺ او فرمائیل ای خولہ ستا اوستاد خاوند بارہ کنبی د قرآن کریم آیاتونہ نازل شو بیا حضور ﷺ د (قَدْ سَمِعَ اللَّهُ) نہ (عَذَابُ الْيَوْمِ) پوری واورول۔

دظہار کفارہ: - اوونئ فرمائیل لارہ شہ او خپل خاوند تہ او وایہ چہ یو غلام آزاد کری۔ ماعرض او کرہ حضور ﷺ! ہغہ سرہ غلام چرتہ دی؟ ہغہ خودیر مسکین سرې دی۔ نو حضور ﷺ او فرمائیل چہ بښہ دہ دوه میاشتی دی پرلہ پسی روژي اونیسئ۔ ما وئیل حضور ﷺ! ہغہ خود ډیر عمر بودا سرې دی د ہغہ د دوو میاشتو د روژو ساتلو ہم طاقت نشته۔ بیا حضور ﷺ او فرمائیل چہ بښہ دہ شپیتو مسکینانوتہ دی یو

وسق (تقریباً پاخہ خلور منہ کھجورے) ورکری۔ ما اوونیل حضور ﷺ ہغہ مسکین سرہ خودا ہم نشته۔ حضور ﷺ او فرمائیل چه بنہ ده نیم وسق کھجورے بہ زہ د خپل طرف نہ ورکرم۔ ما اوونیل ډیره بنہ ده نیم بہ زہ ورکرم۔ حضور ﷺ او فرمائیل چه دا ډیر بنہ کار اوکړو زہ دا ادا کړه او د خپل خاوند سرہ چه ستا د تره خوئی دې په مینه محبت خیر خواہنی او حکم منونکې ژوند تیر کړه (۱) د هغې نوم په بعضو روایتونو کښې دخویلہ په خانی خولہ ہم راغلې دې اود بنت ثعلبہ په خانی بنت مالک بن ثعلبہ ہم راغلې دې۔ په دې اقوالو کښې داسې ہیخ اختلاف نشته چه د یوبل خلاف وی۔ والله اعلم۔ د دې سورة د شروع آیاتونو صحیح شان نزول ہم دغه دې۔

د حضرت سلمه بن صخر ﷺ د ظہار واقعہ: د حضرت سلمه بن صخر ﷺ واقعہ چه اوس راخی ہغہ د دې د نازلیدلو ذریعہ نہ ده۔ خو چه کوم حکم د ظہار په دې آیاتونو کښې وو ہغوی ته ہم ورکړې شو یعنی د غلام آزادی یا روژې ساتل یا خوراک ورکول۔ د حضرت سلمه بن صخر ﷺ واقعہ پخپلہ د ہغہ په ژبہ دا ده چه په ما کښې د جماع طاقت د نورو نہ زیات وو۔ په رمضان کښې د دې ویرې چه ہسې نہ د روژې په وخت کښې بیچ نہ شم ماد ټول رمضان د پارہ د خپلې بی بی نہ ظہار اوکړو۔ یوہ شپہ چه ہغہ زما په خدمت کښې لگیا وہ د بدن یوې حصې نہ نی کپرا اخواشوه نو بیا تاب چرته وو؟ ہغې سرہ مې کوروالی اوکړو۔ سحر خپل قوم ته راغلم چه د شپې داسې واقعہ شوی ده تاسو ما رسول اللہ ﷺ له بوخی اود حضور ﷺ نہ تپوس اوکړی چه د دې گناہ بدلہ څہ ده؟ ټولو انکار اوکړو چه مونږ خوتاسرہ نہ خو ہسې نہ چه په قرآن کریم کښې د دې متعلق څہ آیت رانازل نہ شی او یا حضور ﷺ څہ داسې خبرہ او فرمائی چه د ہمیشہ د پارہ زمونږ د پارہ شرم جوړشی۔ ته پوهه شه او ستا کار تاولې داسې کول؟ مونږ تاسرہ نہ خو۔ ما وئیل چه بنہ ده زہ یوازې ځم۔ زہ لارم او حضور ﷺ ته مې ټولہ واقعہ بیان کړه۔ حضور ﷺ او فرمائیل چه تا داسې کړی؟ ما بیا ہمداعرض اوکړو چه او حضور ﷺ مانہ داسې شوی دی۔ حضور ﷺ او فرمائیل چه تا داسې کړی؟ ما بیا اقرار اوکړو او عرض مې اوکړو چه حضور ﷺ زہ حاضریم چه څہ سزا زما د پارہ وی زہ بہ ہغہ په صبر سرہ تیرہ کرم تاسو حکم او فرمائی۔ حضور ﷺ او فرمائیل زہ لار شه یو غلام آزاد کړه۔ ما په خپل سټ باندي لاس کیخودو او عرض مې اوکړو چه حضور ﷺ زہ خو صرف د دې مالک یم په اللہ ﷻ قسم زما د غلام آزادولو طاقت نشته۔ حضور ﷺ او فرمائیل چه بیا پرلہ پسی دوه میاشتی روژې اوساته نو ما اوونیل چه یار رسول اللہ ﷺ ہم د روژو په وجہ خوداسې اوشو۔ بیانی حکم اوکړو چه زہ صدقہ اوکړه نو ما وئیل چه په اللہ ﷻ قسم چه تاسو ینی په حقہ سرہ رالیږلې ینی ما سرہ خو ہیخ نشته بلکه نن شپہ ټول تیر په لوږہ تیرہ کړې ده۔ وئی فرمائیل چه بنہ ده د بنوزریق قبیلې د صدقې والا لہ لار شه او ہغہ ته اوواید چه د صدقې مال دې تاتہ درکړی نو ته د ہغې نہ یو وسق کھجورے شپیتو مسکینانو ته ورکړه او باقی ته ہغہ په خپل کار اود بال بیچ په کار کښې راولہ۔ زہ خوشحالہ خوشحالہ خپل قوم لہ راغلم چه تاسو سرہ خوما بدي اوتنگی موندلې وہ او محمد ﷺ سرہ مې وسعت او برکت اوموندلو۔ حضور ﷺ حکم دې چه خپلہ صدقہ تاسو ماتہ را کړنی نو ہغوی ماتہ را کړې (۲)

په ظاہرہ خوداسې معلومیږی چه دا واقعہ د حضرت اوس بن صامت او د ہغہ بی بی حضرت خویلہ بنت ثعلبہ ﷺ واقعہ نہ روستوده۔ د حضرت ابن عباس ﷺ فرمان دې چه د ظہار رومبئی واقعہ د حضرت اوس بن صامت ﷺ چه د حضرت زید بن صامت ﷺ رور وو۔ د ہغہ د بی بی نوم حضرت خولہ

(۱) ابوداؤد کتاب الطلاق باب الظہار: ۲۲۱۴۔ (مسند احمد، ابوداؤد)

(۲) احمد ۳۷/۴، ابوداؤد حوالہ سابق، ۲۲۱۳، ترمذی: ۳۲۹۹، ابن ماجہ: ۲۰۶۲، المنقی لابن الجارود: ۷۴۴، صحیح ابن خزیمہ: ۲۳۷۸، حاکم: ۲۰۳/۲، بیہقی: ۳۹۰/۷۔ (مسند احمد، ابوداؤد وغیرہ)

بنت ثعلبہ بن مالک وہ ﷺ۔ پہ دے واقعہ باندے حضرت خولہ تہ ویرہ وہ چہ کیدیشی طلاق شوے وی۔
 ہغہ راغلہ او حضور ﷺ تہ نی او وئیل چہ زما خاوند زما نہ ظہار او کروا کہ مونہ دوارہ جدا جدا شو نو
 دوارہ بہ بریاد شو۔ زہ اوس د دے خبرے ہم پاتے نہ شوم چہ زمانہ بہ اولاد اوشی اوز مونہ د دے تعلق ہم
 مودہ تیرہ شوہ۔ نورے نی ہم داسے خبرے کولے او ژر لے۔ تراوسہ پورے پہ اسلام کنسے د ظہار ہیخ قسم
 حکم نہ وونو پہ دے باندے دا آیاتونہ د شروع سورت نہ تر (الینم) پورے نازل شو۔ حضور ﷺ حضرت
 اوس ﷺ راوغوبستلو چہ تہ غلام آزادولے شی؟ ہغہ پہ قسم خورلو سرہ انکار او کرو۔ حضور ﷺ د ہغہ د پارہ
 رقم راجمع کرو او ہغہ پہ دے سرہ غلام آزاد کرو او خپلے بنخے تہ نی رجوع او کرے (۱) حضرت ابن
 عباس ﷺ نہ علاوہ د نوروہم دیرو بزرگانودا قول دے چہ دا آیاتونہ ہم د دوی بارہ کنسے نازل شوی دی۔
 واللہ اعلم۔

ظہار تعریف: دظہار لفظ مشتق دے د ظہرنہ، اود جہالت پہ زمانہ کنسے بہ د ظہار کولوپہ وخت کنسے
 داسے وئیل (انت علی کظہرامی) یعنی تہ پہ ما باندے داسے یشے لکہ زما دمورشا۔ پہ شریعت کنسے دا حکم
 دے چہ کہ داسے ہر اندام یاد کرے شونو ظہار کیری۔ ظہاریہ د جاہلیت پہ زمانہ کنسے طلاق گنر لے شو۔
 اللہ ﷻ پہ دے کنسے د دے امت د پارہ کفارہ مقرر کرے او دا نی طلاق شمیرنہ کرو لکہ ختگہ چہ بہ د
 جاہلیت پہ زمانہ کنسے دستوروو سلفو کنسے اکثر حضراتو داسے فرمانیلی۔ حضرت ابن عباس ﷺ د
 جاہلیت د زمانے د دستور ذکر کولو سرہ اوفرمائیل چہ پہ اسلام کنسے کله د حضرت خولہ (رضی اللہ عنہا) واقعہ
 پینہ شوہ اودوارہ بنخہ او خاوند پنبیمانہ شو نو حضرت اوس ﷺ خپلہ بی بی د حضور ﷺ پہ خدمت
 کنسے اولیرلہ۔ کله چہ دا راغلہ او وئی کتل نو حضور ﷺ گمنزہ کولہ، حضور ﷺ چہ دا او وریدہ نو وئی
 فرمائیل چہ زمونہ سرہ د دے خہ حکم نشتہ۔ پہ دے کنسے دا آیاتونہ نازل شو او حضور ﷺ حضرت خولہ
 (رضی اللہ عنہا) تہ نی زیرے ورکرو او وئی لوستل۔ کله چہ د غلام د آزادولو ذکر راغلو نو عذر نی او کرو چہ مونہ
 سرہ خو غلام نشتہ بیا د روزو ذکر راغلو نو وئی وئیل چہ ہرہ ورخ درے خل اویہ اونہ خکو نو د بودا
 والے نہ بہ مرہ شو۔ کله چہ د خوراک د ورکولو ذکر راغلو نو وئی وئیل چہ مونہ خو پہ یو خو نمر و باندے
 تولہ ورخ تیروو نوروتہ بہ خہ ورکرو؟ نو حضور ﷺ نیم وسق دیرش صاع راوغوبستل اودے تہ نی ورکرو
 چہ د اصدقہ کرے او خپل خاوند تہ رجوع او کرے (۲) د دے اسناد قوی او پاخہ دی خود غرابت نہ خالی نہ دی۔
 د حضرت ابوالعالیہ ﷺ نہ ہم داسے روایت دے فرمائی چہ خولہ بنت دولیج د یوانصاری بنخہ وہ چہ
 کم نظری غریب او بد اخلاقہ وو۔ یوہ ورخ د بنخے خاوند پہ مینخ کنسے پہ خہ خبرہ جگرہ اوشوہ نو د
 جاہلیت د دستور مطابق نی ظہار او کرو چہ د ہغوی طلاق وو۔ دا بنخہ د حضور ﷺ کورتہ لارہ ہغہ وخت
 حضرت عائشہ (رضی اللہ عنہا) د حضور ﷺ سر مبارک وینخلو تولہ واقعہ نی ورتہ بیان کرے۔ حضور ﷺ اوفرمائیل چہ
 اوس خہ او کرو زما پہ علم کنسے خوتہ پہ ہغہ حرامہ شوے۔ دے اوریدو سرہ ہغے او وئیل یا اللہ زما عرض
 اوسوال تاتہ دے۔ دے وخت کنسے حضرت عائشہ (رضی اللہ عنہا) د حضور ﷺ د سر مبارک یوہ حصہ او وینخلہ او بل
 طرف تہ راتاوشوہ او ہغہ طرف نی وینخلو نو خولہ (رضی اللہ عنہا) ہم بل طرف تہ راتاوشوہ او خپلہ تولہ واقعہ نی
 واورولہ۔ حضور ﷺ بیا ہغہ جواب ورکرو۔ حضرت ام المؤمنین (رضی اللہ عنہا) او کتل چہ د حضور ﷺ د مخ مبارک
 رنگ بدل شو نو دے تہ نی او وئیل چہ تہ خوا کینہ او پخپلہ ہم خوا شوہ او وحی نازلیدل شروع شو۔
 چہ کله وحی نازل شوہ نو حضور ﷺ اوفرمائیل ہغہ بنخہ خہ شوہ نو ام المؤمنین حضرت عائشہ (رضی اللہ عنہا)
 ہغے تہ آواز او کرو۔ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل لارہ شہ خپل خاوند راوغوارہ نو ہغہ پہ مندہ لارہ او خپل
 خاوند نی راوغوبستلو نو واقعی ہغہ ہم داسے وو چہ ختگہ ہغے بیان کرے وو۔ حضور ﷺ (استعین باللہ

(۱) الطبری ۲۲۷/۲۳۔ (ابن جریر)

(۲) الطبری ۲۲۲/۲۳۔ (ابن جریر)

المہم العليم بسم الله الرحمن الرحيم) لوستلو سره د سورت دا آياتونه واورول او وئی فرمائیل چه ته غلام آزادولی شی؟ هغه وئیل نه. وئی فرمائیل چه دوه میاشتی پرله پسې روزې ساتلی شی؟ هغه قسم اوخوړلوچه د ورخې دوه درې خل خوراک اونه کرم نو نظر مې بالکل خی. وئی فرمائیل شپیتو مسکینانو ته دوونې ورکولې شی؟ هغه وئیل چه نه اوکه ته زما امداد او فرمائی نو هغه بله خبره ده. نو حضور ﷺ د هغه امداد اوکړو او ورته ئی او فرمائیل چه په شپیتو مسکینانو باندې اوخوړوه اود جاهلیت دا رسم ئی اخواکړو او الله ﷻ داظهار مقرر کړو. (۱)

ایلاء اوظهار په جاهلیت کښې طلاق کڼلې کیدل: سعید بن جبیر رضی الله عنه فرمائی چه ایلاء اوظهار د جاهلیت د زمانې طلاقونه وو. الله ﷻ خود ایلاء د پاره څلور میاشتی مقرر کړې او پهظهار کښې کفار مقرر کړه. امام مالک رضی الله عنه لفظ (منکم) نه استدلال کړې دې چه دلته خطاب مؤمنانوته دې نو په دې وجه کافر په کښې داخل نه دی. دجمهورو مذهب د دې نه خلاف دې. هغوی دا جواب ورکوی چه دا په اعتبار د غلبه وئیلې شوېدی پدې وجه دقید په توگه ددې مفهوم نه ددې مخالف مرادنه شی اخستی. د (مِنْ نِسَائِهِمْ) نه جمهورو دا استدلال کړې دې چه وینخې نهظهار نشته اونه هغه په دې خطاب کښې داخله ده.

د وین خې نهظهار صحیح نه دې

مسک حنفی: د حنفیانو په نیز د وینخې نهظهار کول صحیح نه دې لکه څنگه چه د امام شافعی احمد او نورو پیرو فقهاؤ دا مذهب دې (تفسیر مظهری ۱۹۲۱۹).

د کافرظهار صحیح نه دې

مسک حنفی: د امام ابوحنیفه رحمه الله په نیز د کافر لکه ذمی وغیره شو دهغهظهار نه صحیح کیږی ځکه چه هغه په احکامو د شریعت مکلف نه دې (تفسیر مظهری ۲۹۲۱۹).

بیا فرمائی چه په دې وینا سره چه ته په ما د مور په شان ینی یا زما د پاره ته زما د مور په شان ینی یا زما د مورد شا په شان ینی یا داسې نور قسم الفاظ وئیلوسره هغه بنسخه په رښتیا سره مور نه جوړیږی حقیقی مورخوهم هغه ده د چا د خیتې نه چه دې پیدا شوې دې. دا خلق په خپله ځله باندې خرابی او باطلې خبرې کوی الله ﷻ معافی کونکې او بښونکې دې. هغه د جاهلیت دا تنگی تاسو نه لرې کړه. دغه شان هره هغه خبره چه بغیرد سوچ او پوهې نه د ژبې نه بغیر ارادې اوخی. په ابوداؤد وغیره کښې دی چه حضور ﷺ واوریده چه یوسړی بنسخې ته وئیل چه ای زما خوړې نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه دا ستا خوړ ده؟ (۲) غرض دا وینا ورته خرابه بنکاره شوه نو هغه ئی منع کړو خود دې حرمت ئی ثابت نه کړو ځکه چه دې نه د هغه مقصد دا نه وو هسې د خلې نه بغیر ارادې وتلې وو گنی نو خامخا به حرمت ثابتیدلو ځکه چه صحیح قول همدا دې چه خپله بنسخه څوک په دې نوم سره یاده کړی کومی چه همیشه محرمات دی مثلا خور، ترور وغیره نو هغه هم د مور په حکم کښې دی. کوم خلق چهظهار اوکړی او بیا د خپلې وینا نه واورې د دې مطلب خو یودا بیان کړې شوچهظهار ئی اوکړو او بیانی بار بار دا لفظ او وئیلو نودا تیک نه دی.

دظهار متعلق دائمه اقوال: دحضرت امام شافعی رضی الله عنه په قول مطلب دا دې چهظهار ئی اوکړو او بیانی هغه بنسخه اوساتله تردې چه دومره زمانه په کښې تیره شوه چه که غوښتلې نویه دې کښې باقاعدہ طلاق ورکولې شو خو طلاق ئی ورته کړو. امام احمد رضی الله عنه فرمائی چه بیا واپس شو دجماع طرف ته یا اراده اوکړی نو دا حلال نه دی تر هغه وخت پورې چه ذکر شوې کفار ادانه کړی. امام مالک رضی الله عنه فرمائی چه

(۱) الطبری ۲۲۰/۲۳. (ابن ابی حاتم او ابن جریر)

(۲) ابوداؤد کتاب الطلاق باب فی الرجل یقول لامراته یا اخی: ۲۲۱۰.

دې نه مراد د جماع اراده يا د ساتلو اراده او يا جماع ده. امام ابوحنيفه رضي الله عنه وغيره وائي چه مراد د
ظهار طرف ته واپس كيدل دی. د دې حرمت او د جاهليت د زماني حكم ختميدو نه پس چه كوم سړي
اوس ظهار او كړي په هغه باندي د هغه بنسخه حرامه ده تركومي چه دا كفاره ادا نه كړي. حضرت سعيد
رضي الله عنه فرماني چه مراد دا دې چه كوم خيز هغه په خپل خان باندي حرام كړي وو او اوس بيا دې هغه كار
كول غواړي نو كفاره دې ادا كړي.

قوله تعالى: - قِنْ قَبْلُ أَنْ يَتَأْتَا -

حضرت حسن بصری رضي الله عنه فرماني چه مجامعت كول غواړي، نو په لاس وړلو كښې وړاندي د كفاري نه
هم د هغه په نيز څه خرابې نشته. ابن عباس رضي الله عنه وغيره فرماني چه دلته د مس نه مراد صحبت كول
دی. (۱) زهری رضي الله عنه فرماني چه لاس لگول مينه كول هم د كفاري ادا كولو نه وړاندي جائزه دي. په سنن
كښې دي چه يوسړي او وئيل يارسول الله صلى الله عليه وسلم ما خپلې بنسخې نه ظهار كړې وو او بيا د كفاري ادا كولو نه
وړاندي هغې سره ملاوشوم حضور صلى الله عليه وسلم او فرمانيل الله صلى الله عليه وسلم دې په تا رحم او كړي تا داسې ولې كول وني
وئيل يا رسول الله صلى الله عليه وسلم د سپورمئي په شپه كښې د هغې د پانزيبو پرق زه بې تابه كړم. حضور صلى الله عليه وسلم
او فرمانيل چه بيا هغې سره نيزديكت مه كوه تركومي چه د الله صلى الله عليه وسلم مقرر كړې شوي كفاره ادا نه كړي.
په نسائي كښې دا حديث مرسل روایت دي او امام نسائي رضي الله عنه مرسل دير صحيح گنړي. (۲)

د ظهار د كفاري نه وړاندي جماع كول جائزه نه دي

مسلك حنفی: - ظهار كونكي چي كله ظهار او كړي نو دې به اول كفاره وركوي او د كفاري وركولو نه پس
خپلې بي بي سره جماع وغيره كولې شي كه د كفاري وركولو نه وړاندي ئې جماع او كړه نو ده حرام كار
او كړو او گناه گار شو (تفسير مظهری (۲۰۵۱۹)).

بياد كفاري بيان كيږي چه يو غلام آزاد كړئ دلته دا قيد نشته چه هم مؤمن دي وي لكه څنگه چه د
قتل په كفاره كښې د غلام مؤمن كيدلو قيد دي. امام شافعي رضي الله عنه خو فرماني چه دابه مطلق په دي
مقيد باندي محمول وي ځكه چه آزادي څنگه هلته ده داسې دلته هم ده. د دي دليل دا حديث شريف
هم دي چه يوې تورې وينخې باره كښې حضور صلى الله عليه وسلم فرمانيلى وو دا آزاده كړئ دا مؤمنه ده. (۳) پورته
واقع تيره شوه چه د هغې نه معلوميرې چه په ظهار كولو سره د كفاري نه وړاندي واقع كيدونكي ته
حضور صلى الله عليه وسلم د دويمي كفاري نه دي فرمانيلى.

په كفاره د ظهار كښې د غلام ايمان شرط دي كه نه؟

مسلك حنفی: - په كفاره د ظهار كښې چي غلام آزادي نو د غلام ايمان شرط نه دي ځكه چه دلته الله
تعالی مطلق رقبه ياده كړې ده د ايمان قيد ئې نه دي لگولې نو مطلق د كتاب الله به په خپل اطلاق
باندي جاري كولې شي او كافر غلام به هم په كفاره د ظهار كښې جائز وي (تفسير مظهری (۲۰۱۱۹)).
بيا فرماني چه په دي سره تاسو ته نصيحت كولې شي يعنى وړولې موشى. الله صلى الله عليه وسلم ستاسو د
مصلحتونو نه خبردار دي اوستاسو په احوالوپوهه دي. څوك چه د غلام په آزادولو باندي قادر نه وي
هغه دي پرله پسې دوه مياشتې روژې ساتلونه پس خپلې بنسخې سره په دي صورت كښې ملاويدلې شي
او كه د دي طاقت هم نه لري نو بيا دي د شپيتومسكينا نو د خوراك وركولو نه پس. اول حديث تيرشو
چه د هغې نه معلوميرې چه مقدم اولني صورت بيا دويم او بيا دريم لكه څنگه چه د بخاري شريف او
مسلم شريف په حديث كښې هم دي كوم چه حضور صلى الله عليه وسلم په رمضان كښې د يوسړي خپلې بنسخې سره په

(۱) الطبري: ۲۳/۲۳۱.

(۲) ابوداؤد كتاب الطلاق باب في الظهار: ۲۲۲۱، وهو حسن، ترمذی: ۱۱۹۹، نسائي: ۳۴۸۷، ابن ماجه: ۲۰۶۵.

(۳) صحيح مسلم كتاب المساجد باب تحريم الكلام في الصلاة... ۵۳۷، ابوداؤد: ۹۳۰، احمد: ۴۴۷/۵، ابن حبان: ۱۶۵.

جماع کولو کنبی فرمائیلی وو۔ (۱) مونہ دا احکام حُکھ مقرر کړی دی چه ستاسو پوره ایمان په الله ﷻ باندي اود هغه په رسول ﷺ باندي شی. دا د الله ﷻ مقرر شوی حدونه دی او د هغه محرمات دی. خبردار دا حرمت مات نه کړئی. چه خوک کافر وی ایمان نه لری او حکم نه منی د شریعت د احکامو بی عزتی او کړی د هغوی نه بی پروائی او کړئی هغوی د بلاگانو نه بچ کیدونکی مه گنړئی بلکه د هغوی د پاره په دنیا او آخرت کنبی دردناک عذاب دی.

إِنَّ الَّذِينَ	يُكَادُونَ	اللَّهَ	وَرَسُولَهُ	كِبْرًا
بیشک هغه کسان چی مخالفت کوی دالله اودرسول دهغه هغوی به ذلیله کړی شی	خوک چی دالله ﷻ اودده د رسول ﷺ (دحکم) مخالفت کوی هغوی به داسی ذلیله شی			
كَمَا	كُتِبَ	لِلَّذِينَ	مِنْ قَبْلِهِمْ	وَقَدْ أَنْزَلْنَا
لکه څنگه چی خوار او ذلیل کړی شوی دی هغه کسان چی مخکینی ددوی نه وواونازل کړی دی مونږه	لکه څنگه چی پخوانی خلق ذلیله شوی وو او یقینا مونږ خو واضحه آیاتونه رالیږلی			
آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ	وَاللَّكْفَرِينَ	عَذَابٌ مُّهِينٌ	يَوْمَ	
ایتونه واضحه او دپاره دکافرانو	اعذاب سپکونکی دی	په کومه ورځ	دی او کافرانو دپاره رسوا کونکی عذاب مقرر دی او په کومه ورځ چی	
يُعْتَبِرُهُمُ	اللَّهُ	جَمِيعًا	فِي نَبَاتِهِمْ	بِأَيِّ
چی به ژوندی راپورته کړی دوی الله لره	تول	پس خبر به کړی دوی لره	په هغه عمل	الله تعالی دا تول خلق (دقبرونونه) راوچت کړی بیا چی څه دوی کړی وی هغه تول به ورته اوبنائی
عَلِمُوا	أَحْصَاهُ	اللَّهُ	وَأَسْوَأَ	وَاللَّهُ
چی کړی دی دوی شمار کړی دی هغه الله	او هیر کړی دی دوی هغه	او الله	په هر څیز باندي دغه کارونه الله ﷻ محفوظ کړی دی او دوی هیر کړی دی او الله ﷻ په هر څیز باندي
شَهِيدًا	أَلَمْ تَرَ	أَنَّ اللَّهَ	يَعْلَمُ	مَا فِي السَّمَوَاتِ
گواه دی آیات نه وینی چی بیشک الله خبریږی دهغه څه نه چی په اسمانونو کنبی دی	بڼه خبر دی آیات په دی خبره غور نه دي کړی چی الله ﷻ د اسمانونو او دزمکې			
وَمَا فِي الْأَرْضِ	مَا يَكُونُ	مِنْ نَجْوَى	ثَلَاثَةٍ	إِلَّا هُوَ
او هغه چی په زمکه کنبی دی	نه وی	دغور خبری	ددریو کسانو	مگر هغه
په هر څیز بڼه پوهیږی	په دریو کسانو کنبی هیڅ د غور مجلس داسی نه کیږی			
رَابِعًا	وَلَا خَمْسَةَ	إِلَّا هُوَ	سَادِسَهُمْ	وَلَا آدَى مِنْ ذَلِكَ
څلورم د هغوی وی	اونه د پنځو کسانو	مگر هغه	شپږم د هغوی وی	اونه کم ددی نه
چی څلورم په کنبی الله نه وی	اونه په پنځو کنبی چی شپږم به په کنبی الله نه وی	اونه ددی نه کم		

(۱) صحیح بخاری کتاب الصوم باب اذا جامع لی رمضان ولم یکن له شیء...: ۱۹۳۶، صحیح مسلم: ۱۱۱۱.

وَلَا أَكْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ **أَيْنَ مَا كَانُوا** ثُمَّ يَنْبِئُهُم

اونه زيات | مگر هغه | دهغوی سره وی | اهر خائي کنبی چی وی هغوی ایبا به خبر ورکری هغوی له
اونه ددی نه زيات | خو الله ﷻ ددوی سره موجود وی | په هر خائي کنبی چی دوی وی | ایبا به ورته د

يَوْمَ الْقِيَامَةِ **إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ** عَمِلُوا

دهغه څه | چی کړی وی هغوی | په ورځ د قیامت | بیشکه الله | په هر څیز باندې | ښه خبردار دی
قیامت په ورځ د دوی عملونه وړاندې کړی | بیشکه چی الله ﷻ په هر څه عالم دی

قوله تعالى: - إِنَّ الَّذِينَ يُخَادُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ كُنْتُوا

د الله تعالى اود رسول الله ﷺ مخالفت مه کوئې :- فرمان دې د الله ﷻ اود هغه در رسول الله ﷺ مخالفت
کونکی اود شریعت د احکامونه روگردانی کونکی دذلت خوارنی نحوست او عذاب لائق دی. لکه څنگه
چه د دوی نه وړاندې هم د دې اعمالوپه وجه تباہ او برباد کړې شو دغه شان به دوی هم په دې سرکشی
تباہ اورسوا کړې شی. مونږ داسې واضحه دومره ښکاره او داسې کولاو آیاتونه بیان کړی دی او ښې
موښکاره کړی دی چه بغیر دهغه نه د چا په زړه کنبی چه سرکشی وی دې نه انکار نه شی کولې او چه
څوک د دې نه انکار او کړی هغه کافر دی. د داسې کافر اود پاره د دې ځای د ذلت او رسوائی نه پس د
هغه ځای عذابونه هم دی. دلته د هغوی کبر د الله ﷻ طرف ته ټیټیدونه منع کړل هلته به د دې په بدله
کنبی هغوی ډیر زيات ذلیل کولې شی او ښه نی عذابولې شی. د قیامت په ورځ به الله ﷻ ټول مخکی
روستی په یومیدان کنبی راجمع کړی او چه چا کوم څه ښه بد کړی وی د هغې نه به نی خبر کړی. لکه
چه دوی هغه هیر کړی وو الله ﷻ خو هغه یاد ساتلې وو، د هغه فرښتو هغه لیکلې وونود الله ﷻ نه څه
خیزیت پاتې نه شو اونه د هغه نه هیر شو.

قوله تعالى: - أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ

ییا بیان فرمانی چه تاسو کوم ځای کنبی هم ینی او په کوم حالت کنبی هم ینی نه به ستاسو خبرې د الله
ﷻ د اوریدو نه پاتې شی اونه ستاسو حالات د الله ﷻ د لیدو نه پټ پاتې شی. د هغه علم د ټولې دنیا
احاطه کړې ده، هغه ته د زمان اومکان خبرپه هروخت کنبی شته. هغه دزمکې او آسمانونو د ټولو
کائناتو نه خبر دی.

که درې کسان په خپل مینځ ډیر په پټه اورازدارنی سره خپلې خبرې ظاهر کړی هغه الله ﷻ اوری او
هغوی دې خپل ځان درې نه گنړی بلکه څلورم دې الله ﷻ گنړی او چه کوم پنځه سړی په رازدارنی سره
خپلې خبرې کوی هغوی دې هم یقین ساتی چه هغوی چرته هم وی هغوی سره د هغوی الله ﷻ موجود
دې یعنی دهغوی په حال او قال باندې خبر دی. د هغوی خبرې اوری اود هغوی حال وینی. او بیا ورسره
ورسره د هغه فرښتې هم لیکل کوی. لکه چه یوبل څا کنبی دی ﴿أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ وَأَنَّ اللَّهَ
عَلَّامُ الْغُيُوبِ﴾ آیا خلق نه پوهیږی چه الله ﷻ دهغوی پټ رازونو باندې ښه پوهیږی او الله ﷻ د ټولو غیبو
خبر لرونکی دی. یوبل ځای کنبی ارشاد باری ﷻ دی ﴿أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ بَلَىٰ وَرُسُلْنَا لَذُنُوبِهِمْ
يَكْتُبُونَ﴾ آیا دهغوی دا گمان دې چه مونږ دهغوی پټې خبرې او خفیه مشورې نه اورو؟ برابر نی اورو او
زمونږ لیرلې شوې فرښتې هغوی سره موجود دی کوم چه لیکل کوی. اکثر و بزرگانو په دې خبره باندې
اجماع نقل کړې ده چه ددې آیت نه مراد معیت علمی دې (یعنی د الله ﷻ وجود هر ځای نه دې بلکه د
هغه علم هر ځای دې. د هرو دریو په ټولې کنبی د هغه علم څلورم دې تبارک وﷻ) بی شکه او شهبې په
دې خبره باندې کامل ایمان او کلك یقین ساتل پکار دی چه دلته مراد د ذات په لحاظ موجود کیدل

نه دی بلکه په اعتبار د علم هرځای کبښې موجودگی ده او بې شکه د هغه اوریدل او کتل هم د علم سره سره دی. الله ﷻ سبحانه و تعالیٰ په ټول مخلوق باندې خبر دی د هغوی هیڅ کار د هغه نه پټ نه دی بیا په دقیامت په ورځ د هغوی په ټولو اعمالو هغوی ته خبردارې ورکوي او الله ﷻ په هرڅیز باندې پوهه دی. حضرت امام احمد بن حنبل رضی الله عنه فرماني چه د دې آیت شروع نی هم د خپل علم نه بیان کړې وه او ختمول نی هم د الله ﷻ په علم باندې او کړل (مطلب دا چه په مینځ کبښې د الله ﷻ موجود کیدل چه دا کوم بیان شوی دی دې نه مراد هم د علم په رو سره موجود کیدل دی نه چه د ذات په رو سره. مترجم)

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ	نَهَوْا	عَنِ النَّجْوَى	ثُمَّ يَعُودُونَ
ایا تا اونه لیدل هغه کسان چی منع کړې شوی وو دغور دخبرونه بیا کوی هغوی			
أَيَا تَأْتِيهِمْ خَبْرٌ	مُبِينٌ	مِمَّا نَزَّلْنَا	بِالنَّبِيِّينَ
ایا تا دهغه خلقو حال اونه لیدل چی دنا جائزه پتو مشورو نه منع شوی وو بیا دکومی خبرې نه			
لَهُمْ	نَهَوَاءُ عَنْهُ	وَيَتَنَجَّوْنَ	بِالْأَثِمِ وَالْعُدْوَانِ
هغه کار چی منع کړې شوی وو دهغې نه او پټې خبرې کوی دگناه او دزیات (ظلم)			
جِي دوی منع کړې شوی وو هم په هغې خبرو کبښې لگیا دی اود گناه ود ظلم کولو			
وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ	وَإِذَا جَاءُوكَ	حَيَّوْكَ	بِأَسْمَاءِ
او دنافرمانی رسول او کله چی راشی تاته نو سلام کوی تاته په هغه طریقه			
اود رسول ﷺ دنافرمانی پټ پټ مجلسونه کوی او (ائی نبی ﷺ) تاته چی مخامخ شی			
كَمْ مِجْرَبَكَ	بِهِ اللَّهُ	وَيَقُولُونَ	فِي أَنْفُسِهِمْ
چی نه دی کړې سلام تاته په هغې سره الله او وائی دوی په زړونو خپلو کبښې			
نویه داسې نکو درباندي سلام اچوی اچې الله درباندي هغه سلام نه دی اچولې او په خپلو زړونو کبښې وائی			
لَوْلَا يَعَذِّبْنَا اللَّهُ	بِمَا	نَقُولُ	حَسْبُكُمْ جَهَنَّمَ
ولې نه را کوی عذاب مونږ ته الله په هغه خبرو چی وایو نی مونږه کافی دی دوی له دوزخ			
چی څه مونږ وایو الله ﷻ مونږ ته دهغې سزا ولې نه را کوی دی خلقر دپاره دوزخ کافی دی			
يُصَلُّونَهَا	فَبِئْسَ الْمَصِيرُ	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ	آمَنُوا
چی ننوزی به هغې ته پس ډیر بدځانی دی دورتلو له هغه کسانو چی ایمان مو راوړې دی			
هغوی به ورته داخلیرې اودغه ډیره خرابه ټیکانزه ده ائی مومنانو			
إِذْ أَتَا جِئْتُمْ	فَلَا تَتَنَجَّوْا	بِالْأَثِمِ	وَالْعُدْوَانِ
کله چی تاسو دیوبل سره پټې خبرې کوی پس پټې خبرې مه کوی دگناه او دزیاتی			
هرکله چی پټ مجلس کوی نو دگناه دزیاتی او د رسول دنافرمانی			
وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ	وَتَنَجَّوْا	بِالْبُرِّ	وَاتَّقُوا اللَّهَ
او دنافرمانی رسول او کوی پټې خبرې دنیکې او دپرهیزگاری او اویریرې دالله نه			
مشورې هیڅ کله مه کوی بلکه دنیکې او پرهیزگاری باره کبښې صلاح مشورې کوی او دالله نه ویریرې			

الَّذِي إِلَيْهِ	تُحْشَرُونَ ①	إِنَّمَا التَّجْوِي
ا هغه الله ا چي هغه ته به ورجمع کړې شي تاسو بيشکه چي دا پتې د غور خبري		
هغه الله چي تاسو ټول به ورته پيش کولې شي پتې صلاح گانې		
مِنَ الشَّيْطَانِ	لِيَجْزَنَ	الَّذِينَ
د شيطان نه دي دپاره د دې چي غمژن شي هغه کسان ا چي ايمان نې راوړې دي		أَمَنُوا
د شيطان په لمسه کيږي چي مومنان پري غمژن کړي		
وَلَيْسَ بِضَارِهِمْ	شَيْئًا	إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ
حالانکه نه دي شيطان ضرر رسونکي دوي ته هيڅ قدر له مگر په حکم د الله سره او خاص په الله باندې		وَعَلَى اللَّهِ
حال دادې چي د الله ﷻ د حکم نه بغير شيطان هغوي ته هيڅ ضرر نشي رسولې او خاص په الله تعالی		
فَلْيَتَوَكَّلِ	الْمُؤْمِنُونَ ①	
پکار دي چي توکل اوکړي مومنان		
دې مومنان بهر وسه ساتي		

قوله تعالى: - الْمُرْتَلَى الَّذِينَ نُهُوا عَنِ التَّجْوِي

د غور ايستونو متعلق هدايات: د غور ايستونو نه يهوديان منع کړې شوي وو په دې وجه چه کله په هغوي کښې اود حضور ﷺ په مينځ کښې صلح او صفائي شوې وه نو دې خلقو به دا حرکت کولو چه کوم خائي کښې به نې يومسلمان ليدلو او کوم خائي به هم څوک هغوي له لارو نو دوي به اخواد يخوا پټ پټ په اشارو کنايوسره يوبل سره غور ايستني کولې چه خان له مسلمان به دا گنډل چه دوي زما د قتل سازش کوي يا زما خلاف اود ايماندارانو خلاف څه پټ ترکیبونه سوچ کوي. د دوي به د هغوي طرف ته په تلو کښې هم ويره وه. کله چه دا شکايتونه ډير عام شو نو حضور ﷺ هغوي د دې حرکتونو نه منع کړل خو هغوي بيا هم دغه کار کولو. د ابن ابي حاتم په يو حديث کښې دي چه مونږ خلق به په نمبر نمبر د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر يدلو که څه کارو غيره وي نو چه اوکړو. يوه شپه هغه د نمبر والا هم راغلو او څه نور خلق هم د ثواب په نيت سره. خلق ډير راجمع شو نو مونږ خلق ډلې ډلې يو خائي بل خائي کيناستو او هرې يوې ډلې خپلو کښې خبرې کولې په دې کښې حضور ﷺ تشریف راوړو او وني فرمائيل څه غور ايستني کوئ؟ آياتاسو د دې نه منع کړې شوي نه يئ؟ هغوي ونيل حضور ﷺ زموږ توبه ده مونږ خود مسيح دجال ذکر کولو څکه چه د هغې غم راسره وي. حضور ﷺ او فرمائيل چه زه تاسو ته د دې نه هم زيات ويرونکي څيز او بنساييم هغه پټ شرک دي. لکه چه يو سړې اودر يږي اود بل د خودني د پاره څه کار اوکړي (يعني رياکاري) د دې اسناد غريب دي او بعضې راويان ضعيف دي.

بيا فرمائي چه د دوي کورنئ غور ايستني خوياد گناه په کارونو کښې وي په کوم کښې چه د هغوي ذاتي نقصان وي يابه ظلم باندې وي په کوم کښې چه د نورو خلقو د نقصان باره کښې ترکیبونه سوچ کوي. ياد پيغمبر ﷺ په مخالفت باندې يوبل پخوي اود حضور ﷺ د نافرمانو منصوبې جوړوي.

قوله تعالى: - حَيْوَكُ بِمَا لَمْ تُحْيِكْ بِهِ اللَّهُ

د يهوديانو سلام په نبي کریم ﷺ باندې: بياد دې بدکارانو يو ډير خراب خوي بيانولې شي چه دوي د سلام الفاظ هم بدلوي. عائشه رضی اللہ عنہا فرمائي چه يوخل يويهودي حضور ﷺ له راغلو او وني ونيل ﴿السلم عليك يا

ابالغاسم) (دسام معنی مرگ دہ) ما اووئیل (وعلیکم السلام) نبی کریم ﷺ او فرمائیل ای عائشہ! اللہ ﷻ خراب الفاظ او سختی خبری نہ خو بنوی. ما وئیل آیا حضور ﷺ نہ دی اوریدلی؟ هغه تاسوته (السلام) نہ دی وئیلی (السلام) نی اووئیل. حضور ﷺ او فرمائیل چه تاواونه ریدل ما اووئیل (وعلیکم). (۱) هم د دی بیان کیری. په بل روایت کنبی دی چه حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا په جواب کنبی فرمائیلی وو (علیکم السلام والذام واللعنة) نو حضور ﷺ عائشہ صدیقه رضی اللہ عنہا منع کولو سره او فرمائیل چه زمونږ دعا د هغوی په حق کنبی قبوله ده او د هغوی زمونږ رتل قبول نه دی (ابن ابی حاتم وغیره). (۲)

یو ځل نبی کریم ﷺ د صحابه کرامو رضی اللہ عنہم سره په مجمع کنبی تشریف فرما وه چه یو یهودی راغلو سلام نی اوکړو صحابه کرامو جواب ورکړو. نو حضور ﷺ او فرمائیل چه تاسو ته پته ده هغه څه اووئیل؟ صحابه کرامو عرض اوکړو چې هغه خو سلام وائی نو رسول کریم ﷺ او فرمائیل چه نه هغه وئیلی وو (سام علیکم) یعنی ستاسو دین دې مغلوب وی او ختم دې شی. بیا حضور ﷺ حکم اوکړو چه دا یهودی راوغوړنی. کله چه هغه راغلو نو حضور ﷺ ورته او فرمائیل چه رښتیا رښتیا وایه چه تا (سام علیکم) نه وو وئیلی، هغه اووئیل چه او حضرت ما هم داسې وئیلی وو. نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه واورنی کله څوک اهل کتاب تاسو ته سلام اوکړی نو صرف (علیک) ورته وائی یعنی چه تا څه وئیلی هغه دې هم په تاوی. (۳) بیا به داخلق په دې خپل کار خوشحاله کیدل او خان سره به نی وئیل که چرې دا نبی په حقه باندې وو نو اللہ ﷻ به زمونږ په دې خبرو باندې مونږ ته هم په دنیا کنبی عذاب را کولو څکه چه اللہ ﷻ خو زمونږ په باطنی حال باندې ښه خبردار دې. اللہ ﷻ فرمائی چه د دوی د پاره صرف د آخرت د کور عذاب هم کافی دې دوی به دوزخ ته ځی او خراب ځای ته به رسی.

د دې ایت مبارک شان نزول څه دې؟ - د حضرت عبداللہ بن عمرو رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه د دې آیت شان نزول د یهودیانو په دې طریقہ باندې سلام دې. (۴) د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه منافقانو به هم داسې سلام کولو. بیا اللہ ﷻ مؤمنانو ته ادب بنائی چه تاسو د منافقانو او یهودیانو غوندې کار مه اختیاروئی. تاسو د گناه کارونه د حد نه وړاندې کیدل او د نبی ﷺ نه منلو مشورې مه کوئی بلکه تاسو ته دهغوی خلاف د نیکنی اود خپل ځان بچ کولو مشورې کول پکار دی. تاسو له هروخت د هغه اللہ ﷻ نه ویریدل پکار دی چه د چا طرف ته به ټول ورجمع کولې شئی چه هغه وخت به تاسو ته د هرې نیکنی او بدنی بدله اوسزا درکوی او په ټولو اقوالو او اعمالو باندې به مو خبردار کوی سره د دې چه تاسو هیرکړی وی خو هغه سره ټول محفوظ او موجود دی. حضرت صفوان رضی اللہ عنہ فرمائی چه ما د حضرت عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہ لاس نیولې وو چه یوسرې راغلو هغه اووئیل تاسو د رسول اللہ ﷺ نه د مؤمن د غوږ ایستنی متعلق چه د قیامت په ورځ به اللہ ﷻ سره وی څه اوریدلی؟ هغه او فرمائیل چه ما د رسول اللہ ﷻ نه اوریدلی دی چه اللہ ﷻ به مؤمن بنده خپل ځان ته نيزدې راوغوړی او دومره نيزدې چه خپل مټ به په هغه کیردې اود خلقو نه به هغه په پرده کنبی کړی اود هغه نه به د هغه د گناهونو اقرار اوکړی او تپوس به کوی چه یاد دې دی؟ فلانکی گناه تا کړې وه فلانکی دې کړې وه هغه به اقرار کوی او زړه به نی درزیرې چه اوس هلاک شوم. اللہ ﷻ به فرمائی چه گوره په دنیا کنبی هم ما ستا پالنه کړې وه او اوس هم ته ما اوبخنسلی. بیا به هغه ته دهغه د نیکو اعمال نامه ورکړی خود کافر او منافق باره کنبی خو به گواه چغې وهی چه دایه اللہ ﷻ باندې دروغ ویونکی خلق دی خبردار شئی په دې ظالمانو باندې د اللہ ﷻ لعنت

(۱) الطبری ۲۳/۲۳، احمد: ۲۲۹/۶، وهو حدیث صحیح.

(۲) صحیح بخاری کتاب الدعوات باب قول النبی ﷺ ((استجاب لنا فی اليهود...))، ۶۴۰۱، صحیح مسلم: ۲۱۶۵-۲۱۶۶.

(۳) الطبری ۲۳/۲۴، ابن ماجه کتاب الادب باب رد السلام علی اهل الذمة: ۳۶۹۷، مختصراً.

(۴) احمد: ۷۰/۲، وسنده حسن وقال المیثمی واسنده جیدلان حماداً (ابن سلمة) سمع من عطاء بن السائب فی حالة الصحة،

دی (۱)

قوله تعالى: - إِمَّا التَّجْوَىٰ مِنَ الشَّيْطَانِ

بیافرمانی چه داسی قسم غورایستنې چه په هغې سره مسلمان ته تکلیف رسی او هغه ته بدگمانی کیری د شیطان د طرف نه ده. شیطان د دې منافقانو وغیره نه داکار خکه اخلی چه مؤمنان خفه دلگیر شی ولی حقیقت خودادی چه د الله ﷻ د اجازت نه بغیر نه شیطان اونه بل څوک هغوی ته ضرر رسولې شی. کله چه داسې څه حرکت معلوم شی هغه له پکار دی چه «اعوذ» اوواتی د الله ﷻ پناه واخلی اوپه الله ﷻ باندې یقین اوساتی ان شاءالله هغه ته به هیڅ نقصان نه رسی. داسې غورایستنې چه د یو مسلمان ناخوبنه وی په حدیث شریف کنبې د هغې نه هم منع راغلی ده. په مسند احمد کنبې دی چه نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی چه کله تاسو درې کسان یئی نو دوه په خپل مینځ کنبې په غوږ کنبې خبرې کولوته مه کینشی دې سره به د دې دریم زړه خیرن شی (۱) اوپه روایت کنبې دی چه که د دې اجازت وی نو څه بدیت نشته. (۲)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ	آمَنُوا
اے هغه کسانو	اچی ایمان مو راوړې دې
اٰنې مومنانو!	
إِذَا قِيلَ	لَكُمْ تَقَسَّحُوا
کله چی اووئیلی شی	تاسو ته
اقرابسی اوکړی	په ځایونو دناستو کنبی
اچې په مجلس کنبې	لر ځائی فراخه کړی
ا نو تاسو ځائی	
يَفْسَحِ اللَّهُ	لَكُمْ
فراښی به اوکړی الله	تاسو ته
او کله چی اووئیلی شی	اچی پاسی
ا نو پاسی	
فراخه کوئی	الله به تاسو ته فراخه ځائی درکړی
اوچی درته اووئیلی شی	اچی (دمجلس نه) پاڅی اودریږی
يَرْفَعِ اللَّهُ	الَّذِينَ آمَنُوا
پورته کوئی الله	هغه کسان
اچی ایمان نی راوړې دې	استاسو نه
او هغه کسان	
نو پاڅیږی	الله ﷻ به په تاسو کنبې د مسلمانانو اود علم د خاوندانو
أَوْثُو الْعِلْمَ	دَرَجَاتٍ وَاللَّهُ
چی ورکړې شوې دې علم	ا مرتبو ته
او الله	په هغه کارونو
اچی کوئی نی تاسو	ا خبردار دې
مرتبی اوچتی کړی	اوتاسو چی څه کارونه کوئی الله ﷻ پری ښه خبر دې

قوله تعالى: - إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَقَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ

د مجلس د آدابو تفصیل: دلته د ایمان خاوندانو ته الله ﷻ دمجلس آداب ښائی. هغوی ته حکم ورکوی چه په ناسته پاسته کنبې هم دیویل خیال او لحاظ ساتشی. کله چه په مجلس کنبې ونی او څوک راشی نو لږ

(۱) صحیح بخاری کتاب المظالم باب قول الله تعالى (اللعنة الله على الظلمين) ۲۴۴۱، صحیح مسلم: ۲۷۶۸، ابن حبان: ۷۳۵۶،

(۲) صحیح بخاری کتاب الاستئذان باب اذا كانوا اكثر من ثلاثة فلا باس...: ۶۲۹۰، صحیح مسلم: ۲۱۸۴، ابوداؤد: ۴۸۵۱، ترمذی: ۲۸۲۵، ابن ماجه: ۳۷۷۵، احمد: ۳۷۵/۱، ابن حبان: ۵۸۳، (بخاری و مسلم)

(۳) صحیح مسلم کتاب السلام باب تحريم مناجاة الاثنين دون الثالث: ۲۱۸۳، احمد: ۱۴۶/۲.

شان پہ خوزیدور اخوزیدو سرہ ہغہ تہ ہم خائی ور کوئی پہ مجلس کنبی کولاووالی کوئی ددی پہ بدلہ کنبی بہ اللہ ﷺ تاسوتہ ہم کولاووالی در کپی خکہ چہ دھریو عمل بدلہ ہم ہغہ شان وی پہ حدیث شریف کنبی دی چہ خوک د اللہ ﷺ د پارہ جمات جور کپی اللہ ﷺ بہ د ہغہ د پارہ کور جور کپی (۱) پہ یو بل حدیث شریف کنبی دی چہ خوک پہ یوسختی والا بانڈی آسانی او کپی اللہ ﷺ بہ پہ ہغہ بانڈی پہ دنیا او آخرت کنبی آسانی او کپی. خوک چہ د یومسلمان رور پہ امداد کنبی لگیاشی اللہ ﷺ پخپلہ د ہغہ سر پہ امداد کنبی لگیاکیری (۲) پہ دی باب کنبی نورہم ڍیر احادیث دی. حضرت قتادہ ؓ فرمائی چہ دا آیت د ذکر دمجلس بارہ کنبی نازل شوی. مثلاً وعظ کیری یا حضور ﷺ خہ دنصیحت خبری فرمائی خلق ناست دی اوری نو چہ اوس خوک بل کس راغلو او خوک د خپل خائی نہ نہ خوزیری چہ ہغہ تہ ہم خائی ملاوشی نو قرآن کریم حکم او کپرو چہ داسی مہ کوئی دی د پارہ چہ د دی راتلونکی دپارہ ہم خائی اوشی (۳)

حضرت مقاتل رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د جمعہ پہ ورخ دا آیت نازل شوی. رسول اللہ ﷺ ہغہ وخت پہ صفہ کنبی وو یعنی دجمات پہ دنکانچہ بانڈی خائی تنگ وواود حضور ﷺ عادت مبارک ووچہ کوم مہاجر او انصار د بدر پہ جنگ کنبی ہغوی ﷺ سرہ وو حضور ﷺ بہ د ہغوی ڍیر عزت او اکرام کولو. پہ ہغہ ورخ یو خود بدر صحابہ کرام لپ شان ناوخته راغله نو نبی کریم ﷺ سرہ اخواد یخوا اودریدل. حضور ﷺ سرہ سلام علیک اوشو ہغوی ﷺ جواب ور کپرو بیا د مجلس نور خلقو تہ سلام او کپرو ہغوی ہم جواب ور کپرو. اوس دوی ہم پہ دی امید ولاوو چہ پہ مجلس کنبی بہ لپ شان کولاووالی او وینی نو دوی بہ ہم کینی خو یوکس ہم د خپل خائی نہ اونہ خوزیدو چہ د ہغوی د پارہ ہم خائی شوی وو. نبی کریم ﷺ چہ دا اوکتل نو پاتی نہ شو او یو یوکس تہ ئی پہ نامہ نامہ آواز او کپرو اود ہغہ خائی نہ ئی اودرول اودا د بدر صحابہ کرام ئی کینول. کوم خلق ئی چہ اودرول پہ وہ ہغوی لپ شان بداول گیدل. بل خوا منافقانوتہ پہ لاس خیرہ ورغله نو بس شروع شو چہ دا عدل کونکے نبی دی چہ کوم خلق پہ شوق سرہ اول راغله خپل نبی سرہ ئی نیزدی خائی اونیلو او نبہ پہ آرام سرہ پہ خپل خپل خائی کیناستل ہغوی خو ئی د خپل خائی نہ اودرول اوناوخته راتلونکو تہ ئی د ہغوی خائی ور کپرو دا خومرہ بی انصافی دہ. بل خوا حضور ﷺ د دی د پارہ چہ د ہغوی زپہ کنبی خہ رانہ شی دعا او کپہ چہ ای اللہ پہ دوی بانڈی رحم او کپہ چاچہ د خپل مسلمان رور د پارہ پہ مجلس کنبی خائی او کپرو. د دی حدیث شریف پہ اوریدو بانڈی صحابہ کرام پخپلہ خوا د یخوا خوزیدل شروع کپہ او د راتلونکو د پارہ ئی خائی او کپرو او ہم د جمعہ پہ ورخ دا آیت نازل شو (ابن ابی حاتم)

پہ بخاری مسلم او مسند وغیرہ کنبی حدیث دی چہ یوسرے دی بل کس د ہغہ د خائی نہ نہ پاسوی چہ پخپلہ کینی بلکہ ہغہ لہ پخپلہ پکار دی چہ اخواد یخوا شی اود ہغہ د پارہ خائی پیدا کپی (۱) پہ مسند شافعی کنبی دی چہ پہ تاسو کنبی دی د جمعہ پہ ورخ یوکس ہم خپل رور د ہغہ د خائی نہ نہ پاسوی بلکہ ورتہ دی وائی چہ لپ خوا شہ. پہ دی مسئلہ کنبی د علماؤ اختلاف دی چہ د راتلونکی د پارہ اودریدل جائز دی کہ نہ؟ بعضی خلق خو اجازت ور کوی اودا حدیث پیش کوی چہ نبی ﷺ اوفرمائیل

(۱) صحیح بخاری کتاب الصلاة باب من بنی مسجدًا: ۵۰۰، صحیح مسلم: ۵۳۲.

(۲) صحیح مسلم کتاب الذکر والدعاء باب فضل الاجتماع لتلاوة القرآن: ۲۶۹۹.

(۳) الظہری: ۲۴۴/۲۳.

(۴) صحیح بخاری کتاب الاستئذان باب لا یقیم الرجل الرجل من مجلسہ: ۲۲۶۹-۲۲۷۰، صحیح مسلم: ۲۱۷۷، احمد: ۱۷/۳، مصنف عبدالرزاق: ۱۹۸۰۷، ابن ابی شیبہ: ۵۸۴/۸، ابن جبان: ۵۸۶.

۱۲۲۱، ۸۷۲۲، ۸۷۲۳، ۸۷۲۴، ۸۷۲۵، ۸۷۲۶، ۸۷۲۷، ۸۷۲۸، ۸۷۲۹، ۸۷۳۰، ۸۷۳۱، ۸۷۳۲، ۸۷۳۳، ۸۷۳۴، ۸۷۳۵، ۸۷۳۶، ۸۷۳۷، ۸۷۳۸، ۸۷۳۹، ۸۷۴۰، ۸۷۴۱، ۸۷۴۲، ۸۷۴۳، ۸۷۴۴، ۸۷۴۵، ۸۷۴۶، ۸۷۴۷، ۸۷۴۸، ۸۷۴۹، ۸۷۵۰، ۸۷۵۱، ۸۷۵۲، ۸۷۵۳، ۸۷۵۴، ۸۷۵۵، ۸۷۵۶، ۸۷۵۷، ۸۷۵۸، ۸۷۵۹، ۸۷۶۰، ۸۷۶۱، ۸۷۶۲، ۸۷۶۳، ۸۷۶۴، ۸۷۶۵، ۸۷۶۶، ۸۷۶۷، ۸۷۶۸، ۸۷۶۹، ۸۷۷۰، ۸۷۷۱، ۸۷۷۲، ۸۷۷۳، ۸۷۷۴، ۸۷۷۵، ۸۷۷۶، ۸۷۷۷، ۸۷۷۸، ۸۷۷۹، ۸۷۸۰، ۸۷۸۱، ۸۷۸۲، ۸۷۸۳، ۸۷۸۴، ۸۷۸۵، ۸۷۸۶، ۸۷۸۷، ۸۷۸۸، ۸۷۸۹، ۸۷۹۰، ۸۷۹۱، ۸۷۹۲، ۸۷۹۳، ۸۷۹۴، ۸۷۹۵، ۸۷۹۶، ۸۷۹۷، ۸۷۹۸، ۸۷۹۹، ۸۸۰۰، ۸۸۰۱، ۸۸۰۲، ۸۸۰۳، ۸۸۰۴، ۸۸۰۵، ۸۸۰۶، ۸۸۰۷، ۸۸۰۸، ۸۸۰۹، ۸۸۱۰، ۸۸۱۱، ۸۸۱۲، ۸۸۱۳، ۸۸۱۴، ۸۸۱۵، ۸۸۱۶، ۸۸۱۷، ۸۸۱۸، ۸۸۱۹، ۸۸۲۰، ۸۸۲۱، ۸۸۲۲، ۸۸۲۳، ۸۸۲۴، ۸۸۲۵، ۸۸۲۶، ۸۸۲۷، ۸۸۲۸، ۸۸۲۹، ۸۸۳۰، ۸۸۳۱، ۸۸۳۲، ۸۸۳۳، ۸۸۳۴، ۸۸۳۵، ۸۸۳۶، ۸۸۳۷، ۸۸۳۸، ۸۸۳۹، ۸۸۴۰، ۸۸۴۱، ۸۸۴۲، ۸۸۴۳، ۸۸۴۴، ۸۸۴۵، ۸۸۴۶، ۸۸۴۷، ۸۸۴۸، ۸۸۴۹، ۸۸۵۰، ۸۸۵۱، ۸۸۵۲، ۸۸۵۳، ۸۸۵۴، ۸۸۵۵، ۸۸۵۶، ۸۸۵۷، ۸۸۵۸، ۸۸۵۹، ۸۸۶۰، ۸۸۶۱، ۸۸۶۲، ۸۸۶۳، ۸۸۶۴، ۸۸۶۵، ۸۸۶۶، ۸۸۶۷، ۸۸۶۸، ۸۸۶۹، ۸۸۷۰، ۸۸۷۱، ۸۸۷۲، ۸۸۷۳، ۸۸۷۴، ۸۸۷۵، ۸۸۷۶، ۸۸۷۷، ۸۸۷۸، ۸۸۷۹، ۸۸۸۰، ۸۸۸۱، ۸۸۸۲، ۸۸۸۳، ۸۸۸۴، ۸۸۸۵، ۸۸۸۶، ۸۸۸۷، ۸۸۸۸، ۸۸۸۹، ۸۸۹۰، ۸۸۹۱، ۸۸۹۲، ۸۸۹۳، ۸۸۹۴، ۸۸۹۵، ۸۸۹۶، ۸۸۹۷، ۸۸۹۸، ۸۸۹۹، ۸۹۰۰، ۸۹۰۱، ۸۹۰۲، ۸۹۰۳، ۸۹۰۴، ۸۹۰۵، ۸۹۰۶، ۸۹۰۷، ۸۹۰۸، ۸۹۰۹، ۸۹۱۰، ۸۹۱۱، ۸۹۱۲، ۸۹۱۳، ۸۹۱۴، ۸۹۱۵، ۸۹۱۶، ۸۹۱۷، ۸۹۱۸، ۸۹۱۹، ۸۹۲۰، ۸۹۲۱، ۸۹۲۲، ۸۹۲۳، ۸۹۲۴، ۸۹۲۵، ۸۹۲۶، ۸۹۲۷، ۸۹۲۸، ۸۹۲۹، ۸۹۳۰، ۸۹۳۱، ۸۹۳۲، ۸۹۳۳، ۸۹۳۴، ۸۹۳۵، ۸۹۳۶، ۸۹۳۷، ۸۹۳۸، ۸۹۳۹، ۸۹۴۰، ۸۹۴۱، ۸۹۴۲، ۸۹۴۳، ۸۹۴۴، ۸۹۴۵، ۸۹۴۶، ۸۹۴۷، ۸۹۴۸، ۸۹۴۹، ۸۹۵۰، ۸۹۵۱، ۸۹۵۲، ۸۹۵۳، ۸۹۵۴، ۸۹۵۵، ۸۹۵۶، ۸۹۵۷، ۸۹۵۸، ۸۹۵۹، ۸۹۶۰، ۸۹۶۱، ۸۹۶۲، ۸۹۶۳، ۸۹۶۴، ۸۹۶۵، ۸۹۶۶، ۸۹۶۷، ۸۹۶۸، ۸۹۶۹، ۸۹۷۰، ۸۹۷۱، ۸۹۷۲، ۸۹۷۳، ۸۹۷۴، ۸۹۷۵، ۸۹۷۶، ۸۹۷۷، ۸۹۷۸، ۸۹۷۹، ۸۹۸۰، ۸۹۸۱، ۸۹۸۲، ۸۹۸۳، ۸۹۸۴، ۸۹۸۵، ۸۹۸۶، ۸۹۸۷، ۸۹۸۸، ۸۹۸۹، ۸۹۹۰، ۸۹۹۱، ۸۹۹۲، ۸۹۹۳، ۸۹۹۴، ۸۹۹۵، ۸۹۹۶، ۸۹۹۷، ۸۹۹۸، ۸۹۹۹، ۹۰۰۰، ۹۰۰۱، ۹۰۰۲، ۹۰۰۳، ۹۰۰۴، ۹۰۰۵، ۹۰۰۶، ۹۰۰۷، ۹۰۰۸، ۹۰۰۹، ۹۰۱۰، ۹۰۱۱، ۹۰۱۲، ۹۰۱۳، ۹۰۱۴، ۹۰۱۵، ۹۰۱۶، ۹۰۱۷، ۹۰۱۸، ۹۰۱۹، ۹۰۲۰، ۹۰۲۱، ۹۰۲۲، ۹۰۲۳، ۹۰۲۴، ۹۰۲۵، ۹۰۲۶، ۹۰۲۷، ۹۰۲۸، ۹۰۲۹، ۹۰۳۰، ۹۰۳۱، ۹۰۳۲، ۹۰۳۳، ۹۰۳۴، ۹۰۳۵، ۹۰۳۶، ۹۰۳۷، ۹۰۳۸، ۹۰۳۹، ۹۰۴۰، ۹۰۴۱، ۹۰۴۲، ۹۰۴۳، ۹۰۴۴، ۹۰۴۵، ۹۰۴۶، ۹۰۴۷، ۹۰۴۸، ۹۰۴۹، ۹۰۵۰، ۹۰۵۱، ۹۰۵۲، ۹۰۵۳، ۹۰۵۴، ۹۰۵۵، ۹۰۵۶، ۹۰۵۷، ۹۰۵۸، ۹۰۵۹، ۹۰۶۰، ۹۰۶۱، ۹۰۶۲، ۹۰۶۳، ۹۰۶۴، ۹۰۶۵، ۹۰۶۶، ۹۰۶۷، ۹۰۶۸، ۹۰۶۹، ۹۰۷۰، ۹۰۷۱، ۹۰۷۲، ۹۰۷۳، ۹۰۷۴، ۹۰۷۵، ۹۰۷۶، ۹۰۷۷، ۹۰۷۸، ۹۰۷۹، ۹۰۸۰، ۹۰۸۱، ۹۰۸۲، ۹۰۸۳، ۹۰۸۴، ۹۰۸۵، ۹۰۸۶، ۹۰۸۷، ۹۰۸۸، ۹۰۸۹، ۹۰۹۰، ۹۰۹۱، ۹۰۹۲، ۹۰۹۳، ۹۰۹۴، ۹۰۹۵، ۹۰۹۶، ۹۰۹۷، ۹۰۹۸، ۹۰۹۹، ۹۱۰۰، ۹۱۰۱، ۹۱۰۲، ۹۱۰۳، ۹۱۰۴، ۹۱۰۵، ۹۱۰۶، ۹۱۰۷، ۹۱۰۸، ۹۱۰۹، ۹۱۱۰، ۹۱۱۱، ۹۱۱۲، ۹۱۱۳، ۹۱۱۴، ۹۱۱۵، ۹۱۱۶، ۹۱۱۷، ۹۱۱۸، ۹۱۱۹، ۹۱۲۰، ۹۱۲۱، ۹۱۲۲، ۹۱۲۳، ۹۱۲۴، ۹۱۲۵، ۹۱۲۶، ۹۱۲۷، ۹۱۲۸، ۹۱۲۹، ۹۱۳۰، ۹۱۳۱، ۹۱۳۲، ۹۱۳۳، ۹۱۳۴، ۹۱۳۵، ۹۱۳۶، ۹۱۳۷، ۹۱۳۸، ۹۱۳۹، ۹۱۴۰، ۹۱۴۱، ۹۱۴۲، ۹۱۴۳، ۹۱۴۴، ۹۱۴۵، ۹۱۴۶، ۹۱۴۷، ۹۱۴۸، ۹۱۴۹، ۹۱۵۰، ۹۱۵۱، ۹۱۵۲، ۹۱۵۳، ۹۱۵۴، ۹۱۵۵، ۹۱۵۶، ۹۱۵۷، ۹۱۵۸، ۹۱۵۹، ۹۱۶۰، ۹۱۶۱، ۹۱۶۲، ۹۱۶۳، ۹۱۶۴، ۹۱۶۵، ۹۱۶۶، ۹۱۶۷، ۹۱۶۸، ۹۱۶۹، ۹۱۷۰، ۹۱۷۱، ۹۱۷۲، ۹۱۷۳، ۹۱۷۴، ۹۱۷۵، ۹۱۷۶، ۹۱۷۷، ۹۱۷۸، ۹۱۷۹، ۹۱۸۰، ۹۱۸۱، ۹۱۸۲، ۹۱۸۳، ۹۱۸۴، ۹۱۸۵، ۹۱۸۶، ۹۱۸۷، ۹۱۸۸، ۹۱۸۹، ۹۱۹۰، ۹۱۹۱، ۹۱۹۲، ۹۱۹۳، ۹۱۹۴، ۹۱۹۵، ۹۱۹۶، ۹۱۹۷، ۹۱۹۸، ۹۱۹۹، ۹۲۰۰، ۹۲۰۱، ۹۲۰۲، ۹۲۰۳، ۹۲۰۴، ۹۲۰۵، ۹۲۰۶، ۹۲۰۷، ۹۲۰۸، ۹۲۰۹، ۹۲۱۰، ۹۲۱۱، ۹۲۱۲، ۹۲۱۳، ۹۲۱۴، ۹۲۱۵، ۹۲۱۶، ۹۲۱۷، ۹۲۱۸، ۹۲۱۹، ۹۲۲۰، ۹۲۲۱، ۹۲۲۲، ۹۲۲۳، ۹۲۲۴، ۹۲۲۵، ۹۲۲۶، ۹۲۲۷، ۹۲۲۸، ۹۲۲۹، ۹۲۳۰، ۹۲۳۱، ۹۲۳۲، ۹۲۳۳، ۹۲۳۴، ۹۲۳۵، ۹۲۳۶، ۹۲۳۷، ۹۲۳۸، ۹۲۳۹، ۹۲۴۰، ۹۲۴۱، ۹۲۴۲، ۹۲۴۳، ۹۲۴۴، ۹۲۴۵، ۹۲۴۶، ۹۲۴۷، ۹۲۴۸، ۹۲۴۹، ۹۲۵۰، ۹۲۵۱، ۹۲۵۲، ۹۲۵۳، ۹۲۵۴، ۹۲۵۵، ۹۲۵۶، ۹۲۵۷، ۹۲۵۸، ۹۲۵۹، ۹۲۶۰، ۹۲۶۱، ۹۲۶۲، ۹۲۶۳، ۹۲۶۴، ۹۲۶۵، ۹۲۶۶، ۹۲۶۷، ۹۲۶۸، ۹۲۶۹، ۹۲۷۰، ۹۲۷۱، ۹۲۷۲، ۹۲۷۳، ۹۲۷۴، ۹۲۷۵، ۹۲۷۶، ۹۲۷۷، ۹۲۷۸، ۹۲۷۹، ۹۲۸۰، ۹۲۸۱، ۹۲۸۲، ۹۲۸۳، ۹۲۸۴، ۹۲۸۵، ۹۲۸۶، ۹۲۸۷، ۹۲۸۸، ۹۲۸۹، ۹۲۹۰، ۹۲۹۱، ۹۲۹۲، ۹۲۹۳، ۹۲۹۴، ۹۲۹۵، ۹۲۹۶، ۹۲۹۷، ۹۲۹۸، ۹۲۹۹، ۹۳۰۰، ۹۳۰۱، ۹۳۰۲، ۹۳۰۳، ۹۳۰۴، ۹۳۰۵، ۹۳۰۶، ۹۳۰۷، ۹۳۰۸، ۹۳۰۹، ۹۳۱۰، ۹۳۱۱، ۹۳۱۲، ۹۳۱۳، ۹۳۱۴، ۹۳۱۵، ۹۳۱۶، ۹۳۱۷، ۹۳۱۸، ۹۳۱۹، ۹۳۲۰، ۹۳۲۱، ۹۳۲۲، ۹۳۲۳، ۹۳۲۴، ۹۳۲۵، ۹۳۲۶، ۹۳۲۷، ۹۳۲۸، ۹۳۲۹، ۹۳۳۰، ۹۳۳۱، ۹۳۳۲، ۹۳۳۳، ۹۳۳۴، ۹۳۳۵، ۹۳۳۶، ۹۳۳۷، ۹۳۳۸، ۹۳۳۹، ۹۳۴۰، ۹۳۴۱، ۹۳۴۲، ۹۳۴۳، ۹۳۴۴، ۹۳۴۵، ۹۳۴۶، ۹۳۴۷، ۹۳۴۸، ۹۳۴۹، ۹۳۵۰، ۹۳۵۱، ۹۳۵۲، ۹۳۵۳، ۹۳۵۴، ۹۳۵۵، ۹۳۵۶، ۹۳۵۷، ۹۳۵۸، ۹۳۵۹، ۹۳۶۰، ۹۳۶۱، ۹۳۶۲، ۹۳۶۳، ۹۳۶۴، ۹۳۶۵، ۹۳۶۶، ۹۳۶۷، ۹۳۶۸، ۹۳۶۹، ۹۳۷۰، ۹۳۷۱، ۹۳۷۲، ۹۳۷۳، ۹۳۷۴، ۹۳۷۵، ۹۳۷۶، ۹۳۷۷، ۹۳۷۸، ۹۳۷۹، ۹۳۸۰، ۹۳۸۱، ۹۳۸۲، ۹۳۸۳، ۹۳۸۴، ۹۳۸۵، ۹۳۸۶، ۹۳۸۷، ۹۳۸۸، ۹۳۸۹، ۹۳۹۰، ۹۳۹۱، ۹۳۹۲، ۹۳۹۳، ۹۳۹۴، ۹۳۹۵، ۹۳۹۶، ۹۳۹۷، ۹۳۹۸، ۹۳۹۹، ۹۴۰۰، ۹۴۰۱، ۹۴۰۲، ۹۴۰۳، ۹۴۰۴، ۹۴۰۵، ۹۴۰۶، ۹۴۰۷، ۹۴۰۸، ۹۴۰۹، ۹۴۱۰، ۹۴۱۱، ۹۴۱۲، ۹۴۱۳، ۹۴۱۴، ۹۴۱۵، ۹۴۱۶، ۹۴۱۷، ۹۴۱۸، ۹۴۱۹، ۹۴۲۰، ۹۴۲۱، ۹۴۲۲، ۹۴۲۳، ۹۴۲۴، ۹۴۲۵، ۹۴۲۶، ۹۴۲۷، ۹۴۲۸، ۹۴۲۹، ۹۴۳۰، ۹۴۳۱، ۹۴۳۲، ۹۴۳۳، ۹۴۳۴، ۹۴۳۵، ۹۴۳۶، ۹۴۳۷، ۹۴۳۸، ۹۴۳۹، ۹۴۴۰، ۹۴۴۱، ۹۴۴۲، ۹۴۴۳، ۹۴۴۴، ۹۴۴۵، ۹۴۴۶، ۹۴۴۷، ۹۴۴۸، ۹۴۴۹، ۹۴۵۰، ۹۴۵۱، ۹۴۵۲، ۹۴۵۳، ۹۴۵۴، ۹۴۵۵، ۹۴۵۶، ۹۴۵۷، ۹۴۵۸، ۹۴۵۹، ۹۴۶۰، ۹۴۶۱، ۹۴۶۲، ۹۴۶۳، ۹۴۶۴، ۹۴۶۵، ۹۴۶۶، ۹۴۶۷، ۹۴۶۸، ۹۴۶۹، ۹۴۷۰، ۹۴۷۱، ۹۴۷۲، ۹۴۷۳، ۹۴۷۴، ۹۴۷۵، ۹۴۷۶، ۹۴۷۷، ۹۴۷۸، ۹۴۷۹، ۹۴۸۰، ۹۴۸۱، ۹۴۸۲، ۹۴۸۳، ۹۴۸۴، ۹۴۸۵، ۹۴۸۶، ۹۴۸۷، ۹۴۸۸، ۹۴۸۹، ۹۴۹۰، ۹۴۹۱، ۹۴۹۲، ۹۴۹۳، ۹۴۹۴، ۹۴۹۵، ۹۴۹۶، ۹۴۹۷، ۹۴۹۸، ۹۴۹۹، ۹۵۰۰، ۹۵۰۱، ۹۵۰۲، ۹۵۰۳، ۹۵۰۴، ۹۵۰۵، ۹۵۰۶، ۹۵۰۷، ۹۵۰۸، ۹۵۰۹، ۹۵۱۰، ۹۵۱۱، ۹۵۱۲، ۹۵۱۳، ۹۵۱۴، ۹۵۱۵، ۹۵۱۶، ۹۵۱۷، ۹۵۱۸، ۹۵۱۹، ۹۵۲۰، ۹۵۲۱، ۹۵۲۲، ۹۵۲۳، ۹۵۲۴، ۹۵۲۵، ۹۵۲۶، ۹۵۲۷، ۹۵۲۸، ۹۵۲۹، ۹۵۳۰، ۹۵۳۱، ۹۵۳۲، ۹۵۳۳، ۹۵۳۴، ۹۵۳۵، ۹۵۳۶، ۹۵۳۷، ۹۵۳۸، ۹۵۳۹، ۹۵۴۰، ۹۵۴۱، ۹۵۴۲، ۹۵۴۳، ۹۵۴۴، ۹۵۴۵، ۹۵۴۶، ۹۵۴۷، ۹۵۴۸، ۹۵۴۹، ۹۵۵۰، ۹۵۵۱، ۹۵۵۲، ۹۵۵۳، ۹۵۵۴، ۹۵۵۵، ۹۵۵۶، ۹۵۵۷، ۹۵۵۸، ۹۵۵۹، ۹۵۶۰، ۹۵۶۱، ۹۵۶۲، ۹۵۶۳، ۹۵۶۴، ۹۵۶۵، ۹۵۶۶، ۹۵۶۷، ۹۵۶۸، ۹۵۶۹، ۹۵۷۰، ۹۵۷۱، ۹۵۷۲، ۹۵۷۳، ۹۵۷۴، ۹۵۷۵، ۹۵۷۶، ۹۵۷۷، ۹۵۷۸، ۹۵۷۹، ۹۵۸۰، ۹۵۸۱، ۹۵۸۲، ۹۵۸۳، ۹۵۸۴، ۹۵۸۵، ۹۵۸۶، ۹۵۸۷، ۹۵۸۸، ۹۵۸۹، ۹۵۹۰، ۹۵۹۱، ۹۵۹۲، ۹۵۹۳، ۹۵۹۴، ۹۵۹۵، ۹۵۹۶، ۹۵۹۷، ۹۵۹۸، ۹۵۹۹، ۹۶۰۰، ۹۶۰۱، ۹۶۰۲، ۹۶۰۳، ۹۶۰۴، ۹۶۰۵، ۹۶۰۶، ۹۶۰۷، ۹۶۰۸، ۹۶۰۹، ۹۶۱۰، ۹۶۱۱، ۹۶۱۲، ۹۶۱۳، ۹۶۱۴، ۹۶۱۵، ۹۶۱۶، ۹۶۱۷، ۹۶۱۸، ۹۶۱۹، ۹۶۲۰، ۹۶۲۱، ۹۶۲۲، ۹۶۲۳، ۹۶۲۴، ۹۶۲۵، ۹۶۲۶، ۹۶۲۷، ۹۶۲۸، ۹۶۲۹، ۹۶۳۰، ۹۶۳۱، ۹۶۳۲، ۹۶۳۳، ۹۶۳۴، ۹۶۳۵، ۹۶۳۶، ۹۶۳۷، ۹۶۳۸، ۹۶۳۹، ۹۶۴۰، ۹۶۴۱، ۹۶۴۲، ۹۶۴۳، ۹۶۴۴، ۹۶۴۵، ۹۶۴۶، ۹۶۴۷، ۹۶۴۸، ۹۶۴۹، ۹۶۵۰، ۹۶۵۱، ۹۶۵۲، ۹۶۵۳، ۹۶۵۴، ۹۶۵۵، ۹۶۵۶، ۹۶۵۷، ۹۶۵۸، ۹۶۵۹، ۹۶۶۰، ۹۶۶۱، ۹۶۶۲، ۹۶۶۳، ۹۶۶۴، ۹۶۶۵، ۹۶۶۶، ۹۶۶۷، ۹۶۶۸، ۹۶۶۹، ۹۶۷۰، ۹۶۷۱، ۹۶۷۲، ۹۶۷۳، ۹۶۷۴، ۹۶۷۵، ۹۶۷۶، ۹۶۷۷، ۹۶۷۸، ۹۶۷۹، ۹۶۸۰، ۹۶۸۱، ۹۶۸۲، ۹۶۸۳، ۹۶۸۴، ۹۶۸۵، ۹۶۸۶، ۹۶۸۷، ۹۶۸۸، ۹۶۸۹، ۹۶۹۰، ۹۶۹۱، ۹۶۹۲، ۹۶۹۳، ۹۶۹۴، ۹۶۹۵، ۹۶۹۶، ۹۶۹۷، ۹۶۹۸، ۹۶۹۹، ۹۷۰۰، ۹۷۰۱، ۹۷۰۲، ۹۷۰۳، ۹۷۰۴، ۹۷۰۵، ۹۷۰۶، ۹۷۰۷، ۹۷۰۸، ۹۷۰۹، ۹۷۱۰، ۹۷۱۱، ۹۷۱۲، ۹۷۱۳، ۹۷۱۴، ۹۷۱۵، ۹۷۱۶، ۹۷۱۷، ۹۷۱۸، ۹۷۱۹، ۹۷۲۰، ۹۷۲۱، ۹۷۲۲، ۹۷۲۳، ۹۷۲۴، ۹۷۲۵، ۹۷۲۶، ۹۷۲۷، ۹۷۲۸، ۹۷۲۹، ۹۷۳۰، ۹۷۳۱، ۹۷۳۲، ۹۷۳۳، ۹۷۳۴، ۹۷۳۵، ۹۷۳۶، ۹۷۳۷، ۹۷۳۸، ۹۷۳۹، ۹۷۴۰، ۹۷۴۱، ۹۷۴۲، ۹۷۴۳، ۹۷۴۴، ۹۷۴۵، ۹۷۴۶، ۹۷۴۷، ۹۷۴۸، ۹۷۴۹، ۹۷۵۰، ۹۷۵۱، ۹۷۵۲، ۹۷۵۳، ۹۷۵۴، ۹۷۵۵، ۹۷۵۶، ۹۷۵۷، ۹۷۵۸، ۹۷۵۹، ۹۷۶۰، ۹۷۶۱، ۹۷۶۲، ۹۷۶۳، ۹۷۶۴، ۹۷۶۵، ۹۷۶۶، ۹۷۶۷، ۹۷۶۸، ۹۷۶۹، ۹۷۷۰، ۹۷۷۱،

چہ خپل سردار طرف تہ پاسیرنی (۱) اوچہ کوم خلق داغواړی چہ خلق دې د هغه د پارہ نیغ اودرپرې هغه په دوزخ کښې خپل خان له خای جوړ کړو. (۲)

بعضې بزرگان تفصیل کوی فرمائی چہ څوک د سفر نه راغلې وی اود حاکم د پارہ د هغه د حکومت په خای اودریدل صحیح دی ځکه چہ حضور ﷺ د چا د پارہ اودریدل فرمائیلی وونودا حضرت سعد بن معاذ ؓ و. د بنو قریظہ نی هغه حاکم جوړ کړې وو کله چہ نی هغه راتلونکې اولیدلونو حضور ﷺ فرمائیلی وو چہ د خپل سردار د پارہ اودرپرې اودا د تعظیم د پارہ نه وو صرف د دې د پارہ وو چہ د هغه احکام په ښه شان سره جاری کړې شی. واللہ اعلم. اودا عادت جوړول چہ په مجلس کښې هرلوی سړې راشی نو خلق اودرپرې نو دا د عجمیانو طریقہ ده. د سنن په حدیث کښې دی چہ د رسول اللہ ﷺ نه د هغوی د پارہ د ټولونه ډیر محبوب او د عزت خاوند بل هیڅ څوک نه وو خود هغوی ﷺ په لیدو به صحابه کرام نه اودریدل. پوهیدل چہ حضور ﷺ دا مکروه گنړی. (۳) د سنن په یو بل حدیث کښې دی رسول اللہ ﷺ به راتلوسره دمجلس په خاتمه کښې کیناستلو اوچہ کوم خای کښې به کیناستلو هم هغه خای به د صدارت شو اوصحابه کرام به دخپلو مرتبومطابق په مجلس کښې کیناستل (۴) حضرت ابوبکر صدیق ؓ د حضور ﷺ ښی طرف ته، حضرت عمر فاروق ؓ گس طرف، عموماً به حضرت عثمان ؓ د حضور ﷺ مخامخ کیناستلو ځکه چہ دا دواړو بزرگان د وحی کاتبان وو، نبی کریم ﷺ به هغوی ته فرمائیل او هغوی به وحی لیکله. په صحیح مسلم کښې دی چہ د حضور ﷺ فرمان دې چہ ماسره نیزدې صاحب عقل او فراست خاوندان دې کینی اوبیا درجه په درجه (۵) اودا انتظام د دې د پارہ وو چہ د حضور ﷺ مبارک ارشادات دا صاحبان واورې او ښه پوهه شی. هم دغه وجه وه چہ د صفه په مجلس کښې د کوم ذکرچہ اوس تیرشو حضور ﷺ نورخلق د هغوی دمجلس نه پاسول او هغه خای د بدر صحابه گراموته ورکړونودې سره نورې وجهې هم وې. مثلاً دې خلقو له پخپله پکاروو چہ ددې بزرگانوصحابه کرامو خیال او لحاظ نی ساتلې وې او پخپله نی هغوی ته خای پریخې وې. کله چہ پخپله هغوی داسې اونه کړل نو بیا حکماپه هغوی باندي داسې اوکړې شو. دغه شان اولنوخلقودحضور ﷺ کلمات پوره شان سره اوریدلې وو اوس دا حضرات راغله نو حضور ﷺ غوښتل چہ اوس دوی په آرام سره کینی اوزما حدیث واورې اود اللہ ﷻ تعلیم حاصل کړی. دغه شان امت ته د دې خبرې تعلیم هم ورکول وو چہ هغوی خپل مشران او بزرگان خپل امام سره د ناستې د پارہ پریردې او هغوی د خپل خان نه مقدم اوگنړی.

مانځه کښې صفونہ درست کول: په مسند احمد کښې دی چہ رسول اللہ ﷺ به د مانځه صفونو صحیح کولوپه وخت کښې زمونږ اوبې په خپله نیولوسره صحیح کول دی او نیغولې او زبانی به نی هم فرمائیل چہ نیغ شنی کاره واره مه اودرپرې، هونبیار او عقلمند ماسره نیزدې اوسیرنی درجه په درجه. (۶) حضرت ابومسعود ؓ دا حدیث فرمائیلو سره فرمائی چہ سره د دې حکم افسوس چہ تاسو اوس هم ډیر کاره صفونہ جوړوئ. مسلم ابوداؤد نسائی او ابن ماجه کښې هم دا حدیث شریف دی. ښکاره خبره دا چہ کله د حضور ﷺ دا حکم د مانځه د پارہ وونود مانځه نه علاوه خو دا حکم په طریقہ اولی باندي دې.

(۱) صحیح بخاری کتاب الاستئذان باب قول النبی ﷺ ((قوموا الی سیدکم)) ۶۲۶۲، صحیح مسلم: ۱۷۶۸.

(۲) ابوداؤد کتاب الادب باب الرجل یقوم للرجل یعظمه بذلك ۵۲۲۹ وهو حسن، ترمذی: ۲۷۵۵.

(۳) ترمذی کتاب الادب باب ماجاء فی کراهیة قیام الرجل للرجل: ۲۷۵۴ وهو حسن الادب المفرد: ۹۴۶.

(۴) ابوداؤد کتاب الادب باب فی الرجل یقوم الرجل من مجلسه: ۴۷۲۵، ترمذی کتاب الاستئذان باب فی الثلاثة الذین اقبلوا فی مجلس...: ۲۷۲۵.

(۵) صحیح مسلم کتاب الصلاة باب تسویت الصفوف واقامتها: ۴۳۲.

(۶) صحیح مسلم حواله سابق: ۴۳۲، ابوداؤد کتاب الصلاة باب من یتحب ان یشرب من یلی الامام...: ۶۷۴، ابن ماجه: ۹۷۶، مصنف

عبدالرزاق: ۲۴۳۰، ابن حبان: ۲۱۷۸، احمد: ۱۲۲/۴.

ابوداؤد کنبی دی چه رسول الله ﷺ فرمائی صفونہ صحیح کرنی اور پی ملاؤ کرنی د صفونو پہ مینخ کنبی خالی خای مه پرپردنی د خپلورونروسره په صفونو کنبی په نرمی سره ورختی په صف کنبی د شیطان د پاره سوړه مه پرپردنی د صفونو ملاونکی الله ﷻ ملاوی اوصفونہ ماتونکی الله ﷻ پریکوی (۱) دغه شان چه کله به سیدالقرء حضرت ابی بن کعب رضی اللہ عنہم رسیدلو نو په اول صف کنبی به نی ضعیف العقل سرې روستوکولو او پخپله به په رومی صف کنبی ملاویدلو اوهم دا حدیث به نی په دلیل کنبی راوړلو چه حضور ﷺ فرمائیلی ماسره سره دې نيزدې د بنه رانی او عقل والا سرې ولاړوی بیا درجه په درجه (۲)

دحضرت عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہم په لیدو به چه یوسرې اودریدو نوهغه به دده په خای نه کیناستلو (۳) اودا حدیث شریف به نی وړاندې کولوچه څوک پاسولو باندي دې دهغه په خای بل کس نه کینی دلته د نمونې په توگه دایوڅو احادیث او مسئلې ذکرکولوسره وړاندې خودبسط او تفصیل دلته گنجائش نشته او نه دا موقعه ده.

مسجد نبوی ﷺ ته د دریو کسانو راتلو واقعه: په یوحدیث شریف کنبی دی چه یوخل حضور ﷺ تشریف ایخوډې وو چه درې سرې راغله. یو خود مجلس په مینخ کنبی خالی خای کنبی کیناستودویم د مجلس په آخره کنبی خای جوړکړو کیناستو او دریم واپس لاړو. حضور ﷺ او فرمائیل ای خلقو زه تاسو ته د دریو سوړو باره کنبی خبردرکوم یو د الله ﷻ طرف ته خای واخستو او الله ﷻ هغه ته خای ورکړوبل شرم اوکړو نوالله ﷻ هم د هغه حیاء اوکړه دریم مخ واړولو نوالله ﷻ هم د هغه نه مخ واړولو. (۴) مسند احمد کنبی دی چه د چادپاره حلال نه دی چه د دوسرو په مینخ کنبی تفریق اوکړی اوکه د هغوی په رضا سره وی نو هغه بله خبره ده (۵) ابوداؤد و ترمذی دې ته حسن ونیلی. حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہم او حسن بصری رضی اللہ عنہم فرمائی چه د مجلس د کولاووالی حکم د جهاد باره کنبی دې (۶) دغه شان د پاسیدو حکم هم د جهاد باره کنبی دې.

حضرت قتاده رضی اللہ عنہم چه کله تاسودنبیگرې او نیکی طرف ته رابللی شئی نو تاسو ضرورختی (۷) حضرت مقاتل رضی اللہ عنہم فرمائی مطلب دا دې چه تاسو د مانخه د پاره راغواړی نو زر پاسی. حضرت عبدالرحمن بن زید رضی اللہ عنہم فرمائی چه صحابه کرام به کله د حضور ﷺ نه واپس تلل نود هریوبه دا خوبنه وه چه د ټولونه په آخره کنبی د حضور ﷺ نه جدا شی اکثر به د حضور ﷺ څه کاروغیره وونو ډیر حرج به کیدو خو نبی کریم ﷺ به دمروت په وجه هیخ نه فرمائیل. په دې باندي دا حکم اوشو چه کله تاسوته د پاسیدو اووئیلې شی نو اودرپرئی لکه څنگه چه بل خای کنبی ارشاد دې (وَأَنْ قِيلَ لَكُمْ اَرْجِعُوا فارجعوا) که تاسو ته د واپس کیدو اووئیلې شی نو واپس شئی. بیا فرمائی چه په مجلسونو کنبی تاسوته د خای ورکولو اووئیلې شی نو په خای ورکولو کنبی او د واپس کیدلو د پاره وئیلو سره خپله بی عزتی مه گنرئی بلکه دا د الله ﷻ په وړاندې مرتبه اوچتیدل او خپل عزت کول دی دا به الله ﷻ نه ضائع کوی بلکه په دې باندي به په دنیا او آخرت کنبی نیکه بدله درکوی. کوم سرې چه د الله ﷻ په احکامو په عاجزی سره خپل سر تیب

(۱) ابوداؤد کتاب الصلاة باب تسوية الصفوف: ۶۶۶ وهو حسن، نسائی: ۸۲۰.

(۲) احمد: ۱۴۰/۵، نسائی کتاب الامامة باب من يلي الامام ثم الذي يليه: ۸۰۹ ومسنده صحيح: ۷.

(۳) صحيح بخاری كتاب الاستئذان باب (اذا قيل لكم ففسحوا في المجالس فافسحوا): ۶۲۷۰، صحيح مسلم: ۲۱۷۷.

(۴) صحيح بخاری كتاب العلم باب من فعد حيث ينتهي به المجالس: ۶۶، صحيح مسلم: ۲۱۷۶، ترمذی: ۲۷۲۴، احمد: ۲۱۹/۵.

(۵) ابوداؤد كتاب الادب باب في الرجل يجلس بين الرجلين بغير اذعما: ۵۸۴۵، وسنده حسن، ترمذی: ۲۷۵۲، احمد: ۲۱۳/۲.

(۶) الطبري: ۲۴۴/۲۳.

(۷) ايضاً: ۲۴۵/۲۳.

کری اللہ ﷻ دہغه عزت زیاتوی اودہغه مشهور تیاپہ نیکی سرہ کوی. دایماندار و اوصحیح علم لرونکوی
 ہم دغه کاروی چه د اللہ ﷻ د احکاموپہ ورائندی خپل سرتیتیوی نودی سرہ هغوی د اوچتودرجو
 خاوندان جو پیری. اللہ ﷻ ته ښه علم دې چه د اوچتودرجو حقدار کوم یودی او کوم یونه دې.
 قوله تعالیٰ: - یُرْفِعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ

د کتاب اللہ په وجه د مؤمنانو اوچتوالی: د نافع بن عبد الحارث ﷺ سره د عمر فاروق ﷺ ملاقات په عسفان کښی
 اوشو حضرت عمر ﷺ هغه د مکې عامل جوړ کړې وود هغه نه تپوس او کړو چه تاسو خپل خای په مکه
 کښی چاته پریخی دې راغلی نی؟ جواب ملا و شو چه ابن ابزی ته. حضرت عمر ﷺ او فرمائیل چه هغه
 خو زمونږ مولی دې یعنی آزاد کړې شوې غلام، هغه تا د اهل مکه امیر جوړ کړې راغلی؟ ونی و نیل او
 ځکه چه هغه د اللہ ﷻ د کتاب ماهر، د فرائضو پیژندونکې او ښه وعظ کونکې دې. حضرت عمر ﷺ
 هغه وخت او فرمائیل چه رښتیا فرمائیلی دی رسول اللہ ﷺ چه اللہ ﷻ به د دې کتاب په وجه یو قوم ته
 عزت ورکړی او په اوچته مرتبه به نی کړی او نور به ښکته او کمه مرتبه کښی کړی. (۱) د علم او علماؤ
 فضیلت چه د دې آیت نه اود نورو آیاتونو او احادیثونه ښکاره دې ما هغه ټول د بخاری کتاب العلم په
 شرح کښی راجمع کړی دی. (والحمد لله)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا	إِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ	الرَّسُولَ
له هغه کسانو چی ایمان مو راوړې دې کله چی پتی خبری کوئ تاسو درسول سره		
فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ جُودِكُمْ	بَيْنَ يَدَيْ جُودِكُمْ	خَيْرَ لَكُمْ
نو ورائندی لیږئ مخکښی دپتو خبرو کولو نه صدقه دا کار بهتر دې ستاسو دپاره		
وَأَظْهَرُ	فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا	فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ
او زیات پاکیزه دې پس که بیا نه مونده تاسو صدقه پس بیشکه الله ښونکې مهربانه دې		
عَاشَفَقْتُمْ	أَنْ تُقَدِّمُوا	بَيْنَ يَدَيْ جُودِكُمْ
ایا اویریدی تاسو چی ورائندی ورکړئ مخکښی دپتو خبرو کولو نه صدقې		
فَإِذْ لَمْ تَفْعَلُوا	وَتَابَ اللَّهُ	عَلَيْكُمْ
نو کله چی اونه کړو تاسو دا کار او وکړه رجوع په رحمت سره الله په تاسو باندي پس قانیموی		
		که دا کارونه نشوئ کولې او الله ﷻ تاسوته معافی اوکړه نو اوس دموښخ پابند

الصَّلَاةُ	وَأَتُوا الزَّكَاةَ	وَأَطِيعُوا اللَّهَ	وَرَسُولَهُ	وَاللَّهِ	خَيْرٌ
مونخ	او ورکوی زکاة	او خبره منی دالله	او درسول دهغه	او الله	خبردار دی
	او سیرئ	او زکوة ورکوی	او دالله	او دهغه	د رسول
				او الله	ته ستاسو ټول
بِئَا	تَعْمَلُونَ				
	په هغه کارونو اچی کوی نی تاسو				
	کارونه معلوم دی				

قوله تعالى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جِئْتُمُ الرَّسُولَ

پیغمبر ﷺ سره غور ایستنی اود هغې احکام:- الله ﷻ خپلو مؤمنانو بندگانوته حکم ورکوی چه زما نبی سره کله تاسو درازخه خبره کونی نود هغې نه وړاندې زما په لار کنبې خیرات کونی دې دپاره چه تاسو پاک صاف شنی اود دې قابل جوړشنی چه زما پیغمبر سره مشوره او کړې شنی او که څوک غریب مسکین سرې وی نو خیر دې د الله ﷻ په بښنه او رحم باندي نظر ساتل پکار دی یعنی دا حکم صرف هغوی ته دې چه مالداروی بیا فرمائی چه آیاتاسوته د دې حکم دباقی پاتې کیدواند بښنه او ویره وه چه دا صدقه به ترکومی واجب وی بڼه چه تاسو هم دا اونه کړه او الله ﷻ هم تاسو معاف کړنی نو اوس د دې پورته ذکرشوی فرائضو پوره شان سره خیال ساتنی چه دغور ایستنی نه وړاندې د صدقې کولو عزت صرف حضرت علی ؓ ته حاصل شوی وو بیاداحکم اخوا شو یودینار صدقه ورکولو سره حضرت علی ؓ د حضور ﷺ سره پتې خبرې او کړې اولس مسئلې نی او پوښتلې بیا خو حکم اخوا شو د حضرت علی ؓ نه پخپله هم دا واقعه په تفصیل سره روایت ده چه هغوی فرمائی په دې آیت باندي زما نه وړاندې چا عمل نه دې کړې اونه زمانه پس چا عمل کړې ماسره یودینار ووهغه مامات کړو او لس درهم مې واخستل یودرهم مې د الله ﷻ په نوم یومسکین ته ورکړو بیا د حضور ﷺ په خدمت کنبې حاضر شوم او غور کنبې مې ورسره خبرې او کړې بیا داحکم ختم شونوپه دې باندي زمانه وړاندې چا عمل نه دې کړې اونه زما نه پس په دې څوک عمل کولې شی بیا هغوی د دې آیت تلاوت او کړو (ابن جریر کنبې دی چه حضور ﷺ د حضرت علی ؓ نه تپوس او کړو چه د صدقې مقدار یودینار مقررول پکار دی نو هغه اوونیل چه داخو یر زیات شو وئی فرمائیل چه نیم دینار نو هغه اوونیل چه هر یوسرې د دې هم طاقت نه لری بیانې کریم ﷺ اوفرمائیل چه بڼه ده ته او وایه چه څومره؟ هغه وئیل دیوی اوریشې برابر سره زر نو حضور ﷺ اوفرمائیل چه واه واه ته خودیر زیات زړه تنگې ینې

حضرت علی ؓ فرمائی چه زما په وجه الله ﷻ په دې اومت باندي تخفیف اوفرمائیلو (۲) په ترمذی کنبې هم دا روایت دې اودې ته نی حسن غریب وئیلې حضرت ابن عباس ؓ فرمائی چه مسلمانانوبه یوشان دحضور ﷺ سره د رازدارنی خبرې کولونه وړاندې صدقه ویستله خود زکوة حکم داختمه کړه هغوی فرمائی چه صحابه کرامو ډیر زیات تپوسونه شروع کړه چه حضور ﷺ ته به تکلیف وو نوالله ﷻ په دې حکم باندي په هغوی آسانی کړه ځکه چه اوس خلقو سوالونه کول پریخودل بیا الله ﷻ په مسلمانانو باندي کشادگی اوکړه اودا حکم منسوخ شو (۳) د عکرمه ؓ او حضرت حسن بصری ؓ هم دا قول دې چه دا حکم منسوخ دې (۴) حضرت قتله ؓ او حضرت مقاتل ؓ هم دا فرمائی حضرت قتاده ؓ

(۱) حاکم: ۸۲۲/۲ وسته حسن.
 (۲) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة المجادلة: ۳۳۰۰.
 (۳) الطبری: ۲۴۹/۲۳.
 (۴) ایضا: ۲۵۰/۲۳.

فرمائی چہ د ورخی د یوٹوگھرو پوری دا حکم پاتی وو او حضرت علی علیہ السلام ہم دا فرمانی چہ صرف ہم ما پری عمل کری وو او پیر لڑ وخت پہ دی حکم نازلیدو بانڈی شوی وو چہ منسوخ شو۔

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ تَوَلَّوْا قَوْمًا

ایا اونہ کتل تا ہغہ کسانو تہ اچی دوستی کوی اہغہ خلقو سرہ

ایا تا ہغہ خلقو تہ نہ دی کتلی اچی دداسی قوم سرہ دوستی کوی اہ

غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَطَ مَاهُمْ مِنْكُمْ وَلَا مِنْهُمْ وَلَا

چی غضب کری دی اللہ اہ ہغوی بانڈی ا نہ دی ہغوی ا ستاسو نہ ا اونہ د ہغوی نہ ا

چا اچی د اللہ ﷻ غضب نازل شوی دی ا دا (منافقان) نہ تاسو سرہ دی ا او نہ دہغوی (کافران) سرہ دی

وَيَكْفُرُونَ عَلَى الْكُذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ۝۷۰ أَعَدَّ اللَّهُ

او خوری قسمونہ ا پہ دروغہ بانڈی ا او ہغوی پوہیری (پہ دروغو) خپلو ا تیار کری دی اللہ ا

اوسرہ د پوہی پہ دروغہ قسمونہ خوری ا..... او اللہ ﷻ ہغوی دپارہ

لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا ۝۷۱ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا

دپارہ دہغوی ا عذاب سخت ا بیشکہ ہغوی اچی دی ا دیر خراب دی ا اچی وو ہغوی ا

سخت عذاب مقرر کری دی ا..... بیشکہ ہغہ کارونہ دیر خراب دی اچی ہغوی

يَعْمَلُونَ ۝۷۲ اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ

چی کول بہ نی ا نیولی دی ہغوی ا قسمونہ خپل ا یو ہال ا پس منع نی کرل خلق ا دلاری داللہ نہ ا

ٹی کری ا..... دوئی خپل قسمونہ خان دپارہ ہال جوپ کری دی ا او خلق داللہ ﷻ دلاری نہ منع کوی

فَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ۝۷۳ لَنْ تَغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ

پس ہغوی لردہ دی ا عذاب سپکونکی ا ہرگز بہ دفع نہ کری ا دہغوی نہ ا مالونہ دہغوی ا

نوں ہغوی دپارہ د ذلت عذاب مقرر دی ا..... داللہ د عذاب پہ مقابلہ کنبی د ہغوی مال اود ہغوی

وَلَا أَوْلَادُهُمْ بَيْنَ اللَّهِ شَيْئًا أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ

اونہ اولاد دہغوی ا د عذابہ داللہ نہ ا خہ خیز ا دا کسان ا خاوندان دوور دی ا ہغوی بہ ا

اولاد ہغوی تہ ہیخ فائدہ نشی ورکولی ا ہم دغہ خلق دوزخیان دی ا..... او ہمیشہ بہ

فِيهَا خَالِدُونَ ۝۷۴ يَبْعَثُ اللَّهُ فِيهَا جَمِيعًا

پہ ہغی کنبی ا ہمیشہ وی ا پہ کومہ ورخ ا اچی بہ ژوندی راپور تہ کری دوئی لردہ اللہ ا تول ا

پہ کنبی پراتہ وی ا..... پہ کومہ ورخ ا اچی اللہ ﷻ دوئی تول بیا راژوندی کری

فَيَكْفُرُونَ لَهُ كَمَا يَكْفُرُونَ لَكُمْ

نو قسمونہ بہ خوری دوئی ا ہغہ تہ ا لکہ خنگہ اچی ا قسمونہ خوری دوئی ا تاسوتہ ا

نو داللہ ﷻ وراںڈی بہ داسی قسمونہ خوری ا لکہ خنگہ اچی (نن) ستاسو پہ وراںڈی خوری

وَيَكْسِبُونَ	اَنْهُمْ عَلَى شَيْءٍ ط	الَا	اِنَّهُمْ هُمْ
او گمان به کوی دوی اچی ددوی به خه کار جوړ شی (په دې سره) خبردار بیشکه دوی چی دی اودا خیال به کوی اچی گنی ددوی خه دین ایمان شته بنه واوره چی دوی			
الْكٰذِبُوْنَ ۝۱۰	اِسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطٰنُ فَاَنۡسَهُم		
هم دوی دروغژن دی غالب شوې دې په دوی باندي شیطان پس هیرنې کړو ددوی نه بیخی دروغژن دی (خبره داده چې) په دوی باندي شیطان قابو موندلې دې نو د دوی نه ئې			
ذِكْرَ اللّٰهِ ط	اُولٰٓئِكَ حِزْبُ الشَّيْطٰنِ ط	الَا	اِنَّ حِزْبَ الشَّيْطٰنِ
یا ددالله ادا کسان ډله دشيطان ده خبردار بیشکه ډله دشيطان چی ده دالله ﷻ یاد هیر کړې دې هم دغه دشيطان ټولگې دې او ځان خبر کړئ چی دشيطان ټولگې			
			هَمُ الْخٰسِرُوْنَ ۝۱۱
			هم دوی خساره موندونکی دی
			تاوانیان دی

قوله تعالى :- اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيۡنَ تَوَلَّوْۤا قَوْمًا غَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمُ ط

د منافقانو ذکر او ددوی سزا: د منافقانو ذکر کولې شی چه دوی په خپل زړه کنبې ديهوديانو مينه ساتله. لکه دهغوی هم حقیقی ملگری نه دی اونه ستا دی نه د اخوا دی اونه د ديخوا. صفاد دروغو قسمونه خوری اوایماندارانو له راځی اوهم دهغوی په شان وانی. رسول الله ﷺ له راځی اود دروغو قسمونو خوړلو سره هغوی ته د خپل ایمان یقین ورکوی اوپه زړه کنبې د هغې خلاف جذبات لری اوپه خپلې غلطې وینا بې دریغه قسمونه خوری. د دوی د دې بدعمل په وجه به دوی ته ډیر سخت عذاب ورکولې شی. د دې دھوکې ورکولوپه دوی ته ډیره خرابه بدله ورکولې شی. دوی داد دروغو قسمونه خوړل خپل ډالونه جوړ کړی اود الله ﷻ د لارې نه منع شوی دی. ایمان ښکاره کوی او کفرئې په زړه کنبې ساتلې دې اوپه قسمونو خوړلو سره خپل باطنی بدی پټوی. ناخبره خلقو ته د خپلو دروغو قسمونو په وجه ثبوت ورکوی او هغوی خپل ملگری جوړوی او بیا په مزه مزه هغوی هم په خپل رنگ کنبې رنگوی. دوی په دروغو قسمونو خوړلو دالله ﷻ په زرگونود عزت دنوم بې عزتی کړې وه ځکه به دوی ته د ذلت او شرمندگئی عذاب سره مخ کیدل وی. کوم عذابونه چه به نه دهغوی مالونه او نه دهغوی دهغه وخت اولاد دهغوی په خه کار راشی دوی خو دوزخیان شوی دی اود هغه ځای نه د دوی وتل به هیڅ کله هم نه کیږی. کله چه دقیامت په ورځ د دوی حشروی او یوبه هم ددې میدان دراتلونو نه پاتیرې ټول به جمع کیږی. د دوی خو په ژوند کنبې دا عادت وو چه د دروغوپه قسمونوبه ئې خپلې خبرې رښتیا ثابتولې نو نن به هم د الله ﷻ په وړاندې د خپل هدایت او استقامت لوی لوی قسمونه خوری اودابه گنړی چه دلته به هم دا چالاکی اوچلیبې خود دې دروغژنوبه د الله ﷻ په وړاندې د چالاکی چرته چلیدې شی؟ هغه خود دوی دروغژن کیدل دلته هم مسلمانانو ته بیان کړی دی.

قوله تعالى :- وَتَخْلِفُونَ عَلٰی الْكٰذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ۝

د منافقانو د دروغو قسمونه: ابن ابی حاتم کنبې دی چه نبی کریم ﷺ یوځل دخپلې کمرې په سوری کنبې تشریف فرما وواو صحابه کرام رضی الله عنهم هم خواوشا کنبې ناست وو. د سوری ځای کم وواو دې خلقو په گرانه

په هغه کنبې پناه اخستې وه. حضور ﷺ او فرمائیل چه گورئی اوس به یوسرې راشی چه شیطانی نظر سره به گوری چه هغه راشی نو هغه سره خبره مه کوئی. لږ ساعت پس یو کگوستر گووالا سرې راغلو. پیغمبر ﷺ هغه خپل خان له راوغوښتو او ورته ئی او فرمائیل چه ولې ته او فلانکې فلانکې ماته کنځلې کوئی؟ دې د هغه خای نه لارو او چه دچاچانومونو حضور ﷺ اخستې وو هغه ئی راوستل او بیا ئی په یوه ساقسمونه خوړل شروع کړه چه مونږ خود نبی کریم ﷺ په شان کنبې څه بې ادبی نه ده کړې په دې باندې دا آیت نازل شو چه دا دروغژن دی (۱) دغه حال به دمشرکانو هم د الله ﷻ په دربار کنبې وی چه قسمونه به خوری چه زمونږ دې په الله ﷻ باندې قسم وی کوم چه زمونږ رب دې مونږ شرک نه دې کړې. بیا فرمائی چه په دوی باندې شیطان غلبه بیاموندې ده اود دوی زړونه ئی په خپل موتی کنبې نیولې دی. د الله ﷻ د یاد او ذکر نه ئی دوی لرې کړی دی. د ابوداؤد په حدیث شریف کنبې دی رسول الله ﷺ فرمائی چه په کوم کلی یا ځنگل کنبې درې کسان هم وی او هغوی مونږ نه قانموی نو شیطان په هغوی باندې راخوریږی. نوتاسو ډلې سره اوسیرئئ. شرمخ هغه چیلنی ماتوی چه درمی نه جدا شی. سائب ﷺ فرمائی چه دلته د ډلې نه مراد د مانځه جماعت دې. (۲) بیافرمانی چه د الله ﷻ ذکر هیرونکی د شیطانی ډلې کسان دی. د شیطان دا لښکر یقینا نامراد او تاوینان دی.

وَرَسُولُهُ	إِنَّ الَّذِينَ يُخَادُونَ اللَّهَ	إِنَّ الَّذِينَ
بیشکه هغه کسان چی مخالفت کوی دالله او درسول دهغه		
بیشکه څوک چی دالله ﷻ او دهغه د رسول ﷺ مخالفت کوی		
وَرَسُولِي	أُولَئِكَ فِي الْأَذْيَانِ ۝	كُتِبَ اللَّهُ
هم دا کسان په ذلیلانو کنبی دی لیکلی دی الله چی خامخا به غالب کیرم زه او رسولان زما		
نودغه خلق ذلیلان دی الله ﷻ دالیکلی دی چی زه او زما رسول به غالب یو		
يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ	إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ۝	لَا تَجِدُ قَوْمًا
بیشکه الله قوی دی غالب دې بیا به نه مومی ته یو قوم چی هغوی ایمان لری په الله		
بیشکه الله ﷻ دقوت خاوند دې او غالب دې ته به هیچرې دا اونه مومی چی په الله ﷻ		
وَالْيَوْمِ الْآخِرِ	يُؤَادُّونَ	مَنْ حَادَّ اللَّهَ
او په ورځ داخرت چی هغوی محبت کوی دهغه چاسره چی هغه مخالفت کوی دالله		
او په ورځ داخرت باندې ایمان راوری هغوی دداسې خلقو سره دوستانې اوساتی چی دالله ﷻ او		
وَرَسُولَهُ	وَلَوْ كَانُوا	أَبَاءَهُمْ
او درسول دهغه سره او اگر که وی هغوی پلاران دهغوی یا خامن دهغوی یا رونه دهغوی		
دهغه د رسول ﷺ مخالف وی اگر که هغوی ئی پلاران ، یا خامن یا رونه		

۱ احمد: ۱/۲۶۷ رسنده حسن، حاکم: ۴۷۲/۲، طبرانی: ۲۳۰۸، دلائل النبوة للبيهقي: ۵/۲۸۲.

(۲) ابوداؤد کتاب الصلاة باب التشديد ل ترك الجماعة: ۵۴۷ رسنده صحيح، نسائي: ۸۴۸، احمد: ۵/۱۹۶، ابن حبان: ۲۱۰۱، حاکم:

أَوْ عَشِيرَتَهُمْ	أُولَئِكَ	كُتِبَ	فِي قُلُوبِهِمْ	الْإِيمَانَ
یا خپلوان د هغوی دا کسان چی دی لیکلی دی الله په زړونو د هغوی کنبی ایمان				
يَا ذِكْرُنِي نُوْرُ خَلْقِ وِي هَمْ د دغه کسانو په زړونو کنبی الله تعالی د ایمان (نور) اچولې دی				
وَأَيَّدَهُمْ	بِرُوحٍ	مِنْهُ	وَيُدْخِلُهُمْ	
او محکم کړی ئې دی هغوی په یو روح سره د طرفه خپل نه او داخل به کړی هغوی				
او هغوی ئې پخپله مهربانی سره مضبوط کړی دی او داسې باغونو ته به ئې				
جَدَّتْ	تَجْرِي	مِنْ تَحْتِهَا	الْأَنْهَارُ	خَالِدِينَ فِيهَا
داسې باغونو ته چی بهیرې به لاند د هغې نه نهرونه چی همیشه به وی په هغې کنبی				
داخل کړی چی د هغې لاندې به نهرونه بهیرې همیشه به په هغې کنبی استوگن وی				
رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ	وَرَضُوا عَنْهُ	أُولَئِكَ	حِزْبُ اللَّهِ	الْآ
راضی شو الله د هغوی نه او راشی شو هغوی د هغه نه دا کسان چی دی دله د الله ده خبردار				
الله ښه د هغوی نه راضی وی او هغوی به د الله ښه راضی وی هم دغه د الله ښه ټولگي دي خبردار				
إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ	هُمُ الْمُفْلِحُونَ			
بیشکه دله د الله خاص هم دوی فلاح (خلاصی) موندونکی دی				
چی هم د الله ښه ټولگي کامیاب دي				

قوله تعالى: - إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ

ذ الله تعالى اور رسول الله دښمنان به ذليل وي: الله ښه بيان فرمائی چه کوم خلق د حق نه جدادی او هدايت نه لري دی دالله ښه او هغه در رسول الله ښه مخالف دی. د شريعت د احکامونه جدادی دا خلق داوچتي درجي ذليل دی بي عزته او خراب حال دی د الله ښه د رحمت نه لري. د الله ښه دمهربانتي دډک نظر نه لري او په دنيا او آخرت کنبی برباد دی. الله ښه خو فيصله کړې ده بلکه په خپل کتاب کنبی ليکلی دی او مقدر کړی دی. چه کوم ليک او تقدير نه بدليږي نه ورائيږي اونه په چا کنبی په هغې کنبی د اړولو راپرولو طاقت شته. هغه د هغه کتاب اود هغه رسول اود هغه مؤمنان بنديگان به په دنيا او آخرت کنبی غالب وي. بل خای کنبی ارشاد دي ﴿إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْكَادُ﴾ مؤنډ د خپل رسول اود ايماندارانو بنديگانو ضرور، ضرور امداد کوو په دنيا کنبی هم او په آخرت کنبی هم. په کومه ورځ چه گواهان قائم شي او په کومه ورځ چه به دگناهگارانو هيڅ عذراومعذرت هغوی ته فائده رسولي نه شي په هغوی به لعنتونه راورپړي اود هغوی د پاره به داوسيدو ډير خراب کور وي. دا ليکونکی الله ښه قوی دی اود هغه ليکلاخري دی هغه غالب اوقهار دی په خپلو دښمنانو باندې هروخت قابو لرونکی دی. د هغه دا امله فيصله او فيصله شوې قضا ده چه په دواړو جهانونو کنبی د انجام په اعتبار سره غلبه او نصرت هم د مؤمنانو حصه ده.

قوله تعالى: - لَا تُجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

مؤمنان د ټولو نه زيات د الله ښه اور رسول الله سره مينه لري: بيا فرمائی چه دا ناممکنه ده چه د الله ښه دوستان د هغه دښمنانو سره دوستی او کړي. بل خای کنبی ارشاد دي چه مسلمانانوله پکار نه دی چه مسلمانان پريږدي او کافران خپل ملگري اودوستان جوړوي. داسې کونکی دالله ښه په وړاندې په هيڅ شمير کنبی نه دی. البته که د ويرې په وخت کنبی که دفع الوقتی توگه باندي وی نو هغه بله خبره ده. الله ښه

تاسو دخپل عزتمند ذات نه ويروي. بل خای کښې دی ای نبی اعلان او کړه که چرې ستاسو پلاران نیکونه خامن نمسی بنځې بچی خاندان قبيله مال دولت تجارت حرفت کور کلي وغيره تاسو په نسبت دالله ﷺ اود هغه درسول ﷺ اود هغه د لارې د جهاد نه ډير خوښ وي نو تاسو د الله ﷻ د طرف نه دراوريدونکي عذاب انتظار کونې. ددې قسمه فاسقانولارخودنه دالله ﷻ د طرف نه هم نه وي. سعيد بن عبدالعزیز رضي الله عنه فرمائی دآيت دحضرت ابو عبیده عامر بن عبدالله بن جراح رضي الله عنه باره کښې نازل شوي په جنگ بدر کښې دهغه پلار د مسلمانانو په مقابله کښې راغلي وو هغه دې قتل کړې وو (۱)

حضرت عمر رضي الله عنه په خپل آخری وخت کښې کله د خلافت د پاره يوه ډله د خليفه جوړولو له مقرر کړه چه خلق خوک غواړي نو خليفه دې جوړ کړي. هغه وخت ئی د حضرت ابو عبیده رضي الله عنه باره کښې فرمائيلی وو که هغه وو نومابه خليفه جوړولو (۱) اودا هم وئيلې شوی دی چه يو يوصفت په يو بزرگ کښې وی مثلاً اياهم. حضرت ابو عبیده بن جراح رضي الله عنه خو خپل پلار قتل کړې وو او ابناء هم. حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه د خپل خوي عبدالرحمن د قتل اراده کړې وه. او اخوانهم او حضرت مصعب بن عمير رضي الله عنه د خپل رور عبید بن عمير قتل کړې وو او حضرت عمر رضي الله عنه حضرت حمزه رضي الله عنه حضرت علی رضي الله عنه او حضرت عبیده بن حارث رضي الله عنه خپل نيزدې رسته دار عتبه شيبه او وليد بن عتبه قتل کړې وو. والله اعلم.

هم په دې ضمن کښې دا واقع هم داخلیدې شی چه په کوم وخت کښې رسول الله ﷺ بدری قیديانو په نسبت د مسلمانانوسره مشوره او کړه نو حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه او فرمائيل چه دوی نه فديه واخلي او پرېږدئ چه د مسلمانانومالی حالت برابرشی د مشرکانوسره د جنگ کولو د پاره د جنگ سامان او وسله راجمع کړو او که دوی پرېخودلې شی نو څه عجيبه ده چه الله ﷻ د دوی زړونه د اسلام طرف ته راوگرځوي آخر دوی هم زمونږ د خاندان دی. خو حضرت عمر رضي الله عنه ددې نه خپله رانې بالکل خلاف پیش کړه چه يارسول الله ﷺ د کوم مسلمان چه کوم مشرک رسته دار دې هغه دې هغه ته حواله کړې شی او دا حکم دې ورکړې شی چه هغه به دې قتل کوي مونږ الله ﷻ ته دا خودل غواړو چه زمونږ په زړونو کښې ددې مشرکانو سره هيڅ محبت نشته. ماته زما فلانکی رسته دار حواله کړه او حضرت علی رضي الله عنه ته عقيل حواله کړه او فلانکی صحابی ته فلانکی کافر ورکړه وغيره (۲)

بيا فرمائی چه خوک خپل زړه دالله ﷻ د دښمنانود محبت نه خالی کړي او مشرکانو رسته دارانو سره هم محبت کول پرېږدي هغه د کامل ايمان خاوند دي. د چا په زړه کښې چه ايمان جرړې کلکې کړي دی او د چا په قسمت کښې چه سعيد ليکلې شوي دي اود چا په نظر کښې چه د ايمان بنائست بنائسته کړې شوي دي اود هغوی تائيد الله ﷻ د خپل خواند په روح سره کړې دي يعنی هغه ئی قوي جوړ کړې دي هم دوی به بهيدونکی نهرونووالا جنتونو کښې وی چرته نه به چه چرې هم دوی نه شی ويستلي. الله ﷻ د دوی نه راضي اودوی دالله ﷻ نه خوشحاله. هغوی د الله ﷻ د پاره خپل خاندان اورسته داران خفه کړې ووالله ﷻ دهغې په بدله کښې ددوی نه راضي شو او هغوی ته ئی دومره ورکړه چه هغوی هم خوشحاله شو. دالله ﷻ لښکر هم دغه دي او کاميابه ډله هم دغه ده کومه چه د شیطانی لښکر اوناکامه ډلې په مقابله کښې ده.

قوله تعالى: - أُولَئِكَ جِزْبُ اللَّهِ

حضرت ابو حازم اعرج حضرت زهري رضي الله عنه ته اوليکل عزت په دوه قسمه دي يوهغه چه الله ﷻ د اولياؤ په لاس ښکاره کوي. کوم حضرات چه د عامو خلقو په نظر کښې ښه نه لگی اود هغوی عام مشهور

(۱) حاکم: ۲/۲۶۵ من طريق آخر مرسلًا.

(۲) ايضاً: ۳/۲۶۸.

(۳) صحيح مسلم كتاب الجهاد باب الامداد بالملائكة في غزوة بدر: ۱۷۶۳.

تبیانہ وی اود چا صفت چہ د الله ﷻ رسول ﷺ هم فرمائیلی چہ الله ﷻ هغه خلق دوستان ساتی کوم چہ پت متقیان او پرهیزگار نیکوکار دی کہ چری هغوی رانه سی نوخوک نی تپوس نه کوی اوچہ راشی نو خه خاص خیال نی نه شی ساتلی د هغوی زرونه د هدایت چراغونه دی. د هر قسم تورې تیاری د فتنی نه بهرراوخی. دادی هغه اولیاؤ الله چاته چہ الله ﷻ خپل لبسکر فرمائیلی اود چا د کامیابنی اعلان چہ نی کری دی (ابن ابی حاتم) رسول الله ﷻ په خپله دعا کبني فرمائیلی دی ای الله دیوفاسق فاجر هیخ احسان او سلوک په ما باندې مه ایرده خکه چہ ما ستا په نازل کری شوی وحی کبني لوستلی دی چہ ایماندارد الله ﷻ د مخالفینو دوست نه وی. حضرت سفیان ؓ فرمائی چہ د وړاندینو خیال دې چہ دا آیت د هغه خلقو باره کبني نازل شوی چہ بادشاهانوسره تعلقات ساتی. (ابو احمد عسکری) (الحمد لله) د سورة مجادله تفسیر ختم شو.

(تفسیر سورة حشر) اود حضرت ابن عباس ؓ په قول (سورة بنونضیر)

په صحیح بخاری اوصحیح مسلم کبني دی چہ سعید بن جبیر ؓ حضرت ابن عباس ؓ ته او وئیل چہ دا سورة حشر دې نو هغوی او فرمائیل چہ قبیلہ بنونضیر باره کبني نازل شوی دی. (۱) د بخاری شریف په بل روایت کبني دی چہ هغوی په جواب کبني او فرمائیل دا سورة سورت بنونضیر دې. (۲)

ایاتونه	سورة الحشر مدنیة وهی اربع وعشرون آية وثلاث ركوعات	رکوع گانې
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
۳۳	شروع کوم په نوم د الله چہ ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	۳
	سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ	
	پاکې بیانوی الله لره هغه خه چی په آسمانونو کبني دی او هغه خه چی په زمکه کبني دی	
	په زمکه او آسمانونو کبني چی خه دی ټول د الله ﷻ پاکې بیانوی	
	وَهُوَ الْعَزِیْزُ الْحَكِیْمُ ۝ هُوَ الَّذِیْۤ اَخْرَجَ الَّذِیْنَ	
	او هغه غالب دې او حکیم دې هغه هغه ذات دې چی وی ایستل هغه کسان	
	او هغه ډیر غالب او صاحب د حکمت دې الله ﷻ هغه ذات دې چی کتابیان	
	كَفَرُوْا مِنْ اَهْلِ الْکِتٰبِ مِنْ دِیَارِهِمْ لِاَوَّلِ الْحَشْرِ ۞	
	چی کفر نی او کړو اهل کتابونه دکورونو دهغوی نه په اول د ایستلو سره	
	کافران نی په رومی خل په جمع دکورونو نه او ویستل	
	مَا ظَنَنْتُمْ اَنْ یَّجْرَ جُوا وَظَنُّوْا اَنَّهُمْ	
	نه کوو گمان تاسو چی اوبه وخی هغوی او گمان کری وو هغوی بیشکه هغوی چی دی	
	تاسو دا گمان هم نه کولو چی دوی به اوخی او هغوی دا گمان کولو چی خپلی	

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الحشر باب نمبر ۱، حدیث: ۴۸۸۲، صحیح مسلم: ۳۰۳۱.
(۲) صحیح بخاری حواله سابق: ۴۸۸۳.

مَا نَعْتَمِدُ حُصُونَهُمْ . مِّنَ اللَّهِ فَآتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ

منع کونکی دی هغوی لره | قلاکائی دهغوی | دالله نه | پس راغی په هغوی الله | دداسی طرفنه |
قلعه گائی به ئی دالله ﷻ | د عذاب نه بیچ اوساتی | نو دالله ﷻ عذاب پری دهغه طرف نه راغلو

لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ

چی گمان نه وو دهغوی | او واچوله الله | په زړونو دهغوی کنسی | یره | اچی ورا نول هغوی |
چی ددوی په خوا خاطر کنسی هم نه وو | او دهغوی په زړونو کنسی ئی رعب واچولو

بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي

کورونه خپل | په لاسونو خپلو سره | او په لاسونو د مومنانو | پس عبرت واخلي | الی خاوندانو
چی خپل کورنه ئی په خپلو او د مسلمانانو په لاسونو نړول | نوائی دسترگو خاوندانو ددی نه

الْأَبْصَارِ ۚ وَلَوْلَا أَن كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ الْجَلَاءَ

دسترگو | او که چری نه وې لیکلی الله | په هغوی باندي | وتل دوطن خپل نه |
عبرت حاصل کړئ | او که الله ﷻ دهغوی په حق کنسی جلا وطنی لیکلی نه وې | نو په دنیا

لَعَذَابِهِمْ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ

نو خامخا به ئی عذاب ورکړې وو هغوی له | په دنیا کنسی | او هغوی لره دی | په آخرت کنسی |
کنسی به ئی دقتل، سزا ورکوله | او (بیا) د دنیا عذاب نه بلکه، په آخرت کنسی خو دوی دپاره د

عَذَابُ النَّارِ ۚ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ

عذاب دور | دا کار | په سبب ددی وو چی هغوی | مخالفت او کړو دالله | او درسول دهغه
اور سزا مقررده | دا ځکه چې دوی دالله ﷻ او درسول ﷺ مخالفت کړې دي |

وَمَنْ يُشَاقِقِ اللَّهَ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۚ مَا قَطَعْتُمْ

او څوک چی مخالفت کوی دالله | پس بیشکه الله | سخت عذاب ورکونکې دی | هغه چی پری کړې تاسو
او څوک چې دالله ﷻ مخالفت کوی | نو الله ﷻ په سزا ورکولو کنسی ډیر سخت دی | تاسو چې

مِّن لِّينَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً عَلَىٰ أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ اللَّهِ

دونو دکجورو نه ایا پرینودی تاسو هغه | ولاړې | په جرړو خپلو باندي | پس په اجازت دالله سره دی
دکهجورو کومی ونې کتې کړې یا مو په جرړو باندي ولاړې پریخودی | نو دا دالله ﷻ په حکم وو

وَلِيُخْرِىَ الْفٰسِقِيْنَ ۝

او دپاره ددی چی الله ذلیلہ کړی | فاسقان خلق |
او (ځکه،) چی الله ﷻ نافرمانه خلق رسوا کړی |

قوله تعالى: - هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا

ذنبونو تفصیلی واقعه: الله ﷻ فرمائی چه دآسمانونو اوزمکې هریو څیز دالله ﷻ تسبیح تحمید تقدیس
تمجید تکبیر او توحید کنسی مشغول دي. لکه چه یویل خانی کنسی ارشاد دي (وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ) یعنی
هر څیز دالله ﷻ پاکوالې او ثناخوانی کوی. هغه د غلبې والا اوچتې درجې والا لوی سرکار دي او په

خپلو ټولو احکامو او ټول فرمان کښې د حکمت والا دې. چا چه د اهل کتاب کافران یعنی د بنو نضیر قبیلې یهودیان د هغوی د کورونونه او ویستل. د دې لنډه قصه دا ده چه نبی کریم ﷺ مدینې منورې ته راغلو نو یهودیانوسره نې صلح کړې وه چه نه به هغوی دوی سره جنگیږي اونه به دوی هغوی سره جنگیږي. خودې خلقو دا عهد مات کړو د څه په وجه چه د الله ﷻ غضب په هغوی نازل شو. الله ﷻ خپل نبي په دوی غالب کړو او هغوی نې د دې ځای نه او ویستل. د مسلمانانو دا خیال هم نه وو او پخپله دې یهودیانو هم دا گنډله چه د دې مضبوطو قلعه گانو په موجودگنی کښې دهغوی څوک هیڅ نه شی کولې خو چه کله د الله ﷻ نیول راغله نو دا ټول څیزونه هم په خپل ځای پراته پاتې شو او ناڅاپي داسې په نیولو کښې راغله چه حیران پاتې شو او نبی کریم ﷺ هغوی د مدینې نه او ویستل. بعضې خو د شام مقام ازراعات طرف ته لاړل کوم چه د حشر نشر ځای دې او بعضې د خیبر طرف ته لاړل. هغوی ته وئیلې شوی وو چه په خپلو اوبناوڅه بارکولې شنی نو یوسنی. په دې وجه هغوی خپل کورونه وران کړل او چه څه نې اوړې شونو هغه نې یوړل او چه کوم پاتې شو هغه د مسلمانانو لاس له ورغله. د دې واقعه بیانولوسره فرمائی چه د الله ﷻ اود هغه د رسول ﷺ د مخالفینو انجام او گورنی اودې نه عبرت حاصل کړنی چه د الله ﷻ عذاب په هغوی باندي ناڅاپي څنگه راغلو او په دنیا کښې تباہ او برباد کړې شو او په آخرت کښې ذلیل او رسوا کړې شو او په دردناکو عذابونو کښې ورپریتل.

د ابی بن سلول او دده د ملگرو په نوم د قریشو خط: ابو داؤد کښې دی چه ابن ابی اودهغه مشرک ملگری چه د قبیلې اوس او خزرج نه وود قریشو کافرانو ته خط اولیکه کله چه حضور ﷺ په مدینه کښې وو او غزوہ بدر نه وه پېښ شوې. په دې کښې لیکلې وو چه تاسو نبی کریم ﷺ خپل ځان سره ساتلې دې نو یا خو تاسو هغه سره جنگ او کړنی او بهرنی اوباسنی اویا به مونږ تاسو اوباسو او په خپلو ټولو لښکرو به په تاسو حمله او کړو او ستاسو ټول جنگیان به د تیغ نه اوباسو. ستاسو بنځې او جینکښې به وینځې جوړې کړو. د الله ﷻ قسم هم داسې به کيږي تاسو سوچ او کړنی. عبدالله بن ابی اودهغه مشرکانو ملگرو د دې خط کتلوسره مشوره او کړه او په پټه باندي نې د پیغمبر ﷺ خلاف په اتفاق سره دا تجویز منظور کړو. کله چه نبی کریم ﷺ ته دا خبرونه معلوم شو نو پخپله هغوی له لاړو او هغوی ته نې او فرمائیل چه ماته معلومه ده چه د قریشو خط په کار راغلو او تاسو خلقو د خپل مرگ سامان په خپلو لاسونو تیار کړو. تاسو خپل اولاد او خپل روڼه په خپلو لاسونو باندي حلالول غواړنی زه تاسو ته یو ځل بیا موقع درکوم چه ښه سوچ او فکر او کړنی اود خپلې دې بدې ارادې نه منع شنی. د حضور ﷺ دې ارشاد په هغوی باندي اثر او کړو او خپل ځای ته لاړل. خو قریشو د بدر نه فارغیدو باندي دوی ته یو بل خط اولیکه او هم داسې او ویرول، هغوی ته نې خپلې مضبوطې قلعه گانې دهغوی طاقت او تعداد وریاد کړو. دوی بیا راپاسیده او بنونضیر په صفاتو گه باندي عهد ماتولو له ملا اوترله او حضور ﷺ ته نې سرې اولیگلو چه تاسو دیرش کسان راولتی راشنی اوزمونږ نه هم دیرش پوهان خلق درځی چه زمونږ او ستاسو په مینځ کښې ځای کښې به داشپیتنه کسان ملاوشی چه خبرې اترې اوشی. که دې خلقو ته رښتونې اومنلې او ایمان نې راوړو نو مونږ هم تاسو سره یو. د دې بد عهدنی په وجه په دویمه ورځ سحر نبی کریم ﷺ خپل لښکرو اخیستو اود هغوی نه محاصره او کړه او هغوی ته نې او فرمائیل چه که اوس تاسو د نوې سر نه د امن او امان معاهده کوئی نو صحیح ده گنی تاسو ته امن نشته. هغوی صفا انکار او کړو اود جنگیدلو او مړه کیدلو د پاره تیار شو. ټوله ورځ جنگ اوشو او بل سحر حضور ﷺ د بنو قریظه طرف ته لښکر وړاندي کړو او بنونضیر نې داسې پریخوده هغوی ته نې هم او فرمائیل چه تاسو هم د نوې سره نه معاهده او کړنی هغوی منظور کړه او معاهده اوشوه. حضور ﷺ د هغه ځای نه فارغ شونو بیا بنونضیر ته راغلو جنگ شروع شو او آخر هغوی ماتې او خوړه. نبی کریم ﷺ هغوی ته حکم او کړو چه تاسو مدینه

خالی کرنی کوم سامان چہ اوپر غواہی ہی ہغہ پہ اوبنائو بارکری او یوسنی. ہغوی د کورونو سامانونہ تر دی چہ د دروازی او کھرکئی ہم پہ اوبنائو رابارکری او وطن نی پریخودو. د ہغوی د کھجورو باغونہ خاص در رسول اللہ ﷺ شوالہ ﷺ دا ہم رسول اللہ ﷺ تہ ورکپہ لکہ چہ پہ آیت (وَمَا آفَاءَ اللَّهِ عَلَىٰ رَسُولِهِ) الخ کنبی دی خو پیغمبر ﷺ اکثرہ حصہ مهاجرینوتہ ورکپہ. اودادہ چہ د انصارو دوو حاجت مندو تہ نی حصہ ورکپہ او باقی تولہ نی پہ مهاجرینوکنبی تقسیم کپہ او چہ کوم باقی پاتہ شو نو ہم دادرسول اللہ ﷺ صدقہ وہ کومہ چہ د بنوفاطمہ لاس تہ ورغلہ. ()

د غزوہ بنونضیر لئہا قصہ: د دی سبب دا ووچہ کلہ مشرکانو پہ دھوکہ سرہ صحابہ کرام رضی اللہ عنہم بشر معونہ سرہ شہیدان کپل د کومو شمیرچہ او یا وو. ددوی نہ یوحضرت عمرو بن امیہ ضمیری رضی اللہ عنہم بیج راوتختیلو. مدینہ تہ پہ راتلور اتلو کنبی ہغہ موقعہ بیامونہ او د قبیلہ بنوعامر دوه کسان نی قتل کپل سرہ د دی چہ دی قبیلہ رسول اللہ ﷺ سرہ معاہدہ کپہ وہ او دوی تہ امن ورکپہ شوی وو خود دی خبر حضرت عمرو رضی اللہ عنہ تہ نہ وو. کلہ چہ دی مدینہ تہ راورسیدو او حضور ﷺ تہ نی ذکر او کپرونو حضور ﷺ اوفرمائیل چہ تا ہغوی قتل کپل، اوس بہ زہ د ہغوی وارثانوتہ دیت یعنی د قتل جرمانہ ورکوم. بنونضیر او د بنو عامر پہ مینخ کنبی ہم قسم او وعدہ ومصلحت وو پہ دی وجہ حضور ﷺ ہغوی لہ لارو چہ خہ دوی ورکپہ او خہ حضور ﷺ پخپلہ ورکپہ او بنوعامر راضی کپہ. د قبیلہ بنونضیر کئدہ د مدینہ مشرق طرف تہ د یو خو میلو فاصلہ بانڈی وہ کلہ چہ نبی کریم ﷺ دلته راورسیدو نو ہغوی وئیل چہ حضور ﷺ مونہ دلته موجودیو ہم اوس د خپلی خپلی حصہ مطابق راجمع کوو اوستاسو پہ خدمت کنبی حاضر وو. بل خوا دا خلق د نبی کریم ﷺ نہ خان لہ شو او خپلو کنبی مشورہ او کپہ چہ دی نہ بہ بنہ موقع کلہ پہ لاس راشی؟ دی وخت کنبی حضور ﷺ پہ قبضہ کنبی دی راخنی چہ کار نی خلاص کپو. دا مشورہ اوشوہ چہ پہ کوم یوکور کنبی نبی کریم ﷺ تشریف فرما دی پہ ہغی دی خوک وراوخیزی او یو لوی کانڑی دی پرہ راگذار کپہ چہ ورلانڈی خنہ شی. عمرو بن حجاج ابن کعب پہ دی کار مقرر شو ہغہ د رسول اللہ ﷺ د قتل کولو ذمہ واری واخستہ پہ چت بانڈی اوختلو او دا نی غوبستل چہ کانڑی رااورغروی. پہ دی کنبی اللہ ﷺ حضرت جبرائیل رضی اللہ عنہ نبی کریم ﷺ لہ راویلرلو او حکم نی ورکپو چہ تاسو د دی خانی نہ پاسنی. حضور ﷺ زرد ہغہ خانی نہ پاسیدو او دا بدباطن پہ خپلہ ارادہ کنبی ناکامہ شو. دی وخت کنبی حضور ﷺ سرہ یو خو صحابہ کرام مثلاً حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ او حضرت علی رضی اللہ عنہ وغیرہ وو.

حضور ﷺ زرد دی خانی نہ مدینہ تہ لارو. ہلتہ چہ کوم صحابہ کرام رضی اللہ عنہم ہغوی سرہ نہ وو او پہ مدینہ کنبی د نبی کریم ﷺ پہ انتظار وودوخت لگیدو پہ وجہ خیال پیدا شو اودحضور ﷺ د لتولودپارہ راپاسیدہ خو یوسری تہ پتہ اولگیدہ چہ مدینہ منوری تہ رسیدلی دی نودا خلق واپس شو. تپوس نی او کپو چہ حضور ﷺ خد واقعہ وہ نو حضور ﷺ ورتہ تولہ قصہ بیان کپہ او ورتہ نی حکم او کپو چہ د جہاد د پارہ تیاری او کپنی. مجاہدینو ملاکانی اوترلہ او د اللہ ﷺ پہ لارکنبی د جہاد د پارہ راوتل. یہودیانو چہ لئسکری اولیدلی نود خپلوقلعہ گانودروازی نی بندکری او پت شو. نبی کریم ﷺ د ہغوی نہ محاصرہ او کپہ او حکم نی ورکپو چہ د دوی د کھجورو باغونہ پریکرنی او ونی سوزونی. بس بیا یہودیانو چغی سورہ جورہ کپہ چہ دا خہ کیری؟ تاسو خو پہ زمکہ کنبی فسادکولونہ نور منع کونہ او فساد تہ بدرد واتی نو بیا دا خہ دی؟ یوطرف تہ د ونو پریکیدوغم او بل طرف تہ چہ کوم امداد راروان وو د ہغی د طرف نہ ناامیدی دہ دوارو خیزونود یہودیانو ملاکانی ماتہ کپہ. د امداد واقعہ داسی وہ چہ د بنوعوف بن خزرج قبیلہ کوم کنبی چہ عبداللہ بن ابی بن سلول او ودیعہ بن مالک ابن ابوقرقل.

سويد اوداعس وغيره وو دي خلقو بنونضيرته ونيلى وو چه تاسو په مقابله باندي كلك شنى او قلعه گانې مه پريږدنى مونږ ستاسو په امداد كښې يو ستاسو دښمن زموږ دښمن دي مونږ به تاسو سره يو خائى هغوى سره جنگيږو او كه تاسو راووتلې نو مونږ به هم دراوځو. خو تراوسه پورې د يهوديانو دا وعده پوره نه شوه او هغوى د يهوديانو هيڅ امداد اونه كړو. بل طرف ته په هغوى رعب پريوتلو نو درخواست نى او كړو يارسول الله ﷺ مونږ معاف كړه مونږ مدينه پريږدو خو خو چه مونږ خپل كوم مال په اوبسانو باركولې شو هغه مونږ ته راكړه. حضور ﷺ رحم او كړو اود هغوى دا درخواست نى منظور كړو او هغه خلق د دي خائى نه لارل. د تلو په وخت كښې خپل دروازو پورې رااوويستلې او راجمع نى كړنى او يونى وړنى كورونه نى راگزار كړل او شام او خيبر ته لارل آباد شول. دهغوى نه باقى پاتې شوې مال خاص درسول الله ﷺ شو هغوى ﷺ چه څنگه غوښتلو خرچ نى كړو. نبى كريم ﷺ دا مال اولنو مهاجرينو كښې تقسيم كړو او هلته انصارو كښې صرف دوو كسانوته يعنى سهل بن حنيفه ﷺ او ابودجانه سماك بن خرشده ﷺ ته ور كړو اودا ځكه چه دا دواړه مسكينان وو. د بنونضير نه صرف دوه كسان مسلمانان شواود هغوى مال هم هغوى سره پاتې شو. يويامين بن عمرو چه د عمرو بن حباش د تره د ځوى ځوى وو. دا هغه عمرو دي كوم چه په حضور ﷺ باندي د كانډې راغورزولو ذمه وارى اخستې وه. دويم ابو سعد بن وهب. يو ځل حضرت نبى كريم ﷺ د حضرت يامين ﷺ نه تپوس او كړو اي يامين ستادي د تره ځوى ته او گوره چه ماسره څومره خراب سلوك كړې وو او ماته د نقصان رسولو څومره په بې باكنى سره كوشش كړې وو؟ حضرت يامين ﷺ يوسړى ته څه وركړه او عمرو نى قتل كړو. سورة حشر هم د دي واقعه بنونضير په بيان كښې نازل شو.

قوله تعالى: -**لَاوَلِ الْحَشْرِ**

حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي چه څوك په دي كښې شك كوي چه د محشر زمكه دشام ملك دي هغه دي دا آيت اولولى. دي يهوديانو ته چه كله رسول الله ﷺ او فرمائيل چه تاسو ددي خائى نه اوځنى نو هغوى ونيل چرته لار شو حضور ﷺ او فرمائيل د محشر زمكې ته (۱) حضرت حسن بصرى رضي الله عنه فرمائي كله چه حضور ﷺ بنونضير د وطن نه اوويستل نو ونى فرمائيل چه دا اول حشر دي او مونږ هم د دي نه شاشاته يو (ابن جرير).

د بنونضير ددي قلعه گانو محاصره صرف شپږ ورځې وه. محاصرینوته دا خيال هيڅ كله نه وو چه داد مضبوطو قلعه گانو يهوديانو زياتى د منافقانو ديوالى دا سازشونه او خفيه چالونوپه كتلوسره به دوى دا قلعه گانې دومره زر خالى كړى. بل خوا يهوديانو هم د خپلو قلعه گانو د مضبوطيا په وجه په دي فخر كولو او پوهيدل چه هغوى هر قسم محفوظ دي خود الله ﷺ امردهغه خائى نه راغلو چه د هغوى په خيال او گمان كښې هم نه وو. هم دغه د الله ﷺ دستور دي چه مكر كونكى هم په خپل مكر كښې وى او بې خبرنى كښې په هغوى باندي عذاب راشي. په هغوى باندي رعب پريوتلو او رعب به ولې نه پريوتلو چه محاصره كونكى خو هغه خلق وو چاته چه د الله ﷺ د طرف نه رعب وركړې شوې وو چه دښمن به دمياشتې په فاصله كښې وى او هلته به دهغوى زړه درزيدلو. (صلوات الله وسلامه عليه)

قوله تعالى: -**يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ**

يهوديانو په خپلو لاسونو خپل كورنه تباه او برباد كړل. د چتونو لرگى اودروازې د خان سره داوړلود پاره ماتول شروع كړه. مقاتل رضي الله عنه فرمائي چه مسلمانانو هم د هغوى كورونه ماتول او څومره به وړاندي كيدل اود هغوى كورونه به د هغوى په قبضه كښې راتلل هغه به نى راغورزول او د جنگ د پاره به نى ميدان هوارولو. دغه شان به يهوديانو پخپله هم د وړاندي نه خپل كورونه محفوظ كول او د روستونه

(۱) كشف الاستار: ۳۴۲۶، مجمع الزوائد: ۱۰/۳۳۶.

به نئی کنڈری کولہی اود وتلو لاری به نئی جوړولہی. بیا فرمائی ای سترگو والا عبرت حاصل کړئی د هغه
 الله ﷻ نه اوویرپئی د چا ډنډه چه بی اوازه ده. که د دې یهودیانو په مقدر کنبی وطن پریخودل نه وو
 نو هغوی ته به د دې نه هم سخت عذاب ورکړی کیدې شو. دوی به قتل کیدل او قید کیدل به وغیره
 وغیره. بیا د آخرت هم خراب عذاب د دوی د پاره تیار دې. د بنونضیر دا جنگ د بدر نه شپږ میاشتی
 پس او شو. هغه مال چه کوم په اوبنانو باندي بار کیدې شو د هغې د اوړلو اجازت وو خود وسلې اوړلو
 اجازت نه وو. دا دهغه قبیلې خلق وو چه دوی د وطن نه چرې هم نه وو وتلی. د عروه بن زبیر رضی الله عنه د وینا
 مطابق د سورة د شروع نه **(الْفِیْقِیْنِ)** پورې آیاتونه هم ددې واقعی په بیان کنبی نازل شوی دی. **(الْحَلَاءِ)**
 معنی قتل او خنبول هم کړې ده. نبی کریم ﷺ هم د دې وطن پریخودو په وخت کنبی هر دریو کسانوته
 یو یواوین او یوه مشکیزه ورکړې وه. د دې فیصلې نه پس نبی کریم ﷺ حضرت محمد بن مسلمه رضی الله عنه
 هغوی ته لیرلې وو او هغوی ته نئی اجازت ورکړې وو چه په دریو ورځو کنبی خپل سامان تیک کړئی او
 خئی. د دې دنیاوی عذاب سره د آخرت د عذاب هم بیان کولې شی هلته هم د دوی د پاره خامخا د
 دوزخ اور دې. دهغوی د دې سزا اصلی وجه دا ده چه هغوی د الله ﷻ اود هغه د رسول الله ﷺ خلاف کړې
 وو او په یوا اعتبارئی ټول پیغمبران دروغ گنرلې وو. هر یو نبی د حضرت محمد ﷺ باره کنبی پیشن گونی
 کړې وه دې خلقو حضور ﷺ ننه پیژندلو بلکه اولاد چه څومره خپل پلار پیژنی د دې نه نئی هم زیات نبی
 آخر زمان ﷺ پیژندلو خود سرکشئی او حسد په وجه نئی نه منلو بلکه د مقابلی د پاره تیار وو اودا بنکاره
 خبره ده چه الله ﷻ هم پخپلو مخالفینو باندي سخت عذاب رالیرې **(لِیْنِیَةِ)** وائی د بنو کھجورو باغونو ته،
 عجزه او برنی چه کوم قسم کھجوری دی د بعضو په قول دا **(لِیْنِیَةِ)** کنبی داخل نه دی ^(۱) بعضې وائی
 چه صرف عجزه نه دی او بعضې وائی چه هر قسم کھجورې په دې کنبی داخل دی. یهودیانو چه د
 پیغور په توگه ونیلې وو د کھجورو ونې پریکوی اود خپل فعل خلاف کولو سره په زمکه کنبی فساد
 ولې خوروی؟ دا د هغې جواب دې دا څه چه کیږی د رب په حکم کیږی اود الله ﷻ په اجازت د الله ﷻ
 د بنمتان ذلیل او خوار اونا کامه کول اود هغوی د بنکتته کولو او بدنصیبه کولو د پاره کیږی. کومې
 ونې چه پریخودې شی هغه په اجازت سره او کومې چه پریکړې شی هغه هم په مصلحت سره. ^(۲)

داهم روایت دې چه بعضو مهاجرینو بعضې د دې ونو پریکولو نه منع کړې وو چه آخر به هم دامسلمانانو
 ته د غنیمت د مال په توگه ملاویدونکی دی نو بیا دا ولې پریکړې شی؟ په دې وجه دا آیت نازل شو چه
 منع کونکی هم په حقه دی او پریکونکی هم په حقه دی. د دوی نیت د مسلمانانو د گتې دې اود هغوی
 نیت کافرانوته غصه او غضب کنبی راوستلود پاره او هغوی ته د هغوی د شیطانومزه ورځکلود پاره
 دې. اودا نئی هم اراده وه چه په دې وجه به هغوی اوسوزی او د غصې نه به بهر راوخی نو بیا به ۱۰۰ سره
 یو دوه دوه لاسه جنگ او کړو چه د دین دا د بنمنان خپل انجام ته اوسوو. صحابه کرامو رضی الله عنهم خو په
 کولودا کار او کړو خو بیا اوویریدل چه هسې نه په پریکولو یاباقی پریخودلو باندي د الله ﷻ د طرف نه
 څه نیول اوشی نو هغوی د نبی کریم ﷺ نه تپوس او کړو اود آیت نازل شو یعنی په دواړو کارونو باندي
 اجر دې په پریکولو هم او په باقی ساتلو هم. په بعضو روایاتو کنبی دی چه پریکړې هم وې او سوزولې
 هم وې.

د بنو قریظه د یهودو حالت د بنو قریظه په یهودیانو باندي حضور ﷺ هغه وخت کنبی احسان او کړو او هغوی
 نئی هم په مدینه منوره کنبی پریخودل. کله چه دوی هم په مقابله کنبی راغله نو ماتې نئی

^(۱) الطبری: ۲۳/۲۶۸.

^(۲) الطبری: ۲۳/۲۲۷۱.

او خور له دهغوی جنگ کونگی سری خو قتل کری شو او بنخی ماشومان او مالونه په مسلمانانو کښې تقسیم کری شو او چه کوم خلق د حضور ﷺ په خدمت کښې حاضر شو او ایمان ئی راوړو نو هغوی بچ شو. بیانی د مدینې نه ټول یهودیان او ویستل بنوقینقاع هم په کوم کښې چه عبدالله بن سلام ؓ وو او بنو حارثه هم او ټول یهود ئی د وطن نه او ویستل () دا ټول واقعات د عربو شاعرانو په خپلو شعرونو کښې په ښه شان سره ادا کری دی کوم چه په سیرت ابن اسحاق رضی الله عنه کښې روایت شوی دی. دا واقعه د ابن اسحاق په قول کښې د احد او بئر معونه نه پس ده اود عروه ؓ په قول د بدر نه شپږ میاشتې پس ده.

وَمَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ

| او هغه چی واپس کړل الله | رسول خپل ته

| او الله ﷻ چی خپل رسول ته څه (د جنگ نه بغیر)

مِنْهُمْ فَمَا أُوجِفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ

د هغوی نه | پس نه دی زغلولی تاسو | په هغې باندي | د اسونونه | اونه داوښانونه

د دې (یهودو) نه ورکړل | نو په هغې باندي تاسو خپل اسونه یا اوښان زغلولی نه دی

وَلَكِنَّ اللَّهَ يَسْطُرُ رِسَالَهُ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ

ولیکن الله | غالب راوولی | رسولان خپل | په هغه چا باندي چی خوښه ئی شی | او الله

بلکه الله ﷻ په هغه چا خپلو پیغمبرانو ته غلبه ورکوی چه او غواړی | او الله ﷻ

عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝ مَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ

په هر څیز باندي | قادر دی | هغه مال چی واپس کړو الله | رسول خپل ته | دخلقو د کلونه

په هر څیز پوره پوره قدرت لری | الله چی خپل پیغمبر ته دنورو کلو خلقو نه کوم مال د فی وړ کړې دی

فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ

پس هغه الله لره دی | او رسول لره دی | او رسته دارانو لره دی | او یتیمانو لره دی

نو هغه د الله ﷻ او د رسول او د هغه دخپلوانو او د یتیمانو

وَالْمَسْكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ ۗ لَّا يَكُونُ دُولَةً

او مسکینانو لره دی | او مسافرانو لره دی | دپاره د دې | چی نه شی | گرزیدونکې

او د مسکینانو او د مسافرو حق دی | چی دغه مال فی ستاسو د مالدارو په

بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ وَمَا أَتَكُمْ مِنَ الرِّسَالِ

په منځ د مالدارو خلقو کښې | ستاسو نه | او هغه چی درکړی تاسو ته | رسول

قبضه کښې رانشی | او رسول چی تاسو ته څه درکوی هغه واخلي

فَخَذُوا مِنْكُمْ وَمَا نَهَكُمْ عَنْهُ فَأْتَهُوا ۗ وَاتَّقُوا اللَّهَ

نو واخلي هغه | او هغه چی منع کړی تاسو | دهغې نه | پس منع شی | او اویریرئ د الله نه

او چی د څه نه مو منع کوی د هغې نه منع شی | او د الله ﷻ نه ویریرئ | بیشکه الله ﷻ

(صحیح بخاری کتاب المغازی باب حدیث بنی نضیر: ۴۰۲۸، صحیح مسلم: ۱۷۶۶.

إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۝

بیشکھ الله | سخت عذاب ورکونکي دي
په سزا ورکولو کنبی ډیر سخت دي |

قوله تعالى: - وَمَا آفَاءَ اللَّهِ عَلَى رَسُولِهِ مِنْهُمْ

د فئ تفصیل: فئ: کوم یومال ته وائی؟ د دي صفت څه دي؟ د دي حکم څه دي؟ دلته دا ټول بیان کیږي. فئ: دکافرانو هغه مال ته وائی چه دهغوی سره بغیرد جنگ جگړې نه دمسلمانانو په قبضه کنبی راشی لکه څنگه چه دبنونضیر دامال وودکوم ذکر چه پورته تیرشو. مسلمانانو خپل اسونه یا اوبنان نه وو زغلولي یعنی ددغه کافرانوسره مخامخ مقابله یا جنگ نه وو شوي بلکه د هغوی زړونه الله ﷻ د خپل رسول ﷺ د هیبت نه ډک کرل او هغوی خپلي قلعه گانې خالی کړې چه په قبضه کنبی راغلي. دي ته فئ وائی. دا مال دحضور ﷺ شو چه هغوی څنگه غواړی خرچ کولې شی. نو حضور ﷺ د نیکنی او صلاح په کارونو کنبی دا خرچ کړو د کوم بیان چه د دي نه پس په دویم آیت کنبی دي. نو فرمائی چه د بنونضیر کوم مال د فئ په توگه الله ﷻ د خپل رسول ﷺ په قبضه کنبی ورکړوپه کوم چه مسلمانانو خپل اسونه او اوبنان نه وو زغلولي بلکه الله ﷻ په خپل فضل سره رسول الله ﷺ له په دي باندي غلبه ورکړې وه او الله ﷻ ته دا څه گران دی؟ د هغه خو په هرڅیز باندي قدرت دي، نه په هغه باندي د چا غلبه ده او نه هغه څوک منع کونکې شته بلکه په ټولو باندي هم هغه غالب او ټول دهغه د فرمان تابع.

د فئ د مال حکم: بیانی او فرمائیل چه کوم بنارونه داسې فتح شی د هغې د مال به هم داحکم وی چه رسول الله ﷺ به هغه په خپله قبضه کنبی اخلی بیا به ئی هغوی ته ورکوی د کوم بیان چه په دي آیت کنبی دي اود دي نه پس راتلونگی آیت کنبی دي. دا دي د فئ د مال مصرف اود دي د خرچ کولو حکم. په حدیث شریف کنبی دی چه د بنونضیر مال د فئ په توگه خاص د رسول الله ﷺ شوي وو. حضور ﷺ به د دي نه د خپل کور د کال خرچ ورکولو او کوم به چه بیج شو هغې باندي به ئی د جنگ وسله او سامان کنبی خرچ کولو. ()

د میراث باره کنبی د عمر فاروق ﷺ فیصله: په ابوداؤد کنبی د حضرت مالک بن اوس ﷺ نه روایت دي چه امیرالمؤمنین حضرت عمر بن خطاب ﷺ په رنراورخ راوغوښتم. کورته ورغلم اومی کتل چه هغوی په یو چوکي په کوم چه څه کپړه وغیره نه وه ناست وو. زما په لیدوباندي او فرمائیل چه ستا د قوم یو څوکسان راغلي دی ما هغوی ته څه ورکړی ته هغه واخله او په دوی کنبی تقسیم کړه. ما او وئیل چه ښه به وه که دا کار دي بل چا ته حواله کړې وو، هغوی او فرمائیل چه نه هم ته ئی او کړه. ما وئیل چه ډیره ښه ده. په دي کنبی دهغوی داروغه یرفا راغلوئنی وئیل ای امیرالمؤمنین! حضرت عثمان بن عفان ﷺ، حضرت عبدالرحمن بن عوف ﷺ، حضرت زبیر بن العوام ﷺ او حضرت سعد بن ابی وقاص ﷺ تشریف راوړې دي هغوی ته اجازت دي؟ حضرت عمر ﷺ او فرمائیل چه او رادي شی نو دي حضراتو تشریف راوړو. یرفایاراعلو چه امیرالمؤمنین حضرت عباس ﷺ او حضرت علی ﷺ تشریف راوړو هغوی او فرمائیل اجازت دي. دي دواړو حضراتو هم تشریف راوړو. حضرت عباس ﷺ او فرمائیل امیرالمؤمنین زما اود ده فیصله او کړه یعنی د حضرت علی ﷺ. د اول نه چه کوم څلور بزرگان راغلي وو هغوی هم او فرمائیل چه او ای امیرالمؤمنین د دي دواړو په مینخ کنبی فیصله او کړنی او دوی ته خوشحالی اورسونی. حضرت مالک ﷺ فرمائی چه دي وخت زما په زړه کنبی داخیال راغلو چه دا څلور واره بزرگان

(۱) صحیح بخاری کتاب الجهاد باب المغن ومن یتترس صاحبه: ۲۹۰۴، صحیح مسلم: ۱۷۵۷، ابوداؤد: ۲۹۶۵، ترمذی: ۱۷۱۹، احمد: ۲۵/۱.

(سنن ومسنن وغیره)

ہم دی دواؤ حضرتانو د خپل خان نہ اول رالیولې وو. حضرت عمر ؓ او فرمائیل اودریربئی. بیا دی خلورو وارو ته متوجه شو او ونی فرمائیل ستاسو دی په هغه الله باندي قسم وی د چا په حکم چه آسمانونه او زمکې قائم دی آیا تاسو ته معلومه ده چه رسول الله ﷺ فرمائیلی دی زمونږ ورثه به نه شی تقسیم کولې کوم څه چه مونږ پریردو هغه صدقه ده. دی خلورو وارو د دی اقرار اوکړو. بیا هغوی اوفرمائیل چه الله ﷻ د خپل رسول ﷺ د پاره یوه خاصه کړې وه چه د بل چا د پاره نه وه. بیا هغوی هم دا آیت (مَا آفَاءَ لِلَّهِ) اولوستلو او بیا نی اوفرمائیل چه د بنونضیرمال الله ﷻ د فی په توگه خپل رسول ﷺ له ورکړې وو. د الله ﷻ قسم نه ما په تاسو باندي چاته ترجیح ورکړې اونه مې پخپله دا ټول په ټول اخستی. رسول الله ﷺ به د دی نه د خپل خان او اهل د پاره د ټول کال خرچ د دی نه اخستلو اوباقی نی د بیت المال د مال په شان کړې وو. بیا نی دی خلورو وارو بزرگانوته داسې قسم ورکړو چه آیا تاسو ته دا معلومه ده؟ هغوی ونیل چه او بیا نی دی دواؤ ته قسم ورکړو او تپوس نی اوکړو نو هغوی هم اقرار اوکړو. بیا نی اوفرمائیل د حضور ﷺ د وفات نه پس حضرت ابوبکر ؓ خلیفه جوړ شو اوتاسو دواړه د رسول الله ﷺ خلیفه له راغلنی. ای عباس! تاخوبه خپله خپلولی بنکاره کوله اود خپل د تره د خوی د مال نه به دی خپله ورثه غوښتله اودې یعنی حضرت علی ؓ خپل حق خودلوسره به د خپلې بی بی حضرت فاطمه ؓ د طرف نه د هغې د پلار د مال نه ورثه غوښتله د کوم په جواب، کښې چه حضرت ابوبکر ؓ فرمائیلی وو چه د رسول الله ﷺ فرمان دی چه زمونږ پاتې مال به نه تقسیمیرې مونږ چه څه پریردو هغه صدقه ده. الله ﷻ بنه پوهیرې چه حضرت ابوبکر ؓ یقیناً راست گو نیکوکار د رشد او هدایت خاوند اود حق تابع وو. د دی مال ولایت حضرت ابوبکر ؓ اوکړو. د هغوی دوفات نه پس ستاسو اود رسول الله ﷺ خلیفه زه جوړشوم او هغه مال زما په ولایت کښې راغلوبیا تاسو دواړو په یوه صلاح باندي ماله راغلنی اوزمانه خو هغه او غوښتو د کوم په جواب کښې چه ما اوونیل که تاسو په دی شرط باندي دا مال په خپله قبضه کښې اخلنی چه څنگه به دا مال رسول الله ﷺ خرچ کولو تاسو به نی هم داسې خرچ کوڼې نو زه نی تاسو ته درکوم. تاسو دا خبره قبوله کړه او الله ﷻ په مینځ کښې کولو سره تاسو د دی مال ولایت کوڼی او بیا چه دا تاسو اوس راغلې یئی آیا د دی نه بله فیصله غواړنی؟ د الله ﷻ قسم چه د قیامت پورې به د دی نه بله هیڅ فیصله اونه کړې شم اودا کیدی شی که تاسو د خپلې وعدې مطابق د دی مال ساتنه او خرچ نه شی کولې نو تاسو دا بیا واپس کړنی (چه زه نی پخپله دغه شان خرچ کړم څنگه چه به رسول الله ﷺ خرچ کولو او څنگه چه خلافت صدیقی کښې او ترننه پورې کیدل.)

مسند احمد کښې دی چه خلقو به رسول الله ﷺ له خپلې د که جوړو ونې وغیره ورکولې تردی چه د بنو نضیر او بنو قریظه مالونه د حضور ﷺ په قبضه کښې راغله نو حضور ﷺ هغه خلقو ته خپل مالونه واپس کول شروع کړه. حضرت انس ؓ هم د هغه د کور خلقو د حضور ﷺ په خدمت کښې لیرلې وو چه زمونږ ورکړې هم که ټول وی یا چه څومره غواړی واپس کړی. حضرت انس ؓ نبی کریم ﷺ ته وریاد کړه نو هغوی ﷺ هغه ټول هرڅه دوی ته واپس کړه خو هغوی ﷺ دا ټول حضرت ام ایمن ؓ ته د خپل طرف نه ورکړې وو. هغې ته چه کله معلومه شوه چه دا هرڅه زما د قبضې نه اوخی نو هغه راغله او زما په مرئی کښې کپرا واچوله او ماته نی اوفرمائیل د الله ﷻ قسم چه د هغه نه بغیر بل معبود نشته حضرت به تاسو ته دا هرڅه درنه کړې هغوی ﷺ خو ماته دا هرڅه را کړی دی. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل ام ایمن ؓ ته مه ویریره تاته به زه د دی په بدله کښې دومره دومره درکړم خو هغې اونه منل اوهم دا نی ونیل. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل بنه ده نور به دومره دومره درکړو خو هغه بیا هم خوشحاله نه شوه اوهم دغه نی ونیل.

(۱) صحیح بخاری کتاب فرض الخمس باب فرض الخمس: ۴۰۹۴، صحیح مسلم: ۱۷۵۷، ابوداؤد: ۲۹۶۳، ترمذی: ۱۶۱۰، ابن حبان: ۱۶۰۸.

حضور ﷺ اور فرمائیل چہ بنہ نور بہ ہم دومرہ دومرہ در کړو اوتر دې چہ خومره ئی هغې ته ور کړې وو د هغې په لسمه حصه زیات دور کولو وعده ئی او کړه نو بیا هغه راضی او خاموش شوه اوزمونږ مال مونږ ته ملاو شو (۱) داد فی مال چہ په کومو پنځو خایونو کښې به خرچ کیرې هم دغه خایونه د غنیمت د مال د خرچ کولو هم دی. په سورۃ انفال کښې د دې پوره تشریح وضاحت سره پوره تفسیر الحمد لله تیر شوی دې په دې وجه ئی مونږ دلته نه بیانوو.

بیا فرمائی چہ د مال فی دا مصارف مونږ په دې وجه په وضاحت سره دلته بیان کړه چہ دا د مالدارانو په لاس کښې ورشی او چرته د هغوی خوراک جوړنه شی اود خپلې خوبښې مطابق هغوی دا والوزوی اود مسکینانو په لاس اونه لگی. بیا فرمائی چہ د کوم کار د کولو د پارہ زما پیغمبر تاسو ته وائی هغه کوئې اود کوم کار نه چہ تاسو منع کوی د هغې نه منع شئی. یقین کوئې چہ د کوم کار هغوی حکم کوی هغه د ښیگرې کارونه دی اود کوم نه چہ مو منع کوی هغه د بدنې کارونه دی. ابن ابی حاتم کښې دی چہ یوه ښځه حضرت عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ له راغله او وئی وئیل تاسو د خالونو کولو یعنی په خرمن یا لاسونو باندي ښځې په ستن وغیره سره خالونه کوی د دې نه اوبه ویستو کښې نور ویستنه یوځای کولو سره د ویستو د اوږدولو د پارہ کوی دې نه ئی منع فرمائیلې نو آیا دا ممانعت په کتاب اللہ کښې دی یا په حدیث رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کښې دی؟ هغوی اوفرمائیل چہ په کتاب اللہ کښې هم دی او حدیث رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کښې هم دواړو کښې دا ممانعت وینم. هغه ښځې وئیل د اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قسم د دواړو لوجونو په مینځ کښې چہ خومره په قرآن کښې دی ما ټول ښه لوستلې اوبنه خیال مې کړې دې خو ما د دې ممانعت چرته نه دې لیدلې. هغوی اوفرمائیل چہ تا دا آیت (وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ) الخ لوستلې؟ هغې وئیل چہ او داخومی لوستلې وئی فرمائیل (د قرآن نه ثابت شو چہ د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حکم اود رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ممانعت باندي عمل کول دی اوس واوړه) پخپله ما د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نه اوریدلې چہ حضور صلی اللہ علیہ وسلم د خالونو کولو ویستو کښې نور ویستنه ملاوول د تندې او مخ ویستنه ویستلو نه منع فرمائیلې (داهم ښځې د خپل ښانست د پارہ کوی اوبه دې زمانه کښې خونې سپری هم په کثرت سره کوی) دې ښځې او وئیل حضرت دا خوستاسو کوروالا هم کوی. هغوی اوفرمائیل چہ لاره شه او گوره هغه لاره وئی کتل او راغله وئی وئیل حضرت معاف کړه غلطی اوشوه په دې خبرو کښې یوه هم ما ستاسو په کوروالا کښې اونه کتله. هغوی اوفرمائیل چہ تانه هیر شو چہ د اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نیکان (حضرت شعیب رضی اللہ عنہ) فرمائیلې وو (وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ) یعنی زه دا نه غواړم چہ د کوم څیز نه تاسو منع کوم پخپله د هغې خلاف او کړم. (۲)

د خالونو لکولو مذمت. بخاری او مسلم شریف کښې دی حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ اوفرمائیل اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لعنت کوی په هغه ښځه چہ خالونه پخپله لگوی اونوروله ئی لگوی څوک چہ د تندې نه ویستنه واخلی او د خپل ښانست د پارہ خپل مخامخ غاښونه کولاووی اود اللہ صلی اللہ علیہ وسلم جوړ شوې پیدانش بدلول غواړی. دې اوریدو سره د بنواسد یوه ښځه چہ د هغې نوم ام یعقوب ووهغوی له راغله اوتپوس ئی او کړو چہ آیا تاسو داسې فرمائیلې دی؟ هغوی اوفرمائیل چہ او زه به ولې په هغوی لعنت نه کوم په چا چہ د اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لعنت فرمائیلې دې او چہ په قرآن پاک کښې موجود دی. هغې وئیل ما چہ خومره هم قرآن پاک دې اول نه تر آخره پورې لوستلې دې خو ما دا حکم چرته نه دې لیدلې. هغوی اوفرمائیل چہ که تا په سوچ او فکر سره لوستلې وې نو خامخا به دې لیدلې وو. آیا تا دا آیت (وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ) الخ نه دې لوستلې؟ هغې وئیل چہ اودا خو مې لوستلې دې. بیا هغوی هغه حدیث شریف واورولو. هغې د دوی د کوروالا

(۱) صحیح بخاری کتاب المغازی باب مرجع النبی صلی اللہ علیہ وسلم من الاحزاب: ۴۱۲۰، صحیح مسلم: ۱۷۷۱، احمد: ۳/۳۱۹، مستدابی یعلیٰ ۴۰۷۹، ابن جان: ۴۵۰۵.

(۲) احمد: ۱/۴۳۳، مستد احمد

بارہ کنبی اوونیل چہ لارہ نو بیا ئی معذرت اوکرو. هغه وخت کنبی هغوی اوونیل چہ کہ زما کور والا داسی کول نو ما به هغی سره ملاویدل پریخودی وو (۱) په مسلم او بخاری شریف کنبی د حضرت ابو هریره رضی اللہ عنہ نه روایت دی چہ رسول الله ﷺ فرمائیلی کله چہ زه تاسو ته خه حکم درکړم نو ترکومې چہ تاسو نه کیدې شی هغه پوره کوئې اوکله چہ زه تاسو د خه خیز نه منع کړم نو د هغی نه منع شئې. (۲) په نسائی کنبی د حضرت عمر او حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہم نه روایت دی چہ رسول الله ﷺ د کدو په وږ کنبی او په شنونباخونو په کنده کړې شوې لوښو کنبی او د رال په رنگ کړې شوې رکیبو کنبی نیید جوړولو یعنی دکهجوړو او اوخکو وغیره لمدولونه منع فرمائیلی ده بیاددې آیت تلاوت اوکړو (۳) (یادساتنی اوس داحکم باقی نه دی. مترجم) بیافرمانی چہ د عذابونو د بیج کیدلو د باره د هغه احکام په خای راوړنی اودهغه د ممنوعاتونه بیج اوسیرنی یادساتنی دهغه نافرمانی مخالفت کونکو انکار کونکو اودهغه دمنع کړې شوې کارونو کونکو ته به سخته سزا ورکوی اوپه غمونو کنبی به راگیروی

لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ	
دا مال، دپاره دفقیرانو هجرت کونکو دی	
..... د هغی حاجتمندو مهاجرینو	
الَّذِينَ	أُخْرِجُوا
مِنْ دِيَارِهِمْ	وَأَمْوَالِهِمْ
يَبْتَغُونَ	
هغه مهاجرین اچی ایستلی شوی دی دکورونو خپلو نه او دمالونو خپلو نه اچی طلب کوی هغوی (دنورو نه زیات) حق دی اچی دخپلو کورونو اود مالونو نه ویستلی شوی دی	
فَضْلًا	مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا
وَيَنْصُرُونَ	اللَّهَ
وَرَسُولَهُ	
فضل دالله نه او رضا (دهغه) او امداد کوی هغوی دالله سره او درسول دهغه سره دالله فضل او دهغه رضا لتوی او دالله <small>ﷻ</small> (ددین) اودهغه درسول <small>ﷺ</small> مدد کوی	
أُولَئِكَ	هُمُ الصُّدُقُونَ
وَالَّذِينَ	تَبَوَّءُوا
دا کسان چی دی هم دوی رښتینی دی او (دغه مال) هغه کسانو لره دی اچی اوسیدل هغوی همدغه کسان رښتونی (مسلمانان) دی او (د مال) دهغه خلقو (حق دی) چی (دهجرت) په کور (مدینه)	
الدَّارِ	وَالْإِيمَانَ
مِن قَبْلِهِمْ	يُحِبُّونَ
په دار هجرت (مدینه) کنبی اوایمان ئی راوړې وؤ امخکنبی دراتلو دمهاجرینو نه هغوی محبت کوی کنبی دوراندې نه دیره (انصار) دی اوپه ایمان کنبی (ثابت قدم) دی او دهغی خلقو سره مینه ساتی	
مَنْ	هَاجَرَ إِلَيْهِمْ
وَلَا يَجِدُونَ	فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً
دهغه چاسره اچی هجرت ئی اوکړو هغوی ته او نه مومی هغوی په زړونو خپلو کنبی خه حاجت چی د هغوی نبار ته ئی هجرت کړې دی او پخپلو زړونو کنبی هیخ تنگی نه ساتی په هغه	

(۱) احمد: ۴۳۳/۱، صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الحشر باب (وما اتاكم الرسول فخذوه): ۴۸۸۶، صحیح مسلم: ۲۱۲۵، ابوداؤد: ۴۱۶۹، ترمذی: ۲۷۸۲، ابن ماجه: ۱۹۸۹.
 (۲) صحیح بخاری کتاب الاعتصام باب الاقتداء بسنن رسول الله ﷺ: ۷۲۸۸، صحیح مسلم: ۱۳۳۱.
 (۳) نسائی کتاب الاشرية باب ذكر الدلالة على النهي للموصوف من الاوعية...: ۵۶۴۶ وهو صحیح.

مِمَّا أُوتُوا

وَيُولِيُونَ

عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ

چی ورکری کیری مهاجروله | او ترجیح ورکوی هغوی | په ځانونو خپلو باندې (نوروله) |
خیز کبسي چې دوی ته ورته ورکړې شی او نور (د حاجت په پوره کولو کبسي) د خپلو ځانونو نه وړاندې کوی |

وَلَوْ كَانُوا

بِهِمْ

خِصَاةً

وَمَنْ

يُوقِ شَرَّ

نَفْسِهِ

او اگر که وی | په هغوی باندې | محتاجی | او هغه څوک | چې وساتلې شو | د بخل ذرېه خپل نه |
اگر که پخپله اوږې وی | او څوک چې دخپل نفس دشومتیا نه اوساتلې شو |

فَأُولَٰئِكَ

هُمُ الْمُفْلِحُونَ

وَالَّذِينَ

جَاءُوا

نو هم دغه کسان | خلاصې موندونکی دی | او دغه مال هغه کسانو لره دي | چې راغلل هغوی |
نو هم دغه خلق کامیاب دی | او د هغه چا (په کبسي حق دي) چې

مِنْ بَعْدِهِمْ

يَقُولُونَ

رَبَّنَا

اغْفِرْ لَنَا

روستو ددوی (مهاجرو او انصارو) نه | وائی هغوی | له ربه زمونږه | معافی اوکره مونږ ته |
د دوی نه پس راشی | اودا دعا کوی چې ائې زمونږ ربه | مونږ ته بښنه اوکره

وَلِإِخْوَانِنَا

الَّذِينَ

سَبَقُونَا

بِالْإِيمَانِ

وَلَا تَجْعَلْ

او روڼو زمونږ ته | هغه روڼه | چې وړاندې شوی دی زمونږ نه | په ایمان سره | او مه پیدا کوه |
او زمونږ هغه روڼه هم اوبښه چې زمونږ نه وړاندې مسلمانان شوی دی | او زمونږ په

فِي قُلُوبِنَا

غَلًّا

لِلَّذِينَ

آمَنُوا

رَبَّنَا

إِنَّكَ

په زړونو زمونږ کبسي | کینه | هغه کسانو ته | چې ایمان ئې راوړې دي | له ربه زمونږه | بیشکه ته
زړونو کبسي د هغه روڼو دپاره هیڅ کینه مه پیدا کوه چې ایمان ئې راوړې دي | ائې زمونږه ربه بیشکه ته

رَعُوفٌ

رَحِيمٌ

مهربانه ئې | رحم کونکې ئې |
مهربان رحم کونکې یی |

قوله تعالى: - لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ

دمهاجرینو او انصارو فضائل:- پورته بیان شوي ووجه د فني مال یعنی کوم چه دکافرانو نه دمسلمانانو په قبضه کبسي په میدان جنگ کبسي د جنگ نه بغير راغلي وي دهغي مالک رسول الله ﷺ دي. بيابه هغوی د مال چاته ورکوی؟ د دې بيان هم پورته شوي وو. اوس هم په دې آياتونو کبسي د دغه مستحقينو د نور بيان کولې شی چه د دې حقدار هغه غريب مهاجر دي چاچه د الله ﷻ د رضامندئې د پاره خپل قوم ناراضه کړو تردې چه هغوی خپل خوږ وطن او په ديروسختوسره جمع کړې شوي مال وغيره ټول پريخودلو سره لارل. دالله ﷻ په دين او در رسول الله ﷺ په امداد کبسي مشغول دي. دالله ﷻ د فضل او خوشحالي لټونکی دی. هم دغه رښتونی خلق دی کومو چه خپل فعل د قول مطابق کولو سره او خودلو.

دا صفتونه خو په مهاجرینو کښې وو. بیا د انصارو صفت کیږي اود هغوی فضیلت شرافت عزت او بزرگنی اظهار کولې شی. د هغوی د اورت زړه، خود خپلو ځانونو قربانۍ او سخاوت ذکر کیږي چه هغوی د مهاجرینوسره د اول نه د مدینې په هجرت کښې خپل تعلق او ساتلو اوپه ایمان نی یقین اوساتلو. د مهاجرینو رسيدونه وړاندې دوی ایمان راوړې وو بلکه د ډیرو مهاجرینو هم وړاندې دوی ایمانداران جوړشوي وو.

د مهاجرینو او انصارو په حقله د عمر فاروق رضی الله عنه فیصله: په صحیح بخاری کښې دآیت په تفسیر کښې دا روایت دي چه حضرت عمر رضی الله عنه او فرمائیل زه دخپل خان نه پس خلیفه ته دا وصیت کوم چه مهاجرین د اولین حقداری ددوی په خاطر مدارات کښې کمی مه کوڼي اوزما وصیت دي چه انصاروسره هم نیکی او ښیگره کوڼي چا چه په مدینه کښې ځای جوړکړو اوپه ایمان کښې نی ځای حاصل کړو د هغوی د خو خلقو ښیگرې قبول کړڼي اود هغوی خطاگانې معاف کړڼي او سترگې پرې پټې کړڼي (۱) د هغوی د طبیعت شرافت په خیال کښې اوساتڼي چه څوک هم د الله ﷻ په لار کښې هجرت کوی راځي هغوی ورله په خپل زړه کښې کور ورکوی اوخپل خان او مال په هغوی قربانی کول خپل فخر گنڼي. مسند احمد کښې دي چه یوځل مهاجرینو اووئیل یارسول الله ﷺ مونږ خو په دنیا کښې ددې انصارو په شان خلق نه دی لیدلی دلږو نه لږو او د ډیرو نه ډیره برابره حصه مونږ ته راکوی. دمودو نه زمونږه ټوله خرچه اوچتوی بلکه نازونه مو اوړي او کله ئي هم په تندي کښې کونجی نه وی او خدمت کوی خوشحالېږي. ورکړه کوی او احسان نه کوی، کار روزگار پخپله کوی او گټه مونږ ته راکوی مونږ خو ویرېږو چه چرته زمونږ دعا عملو ټول اجر دوی ته ملاو نه شی. نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه نه نه ترکومی چه تاسود دوی یاداش او تعریف کوڼي اوددوی دپاره دعاگانې غواړڼي (۲) صحیح بخاری کښې دي چه حضور ﷺ انصار راوغوښتل او وئې فرمائیل چه زه د بحرین علاقه ستاسو په نوم لیکم. هغوی اووئیل یارسول الله ﷺ ترکومی چه تاسو زمونږ مهاجرو رونه هم دومره ورنه کړڼي مونږ دا نه اخلو. حضور ﷺ او فرمائیل چه ښه ده نه اخلی نو گورڼي چه بیا هم صبر کوڼي زما نه پس به هم داسې وخت راځي چه نوروته به ورکړي کیدي شی اوتاسو به پریخودې شئ (۳) هم د صحیح بخاری یو بل حدیث شریف دي چه انصارو اووئیل چه یارسول الله ﷺ زمونږ د کهجور و باغونه په مونږ کښې اوزمونږ په رونه کښې تقسیم کړه. نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه نه. بیانی او فرمائیل چه کار روزگار هم تاسو کوڼي اوپه پیداوار کښې مونږ شریک ساتڼي. انصارو جواب ورکړو یارسول الله ﷺ مونږ ته دا هم په خوشحالۍ سره منظور ده. (۴)

د یو انصاری هېش قصه بیا فرمائی چه دوی پخپل زړه کښې هېش حسد د دي مهاجرینو په قدر او عزت کښې ذکر او مرتبت کښې نه کوی، دوی ته چه څه ملاوشی هغوی پرې نه پسخیري. هم په دي مطلب باندې ددي حدیث دلالت هم دي کوم چه په مسند احمد کښې د حضرت انس رضی الله عنه نه روایت دي چه مونږ خلق رسول الله ﷺ سره ناست وو چه حضور ﷺ او فرمائیل گورڼي اوس یو جنتی سرې راتلونکې دي. لږ ساعت کښې یو انصاری رضی الله عنه سرې خپلې خپلڼي په لاس کښې تازه اودس کړې راروان وو د ډیرې نه ئي اوبه څڅیدي. بله ورځ هم مونږ داسې ناست وورسول الله ﷺ داسې او فرمائیل او هم هغه سرې دغه شان راغلو او په دریمه ورځ هم داسې اوشو. حضرت عبدالله بن عمرو بن عاص رضی الله عنه نن کتل او چه کله د نبی ﷺ مجلس ختم شو نو دي هم هغه انصاری بزرگ پسي شاته پاسیدو او هغه ته ئي اووئیل چه

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الحشر باب (والذین یوزالدار والایمان): ۴۹۹۹.

(۲) احمد: ۲۰۰/۳-۲۰۱، والترمدی: ۲۴۸۷ وهو صحیح.

(۳) صحیح بخاری کتاب مناقب الانصار باب قول النبی ﷺ ((للانصار اصبروا حتی تلقونی علی الحوض)): ۳۷۹۴.

(۴) صحیح بخاری کتاب الحرف والمزارة باب اذا قال اکفی مؤنة النخل وغیره: ۲۳۲۵.

حضرت زما او زما د پلار په مینځ کښې څه تکرار شوې په کومې چه ما قسم خوړلې چه دريو ورځو پورې به خپل کور ته نه ځم نو که تاسو مهرباني او کړنې او ماته اجازت راکړنې چه دا درې ورځې تاسوسره تيرې کړم. هغه ونييل ډيره ښه ده. نو حضرت عبدالله رضي الله عنه دا درې ورځې د هغه په کور کښې هغه سره تيرې کړې. وني کتل چه هغه د شپې د تهجدو اوږد مونځ هم نه کوي صرف دومره کوي چه کله ئې سترگې کولوشې نو هم په خپله بستره په ملاسته د الله تعالى ذکر او لوني بيانوي تردې چه د سحر د مانځه د پاره پاسي. اودا ضروري خبره وه چه ما د هغه د ځلې نه دخيردخبرې نه بل څه نه دي اوريدلي. کله چه درې شپې تيرې شوې نو ماته د هغه عمل ډير کم معلوم شو. اوس ما هغه ته اوونيل چه حضرت نه خو زما اود پلار په مینځ کښې داسې خبرې شوې اونه ما د خفگان په وجه خپل کور پريخودې وويلکه داسې واقعه شوې وه چه نبی کریم صلى الله عليه وسلم درې ځل دا فرمائيلې وو چه اوس به يو جنتي سړې راشي نو دريواره ځل هم تاسو راغلي. ما اراده اوکړه چه يوڅو ورځې ستاسو په خدمت کښې پاتې شم او اوگورم چه تاسو داسې کوم عبادتونه کوئې چه د رسول الله صلى الله عليه وسلم مبارکې ځلې نه په ژوند باندې ستاسو د جنتي کيدو يقيني خبر مونږ ته راورسيدو. ما دا بهانه اوکړه او درې ورځې ستاسو په خدمت کښې پاتې شوم چه ستاسو عملونه اوگورم او زه هم ستاسو په شان عمل شروع کړم. ولي ما خو ته په څه نوي او اهم عمل کولو سره اونه کتلي او نه په عبادتونو کښې د نورو نه زيات وړاندې اوکتلې. اوس ځم خو زباني يوسوال دي چه تاسو ئې اوبناتې چه هغه کوم يو عمل دي په کوم سره چه ته د پيغمبر صلى الله عليه وسلم په ځله مبارکه باندې جنتي جوړکړې؟ هغه ونييل چه تا زما اعمال اوکتل بس بل هيڅ څه خاص پټ عمل نشته. ده نه رخصت شو لږ شان لري تلې وم چه هغه ماته آواز اوکړو چه زما يو عمل واوره او هغه دا چه زما په زړه کښې کله هم يو مسلمان سره دهوکه بازي، حسد او بغض اراده نشته او زه چرې هم د يومسلمان بدخوا نه يم جوړشوې. حضرت عبدالله رضي الله عنه او فرمائيل چه دي اوريدو سره بس اوس ماته معلومه شوه هم دي عمل ته دي درجي ته رسولي يښي او هم دغه هغه څيز دي چه د هرچا د وس کار نه دي (۱) امام نسائي په خپل کتاب عمل اليوم الليله کښې دا حديث شريف راوړې دي. غرض دا چه په دي انصارو کښې دا صفت وو چه دي مهاجرينو ته څه مال دولت ورکړې شي او دوی ته ورنه کړې شي نو بد نه گنړي. کله چه د بنونصير مالونه هم په مهاجرينو کښې تقسيم شو نو يوانصاري په دي کښې خبره اونه کړه په کومه چه دا آيت ﴿ وَمَا آفَاءَ اللَّهِ ﴾ نازل شو.

نبی کریم صلى الله عليه وسلم او فرمائيل چه ستاسو مهاجرينو روڼو هم مال اولاد پريخې ستاسو طرف ته راغلي دي نو انصارو اوونيل چه بياخو حضور صلى الله عليه وسلم زمونږ مالونه په دوی او مونږ کښې برابر تقسيم کړه. نبی کریم صلى الله عليه وسلم او فرمائيل چه ددي نه هم زياته قرباني کولې شئې؟ هغوی ونييل چه کوم دحضور صلى الله عليه وسلم حکم وي وني فرمائيل چه مهاجر دپتو او باغونو په کار نه پوهيږي تاسو پخپله خپل مال په قبضه اوساتئې، پخپله کار کوئې، پخپله په باغونو کښې محنت کوئې او دوی ځان سره په پيداوار کښې شريک کړئې. انصارو دا هم په کولو ونيدي سره منظور کړه. (۲)

قوله تعالى: - وَيُؤْتُونَ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ

دانصارو بل غټ صفت - بيا فرمائې چه سره د خپل حاجت کيدو به ئې د خپلو نورو روڼو حاجت وړاندې کولو، خپل ضرورت به ئې پاتې شو خوچه دبل مسلمان ضرورت زر پوره شي داهروخت دهغوی غوښتنه

(۱) احمد: ۱۶۶/۳ وسنده صحيح واخطا بعض الناس لضعفه، السنن الكبرى: ۱۰۶۹۹، مصنف عبدالرزاق: ۲۰۵۵۹، شعب الایمان:

۲۶۰۵، مستدرک الزوار: ۱۹۸۱.

(۲) الطبری: ۲۸۳/۲۳.

وہ، یہ یوصحیح حدیث کنبی دی چہ چاسرہ کمی وی او خپل ضرورت نی وی او بیا ہم صدقہ کوی نود
 ہغہ صدقہ افضل او بہتر دہ (۱) دا درجہ دہغہ خلقو د درجہ نہ ہم زیاتہ دہ د کومو ذکر چہ بل خائی
 کنبی دی چہ دمال د غوبنتنی سرہ داد اللہ ﷺ پہ لار کنبی خرچ کوی. خودا خلق سرہ د خپل ضرورتہ
 خرچ کوی. محبت نی وی حاجت نہ وی د ہغہ وخت خرچ کول دی درجہ تہ نہ شی رسیدی چہ پخپلہ نی
 ضرورت وی او بیا ہم د اللہ ﷺ پہ لار کنبی خرچ کوی. د حضرت ابوبکر صدیق ﷺ صدقہ ہم د دی قسم
 نہ وہ چہ خپل تول مال نی راوړو او د رسول اللہ ﷺ مخی تہ نی کیخودو. ہغوی ﷺ تپوس ہم او کړو چہ
 ابوبکر اکور کنبی دی ہم خہ باقی پریخی؟ جواب نی ورکړو چہ داللہ ﷺ اودہغہ د رسول ﷺ نوم مہی
 پریخی راغلی یم (۲) دغہ شان ہغہ واقعہ دہ چہ پہ جنگ یرموک کنبی حضرت عکرمہ ﷺ اودہغہ ملگرو
 تہ پیشہ شوې وہ چہ پہ میدان جنگ کنبی زخمی پراتہ وو بنکہ او خاورہ نی پہ زخمونو پرتہ وہ، فریاد
 کوی ترقیبی، سختہ گرمی کنبی پراتہ دی د تندې د لاسہ نی مری اوچی دی. پہ دی کنبی یومسلمان
 مشک پہ اوږہ زورند کړې راخی اودی زخمی مجاہدینوتہ نی وړاندې کوی خو یووائی دی بل تہ نی اول
 ورکړہ اوبل وائی چہ دی بل تہ نی ورکړہ اودویم وائی چہ دی دریم تہ نی ورکړہ. ہغہ لا دریم تہ رسیدلې
 ہم نہ وی چہ یوشہیدشو. بل تہ گوری چہ ہغہ ہم تکی لارو او چہ دریم لہ راخی نو ہغہ ہم اوچی
 شونوی اللہ ﷺ سرہ ملاویری (۳) اللہ ﷺ دی د دی بزرگانو نہ خوشحالہ شی او دوی دی ہم د خان نہ
 خوشحالہ اوساتی. پہ صحیح بخاری کنبی دی چہ یوسری رسول اللہ ﷺ لہ راغلو او عرض نی اوکړو زہ
 دیر حاجت مندم پہ ماخہ اوخوروہ. نبی کریم ﷺ خپلو کورونوتہ جواب اولیرلو خو د تولونہ جواب راغلو
 چہ یارسول اللہ ﷺ مونږ کرہ ہیخ ہم نشتہ. دی معلومولونہ پس حضور ﷺ نورو خلقو تہ اووئیل چہ خوک
 شتہ چہ نن شپہ دوی میلمانہ جوړ کړی؟ یوانصاری پاسیدو او وئی حضور ﷺ زہ بہ دا میلماہ اوساتم.
 دی نی کور تہ بوتلو او بی بی تہ نی اووئیل چہ گورہ د رسول اللہ ﷺ میلماہ دی کہ نن مونږ تہ د خوراک د
 پارہ ہیخ ہم ملاو نہ شی خوچہ دی اوگپ پاتی نہ شی. بی بی وئیل چہ نن خو پہ کور کنبی ہم برکت
 دی. اود ماشومانو د پارہ مہی یو خو تکرې ساتلی دی. انصاری وئیل چہ بنہ دہ ماشومان پہ خہ اوغولہ وہ
 اودہ نی کرہ او ما اوتابہ دوارہ پہ خیتہ کپرا اوترلو او وړې بہ شپہ تیرہ کړو. دخوراک پہ وخت کنبی دیوہ
 مړہ کرہ چہ میلماہ دا اوگنری چہ مونږ خوراک کوو خو پہ حقیقت کنبی بہ مونږ خوراک نہ کوو نو ہم دغہ
 شان نی اوکړہ. کلہ چہ داسری انصاری رسول اللہ ﷺ لہ راغلو چہ ددی سری اود دہ دکوروالا دشپہ دعمل
 نہ اللہ ﷺ خوشحالہ شو او مسکې شو. ہم د دوی بارہ کنبی آیت (وَيُؤْتُونَ) الخ نازل شو.

پہ صحیح مسلم کنبی د دی انصاری نوم ہم دی یعنی حضرت ابوطلحہ (۴) بیا فرمائی چہ خوک د
 خپل نفس د بخیلتوب، حرص اولالچ نہ بیج شودہ خلاصی پیاموندلو. مسند احمد او مسلم شریف کنبی
 دی رسول اللہ ﷺ فرمائی خلقو د ظلم نہ بیج شئی د قیامت پہ ورخ بہ دا ظلم تیاری جوړی شی. خلقو د
 بخل او حرص نہ بیج شئی ہم دا ہغہ خیز دی چہ کوم تاسو نہ وړاندې خلقی برباد کړی دی، ہم ددی پہ
 وجہ ہغوی وینی توپولی او حرام نی حلال جوړ کړی وو. (۵) پہ یوبیل سندسرہ دا ہم روایت دی چہ د
 فحش نہ بیج شئی اللہ ﷺ خرابی خبری او د بی حیائی کارونہ نہ خوښوی. د حرص او بخیلی پہ

(۱) ابوداؤد کتاب الزکوٰۃ باب طول القيام: ۱۴۴۹ و سنندہ حسن، نسائی ۲۵۲۷، احمد: ۳۸۵/۲، صحیح ابن خزیمہ: ۲۴۴۴، ابن حبان: ۳۳۴۶، حاکم: ۴۱۴/۱.

(۲) ابوداؤد کتاب الزکوٰۃ باب الرخصة في ذلك: ۱۶۷۸، و سنندہ حسن، ترمذی: ۳۶۷۵، حاکم: ۴۱۴/۱.

(۳) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الحشر باب قوله (ويؤتون على انفسهم): ۴۸۸۹، صحیح مسلم: ۲۰۵۴.

(۴) صحیح مسلم کتاب البر والصلة باب تحريم الظلم: ۲۵۷۸، احمد: ۲۲۳/۳.

خراپوالی کنبی دالفاظ ہم دی چه ہم د دی په وجه وړاندینو ظلم، فسق او فجور کړې او تعلقات نئی پریخی دی (۱) په ابوداؤد وغیره کنبی دی چه د الله ﷻ د لارې دوره اود دوزخ لوگې د یوینده په خپته کنبی نه شی جمع کیدی. دغه شان بخیلتوب او ایمان هم په یوسری کنبی نه شی جمع کیدی (۲) یعنی دالله ﷻ د لارې دوره چه په چاپریوتله هغه د دوزخ نه آزاد شو اود چا په زړه کنبی چه بخیلتوب کور جوړ کړو نود هغه په زړه کنبی د ایمان پاتې کیدو گنجائش نه پاتې کیږی. حضرت عبدالله ﷺ له یو سرې راغلو وئی وئیل ای ابو عبدالرحمن زه خو هلاک شوم هغوی اوفرمائیل څه خبره ده؟ هغه سرې عرض اوکړو چې په قرآن پاک کنبی خودی چه څوک دخپل نفس د بخیلتوب نه بیچ کړې شو هغه خلاصی بیاموندلو اوزه خو مال ډیر رامنع کونکی یم، په خرچ کولوسره مې زړه بند یوی. هغوی اوفرمائیل چه د کنجوسنی ذکر په دې آیت کنبی نشته دلته مراد د بخیلتوب نه دادې چه ته دخپل یومسلمان رور مال په ظلم سره اوخوړې اوبخیلتوب په معنی د کنجوستوب هم دې دا ډیر خراب څیز دې (۳).

حضرت ابوالهیاج اسدی ﷺ فرمائی چه د بیت الله طواف کولووخت کنبی ما اوکتل چه یوملگري صرف همدادعا کوی (اللهم قس شرقتی) یاالله ما دخپل نفس د حرص نه بیچ کړې. آخر زه صبرنه شوم ما تپوس اوکړو چه ته صرف هم دا دعاولې غواړی؟ هغه وئیل چه که دې نه بیچ شوم نو بیا به نه زناکاری کیږی نه غلا او نه څه بل خراب کار. خوچه کله ما اوکتل نو هغه عبدالرحمن بن عوف ﷺ وو. (ابن جریر)

په یوحديث شریف کنبی دی چه چا زکوة اداکړو او میل مستیا نئی اوکړه اود الله ﷻ د لارې په ضروری کارونو کنبی نئی ورکړه اوکړه هغه د خپل نفس د بخیلتوب نه لرې شو (۴) بیا دمال فی د دریم قسم خلقو بیان کولې شی چه د انصارو او مهاجرینو د فقیرانونه پس د هغوی تابع چه د هغوی نه پس کوم خلق دی په هغوی کنبی مسکینان د دې مال حقدار دی چه د الله ﷻ نه دخپل خان نه د وړاندې خلقو یا د ایماندارو خلقو د پاره د مغفرت دعاگانې کوی. لکه چه په سورة برات کنبی دی ﴿ وَالسَّقُونَ الْاُولَؤْنَ مِنْ الْمُهَاجِرِیْنَ وَالْاَنْصَارِ وَالَّذِیْنَ اتَّبَعُوهُمْ بِاِحْسَانٍ رَضِیَ اللهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ﴾ یعنی اول اول وړاندې والی کونکی مهاجر اوانصار اود دوی نه پس هغه خلق چه په احسان کنبی د هغوی تابعداردی. الله ﷻ د دې ټولونه خوشحاله دې او دوی ټول دالله ﷻ نه راضی دی. یعنی داروستونی خلق د هغه وړاندینو د خو آثارو او ښکلې اوصافو تابعداری کونکی اودوی په نیکو دعاگانوسره یادونکی دی. لکه چه ظاهراو باطن د هغوی تابعدار دی. د دې دعانه حضرت امام مالک رضی الله عنه څومره ښکلې او پاک استدلال کړې دې چه رافضی ته دې دمال فی نه د وخت امام هیخ هم نه ورکوی ځکه چه هغوی د رسول الله ﷺ صحابه کرامو رضی الله عنهم ته ددعا په خای کنخلې کوی. حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها فرمائی چه هغه خلقو ته اوگوره چه څنگه د قرآن پاک خلاف کوی. قرآن پاک حکم ورکوی چه دمهاجرو او انصارو دپاره دعاگانې کونې اودوی کنخلې کوی. بیا هغوی هم دا آیت تلاوت اوفرمائیلو. (۵) اوپه یوبل روایت کنبی دومره نورهم دی چه ما ستاسود نبی ﷺ نه اوریدلی دی چه دا امت به نه ختمیږی ترکومې چه د دوی روستونی خلق په خپلو وړاندینو باندې لعنت اونه کړی. په ابوداؤد کنبی دی چه حضرت عمر رضی الله عنه اوفرمائیل آیت مَا آفَاءَ اللهُ عَلَیْ کُنْبِیْ دکوم مال فی بیان دې هغه خو خاص د رسول الله ﷺ د پاره دې دغه شان د دې نه پس

(۱) ابوداؤد کتاب الزکاة باب الشح: ۱۶۹۸ ورسنه صحیح، احمد: ۱۵۹/۲ - ۱۶۰.

(۲) نسائی کتاب الجهاد باب فضل من عمل فی سبیل الله علی قدمه: ۳۱۱۴، وهرحسن، الادب المفرد: ۲۸۱، حاکم: ۷۲/۲، احمد: ۳۴۲/۲ ابن حبان: ۳۲۵۱.

(۳) حاکم: ۴۹۰/۲. (ابن ابی حاتم)

(۴) الطبری: ۲۸۶/۲۳.

(۵) د دې معنی روایت صحیح مسلم کتاب التفسیر: ۳۰۲۲ کنبی هم موجود دې. (ابن ابی حاتم)

آیت (مِنْ أَهْلِ الْقُرَى) والاعمام کرل ٲول مسلمانان چہ پدی کنبی شامل دی. اوس یومسلمان ہم داسی نشتہ چہ دہغہ پہ دی مال کنبی حصہ نہ وی سواستاسودغلامانونہ (۱) ددی حدیث پہ سند کنبی انقطاع دہ. ابن جریر کنبی دی چہ عمر **رَضِيَ اللهُ عَنْهُ** (إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَمِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمَوْلَىٰ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغُرْمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ قَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ) اولوستلونو ونی فرمانیل چہ دزکوة د مال خوداخلق حقدار دی.

بیانی (وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ إِن كُنْتُمْ أَمْنْتُمْ بِاللَّهِ وَمَا أَرْزَلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ التَّبَعِ الْجَمْعُ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ) آیت لوستلوسره اوفرمانیل د غنیمت حقداردا خلق دی بیانی دا آیت (مَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَىٰ) لوستلو سره اوفرمانیل دمال فی مستحقین بیان فرمانیلوسره دی آیت ٲول مسلمانان ددی مال فی حقدار کرل، ٲول ددی حقدار دی. کہ چری زہ ژوندی ٲاتی شوم نوتاسو بہ گورنی چہ د کلی خاریانانولہ بہ ہم ددی نہ حصہ ورکوم د چا پہ تندوباندی چہ بہ د دی مال د حاصلولودپارہ خولہ ہم نہ وی راغلی. (۲)

يَقُولُونَ	نَافِقُوا	إِلَى الَّذِينَ	أَكْمَرْتُمْ
ایا تا اونه کتل هغه کسانو ته چی هغوی منافقت اوکرواوانی هغوی			
ایا تا هغه خلق نہ دی کتلی چی منافقت نی اختیار کړی دی هغوی خپلو			
لَا خَوَانِهِمْ	الَّذِينَ	كَفَرُوا	مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ
رونرو خپلو ته هغه رونرو ته چی هغوی کفر اوکروا داهل کتابونه کہ چری			
اهل کتابو نہ کافرانو رونرو ته وائی کہ چری			
أَخْرَجْتُم	لَنَخْرُجَنَّ	مَعَكُمْ	وَلَا نَطِيعُكُمْ
اوویستلی شوی تاسو نوخامخا بہ اوزو مونره استاسو سره او نہ بہ منو مونر یہ حق ستاسو کنبی			
تاسو (مدینہ نہ) اوویستلی شوی نو مونر بہ ہم تاسو سره اوخو او ستاسو پہ معاملہ کنبی بہ			
أَحَدًا	أَبَدًا	وَإِنْ قُوَّتُمْ	لَنَنْصُرَنَّكُمْ
خبرہ دھیجا همیشه او کہ جنگ اوکړی شو ستاسو سره خامخا بہ مونر امداد کوو ستاسو			
دھیجا خبرہ نہ اورؤ، او کہ تاسو سره جنگ کیری نو خامخا بہ ستاسو مدد کوو			
وَاللَّهُ	يَشْهَدُ	إِنَّهُمْ	لَكَاذِبُونَ
او الله گواهی کوی چی بیشکہ دا خلق خامخا دروغزن دی کہ چری اوویستلی شو هغوی			
او اللہ شَهِدَ پہ دی گواهی ورکوی چی دوی دروغزن دی کچری کتابیان اوویستلی شو			
لَا يَخْرُجُونَ	مَعَهُمْ	وَكَيْنِ قُوَّتُوا	لَا يَنْصُرُونَهُمْ
نو دوی بہ اونه وخی د هغوی سره او کہ جنگ اوکړی شو د هغوی سره نو دوی بہ امداد نہ کوی د هغوی			
نو دوی بہ ورسره نہ اوخی او کہ چری هغوی سره جنگ او شو نو دوی بہ نی مدد نہ کوی			

(۱) ابوداؤد کتاب الخراج باب فی صفایا رسول الله ﷺ من الاموال: ۲۹۶۶.
(۲) الطبری: ۲۷۶/۲۳.

وَكَيْنَ نَصْرُهُمْ

لِيُؤْتِنَ الْأُدْبَارَ

ثُمَّ لَا يَنْصُرُونَ ﴿٢٨﴾

او کہ دوی امداد او کرو دھغوی | نو خامخا بہ گرزوی شاگانی ایبا بہ امداد اونه کپی شی دھغوی سرہ او کہ چری مدد نی ہم او کری | نو پہ شابه تنستی | او بیا بہ دوی سرہ مدد نشی کولی

لَا أَنْتُمْ

أَشَدُّ

رَهْبَةً

فِي صُدُورِهِمْ

مِّنَ اللَّهِ ط

خامخا تاسو چی بی ازیات سخت بی | پہ لحاظ دیری سرہ پہ زرونو ددوی کنسی | پہ مقابلہ دالله کنسی (مسلمانانو) بیشکہ ددوی پہ زرونو کنسی دالله ﷻ نہ ہم زیانہ ستاسو ویرہ پرتہ ده

ذَلِكَ

بِأَنَّهُمْ

قَوْمٌ

لَا يَفْقَهُونَ ﴿٢٩﴾

دا یرہ | پہ سبب ددی ده چی بیشکہ دوی | یو داسی قوم دی | چی نہ پوهیری دا حکہ چی دوی داسی خلق دی | چی د کار پہ انجام باندي نہ پوهیری

لَا يُقَاتِلُونَكُمْ

جَمِيعًا

إِلَّا فِي قَرْيٍ مَّحْصَنَةٍ

أَوْ مِنْ وَرَاءِ

دوی بہ جنگ اونه کپی ستاسو سرہ | تول پہ جمع سرہ | مگر | پہ کلو قلابندو کنسی | یا روستو دوی کہ تول راجمع شی | نو ہم تاسو سرہ جنگ نشی کولی | خو پہ داسی کلو کنسی بہ درسره کوی چی قلعه نما

جَدْرٍ ط

بِأَسْهُمٍ

بَيْنَهُمْ

شَدِيدٍ ط

تَحْسِبُهُمْ

جَمِيعًا

ددیوالونو نہ | جنگ ددوی | پہ منح ددوی کنسی | سخت دی | تہ گمان کوی پہ دوی | چی یوہ ذلہ ده وی | یاد دیوالونو شاتہ وی | ددوی جنگ پہ خپل مینخ کنسی | پیر سخت وی | استاپری دا گمان دی چی گنی

وَقَتْلِهِمْ

شَيْئًا ط

ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ

قَوْمٌ

لَا يَعْقِلُونَ ﴿٣٠﴾

او حال دا چی زرونو ددوی | جدا جدا دی | دا پہ دی وجہ چی دوی | یو داسی قوم دی | چی عقل نہ لری یوموتی دی | حالانکہ ددوی زرونو بیل بیل دی | دا حکہ چی دا خلق د عقل نہ کار نہ اخلی

كَمَثَلِ الَّذِينَ

الَّذِينَ

مِنْ قَبْلِهِمْ

قَرِيبًا

ذَاقُوا

وَبَالَ

پہ شان | دھغہ کسانو | چی مخکنسی ددوی نہ وؤ | پہ نزدی زمانہ کنسی | چی وی حکله | سزا ددوی مثال دھغہ خلقو پستان دی | چی دوی نہ وړاندی تیر شوی دی | هغوی

أَمْرِهِمْ

وَلَهُمْ

عَذَابٌ

أَلِيمٌ ﴿٣١﴾

كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ

إِذْ قَالَ

قَالَ

دغمل خپل | او دپارہ ددوی | عذاب | دردناک دی | پہ مثال دشیطان | کله چی | او وئیل هغہ دخپلو کارونو سزا او حکله | او دوی دپارہ دردناک عذاب دی | ددوی مثال د شیطان دی

لِلْإِنْسَانِ

أَكْفَرُ

فَلَمَّا

كَفَرَ

قَالَ

إِنِّي بَرِيءٌ

عَمَّا مَنِكَ

انسان تہ | چی کفر او کفرہ | پس هر کله چی | هغہ کفر او کفر و نو وی وئیل | چی زہ ذمہ وار نہ یم ستا چی انسان تہ وائی کافر شه | کله چی | هغہ کافر شی | نو بیا ورتہ وائی | چی زہ ستا نہ بیزارہ یم

إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ	رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٥٠﴾	فَكَانَ عَاقِبَتَهُمَا	أَنْهَمَا
زه خو یریرم دالله نه اچی پالونکی دمخلوقاتودی ایس وی به انجام ددوارو اچی بیشکه هغوی دواړه به			
زه خو دالله نه یریرم اچی دتول مخلوق رب العالمین دی نو ددوارو انجام دا شو چه دواړه			
فِي النَّارِ	خَالِدِينَ	فِيهَا	وَذَلِكَ جَزَاءُ
په وور کنبی وی همیشه به وی دواړه په هغې کنبی او دا بدله ده دظالمانو			
په په اور کنبی وی او همیشه به په کنبی وی او هم دا د ظالمانو سزا ده			

قوله تعالى: - الْمُرَّةَ إِلَى الَّذِينَ تَأْفَقُوا

دمنافقانوچالبازيانې :- عبد الله بن ابي اود ده په شان د نورو منافقانو دچالبازواو مكارتوب ذكر كولي شي چه هغوی دبنونصیریهودیان په ملا او تپول د دروغودلاسه او غلطه وعده کولوسره نی مسلمانانو سره اوجنگول، هغوی سره نی وعده او کړه چه مونږ ستاسو ملگری یو په جنگ کنبی به ستاسو ملگریا کوو. او که تاسو ماتې او خورله اودمدینې نه اوویستلې شوې نو مونږ به هم تاسوسره دانبار پرېږدو. خود وعدې په وخت کنبی د هغوی د پوره کولونیت نی نه وو اوپه هغوی کنبی دومره هم حوصله نه وه چه داسې نی کړې وې. نه نی په جنگ کنبی دهغوی امداد اوکړواونه نی په خراب وخت کنبی دهغوی ملگریا اوکړه. که د بدنامی د وجه میدان ته راهم شی نو دلته په راتلوسره د غشواو تورو په کتوسره د هغوی ویبسته اودریری او نامردنی سره تیخته کوی. بیا په مستقل توگه باندي پیش گوئی فرمائی چه د دوی به ستاسو په مقابله کنبی امدادنه شی کولی. دوی دالله نه هم دومره نه ویریری چه خومره تاسو نه ویریری. لکه څنگه چه بل خای کنبی ارشاددې ﴿إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُمْ خَشِيَ النَّاسَ كَخَشِيَةِ اللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشِيَةً﴾ یعنی د دوی یوه ډله د خلقو نه دومره ویریری چه خومره د الله نه بلکه د دې نه هم ډیره لویه خبره دا ده چه د نامرده او بزدل خلقو دا حالت دې چه دوی په میدان کنبی هیخ کله هم جنگ نه شی کولی. او که په مضبوطو او محفوظو قلعه گانو کنبی ناست وی یا په مورچو کنبی ناست دخه کاروانې موقعه وی نویا به څه اوکړی ولې میدان کنبی بهادری خودل د دوی نه په میلونولرې ده. دوی په خپل مینخ کنبی دیوبل دبنمنان دی. لکه چه په بل خای کنبی ارشاددې ﴿وَيَذِيقُ بَعْضُكُم بَأْسَ بَعْضٍ﴾ بعضوته د جنگ مزه وروخکی. تاسو دوی یوموتې په اتفاق اومتحدگنرنی خو په اصل کنبی دوی ډیر گډوډ او مختلف دی، د یوزره د بل سره نه ملاویری. منافق په خپل خای او اهل کتاب په خپل خای دیوبل دبنمنان دی اووجه داده چه بی عقله خلق دی.

قوله تعالى: - كَمَثَلِ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ قَرِيبًا

دمنافقانو مثال :- بیا فرمائی د دوی مثال د دوی نه لږشان د وړاندې کافرانو په شان دې چاچه دلته هم د خپلوکړو بدله اوموندله او هلته هم تیروول باقی دی. د دې نه مراد خویاد قریشو کفاردی چه د بدریه ورځ دهغوی ملاکانې ماتې شواود سخت نقصان اوچتولوسره نی هرڅه پریخودل اووتختیدل. یاد بنوقینقاع یهودیان دی. هغوی هم په شیطانان باندي راغلل نو الله په هغوی باندي خپل نبی ﷺ غالب کړو او هغوی د دوی دمدینې د ښار نه بهراوویستل. دا دواړه واقعات داوس وخت دی اوستاسودعبرت صحیح سبق دې خوچه د دغه وخت نه څوک عبرت حاصلونکې او په انجام باندي سوچ کونکې څوک وی هم. د ډیر مناسب مقام واقعه هم دبنوقینقاع د یهودیانوده. والله اعلم. دمنافقانو په وعدوباندي د دې یهودیانو په شیطانان باندي راوچتیدل اود هغوی په خبروکنبی راتلوسره معاهده ماتول اوبیا د دغه منافقانو د موقع په وخت کنبی د هغوی په کار نه راتلل، نه د جنگ په وخت کنبی امداد رسول اونه په

وطن پر یخود و کنبی پہ یومثال سرہ پوہہ کوی چہ گورنی شیطان ہم دغہ شان سرپی پہ دھوکہ کنبی
اچوی خو چہ کلہ دے کفر کوی نو ہغہ پخپلہ دے ملامت کوی اوخپل خان د اللہ والا بنکارہ کوی
قوله تعالیٰ: - کَمَثَلِ الشَّيْطَانِ

د یوراہب واقعہ:- ہم ددے مثال یوہ واقعہ ہم واوڑنی بنی اسرائیلو کنبی یوعابد وو شپیتہ کالہ نی د
اللہ ﷻ پہ عبادت کنبی تیر کرے وو شیطان ہغہ غولول غوبنتل خو ہغہ پہ قابو کنبی نہ راتلو ہغہ پہ
یوہ بنخہ بانڈے خپل اثر واچولو اودا نی بنکارہ کرہ چہ لکہ پہ دے بانڈے د پیریانو اثر دے بل طرف تہ
نی دبنخے د رونرو پہ زپہ کنبی داوسوسہ واچولہ چہ د دے علاج ہم دے عابدنہ کیدے شی ہغوی دا
بنخہ دے عابد لہ راوستلہ او ہغہ علاج یعنی دم وغیرہ شروع کرو او دا بنخہ ہم دلتنہ پاتے شوہ یوہ
ورخ دا عابد ہم دے بنخے سرہ وو چہ شیطان د ہغہ خیالات خرابول شروع کرو ہغہ دے بنخے سرہ زنا
اوکرہ او ہغہ حاملہ شوہ اوس د رسوائی نہ د خان خلاصولو د پارہ شیطان دا صورت اوخودلوچہ دا
بنخہ مرہ کرہ گنی دارازبہ بنکارہ شی عابد ہغہ بنخہ مرہ کرہ اودے لارودہغی رونرو تہ نی شک واچولو
نو ہغوی پہ منڈہ راغلہ شیطان راہب لہ راغلو اوور تہ نی اووئیل چہ ہغہ خلق راروان دی اوس بہ نی
عزت ہم خی او بخان بہ نی ہم خی کہ ما خوشحالوی نو خان او عزت بہ دے دواپہ بیج کیدے شی ہغہ
وئیل چہ تہ خنگہ وائی زہ تیاریم شیطان وئیل ماتہ سجدہ اوکرہ عابد ہغہ تہ سجدہ اوکرہ ہغہ وئیل چہ
پہ تادی لعنت وی ای کم بختہ زہ اوس تانہ ویزارہ یم، زہ خود اللہ ﷻ نہ ویریریم چہ رب العالمین دے ()
پہ یوبل روایت کنبی دی چہ یوے بنخے چیلنی خرولی اود یوراہب پہ عبادت خانہ کنبی بہ نی شپہ
تیرولہ دہغے خلور رونرہ وو یوہ شپہ شیطان ہغہ راہب او تخرولو ہغہ دے بنخے سرہ زنا اوکرہ د ہغے
حمل شو اوس شیطان د راہب پہ زپہ کنبی واچول چہ داخو بہ لویہ رسوائی وی دے نہ بہ بنہ دا وی چہ
دامرہ کرہ او چرتہ نی خنبہ کرہ ستاپاکوالی تہ پہ کتوبہ ستا طرف تہ د چاخیال ہم تہ وی اوکہ بیا ہم
خہ تپوس وغیرہ اوشونو خہ دروغ بہ اووائی خوک دی چہ ستا خبری تہ دروغ اووائی دہغہ پہ دماغو
کنبی داخبرہ راغلہ یوہ ورخ ہغہ موقعہ بیامونڈہ او د شپے نی ہغہ مرہ کرہ او چرتہ پہ شاپخائی کنبی
خنبہ کرہ اوس شیطان د ہغے خلورو وارو رونرو تہ پہ خوب کنبی ہم یوقسم واقعہ یادہ کرہ اود ہغے د
خنبولو خائی نی ہم ورتہ اوخودلو سحرچہ راپاسیدل نو یووئیل چہ د شپے خو ماعجبیہ خوب لیدلے د
بیانولو ہمت مے نشتہ چہ تاسو تہ نی بیان کریم بل وئیل چہ خیردے خوب خو بیان کرہ نو ہغہ خپل
تول خوب بیان کرو چہ فلانکی عابد ہغے سرہ بدکاری کرے او بیاچہ کلہ حمل شو ہغہ نی قتل کرہ او
فلانکی خائی کنبی خنبہ کرہ دے دریوارو ہم وئیل چہ مونرہ ہم داسے خوب لیدلے دے اوس خود
ہغوی پوخ یقین پیدا شوچہ دا ربتونے خوب دے دے خلقو حکومت تہ خبرور کرو اود بادشاہ پہ حکم
نی ہغہ راہب د ہغہ د عبادت خانی نہ خان سرہ کرہ او ہغہ خائی نی اوکنستلونو لاش نی رابنکارہ شو
پورہ ثبوت سرہ نی ہغہ شاہی دربار تہ بوتلو دغہ وخت شیطان د ہغہ مخے تہ بنکارہ کیرے او ورتہ
وائی چہ دا ہرخہ زما کرہ دی کہ اوس ہم ماتہ خوشحالوی نو خہ دے بیج کولے شم ہغہ وئیل چہ بنہ دہ
تہ خہ وائی دہ وئیل ماتہ سجدہ اوکرہ ہغہ داسے ہم اوکرل نو چہ پورہ نی بی ایمانہ کرو نو شیطان
اووئیل زہ خوتانہ ویزارہ یم زہ خود ہغہ اللہ ﷻ نہ چہ دتولو جہانونو رب دے ویریریم بادشاہ حکم اوکرہ
اوپادری قتل کرو مشہورہ دہ چہ ددے پادری نوم برصیصاوو علی ﷺ حضرت عبداللہ بن مسعود
طاؤس، مقاتل بن حیان رضی اللہ عنہم وغیرہ نہ دا قصہ دمختلفو الفاظوسرہ کمی بیشی سرہ روایت دہ واللہ اعلم
د حضرت جریج واقعہ:- د دے نہ برعکس د جریج عابد قصہ دہ چہ یوے بدکارہ بنخے پہ ہغہ بانڈے
تہمت اولگولو چہ دہ ماسرہ زنا کرے اودا ماشوم چہ ماسرہ دے ہم د دہ دے خلقو حضرت جریج پہ

عبادت خانہ کنبی راگیر کړو او ډیره بې ادبی کولو سره ئی اووه لخواو په کنخلو کولو سره ئی بهر راوووستلو او عبادت خانہ ئی ورله وړانه کړه. دې غریب به په ډیره ویری سره تپوس کولو چه آخر واقعه څه ده؟ خو هغه خلق ډیر غصه و و آخر په کنبی چا اوونیل د الله ﷻ دېمنه د اولیاء الله په جامه کنبی د شیطاننی حرکت؟ دې بنسختی سره تابدکاری کړې. حضرت جریج اوونیل چه بنه ده هغه ماشوم راولئی. هغه پینی څکونکی ماشوم ئی راوستلو. حضرت جریج د الله ﷻ نه د خپل عزت ساتلو په خاطر دعا اوکړه اودې ماشوم نه ئی تپوس اوکړو ای بیچی ستا پلار څوک دې؟ دې ماشوم ته الله ﷻ د خپل ولی د عزت بچ کولو د پاره دخبر و طاقت ورکړو او هغه په واضحه اواز کنبی اوونیل زما پلار یو گډه به دې. دې اوریدو سره بنی اسرائیل حیران شو اود دې بزرگ په وړاندې ئی عذر او معذرت کولو سره معافی اوغوښتله. هغه ونیل چه اوس ما پرېږدئ (خو خلقم ونیل چه مونږ ستا عبادت خانہ د سرو زرو جوړوو. هغه ونیل چه بس څنگه وه هم هغه شان ئی جوړه کړئی. بیا فرمائی چه آخر انجام د کفر کولو اود حکم ورکونکی هم دغه اوشو چه دواړه د همیشه د پاره دوزخیان شو. هر ظالم د خپل ظلم سزا بیامومی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَانْتظِرُوا	نَفْسٌ		
له هغه کسانو چی ایمان مو راوړې دې او پرېږئ دالله نه او پکار دی چی اوگوری یو نفس			
اتی مومنانو دالله ﷻ نه ویرېږئ اوهر سرې دې سوچ فکر اوکړی			
مَا قَدَّمْتُ لِعِدَّتِ	وَآتَقُوا اللَّهَ	إِنَّ اللَّهَ	خَيْرٌ
هغه چی مخکینی ئی لیرلی دې دپاره دصبا او او پرېږئ دالله نه بیشکه الله خبردار دې			
چی دصبا ورځې دپاره ئې څه وړاندې کړی دی اودالله ﷻ نه ویرېږئ هغه ستا سودکارونو نه پوره			
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَعْمَلُونَ	وَلَا تَكُونُوا	كَالَّذِينَ	نَسُوا اللَّهَ
په هغه څه چی تاسو ئې کوئ او مه کیږئ تاسو پشان دهغه کسانو چی هغوی هیر کړو الله			
بیرد خبر دې اودهغه چا په شان مه کیږئ چی الله ﷻ ئې هیر کړې دې			
فَأَنفُسَهُمْ	أُولَئِكَ	هُمُ الْفَاسِقُونَ	لَا يَسْتَوِي
نور هیر کړل الله دهغوی ته نفسونه دهغوی دا کسان چی دی هم دوی فاسقان دی نه برابرېږی			
نور الله ﷻ ترې نه خپل خانونه هیر کړل هم دغه خو نافرمانه خلق دی دوزخیان			
أَصْحَابُ النَّارِ	وَأَصْحَابُ الْجَنَّةِ	أَصْحَابُ الْجَنَّةِ	هُمُ الْفَائِزُونَ
ملگری دور او ملگری دجنت ملگری دجنت چی دی هم دوی کامیاب دی			
او جنتیان هیڅ کله برابر نه دی هم جنتیان کامیاب خلق دی			

قوله تعالى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ

دالله تعالی نه ویریدل: حضرت جریج فرمائی چه مونږ رسول الله ﷺ سره په رتړا ورځ کنبی ناست ووچه څه خلق راغله بریند او پنبی ابله وو. صرف په خادرونو باندې خپل بدنونه پټ کړې وو او تورې ئی په غاړو کنبی زورند وې. اکثر بلکه ټول په ټول د قبيله مضر نه وو. د دوی دې غریبنی اوناچارې د رسول الله ﷺ

(دې معنی روایت صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب قوله تعالى (واذکر لی الکتاب مریم...): ۳۴۳۶، صحیح مسلم: ۲۵۵۰ کنبی هم موجود ده.

د مخ مبارک رنگ بدل کړو. حضور ﷺ کورته لاړو بیا بهر راووتلو او بلال ؓ ته ئی دا اذان حکم او کړو بیا اقامت او شومونځ ادا شو بیا ئی خطبه شروع کړه او آیت (يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّ الَّذِي خَلَقَكُمْ) ئی تلاوت کړو بیا ئی دسورت حشر آیت (وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ) اولوستلو او خلقوته ئی د خیرات ورکولو ترغیب ورکړو نو خلقو صدقه ورکول شروع کړه. ډیر دراهم او دنانیر کپړې جامې غنم کهبجورې راجمع شوې. حضور ﷺ برابر تقریر کولو تردې چه وئی فرمائیل چه نیمه کهبجوره هم ورکړې شئی نو راوړئ. یوانصاری یوه تهیلشئ د نقدو پیسونه ډکه ډیره وزن داره چه په گرانه ئی اوچتولې شوه راوړله نو بیا خو خلقو ډیر زیات څاروی راوستل شروع کړه. تردې چه د هریو څیزو ډیری اولگیدل نو د حضور ﷺ غمگین مخ مبارک روښانه او خوشحاله شو اود سرو زرو په شان او پرقیدو نو بیا اوفرمائیل چه څوک هم د اسلام څه د خیر کار شروع کړی هغه ته خپله اودې نه پس چه څوک هم دا کار کوی د ټولو بدله ملاویری خود روستو والا د عمل اجر به نه کمیرئ. دغه شان که څوک په اسلام کښې یو خراب او خلاف شرع کار او طریقه روانه کړی نو په ده باندې خپله گناه هم وی او چه بیا څومره خلق په دې لار روان وی ټولوته چه څومره گناه ملاویری ده ته به هم دومره ملاویری اود هغی نورو گناهونه به کمیرئ نه. ()

په آیت کښې اول حکم کیرئ چه د الله ﷻ د عذابونونه د ځان د بیچ کولو صورت پیدا کړئ یعنی دهغه احکام په ځای راوړئ اود هغه د نافرمانونه بیچ شئ. بیا فرمان دې چه د وخت نه وړاندې خپل حساب په خپله او کړئ گورئ چه د قیامت په ورځ کله د رب په وړاندې پیش کیرئ نو بیا په کار راتلونکې د نیکو اعمالو څومره حصه به تاسو سره وی. بیا په تاکید سره ارشاد کیرئ د الله ﷻ نه ویریرئ او پوهه شئ چه الله ﷻ ستاسو په ټولو اعمالو باندې پوره خبردې. نه دهغه نه ستاسو وړوکی عمل پټ دې اونه لوی نه پټ او نه ښکاره. بیا فرمائئ چه د الله ﷻ ذکر مه هیروئ هغه به ستاسو نیک اعمال کوم چه په آخرت کښې نفع ورکونکی وی هیر کړئ. ځکه چه دهر علم بدله د هغی په شان وی. د دې د پاره ئی اوفرمائیل چه دغه خلق فاسق دی یعنی د الله ﷻ د تابعدارئ نه وتونکی اود قیامت په ورځ نقصان موندونکی او په هلاکت کښې پریوتونکی هم دغه خلق دی. بل ځای کښې ارشاد دې (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلَاحِظُوا أَمْوَالَكُمْ وَلَا أَوْلَادَكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخٰسِرُونَ) مسلمانانو تاسو دې مال او اولاد د الله ﷻ د یاد نه غافل نه کړئ څوک چه داسې او کړی هغه سخت په نقصان کښې دې.

قوله تعالى: - وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ

دابوبکر صدیق ؓ خطبه: په طبرانی کښې د حضرت ابوبکر صدیق ؓ د خطبې یو مختصر حصه نقل ده هغوی فرمائیل چه تاسو نه پوهیرئ چه سحر ما بنام تاسو د خپل مقرر وخت طرف ته وروړاندې کیرئ نو تاسوله پکار دی چه د خپل ژوند وختونه د الله ﷻ عزوجل په حکم منلو کښې تیر کړئ اودا مقصد بغیر د الله ﷻ د توفیق او فضل او کرم نه صرف په خپل طاقت او قوت سره څوک هم نه شی حاصلولې کومو خلقو چه خپل ژوند د الله ﷻ نه علاوه په نورو کارونو کښې ورکړې دې د هغوی په شان تاسو مه کیرئ. الله ﷻ تاسو دهغوی په شان جوړیدونه منع کړی یئ. (سوال الله ﷻ فَاَنْسَهُمْ اَنْفُسَهُمْ) خیال او کړئ چه ستاسو پیژندگلو ستاسو روڼه نن چرته دی؟ هغوی چه په خپلو تیرو ورځو کښې کوم اعمال کړی وو د هغی بدله اخستلو او یا د هغی سزا تیروولو دپاره هغوی د فیصله کونکی رب دربار ته رسیدلی دی چه هغوی نیک بختی اوموندله که نامرادی او بدبختی حاصله کړه. چرته دی؟ هغه سرکشته خلق چا چه ښکلی ښارونه آباد کړی وو هغوی مضبوطې قلعه گانې اودرولې وې نن هغوی په قبرونو کښې د کانزو لاندې څښ پراته دی. دا دې د الله ﷻ کتاب قرآن کریم تاسو دې نه نور او رنرا حاصله کړئ چه ستاسو

دقیامت پہ تیارو کنبی پہ کار راشی. ددی دبنکلی بیان نہ عبرت حاصل کرنی اوبنہ خان دولی کرنی. اللہ ﷻ د حضرت زکریا ﷺ اودہغه داهل بیت تعریف بیانولوسره فرمائی ﴿انَّهُمْ كَانُوا يُسْرِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا خَشِيعِينَ﴾ یعنی هغوی به په نیکو کارونو کنبی وړاندیوالی کولو اوبه ډیر لالچ او ډیره ویره به ئی زمونږ نه سوال کولو اوزمونږ په وړاندې به ټیټیدل. واورئی هغه خبره دبنیگری نه خالی ده کومه کنبی چه د الله ﷻ رضا مقصد نه وی. هغه مال د خیر اوبرکت والا نه دی کوم چه د الله ﷻ په لار کنبی نه خرچ کیږی. هغه سرې د نیک بختی نه لرې دی د چا جهالت چه د هغه په برداشت او پوهه باندې غالب وی. دغه شان هغه سرې هم د نیکنی نه خالی لاس دی چه د الله ﷻ د احکامو په پوره کولو کنبی د یو ملامت کونکی د ملامتیانه وبریږی. د دی اسناد ډیر بنکلی دی او د دی راویان ثقہ دی. خود دی صرف یو راوی نعیم بن نوحه په ثقاہت یا عدم ثقاہت سره مشهورنه دی خود امام ابو داؤد سجستانی دا فیصله کافی ده چه د جریر بن عثمان ؓ ټول استاذان ثقہ دی اودی هم د هغوی د استاذانو نه دی اود دی خطبی نور شواهد هم نقل دی. واللہ اعلم

قوله تعالى: - لَا يَسْتَوِي الْأَصْحَابُ النَّارِ وَأَصْحَابُ الْجَنَّةِ

بیا ارشاد فرمائی چه جنتی او دوزخی د الله ﷻ په نیز یوشان نه دی لکه چه ارشاد دی ﴿أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمُ كَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ﴾ یعنی آیا بدکارانودا گنرلې ده چه مونږ به هغوی د ایماندارو نیکانو خلقو په شان کړو، د دوی ژوند او مرگ یو شان دی. ددوی دادعوه بالکل غلطه او خرابه ده. بل خای کنبی ارشاد دی ﴿وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ﴾ الخ برونه او بینا نیک او بد برابر نه دی تاسو ډیر کم نصیحت حاصلوئی اوارشاد دی ﴿أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ آیا مونږ به ایمان راوړونکی او نیک عملونه کونکی د فسادیانوپه شان کوو یا به پرهیزگاران د فاجرانو په شان کوو الخ. د دی مضمون نور هم ډیر آیانونه دی مطلب دا چه د نیکانو خلقو په اکرام کولې شی او د بدکارانو به تضحیک او سپکاوی کیږی. دلته هم ارشاد کولې شی چه خومره خلق چه په مقصد کنبی کامیاب او خلاصی بیاموندونکی دی د الله ﷻ د عذابونونه به دوی بیچ وی.

لَوْ أَنْزَلْنَا	هَذَا الْقُرْآنَ	عَلَىٰ جَبَلٍ	لَرَأَيْتَهُ	خَاشِعًا
که نازل کړې وې مونږه دا قران په یو غر باندې انو خامخا به لیدلې وې تا هغه لره عاجزی کونکې	که مونږ دا قران پاک په یو غر باندې نازل کړې وې نو تابه لیدلې وو			
مُتَّصِدًا	مِّنْ خَشْيَةِ اللَّهِ	وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ	نَضْرِبُهَا	
ټوټې ټوټې کیدونکې دیرې دالله نه او دا مثالونه دی اچی بیانوؤ ئې مونږه	چی دالله ﷻ د ویرې نه به فرمان منونکې چاؤدلې وو او دا مثالونه مونږ د خلقو دپاره بیانوو			
لِلنَّاسِ	لَعَلَّهُمْ	يَتَفَكَّرُونَ	هُوَ اللَّهُ الَّذِي	لَا إِلَهَ
دپاره دخلقو دپاره ددی چی هغوی فکر او کړی هغه الله هغه ذات دی اچی نشته لائق دعبادت	چی هغوی دالله په وحدانیت کنبی غور او فکر او کړی الله ﷻ خو هغه ذات دی چی دهغه نه			
إِلَّا هُوَ	عِلْمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ	هُوَ الرَّحْمَنُ	الرَّحِيمُ	هُوَ اللَّهُ
مگر هم هغه دی خبر دی دپټ او دبنکاره نه هغه بښونکې مهربانه دی هغه الله	سوا بل خوگ دعبادت لائق نشته دپټ او بښکاره هرڅه نه خبر دی هغه ډیر مهربان رحم کونکې دی الله ﷻ			

الَّذِي	لَا إِلَهَ	إِلَّا هُوَ	الْمَلِكُ	الْقُدُّوسُ
هغه ذات دي چي نشته لائيق دعبادت مگر هم هغه دي بادشاه دي پاك دي				
السَّلَامُ	الْمُؤْمِنُ	الْمُهَيَّمِنُ	الْعَزِيزُ	الْجَبَّارُ
سلامتيا ورکونکي امن ورکونکي دي ساتونکي دي غالب دي خپل حکم په زور جاري کونکي دي				
الْمُتَكَبِّرُ	سُبْحَانَ اللَّهِ	عَمَّا	يُشْرِكُونَ	
لوی دي په حقيقت کبسي پاکی ده دالله دهغي نه چي دا خلق ني شريکوي دهغي سره				
هُوَ اللَّهُ	الْخَالِقُ	الْبَارِئُ	الْمُصَوِّرُ	لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى
دغه هم الله دي رايستونکي دي خيزونو لره شکل جوړونکي دي هغه لره دي نومونه بنه بنه				
يَسْمِعُ	لَهُ مَا	فِي السَّمَوَاتِ	وَالْأَرْضِ	وَهُوَ
پاکی بيانوي هغه لره هغه څه چي په اسمانونو کبسي دي او په زمکه کبسي دي او هغه				
الْعَزِيزُ	الْحَكِيمُ			
غالب	او حکيم دي			
غالب	او صاحب دحکمت دي			

قوله تعالى:- لَوَإِنزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ

دقرآن کریم عظمت: دقرآن کریم بزرگي بيانولې شي چه واقعي دپاک کتاب دومره داوچتې درجې کتاب دي چه زړه د دي په وړاندې تپت شي، زغونې زير شي اينې اورچي د دي رښتونې وعدې د دي د حق رتل هريو اوريدونکي اوژړوي اود الله ﷻ په دربار کبسي په سجده راپريباسي. که چرې دا قرآن پاك الله ﷻ په يوکلک اوچت غرباندي هم نازل کړې وواوهغه ته ني د غورفکر سوچ او پوهې حس هم ورکړې وونوهغه به هم د الله ﷻ د ويرې نه ذره ذره شوې وويياد انسانانو زړونه چه نسبتا نرم او واره دي او هغوی ته پوره سوچ اوپوهه ده په دي باندي دير اثر پريوتل پکاردي. دا مثالونه الله ﷻ د هغوی په وړاندي د غوراوفکر دپاره بيان فرماني مطلب داچه انسانانوله هم ويريدل اوعاجزي پکار ده.

قوله تعالى:- لَرَأَيْتَهُ خَاشِعًا

مسجد نبوي کبسي د کهبجوري د تنې فرياد: په متواتر حديث کبسي دي چه د منبرتياريدونه وړاندي رسول الله ﷺ به د کهبجوري يوي تنې ته اډه لگوله اوخطبه به ني لوستله. کله چه منبرجوړشو اولگيدو او حضور ﷺ په دي باندي خطبه ورکولود پاره اودريدواو د هغه تنې نه اخواشونودهغه تنې نه د ژړا آواز راغلو او داسې ني سلگني وهلي لکه چه يوماشوم په چغوچغوژاري اوهغه چپ کولي شي اوداخکه چه هغي ته د

دی وحی د اوریدونه خہ لری والی پیدا شو^(۱) او امام حسن بصری رضی اللہ عنہ دا حدیث بیانولو سره فرمائیل چہ ای خلقو د کھجوری یوتنه دومره د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم شوق منه وه نوتاسو له پکار دی چہ د دی نه زیات شوق ارغوبستنه اوساتئی^(۲) دغه شان دا آیت چہ دیوگرداحال وی نوتاسو له پکار دی چہ تاسویہ دی حال کنبی دهغه نه وړاندی شئی بل خای کنبی دالله صلی اللہ علیہ وسلم ارشاد دی ﴿وَلَوْ أَنَّ قُرْآنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ أَوْ قُطِعَتْ بِهِ الْأَرْضُ أَوْ كَلِمَةٌ بِهِ الْمَوْتَىٰ بَل لِّلَّهِ الْأَمْرُ جَمِيعًا أَفَلَمْ يَأْتِئِسَ الَّذِينَ آمَنُوا أَن لَّوِيَشَاءَ اللَّهُ لَهْدَى النَّاسَ جَمِيعًا وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا تُصِيبُهُم بِمَا صَنَعُوا آرَاعَةً أَوْ تَحُلَّت قُوْبًا مِّنْ دَارِهِمْ حَتَّىٰ يَأْتِيَ وَعْدُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ﴾ یعنی که یوقرآن پاک داسی وی چہ د هغی په وجه یوغر روان شی یازمکه پریکری شی یامری راوخی (نود دی قابل به هم دا قرآن وو) خوبیا به هم ددی کافرانوایمان نه وی نصیب شوی. یوبل خای کنبی ارشاد مبارک دی ﴿وَأَن مِنَ الْجِبَارَةِ لِمَا يُتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَأَن مِنْهَا لِمَا يَشْقَىٰ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ وَأَن مِنْهَا لِمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾ یعنی بعضی کانری داسی دی چہ د هغی نه نهرونه بهیری. بعضی هغه دی چہ شلیبری اود هغی نه اوبه راوخی. بعضی د الله صلی اللہ علیہ وسلم د ویری نه پریوخی.

قوله تعالى: - هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

د الله صلی اللہ علیہ وسلم د قدرت دلائل او صفات حسنه: بیا فرمائی چہ د الله صلی اللہ علیہ وسلم نه بغیرنه خوک پالونکی دی اونه خوک ساتونکی شته نه د هغه نه سوا بل داسی خوک ذات شته چہ د هغه خوک یوقسم عبادت هم اوکری. د هغه نه علاوه چہ خوک د کومو کومو خلقو عبادت کوی هغه ټول باطل دی. الله صلی اللہ علیہ وسلم د ټول کائنات علم لرونکی دی. کوم خیزونه چہ مونږ ته بنکاره دی او کوم چہ زمونږ نه پټ دی ټول هرڅه هغه ته بنکاره دی که لوی دی او تردی پوری چہ د تیارو ذری هم هغه ته بنکاره دی. هغه دومره د لوی او کولواو رحمت والا دی چہ د هغه رحمت په ټول مخلوق باندی شامل دی. هغه په دنیا او آخرت کنبی رحمن هم دی او رحیم هم دی. زمونږ د تفسیر په شروع کنبی د دی دواړو نومونو پوره تفسیر تیر شوی دی.

په قرآن کریم کنبی یوبل خای کنبی ارشاد دی ﴿وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ﴾ زما رحمت ټول خیزونه راگیر کړی دی. په یوبل خای کنبی ارشاد دی ﴿كَتَبَ عَلَيَّ نَفْسِي الرَّحْمَةَ﴾ ستاسو رب په خپل خان باندی رحم او رحمت لیکلی دی. یوبل فرمان ربانی دی ﴿قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ﴾ اوایه چہ د الله صلی اللہ علیہ وسلم فضل او رحمت سره خوشحالیدل پکار دی. ستاسو

د راجع کړی شوی خیزونونه دا بهتر دی. دهغه مالک رب او معبودنه بغیر بل خوک دصفتونو والا نشته دټولو خیزنو هم هغه مختار او مالک دی. په هرڅیز کنبی بدلون راوستونکی په ټولو خیزونوباندی قبضه او تصرف لرونکی هم دغه رب دی. هیڅ خوک نشته چہ د هغه مزاحمت او مدافعت اوکری شی یا هغه منع کړی شی هغه قدوس دی یعنی ظاهر دی. مبارک دی د ذاتی او صفتی نقصانونونه پاک دی. ټولې د اوچتی درجې فریبتی او د اوچتو نه اوچت مخلوق دهغه په تسبیح او تقدیس کنبی دهمیشه نه مشغول دی. د ټولو عیبونو او نقصانونونه پاک او خلاص دی. دهغه یوکار هم د حکمت نه خالی نه وی. په خپلو افعالوکنبی د هغه ذات دهرقسم نقصان نه پاک دی. هغه مومن دی یعنی هغه ټول مخلوق د دی خبری نه بی ویری ساتلې دی چہ په هغوی باندی د یوقسم اوپا په یووخ کنبی دخپل طرف نه ظلم وی. هغه دا فرمائیلی چہ هغه حق دی او ټول ئی په امن سره ساتلی دی. د خپلو ایماندارو بندیگانو د ایمان تصدیق کوی. او هغه مهیمن دی یعنی د خپل ټول مخلوق په ټولو اعمالوهر وخت یو شان شاهد دی.

(۱) صحیح بخاری کتاب المناقب باب علامات النبوة فی الاسلام: ۳۵۸۳-۳۵۸۴، ترمذی: ۱۵۰۵، بیهقی: ۱۹۶/۳، دلائل النبوة للبيهقي: ۵۵۶/۲، ابن حبان: ۶۵۰۶.

(۲) ابویعلی: ۲۷۵۶، ابن حبان: ۶۵۰۷.

اونگهبان دي لکه چه فرماني ﴿ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰی کُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴾ الله ﷻ په هر خيز باندي شاهد دي. بل ارشاد دي ﴿ ثُمَّ اللّٰهُ شَهِيدٌ عَلٰی مَا يَفْعَلُوْنَ ﴾ او الله ﷻ د هغوی په ټولو اعمالو باندي گواه دي. يوبل خای ارشاد الهي دي ﴿ اَمِّنْ هُوَ قَابِئٌ عَلٰی کُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَجَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَاءَ قُلْ سَمُّوهُمْ اَمْ تُنَبِّئُوْنَهُ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي الْاَرْضِ اَمْ يَبْظَاهِرُونَ الْقَوْلَ بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِيْنَ كَفَرُوْا مَكْرُهُمْ وَصُدُّوا عَنِ السَّبِيْلِ وَمَنْ يُضِلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴾ مطلب دا چه هريونفس چه خه کوی الله ﷻ هغه ته گوری. هغه عزيز دي هريو خيز د هغه تابع فرمان دي. په ټول مخلوق باندي هغه غالب دي نود هغه د عزت عظمت جبروت په وجه د هغه خوک هم مقابله نه شی کولی.

قوله تعالى: - الْمُنْتَكِبُ

هغه جبار او متکبر دي. جبریت او تکبر صرف د هغه د شان سره لائق دي. په صحيح حديث کښي دي چه الله ﷻ فرماني لونی زما لنگ دي او کبر زما خادر خوک چه په دي دواړو کښي ماته يواختل غواړي زه به هغه په عذاب کوم (۱) خپل مخلوق چه په کوم خيز سره غواړم لري کولی شم. د ټولو کارونو اصلاح د هغه په لاس کښي ده. هغه دهرې بدني نه نفرت او لري کونکي دي. کوم خلق چه د ناپوهني په وجه خوک د هغه شريك گرځوی هغه د دي ټولونه ويزاره دي. د هغه ذات د شرکت نه مبرا دي. الله ﷻ خالق دي يعنی مقدر کونکي دي بياباري دي يعنی دا جاري کونکي او ظاهر وونکي دي. تقدير سره ايجاد او تنفيذ باندي هم قدرت لرونکي ذات هم د الله ﷻ دي. نود خلق نه مراد تقدير او براء نه مراد تنفيذ دي. په عربو کښي دا الفاظ په معنو کښي برابر د مثال په توگه هم رائج دي. دهغه شان دي چه کوم خيز کوم خای کښي کول غواړي هغې ته وائي شه نو هغه هم په هغه صورت کښي کيږي. لکه چه فرماني ﴿ فِيْ اَيِّ صُوْرَةٍ مَّا شَاءَ رَكَّبَكَ ﴾ په کوم صورت کښي چه هغه غواړي تاته ئي تركيب درکړو، خکه دلته فرماني هغه مصور دي يعنی کوم خيز چه خنگه غواړي هغه شان ئي کوی.

قوله تعالى: - لَهُ الْاَسْمَاءُ الْحُسْنٰى

د الله تعالى اسماء حسنى: ښکلې ښکلې بهترين او بزرگ نومونو والا هم هغه دي. په سورة اعراف کښي دي جمله تفسير تير شوي دي. ورسره هغه حديث شريف هم بيان شوي دي کوم چه په بخاري او مسلم شريف کښي د حضرت ابوهريره ؓ په روايت سره مروی دي چه رسول الله ﷺ فرماني د الله ﷻ يو کم سل نومونه دي خوک چه دا او شميري ياد ئي کړي هغه به جنت کښي داخلېږي. هغه طاق دي يعنی واحد دي او يووالي خوښوي (۱) په ترمذي شريف کښي د دي نومونو تفصيل هم راغلي دي. هغه نومونه دا دي چه الله نه دي خوک معبود بلکه هم هغه چه ﴿ رحمن، رحيم، ملك، قدوس، سلام، مومن، مهين، عزيز، جبار، متکبر، خالق، باري، مصور، غفار، وهاب، رزاق، قهار، فتاح، علیم، قابض، باسط، خافض، رافع، معز، مذل، سمیع، بصير، حکم، عدل، لطيف، خبير، حلیم، عظیم، غفور، شکور، علی، کبير، حفيظ، مقیت، حسيب، جليل، کریم، رقيب، مجيب، واسع، حکيم، ودود، مجيد، باعث، شهيد، حق، وکیل، قوي، متين، ولی، حميد، محصى، مهدي، معيد، محي، مميت، حي، قيوم، واجد، ماجد، واحد، صمد، قادر، مقتدر، مقدم، موخر، اول، اخر، ظاهر، باطن، والي، متعال، بر، تواب، منتقم، عفو، رؤف، ملك الملك، ذوالجلال والاكرام، مقسط، جامع، غني، مغني، معطي، مانم، ضار، نافع، نور، هادي، بدیع، باقي، وارث، رشيد، صبور ﴾

په ابن ماجه کښي هم دا حديث دي (۲) او په هغې کښي کمې بيوشي وړانديوالي روستووالي هم شته. لنډه دا چه د دي ټولو احاديثو پوره شان سره تفسير په سورة اعراف کښي تير شوي دي. په دي وجه دلته

(۱) صحيح مسلم كتاب الرباب تحريم الكيبر: ۲۶۲۰، ابوداؤد: ۴۰۹۰.

(۲) صحيح بخاري كتاب الدعوات باب لله عائة اسم غير واحدة: ۶۴۱۰، صحيح مسلم: ۲۵۷۷، ترمذي: ۳۵۰۶، ابن ماجه: ۳۸۶۰.

احمد: ۲۶۶۷/۲، ابن حبان: ۸۰۷.

(۳) ترمذي كتاب الدعوات باب حديث لي اسماء الله الحسنى: ۳۵۰۷، ابن ماجه: ۳۸۴۱.

صرف دومره ليكل کافی دی. باقی ٲول بيا دوباره كول ضروري نه دی. د زمکي او اسمان ٲول ٲيزونه دهغه تسبيح بيانوی. لکه چه په بل ٲاي ګنبي ارشاد دي ﴿تَسْبِيحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ يَنْشُرُوا إِلَآئِ سَبْحًا مَّجْدِيدًا وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ ۗ إِنَّهُ كَانَ خَلِيمًا غَفُورًا﴾ دهغه پاګوالي بيانوی اووه واړه زمکي او آسمانونه چه کوم مخلوق په دي ګنبي دي او هيڅ ٲيز داسي نشته چه دهغه حمداو تسبيح نه بيانوی ولې تاسود هغوی تسبيح باندي نه شئي پوهيدلې. بي شکه هغه برديار او بښونکي دي. هغه عزيز دي دهغه دحکم والا سرکار ٲيلو احکامو اودتقدير تقدر ګنبي داسي نه دي چه يو قسم کمي په ګنبي راوويستلې شي يا ٲه قسم اعتراض او کړي شي.

د سورة حشر اخري دري ايتونه: د مسند احمد په حديث شريف ګنبي دي چه کوم سړي د سحر په وخت ګنبي دري ٲل ﴿اعوذ بالله السميع العليم من الشيطان الرجيم﴾ لوستلونه پس د سورة حشر دا اخري دري ايتونه اولولي الله ﷻ دهغه د پاره اويازره فربنسي مقرر کوي چه ترمانښامه پوري په هغه رحمتونه راليري. او که هم په دغه ورځ هغه وفات شي نو د شهادت مرتبه به بيا مومي او کوم سړي چه د دي تلاوت د مانښام په وخت ګنبي او کړي هغه هم په دي حکم ګنبي دي (۱) په ترمذي شريف ګنبي هم دا حديث شريف دي. او امام ترمذي رحمته الله دا غريب ګنري.

﴿الحمد لله﴾ د سورة حشر تفسير ختم شو.

اياتونه	سورة الممتحنة مدنية وهي ثلاث عشرة آية وفيها ركوعان	ركوع ګاني
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
۱۳	شروع کوم په نوم د الله چه دير مهربان زيات رحم کونکي دي	①
	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ	
	اي هغه کسانو چي ايمان موراوري دي مه نيسي تاسو دشمن زما او دشمن ستاسو اني مومنانو ! زما دشمنان او ٲيل دشمنان دوستان مه جوړوي	
	أَوْلِيَاءَ تَلْقَوْنَ فِيهَا بِلَهُمْ وَإِلَهُمُ اللَّهُمَّ وَكَلِمَاتِهِمْ	
	دوستان اتاسو غورزوي (مخکي) هغوي ته دوستي حال دا چي انکار کړي دي هغوي په هغه ٲيز تاسو هغوي ته د دوستي (او محبت) پيغام ليري حال دا دي چي هغوي دهغه حق دين د منلو نه انکار	
	جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ	
	چي راغلي دي تاسو ته د حق نه اوباسي هغوي رسول لره او تاسو لره (دوطن نه) کړي دي کوم چي تاسو ته راغلي دي هغوي خو (ستاسو) رسول ﷺ او تاسو (ستاسو دوطن نه) صرف په	
	أَنْ تُوْمِنُوا بِاللَّهِ رِبِّكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ	
	صرف په دي خبره چي ايمان راوري دي تاسو په الله باندي چي رب ستاسو دي که بي تاسو وجه اوباسي چي تاسو په الله ﷻ چي ستاسو رب دي ايمان راوري دي که تاسو	

(۱) ترمذي كتاب فضائل القرآن باب في فضل قراءة آخر سورة الحشر: ۲۹۲۲، احد: ۲۶/۵.

خَرَجْتُمْ جِهَادًا فِي سَبِيلِي وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِي

چی راوتلی بی تاسو | دپاره دجهاد | په لار زما کنبی | او دپاره دغو بنبتلو | درضا زما |
 زما په لار کنبی د جهاد او زما درضا حاصلولو دپاره (دخپلو کورنو نه) راوتلی بی (نوهغوی سره دوستی مکوی

تَسْرُونَ إِلَيْهِمْ بِالْمُؤَدَّةِ وَأَنَا أَعْلَمُ بِمَا

تاسو پت پت لیرئ | هغوی ته | پیغمبرانونه د دوستی | حال دا چی زه بڼه پوهیږم | په هغه څه |
 تاسو ورسره پته پته مینه ساتئ | او تاسو چی څه پتوی او څه ښکاره کوی زه په هغی باندي بڼه

أَخْفِيَتْكُمْ وَمَا أَعْلَمْتُمْ وَمَنْ يَفْعَلْهُ

چی پتوی ئی تاسو | او په هغی چی ښکاره کوی ئی تاسو | او هغه څوک چی اوکړئ دا کار |
 پوهه یم | او څوک چی (دبیادپاره) داسی اوکړی

مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ۝۱۰۱

ستاسونه | پس ورکه کړی ئی ده | نیغه لار | که بیا مومی هغوی تاسو
 نو هغه دسمی لاری نه بی لاری شو | که د هغوی درباندي لاس برشی

يَكُونُوا لَكُمْ أَعْدَاءً وَيَبْسُطُوا أَيْدِيَهُمْ

نوشی به | تاسو لره | دشمنان | او اوږده به کړی هغوی | تاسو ته | لاسونه خپل |
 نو ستاسو دشمنان به وی | او خپل لاسونه او خپلی ژبی به درته بدئ باندي راوږدی کړی

وَالسِّنْتَهُمْ بِالسُّوءِ وَوَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ ۝۱۰۲

او ژبی خپلی | په بدی سره | او غواری هغوی | چی کافران شی تاسو | هر گز به فائیده اونه رسوی تاسو ته
 او هغوی خودا غواری چی تاسو کافران شی | دقیامت په ورځ به تاسو ته ستاسو

أَوْحَامِكُمْ وَلَا أَوْلَادِكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۝۱۰۳

خپلوی ستاسو | اونه اولاد ستاسو | په ورځ دقیامت | فیصله به اوکړی الله |
 رشته داران او اولاد هیڅ فائده درنکړی | الله به ستاسو په مینځ کنبی

بَيْنَكُمْ وَاللَّهُ يَمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۝۱۰۴

په منځ ستاسو کنبی | او الله | په هغه کارونو | چی کوی ئی تاسو |
 فیصله اوکړی | او الله ستاسو کارونه وینی کوری |

قوله تعالى: - يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ

مشرکانوسره دوستی مه کوئی: د حضرت حاطب بن ابولتعه رضی الله عنه باره کنبی ددې سورة د شروع آیاتونه نازل شوی دی. واقعه داسې وه چه حاطب رضی الله عنه د مهاجرینونه وو. دبدرپه جنگ کنبی هم هغه د مسلمانانو سره په لښکر کنبی شرکت کړې وو. د هغه بیچی مال دولت هم په مکه کنبی وو خویخپله د قریشو نه نه وو. صرف د حضرت عثمان رضی الله عنه حلیف وو په دې وجه هغه ته په مکه کنبی امن حاصل وو. اوس دې د رسول الله صلی الله علیه و آله سره په مدینه کنبی وو. تردې چه کله اهل مکه وعده ماته کړه رسول الله صلی الله علیه و آله په دوی باندي حمله

کول غوبنٹل نود حضور ﷺ خواہش وو چہ ہغوی ناخاپی راگیر کړی دې د پارہ چہ وینې تونې نہ شی او په مکہ باندي قبضہ اوشی. د دې د پارہ نبی کریم ﷺ د الله ﷻ نہ دا دعاهم کړې وه چہ یا الله ﷻ زمونږ د تیارې خبر دې زمونږ وررسیدو پورې اهل مکہ ته اونه رسی. د یخووا نبی کریم ﷺ صحابہ کرامو ﷺ ته د تیارنی کولو حکم ورکړو. حضرت حاطب ﷺ په دې موقع یوخط د اهل مکہ په نوم باندي اولیکلو اود یوې قریشی بنسخې په لاس نی اولیکلو په کوم کبني چہ د رسول الله ﷺ د دې تیارې او د مسلمانانود حملې خبر لیکلې وو. د هغه اراده د دې نہ صرف دا وه چہ زما په قریشوباندي خہ احسان پاتې شی د خہ په وجه چہ زما بنسخہ بچی مال دولت محفوظ شی. د حضور ﷺ دعا قبوله شوې وه نو دا ناممکن وه چہ قریشوته په خہ ذریعہ ہم د دې ارادې علم شوې وو. دغه شان الله ﷻ خپل رسول الله ﷻ د دې پټ راز نہ خبردار کړو او حضور ﷺ دې بنسخې پسې خپل سواره اولیکل په لار کبني هغه راحصاره کړه او خط نی ترې وصول کړو. دا تفصیلی واقعہ په صحیح احادیث کبني پوره شان سره تیرہ شوې ده. د حضرت حاطب ﷺ دخط واقعہ او درسول کریم ﷺ استاذې: - مسند احمد کبني حضرت علی ﷺ فرمائیلی دی زہ حضرت زبیر ﷺ او حضرت مقداد ﷺ رسول الله ﷻ راوغوبنتو او ونی فرمائیل تاسودې خای نہ ډیر زر روان شتی او چہ روضہ خاخ ته اورسئی نو تاسوته به په اوبن سوره یوه بنسخہ ملاوشی چاسره چہ یو خط دې تاسو هغه په قبضہ کبني واخلتی او دلته نی راولئی. مونږ دریواړه په اسونوسواره شو اودیر په تیزنی سره لارواو کله چہ روضہ خاخ ته اورسیدونو مونږ هغه په اوبن سوره بنسخہ اولیده. مونږ هغې ته اوونیل چہ کوم خط تاسره دې هغه مونږ ته حوالہ کړه هغې صفانکاراوکړو چہ ماسره هیخ خط نشته. مونږ ونیل ته غلطه باندي ینی تاسره یقیناً خط شته کہ ته نی په رضا خوشحالتی نہ راکوې نو مونږ به ستا تالاشی په زور اخلواوخط به درنه اخلو. اوس دې بنسخې مخ سروهلو او خپله کونسئی نی کولو کړه اود هغې نہ نی هغه پرچہ رااوویستله او مونږ ته نی راکړه. مونږ هغه وخت ددغه خای نہ واپس شواودحضور ﷺ په خدمت کبني مو پیش کړه. په لوستلوپته اولگیدله چہ حضرت حاطب ﷺ لیکلې وه او ددې خای خبر نی ورکړې وو. دحضور ﷺ د ارادونه نی کافران خبر کړې وو. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل حاطب! دا کوم حرکت دې؟ حضرت حاطب ﷺ اوونیل یارسول الله ﷻ تندی اونه کړنی زما عرض ہم واورنی زہ په قریشوکبني ملاوشوې ووم پخپله قریشی نہ ووم. بیا مې په تاسو باندي ایمان راوړو او تاسوسره مې هجرت اوکړو. خومره چہ نور مهاجرین دی د هغوی خپلوان په مکہ کبني موجود دی اود هغوی بال بچ په مکہ کبني پاتې شو او هغوی د دوی حمایت کوی خوزما هیخ خوک رشته دار نشته چہ زما د بچو حفاظت اوکړی. د دې د پارہ ما ونیل چہ راشہ قریشوسره خہ سلوک او احسان اوکړه په خہ سره چہ هغوی زما حفاظت اوکړی اولکہ څنگه چہ د نورو د نسبت هغوی سره تعلق دې زما د احسان په وجه به زما هم تعلق پاتې شی. یارسول الله ﷻ ما نہ خہ کفرکړې اونه د خپل دین نہ مرتدشوې یم اونه د اسلام نہ پس په کفرباندي راضی شوې یم د دې خط وجه صرف زما د بچو د حفاظت یوه حیلہ وه. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل خلقو حاطب چہ تاسو ته کومه واقعہ بیانوی هغه تکې په تکې صحیح ده. چہ د خپلې گتې په غرض نی یوه غلطی کړې ده نہ چہ د مسلمانانود نقصان رسولودپارہ اویانہ د کافرانو امدادد هغه په وړاندي. حضرت فاروق اعظم ﷺ په دې موقع باندي موجودوو اودا د هغه په وړاندي شوې وه. هغه له ډیره غصہ ورغله او ونی فرمائیل یارسول الله ﷻ ماته اجازت راکړه چہ د دې منافق سټ والوزوم. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چہ تاته پته نہ ده چہ بدری صحابی دې اود بدر والا ته الله

﴿ اوکتل اوونی فرمائیل چه خه غوارنی عمل کوئی ماتاسو اوبنیلې. داروایت داحادیثو په نورو کتابونو کنبې هم دې. (۱) ﴾

صحیح بخاری کتاب المغازی کنبې دانورهم دی چه بیالله ﷺ داسورۃ نازل کړو (۲) اوبه کتاب التفسیر کنبې دی چه حضرت عمروؓ او فرمائیل دې باره کنبې دا آیت ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ تُلْقُونَ إِلَيْهِم بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَنْ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ السَّبِيلَ﴾ نازل شوې خو امام بخاری ته شك دې چه د آیت د نازلیدلو بیان د حضرت عمروؓ دې یا په حدیث کنبې دی. امام علی بن مدینی رضی اللہ عنہ فرمائی چه د حضرت سفیان رضی اللہ عنہ نه تپوس اوشو چه دا آیت هم په دې کنبې نازل شوې؟ نوسفیان رضی اللہ عنہ او فرمائیل چه دا د خلقو په خبرو کنبې دی. ما دا د حضرت عمروؓ نه حفظ کړې اویوحرف مې هم نه دې پریخې اوزما دا خیال دې چه ما نه بغیردا بل چا حفظ کړې هم نه وو. (۳) د بخاری اومسلم په یوروایت کنبې د حضرت مقداد رضی اللہ عنہ د نوم په بدله کنبې د حضرت ابومرثد رضی اللہ عنہ نوم دې. په دې کنبې دا هم دی چه حضور صلی اللہ علیہ وسلم دا هم خودلې وو چه دې بنځې سره د حضرت حاطب رضی اللہ عنہ خط دې. د دې بنځې سورلی کینولې شی او تالاشی اخستو باندي هیخ پرچه نه راوخی چه آخر مونږ عاجز راغلو او چرته نه پرچه ملاونه شوه نومونږ دې بنځې ته اووئیل چه په دې کنبې خو بالکل شك نشته چه پرچه هم تاسره ده سره ددې که مونږ ته نه ملاویږی خو تاسره خامخا پرچه شته اودا ناممکن خبره ده چه د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم خبره غلطه وی اوس که ته ئی نه راکوې نومونږ به تانه کپړې کوزې کړو او لټوو به دې. کله چه د هغې پوره یقین راغلو چه دوی بغیر د اخستونه نه صبریرې نوهغې خپل سرکولاکړو اود خپلو ویبستونه ئی پرچه رااویستله او ورئې کړه. مونږ دا واخسته او واپس د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کنبې حاضرشو. حضرت عمر رضی اللہ عنہ دا واقعہ کتلو اوریدلو باندي او فرمائیل هغه د الله تعالی اود هغه د رسول صلی اللہ علیہ وسلم اود مسلمانانو خیانت کړې ماته د ده د ست وهلو. اجازت راکړه. حضور صلی اللہ علیہ وسلم د حضرت حاطب رضی اللہ عنہ نه تپوس اوکړو او هغه دا پورته بیان شوې جواب ورکړو. رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ټولوته او فرمائیل چه ده ته هیخ هم مه وائی او حضرت عمر رضی اللہ عنہ ته ئی هم هغه او فرمائیل کوم چه پورته تیرشو چه دا بدری صحابی دې د چا د پاره چه الله تعالی جنت واجب کړې دې. د خه په اوریدو چه حضرت عمر رضی اللہ عنہ په ژړاشو او وئی فرمائیل هم الله تعالی ته اود هغه رسول صلی اللہ علیہ وسلم ته پوره علم دې (۴) دا حدیث په دې الفاظوسره صحیح بخاری کتاب المغازی کنبې د غزوه بدر په ذکر کنبې دې. په یو بل روایت کنبې دی چه حضور صلی اللہ علیہ وسلم د خپل مکې تلواراده د خپلو یوخورازدارانو کبار صحابه کرامو رضی اللہ عنہم ته ښکاره کړې وه په کومو کنبې چه حضرت حاطب رضی اللہ عنہ هم وو باقی په عام توگه مشهوره وه چه خیبرته خو. په دې روایت کنبې داهم دی چه کله مونږ خط په ټول سامان کنبې اولټولواو ملاونه شونو حضرت ابومرثد رضی اللہ عنہ اووئیل چه کیدې شی دې سره خه پرچه نه وی. په دې باندي حضرت علی رضی اللہ عنہ او فرمائیل چه ناممکن دی نه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم دروغ وئیلې شی اونه مونږ دروغ وئیلې دی. کله چه مونږ هغه اوویروله نو هغې مونږ ته اووئیل چه د الله تعالی نه نه ویریرئې؟ آیاتاسومسلمانان نه یشی؟ په یوروایت کنبې دی چه هغې پرچه د خپل بدن نه

(۱) صحیح بخاری کتاب الجهاد باب الجاسوس والنجس: ۳۰۰۷، صحیح مسلم: ۲۴۹۴، ابوداؤد: ۲۶۵۰، ترمذی: ۳۳۰۵، مسند ابویعلی: ۳۹۴، بیهقی: ۱۳۶/۹، دلائل النبوة للبيهقي: ۱۷/۵، احمد: ۷۹/۱، ابن حبان: ۶۴۹۹.

(۲) صحیح بخاری کتاب المغازی باب غزوة فتح: ۴۲۷۴.

(۳) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الممتحنه باب (لا تتخذوا عدوی وعدوكم اولیاء): ۴۸۹۰.

(۴) صحیح بخاری کتاب المغازی باب فضل من شهد بدر: ۳۹۸۳، صحیح مسلم: ۲۴۹۴، ابوداؤد: ۲۶۵۱، احمد: ۱۰۵/۱، مسند ابویعلی: ۳۹۷، ابن حبان: ۷۱۱۹.

راوویستہ۔ د حضرت عمر رضی اللہ عنہ پہ فرمان کنبی دا ہم دی چہ دی پہ بدر کنبی خو موجود وو خو وعده خلاقی نی اوکرہ اودبمنانوتہ نی زمونر خبرورکرو۔ یوبل روایت کنبی دی چہ دا بنخہ د قبیلہ مزینہ بنخہ وه۔ بعضی وانی چہ د دی نوم سارہ وواود عبدالمطلب آزاده کرپ شوی وینخہ وه۔ حضرت حاطب رضی اللہ عنہ هغی تہ خہ ورکری وو او هغی خط پہ خپل وینستو کنبی پہ کمسنی کنبی تاوکرپ وو۔ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم خپلو سو رو تہ فرمائیلی وو چہ هغی سرہ د حاطب رضی اللہ عنہ د لاس د دی مضمون خط دی۔ د آسمان تہ دا خبر حضور صلی اللہ علیہ وسلم له راغلی وو۔ دنبوابی احمد پہ حلیفہ کنبی دابنخہ نیولی شوی وه۔ دی بنخہ و نیلی وو چہ تاسو مخ وارونی زہ نی راوباسم دوی مخ وارولو او هغی راوویستلو ورنی کرو۔ پہ دی روایت کنبی د حضرت حاطب رضی اللہ عنہ پہ جواب کنبی دا ہم دی چہ پہ اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قسم زہ پہ اللہ اود هغه پہ رسول صلی اللہ علیہ وسلم باندي ایمان لرم زما پہ ایمان کنبی ہیخ بدلون وغیرہ نہ دی راغلی د دی د پارہ ہم د دی سورة آیاتونہ د حضرت ابراهیم رضی اللہ عنہ د قصہ د ختمیدوپوری نازل شو۔ پہ یوبل روایت کنبی دی چہ دی بنخہ تہ د مزدوری دپارہ حضرت حاطب رضی اللہ عنہ لس درهم ورکری وواو حضور صلی اللہ علیہ وسلم د دی خط د وصول کولو د پارہ حضرت عمر رضی اللہ عنہ او حضرت علی رضی اللہ عنہ لیگلپ وواوجحفہ کنبی ملاوشوی وه۔ د دی آیاتونو مطلب دادی چہ ای مسلمانانودمشرکانو او کافرانو چہ اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اورسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اومؤمنانوسرہ جنگیدونکی دی، د چا زرونہ چہ ستاسود دبنمنشی نہ دک دی تاسولہ ہیخ کله جائز نہ دی چہ هغوی سرہ دوستی تعلق تک راتگ او خپلولی اوساتنی۔ تاسو تہ د دی خلاف حکم درکری شوی دی۔ ارشاد دی **﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ ۚ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۚ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فإِنَّهُ مِنْهُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾** ای ایماندارانو یهودیانو اونصاراو سرہ دوستی مه ساتنی۔ خو هغوی پہ خپل منیخ کنبی د یوبل دوستان دی تاسو کنبی چہ خوک هم هغوی سرہ تعلق او مینه کوی هغه به هم د دوی نہ وی۔ پہ دی کنبی خومره پہ غصی سرہ منع والی فرمائیلی شوی دی۔ بل خای ارشاد دی **﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُؤًا وَلَعِبًا مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلِكُمْ وَالْكَفَّارَ أَوْلِيَاءَ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾** مسلمانانو اهل کتاب او کافرانو سرہ دوستی مه کوئی خوک چہ ستاسو دین پوری توقی کوی اودا لوبی توقی کنری۔ کہ پہ تاسو کنبی ایمان وی نو د اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نه او ویربرنی۔ یوبل خای کنبی ارشاد دی مسلمانانو! مسلمانان پریخودوسرہ د کافرانو دوستی مه کوئی، تاسودا غواپنی چہ پہ خپل خان باندي د اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بشکاره الزام ثابت کرنی۔

یوبل خای کنبی ارشاد دی چہ مسلمانانوله پکار دی چہ د خپلونه بغیردی کافرانوسرہ دوستانه نہ کوی۔ خوک چہ داسی اونپری هغه داللہ صلی اللہ علیہ وسلم د طرف نہ په هیخ خیز کنبی نہ دی او که د وخت تیرولو اود خان بیج کولو د پارہ وی نو هغه بله خبره ده۔ اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تاسو د خپل خان نه ویروی۔ هم په دی وجه حضرت رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم د حضرت حاطب رضی اللہ عنہ عذر قبول کروچہ د خپل مال او اولاد د بیج کولو په خاطر داکارد هغه نه شوی وو۔

د رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم مثالونه۔ مسند احمد کنبی دی چہ زمونر پہ وړاندي رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ډیر مثالونه بیان کړل۔ یودری پنخه نهه یولس او بیا په دی کنبی په تفصیل سره صرف یوبیان باقی کړوتول نی پریخودل۔ ونی فرمائیل یوضعیف مسکین قوم وو په هغوی باندي یوزوراور ظالم قوم حمله اوکره خوالله صلی اللہ علیہ وسلم د دی کمزورو امداد اوکرواو دوی له نی په خپلو دبنمنانویاندي غلبه ورکړه۔ غلبه راتلوسرہ په هغوی کنبی سرکشی راغله او په دوی باندي نی ظلمونه شروع کړه په دی باندي اللہ صلی اللہ علیہ وسلم د هغوی نه د همیشه د پارہ ناراض شو (بیا مسلمانانوته خبرداري ورکوی چہ تاسو دی کافرانوسرہ اود دین اسلام دبنمنانوسرہ ولې مینه اومحبت ساتنی؟ سره د دی چہ دوی تاسو سره د بدسلوکنی یوه موقع باندي هم خه کمې نه

کوی ایا دا تازہ واقعہ ہم ستاسود زرونونہ اخواشوه چه هغوی تاسو بلکه پخپله رسول الله ﷺ په زور د وطن نه رابهر کړلو. اود دې بل څه وجه نه وه بغیر ستاسود رسول الله ﷺ دا حکم منل په هغوی باندي ډیرگران تیریدل لکه چه بل ځای کښې دی (وَمَا تَقْبَلُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ) یعنی مؤمنانوسره صرف په دې وجه مخاصمت او دښمنی ده چه هغوی په لوی الله ﷻ باندي ایمان لری. بل ځای کښې ارشاد دې چه خلق صرف په دې وجه ناحقه د وطن نه اوویستلې شوچه هغوی وئیل زمونږ رب الله دې بیا فرمانی چه که تاسو رښتیا زما د لارې د جهادد پاره وتلې یثی اوزما د رضاغوښتونکی یثی نو هیڅ کله دې کافرانوسره چه زما او ستاسو دښمنان دی زما دین ته او ستاسو مالونوته نقصان رسوی دوستانې مه پیدا کوئی. دا څومره غلطه خبره ده چه تاسو پټ په پټه دوی سره دوستانه اوساتئې؟ آیادا پتوالې دالله ﷻ نه هم پتیدې شی؟ څوک چه د ظاهر او باطن پیژندونکې دې د زرونو رازونه او د نفسونو وسوسې هم د هغه په وړاندي ښکاره دی. نو بس واورئې چه څوک هم دوی سره مینه محبت ساتی هغه د نیغې لار نه اوړیدلې دې. تاسو نه گورئې چه که د دې کافرانو وس رسیدې اودوی ته یوه موقع ملاو شی نو نه به په خپلو پښو لاسونو باندي تاسو ته د نقصان رسولونه منع شی اونه به د بدې وینا نه خپلې ژبې بند کړې څه چه د هغوی نه ممکن وی هغه به اوکړی بلکه ټول کوششونه به په دې کښې اوکړی چه تاسو هم د خپل ځان په شان کافران کړی. اود هغوی د دننه او بهر دښمننی حال تاسو ته ښه معلوم دې نو بیاڅه تیاره ده؟ چه تاسو خپل دښمنان دوستان گنړئې او په خپله لار کښې پخپله ازغې کرنی. غرض دا دې چه مسلمانانوته په کافرانو باندي باور کولو او هغوی سره ژور تعلقات ساتلو اود زړه مینه لرلونه منع کولې شی او هغه خبرې وریادولې شی چه دوی په جداوالی تیار کړې. ستاسو خپلولنی او رسته دارنی به ستاسو د پاره د الله ﷻ په وړاندي په هیڅ کار رانه شی. که تاسو الله ﷻ ناراضه کوئی اودوی خوشحالوئی چه تاسو ته به گټه وی او نقصان به لرې شی نو دا ستاسو خامخیالی ده نه به د الله ﷻ د طرف نه څوک راتلونکې نقصان اخواکړې شی اونه به د هغه ورکړې شوې نفع څوک بنده کړې شی. خپلوانوسره که چا دهغوی د کفر په وجه تعلق اوساتلو هغه بریادشو. نولکه رسته دارڅنگه هم وی هیڅ گټه نه ده. مسند احمد کښې دی چه یوسړی در رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو یارسول الله ﷺ ازما پلارچرته دې هغوی ﷺ او فرمانیل دوزخ کښې. کله چه هغه لارو نور رسول الله ﷺ راوغوښتو او وئی فرمانیل واوره زما پلار اوستا پلار دواړه دوزخیان دی (۱) دا حدیث په صحیح مسلم کښې او سنن ابوداؤد کښې هم دی.

قَدْ كَانَتْ لَكُمْ	أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ	فِي إِبْرَاهِيمَ	وَالَّذِينَ
بیشکه ده دپاره ستاسو	نمونه ښه	په طریقه دبراهیم علیه السلام کښې	او دهغه کسانو کښې
اوتاسو دپاره خو دابراهیم علیه السلام	اودهغوی دملگرو په (ژوند) کښې یوه اوچته نمونه (موجوده) ده	کله چې هغوی خپل	معه
چی دهغه سره ملگری وؤ	کله چی	او وئیل هغوی	قوم خپل ته
بیشکه مونږه بی زاره یو	قوم ته او وئیل	چی مونږ ستاسونه	
مِنْكُمْ	وَمِمَّا	تَعْبُدُونَ	مِنْ دُونِ اللَّهِ
ستاسونه	او دهغه معبودانونه	چی تاسو ئې عبادت کوئ	ماسوا دالله نه
بیزاره یو	اودهغې معبودانو نه	چی تاسو ئې دالله ﷻ نه	سوا عبادت کوئ

(۱) صحیح مسلم کتاب الایمان باب بیان ان من مات علی الکفر لیهول النار: ۲۰۳، ابوداؤد: ۴۷۱۸، احمد: ۲۶۸/۳، ابن حبان: ۵۷۸.

بِكُمْ	وَبَدَا	بَيْنَنَا	وَبَيْنَكُمْ	الْعَدَاوَةَ	وَالْبُغْضَاءُ
پہ تاسو باندي او بنڪاره شو په منڃ زمونڙا او په منڃ ستاسو کڻي دشمني او بغض					
تاسو نه منڪريو اوزمونڙو اوستاسو په مينڃ کڻي دهميشه دپاره دنمڻي اوبغض بنڪاره شوي دي					
أَبَدًا	حَتَّى	تُؤْمِنُوا	بِاللَّهِ	وَحَدَاةً	إِلَّا قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ
هميشه تر هغي پوري چي تاسو ايمان راوري په الله باندي يوازي مگر نه وينا دايراهيم					
تر جو چي تاسو په يو الله ﷻ باندي ايمان رانه وري البتہ ابراهيم ﷺ					
لِآيَاتِهِ	لَا تَسْتَغْفِرُونَ	لَكَ	وَمَا أَمْلِكُ	لَكَ	مِنَ اللَّهِ
پلار خپل ته چي خامخا به زه بنسڻه غوارم دپاره ستا اونه لرم اختيار زه دپاره ستا دالله نه					
خپل پلار ته داوڻيلي ووا چي زه ستا دپاره بنسڻي دعا كوم اوزما دالله ﷻ په وړاندي					
مِن شَيْءٍ	رَبَّنَا	عَلَيْكَ	تَوَكَّلْنَا	وَالَيْكَ	أَنْبَدْنَا
دخه خيز دحاصلولو اے ربه زمونڙه په تاباندي ابروسه اوکړه مونڙه او خاص تاته رجوع اوکړه مونڙه					
هيڅ اختيار نشته ائي زمونڙه ربه مونڙه په تاباندي بهروسه کوو اومونڙه هم ستا طرفته رجوع کوو					
وَالَيْكَ	الْمَصِيرُ	رَبَّنَا	لَا تَجْعَلْنَا	فِتْنَةً	لِلَّذِينَ
او خاص تاته واپس درتلل دي اے ربه زمونڙه مة جوږوه مونڙه يوه فتنه دپاره دهغه کسانو					
اوهم ستا طرفته بيرته تگ دي ائي زمونڙه ربه مونڙه کافرو دپاره امتحان مه جوږه					
كُفْرًا	وَاعْفِرْ لَنَا	رَبَّنَا	إِنَّكَ	أَنْتَ	
چي کفر نې کړي دي او معافي اوکړه مونڙه ته دگناهونو اے ربه زمونڙه بيشکه ته هم ته					
..... اوزمونڙه گناهونه معاف کړه ائي زمونڙه ربه بيشکه ته					
الْعَزِيزُ	الْحَكِيمُ	لَقَدْ كَانَ	لَكُمْ	فِيهِمْ	أُسْوَةٌ
غالب نې او دحکمت خاوند نې بيشکه ده ستاسو دپاره په (ژوند) ددوي کڻي نمونه					
زبردست او صاحب د حکمت يې د دغي خلقو په وينا کڻي ستاسو دپاره بهترينه					
حَسَنَةٌ	لِمَنْ كَانَ	يَرْجُوا اللَّهَ	وَالْيَوْمَ الْآخِرَ	وَمَنْ يَتَوَلَّ	
اښه دپاره دهغه چا چي وي چي اميد لري دالله او دورخي داخرت او هغه څوک چي مخ گرزوي					
نمونه ده خود هغه چا دپاره چي الله ته د ورتلو اوداخرت دورخي عقیده ساتي اوڅوک چي مخ واړوي					
فَإِنَّ اللَّهَ	هُوَ الْغَنِيُّ	الْحَمِيدُ			
پس بيشکه الله هم هغه بي حاجته دي ستاڻيلي شوي دي					
نو الله ﷻ (خوبالکل) بي پرواه اوستاڻيلي شوي دي					

قوله تعالى: - قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ

حضرت ابراہیم علیہ السلام یوہ بہترین نمونہ: - اللہ تبارک و تعالیٰ ﷻ خپلو مؤمنانو بند یگانو تہ دکافرانو سرہ تعلقات او دوستی نہ کولو ہدایت فرمائی او د ہغوی پہ وړاندې د خپل خلیل او د ہغہ د ملگرو نمونہ پیش کوی چہ ہغہ پہ بنکارہ باندې خپل رشتہ دارو خاندان او د قوم خلقو تہ فرمائیلې وو چہ مونږ تاسونہ او د چا چہ تاسو عبادت کوئې ویزارہ خلاص او خان لہ او جدایو. مونږ ستاسود دین او طریقې نہ نفرت کوو. تر کوم وختہ پورې چہ تاسو پہ دې طریقہ او دې مذہب یثی مونږ خپل د بنمن گنړنی دا ناممکن دہ چہ د رور ولئی پہ وجہ بہ مونږ ستاسود کفر باوجود د دې رورولئی او دوستی تعلقات قائم اوساتو. اودا یوجدا خبرہ دہ چہ اللہ ﷻ تاسوتہ ہدایت درنصیب کړی او تاسو پہ ہغہ اللہ وحدہ لا شریک لہ باندې ایمان راوړئی د ہغہ توحید او منئی او ہم د ہغہ یو ذات عبادت شروع کړئی او چہ کوم کوم تاسو د اللہ ﷻ شریک او ملگري گړخولې دې اود کومو کومو چہ تاسو پہ عبادت کنبې اختہ یثی ہغہ ټول پرېوړئی خپلہ طریقہ او فکر اود شرک لار نہ اخوا شئی نو بیا بی شکہ زمونږ روڼہ یثی، زمونږ خپلوان یثی گنی پہ مونږ او تاسو کنبې ہیڅ اتفاق نشته. مونږ تاسو نہ او تاسو مونږ نہ جدا یثی.

قوله تعالى: - اَلَا قَوْلُ اِبْرٰهٖمَ لِاٰبٖہٖ

او دا خبرہ یاد ساتئی چہ حضرت ابراہیم خلیل اللہ ﷻ د خپل پلار سرہ کومہ د استغفار وعده کړې وو او بیائی ہغہ پورہ کړہ پہ دې کنبې د ہغوی اقتداء نشته ځکہ چہ دا استغفار تر ہغہ وختہ پورې ووتر کوم وخت پورې د خپل پلار اود اللہ ﷻ د بنمنی پہ ہغہ باندې پہ وضاحت سرہ بنکارہ شوې نہ وه. کله چہ ہغہ تہ پہ یقینی توگہ د پلار د اللہ ﷻ د بنمنی پتہ اولگیدہ نود ہغہ نہ ئی صفا ویزاری بنکارہ کړہ. بعضې مؤمنانو پہ د خپل مشرک مور پلار د مغفرت دعاگانې کولې او پہ سند کنبې بہ ئی د حضرت ابراہیم ﷻ د خپل پلار د پارہ د استغفار غوښتل پیش کول پہ ہغې باندې اللہ ﷻ خپل فرمان ﴿مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ اٰمَنُوْا اَنْ يَسْتَغْفِرُوْا لِلْمُشْرِكِيْنَ﴾ پورہ دوه آیاتونہ نازل کړل دلته ئی ہم د ابراہیم ﷻ طریقہ کنبې د ہغہ استثنا او کړہ چہ پہ دې خبرہ کنبې د ہغہ پیروی کول ستاسود پارہ منع دی اود حضرت ابراہیم ﷻ د دې استغفار تفصیل ئی ہم او کړو اود ہغې خاص سبب او خاص وخت ئی ہم بیان او فرمائیلو حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما مجاہد رضی اللہ عنہما قتادہ رضی اللہ عنہما مقاتل بن حیان رضی اللہ عنہما او ضحاک رضی اللہ عنہما وغیرہ ہم دا مطلب بیان کړې دې. (۱)

قوله تعالى: - رَبَّنَا عَلَيْنَا مَثَلُ الْاَشْيَاءِ الَّتِي كُنَّا نَعْبُدُكَ اَنْبَاؤًا وَالنَّبِيُّ الْمُبَشِّرُ

د ابراہیم علیہ السلام دعاء: - بیا ارشاد کولې شی چہ د قوم نہ بی زاری کوی نو اوس د رب پہ رحمت کنبې پتیبی اود اللہ ﷻ پہ دربار کنبې پہ عاجزئی او انکسارئی سرہ عرض کوی ای اللہ ﷻ پہ ټولو کارونو کنبې زمونږ یقین او باور ہم ستا پہ پاک ذات باندې دې. مونږ خپل ټول کارونہ تاتہ سپارو. ہم ستا طرف تہ رجوع او رغبت کوو او پہ آخرت کنبې ہم مونږ ستا طرف تہ واپس کیدونکی یو. بیا فرمائی ای اللہ تہ مونږ د کافرانو پارہ فتنہ مہ جوړہ وه یعنی داسې نہ وی چہ دوی پہ مونږ غالب راشی او مونږ پہ مصیبت کنبې راگیر کړی. دغه شان داسې ہم نہ وی چہ ستا د طرف نہ پہ مونږ باندې سختی او عذاب نازل شی او ہغہ د دوی او زمونږ د خوئیدلو سبب جوړشی، کہ دوی پہ حق وی نو اللہ ﷻ بہ ولی عذابول؟ کہ دوی چرتہ پہ یومیدان کنبې گتہ ہم او کړہ نودا بہ ہم د دې د پارہ د فتنہ سبب وی چہ مونږ ځکہ غالب راغلو چہ ہم مونږ پہ حق یو. دغه شان کہ چرې دوی پہ مونږ باندې برې بیاموندونو مونږ تہ

تکلیف رسول و رسولو باندې چرته ستا د دين نه وانړوی. بیا دا دعا کوی چه یا الله زمونږ گناهونه هم اوبښه او زمونږ پرده هم اوساته اومونږ معاف کړه. ته عزیزینې ستاپه حضور کښې پناه اخستونکې نامراذه نه گرځوی ستا دروازه ټکونکې خالی لاس نه واپس کیږی. ته دخپل شریعت په تقرر کښې خپل اقوالو اوافعالو کښې قضا او قدر مقررولو کښې حکمت والاينې ستا یو کار هم د حکمت نه خالی نه وی
 قوله تعالی: لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ

بیاد تاکید په توگه هم هغه اوله خبره بیا راگرځوی چه په دې کښې ستا سود پاره نیکه نمونه ده. څوک هم چه په الله ﷻ باندې اود قیامت د راتلو په حقانیت باندې ایمان لری دهغوی په اقتداء کښې قدم وړاندې کول پکار دی. او څوک چه د الله ﷻ د احکامونه مخ اړوی هغه دې پوهه شی چه الله ﷻ د هغه نه بې پرواه دې هغه د حمد او ثناء قابل دې. مخلوق د هغه خالق په تعریف کښې اخته دې. لکه چه بل خای کښې ارشاد ربانی دې ﴿إِنْ تَكْفُرُوا أَنتُمْ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا فَإِنَّ اللَّهَ لَغَفِيْرٌ حَمِيْدٌ﴾ که چرې تاسو او په مخ د زمکه ټول خلق په کفر اود الله ﷻ په نه منلو باندې راشی نو د الله ﷻ هیڅ هم نه شی خرابولې. الله ﷻ د ټولونه غنی اود ټولونه بې نیازه اود ټولونه بې پرواه اود هغه تعریف کړې شوې دې. حضرت ابن عباس ؓ فرمائی چه غنی هغه ته وائی چه په خپله غناء کښې پوره وی. هم د الله ﷻ دا صفت دې چه هغه د هر قسم نه بې پرواه او بې نیازه دې. د بل چا ذات داسې نشته. دهغه سره هیڅ څوک برابر نشته اونه د هغه په شان څوک شته. هغه پاک دې یو دې په ټولو حاکم په ټولو غالب د ټولو بادشاه دې. حمید دې یعنی مخلوق د هغه ستاینه کوی. په خپلو ټولو اقوالو کښې ټولو افعالو کښې هغه د ستاینې او تعریفو ووالا دې. دهغه نه سوا بل څوک د عبادت خاوند نشته د هغه نه علاوه بل څوک پالونکې نشته. رب هم هغه دې معبود هم هغه دې.

عَسَى اللَّهُ أَنْ يَجْعَلَ	
نزدې دې الله چی پیدا کړی	
دا څه عجیبه نه ده چی الله ﷻ	
بَيْنَكُمْ	وَبَيْنَ الَّذِينَ
عَادَيْتُمْ	مِنْهُمْ
مَوَدَّةً	
او په منځ دهغه کسانو کښې چی دشمنی لری تاسو دهغوی سره مینه ستاسو اود هغې کسانو په مینځ کښې محبت پیدا کړی چی (زن) ورسره ستاسو دشمنی ده	
وَاللَّهُ قَدِيرٌ	وَاللَّهُ
عَفُورٌ رَحِيمٌ	لَا يَنْهَكُمُ اللَّهُ
عَنِ الَّذِينَ	
او الله قادر دې او الله بښونکې مهربانه دې نه منع کوی تاسو لره الله دهغه کسانونه او الله ﷻ قادر دې او الله ﷻ بښونکې زیات مهربان دې الله ﷻ تاسو دهغه چا نه نه منع کوی	
لَمُيَقَاتِلِكُمْ	فِي الدِّينِ
وَكَمْ يَخْرُجُوكُمْ	مِّنْ دِيَارِكُمْ
چی جنگ نې اوند کړو ستاسو سره په دین کښې او وې نه ویستلی تاسو دکورونو ستاسو نه چی د دین په باره کښې نې تاسو سره جنگ نه وی کړې اونه هغوی تاسو دخپلو کورونو نه ویستلی یئ	
أَنْ تَبْرَهُمْ	وَلَقَسُوا إِلَيْهِمْ
إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ	الْمُقْسِطِينَ
چی تاسو نیکی او کړی او انصاف او کړی دهغوی سره بیسکه الله خوبښوی انصاف کونکی خلق چی تاسو هغوی سره ښه سلوک کوی او انصاف ورسره کوی بیسکه انصاف کونکی کسان د الله ﷻ خوبښوی	

إِنَّمَا يَنْهَكُمُ اللَّهُ	عَنِ الَّذِينَ	قَاتَلُوكُمْ	فِي الدِّينِ
بیشکده منع کوی تاسو لره الله دهغه کسانونه چي جنگک ني او کړو ستاسو سره په دين کښي			
وَآخِرُ جُودِكُمْ	مِّنْ دِيَارِكُمْ	وَوَظُهُرُوا	عَلَىٰ إِخْرَاجِكُمْ
او وې ایستلی تاسو دکورونو ستاسو نه او امداد ني او کړو ديوبل سره په ایستلو ستاسو باندې			
أَنْ تَوَلَّوْهُمْ	وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ	فَأُولَٰئِكَ	
چي تاسو دوستي او کړي دهغوی سره او څوک چي دوستي کوي دهغوی سره نو هم هغوی			
هُمْ الظَّالِمُونَ ①			
ظالمان دي			
ظالمان دي			

قوله تعالى: - عَسَى اللَّهُ أَنْ يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ

هدايت د الله تعالى په لاس کښي دي: - دکافرانوسره د مينې کولو ممانعت اودهغوی د بغض او دښمنۍ ساتلو بيان نه پس اوس ارشاد کيږي چه داسې ممکن دی چه هم اوس په تاسو کښي او په هغوی کښي يوشان والي او يوځای کول او کړي. دبغض نفرت او جداوالي نه پس مينه محبت او الفت پيدا کړي. کوم يوڅيز دي چه په هغې الله ﷻ قادر نه دي. هغه يوشان او مختلف څيزونه راجمع کولې شي. د دښمنۍ او بدبختۍ نه پس په زړونو کښي مينه او محبت پيدا کول د هغه په لاس کښي دي. لکه يوبل ځای کښي چه په انصارو باندې دخپل نعمت بيان فرمائيلوسره ارشاد کيږي ﴿وَأَذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴾ په تاسو چه د الله نعمت دي يادساتي چه ستاسود زړه دښمنۍ هغه ستاسو د زړه په مينه بدله کړه اوتاسو داسې شوني لکه ديوي موررونه. تاسو د اورغاړې له رسيدلې ونې خو هغه تاسو د هغه ځای نه بچ کړي. نبی کریم ﷺ انصارو ته اوفرمايل آيا زه تاسو د گمراهۍ په حالت کښي نه گورم؟ بيا الله ﷻ زما په وجه تاسو ته هدايت درکړو تاسو گډوډوني نوالله ﷻ زما په وجه تاسو رايوځای کړي (۱) په قرآن کریم کښي دي ﴿هُوَ الَّذِي آيَدُكَ بِنُصْرِهِ وَإِلَى الْمُؤْمِنِينَ﴾ وَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ لَوْ أَنْقَضتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَا أَلَّفَت بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ أَلَّفَ بَيْنَهُمْ إِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ الله ﷻ په خپل امداد سره مؤمنان تاسره کړه او اې نبی ستا امداد ني او کړو او په ايماندارانو کښي ني هغه مينه محبت اويوالي پيدا کړو که د مخ د زمکې دولت خرچ کړي او هغه يوځای والي اويوشان والي کول او غواړي نو نه شي کولې. دا مينه د الله ﷻ د طرف نه وه چه عزيز او حکيم دي. په يو حديث شريف کښي دي چه د دوستانود دوستي په وخت

کنبی ہمداخبرہ وپاندی گنرئی چہ خہ عجیبہ دہ چہ دہ سرہ یووخت کنبی دبنمنی پیداشی او پہ دبنمنی کنبی ہم د حدنہ مہ تیریرئی ہیخ خبرنشتہ چہ کلہ بہ دوستی اوشی (۱)

(وقد یجمع الله الشیتین بعد ما یظنان کل الظن ان لاتلاقیا)

یعنی پہ داسی دوو دبنمنانو کنبی ہم چہ یود یونہ جداشی اودغہ شان چہ پہ زرہ کنبی نی غوتہ کرپی وی چہ د ہمیشہ د پارہ بہ دہ سرہ نہ ملاویری. اللہ ﷺ اتفاق او اتحاد پیدا کوی اوداسی یوکیپی چہ لکہ دوی ہلو دوه وو نہ. اللہ ﷺ بنسونکی اومہربان دی. کافرچہ کلہ توبہ او کرپی اللہ ﷺ بہ نی قبولہ کرپی کلہ چہ ہغہ داللہ ﷺ طرف تہ تیب شی ہغہ بہ دی پہ خپل سوری کنبی واخلی. کہ ہرخنگہ گناہ وی او کہ ہرخنگہ گناہگاروی اخوا ہغہ د مالک طرف تہ تیب شو اودیخواد ہغہ درحمت غیر کولاشوہ. حضرت مقاتل بن حیان رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دا آیت د ابوسفیان رضی اللہ عنہ صخرین حرب بارہ کنبی نازل شوئی دی. د ہغہ لور بی بی سرہ رسول اللہ ﷺ نکاح کرپی وہ اوہم دغہ نکاح کول د محبت سبب جوړشوئی وو. خودا قول خہ زرہ تہ نیزی دی نہ لگی خکہ چہ د رسول اللہ ﷺ دا نکاح دمکی د فتح نہ وپاندی شوئی وہ اود حضرت ابوسفیان رضی اللہ عنہ اسلام راوړل پہ اتفاق سرہ د مکی د فتح پہ شپہ شوئی وو. بلکہ دی نہ خوبنہ توجیہ ہغہ دہ کومہ چہ پہ ابن ابی حاتم کنبی روایت شوئی دہ چہ رسول اللہ ﷺ حضرت ابوسفیان رضی اللہ عنہ صخرین حرب رضی اللہ عنہ د یوباغ دمیوو عامل جوړکرپی وو. د حضور صلی اللہ علیہ وسلم دوفات نہ پس دی راروان وو چہ پہ لار کنبی ورته ذوالخمار مرتد ملاوشو. ہغہ دہ سرہ جنگ او کرونو دمرتدینو سرہ د تولو نہ اول جنگ کونکی مجاہد فی الدین ہم دی وو. حضرت ابن شہاب رضی اللہ عنہ قول دی چہ ہم د دہ بارہ کنبی دا آیت (عَسَى اللّٰهُ اَنْ یَّجْعَلَ بَیْنَكُمْ وَبَیْنَ الَّذِیْنَ عَادَیْتُمْ مِنْهُمْ مَوَدَّةً وَاللّٰهُ قَدِیْرٌ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِیْمٌ) نازل شوئی.

صحیح مسلم کنبی حدیث شریف دی چہ حضرت ابوسفیان رضی اللہ عنہ داسلام قبلولونہ پس نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تہ اوونیل یارسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم زما یودری درخواستونہ دی کہ اجازت وی نوعرض کریم حضور صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمانیل واید. ہغہ ونیل چہ اول خوداماتہ اجازت راکړہ چہ خنگہ مہ دکفریہ زمانہ کنبی دمسلمانانوسرہ مسلسل جنگ کولو د اسلام نہ پس دکافرانوسرہ برابر جنگ جاری اوساتم. نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دا منظور کړہ. بیانی اوونیل زما خوئی معاویہ رضی اللہ عنہ خپل منشی جوړ کړہ. نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دا ہم منظور کړہ (پہ دی چہ کوم کلام دی ہغہ وپاندی تیرشوئی) او زما بہترینہ عرب لور ام حبیبہ رضی اللہ عنہا پہ خپلہ نکاح کنبی قبولہ کړہ. نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم داہم قبولہ کړہ (۲) (پہ دی ہم کلام مخکنبی تیرشوئی دی) بیا ارشاد فرمائی چہ کومو کافرانوتاسرہ مذہبی جنگ نہ دی کرپی نہ نی تہ دوطن نہ ویستی یئی لکہ خنگہ چہ بنخو او کمزور وخلقو وغیرہ سرہ پہ سلوک احسان عدل اوانصاف کولونہ اللہ تعالی تانہ منع کوی بلکہ ہغہ خو داسی انصاف کونکو خلقوسرہ محبت کوی. بخاری او مسلم کنبی دی حضرت اسماء بنت ابوبکر رضی اللہ عنہا لہ دہغی مشرکہ مور راغلہ. داد ہغہ زمانہ ذکر دی پہ کومہ کنبی چہ د حضور صلی اللہ علیہ وسلم اود مکی مشرکانو سرہ صلح شوئی وہ نو حضرت اسماء رضی اللہ عنہا د حضور صلی اللہ علیہ وسلم پہ خدمت کنبی د مسئلہ تپوس کوی زما مور راغلی دہ او تراوسہ پوری ہغہ د دی دین نہ جدا دہ نو زما د پارہ جائزدی چہ ہغی سرہ بنہ سلوک او کریم حضور صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمانیل چہ اولارہ شہ اوہغی سرہ صلہ رحمی او کړہ (۳) دمسنداحمد پہ دی روایت کنبی دی چہ دہغی نوم قبیلہ وو دی بہ د مکی نہ کوچ غوری او پنیرد تحفہ پہ توگہ راوړلو. خو حضرت اسماء رضی اللہ عنہا خو نہ خپلہ مشرکہ مور خپل کور تہ پریخودہ او نہ نی تحفہ او ہدیہ قبولہ کړہ. نو بیا نی د

(۱) ترمذی کتاب البر والصلۃ باب ماجاء فی الاقتصاد فی الحب والبغض، ۱۹۹۷ وسندہ حسن.

(۲) صحیح مسلم کتاب فضائل الصحابة باب من فضائل ابی سفیان صخر بن حرب رضی اللہ عنہ: ۲۵۰۱.

(۳) صحیح بخاری کتاب الادب باب صلة المرأة - امها ولها زوج: ۵۹۷۹، صحیح مسلم: ۱۰۰۳، ابوداؤد: ۱۶۶۸، مسند الطیالسی: ۱۶۴۳، احمد: ۳۴۷/۶، ابن حبان: ۴۵۲.

حضور ﷺ نہ تپوس او کرو نو پہ اجازت سرہ ئی خپل کور کنبی ہم پریخوده اوهدیدہ ئی ہم قبولہ کرہ (۱) دہزار پہ حدیث کنبی د حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا مورنوم ہم دے خودا صحیح نہ دہ خکہ چہ د حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا نوم ام رومان رضی اللہ عنہا وو او هغی اسلام راورلی وو او هجرت کولو سرہ مدینہ تہ راغلی وه او د حضرت اسماء رضی اللہ عنہا د مورنوم ام رومان نہ وو بلکه دهغی نوم پہ پورتنی حدیث کنبی قبیلہ ذکر دے. واللہ اعلم.

د (مُطِیْبِیْنَ) تفسیر پہ سورة حجرات کنبی تیرشوے دے کوم چہ اللہ ﷻ خوبسوی. پہ حدیث شریف کنبی دے (مُطِیْبِیْنَ) هغه خلق دی چہ پہ عدل سرہ حکم کوی. کہ هغه دخپل بال بچ معاملہ وی کہ د ماتحتانو دا خلق به د اللہ ﷻ د عرش بنی طرف تہ د نور پہ منبرناست وی. (۲) بیافرمانی چہ د اللہ ﷻ منع والی خو دهغه خلقو دوستی نہ دے کوم چہ ستاسو پہ دہمننی کنبی ستاسو مقابلی له راوتلی ولاړدی. تاسو سرہ صرف ستاسو د مذهب پہ وجه جنگ جگړې کوی او تاسو ئی د خپلو بنکارونونه اوووستلې ستاسو د دہمنانو امداد ئی اوکړو. بیامشرکانو سرہ اتحاد او اتفاق دوستی او یووالی لرونکی ویروی او د هغوی گناه بنانی چہ داسې کونکی ظالمان گناهکاران دی او یوبل خای کنبی فرمانی یهودیانو او نصرانیانوسرہ دوستی کونکی زمونږ په نیز هم د هغوی په شان دی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمْ	الْبُؤْمُوتُ
اے هغه کسانو چي ايمان مو راوړې دې کله چي راشي تاسو ته مومنانې بنځي ائي مومنانو! څه وخت چي مومني بنځي هجرت او کړي	
مُهْجِرَاتٍ	فَمَا تَخْنُوهُنَّ
اللَّهُ أَعْلَمُ	بِأَيَّانِهِنَّ
هجرت کونکی پس امتحان واخلئ دایمان دهغوی الله ښه پوهه دې په ايمان دهغوی باندي او تاسو ته راشي نو د هغوی امتحان اخلئ الله ﷻ دهغوی دایمان (او نفاق) نه ښه خبر دې	
فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ	مُؤْمِنَاتٍ
فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ	
پس که چري معلومي شي تاسو ته هغوی چي مومنانې دي پس مه واپس کوي هغوی کافرانو ته نو که ستاسو باور اوشي چي هغوی مومني دي نو کافرانو ته ئې مه واپس کوي	
لَا هُنَّ حِلٌّ	لَهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ
لَهُنَّ	
نه هغوی حلالې دي دپاره دهغوی اونه هغوی (کافران) حلاليري دپاره دهغوی نه دغه بنځي کافرانو دپاره حلالې دي اونه کافران سړي د هغوی دپاره حلال دي	
وَأَتُوهُنَّ	مَّا أَنْفَقُوا
وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ	
او ورکړئ هغوی (کافرانو) ته هغه مهر چي ورکړې ئې وو بنځوله او نشته گناه په تاسو باندي او (کافرانو) له هغه هرڅه ورکړئ اکوم چي هغوی (په دې بنځو) خرڅ کړې وي او په تاسو هيڅ گناه نشته	
أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ	إِذَا
أُجُورَهُنَّ	
چي تاسو په نکاح سره واخلئ هغوی کله چہ ورکړئ تاسو هغوی له مهرونه دهغوی که تاسو هغوی سره نکاح اوکړئ خو په دې شرط چي مهرونه ورته ورکړئ	

(۱) احمد: ۴/۴، حاکم: ۴۸۵/۲، مجمع الزوائد: ۱۲۳/۷.
 (۲) صحیح مسلم کتاب الامارة باب فضيلة الامير العادل: ۱۸۲۷، احمد: ۱۵۹/۲، ابن حبان: ۴۴۸۵.

وَلَا تَمْسِكُوا	بِعِصْمِ الْكُوفِرِ	وَأَسْأَلُوا	مَا
او مہ ساتی تاسو پہ نکاح کنبی بنحی کافرانی (پخپلہ ہم) او او غواری ہغہ مہر چی	او چی کومی کافرانی بنحی دی ہغوی سرہ (ادزواجی) تعلق باقی مہ ساتی او چی خومرہ خرچ مو پہ ہغوی		
أَنْفَقْتُمْ	وَلَيْسَ لَكُمْ	مَا أَنْفَقْتُمْ	
تاسو ور کړی وو (خپلو کافرو بنخولہ او د غواری ہغوی ہغہ مہر چی ہغوی ور کړی وو خپلو مسلمانانو بنخولہ	کړی وی ہغہ تر ی او غواری او ہغوی (کافرانو) چی پر ی کوم خرچ کړی وی ہغہ دی (تاسو نہ) او غواری		
ذَلِكُمْ	حُكْمُ اللَّهِ	يُحْكَمُ	بَيْنَكُمْ
دا حکمونہ چی دی دا حکم د الله دی ہم ہغہ فیصلہ کوی پہ منخ ستاسو کنبی او الله	ہم دا د الله حکم دی ہغہ بہ ستاسو پہ مینخ کنبی فیصلہ او کړی او الله		
عَلِيمٌ	حَكِيمٌ	وَإِنْ فَاتَكُمْ	شَيْءٌ
ډیر پوہہ دی او د حکمت خاوند دی او کہ پاتی شی ستاسو نہ (یعنی ملاؤ نشی تاسو تہ) خہ خیز	ډیر پوہہ صاحب د حکمت دی او کہ چری ستاسو پہ بنخو کنبی یوہ بنخہ		
مِنْ أَرْوَاجِكُمْ	إِلَى الْكُفَّارِ	فَعَاقِبْتُمْ	
د کافرو بنخو دمہرونو ستاسو نہ کافرانو تہ اوبیا سزا ور کړہ تاسو (پہ غالب کیدو سرہ پہ ہغوی باندي)	کافرانو تہ لارہ شی اوبیا تاسو ہغو (کافرانو) باندي غلبہ حاصلہ کړہ		
فَاتُوا	الَّذِينَ	ذَهَبَتْ أَرْوَاجُهُمْ	
پس ور کړی تاسو ہغہ کسانو لہ چی تلی دی بنحی د ہغوی (ہلنہ پاتی شوی دی)	نور د چا د لاس نہ چی بنحی وتلی دی (او کافرانو سرہ شاملی شوی وی) نو ہغوی تہ د مال پہ اندازہ		
مِثْلَ مَا	أَنْفَقْتُمْ	وَاتَّقُوا اللَّهَ	الَّذِي
پہ مثل د ہغی (یعنی ہغومرہ مال) چی ور کړی وو ہغوی او اویریری د الله نہ ہغہ الله چی تاسو	ور کړی کوم چی ہغوی خرچ کړی وو او د ہغہ الله نہ اویریری چی تاسو پر ی		
بِهِ	مُؤْمِنُونَ		
پہ ہغہ باندي ایمان راوړونکی بی	ایمان راوړی دی		

قوله تعالى: - يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمْ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ
 د مهاجرت بنخو از مینبت: د سورة فتح پہ تفسیر کنبی د صلح حدیبیہ واقعہ پہ تفصیل سرہ بیان شوی دہ. د
 دی صلح پہ موقعہ چہ د رسول الله ﷺ او کفار قریش پہ مینخ کنبی کوم شرائط مقرر شوی وو پہ دی
 کنبی یودا ہم وو چہ د کافرانونہ خوک مسلمان شی حضور ﷺ لہ لارشی تاسو بہ ہغہ اہل مکہ تہ واپس
 کونہ خو قرآن کریم د دی نہ بنحی بہر کړی چہ کومہ بنخہ اسلام قبول کړی راشی او پہ حقیقت کنبی
 ہغہ پہ ربتیا سرہ ایماندارہ وی نو مسلمانان بہ ہغہ کافرانونہ نہ واپس کوی. د حدیث تخصیص پہ
 قرآن کریم سرہ د کیدو دا یو بنکلہ مثال دی او د بعضی سلفو پہ نیزدا آیت د دی حدیث ناسخ دی.

دہی آیت مبارک شان نزول او امتحان اخستلو طریقہ:- دہی آیت شان نزول دا دہی چہ حضرت ام کلثوم بنت عقبہ بن ابومعیطؓ مسلمانہ شوه ہجرت نی اوکرو مدینہ تہ راغلہ۔ دہغی دواہہ رونہہ عمارہ او ولید دہغی د اخستو د پارہ د رسول اللہ ﷺ پہ خدمت کنبی حاضر شو۔ نبی کریم ﷺ او فرمائیل واورنی دا د امتحان آیت نازل شو اود مؤمنی بنخہی د واپس کولونہ ممانعت اوکری شو۔ حضرت ابن عباسؓ نہ تپوس کیبری چہ حضور ﷺ بہ د دہی بنخو امتحان خنگہ اخستلو؟ ونی فرمائیل داسی چہ پہ اللہ ﷻ بانڈی قسم اوخوره او ربتتیا ربتتیا اوایہ چہ ہغہ د خپل خاوند د خفگان د وجہ نہ دہ راغلی، صرف د آب و هوا او زمکی بدلولود پارہ د سیل پہ توگہ نہ دہ راغلی یا د خہ دنیاوی مطلب د پارہ نہ دہ راغلی۔ بلکہ صرف د اللہ ﷻ اود ہغہ د رسول ﷺ محبت کنبی د اسلام پہ خاطر نی وطن پریخی دہی او بل نی ہیخ غرض نشتہ۔ قسم ورکول اود اسوالونہ کول د حضرت عمر فاروقؓ پہ ذمہ وواو پہ روایت کنبی دی چہ امتحان بہ داسی کیدو چہ ہغہ د اللہ ﷻ د معبود برحق او لاشریک کیدو گواہی ورکری اود نبی کریم ﷺ د اللہ ﷻ د بندہ اود ہغہ د رالیگلہی شوی رسول ﷺ کیدو گواہی ورکری۔ کہ پہ امتحان کنبی بہ د خہ دنیاوی غرض پتہ لگیدلہ نو ہغوی تہ د واپس تلو حکم وو۔ مثلاً چہ دا بہ معلومہ شوه چہ دہ بنخہی خاوند د جگری پہ وجہ یا د بل سری د محبت پہ وجہ راغلی دہ وغیرہ۔ (۱) دہی آیت پہ دہی جملہ چہ کہ تاسو تہ معلومہ شی چہ دا ایماندارہ بنخہ دہ نودا د کافرانو طرف تہ مہ واپس کوئی ثابتیری چہ پہ ایمان بانڈی پہ یقینی توگہ خبریدل ہم ممکن امر دی۔ ارشاد دہی چہ مسلمانانہی بنخہی د کافرانو سرو د پارہ او کافران سری د مسلمانانو بنخود پارہ حلال نہ دی۔

قوله تعالى:- وَلَا هُمْ يَحْلُونَ لَهُنَّ

کافرانو سرہ درشتی گولو ممانعت:- دہی آیت دا رشتہ حرام کرہ گنی دہی نہ ورائندی د مؤمنہ بنخو نکاح د کافرانو سرو سرہ جائز وہ۔ لکہ د نبی کریم ﷺ د لور بی بی نکاح ابوالعاص بن ربیع سرہ شوہی وہ اودہی پہ ہغہ وخت کنبی کافروو اود رسول اللہ ﷺ لور مسلمانہ وہ۔ د بدر پہ جنگ کنبی دہی ہم کافرانو سرہ وو اوچہ کوم کافران ژوند راگیر کری شویہ ہغوی کنبی دہی ہم نیولہی شوہی وو۔ حضرت زینبؓ د حضرت خدیجۃ الکبریؓ خپل مور ہار د ہغہ پہ فدیہ کنبی ورکری ووچہ دہی آزادشی او راشی۔ دہ پہ لیدویہ حضور ﷺ بانڈی رچیدل شروع شو او مسلمانانوتہ نی او فرمائیل کہ زما دلور قیدی پریخودل تاسو خوبنوئی نودہی پریپدنی۔ مسلمانانو ہغہ پہ خوشحالی سرہ بغیرد فدیہ پریخودل منظور کرل۔ حضور ﷺ ہغہ آزاد کرو اوور تہ نی او فرمائیل چہ زما لور مالہ مدینہ تہ راولیگہ۔ ہغہ دا ہم منظور کرہ او زید بن حارثہؓ سرہ نی اولیگلو (۲) دا واقعہ د ۲ ہجری دہ۔ حضرت زینبؓ پہ مدینہ کنبی اوسیدلہ او داسی ناستہ وہ تردی چہ پہ ۸ ہجری کنبی دہغی خاوند حضرت ابوالعاصؓ تہ اللہ ﷻ د اسلام توفیق ورکرو او مسلمان شو۔ نو حضور ﷺ ہم پہ ہغہ ورائندی نکاح سرہ بغیرد نوی مہر نہ خپلہ لور ہغہ سرہ رخصت کرہ۔ او بل روایت کنبی دی چہ دوه کالہ پس حضرت ابوالعاصؓ مسلمان شوہی وو او حضور ﷺ ہم پہ ہغہ اولد نکاح بانڈی حضرت زینبؓ ہغہ واپس کری وہ (۳) ہم دا صحیح دی خکہ چہ مسلمانہی بنخہی پہ مشرکانو سرو بانڈی د حرامیدو دوه کالہ پس ہغہ مسلمان شوہی وو۔ پہ یو بل روایت کنبی دی چہ دہغہ د اسلام نہ پس د نوی سر نہ نکاح اوشوہ او نوی مہر ترلہی شوہی وو۔ امام ترمذیؒ فرمائی چہ د رومی روایت راوی حضرت ابن عباسؓ دہی او ہغہ روایت د اسناد پہ لحاظ سرہ یر اوچت دہی او د دویم روایت راوی حضرت عمرو بن شعیبؓ دہی او عمل ہم پہ دہی

(۱) الطبری: ۲۳/۳۲۶۔

(۲) ابوداؤد کتاب الجہاد باب فی فداء الامیر بالمال: ۲۶۹۲ وھو حسن۔

(۳) ابوداؤد کتاب الطلاق باب الی منی ترد علیہ امرانہ اذا اسلم بعدھا: ۲۲۴۰، ترمذی: ۱۱۴۳، ابن ماجہ: ۲۰۰۹۔

باندی دی. خو دا یاد ساتی چه د عمرو بن شعیب رضی اللہ عنہ پہ روایت کنبی یو راوی حجاج ابن ارطاة ته حضرت امام احمد رضی اللہ عنہ وغیرہ ضعیف وئیلے. حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ د حدیث جواب جمهورو دا ورکوی چه داشخصی واقعه ده. ممکن ده چه هغی عدت ختم شوی نه وی. د اکثر و حضراتو مذهب دا دی چه په دی صورت کنبی بنسخه د عدت موده پوره کری اوتردغه وخته پورې د هغی کافر خاوند مسلمان شوی نه وی نو هغه نکاح فسخ کیږی. اود بعضی حضراتو مذهب دا هم دی چه عدت پوره کولونه پس بنسخی ته اختیار دی چه که غواړی خپله دا نکاح په خای اوساتی او که غواړی نو دا فسخ کری بله نکاح دی او کړی. او هم په دی باندی هم د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ والا روایت محمول کوی. بیا حکم کولې شی چه د دی مهاجرو بنسخو کافرانو خاوندانوته د هغوی خرچ کړې شوی خرچې ورکړی لکه مهر. بیا فرمان دی چه اوس د دوی مهر واپس کولونه پس دوی سره بیا نکاح کولو کنبی په تاسو څه بدی نشته. د عدت تیروول د ولی مقررول وغیره چه د نکاح امور و کنبی ضروری دی دی شرائط پوره کولو باندی دی مهاجرو بنسخو سره چه کوم مسلمان نکاح کول غواړی کولې شی.

قوله تعالى: - وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكُوفِرِ

کافره نکاح کنبی ساتل حرام دی. - بیا ارشاد فرمائی چه په تاسو باندی هم ای مسلمانانود دی بنسخو په خپلو نکاحونو کنبی ساتل حرام دی کومې چه کافرانې دی. دغه شان کافرې بنسخې سره نکاح کول هم حرام دی. د دی حکم په نازلیدو باندی حضرت عمر رضی اللہ عنہ خپلې دوه کافرانې بنسخې طلاقې کړې. په کومو کنبی چه یوې خو معاویه بن ابی سفیان رضی اللہ عنہ سره نکاح او کړه او بلې صفوان بن امیه سره () حضور صلی اللہ علیہ وسلم کافرانوسره صلح او کړه او تراوسه خو هغوی د حدیبیه په لاندی حصه کنبی وو چه دا آیت نازل شو او مسلمانانوته ئی او وئیل چه کومه بنسخه مهاجره راشی دهغی ایمان راوړل او په خالص نیت سره هجرت کول هم معلوم کړئی نود دوی کافرانو خاوندانوته د هغوی ورکړې شوی مهر واپس کړئی. دغه شان کافرانوته هم دا حکم واورولې شو () د دی حکم وجه هغه لوظ نامه وه اوس اوس لیکلې شوی وه. حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ چه کومو دوو کافرانو بنسخوته طلاق ورکړو په هغی کنبی د یوې نوم قریبه وه. دا د ابوامیه بن مغیره لور وه اود بلې نوم ام کلثوم وو چه د عمرو بن جروم خزاعی لور وه. د حضرت عبدالله رضی اللہ عنہ مور هم دا وه. دی سره ابوجهم بن حذیفه بن غانم خزاعی نکاح او کړه دا هم مشرک وو. دغه شان د دی حکم لاندی حضرت طلحه بن عبیدالله رضی اللہ عنہ خپله کافره بنسخه اروی بنت ربیعہ ابن حارث بن عبدالمطلب ته طلاق ورکړو دی سره خالد ابن سعید بن عاص نکاح او کړه.

بیا ارشاد کیږی چه ستاسو په بنسخو باندی کوم خرچ شوی دی هغه د کافرانوته واخلی او هغوی دی شی. دغه شان د کافرانو بنسخې چه مسلمانی شوی دی هغوی ته ددوی خرچ واپس کړئی. د صلح او بنسخو باره کنبی د الله صلی اللہ علیہ وسلم فیصله بیان شوه چه هغه په خپل مخلوق کنبی او کړه. الله صلی اللہ علیہ وسلم د خپلو بندیکانو د هر قسم مصلحتونو نه خبر دی اود هغه یوکار هم د حکمت نه خالی نه وی ځکه چه علی الاطلاق حکیم هم هغه دی. دی نه پس آیت (وَأَنْتُمْ بِمُؤْمِنَاتِكُمْ أُولَىٰ فَأَنْتُمْ عَلَىٰ أُولَٰئِكُمْ حَتَّىٰ تَخْرُجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ أَوْ تَنْكِحُوا الْأَوْلَادَ أَوْ تَدْرِجُوا أَوْ تَدْرُجُوا كَمَا كُنْتُمْ أُولَىٰ لَهُمْ قَبْلَ مَا نَزَّلْنَا الْبُرْهَانَ وَاللَّهُ عَلِيمٌ خَبِيرٌ) مطلب حضرت قتاده رضی اللہ عنہ دا بیان کړی دی چه کافرانوسره ستاسو عهد و پیمان او صلح صفائی نشته که یوه بنسخه د یومسلمان د کورنه لاره شی او هغوی سره ملاوشی نو ښکاره خبره ده چه هغه به دخپل خاوند کړی شوی خرچه نه واپس کوی نود دی په بدله کنبی تاسوته هم اجازت درکولې شی که د هغوی نه یوه بنسخه مسلماننه شی تاسوله راشی نو تاسو هم د هغی خاوندله هیڅ مه ورکونې تر

کومې چه هغوی درنه کړې (۱) حضرت زهري رضي الله عنه فرماني چه مسلمانانو خود الله تعالى د دې حکم پوره والې او کړواود کافرانو چه کومې بنځې مسلمانانې شوې هجرت ئې او کړوراغلي دهغوی اخستې شوې مهردهغوی خاوندانوته واپس کړې شو خومشرکانو د دې حکم منلونه انکار او کړو. په دې باندي دا آيت نازل شواو مسلمانانوته اجازت ورکړې شو که تاسو نه يوه بنځه هغوی له لاره شی او هغوی ستاسو خرچ کړې شوې خرچه واپس نه کړه نو چه کله د هغوی نه يوه بنځه تاسو له راشی نو تاسو خپله خرچه د هغې نه اوباسی که باقی څه بیچ شو نو هغوی ته ورکړئې گنې معامله ختمه شوه (۲) د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه ددې دا مطلب روايت دې چه په دې کبني رسول الله صلى الله عليه وسلم ته دا حکم ورکولې شی چه کومه مسلماننه بنځه کافرانو سره ملاوشی او کافران د هغې خاوندته د هغه کړې خرچه واپس نه کړې نو د مال غنيمت نه هغه مسلمان ته د هغه د خرچ مطابق ورکړئې. نو (فَعَاقَبْتُمْ) معنی داشوه چه بيا کله د قریشويا نورو کافرانو نه د غنيمت مال ملاوشی نو دې سرو ته د چا بنځې چه کافرانوله تلې دی د هغوی خرچه ورکړئې یعنی مهر مثل. په دې اقوالوکبني هيڅ اختلاف او تضاد نشته. مطلب دا که رومبې صورت ممکن وی نوهغه تيبک دې گنې د غنيمت د مال نه هغه ته د هغه حق ورکړئې په دواړو خبروکبني اختيار دې او په حکم کبني وسعت دې. حضرت امام ابن جرير رضي الله عنه دا تطبيق خوبسوی. (فالحمد لله)

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ

اے نبی کله چی | راشی تاته مومنانې بنځې

انې پیغمبره صلى الله عليه وسلم ! چې مومني بنځې درته راشی

يَا بَيْعَتِكَ عَلَىٰ أَنْ لَا يَشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ

چی بیعت کوی ستاسره په دې خبره چی هغوی به نه شریکوی | دالله سره | هیڅ څیز او نه به غلا کوی او ددې خبرې بیعت درسره کوی | چې الله تعالى سره به هیڅوک نه شریکوی | او غلا به نه کوی

وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ

اونه به زنا کوی | اونه به وژنی اولاد خپل | اونه به راتله کوی | په دروغو سره | چی جوړوی ئې هغوی | اوزنا به نه کوی | او خپل بچی به نه وژنی | اود دروغو الزام به په چا نه لگوی | چې هغه ئې

بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِينَكَ فِي مَعْرُوفٍ

په منځ دلاسونو او خپو خپلو کبني (یعنی دخپله خانه) | اونه به نافرمانی کوی ستا | په نیکی کبني | په خپل مینځ کبني جوړ کړی وی | او د نیکی په کارونو کبني به

فَبَايِعْهُنَّ وَاسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

پس بیعت او کړه دهغوی سره | او دبېناني دعا او غواړه | دپاره دهغوی | دالله نه | بیشکه الله | ستا نافرمانی نه کوی | انوته هغوی سره بیعت او کړه | او دهغوی دپاره د الله نه بېننه غواړه | بیشکه الله

غَفُورٌ رَحِيمٌ

بېنونکې مهربانه دې |
بېنونکې ډیر زیات مهربان دې

قوله تعالى: - يَا بَعِثْنَا عَلَىٰ أَنْ لَا يُشْرِكَنَ بِاللَّهِ شَيْئًا

دوینجو بیعت اوددی طریقہ: یہ صحیح بخاری کنبی دی عائشہ رضی اللہ عنہا فرمائی کہ کومی مسلمانانو بنحوم بہ ہجرت کولو او حضور ﷺ لہ بہ راتلی نود ہغوی امتحان بہ ہم پہ دی آیت سرہ کیدلو. کومی بنخی بہ چہ ددی تہلو خبرو اقرار کولو ہغی تہ بہ نبی کریم ﷺ زبانی فرمائیل چہ ما ستانہ بیعت واخستلو. دا بہ نہ وہ چہ رسول اللہ ﷺ بہ ہغوی سرہ لاس ملاوولو. پہ اللہ ﷻ قسم رسول اللہ ﷺ کلہ ہم د بیعت پہ وخت کنبی د بنخولاس سرہ لاس نہ دی لگولی صرف زبانی بہ نی ورتہ فرمائیل چہ پہ دی خبرہ ماستانہ بیعت واخستلو. (۱)

د بیعت طریقہ د یو صحابی پہ ژبہ: - ترمذی، نسائی، ابن ماجہ او مسند احمد وغیرہ کنبی دی چہ حضرت امیمہ بنت رقیقہ رضی اللہ عنہا فرمائی د تورو دیرو بنخوسرہ زہ ہم د نبی کریم ﷺ نہ د بیعت د پارہ حاضرہ شوی ووم نود قرآن پاک د دی آیت مطابق حضور ﷺ زمونہ نہ بیعت واخستلو. مونہ بہ پہ خو خبرو کنبی د حضور ﷺ نافرمانی نہ کوو د اقرار پہ وخت کنبی او فرمائیل چہ دا ہم او وائی تہ کووم وختہ پوری چہ ستاسو طاقت وی. مونہ او وئیل اللہ ﷻ اود ہغہ رسول ﷺ تہ زمونہ خیال زمونہ نہ دیر دی اود ہغوی مہربانسی پہ مونہ بانندی زمونہ د مہربانونہ زیاتی دی. بیامونہ او وئیل حضور ﷺ تاسوز مونہ سرہ لاس نہ ملاوونی؟ ونی فرمائیل زہ پردو بنخوسرہ لاس نہ ملاووم. زما یوی بنخی تہ ویناکول د سلو بنخود پارہ کافی دی، بس بیعت او شولو (۲) امام ترمذی رحمۃ اللہ علیہ دی حدیث تہ صحیح حسن وائی. پہ مسند احمد کنبی دومرہ زیاتوالی نورہم دی چہ پہ مونہ کنبی چاسرہ ہم حضور ﷺ لاس ملاو نہ کریو. دا حضرت امیمہ رضی اللہ عنہا د حضرت خدیجہ رضی اللہ عنہا خوراود حضرت فاطمہ رضی اللہ عنہا ترور وہ. پہ مسند احمد کنبی دی حضرت سلمی بنت قیس چہ د رسول اللہ ﷺ ترور وہ اود وارو قبلو طرف تہ نی د حضور ﷺ سرہ مونخ ادا کریو و د بنوعدی بن نجار د قبیلہ نہ وہ. فرمائی چہ د انصارو بنخوسرہ د رسول اللہ ﷺ پہ خدمت کنبی د بیعت کولو د پارہ زہ ہم تلی ووم او پہ دی آیت کنبی چہ دکومو خبرو د کردی مونہ د ہغی اقرار ہم او کریو. بیعت مو او کریو او لاروماتہ بیا خیال راغلو او یوہ بنخہ ما حضور ﷺ تہ اولیگله چہ معلومہ کری د خیانت او دھوکہ نہ ستاسو خہ مطلب دی؟ رسول اللہ ﷺ او فرمائیل چہ د ہغہ مال چاتہ پہ پتہ مہ ورکوه. (۳) د مسند پہ حدیث کنبی حضرت عائشہ بنت قدامہ رضی اللہ عنہا فرمائی زہ خپلی مور رائظہ بنت سفیان خزاعیہ رضی اللہ عنہا د حضور ﷺ نہ د بیعت کونکو بنخوسرہ ووم حضور ﷺ بہ پہ دی خبرو بیعت اخستلو او بنخوبہ د دی اقرار کولو. زما دمور پہ فرمان سرہ ماہم اقرار او کریو اود بیعت اخستونکو بنخوسرہ شاملہ شوم (۴) پہ صحیح بخاری کنبی حضرت ام عطیہ رضی اللہ عنہا نہ نقل دی چہ مونہ پہ دی خبرو او پہ دی امر بانندی چہ مونہ بہ پہ یومری بانندی ویر او ژرا نہ کوو د حضور ﷺ نہ بیعت او کریو. پہ دی وخت کنبی یو بنخی خپل لاس راہنکلو او ونی وئیل چہ زہ پہ پہ مری بانندی د وینا نہ کولونہ منع کیدلو بانندی بیعت نہ کوم خکہ چہ فلانکی بنخی زما فلانکی مری بانندی ویر او ژرا کولو کنبی زما امداد کریو و نو زہ بہ د ہغی بدلہ خامخا خلاصوم. حضور ﷺ اوریدو سرہ چپ پاتی شو او ہیخ نی اونہ فرمائیل ہغہ لارہ خولہ ساعت پس بیا راغله او بیعت نی او کریو.

پہ مسلم شریف کنبی ہم دا حدیث دی اودومرہ زیاتوالی ورسرہ دی چہ دا شرط صرف ہم دی بنخی او حضرت ام سلیم بنت ملحان رضی اللہ عنہا پورہ کریو (۵) د بخاری شریف پہ یوبل روایت کنبی دی چہ دا شرط پنخو

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الممتحنة باب (اذا جاءكم المؤمنات مهاجرات) ۴۸۹۱، صحیح مسلم: ۱۸۸۶، ابن ماجہ: ۲۸۷۵.

(۲) ترمذی کتاب السنن باب ماجاء ل بیعة النساء: ۱۵۹۷ ورسندہ صحیح، نسائی: ۴۱۸۶، ابن ماجہ: ۲۸۷۴، مختصر، احمد: ۳۵۷/۶.

(۳) احمد: ۳۷۹/۶-۳۸۰.

(۴) احمد: ۳۶۵/۶، مجمع الزوائد: ۴۱/۶.

(۵) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الممتحنة باب (اذا جاءك المؤمنات ببايعنك) ۴۸۹۲، صحیح مسلم: ۹۳۶.

بنحو پورہ کرو، ام سلیم، ام علا او ابوسبرہ رضی اللہ عنہما لور چہ د حضرت معاذ رضی اللہ عنہ بی بی وہ او دوہ نورې بنخې، یاد ابوسبرہ رضی اللہ عنہ لور او د حضرت معاذ رضی اللہ عنہ بی بی او یوہ بنخہ بلہ (۱) حضور صلی اللہ علیہ وسلم بہ د اخترپہ ورخ ہم د بنخوند د دې بیعت معاہدہ اخستلہ. حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چہ د رمضان د اختر مونخ ما د حضور صلی اللہ علیہ وسلم حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ او حضرت عمر رضی اللہ عنہما سرہ ادا کړې دې. ټولو بہ د خطبہ نہ اول مونخ کولو بیانی بہ د مانخہ نہ پس خطبہ کولہ. یوخل نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم خطبہ ورکولہ چہ راکوز شولکہ چہ ہغہ نقشہ اوس ہم زما د سترگو پہ وړاندي دہ چہ خلق نی کینول او حضور صلی اللہ علیہ وسلم د ہغوی د مینخ نہ تشریف راوړلو. تردې چہ د بنخو مینخ تہ راغلو او حضرت بلال رضی اللہ عنہ ورسرہ وو. دلته پہ رسید و باندي نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہم د دې آیت تلاوت او فرمائیلو بیا حضور صلی اللہ علیہ وسلم تپوس او کړو چہ آیاتاسوپہ خپل دې اقرار باندي کلکې یئی؟ یوہ بنخہ او دریدہ او جواب نی ورکړو چہ او حضور صلی اللہ علیہ وسلم پہ دې باندي پہ مضبوطیاسرہ قائمی یو بیل چا جواب ورنہ کړو. راوی حدیث حضرت حسن رضی اللہ عنہ تہ دا معلومہ نہ دہ چہ دا جواب ورکونکې بنخہ کومہ یوہ وہ. بیا حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ نبہ دہ خیرات کوئی او حضرت بلال رضی اللہ عنہ خپلہ کپرا خورہ کړہ نو بنخو پہ دې کبني د غمو او بغیر غمو گوټي د اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پہ لار کبني و اچولې. (۲)

دمسند احمد پہ روایت کبني د امیمہ رضی اللہ عنہا د بیعت پہ ذکر کبني د آیت نہ علاوہ دو مرہ نور ہم دی چہ ویر اوژرا نہ کول او د جاہلیت د زمانی غوندې سینگارونہ کول او برد و سروتہ نہ خودل (۳) د بخاری او مسلم شریف پہ حدیث کبني دی چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پہ یومجلس کبني سر و تہ ہم او فرمائیل چہ ماسرہ پہ دې خبر و باندي بیعت او کړئی کومې چہ پہ دې آیت کبني دی. کوم سرې چہ دا بیعت پورہ کړی د ہغہ اجر اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سرہ دې او چہ خوک د دې نہ خہ خلاف او کړی اود مسلمان حکومت نہ پټ پاتې وی د ہغہ حساب د اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سرہ دې. کہ غواری نو اوبہ نی بنی او کہ غواری نو عذاب بہ نی کړی. حضرت عبادہ بن صامت رضی اللہ عنہ فرمائی چہ پہ عقبہ اولی کبني مونږ دولسو کسانو د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ بیعت او کړو او ہم پہ دې خبر وچہ کومې پہ دې آیت کبني ذکر دې حضور صلی اللہ علیہ وسلم زمونږ نہ بیعت و اخستلو او ونی فرمائیل کہ تاسو پہ دې باندي پورہ پاتې شوئی نو یقیناً ستاسود پارہ جنت دې. دا واقعہ د جہاد د فرضیت نہ وړاندي دہ. د ابن جریر پہ روایت کبني دی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حضرت عمر بن خطاب رضی اللہ عنہما تہ حکم ورکړو چہ ہغہ دې بنخوتہ او وائی چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تاسو نہ پہ دې خبر و بیعت اخلی چہ تاسو اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سرہ خوک مہ شریکوئی. د دې بیعت د پارہ راتلونکو بنخو کبني حضرت ہندہ ہم وہ چہ د عتبہ بن ربیعہ لور اود حضرت ابوسفیان رضی اللہ عنہ بی بی وہ. ہم دغہ وہ چہ ہغې د کفر پہ زمانہ کبني د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د ترہ حضرت حمزہ رضی اللہ عنہ خیتہ خیرلې وہ، پہ دې وجہ ہغہ د دې بنخوسرہ پہ داسې حالت کبني راغلې وہ چہ خوک ہغہ اونه پیژندیشی. ہغې چہ کله فرمان واوریدو نو ونی و نیل چہ زہ خہ و نیل غوارم خو کہ خبرې کوم نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم بہ ما او پیژئی او کہ اومې پیژئی نوزما د قتل حکم بہ او کړی. زہ پہ دې وجہ داسې راغلې یم چہ اونه پیژندلې شم خو ہغہ بنخې ټولې چپ پاتې شوې اود ہغې خبرہ نی پہ خپلو خلکو کولو سرہ انکار او کړو. آخر ہم ہغې او ونیل چہ د اصحیح دہ چہ کله د شرک نہ منع کیدل د سرود پارہ دی نو د بنخو د پارہ بہ ولی نہ وی؟ حضور صلی اللہ علیہ وسلم د ہغې طرف تہ او کتل خو ہیخ نی اونه فرمائیل. بیانی حضرت عمر رضی اللہ عنہ تہ او فرمائیل چہ دې تہ او واید بلہ خبرہ دا دہ چہ غلابہ نہ کوی. پہ دې باندي ہندی رضی اللہ عنہا او ونیل چہ ما بہ د ابوسفیان رضی اللہ عنہ معمولی معمولی خیز کله کله اخستلو خہ پتہ دہ چہ دا ہم پہ غلا کبني شامل دی کہ نہ؟ اوزما د پارہ دا حلال ہم دی کہ نہ؟ حضرت ابوسفیان رضی اللہ عنہ ہم پہ دې مجلس کبني ناست و د

(۱) صحیح بخاری کتاب الجنائز باب ما ینبی من الروح والبکاء والرجز عن ذلك: ۱۳۰۶، صحیح مسلم: ۹۳۶.

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الممتحنة باب (اذا جاءك المؤمنات ببايعتك): ۴۸۹۵، صحیح مسلم: ۸۸۳.

(۳) الحد: ۱۹۶/۲، مسند حسن، مجمع الزوائد: ۳۷/۶.

اوریدوسرہ ہغہ اووئیل چہ زما پہ کور کنبی کوم خہ ہم تا اخستی وی اوہغہ دے خرج کپی وی یا اوس ہم باقی وی ہغہ تول ہر خہ ما ستا د پارہ حلال کپی دی۔ اوس خونبی کریم ﷺ تہ صفا معلومہ شوه چہ دا خو زما د ترہ حضرت حمزہ ﷺ قاتلہ اود ہغہ اینہ خیرونکی او بیبا پہ ہغی چکونہ لگونکی بنخہ ہندہ دہ۔ نبی کریم ﷺ ہغہ اوپیژندلہ د ہغی خبری نی واوریدی او ہغہ نی پہ دے حالت کنبی لیدلوسرہ مسکی شو او ہغہ نی خپل خواتہ راوغوبنتلہ۔ ہغی د حضور ﷺ لاس اونیلو او معافی نی اوغوبنتلہ حضور ﷺ افرمائیل چہ تہ ہم ہغہ ہندہ ی؟ ہغی وئیل تیری شوې گناہونہ اللہ ﷻ معاف کرل۔ حضور ﷺ چپ شو اود بیعت پہ کار کنبی بیبا مشغول شو اووئی فرمائیل دریمہ خبرہ دا دہ چہ دے بنخو کنبی دے خوک بدکاری نہ کوی۔ پہ دے باندي حضرت ہندہ ﷺ اووئیل چہ آیا آزادی بنخہ ہم بدکاری کوی؟ حضور ﷺ افرمائیل تیک دہ د اللہ ﷻ قسم آزادی بنخہ بہ پہ دے خراب کار ہیخ گلہ ہم خان گندہ نہ کپی۔ بیانی افرمائیل خلورمہ خبرہ چہ خوک دے ہم خپل اولاد قتل نہ کپی۔ ہندی ﷺ اووئیل تاسو ہغہ پہ بدر کنبی قتل کپی تاسو پوہہ شئی او ہغوی۔ حضور ﷺ افرمائیل پنخمہ خبرہ دا دہ چہ پخپلہ دے دخپل خان نہ بی سر اوخپو خہ خاص بہتان نہ لگوی او شپرمہ خبرہ دا چہ زما پہ شرعی خبرو کنبی دے زما نافرمانی نہ کوی۔ اووم عہدنی د ہغوی نہ دا واخستلوچہ ویناگانہ دے نہ کوی۔ د جاہلیت پہ زمانہ کنبی بہ بنخو خپلوان مرہ کیدو باندي کپی شلولی مخونہ بہ نی وھل وینستہ بہ نی شوکول او چغی سورے بہ نی وھلی۔ (۱) دا اثر غریب دے او د دے پہ بعضی حصو کنبی نکارت ہم دے خکہ چہ د ابوسفیان ﷺ اود ہغہ د بنخہ د اسلام راورلو پہ وخت کنبی ہغوی تہ د حضور ﷺ نہ ہیخ اندیبنسہ نہ وہ بلکه ہغوی سرہ ہم حضور ﷺ د صفائی او محبت اظہار کپی وو۔ واللہ اعلم۔

پہ یویل روایت کنبی دی چہ د فتح مکہ پہ ورخ داد بیعت والا آیت نازل شو۔ نبی کریم ﷺ پہ صفایاندي د سرونہ بیعت واخستو او حضرت عمرؓ د بنخونہ بیعت واخستو۔ پہ دے کنبی نور دا ہم دی چہ د اولاد دقتل نہ کولو واوریدہ نو حضرت ہندہ ﷺ افرمائیل مونہر خوہغہ د پروکوالی نہ او بالل لوی مو کرل خودا لوی تاسو قتل کرل۔ پہ دے باندي حضرت عمرؓ دیر زیات اوخندل۔ ابن ابی حاتم کنبی دی چہ گلہ ہندہ بیعت لہ راغلہ نود ہغی لاسونہ د سروپہ شان سپین وو۔ حضور ﷺ افرمائیل لارہ شہ د دے رنگ بدل کرہ۔ ہغی نکریزی اولگولی او حاضرہ شوه۔ د ہغی پہ لاس کنبی دوه کپی وے۔ ہغی تپوس اوکرو چہ د دے بارہ کنبی خہ حکم دے؟ وئی فرمائیل چہ د دوزخ د اور دوه سروتکے دی (دا حکم د ہغہ وخت دے چہ گلہ د دے زکوٰۃ نہ ادا کیری) د دے بیعت اخستلویہ وخت د حضور ﷺ پہ لاس کنبی بود کپرا وہ۔ گلہ چہ د ہغوی نہ د اولاد د نہ قتل کولو وعدہ اخستی شوه یوی بنخہ اووئیل چہ د ہغی پلارنیکہ خوقتل کپی شوی دی اود ہغوی د اولاد وصیت مونہر تہ کیری۔ دا د بیعت د شروع صورت ووبیا د دے نہ پس دا دستور وو چہ گلہ بہ بنخہ بیعت لہ راجمع شوې نو حضور ﷺ بہ دا تولی خبری ہغوی تہ ورائدی کولی ہغوی بہ د دے اقرار کولو او واپس کیدلے بہ۔ (۲) نود اللہ ﷻ فرمان دے چہ کومے بنخہ د دے بیعت د پارہ راخی نود ہغوی نہ بیعت واخلہ چہ اللہ ﷻ سرہ دے شریک نہ گرخوی د غیر وخلقو مالونہ دے نہ پتوی او ہغہ بنخہ چہ ہغی تہ خاوند د ہغی د خوراک خبناک او اغوستو د پارہ نہ ورکوی نو د ہغی د پارہ جائز دی چہ د خپل خاوند د مال نہ د دستور مطابق اود خپل حاجت پہ اندازہ واخلی کہ دہغی خاوندتہ پتہ ہم نہ وی۔ د دے دلیل دہندی والا حدیث دے چہ ہغی درسول اللہ ﷺ نہ معلومہ کپی وہ چہ یارسول اللہ ﷺ زماخاوند ابوسفیان ﷺ بخیل سرے دے ہغہ مونہر تہ دومرہ خرج نہ راکوی کوم چہ زما اود اولاد د پارہ کافی وی۔ نوکہ زہ د ہغہ د مال نہ د ہغہ پہ

(۱) الطبری: ۲۴۲/۲۳

(۲) الدر المنثور: ۱۴۰/۸

بہی خبرنی کنبی خہ واخلم نو مالہ جائز دی؟ حضور ﷺ او فرمائیل چہ پہ معروفہ طریقہ د ہغہ د مال نہ دومرہ اخستل چہ ستا د بال بیچ د پارہ کافی وی۔ (۱)

او ہغہ دہی زناکاری نہ کوی۔ لکہ چہ بل خائی کنبی ارشاد دہی ﴿وَلَا تَقْرُبُوا الزَّوْجَ الَّذِي أَنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا﴾ زنا تہ مہ نیزدی کیرنی ہغہ بہی حیانی دہ او خرابہ لار دہ۔ د حضرت سمرہ رضی اللہ عنہا پہ حدیث کنبی د زناسزا دردناک عذاب د جہنم دہی (۲) پہ مسند احمد کنبی دی چہ کلہ فاطمہ بنت عقبہ رضی اللہ عنہا بیعت لہ راغلہ اودہ دہی آیت تلاوت د ہغہی پہ ورائندی او کپری شو نو ہغہی د شرم نہ خپل لاس پہ سر کیخودو۔ حضور ﷺ تہ د ہغہی دا حیا دیرہ خوبنہ شوی۔ حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا فرمائی ہم پہ دہی شرطونوبانندی تہ لو بیعت او کپرو۔ دہی اوریدوسرہ ہغہی ہم بیعت او کپرو۔ (۳) د حضور ﷺ د بیعت طریقہی پور تہ بیان شوی۔

قوله تعالى: - وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ

د اولاد نہ قتل کولو حکم عام دہی۔ پیدا شوئی اولاد قتل کول ہم پہ دہی ممانعت کنبی دہی۔ لکہ خنگہ چہ بہ د جاہلیت پہ زمانہ کنبی د دہی ویری قتل کولہی شو چہ پہ دوی بانندی بہ د کوم خائی نہ خورو او خکو۔ حمل غورزول ہم پہ دہی ممانعت کنبی شامل دی لکہ بعضی جاہلو بنخو بہ خپل خپل بچی غورزول۔

قوله تعالى: - وَلَا يَأْتِينَ بِيَهُتَانِ

پہ خراب غرض وغیرہ سرہ بہتان نہ لگولو مطلب خویو حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما دا بیان کپری دہی چہ د بل اولاد د خپل خاوند پہ سر لگول (۴) د ابوداؤد پہ حدیث کنبی دی چہ دملاعنہ آیت نازلیدلو پہ وخت رسول اللہ ﷺ او فرمائیل چہ کومہ بنخہ دا پہ یوقوم کنبی داخل کپری چہ پہ قوم کنبی نہ وی ہغہ د اللہ ﷻ پہ نیز پہ ہیخ یو شمیر کنبی ہم نہ دہ او چہ کوم سرہی د خپل اولاد نہ انکار او کپری او ہغہ د ہغہ پہ ورائندی موجود وی نواللہ ﷻ بہ د ہغہ نہ دہہ او کپری اود تہ لو ورائدینواو روستونویہ ورائندی بہ بی رسوا او ذلیل کپری۔ (۵)

قوله تعالى: - وَلَا يَعِصِيَنَّكَ فِي مَعْرُوفٍ

د حضور ﷺ نافرمانی مہ کوئی یعنی دہغوی احکام پہ خائی راورنی اود ہغوی دمنع کپری شوی کارونونہ منع شنی۔ دا شرط د معروف کیدلو د پارہ بنخو اللہ ﷻ اولگولو۔ (۶) حضرت میمونہ فرمائی اللہ ﷻ د خپل نبی اطاعت فقط پہ نیکو کنبی منحصر کپری دہی او صرف ہم معروف اطاعت دہی۔ حضرت ابن زید رضی اللہ عنہما فرمائی گورنی بہترین اخلاق د رسول اللہ ﷺ حکم منل ہم پہ معروف کنبی دہی۔ (۷) د دہی بیعت پہ ورخ رسول اللہ ﷺ د بنخونہ پہ مرو ویر او ژرا نہ کولو اقرار ہم اخستی وو لکہ خنگہ چہ د ام عطیہ رضی اللہ عنہا پہ حدیث کنبی اول تیرشو۔ حضرت قتادہ رضی اللہ عنہما فرمائی چہ مونہ تہ ذکر شوی دی چہ پہ دہی بیعت کنبی داہم وو چہ بنخو پردوسرو سرہ خبری اتری مہ کوئی۔ پہ دہی بانندی حضرت عبدالرحمن بن عوف رضی اللہ عنہما او فرمائیل یارسول اللہ ﷺ اکثر مونہ کور کنبی نہ یو او میلمانہ راخی نو حضور ﷺ او فرمائیل چہ زما د دہی خبرواترونہ منع کول مطلب نہ دہی۔ زہ ہغوی سرہ د کار د خبر کولونہ

(۱) صحیح بخاری کتاب النفقات باب اذا لم ينفق الرجل للمرأة ان تاخذ بغير علمه: ۱۵۳۶، صحیح مسلم: ۱۷۱۴.

(۲) صحیح بخاری کتاب التعبير باب تعبير الرويا بعد صلاة الصبح: ۷۰۴۷.

(۳) احمد: ۱۵۱/۶.

(۴) الطبری: ۲۳/۳۴۰.

(۵) ابوداؤد کتاب الطلاق باب التغليظ في الانتفاء: ۲۲۶۳ وسندہ حسن، نسائی: ۳۵۱۱.

(۶) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الممتحنة باب (اذا جاءك المؤمنات بياعنك) ۴۸۹۳.

(۷) الطبری: ۲۳/۳۴۵.

نه منع كوم (۱) ابن ابی حاتم كنبی دی چه حضور ﷺ د دې بیعت په ورځ بنځې د پردوسروسره د خبرو کولو نه منع کړی دی او حضرت حسن رضی اللہ عنہ فرمائیلی چه بعضې خلق هغه هم وی چه پردو بنځوسره په خبرو کولو سره هم مزې اخلی تر دې چه اوبه ترې اوځی (۲) پورته حدیث بیان شو چه په مړی د ویر او ژړا نه کولوپه شرط یوې بنځې اوونیل چه د فلانکې قبیلې بنځو ویر او ژړا کولو کنبی زما ملگرتیا کړې وه نودهغوی په ونیا کنبی به زه هم خامخا امداد کوم اود هغې بدله به خلاصوم. بیاراغله او حضور ﷺ نه بیعت او کړو الخ. حضرت ام سلیم رضی اللہ عنہا د چا نوم چه په ویر او ژړا نه کولو بنځو کنبی وو وو بیعت پوره کړو. دا دملحان رضی اللہ عنہ لور او حضرت انس رضی اللہ عنہ مور ده. په بل روایت کنبی دی چه کومې بنځې په ویر او ژړا کنبی د بلې بدلې خلاصولو اجازت غوښتی وو پخپله حضور ﷺ هغې ته اجازت ورکړې وو. هم دغه هغه معروف دې په کوم کنبی چه نافرمانی کول منع دی. دییعت کونکو بنځونه د یوې بیان دې چه په معروف کنبی مونږ د حضور ﷺ نافرمانی اونه کړو، د دې مطلب دا دې چه د مصیبت په وخت کنبی مخ مد شوکه وه وینسته مه اوباسه کپړې مه شلوه چغې صوری مه وهه.

په ابن اجریر کنبی د حضرت ام عطیه رضی اللہ عنہا نه روایت دې چه کله حضور ﷺ مدینې ته تشریف راوړو نو یوه ورځ نی حکم او کړو چه د فلانکې انصاری په کور کنبی ټولې بنځې راجمع شئ. بیا ئی حضرت عمر بن خطاب رضی اللہ عنہ هلته راو لیگلو. هغه په دروازه کنبی اودریدو او سلام ئی او کړو. مونږ د هغه د سلام جواب ورکړو نو هغوی اوفرمائیل چه زه د رسول الله ﷺ قاصد یم. مونږ وئیل چه رسول الله ﷺ ته دې هم په خیر راغلی وی او د هغوی قاصدته هم. حضرت عمر رضی اللہ عنہ اوفرمائیل چه ماته حکم شوې دې چه زه تاسو نه حکم او کړم چه تاسو الله ﷻ سره شریک نه گرځولو غلا نه کولو او د زنا کارئی نه په بچ کیدلو باندي بیعت او کړئ. مونږ وئیل مونږه ټولې حاضرې یو اواقرار کوو. هغوی هم هلته په دروازه کنبی په ولاړه ولاړه خپل لاس دننه کړو اومونږ خپل لاسونه هم دننه په دننه وروړاندي کړل بیا هغوی اوفرمائیل چه ای الله گواه اوسپړه. بیا حکم اوشو چه په دواړو اخترونو کنبی خپلې حائضه بنځې او خوانانې جینکنی بوځئی په مونږ باندي جمع فرض نه ده، مونږ له جنازو کنبی نه دی تلل پکار. حضرت اسماعیل رضی اللہ عنہ راوی حدیث فرمائی ما د خپلې نیا حضرت ام عطیه رضی اللہ عنہا نه تپوس او کړو چه بنځې دې په معروف کنبی د رسول الله ﷺ نافرمانی نه کوی د دې څه مطلب دې؟ وئی فرمائیل دا په مړودې وینا گانې نه کوی (۳) بخاری اومسلم کنبی دی چه کوم خلق په مصیبت کنبی خپل مخونه وهی جامې شلوی او د جاهلیت د زمانې په شان چغې صوری اوشورکوی هغه زمونږ نه نه دی. (۴) بل روایت کنبی دی چه رسول الله ﷺ د هغه خلقو نه بری دې چه تیزې تیزې چغې صوری وهی وینسته راوباسی یا شوکوی گریوانونه شلوی یا لمنې شلوی. (۵)

مسند ابو یعلی کنبی دی چه زما په امت کنبی څلور کارونه د جاهلیت د وخت دی چه هغه به دوی نه پریردی په حسب نسب باندي فخر کول، انسان ته د هغه د نسب پیغورور کول د ستورو نه باران غوښتل او په مړی باندي وینا کول او فرمائی چه که په مړی وینا کونکې بنځه بغیرد توبې کولو مړه شی نو هغې ته به د قیامت په ورځ د گوگړو جامې وراغوستې شی اود ښکارځ څادر به پرې اچولې شی. (۶)

(۱) داروایت مرسل دي

(۲) داروایت مرسل دي

(۳) الظوی ۴۶/۲۲.

(۴) صحیح بخاری کتاب الجنائز باب ((لیس منا من ضرب الحدود)) ۱۲۹۷، صحیح مسلم: ۱۰۳، ابن ماجه: ۱۵۸۴، احمد: ۴۲۲/۱.

(۵) صحیح بخاری کتاب الجنائز باب ما ینهی من الخلق عند المصیبة: ۱۲۹۶، صحیح مسلم: ۱۰۴، ابن ماجه: ۱۵۸۶.

(۶) صحیح مسلم کتاب الجنائز باب التشدید ل النیاجة: ۹۳۴، مسند ابی یعلی: ۱۵۷۷، ابن ماجه: ۱۵۸۱، احمد: ۴۳/۵.

مسلم شريف كنبى دى چه رسول الله ﷺ ويناگانې كونكوبنخو اود هغوى ويناگانوته غويږ
كيخودونكوبنخو باندي لعنت ونيلى. (۱) د ابن جرير په يومرفوع حديث كنبى دى چه په معروف كنبى
نافرمانى نه كولونه مراد په مري وينا نه كول دى. دا حديث د ترمذى شريف په كتاب التفسير كنبى دى
او امام ترمذى رحمته الله عليه دى ته حسن غريب وائى. (۲)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ	آمَنُوا	لَا تَتَوَلَّوْا	قَوْمًا
له هغه كسانو چي ايمان مو راوړې دې مه كوي دوستي دهغه قوم سره			
ائي مومنانو! هغه خلقو سره يارانې مه ساتئ			
غَضِبَ اللَّهُ	عَلَيْهِمْ	قَدْ يَيْسُوا	مِنَ الْآخِرَةِ
چي غضب كړې دې الله په هغوى باندي نااميد شوى دى داخرت نه			
چي د الله <small>ﷻ</small> په غضب اخته وي داخرت نه داسې مايوسه دى لكه چي			
يَيْسَ الْكُفَّارِ	مِنَ أَصْحَابِ الْقُبُورِ		
نااميد شوى دى كافران دخاوندانو دقبرونونه (يعنى چي پراته دى په قبرونو كنبى)			
په قبرونو كنبى پراته كافران چي مايوسه دى			

قوله تعالى:- كَمَا يَيْسُ الْكُفَّارِ

كافران د اهل قبور نه نااميده شوى دى:- د دې سورة په شروع كنبى چه كوم حكم وو هغه په ختميدو كنبى
هم دې. يهوديان نصارى اونور كافرانوته په چا چه د الله ﷻ غضب اولعنت تير شوې دې اود الله ﷻ
درحمت او شفقت نه لرې شوى دى تاسو د هغوى سره دوستانه او تگ راتگ مه ساتئ هغوى د آخرت
د ثواب نه اود هغه خاى د نعمتونونه داسې نااميده شوى دى لكه د قبرونوالا كافران. د دې نه
روستونشې جمله دوه معنى كړې شوى دى لكه څنگه چه ژوندى كافران دخپلو مړه كافرانود بيا ژوندى
كيدونه نااميده شوى دى بل دا چه مړه كافران د هر قسم بښيگړې نه نااميده شوى دى. هغوى مړه شواو
د آخرت احوال نى اوليدل او اوس هغوى ته د هيڅ قسم بښيگړې توقع پاتې نه شوه.
(الحمد لله) د سورة ممتحنه تفسير ختم شو.

(تفسير د سورة صف)

دسورت تعارف او شان نزول:- حضرت عبدالله بن سلام رضي الله عنه فرماني چه مونږ صحابه په خپل مينځ كنبى په
ناسته ناسته دا تذكري كولي چه څوك دې لار شى او د رسول الله ﷺ نه دې تپوس او كړى چه الله ﷻ ته د
ټولونه گران عمل كوم يودي؟ خولاوس څوك ولاړ هم نه وو چه مونږ له د رسول الله ﷺ قاصد راغلو او
مونږه نى يو يو رسول الله ﷺ له بوتلو كله چه مونږ ټول راجمع شو نو د دې پوره سورة تلاوت نى
اوفرمانيلو (۱) په دې كنبى ذكر دى چه جهاد د ټولونه د الله ﷻ خوښ عمل دى. د ابن ابى حاتم په دې
حديث كنبى دى چه مونږ در رسول الله ﷺ نه په سوال كولو ويږيدو او په دې كنبى دا هم دى چه څنگه
حضور ﷺ پوره سورة لوستلې وو دغه شان د دې روايت كونكى صحابى تابعى ته لوستلوسره اورولې
وو او تابعى خپل شاگردانوته او شاكرانو خپل شاگردانوته دغه شان تراخړه پورې. په يوبل روايت كنبى

(۱) ابوداؤد كتاب الجنائز باب في النوح: ۳۱۲۸، الحد: ۶۵/۳، بيهقي: ۶۳/۴.
(۲) ترمذى كتاب تفسير القرآن باب ومن سورة الممتحنة: ۳۳۰۷ وسنده حسن، ابن ماجه: ۱۵۷۹.
(۳) الحد: ۴۵۲/۵ و الترمذى: ۳۳۰۹ وهو حديث الصحيح.

دی چه مونږ وئیلې ووکه مونږ ته د یوداسی عمل خبراوشی نو مونږ به خامخا په هغې عمل کونکی شو (ماته زما استاذ شیخ مسند ابوالعباس احمد ابن ابوطالب حجار رحمته الله هم په خپل سندسره دا حدیث بیان کړې دې اویه دې کنبې هم مسلسل هراستاز خپل شاگرد ته د دې سورة لوستل اورول نقل دی. تر دې چه زما استاذ هم دا د خپل استاذ نه اوریدلې دې چونکه هغه پخپله امی وو او هغه ته د دې د یادولو وخت ملاونه شو هغه ماته نه دې اورولېخو الحمد لله زما بل استاذ حافظ کبیر ابو عبدالله محمد بن احمد بن عثمان رحمته الله په خپل سندسره دا حدیث ماته د لوستلو په وخت کنبې دا سورة هم پوره اورولې دې.

ایاتونه	سورة الصف مدنیة وهی اربع عشرة آية وفيها ركوعان	ركوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
۱۳	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان	زیات رحم کونکې دې ۲
	سَبِّحْ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ	
	تسبیح وائی الله لره هغه څه چی په آسمانونو کنبی دې او هغه څه چی په زمکه کنبی دې	
	په زمکه او آسمانونو کنبی چی څومره څه دی دالله <small>جلا</small> پاکوی بیانوی	
	وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۱ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ	
	او هغه غالب دې او حکمت والا دې له هغه کسانو چی ایمان موراوړې دې ولې وایی تاسو	
	او هغه غالب او صاحب د حکمت دې ائی مومنانو! تاسې داسې خبرې ولې کوئ	
	مَا لَا تَفْعَلُونَ ۲ كَبْرًا مَّقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا	
	هغه خبرې چی ندې کوئ تاسو الویه ده په لحاظ د غصې سره په نزدالله دا خبره چی او وایی تاسو	
	چی هغه نه (پوره) کوئ دا دالله <small>جلا</small> په نیز د ناراضگی سبب دې چی تاسو داسې خبرې کوئ	
	مَا لَا تَفْعَلُونَ ۳ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ	
	هغه چی ندې کوئ تاسو بیشکه الله خوښوی هغه کسان چی جنگ کوی په لار د هغه کنبی	
	چی هغه نه (پوره) کوئ الله <small>جلا</small> هغه کسان خوښوی چی د هغه په لاره کنبی په صف بندی کنبی	
	صَفًّا ۴ كَانَهُم بَنِيَانٌ مَّرْصُوصٌ ۵	
	صف تړونکی داسې لکه چی هغوی دیوال وی دویلی کړې شوی تانبې	
	داسې جنگیږی لکه چی هغوی د ویلې شوي تانبې دیوال دې	

قوله تعالى: - لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ ۲
 په وعدونه پوره کولو تنبیه: - درومبې ایت تفسیر خوخل تیر شوې دې اوس بیاد دې دوباره کولو ضرورت نشته. بیا په هغه خلقو باندې انکار کولې شی چه نور څه اونه کړی وعده او کړی او پوره شی نه کړی. بعضو علماء سلف ددې آیت نه استدلال کړې دې چه وعده پوره کول مطلقاً واجب دی. چاسره چه وعده

او کړې که هغه تاکید او کړې او که نه. د هغوی دلیل د بخاری او مسلم دا حدیث شریف هم دی چه رسول الله ﷺ فرمائیلى د منافق درې عادتونه دی کله چه وعده او کړې خلاف ئی کوی کله چه خبره کوی دروغ وائی او چه کله امانت ورکړې خیانت کوی (۱) په بل صحیح حدیث کښې دی چه په چا کښې څلور خبرې وی هغه خالص منافق دې او په چا کښې چه په دې څلور وکښې یوه وی په هغه کښې د نفاق یو خصلت دې. ترکومې چه دا پرینږدی. په هغې کښې یو عادت د وعده خلاف ئی دې. (۲) د بخاری شریف د شرح په شروع کښې مونږ د دې دواړو احادیثو پوره شرح کړې ده. فالحمد لله. د دې د پارہ دلته هم د هغې په تاکید کښې او فرمائیلي شو. د الله ﷻ دا خبره ډیره سخته ناخوښه ده چه ته هغه او وائی چه پخپله ئی نه کوی.

قوله تعالى: - كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ

چې څه وائی هغه کوه هم:- مسند احمد او ابوداؤد کښې د حضرت عبدالله بن عامر بن ربیعہ ﷺ نه روایت دې چه مونږ له رسول الله ﷺ راغلو. زه هغه وخت ماشوم بچې ووم د لوبو او مندو ترږود پارہ لارم نوزما مورماته آواز راکړ وراشه څه واخله. حضور ﷺ او فرمائیل چه څه ورکوی هم؟ زما مور او وئیل او حضور ﷺ که جوړې ورکوم. نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه بیا خو خیر دې گڼی یادساته که د څه نه ورکولواراده دې وی او هسې دې وئیل نو تا باندې یو دروغ وئیل لیکلی شو (۳) امام مالک رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمائی چه کله وعدې سره د وعدې کولو تاکید تعلق دې نودغه وعده پوره کول واجب کیږی. مثلاً یوسړی بل سړی ته او وئیل چه ته نکاح او کړه نو زه به تاته هره ورځ دومره دومره درکوم. هغه نکاح او کړه نو چه ترکومې نکاح باقی وی نو په دې سړی واجب دی چه دخپلې وعدې مطابق هغه ته ورکوی ځکه چه په دې کښې د سړی د حق تعلق ثابت شو په څه چه د ده نه په سختی سره تپوس کیدلې شی.

قوله تعالى: - إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًا

د جهاد فرضیت او مجاهد فضیلت:- د جمهور و مذهب دې چه وعده پوره کول مطلق واجب نه دی. د دې جواب هغوی دا ورکوی چه کله خلقو د جهاد د فرضیت خواهش او کړو او فرض شونو بعضی خلقو ترې اخوا شو په کومې چه دا آیت نازل شو. لکه چه بل خای کښې دی (أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ) یعنی تا هغوی اونه کتل چاته چه او وئیلې شو خپل لاس بند کړئ. بیا چه کله په هغوی باندې جهاد فرض کړې شو نو په هغوی کښې داسې خلق هم راووتل چه د خلقو داسې ویریدل لکه چه څنگه د الله ﷻ نه ویریرې بلکه د دې نه هم زیات، او وئیل ئی چه پروردگاره تا په مونږ باندې جهاد ولې فرض کړو؟ مونږ دې ولې یو مقرر وخت پورې پرینخودو کوم چه نيزدې هم دې. او وایه چه د دنیا اسباب خو ډیر کم دی او د پرهیزگار انډ پارہ آخرت بهترین څیز دې. په تاسو به هیڅ ظلم هم نه کیږی. تاسو چه کوم خای کښې هم یشی مرگ به تاسو اولتوی سره د دې که تاسو په مضبوطو محلونو کښې یشی. بل خای کښې ارشاد دې (وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ فَإِذَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَأُولَى لَهُمْ) (۴)

یعنی مسلمانان وائی چه ولې داسې یو سورة نه نازلیرې؟ بیا چه کله یو محکم سورت نازل شی او په هغې کښې د جنگ ذکر وی نوته به گورې چه بیمار زړونو والا به تاته داسې گوری لکه څنگه چه هغه کس گوری چه په چا باندې د مرگ بې هوشی وی. دغه شان دا آیت هم دې. حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمائی چه بعضی مسلمانانو د جهاد د فرضیت نه وړاندې وئیلې وو چه څه به ښه وه چه الله ﷻ مونږ ته هغه

(۱) صحیح بخاری کتاب الايمان باب علامات المنافق: ۱۳۳، صحیح مسلم: ۵۹.

(۲) صحیح بخاری حواله سابق: ۳۴، صحیح مسلم: ۵۸، ترمذی: ۲۶۲۳، احمد: ۳۵۷/۲، ابوعوانه: ۲۱/۱.

(۳) ابوداؤد کتاب الادب باب التشديد في الكذب: ۴۹۹۱، احمد: ۴۴۷/۳.

عمل خود لپی و وجہ ہغہ تہ د ٲولونہ خوبن وی دی د پارہ چہ مونٲر پہ ہغہ عمل کونکی شوہ وو۔ نواللہ ﷺ خپل حبیب پاک ﷺ تہ خبرورکرو چہ زما پہ نیز د ٲولونہ زیات خوبن عمل ایمان دی چہ د شک شبہی نہ پاک وی او د بی ایمانوسرہ جہاد کول دی نو پہ بعضی مسلمانانو بانڈی گران پریوتلو پہ کوم چہ دا آیت نازل شو ہغہ خبری ولہ د خلی نہ اوباسنی چہ کوئی نہ۔ امام ابن جریر رحمۃ اللہ علیہ ہم دا خوبنوی چہ مسلمانانو اوویل چہ مونٲر تہ معلومہ شی چہ اللہ ﷻ کوم علم ډیر خوبنوی نو مونٲر بہ پہ ہغہ بانڈی خامخا عمل کوو۔ پہ دی بانڈی اللہ ﷻ عزوجل ہغہ عمل اوخودلو چہ زما پہ لار کنبی صفونہ تړل او پہ مضبوطیا سرہ کلک اودریدل او جہاد کونکی زہ ډیر زیات خوبنوم۔ بیاد احد پہ ورخ خلقو شا کړہ او اوتختیدل پہ کومہ چہ دافرمان عالی شان نازل شوہ چہ ولہ ہغہ وائی چہ کوئی نہ؟ (۱) بعضی حضرات فرمائی چہ دا دہغوی بارہ کنبی نازل شوہ چہ ہسہ پہ خولہ وائی مونٲر جہاد اوکرو خو جہادی نہ دی کړی، وائی مونٲر زخمی شوخو زخمی شوی نہ وی، وائی مونٲر اووہلہ شو خو وہلہ شوی نہ وی، چہ وائی مونٲر قید کړی شواونور قید نہ کړی شو۔ ابن زید رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ دی نہ مراد منافق دی چہ د مسلمانانو د امداد وعدہ بہ ئی کولہ خو پہ وخت بہ ئی پورہ کولہ نہ۔ زید بن اسلم رحمۃ اللہ علیہ جہاد مراد اخلی۔

قوله تعالى: - كَانْتُمْ لِنِيَّانٍ مَّرْضُوضٍ -

حضرت مجاہد رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ ددی ایت مبارک مصداق کنبی حضرت عبداللہ بن رواحہ انصاری رضی اللہ عنہ ہم وو کلہ چہ دا آیت نازل شواومعلومہ شوہ چہ جہاد د ٲولونہ بنکلہ عمل دی نو ہغہ وعدہ اوکړہ چہ زہ خوبہ خپل خان د اوس نہ واخلہ تر مرگہ پورہ د اللہ ﷻ پہ لار کنبی وقف کړم۔ او ہم پہ دی بانڈی قائم ہم پاتہ شواو د اللہ ﷻ پہ لار کنبی شہید ہمشو۔ حضرت ابو موسیٰ رضی اللہ عنہ یوخل دبصرہ قاریان راوغوبنتل نو درہ سوہ قاریان ہغوی لہ راغلہ پہ کوم کنبی چہ ہریو کس د قرآن پاک قاری وو۔ بیانی اوفرمانیل چہ تاسود بصرہ والا قاریان او پہ دوی کنبی بہترین خلق ئی واورئی مونٲر بہ یوسورت لوستلوچہ د مسبحات د سورتونو مشابہ وو بیا مونٲر ہغہ ہیر کړو او ماتہ پہ ہغہ کنبی دومرہ یاددی (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ) (فمکتب شہادۃ فی اعناقکم فتسألون عنہا یوم القیامۃ) یعنی ای ایماندارو ہغہ ولہ وائی چہ کوئی نہ بیا بہ ہغہ اولیکلہ شی اوستاسوپہ مروکنبی بہ دگواہ پہ توگہ زورند کړی شی اویا بہ د قیامت پہ ورخ د ہغہ بارہ کنبی ٲپوس کولہ شی۔ بیانی اوفرمانیل چہ د اللہ ﷻ پہ خوبنو خلقو کنبی ہغہ خلق دی چہ صفونہ اوتړی اود اللہ ﷻ د دبنمن پہ مقابلہ کنبی کلک اودریرہ دی دپارہ چہ د اللہ ﷻ د نوم اوچت والہ اوشی اود اسلام حفاظت وی اود دین غلبہ وی۔ مسند احمد کنبی دی چہ ددرہ قسمہ خلقو درہ حالتونہ دی د کوم پہ کتو چہ اللہ ﷻ خوشحالیرہ او مسکہ کیرہ د شپہ پاسیدونکی تہجد کونکی، د مانخہ د پارہ صفونہ جوړونکی او پہ میدان جنگ کنبی صف بندی کونکی۔ (۲)

د جہاد فضائل: - ابن ابی حاتم کنبی دی چہ حضرت مطرف رضی اللہ عنہ فرمائی ماتہ د حضرت ابوذر رضی اللہ عنہ پہ روایت سرہ یوحدیث رسیدلہ وو۔ زما پہ زہ کنبی وو چہ پخپلہ د حضرت ابوذر رضی اللہ عنہ سرہ ملاو شم اود ہغہ نہ نیغ پہ نیغہ دا حدیث واورم۔ یوخل لارم او ہغوی سرہ مہ ملاقات اوکړو او ہغوی تہ مہ واقعہ بیان کړہ۔ ہغوی د خوشحالی بنکارہ کونہ اوکړہ او وئی فرمائیل چہ ہغہ حدیث کوم یودی؟ وئی فرمائیل چہ اللہ ﷻ درہ قسمہ کسان دبنمنان گنری او درہ قسمہ دوستان۔ وئی فرمائیل چہ او زہ پہ خپل خلیل حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم بانڈی دروغ نہ شم تړلہ دا حدیث پہ حقیقت کنبی مونٲر تہ بیان فرمائیلہ شوہ دی۔ ما ٲپوس اوکړو چہ ہغہ درہ خوک دی؟ کوم چہ اللہ ﷻ خوبنوی۔ وئی فرمائیل چہ یو خو ہغہ خوک چہ د

(۱) الدر المنثور: ۱۴۶/۸

(۲) ابن ماجہ المقدمة باب فیما انکرت الجہمیۃ: ۲۰۰، احمد: ۸۰/۳

اللہ ﷺ پہ لار کنبی جہاد کوی صرف دالله ﷺ د خوشحالولوپہ نیت سرہ اوخی. کله چہ دنمن سرہ مقابلہ وی نو پہ بہادرئی سرہ جہاد کوی اوتہ د دی تصدیق پخپلہ ہم پہ کتاب اللہ کنبی کتلی شی. بیا هغوی دغه آیت مبارک بیان کرو اویانی پوره حدیث بیان کرو. ابن ابی حاتم کنبی دا حدیث ہم دومرہ پہ دی الفاظو کنبی راغلی دی اوپہ ترمذی اونسائی کنبی پوره حدیث دی اومونرہ ہم داپہ بل خانی کنبی پوره لیکلی دی. () (فالحمد لله)

د نبی آخر الزمان صفت: حضرت کعب احبار ؓ نه ابی حاتم کنبی نقل دی اللہ ﷺ خپل نبی ﷺ ته فرمانی ته زما متوکل او خوین بنده یئی. بد اخلاقه بد زبانہ اوپہ بازارونو کنبی شورخوگ کونکی نه ئی، د بدنئ بدله په بدنئ سره نه ورکوی بلکه معافی کوی. د پیدا کیدو خانی دی مکہ دی اود هجرت خانی دی طابہ دی. ملک ستا شام دی او امت ستا په کثرت سره د اللہ ﷺ حمد کونکی دی. په هر حال کنبی اوپه هر منزل دالله ﷺ حمد او ثناء بیانونکی دی. دسحر په وخت کنبی دالله ﷺ د ذکر په مزه آواز برابر اوریدی شی لکه د شاتود مچو بنگاری. خپل نوکونه او بریت کت کوی او خپل تهبند د نیمو پنډو پورې تری او د هغوی صفونه په میدان جہاد کنبی داسې وی لکه مانخه کنبی چه وی. بیا حضرت کعب ؓ هم دا آیت تلاوت کرو. بیا فرمانی دنمر خیال ساتونکی چه کوم خانی کنبی دمانخه وخت راشی نومونخ ادا کونکی وی سره ددی چه په سورئتی وی. حضرت سعید بن جبیر ؓ فرمانی چه حضور ﷺ به ترکومی پورې صفونه نه وو جوړ کړی تر هغې پورې به ئی جنگ نه شروع کولو. نود صف جوړولو تعلیم د اللہ ﷺ د طرف نه مسلمانانوته ورکړې شوې دی. یوبل سره ملاو وی ثابت قدم وی او اخواکیری نه او یوبل سره ملاوشوی ولاړوی. ته نه گورې چه د آبادئی والا دا نه غواړی چه د هغه په آبادئی کنبی دی خه بنکته پورته وی کوگ وی یاپه ترس وی یا په کنبی سورہ پاتې شی. دغه شان اللہ ﷺ نه غواړی چه د هغه په امر کنبی دی اختلاف وی په میدان جنگ کنبی او په مانخه کنبی هغه پخپله صف بندی کړی ده نو تاسو د اللہ ﷺ د حکم پوره والی کوئی او چه خوک احکام په خانی راوړی دا به د هغه د پاره عزت او بچاؤ ثابت وی. ابو بحریه ؓ فرمانی مسلمانانو به په اسونویاندي سواره شوی جنگ نه خوینولو چغوی ته به دا ښه ښکاریده چه په زمکه به ئی صفونه جوړ کړی پیدل یوبل ته مخامخ مقابلہ کوله. هغوی فرمانی چه کله ته ماته او گورې چه ماد صف نه اخواديوخا توجه کړی ده نوچه خه غواړی ملامتیاکوه او بدرد وایه.

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ			
او کله چی اووئیل موسی			
او کله چی موسی خپل قوم ته اووئیل			
لِقَوْمِهِ	يَقَوْمِ	لِمَ تُوذُّونَنِي	وَقَدْ تَعْلَمُونَ
قوم خپل ته	ای قومہ زما	ولې تاسو ضرر رسوی ماته	حال دا چی پوهه یئ تاسو چی بیشکه زه
اټی زما قومہ	ولې ماته تکلیف را کوئی او په دی ښه پوهه یئ چی زه تاسوته د اللہ ﷺ	
رَسُولُ اللَّهِ	إِلَيْكُمْ	فَلَمَّا زَاغُوا	أَزَاغَ اللَّهُ
رسول د اللہ یم	تاسو ته	پس هر کله چی	کاره شو هغوی نو کاره کړل اللہ زړونه د هغوی
رسول را بیرلې شو بی یم	انو هر کله چی هغوی گمراهی اختیار کړه	نو اللہ ﷺ	د هغوی زړونه واړول

۱ ترمذی کتاب صفة الجنة باب احادیث لی صفة البلاغة الذين یحبهم الله: ۲۵۶۸ وسته حسن، نسائی ۲۵۸۱، احمد: ۱۵۳/۵

وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ⑤	وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ
او اللہ نہ بنانی نیغہ لار قوم فاسق تہ کلہ چی او ونبیل عیسیٰ خوی دمريم	
او اللہ ﷺ داسی نافرمانہ خلقو تہ لارہ نہ بنانی او خہ وخت چی عیسیٰ ﷺ د بی بی مریم خوی	
لَبَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُّصَدِّقًا	
لے بنی اسرائیلو چی بیشکہ زہ رسول د اللہ یم تاسو تہ تصدیق کونکی یم	
او ونبیل انی بنی اسرائیلو زہ تاسو تہ د اللہ ﷺ رسول (رالیرلی شوی) یم د تورات	
لِمَا بَيْنَ يَدَيْ زَمَانٍ وَمَبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي	
هغی لره چی ورندي زما دي دتوراة نہ او زیری در کونکی یم پہ یو رسول سرہ چی راخی بہ	
تصدیق کونکی یم کوم چی زما نہ ورندي نازل شوې وو او د یو (بل) پیغمبر زیری در کوم	
مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدٌ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ	
روستو زمانہ چی نوم دهغه بہ احمد وی پس هر کلہ چی راغی هغه هغوی تہ د واضحہ نبوسرہ	
چی زمانہ پس بہ راخی دهغه نوم بہ احمد ﷺ وی نوهر کلہ چی (هغه پیغمبر) دوی تہ پہ بنکارہ دلائلو سرہ راغلو	
قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ ⑥	
نو او ونبیل هغوی دا جادوگر دی بنکارہ	
نودوی او ونبیل دا خو بنکارہ جادو دی	

قوله تعالى: - وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ

پیغمبران علیہم السلام ہم تنگ کدی شوی وو: اللہ ﷻ فرمائی چه کلیم اللہ حضرت موسی بن عمران ﷺ خپل قوم تہ او فرمائیل چه تاسو زما د رسالت صداقت پیژنشی نوییا ولې ماته آزاد رسوی؟ په دې کنبې لکه چه یوقسم حضور ﷺ تہ تسلی ورکولې شی. نوچه کلہ به نبی کریم ﷺ تنگولې شونو هغوی ﷺ به فرمائیل چه اللہ ﷻ دې په موسی ﷺ باندې رحمت نازل کړې هغه به ددې تہ ډیر تنگولې شو خوبیا به ئی هم صبر کولو (او ورسره دې کنبې مؤمنانوته ادب خودلې شی چه هغوی دې د اللہ ﷻ نبی تہ تکلیف نه رسوی داسې مد کونې چه په هغې سره د هغه زړه خیرن شی لکه چه یوبل خای کنبې ارشاد دې ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسَى فَبَرَّاهُ اللَّهُ مِمَّا قَالُوا وَكَانَ عِنْدَ اللَّهِ وَجِيهًا﴾ ای دایمان خاوندانو تاسو داسې مد کیرنی لکه څنگه چه موسی ﷺ تہ تکلیفونه رسونکی وو. اللہ ﷻ خپل داعزت مند بنده د هغوی د بهتانونو نه پاک کړو او داخلق سره د پوهې د حق علم د تابعدارنی نه اخواشو او کاگه روان شو نو اللہ ﷻ هم د هغوی زړونه د هدایت نه اخوا کړل. په هغوی کنبې شک او حیرانتیا واچوله لکه چه بل خای ارشاد دې ﴿وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوْلَٰى مَرَّةً وَنَدْرُهمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ﴾ یعنی مونږ به د هغوی زړونه او سترگې اولته کړو لکه څنگه چه دوی په اول ځل زمونږ په آیاتونو باندې ایمان نه راوړی او مونږ به دوی د هغوی د سرکشنی په حالت کنبې پرېږدو او په هغې کنبې به سرگردان وی. یوبل خای ارشاد ربانی دې ﴿وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّىٰ وَنُصَلِّهِ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا﴾ د هدایت بنکاره کیدونه پس چه څوک د رسول اللہ ﷻ مخالفت کوی او د مؤمنانو د لارې

تہ علاوہ د بل چا تابعداری کوی مونہر بہ ہغوی ہم ہغہ طرفتہ واروؤ کوم طرفتہ چہ دی اوڑی، او اخریہ مونہر ہغوی پہ دوزخ کنبی اوغورزوو او ہغہ ڊیر خراب خای دی، دلته ہم ارشاد کیری چہ اللہ ﷻ د فاسقانو لار خودنہ نہ کوی، بیا د حضرت عیسیٰ ﷺ خطبہ بیانولی شی چہ ہغوی بنی اسرائیلو تہ کرپی وہ، پہ ہغی کنبی فرمائیلے ووجہ پہ تورات کنبی زما خوشخبری ورکری وہ او اوس زہ تاسو تہ زمانہ پس دیورسول زیری درکوم چہ نبی امی عربی مکی احمد مجتبیٰ حضرت محمد ﷺ دی، حضرت عیسیٰ ﷺ د بنی اسرائیلو د پیغمبرانو ختمونکی او حضرت محمد ﷺ د ٲولوانیبیا او مرسلینو خاتم دی، د حضور ﷺ نہ پس بہ نہ ځوک نبی راخی اونه رسول، نبوت اورسالت ٲول پہ حضور ﷺ باندي (من کل الوجوه) ختم شو۔

قوله تعالى: - مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ ٲ

د حضور ﷺ فضائل، نومونہ او صفات:- پہ صحیح بخاری شریف کنبی یو ڊیر صفاسترا حدیث وارد شوی دی پہ کوم کنبی چہ دی حضور ﷺ او فرمائیل زما ڊیر نومونہ دی محمد احمد ماحی د کوم پہ وجہ چہ اللہ ﷻ کفر ختم کرو او زہ حاشریم د چا پہ قدمونوچہ بہ د خلقو حشر وی او زہ عاقب یم دا حدیث پہ مسلم شریف کنبی ہم دی (ٲ) ابوداؤد کنبی دی چہ حضور ﷺ زمونہر پہ وړاندی خپل ڊیر نومونہ بیان کرل کوم چہ مونہر یاد کرل پہ ہغی کنبی یو ځو دا دی، زہ محمد یم، زہ احمد یم، زہ حاشر یم، زہ مقفی یم، زہ نبی الرحمت یم، زہ نبی التوبہ یم، زہ نبی الملحمہ یم، دا حدیث ہم پہ صحیح مسلم کنبی دی، پہ قرآن کریم کنبی دی (الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبِيثَاتِ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ ۗ فَاَلَّذِينَ أَمَّنُوا بِهِ وَعَزَرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ ۗ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ٲ) ځوک چہ تابعداری کوی د دی رسول نبی امی کوم چہ خپل خان سرہ لیکلی شوی مومی پہ تورات کنبی ہم او پہ انجیل کنبی ہم الخ، بل خای ارشاد دی (وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ ۚ قَالَ ۗ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِي ۚ قَالُوا ۗ أَقْرَرْنَا ۚ قَالَ ۗ فَاشْهَدُوا ۚ وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ ٲ) اللہ ﷻ چہ کله د انبیانو نہ وعدہ واخسته چہ کله ہم زہ تاسو تہ خپل کتاب او حکمت درکرم بیا تاسو تہ زما رسول راشی چہ ځوک بہ ہغہ پیژنی کوم چہ تاسو سرہ دی تاسو بہ خامخا پہ ہغہ باندي ایمان راوړتی او دهغہ بہ خامخا امداد کوئی، آیا تاسو پہ دی باندي اقرار کوئی او پہ دی باندي زما سرہ وعدہ کوئی؟ ٲولو او وئیل زمونہرہ اقرار دی نواللہ ﷻ او فرمائیل چہ گواہ اوسپیژنی او زہ ہم تاسو سرہ پہ گواہانو کنبی یم۔

حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چہ یونبی اللہ ﷻ داسی نہ دی رالیگلې د چانہ چہ دا اقرار نہ وی اخستی شوی کہ دهغہ پہ ژوند کنبی حضرت محمد ﷺ رالیگلې شو نو تہ بہ دهغہ تابعداری کوی او د هرنبی نہ دا وعدہ ہم اخستی شوی دہ چہ ہغہ دی د خپل خپل امت نہ ہم دا وعدہ واخلی، یو ځل صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم معلومات او کرل چہ یارسول اللہ ﷺ مونہر تہ خپل خبر را کرہ، حضور ﷺ او فرمائیل چہ زہ د خپل پلار حضرت ابراہیم رضی اللہ عنہ دعا یم او د حضرت عیسیٰ رضی اللہ عنہ خوشخبری یم، زما دمورچہ کله پښہ درنہ شوه نو پہ خوب کنبی نی اولیدل لکه چہ د ہغی نہ یونور راوتلې وی پہ کوم سرہ چہ د شام د بنار بصرې محلونہ او پرقیدل (ابن اسحاق) د دی سند بنکلی دی او د نور سندونوسرہ ہم د دی شواہد شته،

نبی کریم ﷺ د حضرت عیسیٰ رضی اللہ عنہ زیری دی:- مسند احمد کنبی دی زہ د اللہ ﷻ پہ نیزد خاتم النبیین ووم ہغہ وخت کنبی چہ حضرت آدم رضی اللہ عنہ پہ خپلہ خاورہ کنبی اخلی شوی وو، زہ تاسو تہ دهغہ شروع واوروم، زہ د خپل پلار حضرت ابراہیم رضی اللہ عنہ دعا د حضرت عیسیٰ رضی اللہ عنہ زیری او د خپلې مورخوب یم، د انبیانو

گرامو مٹیندو ته هم داسې خوب خودلې کيږي (۱) په مسند احمد کښې په يوبل روايت باندې دې سره نيزدې روايت دې (۲) د مسند په يوبل حديث شريف کښې دې چه رسول الله ﷺ مونږ د نجاشي بادشاه حبشه ته ليکلې وو مونږ تقريبا اتياکسان وو. په مونږ کښې حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ حضرت جعفر ﷺ حضرت عبدالله بن رواحه ﷺ حضرت عثمان ابن مظعون ﷺ او حضرت ابوموسیٰ ﷺ وغيره هم وو. زمونږ دلته په رسيدوسره قريشو په خبريدو باندې مونږ پسې شاته خپل دوه سفيران عمرو بن عاص او عماره بن وليد اوليکل. هغوی سره ئی د بادشاه دربار ته تحفي هم اوليکلې. کله چه دوی راغله نو بادشاه ته ئی سجده اوکړه او بيا ښی او گس طرف ته راتاوشو او کيناستل. بياني خپل درخواست وړاندې کړو چه زمونږ د قبيلې يوڅو کسانوزمونږ دين پريخودې ستاسو ملک ته راغلی دی. زمونږ قوم مونږ ددې دپاره تاسوله راليکلې يو چه تاسو هغوی مونږ ته حواله کړئ. نجاشي تپوس اوکړو هغوی چرته دی؟ هغوی وئيل هم دلته په دې ښار کښې دی. حکم او شوچه هغوی حاضر کړئ نو دامسلمانان صحابه کرام رضی اللہ عنہم دربار ته حاضر کړې شو. د هغوی خطيب دغه وخت کښې حضرت جعفر ﷺ وو اوباقی خلق د هغه ماتحت وو. دوی چه کله راغله نو هغه سلام خو اوکړوولې سجده ئی اونه کړه. درباريانو وئيل تاسو د بادشاه په وړاندې سجده ولې اونه کړه؟ جواب ملاؤ شوچه مونږ د الله ﷻ نه علاوه بل چاته سجده نه کوو. تپوس ئی اوکړو ولې؟ وئى فرمائيل الله ﷻ مونږ ته خپل رسول راوليگلو او هغه رسول ﷺ حکم کړې چه مونږ دالله ﷻ نه بغير بل چا ته سجده اونه کړو او حضور ﷺ مونږ ته حکم راکړې دې چه مونږ مونځ کوو او زکوة ورکوو. دې وخت کښې عمرو بن عاص چپ پاتې نه شوچه هسې نه د دې خبرو اثر په بادشاه باندې اونه شی. درباريان او پخپله بادشاه له غصه وروستلود پاره په مينځ کښې خبرې شروع کړې چه حضور ددوی عقيدې د حضرت عيسى بن مریم ﷺ باره کښې ستاسو خلقو نه بالکل مخالف دی. بادشاه تپوس اوکړو چه تاسو د حضرت عيسى ﷺ اود هغه د مور باره کښې څه عقیده لرئ. هغوی او وئيل چه زمونږ عقیده دهغوی باره کښې هم هغه ده کومه چه الله ﷻ په خپل کتاب کښې مونږ ته تعليم راکړې چه کلمه الله دې او روح الله دې کوم روح چه الله ﷻ د پيغلي مریم بتول طرف ته القاء کړو چه پيغله وه اويوانسان ورسره لاس هم نه وو لگولې اونه دهغې د بچی کيدوڅه موقعه وه. بادشاه په دې اوريدو باندې دزمکې نه يوډکې راوچت کړو او وئى وئيل اي دحبشه خلقو او اي عالمانو درويشانو واعظانو د دوی اوزمونږ په دې باره کښې هم يوه عقیده ده. د الله ﷻ قسم زمونږ اود دوی په عقیده کښې د دې ډکې هومره فرق هم نشته. اي دمهاجرو ډلې تاسو ته دې پخیر راغلي وئ او ستاسو رسول ته دې هم پخیر راغلي وئ د چاد طرف نه چه تاسو راغلي يئ. زما دا گواهی ده چه هغه د الله ﷻ رښتونې رسول دې. هم هغه دې د چا باره کښې چه مونږ پيشن گوئې په انجيل کښې لوستلې ده. اودا هم هغه دې د چا زيرې چه زمونږ پيغمبر حضرت عيسى ﷺ ورکړې دې. زما د طرف نه تاسو ته عام اجازت دې چرته چه اوسيرئې اوسئې. دالله ﷻ قسم که د ملک د دې لانجونه زه فارغ شوم نوزد به د حضور ﷺ په خدمت کښې حاضر شوې ووم د هغوی خپلنی به مې اوچتولې اود هغوی خدمت به مې کولو اود هغوی اودس به مې کولو. دومره وينا کولوسره ئی حکم اوکړوچه دا دواړه قريشانو کومې تحفي راوړې دی هغه دوی ته واپس کړئ. دې مهاجرينو نه خو حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ ديزر حضور ﷺ سره ملاوشو په جنگ بدر کښې هم هغه شرکت اوکړو. دحبشه ددې بادشاه دوفات کيدو چه کله حضور ﷺ ته خبر اورسيدو نو حضور ﷺ د هغه د پاره د ښښې دعا اوغوښتله. (۳) دا ټوله واقعه د

(۱) جلد: ۱۲۷/۲، حاکم: ۴۱۸/۲
 (۲) جلد: ۲۶۲/۵، مسند حسن، مسند الطيالسي: ۱۱۴
 (۳) جلد: ۴۶۱/۱

حضرت جعفر رضی اللہ عنہ او حضرت ام سلمہ رضی اللہ عنہا نہ روایت دہے۔
 د تفسیر موضوع نہ دا جدا خیز دی پہ دی وجہ مونہ دلته مختصراً ذکر کرہ او نور تفصیل د سیرت پہ
 کتابونو کنبی او گورنی زمونہ مقصد دادی چہ دلوی مرتبی خاوند محمد صلی اللہ علیہ وسلم بارہ کنبی ورائدینو
 پیغمبرانو علیہم السلام برابر پیشن گویانہ کولہ او خپل امتیانوتہ نی دخپلو کتابونو نہ دینی کریم صلی اللہ علیہ وسلم
 صفتونہ بیانولود هغوی د تابعدارنی او نصرت نی هغوی ته حکم کولو. اود حضور صلی اللہ علیہ وسلم د امر مشهورتیا
 د حضرت ابراهیم رضی اللہ عنہ د دعا نہ پس چہ د ٲولو انبیاء کرامو پلار وو. دغه شان د نوری مشهورتیا وجہ د
 حضرت عیسیٰ رضی اللہ عنہ زیری شو. پہ کوم حدیث شریف کنبی چہ حضور صلی اللہ علیہ وسلم د سوال کونکی پہ سوال باندی
 د نبوت د امر پہ نسبت د خلیل دعا او مسیح زیری طرف ته کرې دی د دی نہ ہم دغه مراد دی. دی
 دواروسره د خپلی موربی بی د خوب ذکر کول د دی د پارہ ووجه پہ اهل مکہ کنبی د حضور صلی اللہ علیہ وسلم د شروع
 نہ د مشهورتیا وجہ ہم دغه خوب وو. اللہ تعالیٰ دی پہ هغوی صلی اللہ علیہ وسلم باندی بی شمیرہ درود او رحمت اولیکی
 بیارشد کیڑی چہ سرہ د دومره مشهورتیا اوسره د انبیاء علیہم السلام د متواترو پیشن گویانو ہم
 چہ کله هغوی روبسانہ دلیلونه راوړل راغلو نو مخالفینو او کافرانو ونیل چہ دا خوب صافا جادو دی.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ	او خوک دی ډیر ظالم دهغه چانه چی جوړنی کړل او دهغه چانه لوئی ظالم خوک دی
عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُوَ يُدْعَىٰ إِلَى الْإِسْلَامِ وَاللَّهُ	په الله باندی دروغ حال دا چی هغه ته دعوت ورکړی کیڑی طرف د اسلام ته او الله چی په الله باندی دروغ تری؟ حال دا دی چی هغه د اسلام طرفته رابللی شی او الله <small>تعالیٰ</small>
لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ۝ يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ	هدایت نه کوی قوم ظالم ته ادوی غواړی چی مړ کړی نور د الله داسی ظالمانو ته هدایت نه کوی دوی غواړی چی د الله <small>تعالیٰ</small> نور دخولې په
يَأْفَواهِمْ وَاللَّهُ مُتَمِّمٌ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكُفْرُونَ ۝	په خلو خپلو سره او الله پوره کونکی دی دنور خپل او اگر که نه خوښوی نی کافران پوکو باندی مړ کړی او الله <small>تعالیٰ</small> د خپل نور کمال ته رسونکی دی اگر که په کافرانو بدلگی
هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ	هغه ذات دی چی وی لیبو رسول خپل دهدایت سره اود حق دین سره دپاره ددی چی غالب کړی دی الله <small>تعالیٰ</small> هغه ذات دی چی خپل رسول نی په هدایت او په حق دین سره (تاسو ته) راو لیبولو
عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ۝	دین لره په دینونو ٲولو باندی اگر که نه نی خوښوی مشرکان چی دا دین په نورو ٲولو دینونو باندی غالب کړی اگر مشرکانو ښه نه لگی

قوله تعالى: - يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ

د الله تعالى دين روشنانه دي :- ارشاد دي چه كوم سرې په الله ﷻ باندي دروغ اود خان نه خبره اوتري او هغه سره شريك مقرر كړي دي نه لوني ظالم بل نشته. كه چرته داسې سرې بې خبره وو نو بيا خو هم يوه خبره ده دلته خو داخبره ده چه هغه د اخلاص او توحيد طرف ته برابر راوبللي شي. د داسې ظالمانو په قسمت كښې هدايت چرته دي؟ د دي كافرانو خوښه خو دا ده چه حق په باطل سره رد كړي. د دي مثال بالكل داسې دي لكه چه سرې د نمر شغلي د خپلې خلي په پوكوسره بې نوره كول غواړي. لكه څنگه چه دا ناممكن دي چه د ده د خلي په پوكوبه د نمر زړه لاره شي دغه شان دا هم ناممكن دي چه د الله ﷻ دين به دي كافرانوسره رد شي. الله ﷻ فيصله كړې ده چه هغه به خپل نور پروه كوي كه كافران بد گنړي نو گنړي دي. دي نه پس نې خپل دين اود خپل رسول حقانيت واضح كړلو، د دي دواړو آياتونو پوره تفسير په سورة برات كښې تير شوي دي. (فالحمد لله)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا	هَلْ أَدَّبَكُم	عَلَىٰ تِجَارَةٍ	تُنَجِّيَكُم
اے هغه كسانو چي ايمان مو راوړې دي ايا اوبنايم زه تاسو ته يو تجارت اچي خلاص به كړي تاسو			
ا. ائي مومنانو! ايا داسې سوداگري درته اوبنايم چي د دردناك عذاب			
مِّنْ عَذَابِ أَلِيمٍ	تُؤْمِنُونَ	بِاللَّهِ	وَرَسُولِهِ
د عذاب دردناك نه	ايمان راوړئ په الله باندي او په رسول دهغه باندي او جهاد كوي		
نه مو بچ كړي (هغه دا چي) په الله ﷻ او په پيغمبر ﷺ ايمان راوړئ اود الله تعالى په لار			
فِي سَبِيلِ اللَّهِ	بِأَمْوَالِكُمْ	وَأَنْفُسِكُمْ	ذَلِكُمْ
په لار د الله كښي په مالونو خپلو سره او په نفسونو خپلو سره دا كار			
كښي په خپلو مالونو او ځانونوسره جهاد كوي دا ستاسو دپاره			
خَيْر لَكُمْ	إِنْ كُنْتُمْ	تَعْلَمُونَ	ذُنُوبَكُمْ
بهره دي ستاسو دپاره كه يې تاسو چي پوهيږئ اوبه بڼي تاسو لره گناهونه ستاسو			
غوره ده كه تاسو پوهيږئ الله ﷻ به ستاسو گناهونه معاف كړي			
وَيَدْخُلَكُمْ	جَنَّتِ	تَجْرِي	مِن تَحْتِهَا
او داخل به كړي تاسو لره داسې باغونو ته چي بهيږي به لاند دهغي نه نهرونه او كورونه			
او داسې باغونو ته به مو داخل كړي چي دهغي لاندې به نهرونه بهيږي اوبنكلي پاك داستوگني			
طَيِّبَةً	فِي جَنَّتِ عَدْنٍ	ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ	وَأُخْرَى
پاك بڼه بڼه په باغونو دهميشه اوسيدو كښي دا كاميابي لويه ده او دويم خيز			
خايونو ته به مو داخل كړي چي دهميشه اوسيدو باغونو دي هم دغه لويه كاميابي ده اوبله يوه			
تُحِبُّونَهَا	نَصْرٌ مِنَ اللَّهِ	وَقَاتِمٌ	قَرِيبٌ
چي تاسو خوښوي هغه امداد دي د طرفه دالله نه او فتحه نزدي ده او زيري وركړه			
(غټه گټه) چي ستاسو ديره خوښه ده يعني د الله مدد او (په دشمن باندي) زر كاميابي حاصلول اومومنانو			

المؤمنين ﴿۵﴾

مومنانو له |

ته (ددي) زيرې وركړه |

قوله تعالى: - هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ

په الله تعالى باندې ايمان او جهاد ډټولونه لوی تجارت دی: حضرت عبدالله بن سلام رضی الله عنه و الاحديث كنبې تیر شوی دی چه صحابه کرامو د رسول الله ﷺ نه داتپوس کول غوښتل چه الله ﷻ ته د ټولونه زیات محبوب عمل کوم یو دی؟ په دې باندې الله ﷻ عزوجل دا سورت نازل کړو په کوم کنبې چه فرماني راشی چه زه تاسو ته د سراسر نفع والا تجارت او بنایم په کوم چه د نقصان هیخ یو صورت هم نشته. او په کوم سره چه به مقصد حاصل او ویره ختمه شی. هغه دا چه تاسو د الله ﷻ په وحدانیت او د هغه د رسول په رسالت باندې ايمان راوړئ. خپل خان اومال دهغه په لار کنبې قربانی کړئ. یادساتی چه دا د دنیا تجارت اود دې د پاره سخت محنت او کوشش کولونه ډیر بهتر دي. که زما دې خودلی شوی تجارت تاسو تجارتیان شوئ نو ستاسو په هره گناه خطابه زه معافی او کړم. اود جنتونو صفاوچتو محلونو اوچتو درجوتو به تاسو اورسوم. ستاسو بالاخانو اوددې همیشه پاتې کیدونکویاغونو د ونولاندې صفا سترا بهیدونکی نهرونه به په پوره موج سره روان وی. یقین لرئ چه زبردست کامیابی او اوچت مقصد حاصلول هم دغه دی. ښه ده دې نه هم زیات واورئ تاسو همیشه د دښمن په مقابله کنبې زما امداد غواړئ نو که خپله فتح غواړئ زما وعده پوره کړئ نو دا به هم تاسو ته درکړم. یو طرف ته مقابله اوشوه او بل طرف ته فتح اوشوه، دپخوا مخامخ شوئ او اخوا فتح او نصرت ستاسو قدمونه ښکل کړل. بل خای ارشاد دی ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَنصُرُوا اللَّهَ يَنصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ﴾ ای ایماندارو که تاسو د الله ﷻ د دین امداد او کړونو الله ﷻ به ستاسو امداد او کړی او تاسو ته به ثابت قدمی درنصیب کړی. یو بل ارشاد دی ﴿وَلْيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَن يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ﴾ یقینا الله ﷻ د هغه امداد کوی څوک چه د الله ﷻ د دین امداد کوی. بې شکه الله ﷻ د لوی طاقت خاوند او غیرفانی عزت مالک دی. دا امداد او فتح په دنیا کنبې او هغه جنت او نعمت په آخرت کنبې به د هغه خلقو په حصه کنبې وی چه څوک دالله ﷻ اود هغه د رسول ﷺ تابعداری کوی. دالله ﷻ اود هغه د دین په خدمت کنبې د مال او خان ډډه نه کوی. د دې د پاره او فرمائیلې شو چه ای نبی ﷺ ایماندارو ته زما د طرف نه دا زيرې وراورسوه.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا	كُونُوا	أَنْصَارَ اللَّهِ	كَمَا
له هغه کسانو چی ايمان موراوړې دې شی مددگاران دالله لکه څنگه چی			
ائې مومنانو دالله <small>ﷻ</small> (د دین، مددگار شی لکه څنگه			
قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ	لِلْحَوَارِيِّينَ	مَنْ أَنْصَارِيَّ	إِلَى اللَّهِ ط
اوونیل عیسی خوی دمریم حواریانو ته څوک دې مددگار زما طرف دالله ته			
چی عیسی <small>ﷺ</small> د مریم خوی حواریانو ته وئیلی ووا چی څوک ما سره دالله <small>ﷻ</small> په دین کنبې مدد کوی			
قَالَ الْحَوَارِيُّونَ	نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ	فَأَمْنَتْ	طَائِفَةٌ
اوونیل حواریانو مونږه مددگاران دالله یو پس ايمان راوړو یوې ډلې			
حواریانو جواب وركړوا چی مونږ دالله <small>ﷻ</small> (د دین، مددگاران یو نوبیا په بنی اسرائیلو کنبې			

مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ	وَكَفَرَتْ طَائِفَةٌ	فَايَّدُنَا	الَّذِينَ
دینی اسرائیلونہ	او انکار اوکرو بلی دلی	پس تائید اوکرو مونہ	دہغہ کسانو
یوی دلی ایمان راوہو	او بلی دلی انکار اوکرو	نو مونہ د ہغوی د دہمنن پہ مقابلہ کنبی	
أَمَنُوا	عَلَىٰ عَدُوِّهِمْ	فَأَصْبَحُوا	ظَاهِرِينَ
چی ایمان نی راوہو	پہ مقابلہ ددشمنانو دہغوی کنبی	پس شو ہغوی	غالب
دمؤمنانو مدد اوکرو	نو ہغوی غالب اوگر خیدل		

قوله تعالى:- كُونُوا الصَّارِئِينَ

د الله دين او د پیغمبر ﷺ امداد گوہ: الله ﷻ و تبارک خپلو مؤمنانو بند یگانوته حکم ورکوی چه هغوی دې هروخت اوهره لحظه د خان مال عزت حياء قول فعل نقل و حرکت نه دې په زړه او ژبه سره د الله ﷻ اود هغه درسول ﷺ دتولو خبرو په قبولیت کنبی وی بیا مثال ورکوی چه دحضرت عیسیٰ ﷺ تابعدارانو ته اوگوره چه دحضرت عیسیٰ ﷺ په آواز باندي ډیر زر لبيک اووئیل اود هغه په دې خبره چه خوک شته چه زما سره د الله ﷻ په دې خبرو باندي امداد اوکړی هغوی بغيرد سوچ او غورنه اووئیل چه مونہ ټول ستا ملگری یو اود الله ﷻ د دین په امداد کنبی ستا تابعدار یو. نو روح الله ﷻ اسرائیلیانو اویو نانیانو ته هغوی مبلغ جوړ کړل اود شام بنارونو ته نی اولیکل.

قوله تعالى:- مَنْ الصَّارِئِ إِلَى اللَّهِ

د حج په ورځو کنبی به د رسولانو سردار هم دا فرمانیل چه خوک شته چه ماله خای راکړی چه زه د الله ﷻ رسالت اورسوم. قریش خو ما د رب د پیغام رسولونه منع کوی (نوداهل مدینې اوس او خزرج قبیلوته الله ﷻ دا دهمیشه نیک بختی وراوبنبله. هغوی درسول الله ﷻ بیعت اوکړو اود هغوی ﷺ خبرې نی قبولې کړې اوکلکې وعدې ورسره اوکړې که چرې تاسو مونہ له راشنی نو بیا د هیخ سور سپین طاقت نشته چه تاسو ته تکلیف اورسوی. مونہ به ستاسود مخه خپل ځانونه او جنگوو او په تاسو به هیخ تکلیف رانه ولو. بیا چه کله حضور ﷺ د خپلو ملگرو سره هجرت اوکړو او هغوی له لارو نو هغوی خپله وینا په حقیقت کنبی پوره کړه او ونی خودل اود خپلی ژبې ساتنه نی اوکړه. په دې وجه د انصارو په عزت مند لقب سره ممتاز شو اودا لقب لکه چه د هغوی یو جدا نوم جوړ شو. الله ﷻ دې د هغوی نه خوشحاله شی او هغوی دې هم راضی کړی آمین. اوس چه کله نی چه حواریین خان سره کړه اود الله ﷻ د دین تبلیغ د پاره راپاسیدل نود بنی اسرائیلو څه خلق خو په نیغه لار راغله اوڅه خلق رانغله بلکه هغوی ته اود هغوی موربی بی چه ډیره پاکه بی بی وه ته نی ډیر خراب نسبتونه اوکړل. دې یهودیانو باندي دالله ﷻ غضب نازل شو اودهمیشه د پاره د الله ﷻ د دربار نه اوشرلې شو بیا په منونکو کنبی یوه ډله دخپل حد نه داسې زیاته شوه او هغه نی دخپلې درجې نه دومره زیات کړو اوبیا په دې ډله کنبی نورې ډیرې دلی جوړې شوې. بعضو خو اووئیل چه سیدنا حضرت عیسیٰ ﷺ دالله ﷻ خوی دې (نعوذبالله) بعضو وئیل په دریو کنبی دریم دې یعنی پلار خوی او روح القدس او بعضو خو هم هغه الله ﷻ اومنلو. د دې ټولو ذکر په سورة نساء کنبی په تفصیل سره اوگورنی. ربنستونی ایماندار الله ﷻ د خپل نبی آخر الزمان رسول الله ﷻ په رالیگلوسره تائید اوکړو او د هغوی ددشمنانو نصرانیانو باندي نی دوی غالب کړل.

قوله تعالى:- فَأَمَنْتُ طَائِفَةٌ

د حضرت عیسیٰ علیہ السلام د ملکرو ذکر: - حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چہ کله اللہ ﷻ ارادہ اوکړه چہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام آسمان ته اوخیژوی نو هغوی ښه غسل اوکړو او خپلو ملگرو له راغلو دسر نه ئی داوبو څاڅکی څڅیدل. دا دولس صحابه وو چہ په یو کور کښې ناست وو. راتلوسره ئی او فرمائیل چہ په تاسو کښې هغه هم شته چہ په ما باندې ایمان راوړلې دې خوبیا به په ما کفر کوی او یو ځل دوه ځل نه بلکه پوره دولس دولس ځل. بیانی او فرمائیل چہ په تاسو کښې څوک دې خبرې ته تیار دې چہ په هغه باندې زما غوندې شکل واچولې شی او هغه زما په بدله کښې قتل کړې شی او په جنت کښې زما په درجه کښې زما ملگرې شی؟ یو ځوان چہ په دغه ټولو کښې کم عمر وو او دریدو او خپل ځان ئی وړاندې کړو. هغوی او فرمائیل ته کینه او بیانی دغه خبره اوکړه دې ځل هم هم هغه کمر عمر ځوان صحابی او دریدو نو حضرت عیسیٰ علیہ السلام دې ځل هم هغه کینولو. بیانی په دریم ځل دغه سوال اوکړو دې ځل هم بیا هغه ځوان او دریدو. هغه او فرمائیل ډیره ښه ده. هم هغه وخت د هغه شکل او صورت هم د حضرت عیسیٰ علیہ السلام په شان شو او پخپله حضرت عیسیٰ علیہ السلام د دغه کور په یو روزان باندې آسمان ته اوچت کړې شو. اوس یهودیان نور اماندې کړې او هغوی دغه ځوان حضرت عیسیٰ علیہ السلام او گنړلو او راگیرئی کړو او قتل ئی کړو او په سولئی ئی کړو. بعضو دولس دولس ځل کفر اوکړو سره د دې چہ وړاندې ایماندار وو بیا د بنی اسرائیلو د منونکي ډلې درې فرقې شوې. یوې ډلې خو و نیل چہ پخپله اللہ ﷻ زمونږ په مینځ کښې د مسیح علیہ السلام په شکل کښې ووترکومی چہ غوښتل بیا آسمان ته اوختلو، دوی ته یعقوبیه وائی. یوې فرقې و نیل چہ په مونږ کښې د اللہ ﷻ ځوی ووترکومی چہ اللہ ﷻ غوښتلو هغه ئی په مونږ کښې اوساتلو او چہ کله ئی او غوښتل خپل ځان ته ئی اوچت کړو. دې ته نسطوریه وائی. دریمه ډله به حق باندې قائمه وه او د هغوی عقیده دا ده چہ د اللہ ﷻ بنده اورسول حضرت عیسیٰ علیہ السلام په مونږ کښې وو ترکومی چہ اللہ ﷻ غوښتل هغوی په مونږ کښې موجود وو بیا اللہ ﷻ خپل طرف ته اوچت کړو دا ډله د مسلمانانو ده. بیا د دې دواړو کافرانو ډلو طاقت زیات شو او هغوی مسلمانان وهل ټکول او قتل کول ئی شروع کړه او دوی تبت ماتحت او مغلوب وو تر هغه وخته پورې چہ اللہ ﷻ خپل نبی حضرت محمد ﷺ راو لیگلو. نو د بنی اسرائیلو هغه مسلمانې ډلې په رسول اللہ ﷺ باندې ایمان راوړو او دې کافرانو ډلو د هغوی نه هم کفر اوکړو. د دې ایماندارو اللہ ﷻ امداد اوکړو او د هغوی په دښمنانو باندې ئی غالب کړل. د حضور اکرم ﷺ غالب راتلل او د دین اسلام په ټولو دینونو باندې غالب کیدل په اصل کښې د هغوی غالب کیدل او په خپلو دښمنانو باندې فتح موندل دی. د تفصیل د پارہ تفسیر ابن جریر او سنن نسائی.

نودا امت په حق باندې قائم پاتې کیدوسره به د همیشه د پارہ غالب وی تردې چہ امر اللہ یعنی قیامت به راشی او تردې چہ د دې امت آخری خلق به حضرت عیسیٰ علیہ السلام سره شی او مسیح دجال سره به جنگ کوی لکه څنگه چہ په صحیح احادیثو کښې موجود دی. واللہ اعلم.

د اللہ ﷻ په فضل او کرم سره د سورة صف تفسیر ختم شو. (فالحمد لله)

(تفسیر سورة جمعه)

په صحیح مسلم کښې د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما او حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہما نه روایت دې چہ رسول اللہ ﷺ به د جمعه په ماڅخه کښې سورة جمعه او سورة منافقون لوستلو. (۱)

(۱) صحیح مسلم کتاب الجمعة باب ما یقرأ ل صلاة الجمعة: ۸۷۷، ابوداؤد: ۱۱۲۴، ترمذی: ۵۱۹، ابن ماجه: ۱۱۱۸، احمد: ۴۲۹/۲.

ایاتونہ	سورة الجمعة مدنیة وهی احدی عشرایة وفيها ركوعان	ركوع گانہی
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
①	شروع کوم پہ نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	②
یسیر	لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ	
	پاکې بیانوی الله لره هغه څه چې په اسمانونو کښې دی او هغه څه چې په زمکه کښې دی	
	په زمکه او اسمانونو کښې چې څه دی د الله ﷻ پاکې بیانوی	
المَلِكِ	الْقُدُّوسِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ① هُوَ الَّذِي بَعَثَ	
	چې بادشاه دې پاک دې غالب دې د حکمتونو خاوند دې هغه هغه ذات دې چې وې لیرو	
	چې بادشاه دې پاک دې غالب دې صاحب د حکمت دې (الله تعالی) هغه ذات دې چې په	
فِي الْاَمِيْنِ	رَسُوْلًا مِّنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ اٰیٰتِهٖ	
	په امیانو ناپوهانو کښې یو رسول دهغوی نه چې لولی په هغوی باندې ایتونه دهغه	
	امیانو (عربو) کښې ئې هم د دوی نه یو پیغمبر راو لیرلو چې د الله ﷻ آیاتونه ورته اورو	
وَيُزَكِّيْهِمْ	وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ ② وَاِنْ كَانُوْا	
	او پاکوی هغوی لره اوبنای هغوی ته کتاب او د حکمت خبری حال دا چې او هغوی	
	اود کتاب او د حکمت خبرې ورته بنای حال دا چې دوی وړاندې په ښکاره	
مِنْ قَبْلُ	كَفٰی ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ③ وَاٰخِرِيْنَ مِنْهُمْ	
	مخکښې ددې نه په گمراهۍ ښکاره کښې او دده پیغمبري دهغه نورو دپاره هم ده ددوی نه	
	گمراهۍ کښې وو او په دوی کښې مو نورو ته هم (ته لیرې)	
لَمَّا يَلْحَقُوْا	بِهِمْ ④ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ⑤	
	چې نه دی ملاؤ شوی ددوی سره او هغه غالب او حکیم دې	
	چې هغوی لا تراوسه رارسیدلی نه دی او هغه غالب او صاحب د حکمت دې	

قوله تعالی: - هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْاَمِيْنِ رَسُوْلًا مِّنْهُمْ
 د رسول درسالت د منصب بیان: هر خبرې کونکې اونه خبرې کونکې څیز د الله ﷻ پاکوالې بیانوی. لکه چه بل ځای ارشاد دې هیڅ څیز داسې نشته چه دهغه حمد د تسبیح سره نه کوی. ټول مخلوق که هغه په اسمان کښې وی او که په زمکه د هغه د تعریفونو او پاکوالې په بیانولو کښې مشغول دې. هغه د زمکې او اسمان بادشاه او په دې دواړو کښې پوره تصرف کونکې او اټل حکم جاری کونکې دې هغه د ټولو نقصاناتونه پاک او بې عیبه دې. په ټولو صفتونو کمالیه باندې موصوف دې هغه عزیز او حکیم دې. د دې تفسیر څو ځل تیر شوی دې. د «امیون» نه مراد عرب دی لکه چه بل ځای ارشاد دې «وَقُلْ لِلَّذِيْنَ اٰتُوْا الْكِتٰبَ وَالْاَمِيْنِ ؕ اَسْلَمْتُمْ ؕ اِنْ اَسْلَمْتُمْ فَانْ اَسْلَمْتُمْ اَهْتَدُوْا ؕ وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلٰغَةُ وَاللّٰهُ بِصِيْرَتِكُمْ اَعْبٰدٌ ۙ» یعنی ته اهل کتاب اوان پرې خلقوته او وایه چه آیا تاسو اسلام قبول کرو؟ پس که هغوی مسلمانان شونو په نیغه لار شواو که مخ واړوی نو په تاباندې خو پیغام رسول دی اود خپلو بندیگانو پوره خیال ساتونکې خواله ﷻ دې.

دلته دعربو ذکر خکھ نشته چه دغیر عربو نفی وی بلکه صرف ددی دپاره دی چه په هغوی باندي

احسان او اکرام د نور په نسبت دیرزیات دی. لکه چه

بل خانی کنبی ارشاد باری ﷺ دی ﴿وَاللّٰهُ لَذِكْرُكَ وَلِقَوْمِكَ﴾ یعنی دا ستاد پاره هم نصیحت دی او ستاد

قوم د پاره هم. دلته هم د قوم خصوصیت نشته خکھ چه قرآن کریم د ټول جهان د خلقو د پاره نصیحت

دی. دغه یوبل خانی ارشاد دی ﴿وَالَّذُرْعَشِيْرَتِكَ الْاَقْرَبِيْنَ﴾ خپل خپلوان او خاندان والا او ویره. دلته هم دا

هیخ کله مطلب نه دی چه د هغوی خبری صرف د خپل خاندان د خلقو پورې مخصوص ده بلکه عام ده.

دالله ﷻ ارشاد دی ﴿قُلْ يَاۤاَيُّهَا النَّاسُ اِنِّيۡ رَسُوْلُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ جَمِيْعًا﴾ خلقوزه ستاسو ټولو طرف ته د الله ﷻ رسول یم.

بل خانی ارشاد دی ﴿لَا تُذِرْكُمۡ بِهٖ وَمَنْ بَلَّغَ﴾ یعنی دی سره چه زه تاسو خبردار کړم او هر هغه سرې چاته چه دا

اورسی. دغه شان دقرآن کریم باره کنبی او فرمانیل ﴿وَمَنْ يَّكْفُرۡ بِهٖ مِنَ الْاَحْزَابِ فَالِنَّارُ مَوْعِدُهٗا﴾ په ټولو ډلو کنبی

چه خوک هم د دی نه انکار او کړی هغه دوزخی دی. د دی په شان نور هم ډیر آیاتونه دی د کومونه چه

صفا ثابت دی چه د نبی کریم ﷺ رالیکل د زمکې په مخ د ټول مخلوق د پاره پیغمبر وو. د هریوتوراو

سپین د پاره هغه نبی جوړ کړې رالیکلې شوې وو. ﴿صلوات اللّٰه وسلامه علیه﴾ د سورت انعام په تفسیر کنبی

د دی پوره بیان مونږ کړې دی او ډیر آیاتونه او احادیث بیان شوی دی. ﴿فالمحمد لله﴾ دلته دا فرمانیل چه

ان پر هویعنی عربوته خپل رسول لیکل د دی د پاره وو چه د خلیل الله ﷺ د دعاد قبلیدل معلوم شی.

هغوی د اهل مکه د پاره دعا غوښتې وه چه الله ﷻ د دوی نه یورسول هم په دوی کنبی راولیکه چه

دوی ته د الله ﷻ آیاتونه اولولی او واوروی. دوی ته پاکوالې اوبنائی اود کتاب او حکمت تعلیم

ورکړی. نو الله ﷻ د هغوی دا دعا قبوله کړه او کله چه مخلوق خدا ته د رسول الله ﷻ ډیر حاجت وو بغیرد

یوخوا اهل کتابونه چه د حضرت عیسیٰ ﷺ په رښتونی دین باندي قائم وو اود زیاتی او کمی نه جدا

وو. باقی ټولې دنیا حق دین هیرکړې وو اود الله ﷻ په ناخوښو کارونو کنبی اخته وو. الله ﷻ حضرت

محمد ﷺ راولیکلو. هغوی دی ان پر هوته د الله ﷻ آیاتونه اولوستل او واورول هغوی ته نی پاکوالې

او خودو او د کتاب او حکمت تعلیم نی ورکړو. دی نه وړاندي هغوی په ښکاره گمراهنی کنبی وو.

واورنی عرب د حضرت ابراهیم ﷺ د دین دعویدار وو خو حالت نی دا وو چه اصل دین نی اړولې

راړولې وو. په دی کنبی نی دومره بدلون کړې وو چه توحید په شرک سره او یقین په شک سره بدل شوې

وو. او ورسره نی د خپل خان نه پیدا کړې شوی بدعتونه د الله ﷻ په دین کنبی شامل کړې وو. دغه

شان اهل کتابو خپل کتاب بدل کړې وو. په هغې کنبی نی تحریف کړې وو او بدل کړې نی وو. دی سره

نی معنی هم اړولې راپولې وې.

الله ﷻ حضرت محمد ﷺ ته یوعظیم الشان شریعت او کامل مکمل دین ورکولوسره د دنیا والا طرف ته

راولیکلو چه د دی فساد اصلاح او کړی. د دنیا خلقو ته دالله ﷻ اصل احکام اورسوی. د الله ﷻ د خوښی

او ناخوښی احکام خلقو ته معلوم کړی. جنت ته نیزدی کونکی اود دوزخ نه لرې کونکی ټول اعمال

ورته اوبنائی. د ټول مخلوق هادی یعنی لارخودونکې جوړشی، اصول او فروع ټول ورته اوبنائی چه

هیخ لویه وړه خبره باقی پاتې نه شی او ټولې شک شبهې دټولونه لرې کړی. او خلق په داسې دین باندي

راوړوی په کوم کنبی چه هر قسم ښیگرې موجود وی ددی اوچت خدمت د پاره په هغوی کنبی هغه

اوچتوالې او بزرگنی راجمع کړې چه نه د هغوی نه وړاندي په چاکنبی وې اونه د هغوی نه پس په چا

کنبی کیدی شی. الله ﷻ دی په هغوی ﷻ باندي د همیشه همیشه د پاره درود او سلام نازلوی آمین.

قوله تعالیٰ: - وَأَخْرَجْنَا مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ

د دویم آیت په تفسیر کنبی د حضرت ابوهریره ﷺ نه په صحیح بخاری کنبی نقل دی چه مونږ حضور ﷺ

سره ناست ووچه په هغوی باندي سورۃ جمعه نازل شو. کله چه حضور ﷺ ددی آیت تلاوت اوکړو نو خلقو

تپوس او کړو (وَأَخْرَجْنَا مِنْهُمْ) نه څه مراد دې؟ درې ځل د حضور ﷺ نه سوال او شونوبیا حضور ﷺ د حضرت سلمان فارسي ﷺ په سر باندې لاس کيځودو او ونی فرمائیل چه چرته ایمان د ثریا ستوری په خواکې یعنی په آسمان کښې وو نو بیا به هم دې خلقو کښې یویا ډیرو هغه موندلې وو. (۱)

د دې روایت نه ثابت شوه چه دا سورت مدنی دې اوداهم ثابت شوه چه د حضور ﷺ پیغمبری د ټولې دنیا د خلقو د پاره ده صرف د عربود پاره خاص نه ده ځکه چه حضور ﷺ د دې آیت په تفسیر کښې د فارس والاد پاره او فرمائیل هم د دې عام بعثت په وجه حضور ﷺ د فارس او روم د بادشاهانوپه نوم د اسلام قبلولو خطونه وراولیکل. حضرت مجاهد رضی الله عنه وغیره هم فرمائی (۲) دې نه مراد عجمی خلق دی یعنی د عربونه علاوه چه کومو خلقو په حضور ﷺ باندې ایمان راوړی اود حضور ﷺ دوحی تصدیق او کړې ابن ابی حاتم کښې دی د اوس نه درې درې پشته روستو راتلونکی زما امتیان به بغیر حساب کتاب جنت کښې داخلېږی بیا حضور ﷺ د دې آیت تلاوت او کړو. (۳) هغه الله عزت والا او حکمت والا دې په خپل شریعت او خپل تقدیر کښې غالب باحکمت دې بیا فرمان دې چه دادالله ﷻ فضل دې یعنی حضور ﷺ په یوداسې زبردست عظیم الشان نبوت سره سرفراز کول اود دې فضل عظیم نه فائده ورکول، داخاص د الله ﷻ فضل دې. الله ﷻ چه خپل فضل چاته غواړی ورکوی هغه ډیر فضل او کرم خاوند دې

ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ	
دا فضل دالله دې	
داد الله ﷻ فضل دې	
يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ	مَثَلُ الَّذِينَ
چی ورکوی نې هغه چاته چی خوښه نې شی او الله خاوند دفضل لوی دې مثال دهغه کسانو	
هغه چاته نې ورکوی چی وې غواړی او الله ﷻ دلونې فضل خاوند دې چاته چی تورات باندي	
حُمِلُوا التَّوْرَةَ	ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْإِمَارِ
چی بار کړې شوې وژ پرې تورات بیا پورته نه کړوهغوی هغه پشان دهغه خر دې چی باروی کتابونه	
دعمل کولو حکم شوې وواوهغوی په دې عمل اونه کړوا د هغوی مثال دخردې چی کتابونه پرې بار وی	
يَسْ	مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ
ډیر خراب دې مثال دقوم هغه قوم چی دروغ نې او کښل ایتونه دالله او الله	
دهغې قوم مثال ډیر خراب دې چی دالله ﷻ ایتونو ته نې نسبت د دروغو او کړو او الله ﷻ	
لَا يَهْدِي	الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ
نه کوی هدایت قوم ظالم ته او وایه له هغه کسانو چی یهودیان شوی یی	
ظالمانو ته هدایت نه کوی ته او وایه چی انې یهودو!	

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الجمعة باب قوله (وَأَخْرَجْنَا مِنْهُمْ لِمَا يَلْحَقُوا بِهِم) : ۴۸۹۷، صحیح مسلم: ۲۵۴۶، ترمذی: ۳۳۱۰.
 (۲) الطبری: ۳۷۴/۲۳.
 (۳) السنة لابن ابی عاصم: ۳۰۸۹.

إِنْ زَعَمْتُمْ أَنْكُمْ أَوْلِيَاءُ لِلَّهِ مِنْ دُونِ النَّاسِ

کہ گمان کوی تاسو | چی بیشکہ تاسو | دوستان بی دالله | بی دنورو خلقو نہ (یعنی یوازی تاسو) | کہ تاسو دا دعوه کوی |چی پہ تولو خلقو کنسی صرف تاسو دالله ﷻ دوستان بی |

فَتَمْتَمُواْ الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۝ وَلَا يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا

پس ارزو اوکری | دمرگ | کہ بی تاسو | ربتینی | او هر گز به ارزو اونه کری ددی | همیشه | نود مرگ ارزو اوکری | کہ تاسو ربتونی بی |اودوی به چری هم دا ارزو اونکری |

بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيَهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ۝

پہ سبب دهغی | چی مخکنی لیرلی دی | لاسونو ددوی | او الله | بنه عالم دی | پہ ظالمانو باندي | خکہ چی دخپله لاسه وړاندي لیرلی عملونه ورته معلوم دی | او الله ﷻ | پہ دی ظالمانو ډیر عالم دی |

قُلْ إِنْ الْمَوْتَ الَّذِي تَفِرُّونَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مَلَأَقِيكُمْ

اووايه | بیشکہ مرگ | هغه | چی تاسو تبتی | دهغی نه | پس بیشکہ هغه | ملاویدونکی دی ستاسو سره | ته ورته اووايه چی تاسو دکوم مرگ نه تبتی | هغه به تاسو باندي خامخا راخی |

تُمْ تَرُدُّونَ إِلَىٰ عِلْمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنسَبُ لَكُمْ

بیا به واپس شی تاسو | هغه ذات ته چی عالم دی په غیبو | او په ښکاره باندي | پس هغه به خبر درکری تاسو ته | بیا به پت او ښکاره هر څه عالم (الله ﷻ) | ته وړ اوړاندي کیری |نو هغه به درته خپل |

بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ۝

په هغه کارونو | چی وی تاسو | چی کول به مو | عملونه یو په یو اوښائی (چی تاسو دا عملونه کری وو) |

قوله تعالى: -مَثَلُ الَّذِينَ حُمِلُوا التَّوْرَةَ

د یهودیانو مذمت: په دې آیاتونو کنسی د یهودیانو مذمت بیانولې شی چه هغوی ته تورات ورکړې شواود عمل کولو دپاره هغوی واخستو خوبیانی پرې عمل اونه کرو. فرمائی چه د دوی مثال دخر په شان دې که په خر باندي کتابونه رابارکړې نوهغه ته دا پته شته چه په هغه باندي څه بوج دې ولې په دې نه پوهیږی چه په دې کنسی څه دی؟ دغه شان دایهودیان دی چه ظاهری الفاظ خوورته ښه یاد دی خونه ورته دا معلوم دی چه مطلب څه دی؟ اونه په دې باندي د هغوی عمل دې بلکه نور بدلونونه په کنسی کوی. نو حقیقت دادې چه دې ناپوهه ځناور نه هم بدتردی خکه چه ده ته خو الله ﷻ پوهه نه ده ورکړې خودوی سره دپوهې لرلو بیاهم ددې استعمال نه کوی. په دې وجه په دویم آیت کنسی فرمائیلی شوی دی (أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ۝) دا خلق د څاروو په شان دی بلکه د هغوی نه هم زیات خونیدلی دا غافل خلق دی. دلته فرمائی چه دالله ﷻ آیاتونه دروغ گنرلووالا خراب مثال دې داسې ظالمان دالله ﷻ د لارخودنې نه محروم پاتی وی.

قوله تعالى: -كَمَثَلِ الْجِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا

مسند احمد کنبی دی چه کوم سرې د جمعه په ورځ د امام په خطبه کنبی خبرې کوي هغه د خر په مثال دې چه کتابونه پرې بار وی او چه څوک ده ته اووانی چپ شه د هغه هم جمعه لاره. (۱) بیا فرمائی چه ای یهودیانوکه ستاسو دعوی ده چه تاسوپه حقه یسی او حضور ﷺ او د هغوی صحابه کرام رضی الله عندهم په ناحقه دی نو راشنی اودا دعاوغوارنی چه مونږ کنبی څوک په ناحقه دی هغه دې الله مړه کړی. بیا فرمائی چه دوی کوم اعمال وړاندې لیکلې دی هغه د دوی په وړاندې دی مثلاً فسق کفر فجور نافرمانی ظلم وغیره، په دې وجه زمونږ پیشن گونی ده چه هغوی به په دې باندې نه راضی کیږی او ظالمان الله ﷻ بڼه پیژنی. دسورت بقره آیت ﴿قُلْ إِنْ كُنْتُمْ لَكُمْ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللَّهِ خَالِصَةً مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَتُّوا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ په تفسیر کنبی د یهودیانود دې مباحلې پوره ذکر مونږ کړې دې او هلته موداهم بیان کړی دی چه مراد دا دې چه په خپل ځان باندې پخپله گمراه وی او یا په خپل مقابل باندې که دوی گمراه وی نود مرگ بددعادی اوکړی لکه څنگه چه د نصرانیانود مباحلې ذکر په سورة العمران کنبی تیرشوی دې اوگورنی تفسیر دسورت مریم آیت ﴿فَمَنْ حَاجَّكَ﴾ مشرکانوسره هم د مباحلې اعلان کړې شوی وو اوگورنی تفسیر دسورت مریم آیت ﴿قُلْ مَنْ كَانَ فِي الضَّلَالَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمَنُ مَدَادًا حَتَّىٰ إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ إِمَّا الْعَذَابَ وَإِمَّا السَّاعَةَ ۖ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ أَشَدُّ مَقَامًا وَأَضْعَفُ جُنْدًا﴾ یعنی ای نبی دوی ته اوواید چه څوک په گمراهی کنبی وی رحمن دې هغه نور هم زیات کړی.

د رسول کریم ﷺ مقابلی اومباحلې ته څوک هم نه دی راوتلی. مسند احمد کنبی دحضرت ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې چه ابوجهل لعنة الله علیه اووئیل که محمد ﷺ مې کعبی سره اوکتلونود هغه سټ به یا مال کوم کله چه دا حضور ﷺ واوریده نو ونی فرمانیل چه که ده داسې کړې وې نود ټولو په وړاندې به دې فریستی رانیولی وو اوکه یهودیانو زما په مقابله کنبی راتلوسره خپل مرگ غوښتلو نو خامخا به هغوی مړه کیدل اوخپل ځای به نی په جهنم کنبی لیدلو اوکه دمباحله د پاره خلق راوتلی نو هغوی به په واپس کیدو باندې هیڅ کله هم خپل بال بچ نه لیدلو. داحدیث په بخاری ترمذی او نسائی کنبی هم موجود دې (۲) بیا فرمائی چه دمرگ نه خوڅوک بچ کیدی نه شی. لکه چه په سورت نساء کنبی دی ﴿أَلَيْسَ مَا تَكُونُوا يَدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُشِيدَةٍ﴾ یعنی چه تاسو هرځای کنبی یسی مرگ به تاسو راگیر کړی که په مضبوطو محلونو کنبی هم یسی.

قوله تعالى: تَقْرُونَ مِنْهُ قَائِلًا مَلَأَ قِيَامَكُمْ

دمعجم طبرانی په یومرفوع حدیث کنبی دی د مرگ نه د تختیدونکی مثال داسې دې لکه چه یوه لومبره وی او په هغې باندې د زمکې څه قرض وی او هغه د دې ویرې چه چرته نی رانه اونه غواړی په تختیدو تختیدو کله سترې شی او هغه خپلې سورې ته ننوځی. چه کله ننوځی نو زمکه ترې بیا تقاضا اوکړی چه لومبرې زما قرض اداکړه او هغه د هغه ځای نه بیا لکنی ښکته کړی او په تیزنی سره منډه کړی نوآخر په منډو منډو به هلاکه شی. (۳)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ	آمَنُوا	إِذَا
له هغه کسانو چی ایمان مو راوړې دې کله چی		
انې مومنانو هرکله چی		

(۱) احمد: ۲۳۰/۱

(۲) صحیح بخاری کتاب النفس سورة اقرأ باسم ربك الذي خلق باب قوله تعالى ﴿كَلَّا لَنْ لِم يَنْتَه لِسْفَعَا بِالنَّاصِيَةِ﴾: ۴۹۵۸، ترمذی: ۳۲۴۵
 (۳) المعجم الكبير: ۶۹۲۲، مجمع الزوائد: ۲/۳۲۳.

نُودَى لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ

اواز اوکری شی | دپاره دمانخه | په ورځ دجمعی | نو منده وهی | ذکر (یاد) دالله ته |
دجمعی په ورځ دمونځ دپاره اذان اوشی | نو دالله ﷻ د ذکر دپاره (جمعات ته) روان شی

وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

اوپریږدی | اغستل خرڅول | دا کار | بهتر دی | ستاسو دپاره | که یی تاسو | چی پوهیږی |
اوپه دغه وخت کښی) اخستل خرڅول پریږدی | دا ستاسو دپاره بهتره ده | که تاسو پوهیږی

فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا

پس هر کله چی | پوره کړی شی مونځ | انویا خواره شی | په زمکه کښی | او تلاش اوکړی |
بیا کله چی مونځ پوره شی | نو په زمکه کښی خواره شی | او دالله ﷻ (مقرر کړی)

مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَادْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

دفضل دالله | او یاد کړی الله | ډیر | دپاره ددی | چی تاسو کامیابی بیا مومی |
روزی تلاش کوئ | او الله ﷻ ډیر ډیر یادوی | ددی دپاره چی کامیاب شی

قوله تعالى: - مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ

دجمعه معنی اومفهوم:- دجمعه لفظ د جمع نه مشتق دی اود اشتقاق وجه دا ده چه په دې ورځ مسلمانان لویو لویو جماتونو کښی د الله ﷻ د عبادت د پاره راجمع کیږی اودا هم یوه وجه ده چه په دې ورځ دا ټول مخلوق کامل شوی. په شپږو ورځو کښی دا ټول کائنات جوړ کړی شو او اوومه ورځ د جمعه ده. په دې ورځ حضرت آدم ﷺ پیدا کړی شو اوهم په دې ورځ په جنت کښی آباد کړی شو او هم په دغه ورځ د هغه ځای نه راووستلې شو، هم په دې ورځ به قیامت قائمیږی. په دې ورځ کښی یو داسې وخت دې چه په هغې کښی مؤمن بنده د الله ﷻ نه څه اوغواړی الله ﷻ ئی هغه ته ورکوی لکه چه په صحیح احادیثو کښی راغلی دی. ابن ابی حاتم کښی دی چه حضور ﷺ د سلمان ﷺ نه تپوس اوکړو د جمعه ورځ کومه ده؟ هغه عرض اوکړوالله ﷻ اود هغه رسول ﷺ ته ښه علم دې. رسول الله ﷺ او فرمائیل هم په دې ورځ ستاسو موریلار (یعنی آدم او حوا ﷺ) الله ﷻ راجمع کړل، یائی داسې او فرمائیل چه ستاسو پلار ئی راجمع کړو. دغه شان په یوموقوف حدیث کښی د حضرت ابوهریره ﷺ نه روایت دې. والله اعلم. د جمعه فضائل:- اول به دې ته یوم العروبه وئیلې شوه. رومبنوا متونوته هم په هرو اووه ورځو کښی یوه ورځ ورکړې شوې وه خود جمعه هدایت هغوی ته نه وو شوې. یهودیانود هفتې ورځ خوښه کړه چه په کښی د مخلوق پیدانش لاشروع شوې هم نه وو. نصاری د اتوارورځ خوښه کړه په کومه کښی چه د مخلوق دپیدا کیدو شروع شوې وه اود دې امت د پاره الله ﷻ جمعه خوښه کړه. په کومه ورځ چه الله ﷻ مخلوق پوره کړې وو لکه چه په صحیح بخاری کښی حدیث دې چه مونږ خو په دنیا کښی د راتلو په اعتبار سره د ټولونه روستونی یوخو د قیامت په ورځ به د ټولونه وړاندې یو. سوا د هغوی نه چاته چه زمونږنه اول کتاب الله ورکړې شوې دې. بیا د هغوی په دې ورځ کښی هغوی اختلاف اوکړو. الله ﷻ مونږ ته نیغه لار اوخودله نوخلق په دې کښی هم زمونږنه روستو دی یهودیان سبا اونصرانیان بله ورځ ()

د جمعہ مسائل:- پہ مسلم شریف کنبی دومرہ نورہم دی چہ دقیامت پہ ورخ بہ د ٲول مخلوق نہ اول فیصلہ زمونہ بارہ کنبی کیری (۱) دلته اللہ ﷻ مؤمنانوتہ د جمعہ پہ ورخ د خیل عبادت د پارہ د راجع کیدو حکم ورکوی۔ لکہ چہ پہ دے آیت کنبی د سعی نہ مراد منہ نہ بلکه مطلب دا دے چہ د مانخہ د پارہ ارادہ اوکرہ روان شہ کوشش کوہ کار روزگار پریزہ پاسہ لکہ چہ پہ دے آیت کنبی سعی ہغی د پارہ کوشش ہم اوکری۔ حضرت عمر بن خطابؓ او حضرت عبداللہ بن مسعودؓ پہ قراءت کنبی پہ خای د (قاسعوا) کنبی (فامضوا) دے (۲) دایاد ساتنی چہ د مانخہ د پارہ پہ منہ تلل منع دی۔ بخاری او مسلم کنبی دی چہ کلہ تاسو اقامت واورنی نود مانخہ د پارہ پہ سکون او وقار سرہ سرہ خنی چہ کوم لاندے کرنی اولولے چہ کوم فوت شی اداکرہ (۳) پہ یوبل روایت کنبی دی چہ حضور ﷺ پہ مانخہ کنبی وو چہ د خلقو د پنبو تیز آوازونہ نی واوریدل۔ چہ فارغ شو نو تپوس نی اوکرو خہ خبرہ دہ؟ خلقو نیل حضرت مونہ پہ مانخہ کنبی زر زر شامل شو ونی فرمائیل چہ نہ مونخ تہ پہ تسلی سرہ راتلل کونی چہ کوم لاندے کری اوکرہ اوچہ کوم فوت شی پورہ نی کرہ۔ (۴) حضرت حسن بصریؒ فرمائی د اللہ ﷻ قسم دلته دا حکم نہ دے چہ پہ منہ د مانخہ د پارہ راشہ داخومنع دی بلکه مراد زرہ، نیت، خشوع او خضوع دہ۔ حضرت قتادہؒ فرمائی پہ خیل زرہ او عمل سرہ کوشش کوہ (۵) لکہ چہ بل خای فرمان دے (قَلْنَا بَلَّغْ مَعَهُ السَّعْيَ) کلہ چہ ذبیح اللہ د خلیل اللہ سرہ گرخیدو راگرخیدو قابل شو۔ د جمعہ د پارہ راتلونکولہ غسل ہم کول پکار دی۔ بخاری او مسلم کنبی دی چہ کلہ تاسو کنبی خوک د جمعہ د پارہ مانخہ لہ د تلوارادہ اوکری نو ہغہ دے غسل ہم کوی (۶) او پہ یوبل حدیث شریف کنبی دی چہ د جمعہ پہ ورخ غسل کول پہ ہربالغ باندے واجب دی۔ (۷) پہ یوبل روایت کنبی دی چہ پہ ہربالغ باندے پہ اوومہ ورخ سر او بدن وینخل دی (۸) دصحیح مسلم پہ حدیث کنبی دی ہغہ ورخ د جمعی دہ۔ (۹) پہ سنن اربعہ کنبی دی چہ کوم سرے د جمعہ پہ ورخ بنہ غسل اوکری او د وختہ نہ د جمات طرف تہ لارشی او پیدل لارشی سور نہ وی اوامام سرہ نیزدے کینی خطبہ تہ غور کیردی واورنی فضولتیا اونہ کری نوہغہ تہ بہ پہ ہر یو قدم باندے د کال د روزو اود ٲول کار د قیام ثواب ملاویری۔ (۱۰)

د جمعی مونخ پہ اول وخت کنبی د راتلو ثواب:- بخاری او مسلم کنبی دی چہ کوم سرے د جمعہ پہ ورخ لکہ د جنابت د غسل پہ شان غسل اوکری پہ اول وخت کنبی لارشی نو لکہ دہ چہ د اللہ ﷻ پہ لارکنبی یو اوین قربان کرو او پہ دویم وخت کنبی تلونکی تہ د غوا پہ شان قربانی کونکی دے دریم وخت کنبی تلونکی لکہ د گاہے قربانی کونکی دے۔ پہ خلورم ساعت کنبی تلونکی د اللہ ﷻ پہ لارکنبی د چرگی د

(۱) صحیح مسلم: کتاب الجمعة باب ہدایۃ ہذہ الامۃ لیوم الجمعة: ۸۵۶، ابن ماجہ: ۱۰۸۲۔

(۲) الطبری: ۳۸۱/۲۳۔

(۳) صحیح بخاری کتاب الاذان باب لا یسعی الی الصلاۃ ولیاھا بالسکینۃ والوقار: ۶۳۶، صحیح مسلم: ۶۰۲، ابن ماجہ: ۷۷۵، احمد: ۵۳۲/۲، ابن حبان: ۲۱۴۶۔

(۴) صحیح بخاری کتاب الاذان باب قول الرجل فانتا الصلوۃ: ۶۳۵، صحیح مسلم: ۶۰۲۔

(۵) الطبری: ۳۸۰/۲۳۔

(۶) صحیح بخاری کتاب الجمعة باب فضل الغسل یوم الجمعة: ۸۷۷، صحیح مسلم: ۸۴۴، ترمذی: ۴۹۲، احمد: ۹/۲۔

(۷) صحیح بخاری کتاب الجمعة باب فضل الغسل یوم الجمعة: ۸۷۷، صحیح مسلم: ۸۴۴، ابوداؤد: ۲۴۱۔

(۸) صحیح بخاری کتاب الجمعة باب هل علی من لم یشہد الجمعة غسل: ۸۹۷، صحیح مسلم: ۸۴۹، بیہقی: ۱۸۸/۳۔

(۹) نسائی کتاب الجمعة باب ایجاب الغسل یوم الجمعة: ۱۳۷۹، وھرو صحیح، احمد: ۳۰۴/۳، مصنف ابن ابی شیبہ: ۹۵/۱، ابن حبان: ۱۲۱۹۔

(۱۰) ابوداؤد کتاب الطہارۃ باب الغسل یوم الجمعة: ۳۴۵، وسندہ صحیح، ترمذی: ۴۹۶، نسائی: ۱۳۸۲، ابن ماجہ: ۱۰۸۷، حاکم: ۱/۱۔

۲۸۲، ابن حبان: ۲۷۸۱۔

صدقہ کونکی پہ شان دے. پنجم وخت کنبی تلونکی لکہ اگنی چہ دالہ ﷺ پہ لار کنبی ور کونکی دے. بیاچہ کلہ امام راشی نوفرہنتی خطبہ اوریدلود پارہ حاضریری (۱) مستحب دی چہ د جمعہ پہ ورخ د خپل طاقت مطابق بنہ جامی واغوندی خوشبونی اولگوی مسواک اوکری پہ صفائی او پاکوالی کنبی د جمعہ دمانخہ د پارہ راشی. پہ یوحیث شریف کنبی د غسل سرہ مسواک کول خوشبونی مہل ہم دی (۲) مسنداحمد کنبی دی چہ کوم سپری د جمعہ پہ ورخ غسل اوکری اود کور والا خلقو خوشبونی اولگوی کہ چری وی بنہ جامی واغوندی او بیا جمات تہ راشی او خہ نفلونہ اوکری کہ زہ نی غواری او چاتہ خہ تکلیف ورنہ کری (یعنی د خلقو پہ ستونو وانوری اونہ خوک ناست پاسوی) بیا چہ کلہ امام راشی او خطبہ شروع شی پہ خاموشی سرہ ئی واورى نود ہغہ گناہ چہ د ہغہ جمعہ نہ واخلہ تر بلی جمعہ پوری وی د تولو کفارہ کیری (۳) ابوداؤد او ابن ماجہ کنبی دی حضرت عبداللہ بن سلام ﷺ فرمائی چہ ماد رسول اللہ ﷺ نہ پہ منبر باندی اوریدلی دی چہ پہ تاسو کنبی پہ چا خہ تکلیف دے کہ ہغہ د خپل روزمرہ د کار دجامونہ علاوہ واخلی او د جمعہ د پارہ ئی خاص کری (۴) حضور ﷺ دا فرمان ہغہ وخت او فرمائیلو کلہ چہ ئی خلقو سرہ ہم ہغہ معمولی خادرونہ اولیدل وئی فرمائیل کہ طاقت وی نو داسی ولے نہ کوئی. (۵)

د جمعہ اول او دویم اذان:- د کومی ورخ چہ دلته پہ دے آیت کنبی ذکر دے دے نہ مراد ہغہ اذان دے چہ د امام پہ منبر باندی د کیناستونہ پس وی. د نبی کریم ﷺ پہ زمانہ کنبی بہ ہم دغہ اذان وو. کلہ بہ چہ ہغوی ﷺ د کورنہ تشریف راورو نو منبر تہ بہ تلو اود ہغوی ﷺ د کیناستونہ پس بہ د ہغوی پہ وراندی دا اذان کولی شو. دے نہ وراندی اذان د حضور ﷺ پہ زمانہ کنبی نہ وو دا امیر المؤمنین حضرت عثمان بن عفان ﷺ د خلقو زیاتوالی تہ د کتلوسرہ زیات کریو. پہ صحیح بخاری کنبی دی اود حضرت ابوبکر صدیق ﷺ او حضرت عمر فاروق ﷺ پہ زمانہ کنبی بہ اذان ہغہ وخت کیدلوکلہ چہ بہ امام د خطبہ د پارہ پہ منبر کیناستلو. د حضرت عثمان ﷺ پہ زمانہ کنبی چہ کلہ خلق دیر زیات شونو ہغوی دویم اذان پہ یویل مکان کنبی کول، زیات کرہ. د دے مکان نوم زوراء وو (۶) جمات سرہ نیزدی ہم دغہ د تیلونہ اوچت خای وو.

د حضرت ابن مکحول ﷺ نہ پہ ابن ابی حاتم کنبی روایت دے چہ اذان بہ صرف ہم یو ووچہ کلہ بہ امام راتلو د ہغی نہ پس بہ صرف تکبیر وو کلہ بہ چہ مونخ اودریدو ہم د ہغہ اذان پہ وخت کنبی بہ اخستل او خرخول حرام وو. حضرت عثمان ﷺ د دے نہ اول د اذان حکم ورکول صرف د دے د پارہ زیات کری وو چہ خلق راجمع شی. پہ جمعہ کنبی حاضریدل صرف آزادو سرو لہ دی د بنخو غلامانواو ماشومانود پارہ نہ دی. مسافر مریض او د مریض خیال ساتونکی اودغہ شان د نور عذر والا ہم معذور کری دے لکہ خنگہ چہ پہ کتابونود فروع کنبی د دے ثبوت موجود دے. بیا فرمائی چہ بیع پریردنی یعنی د اللہ ﷻ د ذکر د پارہ لارشنی تجارت پریردنی کلہ چہ د جمعہ د مانخہ اذان اوشی. د علماء کرامو اتفاق دے چہ د دے اذان نہ پس اخستل او خرخول حرام دی. پہ دے کنبی اختلاف دے چہ کہ ورکونکی ورکری نو ہغہ ہم صحیح دی کہ نہ؟ د ظاہر آیت نہ خوہم دامعلومیری چہ ہغہ بہ ہم صحیح نہ وی. واللہ اعلم.

(۱) صحیح بخاری کتاب الجمعة باب الاستماع الی الخطبة یوم الجمعة: ۹۲۹، صحیح مسلم: ۷۵۰، ابوداؤد: ۳۵۱، ترمذی: ۴۹۹

(۲) صحیح بخاری کتاب الجمعة باب اللبس للجمعة: ۸۸۰، صحیح مسلم: ۸۴۶.

(۳) احمد: ۴۲۰/۵ وسندہ حسن.

(۴) ابوداؤد کتاب الصلاة باب اللبس للجمعة: ۱۰۷۸ وهو حسن، ابن ماجہ: ۱۰۹۵.

(۵) ابن ماجہ کتاب إقامة الصلوات باب ماجاء فی الزینة یوم الجمعة: ۱۰۹۶، وهو حسن بالشواہد.

(۶) صحیح بخاری کتاب الجمعة باب الاذان یوم الجمعة: ۹۱۲.

قوله تعالى: - وَذُرُوا الْبَيْتَ ط

د جمعہ د پارہ خرخول او اخستل پریبردئ۔ بیا فرمائی چہ اخستل خرخول پریخودل اود اللہ ﷺ د ذکر او مونخ د پارہ ستاسور اتل ستاسو پہ حق کنبی د دین از دنیا د بہترنی سبب دی کہ تاسو پوہیرنی او چہ د مانخہ نہ فارغ شئی نود دے گنری نہ تلل اود اللہ ﷺ فضل لتولو کنبی لگیا کیدل ستاسو د پارہ حلال دی۔ عراق بن مالک ؓ بہ د جمعہ د مانخہ پہ فارغیدو باندي د جمات پہ دروازہ کنبی اودریدو اودا دعابہ نی کولہ (اللهم انی اجبت دعوتک وصلیت فریضتک وانتشرت کما امرتني فارزقتني من فضلك وانت خير الرازقین) یعنی ای اللہ ماستاپہ آواز باندي حاضری ورکړہ اوستا فرض کړې شوې مونخ می ادا کړو بیا استاد حکم مطابق د دے گنری نہ پاسیدم راغلم اوس تہ ماتہ خپل فضل رانصیب کړہ تہ د ټولونہ بنہ رزق ورکونکې یئی (۱) دا آیت خپلې مخې تہ وړاندي ساتلوسره بعضې سلف صالحین فرمائی چہ کوم سړې د جمعہ د مانخہ نہ پس اخستل او خرخول او کړې هغه تہ بہ اللہ ﷺ او یادرجې زیات برکت ورکړی بیا فرمائی چہ د اخستلو او خرخولو پہ وخت کنبی ہم د اللہ ﷺ ذکر کوئی د دنیا پہ گتہ کنبی دومرہ مشغول کیرہ مه چہ د آخرت گتہ هیرہ کړی۔

بازارتہ د تلو دعاء: - یہ حدیث شریف کنبی دی چہ کوم سړې بازار تہ لارشی او هلته (لا اله الا الله وحده لا شریک له له الملك وله الحمد وهو على کل شئی قدير) اولولی اللہ ﷺ د هغه د پارہ یولاکھ نیکنی لیکي اویولاکھ بدنی معاف کوی (۲) حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ فرمائی کثیرالذکر هغه وخت وټیلې شی چہ پہ ولاړہ اوناستہ هروخت د اللہ ﷺ ذکر کوی۔

وَإِذَا رَأَوْا	تِجَارَةً	أَوْ لَهْوًا	انْفَضُّوا إِلَيْهَا	وَتَرَكَوْكَ
او کله چی اولیدو دوی	تجارت	یا تماشا	نو منډه کړه دوی	هغې تہ او پریښودې تہ
او (بعضو) چی د سودا یا د تماشي خیز اولیدو	او نو هغې پسې په منډه خواړه واړه شو	او تہ نی ولاړ پریخودلې		
قَابًا ط	قُلْ	مَا عِنْدَ اللَّهِ	خَيْرٌ	مِّنَ اللَّهِ
ولاړ	اورته او وایه	هغه چی د الله سره دی	بهتر دی	د تماشي نه او د تجارت نه
تہ ورته او وایه	چی د الله سره کوم ثواب دې	هغه د تماشو او د سوداگانو نه ډیر بهتر دې		
والله	خَيْرُ الرُّزْقِينَ			
او الله	بهتره درزق ورکونکو نه دې			
او الله ﷺ	ډیر ښه روزی رسان دې			

قوله تعالى: - وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً

جمعه او تجارت: - مدینې تہ د جمعہ په ورځ د تجارت مال راتللو په دې وجه چہ کومو حضراتو خطبه پریخودې وه او پاسیدلې ووهغوی تہ اللہ ﷺ غصه کوی چہ دا خلق کله خه تجارت یالوبی تماشي وینی نود هغې طرف تہ روانیږی او پاسی اوتاپه خطبه کنبی ولاړ پریږدی۔ حضرت مقاتل بن حیان رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دا د تجارت مال د دحیه بن خلیفه ؓ وو د جمعہ په ورځ راغلو او په ښار کنبی د خبرور کولو د پارہ نی ډنډوره او غږوله۔ حضرت دحیه ؓ هغه وخت لامسلمان شوې نه وو۔ د ډنډورې آواز اوریدوسره ټول خلق اودریدل صرف یوڅو کسان پاتې شو۔ مسند احمد کنبی دی صرف دولس کسان پاتې شو باقی ټول

(۱) تفسیر قرطبی: ۱۰۸/۱۸۔ (ابن ابی حاتم)

(۲) ابن ماجه کتاب التجارات باب الاسواق ودخولها: ۲۲۳۵۔

د دغه تجارتی قافلې طرف ته لاړل په کومې چه دا آیت نازل شو (۱) مسند بن ابویعلی کنبې دومره نور هم دی چه حضور ﷺ افرمائیل چه که دا هم باقی نه وې پاتې شوې اوتول تلې وې نو په تاسو ټولوبه دا وادني اور جور شوې وه او رالمبه شوې وو. کوم خلق چه د حضور ﷺ د خوانه نه ووتلی په هغوی کنبې حضرت ابوبکر صدیق او حضرت عمر فاروق ﷺ هم وو. دې آیت نه دا هم معلوم شو چه د جمعه خطبه په ولاړه ورکول پکار دی.

صحيح مسلم کنبې دی چه د جمعه په ورځ به ئی دوه خطبې ورکولې او په مینځ کنبې به کیناستلو قرآن کریم به ئی لوستلو او خلقوته به ئی دتذکیر او نصیحت خبرې کولې (۲) دلته دا خبره هم معلومیدل پکار دی چه دا واقعه د بعضویه قول کنبې د هغه وخت ده کله چه به نبی کریم ﷺ د جمعه د مانځه نه پس خطبه ورکوله. په مراسیل ابوداؤد کنبې دی چه رسول الله ﷺ به د خطبې نه وړاندې د جمعه مونځ کولو لکه څنگه چه په اخترونو کنبې کولې شی. تردې چه یوځل حضور ﷺ خطبه اوروله چه یوسړې راغلو ونی وئیل دحیه بن خلیفه ﷺ د تجارت مال راوړلې دې راغلې دې اوریدوسره بغیرد یو څو کسانو باقی ټول پاسیده لاړه. (۳) بیا فرمائی چه ای نبی ا دوی ته خبر ورکړه چه د آخرت د کورثواب کوم الله ﷻ سره دې هغه د لوبو تماشونه د اخستلو خرڅولونه ډیر بهتر دې. په الله ﷻ باندي توکل ساتل د اجازت په وخت کنبې د رزق طلب کول چه څوک کوی الله ﷻ به هغه ته په بهترینه طریقه سره رزق ورکوی.

(فالحمد لله) د سورة جمعه تفسیره پوره شو.

ایاتونه	سورة المنافقون مکية وهي احدى عشرة آية وفيها ركوعان	رکوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
①	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	②
	إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ	
	کله چی راشی تاته دا منافقان انو وائی مونږ گواهی کوو چی بيشکه ته خامخا رسول دالله نی (دني نبی ﷺ) کله چی تاته منافقان راشی انو وائی چې مونږ گواهی کوو چې بيشکه ته د الله رسول یی	
	وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ	
	او الله ابنه پوهیږی چی بيشکه تدا خامخا رسول دهغه نی او الله گواهی کوی چی بيشکه دا منافقان او الله ته معلومه ده چی ته د الله ﷻ رسول یی اخو الله ﷻ (د دې خبرې) گواهی ورکوی چی منافقان	
	لَكَذِبُونَ ۚ اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ	
	خامخا دروغژن دی اجور کړې دې دوی ا دقسمونو خپلونه ا دال پس منع کوی خلق ا دلاری دالله نه دروغژن دی دوی د ځان دپاره خپل قسمونه ا لونه جور کړې دی بیا دوی (نور خلق هم) د الله	

(۱) احمد: ۳/۳۱۳، صحيح بخاری كتاب التفسیر سورة الجمعة باب (واذا راوا تجارة أو هوا) ۴۸۹۹، صحيح مسلم: ۸۶۳، ترمذی: ۳۳۱۱.
 (۲) صحيح مسلم كتاب الجمعة باب ذكر الحظتين قبل الصلاة...: ۸۶۲.
 (۳) كتاب المراسيل: ۵۹.

إِنَّهُمْ	سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝	ذَلِكَ
بیشکھ دوی چی دی ا دیر بد دی هغه عملونه چی دی دوی چی کوی نی دا هر څه		
بیشکھ دوی نه منع کوی کوم کارونه چی دوی کوی هغه دیر بد دی دا څکه چی		
يَأْتُهُمْ	أَمْنًا ثُمَّ كَفَرُوا فَطَرِحَ عَلَى قُلُوبِهِمْ	
په سبب ددی چی دوی ایمان راوړو بیا کفر اوکړو دوی پس مهر اووهلې شوا په زړونو ددوی باندي		
دوی ایمان راوړو بیا کافران شول نو د دوی په زړونو مهر اولگولې شوا 		
فَهُمْ	لَا يَفْقَهُونَ ۝ وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ	تَعْجَبُكَ
نو اوس دوی نه پوهیږی او کله چی اووینی ته دوی لره نو په تعجب کبسی به واچوی تالره		
نو اوس دوی نه پوهیږی او کله چی نی ته اووینی نو د دوی بدنونه تاته دیر بڼه ښکاره شی		
أَجْسَامُهُمْ	وَإِنْ يَقُولُوا	تَسْمَعُ لِقَوْلِهِمْ
جوئی ددوی او که خبری کوی دوی نو غوږ ږدی خبرو ددوی ته لکه چی دوی لرگی دی		
..... او چی خبرې کوی نو ته ددوی خبرې آوری دوی جخت لکه (په دیوال پورې)		
فَسْتَدْرِكُ	يَحْسَبُونَ	كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ
و درولې شوی دیوال ته گمان کوی دوی هر آواز خلاف دخپل ځان هم دوی (باخه) دشمنان دی		
او درولې شوی لرگی دی دوی هر آواز په خپل ځان گنږی دوی (ستا) دشمنان دی		
فَأَحْذَرُ	قَتَلَهُمُ اللَّهُ	أَلَىٰ يَوْمَئِذٍ ۝
پس ځان اوساته ددوی نه هلاک دکړی دوی لره الله کوم طرفته دوی بوتللی کیري		
ددوی نه ځان ساته الله تعالی دی دوی هلاک کړی ځنگه دوی د حق دین نه اړولی شی		

قوله تعالى: - وَاللَّهُ يَشْهَدُ أَنَّ الْمُنْفِقِينَ كَاذِبُونَ ۝
 دنفاقانو مذمت: الله ﷻ دنفاقانو نفاق ښکاره کوی چه دوی تاله راځی او قسمونه خوړلوسره دخپل اسلام اظهار کوی. ستاد رسالت اقرار کوی خو په اصل کبسی د زړه نه کوته دی. په حقیقت کبسی ته رسول الله ﷺ د دوی دا قول هم دې خو په زړه کبسی د دې څه اثر نشته نو دوی دروغ ژن دی په دې خبره کبسی چه دوی تارسول الله منی. که دوی د رښتونی کیدو دپاره قسمونه هم اوخوری خوته پرې یقین مه کوه دا قسمونه خوړل خود دوی دگس لاس کاردې. اودا خود دوی د خپلو دروغ سره د رښتیا جوړولو یوه ذریعه ده. مقصد ددې چه مسلمانان دې ددې نه هوښیار اوسی چرته دوی رښتونی ایمانداراونه گنږی اود دوی په یوه خبره کبسی تقلید اونه کړی. دوی به د اسلام په رنگ کبسی کفراوکړی. دوی د الله ﷻ دلارنه لرې او بد عمله خلق دی.

د ضحاک رضی الله عنه په قراءت کبسی (ایمانهم) د الف د زیر سره دې نومطلب به داوی چه دوی خپل ظاهری تصدیق دخپل ځان د پاره یوه لارجوره کړې ده چه د قتل اود کفر د حکم نه به دنیا کبسی بچ شو. دانفاق د دوی په زړونو کبسی د دې گناه په وجه ننوتې دې چه د ایمان نه واوختل کفر طرف ته اود هدایت نه اخوا

الْفٰسِقِيْنَ ①	هُمُ الَّذِيْنَ	يَقُوْلُوْنَ	لَا تُنْفِقُوْا	عَلٰى مَنْ
فاسق تہ	دا ہم ہغہ خلق دی	چی وائی	چی خرچ مہ کوی	پہ ہغہ چاباندی
ہدایت نہ کوی	دا خو ہغہ خلق دی	چی وائی شوک	چی دالہ پیغمبر سرہ ملگری	شوی دی
عِنْدَ رَسُوْلِ اللّٰهِ	حَتّٰى	يَنْفِقُوْا	وَلِلّٰهِ	خَزَايِنُ السَّمٰوٰتِ
چی دالہ در رسول سرہ دی	اتر دی پوری	چی خوارہ شی	او اللہ لره دی	خزانی داسمانونو
پہ ہغوی خرچ مہ کوی	چی خوارہ وارہ شی	احال دا	چی داسمانونو	اود زمکی خزانہ د اللہ سرہ دی
وَالْاَرْضِ	وَلٰكِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ	لَا يَفْقَهُوْنَ ②	يَقُوْلُوْنَ	لَئِنْ رَجَعْنَا
او دزمکی	ولیکن دا منافقان خلق	نہ پوہیری	وائی دوی	کہ واپس لاپو مونہ
خو منافقان پہ دی	نہ پوہیری	دوی وائی	کہ مونہ مدینہ تہ	واپس لاپو
اِلَى الْمَدِيْنَةِ	لَيُخْرِجَنَّ	الْاَعْرُ	مِنْهَا	الْاَذْلٰطُ
مدینہ تہ	خامخا بہ اوباسی	عزتمند خلق	د دی مدینہ نہ	ذلیلو خلقو لره
نو عزت مند خلق بہ	ذلیلہ خلق د	مدینہ نہ بہر	اوباسی	او عزت خو بس دالہ
وَلِرَسُوْلِهِ	وَلِلْمُؤْمِنِيْنَ	وَلٰكِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ	لَا يَعْلَمُوْنَ ③	
او رسول دہغہ لره دی	او مومنانو لره دی	ولیکن منافقان خلق	نہ پوہیری	
او د رسول	اود مومنانو دی	خو منافقان خلق نہ پوہیری		

قوله تعالى: -رُءُوْسُهُمْ
 د منافقانوبدخویونہ: د ملعونونو منافقانوذکرکولہ شی چہ کلہ ددوی پہ گناہ بانڈی ربتونہ مسلمانان وائی
 راختی رسول اللہ ﷺ بہ ستاسود پارہ استغفار او کپی نوالہ ﷺ بہ ستاسو گناہونہ معاف کپی نودوی د
 کبرد وجہ نہ سرخوزوی او دہہ کوی او منع کپی، د دوی بدلہ ہم دغہ دہ چہ د دوی دپارہ د ہنہی
 دروازی بندہ دی دنی استغفار بہ ہم دوی تہ خہ فائدہ ورنہ کپی، ددی فاسقانویہ قسمت کنبہ ہدایت
 چرتہ دی؟ پہ سورہ براءت کنبہ ہم ددی مضمون آیت تیرشوی دی او ہم ہلتہ د ہغی تفسیر اود ہغی
 متعلق احادیث ہم بیان کپی شوی دی،
 ابن ابی حاتم کنبہ دی چہ عمرو وائی چہ سفیان رضی اللہ عنہ خپل مخ بل طرف تہ وارولو اود غصہ او کبر سرہ
 نی پہ کگہ سترگہ برندا وکتل او دائی او خودل چہ (لَوَّارُءُوْسُهُمْ) دغہ دی، دسلفونہ دا کثرو حضراتو فرمان
 دی چہ دا تول پہ تول بیان د عبداللہ بن ابی بن سلول دی لکہ چہ نیزدی راروان دی ان شاء اللہ، سیرت
 محمد بن اسحاق کنبہ دی چہ عبداللہ بن ابی بن سلول د خپل قوم لوی سپری وو، کلہ چہ بہ نبی کریم
 ﷺ مدینہ منورہ تہ راغلل اود جمعہ پہ ورخ د خطبہ ورکولو دپارہ پہ منبر کیناستونو دی بہ اودریدو او
 وئیل بہ نی خلقو دا دی د اللہ ﷺ رسول ﷺ چہ تاسو کنبہ موجود دی د چا پہ وجہ چہ اللہ ﷺ ستاسو
 اکرام او کپرو اوتاسوتہ نی عزت درکرو اوس پہ تاسو فرض دی چہ د رسول اللہ ﷺ امداد او کپنی عزت
 او تکریم نی او کپنی خبری نی واورنی او چہ خہ او فرمائی ہغہ پہ خانی راورنی دی وینا سرہ بہ کیناستو،
 د احد پہ میدان کنبہ د ہغہ منافقت ہنکارہ شو، دہ د حضور ﷺ ہنکارہ نافرمانی او کپہ اودریمہ حصہ
 لہنکرنی واخستو اومدینہ تہ واپس راغلو، کلہ چہ رسول اللہ ﷺ د غزوہ احدنہ فارغ شو او پہ خیر سرہ
 مدینہ تہ تشریف راورو، د جمعہ ورخ راغلہ او حضور ﷺ پہ منبر کیناستو او ورائی پہ شان دی نن ہم

اودریدو اووینا کول ئی غوشتل نو بعضی صحابہ کرام رضی اللہ عنہم اخواد یخو اودریدل اود ده کپری نی اونیلوی او ونی ونیل د الله ﷻ دینمنه کینه ته اوس ددی خبرو کولو مخ نه لری تاچه خه اوکول هغه د چانه پت نه دی اوس ته د دی اهل نه ینی چه په ژبه دی خه راخی نو وانی دی خفه شو اود خلقو په ستونو واوختوبهر لارو اودانی ونیل چه ته به وانی چه لکه زه خه بدی خبری کولوله ولا پرووم زه خود هغه کارنور مضبوط کولوله ولا پرووم. یوشو انصاریان صحابہ کرام هغه ته په دروازه کنبی ملاو شو نوونیل خه خبره ده؟ ده ورته اوونیل چه زه خود هغه کار نور مضبوط کولوله ولا پرووم چه یوشو صحابہ کرامو په ما را اودانگل زه نی رابنکلم او غصی راباندی اوکری لکه چه زه د خه خرابی خبری کولود پاره ولا پرووم زما نیت خودا ووچه زه د پیغمبر ﷺ د خبری تائید اوکرم. هغوی ورته اوونیل چه خیرته اوس واپس شه مونر به رسول الله ﷺ ته عرض اوکرو حضور ﷺ به ستا د پاره د الله ﷻ نه بنسنه اوغواری هغه ونیل ماته هیخ ضرورت نشته.

د عبدالله بن ابی واقعه: حضرت قتاده رضی اللہ عنہ او سدی رضی اللہ عنہ فرمائی چه دا آیت د عبدالله بن ابی باره کنبی نازل شوی دی. واقعه داسی وه چه هم د دی قوم یو خوان مسلمان هم داسی یو خو خرابی خبری رسول الله ﷺ ته اورسولی. حضور ﷺ هغه راوغوشتو نوده صفا انکار اوکرو او قسم نی اوخوړلو. انصارو دا صحابی ملامت کرو او غصی پری اوکری اودی نی دروغژن اوکنرلو په دی باندی دا آیاتونه نازل شو او د دی منافق د دروغود قسمونو اود هغه خوان صحابی ﷺ د صداقت الله ﷻ واقعه بیان فرمائی ده. اوس هغه ته اوونیلی شو چه ته لار شه اود رسول الله ﷺ نه استغفار اوکړه نو هغه د انکار په لهجه کنبی سراوخوزولو او لار نه شو. (۱)

قوله تعالى: لِيُخْرِجَنَّ الْأَعَزِمِينَ الْأَذَلَّ

ابن ابی حاتم کنبی دی چه در رسول الله ﷺ مبارک عادت وو چه په کوم منزل کنبی به کوزشونود هغه خای نه به نه تلوتر کومی چه به نی مونخ نه ووکری. عزوه تبوک کنبی رسول الله ﷺ ته خبر اورسیدو چه عبدالله بن ابی وانی چه مونر عزتداره به دا بی عزته مدینې ته په رسیدو باندی د هغه خای نه اوباسو نو رسول الله ﷺ په آخری ورخ دکوزیدونه یوه ورخ وړاندی کوچ اوکرو. هغه ته اوونیلی شو چه حضور ﷺ له لار شه اود الله ﷻ نه د خپلی خطا معافی اوغواړه. د دی بیان په دی آیت کنبی دی. د دی اسناد خود ابن جبیر رضی اللہ عنہ پوری صحیح دی خودا وینا کول چه دا واقعه د عزوه تبوک ده په دی کنبی نظر دی بلکه دا صحیح نه ده خکه چه عبدالله بن ابی بن سلول خو په دی عزوه کنبی دسر نه وو نه بلکه د لشکر یوه ډله شی اخستوسره واپس شوی وو. دکتب سیرومغازی مصنفینو کنبی خودامشهوره ده چه داواقعه عزوه مریسیع یعنی عزوه بنو المصطلق ده. خو په دی قصه کنبی حضرت محمد بن یحیی بن حبان او حضرت عبدالله بن ابوبکر او عاصم بن عمر بن قتاده رضی اللہ عنہم روایت دی چه د دی جنگ په وخت کنبی د حضور ﷺ په یوخانی کنبی قیام وو هلته حضرت جهجاه بن سعید غفاری رضی اللہ عنہ او حضرت سنان بن یزید په خپل مینخ کنبی په اوبوچه جگره اوشوه. حضرت جهجاه د حضرت عمر رضی اللہ عنہ سرې وو جنگ اورد شو. سنان انصاروته د خپل امدا کولود پاره آواز ورکړ او جهجاه مهاجرینوته. په هغه وخت کنبی زید بن ارقم رضی اللہ عنہ وغیره انصارو یوه ډله د عبدالله بن ابی سره ناسته وه. هغه چه کله دافریاد واوریدو نو ونیل زه اوس هم زمونر په بنارونو کنبی داخلق هم په مونر حملې کوی په الله ﷻ مې دی قسم وی چه زمونر اود دی قریشیان مثال هم هغه دی چه هغه چا ونیلی دی خپل سپې بنه چاق او تازه کره چه هم تا اوخوری. د الله ﷻ قسم که چرته مونر واپس شو او مدینې ته اورسیدو نومونر به قدرت لرونکی خلق دا بی قدرته خلق د دغه خای نه اوباسو. بیاچه د هغه د قوم کوم خلق هغه سره ناست وو هغه ټولوته نی اوونیل چه دا ټول

مصیبت تاسو په خپل لاس په خان باندي اچولې دي. تاسو خلقو هغوی په خپلو بناریو کښې اباد کړل د خپلو مالونو نیمه حصه مو هغوی ته ورکړه اوس هم که تاسو د دوی مالی امداد اونه کړنې نو دوی به تنگ شي او پخپله به د مدینې نه اوځي. حضرت زید بن ارقم رضی اللہ عنہ دا ټولې خبرې واوریدې. هغه دې وخت کښې ډیر کم عمر وو نیغ په دربار نبوت کښې داخل شو او ټوله واقعه یې ورته بیان کړه. هغه وخت حضرت عمر بن خطاب رضی اللہ عنہ هم رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سره ناست وو په غصه شو او ونی و نیل یار رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم اعباد بن بشر ته حکم او کړنې چه د ده مرئی جدا کړی. نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه بیا خوبه خلقو کښې مشهوره شي چه محمد صلی اللہ علیہ وسلم خود خپلو ملگرو ستونډه ماتوی دا صحیح نه دی او لار شه خلقو ته د تلو اعلان او کړه. عبدالله بن ابی ته چه کله پته اولگیده چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته د دې خبرو اترو خبر شوې دي نو ډیر مخ سټ نئ او وهلو او د حضور صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کښې حاضر شو معذرت حیلې حوالې تاویل او تحریف نئ او کړو او قسمونه نئ او خوړل چه ماداسي هیخ کله نه دی و نیلی. داسې په خپل قوم کښې طاقتور عزت مند وو او خلقو هم ونیل چه حضور صلی اللہ علیہ وسلم کیدې شي دي ماشوم نه غلطی شوې وی ده ته وهم شوې وی او واقعه خو ثابتیرې نه. نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ډیر زر د دې ځای نه د تلود وخت نه وړاندې تشریف یووړ. په لار کښې حضرت اسید بن حضیر رضی اللہ عنہ ملا وشو او د حضور صلی اللہ علیہ وسلم د نبوت د شان برابر نئ په ادب سره سلام او کړو او بیا نئ عرض او کړو چه حضور صلی اللہ علیہ وسلم نن څه خبره ده چه د وخت نه وړاندې تاسو کوچ کوڼي حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه ولې تاته نه ده معلومه چه ستا دوست ابن ابی څه و نیلی دی چه مدینې ته په رسیدو به مونږ عزت مند خلق د ذلیل د هغه ځای نه اوباسو. حضرت اسید رضی اللہ عنہ او فرمائیل یار رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د عزت خاوندان خو تاسو یئ او ذلیل هغه دي یار رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم تاسو د هغه د خبرو خیال هم مه کوڼي په اصل کښې دي ډیر سوزیدلې دي. واورنئ چه د مدینې خلقو دي خپل سردار جوړولو تاج تیاریدلو چه الله تعالی رب العزت تاسو را اولیگلې د ده د لاس نه ملک او وتلو او دې سوزیرې. حضور صلی اللہ علیہ وسلم روان وو او هم په غرمه روان شوې وو ما بنام شو شپه شوه او سحر شو تردې چه په نمر کښې تیزی راغله نو هله رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ډیره واچوله چه خلق په دې خبره باندي بیا اونه انځلی. ټول خلق سترې ستومانه اود شپې نه وینس وو کوزیدوسره ټول اوده شو. او هلته دا سورة نازل شو (

ذیبهقی روایت بیهقی کښې دی چه مونږ په غزوه کښې د حضور صلی اللہ علیہ وسلم سره وویو مهاجر یو انصاری په کانرې اوویشتلو. په دې خبره زیاته شوه او دواړو خپلو خپلو ډلو ته آواز او کړو. حضور صلی اللہ علیہ وسلم سخت خفه شو او ونی فرمائیل چه دا څه د جاهلانوپه شان کار موشروع کړو دا فضول او خراب عادت پریردنی. عبدالله بن ابی بن سلول و نیل د الله تعالی قسم مدینې ته په رسیدو باندي به مونږ دا بې عزته او ذلیل د هغه ځای نه بهر اوباسو. دې وخت کښې د انصارو شمیرد مهاجرینونه ډیر زیات و وروستو بیا مهاجر ډیر زیات شو. حضرت عمر رضی اللہ عنہ ته چه کله د ابن ابی د خپرې پته اولگیده نو د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه نئ د هغه د قتل کولو اجازت او غوښتو خو هغوی صلی اللہ علیہ وسلم منع کړو. (

د زید بن ارقم بیان: په مسند احمد کښې د حضرت زید بن ارقم رضی اللہ عنہ نه روایت دي چه په عزوه تبوک کښې ماد دي منافق قول حضور صلی اللہ علیہ وسلم ته بیان کړو او هغه راغلوانکارنی او کړو او قسمونه نئ او خوړل هغه وخت زما قوم ماته ډیر بدرد او و نیل او هر شان نئ ملامت کړم چه ماداسي ولې او کړه؟ زما زړه ډیر خفه شو د هغه ځای نه لارم او په ډیر غم او خفگان کښې ووم. کله چه حضور صلی اللہ علیہ وسلم زه یاد کړم او ونی فرمائیل الله تعالی ستا عذر نازل کړو ستا رښتونولی نئ ښکاره کړه اودا آیت نازل شو (هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلٰی مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ حَتّٰی يَنْفِقُوا وَلٰكِنَّ الْمُنْفِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ) (د احادیث په نورو ډیرو کتابونو کښې هم شته.

(دلائل النبوة للبيهقي: ۵۲/۴-۵۳. (سيرة ابن اسحاق)

(صحيح بخاري كتاب التفسير سورة المنافقين باب (يقولون لمن رجعنا الى المدينة...): ۴۹۰۷، صحيح مسلم: ۲۵۸۴، ترمذی: ۳۳۱۵)

پہ مسند احمد کنبی د حضرت زید بن ارقم رضی اللہ عنہ بیان داسی دے چہ زہ دخیل ترہ سرہ پہ یوہ عزوہ کنبی ووم او ماد عبد اللہ بن ابی دادوارہ خبری واوریدی ما خیل ترہ تہ او وئیل او هغه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تہ بیان کری کله چہ حضور صلی اللہ علیہ وسلم هغه راوغوبستلو نو هغه صفا انکار او کرو او قسم نی او خورلو نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم هغه ربتونی او زہ دروغژن او گنرلم. زما ترہ ہم ماته ډیر بدر د او وئیل زہ دومره خفه او دلگیر شوم چہ دکورنہ بهر راوتل مے پر یخودل. تردی چہ داسورت نازل شو او حضور صلی اللہ علیہ وسلم زما تصدیق او کرو او ماته نی دا واورولو (۱) د مسند پہ یوبل روایت کنبی دی د یوسفریہ موقعه باندی صحابہ کرام رضی اللہ عنہم تہ تنگی پینہ شوه نو هغوی تہ د خہ ورکولو ممانعت او شو. الخ. رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم هغه د دے د پارہ راوغوبستو چہ د هغه د پارہ استغفار او کری خو هغه ددی نه هم مخ وارولو. قرآن کریم هغوی تہ آدہ لگونکی لرگی خکھ او وئیل چہ دا خلق د ډیر بشکلی بدن والا وو. (۲) په ترمذی کنبی د حضرت زید بن ارقم رضی اللہ عنہ نه روایت دے چہ مونږ پہ یوہ عزوہ کنبی د حضور صلی اللہ علیہ وسلم سرہ او وتلو مونږ سرہ خہ بانډ چیان خلق هم وود او بوخای تہ هغوی وړاندی رسیدل غوبستل دغه شان مونږ هم په دے کوشش کنبی وو. یوخل یو اعرابی لارو او په حوض نی قبضه او کره او کانری ترے چاپیره کرل اود پاسه نی پرے خرمن خوره کره. یوانصاری راغلو د دے حوض نه نی په خیل او بن باندی اوبه شکل غوبستل نو ده منع کرو. انصاری په اوبو خکلو باندی زور کولو نو هغه یو لرگی راوچت کرو او انصاری پرے په سر او وهلو دے سرہ دهغه سرزخمی شو. داد عبد اللہ بن ابی ملگری وو نیخ هغه له راغلو او ټوله قصه نی ورته او کره. عبد اللہ غصه شو ونی وئیل دے اعرابیانو له خہ مه ورکونی دوی به پخپله ولرے مړه کیدو نه او تختی. دوی به د خوراک په وخت کنبی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم له راتله او خوراک به نی کولو. دوی به پاتے شی نو هسے به د ولرے مړه کیرے او تختی به او چہ مونږ مدینے تہ لار شو نو دا کمینہ به د هغه خای نه اوباسو. زہ هغه وخت د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ملگری ووم او دا هر خہ مے واوریدل او خیل ترہ تہ مے ذکر کرل، تره مے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ذکر کرل. نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم هغه راوغوبستلو هغه انکار او کرو او قسم نی او خورلو. حضور صلی اللہ علیہ وسلم هغه ربتونی او زہ دروغژن او گنرلم. تره مے ماله راغلو او ونی وئیل دا تا خہ حرکت او کرو؟ حضور صلی اللہ علیہ وسلم تانه خفه شو او تہ نی دروغژن او گنرلے او نور و مسلمانانو هم تہ دروغژن او گنرلے. په ما خودی دغم غرونه رامات کرل اود ډیر زیات غم په وجه مے سر بشکته کری د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سره روان ووم. لږ ساعت به تیر شوې وو چہ هغه زما خواله راغلو اوزما غوږ نی اونیولو کله چہ ما سره اوچت کرو نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم مسکے شو او روان شو په الله صلی اللہ علیہ وسلم قسم چہ زہ دومره خوشحاله شوم چہ بیانولے نه شم. که د دنیا د همیشه ژوندون ماته ملا شوې وو نو بیا به هم زہ دومره خوشحاله شوې نه ووم. بیا حضرت صدیق اکبر رضی اللہ عنہ ماله خواته راغلو او ونی فرمائیل دا حضور صلی اللہ علیہ وسلم تاته خہ او وئیل؟ بیا خوشحاله اوسه. دے نه پس حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ راغلو او مانه نی دغه سوال دوباره او کرو نو ما هم دغه جواب ورکرو سحر سورت منافقون نازل شو (۳) په بل روایت کنبی د دے سورت (مِنْهَا الْاَذَلُ) پورے لوستل هم نقل دی (۴) عبد اللہ ابن لهیعہ رضی اللہ عنہ او موسی بن عقبه رضی اللہ عنہ هم دا حدیث په مغازی کنبی بیان کری دے. خود دے دواړو په روایت کنبی د خبر ورکونکی نوم اوس بن ارقم رضی اللہ عنہ دے چہ د قبیلې بنو حارث بن خزرج نه وو نوم ممکن ده چہ زید بن ارقم رضی اللہ عنہ هم خبر رسولی وی او حضرت اوس رضی اللہ عنہ هم اودا هم ممکن دی چہ د راوی نه په نوم کنبی غلطی شوې وی. والله اعلم.

^۱ صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة المنافقین باب (اتخذوا ايمانهم جنة) ۴۹۰۰، احمد: ۳۷۳/۴.

^۲ صحیح بخاری کتاب التفسیر باب (واذا رأيتهم فمضك) ۴۹۰۳، صحیح مسلم: ۲۷۷۲، احمد: ۳۷۳/۴.

^۳ ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة المنافقین: ۳۳۱۳ وهو صحیح، دلالل النبوة: ۵۴/۴.

^۴ حکیم: ۴۸۸/۲-۴۸۹ وسته حسن.

ابن ابی حاتم کنبی دی چه دا واقعہ د عزوہ مریسیع دہ. داہغہ عزوہ دہ پہ کوم کنبی چه حضرت خالد ؓ حضور ؓ لیگلې وو اودمناۃ بت نی مات کرې وو کوم چه د قفامشلل او سمندریہ مینخ کنبی وو. پہ دې عزوہ کنبی ددوو کسانو پہ مینخ کنبی جنگ شوی وو یومہاجراوبلہ قبیلہ بہزوہ اوقبیلہ بہزد انصارو ملگری وو. بہزی انصاروتہ او مہاجر مہاجرینوتہ آواز اوکرو خہ خلق د دواړو طرفونہ اودریدل او جنگ جوړشو. کلہ چه جنگ ختم شو نومناق او د بیمارزر و نوخلق عبداللہ بن ابی سرہ راجمع شو او وئیل نی چه زمونږ خوتانہ ډیر امیدونہ وو اوتہ خوزمونږ د دہنمانونہ زمونږ بچاؤ وې. اوس خوتہ بی کارہ غوندې شوی نہ د نفع خیال اونہ د نقصان ہم تا دا د دې جلبونہ دومرہ خیرولې دی چه پہ خبرہ خبرہ دوی پہ مونږ رامنډې وھی. نوې مہاجروتہ بہ دې خلقو جلالیب وئیل. ہغہ د اللہ ﷻ دہنمن جواب ورکړو چه اوس مدینې تہ اورسونودا ټول بہ ہغہ خای نہ اوباسو. مالک بن دخنن چه منافق وو ہغہ وئیل چه زہ خوتاسو تہ داوول نہ لگیایم چه دې خلقوسرہ تعلقات پریردنی پخپلہ بہ گلو وږشی. دا خبرې حضرت عمرؓ واوریڈې اود نبی کریم ﷺ پہ خدمت کنبی حاضر شو عرض نی اوکړو چه د منافقانود دې مشرخوماتہ اجازت راکړہ چه د دہ کارخو خلاص کړم. حضور ﷺ اوفرمائیل چه بنہ دہ کہ اجازت درکړم نو تہ بہ دې قتل کرې؟ ہغہ عرض اوکړو یارسول اللہ ﷺ اوس بہ نی پہ خپل لاس باندي کار تمام کړم. حضور ﷺ اوفرمائیل چه بنہ دہ کینہ دې کنبی اسیدبن حضیرؓ ہم دغی ویناکولوسرہ راغلو حضور ﷺ د ہغہ نہ ہم دا تپوس اوکړو او ہغہ ہم دا جواب ورکړو. ہغہ نی ہم کینولو. بیابہ لږ ساعت تیر شوی وو چه دکوچ کولو حکم نی ورکړو اودوخت نہ اول لښکر روان شو. ہغوی شپہ ورخ دبل سحر پورې برابر روان وو چه کلہ پہ نمر کنبی تیزی راغله نود کوزیدلو حکم نی اوفرمائیلو. د غرمې اوخت پورې زر کوچ اوکړو او ہم دغہ شان روان وو. دریمہ ورخ سحر قفامشلل نہ مدینې تہ اورسیدل. حضرت عمرؓ نی راوغوبنتو ورتہ اوفرمائیل کہ ماتاتہ دہغہ د قتل حکم درکړې وونوتابہ ہغہ وژلو؟ حضرت عمرؓ اوفرمائیل چه یقیناً بہ مې دہغہ سرد تنې نہ جدا کولو. حضور ﷺ اوفرمائیل چه کہ تا ہغہ پہ دغہ ورخ قتل کرې وونود ډیرو خلقو پوزې بہ د خاوروشوې وې. کہ ما ہغہ تہ وئیل ہغہ بہ د دہ پہ قتل کولو کنبی سستی نہ کولہ بیا بہ خلقو تہ د خبرو کولو موقعہ ملاویدہ چه محمد ﷺ خپل ملگری ہم بی دردنی سرہ وژنی. ہم د دې واقعہ بیان پہ دې آیاتونو کنبی دې. داسیاق ډیر غریب دې اوپہ دې کنبی ډیری داسې ښکلې خبرې دی چه پہ نورو روایتونو کنبی نشته.

د سیرت ابن اسحاق روایت:- پہ سیرۃ محمد بن اسحاق کنبی دی چه د عبداللہ بن ابی منافق خوی حضرت عبداللہ چه پوخ او رښتونې مسلمان وو د دې واقعہ نہ پس د حضور ﷺ پہ خدمت کنبی حاضر شو او عرض نی اوکړو یارسول اللہ ﷺ ما اوریدلی دی چه زما پلار کوم بکواس کرې دې د ہغې پہ بدلہ کنبی تاسو ہغہ قتل کول غواړنی. کہ ہم داسې وی نود ہغہ د قتل حکم بل چاتہ مہ ورکوئی زہ پخپلہ خم اود ہغہ سرستاسو پہ قدمونو کنبی لاندي راغورزوم. د اللہ ﷻ قسم چه د قبیلہ خزرج یویوسری تہ معلومہ دہ چه زمانہ زیات یوخوی ہم د خپل پلار سرہ احسان بنہ سلوک مینہ او عزت کونکې نشته (خوزہ د رسول اللہ ﷺ پہ فرمان باندي خپل پلار قتل کولو تہ تیاریم) کہ تاسو بل چاتہ دا حکم ورکړو او ہغہ دې مړکړونو ہسې نہ چه د انتقام پہ جوش کنبی زہ ہغہ قتل نہ کړم اوبنکارہ خبرہ دہ کہ مانہ چرتہ داسې حرکت اوشو نوزہ بہ د یوکافر پہ بدلہ کنبی یومسلمان قتل کړم او دوزخی بہ جوړشم. تانوزما د پلار قتل کولو حکم ہم ماتہ راکړنی. حضور ﷺ اوفرمائیل چه نہ زہ ہغہ قتل کول نہ غواړم مونږ خوبہ ہغہ سرہ نوره نرمی کوو او ہغہ سرہ بہ بنہ سلوک کوو ترکومې پورې چه ہغہ مونږ سرہ دې. د حضرت عکرمہ ؓ او حضرت ابن زید ؓ بیان دې چه کلہ حضور ﷺ د خپلو لښکروسرہ مدینې تہ راورسیدو نوږ دې منافق عبداللہ بن ابی خوی حضرت عبداللہ ﷺ د مدینې پہ دروازہ کنبی اودریدو تورہ نی

راویستہ او خلق مدینہی تہ داخلیدل تردی چہ دہ پلار راغلونودہ اوفرمانیل اخواشہ مدینہی تہ مہ زہ ہغہ ونیل خہ خبرہ دہ؟ زہ دے ولی منع کریم؟ حضرت عبداللہ ﷺ اوفرمانیل چہ تہ مدینہی تہ نہ شی تلی ترکومی چہ د اللہ ﷻ رسول ﷺ ستاد پارہ اجازت نہ وی کرے۔ د عزت والا ہم ہغہ ﷻ دے اوتہ ذلیل بینی دے منع شو اودریدو تردے چہ رسول اللہ ﷺ تشریف راوود۔ حضور ﷺ عادت مبارک ووجه د لبیکر پہ آخری حصہ کنبی بہ وو۔ نبی کریم ﷺ تہ پہ کتوباندے دے منافق د خپل خوئی شکایت اوکرو حضور ﷺ د ہغہ نہ تپوس اوکروچہ دے دے ولی حصار کرے دے؟ ہغہ ونیل پہ اللہ قسم دے چہ ترکومی تاسو اجازت نہ وی کرے دے دننہ نہ شی تلی۔ رسول اللہ ﷺ اجازت اوکرونو حضرت عبداللہ ﷺ پلار بنار دننہ تلوتہ پریخودو (مسند حمیدی کنبی دی چہ ہغہ پلار تہ اوونیل چہ ترکومی دے پہ خپلہ خلہ نہ وی ونیلے چہ تہ ذلیل بینی او رسول اللہ ﷺ عزت داردے تہ مدینہی تہ نہ شی داخلے دے۔ دے نہ وپاندے د حضور ﷺ پہ خدمت کنبی حاضر شوے وواعرض نی کرے وو یارسول اللہ ﷺ د پلار دہیبت دوجہ نہ تر ننه پورے مادپلار مخ تہ پہ اوچتوسترگونہ دی کتلی نوکہ تاسوخفہ نی نوہم نن ماتہ حکم اوکرنے د ہغہ سربہ درتہ حاضر کریم بل چاتہ دہغہ دقتل کولو حکم مہ ورکوه۔ خکہ چہ زہ دخپل پلارقاتل پہ گرخیدو نہ شم لیدی (۱)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا	لَا تُلْهِكُمْ	أَمْوَالُكُمْ	وَلَا أَوْلَادُكُمْ
اے ہغہ کسانو چی ایمان مو راوڑے دے غافلہ دنہ کرے تاسو مالونہ ستاسو اونہ اولاد ستاسو			
عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ	وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ	فَأُولَئِكَ هُمُ	الْخٰسِرُونَ ﴿۱﴾
دیاد داللہ نہ	او ہغہ چاچی اوکرو ادا کار نو ہغوی خاص ہم ہغوی پہ نقصان کنبی دی		
وَأَنْفِقُوا	مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ	مِّنْ قَبْلِ	أَنْ يَأْتِيَ
او خرچ اوکرنے دہغے مال نہ چی درکری دے مونہ تاسو لره مخکنبی ددے نہ چی راشی			
أَحَدَكُمْ	الْمَوْتُ	فَيَقُولُ رَبِّ	إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ ۗ
یولہ تاسی تہ مرگ او بیا وانی اے ربہ زما ولی دروستونہ کرو مالره نیتے نزدی تہ			
فَأَصْدَقَ	وَإَكُنْ	مِّنَ الصَّٰلِحِينَ ﴿۲﴾	وَلَنْ يُؤَخِّرَ اللَّهُ
چی ماصدقہ ورکری وے او شوے وے دصالحانونہ او هرگز نہ روستو کوی اللہ یو نفس لره			
			نفسًا

(۱) الطبری ۲۳/۴۰۲۔
(۲) مسند حمیدی: ۱۲۴۵۔

اِذَا جَاءَ اَجَلُهَا وَاللّٰهُ خَيْرٌ بِيَا تَعْمَلُوْنَ ۝۴

کله جی راشی | نیتہ دهنه | او الله | خبردار دے | پہ هغه کارونو | چي تاسو یی کوی |
کله چي نی نیتہ پوره شی | او الله ﷻ ستاسو دکارونو نه پوره پوره خبر دے

قوله تعالى: - لَا تَلْمِزْكُمْ اَمْوَالُكُمْ وَلَا اَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ

ذمال اولاد محبت اود الله تعالى ذ ذکونه غفلت: الله ﷻ خپلو مؤمنانو بند یگانوته حکم ورکوی چه هغوی دے په کثرت سره دالله ﷻ ذ ذکرکوی او خبردارې ورکوی چه هسې نه د مال او اولاد په مینه کنبې اینختو سره دالله ﷻ ذ ذکر نه غافل نه شی. بیا فرمائی چه خوک د الله ﷻ ذ ذکر نه غافل شی اود دنیا د بنائست په مینه مست شی دخپل رب په اطاعت کنبې سست شی هغه خپل نقصان کونکې پخپله دے. بیا په خپل اطاعت کنبې د مال خرچ کولو حکم ورکوی چه د خپل مرگ نه وړاندې خرچ کړه د مرگ د بې کسني په وخت کنبې پشیماننه کیدل او امیدونه ترل هیش نفع نه ورکوی. هغه وخت به غواړې چه که لږ وخت ته هم چاپریخو دم نو چه خه نیک عمل کیدې شی اوبه کرم او خپل مال به هم په خوشحاله زړه سره دالله ﷻ په لار کنبې ورکرم خو افسوس اوس وخت چرته دے؟ راتلونکې مصیبت راغلو اونه ختمیدونکې آفت په سرو لار دے. بل خای کنبې ارشاد دے ﴿وَالَّذِي النَّاسُ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ الْعَذَابُ فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا رَبَّنَا آخِرْنَا إِلَىٰ آجَلٍ قَرِيبٍ نَّحِبُّ دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعُ الرَّسُولَ اَوْ لَمْ نَكُنْ مِنْ قَبْلُ مَّا لَكُمْ مِنْ دَوَالٍ﴾ یعنی خلق هوبنیار کړه کوم وخت چه هغوی له عذاب راشی نو د اظالمان به وائی ای زمونږه ربه که مونږ ته لږ شان مهلت ملاو شی چه مونږ ستا دعوت قبول کړو او ستا رسول اتباع او کړو الخ په دې آیت کنبې خود کافرانو دمذمت ذکر دے. په دویم آیت کنبې په نیک عمل کنبې دکمی افسوس بیان خه داشان دے ﴿حَتَّىٰ اِذَا جَاءَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعْنِي﴾ یعنی په هغوی کنبې چه چاته مرگ راشی نو وائی زما ربه ما واپس کړه نوزه به نیک عمل او کرم الخ دلته فرمائی چه د مرگ وخت وړاندې روستو کیرې نه. الله ﷻ خبر لرونکې دے چه خوک په خپل قول کنبې ربتونې دې اوبه خپل سوال کنبې په حقه دے. که دا خلق واپس کړې شی نوبیلا به هم دا خبرې هیرې کړې او هم هغه کارونه به کوی چه دې نه وړاندې کول.

قوله تعالى: - لَوْلَا آخِرْتُنِي إِلَىٰ آجَلٍ قَرِيبٍ

ترمذی شریف کنبې د حضرت ابن عباس ؓ نه روایت دے چه هر هغه سرې چه مالداروی او هغه حج نه وی کړې یا زکوة نی نه وی ورکړې هغه د مرگ په وخت کنبې دنیاته د واپس کیدو خواهش کوی. یوسری عرض او کړو حضرت دالله ﷻ ویره او کړه دواپسني خواهش خو کافران کوی حضور ﷺ او فرمانیل تندې ولې کوی؟ واوره قرآن فرمائی. بیا حضور ﷺ دا پوره رکوع تلاوت او فرمانیلو. د هغه نه نی تپوس او کړو زکوة په خومره کنبې واجب دے هغه ونیل سل او زیاتو کنبې. تپوس نی او کړو حج کله فرض کیرې وئی فرمانیل چه کله د لارې خرچ او د سورلنی د خرچ طاقت وی. (۱) په یومرفوع روایت کنبې داسې هم دې خوموقوف ډیر صحیح دے.

د ضحاک رضی الله عنه په روایت کنبې د ابن عباس ؓ والا هم منقطع دے. په دویم روایت کنبې یوراوی ابو جناب کلبی دې هغه هم ضعیف دے. والله اعلم. ابن ابی حاتم کنبې دې چه یوخل صحابه کرامو د رسول الله ﷺ په وړاندې د عمر د زیاتی ذکر او کړو نو حضور ﷺ او فرمانیل کله چه اجل راشی بیا روستو کیرې نه. د عمر زیاتوالې صرف داسې دے چه الله ﷻ یوبنده ته نیک صالح اولاد ورکړې چه د هغه د مرگ نه پس د هغه د پاره دعا کوی. (۲)

(۱) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة المنافقین: ۳۳۱۶.

(۲) تفسیر ابن ابی حاتم کتاب الحجوجین: ۳۳۱/۱.

(فالحمد لله) د الله ﷻ په فضل و کرم اولطف ورحم سره د سورة منافقون تفسير ختم شو.
(تفسير سورة تغابن)

د ابن عساکر په یو ډیر غریب بلکه منکر حدیث کښې دې چه کوم ماشوم پیدا کیږي دهغه دسر په جوړونو کښې د سورة تغابن پنځه آیاتونه لیکلي شوي وی.

ایاتونه	سورة التغابن مکية وهی ثمانی عشرة آية وفيها ركوعان	ركوع گانې
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
⑱	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	①
یَسْبِیْهِ	لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ	
تسبیح (پاکي) بیانوی الله لره هغه څه چی په اسمانونو کښې دی او هغه څه چی په زمکه کښې دی په زمکه او اسمانونو کښې چی څه دی ټول د الله ﷻ پاکي بیانوی		
لَهُ الْمَلِكُ	وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلٰی كُلِّ شَيْءٍ قَدِیْرٌ ① هُوَ الَّذِیْ	
هغه لره بادشاهی ده او هغه لره ثناده او هغه په هر څیز باندې قادر دی هغه هغه ذات دی بادشاهی صرف د هغه ده او ټول تعریفونه دهغه دپاره دی او هغه په هر څیز قدرت لری او هغه (الله)		
خَلَقَكُمْ	فَمِنْكُمْ کَافِرٌ وَمِنْكُمْ مُّوْمِنٌ ط	
چی پیدا ئې کړئ تاسو پس ځینی له تاسو نه کافر دی او ځینی له تاسو نه مومن دی هغه ذات دی چی ټول ئې پیدا کړئ نو بعضي په تاسو کښې کافران دی او بعضي مومنان دی		
وَاللّٰهُ	یَبَا تَعْمَلُوْنَ ② بِصِیْرٌ ③ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ	
او الله په هغه کارونو چی کوئ ئې تاسو لیدونکې دی هغه پیدا کړل اسمانونه او زمکه او الله ﷻ ستاسو کارونه وینی کوری اسمانونه او زمکه ئې		
بِالْحَقِّ	وَصُوْرَكُمْ فَاَحْسَنَ صُوْرَكُمْ وَالِیَّ	
په حقه سره او شکل ئې جوړ کړو ستاسو پس ډیر ښانیسته ئې کړل شکلونه ستاسو او خاص هغه ته په یو مقصد سره پیدا کړل او تاسو ته ئې شکلونه در کړل او ډیر ښانیسته ئې درته در کړل او دهغه طرفته		
الْمَصِیْرُ ④	یَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ	
واپس ورتلل دی معلوم دی هغه ته هغه څه چی په اسمانونو کښې دی او په زمکه کښې دی واپس کیدل دی په زمکه او په اسمانونو کښې چی څه دی ټول هغه (الله) ته معلوم دی		
وَيَعْلَمُ	مَا تُسْرُوْنَ وَمَا تُعْلِنُوْنَ ط وَاللّٰهُ عَلِیْمٌ	
او معلوم دی هغه ته هغه چی پټوی ئې تاسو او هغه چی اښکاره کوئ ئې تاسو او الله عالم دی او الله تعالی ستاسو په پټو اښکاره کارونو باندې ښه پوهیږي او الله ﷻ ته د		

بِذَاتِ الصُّدُورِ

پہ حال دسینو باندی

زپونو ٻول رازونه بنه معلوم دی

قوله تعالى: - يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ

ذ الله تعالى تسبیح: - مسبحات پہ سورتونو کنبی د ٻولونه آخری سورت هم دا دی. دمخلوقاتو د الله ﷻ د تسبیح بیان خوخل شوی دی. دملک او حمدوالا هم الله دی. په هر خیز کنبی دهغه حکومت دی په هر کار کنبی اود هر خیز په اندازه مقررولو کنبی هغه د تعریف لائق دی. چه د کوم خیز اراده او کپی هغه پوره قدرت والا دی، نه د هغه خوک مقابلہ کولی شی اونه هغه خوک بندولی شی. که هغه اونه غواری نوخہ به هم نه وی هم هغه د ٻول مخلوق خالق دی هم د هغه په اراده باندی بعضی انسانان کافر او بعضی مؤمن او هغه ته بنه معلوم دی چه خوک د هدایت لائق او خوک د ضلالت مستحق دی؟ هغه دخپلو بنده گانو پہ عملونو گواه دی اود هر عمل به پوره پوره بدله ورکوی. هغه د عدل او حکمت سره د آسمانونو او زمکی پیدائش کپی دی. هم هغه تاسو ته صفاستره اوبسکلی شکلونه درکپی دی. لکه چه

بل خای کنبی ارشاد ربانی دی ﴿يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا عَرَفَكَ بِرَبِّكَ﴾ الخ ای انسانه ته دخپل کریم او مهربان رب ته خد خیزد هوکه کپی هغه ته پیدا کپی بیانی تیک کپی بیانی صحیح کپی اویہ کوم صورت کنبی غوہستل ته نی جور کپی. بل خای کنبی دی ﴿اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْجِرًا إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ﴾ هم الله ﷻ دی چه ستاسود پاره نی زمکه اودروله او آسمان نی جت جور کپی اوتاسو ته نی بهترین صورتونه درکپی اود خوراک دپاره نی تاسوته پاک خیزونه درکپی الخ. آخر ٻولو له دهغه طرف ته واپس کیدل دی. آسمان زمکه او هر یو نفس اود ٻول کائنات علم ورته حاصل دی. تردی پوری چه د زرد په پتوارادو خبروهم خبر دی.

الْمُرْيَاتِكُمْ	نَبِؤًا	الَّذِينَ	كَفَرُوا
ایا ندی راغلی تاسو ته خبر	دهغه کسانو چی کفر نی او کروی		
			ایا تاسوته دپخوانو خلقو خبر راغلی نه دی چی تاسو نه
مِنْ قَبْلُ	فَذَاقُوا	وَبَالَ	أَمْرِهِمْ
مخکبی ددی نه پس او خکو هغوی عذاب	دعملونو خپلو او دی دپاره دهغوی عذاب دردناک		
			دپاندی نی کفر کپی ووانو هغوی دخپلو کارونو په عذاب کنبی راگیر شول او هغوی دپاره دردناک عذاب دی
ذَلِكَ	بِأَنَّهُ كَانَتْ	تَأْتِيهِمْ	رُسُلُهُمْ
دا انجام په سبب ددی شو چی راتلل به هغوی ته رسولان دهغوی دواضحہ نبیو سره			
			دا په دی وجه چی هغوی ته پیغمبران په ٻسکاره نبیو سره راغلی ووا
فَقَالُوا	أَبَشْرٌ	يَهْدُونَنَا	وَتَوَلَّوْا
نو اویہ ونیل هغوی ایا انسان دی چی هدایت به کوی مونر ته پس انکار او کروی هغوی او مخ نی وارووه			
			نو وی وٻیل چی ایا (زمونر پشان) انسانان به مونر ته لاری بنائی نو انکار نی او کروی او مخ نی وارولو

وَاسْتَغْفِرِ اللّٰهُ ط وَاللّٰهُ غَنِيٌّ حَمِيدٌ زَعَمَ الَّذِينَ

او بی پروا شو اللہ | او اللہ | بی پروا دی | استائیلی شوې دی | په دعوی سره او وئیل هغه کسانو
او اللہ ځکه هم د هغوی څه پروا او نکره | او اللہ ځکه بی پروا دی | استائیلی شوې دی | دکافرانو خیال

كَفَرُوا ط اَنْ لَنْ يَّبْعَثُوْا ط قُلْ

چی انکار نې کړې وو | چی هرگز به هغوی نه راپاڅولې کیرې (پلس دمرگ نه) | ورته او وایه
دی | چی هغوی به هیڅ کله دوباره ژوندی نشی راپورته کولی | ته او وایه

بَلَىٰ ط وَرَبِّيَ لَتَبْعَثُنَّ ط ثُمَّ لَتَنْبُوْنَ

ولی نه | قسم دی په رب زما | چی خامخا به تاسو راپاڅولې کیرې | ایبا به خامخا خبر در کړې کیرې تاسو له
چی ولی نه | زما دی په خپل رب قسم وی | چی تاسو به خامخا راپاڅولې شی | ایبا به درته ټول عملونه

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ط وَعَمِلْتُمْ ذٰلِكَ عَلٰى اللّٰهِ يَسِيْرٌ ط فَاٰمِنُوْا

دهغی کارونو | چی کړی دی تاسو | او دا کار | په الله باندې | اسان دی | پس ایمان راوړئ
په گوته کولی شی | او دا کار الله ځکه ته ډیر اسان دی | نو په الله ځکه

بِاللّٰهِ ط وَرَسُوْلِهِ ط وَالتَّوْرِ الَّذِيْۤ اَنْزَلْنَا

په الله باندې | او په رسول دهغه باندې | او په (قران) نور باندې | هغه نور | چه نازل کړې دی مونږ |
او دهغه په رسول ځکه | او په هغه نور (قران) باندې | ایمان راوړئ | چی مونږ رالیرلې دی

وَاللّٰهُ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ط تَعْمَلُوْنَ خَيْرٌ ط يَوْمَ يَجْمَعُ

او الله تعالی | په هغه کارونو | چی کوی بی تاسو | خبردار دی | په کومه ورځ | چی به راجمع کړی تاسو |
او الله ستاسو دکارونو نه خبر دی | په کومه ورځ | چی به هغه تاسو د جمع کیدو (یعنی دقیامت) په ورځ

لِيَوْمِ الْجَمْعِ ط ذٰلِكَ يَوْمُ التَّغَابُنِ ط وَمَنْ يُّؤْمِنْ بِاللّٰهِ

ورځې دراجمع کیدو ته | دغه به ورځ دگټې تاوان وی | او چاچی ایمان راوړو | په الله باندې |
راجمع کړی | هم دغه د (سود) زیان ورځ ده | او څوک چی په الله ځکه ایمان راوړی

وَيَعْمَلْ صٰلِحًا ط يَّكْفُرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ ط وَيَدْخُلْهُ جَنَّتٍ

او عمل نې او کړو نیک | لری به کړی الله | دهغه نه | گناهونه دهغه | او داخل به کړی هغه | داسې باغونو ته |
او دنیکنی کارونه کوی | نو الله ځکه | به دهغه گناهونه معاف کړی | او هغه به داسې باغونو ته داخل کړی

تَجْرِيْ ط مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ط خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ط اَبَدًا ط ذٰلِكَ الْفَوْزُ

چی بهیرې به | لاند دونو دهغې نه | نهرونه | همیشه به وی | په هغې کښی | همیشه | دا کامیابی ده
چی دهغې لاندې به نهرونه بهیرې | همیشه به په هغې کښی | اوسیرې | او دا ډیره لویه

الْعَظِيْمُ ط وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا ط وَكَذَّبُوْا بِآيٰتِنَا ط اُولٰٓئِكَ

لویه | او هغه کسان | چی کفر نې او کړو | او دروغ نې او گنرل | ایتونه زمونږه | دغه کسان
کامیابی ده | او چا چی انکار کړې وی | او زمونږ ایتونه نې دروغ گنرلی وی | نو هغوی

أَصْحَابُ النَّارِ	خُلْدِيْنَ	فِيهَا	وَبُئْسَ	الْمَصِيرُ
خاوندان دوزخ دی	همیشه به وی	په هغی کنبی	او ډیر بد خانی دی	دورتلو
دوزخیان دی	همیشه به په هغی کنبی وی	او دغه ډیر ناکاره تیکاؤنږه ده	

قوله تعالى: - الْمَرْيَاتِكُمْ تَبَوَّأُوا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ

د کافرانو سزا: دلته دوراندي کافرانو د کفر او دهغوی د خرابو سزاگانو ذکر کولې شی چه آیاتاسوته ستاسو د وړاندینو منکرانو حال معلوم دې؟ چه د رسولانو تکذیب او د حق مخالفت څه رنگ راوړو؟ په دنیا او آخرت کنبی برباد شول. دلته هم د خپلو خرابو اعمالو سزا خوړل او دهغه خای سزا خوړل باقی دی چه ډیر د غم نه ډکه ده. د دې وجه بغیر د دې نه هیڅ نه دی چه دلائلو ثبوتونو او ښکاره نښوسره چه انبیاء الله هغوی له راوړې هغوی دا اونه منل او خپل خان سره ئی دامحال او گنډل چه انسان پیغمبروی او هم د هغوی په شان یو آدم زاد په لاس هغوی ته هدایت ورکړې شی. انکار ئی او کړو او عمل ئی پریخودو. الله ښه هم د هغوی نه بی پروائی او کړه. هغه خو غنی دې او ورسره د حمد وثناء لائق دې.

قوله تعالى: - زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ لَنْ يُبْعَثُوا

مشرکان د قیامت منکر دی: - الله ښه فرمائی چه کافران مشرکان او ملحدین وائی چه د مرگ نه پس به اوچتیرونه. نو ای نبی اته دوی ته او وایه چه او پاسئی به او بیا به ستاسو د ټولو وړو لویو ټیو او ښکاره عملونو په تاسو څرگندونه کولې شی. واورئئ ستاسو بیا پیدا کول او تاسوله بدلې درکول وغیره ټول کارونه په الله ښه باندي بالکل آسان دی. دا دریم آیت دې چه الله ښه خپل نبی ښه ته قسم خوړلو سره د قیامت د حقانیت بیانولو باره کنبی او فرمائیلو. اولنې آیت په سورت یونس کنبی دې (وَسْتَئْتِيُوكَ أَحَقَّ هُوَ قُلْ إِي وَرَبِّي إِنَّهُ لَحَقٌّ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ) یعنی دا خلق تانه تپوس کوی چه آیا هغه حق دې؟ نو وایه چه زما د رب قسم چه هغه حق دې او تاسو الله ښه ته ماتې نه شئئ ورکولې. دویم آیت په سورت سبا کنبی دې (وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ قُلْ بَلَى وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُمْ) کافران وائی چه په مونږ به قیامت نه راځی نوته او وایه چه او زما د رب قسم دې یقینا او خامخابه راځی. او دریم آیت هم دغه دې.

بیا ارشاد فرمائی چه په الله باندي په رسول باندي او په نور منزل باندي یعنی په قرآن کریم باندي ایمان راوړئئ ستاسو هیڅ یو پټ عمل د الله ښه نه پټ نه دې د قیامت په ورځ به الله ښه تاسو ټول راجمع کوی اود دې د پاره دهغی نوم یوم الجمع دې. لکه چه بل خای فرمائی (ذَلِكَ يَوْمٌ مَجْمُوعٌ لَهُ النَّاسُ وَذَلِكَ يَوْمٌ مَشْهُودٌ) دا د خلقود جمع کیدو اود هغوی د حاضریدو ورځ ده. یو ای دې (قُلْ إِنَّ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ لَمَجْمُوعُونَ إِلَى مِيقَاتٍ يَوْمَ مَعْلُومٍ) یعنی د قیامت په ورځ به ټول اولین او آخرین راجمع کولې شی.

قوله تعالى: - يَوْمَ التَّغَابُنِ

حضرت ابن عباس ښه فرمائی چه یوم التغابن د قیامت د ورځې یو نوم دې. د دې نوم وجه دا ده چه جنتیان به دوزخیان په نقصان کنبی اچوی (حضرت مجاهد ښه فرمائی چه د دې نه به زیات تغابن څه وی چه دهغوی په وړاندي دوی جنت ته او د دوی په وړاندي هغوی دوزخ ته بوځی. لکه چه د دې تفسیر په دې روستونی آیت کنبی دې چه د ایماندارو نیک عمل کونکو گناهونه به معاف کړې شی اود بهیدونکو نهرونو د همیشه والی جنت کنبی به ئی داخل کړی او پوره کامیابئی ته به اورسولې شی. او کفر او تکذیب کونکی به د دوزخ اور ته ځی چرته به چه پراته سوزیږی او ورتیږی، ښه ده د دې نه خراب بل خای کوم یو کیدې شی؟

مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَمَنْ يُؤْمِنْ

نه رسيڀري | ڇه مصيبت | مگر (رسيڀري) | په حڪم د الله سره | او هغه څوڪ | چي ايمان نې راوړو
(دنيا كښي) هيڅ مصيبت د الله څخه د حڪم نه بغير نه راځي | او څوڪ چي په الله څخه ايمان راوړي

بِاللَّهِ يَهْدِ قَلْبَهُ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ وَأَطِيعُوا اللَّهَ

په الله باندي | هدايت به او كړي زړه دهغه ته | او الله | په هر څيز باندي | عالم دي | او حڪم او مني د الله
نو الله دهغه زړه ته هدايت كوي | او الله څخه په هر څيز ښه پوهه دي | او تاسو د الله څخه تابعداري او كړني

وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَإِنَّمَا عَلَىٰ رَسُولِنَا

او حڪم او مني د رسول | پس كه چري مخ واړوو تاسو | پس بيشكه | په رسول زمونږ باندي |
او د رسول تابعداري او كړي | نو كه مخ مو تري نه واړولو | نو زمونږ په پيغمبر خو په ښكاره باندي

الْبَلَاغِ الْمُبِينِ ۝ وَاللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَعَلَىٰ اللَّهِ

رسونه ښكاره ده | الله چي دي | نشته دي لائق د عبادت | مگر هم هغه دي | او خاص په الله باندي |
حكمنه رسول دي | د الله څخه نه سوا بل څوڪ معبود نشته | او ايمان دار

فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ۝

پكار دي چي توكل او كړي | مومنان |
كسان دي صرف په يو الله څخه باندي بهر وسه ساتي |

قوله تعالى: - مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ

مصيبت د الله تعالى په رضا سره راځي: سورة حديد كښي هم دامضمون تير شوې دي چه څه هم كير هغه د الله څخه په اجازت او حڪم سره كيرې. دهغه د قدر اورضانه بغير هيڅ هم نه شي كيدي. كوم سړي ته چه څه تكليف اورسي هغه دي پوهه شي چه د الله څخه په رضا اومنشا باندي ده ته تكليف رسيدلې دي بيادي صبر او كړي او د الله څخه په رضادي ثابت قدم اوسيرې او د ثواب او ښيگړي اميد دي ساتي. رضايه قضانه دي علاوه شوندي نه خوزوي نوالله څخه دهغه د زړه ساتنه كوي او هغه ته د بدلې په توگه د زړه هدايت ورنصيب كوي. د يقين صادق پرق هغه په زړه كښي ويني او اكثر داسې هم كيرې چه د دغه مصيبت بدله ياد هغي نه بهتر په دنيا كښي هم وركوي. د حضرت ابن عباس څخه بيان دي د هغه ايمان مضبوطيرې هغه مصيبتونه كمزورې كولي نه شي هغه ته پته وي چه څه اوشو هغه خطا كونكي نه دي او چه راو رسيدل هغه هډو ملاويدونكي نه وو (۱) د حضرت علقمه څخه په وړاندي دا آيت تلاوت كولې شي اود هغوي نه د دي مطلب معلومولې شي نو فرماني چه د دي نه مراد هغه سړي دي چه دهر مصيبت په وخت كښي دا عقیده اولري چه د الله څخه د طرف نه دي او بيادا په خوشحالي سره برداشت كړي. دا هم مطلب دي چه هغه (إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ) اولولي. په متفق عليه حديث كښي دي چه په مؤمن باندي حيرانتياده چه دهغه په هره هره خبره كښي بهتري ده چه په ضرر او نقصان باندي صبر او برداشت او كړي په ښگړه او گټه باندي شكر او احسان مندي او كړي نو ښيگړي راغونډوي. دا دوه طرفيزه ښيگړه د مؤمن نه علاوه د بل چا په حصه كښي نشته. (۲)

(۱) الطبري: ۲۳/۴۲۱.

(۲) صحيح مسلم كتاب الزهد باب المؤمن امره كله خير: ۲۹۹۹.

راپريوتو کنبې په ليدو باندې صبر نه شو آخر خطبه ئې پريخودله هغوی راوچت کړل (۱) مسند احمد کنبې دی چه حضرت اشعث بن قيس ؓ فرمائی د کنده قبيلې په جرگه کنبې زه هم د حضور ﷺ په خدمت کنبې حاضر شوم. حضور ﷺ مانه تپوس او کړو چه ستاخه اولادهم شته؟ ماوئيل چه اوس راتلو کنبې يو هلك شوې دې افسوس چه د ده په خای يوخناور وې. حضور ﷺ او فرمائيل خبردار داسې مه وايه په هغې کنبې د سترگو يخوالي دې او که وفات شی نواجر دې او بيانی او فرمائيل چه او د هم دا د بزدلنی او غم سبب هم جوړ پېری. دا بزدلې او غم خفگان هم دې (۲) بزار کنبې دی اولاد د زړه ميوه ده اودا د بخل نامرد ئې او غم سبب هم دې. (۳)

طبرانی کنبې دی ستاد بنمن صرف هغه نه دې چه ستا په مقابله کنبې په کفر باندې کلک ولاړ جنک له راغلې وی خکه چه که هغه تا قتل کړل نو ستاد پاره د نور باعث دې او که هغه ته قتل کړې نو ته يقينی جنتی یی. بیا ئې او فرمائيل کيدې شی چه ستا پوره د بنمن ستا بچې وی چه هم ستا د شانه راوتې دې او ستاسره به د بنمنی کوی. (۴) بیا فرمائی د خپل قدرت برابر د الله ﷻ نه ويريزه د هغه د عذابونه نه بجاؤ پيدا کړه. بخاری او مسلم کنبې دی چه کوم حکم زه او کړم د هغې د پوره کولو پوره کوشش کوی کوم نه چه زه منع کړم هغې نه منع شی. (۵)

قوله تعالى: - فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ

د مفسرينو فرمان دې چه د سورة آل عمران آيت ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ﴾ ناسخ دا آيت دې يعنی اول ئې فرمائيلې وو چه د الله ﷻ نه دومره ويريزه خومره چه د هغه نه ويريدل پکار دی خو اوس ئې او فرمائيل چه د خپل طاقت مطابق. حضرت سعيد بن جبیر ؓ فرمائی چه رومبې آيت په خلقو باندې ډير دروند پريوتې وو دومره اوږد قيام به ئې کولو چه په پنبو باندې به ئې پرسوب راتلو او دومره اوږدې سجدې به ئې کولې چه تندي به ئې زخمی شو نو الله ﷻ دا دويم آيت نازل کړو آسانی او کړه. نورو هم بعضي مفسرينو دا فرمائيلې او رومبې آيت ئې منسوخ او دا دويم ئې ناسخ گرځولې دې. بیا فرمائی د الله ﷻ اود هغه د رسول ﷺ حکم منونکی جوړ شئی د هغه فرمان نه لږ شان هم اخواد يخوا کيرنی مه، مه وړاندې کيرنی مه روستو کيرنی مه امر پريږدنی او مه د نهی خلاف کوئی. کوم څه چه الله ﷻ تاسوته درکړې د هغې نه خپلوانوته فقيرانوته مسکينانوته او حاجت مندوته ورکوئی. الله ﷻ په تاسو احسان او کړو تاسو په نور مخلوق باندې احسان او کړنی دې د پاره چه په دې جهان کنبې هم د الله ﷻ د احسان مستحق جوړ شئی او که داسې نه کوئی نو د دواړو جهانو بربادی به په خپلو لاسونو باندې واخلى. آيت ﴿وَمَنْ يُؤْتِكُمْ﴾ تفسير په سورت حشر کنبې تير شوې دې.

قوله تعالى: - يُضِعِفْ لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ

دالله ﷻ په لاکنبې د خرچ کولو دوچند اجر: کله چه تاسو د الله ﷻ په لار کنبې څه خيز ورکړنی نو الله ﷻ به د هغې بدله درکوی. د هرې صدقې بدله به درکوی. ستاسو مسکينانوسره بڼه سلوک کول لکه چه الله ﷻ ته قرض ورکول دی. د بخاری او مسلم په حديث کنبې دی الله ﷻ فرمائی څوک دی؟ چه داسې ذات ته

(۱) ابوداؤد کتاب الصلاة باب الامام يقطع الخطبة للامر: ۱۱۰۹، وسنده حسن، ترمذی: ۳۷۷۴، نسائی: ۱۴۱۴، ابن ماجه: ۳۶۰۰، احمد: ۳۵۴/۵، ابن حبان: ۶۰۳۹.

(۲) احمد: ۲۱۱/۵ ح ۲۱۸۴۰. حاکم: ۲۳۹/۴.

(۳) مسند البزار: ۱۸۹۲، مسند ابن ابی يعلى: ۱۰۳۳.

(۴) طبرانی: ۳۴۴۵.

(۵) صحيح بخاری کتاب الاعتصام باب الاقتداء بسن رسول الله ﷺ: ۷۲۸۸، صحيح مسلم: ۱۲۳۷.

قرض و رکری چه نه ظالم دی نه مفلس دی نه واپس کونکې دې (۱) فرمائی چه هغه به تاسو ډیر زیات درواپس کړی لکه چه په سورت بقره کښې هم فرمایلی دی چه خو خو درجې زیات به درکړی او ورسره به په خیرات کولو ستاسو گناه معاف کړی الله ډیر قدر دان دې د لږې شان نیکنی ډیر لوی اجر ورکوی. هغه بر دبار دې معافی کوی. د گناهونو نه بښنه کوی او په خطاگانې باندې سترگې پټوی. خطاگانې اوبدنی معاف کوی. هغه په پټ او ښکاره باندې خبر دې هغه غالب او باحکمت دې. د دې اسماء حسنی تفسیر ډیر خل دې نه وړاندې تیر شوي دي.

د الله په فضل او کرم سره د سورة تغابن تفسیر ختم شو (فالحمد لله)

دې سره د تفسیر ابن کثیر عربی نهم جز پوره شوه اوس د لسم جز تفسیر د سورة طلاق نه شروع کړی الله دې خیر او برکت سره دا هم پوره کړی. آمین.

ایاتونه	سورة الطلاق مدنیة وهی اثنتا عشرة آية وفيها ركوعان	ركوع گانې
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
۱۲	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان	زیات رحم کونکې دې ۲
	يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ	
	ان نبی کله چی طلاق ورکوی تاسو ښخو له نو طلاق ورکوی هغوی له دپاره دعدت دهغوی	
	ان نبی (مسلمانانو ته او وایه) کله چی تاسو ښخو ته طلاق ورکوی نو دعدت دزمانې نه وړاندې ئې ورکوی	
	وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ لَا تَخْرُجُوهُنَّ	
	او شماری موده دعدت او ویرېږئ دالله نه چی رب ستاسو دې مه او باسی تاسو هغوی لره	
	اود عدت (دورخو) شمیر کوی اود خپل رب نه ویره کوی او هغوی دخپلو کورونو نه بهر	
	مِنْ بِيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ	
	دکورونو دهغوی نه او نه دپخپله اوخی ماسوا ددې نه چی راتله او کړی په کار دبی حیایی	
	مه او باسی او پخپله دې هم نه اوخی خو هله چی دبی شرمی کار په څرگنده او کړی	
	مُبَيِّنَةٍ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ ط وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ	
	ښکاره سره او دا حدونه دالله دی او هغه څوک چی واوریدو دحدونو دالله نه نو ظلم ئې او کړو	
	اودغه دالله (مقرر کړی) حدود دی او څوک چی دالله دمقرر و حدودو نه وړاندې تیر شی نو هغه په خان	
	نَفْسَهُ ط لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا ۱	
	دخان خپل سره نه لږی پته تاته کیدی شی چی الله پیدا کړی روستو ددې نه څه شکل دزړه لگیدو	
	زیاتی او کړو تاته معلومه نه ده کیدی شی چی الله ډیر ددې نه پس یو نوې خبره پیدا کړی	
	قوله تعالى :- إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ	

(۱) صحیح مسلم کتاب صلاة المسافرين باب الترتیب فی الدعاء والذکر فی آخر الليل: ۷۵۸، الاسماء والصفات للبيهقي: ۴۹۶.

د طلاق او عدت مسئلې او د ایت مبارکه شان نزول :- اول خونبې ﷺ ته د شرافت کرامت په توگه خطاب او کړې شو بیا ئی تبعاً د هغه امت ته خطاب او کړو او د طلاق مسئله ئی ورته واضحه کړه. ابن ابی حاتم کنبې دی چه رسول الله ﷺ حضرت حفصه رضی اللہ عنہا ته طلاق ورکړو او خپل پلار کړه لاره په دې باندې دا آیت نازل شو چه دې ته رجوع او کړه هغه ډیره روژه ساتونکې او ډیر موندخ کونکې بنځه ده. هغه دلته هم ستایې بی ده او په جنت کنبې به هم ستا په بیبیانو کنبې وی. (۱) هم دغه روایت مرسلأ ابن جریر کنبې نقل دې او په سندونوسره هم راغلي دي. چه رسول الله ﷺ حضرت حفصه رضی اللہ عنہا ته طلاق ورکړو بیانی رجوع او کړه. (۲) د ابن عمر رضی اللہ عنہ د حیض په حالت کنبې خپلې بنځې ته طلاق ورکول صحیح بخاری کنبې دی چه حضرت عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہم خپلې بی بی ته د حیض په حالت کنبې طلاق ورکړو. حضرت عمر رضی اللہ عنہ دا واقعه رسول الله ﷺ ته بیان کړه حضور ناراض شو او وئی فرمائیل چه ده له پکار دی چه رجوع او کړی بیادې د حیض نه د پاکیدو پورې اوساتی بیا چه دویم حیض راشی او اولامبی نوکه بیانی زړه غواړی نو طلاق دې ورکړی د دې پاکې په حالت کنبې د خبرو اترو کولونه وړاندې. هم دغه هغه عدت دې د کوم باره کنبې چه د الله ﷻ حکم دې (۳) دا حدیث په نورو ډیرو کتابونو کنبې په خو سندونوسره ذکر دې. حضرت عبدالرحمن بن ایمن رضی اللہ عنہ چه د عزه مشر دې د حضرت ابوالزبیر رضی اللہ عنہ په اوریدوسره د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہ نه سوال او کړو چه دهغه سړی باره کنبې تاسو څه فرمائی چا چه خپلې بنځې ته د حیض په حالت کنبې طلاق ورکړو نو هغوی او فرمائیل چه واورئی ابن عمر رضی اللہ عنہ د رسول الله ﷺ په ژوند کنبې خپلې بی بی ته د حیض په حالت کنبې طلاق ورکړو نو حضور ﷺ حکم او کړو هغه راواپس کړه نو ابن عمر رضی اللہ عنہ رجوع او کړه او دا هم حضور ﷺ فرمائیلی وو د دې د پاکیدونه پس هغه ته اختیار دې که طلاق ورکوی که ساتی. او حضور ﷺ د دې آیت تلاوت او کړو ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ﴾ (۴)

په دویم روایت کنبې ﴿فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ﴾ یعنی د پاکنی په حالت کنبې د جماع نه وړاندې ډیرو بزرگانو هم دا فرمائیلی دی (۵) حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہم فرمائی یعنی د حیض په حالت کنبې طلاق مه ورکونی او نه په هغه پاکوالی کنبې په کوم کنبې چه جماع شوې وی بلکه هغه وخته پورې دې پریردی چه کله حیض راشی بیا د هغې نه غسل او کړی نوییا یو طلاق ورکړه. (۶) حضرت عکرمه رضی اللہ عنہ فرمائی د عدت نه مراد پاکې ده. د قرء نه مراد حیض دې یا د حمل په حالت کنبې کله چه حمل ښکاره شی. په کوم پاکوالی کنبې چه جماع کړې ده په هغې کنبې طلاق مه ورکوه معلومه نه ده چه حامله ده که نه. د طلاق دریم قسم هم دې کوم چه نه طلاق سنت دې اونه بدعت او هغه د نابالغه طلاق دې اود هغه بنځې د کومې چه د حیض د راتلو نه ناامیدی شوې وی اود هغه بنځې کومې ته چه دخول نه دې شوې د دې ټولو احکام او تفصیلی بحث خای کتب فروع دی نه چه تفسیر. واللہ سبحانہ و تعالیٰ اعلم.

قوله تعالى: - وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ

د عدت حفاظت :- بیا فرمان دې چه د عدت حفاظت کوئی د دې د شروع او ختمیدو خیال کوئی هسې نه چه د عدت او ږدوالې بنځه د بل خاوند کولونه منع نه کړی او په دې باره کنبې د خپل پرودگار عالم نه

(۱) الدر المنثور: ۶/۳۴۸، حاکم: ۴/۱۵۰.

(۲) ابوداؤد کتاب الطلاق باب فی المراجعة: ۲۲۸۳ وسنده صحیح، نسائی: ۳۵۰۹، ابن ماجه: ۲۰۱۶، ابن حبان: ۱۳۲۴، حاکم: ۲/۱۹۷، صحیح

(۳) بخاری کتاب الطلاق باب ثمر الحدیث: ۴۹۰۸، صحیح مسلم: ۱۴۷۱.

(۴) صحیح مسلم کتاب الطلاق باب تحریم طلاق الخائض بغير رضاها: ۱۴۷۱، ابوداؤد: ۲۱۸۵، احمد: ۲/۸۱، بیهقی: ۷/۳۲۷، (مسلم)

(۵) الطبری: ۲۳/۴۳۲.

(۶) ایضا: ۲۳/۴۲۵.

ویریدی. د عدت په زمانه د طلاقې شوې ښځې د اوسیدو دپاره مکان د خاوند په ذمه دی نه دې هغه اوباسی اونه هغې له پخپله وتل جائز دی ځکه چه هغه د خپل خاوند په حق کښې رابنده شوې ده.

قوله تعالیٰ: - فَأَجْسَدٌ مُّبَيَّنَةٌ

(فَأَجْسَدٌ مُّبَيَّنَةٌ) زنا ته هم شامل دې او هغې ته هم چه ښځه خپل خاوند تنگ کړی د هغه خلاف کوی او تکلیف وررسوی بدزبانی او بد اخلاقی شروع کړی او په خپلو کارونو او خپله ژبه خپلې سخرگنښي ته تکلیف رسوی. نو په دې صورتونو کښې بې شکه خاوند له جائز دی چه هغه د خپل کورنه اوباسی (۱) دا د الله ﷻ مقرر کړې شوی حدونه دی او د هغه شریعت او خودلې شوی احکام دی. کوم سرې چه په دې عمل نه کوی اوداپه بې حرمتی سره مات کړی اودې نه وړاندې تیرشی نوهغه هم په خپل خان بد کونکې دې او هم په خپل خان باندې ظلم کونکې دې. کیدې شی چه الله ﷻ څه نوي خبره پیدا کړی د الله ﷻ ارادې او کیدونکې خبرې چاته نه شی معلومیدې. د عدت زمانه د خپل خاوند په کور کښې د تیرو حکم طلاقو شوو ښځو ته د دې مصلحت لاندې ورکړې شوې ده چه ممکن ده په دې عدت کښې د دې ښځې د خاوند خیالات بدل شی په طلاق ورکولو باندې پښیمانده وی او د واپس راگرځولو خیال نی پیدا شی. او بیا رجوع او کړی او ښځه خاوند په امن او امان سره خپله گذراه او کړی. د نوي کار پیدا کولونه مراد هم رجوع ده (۲) په دې وجه بعضې سلف اود هغوی تابعین مثلاً د امام احمد بن حنبلې مذهب دې چه مبتوته یعنی هغه ښځه د کومې د طلاق نه پس چه د خاوند د رجوع کولو حق باقی نه وی هغې ته د عدت تیرو لود پاره مکان ورکول د خاوند په ذمه نه دی. دغه شان د کومې ښځې خاوند چه مړشی دهغې د عدت تیرو لود پاره مکان ورکول د هغه په وارثانو باندې نشته. د دې اعتمادی دلیل د حضرت فاطمه بنت قیس فهريه رضی اللہ عنہا والا حدیث دې چه کله د هغې خاوند حضرت ابو عمر بن حفص رضی اللہ عنہ هغې ته دریم آخری طلاق ورکړو او هغه دې وخت کښې دلته موجوده وو بلکه په یمن کښې وو او هم د هغه ځای نه شی طلاق ورکړې وو نو د هغه وکیل چه هغې له لږ شان څه رالیکلې وو چه دا ستا خوراک دې. هغه ډیره خفه شوه نو هغه او وئیل غصه کیرې ولې؟ ستا خوراک څښاک او نفقه زمونږ په ذمه نشته. دا رسول الله ﷺ له راغله هغوی رضی اللہ عنہم او فرمائیل چه تیک ده ستا نفقه په هغه نشته.

د عدت نفقه: - مسلم کښې دی نه ستاد اوسیدو کور او هغې ته شی او فرمائیل چه ام شریک په کور کښې خپل عدت تیر کړد. بیانی او فرمائیل چه هلته خو زما اکثر صحابه کرام ځی ته د حضرت عبدالله ابن مکتوم رضی اللہ عنہ په کور کښې خپل عدت تیر کړه هغه یونابینا سرې دې ته ښه په آرام باندې هلته خپلې کپړې هم کیخودلې شی الخ. (۳) مسند احمد کښې دی چه د هغې خاوند حضور ﷺ په یوجهاد باندې لیکلې وو هغه هم دهغه ځای نه دې ته طلاق راولیکلو. د هغه رور دې ته او وئیل چه زمونږ د کور نه زه. هغې وئیل چه نه ترڅو چه عدت ختم نه وی زما خوراک څښاک او استوگنه د خاوند په ذمه ده. هغه انکار او کړو. آخر حضور ﷺ ته دا معامله اورسیدله. کله چه حضور ﷺ ته معلومه شوه چه دا آخرینې دریم طلاق دې نو بیانی فاطمه رضی اللہ عنہا ته او فرمائیل نفقه کورو غیره د خاوند په ذمه په هغه صورت کښې دی چه هغه ته د رجوع حق حاصل وی کله چه دانشته نو هغه هم نشته. ته د دې ځای نه لاره شه او فلانکې ښځې کره خپل عدت تیر کړه. بیانی او فرمائیل چه هلته خو صحابه ځی راځی ته د ابن ام مکتوم رضی اللہ عنہ کره د خپل عدت زمانه تیره کړه هغه نابینادې تا لیدلې نه شی الخ (۴) طبرانی کښې دی چه فاطمه بنت قیس رضی اللہ عنہا څښاک

(۱) ایضاً: ۲۳/۴۳۸.

(۲) ایضاً: ۲۳/۴۴۱.

(۳) صحیح مسلم کتاب الطلاق باب المطلقه البائن لانفقه لها: ۱۴۸۰، ابن حبان: ۴۲۵۳، ابوداؤد: ۲۲۸۴ السنن الکبری: ۶۰۳۳.

(۴) احمد: ۶/۳۷۲-۳۷۴.

بن قیس قرشی رضی اللہ عنہ خور وہ د ہغی خاوندد مخزومی قبیلہ نہ وو۔ د طلاق خبر رسیدو نہ پس ہغی دنفقہ غوبستلو باندی دہغی د خاوند و لیانو او وئیل چہ نہ خوستا خاوندخہ رالیگلہ دی اونہ ئی مونہ تہ ددر کولو خہ وئیلی دی اود حضور ﷺ پہ فرمان کنبی د اہم نقل دی چہ کلہ بنحی تہ ہغہ طلاق ملاوشی د خہ پہ وجہ چہ ہغہ پخپل ورائندی خاوند باندی حرامیبری ترکومی چہ بل سرہ نکاح اود ہغہ خلاصی اونہ شی نو پہ دی صورت کنبی د عدت نان اونفقہ اود اوسیدو مکان د خاوند پہ ذمہ نشستہ۔^(۱)

فَاِذَا	بَلَغْنَ	اَجَلَهُنَّ	فَامَسْكُوْهُنَّ
پس ہر کلہ چہ	اور سیرہ ہغوی	انیتہی خپلی تہ (دعدت)	انہ اوساتی ہغوی پہ نکاح خپلہ کنبی نو چہ ہغوی خپل میعاد تہ پہ رسیدو شی انہ (یا خو) د رواج مطابق ہغوی (پہ نکاح کنبی) باقی اوساتی
مَعْرُوْفٍ	اَوْ فَاَرَقُوْهُنَّ	مِمَّ مَّعْرُوْفٍ	وَاَشْهَدُوْا
پہ بنہ طریقہ سرہ	یا جدا کری ہغوی لہرہ	پہ بنہ طریقہ سرہ	او گواہان اونیسے د وہ تہ خاوندان د عدل اویائی د رواج مطابق جدا کری
مِنْكُمْ	وَاَقِيْمُوا الشَّهَادَةَ لِلّٰهِ	ذٰلِكُمْ	لِيُوَعِّظَ بِهٖ
ستاسونہ	او تیک تیک کوئی گواہی دپارہ داللہ	دا خبری دی	اچی نصیحت کیدی شی پہ دی سرہ او صحیح طریقہ باندی گواہی داللہ <small>ﷻ</small> دپارہ ورحوئی پہ دی مضمون ہغہ چاتہ نصیحت کولی شی
مَنْ كَانَ	يُّؤْمِنُ بِاللّٰهِ	وَالْيَوْمِ الْآخِرِ	وَمَنْ يَّتَّقِ اللّٰهَ
ہغہ چاتہ	اچی ایمان لری	پہ اللہ باندی	او پہ ورخ داخرت باندی
چہ پہ اللہ <small>ﷻ</small>	او پہ ورخ داخرت ایمان راوری او شوک چہ د اللہ <small>ﷻ</small> نہ ویریری	
يَجْعَلُ لَهٗ	مَخْرَجًا	وَيَرْزُقُهٗ	مِنْ حَيْثُ
پیدا بہ کری ہغہ لہرہ	خہ لار دوتلو (دمشکلاتو نہ)	او رزق بہ ورکری ہغہ لہرہ	د داسی خانی نہ نو اللہ <small>ﷻ</small> بہ د ہغہ دپارہ د خلاصی خہ لار راوباسی او د داسی طرف نہ بہ ورتہ روزی ورکری اچی د ہغہ
لَا يَحْتَسِبُ	وَمَنْ يَّتَوَكَّلْ	عَلَى اللّٰهِ	فَهُوَ
چی د ہغہ پہ گمان کنبی بہ نہ راخی	او ہغہ شوک چہ بروسہ اوکری	پہ اللہ باندی	انہ ہغہ بہ پری گمان ہم نہ راخی او شوک چہ پہ اللہ <small>ﷻ</small> بھروسہ کوی نو ہغہ دپارہ
حَسْبُهٗ	اِنَّ اللّٰهَ	بَالِغٌ	اَمْرُهٗ
کافی دی ہغہ لہرہ	بیشکہ اللہ	ارسونکی دی	کار خپل لہرہ جوہرہ کری دہ اللہ دپارہ دہر خیز یواخی اللہ کافی دی اللہ <small>ﷻ</small> خپل کار (پہ ہر حال کنبی) سرتہ رسوی اللہ دہر خیز دپارہ یوہ اندازہ
قَدْرًا			
			یوہ اندازہ مقرر کری دہ

قوله تعالى: - فَاِذَا بَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَامَسْكُوْهُنَّ مِمَّ مَّعْرُوْفٍ

(۱) نسائی کتاب الطلاق باب الرخصة في ذلك: ۳۴۳۲ وهو صحيح في السنن الكبرى: ۵۵۹۶، المعجم الاوسط: ۱۱۶۴.

د عدت مسئلہ: - ارشاد دے ہے د عدت د بنسختی د عدت وخت چہ کلہ پورہ کیدو تہ نیزدی شی نود هغوی خاوندانولہ پکار دی چہ پہ دوو خبرو کنبی یوہ اوکری یا خودی هغه پہ بنیگرہ او بنہ سلوک سرہ پہ خپلہ نکاح کنبی اوساتی یعنی چہ کوم طلاق نی ورکری وو د هغی نہ دے رجوع کولو سرہ باقاعدہ هغی سرہ اوسیدل کوی یادے هغی تہ بل طلاق ورکری خود بدو ردو او کنخلو کولو نہ بغیر وهلو تکولو او غصو کولو نہ بغیرہ بنہ طریقہ سرہ (دا یادساتنی چہ د رجوع اختیار هغه صورت کنبی دے چہ کلہ یو طلاق شوے وی یا دوه)

قوله تعالى: - وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ

بیا فرمائی چہ کہ د رجوع ارادہ وی نورجوع اوکرہ یعنی واپس نی کرہ اوتہ پہ دے باندي دوه عادل مسلمانان گواہ اوساتہ. ابوداؤد او ابن ماجہ کنبی دی چہ د حضرت عمر بن حصین رضی اللہ عنہ نہ معلومہ کرے شوه چہ یوسرے خپلے بنسختی لہ طلاق ورکوی او بیا هغی سرہ جماع کوی نہ پہ طلاق باندي گواہ ساتی او نہ پہ رجعت. نو هغوی او فرمائیل چہ هغه خلاف سنت طلاق ورکرو او خلاف سنت نی رجوع اوکرہ پہ طلاق باندي هم گواہ ساتل پکار دی او پہ رجعت باندي هم اوس بیا داسی اونہ کرے. (حضرت عطاء رضی اللہ عنہ فرمائی نکاح طلاق رجعت د بغیردوو عادل گواهانونہ جائز نہ دی. لکہ چہ د اللہ ﷻ فرمان دے او کہ مجبوری وی نو بلہ خبرہ ده. بیا فرمائی چہ د گواہ مقرر کولو اوربشتیاو گواہی ورکولو حکم هغوی تہ کولی شی چہ پہ اللہ ﷻ باندي او پہ روستونتی ورخ باندي ایمان لری. د اللہ ﷻ د شریعت او آخرت د عذاب نہ یریدونکے وی. حضرت امام شافعی رضی اللہ عنہ فرمائی چہ پہ رجعت باندي گواہ ساتل واجب دی. لکہ خنگہ چہ د هغوی پہ نیز د نکاح پہ شروع کنبی گواہ ساتل واجب دی. د هغوی نہ یوبل قول هم نقل دے اود یو بیلے دلے هم دا قول دے د دے مسئلے منونکی علماء کرامو د دلے دا هم وینا ده چہ رجعت بغیرد زبانی وینا نہ نہ ثابتیبری خککہ چہ گواہ ساتل ضروری دی. اوترکومی چہ پہ خله اونہ وانی گواہ خنگہ مقررولے شی.

د طلاق نہ پس پہ رجوع کولو گواہ مقرر کول

مسئلہ حنفی: - پہ رجوع باندي د گواهانو مقرر کولو حکم دلته د استحباب دپارہ دے واجب نہ دے دا د امام ابوحنیفہ امام مالک او امام احمد رحمهم اللہ مذهب دے (تفسیر مظہری ۳۲۱۹).

بیا فرمائی چہ کوم سرے د اللہ ﷻ احکام پہ خای راوری د هغه د حرام کرے شوے خیزونونہ برہیز اوکری اللہ ﷻ د هغه دپارہ مخلصی پیدا کوی. اود داسی خای نہ ورته داسی روزی ورکوی چہ د هغه پہ خوب او خیال کنبی هم نہ وی.

قوله تعالى: - وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا

د قران پاک یو عظیم الشان آیت مبارک: - مسند احمد کنبی دی حضرت ابوذر رضی اللہ عنہ فرمائی یوخل زمانہ وپاندي رسول اللہ ﷺ د دے آیت تلاوت اوکرو بیانی او فرمائیل ای ابوذر کہ تاسو قبول خلق صرف هم داواخلنی نو کافی ده. بیا حضور ﷺ باربار دے تلاوت اوکروتردی چہ ماتہ خوب راغلو. بیا حضور ﷺ او فرمائیل ابوذر رضی اللہ عنہ تہ بہ خہ کوی چہ تہ د مدینے نہ اوویستلے شی؟ جواب مے ورکروچہ زہ بہ د نور کشادگنی او رحمت طرف تہ لارشم یعنی مکے تہ اوهم د هغه خای کوتترہ بہ جورہ شم او اوسیرم بہ. حضور ﷺ او فرمائیل چہ بیا بہ خہ کوی چہ د هغه خای نہ هم اوویستلے شی؟ ماونیل د شام پاکے زمکے تہ بہ لارشم وئی فرمائیل چہ کلہ د شام نہ اوویستلے شی نوخہ بہ کوی؟ ماونیل حضرت د اللہ ﷻ قسم چاتہ تہ پہ حقہ سرہ پیغمبر الیگلے نی بیاخوبہ خپلہ تورہ پہ اورہ کریم او مقابلی تہ بہ تیارشم. حضور ﷺ او فرمائیل چہ زہ تاتہ ددے نہ بنہ چل دراوبنایم؟ ماونیل او حضور خامخا وبنائی. وئی فرمائیل اورہ او

منہ اگر کہ خلیفہ ستاسو یو حبشی غلام ہم وی. (۱) ابن ابی حاتم کنبی دی حضرت عبداللہ بن مسعودؓ فرمائی پہ قرآن پاک کنبی یو یر جامع آیت ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ﴾ دی اود تبولونہ زیات د کولوالی وعدہ پہ دی آیت ﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ﴾ الخ کنبی ده. مسند کنبی د رسول اللہ ﷺ فرمان دی کوم سرې چه په کثرت سره استغفار کوی اللہ ﷻ هغه ته د هریوغم نه خلاصی اود هرې تنگنی نه فراخی ورکوی اود داسې خای نه به ورته رزق ورکوی د کوم خای نه چه د ده خیال او گمان ہم نه وی. (۲)

حضرت ابن عباسؓ فرمائی چه هغه ته به اللہ ﷻ د دنیا و آخرت د سختو اوبې آرامنی نه خلاصی ورکوی. ربیعؓ فرمائی په خلقو چه کوم کارگران وی هغه به آسان کړې شی. حضرت عکرمهؓ فرمائی چه مطلب دا دی چه کوم سرې خپلې بنخې ته د اللہ ﷻ د حکم مطابق طلاق ورکوی اللہ ﷻ به هغه ته آسانی او خلاصی ورکوی. (۳) د ابن مسعودؓ وغیره نه روایت دی چه هغه پوهیږی چه که اللہ غواری نو ورپه کړی او که نه غواری نو نه به ورکوی. حضرت قتادهؓ فرمائی چه د ټولو کارونو د شبه نه به اود مرگ د تکلیف نه به ئی بچ کړی اورزق به د داسې خای نه ورکړی چه چرته نه به د هغه گمان هم نه وی. (۴)

د آیت ﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا﴾ شان نزول: حضرت سدیؓ فرمائی چه دلته د اللہ ﷻ د یرې معنی داده چه دست مطابق طلاق ورکړنی او د سنت مطابق رجوع او کړنی. هغوی فرمائی چه د حضرت عوف بن مالک اشجعیؓ خوی کافرانو گرفتار کړو او بونی تلو هغه ئی په جیل خانه کنبی واچولود هغه پلار د حضور ﷺ په خدمت کنبی حاضر شو اود خپل خوی حالت حاجت مصیبت او تکلیف ئی بیانولو حضور ﷺ به هغه ته د صبر تلقین کولو او فرمائیل به ئی چه د یرزر به اللہ ﷻ د هغه د خلاصی یوه لار جوړه کړی. لږې ورځې تیرې وې چه د هغه خوی د دښمنانو نه راوتختیدو په لار کنبی د دښمنانو د چیلو رمد ملا وشوه هغه ئی هم خان سره راوستلې اود خپل پلار په خدمت کنبی راورسیدو. نو دا آیت هم رانازل شوجه متقیانو خلقو ته اللہ ﷻ خلاصی هم ورکوی اود هغه گمان هم نه وی د کوم خای نه چه هغه ته رزق رسوی (۵) مسند احمد کنبی دی چه رسول اللہ ﷺ فرمائی چه د گناه په وجه انسان د خپلې روزې نه محروم کیږی. تقدیر واپس کونکې خیز صرف دعا ده په عمر کنبی زیاتوالی کونکې خیز صرف نیکی او بڼه سلوک دی. (۶)

سیرت ابن اسحاق کنبی دی د حضرت عوف اشجعیؓ خوی حضرت سالمؓ چه کله د کافرانو په قید کنبی وو نوحضور ﷺ او فرمائیل چه په هغه باندې په کثرت سره ﴿لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ﴾ لوله. یوه ورځ په ناسته ناسته د هغه قیدنکی اوده شو اودې د هغه خای نه راوتختیدو د هغه خلتو یوه اوبڼه په لاس ورغله چه په هغې باندې راسور شو او په لار کنبی د هغوی د اوبڼانو رمد ملا وشوه هغه ئی هم خان سره راوشړل هغه خلقو شاته رامنډې وهلې خو په لاس ورتغلو نیغ خپل کورته راغلو اوبه دروازه کنبی آواز اوکړو. پلار ئی آواز واوریدو وئی وئیل چه په اللہ قسم داخوسالم دی. مور ئی وئیل چه افسوس هغه چرته هغه خو د قید و بند په تکلیفونو کنبی راگیر دی. اوس دواړو مورپلار او خادم دروازی له رامنډې کړې چه کولائنی کړه نود هغوی خوی حضرت سالمؓ دی او ټوله لار د اوبڼانو نه ډکه ده. تپوس ئی

(۱) احمد: ۱۷۸/۵-۱۷۹، ابن ماجه کتاب الزهد باب الورع والتقوی: ۴۲۲ مختصراً. حاکم: ۴۹۲/۲، شعب الایمان: ۱۳۳۰.

(۲) ابوداؤد کتاب الوتر باب فی الاستغفار: ۱۵۱۸، ابن ماجه: ۳۸۱۹، احمد: ۲۴۸/۱، بیهقی: ۳۵۱/۳.

(۳) الطبری: ۴۴۵/۲۳.

(۴) ایضا: ۴۴۸/۲۳.

(۵) الطبری: ۴۴۷/۲۳.

(۶) ابن ماجه کتاب الفتن باب العقوبات: ۴۰۲۲، احمد: ۲۸۲/۵.

او کړو دا اوښان څنگه دی؟ هغوی ته ئی واقعه بیان کړه نو هغه وئیل اودرېره زه د دې باره کښې د حضور ﷺ نه د مسنلې تپوس کوم راځم. حضور ﷺ او فرمائیل هغه ټول ستا مال دې چه څه کوی کړه اودا آیت نازل شو چه د الله ﷻ نه ویریدونکو ته مشکل آسانېږی او بې گمانه رزق وررسوی (۱) دابن ابی حاتم په حدیث کښې دی چه کوم سړې د هر طرف نه ځان راکاږی او صرف د الله ﷻ شی الله ﷻ د هغه په هر مشکل کښې ساتنه کوی او بې گمانه رزق ورکوی او چه څوک د الله ﷻ نه اخواشی د دنیا شی الله ﷻ هم هغه د دې طرف ته ورسپاری (۲)

مسند احمد کښې دی یو ځل حضرت ابن عباس رضی الله عنهما حضور اکرم ﷺ سره د هغوی په سورلشی شاته ناست وو نو حضور ﷺ هغه ته او فرمائیل بچې زه تاته یو څو خبرې کوم واوره. ته الله ﷻ یادساته هغه به تایاد اوساتی، ته د الله ﷻ د حکم حفاظت کوه نوته به الله ﷻ خپل ځان سره بلکه خپلې مخې ته او مومې، کله چه څه غوښتل وی نوهم د الله ﷻ نه غواړه، کله چه امداد غوښتل وی نوهم د هغه نه امداد غواړه، که ټول امت یو ځای شی اوتاته نفع رسول غواړی او الله ﷻ ته منظورنه وی نولږه شان نفع هم نشی دررسولې اودغه شان که ټول په ټول راجمع شی اوتاته نقصان رسول غواړی نو نه شی رسولی، که په تقدیر کښې نه وی لیکلې. قلمونه اوچت شوی دی او صحیفې اوچې شو. ترمذی شریف کښې هم دا حدیث راغلې دې امام ترمذی رضی الله عنهما دې ته حسن صحیح وئیلې دې (۳) د مسند احمد په یو بل حدیث کښې دی دچا چه څه حاجت وی او هغه د خلقو طرف ته یوسی نو ډیر ممکن دی چه هغه په سختی کښې پریوخی او کارنی نورهم سخت شی خوچه څوک خپل حاجت د الله ﷻ طرف ته یوسی الله ﷻ خامخاد هغه مراد پوره کوی یا خو ډیر زر په دې دنیا کښې او څه وخت پس یاد مرگ نه پس (۴) بیا ارشاد کولې شی الله ﷻ خپله قضا او احکام چه څنگه غواړی په خپل مخلوق کښې پوره کونکې او په ښه شان سره جاری کونکې دې. دهر څیز هغه اندازه مقرر کړې ده. بل ځای کښې ارشاد دې (وکل شیء عندہ یقدره) هر یو څیز هغه سره په یوه اندازه دې.

وَاللَّيْ	يَكْسِنَ	مِنَ الْمَيْضِ	مِنْ نِّسَائِكُمْ
او هغه ښځې چی ناامیده شی د حیض نه د ښځو ستاسونه			
اوستاسو په طلاقو شوو ښځو کښې څوک چې د حیض نه مایوسه شوی وی			
إِنْ ارْتَبْتُمْ	فَعِدَّتُهُنَّ	ثَلَاثَةَ أَشْهُرٍ	وَاللَّيْ
که چری په شک کښې بی تاسو نو عدت دهغوی درې میاشتې دې او هغه ښځې			
که چری ستاسو شک وی نو د هغې عدت درې میاشتې دې اودغسې			
لَمْ يَحِضْنَ ط	وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ	أَجَلَهُنَّ	
چی حیض نې نه وی راغلی او ښځې خاوندانې د حملونو چی دی نیټې دهغوی			
دهغې ښځو چې حیض ئی لار اغلی نه وی (نابالغه وی) درې میاشتې عدت دې او د امیدوارو ښځو عدت			

(۱) داروایت مرسل دې

(۲) المعجم الاوسط: ۲۳۸۲.

(۳) ترمذی کتاب صفة القيامة باب حدیث حنظله: ۲۵۱۶ و مسنده حسن، احمد: ۱/۲۹۳.

(۴) احمد: ۱/۳۸۹، ابوداؤد کتاب الزکاة باب لی الاستفجار: ۱۶۴۵ و مسنده حسن، ترمذی: ۲۳۲۶.

أَنْ يَضَعْنَ	حَمَلَهُنَّ	وَمَنْ	يَتَّقِ اللَّهَ	يَجْعَلْ	لَهُ
دادی چی اوزیگوی حمل خپل او هغه څوک چی یریری دالله نه پیدا کوی الله هغه لره					
دادی چی اولاد اوزیروی او څوک چی دالله نه ویریری نو الله به د هغه په هر کار					
مِنْ أَمْرِهِ	يُسْرًا	ذَلِكَ أَمْرُ اللَّهِ	أَنْزَلَهُ	إِلَيْكُمْ	وَمَنْ
بکار دهغه کنبی آسانتیا داحکم دالله دې اچی نازل کړې نې دې تاسو ته او هغه څوک					
کنبی آسانی پیدا کړی دا دالله حکم دې اچی تاسو ته نې رالیرلې دې او څوک چی					
يَتَّقِ اللَّهَ	يَكْفُرْ عَنْهُ	سَيِّئَاتِهِ	وَيُعِظُمْ	لَهُ أَجْرًا	
چی یره کوی دالله نه نو لرې کوی دهغه نه گناهونه دهغه اولوی به کړی هغه لره اجرا					
دالله نه ویره کوی نو الله به تری نه گناهونه لرې کړی اولونې اجر به ورته ورکړی					

قوله تعالى: - وَأَيُّ يَتَّقِنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ

د حامله او ناامیده بنځې عدت: - د کومو بوډیگانو بنځو حیض د خپل زیات عمر په وجه بندشوی وی د هغوی عدت دلته خودلې شی چه درې میاشتی عدت دې تیر کړی لکه څنگه چه د ایام والا بنځو عدت درې حیض دی. دسورة بقره آیت او کورنی دغه شان هغه نابالغه جینکئی چه دې عمر ته نه وی رسیدلې چه د هغوی جامې راشی دهغوی عدت نی هم درې میاشتی کیخودو. که ستاسو شک وی د دې په نفسیر کنبی دوه اقواله دی یو خوداچه داوینه او کوری اوتاته شک شی چه دادحیض وینه ده که د استحاضه بیماری (دویم قول دا دې چه د دوی د عدت په حکم کنبی ستا شک باقی پاتې شی اوته دا اونه پیژنې نو درې میاشتی یادساته) (۱) دا دویم قول ډیر واضحه دې. د دې دلیل دا روایت هم دې چه حضرت ابی بن کعب رضی الله عنہ وویلې وو یارسول الله صلی الله علیه و آله د ډیرو بنځو عدت لاوس هم نه دې بیان شوې، کم عمره جینکئی، زړې بنځې اود حمل والا بنځې. د دې په جواب کنبی دا آیت نازل شو. (۲) بیاد حامله بنځې عدت بیان شو چه د حمل کیدل د دې عدت دې که طلاق د خاوند د مرگ نه لږ شان پس هم اوشی لکه څنگه چه د آیت مبارک الفاظ دی اود احادیث نبویه نه ثابت دی اود جمهورو علماؤ خلف او سلف قول دې. اود حضرت علی رضی الله عنہ او حضرت ابن عباس رضی الله عنہما نه روایت دې چه د سورة بقره آیت اود آیت یوځای کړی د هغوی فتوی ده چه په دې دواړو کنبی کوم په ډیروخت کنبی ختم شی هغه دې دا عدت تیر کړی یعنی که ماشوم د دریومیاشتو نه وړاندې پیدا شو نودرې میاشتی عدت او درې میاشتی تیری شوې او ماشوم پیدانه شو نود ماشوم د کیدوپورې عدت دې.

صحیح بخاری کنبی حضرت ابوسلمه رضی الله عنہ نه روایت دې چه یوسرې حضرت ابن عباس رضی الله عنہما له راغلو هغه وخت ابوهریره رضی الله عنہ هم موجود وو. هغه سوال اوکړوچه دهغه بنځې باره کنبی ستا څه فتوی ده د چا چه د خپل خاوند د وفات نه څلویښت ورځې پس ماشوم پیدا شی. هغوی او فرمائیل په دواړو عدتونو کنبی به آخری عدت تیروی یعنی په دې صورت کنبی به په دې درې میاشتی عدت وی. ابوسلمه رضی الله عنہ او فرمائیل په قرآن کنبی چه دی چه د حمل د بنځې عدت د هغې د بچی پورې دې. حضرت ابوهریره رضی الله عنہ او فرمائیل چه زه هم د خپل تره ځوی حضرت ابوسلمه رضی الله عنہ سره یم یعنی زما هم دغه فتوی ده. حضرت

(۱) الطبری: ۲۳/۴۵۰.

(۲) ابن: ۲۳/۴۵۲.

(۳) حاکم: ۲/۳۹۲-۳۹۳، الطبری: ۲۳/۴۵۲.

ابن عباس رضی اللہ عنہما ہم ہغہ وخت خپل غلام کریب مور ام سلمہ رضی اللہ عنہا له اولیگلو چه لارشہ د هغی نہ د دی مسئلہ تپوس اوکرہ هغی اوفرمانیل د سببعہ اسلمیہ رضی اللہ عنہما خاوند قتل کرې شو اودا هغه وخت امیدوارہ وه خلویبنت شپې پس ماشوم اوشو هم هغه وخت غوبنتنه راغله او حضور ﷺ نکاح اوکرہ په غوبنتنه اچولو کنبی ابوالسنابل رضی اللہ عنہم وو (۱) دا حدیث په لږ شان اوږدوالی سره په نورو کتابونو کنبی هم دی حضرت عبداللہ بن عتبہ رضی اللہ عنہ حضرت عمر بن عبداللہ بن ارقم زهری رضی اللہ عنہ ته اولیکل چه هغه دی سببعہ بنت حارث اسلمیہ رضی اللہ عنہا له لارشی اود هغی نہ دی هغه واقعی تپوس اوکرې او ماته دی اولیکي دی لارو تپوس نی اوکړو او ونی لیکل چه د هغی خاوند حضرت سعد بن خوله رضی اللہ عنہ وو دا د بدر صحابی رضی اللہ عنہ وو په حجة الوداع کنبی وفات شو هغه وخت کنبی دا په امید وه لږې ورځې پس د دی ماشوم پیدا شو کله چه د نفاس نه پاکه شوه نو بنی جامی نی واغوستې او سنگار نی اوکړو کیناسته حضرت ابوالسنابل بن بعکک رضی اللہ عنہ چه کله دی له راغلو چه دانی په دی حالت کنبی اولیده نو ونی وئیل ته چه دا داسی ناسته نی نو نکاح کول غواړې واللہ ته نکاح نه شې کولې ترکومی چه لس ورځې او څلور میاشتی نه وی تیرې شوې ما چه دا واوریده نو څادرمې په سرکړو او حضور ﷺ ته لارم اود هغوی رضی اللہ عنہم نه مې د دی مسئلہ تپوس اوکړو حضور ﷺ اوفرمانیل چه د ماشوم کیدوسره ستا عدت ختم شو اوس تاته اختیار دی که ته غواړې نو خپله نکاح اوکره (۲)

په صحیح بخاری کنبی د دی آیت لاندې د دی حدیث وارد کولونه پس داهم دی چه حضرت محمد بن سیرین رضی اللہ عنہ په یومجلس کنبی وو چرته چه عبدالرحمن بن ابولیلی رضی اللہ عنہ هم وو د چا تعظیم او تکریم به چه د هغوی ملگرو ډیر زیات کولو هغوی د حامله عدت په آخری دوو عدتونو کنبی موده اوخودله په دی باندې ماد حضرت سببعه رضی اللہ عنہ والا حدیث بیان کړونوزما بعضو ملگرو په ماباندې خبرې لگول شروع کړې ما وئیل چه ماخوبیا ډیر جرات اوکړو چه عبداللہ باندې ما بهتان اولگولو او هغه خود کوفې په یو گوت کنبی ژوندې موجود دی نو هغه لږ شان او شرمیدو او وئیل چه د هغه تره خودې نه وو زه د حضرت ابو عطیه مالک بن عامر سره ملاو شوم هغه ماته د حضرت سببعه رضی اللہ عنہ والا حدیث پوره واورولو ما وئیل چه تاد دی په بابت کنبی د حضرت عبداللہ نه هم څه اوریدلی دی ونی فرمائیل مونږ حضرت عبداللہ سره ووهغوی اوفرمائیل چه آیاتاسو په دی سختی کوئې او رخصت نه ورکوئې؟ سورة نساء قصری یعنی سورة الطلاق سورة نساء طولې نه پس نازل شوې او په دی کنبی فرمان دی چه د حامله بنځې عدت د هغی ماشوم کیدل دی (۳) ابن جریر کنبی د حضرت عبداللہ ابن مسعود رضی اللہ عنہ نه روایت دی چه څوک ملاعنه کول غواړی نو زه هغه سره ملاعنه کولو ته تیاریم یعنی زما د فتوی خلاف چه د چا فتوی وی زه تیاریم چه هغه زما مقابلې له راشی او په دروغژن دی اللہ ﷻ لعنت اوکړی زما فتوی دا ده چه حملہ والا بنځې عدت د هغی بچې پیدا کیدل دی نو دا بنځې د هغه بنځونه مخصوص شوي اوس مسئله هم دغه ده چه د کومې بنځې خاوند وفات شو او هغه حامله وی نو چه د حمل نه فارغه شوه دعدت نه اووتله دا ابن ابی حاتم په روایت کنبی دی چه حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ دا هغه وخت فرمائیلې وو چه کله هغه ته معلومه شوه چه د حضرت علی فتوی دا ده چه د هغی عدت په دی دواړو عدتونو کنبی چه کوم آخری وی هغه دی مسند احمد کنبی دی چه ابی بن کعب رضی اللہ عنہ د رسول اللہ ﷺ نه تپوس اوکړو چې اولات الاحمال آیت، دادد یو طلاقوالا د بنځو عدت دی یاد مرشوی خاوند د بنځې نو هغوی اوفرمائیل

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الطلاق باب (روالات الاحمال اجلهن...) : ۴۹۰۹، صحیح مسلم: ۱۴۸۵ مختصراً.

(۲) صحیح مسلم کتاب الطلاق باب القضاء عدة المتوفی عنها بوضع الحمل: ۱۴۸۴، صحیح بخاری: ۳۹۹۱، ابوداؤد: ۳۳۰۶، ابن ماجه: ۲۰۲۸، بیهقی: ۴۲۸/۷، ابن حبان: ۴۲۹۴. (مسلم).

(۳) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الطلاق باب (روالات الاحمال اجلهن...) : ۴۹۱۰.

د دواړو (د احديث ډير غريب دي بلکه ډير منکر دي ځکه چه په اسناد کښې مثنی بن صباح دي او هغه بالکل متروک الحدیث دي خود دي نور سندونه هم دي. بيا فرماني چه الله ﷻ د متقیانود پارہ هر مشکل آسانوی اود هر تکلیف نه راحت ورکوی. دا د الله ﷻ احکام اود هغه پاک شریعت دي چه د خپل رسول ﷺ په ذریعه ستاسود پارہ نازلیری. د الله ﷻ نه یریدونکی الله ﷻ د څیزونو د ویرې نه بچ کوی اود هغوی په لږ شان عمل ډیر اجر ورکوی.

أَسْكُنُوهُنَّ	مِنْ حَيْثُ	سَكَنْتُمْ	مِنْ وَجَدِكُمْ	وَلَا تُضَارَّوهُنَّ
اوسوی هغوی په هغه ځانې کښې اچي اوسیرئ تاسو دخپل طاقت مطابق او تکلیف مه ورکوی هغوی ته				
لِتَضَيَّقُوا	عَلَيْهِنَّ	وَإِنْ كُنَّ	أُولَاتٍ حَمِلٍ	
دپاره ددې چې تنگی راولئ په هغوی باندي او که چری وې هغوی خاوندانې دحمل				
اوسیرئ او د هغوی د تنگولو دپاره ورته تکلیف مه ورکوی او که هغوی امید اواری وی نو خرڅ				
فَأَنْفِقُوا	عَلَيْهِنَّ	حَتَّى	يَضَعْنَ	حَمَلَهُنَّ
نو خرچ کوی په هغوی باندي تر هغې پورې چې اوزیکوی هغوی حمل (بچي) خپل				
				خوراک ورکوی تر دې چې اولاد اوزیروی
فَإِنْ أَرْضَعْنَ	لَكُمْ	فَاتَّوهُنَّ	أَجُورَهُنَّ	
پس که چری بی ورکړل هغوی دپاره ستاسو پس ورکړئ تاسو هغوی له مزدوری دهغوی				
				بیا که هغوی تاسو ته (دغه) ماشوم پالی نو خپل (مناسب) اجرت ورته ورکوی
وَأَتَّيْرُوا	بَيْنَكُمْ	بِمَعْرُوفٍ	وَإِنْ تَعَاَسَرْتُمْ	
او مشوره کوی په منځ ستاسو کښې په ښه طریقي سره او که چری تنگ کړو تاسو یو بل				
				اوپه خپل مینځ کښې د رواج مطابق اجر خلاصوی او که یو بل سره مو سختی راواخسته
فَسَتَرْضِعَنَّ	لَهُ	أُخْرَى	لِيُنْفِقَ	ذُو سَعَةٍ
نو بی به ورکوی هغه بچی لره بله ښځه نفقه دی ورکړی خاوند د طاقت (مالدار سرې)				
				نو بله ښځه به ورله (د ماشوم) پالنه او کړی مالدار دي دخپل وس (طاقت) مطابق خرچه ورکوی
مِنْ سَعَتِهِ	وَمَنْ	قُدْرَ	عَلَيْهِ	رِزْقُهُ
د طاقت خپل نه او هغه څوک چې تنگ کړې شو په هغه باندي رزق دهغه نو خرچ داوکړی				
			 اود چا چې لاس تنگ وی (آمدنی نې کمه وی) نو چې څه ورته الله تعالی ورکړی وی
مِمَّا	أَتَتْهُ	اللَّهُ	لَا يُكَلِّفُ	اللَّهُ
دهغه مال نه چې ورکړې دي هغه ته الله نه ورکوی تکلیف الله هیڅ یو نفس ته مگر هغه				
				دهغې نه دي خرچ خوراک ورکوی الله ﷻ په چا باندي هغه خومره بوج چوی خومره چې ئې

اِنَّهَا

سَيَجْعَلُ اللّٰهُ

بَعْدَ

عَسْرِ

سُوْرَةِ الطَّلَاقِ

قدر چى ورکړې نې وى هغه ته | زر دې چى جوړ به کړې الله | روستو | د تنگي نه | آسانوالي
ورته طاقت ورکړې وى | الله ﷻ به پرې د تنگي نه پس فراخى راولى

قوله تعالى: - اسْكُنُوْهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ

په بنځو خرچه کول: - الله ﷻ خپلو بنديگانو ته حکم ورکوي چه کله په هغوى کښې څوک خپلې بنځې ته طلاق ورکړى نود عدت تيريدو پورې هغې ته د اوسيدو دپاره خپل مکان ورکړئى، دا ځاى د خپل طاقت مطابق دې تردې چه حضرت قتاده رضي الله عنه فرمائى که زيات کولاو نه وى نو هم د خپل مکان يو گوت هغې ته ورکړه. هغې ته په تکليف رسولو هغه دومره مه تنگوه چه هغه کور پرېږدى او لاره شى ياستانه د خلاصى د پاره خپل حق مهر پرېږدى ياداسې طلاق ئى ورکړو چه گورى يو ورځ دوه د عدت پاتې شى اود رجوع اعلان ئى اوکړو بيائى طلاق ورکړو اوعدت ختميدوسره نيزدې رجوع اوکړه دې د پاره چه هغه عاجزه نه ناوې جوړه شى او نه کونډه. بيا ارشاد فرمائى چه که د طلاق والا بنځه حامله وى نود بچى کيدو پورې دهغې خرڅ خوراک د هغې د خاوند په ذمه دې. که هغه په حمل سره وى نوهم اوکړه بغير د حمل نه وى نوهم. او علماء حضرات فرمائى چه دا حکم هم ددې بنځو باره کښې بيانېږى د کومو نه چه د رجعت حق حاصل دې ځکه چه پورته هم د دوى بيان وو دائى جدا ځکه بيان کړو چه عموماً د حمل موده اوږده وى نوڅوک دې دانه گنړى چه د عدت هومره زمانه خرچه په مونږ ده باقى نه ده. ددې دپاره ئى صفا و فرمائيل چه د رجعت والا بنځه د طلاق په وخت کښې که حامله وى نوچه ترکومې پورې ماشوم نه وى شوې د هغې خرچه د خاوند په ذمه ده. بيا په دې کښې هم د علماء اختلاف دې چه خرچ د هغې د حمل د پاره دې يا هم د حمل دې. د امام شافعى رحمه الله وغيره نه دواړه قوله نقل دى او هم ددې په بنا ديرو فروعى مسئلو کښې هم اختلاف ښکاره شوې دې.

قوله تعالى: - فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَارْتُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ

درضاعت د خرچې بيان: بيا فرمائى چه کله دا طلاقې شوې بنځې د حمل نه فارغ شى نوکه ستاسو اولاد باندي پنى ځکوى نوتاسو له د هغوى د پښو ځکولو خرچه ورکول پکار دى. اوبنځې ته اختيار حاصل دې که هغه پرې پنى ځکوى که نه ځکوى خود اول ځل پنى خامخا ځکول پکار دى. نوکه بيا پرې پنى نه ځکوى ځکه چه عام توگه باندي د ماشوم ژوند هم دې پښوسره تړلې دې نوکه هغه دې نه پس هم پنى ځکوى نوچه د مورپلار په مينځ کښې کوم اجرت مقرر شى هغه ادا کول پکار دى. ستاسو په خپل مينځ کښې چه کوم کاروى هغه د ښيگړې سره باقاعده د دستور مطابق کيدل پکار دى نه دې دا د هغه په نقصان پسې لگيدلې وى اونه دې هغه دې ته نقصان اوتکليف رسولو کوشش کوى. لکه چه په سورة بقره کښې فرمائيلى دى **(وَسَعَاءٌ لَّا تُضَارُّوْنَ وَلَا يُضَارُّوْنَ هَا وَاوَلَمْ يُولَدْ لَهُ يُؤَدُّهُ)** يعنى د بچى باره کښې دې نه دهغه مورته تکليف رسولې شى اونه دهغه پلار ته. بيا فرمائى چه که په خپل مينځ کښې اختلاف زيات شى مثلاً د ماشوم پلار کمه معاوضه ورکول غواړى چه د هغه مورته منظور نه وى يامور ئى زياته غواړى چه پلارته ئى ورکول گران وى اوبرابروالې نه شى کيدې اودواړه په يوه خبره رضا کيرى نه نو اختيار دې چه چرته بلې دائى له دې ورکړى اوچه کوم څه بلې دائى ته ورکول منظورولې شى که هم په دې باندي د بچى مور رضامنده شى نوډيره حقداره هغه ده. بيا فرمائى چه د ماشوم پلار يا ولى چه څوک وى هغه له پکار دى چه په ماشوم باندي د خپل وس مطابق خرچ اوکړى. تنگدست دې د خپل طاقت مطابق ورکوى او د طاقت نه زياتى تکليف الله ﷻ په چا باندي نه ايردى. په تفسير ابن جرير کښې دى چه د حضرت ابو عبیده رضي الله عنه په بابت د حضرت عمر رضي الله عنه نه معلومه کړې شوه نو پته اولگيده

چہ ہغوی پیڑہ کپرا اغوندی او سپک خوراک کوی. ہغوی حکم او کپرو چہ ہغہ تہ یوزر دینارہ اولیگنی اود چا پہ لاس چہ نی اولیگنی ہغہ تہ اووایہ گورہ چہ ہغہ پہ دی دینارونوخہ کوی؟ کله چہ ہغہ تہ دا پیسے ملاو شوے نو ہغہ پرے نری کپری واغوستی اونفیس خوراکونہ کول نی شروع کرہ. قاصد واپس راغلو او حضرت عمرؓ تہ نی واقعہ بیان کرہ. ہغوی او فرمائیل اللہ ﷺ دی پہ ہغہ رحم او کپری ہغہ پہ دی آیت بانڈی عمل او کپرو چہ مالداردی د خپلی مالدارنی مطابق خرچ کوی او غریب دی د خپلی غریبنی مطابق (۱) دطبرانی پہ یو غریب حدیث کنبی دی چہ رسول اللہ ﷺ او فرمائیل یوسری سرہ لس دینارہ وو ہغہ پہ دی کنبی یود اللہ ﷺ پہ لار کنبی صدقہ کپرو بل سرہ لس اوقیہ وے د ہغی تہ نی یو اوقیہ یعنی خلوبنت درہمہ خرچ کپل. دریم سرہ سل اوقیہ وے ہغہ د اللہ ﷺ لار کنبی لس اوقیہ خرچ کپری. نودا تول داللہ ﷺ پہ نیز پہ اجر کنبی برابر دی خکہ چہ ہر یود خپل مال لسمہ حصہ د اللہ ﷺ پہ لار کنبی خرچ کرہ. (۲) بیا اللہ ﷺ ربتونی وعدہ ورکوی چہ ہغہ بہ د تنگنی نہ پس آسانی کوی. لکہ چہ بل خای کنبی ارشاد دی ﴿فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا﴾ پہ تحقیق سختنی سرہ آسانی وی.

قوله تعالى: - سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا ﴿۱﴾

دمستند احمد حدیث پہ دی خای کنبی د راوړوقابل دی پہ کوم کنبی چہ حضرت ابوہریرہؓ فرمائی چہ پہ وړاندی زمانہ کنبی یونبختہ او خاوندوو د ولرې تندی ژوندنی تیرولو ورسره ہیخ ہم نہ وو. یوخل داسرې د سفر نہ واپس راغلو او سخت وړې وو د ولرې د لاسہ بیتابہ وو. راتلوسره نی بنخې تہ اووئیل چہ د خوراک د پارہ خہ شتہ؟ ہغی ورتہ وئیل او خوشحالہ شہ د اللہ ﷺ را کپری شوے روزی رارسیدلې دہ. ہغہ وئیل چہ بیا خوراوړہ ہر خہ چہ وی سخت وړې یم. بنخې وئیل لرشان صبراوکپوہ د اللہ ﷺ د رحمت نہ زمونږ ډیر خہ امیددی. کله چہ لرساعت نور تیرشونو ہغہ وئیل چہ داخہ تاسرہ دی ولی نہ را کوی؟ ماتہ خود ولرې دوچې نہ سخت تکلیف دی. بنخې وئیل دادومرہ تلوارولې کوی؟ اوس تنور کولا وو ہم. د لرساعت تیریدونہ پس چہ بنخې اوکتل چہ دی بیا تقاضا کول غواری نو پخپلہ نی اووئیل چہ اوس پاسم او تنورگورم. چہ پاسیدہ نوگوری د اللہ ﷺ پہ قدرت سرہ دہغی د توکل پہ بدلہ کنبی د چیلنی د اړخ د غوښی نہ ډک وو او چہ وئی کتل نود کوردواړہ میچنی پخپلہ تاویدلې او برابر ترې اوړہ راوتل. ہغی د تنور نہ تولہ غوښہ راووہستلہ اود میچنونہ نی تول اوړہ راوچت کپل او وئی خنډلې. حضرت ابوہریرہؓ قسم خورلوسرہ فرمائی چہ د حضور ﷺ فرمان دی کہ دی صرف اوړہ راخستی وې او میچنی نی خنډلې نہ وې نودابہ د قیامتہ پورې روانې وې (۳) یوبل روایت کنبی دی چہ یوسرې د خپل کورطرف تہ اووتلو روان وو دلته چہ کله د ہغی نیک بختی بنخې اوکتل چہ خاوندنی خفہ دی او دا نظارہ نہ شی لیدلې نولارہ او میچنہ نی تیک کرہ تنورنی تودکپرو اود اللہ ﷺ نہ نی دعا او غوښتلہ چہ اې اللہ مونږ تہ رزق را کپری پاسیدہ وئی کتل چہ کتوئی د غوښی نہ ډکہ دہ پہ تنور کنبی روتنی لگی او میچن برابر روانہ دہ اوړہ ترې راوخی. پہ دی کنبی نی خاوندہم تشریف راوړو تپوس نی اوکپوچہ زمانہ پس تاتہ خہ ملاوٹشو؟ بنخې نی وونیل چہ او زمونږ رب مونږ تہ ډیر خہ را کرہ. ہغہ لارہ اود میچنی دویم سرنی وارولو. کله چہ حضور ﷺ تہ دا واقعہ بیان کپری شوه نو حضور ﷺ او فرمائیل کہ ہغوی دانہ وہ اوچتہ کپری نود قیامتہ پورې بہ دا میچن روانہ وہ (۴)

(۱) داروایت مرسل دی.

(۲) المعجم الکبیر: ۲۴۳۹.

(۳) احمد: ۲۱/۲، مسندہ حسن.

(۴) احمد: ۵۱۳/۲، مجمع الزوائد: ۲۵۶/۱، المعجم الاوسط: ۵۵۸۴، شعب الایمان: ۱۲۳۹، دلائل النبوة للبیہقی: ۱۰۵/۶.

وَكَأَيِّنْ مِّنْ قَرْيَةٍ عَتَتْ عَنْ أَمْرِ رَبِّهَا وَرُسِلَ إِلَيْهَا

او ڊيرو وڙ | دڪلونه | اچي مخ ٺٽي وارو وڙ | دحڪم درب خپل نه | او درسولانو دهغه نه
 او ڄومره ڪلي دي چي دخپل رب او دهغه دپيغمبرانو دحڪم نه ٺٽي مخ اڀولي وو

فحاسبنَّهَا حِسَابًا شَدِيدًا وَعَذَابُنَّهَا عَذَابًا أَكْثَرًا

پس حساب او ڪرو مونڙه دهغوي سره | حساب سخت | او عذاب و رکرو مونڙه هغوي له | عذاب ناڪاره
 نومونڙه ورسره سخت حساب او ڪرو | او مونڙه هغوي ته ڊيره درنه سزا و رکرو

فَذَاقَتْ وَبَالَ أَمْرِهَا وَكَانَ عَاقِبَةُ أَمْرِهَا خُسْرًا ۝ أَعَدَّ اللَّهُ

پس وي ڇڪلو | عذاب دعمل خپل | او وڙ انجام | دعمل دهغوي | نقصان | تيار ڪري دي الله
 غرض دا چي هغوي دخپلو ڪارونوپه سزا ڪنبي راگير شول | او انجام ٺٽي تاوان وو | الله

لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا ۝ فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ ۝ الَّذِينَ

ڊپاره دهغوي | عذاب | سخت | پس او ويرين دي الله نه | اے خاوندانو دعقلونو | هغه ڪسانو
 دهغوي ڊپاره سخت عذاب مقرر ڪري دي | نو دالله نه | نه او ويرين ٺٽي | ٺٽي هو بنسيرانو | اچي

آمَنُوا ۝ قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْرًا ۝ رَسُولًا ۝ يَتْلُوا

چي ايمان مو راوري دي | نازل ڪري دي الله | تاسوته | نصيحت | يعني رسول | چي لولي
 ايمانداري الله تاسوته يو نصيحت (قران) را ليري دي | او رسول ٺٽي را ليري دي

عَلَيْكُمْ ۝ آيَاتِ اللَّهِ مُبَيِّنَاتٍ لِّخَيْرٍ ۝ الَّذِينَ آمَنُوا

په تاسو باندي | آيتونه دالله | واضحه | ڊپاره ددي چي راوباسي | هغه ڪسان | چي ايمان ٺٽي راوري دي
 تاسوته دالله ٺٽي ٺٽي ڪاره ڪمونه بيانوي | ددي ڊپاره چي ڪومو ڪسانو ايمان راوري دي

وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ ۝ وَمَنْ يُؤْمِنْ

او عملونه ٺٽي ڪري دي نيك | دتيرونه | رنڙا ته | او هغه ڄوڪ | چي ايمان راوري |
 او نيك عملونه ڪوي | هغوي دتيارونه رنڙا ته راوباسي | او ڄوڪ چي په الله

بِاللَّهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي

په الله باندي | او عمل ڪوي نيك | دا خل به ڪري هغه لره | داسي باغونوته | چي بهيري به
 باندي ايمان راوري | او دنيا ڪي ڪارونه ڪوي | هغوي به داسي باغونوته داخل ڪري

مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۝ أَبَدًا ۝ قَدْ أَحْسَنَ اللَّهُ لَكَ

لاندي دهغي نه | نهرونه | چي هميشه به وي | په هغي ڪنبي | هميشه | بنه ڪري دي الله | هغه لره
 چي دهغي لاندي به ولي بهيري | هميشه به په هغي ڪنبي | اوسيري ايشڪه الله به ورته

رِزْقًا ۝

په لحاظ درزق سره |
 ڊير بنه رزق و رکري |

قوله تعالى: - وَكَأَيِّن مِّن قَرْيَةٍ

د الله تعالى حکم اومنی :- کوم خلق چه د الله ﷻ د حکم خلاف اوکری د هغه رسول ﷺ اونه منی اودهغه په شریعت باندې نه خی هغوی باندې غصه کولې شی. چه گوره په وړاندینو خلقو کبسی خوک په دې لار روان وو هغه تباہ اوبرباد شو. چا چه کبر لوئی اوسرکشی اوکړه د الله ﷻ د حکم او رسول د تابعدارنی نه نی بی پروانی اوکړه نو آخرهغوی له سخت حساب ورکول پریوتل اود خپلې بدکارنی مزه نی اوخکله اود هغوی انجام نقصان شو. هغه وخت پنبیمانته شو ولې اوس پنبیمانته د خه کار؟ که ددې دنیا په عذابونوسره عذاب شوې وې نو بیا هم یوه خبره وه د هغوی د پاره خو په آخرت کبسی هم سخت عذاب او ډیر وهل دی. اوس د سوچ او پوهې والا تاسو له پکاردی چه د دوی په شان مه جوړیږنی اود هغوی نه عبرت واخلی عقلمندو ایماندارو خلقو الله ﷻ ستاسو طرف ته قرآن پاک نازل کړې دې د ذکر نه مراد قرآن پاک دې لکه چه فرمائی ﴿ اِنَّا مَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَاِنَّا لَهٗ لَخٰفِضُوْنَ ۝﴾ هم مونږ دا قرآن پاک نازل کړې دې اوهم مونږ به د دې حفاظت کونکی یواوبعضو نیلی دی چه د ذکر نه دلته مراد رسول دې. نورسره نی اوفرمائیل رسولا نودابدل اشتمال دې خکه چه د قرآن پیژندونکې هم رسول الله ﷺ دې نو په دې مناسبت سره نی هغوی ﷻ د ذکر په لفظ سره یاد کړی دی. حضرت امام ابن جریر رحمته الله علیه هم دا مطلب صحیح گنړی (۱) بیا نی د رسول ﷺ حالت بیان کړو چه د الله ﷻ روښانه او واضح آیاتونه لولی اوری دې دپاره چه مسلمانان د تیارونه راوخی او رنراگانوته اوری. لکه چه بل خای کبسی فرمائی ﴿ کَتَبَ اَنْزَلْنٰهُ اِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ ۗ بِاِذْنِ رَبِّهِمْ اِلٰى صِرٰطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِیدِ ۝﴾ دا کتاب مونږ تاته درکړې دې دې د پاره چه ته خلق د تیارونه رانرا طرف ته راوباسی. بل خای ارشاد دې ﴿ اَللّٰهُ وَلِیُّ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا ۗ﴾ د ایماندارو کارساز دې هغه دوی د تیارونه د رنرا طرف ته راولی یعنی د کفراوجاهالت نه د ایمان اوعلم طرف ته. په یوبل آیت کبسی الله ﷻ خپلې نازل کړې شوې وحې ته نورفرمائیلې دې خکه چه په دې سره هدایت او نیغه لار حاصلیری. اود دې نوم نی روح هم ایخودې خکه چه په دې سره زړونوته ژوند ملاویری. الله ﷻ ارشاد دې ﴿ وَكَذٰلِكَ اَوْحٰیۤ اِلَیْكَ رُوْحًا مِّنْ اَمْرِنَا ۗ مَا کُنْتَ تَدْرِیْ مَا الْکِتٰبُ وَلَا الْاِیْمٰنُ وَلٰکِنْ جَعَلْنٰهُ نُوْرًا نُّهٰدِیْ بِهٖ مِّنْ نَّشْءٍ مِّنْ عِبَادِنَا ۗ وَاَنْتَ لَتَهْدِیْۤ اِلٰی صِرٰطٍ مُّسْتَقِیْمٍ ۝﴾ یعنی مونږ دغه شان ستا طرف ته د خپل حکم نه د روح وحی اوکړه تاته پته نه وه چه کتاب خه خیز دې اوایمان خه خیز دې؟ خو مونږ هغه نورکړو د خه سره چه مونږ کوم یوبنده ته غواړوهدایت کوو. یقیناً ته د رښتونې او صحیح لارې طرف ته رهنمانی کوی. بیاد ایماندارو او نیک عمل کونکو هم دغه بهیدونکی د همیشه والی جنت بیان شوې دې د کوم تفسیرچه بار بار تیرشوی دې.

وَمِنَ الْأَرْضِ	سَبْعَ سَمٰوٰتٍ	خَلَقَ	اللَّهُ الَّذِي
او دزمکې دقسم نه	اوه آسمانونه	اچې جوړنی کړل	الله هغه ذات دې
			الله ﷻ هغه ذات دې چې اووه آسمانونه نی پیدا کړی دی اود
مِثْلَهُنَّ ط	لِتَعْلَمُوْا	بَيْنَهُنَّ	يُنزِّلُ الْأَمْرَ
په مثل دهغې	دپاره ددې چې معلومه شی تاسو ته	په منځ دهغوی کبسی	نازلیری حکم
		د دې دپاره چې تاسو ته معلومه شی	په دې شان زمکه هم په دې ټولو کبسی دالله ﷻ حکمونه جاری کیږی

اِنَّ اللّٰهَ	عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ	قَدِيْرٌ	وَ اِنَّ اللّٰهَ	قَد اَحَاطَ	بِكُلِّ
جی بیشکہ اللہ	پہ ہر خیز باندی	قادر دی	اوی بیشکہ اللہ	چاپیرہ دی	پہ ہر خیز باندی
جی اللہ	پہ ہر خہ قادر دی	اود اللہ	علم دہر خیز نہ	
شَيْءٍ عِلْمًا					
پہ لحاظ د علم سرہ					
را چاپیرہ شوہ دی					

قوله تعالى:- اللّٰهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَمِنَ الْاَرْضِ مِثْلَهُنَّ

اووہ زمکې اووہ اسمانونہ :- اللہ ﷻ د خپل قدرت کاملہ او عظیم الشان سلطنت بیان کوی چه مخلوق د هغه د عزت او عظمت خیال او کړی اود هغه فرمان ته د قدر په نظر سره اوگوری او په دی باندی عمل کونکې شی او هغه خوشحاله کړی. نووئی فرمانیل چه د اووہ اسمانونو خالق اللہ ﷻ دی لکه څنگه چه نوح ﷺ خپل قوم ته فرمانیلې وو ﴿الْمَرْتَرُوا كَيْفَ خَلَقَ اللّٰهُ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا﴾ آیاتاسونه گورنی چه اللہ ﷻ اووہ اسمانونه څنگه یود بل د پاسه پیدا کړی؟ بل خای کنبی ارشاد دی ﴿تَسْبِخُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ فِيْهِنَّ﴾ یعنی اووہ واره اسمانونه زمکې اوپه دی کنبی چه څه دی ټول د هغه اللہ ﷻ تسبیح وانی. بیا فرمانی چه هم د دی په مثال زمکې دی لکه چه د بخاری اومسلم شریف په صحیح حدیث کنبی دی چه کوم سرې ظلم سره د بل کس نه یولویشت زمکه واخلی هغه ته به د اووہ زمکوطوق وراچولې شی. (۱) په صحیح بخاری کنبی دی چه دی به تراووه زمکوپورې ورخنبولې شی. ما د دی ټول سندونه ټول الفاظ دشروع نه تراخړه پورې اود زمکې د پیدائش په ذکر کنبی بیان کړی دی. فالحمد لله. کومو بعضو خلقو چه ونیلی دی چه دی نه مراد اووہ اقلیم دی هغوی بی فاندی منډه ترپه کړې ده اوپه بی خایه اختلاف کنبی اینختی دی اوبغیرد دلیل نه ئی د قرآن اوحدیث خلاف کړې دی. په سورة حدید کنبی آیت ﴿هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ﴾ هُو الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْاَرْضَ فِي سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ يَعْلَمُ مَا يَلِيْهِ فِي الْاَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرَبُ فِيْهَا وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيْرٌ﴾ تفسیر کنبی د اووہ وارو زمکواود دی په مینخ کنبی د لریوالی اود دی د پیروالی چه پنخه سوا کاله دی دی پوره بیان شوې دی.

د کرسنی مقابله کنبی د اسمانونو او زمکو نسبت:- حضرت ابن مسعود ؓ وغیره هم دا فرمانی په یوبل حدیث کنبی هم دی چه اووہ واره اسمانونه اود دی په مینخ کنبی چه څه دی او اووہ زمکو کنبی اود دی په مینخ کنبی چه څه دی د کرسنی په مقابله کنبی داسې دی لکه چه په یو دی لوی اوږدمیدان کنبی یوه کړنی پرته وی. په ابن جریر کنبی د حضرت ابن عباس ؓ نه روایت دی که چرې زه د دی تفسیر ستاسو په وړاندې بیان کړم نودا به اونه منشی اونه منل دروغژن کیدل دی او په روایت کنبی دی چه یو سرې د یو آیت د مطلب ټپوس کړې وو په هغې باندې حضور ﷺ فرمانیلی وو چه زه څنگه باور او کړم چه زه تاته څه بنایم ته به د هغې نه انکار نه کوی. او په یو بل روایت کنبی دی چه په هره زمکه کنبی د حضرت ابراهیم ؑ اود هغه د زمکې د مخلوق په شان دی اود ابن منشی والا په دی روایت کنبی راغلی دی په هرآسمان کنبی د ابراهیم ؑ په مثل دی. د بیهقی کتاب ﴿الاسماء والصفات﴾ کنبی د حضرت ابن عباس ؓ قول دی چه په اووہ وارو زمکو کنبی د هریو نه نبی دی په مثال ستاسو د نبی او آدم ؑ

(۱) صحیح بخاری حواله سابق: ۳۱۹۶.

دي په شان ستاسو د ادم عليه السلام او نوح عليه السلام دي په شان د نوح عليه السلام او ابراهيم عليه السلام دي په مثل د ابراهيم عليه السلام او عيسى عليه السلام دي په مثل د عيسى عليه السلام. بيا امام بيهقي رحمته الله يو بل روايت هم د ابن عباس رضي الله عنه نه نقل كړې دي او فرمائيلې دي چه د دي اسناد صحيح دي خودا بالكل شاذ دي. ابوالضحى چه د دي يوراوى دي زما په علم كښې د هغه متابعت هيڅ څوك نه كوي. والله اعلم. يومرسل او ډير منكر روايت ابن ابى الدنيا راوړلې دي په كوم كښې چه روايت دي چه يوځل حضور صلى الله عليه وسلم صحابه كرامو رضي الله عنهم په ډله كښې تشرېف راوړو. ونى كتل نو ټول په څه سوچ او فكر كښې چپ ناست وو. تپوس نى او كړو څه خبره ده ونى وئيل چه د الله تعالى باره كښې سوچ كوو. ونى فرمائيل تيك ده په مخلوقاتو كښې نظر زغلوئى خود الله تعالى باره كښې په سوچ او فكر كښې مه پريوځئى. واورئى د دي مغرب طرف ته يوه سپينه زمكه ده دهغې سپينوالې دهغې نور دي يا ونى فرمائيل چه د هغې نور د هغې سپينوالې دي. د نمر لار د څلوېښتوورڅو ده، هلته د الله تعالى يو مخلوق دي چا چه د سترگې د يورپ برابر هم د هغه نافرمانى نه ده كړې. صحابه كرامو رضي الله عنهم او فرمائيل بيا شيطان د هغوى نه چرته دي؟ ونى فرمائيل چه هغوى ته دا هم نه دي معلوم چه شيطان پيدا شوى هم دي او كه نه؟ تپوس او كړې شو چه هغوى انسانان دي؟ ونى فرمائيل چه نه د حضرت آدم عليه السلام د پيدائش علم هم ورته نشته.

(فالحمد لله) د سورة طلاق تفسير هم پوره شو.

اياتونه	سورة التحريم مكية وهى اثنتا عشرة آية وركوعان	ركوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
۱۲	شروع كوم په نوم د الله چه ډير مهربان	زيات رحم كونكې دي ۲
	يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِي	
	له نبى <small>صلى الله عليه وسلم</small> ته ولي حراموي هغه څيز چي حلال كړې دي الله دپاره ستا ته غواړې	
	انبي نبي كوم څيز چي الله تعالى ستا دپاره حلال كړې دي هغه ولي حراموي ته خپلې بيبياني	
	مَرْضَاتٍ أَوْ أَجْكُطُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۱	
	خونښى (خوشحالى) د بيبيانو خپلو او الله بښونكې مهربانه دي بيشكه چي مقرر كړې دي الله	
	خوشحالول غواړې او الله تعالى بښونكې مهربان دي الله تعالى ستاسو دپاره	
	لَكُمْ تَحِلَّةٌ أَيْمَانِكُمْ وَاللَّهُ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ الْعَلِيمُ	
	دپاره ستاسو حلالوالي د قسمونو ستاسو او الله مولى (دوست) دي ستاسو او هغه ښه پوهه دي	
	قسمونه ماتول مقرر كړى دي او الله تعالى ستاسو كار ساز دي او هغه (الله) پوهه دي	
	الْحَكِيمُ ۱	
	دحكمت خاوند دي او كله چي پته او ونيله نبى <small>صلى الله عليه وسلم</small> يوې بيبي خپلې ته يوه خبره	
	او صاحب د حكمت دي او څه وخت چي پيغمبر د خپلو بعضو بيبيانو سره پته خبره او كړه	
	فَلَمَّا نَبَّاتِ بِهِ وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ	
	پس هر كله چي خبر ور كړو هغې بي بي په هغه خبرې سره او ښكاره كړه هغه خبره الله	
	بيا هر كله چي هغې دغه خبره (بلي بي بي ته) ښكاره كړه او الله تعالى په هغې	

عَلَيْهِ	عَرَفَ	بَعْضُهُ	وَأَعْرَضَ
پہ نبی ﷺ خپل باندی نو نبی ﷺ خبر کرہ ہغہ بی بی دخہ حصی دہغہ خبری نہ او خندیہ نی اوکرہ			
بَانَدِي	بَانَدِي	بَانَدِي	بَانَدِي
باندی پیغمبر خبرو کرو ... نو پیغمبر دہغی خہ حصہ بنکارہ کرہ او خہ حصہ نی بنکارہ نکرہ			
عَنْ بَعْضٍ	فَلَمَّا	نَبَاهَا	يَه
دخہ حصی نہ پس ہر کلہ چی انبی ﷺ خبرور کرو ہغی تہ ایہ دغہ راز بنکارہ کولو سرہ نو او وئیل ہغی			
بَلَكه	بَلَكه	بَلَكه	بَلَكه
(بلکہ پتہ نی کرہ) بیا چی پیغمبر ہم ہغی بی بی تہ د خبری خبر ور کرو نو ہغی ورتہ او وئیل			
مَنْ اَنْبَاكَ	هَذَا	قَالَ	نَبَانِي
چا خبر در کرو تالہ ددی خبری او وئیل نبی ﷺ خبر راکرو مالہ پہ ہر خہ پوہہ او دہر خیز نہ خبر اللہ			
چي	چي	چي	چي
چی دا حال درتہ چا او وئیلو ، پیغمبر او وئیل چی د علم خاوند خبردار (اللہ تعالیٰ) راتہ او وئیلو			
اِنْ تَتُوبَا	اِلَى اللّٰهِ	فَقَدْ صَغَتْ	قُلُوبُكُمَا
کہ تویہ او باسی تاسو دواہہ اللہ تہ نو مائل شوی دی زرونہ ستاسو ددواہو			
اِنِّي	اِنِّي	اِنِّي	اِنِّي
اٹی دواہو بییانو کہ تاسو اللہ ﷻ تہ توبہ او ویستلہ ... نو ستاسو زرونہ ہسی ہم مائل شوی دی			
وَاِنْ تَظْهَرَا	عَلَيْهِ	فَاِنَّ اللّٰهَ	هُوَ مَوْلَاهُ
او کہ تاسو دواہہ امداد او کرئی دیوی بلی سرہ خلاف دہغہ پس بیشکہ اللہ ہم ہغہ مددگار دہغہ دی			
او کہ چری تاسو دواہو د رسول ﷺ خلاف دیو بل مدد او کرو نو (یاد ساتی چی) اللہ تعالیٰ پخپلہ			
وَجِبْرِيْلُ	وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِيْنَ	وَالْمَلٰٓئِكَةُ	بَعْدَ ذٰلِكَ
او جبریل علیہ السلام او صالحہ د مومنانو نی ہم مددگار ان دی او فریبتی روستو ددغہ مددگاری نہ			
او جبریل اونیکان مومنان د ہغہ مددگار ان دی او ددی نہ پس فریبتی ہم ددہ مددگاری دی			
ظٰهِيْرٌ	عَسٰى	رَبِّهٖ	اِنْ طَلَّقَنَّ
مددگاری دی (دہغہ) الری نہ دہ چی رب دہغہ کہ نبی طلاق در کری تاسو لہ ایہ بدل کنسی ور کری ہغہ لہ			
د ا کیدیشی چی کہ پیغمبر تاسو تہ طلاق در کری نو اللہ ﷻ بہ ورتہ ستاسو پہ عوض کنسی غوری			
اَزْوَاجًا	خَيْرًا	مِّنْكُمْ	مُسْلِمٰتٍ
بنخی (بیبیانی) بہترہ ستاسو نہ مسلمانانی مومنانی حکم منونکی توبہ ایستونکی			
بیبیانی ور کری مسلمانانی مومنانی فرمان منونکی توبہ ویستونکی			
عِبٰدَتٍ	سَّحٰتٍ	تَّيْبَتٍ	وَاَبْكَارًا
عبادت کونکی روزی نیونکی کوندی او جینکی			
عبادت کونکی روزہ داری د خاوندانو نہ پاتی او پیغلی			

قوله تعالى: - يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ؟

د شان نزول بارہ کنبی د مفسرینو اقوال: - د دی سورة د شروع آیاتونود شان نزول بارہ کنبی د مفسرینو اقوال دا دی. ① بعضی خووانی چہ دا د حضرت ماریہ علیہا السلام بارہ کنبی نازشوی دی. دا نبی کریم ﷺ پہ خان

حرامہ کری وہ پہ دے باندی دا آیاتونہ نازل شو۔ پہ نسائی کنبی دا روایت موجوددی۔ چہ د حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا او حضرت حفصہ رضی اللہ عنہا پہ خبرواوریدلوسره داسی شوی وو چہ دیوی وینخی پہ نسبت حضور ﷺ فرمانیلی وو نویہ دے باندی دا آیاتونہ نازل شو^(۱) ابن جریر کنبی دی چہ ام ابراہیم رضی اللہ عنہا سرہ حضور ﷺ د خیلے یوی بی بی پہ کور کنبی خبری اتری کری وی پہ کومو خبرو چہ دغہ بی بی و نیلی وو یا رسول اللہ ﷺ زما پہ کور کنبی اوزما پہ بستره نو حضور ﷺ هغه پہ خیل خان باندی حرامہ کرہ نو هغی و نیل یار رسول اللہ ﷺ حلال به پہ تاسو باندی څنگه حرام شی؟ نو هغوی ﷺ قسم او خورلوچہ بیا به دے سرہ داسی خبری اونہ کریم۔ پہ دے باندی دا آیت نازل شو۔ حضرت زید رضی اللہ عنہ فرمانی چہ دے نہ معلومه شوه چہ د چادا وینا ته په ماحرامه شوی بی کاره اوفضول ده^(۲) حضرت زید بن اسلم رضی اللہ عنہ فرمانی حضور ﷺ دا فرمانیلی وو ته په ماحرامه ینی په الله ﷻ قسم زه به تاسره صحبت اونہ کریم۔^(۳) حضرت مسروق رضی اللہ عنہ فرمانی د حرام کولو پہ باب کنبی خویہ حضور ﷺ باندی سختی او کری شوه اود قسم د کفاری حکم اوشو۔ ابن جریر کنبی دی چہ حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما د حضرت عمر رضی اللہ عنہ نه تپوس او کړو چہ دا دواړه بنخی څوک وی؟ ونی فرمانیل حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا او حضرت حفصہ رضی اللہ عنہا او شروع د قصی ام ابراہیم رضی اللہ عنہما قبطنه باره کنبی اوشوه۔ د حضرت حفصہ رضی اللہ عنہا په کور کنبی د هغی د نمبر په ورځ حضور ﷺ هغی سره ملاؤ شوی وو په دے باندی حضرت حفصہ رضی اللہ عنہا خفه شوه چہ زما دنمبر په ورځ زما په کور کنبی زما په بستره۔ حضور ﷺ د هغی د راضی کولو او پوځلا کولو د پاره هغی ته او نیل چہ دا په خان باندی حرام کوم اوس ته د دے خبری ذکر چاته مه کوه۔ خو حضرت حفصہ رضی اللہ عنہا حضرت عائشہ صدیقه رضی اللہ عنہا ته واقعہ بیان کره۔ الله ﷻ د دے خبر خپل نبی ﷺ ته ورکړ او دا ټول آیاتونہ نازل شو۔ حضور ﷺ کفاره ورکړه او خپل قسم نی مات کړ او دے وینخی سره ملاؤ شو۔

یو سړی باندی خپله خاله بنیخه حرامول څنگه دی؟ هم دا واقعہ دلیل جوړولوسره د حضرت عبدالله بن عباس رضی اللہ عنہما فتوی ده چہ څوک او وانی فلانکی خیز په ما باندی حرام دے هغه له د قسم کفاره ورکول پکار دی^(۴) یوسړی د هغوی نه هم د دے مسئلې تپوس او کړوچہ ما خپله بنیخه په خان باندی حرامه کری ده نو هغوی او فرمانیل هغه په تاباندی حرام نه ده۔ د ټولونه زیاته سخته کفاره د الله ﷻ په لار کنبی غلام آزادول دی^(۵) د امام احمد رضی اللہ عنہ او نور د یرو علماؤ فتوی ده چہ کوم سړی خپله بنیخه یا وینخه یا د خوراک څښاک یاد اغوستلو څیز په خان حرام کولو باندی خویہ ده کفاره شته په بل چانشته۔ او که د حرام کولو نه د طلاق نیت کری وی نو بی شک طلاق به کیږی۔ دغه شان که د وینخی د آزادولو باره کنبی نیت د حرام کولو د لفظ په و نیلو سره کری وی نو هغه به آزاد پری۔

① ابن عباس رضی اللہ عنہما نه روایت دے چہ دا آیت د هغه بنخی په باب کنبی نازل شوې دے چاچہ خپل خان حضور ﷺ ته هبه کری وو خودا غریب دے۔ بالکل صحیح خبره دا ده چہ د دے آیاتونو نازلیدل د حضور ﷺ په خپل خان باندی شات حرام کول وو۔ ② په صحیح بخاری کنبی د دے آیت په موقعه باندی دی چہ د حضرت زینب بنت جحش رضی اللہ عنہا په کور کنبی حضور ﷺ شات څکلې وو او د هغی په خاطر به هلته لږ شان حصاریدلوهم۔ په دے باندی حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا او حضرت حفصہ رضی اللہ عنہا خپل مینخ کنبی مشوره او کره چہ په مونږ کنبی چاکره حضور ﷺ تشریف راوړونو وایوبه چہ یار رسول الله ﷺ نن خوشتاسو د خلی

(۱) نسائی کتاب عشرة النساء باب الفیره: ۳۱۱۱ وسنده صحیح، حاکم: ۴۹۲/۲۔

(۲) الطبری: ۴۷۵/۲۲۔

(۳) ایضا۔

(۴) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة التحريم باب (یا ایها النبی لم تحرم ما احل الله لك...)، صحیح مسلم: ۱۴۷۳۔

(۵) نسائی کتاب الطلاق باب تاویل قوله تعالی (یا ایها النبی لم تحرم ما احل الله لك) ۳۴۴۹ وهو حسن۔

مبارکي نه مغافير و په شان بونی راخی کيدې شی تاسو مغافير خوړلې وى. نو مونږ هم داسې اوکړه حضور ﷺ او فرمائيل چه نه ماخوږينب کړه شات ځکلي دي. اوس قسم خوړم چه بيا به نه ځم خود اچاته مه وائي (۱) حضرت امام بخاری رضي الله عنه دا حديث په کتاب الايمان والنذور کښې هم په څه زياتی سره راوړلې دي. وائي چه دلته د دواړو ښځو نه مراد حضرت عائشه رضي الله عنها او حضرت حفصه رضي الله عنها دي. او پته خبره کول داده چه ما شات ځکلي دي (۲) په کتاب الطلاق کښې امام صاحب رضي الله عنه دا حديث راوړې دي (۳) بيا فرمائي مغافيرد گوندو په شان يو څيز دي چه په وښو کښې پيدا کيږي او پدې کښې لپشان خوړوالي وى. د شاتو واقعه او د عائشه صديقه رضی الله عنها قصه: د صحيح بخاری کتاب الطلاق کښې دا حديث د حضرت عائشه رضي الله عنها نه په دې الفاظو کښې روايت دي چه حضور ﷺ ته خواږه څيزونه او شات ډير خوښ وو. د مازيگر د مانځه نه پس به د خپلو بيبيانو کورته راتلو او چاته به نيزدي کيدو. يو ځل حضور ﷺ حضرت حفصه رضي الله عنها کړه لارو او چه څومره به حصاريدونو د هغې نه لپشان زيات حصار شو. په ماغيرت سور شو او تحقيق مې اوکړو نو معلومه شوه چه دهغوی د قوم يوې ښځې يو پيالې شات د هديه په توگه رالیکلي وو هغې په حضور ﷺ باندي د شاتو شربت او ځکلو او دومره ساعت ئي راحصار کړو. ماونيل چه خير دا به په څه بهانه باندي رابنده کړم نو ما حضرت سوده بنت زمعه رضي الله عنها ته اوونيل چه کله تا کړه حضور ﷺ راشي اورانيزدي شی نوته ورته اووايه چه نن تاسو مغافير خوړلې دي حضور ﷺ به او فرمائي نه نوته ورته اووايه چه بدبوئی د څه ده؟ حضور ﷺ به او فرمائي چه په ما باندي حفصه رضي الله عنها شات ځکولي دي نو ته ورته اووايه چه کيدې شی مچو د عرفط ازغنه ونه چوپلې وى. چه ما کړه راشي نوزه به هم دا وایم نو بيا اي صفيه چه تا کړه راشي نوته هم دا وایه. حضرت سوده رضي الله عنها فرمائي چه کله حضور ﷺ ما کړه راغلو نولا په دراوازه کښې وو چه ما دا اراده کړې وه چه تا ماته څه وئيلي وو زه به هغه حضور ﷺ ته وایم ځکه چه زه تانه ډيره ویرېږم خودې وخت کښې خاموش شوم. کله چه حضور ﷺ ما کړه راغلونو ما ستا وينا ټوله پوره کړه بيا حضرت ما کړه راغلو ما هم دا اوونيل بيا صفيه رضي الله عنها کړه لارو نوهغې هم دا وينا اوکړه. بيا چه حضرت حفصه رضي الله عنها کړه لارو نوهغې ورباندي د شاتو شربت ځکول او غوښتل حضور ﷺ او فرمائيل ماته د دې حاجت نشته. نو حضرت سوده رضي الله عنها اوونيل چه افسوس مونږ په رسول کریم ﷺ دا حرام کړل ما وئيل خاموش شه (۴) د صحيح مسلم په حديث کښې دومره زياتوالي دا هم دي د نبی کریم ﷺ د بدبوئی نه سخت نفرت وو (۵) په دې وجه دي بيبيانو وئيلي وو چه هغوی مغافير خوړلې دي. په دې کښې هم لپشان بدبوئی وى. کله چه حضور ﷺ جواب ورکړو چه ما شات ځکلي دي نوهغه بيبيانو اوونيل چه بيا خو به دي مچو د عرفط ونه چوپلې وى. د کومې د چير نوم چه مغافير دي اود دي په اثر سره به د دې بونی د دې شاتو په مچو کښې پاتې شوې وى. په دې روايت کښې لفظ جرس دي د کوم معنی چه علامه جوهری کړي ده اود شاتو مچوته هم جوارس وائي او جرس سپک او رو اواز ته هم وائي. عرب وائي (سمعت جرس الطين) کله چه مرغشی دانې راتولوی او د هغې د مينوکې آواز اورى په يو حديث کښې دي بيا به هغوی د جنتي مرغو رو خواږه او مزیدار آوازونه اورى دلته هم په عربی کښې لفظ جرس دي.

(۱) صحيح بخاری کتاب التفسیر سورة التحريم باب (يا ايها النبي لم تحرم ما احل الله لك) : ۴۹۱۲.

(۲) صحيح بخاری کتاب الايمان والنذور باب اذا حرم طعاما: ۶۶۹۱، صحيح مسلم: ۱۴۷۴.

(۳) صحيح بخاری کتاب الطلاق باب (لم تحرم ما احل الله لك) : ۵۲۶۷.

(۴) صحيح بخاری کتاب الطلاق باب (لم تحرم ما احل الله لك) : ۵۲۶۸.

(۵) صحيح مسلم کتاب الطلاق باب وجوب الكفارة على من حرم امراته: ۱۴۷۴.

نبی کریم ﷺ تہ نشات چا ورکاری وو حفصہ رضی اللہ عنہا کہ زینب رضی اللہ عنہا: اصمعی رضی اللہ عنہا وائی چہ زہ د حضرت شعبہ رضی اللہ عنہ بہ مجلس کنبی ووم ہغہ دا لفظ جرس جرش سرہ د لوی شین اولوستلو ماونیل پہ وروکی سین سرہ دے حضرت شعبہ رضی اللہ عنہ زماطرف تہ اوکتل اوونی فرمائیل چہ دے زمونہ نہ زیات پوہیری ہم دا تیک دے تہ اصلاح اوکرہ۔ غرض دا چہ شاتوخلکوواقعہ کنبی پہ شاتوخلکونکو کنبی دوه نو مونہ روایت دی یود حضرت حفصہ رضی اللہ عنہا اویل دحضرت زینب رضی اللہ عنہا بلکہ پہ دے امریاندي اتفاق کونکو بنخو کنبی د حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا سرہ د حضرت حفصہ رضی اللہ عنہا نوم دے۔ کیدی شی دا دوه واقعات وی اوتردی پوری خو تیک ده خود دے دوارو بارہ کنبی دا آیت نازلیدل لہ شان غور غواری۔ واللہ اعلم۔ پہ خپل مینخ کنبی داسی مشورہ کونکو کنبی حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا او حضرت حفصہ رضی اللہ عنہا وے اود دے حدیث نہ ہم معلومی پری کوم چہ مسند احمد کنبی د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نہ نقل دے فرمانی زما د مودونہ ارمان وو چہ د حضرت عمر رضی اللہ عنہ نہ د حضور رضی اللہ عنہ د ہغہ دوارو بیبیانونومونہ معلوم کریم د کومو ذکر چہ پہ آیت ﴿إِنْ تَوْبَا﴾ الخ دی۔ کله چہ د حج پہ سفر خلیفۃ الرسول روان شونوزہ ہم ورسرہ ووم پہ یوہ لار کنبی حضرت عمر رضی اللہ عنہ لار پریخودہ او یوخنکل طرف تہ روان شوما د ولچہ واخستہ او شاشانہ لارم۔ ہغوی د ضروری حاجت نہ فارغ شوراغلو مااوبہ ورواچولے او اودس نی اوکرو اوس مے موقع بیامونده او سوال مے اوکرو ای امیر المؤمنین د چا بارہ کنبی چہ دا آیت نازل شوے د ہغہ دوارہ خوک وے؟ ہغوی او فرمائیل ابن عباس رضی اللہ عنہ افسوس! حضرت زہری رضی اللہ عنہ فرمائی حضرت عمر رضی اللہ عنہ تہ د ہغہ دا سوال بد اولگیدو خویتول جائز نہ ووپہ دے وجہ نی جواب ورکرو چہ دے نہ مراد حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا او حضرت حفصہ رضی اللہ عنہا دی۔ بیاح حضرت عمر رضی اللہ عنہ واقعہ بیانول شروع کرہ چہ قریشو خو بہ خپلے بیبیانی د خپل حکم لاندے ساتلے خود مدینے پہ خلقو عموماً د ہغوی بنخے حاوی وے۔ کله چہ مونہ ہجرت اوکرو مدینے تہ راغلونوز مونہ بنخو ہم ہغوی تہ پہ کتو کتوسرہ پہ مونہ باندي غلبہ حاصلول غوبنتلہ۔ زہ پہ مدینہ کنبی د حضرت امیہ بن زید رضی اللہ عنہ پہ کور کنبی ووم یوخل پہ خپلہ بی بی باندي ناراضہ غوندي شوم نوخہ وینامی کولہ نوہغی ماتہ جواب راکول شروع کرہ۔ ماتہ ډیر خراب لگیدہ چہ داخہ حرکت دے؟ دانوی خبرہ پہ کنبی خنگہ؟ ہغی زما حیرانتیا تہ اوکتل نوونی ونیل تہ پہ کوم خیال کنبی ینی؟ د اللہ ﷻ قسم د حضور رضی اللہ عنہا بیبیانی ہم ہغوی رضی اللہ عنہ تہ جواب ورکوی او بعضی وخت خو خبری اتری ہم تولہ ورخ بند وی۔ اوس زہ پہ یوبل کش مکش کنبی پریوتلم نیغ خپلے لور حضرت حفصہ رضی اللہ عنہا کرہ لارم او معلومات مے اوکرو چہ دا صحیح دی چہ تہ حضور رضی اللہ عنہ تہ جواب ورکوی؟ اوکله کله تولہ ورخ خفہ ہم ینی؟ جواب ملاؤشو ربتیادی۔ ما ونیل بربادہ شوے او پہ نقصان کنبی پریوتلے چا چہ داسی اوکرہ۔ آیاتہ د داسی خبری نہ غافلہ شوے چہ د رسول اللہ ﷺ د غصی پہ وجہ داسی بنخے نہ اللہ ﷻ ناراض شی اوہغہ د ہیخ ہم پاتے نہ شی؟ خبردار بیبا حضور رضی اللہ عنہ تہ ہیخ قسم جواب ورنہ کرے مہ دہغوی رضی اللہ عنہ نہ خہ غوارہ کہ خہ غوارے نومانہ غوارہ۔ حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا تہ پہ کتوباندي د ہغی حرص مہ کوه ہغہ تانہ بنہ دہ او تانہ ډیرہ رسول اللہ ﷺ تہ نیزدی دہ۔ اوس نور واورہ زما گاونڈی یوانصاری ووما او ہغہ وار مقرر کرے وو یوہ ورخ بہ ما د حضور رضی اللہ عنہا پہ خدمت کنبی تیرولہ او یوہ ہغہ۔ ما بہ د خپلے ورخے تول احادیث او آیاتونہ وغیرہ ہغہ تہ اورول او ہغہ ماتہ۔ دا خبرہ پہ مونہ کنبی ہغہ وخت مشہورہ کیدلہ چہ غسانی بادشاہ د خپلو اسونونعلونہ لگوی اود ہغہ ارادہ پہ مونہ باندي حملہ کول دی۔ یوہ ورخ زما ملگری د خپل وار پہ ورخ تلے وو د ماسخوتن پہ وخت کنبی راغلو او زما دروازہ نی او تکولہ اوماتہ نی آوازونہ کول زہ او ویریدلم او بہر راووتلم چہ خیر خودی کنہ؟ ہغہ ونیل چہ نن خو ډیر غتہ کار اوشو ما ونیل چہ ولی غسانی بادشاہ راورسیدو؟ ہغہ ونیل چہ د دے نہ ہم لوی کار ما تپوس اوکرو ہغہ خہ؟ ونیل رسول اللہ ﷺ خپلو بیبیانوتہ طلاق ورکرو ما ونیل افسوسو حفصہ رضی اللہ عنہا بربادہ

شوه او هغې خو نقصان او کړو زه د اول نه د دې کار نه ویریدلم. د سحر مونیخ کولوسره مې کپړې اوچولې اونیغ حفصه رضی اللہ عنہا له لارم. اومې کتل چه هغه ژاری ما وئیل چه حضور ﷺ تاته طلاق درکړو؟ جواب ملاوشو چه دا معلومه نه ده حضور ﷺ زمونږ نه جدا په خپله بالاخانه کنبې تشریف ایخودې دې زه هلته لارم اومې کتل یوحبشی غلام په پهره باندې وو. ماوئیل لار شه زما دپاره اجازت اوغواړه هغه لارو بیا راغلو وئیل حضور ﷺ هیخ جواب رانه کړو. زه د هغه خای نه واپس جمات ته راغلم اومې کتل چه منبرسره د صحابه کرامو رضی اللہ عنہم یوه ډله ناسته ده او د بعضو بعضو خو اوبنکې هم روانې دې زه لږ شان ساعت کیناستم خو آرام چرته وو؟ بیاپاسیدم او هلته مې غلام ته اووئیل زما د پاره اجازت اوغواړه هغه بیاراغلو چه هیخ جواب ملاؤ نه شو. زه بیا جمات ته لارم بیا د هغه خای نه ویریدونکې راغلم دلته راغلم بیامې غلام ته اووئیل غلام واپس راغلو او هم هغه جواب نی اوکړو زه بیا واپس شوې ووم چه غلام آواز اوکړو راشنی تاسو ته اجازت ملاوشو. زه لارم اومې کتل چه حضور ﷺ په یوه بوجنی باندې ډډه لگولې ناست دې د کومې ننبې چه د حضور ﷺ په بدن مبارک لگیدلې دې ما وئیل یارسول الله ﷺ تاسو خپلو بیبیانوته طلاق ورکړو؟ هغوی ﷺ سر اوچت کړو اوزما طرف ته نی اوکتل سرنی اوخوزولوچه نه. ما وئیل الله اکبر. یارسول الله ﷺ خبره دا ده چه مونږ قریشوخوبه بنخې په خپل دباؤکنبې ساتلې خود مدینې والا باندې بنخې غالبې دې دلته په راتلوسره زمونږ بنخوهم د هغوی په کتوسره داسې حرکت کول شروع کړو. بیا ما د خپلې بی بی واقعه بیان کړه نو داخبرمې واوریدوچه د حضور ﷺ بیبیانې هم داسې کوی دا وینا هم بیان شوه چه هغوی ته ویره نشته د رسول الله ﷺ د غصې په وجه به الله ﷻ هم ناراض شی او هغوی به هلاکې شی. په دې باندې حضور ﷺ مسکې شو او ما بیاخپل تک د حفصه رضی اللہ عنہا کړه او هغه مې د حضرت عائشه رضی اللہ عنہا سره د مقابلې کولونه منع کول بیان کړل. په دې باندې بیا مسکې شو او ما اجازت اوغوښتلوچه زه لږ شان نور حصارشم؟ حضور ﷺ اجازت اوکړو زه کیناستم اوس چه مې خلورو وارو طرفوته نظر اوکړو نود حضور ﷺ بیتک (خاص دربار) بغیرد دریواوچوخرمنویل هیخ خیز اونه کتلو. د زړه غوښتنې سره مې عرض اوکړو یارسول الله ﷺ دعا اوکړنی چه الله ﷻ ستاسوپه امت باندې کشادگی اوکړی. که اوگورې فارسیان او رومیان چه د الله ﷻ عبادت هم نه کوی هغوی ته د دنیا په نعمتونوکنبې خومر وسعت ورکړې شوې دې؟ دې اوریدوسره حضور ﷺ رانیغ شوکیناستو او ونی فرمانیل ای دخطاب خویه! ته په شک کنبې یسی؟ د هغه قوم نیکنی هغوی ته په تندنی دنیا کنبې ورکړې شوې. ما عرض اوکړو حضور ﷺ زما دپاره دالله ﷻ نه بښنه اوغواړنی. خبره دا وه چه تاسودسخت خفگان په وجه قسم خورلې ووچه پوره میاشت به خپلو بیبیانوته لار نه شم تردې چه الله ﷻ تاسوته خبردارې اوکړوداحدیث په بخاری مسلم ترمذی اونسانی کنبې هم شته (دبخاری اومسلم په حدیث دی ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمانی ټول کال په دې امید کنبې تیرشو چه موقعه ملاوشی دعمر رضی اللہ عنہ نه به ددې دواړونومونوتپوس کوم خود فاروقی هیبت نه مې همت نه کیدو. تردې چه دحج په واپسنی کنبې مې تپوس اوکړو بیانی پوره حدیث بیان کړو چه پورته تیر شو.)

د عمر فاروق رضی اللہ عنہ د فرمان مطابق دقران پاک نزول. صحیح مسلم کنبې دې چه د طلاق د مشهوریدلو واقعه دپردې دآیاتونونازلیدلو نه وړاندې ده. په دې کنبې دا هم دی چه حضرت عمر رضی اللہ عنہ خنکه حفصه رضی اللہ عنہا له د پوهکولود پاره تلې وو دغه شان حضرت عائشه رضی اللہ عنہا نی هم پوهه کړې وه اودا هم دی چه هغه غلام چه په ډیوتی کنبې نی پهره ورکوله حضرت رباح رضی اللہ عنہ وو. حضرت عمر رضی اللہ عنہ حضور ﷺ ته اووئیل تاسو د بنخو

۱ (حد: ۱/۲۳-۳۴، صحیح بخاری کتاب النکاح باب موعظة الرجل ابته لخال زوجها: ۵۱۹۱، صحیح مسلم: ۱۴۷۹، ترمذی: ۳۳۱۸)
 ۲ (صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة التحريم باب (تبتغی مرضات ازواجک): ۴۹۱۳، صحیح مسلم: ۱۴۷۹.)

پہ معاملہ کنبی پہ دے مشقت کنبی ولے پر یوحیٰ؟ کہ تاسو ہغوی تہ طلاق ہم ور کرئی نوتاسو سرہ اللہ
 دے اود ہغہ فرہنتی جبرائیل علیہ السلام او میکائیل علیہ السلام دے زہ و ابوبکر رضی اللہ عنہ او تہول مؤمنان. حضرت عمر
 فرمائی چہ الحمد للہ ما چہ داقسم خبرہ کولہ زما امید وو چہ اللہ تعالیٰ بہ زما د خبری تصدیق
 نازلوی. نو پہ دے موقعہ بانڈی ہم آیت تخییر یعنی ﴿عَسَىٰ رَبُّهُٓ اِنْ طَلَّقَكُنْ اَنْ يُّبَدِّلَهُٗ اَزْوَاجًا خَيْرًا مِّمَّا كُنْتَ مُسَلِّمَتٍ مُّؤْمِنَةٍ
 قَيِّمَتٍ تَبَيَّنَتِ غَيْبَتِ تَبَيَّنَتِ وَابْكَارًا﴾ او ﴿وَ اِنْ تَطَهَّرَ عَلَيْهِ فَاِنَّ اللّٰهَ هُوَ مُوَلِّهُ وَجِبْرِيْلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمَلٰٓئِكَةُ بَعْدَ ذٰلِكَ
 ظٰوِرُوْنَ﴾ پہ حضور صلی اللہ علیہ وسلم بانڈی نازل شو. ماتہ چہ کلہ نہ معلومہ شوہ چہ حضور صلی اللہ علیہ وسلم خپل بیبیانو تہ طلاق نہ دے
 ور کرے نوزہ جمات تہ راغلم پہ دروازہ کنبی اودریدم او پہ اوچت آواز سرہ مے تولوتہ خبرور کرے چہ
 حضور صلی اللہ علیہ وسلم ازواج مطہرات تہ طلاق نہ دے ور کرے.

ہم دے بارہ کنبی آیت ﴿وَ اِذَا جَاءَهُمْ اَمْرٌ مِّنَ الْاَمْنِ اَوْ الْخَوْفِ اَدَّاعُوْا بِهٖ وَاَلْوَدُوْةٗ اِلَى الرَّسُوْلِ وَاِلَىٰ اَوْلِيَ الْاَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلَّہُمُ الَّذِيْنَ يَسْتَبْطِنُوْنَہٗ
 مِنْہُمْ وَاَلَا فُضِّلَ اللّٰهُ عَلَیْکُمْ وَرَحْمَتُہٗ لَا تَبْغُتُمُ الشَّيْطٰنَ الْاَقْبِلٰکَ﴾ نازل شو. یعنی کلہ چہ ہغوی تہ خہ د امن یا ویرے خبر
 اورسیدو چہ دوی دے تہ مشہور تیاور کوی. کہ چرے دوی دا خبررسول صلی اللہ علیہ وسلم تہ یاد عقل او علم خاوندتہ
 رسولے نو بی شکہ پہ ہغوی کنبی چہ کوم خلق تحقیق کونکی دی ہغوی بہ پہ دے بانڈی پوہہ شوے
 وو. عمر رضی اللہ عنہ تر دے دا آیت لوستلوسرہ فرمائی چہ ددے امر پہ استنباط کونکو کنبی زہ ہم یم. (۱)

﴿وَصَالِحِ الْمُؤْمِنِيْنَ﴾ نہ ٹوک مراد دی؟۔۔۔ نورو ہم دیرو بزرگانو مفسرینونہ روایت دے چہ ﴿وَصَالِحِ الْمُؤْمِنِيْنَ﴾ نہ
 مراد حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ او حضرت عمر رضی اللہ عنہ دے. (۲) بعضو د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ نوم ہم اخستی دے او
 بعضو د حضرت علی رضی اللہ عنہ. پہ یوضعیف حدیث کنبی مرفوعاً صرف د حضرت علی رضی اللہ عنہ نوم دے خوشند
 ضعیف دے او بالکل منکر دے. پہ صحیح بخاری کنبی دی چہ د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم بیبیانی پہ غیرت کنبی
 راغلی پہ دے بانڈی ما اووئیل چہ کہ حضور صلی اللہ علیہ وسلم تاسو تہ طلاق در کرے نواللہ تعالیٰ بہ ستاسو نہ بہتر
 بیبیانی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تہ ور کرے. نو ہم زما پہ الفاظو کنبی د قرآن دا آیت نازل شو. (۳)

مواقعات عمر پہ:۔۔۔ اول دا بیان تیر شوے دے چہ حضرت عمر رضی اللہ عنہ پہ دیرو خبرو کنبی د قرآن پاک موافقت کرے
 لکہ د پردی بارہ کنبی، د ببرد قیدیانو بارہ کنبی، مقام ابراہیم قبلہ گر خولو بارہ کنبی. د ابن ابی حاتم
 پہ روایت کنبی دی چہ کلہ ماتہ د امہات المؤمنین د خفگان دا خبرر اورسیدو نو د ہغوی پہ خدمت
 کنبی لارم او ہغوی تہ مے ہم دغہ وئیل شروع کرہ تردے چہ آخر ام المؤمنین لہ راورسیدم نو ماتہ
 جواب ملا و شو چہ یا مورتہ تہ نصیحت کولو د بارہ پخبلہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کم دے چہ تہ راغلی پہ دے بانڈی
 زہ چپ شوم خو قرآن کنبی ﴿عَسَىٰ رَبُّهُٓ اِنْ طَلَّقَكُنْ اَنْ يُّبَدِّلَهُٗ اَزْوَاجًا خَيْرًا مِّمَّا كُنْتَ مُسَلِّمَتٍ مُّؤْمِنَةٍ قَيِّمَتٍ تَبَيَّنَتِ غَيْبَتِ تَبَيَّنَتِ
 وَابْكَارًا﴾ نازل شو. (۴)

پہ صحیح بخاری کنبی دی چہ جواب ور کونکے ام المؤمنین حضرت ام سلمہ رضی اللہ عنہا وہ. (۵) حضرت ابن
 عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چہ کومہ خبرہ حضور صلی اللہ علیہ وسلم پتہ غونڈے خپلی بی بی تہ کرے وہ د دے واقعہ دا دہ چہ د
 حضرت حفصہ رضی اللہ عنہا پہ کور کنبی حضور صلی اللہ علیہ وسلم وو. ہغے چہ کلہ تشریف راورو او حضرت ماریہ رضی اللہ عنہا سرہ نی
 حضور صلی اللہ علیہ وسلم مشغول اولیدو نوور تہ نی او فرمائیل چہ تہ حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا تہ خبر مہ ور کوہ زہ تاتہ
 یوزیری اوروم. زما د وفات نہ پس بہ د حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ د خلقت نہ پس ستا پلار راخی. حضرت
 حفصہ رضی اللہ عنہا حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا خبر کرہ نو حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تہ اووئیل چہ تاسوتہ

(۱) صحیح مسلم کتاب الطلاق باب فی الایلاء واعتزال النساء: ۱۴۷۹.

(۲) الطبری: ۴۸۶/۲۳.

(۳) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة التحريم باب ﴿عَسَىٰ رَبُّهُ اِنْ طَلَّقَكُنْ اَنْ يُّبَدِّلَهُ...﴾: ۴۹۱۶.

(۴) الطبری: ۴۸۸/۲۳.

(۵) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة البقرة باب ﴿واخذوا من مقام ابراهيم مصلی﴾: ۴۴۷۳.

داخبر چادر کړو؟ حضور ﷺ او فرمائیل چه ماته علیم او خبیر الله ﷺ را کړو. عائشه صدیقه (رضی اللہ عنہا) او وئیل چه زه به ستاسو طرف ته اونه گورم چه ترڅو دی حضرت ماریه (رضی اللہ عنہا) په خان حرامه کړې نه وی. حضور ﷺ او کړه نو په دې باندې آیت **(يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ)** نازل شو (طبرانی). خود دې سند مخدوش دې. مقصد دا دې چه د دې ټولو روایاتونه خود دې مبارکو آیاتونو تفسیر ظاهر دې. د **(سُحَّتِ)** یو تفسیر خودا دې چه روژې ساتونکې بنځې. په یو مرفوع حدیث کښې هم دا تفسیر ددې لفظ راغلی دې چه کوم حدیث د سورت براءت د دې لفظ په تفسیر کښې تیر شوې دې. د دې امت سیاحت روژې ساتل دی (دویم تفسیر دادې چه دې نه مراد هجرت کونکې بنځې دی خوالو قوم اولی دې. والله اعلم.

قوله تعالى: - تَبَيْتٌ وَأَبْكَارٌ

د پیغمبر (ﷺ) بیبانی :- بیا فرمائی چه په دوی کښې به بعضې کونډې وی او بعضې پیغلې د دې د پارہ چه زړه نی خوشحاله وی. د قسمونو بدلون په نفس ښه لگی. په معجم طبرانی کښې ابن یزید د خپل پلار نه روایت کوی چه هغوی او فرمائیل الله ﷺ چه خپل نبی (ﷺ) سره په دې آیت کښې کومه وعده فرمائیلې ده د دې نه مراد کونډه حضرت آسیه (رضی اللہ عنہا) چه د فرعون ښځه وه اود پیغلې نه مراد حضرت مریم (رضی اللہ عنہا) ده چه د عمران لور وه. ابن عساکر کښې دی چه حضرت جبرائیل (رضی اللہ عنہ) رسول الله ﷺ له راغلو دغه وخت حضرت خدیجه (رضی اللہ عنہا) حضور ﷺ له خواله راغله نو جبرائیل (رضی اللہ عنہ) او فرمائیل چه الله ﷺ په حضرت خدیجه (رضی اللہ عنہا) باندې سلام وائی او فرمائی چه دې ته د خوشحالی وی د جنت د چاندنی د یو کور چرته چه نه گرمی شته نه تکلیف شته نه شور او ټکوهلې شوی مرغرونه جوړ شوې دې د کوم ښی او گس طرف ته مریم بنت عمران اود آسیه بنت مزاحم کورونه دی. په یوبل روایت کښې دی چه د حضرت خدیجه (رضی اللہ عنہا) د وفات په وخت کښې حضور ﷺ او فرمائیل ای خدیجه (رضی اللہ عنہا) په خپلو ښو باندې زما سلام وایه. حضرت خدیجه رضی الله عنہا او فرمائیل یا رسول الله ﷺ مانه وړاندې هم تا چاسره نکاح کړې وه؟ حضور ﷺ او فرمائیل چه نه خو الله ﷺ مریم بنت عمران آسیه د فرعون ښځه او کلثوم د موسی (رضی اللہ عنہ) خور دریاوړه زما په نکاح کښې را کړې دی. دا حدیث هم ضعیف دې. د حضرت امامه (رضی اللہ عنہا) نه په ابو یعلی کښې روایت دې چه حضور ﷺ او فرمائیل آیاتاته معلومه ده چه الله ﷺ زما نکاح په جنت کښې مریم بنت عمران کلثم د موسی (رضی اللہ عنہ) خور او آسیه د فرعون ښځې سره کړې ده. ما وئیل یا رسول الله ﷺ تاته دې مبارکی وی داهم ضعیف حدیث دې او ورسره مرسل هم دې.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا	
اے هغه کسانو چی ایسان موراوړې دې	
او پیغلې ائې مومنانو !	
قُوا	وَأَهْلِيكُمْ نَارًا
اوساتې خانونه خپل	او بال بچ خپل
خپل خانونه او خپل کور والا د هغې اور نه اوساتې چې د هغې خشاک خلق	
وَالْحِجَارَةُ	عَلَيْهَا
او کانړې دې	مقرر دې په هغې باندې فرښتې سخت زړه والا قوت ناکې چې نافرمانې نه کوی
او کانړې دې په هغې باندې سخت خوږه مضبوطې فرښتې مقرر دې چې په هېڅ کار کښې د الله ﷺ	

اللَّهُ مَا أَمَرَهُمْ	وَيَفْعَلُونَ مَا	يُؤْمَرُونَ ﴿٦﴾
دالله پدھغی کنبسی اچی حکم نی کړې دې هغوی ته او کوی هغوی هغه کار اچی حکم کولې شی هغوی ته نا فرمانی نه کوی او هم هغه کار کوی دکوم چې هغوی ته حکم کولې شی		
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ	كَفَرُوا لَا تَعْتَذِرُوا الْيَوْمَ	إِنَّمَا تُجْزَوْنَ
اے هغه کسانو اچی کفر مو کړې دې عذر مه کوئ نن ورځ بیشکه بدله درکړې کيږي تاسو له انې کفرانو نن ورځ عذر معذرت مه پیش کوئ تاسو ته خو به هیله دخپلو کارونو		
مَا كُنْتُمْ	تَعْمَلُونَ ﴿٧﴾	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
دھغی عمل اچی وی تاسو اچی کوو به مو اے هغه کسانو اچی ایمان مو راوړې دې توبه اوباسی سزا درکولې شی انې مومنانو الله ﷻ ته توبه ریبښتینی		
إِلَى اللَّهِ	تَوْبَةٌ نَّصُوحًا	عَسَىٰ رَبُّكُمْ
الله ته توبه خالصه نزدې ده اچی رب ستاسو اچی لري به کړی ستاسو نه توبه اوباسی امید دې چې ستاسو رب ستاسو گناهونه ستانو لري کړی		
أَن يُكْفِرَ	عَنْكُمْ	سَيَاتِكُمْ
گناهونه ستاسو او داخل به کړی تاسو داسې باغونو ته اچی بهیږي به لاند دھغی نه اوتاسو به داسې باغونو ته داخل کړی چې دھغی لاندې به ولي بهیږي		
الْأَنْهَارِ	يَوْمَ لَا يُجْزَىٰ اللَّهُ النَّبِيَّ	وَالَّذِينَ
نهرونه پد هغه ورځ اچی نه به رسوا کوی الله نبی لره او هغه کسانو لره اچی ایمان نی راوړې دې پد هغه ورځ به الله ﷻ نبی ﷺ او د هغه مومنانو ملگری نه شرموی		
مَعَهُ	نُورَهُمْ	يَسْعَىٰ
د هغه سره نور د هغوی به منای وھی مخکښی د هغوی نه او په ښی طرف د هغوی وانې به هغوی د هغوی نه به د هغوی رنړا وړاندې اوبښی طرف ته روانه وی اودا به وانې چې		
رَبَّنَا	أَتْمُمْ	لَنَا نُورَنَا
اے ربه زمونږه پوره کړې دپاره زمونږه نور زمونږه او اوبښه مونږ لره بیشکه چې ته انې زمونږه ربه ادا رنړا راته تراخه پورې قائمه اوساته او بښنه راته اوکړه بیشکه ته په		
عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ	قَدِيرٌ ﴿٨﴾	
په هر څیز باندې قادر نی هر څه پوره پوره قدرت لري		

قوله تعالى: - يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا

د دوزخ نہ بیچ شئی او خپل کور والا بیچ کړئ:۔ حضرت علیؓ فرمائی د الله ﷻ ارشاد دې د خپل کور خلقوته علم او ادب او بنائې (۱) او حضرت ابن عباسؓ فرمائی د الله ﷻ حکم په ځای راوړئې دهغه نافرمانی مه کوئې د خپل کور خلقوته د الله ﷻ د ذکر تاکید او کړئې دې د پاره چه الله ﷻ تاسود دوزخ نه بیچ کړئې (۲) مجاهدؓ فرمائی د الله ﷻ نه او ویریرئې او د خپل کور خلقوته هم د دې تلقین او کړئې (۳) قتادهؓ فرمائی د الله ﷻ د تابعدارئې حکم کوئې اود نافرمانونه منع کیږئې په هغوی باندې د الله ﷻ حکم قائم کړئې او هغوی ته د الله ﷻ د حکم په ځای راوړلو تاکید کوئې په نیکو کارونو کښې د هغوی امداد کوئې او په خرابو کارونو هغوی ته زور نه ورکوئې. (۴) ضحاکؓ او مقاتلؓ فرمائی په هر مسلمان باندې فرض دی چه د خپلې رشتې او خاندان خلقوته او خپلو وینځو غلامانوته د الله ﷻ د فرمان پوره کولو او دهغه د نافرمانونه د بندیدلو تعلیم ورکول پکار دی. مسند احمد کښې د رسول الله ﷺ ارشاد دې چه کله ماشومان د اووه کالوشی هغوی ته د مانځه وینا کوئې کله چه د لسو کالوشی او په مانځه کښې سستی کوی نو هغوی وهتی او مونځ پرې کوئې. دا حدیث په ابوداؤد او ترمذی کښې هم دې (۵) فقهاء فرمائی چه دغه شان د دې عمر نه د روژې تاکید هم کول پکار دی چه د بالغ کیدو پورې پوره شان سره د مونځ روژې عادتی جوړشی. او د حکم منلو د گناه نه د بیچ کیدلو اود بدو نه لرې اوسیدلو طریقه په کښې پیداشی. په دې کارونو به تاسو او هغوی د دوزخ نه بیچ شی د کوم خشاک چه د انسانانو غوښې او کانږی دی. هم په دې څیزونو باندې دا اور سور کړې شوې دې. بیټا خیال کوئې چه څومره به تیروی د کانږو نه مراد خو یا هغه کانږی دی د کومو چه په دنیا کښې عبادتونه شوی دی لکه چه بل ځای کښې ارشاد دې ﴿اَنْكُمُومَاتَعْبُدُوْنَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ﴾ ستاسو معبودان د دوزخ لرگی دی یاد گندهکو (گوگې) بدبودار کانږی دی. یور وایت کښې دی چه حضور ﷺ د دې آیت تلاوت او کړو هغه وخت د حضور ﷺ په خدمت کښې بعضې صحابه کرام ووپه کومو کښې چه یو بزرگ معلومات او کړو چه یار رسول الله ﷺ آیا د دوزخ کانږی د دنیا د کانږو په شان دی؟ رسول الله ﷺ او فرمائیل په الله ﷻ قسم د چاپه قبضه کښې چه زما ځان دې د دوزخ یو کانږی د ټولې دنیا د کانږو نه لوی دې. هغه چه دا واوړیده نو بې هوشی پرې راغله. حضور ﷺ د هغه په زړه باندې لاس مبارک کیخو دونو زړه ئی درزیدو. حضور ﷺ هغه ته اواز او کړو ای شیخ او وایه ﴿لَا اِلَهَ اِلَّا اللّٰهُ﴾ هغه دا او وئیل بیا هغه ته رسول الله ﷺ د جنت زیرې ورکړو نو صحابه کرامو عرض او کړو چه په مونږ ټولو کښې صرف ده ته زیرې ورکولې شی؟ حضور ﷺ او فرمائیل گورئې په قرآن پاک کښې دی ﴿ذٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِيْ وَخَافَ وَعَبَدَ﴾ دا دهغوی د پاره دې چه زما مخې ته د اودریدو نه اوزما د ویرولونه ویریرئې. دا حدیث غریب دې او مرسل دې.

قوله تعالى:- غَلَاظِشِدَادُ

بیا ارشاد کولې شی په دغه اور باندې عذاب ورکونکې فرښتې سخت طبیعتې دی د چا په زړونو کښې چه د کافرانو د پاره الله ﷻ رحم نه دې ایخودې چه په ډیرو خرابو ترکیبونو باندې ډیرې لوی سزا گانې ورکوی چه د هغې په کتلو باندې هم اینه سگی راوځی. عکرمهؓ فرمائی چه کله دوزخ ته د دوزخیانو رومبئې ډله لاره شی نو گوری به چه په اوله دروازه باندې عذاب ورکونکې څلور لاکه فرښتې ولاړې دی د کومو مخونه چه ډیر هیبت ناک او تک توردی اننگی ئی بهر راوتلې دی ډیرې بې

(۱) حاکم: ۳۹۴/۲.

(۲) الطبری: ۴۹۱/۲۳.

(۳) ایضاً: ۴۹۲/۲۳.

(۴) ایضاً.

(۵) احمد: ۴۰۴/۳، ابوداؤد کتاب الصلاة باب متى یومر الغلام بالصلاة: ۴۹۴ وسنده حسن، ترمذی: ۴۰۷.

رحم دی اللہ ﷺ د ہغوی پہ زړونو کښې د یوې ذرې برابر رحم نه دې ایخودې. دومره د غټو بدونونو والادی چه که دیوې اوږې نه ئی مرغشی والوزی نوبلې اوږې ته رسیدوباندې به دوه میاشتی تیرې شی. بیا به په دروازه باندې نورلس فرښتی گوری د چا د سینوپلنوالې چه به د اویاؤ کالو په مسافت وی. بیا به د یوې دروازې نه بلې ته دیکه کولې شی پنخو سووکالویورې به غورزیږی راغورزیدونه پس به بله دروازه راشی هلته به هم داسې او هم دومره فرښتی اووینی اودغه شان به په هره دروازه باندې دا فرښتی د اللہ ﷺ د حکم تابعدارې دی. دیکخوا حکم او فرمائیلې شو او اخوانی پرې عمل اوکړو. دوی نوم زیانیه دی اللہ ﷺ دې مونږ ته د خپلو عذابونونه خپله پناه راکړی. آمین.

قوله تعالیٰ: - تَوْبًا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا

دې نه څه مراد دی؟ - د قیامت په ورځ به کافرانوته او فرمائیلې شی نن تاسو بې کار عذر مه پیش کوئی زمونږ په وړاندې به هیڅ معذرت اونه چلیدې شی. ستاسو د کړې شوو عملونویدله به تاسو څکنی بیا ارشاد دې چه ایماندارو تاسو رښتونې او خالص توبه اوکړتی په کومه چه ستاسو وړاندینی گناهونه معاف کړې شی خیری وغیره اووینځلې شی. د بدو عادت درنه اخوا شی. نعمان بن بشیر رضی الله عنه په خپله خطبه کښې بیان او فرمائیلو خلقو ما د حضرت عمر بن خطاب رضی الله عنه نه اوریدلی دی چه خالص توبه داده چه انسان د گناه معافی او غواړی اوبیا هغه گناه اونه کړی (۱) بل روایت کښې دی بیا د هغې د کولو اراده هم اونه کړی. د حضرت عبداللہ رضی الله عنه نه هم د دې په شان یوروايت نقل دي. په یومرفوع حدیث کښې هم دا راغلی دی (۲) چه ضعیف دې او ټیک دادی چه هغه هم موقوف دي. واللہ اعلم.

علماء سلف فرمائی خالص توبه داده چه کومه گناه شوې ده هغه هم دغه وخت پریردی په دې پښیمانه شی اود بیا نه کولو پخه اراده اوکړی او که په گناه کښې د یوانسان حق شته نو څلورم شرط دادی چه هغه حق دي باقاعده اداکړی. حضور صلی الله علیه و آله فرمائی چه پښیمانه کیدل هم توبه ده (۳) حضرت ابی بن کعب رضی الله عنه فرمائی چه مونږ ته وئیلې شوی ووجه د دې امت خلق به د قیامت سره نیزدې نیزدې کوم کوم کارونه کوی؟ په دې کښې یودا دې چه انسان به د خپلې ښځې یا وینځې سره د شاطرف نه وطی کوی کوم چه اللہ تعالی اود هغه رسول صلی الله علیه و آله مطلق حرام کړې ده او په دې کار د اللہ تعالی اورسول اللہ تعالی خفگان دي. دغه شان به تر سره بدفعلی کوی چه د اللہ تعالی او رسول اللہ صلی الله علیه و آله د ناراضگنی ذریعه ده. د دې خلقو مونځ هم د اللہ تعالی په نیزد قبول نه دي ترکومي چه دې د نصوح غوندې توبه اونه کړی. حضرت زره رضی الله عنه د حضرت ابی رضی الله عنه نه تپوس اوکړو توبه نصوح څه ته وانئ. ما د حضور صلی الله علیه و آله نه دغه شان تپوس کړې وو وئې فرمائیل په خطاباندې گناه اوشوه بیا په دې باندې پښیمانه کیدل د اللہ تعالی نه معافی غوښتل اوبیاد دې گناه طرف ته نه مانل کیدل. حضرت حسن بصری رضی الله عنه فرمائی توبه نصوح دا ده چه څنگه گناه سره محبت وودغه شان بغض په زړه کښې کینول پکار دی چه کله هغه گناه دریاده شی استغفار کول. کله چه یو سرې په توبه کولو باندې کلکوالې کوی او په خپله توبه باندې ولاړ وی نوالله تعالی دهغه ټول مخکینی گناهونه معاف کوی. لکه چه په صحیح حدیث کښې دی د اسلام راوړلونه وړاندې ټولې خطاگانې اسلام فناکوی. اود توبې نه وړاندې ټولې خطاگانې توبه سوزوی. (۴) اوس پاتې شوه دا خبره چه په توبه نصوح کښې دا شرط هم دی چه توبه کونکې به بیا ترمرگه پورې دغه گناه نه کوی لکه چه احادیث او آثار اوس بیان شو په دې کښې دی چه بیا به ئی هیڅ کله هم نه کوی یاد دې کلکه اراده کافی ده چه دابه

(۱) حاکم: ۴۹۵/۲.

(۲) احمد: ۴۴۶/۱.

(۳) ابن ماجه کتاب الزهد باب ذکر التوبه: ۴۲۵۲ وهو حسن؛ احمد: ۳۷۶/۱.

(۴) بې اصل روایت دي صحیح مسلم (۱۲۱) حدیث د دې نه بې نیازه کوی.

اوس کله هم نه کوم خو که د بشریت په تقاضا هیره وغیره اوشی لکه چه اوس حدیث تیرشو چه توبه د خان نه وړاندې گناهونه بالکل ختموی. نو په توبه هم هم دغه گناه معاف کیږی یابیا ترمرگه پورې د دې کار نه کول دمعافنی دشرط په توگه دې؟ داولنشی خبرې دلیل خوداصحیح حدیث دې چه کوم سړی په اسلام کښې نیکنی اوکړی هغه به د جاهلیت د زمانې په گناهونوباندې نه شی رانیولی. اوچه خوځ اسلام راوړی اوپه بدوکښې اخته وی هغه به د اسلام او جاهلیت په دواړو گناهونو کښې راگیرولی شی (۱) نواسلام چه د گناهونو په لرې کولوکښې د توبه نه زیات دې نوچه کله د دې نه پس هم د خپلو بد کاروپه وجه باندې په رومبوگناهونوکښې راگیرشونود توبې نه پس خو په طریقه اولی باندې کیدل پکار دی. والله اعلم.

لفظ عسی د تمنا امید او امکان معنی ورکوی خو په کلام الله کښې د دې معنی تحیقی وی نوفرمان دې چه خالص توبه کونکی به قطعاً خپل گناهونه معاف کړی او شنواو آبادو جنتونو ته به ځی. بیا ارشاد دې چه الله ﷻ به رسول الله ﷺ اودهغه ایماندارملگری هیخ کله هم شرمنده او رسوا نه کړی. هغوی ته به د الله ﷻ د طرف نه نورورکولې شی چه دهغوی نه به وړاندې وړاندې ښی طرف ته وی او نور به ټول په تیاروکښې وی او دوی به په رنراکښې وی. لکه څنگه چه دسورة حدید په تفسیرکښې اول تیرشو. کله چه دوی اوگوری چه منافقانو ته کومه رنرا ورکړې شوې وه هغه ترې په عین وخت کښې واخستلې شوه او هغوی په تیاروکښې وړک شو نو دعابه کوی چه ای الله مونږ سره داسې مه کوه زمونږ دا رنرا دې د آخرت وخته پورې مونږ سره هم داسې وی. زمونږ د ایمان نور دې مړ نه شی. د بنوکنانه یو صحابی ﷺ فرمائی چه د مکې د فتح په ورځ رسول الله ﷺ پسې ما مونځ اوکړو نو ما د حضور ﷺ دا دعا واوریده (اللهم تخزن یوم القیامة) زما الله ما د قیامت په ورځ مه رسوا کوې (۲) په یوحدیث کښې حضور ﷺ فرمائی د قیامت په ورځ به د ټولونه وړاندې د سجدي اجازت ماته راکولې شی. اودغه شان به د سجدي نه د ټولونه وړاندې سراوچتول به هم ماته نصیب کیږی. زه به خپلې مخې ته ښی طرف ته او گس طرف ته اوگورم نو خپل امت به اوپیژنم. یوصحابی ﷺ عرض اوکړو یارسول الله ﷺ هغوی به څنگه پیژنې؟ هلته خو به ډیر امتونه گله وډوی. ونی فرمائیل زما امت د خلقو خو به یوه نښه دا وی چه د هغوی د اودس اندامونه په زلیږی. په بل امت کښې به داخبره نه وی. دویمه پیژندگلوبه دا وی د هغوی عمل نامې به د هغوی په ښی لاس کښې وی دریمه نښه به دا وی چه د هغوی د سجدو نښې به د هغوی په تندوباندې وی په کومو چه به نئ زه پیژنم. څلورم علامت دا دې چه د هغوی نور به د هغوی نه وړاندې وړاندې وی. (۳)

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ	جَاهِدِ الْكُفَّارَ	وَالْمُنَافِقِينَ
اے نبی ﷺ	اجهاد اوکړه کافرانو سره	او دمنافقانو سره
اے پیغمبره!	دکافرانو او منافقانو سره جهاد اوکړه	
وَاعْلَظْ عَلَيْهِمْ	وَمَا لَهُمْ جَهَنَّمَ	وَيَسَّ الْمَصِيرَ ۝
او سختی کوه	په هغوی باندې	او خانی دهغوی دوزخ دې او ډیر بد خانی دې دورتلو
او په هغوی سختی کوه	او دهغوی ټیکانږه دوزخ دې	او هغه ډیره خراب خانی دې

(۱) صحیح بخاری کتاب استنابة المرءین باب اثم من اشرك بالله وعقوبته فی الدنيا والآخرة: ۶۹۲۱، صحیح مسلم: ۱۲۰، ابن ماجه: ۴۲۴۲
 (۲) احمد: ۲۳۴/۴، المعجم الکبیر: ۲۵۲۴.
 (۳) احمد: ۱۹۹/۵، مجمع الزوائد: ۳۴۴/۷، حاکم: ۴۷۸/۲.

ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا	لِلَّذِينَ كَفَرُوا	أَمْرَاتَهُنَّ	نُوحٍ
بیانوی اللہ	ایو مثال	دپارہ دہغه کسانو	چی کفر نی کړې دی دبنځې دنوح علیه السلام
وَأَمْرَاتَهُنَّ لَوِطُوا	كَانُوا تَحْتَهُ	عَبْدِينَ	مِنْ عِبَادِنَا
او دبنځې دلوط علیه السلام	چی وی دواړه	الاند دنکاح	د دوو بندگانو د بندگانو زمونږ نه چی نیکان وو
فَكَانَتَهُمَا	فَلَمْ يَغْنِيَا	عَنْهَا	
پس خیانت ئې او کړو د هغوی سره	پس دفع نه کړل دغه دواړو	خاوندانو د دغه دواړو	بنځونه
مگر هغه دواړو بنځو د هغوی	(پیغمبرانو) حق ضائع کړو	نو هغه دواړه بندگان	د اللہ په مقابله کبني
مِنَ اللَّهِ	شَيْئًا	وَقِيلَ	ادْخُلَا النَّارَ
د عذابه د اللہ نه	هیڅ شیز	او او نیلی شو	دواړو ته چی ننوزی او ورته
د هغوی هیڅ په کار	رانغلل او ورته او نیلی شو	چی دنورو داخلیدونکو	سره تاسو هم دوزخ ته داخل شی

قوله تعالى: - ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا

د حضرت نوح علیه السلام او د حضرت لوط علیه السلام د هغه ذکر :- اللہ خپل نبی پاک ﷺ ته حکم ورکوی چه کافرانو سره په وسله جهاد او کړه او منافقانوسره جهاد او کړه د اللہ ﷻ حدونه جاری کولو سره په هغوی باندې په دنیا کبني سختی او کړه په آخرت کبني هم د هغوی د اوسیدو ځای دوزخ دی چه ډیر خراب ځای دی. بیا مثال ورکولو سره فرمائی چه د کافرانو مسلمانانوسره یوځای کیدل او گډوډ اوسیدل د هغوی د کفر سره د اللہ ﷻ په نيزد هیڅ فائده نه شی ورکولې. او گوره هغه د پیغمبرانو علیهم السلام بنځې د حضرت نوح علیه السلام او د حضرت لوط علیه السلام چه هروخت د نبیانو په صحبت کبني اوسیدونکي او شپه ورځ هغوی سره ناستې پاستې خوراک څښاک کونکي بلکه اوده کیدونکي پاسیدونکي وی خو په ایمان کبني د هغوی ملگري نه وی او په خپل کفر باندې قانمی وی خود پیغمبرانو هروخت صحبت کبني پاتې کیدل د هغوی هیڅ په کار رانغله. د اللہ ﷻ انبیاء کرامو هغوی ته هیڅ اخروی فائده اونه رسولې شوه اونه به ئی داخروی نقصان نه بچ کړې شی. بلکه دې بنځوته هم د دوزخیانوسره د تلو و نیلې شوی دی. دا یاد ساتنی چه د خیانت نه دلته مراد بدکاری نه ده د انبیاء علیهم السلام حرمت او عصمت د دې نه ډیر اوچت او اعلی دې د هغوی کورودانې دې فاحشه وی مونږ د هغې پوره بیان په سورة نوره په تفسیر کبني بیان کړې دې بلکه دلته مراد خیانت په دین کبني دې یعنی په دین کبني د خپل خاوند خیانت او کړو د هغوی ملگرتیا ئی اونه کړه. حضرت ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی د هغوی خیانت زناکاری نه وه بلکه دا وه چه د حضرت نوح علیه السلام بنځې خو به خلقوته و نیل چه دې مجنون دې.

د لوط علیه السلام بنځې به چه کوم میلمانه حضرت لوط علیه السلام کړه راتله کافرانوته به ئی د هغې خبر ورکولو دا دواړه بد دینه وی (د نوح علیه السلام رازداری اویه هغه باندې په پټه ایمان راوړونکو خبره به ئی کافرانوته ورکولو. دغه شان د لوط علیه السلام بنځه هم دخپل خاوند، د اللہ ﷻ د رسول مخالف وه او کوم خلق چه به هغه کړه میلمانه کیدل دا به تله او خپل قوم به ئی پرې خبرولو د کومو چه د بد فعلتی عادت وو (بلکه د

حاکم: ۴۹۶/۲
الطبری: ۴۹۸/۲۳

حضرت عبداللہ ابن عباس رضی اللہ عنہ نہ روایت دی ہے د یو پیغمبر یو پی بنسخی ہم چرتہ بدکاری نہ ده کړې () دغه شان د عکرمه رضی اللہ عنہ سعید بن جبیر رضی اللہ عنہ او ضحاک رضی اللہ عنہ وغیره نه روایت دی دی نه استدلال گولو سره بعضو علماؤ ونیلی دی چه هغه په کومو عامو مخلوقو کښې مشهوره ده چه په حدیث کښې دی چه کوم یوکس داسې کس سره خوراک او کړې چه بڅښلې شوې وی هغه به هم بڅښلې شی دا حدیث بالکل ضعیف دی او حقیقت هم دغه دی چه دا حدیث صرف بې اصل دی. اود یو بزرگ نه روایت دی چه هغه په خوب کښې د حضور ﷺ زیارت او کړو او تپوس نی او کړو چه حضور ﷺ دا حدیث ارشاد فرمائیلې دی؟ حضور ﷺ او فرمائیل چه نه خو اوس زه وایم.

وَضْرَبَ اللَّهُ	مَثَلًا	لِلَّذِينَ	آمَنُوا	أُمَّرَاتٍ	فِرْعَوْنَ
او بیانوی الله	یو مثال	دپاره دهغه کسانو	چی ایمان ئې راوړې دی	د بنسخی	د فرعون
..... او الله <small>ﷻ</small> د مومنانو دپاره د فرعون د بنسخی مثال بیانوی 					
إِذْ قَالَتْ	رَبِّ	ابْنِ لِي	عِنْدَكَ	بَيْتًا	فِي الْجَنَّةِ
کله چی او وئیل هغې	اے ربه زما	جوړ کړې	مالره	دخان سره	یو کور په جنت کښې اوبچ کړه ما
خه وخت چی هغې دعا او کړه چې ائې زما ربه ماته په جنت کښې خپل خوا کښې یو کور جوړ کړه او					
مِنْ فِرْعَوْنَ	وَعَمَلِهِ	وَنَجِّنِي	مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ۝		
د فرعون نه	او د عمل دهغه نه	او خلاصه کړه ما	د قوم ظالمانو نه		
ما د فرعون اود هغه د عمل نه محفوظ اوساته او ما د ظالمانو نه هم بچ اوساته					
وَمَرْيَمَ ابْنَتِ	عِمْرَانَ	الَّتِي	أَحْصَنَتْ	فَرْجَهَا	
او بیانوی مثال دمريم	دلور د عمران	هغه	چی په حفاظت کښې ئې ساتلې وؤ	د شرم خانې خپل	
اوبل د مريم مثال بیانوی چې د عمران لور وه چې خپله شرمگاه ئې (د زنا نه) بچ ساتلې وه					
فَنَفَخْنَا	فِيهِ	مِنْ رُوحِنَا	وَصَدَقْتُ	بِكَلِمَاتٍ رَبِّهَا	
پس پوک وهو مونږ	په هغې کښې	د روح خپل نه	او تصدیق او کړو هغې	د حکمونو درب خپل	
نو مونږ (دهغې) په (گریوان) کښې خپل روح پوک وهلو او هغې د خپل رب خبرې					
وَكُتِبَ	وَكَانَتْ	مِنَ الْقَاتِلِينَ ۝			
او د کتابونو دهغه	او وه هغه	د حکم منونکونه			
او کتابونه او منل او هغه د تابعدارو په جماعت کښې وه					

قوله تعالى: - وَضْرَبَ اللَّهُ مَثَلًا
 د حضرت آسیه او حضرت مريم فضائل:- دلته الله ﷻ د مسلمانانو دپاره مثال بیانولوسره فرمائی که دوی د خپل ضرورت دپاره کافرانوسره یوځای شی نودوی ته به هیڅ نقصان نه وی بل ځای کښې دی (لَا يَنْفَعُ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَاهُ وَيَحْذَرُكُمْ اللَّهُ نَفْسَهُ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ) ایمانداروله پکار دی چه د مسلمانانو نه علاوه نوروسره دوستانه نه کوی څوک چه داسې کوی هغه ته به دالله ﷻ د طرف نه هیڅ بنیگره نه ملایوړې او که د بچاو په توگه وی او یا د وخت تیرولو په

نوگہ وی نو ہغہ بلہ خبرہ دہ۔ قتادہ رضی اللہ عنہ فرمائی چہ پہ مخ د زمکې د تولونہ زیات ظالم فرعون وو خود ہغہ کفر د ہغہ بنسخې تہ ہیخ نقصان اونہ رسولو خکہ چہ ہغہ پہ خپل زبردست ایمان باندې کلکہ ولاړہ وہ۔ خبرشنی اللہ عزوجلہ عادل حاکم دې ہغہ د یوپہ گناہ باندې بل نہ نسې (۱) حضرت سلمان رضی اللہ عنہ فرمائی چہ فرعون بہ ہغہ نیک بختہ بنسخې تہ قسم قسم تکلیفونہ ورکول پہ سختہ گرمئی کنبې بہ ئی پہ نمر کنبې اودرولہ خواللہ عزوجلہ بہ دخپلو فربتود وزرو سورې پہ ہغې باندې کولو او ہغہ بہ ئی د گرمئی نہ بیچ کولہ بلکہ ہغې تہ بہ ئی خپل جنتی مکان خودلو (۲) چہ د ہغې سرہ بہ د دې روح تازہ کیدلو او ایمان بہ ئی زیاتیدلو۔ د فرعون او حضرت موسی رضی اللہ عنہما بارہ کنبې بہ ئی تپوس کولو چہ خوک غالب شو نو وروخت بہ ئی دا اوریدل چہ موسی رضی اللہ عنہ غالب شو او ہم دادہغې دایمان ذریعہ جوړہ شوہ اودې چغې کړې چہ د موسی رضی اللہ عنہ او ہارون رضی اللہ عنہما پہ رب زما ایمان دې۔ فرعون تہ چہ کلہ دا معلومہ شوہ نو وئی وئیل چہ کوم د لوی نہ لوی کانرې تاسوتہ ملاو شی راوړئی ہغہ سملوئی او ورتہ او وائی چہ ددې خپلې عقیدې نہ منع شہ کہ منع شوہ نو زما بنسخہ دہ پہ عزت او حرمت ئی واپس راوئئی او کہ نہ منی نو ہغہ کانرې پرې راگذار کړئی او قیمہ قیمہ ئی کړئی۔ کلہ چہ دې خلقو کانرې راوړو دائی بوتلہ راسمیلولہ کانرې ئی پہ دې دراغور زولود پارہ اوچت کړو نو ہغې د آسمان طرفتہ سترگې اوچتې کړې پروردگار پردې اخوا کړې جنت اوہلتہ چہ د ہغې د پارہ کوم کور جوړ شوې وو ہغہ دې پہ خپلو سترگو باندې اولیدو او ہم پہ دې کنبې د ہغې روح لاړو۔ کوم وخت چہ کانرې راگذار کړې شو ہغہ وخت پہ ہغې کنبې روح وو ہم نہ۔ (۳)

قوله تعالى: رَبِّ اِنِّى لِيُ عِنْدَكَ يَتَتَا فِى الْجَنَّةِ

د شہادت پہ وخت کنبې د اسیہ رضی اللہ عنہا دعاء: دخپل شہادت پہ وخت کنبې دعا غواړی یا اللہ پہ جنت خپل خان سرہ نیزدې خای مالہ را کړہ۔ د دې دعا پہ باریکئی باندې خیال او کړئی چہ اول د اللہ عزوجلہ گاونډتوب غوښتلې شی بیا دکور درخواست کولې شی۔ پہ دې واقعہ کنبې مرفوع حدیث ہم دې۔ بیا دعا کوی چہ ماتہ د فرعون اود ہغہ د عمل نہ خلاصې را کړہ زہ د ہغہ د کفریہ حرکتونہ ویزارہ یم۔ ما د دې ظالم قوم نہ پہ عاقبت کنبې اوساتہ۔

د اسیہ د ایمان راوړل واقعہ: د دې بی بی نوم حضرت آسیہ بنت مزاحم وو۔ د دې د ایمان راوړلو واقعہ ابوالعالیہ رضی اللہ عنہ داسې بیانوی چہ د فرعون د داروغہ د بنسخې ایمان دہغې دایمان راوړو ذریعہ جوړہ شوہ۔ ہغې یو ورخ د فرعون د لور سرکتلو ناخاپی گمنز دلانہ پریوتلہ اودہغې دخلې نہ او وتل کفار برباد کړې۔ د فرعون لور وئیل چہ تہ زما د پلارنہ علاوہ بل خوک رب منې؟ ہغې وئیل زما ستا د پلار او ہر خیز رب اللہ عزوجلہ دې ہغہ پہ غصہ کنبې راغلہ او ہغہ ئی بنہ او وہلہ او خپل پلار ئی پہ دې خبر کړو۔ فرعون ہغہ راوغوښتلہ او پخپلہ ئی ترې تپوس او کړو چہ تہ زما نہ بغیرد بل چا عبادت کوې؟ جواب ئی ورکړو چہ او زما ستا او ټول مخلوق رب اللہ دې زہ ہم د ہغہ عبادت کوم۔ فرعون حکم او کړو چہ دا راسملوئی او د دې پہ لاسونو او پښو باندې میخونہ ټکونہ او ماران ئی پرې پریخودل چہ دې لہ بہ ئی ټکونہ ورکول۔ بیا یوہ ورخ راغلو چہ اوس ہم ستا خیالات ټیک شو کہ نہ؟ د ہغہ خای نہ جواب راخی زما ستا او ټول مخلوق رب ہم اللہ دې۔ فرعون وئیل اوس بہ زہ ستا دسترگو پہ وړاندې ستا ماشوم ټکړې ټکړې کړم گئی اوس ہم زما وینا اومنہ اود دې دین نہ منع شہ۔ ہغې وئیل چہ تہ خہ کولې شې او کړہ دې ظالم د ہغې ماشوم راوئیلو اود ہغې پہ وړاندې ئی او وړلو کلہ چہ د دې ماشوم روح وتلونو ہغہ وئیل ای مورې خوشحالہ شہ ستاد پارہ اللہ عزوجلہ لوی لوی ثوابونہ تیار کړی دی او فلانکې فلانکې

(۱) الطبری: ۲۳/۵۰۰۔

(۲) الطبری: ۲۳/۵۰۰، حاکم: ۲/۴۹۶۔

(۳) الطبری: ۲۳/۵۰۰۔

نعمت به تاتہ ملاویری. هغی دا روح لہزونکی واقعہ پہ خپلو سترگو اولیدلہ صبر نی اوکړو او په قضا باندي راضی کیناستله. فرعون به هغه دغه شان راواچوله او ماران نی پرې پریخودل. بیا یوه ورځ راغلو او خپله خبره نی دوباره کړه دې بی بی بیا په صبر او استقلال سره هم هغه جواب ورکړو هغه بیا هم هغه دهمکی ورکړه او بل بچې نی د هغې د سترگو په وړاندي قتل کړو د هغه روح هم هغه شان خپلې مور ته خوشخبری ورکړه اود صبر تلقین نی ورته اوکړو. د فرعون بنخې د مشرخی د روح زیرې اوریدلې وو اوس نی د دې وروکی ماشوم زیرې هم واوریدو اوایمان نی راوړو. دلته د دې بی بی روح الله ﷻ واخستو اود هغې مرتبه اودرجه چه الله ﷻ سره وه الله ﷻ پرده اخواکړه اود فرعون بنخې ته نی اوخودله. دا په خپل ایمان او یقین کنبی ډیره کلکه شوه تردې چه فرعون ته هم د دې د ایمان خبر اورسیدلو. هغه یوه ورځ خپلو درباریانوته اووئیل چه تاسو ته زما د بنخې څه خبرشته؟ تاسو هغه څه گنړنی ټولو ډیر تعریف اوکړو اود هغې بنیگړې نی بیان کړې. فرعون وئیل تاسو ته نه ده معلومه؟ هغه زما نه بغیریل الله منی بیامشوره اوشوه چه داقتل کړنی میخونه نی پرې ټکوهل اود هغې پنبی لاسونه نی اوترل وانیچوله. هغه وخت حضرت آسیه د خپل رب نه دعا اوکړه الله ماله په خپل خواکې جنت جورکړه الله ﷻ د هغې دعاقبوله کړه اوپرده اخواشوه هغې ته نی خپله جنتی درجه اوخودله په هغې دا مسکنی شوه تیک هم هغه وخت فرعون راغلو او دائی په خندا کنبی لیدوسره اووئیل خلقو تاسو ته حیرانتیا نه کیږی؟ په دومره سخته سزا کنبی راگیره ده او بیا هم خاندی یقینا د دې دماغ په ځای نه دی غرض داچه هم په دې عذابونو کنبی داشهیده شوه. ﷻ.

دویم مثال د مریم بی بی: بیا دویم مثال د حضرت مریم بنت عمران بیانولې شی چه هغه ډیره پاکدامنه بنخه وه مونږ د خپلې فربتې جبرائیل ﷺ په معرفت باندي په هغې کنبی روح پوک وهلو. حضرت جبرائیل ﷺ الله ﷻ په انسانی شکل کنبی رالیکلې وو او حکم نی ورکړې وو چه ته په خپله ځله د هغې په گریوان کنبی پوکې اووه هم دې نه نی حمل شو او عیسی ﷺ پیدا شو نو ارشاد دې چه مونږ په هغه کنبی خپل روح پوک وهلو. بیا د حضرت بی بی مریم نور تعریف کولې شی چه هغې د خپل رب تقدیر او شریعت ربتیا منونکې بنخه وه او پوره حکم منونکې وه. مسند احمد کنبی دی رسول الله ﷺ په زمکه باندي څلور کرنبی رابنکلی د صحابه کرامو نه نی تپوس اوکړو پوهیږنی دا څه دی؟ هغوی جواب ورکړو الله ﷻ اود هغه رسول ﷺ ته پوره علم دې. رسول الله ﷻ او فرمائیل واورنی په ټولو جنتی بنخو د ټولو نه غوره خدیجه ﷺ بنت خویلد او فاطمه ﷺ بنت محمد ﷺ او بی بی مریم بنت عمران او بی بی آسیه بنت مزاحم چه د فرعون بنخه وه (۱) په صحیح بخاری او مسلم کنبی دی رسول الله ﷺ فرمائیلی چه په سرو کنبی خود کمال خاوندان ډیر دی ولې په بنخو کنبی کاملې بنخې حضرت آسیه چه د فرعون بنخه وه، حضرت مریم بنت عمران او حضرت خدیجه ﷺ بنت خویلد اود حضرت عائشه صدیقہ ﷺ فضیلت په بنخو کنبی داسې دې لکه په ترکاری کنبی میده شوې روټنی فضیلت چه په باقی خورا کونوباندي وی. (۲) مونږ په خپل کتاب البدایه والنهایه کنبی د حضرت عیسی ﷺ د قصې په بیان کنبی د دې حدیث سندونه او الفاظ بیان کړی دی.

فالحمد لله اود الله ﷻ په فضل سره هم د دې سورة د الفاظو ﴿تَبَّتْ وَأُبْكَرَاتُ﴾ د تفسیر په موقع هغه حدیث هم مونږ بیان کړې دې په کوم کنبی چه دی د نبی کریم ﷺ جنتی بیبیانو کنبی یوه حضرت آسیه ﷺ بنت مزاحم هم ده.

(الحمد لله) د سورة تحريم تفسیر ختم شو اودې سره د اته ویستمې سپارې تفسیر هم ختم شو.

(۱) احمد: ۱/۲۹۲/۱ رسنده صحیح، مسند ابی بعلی: ۲۷۲۲، حاکم: ۳/۱۸۵.

(۲) صحیح بخاری کتاب فضائل اصحاب النبی ﷺ باب فضل عائشه ﷺ: ۳۷۶۹، صحیح مسلم: ۲۴۳۱.

(تفسیر سورة الملك)

دسورت ملك فضيلت او فائدي: مسند احمد کنبی داروايت د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه نقل دي چه رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمائيل چه په قرآن كريم کنبی د دیرشو آياتونو یوسورت دي چه دخپل اولوستونکو سفارش به کوی. تر دي چه هغوی به اوبخښلې شی هغه سورت **(تَبْرَكَ الَّذِي يَدْبِرُ الْمُلْكُ)** دي. ابوداؤد نسائی ترمذی او ابن ماجه کنبی هم دا حدیث دي. امام ترمذی رحمته الله دي ته حسن وائی. (۱)

تاریخ ابن عساکر کنبی د حضرت انس بن مالک رضي الله عنه نه روایت دي چه رسول الله صلى الله عليه وسلم او فرمائيل تاسو نه د وړاندې یوسرې مرشوجا سره چه د الله تعالی په کتاب کنبی د سورة **(تَبْرَكَ الَّذِي)** نه علاوه بل هیخ خیز نه وو. کله چه هغه خښ کړې شو او فرښته هغه له راغله نو داسورت دهغې په وړاندې اودریدو. فرښتې وئیل ته د الله تعالی کتاب ئی زه تا خفه کول نه غواړم. تاته دا معلومه ده چه ماته ستا دخپل خان یا د دي مړی د څه نفع هیخ اختیارنشته. که ته هم دا غواړې نو الله تعالی ته سفارش او کړه نو دا سورت به الله تعالی عزوجل له لارشی او وائی به چه الله ستاد کتاب نه فلانکی سړی زه زده کړې اولوستلې ووم اوس به ته دي په اور کنبی سوزوي؟ سره د دي چه زه د ده په سینه کنبی محفوظ یم اوته به دي په عذاب کوي؟ که هم داسی کوي نو مادخپل کتاب نه وران کړه. الله تعالی به او فرمائی چه دي وخت کنبی ته ډیر غصه کنبی ئی دا به وائی چه ماته حق دي چه خپل خفگان ښکاره کړم. الله تعالی به او فرمائی چه زه دا ما تاله درکړو او ستا سفارش مې قبول کړو. اوس به دا سورت هغه له راشی اود عذاب فرښته به اخوا کړی اود هغه خلې سره به خپله خله یوځانی کړی او وائی به مرحبادې وی هم دي به زما تلاوت کولو. دي سینې ته دي ډیر شاباش وی دي زه یاد کړې ووم. دا دواړه قدمونه دي مبارک وی هم دا به اودریدل اودشپې به ئی زما قراءت سره قیام کولو. اودا سورت به دهغه په قبر کنبی امدادی او غمخوار جوړیږی او هیخ قسم یره او خفگان به هغه ته رسیدوته نه پریږدی. د دي حدیث په اوریدو ټولو لویو واپرو آزادو او غلامانو دا زده کړو. د دي نوم رسول الله صلى الله عليه وسلم **(مُجِيبُهُ)** کیخودو یعنی دخلاصې والا سورت. خو دایادساتی چه دا حدیث ډیر منکر دي د دي راوی فرات بن سائب ته امام احمد امام یحیی بن معین امام بخاری امام ابو حاتم او امام دارقطنی رحمته الله وغیره ضعیف وئیلی دي.

او په دویم سند کنبی داروايت دي چه دا قول د زهری رحمته الله دي مرفوع حدیث نه دي. امام بیهقی رحمته الله په کتاب الثبات عذاب القبر کنبی د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه نه یومرفوع حدیث هم بیان کړې دي او موقوف هم. په دي کنبی چه هم کوم مضمون دي هغه د دي په شهادت کنبی کارور کولې شی. مونږ هغه په کتاب الجنائز احکام کبری کنبی بیان کړې دي ولله الحمد. طبرانی وغیره کنبی دي چه رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمائی په قرآن كريم کنبی یو سورت دي کوم چه د خپل لوستونکی د پاره الله تعالی سره جگړه او کړه او هغه ئی په جنت کنبی داخل کړو او هغه سورت **(تَبْرَكَ الَّذِي)** دي. ترمذی شریف کنبی دي چه یوصحابی رضي الله عنهم په خنګل کنبی ډیره لگولې وه چرته چه قبر هم وو خوده ته علم نه وو هغه واوریده چه یوسرې دي سورت **(ملك)** لولی او هغه دا پوره اولوستلو. هغه نبی کریم صلى الله عليه وسلم ته ټوله واقعہ بیان کړه نو حضور صلى الله عليه وسلم او فرمائيل دا سورت بندونکې دي، دا سورت خلاصونکې دي چه د عذاب قبر نه خلاصې ورکوی. (۲)

دا حدیث غریب دي. د ترمذی شریف په دویم روایت کنبی دي چه حضور صلى الله عليه وسلم به د اوده کیدو نه وړاندې سورة **(الْم تَنْزِيل)** او سورة **(تَبْرَكَ الَّذِي)** ضرور لوستلو. حضرت طاووس رضي الله عنه په روایت کنبی دي چه دا دواړه سورتونه د قرآن

(۱) ابوداؤد کتاب شهر رمضان باب فی عددالای: ۱۴۰۰ مسنده حسن، ترمذی: ۲۸۹۱، ابن ماجه: ۳۷۸۶، السنن الکبری: ۷۱۰
(۲) ترمذی کتاب فضائل القرآن باب ماجاء فی فضل سورة الملك: ۲۸۹۰، دلائل النبوة للبيهقي: ۴۱/۷.

پاک پہ نور و سورتونوباندی اویا نیکنی زیات فضیلت لری. (۱) طبرانی کنبی دی چه حضور ﷺ فرمائی زما د زرہ خوبنه ده چه داسورت دی زما د امت دهریوپه زرہ کنبی وی. یعنی سورت ملك (۲) دا حدیث هم غریب دی اوددی راوی ابراهیم رضی اللہ عنہ ضعیف دی اوهم د دی په شان روایت د سورت یاسین په تفسیر کنبی تیرشوی دی. مسند عبدبن حمید کنبی لربان وضاحت سره بیان دی چه حضرت عبداللہ بن عباس رضی اللہ عنہ یوسری ته افرمائیل تاته داسی تحفه در کرم چه ته پرې خوشحاله شی (تَبْرَكَ الَّذِي) لوله اودا خپل اهل او عیال اولاد کوروالا بچوته گاونډیانو ته اوبنایه. دا سورت د خلاصی ورکونکې اود شفاعت کونکې دی د قیامت په ورځ به د خپل لوستونکی د طرف نه الله تعالی ته سفارش کوی او هغه به د اور د عذاب نه بچ کوی اود قبرد عذاب نه هم. د رسول الله ﷺ ارشاد مبارک دی زه خو غواړم چه زما د یو یو امتی په زرہ کنبی داوی. (۳)

ایاتونه	سورة الملك مکية وهی ثلثون آية وفيها ركوعان	رکوع گانې
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
⑤	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دی	①
	تَبْرَكَ الَّذِي	
	ډیر برکت والا دی هغه ذات چې په لاس دهغه کنبی بادشاهی ده او هغه په هر خیز باندي دلونې برکت خاوند دی هغه (الله ﷻ) چې په لاس کنبی ئې ټوله بادشاهی ده او هغه په هرڅه	
	قَدِيرٌ ⑥	
	قادر دی هغه (الله) چې پیدانې کړو مرگ او ژوند دپاره ددی چې وازمانی تاسو قادر دی (الله ﷻ) هغه ذات دی چې مرگ او ژوند ئې پيدا کړی دی چې په تاسو امتحان او کړی	
	أَيْكُم	
	چې کوم یو له تاسو نه زیات ښه دی په لحاظ دعمل سره او هغه غالب دی بښونکې دی چې په عمل کنبی څوک ښه دی او هغه ډیر غالب ډیر بښونکې دی	
	الَّذِي	
	هغه (الله) چې پیدانې کړل اوه اسمانونه لاندې باندي اوبه نه وینې ته په پیداوښت هغه ذات دی چې اوږد اسمانونه ئې لاندې باندي پيدا کړل ته به درحمان (الله ﷻ) په پیداوښت کنبی	
	الرَّحْمٰنِ	
	درحمن کنبی څه خلل (بې ربطی) واپس اوگرزوه نظر (خپل) ایا وینې ته هیڅ فرق اونه وینې نوته (اسمان طرف ته) بیا اوگوره چې څه خلل درته ښکاری ؟	

(۱) ترمذی کتاب فضائل القرآن باب ماجاء فی فضل سورة الملك: ۲۸۹.
 (۲) حاکم: ۵۶۵/۱ ح ۲۰۷۶.
 (۳) المنتخب لعبدبن حمید: ۶۰۱.

مِنْ قُطُوبٍ ۝	ثُمَّ ارْجِعِ	الْبَصَرَ	كَرَّتَيْنِ	يَنْقَلِبُ	إِلَيْكَ الْبَصَرُ
خہ چاؤ دی (خرابتیا) بیا او گرزوہ نظر دوہ دوہ خلی واپس بہ راشی تاتہ نظر	بیا پہ بار بار او گورہ سترگی بہ دی ذیلی او ستومانہ واپس شی (خو پہ آسمان کبسی بہ			
خَاسِئًا	وَهُوَ حَسِيرٌ ۝	وَلَقَدْ زَيَّنَّا	السَّمَاءَ	الدُّنْيَا	
نامرادہ او ہغہ بہ ستری ستومانہ وی او بیشکہ بنائیسستہ کری دی مونرہ آسمان نزدی	نقص بیا نہ مومی 	او بیشکہ مونرہ د دنیا آسمان (د ستورو) پہ دیوؤ سرہ			
بِمَصَائِمٍ	وَجَعَلْنَاهَا	رُجُومًا	لِلشَّيْطَانِ	وَأَعْتَدْنَا	
پہ دیوؤ سرہ او جوڑی کری دی مونرہ دا دیو ویشتونکی دپارہ دشیطانانو او تیار کری دی مونرہ	بنائستہ کری دی او ہغہ مو د شیطانانو د ویشتلو ذریعہ گر خولی دہ او ہغوی دپارہ مو				
لَهُمْ	عَذَابُ السَّعِيرِ ۝				
دپارہ ددی عذاب سوزونگی	ددوزخ عذاب تیار کری دی				

قوله تعالى: -الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا

د مرگ او ژوند خالق اللہ دی: اللہ تعالیٰ خپل تعریف بیانوی او خبرورکوی چه په ټول مخلوق باندې د هغه قبضه ده چه څه غواړی کوی څوک د هغه حکم روستو کولې نه شی. د هغه د غلبه حکمت او عدل په وجه د هغه نه څوک تپوس قدرې هم نه شی کولې. هغه په ټولو څیزونو باندې قدرت لرونکی دی. بیا خپل مرگ او ژوند پیدا کول بیانوی. ددې آیت نه د هغه خلق دپاره استدلال کری دی چه مرگ یو وجودی امر دی ځکه چه هغه هم پیدا کړې شوی دی. د آیت مطلب دا دی چه ټول مخلوق نی د عدم نه په وجود کبسی راوستلو چه دنیو عملونو کونکو از مینست اوشی لکه چه بل ځانی کبسی ارشاد مبارک دی (كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَقْوَامًا قَاحِيًا كُمْ) تاسو الله ﷻ سره ولې کفر کوئې؟ تاسو څومره وئې بیا هغه تاسو راژوندی کړئ. نو اول حال یعنی عدم ته هم دلته مرگ او ونیلې شو او دې پیدائش ته حیات او ونیلې شو. هم په دې وجه ددې نه پس ارشاد کولې شی (ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ) هغه به بیا تاسو وژنی او بیا به موژوندی کوی. ابن ابی حاتم کبسی دی رسول الله ﷺ فرمائی بنیادم دمرگ په ذلت کبسی وو اللہ تعالیٰ د حیات کور جوړ کړو بیا دمرگ او آخرت د جزا او بیا دبقا (خوهم داروایت بل ځانی د حضرت قتاده رضی اللہ عنہ خپل قول کیدل بیان شوی دی. امتحان د دې خبرې دی چه تاسو کبسی نیک عمل کونکی څوک دی؟ د اکثر عمل والا نه بلکه دپهتر عمل والا. هغه د غلبه او اوچت ذات کیدو نه سره کله چه گناه گار او سرکش خلق کله رجوع او کړی او توبه او کړی نو معاف کونکی او بخښونکی هم دی. چا چه یو د پاسه بل اووه آسمانونه لاندې باندې پیدا کړل. بعضې خلقو دا هم ونیلې دی چه یوسره بل ملاؤ شوې دی خویل قول دا دی په مینخ کبسی ځانی شته اود یویل نه په فاصله دی. ډیر صحیح قول هم دغه دی اود معراج د حدیث نه هم دغه خبره ثابتیږی. د اللہ تعالیٰ په پیدائش کبسی خو به څوک څه کمې یا عیب اونه مومی بلکه ته په گوری چه هغه برابر دی نه اخواد یخوا نه مخالفت نه بی ترتیبی نه کمې نه عیب اونه خلل. خپل نظر د آسمان طرف ته اوچت کړه او غوراو کړه چه چرته څه نقص مات رامات جوړ چاؤ دی سورې ښکاری؟ که بیا دی هم څه

شك وى نوبيا بيا اوگوره هيخ كمې به نه بنكاري كه تاسو په ښه ژور نظر سره لتون كړې وى خوبيا هم ناممكن دى چه تاته څه كمې بيشي په نظر راشي. ستا سترگې به سترې شي ناكامه به شي اولاندې به شي دكمې نفى كولوسره به اوس د كمال اثبات كولې شي. فرماني چه د دنيا دا آسمان مونږ په دې قدرني چراغونو سره په ستوروسره ښانسته كړې دې په كومو كښې چه بعضې گرځيدونكي دى اوبعضې په يو ځاني حصاريدونكي دى. بيا دې يوه بله فائده بيانولې شي داچه په دې سره شيطانان ويشتلي شي د دې نه شغلې اوځي اوپه هغوى باندې راپريوځي دانه ده چه پخپله ستورې په هغوى راماتيرې. والله اعلم د شيطان په دنيا كښې خودارسواني كورې په آخرت كښې به هم د لمبه كولو او سوزيدلو عذاب وى لكه چه دسورت صافات په شروع كښې دى چه مونږ د دنيا آسمان ته په ستورو ښانست وركړې دې اود سرکش شيطانانو نه حفاظت په دې سره كړې دې. هغه د اوچتو فرښتو خبرې نه شي اوريدې او په شغلې سره شړلې شي. اودهغوى دپاره دهميشه عذاب دې او كه دوى كښې يونيمه خبره واخلي اوتختي نوهغه پسې پركيدونكې شغله وى. قتاده رضي الله عنه فرماني ستوري ددرې قسم فاندې د پاره پيدا كړې شوي دى د آسمان ښانست د شيطانانو ويشتلو اولارمونږ لود ښود پاره. كوم سړى چه ددې نه بله خبره اولتوله هغه د لارې نه واخو او خپله صحيح حصه ئې وركه كړه اود نه د نشت والي په وجه ئې تكلف او كړو (۱)

وَالَّذِينَ كَفَرُوا	بِرَبِّهِمْ
او دې دپاره دهغه كسانو چي كفر ئې كړې دې درب خپل سره	
..... او چا چي د خپل رب نه انكار كړې دې هغوى دپاره	
عَذَابُ جَهَنَّمَ	وَيَسَّ الْمَصِيرُ ۝
عذاب ددوزخ	او ډير خراب ځاني دې دورتلو كله چي اوغورزولې شي په هغې كښې
ددوزخ عذاب تيار دې او هغه ډيره خرابه ټيكانړه ده څه خت چي دوى دوزخ ته غوزار كړې شي	
سَمِعُوا لَهَا	شَهِيقًا وَهِيَ تَفُورٌ ۝
نو وا به وري هغوى هغه دوزخ لره هيبتناك اواز او هغه به خوتكيري نزدې ده چي شليري به نو كپزار به ئې اورى او هغه دوزخ به داسي ويشيري چي د ډيره قهره به شليدو ته نزدې وى	
مِنَ الْغَيْظِ كَلِمًا	الْقِي فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ
دغصې نه هر كله چي اور اوغورزولې شي په هغې كښې يوه ډله انو تپوس به او كړي دهغوى ته	
..... څه وخت چي يوه ډله ورغورزولې شي نو محافظي فرښتي به ترې	
خَزَنَتَهَا	الْمِيَاتِكُمْ نَذِيرٌ ۝
نوكران ددوزخ ايا نه وو درغلي تاسو ته يو يرونكي نو او به واني هغوى هو راغلي وو مونږ ته تپوس او كړي چي ايا تاسو ته څوك ويرونكي درغلي نه وو؟ هغوى به او واني چي ولي نه ويرونكي خو	
نَذِيرٌ ۝	فَلَدَبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ ۝
يرونكي خو دروغ او گنډو مونږه او اوونيل مونږه نه دې نازل كړې الله هيخ څيز نه بى تاسو مگر راغلي وو خو مونږ دروغن گنډلې وو او ورتو موونيلې وو اچي الله خو هيخ څيز نازل كړې نه دې او تاسو پخپله	

(۱) الطبري: ۲۳/۵۰۸. (ابن جرير او ابن ابى حاتم).

فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ ①	وَقَالُوا	لَوْ كُنَّا	نَسْمَعُ	أَوْ نَعْقِلُ
پہ گمراہی لویہ کبھی او اوبہ وانی ہغوی کہ چری وی مونرہ اچی اوریدلی موایامود عقل نہ کار اغستلی				
لوہہ گمراہی کبھی نی او دابہ ہم او وانی چپی کہ چری مونرہ اوریدلی وی یا مو د عقل نہ کار اخستی وی				
مَا كُنَّا	فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ ②	فَاعْتَرَفُوا	بِذُنُوبِهِمْ ③	
نو نہ بہ وی مونرہ پہ ملگرو د وور کبھی پس ہغوی بہ اومنی گناہونو خپلو لرہ				
نونن بہ پہ دوزخیانو کبھی نہ وو شامل شوی نو د خپلو گناہونو اقرار بہ او کری				
فَسَاحِقًا	لِلْأَصْحَابِ السَّعِيرِ ④			
پس لری والی دی درحمت نہ دپارہ دملگرو ددوزخ				
نو د دوزخیانو دپارہ دی ہلاکت وی				

قوله تعالى: - وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ
 د الله تعالی آیاتونہ دروغ کپرونکی بدانجام :- د الله تعالی ارشاددی چه خوک ہم د هغه نہ کفراو کری هغه
 دوزخی دی. د غه انجام او خانی دبدنہ بد دی. دا د اوچت او مکروه خرپہ شان آوازونہ وهونکی او جوش
 وهونکی دوزخ دی پہ هغی سوزیری او وریتییری. د جوش او غضب د وجی نہ داسی کپنگیری لکہ چه
 اوس بہ مات شی. دادوزخیان ډیر ذلیل کول او آخری حجت قائمول اود اقبالی مجرم جوړلود پارہ د
 دوزخ فریسته دهغوی نہ تپوس کوی چه ای بدنصیبو د الله تعالی رسول ﷺ تاسوددی نہ ویرولی نہ ونی؟
 نو دوی بہ چغی او افسوس کولوسره خپل خان باندي بدوئیلوسره جواب ورکوی چه راغلی خو وو خو
 زمونږ بدنصیبی چه مونږ هغه دروغ گنرلو اود الله تعالی کتاب مو هم نہ منلواو پیغمبرمو هم
 بی لاری گنرلو. اوس د الله تعالی عدل صفا ثابت شوی دی اودالله تعالی فرمان پوره نازل شوی دی کوم
 چه هغه فرمانی (وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولًا) ترکومی چه مونږ رسول نہ وی لیگلی تر هغی پوری
 عذاب نہ ورلیکوی به دی آیت کبھی دنیاوی عذاب طرف ته اشاره ده د آخرت د عذاب طرف ته نه ده).
 بل خانی ارشاد دی (حَتَّى إِذَا جَاءَهُمْ أَفْقَحَتْ أَبْوَابُهَا) کله چه دوزخیان دوزخ ته اورسی اود دوزخ دروازی کولو
 کپری شی اود دوزخ داروغه دوی نہ تپوس او کری چه آیا تاسوله هم ستاسونه رسول نہ لیگلی شوی؟ چه
 تاسو ته به نی ستاسود رب آیاتونہ لوستل اوتاسو به نی ددی ورخی دملاقات نہ ویرولی نو وانی به چه
 اوراغلی وو او ویرولی نی هم وو خو په کافرانوباندي د عذاب کلمه حقه شوی وه. اوس به خپل خان
 ملامت کوی او وانی به که زمونږ غورونه وی که په مونږ کبھی عقل وی نویه دهوکه کبھی به نه پریوتلو
 خپل مالک اوخالق سره به موکفر نه کولونه به مورسولان دروغ گنرل او نه به مود هغوی د تابعداری نه
 مخ اړولو. الله تعالی به فرمائی چه اوس خودوی پخپله دخپلی گناه اقرار اوکرو دوی دپارہ دی لعنت
 وی اودوی دپارہ دی لریوالی وی رسول الله ﷺ فرمائی چه ترکومی خلق په خپل خان باندي په دنیا
 کبھی غوراوند کری اوخپلی بدننی پخپله اونه وینی هلاک کیږی به نه (په) ابل حدیث شریف کبھی دی چه
 دقیامت په ورځ به داسی حجت قائمولی شی چه پخپله به انسان پوهه شی چه زه دوزخ ته دتلو قابل یم.

إِنَّ الَّذِينَ	يَخْشَوْنَ
بیشکه هغه کسان چی یریری	
کوم کسان چی د خپل رب نه بی لیدو	

(۱) احمد: ۴/۲۶۱، ابوداؤد کتاب الملاحم باب الامروالنهی: ۴۳۴۷ ورسنده صحیح، احمد: ۵/۲۹۳.

رَبِّهِمْ بِالْغَيْبِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ۝ وَأَسِرُوا

درب خپل نه | په غیبو سره | دپاره دهغوی | بنسټه ده | او اجر | لوی دی | او که پتوی تاسو
ویریری | نو هغوی دپاره بنسټه ده | او لوی اجر دی | او که تاسو خپله خبره پتوی

قَوْلَكُمْ أَوِ اجْهَرُوا ۝ إِنَّهُ عَلِيمٌ

خبره خپله | یا که ښکاره والې کوی | په هغې سره | بیشکه هغه | خبردار دی |
او که ښکاره کوی یې | هغه (الله) دزړونو په حال ښه عالم دی

بِذَاتِ الصُّدُورِ ۝ أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ

په خبرو د سینو باندي | ایا نه پوهیږی هغه | چی پیدا کړی نی دی زړونه | او هغه
..... | ایا هغه به ترې نه خبر نه وی | چا چی پیدا کړی دی | او هغه

اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ۝ هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُم

باریک لیدونکی دی | خبردار دی | هغه خو هغه ذات دی | چی جوړه نی کړه | ستاسو دپاره
ډیر باریک بین په هرڅه خبر دی | الله ﷻ هغه ذات دی چا چی تاسو دپاره زمکه

الْأَرْضِ ذُلُولًا فَأَمْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا

زمکه | تابع | پس ګرځئ | په اطرافو (سینه) ددی کښی | او خوری | درزق دهغه نه
داستعمال قابله جوړه کړه | ددی دپاره چی تاسو ددی په لارو کښی تګ راتګ کوی | او دالله د رزق نه خوری

وَالْيَهُ النُّشُورُ ۝

او خاص هغه ته | دوباره ژوندي راپاسیدل دی |

او هغه (الله) ته بیا پیش کیدل دی

قوله تعالى: - إِنَّ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ۝

د الله ﷻ نه غائبانه ویریدلو فضیلت: - الله ﷻ هغه خلقو ته زیری وړکوی چه د خپل رب په وړاندي او دریدلو
نه ویریری، سره ددی که یوازی وی او دچا نظریه دوی نه پریوځی. خو بیا هم د الله تعالی د ویری د
نافرمانی یوکار نه کوی. نه د تابعدارنی او عبادت نه سترګی پتوی. دهغوی ګناه به هم الله تعالی معاف
کړی او هغوی ته به زبردست ثواب او ښکلی اجر هم وړکوی لکه چه د بخاری او مسلم شریف په حدیث
کښی دی چه کومو اووه کسانو ته به الله تعالی دعرش سورې په هغه ورځ وړکوی په کومه ورځ چه به بل
سورې نه وی په هغوی کښی به یوهغه کس وی چه دمال او جمال والا ښځه هغه ته دزنا دعوت وړکړی
او هغه اووانی چه زه دالله تعالی نه ویریرم او هغه ته هم چه داسې په پټه صدقه او کړی چه د بنی لاس
خرچ کولونه د هغه ګس لاس هم خبرنه شی.

مسند احمد کښی دی چه صحابه کرام رضی الله اجمعین یوځل عرض او کړو یارسول الله ﷺ مونږ د زړونو
چه کوم کیفیت ستاسو په وړاندي وی ستاسو نه پس هغه نه وی. حضور ﷺ او فرمائیل چه دا اووانی چه
د رب سره ستاسو څه حال وی؟ هغوی جواب وړکړوپه ظاهر او باطن هم الله تعالی رب منو حضور ﷺ
او فرمائیل چه څنی دا نفاق نه دی. (۱)

(۱) مسند البزار، ۵۲، مسند ابی یعلی، ۲۳۶۹، احمد، ۱/۳۰، ۵۲، ابن حبان، ۷۳۰.

قوله تعالى: - وَأَيُّهَا قَوْمُكُمْ أَجِبُوا بِهِ ۖ

الله تعالی بتول پیڑنی: بیافرمانی ستاسو پتیو او بنکاره خبرو ماته علم دی اود زرونود خطرونه هم خبریم. دا ناممکن دی چه کوم خالق وی هغه به عالم نه وی، د مخلوق نه خالق بی خبره وی هغه خودیر باریک بین او بی حده خبرلرونکی دی. دی نه پس دخپل نعمت خرگندونه کوی زمکه نی ستاسو د پاره مسخر کره او په آرام سره ولاړه ده. خوزیدو سره تاسو ته هیخ نقصان نه درکوی. د غرونومیخونه نی په دی ورتهکوهلی دی. د اوبوچینی په دی کبسی روانی کری دی. لاری ورکری دی. قسم قسم گتبی په دی کبسی ایخودی دی. میوی غلی د دی نه راوخی. کوم خانی ی ته چه تاسو تلل غواړنی تلی شی. قسم قسم اوږده فائده ورکونکی سوداگرنی تاسو کونې. ستاسو کوشش هغه کامیابوی تاسو ته خپل رزق په دی اسبابو سره درکوی. معلومه شوه چه د اسبابو حاصلولو کوشش د توکل نه خلاف نه دی.

قوله تعالى: - وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ ۖ

هر چا ته رزق رسونکی صرف الله تعالی دی: دمسند احمد په حدیث کبسی دی که تاسو د الله تعالی په ذات باندې پوره پوره یقین او کرنی نوهغه به تاسوته داسې رزق درکری لکه څنگه چه مرغوته ورکوی چه دخپلو جالونه خالی خیتی اوخی اومری واپس راخی) نود هغوی سحرمانبام تلل راتلل او رزق لتول نی هم په توکل کبسی داخل اوگنرل ځکه چه د اسبابو پیدا کونکی او هغه آسانونکی هم هغه یو الله تعالی دی هم دهغه طرف ته دقیامت په ورځ واپس کیدل دی. حضرت ابن عباس ؓ وغیره خود مناکب نه لاری او اخوا دیخوا ځایونه مراد اخلی) اود قتاده ؓ وغیره نه نقل دی چه مراد ترې غرونه دی. حضرت بشیر بن کعب ؓ د دی آیت تلاوت اوکړو او خپلی وینځې ته چه دهغې نه د ده اولاد هم شوی وواوونیل که د مناکب صحیح تفسیر دی اوخودلو نه ته به آزاده شی. هغې ونیل دی نه مراد غرونه دی. هغه د حضرت ابودرداء ؓ نه تپوس اوکړو نوجواب ملاوشو چه دا تفسیر صحیح دی.

عَأْمِنْتُمْ مِّنْ فِي السَّمَاءِ	
ایا په امن کبسی یی تاسو دهغه ذات نه اچی په آسمان کبسی دی	
ایا تاسو ددی نه بی غمه یی اچی څوک په آسمان کبسی دی	
أَنْ يُّخْسِفَ	بِكُمْ الْأَرْضَ فَإِذَا هِيَ تَمُورًا
ددې خبری چی ډوب به کری تاسو په زمکه بیا به ناساپه دا زمکه اگری یعنی تالی وهی	هغه مو په زمکه کبسی ورځ کری نوهغه (زمکه) به ناگهانه اولرزیږی
أَمْ أَمِنْتُمْ مِّنْ فِي السَّمَاءِ	أَنْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ
یا په امن کبسی یی تاسو دهغه ذات نه چی په آسمان کبسی دی اددې خبری نه چی راویده لیږی اید تاسو باندې	ایا تاسو ددی نه بی غمه شوی چی څوک په آسمان کبسی دی هغه درباندې دکانرو
حَاصِبًا	فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذِيرٍ ۚ وَلَقَدْ كَذَّبَ
باران دکانرو پس زربه معلوم شی تاسو ته چی څرنګې وه یرونه زما او دروغ گنرلی دی	باران راوړوی رنو تاسوته به زر معلومه شی چی زما ویړول څنگه دی؟ اوددوی نه پخوا

(۱) ترمذی کتاب المزهد باب فی التوکل علی الله: ۲۳۴۴ و مستده حسن، ابن ماجه: ۴۱۶۴، احمد: ۱/۳۰، ۵۲، ابن حبان: ۷۳۰.
(۲) الطبری: ۵۱۲/۲۳.

الَّذِينَ	مِنْ قَبْلِهِمْ	فَكَيْفَ كَانَ	نَكِيرًا
هغه ڪسانو چي مخڪيني ددوي نه وڙ (پيغمبران خپل) پس ڇرنگي وڙ عذاب زما			
أُولَئِكَ يَرْوُونَ	إِلَى الطَّيْرِ	فَوَقَّعَهُمْ	وَيَقْبِضُنَّ
ايا نه گوري دوي مرغانوته دپاسه دڄان خپل چي وزري خورونڪي دي او راغونڊونڪي دي			
مَا يَسْكَنُونَ	إِلَّا الرَّحْمَنَ	إِنَّهُ	بِكُلِّ شَيْءٍ
نه ٽينگوي دوي لره (په هوا ڪنبي) مگر رحمن بيشڪه هغه په هر ڇيز باندي ليدونڪي دي			
دوي صرف رحمان (په هوا ڪنبي) راتينگ ڪري دي هغه هر ڇيز ويني گوري			

قوله تعالى: -عَامِنْتُمْ مِنَ فِي السَّمَاءِ أَنْ يَخْسِفَ بِكُمْ الْأَرْضَ

دالله تعالیٰ دعذاب نه بي ويرې ڪيدل نه ذي پڪار: په دي آياتونو ڪنبي هم الله تعالیٰ د خپل ڪرم او رحمت بيان ڪوي چه دخلقود ڪفر اوشرك په وجه هغه په قسم قسم دنياوي عذابونوباندي قادر دي خود هغه ڪم اوعفوده چه زرعداب نه ورڪوي. لکه چه بل ڄاڻي ايشاد دي ﴿وَلَوْ يَؤَاخِذُ اللهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلَى ظَهْرِهِمَا مِنْ ذَاتِيبَةٍ﴾ يعني ڪه الله تعالیٰ خلق د هغوي په بدو نيول نو په مخ د زمڪي به ئي هيڃ ڇوڪ نه وو پريخي. هغه دوي ته ديو مقرر وخت پوري مهلت ورڪري دي. ڪله چه هغه وخت راشي نوالله تعالیٰ به دي مجرمانو خلقو سره پخپله پوهه شي. دلته ئي هم اوفرمائيل چه ڪه زمڪه خوزيدله او اخواد يخوا ڪيدله نو دا ٽول به په هغې ڪنبي ورڄين شوې وي يا په هغوي به ئي داسي سيلشي راليڪله چه په هغې ڪنبي به ڪانري وو اود هغوي دماغ به ئي ماتول.

يويبل ڄاڻي ڪنبي ايشاد دي ﴿أَفَأَمِنْتُمْ أَنْ يَخْسِفَ بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ﴾ آيا تاسو نه ويريرئي چه د زمڪي په يوه غاره ڪنبي به ورڄين شئي په تاسوبه هغه ڪانري راوروي هيڃ ڇوڪ به نه وي چه ستاسو وڪالت او ڪري شي. دلته هم فرمان دي چه هغه وخت به تاسو ته معلومه شي چه زما د دهمڪيانو او ويرو لوانجام ڇه شو؟ تاسوپخپله اوگورئي چه اول خلقوهم اونه منل او انڪار ڪولوسره ئي زما خبري دروغ اوگنرلي نود هغوي ڇومره خراب او د عبرت نه ڊڪ انجام شو.

قوله تعالى: -أُولَئِكَ يَرْوُونَ إِلَى الطَّيْرِ

تاسوزمادهري ورڄي دقدرتونو مشاهده نه ڪونئ چه مرغئي ستاسو په سرونوباندي الوزي ڪله به دواړو وزروباندي اوڪله ڇه بندڪري نوزما نه بغير هغه چانيولي وي؟ ماهواگانې مسخرڪري دي اودوي په ڪنبي زورندالوزي. داهم زما لطف ڪرم رحمت اونعمت دي. د مخلوقاتو حاجتونه ضرورتونه دهغوي د اصلاح او بنيڪرو خيال ساتونڪي اوڪفالت ڪونڪي هم زه يم. لکه چه بل ڄاڻي ايشاد دي ﴿الَّذِينَ يَرْوُونَ إِلَى الطَّيْرِ﴾ آيا دوي دامرغني نه دي ليدلي چه دزمڪي اوآسمان په مينڃ ڪنبي مسخردي د چا نيونڪي چه دالله تعالیٰ نه بغيربل ڇوڪ نشته يقيناً په دي ڪنبي دايماندارودپاره لوي لوي نبي دي.

أَمِنْ هَذَا الَّذِي	هُوَ جَنْدَلُكُمْ	يُنصِرُكُمْ
ايا ڇوڪ دي هغه ڪس چي هغه لڀنڪر دي ستاسو دپاره چي هغه امداد ڪوي ستاسو		
ايا درحمان نه سوابل ڇوڪ دي چي ستاسولڀنڪر جوڙشي اوستاسو مدد اوڪري		

مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ ط إِنَّ الْكَافِرُونَ إِلَّا فِي غُرُورٍ ۝ أَمَّنْ هَذَا الَّذِي

بہ مقابلہ درحمن کبسی | نہ دی دا کافران | مگر | پہ دوکہ کبسی پراتہ دی | آیا خوڪ دي هغه
دا کافران خو پہ لویہ دھو کہ کبسی پراتہ دی | آیا داسی خوڪ شتہ چي تاسو تہ

يُرْزَقُمْ ۝ إِنَّ أَمْسَكَ رِزْقَهُ ۝ بَلْ لَّجُوا

چی رزق درکولې شی تاسو تہ | کہ بند کړی هغه | رزق خپل | بلکه ننوتلی (محکم شوی) دی دوی |
روزی درکړی | کہ هغه (الله ﷻ) درباندي خپله روزی بنده کړی | بلکه دوی پہ

فِي عَتْوٍ ۝ وَنَفُورٍ ۝ أَفَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا

بہ سرکشی کبسی | او پہ نفرت کولو کبسی دحق نہ | آیا پس هغه خوڪ | چی گرخی | نسکور |
سرکشی او پہ نفرت کبسی پراتہ دی | آیا هغه کس چي

عَلَىٰ وَجْهٍ ۝ أَهْدَىٰ ۝ أَمَّنْ يَمْشِي سَوِيًّا

بہ مخ خپل باندي | زیات صحیح لار موندونکي دي | یا هغه خوڪ چی گرخی | برابر نیغ |
پرمخی تگ کوی | هغه پہ سمہ لار دي؟ | او کہ هغه چي پہ هواره

عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ۝ قُلْ هُوَ الَّذِي ۝ وَجَعَلَ لَكُمْ

پہ نیغہ لار باندي | اووایہ | الله هغه ذات دي | چی پیدا نی کړی تاسو | او درنی کړو تاسو له
لار دسم روان وی | تہ ورته اووایہ چي الله ﷻ هغه ذات دي | چی تاسو نی پیدا کړی یی

السَّمْعَ ۝ وَالْأَبْصَارَ ۝ وَالْأَفْئِدَةَ ۝ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ۝ قُلْ

طاقت داوردو | او طاقت دلیدو | او زړونه (دپارہ د سوچ) | ډیر لږ تاسو شکر اوباسی | اووایہ |
او غوږونه اوسترگی او زړونه نی درکړی دی | خو تاسو ډیر کم شکر کوی اورتہ اووایہ

هُوَ الَّذِي ۝ ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ ۝ وَإِلَيْهِ ۝ تُحْشَرُونَ ۝

الله هغه ذات دي | چی خواره نی کړی تاسو | پہ زمکه کبسی | او خاص هغه تہ بہ | تاسو ورجع کیري
الله ﷻ هغه ذات دي | چی تاسو نی پہ زمکه کبسی خواره کړی یی | او بیا بہ هغه تہ جمع کولې شی

وَيَقُولُونَ ۝ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ ۝ إِنَّ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۝ قُلْ ۝ إِنَّمَا الْعِلْمُ

اوانی دوی | کله به وی | دا وعده | کہ یی تاسو | رښتینی اورتہ اووایہ | چی بیشکه دغه علم
اودوی وانی چی دا وعده به کله پوره کیري | کہ تاسو رښتونی یی؟ | اورتہ اووایہ چی (ددی) علم

عِنْدَ اللَّهِ ۝ وَإِنَّمَا ۝ أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ۝ فَلَمَّا ۝ رَأَوْهُ

| دالله سره دي | او بیشکه زه | بیرونکي یم | ښکاره | پس هر کله چی | اووینی دوی هغه
د الله ﷻ سره دي | اوزه خوبس یو خرگند بیرونکي یم | بیا چی دوی قیامت نزدی اووینی

زُلْفَةً ۝ سَيِّئٌ ۝ وَجُوهٌ ۝ الَّذِينَ ۝ كَفَرُوا ۝ وَقِيلَ

نزدی | نووران به شی | مخونه | دهغه کسانو | چی انکار نی کړی دي | اووایه وئیلې شی
نو د کافرانو مخونه به واران شی | اورتہ به اووئیلې شی

هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَدْعُونَ ﴿۲۰﴾

چی دا هغه خیز دې | چی وی تاسو | په دغه خیز سره | چی غوښتو به مو |

چی دا هغه عذاب دې | چی تاسو به (په دنیا کښې) غوښتلو

قوله تعالى: - اَمَّنْ هَذَا الَّذِي هُوَ جُنْدٌ لَّكُمْ يَنْصُرُكُمْ مِّنْ دُونِ الرَّحْمٰنِ ۗ

د باطلې عقیدې ترديد: الله تعالى د مشرکانو ددې عقیدې ترديد کوی کوم چه هغوی خیال کوی دکومو بزرگانو چه هغوی عبادت کوی هغوی ددوی امداد هم کولې شی اودوی ته رزق رسولې شی. نو فرمانی چه بغیرد الله تعالى نه نه خوک امداد کولې شی نه رزق رسولې شی نه خوک بیچ کولې شی د کافرانو دا عقیده صرف یوه د هوکه ده. که اوس الله تعالى ستاسو رزق بند کړی نوبیل خوک هم هغه نه جاری کولې. په ورکولو اخستلو پیدا کولو فنا کولو رزق ورکولو او امداد کولو باندې صرف د الله تعالى چه وحده لا شریک دې ته قدرت حاصل دې. دا خلق پخپله هغه دزړه نه پیژنی او په عملونو کښې نور هغه سره شریک کوی. حقیقت دادې چه کافران په گمراهی غلطو لارو گناه او سرکشنی کښې بهیږی روان دی. د دوی په طبیعتونو کښې کبر ضد اود حق نه انکار بلکه د حق سره دښمنی کول ناست دی. تردې چه د بنو خیرو اوریدل هم نه شی برداشت کولې عمل کول خولرې خبره ده؟ بیا د مؤمن او کافر مثال بیانولې شی د کافر مثال داسې دې لکه چه خوک ملاقبشی کړی سرتیټ کړی سترگې ښکته روان وی نه لار ته گوری او نه هغه ته دامعلوم وی چه چرته روان دې بلکه حیران او پریشان لار هیږه شوې وارخطا دې. اود مؤمن مثال داسې دې لکه چه یوسرې په نیغه لار نیغ روان وی لار پخپله صفا او نیغه ده دا سرې هغه پخپله هم ښه پیژنی او په برابر اوصحیح چال باندې روان دې.

دغه حال به د قیامت په ورځ د دوی وی چه کافران په پرمخې د دوزخ طرف ته راجمع کولې شی او مسلمانان به په عزت سره جنت ته رسولې شی. لکه چه ارشاد دې ﴿اَحْسِرُوا الَّذِیْنَ ظَلَمُوا وَاَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا یَعْبُدُونَ ﴿۲۰﴾ مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَاهْدُوهُمْ اِلٰی صِرَاطِ الْجَحِیْمِ ﴿۲۱﴾﴾ ظالمان اود هغوی په شان اود هغوی معبودان کوم چه د الله تعالی نه بغیروو راجمع کړنی اود دوزخ لار ورته اوښایې الخ. مسند احمد کښې دی د رسول الله ﷺ نه تپوس او کړې شو حضور ﷺ! خلق به پرمخې کولوسره څنگه حشر کولې شی؟ هغوی ﷺ او فرمانیل چا چه په پښو باندې روان کړی دی هغه ذات په پرمخې روانو لوباندې هم قادر دې (په مسلم او بخاری شریف کښې هم دا روایت دې الله تعالی هغه ذات دې چا چه تاسو په اول ځل تاسو هیڅ هم نه ونی پیدا کړنی. تاسو ته نی غوږونه سترگې او زړه درکړو یعنی په تاسو کښې نی عقل او پوهه پیدا کړه خوتاسو ډیر کم شکر گذاری کونی. یعنی خپل د اوتونه د الله تعالی په حکم منلو کښې اود هغه د نافرمانونه په بیچ کیدو کښې ډیر کم خرچ کونی. هم الله تعالی دې چه تاسو نی په زمکه کښې خواره کړنی ستاسو ژبی جدا ستاسو رنگونه جدا ستاسو په شکلونو او صورتونو کښې اختلاف او تاسو نی د زمکې په جدا جدا حصه کښې آباد کړنی. بیا به ددې گله وډوالی او شیندلو نه پس هغه وخت هم راشی چه تاسو ټول به دهغه په وړاندې اودرولې شنی. هغه چه څنگه تاسو اخواد یخوا خواره کړی نی هم دغه شان به مو یو طرف ته راغونډ کړی. او څنگه چه په اول ځل هغه تاسو پیدا کړنی بیا به تاسو راوایس کړی. بیا بیان کولې شی چه دا کافران د بیا ژوندی کیدلو قائل نه دی او هغوی دا دویم ژوند محال او ناممکن گنړی د دې بیان په اوریدوسره اعتراض کوی چه ښه ده هغه وخت به کله راخی دکوم چه مونږ ته خبر را کولې شی که

۱) الحدیث: ۱۶۷/۳، صحیح بخاری کتاب النفس سورة الفرقان باب قوله (الذین یحسرون علی وجوههم الی جهنم) ۴۷۶۰، صحیح

رہنمونہی نی نو اونبایہ چہ د دی گدو و کیدونہ پس بہ ہغہ اجتماع کلہ وی؟
 قوله تعالى: - قُلْ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ

ذیہمبوانو کارخبرور کول دی: اللہ تعالیٰ خپل نبی تہ فرمائی چہ دوی تہ جواب ورکړہ دہغہ علم ماتہ نشته
 چہ قیامت بہ کلہ وی؟ داخو صرف ہم ہغہ علام الغیوب پیژنی. اودومرہ ماتہ ونیلې شوی دی چہ ہغہ
 وخت بہ ضرور راخی زما حیثیت صرف دادې چہ زہ تاسو خبرکړم اودہغہ ورخ دسختونہ مو خبر کړم.
 زما فرض خو صرف تاسو تہ رسول ووکوم چہ الحمدللہ ما کړی دی. بیا د اللہ تعالیٰ ارشاد دې چہ کلہ
 قیامت قائم شی او کافران نی پہ خپلو سترگو باندې اوگوری او معلومہ کړی چہ اوس خو ہغہ رانیزدې
 شو او ہر راتلونکې خیز خو راخی کہ ہغہ ہرخومرہ پہ مزہ راخی او کلہ چہ دوی دا راتلونکې اووینی
 کوم چہ نی تراوسہ پورې دروغ گنرلو نو ہغوی تہ بہ ډیر خراب اولگی ځکہ چہ د خپل غفلت نتیجہ بہ
 مخامخ اووینی اود قیامت تباہنی بہ بدحواسہ کونکې وی آثار بہ ټول مخامخ وی پہ ہغہ وخت کنبې
 بہ دوی تہ د رتلو اودلیل کولو پہ توگہ ونیلې شی ہم دا دې د کوم چہ تاسو تندی کولہ.

قُلْ ارْعَيْتُمْ	
ورتہ اووایہ ایا وینی تاسو	
تہ ورتہ اووایہ چي ښہ دا اونبایي	
وَمَنْ مَّعِيَ	أَوْ رَحْمَنَا قِمِّنْ
کہ ہلاک کړی ما اللہ او ہغہ څوک چي زما سرہ دی یا رحم اوکړی پہ مونږ باندې پس څوک	کہ اللہ ﷻ ما او زما ملگري ہلاک کړی یا راباندې رحم اوکړی نو
يُجِيرُ	الْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابِ الْيَمِّ ۝ قُلْ هُوَ الرَّحْمَنُ
بہ بچ کوی کافران د عذاب دردناک نہ ورتہ اووایہ چي ہغہ خدائي رحم کونکي دي	کافران بہ د دردناک عذاب نہ څوک بچ کړی تہ ورتہ اووایہ چي ہغہ اللہ ﷻ رحمان دي
أَمَّا	بِهِ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا فَسْتَعْلَمُونَ
ایمان راوړي دي مونږہ پہ ہغہ او پہ ہغہ باندې بروسہ کړی دہ مونږہ ايس زربہ معلوم شی تاسو تہ	مونږہ پہ ہغہ ایمان راوړي دي او پہ ہغہ مو بهروسہ کړي دہ تاسو تہ بہ زر معلومہ شی
مَنْ هُوَ	فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ۝ قُلْ ارْعَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ
چي څوک دي ہغہ چي پہ گمراہي ښکارہ کنبی دي ورتہ اووایہ ایا وینی تاسو کہ چري شی	چي څوک پہ ښکارہ گمراہي کنبی دي ورتہ اووایہ چي ښہ دا راتہ اونبائي کہ
مَاؤُكُمْ	عَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِهِآءٍ مَّعِينٍ ۝
اوبہ ستاسو ښکته پس څوک بہ راوولی تاسولہ اوبہ جاري	ستاسو اوبہ ښکته غائبې شی نو څوک بہ ستاسو دبارہ دچيني اوبہ اوبی

قوله تعالى: - فَمَنْ يُجِرُ الْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابِ الْيَمِّ ۝
 کافران بہ د دردناک عذاب نہ څوک بچ کوی: اللہ تعالیٰ فرمائی چہ اي نبی دي مشرکانوتہ اووایہ کوم چہ داللہ
 تعالیٰ دنعمتونوانکار کوی داتاسوچہ ددي خبرې پہ ارزو کنبې نی چہ مونږتہ بہ نقصان اورسوئی نو

فرض کرہ چه مونږ ته دالله تعالیٰ دطرف نه نقصان راورسیدو یا هغه په ماوزما په ملگرو باندې رحم اوکړو نوستاسوپه دې څه صرف په دې کارخوستاسو خلاصی نه شی کیدلې؟ ستاسو د خلاصی خورا صورت نه دې؟ خلاصی په توبه پورې موقوف دې، دالله تعالیٰ طرف ته په تبتیدوباندې، دهغه دین منلوباندې. زمونږ په بچ کیدو یا هلاک کیدوباندې ستاسو خلاصی نشته. تاسو زمونږ خیال پرېږدنی اود خپلې بښنې صورت اولتونئ.

قوله تعالیٰ: - فَمَنْ يَأْتِكُمْ بِمَاءٍ مَّعِينٍ ۝

اوبه دالله تعالیٰ نعمت: بیا فرمائی مونږ په رب العالمین رحمن او رحیم باندې ایمان راوړلې دې په خپلو ټولو کارونو کښې زمونږ یقین اوتوکل هم دهغه په پاک ذات باندې دې. لکه چه ارشاد دې (فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ) هم دهغه عبادت کوه اوهم په هغه باندې یقین ساته. اوس به ډیرزر تاسو ته معلومه شی چه په دنیا او آخرت کښې خلاصی چاته ملاویرې اوبه نقصان او تاوان کښې څوک پرېوځی؟ درب رحمت په چا باندې دې اوبه هدایت باندې څوک دې؟ دالله تعالیٰ غضب په چا باندې دې اوبه خرابه لار څوک دې؟ بیا فرمائی چه دا اوبه په کوموچه د انسانی ژوند دارومدار دې زمکه راکارې یعنی د زمکې نه هلو راونه وځی نو تاسوپه په کنستلو کنستلو سترې شئی نوبغیر دالله تعالیٰ نه بل څوک شته چه دا بهیدونکې راخوټکیدونکې او روانیدونکې اوبه تاسو ته درکړې شی.

د الله په فضل او کرم سره د سورة ملك تفسیر ختم شو. (فالحمد لله رب العالمین)

آیاتوته	سورة القلم مکیه وهی اثنان وخمسون آیه وفيها ركوعان	ركوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
۵۲	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	۲
ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ ۝۱ مَا أَنْتَ بِمُعْجِزٍ ۝۲		
ن قسم دې په قلم او په هغه څیز چی لیکونکی نی لیکي نه نی ته په فضل درب خپل سره		
نون په قلم باندې قسم دې او په هغې چې (فرښتې) څه لیکي ستا د رب مهربانی ده چې ته		
بِجَنُونٍ ۝۳ وَإِنَّ لَكَ لَأَجْرًا ۝۴ غَيْرَ مَمْنُونٍ ۝۵ وَإِنَّكَ		
لیونې او بیشکه تالره دې خامخا اجر چی نه دې ختمیدونکې او بیشکه ته		
لیونې نه یی اوستا دپاره داسې اجر دې چې ختمیدونکې نه دې اوته د اوچتو اخلاقو په		
لَعَلَّ خُلُقٍ عَظِيمٍ ۝۶ فَسْتَبْصِرْ ۝۷ وَيُبْصِرُونَ ۝۸ بِآيَاتِكُمْ		
داوچتو اخلاقو مالک یی نو ډیر زر به ته هم اووینې او هغوی به هم اووینې اچی په کوم یو له تاسو نه		
اوچته مرتبه یی نوته به هم اووینې اودوی به هم اووینې چې په تاسو کښې		
الْمُقْتُونَ ۝۹ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ		
لیونتوب دې بیشکه رب ستاسو چی دې هغه ښه پیژنی هغه څوک چی بې لارې شوې دې		
څوک لیونې دې بیشکه ستا رب په هغه چا ښه پوهه دې څوک چې ئې د لارې نه بې لارې		

عَنْ سَبِيلِهِ ^ص وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ^ع

دلاری دہغہ نہ | او ہغہ نبہ پیڑنی | نیغہ لار موندونکی |

شوی وی او ہغہ تہ ہغہ خلق نبہ معلوم دی پہ نیغہ لار روان دی |

قوله تعالى: - وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ ﴿۱﴾

ذون مفہوم اود تولو نہ اول پیدا شوې ھینز: د نون وغیرہ پہ شان د حروف ہجی بیان پہ تفصیل سرہ د سورۃ بقرہ پہ شروع کبھی تیر شوې دې ځکہ نی دلته دیبلسردوبارہ کولو ضرورت نشته. وئیلی شی چہ دلته د نون نہ مراد ہغہ لوی کب دې چہ پہ یومحیط عالم اوبوباندې دې او اووہ وارہ زمکې نی اوچتې کړی دی. دابن عباس رضی اللہ عنہ نہ روایت دې چہ د تولو نہ اول اللہ تعالیٰ قلم پیدا کړو ورتہ نی اوفرمائیل چہ لیکہ نوہغہ اوونیل څہ اولیکم؟ ونی فرمائیل تقدیر لیکہ. نو د ہغہ ورځ نہ واخلہ ترقیامتہ پورې چہ بہ څہ کیرې پہ ہغې باندي قلم روان شو. بیا اللہ تعالیٰ کب راپیدا کړو اود اوبوچینې راوچتې کړې د کمې نہ چہ آسمان جوړ شو او زمکہ نی د دغہ کب پہ شا کیخودہ. کب حرکت اوکړو پہ څہ سرہ چہ زمکہ ہم اوخوزیدہ نو پہ زمکہ کبھی غرونہ ورخیں کړل اوزمکہ نی مضبوطہ او ساکن کړہ. بیا ہغوی د دې آیت تلاوت اوکړو. (۱)

مطلب دا چہ دلته د نون نہ مراد دا کب دې. پہ طبرانی کبھی مرفوعاً روایت دې چہ د تولو نہ اول اللہ تعالیٰ قلم او کب پیدا کړو. قلم تپوس اوکړو چہ زہ څہ اولیکم؟ حکم اوشوچہ ہرہغہ څیز کوم چہ د قیامت پورې کیدونکې دې. بیا ہغوی د اولنی آیت تلاوت اوکړو (۲) نود نون نہ مراد ہم دا کب دې او قلم نہ مراد ہم دا قلم دې. د ابن عساکر پہ حدیث کبھی دی د تولو نہ اول اللہ تعالیٰ قلم پیدا کړو بیا نون یعنی دوات بیانی قلم تہ اوفرمائیل چہ لیکہ نو ہغہ وئیل څہ اولیکم؟ اوفرمائیلې شو چہ څہ کیرې او څہ کیدونکی دی عمل رزق عمر مرگ وغیرہ. نو قلم ہرڅہ اولیکل د دې آیت تہ ہم دا مراد دې. بیا پہ قلم باندي مہراولگیدلو ہغہ بہ ترقیامت پورې نہ چلیرې. بیانی عقل پیدا کړو او ونی فرمائیل چہ پہ خپل عزت مې دې قسم وی پہ خپلو دوستانو کبھی بہ زہ تا کمال تہ رسوم او پہ خپلو دبنمنانو کبھی بہ زہ تاناقص ساتم. فرمائی چہ دا مشہورہ وہ چہ د نون نہ مراد ہغہ کب دې کوم چہ د اووہ وارہ زمکولاندي دې. ہغوی رضی اللہ عنہ وغیرہ مفسرین فرمائی چہ د دې کب پہ ملاباندې یوکانرې دې د کوم پیروالی چہ د زمکې او آسمان برابر دې. پہ دې باندي یو غواہ دې چہ دہغہ څلوینت زہ بشکرې دی اود ہغہ پہ ملا باندي اووہ وارہ زمکې اود ہغې ټول مخلوق دې. واللہ اعلم.

د عبداللہ بن سلام سوالونہ اود رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم جوابونہ: او ډیرہ د حیرانتیا خبرہ خودا دہ چہ بعضی مفسرینودا حدیث ہم پہ دې معنی کبھی محمول کړې دې کوم چہ پہ مسند احمد وغیرہ کبھی دې. کله چہ عبداللہ بن سلام رضی اللہ عنہ تہ خبر ملاوشو چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مدینې تہ راغلي دې نوہغہ د حضور صلی اللہ علیہ وسلم پہ خدمت کبھی حاضر شو اودیر سوالونہ نی اوکړل. ونی وئیل چہ زہ د ہغہ خبرو تپوسونہ کول غوارم چہ ہغہ د انبیاؤ نہ بغیر بل څوک نہ پیڑنی. اوبنایہ د قیامت رومبئی نبہ کومہ یوہ دہ؟ دجنتیانو رومبې خوراک څہ دې؟ اودا څہ وجہ دہ چہ کله بچې د پلار پہ شان وی اوکله د مور پہ شان؟ حضور صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمائیل چہ دا خبرې اوس اوس ماتہ حضرت جبرائیل رضی اللہ عنہ اوخودلې. ابن سلام رضی اللہ عنہ اوونیل چہ پہ فربتو کبھی ہم دغہ فربتہ دہ چہ د یہودیانو دبنمنہ دہ. حضور صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمائیل واورہ چہ د قیامت اولہ نبہ دا دہ چہ یو اور بہ راوخی چہ خلق بہ د مشرق نہ مغرب طرف تہ بوخی اود جنتیانو رومبې خوراک د کب د اینی زیاتوالی

(۱) حاکم: ۴۹۸/۲. (ابن ابی حاتم)

(۲) المعجم الکبیر ۱۲۲۲۷، مجمع الزوائد: ۱۳۱/۷.

دې اوچہ د سرې اوبہ د بنخې په اوبہ ور وړاندې شی نو هلك پیدا کیږي او چه د بنخې اوبه د سرې په اوبو باندې وړاندې والې او کړې نو هم د هغې طرف ته ځي (۱) په بل حدیث کښې دومره زیاتوالې دې چه تپوس ئی او کړو جنتیانوته به د دې خوراک نه پس څه ملاویږي؟ وئی فرمائیل جنتی غوايه به حلال کړې شی چه په جنت کښې څرن کوی. تپوس اوشو چه هغوی ته به اوبه څنگه ملاویږي؟ او فرمائیلې شو دلسبیل نومې د نهر نه (۲) دا هم وئیلې شوی دی چه د "ن" نه مراد د نور تختنی ده. په یومرسل غریب حدیث کښې دی چه رسول الله ﷺ دا آیت اولوستلو او وئی فرمائیل دې نه مراد د نور تختنی اود نور قلم دې چه د قیامت پورې په احوالو چلیدلې دې. ابن جریج فرمائی ماته خبر راکړې شوې دې چه دا نورانی قلم د سلرکالو پورې اوږدوالې لری اوداهم وئیلې شوی دی چه د "ن" نه مراد دوات او د قلم نه مراد قلم دې. حسن رضی الله عنه او قتاده رضی الله عنه هم دا فرمائیلې دی. په یو ډیر غریب مرفوع حدیث کښې داهم روایت دې کوم چه په ابن ابی حاتم کښې دې الله تعالی "ن" پیدا کړواوهغه دوات دې. (۳)

حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه الله تعالی نون یعنی دوات پیدا کړو قلم ئی پیدا کړو بیانی او فرمائیل لیکه هغه تپوس او کړو څه اولیکم؟ او فرمائیلې شو چه څه د قیامته پورې کیدونکی دی. عملونه که هغه نیک وی که بد، رزق که حلال وی که حرام، بیا داهم چه کوم څیز به کله دنیاته راځی، څومره اندازه باندې به وی او څنگه به اوځي؟ بیا الله تعالی په بندیگانو باندې حفاظت کونکې فریښتې مقرر کړې او په کتاب باندې داروغه مقرر کړې. محافظې فریښتې هره ورځ د خازن فریښتونه معلومات کوی او لیکي. کله چه رزق ختمیږي عمر پوره کیږي مرگ رارسی نو محافظې فریښتې داروغه فریښتو له ورځی تپوس کوی چه د نن ورځې کوم یوسامان دې؟ هغوی به وائی چه د دې سرې د پاره زمونږ سره هیڅ هم نشته. دې اوریدو سره فریښتې لاندې راکوزیږي نوگوری چه هغه مړ شوې وی. د دې بیان نه پس حضرت ابن عباس رضی الله عنه او فرمائیل تاسو څو عرب ئی آیا تاسو په قرآن پاک کښې دمحافظو فریښتوباره کښې دا نه دی لوستلې **(اِنَّكُنَا نَسْتَلِيْكُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ)** مطلب دا دې چه مونږ ستاسو اعمال د اصل نه نقل کول اولیکل. دا خو و دلفظ "ن" متعلق بیان.

د قلم ذکر:- اوس د قلم باره کښې واورئ. په ظاهره دلته عام قلم مراد دې په کوم سره چه لیکل کیږي لکه چه بل ځائی کښې ارشاد ربانی دې **(الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ)** یعنی الله تعالی په قلم سره لیکل اوخودل. نود دې قسم خوړلوسره ددې خبرې خبرورکوی چه په مخلوق باندې زما یونعمت داهم دې چه ما دوی ته لیکل اوخودل په کوم سره چه د دوی علوموته رسیدل اوشی. په دې وجه ئی ددې نه پس او فرمائیل **(وَمَا يَنْظُرُوْنَ)** یعنی دهغه څیز قسم چه لیکل کوی. د حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه ددې تفسیردا هم نقل دې چه دهغه څیز چه پیژنی. سدی رضی الله عنه فرمائی چه دې نه مرادد فریښتولیکل دی چه د بندیگانو اعمال لیکي. اونور مفسرین وائی چه دې نه مراد هغه قلم دې کوم چه په قدرتی توگه روان شو او تقدیر ئی اولیکلو. د زمکې او آسمان د پیدا کیدونه پنخوس زره کاله وړاندې اود دې قول په دلیل کښې دغه ډله هغه احادیث وارد کوی کوم چه د قلم په ذکر کښې روایت شوی دی. حضرت مجاهد رضی الله عنه فرمائی چه د قلم نه مراد هغه قلم دې په کوم سره چه ذکر لیکلې کیږي.

قوله تعالی:- **وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقِي عَظِيمٌ**

د نبي کریم صلی الله علیه و آله د اخلاقو یو څو واقعات:- بیا فرمائی چه ای نبي الحمد لله ته دیوانه نه ئی لکه څنگه چه ستا د قول منکران حق وائی بلکه ستاد پاره لوی اجردې اوبې حساب به ثوابونه دی چه نه ختمیږي نه پریکیږي.

(۱) صحیح بخاری ک تاب احادیث الانبیاء باب خلق آدم وذریته: ۳۳۲۹، احمد: ۱۰۸/۳، ابن حبان: ۷۱۶۶.

(۲) صحیح بخاری کتاب الحیض باب بیان صفة منی الرجل والمرأة: ۳۱۵، حاکم: ۴۸۱/۳، ابن حبان: ۷۴۲۲.

(۳) الشریعة للاجری: ۱۷۹.

اونه کتب کبریٰ حُکمه چه تاد رسالت حق ادا کړې دې اوزمونږ په لار کښې دې د سخت نه سخت تکلیفونه برداشت کړي دی مونږ به تاته بې حساب به بدله درکوو. ته په ډیرو ښو اخلاقو باندې نی یعنی په دین اسلام باندې نی او په بهترین ادب باندې نی.

د حضرت عائشه صدیقه رضی اللہ عنہا نه د حضور صلی اللہ علیہ وسلم د اخلاقو باره کښې تپوس کيږي نو هغه جواب ورکوي چه د حضور صلی اللہ علیہ وسلم اخلاق خو قرآن پاک وو. حضرت سعید رضی اللہ عنہ فرماني لکه څنگه چه په قرآن پاک کښې دې ^(۱) په دویم حدیث شریف کښې دې حضرت صدیقه رضی اللہ عنہا تپوس او کړو چه ولې تاقران پاک نه دې لوستلې؟ تپوس کونکي حضرت سعید بن هشام رضی اللہ عنہ او وویل چه اولوستلې مې دې. نو هغې او فرمائیل چه نود حضور صلی اللہ علیہ وسلم اخلاق قرآن کریم وو. په مسلم شریف کښې دا حدیث پوره پوره دې ^(۲) کوم چه به مونږ په سورت مزمل کښې بیانوو. ان شاء الله تعالی. د بنو سواد یوسړي د حضرت عائشه صدیقه رضی اللہ عنہا نه هم دا سوال کړې وو نو هغوی هم دا فرمائیلې وو او بیاني دا آیت **(وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ)** تلاوت او فرمائیلې. هغه وویل چه څه یوه نیمه واقعه خو بیان کړئ. حضرت عائشه رضی اللہ عنہا او فرمائیلې او وره یوخل ما هم د حضور صلی اللہ علیہ وسلم د پاره خوراک تیار کړو او حضرت حفصه رضی الله عنه هم. ما خپلې وینځې ته او وویل چه گوره که زما د خوراک نه اول د حضرت حفصه رضی اللہ عنہا خوراک تیار شوراغلو نو راگزارئې کړه. نو هغې هم داسې او کړه او لوبښې هم مات شو. حضور صلی اللہ علیہ وسلم شیندلې شوې خوراک راغونډ کړو او ونی فرمائیل چه د دې لوبښې په بدل کښې به ته ثابت لوبښې ورکوي او هیڅ غصه اورتنه ئې اونه کړه ^(۳).

مطلب دا حدیث په ډیرو طریقو سره په مختلفو الفاظو سره په مختلفو کتابونو کښې دې چه یو خود پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم د شروع او پیدا کیدونه الله تعالی خوښ کړې شوی اخلاق بهترین خصلتونه او پاک عادتونه کيخودې وو نودغه شان د حضور صلی اللہ علیہ وسلم عمل په قرآن پاک باندې هم داسې وو لکه چه د قرآن پاک یو مجسم عملي نمونه وو. د هر یو حکم په ځاني راورلواود هرې نهې نه بنديدلو کښې د حضور صلی اللہ علیہ وسلم حالت دا وو چه په قرآن پاک کښې کوم څه دی نو هغه هم د حضور صلی اللہ علیہ وسلم د بنکلي او عزت مندو اخلاقو بیان دې. د حضرت انس رضی اللہ عنہ بیان دې چه مادر رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم لس کاله خدمت او کړو خویو ورځ ئې راته اف قدرې هم نه دې فرمائیلې. که د کولو یو کار به مې اونه کړو او یا د نه کولو کار به مې او کړو نو غصه اورتل خو څه چه دومره بد ئې هم نه فرمائیلې چه داسې دې ولې او کړه ^(۴) حضور صلی اللہ علیہ وسلم د ټولونه زیات دخو اخلاقو مالک وو. ^(۵) د حضور اکرم صلی اللہ علیہ وسلم د تلی (ورغوی) نه زیات نرم نه ریښم وو اونه څه بل څه څیز. د حضور اکرم صلی اللہ علیہ وسلم د خولې نه زیات خوشبودار څیز ما نه دې بونی کړې نه مشک اونه عطر ^(۶) په صحیح بخاری کښې دې چه حضرت براء رضی اللہ عنہ فرماني رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د ټولونه زیات ښانسته او د ټولونه زیات خلیق وو. د حضور صلی اللہ علیہ وسلم قد نه ډیر اوږد اونه ډیر تپت وو ^(۷) په دې باره کښې نور هم ډیر احادیث دی.

شمائل ترمذی شریف کښې د حضرت عائشه رضی اللہ عنہا نه روایت دې چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه چرې په خپل لاس باندې یو خادم یا غلام وهلې اونه ئې بیبیاني او بچی اونه ئې بل څوک، اود الله تعالی د لارې جهاد خو یو بله خبره ده. کله به چه حضور صلی اللہ علیہ وسلم ته په دوو کارونو کښې اختیار ورکړې شو نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم به هم هغه

(۱) الطبری: ۵۲۹/۲۳.

(۲) صحیح مسلم کتاب صلاة المسافرين باب جماعة صلاة الليل ومن نام عنه امراض: ۷۴۶.

(۳) احمد: ۱۱۱/۶، ابن ماجه کتاب الاحکام باب الحكم لیمن کسر شینا: ۲۳۳۲. (مسند احمد)

(۴) صحیح بخاری کتاب الادب باب حسن الخلق والسخاء: ۶۰۳۸، صحیح مسلم: ۲۳۰۹، ابوداؤد: ۴۷۷۴، احمد: ۲۰۵/۲.

(۵) صحیح مسلم کتاب الفضائل باب حسن خلقه: ۲۳۱۰.

(۶) صحیح بخاری کتاب الصوم باب ما یذکر من صوم النبی صلی اللہ علیہ وسلم واطاراه: ۱۹۷۳، صحیح مسلم: ۲۳۳۰.

(۷) صحیح بخاری کتاب المناقب باب صفة النبی صلی اللہ علیہ وسلم: ۳۵۴۹، صحیح مسلم: ۲۳۲۷.

خوبنولو چه کوم به ډیر اسان وو. اودایوه بله خبره وه که په هغی کبني به شه گناه وه نود هغی نه به ډیر لري کیدو. حضور ﷺ کله هم خپله بدله د چا نه نه ده اخستی اودا خبره ده چه که چا به د الله تعالی حرمتونه ماتول نو نبی کریم ﷺ به د الله تعالی د احکامو جاري کولو د پاره خامخا انتقام اخستلو (مسند احمد کبني حضور ﷺ ارشاد فرماني چه زه د بهترينو اخلاقو او پاکیزه عاتونوپوره کولو د پاره راغلي يم) (۱) بيا فرماني چه اي نبی ﷺ ته اوستا مخالف او منکر به ډیر زر پوهه کړې شی چه په حقیقت کبني دهوکه شوې او گمراه شوک دي؟ لکه چه بل خانی کبني فرماني (سَيَعْلَمُونَ عَذَابَ الْكَذَّابِ الْأَثِيمِ) دوی ته به اوس یا صبا معلومه شی چه دروغژن او خان خودونکی شرارتي شوک وو؟ یوبل خانی کبني ارشاد دي (وَإِنَّا أَوْلِيَاكُمْ لَعَلَىٰ هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ) (۲) مونږ يا تاسو په هدايت باندي که په ښکاره گمراهي باندي حضرت ابن عباس ؓ فرماني چه دا حقیقت به د قیامت په ورځ رابنکاره شی (۳) دهغوی نه روایت دي چه مفتون مجنون (لیونی) ته وانی (۴) دمجاهد ﷺ وغیره هم دا قول دي (۵) قتاده ؓ فرماني چه شوک شیطان سره ډیر نيزدي دي؟ دمفتون ظاهري معنی داده چه دحق نه واوړي او گمراه شی. په (أَيُّكُمْ) باندي ب خکه داخل کړې ده چه هغه دلالت شی (فَسَبِّحْهُ وَبِحَمْدِهِ) کبني تضمین فعل دي نو تقدیر عبارت ملاوولوسره به ترجمه داسې شی چه ته به هم او هغوی به هم ډیر زر او پیژنی او تاته هم او هغوی ته به هم ډیر زر د مفتون خبرور کړې شی. والله اعلم. بيا فرماني چه په تاسو کبني دهوکه خوړونکي او په نیغه لار باندي تلونکي ټول الله تعالی ته ښکاره دی هغه ته ښه معلوم دی چه د نیغی لار نه د چا قدم خوئیدلي دي.

فَلَا تُطِيعُوا	الْمُكْذِبِينَ				
پس مه مننه خبره ددروغ گنډونکو خلقو					
نو ته ددروغ گنډونکو تابعدار مکه					
وَدُّوا	كُوتِدُّهُنَّ	فَيُدْهِنُونَ	وَلَا تُطِيعُوا	كُلَّ حَلَّافٍ	
غواړي دوی که ته نرمی او کړې نو دوی به هم نرمی او کړې او خبره مه نه دهر قسم خور					
دوی خو دا غواړي چې ته نرم شي نو دوی به هم نرم شي او دهر قسم خور تابعداري هم کوه					
مَّهِينٍ	هَمَّازٍ	مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍ	مَنَّاعٍ لِّلْخَيْرِ	مُعْتَدٍ	
سپک سړی عیب ویونکی وړونکی دچغلی منع کونکی خیر لره ا دحدنه اوړیدونکی					
چې سپک دي عیب لگونکی دي گرزنده چغل خور دي د نیکی د کارونو منع کونکی دي ا دحدنه					
أَثِيمٍ	عَتَّاسٍ	بَعْدَ ذَلِكَ	زَنِيمٍ	أَنْ كَانَ	ذَامَالٍ
سخت گناهگار ا بدخویه پس ددي ټولو عیبونو نه ا بداصله دي په دي وجه چې وؤ هغه ا خاوند دمال					
تیریدونکی دي غټ گناهگار دي ا ددي هرڅه نه علاوه ا بدذاته دي ا دا ځکه چې دي دمال					

(۱) احمد: ۲۳۲/۶، ابر دارد: ۴۷۸۶ و هر حديث صحيح، اصله عند مسلم: ۲۳۲۸

(۲) احمد: ۳۸۱/۲

(۳) تفسير قرطبي: ۲۲۹/۱۸

(۴) الطبري: ۵۳۱/۲۳

(۵) ايضاً

وَبَيْنَ ۞ إِذَا تَنَلَىٰ عَلَيْهِ آيَاتِنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ۞
او داو لاد کله چی اولوستی شی په هغه باندي ایتونه زمونږه نو وانی قیسی دی درو مینو خلقو
او اولاد خاوند دی کله چی ورته زمونږ ایتونه اولوستی شی نو وانی چی داخو دپخوانو خلقو افسانی دی
سَنَسِيبُهُ ۞ عَلَىٰ الْخَرطومِ ۞
زر دی چی داغ به کیردو هغه لره په خر تم (پوزه) باندي
مونږ به روله زر په پوزه داغ اولگوو

قوله تعالى: - فَلَا تُطِيعُ الْمُكذِبِينَ ۞

ذخرا بو اخلاقو تفصیلی مذمت: اللہ تعالیٰ ارشاد فرمائی ای نبی ﷺ کوم نعمتونه چه مونږ تاته درکړی، کوم صراط مستقیم او خلق عظیم مونږ تاته درکړی اوس تاله پکار دی چه زمونږ د نه منونکو ته اونه منی د هغوی خو دا خواهش دی چه ته لږه شان هم نرمی او کړې نو دوی به چغې صوری جوړې کړی. اودانی هم مطلب دی چه تاله پکار دی د دوی دباطلو معبودانو طرف ته خو لږ شان مخ کړه د حق نه لږ شان اخوا دپخوا شه. بیافرمانی چه ډیر قسمونه خوړونکو کمینه سړی هم مه منه. د دروغژن سړی د خپلی دروغ وینا د ښکاره کیدلو ویره وی په دی وجه هغه په قسمونو خوړلو سره نورو ته خپل یقین ورکول غواړی. د قسم د پاسه قسم خوری اود اللہ تعالیٰ نومونه بی موقعې استعمالونکې گرځی.

ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی چه د (مہین) نه مراد کاذب یعنی دروغژن دی (۱) مجاهد رضی الله عنہ فرمائی دکمزوری زره والا حسن رضی الله عنہ وانی (خلاف) مکابره کونکې او (مہین) ضعیف کمزوری (هنا) غیبت کونکې چغل خوړچه دیوځانی بل ځانی نه نی غوړ لگولې وی دی دپاره چه فساد اوشی. په طبیعتونو کښی خرابوالی او زړونو کښی خیرنوالی راشی. د رسول الله ﷺ په لار کښی دوه قبرونه راغله نو وئی فرمائیل دواړه په عذاب دی او په څه لونی کارنه بلکه یوڅو به په متیازو کولو کښی پرده نه کوله او بل چغل خوړ وو (۲) فرمائی چغل خوړ به جنت ته نه ځی. (۳)

په بل روایت کښی دی چه حضرت حذیفه رضی الله عنہ دا حدیث هغه وخت اورولې وو کله چه هغوی ته اوونیلې شو چه دا سړی د خفیه پولیس سړی دی (۴) دمسند احمد په حدیث کښی دی چه حضور ﷺ او فرمائیل چه زه تاسوته اونه بنایم چه تاسو کښی د ټولونه ښه سړی څوک دی؟ خلقو عرض اوکړو ضرور ارشاد او فرمائی وې فرمائیل چه کله هغه ته اوگورې او اللہ تعالیٰ درته یاد شی. او واورئی د ټولونه خراب سړی هغه دی چه چغل خوړ وی په دوستانو کښی فساد اچونکې وی، په پاکو اوصفا خلقو باندي تهمت لگونکې وی (۵) دحلالو کارونو او حلالو څیزونو نه اخوا کیرې اود حرام خوراک او حرام کارنی کښی پریوځی. گناهکار بدکار او محرمات استعمالونکې بدخویه او بده وینا جمع کونکې اونه ورکونکې دی.

د مسند احمد په حدیث کښی رسول الله ﷺ فرمائیل دی جنتی خلق پریوتی عاجز اوضعیفان دی چه د اللہ تعالیٰ په نیز په هغه اوچته مرتبه دی که هغوی قسم او خوری نو اللہ تعالیٰ ئی پوره کوی او دوزخی خلق سرکش متکبر او خان خودونکی دی (۶) یو بل حدیث کښی دی چه جمع کونکی اونه ورکونکی

(۱) الطبری: ۵۳۲/۲۳.

(۲) صحیح بخاری کتاب الوضوء باب من الکثیران لایستر من بوله: ۱۲۱۶، صحیح مسلم: ۲۹۲.

(۳) صحیح بخاری کتاب الادب باب ما یکره من التیمه: ۶۰۵۶، صحیح مسلم: ۱۰۵، ابوداؤد: ۴۸۷۱، ترمذی: ۲۰۲۶، احمد: ۳۸۶/۵.

(۴) صحیح بخاری کتاب الایمان باب بیان تغلیظ تحریم التیمه: ۱۰۵، احمد: ۳۸۹/۵.

(۵) احمد: ۴۵۹/۶ ح ۲۷۵۹۹ وسنده حسن، شهرین حوشب حسن الحدیث والحمد لله.

(۶) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة ن والقلم باب (عقل بعد ذلك زلیم): ۴۹۱۸، صحیح مسلم: ۲۸۵۳، ترمذی: ۲۶۰۵.

بدہ وینا کونکی او سخت اخلاق خلق. (۱) پہ یو بل روایت کنبی دی چه د حضور اکرم ﷺ نه تپوس اوشو (عتل زنیم) خوک دی؟ وئی فرمائیل بد اخلاق بنه خوراک خنباک کونکی په خلقو باندې ظلم کونکی خیتوان سړی (۲) خودا روایت اکثر وراویانو مرسل بیان کړې دې. په یوبل حدیث کنبی دی چه په هغه نالاتق باندې آسمان ژاری چاته چه الله تعالی صحت ورکړې د خوراک د پارہ نی په ډکه خیته ورکړی مال او عزت هم ورکړی بیا هم په خلقو باندې ظلم کوی. دا حدیث هم په دوو مرسل طریقو باندې روایت دې. غرض عتل وائی دچا بدن چه صحیح وی طاقتوروی اوبنه خوراک کونکې اوزوراور سړی وی د زَنِيمِ مفهوم اوددې مصداق: (زَنِيمٌ) نه مراد بدنام دې چه په بدنی کنبی مشهور وی. په عربی لغت کنبی زنیم هغه سړی ته وائی چه په یوقوم کنبی پوهه گنرلې شی خود هغه قوم نه نه وی. عربو شاعرانو هغه هم په دې معنی کنبی ترلې دې. یعنی د چانسب چه صحیح نه وی. ونیلې شی چه دې نه مراد اخنس بن شریق ثقفی دې چه د بنوزهره حلیف وو. او بعضې وائی چه دا اسود بن عبدیغوث زهری دې. عکرمه فرمائی ولد الزنا مراد دې. داهم بیان شوې دې چه څنگه یوه چیلنی د نورو چیلونه خان له او جدائی خپل خیرلې غوږ په خپل سټ زړوند کړې وی نو هغه په یونظر کنبی پیژندلې شی دغه شان کافریه مؤمنانو کنبی پیژندلې شی دغه شان نور هم ډیر اقوال دی خو خلاصه د ټولو صرف دومره ده چه زنیم هغه سړی دې کوم چه په بدنی سره مشهور وی او په عام توگه داسې خلق د اخوا دیخوانه ملاوشوې وی د چا چه د صحیح نسب او حقیقی پلار پته نه وی. په داسې خلقو باندې د شیطان غلبه ډیره زیاته وی. لکه چه په حدیث شریف کنبی دی د زنا اولاد به جنت ته نه ځی (دا حدیث بعضې خلقو موضوع گنرې). (۳)

قوله تعالی: - اَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِيْنًا ۝

په یوبل روایت کنبی دې چه د زنا اولاد د دریو خراب خلقو د بدنی مجموعه ده که هغه هم د خپل مور پلاریه شان کارا وکړی (۴) بیا فرمائی د دوی د دې شرارتونو وجه داده چه دوی مالدار او د ځامنو پلاران جوړ شو. زمونږ ددې نعمت تعریف کول خوځه چه زمونږ آیاتونه دروغ گنرې او بې عزتی کولو سره گرځی وائی چه دا خوژرې قصې دی. یوبل ځانی کنبی الله تعالی ارشاد فرمائی (ذُرِّيُّنٌ وَمَنْ خَلَقْتُ وَجِيْدًا ۝) ما پرېږدی او هغه کوم چه مایوازی پیدا کړی دی او ډیر مال مې ورکړې دې او تکړه ځامن مې ورکړی دی او نور مې هم ډیر آسانی ورکړی دی بیا هم په دې طمع کنبی دی چه زه به دوی ته نور هم ورکړم هیڅ کله داسې نه شی کیدی. دوی خوژما د آیاتونو مخالف دی. زه به دوی ډیر زر په ډیر خراب مصیبت کنبی اخته کړم. هغه غوراو فکر کولو سره اندازه اولگوله چه دا تباہ شی څومره خراب سوچ ئی او کړو زه بیا وایم دادې بریاد وی هغه څنگه خراب تجویز او کړو هغه بیا نظر واچولو او خفه شو شکل ئی جوړ کړو مخ ئی وارولو پیا سیدو او ونی و نیل دا د الله تعالی کلام خو پخوانې نقل کړې شوې جادو دې صفا معلومه ده چه دا انسانی کلام دې د دوی په دې خبره به زه هم دوی په سقر کنبی ورواچوم. تاته څه معلومه ده چه سقر څه څیز دې؟ هغه هیڅ څیز نه باقی ساتی اونه ئی باقی پرېږدی په بدن پورې ایندلی او په دې باندې نور لس فریبستی مقرر دی. دغه شان دلته ئی هم افرمائیل چه د دوی په پوزه به مونږ داغ اولگوو یعنی داسې به ئی رسوا کړو چه دهغوی بدی به د چانه پته نه وی. هر یو به هغه اوبیژنی. لکه نینه لگولی شوې پوزې والا چه په زرگونو سړو کنبی خلق پیژنی. او چه خوک داغ پتیوی نو پتولې به ئی نه شی. دا

(۱) احمد: ۱۶۹/۳، وسنده صحیح، مجمع الزوائد: ۱۰/۳۹۶.

(۲) احمد: ۲۲۷/۴، مجمع الزوائد: ۱۰/۳۹۶.

(۳) احمد: ۲۰۳/۳ ح ۶۸۹۲، مجمع الزوائد: ۶/۲۵۷، حلیة الاولیاء: ۳/۳۰۷، الموضوعات لابن الجوزی: ۳/۱۱۰.

(۴) احمد: ۱۰۹/۶، ابوداؤد: ۳۹۶۳، وسنده صحیح بلفظ ولد الزنا شر الثلاثة، مشکل الاثار: ۱/۳۹۱، حاکم: ۲/۲۱۴.

هم وئيلي شوي دي چه دبدر په ورځ به د دوي پوزې په توره لگي اودا هم وئيلي شوي دي چه د قيامت په ورځ به پرې د دوزخ مهر لگي يعني مخ به ورله تورولې شي نو د پوزې نه مراد پوره مخ شو. امام ابو جعفر ابن جرير رحمه الله دا ټول اقوال نقل كولو سره فرمائيلي دي چه په دې ټولو كښې داسې تطبيق كولي شي چه دا ټول كارونه به په هغوي كښې كيږي. دا به هم وي او هغه به هم او په دنيا كښې به هم رسوا كيږي او په رښتيا به ئي په پوزه نښه لگي. په آخرت كښې به هم د نښې والا مجرمان جوړيږي. او په حقيقت كښې دا ده هم ډيره صحيح. ابن ابي حاتم كښې د رسول الله ﷺ فرمان دي چه بنده د الله تعالى په نيزد باندي په زرگونو كلونو پورې مؤمن ليكلې شي خومر كيږي په هغه حال كښې چه الله تعالى ترې ناراض وي. او يوبنده په زرگونو كلونو پورې د الله تعالى په نيزد كافر ليكلې كيږي خود مرگي په وخت الله تعالى دهغه نه خوشحاليږي. او چه كوم سرې د عيب لگولو او چغلني خوړلو په حالت كښې مر كيږي او چه د خلقو بدنامونكې وي نو د قيامت په ورځ به د هغه په پوزه باندي د دواړو شونډو د طرف نه نښه لگولي شي كوم چه به د دې مجرم علامت جوړيږي.

إِنَّا بَلَوْنَهُمْ		
ايشكه مونږه په ازمينت كښي واچولي دي دوي مونږ ددوي داسي		
كَمَا بَلَوْنَا	أَصْحَابَ الْجَنَّةِ	إِذْ
لكه څنگه چي مونږ په ازمينت كښي اچولي وو خاوندان (مالكان) دباغ كله چي امتحان اخلو لكه څنگه چي مو د باغ دخاوندانو امتحان اخستي وو څه وخت چي هغوي		
أَقْسَمُوا	لَيَصْرِمُنَّهَا	مُصْبِحِينَ
هغوي قسمونه اوخوړل چي خامخا به پريكوي ميوه دهغي په وخت دصبا كښي قسم خوړلې وو چي ميوه به ترې سحر وختي كت كوو		
وَلَا يَسْتَنْوِنَ	فَطَافَ عَلَيْهَا	طَافَ مِنْ رَبِّكَ
او استثنائي نه كوله پس اوگرزيديو په هغي باندي يو گرزيدونكي (افت) د طرفه درب ستانه او انشاء الله ئي هم وئيلي نه وه انو په دغه باغ ستادرب د طرف نه يو تاوويدونكي عذاب راتاؤ شو		
وَهُمْ نَائِمُونَ	فَأَصْبَحَتْ	كَالضَّرِيمِ
او هغوي اوده وو پس شو هغه باغ پشان دريبلې شوي فصل نو هغوي اواز او كړو يو بل ته هغوي لا اوده پراته وو او هغه باغ لكه د ريبلې شوې پتي پشان پاتي شوا نو هغوي		
مُصْبِحِينَ	أَنْ اَعْدُوا عَلَي حَرِّكُمْ	إِنْ كُنْتُمْ صَارِمِينَ
په وخت دصبا كښي چي سحر وختي ورشي فصل خپل ته كه يئ تاسو رشتونكي (لوكونكي) صبايو بل ته نعري كړې چي خپل پتي ته وختي اورسيږي كه ميوه ټولول غواړي		
فَأَنْطَلَقُوا	وَهُمْ يَتَخَفَتُونَ	أَنْ لَا يَدْخُلَهَا
پس روان شو هغوي او هغوي ديو بل سره پتي پتي خبري كولي اچي هرگز داخل نه شي دي باغ ته غرض دا چي ټول روان شول او پتي پتي خبرې ئي كولي اچي (گوري) نن تاسو ته		

الْيَوْمَ عَلَيْكُمْ مَسْكِينٌ ۝۱۰ وَغَدُوا عَلَىٰ حَرْدٍ

نن ورخ | په تاسو باندي | يو مسكين | او سحر وختي لاپړل | په فيصله دنه وركولو فقيرانو ته |
يو مسكين هم رانشي | او پخپل قدرت (او تدبير) غاوره په تيزي سره سحر وختي

قَادِرِينَ ۝۱۱ فَلَمَّا رَأَوْهَا قَالُوا

(لكه چې) هغوى قادر دي (په شو كولو دميون) | پس هر كله چې | وې ليدو هغه باغ | نو وې ونيل |
اور سيدل | نو چې دا (تباه شوې باغ) ئې اوليدو نو وې ونيل

إِنَّا لَصَالُونَ ۝۱۲ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ۝۱۳ قَالَ أَوْسَطُهُمْ

بيشكه مونږه لاره وركه كړې ده | بلكه مونږه | محرومه پاتې شو | او ونيل | اډتولونه بهترسړې دهغوى
چې (غالبا) مونږ لاره خطا كړې ده | بلكه رښتيا دا ده چې قسمت موبنددې | په هغوى كښې لږ ښه سړې دا ونيل

أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ لَوْلَا تُسَبِّحُونَ ۝۱۴ قَالُوا سُبْحَانَ

ايا ما نه وو ونيلى | تاسو ته | چې ولې نه وايي تاسو تسبيح | او ونيل هغوى | پاكي ده
ما تاسو ته نه وو ونيلى چې د الله ﷻ پاكي ولې نه بيانوي | بياني او ونيل چې پاك دې

رَبِّنَا ۝۱۵ إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ۝۱۶ فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ

رب زمونږ لره | چې بيشكه وو مونږه | ظالمان | بيا مخ كړو | خينو دهغوى | خينو نورو ته
زمونږ رب | بيشكه هم مونږ خطا كار وو | بياني يوبل ته كتل او الزامونه لگول ئې شروع كړل

يَتَلَاوَمُونَ ۝۱۷ قَالُوا يَوَيْلَنَا ۝۱۸ إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ۝۱۹

چې يوبل ئې ملامته كولو | او ونيل هغوى | اے افسوسه زمونږه | بيشكه وو مونږه | سر كشه
بياني او ونيل | چې هائي افسوس دې په مونږه | هم مونږ د حد نه تيريدونكى يو

عَسَىٰ رَبِّنَا ۝۲۰ أَنْ يَبْدِلَنَا خَيْرًا مِّنْهَا ۝۲۱ إِنَّا

اميد دې چې رب زمونږه | په بدله كښې راكړي مونږ له | بهتره | ددې نه | بيشكه مونږه
اميد دې چې مونږ ته خپل رب ددې نه غوره (باغ) په بدله كښې راكړي | بيشكه مونږ

إِلَىٰ رَبِّنَا ۝۲۲ رَاغِبُونَ ۝۲۳ كَذَلِكَ الْعَذَابُ ۝۲۴ وَالْعَذَابُ الْآخِرَةُ ۝۲۵ أَكْبَرُ

رب زمونږ ته | رجوع كونكى يو | همدارنگې وي عذاب | او خامخا عذاب آخرت | ډير لوى دې
خپل رب ته رجوع كونكى يو | عذاب (چې راځي نو) داسې راځي اود آخرت عذاب ډير لوئې دې

لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ۝۲۶

افسوس كه وې دوى | چې پوهيدلى |
كاش! دوى پرې پوهيدلى

قوله تعالى: - كَمَا بَلَّوْنَا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ

د باغ والا تفصيلي واقعه: - دلته د هغه كافرانوچه رسول الله ﷺ ئې دروغ گنړلومثال بيانولې شى چه څنگه د
باغ والا وو د الله تعالى ناشكړي او كړه اود الله تعالى په عذابونو كښې خپل خان ورواچولو. هم دغه حال

د دې کافرانو هم دې چه دالله تعالی نعمت یعنی حضور اکرم ﷺ دپیغمبرنی ناشکری اوانکار هغوی د الله تعالی ناراضکشی مستحق اوگرخول نو ونی فرمائیل چه مونږ دوی هم ازمینت کرل ځنگه چه مونږ د باغ والا ازمینت کری وو. په کوم باغ کبښې چه قسم قسم میوې دانې وغیره وې. دې خلقو په خپل مینخ کبښې قسمونه اوخوړل چه د سحر کیدونه وړاندې وړاندې به په شپه کبښې میوې راکوزې کړو چه فقیرانو مسکینانو او سوال کونکو ته پته هم اونه لگی چه هغوی راشی اودریږی اومونږ هغوی له هم ورکوو بلکه ټولې میوې دانې به پخپله یوسو. په خپل دې چل باندې اوکامیابښی باندې د هغوی شرور وو او په دې ډیر خوشحاله وو تردې چه الله تعالی ترې هم هیرشو ان شاء الله پورې د چا د ژبی نه اونه وتلو. په دې وجه د هغوی داقسم پوره نه شو هم د شپې شپې د هغوی د رسیدو نه وړاندې آسمانی آفت هغه ټول باغ اوسوزولو او هیره ئی. پ و داسې شولکه توره شپه او پریکړې شوي فصل. ددې د پارہ حضور اکرم ﷺ ارشاد فرمائی چه خلقو د گناهونو بهج شئی د گناهونو په وجه انسان د هغه رزق نه هم محروم کولې شی کوم چه دهغه دپاره تیار کړې شوې وی. بیائی د دې دواړو آیاتونو تلاوت اوفرمائیلو چه دا خلق د خپلې گناه په سبب د خپل باغ د میوې او پیداوار نه بدنصیبه شو. (ابن ابی حاتم)

د سحر په وخت کبښې دوی یوبل ته اوازونه ورکوی که د میوو شوکولو اراده مووی نو وخت مه لگونی اوسحر وختی اوځنی. عبدالله ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی چه داباغ دانگورو وو. اوس دوی پټ پټ خبرې کولې چه څوک ئی وانوری اوغریبانانو مسکینانو ته پته اونه لگی. نود دوی غوږایستنې خود هغه الله تعالی نه پتیدې نه شوې چه دزړه د ارادونه هم پوره شان سره واقف دې. هغه بیان فرمائی چه ددوی دا پتې خبرې داوې چه گورنی هوښیار اوسیرئی چامسکین ته پته اونه لگی اودلته رانه شی هیخ کله یوفقیهرهم په باغ کبښې مه پریږدئی. اوس پوره طاقت اوسختنی سره په پخه اراده سره اویه غریبانانو باندې غصې سره باغ ته لاړل. سدی ﷺ فرمائی چه حروان دکلی نوم وو خوداخه ډیر صحیح نه معلومیرې دوی پوهیدل چه اوس په میوو باندې قابض دی اوس به ئی راکوزې کړو او ټولې به راوړو. خو چه هلته اورسیدل نو حیران او پریشان پاتې شو. گوری چه چېې وهونکې تک شین ډک باغ د میوو نه ډکې ونې پخې میوې ټولې غرقې او تباہ شوی دی په ټول باغ کبښې سیلنی گرځیدلې او ټول باغ سره د میوو سوزیدلې سکاره شوې دې. یوه میوه د نیم قیمت هم پاتې نه وه ټول تازه والې اینختلو سره بدل شوې. ټول باغ سوزیدلې ایره شوې دې د ونو تور تور ویرونکی بناخونه ولاړ دی نو اول خوئی ونیل چه مونږ لارهیره کړې ده چرته بل باغ ته راغلې یو اودا مطلب هم کیدې شی چه زمونږ طریقه کار غلط وو د کوم چه دا نتیجه شوه. بیایچه کله په غورسره کتلونه پس ئی دا یقین اوشو چه باغ خو هم زمونږ دې نو هله پوهه شو او ونی ونیل دې خو دا ولې مونږ بدقسمته یو زمونږ په نصیب کبښې د دې میوې اوفانده نه وه. په دې ټولو کبښې چه د عدل او انصاف والا بنیگرې او بهترنی والا وو هغه ونیل گورنی ماخوبه د اول نه تاسو ته ونیل چه تاسو ان شاء الله ولی نه وانې؟ سدی ﷺ فرمائی چه د هغوی په زمانه کبښې سبحان الله ونیل هم د ان شاء الله په ځانی وو. امام ابن جریر رضی الله عنهما فرمائی چه هم د دې معنی ان شاء الله ونیل دی. اودا هم اوونیلې شو چه د هغوی بهتر سری دوی ته اوونیل چه گورنی ماخوتاسو ته اول ونیلې وو چه تاسو ولې د الله تعالی پاکوالې او حمدو ثنا نه ونې؟ دې اوریدو سره اوس هغوی ونیل چه زمونږ رب پاک دې. بې شکه مونږ په خپلو ځانونو باندې ظلم اوکړو. اوس به تابعداری په ځانی راوړو چه عذاب خو راورسیدو اوس ئی خپل تقدیر اومنلوچه سزائی ورکړه. اوس خو ئی یوبل ملامت کولو چه مونږ ډیر بد اوکړو د مسکینانو حق مو وهل غوښتل اود الله تعالی دحکم منلونه موانکار رامنع شو بیا ټولو اوونیل چه هیخ شک نشته زمونږ سرکشې دحد نه زیاته شوې وه پدې وجه دالله تعالی عذاب راغلو

دا واقعہ دکوم کلی ۵۵: بیا وائی چہ کیدی شی زمونہ رب مونہ تہ ددی نہ بنہ بدلہ را کپی یعنی پہ دنیا کبھی اودا ہم ممکن دی چہ د آخرت د خیال نہ هغوی دا ونیلے وی. واللہ اعلم. د بعضو سلفو وینا ده چہ دا واقعہ د اهل یمن ده. حضرت سعید بن جبیر رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دا خلق د ضروان اوسیدونکی وو چہ دصنعانہ د شہرو میلوبہ فاصلہ باندی یو کلی دی. مفسرین وائی چہ دا اهل حبشہ وو او د مذهب پہ سلسلہ کبھی اهل کتاب وو دا باغ دوی تہ د خپل پلار نہ پہ میراث کبھی ملاؤشوی وو. دهغه دا دستور وو چہ د باغ نہ بہ نی خپلہ خرچہ اوویستلہ اود خپل بال بیچ د تہول کال خرچ بہ نی ترے اوویستلو او باقی گتہ بہ نی د اللہ تعالیٰ پہ نوم باندی صدقہ کولہ. د هغه د وفات نہ پس دی بچو نی پہ خپل مینخ کبھی مشورہ اوکرہ او ونی وئیل چہ زمونہ پلار خو بی وقوف وو چہ هرکال بہ نی دومرہ لونی رقم اخوا دینخوا ورکولو. کہ مونہ دی فقیرانوتہ ورنہ کرو او خپل مال سمبال کرو نو ډیر زر بہ دولت مند جوړ شو. دا ارادہ دوی پخہ کرہ نوپہ دوی باندی عذاب راغلو چہ د هغوی هغه اصل مال نی ہم تباه کرو او خالی لاس پاتی شو. بیا فرمائی چہ کوم سرے ہم د اللہ تعالیٰ د حکم خلاف اکری اود اللہ تعالیٰ پہ نعمتونو کبھی بخل اوکری اود مسکینانو او محتاجانو حق ادا تہ کری اود اللہ تعالیٰ دنعمتونو ناشکری اوکری پہ هغوی باندی ہم دا قسم عذابونہ وی. اودا خو د دنیا عذابونہ دی او د آخرت عذاب خو لابقی دی کوم چہ ډیر سخت او ډیر خراب دی. دیبھقی پہ یوحیث شریف کبھی دی چہ رسول اللہ ﷺ د شپے فصل پریکول اود باغ میوی راشوکول منع فرمائیلی دی. (۱)

جَنَّتِ	عِنْدَ رَبِّهِمْ	إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ
بیشکہ دپارہ دمتقیانو پہ نزدرب دهغوی جنتونہ دی		
ډپرہیزگارانو دپارہ خپل درب سرہ د		
النَّعِيمِ	أَفَتَجْعَلُ	الْمُسْلِمِينَ
دنعمتونو نہ ډک	آیا پس اوگرخوؤ مونہ حال	دمسلمانانو
ارام باغونہ دی نوایا مونہ بہ منونکی دمجرمانو سرہ برابر وو		
مَا لَكُمْ	كَيْفَ	تَحْكُمُونَ
خہ شوی دی تاسو لره	خرنگی حکم کوئی تاسو	آیا ستاسو سرہ
دا پہ تاسو خہ شوی دی دا تاسو خنگہ فیصلی کوئی آیا تاسو سرہ (آسمانی) کتاب یشته		
فِيهِ	تَدْرُسُونَ	إِنَّ لَكُمْ
چی پہ هغی کبھی	تاسو لولی (دا)	چی بیشکہ تاسو لره دی
چی تاسو پہ کبھی (حکمونہ) لولی چی پہ هغی کبھی ستاسو د خوئنی خیزونہ لیکلی		
تَخَيَّرُونَ	أَمْ لَكُمْ	أَيْمَانٌ
چی تاسو نی خوئنی	یا دی تاسو لره	قسمونہ
پراتہ) دی یا زمونہ پہ ذمہ ستاسو بارہ کبھی قسمونہ (خورلی) پراتہ دی		

إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ	إِنَّ لَكُمْ	لَهَا	تَحْكُمُونَ
دورخی د قیامتہ پورې چی بیشکہ وی به تاسو لره خامخا هغه چی تاسو پر حکم کوی			
سَلِّمَهُمْ	أَيُّهُمْ	بِذَلِكَ	رَزِيعِمٌ
تپوس او کره ددوی نه چی کوم یو ددوی په دې باندي ذمه وار (ضامن) دې یا دوی لره دی			
شُرَكَاءُ	فَلْيَأْتُوا	بِشُرَكَائِهِمْ	إِنْ كَانُوا
شریکان پس رادولی شریکان خپل که وی دوی رښتینی			
کړی دی که داسې وی نو پکار دی چی دوی خپل شریکان راولی که چرې دوی رښتونی وی			

قوله تعالى :- أَفَتَجْعَلُ الْمُشْرِكِينَ كَالْمُحْسِنِينَ

نیکان او کناهنگاران به برابر نه وی: پاس خود دنیاوی جنت اوباغ حال بیان شوې وواودالله ﷻ د نافرمانی اودهغه د حکم خلاف کولونه په هغوی چه کوم بلا او آفت راغلو د هغې ذکر شوې وو د دې دپاره اوس دهغه متقی او پرهیزگارو خلقو حال ذکر کړې شو چاته به چه په آخرت کښې جنتونه ملاویږی د کومو نعمتونه چه به نه فنا کیږی اونه به کمیږی نه به ختمیږی او نه به سخا کیږی. بیا فرمائی چه آیا دا کیډې شی چه مسلمان او گناهگار په بدله کښې یوشان شی؟ قسم دې د زمکې او آسمان د رب چه دا نه شی کیډې څه دریاندې شوی دی تاسو څنگه دا غواړئ؟ آیا ستاسو په لاس کښې د الله تعالی د طرف نه نازل کړې شوی داسې یو کتاب شته چه په خپله تاسوسره هم محفوظ وی اود وړاندینویه لاسونو تاسو روستونو ته هم رسیدلې وی او په هغې کښې هم دا وی کومه چه ستاسو خوبښه ده او کوم چه تاسو وائې؟ یا زمونږ چرته مضبوطه وعده او لوظ تاسو سره دې چه دا تاسو څه وائې هم دغه به کیږی او ستاسو د بې خایه او غلط خواهشونه به پوره کیږی؟ دوی نه لږ شان تپوس او کره چه د دې خبرې به څوک ضامن وی اود چا په ذمه دا کفالت دې؟ ټیک ده ستاسو د دروغو دا خدایان دی هم دوی په خپل صداقت کښې په ثبوت کښې پیش کړئ.

يَوْمَ يُكْشَفُ	عَنْ سَاقٍ	وَيَدْعُونَ	إِلَى السُّجُودِ
په کومه ورځ چی به ښکاره کړې شی پندې او خلق راوبللی شی سجدي کولو ته			
فَلَا يَسْتَطِيعُونَ	خَاشِعَةً	أَبْصَارُهُمْ	تَرَاهِقَهُمْ
پس هغوی به طاقت نه لری دسجدي کولو اښکته (ذليله) به وی سترگې ددوی اراگیر کړې به وی دوی لره نشی کولی سترگې به ئې ټیټې وی ذلت به پرې راخوړوی حال دا دې چی			
ذِلَّةً	وَقَدْ كَانُوا	يَدْعُونَ	إِلَى السُّجُودِ
ذلت او بیشک و دوی چی رابللي کیدل به سجدي کولو ته او دوی صحیح سالم وو			
په دنیا کښې ددوی به سجدي ته رابللي شول			

قَدَرْنِي	وَمَنْ يَكْذِبْ	بِهَذَا الْحَدِيثِ ط	سَنَسْتَدْرِجُهُمْ
پس پریرده ما او هغه څاړك چي دروغ گنړي ادا كلام (قران) ادير زربه رو رو بوخو دوي لره تباهي ته نو ته پریرده ما اودا كلام دروغ گنړونكي مونږ دوي رو رو داسي ځاني ته وړاندي كوو	قَمْن حَيْثُ	لَا يَعْلَمُونَ ۞	وَأُمْلِي
په داسي طريقه چي دوي به پر نه پوهيږي اوزه مهلت وركوم دوي له بيشكه تدبير زما چي دوي ته خبر هم نشته اوزه دوي ته مهلت وركوم بيشكه زما تدبير	مَتِين ۞	أَمْ تَسْأَلُهُمْ	أَجْرًا
سخت محكم دي ايا ته غواړي ددوي نه څه اجر چي دوي گني دتاوان دوجي نه ډير بوخ دي ايا ته ددوي نه څه اجر غواړي چي دوي دهغي دتاوان (ادا كولو) نه	مُثْقَلُونَ ۞	أَمْ عِنْدَهُمُ	الْغَيْبُ
دراڼه كړي شوي دي ايا ددوي سره علم غيب دي چي دوي نې ليكي عاجزه دي؟ او كه دوي سره د غيبو څه خبر دي چي دوي هغه ليكي	يَكْتَبُونَ ۞	فَهُمْ	يَكْتَبُونَ ۞

قوله تعالى: وَيَدْعُونَ إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَبِيعُونَ ۞

مجرم به د قيامت په ورځ سجده نه شي كولي: پورته خدا بيان شوي وو چه د پرهيزگارو خلقود پاره به دنعمتونو والا جنتونه وي د دي د پاره دلته اوس دا بيان كيږي چه دا نعمتونه به دوي ته كله ملاويږي؟ نو فرماني چه په هغه ورځ په كومه ورځ چه به پنډني كولاوولي شي يعنى د قيامت په ورځ كومه ورځ چه د ډيرو ډيرو زلزلو د ډير امتحان او د ډيرو ازميبنتونو والا ورځ ده اودلويولويو كارونو د ښكاره كيدلو ورځ به وي. په صحيح بخاري كښي په دي ځاني كښي د حضرت ابوسعيد خدرى ؓ دا حديث دي چه ما د رسول الله ﷺ نه اوريدلى دي فرمايلي چه زمونږ رب به خپله پنډني كولاو كړي نو هر يو مؤمن سرې اومؤمنه ښځه به په سجده كښي راپريوځي او چه كومو خلقو په دنيا كښي دځان خودلودپاره سجدې كولي هغوى به هم سجده كول غواړي خود هغوى ملاكاني به د تختي په شان شي يعنى سجده به اونه كړي شي. دا حديث په بخاري او مسلم دواړو كښي دي. (۱)

په نورو كتابونو كښي هم دي چه په څو څو سندونو او د الفاظو په وړاندي روستو كولو سره روايت دي اودا حديث مطول او مشهور دي. حضرت ابن عباس ؓ فرماني چه ددي كشف ساق (يعنى پنډني ښكاره كول) نه مراد دي چه دا ورځ به د تكليف سختوالي او غم درد ورځ وي (۲) كوم چه دلته په محاوره كښي بيان كړي شوي دي. (ابن جرير) او ابن جريردا په بل سندد شك سره بيانوي چه د ابن مسعود ؓ يا ابن عباس ؓ نه د (يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ) په تفسير كښي يو ډير لوى عظيم الشان امر نقل دي لكه چه د شاعر قول دي (سألت الحرب عن ساق) دلته هم د جنگ لوني والي او عظمت بيان كړي شوي دي. د مجاهد ؓ نه همدا روايت دي. حضرت عبدالله ابن عباس ؓ فرماني چه د قيامت په ورځ به دا ساعت ډير سخت وي. هغوى فرماني چه دا امر ډير سخت ډير ويرونكي او خطرناك دي. هغوى فرماني چه كوم وخت به امر كولاو كړي شي اعمال به ښكاره شي اودا كولاويدل د آخرت راتلل دي اودې نه مراد د كار ښكاره كيدل

(۱) صحيح بخاري كتاب التفسير سورة ن والقلم باب (يوم يكشف عن ساق) ۴۹۱۹، صحيح مسلم: ۱۸۳، ترمذی: ۲۵۹۸، ابن ماجه: ۱۷۹، احمد: ۱۶/۳، ابن حبان: ۷۳۷۷.
 (۲) حاکم: ۴۹۲/۲ وسنده حسن.

دی دا تبول روایتونه په ابن جریر کنبی دی. دې نه پس دا حدیث دې چه رسول الله ﷺ ددی په تفسیر کنبی فرمائیلی امر به ډیر لوی نوروی. خلق به د دې په وړاندې په سجده کنبی راپریوخی () اودا حدیث په ابویعلی کنبی هم دې اوددې په اسنادو کنبی یومبهم راوی دې. والله اعلم.

قوله تعالى: -خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ

سرکش به سترګې نه شی اوچتولی: بیا فرمائی په نن ورځ به ددې خلقو سترګې پورته اوچتې نه شی اوخوار او ذلیل به وی ځکه چه په دنیا کنبی ډیر سرکش کبرژن او غرور کونکی وو. دصحت او سلامتیا په حالت کنبی چه به دوی دسجدې کولود پاره رابللې شو نو منع کیدل به د کوم سزا چه نن دا ملاوشوه نن سجده کول غواری خو کولې نه شی. اول به نی کولې شوه خونه نی کوله. دالله تعالی تجلی او نور کتلو سره به ټول مؤمنان په سجده کنبی راپریوخی خوکافراومنافق به سجده نه شی کولې ملاکانې به نی تخته شی ټییدلې به نه شی بلکه پرمخې به په شا پریوخی. دلته هم د هغوی حالت د مؤمنانو خلاف وو هلته به هم خلاف وی. بیا فرمائی چه ما اوزما دا حدیث یعنی قرآن دروغ گنرونکی خو پریږده په دې کنبی سخت وعید او سخته رتنه ده چه ته خو اودریزه زه به دوی سره پخپله گورم. گوره خو صحیح چه څنگه په نمبریاندي نی راگیروم. دوی به په خپله سرکشنی اوغرور کنبی زیاتیرې اوزماد ډهیل ورکولو په راز به پوهه نه شی او بیا به یوناخاپه دا گناه دا کنده راخوتکیږی اوزه به ناخاپه دوی راگیرکړم. زه به دوی زیاتوم دوی به نور هم بدمست کیږی دوی به هغه عزت گنړی خوهغه به بی عزتی وی. بل ځانی کنبی ارشاد دې (أَيَسْبُونَ أَنَّمَا تُمَدُّهُمْ) یعنی آیا د دوی گمان دې چه د مال اولاد زیاتیدل د دوی د پاره زمونږ دطرف نه د څه بنیگرې په وجه دی؟ نه بلکه داخوبې عقله دی. بل ځانی فرمائی (فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ) کله چه دوی زمونږ وعظ اونصیحت هیرکړو نومونږ په دوی باندي د ټولو څیزونودروازې کولو کړې تر دې چه هغوی ته څه ورکړې شوی وو په هغې باندي سرکشی اوکړه نومونږ هغوی ناخاپه راگیرکړل او د هغوی امیدونه مو پری کړل. دلته هم ارشاد دې چه زه به دوی ته وخت ورکوم زیاتوم به نی اوچتوم به نی دا زما چل دې اوزما تدبیرزما مخالفانو او زما نافرمانوسره ډیردې. بخاری اومسلم کنبی دی چه حضور ﷺ اوفرمائیل الله تعالی ظالم ته مهلت ورکوی بیانی چه کله راگیر کړی نوپریږدی نه بیا حضور ﷺ دا آیت اولوستلو (وَكَذَلِكَ أَخْذُ رَبِّكَ إِذَا أَخَذَ الْقُرْآنَ وَهُوَ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ إِنَّ أَخْذَهُ أَلِيمٌ شَدِيدٌ) یعنی داسې دی ستاد رب نیول چه ډیر سخت او دردناک دی. (۲) بیا فرمائی چه ته خو څه د دوی نه اجرت او بدله نه غواری چه هغوی ته گرانه ده اودکومی په تاوان سره چه دوی ټیټیږی. نه دوی سره څه علم غیب دې کوم چه دوی لیکمی. د دې دواړو جملوتفسیر سورة (والطور) کنبی تیرشوی دې. خلاصه مطلب دا دې چه ای نبی ﷺ ته دوی د الله تعالی طرف ته بغیرد اجرت او بغیرد مال غوښتلونه اوبغیرد څه بدلې غوښتلو نه راغواری ستا غرض بغیرد ثواب حاصلولو نه بل هیڅ نه دی نو په دې باندي هم داخلق د خپل جهالت او سرکشنی په وجه تادروغ گنړی.

فَاصْبِرْ

| پس صبر کوه

| نو ته دخپل

(۱) مستدای یعلی: ۷۲۸۳.

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة هود باب قوله (وَكَذَلِكَ أَخْذُ رَبِّكَ إِذَا أَخَذَ الْقُرْآنَ...)، ۴۶۸۶، صحیح مسلم: ۲۵۸۳، ترمذی: ۳۱۱۰، ابن حبان: ۵۱۷۵.

لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ إِذْ نَادَى

حکم درب خپل ته | او مه کیره ته | پشان دملگری دمهی | کله چی | هغه اواز اوکړو |
رب حکم راتلو ته صبر کوه | اود مهی دځاوند (حضرت یونس) په شان مه کیره | چی خپل رب ته نی اواز اوکړو

وَهُوَ مَكْظُومٌ ۝ لَوْلَا أَنْ تَدْرِكَهُ نِعْمَةٌ

او هغه وو | دک دغم نه | که نه وی دا خبره | چی اورسیری هغه ته | نعمت | دطرفه درب خپل نه
او په غم کښې ډوب وو | که دخپل رب نعمت راتینگ کړې نه وی |

لَنْ يَذَّوَّبَ إِلَّا بِالْعَرَاءِ ۝ وَهُوَ مَذْمُومٌ ۝ فَاجْتَبَاهُ

نوخامخا به غوزولې شوې وی | په سپیره میدان | او په هغه به ملامتی ونیلې کیده | پس غوره کړو هغه لره
نو په ډاگه میدان به غورزیدلې پروت وو | او په بد حال به اخته وو | نوبیا خپل رب هغه نور

رَبِّهِ ۝ فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ۝ وَإِنْ يَكَادُ

رب دهغه | پس وی گرز وو هغه | د صالحانونه | او بیشکه نزدې دی | هغه کسان
غوره کړو | او په صالحانو کښې ئې شامل کړو | او داسې ښکاری چی داکفران

كَفَرُوا ۝ لِيَرْثَ قَوْلَكَ ۝ أَبْصَارِهِمْ ۝ لِيَسْمَعُوا الذِّكْرَ

چی کفر ئې کړې دې | چی اوبه خوبوی تالره | په سترگو خپلو سره | هر کله چی هغوی واوریدو قرآن
به تا د سترگو په نظر او خوبوی | څه وخت چی دوی قرآن پاک واورې

وَيَقُولُونَ ۝ إِنَّهُ لَهْجُونٌ ۝ وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ

او وایی هغوی | چی بیشکه دې | خامخا لیونې دې | او نه دې دا قرآن | مگر | نصیحت دې
اودوی وائی چی داخو لیونې دې | حال دادې چی دقرآن پاک خود ټولو

لِلْعَالَمِينَ ۝

دپاره دمخلوقاتو دټول جهان |

جهانونو دپاره نصیحت دې

قوله تعالى :- وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ

ديونس عليه السلام كذب والا واقعه: الله تعالى فرماني چه اي نبي صلى الله عليه وسلم دخپل قوم په تكليف اوددوي په دروغ گنولو باندې صبر او برداشت كوه، ډير زر دالله تعالى فيصله كيدونكي ده او آخركار به ستا اوستا د ماتحتانو غلبه وي په دنيا كښې هم اوپه آخرت كښې هم. گوره ته د كذب والا د نبي په شان مه كيږه. دې نه مراد حضرت يونس بن متى عليه السلام دې. كله چه هغه په خپل قوم باندې غصه شو او اووتلو بيا چه څه اوشو نو هغه اوشو يعنى د هغه په كشتني كښې سوريډل د كذب هغه تيروول اود سمندر په بيخ كښې كيناستل او داسې قط په قط تياروكښې دومره لاندې په سمندر كښې د هغوى د الله تعالى پاكي بيانولوسره اوريدل اوپخپله د هغه هم آواز كول (لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ) لوستل. بيا د هغه دعا قبوليدل اود دې نه خلاصې موندل وغيره. د كومي واقعه چه په تفصيل سره بيان تير شوې دې.

دکوم دبیان نہ پس چہ دالله تعالیٰ سبحانہ وتعالیٰ ارشاددی چہ مونہ ہم داسی ایماندارو ته خلاصی ورکوواو فرمائی کہ هغه تسبیح نہ کوله نو د قیامتہ پوری بہ د کب په خیتہ کنبی پروت وو. دلته هم فرمان دی چہ کله هغه د غم او تکلیف په حال کنبی مونہ ته آواز اوکړو. اول بیان شوی دی چہ د یونس علیه السلام د خلې نه وتلې دا کلمه عرش ته اورسیده. فربتواوونیل د دی کمزوری غیرمعروف سری آواز خوداسی معلومیری لکه د مخکې نه اوریدلې شوی وی الله تعالیٰ او فرمائیل چہ ولې تاسودی اونه پیژندلو؟ فربتو عرض اوکړونه. الله تعالیٰ او فرمائیل دا زما د بنده حضرت یونس علیه السلام آواز دی. فربتو عرض اوکړوچہ بیاخودا ستاهغه بنده دی دچانیک اعمال چہ به هره ورخ آسمان ته راختل دچادعا گانې چہ به هروخت د قبولیت درجه بیاموندله. الله تعالیٰ او فرمائیل ربتیا دی. فربتواوونیل چہ بیا خو ای ارحم الراحمین د ده د آسانود وخت د نیکو اعمال په وجه ده ته د دی سختی نه خلاصی ورکړی. نو د الله تعالیٰ ارشاد اوشو ای کبه ته دی او غورزوه. نوکب دی په غارہ باندي رااوووستلو. دلته هم دغه بیان کولې شی چہ الله تعالیٰ هغه بیا بزرگ جوړکړو او په نیکانو کنبی ئی کړو.

د یونس علیه السلام هیخ قسمه مذمت جائز نه دی. مسند احمد کنبی دی چہ رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم فرمائی چہ چاله هم نه دی پکار چہ هغه خپل خان د حضرت یونس بن متی رضی الله عنه نه غوره اوبنائی. بخاری او مسلم کنبی هم د احادیث دی (۱) (بس د الفاظو وړاندیوالې روستووالې دی. په یو روایت کنبی داسی دی "چہ ما د حضرت یونس بن متی رضی الله عنه نه غوره مه بنائی" دا د دی د پارہ چہ چرته خلق د الله تعالیٰ ددی فرمان نه داسی اونه وائی "چہ ای محمد صلی الله علیه و آله وسلم د کب والا په شان مه کیره" چہ دی نه د حضرت یونس علیه السلام بدی او مذمت شان اوخی) د وړاندینی آیت مطلب دادی چہ ستاد بغض او حسد په وجه د اکافرانو خو په برندو برندو تاته گوری او خویول دی غواری. کہ دالله تعالیٰ د طرف نه ستاحمایت او بچاؤ نه وونو یقینا دوی خو به داسی کړی وو. په دی آیت کنبی دلیل دی په دی امر باندي چہ د نظر لکیدل اود دی اثر د الله تعالیٰ په حکم سره حق دی لکه چہ په ډیرو احادیثو کنبی هم دی چہ په خوځو سندونو سره نقل دی.

قوله تعالیٰ: لَيُزِيلُنَاكَ بِأَبْصَارِهِمْ

د بدنظر علاج اود بدگمانئی مذمت:- په ابوداؤد کنبی دی چہ رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم فرمائی چہ دم پوکوهل صرف د بدنظر دزهرژن خناور اونه اودریدونکې وینې دی (۲) په بعضې سندونو کنبی د نظر لفظ نشته. د احادیث په ابن ماجه کنبی هم دی اوبه صحیح مسلم او ترمذی کنبی هم دی. (۳) ابویعلیٰ کنبی یو غریب حدیث دی چہ نظر په حکم دالله تعالیٰ انسان راغورزوی. (۴) مسند احمد کنبی دی چہ کیری او نظر کنبی هیخ هم حق نشته. د ټولونه بڼه شگون فال دی. دا حدیث په ترمذی شریف کنبی هم دی او امام ترمذی رحمته الله علیه دی ته غریب وائی (۵) په بل روایت کنبی دی چہ کیرئی کنبی څه بد فالی نشته او نظر حق دی اونیک فال د ټولونه ډیر ربتونې فال دی. یوبل روایت کنبی دی نظر حق دی هغه داوچت ځائی بڼتونکې هم راکوزه وی. (۶)

(۱) احمد: ۱/۳۹۰، صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب قول الله تعالیٰ (وان یونس لمن المرسلین) ۳۴۱۶، صحیح مسلم: ۲۳۷۹، ابوداؤد: ۴۶۶۹، ابن حبان: ۶۲۳۸.

(۲) ابوداؤد کتاب الطب باب فی الرقی: ۳۸۸۹، حاکم: ۴/۴۱۳.

(۳) ابن ماجه کتاب الطب باب مارخص فیہ من الرقی: ۳۵۱۳، وهو صحیح، صحیح مسلم کتاب الایمان باب الدلیل علی دخول طوائف من المسلمین الجنة بغیر حساب: ۲۲۰، صحیح بخاری کتاب الطب باب من اوکوی غیره: ۵۷۰۵.

(۴) احمد: ۵/۱۴۶ ح ۲۱۳۰۲.

(۵) احمد: ۵/۷۰، ترمذی کتاب الطب باب ماجاء ان للعین حق والفعل لها: ۲۰۶۱ و سنده حسن، الادب المفرد: ۹۱۴.

(۶) احمد: ۱/۲۹۴.

یو خو فائدہ مند عملیات:- صحیح مسلم کنبی دی چه نظر حق دے کہ، یوخیز د تقدیر نہ وړاندیوالې کونکې وو نو نظر به کولو. کله چه په تاباندې غسل او کړې شی نو غسل کوه (۱) په مصنف د عبدالرزاق کنبی دی چه حضور ﷺ به حضرت حسن ﷺ او حضرت حسین ﷺ په دې الفاظوسره پناه کنبی وړ کولو (اعینکما بکلمات اللہ التامة من کل شیطن وهامة ومن کل عین لامة) یعنی تاسو دواړه د الله تعالی د پوره کلماتوپه پناه کنبی وړ کوم د هر شیطان نه د هر یو زهرژن خنور نه اود هر یو لگیدونکی نظر نه اوفرمانی چه حضرت ابراهیم ﷺ به هم حضرت اسحق ﷺ او حضرت اسماعیل ﷺ په دې الفاظوسره د الله تعالی په پناه کنبی وړ کولو. دا حدیث په سنن کنبی او بخاری شریف کنبی هم دے. (۲) ابن ماجه کنبی دی چه حضرت سهل بن حنیف ﷺ غسل کولو عامر بن ربیعہ ﷺ وئیل چه ما خوترننه پورې داسې پندنی د یوې پرده کونکې بنخې هم نه ده لیدلې. نو په لږ شان ساعت کنبی هغه بې هوشه راپریوتلو. خلقو حضور ﷺ ته عرض او کړو یارسول الله ﷺ د هغه خبر واخلی دی خو بې هوشه شو. حضور ﷺ اوفرمائیل چه ستاسو په چا شک هم شته؟ خلقو عرض او کړو چه او عامر بن ربیعہ ﷺ باندي حضور ﷺ اوفرمائیل چه تاسو کنبی ولې خوک خپل رور قتل کوی؟ کله چه تاسو نه یوکس د خپل رور یو داسې خیز اووینی چه په هغه باندي ډیر ښه اولگی نو هغه له پکار دی چه د هغه د پاره د برکت دعا او کړی. بیا ئی اوبه راوغوښتی او عامر ته ئی اوفرمائیل ته اودس او کړه د مخ او گیتو پورې لاسونه ترخنګلو پورې او زنگونونه او د بډې پورې دننه حصه اوویندخه. بل روایت کنبی دی چه حضور ﷺ اوفرمائیل چه یولوبنې د ده په شانه باندي راوارونی (۳) په نسائی وغیره کنبی هم دا روایت موجود دے. حضرت ابوسعید ﷺ فرمائی چه نبی کریم ﷺ به د پیریانو او انسانانو د نظر نه پناه غوښتله. کله چه معوذتین سورتونه نازل شو نو حضور ﷺ هغه واخستل او ټول ئی پریخودل. (۴)

په مسند وغیره کنبی دی حضرت جبرائیل ﷺ حضور ﷺ له راغلو او ونی وئیل ای نبی ﷺ آیا ته بیمار ئی؟ حضور ﷺ اوفرمائیل او. نوجبرائیل ﷺ او وئیل (بسم الله ارقیک من کل شر یؤذیک من شرک کل نفس وعین واللہ یشفیک بسم الله ارقیک) (۵) په بعضی روایتونو کنبی د الفاظو وړاندیوالې روستووالې هم دے. د بخاری او مسلم په حدیث کنبی دی چه یقینا د نظر لگیدل حق دی (۶) دمسنده یو حدیث کنبی د دې نه پس داهم لیکلې دی چه ددې سبب شیطان دې اود بنیادم حسد دے (۷) دمسنده یو بل روایت کنبی دی چه د حضرت ابوهریره ﷺ نه تپوس او کړې شو چه تا د حضور ﷺ نه اوریدلی دی چه شگون په دريو څیزونو کنبی دې کور، اس او ښخه. نو ابوهریره ﷺ اوفرمائیل چه بیا خوبه زه په رسول الله ﷺ باندي هغه اووایم چه هغه نه دی فرمائیلی. او ما د حضور ﷺ نه دا اوریدلی دی د ټولونه ښه شگون نیک فال دے او د نظر لگیدل حق دی (۸) ترمذی وغیره کنبی دی چه حضرت اسماء بنت ابی بکر رضی اللہ عنہا عرض او کړو یارسول الله ﷺ د حضرت جعفر ﷺ ماشومانوته نظر لگی نو زه پرې څه دم کووم؟ حضور ﷺ اوفرمائیل چه اوکه څه څیز د تقدیر نه وړاندیوالې کولې شونو هغه به نظروو. (۹)

(۱) صحیح مسلم کتاب السلام، باب الطب والمرضى والرقی: ۲۱۸۸، المعجم الكبير: ۱۰۹۰۵، بیهقی: ۳۵۱/۹.
 (۲) صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء: ۳۳۷۱، ابوداؤد: ۴۷۳۷، ترمذی: ۲۰۶۰، ابن ماجه: ۳۵۲۵، احمد: ۲۳۶/۱، ابن حبان: ۱۰۱۳.
 (۳) ابن ماجه کتاب الطب باب العین: ۳۵۰۹، وهو صحیح، احمد: ۳۸۶/۴، ابن حبان: ۶۱۰۶.
 (۴) ترمذی کتاب الطب باب ماجاء فی الرقیة بالمعوذتین: ۲۰۵۸، نسائی: ۵۴۹۶، ابن ماجه: ۳۵۱۱.
 (۵) صحیح مسلم کتاب السلام باب الطب والمرضى والرقی: ۳۱۸۶، ترمذی: ۹۷۲، احمد: ۲۸/۳.
 (۶) صحیح بخاری کتاب الطب باب العین حق، ۵۷۴۰، صحیح مسلم: ۲۱۸۷، مصنف عبدالرزاق: ۹۷۷۸، احمد: ۳۱۹/۲، ابن حبان: ۵۵۰۳.
 (۷) احمد: ۴۳۹/۲.
 (۸) احمد: ۲۸۹/۲.
 (۹) ترمذی کتاب الطب باب ماجاء فی الرقیة من العین: ۲۰۵۹، وهو صحیح، ابن ماجه: ۳۵۱۰، احمد: ۴۳۸/۶.

د حضرت عائشہ صدیقہ (رضی اللہ عنہا) نہ ہم د حضور ﷺ د بدنظر نہ د دم کولو حکم روایت دی (۱) حضرت عائشہ (رضی اللہ عنہا) فرمائی چه د نظر لگونگی ته به حکم کولی شو چه اودس اوکری او چاته چه به نظر لگیدلی ووپه هغه باندي به نی په دی اوبو غسل کولی شو (۲) اوبه حدیث کنبی دی چه نشته کیری اونظر حق دی اود بولونه بنه شگون فال دی مسند احمد کنبی هم دسهل (۳) او عامر (۴) قصه کومه چه پورته بیان شوه لپه په تفصیل سره نقل ده (۵) بعضی روایاتو کنبی دا هم دی چه دواړه بزرگان د غسل په اراده لارل او عامر (۶) به اوبو کنبی د غسل دپاره کوزشو نود هغه بدن لیدلوسره دسهل (۷) نظر اولگیدو او هغه هم هلته په اوبو کنبی خرابی شروع کړو ما درې خل آواز ورکړوخو جواب ملاوته شو زه د حضور ﷺ په خدمت کنبی حاضر شوم او ټوله واقعه مې ورته بیان کړه هغوی لوبنی راوړو او په لروشان اوبو کنبی نی لاس اووهلو تپبندنی پورته اوچتولوسره ترهغه خانی پورې اورسیدو او په سینه نی ورته لاس اووهلو او دادعانی اوکړه **(اللهم اصر ف عنه حرها وبردها ووصبها)** ای الله ته د ده نه د ده گرمی یخی او تکلیف لری کړه (۸) مسند بزاز کنبی دی چه زما د امت قضا و قدر نه پس به اکثر مرگ د نظر نه وی (۹) فرمائی چه نظر حق دی اوانسان قبرته رسوی او اوبس کتوئی ده زما د امت اکثر هلاکتونه هم دی کنبی دی (۱۰) د یویل صحیح سندنه دا روایت هم نقل دی رسول الله ﷺ فرمائی چه د یو بیماری بل ته نه لگی اونه د گونگی په وجه د بریادنی یقین کول څه واقعیت نه لری اونه حسد څه خیز دی او نظر حق دی (۱۱)

ابن عساکر کنبی دی چه حضرت جبرائیل (رضی اللہ عنہ) حضور ﷺ ته تشریف راوړو حضور ﷺ دغه وخت کنبی خفه شان وو سبب نی تپوس اوکړو نو ونی فرمائیل چه حسن (۱) او حسین (۲) ته نظر لگیدلی دی ونی فرمائیل چه د ربتیا و قابل خیز دی نظر واقعی لگی تاسو دا کلمات لوستلوسره ولې په پناه کنبی ورنه کړو؟ حضور اکرم ﷺ تپوس اوکړو هغه کلمې کومې دی؟ ونی فرمائیل داسې وایه **(اللهم ذا السلطان العظیم والسن القدیم ذا الوجه الکریم ولی الکلمات التامات والدعوات المستجابات عاف الحسن والحسین من انفس الجن واعین الانس)** یعنی ای الله ای د پیری لوی بادشاهنی والا ای زبردست احسانونو والا ای د ټولونه د بزرگ مخ والا ای د پوره کلماتو والا ای دعاگانو ته د قبولیت درجه ورکونکیه ته حسن او حسین د ټولو پیریانود هواگانو او د ټولو انسانانو د سترگونه خپله پناه ورکړه حضور ﷺ دادعا اوکړه اوهم هلته دواړه ماشومان راباسبدل اود حضور ﷺ په وړاندې لوبی کولی نو حضور ﷺ او فرمائیل خلقو خپل ځانونه خپلې بیبانی خپل اولاد ته هم په دی پناه سره پناه ورکوئی د دی په شان بله د پناه څه دعا نشته بیافرمانی چه کله داکافرانو د خپل سپکاوی نه دک نظر په تاسو اچوی او ورسره د پیغورونو دکه ژبه هم په تاسو باندي کولاووی او وانی چه دی خو په قرآن پاک راوړو کنبی مجنون دی نوالله تعالی د دوی په جواب کنبی فرمائی قرآن پاک خود الله تعالی د طرف نه د ټول عالم د پاره نصیحت نامه ده.

(الحمد لله) د سورت قلم تفسیر ختم شو.

(۱) صحیح بخاری کتاب الطب باب رفیه العین: ۵۷۳۸، صحیح مسلم: ۲۱۹۵، ابن ماجه: ۳۵۱۰، احمد: ۵/۶۳، ابن حبان: ۶۱۰۲، (ابن ماجه)

(۲) البروداؤد کتاب الطب باب ماجاء فی العین: ۳۸۸۰، (احمد)

(۳) احمد: ۴۷/۳، والمستدرک: ۴/۲۱۵، ابن ماجه: ۳۵۰۶، مختصرًا وهو حدیث حسن، امیه بن هند حسن الحدیث ولفه ابن حبان والحاکم وغیرهما.

(۴) احمد: ۴۷/۳، وهو حدیث حسن.

(۵) مسند الزرار: ۳۰۵۲.

(۶) محمد بن المنذر المروزی فی کتاب العجائب

(۷) احمد: ۲/۲۲۲، مجمع الزوائد: ۱۰۱/۵.

ایاتونہ	سورة الحاقة مکیہ وہی اثنان وخمسون آیتہ فیہا رکوعان	رکوع گانہی
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
۵۲	شروع کوم پہ نوم د اللہ چہ ڍیر مہربان زیات رحم کونکے دی	①
مَا الْحَاقَّةُ ۝۱	وَمَا اَدْرٰکُ	مَا الْحَاقَّةُ ۝۲
حق ثابتونکے (قیامت) خہ دی حق ثابتونکے او خہ معلوم دی تاتہ چی خہ دی حق ثابتونکے		
ہغہ ضرور واقع کیدونکے دی ہغہ واقع کیدونکے خیز خہ دی؟ اوتاتہ خہ معلومہ دہ چہ ہغہ واقع کیدونکے		
کَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوٰۤہِمْ	وَاعَادُوۡہُمْ	فَاَمَّا ثَمُودُ ۝۳
دروغ او گنہرو ثمودیانو او عادیانو خیزونہ یو بل تہ را چونکی آفت لہ پس ہر چہ ثمودیان وو		
خیز خہ دی ثمودیانو او عادیانو (دوارو) ہغہ گہزیدنکے واقعہ دروغ گنہ لہ نو ثمودیان خو پہ		
فَاٰهَلٰکُوۡا	بِالطَّٰغِیَّۃِ ۝۴	وَآمَّا عَادُ ۝۵
پس ہلاک کرے شو ہغوی پہ سختہ حادثی سرہ او ہر چہ عادیان وو پس ہلاک کرے شو ہغوی		
یوہ چہ ہلاک کرے شول پاتہ شول عادیان نو ہغوی مویہ یوہ		
بُرِیۡجٍ	صُرَّصِرٍ	عَاتِبَۃٍ ۝۶
پہ ہوا سرہ چہ سختہ یخہ وہ دحلنہ اوریدونکے وہ مقرر کرے وہ اللہ دغہ ہوا پہ ہغوی بانڈی		
یخہ سختہ تیزہ سیلی ہلاک کرے اللہ ۛ پہ ہغوی بانڈی		
سَبْعَ لَیَالٍ	وَتَمِیۡنَۃِ اَیَّامٍ ۝۷	حَسُوۡمًا ۝۸
اوہ شپہ او اتہ ورخی پرلہ پسے پس تابہ لیدلے وے ہغہ خلق پہ ہغے کنبے		
دغہ تیزہ سیلی اوہ شپہ او اتہ ورخی پرلہ پسے والوزولہ نو تابہ پہ کنبے ہغہ خلق داسے		
صَرَغٰی ۝۹	کَانَہُمْ	اَعۡجَازُ نَحْلِ ۝۱۰
راہریوتی لکہ چہ ہغوی تنے دکجورو دی راہریوتلی پس آیا وینے تہ ہغوی لہ		
راہریوتلی لیدل لکہ چہ د غورزیدلو کجوروتنی دی نو آیا تہ پہ ہغوی کنبے		
مِّنۡۢ بَاقِیَۃٍ ۝۱۱	وَجَآءَ فِرْعَوۡنُ ۝۱۲	وَمَنۡ ۝۱۳
خوک باقی پاتہ شوی او راغے فرعون او ہغہ خوک چہ مخکبسی ووہ دہغہ نہ		
خوک پاتہ وینے او فرعون او دہغہ نہ ورا ندے د اوریدلے شوے کلو		
وَالْمُؤْتَفِکَتِ ۝۱۴	بِالْخَاطِیۡۃِ ۝۱۵	فَعَصَوۡا ۝۱۶
اولاند بانڈی کرے شوی کلی پہ لوی خطا سرہ پس ہغوی نافرمانی او کرہ درسول درب خیل		
خلقو (غٹ غٹ) جرمونہ کرے وو نو تولو دخیل رب د پیغمبر نافرمانی او کرہ		

فَأَخَذَهُمُ	أَخَذَةً رَّابِيَةً ۝	إِنَّا	لَمَّا	طَغَا الْمَاءُ
نور اوی نیول هغوی په نیولو سختو سره بیشکه مونږه هر کله چی سرکشی او کره اوبو				
الله ﷻ هغوی لره ډیر مضبوط راو نیول هر کله چی اوبه زیاتې شوې نو تاسو مو په				
حَمَلَكُمْ	فِي الْجَارِيَةِ ۝	لِنَجْعَلَهَا		
سواره کړی مونږه تاسو په کشتی کښی دپاره ددې چی جوړ کړو مونږ دې واقعې لره				
بیرې کښی سواره کړی چی دا واقعه ستاسو دپاره یو یادگار کړو				
لَكُمْ	تَذَكْرَةً	وَتَعِيَهَا	أُذُنٌ وَأَعْيَةٌ ۝	
دپاره ستاسو یو عبرتناک یادگار او یاد اولری هغې لره غوږونه یادساتونکی				
			 او یاد ساتونکی غوږونه ئې یاد اوساتی

قوله تعالى: - الْحَاقَّةُ ۝

د قیامت نوم حاقه: (حَاقَّةٌ) د قیامت یونوم دې اوددې نوم وجه داده چه دوعدې اووعید د حقانیت هم دغه ورځ ده په دې وجه ئی د دې ورځې دهشت بیانولوسره فرمائی چه ته ددې (حَاقَّةٌ) د صحیح حال نه خبر نه ئی بیانی دهغه خلقو بیان اوکړو کوموکومو خلقو چه ددروغ گنهلې وه اوبیانی بدله بیاموندې وه.

قوله تعالى: - فَأَمَّا نُمُودٌ فَأُهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ ۝

د عادیانو نمدو عذاب: اوفرمائیلې شوچه نمودیانو ته اوگوره یو طرف ته خود فرښتو هیبت ناک اواینې شلونکې آواز راخی بل طرف ته په زمکه کښې دغضب نه ډکه زلزله راخی اوتول لاتدې باندې کیږی نو دحضرت قتاده رضی الله عنه په قول (طاغیة) معنی ده داری چینگونکې (ا) او مجاهد رضی الله عنه فرمائی چه دې نه مراد گناه ده یعنی هغوی دخپلو گناهونو په وجه تباه بریاد کړې شو. د ربیع رضی الله عنه ابن انس رضی الله عنه او ابن زید رضی الله عنه قول دې چه دې نه مراد د هغوی سرکشی ده. ابن زید رضی الله عنه د دې په گواهنی کښې داآیت اولوستلو (كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوِيَّاتٍ) یعنی نمودیانو دخپلې سرکشی په وجه دروغ اوگنړلو یعنی د اوبنې پنډنی ئی پریکړې او عادیان د یخو هواگانو په تیزو چپو کوموچه دهغوی زړونه اوخیرل تباه بریاد کړل. دا سیلنی چه دخیر او برکت نه خالی وې اود فرښتو د لاسونو نه وتونکې وې برابر یوشان اووه شپې او اته ورځې روانې وې په دې ورځو کښې د هغوی د پاره بغیرد سپیره والی او بریادنی نه بل هیخ ښیگره نه وه. لکه څنگه چه بل خانی کښې ارشاد دې (فِي أَيَّامِ الْحِسَابِ)

قوله تعالى: - سِنَّةٌ لِّكُلِّ

د هوا اغاز دکومې ورځې نه شوې وو؟ حضرت ربیع رضی الله عنه فرمائی چه دجمعه د ورځې نه داشروع شوې وې بعضې وانی چارښبه نه. دې هواگانو ته عرب اعجاز د دې د پاره هم وانی چه قرآن پاک فرمائیلی دی د دې عادیانو حالت داعجاز یعنی د کهجورو د ډډوتنو په شان وو. دویمه وجه دا هم ده چه په عام توگه دا هواگانې د زمی په آخر کښې وې او عبزوانی آخرته. او بله دا وجه هم بیانولې شی چه په عادیانو کښې یوه بوډنی ښخه په یوغار کښې ننوتې وه چه په دې هواگانو سره په اتم ورځ هم هلته تباه شوه او بوډنی ته په عربی کښې عبوزوانی واللہ اعلم. د (خاویة) معنی ده خراب سخاډو، مطلب دادې چه هواگانو دوی

پہ اوچتولو راخلاصولو او اولتہ کولو سرہ او سر ماتونکی او چوری چوری کولوسرہ باقی بدنونہ داسی پاتی شو لکہ چہ د کھجورو د ونونہ چہ د پانرووالا حصہ اوسر کتہ کړې او صرف تنہ ئی پاتی شی۔
 د بخاری اومسلم پہ حدیث کنبی دی چہ رسول اللہ ﷺ فرمائی زما امداد اوکړې شو پہ صبا سرہ ی یعنی پہ بنکلو هواگانوسرہ او عادیان هلاک کړې شو پہ دبورسرہ یعنی تباہ کونکی هوا سرہ (۱) ابن ابی حاتم کنبی دی چہ رسول اللہ ﷺ فرمائی چہ د عادیانود هلاک کولود پاره د هواگانود خزانې نہ صرف د یوې گوتې برابر خائی کولو کړې وو (۲) د کوم نہ چہ هواگانې راوتلې اول هغه پہ کلی والو باندې راغلي د هغوی ټول سړی بنسخې لوی واره مالونہ او خناوروسرہ د آسمان او زمکې پہ مینخ کنبی زورندکړل د بناریو خلقو ته د یر اوچتوالی پہ وجہ دا معلوم شوچہ د تور رنگ اوریخ رابنتلې ده خوشحاله شوچہ د گرمی پہ وجہ د هغوی کوم دا خراب حال شوې دې اوس به اوبہ راووریزی۔ پہ دې کنبی هواگانوته حکم اوشو نو هغوی ټول ئی پہ دې بناریو والا باندې راگذار کړل دا او هغوی ټول هلاک شول۔ حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دا دھوا وزر او لکې وه بیا فرمائی اوبنائې ته د هغوی نہ یا د هغوی د نسل نہ یو کس ہم وینی؟ یعنی ټول پہ ټول تباہ برباد کړې شو هیخ نوم اونبہ ئی باقی پاتی نہ شوه۔

قوله تعالى: -وَجَاءَ فِرْعَوْنُ وَمَنْ قَبْلَهُ

د فرعونیانو او وړاندینو بربادی: بیا فرمائی د فرعون او وړاندینو گناہکارانو د رسول د نافرمانی کونکو همدغه انجام اوشو۔ (قَبْلَهُ) دویم قراءت (قَبْلَهُ) ہم دې نومعنی به دا وی چہ فرعون اود هغه سرہ خواوشا خلق یعنی فرعون قبطی کافران (مؤتفکک) نہ مرادهم پیغمبران دروغ گنروونکی وړاندینی امتونہ دی۔ (خاطئة) نہ مطلب گناہ خطا ده۔ نو اوفرمائیلې شو چہ پہ دوی کنبی هر یو د خپلې خپلې زمانې رسول ﷺ دروغ گنرلې لکہ چہ بل خائی کنبی ارشاد دی (كُلُّ كَذَّابٍ الرَّسُلُ حَقٌّ وَعَبِيدٌ) یعنی دې ټولود رسولانو تکذیب کړې اوبہ دوی باندې عذاب راغلي اودا ہم یاد ساتنی چہ دیوپیغمبر انکار لکہ د ټولو انبیاء علیہم السلام انکار دې۔ لکہ چہ قرآن پاک فرمائیلې دی (كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ الْمُرْسَلِينَ) او فرمائی (كَذَّبَتْ عَادُ الْمُرْسَلِينَ) یعنی د نوح عليه السلام قوم عادیانو او شمودیانو رسولان دروغ گنرل سرہ د دې چہ ټولو له یعنی هر یو امت ته یو رسول راغلي وو۔ ہم دغه مطلب دلته ہم دې چہ هغوی د خپل رب د پیغمبر نافرمانی اوکړہ نو الله تعالی هغوی پہ سخت هلاک کونکی او دردناک عذاب نیولو کنبی راگیر کړل۔ دې نہ پس خپل احسان بنائی چہ گوره د نوح عليه السلام د دعا پہ وجہ پہ زمکہ کنبی طوفان راغلو اوبہ د حد نہ تیرې شوې هر طرف ته اوبہ اوبہ وې د تجارت د پاره هیخ خائی پاتی نہ شو نو هغه وخت مونږ ته په کشتی کنبی او خیر ولی۔

قوله تعالى: -إِنَّا لَمَّا طَغَا الْمَاءُ حَمَلْنَاكُمْ فِي الْجَارِيَةِ

حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چہ کله د نوح عليه السلام قوم خپل پیغمبر دروغ او گنرلو اود هغه مخالفت او هغه ته تکلیف رسول شروع کړہ د الله تعالی نہ بغیرد نور عبادت ئی کولو هغه وخت حضرت نوح عليه السلام تنگ راغلو اود هغوی د هلاکت دعائی اوکړہ کومه چہ الله تعالی قبوله کړہ اومشهور طوفان نوح عليه السلام رانازل شو پہ کوم سرہ چہ بغیرد هغه خلقو نہ کوم چہ حضرت نوح عليه السلام سرہ پہ کشتی کنبی سواره ووبہ مخ د زمکې څوک ہم بیچ نہ شو۔ نو دا ټول خلق د نوح عليه السلام دنسل اود هغه د اولاد نہ دی۔

حضرت علی رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د اوبو یو یو شاخکې د الله تعالی په اجازت سرہ د اوبو د فریبنتی پہ ناپ ټول سرہ وریزی دغه شان د هوا یو ورہ غوندي چپہ ہم بې ناپه او بې توله نہ راخی۔ خو چہ په عادیانو باندې

(۱) صحیح بخاری کتاب الاستسقاء باب قول النبی ﷺ ((نصرت بالصبا)) ۱۰۳۵۰، صحیح مسلم: ۹۰۰۔

(۲) ابن ابی حاتم۔

گومی ہواگانی راغلی وی اود نوح علیہ السلام پہ قوم چہ کوم طوفان راغلی وو هغه بی حده بی شمیره او بی ناپہ او بی تولہ راغلی وو۔ د اللہ تعالیٰ پہ اجازت سرہ او بو او هوا هغه زور اولگولو چہ د خیال ساتونکی فرستو هیش وس ہم نہ چلیدوبہ دے وجد پہ قرآن کنبی ﴿ظَلَمَ الْمَاءَ﴾ او ﴿يُرِيحُ صَرْصَرًا عَاتِيَةً﴾ الفاظ دی۔ دے دے دپارہ دا اہم احسان اللہ تعالیٰ وریادوی چہ پہ داسی خطرناک وخت کنبی مونہ تاسو پہ کشتی کنبی سوارہ کرے دے د پارہ چہ دا کشتی ستاسود پارہ نمونہ جوہہ شی نو نن ہم پہ داسی کشتو کنبی سوریدو سرہ د سمندر لوی او ریدہ سفرونہ کونی۔ لکہ چہ بل خانی کنبی ارشاد دے ﴿وَجَعَلْ لَكُمْ مِنَ الْفُلْكِ وَالْأَنْعَامِ﴾ یعنی ستاسو د سورلود پارہ کشتی او خاروی او خناور پیدا کرہ چہ تاسو پہ دے بانڈی سورلی او کرنی اویہ سوریدو کنبی دخپل رب نعمت یاد کرنی۔ بل خانی کنبی ارشاد دے ﴿وَآيَةٌ لَهُمْ أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفُلِّ الْمَشْحُونِ﴾ وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِنْ مِثْلِهِ مَا يَرْكَبُونَ ﴿۱۰﴾
 قوله تعالیٰ: - لِيَجْعَلَ لَكُمْ تَذْكِرَةً

یعنی دھغوی د پارہ د قدرت یوہ ننبہ دا ہم دہ چہ مونہ د هغه نسل پہ دکہ کشتی کنبی سوارہ کرہ اود هغی پہ شان نوری سورلی ہم مونہ پیدا کرے۔ حضرت قتادہ رضی اللہ عنہ د دے پورته بیان شوی آیت پہ مطلب کنبی دا ہم فرمائی چہ ہم هغه د نوح علیہ السلام کشتی باقی پاتی وه تردے چہ د دے امت وپانڈینوخلقو ہم هغه اولیدلہ۔ خودیربنکارہ مطلب ہم اولنی دے بیافرمانی چہ داددی دپارہ ہم چہ یادساتونکی اوریدونکی غورونہ دا یاد کرے او محفوظ نی کرے اودا نعمت هیر نہ کرے۔ یعنی د صحیح پوهی او ربتیا اوریدونکی د عقل سلیم اوفہم مستقیم لرونکی چہ د اللہ تعالیٰ دخبرو اودهغه دنعمتونونہ بی پرواہی اویہ خیالی نہ کوی د هغوی د نصیحت او پند یوہ ذریعہ دا ہم جوہہ شوه۔ ابن ابی حاتم کنبی دی چہ حضرت مکحول رضی اللہ عنہ فرمائی چہ کله دا الفاظ نازل شو نوحضور صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمانیل ماد خپل رب نہ سوال اوکرچہ هغه دے حضرت علی رضی اللہ عنہ ہم داسی جوہ کرے۔ حضرت علی رضی اللہ عنہ بہ فرمانیل د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ د یوخیز اوریدل مابیا نہ دی هیر کرے۔ () داروایت پہ ابن جریر کنبی ہم دے خو مرسل دے۔ ابن ابی حاتم یوبل حدیث کنبی دے چہ حضور اکرم صلی اللہ علیہ وسلم حضرت علی رضی اللہ عنہ تہ حکم اوفرمانیلوچہ زہ تا نیزدی کریم لری نہ کریم اوتاتہ تعلیم درکریم اوتہ ہم هغه یاد کرے او ہم دغه تالہ ہم پکار دی پہ دے بانڈی دا آیت نازل شو۔ () دا روایت پہ بل سندسره ہم ابن جریر کنبی روایت دے خو هغه ہم صحیح نہ دے۔

فَاذْفُنِفُ	فِي الصُّورِ	نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌ ۝	وَحُمِلَتِ الْأَرْضُ
پس ہر کله چی پوکے اووہلی شی پہ صور (شپیلی) کنبی پوکے یوخل او اوچت کرے شی زمکہ			
وَالجِبَالُ	فَدَكَّتَا دَكَّةً ۝	وَاحِدَةٌ ۝	فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ
او غرونہ	انوریزہ ریزہ بہ کرے شی دوارہ پہ یووار سرہ پس پہ دغه ورخ بہ واقع شی		
الْوَاقِعَةُ ۝	وَأَنشَقَّتِ السَّمَاءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ ۝		
هغه واقع کیدونکی (قیامت) او اوبہ شلیری آسمان پس هغه بہ پہ دغه ورخ سست وی			
حادثہ واقع شی او آسمان بہ اوشلیری او هغه بہ پہ دغه ورخ ڈیر کمزوری وی			

(الطبری: ۵۷۹/۲۳)
 (الطبری: ۵۷۹/۲۳) ابن عساکر: ۴۲۳/۲

وَالْمَلِكُ	عَلَىٰ أَرْجَائِهَاط	وَيَجْمِلُ	عَرْشُ رَبِّكَ	فَوْقَهُمْ
او فریبستی به په غاړه داسمان وی او اوچت کړې به وی عرش درې ستا دپاسه دخان	او فریبستی به ددې په غاړه ولاړې وی اوستا درې عرش به په دغه ورځ اتو (۸) (فریبستو)			
يَوْمَئِذٍ	ثَمِيَّةٌ ۞	يَوْمَئِذٍ	تُعْرَضُونَ	لَا تَخْفَىٰ
په دغه ورځ اتو فریبستو دغه ورځ به وی چې تاسو به پیش کړې شی پټ به پاتې نه شی	دخان دپاسه اوچت کړې وی په کومه ورځ چې تاسو پیش کړې شی نو ستاسو هېڅ خبره			
مِنْكُمْ	خَافِيَةٌ ۞			
	د (عملونو) ستاسو نه یو پټ راز			
	به پټه پاتې نشی			

قوله تعالى: - قَادًا نْفَخَ فِي الصُّورِ نَفْخَةً وَاحِدَةً ۞

د شپیلنی پوک وهلو وخت: دلته د قیامت د تبا هو ذکر کولې شی. د ټولونه پومبې یره خورونکې څیز به د شپیلنی پوک وهل وی په څه سره چه به د ټولوزره اوړچی. بیابه شپیلنی پوک وهلې شی کوم سره چه به د زمکې او آسمان ټول مخلوق بې هوشه شی خوچه څنگه الله تعالی غواړی نو بیابه شپیلنی پوک وهلې شی په کوم آواز چه به ټول مخلوق د الله تعالی په وړاندې اودریږی. دلته دهغه پومبئی شپیلنی بیان دې دلته شی د تاکید په توگه دا هم بیان کړه چه دا د راپاسیدو شپیلنی هم یوه ده. د دې د پاره چه کله د الله تعالی حکم اوشی نو نه به د هغې خلاف کولې شی اونه به څوک خوزیدې شی اونه د بیا فرمان کولو ضرورت شته اونه تاکید.

امام ربیع رضی اللہ عنہ فرمائی دې نه مراد آخری نفخه ده خو ظاهر قول هم هغه دې چه مونږ اول کړې. د دې دپاره دې سره او فرمائیلې شو چه زمکه او آسمان به اوچت کړې شی اود خرمن په شان به خواره کړې شی اوزمکه به بدله کړې شی او قیامت به قایم شی.

حضرت علی رضی اللہ عنہ فرمائی چه په آسمان باندې د کولاویدو ځائی باندې به اوشلیږی لکه چه په سورة نباء کنبې دى (وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا) یعنی آسمان به کولاو کړې شی اوبه هغې کنبې دروازې دروازې پیدا شی. ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چه په آسمان کنبې به سوری او غارونه پیدا شی او اوبه شلیږی. عرش به د هغې مخې ته وی او فریبستی به په غاړو باندې وی کومې غاړې چه دې وخته پورې نه وی شلیدلې. په دروازو کنبې به وی او د آسمان په اوږدوالی کنبې خورې وی اود زمکې والا ته به گوری. بیا فرمائی د قیامت په ورځ به اته فریبستی د الله تعالی عرش په خپل ځانونو باندې اوچت کړې وی. نوبیاخو مراد د عرش اوچتول دی یا د هغه عرش اوچتول مراد دی په کوم به چه د قیامت په ورځ الله تعالی د خلقو د فیصلود پاره وی. والله اعلم بالصواب.

قوله تعالى: - وَيَجْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ

د عرش اوچتونکې فریبستی: حضرت عباس رضی اللہ عنہ بن عبدالمطلب فرمائی چه دافریبستی به د غریزو پوکرو په شکل کنبې وی (حضرت عبدالله بن عمر رضی اللہ عنہ فرمائی چه د دوی دیوې سترگې د سر نه به د بلی سترگې پورې دسلو کالویورې لاروی. (مطلب دا چه ډیر لوئی به وی) د ابن ابی حاتم په مرفوع حدیث کنبې دی

(۱) ابوداؤد کتاب السنة باب فی الجهمية: ۴۷۲۲، ترمذی: ۳۳۲، ابن ماجه: ۱۹۲، حاکم: ۵۰۰/۲.

چہ ماتہ خبر را کړې شوي دې چه زه تاسو د عرش د اوچتونکو فرښتې نه د يوې فرښتې خبر در کړم چه د هغې دست او غوږ لاتدي د پوستکي فاصله دومره ده چه الوتونکي مرغني د اووه سوو کالو پورې والوزي اولاره شي (۱) د دې اسناد ډير ښکلې دي او ټول راويان ثقه دي. امام ابوداؤد رحمته الله عليه هم په خپل سنن کښې روايت کړي دي چه رسول الله صلى الله عليه وسلم داسې فرمائيلي دي (۲) حضرت سعيد بن جبير رضي الله عنه فرماني چه دې نه مراد فرښتواته صفونه دي. دنورو ډيرو بزرگانو نه هم داروايت دي. حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرماني چه د اعلي فرښتواته حصې دي په کومو کښې چه د هرې يوې حصې شمير د ټولو انسانانو پيريانو اود ټولو فرښتوبرابر دي. بيا فرماني چه د قيامت په ورځ به تاسو د هغه الله تعالي په وړاندي پيش کولې شئې چه پټ او ښکاره ښه پيژني. څنگه چه هغه د ښکاره نه د ښکاره څيز عالم دې دغه شان د پټ نه پټ څيز هم هغه پيژني. د دې د پاره او فرمائيلې شو چه ستاسو يو پټ راز به په هغه ورځ پټ نه شي.

د حضرت عمر بن خطاب رضي الله عنه قول دې خلقو د خپلو ځانونو حساب او کړنې د هغې نه وړاندي چه ستاسو نه حساب واخستلې شي اود خپلو عملونو پخپله اندازه او کړنې د هغې نه وړاندي چه ستاسو د دې عملونو ټول او کړې شي دې د پاره چه صبا د قيامت په ورځ په تاسو آساني وي په کومه ورځ چه به ستاسو پوره پوره حساب اخستلې شي. او په لويه پيشني کښې به تاسو د الله تعالي په وړاندي پيش کولې شي. مسند احمد کښې دي چه رسول الله صلى الله عليه وسلم فرماني د قيامت په ورځ به خلق درې ځل د الله تعالي په وړاندي پيش کولې شي. په رومي او دويم ځل کښې خو عذر معذرت او جگړې فيصله کولې شي خو دريمه پيشي چه آخري به وي هغه وخت به عمل نامې ورشيدلې شي د چا به په ښي لاس کښې راشي اود چا په گس لاس کښې. دا حديث په ابن ماجه کښې هم دي. (۳) د حضرت عبدالله رضي الله عنه په قول سره هم دا روايت په ابن جرير کښې دي اود حضرت قتاده رضي الله عنه نه هم داسې مرسل روايت نقل دي.

فَأَمَّا مَنْ		أُوتِيَ		كِتَابَهُ	
نو هر هغه څوک چي ورکړې شوه عملنامه خپله					
نو چاته چي عملنامه په ښي لاس کښې ورکړې شي					
يَقُولُ		هَآؤُمُ		اقْرءُوا كِتَابِيَهٗ	
په ښي لاس دهغه کښې پس وائي به راشي اولولي عملنامه زما بيشکه ما يقين کوو					
نو هغه به وائي (خلقو) راشي زما عمل نامه اولولي زه په دې پوهه ووم چي					
أَنِّي		مُلِقٌ		حِسَابِيَهٗ	
چي بيشکه زه ملاويدونکي يم د حساب خپل سره نو هغه به په عيش (ژوند) ښه کښې وي					
زه به خپل حساب ته مخامخ کيږم نو هغه به ښه دمزو ژوند تيروي					
فِي جَنَّةٍ		عَالِيَةٍ		قُطُوفِهَا	
په جنت کښې به وي داوچتي مرتبي چي غنکو چي دميوه دهغې به لاتدي زنگيدونکي وي					
په اوچت جنت کښې به وي چي ميوې به ئې راښکته وي					

(۱) وسنده صحيح
 (۲) ابوداؤد كتاب السنة باب في الجمجمة: ۴۷۲۷ وسنده صحيح.
 (۳) ابن ماجه كتاب الزهد باب ذكر البعث: ۴۲۷۷، ترمذي: ۲۴۲۵، احمد: ۴/۴۱۴.

بیافرمانی چه دادنبی لاس دعمل نامی والا وانی چه ماته خوهم په دنیا کنبی پوره یقین ووجه داد حساب ورخ خو یقینی راتلونکې ده لکه چه بل خانی کنبی ارشاد دې (الَّذِينَ يَطْمَئِنُّونَ أَنَّهُمْ مُلْقَوْنَ رَبَّهُمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ) یعنی ددوی یقین ووجه دوی خپل رب سره ملاویدونکی دی. او فرمائیلې شوچه د دوی بدله دا ده چه دوی به خوښ او د زړه د خوشحالولو ژوند بیامومی او په اوچتو اوچتو جنتونو کنبی په اوسپړی د کومو مخلونه چه به اوچت اوچت وی د کومو جوړې چه ښکلې شکل او نیک سیرته وی هغه کورونه به د نعمتونو د کوخزانو والاوی اوداتول نعمتونه به نه اخوا کیدونکی اونه ختمیدونکی بلکه د کمی نه به هم محفوظ وی. یوسپړی د رسول الله ﷺ نه تپوس او کړو یار رسول الله ﷺ داوچتو اوچتو جنتونو والا په خپل مینخ کنبی یوبل سره ملاقاتونه هم کوی؟ هغوی ﷺ او فرمائیل چه اوداوچتو درجو والا خلق به د کمی مرتبې والا خلقو له راکوزیری او په ښه مینه او محبت سره به سلام او مصافحه او هرکلی وی اودا ده چه د لاندې والا خلق به دخپل عمل دکمی په وجه پورته نه شی ختی. په یوبل صحیح حدیث کنبی دی چه په جنت کنبی سل درجې دی او په هرو دوو درجو کنبی دومره فاصله ده چه څومره په زمکه او آسمان کنبی ده (۱) بیافرمانی چه د دې میوی به لاندې لاندې وی.

حضرت براء بن عازب رضی الله عنه وغیره فرمائی چه دومره ټیټې به وی چه جنتی به په خپل چپرکت باندي په ملاسته ملاسته دا میوی راشوکوی (۲) رسول الله ﷺ فرمائی چه هر یو جنتی ته به د الله تعالی د طرف نه یوه لیکلې شوې پروانه ملاویری په کوم کنبی چه به لیکلې وی (بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ هٰذَا كِتَابٌ مِنَ اللّٰهِ لِقُلُوْبِ اٰیۡمَنُوْا اِذْ دَخَلُوْا جَنَّةَ عَلَیَّۃٍ قَطُوْفَهَا دَانِیَۃٌ) د الله تعالی چه رحمن او رحیم دې د هغه په نوم شروع، دا پروانه ده د الله تعالی د طرف نه د فلانکی سپری دپاره چه د فلانکی ځوی دې ای د اوچتو او ټیټیو شوو کو غونچو والا مزیدار جنت ته نی پریردئی (۳) بعضی روایتونو کنبی دی دا پروانه به په پل صراط باندي ملاویری. بیا فرمائی چه د احسان په توگه او د نور لطف او کرم په توگه به دوی ته زبانی هم د خوراک څښاک آسانشی ورکولې شی او وټیلې به شی چه دا ستاسو د نیکو اعمالو بدله ده د اعمالو بدله ونیل صرف د لطف او کرم په وجه دی گنی په صحیح حدیث کنبی دی حضور ﷺ فرمائی عمل کوئی نیغ او نيزدې نيزدې اوسنی او پوهه شنی چه صرف اعمال جنت ته بوتللو دپاره کافی نه دی. خلقو عرض او کړو حضور ﷺ ستاسو اعمال هم نه دی؟ ونی فرمائیل چه نه، اودابله خبره ده چه د الله تعالی فضل او کرم شامل حال شی. (۴)

وَأَمَّا مَنْ	أُوتِيَ	كِتَابَهُ	بِشِمَالِهِ
او هر هغه څوك چې ورکړې شوه عملنامه خپله په گس لاس دهغه کنبی			
او چاته چې عملنامه په گس لاس کنبی ورکړې شی			
فَيَقُولُ	يٰلَيْتَنِي	كُنْتُ مِنَ	الَّذِينَ
پس وانی به اے کاش چې نه وي راکړې شوې ماته عملنامه زما او معلوم نه وي ماته	كُنْتُ مِنَ	الَّذِينَ	كُنْتُ مِنَ
نو هغه به او وانی ښه به وه چې دا عملنامه هډوراکړې شوې نه وي او زه هډور			

(۱) صحیح بخاری کتاب الجهاد والسر باب درجات المجاهدين فی سبیل الله: ۲۷۹۰.
 (۲) الطبری: ۵۸۶/۲۳.
 (۳) المعجم الکبیر: ۶۱۹۱. (طبرانی)
 (۴) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب القصد والمداومة العمل: ۶۶۶۷، صحیح مسلم: ۲۸۱۸.

مَا حِسَابِيَّةٌ ۖ يَلَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَ ۗ مَا أَغْنَىٰ

چی خہ دی حساب زما | اے کاش چی دا مرگ | وی فیصلہ کونکی (یعنی اخی) | ہیخ دفع اونہ کرہ
خبر نہ وی چی زما حساب خہ دی؟ | ائی افسوس | چی پہ مرگ مہ قصہ ختمہ شوی وی | زما مال خو

عَنِّي مَا لِيَّةٌ ۖ هَلْكَ عَنِّي سُلْطَانِيَّةٌ ۖ خَذُوهُ فَغْلُوهُ ۗ

مال زما | ابرباد شو (ختم شو) | زمانہ | اقتدار زما | اونیسوی دی | او پتی | وچوی دہ تہ
ماتہ ہیخ فائدہ رانکرہ | زما اختیار ہم لارو | (حکم بہ اوشی) | دی اونیسوی | او طوق ورتہ | وچوی

ثُمَّ الْجَحِيمِ صَلْوَةٌ ۖ ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعًا سَبْعُونَ

بیا دوزخ تہ | او غورزوی دی | بیا پہ یوزنخیر کبسی | چی گزونہ دھغی | او یا گزونہ وی
بیا ئی دوزخ تہ | وراخل کرئی | بیا ئی پہ داسی | زنخیرونو کبسی | او ترئی | چی دھغی | او بردوالی

ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ ۗ إِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ ۗ

پس ننباسی | دہ لره (پہ دوزخ کبسی) | بیشکہ دی وو | چی ایمان ئی نہ راوړوا | پہ اللہ | لوی باندي
او یا گزہ دی | دہ بہ پہ لوئی اللہ ایمان نہ راوړوا

وَلَا يَحْضُرُ عَلَىٰ طَعَامِ الْمَسْكِينِ ۗ فَكَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هَهْنَا

او تیزول ئی نہ کول | پہ طعام وړکولو | مسکین تہ | پس نشته | دہ لره | نن ورخ | دلته |
او مسکین تہ | بد ئی | دروئی | وړکولو | ترغیب نہ وړکولو | نو نن ئی | دلته | خوک

حَمِيمٍ ۗ وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِنْ غَسِيلِينَ ۗ لَا يَأْكُلُهُ إِلَّا الْخَاطِئُونَ ۗ

خوک دوست | اونہ طعام شته | ماسوا | نو ددزخمونونہ | چی نہ بہ خوری هغه | ماسوا | دخطا کارونہ
دوست نشته | اود ویتونہ سوا ئی بل خہ خوراک نشته | هغه خوراک چه د گناہکارانو بغیر ئی بل خوک نہ خوری

قوله تعالى: - وَأَقَامَنَ أُولَىٰ كِتَابَهُ يَوْمَئِذٍ ۗ

کومو تہ چه بہ عمل نامہ پہ کس لاس وړکولې شی: دلته د گناہکارانو حال بیانولې شی چه کله د قیامت پہ
ورخ هغوی تہ د هغوی عمل نامہ پہ کس لاس کبسی وړکولې شی دوی بہ ډیر پریشانہ او پنبیمانہ وی
اوپہ حسرت او ارمان سرہ بہ وائی چه خہ بہ بندہ وه چه مونږ تہ دا عمل نامہ نہ ملاویدله او افسوس چه
مونږ د خپل حساب د دی کیفیت نہ خبر شوې نہ وی او افسوس چه مرگ زمونږ کار خلاص کرې وی دا
دویم ژوندون مونږ تہ هلو ملاو شوې نہ وو. کوم مرگ نہ چه پہ دنیا کبسی مونږ ډیر یریدلو نن بہ دھغی
تمنا گانې کوی وائی بہ چه زمونږ مال اودولت ہم نن زمونږ ملگری تیا پریخوده اوزمونږ دې خیزونو ہم
زمونږ نہ دا عذاب اخوانہ کرې شو. یوازی زمونږ پہ ذات باندي دا مصیبت راپریوتلو نہ خوک امداد
کونکې مونږ تہ بنکاری اونہ د بچ کیدو خہ صورت پہ نظر راخی. اللہ تعالیٰ بہ فریستوتہ حکم اوکړی
دې راونیسئی اود دہ پہ مرئی کبسی طوق وچونی دی دوزخ تہ بوخنی او په هغی کبسی وراوغورزوی
حضرت منہال ابن عمرو رضی اللہ تعالیٰ دہ فرمان چه دی اونیسئی اوریدو سرہ بہ او یازرہ
فریستی د دہ طرف تہ راټوپ کرې په کومو کبسی چه کہ یوې تہ ہم اللہ تعالیٰ دا حکم اوکړی نو یووخه
چه او یازرہ کسان بہ راگیر کرې اودوزخ تہ بہ ئی او غورزوی. په ابن ابی الدنیا کبسی دی چه خلور لاکهہ
فریستی بہ د دہ طرف تہ رامنډې کرې او هیخ خیز بہ باقی نہ وی او هغه بہ مات رامات کرې. دی بہ

وانى ستاسوماسره خه تعلق دې؟ هغوى به وائى الله تعالى تبارك وتعالى په تاباندي غضب كړې دې په دې وجه هر يو خيز تاته په غصه دې.

فضيل بن عياض رضي الله عنه فرمائي چه د الله تعالى د دې فرمان جاري كيدو سره به اويازره فربستي ده ته په غصه كښې رامنډې كړې په كومو كښې چه به هره يوه په بله باندي وړانديوالې كول غواړي چه ده ته به زه طوق اچوم. بيا هغه د دوزخ په اور كښې ورغوته كولو حكم كيږي. بيا به په هغه زنجيرونو كښې راگيروي شي كومو يوسر چه به د كعب بن احبار رضي الله عنه په قول د ټولې دنيا د اوسپنې برابر وي. حضرت ابن عباس رضي الله عنه او ابن جريج وائي چه دا ناپ تول د فربستود لاس دې. د عبد الله بن عباس رضي الله عنه قول دې چه دا زنجيرونه به د هغه په بدن كښې اوپيللې شي د كوم تيازو په خاني كښې به ور كولې شي او په ځله به ترې راويستلې شي او داسې به په اور كښې وريټولې شي لكه په سيخ كښې كباب او ډكي كښې ملح. داهم روايت دې چه د روستونه به دا زنجيرونه اچولې شي اود سپيرمو د دواړو سورو نه به راويستلې شي د كومو په وجه چه به هغه په پښو باندي اودريدي هم نه شي (۱) د مسند احمد په يومرفوع حديث كښې دې كه يولوې شان كانړې د آسمان نه راگزار كړې شي نو په زمكه باندي به هغه په يوه شپه كښې راورسي خوكه دا د دوزخيانود تر لولو اولاد زنجير په يوسر باندي پريخودلې شي نو بل سرته رسيدو كښې به څلويښت كاله لگي. دا حديث په ترمذي كښې هم دې او امام ترمذي رضي الله عنه دې ته حسن وائي. (۱)

قوله تعالى: إِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ

په الله ﷻ باندي ايمان اومسكين باندي خوراك كول:- بيا فرمائي چه دوى په الله ﷻ باندي ايمان نه لرلو اونه به نې چاته دمسكين د خوراك وركولو ترغيب وركولو يعنى نه به نې د الله ﷻ طاعت او عبادت كولو نه به نې د الله ﷻ د مخلوق حق ادا كولو سره هغوى ته نفع رسوله. د الله ﷻ حق خو په مخلوق باندي دې چه دهغه توحيد اومنى هغه سره څوك شريك نه كړي اود بنديگانوپه خپل مينځ كښې په يو بل حق دادې چه يو بل سره احسان او بنه سلوك او كړي او په خو كارونو كښې د يو بل سره امداد او كړي په دې وجه الله ﷻ دا دواړه حقونه په يوځاني بيان او فرمائيل لكه چه مونځ او كړنې او زكوة وركړنې. او نبي كريم ﷺ د خپل انتقال په وخت كښې دا دواړه يوځاني بيان فرمائيلې چه د مانځه حفاظت اود خپلو ماتحتانو سره نيك سلوك كوڼي. بيا فرمان دې چه په نن ورځ د ده دلته څوك خالص دوست داسي نشته هيڅ څوك نيزدې خپلوان يا سفارشي نشته چه دې د الله تعالى د عذابونونه بچ كړې شي اونه د هغه د پاره خه خوراك شته بغير د خراب مردار او سخا بې كاره څيزنه د كوم نوم چه غسليڼ دې. دا د دوزخ يوه ونه ده او ممكن ده چه هم د دې دويم نوم زقوم وي اود غسليڼ معني داهم كيدې شي چه د دوزخيانود بدن نه كوم وينې نونه اوبه بهيږي هم دغه دى او دا هم وئيلي شوى دى چه د هغوى پيپ وغيره.

فَلَا	أَقْسِمُ	بِهَا	تَبْصِرُونَ	وَمَا
پس نه	زه قسم خورم	په هغه څيزونو باندي	چې تاسو نې وينئ	او په هغه څيزونو باندي
نورته په هغه خه قسم خورم	چې تاسو نې وينئ	او په هغه خه چې تاسو نې
لَا تَبْصِرُونَ	إِنَّهُ	لَقَوْلٍ	رَسُولٍ كَرِيمٍ	
چې تاسو نې نه وينئ	بيشكه (دا قران)	خامخا قول دې	د رسول كريم (محمد <small>ﷺ</small>)	
نه وينئ	بيشكه دا قران ديوي عزت مندي فربستي راوړې	كلام دې	

(۱) الطبري: ۵۸۹/۲۳

(۲) احمد: ۱۹۷/۲، ترمذي كتاب صفة الجهنم باب ل بعد فرجهنم: ۲۵۸۸ و مسند حسن، كتاب الزهد: ۲۹۰.

وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَّا تُوْمِنُونَ ۝ وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ ط

اونه دي دا قول (كلام) دشاعر ادير لږ دي | هغه | چي تاسو ايمان راوړئ اونه دي قول (كلام) دكاهن اود چا شاعر كلام نه دي | تاسو ډير كم ايمان راوړئ | اونه دچا كاهن كلام دي

قَلِيلًا مَّا تَذْكُرُونَ ۝ تَنْزِيلٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ۝

ډير لږ دي هغه | چي تاسو نصيحت اخلي | نازل شوي دي | د طرفه درب العالمين نه تاسو ډير كم پوهيږئ | دا درب العالمين د طرفه نازل شوي دي

قوله تعالى: -فَلَا أُقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَ ۝

قرآن پاک دالله تعالی کتاب دی: الله تعالی قسم خوری، پخپلو مخلوقاتو کښې دخپلو هغه نښو قسم خوری کوم چه خلق گوری. اودهغې هم کوم چه دخلقو د نظرونونه پټ دی په دي خبره چه قرآن کریم د هغه کلام اودهغه وحی ده کوم چه هغه په خپل بنده او غوره رسول ﷺ باندي نازل کړې دي. کوم چه هغه د امانت د ادا کولو اود رسالت د تبلیغ د پاره خوښ کړې دي. د رسول ﷺ نه مراد حضرت محمد مصطفی ﷺ دي د دي اضافت د رسول اکرم ﷺ طرف ته په دي وجه اوکړې شو چه د دي تبلیغ کونکې او پیژندونکې هم هغوی ﷺ دي. د دي د پاره ئی د رسول لفظ راوړو. ځکه چه رسول الله ﷺ خویغام د خپل رالیگونکی رسوی. داسې ده چه ژبه د هغه وی خو وینا د لیگونکی وی. هم دغه وجه ده چه په سورة تکویر کښې د هغه نسبت په هغه رسول سره کړې دي کوم چه د فرښتونه دي. فرمان دي (اِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ۝ الخ) یعنی دا قول د هغه بزرگ رسول دي چه د قوت والا اود عرش د مالک په نیز د مرتبې والا دي. هلته د هغه وینامنلې شی اوهغه دي هم امانت دار، دي نه مراد حضرت جبرائیل ﷺ دي. د دي پاره ئی د دي نه پس اوفرمائیل ستاملگرې یعنی محمد ﷺ مجنون او لیونی نه دي بلکه هغه حضرت جبرائیل ﷺ د هغه په خپل اصلی شکل کښې د آسمان په غاړو کښې لیدلې هم دي اوهغه په پټ علم باندي بخیل هم نه دي. اونه دا د شیطان رټلې شوی قول دي.

دغه شان دلته هم ارشاد کیږي چه نه د شاعر کلام دي اونه د کاهن قول دي البته ستاسو په ايمان کښې اود نصيحت په حاصلولو کښې کمې دي. نوکله ئی د خپل کلام نسبت د رسول انسی طرف ته کړې اوکله د رسول ملکی طرف ته ځکه چه هم دي د دي پیژندونکې راوړونکې او په دي باندي امین دي. او په اصل کښې کلام د چا دي؟ دا ئی هم ورسره ورسره بیان اوفرمائیلو چه داد رب العالمین نازل ږي شوي دي.

د اسلام نه وړاندي د عمر فاروق ﷺ خپله یوه واقعه: حضرت عمر بن الخطاب ﷺ د خپل اسلام راوړونه وړاندي یوه خپله واقعه بیانوی چه زه حضور ﷺ له لارم اومې کتل چه حضور ﷺ مسجد حرام ته رسیدلې دي، زه هم لارم اودهغوی ﷺ نه شاته اودریدم. نبی کریم ﷺ سورت حاقه شروع کړو د کوم په اوریدوسره چه ماته د دي ښکلې الفاظو مضامینود بندش او فصاحت او بلاغت باندي حیرانتیا راغله. آخره کښې زما په زړه کښې خیال راغلو چه قریش ټیک وائی چه دا سرې شاعر دي اوس زه لا په دي خیال کښې ووم چه نبی کریم ﷺ دا آیت تلاوت کړو چه دا قول د رسول کریم ﷺ دي د یوشاعر نه دي په تاسو کښې د ايمان کمې دي. نو ماخیال اوکړو چه ښه ده شاعر نه دي نو کاهن خو خامخادې اخواد هغوی ﷺ په تلاوت کښې دا راغله چه دا د کاهن قول هم نه دي تاسو نصيحت کم اخستي دي. دي نه پس حضور ﷺ لوستلو تردي چه پوره سورت ختم شو. فرمائی چه دا رومښی موقعه وه چه زما په زړه کښې اسلام پوره

خانی او کړو او په رڼک رڼک کښې مې د اسلام صداقت ورننوتلو. (نوداهم د هغه ټولو اسبابوچه حضرت عمر ؓ اسلام راوړلوپوره یو خاص سبب وو. مونږ د هغوی د اسلام راوړلو پوره کیفیت سیرت عمر ؓ کښې لیکلې دي. (ولله الحمد والبنه)

وَلَوْ تَقَوَّلَ	عَلَيْنَا	بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ ۝	لَا خَدْنَا
او که دخانه اوونيله (جوړه کره محمد ﷺ) اېه مونږ باندي یوه خبره خامخا به نیولې وو مونږه			
او که دې پیغمبر په مونږ باندي (د خان نه) څه خبره ترلې وې نو مونږ به ترې نه			
مِنْهُ	بِالْيَمِينِ ۝	ثُمَّ لَقَطَعْنَا	مِنْهُ الْوَتِينَ ۝
دهغه نه بنی لاس بیا به پریکړې وو مونږه دهغه نه رڼک دزړه پس نه به ووله تاسو نه			
بنی لاس نیولې وو بیا به مو ورله د زړه رڼک کت کړې وو نو بیا به			
مِنْ أَحَدٍ	عَنْهُ	حُجْرَيْنَ ۝	وَإِنَّهُ
هیڅوک ددې نه منع کونکې او بیشکه دا قران یو نصیحت دې دپاره دمتقیانو			
په تاسو کښې هیڅوک ددې سزا نه بچ کوونکې نه وو اودا قران د پرهیزگارانو دپاره نصیحت دې			
وَإِنَّا	لَنَعْلَمُ	أَنَّ مِنْكُمْ	مُكذِّبِينَ ۝
او بیشکه مونږه خامخا پوهیږو چې بیشکه څه خلق له تاسو نه دروغ گنږونکي دي			
او مونږ په تاسو کښې (پیغمبرانو لره) دروغ ژن گنږونکي ښه پیژنو			
وَإِنَّهُ	لَكَاذِبٌ	عَلَى الْكٰفِرِينَ ۝	وَإِنَّهُ
او بیشکه دا دروغ گنږل دقران خامخا به دافسوس وې په کافرانو باندي او بیشکه دا قران			
اودا قران دکافرانو دپاره د پښیمانتیا سبب دې اودا قران بیخی			
لِحَقِّ	الْيَقِينِ ۝	فَسَبِّحْ	بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ۝
یقینی حق دې پس پاکي وایه په نوم درب خپل چې لوی دې			
یقینی خبره ده (نوراثي پیغمبره) ته دخپل رب دنوم تسبیح وایه چې لوښي دې			

قوله تعالى: - وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ ۝ رسول ﷺ ته په قران پاک کښې د کمې زیاتې اختیار نشته: - دلته دالله تعالی ارشاد دې چه څنگه تاسو واثي او په واقعي کښې زمونږ دا رسول ﷺ داسې وې چه زمونږ په رسالت کښې نی څه کمې زیاتې کولو یا زمونږ نه و نیلې شوي خبره نی زمونږ نوم سره بیانوله نو یقینا مونږ به هم هغه وخت هغه ته خرابه سزا ورکوله یعنی په خپل بنی لاس باندي د هغه بنی لاس نیولو او هغه رڼک به مو پریکړې وې په کوم سره چه زړه زورند دې او زمونږ اود هغه په مینځ کښې به څوک هم نه شو راتلې چه د هغه د بچ کولو کوشش به نی کولو. نو مطلب دا شو چه حضور ﷺ رښتوني پاکباز او د هدایت والا دې د دې دپاره الله تعالی د دین زبردست تبلیغ خدمت د حضور ﷺ په ذمه کړې دې اود خپل طرف نه نی زبردست معجزې اود هغوی ﷺ د صدق بهترین او لوی لوی نښې نښې کریم ﷺ ته ورنصیب کړې دي.

(جم: ۱۷/۱، مجمع الزوائد: ۶۵/۹)

قوله تعالى: - وَإِنَّ لَتَذَكِرَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿۳۰﴾

قرآن پاک نصیحت دی: بیا فرمائی چہ دقرآن پاک د متقیانودپارہ تذکرہ دہ. لکہ چہ بل خانی کنبی ارشاد دی اووایہ چہ دا قرآن پاک د ایماندارانود پارہ ہدایت اوشقادہ او بی ایمانہ خورانده اوکانرہ دی. بیافرمانی سرہ د دی صفائی او کولاؤ حق مونرہ تہ بنہ معلوم دی چہ پہ تاسو کنبی بعضی دا دروغ گنری. دا تکذیب بہ د دغی خلقو د پارہ د قیامت پہ ورخ د ارمان او افسوس ذریعہ وی. یادا مطلب نئی دی چہ دا قرآن پاک او پہ دی ایمان بہ پہ حقیقت کنبی پہ کافرانوباندی د حسرت اوارمان باعث وی. لکہ چہ بل خانی ارشاد دی چہ دغہ شان مونرہ دا د گناہگارانو پہ زرونو کنبی ورکوزوو چہ هغوی پہ دی باندی ایمان نہ راوری. بل خانی ارشاد دی ﴿وَجِلَّ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ﴾ دوی کنبی اود دوی پہ خواهش کنبی مو پرده اچولہ دی. بیا فرمائی داخبربالکل حق ربنسٹیا او بی شک او شبہی دی. بیا خپل نبی اکرم ﷺ تہ حکم ورکوی چہ د دی قرآن پاک د نازلونکی رب عظیم د نوم بزرگی او پاکی بیانوہ. د اللہ تعالیٰ پہ فضل او کرم سرہ د سورت حاقہ تفسیر ختم شووالحمدلله رب العلمین.

ایاتونہ	سورة المعارج مکية وهي اربع واربعون آية وركوعان	رکوع گانی
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
۳۰	شروع کوم پہ نوم د اللہ چہ دیرمہربان	زیات رحم کونکی دی
	سَأَلَ سَأِلًا يَعْدَابٍ ۚ	
	وَاقِعًا ۙ لِّلْكَافِرِينَ ۚ لَيْسَ لَهُ	
	دَافِعٌ ۚ	
	مِّنَ اللّٰهِ ذِي الْمَعَارِجِ ۙ تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ	
	إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ ۚ فَاصْبِرْ	
	صَبْرًا جَمِيلًا ۚ	
	إِنَّهُمْ لَيُرَوْنَ ۙ	
	بَعِيدًا ۙ	
	وَنَرَاهُ قَرِيبًا ۙ	

قوله تعالى: - سَأَلَ سَأِلًا يَعْدَابٍ ۚ

﴿يَعْدَابٍ﴾ کنبی چہ کومہ "ب" دہ هغه بنائی چہ دلته د فعل تضمین دی لکہ چہ فعل مقدر دی یعنی دا کافران د عذاب پہ واقع کیدلو کنبی تندی کوی لکہ چہ بل خانی ارشاد دی ﴿وَسْتَغْلِبُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَنْ تُخَلِّفَ اللّٰهُ وَعْدَةً﴾ یعنی دوی پہ عذاب غوبستلو کنبی جلدی کوی او اللہ تعالیٰ ہیخ کله وعدہ خلاقی نہ کوی یعنی دہغه عذاب بہ پہ خپل وخت مقرر باندی راخی.

پہ نسانی کنبی د حضرت ابن عباس نہ روایت دی چہ کافر انود اللہ تعالیٰ عذاب او غوبنتلو چہ پہ ہغوی باندی یقیناً راتلونکی دی (۱) یعنی پہ آخرت کنبی۔ دہغوی د غوبنتلو د الفاظ ہم بل خانی پہ قرآن پاک کنبی نقل دی وائی (اللَّهُمَّ اِنْ كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ فَاَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ السَّمَاءِ اَوْ اَلْتِنَا بِعَذَابٍ اَلِيْمٍ) یعنی اللہ تعالیٰ کہ چرے داستاد طرف نہ حق وی نو پہ مونہ باندی د آسمان نہ کانہی راوورہ وہ، پہ مونہ باندی چرتہ دردناک عذاب راولہ ابن زید رضی اللہ عنہ وغیرہ وائی دی نہ مراد ہغہ د عذاب وادی دہ چہ د قیامت پہ ورخ بہ د عذابونونہ بہیری۔ خود اقول ضعیف دی اود مطلب نہ پیرلری دی۔ صحیح اولنی دی پہ کوم باندی چہ دکلام دلالت دی بیافرمانی چہ ہغہ عذاب د کافر انود پارہ تیار دی او پہ ہغوی باندی راتلونکی دی کلہ چہ راشی نو ہغہ خوک لری کونکی نشتہ اونہ پہ چاکنبی دومرہ طاقت شتہ چہ ہغہ اخوا کری۔

قوله تعالیٰ: - مِّنَ اللّٰهِ ذِي الْمَعَارِجِ ﴿۷﴾

د معارج مفہوم: (ذِي الْمَعَارِجِ ﴿۷﴾) معنی د ابن عباس رضی اللہ عنہ د تفسیر مطابق د درجو والا یعنی داوچتوالی او بزرگنی والا (۲) حضرت مجاہد رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د معارج نہ د آسمان پاوڑی مراد دی (۳) قتادہ رضی اللہ عنہ فرمائی د فضل رحم کرم او نعمت والا یعنی دا عذاب د ہغہ اللہ تعالیٰ د طرف نہ دی چہ د صفتونو مالک دی۔ د ہغہ طرف تہ فربتی او روح ورخیڑی۔ دروح پہ تفسیر کنبی حضرت ابو صالح رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دا د یو قسم مخلوق دی انسان خونہ دی ولہ بالکل د انسان پہ شان دی۔ زہ وایم چہ دی نہ مراد حضرت جبرائیل رضی اللہ عنہ دی اودا عطف وی عام پہ خاص او ممکن دی چہ دی نہ مراد د بنیاد مو روحونہ دی خکہ چہ ہغہ ہم د قبض کولونہ پس د آسمان طرف تہ خیڑی۔ لکہ خنگہ چہ د حضرت براء رضی اللہ عنہ پہ اوپد حدیث کنبی دی چہ کلہ فربتی پاک روح او باسی نو ہغہ اخلی اود یو آسمان نہ تی بل آسمان تہ خیڑی تردی چہ اووم آسمان تہ رسی سرہ (۴) د دی چہ د دی پہ بعضی راویانو کنبی کلام دی۔ خودا حدیث مشہور دی اود دی پہ شہادت کنبی دا ابوہریرہ رضی اللہ عنہ حدیث ہم دی (۵) لکہ چہ اول دا روایت امام احمد رضی اللہ عنہ ترمذی او ابن ماجہ کنبی تیرشوی دی۔ د کوم د سند راوی چہ د یو جماعت پہ شرط باندی دی۔ اولنی حدیث ہم مسند احمد ابوداؤد نسائی او ابن ماجہ کنبی دی۔ مونہ د دی الفاظ اود دی د طرق بسیط بیان پہ آیت (يُثَبِّتُ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا) پہ تفسیر کنبی کری دی۔

قوله تعالیٰ: - تَمْسِيْنَ اَلْفِ سَنَةٍ ﴿۸﴾

د پنخوسوزرو کالود قیامت ورخ: بیافرمائی چہ پہ ہغہ ورخ کنبی چہ د ہغی مقدار د پنخوسوزرو کالودہ۔ پہ دی کنبی خلور اقوال دی یو خودا دی چہ دی نہ مراد ہغہ لریوالی دی چہ د اسفل السافلین نہ عرش معلی پوری دی۔ اودغہ شان د عرش نہ لاندی نہ واخلہ ترپورتہ پوری فاصلہ ہم دومرہ دہ او عرش معلی د سرو یا قوتو دی لکہ چہ امام ابن ابی شیبہ رضی اللہ عنہ پہ خپل کتاب "صفت العرش" کنبی ذکر کری دی۔ ابن ابی حاتم کنبی دی حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د دی د حکم انتہاء د لاندی زمکونہ د آسمانوںود پاسہ پوری پنخوسوزرہ کالہ دی۔ او یوہ ورخ د زرو کالو دہ۔ ہم دغہ روایت پہ دویم طریق سرہ د حضرت مجاہد رضی اللہ عنہ پہ قول سرہ نقل دی د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ د قول نہ نہ دی۔ د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نہ پہ ابن ابی حاتم کنبی روایت دی چہ د ہری زمکی پیروالی د پنخوسوزرو کالو پہ فاصلہ دی اود یو زمکی

(۱) الطبری: ۵۹۹/۲۳

(۲) الطبری: ۶۰۰/۲۳

(۳) ایضاً

(۴) احمد: ۲۸۷/۴، ابوداؤد: ۴۷۵۳، وهو حسن دا روایت مختصراً ابن ابی شیبہ: ۳/۳۱۰، کتاب الزهد: ۳۳۹، الشریعة الأجرى: ۳۶۷

(۵) احمد: ۳۶۴/۲-۳۶۵، ابن ماجہ کتاب الزهد باب ذکر الموت والاستعداد له: ۴۲۶۲، وسندہ حسن

نہ د بلی زمکے پورے د پنخو سوو کالوپورے لریوالی دے نو اووہ زره کالہ داشو اودغہ شان د آسمان۔ نو خوارلس زره کالہ (۱۴۰۰۰) دا شو اود اووم آسمانہ د عرش عظیم پورے شپہ دیرش زره کالہ فاصلہ شوه۔ ہم دا معنی ده د الله تعالیٰ د دے فرمان چہ پہ هغه ورخ کنبے د کومے مقدارچہ د پنخوسوزرو (۵۰۰۰۰) کالوبربردی۔ دویم قول دا دے چہ دے نہ مراد دا دے چہ د کله نہ الله تعالیٰ دا جهان پیدا کرے نو د هغه وخت نہ واخلہ د قیامتہ پورے د دے د بقا آخری مودہ پنخوس زره کالہ ده۔ حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د دنیا تہول عمر د پنخوسوزرو کالودے اوہم دا یوہ ورخ ده چہ پہ دے آیت کنبے مراد اخستے شوے دے۔ حضرت عکرمہ رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د دنیا پورہ مودہ ہم دا ده خوچا تہ معلومہ نہ ده بغیرد الله تعالیٰ نہ چہ خومرہ تیرہ شوه او خومرہ باقی پاتی ده۔ دریم قول دادے چہ دا هغه ورخ ده چہ پہ دنیا و آخرت کنبے فاصلہ ده۔ حضرت محمد بن کعب رضی اللہ عنہ ہم دا فرمائی خودا قول دیر غریب دے۔ خلورم قول دا دے چہ دے نہ مراد د قیامت ورخ ده اودا د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نہ پہ صحیح سندسره روایت دے۔

حضرت عکرمہ رضی اللہ عنہ ہم دافرمانی (۱) دابن عباس رضی اللہ عنہ قول دے چہ د قیامت ورخ الله تعالیٰ بہ پہ کافرانو باندے د پنخوسوزرو کالوکوی (۲) دمسند احمدپہ حدیث کنبے دی چہ رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم تہ عرض اوکرے شو چہ دا ورخ خو دیرہ اوڑده ده۔ حضور صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمانیل چہ پہ هغه ذات مے دے قسم وی د چا پہ لاس کنبے زما خان دے دا بہ پہ مؤمن باندے دومرہ آسانہ وی چہ د دنیا پہ یوفرض مونخ کنبے خومرہ وخت لگی د دے نہ بہ ہم کم وی (۳) دا حدیث پہ ابن جریر کنبے ہم دے دے د دے دوه راویان ضعیف دی۔ والله اعلم۔ د مستندپہ یوبل حدیث کنبے دی چہ حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ سرہ د قبیلہ بنوعامر یو سرے تیرشو۔ خلقو وئیل حضرت دا پہ خپلہ قبیلہ کنبے دتولونہ مالدارسرے دے۔ هغوی دے راوغوبنتواوور تہ نی اوفرمانیل واقعی تہ د تولونہ زیات مالدارنی؟ هغه عامری اوئیل چہ او ماسرہ رنگ پہ رنگ پہ سوونو اونسان قسم قسم غلامان اود اوچتواوچتو درجو اسونہ وغیرہ دی۔ حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ اوفرمانیل چہ گورہ هسے نہ چہ دا خناور تاد خپل پینولاندے کرے اوپہ خپلو بیکرو باندے تا اووہی۔ باربار نی ہم دا فرمانیل تردے چہ د عامر د مخ رنگ والوتلو او هغه اوئیل چہ حضرت دا ولی؟ هغوی اوفرمانیل چہ اوورہ ما د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نہ اوریدلی دی چہ خوک د خپلو اونسانو حق نہ اداکوی دهغوی پہ سختی او د هغوی پہ نرمی کنبے نو هغه بہ الله تعالیٰ پہ کولاو هوار صفا او پلن میدان کنبے راسملوی اودا تہول خناور بہ بنہ تکرہ او چاق کرے او حکم بہ ورکری چہ پہ ده باندے خیرنی او تیریرنی۔ نو یویوبہ پہ ده باندے تیریری اوکلہ چہ د آخر والا تیرشی نو اولنی بہ بیا راوایس شی۔ ہم دغہ شان عذاب بہ ورکولے شی۔ پہ هغه ورخ د کومے مقدارچہ د پنخوسوزرو کالودہ۔ تردے چہ د خلقو پہ مینخ کنبے بہ فیصلہ اوشی۔ بیا بہ هغوی خپلہ لار اووینی۔ دغہ شان بہ غوا اسونہ چیلنی وغیرہ بیکرور خناور بہ نی پہ خپلو بیکرو باندے وہی ہیخ یوبہ پہ هغوی کنبے بی بیکر یا مات بیکرے نہ وی۔ عامری تپوس اوکرو ای ابوہریرہ رضی اللہ عنہ اوفرمانی پہ اونسانو کنبے د الله تعالیٰ حق خہ دے؟ ونی فرمائیل مسکینانو تہ د سورنی د پارہ پہ تحفہ کنبے ورکول غریبانوسرہ بنہ سلوک کول د پنیود پارہ خناور ورکول د هغوی د نرانود ضرورت چہ د بنخے خناوردپارہ وی بغیرد قیمت غوبنتلونه ورکول۔ دا حدیث پہ ابوداؤد اونسانی کنبے ہم پہ بل سندسره ذکر دے (۴)

(۱) الطبری: ۲۳/۶۰۱.

(۲) ایضاً: ۲۳/۶۰۲.

(۳) الحدیث: ۷۵/۳، مستدابی علی: ۱۳۹۰، ابن حبان: ۷۳۳۴.

(۴) الحدیث: ۲/۴۷۹، ابوداؤد کتاب الزکاة باب فی حقوق المال: ۱۶۶۰ و مسندہ حسن، نسائی: ۲۴۴۴.

د مسند پہ یوحیث کنبی دی چه د سرو زرو سپینوزرو د خزانووالا په د دې حق نه ادا کوی د هغه سره زر او سپین زر به د تختوپه شکل کنبی جوړولې شی اود دوزخ په اور کنبی به گرم کولې شی اود هغه تندې اړخ او شا به پرې داغلی شی. تردې چه الله تعالی به د خپلو بندیگانو فیصله او کړی. په هغه ورځ به مقدار ستاسو په شمیر کنبی د پنځو زرو کالووی بیا به هغوی خپله لار دجنت یا د دوزخ طرف ته اووینی بیا وړاندې د چیلو او اوبسانو بیان دې لکه چه پورته تیر شو اودا بیان هم دې چه اسونه د دریو قسم خلقو د پاره دی یوقسم خود اجر ورکونکی، دویم قسم د پرده کونکو اودریم قسم د بوج لتونکو الخ (۱) دا حدیث پوره پوره په صحیح مسلم کنبی هم دی. د دې روایتونو د پوره بیانولو اود دې ټولو سندونو او الفاظ ټول نقل کولو مناسب خانی احکام کتاب الزکوة دې دلته د هغې د نقل کولو زمونږ مقصد صرف هغه الفاظوسره دې چه تردې چه الله تعالی په خپلو بندیگانو کنبی فیصله او کړی په هغه ورځ د کومې مقدار چه پنځوس زره کاله دې. د حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنہما نه چا تپوس او کړو هغه کومه ورځ ده چه د هغې مقدار د پنځوسوزرو کالوده. ابن عباس رضی الله عنہما او فرمائیل هغه به کومه د پنځوسو زرو کالو ورځ وی؟ هغه وئیل حضرت زه خو پخپله د تپوس کولود پاره راغلی یم هغوی او فرمائیل واوره دا دوه ورځې دی د کومو ذکر چه الله تعالی په خپل کتاب کنبی کړې دې. هم الله تعالی ته د هغې د حقیقت علم دې زه خو سره د نه پیژندلو په کتاب الله کنبی څه وئیل مکروه گنرم.

بیا فرمائی چه ای نبی ﷺ ته د خپل قوم په دروغ گنرلو او د عذاب غوښتلو په تندنی باندي کوم چه هغوی خپل خان ته نه راتلونکې گنری صبر او برداشت او کړه لکه چه بل خانی دی **(يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهَا وَالَّذِينَ آمَنُوا مُشْفِقُونَ مِنْهَا وَيَعْلَمُونَ أَنَّهَا الْحَقُّ)** الآن الذين يمارون في الساعة لفي ضلبي بعيد یعنی بې ایمان خو د قیامت د زراتلو خوا هس کوی او ایماندارد دې راتلل حق گنری اودې نه ویریرې ددې د پاره نی دلته هم او فرمائیل چه دوی خو هغه لرې گنری بلکه محال اونه کیدونکی نی گنری خو مونږ دا نیزدې وینو یعنی مؤمن خو د دې راتلل حق گنری او پوهیرې چه اوس به راشی نه ده معلومه چه کله به قیامت قایمیرې او کله به عذاب راخی ځکه چه د هغې صحیح وخت خو بغیرد الله تعالی نه بل څوک نه پیژنی نو هر هغه څیز چه د هغې په راتلو او کیدو کنبی هیڅ شک نه وی د هغې راتلل نیزدې گنری اود هغې د کیدو هروخت یره وی.

يَوْمَ تَكُونُ	السَّمَاءُ	كَالْهَيْلِ ۝	وَتَكُونُ الْجِبَالُ
دغه عذاب به په هغه ورځ وی اچی شی به آسمان ا پشان دویلی کړې شوو زرو ا اوشی به ا غرونه			
په دغه ورځ به آسمان دویلی شوی تانبې په شان وی 			او غرونه به درنگینې
كَالْعِهْنِ ۝	وَلَا يَسْأَلُ	حَمِيمٌ	وَحَمِيمًا ۝
پشان دوهلی شوی وری او تپوس به نه کوی ایو دوست ا دبل دوست نه حالانکه یو بل به وینی هغوی			
درې په شان وی اودوست به د دوست پوښتنه نه کوی ددې باوجود چې مخامخ به ئی وینی			
يَوْمَ الْمُجْرِمِ	لَوْ يَفْتَدِي	مِنْ عَذَابِ يَوْمِئِذٍ	بِئْتِيهِ ۝
غواړی به مجرم سرې ا چی په فدیه کنبی ورکړی د عذابه ددغې ورځې نه اولاد خپل			
مجرم به په دغه ورځ ارزو کوی چی ددغې ورځې د عذاب نه دبیچ کیدو دپاره (په بدله کنبی) خپل خامن			

(۱) صحیح مسلم کتاب الزکاة باب اثم مانع الزکاة: ۹۸۷، احمد: ۲۶۶۲/۲.

قربانی کولو ته تیار دی دی د پارہ چه پخپله بچ شی. (فصلیة) یوه معنی د مال سره هم کړې ده. لنډا دا چه خپلې ټولې محبوب هستیانی د خپل طرف د خان په خلاصی کبې د زړه نه راضی دی خو هیڅ څیز به په کار نه راځی. هیڅ بدله او فدیة به نه شی قبلولې هیڅ عوض او معاوضه به نه شی قبلولې بلکه د هغه اوریه عذابونو کبې به اچولې شی چه اوچتې اوچتې او تیزې شغلې غورزونکې او د سخت براس والا دی چه د سر د څرمنې پورې سوزوی او راکاږی. د بدن څرمن لري کوی او کوپړنې پړسوی هډوکي د غوښې نه جدا کوی رگونه او پټې راکاږی پښې لاسونه شلیرې پنډنې پریکیرې مخ وړانیرې هراندام وړانیرې چغې صوري وهی هډوکي میده کوی څرمنې سوزوی د اور په خپله فصیح ژبه او اوچت آواز سره دخپلو خلقو کومو چه په دنیا کبې بدکارنی کړی اود الله تعالی نافرمانی نی کړی وی آواز کوی اوبیا څنگه چه مرغشی دانه راټولوی دغه شان به د محشر د میدان نه بدکاره خلق یویو ښه په خیال سره راغونډوی.

قوله تعالی: تَدْعُوْا مَنْ اَدْبَوْا تَوَلّٰی

د جهنمیانو د عملونو بیان: اوس دهغوی بد عملونه بیانولې شی چه دوی د زړه نه دروغ گنډونکی او په بدن باندې عمل نه کونکی وو دا د مال جمع کونکی او په هغې باندې سر بندونکی وو د الله تعالی په ضروری کارونو کبې به هم د مال خرچ کولونه بندیدل بلکه زکوه پورې به نی نه ادا کولو. حدیث شریف کبې دی چه راغونډول او شمیرل مه کوه گنی الله تعالی به نی ستانه هم رامنع کړی (۱) حضرت عبدالله بن عکیم خو به په دی آیت باندې د عمل کولو په وجه د تیلنی ځله هم نه رابندوله. امام حسن بصری رضی الله عنه فرمائی چه ای د آدم څویه د الله تعالی وعیداورې بیا هم مال راغونډوي. حضرت قتاده رضی الله عنه فرمائی چه د مال په راجمع کولو کبې د حلال او حرام خیال نه ساتلو اوسره د الله تعالی د فرمان به نی د خرچ کولو همت نه کولو.

هَلُوْعًا ۞	خَلِقَ	اِنَّ الْاِنْسَانَ
بې صبره	پیدا کړې شوې دي	بیشکه انسان
اِذَا مَسَّهُ	وَاِذَا مَسَّهُ	جَزُوْعًا ۞
کله چی اورسیرې هغه ته	او کله چی اورسیرې هغه ته	مصیبت
مَنْوَعًا ۞	اَلَّذِيْنَ	اِلَّا الْمَصْلِيْنَ ۞
نومنع کونکې وی	هغه مونخ کونکی	ا هغه مونخ کونکونه
دَابُّوْنَ ۞	فِيْ اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ	مَعْلُوْمٌ ۞
همیشوالې کونکې وی	چی په مالونو دهغوی کبې	حق وی

(۱) صحیح بخاری کتاب الزکاة باب الصلاة لیما استطاع: ۱۴۳۴، صحیح مسلم: ۱۰۲۹.

لِّلْسَائِلِ ۝ وَالْمَحْرُومِ ۝ وَالَّذِينَ يُصَدِّقُونَ ۝ يَوْمَ الدِّينِ ۝

دپاره دسوال کونکی | او دمحرورمو خلقو | او هغه کسان | چي حقه مني | ورخ دجزا
..... او هغه خلق چي دبدلي په ورخ يقين ساتي

وَالَّذِينَ هُمْ ۝ مِّنْ عَذَابِ رَبِّهِمْ ۝ مُشْفِقُونَ ۝ إِنَّ

او هغه کسان | چي هغوي | د عذاب در ب خپل نه | ايريدونکي وي | خکه چي بيشکه
او هغه خلق چي د خپل رب د عذاب نه ويريزي | حقيقت دادي چي

عَذَابِ رَبِّهِمْ ۝ غَيْرِ ۝ مَأْمُونٍ ۝ وَالَّذِينَ هُمْ

عذاب در ب دهغوي | داسي نه دي | اچي خوک تر په امن کړي شي | او هغه کسان | چي هغوي
ددوي در ب عذاب دير خطرناک دي | او خوک چي دخپل

لِفُرُوجِهِمْ ۝ حِفْظُونَ ۝ إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ ۝ أَوْ مَا

شرم خايونو خپلو لره | حفاظت کونکي وي | بغير | د بنځو خپلو نه | يا دهغه وينځو نه
شرمگاه خيال ساتي | خو که د بنځو او وينځو نه ئي حفاظت

مَلَكَتْ ۝ أَيْمَانَهُمْ ۝ فَإِنَّهُمْ ۝ غَيْرُ مَلُومِينَ ۝

چي مالکان شي دهغوي | ابي لاسونه دهغوي | پس بيشکه هغوي | نه دي ملامته کړي شوي
نه کوي | نو دوي (په خپل دي تعلق) ملامته نه دي

فَمَنْ ابْتغَىٰ ۝ وَرَاءَ ذَلِكَ ۝ فَأُولَٰئِكَ هُمُ ۝ الْعَادُونَ ۝

پس هغه چاچي طلب او کړو | علاوه ددي نه دبل څه | پس هم دغه خلق | د حدنه او پریدونکي دي
نو خوک چي ددي نه سوا | خواهش او کړي | نو هم داسي خلق د حد نه تيريدونکي دي

وَالَّذِينَ هُمْ ۝ لِأَمْتِنَاهُمْ ۝ وَعَهْدِهِمْ ۝ رَاعُونَ ۝ وَالَّذِينَ

او هغه کسان | چي هغوي | امانتونه خپلو لره | او وعده خپلو لره | ساتونکي وي | او هغه کسان |
او خوک چي دخپلو امانتونو او وعدو خيال ساتي | او په خپلو گواهو باندې

هُمُ ۝ بِشَهَادَتِهِمْ ۝ قَائِمُونَ ۝ وَالَّذِينَ هُمْ ۝ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ

چي هغوي | په گواهو خپلو باندې | قائم اوسيدونکي وي | او هغه کسان چي هغوي په مونځ باندې
ټينگ ولاړ وي | او هغه خوک چي دخپلو مونځونو

يَحَافِظُونَ ۝ أُولَٰئِكَ ۝ فِي جَنَّتِ ۝ مُكْرَمُونَ ۝

حفاظت کوي | دا کسان چي دي | په باغونو د جنت گنبي به وي | عزتمند کړي شوي |
حفاظت کوي | هغوي به جنتونو ته په عزت سره ورداخليري |

قوله تعالى: - إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا ۝

انسانی عادتوں: - دلته د انسانی جبلت کمزوری بیانولی شی چه یر بی صبره دی د مصیبت په وخت کبھی یرې د وجه اود پریشاننی نه لیونې کبھی لکه چه زړه نی الوزی اولکه چه اوس نی هیخ آسرا باقی پاتې نه شوه اود راحت په وخت کبھی بخیل او کنجوس جورېږی د الله تعالی حق هم هضم کوی رسول الله ﷺ فرمائی چه بدترین خیز په انسان کبھی بی حده بخیلتوب او یره زیاته نامردی ده (۱) بیا فرمائی چه د دې خراب خوئی نه هغه خلق لرې دی په چاچه د الله تعالی خاص فضل دې اوچاته چه د خیرتوفیق د ازل د ورخ نه ملاوشوی دې. د هغوی صفتونه دادی چه پوره مونخ گذار وی د وختونوخیال ساتونکی دمانخه واجبات په بنه شان سره په خانی راورونکی په سکون تسلی خشوع او خضوع او پابندنی سره مونخ کونکی دی. لکه چه فرمائی ﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ۝ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خِشْعُونَ ۝﴾ هغه د ایمان خاوندانو خلاصی بیاموندلو چه خپل مونخ د الله تعالی د ویرې نه اداکوی. ولاړو او بی حرکته اوبو ته هم عرب (ماء دائما) وانی. دې نه ثابته شوه چه په مانخه کبھی اطمینان کول واجب دی کوم سرې چه خپله رکوع سجده په پوره ولاړه او په تسلی سره نه اداکوی هغه په خپل مانخه باندي دائم نه دې خکه چه نه هغه سکون کوی او نه اطمینان بلکه د کارغه په شان ټونگې وهی د هغه مونخ به هغه خلاص نه کړې شی. اوداهم ونیلې شوی دی چه دې نه مراد په هر یونیک عمل باندي همیشه والې کول دی لکه چه د نبی ﷺ فرمان دې چه الله تعالی ته د ټولونه خویش عمل هغه دې په کوم چه همیشه والې وی سره د دې که هغه کم وی. (۲) پخپله د حضور ﷺ عادت مبارک هم ووجه کوم یوکار به نی هم کولو نو همیشه به نی کولو. (۳)

حضرت قتاده رضی الله عنه فرمائی چه مونږ ته ذکر شوی دې چه حضرت دانیال رضی الله عنه پیغمبر د حضرت محمد صلی الله علیه و آله و سلم د امت تعریف کولو سره فرمائیل چه هغوی به داسې مونخ کوی که دنوح رضی الله عنه قوم داسې مونخ کولو نو دویدل به نه او که د قوم عاد داسې مونخونه وې نو په هغوی به دې برکتی هواگانې نه شوی رالیکلې او که د قوم ثمود مونخونه داسې وې نو هغوی به په چغه نه شو هلاکولې. نو ای خلقو مونخ په بنه پابندنی سره ادا کوئی دا د مؤمن کالی او د هغه بهترین خلق دې.

قوله تعالى: - وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُومٌ ۝

په مالونو کبھی دغریب حصه: بیا فرمائی چه د دوی په مالونو کبھی د حاجت مندو هم مقرر حصه ده [سائل] او [مهوره] پوره تفسیر په سورت ذاریات کبھی تیر شوی دې. دا خلق د حساب او بدلې په ورخ هم کامل یقین او پوره ایمان لری. هم په دې وجه هغوی اعمال کوی په کوموسره چه به ثواب مومی اود عذاب نه به خلاصیږی. بیا د هغوی صفت بیانولی شی چه هغوی د خپل رب د عذاب نه ویرېږی او ویره خورونکی دی. د کوم عذاب نه چه یو عقل مند انسان بی ویرې نه شی پاتې کیدی اودا ده چه چاته الله تعالی امن ورکړی. اودا خلق خپل شرمگاهونه د حرام کارنی نه منع کوی چرته چه د الله تعالی اجازت نه وی د هغه خانی نه نی بیج کوی اود خپلو بیبیانو او خپل مملوکه وینخونه خپل خواهش پوره کوی نو په دې کبھی په هغوی باندي هیخ ملامتیانسته خو چه کوم سرې دې نه علاوه بل خانی کبھی او په بله طریق د باندي شهوت پوره کوی هغه یقینا د الله تعالی د حدونونه وړاندي کیدونکې دې. د دې دواړو پوره تفسیر ﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ۝﴾ کبھی تیر شوی دې دلته بیا د سردوباره کولو ضرورت نشته. دا خلق د

(۱) ابوداؤد کتاب الجهاد باب لی الجراة والجن: ۲۵۱۱/۲۵۱۱ وسته صحیح احمد: ۳۲۰/۲، ابن حبان: ۳۲۵۰، حلیة الاولیاء: ۵۰/۹. (ابوداؤد)

(۲) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب القصد والمداومة علی العمل: ۶۶۶۵، صحیح مسلم: ۷۸۳.

(۳) صحیح بخاری کتاب الصیام باب صوم شعبان: ۱۹۷، صحیح مسلم: ۷۸۵.

امانت ادا کونگی وعدی او معاہدی او قول اقرار پورہ کونگی او پہ بنہ شان سرہ سرته رسونگی دی۔ نہ خیانت کوی اونہ بی وعدگی۔ دا ٲول صفتونہ د مؤمنانودی اود دی نہ خلاف عمل کونگی منافقان دی۔ لکہ چہ پہ صحیح حدیث کبسی دی چہ د منافق دری خصلتونہ دی ککہ چہ خبرہ کوی نو دروغ بہ وانہ ککہ چہ وعدہ او کپی نو د هغی خلاف کوی اوچہ ککہ هغه سرہ امانت کیخودی شی نو خیانت کوی (۱) او پہ یویل روایت کبسی دی چہ ککہ وعدہ او کپی نو هغه ماتوی اوچہ ککہ جنگ کوی نو کنخلی کوی (۲) دوی د خپلو شہادتونوہم حفاظت کونگی دی یعنی نہ پہ دے کبسی کمی کوی اونہ زیاتی د گواہنی کولو نہ نہ تختی او نہ دا پتوی او چہ ٲوک نی پت کپی نو د هغه زپہ گناہگار دے۔

بیافرمانی چہ هغوی د خپل مانخہ پورہ خیال کوی یعنی پہ وخت باندي ارکان واجبات اومستجابات پورہ شان سرہ پہ ٲانی راوری او مونخ اداکوی۔ دلته داخبرہ د خاص توجه لائق ده چہ ددی جنتیانو صفتونہ بیانولو پہ شروع کبسی وصف ہم د مانخہ د ادائیگی بیان اوکرو او ختم نی ہم پہ دے کپی نو معلومہ شوه چہ د دین پہ کارونو کبسی مونخ د ٲولونہ یوعظیم الشان کار دے اودٲولونہ زیات د عزت اوفضیلت والا ٲیز ہم دا ٲیزدی ددی اداکولو سخت ضروری اود دے بندوبست ٲیر تاکیدوالا دے۔ پہ سورة (قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ) کبسی ٲیک ہم داسی بیان شوی دے اوہلته نی د اوصافونہ ٲس بیان فرمائی دے چہ ہم دغه خلق د جنت فردوس د همیشه همیشه وارثان دی اودلته فرمائی چہ ہم دا خلق جنتیان دی اوہلته پہ قسم قسم خوندونو او خوشبوگانوسرہ عزت او قدر سرہ بہ خوشحاله او محفوظ وی۔

فَبِأَلِّذِينَ	كَفَرُوا	قَبْلَكَ	مُهْطِعِينَ
ٲس ٲه شوی دی هغه کسانو لره ٲی کفر نی کپی دے ٲی طرف ستا ته مندی وهونگی دی			
عَنِ الْيَمِينِ	وَعَنِ الشِّمَالِ	عَزِيزٍ	أَيُّطِعُ
دبسی طرفنه اودگس طرفنه ٲلی ٲلی آیا طمع لری هر سرے ددوی نه			
عَنْ يَمِينِهِ	وَعَنْ شِمَالِهِ	عَزِيزٍ	أَيُّطِعُ
ٲی دبی طرف اودگس طرف غاری نه ٲلی جو ٲیری آیا ٲه دوی کبسی هر کس			
أَنْ يَدْخُلَ	جَنَّةَ نَعِيمٍ	كَلَّا	إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ
ٲی داخل به کپی شی جنت دنعمتونو ته هرگز نه بیشکه مونرہ ٲیدا کپی دی دوی			
مِمَّا	يَعْلَمُونَ	فَلَا	أُقْسِمُ
دهغی ٲیزنه ٲی دوی نی ٲیزنی ٲس نه ازہ قسم خورم ٲه رب دمشرقونو اودمغربونو			
إِنَّا لَقَادِرُونَ	عَلَىٰ أَنْ	نُبَدِّلَ	خَيْرًا
ٲی بیشکه مونرہ قادر یو ٲه دے باندي ٲی بدل راولو بہترہ ددوی نه اونہ یو مونرہ			
إِنَّا لَقَادِرُونَ	عَلَىٰ أَنْ	نُبَدِّلَ	خَيْرًا
مونرہ ٲه دے قادر یو ٲی ددوی ٲه ٲانی ددوی نه بنہ خلق راولو			

(۱) صحیح بخاری کتاب الایمان باب علامات المنافق: ۳۳، صحیح مسلم: ۵۹.
 (۲) صحیح بخاری حوالہ سابق: ۲۴، صحیح مسلم: ۵۸.

فَذَرَهُمْ	يَخُوضُوا	وَيَلْعَبُوا	حَتَّىٰ
پس پریرده دوی	چی مشغولیری	او لوبی کوی	تر دی پوری
خه بی وسه خونه یو	نو ته دوی دغسی پریرده	اچی په خپلو کنبی مشغول وی	
يَلْقَوُا	يَوْمَهُمُ	الَّذِي	يُوعَدُونَ ۝۱۰
چی ملاقات او کړی (اوورسی)	ورځی خپلی ته	هغه ورځ	اچی ددوی سره نې وعده کیری
تر دی چی هغه ورځ ورته راشی	... دکومی چی ورسره وعده شوی ده		
يَوْمَ	يَخْرُجُونَ	مِنَ الْأَجْدَاثِ	سِرَاعًا
هغه ورځ	اچی رااوخی به دوی	دقبرونو نه	امنډی وهونکی به وی
په کومه ورځ چی به دقبرونو نه	په منډه منډه راوخی	داسی لکه چی	
إِلَىٰ نَصَبٍ	يُؤْفِقُونَ ۝۱۱	خَاشِعَةً	أَبْصَارُهُمْ
دربارونو دبتانو	امنډی وهی	اتیستی یریدونکی به وی	استرگی ددوی
دوی یو نښی طرفته منډی وهی (په دغه ورځ به) ددوی سترگی تیتی وی		
ذِلَّةً ۝۱۲	ذَلِكَ الْيَوْمِ الَّذِي	كَانُوا	يُوعَدُونَ ۝۱۲
ذلت (خواری)	دغه ورځ ده	هغه	اچی دی دوی
او ذلت به په دوی راخور وی	اچې ددوی سره وعده کیری		

قوله تعالى: -فَمَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا قَبْلَكَ مُهْطِعِينَ ۝

الله تعالی په دې کافرانو باندې انکار کوی کوم چه د حضور ﷺ په مبارکه زمانه کنبی وو. پخپله به هغوی حضور ﷺ لیدلو او حضور ﷺ چه کوم هدایت راوړلې وو هغه د دوی په وړاندې وو اود حضور ﷺ ښکاره معجزې به نې هم په خپلو سترگولیدلې اوبیا به سره د دې ټولو خبرو هغوی تیخته کوله او دلې دلې به شو او بښی او گس طرف ته او خوئیدل لکه چه بل ځانی کنبی ارشاد دې ﴿فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكَرَةِ مُعْرِضِينَ ۝﴾ دوی د نصیحت نه مخ اړوی او د هغه خرو په شان د ازمری نه تختی ولی تختی؟ الخ. دلته هم داسې فرمائی چه په دې کافرانو باندې څه شوی دی اودوی ولی نفرت کوی اوتانه تختی؟ ولی بښی او گس طرف ته خوئیری؟ اوڅه وجه ده چه په خان له توگه اختلاف سره اخواد یخوا کیری.

حضرت امام احمد بن حنبل رضی الله عنه د نفس په خواهش باندې د عمل کونکو باره کنبی هم دا فرمائیلی دی چه هغوی د الله تعالی د کتاب مخالف وی او په خپل مینځ کنبی چه جدا وی اود کتاب الله په مخالفت کنبی ټول متفق وی. د حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه په روایت د عوفی نقل دی چه هغوی دلې دلې بی پرواهنی سره ستاښی او گس طرف ته شی او په توقوسره تاته گوری. حضرت حسن رضی الله عنه فرمائی چه بښی او گس طرف ته جدا کیری او تپوس کوی چه دې سری څه او وئیل؟ حضرت قتاده رضی الله عنه فرمائی چه بښی طرف ته او گس طرف ته دلې شی اود حضور ﷺ نه چاپیره گرځی نو نه د کتاب الله په غوښتنه کنبی اونه د رسول الله ﷺ په رغبت کنبی. یو حدیث کنبی چه رسول الله ﷺ خلقو ته تشریف راوړوهغوی جدا

جدا او دلې دلې وو نو هغوی ﷻ او فرمائیل چه زه تاسو ولې د جدا جدا ټولو په شکل کښې وینم؟ (۱) دا په ابن جریر کښې په یو بل سند سره هم نقل دی.

قوله تعالى: - اَيُّظَنُّكُمْ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ اَنْ يَدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيمٍ ۝

د کافرانو خواهش: - بیا ارشاد کولې شی چه د دوی خواهش دی چه د جنت په نعمتونو کښې داخل کړی؟ داسې به هیڅ کله هم نه کیږی یعنی چه ترکومې د دوی دا حالت دی چه د کتاب الله او رسول الله ﷺ نه اخواد یخوا تختی نوییا د دوی دا خواهش پوره کیدی نه شی بلکه دا د دوزخیانو ډله ده اوس چه کوم خیز دوی ناممکن گنړی نود هغې بهترین ثبوت هم د دوی په معلوماتو او اقرار سره بیانولې شی چه چا تاسو د کمزورې اوبونه پیدا کړئ لکه څنگه چه تاسو ته پخپله پته ده نوییا ولې هغه تاسو دوباره نه شی پیدا کولې؟ لکه چه بل ځانی کښې ارشاد دی ﴿ اَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَّاءٍ مَّهِينٍ ۝﴾ آیا مونږ تاسو د بې قدره اوبو نه پیدا کړی نه ئی؟ ارشاد باری تعالی دی ﴿ قَلِيظٌ الْاِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ ۝ خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ ۝ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ ۝ اِنَّهُ عَلٰى رَجْعِهِ لَقَادِرٌ ۝ يَوْمَ تُبْلَى السَّرَابُ ۝ فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ ۝﴾ انسان له کتل پکار دی چه هغه د څه خیز نه پیدا کړې شوې دي؟ د توپ وهونکی اوبونه پیدا کړې شوې دي کومې چه د ملا اوسینې د مینځ نه راوخی. یقینا هغه الله تعالی د دوی په واپس راپیدا کولو باندې قادر دی. او په کوم ذات چه پتې خبرې ښکاره وی نه به دهیچا طاقت وی او نه امداد. نودلته هم دافرمانی زما قسم دی په هغه ذات چا چه زمکه او آسمان پیدا کړل او مشرق او مغرب ئی مقرر کړو اود ستورو د پتیدو او ښکاره کیدو خایونه ئی مقرر کړل. مطلب دا دی چه ای کافرانو څنگه چه ستاسو گمان دی داسې معامله نه ده چه نه به حساب کتاب وی اونه به حشر اونشر وی بلکه دا ټول یقینا کیدونکی خیزونه دی. د دې د پارہ د قسم نه وړاندې دهغوی دباطل خیال تکذیب او کړو او هغه ئی داسې ثابت کړل چه د خپل قدرت کامله مختلف نمونې ئی د هغوی په وړاندې پیش کړې. مثلاً د زمکې او آسمان د شروع نه پیدا کول اوبه دې کښې ځناور کانږی اود مختلف قسم مخلوق موجودگی لکه چه بل ځانی فرمائی ﴿ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ الْاَكْبَرٰ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ۝﴾ یعنی د آسمان او زمکې پیدا کول د خلقو د پیدا کولونه ډیر زیات لوی دی خوا کشر خلق بې علم دی. مطلب دادې چه کله په لویولو یو خیزونو پیدا کولو الله تعالی قادر دی نو په وړو وړو خیزونو پیدا کولو به ولې قادر نه وی؟ بل ځانی کښې ارشاد دی ﴿ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَلَمْ يَعْصِ بِقَدْرِ عَلٰى اَنْ يُخَيِّ الْمَوْتٰى ۝ بَلٰى اِنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ۝﴾ یعنی آیا دوی نه گوری چه چا آسمانونه او زمکې پیدا کړې اود دوی په پیدا کولو سترې نه شو نوولې هغه د مړو په ژوندی کولو باندې قادر نه دی؟ بې شکه هغه قادر دی اویوپه دې نه بلکه هغه ته په هریو خیز باندې قدرت حاصل دی. بل ځانی کښې ارشاد دی ﴿ اَوَلَيْسَ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ بِقَدْرِ عَلٰى اَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ ۝ بَلٰى ۝ وَهُوَ الْخَلْقُ الْعَلِيْمُ ۝ اِنَّمَا اَمْرُهُ اِذَا اَرَادَ شَيْءًا اَنْ يَقُوْلَ لَهُ كُنْ فَيَكُوْنُ ۝﴾ آیا د زمکې او آسمان پیدا کونکې د دې په شان پیدا کولو باندې قادر نه دی؟ او قادر دی اوهم هغه پیدا کونکې او پیژندونکې دی. هغه چه د کوم خیز اراده او کړی نو وائی چه شه نو هغه هم په هغه وخت اوشی.

قوله تعالى: - فَلَا اَقْسَمُ بِرَبِّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ اِلَّا لَقْدِرُوْنَ ۝

د مشرق او مغرب رب: - دلته ارشاد کولې شی چه د مشرقونو او مغربونو رب قسم مونږ به د هغوی بدنونه څنگه چه اوس دی د دې نه هم په ښه شکل او صورت کښې بدلولو باندې پوره پوره قادر یو. نه یو خیز نه یو سړې اونه یو کار مونږ عاجز او کمزورې کولې نه شی. لکه چه ارشاد دی ﴿ اَيُّحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَنْ يُجْتَبَعَ عِظَامُهُ ۝﴾ آیا د یوسړې دا گمان دی چه مونږ به دهغه هډوکۍ راغونډونه کړې شو؟ غلط گمان دی بلکه

مونڙ خويبه دهغه يوه يوه زره راجمع ڪړو او صحيح سلامت به ئي جوڙ ڪړو. بل خاني فرمائي ﴿تَحْنُ قَدَرًا يَنْبَغُ﴾ مونڙ ستاسو په مينڀ ڪنبي مرگ مقدر ڪري ڏي او مونڙ ڏي نه عاجز نه يو چه تاسو به بدل ڪړو او تاسو به په ڏي نوي پيدا ڪولو سره پيدا ڪړو ڪوم چه تاسو ته معلوم هم نه ڏي. نو يو خود ڏي پورته آيت مطلب دا ڏي بل مطلب امام ابن جرير رحمه الله دا هم بيان ڪري ڏي چه مونڙ به ڏي امر باندي قادر يو چه ستاسو په بدله ڪنبي داسي خلق پيدا ڪړو چه زمونڙ تابعدار او حڪم منونكي وي او زمونڙ د نافرمانونه رابند شوې وي. لکه چه بل خاني فرمان ڏي ﴿وَأَنْ تَتَوَلَّوْا﴾ الخ يعني که تاسو مخ وارولو نو الله تعالي ستاسو په خاني بل قوم راولي او هغه به ستاسو په شان نه وي. خواولني مطلب د نورو آياتونود صفا دلالت په وجه ڏير ظاهر ڏي. والله سبحانه وتعالى اعلم.

قوله تعالى: -يَوْمَ نَخْرُجُ جُودًا مِنَ الْأَجْدَاثِ سِرَاعًا كَأَنَّهُمْ إِلَى نُصُبٍ يُوفِضُونَ

د دروغ گنڀونکو د قيامت په ورځ پيشي:- بيا فرمائي چه اي نبي صلى الله عليه وسلم دوي په خپلو دروغ گنڀونو کفر ڪولو سرڪشي ڪول ڪنبي وړاندي ڪيدو ته پريږده د ڪوم بوج او نقصان چه به په دوي په هغه ورځ راخي د ڪومي چه دوي سره وعده شوي ده په ڪومه ورځ چه به الله تعالي دوي دمحشر ميدان ته راوغواږي چرته به چه دوي د حساب د پاره او درولي شي. داسي په تويونوبه روان وي لکه څنگه چه بت جهنډي چلې ته لاس اوږلو او تويونه وهلو د پاره د يوبل نه وړاندي ڪيري. د شرم او پنبيمانتييا په وجه به ئي سترگي په زمکه ڪنبي ورخني ڪري وي او په مخونو به ئي سپيره والي راوږي. دا ده په دنيا ڪنبي د الله تعالي د حڪم نه سرڪشي ڪولونتيجه. اودا ده هغه ورځ ڪومه چه دوي نه گنڀله او په تويومسخر و ڪنبي به ئي د نبي ڪريم صلى الله عليه وسلم شريعت او ڪلام الله سپکاوي ڪولوسره وئيل چه قيامت ولي نه راخي او په مونڙ باندي عذاب ولي نه راخي.

﴿الحمد لله﴾ سورت معارج تفسيرهم ختم شو.

﴿تفسير سورت نوح مڪيه﴾

اياتونه	سورة النوح مڪيه وهي ثمان وعشرون آية وفيها ركوعان	ركوع گاني
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
18	شروع ڪوم په نوم د الله چه ڏير مهربان * زيات رحم ڪونكي ڏي	2
	إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ أَنْ أَنْذِرْ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ	
	بيشڪه اوليرو مونڙه نوح <small>عليه السلام</small> قوم دهغه ته چي اوږوه قوم خپل مخڪنبي ڏي نه	
	مونڙ حضرت نوح <small>عليه السلام</small> خپل قوم ته اوليرلو چي ته خپل قوم ويروه ڏي نه وړاندي چي	
	أَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ① قَالَ لِقَوْمِهِ إِنِّي لَكُمْ	
	چي راشي هغوي ته عذاب دردناك او وئيل هغه اے قومه زما بيشڪه زه ستاسو دپاره	
	دردناك عذاب پري راشي هغه ورته او وئيل ائي زما قومه زه ستاسو دپاره بڻڪاره	
	نَذِيرٌ مُبِينٌ ② أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ ③ وَأَطِيعُوا ④	
	بيرونكي بڻڪاره يم چي عبادت او ڪري دالله او اوږيري دهغه نه او او مني خبره زما	
	ويرونكي يم چي د الله <small>عز وجل</small> عبادت ڪوي او دهغه نه ويږيري او زما تابعداري او ڪري	

يَغْفِرْ لَكُمْ	مِنْ ذُنُوبِكُمْ	وَيُخْرِكُمْ	إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ط
معاف به کړي تاسو ته گناهونه ستاسو	اوروستو به کړي تاسو لره دنيتي مقررې پورې	هغه به ستاسو گناهونه معاف کړي او تريو مقرر وخته پورې به مهلت درکړي	
إِنَّ أَجَلَ اللَّهِ	إِذَا جَاءَ	لَا يُؤَخَّرُ	لَوْ كُنْتُمْ
بيشکه نيته دالله کله چې راشي نو بيا ئې څوک روستو کولې نه شي کاش چې تاسو			
يقينا دالله مقرر وخت چې يوځل راشي نو (په هيڅ) صورت نه روستو کيږي کاش			
تَعْلَمُونَ ©			
پوهيدلي			
چې تاسو پوهيدلي			

قوله تعالى: -**أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ وَأَطِيعُوا** ©
 دحضرت نوح **عليه السلام** تبليغ: الله تعالى بيان فرمائي چه هغه حضرت نوح **عليه السلام** دهغه دقوم طرف ته خپل رسول جوړ کړو ونی ليگلو او حکم نی ورکړو چه د عذاب راتلونو وړاندي خپل قوم خپر کړه که توبه اوباسی اود الله تعالى طرف ته ټيټيږي نو د الله تعالى عذاب به د هغوی نه اوچت کړې شي. حضرت نوح **عليه السلام** د الله تعالى دا پيغام خپل قوم ته اورسولو او هغوی ته ئې صفا او وئيل چه گورنی زه په صفا الفاظوسره تاسو ته خپر درکوم. زه صفا صفا وایم چه د الله تعالى عبادت د هغه ویره او زما تابعداري لازمی څيزونه دي کوم کار چه ستاسو رب په تاسو باندې حرام کړې دي د هغې نه بچ شئ د گناه د کارونو نه جدا شئ څه چه زه وایم هغه په ځاني راورنی کوم نه چه منع کوم منع شئ. زما د رسالت تصديق او کړنی نو الله تعالى به ستاسو خطاگانې معاف کړي. **(وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ)** کبني لفظ من دلته زانددې د اثبات په موقع باندې هم کله لفظ من زائد راځي لکه د عربو مقوله **(قد كان من مطر)** کبني او دا هم کيدې شي چه دا د عن په معنی کبني وی بلکه ابن جرير **رضي الله عنه** خو هم دا خوبنوی. بل قول دا دي چه د تبعيض د پاره دي يعنی ستاسو څه گناهونه به معاف کړي يعنی هغه گناه په کومه چه د سزا وعيددي او هغه لوی لوی گناهونه دي. که تاسو دا دريواره کارونه او کړل نو معاف به نی کړي او په کومو عذابونوسره چه هغه اوس ستاسو د خطاگانو او غلطو کارونوپه وجه باندې بربادونکي دي هغه عذاب به درنه اخواکړي او ستاسو عمرونه به زيات کړي. د دي آيت نه دا استدلال هم کړې شوي دي چه د الله تعالى تابعداري او د نيکنی سلوک او ضله رحمنی سره حقیقتاً عمر زياتيږي. په حديث کبني داهم دی چه خپلوی ساتل عمر زياتوی (۱) بيا ارشاد دي چه نيك اعمال دي نه اول او کړنی چه د الله تعالى عذاب راشي په دي وجه چه کله هغه راشي نو بيا هغه څوک اخواکولې نه شي اونه ئې بندولې شي. د الله **جل جلاله** لوی لونی هر څيز بنسخته کړي دي د هغه د عزت او عظمت په وړاندي ټول مخلوق بنسخته دي.

قَالَ رَبِّ	إِنِّي دَعَوْتُ	قَوْمِي	لَيْلًا وَنَهَارًا ۗ
او وئيل نوح اے ربه زما بيشکه راوبلو ما قوم زما د شپې او دورځي			
(نوح عليه السلام) او وئيل ئې زما ربه ما خپل قوم شپه ورځ (ستا دين ته) راوبله			

(۱) د دي تخريج د سورة الرعد آيت ۳۹ لاندې تير شوي دي.

فَلَمْ يَزِدْهُمْ	دُعَائِي إِلَّا فِرَارًا ۝	وَأِنِّي
پس زیات نہ کرو ہغوی لہرہ بلنی زما مگر تینتہ (زمانہ) او بیشک زہ چی یم		
خوزما بلنی (دین نہ) د ہغوی تینتہ نورہ ہم زیاتہ کرہ او ماچی کلہ ہم دوی		
كَلِمًا دَعْوَاهُمْ	لِتَغْفِرَ لَهُمْ	جَعَلُوا
ہر کلہ چی ما را اوبلل ہغوی دپارہ ددی چی تہ اوبنی ہغوی لہرہ نو ہغوی بہ ننباسلی		
راوبلی دی ددی دپارہ چی تہ ورتہ بنسنہ او کرہ نو ہغوی خپلی		
أَصَابِعَهُمْ	فِي آذَانِهِمْ	وَاسْتَعْشُوا
گوتی خپلی پہ غورونو خپلو کنبی او پت بہ کرل ہغوی خانونہ پہ جامو خپلو کنبی		
گوتی پہ غورونو کنبی ور کرہ اودخپلو خانونو او مخونونہ جامی راتاؤ کرہ		
وَاصْرُوا	وَاسْتَكْبَرُوا	ثُمَّ إِنِّي دَعْوَاهُمْ
او تینگ بہ شو (بہ طریقہ خپلہ) اولونی بہ نی او کرہ پہ لویی سرہ		
یا ما را اوبلل ہغوی		
اور پخپلہ خبرہ) تینگ ولاردی او خان نی دیرغت گنرا او گنرل بیا ما ہغوی پہ اوچت اواز		
جِهَارًا ۝	ثُمَّ إِنِّي أَعْلَتُ	لَهُمْ
پہ اوچت اواز سرہ بیا ما پہ بنکارہ وینا او کرہ ہغوی تہ او پت پوہہ کرل ما ہغوی لہرہ		
سرہ راوبلل بیا می پہ بنکارہ ہم پوہہ کرل او پہ پتہ می ہم پوہہ کرل		
إِسْرَارًا ۝	فَقُلْتُ	اسْتَغْفِرُوا
پہ پت پوہہ کولو سرہ پس ما اووئیل معافی او غواری		
درب خپل نہ بیشک ہغہ دی		
نو ہغوی تہ می اووئیل تاسو د اللہ ﷻ نہ بنسنہ او غواری ہغہ دیر		
غَفَارًا ۝	يُرْسِلِ السَّمَاءَ	عَلَيْكُمْ
دیر معاف کونکی راوبہ وروی آسمان		
پہ تاسو بانڈی دیر وریدونکی اوامداد بہ او کرہ ستاسو		
زیات ببنونکی دی ہغہ بہ دربانڈی آسمان نہ زیات بارانونہ اوری اود		
بِأَمْوَالٍ	وَبَنِينَ	وَيَجْعَلْ لَكُمْ
پہ مالونو سرہ او پہ خامنو سرہ او جوہ بہ کرہ تاسو لہرہ باغونہ		
مالونو او خامنو پہ صورت کنبی بہ ستاسو مدد او کرہ او تاسو دپارہ بہ باغونہ رازرغون کرہ او		
أَنْهَارًا ۝	مَالِكُمْ	لَا تَرْجُونَ
نہرونہ آخہ شوی دی تاسو لہرہ چی تاسو ارزو نہ لری		
د اللہ دپارہ دعزت		
ستاسو دپارہ بہ نہرونہ روان کرہ دا پہ تاسو خہ شوی دی چی د اللہ ﷻ پہ لوئی یقین نہ ساتی		
وَقَدْ خَلَقَكُمْ	أَطْوَارًا ۝	كَيْفَ
او حال دا چی ہغہ پیدا کرہ یی تاسو پہ قسم قسم طریقو سرہ ایا نہ وینی تاسو چی خرنگی		
او حال دا چی ہغہ تاسو پہ قسم قسم طریقو سرہ پیدا کرہ یی		

خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا ۝ وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا

پیدا کرل الله | اوہ اسمانونہ | لاند باندی | او جورہ نی کرہ سپورمی | پہ ہغی کبسی | نور والا
چی الله ﷻ | خنگہ اووہ اسمانونہ لاندی باندی پیدا کری دی | او سپورمی نی پہ کبسی روئبانہ

وَجَعَلَ الشَّمْسُ سِرَاجًا ۝ وَاللَّهُ تَسْوَدُ زَمِكُمْ مِنْ الْأَرْضِ نَبَاتًا ۝

او جورہ نی کرو نمر | دیوہ | او الله | زرغون کری تاسو | دزمکی نہ | پہ زرغونولو سرہ
اونمر نی پہ کبسی دیوہ گرخولی دہ | او الله ﷻ | تاسو دزمکی نہ پہ خاص طریقہ راتو کولی پیدا کری این

ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا وَيُخْرِجُكُمْ إِخْرَاجًا ۝ وَاللَّهُ

بیا | بہ واپس ننباسی تاسو | پہ ہغی کبسی | اورا او بہ باسی تاسو | پہ رایستلو سرہ | او الله
بیا بہ مو دی (زمکی) تہ واپس وروولی | او بیا بہ مو ددی (زمکی) نہ بھر او باسی | او الله ﷻ

جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ بِسَاطًا ۝ لِتَسْلُكُوا مِنْهَا

جورہ کرہ | ستاسو دپارہ | زمکہ | فرش | دپارہ ددی چی گرخی تاسو | پہ دی کبسی |
ستاسو دپارہ زمکہ فرش جورہ کری دہ | چی تاسو دہغی پہ کولاؤ لارو

سَبِيلًا فَيُجَاجًا ۝

پہ لارو فرانبو باندی |

کبسی روان بی |

قوله تعالى: - قَالَ رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا وَنَهَارًا ۝

د حق خلاف د حضرت نوح ﷺ د قوم ضد: دلته بیان کولی شی چہ حضرت نوح ﷺ خپل قوم نہہ نیم سوا
کالہ پوری پہ قسم قسم طریقود ہدایت طرف تہ راوغوبنتو، قوم خنگہ خنگہ دہہ او کرہ، خنگہ خنگہ
تکلیفونہ نی د الله تعالیٰ نیازبین پیغمبر تہ اورسولو او خنگہ پہ خپل ضد باندی کلک وو. حضرت نوح
ﷺ د شکایت پہ توگہ د الله تعالیٰ پہ دربار کبسی عرض کوی چہ ای الله ما پہ پورہ شان سرہ ستا د حکم
پورہ کول او کرل ستا د فرمان عالی شان مطابق می نہ ورخ تہ ورخ او وئیل اونہ شپی تہ شپہ بلکہ
ملا تری می ہروخت دوی تہ د نیغی لار دعوت ور کری او ہغوی ہم پہ دغہ شان سختی سرہ زمانہ
تختیدلی، د حق نہ نی مخ اری لری تردی پوری اوشوہ چہ ما ہغوی تہ او وئیل راشنی د رب خبرہ واورنی
چہ رب ہم تاسو او بنبی خو ہغوی زما د دی الفاظ واوریدل ہم برداشت نہ کرل او غورونہ نی بند کرل ہم
دغہ حال د قریشود کافرانو ہم ووچہ قرآن پاک اوریدل بہ نی نہ خوبنول لکہ چہ فرمائی ﴿ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا
لَا تَمْعُرُوهَذَا الْقُرْآنَ وَالْغَوَافِرِ لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ ۝ ﴾ یعنی کافرانو او وئیل دا قرآن مہ اورنی اوچہ کلہ دا لوستلی کیری
شور کوئی چہ تاسو غالب نی. د نوح ﷺ قوم یو طرف تہ پہ غورونو کبسی گوتی کیخودی نو بل طرف تہ
نی مخونہ پہ کپرو باندی پت کرل چہ ہغوی اونہ پیژندلی شی اونہ خہ واورنی. پہ خپل کفر اوشرک
باندی پہ خپل ضد کلک شواود حق د تابعدارنی نہ نی نہ یوازی انکار او کرو بلکہ دی نہ نی بی پرواہی
او کرہ او دا نی سپک او گنرلو او د کبرنہ نی ورتہ شا کرہ. حضرت نوح ﷺ فرمائی چہ د عامو خلقو پہ
گنرہ کبسی ہم ما دوی تہ او وئیل پہ اوچت آواز می ورتہ ہم او وئیل د ہغوی غورونہ می کولاو کرل او
دیر خلی می یویو تہ پت پت ہم او وئیل.

لندا دا چہ ٻول کوششونه مہی اوکړل چہ داسې نہ نوداسې بہ پوهه شی اوکہ داسې نہ وی نوداسې بہ په لار راشی. ما هغه ته اوونیل چہ کم نہ کم تاسو د دې خپلې بدکارنۍ نہ خو توبہ اوکړئ هغه بښونکې دې خپل طرف ته ټیټیدونکی ته توجه فرمائی اوکہ د نہ هر قسم بدعمل ولې نہ وی شوې په یوساعت کښې معافی کوی او صرف دا نہ بلکه په دنیا کښې بہ ہم تاسو ته ستاسو د استغفار کولو په وجه تاسو ته قسما قسم نعمتونه درکړی اود غم دردنه بہ مویج کړی.

فائده:- هغه بہ په تاسو باندې ښه مزیدار باران راوړوی. دا یادساتی چہ د اوج کالنۍ په موقع کله چہ مسلمانان داستسقاءد مانخه د پارہ اوخی نو مستحب دی چہ په دې مونخ کښې داسورت تلاوت کړی. د دې یو دلیل خو ہم دا آیت دې بل د حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ ہم دا فعل وو. د هغوی نہ روایت دې چہ د باران غوښتلود پارہ کله تاسو اوخی نو په منبر باندې اوختلو او هغوی ښه استغفار اوکړو اود استغفاروالا د آیاتونو تلاوت ئی اوکړو په کوم کښې چہ یو دا آیت ہم وو. بیا بہ ئی او فرمائیل چہ ما باران د باران د ټولولاروند چہ په آسمان کښې دی او غوښتلو یعنی هغه کارمې اوکړو په کوم سره چہ بہ اللہ تعالی باران راوړوی.

حضرت نوح عليه السلام فرمائی ای زما د قوم خلقوکه تاسو استغفار کوئی نود باران سره سره بہ د رزق برکت ہم تاسو ته ملاوشی. د زمکې او آسمان په برکتونوبہ تاسو مارہ شنی، فصلونه بہ ښه کیږی د خناورو غلاتزې بہ د پښو نہ ډکې وی په مال اولاد کښې بہ ترقی وی. د قسم قسم میوونہ بہ ډک باغونہ تاسو ته نصیب شی د کوموبہ مینخ کښې چہ بہ څلورو وارو طرفوته اودبرکت نہ ډکې اوبہ روانې وی هر طرف ته بہ نږونہ او دریا بونہ روان وی. دغه شان رغبتونہ ورکولوسره بیا لږہ شان ویرہ ہم ورکوی او فرمائی چہ تاسو د اللہ تعالی د عظمت قائل کیږئ نہ؟ د هغه د عذابونونہ ولې بې باکہ شوې ئی؟ گورئ نہ چہ اللہ تعالی په کومو کومو حالاتو کښې په څنگه څنگه اوریدو اوریدو پیدا کړی ئی؟ اول د اوبو څاڅکې بیا چک وینہ بیاد غوښې ټکړه او بیا شکل او حالت وغیرہ. دغه شان گورئ خوشی چہ هغه څنگه د یو آسمان د پاسه بل آسمان پیدا کړو کہ هغه صرف په اوریدوسره معلوم شوې وی یا په هغه وجوهاتوسره معلوم شوې وی چہ محسوس دی کوم چہ د ستورو چال او د هغې کسوف (تندر) سره پوهیدلې شی لکه څنگه چہ د دې علم والا بیان دې.

قوله تعالی:- **وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا**

په دې کښې ہم د هغوی ډیر سخت اختلاف دې چہ گرځیدونکی ستوری لوی لوی اووه دی. یو بل بې نوره کوی د ټولونہ په نیزی آسمان کښې خو سپوږمشی ده چہ نور ئی تت کړی دی. په دویم آسمان باندې عطارد دې، په دریم آسمان زهره ده څلورم آسمان کښې نمر دې پنخم آسمان کښې مریخ دې شپږم آسمان کښې مشتری ده اووهم آسمان کښې زحل دې. اوباقی ستوری کوم چہ ثوابت دی هغه په اتم آسمان کښې دی د کوم نوم چہ داخلق فلک ثوابت ایردی او په دوی کښې چہ کوم د شرع والا دی هغوی دې ته کرسنی وائی او نهم فلک د دې په نیزی اطلس او ائیردی. د کوم حرکت چہ د هغوی په خیال کښې د نورو افلاکو د حرکت خلاف دې. د دې د پارہ چہ د دې حرکت اود حرکتونومبداء دې هغه د مغرب نہ د مشرق طرف ته حرکت کوی او باقی ټول آسمانونہ د مشرق نہ مغرب طرف ته اوهم دې سره ستوری ہم گرځی. خودسیارو حرکت د افلاک د حرکت نہ بالکل برعکس دې هغه ټول د مغرب نہ د مشرق طرف ته حرکت کوی اوپه دوی کښې هر یو دخپل آسمان چکر دخپل مقدور مطابق وهی. سپوږمشی خو په هره میاشت کښې یوخل، نمر په هر کال کښې یوخل، زحل هر دیرش کالو کښې یوخل د مودی دا کمې زیاتې د آسمان د اوږدوالی پلنوالی په اعتبار سره دې گنی د ټولو حرکت په تیزوالی کښې بالکل مناسبت لری.

داد دھغوی د ټولو خبرو خلاصہ په کومو کبښې چه د هغوی په خپل مینځ کبښې هم ډیر اختلاف دې نه مونږ هغه دلته وارد کول غواړو او نه د هغې د تحقیق او تفتیش دې وخت کبښې څه غرض دې. مقصد صرف دومره دې چه الله تعالی سبحانه و تعالی اووه آسمانونه پیدا کړی دی او هغه د یوبل د پاسه دی. بیانی په دې کبښې سپورمنی اونمر پیدا کړی دی. د دواړو پرق پروق اورنر اجداجدا ده په کوموسره چه د شپې ورځې فرق کیږی. بیا د سپورمنی مقرر منزلونه او بروج دی بیا د دې رنرا زیاتیری او کمیری اوداسې وخت هم راځي چه هغه په خپله پوره رنرا کبښې وی په کوموسره چه میاشتی او کال معلومیږی لکه چه فرمائی (هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسُ ضِيَاءً) الله تعالی هغه ذات دې کوم چه نمر اوسپورمنی ښه روښانه او پرقیدونکې پیدا کړل اود سپورمنی منزلونه نی مقرر کړل دې د پاره چه تاسو ته کال او حساب معلوم شی. د دوی پیدا کول په حقه سره دی د عالمانو مخې ته د قدرت دا نښې جدا جدا موجوددی بیا فرمائی چه الله تعالی تاسو د زمکې نه راوتوکولې. دلته نباتا اسم مصدر دې او ددې راوړل دلته حسن دی. بیا به ستاسو د وژلو نه پس هم دې واپس کولی شئی او بیا به د قیامت په ورځ هم دې نه راویاسی لکه څنگه چه نی په اول خل پیدا کړی ونی. او الله تعالی زمکه ستاسو دپاره فرش جوړ کړو او هغه خوزیری راخوزیری نه په هغې کبښې مضبوط غرونه ورڅښ کړی دی. هم د دې زمکې په کولاو لارو تاسو گرځنی راگرځنی هم په دې باندي اوسیرنی دیکوانه اخوا ځنی راځنی. د نوح عليه السلام غرض دا دې چه دا د الله تعالی د عظمت او قدرت نښې د خپل قوم مخې ته ایږدی او هغوی آماده کوی چه د زمکې برکتونه ورکونکې د هرڅیز پیدا کونکې د اوچت قدرت رازق خالق په تاسو دومره هم حق نشته چه تاسو د هغه عبادت او کړنی د هغه لحاظ اوساتی اودهغه په وینا د هغه د رښتونی نبی حضرت محمد مصطفی صلى الله عليه وسلم لار اختیار کړنی؟ تاسو له خامخا هم د هغه عبادت کول پکار دی د بل چا عبادت مه کونی د هغه په شان دهغه شریک اود هغه مثیل بل څوک مه گنړنی. هغه د ښځې لونرو نمسووزیرانو مشیرانو د عدیل او نظیر نه پاک او گنړنی او هم هغه اوچت لونی عظیم او اعلی او گنړنی.

قَالَ نُوحٌ رَبِّ انَّهُمْ عَصَوْنِي وَاتَّبَعُوا
اوونیل نوح <small>عليه السلام</small> اے ربه زما بیشکه دوی نافرمانی اوکړه زما اوپیروی نی اوکړه
حضرت نوح <small>عليه السلام</small> اوونیل انې زما ربه دوی زما نافرمانی اوکړه اودهغه چا
مَنْ لَمْ يَدِدْهُ مَالَهُ وَوَلَدَهُ إِلَّا خَسَارًا وَمَكْرُوهًا
دهغه چا چی زیات ند کړو هغه لره مال دهغه او اولاد دهغه سوا دنقصان نه او مکر او کړو هغوی
په لاره روان شول چې مال او اولاد ورته د تاوان نه سوا بل څه نه دی ورکړی اودوی غټ غټ
مَكْرًا كِبَارًا وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ آلِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا
مکر لوی اوونیل هغوی چې مه پریردی معبودان خپل او مه پریردی ود
سازشونه او کړل اودوی (یوبل ته) اوونیل چې خپل معبودان بالکل مه پریردی او مه پریردی ود بت
وَلَا سَوْعَاءَ وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا وَقَدْ أَضَلُّوا كَثِيرًا
او نه سواع بت او نه یغوث او یعوق او نسر او گمراهه کړی دی دوی ډیر خلق
او سواع بت او نه یغوث بت او یعوق بت او نه نسربت اودوی (خان سره) ډیر خلق گمراهه کړل

وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا ضَلَالًا

او مہ زیاتوہ ظالمانو لہ | سوا دگمراہی نہ |
اوتہ ددی ظالمانو گمراہی نورہ ہم سوا کرہ |

قوله تعالى: - قَالَ نُوحُ رَبِّ إِنَّهُمْ عَصَوْنِي

د الله ﷺ دربار کنبی د نوح علیه السلام فریاد: - حضرت نوح ﷺ د خپل تیرشوی شکایتونوسره د الله تعالیٰ په دربار کنبی د خپل قوم د خلقو دا طریقہ ہم بیان کره چه زما دا آواز د هغوی د پاره سراسر د فاندې او گتې وو هغوی ورته غوږ قدرې کینخودو اود خپلو مالدارانو او بې فکرو ئی اومنل کوم چه ستا د امر نه بالکل غافل وو او په مال اولاد باندي مست وو سره د دې چه دغه مال اولادهم د دوی د پاره نقصان وو ځکه چه هم د هغوی په وجه به هغوی غتیدل اوالله تعالیٰ به ئی هیرولو او په ډیر نقصان کنبی به پریوتل. د (وَلَدًا) دویم قراءت (وَلَدًا) هم دې اودا مالداران کوم چه دشان اوشوکت والا وو دوی سره ډیره مکاری او کره. (کَبَّارِكَيَّا) په دواړو معنو کنبی (کبیر) دې یعنی ډیر لوی. د قیامت په ورځ به هم داخل هم دغه واتی چه ستاسو د شپې ورځې د مکارنی نه مونږ ته دکفر او شرک حکم کولو وو اودې غټانودې وړو ته اوونیل چه خپل دا بتان د کومو چه تاسو عبادت کوئی هیڅ کله مه پریږدئ.

قوله تعالى: - وَلَا تَدْرُنَّ وَا

د قوم نوح ﷺ بتان او غرب: - په صحیح بخاری کنبی دی چه د قوم نوح ﷺ بتان د عربو کفارو واخستل او دویمه الجندل کنبی کلب قبیلې د "ود" عبادت کولو هذیل قبیلې د سواع تابعدار وو او قبیله مراد بیا قبیله بنو غطفیف کوم چه جرف اوسیدونکی وو دا د بنار سبا سره ځواکې وو دیغوټ عبادت به ئی کولو همدان قبیله د یعوق عبادت کونکی وو آل ذی کلاع قبیله د حمیرنسر بت منونکی وو. دا ټول بتان د قوم نوح ﷺ نیکان بزرگان اولیاء خلق وو. د هغوی د وفات نه پس شیطان د هغوی په زړه کنبی دا خیره واچوله چه د دې بزرگانو په عبادتخانو کنبی د دوی څه یادگار قایم کرنی. نوهغوی هلته ننبی جوړې کړې اود هر یو بزرگ په نوم ئی مشهور کره. ترکومې چه دا خلق ژوندی وو نو هغه وخته پورې خو د دوی عبادت نه شو کیدې خو دا ننبی او یادگارونه قایمونکی خلقو د مرگ نه پس اود علم د اوچتیدونه پس چه کوم خلق راغله د جهالت په وجه هغوی باقاعده د دې ځایونواو نومونو عبادت شروع کړو. ()

شرک د عقیدت نه شروع شوی دی: حضرت عکرمه رضی الله عنه حضرت ضحاک رضی الله عنه حضرت قتاده رضی الله عنه او حضرت ابن اسحاق رضی الله عنه هم دا فرمائی. حضرت محمد بن قیس رضی الله عنه فرمائی چه دا بزرگ عابد د الله تعالیٰ والا د الله ﷺ دوستان د حضرت آدم رضی الله عنه او حضرت نوح رضی الله عنه رېستونې تابعدار او نیکان خلق وو. دچا تابعداري چه نور وخلقوهم کوله. کله چه دوی مړه شونوددوی مقتدیانو اوونیل که مونږ ددوی تصویرونه جوړ کړو نوزمونږ به په عبادت کنبی نورهم زړه لگی اوددې بزرگانوشکل کتلوسره به زمونږ د عبادت شوق نورهم زیاتیرې. نوهم دغه شان ئی او کره. کله چه داخل هم مړه شواو فناشونو د هغوی نسلونه راغله نوشیطان په هغوی باندي داگوټی اوځکله چه ستاسو مشرانو خوبه ددې عبادت کولو اوهم د دوی نه به ئی دعاغوښتله نوهغوی په پوره توگه د دې بزرگانود تصویرونو عبادت شروع کړو

قوله تعالى: - وَلَا سَؤَاعَاءَ وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا

حافظ ابن عساکر رضی الله عنه د حضرت شیث رضی الله عنه په قصه کنبی بیان فرمائی چه حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه او فرمائیل د حضرت آدم رضی الله عنه څلویښت بچی وو شل ځامن اوشل لونږه. په دوی کنبی چه د کومو عمرونه

(صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة نوح: ۴۹۲۰)

زیات وو پہ ہغوی کنبی ہاییل قابیل صالح او عبدالرحمن وو د کوم چہ پومبہ نوم عبدالحارث وو بل ود وو کوم تہ چہ بہ نی شیث او ہبہ اللہ ہم وئیلہ شو تہلورونرو سرداری دہ رور تہ ورکری وہ د ہغہ اولاد دا خلور وارہ وو یعنی سواع یغوث یعوق او نسر۔ حضرت عروہ بن زبیر رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د حضرت آدم رضی اللہ عنہ د بیمارئی پہ وخت کنبی د ہغہ اولاد ود یغوث یعوق سواع او نسر وو ود پہ دوی کنبی د تہلو نہ لوی او د تہلونہ نیک سلوک وو۔

ابن ابی حاتم کنبی دی ابو جعفر رضی اللہ عنہ مونخ کولو چہ خلقو د یزید بن مہلب ذکر او کرو ہغوی چہ فارغ شو نو وئی فرمائیل چہ تاسو د یزید بن مہلب تذکرہ او کرہ۔ ہغہ ہلتہ قتل کری شو چرتہ چہ بہ د تہلونہ اول د غیر اللہ عبادت کولہ شو۔ او بیا بیہ د دود تذکرہ او کرہ او وہ فرمائیل چہ واقعہ داسی اوشوہ چہ ود یودیندار ولی اللہ مسلمان وو کوم چہ د خلقو دیر خوبن وو او دیر معتقدوو ہغہ مرشو۔ داخلق منجوران جوہ شو اود ہغہ پہ قبر کیناستل اوڑرا فریاد او ہغہ نی یادول شروع کرہ او دیر بی آرامہ او پہ مصیبت کنبی وو۔ ابلیس لعین چہ دا اوکتل نویہ انسانی شکل اوصورت کنبی ہغوی لہ راغلاو ورتہ نی او وئیل چہ د دہ بزرگ یادگار ولی نہ جوہوئی؟ چہ ہروخت ستاسو پہ ورائندی وی او تاسو ہغہ نہ ہیروئی۔ تہلود دہ رانی او منلہ نو ابلیس د ہغہ بزرگ تصویر جوہ کرواود ہغوی پہ ورائندی نی اودرولو کوم چہ بہ ہغوی پہ کتوکتوسرہ یادولواود ہغہ د عبادت تذکرہ بہ نی کولہ کلہ چہ دا تہول پہ دہ کنبی بنہ مشغول شو نو ابلیس او وئیل چہ تاسو تہول خودلتہ راخنی نو بنہ بہ دا وی چہ زہ د دہ دیر تصویرنہ جوہ کریم تاسو ہغہ پہ خپلو کورونو کنبی کیہدنی نو ہغوی تہول پہ دہ ہم راضی شو نو دہم اوشو۔ تراوسہ پوری دا تصویرنہ ہم د یادگار پہ توگہ وو نود دوی دویم پشت نیخ پہ نیغہ د دوی عبادت کول شروع کرو او اصلی واقعہ تہلوہیرہ کرہ او خپل پلاران اونیکونہ نی ہم د دوی عبادت کونکی او کنرل او پخپلہ ہم پہ بت پرستی کنبی مشغول شو۔ د ہغہ نوم "ود" وو اود تہلونہ اولنی ہم دا بت وود کوم چہ داللہ تعالیٰ نہ بغیر عبادت او کری شو۔ ہغہ دیر مخلوق گمراہ کرو۔ دہغہ وخت نہ واخلہ تر اوسہ پوری پہ عربواو عجمو کنبی بغیرد اللہ تعالیٰ نہ د نورو عبادت کول شروع شو اود اللہ تعالیٰ مخلوق د سوکہ شو۔

قوله تعالیٰ: وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا ضَلَالًا

دنوح علیہ السلام بد دعاء:- خلیل اللہ رضی اللہ عنہ پہ خپلہ دعا کنبی عرض کوی ای زمار بہ ما اوزما اولاد د بت پرستی نہ بیج کرہ یا اللہ ہغہ اکثر مخلوق گمراہ کری دہ۔ بیا حضرت نوح رضی اللہ عنہ د خپل قوم د پارہ بد دعا کوی خکہ چہ د ہغوی سرکشی ضد د حق سرہ د بنمنی ہغہ بنہ لیدلہ وہ۔ نو وائی چہ اللہ تعالیٰ دوی پہ گمراہنی کنبی نورہم ورزیات کرہ لکہ چہ موسیٰ رضی اللہ عنہ د فرعون او فرعونیانود پارہ بد دعا کری وہ چہ ای اللہ د دوی مالونہ تباہ کری د دوی زہونہ سخت کری چہ د دوی ایمان نصیب نہ شی د کوم وخت پوری چہ دوی دردناک عذاب اونہ وینی۔ د نوح رضی اللہ عنہ دعا قبولہ شوہ اود ہغوی د خپل تکذیب پہ وجہ ہغوی غرق کری شو۔

مِمَّا خَطَبْتَهُمْ	أُغْرِقُوا			
نہ پہ سبب د گناہونو د ہغوی غرق کری شو ہغوی				
انہ د خپلو گناہونو پہ سبب ہغوی دوب کری شول				
فَادْخُلُوا	نَارًا	فَلَمْ يَجِدُوا	لَهُمْ	مِّنْ دُونِ اللَّهِ
اپس داخل کری شو وور تہ پس بیا نہ موندو ہغوی دپارہ دخان خپل بی اللہ نہ				
او اور تہ اور سیدل نو ہغوی د اللہ <small>رضی اللہ عنہ</small> پہ مقابلہ کنبی خان دپارہ ہیخوک مددگار بیا نہ موندو				

اَنْصَارًا ۝	وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْنِي عَلَى الْاَرْضِ
امدگاران او وویل نوح <small>علیه السلام</small> اے ربہ زما مہ پریرده پہ زمکہ باندي او حضرت نوح <small>علیه السلام</small> داهم او وویل چي انبي زما ربه اته دزمکي په مخ
مِنَ الْكٰفِرِيْنَ ۝	دَيَّارًا ۝ اِنَّكَ اِنْ تَذَرَهُمْ يُضِلُّوْا عِبَادَكَ
دکفرانونه یوکوروالا بیشکه که تا پرینسودل دوی نوگمراهه کوی به دوی بندگان ستا	دکفرانو یو استوگن هم باقی پاتی نکړي که ته دوی پریردي نو ستا بندگان به هم گمراه کړي
وَلَا يَلِدُوْا	اِلَّا فَاَجْرًا كَفَّارًا ۝ رَبِّ اغْفِرْ لِيْ وَلِوَالِدَيَّ
اونه به زیگوی دوی مگر بدکاره ناشکره اے ربہ زما معاف کړي مالره او مور او پلار زما لره	اوجي کوم اولاد زیروی هغه هم بد عمله کافر (اولاد) وی ائي زما ربه ما او پښه او زما پلار او مور او پښه
وَلِيْنٌ	دَخَلَ بَيْتِيْ مُؤْمِنًا ۝ وَاللّٰهُمُّوْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ ط
او هغه چالره چي داخل شو کور زما ته په حیثیت دمومن او مومنانوسړو لره او مومنانو بنخو لره	او خوک چي زما کور ته دمومن په حیثیت راننوتولو او ټول مومنان او ټولې مومنانې او پښه
وَلَا تَزِدِ الظّٰلِمِيْنَ	اِلَّا تَبٰرًا ۝
او مہ زیاتوه ظالمانو لره سوا دهلاکت نه	او دا ظالمان په تباہی کښي نور هم زیات کړه

قوله تعالى:-

د حضرت نوح علیه السلام بددعا او عذاب:- د (خطبتهم) دویم قراءت (خطایاهم) هم فرمائیلی شوي دي چه د خپلو گناهونو د کثرت په وجه داخل هلاک کړي شو. هغوی سرکشی او ضد په وجه خبره نه منل او دهغوی مخالف او دښمنی د رسول سره د حدنه تیره شوه نو هغوی په اوبو کښي ډوب کړي شو. او دې ځای نه وړاندې کندی ته وردیکه کړي شو او هیڅ څوک اونه دریدل چه دوی د عذاب نه بچ کړي وي لکه چه ارشاد دي (قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ اِلَّا مَنْ رَجِمَ) یعنی په نن ورځ د الله تعالی د عذاب نه هیڅ څوک نه شی بچ کولې صرف هم هغه به خلاصې بیامومی په چا چه الله تعالی رحم او کړي. حضرت نوح علیه السلام د دې بد نصیبو د خپل آقا ذوالجلال الله تعالی وتبارکه په درباندي خپل تندي ایخودې فریاد کوي او هغه مالک ته په دوی باندي د عذاب رالیکلودرخواست وړاندې کوي چه اوس خود دې ناشکرونه یوکس هم الله تعالی په دې زمکه باندي گرځیدونکي مه پریرده. اوهم داسې اوشو چه ټول په اوبو کښي غرق کړي شوتردي چه د نوح علیه السلام خپل سکه خوی هم چه د پلار نه جدا شوي وو هغه هم بچ نه شو. هغه دا گنډل چه اوبه به زما څه او کړي زه به چرته یولوی غرته او خیرم. ولي هغه اوبه خونه وي دالله تعالی عذاب وود الله تعالی غضب وواو د حضرت نوح علیه السلام بددعاوه دي نه څوک بچ کیدی شو؟ اوبه هغه هم هلته راگیروي او هغه پلار سره په خبرو خبرو کښي د هغه په وړاندې ډوبیږي او مړ کیږي.

ابن ابی حاتم کښي دی رسول الله صلی الله علیه و آله فرماني که د نوح علیه السلام په طوفان کښي الله تعالی په چاباندي رحم کولو نود دي لائق هغه بنځه وه چه اوبه راخوټکیدل او راوړیدل نی او کتل نو راپاسیده او غرته کتلې وه کله چه اوبه هلته هم اورسیدی نو ماشوم نی اوچت کړو او په خپلو اوږو نی کینولو کله چه اوبه هلته هم اورسیدی نو هغه نی په سر کینولو کله چه اوبه سرته هم اورسیدی نو خپل بچي نی په لاسونو کښي د سر

نه هم اوچت اونبولوخواخر اوبه هلته هم اورسيدلې موراوخوي ډوب شول نوکه په هغه ورځ په کافرانو کښې څوک د رحم قابل وي نو هم دغه ښځه وه خو هغه هم نه بچ شوه اونه نې څوک بچ کړې شو (۱) دا حديث غريب دې خوراويان نې ثقه دی.

قوله تعالى: رَبِّ اغْفِرْ لِيْ وَلِوَالِدَيَّ

د نوح عليه السلام دعاء او بددعاء غرض داچه د مخ د زمکې کافران غرق کړې شول صرف هغه ايماندار هستی پاتې شوي چه حضرت نوح عليه السلام سره په کشتی کښې وو اود الله تعالى په حکم حضرت نوح عليه السلام هغوی خپل ځان سره په کشتی کښې سواره کړې وو. د حضرت نوح عليه السلام ډیره سخته ترخه تجربه شوي وه په دې وجه خپله ناامیدی ښکاره کولو سره فرمائی چه ياالله زما زړه غواړي چه داټول کافران تباہ کړې شي په دوی کښې چه څوک هم باقی او بچ پاتې شي نو هغه به دنورود گمراهی ذریعه جوړیږي او چه د هغوی کوم نسل خوریري هغه به هم د دوی په شان بدکاران او د کافر زړه والا وي. دې سره د خپل ځان د پاره بښنه غواړي او فرمائی اي زما ربه ما اوبښه زما مورپلار اوبښه او هر هغه سړي چه زما کورته راشي او هغه وي هم ايماندار. د کورنه مراد جمات هم اخستي شوي دي خو عام مراد هم دغه دي. مسند احمد کښې دې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمائی هم مؤمن سره کښې پاسنی پاک او پرهیزگاره خلق دي ستا خوراک او خوري. (۲) دا حديث په ابوداؤد او ترمذی شريف کښې هم دي. امام ترمذی رحمته الله عليه فرمائی چه صرف هم په دې اسنادوسره دا حديث معروف دي.

بيا خپله دعاعام کوي او فرمائی چه ټول ايماندار سړي او ښځې هم اوبښه که هغه ژوندی وي او که مړه وي په دې وجه مستحب دی چه هر سړي دې په خپله دعا کښې نور مؤمنان هم شاملوي چه د نوح عليه السلام اقتداء هم وي اوبه دې احاديثوباندې هم عمل اوشي کوم چه په دې باره کښې دی او هغه دعاگانې هم راشي کومې چه نقل دي. بيا د دعایه خاتمه کښې وائی چه ياالله تعالی دا کافران داسې تباهي او بربادنی هلاکت او نقصان کښې نور هم ورزيات کړې په دنيا او آخرت کښې دې دوی برباد وي. (الحمد لله) د سورت نوح تفسير هم ختم شو.

ایاتونډ	سورة الجن مکيه وهی ثمان وعشرون آیه وفيه اربعون کوعان	رکوع گانې
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
(۱)	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان	زیات رحم کونکې دې (۲)
	قُلْ اُوْحٰی اِلَیَّ اَنْهٗ اسْتَمَعَّ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ فَقَالُوْا	
	او وایه وحی شوی ده ماته چی بيشکه غور ایښې وؤ یوې ډلې ډیپریانو نه پس او وئیل هغوی (اټې رسوله) او وایه چی ماته وحی راغلې ده چی ډیپریانو یوې ډلې قرآن پاک واوریدلو نو وې وئیل	
	اِنَّا سَمِعْنَا قُرْاٰنًا عَجَبًا ۙ یَهْدِیْۙ اِلَی الرُّشْدِ	
	چی بيشکه مونږه واوریدو یو قرآن عجیبه چی لارښودنه کوي نیکی ته چی مونږ عجیبه قرآن واوریدو چی د هدایت لارې ته بلنه کوي	

(۱) دا روایت حاکم ۳۴۲/۲ کښې مختصراً د حضرت عائشه رضی الله عنها نه مروی دي وسنده حسن، موسی بن یعقوب حسن الحدیث راوی دي.

(۲) ابوداؤد کتاب الادب باب من یؤمر ان یجالس: ۴۸۳۲ وسنده صحیح، ترمذی: ۲۳۹۵، احمد: ۳۸/۳۸، ۳/۳.

قَامِنًا بِهِ ط	وَلَكِنَّ شُرِكَا	بِرَبِّنَا	أَحَدًا ۞
پس ایمان را اورو مونږه په هغه باندي او مونږ به هرگز نه شريکونو درب خپل سره هيڅوک نو مونږ پرې ایمان راوړو او مونږ به خپل رب سره (اوس) هيڅوک نه شريکونو			
وَأَنَّهُ تَعَلَىٰ	جَدُّ رَبِّنَا	مَا اتَّخَذَ	صَاحِبَةً وَلَا وَكِدًا ۞
او بيشکه چې لوی دې شان درب زمونږه نه ده نيولی (جوړه کړې) هغه بنځه اونه خوښې اودا چې زمونږ درب شان ډير لوښې دې هغه نه بنځه کړې ده اونه نې اولاد شته			
وَأَنَّهُ كَانَ	يَقُولُ	سَفِيهًا	عَلَى اللَّهِ
او بيشکه ووا چې ونييل به ناپوهانو زمونږه په الله باندي خبرې دحق نه خلاف او بيشکه مونږه اودا چې زمونږ کم عقلو به د الله ﷻ په باره کښې د حد نه زياتې خبرې کولې او زمونږ خو دا خيال وو			
ظَنَّنَا	أَن لَّنْ تَقُولَ	الْإِنْسُ	وَالْحِينُ عَلَى اللَّهِ
گمان کولو چې هرگز به نه وائی انسان او پيرې په الله باندي دروغ او بيشکه چې ووا چې انسانان او پيريان به د الله ﷻ په باره کښې دروغ نه وائی اودا چې			
رَجَالٌ	مِّنَ الْإِنْسِ	يَعُودُونَ	بِرَجَالٍ
ډير سرې انسانانونه چې پناه به ئې غوښتله په سرو پورې ډيريانونه			
فَرَادَوْهُمْ	رَهَقًا ۞	وَأَنَّهُمْ	
پس زيات کړو انسانانو هغوی پيريانو لره په لحاظ دغرور سره او بيشکه چې انسانانو هم په ذريعه پناه غوښتله نو د هغوی (پيريانو) تکبر ئې نور هم زيات کړو او د هغوی			
ظَنُّوا	كَمَا ظَنَنْتُمْ	أَن لَّنْ يَبْعَثَ اللَّهُ	أَحَدًا ۞
گمان او کړو لکه څنگه چې گمان کړې وو تاسو چې هرگز به نه راليرې الله يو (رسول) دا گمان وو لکه چې تاسو گمانونه کوئ چې الله ﷻ به هيڅوک بيا نه راژوندي کوي			

قوله تعالى: - قُلْ أُوْحَىٰ إِلَىٰ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرًا مِّنَ الْجِنِّ

ډيريانونو قرآن اوريدل او پدې باندي ایمان راوړل: - الله تعالى سبحانه وتعالى خپل رسول حضرت محمد مصطفي ﷺ ته فرمائی چه خپل قوم ته د دې واقعه خبر ورکړه چه پيريانو قرآن پاك واوريډو هغه ئې رښتونې بيا موندو په دې ئې ایمان راوړو اود دې تابعدار شو. نو فرمائی چه اي نبي ته او وايه زما طرف ته وحی رالیکلې شوې ده چه د پيريانو يوې ډلې قرآن پاك واوريډو او خپل قوم ته لارل او خبر ئې ورکړو چه نن مونږ ډير عجيبه او حيرانونکې کتاب واوريډو چه رښتونې اود خلاصی لار ښائی. مونږ خو دا منلې دې او ناممکن دی چه اوس مونږ دالله تعالى سره د بل چا عبادت اوکړو هم دامضمون په دې آياتونو کښې تير شوې دې. ﴿وَأَذْرَفْنَا إِلَىٰ عِزِّ الْقُرْآنِ الْجِنِّ يَسْمَعُونَ الْقُرْآنَ﴾ يعنی چه کله مونږ د پيريانو يوه ډله ستا طرف ته راوگرخوله دې د پاره چه هغوی قرآن پاك واوری الخ. اود دې تفسير مې هم هلته په احاديثو سره بيان کړې دې دلته د بيا بيانولو ضرورت نشته. بيا دا پيريان خپل قوم ته وائی زمونږ د

رب د قدرت کار امر ډیر اوچت او د لوی شان او عزت والا دې دهغه نعمتونه قدرتونه او په مخلوق باندې مهربانۍ ډیر د وقعت والا دی ددې جلالت او عظمت ډیر اوچت دې. دهغه جلال او اکرام ډیر اوچت خیر و لې شوی دې د هغه ذکر د اوچتې درجې دې د هغه شان ډیر اوچت دې.

په یوروایت کښې د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه جد وائی پلار ته که چرته پیریا نوته دا علم وی چه انسانانو کښې هم جد وی نوهغوی به د الله تعالی په نسبت سره دا لفظ نه و نیلو نولکه دا قول سنداً قوی دې خو کلام جوړ پیری نه او هیڅ مطلب په پوهه کښې نه راځی. ممکن ده چه په دې کښې څه کلام پاتې شوی وی. والله اعلم. بیا خپل قوم ته وائی چه الله تعالی د دې نه اوچت او بزرگ دې چه د هغه بنځه وی یا د هغه اولاد وی.

قوله تعالی: **يَعُوذُونَ بِرِجَالِ مِنَ الْجِنِّ فَزَادُوهُمْ رَهَقًا**

بیا فرمائی چه زمونږ بې وقوف یعنی شیطان په الله تعالی باندې د دروغو تهمت لگوی اوداهم کیدې شی چه دې نه مراد عام وی یعنی چه کوم سرې الله تعالی له اولاد او بنځه ثابتوی بې عقله دې دروغ وائی باطل عقیده لری او د ظلم خبره د خلپ نه اوباسی. بیا فرمائی چه مونږ خو په دې خیال کښې وو چه پیریان او انسانان په الله تعالی باندې دروغ نه شی تر لې. خو د قرآن پاک په اوریدو سره معلومه شوه چه دا دواړه ډلې په رب العالمین باندې تهمت تری اویه اصل کښې د الله تعالی ذات د دې عیب نه پاک دې. بیا فرمائی چه د پیریانو د ډیر د هوکه کیدو سبب دا اوشو چه هغوی کتل کله چه یو انسان په ځنگل یا بیابان ته ځی نود پیریانو پناه غواړی او دا به نی گنډل چه داسې وینا کولو سره لکه چه د جاهلیت د زمانې د عربو عادت وو چه کله به نی چرته ډیره اچوله نو و نیل به نی چه د دې ځانی د لوی پیری په پناه کښې مونږ راځو. اودا به نی گنډل چه په داسې وینا کولو سره د ټولو پیریانو د شر نه به مونږ محفوظ شو. دغه شان چه به ښارونوته تلل د لوی رئیس پناه به نی اخستله دې د پاره چه د ښار نور دښمنان خلق هغوی ته تکلیف اونه رسولې شی. پیریانو چه دا او کتل چه انسانان هم زمونږ پناه اخلی نود هغوی سرکشی نوره هم زیاته شوه اوهغوی نور هم ډیر انسانان تنگول شروع کړه. اوداهم مطلب کیدې شی چه پیریانو دا حالت په لیدو سره انسانان نور هم ډیر ویرول شروع کړی وی او هغوی نی قسم قسم سره تنگول. په اصل کښې به پیریان د انسانانو نه ویریدل لکه چه انسان د پیریانو نه بلکه د دې نه هم ډیر چه کوم ځنگل او بیابان ته به انسان رسیدلو نود هغه ځانی نه به پیریان تختیدل. خو چه د کله نه مشرکانو د دوی نه پخپله پناه غوښتل شروع کړه او و نیل به نی چه د دې وادنی د لوی پیری په پناه کښې مونږ راځو د هغې نه چه زمونږ مال اولاد ته نقصان اورسی. اوس پیریان په دې پوهه شو چه داخو زمونږ نه پخپله ویری پیری نوهغوی نور هم بهادران شو اوس هغوی قسم قسم ویرول تنگول او چیرل شروع کړه هغوی په گناه کښې ویره کښې ظلم او سرکشی کښې نور هم زیات شو.

پیریانو سره د پناه اخستلو واقعه: کرم بن ابوسائب انصاری رضی اللہ عنہ فرمائی چه زه د خپل پلار سره په مدینه کښې د یو کار د پاره بهر او وتلم هغه وخت د حضور صلی اللہ علیہ وسلم بعثت شوی وو اویه مکه مکرمه کښې هغوی د پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم په حیثیت سره ښکاره شوی وو. د شپې په وخت کښې مونږ یو گډبه سره په یو ځنگل کښې پاتې شو د نیمې شپې په وخت کښې یو لیوه راغلو او چیلنی اوچته کړه او تختیدو. گډبه هغه پسې منډه کړه اویه چغه نی او نیل ای د دې ځنگل آباد ساتونکیه ستا په پناه کښې راتلونکې سرې لوټ شو ورسره یو آواز راغلو هیڅ څوک سرې موجود نه وو ای لیوه دا چیلنی پریرده. لږ ساعت پس مونږ او کتل چه هم هغه چیلنی په منډه منډه واپس راغله او په رمه کښې یو ځانی شوه او هغه زخمی شوی هم نه وه (هم دا بیان په دې آیت کښې دې کوم چه په رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم باندې مکه کښې نازل شو چه

بعضی خلقو بہ د پیریانو پناه غوہنتله. داسی ہم ممکن دی چه دا لیوه جوړیدونکی راغلی هم پیری وی اودچیلنی بچی نی نیولې وی اودگډبه په دې فریاد باندي نی پریخی وی چه گډبه ته او نورو اوریدونکوته ددې خبرې اوریدو سره په دې باندي نور هم کامل یقین پیدا شی چه د پیریانو په پناه کښې راتلو سره د نقصان نه محفوظ پاتې کیدی شی. او بیا په دې عقیده سره هغه نور هم گمراه شی او د الله تعالی د دین نه خارج شی والله اعلم. دا مسلمانان پیریان خپل قوم ته وانی چه ای پیریانو څنگه چه ستاسو گمان وودغه شان انسان هم په دې خیال کښې وو چه اوس به الله تعالی یو رسول نه رالیکی.

وَإِنَّا	لَمَسْنَا السَّمَاءَ	فَوَجَدْنَا	مِلَّةَ
او بیشکه چی مونږه اورسیدو آسمان ته پس بیا موندو مونږه هغه چی ډک کړې شوې دې			
اودا چی مونږه آسمان ته اورسیدو نو هغه مو د سختو څوکیدارانو فرشتو			
حَرَسًا شَدِيدًا	وَشَهَبًا	وَإِنَّا كُنَّا	نَقَدًا
د څوکیدارانو سختونه او دشغلو دوور نه او بیشکه چی وو مونږه (پخوا) چی کیناستو به			
او دشغلو نه ډک بیاموندلو اودا چی مونږه د آسمان په بعضی ځایونو کښې			
مِنْهَا	مَقَاعِدَ	لِلسَّمْعِ	فَمَنْ يَسْمَعُ الْآنَ
په دې آسمان کښې په ځانې دناستې کښې دپاره داوړیدو پس څوک چی غوږ ږدی اوس			
د خبرونو اوړیدو دپاره کیناستلو نو اوس چی څوک د اوړیدو دپاره غوږ تکیا کړی			
يَجِدُ	لَهُ	شَهَابًا رَصَدًا	وَإِنَّا لَأَنْدَرِي
نومومی دپاره دخان خپل شغله انتظار کونکی او بیشکه چی مونږه نه پوهیدو چی آیا دشر			
نویود تیاره شغله به بیامومی او مونږ په دې نه پوهیږو چی ددې نه			
أُرِيدُ	بَيْنَ	فِي الْأَرْضِ	أَمْرًا رَادًا
اراده کړې شوی ده په هغه چا باندي چی په زمکه کښې دی یا اراده کړې ده په هغوی باندي			
زمکې خلقو ته تکلیف ورکول مراد دی او که د دوی په باره کښې د دوی			
رَبِّهِمْ	رَشْدًا		
رب دهغوی دنیغې لارې دښودلو			
د هدایت کولو اراده کړې ده			

قوله تعالی :- وَإِنَّا لَمَسْنَا السَّمَاءَ

د پیریانو اوړیدل نی بند کړل: د حضور ﷺ د بعثت نه وړاندي به پیریان آسمانونو ته تلل او یوځانې کښې به کیناستل او غوږ به نی کیخودو د فرښتو خبرې به نی اوړیدې او بیابه نی کاهنانو ته خبر ورکولو او کاهنانو به دې خبرو ته ښه مرچ مالگه اولگوله او په یوه کښې به نی سل دروغ یوځانې کړل او خپلو منونکو ته به نی ونیل. اوس چه کله نه حضور ﷺ پیغمبر جوړ کړې شواو په هغوی ﷺ باندي قرآن کریم نازلیدل شروع شو نو په آسمانونو باندي زبردستې پهرې کینولې شوې او دې شیطانانو ته د اول په شان خبرې اوړیدو او د خبرود الوزولو موقع پاتې نه شوه. دې د پاره چه د قرآن کریم او کاهنانو کلام گډوډنه

شی اود حق لتیونکوته مشکلات پیدانه شی. دې مسلمانانو پیریانوبه خپل قوم ته وئیل چه اول خوبه مونږ په آسمانونو کښې کیناستو ولې اوس خو سختې پهرې لگیدلې دی اود اور شغلې په شیش کښې ناستې دی اوداسې راخلاصیږی چه هډو خطا کیری نه لوله په کوی یعنی سیزی. اوس مونږ دا نه شو وئیلی چه دې نه حقیقی مرادخه دې د زمکې والا خه بدی خوره شوه یاد هغوی سره د هغوی د رب اراده د نیکنی او ښیگرې ده. خیال او کړنې به دا مسلمانان پیریان خومره د ادب نه ډک وو چه د بدنې د اسناد د پاره ئی د چا فاعل ذکر اونه کړواود ښیگرې اضافت ئی د الله تعالی طرف او کړو او ونی وئیل چه په اصل کښې د آسمان څوکنی او حفاظت نه خه مطلب دې؟ دامونږ نه پیژنو.

دغه شان په حدیث کښې هم راغلی دی چه ای الله ستاد طرف نه شر او بدی نه ده (۱) ستورې به د دې اول هم کله کله راجدا کیدل خوداسې په کثرت سره د هغوی اور وړول د قرآن کریم د حفاظت او صیانت په وجه شوې وو. په یو حدیث کښې دی مونږ رسول الله ﷺ سره ناست وو چه ناخاپی یوستورې راجداشو او ډیره رنډا شوه. نو حضور ﷺ زمونږ نه معلومه کړه چه اول به داسې ستورې راجداشوتاسو به خه وئیل؟ هغوی عرض او کړو یا رسول الله ﷺ! زمونږ به داخیال وو چه داخو یاد لوی سړی په پیدا کیدو سره راجدا کیری اویاد یولوی په مرگ باندې. حضور ﷺ او فرمائیل نه نه بلکه الله تعالی چه کله هم په آسمان باندې د چافیصله کوی الخ. (۲) دا حدیث په پوره توگه د سورت سبا په تفسیر کښې تیر شوې دې.

په اصل کښې د ستورو په کثرت سره راپریوتل د پیریانوبه دې سره هلاکیدل د آسمان حفاظت زیاتیدل د آسمان د خبرونونه محروم کیدل د دې امر سبب جوړشوچه دوی بهر راووتل او هغوی څلورو وارو طرفونوته لتیون شروع کړو چه خه وجه ده چه زمونږ آسمانونوته تگ موقوف شو. نو په دوی کښې د یوې ډلې تیریدل په عربوباندې اوشو اودلته ئی رسول الله ﷺ د سحر په مانخه کښې په قرآن کریم اوریدو سره واوریدو او پوهه شو چه ددې نبی ﷺ د بعثت اود ده د کلام نازلیدل زمونږ د بندش سبب دې. نو خوش نصیب او عقل مند پیریان خومسلمانان شو باقی نورو پیریانوته ایمان نصیب نه شو. دسورت احقاف آیت (وَإِذْ هَمَزْنَا لَكَ نَفَرًا مِّنَ الْجِنِّ يَسْمَعُونَ الْقُرْآنَ) کښې د دې پوره بیان تیر شوې دې. د ستورو پریوتل د آسمان محفوظ کیدل صرف د پیریانود پاره نه دی بلکه د انسانانود پاره هم یود خطرې علامت وو ویریدل به او په انتظار کښې به وو چه نتیجه به خه کیری. په عام توگه د انبیاء کرام علیهم السلام د تشریف راوړو اود الله تعالی د دین د اظهار په وخت کښې به هم داسې کیدل.

حضرت سدی رحمته الله علیه فرمائی شیطانان به اول په آسمانی بیتکونو کښې کیناستل او د فرښتو خپل مینخ کښې خبرې به ئی راوړلې. کله چه حضور ﷺ پیغمبر جوړ کړې شو نویوه شپه پدې شیطانانوباندې ډیری شغلې او وړولې شوې د کومو په لیدو چه د طائف خلق او ویریدل چه کیدې شی د آسمان والا هلاک شوی وی. هغوی او کتل چه بی نمبره ستوری ماتیرې شغلې او چتیرې اولرې لرې پورې په تیزنی سره خی. هغوی د غلامانوازادول او خناور د الله تعالی په لار کښې پریخودل شروع کړل. آخر عبدیاللیل بن عمرو بن عمیر هغوی ته او وئیل ای دطائف خلقو تاسو ولې خپل مالونه بریاد کونی؟ تاسو نجوم او گورنی که ستوری په خپل خپل ځانی موجود وی نو پوهه شئی چه د آسمان والا نه دی تباه شوی بلکه دا ټول انتظامات صرف د دین ابی کبشه د پاره کولې شی. (او که تاسو اووینئی چه په حقیقت کښې ستوری په خپل مقرر ځانی باندې نشته نو بی شکه د آسمان والا هلاک او گورنی) هغوی نجوم او کتلو نو ستوری ټول په خپل خپل مقرر ځانی باندې موجود وونو هله هغوی ته آرام راغلو.

(۱) صحیح مسلم کتاب صلاة المسافرين باب صلاة النبی ﷺ ودعائه باللیل: ۷۷۱.

(۲) صحیح مسلم کتاب السلام باب تحريم الكهانة واتبان الكهانة: ۲۲۲۹، ترمذی: ۳۲۲۴، احمد: ۲۱۸/۱، ابن حبان: ۶۱۲۹.

شیطانانو کنبی بی اراضی: شیطانانو کنبی هم مندی تر ری شروع شوی دوی ابلیس له راغله نو ابلیس او وئیل چه مالہ د هرې هرې علاقې خاوره راورنی. هغه بوئی کره او ونی وئیل چه د دې سبب په مکہ کنبی دې اووه پیریان د نصیبین اوسیدونکی مکې ته راورسیدل. دلته حضور ﷺ په مسجد حرام کنبی مونځ کولو او د قرآن کریم تلاوت ئی کولو د کوم په اوریدو باندې چه د دوی زړه نرم شو. ډیر نيزدې شو او قرآن پاک ئی واوریدو بیا دهغې په اثر باندې مسلمانان شو او خپل قوم ته ئی هم د اسلام دعوت ورکړو. (د قرآن مجید د عبارت نه دا معلومیږی چه دا ټولې خبرې پیریان حضور ﷺ ته وائی خپل قوم ته نه. او په سورت احقاف کنبی چه کوم د پیریانو ذکر دې په هغې کنبی د هغوی خپل قوم ته د دعوت ورکولو ذکر دې. دې نه وړاندې مضمون هم او گورئ. والله اعلم. الحمد لله مونږ دا پوره پوره واقعه په خپل کتاب السیرت کنبی د حضور ﷺ د نبوت د شروع په بیان کنبی لیکلې دې. والله اعلم.

وَأَنَّا مِنَّا الصَّالِحُونَ وَمِنَّا

| او بیشکه ځینی زمونږ نه | صالحان دی | او ځینی زمونږ نه |

| اودا چې بعضې په مونږ کنبی نیکان دی | او بعضې

دُونَ ذَلِكَ كُنَّا طَرَائِقَ قَدَدًا ۝ وَأَنَّا ظَنَنَّا أَن لَّنْ نَّعْجِزَ اللَّهَ

بی ددی نه دی | یو مونږه | په لارو | مختلفو او بیشکه پوهیدو مونږه | چی هرگز به مونږه عاجزه نه کړو الله بل قسم خلق هم | (غرض دا چې) مونږ په مختلفو لارو چارو روان وو | او مونږ په دې پوهه شوی

فِي الْأَرْضِ وَكُنْ نَّعْجِزَهُ هَرَبًا ۝ وَأَنَّا لَمَّا سَمِعْنَا

په زمکه کنبی | او هرگز به مونږه عاجزه نه کړو هغه | په تینستی سره | او بیشکه اهر کله چی واوریدو مونږه یو | چی مونږ د زمکې په مخ (هیڅ ځانې کنبی) الله عاجزه کولی نشو | او نه ترې په تینسته خلاصیدی شو | اودا

الْهُدَىٰ أَمَّا بِهِ ط فَمِنَ يَوْمِنَا بِرَبِّهِ

هدایت | نو مونږه ایمان راوړو په هغې | پس هغه څوک چی ایمان راوړی | په رب خپل چې مونږ د هدایت خبره واوریده | نو ایمان مو پرې راوړو | نو څوک چې په خپل رب

فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَلَا رَهَقًا ۝ وَأَنَّا مِنَّا الْمُسْلِمُونَ

پس نه به یربړی | دکمی دنیکی نه | اونه دزیاتو دبدی نه | او بیشکه ځینی زمونږ نه | مسلمانان دی ایمان راوړی | نو هغه سره نه خو دنقصان ویره وی | او نه دزیاتې | او په مونږ کنبی بعضې مسلمانان دی

وَمِنَّا الْقِسْطُونَ ط فَمَنْ أَسْلَمَ فَأُولَٰئِكَ تَحَرَّوْا

او ځینی زمونږ نه | دحق نه بی طرفه دی | پس هغه چاچی اسلام قبول کړو | پس هغوی | فکر او کړو او بعضې دحق نه بی لاری دی | نو چا چې اسلام قبول کړو | نو هغوی دنیکی د لاری سوچ

رَشْدًا ۝ وَأَمَّا الْقِسْطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا ۝

| دنیغې لاری | او څوک چې دحق نه بی طرفه دی | پس دی هغوی | دپاره ددو زخ | خشاک | کړې دې | او څوک چې (د اسلام نه) بی لاری شو | نو هغوی ددو زخ خشاک شو

وَأَنْ لَّوِ اسْتَقَامُوا	عَلَى الطَّرِيقَةِ
او دا (وحی هم راغلی ده) که چری دا خلق په مضبوطیا سره تللی په نیغه لار باندي	
او که دا خلق په سمه لاره ولاړ پاتي وې نو مونږ به په ډیرو او بو سره	
لَا سَقِينَهُمْ	مَاءً غَدَقًا ۝
نو خامخا به خکولې مونږ په هغوی اوبه ډیرې	دپاره ددې چې مونږ از مینبت او کړو دهغوی
خړوب کړې وو چې ددوی امتحان پرې او کړو	
فِيهِ ط	وَمَنْ يُعْرِضْ عَن ذِكْرِ رَبِّهِ يَسْلُكْهُ
په دې نعمت کښې او هغه خوک چې مخ اړوی د ذکر درب خپل نه نو ننباسی به هغه لره	
..... او خوک چې د خپل رب د ذکر نه مخ واړوی نو الله ﷻ به ښې سخت	
عَذَابًا صَعَدًا ۝	
عذاب سخت ته	
عذاب ته داخل کړی	

قوله تعالى: - وَأَنَّا مِنَ الصَّالِحِينَ وَمِنَّا دُونَ ذَلِكَ ۝

ډیپیریانو عقیدې او اعمش سره ډیو پیروی واقعہ: پیریان دخپل قوم اختلاف بیانوی چه په مونږ کښې نیکان هم شته او بدکاره هم شته. مونږ په مختلفولارو باندي لگیدلې وو. حضرت اعمش رضی اللہ عنہ فرمائی چه یو پیړې مونږ له راغلي وو ماد هغه نه یوه ورځ تپوس او کړو چه په ټولو خورا کونو کښې ستاسو کوم خوراک ډیر خوبښ دې؟ هغه وئیل اوریزې. مارا ورې ورمې کړې چه اومی کتل نو نورنی برابر اوچتیدله خود خورونکې په نظر نه راتلو. ما تپوس او کړو چه دا کوم خواهشات په مونږ کښې دی هغه په تاسو کښې هم دی؟ هغه وئیل او. ما تپوس او کړو چه په تاسو کښې رافضی خنګه شمیرلې شی؟ هغه وئیل ډیر خراب حافظ ابوالحجاج مزی رضی اللہ عنہ فرمائی چه د دې سند صحیح دی.

ابن عساکر کښې دی چه حضرت عباس بن احمد دمشقی رضی اللہ عنہ فرمائی چه ما د شپې یو پیړې په دې اشعارو وئیلو اوریدو چه زړونه د الله تعالی د محبت نه ډک شوي دی تردې چه په مشرق او مغرب کښې د دې جرړې کلکې شوي دی او هغه حیران او پریشان د الله تعالی په محبت کښې گرځي. کوم چه د هغوی رب دې هغوی د مخلوق نه خپل تعلقات کت کړل او خپل تعلقات نئ الله تعالی سره اوتړل. بیا وائی چه مونږ ته معلومه شوه چه د الله تعالی قدرت په مونږ باندي حاکم دې مونږ د دې نه په تیخته نه شو بچ کیدې اونه په څه بل شان هغه عاجز کولې شو اوس په فخر سره وائی چه مونږ خودا هدایت نامه اوریدو سره په دې ایمان راوړلې دې. په حقیقت کښې دې هم دا د فخر مقام دې نه زیات عزت او فضیلت بل څه کیدې شی چه د رب کلام زرائر او کړی.

بیا وائی چه د مؤمن خو به نه نیک عمل ضائع کیږي اونه به په ده باندي هسې بدنی رابار کړې شی لکه چه بل خانی ارشاد دې (فَلَا يَخْفُ ظُلْمًا وَلَا هَضْمًا) یعنی نیک مؤمن ته د ظلم او نقصان ویره نه وی. بیا وائی چه په مونږ کښې بعضې خو مسلمانان دی او بعضی د حق نه اخواشوی دی عدل نئ پرېځي دې. مسلمانان د خلاصی لټونکی دی او ظالمان د دوزخ لړګی او خشاک دې.

دَأْن لَّوِ اسْتَقَامُوا دوه مطلبونه: - دې نه پس آیت (وَأَنْ لَّوِ اسْتَقَامُوا) دوه مطلبونه بیان کړې شوي دی یو خودا که ټول خلق په اسلام باندي په نیغه لار اود الله تعالی په تابعدارنی باندي کلک شوي وو نو په هغوی

باندي به نبي په كثره سره بارانونه نازل كړي وو او په بنده وسعت سره به نبي رزق وركړې وو لكه چه بل خاني كښې دې (**وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَأَكْفُوا بَيْنَ فُوقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ**) كه چرې دوي په تورات انجيل او آسماني كتابونو باندي صحيح عمل كولو نو دوي ته به د آسمان او زمكې نه رزق ملاويدلو.

بل ارشاد دې (**وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ**) كه داكلى والايمان راوړلې اوداسې پرهيزگاره جوړيدلې نو مونږ به په هغوى د زمكې او آسمان برکتونه كولاو كړې وې اودا د دې د پاره چه هغوى پوره اوكتلې شى چه څوك په هدايت باندي كلك ولاړدې اوڅوك بيا د گمراهۍ طرفته واپس كېږي.

حضرت مقاتل رضي الله عنه فرماني چه دا آيت د قريشود كافرانو پاره كښې نازل شوې دې كله چه په هغوى باندي اووه كاله قحط راغلې ووو. بل مطلب نى دا بيان كړې دې كه دا ټول په ټول په گمراهنې باندي ولاړ وو نو په دوي به د رزق دروازي كولاوولې شوې چه دوي نورهم مست شى او الله تعالى هيركړې اود سختو سزاگانو قابل شى. لكه چه د الله تعالى فرمان دې (**فَلَمَّا سَأَلُوا**) يعنى چه كله هغوى نصيحتونه هير كړل نومونږهم په هغوى باندي د هريوڅيز دروازي كولاو كړې په څه سره چه هغوى مست شو او ناڅاپي مونږ هغوى راگيركړل او بيا هغوى نااميده شو. دغه شان آيت (**أَيَحْسَبُونَ أَنَّمَا نُمِدُّهُمُ**) هم دې. بيا فرماني چه څوك هم د خپل رب د ذكر نه بې پرواى كوي د هغه رب به هغه په دردناك تباه كونكى او سخت عذابونو كښې راگيركړي. د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه روايت دې چه (**صعد**) د ډوزخ د كوهى نوم دې.

وَإِنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا
او دا چي جوماتونه الله لره دى پس مږ رابلي تاسو دالله سره هيڅوك
اودا چي جماعتونه خو هم دالله (دعبادت) دپاره دى نوالله سره بل هيڅوك مه بلي
وَإِنَّهُ لَكَمَا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ
او دا چي بيشكه هر كله ودريدو بنده دالله چي رابلي هغه لره نزدې وو خلق چي شوى دى
او دا چي دالله خاص بنده دهغه عبادت ته اودريږي نو دا پيريان پرې
عَلَيْهِ لِيَدَّأئِ قُلْ إِنَّمَا أَدْعُوا رَبِّي
په هغه باندي حمله كونكى په جمع سره اووايه له نبي چي بيشكه رابلم زه رب زما
راتول شى ته اووايه چي زه خو بس دخپل رب عبادت كوم او هغه سره
وَلَا أُشْرِكُ بِهِ أَحَدًا قُلْ إِنِّي لَا أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا
اونه شريكوم دهغه سره هيڅوك ورته اووايه چي بيشكه زه اختيار نه لرم ستاسو دپاره دضرر
هيڅوك نه شريكوم ته اووايه چي زه تاسو ته نه د نقصان دركولو اختيار لرم
وَلَا رَشَدًا قُلْ إِنِّي كُنُّ بِيحْيِي مِنَ اللَّهِ أَحَدًا
اونه دخير ورته اووايه بيشكه زه چي يم هرگز به بچ نه كړې شى مالره دالله نه هيڅوك
اونه دهدايت ته اووايه چي ماته دالله نه سوا بل هيڅوك پناه نشى راكولې

وَلَكِنْ آجِدَ	مِنْ دُونِهِ	مُلْتَحِدًا ۝	إِلَّا	بَلَاغًا
او هرگز به بیانۀ موممن زه بی دهغه نه خانی دپناه مگر (کار زما) رسونه ده دخبری	اونه دهغه نه سوا بل خوک پناه موندی شمالبته زما کار دالله ﷻ حکمونه اودهغه		
مِّنَ اللّٰهِ	وَرِسَالَتِهِ ۝	وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ	وَرِسُوْلَهُ	
دطرفه دالله نه او (رسونه ده) دپیغامونو دهغه او خوک چی نافرمانی کوی دالله او درسول دهغه	پیغامونه رسول دی او خوک چی دالله او دهغه د رسول ﷺ نافرمانی کوی			
فَاِنَّ	لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ	خٰلِدِيْنَ	فِيْهَا	اَبَدًا ۝
پس بیشکه دی هغه لره وور ددوزخ همیشه به وی په هغی کبسی همیشه تردی پوری	نوده دپاره د دوزخ اور تیار دی چی همیشه به په کبسی اوسیریتردی چی		
اِذَا رَاَوْا	مَا	يُوْعَدُوْنَ	فَسَيَعْلَمُوْنَ	
چی کله اووینی دوی هغه چی وعده نی کیدی شی ددوی سره نوزر به معلوم شی دوی ته	کله هغوی هغه (عذاب) اووینی دکوم چی ورسره وعده کیرینو هغه وخت به پوه شی		
مَنْ اَضْعَفُ	نَاصِرًا	وَاَقْلَسُ	عَدَدًا ۝	
چی خوک ډیر کمزوری دی په حیثیت دممدگار سره او ډیر کم دی په لحاظ دشمار سره	چی دچا مددگاران کمزوری دیاو دچا شمیره کمه ده		

قوله تعالى: -وَأَنَّ الْمَسْجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا ۝

صرف الله تعالى رابله او دقلاً تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا مطلب :- الله تعالى خپلو بندیگانوته حکم ورکوی چه د هغه د عبادت خایونه د شرک نه پاک اوساتبی. هلته د بل چانوم مه اخلشی اومه بل خوک د الله تعالى په اطاعت اوعبادت کبسی شریکونی. حضرت قتاده رضی الله عنه فرمائی چه یهودیانواونصاری به په خپلو گرجواو کلیسا گانو کبسی د الله تعالى سره سره په عبادت کبسی نورهم شریک کول نودی امت ته حکم کولې شی چه داسې مه کوئی خکه چه نبی کریم صلی الله علیه و آله هم او امت نی هم د توحیدوالا دی. حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه د دې آیت د نازلیدو په وخت صرف مسجد اقصی او مسجد حرام وو. حضرت اعمش رضی الله عنه د دې آیت تفسیرداهم بیان کړې دی چه پیریانود رسول الله صلی الله علیه و آله اجازت غوښتی وو چه ستاسو په جمات کبسی د نورو انسانانوسره مونخ اداکړی. نولکه داسې ده چه هغوی ته وئیلې شی چه مونخ اوکړنی خو انسانانو سره گډوډ کیرنی مه.

د مساجد نه مراد څه دی؟ حضرت سعید بن جبیر رضی الله عنه فرمائی چه پیریانو حضور صلی الله علیه و آله ته عرض اوکړ چه مونږ ډیر لرې لرې اوسیرو نو څنگه ستاسو جمات ته رسیدلی شونوهغوی ته وئیلې شی چه مقصدخو مونخ اداکول دی اوصرف هم د الله تعالى عبادت په خانی راوړل دی که هغه هر چرته وی. حضرت عکرمه رضی الله عنه فرمائی چه دا آیت عام دی اوتولو جماتونه ته شامل دی.

حضرت سعید بن جبیر رضی الله عنه فرمائی چه دا آیت د سجدي د اندامونوباره کبسی نازل شوې دی یعنی په کومو اندامونوچه تاسو سجده کوئی هغه ټول هم د الله تعالى دی. نو په تاسو باندي په دې اندامونو نوروته سجده کول حرام دی. په صحیح حدیث کبسی دی چه ماته په اووه اندامونوباندي د سجدي کولو

حکم راکرې شوې دي. تندي او د لاس په اشاره سره نې پوزه هم دې کښې شامله کړه دواړه لاسونه دواړه زنگونونه او دواړه پښې. (۱)

د ﴿لَمَّا قَامَ﴾ مطلب: د ایت ﴿لَمَّا قَامَ﴾ یو مطلب خودادې چه پیریانو کله د حضور ﷺ په ژبه مبارکه د قرآن پاک تلاوت واوریدونوداسې په وړاندې کیدو سره تیتیدل لکه چه د یوبل په سرونیواندې ورخیژی. اودویم مطلب دادې چه پیریان خپل قوم ته وانی چه د حضور ﷺ د صحابه کرامو رضی اللہ عنہم د اطاعت او چاهمت حال دا دې چه کله حضور ﷺ مانځه ته اودریږی او صحابه کرام رضی اللہ عنہم شاته وی نو برابر په اطاعت او اقتداء کښې تراخړه پورې مشغول وی لکه چه یوه حلقه وی. دریم قول دادې چه کله رسول الله ﷺ په خلقو کښې دالله تعالی د توحید اعلان کوی نو کافران خلقو غابښونه چیچی اواینخلی. پیریان اوانسانان یو ځانی کیږی چه د دین دا امر ختم کړی اود دې رتړا پته کړی خود الله تعالی اراده د دې خلاف شوې ده. دادریم قول ډیر ښکاره او واضحه معلومیری ځکه چه د دې نه پس دی چه زه خو صرف د خپل رب نوم اخلم اود بل چا عبادت نه کوم یعنی چه کله د توحید اوحق آواز د هغوی په غوږونوکښې پریوتلو چه د ډیرې مودې نه اشنا شوې وو نودې کافرانو په تکلیف ورکولو مخالفت کولو او تکذیب کولویاندي ملا اوترله اوحق ئی ختمول اوغوښتل اود رسول الله ﷺ په دښمنئی ئی غونډه اوکړه دې وخت کښې رسول الله ﷺ اوفرمانیل چه زه خویه د خپل پالونکی رب وحده لاشریک له په عبادت کښې مشغول یم زه هم د هغه په پناه کښې یم هم په هغه باندي زما توکل دې او هم هغه زما آسره دې مانه دا توقع هیڅ کله اونه کړئی چه زه به بل چاته تبت شم یا به د هغه عبادت اوکړم. زه ستاسو په شان انسان یم ستاسو د نفع نقصان مالک نه یم، زه خود الله تعالی یو غلام یم د الله تعالی د بندیکانونه یوبنده یم ستاسو د هدایت او ضلالت مختیار او مالک نه یم. ټول څیزونه د الله تعالی په قبضه کښې دی اوزه خو صرف پیغام رسونکې یم. که زه پخپله هم د الله تعالی گناه اوکړم نو الله تعالی به ماته ضرور عذاب راکوی او هیڅ څوک به ما بچ نه کړې شی ماته چرته د پناه ځانی بغیرد هغه نه نه ښکاری زما حیثیت خوصرف د مبلغ او رسول دې.

په الا کښې د لا مطلب: بعضې خووائی چه د ﴿الا﴾ استثناء (لا املک) نه ده یعنی زه د نفع نقصان هدایت اوضلالت مالک نه یم زه خو صرف تبلیغ کونکې اویپیغام رسونکې یم اوکیدې شی چه ﴿لَنْ يُجِزُوا﴾ نه دا استثنای یعنی دالله تعالی د عذابونونه نه ما صرف زما د رسالت ادائیکی بیچ کولې شی لکه چه ارشاد دې ﴿يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ ۚ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ ۗ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ﴾ یعنی ای رسول ﷺ ستا طرف ته چه کوم ستاد رب د طرف نه نازل کړې شوې دې دا اورسوه که چرې تا دا اونه کړه نوتاد رسالت حق ادا نه کړو الله تعالی به تاد خلقو نه بیچ کړی. د نافرمانود پاره دهمیشه والی د دوزخ اور دې د کوم نه چه به هغوی نه اوخی اونه ترې تختیدې شی. کله چه دامشرکان پیریان اوانسانان د قیامت په ورځ ویرونکی عذابونه اووینی نوهغه وخت به ورمعلومه شی چه د کمزورو امدادکونکې اوبې فاندې شمیر والا څوک دی؟ یعنی موحد مومن که مشرک. حقیقت خودادې چه دمشرکانوبه صرف په نوم باندي هم په هغه ورځ څوک امدادکونکې نه وی اود الله تعالی د لښکرویه مقابله باندي به د هغوی شمیرهم لکه د نشت وی.

قُلْ	إِنْ أَدْرِيَّ	أَقْرَبُ مَا	تُوْعَدُونَ
ورته اووایه نه ده معلوم ماته چی ایا نزدې دې هغه (عذاب) چی ستاسو سره نې وعده کیږی			
ته ورته اووایه چی ماته معلومه نه ده چی تاسو سره د کوم څیز وعده کولې شی هغه			

(۱) صحیح بخاری کتاب الاذان باب السجود علی الانف: ۸۱۲، صحیح مسلم: ۴۹۰.

أَمْ يَجْعَلُ لَكَ رَبِّي أَمَدًا ۖ عَلِيمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ

یا مقرر وی | هغی لره | رب زما | موده لرې | هغه عالم دی په غیبو | پس نه خبروی هغه | نزدې راغلی دی | او که زما رب هغی ته اوږده نیټه مقرر کړه ده | هغه په غیبو خبر دی

عَلَىٰ غَيْبِهِ ۖ أَحَدًا ۖ إِلَّا مَن ارْتَضَىٰ مِن رَّسُولٍ

په غیبو خپلو باندې | هیڅوک | سوا دهغه چانه | چی خوښ کړې وی هغه | یعنی سوا در رسول نه | نو هغه په خپلو غیبو هیڅوک نه خبر وی | البته دا که یو غوره پیغمبر ته (دغیبو

فَاتَهُ ۖ يَسْأَلُكَ مِّن بَيْن يَدَيْهِ ۖ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا ۖ

پس بی شکه هغه | روانوی | مخکښی دهغه نه | او روستو دهغه نه | محافظان | خبر وړ کول غواړی، نو د هغه وړاندې روستو محافظان راولیری

لِيَعْلَمَ ۚ أَن قَدْ أَبْلَغُوا رِسَالَاتِ رَبِّهِمْ وَأَحَاطَ

دپاره ددی چی پوهه شی هغه | چی اور رسول هغوی | پیغامونه درب خپل | او چاپیره دی هغه | چی هغه ته ښکاره شی | چی هغوی د خپل رب پیغامونه اور رسول | او الله ﷻ

بِأَلَدَيْهِمْ ۖ وَأَحْصَىٰ كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا ۖ

دهغی نه چی دهغوی سره دی | او شمارلی دی هغه | هر څیز | په شماره سره | دهغه د دوی په ټولو معاملو په علم سره احاطه کړې ده | او هغه هر څیز شمیرلی دی

قوله تعالى: - قُلْ إِنْ أَدْرِي أَقْرَبُ مَا تُوْعَدُونَ

أَيَا حُضُورٍ ۖ په غیبو پوهیدلو: الله تعالی خپل رسول ﷺ ته حکم ورکوی چه دی خلقتو ته او وایه چه قیامت به کله وی ددی علم ماته نشته بلکه زه داهم نه پیژنم چه دهغی وخت نیزدې دی که لرې اود اوږدې مودې نه پس راتلونکې دی.

فائدة: - په آیت مبارک کښې د دې خبرې دلیل دی چه په اکثر وجاهلاتو کښې مشهوره ده چه حضور ﷺ ته د زمکې دننه څیزونو علم وو دا خبره بالکل غلطه ده د دې روایت هیڅ څه اصل نشته صرف دروغ دی اوبالکل بی اصل خبره ده. مونږ خودا په کتاب کښې اونه لیدله اوددې خلاف صفات ثابت دی. د حضور ﷺ نه به د قیامت د قائمیدو باره کښې تپوس کولې شو او حضور ﷺ به ددی د مقرر وخت نه بی خبری ښکاره کوله. دا عرابی په شکل چه حضرت جبرائیل ﷺ هم د قیامت باره کښې تپوس کړې وو نو حضور ﷺ صفا فرماتیلې وو چه د دې علم نه تپوس کونکی ته دی اونه هغه ته د چانه چه تپوس کولې شی. (۱) د پیغمبر ﷺ د علم غیب نفی: - یوبل حدیث کښې دی چه یو کلی وال په ډیر اوچت آواز کښې د رسول الله ﷺ نه تپوس او کړو چه حضور ﷺ قیامت به کله راځی؟ حضور ﷺ او فرمائیل چه هغه خو به خامخا راځی خو اوبنایه تاد هغی د پاره څه تیاری کړې ده؟ هغه وئیل چه ماسره خود مونږ روژې کثرت نشته خود الله تعالی اود هغه د رسول ﷺ مینه شته. حضور ﷺ او فرمائیل چه ته خو به بیاهم هغوی سره ئی چاسره چه محبت ساتې. حضرت انس رضی الله عنه فرمائی چه مسلمانان په یو حدیث سره داسې نه دی خوشحاله شوی څومره چه په دې حدیث شریف سره خوشحاله شو (۲) دې حدیث نه هم معلومه شوه چه حضور ﷺ ته هم

(۱) صحیح بخاری کتاب الایمان باب سوال جبرائیل النبی ﷺ عن الایمان... ۵۰:، صحیح مسلم: ۹.

(۲) صحیح بخاری کتاب الادب باب ماجاء فی قول الرجل ویلک: ۶۱۶۷، صحیح مسلم: ۲۶۳۹، ترمذی: ۲۳۸۵.

د قیامت صحیح وخت معلوم نہ وو۔ ابن ابی حاتم کنبی دی چه حضور ﷺ اوفرمائیل ای خلقو کہ تاسو ته څه علم وی نوخپل خان په مرو کنبی شمیر کړئی په الله تعالی قسم د کوم چه تاسو سره وعده کولې شی هغه یقیناً یووخت راتلونکې دې. (۱) دلته ئی هم د هغې څه مقرر شوې وخت اونه خودلو۔ ابوداؤد کنبی په کتاب الملاحم آخره کنبی دی چه د دې امت د پاره څه عجیبه ده چه دوی ته الله تعالی د نیمې ورځې پورې هم مهلت ورکړی. (۲) په یوبل روایت کنبی دومره نورهم دی چه د حضرت سعد ؓ ته تپوس اوکړې شو چه د نیمې ورځ څه مطلب دې؟ ئی فرمائیل پنځه سوه کاله. (۳) بیا فرمائی چه الله تعالی عالم الغیب دې هغه په خپل غیب باندې څوک نه خبروی خو په رسولانو کنبی چه څوک خوښ کړی هغوی خبروی لکه چه بل څائی کنبی دی ﴿وَلَا يُخِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ﴾ یعنی دهغه په علم کنبی څه څیز نه شی راگیرولې (یعنی معلومولې شی) خو چه څه الله تعالی او غواړی یعنی رسول الله ﷺ که د انسانانونه وی که د فریستونه وی څوک چه الله ﷻ څومره غواړی وربنائی بس هغوی هم دومره پوهیږی۔
فائده:- بیا د هغې نور تخصیص کیږی چه د دې د حفاظت او ورسره د دې علم خورونې د پاره کوم چه الله تعالی هغه ته ورکړې هغه سره خواوشا هروخت حفاظت کونکې فریستی مقرر وی۔

د ﴿لِيَعْلَمَ﴾ ضمیر چاته راجع دې: د ﴿لِيَعْلَمَ﴾ ضمیر خو یعضو ونیلی چه د نبی ﷺ طرف ته راجع دې۔ یعنی د حضرت جبرائیل ؑ نه به وړاندې روستو څلور څلور فریستی وې چه حضور ﷺ ته یقین راشی چه هغه د خپل رب پیغام په صحیح توگه ماته رسولی۔

اوبعضې وائی چه اهل شرك ته ضمیر راجع دې یعنی په نمبر نمبر راتلونکې فریستی د الله تعالی د نبی ﷺ حفاظت کوی د شیطان نه اود هغه د اولادنه دې د پاره چه اهل شرك ته معلومه شی چه رسولانو د الله تعالی رسالت ادا کړې دې یعنی چه در رسول دروغ گنړونکی هم در رسولانویه رسالت باندې پوهه شی خوپه دې کنبی لېشان نظر دې۔ د یعقوب قراءت په پیښ سره دې یعنی چه خلقو ته معلومه شی رسولانو تبلیغ کړې دې اوممکن دی چه دامطلب وی چه الله تعالی اوپیژنی یعنی هغه د خپلور رسولانو د خپلور فریستو په لیگلوسره حفاظت کوی چه هغوی در رسالت حق ادا کړې شی اود الله تعالی وحی محفوظ اوساتلې شی او الله تعالی اوپیژنی چه هغوی رسالت ادا کړو۔ لکه چه فرمائی ﴿وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَن يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلٰى عَقْبَيْهِ﴾ یعنی په کومه قبله چه ته وې نو هغه مونږ صرف د دې دپاره مقرر کړې وه چه مونږ د رسول ربستونی تابعدار اومرتدان اوپیژنو۔ بل څائی ارشاد دې ﴿وَلِيَعْلَمَنَ اللَّهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَلِيَعْلَمَنَ الْمُنٰفِقِيْنَ﴾ یعنی الله تعالی به ایماندار اومنافقان یوشان اوپیژنی (چه مؤمن څوک دې اومنافق څوک دې؟) داسې نورهم آیاتونه دی۔ مطلب داچه الله تعالی د اول نه پیژنی خود دې د ظاهر کولو سره هم پیژنی د دې د پاره دلته د دې نه پس اوفرمائیلې شو چه هر څیز اود هر څه شمیر هم د الله تعالی د علم په احاطه کنبی دې۔

﴿الحمد لله﴾ د سورت جن تفسیر هم ختم شو۔

﴿تفسیر د سورة مزمل﴾

د سورت شان نزول:- بزار کنبی د حضرت جابر ؓ نه روایت دې چه قریش په دارالندوه کنبی راجمع شو او خپل مینځ کنبی اوونیل چه د حضور ﷺ دپاره یوداسې نوم خوښ کړئی چه د ټولو د ژبې نه هم هغه اوځی دې د پاره چه د بهر خلق هم یوآواز اوریدو سره پوهیږی۔ نو یعضوونیل د هغه نوم کاهن کیږدئی

(۱) حلیة الاولیاء: ۹۱/۶، ابن عساکر: ۳۴۸/۲۔

(۲) ابوداؤد کتاب الملاحم باب قیام الساعة: ۴۳۳۹ رسنده صحیح، حاکم: ۴۲۴/۴۔

(۳) ابوداؤد کتاب الملاحم باب قیام الساعة: ۴۳۵۰۔

نو پہ دے باندے نورو اوونیل چه هغه خو کاهن نه دے. ونیل بنه ده د هغه نوم مجنون کیردنی په دے باندے هم نورو اوونیل چه هغه خو مجنون هم نه دے. بیا بعضوونیل ساحر نوم پرے کیردنی په دے باندے نوروخلقو ونیل چه هغه خو ساحر اوجادوگرهم نه دے. غرض داچه هغوی داسې خراب نوم خوین نه کرې شو په کوم چه د ټولو اتفاق وی اوداډله هم داسې پاسیده. نبی کریم ﷺ دے خبراوریدوسره مخ پټ کرو او کپړه ئی واغوسته سملاستو حضرت جبرائیل عليه السلام تشریف راوړو او هم دغه شان ئی مخاطب کرو چه اې کپړه اغوستونکيه (۱) د دے روایت نه یوراوی معلی بن عبدالرحمن داهل علم جماعت روایت اخلی او هغه په دے سره حدیثونه نقل کوی خود هغه په روایتونو کنبې ډیر داسې احادیث هم دی په کوم باندے چه د هغه متابعت نه شی کولې.

ایاتونه	سورة المزمل مکية وهی عشرون آية وفيها ركوعان	رکوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
(۲)	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دے	(۲)
	يَا أَيُّهَا الْمَزْمِلُ ۝	
	ای خان نغبتونکيه (په خادر کنبی) اودريره دشپې مگر لږ نیمه شپه یا کم کره ددې نه لږ اني خان په خادر کنبې انغبتونکيه اودريره سوا د لږې شپې یعنی نیمه شپه یا ددې نه کم یا څه لږ زیات	
	أَوْرِدْ عَلَيْهِ وَرَقِلَ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً ۝	
	یا زیات کره په دے باندې او په قلاړه لوله قرآن په قلاړه لوستلوسره بیشکه زر دې چی نازلوؤ به مونږ او قرآن بنه بنکاره لوله مونږ په تاباندې یو دروند کلام اچوور یعنی تاته	
	عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا ۝	
	په تاباندې کلام درون بیشکه پاسیدل دشپې چی دی دا ډیر دفائیدې کار دې یوه لویه ذمه واری حواله کوو، ستا خو دورځي هم ډیره مشغولتیا ده بیشکه دشپې راپاخیدل (نفس) په سختی	
	وَطَأَ دِبَارَهُ دَتَابَعِ كَوْلُو دَنَفْسِ اَوْ زِيَا تِ قَوِي (مَنَاسِبِ وَخْت) دِي دِبَارَهُ لَوَسْتَلُو دَقْرَانِ بِي شَكِهِ دَا تَالَرَهُ سِرَهُ پَامَالِ كَوِي اَوْ كَوْمَهُ خَبِرَهُ چِي دِي دِ خَوْلِي نَه اَوْخِي چِي دَرَسْتَهُ وَخِي بِي شَكِهِ چِي سَتَا	
	فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا ۝	
	په وختونو دورځ کنبی ناوژگارتیا ده ډیره او یادوه نوم درې خپل او را جدا شه دهر څه نه خود ورځي هم ډیره مشغولتیا ده اوته دخپل رب د نوم ذکر کوه او هغه ته په	
	إِلَيْهِ تَبْتِيلاً ۝	
	هغه ته په پوره جدا کیدو سره هغه رب دمشرق او مغرب دې نشته لائق دعبادت کامله توجه سره متوجه شه چې دمشرق او مغرب رب دې د هغه نه سوا بل څوک	
	لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ۝	
	په دې باندې هغه رب دمشرق او مغرب دې نشته لائق دعبادت کامله توجه سره متوجه شه چې دمشرق او مغرب رب دې د هغه نه سوا بل څوک	

(۱) مسندالبرار، ۲۲۷۶، مجمع الزوائد: ۷/۱۳۳.

الْأَهْوَىٰ فَاتَّخِذْهُ

وَكَيْلًا

امگر ہم ہفہ دی | بس اونیسہ ہفہ لہ | وکیل (کارساز)
دعبادت لائق نشته | نو ہم دی خپل کارساز اوگنہ |

قوله تعالى: - يَا أَيُّهَا الْمَزْمِلُ قُمْ إِلَيْ الْأَقْبِلَا

پیغمبر ﷺ ته د تہجد د مونخ حکم: اللہ تعالیٰ خپل نبی اکرم ﷺ ته حکم ورکوی چه د شپې په وخت کنبې کپړې اغوستلو سره سملاستل پریږده او د تہجد و د مانخه قیام اختیار کړه. لکه چه ارشاد دی (تَجَافَى جُنُوبِهِمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ) د هغوی اړخونه د بسترونه جداوی او خپل رب په ویره او لالچ سره یادوی اوزمونږ د ورکړې نه ورکوی. رسول اللہ ﷺ ټول عمر د دې حکم پوره کول کړي. د تہجد مونخ صرف په هغه واجب وویعی په امت باندې واجب نه دی. بل خانی ارشاد دی (وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَّكَ عَسَىٰ أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا) د شپې تہجد کوه دا حکم د نفل په توگه صرف تاته دی ستا رب تامقام محمود ته رسونکې دی. دلته دې حکم سره اندازه هم بیان کړه چه نیمه شپه یا کم زیات. د مزمل معنی اوده کیدونکې او کپړه اغوستونکې ده. (۱) دې وخت کنبې رسول اللہ ﷺ خپل خادراغوستې پروت وو اوداهم و نیلی شوی دی چه ای د قرآن پاک په بڼه شان سره اخستونکيه ته ترنیمې شپې پورې په تہجد کنبې مشغول اوسپړه یاخه زیاتوه او کمه وه او قرآن کریم په مزه مزه په سا سا لوله دې د پارہ چه بڼه پری پوهه شي. د دې حکم هم حضور ﷺ عمل کونکې وو. د حضرت عائشه صدیقہ رضی اللہ عنہا بیان دی چه رسول اللہ ﷺ به قرآن کریم په ترتیل سره لوستلو په خه سره چه به په ډیر زیات وخت کنبې سورت ختمیدلو. لکه وړوکې سورت به د لوی نه لوی کیدلو. (۲)

قوله تعالى: - وَرَتَّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا

د حضور ﷺ د تہجد تفصیل او د ترتیل مطلب: - صحیح بخاری شریف کنبې دی چه د حضرت انس رضی اللہ عنہ به د رسول اللہ ﷺ د قراءت وصف تپوس کولې شو نو هغوی به فرمائیل چه رسول اللہ ﷺ به بڼه مد راښکلو سره لوستلو. بیانی (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) لوستلو سره واورولو په کوم کنبې چه په لفظ اللہ باندې لفظ رحمن باندې اولفظ رحیم باندې مد او کړو (۳) ابن جریر کنبې دی چه په هریو آیت باندې به حضور ﷺ وقف کولو. لکه (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) لوستلو باندې وقف کولو (يُورِثُ الْغُلَامِينَ) لوستلو باندې وقف (الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) باندې وقف (مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ) لوستلو سره اودریدل. (۴) دا حدیث مسند احمد ابوداؤد او ترمذی شریف کنبې هم دی. د مسند احمد په یو حدیث کنبې دی چه د قرآن پاک قاری ته به د قیامت په ورځ و نیلې شي چه لوله او خیرزه او په ترتیل سره لوله لکه څنگه چه به دې په دنیا کنبې په ترتیل سره لوستلو ستا درجد هم هغه ده چرته چه ستا آخری آیت ختم شو. (۵) دا حدیث په ابوداؤد ترمذی او نسائی کنبې هم دی او امام ترمذی رضی اللہ عنہ دې ته حسن وائی. مونږ د دې تفسیر په شروع کنبې هغه احادیث وارد کړي دی چه د ترتیل په مستحب کیدلو او په ښکلی آواز سره قرآن پاک لوستلو باندې دلالت کوی. لکه هغه حدیث په کوم کنبې چه دی قرآن پاک په خپلو آوازونو باندې ښانسته کړنی (۶) او هغه سرې زمونږ نه

(۱) الطبری: ۶۷۷/۲۳

(۲) صحیح مسلم کتاب صلاة المسافرين باب جواز النافلة قائما وقاعدا: ۷۳۳.

(۳) صحیح بخاری کتاب فضائل القرآن باب مد القراءه: ۵۰۴۶، ابن حبان: ۶۳۱۷.

(۴) ابوداؤد کتاب الحروف: (۴۰۰)، ترمذی: ۲۹۱۴، احمد: ۳۰۲/۲.

(۵) ابوداؤد کتاب الوتر باب کیف يستحب الترتیل في القراءه: ۱۴۶۴، سنده حسن، ترمذی: ۲۹۱۴، احمد: ۱۹۲/۲، ابن ابی شیبہ: ۴۹۸/۱۰.

(۶) ابوداؤد حواله سابق: ۱۴۶۸ وهو صحیح، نسائی: ۱۰۱۶، ابن ماجه: ۱۳۴۲، احمد: ۲۹۶/۴.

نہ دی (مسلمان نہ دی) چہ پہ خوش آوازنی سرہ قرآن نہ لولی (۱) او د حضرت ابو موسی اشعری ؓ پہ نسبت د حضور ﷺ دا فرمائیل چہ دہ تہ د آل داؤد خوش آوازی ورکری شوې دہ (۲) اود حضرت ابو موسی ؓ فرمائیل کہ ماتہ معلومہ وہ چہ تاسو ﷺ اورنی نو ما بہ د دی نہ ہم پہ بنہ آواز سرہ لوستلو (۳) اود حضرت عبداللہ بن مسعود ؓ دا فرمائیل چہ د شکی پہ شان قرآن پاک مہ خورونی اود شعرونویہ شان قرآن پاک بی تہذیبی سرہ مہ لولئی د دی پہ عجائبوباندی غوراو کرنی او پہ زرو نو کنبی اثر اخلئی اودی پسې شاتہ مہ غورزیرنی چہ زرسورت ختم شی (بغوی) یوسری راغلو او حضرت ابن مسعود ؓ تہ نی او وئیل چہ ماد مفصل ټول سورتونہ پہ نن شپہ کنبی ہم پہ یورکت کنبی اولوستل نو هغوی اوفرمائیل چہ بیا خوبہ تاد شعرونویہ شان زر زر لوستلې وی. ماتہ هغه برابر برابر سورتونہ بنہ یاددی کوم چہ بہ رسول اللہ ﷺ یو خائی کول او لوستل بہ نی (۴) بیا نی دمفصل سورتونو نمونہ واخستل پہ دی کنبی دوه دوه سورتونہ بہ حضور ﷺ پہ یویورکت کنبی لوستل.

قوله تعالیٰ: - قَوْلًا تَقِيْلًا ۝

د قول قَوْلًا تَقِيْلًا ۝ مطلب اود نزول قرآن کیفیت: - بیا اللہ تعالیٰ فرمائی چہ مونہ بہ پہ تا ډیر زر یو ډیر دروند بوج والا خبرہ نازل کرو یعنی پہ عمل کنبی بہ ثقیل وی او د نازلیدلو پہ وخت کنبی بہ د خپل عظمت پہ وجہ ډیر قدر مند وی. حضرت زید بن ثابت ؓ فرمائی یوخل پہ رسول اللہ ﷺ باندي وحی نازل شوه هغه وخت د هغوی زنگون زما پہ زنگون وو د وحی دومره بوج پریوتلو چہ زه خو او ویریدلم چہ چرتہ زما پندنی ماتہ نہ شی (۵)

مسند احمد کنبی دی چہ حضرت عبداللہ بن عمرو ؓ فرمائی چہ ماد رسول اللہ ﷺ نہ تپوس او کرو د وحی احساس هم تاسو ﷺ تہ کیری؟ حضور ﷺ اوفرمائیل چہ زه داسې آواز اورم لکه چہ د زنجیر آواز وی زه غلی شم کله هم چہ وحی نازلیری پہ مادومره بوج پریوخی چہ زه وایم کہ زما روح اوخی (۶) صحیح بخاری پہ شروع کنبی دی چہ حضرت حارث بن هشام ؓ تپوس کوی چہ یارسول اللہ ﷺ تاسو له وحی څنگه راخی؟ حضور ﷺ اوفرمائیل چہ کله خود ټلئی د آواز په شان وی چہ په ماباندی ډیر دروند پریوخی او چہ کله هغه د غریدو هغه آواز ختم شی نو چہ په دغه وخت کنبی څه وئیلې شوی وی هغه ماتہ بنہ یادشی او کله فریبته په انسانی شکل کنبی ماله راشی او ما سره کلام کوی اوزه نی یادوم. حضرت عائشہ ؓ فرمائی چہ ماکتلی دی چہ د سختې یخنئی په ورځ کنبی هم چہ کله په حضور ﷺ باندي وحی نازلیدله نود هغوی ﷺ د تندی مبارک نہ به د خولې څاڅکی څڅیدل. (۷) مسند احمد کنبی دی چہ کله به حضور ﷺ په اوبنہ سور وو اودی حال کنبی به وحی نازلیدله نو اوبنہ به ټپتہ شوه. (۸) ابن جریر کنبی داهم دی ترکومی چہ به وحی نازلیدله نود اوبنې نہ به قدم نہ شو اخستی کیدی اونه به هغې سټ اوچتولې شو. مطلب دا چہ پخپله د وحی نازلیدل دومره اهم او درانه وو اوبیا د احکامو په

(۱) صحیح بخاری کتاب التوحید باب قول الله تعالیٰ (واسرورا قولکم اواجهر وہ...): ۷۵۲۷، ابوداؤد: ۱۴۶۹، احمد: ۱۷۵/۱، ابن حبان: ۱۲۰، حاکم: ۵۶۹/۱.

(۲) صحیح بخاری کتاب فضائل القرآن باب حسن الصوت بالقراءة للقرآن: ۵۰۴۸، صحیح مسلم: ۷۹۳.

(۳) حاکم: ۴۶۶/۲، بیہقی: ۲۳۱/۱۰، مجمع الزوائد: ۱۷۱/۷.

(۴) صحیح بخاری کتاب الاذان باب الجمع بین السورتین فی رکعة: ۷۷۵، صحیح مسلم: ۸۲۲.

(۵) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة النساء باب (لا یستوی القاعدون من المؤمنین): ۴۵۹۲.

(۶) احمد: ۲۲۲/۲.

(۷) صحیح بخاری کتاب بدء الوحی باب کیف کان بدء الوحی الی رسول الله ﷺ: ۲، صحیح مسلم: ۲۳۳۳، مؤطا امام مالک: ۲۰۲/۱، ابن حبان: ۳۸.

(۸) احمد: ۱۸/۵ او سنده حسن.

خانی را ورل او پہ ہغی بانڈی عمل کول ہم دا شان وو۔ ہم دا قول د امام ابن جریر رضی اللہ عنہ ہم دی۔ د حضرت عبدالرحمن رضی اللہ عنہ نہ نقل دی لکہ خنکہ چہ دا پہ دنیا کنبی دروندکار دی دغہ شان پہ آخرت کنبی د دی اجر بہ ہم دروند ملاویری۔ بیافرمانی چہ د شپی اوچتیدل د نفس بنکتہ کولود پارہ او د ژبی د صحیح کولود پارہ اکسیردی۔ د نشا معنی پہ حبشی ژبہ کنبی د قیام کولودہ۔ پہ ٲولہ شپہ کنبی چہ وینس وی ہغی تہ **﴿نَاشِئَةَ اللَّيْلِ﴾** وائی۔ (۱)

قوله تعالى: - **﴿إِنْ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْأً وَأَقْوَمُ قِيلًا﴾**

د تہجد فاندی :- د تہجد د مانخہ خوبی دادہ چہ زہہ اوژبہ یوشی اود تلاوت کوم الفاظ چہ د ژبی نہ اوخی پہ زہہ کنبی خانی کیری اوپہ نسبت د ورخی د شپی پہ یواز یوالی کنبی معنی او مطلب بنہ پہ ذہن کنبی کینی خکہ چہ د ورخی شورشر اوگتی وتی وخت وی۔ حضرت انس رضی اللہ عنہ **﴿وَأَقْوَمُ قِيلًا﴾** پہ خانی **﴿اصوب قیلًا﴾** اولوستلو نو خلقو ونیل چہ مونرخو **﴿اقوم﴾** لولونو ہغوی او فرمائیل چہ **﴿اقوم، اصوب، اہیاء﴾** او د دی پہ شان ٲول الفاظ پہ یو معنی دی۔ بیا فرمانی چہ پہ ورخ کنبی تاسو تہ ٲیر فراغت دی خوب کولپ شنی اودہ کیدل او کیناستلپ شنی آرام حاصلولپ شنی نقلونہ پہ کثرت سرہ کولپ شنی خیل دنیایوی کارونہ روزگارونہ پورہ کولپ شنی نو بیادا شپہ د آخرت د کارد پارہ خاص کرئی۔ پہ دی بنیاد دا حکم ہغہ وخت ووکلہ چہ د شپی مونخ فرض وو۔ بیا اللہ تعالیٰ پہ خیلو بندیگانو بانڈی احسان او کرو اود تخفیف پہ توگہ ئی پہ دی کنبی کمپ او کرو اوئی فرمائیل چہ د شپی لہ شان قیام کوئی۔ د دی فرمان نہ پس حضرت عبدالرحمن رضی اللہ عنہ بن زید بن اسلم د **﴿إِنَّ رَبَّكَ﴾** نہ واخلہ **﴿فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ﴾** پوری اولوستلو او آیت **﴿وَمِنَ اللَّيْلِ﴾** تلاوت ئی ہم او کرو۔ (۲) د ہغوی دا قول تیک ہم دی۔

د سعید بن ہشیم خیلپ بنخپ تہ د طلاق او جہاد ہت د تلو ارادی واقعہ:- مسند احمد کنبی دی چہ حضرت سعید ابن ہشام رضی اللہ عنہ خیلپ بی بی تہ طلاق ور کرو او مدینہ طرف تہ لارو چہ ہلتہ خیل مکانونہ خرخ کری اود ہغی پہ قیمت بانڈی وسلہ وغیرہ واخلی او جہاد لہ لارشی او رومیانوسرہ او جنگیری۔ تردی چہ یا خوروم فتح شی او یاشہادت ورنصیب شی۔ پہ مدینہ کنبی د خیل قوم خلقو سرہ ملاؤ شو او خیلہ ارادہ ئی بنکارہ کرہ نو ہغوی ونیل واورہ ہم د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پہ زمانہ کنبی ستا د قوم شپرو کسانو ہم دا ارادہ کرپ و د چہ بنخو تہ بہ طلاق ور کرو او کورونہ بہ خرخ کرو اود اللہ تعالیٰ پہ لار کنبی بہ اودریو۔ حضور صلی اللہ علیہ وسلم تہ چہ کلہ دا معلومہ شہ نو ہغوی تہ ئی او فرمائیل خنکہ چہ زہ کوم ولپ دغہ شان کولو کنبی ستاسو ٲارہ بہتری نہ دہ؟ خبردار داسپ اونہ کرئی اود خیلپ ارادی نہ منع شنی۔ دا حدیث اوریدو بانڈی حضرت سعید ہم خیلہ ارادہ ٲریخودہ او ہم ہلتہ ئی دغہ ٲلپ تہ او ونیل تاسو گواہ اوسیرئی چہ ما خیلپ بنخپ تہ رجوع او کرہ بیا حضرت سعید رضی اللہ عنہ لارو اوچہ کلہ ئی دی ٲلپ سرہ ملاقات اوشو نو وئی ونیل چہ دی خانی نہ تلونہ پس زہ حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما لہ لارم اود ہغہ نہ می د حضور صلی اللہ علیہ وسلم د وترو کولو د حال ٲوس او کرو نو ہغوی او فرمائیل چہ دا مسئلہ د ٲولو نہ حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا بنہ بیانولپ شی تہ ہلتہ لار شہ او ہم د ہغی نہ ئی معلومہ کرہ اود ہغی نہ چہ خہ واورپ نو ہغہ لہ شان ماتہ ہم اوواید۔ زہ حضرت حکیم بن افلح رضی اللہ عنہ لہ لارم او ہغہ تہ ما او ونیل ما حضرت ام المؤمنین رضی اللہ عنہا لہ بوزہ ہغہ ونیل چہ زہ ہلتہ نہ خم خکہ چہ ما ہغوی تہ مشورہ ور کرپ وہ چہ د دی دوارو خیل مینخ کنبی جنگید و نکو ٲلو یعنی حضرت علی رضی اللہ عنہ اود ہغوی د مقابلپ بارہ کنبی تاسو خہ دخل مہ ور کوئی خو ہغی اونہ منل او دخل ئی او کرو۔ ما ہغہ تہ قسم ور کرو چہ نہ تہ ما ہلتہ ضرور بوزہ خیر

دیر پہ مشکل مہی راضی کرو اوزہ ہغہ سرہ لارم۔ ام المؤمنین د حضرت حکیم اواز اوپیژندلو نو ونی فرمائیل آیا حکیم دہی؟ جواب ملاوشو چہ اوجی زہ حکیم بن افلح یم۔ تپوس نی اوکرو تاسرہ خوک دہی؟ وئیل سعید بن ہشام دہی۔ تپوس اوشو چہ ہشام خوک؟ د عامرخوی؟ وئیل اود عامر خوی نو حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا د حضرت عامر رضی اللہ عنہ د پارہ د رحمت دعا اوکرہ او ونی فرمائیل عامر رضی اللہ عنہ دیر بنہ سرہی وو اللہ تعالیٰ دی پہ ہغہ رحم اوکری۔ ماعرض اوکرو ام المؤمنین ماتہ اوبنایہ چہ د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اخلاق خہ وو؟ ہغوی او فرمائیل چہ ولہی تہ قرآن پاک نہ لولہی؟ ماوئیل ولہی نہ۔ ونی فرمائیل چہ بس د حضور صلی اللہ علیہ وسلم اخلاق قرآن پاک وو۔ بیاماد اجازت غوبنتلو ارادہ اوکرہ خو زر رایادشو چہ درسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم د شہی دمونخ حال ہم معلوم کریم۔ ددی سوال پہ جواب کنبہی ام المؤمنین او فرمائیل ولہی تا سورت مزمل نہ دہی لوستلی؟ ماوئیل چہ اولوستلی مہی دہی۔ واورہ د دہی سورت پہ اولہ حصہ کنبہی قیام لیل فرض شو او پورہ کال پورہی حضور صلی اللہ علیہ وسلم اوصحابہ کرام رضی اللہ عنہم د تہجد مونخ د فرضیت پہ توگہ ادا کولو تر دہی چہ پہ پنومبارکونی پرسوب راغلو۔ دولس میاشتی پس بیاد دہی سورت د آخری آیاتونہ نازل شووا اللہ تعالیٰ تخفیف اوکرو فرضیت ختم شو او نفل باقی پاتی شو۔ مابیا د پاسیدو ارادہ اوکرہ خو بیا خیال راغلو چہ د وترو مسئلہ ہم تپوس کوم۔ ماعرض اوکرو چہ د حضور اکرم صلی اللہ علیہ وسلم د وترو کولو کیفیت ہم راتہ بیان کرنی۔ ہغوی او فرمائیل چہ بنہ دہ واورہ مونہ بہ د حضور صلی اللہ علیہ وسلم مسواک د اودس اوبہ وغیرہ تیاری یو طرف تہ کیخودلی کله چہ بہ ہم اللہ تعالیٰ غوبنتل د حضور صلی اللہ علیہ وسلم سترگی مبارکی بہ کولاشوی مسواک بہ نی کولو اودس بہ نی کولو او اتہ رکعتہ بہ نی کول او پہ مینخ کنبہی بہ پہ تشہد کنبہی بالکل تہ کیناستلو آخری رکعت پورہ کولوسرہ بہ پہ التحیات کیناستلو د اللہ تعالیٰ ذکر بہ نی کولو دعابہ نی کولہ اوبہ زورہ بہ نی گرخولو چہ مونہ ہم واورو بیا بہ نی پہ ناستہ ناستہ دہ رکعتہ کول (اویو وترہ نی کولو) بچی دا ہول یولس رکعتہ شو بیا چہ کله ہغوی کمزوری شو او بدن نی دروندشو نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم اووہ وترکول بیابہ نی سلام گرخولونہ پس کیناستو دہ رکعتہ بہ نی ادا کرل نو بس بچی دا نہہ رکعتہ شو۔ د حضور اکرم صلی اللہ علیہ وسلم عادت مبارک ووچہ کله بہ نی مونخ کولونو پہ دہی بہ نی ہمیشہ والہی کولو۔ اوکہ دخی شغل خوب درد تکلیف یا بیماری پہ وجہ بہ نی مونخ ادا نہ کری شو نو د ورخی بہ نی دولس رکعتہ ادا کول۔ ماتہ یاد نہ دی چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پہ یوہ شہہ کنبہی پورہ قرآن پاک ترسحر پورہی لوستلی وی اونہ نی د رمضان نہ علاوہ د بلہی میاشت پورہ میاشت روزہی ساتلی وی۔ اوس زہ د حضرت ام المؤمنین نہ رخصت شوم او حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما لہ راغلم اودہغہ خانی ہول سوال جواب مہی ورتہ اوئیل ہغوی دہولو خبر و تصدیق اوکرو او ونی فرمائیل چہ کہ زہ ہم ہلتہ تلہی ووم نو پخپلو غورونو بہ مہی ترہی اوریدلی وو۔ دا حدیث پہ صحیح مسلم کنبہی ہم دہی۔ (۱)

درسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم تہجد او د عائشہ رضی اللہ عنہا بیان ابن جریر کنبہی دی حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا فرمائی چہ ما بہ د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم د پارہ بورنی کیخودلی پہ ہغہ بانڈی بہ نی د تہجد مونخ ادا کولو۔ خلقوتہ ہم چرتہ پتہ اولگیدلہ اود شہی دمانخہ د پارہ د حضور صلی اللہ علیہ وسلم پہ اقتداء کولود پارہ ہغوی ہم راغله۔ حضور صلی اللہ علیہ وسلم پہ غصہ شو او بہر راوتلو د حضور صلی اللہ علیہ وسلم پہ امت بانڈی شفقت او مہربانی وہ اودہی سرہ دا ویرہ ہم وہ ہسی نہ چہ دامونخ فرض شی نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم ہغوی تہ او فرمائیل خلقو د ہغہ اعمال کولو تکلیف او چتونی د کومو چہ پہ تاسو کنبہی طاقت وی اللہ تعالیٰ پہ ثواب ورکولوبانڈی سترہی کیری نہ خوتاسو بہ پہ عمل کولوبانڈی سترہی شئی۔ د ہولونہ بہتر عمل ہغہ دہی پہ کوم بانڈی چہ ہمیشہ والہی اوشی او انسان ہغہ پورہ کری شی۔ دینخوا پہ قرآن کریم کنبہی دا آیاتونہ نازل شو او صحابہ کرام رضی اللہ عنہم پہ قیام اللیل بانڈی عمل کول شروع کرو تردہی چہ خان پورہی رستی او ترہی چہ خوب رائہ شی اتہ میاشتی دغہ شان تیری

شوی د هغوی دا کوشش کوم چه هغوی د الله تعالی د رضا د پارہ کولو کتلوسره الله تعالی هم په هغوی باندې رحم او هغوی نی د ماسخوتن د فرضو طرف ته راوگرځول او قیام لیل نی پریخودلو دا روایت په ابن ابی حاتم کبسی هم دې خود دې راوی موسی بن عبیده ربذی ضعیف دې. اصل حدیث بغیرد سورت مزمل د نازلیدلو ذکر نه صحیح کبسی هم دې. (۱) اود دې حدیث د الفاظو د روانی نه خود معلومیږی چه دا سورت په مدینه کبسی نازل شوی حالانکه دا سورت په مکه مکرمه کبسی نازل شوی.

دغه شان په دې روایت کبسی دی چه اته میاشتی پس د دې آخری آیاتونه نازل شود اقول هم غریب دې صحیح هغه دې کوم چه د مسند په حواله اول تیر شو چه د کال نه پس دا آخری آیاتونه نازل شو. د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما نه هم ابن ابی حاتم کبسی نقل دی چه د سورت مزمل د شروع آیاتونو د نازلیدلو نه پس صحابه کرامو رضی الله عنهم په شان د رمضان قیام کولو اود دې سورت د اول او آخر آیاتونو نازلیدو کبسی تقریباً د پوره کال فاصله وه. د حضرت ابواسامه رضی الله عنه نه هم په ابن جریر کبسی داسې روایت دې. حضرت ابو عبدالرحمن رضی الله عنه فرمائی د شروع د آیاتونو نازلیدلو نه پس صحابه کرامو رضی الله عنهم پوره کال قیام کولو تردې چه د هغوی پنبی او پنونی او پرسیدی بیا **(فَأَقْرَعُوا مَا تَسْرِمُنَّهُ)** نازل شو نو خلق په آرام شو. (۲) د حسن بصری رضی الله عنه او سدی رضی الله عنه هم دا قول دې (۳) ابن ابی حاتم کبسی په روایت د حضرت عائشه رضی الله عنها د شپارسو میاشتی موده روایت ده. حضرت قتاده رضی الله عنه فرمائی چه یو کال یادوو و کالوپورې نی قیام کولو پنبی او پنونی او پرسیدی نو بیاد سورت آخری آیاتونه نازل شو او آسانی او کړې شوه. حضرت سعید بن جبیر رضی الله عنه د لسو کالو موده بنائی. (ابن جریر)

حضرت ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی چه د اول آیت د حکم مطابق ایماندارو قیام لیل شروع کړو خود یر مشقت به نی کولو بیا الله تعالی رحم او فرماتیلو او **(عَلِمَ أَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضَىٰ وَآخْرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَآخْرُونَ يَقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَأَقْرَعُوا مَا تَسْرِمُنَّهُ)** نازل کړې شو وسعت او شو او تنگی لرې شوه. (۴) بیا ارشاد دې چه دخپل رب دنوم ذکر کوه اودهغه د عبادت دپاره فارغ شه یعنی د دنیا د کارونو نه فارغیدو سره پوره د زړه په اطمینان سره بنه په کثرت سره ذکر کوه د هغه طرف ته مائل شه او پوره راغب شه لکه چه بل مقام کبسی ارشاد دې **(فَإِذَا فَرَغْتَ فَانصَبْ)** یعنی کله چه د خپل شغل نه اوزگارشی نو زموږ عبادت په محنت سره کوه. په اخلاص آسانی کوشش محنت د زړه په مینه او یوشان د الله تعالی طرف ته تیتیرې.

قوله تعالی: - وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا

ددې پورته آیت مبارک نه څه مراد دې؟ - په یو حدیث شریف کبسی دی حضور اکرم صلی الله علیه و آله د تبتل نه منع فرماتیلې (۱) یعنی بال بیج او دنیا پریخودلونه، دلته مطلب دا دی چه د دنیاوی تعلقاتو ختمولوسره د الله تعالی په عبادت کبسی توجه او پوره تیاری له هم ضرور وخت اوباسه. هغه مالک دې هغه متصرف دې مشرق اومغرب ټول دهغه په قبضه کبسی دی د هغه نه بغیرد بل څوک د عبادت لائق نشته. ته چه څنگه صرف دهغه عبادت کوی نو هم دغه شان صرف هم په هغه باندې بهروسه اویقین ساته. لکه چه بل آیت کبسی دی **(فَأَعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ)** هم دهغه عبادت کوه او هم په هغه باندې توکل کوه. هم دا مضمون په **(إِيَّاكَ نَعْبُدُ)**

(۱) صحیح مسلم کتاب الصلاة المسافرين باب فضيلة العمل الدائم من قيام الليل وغيره: ۷۸۲.

(۲) الطبری: ۲۳/۲۷۹.

(۳) ایضاً: ۲۳/۲۸۰.

(۴) ایضاً.

(۵) ترمذی کتاب النکاح باب ما جاء في النهي عن التبتل: ۱۰۸۲ او صحیح، نسائی: ۳۲۱۶، ابن ماجه: ۱۸۴۸.

وَإِنَّا كُنْهِمْ هَمْ دِي. پِه دِي مَعْنِي نُوْر هَمْ دِي رَآيَاتُونِه دِي چِه عِبَادَت طَاعَت تُوْكَل اُو دِ يَقِيْن لَاتِقِ هَمْ يُوْد غِه ذَات پَاك دِي.

وَأَصْبِرْ عَلَى مَا

| او صبر کوه | په هغه خبرو باندي

| او ددوي په ويناگانو

وَذَرْنِي

هَجْرًا جَمِيْلًا ۞

وَأَهْجُرْهُمْ

يَقُولُونَ

| چي وائي ني دا خلق | او جدا شه ددوي نه | په جدا کيدو ښکلو سره | (او کار دفيصلي ته) پرېرېده ما صبر کوه | او په ښه مناسبه طريقه ترې نه جدا شه | او ما پرېرېده

قَلِيْلًا ۞

وَهَلْمُمْ

أُولَى النَّعْبَةِ

وَالْمُكَذِّبِينَ

| او دروغ گنړونکي خلق | چي خاوندان دنعمت دي | او مهلت ورکړه دوي له | څه لږ وخت اودا دروغ گنړونکي دنعمتونو خاوندان پرېرېده | او دوي ته لږ مهلت ورکړه

ذَا غُصَّةٍ

وَوَطْعَامًا

أَنْكَالًا

إِنَّ لَدَيْنَا

| بيشکه زمونږ سره | زنجيرونه دي | او دوزخ دي | او خوراک دي | نښتونکي (په مړي کښي) بيشکه مونږ سره خوبس بيړي او دوزخ دي | او په مړي کښي نښتونکي خوراک دي

وَعَذَابًا أَلِيْمًا ۞ يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ وَكَانَتِ الْجِبَالُ

| او عذاب دردناک دي | په هغه ورځ | چي خوزيږي به زمکه | او غرونه | او شي به غرونه اودردناک عذاب دي | دا په هغه ورځ چي زمکه اوغرونه به اوچرقيږي | اوغرونه به

كَثِيْبًا ۞ مَهِيْلًا ۞ إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رَسُولًا ۞ شَاهِدًا

| ديري دشکو | خواره واره | بيشکه راوليږو مونږه | تاسو ته | يو رسول | چي گواهي کونکي دي د دورې په شان الوزي | مونږ تاسو ته يورسول درليږي دي | په تاسو

عَلَيْكُمْ ۞ كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ رَسُولًا ۞ فَعَصَىٰ

| په تاسو باندي | لکه څنگه چي ليږلي وو مونږه | فرعون ته | يورسول | پس خبره اونه منله موگواه کړي دي | لکه څنگه چي مو فرعون ته يو رسول ليږلي وو | نو فرعون

فِرْعَوْنَ الرَّسُولَ فَأَخَذْنَاهُ أَخْذًا وَبِيْلًا ۞ فَكَيْفَ تَتَّقُونَ

| فرعون | درسول | نور او نيوو مونږه هغه | په رانيولو سختو سره | پس څه رنگ به | بچ شي تاسو دهغه رسول ﷺ نافرمانی اوکړه | نو مونږ ډير مضبوط راو نيول | تاسو به دهغي ورځي

إِنْ كَفَرْتُمْ ۞ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا ۞ السَّمَاءُ

| که خبره اونه منله تاسو | دهغه ورځي نه | چي جوړ به کړي | بچولره | بوداگان | اسمان به (دمصيبت) نه څنگه ځان بچ کړي | چي بچي به (دويري نه) بوداگان کړي | او اسمان به پري

منقصر	یہ	گان وعدہ	مفعولاً
اچو دونکي وي په سختي دهغي سره ده وعده دهغه خامخا کيدونکي			
راوشليږي د الله ﷻ وعده پوره کيدونکي ده			

قوله تعالى: - وَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ

ډمنکړانو د پاره عذاب اونې کریم ﷺ ته د صبر حکم: الله ﷻ خپل نبي ﷺ ته د کافرانو د پيغورونو نه ډکو خبرو باندې د صبر کولو هدايت کوي او فرمائي چه هغوی په خپل حال باندې بغيرد څه رهنې وغيره نه پرېږده، زه به پخپله دوی سره گورم. زما د غضب او غصې په وخت کښې به گوري چه څنگه داخلې خلاصې بيامومي. اود دوی مالداران او خوشحال خلق کوم چه بې فکره دي اوستاد تنگولود پاره خبرې جوړوي په کوم باندې چه ډبل حقوق دي د مال او خان اودوی په دې کښې يوهم نه اداکوي ته د دوی نه بې تعلق شه بيا گوره چه زه دوی سره څه کوم؟ په دنيا کښې خو که دوی غواړي نولړ ساعت به فائده واخلي خو آخر کار به په عذابونو کښې راگير شي او عذاب هم کوم يو؟

د سخت قيد او بند خراب سور کړې شوې نه مړ کيدونکي اونه کميدونکي اور او هغه خوراک چه په حلق کښې به اينخلي، نه به ئي تيرولې شي اونه به ئي توکلي شي او نوره هم قسم قسم دردناک عذابونه وي. بيا به وخت هم هغه وخت وي چه په زمکو او غرونو کښې به زلزله راغلي وي اوسخت او لوی لوی غرونه به په خپل منيخ کښې جنگيدوسره ټکره ټکره او ذره ذره شي لکه د اوچې شگې شيندلي شوې ذرې کوم چه به هوا اخوا ديخوا اوړي اونوم اونښه به ئي ختمه کړي او زمکه به د گولاو هوار صفاميدان په شان پاتې شي په کومه کښې به چرته هم ښکته پورته په نظر نه راځي.

قوله تعالى: - إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكَ رَسُولًا

د رسول لي زل او د کافرانو انبول: بيا فرمائي اي خلقو او خاص کړاي کافرانو! مونږ په تاسو باندې گواهي ورکونکې خپل صادق رسول تاسوته درليگلې وو څنگه چه فرعون ته مونږ خپل احکام رسولود پاره خپل يو رسول ليگلې وو هغه چه کله د دغه رسول اونه مثل توتاسو ته معلومه ده چه مونږ هغه ډير خراب تباه کړواو په سختي سره مو راگير کړو. دغه شان يادساتي که د دې نبي ﷺ هم تاسو اونه مثل نوتاسو هم خير نشته د الله تعالی عذاب به په تاسوهم راشي او تباه او برباد به موکړي. ځکه چه دا رسول د رسولانو سردار دې د ده دروغ گنډلو نقصان به هم د نورو نقصانونو نه زيات وي. د دې نه پس د آيت دوه معني دي يوه خودا چه که تاسو کفر او کړو نو داخواوښائي چه د هغه ورځې د عذابونو نه به څنگه خلاصې حاصلوني؟ د کومې ورځې ويره هيبت چه به ماشومان بوډاگان کړي او بله معنی دا چه که تاسو دومره لوڼې خطرناکې ورځې هم کفراو کړواود هغې هم منکر پاتې شوني نوتاسو ته په تقوی اود الله تعالی ويره څنگه حاصله شي؟

قوله تعالى: - يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا

د اکومه ورځ ده: دادواړه معني خود ډيرې ښکلې دي خواولنشي معنی اولی ده. والله اعلم. طبرانی کښې دي چه رسول مقبول ﷺ دې آيت تلاوت او کړواوونې فرمانيل چه داد قیامت ورځ ده په کومه چه به الله تعالی حضرت آدم ﷺ ته او فرمائي د خپل اولاد نه دوزخيان جداکړه. هغه به تپوس کوي د څومره نه څومره؟ حکم به اوشی دهر زرونه يوکم زر. دې اوریدوسره د مسلمانانو وارخطاشو او ويریدو حضور ﷺ هم دهغوی مخونوته په کتو پوهه شو دتشفی په توگه يې او فرمائي چه واورني بنيادم ډير دي يا جوج ماجوج هم د آدم ﷺ اولاد دي په کومو کښې چه يويو خپل شاته خاص خپل صلبی اولاد يويو زر ډير ډير اوشی نو په دوی کښې اود دوی په شان به يو ځانی شي نود دوزخيانو شميريه داسې شي. جنت به

ستاسو اوتاسو به د جنت د پاره شئی. (۱) دا حدیث غریب دی اود سورت حج د تفسیر په شروع کبښې د دې په شان د احادیثو تذکره تیره شوې ده. د دې ورځ د هیبت او دهشت د ویرې به آسمان هم اوشلیږي. بعضو د دې ضمیر د الله تعالی طرف ته راجع کړې دي خودا قوی نه دې ځکه چه دلته هلو و ذکر نشته. د هغې ورځ وعده یقیناً رښتیاده او کبښې به اود هغه ورځ په راتلو کبښې هیڅ شک نشته.

إِنَّ هَذِهِ

| بیشکه دا |

| دا (قران پاک) یو |

تَذِكْرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ۗ إِنَّ رَبَّكَ

یو نصیحت دی | پس څوک | اچې غواړي | او دنیسی | ارب خپل ته | لاره | بیشکه چې رب ستا | نصیحت دی | نو چې د چا زړه غواړي | نو دخپل رب په لار دي روان شی | ستار ب ته ښه

يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِنْ ثَلَاثِ أَيْلٍ وَنِصْفَةٍ

پوهیږي | اچې بیشکه ته | ودریږي | نزدې | په دریو کبښې دوو حصوته د شپې | او نیمه شپه | معلومه ده | اچې ته اوستا بعضې ملگری د شپې په دریو کبښې تر دوو برخو او کله تر نیمې شپې

وَتَلْتَمِسُكَ وَأَطِيفَةٌ مِنَ الَّذِينَ مَعَكَ ۗ وَاللَّهُ يَقْدَرُ الْأَيْلَ

او دریمه د شپې | او یوه ډله | دهغه کسانو نه | اچې ستاسو سره دی | او الله اندازه کوی | شپه | او کله تر دریمې حصې ولاړی | اود شپې ورځي اندازه یوازې

وَالنَّهَارَ ۗ عِلْمَ أَنْ لَنْ تُحْصَوُوهُ فَتَابَ

او ورځ | هغه ته معلومه ده | اچې هرگز تاسو ټیک شمار لې نشئ هغه | پس توجه درحمت نې او کړه | الله کوی هغه ته معلومه ده | اچې تاسو دا قیام اللیل تر سره کولې نشئ | نو دخپل رحمت توجه نې درته

عَلَيْكُمْ فَأَقْرَعُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ ۗ عِلْمَ أَنْ سَيَكُونُ

په تاسو باندې | پس اولولئ | هغه چې آسان وی | دقران نه | هغه ته معلومه ده | اچې وی به | او کړه | نو څومره قران چې په آسانتیا سره لوستې شی | نو هومره لولئ | هغه ته داهم معلومه ده | اچې

مِنْكُمْ مَرَضَىٰ ۗ وَأَخْرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ

ځینی له تاسو نه | مریضان | او ځینی نور خلق به | سفر کوی | په زمکه کبښې | اچې تلاش کوی به | په تاسو کبښې به څوک ناجوره وی | او څوک به په زمکه کبښې په سفر وتلی وی |

مِنْ فَضْلِ اللَّهِ ۗ وَأَخْرُونَ يَقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۗ فَأَقْرَعُوا

دفضل (رزق) دالله نه | او ځینی نور خلق به | جنگ کوی | په لاره دالله کبښې | پس لولئ | اچې دالله فضل به تلاش کوی | او بعضې خلق به دالله په لاره کبښې جهاد کوی | نو تاسو چې څومره

(۱) المعجم الكبير: ۱۲۰۳۴، مجمع الزوائد: ۱۳۳/۷.

مَا تيسَّرَ مِنْهُ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا
هغه چي آسان وي دهغه قرآن نه او قائموي مونخ او ورکوي زکات او قرض ورکوي الله ته
په آسانئ لوستلې شئ هومره لولئ او دمونخ پابندي کوي او زکوة ورکوي او دالله ﷻ په لاره کنبې
عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ وَأَعْظَمُ أَجْرًا وَاسْتَغْفِرُوا لِلَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِذُنُوبِهِمْ أَهْدَىٰ وَأَعْلَمُ
قرض حسن او هغه چي وړانډ ليريئ تاسو دپاره دنفسونو خپلو دنیکي نه تاسو به بيا مومي هغه
په خوشحالي خرڅ کوي او کومه نيکي چي تاسو دخان نه وړاندي اوليرله انوالله ﷻ ته درسيدلوسره به د
عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ وَأَعْظَمُ أَجْرًا وَاسْتَغْفِرُوا لِلَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِذُنُوبِهِمْ أَهْدَىٰ وَأَعْلَمُ
دالله سره دا بهتره ده او زياته لويه ده په لحاظ داجر سره او بنسټه غواړي دالله نه بيشکه الله
هغي نه بنه بيا مومي چه بنه به وي او زياته به وي او دالله ﷻ نه بنسټه غواړي بيشکه الله تعالی
غُفُورٌ رَحِيمٌ
بخبونکي ارحم کونکي دي
ډير ببونکي رحم کونکي دي

قوله تعالى: -إِنَّ هَذِهِ تَذَكُّرَةٌ-

الله تعالی فرمائي چه داسورت سراسردعقل مندودپاره نصيحت او عبرت دي څوك هم چه د هدايت غوښتونكي وي هغه به دالله تعالی په مرضئي سره د هدايت لاربيامومي اودخپل رب طرف ته د رسيدو ذريعه به حاصله كړي لكه چه بل سورت كنبې ارشاد فرمائيلې دي ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾.

قرآن پاك سراسر هدايت او نصيحت: - ستاسو غوښتنه په كارنه راځي هغه كيږي څه چه الله تعالی غواړي د صحيح علم خاوند او د پوره حكمت مالك هم الله تعالی دي. بيا فرمائي اي نبي ﷺ ته اوستا د صحابه كرامو يوه ډله دريو كنبې د دويمې حصې د شپې پورې قيام ليل كنبې مشغول اوسيرئ كله نيمه شپه په دي كنبې تيروي كله دريمه حصه د شپې تهجد كوني الله تعالی ته بنه معلومه ده سره د دي كه ستا مقصد هغه وخت پوره كول نه وي اودي هم هغه گران كار څكه چه د شپې ورځې صحيح اندازه خو هم الله تعالی ته ده كله دواړه برابر وي كله شپه وړه ورځ لويه وي او كله ورځ وړه اوشپه لويه وي او هم الله تعالی نې پيژني. د دي د پوره كولو طاقته په تاكنبې نشته ته اوس د شپې مونخ هم دومره اداكوه كوم چه ته په آسانئ سره كولې شې هيڅ وخت مقرر نه دي چه فرضاً به دومره وخت لكول وي.

دلته نې د صلوة تعبير په قراءت سره كړې دي لكه چه په سورت سبحان كنبې دي ﴿وَلَا تَجْهَرُ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتُ بِهَا﴾ يعنى خپل قراءت مه اوچتوه او مه نې بالكل بنسخته كوه.

قوله تعالى: -فَأَقْرَعُوا مَا تيسَّرَ مِنْهُ-

فاتحه خلف الامام مسئله: - د امام ابوحنيفه رضي الله عنه ملگرو د دي آيت نه استدلال كړې دي اودامسئله نې ونيلې ده چه په مانځه كنبې د سورت فاتحه لوستل متعين نه دي كه دا اولولي كه څوك بل څوك نې د چرتنه نه اوواني يوايت ونيل كافي دي اوبيا نې د دي مسئلې مضبوطيا په دي حديث سره كړې ده په

کوم کنبی چه دی ډیر زرر مونخ ادا کونکی ته حضور ﷺ فرمائیلی ووچه بیا اولوله کوم چه تاته اسان وی د قرآن پاک نه. (۱)

جمهورو هغوی ته د اجواب ورکړې دې چه د بخاری اومسلم شریف د حضرت عباده بن صامت ؓ والا حدیث کنبی راغلی دی چه رسول الله ﷺ فرمائیلی مونخ نه دې مگردا چه ته سورت فاتحه اولولې (۲) او په صحیح مسلم کنبی د حضرت ابوهریره ؓ په روایت نقل دی چه رسول الله ﷺ فرمائیلی دی هر هغه مونخ په کوم کنبی چه سورت فاتحه اونه لوستې شی هغه بالکل نیمگړې ناکاره ناقص او ناتمام دې. (۳) په صحیح ابن خزیمه کنبی هم په دې روایت سره نقل دی چه حضور ﷺ فرمائیلی د هغه سړی مونخ نه کیږی کوم چه سورت فاتحه اونه لولی (۴)

مسلم حنفی: د عالمانو رضی الله عنہم په دے باره کنبی اختلاف دې چه په مانخه کنبی دننه د قرآن قرات په څومره مقدار فرض او رکن دې. ① زمونږ د عالمانو مذهب دا دې چه مطلقاً د قرآن قرات فرض دې. که یو آیت ئی او وئیل نو رکن قرات ادا شو. باقی د سورة فاتحه لوستل او د دے سره د سورت ملاوول دا دواړه زمونږ په نیز په واجباتو کنبی دی. (تسهیل الهدایه شرح هدایه (۳۲۳۱)۔

بیا فرمائی چه په دې امت کنبی د عذر والا خلق هم شته چه د قیام لیل په ترک کولو باندې معذوره دی مثلاً بیمار چه دهغوی د دې طاقت نه وی مسافر چه د رزق په لتون کنبی اخواد یخواخی راخی. مجاهد چه په ډیر شغل کنبی مشغول وی. دا آیت بلکه دا ټول سورت مکي دې او په مکه کنبی نازل شوې. هغه وخت جهاد نه وو بلکه مسلمانان په ډیر بڼکته حالت کنبی وو. بیا د غیب دا خبر ورکول اودغه په شا بڼکاره کیدو کنبی راتلل چه مسلمانان پوره په جهاد کنبی مشغول شو. دا د نبوت اعلی او بهترین دلیل دې. نو د دې عذرونو په وجه تاته اسانی درکولې شی چه څومره قیام تاته کول اسان وی کوه. قوله تعالی: **عَلِمَ أَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضَى**

حضرت ابورجاء محمد رضی الله عنہ د حضرت حسن رضی الله عنہ نه تپوس او کړواې ابوسعید رضی الله عنہ د هغه سړی باره کنبی ته څه وائې چه د پوره قرآن پاک حافظ دې خو تهجد نه کوی صرف فرض مونخ کوی؟ هغوی اوفرمائیل چه هغه قرآن کریم تکیه جوړکړې دې په ده باندې دې دالله تعالی لعنت وی. الله تعالی د خپل نیک غلام د پاره فرمائیلی دی هغه زمونږ د علم پیژندونکې وو او اوفرمائیلی شو چه تاسو ته هغه خودلې شوی دی کوم چه نه تاسو پیژندل اونه ستاسو پلارنیکه. ما وئیل ابوسعید رضی الله عنہ الله تعالی خو فرمائی چه کوم قرآن پاک تاسو په اسانسی سره لوستلې شی لولئ وئې فرمائیل چه اوتیک خوده هم پنخه آیاتونه لوله نو په ظاهره معلومیږی چه د حافظ قرآن د شپې په مونخ کنبی څه نه څه قیام کول د امام حسن بصری رضی الله عنہ په نیزد حق او واجب وو.

یوحدیث په دې دلالت کوی کوم چه د حضور ﷺ نه دهغه سړی باره کنبی تپوس او شو چه څوک د سحر کیدو پورې اوده کیږی. وئې فرمائیل دا هغه سړی دې د چاپه غوږ کنبی چه شیطان متیازې کړی وی. (۵) د دې خو یو مطلب دا بیان کړې شوې دې دې نه مراد هغه سړی دې چه د ماسخوتن فرض هم اونه کړی اودا هم وئیلی شوی دی چه څوک د شپې نفلی قیام اونه کړی. د سنن په حدیث کنبی دی چه ای د

(۱) صحیح بخاری کتاب الاذان باب وجوب القراءة للامام والمأموم فی الصلوات كلها: ۷۵۷، صحیح مسلم: ۳۹۷.

(۲) صحیح بخاری حواله سابق: ۷۵۶، صحیح مسلم: ۳۹۴.

(۳) صحیح مسلم کتاب الصلاة باب وجوب قراءة الفاتحة فی کل رکعة: ۳۹۵، احمد: ۲/۲۴۱، ابن حبان: ۱۷۸۸.

(۴) صحیح ابن خزیمه: ۴۹۰، مسنده صحیح، احمد: ۲/۴۵۷، ابن حبان: ۱۷۸۹، مواردالظمان: ۴۵۷.

(۵) صحیح بخاری کتاب بدءالخلق باب صفة ابليس وجوده: ۳۲۷۰، صحیح مسلم: ۷۷۴۰.

قران والووتر کوئی (۱) بل روایت کنبی دی چه خوک وتر اونہ کپی هغه زمونہ نہ نہ دے (۱) حضرت حسن بصری رضی اللہ عنہ نہ زیات غریب قول د ابو بکر ابن عبدالعزیز حنبلی رضی اللہ عنہ دے چه وائی د رمضان په میاشت کنبی قیام فرض دے. واللہ اعلم.

دایا دساتل پکار دی چه صحیح مسلك خوهم دادے چه دتهجد مونخ نہ په رمضان کنبی واجب دے اونہ په غیر رمضان کنبی. د رمضان مبارک باره کنبی هم په حدیث کنبی صفاراغلی دی (قیام لیلہ تطوعاً) یعنی اللہ تعالیٰ د هغے قیام نفل گر خولے دے. وغیره مترجم) د طبرانی په حدیث کنبی د دے آیت په تفسیر کنبی مرفوعاً روایت دے که سل آیاتونه وی. خود احادیث ډیر غریب دے صرف په معجم طبرانی کنبی ما لیدلې دے. بیا ارشاد دے چه د فرض مونخونو حفاظت کوئی اوفرض زکوٰة ادا کوئی. دا آیت د هغه حضراتو دلیل دے چه فرمائی د زکوٰة د فرضیت حکم هم په مکہ کنبی نازل شوې وو او خومره اوویستلې شی؟ نصاب خه دے؟ وغیره دا ټول په مدینه کنبی بیان شو. واللہ اعلم.

ایا دا آیت **وَأَقِمُوا الصَّلَاةَ** د شپې قیام لره ناسخ دے کنه؟ حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ عکرمه رضی اللہ عنہ مجاهد رضی اللہ عنہ حسن رضی اللہ عنہ قتاده رضی اللہ عنہ وغیره سلفو بیان دے چه دے آیت د دے نه وړاندې حکم د شپې قیام منسوخ کړو. د دے دواړو حکمونو په مینخ کنبی خومره موده وه؟ په دے کنبی چه کوم اختلاف دے د هغے بیان پورته تیر شو. د بخاری او مسلم په حدیث کنبی دی حضور اکرم ﷺ یوسری ته اوفرمائیل پنخه مونخونه په شپه ورخ کنبی فرض دی هغه تپوس او کړو چه دے نه سوا هم په ماخه مونخونه فرض دی؟ حضور ﷺ اوفرمائیل باقی ټول نوافل دی. (۲)

قوله تعالیٰ: **وَأَقْرِضُوا اللَّهَ**

د الله تعالیٰ په لار کنبی خرچ کوئی: بیا فرمائی چه الله تعالیٰ ته ښه قرض ورکړئی یعنی د الله تعالیٰ په لار کنبی صدقه او خیرات کوئی په کوم چه به الله تعالیٰ تاسو ته ډیره بهتر او چته او پوره پوره بدلہ درکوی. لکه بل خانی ارشاد دے داسې خوک دی چه الله تعالیٰ ته قرض حسن ورکړی او الله تعالیٰ هغه ډیر زیات او اوچت کړی. تاسو چه کومې نیکتی هم کوئی او لیکنی هغه ستاسو دپاره د هغه خیزنه کوم چه تاسو پرېږدئی او خنی ډیر بهتر او په اجر او ثواب کنبی ډیر زیات دے. د ابو یعلیٰ موصلی په روایت کنبی دی رسول الله ﷺ یوخل د خپلو صحابه کرامو رضی اللہ عنہم نه تپوس او کړو تاسو کنبی خوک دی چه هغه ته د خپل وارث مال د خپل مال ډیر گران وی هغوی ونیل حضور ﷺ مونږ کنبی خویوهم داسې نشته. حضور ﷺ اوفرمائیل سوچ او کړئی هغوی بیا عرض او کړو حضور ﷺ هم دغه خبره ده. وئی فرمائیل واورئی ستاسو مال هغه دے کوم چه تاسو د الله تعالیٰ په لار کنبی خرچ کوئی اولیکنی او کوم چه پرېږدئی نو هغه ستاسو مال نه دے هغه خوستاسو د وارثانو مال دے. (۳) دا حدیث په بخاری او مسلم کنبی هم روایت دے.

بیا فرمان دے د الله تعالیٰ ذکر په کثرت سره کوئی او په خپلو ټولو کارونو کنبی استغفار کوئی خوک چه استغفار کوی هغه ښه حاصلوی خکه چه الله تعالیٰ ښونکې او مهربان شی کونکې دے.

(الحمد لله) د الله تعالیٰ په فضل او کرم سره د سورت مزمل تفسیر ختم شو.

....

(۱) ابوداؤد کتاب الوتر باب استحباب الوتر: ۱۴۱۶، ترمذی: ۴۵۳، نسائی: ۱۶۷۶، ابن ماجه: ۱۱۶۹.

(۲) ابوداؤد کتاب الوتر باب لیمن لم یوتر: ۱۴۱۹، احمد: ۴۴۲/۲.

(۳) صحیح بخاری کتاب الايمان باب الزکاة من الاسلام: ۴۶، صحیح مسلم: ۱۱۰.

(۴) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب ما قدم من ماله فهوله: ۶۴۴۲، احمد: ۳۸۲/۱.

آیاتونہ	سورة المدثر مکیہ، وہی ستا و خمسون آیتہ و فیہا رکوعان	رکوع گمانی
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
(۵۳)	شروع کوم پہ نوم د اللہ چہ ڍیر مہربان	زیات رحم کونکي دي (۱)
	يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ۝ قُمْ فَأَنْذِرْ ۝ وَرَبِّكَ فَكْبِيرٌ ۝	
	ای خان نغبتونکیہ پاسہ او اویره او رب ستا چي دي پس لوني بيان کړه دهغه	
	انې خان په جامه کښي انغبتونکیہ پاخه او خلق او ویره او دخپل رب لوني بيان کړه	
	وَيَا بَاكَ فَطَهَّرْ ۝ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ ۝	
	او جامي ستا چي دي پس پاكي سته هغه او گندگي چي ده پس لري وسه دهغي نه	
	او خپلي جامي پاكي کړه او گندگي (شرك) نه لري او سپره	
	وَلَا تَمَنَّ ۝ وَتَسْتَكْبِرْ ۝ وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ ۝ فَإِذَا	
	او داسي احسان مه کوه چي بدل نې ډير غواړي او دپاره درب خپل صبر کوه پس هر کله چي	
	او داسي احسان مه کوه چي زيات عوض پرې غواړي او دخپل رب په رضا صابره اوسه	
	نُقِرَ ۝ فِي التَّاقُورِ ۝ فَذَلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌ ۝ عَلَى الْكَافِرِينَ ۝	
	پوکي او وهلي شي په صور کښي پس دغه په دغه ورځ کښي ورځ سخته ده په کافرانو باندي	
	نوخه وخت چي شپيلی پوک و هلي شي نو دغه ورځ به په کافرانو باندي سخته ورځ وي	
	غَيْرِ لَيْسٍ ۝	
	نه ده اسانه	
	اسانه به نه وي	

قوله تعالى: - يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ۝

د قرآن پاک اوله وحی کومه یوه ده؟ اقراء که مدثر او راجح قول :- حضرت جابر رضی اللہ عنہ نه په صحیح بخاری کښي روایت دي د ټولونه اول د قرآن کریم هم دا آیت (يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ۝) نازل شوي دي (خود جمهورو قول دا دي چه د ټولونه اولننې وحی (اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ) آياتونه دي لکه چه د دي سورت د تفسیر په موقع کښي به ان شاء الله راشي. يحيى بن ابو كثير رضي الله عنه فرماني چه ما د حضرت ابوسلمه بن عبد الرحمن رضي الله عنه نه سوال اوکړو چه د ټولونه اول د قرآن کریم کوم آياتونه نازل شوي؟ نو وني فرمائيل (يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ۝) ماونيل خلق خو (اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ) بناني؟ نوهغوي او فرمائيل چه ماد حضرت جابر رضي الله عنه نه تپوس کړي وو نوهغوي دا جواب را کړي وو ماتاته درکړواوما هم دا اوونيل داناچه ماته اوونيل د هغي په جواب کښي حضرت جابر رضي الله عنه او فرمائيل چه زه خواته هم هغه وایم کوم چه مونږ ته رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمائيلي چه ما په حراء کښي الله تعالی یادولو کله چه زه دهغه ځاني نه فارغ شوم او واپس راکوزشوم نو ما واوریده چه لکه څوک ماته آواز کوي ما خپلي وړاندي روستو ښي طرف اوگس طرف ته اوکتل خو څوک په نظر رانغلو نوماسر

اوجت کرو او پاس مہی اوکتل نوماتہ ہیخ بنکارہ نہ شو. زہ حضرت خدیجہ رضی اللہ عنہا لہ راغلم او ورته مہی اوونیل چہ بہ ما خادر و اچوہ او. نہ ما یخہی او بہ و اچوہ. ہغہی ہم داسی او کہہ اود **(يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ)** آیاتونہ نازل شو^(۱)

صحیح بخاری او مسلم کنبہی دی حضور ﷺ د وحی بندیدو حدیث پاک بیانولوسرہ او فرمائیل چہ یوخل زہ روان دووم چہ ناخاپی د آسمان نہ ماتہ آواز اوشو ما پورته نظر اوجت کرو او مہی کتل چہ کومہ فرہنتہ بہ ماتہ بہ غار حراء کنبہی راتلہ ہغہ د زمکہی او آسمان پہ مینخ کنبہی پہ یوہ کرسنی ناستہ دہ زہ د ویری د وجہی د زمکہی طرف تہ تیمت شوم او کورته پہ راتلوسرہ مہی اوونیل چہ ما بہ کپرا پت کہہ نود کوروالا پہ ما کپرا و اچولہ اود سورت مدثر **(فَاهُجِرْ)** پوری آیاتونہ نازل شو. ابوسلمہ رضی اللہ عنہ فرمائی د رجز نہ مراد بت دہی. بیواحی یو بل پسہی پہ گرمہ گرمی سرہ نازلیدلہ **(۲)** داد بخاری لفظ دہی او ہم دغہ سیاق محفوظ دہی. دہی نہ صفاپتہ لگی چہ دہی نہ اول ہم خہ وحی راغلی وہ خکہ چہ د حضور ﷺ ہغہ فرمان موجود دہی چہ د اہم ہغہ وو کوم چہ بہ غار حراء کنبہی مالہ راتلو یعنی حضرت جبرائیل رضی اللہ عنہ کلہ غار حراء کنبہی د سورت اقراء آیاتونہ **(لَمْرَعَلَمًا)** لوستلی وو. نودہی نہ پس د خہ زمانی پوری وحی رانغلہ بیا چہ کلہ د دہی راتل شروع شو نوپہ ہغہی کنبہی د تولونہ اول وحی د سورت مدثر د شروع آیاتونہ وو اودغہ شان پہ دوارو احادیثو کنبہی تطبیق ہم کیری چہ پہ اصل کنبہی د تولونہ اول وحی د **(قُرْأ)** آیاتونہ دی بیا د وحی د بندیدلو نہ پس د تولونہ پومبئی وحی د دہی سورت آیاتونہ دی. د دہی تانیدد مسند احمد وغیرہ د احادیثونہ ہم کیری پہ کوم کنبہی چہ دی د وحی بندیدلونہ پس پومبئی وحی د دہی سورت د شروع آیاتونہ دی. ^(۱)

د سورت شان نزول:- طبرانی کنبہی د دہی سورت شان نزول داسی روایت شوہی دہی چہ ولید بن مغیرہ د قریشو دعوت او کرو کلہ ئی چہ خوراک خبثاک او کرو نو وئی ونیل تاسو د دغہ سپی بارہ کنبہی خہ وائی؟ نو بعضو ونیل جادگردہی بعضو ونیل نہ دہی. بعضوونیل کاهن دہی خوچا ونیل چہ کاهن نہ دہی. بعضوونیل شاعر دہی بعضو اوونیل شاعر نہ دہی. بعضو ونیل چہ د ہغہ داکلام یعنی قرآن نقل شوہی جادو دہی. نوپہ دہی بانڈی اجماع اوشوہ چہ منقول جادو ورته وائی. حضور ﷺ تہ چہ کلہ داخبر اورسیدو نوپہ سر بانڈی کپرا و اچولہ اوخفہ شو او کپرائی اغوستلی ہم وہ چہ پہ دہی بانڈی آیاتونہ د **(فَاصْبِرْ)** پوری نازل شو^(۲) بیا فرمائی چہ اودریرہ یعنی پہ کلکہ او قوی ارادہ سرہ ملا اوترہ تیارشہ او خلق زمونہ د ذات نہ د دوزخ نہ اود ہغوی د بدو عملونود سزا نہ اوویروہ. د ہغوی غورونہ را بیدار کہہ د ہغوی نہ غفلت لری کہہ. د اولنسی وحی سرہ پہ نبوت سرہ حضور ﷺ ممتاز کری شو او پہ دہی وحی سرہ رسول ﷺ جبر کری شو. د خپل رب تعظیم او کہہ.

قولہ تعالیٰ:- **وَيَا بَكَ فَطْمَرْ** او خپلی کپری پاکہی کہہ یعنی دہی گناہ بی وعدگنی وغیرہ نہ خان بچ اوساتہ. لکہ چہ د شاعر پہ شعر کنبہی دی چہ د اللہ تعالیٰ پہ فضل سرہ زہ د فسق او فجور د لباس نہ اود غدر د روما نہ خلاص یم. پہ عربی محاورہ کنبہی دا برابر راخی چہ کپری پاکہی ساتہ یعنی گناہ پریردہ د اعمالو اصلاح او کہہ د اہم مطلب خودلی شوہی دہی چہ پہ حقیقت کنبہی خو حضور ﷺ نہ کاهن دہی نہ جادوگر کہہ دا خلق ہر خہ ہم وائی تاسو پرواہ ہم مہ کونہی. پہ عربی محاورہ کنبہی کوم دگناہ ککری او د

(۱) ایضاً.

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة المدثر: ۴۹۲۵، صحیح مسلم: ۱۶۱، ترمذی: ۳۳۲۵.
 (۳) صحیح بخاری کتاب بدالخلق باب اذا قال احدکم آمین والملائکة فی السماء: ۳۲۳۸، الحد: ۳/۳۲۵.
 (۴) طبرانی: ۱۱۲۵۰، مجمع الزوائد: ۷/۱۳۴.

بہی وعدگنی پہ هواسره خیرنہی شوہی گنده کپرو والا وانی اوکوم چه بہی گناه او د وعدہی پابندوی هغه تہ پاکو کپرو والا وانی شاعر وانی:

(اذا البرعلم یدنس من اللوم عرضه) (فکل ردآعیرتدیه جمیل)

یعنی انسان چه کله د گناه نہ جدادہی نوپہ هروکپرو کنبہی بنانسته دہی اودامطلب ہم دہی چه غیر ضروری لباس مه اغونده خپلی کپری پہ گناه مه گنده کوه کپری پاکہی اوصفاساته خیری وینخہ د مشرکاتو پہ شان خپل لباس ناپاکہ مه ساتہ. پہ اصل کنبہی دا ټول مطلبونه صحیح دی چه دا ہم وی هغه ہم وی اوورسره زره ہم پاک وی پہ زره باندي ہم د کپری اطلاق د عربو پہ کلام کنبہی موندلې شی. لکه چه د امروالقیس پہ شعر کنبہی دی اود حضرت سعید ابن جبیر رضی اللہ عنہ نہ د دہی آیت پہ تفسیر کنبہی نقل دی چه خپل زره او خپل نیت صفاساته ^(۱) محمد بن کعب قرظی رضی اللہ عنہ او حضرت حسن رضی اللہ عنہ نہ ہم دا روایت دہی چه خپل اخلاق بنه ساتہ. بیا فرمائی چه گندگی پریرده یعنی بتان اود الله تعالی نافرمانی پریرده لکه چه بل خانی کنبہی ارشاد دہی **(يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ)** ^(۲) ای نبی د الله تعالی نه اوویریرہ اود منافقانواوکافرانومه منہ. حضرت موسی رضی اللہ عنہ خپل رور هارون رضی اللہ عنہ تہ ونبیلې وو ای هارون رضی اللہ عنہ زما نہ پس زما پہ قوم کنبہی تہ زما پہ خانی کینه اصلاح کوه او د فساد کونکو پہ لار باندي مه لکه. بیا فرمائی چه عطیه ورکولوسره زیاتې مه خوینوه. د ابن مسعود رضی اللہ عنہ پہ قراءت کنبہی **(ان تستکثر)** دہی. دا مطلب ہم بیان شوہی دہی چه د خپل نیکو اعمالو احسان په الله تعالی باندي د زیاتې په طلب کولو کنبہی مه ساتہ اودا ہم ونبیلی شوی دی د خیرد غوښتلو په کثرت سره کمزوری مه کوه. ^(۳) او دا هم ونبیلی شوی دی چه دخپل نبوت بوج احسان په خلقو باندي کیخودوسره د دہی په عوض کنبہی دنیا مه غوارده. دا خلور اقوال شوخو اولنې اولی دہی والله اعلم. بیا فرمائی چه د دہی په تکلیفونوکوم چه دالله تعالی په لار کنبہی تاته اورسی نود رب د رضاپه خاطر په دہی صبر او برداشت کوه. الله تعالی چه تاته کوم منصب درکړې دہی په هغې کنبہی لگیا اوسه اوکلک اوسیرہ د **(تَأْقُور)** نه مرادصور یعنی شپیلنی ^(۴) دد.

قوله تعالی: - **فَاذْأَنْقُرِي النَّاقُورِ**

شپیلنی پوک وهل:- مسند احمد، ابن ابی حاتم وغیره کنبہی دی چه رسول الله ﷺ او فرمائیل چه زه څنگه په آرام سره اوسیرم سره د دہی چه د شپیلنی والا فرښتې شپیلنی په ځله کنبہی نیولې ده اوتندې ښکته کړې د الله تعالی د حکم په انتظار دہی چه کله به حکم اوشی او هغه به شپیلنی پوک وهی. صحابه کرامو عرض اوکړو یارسول الله ﷺ بیا مونږ ته څه ارشاد کولې شی؟ وئی فرمائیل وانی **(وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ)** ^(۴) بیانی د شپیلنی د پوک وهلو ذکر کولوسره او فرمائیل کله چه شپیلنی پوک وهلې شی بیا فرمائی چه هغه ورځ او هغه وخت به په کافرانو باندي دیرسخت وی چه په هیڅ شان سره به آسان نه وی لکه چه بل خانی کنبہی پخپله د کافرانو قول دہی چه **(يَقُولُ الْكَافِرُونَ هَذَا يَوْمَ عَسِيرٍ)** ^(۵) د نن ورځ خو ډیره زیاته گرانه او ډیره سخته ورځ ده. حضرت زرارہ بن ابی اوفی رضی اللہ عنہ چه دبصرې قاضی وویوخل نی خپلو مقتدیانو ته دسحر مونځ ورکولو ددې سورت تلاوت ئی اوکړو چه کله دہی آیت تہ راورسیدو نو ناڅاپی

(۱) الطبری: ۱۳/۲۴.

(۲) الطبری: ۱۶/۲۴.

(۳) ایضا: ۱۸/۲۴.

(۴) الحمد: ۱/۳۲۶، ترمذی: کتاب التفسیر القرآن باب ر من سورة الالباء: ۲۲۳۴، حاکم: ۵۵۹/۴، ابن حبان: ۸۲۳، عن ابی سعید

الحدادی رضی اللہ عنہ.

نی یوہ تیزہ چغہ دخلی نہ اووتله او راپریوتلو چه خلقو اوکتلونو روح نی تلی وو الله تعالی دی په هغوی باندي خپل رحمت نازل کړی (۱)

ذُرِّيٌّ	وَمَنْ خَلَقْتُ	وَجِئِدًا	وَجَعَلْتُ لَكَ	مَالًا مَّهِدُودًا	
اپریږده ما	او هغه څوک چی پیدا کړو ما	یوازی	او ورکړو ما	هغه له مال ډیر	
اما او هغه څوک پریږده	چی یوازی می پیدا کړی دی	او هغه ته می ډیر مال ورکړی دی			
وَبَيْنَينَ	شُهُودًا	وَمَهَّدْتُ	لَكَ	تَمَهِّدًا	
او ځامن	حاضر وسیدونکی	او تیاره کړه ما	هغه ته (لاره سرداری)	په تیارولو سره	
او حاضریدونکی ځامن می	وته ورکړی دی	اوپه سرداری ورکولو سره می	ورته سرداری ورکړی ده		
نَمْرِيْطَمٍ	أَنْ أَزِيْدَ	كَلَّا	إِنَّهٗ	كَانَ لِآيَاتِنَا	
بیا هغه طمع لری	چی زیات به نور ورکړم	هرگز نه	بیشکه هغه	دی	
بیا هغه طمع کوی	چی د هغه مال نور هم زیات کړم	هیڅکله نه	دی	خو زمونږ د آیاتونو	
عَيْنِيْذًا	سَأُرْهِقُهُ	صَعُوْدًا	إِنَّهٗ	فَكَرَّ	
عناد ساتونکی	ډیر زر به زه وروخیژوم	هغه لره	په سختو خیژولو سره	بیشکه هغه	
سره عناد ساتونکی دی	اوس به ئی زه دوزخ ته داور غرتنه	په زور او خیژوم	هغه فکر او کړو		
وَقَدَّرَ	فَقْتُلْ	كَيْفَ	قَدَّرَ		
او اندازه ئی اوکړه	د خبری	پس د الله غضب دوی	په هغه باندي	چی دڅنگه خبری اندازه ئی اوکړه	
نوبیا ئی سوچ اوکړو	نوبریاد دی شی	چی څنگه خراب سوچ ئی اوکړو			
ثُمَّ قُتِلَ	كَيْفَ	قَدَّرَ	ثُمَّ	نَظَرَ	
بیا د غضب د الله وی	په هغه باندي	چی دڅنگه خبری اندازه اوکړو	هغه	بیا ئی اوکتل (خلقو ته)	
بیا دی هلاک شی	چی څنگه خراب سوچ ئی اوکړو	بیا ئی اوکتلو		
ثُمَّ عَبَسَ	وَبَسَّرَ	ثُمَّ	أَدْبَرَ	وَاسْتَكْبَرَ	فَقَالَ
بیا ئی تندي تریو کړو	او خللئې بوته کړه	بیا ئی شا کړه	او تکبر ئی اوکړو	او وی وئیل	
بیا ئی تندي تریو کړو	او خوله ئی وراڼه کړه	مخ ئی واړولو	او ځان ئی غټ او گنړلو	او وی وئیل	
إِنْ هَذَا	إِلَّا سِحْرٌ	يُؤْتِرُهُ	إِنْ هَذَا	إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ	
نه دی دا قرآن	مگر جادو دی	چی نقل کولی کیږی	نه دی دا	مگر کلام دانسان دی	
چی دا قرآن	خو د پخوانو	راغلی جادو دی	داخو تش دانسان کلام دی	

(۱) مسن ترمذی کتاب الصلاة باب اذا نام عن صلاته بالليل صلى بالنهار تحت حديث ۴۴۵، حاکم: ۵۰۶/۲.

سَأَصْلِيهِ	سَقَرٌ	وَمَا أَدْرَاكَ	مَا سَقَرٌ	لَا تَبْقَى
زر بہ ننباسم زہ ہغہ لره دوزخ ته اوتہ خہ خبر نی اچی خہ دی سقر اچی باقی نہ پاتی کوی				
وَلَا تَذَرُ	لَوْاحَةٌ	لِلْبَشَرِ	عَلَيْهَا	تِسْعَةَ عَشْرَ
او نہ پریردی ہیخ خیز سوزونکی دی خرمن لره مقرر دی پہ ہغہ بانڈی نولس (فرہنتی)				
او نہ بہ ئی خلاصوی دمخونو ورائونکی دی پہ ہغہ بہ نولس فرہنتی مقرر وی				

قوله تعالى: - ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَجِيدًا

ذولیدبن مغیرہ مذمت :- کوم خبیث سری چہ دالله تعالیٰ د نعمتونو کفراوکرواوقرآن پاک تہ نی انسانی قول اوونیلو د ہغہ دسزاگانو ذکر کولہ شی۔ اول چہ کوم نعمتونہ پہ ہغہ بانڈی انعام کرہی شوی دی د ہغہ بیان کولہ شی چہ دی خان لہ اویوازی دنیاتہ راغلی و، مال اولاد یانورخہ ورسره نہ وو۔ بیالہ تعالیٰ ہغہ مالدارکرو پہ زرگونولاکھونو دینارونہ دولت او جائیدادونہ نی ورکری وو اویہ اعتبارد اقوالو دیارلس اود بعضی نورو اقوالو لس خامن نی ورکول چہ تول بہ د ہغہ سرہ ناست وو۔ نوکرانو مزدورانو وینخو غلامانو بہ کارونہ روزگارونہ کول او دہ بہ پہ مزہ سرہ خپل ژوند د اولادسرہ تیرولو۔ غرض چہ ہرقسم مال دولت وینخہ غلامان ہرقسم آرام او مزہ ورتہ حاصلی وی بیانی ہم د نفس خواہش نہ پورہ کیدلو اوغوبنتل نی چہ اللہ تعالیٰ دی نورہم زیات کرہی حالانکہ داسی اوس نہ کیدل۔ دی زمونہ د خبرودعلم نہ پس کفراوسرکشی کوی دی خو بہ پہ صعود(دوزخ کبھی د اوریوگرہی) ورخیزولہ شی۔ صعود نہ خہ مرادہ دی؟ د مسنداحمد پہ یوحذیث کبھی دی چہ ویل د دوزخ د یوہی کندہی نوم دی کومہ کبھی چہ بہ کافران ورغورزولہ شی۔ ترخلوینبتو کالوپوری بہ ہم دننہ دننہ روان وی خوبیا بہ ہم بیخ تہ او نہ رسی۔ اوصعود د دوزخ د آور د غر نوم دی پہ کوم چہ بہ کافران ورخیزولہ شی د اویاؤ کالوپوری خوبہ ہم ورختل کوی بیا بہ د ہغہ خانی نہ لانڈی راغورزولہ شی۔ اویاؤ کالوپوری بہ لانڈی رارغری پی او ہم پہ دغہ ہمیشہ والی سزا کبھی بہ راگیروی۔ (۱) دا حدیث پہ ترمذی کبھی ہم دی او امام ترمذی رحمہ اللہ دی تہ غریب وئیلہی دی اوورسره پہ دی کبھی نکارت ہم دی۔ ابن ابی حاتم کبھی دی چہ صعود د دوزخ د یوغر نوم دی کوم چہ د اوردی۔ دی بہ مجبور کولہ شی چہ پدی اوخیرہ لاس کیخودو سرہ بہ تک سور شی او اوچتولوسرہ بہ ہم دغہ شان شی داشان بہ نی پنیہی ہم۔ (۲)

حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چہ صعود د دوزخ د یوکانہی نوم دی پہ کوم چہ بہ کافر پرمخہ راہنکلی شی (۳) سدی رضی اللہ عنہ فرمائی چہ داکانہی دیر خونیدونکی دی۔ مجاہد رضی اللہ عنہ وائی چہ د آیت مطلب دا دی چہ مونہ بہ دلہ د مشقت والا عذاب ورکور۔ (۴) قتادہ رضی اللہ عنہ فرمائی چہ داسی عذاب پہ کوم کبھی چہ بہ دہ لہ کلہ ہم آرام حاصل نہ شی۔ امام ابن جریر رضی اللہ عنہ ہم دا خوبنوی۔

قوله تعالى: - إِنَّهُ فَكَّرُ وَقَدَّرَ

جہنم تہ د ورغوزارولو سبب۔ بیا فرمائی چہ مونہ دہ لره دی تکلیف ورکونکی عذاب تہ خکہ ورنیزدی کروچہ دی دایمان نہ دیر لری ووهغہ بہ پہ سوچونو سوچونو کوشش کولو چہ دی قرآن تہ خہ نوم ورکری

(۱) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة الانبياء: ۳۱۶۴، احمد: ۷۵/۳، مستدرا بیعی: ۱۳۸۳، ابن حبان: ۶۴۶۷، البعث للہی: ۳۱۵۔
 (۲) الطبری: ۲۶۶/۸، ۲۶۶/۲۳۔
 (۳) الدرمنثور: ۳۳۱/۸۔
 (۴) الطبری: ۲۳/۲۴۔

اوڻ ۽ خبره جوڙه ڪري. ٻيا به ٻه ڏهه باندې افسوس ڪولي شي اودعربود متل مطابق ڏهه ڏهلاڪت ڪلمي وٺيلي شي ڏي غرق ڪري شي او ڏي برباد ڪري شي. ڏومره خرابه خبره نئي سوچ ڪريه او ڏومره بي حيا دروغ خبره نئي راويستله. ڏ ڏير زيات غور اوفڪرنه ڀس نئي تندي گونجي ڪريه اوڻهه ورانه ورانه ڪولوسره دحق نه لري اودبنيگري نه مخ اڀرولو سره دالله تعاليٰ ڏ تابعدارنئي نه سراڀولي زره نئي اودرولو سره صفااوونيل داقرآن خود الله تعاليٰ ڪلام نه ڏي بلڪه دا محمد ﷺ ڏ خپل خان نه ڏ وڙاندي خلقو جادو منتر نقل ڪوي اوهم هغه بيانوي داخود الله تعاليٰ ڪلام نه ڏي بلڪه انساني قول ڏي اوجادو ڏي ڇه نقل ڪولي شي. ڏڏي لعنتي نوم وليدبن مغيره مخزومي وواود قريشو سردار وو.

ڏ وليد واقعه هه وه؟ حضرت ابن عباس رضه فرمائي ڇه واقعه داسي ده ڇه يوخل دا وليد پليت حضرت ابوبڪر صديق رضه له راغلو اوخواهش نئي بنڪاره ڪريو ڇه هغوي لڙ شان قرآن واوروي. حضرت صديق اڪبر رضه يوخو آياتونه اولوستل ڇه دهغه په زره ڪنبي نئي خاني اوکريو. ڪله ڇه ڏي خاني نه پاسيدو او ڏ قريشوتولي ته اورسيدو نوونيل خلقو ڏ حيرانتيا خبره ده (حضرت محمد ﷺ) ڇه ڪوم قرآن لولي ڏ الله تعاليٰ قسم نه خو هغه شعردې اونه هغه جادومنتر ڏي نه ڏ ليونوينا ده بلڪه په الله قسم هغه خو هم خاص ڏ الله تعاليٰ ڪلام ڏي په ڏي ڪنبي هيخ شك نشته. قريشو ڏي اوريدوسره سرونه اونبول او وني وٺيل ڪه ڏي مسلمان شونو بس بياخوبه په قريشو ڪنبي. يوكس هم بغيرد اسلام راوڀرو نه باقي پاتي نه شي. ڪله ڇه ابوجهل ته داخبر اورسيدونو هغه وٺيل ويريرئي مه گورئي زه به ڏي په يوچل باندې ڏ اسلام نه واروم. ڏي وينا سره هغه په زره ڪنبي يوترڪيب سوچ ڪريو اود وليدڪورته لارو ورته نئي اوونيل ڇه ستاقوم تاله ڇه چنده ڪري او ڏيرمال نئي راجمع ڪري ڏي او هغوي هغه تاته په صدقه ڪنبي درڪول غواڙي. هغه وٺيل واه ڇه ڏ مزي خبره ده ماته ڏ چندواو صدقوڇه ضرورت ڏي دنيا ته پته ده ڇه ڏوي ڪنبي زمانه زيات مال او اولاد بل چاسره نشته. ابوجهل وٺيل ڇه دا خوتيك ده ولي په خلقو ڪنبي داسي خبري ڪيري دا ته ڇه ابوبڪر رضه له ڇي راڇي صرف ڏ ڏي ڏ ڀاره ڇه دهغه نه ڇه وصول ڪري. وليد وٺيل افسوس زما په خاندان ڪنبي زما ٻاره ڪنبي داسي خبري ڪيري ماته خو بالڪل پته نه وه اوس ڏ الله قسم نه به زه ابوبڪر رضه له لارشم اونه به عمر رضه له لارشم اونه به رسول الله ﷺ له لارشم او هغوي خو ڇه وائي هغه جادو ڏي ڪوم ڇه نقل ڪولي شي. په ڏي باندې الله تعاليٰ داآياتونه نازل ڪرل (ڏڙي) نه (لاڏڙي) پوري. (۱)

دويم روايت :- حضرت قتاده رضه فرمائي هغه وٺيلي ووڇه زه ڏ قرآن ٻاره ڪنبي ڏ ڏير سوچ اوغورفڪر نه ڀس په ڏي نتيجه رسيدلي يم ڇه داشعرخونه ڏي په ڏي ڪنبي حلاوت ڏي په ڏي ڪنبي چمڪ ڏي، دا غالب ڏي مغلوب نه ڏي خودي يقيناً جادو. په ڏي باندې دا آياتونه نازل شو. ابن جرير ڪنبي ڏي ڇه وليدحضرت رضه له راغلي وو اوقرآن پاڪ اوريدوسره دهغه زره نرم شوي وو اوپوره اثر پري شوي وو. خوڇه ڪله ابوجهل ته دامعلومه شوه نو په منڊومندو راغلو اود ڏي ويرې ڇه ڏي چرته په بنڪاره مسلمان نه شي ڏي غصه ڪولود ڀاره نئي دروغ مروغ اوونيل تره ستاقوم ستاد ڀاره مال راجمع ڪول غواڙي. تپوس نئي اوکريو ولي؟ نوونئي ڏي ڏ ڀاره ڇه تاته نئي درڪري ته ڏ محمد ﷺ خواله تلل پريڀده ڇه ته هم ڏ مال حاصلولويه غرض هلته ڇي. هغه په غصه ڪنبي اوونيل ڇه زما قوم ته معلومه نه ده ڇه په هغوي ٽولو ڪنبي زه ڏير مالداريم؟ ابوجهل وٺيل دا خوتيك ده ولي ڏي وخت ڪنبي ڏ خلقو داخيال پوخ شوي ڏي ڇه ته ڏ محمد ﷺ نه ڏمال حاصلولو په غرض دهغه شوي نئي. ڪه ته داغواڙي ڇه دا خبردي ڏ خلقو ڏ زره نه اوڇي نوته دهغه ٻاره ڪنبي ڇه سختي خبري اوکريه ڏي ڏ ڀاره ڇه دخلقو يقين اوشي ڇه ته دهغه مخالف نئي اوستاد هغه نه هيخ غرض نشته. هغه وٺيل گوره خبره خودا ده ڇه هغه ماته ڪوم قرآن

اور ولی دے قسم دے دالہ تعالیٰ چہ ہغہ خونہ شعر دے اونہ خہ قصیدہ او جزر دے نہ د پیریانو قول یاد ہغوی اشعار دے۔ تاتہ بنہ پتہ دہ چہ دانسان او پیریانو کلام ماتہ بنہ یاد دے زہ پخپلہ بنہ مشہور شاعریم د کلام دبنہ والی او خراب والی نہ بنہ خبریم، د اللہ قسم چہ دے کنبے دمحمد ﷺ ہیخ کلام نشتہ اللہ تعالیٰ تہ معلومہ دہ چہ پہ دے کنبے عجیبہ خواہہ حلاوت خوند مزہ او دلبری دہ چہ ہغہ د تولو کلامونو سردار دے د ہغے پہ ورائندے بل یو کلام بنہ کیدلے نہ شی ہغہ پہ تول خوریری پہ دے کنبے زہہ رابنکل او چتوالی او جذب دے۔ اوس تہ او وایہ چہ زہ د دے کلام بارہ کنبے خہ او وایم؟ ابو جہل وئیل واورہ ترکومے چہ تہ ہغہ پہ بدنی سرہ یاد نہ کرے ستاد قوم خیالات بہ ستا پہ نسبت صفانہ شی۔ ہغہ وئیل ماتہ تہ مہلت راکرہ زہ سوچ کوم چہ د دے بارہ کنبے خہ داسے کلمہ وایم۔ د یر سوچ او فکر نہ پس نی د خپل قوم پہ خاطر او پوزہ کیخودو پہ خاطر داسے او وئیل چہ داخو جادو دے چہ ہغہ نی نقل کوی۔ پہ دے بانندی (دَرنی) نہ واخلہ (تِسْعَةَ عَشْرَةَ) پورے آیاتونہ نازل شو۔ (۱)

دریم روایت:۔ سدی رضی اللہ عنہ وائی چہ پہ دارالندوہ کنبے کیناستل اودے تولو خلقو مشورہ او کرہ چہ د حج پہ موسم کنبے بہ خلق د خلورو وارو طرفونہ راخی نو ہغوی تہ او وائی چہ د محمد ﷺ پہ نسبت خہ او وایو؟ خہ داسے خبرہ تجویز کرئی چہ تول پہ یوہ ژبہ ہم ہغہ یوہ خبرہ کوو چہ پہ تولو عربو کنبے او پہ نورو خایونو کنبے ہم ہغہ مشہورہ شی۔ نو دے وخت کنبے چاشاعر او وئیل چا جادوگر او وئیل چا کاهن او نجومی او وئیل چا مجنون او لیونے او وئیل۔ ولید ناست وو سوچ نی کولو غوراو فکر کولو سرہ نی پہ بنہ خیال تندی گونجی کر و خلہ نی جوہہ کرہ او وئیل دادپخوانو جادوگر و قول دے کوم چہ دے نقل کوی۔
قوله تعالیٰ: - سَأُصَلِّهِ سَقَرًا

د دوزخ ذکر اوددے د منکر سزا: قرآن پاک کنبے بل خائی ارشاد دے (أَنْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا) یعنی لہ شان گورہ خو سہی ستا خنگہ خنگہ مثالونہ جو روی خو غلی غلی پاتے کیری او پہ خہ نتیجہ بانندی نہ شی رسیدلے۔ اوس د ہغہ د سزا ذکر کولے شی چہ زہ بہ ہغہ د دوزخ پہ اور کنبے ور غرق کرے کوم چہ د زبردست او ویرونکی عذاب آوردے چہ غوبنہ خرمن او رگوٹہ او پتے خوری۔ بیا بہ دا تول نوی راخی او بیابہ سوزولے شی نہ بہ مرگ راخی اونہ بہ د آرام والا ژوند ملاویری۔ خرمن راویستونکی ہغہ اور دے چہ پہ یوترق کنبے بدن د شپے نہ زیات تورہ وی۔ بدن او خرمن وریتوی۔
قوله تعالیٰ: - عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشْرَةَ

دیہودیانو دصحابہ کرامو نہ تپوس او دایت نزول:۔ پہ دے بانندی نورلس فرہنتے مقرر دی چہ نہ سترے کیری اونہ رحم کوی۔ دحضرت براء رضی اللہ عنہ نہ روایت دے چہ یو خویہودیانو دصحابہ کرامو رضی اللہ عنہم نہ تپوس او کر دے دا او بنائی چہ د دوزخ د فرہنتو شمیرخہ خومرہ دے؟ ہغوی وئیل اللہ تعالیٰ اود ہغہ رسول ﷺ بنہ پوہیری۔ بیا یوسری حضور ﷺ تہ دا واقعہ بیان کرہ نو ہم ہغہ وخت (عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشْرَةَ) نازل شو۔ حضور ﷺ صحابہ کرامو تہ واورولو اوونی فرمائیل چہ ہغوی لہ شان مالہ راولئی چہ زہ ہم د ہغوی نہ تپوس او کرے چہ د جنت خاورہ د خہ دہ؟ وئی فرمائیل واورئی ہغہ د سپینی میدے پہ شان دہ۔ بیا یہودیانو حضور ﷺ لہ راغلہ او تپوس نی او کرود دوزخ د فرہنتو شمیر خومرہ دے؟ حضور ﷺ د دوارو لاسونو گوتے دوه خل بنکتہ کرے پہ دویم خل نی ترے غتہ گوتہ پریخودہ یعنی نورلس بیا حضور ﷺ او فرمائیل اوس تاسو او بنائی چہ دجنت خاورہ خنگہ دہ؟ ہغوی ابن سلام رضی اللہ عنہ تہ او وئیل چہ ہم تہ او وایہ۔ ابن سلام رضی اللہ عنہ وئیل ہغہ لکہ چہ دسپینی روٹنی دہ۔ حضور ﷺ او فرمائیل چہ یاد ساتھی ہغہ سپینہ روٹنی کومہ چہ

د خالص ميدي وي. (۱) مسند بزار کنبې دې چه کوم سړي حضور ﷺ ته د صحابه کرامو ﷺ د بې جوابه کيدو خبر ورکړې وو هغه راغلي وو او ونيلې وو چه نن خوستا صحابه کرامو او بانيله ونې فرمائيل څنگه؟ هغه ونيل هغوی جواب ور نه کړې شو اودانی او ونيل چه مونږ به دخپل نبی ﷺ نه تپوس کوو. حضور ﷺ او فرمائيل بنه ده دا هم بيلل گنرلې کيدې شی د چا نه چه د کومې خبرې تپوس کولې شی چه هغوی ته نه وی پته نو هغوی وانی چه مونږ به دخپل نبی ﷺ نه تپوس کوو بيا به جواب درکوو دا يهوديان د الله تعالی د بنمنان خو لږ شان ماله راوئنی هغوی خو دخپل نبی نه د الله تعالی د ليدو سوال کړې وو او په هغوی باندي عذاب راليکلې شوې وو. جواب ئی ورکړ او درسول الله ﷺ په سوال کولو باندي هغوی ډير پريشانه شو او يوبل ته ئی کتل الخ (۱)

وَمَا جَعَلْنَا	أَصْحَابَ النَّارِ إِلَّا	مَلَائِكَةً	وَمَا جَعَلْنَا
اونه دی جوړې کړې مونږه	کارکنانې دوور	مگر	اونه دی جوړې کړې مونږه
او مونږ خو بل څوک نه بلکه	فرښتې په دوزخ مقرر کړې دي	اود هغوی دا	
عَدَّتْهُمْ	إِلَّا فِتْنَةً	لِلَّذِينَ	كَفَرُوا
شمار دهغوی	مگر يوه فتنه	دپاره دهغو خلقو	چې کفر ئې اوکړو
شمير مو دکافرانو دپاره	تش د امتحان په غرض مقرر کړې دي	نتيجه به ئې داشی	چې
الَّذِينَ	أُوتُوا الْكِتَابَ	وَيَزِدَادَ	الَّذِينَ
دهغه کسانو	چې ورکړې شوي دي ورته کتاب	او زيات شی	هغه کسان
اهل کتاب به پرې يقين اوکړې	او دايماندارو به پرې ايمان نور زيات شی		
إِيمَانًا	وَلَا يَرْتَابَ	الَّذِينَ	أُوتُوا الْكِتَابَ
په لحاظ دايمان سره	او چې اونه کړې شک	هغه کسان	چې ورکړې شوي دي کتاب
او اهل کتاب او مومنان به په کنبې هيڅ شک شبه نه کوی			
وَلَيَقُولَ	الَّذِينَ	فِي قُلُوبِهِمْ	مَرَضٌ
او دپاره ددې چې او وائی	هغه کسان	چې په زړونو دهغوی کنبې	مرض دنفاق دي
اونتيجه به ئې داشی	چې دچا په زړونو کنبې چې مرض وی	هغه کسان	
وَالْكَافِرُونَ	مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ	بِهَذَا مَثَلًا	كَذَلِكَ
او کافران (دا خبره)	چې څه ارده کړې ده الله	په دې شمار سره	دارنگې
او کافران به دا وائی چې ددې په بيانولو کنبې دالله ﷻ څه غرض دي	دغه شان الله ﷻ هغه څوک گمراه		
مَنْ	يَشَاءُ	وَيَهْدِي	مَنْ
هغه څوک	چې غواړی هغه	او لار بنانی	هغه چاته چې غواړی هغه
کوی چې وي غواړی او چاته چې	او غواړی هدايت ورته کوی	او ستادرب لښکري صرف هغه ته معلومي دي	

(۱) البعث للبهقي: ۵۰۹، مختصر.
 (۲) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة المدثر: ۳۲۷.

إِلَّا هُوَ	وَمَا هِيَ	إِلَّا	ذِكْرِي	لِلْبَشَرِ	كَلَّا
مگر خاص ہم ہفہ اونہ دی دا دوزخ مگر یو نصیحت دی دپارہ دانسان ہرگز نہ					
اودا (د دوزخ) بیان دخلقو دپارہ نصیحت قدرلہ دی قسم دی					
وَالْقَمَرِ	وَاللَّيْلِ	إِذَا دَبَّرَ	وَالصُّبْحِ		
قسم دی پہ سپورمی باندي او پہ شپہ باندي کلہ چي پہ شاشی او پہ صبا باندي					
پہ سپورمی اوشپہ چي پہ تیریدوشی او پہ صبا چي					
إِذَا اسْفَرَّ	إِنَّهَا	لِأَحَدِي الْكَبِيرِ	نَذِيرًا	لِلْبَشَرِ	
کلہ چي روبانہ شی چي بیشکہ دا دوزخ خامخا یوہ نبنہ دہ دلویو نبنونہ بیرونکی دی انسان لہہ					
کلہ روبانہ شی چي دغہ (دوزخ) یو ڈیر لوٹی مصیبت دی اد خلقو دپارہ ویرونکی دی					
لِيَمِّنَ	شَاءَ	مِنْكُمْ	أَنْ يَتَّقَدَّمَ	أَوْ يَتَأَخَّرَ	
دپارہ دہغہ انسان چي غواری ستاسو نہ چي وړاند شی (دنیکي پہ لان) یا روستی شی (کفرتہ)					
یعنی پہ تاسو کبني دہغہ چا چي (پہ نیکی کبني) وړاندی کیدل غواری او کہ روستو پاتی کیدل غواری					

قوله تعالى: - وَمَا جَعَلْنَا آثَٰبَ النَّارِ إِلَّا لِمَلَائِكَةٍ
 د دوزخ د داروغہ گانو ذکر: - الله تعالى فرمائی چه په عذاب کولو او د دوزخ په خیال ساتلو باندي مونږ فریستی مقرر کړی چه نه رحم کونکی دی اوسختي خبرې کونکی دی. په دې کبني د قريشود مشرکانو تردید دی هغوی ته چه کله د دوزخ د داروغہ گانو شمیر او خودلی شو نو ابو جهل او وئیل چه ای قريشو که هغه نور لس دی نو زیات نه زیات که مونږ لس کم دوه سوه یو خانی شو نو هغوی ته به ماتي ورکړو. په دې باندي وائی چه هغه فریستی دی انسانان نه دی نه به تاسو ماتي ورکړې شئی اونہ به هغه تاسو سترې کړې شئی. دا هم وئیلی شوی دی چه ابوالاشدین د چانوم چه گلده بن اسید بن خلف ووهغه چه دا شمیر واوریدو نو وئی وئیل ای قريشو تاسو ټول راجمع شئی په هغې کبني صرف دوه رامنع کړئی باقی اووه لسوله زه کافی یم. دا ډیر مغروره سرې وو او ډیر طاقتور هم وو دې به د غوا په خرمن اودریدو بیا به لسو کسانو هغه د ده د پنبونہ رابنکله خرمن به ټکړې شوه خود هغه پبني به خوزیدې هم نه. هم دغه سرې وو چه رسول الله ﷺ له مخامخ راغلو وئی وئیل ته ماسره پرزول او کړه که تا زه راگذار کړم نوزه به ستانوت اومنم. حضور ﷺ هغه سره پرزول او کړې او خو ځل ئی راگذار کړو خو هغه ته ایمان راوړل نصیب نه شو.

قوله تعالى: - الْإِنْفِتْنَةُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا
 دفرشتو د شمیر خودلوچه وجه ده؟: امام ابن اسحق ته د پرزونو والا واقعه د رکانه بن عبدیزید بن هاشم بن المطلب خودلی ده. زه وایم په دې دواړو کبني څه منافات نشته (ممکن ده چه دې دواړوسره ئی پرزونی کړې وی) والله اعلم. بیانی او فرمانیل چه د دې شمیر خودل خو وود امتحان د پاره یو طرف ته د کافرانو کفر رابنکاره شوبل طرف ته د اهل کتابو یقین کامل شو چه د رسول الله رسالت حق دی ځکه چه پخپله د هغوی په کتاب کبني هم دغه شمیردې اودریمه دا چه ایماندار په خپل ایمان کبني کامیاب شو. د حضور اکرم ﷺ د خبرې تصدیق او د هغوی ایمان زیات شو. اهل کتاب او مسلمانانوته هیڅ شک شبه پاتي نه شوه د ناجوره زړونو منافقان راپاسیدل چه بنه ده اوبنایه چه دلته د دې د ذکر کولوچه حکمت دی الله تعالی فرمائی چه هم داسې خبرې د ډیرو خلقو د ایمان د مضبوطولو د پاره سبب

جو پریری اود ڊیرو خلقو د شك والا زړه نور هم گله وډ شی. د الله تعالی دا ټول کارونه د حکمت او راز نه ډک دی. ستا د رب د لښکرو صحیح شمیر او صحیح تعداد اود هغی د کثرت هیخ چا ته علم نشته هم هغه ښه پوهیږی. دا مه گنړنی چه بس هم نورلس دی لکه چه یونانی فلسفیانو اود هغوی هم خیال خلقو د خپل جهالت په وجه دا گنړل چه دې نه مراد عقول عشره اونفوس تسعه دی حالانکه دادهغوی مجرد دعوی ده په کوم چه هغوی د دلیل قائلولونه بالکل عاجز دی. افسوس چه د آیت په اول باندې خود هغوی نظر دې ولې آخری حصی نه هغوی کفر او انکار کوی چرته چه صفا الفاظ موجود دی چه ستا د رب د لښکرو بغیرد هغه نه چاته پته نه لگی بیا صرف د نورلسوڅه معنی ده؟ د بخاری اومسلم د معراج والا په حدیث کښې ثابت شوی ده. حضور ﷺ د بیت المعمور صفت بیانولوسره فرمائیلی چه هغه په اووم آسمان باندې دې اودې ته هره ورځ اویازره فرښتې څی دغه شان په دویمه ورځ بیا اویازره فرښتې څی اودغه شان همیشہ خود فرښتو شمیر دومره ډیر دې چه کومې نن لارې شی د هغوی نمبر بیا د قیامتہ پورې نه شی راتلې. (۱)

قوله تعالی: وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ

د فرښتو د کثرت ذکر او ددې متعلق احادیث: مسند احمد کښې رسول مقبول ﷺ فرمائی زه هغه گورم څه چه تاسو نه گورئ هغه اورم کوم چه تاسو نه اورئ آسمان چنر پریری او هغه ته د چنریدلوحق دې د یوې گوتې د کیخودوڅانی داسې خالی نشته چرته چه د یوې فرښتې سجده نه وی لگیدلې. که تاسوته هغه معلوم شوی وې کوم چه ماته معلوم دی نو تاسو به ډیر کم خندل اود یرزیات به موژرل او په بسترو باندې به مو خپلو ښځو سره خوندونه نه اخستې بلکه فریاد او زاری کولوسره به څنگلونوته وتلې وئ. دا حدیث بیانولوسره به د حضرت ابوذر رضی الله عنه د څلې نه ناڅاپی داوتل چه افسوس زه ونه وې چه پرې کړې شوی وې. (۲) دا حدیث په ترمذی او ابن ماجه مکښې هم دې او امام ترمذی رضی الله عنه دې ته حسن غریب وائی اود حضرت ابوذر رضی الله عنه نه مرفوعا هم روایت شوی دې.

طبرانی کښې دی چه په آسمان باندې د یوې لویشتی برابرڅانی یا د تلې برابر څانی هم داسې نشته چرته چه یونه یو فرښته د قیام، رکوع یا سجده په حالت کښې نه وی بیا به هم دا ټول د قیامت په ورځ وائی الله تعالی پاک نی اومونږ له چه څنگه عبادت کول پکار وو هغه شان مونږ ادا نه کړې شو خودا ده چه مونږ تاسره څوک شریک نه دې گرځولې. (۳) امام محمد بن نصر مروزی کتاب الصلوة کښې دی چه حضور ﷺ یوځل د صحابه کرامو رضی الله عنهم نه تپوس او کړو کوم چه زه اورم هغه تاسو هم اورئ؟ هغوی جواب ورکړیارسول الله ﷺ مونږ خو څه نه اورو. حضور ﷺ اوفرمائیل چه د آسمان چرچر کول زه اورم او هغه په دې چرچر کولو باندې ملامت کولې نه شی ځکه چه په دې کښې دومره فرښتې دی چه یولویشته څای خالی نشته چرته څوک په رکوع کښې دی او څوک په سجده کښې دی. (۴)

دویم روایت کښې دی چه د دنیا آسمان کښې د یو قدم کیخودو څانی داسې نشته چرته چه په سجده یا قیام کښې یوه فرښته نه وی د دې د پارہ د فرښتو دا قول په قرآن کریم کښې موجود دې ﴿ وَمَا مِنَّا اِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ ۚ وَاِنَّا لَنَعْنُ الصَّافُونَ ۚ وَاِنَّا لَنَعْنُ الْمُسْتَعُونَ ۚ ﴾ یعنی په مونږ کښې د هر یوې د پارہ مقرر څانی دې اومونږ صفونه تړونکی او د الله تعالی تسبیح بیانونکی یو. د دې حدیث مرفوع کیدل ډیر غریب دی. په دویم روایت کښې دا قول د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه بیان کړې شوی دې. په یوبل سندسره دا روایت د حضرت

(۱) صحیح بخاری کتاب بدء الخلق باب ذکر الملائكة صلوات الله عليهم: ۳۲۰۷، صحیح مسلم: ۱۶۴.

(۲) ترمذی کتاب الزهد باب ماجاء فی قول النبی ﷺ ((لو تعلمون ما علم)) ۲۳۱۲ وهو حسن، ابن ماجه: ۴۱۹۰، احمد: ۱۷۳/۵.

(۳) المعجم الاوسط: ۳۵۹۲، مجمع الزوائد: ۵۷/۱.

(۴) الصلاة لابن نصر: ۲۵۰.

علاء بن سعد رضی اللہ عنہ نہ ہم مرفوعانقل دی۔ داصحابی دمکی د فتح اودی نہ پس پہ جہادونو کنبی حضور اکرم صلی اللہ علیہ وسلم سرہ ووخو سندا داهم غریب دی۔ پہ یوبل ڊیرزیات غریب بلکہ سخت منکر حدیث کنبی دی چہ حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ راغلو مونخ ولازوو اودری کسان ناست ووپہ کومو کنبی چہ یو ابوجحش لیبی وو۔ هغه او فرمائیل پاسنی حضور صلی اللہ علیہ وسلم سرہ پہ مانخہ کنبی شرکت او کپنی نو دوه کسان خو اودریدہ او ابوجحش او وئیل چہ کہ خوک داسی سرې راشی چہ زما نہ پہ طاقت او قوت کنبی زیات وی ماسرہ پهلوانی ارکری او ما راگذارکری بیا زما خله پہ خاورو کنبی اومپی نو بیا به زہ پاسم گنی نہ پاسم حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ وئیل نور به خوک راخی راشہ زہ راغلی یم۔ پهلوانی مو اوکرہ او ما هغه راخلاص کرو بیا می د هغه خله پہ خاورو ککرہ کرہ۔ پہ دی کنبی حضرت عثمان بن عفان رضی اللہ عنہ راغلو او هغه نی زما نہ خلاص کرو۔ زہ ڊیرغصہ شوم اود دغه غصی پہ حالت کنبی حضور صلی اللہ علیہ وسلم پہ خدمت کنبی حاضر شوم۔ حضور صلی اللہ علیہ وسلم ماته پہ کتوسرہ او فرمائیل ابو حفص نن خہ خبرہ ده؟ ماتوله واقعه او وروله نوونی فرمائیل چہ کہ د حضرت عمر رضی اللہ عنہ مرضی داسی وی نود اللہ تعالیٰ قسم زما پہ نیزد خود دغه خبیث سر راپریکری وو نو بنه به وه۔ دی اوری دوسرہ حضرت عمر رضی اللہ عنہ هسې پاسیدو اود هغه طرف ته نی ورتوپ کرو هغه ڊیر لری تلې وو حضور صلی اللہ علیہ وسلم هغه ته آواز ورکرو او ونی فرمائیل کینه او وره اللہ تعالیٰ د ابوجحش د مونخ نہ بالکل بی پرواه دی۔ د دنیا په آسمان کنبی پہ خشوع او خضوع سرہ بی شماره فربتی د اللہ تعالیٰ پہ وړاندې سجده کنبی پرتی دی چہ د قیامتہ پوری به سراوچت نہ کری۔ پہ قیامت کنبی به د سجده نه سر اوچت کری اودی وینا کولوسرہ به حاضرې شی ای زمونږ ربه مونږ نه ستا د عبادت حق ادا نہ کری شو دغه شان په دویم آسمان کنبی به هم داحال وی۔

د ملائکو تسیحات: حضرت عمر رضی اللہ عنہ تپوس اوکرو حضور صلی اللہ علیہ وسلم د دوی تسبیح خہ دی؟ حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ د دنیا د آسمان فربتی خو وائی (سبحان ذی الملك والملكوت) د دویم آسمان فربتی وائی (سبحان ذی العزت والجبروت) د دریم آسمان فربتی وائی (سبحان الحمی الذی لا یموت) عمر رضی اللہ عنہ ته هم په خپل مانخہ کنبی داسی وایه۔ حضرت عمر رضی اللہ عنہ عرض اوکرو یارسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نه وړاندې چہ کوم تاسو لوستل خودلی دی اود کوم د لوستلو د پاره تاسو فرمائیلی دی د هغې به خہ کوو؟ ونی فرمائیل کله دا وایه کله هغه لوله۔ اول چہ د لوستلو د پاره حضور صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی وو هغه دادی (اعوذ بعفوک من عقابک واعوذ برضاک من سمطک واعوذ بک منک جل وجهک) یعنی اللہ تعالیٰ زه ستا د غذا بونونه ستاد معافنی په پناه کنبی راخم اوستاد ناراضکنی نه ستا د رضامندنی پناه غوارم اوستانه هم ستا پناه غوارم ستا مخ د جلال والا دی۔ (۱)

اواسحق مروزی کوم چہ د حدیث راوی دی د هغه نه حضرت امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ روایت کوی او امام ابن حبان رحمۃ اللہ علیہ هم هغه په ثقه راویانو کنبی شمیری خو حضرت امام ابوداؤد رحمۃ اللہ علیہ امام نسائی رحمۃ اللہ علیہ امام عقیلی رحمۃ اللہ علیہ او امام دراقطنی رحمۃ اللہ علیہ هغه ته ضعیف وائی۔ امام ابوحاتم رازی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی وو خو هغه ربتونی ولې نابیناشوی وو او کله کله به نی تلقین قبلولو۔ اود هغوی د کتابونو روایتونه صحیح دی۔ دهغه نه داهم روایت دی چہ دا مضطرب دی اود هغه استاذ عبدالملک بن قدامه ابوقتاده حمجی کنبی هم کلام دی۔ حیرانتیاده چہ امام محمد بن نصر رحمۃ اللہ علیہ د هغه د حدیث خنګه نقل کری دی نه نی په هغه باندې کلام کری نه نی د هغه حال معلوم کری نه نی د هغه نه پس د راویانو ضعف بیان کری اودومره نی کری دی چہ هغه نی په بل سند سره مرسل روایت کری دی اود مرسل دوه سندونه نی راوړی دی بود حضرت سعید ابن جبیر رضی اللہ عنہ نه اودویم د حسن بصری رحمۃ اللہ علیہ نه۔

بیانی یوبل روایت راوړی دی چہ حضرت عدی بن ارطاة رضی اللہ عنہ د مدین په جامعہ مسجد کنبی خپله خطبه

کنبی فرمائیل چه ماد یوصحابی ﷺ نه اوریدلی دی هغه د نبی کریم ﷺ نه اوریدلی دی حضور ﷺ فرمائیلی چه د الله تعالی دیری زیاتی فربتی دی چه هروخت د الله تعالی د ویری نه رچیری د هغوی اوبنکی راپریوخی او هغه په دغه فربتوباندی راختیری کومی چه په مانحه کنبی مشغول دی. او په هغوی کنبی داسی فربتی هم دی چه د دنیا د شروع نه هم په رکوع کنبی دی اوبعضی هم په سجده کنبی دی د قیامت په ورخ به خپله شا اوسر اوچتوی او دیر په عاجزنی سره به د الله تعالی په دربار کنبی عرض کوی یا الله ته پاک نی اومونر ستا د عبادت حق ادا نه کړی شو (ددی حدیث په اسنادو کنبی هیخ نقصان نشته بیا فرمائی چه هغه اور د کوم صفت چه تاسو واوریدو دا د خلقو د پاره سراسر دعبرت اونصیحت سبب دی. بیا د سپورمنی د شپی د تلود سحر د رنرا کیدو قسم خورلو سره فرمائی چه هغه اور یوزبردست او دیر لوی خیز دی خوک چه دا ویره قبوله کړی اود حق په لار لکیدل غواری او دی لگی او که خوک غواری چه سره د دی د حق کیدو هم شا کړی نوده نه لری تختنی او هغه رد کونی.

كُلُّ نَفْسٍ	يَمَّا	كَسَبَتْ	رَهِيْنَةً ۝	اِلَّا اَصْحَابَ الْيَمِيْنِ ۝
هر انسان	په سبب دهغی عمل	چی او کړی هغه	گانه دی	غیر دنیسی لاس والونه
هر بنده به پخپل عمل کنبی گانه پروت وی	خو دنیسی اړخ خاوندان نه			
فِي جَنَّتٍ	يَتَسَاءَلُوْنَ ۝	عَنِ الْمَجْرِمِيْنَ ۝	مَا سَلَّكُمْ	
هغوی به په باغونو کنبی وی	چی تپوسونه به کوی هغوی	دمجرمانو نه	چه خیز ننویستی تاسو	
هغوی به په باغونو کنبی وی	دمجرمانو نه به تپوسونه کوی	چی تاسو کومی خبری		
فِي سَقَرٍ ۝	قَالُوْا	لِمَنْ نَّكُ	مِنَ الْمَصِيْبِيْنَ ۝	وَلَمْ نَكُ
به دوزخ کنبی	اوبه وائی هغوی	انه وو مونره	دمونخ کونکونه	اونه وو مونره
دوزخ ته داخل کړی	هغوی به په جواب کنبی او وائی	مونر مونخ گزار نه وو	او مسکینانوته	
نُطِعْمُ	الْمَسْكِيْنَ ۝	وَكُنَّا	مُخَوِّضِ	
چی دودنی مو ورکړی وی	مسکینانوته	او وو مونره	چی مشغولیدو به مونره	
به مو خوراک نه ورکولو	او په عبثو خبرو او کارونو کنبی	مشغولیدونکو سره مونر هم		
مَعَ الْخَاطِيْئِيْنَ ۝	وَكُنَّا	نُكَدِّبُ	بِیَوْمِ الدِّيْنِ ۝	
دحق خلاف مشغولیدونکو سره	او وو مونره	چی دروغ به مو گنرو مونره	اورخی د قیامت لره	
مشغولیدو	اومونر به د جزاء ورخی (قیامت) ته دروغ وئیل			
حَتٰی	اَتْنٰا	الْبٰیْقِيْنَ ۝	فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ	
تردی پوری	چی راغی مونر ته	هغه خیز یقینی (مرگ)	پس هیخ فانیده به ورنه کړی هغوی له	
تردی چی مرگ راباندی راغلو	نوداسی خلقو ته به	دسفارشیانو سفارش	هیخ فائده اونه رسوی	

الشَّفِيعِينَ ۞ فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكِيرَةِ مُعْرِضِينَ ۞

سفارش د سفارش کونکو | پس څه شوی دی دوی لره | اچی د نصیحت نه | مخ اړونکی دی |
..... نو په دوی څه شوی دی | اچی د نصیحت نه مخ اړوی؟

كَانَهُمْ حَمْرٌ مُّسْتَنْفِرَةٌ ۞ فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ ۞ بَلْ يَرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ

دوی داسې دی لکه | خره | تبستیدونکی وی | د شرمخ نه | بلکه غواړی | هر سرې | د دوی نه |
لکه چې دوی (ځنگلی) خره دی | چې د زمري نه تبستی | خبره داده چې په دوی کبني هر کس دا غواړی

أَنْ يُؤْتَىٰ صَاحِفًا مُّشْرَبًا ۞ كَلَّا ۞ بَلْ لَا يَخَافُونَ الْآخِرَةَ ۞

چې ورکړې شي هغه ته | صحيفي (خط) | غوړیدلي | هر گز نه | بلکه نه بیرې دوی | داخرت نه |
چې هغه ته دې پرانستلي صحيفي ورکړې شي | دانه شي گیدی | خبره داده | چې دوی داخرت نه نه ویریري

كَلَّا ۞ إِنَّهُ تَذْكِرَةٌ ۞ فَمَنْ شَاءَ ذَكَرْهُ ۞

هر گز نه | بیشکه دا | یو نصیحت دې | پس هغه څوک | چې غواړی | نصیحت د حاصل کړی ددې نه
خبردار دا (قران) خو نصیحت دې | نو څوک چې غواړی له دې (کتاب) نه نصیحت واخلی

وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ ۞ هُوَ أَهْلُ التَّقْوَىٰ

او نصیحت نشی حاصلې دوی | مگر هغه چې او غواړی الله | هغه لائق دې ددې چې یره تر اوشی |
او نصیحت خودوی هله حاصلوی شي | چې الله او غواړی | هم هغه ذات د ویرې لائق دې (چې ویره ترې اوشی)

وَأَهْلُ الْمَغْفِرَةِ ۞

او خاوند دې دبښني (متقیانو لره) |
او هم هغه دبښني خاوند دې

قوله تعالى :- كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ ۞

هر نفس به په خپل عمل نیولې کېږي: الله تعالی خبرورکوی چه هر سرې به د قیامت په ورځ په خپل عمل
کبني اینختې او گپرووی. خوچه دچاپه بڼی لاس کبني عمل نامه راغلي وی هغوی به د جنت په بالا خانو
کبني په آرام سره ناست وی دوزخیان به په خرابو عذابونو کبني کتلوسره د هغوی نه تپوس کوی چه
تاسودلته څنگه راورسیدنی؟ هغوی به جواب ورکړی چه نه مونږ درب عبادت کړې اونه مو مخلوق سره
احسان کړې بغیرد علم نه چه څه په ژبه راتلل راویستل مو. که څوک مو په اعتراض کولو لیدل نو مونږ
به هم ورسره کیدلو او خبرې به موجودولې اود قیامت د ورځې تکذیب مو کولو تردې چه مرگ راغلو د
یقین معنی مرگ هم په دې آیت کبني هم ده. (وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ) ۞ یعنی د مرگ د وخت پورې د
الله ﷻ په عبادت کبني لگیا اوسد اود حضرت عثمان بن مظعون ؓ د مرگ په نسبت حدیث کبني هم د
یقین لفظ راغلي دې. (۱) اوس الله تعالی فرمائی چه داسې خلقو ته به د چا سفارش او شفاعت فائده
ورنه کړی ځکه چه شفاعت هله فائده مندوی کوم ځانی چه د شفاعت محل یعنی ځانی وی خوچه د چا
سره هم په کفر باندي وتلې وی دهغوی د پاره شفاعت چرته دې؟ هغوی به دهمیشه دپاره هاویه ته ځی

(۱) صحیح بخاری کتاب الجنائز باب دخول علی الميت بعد الموت اذا درج لی الکفانه: ۱۲۴۳.

بیافرمانی خہ خبرہ ده؟ خہ وجہ ده؟ چه دا کافر انو ستاد دعوت اونصیحت نہ مخ اروی اودقران او حدیث نہ داسی تختی لکہ خنگلی خرچہ د ازمری نہ تختی پہ فارسی ژبہ کنبی چه کوم تہ شیروانی پہ عربی ژبہ کنبی هغی تہ اسدوانی او حبشی ژبہ کنبی قسورہ وائی اوپہ نبطی ژبہ کنبی ورتہ اوبا. بیا فرمائی چه دامشکران خو غواری چه په دوی کنبی په هرپوسری باندي خان له خان له کتاب نازل شو لکہ چه یو بل خای کنبی د هغوی مقوله ده ﴿حَتَّىٰ لَوْ كُنَّا مِنَّا لَوْنًا لَّوْنًا لَوْ كُنَّا مِنَّا لَوْنًا لَوْ كُنَّا مِنَّا لَوْنًا﴾ یعنی چه کله هغوی له یو آیت راخی نووانی چه مونر خو به هیخ کله هم ایمان راونرو ترکومی چه هغه رانه کړی شی کوم چه د الله تعالی رسولانوته ورکړی کیدی شی. الله تعالی تہ بنه علم دې چه د رسالت قابل خوک دی؟ اودا هم مطلب کیدی شی چه مونر تہ بغیرد خہ عمل نہ خلاصی را کړی شی. (۱) الله تعالی فرمائی چه اصل کنبی وجہ داده چه د دوی د آخرت ویره هلو نشته خکه چه د دوی دایقین هم نہ دې په دې باندي ایمان نشته بلکه دا دروغ گنری نو ویریری به ولې؟ بیا فرمائی چه ربنتیاخبره داده چه دا قرآن پاک خو صرف نصیحت او مواعظت دې چه خوک غواری عبرت دې حاصل کړی او نصیحت دې واخلي لکہ چه ارشاد دې ﴿وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ﴾ یعنی ستاسو غوښتنې دې د الله تعالی دغوښتنې تابع شی بیا فرمائی د هغه ذات د دې قابل دې چه د هغه دې اوویریری او هغه داسی دې چه د هر رجوع کونکی توبه قبلوی. مسند احمد کنبی دی چه رسول الله ﷺ ددې آیت تلاوت اوکړو او وئی فرمائیل ستاسو رب فرمائی چه زه د دې حقدار یم چه مانه اوویریری او ماسره دې دویم معبود اونه گرخولې شی خوک چه زماسره دشریک جوړولونه بیج شو هغه خوزمادبننی حقدار شو (ابن ماجه ترمذی اونسانی وغیره کنبی دا حدیث هم دې اوامام ترمذی رحمته الله علیه دې تہ حسن غریب وائی. سهیل د دې راوی قوی نہ دې.

د الله تعالی په احسان سره د سورت مدثر تفسیر هم ختم شو.

ایاتونه	سورة القیامة مکیة وهی اربعون آية وفيها ركوعان	رکوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
۴۰	شروع کوم په نوم د الله چه دیر مهربان	زیات رحم کونکې دې
لَا أُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ ۝ وَلَا أَقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ ۝		
نہ ازہ قسم خورم په ورخ د قیامت اونه ازہ قسم خورم په نفس ملامتہ کونکی باندي		
زہ د قیامت په ورخ قسم خورم او زہ په هغه نفس قسم خورم چې په بدی ملامتہ کونکې دې		
أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا جَمَعْنَاكُمْ لَكُم بِئْسَ الْوَعْدُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا عَسَىٰ أَن يَكُونَ لَكُم مِّنْ دُونِهَا مَوَدَّةٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَكَرِهُوا وَإِنَّ إِلَٰهًا لَّعِندَهُ لَكُلُّ شَيْءٍ حَاسِبٌ ۝		
ایا گمان کوی انسان چی مونر به راجمع نکړی شو هلوکی دهغه ولې نه قادر یو مونر به		
ایا انسان داخیال کوی چی مونر به دهغه هلوکی راجمع نکړو ضرور به ئی راجمع کړو مونر خو په دې قدریو		
عَلَىٰ أَنْ تُسْوَیَ ۝ بَلْ يَرِيدُ الْإِنْسَانُ لِيَفْجَرًا ۝		
په دې چی برابر کړو مونر به بندونه دگوتو دهغه بلکه اراده لری انسان چی گناه کوی		
چې دهغه دگوتو بندونه هم برابر کړو بلکه انسان دا غواری چې ائنده دې هم بد عملونه کوی		

(۱) الطبری: ۴۲/۲۴.

(۲) احمد: ۱۴۲/۳، ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سرورہ المدثر: ۳۳۲۸، ابن ماجه: ۴۲۹۹، مسند ابی یعلیٰ: ۳۳۱۷، حاکم: ۵۰۸/۲.

أَمَامَهُ ۝ يَسْأَلُ أَيَّانَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ۝ فَاذًا بَرِقَ الْبَصَرُ ۝

انینده دپاره | تپوس کوی | چی کله به وی | ورخ دقیامت | پس هر کله چی | او بریسی سترگی |
..... دقیامت د ورخی تپوس کوی چی کله به وی | په کومه ورخ چی سترگی سپینی او تبتی

وَحَسَفَ الْقَمَرُ ۝ وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ ۝ يَقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ

او توره شی سپورمی | او یوخانی کرې شی نمر | او سپورمی | اوبه وانی انسان | په دغه ورخ |
او سپورمی بی نوره شی | اونمر او سپورمی په یو حال کنبی شی | نو انسان به په دغه ورخ وانی چی

أَيْنَ الْمَفْرُغِ ۝ كَلَّا لَا وَزَرَ ۝ إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ ۝

چی چرته دې خانی دتبتی | هر گز نه | نشته خانی دپناه | رب ستاته | په دغه ورخ | خانی دقرار دې
کوم خوا او تبتی انه ، اوس د پناه هیخ خانی نشته | په دغه ورخ ستا د رب نه سوا بل خانی کنبی پناه نشته |

يُنَبِّئُ الْإِنْسَانَ يَوْمَئِذٍ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ

| خبر به ورکړې شی انسان ته | په دغه ورخ | په هغې | چی مخکینی نې لیرلې وی |
په دغه ورخ به انسان ته خپل وړاندینی او روستنی ټول عملونه پیش کړې شی

وَأَخَّرَ ۝ بَلِ الْإِنْسَانُ عَلَىٰ نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ ۝ وَلَوْ أَلْقَىٰ

اوروستو نې بریسی وی | بلکه انسان به | په نفس خپل باندي | لیدونکې وی | اگر که پیش کړې هغه
بلکه انسان به پخپله هم په خپل حالت باندي گواه وی | اگر که بهانې لتوی

مَعَاذِيرَهُ ۝ لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَٰ بِهِ ۝

| عذرونه خپل | مه خوزوه | په دې وحی | ژبه خپله | چی تلوار کوي | په یادولو ددې |
..... «اشی رسول ﷺ» ته د قران په لوستلو کنبی د زر وئیلو دپاره خپلې ژبې ته حرکت مه ورکوه |

قوله تعالیٰ: - لَا أَقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ ۝

دقیامت قسم: دا خوخل تیر شوی دی چه په کوم خیز باندي قسم او خورلې شی نوکه هغه د رد کولو خیز وی
نو د قسم نه اول دلا کلمه د نفی د تاکید دپاره راوړل جائز کیږی. دلته د قیامت په کیدو باندي اود جاهلانو
د دې قول په تردید باندي چه قیامت به نه کیږی قسم خورلې شی نو فرمائی چه قسم دې د قیامت په
ورخ او قسم دې د ملامت کونکی خان. حضرت حسن رضی الله عنه خو فرمائی چه د قیامت قسم دې اود ملامت
کونکی نفس قسم نه دې. حضرت قتاده رضی الله عنه فرمائی چه د دواړو قسم دې (د حسن رضی الله عنه او اعرج رضی الله عنه
قراءت (لَا أَقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ ۝) دې دې سره هم د حسن رضی الله عنه د قول تائید کیږی ځکه چه د هغه په نیزداولنې
قسم دې اود دویم نه دې خو صحیح قول هم دغه دې چه د دواړو قسم خورلې شوي دې. لکه چه د حضرت
قتاده رضی الله عنه بیان دې. د حضرت ابن عباس رضی الله عنه او حضرت سعید بن جبیر رضی الله عنه نه هم دا روایت دې او د امام
ابن جریر رضی الله عنه مختار قول هم دغه دې. د قیامت ورخ خو هر سرې پیژنی.

قوله تعالى: - وَلَا أَقْسِمُ بِاللَّوَامَةِ ۗ

قسم دے دے نفس لوامہ: یہ نفس لوامہ کبھی د حضرت حسن بصری رضی اللہ عنہ نے روایت دی ہے کہ وہ مراد د مؤمن نفس دے ہے ہفتہ ہر وخت خپل خان ملامت کوی ہے داسی دے ولے اوونیل؟ دادے ولے اوخو لو؟ داخیال ہے زہ کبھی ولے راغلو؟ اوفاسق اوفاجر غافل وی ہے ہفتہ بانڈے خہ شوی دی ہے خپل نفس ملامت کوی (۱) داهم روایت دے ہے د زمکے اواسمان تول مخلوق ہے خپل خان ملامت کوی. دخیروالا ہے دخیر ہے کمی اود شروالا ہے د شر ہے کیدو بانڈے. داهم ونیلی شوی دی ہے کہ مراد مذموم نفس دے ہے نافرمان وی ہے پاتے کیدونکی بانڈے پنیمانہ اوپہ دے بانڈے ملامتہ کونکے. امام ابن جریر رضی اللہ عنہ فرمائی ہے دا تول احوال نیز دے نیز دے دی مطلب دا دے ہے دا ہفتہ نفس والا دے ہے د نیکنی ہے کمی بانڈے او د بدنے ہے کیدو بانڈے نفس ملامت کوی او پے فوت شوی بانڈے پنیمانتیا کوی. بیا فرمائی ہے انسان دا سوچ کرے دے ہے مونہ ہے د قیامت پے ورخ د ہغوی د ہلو کو پے راجع کولو بانڈے قادر نہ یو. داخو پیر غلط خیال دے مونہ ہے دا د جدا جدا خایونونہ راجع کوو اوبیا ہے نی اودرو اودا ہے پورہ پورہ جو روو. حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما وغیرہ فرمائی ہے مونہ قادر یو ہے دوی د اوبن یا اس د تلی پے شان جو کرے. امام ابن جریر رضی اللہ عنہ فرمائی ہے کہ پے دنیا کبھی مونہ غوبنتلی نو دوی پے مو ہم داسی جو کرے وی. د آیت دلفظونونہ خوبہ ظاہرہ ہم دا معلومی ہے (قَدِيرَيْن) حال دے د (فَجَمْع) نہ یعنی انسان آیا داگمان کوی ہے مونہ ہے د ہفتہ ہلو کی راجع نہ کرے شو؟ او مونہ نی پیرزر راجع کرے مونہ دے دے راجع کولو قدرت لرو بلکہ کہ مونہ غوارو نو خومرہ ہے دے وو نود ہغے نہ پے نی ہم خہ زیات جو کرے راجع ہے نی کرے. د دوی دگوتوسرونہ ہے برابر کرے دابن قتیبہ رضی اللہ عنہ اوزجاج رضی اللہ عنہ قول ہم دغہ معنی دہ.

قوله تعالى: - بَلْ يُرِيدُ الْإِنْسَانُ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ ۗ

د انسان اعمال: بیا فرمائی ہے اللہ جل جلالہ خپلی مخے تہ فسق اوفجور کول غواری یعنی قدم پے قدم وړاندے کیری وائی ہے گناہ خوکوم تویہ ہے ہم اوباسم. د قیامت ورخ کومہ د ہفتہ پے وړاندے دہ د ہغے نہ کفر کوی او ہفتہ نی پے خپل سر پے سورہ دہ وړاندے روان دے ہروخت ہم دغہ وینی ہے یوقدم ہے خپل نفس دا اللہ تعالیٰ د گناہ طرف تہ وړاندے کوم خو ہے پے چا بانڈے د رب رحم دے. د اکثر و سلفو قول دے آیت پے تفسیر کبھی ہم دغہ دے ہے پے گناہونو کبھی تندے کوی اوتویہ کبھی تاخیر کوی. حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی د حساب د ورخ نہ انکاری دے ابن زید رضی اللہ عنہ ہم دغہ وائی او ہم دا پیر بنہ مطلب دے خکہ ہے ہم دے نہ پس دی ہے ہغوی تپوس کوی قیامت پے کلہ راحی؟ د ہغوی دا سوال ہم د انکاریہ توگہ دے داخو پیڑنی ہے د قیامت راتلل محال دی بل خانی ارشاد دے (وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ) وائی ہے کہ تہ ربنتونی نی نو اوبنایہ ہے قیامت پے کلہ راحی؟ دوی تہ اووایہ ہے د ہغے یو ورخ مقرر دہ دکومی نہ ہے نہ تاسویوساعت وړاندے کیدے شئی نہ روستو کیدے شئی. دلستہ ہم فرمائی ہے کلہ مو سترگی بقی پاتے شی لکہ ہے بل خانی ارشاد دے (لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ ظَرْفُهُمْ وَأَفْبَدُ تَهُمُ هَوَاءً) یعنی بانہ پے نی پیڑی نہ بلکہ درعب اوددہشت دوجہ پے نی سترگی بقی نیولی اخواد یخوابہ گوری. د (بِرْق) دویم قرات (بِرْق) ہم دے معنی نیز دے نیز دے دے اود سپورمنی رانہ پے بالکل ختمہ شی اونمر سپورمنی پے راجع کرے شی یعنی دوارہ پے بی نورہ کرے شی او راغونہ پے کرے شی لکہ ہے فرمان دے (إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ۗ وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ ۗ)

د حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ پے قرات کبھی (وجمع بين الشمس والقمر) دے انسان ہے کلہ دا پریشان شوے او د ویری اود دنیا د انتظام دا خطرناک حال اووینی نو تختی پے او وائی پے ہے د پناہ خانی کوم خانی دے؟

د الله تعالى د طرف نه به جواب ملا وېری چه هېڅ پناه نشته درب وړاندې او هغه سره د اودریدونه بغیر بله هېڅ لار نشته. لکه چه بل خانی ارشاد دې ﴿مَالِكُمْ مِّنْ مَّلَاجِ يَوْمَئِذٍ وَمَالِكُمْ مِّنْ تَكْوِيرٍ﴾ یعنی نن نه یو خانی د پناه شته اونه داسې یو خانی شته چرته چه تاسو لار شنی اوتاسو بې انجام او بې پیژندگلو شنی. نن به هر سړی ته د هغه وړاندې روستو لوی واره نیوی اوزاره ټول اعمال وروړاندې کړې شی. لکه چه ارشاد دې ﴿وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا﴾ یعنی چه څه شی و و هغه به اووینی اوستارب به په چا باندې ظلم نه کوی. انسان خپل ځان ډیر ښه پیژنی د خپلو عملونو پخپله آئینه ده سره د دې که انکار کوی یا عذر اومعذرت کوی گرځی.

لکه چه ارشاد باری تعالی دې ﴿اِفْرَأَيْتَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا﴾ خپله عمله نامه پخپله اولوله او خپل ځان هم پخپله اوگوره. دهغه غوږونه سترگې لاسونه پښې اونور اندامونه په هغه د گواهنی د پاره کافی دی. خواقسوس چه دې د نورو عیبونه او نقصانونه گوری اود خپل ځان نه غافله دې. وئیلی شی په توراة کښې لیکلی دی ای بنیادمه ته خود نورو دسترگوډکی وینې اود خپلو سترگو پوره تیر تاته نه ښکاری؟ د قیامت په ورځ به انسان فضول بهانې جوړ کړی اود دروغو دلیلونه به ورکوی اوبې کاره عذرونه به پیش کړی یوبه هم نه شی قبلولې. ددې آیت یوه معنی داهم کړې ده چه هغه به پردې راواچوی اهل یمن پردې ته عذار وائی خوصحیح معنی دپاسه ده لکه چه بل خانی ارشاد دې یومعقول عذریه ورسره نه وی نود خپل شرك نه به د سر نه انکار اوکړی چه د الله تعالی قسم مونږ خود د سره مشرکان نه وو. بل خانی دی چه د قیامت په ورځ به هم د الله تعالی په وړاندې قسمونه خوړلوسره به خپل ځان رښتونی ثابتول غواړی لکه څنگه چه په دنیا کښې دهغوی ستا په وړاندې حال دې ولې الله تعالی ته خود هغوی دروغ ښکاره دی که هغوی خپل ځان هرڅه گنړی. غرض دا چه عذر معذرت به د قیامت په ورځ دهغوی هېڅ په کار رانه شی لکه چه بل خانی فرمائی ﴿فَيَوْمَئِذٍ لَا يُنْفَعُ الَّذِينَ ظَلَمُوا عَذْرَانَهُمَا﴾ ظالمانو ته به د هغوی معذرت هېڅ کار ورنه کړی دوی به د خپل شرك سره دخپلو ټولو بد عملوانکار اوکړی خوبی فاندې.

لَا تَحْرِكْ	بِهِ	لِسَانَكَ	لِتَعْجَلَ	بِهِ ۞
امه خوزوه	په دې وحی	ژبه خپله	چی تلوار کوی	په یادولو ددې
﴿اې رسول ﷺ﴾ ته د قران په لوستلو کښې د زر وئیلو دپاره خپلې ژبې ته حرکت مه ورکوه				
إِنَّ عَلَيْنَا	جَمْعَهُ	وَقْرَانَهُ ۞	فَإِذَا قَرَأَهُ	فَاتَّبِعْ
بیشکه په مونږ دی	جمع کول ددې	او لوستل ددې	پس هر کله چی لولو مونږ دا	پس پیروی کوه
ددې رایو خانی کول اوتاته لوستل زمونږ په ذمه دی نو چی مونږ ئې (تاته) ولولو نو ته				
قُرْآنَهُ ۞	ثُمَّ	إِنَّ عَلَيْنَا	بَيَانَهُ ۞	كَلَّا
دلوستلو ددې	بیا	بیشکه زمونږه ذمه ده	بیان (یعنی مطلب درښودل) ددې	هر گز نه
د هغې پیروی کوه بیا (خلقو ته) د هغې بیانول هم زمونږ په ذمه دی مگر				
بَلْ يُحِبُّونَ	الْعَاجِلَةَ ۞	وَتَذَرُونَ	الْآخِرَةَ ۞	وَجُودَهُ ۞
بلکه تاسو خوښوی	زر حاصلیدونکی دنیا	او پریردی	آخرت	خینی مخونه به
په دغه ورځ ډیر مخونه به په دغه ورځ				

تَاٰخِرَةٌ ۙ	اِلٰى رَبِّهَا	نَاظِرَةٌ ۙ	وَوُجُوۡهُ	يَوْمَئِذٍ	بَاۡسِرَةٌ ۙ
تازہ وی	ارب خپل ته به	کتونکی وی	او خینی مخونه به	په دغه ورخ	غمگین وی
تازہ وی	خپل رب ته به گوری	اودیر مخونه به	په دغه ورخ	بی رونقه وی
تَنْظُرٌ	اَنْ يُفْعَلَ	بِهَا	فَاَقْرَبَةٌ ۙ		
گمان به کوی	(پوهه به وی)	اچی کیری به	په دغه مخونو باندي	(دهغوی سره)	سخت سلوک
دوئی به خیال کوی	اچی دوئی سره به	داسی سختی کولی شی	اچی ددوئی	ملا به	ماته کړی

قوله تعالى: - لَا تَحْرُكْ يَه لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ ۗ اِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ ۗ

قرآن پاک لوستل او یادول: دلته اللہ تعالیٰ ﷻ خپل نبی کریم ﷺ ته تعلیم ورکوی چه دفرښتې نه څنگه وحی واخلی حضور ﷺ به دهغې په اخستلو کښې ډیره تندی کوله اوپه قراءت کښې به فرښتې سره بالکل یوشان وو. نوالله ﷻ حکم فرمائی چه کله فرښته وحی راوړی راشی نو ته صرف اوره اوبیا د کومې ویرې چه ته داسې کوي د دې خبرپه بابت تسلی ورکوی چه ستا په سینه کښې جمع کول او په خپل وخت ستا د ژبې نه لوستل دا زمونږ په ذمه دی دغه شان دا واضح کول او د دې تفسیر او بیان ستانه کول داهم زمونږ په ذمه دی. نواولنې حالت خو یادول بیا تلاوت کول بیا تفسیر مضمون وضاحت او مطلب بیانول د دې دريوارو کفالت اللہ تعالیٰ په خپله ذمه اخستی دی لکه چه بل ځائی ارشاد دې ﴿وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يُقْضَىٰ اِلَيْكَ وَحْيُهُ ۗ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا﴾ یعنی تر کومې چه تاسره پوره وحی رانه شی نو ته په لوستلو کښې تندی مه کوه زمونږ نه دعا غواړه چه زما ربه زما علم زیات کړي. بیا فرمائی چه دا ستا په سینه کښې جمع کول اودا په تا باندي لوستل په مونږ دی کله چه مونږ دا اولولو یعنی زمونږ نازل کړې شوې فرښته دا تلاوت کړې نوته اوره چه کله هغه اولولی نو بیانی ته وایه زمونږ په مهربانۍ سره به تاته پوره یادوی. دومره هم نه بلکه د حفظ کولو او تلاوت کولونه پس مونږ به تاته د دې معنی مطلبونه په ښکاره والی او وضاحت سره پوهه کوو دې دپاره چه زمونږ اصلی مراد او صفا شریعت باندي ته پوره شان سره خبرشي.

مسند کښې دی چه حضور ﷺ ته د دې نه وړاندي په وحی اخستلو کښې ډیر سخت تکلیف کیدلو او د دې ویرې چه چرته زه ئی هیرنه کړم فرښتې سره سره به ئی لوستلو اود حضور ﷺ شونډ مبارکې به خوزیدلې. ابن عباس ؓ راوی حدیث خپلې شونډ او خوزولې او وئی خودلې چه داسې اود هغه شاگرد سعید ؓ به هم د خپل استاذ په شان شونډې خوزولې او خپلو شاگردانو ته به ئی خودل. په دې باندي دا آیت نازل شو چه دومره تندی مه کوه او خپلې شونډې مه خوزوه. دا ستا په سینه کښې جمع کول او په تاباندي تلاوت کول زمونږ په حواله دی بخاری او مسلم کښې هم دا روایت دې (۱) اوبخاری کښې داهم دی چه کله به وحی نازلیدله نو حضور ﷺ به سترگې مبارکې ښکته کړې وې او چه کله به نازل شوه نو حضور ﷺ به لوستله (۲) ابن ابی حاتم کښې هم د ابن عباس ؓ په روایت سره نقل دی او ډیرو مفسرینو او سلفو صالحینو هم د فرمائیلې دي. داهم روایت دې چه حضور ﷺ به هروخت تلاوت کولو داسې نه چه زه ئی هیرنه کړم په دې باندي دا آیاتونه نازل شو.

حضرت ابن عباس ؓ او حضرت عطیبه عوفی ؓ فرمائی د دې بیان په مونږ باندي دې یعنی حلال او حرام واضح کول. د حضرت قتاده ؓ هم دا قول دې. بیا فرمان کولی شی چه دې کافرانو د قیامت نه

(۱) احمد: ۱/۳۴۳، صحیح بخاری کتاب بدء الوحی باب کیف کان بدء الوحی الی رسول الله ﷺ، صحیح مسلم: ۴۴۸، ترمذی: ۳۲۲۹.
(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة القيامة (فاذا قرأناه فاتع قرآنه): ۴۹۲۹.

انکار کول اود الله تعالى پاک کتاب نہ مثل اود الله تعالى د عظیم الشان رسول ﷺ تابعداری نہ کولو باندی امادہ کونکے خیز چہ کلہ دنیا او آخرت پریخود دل دی سرہ د دی چہ د آخرت ورخ ڈیرہ د اہمیت والا ورخ دہ۔ پہ دی ورخ بہ ڈیر خلق خو داسی وی چہ د ہغوی مخونہ بہ ڈیر خوشحالہ تروتازہ وی اود خپل رب پہ دیدار باندی بہ مشرف کیڑی لکہ چہ صحیح بخاری کنبی دی چہ ڈیر زر بہ تاسو خپل رب صفا صفا اوبنکارہ پہ بنکارہ خپلی مخی تہ اوگورنی پہ ڈیر صحیح حدیث اومتواتر وسندونو سرہ کوم چہ دا حدیثو آئمہ پہ خپلو کتابونو کنبی وارد کړی دی ثابتہ شوی دہ چہ ایماندار بہ قیامت پہ ورخ د خپل رب پہ دیدار باندی مشرف کیڑی۔ دا احادیث خو بہ نہ خوک اخوا کړی شی اونه بہ ددی نہ انکار او کړی شی۔

صحیح بخاری اوصحیح مسلم کنبی د حضرت ابوسعیدؓ او حضرت ابوہریرہؓ نہ روایت دی چہ خلقوتپوس او کړو یارسول الله ﷺ مونږ بہ خپل رب د قیامت پہ ورخ وینو؟ حضور ﷺ او فرمانیل چہ نمر او سپوږمئی کتلو کنبی چہ کلہ آسمان صفاوی او اوریخ او گرد نہ وی خہ رکاوٹ یارش وغیرہ وی؟ ہغوی وئیل نہ حضور ﷺ او فرمانیل دغہ شان بہ تاسو الله تعالى وینئی (۱) بخاری اومسلم کنبی د حضرت جریرؓ نہ روایت دی چہ نبی کریم ﷺ د خوار لسمی شپی سپوږمئی او کتلہ اوونئی فرمانیل تاسو بہ دغہ شان خپل رب وینئی څنگہ چہ دا سپوږمئی وینئی۔ نوکہ تاسو نہ کیدی شی د نمر د رابستلونه وړاندی مونخ (یعنی د سحر مونخ) اود نمر د ډویدونه اول مونخ (یعنی د مازیگر مونخ) کنبی ہیخ شان سستی مہ کوئی (۲) دابوموسیؓ نہ ہم پہ دی دواړو متبرک کتابونو کنبی روایت دی رسول الله ﷺ فرمانیلی ہغہ جنتونہ د سرورزو دی د ہغہ ځانی لوښی لرگی هرڅہ د سرو زرو دی۔ دوه جنتونہ د سپینوزرودی اود ہغی لوښی لرگی ټول د سپینوزرودی د دی جنتونو او الله تعالى د دیدار پہ مینخ کنبی بہ صرف د لوئی د ځادرونونہ بغیر بل ہیخ نہ وی۔ دا د جنت عدن ذکر دی۔ (۳)

د صحیح مسلم پہ حدیث کنبی دی چہ کلہ جنتی جنت تہ اورسی نو الله تعالى بہ د ہغوی نہ معلومہ کړی کہ څہ غواړئی نوچہ زیات کړم؟ ہغوی بہ وائی الله تعالى تازمونږ مخونہ سپین نورانی کړی مونږ دی جنت تہ اورسولود دوزخ نہ دی بیچ کړو اوس مونږ تہ د څہ ضرورت دی؟ ہم ہغہ وخت بہ پردی اوچتی کړی شی اوددی جنتیانو سترگی بہ د الله ﷻ پہ جمال باندی منورې شی پہ دی کنبی چہ ہغوی تہ کوم خوند اومزہ ورحاصلہ شی ہغہ بہ پہ ہیخ خیز کنبی نہ حاصلیری۔ د ټولونہ زیات محبوب او خوښ خیز بہ ہغوی تہ د الله ﷻ دیدار وی۔ ہم دا پہ دی آیت کنبی پہ لفظ (زیادۃ) سرہ تعبیر کړی شوی دی۔ بیا حضور ﷺ دا آیت اولوستلو (لَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحَسَنَىٰ وَزِيَادَةٌ) یعنی احسان کونکو تہ بہ جنت ہم ملاویږی اود الله تعالى دیدار ہم۔ (۴)

صحیح مسلم کنبی د حضرت جابرؓ والا روایت کنبی دی چہ الله تعالى بہ پہ مؤمنانو باندی پہ میدان حشر کنبی پہ مسکی کیدوسرہ تجلی او فرمانی (۵) نومعلومہ شوه چہ ایماندار بہ د قیامت پہ عرصاتو کنبی او جنتونو کنبی د الله تعالى پہ دیدار باندی مشرف کولی شی۔ د مسند احمد پہ حدیث کنبی دی رسول الله ﷺ فرمانی چہ د ټولو نہ د کمی درجی والا جنتی بہ خپل ملکیت تہ دوه زرہ کالویورې گوری د لری اونیزدی خیزونہ بہ ورته یوشان بنکاری هر طرف او هر ځانی بہ د ہغہ بیبیانی او خادمان پہ نظر

(۱) صحیح بخاری کتاب التوحید باب قول الله تعالى (وجوه يومئذ ناضرة) ۷۴۳۷، صحیح مسلم: ۱۸۲، احمد: ۲/۲۹۳، ابن حبان: ۷۴۲۹.

(۲) صحیح بخاری حوالہ سابق: ۷۴۳۴، صحیح مسلم: ۶۳۳، ابن حبان: ۷۴۴۳.

(۳) صحیح بخاری حوالہ سابق: ۷۴۴۴، صحیح مسلم: ۱۸۰، ترمذی: ۲۵۲۸، ابن ماجہ: ۱۸۶، احمد: ۴/۴۱۱.

(۴) صحیح مسلم کتاب الايمان باب اثبات رؤية المؤمنين في الآخرة بهم سبحانه وتعالى: ۱۸۱.

(۵) صحیح مسلم کتاب الايمان باب ادنى اهل الجنة منزلة فيها: ۱۹۱.

راخی اود اوچتی درجی جنتی به یوه یوه ورخ دوه دوه خل د الله تعالیٰ مخ مبارک وینی (۱) په ترمذی کبني هم دا حدیث دی. دا حدیث په روایت د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما مرفوعاً هم نقل دی. زمونږ ویره ده که د دې قسم ټول احادیث روایتونه اودهغې سندونه اودهغې مختلف الفاظ دلته راجمع کړې شی نو مضمون به ډیر اوږد شی. ډیر صحیح او حسن احادیث په مسند او سنتو په کتابونو کبني روایت دی په کومو کبني چه اکثر زمونږ په دې تفسیر کبني په مختلفو مقاماتو کبني هم راغلی دی. او توفیق د الله تعالیٰ په قدرت کبني دی. د الله تعالیٰ شکر دې چه په دې مسئله کبني یعنی د الله تعالیٰ په دیدار کبني مؤمنانوته د قیامت په ورخ نصیب کیدو کبني د صحابه کرامو رضی اللہ عنہم تابعین رضی اللہ عنہم او دامت د اسلافو په اتفاق سره اجماع ده.

أئمه حضرات او بزرگان دین په دې باندې متفق دی چه کوم خلق د دي تاویل کوی او وانی چه دې نه مراد د الله ﷻ نعمتونه کتل دی لکه څنگه چه د مجاهد رضی اللہ عنہ او ابوصالح رضی اللہ عنہ نه په تفسیر ابن جریر کبني روایت دې دهغوی قول د حق نه لرې اوسراسر د تکلف نه ډک دی. هغوی سره د دې آیت څه جواب دې کوم چه د بدکارانو باره کبني فرمائیلې شوي دې **﴿كَلَّا أَنتُم مِّن رَّبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ﴾** یعنی فاجران به د قیامت په ورخ د خپل پروردگار نه په پرده کبني کولې شی. حضرت امام شافعی رضی اللہ عنہ فرمائی چه د فاجرانو د الله ﷻ دیدار نه محروم پاتي کیدلو صفا مطلب هم دادې چه ابرار یعنی نیکان خلق به د الله ﷻ په دیدار باندې خړوب کولې شی او د متواترو احادیثونه ثابت شوی دی او هم په دې باندې د دې آیت د الفاظ وروانی صفا دلالت کوی چه ایماندار به د الله تعالیٰ په دیدار باندې خوشحال یري. حضرت حسن رضی اللہ عنہ فرمائی چه دوی به د بنکلی او بنائسته مخونو والا وی ځکه چه د رب په دیدار باندې به د هغوی نظر ږیوخی نوییا به دوی منور او بنکلی ولې نه وی. او ډیر مخونه به په هغه ورخ وران شوی وی بد شکله کیږي به بدرنگ او خفه به وی د هغوی به دایقین وی چه په مونږ به اوس د الله تعالیٰ هلاکت او د هغه راگیږول راشی اوس به مونږ ته د دوزخ د تلوحکم اوشی. لکه بل خانی چه ارشاد دې **﴿يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ﴾** یعنی په هغه ورخ به بعضی مخونه تک سپین بنائسته او بنکلی وی او بعضی به د تور مخ والا وی بل خانی دی **﴿وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ تَصْلِي نَارًا حَامِيَةً﴾** یعنی د قیامت په ورخ به ډیر مخونه ویریدونکی بوگنیدونکی بدرنگه او ذلیل وی کوم عمل چه ئی کولو تکلیف به اوچتوی خونن په سور کړې شوی اور کبني ورننوخی الخ. بیافرمانی **﴿وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاعِمَةٌ﴾** یعنی بعضی مخونه به په هغه ورخ د نعمتونو والا خوشحال تازه پر قیدونکی اور وبنانه وی چه په خپلو تیرو اعمالو به خوشحال وی او په اوچتو جنتونو کبني به اوسیري. هم د دې مضمون نور هم ډیر آیاتونه دی.

كَلَّا	إِذَا	بَلَغْتَ	الترَاقِي	وَقِيلَ	مَنْ	رَاقٍ
هرگز نه	کله چی	اور سیري ساه	حلق (مری) ته	او اووئیلې شی	څوک شته	دم اچونکي
						البته څه وخت چی روح مرئ ته اور سیري او دا اووئیلې شی چې څوک دم اچونکي شته؟
وَوَظَنَ	أَنَّهُ	الْفِرَاقُ	وَالْتَفَّتِ	السَّاقُ	بِالسَّاقِ	إِلَى
او پوهه شی	چی بیشکه	دا جدائی ده	او تاوشی پندې	د بلي پندې نه	ارب ستا ته	په دغه ورخ
						اودې به گمان او کړي چه دا جدائی ده او یوه پندې به د بلي پندې سره یوځای شی په دغه ورخ ستا

(۱) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة القیامة: ۳۳۳۰، الحد: ۱۳/۲، مجمع الزوائد: ۱۰/۱، ۴۰۱، مسند ابی یعلی: ۶۷۱۲، الشریعة للاجری: ۶۳۱، البعث للیهقی: ۴۷۷.

الْمَسَاقِطُ ۞	فَلَا صَدَقَ	وَلَا صَلَّى ۞	وَلَكِنْ كَذَبَ	وَتَوَلَّى ۞
روانیدل دی پس هغه نه رنبتیا اومئل اونه ئی مونخ اوکرو لیکن دروغ اوگنرو او مخ نی وارووا رب طرف ته روانیدل دی اییا نه خو هغه تصدیق اوکرو اونه ئی مونخ اوکرو ابلکه (د الله حکمونه نی، دروغ اوگنرل او مخ				
ثُمَّ ذَهَبَ ۞	إِلَىٰ أَهْلِهِ ۞	يَمْطِئُ ۞	أُولَىٰ لَكَ ۞	فَأُولَىٰ ۞
بیا لارو کوروالو خپلو ته اچی غرور نی کوو مناسب ده تالره او هم ستا سره بنائی ئی وارولو او بیا خپل کورته په تکبر سره واپس روان شو ستا دپاره تباھی ده				
ثُمَّ أُولَىٰ ۞	لَكَ فَأُولَىٰ ۞	أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ ۞	أَنْ يُّتْرَكَ ۞	
بیا مناسب ده تالره او هم ستا سره بنائی دا طریقه اییا گمان کوی انسان اچی پرې به بنودی شی هغه بیا ستا دپاره تباھی پس ډیره تباھی ده اییا انسان په دې خیال کنبی پروت دې اچی دې به هسی بی کاره				
سُدًى ۞	الْمُرِيكَ ۞	نُطْفَةً ۞	مِّن مَّنِي ۞	يُمْنِي ۞
بی مطلبه اییا نه وو هغه یوه نطفه دمنی نه اچی اچولی کیری په خیته دمور کنبی اییا شوه هغه پریخودی شی اییا دې دمنی یو شاخکی نه وو اچی (په رحم کنبی) تونې کرې شوه او بیا				
عَلَقَةً ۞	فَخَلَقَ ۞	فَسَوَّيْ ۞	فَجَعَلَ ۞	
ایوه توپه دوینی اییا ئی جوړ کړو (بدن دهغه) اییا ئی برابر کړه اندامونه دهغه اییا ئی جوړ کړل دوینی یوه توپه شوه نواله ﷻ ترې نه انسان جوړ کړو او سم برابر ئی کړو اییا ئی				
مِنْهُ ۞	الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرِ ۞	وَالْأُنثَىٰ ۞	الْأَيْسَ ذَلِكَ ۞	يَقْدِرِ ۞
ادهغې نه جوړی نر او بنسځه اییا نه دې دغه ذات قادر په دې				
دده نه دوه جوړی یعنی سرې او بنسځه جوړ کړل اییا هغه (الله ﷻ) په دې قادر نه دې				
أَنْ يُحْيِيَ ۞	الْمَوْتَىٰ ۞			
اچی ژوندی کړی مړی				
چې مړی بیار ژوندی کړی				

قوله تعالى: - كَلَّا إِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَ ۞

د عالم نزع ذکر: دلته د مرګ دسکراتو بیان کولې شی الله ﷻ دې په هغه وخت کنبی مونږ په حق باندي کلک اوساتی (کلا) که دلته د رتلوپه معنی کنبی واخستلې شی نودا معنی به وی چه ای بنیادمه تاچه دا زما خبرې دروغ گنرلې هغه صحیح نه دی بلکه د هغې مقدمات خو به تا روزانه ښکاره په ښکاره کتل او که دالفظ د (حقا) په معنی کنبی واخستلې شی نومطلب به نورهم زیات واضح شی یعنی داخبره یقینی ده کله چه ستا روح ستا د بدن نه اوخی اوستا د مړې پورې راورسی. (تراقی) جمع ده د (توقه) هغه هډوکو ته وائی چه د سینی اود اورو په مینځ کنبی دی کوم ته چه د مړنی هډوکې وائی لکه چه بل ځائی راشاد دې (فَلَوْلَا إِذَا بَلَغَتِ الْحُلُقُومَ ۞ وَأَنْتُمْ حِينِيذٍ تَنْظُرُونَ ۞ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلَكِنْ لَا تُبْصِرُونَ ۞ فَلَوْلَا إِنْ كُنْتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ ۞ تَرْجِعُونَهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۞) یعنی چه کله روح د حلق پورې راورسی او ته گوري نومونږ تانه هم دې ته ډیر نيزدي یوخو ته نه شی لیدلې اوس که ته د الله تعالی د حکم ماتحت نه نی اویه خپل قول کنبی

رہنمونہی نی نوہغه روح ولہی واپس نہ راگر خوہی؟ پہ دہی مقام بانندی پہ دہی حدیث بانندی ہم نظر و اچونی کوم چہ د بشر بن حجاج پہ روایت سرہ د سورت یس پہ تفسیر کنہی تیر شوہی دہی (۱) (تواقی) جمع دہ د (ترقوة) ہغه ہدوکی تہ وانی کوم چہ حلق تہ نیزدی دہی. دغہ وخت کنہی چغہی صورہی وھی چہ چرتہ خوک دم والا نشتہ؟ یعنی دیو طبیب وغیرہ سرہ شفا کیدلہی شی اودا ہم وئیلہی شوی دی چہ دا د فرہنستو قول دہی یعنی دا روح پہ خوک اخلی خیرزی بہ د رحمت فرہنستہی یاد عذاب؟

قوله تعالیٰ: - وَالْتَقَى السَّاقُ بِالسَّاقِ ۝

اوپندی پہ پنہنی سرہ د مرلو یومطلب خود این عباسؑ وغیرہ نہ دا نقل دہی چہ دنیا و آخرت پہ دہ بانندی راجع کیری د دنیا آخری ورخ وی اود آخرت رومبنی ورخ وی پہ خہ سرہ چہ دستختنی د پاسہ سختی کیری خوچہ پہ چا بانندی درب رحیم کریم رحم او کرم وی (۲) دویم مطلب د عکرمہ نہ دا روایت دہی چہ یو دیر لوی امر د یوبل دیر لوی امر سرہ ملاویری د بلاد پاسہ بلا راخی. دریم مطلب د حضرت حسن بصریؒ نہ دا روایت دہی چہ پخپلہ د مر کیدونکی دہی آرامنی اوسخت دردد وجہ نہ یوہ پنبہ پہ بلہ بانندی اچول مراد دی (۳) اول خو دہی پہ دہی پنبو بانندی گر خیدو راگر خیدو خواوس پہ ہغہی کنہی ساچرتہ دہ؟ اودا ہم وئیلہی شوی دی چہ د کفن پہ وخت کنہی یوہ پنہنی دہلی سرہ ملاویدل مراد دی.

خلورم مطلب د حضرت ضحاکؒ نہ دا روایت دہی چہ دوه کارونہ دوو طرفونو تہ جمع کیری یو خوا خلق د ہغہ بدن تہ غسل ور کولو د پالارہ او خاوروتہ سپار لو د پارہ تیار دی او دیخوا فرہنستہی د ہغہ روح اورلو کنہی مشغول دی کہ نیک وی نو بنکلی تیارہی پہ پنبہ شان سرہ او کہہ بد وی نوپہ دیر بد او خراب حالت سرہ. اوس د واپس کیدلو او پاتہی کیدلو خانی اوسیدلو خانی اود رسیدلو خانی تہ تلل او رسیدلو خانی ہم د اللہ تعالیٰ طرف تہ دہی. روح د آسمان طرف تہ خیرزی او بیا حکم کولہی شی چہ دا د زمکہی طرف تہ واپس او گر خونی ما دا ٲول ہم د دہی نہ پیدا کری دی او ہم دہی تہ بہ نی واپس کوم او بیا بہ نی ہم د دہی تہ واپس راو باس.

لکہ خنگہ چہ د براءؑ پہ او برد حدیث کنہی راغلی دی (۴) ہم دا مضمون بل خانی بیان شوہی دہی. (وَهُوَ الْقَائِرُ قَوْقُ عِيَادٍ) ہم ہغہ پہ خپلو بند یگانو بانندی غالب دہی ہم ہغہ ستاسو د حفاظت د پارہ تاسولہ فرہنستہی رالیگی. تردہی چہ کلہ پہ تاسو کنہی د چا د مرگ وخت راشی نوز مونر لیگلی شوہی فرہنستہی ہغہ وفات کوی او ہغوی ہیخ قصور نہ کوی او بیا ٲول پہ ٲول د خپل رہنمونہی مولا طرف تہ واپس کولہی شی. یقین او کونی چہ حکم ہم د ہغہ چلیبری او ہغہ د ٲولونہ دیر زر حساب اخستونکی دہی.

قوله تعالیٰ: - فَلَا صَدَقَ وَلَا صَلَّى ۝

بیا د ہغہ کافر انسان حال بیانولہی شی چہ پہ خپل زرہ او خپلہ عقیدہ د حق دروغ گنہونکی او پہ خپل عمل د حق نہ مخ ارونکی دہی. د چا چہ ظاہر او باطن بریاد شوہی وو او پہ ہغہ کنہی ہیخ بئیگرہ باقی پاتہی نہ وہ نہ ہغہ د اللہ تعالیٰ د خبرو پہ زرہ سرہ تصدیق کولو اونہ پہ بدن بانندی د اللہ تعالیٰ عبادت پورہ کولو تردہی چہ د مانخہ ہم غل وو. اوپہ دروغ گنہلو او مخ ارونکی بی باکہ وو او پہ خپل دہی ناکارہ عمل بہ نی فخر کولو او پہ خوشحالو سرہ بی ہمتنی او بد عملنی سرہ د خپل خان پہ شان خلقو سرہ بہ ملاویدلو. لکہ چہ بل خانی فرمان دہی (وَإِذَا النُّفُوسُ إِلَىٰ أَهْلِهَا النُّفُوسُ فَكَرِينٌ) یعنی چہ کلہ بہ د خپل خان پہ شان خلقوتہ واپس کیدلو نو پنبہ خبری جو رونکی مزہی کونکی او خوشحالہ خوشحالہ بہ تلو.

(۱) ابن ماجہ کتاب الوصایا باب النہی عن الامساك فی الحیاة والتبذیر عند الموت: ۲۷۰۷ و مسندہ صحیح، احمد: ۲۱۰/۴.

(۲) الطبری: ۷۶/۲۴.

(۳) ایضاً: ۷۸/۲۴.

(۴) اوگورنی سورت اعراف آیت: ۴۰.

بل خانی ارشاد دے **(إِنَّهٗ كَانَ فِيْٓ أَهْلِہٖ مَسْرُوْرًاۙ)** یعنی دخپل کورو الاکنبی بہ خوشحالہ وو او دانئی گنرل چہ د اللہ تعالیٰ طرف خودی و واپس کینل نشته. دهغه داخیال غلط وو د هغه د رب نظر پہ هغه باندي وو. بیا اللہ تعالیٰ هغه خبردار کوی اوویره ورته اوروی اوفرمانی چہ خرابی دے وی پہ تاته اللہ تعالیٰ باندي کفر کولوسره بیا فخرکوی لکہ چہ بل خانی ارشاد دے **(ذُقْ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيْزُ الْکَرِيْمُۙ)** دقیامت پہ ورخ بہ کافر ته د رتہی پہ توگہ اوپہ سپکاوی سره و نیلے شی چہ واخلہ اوس مزہ اوخکہ ته خودی رد عزتدار او قدر مندوی.

یوبل فرمان باری تعالیٰ دے **(كُلُوْا وَامْتَعُوْا قَلِيْلًا اِنَّكُمْ مُّجْرِمُوْنَۙ)** خہ اوخوره اوخکہ آخر ته بدکارہ گناہگاری بیل خانی دے **(فَاعْبُدُوْا مَا شِئْتُمْ مِنْ دُوْنِہٖۙ)** خہ داللہ ﷻ نہ بغیرچہ دچاغواری عبادت کوه وغیرہ وغیرہ. غرض دا چہ پہ دے یولوخیونوکنبی دا احکام دغصی اورتہی پہ توگہ دی. دحضرت سعیدبن جبیر ﷺ نہ چہ کلہ دا آیت **(اَوَّلٰی لَکَ)** بارہ کنبی تپوس اوکری شونو هغه اوفرمائیل چہ حضوراکرم ﷺ ابوجہل ته و نیلی وو بیا پہ قرآن پاک کنبی ہم دغه الفاظ نازل شو. د حضرت ابن عباس ﷺ نہ ہم د دے سرہ نیز دے نیز دے روایت پہ نسائی کنبی موجود دے **(ابن ابی حاتم کنبی د قتادہ رضی اللہ عنہما)** روایت دے د رسول اللہ ﷺ پہ دے ارشاد باندي دے د اللہ تعالیٰ دبنمن او نیل چہ ته ماویروی؟ د اللہ تعالیٰ قسم ته اوستا رب زما ہیخ ہم نہ شی کولی. د دے دوارو غرونوبہ مینخ کنبی تلونکی د یولونہ زیات د عزت خاوندہم زہ یم. فرمائی چہ آیا انسان داگنری چہ هغه بہ ہم داسی پریخودی شی؟ یعنی دمرگ نہ پس بہ نی بیا رازوندي نہ کری؟ دد ته بہ ہیخ حکم او د یوخیز ممانعت نہ شی کولی داسی ہیخ کلہ نہ دہ بلکہ پہ دنیا کنبی هغه ته حکم او ممانعت اوپہ آخرت کنبی دخپلو اعمالو برابر بدلہ اوسزا ضرور ملاویری. دلته مقصد د قیامت ثبوت اودقیامت دمنکرانو رددی پہ دے دے وجه ددلیل پہ توگہ و نیلی شی چہ انسان دنطفہ پہ شکل کنبی بی سا او بی بنیادہ وو د اوبویوذلیل خاخکی وو چہ د شانہ رحم ته راغلو بیا د وینی یوہ چکنی جوہرہ شوہ بیا د غوبنی یوہ تکرہ شوہ بیا اللہ تعالیٰ شکل اوصورت ورکرو او روح نی پہ کنبی پوک و هلو اود پورہ اندامونو بنیادم نی جور کرو او د بنخی یاسری پہ شکل نی پیدا کرو. آیا هغه اللہ ﷻ چا چہ د یوکمزوری نطفہ نہ صحیح سالم او کلک وجود والا انسان جور کرو هغه پہ دے خبرہ باندي قادر نہ دے چہ دے فناکری او بیانی راپیدا کری؟ یقینا پہ اول خل پیدا کونکی پہ بیا جور و لو باندي پہ طریقہ اولی قادر دے یا کم نہ کم دومرہ چہ سومرہ پہ اول خل وو. لکہ چہ فرمائی **(وَهُوَ الَّذِيْ يَبْدُؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيْدُہٗ وَهُوَ اٰهْوَنُ عَلَیْہٖۙ)** هغه پہ شروع کنبی پیدا کرو ہم هغه بہ نی دوبارہ واپس راگرخوی اوداپہ هغه باندي ډیر آسان دی. ددے آیت پہ مطلب کنبی ہم دوه اقوالہ دی خو اولنی قول زیات مشهور دے لکہ چہ د سورت روم پہ تفسیر کنبی د دے بیان اوتقریر تیرشوی دے. واللہ اعلم.

قوله تعالیٰ: - اَلَيْسَ ذٰلِكَ بِقَدِيْرٍ

فائدہ: ابن ابی حاتم کنبی دی چہ یوصحابی ﷺ پہ خپل چت باندي پہ اوچت آواز قرآن پاک لوستلو کلہ چہ نی ددے سورت آخری آیت تلاوت کرو نوونی فرمائیل **(سَمِعْنَاكَ بَلٰی)** ای اللہ ﷻ ته پاک نی اوییشکہ قدرنی خلقو ددے وینا کولوسبب دتپوس اوکرو نوونی فرمائیل چہ مارسول اللہ ﷺ ددے آیت ہم داجواب ورکونکی اوریدلی دے. ابوداؤد بکھی ہم دا حدیث دے **(خو پہ دوارو کتابونو کنبی د دے صحابی نوم نشته خود دے نوم نشتوالی مضر نہ دے. د ابوداؤد پہ یو بل حدیث کنبی دی رسول اللہ ﷺ او فرمائیل چہ پہ تاسو کنبی کوم یوسری د ورت والتین آخری آیت **(اَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَحْكَمِ الْحٰكِمِيْنَ)** اولولی نو هغه دے **(بلی)****

۱) حاکم: ۵۱۰/۲، مسندہ صحیح، السنن الکبریٰ للنسائی: ۵۰۴/۶، ح ۱۱۶۳۸.

۲) ابوداؤد کتاب الصلاة باب الدعاء لى الصلاة: ۸۸۴.

وانا على ذلك من الشهداء) وانی یعنی او اوزه هم په دې باندې گواه یم. او کوم سرې چه دسورت قیامت آخري آیت (الَيْسَ ذَلِكَ بِقَدِيرٍ عَلَىٰ أَنْ يَأْتِيَهُمُ الْمُؤْتَىٰ) (۱) اولولی نو وانی دې (بلي) او کوم سرې چه دسورت والمرسلات آخري آیت (فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ) (۲) اولولی نو وانی دې (امنا بالله) (۱) دا حدیث په مسند اوترمذی شریف کنبې هم دې. ابن جریر کنبې د حضرت قتاده رضی اللہ عنہ نه روایت دې نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم به د دې سورت د آخري آیت نه پس فرمائیل (سبحنک بلی) د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نه د دې آیت په جواب کنبې داوینا ابن ابی حاتم کنبې نقل ده.

(الحمد لله) د سورت قیامت تفسیر ختم شو

(د سورة دهر تفسیر)

د سورت تعارف: د صحیح مسلم په حواله دا حدیث اول تیر شوي دې چه د جمعه په ورځ د سحر په مانځه کنبې حضور صلی اللہ علیہ وسلم سورت الم تنزیل یعنی سورت السجدة او سورت (هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُورًا) (۱) لوستلو (۲) په یومرسل غریب حدیث کنبې دی چه کله دا سورت نازل شو او حضور صلی اللہ علیہ وسلم دې تلاوت او کړو په دغه وخت کنبې حضور صلی اللہ علیہ وسلم سره یو د بشکلی رنگ صحابی رضی اللہ عنہ ناست وو. کله چه د جنت د صفتونو ذکر راغلو نو د هغه د خلې نه ناخاپی یوه چغه او وتله او ورسره ئی روح لاړو. جناب رسول مقبول صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل ستاسو د ملگری او ستاسو د رور روح د جنت په شوق کنبې او وتلو. (۳)

آیاتونه	سورة الدهر مکيه وهی احدی وثلثون آیه فیها رکوعان	رکوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
(۳)	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان	زیات رحم کونکې دې (۴)
هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا		
بیشکه راغلي دې په انسان باندې یو وخت د زمانې نه چې نه ووهغه یو څیز		
بیشکه په انسان باندې یوه زمانه داسې هم تیره شوي ده چې هغه هلو د ذکر قابل څیز نه وو		
مَذْكُورًا ① إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُّطْفَةٍ أَمْشَاجٍ ②		
یاد کړې شوي (قابل ذکر) بیشکه پیدا کړو مونږه انسان دنطفې شریکې نه		
..... بیشکه مونږ انسان د گلهې شوي نطفې نه پیدا کړې دې (یعنی د سرې او بنڅې)		
لَبَّيْكَ ③ فَعَلَّنَا سَمِيعًا ④ بَصِيرًا ⑤ إِنَّا		
مونږه امتحان اخلو ده پس جوړ کړو مونږه ده لره اوریدونکې لیدونکې بیشکه		
مونږ پرې امتحان کوو په ده نو هغه مو اوریدونکې او لیدونکې انسان جوړ کړو بیشکه مونږ		

(۱) احمد: ۲/۲۴۹، ابوداؤد کتاب الصلاة باب مقدار الركوع والسجود: ۸۸۷، ترمذی: ۳۳۴۷، حاکم: ۵۱۱/۲.
 (۲) صحیح مسلم کتاب الجمعة باب ما یقرا فی یوم الجمعة: ۸۷۹.
 (۳) الدر المنثور: ۶/۴۸۰.

هَدِيْنَه	السَّبِيْل	اِمَّا شَاكِرًا	وَاِمَّا كَفُوْرًا
اوبنودله مونره ده ته لاره	که شکر گزاره جور پیری که کفر کونکی (ناشکره)		
ورته نیغه لار اوخودله 	نو هغه یا شکر گزار شو اویا کافر (ناشکره) شو		

قوله تعالى: - هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ
 د انسان د پیدائش نه وړاندې او روستو والا حالت:- الله تعالی بیان فرمائی چه هغه انسان پیدا کړوسره د دې
 چه ددې نه اول د خپل سپکوالی او کمزوری والی په وجه څه داسې خیز نه وو چه د هغې ذکر او کړې
 شی. دې دسړی اوبنځې د یوځانی شوو اوبونه پیدا کړو اود عجیبه عجیبه اړولونه پس نی داموجوده
 شکل اوصورت اختیار کړو دې مونږ ازمیښت کوو لکه چه بل ځانی ارشاد دې ﴿لَيَبْلُوْكُمْ اَيْكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا﴾
 دې دپاره چه هغه تاسوازمیښت کړی چه په تاسوکښې نیک عمل کونکې څوک دې؟ هغه تاسو ته
 سترگی او غوږونه درکړه چه په تابعدارنی او گناه کښې فرق او کړې شنی. مونږ هغه ته لار اوخودله ښه
 واضحه اوصفا او په هغه باندې مو خپله نیغه لار کولاکړه لکه چه بل ځانی ارشاد دې ﴿وَاَمَّا تَمْوُذُ فَهَدَيْنَهُمْ
 فَاسْتَبَقُوا الْعَصَى عَلَى الْهُدَى﴾ یعنی تمودیانوته مونږ هدایت او کړوخوهغوی روندوالی له په هدایت باندې
 ترجیح ورکړه. بل ځانی فرمائی ﴿وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ﴾ یعنی مونږ انسان ته دواړه لارې اوخودلې یعنی دښیگرې
 او بدنی.

د دې آیت په تفسیر کښې د حضرت مجاهد رضی الله عنه ابوصالح رضی الله عنه ضحاک رضی الله عنه او سدی رضی الله عنه نه روایت دې
 چه ده ته مونږ لار اوخودله یعنی دمورد خیتې نه د بهر راتلو. خوداقول غریب دې اوصحیح قول رومښې
 دې اودجمهورونه هم دانقل دې. د ﴿شَاكِرًا﴾ او ﴿وَاِمَّا كَفُوْرًا﴾ نصب حال په وجه سره ذوالحال "ه" ضمیر دې
 چه ﴿اِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيْل﴾ کښې دې. یعنی هغه په دې حال کښې یابدبخت دې اویا نیک بخت لکه چه د
 صحیح مسلم په حدیث کښې دی هر سړی دسحر وخت کښې د خپل نفس اخستل او خرڅول کوی یا خو
 هغه هلاک کوی اویاهغه آزادوی^(۱) مسند احمد کښې دی چه کعب بن عجره رضی الله عنه ته حضور صلی الله علیه و آله اوفرمانیل
 چه الله تعالی دې تا د بې وقوفانود سردارنی نه بیچ کړی. حضرت کعب رضی الله عنه اوفرمانیل یار رسول الله صلی الله علیه و آله
 هغه څه خیز دې؟ ونی فرمانیل هغه به زمانه پس سرداران وی چه نه به زما په سنتو عمل کوی اونه به
 زما په طریقه تگ کوی نوچه کوم خلق د هغوی د دروغ تصدیق او کړی اود هغوی د ظلم امداد او کړی
 نه هغوی زمانه دی اونه زه د هغوی یم. یادسائی هغوی زما په حوض کوثر باندې هم نه شی راتلې
 اوڅوک چه د هغوی دروغ رښتیانه کړی اود هغوی په ظلمونوکښې د هغوی امدادی جوړنه شی هغه
 زما دې او زه دهغه یم. دا خلق به زما په حوض کوثر باندې ماسره ملاویرې. ای کعب رضی الله عنه روژه ډال دې
 اوصدقه خطا گانې ختموی. اومونخ د الله صلی الله علیه و آله د نیردیکت سبب دې یا ونی فرمانیل چه د خلاصی دلیل
 دې. ای کعب رضی الله عنه هغه غوښه اوبدن جنت ته نه شی تلې کوم چه په حرام باندې پاللی شوې وی هغه خوهم
 په دوزخ کښې د تلوقابل دې. ای کعب رضی الله عنه خلق هر سحر د خپل نفس خرڅول او اخستل کوی څوک خودې
 آزادوی او څوک هلاک کوی تیریرې^(۲) دسورت روم د آیت ﴿فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا﴾ په تفسیر کښې د
 حضرت جابر رضی الله عنه په روایت سره دحضور صلی الله علیه و آله دا فرمان هم تیرشوی دې چه هر ماشوم د اسلام په فطرت
 باندې پیدا کیرې تردې چه کله ئی ژبه روانیرې نو بیاخویاشکر گزار جور پیری ناشکره^(۳) د مسند احمد

(۱) صحیح مسلم کتاب الطهارة باب فضل الوضوء: ۶۲۳، ترمذی ۳۰۱۷، احمد: ۳۴۲/۵، ابن حبان: ۸۴۴.

(۲) احمد: ۳۲۱/۳، مسنده حسن، مجمع الزوائد: ۲۴۶/۵.

(۳) احمد: ۳۵۳/۳، ابن حبان: ۱۶۵۸، بیهقی: ۱۳۰/۹، بصرف یسر.

پہ یوبل حدیث کنبی دی چہ کوم وتونکی اوخی د هغه پہ دروازہ باندي دوه جهندی وی یوه د فریبتی پہ لاس کنبی بله د شیطان پہ لاس کنبی. نو که هغه د یوکار د پارہ اوخی چہ د الله تعالی د مرضی کار وی نو فریبتہ خپله جهندی اخلی او د هغه سره کیبری اودی د واپس کیدو پوری د فریبتی د جهندی لاندی وی او که دی چرتہ د الله تعالی د ناراضگنی پہ خہ کار پسی اوخی نو شیطان خپله جهندی لگولی د هغه سره کیبری. او هغه د واپس کیدو پوری د شیطان د جهندی لاندی پاتی وی. (۱)

إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلْسِلًا وَأَغْلَالًا وَسَعِيرًا ۝

بیشکه تیار کری دی مونزه | دکفر کونکو دپاره | زنجیرونه | او دغاړې پتی | او دغرغندو وور |
بیشکه مونز کافرانو دپاره زنجیرونه تیزندی او دغرغندو اور تیار کری دی

إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَائِسٍ كَان مِزَاجَهَا

بیشکه نیکان خلق چی دی | خکی به هغوی | دشرابو داسی پیالی | چی وی به خلط دهغی سره |
بیشکه نیکان خلق به د داسی شرابو جامونه خکی | چی په هغی کنبی به دکافورو

كَافُورًا ۝ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ

کافور | دا یوه چینہ ده | چی خکی به شراب | دهغی داوبو سره | بندگان دالله |
گدون وی | هغه یوه چینہ ده | چی دهغی اوبه به د الله بندگان خکی |

يَقْدِرُونَهَا ۝ تَقِيرًا ۝ يُوَفُونَ بِالنَّذْرِ

چی هغوی به روانوی ولی دهغی نه | په روانولو (اسانو) سره | هغوی پوره کوی | نذر لره |
هغوی به دغه ولی خنکه چی غواړی نو روانوی به ئی | هغوی خپلی نذرانی پوره کوی

وَيَخَافُونَ يَوْمًا ۝ كَان شَرُّهُ ۝ مَسْطِيرًا ۝ وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ

او هغوی بیربری | دهغه ورخی نه | چی دی شر دهغی | هر طرف ته خور شوی | او هغوی طعام ورکوی
او دهغی ورخی نه ویریری چی مصیبت به ئی گیر چاپیره هر طرفته خور وی | اود الله په مینه کنبی

عَلَىٰ حُبِّهِ ۝ مَسْكِينًا ۝ وَيَتِيمًا ۝ وَأَسِيرًا ۝ إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ

په مینه دالله | مسکین ته | او یتیم ته | او قیدی ته | او وائی چی بیشکه مونز طعام درکوؤ تاسو له |
مسکینانو، یتیمانو او قیدیانو ته طعامونه ورکوی | او (وائی) چی مونز خوتاسو ته صرف دالله

لِوَجْهِ اللَّهِ ۝ لَا نُرِيدُ ۝ مِنْكُمْ جَزَاءً ۝ وَلَا شُكْرًا ۝ إِنَّا نَخَافُ

دپاره درضا دالله | مونز اراده نه لرو | ستاسو نه | دبدلی | اونه دشکرئی | بیشکه مونزه بیربری و |
درضا دپاره خورا کونه درکوؤ | نه مونز ستاسو نه خه معاوضه غواړو | اونه شکریه | مونز د خپل

مِنْ رَبِّنَا ۝ يَوْمًا ۝ عَبُوسًا ۝ قَمَطِيرًا ۝

دطرفه درب زمونز نه | دورخی | تریو مخی (غمجنی) | تریو تندی (دیری سختی) نه |
رب نه د هغه ورخی (په حق کنبی) ویریریو | چی دیره سخته او ترخه به وی

(۱) احمد: ۲۲۳/۲ رسده حسن، المعجم الاوسط: ۴۷۸۲، کتاب الزهد للبيهقي: ۶۹۹.

فَوْقَهُمُ اللَّهُ	شَرَّ ذَلِكَ الْيَوْمِ	وَلَقْنَهُمْ	نَضْرَةً	وَسُرُورًا
پس بیچ بہ کری ہغوی لہ اللہ دشہر ددغی ورخی نہ او وربہ کری ہغوی لہ تازگی او خوشحالی				
وَجَزَلَهُمْ	بِهَا	صَبْرًا	جَنَّةً	وَحَرِيرًا
او بدلہ بہ ورکری ہغوی لہ پہ سبب دہغی چہ صبر او کرو ہغوی جنت او جامی رینمینی				
اود ہغوی د صبر بدلہ بہ ورتہ د جنت اود رینمو جامو پہ صورت کنہی ورکری				

قوله تعالى: -إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلِيلًا وَأَعْلَلًا وَسَعِيرًا-

دلته اللہ ﷻ خبرورکوی چہ دہغہ پہ مخلوق کنہی خوک ہم دہغہ نہ کفر اوکری دہغوی دپارہ زنجیرونہ طرق اود شغلواالا سورکری شوی تیزاورتیار دی۔ لکہ چہ فرمائی ﴿إِذَا الْأَعْلَالُ فِيْ أَعْنَاقِهِمْ وَالسَّلِيلُ يُخْبَوْنَ﴾ فی الْحَبِيْمَةِ ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ﴾ یعنی طوق بہ دہغوی پہ غارہ وی اویپرنی بہ دہغوی پہ پنبوکنہی وی اودوی بہ پہ حمیم رابنکلی شی بیا بہ پہ دوزخ کنہی سوزولہ شی۔

قوله تعالى: -إِنَّ الْأَبْرَارَ لَشَرِيْقُونَ مِنْ كَابِسٍ كَانِ مِنْ أَجْهَانِ كَافُرًا-

ذیکوبدلہ :- د ہغہ بدنصیبو د سزا ذکرکولونہ نہ پس اوس د نیکانوخلقو د بدلہ ذکرکولہ شی چہ پہ ہغوی بانڈی بہ ہغہ جامونہ خکولہ شی کوم چہ بہ د کافور نومہ نہر د اوبووی اود ہغی خوند ہم دیر اوچت خوشبوئی ہم دیرہ مزیدارہ او فائدہ ہم د بہترکافوروپہ شان یخہ اود سوند پہ شان ہونی۔ کافورد یو نہر نوم دی د کوم نہ چہ د اللہ تعالیٰ خاص قسم بندیگان اوبہ خکی اوصرف ہم پہ دی بانڈی خان مروی د دی د پارہ نی دا پہ "ب" سرہ متعدی کرو او د تمیزاوفرقت پہ بنیاد نی عینا بانڈی نصب کرو۔ دا اوبہ پہ خوشبوزکنہی د کافوروپہ شان دی اویادا تیک ہم کافور دی۔ اود عینا زبرد یشرپ پہ وجہ دی۔ بیا دی نہر تہ د ہغوی د راتلو ضرورت نشتہ دوی بہ پہ خیلو باغونو محلونو مجلسونو بیتکونوکنہی چرتہ چہ ہم غواری دا اوپی اوہلتہ بہ ہغہ رسی۔ ﴿تَفْجِيْرًا﴾ معنی روانیدل او جاری کیدل دہ لکہ آیت ﴿حَتَّى تَفْجُرْنَا﴾ کنہی او ﴿وَفَجْرًا خَلَّلَهُمَا تَهْرًا﴾ کنہی چہ دی۔

قوله تعالى: -يُؤْتُونَ بِالنَّذْرِ وَتَخَافُونَ-

بیا ددغہ خلقو نیکنی بیانولہ شی چہ کوم عبادتونہ د اللہ تعالیٰ دطرف نہ دہغوی پہ ذمہ وو ہغہ خو بہ نی پہ خانی راورل بلکہ دوی چہ بہ کوم خیز پہ خیل خان بانڈی کولو ہغہ بہ نی ہم پورہ کولو یعنی نذر بہ نی ہم پورہ کولو۔

پہ حدیث شریف کنہی دی چہ خوک د اللہ تعالیٰ د طاعت نذر اومنی ہغہ دی پورہ کوی اوچہ خوک د نافرمانی نذر اومنی ہغہ دی نہ پورہ کوی (۱) امام بخاری رحمہ اللہ دا دامام مالک رحمہ اللہ پہ روایت بانڈی بیان کری دی۔ اود اللہ تعالیٰ د نافرمانونہ تختی خکہ چہ د قیامت د ورخی ویرہ دہ د کومی ویرہ چہ پہ عام توگہ تول راگیروی او ہریو بہ پہ مشکل کنہی پریوخی خو چہ پہ چا بانڈی د اللہ تعالیٰ رحم اوکرم وی د زمکی او د آسمان پوری بہ خوریبری۔ ﴿استیطار﴾ معنی دہ خوریدل او اطراف راگیرونکی۔ دا نیکان خلق بہ د اللہ تعالیٰ پہ محبت کنہی پہ مستحق خلقو بانڈی د خیل طاقت مطابق خرچ ہم کولو۔ اود "و" ضمیر بعضی خلقو طعام تہ راجع کری دی دیرہ بنکارہ ہم دا دہ یعنی سرہ د خوراک د محبت خواہش او ضرورت بہ نی د اللہ تعالیٰ پہ لارکنہی غریبانانو اوحاجت مندو تہ ورکول۔ لکہ چہ بل خانی کنہی

(۱) صحیح بخاری کتاب الايمان والنذور باب النذور ل الطاعة: ۲۶۹۶، ابوداؤد: ۳۲۸۹، ترمذی: ۱۵۲۶، احمد: ۳۶/۶، موطاء: ۴۷۶/۲۔

ارشاد دے (وَأَنَّ الْمَالَ عَلَىٰ حَيْبِهِ) یعنی د مال د غوښتنې نه باوجود به ئی د الله تعالیٰ په لار کښې ورکولو. بل ارشاد دے (لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّىٰ تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ^۱) تاسو هیڅ کله نسیگره نه شئې حاصلولې تر کومې چه د خپلې خوښې څیز د الله تعالیٰ په لار کښې خرچ نه کړئې. نافع رضی اللہ عنہ فرمائی عبدالله بن عمر رضی اللہ عنہما بیمار شو د هغوی په بیمارنی دانگورو موسم راغلو کله چه انگور پاخه شونو دهغوی زړه هم غوښتل انگور اوخوری. دهغوی بی بی حضرت صفیه رضی اللہ عنہا د یو درهم انگور راوغوښتل. هغه سرې کوم چه انگور راوړل هغه سره یو سوال کونکې راغلو او هغه آواز اوکړو چه زه سوال گریم. حضرت عبدالله رضی اللہ عنہ او فرمائیل چه دا ټول ده له ورکړئې نو ورکړې شو بیا په دویم ځل سرې لاړو او انگورئې راوغوښتل دې ځل هم سوال کونکې ورسره راغلو د هغه په سوال کولو باندې ئی هغه ټول هغه ته ورکړل خودې ځل حضرت صفیه رضی اللہ عنہا سوال کونکې ته صرف دوهمه اووئیل که بیا راغلې نوتاته به څه نه ملاویرې اوبیانی په دریم ځل د یو درهم انگور راوغوښتل. (بیهقی)

افضل صدقه: صحیح حدیث کښې دې چه افضل صدقه هغه ده کومه چه ته په خپل صحت کښې سره د مال دمحبت او د مالدارئې د غوښتنې اود غریبئې د ویرې د الله تعالیٰ په لار کښې ورکړې (۱) یعنی چه د مال حرص دې هم وی محبت هم وی اوحاجت او ضرورت هم وی اوبیاهم هغه د الله تعالیٰ په لار کښې قربان کړې. یتیم اومسکین څه ته وائی؟ ددې تفصیلی بیان اول تیر شوې دې. د قیدی باره کښې حضرت سعید رضی اللہ عنہ وغیره فرمائی چه مسلمان اهل قبله قیدی مراد دې (۲) خود ابن عباس رضی اللہ عنہما وغیره بیان دې دغه وخت قیدیانو کښې بغیرد مشرکانونه څوک مسلمان قیدی نه وو.

اود دې تائیدد دې حدیث نه هم کیږی په کوم کښې چه دی حضور صلی اللہ علیہ وسلم د بدرد قیدیانو باره کښې صحابه کرامو رضی اللہ عنہم ته فرمائیلې وو چه د دوی اکرام اوکړنی نو په خوراک څښاک کښې صحابه کرامو رضی اللہ عنہم د خپل خان نه هم زیات خیال د هغوی ساتلو. حضرت عکرمه رضی اللہ عنہ فرمائی چه دې نه مراد غلام دې. امام ابن جریر رضی اللہ عنہ په سبب د آیت د عام کیدو داخوښوی اومسلمان اومشرك ټول شامل گنړی (۳) غلامانو او ماتحتانو سره ښه سلوک کولو تائید په ډیرو احادیثو کښې راغلې دې. بلکه د حضور سرور کائنات حضرت محمد مصطفی صلی اللہ علیہ وسلم آخری وصیت خپل امت ته هم دغه دې چه د خپلومونځونوخیال اوساتنی (۴) او خپلوماتحتانوسره ښه سلوک کوئې اود هغوی پوره خیال ساتنی. دوی خونه د دې ښه سلوک د چانه بدله غواړی نه شکر په بلکه لکه چه د خپل حال نه اعلان کوی چه مونږ تاسو ته صرف د الله تعالیٰ په لار کښې درکوو په دې کښې هم زمونږ بهتری ده چه په دې سره د الله تعالیٰ رضا اود رب مرضی حاصله شی اومونږ د ثواب اواجر مستحق شو.

حضرت سعید رضی اللہ عنہ فرمائی چه د الله تعالیٰ قسم دا خبره هغه خلق د خپلې نه نه اوباسی دانی د زړه اراده وی د کوم علم چه هم الله تعالیٰ ته دې نو الله تعالیٰ دا ښکاره کړو چه د خلقو د رغبت ذریعه جوړه شی. (۵) دا پاک اوصفا ډله صدقه اوخیرات کوی اود هغه ورځ د تباهونه او عذابونونه خان بیچ کول غواړی چه تنگ ترش تیاره او اوږد دې. د هغوی عقیده ده چه د دې په وجه به الله تعالیٰ په مونږ باندې رحم اوکړی اود هغه محتاج اوبې کسئې په ورځ به زمونږ نیکنی زمونږ په کار راشی. حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما

(۱) صحیح بخاری کتاب الزکاة باب فضل صدقة الشحیح الصحیح: ۱۴۱۹، صحیح مسلم: ۱۰۳۲، ابوداؤد: ۲۸۶۵ بتصرف بسو، ابن

ماجه: ۶، ۲۷، احمد: ۲۵/۲، ابن حبان: ۳۳۱۲.

(۲) الطبری: ۶۷/۲۴.

(۳) ایضا: ۶۸/۲۴.

(۴) ابوداؤد کتاب الادب، باب فی حق المملوک: ۵۱۵۶، ابن ماجه: ۲۶۹۸، احمد: ۱۱۷/۳، ابن حبان: ۶۶۰۵.

(۵) الطبری: ۹۸/۲۴.

د ﴿عبوس﴾ معنی د تنگنی والا اود ﴿قمطیر﴾ معنی اورد مراد دې (۱) عکرمہ ﷺ فرمائی چه د کافر خلد به په هغه ورځ وړانه وی د هغه تندې به گونجې وی اود هغه د دواړو سترگو په مینځ کښې خوله بهیږی چه په شان د گندهک د تیلو به وی. (۲) مجاهد رضی اللہ عنہ فرمائی شونډې به نی راوچتې شوی وی اومخ به نی راغونډ شی. دسعید رضی اللہ عنہ اوحضرت قتاده رضی اللہ عنہ قول دې چه د ویرې اودهشت په وجه به د هغوی شکلونه وړان شی او تندې به نی تنگ شی.

ابن زید رضی اللہ عنہ فرمائی دبدنی اوسختنی ورځ به وی خود ټولونه زیات واضح او بهتر اومناسب قول دابن عباس رضی اللہ عنہ دې د قمطیر لغوی معنی امام ابن جریر رضی اللہ عنہ د سختنی کوی یعنی ډیر سختنی والا. دهغوی د دې نیک نیتنی او پاک عمل په وجه الله تعالی د دې ورځې د بدنی نه هغوی بالکل بچ کړل اودومره هم نه بلکه هغوی ته په ځانی د تریوتندی روتندی اود زړه د دهشت په ځانی تسلی اود زړه سرور ورکړو. خیال اوکړنی چه دلته په عبارت کښې څومره ډیر تجانس استعمال کړې شوې دې بل ځانی ارشاد دې ﴿وَجُودٌ يَوْمَئِذٍ مُّقِرَّةٌ ۖ ضَاحِكَةٌ مُّسْتَبْشِرَةٌ ۖ﴾ په دغه ورځ به ډیر مخونه پرقیږی چه په خندا خوشحاله باندې به وی. داڅو بنکاره خبره ده چه کله زړه خوشحاله وی نومخ به نی روښانه وی. د حضرت کعب بن مالک رضی اللہ عنہ په اورد حدیث کښې دی چه کله به نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم خوشحاله وو نود هغوی صلی اللہ علیہ وسلم مخ مبارک به پرقیدو اوداسې به معلومیده لکه د سپوږمئی ټکرا. (۳)

د حضرت عائشه رضی اللہ عنہا په اورد حدیث کښې دی یوځل حضرت رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ماله تشریف راوړو مخ مبارک نی د خوشحالی نه روښانه وو اود مخ مبارک رگونه نی پرقیدل الخ (۴) بیا فرمائی چه د هغوی د اوسیدو د پاره به کولاؤ جنت پاک ژوند اود اغوستلو د پاره رینمین لباس ملاویږی. ابن عساکر کښې دی چه ابوسلیمان رضی اللہ عنہ دارانی په وړاندې د دې سورت تلاوت اوشو. کله چه قاری دا آیت اولوستلو نو هغه اوفرمانیل چه هغوی د دنیا خواهشونه پریڅی وو. بیا داشعر اولوستلو:

﴿کم قتل لشهوة وأسیر﴾
﴿شهوات الانسان تورته الذل﴾
﴿ف من مشتهی خلاف الجمیل﴾
﴿وتلقیه فی البلاء الطویل﴾

افسوس چه د نفس شهوت د نورو نیکو خلاف د بدود غوښتلو د ډیرو مرئی خفه کړه او ډیر خلق نی راگیر کړل. هم نفسانی خواهشونه دی کوم چه انسان بدترین ذلت او په بلا اومصیبت کښې اخته کوی.

مُتَّكِنٍ	فِيهَا	عَلَى الْأَرَائِكِ	لَا يَرُونَ	فِيهَا	شَمْسًا
چی تکیه وهونکی به وی	په هغې کښی	په تختونو باندې	نه به وینی هغوی	په هغې کښی	نمر
هغوی به په تختونو باندې ډډې لگونکی وی هلته به هغوی نه د نمر گرمی محسوسوی				
وَأَلَا زَمَهْرِيرًا ۖ	وَدَانِيَةً	عَلَيْهِمْ	ظِلُّهَا	وَذِلَّةٌ	
اونه یخنی	او رازورند به وی	په هغوی باندې	سوری دهغې	او تابع کړې شوی به وی	
اونه یخه یخنی	اود هغې د ونو سیورې به هغوی ته نژدې وی				

(۱) الطبری: ۹۸/۲۴.

(۲) الطبری: ۱۰۰/۲۴.

(۳) صحیح بخاری کتاب المغازی باب حدیث کعب بن مالک رضی اللہ عنہ: ۴۴۱۸، صحیح مسلم ۲۷۶۹، ترمذی: ۳۱۰۲، ابن حبان: ۴۳۷۰.

(۴) صحیح بخاری کتاب المناقب باب صفة النبی صلی اللہ علیہ وسلم: ۳۵۵۵، صحیح مسلم: ۱۴۵۹.

قَطُوفَهَا	تَذَلِيلًا	وَيُطَافُ	عَلَيْهِمْ	بِأَنِيَّةٍ
میوی دهنی پہ تابعوالی سره او گرزولی کیری به پہ هغوی باندي لوبنی	او دهنی میوی به هم راتیتی وی او سپینو زرو لوبنی به پری گرخولی شی			
مِنْ فِضَّةٍ	وَأَكْوَابٍ	كَانَتْ قَوَارِيرًا	قَوَارِيرًا	
چی جور به وی دسپینو زرونه او پیالی چی جورې به وی د شیشی نه هغه شیشی او د شیشی گلا سونه به وی داسی شیشی چی دسپینو			
مِنْ فِضَّةٍ	قَدَرُوهَا	تَقْدِيرًا		
چی وی به دسپینو زرو چی هغوی به په اندازه کړی وی هغه په انداز کولو سره	زرو نه به جورې شوی وی او په اندازه باندي به ئې پیمانہ کړی وی			
وَلِيَسْقُونَ	فِيهَا	كَأْسًا	كَانَ مِزَاجُهَا	زَنْجَبِيلًا
او خکولی کیری به په هغوی باندي په هغی کبسی پیالی د شرابو چی وی به خلط سره زنجبیل	او (د شرابو داسی) جامونه به پری خکولی شی چی سوند به په کبسی اچولی شوی وی			
عَيْنًا	فِيهَا	تُسَمَّى	سَلْسَبِيلًا	وَيُطَوَّفُ عَلَيْهِمْ
دا به یوه چیند وی په هغی کبسی ونیلی کیری هغی ته سلسبیل او گرخی به په هغوی باندي	(د ادجت) یوه چیند ده چی نوم ئې سلسبیل دی او داسی خادمان به ترې نه تاویری راتاویری			
وَلِدَانٍ	فَخَلَدُونَ	إِذَا رَأَيْتَهُمْ	حَسِبْتَهُمْ	
هلکان اچی همیشه به وی هلکوانی د هغوی اکلہ چی ته او وینې هغوی اگمان به کوی په هغوی باندي	چی همیشه به هلکان وی که ته ئې او وینې نو دا گمان به دې راشی اچی			
لَوْلَا مَثْوُوا	وَإِذَا رَأَيْتَ	تَمَرًا	رَأَيْتَ نَعِيمًا	وَمَلَكًا كَبِيرًا
ملغری خوری کړی شوی او کله چی او گوری ته هلته نو اوبه وینې ته نعمتونه او بادشاهی لویه	خوری وری ملغری دی او چی او ئې وینې نو دیر لوئی نعمت او غتہ بادشاهی به او وینې			
عَلَيْهِمْ	ثِيَابٌ	سُنْدِسٌ	خُضْرٌ	وَاسْتَبْرَقٌ
دپاسد د هغوی به جامی وی دنرو ریسمو شنی او د غتو ریسمو او وابه چولی شی هغوی ته	هغوی به دنرو او د غتو ریسمو شنی جامی اغوستی وی او دسپینوزرو			
أَسَاوِرَ	مِنْ فِضَّةٍ	وَسِقَمِهِم	رَبِّهِمْ	
ابنگری چی جور به وی دسپینو زرونه او وابه خکوی په هغوی باندي رب د هغوی	بنگری به ورته اچولی شی او خپل رب به ورته پاکیزه شراب			

شَرَابًا طَهُورًا ۝ إِنَّ هَذَا كَانَ لَكُمْ جَزَاءً وَكَانَ سَعْيَكُمْ مَشْكُورًا ۝

شراب پاکیزہ | بیشک دادہ | استاسو دپارہ | بدلہ | اودی کوششونہ ستاسو | قبول کرې شوی
دخکلو دپارہ ورکوی | (اودوئ ته به اووئیلی شی) | داستاسو بدلہ ده | اوستاسو کوشش قبول شوې دې

قوله تعالى: -مَتَكِبِّرِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرْبَابِ

په جنتیانوباندي د انعاماتوباران: -د جنتیانود نعمتونو د هغوی د راحتونو دهغوی د ملك او مال اوشان او شوکت ذکر کیرې چه داخلق به په پوره اطمینان او خوشحاله زړه سره د جنت په تکیاگانو او ښکلی پیللي شوی تختونوباندي تکیه لگولې په خوند اومزو سره ناست وی. دسورت والصفات په تفسیر کښې د دې پوره شرح تیره شوې ده داهم بیان شوې دې چه (اتکا) نه مراد سلاستل یا کونډی لگول دی یا په څلوربولی کیناستل دی په ملاسره ډډه لگول دی اوداهم بیان شوې دې چه (أَرْبَابٌ) چپر کتونو ته وانی. بیا یوبل نعمت بیانولې شی چه هلته به نه د نمر د تیزو شغلونه دوی ته تکلیف رسی اونه د ژمی ډیر یخې هواگانې په هغوی باندي گرانې پریوخی بلکه د سپرلی غوندي موسم به هروخت او همیشه وی. د گرمواویخنو د تکلیفونونه به لرې وی د جنتو ونو ښاخونه به په تاویدو راتاویدو سره په هغوی باندي سوري کرې وی اومیوې به هغوی ته بالکل نیزدې وی که غواړی نو په ملاسته ملاسته نی راشوکولې اوخولې شی که غواړی نو په ناسته ناسته دې اخلی اوکه غواړی نو په ولاړه دې خوری. ونوته د ختاو تکلیف کولوبه هیخ ضرورت نه وی. په سرونوباندي به د میوو غونچې ډکې زورندوی پرې کوی به اوخوری به. که ولاړنومیوې به هم دومره اوچتې وی اوکه ناست وی نو هم دومره به ښکته وی که ملاست وی نو نوریه هم نیزدې وی نه به د ازغوڅه ویره وی او نه به د لریوالی څه دردر وی.

د جنت زمکه: -حضرت مجاهد رضی الله عنه فرمائی چه د جنت زمکه د سپینوزروده او ددې خاوره دخالص مشک ده. ددې دونوتني د سرو زرو اوسپینو زرو دی ښاخونه نی د لو لو زبرجد اویاقوتودی. ددې په مینخ کښې پانرې اومیوې دی د کوموپه راشوکولو کښې چه هیخ تکلیف اومشکل نشته. که غواړی نو په ناسته نی راشوکوه اوکه غواړی نو په ولاړه ولاړه بلکه که غواړی نو په ملاسته ملاسته. یو طرف ته خوشحاله تازه د خوشحاله زړه سره، ښانسته په ادب او طریقه حکم منونکی خادمان قسم قسم خورا کونه د سپینوزرو په رکیبوکښې لگولې شوی ولاړ وی او بل طرف ته به د شراب طهور نه ډک بلوری جامونه اخستی د شرابوساقیان د ارشارې په انتظار ولاړ وی. داگلاسونه به په صفائي کښې د شیشې په شان او په سپین والی کښې د سپینوزرو په شان به وی. په اصل کښې به وی د سپینوزرو خو د شیشې په شان به صفا پریقیدونکی وی اوددنه خیز به بهرښکاری. د جنت دخیزونو هسې په نوم باندي مشابهت ددنیاپه خیزونوکښې موندې شی خود دې سپینوزرو بلوری گلاسونوچرته مثال نه ملاویږی. اودا یاد ساتی چه رومیې لفظ (قَوَائِنٌ) باندي زبر ددې دپاره چه هغه گان خبردې اوبل باندي زبردبدلیت په وجه دې اویاد امتیاز په وجه دې. بیا دا جامونه په یوه مقرره اندازه دی د ساقی په لاس کښې هم ښه ښکاری اود هغه په تلوکښې ښه معلومیږی اود څکونکو د خواهش برابر طهور شراب په دې کښې ځانی کرې شی چه نه بیج شی اونه کم شی. په دې نه بیاموندونکو گلاسونوکښې چه دا پاک مزایدار اود سرور والا بې نشې شراب دوی تل ملاویږی نو هغه به د سلسبیل د نهر اوبوکښې گډوډشوی ورکوی لکه پورته تیرشوی دې چه دکافورد نهر په اوبوسره یوځانی شوی دوی ته ورکوی نومطلب دا دې چه کله خو به د دې یخو او یخ مزاجه اوبوسره اوکه د دې ترمو اوبوسره دې د پاره چه اعتدال قائم وی. دا د نیکانوخلقو ذکر دې او خاص مقربین به خالص د دې نهر شربت څکی.

سلسبیل د عکرمہ رضی اللہ عنہ پہ قول د جنت د یوې چینې نوم دې ځکه چه هغه په تیزنی سره یوشان په روانی سره د چوپه چال بهیری. د دې اوبه ډیری سپکې ډیری خوږې بناسته خوند او بناسته بونی والا دی چه په آسانی سره ځکلې شی او ازمولې شی. د دې نعمتونو سره بناسته بشکلی ځوانان کم عمره هلکان به دهغوی خدمت د پاره ملاتړلې ولاړ وی. داغللمان چه جنتیان په کوم عمر سره وی په هغې کبې به دوی هم وی. دابه نه وی چه عمرنی زیات شی نو شکل به نی وران شی دا مزیدار لباسونه او ډیرزیات قیمتی پیللې شوی کالی اغوستې په ډیرشمیر کبې اخواد یخوا په مختلفو کارونو کبې تقسیم شوی وی کوم چه به په منډو ترړو سره تیزنی سره او چالاکنی سره پوره کونکی وی. داسې به معلومیږی لکه چه سپین د اوبو مرغلرې اخواد یخوا په جنت کبې شیندلې پراته دی. په حقیقت کبې د دې نه زیاته بڼه تشبیه د هغوی د پاره بله نه وه چه د دې بشکلې شکل او خویونو والا صاحبانو مناسب قدوالا سپین نورانی مخونو والا پاک صفا بناسته کړې شوی لباسونه په کالو کبې بارشوی د خپل مالک حکم منونکی منډو ترړو سره اخواد یخوا اگر څیدونکی داسې بشکلې به وی لکه په مزین کړې شوی د تکلف نه ډک فرش باندي پر قیدونکی مرغلرې اخواد یخوا ارغړی.

د یو جنتی ته به څوم مړه خادمان وی: حضرت عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہ فرمائی چه د هر یو جنتی به زر خادمان وی چه په مختلفو کارونو روزگارونو کبې به لگیاوی (۱) بیا فرمائی چه ای نبی صلی اللہ علیہ وسلم ته چه په جنت کبې په کوم ځانی نظر او کړې تاته به نعمتونه او عظیم الشان سلطنت بشکاري. ته به گورې چه نعمت او سرور او په نور سره هر یو ځانی معموره دی. په صحیح حدیث کبې دی چه د تولونه روستو چه د دوزخ نه راوباسی او جنت ته اولیگی هغه ته به الله تعالی او فرمائی چه ماتاته په جنت کبې دومره څه درکړه لکه په شان د دنیا بلکه د دی نه هم لس حصې زیات. (۲)

اود حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہ په روایت سره هغه حدیث هم اول تیر شوې دې په کوم کبې چه دی د ادنی جنتی ملکیت او ملک به د دوو زرو کالو په فاصله باندي وی. په هر یو لرې اونیز دې څیز باندي به په یو نظر د هغه سترگی وی. دا حال خودې د ادنی جنتی نو اندازه اولگوئی چه د اعلی جنتی درجه به څه وی؟ اود هغه نعمتونه به څنگه وی؟ (۳) ای الله صلی اللہ علیہ وسلم ای بغیر زمونږ د دعا او عمل مونږ ته مور دپښو چینې راکونکیه مونږ په ډیره عاجزنی سره ستا په پاک دربار کبې عرض کوو چه ته زمونږ د بې صبر طبیعتونو ارامتونه پوره کړې اومونږ ته هم جنت الفردوس راکړې که داسې اعمال مونه هم وی نوزمونږ ایمان دې چه ستا رحمت په اعمالو باندي موقوف نه دې. (آمین مترجم)

د طبرانی په یو ډیر غریب حدیث کبې دی چه یو حبشی د سرور کائنات په دربار کبې حاضر شو حضور صلی اللہ علیہ وسلم هغه ته او فرمائیل ته چه د څه تپوس کوې نو په کوزه خبره چه پوهیږی د هغې تپوس او کړه. هغه وئیل یا رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په شکل صورت رنگ نبوت اورسالت کبې تاته په مونږ باندي فضیلت درکړې شوې دې نو اوس تاسو دا او فرمائی چه که زه هم په دې څیزونو باندي ایمان راوړم په کوم چه تاسو ایمان راوړې او په کومو چه تاسو عمل کونی زه هم په هغې عمل او کړم نو آیا په جنت کبې تاسو سره کیدی شم؟ حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه اوقسم دې په هغه الله تعالی د چا په قبضه کبې چه زما ځان دې چه د تور رنگ خلقو ته به په جنت کبې هغه سپین رنگ ورکړې شی چه د زرو کالو د فاصلې نه به بشکاري. بیا حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه څوک (لا اله الا الله) او وائی الله صلی اللہ علیہ وسلم سره وعده مقرر کیږی او چه کوم سرې (سبحان

(۱) البیهقی فی البعث والنشور: ۴۱۲ و المروزی فی زوائد الزهد: ۱۵۸، والطبری فی تفسیر: ۱۳۶/۲۹.

(۲) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب صفة الجنة والنار: ۶۵۷۱، صحیح مسلم: ۱۸۶.

(۳) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة القيامة: ۳۳۳، احمد: ۱۳/۲، مسند ابی یعلی: ۵۷۱۲، الشریعة للأجری: ۶۳۱، البعث للبيهقي: ۴۷۷.

اللہ وجمعدہ) اووائی دہغہ دپارہ یولاکھ خلیریش زرہ نیکنی لیکلې شی. نویوسرې اوونیل یارسول اللہ ﷺ بیا بہ مونر څنگه هلاک کړې شو؟ حضور ﷺ اوفرمانیل چه واورنی یوسرې به دومره نیکنی راوړی که په یولوی غرباندې کیخودلې شی نوهغه به ئی درنې اوگنرې خوچه بیا د هغې په مقابلہ کنبې د اللہ تعالیٰ نعمتونه راوړلې شی نو نیزدې به وی چه دا ټولې به فنا شی خودا بله خبره ده چه د اللہ تعالیٰ رحمت متوجه شی دغه وخت دا سورت (مُلُکًا کَبِيرًا) پورې نازل شو نوهم دې حبشی اوونیل یارسول اللہ ﷺ کوم څه چه ستاسو سترگې په جنت کنبې وینی زما سترگې به ئی هم وینی؟ حضور ﷺ اوفرمانیل چه او او نوهغه په ژړا شو تردې چه د هغه روح لاړو.

دجنتیانو لباس: حضرت عبداللہ ﷺ فرمائی ما اوکتل چه رسول اللہ ﷺ هغه په خپل لاس مبارک خپن کړو (بیادجنتیانو د لباس ذکر کولې شی چه هغه به دشین ببنن رنگ مہین اوپر قیدونکی رینم وی) سُنْدِس) داوچتی درجې خالص رینم چه بدن سره به لگیدلې وی (اِسْتَبْرَق) بنکلې ډیر قیمتی رینم کوم کنبې چه پر قیدل وی اود پاسه به اغوستلې شی اوورسره به سپینوزرو بنگرې په لاسونو کنبې وی د لباس د ابرار دې.

اودخاص مقرینو باره کنبې بل ځانی کنبې ارشاد دې (يُحَلِّوْنَ فِيهَا مِنْ اَسَاوِرٍ مِنْ دَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ) دوی ته به د سرورزو مرغلرې پیللې شوی بنگرې اچولې شی اوخالص نرم رینمین لباس به وی. ددې ظاهر بدنی استعمال د نعمتونوسره به د خوند نه ډک د سرور والا پاک او پاکوکی شراب څکولې شی چه ټوله ظاهری اوباطنی بدنی به ختموی حسد کینه بد اخلاقی غصه وغیره به لرې کوی. لکه څنگه چه د امیرالمؤمنین حضرت علی ﷺ بن ابی طالب نه روایت دې چه کله جنتیان د جنت دروازې ته اورسی نوهغوی ته به دوه نهرونه بنکاره شی اود هغوی به پخپله خیال راپیداشی چه که د یودوی اوبه اوڅکی نوددوی په زړونو کنبې چه څه وو هغه به لرې شی په دویم کنبې به غسل کوی په څه سره چه به د هغوی مخونه تازه او خوشحاله شی. ظاهری اوباطنی دواړه قسم خوبیانې به د کمال په درجه حاصلې شی د کوم بیان چه دلته کولې شی.

بیا به په دې سره د هغوی د زړونود خوشحالولودپاره اود هغوی خوشحالی د وچنده کولود پاره به بار بارونیلې شی داستاسود اعمالوبدلہ اوستاسود بنوکوششونو قدردانی ده لکه چه ارشاد دې (كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا اَسْلَفْتُمْ فِي الْاَيَّامِ الْخَالِيَةِ) په دنیا کنبې چه کوم اعمال تاسو کړې نن تاسو بنه په آرام او اطمینان سره خورنی څکی. بل ځانی ارشاد دې (وَلَوْ دَاوَّ اَنَّ تِلْكَ الْجَنَّةُ اُورَثْتُمْوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ) یعنی اعلان به کولې شی چه ددې جنتونو وارثان تاسو ستاسود نیکو اعمالو په وجه جوړ کړې شونی. دلته ئی هم اوفرمانیل ستاسو سعی مشکورده په لړ عمل باندې ډیر اجر دې اللہ تعالیٰ دې مونر ته هم د دې نه را کړی. آمین.

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا	عَلَيْكَ	الْقُرْآنَ	تَنْزِيلًا	فَاصْبِرْ
بیشکه مونر نازل کړې دې په تاباندې دا قرآن په نازلولو سره پس صبر کوه				
بیشکه مونر په تاباندې قرآن پاک لړ لړ نازلوو نو ته د اللہ ﷻ				
لِحُكْمِ رَبِّكَ	وَلَا تُطِعْ	مِنْهُمْ	إِنَّمَا	أَوْ كَفُورًا
په حکم درب خپل باندې او خبره مه منه ددوی نه دچا گنهگار پا دچا ناشکره او یادوه				
په حکم تینگ ولاړ اوسیربه او په دوی کنبې دچا فاسق یا کافر تابعداری مکوه او				

اسْمَ رَبِّكَ	بُكْرَةً	وَاصِيلاً	وَمِنَ اللَّيْلِ	فَأَسْجُدْ	لَهُ
نوم درب خپل سحر او ما بنام	او دغه برخې دشپې نه او دغه برخې دشپې نه او دغه برخې دشپې نه	او دغه برخې دشپې نه او دغه برخې دشپې نه او دغه برخې دشپې نه	او دغه برخې دشپې نه او دغه برخې دشپې نه او دغه برخې دشپې نه	او دغه برخې دشپې نه او دغه برخې دشپې نه او دغه برخې دشپې نه	او دغه برخې دشپې نه او دغه برخې دشپې نه او دغه برخې دشپې نه
وَسَيِّئَةٍ	لَيْلًا طَوِيلًا	إِنَّ هَؤُلَاءِ	يُحِبُّونَ		
او تسبیح وایه دهغه په شپه اوږده کنبی بیشکه دا خلق چی دی مینه کوی	او دغه تسبیح دشپې په لویه حصه کنبی وایه بیشکه دی خلقو خودنیا خوبه کړې ده				
الْعَاجِلَةَ	وَيَذَرُونَ	وَرَاءَهُمْ	يَوْمًا ثَقِيلًا		
دزر حاصلیدونکی دنیا سره او پریردی روستو دځانونو خپلونه ورځ درنه	او وړاندې راتلونکې یوه درنه ورځ ئې بیخی پرینودی ده				
نَحْنُ خَلَقْنَاهُمْ	وَشَدَدْنَا	أَسْرَهُمْ			
خاص هم مونږه پیدا کړی دی دوی او مضبوط کړی دی مونږه بندونه ددوی	هم مونږه دوی پیدا کړی دی او ددوی بندونه مو کلک کړی دی				
وَإِذَا شِئْنَا	بَدَّلْنَا أَمْثَلَهُمْ	تَبْدِيلًا	إِنَّ هَذِهِ		
او کله چی او غواړو مونږه بدل به کړو مونږه شکلونه ددوی په بدلولو سره بیشکه دا قرآن او هر کله چی او غواړو نو ددوی په ځای به ددوی غوندې نور خلق بدل کړو دا قرآن پاک					
تَذَكَّرَ	فَمَنْ شَاءَ	اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ	سَبِيلًا		
نصیحت دی پس هغه څوک چی غواړی او دنیسی رب خپل ته لار خویو نصیحت دی نو څوک چی او غواړی نو د خپل رب طرفته دی لار او نیسی					
وَمَا تَشَاءُونَ	إِلَّا أَنْ	يَشَاءَ اللَّهُ	إِنَّ اللَّهَ		
او هیڅ نه کیرې په غوښتلو ستاسو مگر کیرې هغه چی غواړی الله بیشکه الله او تاسو خوبس هغه څه غوښتلې (کولی) شی چی الله ئې او غواړی بیشکه الله					
كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا	يُدْخِلُ مَنْ	يَشَاءُ	فِي رَحْمَتِهِ	وَالظَّالِمِينَ	
دی عالم او حکیم داخلوی هغه څوک چی خوبه ئې شی په رحمت خپل کنبی او ظالمان چی دی دیر علم او حکمت خاوند دی څوک چی او غواړی نو په خپل رحمت کنبی ئې داخلوی او ظالمانو					
أَعْدَاءَ	لَهُمْ	عَذَابًا أَلِيمًا			
اتیار کړې دی الله دپاره دهغوی عذاب دردناک دپاره الله دردناک عذاب تیار کړې دی					

قوله تعالى: - اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَیْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِیْلًا

د قرآن پاک نازلیدل وارپہ وار اوشو: - الله تعالى چه په خپل نبی کریم ﷺ باندې خپل کوم خاص کرم کړې دې دهغې یاداشت کولې شی چه مونږ په تاباندې وارپہ وار لږ لږدا قرآن پاک نازل او فرمائیلو اوس د دې اکرام په مقابلہ کبښې تالره هم پکار دی چه زما په لار کبښې د صبر او برداشت نه کار واخلې زما په ضا او قدر باندې صابر اوشاکر پاتې شی نوزما حسن تدبیرته گوره چه زه تاد کوم خای نه کوم خانی ته رسوم د دې کافرانو او منافقانو په خبرو کبښې مه راځه. که دوی تاد تبلیغ نه منع کوی خوته مه منع کیره. بغیردخه نرمی اورعایت او بغیردنا امیدنی اوستریوالی هروخت وعظ اونصیحت ارشاد او تلقین سره غرض لره. زما په ذات باندې یقین ساته زه به تاد خلقو د تکلیفونونه بچ کوم. ستا د عزت ذمه دار زه یم. فاجر وانی بدعمله او گناهگارتہ او کفور وانی د زړه نه منکر ته، دورخې په اوله او آخره حصه کبښې رب یادوه. د شپې تهجد مونځ کوه اود ناوخته پورې د الله ﷻ تسبیح کوه لکه چه بل خانی دی ﴿ وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ ﴾ د شپې تهجد کوه ډیر زر به تاته الله تعالى مقام محمود درکړی. د سورت مزمل په شروع کبښې او فرمائیل ای د کمبلې اغوستونکیه د شپې قیام کوه لږه شپه نیمه شپه یاد دې نه کم یا زیات او قرآن پاک په ترتیل سره لوله. بیا کافران منع کوی چه په دنیا کبښې اونخلنی او آخرت مه پرېږدنی هغه ډیره درنه ورځ ده د دې فانی دنیا شاته پریوختی اودهغه ویرونکې ورځ د سختونه غافل نی نو دا د عقل مندو کارنه دې. بیا فرمائی چه د ټولو خالق مونږ یو اود ټولو مضبوط پیدائش او قوی قوی هم مونږ جوړ کړی دی اومونږ بالکل قادر یو چه د قیامت په ورځ هغوی بدل کړو او په نوی پیدائش سره نی پیدا کړو. دلته نی ابتدائی پیدائش د دوباره راگرځولو دلیل جوړ کړو.

اود دې آیت دامطلب هم دې چه که مونږ غواړو او کله غواړو مونږ ته قدرت حاصل دې چه هغوی فنا کړو او ختم نی کړو اوددوی په شان نور انسانان د هغوی په خانی قایم کړو. لکه بل خانی ارشاد دې ﴿ اِنْ يَشَاءُ يُدْخِلْكُمْ اِيَّاهُ النَّاسُ ﴾ که الله تعالى او غواړی نو ای خلقو تاسو ټول به بریاد کړی او نور به راوولی او الله ﷻ په دې باندې هروخت قادر دې. بل خانی ارشاد دې که او غواړی تاسو به فنا کړی اونوی مخلوق به راوولی الله ﷻ ته داگران نه دی.

قوله تعالى: - اِنَّ هَذِهِ تَذَكُّرَةٌ

بیا فرمائی چه داسورت سراسر عبرت اونصیحت دې څوک چه غواړی دې نه دې نصیحت واخلی اود الله تعالى سره ملاویدنکې لار باندې دې روان شی. لکه څنگه چه په بل مقام کبښې ارشاد ربانی دې ﴿ وَمَا دَاْعٰ عَلَيْهِمْ ﴾ په هغوی به څه بوج پریوتې وې که الله تعالى اود قیامت ورځ نی منلې وې؟ بیا فرمائی چه خیره داده ترکومې الله تعالى نه غواړی نوستاسوبه د هدایت هډو غوښتنه نه وی. الله تعالى علیم او حکیم دې اود هدایت مستحق خلقو ته هغه د هدایت لار آسانوی اود هدایت اسباب ورنصیب کوی او چه څوک خپل خان د گمراهنی مستحق جوړوی هغه د هدایت نه اخوا کوی په هر کار کبښې د هغه حکمت بالغه او حجت تامه دې. څوک چه غواړی د خپل رحمت لاندې راوولی اویه نیغه لارنی. اودروی اوچاله چه غواړی بې لارې کړی او په نیغه لارنی نه پوهه کوی دهغه هدایت خوبه نه څوک وړک کړی اونه به د هغه گمراهی څوک په لاربدله کړی شی. دهغه عذاب د گناهگارانو ظالمانو اونا انصافود پاره خاص دې. د الله تعالى شکر دې چه د سورت دهر تفسیر ختم شو.

﴿ تفسیر سورت مرسلات ﴾

د سورت پیژندکلو: - حضرت ابن مسعود ؓ فرمائی چه مونږ د منی په یوغار کبښې ووکله چه دا سورت نازل شو. حضور ﷺ د دې تلاوت کولو اوما اوریدلو اویادولومې چه ناخپی یومار په مونږ باندې راټوپ کړو. حضور ﷺ او فرمائیل دا مړکړه مونږ وراودانگل خو هغه اووتلو نو حضور ﷺ او فرمائیل ستاسو د سزا

نه بچ شو لکه څنگه چه تاسو د هغه د بدنې نه بچ شوی. (۱) د حضرت عبداللہ بن عباس رضی اللہ عنہ مور بی بی حضرت ام الفضل رضی اللہ عنہا فرمائی چه ما نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د ما بنام په مانځه کښې د دې سورت تلاوت کولو سره واوریدو (۲) بل روایت کښې دی چه عبداللہ رضی اللہ عنہ د دې سورت په لوستلو سره حضرت ام الفضل رضی اللہ عنہا واوریدونو ونی فرمائیل گرانه بچی نه خوتاماته رایاد کړل چه ما د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د مبارکې ژبې نه د ما بنام په مانځه کښې په آخر ځل دا سورت اوریدلې وو. (۳)

ایاتونه	سورة المرسلات مکيه وهی خمسون ایه وفيها رکوعان	رکوع گانې
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
⑤	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	①
وَالْمُرْسَلَاتِ	عُرْفًا ۱	فَالْعَصْفِ ۱
قسم دې په لیرلو شوو نرمو هواگانو باندي چي لیرلې کیري بي درپي بيا تيزې چلیدونکي وي په هغه بادونو قسم دې چي رالیرلې شوي دي بيا په هغه بادونو چي		
عَصْفًا ۱	وَالنَّشْرَاتِ ۱	فَالْفَرِيقَاتِ ۱
په تيزو چلیدلو سره او اوچتونکي وي وریخي په اوچتولو سره بيا جدا کونکي وي (وریخو لره) تيز الوزی بيا په هغې وریخو چي خوریري بيا په هغې (وریخو) چي گله ي ودي ځي		
فَرَقًا ۱	ذِكْرًا ۱	أَوْ نَذْرًا ۱
په جدا کولو سره بيا په زړه کښي اچونکي وي یاد دالله لره په طور د عذر یا په طور دیروني بيا په هغه فرښتو چي وحی راکوزوي په طور د عذر یا په طور د ویرولو		
إِنبَاء تُوْعَدُونَ ۱	لَوَاقِحَ ۱ ط	
بیشکه دکوم څیز چي وعده کیري ستاسو سره هغه خامخا واقع کیدونکې دې بیشکه تاسو سره چي کومه وعده کولې شي هغه خامخا پوره کیدونکې ده		
فَإِذَا النُّجُومُ ۱	طُوسِتٌ ۱	وَإِذَا السَّمَاءُ ۱ فُرْجَتْ ۱
پس هر کله چي ستوري بي نوره شي او کله چي آسمان اوشلولې شي او کله چي غرونه کله چي ستوري بي نوره شي او څه وخت چي آسمان اوشلیري او کله چي غرونه		
لُسِفَتْ ۱	وَإِذَا الرُّسُلُ ۱	لَايَ يَوْمٍ ۱
او الوزلې شي او کله چي رسولان په مقرر وخت حاضر کړي شي دکومي ورځي دپاره او الوزلې شي او کله چي ټول پیغمبران په مقرر وخت راجمع کړي شي دا کار کومي ورځي		

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة المرسلات باب (هذا يوم لا ينطقون): ۴۹۲۴، صحیح مسلم: ۲۲۲۴، احمد: ۱/۴۲۸، حاکم: ۱/۴۵۳
 (۲) احمد: ۶/۳۳۹ و هر حديث صحیح والبخاری: ۴۴۲۹، مسلم: ۴۶۲.
 (۳) صحیح بخاری کتاب الاذان باب القراءة لي المغرب: ۷۶۳، صحیح مسلم: ۴۶۲، ابوداؤد: ۸۱۰، ترمذی: ۳۰۸، ابن ماجه: ۸۳۱.

أَجَلَتْ ط وَيَوْمَ الْفُصْلِ ط وَمَا آذْرِكَ ط مَا يَوْمَ الْفُصْلِ ط

روستو کرے شوی دی دا کار | د فیصلی دورخی دپارہ | اوخہ معلومہ ده تاته | چی خہ ده ورخ د فیصلی
ته روستو شوی دی | د فیصلی ورخی ته | اوتاته خہ معلومہ ده چی د فیصلی ورخ خہ ده

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ط

ا تباهی ده په دغه ورخ | دپارہ ددورغ گنرونگو |
په دغه ورخ دروغ گنرونگو دپارہ لوئی هلاکت دی

قوله تعالى: - وَالْمُرْسَلَاتُ عُرْفًا ط

د الله تعالى قسمونه: - بعضی بزرگانوصحابه کرامو رضی اللہ عنہم او تابعین رضی اللہ عنہم نه خوروايت دي چه دا ذکر شوی
قسمونه ددی صفتونووالا فرښتو خوړلی دی بعضی وائی چه اولنی خلورقسمونه د هواگانودی او پنځم
قسم دفرښتو دي. بعضوتوقف کرې دي. **﴿وَالْمُرْسَلَاتُ﴾** نه مراد فرښتې دی یا هواگانې دی **﴿فَالْعَصْفَاتُ﴾** کښې
وئیلی شوی دی چه دي نه مراد هواگانې دی. بعضی په **﴿الْعَصْفَاتُ﴾** کښې دا فرمائی او **﴿وَالنَّشْرَاتُ﴾** کښې
خه فیصله نه کوی. داهم روایت دي **﴿وَالنَّشْرَاتُ﴾** نه مراد باران دي او په ظاهره خوهم دامعلومیږی چه
﴿وَالْمُرْسَلَاتُ﴾ نه مراد هواگانې دی لکه چه بل خانی د الله تعالی ارشاد دي **﴿وَأَرْسَلْنَا الرِّيحَ لَوَاقِحَ﴾** یعنی مونږ
هواگانې روانې کرې چه اوریخې درنه وی بل خانی دی **﴿يُرْسِلُ الرِّيحَ بَشِيرًا﴾** دخپل رحمت نه وړاندې د دي
زیرې ورکونکی یخې یخې هواگانې هغه چلوی. **﴿الْعَصْفَاتُ﴾** نه مراد هواگانې دی هغه نرمې سپکې او
ښائسته ښائسته هواگانې وې او دا لږ شان د تیزو چپووالا او آواز والا هواگانې دي. **﴿وَالنَّشْرَاتُ﴾** نه مراد
هم هواده کوم چه اوریخې په آسمان کښې هرو خلورو وارو طرفونوته خوړوی او کوم خانی چه د الله
تعالی حکم وی هلته ئی بوخی **﴿الْفُرْقَاتُ﴾** او **﴿فَالْمُلْقَاتُ﴾** نه مراد البته فرښتې دی چه دالله تعالی کریم
ذات دطرف نه رسولانوته وحی راوړی. په کوم سره چه په حق اوباطل حلال اوحرام ضلالت اوهدایت
کښې فرق اوجدا والی کیږی د دي د پاره چه د خلقو عذر ختم شی اومنکرانوته خبردارې اوشی.

قوله تعالى: - إِنَّمَا تُوْعَدُونَ لَوَاقِحَ ط

قیامت راتلونکې دي: - ددی قسمونونه پس فرمان دي چه دکوم قیامت تاسوسره وعده شوې ده په کومه
ورخ چه به تاسو ټول اول اوآخر والا د خپلو خپلو قبرونونه بیاراژوندی کولې شئی اود خپل کرو میوه به
بیامومنی. دنیکنی بدله اود بدنې سزا. شپیلنی به پوک وهلې شی اوپه یوهوارمیدان کښې به تاسو
ټول راجمع کرې شئی. داوعده یقینا حق او کیدونکې ده اوخامخاراتلونکی ده. په هغه ورخ به د ستورو
رنډا اوپرق پروق تت شی. لکه چه فرمائی **﴿وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ ط﴾** بل خانی ارشاددي **﴿وَإِذَا الْكُوكَبُ انْتَثَرَتْ ط﴾**
ستورې به بې نوره شی او راپریوبه شی. آسمان به اوشلیږی ټکرې ټکرې به شی غرونه به ذره ذره شی
وابه لوزی تردې چه نوم اونښه به ئی هم باقی پاتې نه شی. بل مقام کښې دی **﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ﴾** یوبل
خانی ارشادربانی دي **﴿وَيَوْمَ نُسِفُ الْجِبَالَ﴾** یعنی غرونه به ذره ذره شی وابه لوزی او په هغه ورخ به هغه
روان شی او نوم تښه به ئی ختمه شی اوزمکه به هواره بغیرد ښکته پورته پاتې شی اورسولان به راجمع
کرې شی او په مقرر وخت به هغوی راوستلې شی.

بل خانی ارشاد دي **﴿يَوْمَ يُجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ﴾** په هغه ورخ به الله ﷻ رسولان راجمع کرې اود هغوی نه به
گواهنی واخلی لکه چه بل خانی دی **﴿وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ﴾** زمکه به د خپل رب په حکم باندي اوپرقیږی
عمل نامې به ورکرې شی. نبیان او گواهان به راوستلې شی اوپه حق اوانصاف سره به فیصلې کولې

شی اوپہ چاباندی بہ ظلم نہ شی کولی۔ بیا فرمائی چہ دا رسولان اودرولی شی چہ د قیامت پہ ورخ بہ فیصلہ کولی شی۔ بل خانی فرمان دی ﴿فَلَا تُخَيَّبَنَّ اللَّهُ فَخْلَفَ وَعْدِهِ رُسُلَهُ﴾ داخیال مہ کونی چہ اللہ تعالیٰ بہ خپلو رسولانوسرہ وعدہ خلاقی اوکری نہ نہ اللہ تعالیٰ دیردغلبی والا او بدلی اخستونکی دی۔ پہ کومہ ورخ چہ بہ دازمکہ بدلہ کرې شی او آسمان ہم بدل کرې شی اوتول بہ د اللہ تعالیٰ چہ واحد اوقہار دی پہ وړاندی پیش کولی شی۔ ہم دغہ ورخ تہ دلته د فیصلہ ورخ وئیلې شوې دہ۔ بیا نی د دغہ ورخ عظمت بنکارہ کولود پارہ اوفرمانیل زما نہ د معلومولونہ بغیر ای نبی تہ ہم د دغہ ورخ د حقیقت نہ نہ شی خبریدی۔ پہ دغہ ورخ د دی تکذیب کونکود پارہ سخته خرابی دہ۔ پہ یوغیر صحیح حدیث کنبی دا ہم تیرشوی دی چہ ویل د دوزخ د یوی کندي نوم دی۔^(۱)

الْمُتَّخِذِينَ	الْأُولَىٰ
ایا مونږہ ہلاک نہ کرل	اولنی خلق
ایا مونږہ پخوانی خلق تباہ کرې نہ دی	
ثُمَّ لَنُنَبِّئَهُمُ	الْآخِرِينَ ۝۲
بیا بہ مونږہ وړولو پہ ہغوی پسی	دا روستنی خلق
ایا بہ دا روستنی ہم ورپسی بوخو (اوہلاک بہ ئی کرې)۔ مونږہ نافرمانو سرہ ہم دغہ شان معاملہ کوو	
يَوْمَئِذٍ	لِلْمُكَذِّبِينَ ۝۳
پہ دغہ ورخ	دپارہ ددروغ گنږونکو
ایا مونږہ پیدا نہ کرې تاسو داوبو بی قدرونہ	
پہ دغہ ورخ ددروغ گنږونکو دپارہ لویہ تباہی دہ ایا مونږہ تاسو دبی قدرہ اوبو نہ پیدا کرې نہ بی	
فَجَعَلْنَاهُ	فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ ۝۴
بیا اوساتو مونږہ ہغہ	پہ خانی دقرار مضبوط کنبی
بیا موہغہ اوبہ پہ یو محفوظ خانی (رحم) کنبی ایساری کرې تر مقرر وختہ پورې	
فَقَدَرْنَا ۝۵	فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ ۝۶
پس مونږہ اندازہ اولگولہ	پس دیر بنہ قدرت لرونکی یو
غرض دا چي مونږہ یوہ اندازہ مقرر کرہ نوخومرہ بنہ اندازہ مقرر وونکی یو پہ دغہ دروغ گنږو دپارہ	
لِلْمُكَذِّبِينَ ۝۷	الْمُتَّخِذِينَ الْأَرْضِ كِفَاتًا ۝۸
دپارہ ددروغ گنږونکو	ایا مونږہ جوړہ نہ کرہ زمکہ جمع ساتونکی دژوندو دپارہ او دمر و دپارہ
ہلاکت دی ایا مونږہ زمکہ زانغبتونکی جوړہ کرې نہ دہ د ژوندو او دمر و دپارہ	
وَجَعَلْنَا	فِيهَا رَوَاسِيَ شَجِيعًا ۝۹
او ودردول مونږہ	پہ ہغی کنبی غرونہ لوړ لوړ او اوخکولی مونږہ پہ تاسو اوبہ خوږی تباہی دہ
او مونږہ پہ زمکہ باندي دنگ دنگ غرونہ پیدا کرې دی او مونږہ پہ تاسو خوږی اوبہ خکولی دی	

(۱) لرمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة الانبياء: ۳۱۶۴.

لِلْمُكَذِّبِينَ

يَوْمَئِذٍ

پہ دغہ ورخ | دپارہ دروغ گنرونگو |
پہ دغہ ورخ | دروغ گنرونگو دپارہ هلاکت دی

قوله تعالى: - أَلَمْ تُهْلِكِ الْوَالِدِينَ ۝

دکناھکارانوانجام هلاکت شو:- الله تعالى فرمائی چه تاسو نه وړاندي هم کوم خلقو زما در سولانو رسالت دروغ گنرلې ووما هغوی تباہ برباد کړل بیا د هغوی نه پس نور راغله هغوی هم داسې او کړه نو مونږ هغوی هم دغه شان غرق کړل. مونږ د مجرمانو د غفلت هم دغه شان بدله ورکونکی راوان یو. په دغه ورخ به د دې تکذیب کونکو بده ورخ وی.

قوله تعالى: - أَلَمْ تَخْلُقْهُمْ مِنْ مَّاءٍ مَّهِينٍ ۝

بیا خپل مخلوق ته خپل احسان وریا دوی. د قیامت د منکرانو په وړاندي دلیل پیش کوی چه مونږ دوی د حقیر او ذلیل قطرې نه پیدا کړل چه دکائناتو د خالق په وړاندي هیخ خیز هم نه وو لکه چه د سورت یس په تفسیر کبني تیر شوی دی ای بنیاده ته به ما عاجز کړې شې؟ (۱) ماخوته د داسې خیز نه پیدا کړې بیا مونږ دغه قطره په رحم کبني راجمع کړه چه د دغه او بود راجمع کولو خاي دي دا لویوی او محفوظ کوی. د مقرره مودې پورې هم هلته پاتې شو یعنی د شپږو میاشتونه تر نهو میاشتو پورې. زمونږ دې اندازې ته او گوره خومره صحیح او بهترده نوکه بیا هم تاسو دا راتلونکې ورخ نه منی نو یقین او گنرني چه د قیامت په ورخ به تاسو ته ډیر ارمان او سخت افسوس وی. بیا فرمائی چه آیامونږ دې زمکې ته دا خدمت حواله کړې نه دي؟ چه هغه تاسو په خپل ژوند کبني په خپله شاباندي گرځوی اود مرگ نه پس هم هغه تاسو په خپله خیته کبني پټ ساتی. بیا د زمکې دنه خوزیدو د پارہ مونږ په دې کبني مضبوط او اوچت غرونه ورڅښ کړل اود اوریخونه وریدونکی اود چینونه راوتونکی سپکې زر هضمیدونکی او مزیدارې اوبه مونږ تاسوته درکړې. که د نعمتونونه پس هم تاسو زما خبرې دروغ گنرني نریا د ساتنی وخت راروان دي چه افسوس او ارمان به کونی خو هیخ په کار به نه راخی.

إِنطَلِقُوا إِلَى مَا كُنْتُمْ بِهِ
ورشئ هغه خیز ته چی وی تاسو په هغې سره
(او اوبه وئیلې شی) چی هغه (عذاب) ته ورشئ چی تاسو به دروغ
تُكذِّبُونَ ۝ إِنطَلِقُوا إِلَى ظِلٍّ ذِي ثَلَاثِ شُعَبٍ ۝ لَا ظَلِيلٍ
چی دروغ به مو گنرلو ورشئ سوری ته چی درې څانگو والا دي چی نه به وی یخ
گنرلو تاسو (د دوزخ د لوگي) هغه سیوری ته لار شئ چی دهغې درې حصې دی په کبني نه
وَلَا يُغْنِي عَنْكَ مِنَ اللَّهِ عَيْتٌ وَإِنَّهَا تَرْتَجِي ۝ كَالْقَصْرِ ۝
اونه به دفع کوی دلسمې نه بیشکه هغه وور چی دی ولی به هغه داسې سپر غنی لکه مانرني
سیورئ شته اونه داور دتاؤ نه څوک بچ کیدی شی هغه اور به دومره غټې غټې سکر وټکې اولی لکه (لورې)

(۱) او گورني سورة یس آیت: ۷۷.

كَانَتْ	جِئْتُمْ	صُفْرًا	وَيْلٌ	يَوْمَئِذٍ	لِلْمُكَذِّبِينَ	هَذَا يَوْمٌ
لکہ چی ہغہ اوبسان دی زیر تباہی دہ پہ دغہ ورخ دپارہ ددروغ گنرونگو دا ہغہ ورخ دہ	مانرئی لکہ چی ہغہ د زیررنگ اوبسان دی پہ دغہ ورخ ددروغ گنرونگو دپارہ ہلاکت دی دا ہغہ	لَا يَنْطِقُونَ	وَلَا يُؤْذَنُ	لَهُمْ	فَيَعْتَذِرُونَ	
	چی ہغوی بہ خبری نہ کوی او نہ بہ اجازت ورکری کیری ہغوی لہ چی عذر اوکری ہغوی	ورخ دہ چی دوی بہ خبری نشی کولی او نہ بہ دوی تہ اجازت وی چی عذر پیش کری	وَيْلٌ	يَوْمَئِذٍ	لِلْمُكَذِّبِينَ	هَذَا يَوْمُ الْفُصْلِ
تباہی دہ پہ دغہ ورخ دپارہ ددروغ گنرونگو دا ورخ دفیصلی دہ راجع کری بی مونہ تاسوا	پہ دغہ ورخ ددروغ گنرونگو دپارہ ہلاکت دی ہم دغہ د فیصلی ورخ دہ مونہ بہ تاسوا اولنی تول	وَالْأَوَّلِينَ	فَإِنْ كَانَ	لَكُمْ	كَيْدٌ	فَكِيدُونِ
او مخکبی خلق پس کہ چری وی تاسو لہ خہ تدبیر نو زما خلاف بی اوچلوی	راجع کرو نو کہ تاسو خہ چل ول جو رول غواری نو زما پہ مقابلہ کبی جو رکری	وَيْلٌ	يَوْمَئِذٍ	لِلْمُكَذِّبِينَ		
	تباہی دہ پہ دغہ ورخ دپارہ ددروغ گنرونگو					
	پہ دغہ ورخ ددروغ گنرونگو دپارہ ہلاکت دی					

قوله تعالى: - اِنظروا الى ظل ذي تلك شعب

دری بناخونو والا وور: کوم کافرانو چہ د قیامت ورخ جزا اوسزا او جنت دوزخ دروغ گنرلو ہغوی تہ بہ د قیامت پہ ورخ ونیلہ شی چہ کوم خیز موربنتونی نہ منلو ہغہ سزا اودوزخ دادی موجود دی دی تہ خسی اودشغلی لمبی وہی او پہ اوچتیدوسرہ سرہ دی کنبی دری پاتکی کولویبری اود دی دری حصی کیری اودی سرہ لوگی ہم پورته اوچتیری د خہ پہ وجہ چہ لاندی سورہی شان کیری دا سورہی معلومیبری خو پہ حقیقت کنبی نہ ہغہ سورہی وی اونہ د اورگرموالی کمی. دادوزخ دومرہ تیز اوتند سخت اود دیر زیات اور والا دی چہ ددی کوم بخری الوزی ہغہ ہم دقلعہ پہ شان اودیوی سروری ونی پہ شان مضبوط او اوپدی اوپلنی تنی پہ شان دی کتونکی تہ دانکاری لکہ چہ دتوررنگ اوبس دی یاد کشتورسئی او یاد تانبی تکرری دی.

ددوزخ ذکر: ابن عباس رضی اللہ عنہما وائی چہ مونہ بہ د ژمی پہ موسم کنبی دری دری لاسہ یادی نہ لہ شان اوپدہ لرگی راوچتول دی تہ بہ مونہ قصر ونیل (۱) دکشتنی رسنی چہ کلہ یوخانی شی نوپورہ زیات اوچتیری ہم دغہ دلته مراد اخستی شوی دی. پہ دی مکذیبینوباندی ارمان او افسوس دی چہ نن بہ نہ دوی خبری کولی او نہ بہ دوی تہ عذر اومعذرت اجازت وی خکہ چہ پہ دوی باندی حجت قایم شوی دی. او پہ ظالمانباندی د اللہ تعالیٰ خبرہ ثابتہ شوی دہ اوس دوی تہ د خبرو کولو اجازت نشتہ. دایاد ساتنی چہ پہ قرآن کریم کنبی د ہغوی وینا کول منکرکیدل پتبول عذر کول ہم بیان شوی دی. نومطلب دا دی چہ د حجت قائمیدونہ وراندی بہ عذر معذرت وغیرہ پیش کوی کلہ چہ ہرخہ مات کرری شی اودلیلونہ

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة المرسلات باب (الماتری بشرک القصر): ۴۹۳۲.

ورمخکبني کړې شی نو وینا خبرې کول او عذر معذرت به ختم شی. غرض دا چه د میدان حشر به مختلف مواقع اود خلقو به مختلف حالتونه وی یووخت کبني دایو وخت کبني هغه ددې دپاره د هر یو کار به خاتمه باندې هتکذیب کونکو د خرابی خبرو کولې شی. فرمائی چه دا د فیصلې ورځ ده وړاندې روستوتول راجمع دی. که تاسو په څه چالاکی مکرهوبنیارنی اودهوکې سره زما دقبضې نه خان ویستلې شنی نو اوختی پوره کوشش اوکړنی خیال کوئی چه داخومره د زړه درزونکې فقره ده چه الله ﷻ رب العالمین پخپله د قیامت په ورځ دې منکرانوته فرمائی چه اوس ولې چپ نی؟ هغه چالاکی تیزی او بی باکی څه شوه؟ گورنی ماتاسوتول د وعدې مطابق په یومیدان کبني راجمع کړنی که نن به څه چل ول مانه خلاصیدې شنی نوڅه کمې مه کوئی. لکه بل خانی ارشاد دې (يَمْعُرُ الْجَنِّ وَالْإِنْسَ إِن اسْتَطَعْنَا أَن نَقْدُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ) یعنی ای د انسانانو پیریانو دې تاسو د زمکې او آسمان د غارو نه دوتلو طاقت لرنی نو اوختی خودومره پوهه شنی چه بغیرد قوت نه تاسو بهر نه شی تلې (اوهغه په تاسو کبني نشته). بل خانی کبني ارشاد دې (وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئًا) یعنی تاسو دالله تعالی هیڅ نه شنی کولې. په حدیث کبني دی چه الله ﷻ فرمائی ای زما بندیکانونه خوتاسوماته څه نفع رارسولو اختیارلرنی اونه د نقصان رسولو. نه تاسوماته څه فائده رسولې شنی اونه زما څه کولې شنی (حضرت ابو عبدالله جدی ﷺ فرمائی زه بیت المقدس ته لارم اومې کتل چه هلته حضرت عباده بن صامت ؓ حضرت عبدالله بن عمر ؓ او حضرت کعب احبار ؓ ناست دی خبرې کوی. زه هم کیناستم نو ما واوریده چه حضرت عباده ؓ فرمائی د قیامت په ورځ به الله تعالی ټول مخکی روستی په یوهواراوکولاو میدان کبني راجمع کړی. آواز کونکې به آواز کولوسره ټول رابیدار کړی. بیا به الله تعالی اوفرمائی نن د فیصلوورځ ده تاسو ټول وړاندینی اوروستونی ما راجمع کړی نی اوس زه تاسو ته وایم که څوک ماسره دهوکه مکر فریب یاڅه حيله کولې شنی نو اوکړنی. واورنی کبرژنوسرکشومکرانو او تکذیب کونکو نن زما د رانیولونه بیج کیدې نه شنی اونه څوک نافرمانه شیطان زما د عذابونونه خان خلاصولې شی. حضرت عبدالله ؓ اوفرمائیل یوحدیث زه هم بیانوم. په هغه ورځ به دوزخ خپله غرانگه د خلقو مینځ ته وراورسوی اویه اوچت آواز سره به وانی ای خلقو د دریوقسم خلقو د رانیولو اوس ماته حکم شوې دې زه هغه بڼه پیژنم یو پلار به خپل اولاد یا اولاد به خپل پلار دومره نه پیژنی څومره چه زه هغوی پیژنم. نن هغوی زمانه نه چرته پتیدې شی اونه نی زمانه څوک پتولې شی. یوهغه چا الله تعالی سره نی څوک شریک گرځولې وی. دویم هغه چه منکر او کبرژن وی اودریم هغه چه نافرمانه شیطان وی. بیا به هغه په راتاویدو او راغونډولو سره د دې صفتونو خلق په میدان حشر کبني چانړ کوی اویویوبه رانیسی او تیروی به نی اود حساب کتاب نه وړاندې به دوی څلویښت کاله مخکبني دوی دوزخ ته اورسی. (الله تعالی دې مونږ په حفاظت اوساتی. آمین)

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي ظِلِّ	
او بیشکه متقیان خلق (نن) په سوړو کبني دی	
بیشکه (د الله ﷻ) نه ویریدونکی (دهغه درحمت) سیوری	
وَأَعْيُونٌ	وَفَوَاكِهَ
مِمَّا يَشْتَهُونَ	كُلُوا وَاشْرَبُوا
او په چينو کبني دی او په میوو کبني دی هغه چی غواری یې هغوی خوری اوڅکی	
اوچینو کبني وی او (هغوی به) په هغه میوو کبني وی اچې دهغوی به خوښی وی (ورته به اووئیلې شی چی)	

(1) صحیح مسلم کتاب البر والصلة باب تحريم الظلم: 2577.

هَيَّا	يَا	كُنْتُمْ	تَعْمَلُونَ	إِنَّا كَذَلِكَ
بندہ دمزی سرہ پہ سبب دھغی چی وی تاسو چی کول بہ مو بیشکہ مونہ ہمدارنگی				
بندہ فراخہ خورئ خبئی دھغہ عملونو پہ بدلہ کبھی چی تاسو بہ کول او مونہ نیکانو				
عَجَزِي	الْمُحْسِنِينَ	وَيْلٌ	يَوْمَئِذٍ	لِّلْمُكَذِّبِينَ
بدلہ ورکوؤ نیکانو خلقولہ تباہی دہ پہ دغہ ورخ دپارہ ددروغ گنرونگو خورئ				
تہ ہم دغہ شان بدلہ ورکووا پہ دغہ ورخ دروغ گنرونگو دپارہ ہلاکت دے ائی کافرانو				
وَتَسْتَعْوَا	قَلِيلًا	إِنَّكُمْ	مُجْرِمُونَ	وَيْلٌ
اؤ فانیدہ واخلئ لروخت بیشکہ تاسو مجرمان یئ تباہی دہ پہ دغہ ورخ				
یوخو ورخی پہ دنیا کبھی اؤ خورئ اولرہ فائدہ واخلئ یقینا تاسو مجرمان یئ پہ دغہ ورخ دروغ				
لِّلْمُكَذِّبِينَ	وَإِذَا قِيلَ	لَهُمْ	ارْجِعُوا	لَا يَرْجِعُونَ
دپارہ ددروغ گنرونگو او کلہ چی اوییلی شی دوی تہ تبت شی اللہ تہ نو نہ تیتیری تباہی دہ				
گنرونگو دپارہ ہلاکت دے او خہ وخت چی دوی تہ اوییلی شی چی اللہ تہ تبت شی اؤ دوی نہ تیتیری				
يَوْمَئِذٍ	لِّلْمُكَذِّبِينَ	فِي أَيِّ حَدِيثٍ	بَعْدَهُ	يُؤْمِنُونَ
پہ دغہ ورخ دپارہ ددروغ گنرونگو پس پہ کوم کلام بانڈی روستوددی قران نہ ایمان راوری دوی				
پہ دغہ ورخ دروغ گنرونگو دپارہ ہلاکت دے اخر ددی قران پاک نہ پس بہ پہ کومہ خبرہ دوی ایمان راوری				

قوله تعالى: -إِنَّ الْبُتْقِينَ فِي ظِلِّ وَعَيْونَ

جنت اود جنتیانو ذکر: پور تہ دبد کار اؤ دسزاگانو بیان شوے وودلتہ دنیکو کار و بدلی بیان کولی شی کوم خلق چہ متفیان او پرہیزگار وود اللہ عبادت کونکی وودفرانضوا وواجباتو پابند وود اللہ د نافرمانو او حرامکارونونہ بیچ کیدل ہغوی بہ دقیامت پہ ورخ پہ جنتونو کبھی وی کوم خانی چہ قسم قسم نہرونہ روان دی گناہگار بہ پہ تک تور بدبویہ لوگی کبھی راگیروی او نیکان بہ دجنتونو پہ گنرو وخواود سورو نہ دکو خایونو کبھی ناست او ملاست وی مخامخ بہ د صفا او مزیدار او ابو چینی پہ پورہ روانی سرہ جاری وی قسم قسم میوی گلونہ ترکاریانی بہ موجودوی کوم خیز چہ کلہ غواری خوری خکی دے نہ نہ منع کول شتہ نہ کمیدل شتہ او نہ دنقصان خہ اندیشہ شتہ نہ بہ د فنا کیدو اونہ ختمیدو خہ خطرہ وی بیا د حوصلی زیاتولو اودزہ خوشحالولو دپارہ د اللہ تعالی دطرف نہ باربار فرمان کولی شی ای زما خو پوبند یگانو ای جنتیانو تاسو بندہ پہ اوزگارتیا او خوشحالی سرہ بندہ خورنی خکنی مونہ بہ ہریونیک پرہیزگار او مخلص انسان تہ دغہ شان د بیگہری بدلہ اونیکہ جزا ورکووا و دتکذیب کونکو خو پہ نن ورخ دیرہ خرابی دہ

قوله تعالى: -كُلُوا وَتَمْتَعُوا قَلِيلًا إِنَّكُمْ مُجْرِمُونَ

دا تکذیب کونکی ویروی چہ بندہ دہ پہ دنیا کبھی خوتاسو خہ خورنی خکنی فاندے اوچتے کپنی دیر زریہ دانعمتونہ فناشی اوتاسویہ ہم مرہ شی بیاستا سونتیجہ ہم دوزخ دے (دکوم ذکر چہ پور تہ تیرشو) ستاسود بدعملواو خرابوکارونوسزا مونہ سرہ تیارہ دہ یومجرم ہم زمونہ دنظر نہ بہ نہ دے قیامت زمونہ نبی ﷺ زمونہ وحی نہ منونکی اودا دروغ گنرونگی بہ د قیامت پہ ورخ پہ سخت نقصان کبھی او خسارہ کبھی وی د دوی بہ سختہ خرابی وی لکہ چہ بل خانی ارشاد دے ﴿تَمْتَعْتُمْ قَلِيلًا ثُمَّ نُنظَرُ هُمْ إِلَىٰ﴾

عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿۱۰﴾ پہ دنیا کنبی بہ مونږ دوی ته لڙه شان فائده اور سوو بیا بہ مونږ دوی د سخت عذاب طرف ته بی بس کرو. بل خانی ارشاد دے ﴿قُلْ إِنَّ الَّذِينَ يُفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ لَا يُفْلِحُونَ كَثُ مَا عَرَفِ الدُّنْيَا لَمْ يَلْتَمِمْ رَجَعُهُمْ ثُمَّ نَزَّلْنَاهُمْ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ﴾ یعنی پہ اللہ تعالیٰ باندی دروغ ترونکی کامیابی نہ شی. پہ دنیا کنبی بہ ہسی لڙه شان فائده اوچتہ کپی بیا د هغوی واپس راگر خیدل خو ہم زمونږ طرف ته دی. مونږ بہ هغوی ته د هغوی د کفر سختہ سزا ورکرو. بیا فرماتی چه دے نادانو منکرانوتہ کله اوونیلې شی چه راشنی د اللہ تعالیٰ پہ وړاندې تپتہ شی جمعې سره مونځ ادا کړتی نو دوی نہ دا ہم نہ شی کیدی او دې نہ ہم خان پتوی بلکه دې ته پہ سپکوالی سره گوری اود تکبر سره انکار کوی. دهغوی دپاره کوم چه پہ تکذیب کنبی عمرونه تیروی دقیامت پہ ورخ بہ سخت مصیبت وی بیا فرماتی چه کله خلق پہ دې پاک کتاب باندی ہم ایمان نہ راوړی نو کوم یو کلام بہ منی؟ لکه ارشاد دے ﴿فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ﴾ یعنی چه پہ اللہ تعالیٰ باندی اود هغه پہ آیاتونو باندی دوی ایمان نہ راوړی نو اوس بہ دوی پہ کومه خبره باندی ایمان راوړی؟ ابن ابی حاتم کنبی د حضرت ابوهریره ؓ نہ روایت دے رسول اللہ ﷺ فرمائیلی دی کوم سرې چه د دې سورت دا آیت الولیٰ نو هغه ته د دې پہ جواب کنبی ﴿امنت بالله وبما انزل﴾ وئیل پکار دی یعنی ما پہ اللہ تعالیٰ باندی اود هغه پہ نازل کړې شوی کتابونو باندی ایمان راوړی. (۱)

(الحمد لله) د سورت مرسلات تفسیر ختم شو.

د اللہ تعالیٰ شکر دې چه د یو کم دیر شمی سپاری تفسیر ہم پوره شو. (فالحمد لله)

اللہ تعالیٰ دې پہ خپل کلام پاک باندی پوره پوهه او په دې باندی د عمل توفیق را کړی او دا دې قبول کړی
(امین یا رب العالمین)

ایاتونہ	سورة النبأ مکیة وهی اربعون آية وفيها ركوعان	رکوع گناہی
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
۳۱	شروع کوم پہ نوم د الله چه ډیر مهربان	زیات رحم کونکې دې
عَمَّ	يَتَسَاءَلُونَ ۝۱	عَنِ النَّبِیِّ الْعَظِیْمِ ۝۲ الَّذِیْ هُمْ
	دخه څیز په پاره کبسی دوی تپوسونه کوی دیوبل نه	په باره دلوی خبر هغه اچی دوی
	داخلق دکوم څیز په باره کبسی دیوبل نه تپوسونه کوی دهغه لوی خبر (قیامت) په باره کبسی چی	
فِیْهِ	مُخْتَلِفُونَ ۝۳	كَلَّا ۝۴ سِیَعْلَمُونَ ۝۵ ثُمَّ كَلَّا ۝۶
	په هغی کبسی اختلاف کونکی دی هرگز نه ډیر زر به معلومه شی دوی ته بیا هرگز نه	
	دوی په کبسی دی داسې نه ده زر به دوی پوهه شی بیا داسې پکار نه ده	
سِیَعْلَمُونَ ۝۷	اَلَمْ نَجْعَلِ	اَلْاَرْضَ مِیْهَدًا ۝۸ وَالْجِبَالَ اَوْتَادًا ۝۹
	ډیر زر به معلومه شی دوی ته آیا جوړه کړې نه ده مونږ زمکه فرش او غرونه میخونه	
	دوی به زر پوهه شی آیا مونږ زمکه فرش نه ده گرځولې او غرونه موږې میخونه نه دی لگولی	
وَاَخْلَقْنَاكُمْ	اَزْوَاجًا ۝۱۰	وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا ۝۱۱
	او پیدا کړې مونږه تاسو جوړې او جوړ کړو مونږه خوب ستاسو آرام ذریعه او جوړه کړه مونږه	
	او مونږ تاسو جوړې جوړې پیدا کړې ئې او مونږ ستاسو دپاره خوب آرام او گرځولې او مونږ	
اَلیْلِ لِیَاسًا ۝۱۲	وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا ۝۱۳	وَبَيْنَنَا فَوْقَكُمْ
	اشپه پرده او جوړه کړه مونږه ورځ اوخت د روزی گټلو او جوړ کړل مونږه دپاسه ستاسو	
	شپه د پردې څیز جوړ کړې دې او ورځ مو د رزق گټلو ذریعه گرځولې ده او مونږ ستاسو نه پورته	
سَبْعًا ۝۱۴	شِدَادًا ۝۱۵	وَجَعَلْنَا سِرَاجًا ۝۱۶ وَهَاجًا ۝۱۷
	اوه آسمانونه مضبوط او جوړ کړو مونږه (ډیوه) نمر روښانه او گرم او راوورولې مونږه	
	اووه مضبوط آسمانونه جوړ کړی دی او مونږ یوه روښانه ډیوه (یعنی نمر) جوړ کړې دې او مونږ	
مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً	تَّجَاجًا ۝۱۸	لِنُخْرِجَ ۝۱۹
	دوربخونه اوبه مسلسل راوړیدونکې دپاره ددې چی رااوباسو مونږه په ذریعه ددې	
	له ډکو وریخونه په شیبو شیبو باران راوورو اچی مونږ په دې (باران) سره	
حَبًّا ۝۲۰	وَنَبَاتًا ۝۲۱	وَجَدَّتِ الْفَاقَاتُ ۝۲۲
	دانې (غلی) او بوتې (سبزی) او باغونه گنر گنر	
	غله او گیاه او گورگور باغونه رزرغون کړو	

قوله تعالى: - عَمَّ تَسَاءَلُونَ؟

قیامت به یقیناً راہی: کومو مشرکانو خلقو چه د قیامت در اتلونه انکار کولو اود هغی ددروغ گنرلوپه نیت به نی پخپل مینخ کنبی قسم قسم خبری کولی. دلته الله ﷻ دهغه سوالونو جواب اود هغی حقیقت بیانولو سره دهغوی تردید کوی چه داخلق په خپل مینخ کنبی دڅه باره کنبی سوالونه کوی؟ یعنی دکوم څیز باره کنبی تپوسونه کوی؟ آیا د قیامت باره کنبی تپوسونه کوی؟ سره ددی چه هغه خویو ډیرلوی خبردی. یعنی خطرناک او خراب خبردی اود روښانه ورځ په شان ښکاره دی. حضرت قتاده رضی اللہ عنہ او ابن زید رضی اللہ عنہ ددی نبا عظیم (ډیرلوی خبر) دمرگ نه پس بیاراژوندی کیدل مراد اخستی دی. بیاددی آیت (الَّذِي هُوَ قَائِمٌ مِّنْكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ) (په کوم کنبی چه داخلق اختلاف لری) کنبی چه د کوم اختلاف ذکر دی هغه دادی چه خلق په دی باره کنبی په دوو مختلفو محاذونو باندی دی. یوڅو دامنې چه دابه کیږی اوبل دا نه منی.

بیالله ﷻ دی د قیامت منکرانو له دهمکی ورکولوسره فرمائی چه یقیناً به دوی ته ددی حقیقت ډیرزر معلوم شی اود ډیرزر خوڅه چه هم اوس به معلوم شی. هغوی ته الله ﷻ دا ډیره سخته دهمکی او وعید اورولی دی. بیالله ﷻ دخپل عجیبه او حیرانونکی مخلوقاتو یاریکنی خودلرسره دخپل عظیم الشان قدرت نښی بیانوی. دکوم نه چه دا ثابتیږی چه کله الله ﷻ داسې داسې څیزونه بغیردڅه نمونی په اول ځل پیدا کولی شی نو آیا دوی بیانه شی راپیدا کولی؟

قوله تعالى: - أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهْدًا؟

دزمکی جوړښت: الله ﷻ فرمائی چه آیا مونږ زمکه ستاسو دپاره فرش نه دی خور کړی؟ یعنی د ټول مخلوق دپاره نی داهواره نه ده خوره کړی. دغه شان هغه ستاسو په وړاندی عاجزه او حکم منونکی ده. بغیردڅه خوزیدونه چپ چاپ کلکه پرته ده. او غرونه نی ددی میخونه جوړ کړی دی یعنی دائی میخونه جوړ کړه اودی کنبی ورڅښ کړل دی دپاره چه هغه په دی باندی کلکه ولاړه وی. اودمخکی په شان خوزیږی راخوزیږی نه اودخپل ځان د پاسه اوسیدونکی مخلوق پریشان نه شی.

قوله تعالى: - وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا؟

انسان نی جوړه پیدا کړو: بیافرمانی چه دی نه پس خپل ځان ته اوگوره مونږه تاسو جوړه جوړه پیدا کړنی یعنی نراوماده، سرې اوبښڅه چه په خپل مینخ کنبی د یوبل نه فائده اخلی اوخپل خواهش پوره کوی او دغه شان دهغوی نسل زیاتیږی. لکه چه یوبل ځای کنبی ارشاددی (وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلِعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ) یعنی دالله ﷻ په نښو کنبی یوه داده چه هغه پخپله تاسو نه ستاسو جوړی پیدا کړی دی دپاره چه تاسو په دی سکون حاصل کړنی. هغه په خپله مهربانسی سره په تاسو کنبی مینه اورحم واچولو. بیافرمانی چه مونږ ستاسو خوب د حرکت دکت کیدلوسبب جوړ کړو دی دپاره چه تاسو آرام او اطمینان حاصل کړنی اود ټولې ورځې ستر یوالې بی آرامی خفگان لرې شی. هم ددی معنی یوبل آیت په سورت فرقان کنبی تیرشوی دی. شپه مونږ لباس جوړ کړو چه ددی تیاره او توروالی په ټولو خلقو باندی خورشی. یوبل ځای ارشاد دی (وَاللَّيْلُ إِذَا يَغْشَاهَا) قسم دی دشپې کله چه هغه پټ کړی. د عربو شاعران هم په خپلو شعرونو کنبی شپې ته لباس وائی. حضرت قتاده رضی اللہ عنہ فرمائی چه شپه د سکون سبب جوړیږی. او په خلاف د شپې ورځ مونږ روښانه رنرا اوبغیرد تیاری نه جوړه کړه دی دپاره چه تاسو په کنبی کار روزگار او کړنی، لارښی بیویار سوداگری او لین دین او کړی شنی اوخپل رزق روزی حاصله کړی شنی. اومونږ ستاسو د اوسیدو دپاره زمکه جوړه کړه نو بل طرف ته مونږ ستاسو په سرونو باندی اووه آسمانونه جوړ کړل چه ډیر اوږده پلن مضبوط پاخه اوبښکلې مزیداردی. تاسو گورنی چه په دی کنبی دمرغلروپه شان پرقیدونکی ستوری دی. بعضی په کنبی روان دی او بعضی په یوځای قایم دی.

قوله تعالى: - وَجَعَلْنَا بَرَّاجًا وَهَاجًا

دَنَمُورِ جَوْرُول: بیبا فرمائی مونہہ نمر پر قید و نکمہ چراغ جو رکروچہ تولہ دنیا رو بنانہ کوی۔ ہریو خیز پر قوی او دنبار و بنانہ کوی۔ او گورنی چہ مونہہ داوبونہ د دکواور یخونہ باران راورولو۔ ابن عباس ؓ فرمائی چہ ہواگانہ روانہ دی د یوخوانہ بل خواتہ اور یخہ اوری۔ بیاد دہ اور یخونہ بنہ باران راوری (۱) اوزمکہ خروب کوی نوروہم دیرو مفسرینوہم دا فرمائیلی دی۔ د (المُعْصِرَاتِ) نہ بعضو خوہوا مراد اخستی دہ او بعضو اور یخہ چہ یویو خا خکی برابر راوری۔ (مراة معصرة) پہ عربو کنبہ ہغہ ہنخہ تہ وائی دکومہ چہ د حیض وخت بالکل نیزدہ راغلی وی خولاتراوسہ پورہ حیض جاری شوہ نہ وی۔ حضرت حسن رضی اللہ عنہ او قتادہ رضی اللہ عنہ فرمائیلی دی د (المُعْصِرَاتِ) نہ مراد آسمان دی۔ خود اقول غریب دی اود تولونہ واضحہ قول دا دہ چہ نہ مراد اور یخہ دی۔ بل خای ارشاد دی (اللَّهُ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيحَ فَتُنْفِثُ سَعَابًا تَنْسِطُهُ فِي السَّمَاءِ كَيْفَ يَشَاءُ وَيَجْعَلُهُ كِسْفًا فَتَكْرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خَلِيلِهِ فَإِذَا أَصَابَ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا إِذَا هُمْ يَنْتَبِهُونَ) اللہ عز وجل ہواگانہ رالیگی کومہ چہ اور یخہ راوحتوی اوداد رب د منشا مطابق پہ آسمان بانڈہ خوروی اودا ہغہ تکرہ تکرہ کوی بیاتہ گورہ چہ د ہغہ د مینخ نہ اوبہ راوخی۔ (تَجَاجًا) معنی بنہ یوشان بہیدل دی۔ چہ دیر بہیری اوبنہ راوری (۲)

قوله تعالى: - مَاءً تَجَاجًا

د تَجَاجًا معنی: یوحذیث شریف کنبہ دی چہ غورہ حج ہغہ دہ پہ کوم کنبہ چہ (لیک) بنہ پہ زورہ او کورہ شی اووینہ دیرہ اوبھیولہ شی (۳) یعنی چہ قریانہ زباتہ او کورہ پہ دہ حدیث کنبہ ہم لفظ (تجر) دہ۔ یو بل حدیث کنبہ دی چہ د حیض دمسنلی تپوس کونکہ یوہ صحابہ رضی اللہ عنہم تہ حضور صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمانیل چہ د مالوجو پتہنی کیردہ (۴) ہغہ وئیل حضور صلی اللہ علیہ وسلم ہغہ خودیرہ زباتہ دی زہ خوہروخت دیرہ زباتہ وینہ بہیوم۔ پدی روایت کنبہ ہم (التجر) دہ یعنی بغیرد بندیدو برابر وینہ راخی۔ نودلتہ ہم پہ دہ آیت کنبہ ہم دغہ مراد دہ چہ اوبہ داوریخونہ برابر بغیرد بندیدو راوری۔ واللہ اعلم۔

بیامونہ پہ دہ اوبوباندہ چہ پاکہ صفا او د برکت نہ دکہ دی گتہ حاصلو غلی دانہ پیدا کوو چہ د انسان او خناوروتولو د خوراک پہ کارراخی اوسبزی راہو کووچہ تازہ خورلہ شی۔ اوغلہ پہ پنڈیرو کنبہ کیخودہ شی او بیاخورلہ شی۔ اودہ اوبوسرہ باغونہ آبادیری اود قسم قسم خوندونو اورنگونو میوی دانہ او گلونہ را پیدا کیری اودزمکہ ہم پہ یوہ تکرہ بانڈہ یوخای دی۔ (الْقَافَا) معنی د جمع دہ (۵) یل خای ارشاد دی (وَفِي الْأَرْضِ قِطْعٌ مَّعْبُورٌ وَجُدَّتْ مِنَ الْأَعْنَابِ وَذُرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنَوَانٌ وَعَبْرٌ صِنَوَانٌ يُسْقَى بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُقْضِلُ بَعْضَهَا عَلَى بَعْضٍ فِي الْأَكْلِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ) پہ زمکہ کنبہ مختلف تکرہ دی چہ خیل مینخ کنبہ یوخای شوی دی۔ دانگورو ونہ دی بعضہ دنباخونو اوبعضہ بغیرنباخونو دی۔ او ہغہ تول ہم پہ یواوبو بانڈہ خروب کولہ شی۔ او مونہہ د یونہ یوہ میوہ زیاتو او یقینا د عقل مندو دپارہ پہ دہ کنبہ ننبہ دی۔

إِنَّ يَوْمَ الْفِصْلِ كَانَ

بیشکہ ورخ د فیصلہ چہ دہ | ہغہ دہ |

بیشکہ د فیصلہ دورخہ وخت

(۱) الطبری : ۱۵۲/۲۴

(۲) الطبری : ۱۵۵/۲۴

(۳) ترمذی کتاب الحج باب ماجاء فی فضل التلبیة : ۸۲۷،

(۴) ابوداؤد کتاب الطہارۃ باب اذا قبلت الحیضۃ تدع الصلاۃ : ۲۸۷، ترمذی : ۱۲۸، ابن ماجہ : ۲۲۷،

(۵) الطبری : ۱۵۶/۲۴

مِيقَاتًا ۞	يَوْمَ	يَنْفَخُ	فِي الصُّورِ	فَتَأْتُونَ	أَفْوَاجًا ۞
وخت مقرر بہ کومہ ورخ اچی پوکھی اووہلی شی بہ شپیلی کنبی پس راخی بہ تاسو دلہی دلہی	مقرر دی اچی شپیلی بہ پوک وہلی شی نو تاسو بہ دلہی دلہی (میدان حشر تہ) راخی	وَفَتِحَتِ السَّمَاءَ	فَكَانَتْ	أَبْوَابًا ۞	وَسُيِّرَتِ
او پرابہ نستہ شی آسمان نو شی بہ ہغہ دروازی دروازی اوروان بہ کھی شی غرونہ	او آسمان بہ پرانستہ شی نو تول بہ دروازی دروازی شی او غرونہ بہ والوزولہ شی	فَكَانَتْ	سَرَابًا ۞	إِنَّ جَهَنَّمَ	كَانَتْ
نو شی بہ ہغہ پرقندہ شگی بیشکہ دوزخ چہی دی دی خانی دگیریدو دپارہ دسرکشانو	نو ہغہ بہ دشگو پہ شان شی بیشکہ جہنم پہ انتظار کنبی دی د سرکشو دپارہ	مَا بَأْسًا ۞	لِيُثِيبَ	فِيهَا	أَحْقَابًا ۞
خانی داوسیدو اچی وخت تیرونکی بہ وی بہ ہغی کنبی بہ مودو مودو نہ بہ خکی ہغوی	تیکاوڑنہ دہ اچی بہ مودو مودو بہ پہ کنبی اوسیری نہ بہ پہ کنبی دیکھنی خوند خکی	فِيهَا	بَرْدًا	وَلَا شَرَابًا ۞	إِلَّا حَمِيمًا
پہ ہغی کنبی مزہ دیکھالی اونہ دخالو دخیز مگر خکی بہ گرمی اوبہ او نو دزخمونو بدلہ	اونہ دخالو خہ خیز سوا دیشیدلو اوبو او دوینو زوونہ دا	وَفَاقًا ۞	إِنَّهُمْ	كَانُوا	لَا يَرْجُونَ
موافقہ دعمل سرہ بیشکہ ہغوی وؤ اچی امید نی نہ لرو دحساب کولو او دروغ نی او گنرل	پورہ پورہ بدلہ دہ دا خکہ چہی دوی دحساب کتاب (دورخی) امیدونہ لرلو او زمونہ	بِآيَاتِنَا	كَذَّابًا ۞	وَكُلَّ شَيْءٍ	أَحْصَيْنَاهُ
ایتونہ زمونہ بہ دروغ گنرلو سرہ او ہر خیز چہی دی بہ شمار ساتلی دی مونہ ہغہ بہ لیکلو سرہ	ایتونہ نی دروغ گنرل او مونہ ہر خیز پہ یو لیک (لوح محفوظ) کنبی راجمع کھی دی	فَذُوقُوا	فَلَنْ نَّزِيدَكُمْ	إِلَّا	عَذَابًا ۞
انو او خکی مزہ نو ہر گز بہ نہ زیاتو ستاسو دپارہ مگر زیاتو بہ عذاب	نو اوس خوند او خکی مونہ بہ تاسو تہ نور خہ نہ خو ہم دغہ عذاب درزیاتوؤ	قوله تعالى: - إِنَّ يَوْمَ الْقِيَامَتِ كَانَ مِيقَاتًا ۞			

د قیامت د ورخ علم صرف اللہ تعالیٰ سرہ مقدر دی: یعنی د قیامت ورخ زمونہ پہ علم کنبی مقررہ ورخ دہ نہ ہغہ وپاندی کیدی شی اونہ روستو کیدی شی صحیح پہ خپل وخت بہ راخی کله بہ راخی د دی صحیح علم بغیرد اللہ ﷻ نہ بل چاتہ نشہ لکہ چہ بل خانی کنبی ارشاد دی (وَمَا نُؤْتِرُ إِلَّا لِأَجَلٍ مُّعَدُّودٍ) نہ ورکوو وخت مونہ ہغی تہ مگر نتیجہ مقررہ پوری۔ پہ ہغہ ورخ بہ پہ شپیلی کنبی پوکھی وہلی شی

او خلق به دلی دلی راخی. هر یو امت به دخیل خیل نبی سره جدا جد وی. بل خای فرمائی (يَوْمَ تَذُوقُ أَكَابِسَ يَأْمَأْمِئًا) په کومه ورخ چه مونږ ټول خلق دخپلوا ما مانوسره راوغواړو. په صحیح بخاری کښې حدیث شریف دې رسول الله ﷺ فرمائی ددواړو شپیلوپه مینخ کښې به څلویښت وی. خلقو تپوس او کړو څلویښت ورځې هغوی ﷺ او فرمائیل نه شم ونیلی، تپوس او شو څلویښت میاشتی ونی فرمائیل ماته پته نشته. تپوس او شو څلویښت کاله ونی فرمائیل داهم نه شم ونیلی. بیابنه الله ﷻ د آسمان نه اوبه راوړوی لکه څنگه چه ونې راټوکیرې دغه شان به دا خلق دزمکې نه راوتوکیرې. انسان ټول په ټول سخا کیرې خوبه وکې او هغه د ملاد تیره وکې دې. هم د دې نه به د قیامت په ورځ مخلوق یوځای کولې شی (۱) آسمان به کولاو کړې شی او ددې نه به د فرښتو دراتلولارې او دروازې جوړې شی. غرونه به روان کړې شی او بالکل د شگود ذرو په شان به جوړې شی. لکه چه فرمائی (وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدًا وَهِيَ غَمْرٌ مِنَ السَّحَابِ صُنِعَ اللَّهُ الَّذِي أَتَقَنَ كُلَّ شَيْءٍ إِنَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ) یعنی تاسو غرونوته گورئ او پوهیرئ چه هغه پاخه مضبوط او کلک دی دا به د اوریخو په شان روان شی. بل خای دې (وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنفُوشِ) غرونه به د ویشنلې شوی وړئ په شان شی. دلته فرمائی غرونه به سراب غوندې شی یعنی کتونکې به دا گنرې چه څه دی خوبه حقیقت کښې به هیڅ نه وی او په آخره کښې به بالکل برباد شی او نوم نښه به نی پاتې نه شی. بل خای ارشاد ربانی دې (وَسْأَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا) خلق تانه دغرونو باره کښې معلومات کول غواړی نو ورته اوایه چه زما رب به ئی ختم کړی اوزمکه به بالکل هوارمیدا پاتې شی په کوم کښې به چه نه څه گوټ وی اونه موړه. بل خای ارشاد دې (يَوْمَ تَسِيرُ الْجِبَالُ وَتَرَى الْأَرْضَ بَارِزَةً) په کومه ورځ چه مونږ غرونه روان کړونو ته به گورې چه زمکه بالکل کولاو شوه.

قوله تعالى: - إِنْ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا

بیا فرمائی دشرکش نافرمان او در رسول د مخالفینوپه شیش کښې دوزخ لگیادې اوهم دغه دهغوی د واپس کیدو او اوسیدو ځای دې. د دې معنی حضرت حسن رضی الله عنه او قتاده رضی الله عنه داهم کړې چه یوسرې جنت ته هم نه شی تلې تر کومې چه په دوزخ باندې تیرنه کړې شی. که اعمال ئی صحیح وو نو خلاصی ئی بیا موندلو او که اعمال ئی بد وو نورامنع کړې شو اوبه دوزخ کښې وراوتونلې شو. حضرت سفیان ثوری رضی الله عنه فرمائی په دې باندې درې پلونه دی. بیا فرمائی چه هغوی به په دې کښې د زمانې راسې پراته وی (احقاب) جمع د (حقب) ده یوې اوږدې زمانې ته وائی. بعضې وائی چه حقب داتیواو کالووی، کال د دولسو میاشتو میاشت د دیرشو ورځو اوږه ورځ د زرو کالو. بشیر بن کعب رضی الله عنه خو وائی یوه یوه ورځ به دومره لویه اوداسې د دریوسو کالو یوحقب. په یومرفوع حدیث کښې دی چه حقب میاشت، میاشت دیرش ورځې کال دولس میاشتی د کال ورځې درې سواوشپيته او هره ورځ ستاسود شمیر یوزر کاله (۲)

(ابن ابی حاتم)
خودا حدیث سخت منکر دې د دې راوی قاسم چه د جعفر بن زبیر ځوی دې دا دواړه متروک دی. په یو بل روایت کښې دی چه ابن مسلم ابوالعلاء دسیلمان تیمی رضی الله عنه نه تپوس او کړوآیا ددوزخ به څوک راوخی هم؟ نو جواب ئی ورکړو چه ما د نافع رضی الله عنه نه او هغه د ابن عمر رضی الله عنه نه اوریدلی چه رسول الله ﷺ فرمائیل د الله ﷻ قسم د دوزخ نه به هیڅ څوک هم بغیرد اوږدې مودې نه راونځی. بیا فرمائی چه هم د دې نه لږ شان د پاسه حقب وی او هر کال درې سوه شپيته ورځې کوم چه تاسو شمیرئ (۳)

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة عم یسالون: ۴۹۳۵، صحیح مسلم: ۲۹۵۵، بتصرف یسر.

(۲) المعجم الکبیر: ۱۷۹۵۷.

(۳) مستند البزار: ۵۳۰۳.

سدی ﷺ فرمائی چہ اووہ سوہ حقب بہ وی۔ ہر حقب د اویاؤ کالو ہر کال د در یوسو و شپیتو ورخو او ہرہ ورخ بہ د دنیا د زرو کالو برابر وی۔ حضرت مقاتل ابن حیان ﷺ فرمائی دا آیت (فَدُوْقُوا) پہ آیت سرہ منسوخ شوې دې۔ خالد بن معدان ﷺ فرمائی چہ دا آیت او آیت (إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ) یعنی دوزخیان چہ تر کومې اللہ ﷻ غواړی پہ دوزخ کنبې بہ وی۔ دا دواړہ آیاتونہ د توحید والا بارہ کنبې دې (۱) امام ابن جریر ﷺ فرمائی داہم ممکن دی چہ دا حقاب پورې اوسیدل متعلق وی آیت (الْأَحْمَامُ وَأَسَاقَا) پورې۔ یعنی ہم ہغہ یو عذاب گرمې اوبہ او بہیدونکې پیپ بہ دمودو پورې وی بیابہ دویم قسم عذاب شروع شی خو صحیح دادی چہ د دې خاتمہ بہ نہ وی۔

حضرت حسن ﷺ نہ چہ کلہ تپوس او کړې شو نو وئی فرمائیل د احقاب نہ مراد ہمیشہ پہ دوزخ کنبې اوسیدل دی۔ خو حقب وائی او یاؤ کالوتہ د کوم ہرہ یوہ ورخ چہ د دنیا د زرو کالو برابرہ دہ (۲) حضرت قتادہ ﷺ فرمائی چہ احقاب کلہ ہم نہ ختمیږی۔ کلہ چہ یو حقب ختم شی نو بل بہ شروع شی۔ د دې احقابو د صحیح مودې اندازہ صرف یو اللہ ﷻ تہ دہ۔ اودا مونږ اوریدلی دی چہ یو حقب د اتیاؤ کالو یو کال د در یو سوو شپیتو ورخو او ہرہ ورخ د دنیا د زرو کالو۔ دې دوزخیانوتہ خو بہ نہ د زرہ یخیدل نصیب کیږی او نہ بہ څہ بنہ اوبہ د څکلود پارہ ملاویږی۔ اود یخوالې پہ څائی بہ ورته گرمې سرې کړې اوبہ ملاویږی اود خوراک څټناک څیز بہ ورته پیپ ملاویږی۔ حمیم دومرہ سخت گرم تہ وائی د کوم نہ پس چہ د گرمائش بلہ درجہ نہ وی۔ او غساق وائی د دوزخیانو وینونو څولې اوبنکې اود زخمونو نہ بہیدونکې وینوزووتہ۔ د دې گرم څیز پہ مقابلہ کنبې بہ دا دومرہ سخت یخ وی چہ پخپل څائی عذاب دې اود یر خراب بوی والا دې۔ پہ سورت ص کنبې د غساق پورہ تفسیر تیر شوې دې۔ بیا دلته د سردو بارہ کولو ہیڅ ضرورت نشته۔ اللہ ﷻ دې پخپل فضل او کرم سرہ مونږ د خپلو ټولو عذابونو نہ بیچ کړی۔ بعضو وئیلی دی د (بُرْد) نہ مراد خوب دې۔ د عربو شاعران پہ خپلو شعرونو کنبې ہم (بُرْد) د خوب پہ معنی کنبې مومی۔ بیا فرمائی چہ د هغوی د اعمالو پورہ پورہ بدلہ دہ۔ د هغوی بد عملئی ہم او گورہ چہ د هغوی عقیدہ وہ چہ د حساب ہیڅ ورخ نہ دہ راتلونکې۔ مونږ چہ پہ خپل نبی ﷺ باندې کوم کوم دلیلونہ نازل کړی و و هغہ ټول دوی دروغ گنرلې و و (کَذَابًا) مصدر دې پہ دې وزن باندې او مصدر ہم راځی۔ بیا فرمائی چہ مونږ د خپلو بندی گانو ټول اعمال اوافعال شمیرلې دی۔ او هغہ ټول زمونږ سرہ لیکلې دی اود ټولو بدلہ ہم زمونږ سرہ تیارہ پرته دہ۔ دې دوزخیانوتہ بہ وئیلی شی چہ اوس د دې عذابونو مزہ او څکنی۔ داسې ہم او د دې نہ نور زیات ہم عذابونہ بہ تاسو تہ پہ زیاتولو در کولې شی۔ (۳)

حضرت عبد اللہ بن عمر ﷺ فرمائی چہ د دوزخیانو د پارہ د دې سخت زیات نا امیدہ کونکې بل یو آیت نشته۔ د هغوی عذابونہ بہ هروخت زیاتیرې۔ د حضرت ابو بزرہ اسلمی ﷺ نہ سوال او کړې شو چہ د دوزخیانو د پارہ د ټولو نہ زیات سخت آیت کوم یو دې؟ فرمائی حضور ﷺ دا آیت تلاوت کولو سرہ اوفرمائیل چہ دا خلق د اللہ ﷻ نافرمانو تباہ کړل۔ خود دې حدیث راوی جسربن فرقہ بالکل ضعیف دې۔

إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ	مَفَازًا	حَدَائِقَ وَأَعْنَابًا	وَّكَوَاعِبَ	أَنْرَابًا
بیشکہ پرہیزگارانو لره دې څانې د کامیابی باغونہ دی او انگور دی او پیغلې جینکې همزولې				
بیشکہ پرہیزگارانو لره کامیابی دہ (دوی د پارہ) باغونہ او انگور بہ وی او همزولې پیغلې جینکې				

(۱) الطبری : ۱۶۲/۲۴

(۲) الطبری : ۱۶۲/۲۴

(۳) الطبری : ۱۶۲/۲۴

وَكَاَسًا	دِهَاقًا	لَا يَسْمَعُونَ	فِيهَا	لَغْوًا	وَلَا كِذْبًا
او جامونہ دشرابو ڈک ڈک	انہ بہ اوری ہغوی پہ ہغی کبسی عبث خبری اونہ دروغ خبری				
او ڈک ترخلی خلی جامونہ دوی بہ ہلتہ عبث خبرہ نہ اوری اونہ بہ دروغ اوری					
جَزَاءً	مِّنْ رَبِّكَ	عَطَاءً حِسَابًا			
دا بدلہ دہ د طرفہ درب ستا ورکپہ دہ کافی					
دا بدلہ ستا رب لہ طرفہ نہ پورہ پورہ انعام دی					

قوله تعالى: - إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا

پہ جنت کبسی دالله تعالیٰ نعمتوںہ:- دنیکانو خلقو دپارہ اللہ سرہ نعمتوںہ اورحمتوںہ دی دہغی بیان کیری چہ دوی پہ مقصد کبسی کامیاب او د نصیب خاوندان دی چہ د دوزخ نہ نی خلاصی بیا موندو او جنت تہ اورسی حدائق وانی د کھجورو وغیرہ باغونوتہ. ہغوی تہ بہ خوانی پیغلی حوری ہم ملاویری چہ دجگوسینو والا پہ بو عمر کبسی بہ وی لکہ خنگہ چہ پہ سورت واقعہ کبسی ددی پورہ بیان تیرشوی دی پہ یوحذیث کبسی روایت دی چہ د جنتیانو لباس بہ ہم د اللہ رضامندی وی او وریحی بہ پہ ہغوی راخی او ہغوی تہ بہ وانی چہ اونانی مونر پہ تاسو خہ اوورو؟ بیا چہ ہغوی خہ وانی نو ہغہ پری راووی. تردی چہ خوانانی پیغلی جینکئی بہ ہم پہ دوی راوویری. (ابن ابی حاتم)

دوی تہ بہ دشراب طهورنہ ڈک پاک صفا جامونہ ملاویری پہ ہغی کبسی بہ نشہ نہ وی چہ فضول بی ہودہ خبری بہ نی دخلونہ اوخی او پہ غورونوئی اولگی بل خای کبسی ارشاد دی (لَعُوفِيهَا وَلَا تَأْتِيْمُه) پہ دی کبسی نہ فضول خبری نہ بدی خبری او نہ د گناہ خبری وی. ہیخ خبرہ دروغ او فضول نہ وی. ہغہ د سلامتیاکور دی چرتہ چہ بہ ہیخ عیب او د بدئی خبرہ نہ وی. دا گومی بدلی چہ دی پاکو خلقو تہ ملاویری داد ہغوی د نیکو عملونونتیجہ دہ چہ د اللہ پہ فضل او کرم سرہ اودہغہ داحسان او انعام پہ بنیاددوی تہ ملاویری دیری زیاتی او کافی دی دیری پہ کثرت سرہ دی. عرب وانی (اعطانی فاحسن) انعام نی ورکرو او پورہ نی ورکرو. دغہ شان وانی (حسی اللہ) یعنی اللہ مالہ ہر شان سرہ کافی دی

رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ					
چی رب دی داسمانونو او دزمکی					
چی داسمانونو اود زمکی اوددی					
وَمَا بَيْنَهُمَا	الرَّحْمٰنِ	لَا يَمْلِكُونَ	مِنْهُ		
او ہغہ چی پہ منخ ددوارو کبسی دی چی مہربانہ اللہ دی چی طاقت نہ لری ہغوی دہغہ سرہ					
دوارو مینخ کبسی دتولو خیزونو پالونکی دی مہربان دی ہیخوک تری (ہیخ قسمہ) مطالبہ نشی					
خُطَابًا	يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلٰئِكَةُ صَفًّا	لَّا يَتَكَلَّمُونَ			
دخبرو کولو پہ کومہ ورخ چی ودریری روح او فرشتی پہ قطار کبسی انہ بہ خبری کولی شی ہیخوک					
کولی پہ ہغہ ورخ چی جبریل او تولی فرشتی بہ صف ترلی ولاری وی او ہیخوک					
إِلَّا مَنَ أٰذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ وَقَالَ صَوَابًا	ذٰلِكَ				
مگر ہغہ خوک چی اجازت او کپی ہغہ تہ مہربانہ خدانی او او وانی خبرہ تیک دغہ					
بہ خبری نشی کولی خو چاتہ چی مہربان اللہ اجازت ورکپی او ہغہ خبرہ ہم سمہ کوی دغہ					

الْيَوْمَ الْحَقِّ	فَمَنْ شَاءَ	اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ	مَابًا	إِنَّا
ورخ حقہ دہ پس ہفہ خوک چی غواری اونیسی ارب خپل تہ واپسی لار بیشکہ مونہہ				
ورخ حقہ دہ نود چا چہ خوبہ وی نو خپل رب تہ دے رجوع اوکری بیشکہ مونہہ				
أَنْذَرْنَاكُمْ	عَذَابًا قَرِيبًا	يَوْمَ	يَنْظُرُ الْمَرْءُ	مَا
اویرولی تاسو د عذاب نزدی نہ پہ کومہ ورخ چی اوبہ وینی ہر سرے ہفہ ہر خہ				
تاسو د نزدی راتلونکی عذاب نہ ویروو پہ ہفہ ورخ چی ہر سرے بہ خپل عمل پہ				
قَدَّمْتُ	يَدَهُ	وَيَقُولُ الْكَافِرُ	يَلِيَّتَنِي	كُنْتُ
چی مخکبسی لیرلی دی لاسونو دہفہ او اوبہ وانی کافر افسوس دے مالرہ چی وی زہ خاوری				
خپلو سترگو او وینی او کافر بہ وانی چی انی کاش کہ زہ بناوری وی (نو خومرہ بہ بنہ وہ)				

قوله تعالى: - لَا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَقَالَ صَوَابًا

قیامت پہ ورخ بہ بغیرہ اجازت نہ ہیخ خوک خبری نشی کولی: اللہ ﷻ د خپل عظمت او جلال خبر ورکوی چہ د آسمان اوزمکی اود دے پہ مینخ کبسی دتولو مخلوقاتو پالونکی ہم ہفہ یوذات دے. ہفہ رحمن دے د ہفہ رحم بول خیزونہ راگیر کری دی. ترکومی چہ دہفہ اجازت نہ وی ترہفہ وختہ پوری دہفہ پہ وړاندی شونیدی ہم نہ شی خوزولی. لکہ چہ بل خای ارشاد دے ﴿مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ﴾ یعنی خوک دے چہ د ہفہ د اجازت نہ بغیر دہفہ مخی تہ سفارش یوسی. بل خای ارشاد دے ﴿يَوْمَ تَأْتِي سَائِرًا وَلَا تَتَكَلَّمُ النَّفْسُ الْوَالِغَاءُ﴾ یعنی پہ کومہ ورخ چہ ہفہ وخت راشی خوک بہ ہم دہفہ د اجازت نہ بغیر ہفہ سرہ خبرہ نہ شی کولی.

قوله تعالى: - يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا

دروح نہ مراد خویاد تولو انسانانو روحونہ دی یا تبول انسانان. یاد یوقسم خاص مخلوق دے چہ د انسانانود شکلونو پہ شان دی. خوری خکی نہ ہفہ فربتی دی اونه انسانان. یا مراد حضرت جبرائیل علیہ السلام دے. حضرت جبرائیل علیہ السلام تہ یوبل خای کبسی ہم روح ونیلے شوی دے. ارشاد دے ﴿تَنْزِيلَ بِهِ الرُّوحِ الْأَمِينِ عَلَىٰ قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ﴾ دا امانتدار روح ستا زرہ تہ درکوز کری دے دے د پارہ چہ تہ ویرونکی جور شی دلته مراد یقینا حضرت جبرائیل علیہ السلام دے.

حضرت مقاتل رضی اللہ عنہ فرمائی چہ پہ تولو فربتو کبسی بزرگ اللہ ﷻ سرہ ډیر نیزی او وحی را ورونکی ہم دغه دے. یاد روح نہ مراد قرآن کریم دے. ددی پہ دلیل کبسی د آیت پیش کولی شی ﴿وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا﴾ یعنی مونہہ پہ خپل حکم سرہ ستا طرف تہ روح نازل کرو. دلته د روح نہ مراد قرآن کریم دے. شپہم قول دا دے چہ دا یوہ فربتہ دہ چہ د تبول مخلوق برابرہ دہ. حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چہ دا فربتہ د تولو فربتونہ ډیرہ لویہ دہ. حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ فرمائی چہ داد روح پہ نوم فربتہ پہ خلورم آسمان کبسی دہ. دتولو آسمانونو تولو غرونو او تولو فربتونہ لویہ دہ. ہرہ ورخ دولس زرہ تسبیحات وانی د ہری یوی تسبیح نہ یوہ فربتہ پیدا کیری د قیامت پہ ورخ بہ ہم ہفہ خان یوصف جور پیری خودا قول ډیر غریب دے.

طبرانی کبسی حدیث دے چہ رسول اللہ ﷺ فرمائی پہ فربتو کبسی یوہ فربتہ ہفہ ہم دہ کہ ہفہ تہ حکم اوشی چہ تبول آسمانونہ او زمکی یوہ نورنی جورہ کرہ نو ہفہ بہ تبول ہر خہ پہ یوہ نورنی واخلی د ہفہ

تسبیح دادہ (سبحانک حیث کنت) ای اللہ تہ چہ چرتہ ہم ئی پاک ئی (۱) (۱) حدیث ہم ڊیر غریب دی بلکہ د دی رسول ﷺ پہ فرمان کیدو کبھی ہم شک دی ممکن دی چہ د حضرت عبداللہ بن عباس ؓ قول وی او ہغہ ہم د بنی اسرائیلونہ آخستی وی۔ واللہ اعلم۔

امام ابن جریر رضی اللہ عنہ دا قول احوال وارد کری دی خوڻہ فیصلہ ئی نہ دہ کری۔ زما پہ نیزد خو پہ دی تولو احوالو کبھی بہتر قول دا دی چہ دلته د روح نہ مراد تول انسانان دی۔ واللہ اعلم۔ بیافرمانی چہ پہ ہغہ ورخ بہ صرف ہغہ کس خبری کوی چاتہ چہ رحمن اجازت ورکری۔ لکہ چہ فرمائی (يَوْمَئِذٍ لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ) یعنی پہ کومہ ورخ چہ ہغہ وخت راشی چہ یونفس بہ بغیرد ہغہ د اجازت نہ خبری ہم تہ شی کولی پہ صحیح حدیث کبھی ہم دی چہ پہ ہغہ ورخ بہ بغیرد رسولانونہ ہیخ څوک خبری نہ شی کولی (۱) بیافرمانی چہ د ہغہ خبرہ ہم ټیک او صحیح دہ۔ د تولونہ زیاتہ حقہ خبرہ (لا اله الا الله) دہ۔ بیافرمانی دا ورخ حق دہ اویقینا راتلونکی دہ۔ څوک چہ غواری خپل رب تہ د واپس گرځیدو لار اوپہ ہغہ لار روان شی کومہ چہ نیغہ ہغہ طرف تہ رسی۔ مونږ تاسو بالکل نیزدی راغلی آفت نہ خبر کری۔ راتلونکی څیز خوہم راغلی گنډل پکار دی۔ ہغہ ورخ بہ نوی اوزارہ لونی اوبدینہ او خراب اعمال تول دانسان پہ وړاندی وی لکہ چہ فرمائی (وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا خَافِرًا) کوم چہ موکری ہغہ بہ مخی تہ بیامومنی۔ لکہ ارشاد دی (بَنِيَّ الْاِنْسَانَ يُؤْمِنُ بِمَا قَدَّمَ وَاَخَّرَهُ) ہرانسان بہ د ہغہ د وړاندی روستو اعمالونہ خبر کری شی۔ پہ دغہ ورخ بہ کافران خواہش کوی چہ افسوس مونږ خاورې شوی وی، پیدا کری شوی نہ وی او پہ وجود نہ نہ وی راغلی۔ د اللہ ﷻ عذابونہ بہ پہ سترگو اووینی۔ خپلی بد کارنی بہ ئی پہ وړاندی وی کوم چہ دپاکو انصاف کونکو فربتو پہ لاس لیکلی شوی وی۔ نو یوہ معنی خو ہم داشوہ چہ پہ دنیا کبھی خاورې شوې وی یعنی د نہ پیدا کیدو خواہش بہ کوی۔ بلہ معنی داچہ کلہ دځناورو فیصلہ کولی شی اود ہغوی قصاص ورکولی شی۔ تردی کہ بنکرورې چیلنی بی بنکر و چیلنی وھلی وی نوہغی تہ بہ ہم بدلہ ورکولی شی۔ بیابہ ہغوی تہ وائی چہ خاورې شئی۔ ہغوی بہ خاورې شی۔ دغہ وخت کبھی بہ داکافران انسانان وائی چہ کاش مونږ ہم ځناور وی او خاورې شوی وی۔ د صور یعنی شپیلنی پہ اوږد حدیث کبھی ہم دا مضمون وارد شوې دی اود حضرت ابوہریرہ ؓ او حضرت عبداللہ بن عمر ؓ وغیرہ نہ ہم دا روایت نقل دی۔

د سورت نباء تفسیر ختم شو (والحمد لله رب العالمین)

(تفسیر سورت نازعات مکیہ)

ایاتونہ	سورة النازعات مکیہ وہی ست واربعون آیة وفيہا رکوعان	رکوع گانہی
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
(۳)	شروع کوم پہ نوم د اللہ چہ ڊیر مہربان	زیات رحم کونکی دی (۲)
وَالنَّازِعَاتِ	عَرَقًا	وَالنَّشِطَاتِ
قسم دی پہ رابنکونکو فربتو چی رابنکل کوی پہ سختی سرہ قسم دی پہ اسانہ ایستونکو فربتو		
قسم دی پہ ہغہ فربتو چی پہ سختی سرہ روحو نہ راوباسی او پہ ہغی چی پہ نرمی سرہ		

(۱) المعجم الكبير: ۱۱۴۷۶،

(۱) صحیح بخاری کتاب الايمان باب فضل السجود: ۸۰۶، صحیح مسلم: ۱۸۲.

نَشْطًا ۱۰	وَالسَّيِّئَاتِ	سَبَّحًا ۱۱
چی رابنکل کوی پہ آسانی سرہ قسم دی پہ گر خیدونکو فربتو چی گرخی پہ تیزی سرہ روحونہ راکاری (پہ فضا کبھی) لامبو وہی		
فَالسَّيِّئَاتِ	سَبَّحًا ۱۲	فَالْمُدْبِرَاتِ ۱۳
بیا وړاندې کیدونکی وی پہ وړاندې کیدو سرہ بیا انتظام چلونکی وی ادر کار پہ کومہ ورخ اویو تربلہ ور وړاندې کیری اودھر کار تدبیر کوی (چی قیامت بہ راخی) پہ ہغہ ورخ		
تَرْجِفُ ۱۴	الرَّاجِفَةُ ۱۵	الرَّادِفَةُ ۱۶
چی خوزیدونکی (زلزلہ) چی روستو بہ راخی پہ ہغی پسی روستو راتلونکی (دویمہ زلزلہ) چی رپیدونکی زمکہ اورپیری ورپسی بہ دویم (زور دار اواز) راشی		
قُلُوبٍ ۱۷	يَوْمَئِذٍ ۱۸	وَأَجْفَةٌ ۱۹
(خینی) زرونہ بہ پہ دغہ ورخ رپیدونکی وی سترگی دہغی بہ یریدونکی وی وائی دا خلق دیر زرونہ بہ پہ دغہ ورخ درزیری دہغوی سترگی بہ کوزی وی دوی وائی چی		
عَانَ الْكَرْدُودُونَ ۲۰	فِي الْكَافِرَةِ ۲۱	عَازًا ۲۲
آیا مونہ بہ بیا راوستلی کیرو پہ واپسی کبھی آیا کله چی شو مونہ ہڈوکی وراستہ نہ مونہ بہ لایا راژوندی کیرو کله چہ مونہ رژیڈلی ہڈوکی شوی یو		
قَالُوا ۲۳	تِلْكَ إِذًا كَرَّةٌ ۲۴	خَاسِرَةٌ ۲۵
وائی ہغوی دا خوبہ بیا واپسی وی تاوان ورکونکی پس بیشکہ دابہ سخت آواز وی یو وائی چی یرہ دا خوبہ ہسی دتاوان نہ دکہ واپسی وی (واورہ) ہغہ خوبہ بس یوہ زوردارہ چغہ وی		
فَإِذَا هُمْ ۲۶	بِالسَّاهِرَةِ ۲۷	
پس یو دم بہ ہغوی پہ مخ دزمکی وی اودوی بہ ناخاقہ میدان (دحشر) کبھی موجود وی		

قوله تعالى: - وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ وَالنَّجْمِ إِذَا تَوَلَّىٰ ۚ سَبَّحًا ۱۰

دفرشتو قسمونہ: دی نہ مراد فربتی دی چہ دبعضی خلقونہ روح پہ سختی سرہ راکاری. بعضی روحونہ
دیر پہ آسانی سرہ راوباسی. لکہ جنگہ چہ د چا بند کولاوکری شی دکافرانوروحونہ راکاری بیا بند
کولاوی اودوزخ کبھی ورہوبوی. دا ذکر دمرگ د وخت دی. بعضی وائی ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ﴾ نہ مراد مرگ
دی ()

بعضی وائی چہ د دوارو رومی آیاتونو مطلب ستوری دی. بعضی وائی مراد تری نہ د سخت جنگ
کونکی دی. خو صحیح خبرہ ہم اولنشی دہ چہ دروح ویستونکی فربتی. دغہ شان د دریم آیت بارہ
کبھی ہم دادرپوارہ تفسیرونہ نقل دی یعنی فربتی مرگ اوستوری. حضرت عطاء رضی اللہ عنہ فرمانی چہ دی

نه مراد کشتنی دی. دغه شان د سبقت په تفسیر کښې هم دريواره اقوال دی. معنی داده چه د ایمان او تصدیق طرف وړاندې کیدونکی. عطاء عَلَّمَ فرمائی چه د مجاهدینو اسونه ترې مراد دی. بیاد الله عَلَّمَ د حکم او تدبیر پوره کونکی دی نه مراد هم فریبنتې دی لکه چه د حضرت علی عَلَّمَ وغیره قول دی. د آسمان نه د زمکې پورې د الله عَلَّمَ د حکم تدبیر کوی. امام ابن جریر عَلَّمَ پدې اقوالو ښې هیڅ فیصله نه ده کړې. د پچیدونکې پچیدل اوشاته راتلونکې پسې شاته راتلونکې نه مراد دواړه نفخې یعنی شپیلنی پوک وهل دی. اول د شپیلنی پوک وهلو بیان په دې آیت کښې هم دی **(يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ)** په کومه ورځ چه زمکه او آسمان او پچیرې. د دویمې شپیلنی بیان په دې آیت کښې دی **(وَحُمِلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً)** اوزمکه او غرونه به اوچت کړې شی. بیا به دواړه هم په یوځل ذره ذره کړې شی. **قوله تعالى: - يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ**

د مسند احمد په حدیث کښې دی چه رسول الله عَلَّمَ فرمائی پچیدونکې به راځی دی نه روستو به روستو راتلونکې راځی یعنی مرگ به خان سره سره ټول آفتونه راولی راځی به. یوسپړی عرض او کړویا رسول الله عَلَّمَ که زه دخپلې وظیفې ټول وخت په تاسو باندې درود شریف ونیلو کښې تیر کړم نو؟ حضور عَلَّمَ او فرمائیل چه بیا خو به الله عَلَّمَ تاد دنیا او آخرت د غم نه بیچ کړی. (۱) ترمدی شریف کښې دی چه دریمه حصه شپه دریدونه پس به رسول الله عَلَّمَ اودریدو او فرمائیل به نی ای خلقو الله عَلَّمَ یاد کړئی. د پچولو والا به راځی اوبیا به دې نه پس نور راځی (۲) مرگ خپل خان سره ټول آفتونه راخستی راروان دی. په هغه ورځ به ډیر زړونه ویریرې. د داسې خلقو نظرونه به په ذلت او سپکاوی سر ښکته وی ځکه چه هغوی به دخپلو گناهونو اود الله عَلَّمَ د عذابونو کتنه کړې وی. مشرکان چه د قیامت د ورځې منکر وو او ټیل به ئی چه آیا قبرونوته د تلونه پس به هم مونږ بیا ژوندی کولې شو؟ هغوی به نن خپل ژوند د رسوائې او خرابئی سره په خپلو سترگو او گوری.

قوله تعالى: - الْحَافِرَةَ - قبرونوته هم وائی یعنی قبرونوته د تلونه پس د بدن او هډوکو سخا کیدو او ذره ذره کیدونه پس به بیا هم مونږ راژوندې کړې شو؟ نویا خوبه دا دوباره راژوندی کیدل د خسارې او نقصان ژوند وی. د قریشود کافرانو دایوه مقوله وه. د **(الْحَافِرَةَ)** معنی دمرگ نه پس د ژوند هم نقل ده اود دوزخ نوم هم دی. د دې ډیر نومونه دی لکه جحیم، سقر، جهنم، هاویه، حافرة، لظي حطمه وغیره. اوس الله عَلَّمَ فرمائی چه کوم خیز دوی ډیر گران نه کیدونکې او ناممکن گنډی دا زمونږ د کامل قدرت په وړاندې یومعمولی خبره ده. د یخو یو آواز ورکول او بل خوا به ټول ژوندی په یومیدان کښې جمع شی. یعنی الله عَلَّمَ به حضرت اسرافیل عَلَّمَ ته حکم او کړی هغه به شپیلنی پوک وهی اود هغه په شپیلنی پوک وهلو سره ټول مخکې تیرشوی راژوندی شی اود الله عَلَّمَ په وړاندې به په یومیدان کښې اودریرې. لکه چه بل ځای ارشاد دی **(يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِ اللَّهِ وَتَظُنُّونَ إِن لَبِئْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا)** په کومه ورځ چه هغه تاسو راوبلی اوتاسو به د هغه په تعریف کولو سره جواب ورکړئی اومعلومه به شی چه ډیر کم اودریدل. بل ارشاد فرمائی **(وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ)** زمونږ حکم به هم بس یوځل کیرې لکه د سترگې رپ.

بل ځای ارشاد دی **(وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ)** د قیامت امر د سترگې د رپ په شان دی بلکه دې نه هم زیات نيزدې دی. دلته هم دغه بیانولې شی چه بس صرف د یو آواز خبره ده. په دغه ورځ به پروردگار ډیره سخت غضبناک وی. دا آواز به هم په غصه کښې وی دا به آخری نفخه یعنی شپیلنی پوک

(۱) احمد: ۱۳۶/۵.

(۲) لرمذی کتاب صفة القيامة باب فی الترغيب فی ذکر الله و ذکر الموت: ۲۴۵۷.

وہل وی چہ تول خلق بہ د زمکی د پاسہ راشی حالانکہ دے اول لاندی وو۔ (بِالسَّاهِرَةِ) د زمکی مخ تہ وانی اونیغ صفامیدان تہ ہم وانی۔ ثوری رضی اللہ عنہ وانی چہ دے نہ مرادد شام زمکہ دہ۔ دعثمان بن ابو الغالیہ رضی اللہ عنہ قول دے چہ دبیت المقدس زمکہ مراد دہ۔ وہب بن منبہ رضی اللہ عنہ وانی دبیت المقدس نہ یو طرف تہ گردے۔ قتادہ رضی اللہ عنہ وانی چہ دوزخ تہ ہم (بِالسَّاهِرَةِ) وانی خودا تول اقوال غریب دی صحیح قول رومبے دے یعنی دزمکی مخ۔ تول خلق بہ پہ زمکہ راجمع کپے شی چہ تکہ سپینہ بہ وی اوبالکل صفا اوخالی بہ وی لکہ چہ دمیدی روتشی وی۔ بل خای ارشاد دے (يَوْمَ تَبْدُلُ الْأَرْضَ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَوَاتِ بَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ) یعنی پہ کومہ ورخ چہ دا زمکہ بدلہ کپے شی او بلہ زمکہ شی او آسمان بہ ہم بدل کپے شی۔ او تول مخلوق د اللہ جل جلالہ واحد اوقہار پہ ورائدی مخامخ اودریبری۔ بل خای ارشاد فرمانی چہ خلق تانہ د غرونو بابت کنبے تپوس کوی نو تہ دوی تہ اووایہ چہ زما رب بہ دا تکرپے تکرپے کپے اوزمکہ بہ بالکل ہوار میدان جوڑہ شی۔ پہ کومہ کنبے چہ بہ نہ ہیخ کوٹ نہ بنکتہ پور تہ خای وی۔ یوبل خای ارشاد دے چہ مونہ بہ غرونہ روان کرو او زمکہ بہ صفا بنکارہ شی غرض دا چہ بالکل بہ یوہ نوپے زمکہ وی پہ کومہ چہ بہ نہ خہ خطا شوی وی نہ قتل اونہ خہ گناہ۔

هَلْ أَتَكَ حَدِيثُ مُوسَى

ایا رارسیدلی دے تاتہ | خبر د واقعہ | دموسی |

ایا تاتہ دموسی رضی اللہ عنہ دو اقعے | خبر رارسیدلی دے |

إِذْ نَادَاهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ۖ إِذْ هَبُّ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ

کلہ چی آواز اوکرو ہغہ تہ | رب دہغہ | پہ میدان پاک کنبی | ادطوی | الارشہ فرعون تہ | بیشکہ ہغہ چی خپل رب ورتہ د طوی پہ پاکیزہ وادی کنبی آواز اوکرو | اودا نی ورتہ او فرمائیل | چی فرعون تہ ورشہ

طَغَى ۖ فَقُلْ هَلْ لَكَ إِلَىٰ أَنْ تَزْكَىٰ

سرکشہ دے | پس اووایہ ورتہ | آیا تیار نی تہ | دے خبری تہ چی تہ پاکوالی اختیار کپے | چی ہغہ دحدنہ تیر شوی دے | نو ورتہ اووایہ چی آیا د پاکیدو خواہش لرے (چہ د گناہونو نہ پاک شی)

وَأَهْدِيكَ إِلَىٰ رَبِّكَ ۖ فَتَخْشَىٰ ۖ فَآرَاهُ ۖ الْآيَةَ الْكُبْرَىٰ ۖ

او زہ لارہ اونبایم تاتہ | طرف د رب ستاتہ | چی تہ اویریبری | نو وی بنودلہ ہغہ تہ | ننبہ | لویہ | او چی زہ درتہ دخپل رب لارہ اونبایم | چی تہ ترے نہ ویرہ اوکپے | نو ہغہ تہ نی یوہ لویہ معجزہ اوخودلہ

فَكَذَّبَ وَعَصَىٰ ۖ ثُمَّ أَدْبَرَ ۖ يَسْعَىٰ ۖ

نو دروغ اوگنرلہ فرعون | او نافرمانی نی اوکپہ | بیا واپس شو | چی کوشش کوی | نو فرعون ہغہ دروغ اوگنرلہ | او نافرمانی نی اوکپہ | بیا مخ پہ شا پہ منہ لارو

فَحْشَرَ ۖ فَنَادَىٰ ۖ فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْآعْلَىٰ ۖ

نو جمع نی کرل خلق | نو اعلان نی اوکپہ | نو وی وئیل | زہ یم رب ستاسو | لوی | نو خلق نی راہول کرل | او اعلان نی اوکپہ | نو وی وئیل چی زہ خو ستاسو لو نی رب یم

فَاخْذْهُ	اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَىٰ ۖ	إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً
پس را او نیوو هغه لره الله په عذاب داخرت اود دنیا کنبی بیشکه په دی کار کنبی لوی عبرت دی		
لِمَنْ	يَخْشَىٰ ۖ	
		دپاره دهغه چا چی بیربری
		چی (الله ﷻ) نه ویربری

قوله تعالى: - هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَىٰ ۖ

حضرت موسیٰ (علیه السلام) واقعہ: - اللہ ﷻ خپل رسول اللہ حضرت محمد ﷺ ته خبر ورکوی چه هغه خپل بنده اور رسول حضرت موسیٰ (علیه السلام) د فرعون طرف ته اولیگلو او په معجزیاندې د هغه تائید او امداد اوکړو خو سره د دې فرعون د خپلې سرکشۍ او کفر نه منع نه شو. آخرد اللہ ﷻ عذاب نازل شو او هغه برباد شو. ای پیغمبر آخر زمان ﷺ ستا دمخالفینو به هم دغه حشر وی. په دې وجه نی د دې واقعہ په آخر کنبی افرمائیل د ویریدونکو دپاره په دې کنبی عبرت دی نو فرمائی چه تاته خبر هم دی؟ موسیٰ (علیه السلام) ته د هغه رب آواز ورکړو کله چه هغه په یو مقدس میدان کنبی وو د کوم نوم چه طوی دی د دې تفصیلی بیان په سورت طه کنبی تیر شوی دی. آواز نی ورکړو وئی فرمائیل چه فرعون سرکش کبر لونی او ظلم اختیار کړې دی ته هغه ته اورسه او هغه ته زما پیغام ورکړه چه آیا هغه غواړی چه زما خبره اومنی او په دې پاکه لار روان شی کومه چه د پاکیزگنی لار ده. زما واوره زما اومنه او سلامتی سره پاکیزگی حاصله کړه زه به تاته د اللہ ﷻ د عبادت دوه طریقې اوبنایم په څه سره چه به ستا زړه نرم او روښانه شی. په دې کنبی به خشوع او خضوع پیدا شی. اود زړه سختی اوبدبختی به دې لرې شی. حضرت موسیٰ (علیه السلام) فرعون ته اورسیدو اود اللہ ﷻ پیغام نی ورته اورسولو حجت نی پوره کړو اودلیل نی بیان کړو. تردې چه دخپل صداقت په ثبوت کنبی معجزې هم پیش کړې خو هغه هم هغه شان د حق تکذیب کولو اود حضرت موسیٰ (علیه السلام) د خبرونافرمانی کوله. په زړه کنبی نی کفر کلک شوی وود هغې نه نی طبیعت نه اخواکیدو. سره د دې چه حق واضحه شوی وو خو ایمان اومنل نی نصیب نه شو. دا یوه بله خبره وه چه په زړه سره نی غوښتل چه دا حق نبی دی اود ده تعلیم هم حق دی.

خود زړه معرفت بل څیز دی او ایمان یویل څیز دی. د زړه په معرفت بندې د عمل کولو نوم ایمان دی چه د حق حکم منونکی جوړشی اود اللہ ﷻ اود هغه درسول په خبروباندې د عمل کولو دپاره ټیټ شی. بیا هغه د حق نه مخ واکړولو اود حق خلاف کوششونو کنبی لگیاشو. جادوگر نی راجمع کړل اود هغوی په ذریعہ نی حضرت موسیٰ (علیه السلام) ښکته کول غوښتل. خپل قوم نی راجمع کړو او هغوی ته نی اعلان اوکړو چه ستاسودتولونه اوچت رب هم زه یم. دې نه څلویښت کاله وړاندې هغه ونیلې وو چه ﴿مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَهِ غَيْرِي﴾ یعنی زه نه پوهیږم چه زما نه بغیر به ستاسو بل څوک رب هم وی. اوس خود هغه سرکش دی حد نه زیاته شوه اوصفائی اوونیل چه هم زه اوچت رب یم او په ټولو غالب یم. اللہ ﷻ فرمائی چه مونږ هم دهغه نه هغه بدله واخسته چه د ټولو سرکشود پاره د همیشه همیشه د عبرت سبب جوړشو. په دنیا کنبی هم اود آخرت هغه خراب عذابونه خولا باقی دی. لکه چه فرمائی ﴿وَجَعَلْنَاهُمْ آيَةً يُدْعَوْنَ إِلَى النَّارِ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا يُنصَرُونَ﴾ یعنی مونږ هغه د دوزخ طرف ته راغوښتی مشر جوړ کړو. د قیامت په ورځ به دا امداد نه شی ورکولې. نود آیت صحیح معنی هم داده چه داخرت او اولی نه مراد دنیا او آخرت دی. بعضو ونیلې دی چه د اول آخر نه مراد د دې دواړه اقوال دی. یعنی اول دا وینا کول چه زما په علم کنبی نشته

چہ زمانہ بغیرہ ستاسو بل رب وی بیادا وینا کول چہ ستاسو د تولو نہ اوچت ہم زہ یم بعضی وانی چہ مراد کفر اونا فرمائی ده. خو صحیح قول اولنی دے اویہ دے کبھی ہیخ شک نشته. په دے کبھی دهغه خلقو د پاره عبرت او نصیحت دے خوک چہ نصیحت حاصل کری او منع شی.

عَأْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ السَّمَاءُ ط	یا آسمان
ایا ستاسو زیات سخت یی په لحاظ دپیدائش سره	ایا ستاسو پیدا کول گران دی او که د آسمان!
بَنَاهَا ۞ رَفَعَهَا سَمَكًا ۞ فَسَوَّيْنَاهَا ۞ وَأَغْطَشَ جِي ۞	چي الله جوړ کړو هغه اوچت نی کړو چت دهغی بیانی برابر کړو هغه او توره تیاره نی کړه
چي هغه جوړ کړو دهغی چت نی اوچت او کړو او برابر نی کړو او شپه نی ورله	
لَيْلَهَا ۞ وَأَخْرَجَ ضُحَاهَا ۞ وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ دَحَاهَا ۞	شپه دهغی او راوویستله هغه رنرا (ورخ) دهغی او زمکه روستو ددے نه او غوروله الله هغی لره
تیاره کړه او ورخ نی ورله رنرا روښانه کړه او زمکه نی ددے نه پس او غوروله	
أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا ۞ وَمَرْعَاهَا ۞ وَالْجِبَالَ أَرْسَاهَا ۞	را اوویستلې نی دی دهغی نه اوبه دهغی او اوبنه (خوراک) دهغی او غرونه او درول نی هغی لره
دهغی نه نی اوبه او ورشوگانی راوویستلې او غرونه نی پرې قائم کړل (دا هرڅه) ستاسو او ستاسو	
مَتَاعًا ۞ لَكُمْ ۞ وَإِنْعَامِكُمْ ۞	سامان دژوند دپاره ستاسو او دپاره دڅاروؤ ستاسو
د څاروؤ د فائدي دپاره دی	

قوله تعالى: - عَأْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ السَّمَاءُ بَنَاهَا ۞

د الله تعالی د قدرت دلائل: کوم خلق چه دمرگ نه پس د ژوندې کیدونه منکروو هغوی ته پروردگار دلیلونه ورکوی چه ستاسود پیدا کولونه خودیرسخت د آسمانونو پیداکول دی. لکه چه ارشاد دے ﴿لَخَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ﴾ یعنی دزمکې او آسمان پیداکول د انسانانو د پیداکولونه دیرسخت دی. بل خای ارشاد دے ﴿أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَدِيرٍ عَلَىٰ أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ تَبٰلٰی ۚ وَهُوَ الْخَلْقُ الْعَلِيمُ ۝﴾ آیا چا چه زمکه او آسمان پیداکړل هغه ددوی په شان انسانان دوباره پیداکولوباندې قدرت نه شی لرلې؟ ضرور قادر دے. اوهم هغه دیرلوی پیداکونکې او ښه پیژندگلو کونکې دے. آسمان هغه جوړ کړو یعنی ښه اوچت ښه پلن ارت او بالکل برابر نی جوړ کړو. بیا په تیاروشپو کبھی پرقیدونکی ستوری پدې کبھی اولگول. شپه نی توره او د تیاری والا جوړه کړه او ورخ نی رښانه اود رنرا والا جوړه کړه. او زمکه نی د دے نه پس خوره کړه یعنی اوبه او وښه نی راوویستل. په سورت حم سجده کبھی دا بیان تیرشوی دے چه د زمکې پیداکول خو د آسمان نه اول دی. اود دے د برکتونو څرگندونه د آسمانونو د پیداکولونه پس شوی. د کوم بیان چه دلته کیږی. د ابن عباس ؓ او د ډیرو مفسرینونه هم دا روایت دے. امام ابن جریر ؒ هم دا خوښوی. ددې تفصیلی بیان تیرشوی دے. او غرونه هغه ښه مضبوط ورځین کړی دی. هغه د حکمتونو والا او فصیح علم والا دے اودې سره په خپل مخلوق باندې بی حده مهربان دے.

قوله تعالى: - وَالْجِبَالُ أَرْسَاهَا

اللہ ﷻ نہ د فریبنتوسوال: مسند احمد کنبی دی رسول اللہ ﷺ فرمائی کله چه الله ﷻ زمکه پیدا کره نو هغه به خوزیدو شوه. پروردگار غرونه راپیدا کره او په هغې کنبی ورخنب کړل نودې سره زمکه اودریده. فریبنتې په دې سره ډیرې زیاتې حیرانې شوې او تپوس نی ازکړو ای الله ستا په مخلوق کنبی د دې غرونه نه هم سخت څیز شته؟ ونی فرمائیل او اوسپنه. هغوی ونیل دې نه هم سخت څیز؟ ونی فرمائیل اور بیانی تپوس او کړو دې نه هم سخت؟ ونی فرمائیل او اوبه. تپوس نی او کړو دې نه هم زیات سخت څیز شته؟ ونی فرمائیل هوا. تپوس نی او کړو پروردگار آیاستا په مخلوق کنبی ددې نه هم سخت څیز بل څه شته؟ ونی فرمائیل چه او هغه بنیادم دې چه په بنی لاس باندي څه خرچ کړی نو گس لاس ته پته هم اونه لگی. ()

اللہ ﷻ ته د زمکی شکایت: ابن جریر کنبی د حضرت علی ؓ نه روایت دې چه کله الله ﷻ زمکه پیدا کره نو هغه رچیدله او ونیل نی چه په ما باندي به ته حضرت آدم ؑ اود هغه اولاد پیدا کونکې نی چه خپله گندگی به په ما راغورزوی او زما په شا باندي به ستا نافرمانی کوی. الله ﷻ پرې غرونه ورخنب کړل او ونی دروله. ډیر غرونه تاسو وینشی او ډیر ستاسونه پناه دی. د زمکی د غرونونه پس سکون حاصلول بالکل داسې وولکه چه اوبن په حلالو لوسره د هغه غوښه رچیرې بیا څه وخت پس اودریږی. بیا فرمائی چه دا ټول ستاسو او ستاسو د ځناورو د فاندې د پاره دی. یعنی د زمکې نه چینې او نهرونه جاری کول پتې خزانې ښکاره کول، فصلونه او ونې لگول د غرونو ورخنبول چه د زمکې نه تاسو پوره پوره فائده حاصله کړې شئی. دا ټولې خبرې د انسانانو د فاندې د پاره دی اود هغوی د ځناورود فاندې د پاره دی بیا دا ځناور هم د دوی د فاندې د پاره دی چه د بعضو غوښه خوری او په بعضو باندي سورلی کوی او خپل عمر په دنیا کنبی په آرام او راحت سره تیروی.

فَاِذَا جَاءَتِ الطَّامَّةُ الْكُبْرَىٰ		
پس هر کله چی راشی هغه افت لوی		
نو څه وخت چی (د قیامت) هغه لویه هنگامه راشی		
يَوْمَ	يَتَذَكَّرُ	الْإِنْسَانُ
په کومه ورځ چی راپادوی به	انسان	هغه څه چی کړی وی هغه او ښکاره کړی شی دوزخ
نو بنیادم ته به خپل عملونه ټول په ټول یاد شی او هر لیدونکی ته به		
لَيْنَ	يَكْبَرَىٰ	فَأَمَّا مَنْ
دپاره دهغه چا چی لیدل کوی	پس هر چی دې هغه څوک	چی سرکشې یې کړی وی
دوزخ ښکاره شی نو چا چی سرکشې او کړه		
وَأَثَرُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا	فَإِنَّ	الْجَحِيمَ
او غوره کړی نی وی ژوند د دنیا	پس بیشکه	دوزخ چی دې هم هغه څانې دوسیدو دې دهغه
اود دنیا ژوند نی (د آخرت په مقابله) ښی، غوره او کنړلو نودوزخ به دهغه ټیکاؤنړه وی		

(۱) احمد: ۱۲۴/۳، ترمذی کتاب التفسیر باب فی حکمة خلق الجبال: ۲۳۶۹، مسند حسن:

وَأَمَّا مَنْ	خَافَ	مَقَامَ رَبِّهِ	وَنَهَى	النَّفْسَ
او هر چی دی هغه څوک چی اویریدو دمخامخ کیدو درب خپل نه او منع نی کړو نفس (خپل)				
او څوک چی دخپل رب په وړاندې دپیشی نه ویریدلې وی او خپل نفس نی دخواشاتو				
عَنِ الْهَوَىٰ ۗ	فَإِنَّ الْجَنَّةَ	هِيَ الْمَأْوَىٰ ۗ		
دغلطو خواشاتو نه پس بیشکه جنت چی دی هغه خانی دوسیدو دی دهغه				
نه منع کړې وی نو جنت دهغه تیکاوڼره ده				
يَسْأَلُونَكَ	عَنِ السَّاعَةِ	أَيَّانَ	مُرْسِمَاتُ	فِيَرَأْتِ
دا خلق تپوس کوی ستا نه په باره دقیامت کنبی چی کله به وی راتلل دهغې په څه کنبی نی ته				
دوی ستا نه دقیامت په باره کنبی تپوس کوی چی کله به (قیامت) راځی تاته ددی وخت څه				
مِنْ ذِكْرِيهَا ۗ	إِلَىٰ رَبِّكَ	مُنْتَهَاهَا ۗ	إِنَّمَا أَنْتَ	مُنذِرٌ
دوخت دیادولو دهغې نه خاص رب ستاته دی اخری علم دهغې بیشکه ته ایرونکی نی هغه چالره				
معلوم دی ددی اخری علم خو صرف الله ﷻ سره دی ستا کار خو صرف هغه څوک ویرول دی چی				
يَخْشَاهَا ۗ	كَانَهُمْ	يَوْمَ	يُرَوْنَهَا	
اچی بیربیری دهغې نه لکه چی وی هغوی په هغه ورځ اچی اووینی دا قیامت				
دقیامت نه ویربیری دوی چی دقیامت ورځ اووینی نوداسې به وی لکه چی (په دنیا)				
لَمْ يَلْبَسُوا	إِلَّا عَشِيَّةً	أَوْ ضُحَاهَا ۗ		
چی وخت نی تیر نه کړو دغرمې نه روستنې وخت یا دغرمې نه مخکینې وخت				
کنبی نی هیله دنمردزیرې یادڅانبت هومره وخت تیر کړې وی				

قوله تعالى: - فَإِذَا جَاءَتِ الظَّامَةُ الْكُبْرَى ۗ

قیامت ډیر تریخ دی: (الظَّامَةُ الْكُبْرَى) نه مراد د قیامت ورځ ده. ځکه چه هغه ډیره خطرناکه او د هنگامې ورځ ده. لکه بل خای ارشاد دی (الظَّامَةُ الْكُبْرَى) یعنی قیامت ډیر سخت دد برداشت نه بهر څیزدی. په دی ورځ به بنیادم خپل بنه او بد عملونه یادوی او کافی نصیحت به حاصلوی. یویل خای ارشاد دی (يَوْمَ يَبْدَأُ تَذْكَرُ الْإِنْسَانُ وَأَنَّى لَهُ الذِّكْرَى) یعنی په هغه ورځ به سرې نصیحت حاصلوی خودن ورځې نصیحت به ده ته څه فائده نه ورکوی. دخلقو مخی ته به دوزخ راوړې شی او هغوی به نی په خپلو سترگو اووینی. په دغه ورځ به دسرکشنی کونکو اودنیاته ترجیح ورکونکو خای دوزخ وی. دهغوی خوراک به زقوم وی او دهغوی څښاک به حمیم وی. اوزمونږ په وړاندې اودریدونکی ویریدونکی خپل خان د نفسانی خواشاتو نه بیچ کونکی د الله ﷻ ویره په زړه کنبی ساتونکی اود بدو نه خپل خان ساتونکی به په جنت کنبی وی. اود هغه خای د ټولونعمتونو حصه داربه صرف هم دغه وی.

قوله تعالى: - يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسِمَاتُ ۗ

بیافرمانی د قیامت باره کنبی تانه تپوس کوی نوورته اوواید چه دهغې نه ماته څه علم دی اونه په مخلوق کنبی بل چاته اوصرف هم الله ﷻ ته معلومه ده چه قیامت به کله راځی؟ دی صحیح وخت هیڅ چا ته نه دی معلوم. هغه په زمکه او آسمان باندي دروند پریوخی هغه به ناڅاپی راځی. خلق تانه

داسی تپوسونہ کوی لکہ چہ تہ ہغہ پیژنی حالانکہ دہغی علم بغیرد اللہ ﷻ نہ بل چا تہ نشتہ حضرت جبرائیلؑ ہم چہ کلہ پہ انسانی شکل کنبی د حضور ﷺ خوانتہ راغلو او خہ سوالونہ نی اوکرہ د کومو جوابونہ چہ نبی کریم ﷺ ورکرہ بیانی ہم د دغہ قیامت د ورخی د مقررولو بارہ کنبی تپوس اوکرو نو حضور ﷺ او فرمائیل چہ د چانہ تپوس کوی نہ ہغہ تہ معلومہ دہ اونہ پخپلہ تپوس کونکی تہ د ہغی خہ علم دی. (۱)

بیا فرمائی چہ ای نبی ﷺ تہ خو صرف د خلقو ویرونکی نی اودی نہ بہ نفع ہغہ خلقو تہ رسی چہ د دی ویرونکی ورخ ویرہ لری ہغوی بہ تیاری اوکری اودہغہ ورخ د خطری نہ بہ بیج شی باقی چہ کوم خلق دی ہغوی بہ ستاسو د فرمان نہ عبرت حاصل نہ کری بلکہ مخالفت بہ کوی اوپہ ہغہ ورخ بہ پہ بدترین عذابونو او نقصانونو کنبی راگیروی خلقی چہ د خپلو خپلو قبرونونہ راپاسی او د محشر میدان کنبی راجمع کیبری ہغہ وخت بہ دوی تہ د دنیاژوندون ډیر کم ہنکاری او داسی بہ معلومیبری چہ د سحر یا مابنام خہ حصہ وخت نی پہ دنیا کنبی تیرکری دی د ماسپینین نہ داخلہ ترنمر ډو بیدر پوری وخت تہ غشیہ وانی اود نمر د راختونہ داخلہ د نیمی ورخ پوری وخت تہ ضحی وانی. (۲) مطلب دا دی چہ آخرت تہ اوکوری نو د دنیا دا دومرہ اوږد وخت بہ ورته کم محسوس شی.

د سورت نازعات تفسیر ختم شو ﴿فالحمد لله رب العلمین﴾

ایاتونہ	سورة عبس مکية وهی اثنتان واربعون آية وفيها ركوع واحد	ركوع گانی
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
①	شروع کوم پہ نوم د اللہ چہ ډیر مہربان	زیات رحم کونکی دی ②
عَبَسَ	وَتَوَلَّى ۱ أَنْ جَاءَهُ ۲ الْأَعْمَى ۳ وَمَا يُدْرِيكَ	
تندی نی تریو کرو	او مخ نی واروؤا چی راغی ہغہ تہ	ہغہ روند او خہ پتہ دہ تاتہ
تندی نی تریو کرو	او مخ نی وارولو چی یو روند ورته راغلو	اوتاتہ خہ معلومہ دہ
لَعَلَّهُ	يُرْسَى ۴ أَوْ يَذَّكَّرُ ۵ فَتَنْفَعَهُ ۶ الذِّكْرَى ۷	
کیدنی شی چی ہغہ	پاک شی یا پہ نصیحت غور اوکری پس فائدہ ورکری ہغہ تہ	نصیحت
چی ہغہ پہ دین زدہ کولو	پاک شی یا نصیحت اومنی نو ہغہ ورته فائدہ ورکری	
أَمَّا	مَنْ اسْتَعْفَى ۸ فَأَنْتَ لَهُ ۹ تَصَدَّى ۱۰	
ہر چی دی	ہغہ خوک چی بی پرواہی نی اوکرہ پس تہ	ہغہ تہ توجہ کوی
پاتی شو ہغہ سرپی چی بی پرواہ دی نو تا ہغہ تہ توجہ اوکرہ	
وَمَا عَلَيْكَ	أَلَّا يَذَّكَّرُ ۱۱ وَأَمَّا مَنْ جَاءَكَ	
حال دا چی نشتہ پہ تاباند ذمہ واری	چی پاک نہ شی ہغہ او ہر چی دی ہغہ خوک چی راغی تاتہ	
اوستا پہ کنبی خہ تاوان دی	کہ ہغہ پاک نشی او خوک چی تالہ پہ منیہ منیہ راغلو	

(۱) صحیح بخاری کتاب الایمان باب سوال جبریل النبی ﷺ عن الایمان..... ۱۵۰ صحیح مسلم: ۹
(۲) الدر المنثور: ۴۱۳/۸

یَسْعَىٰ ۝۱	وَهُوَ يَخْشَىٰ ۝۱	فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهَّىٰ ۝۱	كَلَّا ۝۱	إِنَّمَا ۝۱
چی رامندی وهی او هغه بیربری (دالله نه) پس ته دهغه نه مخ اړوې هرگز نه بیشکه دا (قرآن)				
				او هغه د (الله ﷻ) نه ویربری نو دهغه نه بی پروا شوی بیاداسې مه کوه
تَذَكُّرًا ۝۲	فَمَنْ شَاءَ ۝۲	ذِكْرًا ۝۲	فِي صُحُفٍ مُّكْرَمَةٍ ۝۲	
یو نصیحت دې پس هغه څوک چی غواړی قبول کړی هغه (دا قرآن) په پانړو معززو کښی دې				
				داڅو یو نصیحت دې نو چې دچا خوښه وی هغه دې قبول کړی په عزت مندو صحیفو کښی دې
مَرْفُوعَةً ۝۳	مُطَهَّرَةً ۝۳	بِأَيْدِي ۝۳	سَفَرَةٍ ۝۳	كِرَامٍ ۝۳
چی داوچتو مرتبو دی پاکې دی په لاسونو دلیکونکو فرښتو کښی دی چی عزتمندی دی				
				چی اوچتی او پاکې دی دا دداسې لیکونکو (فرښتو) په لاسونو کښی دی چی عزت مندی
بِرَّةٍ ۝۴	قَتْلَ الْإِنْسَانِ ۝۴	مَا أَكْفَرًا ۝۴		
نیکانی دی لعنت دې وی په (کافر) انسان باند چی څومره سخت منکر دې هغه (دحق نه)				
				اونیکانی دی انسان (کافر) دې هلاک شی دې څومره ناشکره دې

قوله تعالى: - عَبَسَ وَتَوَلَّىٰ ۝۱ أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَىٰ ۝۱

شان نزول، دحضرت ابن ام مکتوم ؓ فضیلت:- د ډیرو مفسرینو نه روایت دې رسول الله ﷺ یوځل د قریشو سردارنوته د دین اسلام تعلیم ورکولو او په شغل سره دهغوی طرف ته متوجه وو په زړه کښی دا خیال وو چه څه عجیبه ده چه الله ﷻ دوی ته اسلام ورنصیب کړی. ناڅاپی حضرت عبدالله ابن ام مکتوم ؓ حضور ﷺ له راغلو. زور مسلمان وو عموماً به د حضور ﷺ په خدمت کښی حاضریدلو اود دین اسلام تعلیم به نی زده کولو اود مسئلو تپوسونه به نی کول. نن هم عادت مطابق راتلو سره نی سوالونو تپوسونه شروع کړل او په وړاندې کیدو کیدو به نی حضور ﷺ خان ته متوجه کول غوښتل. دغه وخت حضور ﷺ د دین په یواهم کار کښی مشغول وود هغه طرف ته نی توجه اونه فرمائیله بلکه خاطر نی لږ شان دروندشو اوپه تندی مبارک کښی نی گونجی راغله. په دې باندې دا آیاتونه نازل شوچه ستاسو اوچت شان او اخلاق د دې خبرې لائق نه ووچه دا نابینا کوم چه زمونږ د ویرې مندی تررې وهلې ستاسو په خدمت کښی د دین اسلام د علم حاصلولود پاره راغلو تاسو د هغه نه مخ واپولو اود هغوی طرف ته متوجه شوې کوم چه سرکش مغرو اومتکبردی ډیر ممکن دی چه دا پاک شی اود الله ﷻ خبرې واورې د بدو نه بچ شی اود احکامود تعلیم د پاره تیارشی. دا څه خبره ده چه تاسو ﷺ د دې بی پروا خلقو طرف ته ټوله توجه او فرمائی؟ په تاسو باندې د دوی په نیغه لار راوستل څه ضروری خونه دی؟ که دوی ستا خبرې اونه منی نوته د دوی په اعمالوراگیرولی نه شی. مطلب دا چه د دین په تبلیغ کښی شریف، ضعیف، فقیر، غنی، آزاد، غلام، بنځه او سرې لوی او وړوکی ټول برابر دی. ته ټولونه یو شان نصیحت کوه هدایت د الله ﷻ په لاس کښی دې. که هغه څوک د نیغې لارې نه لرې اوساتی نو د دې حکمت هم هغه پیژنی. څوک چه په پخپله لار اولگوی نو هغه هم ښه پیژنی. د حضرت ابن ام مکتوم ؓ د راتلو په وخت کښی د حضور ﷺ مخاطب ابی بن خلف وو. دې نه پس به حضور ﷺ د ابن ام مکتوم ؓ ډیر اکرام او خیال ساتلو. (مسند ابوعلی)

قوله تعالى: - وَمَا عَلَيْكَ إِلَّا نَذِيرٌ

دین تبلیغ: حضرت انس رضی اللہ عنہ فرمائی ہے ما حضرت ابن ام مکتوم رضی اللہ عنہ دقادیسیہ پہ جنگ کنبی لیدلی دی زغرہ نی اغوستی وہ او توره جہنہا ورسره وہ ^(۱) حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا فرمائی ہے کله دی راغلو او وی ونیل حضور صلی اللہ علیہ وسلم ماتہ د بنیگہری خبری او بنایہ نوہغه وخت کنبی د قریشو رئیسان د حضور صلی اللہ علیہ وسلم پہ مجلس کنبی ناست وو. حضور صلی اللہ علیہ وسلم د هغه طرف ته پوره توجه اونه فرمانیلہ هغوی به نی پوهه کول او فرمانیل به نی وانی زما خبره تیک ده؟ ^(۲) هغوی به ونیل او حضرت تیک ده. په دی خلقو کنبی عتبہ بن ربیعہ ابو جهل بن هشام او عباس بن عبدالمطلب وو. د حضور صلی اللہ علیہ وسلم ډیر کوشش وو او پوره حرص نی وو چه داخلق به څنگه د حق دین قبول کری. دی وخت کنبی دی راغلو او ونی ونیل حضور صلی اللہ علیہ وسلم ماتہ د قرآن پاک یوآیت واوروه اود الله صلی اللہ علیہ وسلم خبری راته او بنایه. حضور صلی اللہ علیہ وسلم ته دغه وخت کنبی د هغه خبره بی موقع غوندی بنکاره شوه مخ نی ترې وارولو او هم اخوا متوجه وو. کله چه د هغوی سره خبری پوره شوې او حضور صلی اللہ علیہ وسلم کورته روان شو نو سترگو ته نی تیاره خوره شوه سرمبارک نی بنکته کرو اودا آیاتونه نازل شو بیا به حضور صلی اللہ علیہ وسلم د هغه ډیر عزت کولو او په پوره توجه سره به نی غوږ کیخودو اود هغه خبری به نی اوریدی. تلوراتلو او هروخت به نی تپوس کولو چه څه کارشته څه حاجت شته څه وانی څه غواړی (ابن جریر وغیره) په دی روایت کنبی غرابت دی نکارت دی اود دی سند کنبی هم کلام دی. حضرت عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما فرمائی چه ماد رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه اوریدلی دی فرمائیل نی چه بلال رضی اللہ عنہ به د شیپی اذان ورکوی نوتاسو پیشمنی خورنی څکنی تردی چه د ابن ام مکتوم رضی اللہ عنہ اذان واورنی. دا هغه نابینا دی د چا باره کنبی چه (عَبَسَ وَتَوَلَّى أَنْ جَاءَهُ الْأُنْمَى) نازل شوې. داهم مؤذن وو. په نظر کنبی نی نقصان وو کله چه به خلقو صبح صادق اوکتلو او هغه ته به نی خبرورکړو چه سحرشو نو هله به نی اذان ورکولو (ابن ابی حاتم) دابن ام مکتوم رضی اللہ عنہ مشهور نوم خو عبداللہ وو او بعضو ونیلی دی چه دهغه نوم عمرو دی. واللہ اعلم.

قوله تعالى: - (إِنَّمَا تُذَكِّرَةٌ) یعنی دا نصیحت دی. د دی نه مراد یاخودا سورت دی یادا مساوات چه د دین په تبلیغ کنبی ټول یوشان دی مراد دی. سدی رضی اللہ عنہ فرمائی چه دی نه قرآن پاک مراد دی کوم سړی چه غواړی نو یادی کری. یعنی الله صلی اللہ علیہ وسلم دی یاد کری او په خپلو ټولو کارونو کنبی دی د هغه فرمان مقدم اوساتی. یادا مطلب دی چه د الله صلی اللہ علیہ وسلم وحی دی یاده کری. دا سورت اودا وعظ او نصیحت بلکه ټول په ټول قرآن پاک په موقر معزز او معتبر صحیفو کنبی دی چه ډیر اوچت او د اعلی مرتبې والا دی. چه د خبری وغیره او کمی زیاتی نه محفوظ اویاک دی. د فرښتو په پاکولاسونو کنبی دی. اودا هم مطلب کیدی شی چه د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د صحابه کرامو په پاکولاسونو کنبی دی. د حضرت قتاده رضی اللہ عنہ قول دی چه دی نه مراد قاری دی.

ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چه دا د نبطی ژبې لفظ دی معنی نی قاری ده. امام ابن جریر رضی اللہ عنہ فرمائی چه صحیح قول هم دا دی چه دی نه مراد فرښتی دی چه د الله صلی اللہ علیہ وسلم او مخلوق په مینځ کنبی سفیر دی. سفیر هغه ته وانی چه د صلح او بنیگہری د پاره په خلقو کنبی کوشش کوی. د عربود یوشاعر په شعر کنبی هم دغه معنی موندلی شی. امام بخاری رضی اللہ عنہ فرمائی چه دی نه مراد فرښتی دی هغه فرښتی چه د الله صلی اللہ علیہ وسلم د طرف نه وحی راوړی. هغه هم داسې دی لکه د خلقو په مینځ کنبی سفیر چه وی ^(۳) هغه په ظاهر او باطن کنبی پاکې دی بنکلی مخونه شریف او بزرگ بنکاری. په باطن کنبی اخلاق او افعال صفا ستره. ددی ځانی نه دا هم معلومول پکار دی چه د قرآن پاک لوستونکو له اخلاق او اعمال بنکلی ساتل

(۱) مسند ابی یعلی: ۳۱۲۳.

(۲) الترمذی: ۳۲۲۸. وقال حسن غریب.

(۳) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ عبس قبل حدیث: ۱۴۹۲۷.

پکار دی۔ دمستند احمد پہ یوحیث کنبی دی رسول اللہ ﷺ فرمائی چہ خوڪ قران پاک اولولی اود دی مہارت حاصل کری ہغہ بہ د بزرگانو لیکونکی فربتو سرہ وی، او چہ خوڪ نی سرہ دمشقتہ لولی ہغہ تہ بہ ڈبل اجر ملاویری۔ (۱)

قَتِيلَ الْإِنْسَانِ مَا أَكْفَرَهُ ۖ ط

لعنت دی وی پہ (کافر) انسان بانہ | چی خو مرہ سخت منکر دی ہغہ (دحق نہ) |
انسان (کافر) دی ہلاک شی دی | خو مرہ ناشکرہ دی

مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ ۖ مِنْ نُّطْفَةٍ ۖ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ ۖ ط

دکوم خیز نہ | اللہ پیدا کرو ہغہ | دنطفی نہ | اللہ پیدا کرو ہغہ | بیانی تقدیر مقرر کرو ہغہ |
دخو مرہ حقیر خیز نہ نی پیدا کری دی | دیو خاخی نہ اللہ ﷻ پیدا کری دی | بیانی پہ یو خاص اندازہ جوہر کرو

ثُمَّ السَّبِيلَ يَسَّرَهُ ۖ ثُمَّ آتَاهُ ثَمَرًا ۖ فَاذْرَاهُ ۖ ثُمَّ إِذَا

بیانی لار (ڈروند) | اسانہ کرہ ہغہ تہ | بیانی مہر کرو ہغہ | بس قبر تہ نی اورسولو ہغہ | بیانی چہ کلہ |
ور تہ نی لار اسانہ کرہ | بیانی مہر کرو | نو قبر کنبی نی کیخودو | بیانی چہ کلہ نی

شَاءَ أَنْشُرَهُ ۖ كَلَّا لَهَا يَاقُضُ مَا أَمَرَهُ ۖ ط

خوبنہ شی دہغہ | را ژوندی بہ کری ہغہ لہرہ | ہرگز نہ | اونہ کرو ہغہ | ہغہ کار | چہ حکم کری وؤ اللہ ہغہ تہ
خوبنہ شی | نور اژوندی بہ نی کری | البتہ دہ ہغہ حکم پورہ نکرو کوم چہ ورتہ اللہ کری وؤ

فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَىٰ طَعَامِهِ ۖ أَنَا صَبَبْنَا الْمَاءَ

نو اودی گوری | انسان | خوراک خپل تہ | بیشکہ مونہہ را بیوو | اوبہ |
نو انسان دی خپل خوراک تہ اوگوری | چہ مونہہ خو مرہ اوبہ (د آسمان د طرفہ) را وروو

صَبًّا ۖ ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا ۖ فَأَنْبَتْنَا فِيهَا

پہ را بیولو سرہ | بیانی خیری کرہ مونہہ | زمکہ | پہ خیرولو سرہ | بیانی زرغون کری مونہہ | پہ ہغی کنبی |
..... بیانی موزمکہ اوچولہ | نو پہ ہغی کنبی مو غلی

حَبًّا ۖ وَعَيْنًا ۖ وَقَضْبًا ۖ وَزَيْتُونًا ۖ وَنَخْلًا ۖ وَحَدَائِقَ غُلْبًا ۖ وَفَاكِهَةً

دانی غلی | او انگور | او ترکاریانی | او زیتون (خونہ) | او کجوری | او باغونہ | گنہ گنہ | او میوی |
او انگور | او ترکاریانی | او زیتون | او کجوری | او گنہ گنہ باغونہ | او رنگ رنگ میوی

وَأَبَا ۖ مَتَاعًا ۖ لَكُمْ ۖ وَإِنْعَامًا ۖ ط

او خوراگونہ | پہ طور دسامان ڈروند | دپارہ ستاسو | او دپارہ دخاروؤ ستاسو |
او گیہ زرغون کرل | چہ ستاسو او ستاسو د خاروؤ پہ کار راخی

قوله تعالى: - قَتِيلَ الْإِنْسَانِ مَا أَكْفَرَهُ ۖ

د مرک نہ پس دراپاسیدو عقلی دلیلونہ: - کوم خلق چہ دمرک نہ پس د بیانی ژوندی کیدونہ انکاری وود ہغوی

دلته مذمت بیانولہی شی، ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی ہے انسان دی لعنت وی چہ دا خومرہ لویٰ ناشکر دی اودا نی ہم معنی کرے دہ چہ عموماً ٔول انسانان دروغ گنروئکی دی بغیرد خہ دلیل نہ صرف یو خیز بہ خیل خیال بانڈی ناممکن کنٔول دعملی سرمایہ د کمی بہ وجہ ٔیر زر د اللہ ﷻ دخبرو تکذیب کوی اوداہم ونیلی شوی دی چہ دی بہ دی دروغ گنرلو بانڈی کوم یوخیز رضا کوی؟ دی نہ پس ہغہ تہ خیل اصلیت خودکے شی چہ ہغہ دی خیال اوکری چہ دکوم حقیر سپک اوذلیل خیز نہ اللہ ﷻ ہغہ جوہر کرے دی نوہغہ بہ دہ د بیا راپیدا کولو قدرت نہ لری؟ ہغہ انسان د نطفہ نہ پیدا کرے بیانی د ہغہ تقدیر مقرر کرے یعنی عمر رزق عمل نیک او بد کیدل۔ بیانی د ہغہ د پارہ د مورد خیتی نہ د راوتلولا ر آسانہ کرہ۔ دا ہم معنی دہ چہ مونر د خیل دین لار آسانہ کرہ یعنی واضح او بنکارہ کرہ لکہ چہ بل خای ارشاد دی **(إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا)** یعنی مونر ہغہ تہ لار اوخودلہ بیاہغہ شکر کونکے جوہر شو او یا ناشکر۔ حسن رضی اللہ عنہ او ابن زید رضی اللہ عنہما ہم دا راجح گنری۔ واللہ اعلم۔

دہ د پیدا کولوتہ پس بیا دہ تہ مرگ ور کرے او بیا قبر تہ اورسولو۔ د عربو متل دی چہ ہغوی کلہ یوکس خب کرے نووانی **(قبرت الرجل)** او وانی چہ **(اقبرہ اللہ)** دغہ شان نوری محاورے ہم دی مطلب دا چہ اوس اللہ ﷻ ہغہ د قبروالا جوہر کرے بیا چہ کلہ اللہ ﷻ غواری ہغہ بہ دوبارہ راژوندی کوی ہم دی ژوندون تہ بعث ہم وانی او نشور ہم۔ لکہ بل خای ارشاد دی **(وَمِن آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ)** د ہغہ بہ نبوکبھی یوہ داہم دہ چہ ہغہ تاسود خاورے نہ جوہر کرے بیا تاسو انسانان جوہریدوسرہ راپاسیدن بل خای دی **(كَيْفَ تُنْشِرُهَا)** ہیو کوتہ گورہ چہ مونر خنگہ ہغہ کینو پاسو بیا بہ ہغے بانڈی خنگہ غوبنہ ورخیژوو۔ د ابن ابی حاتم پہ حدیث کبھی دی رسول اللہ ﷺ فرمائی چہ د انسان ٔول اندامونہ وغیرہ خاورہ خوری خود ملاہوکی۔ خلقو وئیل ہغہ خہ دی؟ حضور ﷺ او فرمائیل چہ یوہ اوری د دانے ہومرہ دی ہم د دی نہ بہ بیا ستاسو پیدائش کولے شی۔ دا حدیث بغیرد سوال جواب د زیاتی بخاری او مسلم کبھی ہم شتہ چہ بنیاد م سخاکیری خود ملاہوکی چہ ہم دی نہ پیدا کرے شوے دی او ہم د دی نہ بہ بیا جوہرولی شی۔ (۱)

بیا اللہ ﷻ فرمائی چہ خنگہ دا ناشکر او بے قدرہ انسان وانی چہ دہغہ پہ خان اومال کبھی د اللہ ﷻ کوم حق وو ہغہ نی ادا نہ کرے ولے داسی ہیخ کلہ نہ دہ بلکہ تراوسہ پوری خو ہغہ د اللہ ﷻ د فرانضو پورہ کولوتہ ہم اوزگاریدل نہ دی حاصل کرے۔ د حضرت مجاہد رضی اللہ عنہ فرمان دی چہ دیو سہری نہ ہم د اللہ ﷻ فرانض پورہ نہ شی ادا کیدلے۔ د حسن بصری رضی اللہ عنہ نہ ہم داسی معنی نقل دہ۔ پہ متقدمینونہ کبھی خوما د دی نہ علاوہ بل یو کلام ہم نہ دی موندلے۔ اوماتہ د دی دا معنی معلومیری چہ د اللہ ﷻ د فرمان دا مطلب دی چہ بیا کلہ ہغہ غواری نو دوبارہ بہ نی راپیدا کوی۔ تراوسہ پوری د ہغہ د فیصلہ مطابق لاوخت راغلے نہ دی۔ یعنی اوس بہ ہم ہغہ داسی نہ کوی تردے چہ مقرر مودہ ختمہ شی اود بنیاد م تقدیر پورہ شی۔

دہغوی پہ قسمت کبھی دی دنیا تہ راتلل اودلته بنہ او بد کول وغیرہ چہ کوم مقدرشوی دی ہغہ ٔول د اللہ ﷻ د اندازے مطابق پورہ شی نو ہغہ وخت بہ اللہ ﷻ ٔول مخلوق راژوندی کرے لکہ خنگہ چہ نی پہ اول خل پیدا کرے وو پہ دویم خل بہ نی ہم راپیدا کرے۔ ابن ابی حاتم کبھی د حضرت وہب بن منبہ رضی اللہ عنہ نہ نقل دی چہ حضرت عزیر رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ مالہ یوہ فرہنتہ راغلہ ہغے ماتہ او وئیل قبرونہ د زمکے خیتہ دہ اوزمکہ د مخلوق مور دہ۔ چہ کلہ ٔول مخلوق راپیداشی نو بیا بہ قبرونوتہ رسی او قبرونہ بہ ٔول دک شی ہغہ وخت بہ د دنیا سلسلہ ختمہ شی او چہ خوک ہم پہ زمکہ بانڈی وی ہغہ بہ ٔول مرہ

شی او کوم څه چه په زمکه کښې دی هغه به زمکه رابهر کړی او په قبرونو کښې چه کوم مړی دی هغه به ټول بھر راوویستلې شی. دا قول مونږ ددې تفسیر په دلیل کښې پیش کولې شووالله سبحانه وتعالی اعلم.

قوله تعالى: - فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ ۝

د الله تعالی احسانات: - بیا ارشاد کولې شی چه زما دې احسان ته او گوره چه ما هغوی ته خوراک ورکړو یا په دې کښې هم دلیل دې د مرگ نه پس د ژوندی کیدو لکه څنگه چه د اوچې بنجر زمکې نه مونږ تازه ونې راوتو کولې اود دې نه مو غله وغیره پیدا کړه ستاسو د پاره ترې خوراک پیدا کړو دغه شان سخاشوی او ددشوی او چوره شوی هډوکی به هم مونږ یوه ورځ راژوندی کړو او هغی ته به غوښه او خرمن واچوو او بیابنه تاسو راژوندی کړو. تاسو گورنی چه مونږ د آسمان نه یوشان اوبه راوړولې بیا هغه مونږ زمکې ته اورسولې بیا مو هغه تخم ته اورسولې او په زمکه کښې مو پرتو دانوته اورسولې په کوموسره چه هغه دانې راوتو کیدې ونې راوتو کیدې اوچتې شوې او فصلونو چپې اووهلې. یو طرف ته غله پیدا شوه بل طرف ته انگور او ترکاریانې. حب وائی هرې یوې دانې ته. غنې وائی انگوروته او قضب هغه شنې گیاته وائی کوم چه څاروی خوری. زیتونه موییدا کړل چه روټی سره د ترکاری کورور کوی سوزولې شی او تیل ترې ویستې شی. د کهجورو ونې مو راپیدا کړې چه کچه هم خورلې شی. لمدې هم خورلې شی او اوچې هم، پخې هم اود دې شیره هم جوړولې شی او سرکه هم. باغونه مو راپیدا کړه. غلبا معنی د کهجورو لوی لوی د میوو ډکې ونې هم دی. حدائق وائی هر هغه باغ ته کوم چه گنډ وی او ښه ډک وی ښه سوړی والا او د لویوونو والا وی. د پیر سټ والا سپری ته هم عرب اغلب وائی میوې راپیدا کړې. او "اب" وښوته د زمکې هغه شینکې کوم چه څاروی خوری او انسان هغه نه خوری. "اب" د ځناورو دپاره داسې دی لکه د انسان د پاره فاکهه یعنی میوې.

د حضرت عطاء رضی اللہ عنہ قول دې چه په زمکه باندې کوم راټو کیرې هغې ته "اب" وائی. ضحاک رضی اللہ عنہ وائی چه بغیرد میوونه باقی ټول "اب" دی. ابوالسائب رضی اللہ عنہ فرمائی چه "اب" د سړی په خوراک کښې هم راځی او د ځناور په خوراک کښې هم. د حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ نه د دې باره کښې سوال کولې شی نو فرمائی چه کوم یو آسمان به ماته لاندې سوړې را کړی؟ او کومه یوه زمکه به ما په خپله شا اوچت کړی؟ که زه د الله ﷻ په کتاب کښې هغه بیان کړم د کوم چه ماته علم نه وی خودا اثر منقطع دې. ابراهیم تیمی رضی اللہ عنہ حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ نه دې موندلې او البته سند صحیح دې. په ابن جریر کښې د حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه هغوی په منبر باندې سورت عبس اولوستلو اوتردې ځای رسیدو پورې ئی او فرمائیل چه فاکهه خومونږ پیژنو خودا "اب" په کښې څه څیز دې؟ بیا پخپله فرمائی عمر دا تکلیف پریرده. (۱) دې نه مراد دا دې چه د دې شکل اوصورت اود دې تعیین معلوم نه دې گنی دومره خودا آیت د لوستلونه صفامعلومیرې چه دا د زمکې نه راټو کیدونکې یو څیز دې ځکه چه اول دا لفظ موجود دې. (فَأَلْبَسْنَا فِيهَا حَبًّا) الخ. بیا فرمائی دا ستاسود ژوندد قایمولو او تاسو ته فائده رسولود پاره اوستاسو د ځناورو د پاره دی چه د قیامت پورې به دا سلسله روانه وی او تاسو به د دې نه فائده اوچتونئ.

فَإِذَا جَاءَتِ الصَّاعَةَ ۝ يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ ۝ وَأُمِّهِ ۝ وَأَبِيهِ ۝

نوهر کله چی راشی | هغه اواز سخت | په هغه ورځ به تنبی سړی | درور خپل نه | اود مور خپلې نه | اود پلار خپل نه | نوهر کله چی د قیامت چغه راشی | په دغه ورځ به سړی | دخپل رور .. او خپلې مور او خپل پلار

وَصَاحِبْتِهِ	وَبَيْنِيهِ	لِكُلِّ امْرِي	مِنْهُمْ	يَوْمَئِذٍ
او دینخی خپلی نه او دخامنو خپلو نه	دپاره دهر سړی به ددوی نه په دغه ورځ	او خپلی ښځې او خپل اولاد نه تنبستی	چې په دوی کښې دهر سړی به داسې حال وی	
شَان	يُعْنِيهِ	وَجُود	يَوْمَئِذٍ	
يو داسې حالت وی چې بې پرواه کوی به هغه لره (دټولو احوالونه) (بعضي) مخونه به په دغه ورځ	چې دبل (دپوښتنې نه) به ئې غافله کړې وی بعضي مخونه به په دغه ورځ		
مُسْفِرَةٌ	ضَاحِكَةٌ	مُسْتَبْشِرَةٌ	وَوَجُود	يَوْمَئِذٍ
ځلیدونکی وی خندیدونکی به وی	خوشحالیدونکی به وی او (ځینی) مخونه به په دغه ورځ	روښانه وی خاندی به خوشحاله به وی او ځینی مخونه به په دغه	
عَلَيْهَا	غَبْرَةٌ	تَرَهْقَهَا	قَتْرَةٌ	أُولَئِكَ
(داسې وی) چې په هغې باندې به گردوی	پټ کړی به وی هغه لره توروالی دغه کسان چې دی	ورځ خړپړ وی چې د غم تیاره به پرې راخوره شوی وی هم دغه کسان	
هَمَّ الْكُفْرَةِ	الْفَجْرَةِ			
هم هغوی کافران دی فاجران دی				
بِذَمِّهِ كَافِرَانَ دِي				

قوله تعالى: - فَإِذَا جَاءَتِ الصَّاحَّةُ

قیامت غوړونه کونونکی دی: حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چې صاخه قیامت نوم دی اود دې نوم وجه داده چې د دې د شپیلنې آواز اوشور زگ به د غوړونو پردې اوشلوی. په هغه ورځ به انسان خپل نيزدې رسته دار اووینی خوتختی به هیڅ څوک به دچا په کارنه راځی. خاوند به ښځې ته په کتوانی چې وایه کنه تاسره ما په دنیا کښې څومره ښه سلوک کړې وو. هغه به وائی چې اوتاماسره ډیر ښه سلوک کړې وو ډیره مینه او محبت دې ساتلې ووم. دې به وائی چې نن ماته د یوې نیکنی ضرورت دې راکړه چې د دې مصیبت نه خلاص شم. نو هغه به جواب ورکړی چې ستاسوال خود ډیر لږ څیز دې خوځه او کړم هم دغه ضرورت ماته هم دې اوماته خو هم د دې ویره ده نوزه نیکی نه شم درکولې. ځوی به پلار سره ملاوېږی اوهم دغه به وائی نوهم دغه جواب به ورته ملاوېږی.

قوله تعالى: - يَوْمَ يُفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ وَأَقِبَهُ وَأَبِيهِ

شفاعت اودهر انسان نفسانفسی: په صحیح حدیث کښې دشفاعت بیان فرمائیلوسره دحضور صلی الله علیه و آله ارشاد دې چې د اولوالعزم پیغمبرانو نه به خلق شفاعت غواړی اوپه هغوی کښې به هر یوهم دا وائی چې نفسی نفسی تردې چې حضرت عیسی صلی الله علیه و آله روح الله به هم دا فرمائی چې زه نن د الله جل جلاله نه د خپل ځان نه بغير د بل چا د پاره هیڅ هم نه شم وئیلې. زه به په نن ورځ د خپلې مور بی بی مریم د پاره هم هیڅ اونه وایم د چا د خیتې نه چې زه پیدا شوې یم () غرض دا چې دوست به د دوست نه رسته دار به د رسته دار نه پټ مخ گرځی. هر یو به د خپل ځان په غم کښې لگیاوی. چاته به د بل هیڅ خیال نه وی. رسول الله صلی الله علیه و آله

(۱) ددی پشان روایات صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة بنی اسرائیل باب ((ذریة من حملنا مع نوح...)) ۴۷۱۲، صحیح مسلم: ۱۹۳. وغیره کښې موجود دي.

فرمائی کہ تاسو بہ پبني ابلہ بريندہ سر او بريندہ بدن او ناسوننتہ د اللہ ﷻ پہ وړاندې جمع کولې شني د حضور ﷺ بي بي او فرمائيل يار رسول اللہ ﷺ بيا خوبه د يوبل په شرمگاهونو باندي نظر پريوخي وني فرمائيل دهغه ورخي ويره د هغه خائي حيرانونکي هنگامه به هر سرې داسې مشغول ساتي چه چاته به د بل طرف ته د کتلو موقع به چرته وي؟ (ابن ابي حاتم) بعضې رواياتو کبني دي چه حضور ﷺ بياد دي آيت تلاوت او فرمائيلو ﴿لِكُلِّ امْرِيٍّ مِنْهُمَا﴾ (۱) دويم روايت کبني دي چه دا بي بي صاحبه حضرت ام المؤمنين عائشه صديقه رضی اللہ عنہا وه. يوبل روايت کبني دي چه يو ورخ حضرت عائشه صديقه رضی اللہ عنہا حضور ﷺ ته او وئيل يار رسول اللہ ﷺ زما موريلار دي په تا قربان شي زه د يوې خبرې تپوس کوم لږ شان راته اوبناني حضور ﷺ او فرمائيل که ماته معلومه وي نو ضرور به درته اوبنایم. تپوس ني او کړو حضور ﷺ د خلقو حشر به څنگه وي؟ حضور ﷺ او فرمائيل بريندې پبني او بريندې بدن. لږ شان ساعت پس ني تپوس او کړو چه بنخي به هم داسي وي؟ وني فرمائيل او. دي اوريدو سره ام المؤمنين افسوس او کړو نبی کریم ﷺ او فرمائيل عائشه دا آيت واوره نو بيا به تاته د دي هيخ غم او خفگان نه وي چه کپري اغوستې دي که نه؟ تپوس ني او کړو حضور ﷺ هغه آيت کوم په دي هغه وئيل ﴿لِكُلِّ امْرِيٍّ مِنْهُمَا﴾ (۲) يوروايت کبني دي چه حضرت سوده رضی اللہ عنہا تپوس او کړو دا اوريدو سره چه خلق به بريندې بدن بريندې پبني او ناسوننته راجمع کولې شي. په خوله کبني به ډوب وي د چا به د خلې پورې خوله رسيدلې وي د چا د غوږونو پورې نو نبی کریم ﷺ دا آيت تلاوت کړو. (۳)

قوله تعالى: - وَجُودٌ يَوْمَئِذٍ مُّسْفِرَةٌ

قيامت کبني دخلقو دوه ډلې: بيا ارشاد فرمائي چه هلته به دخلقو دوه ډلې وي بعضې به هغه وي دچا مخونه چه به د خوشحالي نه پرقيبري زړه به ني د خوشحالي نه مطمئن وي مخ به ني بنانسته او نوراني وي، دا جنتي ډله ده. دويمه ډله به د دوزخيانووي دهغوي مخونه به تور وي دورې به پرې وي. په حديث کبني دي دهغوي خوله به په شان دواگې وي بيابه پرې دورې پريوخي. دا هغه دي دچا په زړونو کبني چه کفر وو او په اعمالو کبني بد کاري وه لکه چه بل خائي کبني دي ﴿وَلَا يَلِدُ وَلَا يُولَدُ﴾ (۴) يعني د دي کافرانو اولاد هم به بد کاره کافران وي.

د سورت عبس تفسير ختم شو. ﴿فالحمد لله والمنه﴾

﴿تفسير د سورت تکوير چي مکی دي﴾

د سورت تعارف:- مسند احمد کبني دي چه رسول اللہ ﷺ فرمائي چه کوم سرې قیامت په خپلو سترگو ليدل غواړي نو هغه دي ﴿إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ﴾ (۱) او ﴿إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ﴾ (۲) او ﴿إِذَا السَّمَاءُ انشقت﴾ (۳) اولولي. (۴)

آياتونه	سورة التکویر مکية وهي تسع وعشرون آية و رکوع واحد	رکوع گانې
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
⑤	شروع کوم په نوم د اللہ چه ډير مهربان زيات رحم کونکې دي	①
	إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ① وَإِذَا النُّجُومُ ② وَإِذَا الْجِبَالُ ③	
	کله چي نمر او نغبتې شي او کله چي ستوري بي نوره او خواره واره کړې شي او کله چي غرونه څه وخت چي نمر راو نغبتې شي او څه وخت چي ستوري بي نوره شي او څه وخت چي غرونه	

(۱) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب و من سررة عبس: ۳۳۲۲، وقال حسن صحيح ومنده حسن نسائي: ۲۰۸۳

(۲) نسائي کتاب الجنائز باب البعث: ۲۰۸۵، وهو صحيح بالشواهد.

(۳) حاکم: ۵۱۴/۲.

(۴) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب و من سورة اذا الشمس كورت: ۳۳۲۳، ومنده حسن، احمد: ۲۷/۲.

سُيِّرَتْ ۝۱	وَإِذَا الْعِشَاءُ	عُظِّلَتْ ۝۲
روان کړې شی او کله چې د لسو میاشتو بلاربې اوبنې په ځانې پرینودې شی	روان کړې شی او کله چې لس میاشتینې بلاربې (اوبنې) هیرې کړې شی	
وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ ۝۳	وَإِذَا الْبِحَارُ	سُجِرَتْ ۝۴
او کله چې ځنگلی ځناور راجمع کړې شی او کله چې دریا بونه لمبه کړې شی او کله چې روحونه اوڅه وخت چې ځنگلی ځناور راجمع کړې شی اوڅه وخت چې دریا بونه اور شی اوڅه وخت چې روحونه		
زُوجَتْ ۝۵	وَإِذَا الْمَوْءِدَةُ	سُيِّلَتْ ۝۶
یو ځانې کړې شی (د بدنونو سره) او کله چې ژوندی بسخې شوی جینئ او پوښتلې شی (د بدنونو سره) جوړې کړې شی اوڅه وخت چې د ژوندی بسخې کړې شوو جینکونه تپوس او شی		
يَا أَيُّ ذُنُوبِكُمْ	وَإِذَا الصُّحُفُ	نُشِرَتْ ۝۷
چې په کومه گناه سره وژلې شوی وه هغه او کله چې عملنامې خورې کړې شی او کله چې آسمان چې په کومې گناه وژلې شوې دی اوڅه وخت چې عملنامې پرانستلې شی اوڅه وخت چې آسمانونه		
كُشِطَتْ ۝۸	وَإِذَا الْجَحِيمُ	سُعِرَتْ ۝۹
ابې پردې کړې شی او کله چې دوزخ لمبې کړې شی او کله چې جنت رانزدې کړې شی پوستکې او ویستلې شی او هر کله چې دوزخ لمبه کړې شی اوڅه وخت چې جنت رانزدې کړې شی		
عَلِمَتْ	نَفْسٌ	مَا أَحْضَرَتْ ۝۱۰
معلوم به شی هر انسان ته هغه چې حاضر کړی وی هغه نونه نو هر یو نفس ته به عمل معلوم شی		

قوله تعالى :- إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ۝

د قیامت واقع کیدو منظرونه :- یعنی نمریبه بې نوره شی اوځی به اولته به راغونډ کړې شی او په زمکه به راگذار کړې شی. حضرت ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی چې نمر سپوږمئى اوستورې به راغونډولوسره بې نوره کړې شی او په سمندر کښې به او غور زولې شی. بیا به هوا گانې چلیږي او اوریبه اولگي. یومرفوع حدیث کښې چې دا به قط کړې شی او دوزخ کښې به واچولې شی (ابن ابی حاتم) او په یو حدیث کښې د نمر سره د سپوږمئى ذکر هم دې خو هغه ضعیف دې (۱) په صحیح بخاری کښې دا حدیث د الفاظویه وړاندیوالې روستوالی سره نقل دې په دې کښې دی چې نمر او سپوږمئى به د قیامت په ورځ راغونډولې شی (۲) امام بخاری رضی الله عنه دا په کتاب بدء الخلق کښې راوړې دې خو دلته راوړل زیات مناسب وویا د عادت مطابق هلته او دلته دواړو ځایونو کښې راوړلې وې لکه چې د امام صاحب رحمته الله علیه عادت دې حضرت ابوهریره رضی الله عنه چې کله دا حدیث بیان کړو چې د قیامت په ورځ به داسې کیږي نو حضرت حسن رضی الله عنه او نبیل چې د دوی څه گناه ده؟ وئى فرمائیل چې ما حدیث اوونیلو او ته په کښې خبرې جوړوې. د نمریبه

(۱) مسند ابی یعلی: ۱۱۶،

(۲) صحیح بخاری کتاب بدء الخلق باب صفة الشمس والقمر: ۳۲۰۰.

د قیامت پہ ورخ دا حالت وی ستوری به ټول متغیر کیدوسره راوړژولې شی. لکه چه بل خای ارشاد دې
 ﴿وَإِذَا الْكُوكُوبُ انْتَثَرَتْ﴾ دابه هم خیرن او بی نوره شی اومره به شی. حضرت ابی بن کعب رضی اللہ عنہ فرمائی چه د
 قیامت نه په وړاندې شپږ نښې وی. خلق به په خپلوبازارونو کښې وی چه ناخاپی به دده زړه لاره شی
 اویا به ناخاپی ستورې په ماتیدوسره راپریوخی. بیا به ناخاپی غرونه په زمکه راپریوخی او زمکه به په
 زوره زوره جتکې وهی او ډیره خرابه به رقیږی. نو بس بیا چه انسان چه ځناور او چه پیریان او چه
 خنگلی ځناور دا ټول به په خپل مینځ کښې گډوډشی. ځناور هم چه د انسان نه به تختیدل انسانانوله به
 راشی خلق به داسې وارخطا او ویریدونکی وی چه د ښو نه ښې اوبښې کوم چه لوشل غواړی دهغوی به
 هم خیر خبرنه اخلی. پیریان به وانی مونږ خو چه پته اولگوچه داچه کیږی؟ خوچه هغوی راشی اوگوری
 چه په سمندر کښې هم اورلگیدلې دې هم په دې حال کښې به یو دم زمکه اوشلیږی آسمان به هم رامات
 شی د اووه واروزمکواو اووه وارو آسمانونوبه هم دا حال وی. بل طرف نه به یوه تیزه هوا راشی او ټول سا
 والا به مړه شی. (ابن ابی حاتم) په یوبل روایت کښې دی رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی چه ټول ستوری او د
 کومو کومو چه د الله تعالی نه بغیر عبادت کړې شوی دې ټول به دوزخ کښې ورواچولې شی. صرف حضرت
 عیسی علیه السلام او حضرت بی بی مریم علیهم السلام به بچ شی. که دوی هم پخپل عبادت باندې خوشحالیدل نو دوی
 به هم دوزخ کښې داخلولې شو (ابن ابی حاتم) غرونه به د خپل خای نه اخواشی او بی نوم اوبې نښې به
 شی. زمکه به صفا هوار میدان پاتې شی اوبښې به بی کاره پریخودې شی نه به د هغوی څوک خیال ساتی
 اونه به هغوی څوک خړوی نه به ترې پښی لشی اونه به پرې سورلی کوی. عشار جمع ده د عشاء. کومه
 بلاریه اوبڼه چه په لسمه میاشت کښې داخله شی هغې ته عشاء وانی مطلب دا چه ویره او وارخطائی
 بی آرامی او پریشانی به دومره زیاته وی چه د ښه نه د ښه مال به هم پرواه نه شی کولې. د قیامت دې
 تباہو به ترې زړه ویستی وی اینې به ئی ځلوله راغلې وی.

بعضې خلق وانی چه دا به د قیامت په ورخ وی اود خلقو به دې سره هیڅ کارنه وی. اودهغوی به کتلو
 کښې به دا وی. ددې قول قائل خلق د عشار ډیرې معنی کوی یوخودا وانی چه دې نه مراد اوریخې دی
 چه د دنیا د بربادنی په وجه به د آسمان اوزمکی ترمینځه گرخی. بعضې وانی چه دې نه مراد هغه زمکه
 ده د کومې چه عشر ورکړې شوی وی. بعضې وانی چه دې نه مراد کورونه دې چه اول آباد وو اوس وړان
 دی. امام قرطبی رحمته الله علیه دا ټول اقوال بیانولوسره ترجیح دې ته ورکوی چه دې نه مراد اوبښې دی اود اکثر
 مفسرینو هم دغه قول دې اوزه خوایم چه د سلفونه اود آئمه حضراتونه د دې نه علاوه بل هیڅ هم نه
 دی وارد شوی. والله اعلم.

وحشی ځناور به راجمع کولې شی لکه چه فرمان دې ﴿وَمَأْوِنٌ دَابَّةً فِي الْأَرْضِ وَلَا ظَلِيمٌ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَلُكُمْ مَأْوِنًا
 قَرَطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ لَّمْ إِلَى رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ﴾ یعنی په زمکه باندې گرځیدونکی ټول ځناوراوپه هوا کښې
 الوتونکی ټولې مرغشی هم ستاسو په شان ډلې دی. مونږ په خپل کتاب کښې هیڅ څیز نه دې پریخې
 بیا به دا ټول د خپل رب طرف ته راجمع کولې شی. دټولو ساه لرونکو حشر به هم هغه سره وی تردې چه
 مچتی هم. ددې ټولوبه الله تعالی په انصاف سره فیصله اوکړی. د دې ځناوروحشر هم د دوی مرگ دې. خو
 انسانان او پیریان به د الله تعالی په وړاندې اودرولې شی اودوی سره به حساب کتاب وی. ربیع بن خثیم
رضی اللہ عنہ وانی چه دو حشیانودحشر نه مراد په دوی باندې دالله تعالی امر راتلل دی خوا بن عباس رضی اللہ عنہ دې اوردو
 سره اوفرمائیل دې نه مراد مرگ دې. دا ټول ځناور به هم انسانانوسره شی. پخپله په قرآن پاک کښې بل
 خای ارشاد دې ﴿وَالظَّلِيمُ فَحْشُورَةٌ﴾ مرغشی جمع کړې شوی. نوصحیح مطلب د دې آیت هم دا دې چه وحشی
 ځناور به راجمع کولې شی. حضرت علی رضی اللہ عنہ د یویهودی نه تپوس اوکړو دوزخ چرته دې؟ هغه وئیل په
 سمندر کښې. هغوی اوفرمائیل چه زما په خیال کښې دا رښتیادی قرآن پاک وانی ﴿وَالْبَحْرُ الْمَسْجُورُ﴾ او

فرمانی ﴿وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ﴾ حضرت ابن عباسؓ وغیرہ فرمائی اللہ ﷻ بہ ہواگانہی را اولیگی ہغہ بہ دا تیز کری او شغلہی و ہونکہی اوریہ ترے جورشی آیت ﴿وَالْبَحْرُ الْمَسْجُورُ﴾ پہ تفسیر کنسی د دی پورہ تفصیلی بیان تیرشوی دی۔

حضرت معاویہ بن سعیدؓ فرمائی چہ پہ بحر روم کنسی برکت دی داد زمکی پہ مینخ کنسی دی بول نہرونہ ہم پہ دی کنسی راخی اوبحر کبیرہم پہ دی کنسی پریوخی۔ دی نہ لاندي کوهیان دی د گوموخلہی چہ پہ تانبہ سرہ بند کری شوی دی د قیامت پہ ورخ بہ ہغہ راخوتکیری۔ دا اثر عجیبہ دی اودی سرہ غریب ہم دی۔ اوبہ ابوداؤد کنسی کوم حدیث دی چہ د سمندر سفردی صرف حاجی کوی او عمرہ کونکی یا جہاد کونکی غازی۔ خکہ چہ د سمندر لاندي اور دی اود اور لاندي اوبہ دی الخ (۱) د دی بیان ہم د سورت فاطر پہ تفسیر کنسی تیرشوی دی۔ دسجرت معنی دا ہم کری شوی دہ چہ اوج بہ کری شی یو خاکی بہ ہم باقی پاتہ نہ شی۔ دامعنی ہم کری دہ چہ اوبہ بہیولی شی اواخواد یخوابہ اوخی۔ بیا فرمانی چہ ہرقسم خلق بہ یو خای راجمع کری شی۔ لکہ چہ ارشاد دی ﴿أَحْسِرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ﴾ ظالمان اود ہغوی جورے یعنی د ہغوی پہ شان راجمع کری۔

پہ حدیث شریف کنسی دی چہ د ہر سری حشر بہ ہغہ قوم سرہ وی چہ د ہغوی پہ شان اعمال کوی۔ اللہ ﷻ فرمانی ﴿وَكُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً ۚ فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ ۚ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ ۚ وَمَا أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ ۚ وَالسُّعُونَ ۚ﴾ تاسو بہ درے قسمہ دلہی شنی خہ ہغہ دچا پہ بنی لاس کنسی چہ بہ عمل نامہ وی خہ دگس لاس والا او خہ وراندی کیدونکی۔ (۱)

ابن ابی حاتم کنسی دی حضرت عمر بن الخطابؓ د خطبہ لوستلو پہ وخت کنسی دا آیت تلاوت کرو او وئی فرمائیل چہ ہرہ یوہ دلہ بہ د خپل خان پہ شان سرہ ملاوشی۔ بل روایت کنسی دی چہ ہر ہغہ دوہ سری دگومو عمل چہ یوشان وی ہغہ بہ یاپہ جنت کنسی یو خای وی اویا بہ دوزخ کنسی یو خای سوزیری۔ (۱)

د حضرت عمرؓ نہ د دی آیت تفسیر تپوس او کری شونو وئی فرمائیل نیک بہ نیکانوسرہ ملاوشی او بد بدانوسرہ پہ اور کنسی۔ حضرت فاروق اعظمؓ یوخل ددی آیت تفسیر دخلقو نہ تپوس او کرونوتول خاموش شو ہغوی او فرمائیل زہ اونہایم د سری جورہ بہ پہ جنت کنسی داسی وی اودغہ شان بہ پہ دوزخ کنسی ہم۔ حضرت ابن عباسؓ فرمائی چہ دی نہ ہم دامطلب دی چہ درے قسم خلق بہ شی یعنی اصحاب الیمین د بنی لاس والا اصحاب الشمال د گس لاس والا او سابقین یعنی وراندی کیدونکی۔ مجاہدؓ فرمائی چہ ہرقسم خلق بہ یو خای وی۔ ہم دا قول امام ابن جریرؓ ہم خوبسوی او ہم دا نیک ہم دی۔

دویم قول دادی چہ د عرش دخوانہ بہ داوبویودریاب روانیری چہ د خلونینتو کالویوری بہ بہیری او دیر زیات بہ پلن وی۔ دی سرہ بہ تہول مرہ شوی سخاشوی راوخی۔ داسی بہ شی چہ خوک ہغوی پیڑنی نو پہ یونظر کتلوسرہ بہ نی او پیڑنی بیا بہ روحونہ پریخودی شی او ہرروح بہ پہ خپلہ جوٹہ کنسی راشی۔ ہم دامعنی دہ د ﴿وَإِذَا النُّفُوسُ رُجِعَتْ﴾ یعنی روحونہ بہ بدنونوسرہ یو خای کری شی۔ اودامعنی ہم کری دہ چہ د مؤمنانور جورہ بہ حوروسرہ اولگولی شی اود کافرانو د شیطانانوسرہ (تذکرہ قرطبی) بیا ارشاد دی ﴿وَإِذَا الْمَوْءِدَةُ سُبِّتَتْ﴾ الخ د جمہور وقرات ہم دا دی۔

(۱) ابوداؤد کتاب الجہاد باب فی رکوب البحر فی الغزو: ۲۴۸۹

(۲) الطبری: ۲۴۵/۲۴

(۳) ابن ابی حاتم

قوله تعالى: - وَإِذَا الْمَوْءِدَةُ سُبِّتَتْ

د جاہلیت د زمانی یو بدرسم: د جاہلیت په زمانه کښې به خلقو لورې نه خوښولې او هغه به نې ژوندې څښولې دهغوی نه به د قیامت په ورځ تپوس کولې شی چه دوی موولې قتل کولې دې دپاره چه د دوی قاتلاتوته ډیره رتڼه او شرمندگی وی. په دې هم پوهه شنی چه کله د مظلوم نه سوال اوشو نو د ظالم څه وینا ده؟ اودا نې هم ونیلی دی چه پخپله به تپوس کوی چه هغوی مو په څه وجه ژوندنی څښې کړې وې؟ دې متعلق احادیث واورنی. مسند احمد کښې حضور ﷺ فرمائی چه ما اراده او کړه چه خلق د حمل دوران کښې د کوروالی نه منع کړم خو ما اوکتل چه رومیان او فارسیان دا کار کوی اود هغوی اولاد ته دې نه هیڅ نقصان نه رسی. خلقو د حضور ﷺ نه د عزل باره کښې تپوس او کړو یعنی په عین وخت کښې نطفه بهر غور زولو باره کښې نو حضور ﷺ او فرمائیل چه دا پت ژوندی څښول دی. او په ﴿وَإِذَا الْمَوْءِدَةُ سُبِّتَتْ﴾ کښې هم د دې بیان دې (۱) سلمه بن یزید رضی الله عنہما اودهغې رور د حضور ﷺ په دربار کښې حاضر شو او سوال نې او کړو چه زمونږ مور مالداره وه هغې به صله رحمی کوله میل مستیا به نې کوله اونور به نې هم ډیر د نیکنی کارونه کول خو هم په جاہلیت کښې مړه شوې وه نو هغې ته به دا د نیکنی کارونه څه فائده اورسوی. حضور ﷺ او فرمائیل نه. هغوی او وئیل چه هغې زمونږ یوه خور ژوندنی څښه کړې وه آیا هغه به هم څه فائده ورکړی. حضور ﷺ او فرمائیل چه ژوندنی څښه شوې او ژوندنی څښونکې دوزخ کښې دی اودا بله خبره ده چه هغه اسلام قبول کړی. (۲) (مسند احمد) ابن ابی حاتم کښې دی ژوندنی څښونکې ښځه او څوک نې چه څښه کړې دا دواړه دوزخ کښې دی. د یوې صحابیه رضی الله عنہا په تپوس باندې چه جنت ته به څوک څې حضور ﷺ او فرمائیل چه نې شهید او ژوندنی څښې شوې (۳) دا حدیث مرسل دی د حضرت حسن رضی الله عنہ نه چاته چه بعضو محدثینو د قبولیت درجه ورکړې ده. حضرت ابن عباس رضی الله عنہما فرمائی چه د مشرکانو په وړوکی عمر کښې مړه شوی بچی جنتیان دی څوک چه دوی ته دوزخی وائی هغه دروغژن دی. الله تعالی فرمائی ﴿وَإِذَا الْمَوْءِدَةُ﴾ (ابن ابی حاتم).

قیس بن عاصم رضی الله عنہ سوال کوی چه یارسول الله صلی الله علیہ وسلم ما د جاہلیت په زمانه کښې خپلې لورې ژوندنی څښې کړې دی زه څه او کړم؟ حضور ﷺ او فرمائیل دهرې یوې په بدله کښې یو غلام آزاد کړه. هغه عرض او کړو حضور ﷺ د غلام آزادولو خو زه نه یم خواوښان راسره شته. وئی فرمائیل دهرې یوې په بدله کښې یو یواوښ د الله تعالی په لار کښې قربانی کړه (۴) (عبدالرزاق)

بل روایت کښې دی چه ما خپلې اته لورې داسې ژوندنی څښې کړې دی. د حضور ﷺ په فرمان کښې دی که غواړې نو داسې او کړه. یو بل روایت کښې دی چه ما دولس دیارلس لورې ژوندنی څښې کړې دی حضور ﷺ او فرمائیل د هغې هومره غلامان آزاد کړه. هغه وئیل ډیره ښه ده زه داسې کوم. بل کال هغه سل اوښان راوستل او وئی وئیل حضور ﷺ دا زما د قوم صدقه ده چه د هغې په بدله کښې دی کوم چه ما مسلمانانوسره کړی.

حضرت علی رضی الله عنہ فرمائی مونږ دا اوښان بوتلل او ددې نوم مو قیسیه کیخودلې وو. بیا ارشاد دی چه عمل نامې به تقسیم کولې شی چاته په ښی لاس کښې او چاته په گس لاس کښې. اې بنیادمه ته لیکلې کیږی کوم چه به راغونډیږی او خورولو سره به تاته درکولې شی. او کوره څه دی لیکلې شوی دی. آسمان به راښکلې شی او راغونډ به کړې شی او بر باد به کړې شی. دوزخ به لمبه کولې شی د الله تعالی په

(۱) احمد: ۴۳۴/۶، صحیح مسلم کتاب النکاح باب جواز الغلبه وهی وطن الموضع: ۱۴۴۲، ترمذی: ۲۰۷۶، ابن ماجه: ۲۰۱۱.

(۲) احمد: ۴۷۸/۳، وسنده صحیح المعجم الکبیر: ۶۳۱۹.

(۳) ابوداود کتاب الجهاد باب فی فضل الشهادة: ۲۵۲۱.

(۴) مستندالیزار: ۲۲۸۰، وسنده حسن، بیهقی: ۱۱۶/۸.

غضب او د بنیاد مانویہ گناہونوبہ ددی اورتیز کرې شی. جنت به جنتیانولہ راشی کله چه دا ټول کارونه اوشی هغه وخت به هر سرې پوهه شی چه هغه د دنیا په خپل ژوند کبسي کوم اعمال کرې وو هغه ټول اعمال به د هغه په وړاندې موجود وی. لکه چه بل خای ارشاد دې ﴿يَوْمَ يُجَدُّ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُّخَضَّرًا ۗ وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا ۗ وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ ۗ وَاللَّهُ رَعُوفٌ بِالْعِبَادِ﴾ په کومه ورځ چه به هر سرې خپل اعمال اووینی که نیک وی نو مخامخ به نی اووینی اوکه بد وی نوهم اوپه هغه ورځ به هغه تمناکوی چه افسوس ددی او د هغه په مینځ کبسي ډیر لریوالې وو. بل خای دی ﴿يُنَبِّئُ الْإِنْسَانَ يَوْمَئِذٍ مَّا قَدَّمَا وَآخَرَهُ﴾ په هغه ورځ به دانسان په ټولو وړاندیتواو روستونواعمالوسره تنبیه کولې شی. عمره داسورت اوریدلو او اوریدو سره نی او فرمانیل وړاندې ټولې خبرې هم د دې د پارہ بیان شوې وې.

فَلَا أُقْسِمُ بِالْخُنُوسِ ۙ	انونه زه قسم خورم په واپس کیدونکو
نوزة قسم خورم په راتا ویدونکو	
الْجَوَارِ الْكُنُوسِ ۙ وَاللَّيْلِ إِذَا عَسَسَ ۙ وَالصُّبْحِ	سیده ټلونکو پتیدونکو روستو کیدونکو باندي او په شپه باندي کله چی واپس راشی او په صبا باندي
گرځیدونکو او پتیدونکو ستورو او په شپه څه وخت چی را خوره شی او په وخت د صبا	
إِذَا تَنَفَّسَ ۙ إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ۙ	کله چی ساه واخلي بیشکه دا قران خامخا خبره ده دپیغام وړونکی عزتمند (جبریل علیه السلام)
چی کله راوخیژی چی بیشکه دا (قران) دیوی عزتمندی فریستی په ژبه رالیږي شوی دې	
ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ ۙ مُطَاعٍ ثَمَّ	چی خاوند د قوت دې دعرش والا په نیز دغني مرتبي خاوند دې حکم نی منلې کیري هلته
چی ډیر مضبوط دعرش خاوند (الله ﷻ) سره دلوثي مرتبي خاونده ده خبره نی هلته	
أَمِينٌ ۙ وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ ۙ وَلَقَدْ رَأَاهُ	امانتدار دې اونه دې ملگری ستاسو لیوني اوبیشکه لیدلې نی دې هغه
منلې شی او امانت گړ دې اوستاسو ملگری (محمد ﷺ) لیوني نه دې او د هغه (جبریل علیه السلام)	
بِالْأَفْقِ الْمُبِينِ ۙ وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ ۙ وَمَا هُوَ	په لمن داسمان روښانه باند اونه دې هغه په رسولو دغیبو دعلم کبسي ابخیل اونه دې دا قران
داسمان غاړې سره لیدلې هم دې اوداپیغمبر د غیبو خبرو په خودلو کبسي شوم نه دې اوداکلام	
بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَّجِيمٍ ۙ فَاَلَيْنَ تَذْهَبُونَ ۙ إِنَّ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ	قول (وینا) دشيطان رهلی شوی نو کوم خوا روان بی تاسو نه دې دا مگر یو نصیحت
درتهلی شوی شیطان کلام نه دې نو تاسو بل کوم اړخ ته روان بی دا (کتاب) خو بس ټول مخلوق	

لِّلْعٰلَمِيْنَ ۝۱۰	لِمَنْ شَاءَ	مِنْكُمْ	اَنْ يَّسْتَقِيْمَ ۝۱۱
دپارہ دخلقو دپارہ دہغہ چاچی غواری ستاسو نہ چی بہ نیغہ لار لار شی			
تہ یو نصیحت دی دہغہ چا دپارہ چی خوک پہ تاسو کبھی بہ نیغہ لار تلل غواری			
وَمَا تَشَاءُوْنَ	اِلَّا اَنْ	يَّسْئَلَ اللّٰهُ رَبُّ الْعٰلَمِيْنَ ۝۱۲	
اونہ کیری ہغہ چی غواری تاسو مگر کیری ہغہ چی غواری اللہ چہ رب د مخلوقاتو دی			
اوتاسو ہغہ خہ غوبنتلی شی چی اللہ ﷻ نی او غواری چی دہول مخلوق رب دی			

قوله تعالى: - فَلَا تُقْسِمُ بِالْخَنَازِیْرِ

د حضرت محمد مصطفیٰ ﷺ شان: حضرت عمرو بن حریثؓ فرمائی چہ د سحر پہ مانخہ کبھی مارسول اللہ ﷺ ددی سورت پہ تلاوت کولو واوریدو۔ پہ دی مونخ کبھی زہ ہم پہ مقتدیانو کبھی شامل ووم (مسلم) دا قسمونہ نی د ستورو خورلی دی چہ د ورخی پہ وخت کبھی روستو کیری یعنی پتیری اود شپہ بنکارہ کیری۔ حضرت علیؓ ہم دافرمانی (۱) او صحابہ کرامؓ او تابعینؓ وغیرہ نہ ہم دا تفسیر نقل دی۔ بعضی آئمہ حضراتو فرمائیلی دی چہ د راختلویہ وخت کبھی ستورو تہ خنس وئیلی شی اوپہ خپل خپل خای دی تہ جوار وئیلی شی۔ بعضو وئیلی دی چہ دی نہ مراد خنگلی غوا دہ اودا ہم روایت دی چہ مراد تری ہوسنی دہ۔ ابراہیمؑ د حضرت مجاہدؒ نہ د دی د معنی تپوس او کرونو حضرت مجاہدؒ او فرمائیل چہ مونہ ددی بارہ کبھی ہیخ نہ دی اوریدلی البتہ خلق وانی چہ دی نہ مراد ستوری دی۔ ہغہ بیاسوال او کرونو چہ تا کوم اوریدلی دی ہغہ او وایہ ہغہ او فرمائیل چہ دی نہ مراد نیل غوا دہ کومہ چہ پہ خپل خای پتہ شی۔ حضرت ابراہیمؑ او فرمائیل ہغہ پہ مادروغ تری۔ د حضرت علیؓ نہ روایت کوی چہ ہغوی اسفل د اعلیٰ او اعلیٰ د اسفل ضامن او خودلو۔

امام ابن جریرؒ پہ دی کبھی د چا ہم تعین اونہ کرونو فرمائیل چہ ممکن دی دریوارہ خیزونہ مراد وی ستوری نیل غوا او ہوسنی د (عَسَس) معنی دہ د تیار و والا او پاسیدلی او خلق پتونکی د سحر پہ وخت کبھی یوخل حضرت علیؓ او وتلو او وئی فرمائیل چہ د وترو تپوس کونکی چرتہ دی؟ بیانی دا آیت اولوستلو۔ امام ابن جریرؒ ہم دا خوبنوی چہ ہم دا معنی دہ چہ کلہ شپہ لارہ شی خکہ چہ د دی پہ مقابلہ کبھی دی کلہ چہ سحر او پرقیری (عَسَس) نی د (اَذْبَر) پہ معنی کبھی تری دی۔ زما پہ نیز تیک معنی دا دہ چہ قسم دی د شپہ کلہ چہ ہغہ راشی او تیارہ خورہ کری او قسم دی د ورخی کلہ چہ ہغہ راشی اورنرا خورہ کری۔ لکہ بل خای ارشاد دی: ﴿وَاللَّيْلِ اِذَا يَغْشٰی ۝ وَالنَّهَارِ اِذَا تَجَلّٰی ۝﴾ بل خای دی ﴿وَالضُّحٰی ۝ وَاللَّيْلِ اِذَا اَسْبَغٰی ۝﴾ بل خای دی ﴿فَالِقِ الْاَصْبٰحِ ۝ وَجَعَلَ الْبَلَّ سَكَنًا﴾ نورہم د دی قسم آیاتونہ دی مطلب د تیرلو یو دی۔ اوپہ شکہ ددی لفظ معنی د روستو اخوا کیدو ہم دہ۔ علما و اصول فرمائیلی دی چہ دا لفظ پہ ورائدی راتلو او پہ روستو کیدو دوارو معنو کبھی رخی پہ دی وجہ دا دوارہ معنی تیک کیدی شی۔ واللہ اعلم۔

او قسم دی د سحر کلہ چہ ہغہ راختی اود رنرا سرہ راشی بیا د دی قسمونونہ پس فرمائی چہ دا قرآن پاک یوبزرگ شریف پاکیزہ او خوش منظر فربتنی کلام دی یعنی د جبرائیلؑ او ہغہ د قوت والا دی۔ لکہ بل خای ارشاد دی: ﴿عَلَّمَهُ شَدِيْدُ الْقُوٰی ۝ ذُوْمِرَّةٍ ۝ فَاسْتَوٰی ۝﴾ یعنی سخت مضبوط سخت نیونکی او۔

(۱) صحیح مسلم کتاب الصلاة فی القراءة فی الصحیح: ۴۵۶۔

(۲) الطبری: ۲۵۱/۲۴۔

سخت فعل والا فریستہ ہغہ د اللہ ﷻ سرہ چہ د عرش مالک دی اوچت او د مرتبہ والا دی ہغہ دنور
 اویاؤ پردوتہ تلی شی او ہغہ تد عام اجازت دی چہ د ہغہ خبرہ ہلنتہ اوریدی شی۔ اوچتہ فریستہ د ہغہ د
 حکم تابعداری دی پہ آسمانوں کنبہ د ہغہ سرداری دہ۔ نورہ فریستہ د ہغہ د حکم منونکی دی او ہغہ
 پہ دی پیغام رسولوباندی مقرر دی چہ د اللہ ﷻ د ہغہ رسول ﷺ تہ اورسوی دافرینتہ د اللہ ﷻ آمین دی۔
 قوله تعالیٰ :- وَلَقَدْ رَأَاهُ بِالْأُفُقِ الْمُبِينِ ۝

دنبس کریم ﷺ او د جبرائیل علیہ السلام ملاقات۔ مطلب دا چہ فریستوں کنبہ کومی پہ دی رسالت باندی
 مقرر دی ہغہ ہم پاکہ صفادی اوپہ انسانوں کنبہ چہ کوم رسول ﷺ مقرر دی ہغہ ہم پاک او اوچت دی۔
 د دی د پارہ ئی د دی نہ پس او فرمائیل چہ ستاسو ملگری یعنی محمد ﷺ لیونہ نہ دی۔ دی پیغمبر ﷺ
 دا فریستہ د ہغہ پہ اصلی شکل کنبہ ہم لیدلی دہ کوم وخت کنبہ چہ ہغہ دخپلو شپرو سوو وزرو
 سرہ بنکارہ شوی وہ۔ دا واقعہ دبطحا دہ او داد اول خل لیدل وو۔ د آسمان پہ کولاؤ غارو باندی د
 جبرائیل ﷺ دا دیدار حاصل شوی وو۔

ددی بیان پہ دی آیت کنبہ دی ﴿عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَىٰ ۝ ذُو مِرَّةٍ ۝ فَاسْتَوَىٰ ۝ وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلَىٰ ۝ ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّىٰ ۝ فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ
 أَوْ أَدْنَىٰ ۝ فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ ۝﴾ یعنی ہغہ تہ یوہ فریستہ تعلیم کوی چہ ڍیرہ طاقتورہ اوقوی دہ کومہ چہ د
 آسان پہ اوچتو غارو باندی پہ خپل اصلی صورت کنبہ بنکارہ شوی وہ بیا ہغہ نیزدی راغلہ او ڍیرہ
 نیزدی راغلہ صرف د دوو کمانوں فاصلہ پاتی شو بلکہ ددی نہ ہم کمہ بیا چہ کومہ وحی اللہ ﷻ پہ
 خپل بندہ باندی نازلول غوبنتل نازل ئی کرہ۔ ددی آیت تفسیر پہ سورت النجم کنبہ تیر شوی دی۔
 پہ ظاہرہ خود معلومیری چہ دا سورت د معراج نہ اول نازل شوی دی خکہ چہ پہ دی کنبہ صرف د اول
 خل لیدل ذکر دی اود دوبارہ لیدل پہ دی آیت کنبہ ذکر دی ﴿وَلَقَدْ رَأَاهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ ۝﴾ یعنی حضور ﷺ ہغہ یو
 خل بیا ہم پہ سدرة المنتہی کنبہ لیدلی دی کوم سرہ نیزدی چہ جنت الماوی دی کلہ چہ دا ونہ یو ڍیر
 عجیبہ او حیرانوںکی خیز پتہ کرہ وہ۔ پہ دی آیت کنبہ د دویم خل لیدلو ذکر دی۔

داسورت د معراج د واقعہ نہ پس نازل شوی وو ﴿بِضْرَيْنِ﴾ دویم قراءت ﴿بِظَنَيْنِ﴾ ہم نقل دی یعنی پہ ہغوی
 باندی ہیخ تہمت نشتہ۔ اوچہ کلہ پہ ضاد سرہ اولوستلی شی نو معنی بہ وی دابخیل نہ دی بلکہ ہر
 سہی تہ چہ کومی دغیب خبری ہغہ تہ د اللہ ﷻ د طرف نہ معلومولی شی دی ورتہ بناتی۔ دادوارہ
 قراءتوںہ مشہوردی او صحیح دی۔ نو حضور ﷺ نہ دتبلیغ پہ احکاموں کنبہ کمی او کرونہ تہمت
 اولگیدو۔

قوله تعالیٰ :- وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَّجِيمٍ ۝

دقرآن پاک شان:- دا قرآن پاک د شیطان مردود کلام نہ دی اونہ شیطان دا اخستہ شی او نہ د ہغہ د
 مطلب دا خیز دی اونہ ہغہ د دی قابل دی لکہ چہ بل خای ارشاد دی ﴿وَمَا تَنْزِيلُهَا إِلَّا إِلَهُنَّ ۝ وَمَا يُنْفِخُنَّ لَهُمْ
 وَمَا يَسْتَفِيقُونَ ۝ إِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمَعَزُولُونَ ۝﴾ نہ د دی اخستوسرہ شیطان راکوز کرہ نہ ہغہ تہ دا لائق دی نہ د
 ہغہ ددی طاقت دی ہغہ خود دی د اوریدونہ ہم محروم اولری دی۔ بیا فرمانی تاسو چرتہ خہ؟ یعنی د
 قرآن حقانیت ددی صداقت د بنکارہ کیدونہ پس تاسو ولی دادروغ گنری؟ ستاسو عقلونہ چرتہ تلی دی؟
 قوله تعالیٰ :- فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ ۝

حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ لہ چہ کلہ د بنوحنیفہ قبیلہ خلق مسلمانان شو راغلہ نو ہغوی او فرمائیل
 مسیلمہ چاچہ د نبوت ددروغو دعوی کرہ دہ کوم چہ تاسو تراوسہ پوری منلو ہغہ چہ دخان نہ کوم
 کلام جوہ کرہ دی لہ شان ہغہ خو واورونی۔ کلہ چہ ہغوی واورولو نو ونی کتل چہ ڍیر فضول الفاظ
 دی بلکہ صرف بکواس دی۔ نو ہغہ او فرمائیل چہ ستاسو عقلونہ چرتہ تلی؟ لہ شان سوچ خو او کرنی

بیرفضول بکواس نہ تاسو د الله ﷻ کلام مننی. ناممکن ده چه داسې بی معنی او بی نوره کلام د الله ﷻ کلام وی. دا هم مطلب بیان کړې شوې دې چه تاسو د کتاب الله نه او د اطاعت الله نه چرته تختنی؟ بیا فرمائی چه قرآن پاک د تولو خلقو د پاره پند او نصیحت دې.

د هدایت هر یو طالب له پکار دی چه په دې قرآن پاک باندي عمل کونکې جوړشی هم دا د خلاصی او هدایت کفیل دې د دې نه بغیر په بل کلام کبسی هدایت نشته. ستاسو غوښتنې په کار نه راځی چه څوک غواړی هدایت واخلی او څوک غواړی گمراه شی بلکه دا هرڅه د الله ﷻ د طرف نه دی. رب العالمین چه څه غواړی کوی هم د هغه غوښتنه چلیږی. د دې نه وړاندي آیت اوریدو سره ابو جهل و نیلې وو بیا خودا هدایت او ضلالت زمونږ د وس کار نه دې د دې په جواب کبسی دا آیت نازل شو. (الحمد لله) د سورت تکویر تفسیر ختم شو.

(تفسیر سورت انفطار)

د سورت تعارف: نسائی کبسی دی چه حضرت معاذ ؓ د ماسخوتن مونځ ورکړو او په هغې کبسی اوږد قراءت اولوستلو. مقتدیان یې رسول کریم ﷺ ته شکایت او کړو ونو حضور ﷺ او فرمائیل چه معاذ ته خلقی په فتنه کبسی اچونکې یی لی؟ داسورتونه نه وو (سَبَّحَ اسْمُ رَبِّكَ الْأَعْلَى الَّذِي خَلَقَ قَسْوَى) (۱) او (وَالضُّحَى وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَى) (۲) او (إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَثَرَتْ) (۳) د دې حدیث شریف اصل په بخاری او مسلم کبسی هم دې (۲) او (إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ) (۳) ذکر صرف په نسائی کبسی روایت دې او هغه حدیث اول تیر شوې دې په کوم کبسی چه بیان شوې دې چه کوم سړې قیامت په خپلو ستر گولیدل غواړی نو هغه دې (إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ) (۴) او (إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ) (۵) او (إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ) (۶) اولولی. (۴)

ایاتونه	سورة الانفطار مکية وهی تسع عشرة آية ورکوعا واحداس	رکوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
(۱)	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	①
	إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ ۝ وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَثَرَتْ ۝ وَإِذَا الْبِحَارُ	
	کله چی اسمان او چوی او کله چی ستوری خواره واره شی او کله چی دریا بونه څه وخت چی اسمان او چوی ... او چی ستوری خواره واره شی او دریا بونه	
	فَجَرَّتْ ۝ وَأِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ ۝ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا	
	اوشلولې شی او کله چی قبرونه را اوسپړلې شی معلوم به شی هر انسان ته هغه څه یو بل سره په بهیدو یو ځانې شی او هر کله چی قبرونه او تړولې شی نو هر نفس ته به معلومه شی	
	قَدَّمَتْ ۝ وَأَخْرَجَتْ ۝ يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّكَ	
	وړاندي نې لیرلې دی اوروستو نې پرینودی دی ای انسانه څه څیزا په دهوکه کبسی و اچولې ته چی څه نې کړی دی او څه نې پرېخودی دی انې انسانه ته دخپل مهربان رب په باره کبسی کوم	

(۱) الطبری : ۲۶۴/۲۴

(۲) صحیح بخاری کتاب الاذان باب من شكا امامه اذا طول ، : ۷۰۵ ، صحیح مسلم : ۴۶۵

(۳) نسائی کتاب الافتتاح باب القراءة في العشاء الاخرة (سبح اسم ربك الاعلى.....) : ۹۹۸

(۴) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة اذا الشمس كورت : ۳۳۳ ، مسنده حسن ، احمد : ۲۷/۲

بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ ۱	الَّذِي	خَلَقَكَ	فَسَوَّكَ
دخپل رب عزتمند په حقله هغه رب اچي پيدا ئي کړې ته نو برابر ئي کړې ته			
خيز د هوکه کبسي اچولې ئي هغه رب چې ته ئي پيدا کړې نو برابر ئي کړې			
فَعَدَّكَ ۲	فِي آيِ صُورَةٍ	مَا شَاءَ	رَبِّكَ ۳
نو برابر ئي کړې ته په کوم صورت کبسي اچي خوښه شوه دهغه (هغسې ئي) پيوند کړې ته هرگز نه			
نو درميانه حال ئي کړې په کوم صورت کبسي چې ئي خوښه وه هغسې ئي جوړ کړې نه بلکه			
بَلْ تُكذِّبُونَ	بِالَّذِينَ ۴	وَأَنَّ	عَلَيْكُمْ
بلکه تاسو دروغ گنړئ جزا سزا لره او بيشکه مقرر دي په تاسو باند خامخا نگراني کونکي فرشتي			
تاسو خود قيامت نه انکار کوئ حال دا چې نگراني فرشتي درباندي مقرر دي			
كِرَامًا	كَاتِبِينَ ۵	يَعْلَمُونَ	مَا
عزتمندي ليکونکي (فرشتي) اچي معلوم دي هغوی ته هغه عملونه اچي کوئ ئي تاسو			
چې معززې ليکونکي دي تاسو چې څه کوئ په هغې بڼه پوهيږي			

قوله تعالى: - إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ ۶

د قيامت د واقع كيدو مناظر: - الله ﷻ فرمائي چه د قيامت په ورځ به آسمان ټكړې ټكړې شي. لكه چه فرمائي (السَّمَاءُ مُنْفَطِرَةٌ ۶) اوستوري به ټول راپړيوخي. خوږ او تريخ سمندر به په خپل مينځ كبسي گډوډ شي اوبه به اوچي شي قبرونه به او شلېږي. دهغې د شليدونه پس به مړي راژوندي شي. بيا هر سرې خپل وړانديني او روستوني ټولو اعمالونه خبر شي. بيا الله ﷻ خپلو بنديگانوله دهمكي وركوي چه تاسو ولې مغروره شوي ئي؟ دا نه چه الله ﷻ ددوي نه جواب غواړي يائي هغوي ته بښائي. بعضودا هم ونيلى دي بلکه هغوي جواب وركړې چه الله ﷻ غافل ساتلې وو. دامعنى بيانول بالكل غلطه ده. صحيح مطلب هم دغه دې چه اې بنيادمو د خپل عظمت والا د رب نه تاسو ولې بې پرواهي كړې ده؟ كوم خيز دهغه په نافرمانتي باندي تاسو تيار كړې ئي؟ اوته د هغه په مقابله كبسي ولې تيار شوي ئي؟ حديث كبسي دې چه د قيامت په ورځ به الله ﷻ او فرمائي ته زما د طرف نه كوم خيز مغرور ساتې وي او اې بنيادمه او بښايه تا زما نبیانوته څه څه جواب وركړې وو؟ ()

د كريم رب نه ولې لري ئي: حضرت عمر ؓ، يوسري ددې آيت په تلاوت كولو سره واوريده نوونى فرمائيل اې چه انساني جهالت هغه غافل ساتلې وو. د ابن عمر ؓ او ابن عباس ؓ وغيره نه هم دا نقل دې چه د ده د هوکه كونكي هم شيطان دې. حضرت فضيل بن عياض ؓ فرمائي چه زه خوبه وایم چه د كريم جواب وركړم چه ستا زورندي كړې پردو. حضرت ابوبكر وراق ؓ فرمائي چه زه خوبه وایم چه د كريم كرم بې فكره كړې ووم. بعضي هوښياران فرمائي چه دلته د كريم لفظ راوړل لكه چه د جواب طرف ته اشاره خودل دې خودا قول څه فائده مندنه دې. بلکه صحيح مطلب دا دې چه د كرم والا الله ﷻ د كرم په مقابله كبسي بدكارونه او بداعمال نه دي كول پكار. كليبي ؓ او مقاتل ؓ فرمائي چه د اسود بن شريق باره كبسي دا نازل شوى. دې خبيث نبى كريم ؓ وهلي وو او په هغه وخت په هغه باندي څه

(۱) لا اصل له المروغ ورواه عبدالله بن احمد فى السنة : ۲۹۸/۱، ح/ ۴۷۵، من حديث عبدالله بن مسعود ؓ.

عذاب رانگلو نو هغه فخر او کړو په دې باندې دا ایت نازل شو. بیا فرمائی هغه الله ﷻ چاچه ته پیدا کړې بیانی صحیح کړې بیانی درله درمیانه قداوقامت در کړو بیکلې شکل او بناسسته نی جوړ کړې.

بنده ته د الله ﷻ خطاب:- د مسند احمد حدیث کنبې دی چه حضور ﷺ په خپل تلی کنبې توك کړل بیانی په دې باندې خپله گوته کیخوده وئی فرمائیل چه الله ﷻ فرمائی ای بنیادمه آیا ته ما عاجز کولې شی؟ حالانکه ما ته د داسې خیز نه پیدا کړې نی بیا صحیح سلامت کړې بیا صحیح جوته در کړه بیاناته اغوستنه او کړه او تگ راتگ مې درته او خودلو. آخر ستا خای په زمکه کنبې دننه دې. تا بنه جمع واری او کړه او زما په لار کنبې د ورکولو نه منع پاتې شوې تردې چه کله دې ساه حلق له راغله نو تا و نیل چه زه صدقه کوم بنه ده نو اوس د صدقه وخت چرته دې؟ (۱) په کوم شکل کنبې چه مې غوښتلې ترکیب مې در کړو یعنی د مور په شان پلار په شان د ماما تره په شکل باندې مې پیدا کړې. یوسړی ته حضور ﷺ او فرمائیل ستا به څنگه بچې کیږی هغه او و نیل یا هلك یا جینسی. وئی فرمائیل د چا په شان به وی. وئی و نیل زما په شان یا د مور په شان، وئی فرمائیل چپ داسې مه وایه نطفه چه کله رحم کنبې حصاره شی نو د حضرت آدم ﷺ پورې نسب د هغې په وړاندې وی. بیا حضور ﷺ آیت ﴿فَإِی صُورَةً مَّا شَاءَ رَبُّكَ﴾ (۲) اولوستلواو وئی په کوم صورت کنبې چه هغه غوښتل ته نی جوړ کړې (۳) که دا حدیث صحیح وو نو د آیت معنی ظاهرولو د پاره کافی وو خود دې اسناد ثابت نه دی. مظهر بن هیثم رضی الله عنه چه د دې راوی دې دا متروک الحدیث دې په ده باندې نوره جرح هم شته.

قوله تعالی:- مَّا شَاءَ رَبُّكَ ﴿۱﴾

دیوسړی دخپل خوئی باره کنبې شک:- د بخاری اومسلم په یو بل حدیث کنبې دی یوسړی حضرت محمد ﷺ له راغلو وئی و نیل زما د بنخې چه کوم بچې پیدا شوې دې هغه خو بالکل تک تور دې. حضور ﷺ او فرمائیل تاسره اوبنان هم شته؟ هغه و نیل او. وئی فرمائیل کوم رنگ کنبې دی؟ و نیل د سره. وئی فرمائیل چه په هغې کنبې چرته برگ هم شته؟ و نیل او. وئی فرمائیل د دې رنگ بچې د سور رنگ په نراو ماده کنبې څنگه پیدا شوې دې؟ و نیل کیدې چرته د پورته نسل طرف نه نی رگ رانیکلې شوې وی. حضور ﷺ او فرمائیل چه دغه شان ستا د بچی تور رنگ وجه هم داسې کیدې شی. (۳) حضرت عکرمه رضی الله عنه فرمائی چه که غواړی نو د بیزو شکل به ترې جوړ کړی او که غواړی نو د بدخنزیر شکل به جوړ کړی. ابوصالح رضی الله عنه فرمائی که غواړی نو د سپی شکل به ترې جوړ کړی که غواړی نو د خراو که غواړی نو د بدخنزیر.

حضرت قتاده رضی الله عنه فرمائی چه دا ټول رهنیادی او الله ﷻ په ټولو خیزونو قادر دې خو هغه مالک مونږ ته بهترین بیکلې شکل او زره خوشحالونکې او پاک شکلونه را کړی دی. بیا فرمائی چه د هغه کریم رب په نافرمانو باندې تیارونکې خیز صرف دغه دې چه ستاسو په زړونو کنبې د قیامت دورخې تکذیب دې تاسو د دې راتگ حق نه گنړنی په دې وجه د دې نه بې پرواهی کونې. تاسو یقین ساتی چه په تاسو باندې بزرگ محافظ او لیکونکې فرښتی مقرر دی تاسو له پکار دی چه دهغوی لحاظ اوساتی هغوی ستاسو اعمال لیکی تاسو له بدی کولو باندې شرم کول پکار دی. رسول الله ﷺ فرمائی چه دا فرښتی تاسو نه د جنابت او اودس ماتی د وخت نه علاوه بل یو وخت کنبې هم نه جدا کیږی. تاسو د دوی

(۱) ابن ماجه کتاب الرصایا باب النهی عن الامساک فی الحیاة.....: ۲۷۰۷، مسنده صحیح، احمد: ۲۱۰/۴.

(۲) المعجم الکبیر: ۴۶۲۴.

(۳) صحیح مسلم کتاب الطلاق باب اذا عرض بنفی الولد: ۵۲۰۵، صحیح مسلم: ۱۵۰۰.

منونگی وو او خپل اولاد سره نى نيك سلوك كولو. بدكاره خلق به د هميشه په عذاب كښې پراته وى. د قيامت په ورځ چه د حساب او بدلې ورځ ده د هغوى داخله به په دې كښې وى يوساعت به هم په هغوى باندې عذاب سپكولې نه شى. نه به ورله مرگ راځى اونه به راحت او آرام راځى اونه به لپړشان هم د هغې نه اخواكولې شى.

قوله تعالى: **يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْئًا**: بيا د قيامت لوى او تباهى ښكاره كولو د پاره دوه دوه ځل فرمائى چه تاسو څه خيز خبر كړئى چه هغه ورځ څنگه ده؟ بيا هم پخپله ښائى چه په هغه ورځ به هيڅ څوك هم چاته څه فائده نه شى رسولې. نه به نى د عذابونو نه خلاص كړې شى اودا بله خبره ده چه چاته د الله ﷻ د طرف نه د سفارش اجازت پخپله الله ﷻ وركړى. په دې موقع باندې د احديث وارد كول بالكل مناسب دى چه رسول الله ﷺ فرمائى اې بنوهاشم خپل ځانونه د دوزخ نه د بچ كولو د پاره د نيك عمل تيارې او كړئى. زه تاسو په هغه ورځ د الله ﷻ د عذابونو نه د بچ كولو اختيار نه لرم. (1) د احديث د سورت شعراء د تفسير په آخره كښې تير شوي دي. دلته نى داهم او فرمائيل چه په دغه ورځ به امر صرف هم د الله ﷻ وى. لكه چه بل ځاى فرمائى **(لَيْسَ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ)** يو بل مقام كښې ارشاد دې **(الْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ لِلرَّحْمَنِ)** بيا فرمائى **(مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ)** مطلب د ټولو يودې چه په هغه ورځ به بادشاهى صرف د الله ﷻ چه واحد قهار اورحمن دې وى. نن هم د هغه ملكيت دې هم دغه يوازې مالك دې د هغه حكم چلېږى خو هلته خو به ښكاره حكومت ملكيت او د امر والا هم نه وى.

(فالحمد لله) د سورت انفطار تفسير ختم شو.

اياتونه	سورة المطففين مكيه وهى ست وثلاثون آية وركوعا واحدا	ركوع كاني
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
13	شروع كوم په نوم د الله چه ډير مهربان	زيات رحم كونكې دې
	وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ ۝۱	الَّذِينَ إِذَا كَانُوا عَلَى النَّاسِ سَتَوْفُونَ ۝۱
	تباهى ده دپاره دكم ناپ تول كونكو هغه كسان كله چى خان ته اخلى دخلقو نه نو پوره اخلى دكم تول كونكو دپاره تباهى ده هغه چا دپاره چې د خلقو نه پيمانې اخلى نو پوره ئې اخلى	
	وَإِذَا كَانُوا مِنْهُمْ	أَوْ وُزِنُوا بِهِمْ يُخْسِرُونَ ۝۲
	او كله چى پيمانه وركوى خلقو ته يا تول كوى هغوى ته نو كمې كوى هغوى ته او چې خلقو ته پيمانه وركوى او يا ورته ئې تلى نو كم وركوى	
	أَلَا يَظُنُّ أُولَئِكَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ ۝۳	لِيَوْمٍ عَظِيمٍ ۝۳
	ايا نه كوى گمان دا خلق چى بيشكه دوى به دوباره ژوندى كړې شى دپاره د ورځې لوى ايا دوى دا باور نه كوى چې دوى به (د قيامت) په لويه ورځ راژوندى كېږى؟	
	يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ۝۴	
	په كومه ورځ چى به ودريرى خلق رب العالمين ته په كومه ورځ چې به ټول خلق رب ته پيش كېږى	

(1) صحيح مسلم كتاب الايمان باب فى قوله تعالى ((والذرا عشرتك الاقرين)) : 204.

قوله تعالى :- **وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ**

پہ ناپ تول کبھی کمپی کونکو دپارہ ہلاکت :- نسائی او ابن ماجہ کبھی دی حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی کلمہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم مدینہ تہ تشریف را اورونو ہغہ وخت کبھی د مدینہ خلق د ناپ تول پہ اعتبار سرہ دیر خراب وو۔ کلمہ چہ دا آیت نازل شو بیاہغوی ناپ تول دیر صحیح کرو۔ (۱) ابن ابی حاتم کبھی دی چہ حضرت بلال بن طلق رضی اللہ عنہ یو خل حضرت عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہ تہ اوونیل چہ د مکہ او مدینہ خلق دیرنہ ناپ تول ساتی۔ ہغوی او فرمائیل چہ ولہ بہ نی نہ ساتی د اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمان دے **﴿وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ﴾** الخ۔ نود تطیف نہ مراد پہ ناپ تول کبھی کمپی دے کہ ہغہ پہ دے صورت کبھی وی چہ د خلقو نہ نی اخستلو پہ وخت کبھی زیات واخلی اود ورکولو پہ وخت کبھی کم ورکری۔ پہ دے وجہ نی ہغوی او ویرول چہ دانقصان او چتونکی او ہلاکیدونکی دی چہ کلمہ درنہ خیل حق اخلی نو پورہ اخلی بلکہ زیات اخلی اوچہ نورولہ ورکول وی نوکم ورکوی۔ صحیح دادی چہ **﴿کَالْوِ﴾** او **﴿وَزُنُوهُمْ﴾** متعدی اومنی او **﴿ہم﴾** تہ **﴿محللاً﴾** منصوب او وائی سرہ ددے چہ بعضود اضمیر موکد منلی دے۔ چہ دکالو او زنو د پت ضمیر د تاکید دپارہ دے او مفعول محذوف نی منلی دے پہ کوم چہ د کلام دلالت موجود دے۔ دوارو شانوتہ مطلب نیزدی نیزدی یوشان دے۔ قرآن کریم ناپ تول صحیح ساتلو حکم پہ دے آیت کبھی ہم ورکری دے **﴿اَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ﴾** **﴿وَزُنُوا بِالْقِسْطِ اِلَى الْمُسْتَقِيمِ﴾** یعنی چہ کلمہ ناپ کوننی نو پورہ ناپ کوننی او وزن ہم پہ نیغہ تلہ باندي تلنی ورکوننی۔ بل خای حکم دے **﴿اَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْيُزَانَ بِالْقِسْطِ لَا تُكَلِّفُ نَفْسًا وِزْرًا وَاَنْتُمْ قَاعِدٌ اَوْ لَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى وَاَعْتَدِ اللّٰهُ اَوْفُوا ذٰلِكُمْ وَاَعْتَدِ لَكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُوْنَ﴾** یعنی ناپ تول پہ انصاف سرہ برابر ورکوننی مونہ چانہ دہغہ د طاقت نہ زیات تکلیف نہ ورکوو۔

بل خای ارشاد دے **﴿وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْيُزَانَ﴾** یعنی تول قایم اوساتنی اوتلہ مہ کموننی۔ د حضرت شعیب رضی اللہ عنہ قوم اللہ صلی اللہ علیہ وسلم د دے بد عادت پہ وجہ غرق او تباہ کرل۔ دلته ہم اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یرول کوی چہ دخلقو حق وھونکی د قیامت د ورخہ نہ نہ ویریری پہ کومہ ورخ چہ بہ د ہغہ پاک ذات پہ ورائدی اودرولہ شی چانہ چہ نہ پتہ خبرہ پتہ دہ اونہ بنکارہ خبرہ۔ ہغہ ورخ ہم دیرہ وپرونکی او خطرناکہ دہ دیرد ویریدو او پریشانو ورخ دہ۔ پہ ہغہ ورخ بہ دا نقصان رسونکی خلق د دوزخ اورتہ داخلولہ شی۔ پہ کومہ ورخ چہ خلق د اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پہ ورائدی اودرولہ شی پہ دے حال کبھی بہ بریندی پبھی او بریند بدنونہ وی او ناسوتہ بہ وی۔ ہغہ خای بہ ہم دیر تنگ او تیارہ وی او میدان بہ د مصیبتونو او بلاگانو نہ دک وی اومصیبتونہ بہ نازلیری۔ زرونہ بہ پریشانہ وی ہی حالہ بہ وی۔ صحیح حدیث کبھی دی د نیسونیسو غورونو پورے بہ نی خولہ رسیدلہ وی۔ (موطا امام مالک رضی اللہ عنہ) (۲)

قوله تعالى :- **لِيَوْمٍ عَظِيمٍ ۝ يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ**

قیامت د ورخہ سخت والہ او اوروالہ :- د مسند احمد حدیث کبھی دی پہ ہغہ ورخ بہ د رحمن عزوجل د عظمت پہ ورائدی تول رچیدونکی ولاہ وی۔ (۳) بل حدیث کبھی دی چہ د قیامت پہ ورخ بہ نمر خلقو تہ دومرہ نیزدی وی چہ د یوے یادوو نیزو برابر بہ اوچت وی او سخت تیز بہ وی۔ ہر سرے بہ د خیلو خیلو اعمالو مطابق پہ خولو کبھی دوب وی۔ د بعضو بہ د گیتو پورے خولہ وی د بعضو د زنگونو پورے د بعضو د ملا پورے او بعضو لہ خوبہ د ہغوی خولہ واگے جوڑے شوی وی۔ (۴) بل حدیث کبھی دی چہ

(۱) ابن ماجہ کتاب التجاوزات باب التوفی فی الکیل والوزن: ۲۲۲۲۔ وسندہ حسن، المعجم الکبیر: ۲۰۴۱، حاکم: ۲۲/۲۔
 (۲) صحیح بخاری کتاب التفسر سورة وبل للمطففين: ۴۹۳۸، صحیح مسلم: ۲۸۶۲، ترمذی: ۲۴۲۲۔
 (۳) احمد: ۳۱/۲، وحديث البخاری: ۴۹۳۸۔
 (۴) صحیح مسلم کتاب الجنة باب فی يوم القيامة: ۲۸۶۴، ترمذی: ۲۴۲۱، احمد: ۳/۶۔

نمر بہ دومرہ تیزوی چہ کوپرنی بہ خوتکیپی او پہ دی کبھی بہ داسی جوش راوچتیری لکہ خنگہ چہ کتونی خوتکیپی. (۱) بل روایت کبھی دی حضور ﷺ پہ خپلہ خلہ مبارکہ بانڈی گوتی مبارکی کیخودی او ونی فرمائیل چہ دغہ شان بہ د خولی واگپی اچولی شوی وی. بیا حضور ﷺ پہ خپل لاس مبارک سرہ اشارہ کولوسرہ اوخودل چہ بعضی بہ بالکل دوب وی. (۲) بل حدیث کبھی دی چہ د اویاؤ کالوپوری بہ بغیرد خبرو کولونہ ولاړ وی. دا ہم ونیلی شوی دی چہ دریوسو و کالوپوری بہ ولاړ وی او دا ہم ونیلی شوی دی چہ خلویبنت زرو کالوپوری بہ ولاړ وی او پہ لس زره کالہ کبھی بہ فیصلہ کولی شی.

صحیح مسلم کبھی د حضرت ابوہریرہ ؓ نہ مرفوعا روایت دی پہ ہغہ ورخ د کومی مقدار چہ پنخوس زره کالہ بہ وی. (۳) د ابن ابی حاتم پہ حدیث کبھی دی رسول اللہ ﷺ بشیر غفاری ؓ تہ او فرمائیل تہ بہ خہ کوی پہ کومہ ورخ چہ بہ خلق د اللہ رب العلمین پہ مخکی درې سوه کالہ ولاړوی نہ بہ د آسمانہ خہ خبر راخی او نہ بہ خہ حکم کولی شی. حضرت بشیر ؓ او فرمائیل چہ ہم اللہ ﷻ امدادی دی. حضور ﷺ او فرمائیل واورہ کلہ چہ بستری لہ لارشی نو د اللہ ﷻ نہ د قیامت د ورخی د تکلیفونو نہ اود حساب د بدنہ نہ پناہ او غوارہ. (۴) سنن ابوداؤد کبھی دی رسول اللہ ﷺ د قیامت پہ ورخ د اودریدو د تنگ خانی نہ پناہ غوبنتلہ. (۵) د حضرت ابن مسعود ؓ نہ روایت دی چہ ترخلویبنتو کالوپوری بہ خلقو سر اوچت کپی ولاړوی. ہیخ خوک بہ خبری نہ کوی نیک او بد بہ تولوتہ د خولو واگپی لگیدلې وی. (۶) ابن عمر ؓ فرمائی تر سلو کالوپوری بہ ولاړوی. (ابن جریر) ابوداؤد نسائی ابن ماجہ کبھی دی چہ حضور ﷺ بہ کلہ د شپی پاسیدو او د تہجد مونخ بہ ئی شروع کولو نولس خل بہ ئی اللہ اکبر ونیل لس خل بہ ئی الحمد لله ونیل او لس خل بہ ئی سبحان اللہ ونیل لس بہ ئی استغفر اللہ ونیل بیا بہ ئی ونیل اللهم اغفر لی واهدنی وارزقنی وعافنی) ای اللہ ما اوبینی ماتہ ہدایت را کپی ماتہ رزق را کپی اوماتہ عافیت نصیب کپی. بیا بہ ئی د اللہ ﷻ نہ د قیامت دورخی د خانی د تنگی نہ پناہ غوبنتلہ. (۷)

کَلَّا		إِنَّ كِتَابَ الْفَجَّارِ	
هرگز نہ بیشکہ عملنامہ دبدکارو خلقو		داسی دی نہ کوی بیشکہ دبدکارو کسانو	
وَمَا أَدْرَاكَ		مَا سَجِّينٌ ۝	
او خہ معلومات دی تاتہ او خہ دی دقید خانی رجستر		عملنامی پہ سجین کبھی دی او تاتہ خہ معلوم دی چپی سجین خہ خیز دی	
كِتَابٌ مَّرْقُومٌ ۝		وَالَّذِينَ	
یو کتاب دی لیکلی شوی تباہی دہ پہ دغہ ورخ دپارہ ددروغ گنرونکو ہغہ		دا یو لیکلی شوی کتاب دی پہ دغہ ورخ ددروغ گنرونکو دپارہ تباہی دہ چپی خوک	

(۱) احمد: ۲۵۴/۵، رسدہ حسن.

(۲) احمد: ۱۵۷/۴، حاکم: ۵۷۱/۴، ابن حبان: ۷۳۲۹.

(۳) صحیح مسلم کتاب الزکاة باب اثم مانع الزکاة: ۹۸۷.

(۴) الطبری: ۲۸۰/۲۴، و ابن ابی حاتم.

(۵) ابو داؤد کتاب الصلاة باب ما یستفتح به الصلاة من الدعاء: ۷۶۶، نسائی: ۶۱۸، ابن ماجہ: ۱۳۵۶، رسدہ حسن.

(۶) الطبری: ۲۸۱/۲۴.

(۷) ابو داؤد کتاب الصلاة باب ما یستفتح به الصلاة من الدعاء: ۷۲۲، نسائی: ۱۶۱۸، ابن ماجہ: ۱۳۵۶، رسدہ حسن.

يَكْذِبُونَ	بِیَوْمِ الدِّینِ ۝ وَمَا یُكَذِّبُ بِهِ إِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ ۝
چی دروغ گنری هغوی ورخ دجزا او دروغ نه گنری دا مگر هر دحدنه او ریدونکی گنهگار	قیامت ورخ دروغ گنری او ددی ورخی نه انکار یواخی هغه کس کوی اچی سرکشه گناهنگار وی
إِذَا تَنَالَىٰ	عَلَيْهِ آيَاتُنَا قَالِ ۖ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ۝ كَلَّا
کله چی اورولی کیری هغه ته ایتونه زمونږ انو وائی اچی قیصی دی دپخوانو خلقو هرگز نه	هرکله چی زمونږ ایتونه ورته اولوستلی شی انو وائی چی دا خودمخنو خلقو واقعات دی داسی نه ده
بَلْ أَعِنتُ	رَانَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ مَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ ۝
بلکه زنک لگولی دی په زړونو دهغوی باند هغه گناهونو اچی وو هغوی اچی کول به ئی	بلکه ددوی (بدو) عملونو ددوی په زړونو باندی زنک لگولی دی
كَلَّا	إِنَّهُمْ لَمَّا يَلَهُمُ الْجَبَابِوتُ أَصْحَابُ الْأَنْبِیاءِ ۝ لَمَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ ۝ ثُمَّ
هرگز نه بیشکه دوی به دیدار درب خپل نه په دغه ورخ په پرده کنبی ساتلی شی بیا به	هرگز نه دوی به دخپل رب د لیدو نه په دغه ورخ بند (محروم) کړی شی بیا یقینا
إِنَّهُمْ	لَمَّا سَأَلُوا الْجَحِیْمَ ۝ ثُمَّ یَقَالُ ۖ هَذَا الَّذِیْ
بیشکه دوی خامخا ننوتونکی وی دوی دوزخ ته بیا به او ویلی شی دا هغه خیز دی	دوی به جهنم ته داخلیری بیا به ورته او ویلی شی چی دا هغه جهنم دی اچی
كُنْتُمْ	بِهِ تَكْذِبُونَ ۝
چی وی تاسو اچی هغه به مو دروغ گنرو	
	تاسو به دروغ گنرلو

قوله تعالى: - كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْفُجَارِ لَفِي سِجِّينٍ ۝

سجین او دکناهگارانو عمل نامه: مطلب داچه دبدانو خلقو مقام سجین دی. دا لفظ د (فعل) په وزن باندی (سجن) نه ماخوذ دی. سجن وائی لغتاً تنگنی ته (ضیق شریب خمیر سگیر) وغیره په شان دا لفظ هم سجین دی بیا د دوی نورې بدئی بیانولوسره فرمائی تاسوته د دی حقیقت معلوم نه دی هغه ډیر د خفگان اوده همیشه درد اوتکلیف والا خای دی. روایت دی چه داخای د اووه زمکولاندی دی. حضرت براء بن عازب رضی الله عنه په یومطول حدیث کنبی داتیرشوی دی چه د کافر د روح باره کنبی الله تبارک وتعالی فرمائی چه دده کتاب سجین کنبی اولیکنی (۱) اوسجین د اوومې زمکې لاندی دی. ویلی شی چه دا د اوومې زمکې لاندی یو شین کانرې دی او دا هم ویلی شوی دی چه دا په دوزخ کنبی یوه کنده ده. د ابن جریریه غریب منکر او غیر صحیح حدیث کنبی دی چه فلق د دوزخ یوبند خلې والا کوهی دی او سجین د کولواخلې والا کنده ده (۲) صحیح خبره دا ده چه ددی معنی ده تنگ خای دجیل خانه په لاندی مخلوق کنبی تنگی ده او پورته مخلوق کنبی ارتوالی دی. په آسمانونو کنبی هر پورته آسمان د لاندی آسمان نه کولودی اوپه زمکو کنبی د هرې یوزمکې لاندی زمکه تنگه ده. تردی چه دتولونه لاندی

(۱) ددی تخریج سورة الاعراف آیت : ۴۰ لاندی تیر شوی دی
 (۲) الطبری : ۲۸۴/۲۴ ، وسنه حسن .

زمنکہ بالکل تنگہ دہ۔ اود ٲولو نہ زیات تنگ خای د اوومی زمکی مینخ دی۔ د کافر انود پارہ د واپس کیدلو خای دوزخ دی اوہغہ د ولولاندی دی۔ بل خای دی ﴿ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ﴾ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ یعنی بیامونہ ہغوی د لاندی نہ لاندی کرل مگر چہ کوم د ایمان والادی اود نیک اعمال والادی۔ غرض داچہ سجین اوتنگ او قط والا خای دی لکہ چہ قرآن کریم کنسی یوبل ارشاد دی ﴿مَكَانًا ضِعْفًا مَّفْرُوقِينَ دَعَا هُنَالِكَ نُبُورًا﴾ کله چہ ہغوی د دوزخ پہ تنگ خای کنسی پنیسی لاسونہ ترلی ورواچولہی شی نوہلتہ بہ ہم د مرگ چغی وہی۔

﴿كُتِبَ مَرْقُومًا﴾ داد سجین تفسیر نہ دی بلکہ دا تفسیر دی دہغوی چہ د ہغوی د پارہ لیکلہی شوہی دی چہ آخر بہ دوزخ تہ رسی۔ دہغوی نتیجہ دا لیکلہی شوہی دہ اود دی نہ فراغت حاصل کرہی شوہی دی۔ نہ بہ دی کنسی اوس خہ زیاتی کولہی شی نہ کمی۔ نو او فرمائیلہی شو چہ د ہغوی انجام زمونہ پہ کتاب کنسی دا اول نہ ہم سجین لیکلہی شوہی دی۔ ددی تکذیب کونکو بہ پہ دغہ ورخ خرابی وی۔ دوی لہ بہ د دوزخ قیدخانہ اود رسوائی والا دردناک عذاب وی۔ د ﴿وَيْلٌ﴾ پورہ تفسیر دی نہ اول تیر شوہی دی۔ د مطلب خلاصہ دا دہ چہ د دی بہ ٲیرہ زیاتہ بریادی او ہلاکت او خرابی وی لکہ چہ ونیلہی شی ﴿وَيْلٌ لِّلْفُلَانِ﴾ (۱)

قوله تعالى: - الَّذِينَ يَكْفُرُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

بیانی د دی دروغ گنہ و نکو بدکارہ کافر انونورہ تشریح او کرہ او وئی فرمائیل دا ہغہ خلق دی چہ د بدلی ورخ نہ منی دی تہ خلاف عقل و نیلوسرہ واقع کیدل محال گنہی۔ بیافرمانی چہ قیامت دروغ گنہل د دی خلقو کار دی کوم چہ پہ خیلو کارونو کنسی د حد نہ تیرشی حرام کارونہ او کری او یا پہ حلالو کارونو کنسی د حد نہ وړاندی شی۔ دغہ شان پہ خیلو اقوالو کنسی گناہگار ان وی دروغ وائی وعدہ خلاق کوی او کنخلہی کوی وغیرہ۔

داہغہ خلق دی چہ زمونہ آیاتونہ اوری اوہغہ دروغ گنہی۔ بدگمانی کوی او وائی چہ د پخوانو کتابونہ نی راجمع کرہی دی لکہ بل خای ارشاد دی ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ مَآذَآءَ أَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ﴾ کله چہ ہغوی تہ اوونیلہی شی چہ ستاسورب خہ نازل کرہی نو وائی چہ د پخوانو قصی۔ بل خای دی ﴿وَقَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ انْكَتَبْتَنَّا فِيهَا مُنْقَلَبًا عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا﴾ یعنی دوی وائی چہ د وړاندینو قصی دی۔ چہ دوی تہ سحر او ماہنام لیکلہی شی۔ اللہ ﷻ ہغوی تہ پہ جواب کنسی فرمائی چہ پہ حقیقت کنسی خبرہ د ہغوی د قول او د ہغوی د خیال مطابق نہ دہ بلکہ پہ حقیقت کنسی دا قرآن کریم کلام اللہ دی د ہغہ وحی دہ چہ ہغہ پہ خیل بندہ بانندی نازل کرہی دہ۔

قوله تعالى: - كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

پہ زہہ بانندی د گناہ اثر۔ اود ہغوی پہ زہونوبانندی دہغوی بد عمل پردی اچولہی دی د گناہونو او خطا گانو د کثرت پہ وجہ د ہغوی زہونہ زنگ شوہی دی۔ د کافر انو پہ زہونوبانندی شپہ وی او د نیکانو خلقو پہ زہونوبانندی رنہا وی۔ ترمذی نسائی ابن ماجہ وغیرہ کنسی دی رسول اللہ ﷺ فرمائی چہ کله بندہ یوہ گناہ کوی نو دہغہ پہ زہہ بانندی یوتور داغ جوہیرہی کہ توبہ کوی نوہغہ صفا کیرہی او کہ گناہ کوی نونور تور والہی پرہی ہم خورہیرہی۔ ہم د دی بیان پہ ﴿كَلَّا بَلْ رَانَ﴾ کنسی دی (۲) دنسانی پہ الفاظو کنسی خہ اختلاف ہم دی۔ پہ مسند احمد کنسی ہم دا حدیث دی (۳) د حضرت حسن بصری رضی اللہ عنہ وغیرہ فرمان دی پہ گناہونو بانندی گناہ کولوسرہ زہہ رنہیرہی او بیما مہ کیرہی۔ بیافرمانی چہ دا خلق پہ دی

(۱) ابو داؤد کتاب الادب باب التشديك في الكذب: ۴۹۹۰، وسندہ حسن، ترمذی: ۲۳۱۵، احمد: ۶۰۵/۵.

(۲) ترمذی کتاب التفسیر باب ومن سورة ويل للمطففين: ۳۳۳۴، وهو حسن، ابن ماجة: ۴۲۴۴.

(۳) احمد: ۲۹۷/۲، وابن ماجة: ۴۲۴۴ وهو حديث حسن.

عذابونو کبسي را کيريد و سره د الله ﷻ د ديدار نه هم محروم او محجوب کړي شي.
 قوله تعالى: - كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ ۝

فانده: حضرت امام شافعي رحمته الله فرماني د دې آيت په دليل کبسي دي چه مؤمن به د قيامت په ورځ د الله ﷻ ديدار سره مشرف کولي شي. د امام صاحب د فرمان بالکل صحيح دي او د آيت صفا مفهوم هم دا دي. بل ځاي کبسي په کولوا و الفاظو سره هم دا بيان موجود دي. ارشاد دي **(يَوْمَئِذٍ نَأْتِيهِمُ الْجَنَّةُ أَلْفًا مَّطْوًىةً ۝)** يعني په هغه ورځ به ډير مخونه ترو تازه وي او خپل رب ته به گوري. د صحيح او متواتر احاديثونه هم دا ثابت دي چه ايماندار به د قيامت په ورځ خپل رب عزوجل په خپلو سترگو سره د قيامت په ميدان کبسي او د جنت په ښکلي باغونو کبسي گوري. حضرت حسن رحمته الله فرماني چه پر دې به لري شي مؤمنانو او کافران په خپل رب او ويني. بيا به کافران د پردو شاته کړي خو مؤمن به هر سحر او هابنام پروردگار عالم ديدار حاصلوي. يا هم د دې په شان بل کلام دي. بيا فرماني چه نه به صرف د الله ﷻ نه محروم وي بلکه داخل به دوزخ کبسي و داخل کړي شي او دوی ته به د سپکاوي ذلت او رتيښي په توگه په غصه سره ونيلې شي چه هم دغه دي کوم چه تاسو دروغ گنړلو.

كَلَّا		إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ	
هرگز نه او بيشکه علمنامه د نيکانو خلقو			
بلکه د نيکانو عملونه به			
لَقَدْ عَلَّمْتُمُ	وَمَا آذْرُكُ	مَا عَلَيْهِمْ	ط
خامخا داوچتو خلقو په رجسټر کبسي ده او څه پته ده تاته چي څه دي داوچتو خلقو رجسټر			
علين کبسي ليک وي او تاته څه معلوم دي چي علين څه ځايي دي			
كِتَابٍ	مَّرْقُومٍ ۝	لِيَشْهَدُوا	ط
يو کتاب دي ليکلي شوي چي حاضر يري هغي ته مقربي فرستي بيشکه نيکان خلق به			
دايو ليکلي شوي کتاب دي چي مقربي فرستي ورته حاضرې وي بيشکه نيکان به			
لَقَدْ نَعَّمْنَا	عَلَى الْأَرَائِكِ	يَنْظُرُونَ ۝	ط
خامخا په نعمتونو کبسي وي ناست په تختونو باند کتل به کوي تاته به ښکاري			
د نعمت (په باغونو) کبسي وي په تختونو ناست کتل به کوي دهغوي په مخونو به			
فِي وُجُوهِهِمْ	نُزْرَةَ النَّعِيمِ ۝	يَسْقُونَ	ط
په مخونو دهغوي کبسي تازه والي د نعمتونو څکولي کيږي به په هغوي شراب صفا سربند			
د نعمتونو تازگي ښکاري په هغوي به مهر لگولي شوي خاص (پاک) شراب څکولي شي			
خِيَمَةٍ	مِسْكِ ۝ ط	وَفِي ذَلِكَ	فَلْيَتَنَافِسِ
مهر دهغي به مشک وي او په دې کبسي پکار دي چي ډبري موندلو کوشش او کړي			
چي مهر ونه به ئي د مشکو وي او د دغه څيز په حاصلولو کبسي دي رغبت کونکي			

الْمُتَنَفِسُونَ ط	وَمِزَاجُهُ	مِن تَسْنِيمٍ لا	عَيْنًا	يَشْرَبُ
برې غوښتونکی خلق او شامل به وی دهغې سره د تسنیم نه دا یوه چینه ده چی څکی به				
				رغبت او کړی او په هغې کښې به د تسنیم (اوبه) گډولې شی دا یوه چینه ده چی مقرب خلق
				بِهَا
				الْمُقَرَّبُونَ ط
				دهغې نه الله ته نزدې خلق
				به ترې نه څکل کوی

قوله تعالى :- كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ

د نيکانو عمل نامه :- د بد کارانو د حشر بيانولونه پس اوس د نيکانو خلقو بيان کولې شی چه د هغوی ځای عليين دي کوم چه د سجين بالکل برعکس دي. حضرت ابن عباس ؓ د کعب ؓ نه د سجين سوال او کړو نوهغه او فرمائيل چه هغه اوومه زمکه ده په دې کښې د کافرانو روحونه دي. اود عليين د سوال په جواب کښې او فرمائيل چه دا اووم آسمان دي او په هغې کښې د مؤمنانو روحونه دي (حضرت ابن عباس ؓ فرمائي چه دي نه مراد جنت دي) (عوفي ؓ) دهغوی نه روايت کوی چه دهغوی اعمال دالله ﷻ په نيزد په آسمان کښې دي. قتاده ؓ فرمائي چه دادعرش بنسې پايه ده او خلق وائي دا په سدرۃ المنتهي کښې ده (بنسکاره خبره ده چه لفظ علويعني اوچتوالي نه ماخوځ دي. څومره چه يوڅيز اوچت او بره وي هم هغه هومره به لوی او کولاووی. د دې د پاره د دې د عظمت او بزرگنۍ د څرگندونې د پاره او فرمائيل تاسوته دهغې حقيقت نه دي معلوم. بياني ددې تاکيد او کړوچه دا يقيني څيز دي په کتاب کښې ليکلې شوې دي چه دا خلق به عليين ته ځی د کوم خواته چه د هر آسمان مقرب فرستې ځی. بيا فرمائي چه د قيامت په ورځ به دا نيکان دهميشه نعمتونو او باغونو کښې وي اود الله ﷻ عام فضل او کرم به په هغوی لکه د باران راوربري. دوی به په پالنگونو باندې ناست وي خپل ملک او مال ته نعمتونو راحتونو عزتونو شان شوکت او مال او متاع ته به گوري خوشحالېږي به. داخير او فضل دانعمت اورحمت به نه کله کميږي نه به ختميږي اونه به ورکيږي. اودا هم معنی ده چه په خپل د آرام ځايونو کښې د سلطنت په تخت به ناست اود الله ﷻ ديدار به کوی. نولکه د فاجرانو به بالکل برعکس وي. په هغوی باندې به د الله ﷻ ديدار حرام وي او دوی ته به هروخت اجازت وي. لکه څنگه چه د ابن عمر ؓ په حديث کښې دي کوم چه اول بيان شوې دي چه د ټولونه د بنسکته درجې جنتي خپل ملک او ملکيت د دوو زرو کالو د فاصلې نه ويني. اودا د ټولونه د آخری څيزونه به داسې د هغه د نظر په وړاندې وي لکه څنگه چه د ټولونه اول څيزونه. اود اعلى درجه جنتي خو به په يوه ورځ کښې دوه دوه ځل د الله ﷻ د ديدار په نعمت باندې خپل زړه خوشحالوي او خپلې سترگې به د نور نه ډکوي (۴) که څوک دهغه په مخ باندې نظر واچوي نو په يونظر به خوشحاله اسوده خوند او نور او ويني د هغوی مرتبه او گورنۍ او خيال او کړنې چه په راحت او آرام کښې خوشحال دي. د جنتي شرابو جامونه به روان وي.

قوله تعالى :- يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَخْتُومٍ

رحيق او مختوم :- رحيق د جنت يو قسم شراب دي. رسول الله ﷺ فرمائي څوک چه يوتږي مسلمان باندې اوبه او څکوی په هغه به الله ﷻ "رحيق او مختوم" او څکوی يعنی د جنت د مهر والا شراب اوچه څوک په يو اوږي

(۱) الطبری : ۲۹۱/۲۴.

(۲) الطبری : ۲۹۱/۲۴.

(۳) الطبری : ۲۹۲/۲۴.

(۴) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة القيامة : ۳۳۳۰.

مسلمان باندې خوراک او کړې الله ﷻ به هغه د جنت میوې او خوروی او چه څوک یو بریندې مسلمان ته کپړې واغوندوی الله ﷻ به هغه ته د جنت د شنورینمو جوړې واغوندوی. (مسند احمد) (۱)

قوله تعالیٰ: - خَاتَمُهُ مِسْكَ

د (ختم) معنی گډوډ یا یوځای شوی. دا الله ﷻ پاک صفا کړې دی او د مشکو مهر پرې لگولې دي. داهم معنی ده چه ددې انجام مشک دي. یعنی هیڅ بد بونی نشته بلکه د مشکو په شان خوشبو ده. دچاندې په شان سپین رنگ والا شراب په کومو چه به مهر لگی یا به نې یوځای کوی. دومره د خوشبو والا دی چه که د دنیا د خلقو دې سره گوتله اولگی او هغه نې هم په هغه وخت راوباسی نو ټوله دنیا به په هغې سره خوشبو په شی. او د (ختم) معنی خوشبونی هم کړې شویده. بیافرمانی چه حرص کونکی فخر لونی کونکی کثرت او سبقت کونکوله پکار دی چه د هغه طرف ته ټوله توجه او کړې. لکه بل ځای ارشاد دي (لِيُنزِلَ هَذَا فَاَلْيَعْمَلَ الْعَمَلُونَ) د داسې څیزونو دپاره عمل کونکوله پکار دی چه عمل او کړې. تسنیم د جنت د بهترینو شرابونوم دي دایونهر دي کوم نه چه سابقین خلق خو برابر څکی او د نېی لاس والا به خپل شراب په رحيق کبسي ملاووی څکی.

إِنَّ الَّذِينَ	أَجْرَمُوا	كَانُوا
بیشکه هغه خلق چی جرمونه نې کړی دی او به هغوی		
بیشکه څوک چی مجرمان دی		
مِنَ الَّذِينَ	آمَنُوا	يُضْحَكُونَ ۗ وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ
په هغه کسانو پورې چی ایمان نې راوړې وو چی خندل به نې او کله چی به تیردل په هغوی باند هغوی به (په دنیا کبسي) په مؤمنانو پورې خندگانی کولې او چی مسلمانان به نې خوا کبسي تیریدل		
يَتَغَامَزُونَ ۗ	وَإِذَا انْقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ	انْقَلَبُوا فَاكْهِنُونَ ۗ
نو سترگې به نې وهلې یو بل ته او کله چی به واپس تلل د کور خلقو ته نو تلل به خوشحاله نویو بل ته به نې سترگې وهلې او چی خپلو کورونو ته به واپس تلل نو هلته به نې هم (مسلمانانو) پورې توقی کولې		
وَإِذَا رَأَوْهُمْ	قَالُوا	إِنَّ هَؤُلَاءِ لَضَالُّونَ ۗ
او کله چی به نې لیدل هغوی نو وئیل به نې بیشکه دا خلق خامخا بی لاری دی او چی مسلمانان به نې اولیدل نو دا به نې او وئیل چی دا خلق گمراهان دی		
وَمَا أَرْسَلْنَا	عَلَيْهِمْ	حَفِظِينَ ۗ فَالْيَوْمَ
او حال دا چی نه دی لیرلې شوی دا کافران په مومنانو باند نگرانی کونکی نو نن ورځ حال دا چی دوی په مسلمانانو باندې نگران مقرر شوی نه دی نو نن (دقیامت)		
الَّذِينَ	آمَنُوا	مِنَ الْكُفَّارِ ۗ يَضْحَكُونَ ۗ عَلَىٰ الْأَرَآئِكِ ۗ
هغه کسان چی ایمان نې راوړې دي په کافرانو پورې خندا کوی ناست په تختونو باند په ورځ به مسلمانان په کافرانو پورې خندا گانی کوی په تختونو به ناست وی		

(۱) احمد: ۱۳/۳، ۱۴، ترمذی کتاب صفة القيامة باب في ثواب الاطعام والسفي والكسو.....: ۲۴۴۹

يَنْظُرُونَ ط هَلْ تُؤْتَى الْكُفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ع

گوری ہغوی تہ | آیا ملاؤ شوہ بدلہ کافرانو تہ | دہغی | چی وو ہغوی | چی کول بہ نی | نظارہ بہ نی کوی | چی آیا کافرانو تہ دخیل عمل پورہ پورہ کرو بدلہ اور سیدہ کہ نہ ؟

قوله تعالى :- إِنَّ الَّذِينَ أَحْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ

پہ ایماندارو پوری دخندا کونکو انجام :- یعنی بہ دنیا کنبی خود دی کافرانو بہ تعلق وو بہ ایماندارانو پوری بہ نی توقی کولی پہ تک راتک کنبی بہ نی ورپسی آوازونہ کول او سپکاوی او بی عزتی بہ نی کولہ او خپلو خلقوسرہ بہ تلل او بنہ خبری بہ نی جوړولی چہ خہ بہ نی غوبنتل ہغہ بہ نی موندل خو شکرخو خہ چہ نور کفر بہ نی کولو او مسلمانانو تہ بہ نی تکلیفونہ ورکول مسلمانانو بہ د ہغوی نہ منل نودوی بہ ہغوی گمراہ کولو کوشش کولو اللہ ﷻ فرمائی چہ داخل خو مونہ د ہغوی حفاظت کونکی نہ وولیکلی د ہغوی پہ مؤمنانو باندي خہ ولې ہروخت ہغوی پسی لگیدنی دی اود ہغوی د اعمالو افعالو خیال ساتی او پیغورنی خبری جوړوی لکہ چہ فرمائی ﴿قَالَ اخْتَوَيْتُمْ﴾ الخ یعنی پہ دی دوزخ کنبی پراتہ سوزی پنی ماسرہ خبرہ مہ کوئی زما خاص بندیگانو بہ ونیل چہ ای زمونہ پروردگار مونہ ایمان راوړو نو مونہ اوبنہ پہ مونہ باندي رحم او کرہ تہ د تولونہ ډیر رحم او کرم کونکی نی نو تاسو ہغوی پوری توقی او کرې اوداسی غافل شوئی چہ زما یاد موہیر کرو اودوی پوری موتوقی مسخری کولی او گورئی نن ما د ہغوی د صبر بدلہ ورکړہ او ہغوی پہ ہر شان کامیاب دی دلہ ہم د دی نہ پس ارشاد دی چہ نن د قیامت پہ ورخ ایماندار پہ بدکارو پوری خاندی او پہ تختونو باندي ناست خپل اللہ ﷻ تہ گوری چہ د دی خبری صفائوت دی چہ دا گمراہ نہ وو تاسو بہ دوی تہ گمراہ ونیلی بلکہ دوی پہ اصل کنبی اولیاء اللہ وو اود رب مقربین وو پہ دی وجہ نن د اللہ ﷻ دیدار د ہغوی دسترگو پہ وړاندی دی دوی د اللہ ﷻ میلمانہ دی اود ہغہ دعزت و الا پہ کور کنبی اوسیری لکہ کوم خہ چہ دی کافرانو پہ دنیا کنبی مسلمانانو سرہ کرې وو د ہغی پورہ بدلہ ہغوی تہ پہ آخرت کنبی ملاوشوہ کہ نہ؟ د ہغوی د مسخرو پہ بدلہ کنبی نن پہ ہغوی پوری خندا گانی کولی شی دوی بہ نی ختمول اللہ ﷻ ہغوی زیات کرل غرض دا چہ پورہ پورہ بدلہ ورکړی شوہ

﴿سورة انشقاق مکیہ﴾

د سورت تعارف :- موطا امام مالک رضی اللہ عنہ کنبی دی ابوہریرہ رضی اللہ عنہ خلقو تہ مونخ ورکړواوپہ ہغی کنبی ﴿إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ﴾ سورت اولوستلو او سجدہ نی او کرہ فارغ شو نوئی فرمائیل رسول اللہ ﷺ ہم د دی د لوستلو نہ پس سجدہ کرې وہ (۱) دا حدیث پہ مسلم او نسائی کنبی ہم دی بخاری شریف کنبی دی چہ حضرت ابو رافع رضی اللہ عنہ فرمائی چہ ما حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ پسی د ماسخوتن مونخ او کړو ہغوی پہ دی کنبی ﴿إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ﴾ تلاوت او کړواو سجدہ نی او کرہ ما تپوس او کړو نو جواب نی راکړوچہ ما ابوالقاسم رضی اللہ عنہ پسی سجدہ کرې دہ (یعنی حضور ﷺ دا سورت پہ مانخہ کنبی اولوستلو اود سجدی پہ آیت نی سجدہ او کرہ اومقتدیانوہم سجدہ او کرہ) نو چہ زہ کلہ ہم تاسوسرہ ملاویرم (پہ دی موقعہ بہ) سجدہ کوم (۲) (یعنی ترمرگہ پوری) د دی حدیث نورسندونہ ہم دی صحیح مسلم اوسنن نسائی کنبی روایت دی چہ ابوہریرہ رضی اللہ عنہ فرمائی مونہ رسول اللہ ﷺ سرہ سورت ﴿إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ﴾ کنبی او پہ سورت

(۱) صحیح مسلم کتاب المساجد باب سجود التلاوة : ۵۷۸ ، نسائی : ۹۶۳ ، موطا امام مالک : ۲۰۵/۱
 (۲) صحیح بخاری کتاب الاذان باب الجهر فی العشاء : ۷۶۶ ، صحیح مسلم : ۵۷۸ ، ابوداؤد : ۱۴۰۸

(اِنَّ اِسْمَ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ) کنبی سجده کری۔ (۱)

ایاتونہ	سورة الانشقاق مکية وهى خمس وعشرون آية وركوعا واحدا	رکوع گانہ
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
۱۷۵	شروع کوم پہ نوم د اللہ چہ ڊیر مہربان زیات رحم کونکے دی	①
	اِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ ① وَاذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحَقَّتْ ②	
	کلہ چی آسمان اوشلیبری او حکم اومنی درب خپل او حق دادی چی حکم اومنی خہ وخت چی آسمان اوشلیبری اودخپل رب حکم اومنی او هغه هم ددی قابل دی چہ دخپل رب حکم اومنی	
	وَاِذَا الْاَرْضُ مَدَّتْ ③ وَاَلْقَتْ مَا فِيهَا	
	او کلہ چی زمکہ خوره یعنی همواره کری شی او را او غورزوی هغه خہ چی پہ هغی کنبی دننه دی او هر کلہ چی زمکہ رابنکلی شی او هر خہ چی پہ کنبی دی هغه بهر ته راو غورزوی	
	وَتَخَلَّتْ ④ وَاذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحَقَّتْ ⑤ يَا أَيُّهَا الْاِنْسَانُ اِنَّكَ	
	او خالی شی او حکم اومنی درب خپل او حق دادی چی حکم اومنی ای انسانه بیشک ته او خالی شی اودخپل رب حکم اومنی او هغه هم ددی قابل ده چہ دانسی او کری ائی انسانه ته	
	كَادِحٌ اِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا فَمَلِئْتَهُ ⑥	
	عمل کونکي روان ني رب خپل ته په عمل کولو سره نو ته ملاویدونکي ني دهغه سره لگیا یی دخپل رب طرف ته کوشش کوي او خامخا ورسره مخامخ کیدونکي یی	
	فَاَمَّا مَنْ اُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ ⑦	
	نور چی هغه څوک دی چی ورکړې شوه عملنامه دهغه په بڼی لاس دهغه کنبی نوهغه څوک چہ عملنامه ورته په بڼی لاس ورکړې شی	
	فَسَوْفَ يَحَاسِبُ حِسَابًا يَّسِيرًا ⑧ وَيُنْقَلِبُ اِلَىٰ اَهْلِهِ مَسْرُورًا ⑨	
	نو حساب به اوکړې شی دهغه سره حساب آسان او واپس به شی اهل خپل ته خوشحاله نوهغه سره به آسان حساب اوشی او خپلو خپلوانو ته به خوشحاله خوشحاله ورشی	
	وَاَمَّا مَنْ اُوتِيَ كِتَابَهُ وَّرَآءَ ظَهْرِهِ ⑩ فَسَوْفَ يَدْعُوا	
	او هر چی هغه څوک دی چی ورکړې شوه عملنامه خپله دشا دهغه نه نو او اوزونه به کوی او چا ته چی عمل نامه د شا د طرفه ورکړې شی نو هغه به د هلاکت دعا گانہ	

(۱) صحیح مسلم کتاب المساجد باب سجود التلاوة : ۵۷۸، ابو داود: ۱۴۰۷، ترمذی: ۵۷۳، ابن ماجه: ۱۰۵۸.

ثُبُورًا ①	وَيَصْلَى سَعِيرًا ②	إِنَّهٗ كَانَ	فِي آهْلِهِ	مَسرُورًا ③
ہلاکت تہ او ننوزی بہ بل اور تہ	بیشکہ ہغہ وو پہ کورواو خپل کنبی خوشحالہ			
..... او ہغہ بہ بلیدونکی اور تہ داخلیری دی بہ پہ (دنیا) کنبی خپلو خپلو انوکنبی ڊیر خوشحالہ اوسیدو				
إِنَّهٗ ظَنَّ	أَنْ لَّنْ يَجُورَ ④	بَلَى ⑤	إِنَّ رَبَّهٗ	
بیشکہ ہغہ خیال کوو چی ہرگز بہ ہغہ واپس نشی اللہ تہ	ولی نہ بیشکہ رب دہغہ			
ددهٗ داگمان وو چی (اللہ ﷻ) تہ بہ نہ پیش کیرم ولی نہ بیشکہ اللہ ﷻ ددهٗ				
	كَانَ بِهِ	بَصِيرًا ⑥		
	وؤ د عمل دہغہ لیدونکی			
	کارونہ لیدل کتل			

قوله تعالى: - إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ ⑦

آسمان بہ اوشلیری: - اللہ ﷻ فرمائی دقیامت پہ ورخ بہ آسمان اوشلیری اودخپل رب دحکم منلودپارہ بہ نی خپل غور نیولی وی. دشلیدو حکم ملاویدوسرہ بہ اوشلیری او تکرپی تکرپی بہ شی. دہ لہ ہم پکار دی چہ داللہ ﷻ حکم پہ خائی راوری خکہ چہ داد ہغہ اللہ ﷻ حکم دی کوم چہ ہیخ خوک نہ شی بندولی د چانہ چہ بل لوی خوک نشتہ خوک چہ پہ تولو غالب دی پہ ہغہ باندي ہیخ خوک غالب نشتہ. ہریوخیز د ہغہ پہ وړاندی بنکتہ اولچارہ دی. بی طاقتہ او مجبور دی.

قوله تعالى: - وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ ⑧

بلہ زمکہ بہ خورہ کرپی شی اوبہ غورولی شی او پلنہ بہ کرپی شی. پہ حدیث شریف کنبی دی چہ اللہ ﷻ بہ دقیامت پہ ورخ زمکہ د خرمن پہ شان راکاری تردی چہ ہریوانسان تہ بہ د اودریدلودپارہ صرف د دوو پشوخی ملاویری. د تولوند اول بہ زہ رابللی شم. حضرت جبرائیل ﷺ بہ د اللہ ﷻ نہ بنی طرف تہ وی. داللہ ﷻ قسم دی نہ وړاندی ہغہ دی کلہ ہم نہ دی لیدلی نوزہ بہ وایم ای اللہ جبرائیل ﷻ ماتہ ونیلی ووجه دی ستا رالیگلپی شوپ مالہ راخی. اللہ ﷻ بہ اوفرمانی رشتیادی نوزہ بہ وایم بیاماتہ د شفاعت اجازت را کرہ. پہ مقام محمود کنبی بہ اودریرم اوشفاعت بہ کوم او وایم بہ ای اللہ ستادی بندیگانو د زمکی پہ گوټ گوټ کنبی ستا عبادت کرپی دی. (ابن جریر)

بیافرمانی چہ زمکہ بہ د خپلی خیتی دننہ چہ خومرہ مری دی راوباسی او خالی بہ شی. دابہ ہم د رب د فرمان پہ انتظاروی اودی لہ ہم دا پکار دی. بیارشاد کیرپی چہ ای انسانہ تہ کوشش کوہ او د خپل رب طرف وړاندی کیرہ اعمال کوئی تردی چہ یوہ ورخ بہ ہغہ سرہ ملاوشنی. اود ہغہ پہ وړاندی بہ اودریرنی او خپل عمل او خپل کوشش بہ خپلی مخی تہ اووینشی. ابوداؤداو طیالسی کنبی دی چہ حضرت جبرائیل ﷻ اوفرمائیل ای محمد ﷺ ژوندی اوسیرہ ترکومی چہ غوارپی خواخربہ مرگ راخی. چاسرہ چہ غوارپی زہہ اوترہ خویوہ ورخ پہ د دوی نہ جدا کیدل وی. چہ خہ غوارپی عمل او کرہ خویوہ ورخ ہغہ سرہ ملاقات کیدونکی دی. ()

(۱) الطبری: ۳۱۱/۲۴
(۲) مسند الطیالسی: ۱۷۵۵.

قوله تعالى: - فَمَلَقِيْهِ ۝

د (فَمَلَقِيْهِ ۝) ضمیر مرجع بعضو لفظ رب ته ہم خود لہی دے نودا معنی بہ شی اللہ ﷻ سرہ ستاملاقات کیدونکی دے ہغہ بہ تالہ ستاد ٲولو عملونوبدلہ درکوی۔ اوستاد ٲولو کوششونو اومحتنونو میوہ بہ تاتہ درنصیب کری۔ دوارہ خبری خپل مینخ کنبی یوبل ته لازم او ملزوم دی۔

قوله تعالى: - فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَّسِيرًا ۝

چا سرہ چہ حساب سختی اوشوہ ہغہ ہلاک شو۔ - قتادہ رضی اللہ عنہ فرمائی چہ بنیادہ ته کوشش کونکی نی خوبہ خپل کوشش کنبی کمزوری نی۔ چانہ چہ دا اوشی خپل ٲول کوشش اومحتن د نیکود پارہ اوکری توهغہ دے اوکری خوبہ اصل کنبی د نیکوقدرت اودبدونہ د بیچ کیدو طاقت سواد اللہ ﷻ د امداد نہ حاصلیدی نہ شی۔ بیافرمانی چاتہ چہ بہ بنی لاس کنبی عمل نامہ ملاوشوہ د ہغہ حساب بہ بغیرد سختی نہ بہ آسانی سرہ کیڑی۔ د ہغہ وارے بدنی بہ معاف ہم کری شی اود چانہ چہ د ہغہ د ٲولو اعمالو حساب اخستلے شی ہغہ ہلاک شو۔ حضرت رسول مقبول ﷺ فرمائی چہ چاسرہ چہ حساب شروع شو ہغہ تباہ شو۔ حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا فرمائی چہ پہ قرآن پاک کنبی خودی چہ دنیکانو خلقو سرہ بہ ہم حساب کیڑی (فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَّسِيرًا ۝) حضور ﷺ اوفرمائیل چہ پہ اصل کنبی داہغہ حساب نہ دے داخوصرف پیشی دہ۔ د چانہ چہ پہ حساب کنبی ٲوس پوشتنہ کیڑی ہغہ بہ تباہ کیڑی۔ (مسند احمد) (۱)

بل روایت کنبی دے چہ دے بیان سرہ حضور ﷺ خپلہ گوتہ پہ خپل لاس باندے کیخودہ اولکہ چہ خنگہ یو خیزراگرولی شی ادغہ شان نی خوزولہ۔ مطلب داچہ د چانہ ٲوس کیڑی او خوک لتولے شی ہغہ بہ د عذاب نہ نشی بیچ کیڈلی۔ پخپلہ د حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا نہ روایت دے چہ چاسرہ باقاعدہ حساب کیڑی ہغہ بی د عذاب نہ نشی ٲاتی کیڈلی۔ اود حساب یسیرنہ مرادصرف پیشی دہ۔ سرہ د دے چہ اللہ ﷻ بندہ گوری۔ د حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا نہ روایت دے چہ ما یوخل د حضور ﷺ نہ واوریدل چہ ہغوی ﷺ پہ مانخہ کنبی دادعاغونبتلہ (اللهم حاسبین حسابا یسیرا) کلہ چہ حضور ﷺ فارغ شونوماٲوس اوکرو حضور ﷺ داآسان حساب چہ خیزدی؟ جواب کنبی اوفرمائیل چہ صرف عمل نامہ باندے بہ نظر اچولے شی او وئیلے بہ شی چہ زہ مونے معاف کری۔ خواہ عائشہ رضی اللہ عنہا چاسرہ چہ اللہ ﷻ پہ حساب شوہغہ ہلاک شو) (۲) (مسند احمد) غرض دا چہ د چا پہ بنی لاس کنبی عمل نامہ راغلہ ہغہ بہ اللہ ﷻ تہ پیش کیدوسرہ پریخودی شی او خپلوانولہ بہ پہ خوشحالوسرہ جنت تہ واپس راخی۔ طبرانی کنبی دی رسول اللہ ﷺ فرمائی چہ تاسو خلق اعمال کوئی اود حقیقت علم چاتہ ہم نشتہ زردے ہغہ وخت راتلونکی دے چہ تاسو بہ خپل عملونہ اوپیژنئی۔ بعضی بہ ہغہ خلق وی چہ پہ خنداخوشحالی بہ خپلوانوسرہ ملاویڑی اوبعضی بہ داسی وی چہ پہ خفگان غمگین اوخفہ بہ واپس راخی اوچاتہ چہ پہ شاپیرتہ گس لاس کنبی عمل نامہ ورکری شی ہغہ بہ د نقصان او تاوان چغی وہی۔ ہلاکت او مرگ بہ رابلی او دوزخ تہ بہ خی۔ پہ دنیا کنبی بنہ تازہ تکرہ وو او بہی فکرہ نی مزے کولی د آخرت ویرہ د عاقبت اندیشنہ مطلق نہ وہ اوس ہغہ غم فکر خفگان ناامیدنی د ہرطرف نہ راگیر کرو۔ دہ گنرل چہ د مرگ نہ پس ژوندون نشتہ ہغہ تہ دا یقین نہ وو چہ د اللہ ﷻ طرف تہ واپس ہم تلل دی۔ بیافرمانی چہ او دے بہ ضرور اللہ ﷻ راژوندی کوی لکہ خنگہ چہ پہ اول خل ہغہ را پیدا کری۔ بیابہ دہغہ د نیک اوبدسزا او جزاور کولی شی۔ د بندیگانو د اعمالو او احوالوہغہ تہ خبر دے اوہغہ دا گوری۔

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة اذا السماء انشقت: ۴۹۳۹، صحیح مسلم: ۲۹۷۶۔

(۲) احمد: ۴۸/۶، وسندہ حسن۔

فَلَا أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ ۝ وَاللَّيْلِ

انو نہ | قسم خورم | دماہنام پہ سرخی باندي | او پہ شپہ باند |

| نوزما دي پہ سورخی باندي قسم وي | او پہ شپہ او پہ هغه خيزونو چي شپي

وَمَا وَسَّقَ ۝ وَالْقَمَرِ ۝ إِذَا تَسَّقَ ۝ لَتَرَكِبَنَّ

او پہ هغه چي راجمع کړي دا شپہ | او پہ سپوږمې باند | کله چي کامله شی | خامخا به تاسو ورخيږي
راغونډ کړي وي | او په سپوږمې څه وخت چي پوره (بدر) شی چي تاسو به پورې

طَبَقًا ۝ عَنِ طَبَقِ ۝ فَبَالَهُمْ ۝ لَا يُؤْمِنُونَ ۝

يو حالت ته | دبل حالت نه پس | انو څه شوي دي په دوي | چي دوي ايمان نه راوړي |
په پورې خيږي | نو دا په دوي څه شوي دي چي دوي ايمان نه راوړي

وَإِذَا قُرِئَ ۝ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ ۝ لَا يَسْجُدُونَ ۝ بَلِ الَّذِينَ

کله چي لوستلي کيږي | په دوي باند | قران | نو دوي سجده نه کوي | بلکه هغه کسان |
او کله چه دوي ته قران پاک اولوستلي شی | نو دوي سجده نه کوي | بلکه

كَفَرُوا ۝ يُكذِّبُونَ ۝ وَاللَّهُ أَعْلَمُ ۝ بِمَا

چي کفر نې کړي دي | هغوي دروغ گنړي قران | او الله عالم دي | په هغه څه باند |
کافران (دا هرڅه) دروغ گنړي | او ددوي د زړونو په حال الله څه بڼه

يُوعُونَ ۝ فَبَشِّرْهُمْ ۝ بِعَذَابِ أَلِيمٍ ۝

چي دوي نې ساتي په زړه گڼي | نوزيري ورکړه دوي ته | د عذاب دردناک |
عالم دي | نو دوي ته د دردناک عذاب زيري ورکړه

إِلَّا الَّذِينَ ۝ آمَنُوا ۝ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ۝ لَهُمْ أَجْرٌ

مگر هغه کسان چي ايمان نې راوړي دي | او عملونه نې کړي دي نيك | هغوي دپاره | بدله ده |
خو څوک چي مومنان دي | اونيك کارونه کوي | هغوي دپاره نه ختميدونکي اجر

غَيْرِ كَمُنُونَ ۝

نه ختميدونکي
مقرر دي

قوله تعالى: - فَلَا أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ ۝

د سرخی قسم: - د شفق نه مراد هغه سرخی ده کومه چه دنمر پړوتونه پس د آسمان په مغربي غاړو باندي
بنکاره کيږي. حضرت علي ؑ حضرت ابن عباس ؑ حضرت عبادہ ابن صامت ؑ حضرت ابو هريره ؑ
حضرت شداد بن اوس ؑ حضرت عبداللہ بن عمر ؑ محمد بن علي بن حسين ؑ مکحول ؑ بکر بن
عبداللہ مزني ؑ بکیر بن اشج ؑ مالک ابن ابی ذئب ؑ ابوسلمه ماجشون ؑ هم دافرماني چه شفق هم

دغه سرخنی ته وائی (۱) د حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ نہ ہم دا روایت دی چه مراد داسپینوالی دی نوشفق د غاروسرخنی ته وائی. کہ هغه د راختونه وړاندې وی که دپریوتونه پس وی اوداهل سنت په نیزدہم دامشہورہ ده. خلیل وائی دماسخوتن د وخت پورې دا سرخنی باقی وی (۲) جوهری وائی د نمر د وپیدونه پس چه کومہ سرخنی اورنرا باقی پاتې وی هغې ته شفق وائی. دا د شپې د اول نہ د ماسخوتن د وختہ پورې باقی وی. عکرمہ رضی اللہ عنہ فرمائی د ماہنام نہ واخلہ تر ماسخوتن پورې. د صحیح مسلم په حدیث کنبی دی چه د ماہنام وخت د شفق د غائبیدو پورې دی. (۳) دمجاہد رضی اللہ عنہ نہ دا روایت دی چه دی نہ مراد ټولہ ورخ ده. اوبہ یورواایت کنبی دی مراد ترې نمر دی. غالباً د دی مطلب وجہ د دی نہ پس جملہ ده نولکہ چه د رنرا اوتیارې قسم نی اوخوړلو. امام ابن جریر رضی اللہ عنہ فرمائی د ورخ د تلو اود شپې د راتلو قسم دی. نورو وئیلی دی دسپینوالی اوسوروالی نوم شفق دی. یوبل قول دی چه دا لفظ په دی دواړومختلفو معنو کنبی وئیلې شی. د وسق معنی ده جمع کړې شو. یعنی د شپې د ستورو او د شپې د خناورو قسم. دغه شان د شپې په تیارہ کنبی د ټولوخیزونوپہ خپل خپل خای تلل. اود سپورمنی قسم چه کله هغه پوره شی اود پوره رنرا والا جوړہ شی.

قوله تعالیٰ: - لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَن طَبَقٍ ۝

(لَتَرْكَبُنَّ) الخ تفسیر بخاری کنبی په مرفوع حدیث سره نقل دی چه دیوحالت نہ به بل حالت ته به پورته ورخیژنی (۴) حضرت انس رضی اللہ عنہ فرمائی چه کوم یوکال راخی هغه به د وړاندینی نہ ډیر خراب وی. ما دغه شان ستاسو د نبی صلی اللہ علیہ وسلم نہ اوریدلی دی (۵) د دی حدیث او پورتنی حدیث الفاظ بالکل یوشان دی. په ظاهر دامعلومیږی چه دا مرفوع حدیث دی. واللہ اعلم. اود دی حدیث دامطلب هم بیان کړې شوې دی چه دی نہ مراد د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ذات گرامی دی. اود دی تائید حضرت عمر رضی اللہ عنہ ابن مسعود رضی اللہ عنہ ابن عباس رضی اللہ عنہ اودعام اهل مکہ اواهل کوفہ قراءت هم دادې. د هغوی قراءت (لَتَرْكَبُنَّ) (د ب په زیر سره دی). شعبی رضی اللہ عنہ وائی چه مطلب دا دی چه ای نبی صلی اللہ علیہ وسلم ته به د یوآسمانه پس بل آسمان ته خیژې. دی نہ مراد معراج دی یعنی منزل په منزل به خیژې. سدی رضی اللہ عنہ وائی چه مراد دادې چه د خپل خپل عمل مطابق به منزلونه پوره کونی. لکه چه په حدیث کنبی دی تاسو به د خان نہ د وړاندینوخلقو په طریقوباندې خشی. بالکل برابر برابر او تردې پورې چه که په هغوی کنبی خوک د سمسارې په سورہ کنبی داخل شوې وی نو تاسو به هم دغه شان کونی. خلقو وئیل چه د وړاندینونه مراد ستاسو یهود او نصاری دی. حضور صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمانیل بیانورخوک دی؟ (۶) حضرت مکحول رضی اللہ عنہ فرمائی چه هر وشلوکالوکنبی به تاسوداسی کار ایجاد کونی چه دی نہ وړاندې به نہ وو. عبدالله فرمائی چه آس مان په شلیږی بیا به سور رنگ کنبی شی او بیا به هم رنگونه بدلوی.

ابن مسعود رضی اللہ عنہ فرمائی چه کله خوبه آسمان لوگې جوړشی اوبیابه اوشلیږی. حضرت سعیدبن جبیر رضی اللہ عنہ فرمائی یعنی ډیرخلق چه په دنیا کنبی ټنکته او ذلیل وو په آخرت کنبی به د اوچتودرجو والا او عزت دارجوړشی. ډیر خلق کوم چه په دنیا کنبی عزت دار او مرتبی والا وو هغوی به په آخرت کنبی خوار زار او نامراد وی. عکرمہ رضی اللہ عنہ دا مطلب بیانوی اول نی پنی خُکل اوس خوراک کوی. اول خوانان وو بیا بوډا

(۱) الطبری: ۱۹/۲۷۴.

(۲) الطبری: ۱۹/۲۷۵.

(۳) صحیح مسلم کتاب المساجد باب اوقات الصلوات الخمس: ۶۱۲.

(۴) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة اذ السماء انشقت، باب (لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَن طَبَقٍ): ۴۹۴۰.

(۵) صحیح بخاری کتاب الفتن باب لا یاتی زمان الا الذی بعده شرمه: ۷۰۷۸، ترمذی: ۲۲۶، احمد: ۱۷۹/۳.

(۶) صحیح بخاری کتاب الاعتصام بالکتاب والسنة باب قول النبی ﷺ لستین سنن من کان قلبکم ۷۳۲۰، صحیح مسلم: ۲۶۶۹ بتصرف یسو.

گان شو. حسن بصری رضی اللہ عنہ فرمائی د نرمنی نہ پس سختی او سختی نہ پس نرمی. د مالدارنی نہ پس غریبی او غریبی نہ پس مالداری. د صحت نہ پس ناجور تیا، اونا جور تیانہ پس جور بدل. یومرفوع حدیث کنبی دی رسول اللہ ﷺ فرمائی بنیادم پہ غفلت کنبی دی ہغہ پرواہ نہ کوی چہ خہ خیز لہ نی پیدا کرے یم. اللہ ﷻ چہ خوک پیدا کوی نو فربنتی تہ وائی چہ دہ رزق دہ اجل دہ ژوند اود دہ بد کیدل یانیک کیدل اولیکہ. بیا ہغہ فارغ شی اوخی اودویمہ فربنتہ راخی اود دہ حفاظت کوی تردے چہ دی پوہہ شی بیا ہغہ فربنتہ لارہ شی او دوه فربنتی دہ عمل نامہ لیکونکی راشی. دمرگ پہ وخت کنبی ہغہ ہم لارے شی او دمرگ فربنتہ راخی د خپل کار نہ پس ہغہ ہم لارہ شی. بیا قبرتہ د ہغہ روح واپس کولے شی اودمرگ فربنتہ ہم لارہ شی. اودسوال جواب کولو فربنتی راشی د خپل کار نہ پس ہغوی ہم لارے شی. د قیامت پہ ورخ بہ دہ د بدو فربنتہ راخی اود دہ د سہ نہ بہ د ہغہ عمل نامہ راپرانستی کری او بیابہ ہم ہغہ سرہ وی یوسائق دی بل شہید.

بیابہ اللہ ﷻ اوفرمانی ﴿لَقَدْ كُنْتُمْ فِي غَفْلَةٍ مِّنْ هَذَا﴾ تہ د دی نہ غافل وی. بیارسل اللہ ﷺ آیت ﴿لَتَرْكَبُنَّ﴾ الخ اولولی یعنی د یوحال نہ بل حال بیافرمانی خلقو ستاسو پہ ورائدی لوی لوی کارونہ دی د کوم چہ تاسو کنبی طاقت نشتہ. د اللہ ﷻ نہ چہ اوچت دی امداد اوغوارنی. دا حدیث پہ ابن ابی حاتم کنبی دی او منکر حدیث دی. د دی پہ سند کنبی ضعیف ضعیف راویان دی خود دی مطلب بالکل صحیح او تیک دی. واللہ سبحانہ وتعالی اعلم.

امام ابن جریر رضی اللہ عنہ دا ٲول اقوال بیانولوسرہ فرمائیلی دی صحیح مطلب دا دی چہ ای محمد ﷺ تہ بہ د یو نہ پس پہ بل سخت کار کنبی پریوتونکی نی. نوروتہ خطاب کول ہم حضور ﷺ تہ دی خومراد ترے ٲول خلق دی چہ ہغوی بہ د قیامت پہ ورخ د یونہ پس بل تکلیف وینی. بیا فرمائی چہ نہ دا خہ شوی دی دوی ایمان ولی نہ راوری؟ اود دوی قرآن پاک اوریدوسرہ د سجدی کولونہ خوک منع کوی؟ بلکہ دا کافران خو نی بالکل دروغ گنری اود حق خبری مخالفت کوی اوپہ سرکشنی او بدنی کنبی اینختی دی. اللہ ﷻ د دوی د زرونو خبری کومے چہ دوی ٲتوی بنہ پیژنی. ای نبی ﷺ تہ دوی تہ خبر اورسوه چہ اللہ ﷻ د دوی د پارہ دردناک عذاب تیار ساتلی. بیا فرمائی د دی عذاب نہ محفوظ شوی خلق د بہترین اجر مستحق ایماندار او نیک کردار خلق دی دوی تہ بہ پورہ پورہ بغیر کمی بی حسابہ اجر ملاویپی.

لکہ چہ بل خای ارشاد دی ﴿عَطَاءٌ غَيْرُ مُجْدُوذٍ﴾ بعضی خلقو دا ہم وئیلی دی چہ بغیرد احسان نہ. خودا معنی تیک نہ دہ. هر وخت ہرہ لمحہ د اللہ ﷻ پہ جنتیانوباندی بہ احسان اوانعام وی. بلکہ صرف د ہغہ پہ فضل او کرم سرہ ہغوی تہ جنت نصیب شوی دی دانہ چہ د ہغوی د عمل پہ وجہ نود دی مالک خو پہ خپل مخلوق بانندی د ہمیشہ او مدام احسان والادی د ہغہ ذات پاک ہرقسم او هر وخت د تعریفونو لائق د ہمیشہ ہمیشہ د پارہ دی. د دی د پارہ بہ پہ جنتیانوباندی د اللہ ﷻ تسبیح اود ہغہ ثناء داسی کولے شی خنگہ چہ ساه بغیرد تکلیف او بغیرد تکلف بلکہ بی ارادی روانہ وی قرآن پاک فرمائی ﴿وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ اِنَّ الْحَمْدَ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ یعنی د ہغوی بہ آخری قول دا وی ٲول تعریفونہ د جہانونو د پالونکی اللہ ﷻ د پارہ دی.

﴿الحمد لله﴾ دسورت انشقاق تفسیر ختم شو. اللہ ﷻ دی مونہ تہ د خیر توفیق راگری اومونہ دی د بدونہ

بج کری. (آمین)

ایاتونہ	سورة البروج مکية وهي اثنتان وعشرون آية وركوعا واحدا	رکوع گانہ
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
①	شروع کوم پہ نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	①
	وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ ① وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ ② وَشَاهِدٍ	
	قسم دې په آسمان اچہ خاوند د برجونو دې او په ورځ وعده کړې شوی باند او په حاضریدونکې باند	
	قسم دې په آسمان چې دبرجونو خاوند دې او په هغه ورځ چې وعده ئې شوې ده او قسم دې په گواه	
	وَمَشْهُودٍ ③ قَتِيلٍ اصْحَابُ الْاُخْدُوْدِ ④ ذَاتِ الْوَقُوْدِ ⑤	
	او په هغه ورځ چه حاضریدل ورته کولې شی قتل کړې شول خاوندان د کندو او راچی خاوند ډیر خشاک وه	
	او د چا خلاف چه گواهی ورکولې شی د خندق جوړونکي قتل کړې شول او د اور خاوندانو چې ډیر خشاک په کبني	
	اِذْهُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ ⑥ وَهُمْ عَلَى مَا يَفْعَلُونَ	
	کله چې هغوی په غاړه ددغه کندو ناست وو او هغوی په هغه څه چې کول هغوی	
	پروت وو څه وخت چې دوی د اور په غاړه ناست وو او څه چې دوی په مومنانو باندې	
	بِالْمُؤْمِنِينَ ⑦ شُهُودٌ ⑧ وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ	
	په مومنانو باند حاضر وو (یعنی لیدل ئې) او نه کوله دشمنی هغوی دهغوی سره	
	کول هغه ئې په خپلو سترگو لیدل او هغوی (کافرانو) د دوی (مسلمانانو) نه صرف	
	اِلَّا اَنْ يُّؤْمِنُوا بِاللّٰهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ⑨ الَّذِي	
	مگر په دې وجه چې ایمان راوړي وو هغوی په الله غالب ستائیلې شوی باند هغه (الله)	
	ددې خبرې بدله اخستله چې دوی په الله ځلا ایمان واوړي وو چې غالب او ستائیلې ذات دې	
	لَهُ ⑩ مَلِكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ⑪ وَاللّٰهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ⑫	
	چې هغه لره ده بادشاهی د آسمانونو او د زمکې او الله په هر څیز باند نظر لرونکې دې	
	هغه ذات چه حکومت ئې په آسمانونو او زمکه کبني دې او الله ځلا په هر څه باندې خبردار دې	
	اِنَّ الَّذِيْنَ قَتَلُوْا الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ	
	بیشکه هغه کسان چې ظلم ئې او کړو په مومنانو سړو باند او په مومنانو بنځو باند	
	بیشکه کومو خلقو چې مومنانو سړو او بنځو ته عذاب ورکړو	
	ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوْا فَلَهُمْ عَذَابٌ جَهَنَّمُ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ ⑬	
	بیا ئې توبه اونه ويستله نو دې هغوی دپاره عذاب ددوزخ او دې هغوی دپاره عذاب داور سوزونکي	
	او د دې نه پس ئې توبه اونه ويستله نو هغوی دپاره د جهنم عذاب مقرر دې	

قوله تعالى: - وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ ﴿۱﴾

د آسمانی بروج قسم د بروج نہ مراد لوی لوی ستوری دی لکہ چہ ﴿جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا﴾ پہ تفسیر کنبی تیرشو. حضرت مجاہد رضی اللہ عنہ نہ روایت دے چہ بروج ہغہ دی پہ کوم کنبی چہ حفاظت کونکی اوسیری. یحییٰ رضی اللہ عنہ فرمائی دا آسمانی محل دے. منحل بن عمرو رضی اللہ عنہ وائی چہ دے نہ مراد د بنکلی جوہخ والا آسمان دے. (۱) ابن خیشمہ رضی اللہ عنہ فرمائی دے نہ مراد د نمرسپورمنی منزلونہ دی کوم چہ دولس دی اونمر پہ دے ہریو کنبی پہ میاشت کنبی روان وی او سپورمنی پہ دے کنبی دوه ورخی او د یوی ورخ دریمہ حصہ گرخی. نودا اتویس ورخی شوے اودوه ورخی ہغہ پتہ وی نہ راوخی. (۲) د ابن ابی حاتم پہ حدیث کنبی دی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی د ﴿وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ﴾ نہ مراد د قیامت ورخ دہ اود شاہد نہ مراد د جمعہ ورخ دہ. نمرچہ پہ کومو کومو ورخور اوخی اود ویری پہ دے کنبی د تولو نہ افضل اواعلیٰ ورخ د جمعہ دہ. پدے کنبی یوساعت داسی دے چہ پہ ہغے کنبی بندہ کومہ یوہ بنیگرہ او غواری نو ملاویری اود کومہ بدنی نہ پناہ غواری اخواکیری اود ﴿مَشْهُودٍ﴾ نہ مراد د عرفہ ورخ دہ.

قوله تعالى: - وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ ﴿۲﴾

یوم مشہود خہ خیز دے: ابن خزیمہ کنبی ہم دا حدیث دے (۳) موسیٰ بن عبیدہ نہ د دے روایت دے اودے ضعیف دے. داروایت پخپلہ د حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ د قول نہ نقل دے اوہم دا ڍیر صحیح معلومی. مسند کنبی د حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ نہ ہم دا روایت دے (۴) اود حضراتونہ ہم دا تفسیر نقل دے اویہ دے کنبی اختلاف نشته. فالحمد للہ. یوبل روایت کنبی مرفوعا نقل دی چہ د جمعہ ورخ تہ دلتہ شاہد وئیلے شوے دے دائی خاص زمونہ ډپارہ دخزانے پہ توگہ پتہ کرے وہ (۵) یوبل حدیث کنبی دی چہ د تولو ورخ سردارہ ورخ د جمعہ دہ (۶) د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نہ دا ہم روایت دے چہ د شاہد نہ مراد پخپلہ د حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم ذات دے اود مشہود نہ مراد د قیامت ورخ دہ. بیبا ہغوی دا آیت اولوستلو ﴿لَكَ يَوْمَ تَجْمُوعٌ لِّلنَّاسِ وَذٰلِكَ يَوْمٌ مَّشْهُودٌ﴾ یعنی د ہغہ ورخ ډپارہ بہ خلق راجع کرے شی اودا ورخ مشہود یعنی حاضرہ کرے شوے دہ.

یوسری د حضرت حسن بن علی رضی اللہ عنہ نہ سوال اوکروچہ شاہد او مشہود خہ خیز دے؟ ہغوی او فرمائیل تاد بل چانہ تپوس کرے؟ وئی وئیل اود ابن عمر رضی اللہ عنہ او ابن زبیر رضی اللہ عنہ نہ. وئی فرمائیل ہغوی خہ جواب درکرو وئیل د قربانسی ورخ اود جمعہ ورخ. وئی فرمائیل چہ نہ بلکہ د شاہد نہ مراد حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم دے لکہ چہ قرآن پاک کنبی ارشاد دے ﴿فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هَؤُلَاءِ شَهِيدًا﴾ یعنی خہ حال بہ وی چہ کلہ مونہ د ہریوامت نہ گواہ راولو اوتا پہ ہغوی باندے گواہ جوہ کرے اود مشہود نہ مراد د قیامت ورخ دہ. قرآن پاک وائی ﴿وَذٰلِكَ يَوْمٌ مَّشْهُودٌ﴾ داہم روایت دے چہ د شاہد نہ مراد حضرت آدم رضی اللہ عنہ اود مشہود نہ مراد د قیامت ورخ اود مشہود نہ مراد د جمعہ ورخ ہم روایت دہ اود شاہد نہ مراد پخپلہ اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ہم دے اود عرفہ ورخ ہم دہ.

یو حدیث کنبی دی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی دی د جمعہ پہ ورخ پہ ماہہ کثرت سرہ درود وائی ہغہ مشہود ورخ دہ پہ کومہ کنبی چہ فربتے حاضریری. حضرت سعید بن جبیر رضی اللہ عنہ فرمائی شاہد اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دے. قرآن

(۱) تفسیر قرطبی: ۲۸۳/۱۹.

(۲) الطبری: ۳۲۲/۲۴.

(۳) الطبری: ۳۳۳/۲۴، ابن خزیمہ: ۱۱۶/۳.

(۴) احمد: ۲۹۸/۲.

(۵) المعجم الکبیر: ۳۴۵۸.

(۶) الطبری: ۳۳۴/۲۴.

پاک وائی (وَكُنْفِي بِاللَّهِ شَهِيدًا) اومشہودمونہر یو۔ دقیامت پہ ورخ بہ مونہر تہول د اللہ ﷻ پہ وپانڈی حاضرولی شو۔ اکثر و حضراتودا فرمان دی چه شاہد جمعہ ورخ دہ اومشہود د عرفہ ورخ دہ۔ دی قسمونونہ پس ارشاددی چه د خندوقونو والا بانڈی لعنت وی۔ دا د کافرانویوہ دلہ وہ کومو چه ایماندار مغلوب کولوسرہ ہغوی ددین نہ اړول غوبنتل ا۔ دہغوی پہ انکاربانڈی نی کنڈی اوکنستلی اوپہ ہغی کبھی نی لرگی بل کرل او اور نی سورکرو او۔ نی ہغوی تہ اوونیل چه اوس ہم ددین نہ واورنی۔ دی اللہ والا خلقوانکار اوکرو۔ اودی داللہ ﷻ نہ نہ ویریدونکو کافرانوہغہ مسلمانان پہ ہغہ سورکری شوی اور کبھی و اچول۔ ہم دایمانولی شی چه دا خلق ہلاک شو۔ دادخشاک نہ دک سورکری شوی اور د خندوقونو پہ غاروناست د ہغہ مؤمنانود سوزیدو تماشہ کتلہ۔ دی دبنمنشی او عذاب سبب د مؤمنانویہیخ قصور نہ وو اود ہغوی صرف د دوی پہ ایماندارنی بانڈی غضب او غصہ وہ۔ پہ اصل کبھی غلبہ لرونکی ہم اللہ ﷻ دی د ہغہ پہ پناہ کبھی راتلونکی ہیخ کله ہم نہ برباد کیبری او ہغوی پہ خپلو تہولو افعالو او اقوالو کبھی پہ شریعت او تقدیر کبھی د تعریف قابل دی او کہ اللہ ﷻ خہ وخت کبھی خپلو خاص بندی گانوتہ دکافرانود لاسہ تکلیف ہم اوسوی اود ہغی رازچاتہ معلوم تہ شی نونہ دی وی خوبہ اصل کبھی ہغہ د خہ مصلحت او حکمت پہ بنیادبانڈی وی۔ داللہ ﷻ پہ پاکو صفتونو کبھی داہم دی چه ہغہ د زمکو آسمانونو او تہولو مخلوقاتو مالک دی او ہغہ دہریوخیز حاضر اوناظر دی ہیخ خیزدہغہ نہ پت نہ دی۔ دا واقعہ دکومی علاقہ او کومی زمانہ ۵۵: علیؑ فرمائی چه دا واقعہ د اہل فارس دہ۔ دہغوی بادشاہ دا قانون جاری کول غوبنتل چه محرمت ابدیہ یعنی مورخور لور وغیرہ تہول حلال دی۔ دہغہ وخت علماء کرامود دی نہ انکار اوکرو او منع نی کرو۔ پہ دی بانڈی ہغوی خندوقونہ اوکنستل پہ ہغی کبھی نی اور بل کر و ہغہ حضرات نی پہ دی کبھی او غور زول۔ دا اہل فارس ترنہ پوری دابنخی ہم حلال گنری۔ دا ہم روایت دی چه دا خلق یمنیان وو۔ مسلمانانواو کافرانو کبھی جنگ او شو مسلمانان غالب راغلل بیا پہ دویم جنگ کبھی کافران غالب راغلل نو ہغوی کنڈی اوکنستلی او ایمانداران نی پہ کبھی اوسوزول۔ داہم روایت دی چه دا واقعہ د اہل حبش دہ۔ دا ہم روایت دی چه دا واقعہ د بنی اسرائیلودہ۔ ہغوی دانیاں او دہغہ ملگروسرہ دا سلوک کرے وو۔ نورا قول ہم دی۔

د خندوقونو واقعہ:- مسند احمد کبھی دی رسول اللہ فرمائیل چه پخوانشی زمانہ کبھی یوبادشاہ ووہغہ سرہ یوجادوگروو۔ کله چه جادوگریوہا شونو بادشاہ تہ نی اوونیل اوس زہ بوہا شوم اوزما د مرگ وخت رانیزدی شو ماتہ یوماشوم راکرہ نوزہ بہ ہغہ تہ جادواو بنیایم۔ یوہو بنییارہلک تہ ہغہ تعلیم ورکول شروع کرہ۔ ہلک چه بہ ہغہ لہ تلونو پہ لار کبھی دیوراہب کور ووچرتہ چه بہ ہغہ پہ عبادت کبھی او کله پہ وعظ کبھی مشغول وو۔ دی بہ ہم اودریدو اود ہغہ د عبادت طریقہ بہ نی کتلہ اود ہغہ وعظ نی اوریدلو۔ تلور راتلو کبھی بہ دلته اودریدلو جادوگریہ ہم وھلو او موریلارہم خکہ چه ہلتہ بہ ہم ناوختہ رسیدلو اودلته ہم۔ یوخل دی ماشوم راہب تہ خپل شکایت وپانڈی کرو۔ راہب ورتہ اوونیل چه کله جادوگری تانہ تپوس اوکری چه ولے دی ناوختہ کرو؟ نوتہ ورتہ وایہ دکور خلقو راحصار کرے ووم او چه د کوروالا دی راگیر کرے نو ورتہ وایہ چه جادوگری حصار کرے ووم۔ دغہ شان یوہ زمانہ تیرہ شوہ۔ یو طرف تہ ہغہ جادو زده کولو او بل طرف تہ د اللہ ﷻ کلام اود اللہ ﷻ دین۔ یوہ ورخ ہغہ اوکتل چه پہ لار کبھی یو خطرناک خناور پروت دی د خلقو تگ راتگ بنددی۔ دا خوا خلق دیخوانہ شی راتلی اود دیخوا خلق اخوانہ شی تلی۔ تہول خلق اخوادیخوا پریشانہ ولاړدی۔ ہغہ پہ خپل زہہ کبھی سوچ اوکرو چه نن موقعہ دہ زہ خپل از مینست کوم چه د راہب دین د اللہ ﷻ خوبن دی کہ د جادوگری۔ ہغہ یوکانہرے راوچت کرو اوپہ ہغہ خناور نی ورگذار کرو اوونی وئیل ای اللہ کہ ستا پہ نیزد راہب دین او تعلیم د جادوگری کارنہ پیر محبوب دی نودا خناور پہ دی کانہری بانڈی ہلاک کرے دی د پارہ چه خلق د دی بلانہ خلاص شی۔ د

کانری پہ لگیدو باندی ہغہ خنار مرشو اود خلقو تک راتگ شروع شو. بیا لارو او راہب نی خبر کرو
نو ہغہ اووئیل خوبہ بچیہ! تہ مانہ غورہ نی. اوس بہ د اللہ ﷻ د طرف نہ ستا از مینت کیری کہ چری
داسی اوشی نو تہ زما خبر چاتہ مہ ورکوه. اوس دی ماشوم تہ حاجت مندو خلقو قطارونہ اولگیدل. اود
ہغہ بہ دعاسرہ د مورنہ پیداشوی راندہ جذامیان شل اوہر قسم بیماران جو پیدل. د بادشاہ د یوناینا
وزیر غورہ تہ ہم دا خبرہ اورسیدہ. ہغہ دیری تحفی تحائف واخستہ راغلو. ہغہ وئیل کہ تاماتہ شفا
را کرہ نودا تولی بہ تالہ درکرم. ہغہ وئیل شفا زما پہ لاس کنبی نہ دہ اوزہ چالہ شفا نہ شم ورکولی شفا
ورکونکی خو اللہ وحدہ لا شریک لہ دی. کہ تہ پہ ہغہ باندی د ایمان راو پرو وعدہ کوی نو زہ بہ د ہغہ نہ
دعا اوکرم. ہغہ اقرار اوکرو ماشوم د ہغہ د پارہ دعا اوکریہ او اللہ ﷻ ہغہ تہ شفا ورکریہ او ہغہ د بادشاہ
دربار تہ راغلو او چہ خنگہ نی د رندو پہ شان اول کار کولو کارنی شروع کرو سترگی نی بالکل بینا
وی. بادشاہ حیران شو او تپوس نی اوکرو تاتہ سترگی چادر کری؟ ہغہ وئیل زما رب. بادشاہ وئیل یعنی
ما. وزیر وئیل نہ نہ زما اوستار رب اللہ ﷻ دی. بادشاہ وئیل چہ بنہ دہ زما نہ علاوہ بل خوک ہم ستار رب
شہ. وزیر وئیل اوزما اوستار رب اللہ ﷻ عزوجل دی. اوس ہغہ پہ وھلو تکولو سرہ ہغہ تہ قسم قسم
تکلیفونہ اوسزاگانہی ورکول شروع کریہ او تپوس نی کولوتاتہ داتعلیم چا در کری؟ آخر ہغہ او خودل چہ د
دغہ ماشوم پہ لاس ما ایمان راو پرو. اوس ہغہ د ماشوم راوغوبنتو او وئی وئیل چہ تہ خو پہ جادو کنبی
بنہ ماہر شوہی چہ راندہ ہم جو رول او بیماران تیک کول دی شروع کریہ. ہغہ وئیل غلطہ دہ نہ زہ چاتہ
شفا ورکولی شم اونہ جادو. شفاخو اللہ ﷻ پہ لاس کنبی دہ. وئیل چہ بنہ یعنی زما پہ لاس کنبی دہ
خکہ چہ اللہ خو ہم زہ ہم. ہغہ وئیل ہیخ کلہ نہ. بادشاہ وئیل چہ بیا تہ خوزما نہ بغیر بل خوک اللہ
منی ہغہ وئیل اوزما اوستار رب اللہ ﷻ دی. ہغہ دہ تہ ہم قسم قسم سزاگانہی ورکول شروع کریہ تردی چہ
د راہب پتہ نی معلومہ کریہ. راہب نی راوغوبنتو چہ تہ اسلام پریردہ اود دی دین نہ واوہ. ہغہ انکار
اوکرو نو بادشاہ ہغہ پہ آرہ او خیر لو او دوه تکرری کرو وئی غور زولو. بیا دی خوان تہ او وئیل چہ تہ ہم د
دین نہ واوہ نو ہغہ ہم انکار اوکرونو بادشاہ حکم اوکرو زما سپاہیانو دی فلانکی فلانکی غرتہ
بوخی اود ہغی اوچتوسو کوتہ پہ رسیدو باندی دہ تہ او وینہی چہ دادین پریردہ کہ دی منی نو تیک دہ
گنی د ہغہ خای نہ نی رالہہ کری. دی خلقو ہغہ بوتلو او چہ د ہغہ خای نہ نی دیکہ ورکول او غوبنتل
نو ہغہ د اللہ ﷻ تہ دعا اوکریہ (اللہم اکنہم مامشت) ای اللہ ﷻ خنگہ چہ غوارہی د دوی نہ خلاصی را کری.
دی دعاسرہ غراو خوزیدو او ہغہ سپاہیان رالہہ شول او ہغہ ماشوم بیچ شو. د ہغہ خای نہ پہ خندا
خوشحالی باندی ہغہ ظالم بادشاہ لہ بیار راغلو. بادشاہ وئیل دا خہ اوشو؟ زما سپاہیان خہ شو؟ وئیل
زما اللہ زہ د ہغوی نہ بیچ کریم. ہغہ خہ نور سپاہیان راوغوبنتل او ہغوی تہ نی او وئیل چہ دی پہ کشتنی
کنبی کینوئی او ہونی زنی او د سمندر بہ بیخ کنبی وردوب کری. دوی ہغہ واخستلو اولارل د سمندر
مینخ تہ اورسیدل. کلہ چہ نی ہغہ پہ سمندر کنبی غور زول غوبنتل نو ہغہ بیا ہغہ دعا اوکریہ یا اللہ
خنگہ چہ غوارہی ماد دوی تہ بیچ کریہ. یوچہ راوچتہ شوہ او ہغہ سپاہیان تول پہ سمندر کنبی دوب شول
صرف ہغہ ماشوم باقی پاتی شو. دی بیا بادشاہ لہ راغلو او وئی وئیل زما اللہ زہ بیا د ہغوی نہ بیچ
کریم. ای بادشاہ کہ تہ ہر خومرہ چلونہ اوکری خو ما ہلاک کولی نہ شی. او چہ خنگہ زہ وایم کہ ہغہ
شان دی اوکریہ نو زما روح بہ اوخی. ہغہ وئیل خہ اوکرم؟ وئی فرمائیل تول خلق پہ یومیدان کنبی
را جمع کریہ بیا د کھجوری پہ تنہ باندی پہ سولنی مہ او خیروہ او زما ترکش نہ یو غشی راوباسہ او ہم
زما پہ لیندہ باندی خیروہ او (بسم اللہ رب هذا الغلام) یعنی د ہغہ اللہ ﷻ پہ نوم چہ د دی ماشوم رب دی
وایہ او غشی زما طرف تہ اولہ ہغہ باندی بہ زہ اولگم اوزہ بہ مرشم. بادشاہ ہم داسی اوکریہ او غشی
د ہغہ پہ کوپرنی باندی اولگیدو ہغہ خپل لاس ہم پہ ہغہ خای کیخودو او شہید شو. پہ دی طریقہ

باندی دشہید کیدلوسره خلقو ته د هغه په دین باندی یقین راغلو خلورو وارو طرفونه اوازونه راغله چه مونږ ټولو ددی ماشوم په رب باندی ایمان راوړلی دی. ددی حال په کتوباندی دبادشاه ملگری اوویریدل او بادشاه ته نی اووتیل د دی هلك ترکیب باندی خو مونږ پوهه نه شو. گورنی د هغی دا اثر اوشو چه دا ټول خلق هم دهغه په مذهب باندی شو. مونږ خو هغه په دی وجه قتل کړو چه د ده مذهب خور نه شی ولې هغه ویره خو مخی ته راغله او ټول مسلمانان شو. بادشاه ونیل چه بنه ده ټولو محلونو اولارو کبسی خندقونه اوکنشی هغه د لرگونه ډک کړنی اوور ورته کړنی. خوک چه د دی دین نه واوړی هغه پریردنی او چه خوک اونه منی هغه په اور کبسی واچونی. دی مسلمانانو په صبر او برداشت سره په اور کبسی سوزیدل منظور کړه اوپه هغی کبسی په ټوپونو وراودانگل. خو یوه بنسخه چه د هغی په غیر کبسی یو پنی څکونکی ماشوم ووهغه لږه شان اوویریدله نو دی ماشوم له الله ﷻ دخبرو طاقت ورکړو هغه ونیل مورې څه کوی ته خویه حق نی صبرکوه او دی ته وراودانگه (۱) دا حدیث په مسند احمد کبسی هم دی اود صحیح مسلم په آخر کبسی هم دی او په نسائی کبسی هم په څه اختصار سره دی.

د ترمذی شریف په حدیث کبسی دی چه حضرت صهیب ﷺ فرمائی چه نبی کریم ﷺ د مازیگرمونځ کولو نه پس عموما د شونډی لاندی څه فرمائیل نود حضور ﷺ نه تپوس اوشو چه حضور ﷺ! دا تاسو څه فرمائی؟ ونی فرمائیل چه په انبیا وکرامو کبسی یونبی ﷺ ووچه په خپل امت باندی به نی فخر کولو. ونی ونیل چه د دوی خیال به خوک ساتی نو الله ﷻ د هغوی طرف ته وحی راو لیگله چه دوی ته اختیار دی که داخبره خوښوی چه زه پخپله د دوی نه انتقام اوبدله واخلم یاپخپله داخبره خوښوی چه په دوی باندی دینمن مسلط کړم. هغوی انتقام خوښ کړو نو په یوه ورځ د هغوی نه اویازره مړه شو دی سره هغوی دا حدیث هم بیان کړو کوم چه پورته تیر شو. بیا په آخره کبسی دقتل نه واخله ترمجید پورې آیاتونه تلاوت کړل. داخوان شهید خب کړی شوې وواود حضرت عمر بن الخطاب ﷺ د خلافت په زمانه کبسی د هغه دقبرنه هغه راویستلی شوې وودهغه گوته هم هغه شان په کوپړنی باندی پرته وه څنگه چه د شهادت په وخت کبسی وه. امام ترمذی ﷺ دی ته حسن غریب وائی. خویه دی روایت کبسی داصرحت نشته چه دا واقعہ نبی کریم ﷺ بیان فرمائیلې. ممکن دی چه د حضرت صهیب رومی ﷺ بیان فرمائیلې وی هغه سره د نصرانیانو داسې ډیر حکایتونه وو. والله اعلم.

د سیرت ابن اسحاق روایت: امام محمد بن اسحاق ﷺ هم دا قصه په نورو الفاظو کبسی بیان کړې ده چه ددی خلاف ده. هغه وائی نجرانی خلق بت پرست مشرکان وو. اونجران سره یو وړوکی غونډی کلي وو په هغی کبسی یوجادوگروو. نجرانیانو ته به نی جادو خودلو. فیصون نومی یوبزرگ عالم دلته راغلو اود نجران او هغه کلی په مینځ کبسی هغه خپله ډیره واچوله. دینار هلكان کوم چه به د جادوگر نه جادو زده کولو دپاره تلل. په هغوی کبسی دسوداگریوخوی عبدالله نومی هلك وو. هغه ته به په تلور اتلو کبسی د راهب دعبادت اودهغه د مونځ وغیره د زده کړې موقعه هم ملاویدله په دی به نی سوچ اوفکر کولو او په زړه کبسی نی دهغه د مذهب صداقت خای کړې وو. بیا هغه دلته تگ راتگ شروع کړو اومذهبی تعلیم نی دهغه راهب نه حاصلول شروع کړو. یوڅو ورځې پس هغه پدی مذهب کبسی داخل شو او اسلام نی قبول کړو. دتوحید پابند شو اوهم دیو الله ﷻ دعبادت نی کولو اود دین علم نی په بنه شان سره حاصل کړو. هغه راهب اسم اعظم هم پیژندلو. هغه ډیر خواهش کولو چه ده ته نی اوبنای خوهغه اونه خودلو او ورته نی اوونیل اوس لا په تا کبسی د دی صلاحیت نه دی راغلی ته لا اوس د کمزوری زړه خاوندنی د دی طاقت زه په تا کبسی نه وینم. د عبدالله پلار ته د خپل خوی د مسلمان کیدو علم نه وو. هغه خو خپل خان سره دا گنډل چه زما خوی جادو زده کوی اوهم هلته ځی راځی. عبدالله چه کله دا اوکتل چه راهب

ماتہ اسم اعظم نہ بنائی ہغہ تہ زما دکمزورنی ویرہ دہ نو یوہ ورخ ہغہ غشی واخستل اوچہ خومرہ نومونہ دالله ﷺ ہغہ تہ یاد وو پہ ہریوغشی بانڈی نی یویو نوم اولیکلو بیانی اور بل کرو اوکیناستو او یویوغشی نی پہ ہغہ کبھی اچول شروع کرہ۔ کله چہ ہغہ غشی راغلوپہ کوم چہ اسم اعظم وو ہغہ اور کبھی پریوتوسرہ راہوپ کرو بھر راوتلو اوپدی بانڈی اور بالکل اثر اونہ کرو۔ ہغہ تہ پتہ اولگیدلہ چہ ہم دا اسم اعظم دی۔ خپل استاذ لہ راغلو او ورتہ نی اووئیل ماتہ داسم اعظم علم معلوم شوہ۔ استاذ تپوس اوکرو چہ اونہ پتہ خہ دی نوہغہ اوخودلو۔ راہب تپوس اوکرو خنگہ معلومہ شوہ نوہغہ تولہ واقعہ بیان کرہ۔ ہغہ اووئیل چہ اوتانبہ معلومہ کرہ ہم دغہ اسم اعظم دی دا ہم خپل خان پوری اوساتہ خوماتہ ویرہ دہ چہ تہ بہ نی بیکارہ کرے۔ د ہغہ دا حالت شو چہ نجران تہ راغلو پہ کوم بیمار پہ کوم خفہ اوپہ کوم ستم شوی سری بانڈی بہ نی نظر پریوتلو ہغہ تہ بہ نی وئیل کہ تہ موحد جو پریی اودین اسلام قبول کرے نوزہ دخپل رب نہ دعا کوم ہغہ بہ تاتہ شفا او خلاصی درکری او گورہ بلا بہ ذرنہ اخوا شی۔ ہغہ بہ دا قبولہ کرہ۔ دہ بہ پہ اسم اعظم سرہ دعا اوغوہنتلہ اللہ ﷻ بہ ہغہ روغ جو کرے اوس د نجرانیانو پیرہ اولگیدلہ اولوہلوبہ روزانہ اسلام قبلولو او کامیابیدل بہ۔ آخربادشاہ تہ ددی پتہ اولگیدہ اوہغہ نی راوغوبنتو دمکی ورکرہ چہ تا زما رعیت وراں کرو زما اوزما د پلار نیکونو پہ مذهب دی حملہ اوکرہ زہ بہ ستانہ پبھی لاسونہ کت کرے اولنڈی بوچی بہ دی کرے۔ عبداللہ بن تامر جواب ورکرتہ داسی نہ شی کولی۔ بادشاہ ہغہ د غر نہ راگذارولو خو ہغہ لانڈی پہ راتلو بانڈی صحیح سالم وو۔ پہ تول بدن بانڈی چرتہ زخم ہم نہ وو راغلی۔ د نجران پہ طوفانی سمندرونو کبھی نی ورواچولو د خہ نہ چہ خوک بیج کیدی نہ شی خودی د ہغہ خای نہ ہم صحیح سلامت راغلو۔ غرض دا چہ عاجز راغلو نو بیا عبداللہ بن تامر اووئیل ای بادشاہ واورہ تہ بہ زما پہ قتل کولو بانڈی چری ہم قادر نہ شی تردی چہ تہ دا دین اومنہ کوم چہ زہ منم اود یوخدانی عبادت کوہ کہ تا دا اوکرہ نو تہ بہ بیا ما قتل کرے شی۔ بادشاہ ہم داسی اوکرہ اود عبداللہ خودلی شوے کلمہ نی اولوستلہ اوکوم لرگی چہ د ہغہ پہ لاس کبھی وو پہ ہغہ بانڈی نی حضرت عبداللہ اووہلو پہ دی سرہ پہ ہغہ بانڈی ہسی لپشان گریدل راغلو او ہم د دی نہ ہغہ شہید شو۔ اللہ ﷻ د ہغہ نہ خوشحالہ شو اوخپل خاص رحمتونہ نی پہ ہغہ بانڈی نازل کرل۔ د نجران تول خلق مسلمانان شو اود حضرت عیسیٰ ﷺ پہ ربتونہ دین بانڈی قایم شو۔ ہم دغہ مذهب ہغہ وخت پہ حق بانڈی وو۔ دغہ وخت کبھی حضور ﷺ نبی نہ وو جو رشوی خوبیایوزمانہ پس پہ ہغوی کبھی بدعتونہ را پیدا شو او خوارہ شو اود حق دین نور د ہغوی نہ واخستے شو۔ غرض پہ نجران دعیسائیت د خوریدلو اصلی سبب دا وو بیا د یوزمانہ نہ پس ذونواس یہودی خپل لبیکر سرہ پہ دی نصرانیانو بانڈی حملہ اوکرہ او غالب شو۔ بیانی ہغوی تہ اووئیل چہ یاخو یہودیت قبول کرنی یامرگ۔ ہغوی قتل کیدل منظور کرہ۔ ہغہ خندقونہ اوکنستل اورنی پہ کبھی بل کرو او وئی سوزول۔ بعضی نی قتل ہم کرل۔ اود بعضو پبھی لاسونہ پوزہ غورونہ وغیرہ پریکرل۔

تقریباً شل زہ مسلمانان دی ظالم قتل کرل۔ ہم د دی ذکر پہ آیت ﴿قِيلَ أَضْحَبُ الْأَعْدُوْدِ﴾ کبھی دی۔ د ذو نواس نوم زرعد وودہغہ د بادشاہت پہ زمانہ کبھی بہ نی ہغہ تہ یوسف وئیل۔ دہغہ دپلار نوم اسعدابی کریب ووکوم چہ تبع دی اوہغہ پہ مدینہ کبھی جنگ اوکرو اوکعبہ بانڈی۔ کپرہ واچولہ ہغہ سرہ دہ یہودی عالمان وو۔ د یمن والا ہم د ہغہ پہ لاس بانڈی یہودی مذهب کبھی داخل شو۔ ذونواس ہم پہ یوہ ورخ صرف د سحر پہ وخت کبھی پہ دی خندقونو کبھی شل زہ د ایمان خاوندان قتل کرل۔ پہ دوی کبھی صرف یوکس پاتے شو د ہغہ نوم دوس ذی ثعلبان وو دی پہ اس بانڈی اوتختیدو۔ خوہغہ پسے ہم اسونہ اوزغلول خودی پہ لاس ورنغلو۔ دی نیغ د روم بادشاہ قیصر لہ لارو اوہغہ د حبشو بادشاہ نجاشی تہ اولیکل۔ دوس د ہغہ خای نہ د نصرانیانو لبیکر واخستو یمن تہ راغلو د ہغوی سرداران

اریاط او ابرہہ وو۔ یہودیان مغلوب شو او یمن د یہودیانو د لاس نہ اووتلو۔ ذوانواس اوتختیدو خو ہغہ پہ اویو کنبی غرق شو۔ بیا د اویاؤ کالوپوری دلتہ د حبشو نصرانیانو قبضہ وه۔ آخر سیف بن ذی یزن حمیری د فارس د بادشاہ نہ امدادی فوخیان واخستل او پہ اووہ سوو قیدیانو خلقوئی پہ ہغوی حملہ اوکړہ فتح نی حاصلہ کړہ او بیا حمیری سلطنت قائم شو۔ دې څہ بیان بہ پہ سورت فیل کنبی ہم راخی۔ ان شاء اللہ ﷺ سیرت ابن اسحاق کنبی دی چه یونجرانی د حضرت عمر ؓ پہ زمانہ کنبی د نجران یو شاپرہ او غیر آبادہ زمکہ دخپل څہ کارد پاره اوکنستلہ نو وئی کتل چه د عبد اللہ بن تامر جوسہ پہ ہغی کنبی وه۔ ہغوی ناست وو پہ سرباندې چه پہ کوم خای زخم راغلې وو ہم ہلتہ نی لاس وو۔ کہ لاس بہ دې اخواکولونو وینہ بہ روانیدلہ چه بیا بہ دې لاس پریخودو لاس بہ پخپلہ خپل خای تہ تلو او وینہ بہ بندیدلہ۔ د لاس پہ یوہ گوته کنبی یوہ گوته ہم وه چه پہ ہغی ربی اللہ لیکلی وو یعنی زما رب اللہ دې۔ ددې واقعہ خبر دخلاقت محل تہ اورسیدہ ددې خای نہ د فاروق اعظم ؓ حکم راغلو چه دا ہم داسی پریردنی اودلاری نہ چه کومہ خاورہ اخواکړې شوې دہ ہغہ پری واچونی او چه څنگہ وو ہغہ شان نی کړنی اونبہ پری اولگوئی۔ نو ہم داسی اوشو۔

دیو بل بزرگ جوسہ۔ ابن ابی الدنیا ؒ لیکلی دی چه کله حضرت ابو موسی اشعری ؓ اصبہان فتح کړونو یودیوال نی اولیدو چه ہغہ غورزیدلې وو پہ حکم نی جوړ کړو خوبیارا پریوتلو بیانی جوړ کړو نو بیا راپریوتلو۔ آخر معلومہ شوه چه د دې لاندې یونیک بخت سرې خبش دې۔ کله چه زمکہ اوکنستلې شوه نووئی کتل چه دیوسری جوسہ ولارہ دہ ورسره یوہ تورہ دہ پہ ہغی لیکلی دی زہ حارث بن مضاض یم چا چه د خندقونو والا نہ انتقام واخستلو۔ ابو موسی اشعری ؓ ہغہ جوسہ راوویستلہ او ہلتہ نی دیوال اودرولو نو برابر شو۔ زہ وایم چه دا حارث ابن مضاض بن عمرو جرہمی دې کوم چه د کعبہ اللہ متولی شوې وو۔ ثابت ابن اسمعیل بن ابراہیم د اولاد نہ پس د ہغہ ځوی عمرو بن حارث ابن مضاض وو چه پہ مکہ کنبی د جرہم قبیلې آخری بادشاہ وو۔ کوم وخت چه خزاعہ قبیلې ہغہ ددې خای نہ اوویستلو اودیمن طرف تہ نی جلاوطن کړو۔ ہم دغہ ہغہ سرې دې چا چه پہ عربو کنبی اول اول شعراوونیل پہ کوم شعر کنبی چه ورا نہ مکہ آبادول او دزمانې داوختوراوختوسره بیادہغہ خای نہ ویستل ہغہ بیان کړی دی۔ ددې واقعہ نہ خودا معلومیږی چه داقصہ داسماعیل ؓ د څہ زمانې نہ پس او ډیره زړہ دہ چه د اسماعیل ؓ نہ تقریباً پنځہ سوہ کالہ پس معلومیږی خود ابن اسحاق ددې مطول روایت نہ کوم چه پورته تیر شو دا خبرہ ثابتیږی چه داقصہ دعیسی ؓ نہ پس اود محمد ؐ نہ وړاندې دہ۔ زیات صحیح ہم دا معلومیږی۔ واللہ اعلم۔ اودا ہم کیدې شی چه دا واقعہ پہ دنیا کنبی څوخل شوې وی لکہ چه د ابن ابی حاتم د روایت نہ معلومیږی چه حضرت عبدالرحمن بن جبیر ؓ فرمانی چه د تبع پہ زمانہ کنبی پہ یمن کنبی خندقونہ کنستلې شوې وو اود قسطنطین پہ زمانہ کنبی پہ قسطنطنیہ کنبی ہم مسلمانانوتہ دغہ عذاب ورکړې شوې وو۔ اونصرانیانو خپلہ قبلہ بدلہ کړہ او پہ دین مسیح کنبی نی بدعتونہ راپیدا کړل توحید نی پریخودو۔ ہغہ وخت کنبی چه کوم رشتونی دیندار وو ہغوی ددوی ملگریاونه کړہ اوپہ اصلی دین باندې پاتې شونوہغہ ظالمانو خندقونہ اوکنستل اود اُورنہ نی ډک کړل اوہغوی نی اوسوزول۔ اوہم دغہ واقعہ د بابل پہ زمکہ باندې پہ عراق کنبی د بخت نصر پہ زمانہ کنبی اوشوہ کوم چه یویت جوړ کړې وو اوپہ خلقو باندې بہ نی ہغہ تہ سجده کولہ۔ حضرت دانیال اود ہغہ دواړہ ملگری عزریا او میثایل ددې نہ انکار اوکړو نوہغہ دوی دغہ د اُور پہ خندق کنبی واچول۔ اللہ ﷺ اُور پہ ہغوی باندې یخ کړو اوہغوی نی پہ سلامتیاسرہ اوساتل۔ صفاخلاصی نی ورکړو اودغہ ظالمان نی پدغہ خندق کنبی واچول۔ دا نہہ قبیلې وې او تول اوسوزیدل ایرہ شو۔ سدی ؓ فرمانی چه پہ دریوخیونو کنبی دا معاملہ اوشوہ پہ عراق کنبی شام کنبی او پہ یمن کنبی۔

مقاتل رضي الله عنه فرمائی چه خندقونه در یو خایونو کنبی وو یود یمن په بنار نجران کنبی بل شام کنبی او دریم فارس کنبی. په شام کنبی د دې بانی انطنانوس رومی وو او فارس کنبی بخت نصر او د عربویه زمکه یوسف ذونواس شام او فارس د خندقونو ذکر په قرآن کنبی نشته. دا ذکر د نجران دې ربیع بن انس رضي الله عنه فرمائی چه مونږ اوریدلی دی دفترة په زمانه کنبی یعنی دعیسی عليه السلام او پیغمبر آخر زمان عليه السلام په مینخمنی زمانه کنبی یوقوم وو کله چه هغوی اوکتل خلق فتنه او بنار کنبی راگیر کړې شو او دلې دلې شوی دی او هره ډله په خپلو خیالاتو کنبی خوشحاله ده نودوی دا خلق پریخودل اودې خای نه نی هجرت او کړو جدا جدا خایونه نی جوړ کړل او هلته نی استوگنه شروع کړه اود الله عز وجله عبادت کنبی په یوشان اخلاص سره مشغول شو. د مونږونو پابندی د زکوة ورکولو کنبی لگیاشو اود هغوی نه خان له اوسیدل. تردې چه یوسرکش بادشاه ته د دې الله والا ډلې پته اولگیده. هغه دوی له خپل سپری راو لیگل او هغوی نی پوهه کړل چه تاسو هم مونږ سره یو خای شنی او بت پرستی شروع کړنی دې ټولو بالکل انکار او کړو چه مونږ نه دا نه کیږی چه د الله عز وجله وحده لاشریک له نه بغیر د بل چا عبادت او بندگی او کړو. بادشاه او وئیل که تاسوته دا منظورنه وی نوزه به تاسو قتل کړم. جواب ملا وشو چه څه کولې شې او کړه خو مونږ دین نه شو پریخودې. دې ظالم خندقونه او کنستل اور نی بل کړو اودا ټول بنحی سپری او ماشومان نی راجمع کړل اود هغه خندقونو په غارونی اودرول او وئیل وائی دا آخری سوال اوجواب دې. آیا بت پرستی قبلونی که په اور کنبی غورزیدل قبلونی. هغوی وئیل مونږ ته سوزیدل او مړه کیدل قبول دی خو ورو ورو ماشومانو چغې صوری شروع کړې مشرانو هغوی پوهه کړل چه بس د نن نه پس به اور نه وی. مه ویریرنی اود الله عز وجله نوم واخلی وردانگنی. نو ټولو وراودانگل په هغوی باندي څه تاو هم نه وه راغلی چه الله عز وجله دهغوی روحونه قبض کړل او آورد خندقونونه بهر راووتلو اودا بد کرداره سرکش چه څومره وو راگیرنی کړل او ټول نی اوسوزول. ددې خبر په دې آیاتونو (قتل الخ کنبی دې. نو په دې وجه د فتنوا معنی شوه سوزول. نو فرمائی چه دې خلقو مسلمانان بنحی اوسپری اوسوزول که هغوی توبه اونه کړه یعنی دخپل دې کار نه منع نه شو او پخپلو کړو باندي پنبیماننه هم نه شو نود هغوی دپاره دوزخ دې او د سوزیدلو عذاب دې دې د پاره چه بدله هم د هغوی د عمل په شان وی. حضرت حسن رضي الله عنه فرمائی چه الله عز وجله ډیر لوی او بزرگ او اوچت رحم او کرم او مهرباننی ته او گوره چه کومو بد کارو د هغه گران بندی گان پداسی بدترین عذابونو کنبی او وژل هغوی ته هم الله عز وجله د توبه وائی او هغوی سره هم دمغفرت او بیبني وعده کوی. ای الله مونږ ته هم د خپلو وسیع رحمتونونه پوره حصه را کړی. آمین.

إِنَّ الَّذِينَ	أَمَنُوا وَعَمِلُوا	الصَّالِحَاتِ	لَهُمْ	جَنَّاتُ
بیشکه هغه کسان چی ایمان نی راوړو او عملونه نی او کړل نیک دی هغوی دپاره باغونه				
بیشکه چاچی ایمان راوړې دې او نیک عملونه نی او کړل هغوی دپاره				
تَجْرِي	مِنْ تَحْتِهَا	الْأَنْهَارُ	ذَلِكَ الْفَوْزُ	الْكَبِيرُ
چی بهیږی به لاتند دهغی نه نهرونه دا کامیابی ده لویه بیشکه نیول درب ستا				
باغونه دی چی دهغی لاتندی به ولې بهیږی دا ډیره لویه کامیابی ده بیشکه ستا درب نیول ډیر				
لَشَدِيدٍ	إِنَّهُ هُوَ	بِيدِي	وَيَعِيدُ	وَهُوَ الْغَفُورُ
ډیر سخت دی بیشکه هم هغه په اول خل پیدا کول کوی او دوباره به نی هم کوی او هغه ببنونکی دې				
سخت دی الله <small>عز وجله</small> په رومی خل هم پیدا کول کوی او دوباره به هم پیدا کول کوی او هغه ببنونکی				

الودود	ذوالعرش المجید	فعل	لما یزید
محبت کونکي دي خاوند دعرش دي لوئي دي کونکي دي هغه کار لره چي وي غواړي او مينه کونکي دي دعرش خاوند دي لوئي ذات دي څه چي غواړي هغه کوي	هل ائتک	حديث الجنود	فرعون و ثمود بل الذين
کفرؤا	يا راغلي دي تاته خبر دلبنکرو دفرعون او دثمود بلکه هغه کسان چي کفر نې کړي دي اياتا دلبنکرو قصي اوريدلي دي دفرعون او د قوم د ثمود دلبنکرو، بلکه کافران	في تكذيب	والله من ورايهم
في لوج محفوظ	الحق ته) په دروغ ونيلو کبسي اخته دي او الله چاپيره ددوي نه احاطه کونکي دي بلکه دا قران دي په انکار کبسي (غافل) پراته دي او الله هر طرفته دوي راگير کړي دي په اصل کبسي دقران پاک	في لوج محفوظ	لوئي دي (بروت دي) په لوح محفوظ کبسي د لوئي شان کتاب دي چي په لوح محفوظ کبسي سنبال دي

قوله تعالى: - إن الذين آمنوا وعملوا الصالحات لهم جنت

د جنت نهرونه: - دخپلو دښمنانو انجام بيانولوسره دخپلو دوستانونتيجه بيانوي چه دهغوي دپاره جنتونه دي دکومود لاندې چه نهرونه روان دي. د دوي په شان کاميابي به نوره چاته ملاوېږي. بيا فرمائي ستاد رب نيول ډير سخت دي. هغه به خپل دا دښمنان کوم چه رسولان دروغ گنړي اود هغوي په نافرمانو کبسي اخته دي په ډير طاقت سره داسې راگير کړي چه د هغوي د پاره به د خلاصي هيڅ لار باقي پاتې نه شي.

قوله تعالى: - ذوالعرش المجيد

الله ډيرو قدرتونو والا دي. هغه د ډيرو قوتونو مالک دي. څه چه ئي او غوښتل وئې کړل څه چه غواړي هغه په يوساعت کبسي کيږي. دهغه قدرتونو طاقتونو ته اوگوره چه هغه تاسواول هم پيدا کړئې او بيا د وژلو نه پس به مو دوباره بيارا پيدا کوي هغه نه څوک بندولې شي نه څوک وړاندې راتللي شي اونه څوک وړاندې کيدې شي. هغه د خپلو بنديگانو گناهونه معاف کونکي دي خو په دې شرط چه د هغه طرف ته تپتې شي او توبه او کړي اود هغه په وړاندې پوزه او مږي. نو بيا که هر څنگه خطاگانې وي په يودم کبسي معاف کولې شي. خپلو بنديگانوسره هغه مينه اومحبت ساتي هغه د هغه عرش والا دي کوم چه د ټولونه اوچت دي اود ټولو مخلوقاتو د پاسه دي. دمجيد دوه قراءتونه دي د دال پيش هم اود دال زير هم. په پيش سره د الله صفت جوړيږي اوپه زير سره د عرش صفت دي. د دواړو معني بالکل صحيح اوتياک پريوخي. هغه چه د کوم يوکار کله اراده اوکړي په کولوئې قدرت لري. دهغه عظمت، عدالت د حکمت په بنياد نه څوک بندولې شي اونه هغه نه څوک تپوس کولې شي. صديق اکبر ته د هغه په هغه بيمارنې کبسي په کومه کبسي چه هغه وفات کيږي خلق وائي چه چرته طبيب ته کتلې ئې. وئې فرمائيل او، تپوس ئې اوکړو چه څه جواب ئې درکړو وئې فرمائيل جواب ئې راکړو (فعل لما يزيده) بيا فرمائي چه تاته څه خبرهم شته چه په فرعونيانو او ثموديانو باندې کوم کوم عذابونه راغله. څوک هم داسې نه ووچه دهغوي ئې څه امداد کړي وي اونه ترې چاهغه عذاب اخواکړي شو. مطلب دا چه د هغه نيول ډير سخت دي کله چه هغه يوظالم راوئيسي نو په سختي او په ډير زبردست نيولوسره ئې راگيروي.

فائدہ:- ابن ابی حاتم کنبی دی رسول اللہ ﷺ تشریف اور لو چہ هغوی ﷺ اور یدل چہ یوہ بی بی د قرآن پاک دا آیت لولی ﴿هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْجُنُودِ﴾ حضور ﷺ اودریدو او غورڈ نی کیخودو اووئی فرمائیل ﴿نعم قد جاءني﴾ یعنی اوماتہ هغه بیرونہ راغلہ (۱) یعنی د قرآن پاک د دے آیت جواب نی ورکرو چہ تاتہ د فرعونیا نو او تمودیا نو خبر رسیدلی دے؟ بیافرمانی چہ کافر پہ شک شبہ او کفر او سرکشئی کنبی دی اللہ ﷻ پہ هغوی قادر دے نہ بہ هغوی د هغه نہ اورک شی اونہ بہ هغه عاجز کړې شی. بلکه دا قرآن د عزت او کرامت والا دے او پہ لوح محفوظ کنبی لیکلې شوې دے. د اوچتو مرتبو فرشتوسره دے. د زیاتی او کمی نہ پاک اود سرنہ ترینو پورے محفوظ دے نہ په دے کنبی خہ بدلون شته اونہ تحریف.

قوله تعالى: - في لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ ۝

لوح محفوظ چرته دے: انس ﷺ فرمائی چہ دالوح محفوظ د اسرافیل ﷺ پہ تندی باندي دے. عبدالرحمن بن سلمان رضی اللہ عنہ فرمائی چہ پہ دنیا کنبی خہ اوشو روان دی کیری یا بہ راتلونکی وخت کنبی کیری هغه ټول پہ لوح محفوظ کنبی موجود دی اولوح محفوظ د حضرت اسرافیل ﷺ د دواړو سترگو پہ وړاندي دے. خوچہ ترکومي هغه ته اجازت نہ ملاویری هغه دا کتلي نہ شی. د حضرت ابن عباس ﷺ نہ روایت دے چہ د لوح محفوظ پہ تندی باندي دا عبارت دے هیخ ټوک معبود نشته بغیرد اللہ ﷻ نہ هغه یوازي دے د هغه دین اسلام دے محمد ﷺ د هغه بنده اود هغه رسول دے. چا چہ په اللہ ﷻ باندي ایمان راوړو اود هغه وعده نی رښتونی او گنرله اود هغه درسولانو تا بعداری او کره اللہ ﷻ به هغه جنت کنبی داخل کړی. فرمائی چہ دا لوح محفوظ د مرغلرو دے د دے اوږدوالی د آسمان اوزمکی د مینخ برابر دے اود دے پلنوالی د مشرق او مغرب برابر دے. د دے دواړه غاړې د مرغلرو او یاقوتو دی. د دے دواړه پټې د سرو یاقوتو دی. دهغه قلم د نورد د هغه کلام عرش سره تړلې دے. دهغی لیکل د نور دی. اللہ ﷻ هره ورخ درې سوه شپیتہ خل هغې ته گوری. هغه پیدا کوی رزق ورکوی وژل کوی ژوندی کول کوی عزت ورکوی ذلت ورکوی او خہ چہ غواړی کوی. (۲)

﴿الحمد لله﴾ د سورت بروج تفسیر ختم شو.

﴿تفسیر سورت طارق﴾

د سورت تعارف:- مسند احمد کنبی دی چہ خالد بن ابی جبل ﷺ عدوانی د ثقیف قبیلې د مشرق طرف ته رسول اللہ ﷺ لږگی ته یالندی ته اډه لگولې دا پوره سورت لوستلوسره اووریدو هغوی د خلقو نه د امداد د پاره دلته راغلی وو. حضرت خالد ﷺ دا یاد کړو کله چہ دے ثقیف له راغلو نو ثقیف د هغه نه ټپوس او کړو دا خه وانی دے هم دغه وخت کنبی مشرک وو. هغوی بیان کړو نوچہ کوم قریش هلته وو ډیر تندی سره نی اووئیل چہ که دا حق وو نو تراوسه پورې به مونږ نه منلو (۳) نسائی کنبی حضرت جابر ﷺ نہ روایت دے چہ حضرت معاذ ﷺ د ماہنام په مانخه کنبی سورت بقره یا سورت نساء اولوستلو نو حضور ﷺ او فرمائیل چہ ای معاذ ﷺ ولې ته فتنه کنبی اچول کوی؟ آیا ستاد پاره دا کافی وه نه چہ ﴿وَالسَّمَاءَ وَالْطَّارِقَ﴾ او ﴿وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ﴾ اوداسی سورتونه دے لوستلې وې. (۴)

(۱) داروایت مرسل دے.

(۲) المعجم الكبير: ۱۲۵۱۱.

(۳) احمد: ۳۳۵/۴، حسن بن موران بن معاویه الفزاري صرح بالسماع عند الطبراني في الكبير: ۴۱۲۶.

(۴) د دے تخريج د سورة انفطار په اول کنبی تیر شوې دے.

ایاتونہ	سورة طارق مکية وهى سبع عشرة آية وركوعا واحدا	رکوع گمانی
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
۱۶	شروع کوم پہ نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	①
وَالسَّمَاءِ	وَالطَّارِقِ ①	وَمَا أَدْرَاكَ
قسم دې په اسمان باندې او رابنکاره کیدونکې باندې په شپه کنبی او څه پته ده تاته		
قسم دې په اسمان او په هغه څیز چې د شپې بڼکاره کیږی اوتاته څه معلوم دی چې		
مَا الطَّارِقُ ②	النَّجْمُ الثَّاقِبُ ②	إِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَّهَا عَلَيْهَا
چې څه دې بڼکاره کیدونکې د شپې ستورې خلیدونکې دې نشته یو نفس چې نه وی په هغې باند		
د شپې راتلونکې څیز څه دې ؟ هغه یو ځلانده ستورې دې داسې یو نفس نشته چې په هغه یونه یو		
حَافِظٌ ③	فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ	مِمَّ خُلِقَ ③
ساتونکې (نگران) پس او دې گوری انسان چې دڅه څیز نه پیدا کړې شوې دې		
محافظ مقرر نه وی نو بنیادم دې او گوری چې هغه د څه نه پیدا کړې شوې دې		
خُلِقَ ④	مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ ④	يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ ④
پیدا کړې شوې دې داوبو توب و هونکو نه چې راوځی		
هغه دیو توب و هونکو اوبو نه پیدا کړې شوې دې چې دملا او د سینې د مینځ نه راوځی		
إِنَّهُ ⑤	عَلَى رَجْعِهِ ⑤	لِقَادِرٍ ⑤
بیشکه چې هغه (خالق) په دوباره پیدا کولو دهغه (انسان) باند خامخا قادر دې په کومه ورځ		
بیشکه الله ﷻ دده په دوباره پیدا کولو پوره پوره قدرت لری په کومه ورځ		
تَبْلَى ⑥	السَّرَّابِ ⑥	فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ ⑥
چې به ظاهرولې شی پت رازونه پس نه به وی هغه لره څه طاقت اونه مددگار		
چې پت رازونه بڼکاره کړې شی نو نه به دده خپل طاقت وی او نه به ئې څوک مددگار وی		

قوله تعالى :- وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ ①

د ستورو قسم: الله ﷻ د آسمانونو او دهغې درو بڼانه ستورو قسم خوری. د طارق تفسیرنی پر قیدونکی ستوری سره کړې دې. وجه ئی داده چه د ورځې پتېږی او د شپې بڼکاره کیږی. یو حدیث شریف کنبی دې چه رسول الله ﷺ منع فرمانیلی دی دینه چه څوک خپل کورته د شپې په وخت کنبی بی خبر راشی () دلته هم لفظ طروق دې. د حضور ﷺ په یوه دعا کنبی هم د طارق لفظ راغلی دې () ثاقب وانی پر قیدونکی رنرا کونکی ته چه شیطان پرې ویشتلی شی او هغه سوزوی. په هر سرې باندې د الله ﷻ د طرف نه یو محافظ مقرر دې چه هغه د آفتونونه بچ کوی. لکه چه بل خای ارشاد دې (لَهُ مَعْقِبَتٌ مِّنْ بَيْنِ

() صحیح بخاری کتاب العمرة باب لا یطرق اهله اذا بلغ المدينة: ۱۸۰۱، صحیح مسلم: ۷۱۵، () احمد: ۴۱۹/۳، وسنده حسن.

يَذِيهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ ﴿۱﴾ وړاندې روستونه په نمبر نمبر راتلونکې فرېنتې مقرر دي چه د الله ﷻ په حکم باندې د بنده حفاظت کوي بيا د انسان د کمزورنې بيان کولې شي چه گوره دده اصل څه دي؟ او لکه چه په دې کښې ډېر په باريکني سره د قيامت يقين ورکړې شوې دي چه په اول پيدا کولو باندې قادر دي نو هغه به په واپس کولو ولې قادر نه وي.

بل ارشاد دي ﴿ وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ ﴾ يعنې چاچه په اول خل پيدا کړي هم هغه به نې واپس راگرځوي او دايه هغه باندې ډير آسان دي. انسان د تېو و هونکي او بونه يعنې د ښځې اوسپړې د مننې نه پيدا کړې شوې دي چه د سړي د ملانه او ښځې د سينې نه راوځي. د ښځې دا اوبه د زېر رنگ او نرني وي او د دواړو نه د ماشوم پيدائش کيږي تريبه وائي د بار ځاي ته. د اوږو نه واخله تر سينې پورې ځاي ته هم ونيلې شي او د مرني نه لاندې ځاي ته هم وائي. د سينې د پاسه حصې ته هم ونيلې شي او لاندې طرف ته څلور ويښتوته هم ونيلې شي. دواړو سينو دواړو پښو او دواړو سترگو په مينځ ته هم ونيلې شي. د زړه نچورولو ته هم وائي. د سينې او شا مينځ ته هم ونيلې شي. هغه د دې په واپس گرځولو باندې قادر دي يعنې راوتلې اوبه د هغې ځاي ته واپس رسولو باندې. اودا مطلب چه دي دوباره راپيدا کول او د آخرت طرف ته په واپس گرځولو باندې هم. روستونې قول ښه دي. او دا دليل څو خل بيان شوې دي.

بيا فرمائي چه د قيامت په ورځ به پټ رازونه کولو کړې شي رازونه به ښکاره شي پټې خبرې به هم راوځي. رسول الله ﷺ فرمائي چه د هر غدار (وعده ماتونکي او خيانت کونکي) د پښو په مينځ کښې د هغه د غدر (وعدي ماتولو) جهنډا به ورځنولې شي او اعلان به کيږي چه دا د فلانکي ځوي د فلانکي د غدارني (وعدي ماتولو يا خيانت کولو) دي (۱) په هغه ورځ به نه پخپله انسان ته څه قوت حاصل وي او نه به د هغه څوک امدادي او دريري. يعنې نه به پخپله ځان د عذابونو نه بچ کړې شي او نه به بل څوک وي چه هغه د الله ﷻ د عذابونو نه بچ کړې شي.

وَالسَّمَاءِ	ذَاتِ الرَّجْعِ ﴿١﴾	وَالْأَرْضِ	ذَاتِ الصَّدْعِ ﴿٢﴾
قسم دي په آسمان باران ورونکي باند او په زمکه چاودونکي باند (په تخم راختلو سره)			
قسم دي چې په آسمان بارانونه وروي او په زمکه چې (شينکي ته) اوچوي			
إِنَّهُ	لَقَوْلٌ	فَصَلِّ ﴿٣﴾	وَمَا هُوَ
چې بيشکه دا قرآن خامخا وينا ده جدا کونکي (د حق اوباطل) اونه دي هغه بي فائدي			
بيشکه دا قرآن پاک (د حق او د باطل تر مينځه) فيصله کونکي کلام دي اودا څه عبت خبره نه ده			
إِنَّهُمْ	يَكِيدُونَ	كَيْدًا ﴿٤﴾	وَأَكِيدُ
بيشکه دا کافران (دمکي) تدبيرونه (چلونه) کوي په چلونو کولو سره اوزه تدبير کوم			
هغه خلق په خپل خپل تدبير کښې لگيا دي اوزه (الله ﷻ) هم تدبير کوم			
كَيْدًا ﴿٥﴾	فَمَهْلٌ	الْكٰفِرِينَ	أَهْلًا مَّ ﴿٦﴾
په تدبير کولو سره نو مهلت ورکړه دي کافرانو ته مهلت ورکړه دوي ته (مهلت) لږ			
پس ته کافرانو ته (لږ نور) مهلت ورکړه او څه موده دوي پرېږده			

(۱) صحيح بخاري كتاب الجزية باب اثم الغادر للبر والفاجر : ۳۱۸۸، صحيح مسلم: ۱۷۳۵.

قوله تعالى :- إِنَّهُ لَقَوْلُ فَضْلٍ

دقرآن پاک فیصلی پہ حق دی :- د رجع معنی باران، اور یخی د باران والا، وریدونکی، هرکال د بندیکانو رزق راگر خول د کوم نہ بغیر چہ دوی اود دوی خنار هلاکیر پی. د نمر سپور منی اوستورو اخواد یخوا واپس کول روایت دی. زمکه چوی دانہی وانہہ گیا راوخی. دا قرآن حق دی د عدل حکم دی، داخہ بی کارہ قصہ خبری نہ دی. کافران دا دروغ کنہی د الله ﷻ لار نہ خلق منع کوی. پہ قسم قسم خبروسرہ خلق دقرآن پاک خلاف راپاسوی. نوای نبی دوی تہ لرشان مهلت ورکړہ بیا بہ دوی ډیر زر اووینی چہ پہ څنگہ څنگہ خرابو عذابونو کنہی دوی راگیر پی. بل خای ارشاد دی ﴿مَتَّعْتَهُمْ قَلِيلًا ثُمَّ نَضَّضْتُمْ بِهِ عَذَابَ غِيلٍ﴾ یعنی مونہ بہ دوی تہ ہسی فاندہ ورکړو بیا بہ دوی د ډیر سخت عذاب طرف تہ بی بس کړو.

﴿الحمد لله﴾ د سورت طارق تفسیر ختم شو.

﴿تفسیر سورت اعلی﴾

دسورت تعارف :- د دې سورت د مکی کیدو دلیل دا حدیث دی کوم چہ پہ صحیح بخاری کنہی دی. حضرت براء بن عازب ؓ فرمائی د رسول الله ﷺ صحابہ کرامو ؓ کنہی د ټولونہ اول مونہ لہ حضرت مصعب بن عمیر ؓ او حضرت ابن ام مکتوم ؓ راغلو مونہ تہ نی قرآن پاک خودل شروع کړو. بیا حضرت عمار ؓ حضرت بلال ؓ او حضرت سعد ؓ راغلو. بیا حضرت عمر ؓ خان سرہ شل صحابہ کرام ؓ راوستل بیا حضور ﷺ تشریف راوړو، مانہ دی کتلې چہ د مدینې والا پہ بل څہ باندي دومرہ خوشحالہ شوې وی لکه چہ پہ دې باندي خوشحالہ شو تردې چہ وارہ وارہ بچی او نابالغ هلکانو ہم دا وئیل چہ دا دې رسول الله ﷺ چہ تشریف نی راوړو. د حضور ﷺ د راتلونہ وړاندي ماداسورت سبح اسم د دې په شان نورو سورتونوسرہ یاد کړې وو. (۱) مسند احمد کنہی دی چہ حضور ﷺ تہ دا سورت ډیر خوښ اوگران وو (۲) د بخاری او مسلم پہ حدیث کنہی دی حضور ﷺ حضرت معاذ ؓ تہ او فرمائیل چہ سورت ﴿سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ او ﴿وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا﴾ او ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى﴾ سرہ ولی مونخ اونه کړو؟ (۳) مسند احمد کنہی روایت دی چہ حضور رسول الله ﷺ حضرت محمد ﷺ ﴿سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ او ﴿هَلْ أُنثِقُ حَدِيثُ الْعَاشِيَةِ﴾ بہ د دواړو اخترونو پہ مونخونو کنہی لوستلو اود جمعہ پہ ورځ کہ اختر بہ وو نو پہ اختر او جمعہ دواړو کنہی بہ نی ہم دا دواړو سورتونہ لوستل. (۴) دا حدیث پہ صحیح مسلم کنہی ہم دی. ابوداؤد ترمذی او نسائی کنہی ہم دی. ابن ماجہ وغیرہ کنہی ہم نقل دی.

مسند احمد کنہی د حضرت عائشہ صدیقہ ؓ تہ روایت دی چہ د وترو پہ مونخ کنہی بہ رسول الله ﷺ ﴿سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ او ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ او ﴿قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ﴾ لوستلو. پہ یو روایت کنہی دومرہ زیاتوالی ہم شته چہ سورت معوذتین یعنی ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ﴾ او ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ﴾ بہ نی ہم لوستلو (۵) دا حدیث ہم د ډیرو صحابہ کرامو ؓ تہ په ډیرو طریقو سرہ مروی دی. کہ مونہ تہ د کتاب

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة سبح اسم ربک الاعلی : ۴۹۴۱.

(۲) احمد : ۱۹۶/۱.

(۳) ددې تخریج پہ سور انفطار کنہی تیر شو بلدي.

(۴) صحیح مسلم کتاب الجمعة باب ما یقرأ فی صلاة الجمعة : ۸۷۸، ابوداؤد : ۱۱۲۲، ترمذی : ۵۳۳.

(۵) ابوداؤد کتاب الوتر باب ما یقرأ فی الوتر : ۱۴۲۳، وهو صحیح : ۱۴۲۴، ترمذی : ۴۶۳-۴۶۴.

د اوږدیدو ویرہ نہ وه نو دا سندونه اود دې ټولو روایتونو الفاظ به مودلته راوړې وو خوچه سومره په اختصار باندې بیان کړې شو هم دومره کافی دی. واللہ اعلم.

ایاتونه	سورة الاعلیٰ مکية وهی تسع وعشرة آية ورکوعا واحدا	رکوع گمانې
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
⑱	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	①
	سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلٰی ۱ الَّذِیْ خَلَقَ	
	پاکې بیان کړه دنوم درب خپل چې دټولو نه اوچت دې هغه رب چې پیدا ئې کړو (هر خیز)	
	دخپل رب دنوم پاکې بیان کړه چې اوچت دې هغه ذات چې مخلوق ئې پیدا کړو	
	فَسُوِّی ۲ وَالَّذِیْ قَدَّرَ فَهَدٰی ۳ وَالَّذِیْ	
	نو برابر ئې کړو هغه او هغه رب چې تقدیر ئې جوړ کړو بیا ئې لار اوښودله او هغه رب	
	نو برابر ئې کړو او هغه ذات چې دهر خیز اندازه ئې مقرر کړه بیا ئې لاره اوخودله او هغه ذات	
	اَخْرَجَ الْمَرْعٰی ۴ فَجَعَلَهَا غَتًا ۵ اَحْوٰی ۶ سَنَقَرٰکَ	
	چې راوږی ویتل بوتې (واښه) نو کړل ئې هغه وچ تور مونږ به لولوو (یعنی اوروون) تاته	
	چې گیاه ئې رازغون کړه بیا ئې هغه تور بوس کړل مونږ به تاته (قران پاک) لولو	
	فَلَا تَنْسٰی ۷ اِلَّا مَا شَاءَ اللّٰهُ ۸ اِنَّهٗ یَعْلَمُ الْجَهْرَ	
	بیا به نه هیروې هغه مگر هغه چې او غواړی الله بیشکه هغه پوهیږی په ښکاره	
	نوستانه به نه هیږیږی مگر هغه څه چې الله ﷻ ئې او غواړی هغه په څرگنده هم پوهیږی	
	وَمَا یَخْفٰی ۹ وَنِیْسِرْکَ ۱۰ لِّلْیَسْرِی ۱۱ فَذَکِّرْ	
	او په هغې چې پټ وی او مونږه اسانتیا درکوو تاته طرف داسانې طریقې ته نو نصیحت کوه ته	
	او په هغه څه هم چې پټ دی او تاته به داسان دین لاره اسانوو نو ته نصیحت کوه	
	اِنْ نَّفَعَتْ الذِّکْرٰی ۱۲ سِیِّدٌ ۱۳ مِّنْ یَّحْشٰی ۱۴ وَیَتَّجِبْہَا	
	که فائده ورکوی نصیحت نصیحت به قبلوی هغه څوک چې یریرې او ځان به ساتی ددې نه	
	که نصیحت څه فائده ورکوی څوک چې ویریرې نو هغه به نصیحت قبلوی او څوک چې بد نصیبه دی	
	الْاَشْقٰی ۱۵ الَّذِیْ یَصْلِی النَّارَ الْکُبْرٰی ۱۶ ثُمَّ لَا یَمُوْتُ فِیْہَا	
	لوی بد بخته سړې هغه بد بخته چې ننوخی به وور لوی ته بیا به نه مری په هغې کښې	
	هغوی به ترې نه ډډه کوی هغه کس چې لوئې اور ته داخلیرې بیا به په کښې نه مری	
	وَلَا یَحِی ۱۷	
	اونه به ژوندې کیږی	
	اونه رغیږی	

قوله تعالى: - سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى

دخالق قدر تونه او دالله ﷻ دتسبیح حکم: مسند احمد کنبی دی عقبه بن عامر جهنی ﷺ فرمائی چه کله آیت (سَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ) نازل شو نورسول الله ﷺ او فرمائیل ته دا په رکوع کنبی کره (۱) کله چه (سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى) نازل شونو حضور ﷺ او فرمائیل دا په خپله سجده کنبی کره. د ابوداؤد وغیره په حدیث کنبی دی چه کله رسول الله ﷺ (سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى) لوستلو نو وی فرمائیل (سبحان ربی الاعلی) (۲) د حضرت علی ﷺ نه هم روایت دی د حضرت ابن عباس ﷺ نه هم روایت دی او چه کله به حضور ﷺ (لَا أُقِيمُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ) لوستلو او آخری آیت (الَيْسَ ذَلِكَ بِقَدِيرٍ عَلَىٰ أَنْ يُمْسِيَ الْمَوْتَىٰ) باندي اورسیدلو نو فرمائیل به نی (سبحانک ویلی) الله ﷻ دلته ارشاد فرمائی د خپل اوچت او پالونکی د الله ﷻ د پاک نوم پاکي او تسبیح بیانوه چا چه ټول مخلوق پیدا کړو او ټولوله نی ټپکلې شکل اوصورت ورکړو. انسان ته نی د نیک بختی او بدبختی څرگندونه او کره. خناور ته د څرن اودانو ټولولو غیره. بل ارشاد دی (رَبَّنَا الَّذِي أَعْطَىٰ كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ تُعْزِزْهُ) یعنی زمونږ رب هغه دی چا چه هر څیز له د هغه پیدائش ورکړو او بیانی لارخودنه او کره. د صحیح مسلم په حدیث کنبی دی چه د زمکی او آسمان د پیدا کیدونه پنځوس زره کاله وړاندي الله ﷻ د خپل مخلوق تقدیر اولیکه اودهغه عرش په اوبوباندي وو (۳) کومونه چه هر قسم بوتی اوفصلونه راووتل بیانی داسنی گیاه گانې اوچې اوتوررنګ کنبی کرې. بعضی د عربو کلام پیژندونکو خلقو ونیلی دی چه دلته کوم بعضی الفاظ ذکر کنبی موخردی د معنی په لحاظ سره مقدم دی. یعنی مطلب دا چه کوم ذات د شین رنگ واینه تور بین پیدا کړه بیانی هغه اوج کرل نودامعنی هم جوړیدی شی خو ډیره به ته ټکاری ځکه چه د مفسرینو د اقوالو خلاف ده. بیافرمانی ای محمد ﷺ مونږ به تاته داسې خودل او کړو کوم چه به ته هیرنه کرې. او که پخپله الله ﷻ درنه یوآیت هیرو ل غواری نوهغه بله خبره ده. امام ابن جریر ﷺ خو هم دا مطلب خوښوی اود دی آیت مطلب دا دی چه کوم قرآن مونږ تاته لولو هغه ته مه هیرو. او چه کوم مونږ پخپله منسوخ کړو دهغې خبره بله ده. الله ﷻ ته د بنديگانو پټ اوبنکاره اعمال احوال او عقیدې ټولې بنکاره دی. مونږ به په تاباندي ټپې خبرې اود ټپیگرې خبرې او شرعی امر آسان کړو. نه په هغه کنبی څه کوگوالې وی نه سختی اونه جرم. ته نصیحت کوه که نصیحت فائده ورکړی دی نه معلومه شوه چه نالانقوته نه دی خودل پکار لکه څنگه چه امیر المؤمنین حضرت علی ﷺ فرمائی که ته نوروسره هغه خبرې کوی چه دهغوی په عقل کنبی نه راخی نو نتیجه به دا وی چه په هغوی به ستانې خبرې هم بدې لگی او د فتنې سبب به شی. بلکه خلقو سره د هغوی د پوهې مطابق خبرې اتری کوه چه خلق الله ﷻ اود هغه رسول ﷺ دروغ نه گنری.

بیافرمانی چه دی نه به نصیحت هغه خلق حاصل کړی د چا په زړه کنبی چه د الله ﷻ ویره وی څوک چه د هغه په ملاقات باندي یقین لری اودې نه هغوی عبرت نه شی حاصلولې چه بدبخت وی دوزخ ته تلونکې وی چرته چه نه د آرام والا ژوندون دی اونه ټپه مرګ بلکه هغه دهمیشه عذاب او د مودام د پاره بدی ده. پدې کنبی قسم قسم عذابونه او ډیرې خرابې سزاگانې دی. مسند احمد کنبی دی چه کوم اصلی دوزخیان دی هغوی ته خو به نه مرګ راخی اونه د کاروالا ژوندون اوچه کومو خلقو سره د الله ﷻ اراده د رحمت ده هغوی به په اور کنبی پر یوتوسره مړه شی بیابه سفارشی خلق لارشی اوهغوی به راخلاص کړی اود حیات په نهر کنبی به ورواچولې شی. د جنتی نهر و نواوبه به په دوی باندي واچولې شی

(۱) ابوداؤد کتاب الصلاة باب ما یقول الرجل فی رکوعه وسجوده: ۸۶۹، ومنه صحیح: ابن ماجه: ۸۸۷، احمد: ۱۵۵/۴.

(۲) ابوداؤد کتاب الصلاة باب الدعاء فی الصلاة: ۸۸۳.

(۳) صحیح مسلم کتاب القدر: باب حجاج آدم وموسی: ۲۶۵۲، ترمذی: ۲۱۵۶، احمد: ۱۶۹/۲.

او هغوی به داسې رازوندي شی لکه دانه چه د ناوې په غاړه باندې راټوکېږي. اول شنه شی بیا زیره او بیا راشنه شی. خلقو ونیل چه حضور ﷺ خوداسې خبرې کوی لکه چه د څنگل نه هم واقف وی (دا حدیث په مختلفو الفاظو سره په ډیرو کتابونو کښې ذکر دې. قرآن کریم کښې یوبل ځای ارشاد دې ﴿وَنَادُوا مُلْكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ قَالَ إِنَّكُمْ مِكْتُونٌ﴾ یعنی دوزخیان خلق به په چغو چغو وائی ای ددو زخ داروغه فرېښتې الله ﷻ ته او وایه چه مونږ له مرگ راکړی. جواب به ملاوشی چه اوس خو به تاسو په دې کښې پراته نې بل ځای ارشاد دې ﴿لَا يُقْضَىٰ عَلَيْهِمْ فَمِوُتُوا وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذَابِنَا كَذَلِكَ نَجْزِي كُلَّ كَافِرٍ﴾ نه به هغوی له مرگ راځی اونه به عذاب کمېږي نور هم د دې معنی آیاتونه دی.

وَدَّكُرُ	تَزَكَّىٰ	مَنْ	قَدْ أَفْلَحَ
بیشکه چی کامیاب شو هغه څوک چی پاکوالي نې اختیار کړو او یاد نې کړو			
هغه څوک کامیاب شو چاچی خان پاک کړو او دخپل رب نوم نې			
أَسْمَرِيهِ	فَصَلِّ	بَلْ	تُؤْتِرُونَ
انوم درب خپل بیا نې مونځ او کړو بلکه تاسو غوره کوی ژوند د دنیا حالانکه آخرت			
یادولو او مونځ نې کولو بلکه تاسو د دنیا ژوند غوره کوی حال دا دې چې آخرت			
خَيْرٍ	وَأَبْقَىٰ	إِنَّ هَذَا	لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَىٰ
بېتره دې او باقی پاتې کیدونکې دې بیشکه دا خبره خامخا په صحیفو پو مینو کښې وه			
ډیر پائیدار دې بیشکه دا مضمون په پخوانو صحیفو کښې هم بیان شوي وو			
صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ	وَمُوسَىٰ		
په صحیفو د ابراهیم او د موسی کښې			
(یعنی، د ابراهیم <small>عليه السلام</small> او موسی <small>عليه السلام</small> په صحیفو کښې)			

قوله تعالى :- قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّىٰ

کامیاب څوک دی: الله ﷻ فرمائی چاچه د رذیلو اخلاقونه ځان پاک کړود اسلام دا حکامو تا بعداری نی او کړه مونځ نی په صحیح وخت باندې صرف د الله ﷻ خوشحالولو او د هغه د رضا د پاره قایم کړو هغه تجات او خلاصې بیاموندو. رسول الله ﷺ د دې آیت تلاوت کولو سره او فرمائیل چه کوم سرې د الله ﷻ وحده لا شریک دوحدانیت گواهی ورکړی د هغه نه بغیر د بل چا عبادت اونه کړی اوزما رسالت اومنی اود پنځو وختو مونځونو پوره شان سره حفاظت او کړی هغه خلاصې بیاموندو. (بزار)

ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی چه دې نه مراد پنځه وخته مونځ دې حضرت ابو العالیه رضی الله عنه یو ځل ابوخلده رضی الله عنه ته او فرمائیل چه صباله کله عیدگاه ته لارې نوماسره ملاو شه نو لار شه. کله چه زه لارم نوماته نی او ونیل څه دې خورلې دی؟ ما ونیل او ونی فرمائیل اودې لامیل؟ ما ونیل او. ونی فرمائیل زکوة فطر دې ادا کړو؟ ما ونیل او. ونی فرمائیل چه بس هم دا مې ونیل چه په دې آیت کښې هم دا مراد دې اهل مدینه د فطره او ابو څکولونه غوره بله صدقه نه پیژندله. حضرت عمر بن عبدالعزیز رضی الله عنه به هم خلقو ته د فطره ادا کولو حکم کولو بیا به نی هم د دې آیت تلاوت کولو. حضرت ابو الاحوص رضی الله عنه فرمائی چه

(۱) صحیح مسلم کتاب الايمان باب اثبات الشفاعة واخراج الموحدين من النار: ۱۸۵.

(۲) مسند البزار: ۲۲۸۴، مجمع الزوائد: ۷/۱۴۰.

تاسو کنبی شوک د مانخه اراده او کړی او شوک سوال کونکې راشی نو هغه ته خیرات ورکړنی بیانی دا آیت تلاوت کړو. (۱)

حضرت قتاده رضی اللہ عنہ فرمائی چه هغه خپل مال پاك كړو او خپل رب نی راضی کړو (۲) بیا ارشاد کولې شی چه تاسو د دنیا ژوندله د آخرت په ژوند باندې ترجیح ورکونی او په اصل کنبی ستاسو مصلحت او ستاسو گټه اخروی ژوندله د دنیا په ژوند باندې ترجیح ورکولو کنبی ده. دنیا دلیل ده فانی ده او آخرت شریف دې باقی دې. یو عاقل داسې نه شی کولې چه فانی په باقی باندې اختیار کړی اود هغې په انتظام کنبی پریوخی اود آخرت اهتمام او تیاری پریږدی. مسند احمد کنبی دې رسول الله ﷺ فرمائی دنیا هغه کور دې د چا چه په آخرت کنبی کورنه وی. دنیا هغه مال دې د چا چه هلته مال نه وی. د دې په جمع کولو پسې هغوی لگی چه شوک بې وقوف وی. (۳) ابن جریر کنبی دې چه حضرت عرفجه ثقفی رضی اللہ عنہ د اسورت د حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ نه لوستلو کله چه دې آیت ته راورسیدو نو تلاوت نی پریخودو او خپلو ملگرو ته نی او فرمائیل چه رښتیا دی مونږ دنیا له په آخرت باندې ترجیح ورکړی. خلق خاموش پاتې شو نو هغوی بیا او فرمائیل دا ځکه چه مونږ د دنیا یونی یو د دې خای بناست د دې خای بنخو او د دې خای د خوراک څښاک څیزونه مونږ لیدلی او آخرت د سترگو نه پناه دې نومونږ دې مخامخ څیزونوله توجه ورکړه اود هغه خای والا نه مو سترگې واپولې. یاخودا فرمان د حضرت عبدالله رضی اللہ عنہ د عاجزنی په توگه دې یادجنس انسان باره کنبی فرمائی. والله اعلم. رسول الله ﷺ فرمائی چا چه دنیا سره محبت او کړو هغه خپل آخرت ته نقصان اورسولو او چا چه آخرت سره محبت او کړو هغه دنیا ته نقصان اورسولو. تاسو ای خلقوا باقی پاتې کیدونکی ته په فنا کیدونکی باندې ترجیح ورکړنی. (مسند احمد) (۴) بیا فرمائی چه د ابراهیم رضی اللہ عنہ او حضرت موسی رضی اللہ عنہ په صحیفو کنبی هم دا وو. رسول الله ﷺ فرمائی چه دا ټول بیان په هغه صحیفو کنبی هم وو. (۵) (بزار) نسائی کنبی د حضرت ابن عباس نه دا روایت دې. او چه کله آیت (وَابْرِهِمَ الَّذِي وَقِي) نازل شو نوونی فرمائیل دې نه مراد دې چه د یو بوج به بل نه او چتوی سورت نجم کنبی دې (أَمْ لَمْ يُنَبِّأْ بِمَا فِي صُحُفِ مُوسَى) د آخری مضمون پورې ټول آیاتونه یعنی دا ټول احکام په وړاندینو کتابونو کنبی هم وو. دغه شان دلته هم مراد (سَيَجْرَأُكَ الْأَعْلَى) دا آیاتونه دې. بعضو پوره سورت وئیلې دې بعضود (وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى) بَلْ تُؤْوُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ خَيْرًا وَأَبْقَى) پورې وئیلې دې. ډیر قوی هم دا معلومیرې. والله اعلم.

(الحمد لله) د سورت سبح اسم تفسیر ختم شو. الله ﷻ دې هر سړی له په دې د عمل

کولو توفیق ورکړی اود دوزخ د عذاب نه دې بچ کړی. آمین.

(تفسیر سورت غاشیه)

د سورت تعارف:- دا حدیث اول تیر شوی دې رسول الله ﷺ سبح اسم او غاشیه به د اخترونو او جمعه په مانخه کنبی لوستلو. موطا امام مالک رضی اللہ عنہ کنبی دې چه د جمعه په ورځ اول رکعت کنبی سورت جمعه او دویم کنبی (هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ) لوستلو. (ابوداؤد) په صحیح مسلم ابن ماجه او نسائی کنبی هم دا حدیث دې. (۶)

(۱) الطبری : ۲۴/۳۷۴.

(۲) الطبری : ۲۴/۳۷۴.

(۳) احمد : ۶/۷۱.

(۴) احمد : ۴/۱۲۴.

(۵) مسند البزار : ۲۲۸۴.

(۶) صحیح مسلم کتاب الجمعة باب ما یقر فی صلاة الجمعة : ۸۷۸، ابوداؤد : ۱۱۲۳، نسائی : ۱۴۲۳.

ایاتونه	سورة الغاشية مکیة وهی ست وعشرون آية ورکوعا واحدا	رکوع گانہی
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
۳۱	شروع کوم پہ نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	①
هل ائتک	حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ ①	وَجُودٌ ②
ایا راغلی دې تاته خبر د خوریدونکی افت (بعضی) مخونه به په دغه ورځ بریدونکی وی		يَوْمِئِذٍ ③
(اټی پیغمبره) آیاتاته د چاپیره خوریدو واقعې (قیامت) څه خبر راغلی دې ډیر مخونه به هغه ورځ ذلیل		خَاشِعَةٌ ④
عاملة ⑤	تَأْصِبَةٌ ⑥	تَضَلُّ نَارًا ⑦
مشقت کونکی ستړی ستومانه به وی سوزی به په اور گرم کنبی ځکولې کیرې به پرې د چینی		تَسْقَى ⑧
زپلی اوستړی وی (دا خلق به) بل شوی اور ته داخلېږي چي د ویشیدونکې چینی نه به پرې اوبه		مِنْ عَيْنٍ ⑨
أنيّة ⑩	لَيْسَ لَهُمْ ⑪	طَعَامٌ ⑫
یشیدلی نه نه به وی هغوی لره خوراک		إِلَّا مِنْ ضَرِيحٍ ⑬
ځکولې شی بغیر د ازغو د بوتی نه به دوی دپاره بل خوراک نه وی چي نه به پرې څرېږي		لَا يُسْمِنُ ⑭
	وَلَا يُعْنِي ⑮	مِنْ جُوعٍ ⑯
اونه به دفع کوی دلورې نه		
اونه به پرې لوره تنده ختمیږي		

قوله تعالى: - هل ائتک حديث الغاشية ①

قیامت پټونکې دې :- غاشیه د قیامت نوم دې ځکه چه هغه به په ټولوباندي راځي. ټول به راگیر کړي وی او هر یو به پټ کړي. ابن ابی حاتم کنبې دی چه رسول الله ﷺ چرته روان وو چه د یوې ښځې د قران پاک د لوستلو آواز راغلو حضور ﷺ اودریدو اوریدل شی. هغې هم دا آیت (هل ائتک) اولوستلو آیا تاله د پټونکې قیامت خبر دررسیدلې دې؟ نو حضور ﷺ په جواب کنبې او فرمائیل (نعم قد جاءنی) یعنی اوماته رارسیدلې دې (۱) په یغه ورځ به ډیر خلق د ذلیل مخونووالا وی ښکته والې به په هغوی راوریږي د هغوی اعمال به غرق وی او لوی لوی اعمال به شی کړي وی سخت تکلیفونه شی اوچت کړي وو. هغوی به په سور کړي شوی اور کنبې داخلېږي.

قوله تعالى: - عاملة تأصبة ⑤

یو ځل عمره ﷺ یو خانقاه سره تیریدلو د هغه ځای راهب ته شی آواز ورکړو نو هغه حاضر شو، هغوی چه دې اولیدونو په ژړاشو. خلقو تپوس او کړو حضرت څه خبره ده؟ نوونی فرمائیل د ده په کتو دا آیت رایاد شو چه عبادتونه به کوی خو آخر به دوزخ ته ځي. (۲) حضرت ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی دې نه مراد نصرانی دې (۳) عکرمه رضی الله عنهما او سدی رضی الله عنهما فرمائی چه په دنیا کنبې د گناهونو کار کولو او په آخرت کنبې به د عذابونو او تکلیفونو وهل برداشت کوی. دوی به په سخت سور کړي شوی گرم اور ته ځي چرته به چه بغیر دضریع نه د خوراک هم بل څه نه ملاویږي. دا د دوزخ ونه به وی اود دوزخ کانږی به

(۱) ددې تخریج سورة البروج آیت: ۲۲ لاندې تیر شوې دې.
 (۲) حاکم: ۵۲۲/۲
 (۳) صحیح بخاری کتاب التفسیر تحت سورة (هل ائتک)

وی۔ دا بہ د عفور زیلتی وی او پہ ہغی کنبی بہ د زہرو از غیر نہ میوہ لگیدلی وی اوداہہ دیر خراب خوراک وی او دیر زیات بد بہ وی نہ بہ اولرہ ختموی اوندہ بہ نقصان لرې کوی۔

وَجُودٌ	يَوْمِيذٍ	تَأْتِيَةً
(بعضی) مخوندہ بہ	پہ دغہ ورخ	تازہ وی
دیر مخوندہ بہ پہ ہغہ ورخ تازہ وی		
لَسَعِيهَا رَاضِيَةً	فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ	لَا تَسْمَعُ فِيهَا
کوشش خپل تہ بہ خوشحالہ وی	پہ جنت اوچت کنبی بہ وی	نہ بہ اوری ہغہ
پخپل عمل بہ خوشحالہ وی پہ اوچتو باغونو کنبی بہ ناست وی چي هيخ عبث خبرہ بہ		
لَاغِيَةً	فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ	سِرٌّ مَرْفُوعَةٌ
فضول خبری	پہ ہغی کنبی بہ	چینہ جاری وی
پہ ہغی کنبی بہ پہ ہغی کنبی بہ تختوندہ اوچت وی نہ اوری پہ ہغی کنبی بہ چہنی بہیبری پہ ہغی کنبی بہ اوچت اوچت تختوندہ وی		
وَالْكَوَابِ	مَوْضُوعَةٌ	وَلَهَا رِيقٌ
او پیالی بہ وی	کینبودلی شوی	او تکیہ گانی بہ وی
قطار پہ قطار لریدلی شوی او پہ سمون ایبسی گلاسوندہ بہ وی او پہ قطارونو کنبی ایبسی بالختوندہ بہ وی		
وَزَرَائِبُ	مَبْثُوثَةٌ	أَفْلاکَ يَنْظُرُونَ
او فرشوندہ بہ وی	غوریدلی شوی	ایا نونہ گوری دا خلق
او ہر خواتہ غوریدلی قالینونہ بہ وی ایا دوی او ہن تہ نہ گوری چي خنگہ پیدا شوې دي		

قوله تعالى: - وَجُودٌ يَوْمِيذٍ تَأْتِيَةً

پہ نیکانو باندي انعامونہ پورته دہد کارانوبیان اودہغوی دعدا بونو ذکر شوې وونودلته دنیکانو اود ہغوی دثوابونو ذکر کولی شی۔ فرمانی چہ پہ ہغہ ورخ بہ دیرمخوندہ داسې ہم وی پہ کومو چہ بہ د خوشحالی اوتازگنی آثار ہنکارہ وی۔ دوی بہ پہ خپلو عملونو خوشحالہ وی دجنت پہ اوچتو بالاخانو کنبی بہ وی پہ کوم کنبی چہ بہ ہیخ فضول خبرہ پہ غور کنبی نہ پریوخی۔ لکہ چہ فرمانی ﴿لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا سُلُوفًا﴾ بدی کنبی بہ د سلامتیا او سلام نہ بغیر بلہ خہ خرابہ خبرہ نہ شی اوریدی۔ او فرمانی ﴿لَا لَغْوٌ فِيهَا وَلَا تَأْتِيَةٌ﴾ نہ پہ دی کنبی بہ ہودگی شتہ اوندہ د گناہ خبری۔

بیافرمائی ﴿لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْتِيَةٌ إِلَّا قَلِيلًا سَلَامًا﴾ نہ بہ پہ دی کنبی فضول خبری اوری نہ بدی خبری بغیرد سلام او سلام نہ بہ بل ہیخ نہ وی۔ پہ دی کنبی بہ بہیدونکی نہرونہ وی دلته دا دہ نکرہ د اثبات پہ سیاق کنبی ہم یونہر مراد نہ دی بلکہ صرف جنس نہر مراد دی یعنی نہرونہ بہ بہیبری۔ رسول اللہ ﷺ فرمانی د جنت نہرونہ د مشکود غرونونہ او دمشکود غونہو نہ راوخی () پہ دی کنبی اوچت اوچت تختوندہ دی پہ کومو چہ بہترین فرشوندہ دی اوہغی سرہ حوری ناستی دی لکہ چہ دا تختوندہ دیر اوچت او دیر لوی دی خوچہ کلہ د اللہ ﷻ دوستان پہ ہغی باندي کیناستل غواری نو ہغہ بہ راتیت شی د شرابوڈک جامونہ بہ اخوا دیکخوا بندہ پہ طریقہ لگیدلی وی خوک چہ غواری اودکوم قسم چہ غواری او

پہ کومہ اندازہ باندی غواری اخلی بہ اوخکی بہ۔ او تکیہ گمانی دی پہ یوقطار کنبی لگیدلی او یو خوا بل خوابترین بستری او باقاعدہ فرش خور کړې شوی دی۔
 ابن ماجه وغیره کنبی حدیث دی رسول الله ﷺ فرمائی خوک شته چه تهبند اوتری اود جنت تیاری او کړی دهغه جنت د کوم اوږدوالی پلنوالی چه بی حسابہ دی۔ دکعبہ درب قسم چه دهغه یو پرقیدونکی نوردی هغه یوه خوزیدونکی شنکی دی هغه اوچت اوچت محلونه دی هغه بهیدونکی نهرونه دی هغه په کثرت سره ربمینی جامی دی هغه پنخې شوې تیاری میوی دی هغه د همیشه والی خای دی هغه سراسر میوه جات شینکی راحت اونعمت دی هغه تازه او اوچت خای دی۔ ټولو خلق وئیل چه مونږ ټول د دی خواهش لرو اود دی د پاره به تیاری کوو۔ ونی فرمائیل چه ان شاء الله ﷻ اوواینی۔ صحابه کرامو **رَضُوا** ان شاء الله ﷻ اووئیل۔ (۱)

أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ ۝٤	
ایا نونہ گوری دا خلق اوبسانوته اچی خرنکی جور کړې شول	
ایا دوی اوبس ته نه گوری چی خنګه پیدا شوی دی	
وَالِى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ ۝٥ وَالِى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ ۝٦ وَالِى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ ۝٧ فَذَكِّرْ ۝٨ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ ۝٩ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيِّرٌ ۝١٠ إِلَّا مَن تَوَلَّى ۝١١	
ایا نونہ گوری دا خلق اوبسانوته اچی خرنکی جور کړې شول	
ایا دوی اوبس ته نه گوری چی خنګه پیدا شوی دی	
او اسمان ته اچی خرنکی اوچت کړې شو او غرونو ته اچی خرنکی مضبوط ودرلې شو او زمکې ته او اسمان ته نه گوری چی خنګه اوچت کړې شوې دی؟ او غرونو ته چی خنګه اودرولې شوی دی؟ او زمکې ته	
اچی خرنکی اوغورولې شوه نو نصیحت کوه بیشکه چی ته نصیحت کونکی نی	
نه گوری چی خنګه خوره کړې شوې ده نو ته نصیحت کوه خکه چی ته نصیحت کونکی یی	
نذنی ته په هغوی باند مسلط کړې شوې (جبر کونکی) مگر هغه خوک اچی مخ نی وپروا	
ته په دوی نگران مقرر شوې نه یی خوچا چی مخ اوگر خولو	
وَكَفَرًا ۝١٢ فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذَابَ الْأَكْبَرَ ۝١٣ إِنَّ إِلَيْنَا	
او انکار نی اوکړو پس اوبه عذابوی هغه لره الله په عذاب لوی سره بیشکه مونږ ته دی	
او انکار نی اوکړو نو الله ﷻ به ورته ډیر لوڼې عذاب ورکوی بیشکه مونږ طرفته	
إِلَيْهِمْ ۝١٤ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ ۝١٥	
واپس راتلل ددوی بیا بیشکه په مونږ باند دی حساب کول ددوی	
ددوی واپسی ده نو بیا به مونږ ورسره حساب کوو	

قوله تعالى :- **أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ ۝٤**

ایمانکرین د الله ﷻ نخسینی کموری :- الله ﷻ خپل بندیکانوته حکم ورکوی چه هغوی دی دهغه په مخلوقاتو باندې په سوچ سره نظر و اچوی او اودې گوری چه په دی کنبی ډیر زیات قدرت په دوی کنبی د هریوخیز نه داسې ظاهریږی چه د هغه په پاك ذات باندې هریوخیز خنګه دلالت کوی۔ اوبس ته اوگوره

(۱) ابن ماجه کتاب الزهد باب صفة الجنة: ۴۳۲۲

جہ خنکے یو عجیبہ او حیرانوںکی ترکیب او شکل سرہ دی خومرہ مضبوط اوقوی دی اوسرہ د دی خومرہ پہ آسانی او نرمی سرہ بوج اوری او یوماشوم سرہ ہم خنکے حکم منونکی روان وی دہغه غوبنہ ہم ستاسو پہ کارراخی اودہغه وینستہ ہم ستاسو پہ کارراخی دہغه پئی تاسو خکنی اوقسم قسم فاندی ترے اوجتونی د تولونہ اول نی دا خکے بیان کرو چہ عموما د عربوپہ ملک کنبی او عربو سرہ ہم دا خناوروو د دی خناورطرف تہ پہ خاص توگہ توجہ خکے راوگرخولی شوه چہ دہ د خوراک خنک تلوکیناستو متیازوکولو اود تناسل طریقہ د تولو خناورونہ جدادہ گہ یوخل خوراک خنک اوکری نو پہ ہفتوورلہ کافی وی کینی ہم عجیبہ شان (علی هذا القیاس ۱۲)

حضرت شریح قاضی رحمۃ اللہ علیہ پہ فرمائیل چہ راخی چہ لارشو اوگورو چہ د اوبن پیدائش خنکے دی اود آسمان اوجتوالی دزمکی نہ خنکے دی وغیرہ بل خای ارشاد دی ﴿أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا أَنَا مِنْ مُرْسِلِينَ﴾ آبادی خلقو د خپل خان د پاسہ آسمان نہ دی کتلی چہ مونر ہغه خنکے جو کری یا خنکے مونبناستہ کری او یوہ سورہ پہ کنبی نہ دہ پریخودی بیسا غرونوتہ اوگورہ چہ خنکے نی ورخبن کری دی دپارہ چہ زمکہ اونہ خوزی او غرونہ ہم خپل خای پرینریدی بیسا پہ دی کنبی چہ کوم د بنیگری اوگتی خیزونہ پیداگری دی پہ ہغی باندي نظر اچونی زمکی تہ اوگورنی چہ خنکے نی خورہ کری غوپولی دہ غرض دا چہ دلته نی د ہغه خیزونو ذکر اوکرو چہ د قرآن پاک مخاطب عربوتہ پہ هر وخت مخی تہ وو یوکللی وال چہ پہ خپل اوبن باندي سور شی زاوخی نو زمکہ دہغه لاتدی وی آسمان دہغه دیاسہ وی غرونہ د ہغه د سترگو پہ وړاندی وی او پہ اوبن باندي پخپلہ سور دی د دی خبرو نہ د خالق د کامل قدرت او کاریگری بالکل واضعہ اوصفانیکارہ دی چہ خالق صانع یعنی جوړونکی د عظمت والا رب اود عزت والا مالک اومتصرف اومعبود برحق او حقیقی اللہ ﷻ صرف ہم ہغه دی اود ہغه نہ بغیر خوک داسی نشتہ چہ مونر د ہغه پہ وړاندی خپلہ عاجزی او غریبی بشکارہ کرو کوم چہ مونر د حاجتونو پہ وخت کنبی رابلو د چا د نوم چہ ذکر اوکرو اود چا وړاندی سرتیت کرو۔

قوله تعالیٰ:- أَفَلَا يَنْظُرُونَ

ضمام ﷺ چہ کوم سوالونہ د حضور ﷺ نہ کری وو ہغه نی داسی قسمونہ ورکولوسرہ کری وو بخاری مسلم ترمذی نسائی مسند احمد وغیرہ کنبی حدیث دی انس رضی اللہ عنہ فرمائی چہ مونر د باربار سوالونو کولونہ منع کری شوی وو نو زمونر بہ داخواش وو چہ د بھر نہ خوک عقل مندسری راشی ہغه سوالونہ اوکری اومونر ہم موجودیو اوبیا د حضور ﷺ پہ ژبہ مبارکہ باندي جوابونہ واورو یوخل د بھر نہ یوکس راغلاووتی ونیل ای محمد ﷺ ستاسو قاصد مونر لہ راغلو اومونر تہ نی اوونیل چہ تاسو فرمائی چہ اللہ ﷻ تہ خپل رسول جوړ کری نی حضور ﷺ او فرمائیل ہغه ربتیا ونیلی ہغه ونیل اوبنایہ دا آسمان چاپیدا کری دی؟ حضور ﷺ او فرمائیل اللہ ﷻ ہغه ونیل زمکہ چاپیدا کری؟ حضور ﷺ او فرمائیل اللہ ﷻ ہغه ونیل غرونہ چاپیدا کری؟ او پہ دی کنبی دادفاندی خیزونہ چاپیدا کری حضور ﷺ او فرمائیل اللہ ﷻ ونیل ستادی قسم وی پہ ہغه اللہ ﷻ چاچہ آسمان اوزمکہ پیدا کری اودا غرونہ نی ورخبن کری ہم اللہ ﷻ تہ خپل رسول جوړ کری رالیگلې؟ حضور ﷺ او فرمائیل او ہغه ونیل چہ ستاسو قاصد دہم ونیلی چہ پہ مونر باندي پہ شپہ ورخ کنبی پنخہ مونخونہ فرض دی ونی فرمائیل چہ ہغه ربتیا ونیلی ہغه ونیل چہ ستادی پہ ہغه اللہ ﷻ باندي قسم وی چاچہ تہ رالیگلې نی چہ آیادا د اللہ ﷻ حکم دی؟ حضور ﷺ او فرمائیل او ونیل ستاسو قاصد دہم ونیلی چہ زمونر پہ مالونو کنبی زکوٰۃ فرض دی ونی فرمائیل ربتیادی ہغه ونیل ستادی پہ خپل رالیگونکی اللہ باندي قسم وی چہ داحکم ہغه کری دی؟ ونی فرمائیل اوستاسو قاصد ونیلی چہ پہ مونر کنبی طاقت لرونکو باندي اللہ ﷻ دحج حکم ہم ورکری دی؟ حضور ﷺ او فرمائیل او ہغه ربتیا ونیلی دی ہغه دی وینا اوریدوسرہ روان شوونیل چہ د

هغه الله ﷻ لاشريك قسم چاچہ تہ پہ حقہ سرہ رالیگلی نہ بہ زہ پدی باندي خہ زیاتی اوکرم نہ بہ پدی کنبی کمپ اوکرم. نبی ﷺ او فرمائیل کہ هغه ربنتیاوانی نو جنت تہ بہ داخلیری (۱) بعضی روایاتو کنبی دی چہ هغه ونیل زہ ضمام بن ثعلبه ﷺ یم اود سعد بن بکر رور (۲)

ابو یعلی کنبی دی رسول الله ﷺ بہ اکثر داحدیث بیانولو چہ دجاهلیت پہ زمانہ کنبی یوہ بنخہ پہ غرباندي وه هغی سرہ دهغی یووروکې بیچی وو دی بنخې بہ چیلنی شرولی. دهغی خوی دهغی نہ تپوس اوکرو موری تہ چا پیدا کری؟ هغی ونیل الله تپوس نی اوکرو زہ هغی ونیل الله بیانی ونیل آسمان هغی ونیل الله بیانی تپوس اوکرو زما پلار چا پیدا کری دی؟ هغی ونیل الله ﷻ. تپوس نی اوکرو دا غرونہ هغی ونیل داتول هم الله ﷻ پیدا کری دی. ماشوم بیا تپوس اوکرو چہ بنہ ده داجیلنی چا پیدا کری؟ هغی ونیل داهم الله ﷻ پیدا کری دی د ماشوم د خلی نہ بی اختیاره اووتل الله ﷻ خود ډیر لوی شان خاوند دی. دهغه زہ دالله ﷻ دعظمت نہ ډک شو هغه پہ خپل نفس باندي قاباونه کری شوه اود غرونہ راپریوتل او تکرې تکرې شو. ابن دینار رضی اللہ عنہ فرمائی چہ حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما بہ هم داحدیث مونږ تہ اکثر بیانولو. د دی حدیث پہ سند کنبی عبداللہ بن جعفر مدینی ضعیف دی.

فائده:- امام علی بن مدینی رضی اللہ عنہ کوم چہ دهغه خوی او دجرح او تعدیل امام دی هغه دی یعنی خپل پلار ضعیف بنائی. بیا فرمائی چہ ای نبی ﷺ تہ دالله ﷻ د رسالت تبلیغ کوہ پہ تاباندي صرف رسول دی حساب زمونږ پہ ذمہ دی تہ په دوی باندي مسلط نہ نی جبر کونکې نہ نی ددوی پہ زړونو کنبی تہ ایمان پیدا کولی نہ شی تہ دوی په ایمان راورلو باندي مجبور کولی نہ شی. رسول الله ﷺ فرمائی ماتہ حکم کری شوی دی چہ زہ خلقو سرہ او جنگیوم تردی چہ هغوی لاله الا الله اووانی کله چہ هغوی دا اووانی نو هغوی زما نہ خپل خان او مال بیچ کرو مگر حق داسلام سرہ اود هغوی حساب دالله ﷻ سرہ دی. بیا حضور ﷺ هم د دی آیت تلاوت او فرمائیلو (۳). (مسلم ترمذی مسند وغیره)

بیا فرمائی هغه چہ مخ واری او کفر او کفری یعنی نہ ایمان راوروی اونه عمل او کفری اونه اقرار او کفری لکه چہ فرمائی ﴿فَلَا صَدَقَ وَلَا صَلَّىٰ ۗ وَلٰكِنْ كَذَّبَ وَتَوَلٰى﴾) نہ خوئی دحق خبری تصدیق اوکرو اونه نی مونږ اوکرو بلکه دروغ نی او کنترول او مخ نی ترې وارولو په دی وجه بہ په دوی باندي ډیر لوی عذاب وی. حضرت ابو امامہ باهلی رضی اللہ عنہ حضرت خالد بن یزید بن معاویہ رضی اللہ عنہ له لارو ونی ونیل چہ تاد نبی ﷺ نہ د ټولو نہ د آسان نہ آسان حدیث اوریدلی وی هغه ماتہ واوروه. هغه او فرمائیل چہ ما د حضور ﷺ نہ اوریدلی دی په تاسو کنبی بہ هریوجنت تہ خی خو هغه چہ داسې سرکشی اوکری لکه چہ شریراوین په خپل مالک باندي کوی. (مسند احمد) د دی ټولو واپس کیدل هم زمونږ طرف تہ دی او بیا بہ هم مونږ د هغوی نہ حساب اخلو او هغوی تہ بہ بدله ورکوو. د نیکنی نیکه او د بدنی بدہ.

﴿الحمد لله﴾ د سورت غاشیہ تفسیر ختم شو.

﴿تفسیر سورت فجر﴾

د سورت تعارف:- نسائی کنبی دی چہ حضرت معاذ رضی اللہ عنہ مونږ ورکرو یوسرې راغلو او په جمع کنبی شامل شو. حضرت معاذ رضی اللہ عنہ په مانخه کنبی قراءت اورد کرو نو هغه د جمات په یوگوت کنبی خپل مونږ اوکرو او فارغ لارو. حضرت معاذ رضی اللہ عنہ تہ هم دا واقعه معلومه شوه نو د حضور ﷺ په خدمت کنبی حاضر شو اود شکایت په توگه نی دا واقعه بیان کړه. حضور ﷺ هغه خوان راوغوښتو او تپوس نی ترې

(۱) صحیح مسلم کتاب الايمان باب السؤال عن اركان الاسلام: ۱۲، ترمذی: ۶۱۹.

(۲) صحیح مسلم کتاب العلم باب القراءة والعرض على المحدث: ۶۳، ابوداؤد: ۴۸۶، ابن ماجه: ۱۴۰۲.

(۳) صحیح مسلم کتاب الايمان باب الامر يقتال الناس حتى يقولوا لا اله الا الله.....: ۳۳۴۱.

او کړو هغه و نیل حضور ﷺ زه څه او کرم ما دوی پسی مونځ کولو دوی اوږد قراءت شروع کړو نو زه راتاؤ شوم او د جمات په گوټ کښې مې مونځ ادا کړو بیامې خپلې اوبښې ته گیاواچوله. حضور ﷺ او فرمائیل ای معاذ ﷺ آیا ته په فتنه کښې اچونکې نی؟ ته د دې سورتونونه چرته نی؟ (سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى) الخ (وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا) (وَالْفَجْرِ) (وَلَيْلٍ عَشِيرٍ) (وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى) (۱)

ایاتونه	سورة الفجر مکيه وهی ثلثون آية ورکوعا واحدا	رکوع گانې
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
③	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	①
	وَالْفَجْرِ ۱	
	وَلَيْلٍ عَشْرِ ۲	
	وَالشَّفْعِ ۳	
	وَالْوَتْرِ ۴	
	وَاللَّيْلِ ۵	
	إِذَا يَسْرِ ۶	
	قسم دې په سحر او په شیو لسو او په جفت او په طاق او په شپه کله چی تیریری	
	قسم دې په وخت د سحر او په لسو شپو او قسم دې په جفت او په طاق باندي او په شپه چی په تیریدوشی	
	هَلْ فِيْ ذٰلِكَ قَسَمٌ لِّذِيْ حِجْرٍ ۷	
	کَمَ تَرٰ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ ۸	
	ایا شته دې په دې کښې قسم دپاره د خاوند د عقل ایا او نه لیدل تا چی څه او کړل رب ستا	
	بیشکه عقل مندو دپاره دا ډیر لوټې قسم دې ... ایا تا او نه لیدل (یعنی تاته علم نشته) چی ستا الله ﷻ	
	بِعَادٍ ۹	
	إِرَمَ ۱۰	
	ذَاتِ الْعِمَادِ ۱۱	
	الَّتِي لَمْ يَخْلُقْ ۱۲	
	د عادیانو سره (یعنی) دارم قوم سره چی خاوندان دستنو وو هغه چی نه وو پیدا شوی	
	د عادیانو یعنی دارم د قوم سره څه او کړل چی ستنو غوندي لور دنگ وو چی دهغوی په شان (مضبوط)	
	مِثْلَهَا ۱۳	
	فِي الْبِلَادِ ۱۴	
	وَتَمُوْدَ ۱۵	
	الَّذِيْنَ ۱۶	
	په شان دهغوی په ملکونو کښې او څه نی او کړل د تمودیانو سره هغه (تمودیان)	
	په هیخ وطن کښې نه وو پیدا شوی او د تمود د قوم سره (نی څه او کړل) چی په وادی القری کښې	
	جَابُوا الصَّخْرَ ۱۷	
	بِالْوَادِ ۱۸	
	وَفِرْعَوْنَ ۱۹	
	ذِي الْاَوْتَادِ ۲۰	
	چی تراشلی نی وو کانړی اېه واد (القری) کښې او څه نی او کړل د فرعون سره چی خاوند د میخونو وو	
	نی (کورونو دپاره) گتې تراشل او فرعون د میخونو ولا سره (نی څه او کړل)	
	الَّذِيْنَ ۲۱	
	طَغَوْا ۲۲	
	فِي الْبِلَادِ ۲۳	
	فَاكْثَرُوا ۲۴	
	فِيْهَا ۲۵	
	دا هغه کسان وو چی سرکشی نی کړی وه په ملکونو کښې نو ډیر نی او کړو په هغې کښې	
	دې تولو په (خپلو خپلور) بنارونو کښې سرکشی کړی وه نو ډیر فسادونه نی په کښې	
	الْفَسَادِ ۲۶	
	فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ ۲۷	
	سَوَّطَ عَذَابٍ ۲۸	
	اِنَّ رَبَّكَ ۲۹	
	فساد پس راپریاسو په هغوی باندي رب ستا شړق د عذاب بیشکه رب ستا	
	جوړ کړی وو نو ستا رب پرې د عذاب یوه کورپه (حصه) راولیرله بیشکه ستا رب	

(۱) د دې تخریج د سورة انفطار په شروع کښې تیر شوې دې

لَيْلِ الْبُرْصَادِ

خامخا پہ تاك كنبی دې (پت نظر ساتونكې دې)

دنا فرمانو په تاك كنبی دې |

قوله تعالى :- وَالْفَجْرِ وَلَيَالٍ عَشْرٍ

د فجر قسم :- فجر خوهر سرې پیژنی یعنی سحر اودا مطلب هم دې چه د لوی اختر د ورځ سحر اودا هم مراد دې چه د سحر د وخت مونځ او پوره ورځ اود لس شپونه مراد د ذی الحجته د میاشت اول لس شپې (۱) د صحیح بخاری په حدیث کنبی دې یو عبادت هم د دې لسو ورځو د عبادت نه غوره نه دې. خلقو تپوس او کړو د الله ﷻ لارې جهاد هم؟ ونی فرمائیل چه داهم نه مگر هغه سرې چه خان او مال والی اوځی او بیا هیڅ هم خان سره واپس راوړی (۲) بعضو ونیلی د محرم لس ورځې مراد دې. حضرت ابن عباس رضی الله فرمائی د رمضان اول لس ورځې خو صحیح قول هم رومبې دې یعنی د ذی الحجته د شروع لس شپې.

قوله تعالى :- وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ

مسند احمد کنبی دې رسول الله ﷺ فرمائی د عشرته مراد د لوی اختر لس ورځې دې اود وترنه مراد د عرفې ورځ ده اود شفع نه مراد د قربانۍ ورځ ده (۳) د دې په اسنادو کنبی خو هیڅ مضائقه نشته خویه متن کنبی نکارت دې. والله اعلم. د وترنه مراد د عرفې ورځ ده دا نهم تاریخ وی نو د شفع نه مراد لس تاریخ دې یعنی د لوی اختر یاد قربانۍ اختر ورځ. هغه طاق دې دا جفت. حضرت واصل بن سائب رضی الله د حضرت عطاء رضی الله نه تپوس او کړو چه آیا د وترنه مراد دا د وترمونځ دې؟ هغوی او فرمائیل نه شفع د عرفې ورځ ده او وتر د لوی اختر شپه ده. حضرت عبدالله بن زبیر رضی الله خطبه ورکوله یوسرې اودریدو تپوس نی او کړو شفع څه ده او وترڅه دې. هغوی او فرمائیل ﴿فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ﴾ کنبی چه د کومو دوو ورځو ذکر دې هغه شفع ده او ﴿وَمَنْ تَأَخَّرَ﴾ کنبی چه د کومې یوې ورځ ذکر دې هغه وتر دې. یعنی یولسم دولسم ذی الحجته شفع ده اود یارلسمه شپه وتر ده. هغوی دا هم او فرمائیل چه د ایام تشریق مینځ والا ورځ شفع ده او آخری ورځ وتر ده.

جفت او طاق :- د بخاری او مسلم په حدیث کنبی دې د الله ﷻ یو کم سل نومونه دې څوک چه د ایاد کړی هغه جنتی دې هغه وتر دې او وتر دوست لری. (۴) زید بن اسلم رضی الله فرمائی دې نه مراد ټول مخلوق دې پدې کنبی شفع هم ده او وتر هم. داهم ونیلی شوی دې چه مخلوق شفع دې او الله ﷻ وتر دې. داهم ونیلی شوی دې چه د سحر مونځ شفع دې اود ما بنام وتر دې. داهم ونیلی شوی دې چه د شفع نه مراد جوړه جوړه او وترنه مراد الله عزوجل دې لکه آسمان زمکه لمده او چه پیریان انسانان نمر سپوږمۍ وغیره. قرآن کنبی دې ﴿وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ مونږ هر څیز جوړه جوړه پیدا کړی دې د پاره چه تا سو عبرت حاصل کړنی. یعنی پوهه شنی چه د دې ټولو څیزونو خالق صرف هم یو الله دې. دچا چه څوک شریک نشته. داهم ونیلی شوی دې چه دې نه مراد شمیر دې په کوم کنبی چه جفت هم دې او طاق هم. یو حدیث شریف کنبی دې چه شفع نه مراد دوه ورځې دې او وترنه مراد دریمه ورځ ده (۵) دا حدیث د

(۱) الطبری : ۲۴ / ۳۹۶.

(۲) صحیح بخاری کتاب العیدین باب فضل العمل فی ایام التشریق : ۹۶۹، ابوداود : ۲۴۳۸، ترمذی : ۷۵۷.

(۳) احمد : ۳ / ۳۲۷.

(۴) صحیح بخاری کتاب الدعوات باب الله مائة اسم غیر واحد : ۶۱۱۰، صحیح مسلم : ۲۶۷۷.

(۵) الطبری : ۲۴ / ۳۹۷.

دې حديث مخالف دې کوم چه دې نه اول تير شوې دې. يو قول داهم دې دې نه مراد مونخ دې په دې کنبې شفيع ده لکه د سحر دوه ماسپنسين مازيگر ماسخوتن خلور خلور او وتردي لکه د مانبام درې رکعتونه کوم چه د ورخي وتردي اودغه شان د آخري شپې وتر. يومرفوع حديث مطلق د لفظ مونخ سره مروی دې (۱) دبعضو صحابه کرامو رضي الله عنهم نه فرض مونخ روايت دې خودا مرفوع حديث نه دې بلکه ډير صحيح هم دا معلومېږي چه حضرت عمران بن حصين رضي الله عنه باندي موقوف دې. والله اعلم.

امام ابن جرير رضي الله عنه دې اته نهه اقوالو کنبې يوهم فيصله کن نه دې گرخولې بيا فرماني د شپې قسم کله چه لاره شي اوداهم معنی کرې شوې ده چه کله راشي بلکه هم دا معنی ډيره مناسب اودوالفجر سره ډير مناسبت لري. فجرواني د شپې تلوته اودورخ راتلوته نودلته د شپې راتلل اودورخي تلل مراددي لکه **(وَاللَّيْلِ إِذَا عَسَسَ وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ)** کنبې عکرمه رضي الله عنه فرماني مراد د مزدلفه شپه ده. د حجرنه مراد عقل دې حجرواني بنديدو ته عقل هم د غلطو کارونو او دروغو خبرونه منع کول کوي ځکه دې ته عقل واني. حطيم ته هم حجرالبيت ځکه واني چه هغه طواف کونکي د شامي ديوال د طرف نه منع کوي اوهم دې نه ماخوذ دې حجرمامه اود دې د پاره عرب واني **(حجرالحاکم على فلان)** کله چه يوسرې بادشاه د تصرف منع کړي او واني **(حجراً محجوراً)** نوفرماني چه په دې کنبې دعقل والا د پاره قابل عبرت قسم دې. يوطرف ته خو قسمونه دي د عبادتونو اوچرته د عبادتونو د وختونو لکه حج مونخ وغيره په کومو سره چه دهغه نيکان بنديگان د هغه قرب او نيزديکت حاصلوي اود هغه په وړاندي خپله عاجزي او د خپل خان هيرول بنکاره کوي؟ چه کله نې د دې پرهيزگارانونيکانو خلقو اود هغوي د عاجزي او تواضع خشوع اوخضوع ذکر اوکړو نو اوس هم دې سره د هغوي خلاف کونکو سرکش اوبدکارخلق دي د هغوي ذکرکولې شي. نو فرماني چه آيا ته نه دي ليدلي چه څنگه الله تعالى عاديان غرق کړل کوم چه سرکش او متکبروو دالله تعالى نافرمانی درسلانو تکذيب او په گناهونو به راتپت وو. هغوي له د الله تعالى رسول حضرت هود عليه السلام راغلي وو دا عاد اولي دي کوم چه د عاد بن ارم بن عوض بن سام بن نوح په اولاد کنبې وو. الله تعالى په هغوي کنبې ايماندارانو له خو خلاصې ورکړو او بي ايمانه نې په تيزو خوفناکو او هلاکونکو هواگانوسره هلاک کړل. اووه ورخي او اته شپې دا تباه کونکې طوفان روان وو اودا ټول په ټول داسې غرق کړې شو چه د دوی سرونه جداوواو تنې جداوې. په دوی کنبې يوهم باقی پاتي نه شود کوم تفصيلي بيان چه په قرآن کریم کنبې ډيرو ځايونو کنبې دې.

سورت الحاقه کنبې هم دا بيان دې **(إِزْمَازَاتِ الْعِمَادِ)** دا د عاد تفسيرنی د عطف په توگه بيان کړې دې دې د پاره چه بنه وضاحت اوشی. دا خلق به د اوچتوستنو مضبوطو کورونو کنبې اوسيدل اودخپلې زمانې د نورو خلقو نه ډير طاقتور وجود والا د قوت او طاقت والا وو. په دې وجه حضرت هود عليه السلام دوی ته د نصيحت کولو د پاره فرمائيلې وو **(وَأَذْكُرُوا إِذْ جَعَلْنَا خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ زَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَصْطَةً فَاذْكُرُوا أَلَاءَ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تَفْلِحُونَ)** ياد کړنی چه الله تعالى د نوح عليه السلام د قوم نه پس تاسو په زمکه کنبې خليفه جوړ کړنی او تاسو ته نې پوره بدنی کولاوالی درکړو تاسو له پکار دي چه د الله تعالى نعمتونه ياد کړنی او په زمکه کنبې فساديان جوړيدوسره مه اوسيرنی. بل ځای دي چه عاديانو ناحقه په زمکه سرکشی اوکړه او ونييل نې چه مونږ نه د ډير قوت والا ځوک دي؟ آيا هغوي دا هيرکړل چه د هغوي پيدا کونکي د هغوي نه ډير زبردست قوت او طاقت والا دي. دلته هم ارشاد کولې شي چه د دې قبيلې په شان طاقتور بل ښارکنبې نه وو. ډير اوږد قد او قوي وجودونو والا وو ارم د هغوي دارالخلافة وه دوی ته به د ستونو والا ونييلې شو په دې وجه هم چه دا خلق ډير د اوږد قد خاوندان وو بلکه صحيح وجه هم دا ده

(۱) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورۃ الفجر : ۲۲۴۲.

چہ د (مِثْلَهَا) د ضمیر مرجع عماد خود لپی شوې دې د دوی په شان په نورو بنارونو کبني نه وو دا احقاف کبني جوړ شوی اوږده اوږده وو او بعضو د ضمیر مرجع قبیلہ خود لپی ده یعنی د دې قبیلې په شان خلق په نورو بنارونو کبني نه وو او هم دا قول صحیح دې او وړانديني قول ضعیف دې د دې د پارہ ہم چه ہم دامراد وی نو (لم يجعل) وئیلې شی نه چه (لم یخلق) ابن ابی حاتم کبني دی رسول الله ﷺ فرماني په دوی کبني داسې زورور طاقت وو چه په دوی کبني به یوکس پاسیدو او یولوی کانړې به نی په یوه قبیلہ ورغور زولو نو غریبانان به ټول د هغې لاندې خبئ شو مړه به شو. حضرت ثور بن زید دیلی ﷺ فرماني چه په یوه پانړه د الیکلې لیدلې وو چه زه شداد بن عادی ماستنی اوچتی کړی دی مالاں مضبوط کړې دې ماد اووه ذراع خزانی راجمع کړی دی چه د حضرت محمد ﷺ امت به نی راوباسی. غرض دا چه که داسې اووانی چه هغوی د بنکلی اوچتو مضبوطو کورونو والا وو که داسې اووانی چه هغوی د اوچتو ستونو والا وو یاداسې اووانی چه هغوی د بهترینو وسلو والا وو یاداسې اووانی چه د اوږدو اوږدو قدونه والا وو. مطلب دا چه یوقوم وود کوم ذکر چه په قرآن کریم کبني په ډیرو ځایونو کبني د نمودیانو سره راغلې دې. دلته هم دغه شان د عادیانو او نمودیانو دواړو ذکر دې. والله اعلم.

بعضې حضراتو داهم وئیلی دی چه (اَزْمَذَاتِ الْعِمَادِ) یوناردې یا خودمشق یا اسکندریه خودا قول صحیح نه معلومیرې ځکه چه د عبارت صحیح مطلب نه جوړیرې. ځکه چه یا خودابدل جوړیرې یا عطف بیان. بل په دې وجه هم چه دلته دا مقصد دې چه هر یوسرگش الله ﷺ بریاد کړو د کوم نوم چه عادی وو نه چه یونبار. مادا خبره دلته ځکه بیان کړه چه د کومو مفسرینو جماعت دلته دا تفسیر کړې دې چه په هغوی کبني یوکس په دهوکه کبني پرینوځی. هغه لیکي چه داد یونبار نوم دې د کوم چه یوه خبسته د سرو زرو او بله د سپینو زرو. د هغې کورونه باغونه او محلونه وغیره ټول د سپینوزرو او سرو زرو دې کانړې لولو جواهر دی خاوره نی مشک دی نهرونه نی روان دی میوې تیاری دی هیخ څوک اوسیدونکی نشته. کورونه دیوالونه خالی دی هیخ هاهو والا نشته. دا بنار بدلیرې کله په شام کبني کله په یمن کبني کله په عراق کبني کله چرته او کله چرته وغیره. دا ټول خرافات د بنواسرائیلو دی د هغوی بد دینه خلقو د ځان نه جوړ کړی دی دې د پارہ چه په جاهلانوکبني خبرې جوړې کړی.

ثعلبی وغیره بیان کړې دې چه یو اعرابی د حضرت امیر معاویه ؓ په زمانه کبني خپل وړک شوی او بنان لتول چه په ځنگل او بیابان کبني نی هم د دې په شان یو بنار اولیدو. هغې ته لارو اوگرځیدو بیا راغلو خلقوته نی ذکر او کړو خلق هم هلته لارل خو بیا څه په نظر رانغله. ابن ابی حاتم دلته داسې اوږدې اوږدې قصې نقل کړی دی دا حکایت هم صحیح نه دې او که دا د اعرابی والا قصه سنداً صحیح اومنلې شی نوممکن ده چه د هغه په سوچ او خیال کبني داسې شوی وی او په خپل خیال کبني دانقشه جوړه کړې وی او دخیالاتو پوځوالی او د عقل د کمې په وجه د هغه دایقین شوې وی چه هغه هم په صحیح توگه داسې وینی او په واقع کبني داسې نه وی.

د جاهلانو جوړې کړې قصې بالکل هم دغه شان چه کوم جاهل حریص او د کچه خیالاتو والا داسې پوهیرې چه دیو خاص زمکې لاندې د سرو سپینو پیل دې او قسم قسم قیمتې کانړې لولو او مرغلې چه اکسیر کبیردی خوداسې یوڅو مواقع دی چه هلته خلق رسیدلې نه شی. مثلاً د خزانی په ځله باندي یوه اژدها ناسته ده، د یوپیری څوکې ده وغیره. دا ټولې فضول قصې اود ځان نه جوړې شوی خبرې دی دا جوړوی او بې وقوفانو اود مال حرص ناک په خپل جال کبني راگیرولوسره د هغوی نه څه وصولی د پارہ مکارانو مشهورې کړی دی او بیا کله د چله ویستلو په بهانه کله د عودو زعفرانو په بهانه او کله په بل څه مکرروپنی وصول کوی او خپله خبته دکوی. اودا ممکن دی چه د زمکې نه د جاهلیت د زمانې یاد مسلمانانو د زمانې خبئ کړې شوې مال راوخی نود هغې پته چه چا ته اولگی نود هغه په لاس ورخی نه

ہلتہ خہ د خزانہ مار وی او نہ چرتہ دیو پیری خاپیرنی۔ خنگہ چہ دی خلقو مشہورہ کپی دہ دا بالکل غلط دی۔ دا ہم د داسی خلقو د خان نہ خبری دی یاہم د داسی خلقو نہ نی اوریدلی وی اللہ ﷻ سبحانہ و تعالیٰ دی ورتہ نیکی او کپی۔

امام ابن جریر رضی اللہ عنہ ہم وئیلی دی چہ ممکن دہ دی نہ قبیلہ مراد وی او ممکن دہ چہ بنار مراد وی خو صحیح نہ دہ۔ دلته خو صفابنکارہ خبرہ دہ چہ دیوقوم ذکر کیپی نہ چہ دیونبار۔ ددی دپارہ نی دی نہ پس دشمودیانو ذکر او کړو کوموچہ بہ کانپی تراشل لکہ بل خای چہ فرمائی ﴿وَتَمَّتْ وُجُوهُهُمْ مِنَ الْهَيْبَةِ﴾ یعنی تاسو پہ غرونو کنبی خپل کولو او آرام ورکونکی کورونہ پہ خپل لاسونو پہ کانپو کنبی تراشنی۔ د دی پہ ثبوت کنبی چہ د دی معنی د تراشلودہ پہ عربی شعر کنبی ہم دہ۔ ابن اسحاق رضی اللہ عنہ فرمائی شود عرب وواو پہ وادی قری کنبی اوسیدل۔ د عادیانو قصہ پورہ پورہ مونر پہ سورت اعراف کنبی بیان کپی دہ۔ اوس د دوبارہ کولو ضرورت نشته۔ بیا فرمائی د میخونووالا فرعون۔ د اوتاد معنی حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما پہ لبکر سرہ کپی دہ چہ د ہغہ کارونہ بہ نی مضبوطول۔ داہم روایت دی چہ فرعون بہ د غصی پہ وخت کنبی د خلقو پہ پنبو لاسونو میخونہ تکوہل او مرہ کول بہ نی۔ پہ خلور بولی (خپی لاسونہ زنگونونہ اوسر بنکتہ) کولو سرہ بہ نی پری یو لوی کانپی راگذارو لو پہ خہ سرہ چہ بہ ہغہ چختری شو۔ بعضی خلق وائی چہ پہ رسو او میخونو باندی بہ نی د ہغہ پہ وړاندی لوبہ کولہ د ہغی یوہ وجہ دا ہم بیان کپی شوہ دہ چہ ہغہ خپلہ بی بی چہ مسلمانہ شوہ وہ سمنولی وہ او د ہغی پہ دواړو لاسونو او دواړو پنبوباندی میخونہ تکوہلی وو بیا یو لوی شان پلن د میچنی کانپی پہ ہغی باندی کیخودو او مرہ نی کرہ۔ اللہ ﷻ دی پہ ہغی رحم او کپی۔

قوله تعالیٰ :- قُصِبَ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ

د فسادیانو ہلاکت :- بیا فرمائی چہ دغہ خلقو پہ سرکشنی باندی ملاترلی وہ اوفسادیان خلق وو خلق بہ نی ذلیل اوسپک گنرل اوہریو تہ بہ نی سزا ورکولہ۔ نتیجہ دا شوہ چہ د اللہ ﷻ د عذاب کورہ پری راوریدہ او ہغہ عذاب پری راغلو چہ پہ اخواکولونی نہ شو اخواکولی اوتباہ او برباد شو۔ ستارب پہ شیش کنبی دی گوری اوری پوہیری پہ مقرر وخت بہ د نیکو او بدو بدلہ اوسزا ورکوی۔ دا تول خلق د ہغہ خوالہ تلونکی دی خان لہ او یوازی دہغہ پہ وړاندی اودریدونکی دی ہغہ بہ پہ عدل او انصاف سرہ د ہغوی فیصلی کوی او ہریوسری تہ بہ پورہ بدلہ ورکوی د کوم چہ ہغہ حقدار وی ہغہ د زور ظلم نہ پاک دی۔

دلته ابن ابی حاتم یوحیث وارد کپی دی چہ ڈیر غریب دی د کوم پہ سند کنبی چہ کلام دی او پہ صحت کنبی ہم نظر دی۔ پہ دی کنبی دی چہ رسول اللہ ﷺ فرمائی ای معاذ رضی اللہ عنہ مؤمن د حق قیدی دی ای معاذ رضی اللہ عنہ مؤمن پہ تذبذب کنبی وی ترکومی چہ د پل صراط نہ تیرنہ شی۔ ای معاذ رضی اللہ عنہ قرآن مؤمنان د زہر د ڈیرو خواہشاتو نہ منع کپی دی دی د پارہ چہ ہغوی د ہلاکت نہ بچ شی۔ قرآن د ہغوی دلیل دی ویرہ د ہغوی حجت دی شوق د ہغوی سورلی دہ مونخ د ہغوی پناہ دہ روزہ د ہغوی ڈال دی۔ صدقہ دہغوی خلاصی دی صداقت د ہغوی امیر دی شرم د ہغوی وزیر دی اود ہغوی رب د دی ټولو نہ پس د ہغوی نہ واقف او خبر دی ہغہ پہ تیزو تیزو نظرونو ہغوی تہ گوری۔ د دی راوی یونس الحداد، ابو حمزہ مجهول دی بیا پہ دی کنبی ارسال ہم دی ممکن دی چہ دا ہم د ابو حمزہ کلام وی۔ ہم پہ دی ابن ابی حاتم کنبی دی چہ ابن عبدالکلاعی پہ خپل یووعظ کنبی او وئیل خلقو د دوزخ اووہ پلونہ دی پہ دی ټولو باندی پل صراط دی ہم پہ اولنی پل بہ خلق را بند کپی شی دلته بہ د مانخہ حساب کتاب کیپی۔ چہ دلته نہ خلاصی اوشی نو پہ پل باندی بہ رامنع کپی شی دلته بہ د امانتدارنی سوال کولی شی چہ خوک امانت دار وی ہغہ خلاصی بیاموندو اوچہ خوک خیانت والا وو ہغہ ہلاک شو۔ پہ

دریم پل باندی بہ د صلہ رحمی تپوس کولی شی د دی پریکونکی بہ د دی خائی نہ خلاصی نہ شی بیاموندلی او هلاک بہ شی. رشتہ داری یعنی صلہ رحمی بہ ہم هلته موجود وی او دا بہ وائی ای اللہ چاچہ زہ یوخائی کرے یم ته هغه یوخائی کرے او چاچہ زہ ماته کرے یم هغه ته مات کرے. ہم دغه معنی ده (**إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ**) دا اثر ہم دومره دی پوره نہ دی.

فَأَمَّا الْإِنْسَانُ		
پس هر چی انسان دی		
د(کافر) انسان خودا حال دی چی		
وَإِنَّمَا أَعْتَدْنَا	فَأَكْرَمَهُ	إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ
کله چه په امتحان کنسی او نعمت نی ورکړو هغه ته	پس عزت نی ورکړو هغه ته	اچوؤ هغه رب دده
چه کله پرې اللہ ﷻ امتحان اوکړی	نو عزت ورکړی او نعمت ورکوی	
فَيَقُولُ	رَبِّيَ	أَكْرَمَنِي
نو وائی هغه	رب زما	عزت را کړو ماته
نو دی وائی	چی ماته زما رب عزت را کړو	او هر چی دا خبره ده چی کله نی
مَا ابْتَلَاهُ	فَقَدَرَ عَلَيْهِ	رِزْقَهُ
په امتحان کنسی	نو تنگ نی کړو	په هغه باند
امتحان اوکړی	چی روزی پرې تنگه کړی	نو وائی چی رب زما
أَهَانِي	كَلَّا	بَلْ لَأَتَّكِرْمُونَ
ذلیلہ کړم زه	هرگز نه	بلکه نه کوئ عزت تاسو
ذلیلہ کړم	خبره داسی نه ده	بلکه تاسو دیتیم پالنه نه کوئ
او مسکین ته خوراک		
عَلَىٰ طَعَامِ الْمَسْكِينِ	وَتَأْكُلُونَ	الثَّرَاثَ
په طعام دمسکین	او خوری تاسو	مال د میراث
ورکولو باندی یو بل ته ترغیب نه ورکوی	او د میراث مال (حق ناحق) ټول خوری	او (د دنیا) مال مو ډیر
حَبًا حَبًّا	كَلَّا	إِذَا دَكَّتِ الْأَرْضُ
په محبت ډیر سره	هرگز نه	کله چی
زیات خوښ دی	په دی نه کیږی	هرکله چه زمکه ریزه ریزه کړی شی

قوله تعالى: - فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِي

مطلب داچه کوم خلق وسعت او کولو والی بیامومی او دا اوگنری چه اللہ ﷻ دهغوی اکرام اوکړو دا غلط دی بالکل دا امتحان دی لکه چه ارشاد دی (**أَيُّحْسِبُونَ أَنَّمَا نُطْعِمُهُمْ بِهٖ**) یعنی د مال اولاد زیاتوالی دا خلق د نیکوزیاتوالی گنری. په اصل کنسی دا دهغوی ناپوهی ده دغه د دی خلاف هم. یعنی تنگی سختی انسان خپل سپیره والی گنری اودا هم د اللہ ﷻ د طرف نه وی ازمیښت دی د دی د پاره دلته (کلا) راوړلو سره ددواړو خیالاتو تردید اوکړی شو چه دا واقعہ نه ده چاته چه اللہ ﷻ مال ورکړی هغه نه خوشحاله دی او په چا چه تنگی اوکړی هغه نه خفه دی بلکه د خوشحالی او خفگان مدار په دی

دوار و حالاتو کنبی په عمل دی. غنی کیدو سره شکر کوه د الله ﷻ محبوب او فقیر کیدو سره صبر کوه نو د الله ﷻ محبوب. الله ﷻ داسې او هغسې از مینست کوی. بیانی د یتیم د عزت کولو حکم ورکړو. په حدیث کنبی دی د ټولونه ښه کور هغه دی په کوم کنبی چه یتیم وی او د ټولونه شی ښه پالنه کیری. اوبدترین کور هغه دی کوم کنبی چه یتیم وی او د هغه سره بدسلوکی کولی شی. بیا حضور ﷺ گوته اوچتی کړې او ونی فرمائیل زه اود یتیم پالونکی به په جنت کنبی داسې یو خای یعنی نیزدی نیزدی. (۱) د اوداود په حدیث کنبی دی چه د شهادت او مینخ والا گوته شی یو خای کړه ونی خودله او ونی فرمائیل چه زه اود یتیم پالونکی به په جنت کنبی دغه شان یو (۲) بیا فرمائی چه داخلق د فقیر او مسکین سره دښه سلوک او احسان کولو هغوی ته خوراک خښاک ورکولو یوبل ته رغبت او لالچ نه ورکوی اود اعیب هم په هغوی کنبی دی چه د میراث مال حلال وی که حرام هضموی اود مال محبت هم په هغوی کنبی بی شانه دی.

وَجَاءَ رَبُّكَ	كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ	دَكَّادًا ۝	وَجَاءَ رَبُّكَ
هرگز نه کله چی وټکولی شی زمکه په ټکولو سختو سره او راشی رب ستا			
په دی نه کیری هرکله چه زمکه ریزه ریزه کړې شی اوستارب (میدان حشرته) راشی			
وَالْمَلَكُ	صَفًا صَفًا ۝	وَجَاءَ يَوْمَئِذٍ	يَوْمَئِذٍ
او فرشتی (ولاری وی) په قطار قطار کنبی او راوړې شی په دغه ورځ دوزخ نو په دغه ورځ به			
او فرشتی قطار قطار اودریزی او په هغه ورځ به جنهم راوړې شی نو په دغه ورځ به			
يَتَذَكَّرُ	الْإِنْسَانَ	وَأَنَّى لَهُ	الذِّكْرَى ۝
یاد شی انسان ته او څه فائده به ورکړی هغه ته وریادیدل وائی به هغه			
انسان ښه پوهه شی خودپوهیدو موقع به ترې تیره شوې وی وائی به چی			
يَلَيِّنُنِي	قَدَّمْتُ	لِحَيَاتِي ۝	
ای افسوس دی مالره چی مخکینی تیاری کړې وی ما دپاره دژوند زما (په آخرت کنبی)			
اښی کاش ا دی (د آخرت) ژوندن له مې وړاندې (چه زه په دنیا کنبی وم) څه رالیرلی وی			
فِيَوْمِئِذٍ	لَا يُعَذِّبُ	عَذَابَهُ	أَحَدًا ۝
نو په غه ورځ به نه ورکوی عذاب پشان د عذاب دهغه بل هیڅوک اونه به ترل کوی			
نو په دغه ورځ به هیڅوک د الله ﷻ په شان عذاب نشی ورکولی اونه به څوک د الله ﷻ غوندې			
وَنَاقَةٌ	أَحَدٌ ۝	يَأْتِيهَا النَّفْسُ	الْمطمِئِنَّةُ ۝
پشان د ترلو دهغه بل هیڅوک ای نفسه د اطمینان واپس شه ارب خپل ته			
مضبوط ترل کولی شی الله ﷻ به نیکانوته او وائی، اښی مطمئن نفسه ته خپل رب ته واپس شه			

(۱) ابن ماجه كتاب الادب باب حق اليتيم : ۳۶۷۹ ،
 (۲) صحيح بخارى كتاب الطلاق باب اللعان : ۵۳۰۴ ، ابروداد : ۱۵۰ ، ترمذی : ۱۹۱۸ .

حضرت حمزہ رضی اللہ عنہ بن عبدالمطلب بارہ کنبی نازل شوی دے۔ د حضرت عبداللہ رضی اللہ عنہ نہ دا ہم روایت دے چہ د قیامت پہ ورخ بہ د اطمینان والا روحنوتہ ونیلے شی چہ تہ خپل رب یعنی خپل ملگری یعنی د خپل بدن طرف تہ واپس شہ لکہ خنکہ چہ تہ پہ دنیا کنبی آباد کړې شوی وی تاسو دواړه د یویل نہ راضی اورضامندی. داهم روایت دے چہ حضرت عبداللہ رضی اللہ عنہ دا آیت **(فَاذْخُلِيْ فِيْ عَيْدِيْ)** لوستلو یعنی ای روحہ زما پہ بندہ کنبی یعنی د هغه پہ بدن کنبی ورننوخہ خودا غریب دے او واضح قول هغه رومبے دے لکہ چہ فرمائی **(لَمَرُدُّوْا اِلَى اللّٰهِ مُؤَلِّمَهُمُ الْحَقَّ)** یعنی بیابہ، تول د خپل ربتونے مولا طرف تہ واپس کړې شی بل ارشاد دے **(وَاَنْ مَرَدَّنَا اِلَى اللّٰهِ)** زمونږ واپس کیدل یعنی دالله ﷻ طرف تہ واپس کیدل دهغه دحکم طرفته اودهغه مخې تہ دی. ابن ابی حاتم کنبی دی چہ د آیاتونہ دحضرت صدیق اکبر رضی اللہ عنہ پہ موجودگنی کنبی نازل شوی نو هغری ونیل خومره بنه وینا ده. حضور اکرم ﷺ اوفرمانیل چہ تاته به ہم دا ونیلے شی. ^(۱) بل روایت کنبی دی چہ دحضور ﷺ پہ وړاندې حضرت عبداللہ بن عباس رضی اللہ عنہ دا آیاتونہ اولوستل نو حضرت صدیق اکبر رضی اللہ عنہ دا افرمائیل په دے باندې حضور ﷺ دا زیرې واورولو چہ تاته به فربنده د مرگ پہ وخت داسی وائی ^(۲) ابن ابی حاتم کنبی دا روایت هم دے چہ کله د حضرت عبداللہ بن عباس رضی اللہ عنہ د تره د خوی په طائف کنبی انتقال اوشو نویوه مرغنی راغله د هغې په شان مرغنی چرتہ په زمکه باندې نہ ده لیدلې شوی. هغه لاش تہ لاره بیا وتلو کنبی اونه لیدې شوه کله چہ هغه خنک کړې شو نو د قبر د گوټ نہ د دے آیت د تلاوت آواز راتلو اودا معلومه نہ شوه چہ خوک نی لولی. دا روایت په طبرانی کنبی دے. ابوهاشم قباث بن رزین رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د روم په جنگ کنبی مونږ د دینمن په لاس قیدشو. د روم بادشاه مونږ خپلې مخې تہ پیش کړو چہ یاخودا دین پریردئی یاقتل کیدل منظور کړئی. یویو تہ هغه ونیل چہ زمونږ دین قبول کړئی گنی جلاد تہ حکم ورکوم چہ ستاسو سټ اووهی. درې کسان خو مرتدشو کله چہ خلورم راغلو نو هغه صفاانکار اوکړو. د بادشاه په حکم نی د غه سټ والوزولو اوسرنی په نهر کنبی اوغورزولو هغه لاندې ډوب شو اولر ساعت پس د اوبوسر له راغلو اود دے دريوارو طرف تہ نی اوکتل ونی ونیل ای فلانکیه ای فلانکیه اوای فلانکیه د هغوی نومونه نی واخستل او آوازنی ورکړو کله چہ هغوی متوجه شواوتولودرباری خلقو هم کتل اوپخپله بادشاه هم په حیرانتیاسره اوریدل. ددې مسلمان شهیدسر ونیل واورئی اللہ ﷻ فرمائی **(يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِيْ اِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً فَادْخُلِيْ فِيْ عَيْدِيْ وَادْخُلِيْ جَنَّتِيْ)** دومره وینا کولو سره بیا هغه سر اوبوکنبی غوپه شو. د دے واقعه دومره بنه اثر اوشو چہ نیزدې وه نصرانی هم هغه وخت مسلمان شوی وو بادشاه هم هغه وخت دربار ختم کړواوهغه دريواره پیامسلمانان شو او مونږ تول هم هغه شان په قید کنبی پاتې شو. آخرد خلیفه ابوجعفر منصور دطرف نہ زمونږ فدیہ راغله اومونږ راخلاص شو. ابن عساکر کنبی دی رسول اللہ ﷺ یوسری تہ افرمائیل دادعاوایه **(اللهم ان اسئلك نفسا بك مطمئنة تؤمن ببقائك وترضى بقضائك وتقنم بعطائك)** ای اللہ زه تانه داسی نفس غواړم چہ ستا په ذات باندې اطمینان او بهروسه لری ستا په ملاقات باندې ایمان لری ستا په قضا باندې راضی وی اوستا په ورکړه باندې صبرکونکې وی. ^(۳)

(الحمد لله) د سورت فجر تفسیر ختم شو. اللہ ﷻ دے د عمل توفیق راکړی.

^(۱) الدر المنور: ۵۱۳/۸.

^(۲) الطبری: ۴۲۴/۲۴.

^(۳) ابن عساکر: ۲۱۱/۱۹.

ایاتونہ	سورة البلد مکية وهى عشرون آية ورکوعا واحدا	رکوع گمانی
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
۱۳	شروع کوم پہ نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	①
	لَا اُقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ ۚ وَاَنْتَ حِلٌّ بِهَذَا الْبَلَدِ ۚ	
	نه زه قسم خورم په دې ښار حال داچې ته حلال کړې شوې نې په دې ښار کښې زه قسم خورم په دې ښار (مکه) باندي اوته پدې ښار کښې (فاتحانه شان سره) داخلیدونکې یې	
	وَوَالِدٍ ۙ وَّمَا وَاوَدَّ ۙ وَكَذٰلِكَ ۙ لَقَدْ خَلَقْنَا	
	او قسم دې په پلار باند او په هغې چې پیدا شو دهغه نه په حقیقت کښې پیدا کړې دې مونږ او قسم دې د پلار (یعنی آدم <small>عليه السلام</small>) او د ده په اولاد چې مونږ انسان په سختی کښې	
	الْاِنْسَانَ فِيْ كِبَدٍ ۙ اَيَحْسَبُ اَنْ لَّنْ يَّقْدِرَ عَلَيْهِ اَحَدٌ ۙ يَقُوْلُ	
	انسان په مشقت کښې آیا گمان کوی دې چې هرگز به قادر نشی په ده باند هیڅوک وائی دې پیدا کړې دې آیا انسان داخیال کوی چې دهیچا وس به په ده اونه رسی دې پخپله	
	اَهْلَكَ ۙ مَا لَ الْبَدَا ۙ اَيَحْسَبُ اَنْ لَّمْ يَرَهُ اَحَدٌ ۙ اَلَمْ نَجْعَلْ لَّهٗ	
	جی خرچ کړو ما مال ډیر آیا گمان کوی دې چې اونه لیدو ده لره هیڅ چا آیا ورته کړې مونږ ده ته وائی چې ما (د اسلام خلاف) ډیر مالونه بریاد کړل آیا دې خیال کوی چې دې هیچا نه دې لیدلې آیا مونږ ده ته	
	عَيْنَيْنِ ۙ ولسانًا ۙ وَشَفَتَيْنِ ۙ وَهَدَيْنٰهٗ السَّبۜلَ ۙ التَّجْدِیۙنَ ۙ	
	دوه سترگې او یوه ژبه او دوه شونډې او وښودلې مونږه ده ته دوه لارې دوه سترگې یوه ژبه او دوه شونډې نه دی ورکړې اود (خیر او شر) دوه لارې مو ورته نه دی خودلی	

قوله تعالى: - لَا اُقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ ۙ

الله تعالى دمکې مکرمې قسم خوری اود هغه وخت نه چه آباده ده په دې کښې خلق اوسیری او هغوی په امن اوسکون کښې دی په لا سره نې په دې رد کړې دې. بیانی قسم او خورلو او وئی فرمائیل ای نبی صلى الله عليه وسلم ستا دپاره یوخل دلته جنگ حلال کیدونکې دې په کوم کښې چه به هیڅ گناه او حرج نه وی او په دې کښې چه څه ملاوشی هغه به حلال وی. صرف د هغه وخت د پاره دا حکم دې. صحیح حدیث کښې هم دی چه دا د برکت نه دک ښار مکه پروردگار عالم د اول نه د حرمت والا جوړ کړې دې اود قیامته پورې د دې د احرمت او عظمت به باقی پاتې کیدونکې وی د دې ونې مه پریکونی مه نې ازغی راوباسنی زما دپاره هم د یوې ورځې یوساعت حلال کړې شوې وو. نن بیادهغې حرمت هم هغه شان واپس گرځیدلې دې څنگه وړاندې وو، هر یو حاضر له پکار دی چه غیر حاضر ته نې اورسوی. یوروایت کښې دی چه که د دې ځای د جنگ جگړې د پاره د جواز دلیل پیش کړی نو ورته وائی الله تعالى خپل رسول صلى الله عليه وسلم ته اجازت ورکړې ووتاسوته نه. (۱) بیا قسم خوری د پلار او اولاد. بعضو خو وئیلی دی چه (مَا وَاوَدَّ) کښې (مَا) نافیه دې یعنی قسم دې د هغه چه د اولاد والا دې او قسم دې د هغه چه بی اولاد دې یعنی د بچو والا

(۱) صحیح بخاری کتاب جزاء الصيد باب لا یعضد شجر الحرم: ۱۸۳۲، صحیح مسلم: ۱۳۵۳.

اوشندا او کہ (مَا) موصولہ او منلہ شی نو معنی دا شوہ چہ د پلار او اولاد قسم د پلار نہ مراد حضرت آدم علیہ السلام اود اولاد نہ ٲول انسانان. (۱) ٲیرہ قوی بہترہ خبرہ ہم دا معلومیری ٲکہ چہ دی نہ وړاندی قسم دی د مکہ چہ د ٲولی زمکہ او ٲولو آبادو مور دہ نودی نہ پس پہ دی کنبی د اوسیدونکو قسم نی او خورلو اود اوسیدونکو یعنی انسان اصل او جرہ یعنی د آدم علیہ السلام بیاد ہغہ د اولاد قسم او خورلو ابو عمران رضی اللہ عنہ فرمائی مراد تری نہ حضرت ابراہیم علیہ السلام اود ہغہ اولاد دی. (۲) امام ابن جریر رضی اللہ عنہ فرمائی چہ مراد عام دی یعنی ہر پلار او ہر اولاد. (۳) بیا فرمائی چہ مونہ انسان تہ صحیح قدا و قامت صحیح سلامت اندامونہ او ٲیک ٲاک پیدا کرہ دی. ہم د ہغہ د مور پہ خیتہ کنبی ہغہ تہ دا پاک ترتیب او بنکلی ترکیب ورکولی شی. لکہ چہ فرمائی ﴿الَّذِي خَلَقَكَ فَسُوِّكَ فَعَدَلَكَ﴾ (۴) یعنی ہغہ اللہ تعالیٰ تہ پیدا کرہ صحیح نی کرہ ٲیک ٲاک نی جو کرہ اوبیا چہ پہ کوم شکل کنبی غونبتل ترکیب نی در کرہ. بل خانی فرمائی ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ﴾ مونہ انسان پہ بنکلی شکل کنبی جو کرہ. د ابن عباس رضی اللہ عنہ وغیرہ نہ روایت دی چہ قوت او طاقت والا پیدا کرہ دی. پخپلہ دہ تہ گورہ اود ہغہ د پیدا کولو ظرف تہ غوراو کرہ د ہغہ د غابونو راوتلو تہ فکر او کرہ وغیرہ. حضرت مجاہد رضی اللہ عنہ فرمائی اول نطفہ بیا چکہ شوہ وینہ بیاد غونبی بوتنی غرض پہ خپل پیدا کیدو کنبی بنہ مشقتونہ او چتوی لکہ چہ ارشاد دی ﴿حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا﴾ یعنی د ہغہ مور پہ حمل کنبی تکلیف او چت کرہ بیانی د ماشوم پیدا کیدو کنبی تکلیف برداشت کرہ بلکہ د پنیوپہ ورکولو کنبی ہم مشقت او پہ معیشت کنبی ہم تکلیف (۵) حضرت قتادہ رضی اللہ عنہ فرمائی سختی او طلب نی پہ کسب کنبی پیدا کرہ دی. عکرمہ رضی اللہ عنہ فرمائی پہ سختی او اوردوالی کنبی پیدا کرہ دی. قتادہ رضی اللہ عنہ فرمائی مشقت کنبی اودا ہم روایت دی چہ پہ اعتدال کنبی قیام دی. پہ دنیا او آخرت کنبی سختی برداشت کول وی. حضرت آدم علیہ السلام پہ آسمان کنبی پیدا شوہ ووپہ دی وجہ دا او نیلی شو. آیا ہغوی دا گنری چہ د ہغوی پہ مال اخستویان دی ٲوک قادر نہ دی. پہ دہ بان دی د چا ہدو طاقت نشتہ ولہ داتپوس بہ نہ کیبری چہ د کوم خانی نہ دی مال راورہ او چرتہ دی خرچ کرہ آیا ہغہ دا خیال کوی چہ ہغہ تہ ٲوک نہ گوری؟ آیا د اللہ تعالیٰ د نظر نہ ہغہ خپل ٲان غیب گنری. آیا مونہ انسان تہ د کتلود پارہ دوه سترگی نہ دی ور کرہ؟ اود زرہ د خبرو د ٲرگندونو د پارہ موژبہ نہ دہ ور کرہ؟ اودوہ شونہی نہ دی ور کرہ؟ پہ کوموسرہ چہ پہ خبرو کولو کنبی امداد ملاویری پہ خوراک کولو کنبی امداد ملاویری اود مخ بنانست ہم وی او د ٲلی ہم ابن عساکر کنبی دی چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی چہ اللہ تعالیٰ فرمائی ای بنیادمہ ما تاتہ ٲیر لوی لوی نعمتونہ دربنیلی دی کوم چہ تہ شمیرلی ہم نہ شی اونہ د دی د شکر ادا کولو پہ تاکنبی طاقت شتہ. زما دا نعمت ہم دی چہ ما تاتہ د کتلود پارہ دوه سترگی در کرہ بیا ما پہ دی د بنرو غلاف جو کرہ دی نو پہ دی سترگو بان دی زما حلال کرہ شوی ٲیزونہ گورہ کہ حرام ٲیز ستا د سترگو پہ وړاندی راشی نودا بند کرہ. ما تاتہ ژبہ در کرہ دہ اود دی ٲلاف مہی ہم در کرہ دی زما د مرضنی خبرہ د ژبی نہ اوباسہ او زما د منع کرہ شوی خبرونہ ژبہ بندساتہ. ما تاتہ شرمگاہ در کرہ اود دی پردہ مہی ہم در کرہ دہ پہ حلال خانی کنبی تہ بی شکہ استعمالوہ ٲو پہ حرام خانی بان دی پردہ اچوہ. ای بنیادمہ تہ زما خفگان نہ شی او چتولی اوزما د عذابونو زغملو طاقت نہ شی لرہی.

(۱) الطبری: ۴۳۲/۲۴

(۲) الطبری: ۴۳۳/۲۴

(۳) الطبری: ۴۳۳/۲۴

(۴) الطبری: ۴۳۴/۲۴

(۵) الدر المنثور: ۵۲۰/۸

بیا فرمائی چہ مونہ ہغہ تہ دوارہ لاری اوخودلہ د نیکنی او د بدنہ رسول اللہ ﷺ فرمائی چہ دوه لاری دی نو بیا تاتہ د نیکنی لار د بدنہ د لاری نہ ولی بنہ نہ بنکاری؟ دا حدیث دیر ضعیف دی. دا حدیث پہ مرسل طریقہ باندی ہم روایت دی. ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چہ دی نہ مراد دوارہ پشی دی او مفسرینو ہم دا وئیلی دی. امام ابن جریر رضی اللہ عنہما فرمائی چہ صحیح قول ہم رومبی دی. لکہ چہ ہم دا بل خای ارشاد دی ﴿إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا ۚ إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا﴾ یعنی مونہ انسان د یوخای شوی نطفہ نہ پیدا کرو بیا مونہ ہغہ اوریدونکی کتونکی کرو. مونہ د ہغہ لار خودنہ او کرہ او لارمور تہ اوخودلہ نو یاخو شکر کونکی دی او یا ناشکرہ دی.

فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ ۝	وَمَا أَدْرَاكَ	مَا الْعَقَبَةُ ۝
نو ہمت نی اونہ کرو دتیریدو پہ سختہ لار باند او خہ پتہ دہ تاتہ چی خہ دہ ہغہ سختہ لار		
بیاہغہ (دین) گزرگاہ تہ داخل شو او تاتہ خہ خبر دی چی گزرگاہ خہ خیز دی		
فَكَرَّ رَاقِبَةً ۝	أَوْ اطْعَمَ	فِي يَوْمٍ
ازادول دغلام دی یا خوراک ورکول دی پہ ہغہ ورخ کنبی چی خاوند دلورہ وی یتیم تہ		
(واورہ ہغہ) دچا خت (دغلامی نہ) خلاصول دی یا دلورہ پہ ورخ کنبی خوراک ورکول دی یتیمانو تہ		
ذَامِقْرَبَةٍ ۝	أَوْ مَسْكِينًا	ذَامْتَرَبَةٍ ۝
چی خپل وی یا مسکین تہ چی پہ خاورو خر وی بیا وی دہغہ کسانونہ چی ایمان نی راورہ دی		
چی رشتہ دار ہم وی یا پہ بناورہ کنبی ناست مسکین تہ بیا ہغہ د مومنانو نہ ہم وی (مسلمان وی)		
وَتَوَاصَوْا	بِالصَّبْرِ	وَتَوَاصَوْا
او یوبل تہ نصیحت کوی پہ صبر کولو سرہ او یوبل تہ نصیحت کوی پہ رحم کولو سرہ دا خلق		
او ہغوی پہ خپل مینخ کنبی یوبل تہ د صبر او د رحم کولو نصیحت کوی داخلق		
أَصْحَابِ الْمَيْمَنَةِ ۝	وَالَّذِينَ كَفَرُوا	بِآيَاتِنَا
ملگری دہنی طرف دی او ہغہ کسان چی انکار نی او کرو آیتونہ زمونہ		
بہ دیر خوش نصیبہ وی او ہغہ خلق کومو چی زمونہ پہ آیتونو باندی کفر او کرو		
هُمْ أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ ۝	عَلَيْهِمْ	نَارٌ
ہم دوی ملگری دگس طرف دی پہ ہغوی باند بہ وی اور سربوخ کرہ شوی		
ہغوی دگس طرف (خراب) خلق دی د ہغوی نہ بہ اور د ہر طرف چارچاپیرہ وی		

قوله تعالى :- فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ ۝

د غلام ازادولو ثواب، عقبہ نہ خہ مراد دی: حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ روایت دی چہ عقبہ ددوخ د یو خوئیدونکی غرنوم دی. حضرت کعب احبار رضی اللہ عنہما فرمائی دا پہ او یا درجہ پہ دوخ کنبی. قتادہ رضی اللہ عنہما فرمائی دایوہ د داخلی سختہ کنندہ دہ دی کنبی د اللہ ﷻ پہ فرمانبرداری سرہ داخل شنی. بیانی د دی داخلہ اوخودلہ یادا ویناکول چہ تاتہ چا اوخودل چہ داکنده خہ خیز دی. نو وئی فرمائیل غلام ازادول او د اللہ ﷻ پہ نوم باندی خوراک ورکول. ابن زید رضی اللہ عنہما فرمائی مطلب دادی چہ دی د خیر او خلاصی پہ لار ولی روان نہ شو بیانی مونہ تہ خبرداری او کرو وئی فرمائیل تاسوتہ خہ پتہ دہ چہ

عقبہ خہ خیزدی؟ دستِ خلاصول یا د طعام صدقہ و رکول (فَكَرْبَةً) کوم چه داضافت سرہ دی دا (فَكَرْبَةً) ہم لوستلے شوے دی یعنی فعل فاعل د دوار و قراءت و تونو مطلب تقریباً یودی مسند احمد کنبی دی رسول اللہ ﷺ فرمائی چه خوک د یومسلمان غارہ خلاصہ کری اللہ ﷻ بہ د هغه هر یو اندام د هغه د هر یو اندام په بدله کنبی د دوزخ نه آزاد کری تردی چه د لاس په بدله کنبی لاس او د پینو په بدله کنبی پینې اود شرمگاہ په خای شرمگاہ. علی بن حسین ؑ یعنی امام زین العابدین ؑ چه کله دا حدیث واوریدو نو د سعید بن مرجانه د حدیث د راوی نه نی تپوس او کرو آیا تا پخپله د حضرت ابوهریره ؓ د خلی نه دا حدیث اوریدلې دی؟ هغوی او فرمائیل او نو دوی خپل غلام ته او فرمائیل چه مطرف راوغواره چه کله هغه مخامخ شو نو هغوی او فرمائیل خد ته د اللہ ﷻ په نوم آزاد نی. بخاری مسلم ترمذی او نسائی کنبی هم دا حدیث دی. په صحیح مسلم کنبی داهم دی چه غلام نی په لس زره درهم باندي اخیستی وو) (۱) او په حدیث کنبی دی چه یومسلمان بل مسلمان غلام آزاد کری اللہ ﷻ د هغه د یو یو هډوکی په بدله کنبی د هغه یو یو هډوکی د دوزخ د اور نه خلاصوی او چه کومه مسلمانہ بنخه یوه مسلمانہ وینخه آزاده کری د هغې هم د یو یو هډوکی په بدله کنبی یو یو هډوکی د دوزخ د اور نه آزاد پری. (۲) (ابن جریر) مسند احمد کنبی دی چه کوم سرې د اللہ ﷻ د ذکر د پاره جمات جوړ کری اللہ ﷻ د هغه د پاره په جنت کنبی کور جوړوی او چه کوم مسلمان غلام آزاد کری اللہ ﷻ د هغه د پاره فدیہ جوړوی او هغه د دوزخ نه آزادوی. کوم سرې چه په اسلام کنبی بوډا شو هغه ته به د قیامت په ورځ نور ملاویری (۳) بل روایت کنبی داهم دی چه کوم سرې د اللہ ﷻ په لار کنبی غشی او چلوی که هغه اولگی او که اونه لگی هغه ته به د حضرت اسماعیل ؑ د اولاد نه د یو غلام د آزادولو ثواب ملاویری. بل حدیث کنبی دی چه د کوم مسلمان درې بچی د بلوغت نه وړاندې وفات شی هغه به اللہ ﷻ په خپل فضل او کرم سره په جنت کنبی داخلوی (۴) او کوم سرې چه د اللہ ﷻ په لار کنبی جوړې وړ کری اللہ ﷻ به د هغه د پاره د جنت اته واره دروازی کولاو کری په کومه چه غواړی خی دی (۵) د دې ټولو احادیثو سندونه ډیر ښکلی دی. ابوداؤد کنبی دی یوخل مونږ حضرت وائله بن اسقع ؓ ته او وئیل چه مونږ ته یو داسې حدیث واوروئې په کوم کنبی چه ډیر کمې زیاتې نه وی نو هغوی ډیر خفه شو او وئې فرمائیل چه په تاسو کنبی دې خوک اولولی اود هغه قرآن د هغه په کور کنبی وی نو آیا هغه کمې زیاتې کوی؟ مونږ وئیل حضرت زمونږ مطلب دا نه دی مونږ خو وایو چه د رسول اللہ ﷺ نه اوریدلې شوې حدیث مونږ ته واوروه. هغوی او فرمائیل مونږ یوخل د رسول اللہ ﷻ په خدمت کنبی د خپل یوملگری باره کنبی حاضر شو چا چه د قتل په وجه د دوزخ اور په خان واجب کری وو نو حضور ﷺ او فرمائیل د ده د طرف نه یو غلام آزاد کری نو اللہ ﷻ به د هغه د هر یو اندام په بدله کنبی د ده یو یو اندام د دوزخ د اور نه آزاد کری (۶) دا حدیث په نسائی کنبی هم شته. بل یو حدیث کنبی دی چه کوم سرې د بل سرې مرنی آزاده کری نو اللہ ﷻ هغه د ده فدیہ جوړوی (۷) داسې نور هم ډیر احادیث دی.

قوله تعالى: - أَوْ اطْعَمْتُمْ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ ۝

غریب مسکین باندي خوراک کول: - مسند احمد کنبی دی یو اعرابی رسول اللہ ﷺ له راغلو او وئې وئیل

(۱) صحیح بخاری کتاب العتق باب فی العتق وفضله: ۲۵۱۷، صحیح مسلم: ۱۵۰۹، ترمذی: ۱۵۴۱.

(۲) ابوداؤد کتاب العتق باب ای الرقاب الفضل: ۳۹۶۵، وسنده صحیح فناده صرح بالسمع عند الیقهی: ۱۶۱/۹.

(۳) احمد: ۳۸۶/۴.

(۴) احمد: ۱۱۳/۴، ابوداؤد کتاب العتق باب ای الرقاب الفضل: ۳۹۶۶.

(۵) احمد: ۳۸۶/۴.

(۶) ابوداؤد کتاب العتق باب فی ثواب العتق: ۳۹۶۴، وسنده حسن.

(۷) احمد: ۱۵۰/۴.

حضور ﷺ کی یاد دہانی اور تپوسونہ اور کپڑے کی نسمہ آزادہ کر کے اور قبہ خلاصہ کر کے، ہفتہ وئیل حضرت دا دوا پر خیزونہ یونہ دی حضور ﷺ اور فرمائیل چہ نہ د نسمہ آزادولو معنی دادہ چہ تہ یوازے یو غلام آزاد کرے اود ﴿فَكَرَبْتُهُ﴾ معنی دہ چہ خہ لہر دیر امداد کوه، د پٹیو خا روے د پٹیو خکلود پارہ چا مسکین تہ ور کول، ظالم رشتہ دار سرہ نیک سلوک گول دا دی د جنت کارونہ کہ د دی پہ تا کبھی طاقت نہ وی نو پہ او پری بانڈے خوراک او تری بانڈے خکل، د نیکو حکم اود بدو نہ منع کول خو کہ د دی ہم طاقت نہ وی نو سوا د بنی کرے او نیکی خبرے بلہ خبرہ د خلے نہ مہ او پاسد (۱)۔ ﴿ذِي مَسْجِدٍ﴾ معنی دہ او پری کله چہ د خوراک خواہش وی۔ (۲) غرض د ولہرے پہ وخت کبھی خوراک ور کول او ہفتہ ہم ہفتہ نادان ماشوم تہ د چا د سرنہ چہ د پلار سو رے او چت شوے وی اودے ہم د دہ رشتہ دار وی۔ رسول اللہ ﷺ فرمائی چہ مسکین تہ صدقہ ور کول یو ثواب لری او رشتہ دار تہ ور کول بانڈے دوه اجر ونہ ور کولے کیے (۳) (مسند احمد) داسی مسکین تہ ور کول چہ د خاورو کپڑے پہ لار کبھی پروت وی کورنی نہ وی سامان وغیرہ ورسرہ نہ وی د ولہرے د لاسہ نی خیتہ پہ زمکہ لگی د خپل کور نہ لری وی پہ مسافرت کبھی وی فقیر مسکین محتاج قرض دار مفلس وی خوک نی تپوس والا نہ وی بال بیچ دار وی لکہ چہ بل ارشاد دے ﴿وَمَنْ آوَاكَ الْاِجْرَةَ وَسَعَىٰ لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا﴾ (۴) کوم سرے چہ د آخرت ارادہ لری اود دے د پارہ کوشش او کرے او ہفتہ ایماندار ہم وی نو دہفتہ کوشش د اللہ ﷻ پہ نیز د مشکور دے بل ارشاد دے ﴿وَمَنْ عَمِلْ صَالِحًا قَلِيلًا ذَكَرْهُ اَوْ اُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾ (۵) پہ ایماندارانو کبھی چہ کوم سرے او پنخے نیک عمل او کرے جنت تہ بہ خی او ہلتہ بہ بی حسابہ رزق مومی بیبا د ہغوی بل صفت بیانیے چہ د خلقو غم زغمی پہ ہغوی رحم او کرم کولو خپل مینخ کبھی یویل تہ نصیحت او وصیت کوی۔ لکہ چہ پہ حدیث شریف کبھی دی پہ رحم کونکو بانڈے اللہ ﷻ ہم رحم کوی۔ تاسو د زمکہ والا بانڈے رحم او کرے د آسمان والا بہ پہ تاسو بانڈے رحم او کرے (۶) بل حدیث کبھی دی چہ خوک رحم نہ کوی پہ ہفتہ بانڈے ہم رحم نہ کیے (۷) اود اود کبھی دی چہ خوک زمونر پہ کشرانو بانڈے رحم نہ کوی اود مشرانو عزت نہ کوی ہفتہ زمونر نہ نہ دے (۸) بیبا فرمائی چہ داہفتہ خلق دی د چا پہ بنی لاس کبھی چہ بہ عمل نامہ ور کولے شی۔ اوزمونر آیاتونہ دروغ گنہونکو تہ بہ پہ گس لاس عمل نامہ ملاویری او پہ سر بند لانڈے بانڈے اور کبھی بہ ورخی د کوم نہ چہ بہ نہ خلاصی ملاویری نہ کمی نہ آرام او نہ راحت د دے اور دروازی بہ پہ دوی پسے رابندوی۔ نور بیان د دوی پہ ﴿وَيَلْ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٌ﴾ (۹) الخ کبھی راخی ان شاء اللہ۔ حضرت قتادہ رضی اللہ عنہ فرمائی مطلب دادے چہ نہ بہ پہ ہفتہ کبھی رنرا وی اونہ سو رے اونہ بہ کله دہفتہ خانی نہ وتل ملاویری (۱۰) حضرت ابو عمر جونہ رضی اللہ عنہ فرمائی چہ کله د قیامت ورخ راشی اللہ ﷻ پہ حکم ور کرے او ہر سرکش ہریوشیطان او ہر ہفتہ سرے د چا د شرارت نہ چہ پہ دنیا کبھی خلق ویریدل د اوسپنی پہ زنجیرونو بہ کلک او تر لے شی بیبا بہ دوزخ کبھی وراچولے شی۔ بیبا بہ دوزخ رابند کرے شی د اللہ ﷻ قسم چہ ہیخ کله بہ د ہغوی قدمونہ اونہ دریری۔ د اللہ ﷻ قسم ہغوی تہ بہ کله ہم د آسمان

(۱) احمد: ۲۹۹/۴ وسندہ صحیح.

(۲) الطبری: ۴۴۲/۲۴.

(۳) ترمذی کتاب الزکاة باب ماجاء فی الصدقة علی ذی القرابة: ۶۵۸، وهو حدیث صحیح نسائی.

(۴) ابوداؤد کتاب الادب باب فی الرحمة: (۴۹۴)، وسندہ حسن، ترمذی: ۱۹۲۴، احمد: ۱۶۰/۲.

(۵) صحیح بخاری کتاب التوحید باب قول اللہ تعالیٰ (قل ادعوا اللہ او ادعوا الرحمن): ۷۳۷۶.

(۶) ابوداؤد کتاب الادب باب فی الرحمة: ۴۹۴۳، وهو حدیث حسن.

(۷) الطبری: ۴۴۷/۲۴.

شکل ہم بنکارہ نہ شی۔ د الله قسم چه کله به په ارام باندي د هغوی سترگي اونه لگی د الله قسم هغوی ته به کله هم د خوراک خبناک څه د مزې څیز ملاونه شی. (ابن ابی حاتم) (الحمد لله) د سورت بلد تفسیر ختم شو.

(تفسیر سورت والشمس)

د حضرت جابر رضی الله عنه حدیث اول تیر شوی دې چه نبی کریم صلی الله علیه و آله حضرت معاذ رضی الله عنه ته او فرمائیل چه تا (سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى) او (وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا) او (وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى) سره امامت ولی اونه کرو. (۱)

ایاتونه	سورة الشمس مکية وهى خمس عشرة آية و رکوعا واحدا	رکوع گمانی
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
⑤	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	①
وَالشَّمْسِ	وَضُحَاهَا ①	وَالْقَمَرِ
قسم دې په نمر او په گرمی دنمر باند او قسم دې په سپوږمۍ باند کله چی		اِذَا
قسم دې په نمر او دهغې په رنر او (قسم دې) په سپوږمۍ چې ورپسې		تَلَّهَا ②
هغه راځی په نمر پسې او قسم دې په ورځ باند کله چی بنکاره کړې دغه نمر قسم دې په شپه باند		وَالنَّهَارِ
راځی او (قسم دې) په ورځ چې روښانه شی او (قسم دې) په شپه چې		اِذَا يَغْشَى ③
اکله چی راخوړیږی په نمر باند او قسم دې په آسمان باند او په هغه ذات باند		وَالسَّمَاءِ
راخوړه شی او (قسم دې) په آسمان او په هغه الله <small>صلی الله علیه و آله</small> چې جوړ کړې ئې دې (آسمان)		وَمَا
چې جوړ ئې کړو دغه آسمان او قسم دې په زمکه باند او په هغه ذات باند چې وې غوړوله دغه زمکه		بَنَاهَا ④
او (قسم دې) په زمکه او په هغه ذات چې خوره کړې ئې ده (دا زمکه) او		وَالْاَرْضِ
او قسم دې په نفس دانسان باند او په هغه ذات باند چې برابر ئې کړو هغه		وَمَا
او (قسم دې) په نفس او په هغه الله <small>صلی الله علیه و آله</small> چې ډیر برابر ئې جوړ کړې دې (دا نفس)		سَوَّاهَا ⑤
انوپه زړونو کښی ئې واچوله دغه نفس ته بدی دهغه او نیکی دهغه یقینا چې کامیاب شو		فَجَوَّرَهَا
نوبد او نیک ئې ورته خودلی دی هغه کس کامیاب شو چا چې		وَتَقْوَاهَا ⑥
		قَدْ اَفْلَحَ

(۱) ددې تخریج د سورة انفطار په شروع کښې تیر شوی دې.

مَنْ	زَكَمَهَا	وَقَدْ خَابَ	مَنْ	دَسَمَهَا
ہغہ کس	اچی پاک نی کرو نفس خپل	او ناکام شو	ہغہ خوگ	اچی تباہ یی کرو دغہ نفس
خپل نفس پاک کرو	او ہغہ کس ناکام شو	چا خپل نفس خراب کرو	

قوله تعالى: - وَالشَّمْسُ وَضُحَاهَا

دنمراوسپورمئی قسم:- حضرت مجاہد رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د ضحانہ مراد رنرا دہ^(۱) قتادہ رضی اللہ عنہ فرمائی پورہ ورخ مراد دہ^(۲) امام ابن جریر رضی اللہ عنہ فرمائی چہ تیک خبرہ دا دہ چہ اللہ ﷻ د نمراو ورخی قسم خورلی دے اوسپورمئی چہ ددی نہ روستوراشی یعنی نمریت شی او سپورمئی روبنانہ شی ابن زید رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د میاشت پہ رومبو پنخلس ورخو کبھی خو سپورمئی د نمر نہ شاتہ وی او پہ روستونو پنخلسو ورخو کبھی ورائدی وی زید بن اسلم رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دے نہ مراد لیلة القدر دے

قوله تعالى: - وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰهَا

بیائی دورخی قسم او خورلو کله چہ ہغہ روبنانہ اورنرا شی یعنی نمر ورخ راگیرہ کری بعضی عربو ونیلے دی چہ ورخ کله تیارہ رنرا کری خو کہ داسی اووائی چہ خوروالی کله اوپر قیری نو نوربہ ہم بنہ وو دی دپارہ چہ پہ (یغشہا) کبھی ہم دامعنی تیک دہ پہ دے وجہ حضرت مجاہد رضی اللہ عنہ فرمائی د ورخی قسم کله چہ ہغہ روبنانہ شی^(۳) امام ابن جریر رضی اللہ عنہ دا قول خوبسوی چہ پہ دے تولو کبھی ضمیرھا مرجع نمر دے خکہ چہ ہم د دے ذکر روان دے شپہ چہ کله ہغہ پت کری او خلورو وارو طرفوتہ تیارہ خورہ شی یزید بن حمامہ رضی اللہ عنہ وائی چہ کله شپہ رخی نو اللہ ﷻ فرمائی زما بندیگان یو دیر خراب خلق پت کرل مخلوق د شپہ نہ ویریری نو دے د پیدا کونکی نہ نور دیر ویریدل پکار دی (ابن ابی حاتم) بیاد آسمان قسم خوری دلته چہ کوم "ما" دہ دامصدریہ ہم کیدی شی یعنی د آسمان اود دے د جورولو قسم د حضرت قتادہ رضی اللہ عنہ قول ہم دغہ دے اودا "ما" د "من" پہ معنی کبھی ہم کیدی شی نو مطلب بہ دا شی چہ د آسمان قسم اود دے د جورونکی قسم یعنی پخپلہ ہم د اللہ ﷻ مجاہد رضی اللہ عنہ ہم دافرمانی دا دوارہ معنی یوبیل سرہ لازم اوملزوم دی د "بنا" معنی اوچتوالی بل خای ارشاد دے (وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَا بِإِيدٍ الْخِيعِ) یعنی آسمان مونر پہ قوت سرہ جور کرو اومونر د کولاووالی والا یو مونر زمکہ خورہ کرہ او خنگہ بنہ خورولو والا یومونر دلته نی ہم اوفرمانیل چہ د زمکی اود دے دھوارنی د دے د خورولو دے د غورولو دے د تقسیم اود دے د مخلوق قسم دیر مشهور قول دے د خورولو دے د اهل لغت پہ نیزد ہم دا معروف دے جوہری رضی اللہ عنہ فرمائی (طوتہ) پہ شان د (دحوتہ) دے اود دے معنی د خورولو دے د اکثر و مفسرینو ہم دا قول دے بیافرمائی چہ د نفس او د دے تیک تاک جورولو قسم یعنی دا نی پیدا کرو او تر ہغہ وخت نہ دا صحیح سالم او پہ فطرت بانڈی قایم دے لکہ بل خای ارشاد دے ﴿فَأَقْمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾ خپل مخ قایم ساتہ د دین حنیف دپارہ چہ فطرت دے د اللہ ﷻ پہ کوم نی چہ خلق جور کرہ د اللہ ﷻ د خلق بدل نشته حدیث شریف کبھی دی چہ ہر ماشوم پہ فطرت بانڈی پیدا کیری بیافرمائی ہغہ موریلار ہغہ یهودی نصرانی او یا مجوسی جوہری لکہ خنارو خاروی بچی چہ صحیح سالم پیدا کیری تاسو بہ پہ ہغی کبھی یو غور پریشوی اونہ وینشی (بخاری اومسلم)^(۱) د صحیح مسلم پہ یو حدیث کبھی دی

(۱) الطبری: ۴۵۱/۲۴

(۲) الطبری: ۴۵۲/۲۴

(۳) الطبری: ۴۵۱/۲۴

پرشوی او نه وینشی. (بخاری او مسلم) (۱) صحیح مسلم په یو حدیث کنبی دی الله ﷻ فرمائی چه ما خپل بندیگان یوشان والا پیدا کړی هغوی له شیطان اورسیدواود دین نه نی دهوکه کړل (۲) بیا فرمائی چه الله ﷻ بدکاری او پرهیزگاری بیان کړه اوچه کوم خیز د هغه په قسمت کنبی وود هغې طرف ته د هغه لارخودنه اوکړې شوه. ابن عباس ﷺ فرمائی چه خیراوشربنکاره کړې شو. (۳) ابن جریر کنبی دی چه حضرت ابوالاسود رضی الله عنه فرمائی چه حضرت عمران بن حصین ﷺ تپوس اوکړو اونبایه خلق چه کوم اعمال کوی اوتکلیفونه اوچتوی آیا دادهغوی دپاره دالله ﷻ دطرف نه مقررشوی دی اودهغوی په تقدیر کنبی لیکلې شوی دی یادوی پخپله د راتلونکی وخت دپاره پخپله توگه کوی په دې وجه چه انبیاء علیهم السلام هغوی له راغلی دی اود الله ﷻ حجت په دوی پوره شوې دې. ما په جواب کنبی اوونیل نه نه بلکه دا خیز د اول نه فیصله شوې دې او مقدرشوی دې. حضرت عمران ﷺ اوونیل چه بیاخوبه دا ظلم نه وی. ما خو چه دا واوریده نو اورچیدم او اوویریدم چه د هرخیز مالک اوخالق هم هغه الله ﷻ دی ټول ملک د هغه په لاس کنبی دی د هغه د افعالوتپوس پښتنه څوک نه شی کولی هغه د ټولو نه تپوس کولی شی. زما دې جواب اوریدو سره حضرت عمران ﷻ دیرزیات خوشحاله شو او ونی وویل چه الله ﷻ دې تا صحیح کړی ماخودا سوالونه د دې د پاره کړې وو چه ازمینست اوشی. واوره یوسړې د مزینه جهینه قبیلې د حضور ﷺ په خدمت کنبی حاضرشو اوهم دا سوال نی اوکړو کوم چه ما تانه اول اوکړو حضوراکرم ﷺ هم دا جواب ورکړو کوم چه تا راکړو نو هغه ونیل چه بیا زمونږ په اعمالوڅه؟ حضور ﷺ په جواب کنبی ارشاد اوفرمانیلو چه څوک الله ﷻ وتبارک د کوم منزل د پاره پیدا کړې دې د هغه نه به هم هغه شان کار کیرې. که جنتی وی نود جنت اعمال اوکه دوزخی لیکلې شوې وی نوهم داسې اعمال به په هغه باندې آسان وی. واوره په قرآن پاک کنبی د دې تصدیق موجود دې الله ﷻ فرمائی (وَنفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا ۖ قَالَ لَهَا نُفُورًا فَجُورَهَا وَتَقْوَاهَا ۗ) دا حدیث په مسلم کنبی هم دې (۴)

قوله تعالى :- قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا ۖ

تزکیه نفس :- مسند احمد کنبی هم دی چاچه خپل نفس پاک کړو هغه بامراد شو یعنی د الله ﷻ په تابعدارنی کنبی لگیا شو او خراب اعمال او رذیل اخلاق نی پریخودل لکه چه بل خای ارشاد دې (قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا ۖ وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى ۗ) چا چه پاکوالې اوکړو اود خپل رب نوم نی یاد کړو بیانی موند اوکړو نو هغه کامیابی بیاموندله او چا چه خپل ضمیر خراب کړو برباد نی کړو اود هدایت نه اخوا شو هغه نی برباد کړو په نافرمانو کنبی پریوتلو اوکوم نفس چه الله ﷻ لاندې راگذار کړو هغه برباد اوخائب اوخاسر پاتې شو. عوفی علی بن ابوطلحه د حضرت ابن عباس ﷺ نه هم دا روایت کوی (۵) د ابن ابی حاتم په یو مرفوع حدیث کنبی دی چه حضوراکرم ﷺ آیت (قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا ۖ) اولوستلو ونی فرمائیل کوم نفس چه الله ﷻ پاک کړلو دهغه نه نی خلاصی بیاموندلو. خو په دې حدیث کنبی یو علت خودا دې چه جویر بن سعید متروک الحدیث دې. دویم علت دا دې چه ضحاک د حضرت عبدالله ﷺ نه روایت کوی د هغه ملاقات ثابت نه دې. د طبرانی په حدیث کنبی دی چه (قَالَ لَهَا نُفُورًا فَجُورَهَا وَتَقْوَاهَا ۗ) لوستلو سره هغوی دا دعا اولوستله (اللهم ات نفسي تقوها وزكها انت خير من زكها انت وليها ومولاها) (۶) دمسند احمد په حدیث کنبی دی

(۱) صحیح بخاری کتاب الجنائز باب اذا سلم الصبي فمات: ۱۳۵۸. ترمذی: ۲۱۳۸.

(۲) صحیح مسلم کتاب الجنائز باب الصغائر التي يعرف بها في الدنيا: ۲۸۶۵. احمد: ۲۶۶/۴.

(۳) الطبری: ۴۵۴/۲۴.

(۴) صحیح مسلم کتاب القدر باب كيفية ابن حبان: خلق آدمي في بطن امه.

(۵) الطبری: ۴۵۵/۲۴.

(۶) السنة لابن ابی عاصم: ۳۱۹.

حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا فرماتی ہے کہ میں نے اپنے شوہر کو لاوشوی اور میں نے کتل چہ حضور ﷺ پہ خپل کتب کبھی نشتہ د تیارے پہ وجہ ما پہ خپل کور کبھی پہ لاسونو اولتبولو نوزما لاس حضور ﷺ سرہ اولگیدل هغه وخت حضور ﷺ پہ سجده کبھی وو اودا دعائی لوستله (رب اعط نفسی تقوها و زکھانت خیر من زکھا انت و لیبها و مولاها) (۱) دا حدیث صرف ہم پہ مسند احمد کبھی دی. دمسلم او مسند احمد پہ یو حدیث کبھی دی ہے رسول اللہ ﷺ دا دعا غوبنتله (اللهم انی اعوذ بک من العجز والکسل والهرم والجبن والبخل وعذاب القبر اللهم انت نفسی تقوها و زکھانت خیر من زکھا انت و لیبها و مولاها اللهم انی اعوذ بک من قلب لا یشعر و من نفس لا تشبع و علم لا ینفَع و دعوة لا یتجاب لها) یا اللہ زہ د عاجز کیدو او لاچارے نہ د سستی نہ اود شکست خور لونه د بود او الی نہ اود نامردنی د بخیل توب نہ اود قبرد عذاب نہ ستا پناه غوارم. ای اللہ زما زہ تہ د دی تقوی راکرہ او دا پاک کرے ہم تہ د دی بنہ پاکونکے نی اوہم تہ د دی والی او مولی نی. ای اللہ ماد داسے زہ نہ بیج کرہ پہ کوم کبھی چہ ستا ویرہ نہ وی اود داسے نفس نہ مے بیج کرہ چہ آسودہ نہ وی اود داسے علم نہ مے بیج کرہ چہ نفع پہ کبھی نہ وی اود داسے دعا نہ مے بیج کرہ چہ قبولہ نہ شی. د حدیث راوی حضرت زید بن ارقم رضی اللہ عنہ فرماتی ہے کہ رسول اللہ ﷺ مونی تہ دعا او خود لہ او مونی نی تاتہ بنا یو. (۲)

كَذَبَتْ	ثُمُودٌ	يَطْغُوْنَهَا	اِذَا بُعِثَ	اَشْقَاهَا
دروغ او گنہرو ثمودیانو پہ وجہ دسرکشی خپلی کلہ چی راپور تہ شو دتولو نہ بدبختہ سپری دھغوی (قوم د) ثمود دخپلی سرکشی پہ وجہ (صالح) دروغزن او گنہرو کلہ چی پہ هغوی کبھی یو بدبختہ راپور تہ شو				
فَقَالَ	لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ	نَاقَةَ اللَّهِ	وَسَقِيَهَا	
انو او وئیل هغوی تہ رسول داللہ (لاس مہ وروری) اوبنی داللہ تہ او (مہ بندوی) اوبہ خکل ددی نورسول داللہ <small>ﷺ</small> ورتہ او وئیل چی خبردار دا داللہ <small>ﷺ</small> اوبنہ دہ اوددی دخکلو وار مقرر دی				
فَكَذَّبُوهُ	فَعَقَرُوْهَا	فَدَمَدَمَ		
انو دروغ او گنہرو هغوی هغه لہ پس زخمی نی کرہ هغه اوبنہ نو راوستلو هلاکت خودوی پیغمبر دروغزن او گنہرو او اوبنہ نی زخمی (مرہ) کرہ نو اللہ <small>ﷻ</small> پری				
عَلَيْهِمْ	رَبُّهُمْ	بِذُنُبِهِمْ	فَسَوَّلَهَا	
پہ هغوی بانہ رب دھغوی پہ سبب دگناھونو دھغوی نو برابر نی کرل هغوی پہ هلاکت کبھی د هغوی دگناھ پہ وجہ عذاب راوستلو نو قول نی برابر کرل				
وَلَا يَخَافُ	عَقِبَهَا			
اوندہ یریری اللہ دانجام دھغی نہ او اللہ تعالی دھغوی د هلاکت د انجام ہیخ پرواہ نہ کوی				

قوله تعالى: - كَذَبَتْ ثُمُودُ بِطَغْوِيَّهَا

دثمودیانو نہ دسرکشی بدله: اللہ ﷻ فرماتی ہے کہ ثمودیانو دخپل سرکشی کبرغرور پہ وجہ دخپلو رسولانو تصدیق اوندہ کرو. محمد بن کعب رضی اللہ عنہ فرماتی د (يَطْغُوْنَهَا) مطلب دادی ہے دی تبولو تکذیب او کرو خو

(۱) احمد: ۶/۲۰۹. (۲) صحیح مسلم کتاب الذکر والدعاء باب فی الادعية: ۲۸۲۲، احمد: ۴/۳۷۱.

اولنئی خبره ڊیره اولی ده. حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ او حضرت قتاده رضی اللہ عنہ هم دا بیان کړې دې (۱) چه ددې سرکشئی په وجه اوددې تکذیب په ملامتیا سره دا دومره بدبخت شو چه په دوی کنبې کوم ډیر بدسړې وو هغه تیارشو د هغه نوم قداربن سالف وو هم ده د حضرت صالح رضی اللہ عنہ د اوبنې خپې وهلې وې هم دده باره کنبې فرمان دې (فَنَادُوا صَاحِبَهُمْ فَتَعَاطَى فَعَقَرُوهُ) دثمودیانو په آواز دې راغلو او هغه اوبنه اووژله. داسړې په خپل قوم کنبې دعزت والا وودنسب والا وو شریف وو دقوم رئیس او سردار وو. دمسند احمد په حدیث کنبې دې چه رسول الله یوخل په خپله خطبه کنبې دهغه اوبنې اودهغې دمړه کونکې ذکر فرمائیلې اوددې آیت تلاوت ئی اوفرمائیلو او ونی فرمائیل چه څنگه ابوزمعه دې هم دغه شان دا سړې پخپل قوم کنبې شریف عزیز اولوی سړې وو (۲) امام بخاری رضی اللہ عنہ هم داپه تفسیر کنبې او امام مسلم رضی اللہ عنہ دجهنم په صفت کنبې راوړلې دې او په سنن ترمذی او سنن نسائی کنبې هم دا روایت په تفسیر کنبې دې. ابن ابی حاتم کنبې دې رسول الله صلی اللہ علیہ و آله و سلم ته اوفرمائیل چه زه تاته د دنیا د ټولو نه بدبخت سړې بنایم یوخوا احیمر ثمود کوم چه اوبنه وژلې وه او بل هغه سړې چه ستا په تندي به زخم لگوی تردې چه ږیره به دې په وینو لمده شی (۳) د الله صلی اللہ علیہ و آله و سلم رسول حضرت صالح رضی اللہ عنہ خپل قوم ته فرمائیلې وو چه ای قومه د الله صلی اللہ علیہ و آله و سلم اوبنې ته د نقصان رسولونه اوویرېږئ د دې د اوبویه مقرر وورخو کنبې په ظلم کولو سره د دې اویه مه بندونی ستاسو اود دې نمبر ترلې شوې دې خودې بدبختانود پیغمبر صلی اللہ علیہ و آله و سلم اونه منل د کومې گناه په وجه چه ددوی زړونه سخت شو اوبیا دوی په صفاتوگه د مقابلې د پاره تیارشو اودهغه اوبنې پرکې ئی پرېکړې کومه چه الله صلی اللہ علیہ و آله و سلم بغیر دمور پلار نه دیوکانړی نه راپیدا کړې وه چه دصالح رضی اللہ عنہ معجزه اودالله صلی اللہ علیہ و آله و سلم دقدرت کامله یوه نښه وه. الله صلی اللہ علیہ و آله و سلم هم په دوی باندي په غضب شو او هلاک ئی کړل او په ټولو باندي برابر عذاب نازل شو. دا ددې د پاره چه احیمر ثمود په لاس باندي د هغه قوم لوی وړو سړو او ښځو بیعت کړې وو اود ټولو په مشوره باندي هغه دا اوبنه وهلې وه په دې وجه په عذاب کنبې هم ټول راگیرشو. (ولایخاف) ئی (فلایخاف) هم لوستلې دې مطلب دا چه الله صلی اللہ علیہ و آله و سلم څوک سزا کوی نوهغه ته دا ږیره نه وی چه د دې انجام به څه وی؟ چرته دا خراب نه شی دامطلب هم کیدې شی چه د دوی بدکار احیمر اوبنه اووژله خود انجامه اونه ویریدل. خو اولنې قول اولی دې. والله اعلم.

(الحمد لله) د سورت والشمس تفسیر ختم شو.

(تفسیر سورت اللیل)

د حضور صلی اللہ علیہ و آله و سلم حضرت معاذ رضی اللہ عنہ ته دا فرمائیل اول بیان تیر شوې دې چه تا د سبح اسم والشمس او واللیل سره ولی امامت اونه کړو. (۴)

ایاتونه	سورة اللیل مکية وهي احدى وعشرون آية وركوعا واحدا	رکوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
①	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	①
وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى ①	وَالنَّهَارِ	إِذَا تَجَلَّى ②
قسم دې په شپه کله چی خوره شی او قسم دې په ورځ کله چی روښانه شی		
قسم دې په شپه چی راخوره شی او (قسم دې) په ورځ چی روښانه شی	

(۱) الطبری: ۴۵۸/۲۴.

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة (الشمس وضحها): ۴۹۴۲، صحیح مسلم: ۲۸۵۵، ترمذی: ۲۲۴۳.

(۳) احمد: ۲۶۳/۴.

(۴) ددې تخریج دسورة انفطار لاندې تیر شوې دې.

وَمَا	خَلَقَ	الذَّكَرَ	وَالْأُنثَىٰ ۝۱	إِنَّ سَعْيَكُمْ
او قسم دي په هغه ذات چي پيدا نې كړو نر او بڼخه بيشكه چي كوششونه ستاسو	او (قسم دي) په هغه ذات چي نر او بڼخه نې پيدا كړي دي چي بيشكه ستاسو كوششونه			
لَشَيْءٍ ۝۲	فَأَمَّا	مَنْ	أَعْطَىٰ	وَأَتَّقَىٰ ۝۳
خامخا مختلف دي پس هر چي دي هغه څوك چي ورنې كړو (مال) او خان نې اوساتو دبدئي نه	مختلف دي نو چا چي (د مال حقونه) ور كړل او پرهيزگار شو			
وَصَدَقَ ۝۴	بِالْحَسَنِ ۝۵	فَسَنِّيئِرُهُ	لِلْيَسْرِ ۝۶	
او رښتيني نې اومنله نيكي نو اساني به پيدا كړو مونږ هغه ته دپاره داساني لاري	او دبنائسته دين تصديق نې او كړو نو مونږ به ورته د اساني لاره اسانه كړو			
وَأَمَّا	مَنْ	بَخِلَ	وَاسْتَغْنَىٰ ۝۷	وَكَذَبَ ۝۸
او هر چي دي هغه څوك چي بخل نې او كړو او بي پروائي نې او كړه او دروغ نې او كړله نيكي	او چا چي شومتيا او كړه او بي پروا شو او د بنائسته دين نه نې انكار او كړو			
فَسَنِّيئِرُهُ	لِلْعُسْرِ ۝۹	وَمَا يَغْنِيٰ	عَنْهُ	مَالُهُ إِذَا
نو اسانتيا به پيدا كړو مونږ هغه ته دپاره د سختي لاري او پكار به رانشي دهغه مال خپل كله چي	نو مونږ به ورته د سختي لار مخكښي كړو او دده مال به دده هيجرې پكار رانشي			
				تَرَدَّىٰ ۝۱۰
				هلاك شي هغه
				هر كله چي دي مړ شي

قوله تعالى: - وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ ۝۱

د شپې او ورځې قسم او په دې پورته ايت مبارک کښې بل قرأت: مسند احمد کښې دي حضرت علقمه رضي الله عنه شام ته راغلو او د دمشق جمات ته لاړو دوه رکعته مونځ نې ادا کړو او د الله تعالى نه نې دعا او کړه يا الله ماته نيك ملگري راکړې بياروان شونود حضرت ابوالدرداء رضي الله عنه سره نې ملاقات او شو تپوس نې او کړو ته دکوم ځای نې؟ حضرت علقمه رضي الله عنه او ونيل زه دکوفې يم. تپوس او کړو ابن ام عبد رضي الله عنه به داسورت څنگه لوستلو؟ ما ونيل والذکر والانشي به نې لوستلو. بيا سي او فرمائيل چه په تاسو کښې د تکیه والا یعنی چاسره به چه په سفر کښې د حضور صلى الله عليه وسلم بستره وه او رازدان چه د داسي رازونونه خبر وود کوم علم چه بل چاته نه وو هغه چه د شيطان نه د رسول الله صلى الله عليه وسلم په ژبه مبارک بچ کړې شوې وو هغه نه دي؟ () یعنی حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه دا حدیث په بخاری کښې هم دي چه د حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه شاگرد او ملگري حضرت ابوالدرداء رضي الله عنه له راغلو هغوی هم دي لټولو سره راورسیدل. بياني تپوس او کړو چه په تاسو کښې د حضرت عبد الله صلى الله عليه وسلم په قراءت کښې قرآن لوستونکي څوک دي؟ نو ونيل مونږ ټول يو بيا تپوس او کړو چه په تاسو ټولو کښې د حضرت عبد الله صلى الله عليه وسلم قراءت دټولونه زيات يادونکي څوک دي؟ خلقو د حضرت علقمه رضي الله عنه طرف ته اشاره او کړه نود هغه نه سوال او کړې شو (وَأَلْبَل إِذَا يَفْئَىٰ ۝۱۰) د عبد الله

(۱) احمد: ۴۴۹/۶، وهو صحيح واصله في صحيح البخاری: ۶۲۷۸، ومسلم: ۸۲۴.

نه تا څنگه اوریدلې دې نو ونی ونیل (الدُّكْرُ وَالْأُنثَى) به ننی لوستلو. ونیل ما هم د حضور ﷺ نه هم داسې اوریدلې دې اودا خلق غواړی چه زه (وَمَا خَلَقَ الذَّكْرَ وَالْأُنثَى) اولولم. د الله ﷻ قسم زه خوبه د دوی اونه منم (۱) غرض دا چه د حضرت ابن مسعود ﷺ او حضرت ابودرداء ﷺ قراءت دا دې. او حضرت ابوالدرداء ﷺ خودې ته مرفوع هم ونیلې دې. باقی هم د جمهور وقرآت دا دې کوم چه په موجوده قرآنونو کښې دې. نو الله ﷻ د شپې قسم خوری چه په مخلوق باندې خوره شی اود ورځې قسم خوری کله چه هغه په خپله رنر ا باندې ټولو څیزونه روښانه کړی اود خپل ذات قسم خوری چه د نراوښخې پیدا کونکې دې لکه چه فرمائی (وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا) مونږ تاسو جوړه جوړه پیدا کړی ننی بل ارشاد فرمائی (وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ) دهر څیز جوړې هم مونږ پیدا کړی دی. دامتضاد اود یوبل خلاف قسمونه خوړلو سره فرمائی چه ستاسو کوشش او ستاسو اعمال هم متضاد اود یوبل خلاف دی. د نیکو کونکې هم دی او په بدو کښې اخته کیدونکې هم دی. بیا فرمائی چه چا ورکړه یعنی دالله ﷻ مال ننی دالله ﷻ د حکم لاندې خرچ کړو او په خیال خیال ننی قدم کیخودو په هر کار کښې ننی هم د الله ﷻ کول د هغه بدلې ننی رښتونی گنرلې د هغه په ثواب ننی یقین ساتلو. د (الْحَسَنَى) معنی د لاله الاالله هم کړې شوې ده د الله ﷻ د نعمتونو هم کړې شوې ده. د مونږ روژه زکوة صدقه فطر او د جنت ننی هم روایت دې. بیا فرمائی چه مونږ به هغه ته د آسانۍ لار آسانه کړو یعنی د ښیگرې د جنت او نیکۍ د بدلې او چاچه خپل مال د الله ﷻ په لار کښې خرچ نه کړو اود الله ﷻ نه بې پروانی او کړی اود (الْحَسَنَى) د قیامت د بدلې تکذیب ننی او کړو نو په هغه به مونږ د بدۍ لاره آسانه کړو. لکه چه فرمائی (وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِالْأَوَّلِ مَرَّةٍ وَنَدْرُؤُهُمْ فِي طَعْنِ أَيْمَانِهِمْ يَعْمَهُونَ) یعنی مونږ به د هغه زړه او سترگې واروو څنگه چه هغوی په اول ځل په قرآن باندې ایمان نه وو راوړې او مونږ به هغه هم دهغه په سرکشۍ کښې دهوکه کړی ساتو. ددې مطلب آیاتونه په قرآن کریم کښې ځای په ځای موجود دی چه د هر عمل بدله هم د هغې په شان وی د خیر اراده کونکې ته د خیر توفیق ملاویرې اود شراراده لرونکو ته هم ددې توفیق وی. ددې معنی په تائید کښې دا احادیث هم دی. حضرت صدیق اکبر ﷺ یو ځل د رسول الله ﷺ نه تپوس او کړو چه زمونږ اعمال دفارغ شوی تقدیر لاندې دی یانوی پیدا کیدونکې هم زمونږ د طرف نه دی حضور ﷺ او فرمائیل چه د تقدیر لیک مطابق. ونیل بیا د عمل څه ضرورت دې ونی فرمائیل په هر سرې باندې به هغه عمل آسان وی د کوم څیز دپاره چه هغه پیدا کړې شوې دې. (مسند احمد) (۲) حضرت علی ﷺ فرمائی چه د جنت البقیع په مقبره کښې مونږ د رسول الله ﷺ سره په یوه جنازه کښې شریک وو ونی فرمائیل چه واورئ په تاسو کښې د هر یو د پاره په جنت او دوزخ کښې ځای مقرر دې او لیکلې شوې دې خلقو ونیل چه بیا مونږ په دې باندې یقین ولې اونه کړو او کینو؟ حضور ﷺ او فرمائیل عمل کوئی هر سرې باندې به هم هغه عمل راس راځی د کوم د پاره چه هغه پیدا کړې شوې دې. بیا حضور ﷺ هم دا آیاتونه تلاوت کړل. (صحیح بخاری) (۳) هم د دې روایت په بل طریق کښې دی چه د دې بیان په وخت کښې د حضور ﷺ په لاس مبارک کښې یو دکې وو او سر مبارک ننی لاندې کړې وو او په زمکه باندې راښکلو په الفاظو کښې څه کمې زیاتې هم دې. (۴)

مسند احمد کښې د حضرت عبدالله بن عمر ﷺ هم داسې یوسوال لکه چه پورته حدیث کښې د حضرت

(۱) صحیح البخاری کتاب التفسیر و من سورة اللیل اذا یغشی باب (وما خلق الذکر والانثی) : ۴۹۴۴، صحیح مسلم : ۸۲۴،
 (۲) احمد : ۶/۱، مسنده ضعیف، فی الباب احادیث اخری مغیبه عن النظر صحیح البخاری : ۱۳۶۲، و مسلم : ۲۶۴۷، مسند البزار : ۲۸.
 (۳) صحیح البخاری کتاب التفسیر سورة اللیل اذا یغشی باب قوله (فاما من اعطی واتقی) : ۴۹۴۵.
 (۴) صحیح البخاری کتاب التفسیر سورة اللیل اذا یغشی باب قوله (وکذب بالحسنی) : ۴۹۴۸.

صدیق اکبر رضی اللہ عنہ تیرشو روایت دی اود هغوی جواب هم هغوی ته تقریبا هم داسی روایت دی^(۱) ابن جریر کنبی د حضرت جابر نه هم داسی روایت نقل دی^(۲) دابن جریر یویل حدیث کنبی د دوو خوانانو هم داسی سوال اود حضور ﷺ هم دغه شان جواب ورکول مروی دی اوبیا د دی دواړو حضراتو داقول هم دی چه یارسول الله ﷺ مونږ په کوشش باندې نیک اعمال کوو^(۳) د حضرت ابوالدرداء رضی اللہ عنہ نه هم داسی نقل دی. رسول الله ﷺ فرمائی چه هره ورځ د ډویدو په وخت د نمرودواړو طرفوته دوه فربتې وی هغوی په اوچت آواز دعا کوی کومه چه هرڅه اوری بغیرد انسانانو او پیریانونه چه ای الله ﷻ سخی ته نیکه بدله ورکړې اود بخبل مال ختم کړې. ^(۴) هم دا معنی ده د قرآن د دی څلورو آیاتونو.

ددې سورت شان نزول څه دی؟ د ابن ابی حاتم په یو ډیر غریب حدیث کنبی د دی پوره سورت شان نزول دا لیکلی دی چه د یوسړی د کهجورویاغ وو په هغې کنبی د یوې ونې ښاخونه د مسکین سړی په کور باندې پراته ونې هغه غریب نیک بخت بال بچې داروو. د باغ والاچه به کله د دی کهجوروی شو کولو له راتلو هغه مسکین کره به تلو او کهجورې به ئی راشو کولې. دی نه به چه کومې کهجورې لاندې پریوتلې نو د هغه غریب سړی ماشومانو به هغه راغونډولې نو دی به راتلو اود هغوی نه به ئی په زور اخستلې اوک. یوماشوم به چرته په ځله کنبی هم اچوله نو په گوته به ئی د هغه د ځلې نه راویستله. دی مسکین سړی د دی شکایت رسول الله ﷺ ته اوکړو حضور ﷺ هغه ته او فرمائیل چه ښه ده ته لار شه. حضور ﷺ هغه باغ والا سره ملاشو او ورته ئی او فرمائیل چه ته هغه خپله ونه د کومې څانگې چه د فلانکی سړی په کور دی ماته راکړه الله ﷻ به تاله په جنت کنبی یوه ونه درکړی هغه ونیل ښه ده حضور ﷺ. مادرکړې خو ماته د هغه کهجورې ډیرې ښې لگې زما په ټول باغ کنبی داسې کهجورې د یوې ونې هم نه دی. حضور ﷺ دی اوریدو سره په خاموشی کنبی تشریف یووړو. یوسړی چه دا خبرې اترې ئی اوریدې د حضور ﷺ په خدمت کنبی حاضر شو ونی ونیل هغه ونیل چه حضور ﷺ که دا ونه زما شی اوزه ئی تاسوله درکړم نو ماته هم د دی په بدله کنبی جنتی ونه ملاویدی شی؟ حضور ﷺ او فرمائیل او. دا سړی د هغه باغ والا له راغلو د ده هم یویاغ وو دی رومی سړی هغه ته دا ذکر اوکړو. حضرت ماته زما د فلانکی ونې د کهجورو په بدله کنبی د جنت د یوې ونې راکولود پاره او فرمائیل. مادا جواب ورکړو دی اوریدو سره چپ شو. بیالر ساعت پس او فرمائیل ته دا خرڅول غواړې؟ هغه ونیل نه. او دا یوه بله خبره ده چه کوم قیمت زه غواړم او هغه ماته څوک راکړی خو څوک ئی راکولې شی؟ تپوس ئی اوکړو څه قیمت غواړې؟ ونیل څلویښت ونې د خرما. هغه ونیل دا خوتا ډیر زبردست قیمت اولگولو د یوې بدله کنبی څلویښت؟ بیا په نورو خبرو کنبی اخته شو او بیانی او ونیل ښه ده زه ئی په دی اخستل غواړم. هغه ونیل چه که رښتیانی اخلي نو گواه راوړه. هغه یو څوکسان راغونډ کړل او معامله برابره شوه گواه مقرر شو او بیا هغه څه سوچ اوکړو او ونی ونیل گوره صاحبه چه ترکومې پورې مونږ جدا شوې نه یو دا معامله نه برابری. هغه ونیل ښه ده زه هم داسې کم عقل نه یم چه ستا د یوې ونې بدله کنبی کومه چه کنگه شوې ده خپلې څلویښت ونې درکړم نو ده ونیل ښه ده ښه ده ماته منظور ده خو چه زه کومې ونې اخلم هغه به ښه خرورې وی هغه ونیل ښه ده منظور ده. د گواهانو په مخامخ داسودا فیصله شوه او مجلس ختم کړې شو. دا سړی په خوشحالی خوشحالی د رسول الله ﷺ په خدمت کنبی حاضر شو او ونی ونیل یارسول الله ﷺ اوس هغه ونه زما شوه او ما هغه تاسو ته درکړه. رسول الله ﷺ

(۱) ترمذی کتاب القدر باب ماجاء فی الشقاء والسعادة: ۲۱۳۵، وهو حسن.

(۲) صحیح مسلم کتاب القدر باب کیفیة خلق آدمی بطن: ۲۶۴۸،

(۳) الطبری: ۴۷۵/۲۴.

(۴) الطبری: ۴۷۱/۲۴.

دی مسکین له تشریف یورو او ورته ئی او فرمائیل دا ونه ستا ده اوستا د بال بچ ده حضرت ابن عباس ؓ فرمائی په دی باندې دا سورت نازل شو. ابن جریر کنبی روایت دی چه دا آیاتونه د حضرت ابوبکر صدیق ؓ باره کنبی نازل شوی دی هغوی به په مکه معظمه کنبی د اسلام د شروع په زمانه کنبی د بودې گانو بنخو اوضعیفانو خلقو چه مسلمانان شوی وو آزادول به ئی په دی باندې یو خل د هغوی پلار ابوقحافه ؓ چه لامسلمان شوې نه وواوئیل چه بچی دا کمزوری مسلمانان آزادولود پاره گرخی دی نه بنه دا ده چه خوانان او طاقتور خلق آزاد کړې چه په وخت باندې ستا په کار راشی ستا امداد او کړی نو د بنمنانو سره او جنگیری نو صدیق اکبر ؓ جواب ورکړو باباجی زما اراده د دنیاوی فاندې نه ده زه خو صرف د رب رضا اود مولا مرضی غوارم په دی باره کنبی دا آیاتونه نازل شو (د تردی معنی د مړه کیدو هم نقل ده او په اور کنبی د غورزیدو هم.) (۱)

إِنَّ عَلَيْنَا	لِلْهُدَىٰ	وَإِنَّ لَنَا	لِلْآخِرَةِ
بیشکه زمونږ په ذمه دی خامخا لار بنودل او بیشکه مونږ لره دی خامخا آخرت			
بیشکه هدایت کول زمونږ کار دی او آخرت او دنیا دواړه زمونږ په			
وَالأُولَىٰ	فَأَنْذَرْتَكُمْ	نَارًا	تَكْذِبُ
او دنیا نو یروم زه تاسو د اور نه اچی لمبې وهی نه به ننوزی هغې ته مگر			
قبضه کنبی دی نوزه تاسو دهغه لمبې وهونکې اور نه یروم اچی هغی ته به هغه			
الْأَشْقَىٰ	الَّذِي	كَذَّبَ	وَتَوَلَّىٰ
بدبخته سرې هغه اچی دروغ ئی او گنرو او مخ ئی واروؤ او لرې به ساتلې کیرې دهغې نه			
بد نصیبه دا خلیږی اچی انکار ئی کړې دی او مخ ئی اړولې دی او هغه نیکان			
الْأَتْقَىٰ	الَّذِي	يُؤْتِي	مَالَهُ
پرهیزگار انسان هغه اچی ورکوی مال خپل دپاره دپاک کیدو او نه وی د هیچا په هغه باندې			
به ترې نه بیج ساتلې شی اچی خپل مالونه د خان دپاکولو دپاره (دالله په لار کنبی) ورکوی او ده سره چا			
مِنْ نِعْمَةٍ	تَجَزَىٰ	إِلَّا ابْتِغَاءَ	وَجْهِ رَبِّهِ
څه احسان اچی خلاصوی بدله دهغې مگر دپاره د لټولو درضا درب خپل اچی لوی دی			
احسان کړې نه وو اچی بدل ئی خلاصولو خو دخپل لوئې رب رضامندی ئی لټوله			
وَلَسَوْفَ	يَرْضَىٰ		
او خامخا به هغه راضی وی (دهغه نه)			
او دیر زر به (دخپل رب نه) راضی شی			

(۱) ابن جریر: ۲۵/۲، ح/۳۹۴۲، ومنده حسن .
 (۲) الطبری: ۴۷۶/۲۴.

قوله تعالیٰ :- **إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدَىٰ**

ہدایت دالہ ﷺ پہ لاس کنہی دی۔ یعنی حلال او حرام بنکارہ کول زمونہ ذمہ دہ۔ داهم معنی دہ چہ خوک پہ ہدایت باندی لارل ہغہ بہ یقیناً مونہ لہ رارسی۔ لکہ چہ فرمائی ﴿وَعَلَى اللَّهِ قَصْدُ السَّبِيلِ وَمِنْهَا جَايِزٌ وَلَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَتَمَّعِينَ﴾ ددنیا او آخرت ملکیت ہم زمونہ دی۔ ما د سور کپی شوی اور نہ تاسو ہونبیار کپی نی۔ مسند احمد کنہی دی چہ حضرت نعمان بن بشیر ؓ پہ خپلہ خطبہ کنہی فرمائیل چہ د رسول اللہ ﷺ نہ ماد خطبہ پہ حالت کنہی اوریدلی دی چہ حضور ﷺ پہ ڍیر اوچت آواز سرہ فرمائیل تردی چہ دہغہ خانی نہ بازار یورپی آواز اورسیدو او باربار نی فرمائیل خلقو ماتاسود دوزخ د اور نہ اوویرولہی خلقوزہ تاسو د دوزخ د اور نہ ویروم۔ باربار نی دافرمائیل چہ دتولونہ دسپک عذاب والادوزخی بہ ہغہ وی چہ د ہغہ د دوارو تولاندی بہ دوه سروتکی کیخودی شی۔ پہ دی سرہ بہ د ہغہ مازغہ خوتکیپی لکہ چہ کتونی وی) سرہ د دی چہ د تولونہ د سپک عذاب والا بہ ہغہ وی خود ہغہ پہ خیال کنہی بہ د دہ زیات عذاب د چانہ وی۔ پہ دی دوزخ کنہی بہ ہغہ خلق راگیر کپی شوی وی اویہ بدترین عذابونو کنہی بہ وی چہ ڍیر بدبخت بہ وی دچا پہ زہہ کنہی چہ تکذیب وی اودیدن نہ داسلام عمل نہ کوی (۱) دمسند احمد پہ حدیث کنہی ہم دی چہ دوزخ تہ بہ بدبخت خلق خئی۔ خلقو تپوس اوکرو چہ بدبختان خوک دی؟ ونی فرمائیل چہ اطاعت کونکی نہ واوداللہ ﷺ ویری نہ خہ بدی نہ پریردی۔ دمسند پہ یوبل حدیث کنہی دی چہ زما تول امت بہ جنت تہ خئی سوا دہغوی نہ چہ انکار اوکری۔ خلقو تپوس اوکرو چہ انکار کونکی خوک دی؟ ونی فرمائیل چہ خوک زما اطاعت اوکری ہغہ بہ جنت تہ خئی او چا چہ زما نافرمانی اوکرو ہغہ انکار اوکرو (۲) اوونی فرمائیل چہ د دوزخ نہ بہ لریوالہی ہغوی تہ وی چہ تقوی شعار پرهیزگار داللہ ﷺ نہ ویریدونکی وی خپل مال د اللہ ﷺ پہ لارکنہی ورکری دی دپارہ چہ پخپلہ ہم پاک شی اوخپل خیزونہ ہم پاک کپی اویہ دین اودنیا دوارو کنہی پاکی حاصلہ کپی۔ دا ددی دپارہ چہ چاسرہ سلوک نہ کوی چہ د ہغہ ہم پہ دہ باندی خہ احسان وی بلکہ ددی دپارہ چہ پہ آخرت کنہی جنت واخلی اوہلتہ د اللہ ﷺ دیدار نصیب شی۔ بیافرمانی چہ ڍیر زر پہ یقین سرہ بہ دداسی پاکو صفتونو والاسری راضی شی۔

قوله تعالیٰ :- **الَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّىٰ وَمَا لِأَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزَىٰ**

د صدیق اکبر ؓ فضائل :- اکثر مفسرین حضرات وانی چہ دا آیاتونہ د حضرت ابوبکر صدیق ؓ بارہ کنہی نازل شوی دی۔ تردی چہ بعضی مفسرینو خو پہ دی باندی اجماع نقل کپی دہ۔ بی شکہ صدیق اکبر ؓ پہ دی کنہی داخل دی اود دی پہ عموم کنہی د تول امت نہ ورائندی دی سرہ د دی چہ د آیت الفاظ عام دی۔ خوہغوی د تولو نہ اول د دی مصداق دی۔ پہ دی تولو اوصافو کنہی اود تولو پہ تولو نیکو کنہی د تولونہ اول د تولو نہ ورائندی اود تولونہ لوی اوزیات ہم ہغہ وو۔ ہغوی صدیق وو ہغوی پرهیزگار وو سخی وو خپل مالونہ نی د مولی پہ اطاعت کنہی اود رسول اللہ ﷺ پہ امداد کنہی پہ کولوزرہ سرہ خرچ کپی وو۔ ہریوسرہ بہ نی احسان او سلوک کولو اودھیخ دنیاوی فائدہ پہ غونبتلو سرہ نہ۔ دچاد احسان پہ بدلہ کنہی نہ بلکہ صرف د اللہ ﷺ د مرضنی د پارہ اود رسول اللہ ﷺ پہ حکم منلو کنہی چہ خومرہ خلق وو کہ ہغہ لوی وو کہ وارہ پہ تولو باندی د صدیق اکبر ؓ د احسانونو بار وو۔ تردی چہ عروہ بن مسعود چہ د قبیلہ ثقیف سردار وو د صلح حدیبیہ پہ موقع باندی حضرت صدیق اکبر ؓ ہغہ اورتلو اودوہ خبری ورتہ اوکری نو ہغہ اوونیل کہ چری ستا احسان پہ ما باندی نہ وو د کوم بدلہ چہ زہ

(۱) احمد: ۲۷۲/۴، وسندہ صحیح وصححہ الحاکم: ۲۸۷/۱۔ علی شرط مسلم ووافقه الذہبی وہو۔

(۲) صحیح مسلم کتاب الایمان باب اموان اهل النار عذابا: ۲۱۳۔

(۳) صحیح بخاری کتاب الاعتصام بالکتاب والسنة باب الاقتداء بسن رسول اللہ ﷺ: ۷۲۸۰۔

نه شم در کولې نومما به تاله ضرور جواب در کړې وو. (۱) نو چه د عربويه بادشاهانو او د عربويه قبيلو باندې دهغوی دومره احسانونه وو چه هغه سر نه شو اوچتولې نو نور به څه وی؟ په دې وجه دلته هم او فرمائيلې شو چه دجاد احسان بدله ور کول نه دی بلکه صرف دالله ﷻ دديدار خواهش دېی د بخاری او مسلم په حديث کښې دی چه کوم سرې د الله ﷻ په لار کښې جوړه خرچ کړی هغه ته به د جنت څو کيدارې فرښتې وائی ای د الله ﷻ بنده ديخوانه راشه دا دروازه د تولونه بڼه ده نو حضرت ابوبکر صديق ﷺ او فرمائيل يارسول الله څه داسې ضرورت خونشته خواو فرمائې چه داسې هم څوک شته چه د جنت دتولودروازونه راوبللې شی؟ حضور ﷺ او فرمائيل چه اوشته اوماته دالله ﷻ نه دااميددې چه ته د هغوی نه یی. (۲)

(الحمد لله) د سورت الیل تفسیر ختم شو. د الله ﷻ احسان دې اود هغه شکر دې.
(تفسیر سورت الیه حی)

د سورت تعارف:- د اسماعیل بن قسطنطین او شبل بن عباد په وړاندې حضرت عکرمه ﷺ د قرآن پاک تلاوت کولو کله چه دې سورت ته اورسیدلونودوار او فرمائيل چه اوس ددې ځای نه دهر سورت په خاتمه باندې الله اکبر وایه. مونږ د ابن کثیر ﷺ په وړاندې ونیلو نو هغه مونږ ته هم دا او فرمائيل چه مونږ ته مجاهد ﷺ دا فرمائيلی دی او حضرت مجاهد ﷺ ته د حضرت ابن عباس ﷺ دا تعلیم وواو ابن عباس ﷺ ته حضرت ابی بن کعب ﷺ فرمائيلی وو او ابی بن کعب ﷺ ته رسول الله ﷺ دا حکم فرمائيلی وو (۳) امام القراءت حضرت ابوالحسن ﷺ هم د دې سنت راوی دی. حضرت ابوحاتم رازی ﷺ دې ته ضعیف حدیث وائی ځکه چه ابوالحسن ﷺ ضعیف دې ابوحاتم ﷺ خو د هغه نه حدیث نه اخلی. دغه شان ابو جعفر عقيلي ﷺ هم هغه ته منکر الحدیث وائی خوشیخ شهاب الدین ابوشامه شرح شاطبيه کښې د حضرت امام شافعي ﷺ نه روایت کوی چه هغه دیو سرې نه اوریدلی چه هغه به په مانځه کښې داتکبیر ونیلو نو هغه او فرمائيل تا بڼه او کړل او سنت ته اورسیدلی. دا واقع د دې خبرې مقتضی ده چه دا حدیث صحیح وی. بیا په قاریانو کښې هم د دې خبرې اختلاف دې چه په کوم ځای کښې داتکبیر اولی او څنگه نی اولولی. بعضې خو وائی چه د (وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ) په خاتمه باندې بعضې وائی د والضحیٰ په آخر کښې. او بعضې خو وائی چه صرف الله اکبر وایه بعضې وائی چه لا اله الا الله والله اکبر وایه. بعضې قاریانو د سورت والضحیٰ نه د دې تکبیرونو ونیلودا وجه بیان کړې ده چه کله د وحی په راتلو کښې وخت اولگیدو او څه موده په حضور ﷺ باندې وحی نه نازلیده. بیا جبرائیل ﷺ راغلواو هم داسورت نی راوړو نو د خوشحالی او فرحت په وجه حضور ﷺ تکبیر او ونیلو. خودا دیو داسې سند سره نقل نه دې د کوم چه د صحت او ضعف پته اولگی. والله اعلم.

ایاتونه	سورة الضحیٰ مکية وهی احدی عشره آية ورکوعا واحدا	رکوع گانې
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
①	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	①
وَالضُّحٰی ۱	وَإِلَّی ۱	مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ
قسم دې په خابنت او قسم دې په شپه کله چی خوره شی چی نه ئی پرښودې ته رب ستا		
قسم دې د خابنت په وخت او په شپه هر کله چی دا راخوره شی چی نه ته خپل رب پرځودې یی		

(۱) صحیح بخاری کتاب الشروط باب الشروط فی الجهاد: ۲۷۲۱.
(۲) صحیح بخاری کتاب الصوم باب الریان للصائمین: ۱۸۹۷.
(۳) حاکم ۳/۴۰۴.

وَمَا قَلِيَ ۝	وَلَا آخِرَةَ	خَيْرٌ لَّكَ	مِنَ الْأُولَىٰ ۝
اونہ ناراضہ شوې دې (ستانه) او خامخا روستنې دور بهتر دې دپاره ستا داوونې دورنه	اونہ درنه خفه شوې دې او ستا دپاره آخرت د دنیا نه ډیر بهتر دې		
وَكَسَوْفَ يُعْطِيكَ	رَبُّكَ	فَتَرْضَىٰ ۝	الْمُرِيحُكَ
او ډیر زړه درکړې تاله رب ستا پس ته به خوشحاله شي ایا هغه اونہ موندې ته یتیم	او ډیر زړه درته الله ﷻ دومره څه درکړې چې راضی به شي ایا الله ﷻ ته یتیم		
فَأَوَىٰ ۝	وَوَجَدَكَ	ضَالًّا	فَهَدَىٰ ۝
نوخانې ئې درکړو اووې موندې ته لار نه پیژندونکې او لار ئې در اووونوله اووې موندې ته	بیانه وې موندلې چه خانې ئې درکړو او بې لارې ئې موندلې وې نو لار ئې درته سمه کړه او محتاجه ئې		
عَائِلًا	فَأَغْنَىٰ ۝	فَأَمَّا الْيَتِيمَ	فَلَا تَقْهَر ۝
غریب نو مالدار ئې کړې نوهر چی دې یتیم نو سختی مه کوه په هغه او هر چی سوال کړې دې	موندلې وې نو مالدار ئې کړې نو یتیم ته قهر مه کوه او سوال کړې		
فَلَا تَنْهَر ۝	وَأَمَّا بِنِعْمَةِ	رَبِّكَ	فَحَدِّثْ ۝
نو مه رته هغه او هر چی نعمت د رب ستا دې نویان کړه (اظهار ئې اوکړه)	مه رته او دالله ﷻ نعمت (چه پیغمبری ده) هر چاته بیانوه		

شان نزول:- مسند احمد کبني دى چه حضور ﷺ بيمارشو او يوه شپه يادوه شپې د تهجد مونځ له پانه سیدې شو نویوې بنځې او وئیل ته ستا شیطان پریخودې. په دې باندې دا وړاندینى آیاتونه نازل شو (بخاری او مسلم) (۱) حضرت جنذب ﷺ فرمائی چه د حضرت جبرائیل ﷺ په راتلو کبني لږ وخت اولگیدو نو مشرکانو وئیل چه دې خو پریخودې شو نو الله ﷻ د (وَالضُّحَىٰ) نه د (وَمَا قَلِيَ) پورې آیاتونه نازل کړل (۲) بل روایت کبني دى چه د حضور ﷺ يوه گوته په کانړې لگیدلې وه دکومې نه چه وينه راوتلې وه په دې باندې حضور ﷺ او فرمائیل (هل انت الاصبه دميت وفى سبيل الله مالقيت) يعنى ته صرف يوه گوته ئې اود الله ﷻ په لار کبني تاته دا زخم لگیدلې دې. طبيعت شريف د لږشان ناسازه کيدوپه وجه دوه درې شپې حضور ﷺ بيدار نه شو په دې باندې هغه بنځې دا نازيبا الفاظ راوويستل نو دا آیاتونه نازل شو. وئیلې شى چه دا بنځه د ابولهب بنځه ام جميل وه په هغې دالله ﷻ غضب. د حضور ﷺ گوته مبارکه زخمى کيدل اودا مناسب كلام د ناخاپې د ژبې مبارکې نه ادا کيدل خوپه بخاری او مسلم کبني هم ثابت دى ولې د قيام ترك کولو سبب دا (۳) خودل اوپه دې باندې دا آیاتونه نازلیدل، دا غریب دى ابن جریر کبني دى چه حضرت خديجة الكبرى ﷺ وئیلې ووجه تاسو نه چرته رب ناراض شوې نه وى؟ په دې باندې دا آیاتونه نازل شو. (۴) بل روایت کبني دى چه د حضرت جبرائیل ﷺ په راتلو کبني وخت اولگیدو نو حضور ﷺ ډیر پريشانه شو په دې باندې حضرت خديجة الكبرى ﷺ دا سبب بیان کړو نو

(۱) صحيح بخارى كتاب التفسير سورة الضحى باب قوله (ما وعدك ربك وما قلبي) : ۴۹۵۰، صحيح مسلم: ۱۷۹۷.

(۲) صحيح مسلم كتاب الجهاد باب ما لقي النبي ﷺ من اذى المشركين والمنافقين: ۱۷۹۷.

(۳) صحيح بخارى كتاب الادب باب ما يجوز من الشعر والرجز: ۴۱۴۶، صحيح مسلم: ۱۷۹۶.

(۴) الظهيرى: ۴۸۷/۲۴.

پہ دے باندے دا ایانونہ نازل شو۔ (۱) دا دواہرہ روایتونہ مرسل دی اود حضرت خدیجۃ الکبریٰ رضی اللہ عنہا نوم خو پہ دے کنبے محفوظ نہ معلومیرے اودا ممکن دی چہ حضرت خدیجۃ الکبریٰ رضی اللہ عنہا د افسوس او خفگان سرہ دا فرمائیلے وی۔ واللہ اعلم۔

ابن اسحاق رضی اللہ عنہ او بعضے نورو سلفودا فرمائیلے دی کلہ چہ حضرت جبرائیل رضی اللہ عنہ پہ خپل اصلی صورت کنبے بنکارہ شوے وو او دیر زیات نیزدے شوے وو ہغہ وخت ہم د دے سورت وحی نازل شوے وہ۔ د ابن عباس رضی اللہ عنہ وینا دہ چہ د وحی پہ بندیدود مشرکانو ددے ناپاکہ قول پہ وجہ دا آیاتونہ نازل شو دلته اللہ جل جلالہ دنمردراختلو د وخت د ورخے د رنرا او دشپے د سکون اود تیاریے قسم خورلے دے چہ د قادر د قدرت او خالق د خلق صفا دلیل دے۔ لکہ چہ ارشاد دے ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ﴾ بل خای ارشاد دے ﴿قَالِقِ الْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ اللَّيْلُ سَكَنًا وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ حُسْبَانًا﴾ ذلک تقدیر العزیز العظیم ﴿مطلب دا چہ دلته نی د خپل قدرت ہم بیان کرے دے فرمائی چہ ستار ب تہ نہ نی پریخے نہ تاسرہ دبنمنی کوی ستاد پارہ آخرت د دے دنیا نہ دیر بہتر دے حکم رسول اللہ رضی اللہ عنہ پہ دنیا کنبے د تپولونہ زیات زاہد وو اود تپولونہ زیات د دنیا ترک کونکے وو۔ د حضور رضی اللہ عنہ د سیرت مطالعہ کونکے نہ داخبرہ ہیخ کلہ پتہ نہ شی پاتے کیدی۔

د حضور رضی اللہ عنہ شان: مسند احمد کنبے دی چہ عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ فرمائی حضور رضی اللہ عنہ پہ بوجنی باندے اودہ شوے وو اوپہ بدن مبارک نی دیبوجنی ننبے جوڑے شوے وی۔ چہ کلہ بیدار شو نو ما پہ اریخ مبارک باندے لاس رانیکلو او عرض می او کپو چہ حضور رضی اللہ عنہ مونر تہ ولے اجازت نہ کونی چہ پہ دے بوجنی باندے خہ خواہہ کرو۔ حضور رضی اللہ عنہ او فرمائیل زما دنیا سرہ خہ کار دے؟ زہ چرتہ او دنیا چرتہ؟ زما اود دنیا مثال خود ہغہ لاروی او سور دے چہ د یوے ونے لاندے لہ شان حصار شی او بیا ہغہ پریردے او لارشی (۲) دا حدیث پہ ترمذی کنبے ہم دے او حسن دے۔

قوله تعالیٰ: - وَكَسُوفٌ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ ﴿۱﴾

بیا فرمائی ستار ب تہ تاتہ پہ آخرت کنبے دخپل امت بارہ کنبے دومرہ نعمتونہ درکری چہ تہ بہ خوشحالہ شی ددوی بہ دیر عزت وی۔ حضور رضی اللہ عنہ لہ بہ پہ خاص توگہ حوض کوثر ورکری کیدی شی د کوم پہ غارو چہ بہ د دہو مرغلوو خیمے وی د کوم خاورہ چہ بہ خالص مشک وی۔ دا حدیث دیر زر راتلونکے دے ان شاء اللہ۔ یو روایت کنبے دی چہ کومے خزانے د حضور رضی اللہ عنہ امت تہ ملاویدونکے وی ہغہ یوہ یوہ پہ حضور رضی اللہ عنہ باندے ظاہرہ شوے دہ ہغوی دیر خوشحالہ شو نو پہ دے باندے دا آیت نازل شو۔ (۳) پہ جنت کنبے زر محلونہ حضور رضی اللہ عنہ تہ ورکری شو پہ ہریو محل کنبے پاکے بیبیانی او بہترین خادمان دی۔ د ابن عباس رضی اللہ عنہ پورے د دے سند صحیح دے اوپہ ظاہرہ داسی خبرہ بغیرد حضور رضی اللہ عنہ نہ د اوریدو نہ شی کیدی۔ حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د حضور اکرم رضی اللہ عنہ پہ رضامندنی کنبے داهم دی چہ د ہغوی پہ اہل بیت کنبے خوک دوزخ تہ لارنہ شی۔ حضرت حسن رضی اللہ عنہ فرمائی دے نہ مراد شفاعت دے۔

ابن ابی شیبہ کنبے دی چہ حضور رضی اللہ عنہ فرمائیلے مونر ہغہ خلق یود چاد پارہ چہ اللہ جل جلالہ آخر پہ دنیا باندے خوہن کرے دے۔ بیانی دا آیت ﴿وَلَسَوْفَ﴾ تلاوت کرو (۴) بیا اللہ جل جلالہ د خپل نعمت خودنہ کوی۔ اولنہ نعمت نی دایان کرو چہ د حضور رضی اللہ عنہ د یتیموالی پہ حالت کنبے اللہ جل جلالہ ستا حفاظت او کپو پالنے نی او کپو او خای درکرو۔ د حضور رضی اللہ عنہ دپلار انتقال دہغوی رضی اللہ عنہ د پیدا کیدونہ وړاندے شوے وو بعضے

(۱) الطبری: ۴۸۴/۲۴۔

(۲) ترمذی کتاب الزہد باب حدیث (ما دنیا الا کراکب استظل) ابن ماجہ: ۴۱۰۹۔

(۳) الطبری: ۴۸۷/۲۴۔

(۴) مصنف ابن ابی شیبہ: ۳۷۷۱۶۔

وائی چه د پیدائش نه وړاندې شوې وو. د شپږو کالو په عمر کښې مور بی بی هم وفات شوه. دې وخت کښې د نیکه په کفالت کښې وو خوچه کله د اتوکالوشو نو نیکه ئی هم وفات شو. دې نه پس د خپل تره ابوطالب په ساتنه کښې راغلو. ابوطالب به د حضور ﷺ امداد او خیال ساتلو د هغوی به ئی پوره عزت کولو او د قوم د مخالفت راختمونکې طوفان به ئی منع کولو او خپل ځان به ئی د ډال په توگه پیش کولو ځکه چه د څلویښتو کالو په عمر کښې حضور ﷺ ته نبوت ملاو شوې وو او قریشو سخت مخالفت بلکه د ځان د ښمنان شوې وو. ابوطالب به سره د بت پرستی او مشرک توب د حضور ﷺ ملگرتیا کوله او مخالفینو سره به جنگ او شرکولو. دا وو د الله ﷻ د طرف نه تدبیر چه د حضور ﷺ د یتیموالی وړخې داسې تیرې کړې اود مخالفینو نه د حضور ﷺ داسې خدمت واخستلو. تردې چه د هجرت نه لږ شان وړاندې ابوطالب هم وفات شو. اوس د قریشو سفهاء او جهلا راپاسیده نو پروردگار عالم حضور ﷺ ته د مدینې طرف ته د هجرت رخصت وړ کړ او د اوس او خزرج غوندې خلق ئی د حضور ﷺ انصار او امدادیان جوړ کړل. دې بزرگانو حضور ﷺ ته اود هغوی ملگرو ته ځای وړ کړ او امداد ئی او کړو حفاظت ئی او کړو او مخالفینو سره مقابله او کړه بهادر ئی سره ئی جنگونه او کړل. الله ﷻ دې د دې ټولونه خوشحاله شی اودا هر څه د الله ﷻ حفاظت عنایت احسان او اکرام سره وو.

قوله تعالیٰ: - وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ ۝

بیا فرمائی لار هیره کیدلو سره ئی درته صحیح لار او خودله لکه چه ارشاد دې ﴿مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدِي بِهِ مَنْ نَشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا ۗ وَأَنْتَ لَتَهْدِي إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ صراط الله الذی له ما فی السموات وما فی الارض الا الی الله تصیر الامور﴾ یعنی دغه شان مونږ په خپل حکم باندې ستا طرف ته روح (جبرائیل رضی الله عنیه) قرآن پاک) وحی او کړه. تاته داهم پته نه وه چه ایمان څه څیز دې نه درته د کتاب خبر وو بلکه مونږ دا نور جوړ کړو او چه چاله مو غوښتل هدایت مو او کړو. بعضې وائی مراد دا دې چه حضور ﷺ په وړو کوالی مکه کښې وړک شوې وو هغه وخت الله ﷻ را واپس کړو. بعضې وائی چه ملک شام طرف ته خپل تره سره تلو کښې شیطان د حضور ﷺ اوبښه د پری نه نیولې وه اود لارې نه ئی اخوا کړې وو ځنگل کښې اچولې وو. نو جبرائیل رضی الله عنیه راغلو شیطان له ئی پوکې وړ کړو او هغه خو ئی حبشه ته اورسولو او سورلی په لار کړه. بغوی دا دواړه اقوال نقل کړی دی. بیا فرمائی چه د بال بچ خاوند کیدو سره په تنگدستی کښې ته مونږ غنی کړې. بیا د فقیر صابر او غنی شاکر کیدو درجې تاته ملاو شوې. صلوات الله وسلامه علیه.

حضرت قتاده رضی الله عنیه فرمائی دا ټول احوال د نبوت نه مخکې دی. بخاری او مسلم وغیره کښې دی رسول الله ﷺ فرمائی چه مالدارۍ په مال او اسباب په زیاتی سره نه ده بلکه حقیقی مالدارۍ هغه ده د چا زړه چه بې پرواه وی (۱) صحیح مسلم کښې دی چه هغوی خلاصې پیاموندلو چاته چه اسلام نصیب شو او کافی شو چه دومره رزق ورته هم ملاو شو (۲) اود الله ﷻ په وړکړه قناعت او توفیق ملاو شو.

قوله تعالیٰ: - فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ ۝

یتیم مه رته: - بیا فرمائی چه یتیم سپک مه گنړئ رته مه وړکوه بلکه هغه سره احسان او سلوک کوه خپل یتیموالی مه هیره وه. قتاده رضی الله عنیه فرمائی چه د یتیم پخپله داسې کیدل پکار دی ځنگه چه سکه پلار په خپل اولاد باندې مهربان وی. سوال کړه مه رته ځنگه چه ته بې لارې وې او الله ﷻ هدایت درکړو نو چه اوس تانه څوک د علمی خبرو تپوس کوی او صحیح لارې تپوس کوی نو ته هغوی مه رته. په غریبانانو مسکینانو او ضعیفانو باندې کبر اولوئی مه کوه. دې مه زوروه. بدې ردې ورته مه وایه. سخت سست

(۱) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب الفنی غنی النفس: ۶۴۴۶، صحیح مسلم: ۱۰۵۱، ترمذی: ۲۳۷۳.

(۲) صحیح مسلم کتاب الزکاة باب فی الکفاف والقناعة: ۱۰۵۴، ترمذی: ۲۳۴۸.

ورته مه وایه. که مسکین ته څه ورنه کړې نو هم خیر دې او که ښه جواب ورکړې اونرمنی او رحم سره نی رخصت کړه. بیا فرمائی. چه د خپل رب نعمتونه بیانوه یعنی څنگه چه مونږ ستا فقیری مونږ په مالدارنی بدله کړه نوته هم زمونږ دا نعمت بیانوه. د دې د پارہ د حضور ﷺ په دعاگانو کښې داهم وو (واجعلنا شاکرین لنعمتک مثنین بهما علیک قابلیهما واتمها علینا) ای الله مونږ د خپلو نعمتونو شکر کونکې، د دې د وجه نه ستا ثنا بیانونکې اود دې اقرار کونکې جوړ کړه اودا نعمتونه مونږ له پوره راکړه (۱) ابونضره رضی اللہ عنہ فرمائی چه د مسلمانانو دا خیال وو چه د نعمتونو په شکر ویستلو کښې داهم داخل دی چه د دې بیان اوکړې شی.

مسند احمد کښې دی چه کومو خلقو په لږو باندې شکر اونه کړو هغه په ډیرو هم شکر اونه کړو. د خلقو شکریه چه چا اونه کړه نوهغه د الله ﷻ شکریه هم اونه کړه (۲) د نعمتونو بیان هم شکر دې اود هغې بیان نه کول ناشکری ده. جماعت سره اوسیدل درحمت سبب دې اوتفرقه د عذاب سبب دی. د دې اسناد ضعیف دی. بخاری اومسلم کښې دانس رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه مهاجرینو او وئیل یارسول الله ﷺ انصارو خو ټول اجرونه یوړل. وئی فرمائیل نه ترکومی چه تاسو د هغوی د پارہ دعا کوئی اود هغوی تعریف کوئی (۳) ابوداؤد کښې دی چه هغه دالله ﷻ شکر اونه کړو ترکومی چه نی د خلقو شکریه نه وی اداکړې. (۴) د ابوداؤد په یو بل حدیث کښې دی چاته چه یونعمت ملاوشو اوهغه دا بیان کړو نو هغه شکر کونکې دې اوچاچه دا پټ کړو هغه ناشکره دې (۵) بل روایت کښې دی که چاته څه ورکړه اوشی نوهغه له پکار دی چه کیډی شی نو بدله دې ورکړی اوکه اونه کړې شی نود هغه تعریف دې اوکړې. چاچه تعریف اوکړو هغه شکر اداکړو اوچاچه د دغه نعمت اظهار اونه کړو هغه ناشکری اوکړه. (ابوداؤد) (۶)

مجاهد رضی اللہ عنہ فرمائی چه دلته د نعمت نه مراد نبوت دې. یوروايت کښې دی چه قرآن مراد دې. حضرت علی رضی اللہ عنہ فرمائی چه مطلب دا دې کومی د خیر خبرې چه تاته معلومی دی هغه خپلو روڼو ته هم بیان کړه. محمد بن اسحاق رضی اللہ عنہ وائی چه کوم نعمت او کرامت تاته د نبوت ملاو دې دا بیان کړه د دې ذکر کوه اود دې طرف ته خلقو له دعوت ورکوه. حضور ﷺ په خپلوانو کښې چه په چاباندې اطمینان وو د یتوالې نه وړاندې وړاندې دعوت ورکول شروع کړو اوپه حضور ﷺ باندې مونږ فرض شو نو ادانی کړو. (الحمد لله) د سورت والضحی تفسیر ختم شو. د الله ﷻ په احسان باندې د هغه شکر دې.

ایاتونه	سورة الانشراح مکية وهي ثمانی آیات ورکوعا واحدا	رکوع گانې
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
①	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	①
	اَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ ۝ وَوَضَعْنَا عَنكَ وِزْرَكَ ۝ الَّذِي	
	ایا مونږه پرانته نستہ ستاد پارہ سینہ ستا او اوچت کړو مونږ ستانه بوج ستا هغه بوج	
	ایا مونږ تاله ستا سینہ نه ده پرانیستی او ستا نه مو هغه بار نه دې کوز کړې چې ستا	

(۱) ابوداؤد کتاب الصلاة باب الشهاد: ۹۶۹، وهو حدیث صحیح.
 (۲) زوائد مسند احمد: ۲۸۷/۴.
 (۳) داروایت په صحیحینو کښې نشته دې. او ابوداؤد کتاب الادب باب فی شکر المعروف: ۴۸۱۲.
 (۴) ابوداؤد حواله سابق: ۴۸۱۱، وسنده صحیح، ترمذی: ۱۹۵۴.
 (۵) ابوداؤد کتاب الادب باب فی شکر المعروف: ۴۸۱۴.
 (۶) ابوداؤد حوالا سابق: ۴۸۱۳.

انْقَضَ ظَهْرَكَ ۝ وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ ۝ فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ۝
چی ماتولہ نی ملاستا او پورته کړو مونږه ستادپاره شهرت ستا انو بيشکه دستخی سره
ملا نی ماته کړې وه اوستانوم مو نه دې پورته کړې نوبيشکه په سختی پسې اسانی راخی
يُسْرًا ۝ إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ۝ فَإِذَا فَرَغْتَ فَانصَبْ ۝ وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَارْغَبْ ۝
اسانتیا وی بيشکه سختی سره اسانتیا وی نو هر کله چی وزگار شی ته
بیشکه چې په سختی پسې اسانی راخی نو هر کله چې فارغ شی (د عبادت نه) نو په عبادت کښی
نو کوشش کوه په عبادت کښی او رب خپل ته رغبت (توجه) کوه
ښه محنت کوه او خپل رب ته رغبت کوه

قوله تعالى: - الْمُنشَرُّ لَكَ صَدْرَكَ ۝

الله تعالی دخپل پیغمبر ﷺ سینه کولاو کړه: یعنی مونږ ستا سینه روښانه کړه پلنه کولاو اود رحمت او کرم والامو کړه. بل خای ارشاد دې ﴿فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ﴾ الخ یعنی چاته چه الله ﷻ هدایت ورکول غواړی د هغه سینه د اسلام دپاره کولاووی. لکه څنگه چه ستا سینه کولاو کړې وه دغه شان ستا شریعت هم د کولاو والی نرمی او اسانتی والا جوړ کړې په کوم کښې چه نه څه حرج شته نه تنگی نه تکلیف اوسختی. او دا هم ونیلې شوی دی چه مراد د معراج والا د شپې د سینې شلول دی لکه چه د مالک بن صعصعه په روایت سره اول تیر شوی دی. امام ترمذی دا حدیث دلته وارد کړې دې (۱) خودا یاد ساتنی چه دا دواړه واقعات مراد کیدې شی. یعنی د معراج د شپې د سینې شلول اوسینه دالله ﷻ د رازخانه جوړول. والله اعلم. حضرت ابی بن کعبه رضی الله عنه فرمائی چه حضرت ابوهریره رضی الله عنه بهیر بهادرئی سره د رسول الله ﷺ نه د هغه خبرو تپوسونه کول د کومو چه به بل چا تپوس نه شوکولې. یوخل نی سوال اوکړو یارسول الله ﷺ د نبوت په امر کښې د ټولونه اول تاسو څه اولیدل؟ حضور ﷺ په طریقه سره کیناستو او ونی فرمائیل ابوهریره رضی الله عنه زه د لسوکالو اوڅو میاشتو ووم په څنگل کښې ولاړوم چه د آسمان د طرف نه مې د څه آواز واوریدو چه یوسړې بل چاته وائی چه دا هم هغه دې؟ اوس دوه سړی ماله مخامخ راغله د چا ځلې چه ډیرې پرقیدې اوما داسې وړاندې نه وې لیدلې او خوشبویانې ترې راتلې چه زما دماغو داسې بوئی نه و اخستې اوداسې کپړې نی اغوستې وې چه ما چاسره هم داسې کپړې نه دی لیدلې. راغلو اوزما دواړه لاسونه نی او نیول خوماته دا هم نه معلومیدله چه چازما لاسونه نیولې دی بیا یوبل ته اوونیل چه دې راسملوه. نو هغه زه راسملولم او په دې کښې هم ماته څه تکلیف محسوس نه شو. بیا یوبل ته اوونیل د ده سینه اوشلوه نوزما سینه نی او څیرله خو په دې کښې ماته هیڅ درد اونه شو اونه مې وینه اولیدله. بیا اوونیل چه دې نه شور خرابوالی حسد بغض ټول اویاسه. هغه د وینې په شان یو څیز رااوویستلو او ونی غورزولو. بیا هغه ونیل په دې کښې نرمی رحمت رحم او کرم ورواچوه. بیانی د سپینوزرو په شان یو څیز څومره چه راویستلې وو ورواچولو. بیانی زما د ښې پښې غټه گوته او خوزوله او ونی ونیل زه اویه سلامتیا سره ژوند تیروه. اوس چه زه روان شوم نو په هر وړوکې باندي زما زړه نرم دې او په هر لوی باندي رحمت دې (مسند احمد) (۲)

(۱) ترمذی کتاب التفسیر باب ومن الم نشرح: ۳۳۴۶، والبخاری: ۳۲۰۷.

(۲) زوائد مسند احمد: ۱۳۹/۵.

قوله تعالى :- وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ ۝

اللہ تعالیٰ د پیغمبر ﷺ بوج سپک کرو :- بیا فرمان دی چه مونہ ستا بوج کوز کرو داهم پہ دی معنی کنسی دی چه اللہ ﷻ ستا ورائدی روستو تول گناہونہ معاف کرل کوم چه ستا ملا درنہ کرپی وه مونہ ستا ذکر اوچت کرو حضرت مجاہد ﷺ فرمائی چه کوم خای زما ذکر کولپی شی ہلتہ پہ ستا ذکر ہم کولپی لکہ (اشمہدان لاله الا للہ واشمہدان محمد رسول اللہ) قتادہ ﷺ فرمائی چه پہ دنیا و آخرت کنسی اللہ ﷻ ستا ذکر اوچت کرو ہیخ یو خطیب و عظم کونکی او کلمہ و یونکی مونخ گزار داسی نہ دی چه دانہ اللہ ﷻ د وحدانیت اوستاد رسالت کلمہ نہ وائی ابن جریر کنسی دی چه حضور ﷺ لہ حضرت جبرائیل ﷺ راغلو اورنی فرمائیل چه زما اوستا رب فرمائی چه زہ ستا ذکر ځنگہ اوچت کرو حضور ﷺ او فرمائیل ہم اللہ ﷻ تہ پورہ علم دی ونی فرمائیل چه کله زما ذکر کیپی نو ستابہ ہم ذکر کولپی شی

ابن ابی حاتم کنسی دی رسول اللہ ﷺ فرمائی چه ماد خپل رب نہ یو سوال او کرو خوچه کرپی می نہ وی نوبہ بہ وه ما او وئیل چه ای اللہ تامانہ ورائدی نبیانو کنسی دچاد پارہ هوا تابعدارہ کرپی وه د چا پہ لاس دی مری ژوندی کول نو اللہ ﷻ ماتہ او وئیل چه تالہ ما پہ یتیم والی کنسی خای نہ وو در کرپی؟ ما وئیل بی شکہ ونی فرمائیل چه لاردرنہ ورکہ شوپی وه تالہ ماہدایت نہ وو در کرپی؟ ما وئیل بی شکہ ونی فرمائیل فقیر کیدوسرہ می غنی کرپی نہ وی؟ ما وئیل بی شکہ ونی فرمائیل چه آیا ستا سینہ ما کولاو کرپی نہ وه؟ آیا ما ستا ذکر اوچت کرپی نہ وو؟ ما وئیل بی شکہ کرپی دی دی

ابونعیم پہ دلائل النبوة کنسی راورلی دی چه رسول اللہ ﷺ او فرمائیل چه کله زہ فارغ شوم دہغہ څیز نہ دکوم حکم چه ماتہ زمارب کرپی وو دآسمان اوزمکی دکار نہ نوم او وئیل ای اللہ ﷻ! زمانہ ورائدی چه څومرہ انبیاء کرام علیہم السلام وودہغوی تولو تاعزت او اکرام کرپی ابراہیم ﷺ دی خلیل جوړ کرو موسیٰ ﷺ دی کلیم جوړ کرو، د داؤد ﷺ دپارہ دی غرونہ مسخر کرل، د سلیمان ﷺ د پارہ دی هوا گانہ تابعدارہ کرپی او شیطانان ہم، د عیسیٰ ﷺ پہ لاس دی مری راژوندی کرل نوزما د پارہ دی څہ کرپی؟ اللہ ﷻ او فرمائیل چه آیاماتہ ددی تولونہ افضل څیز تاتہ نہ دی در کرپی؟ چه زما ذکر سرہ ستا ذکر ہم کیپی او ما ستا دامت سینی داسی کرپی دی چه ہغوی قرآن پاک ظاہرا لولی دا ما چرتہ ورائدینو امتونو تہ نہ دی ور کرپی او ما تاتہ دعرش د خزانونہ خزانه در کرپی چه (لا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم) دی ذنبی ﷺ نوم بہ ژوندی وی: ابن عباس ﷺ او مجاہد ﷺ فرمائی چه دی نہ مراد اذان دی یعنی پہ اذان کنسی د حضور ﷺ ذکر دی ځنگہ چه د حضرت حسان ﷺ پہ شعر کنسی دی:

من الله من نور یلوح و یشہد

اذا قال فی الخمس المؤذن اشہد

فذا والعرش محمود و هذا محمد ﷺ

اگر علیہ للنبوة خاتم

و ضم الاله اسم النبى الى اسمه

وشق له من اسمه ليجله

ترجمہ - اللہ ﷻ د نبوت مہر د خپل طرف نہ یونور جوړ کرو او پہ تاباندی او برقو چه ستا د رسالت گواہ دی د خپل نوم سرہ نی دخپل نبی ﷺ نوم یو خای کرو او پنځہ وخته مؤذن (اشمہدا) الخ وائی ستا د عزت او جلال د بنکارہ کولود پارہ نی خپل نوم نہ ستا نوم راوووستو گورہ ہغہ دعرش والا محمود دی او تہ محمد ﷺ اخلق وائی چه پہ مخکنو او روستونو کنسی اللہ ﷻ ستاد نوم ذکر اوچت کرو اود تولو انبیاء کرامو علیہم السلام نہ نی دمیثاق پہ ورخ وعدہ واخستلہ چه ہغوی پہ تا باندي ایمان راوری او خپلو خپلو امتونو تہ ہم پہ تاباندی د ایمان راورلو حکم او کرپی بیانی ستا پہ امت کنسی ستا ذکر مشہور کرو چه د اللہ ﷻ د ذکر سرہ ستا ذکر او کرپی شی

صرصری ﷺ څومرہ بنہ څبرہ بیان فرمائیلی دہ فرمائی چه د فرضو اذان صحیح نہ وی خوچه د حضور ﷺ د خوړ نوم چه د خوښ کرپی شوپی او بنکلی خلی نہ اداسی او فرمائی چه زمونہ اذان او زمونہ

فرض صحیح کبریٰ نہ ترکومیٰ چہ ستا ذکر بار بار رانہ شی. بیا اللہ تبارک و تعالیٰ د تکرار او تاکید سرہ دوه دوه خل فرمانی چہ سختی سرہ آسانی او مشکل سرہ سهولت دی. ابن ابی حاتم کنبی دی رسول اللہ ﷺ ناست، و او د حضور ﷺ مخکې یو کانړې وو. خلقو و نیل که سختی راشی نو په دې کانړې کنبی ورتنوختی نو آسانی به هم راشی او هم په دې کنبی به خی اود دې نه به نی راوباسی. په دې باندې دا آیت نازل شو (۱) مسندبزار کنبی دی چہ حضور ﷺ فرمانی که سختی په دې کانړې کنبی داخله شی نو آسانی به راشی اود ابه راوباسی. بیا حضور ﷺ د دې آیت تلاوت او فرمائیلو (۲) دا حدیث صرف عائد بن شریح د حضرت انس رضی اللہ عنہ نه روایت کړې دې اود هغه باره کنبی د ابو حاتم رازی رضی اللہ عنہ فیصله ده چہ دده په حدیث کنبی ضعف دې اود ابن مسعود رضی اللہ عنہ نه موقوف روایت دې.

یوه سختی په دوه آسانو نشی غالب کیدی: حسن رضی اللہ عنہ فرمانی چہ خلقو به و نیل چہ یوه سختی په دوو آسانو باندې نه شی غالب کیدی. د حضرت حسن رضی اللہ عنہ نه په ابن جریر کنبی روایت دې چہ نبی کریم ﷺ یو خل ډیر خوشحاله خوشحاله مسکې کیدوسره او فرمائیل هیخ کله یوه سختی په دوو نرمو باندې غالب نه شی راتلې بیا حضور ﷺ د دې آیت تلاوت او فرمائیلو. (۳) دا حدیث مرسل دې. حضرت قتاده رضی اللہ عنہ فرمانی چہ مونږ ته ذکر کړې شوې دې چہ حضور نبی اکرم ﷺ خپلو صحابه کرامو رضی اللہ عنہم ته زبیرې واورولو چہ په دوو آسانو باندې یوه سختی غالب نه شی راتلې. (۴) مطلب دا چہ د عسرة لفظ نی دواړو ځایونو کنبی معرفه راوړلې دې او هغه مفرد شواو د یسر لفظ نی نکره راوړلې دې نو هغه متعددشو. یو حدیث شریف کنبی دی چہ معونة یعنی د اللہ ﷻ امداد په اندازه د مؤنة یعنی تکلیف سره د آسمان نه نازلېږی اود صبر او مصیبت په اندازه باندې نازلېږی. حضرت امام شافعی رضی اللہ عنہ فرمانی:

من راقب الله في الامور نجيا

ومن رجاه يكون حيث رجا

صبرا جميلا ما اقرب الفرجا

من صدق الله لم ينله اذى

یعنی ښه صبر کولو والی ته څومره نيزدې دې؟ په خپلو کارونو کنبی د اللہ ﷻ لحاظ لرونکي خلاصی بیا موندونکې دې. د اللہ ﷻ د خبرو تصدیق کونکی ته هیخ تکلیف نه رسی. دهغه نه د نیکنی امید ساتونکې هغه په خپل امید باندې بیامومی. د حضرت ابو حاتم سجستانی رضی اللہ عنہ اشعار دی چہ کله مایوسی په زړه باندې قبضه کوی اوسینه سره د کولو والی تنگه شی تکلیفونه نی راگیر کړی او مصیبتونه ورته راجمع شی او هیخ لار ورته نه ښکاری اوخه چل ول هم د خلاصی نه وی نو هغه وخت ناڅاپی د اللہ تعالیٰ امداد راخی او هغه د دعاگانو اوریدونکې دې. ډیر لری کتونکې اللہ ﷻ هغه سختی آسانوی او هغه تکلیف په راحت کنبی بدلوی. سختی چہ کله ښه پوره راخی پروردگار کولو والی نازلوی او نقصان په فائده کنبی بدلوی. یوبل شاعر هم و نیلی دی:

ولرب نازل يضيق به الفتى

ذرعاً وعند الله منها المخرج

كملت فلما استعملت حلقاتها

فرجت وكان يظنها لا تفرج

یعنی ډیر داسې مصیبتونه په انسان باندې نازلېږی په کوم سره چہ د هغه زړه تنگ شی سره د دې چہ اللہ ﷻ سره د دې نه خلاصی هم شته. کله چہ دامصیبتونه پوره شی اود زنجیر کړنی مضبوطی شی او

(۱) حاکم: ۲/۲۵۵.

(۲) مسند البزار: ۲۲۸۸.

(۳) حاکم: ۲/۵۲۸.

(۴) الطبری: ۲۴/۴۹۵.

انسان گمان کوی چه بنه نواوس به شه کیبری؟ چه ناخاپی دهغه کریم رحیم الله ﷺ د شفقت نظر پیریوخی او هغه مصیبت داسې لری کوی چه لکه هلو راغلی نه وو. د دې نه پس ارشاد مبارک دې چه ته کله د دنیاوی کارونواود دې خای د شغلونونه فارغ شی نوزمونر په عبادتونو کنبی اخته شه او اوزگار تیا سره د زړه په توجه سره زمونر په وړاندې په عاجزنی کنبی لگیاشه. خپل نیت خالص کره په خپل پوره رغبت سره زمونر طرف ته متوجه شه.

هم د دې معنی هغه حدیث دې چه د هغې په صحت دتولو اتفاق دې په کوم کنبی چه دی دخوراک د موجودگنی په وخت کنبی مونخ نشته په دې حالت کنبی هم کله چه انسان ته د متیازو غیره حاجت وی. (۱) بل حدیث کنبی دی چه کله مونخ اودرولې شی اود ما بنام خوراک مخکې موجود وی نو اول د خوراک نه خان اوزگار کره. (۲)

حضرت مجاهد رضی الله عنه د دې آیت په تفسیر کنبی فرمائی چه کله د دنیا د کارنه فارغ شی اود مانخه د پاره اودریرې نو په محنت سره عبادت کره او په مشغولیت سره د رب طرف ته توجه کره. حضرت ابن مسعود رضی الله عنه فرمائی چه کله د فرض مانخه نه فارغ شی نو د تهجد په مانخه اودریرې. حضرت عبدالله ابن مسعود رضی الله عنه فرمائی چه د مانخه نه فارغ شی نو په ناسته باندي دخپل رب طرف ته توجه او کره. حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه فرمائی چه دعا او کره. زید ابن اسلم رضی الله عنه او ضحاک رضی الله عنه فرمائی چه د جهادنه فارغ شی نو د الله تعالی په عبادت کنبی لگیاشه او خپل نیت او رغبت د الله تعالی طرف ته متوجه کره.

(الحمد لله) د سورت الم نشرح تفسیر د الله تعالی په فضل او کرم سره ختم شو.

(تفسیر سورت التین)

د سورت تعارف:- حضرت براء بن عازب رضی الله عنه فرمائی رسول الله صلى الله عليه وسلم به په خپل سفر کنبی په دوو رکعتو کنبی په یو کنبی دا سورت لوستلو. ماد حضور صلى الله عليه وسلم نه زیات بنکلې آواز او بنکلې قراءت د بل چانه دې اوریدلې. (۳)

آیاتونه	سورة التين مكية وهى ثمانى آيات و ركوعا واحدا	ركوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
①	شروع کوم په نوم د الله چه دیر مهربان زیات رحم کونکې دې	①
والتين	وَالزَّيْتُونَ ① وَطُورِ سِينِينَ ② وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ ③	
قسم دې په اینخر او په خونده او په طور سینا باند او په دې ښار د امن باند		
زما قسم دې په انخر او په ښونده او په طور سینا باندي او په دې امانت گر ښار (مکه) باندي		
لقد خلقنا	الإنسان في أحسن تقويم ④ ثم رددناه أسفل	
بیشکه پیدا کرو مونر انسان په بهترین شکل کنبی بیا واپس کرو مونر هغه دیر لاند		
چه بیشکه مونر انسان په ښه معتدل صورت کنبی پیدا کړې دې بیا مو (د عمر تیریدو په وجه)		

(صحیح مسلم کتاب المساجد باب کراهة الصلاة بحضور الطعام الذى يريد اكله في الحال : ۵۶۰.
 صحیح بخاری کتاب الاذان باب اذا حضر الطعام واقامت الصلاة : ۶۷۱، صحیح مسلم : ۵۵۷.
 صحیح بخاری کتاب الاذان باب القراءة في العشاء : ۷۶۹، صحیح مسلم : ۴۶۴، ابوداؤد : ۱۲۲۱.

سُقِلِينَ ۝	إِلَّا الَّذِينَ	أَمَنُوا	وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ	فَلَهُمْ
دلاندونہ بغير دہغہ کسانونہ	چی ایمان نی راوہو او عملونہ نی او کپل نیک	پس ہغوی دپارہ دی	دلاندی نہ لاندی مرتبی تہ او غور و ولو	اخیو خوک چی مومنان دی اونیک کارونہ کوی نو ہغوی دپارہ
أَجْرٌ	غَيْرِ مَمْنُونٍ ۝	فَمَا يَكْذِبُكَ	بَعْدَ	بِالَّذِينَ ۝
اجر	انہ ختمیدونکی	نو خوک بہ دروغ او گنری تالہ	روستو ددی نہ	پہ معاملہ دجزا کنسی
نہ ختمیدونکی ثواب مقرر دی	نو (انسانہ) ددی نہ پس کوم خیزد جزا د	ورخی دروغ کنرلو تہ	امادہ کوی	
أَلَيْسَ اللَّهُ	يَا حَكِيمٌ	الْحَكِيمِينَ ۝		
ایانہ دی اللہ	لوی حاکم	دہولو حاکمانونہ		
ایا اللہ ۛ دہولو حاکمانو دپاسہ لوئی حاکم نہ دی (بلکہ دی)				

قوله تعالى: - وَالَّتَيْنَ وَالزَّيْتُونَ ۝ وَطُورِ سِينِينَ ۝

انخرياتين نہ خہ مراد دي :- د تين نہ مراد د چا پہ نيزد خود دمشق جمات دي، خوک وائی پخپلہ دمشق تري مراد دي اودچاپہ نيزد د دمشق يوغر مراد دي. بعضي وائی داصحاب كهف جمات تري مراد دي. خوک وائی چہ پہ جودی غرباندي کوم مسجدنوح دي هغه مراد دي. بعضي وائی انخر تري مراد دي او د زيتون نہ خوک وائی چہ بيت المقدس مراد دي.

زيتون او طور سينا: چا وئيلي هغه زيتون کوم چہ نچوري کيڙي. طور سينين دوه غرونہ دي پہ کوم چہ حضرت موسى عليه السلام سره خبري کري وي. (وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ ۝) نہ مراد مکہ ده په دي کنيڙي د چا هم اختلاف نشته. دبعضو قول دا دي چہ دا دريواره خايونہ هغه دي چرتہ چہ دري اولوالعزم پيغمبران عليهم السلام راليگلي شوي وو. د تين نہ مراد خوييت المقدس دي چرتہ چہ ئي عيسى عليه السلام نبي جور کري ليگلي وو اود طور سينين نہ مراد طور سينا دي چرتہ چہ موسى بن عمران عليه السلام د خپل رب سره کلام کري وو اود (الْبَلَدِ الْأَمِينِ ۝) نہ مراد مکہ مکرمه ده چرتہ چہ زمونږ سردار حضرت محمد مصطفي احمد مجتبا عليه السلام ليگلي شوي وو. د تورات په آخر کنيڙي د دي دريواره خايونونومونه دي. په دي کنيڙي دي چہ دطور سينا نہ اللہ ۛ راغلو يعني هلته ئي حضرت موسى عليه السلام سره کلام اوکړو اود ساعير يعني بيت المقدس د غرنہ هغه نور اوپر قولو.

د مکہ عظمت :- حضرت عيسى عليه السلام ئي هلته اوليگلو اود فاران په خوکو باندي هغه اوچت کړو يعني د مکي دغرونونہ ئي حضرت محمد ﷺ اوليگلو بيا د دي دريواره زبردست مرتبي والا پيغمبرانوپه زباني او بدني ترتيب بيان کړو. دغه شان دلته ئي هم د چا نوم چہ اول واخستو د هغي نہ ئي بيا د نور دير شريف خيز نوم واخستلو اوبيا ئي د دي دريواره نہ د دير بزرگ خيز نوم په آخر کنيڙي واخستلو. بياني ددي قسمونو نہ پس او فرمايل چہ انسان په ښه شکل اوصورت سره صحيح قداوقامت سره ښکلي او مزيداراندامونو سره دښانسته او ښکلي بشر والا پيدا کړو. بياني هغه د ښکتنه ښکته کړو يعني دوزخي شو. که د اللہ ۛ تابعداري اود رسول حکم منل ئي اونه کړل نود دي وجه نہ ئي دایمان والا جدا کړل. بعضي وائی چہ مراد تري نہ بوہ والی طرف تہ واپس گرځول دي.

قوله تعالى: - ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَاقِلِينَ ۝

حضرت عکرمه ۛ فرماني چاچہ قرآن کریم جمع کړو هغه به رذيل عمر تہ نہ رسی. امام ابن جرير عليه السلام هم دا خوشوي خوکہ دا بوہ والی مراد وونود مومنانو استثناء به ولي کيده. بوہ والی خو په بعضي

مؤمنانوہم راخی نو تیک خبرہ ہم ہغہ دہ کومہ چہ مونہ پورته ذکر کرہ لکہ چہ بل خای پہ سورت العصر کنبی دی چہ ہول انسانان پہ نقصان کنبی دی سوا د ہغوی نہ چہ ایماندار او نیک عمل کوی او ہغوی تہ بہ نیکہ بدلہ ملاویبری دکوم چہ بہ ختمیدل نہ وی لکہ چہ اول بیان شوہ دی بیبا فرمانی ای انسانہ چہ تہ د خپل اول خل پیدا کیدلونہ خبرنی نویبا دجزا اوسزادورخی پہ راتلو اوستاپہ بیبا راژوندی کیدوباندی ستا یقین ولہ نشتہ؟ خہ وجہ دہ چہ تہ دا نہ منہ سرہ د دی چہ ظاہرہ دہ چا چہ پہ اول خل پیدا کرہ نو پہ دویم خل پیدا کول خہ سخت دی؟

حضرت مجاہد رضی اللہ عنہ یوخل د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نہ تپوس اوکرو چہ دی نہ مراد حضور صلی اللہ علیہ وسلم دی؟ ہغوی او فرمائیل معاذ اللہ دی نہ مراد مطلق انسان دی د عکرمہ رضی اللہ عنہ وغیرہ ہم دا قول دی بیبا فرمانی چہ ولہ اللہ صلی اللہ علیہ وسلم احکم الحاکمین نہ دی؟ ہغہ نہ ظلم کوی نہ بی انصافی کوی د دی دپارہ بہ ہغہ قیامت قایموی اود ہر ظالم نہ بہ د مظلوم بدلہ اخلی د حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ نہ بہ مرفوع حدیث کنبی روایت تیر شوہ دی چہ کوم سرہ (وَالَّذِينَ وَالَّذِينَ) اولولی اود دی آخری آیت (أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمَ الْحَكَمِينَ) اولولی نو وانی (وَأَنَا عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ) یعنی او اوزہ پہ دی گواہ یم۔ (۱)
(الحمد لله) د اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پہ فضل اوکرم سرہ د سورت والتین تفسیر ختم شو۔

ایاتونہ	سورة العلق مکية وهي تسع عشرة آية وركوعا واحدا	رکوع گمانی
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
(۱۹)	شروع کوم پہ نوم د اللہ چہ ډیر مہربان زیات رحم کونکی دی	(۱)
إِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ الْإِنْسَانَ	اولولہ پہ نوم درب خپل ہغہ رب اچی پیدا ئی کرو (ہول کائنات) پیدا ئی کرو انسان (انہی زما محبوبہ) د خپل رب پہ نوم قرآن لولہ اچی مخلوق ئی پیدا کرہی دی انسان ئی دچکہ وینی نہ	
مِنْ عَظْمٍ وَاَنْعَقٍ	دچکہ وینی نہ اولولہ اورب ستا ډیر کریم دی ہغہ اچی علم ئی اوبنودو پہ ذریعہ دقلم پیدا کرہی دی قرآن پاک لولہ اوستار ډیر مہربان دی ہغہ ذات دی اچی دقلم پہ ذریعہ ئی لیکل خودلی دی	
عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمُ	وی بنودل انسان تہ ہغہ چی نہ وؤ معلوم ہغہ تہ انسان تہ ئی ہغہ خہ خودلی دی چہ ورته معلوم نہ وو	

قوله تعالى: - إقرأ باسم ربك الذي خلق -
اولئسی وحی: ام المؤمنین حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا فرمانی درسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم د وحی شروع د رنبتونو خوبونونہ شوہ دہ کوم یو خوب چہ بہ حضرت لیدلو دسحر پہ شان بہ بنکارہ کیدلو بیبا حضور صلی اللہ علیہ وسلم گوشہ نشینی اوخلوت اختیار کرو۔ د ام المؤمنین حضرت خدیجہ رضی اللہ عنہا نہ بہ ئی خوراک واخستو او غار حرانہ بہ ئی تشریف یورو او خو خوشی بہ ئی پہ ہغہ خای کنبی پہ عبادت کنبی تیرولی اویبا بہ راتلو اوخوراک خنناک بہ ئی اورلو بیابہ تلو۔ تردی چہ یوخل ہلتہ ناخاپی وحی راتلل شروع شو۔ فرہنتہ حضور صلی اللہ علیہ وسلم لہ راغلہ او وئی وئیل اقراء یعنی اولولہ حضور صلی اللہ علیہ وسلم فرمانی ما وئیل چہ زہ خو لوستونکی نہ

(۱) ابوداؤد کتاب الصلاة باب مقدار الركوع والسجود: ۸۸۷

یم فریبستی زہ راونیولم او زور نی را کرو تردی چه ماته تکلیف ہم اوشو بیانی زہ پریخودم او ونی فرمائیل لولہ ماییا او وئیل زہ خو لوستل نہ پیژنم فریبستی زہ بیار اونیولم او زور نی را کرو چه دی سرہ ماته تکلیف ہم اوشو بیانی پریخودم او ونی فرمائیل لولہ ما بیا ہم دا او وئیل چه زہ لوستونکی نہ یم هغی زہ پہ دریم خل اونیولم زورنی را کرو او تکلیف نی را ورسولو بیانی پریخودم اود ﴿اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ۚ اِقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ ۚ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ۚ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ۝﴾ پوری تلاوت نی او کرو۔

درسول کریم ﷺ ویریدل او د خدیجہ رضی اللہ عنہا تسلی ورکول حضور ﷺ دا آیاتونہ واخستل او رچیدونکی حضرت خدیجہ رضی اللہ عنہا لہ راغلو پہ ما کپرا او اچوہ نو کپرا نی پری و اچولہ تردی چه خوف او ویرہ ترے لارہ نو حضور ﷺ حضرت خدیجہ رضی اللہ عنہا تہ تولہ واقعہ تیرہ کرہ او ونی فرمائیل چه زہ پہ خپل خان ویریم حضرت خدیجہ رضی اللہ عنہا او فرمائیل حضور ﷺ تاسو خوشحالہ شنی د اللہ ﷻ قسم اللہ ﷻ بہ تاسو هیچ کله رسوانہ کری تاسو صلہ رحمی کونی بنی خبری کونی د نورو بوج پخپلہ او چتونی میلستیا کونی پہ حق خبرہ د نورو امداد کونی بیا حضرت خدیجہ رضی اللہ عنہا حضور ﷺ خپل د ترہ خوئی ورقہ بن نوفل بن اسد بن عبدالعزی بن قصی لہ بوتلو۔ د جاہلیت پہ زمانہ کنبی دی نصرانی شوے وو عربی کتابونہ نی لیکل او پہ عبرانی ژبہ کنبی انجیل لیکلو د یر لوی عمر بو دا سرے وو نظر نی تلی وو حضرت خدیجہ رضی اللہ عنہا او وئیل چه د خپل ورارہ واقعہ اوورہ ورقہ او وئیل ورارہ تاخہ اولیدل؟ رسول اللہ ﷺ تولہ واقعہ اوورولہ ورقہ چه اووریدہ نو وئیل چه ہم دغه هغه رازدان فریبستہ ده چه حضرت عیسیٰ ﷺ لہ بہ ہم د اللہ ﷻ د طرف نہ رالیگل کیده افسوس چه زہ دغه وخت کنبی خون ووم او افسوس چه زہ دغه وخت کنبی ژوندی یم کله چه تا خپل قوم او باسی رسول اللہ ﷺ پہ حیرانتیا سرہ سوال او کرو چه ولې هغوی بہ ما او باسی؟ ورقہ وئیل او یوتہ نہ بلکه خومرہ خلق چه ستا پہ شان پہ نبوت سرہ کامیاب کری شوی دی راغلی تولوسرہ د بنمنشی شوی دی کہ هغه وخت زما پہ ژوند کنبی راغلو نوزہ بہ ستا پورہ پورہ امداد کوم۔

درسول کریم ﷺ ډیره پریشانی او د جبرائیل علیہ السلام تسلی د دی واقعہ نہ پس ورقہ د یرے کمی مودی پوری ژوندی وو او بل طرف تہ وحی ہم بنده شوه اود دی پہ بندیدوسرہ حضور ﷺ ډیر زیات خفه وو خوخل حضور ﷺ خپل خان د غرد خوکی نہ راغورزول غوښتل خو هر وخت بہ حضرت جبرائیل رضی اللہ عنہ راتلوا وئیل بہ نی ای محمد ﷺ تہ د اللہ ﷻ ریبستونی رسول نی دی سرہ بہ د هغه غم او خفگان تلو او پہ زړہ کنبی بہ نی لپشان تسلی پیدا شوه او پہ آرام سرہ بہ کور تہ راغلو (مسند احمد) (۱)

دا حدیث پہ صحیح بخاری او صحیح مسلم کنبی ہم د زهری رضی اللہ عنہا په روایت سرہ نقل دی (۲) د دی په سند کنبی اود دی په متن کنبی او د دی په معنی کنبی کوم څه بیانول پکار وو هغه مونږ د بخاری شریف په شرح کنبی پوره بیان کری دی کہ زړہ موغواړی نو ہم هلته نی او گورنی (والحمد لله)

نویہ قرآن کریم کنبی د نزول په اعتبار سرہ رومی آیاتونہ ہم دا دی ہم دا رومی نعمت دی چه اللہ ﷻ پخپلو بند یگانو باندي نازل کرو او ہم دا هغه رومی رحمت دی چه ارحم الرحیم مونږ تہ په خپل رحم او کرم سرہ را کرو۔ په دی کنبی د انسان په اول پیدائش باندي تنبیه ده چه هغه د تینگی وینې په شکل کنبی ووالله ﷻ په هغه باندي دا احسان او کرو چه هغه نی په ښکلې شکل کنبی پیدا کرو بیا د علم په شان خپل یو خاص نعمت ورعطا کرو هغه نی ورته او خودل کوم چه هغه نہ پیژندل۔ ہم د علم برکت وو چه د تولو انسانانو پلار حضرت آدم رضی اللہ عنہ په فریبستو کنبی ہم ممتاز ښکاریدو؟ علم کله په ذهن کنبی وی او کله په ژبه او کله په کتابی شکل کنبی لیکلې شوے وی نو د علم درې قسمونه شو ذہنی لفظی او

(۱) احمد: ۲۳۲/۶، مسندہ صحیح البخاری: ۴۹۵۶، و مسلم: ۱۶۰۔

(۲) صحیح بخاری کتاب بدء الوحی باب کیف کان بدء الوحی الی رسول اللہ ﷺ: ۳ صحیح مسلم: ۱۶۰۔

رسمی. رسمی علم لفظی اودھنی علم ته مستلزم دی خو هغه دواړه دي ته مستلزم نه دی. د دي د پاره نې او فرمانیل چه لوله ستار ب خود یرد اکرام والا دي چاچه د قلم په ذریعه علم او خودلو او انسان ته نې هغه او خودل کوم چه هغه نه پیژندل په یواثر کبني دي چه علم لیکه (هم په دي اثر کبني دي چه کوم سري په خپل علم باندي عمل کوی هغه الله ﷻ د هغه علم هم وارث کوی کوم چه هغه نه پیژنی. (۱)

کَلَّا
إِنَّ الْإِنْسَانَ

| داسې نه ده | بیشکه چی انسان |

رښتیا داده چی (کافر) انسان د

لَيْطَعِي ۱۱ أَنْ رَأَاهُ ۱۲ اسْتَعْنِي ۱۳ إِنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ ۱۴ الرَّجْعِي ۱۵

خامخا سرکشی کوی | چی وی لیدو خان خپل | بی پروا | بیشکه رب ستاته | واپس کیدل دی |
حده تیر یبری | هر کله چی خان مالداره او وینی | بیشکه ستار ب ته د هر چا واپس کیدل دی

أَرَعَيْتَ ۱۶ الَّذِي ۱۷ يَمْهِي ۱۸ عَبْدًا ۱۹ إِذَا صَلَّى ۲۰ أَرَعَيْتَ ۲۱

ایا تا اولیدو | هغه سري | چی منع کوی | یوینده | کله چی مونخ کوی هغه | څه خیال کوی ته |
تا هغه سري اولیدو چی (د الله ﷻ نیک) بنده (محمد صلی الله علیه وسلم) دمونخ نه منع کوی اگوره

إِنْ كَانَ ۲۲ عَلَىٰ الْهُدَىٰ ۲۳ أَوْ أَمَرَ ۲۴ بِالتَّقْوَىٰ ۲۵ أَرَعَيْتَ ۲۶

که وی هغه سري | په صحیح لار | یا حکم کوی | د پرهیزگاری | څه خیال کوی ته |
که دا (منع شوي) سري په هدایت وی | یا د تقوی تعلیم ورکوی | اگوره که دا (منع کونکی)

إِنْ كَذَّبَ ۲۷ وَتَوَلَّىٰ ۲۸ أَلَمْ يَعْلَم ۲۹ بِأَنَّ اللَّهَ ۳۰ يَرَىٰ ۳۱

که هغه دروغ او گنډو حق | او مخ نې واروډ | آیا معلومه نه ده هغه ته | چی بیشکه الله | وینی |
منکرو وی | او مخ نې (د حق نه گړخولې وی | آیا دي نه پوهیږی چی الله ﷻ هر څه وینی

كَلَّا لَئِنْ ۳۲ لَمَّ يَنْتَه ۳۳ لَنَسْفَعًا ۳۴ بِالنَّاصِيَةِ ۳۵

هرگز نه (داسې نه ده) | که چرې منع نه شو هغه | نو خامخا به راکارو هغه | دویختو دتندی نه |
خیردار | که دي منع نشو | نو مونږ به نې دختوکی نه راکارو

نَاصِيَةٍ ۳۶ كَاذِبَةٍ ۳۷ خَاطِئَةٍ ۳۸ فَلْيَدْعُ ۳۹ نَادِيَهُ ۴۰

هغه تندي | چی دروغژن دي | سخت خطا کار دي | نو راودی غواړی | ډله دملگرو خپلو |
هغه ختوکی چی دروغژن او خطا کار دي | بیا دي دي خپل ملگری راوغواړی

سَدِّعُ ۴۱ الزَّبَانِيَةَ ۴۲ كَلَّا ۴۳ لَا تَطْعُهُ ۴۴ وَاسْجُدْ ۴۵ وَاقْتَرِبْ ۴۶

مونږ به هم راوغواړو | فرشتي دعذاب | هرگز نه | چی خبره اونه مني دهغه | او سجده کوه | او نزدې شه
مونږ به ددو زخ فرشتي راوغواړو | دده خبره اونه مني | او سجدي کوه | او الله ﷻ ته خان نزدې کوه

(۱) حاکم: ۱۰۶/۱، عن انس ربه موقوف وسنده حسن .
(۲) لم اجده موقولا ورواه ابونعیم فی الحلیة : ۱۴/۱۰ ، ۱۵ .

قوله تعالى: - كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُفٍ ۚ

د الله تعالى نه ويريدل:- فرمانی چه انسان سره دوه پیسی راشی لپشان فارغ شی نود هغه په زړه کبسی کبرغرور او عجیبه خان خوبنی او خان خودل راشی. هغه له ویریدل پکار دی او خیال ساتل پکار دی چه هغه به یوه ورځ د الله ﷻ طرف ته واپس کیدونکې دې. چرته چه به حساب کیږی. د مال باره کبسی به هم تپوس کیږی چه کوم خای نه دې راوړې وو او چرته دې خرچ کړې وو. حضرت عبد الله ﷺ فرمانی چه دوه لالچیان داسې دی چه د هغوی خپته هلو وکړی نه. یو طالب علم او بل طالب دنیا.

دې دواړو کبسی ډیر فرق دې. د علم طالب خود الله ﷻ رضامندی حاصلولو کبسی وړاندې کیږی اود دنیا لالچی په سرکشنی او خان خوبنی کبسی وړاندې کیږی. بیانی دا آیت تلاوت او فرمانیلو کوم کبسی چه د دنیا دارو ذکر دې. بیانی د طالب علمانو د فضیلت په بیان کبسی دا آیت تلاوت کړو (لَا تَمُنَّ بِخَشْيَةِ اللَّهِ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءِ) دا حدیث مرفوعاً یعنی د نبی ﷺ په فرمان سره هم مروی دې. چه دوه لالچیان دی د هغوی خپته نه ډکیږی یو طالب علم او بل طالب دنیا. (۱)

شان نزول: ددې نه پس آیاتونه د ابوجهل ملعون باره کبسی نازل شوی دی چه ده به حضور ﷺ په بیت الله کبسی دمونځ کولونه منع کولو. اول خو هغه په ډیره بڼه لریقه سره پوهه کړې شو دا ته چه څوک منع کوی که دې په نیغه لار باندې وی د ده خبرې د تقوی حکم کوی نو که بیا په ده باندې غصه اورته کوی اود الله ﷻ ذکر نه شی منع کوی نو ستاد بدقسمتی انتها ده که نه؟ آیا دا منع کونکې چه داسې مرشد حق د حق لارې نه منع کولو پیسی لگیدلې دې دومره هم نه پوهیږی چه الله ﷻ هغه ته گوری او د هغه خبرې اوری دهغه په کلام او کار به هغه ته سزا ورکوی. دغه شان پوهیولونه پس شی اوس ویروی که هغه خپل مخالفت سرکشی او تکلیف رسول نه پریردی نو مونږ به هم د هغه د تندې ویشته اونیسواو رابه شی کارو کوم چه په اقوالو کبسی دروغژن او افعالو کبسی خطا کاردې دې دې خپل دناستې پاستې خلق رشته دران او قبیلې والار او غواړی اودې گوری چه څوک گتبی او څوک بیلی. په صحیح بخاری کبسی د حضرت ابن عباس ﷺ نه روایت دې چه ابوجهل ونیل که ما محمد ﷺ په خانه کعبه کبسی په مونځ کولو اولیدو نو سې به ورله ناپ کړم. حضور ﷺ ته هم دا خبر اورسیدو نو ونی فرمائیل چه که هغه داسې اوکړه نو د الله ﷻ فریبتې به هغه راگیر کړی (۲) روایت کبسی دی چه حضور ﷺ مقام ابراهیم سره بیت الله کبسی مونځ کولونو دا ملعون راغلو ونی ونیل ماته منع کړې خوته بیا هم منع نه شوی. که دې نه پس ما ته په کعبه کبسی په مونځ کولو اولیدې نو سخته سزا به درکړم. حضور ﷺ په سختی سره جواب ورکړو اود هغه خبره شی رد کړه اوبڼه شی اورتلو په دې باندې هغه اوونیل چه ته ما رتې په الله ﷻ قسم زما په یواواز به دا ټوله وادی د سرو نه ډکه شی. په دې باندې دا آیت نازل شو چه بڼه ده ته خپل ملگری راغونډ کړه او مونږ هم خپلې فریبتې راغواړو. حضرت عبد الله بن عباس ﷺ فرمانی که هغه خپل خلق راغونډتې وې نو ډیر زړبه هغه د عذاب فریبتو راگیر کړې وو (ترمذی وغیره او گورنی) (۳)

مسند احمد کبسی د ابن عباس ﷺ نه روایت دې ابوجهل ونیل که ما رسول الله ﷺ په کعبه کبسی په مونځ کولو اولیدو نو دهغه سې به مات کړم. حضور ﷺ او فرمائیل که هغه داسې کړې وې نو هم هغه وخت به د خلقو په مخکې د عذاب فریبتو هغه رانیولې وو او هم دا شان چه کله یهودیانو ته قرآن پاک دا وینلې وو که تاسو رښتونی شی نو مرگ او غواړنی نو که هغوی دا قبول کړې وو او مرگ شی غونډتې وو نو ټول به

(۱) حاکم: ۹۲/۱، عن انس

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة اقرأ باسم ربک الذی خلق باب قوله تعالى (کلا لئن لم ینته.....) : ۴۹۵۸، ترمذی : ۳۳۴۸.

(۳) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة اقرأ باسم ربک : ۳۳۴۹، وهو حدیث صحیح، احمد : ۲۵۶/۱.

ہم ہفغہ وخت مرہ شوی وو او پہ دوزخ کنبی بہ نی خپل خای لیدلې وو۔
 کومونصرانیانوتہ چہ د مباہلہ دعوت ورکړې شوی وونوکہ دوی د مباہلہ د پارہ راوتلې وونو واپس تلو
 سرہ بہ نی نہ خپل مال لیدلو اونه خپل بال بیچ^(۱) ابن جریر کنبی دی چہ ابوجہل اوونیل کہ چرې تہ ما
 مقام ابراہیم سرہ پہ مونخ کولو اولیدې نو مر بہ دې کرم پدې باندي داسورت نازل شو۔ حضور ﷺ
 تشریف یورو ابوجہل موجود وو حضور ﷺ ہم ہلتہ مونخ اداکړو نوخلقو دې بدبخت تہ اوونیل چہ ولې
 ناست نی؟ ہفغہ وئیل خہ اووایم چہ څوک زما اود ہفغہ پہ مینخ کنبی راغلل۔

ابن عباس ﷺ فرمائی چہ کہ لږ شان ہم خوزیدلې وې نو د خلقو پہ وړاندې بہ فربتو هلاک کړې وو^(۲)۔
 د ابن جریر پہ یوبل روایت کنبی دی چہ ابوجہل تپوس اوکړو چہ آیامحمد ﷺ ستاسو پہ وړاندې سجده
 کوی؟ خلقو وئیل او نو ہفغہ وئیل پہ اللہ قسم کہ ہفغہ زما پہ مخکې داسې اوکړہ نودہفغہ سب پہ چخړی
 کرم اودہفغہ پہ خلہ کنبی بہ خاورې ملاوکرم۔ اخوا دې ملعون دا اوونیل بل خوا رسول اللہ ﷺ مونخ
 شروع کړو کله چہ حضور ﷺ سجده تہ لارو نو دہ حرکت اوکړو نو ورسرہ نی پہ خپل لاس باندي خپل
 خان بیچ کولو سرہ شاتہ پہ تلو کنبی ډیروارخطا روستوشو۔ خلقو وئیل خہ دی؟ وئیل زما اود حضور ﷺ پہ
 مینخ کنبی د اور کنده دہ اود ویرولو خطرناک څیزونہ دی اود فربتو وزرې دی وغیرہ۔ ہفغہ وخت
 حضور ﷺ او فرمائیل چہ کہ دې نور لږ شان وړاندې شوی وو نو فربتو بہ د ہفغہ یو یو اندام جدا جدا
 کړې وو۔ نودا آیاتونہ ﴿کَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَّاظٍ﴾ نہ آخر سورت پورې نازل شو^(۳) ہم اللہ ﷻ تہ علم دې چہ دا
 کلام د حضرت ابوہریرہ ﷺ پہ حدیث کنبی دی اوکہ نہ؟

دا حدیث مسندمسلم نسائی او ابن ابی حاتم کنبی ہم دی۔^(۴) بیا فرمائی چہ ای نبی تہ د دې مردود
 خبرہ مہ منہ پہ عبادت باندي ہمیشہ والی کوہ او ډیر عبادت کوہ اوچہ کوم خای دې زره غواری مونخ
 کوہ اود دہ بالکل پرواہ مہ کوہ۔ اللہ ﷻ پخپلہ ستاحافظ او ناصر دی۔ ہفغہ بہ تاد دبنمنانو نہ محفوظ
 اوساتی تہ پہ سجده اود اللہ ﷻ پہ نیزدیکت غوښتلو کنبی مشغول اوسیرہ۔ رسول اللہ ﷺ فرمائی چہ د
 سجدي پہ حالت کنبی بنده خپل رب تبارک وتعالی تہ ډیر نیزدی وی نو تاسو پہ کثرت سرہ پہ سجده
 کنبی دعاگانې کوئی^(۵) اول دا حدیث ہم تیر شوی دې چہ حضور ﷺ بہ پہ سورت ﴿إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ﴾
 کنبی اوپہ دې سورت کنبی سجده کولہ۔^(۶)

﴿الحمد لله﴾ د سورت اقراء تفسیرہم ختم شو۔ د اللہ ﷻ شکر او احسان دې۔

ایاتونہ	سورة القدر مکية وهي خمس آيات و رکوعا واحدا	رکوع گانې
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
⑤	شروع کوم پہ نوم د اللہ چہ ډیر مہربان زیات رحم کونکې دې	①
	إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ۚ وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ ۚ	
	بیشکہ نازل کړو مونږہ دا (قران) پہ شپہ دقدر کنبی او خہ پتہ دہ تاتہ چی خہ دہ شپہ دقدر مونږ دا کتاب د عزت پہ شپہ کنبی را کوز کړیدی او تاتہ خہ معلومہ دہ چې دعزت شپہ څومرہ (اوچتہ) دہ	

(۱) احمد: ۱/۲۴۸، وهو حدیث صحیح۔

(۲) الطبری: ۵۲۶/۲۴۔

(۳) الطبری: ۵۲۶/۲۴۔

(۴) صحیح مسلم کتاب الصفات المنافقین باب قوله (ان الانسان ليطغى...) ۲۷۹۷۔ نسائی فی الکبری: ۱۱۶۸۳۔

(۵) صحیح مسلم کتاب الصلاة باب يقال فی الركوع والسجود: ۴۸۲، ابوداؤد: ۸۷۵، احمد: ۴۲۱/۲۔

(۶) ددې تخریج پہ سورة انشقاق کنبی تیر شوی دې۔

لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِّنْ أَلْفِ شَهْرٍ تَنَزَّلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا

شبه دقدر | بہترہ دہ | د زرو میاشتونہ | نازلیری (راکوزیری) | فربتی | او روح (جبریل علیہ السلام) |
دعزت شبہ د زرو میاشتو (دعبادت) نہ بہترہ دہ | یہ دی کنبی فرشتی او روح (جبریل علیہ السلام)

يَاذُنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ سَلَامٌ فَسَلَامٌ هِيَ

پہ دی شبہ کنبی | پہ اجازت درب خپل سرہ | د هرکارنہ | سلامتیا دہ | دا شبہ دہ |
دالله ﷺ پہ حکم هرامر خیر سرہ راکوزیری | توله سلامتیا دہ | داشپہ

حَتَّى مَطْلَعِ الْفَجْرِ

دختو دصبا پوری |

ترصبا ختو پوری قائمہ وی

قوله تعالى :- إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ

د لیلۃ القدر فضیلت: مقصد دآدی چه الله ﷻ قرآن کریم په لیلۃ القدر کنبی نازل کړې دې د دې نوم لیلۃ المبارک هم دې. لکه چه بل خای ارشاد دې (إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَرَّكَةٍ) اوداهم د قرآن پاک نه ثابتہ دہ چه دا شبہ درمضان المبارک په میاشت کنبی دہ. لکه چه ارشاد دې (شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ) د ابن عباس ؓ نه روایت دې چه پوره قرآن پاک دلوح محفوظ نه اول آسمان بیت العزت ته پدې شبہ کنبی نازل شو بیابہ تفصیل سرہ دواقعاتو مطابق درجه په درجه په درویش کاله کنبی په رسول الله ﷺ باندي نازل شو. بیابالله ﷻ د لیلۃ القدر د شان اوشوکت اظهار فرمائی چه ددې شبہ یوزبردست برکت خودا دې چه د قرآن کریم په شان اوچت نعمت په دې شبہ نازل شو. نوفرمائی چه تاته خہ خبردې چه لیلۃ القدر خہ خیز دې؟ بیابخپله وائی چه دا یوه شبہ د یوزر کالونه غوره دہ.

شان نزول: امام ابو عیسیٰ ؒ او ترمذی ؒ په ترمذی شریف کنبی د دې آیت په تفسیر کنبی یوروایت راوړلې دې چه یوسف بن سعد د حضرت حسن بن علی ؓ ته چه کله هغوی د حضرت معاویہ ؓ سرہ صلح اوکړه اووئیل چه تاد ایمان والا مخ تورکړو. یانی داسې اووئیل چه ای د مؤمنانومخ توره ونکو نو هغوی اوفرمانیل الله ﷻ دې په تاباندي رحم اوکړې مانه مه خفه کیره نبی کریم ﷺ ته اوخودلې شو چه ستاسو په منبریاندي بنوامید دې. هغوی ؓ ته دا بدمعلوم شونو (إِنَّا أَعْطَيْنَكَ الْكَوْثَرَ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَأَحْسِنْ) نازل شو. یعنی دجنت نهر کوثر رسول الله ﷺ ته د ورکولوزیری ملاوشو. او (إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ) نازل شو. نو زمیاشتی هغه مراد دی په کومو کنبی چه دحضور ﷺ نه پس دبنوامیه مملکت به وی. قاسم ؒ وائی مونږ حساب اولگولو نو هغه پوره زر میاشتی شوې نه یوه ورخ زیاته او نه یوه ورخ کمه) امام ترمذی ؒ داروایت غریب بنائی. اوددې په سند کنبی یوسف بن سعد دې چه مجهول دې او صرف هم په دې یوسند سره دا ذکر دې. مستدرک حاکم کنبی هم دا روایت دې د امام ترمذی ؒ دا فرمانیل چه یوسف مجهول دې په دې کنبی لږ شان نظر دې. د هغه ډیر شاگردان دی یحییٰ بن معین ؒ وائی چه دا مشهور او ثقہ دې اود دہ په سند کنبی خہ اضطراب څنگه چه هم دې. والله اعلم. په هر صورت دا روایت ډیر منکر دې. زمونږ شیخ حافظ حجت ابوالحجاج المزنی هم دا روایت منکر بنائی (دا یاد ساتی چه د قاسم قول کوم چه د ترمذی په حواله سره بیان شوې دې چه هغه وائی مونږ حساب اولگولونود بنوامیه سلطنت د زرو ورخو پورې وو. دادنسختی غلطی دہ یوزر میاشتی لیکل پکار وو. ما

(۱) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة القدر : ۲۲۵۰. حاکم: ۱۷۰/۲.

ترمذی او کتلونو ہلتہ ہم زر میاشتی دی او ورناندی ہم دا راخی. مترجم د قاسم بن فضل حدانی دا و بنا چہ د بنو امیہ د سلطنت مودہ یو زر میاشتی وہ دا ہم صحیح نہ دی خکہ چہ د حضرت معاویہ ؓ مستقل حکومت ۴۰ھ کنسی قایم شو حضرت حسن ؓ د ہغوی پہ لاس باندی بیعت اوکرو اود خلافت امور نی ہغوی تہ حوالہ کرہ. اوتول خلق ہم د حضرت معاویہ ؓ پہ بیعت باندی راجع شو اود دی کال نوم ہم عام الجماعہ مشہور شو. بیا پہ شام وغیرہ کنسی برابر د بنو امیہ حکومت قایم شو او تقریباً د نہوکالوپوری حرمین شریفین، اہواز او بعضی بنارونویاندی د حضرت عبداللہ بن زبیر ؓ حکومت شوی وو خوبیا ہم پہ دی مودہ کنسی کلیہ د ہغہ د لاس نہ حکومت لاپ نہ شو البتہ د بعضی بنارونونہ حکومت اوچت شوی وو. او پہ ۱۳۲ھ کنسی بنوالعباس دہغوی نہ حکومت پہ خپلہ قبضہ کنسی واخستو نود ہغوی د حکومت مودہ (۹۲) کالہ شوه اودا د یو زر میاشتونہ ډیرہ کمہ شوه کہ زیاتہ؟ د زرو میاشتو (۸۳) کالہ او خلور میاشتی جو پری. اود قاسم بن فضل دا حساب داسی خو تقریباً صحیح کیدی شی چہ د حضرت ابن زبیر ؓ د خلافت مودہ د دی شمیرنہ اوویستلی شی. واللہ اعلم. د دی روایت د ضعیف کیدو یوہ وجہ داہم دہ چہ د بنو امیہ د حکومت د زمانی بدی او خرابی بیانول مقصد دی اود لیلۃ القدر پہ دی زمانہ باندی فضیلت ثابت کول خہ د ہغوی د زمانی د خرابوالی دلیل نہ دی. لیلۃ القدر خو پہ ہر شان د بزرگنی والا دہ اودا پورہ سورت د دی مبارکی شپی مدحہ او تعریف بیانوی. د بنو امیہ د زمانی د خرابوالی سرہ د لیلۃ القدر کوم یوفضیلت ثابتیدی شی دا خو بہ بالکل ہم ہغہ متل شی چہ یوسری د توری تعریف کولو سرہ اووانی چہ د لرگی نہ ډیرہ تیرہ دہ. د یوبہترین فضیلت والا سری تہ د یوی کمی درجی پہ ذلیل سری باندی فضیلت ورکول خود ہغہ شریف بزرگ سپکاوی کول دی. یوہ بلہ وجہ واورنی د دی روایت پہ بنا باندی زر میاشتی ہغہ شوی کوم کنسی چہ د بنو امیہ حکومت وو اودا سورت نازل شوی دی پہ مکہ مکرمہ کنسی نو پہ دی کنسی د دی میاشتو حوالہ خنگہ ورکولی شی کوم چہ د بنو امیہ د زمانی دی. نہ پہ دی باندی خہ لفظ دلالت کوی اونہ د معنی پہ توگہ دا گنرلی شی. منبرخو پہ مدینہ کنسی قائمیری اود ہجرت د یوی مودی نہ پس منبرجو رولی شی اوکیخودلی شی نود دی تولو وجوہاتونہ معلومییری چہ داروایت ضعیف او منکر دی. واللہ اعلم.

ابن ابی حاتم کنسی دی مجاہد رضی اللہ عنہ فرمائی نبی کریم ﷺ د بنی اسرائیلود یوسری ذکر او فرمائیلو چہ د زرو میاشتو پوری داللہ ﷻ پہ لار کنسی یعنی جہاد کنسی وسلہ ترلی وہ مسلمانانوچہ داو اوریدہ نو حیران شونواللہ ﷻ دا سورت نازل کرو چہ د یوی شپی د لیلۃ القدر عبادت دہغہ سری د زرو میاشتو د عبادت نہ غورہ دی.

ابن جریر کنسی دی بنی اسرائیلو کنسی یو سری وو چہ د شپی بہ ئی ترسحرہ پوری قیام کولو اود ورخی بہ ئی ددین دبسمنانوسرہ ترماہنامہ پوری جہاد کولو. د زرو میاشتو پوری ئی ہم دا کول نو اللہ ﷻ دا سورت نازل کرو چہ ددی امت د یوسری صرف د لیلۃ القدر قیام کول د ہغہ عبادت گزار د زرو میاشتو د عبادت نہ غورہ دی.

ابن ابی حاتم کنسی دی چہ رسول اللہ ﷺ د بنی اسرائیلو د خلورو عابدانو ذکر او فرمائیلو کومو چہ د اتیاؤ کالوپوری داللہ ﷻ عبادت کری وو دیوی سترگی درپ برابر ئی ہم داللہ ﷻ نافرمانی نہ وہ کری. حضرت ایوب، حضرت زکریا، حضرت حزقیل بن عجزو، حضرت یوشع بن نون علیہم السلام. د رسول اللہ ﷺ صحابہ کرام رضی اللہ عنہم ډیر حیران شو، حضور ﷺ لہ حضرت جبرائیل رضی اللہ عنہ راغلو او وئی وئیل ای محمد ﷺ ستامت د دغہ ډلی پہ عبادت باندی حیرانتیا اوکرہ نواللہ ﷻ ددی نہ ہم غورہ خیز پہ تا باندی نازل کرو او وئی فرمائیل چہ دا غورہ دی د ہغی نہ پہ کوم چہ تا او ستا امت حیرانتیانکارہ کری وہ. نو حضور اکرم ﷺ اوصحابہ کرام رضی اللہ عنہم ډیر زیات خوشحالہ شو. حضرت مجاہد رضی اللہ عنہ فرمائی

مطلب دا دے چہ دے شپے نیک عمل دے مونیخ روژہ دے زرو میاشتود مونیخ او روژے نہ غورہ دے پہ کوم کبھی چہ لیلۃ القدر نہ وی اود نورو مفسرینوہم دا قول دے.

امام ابن جریر رضی اللہ عنہ ہم دا خوبنوی چہ ہغہ زر میاشتی کوم کبھی چہ لیلۃ القدر نہ وی ہم دا تیک دے دے نہ بغیر یوقول ہم تیک نہ دے. لکہ چہ رسول اللہ ﷺ فرمائی چہ دے یوے شپے دے جہاد تیاری دے نہ سوا دے یوزر شپو نہ غورہ دے. مسند احمد (۱) دغہ شان پہ بل حدیث کبھی دے چہ کوم سرے پہ بنہ نیت او بنہ حالت کبھی دے جمعہ دمانخہ دپارہ لارشی دغہ دپارہ دکال داعمالو ثواب لیکلے شی. دپورہ کال دے روژو او پورہ کال دے مونخونو. دے پہ شان نوروہم دیر احادیث دے. نو مطلب دا دے چہ دے زرو میاشتو نہ مراد ہغہ میاشتی دے پہ کوم کبھی چہ لیلۃ القدر رانہ شی لکہ خنگہ چہ دے زرو شپونہ مراد ہغہ شپے دے پہ کوم کبھی چہ یوہ شپہ دے دے عبادت نہ وی. لکہ چہ دے جمعہ طرف تہ تلونکی لہ دے یوکال دے نیکو یعنی ہغہ کال پہ کوم کبھی چہ جمعہ نہ وی. مسند احمد کبھی دے حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ فرمائی چہ کلہ رمضان راغلو نو رسول اللہ ﷺ او فرمائیل خلقو درمضان میاشت راغله داد برکت میاشت دے دے روژے اللہ ﷻ پہ تاسو فرض کړی دے پہ دے کبھی دے جنت دروازے کولاوولے شی اود دوزخ دروازے بندولے شی شیطانان قید تولے شی پہ دے کبھی یوہ شپہ دے چہ دے زرو میاشتو نہ غورہ دے دے دے بنیگری نہ محرومہ کیدونکے حقیقی بدقسمتہ دے. (۲)

نسائی کبھی ہم داروایت دے چہ دے شپے عبادت دے زرو میاشتو دے عبادت نہ غورہ دے. خکہ چہ دے بخاری او مسلم حدیث دے رسول اللہ ﷺ فرمائی کوم سرے چہ دے لیلۃ القدر قیام پہ ایماندارئی او نیک نیتئی سرہ او کړی نودہغہ تول وړاندینی گناہونہ بنیلے شی (۳) بیا فرمائی دے شپے دبرکت دے زیاتوالی پہ وجہ پہ کثرت سرہ فربتئی نازلیری. فربتئی خود ہربرکت او رحمت سرہ نازلیری. لکہ چہ دے قرآن پاک تلاوت پہ وخت کبھی نازلیری اود ذکر مجلسونہ ئی راگیر کړی وی اود دین دے علم زدہ کونکو دے پارہ پہ رضا او خوشحالی سرہ خیلے وزرے خوروی اود ہغوی عزت او اکرام کوی.

قوله تعالیٰ: -- تَنْزِيلُ الْمَلَكِ وَالرُّوحُ فِيهَا يَأْتِينَ رَبِّهِمْ

دروغ نہ مراد حضرت جبرائیل رضی اللہ عنہ دے: روح نہ مراد دلته جبرائیل رضی اللہ عنہ دے دا دے خاص عطف دے پہ عام باندے. بعضی وائی چہ دے روح پہ نوم باندے یوخاص قسم فربتئی دے لکہ چہ پہ سورت ﴿عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ﴾ پہ تفسیر کبھی تفصیل سرہ تیرشوی دے. واللہ اعلم.

بیا فرمائی ہغہ سراسر دسلامتیا شپہ دے پہ کومہ کبھی چہ شیطان نہ خہ بدی کولے شی اونہ خہ تکلیف رسولے شی. حضرت قتادہ رضی اللہ عنہ وغیرہ فرمائی پہ دے کبھی دے تولو کارونو فیصلہ کولے شی. عمراورزق مقرر کولے شی لکہ بل خای ارشاد دے ﴿فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ﴾ یعنی پدے شپہ کبھی دے ہریو حکمت والا کار فیصلہ کولے شی. حضرت شعبی رضی اللہ عنہ فرمائی پہ دے شپہ فربتئی دے جماتونو والا باندے تر سحرہ سلامونہ رالیگی.

قوله تعالیٰ: -- مِنْ كُلِّ أَمْرٍ سَلَّمَ

امام بیہقی رضی اللہ عنہ پخپل کتاب "فضائل اوقات" کبھی دے حضرت علی رضی اللہ عنہ یو غریب اثر دے فربتو پہ نازلیدو کبھی اوپہ مونیخ گزارو باندے دے ہغوی تیریدو کبھی او ہغوی تہ برکت حاصلیدو کبھی روایت کړی دے. ابن ابی حاتم دے حضرت کعب احبار رضی اللہ عنہ یو عجیبہ او حیرانونکے دیر او پد اثر وارد کړی دے پہ کوم کبھی چہ دے فربتو دسدرة المنتہی نہ دے جبرائیل رضی اللہ عنہ سرہ زمکے تہ راتلل او مؤمنانو سرو او مؤمنانو

(۱) احمد ۷۵/۱، ترمذی: کتاب الجہاد باب ماجاء فی فضل المرابط: ۱۶۶۷، ومنندہ صحیح نسائی: ۳۱۷۱.

(۲) احمد: ۲۳۰/۲، نسائی کتاب الصیام باب ذکر الاختلاف علی معمریہ: ۲۱۰۸.

(۳) صحیح بخاری کتاب فضل لیلۃ القدر فضل لیلۃ القدر: ۲۰۱۴، صحیح مسلم: ۷۶۰، ابوداؤد: ۳۷۲.

پنخو د پارہ دعاگانی کول وارد دی. ابوداؤد طیالسی رضی اللہ عنہ فرمائی چه رسول اللہ ﷺ فرمائیلی دی چه لیلۃ القدر ۲۷ یا ۲۹ ده په دې شپه فریبتی په زمکه د شگو د شمیرنه هم زیاتی وی (۱) عبدالرحمن بن ابو یعلی رضی اللہ عنہ فرمائی په دې شپه کنبی د هر امر نه سلامتیاده یعنی هیخ نوې خبره نه پیدا کیږی. د حضرت قتاده رضی اللہ عنہ او ابی زید رضی اللہ عنہ قول ای چه دا شپه سراسر سلامتیا ده هیخ بدی ترسحره پورې نه کیږی. مسند احمد کنبی رسول اللہ ﷺ فرمائی چه لیلۃ القدر باقی پاتی لسو شپو کنبی ده څوک چه د دې قیام د ثواب غوښتلو په نیت سره کوی اللہ ﷻ دهغه وړاندې روستو گناهونه معاف کوی. داشپه د طاقونه ده یعنی یوویشتمه، درویشتمه پنخویشتمه اوویشتمه او آخری شپه. حضور ﷺ فرمائی داشپه بالکل صفاو داسې روښانه وی لکه چه سپوږمنی راختلې وی په دې کنبی سکون اوزره جمع وی نه زیاته یخنی وی اونه گرمی ترسحره پورې ستوری نه پریوخی. یوه نښه ددې داهم ده چه ددې په سحر باندې نمریه تیزو شغلوسره نه راوخی بلکه هغه د څوارلسمې شپې د سپوږمنی په شان صفا راوخی. په دغه ورځ دې سره شیطان هم نه راوخی. (۲) دا اسناد خو صحیح دی ولې په متن کنبی غرابت دې او په بعضو الفاظو کنبی نکارت هم دې.

ابوداؤد طیالسی کنبی دی رسول اللہ ﷺ فرمائی لیلۃ القدر صفا د سکون یخنی گرمی نه خالی شپه ده. ددې په سحر نمریه تته رنړا سور راوخی (۳) حضرت ابو عاصم نیل رضی اللہ عنہ په خپل اسناد سره د حضرت جابر رضی اللہ عنہ نه روایت کوی چه رسول اللہ ﷺ یوځل او فرمائیل لیلۃ القدر راته او خودلې شوه بیا رانه هیره کړې شوه. دا په آخری لسو شپو کنبی ده دا صفا ستره د سکون او عزت والا شپه ده نه زیاته یخه اونه زیاته گرمه. داسې روښانه شپه وی چه داسې معلومیږی لکه چه سپوږمنی راختلې وی دنمر سره شیطان نه راوخی تردې چه نمر خورشی. (۴)

آیا لیلۃ قدریه وړاندینو امتونو کنبی هم وه:- د دې باب په فصل کنبی د علماؤ اختلاف دې چه لیلۃ القدر په وړاندینو امتونو کنبی هم وه که صرف دې امت ته په خصوصیت سره ورکړې شوې ده. په یو حدیث کنبی خوداسې راغلی دی چه حضور ﷺ کله سترگې اوچتې کړې چه د وړاندینو امتونو عمرونه ډیر زیات وو نو د حضور ﷺ خیال راغلو چه زما د امت عمرونه ډیر کم دی نویا به نی نیکنی هم کمې وی او درجې او ثوابونه به نی هم کم وی. نو اللہ ﷻ ورته دا شپه ورکړه اود دې ثواب نی د یوزر میاشتو د عبادت نه زیات ورکولو وعده او کړه (۵) د دې حدیث نه خودا معلومیږی چه صرف هم دې امت ته ورکړې شوې ده بلکه صاحب عدۃ چه د شافعیه نه یوامام دې د جمهور علماؤ هم دغه قول نقل کړې دې. واللہ اعلم.

او خطابي رضی اللہ عنہ خو په دې باندې اجماع نقل کړې ده. یوبل حدیث شریف دې چه د هغې نه دامعلومیږی چه دا شپه څنگه دې امت ته ورکړې شوې وه وړاندینو امتونو کنبی هم وه. حضرت مرثد رضی اللہ عنہ فرمائی چه ماد حضرت ابوذر رضی اللہ عنہ نه تپوس او کړو چه تا د لیلۃ القدر باره کنبی د رسول اللہ ﷺ نه څه سوال کړې وو؟ هغه وئیل واوره ما به د حضور ﷺ نه اکثر تپوسونه کول. یوځل ما عرض او کړو یا رسول اللہ ﷺ دا خو راته او فرماید چه دا لیلۃ القدر هم په رمضان کنبی وی که په نورو میاشتو کنبی؟ حضور ﷺ او فرمائیل چه په رمضان کنبی. ښه ده یا رسول اللہ ﷺ دا هم د انبیاء و کرامو علیهم السلام سره وی چه ترکومی

(۱) مسند الطیالسی: ۲۵۴۵.

(۲) احمد: ۳۲۴/۵.

(۳) مسند الطیالسی: ۲۶۸۰.

(۴) صحیح ابن حزمه: ۲۱۹۰.

(۵) شعب الایمان: ۲۶۶۷. موطا: ۷۱۵/۱.

ہغوی وی نودا ہم وی کله چه انبیاء کرام علیہم السلام انتقال کرې شی نودا ہم اوچتیرې کی که دا به د قیامتہ پورې وی؟ حضور ﷺ او فرمائیل چه نه دا به د قیامت پورې وی. ما وئیل د رمضان په کومه حصه کنبې ده؟ حضور ﷺ او فرمائیل د رمضان په اولولسو کنبې او په آخرو لسو کنبې اولتوبه بیا زه چې شوم او حضور ﷺ ہم په نورو خبرو کنبې مشغول شو. ما بیا موقعه بیامونده او تپوس مې اوکړو حضور ﷺ په دې دواړو عشرو کنبې په کومه عشره کنبې تلاش اوکړم؟ حضور ﷺ او فرمائیل چه په آخری عشره کنبې خو بس اوس نور څه تپوس مه کوه. بیا چې شو خوچه کله موقعه ملاوشوه سوال مې اوکړو ما وئیل حضور ﷺ ستاسو دې قسم وی زما خو هم څه حق جوړیږی او فرمانې چه هغه کومه یوه شپه ده؟ حضور ﷺ سخت غصه شو ماخوداسې د خپل خان باره کنبې چرته په غصه نه وو لیدلې ونی فرمائیل چه په آخری هفته کنبې گوره بس نور تپوس اونه کرې. (۱) دا روایت په نسائی کنبې هم موجود دې دې نه ثابتہ شوه چه دا شپه په وړاندینو امتونو کنبې هم وه اود دې حدیث نه داهم ثابتیږی چه داشپه د نبی کریم ﷺ نه پس هم هرکال راځی.

د شیعہ کبانو بکواس: د بعضو شیعہ گانو ویناده چه دا شپه بالکل اوچت کرې شوې ده دا قول غلط دې هغوی ته د دې حدیث نه غلط فهمی شوې ده په کوم کنبې چه دی هغه اوچته کرې شوې ده اوممکن دی چه ستاسو د پارہ په دې کنبې بهتری وی دا حدیث به پوره اوس راځی.

د حضور ﷺ د دې فرمان نه مطلب دادې چه د دې میاشتی تعین او تقرر اوچت کرې شوې دې نه دا چه د سرنه لیلة القدر اوچته شوې ده. د دې پورتنی حدیث شریف نه داهم معلومیږی چه دا میاشت هم په رمضان المبارک کنبې راځی بله میاشت کنبې نه. د حضرت ابن مسعود ﷺ اود کوفې د علماؤ قول دې چه په ټول کال کنبې یوه شپه ده اوپه هره میاشت کنبې د دې کیدل ممکن دی. دا حدیث د دې نه خلاف دې. سنن ابوداؤد کنبې باب دې چه د دغه سړی دلیل چه کوم وائی لیلة القدر په ټول رمضان کنبې ده. بیا ئی حدیث راوړلې دې چه د حضور ﷺ نه د لیلة القدر باره کنبې تپوس اوشو نو حضور ﷺ او فرمائیل چه په ټول رمضان کنبې ده (۲) د دې دسند ټول راویان ثقہ دی اودا موقوف هم مروی دې. د امام ابوحنیفه ﷺ په یو روایت کنبې دې چه د رمضان په ټوله میاشت کنبې د دې کیدل ممکن دی. غزالی ﷺ هم دا نقل کرې دی خو رافعی ﷺ دې ته بالکل غریب وائی.

لیلة القدر کومه یوه شپه ده: فصل ابورزین ﷺ فرمانی چه د رمضان اوله شپه لیلة القدر ده. د امام شافعی محمد بن ادريس قول دې چه دا اوه لسمه شپه ده. ابوداؤد کنبې د دې مضمون یومرفوع حدیث مروی دې حضرت ابن مسعود ﷺ حضرت زید بن ارقم ﷺ اود حضرت عثمان بن ابوالعاص ﷺ نه موقوف هم نقل دې. د حضرت حسن بصری ﷺ مذهب هم دا نقل کرې دې د دې یودلیل دا بیان کرې شوې دې چه د رمضان المبارک هم دا اوه لسمه شپه د جمعہ وه اوهم داشپه د بدر شپه وه اوه لسم تاریخ باندي جنگ شروع شوې وو کومې ورځ ته چه قرآن یوم الفرقان وئیلې دې. د حضرت علی ﷺ او حضرت ابن مسعود ﷺ نه روایت دې چه یوکم دیرشمه شپه د لیلة القدر ده اوداهم وئیلې شوی دی چه یویشتمه شپه.

د حضرت ابوسعید خدری ﷺ په حدیث کنبې دی چه رسول الله ﷺ به د رمضان په اولولسو ورځو کنبې اعتکاف کولو مونږ هم حضور ﷺ سره په اعتکاف کنبې کیناستو بیا حضور ﷺ له جبرائیل ﷺ راغلو او ورته ئی او فرمائیل کومه چه ته لتوی هغه خوستاسو د پارہ وړاندې ده بیا حضور ﷺ د لسونه د شلورځو اعتکاف اوکړو او مونږ هم. بیا حضرت جبرائیل ﷺ راغلو چه کوم ته لتوی هغه وړاندې ده

(۱) احمد: ۱۷۱/۵، مسنده حسن، لذاته. صحیح ابن حزمه: ۲۱۷.

(۲) ابوداؤد کتاب شهر رمضان، باب من قال فی کل رمضان: ۱۳۸۷.

یعنی لیلۃ القدر۔ درمضان پہ شلم تاریخ باندی حضور ﷺ اوریدو او خطبہ نبی ور کرہ چہ زما سرہ اعتکاف کونکولہ پکار دی چہ هغوی بیا پہ اعتکاف کنبی کینی ما لیلۃ القدر اولیدہ خو مانہ هیره شوه۔ لیلۃ القدر د آخری عشری پہ طاق شپو کنبی ده ما کتلی لکہ چہ زہ پہ ختو کنبی سجدہ کوم۔ د حدیث راوی فرمائی چہ دمسجد نبوی چت صرف د کھجورو د پانرو وو پہ آسمان باندی هغه وخت داوریخی یوہ ورہ تکرہ ہم نہ وه بیا اوریخ راوچتہ شوه او باران اوشو اود نبی کریم ﷺ خوب رنبتیاشو او ما پخپله اوکتل چہ د نبی کریم ﷺ پہ تندی مبارک باندی لمدہ خاورہ لکیدلی وه۔

هم د دي روايت په يوطريق کنبی دی چہ دا د یویشتمی شپي واقعه ده دا حدیث په صحیح بخاری او صحیح مسلم دواړو کنبی دي (۱) امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ په ټولوروايتونو کنبی همدا حدیث د ټولونه زیات صحیح دي۔ داهم ونیلې شوی دی چہ لیلۃ القدر د رمضان په درویشتمه شپه ده د دي دلیل د حضرت عبداللہ بن انیس رضی اللہ عنہ د صحیح مسلم والا هم داسې یوروايت دي۔ (۲) واللہ اعلم۔

یوقول داهم دي چہ څلیریشتمه شپه ده۔ ابو داؤد طیالسی کنبی دی چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی لیلۃ القدر څلیریشتمه شپه ده۔ د دي سندهم صحیح دي (۳) مسند احمد کنبی هم داروايت دي (۴) خود دي په سند کنبی ابن لهیعه دي چہ ضعیف دي۔ بخاری شریف کنبی د حضرت بلال رضی اللہ عنہ نه چہ د حضور صلی اللہ علیہ وسلم مؤذن وو روايت دي چہ دا رومبی اووه دی په آخری عشره کنبی ده (۵) اوهم دا موقوف روايت صحیح دي۔ واللہ اعلم۔ حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ ابن عباس رضی اللہ عنہ جابر رضی اللہ عنہ حسن رضی اللہ عنہ قتاده رضی اللہ عنہ او عبداللہ بن وهب رضی اللہ عنہ هم فرمائی چہ څلیریشتمه شپه لیلۃ القدر ده۔ د سورت بقره په تفسیر کنبی د حضرت وائله بن اسقع رضی اللہ عنہ نه روايت کړې شوې مرفوع حدیث بیان شوې دي چہ قرآن کریم د رمضان په څلیریشتمه شپه نازل شوې دي بعضې وائی پنځه ویشتمه شپه د لیلۃ القدر ده د هغوی دلیل د بخاری شریف دا حدیث دي چہ حضور صلی اللہ علیہ وسلم فرمائلی دا د رمضان په آخری عشره کنبی اولتونې نهه باقی پاتي شي بیا اووه باقی پاتي شي بیا پنځه باقی پاتي شي (۶) نو بیا اکثر و محدثینو د دي هم دا مطلب بیان کړې دي چہ دي نه مراد طاق شپي دی اوهم دا ډیر واضح قول دي او ډیر مشهور دي۔ سره د دي چہ بعضو دا په جفت شپو باندی هم محمول کړې ده۔ لکه چہ په صحیح مسلم کنبی دی حضرت ابوسعید رضی اللہ عنہ دا په جفت کنبی محمول کړې ده (۷) واللہ اعلم۔ دا هم ونیلې شوی دی چہ دا اوویشتمه شپه ده د دي دلیل د صحیح مسلم دا حدیث دي په کوم کنبی چہ دی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی دا اوویشتمه شپه ده۔

مسند احمد کنبی دی حضرت زر رضی اللہ عنہ حضرت ابی بن کعب رضی اللہ عنہ ته اوونیل چہ ستا رور حضرت عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ فرمائی چہ کوم سرې د ټول کال د شپو قیام کوی هغه به لیلۃ القدر بیا مومی۔ هغوی اوفرمائیل اللہ تعالی دي په هغوی رحم اوکړی هغه پوهیږي چہ داشپه هم په رمضان کنبی ده اوداد رمضان اوویشتمه شپه ده۔ بیا په دي خبره باندی حضرت ابی رضی اللہ عنہ قسم اوخوړلو ما تپوس اوکړو تاسو ته دا څنگه معلومه شوه؟ جواب ملا وشو چہ داننبی کومې چہ مونږ ته خودلې شوی دی چہ په دي ورځ نمر بغیرد شغلونه راوخی۔ (۸)

(۱) صحیح بخاری کتاب فضل لیلۃ القدر باب تحری لیلۃ القدر فی الوتر من العشر الاواخر: ۲۰۱۸، صحیح مسلم: ۱۱۶۷۔

(۲) صحیح مسلم کتاب الصیام باب فضل لیلۃ القدر والحث علی طلبها: ۱۱۶۷۔

(۳) ۱۲/۶: ۱۲۱

(۴) صحیح بخاری کتاب المغازی باب عمر: ۸۹، حدیث: ۴۴۷۰۔

(۵) صحیح بخاری کتاب المغازی باب عمر: ۸۹، حدیث: ۴۴۷۰۔

(۶) صحیح بخاری کتاب فضل لیلۃ القدر باب تحری لیلۃ القدر فی الوتر من العشر الاواخر: ۲۰۲۱۔

(۷) صحیح مسلم کتاب الصیام باب فضل لیلۃ القدر: ۱۱۶۷۔

(۸) صحیح مسلم کتاب صلاة المسافر باب الندب الا کیدالی قیام لیلۃ القدر: ۷۶۲۔

پہ یوبل روایت کنبی دی چہ حضرت ابیؓ او فرمائیل د هغه الله ﷻ قسم چہ دهغه نہ بغیرد عبادت لائق خوک نشتہ چہ دا شبہ ہم پہ رمضان کنبی ده هغوی پہ دې باندي ان شاء الله هم اونہ فرمائیل او کلک قسم نی اوخوړلو. بیا فرمائی ماته بنه معلومه ده چہ دا کومه شبہ ده په کومه کنبی چہ د رسول الله ﷺ د قیام حکم دې. دا اوویشتمه شبہ ده. د دې ننبه دا ده چہ د دې په سحر نمر په سپین رنگ کنبی راوخی او تیزوالې په کنبی ډیر نه وی (۱) حضرت معاویهؓ حضرت ابن عمرؓ او حضرت ابن عباسؓ وغیره نه هم روایت دې چہ رسول الله ﷺ فرمائیلی دا اوویشتمه شبہ ده. د سلفو یوډلې هم دا وئیلی دی اود امام احمد بن حنبل اختیار کړې شوي مسلک هم دا دې اود امام ابوحنیفهؒ نه هم د دې روایت یوقول دې.

د اوویشتمې شبې ثبوت د قران پاک د الفاظونه: بعضو سلفود قرآن کریم د الفاظونه هم د دې ثبوت حواله ورکړې ده. دغه شان (هی) په دې سورت کنبی اوویشتمه کلمه ده اود دې معنی ده 'دا' واللہ اعلم. طبرانی کنبی دی چہ حضرت عمر بن خطابؓ د رسول الله ﷺ صحابه کرامؓ راجمع کړل اود هغوی نه نی د لیلة القدر باره کنبی تپوس اوکړو نو دتولواجماع په دې امر باندي اوشوه چہ دا د رمضان په آخری لسوکنبی ده. ابن عباسؓ خو دا هم او فرمائیل چہ زه خودا هم پیژنم چہ کومه شبہ ده. حضرت عمرؓ او فرمائیل چہ بیا اووایه کومه شبہ ده؟ وئی فرمائیل په دې آخری عشره کنبی اووه په تیریدو باندي یا اووه په باقی پاتي کیدو باندي. حضرت عمرؓ تپوس اوکړو دا څنگه معلومه شوه؟ جواب نی ورکړو چہ گوره الله ﷻ آسمانونه هم اووه پیدا کړی او زمکې هم اووه پیدا کړی میاشت هم په هغو باندي ده د انسان پیدائش هم په اووه دې خوراک هم اووه دې سجدي هم اووه دی د بیت الله شریف طواف هم اووه چکړې دی د رمی جمار کانړی هم اووه دی اود دغه شان د اووه د شمیر ډیر داسې څیزونه نی نور هم داسې اوشمیرل. حضرت فاروق اعظمؓ او فرمائیل چہ ستاعقل هلته اورسیدو چرتہ چہ زمونږ خیالات هم اونہ رسیدل. دا چہ او فرمائیلی شو اووه خوراک هم دې د قرآن کریم آیت ﴿فَأَبْتْنَا فِيهَا حَيَاتًا وَعَيْنًا وَقَظِيًا﴾ مراد دې په کومو کنبی چہ د اووه څیزونو ذکر دې کوم چہ خوړلې شی ددې اسناد هم جید او قوی دی خو په متن کنبی ډیر غرابت دې. واللہ اعلم.

داهم روایت دې چہ یوکم ډیرشمه شبہ ده. د حضرت عباده بن صامتؓ د سوال په جواب کنبی حضور ﷺ فرمائیلی ووچہ دا په آخری عشره کنبی په طاقو شپو کنبی لټوه یعنی یویشتمه درویشتمه پنځه ویشتمه اوویشتمه او یوکم ډیرشمه یا آخری شبہ. (۲) مسند کنبی دی چہ لیلة القدر اوویشتمه شبہ ده. یا یوکم ډیرشمه شبہ ده په دې شبہ فربستی په زمکه باندي د سنگیر نه هم زیاتې وی (۳) د دې اسناد هم بنه دی. یوقول دا هم دې چہ آخری شبہ لیلة القدر دې ځکه چہ دا اوس کوم حدیث تیرشو په دې کنبی دی او په ترمذی اونسانی کنبی هم دی چہ کله نهه باقی پاتي شی یا اووه یا پنځه یادری یا آخری شبہ یعنی په دې شپو کنبی د لیلة القدر لټول کوئی. امام ترمذی دې ته حسن صحیح وائی او په مسند کنبی دی چہ دا آخری شبہ ده.

د لیلة القدر لټون: فصل: حضرت امام شافعیؒ فرمائی چہ په دې مختلفو احادیثو کنبی داسې تطبیق کیدی شی چہ د ادسوالونو جواب دې چا وئیل چہ حضرت مونږ دا په فلان کوشپو کنبی لټوو نو حضور ﷺ او فرمائیل او. حقیقت دا دې چہ لیلة القدر مقررہ شبہ ده او په دې کنبی بدلون نه کیمی. امام ترمذیؒ د امام شافعیؒ هم د دې معنی قول نقل کړې دې. ابوقلابهؒ فرمائی چہ د آخری عشرې په

(۱) احمد: ۱۳۰/۵. صحیح مسلم: ۷۶۲.

(۲) احمد: ۳۱۸/۵.

(۳) احمد: ۵۱۹/۵.

شپو کنبی د دې پھر بدلیری. امام مالک رضی اللہ عنہ امام ثوری رضی اللہ عنہ امام احمد بن حنبل رضی اللہ عنہ امام اسحاق بن راہویہ رضی اللہ عنہ ابو ثور مزنی رضی اللہ عنہ ابوبکر بن خزیمہ رضی اللہ عنہ وغیرہ ہم دافرمانیلی دی. د امام شافعی رضی اللہ عنہ نہ قاضی رضی اللہ عنہ ہم دا نقل کری دی اوهم دا تیک هم ده. واللہ اعلم. د دې قول لږ ډیر تائید د بخاری او مسلم د دې حدیث نه هم کیږی چه یوڅوک صحابه کرام د رسول الله ﷺ خوب کنبی د لیلة القدر د رمضان په روستو شپو کنبی خودلې شوی. هغوی اوفرمانیل چه زه وینم چه ستاسو خوبونه د دې موافق دی هرطلب کونکی له پکار دی چه لیلة القدر په دې اووه آخری شپو کنبی اولتوی. (۱)

د حضرت عائشه رضی اللہ عنہا نه هم په بخاری او مسلم کنبی روایت دې چه رسول الله ﷺ فرمانیلی د رمضان په آخری عشره کنبی طاقتو شپو کنبی د شب قدر تلاش کوئی (۲) د امام شافعی رضی اللہ عنہ په دې فرمان باندي چه چه لیلة القدر په هر یو رمضان کنبی یوه مقررہ شپه ده دابدلیږی رابدلیږی نه. دا حدیث دلیل جوړیدی شی کوم چه په صحیح بخاری کنبی د حضرت عباده بن صامت رضی اللہ عنہ په روایت سره نقل دې. رسول الله ﷺ مونږ له د لیلة القدر د شپې چه په فلانکئی شپه لیلة القدر دې راووتلو خو دوه مسلمانان په خپل مینخ کنبی په جنک وو حضور ﷺ اوفرمانیل چه تاسو ته د لیلة القدر د شپې د خبرخودلود پاره راغلې ووم خود فلانکئی فلانکئی د جگړې په وجه هغه اوچته کری شوه اوممکن دی چه هم په دې کنبی ستاسو خپروی. اوس دا په نهمه اوومه او پنځمه کنبی اولتوی (۳) د دلالت وجه دا ده که ددې تعین د همیشه د پاره نه وونود هرکال د لیلة القدر علم به نه شو حاصلیدی. که د لیلة القدر اوختل راوختل کیدی شو نوصرف هم د هغه کال د پاره به معلومه شوی وه چه فلانکئی شپه ده د نورو کالونودپاره به تعین نه شو کیدی. اودا یوجواب د دې کیدی شی چه حضور ﷺ صرف هم د هغه کال د لیلة القدر د خبرو کړنود پاره تشریف راوړې وو. د دې حدیث نه دا هم معلومه شوه چه جنک جگړې خیر اوبرکت کته ورکول او علم غرق کوی. په یوبل صحیح حدیث کنبی دی چه بنده د خپلو گناهونو په وجه د رزق نه محروم کولی شی (۴) دا یادساتی دا حدیث کوم کنبی چه فرمانیلی دی اوچته کری شوه دې نه مراد ددې د تعین علم اوچتیدل دی دانه چه بالکل لیلة القدر د دنیا نه اوچته کری شوه. لکه چه د جاهلانو شیعه گانو قول دې په دې باندي لوی دلیل دا دې چه هم ددې لفظ نه پس دا دی چه حضور ﷺ اوفرمانیل چه دا په نهمه اوومه او پنځیشتمه کنبی اولتوی. د حضور ﷺ دا فرمان چه ممکن ده دې کنبی ستاسو خپروی یعنی د دې د تعین اومقرروالی په علم نه کیدو کنبی، د دې مطلب دا دې چه کله دا مبهم ده نود دې لتیونکې په کومو شپو کنبی چا دا ممکن ده گوری په دې ټولو شپو کنبی په خلوص سره عبادت کنبی لگیاوی. په خلاف د دې چه معلومه شی په فلانکئی شپه کنبی ده نو هغه به صرف هم د دې شپې عبادت کوی. ځکه چه همتونه کمزوری دی او د دې دپاره حکمت د حکیم تقاضا همدغه ده چه ددې شپې دتعین خبر نه ورکوی اود دې شپې دلتهون په شوق کنبی په دې مبارکه میاشت کنبی بنه په زړه لگولوسره عبادتونو کنبی مشغول وی. ددې د پاره پخپله د الله ﷻ پیغمبر حضرت محمد ﷺ هم د خپل وفات پورې درمضان د آخری عشرې اعتکاف کولو اود حضور ﷺ نه پس ازواج مطهرات رضی اللہ عنہم اعتکاف کولو. دا حدیث بخاری او مسلم دواړو کنبی دې. (۵)

د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما په روایت کنبی دی چه حضور ﷺ به د رمضان المبارک د آخری عشرې اعتکاف

(۱) صحیح بخاری کتاب فضل لیلة القدر باب التماس لیلة القدر فی السبع الاواخر: ۲۰۱۵.

(۲) صحیح بخاری کتاب فضل لیلة القدر باب تحری لیلة القدر فی الوتر من العشر الاواخر: ۲۰۱۸، صحیح مسلم: ۱۱۶۹.

(۳) صحیح بخاری کتاب فضل لیلة القدر باب رفع معرفة لیلة القدر لتلاحی الناس: ۲۰۲۳.

(۴) ابن ماجه کتاب الفتن باب العقوبات: ۴۰۲۲.

(۵) صحیح بخاری کتاب الاعتکاف باب الاعتکاف فی العشر الاواخر: ۲۰۲۶. صحیح مسلم: ۱۱۷۲.

کولو۔ حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا فرمائی کہ کلمہ بہ د رمضان المبارک آخری لس شپہ پاتے شوے نو رسول اللہ ﷺ بہ تولہ شپہ بیداروو اود خپل کوروالا بہ ئی ہم راپاسول او ملا بہ ئی ترلہ (۱) صحیح بخاری او مسلم) مسلم شریف کنبی دی حضور ﷺ چہ بہ پہ کوم محنت سرہ پہ دے ورخو کنبی عبادت کولو پہ دومرہ محنت سرہ بہ پہ نورو وختونو کنبی د نبی کریم ﷺ عبادت نہ وو (۲) ہم دغہ معنی د پورتنی حدیث د دے جملے چہ حضور ﷺ بہ ملا مضبوطہ ترلہ یعنی پہ عبادت کنبی بہ ئی پورہ کوشش کولو۔ د دے دا معنی ہم شوے دہ چہ حضور ﷺ بہ بیبیانو سرہ نہ ملاویدلو اودا ہم کیدے شی چہ دواہ خبرے مراد وی یعنی بیبیانو سرہ ملاویدل بہ ئی ہم ترک کول اود عبادت پہ مشغولتیا کنبی بہ ئی ملا ہم ترلہ۔ د مسند احمد د حدیث دا الفاظ دی چہ کلمہ بہ د رمضان آخری لس ورخے باقی پاتے کیدے نو حضور ﷺ بہ تہبند مضبوط ترلو اود بنخو نہ بہ جدا اوسیدلو (۳) امام مالک رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د رمضان پہ آخری لسو شپو کنبی د لیلة القدر یوشان کوشش کوئی یوے شپہ لہ پہ بلہ بانڈے ترجیح مہ ورکوئی۔ (شرح رافعی)

پہ رمضان کنبی زیات عبادت کوئی۔ -داهم یاد ساتی چہ ہسے خوہروخت پہ کثرت سرہ دعاغوبنتل مستحب دی خو پہ رمضان کنبی نور ہم زیاتوالے کول پکار دی پہ آخری عشرہ کنبی او خاص کر پہ طاق شپو کنبی دادعا پہ کثرت سرہ کوئی (اللهم انک عفوتکب العفو فاعف عنی) ای اللہ ﷻ معافی کونکے ئی اومعافی خونبوی ما ہم معاف کرہ۔ مسند احمد کنبی دی چہ حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا د حضور ﷺ نہ تپوس او کپروکہ ماتہ لیلة القدر ملاوشی نوزہ کومہ دعا او کپرم؟ حضور ﷺ ہم دا اوخودلہ۔ دا حدیث پہ ترمذی نسائی او ابن ماجہ کنبی ہم دے۔ امام ترمذی رضی اللہ عنہ دے تہ حسن وائی او پہ مستدرک حاکم کنبی ہم روایت شوے دے او امام حاکم دا د بخاری او مسلم پہ شرط بانڈے صحیح بنائی۔ یوعجیبہ او حیرانونکے اثر د کوم تعلق چہ لیلة القدر سرہ دے۔

امام ابو محمد بن ابوحاتم پہ خپل تفسیر کنبی د دے سورت پہ تفسیر کنبی د حضرت کعب رضی اللہ عنہ نہ روایت کرے دے چہ سدرۃ المنتھی کوم چہ د اووم آسمان پہ حد بانڈے جنت سرہ نیردے دے کوم چہ د دنیا او آخرت پہ فاصلہ بانڈے دے د دے اوچتوالے پہ جنت کنبی دے او د دے بناخونہ او خانگی د کرسنی لاندے دی پہ دے کنبی دومرہ فربتی دی د کومو شمیرچہ د اللہ ﷻ نہ بغیر بل چاتہ نہ دے معلوم۔ د دے پہ ہریو بناخ بانڈے بے شمیرہ فربتی دی د یووینستہ برابر ہم داسے خائی نشتہ چہ د فربتونہ خالی وی۔ د دے ونی پہ مینخ کنبی د حضرت جبرائیل رضی اللہ عنہ مقام دے۔ د اللہ ﷻ د طرف نہ حضرت جبرائیل رضی اللہ عنہ تہ آواز کولے شی چہ ای جبرائیل د لیلة القدر پہ شپہ د دے ونی تولے فربتی خان سرہ واخلد زمکے تہ لارشد۔ دا تولے پہ تولے فربتی د رافت او رحمت دی د چا پہ زہ کنبی چہ د ہریومؤمن د پارہ د رحم جذبات پہ چپو دی۔ د نمر دویدوسرہ دا تولے فربتی حضرت جبرائیل رضی اللہ عنہ سرہ د لیلة القدر پہ شپہ کنبی راکوزیری او پہ تول مخ د زمکے خوریری۔ پہ ہریوخائی پہ سجده قیام کنبی مشغولیری اود تولو مؤمنانو بنخو او سرو د پارہ دعاگانے غواری۔ او پہ گرجو کنبی مندرونو کنبی آتش کدو کنبی بت خانو کنبی غرض د اللہ ﷻ نہ بغیرچہ پہ کومو خایونو کنبی عبادت کولے شی ہلتہ دا فربتی نہ خئی اوہغہ خایونوتہ ہم چرتہ چہ تاسو گندہ خیزونہ غورزونے اوہغہ کورتہ کوم خائی چہ نشئی موجود وی یاد نشئی والا خیز وی یاپہ کوم کور کنبی چہ بت جو کرے شوی وی پہ کوم کور کنبی چہ دول سورنا او باجے وی تصویرونہ وی یا یران وی ہلتہ دا د رحمت فربتی نہ خئی۔ حضرت

(۱) صحیح بخاری کتاب الاعتکاف باب الاعتکاف فی العشر الاواخر: ۲۰۲۵، صحیح مسلم: ۱۱۷۱.

(۲) صحیح مسلم کتاب الاعتکاف باب الاجتہاد فی العشر الاواخر من شهر رمضان ۱۱۷۵.

(۳) ترمذی: کتاب الدعوات باب فی فضل سوال العالیة والمعافاة: ۳۵۱۳، وهو حدیث صحیح، ابن ماجہ: ۳۸۵۰.

جبرائیل علیہ السلام تلو موؤمنانو سرہ لاس ملاوھی. د هغی نبنه دا ده چه وینسته په بدن باندې اودریری زرونه نرم شی سترگی اوبنکی تویوی. دغه وخت کنبی سړی له پوهیدل پکار دی چه دې وخت کنبی زما لاس د حضرت جبرائیل علیہ السلام په لاس کنبی دې.

حضرت کعب رضی الله عنه فرمائی چه کوم سړی په دې شپه کنبی درې ځل لاله الا الله او وائی نو په دې اول ځل و نیلویاندي دگناهونو بښنه کیږی په دویم ځل و نیلویاندي د اورنه خلاصی ملاویږی اوله دریم ځل و نیلو سره جنت کنبی داخلیری. راوی تپوس کوی چه ای ابواسحاق که څوک دا کلمه په رښتونی سره او وائی نو؟ فرمائی چه داڅو به دهغه د خلی نه اوڅی څوک چه په صداقت سره د دې وایونکی وی. د هغه الله تعالی قسم د چا په لاس کنبی چه زما ځان دې چه لیله القدر په کافر او منافق باندې دومره درنه پریوڅی لکه چه دهغه په شاباندې غر پریوتو. غرض ترسحره پورې فرښتی داسې وی بیا د تولونه اول جبرائیل علیہ السلام پورته خیزی او ډیر اوچت ختلویاندي خپلې وزرې خوروی، خاص کر هغه دوه شنې وزرې چه ددې شپې نه بغیر هغه هیڅ کله هم نه خوروی او هم دغه وجه ده چه دنمر رنرا تته شی او شغلې تی نه وی بیا یوې یوې فرښتی ته اواز کوی او ټولې پورته خیزی. نود فرښتو نور او د حضرت جبرائیل علیہ السلام د وزرو نور یوځای شی او د نمر رنرا تته کړی. په دغه ورځ نمر متحیر پاتې شی. حضرت جبرائیل علیہ السلام او د ټولې بې شمیره فرښتی په دغه ورځ د آسمان اوزمکې په مینځ کنبی د موؤمنانو سړو او موؤمنانو بنڅو د پاره د رحمت دعاگانې غواړی اود هغوی د گناهونو بښنه غوښتلو کنبی تیروی. په نیک نیتنی سره روژه ساتونکو د پاره اود هغه خلقو د پاره هم د چا چه داخیال وی چه که راتلونکی کال کنبی هم الله تعالی ژوندراکړو نود رمضان روژې به په بڼه شان سره پوره کوی. هم دغه دعاگانې غواړی. ماښام د دنیا آسمان ته خیزی اود هغه ځای ټولې فرښتی حلقې جوړولوسره دې نه چاپیره جمع کیږی اود یویوسړی او یوې یوې بنڅې باره کنبی ترې تپوس کوی اودوی جواب ورکوی. تردې تپوس کوی چه فلانکې سړی دې کال کنبی تاسو په کوم حال کنبی او کتلونو وائی چه په تیر کال کنبی خو هغه مونږ په عبادت کنبی لیدلې وو خودې کال کنبی هغه په بدعتونو کنبی اخته اوفلانکې سړی پروس کال په بدعتونو کنبی اخته وو خو په دې کال کنبی هغه مونږ په سنت طریقه باندې په عبادتونو کنبی اولیدلو. نودا فرښتی د هغه اولنی سړی د پاره د بښنی دعاگانې غوښتل موقوف کړی اود هغه دویم کس د پاره د بښنی دعاگانې شروع کړی اودا فرښتی هغوی ته اوروی چه مونږ فلانکې فلانکې د الله تعالی په ذکر کنبی اولیدلو فلانکې په رکوع کنبی فلانکې په سجده کنبی فلانکې د کتاب الله په تلاوت کنبی. غرض دا چه یو د شپه ورځ دلته په تیرولو کنبی دویم آسمان ته څی دلته هم دغه شان وی. تردې چه سدره المنتهی ته خپل خپل ځای ته اورسی. دغه وخت سدره المنتهی دهغوی نه تپوس کوی په ما کنبی اوسیدونکو زما هم په تاسو حق دې زه هم د هغوی سره محبت ساتم څوک چه دالله تعالی سره محبت ساتی. لږ شان ماته هم د خلقو د حالت خبرا کړنی اود هغوی نومونه راته اوبښائی.

کعب احبار رضی الله عنه فرمائی چه اوس فرښتی د هغې په وړاندې شمیرکوی اود یو یو بنڅې او سړی سره د پلارنومونه بښائی. بیا جنت سدره المنتهی ته متوجه کیږی اوتپوس کوی چه په تا کنبی اوسیدونکو فرښتو چه کوم خبر تاته درکړو ماته تی هم بیان کړه. سدره المنتهی هغې ته ذکر کوی نو هغه وائی چه د الله تعالی رحمت دې وی په فلانکې سړی او فلانکې بنڅه ای الله دوی زر ماسره یوځای کړی. حضرت جبرائیل علیہ السلام د ټولونه اول خپل ځای ته رسی او هغه ته الهام کیږی اودې عرض کوی پروردگار! ماستا فلانکې فلانکې بنده په سجده کنبی اولیدلو ته هغه اوبښی الله تعالی فرمائی ما هغه اوبښلو. حضرت جبرائیل علیہ السلام دا د عرش اوچتونکو فرښتو ته خبر ورکوی بیا ټول وائی چه په فلانکې فلانکې بنڅې او سړی باندې دې د الله تعالی رحمت وی او بښنه دې وی.

بیا حضرت جبرائیل علیہ السلام خبرورکوی چه الله تعالی فلانکھی سرې تیرکال په سنت باندي عمل کونکې او بدعت نه منع کیدونکې پریخودی وو خو په دې کال کنبې بدعتونو کنبې پریوتلې وو اوستا د احکامو نه ئی مخ اړولې. الله تعالی فرمانی چه ای جبرائیل علیہ السلام که دې د مرگ نه یودرې ساعتته وړاندي هم توبه او کړې نوزه به ئی اوبنسم. دغه وخت کنبې حضرت جبرائیل علیہ السلام زر اووانی چه ای الله هم ستا د پاره ټول تعریفونه دی ای الله ته په خپل مخلوق باندي د ټولونه ډیر مهربانی. په بندیکانو باندي ستا مهربانی پخپله د هغوی د خپلې مهربانۍ نه هم زیاته ده. دغه وخت کنبې عرش اودې سره خواو شاخیزونه پردې او ټول آسمانونه خوزیرې اووانی **﴿الحمد لله الرحيم الحمد لله الرحيم﴾** حضرت کعب رضی الله عنه دا فرمانی چه کوم سرې د رمضان المبارک روژې پوره کړی اودهغه دا هم نیت وی چه د رمضان نه پس به هم د گناهونونه بچ کیرم هغه به بغیرد سوال جواب او بغیرد حساب کتاب جنت کنبې داخلیرې.

﴿الحمد لله﴾ د سورت لیلۃ القدر تفسیر ختم شو.

﴿تفسیر سورت بینه﴾

د سورت تعارف:- کله چه دا سورت نازل شو نو حضرت جبرائیل علیہ السلام حضور نبی اکرم صلی الله علیه و آله ته او فرمائیل د الله تعالی د طرف نه تاته حکم شوی دې چه دا سورت حضرت ابی رضی الله عنه ته واوروه. حضور صلی الله علیه و آله دې ذکر حضرت ابی رضی الله عنه ته او کړو نوهغه او فرمائیل یارسول الله صلی الله علیه و آله هلته زما ذکر شوی دې؟ حضور صلی الله علیه و آله او فرمائیل اونو حضرت ابی رضی الله عنه په ژړا شو **﴿مسند احمد﴾** هم د مسند په یوبل روایت کنبې دی چه حضرت ابی رضی الله عنه تپوس کړې وویارسول الله صلی الله علیه و آله الله تعالی زما نوم اخستی دې؟ **﴿﴾**

د احديث بخاری مسلم ترمذی او نسائی کنبې هم دې. د مسند په یوبل روایت کنبې دی چه کوم وخت حضرت ابی رضی الله عنه دا واقعہ بیان کړه هغه وخت حضرت عبدالرحمن بن ابزی رضی الله عنه او وئیل بیا خوبه ته ای ابو منذر ډیر خوشحاله شوی ئی. وئیل او خوشحالیدم ولی نه الله تعالی پخپله فرمانی **﴿قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ قَبْدَلِكْ فَلْيَقْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ﴾** یعنی او وایه چه د الله تعالی په فضل اورحمت سره خلق خوشحاله شی. دا د هغوی د راجمع کړې شوی ډیر بهتردی. **﴿﴾**

بل حدیث کنبې دی حضرت رسول کریم صلی الله علیه و آله دا سورت د حضرت ابی رضی الله عنه په وړاندي تلاوت کړو په دې کنبې دا آیت هم وو **﴿لوان ابن ادم سال وادیا من مال فاعطيه لسئال ثانيا ولو سئال ثانيا فاعطيه لسئال ثالثا ولا يملأ جوف ابن ادم الا التراب ويتوب الله على من تاب وان ذلك الدين عند الله الحنيفية غير المشركة ولا اليهودية ولا النصرانية ومن يفعل خيرا قلن يكفوه﴾** یعنی که انسان زمانه د یوډك څنگل سره زر او غواړی اوزه ئی هغه له ورکړم نو بیا به بل غواړی او که دویم ته ورکړم نو یقینا به دریم کس غواړی. د انسان خیته سواد خاورونه بل څیزنه شی ډکولې. څوک چه توبه او کړې نواله صلی الله علیه و آله هم د هغه توبه قبلوی. د الله تعالی په نيزد مقبول دین هغه دې چې خالص او پاک وی د شرک، یهودیت او نصرانیت نه. کوم سرې هم چه نیک کار او کړې د الله تعالی په نيزد به د هغه ناقدری نه کیرې. **﴿مسند احمد﴾** ترمذی شریف کنبې هم داروایت دې او امام ترمذی رضی الله عنه دې ته صحیح حسن وئیلې دې. طبرانی کنبې دی چه کله حضور صلی الله علیه و آله حضرت ابی رضی الله عنه ته او فرمائیل چه ماته حکم شوی دې چه زه ستا په وړاندي قرآن او وایم نو حضرت ابی رضی الله عنه عرض او کړو حضور صلی الله علیه و آله ما په الله تعالی باندي ایمان راوړې دې ستاسو په لاس باندي مې اسلام راوړې دې هم ستاسو نه مې د دین علم حاصل کړې دې. حضور صلی الله علیه و آله بیا هم دا او فرمائیل نو حضرت ابی رضی الله عنه عرض او کړو یارسول الله صلی الله علیه و آله آیا زما هلته ذکر

^(۱) احمد: ۴۸۹/۳، ح/۱۶۱۰۱.

^(۲) احمد: ۱۳۰/۳ صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة لم یکن باب غیر: ۱ حدیث: ۴۹۵۹.

^(۳) احمد: ۱۲۳/۵، ح/۲۱۳۷، وسنده حسن لذاته.

^(۴) احمد: ۱۳۱/۵، ترمذی کتاب المناقب باب فضل ابی بن کعب رضی الله عنه: ۳۸۹۸، وهو حدیث حسن.

شوی دی؟ حضور ﷺ او فرمائیل ستا پہ نوم او نسب سره (ملاء الاعلیٰ) کنبی ستا ذکر اوشو. حضرت ابی
 ﷺ عرض او کړو چه ښه بیا اولولنی. دا روایت په دې طریق سره غریب دې او ثابت هغه دې کوم چه اول
 بیان شو.

فائده:- دا یادساتی چه د حضور ﷺ دا سورت دابی ﷺ په وړاندې لوستل دادهغه د ثابت قدمی او د
 ایمان د زیاتوالی د پاره وو. مسند احمد ابوداؤد نسائی او مسلم کنبی دی چه یو ځل د حضرت عبداللہ
 بن مسعود ﷺ تلاوت واوریده نو حضرت ابی ﷺ وړان ناست وو ځکه چه هغه څنگه دا سورت د حضور
 ﷺ نه زده کړې وو حضرت عبداللہ هغه شان نه ولوستلې. په غصه کنبی دې د نبی کریم ﷺ په خدمت
 کنبی بوتلو حاضر نی کړو. حضور ﷺ د دې دواړو نه قرآن واوریده هغه په خپله طریقه او ده په خپله
 طریقه تلاوت او کړو حضور ﷺ او فرمائیل دواړو تیک اولوستلو. حضرت ابی ﷺ فرمائی چه زه خو دومره
 په شک شبه کنبی پریوتم چه د جاهلیت د زمانې شک مې مخې ته راغلو. حضور ﷺ چه دا اوکتل نو زما
 په سینه باندې نی خپل لاس مبارک کیخودو په څه سره چه زه خولې خولې شوم او په ما باندې دومره
 یره شروع شوه لکه چه الله ﷻ خپلی مخې ته وینم. بیا حضور ﷺ او فرمائیل واوره حضرت جبرائیل
 ماله راغلو او ونی فرمائیل د الله ﷻ حکم دې چه قرآن هم په یو قراءت باندې خپل امت ته اولوله. ما
 ونیل زه د الله ﷻ نه معافی بیننه او مغفرت غواړم بیا ما ته د دوو قراءتونو اجازت او کړې شو خو بیا
 مې هم زیاتوالې غوښتلو تردې چه د اووه قراءتونو اجازت ملاوشو^(۱) دا حدیث په مختلفو سندونو او
 مختلفو الفاظو سره د تفسیر په شروع کنبی پوره شان سره بیان شوې دې اوس چه دا مبارک سورت
 نازل شو او په دې کنبی آیت (رَسُولٌ مِّنَ اللَّهِ يَتْلُوا صُحُفًا مُّطَهَّرَةً ۚ فِيهَا كُتِبَ قِيمَةٌ ۗ) هم نازل شو. په دې وجه حضور
 ته حکم اوشو چه د رسولو په توگه او ثابت قدمی ورکولو د پاره اود خبرولود پاره لوستلوسره حضرت
 ابی ﷺ ته واوروه. د چا دې دا خیال نه وی چه د زده کولو په توگه یاد یادولو د پاره حضور ﷺ دا سورت
 هغه ته تلاوت کړې وو. والله اعلم.

نو چه څنگه حضور ﷺ په هغه ورځ د حضرت ابی ﷺ شک شبه لرې کولو د پاره حضور ﷺ ته د مختلفو
 قراءتونو جائز ساتلو باندې پیداشوې وه دهغه په وړاندې دا سورت تلاوت کړو تیک همدغه شان د حضرت
 عمر بن الخطاب ﷺ واقعه چه هغه هم د حدیبیه والا په کال د صلح په معامله کنبی خپل خفگان
 ښکاره کولوسره ډیر سوالونه د حضور ﷺ نه کړې وو. په کومو کنبی چه یودا هم وو تاسو مونږ ته دا نه
 ووفرمائیلی چه مونږ به بیت الله ته څو او طواف به کوو؟ حضور ﷺ او فرمائیل چه او دامې ضرور ونیلې
 وو خودامې نه وو ونیلی چه په دې کال به دا کیږی. یقینا هغه وخت راروان دې چه ته به هلته څې
 او طواف به کوې. اوس د حدیبیه نه واپس کیدو سره سورت فتح نازل شو نو حضور ﷺ حضرت عمر
 راوغوښتو اودا سورت نی ورته واورولو^(۲) په کوم کنبی چه دا آیت هم دې (لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّسُلَ بِالْحَقِّ
 لَمَّا خَلَّ السُّجْدَ الْحَرَامَ إِذْ سَأَلَ اللَّهُ آمِنِينَ مُخْلِقِينَ رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ ۗ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذَلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا ۗ)
 یعنی الله ﷻ دخپل رسول ﷺ خوب رښتیا کړو یقینا ستاسو داخله به په مسجد الحرام کنبی د امن او
 امان سره وی لکه چه اول د دې ذکر بیان هم شوې دې. حافظ ابو نعیم رحمته الله علیه خپل کتاب "اسماء صحابه"
 کنبی حدیث راوړلې دې چه رسول الله ﷺ فرمائیلی چه الله ﷻ کله د سورت بیننه قراءت اوری نو فرمائی
 چه زما بندیکانو خوشحاله شنی زما دې په خپل عزت قسم وی زه به په جنت کنبی تاسو له داسې ځای
 درکوم چه تاسو به خوشحاله شنی^(۳) دا حدیث ډیر غریب دې او په روایت کنبی دومره زیاتوالې دې چه

(۱) صحیح مسلم کتاب صلاة المسافرين باب بیان القرآن انزل علی سبعة احرف: ۸۲۰.

(۲) صحیح بخاری کتاب الشروط باب الشرط فی الجهاد والمصالحة مع اهل الحرب: ۲۷۳۱.

(۳) معرفة الصحابة لابن نعیم الاصبهانی: ۳۵۰/۱، وقال وهو عندي اسناد منقطع.

زه به تاسوته د دنيا او آخرت د احوالونه په يو حال کښې هم نه هيروم.

اياتونه	سورة البينة مکيه وهی ثمانی آيات ورکوعا واحد	رکوع گانې
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
①	شروع کوم په نوم د الله چه ډير مهربان زيات رحم کونکې دې	①
	لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفِكِينَ	
	نه وو هغه کسان چي کفر نې کړې وو اهل کتابونه او د مشرکانونه منع کيدونکي کافران اهل کتاب او مشرکان ټول (د خپل باطل دين نه) جدا کيدونکي نه وو.....	
	حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ ۝۱ رَسُوْلٌ مِّنَ اللّٰهِ يَتْلُو	
	تر دې پوري چي راشي هغوی ته روښانه دليل يعنی يو رسول د طرفه د الله نه چي لولي تر دې چي څرگند دليل ورته راغي يعنی د الله ﷺ رسول چي پاکيزه صحيفي	
	صُحُفًا مُّطَهَّرَةً ۝۲ فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ ۝۳ وَمَا تَفَرَّقَ	
	صحيفي پاکي چي په هغې کښې ليکل شوي وي صحيح سلامت اونه وو جدا جدا شوي ورته لولي چي په هغې کښې صحيح (د دين) حکمونه ليکلي دي او کتابيان خود هغې نه پس ديوبل نه	
	الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ	
	هغه کسان چي ورکړې شوي وو ورته کتاب مگر روستو دهغې نه چي راغلي وو هغوی ته جدا شوي وو چي څرگند دليل ورته راغلي وو 	
	الْبَيِّنَةُ ۝۴ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ	
	روښانه دليل اونه وو حکم شوي هغوی ته مگر دا چي عبادت دې کوي د الله او دوی ته خو صرف دا حکم شوي وو چي د الله ﷻ عبادت دې کوي	
	مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ۝۵ حِنْفَاءً وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ	
	حال دا چي خالص کونکي وي هغه لره د دين خپل (او) يو مخيزي (وي) او قانيموي دې مونځ دين دې خالص د هغه مني د باطل نه دې حق ته مخ گرځوي او مونځ دې کوي	
	وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقِيَمَةِ ۝۶	
	او ورکوي زکوة او دا دين محکم دې او زکوة دې ورکوي او هم دا مضبوط (سم) دين دې	

قوله تعالى :- حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ ۝

اهل کتاب سره دليل راغلو: - د اهل کتاب نه مراد يهود او نصاري دي او د مشرکانونه مراد د بتانو عبادت کونکي عرب او آتش پرست دي. فرمائي چه داخلق بغيرد دليل نه منع کيدونکي نه ووييا فرمائي هغه دليل د الله ﷻ رسول حضرت محمد ﷺ دې چه پا که صحيفه يعنی قرآن کریم تلاوت کوي چه اعلي فرښتو په پاکو پاڼو باندي ليکلي دي. لکه بل خای ارشاد دې (فِي صُحُفٍ مُّكْرَمَةٍ مَّرْفُوعَةٍ مُّطَهَّرَةٍ بِأَيْدِي

سُورَةُ الْاِمْرِ بِتَوْبَةِ ﴿۱﴾ چه هغه په مشهورو او چتو او پاكو صفا پانرو باندي د پاكو نيكو بزرگو فرشتو په لاس ليكلي شوي دي. بيا فرماني چه په دي پاكو صحيفو كښي د الله ﷻ ليكلي شوي خبري د عدل او استقامت والا موجود دي د كومو چه د الله ﷻ د طرف نه كيدو كښي هيڅ شك شبهه نشته اونه په دي كښي څه خطا او غلطۍ شته. حضرت قتاده رضي الله عنه فرماني چه هغه رسول الله ﷺ په ښكلي انداز كښي قرآني وعظ فرماني اود هغه ښه تعريفونه بيانوي. ابن زيد رضي الله عنه فرماني چه په دي صحيفو كښي كتابونه دي د استقامت عدل او انصاف والا.

قوله تعالى: - وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ

بيا فرماني چه په وړاندينو كتابونو والا د الله ﷻ حجتونه قايم شوي دي اود دليل راتلونه پس د الله ﷻ د كلام مراد كښي اختلاف او كړواو په جدا جدا لارو باندي تقسيم شو لكه چه په دي حديث كښي دي كوم چه په مختلفو طريقوسره روايت دي. د يهوديانو يواويا (۷۱) ډلې شوې اود نصرانيانو دووه اويا (۷۲) اود دي امت به درې اويا (۷۳) ډلې جوړيږي. سوا د يوې نه به ټولي دوزخ ته ځي. خلقو تپوس او كړو چه هغه يوه كومه ده؟ وني فرمائيل هغه چه په كومه باندي زه او زما صحابه كرام دي. (۱) بيا فرماني چه هغوي ته صرف دومره حكم وو چه په خلوص او اخلاص سره د خپل حقيقي معبود عبادت كوڼي لكه چه بل ځاي ارشاد دي ﴿ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوْحِيَ إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ ﴾ يعني تا نه وړاندي هم مونږ چه كوم رسولان ليكلي دي د ټولو طرف ته مو هم دا وحى كړې چه زما نه سوا بل معبود برحق نشته تاسو ټول صرف هم زما عبادت كوڼي. د دي د پاره دلته هم او فرمائيلې شو چه يو طرف ته شئى يعنى شرك پرېږدئى او په توحيد كښي مشغول شئى. بل ارشاد دي ﴿ وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ ﴾ يعنى مونږ هرامت ته رسول ليكلي چه د الله ﷻ عبادت كوڼي اود الله ﷻ نه بغيرد نورو د عبادت نه بچ شئى. د حنيف پوره تفسير په سورت انعام كښي تير شوې دي د هغې د دوباره كولو ضرورت نشته. بيا فرماني مونږ خونه قايم كړئى كوم چه بدنى عبادتونو كښي د ټولونه اوچت عبادت دي او زكوة وركوڼي يعنى فقيرانو او محتاجانو سره ښه سلوك كوڼي هم دغه دين مضبوط نيغ صحيح د عدل او ښكلي دي.

فائدة:- ډير ائمه كرام رضي الله عنهم لكه امام زهري رضي الله عنه امام شافعي رضي الله عنه وغيره د دي آيت نه په دي امر باندي استدلال كړې دي چه اعمال په ايمان كښي داخل دي ځكه چه په دي آياتونو كښي الله ﷻ د خلوص او يوشان والى سره عبادت مونږ او زكوة دين فرمائيلې دي.

<p>إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا</p>		<p>مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ</p>	
<p>بیشکه هغه کسان چی کفر نی کړې دي د اهل کتابونه </p>		<p>بیشکه چا چی انکار کړې دي که اهل کتاب</p>	
<p>وَالْمُشْرِكِينَ</p>	<p>فِي نَارِ جَهَنَّمَ</p>	<p>خَالِدِينَ فِيهَا</p>	<p>أُولَئِكَ هُمُ</p>
<p>او د مشرکانونه په اور د دوزخ کښي به وي همیشه به وي په هغې کښي دا کسان چی دی دوی </p>	<p>د دوزخ په اور کښي به همیشه د پاره پراته وي اودوی په ټولو کښي</p>		

(۱) د دي تخريج سورة يونس آيت ۹۳ لاندې تير شوې دي.

سُرُّ الْبَرِيَّةِ ۝	إِنَّ الَّذِينَ	آمَنُوا	وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا
دیر بد دخلقو دی بیشک هغه کسان چی ایمان نی راوو او عملونه نی او کړل نیک			
أُولَئِكَ هُم	خَيْرٌ	الْبَرِيَّةِ ۝	جَزَاءُ وَّهُمْ
دا کسان چی دی دوی بهترین دخلقو دی بدله ددوی په نر درب ددوی			
جَنَّتْ عَدْنٍ	تَجْرِي	مِنْ تَحْتِهَا	الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا
جنتونه دهمیشه اوسیدو دی چی بهیری به لاندې دهغی نه نهرونه همیشه به وی په هغی کنبی			
أَبْدًا ۝	رَضِيَ اللَّهُ	عَنْهُمْ	وَرَضُوا عَنْهُ ۝
تل ترته راضی شو الله دهغوی نه او راضی شول هغوی دالله نه دا هر څه دپاره دهغه چادی			
كَيْفِ	رَبِّكَ ۝		
چی اویریدو درب خپل نه			
دپاره ده چی دخپل رب نه ویریری			

قوله تعالى: - فَنَارُ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا ۝

دکافرانو انجام: - الله ﷻ د کافرانو انجام بیانوی هغه کافران که هغه یهودیان اونصاری وی یاد عربواو عجمومشرکان څوک هم چه دالله ﷻ د انبیاء کرامو مخالف وی اود کتاب الله تکذیب کونکی وی هغه به دقیامت په ورځ د دوزخ په اور کنبی اچولې شی او هم په دې کنبی به پراته وی. نه به د هغه خای نه وتلې شی اونه به خلاصیدلې شی. دا خلق د ټول مخلوق نه خراب او کمتر دی. بیا د خپلو نیکو بندی گانودانجام خبرورکوی د کومو په زړونو کنبی چه ایمان دې اوڅوک چه په خپلو بدنونو باندي دستنوپه پوره کولو کنبی اوسیری داد ټول مخلوق نه بهتر اوبزرگ دی.

فانده: ددې آیت نه ابوهریره ؓ اود علماؤ یوې ډلې دا استدلال کړې دې چه ایماندارانسان د فرشتونه هم غوره دې. بیا ارشاد دې چه د هغوی نیکه بدله د هغوی رب سره دهغه همیشه والا جنتونوپه صورت کنبی ده. د کومو په تکره تکره کنبی چه د صفا صفا اوبونهرونه بهیری په کومو کنبی چه به همیشه واله ژوند سره اوسیری. نه به د هغه خایه ویستلې شی اونه به دغه نعمتونه د دوی نه جدا کولې شی. نه به کمیری اونه د هغوی څه غم او پریشانی وی. بیا د دې ټولونه زیات او اوچت نعمت اورحمت دا دې چه د رب رضاود مولی مرضی به دوی ته حاصله وی. اودوی ته به الله ﷻ دومره نعمتونه ورکړی چه د دوی زړه به هم راضی شی. بیا ارشاد کولې شی چه دا بهترینه بدله اودا جزائی جزیل دا اجر عظیم به دنیا کنبی د الله ﷻ نه په ویری سره اوسیدونکو بدله اوعوض دې. هر هغه سړې د چا په زړه کنبی چه ویره وی د چا په عبادت کنبی اخلاص وی چه په دې پوهیری الله ﷻ هغوی ته گوری بلکه د عبادت په وخت کنبی په داسی مشغولتیا او خشوع سره عبادت کوی لکه چه پخپله به خپلو سترگو خپل خالق مالک ربستونی رب او حقیقی الله ﷻ گوری.

بہترین کس ٹوک دی؟۔۔۔ مسند احمد پہ حدیث کنبی دی رسول اللہ ﷺ فرمائی چہ زہ تاسو تہ او بنایم چہ دہولونہ بہتر سہری ٹوک دی؟ خلقو وئیل ضرور. وئی فرمائیل ہغہ سہری چہ دخپل اس واگہ نی نیولی وی چہ کلہ بہ د جہاد آواز اوشی او کلہ بہ زہ وراودانگم د دہ پہ شا بہ سور شم او پہ یوہ چغہ د دہنمن پہ لبسکر کنبی ورننوخم او بہادری او بنایم. زہ تاسو تہ د یوبل بہترین مخلوق خبردر کوم ہغہ سہری چہ د چیلوبہ رمہ کنبی دی نہ مونخ پریس دی اونہ د زکوٰۃ نہ سترگی پتوی. راشتی چہ اوس درتہ بدترین مخلوق او بنایم ہغہ سہری چہ د اللہ ﷻ پہ نوم باندی سوال کوی اویانہ شی ورکولی. (۱)

الحمد لله) د سورت بینہ تفسیر ختم شو د اللہ ﷻ شکر او احسان دی.

(تفسیر سورت الزلزال)

د سورت تعارف: ترمذی شریف کنبی دی چہ یوسہری رسول اللہ ﷺ لہ راغلو او وئی وئیل چہ حضور ﷺ ماتہ اولولہ. حضور ﷺ او فرمائیل چہ (الر) والادری سورتونہ لولہ ہغہ وئیل زہ بوہ اشوی یم حافظہ می کمزوری شوی دہ او ژبہ می پیرہ شوی دہ نو حضور ﷺ او فرمائیل بنہ دہ (حم) والا سورتونہ لولہ ہغہ بیامہ ہغہ عذریبان کپو نو حضور ﷺ او فرمائیل چہ د (یسبح) والا دری سورتونہ لولہ ہغہ بیامہ ہغہ عذریبان کپو او در خواست نی او کپو چہ حضور ﷺ ماتہ چرتہ د یوجامع سورت سبق را کپہ نو حضور ﷺ ہغہ تہ داسورت او خودلو. کلہ چہ نی اولوستلو نو ہغہ او وئیل پہ اللہ ﷻ قسم چاچہ تہ پہ حقہ سرہ نبی جوہ کپری رالیگلہ زہ بہ چری ہم پہ دی باندی زیاتی اونہ کرم. بیامہ ہغہ واپس لاہو حضور ﷺ او فرمائیل دی سہری خلاصی بیاموندو او خلاصی تہ اورسیدو. بیانی او فرمائیل لہ شان دی راوغوارنی ہغہ حاضر شو نو حضور ﷺ او فرمائیل ماتہ د قربانی د اختر حکم شوی دی دغہ ورخ اللہ ﷻ د امت د اختر ورخ جوہہ کپری دہ. نو دی سہری او وئیل کہ ماسرہ د قربانی خاروی نہ وی او یوسہری ماتہ د پٹیود پارہ خاروی پہ تحفہ کنبی را کپری وی نوزہ ہغہ حلال کرم؟ وئی فرمائیل چہ نہ نہ بیاخو تہ خپل وینستہ اوخروہ نو کونہ بریت وارہ کپہ د نوم نہ لاندی وینستہ وأخلہ د اللہ ﷻ پہ نیزد ستا پورہ قربانی ہم دغہ دہ (۲). دا حدیث پہ مسند احمد ابوداؤد او نسائی کنبی ہم دی.

د ترمذی پہ یوبل حدیث کنبی دی رسول اللہ ﷺ فرمائی چہ کوم سہری دا سورت اولولی نو دہ تہ د نیم قرآن پاک ثواب ملاویری (۳) دا حدیث غریب دی او پہ یوبل روایت دی کنبی دی (إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ) د نیم قرآن پاک برابر دی. او (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ) د دریمی حصی قرآن برابر دی. (قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ) د خلورمی حصی قرآن برابر دی (۴) دا حدیث ہم غریب دی. بل حدیث کنبی دی رسول اللہ ﷺ خپلو صحابہ کرامو کنبی یو کس تہ او فرمائیل آیا تا نکاح او کپہ؟ ہغہ وئیل نہ حضور ﷺ ماسرہ دومرہ شہ نشتہ چہ زہ پری خپلہ نکاح او کپم. حضور ﷺ او فرمائیل (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ) تاسرہ نشتہ؟ ہغہ وئیل او شتہ خو. وئی فرمائیل دریمہ حصہ قرآن دا شو. بیانی او فرمائیل (إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ) نشتہ؟ وئیل ہغہ ہم شتہ. وئی فرمائیل خلورمہ حصہ قرآن دا شو بیانی او فرمائیل (قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ) درتہ یاد نہ دی؟ ہغہ اویاد دی. وئی فرمائیل خلورمہ حصہ قرآن دا دی زہ اوس نکاح او کپہ. (۵) دا حدیث حسن دی دا دریوارہ احادیث صرف ترمذی کنبی دی.

(۱) احمد: ۳۹۶/۲

(۲) احمد: ۱۹۶/۲، ابوداؤد کتاب شہر رمضان، باب تحزب القرآن: ۱۳۹۹، وسندہ حسن.

(۳) ترمذی کتاب فضائل القرآن باب ماجاء فی اذا زلزلت: ۲۸۹۳.

(۴) ترمذی حوالا سابق: ۲۸۹۴.

(۵) ترمذی کتاب فضائل القرآن باب ماجاء فی زلزلت: ۲۸۹۵.

ایاتونہ	سورة الزلزال مکية وهى ثمانى آيات و رکوعا واحدا	رکوع گمانی
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
①	شروع کوم پہ نوم د الله چه ډیر مهربان زبات رحم کونکې دې	①
	اِذَا زُلْزِلَتِ الْاَرْضُ زِلْزَالَهَا ۝۱ وَاخْرَجَتِ الْاَرْضُ اَنْقَالَهَا ۝۲	
	کله چې اوخوزولې شی زمکه په خوزولو دهغې سره اورا اوباسی زمکه بوجونه خپل خه وخت چې زمکه زلزلې سره او جرقولې شی او زمکه به خپل بارونه بهرته راوباسی	
	وَقَالَ الْاِنْسَانُ مَا لَهَا ۝۳ يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ اَخْبَارَهَا ۝۴	
	او اووانی انسان چې خه اوشو په دې په دغه ورځ به بیانوی زمکه خبرونه (حالات) خپل او انسان به اووانی چې په دې زمکه خه چل اوشو؟ په دغه ورځ به زمکه خپل ټول حالونه اووانی	
	يَا اَنْ رَبِّكَ اَوْحٰى لَهَا ۝۵ يَوْمَئِذٍ يَّصْدُرُ النَّاسُ ۝۶	
	په سبب ددې چې رب ستا به وحی کړې وی هغې ته په دغه ورځ به واپس کيږي خلق خکه چې ستا رب به ورته حکم کړې وی په دغه ورځ به خلق ټولې ټولې راوخی	
	اَسْتَاثًا ۝۷ لِيُرَوْا ۝۸ اَعْمَالَهُمْ ۝۹ فَمَنْ ۝۱۰	
	جداجدا (خواره واره) دپاره ددې چې ورته اوبندولې شی عملونه خپل نو هغه څوک چې خپل عملونه ورته اوخودلې شی نوچا	
	يَعْمَلُ ۝۱۱ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا ۝۱۲ يَرَهُ ۝۱۳ وَمَنْ ۝۱۴ يَعْمَلُ ۝۱۵	
	چې کړې نې وی په مقدار د ذرې نیکی اوبه وینی هغه او هغه څوک چې کړې نې وی چې دیوې ذرې هومره نیکی کړې وی هغه به اووینی او چا چې دیو	
	مِثْقَالَ ذَرَّةٍ ۝۱۶ شَرًّا ۝۱۷ يَرَهُ ۝۱۸	
	په مقدار د ذرې بدی اوبه وینی هغه ذرې هومره بدی کړې وی هغه به اووینی	

قوله تعالى: - إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا
 کله چه په زمکه باندي زلزله راشی: - زمکه به د لاندې نه د پاسه پورې رچيږي او چه څومره مړې په دې
 کنبې دې هغه ټول به بهر راوغورزوي. لکه بل ځای ارشاد دې (يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ
 عَظِيمٌ) خلقود خپل رب نه اوویريږي يقين او مننی چه د قیامت زلزله اودهغه ورځ زلزله ډیرلوی څيز
 دې. بل ځای ارشاد دې (وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ ۖ وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ) زمکه به په رابنکلوسره برابره او هواره کړې
 شی اوچه په دې کنبې هرڅه دې هغه به بهر راوباسی او بالکل به خالی شی.

قوله تعالى: - وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَنْقَالَهَا
 صحیح مسلم کنبې دې رسول الله ﷺ فرمائی زمکه به د خپلې اینې ټکړې رابهر کړې سره زر او سپین
 زر به د لکه د ستنبهر راوخی. قاتل به دې ته په کتوسره افسوس کوی وائی به ارمان دې چه د دې مال

د پارہ ما فلانکې قتل کړې وو نن دا هسې اخوا ديخوا خرابيږي څوک ورته يونظر هم نه گوري دغه شان به صله رحمى ماتونکې هم وانى چه هم د دې په مينه کښې ما رسته دارانوسره سلوک نه کولو. غل به هم وانى هم د دې په محبت کښې ما خپل لاسونه کت کړي غرض دا چه دغه مال به هسې پروت وي هيڅ څوک به نى نه اخلى (۱) انسان به هغه وخت حيران او پريشان پاتې وي او وانى به داخود خوزيدوهم نه دې بالکل ولاړدې غيب او کلک وو په دې څه اوشو چه لکه د بيد په شان خوزيږي؟ او چه ورسره اوگوري چه ټول وړاندې روستو مړي هم د زمکې نه راووتل نو حيران او پريشان به شى آخر په ده څه شوى دى؟ زمکه به بالکل بدله کړې شى او آسمان هم او ټول خلق به د هغه قهار رب په وړاندې اودرېږي زمکه به په صفا صفا او ښکاره توگه باندي گواهي ورکوي چه فلانکې فلانکې سپري فلانکې فلانکې نافرمانى په دې کړې ده. حضور ﷺ د دې آيت تلاوت کولونه پس او فرمائيل پوهيږئي چه د زمکې بيان کړې شوى خبرونه په څه وي؟ خلقو وئيل الله ﷻ اود هغه رسول ﷺ ته ښه علم دې. نو حضور ﷺ او فرمائيل کوم کوم عملونه چه بنيادمو په زمکه باندي کړي دى هغه ټول به راښکاره کړي چه فلانکې سپري فلانکې نيکي يا بدې فلانکې ځاى کښې فلانکې وخت کښې کړې ده. (۲) امام ترمذى

ﷺ دا حديث حسن صحيح غريب ښائى.

قوله تعالى: -يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا

زمکه به هره خبره راښکاره:- معجم طبرانى کښې دى حضور ﷺ فرمائيلې د زمکې نه بچ شنى دا ستاسو مورده کوم سپري چه په دې باندي نيکي بدې گوي دا به ټول راښکاره کړي (۳) دلته د وحى نه مراد حکم ورکول دى. (او حى) اود دې په شان د معني افعال صله حرف لام هم راځي. او (اتى) هم. مطلب دا دې چه الله ﷻ به دې ته او فرمائى چه اوښايه نو هغه به نى ښائى. په هغه ورځ په د حساب د ځاى نه په مختلفو قسمو ډلو کښې واپس کيږي. څوک بد څوک نيك څوک جنتى څوک دوزخى. دا معني هم دى چه ددې ځاى نه کله جدا جدا شى نو بيا به نه شى يوځاى کولې. دا د دې د پارہ چه هغوى خپل عملونه او پيژنى اود بدنې او نيکى بدله او ويني په دې وجه نى په آخره کښې بيان کړل. رسول الله ﷺ فرمائى چه د اسونو والا درې قسمه دى يود اجر موندونکى يو پرده ساتونکى او يو بوج او گناه والا. د اجر والا خو هغه دى کوم چه اس ساتى د جهاد په نيت سره که د ده د اس پرې وغيره سست شواو دې اخوا ديخوا څریدلونودا هم د اس والا د پارہ د اجر سبب دې او که ده رسنى اوشلوله او اخوا ديخوا اوختلو نو د هغه د قدمونو نښې او د هغه خراشنه هم ده ته ثواب ملاويږي او که چرې دې په يونهر باندي اوبه اوڅکى اود څکلواراده نى نه وي نوبيا هم ورته ثواب ملاويږي. دا اس خود هغه سپري د پارہ سراسر اجر او ثواب دى. دويم هغه سپري چه اس نى د دې د پارہ ساتلې وي چه د نورو خلقو نه بې پرواه وي اود چا نه د سوال کولو ضرورت نه وي خود الله ﷻ حق نه پخپله په دې کښې هيروى اونه د ده په سورلنى کښې نودا د ده د پارہ پرده ده. دريم هغه سپري دې چه د فخر او ځان خودلو د پارہ او ظلم اوزياتى کولو د پارہ نى اس ساتلې وي نو دا د ده د پارہ بوج او په ده باندي گناه ده. بيا د حضور ﷺ نه سوال اوکړې شو چه دخرو باره کښې څه حکم دې؟ حضور ﷺ او فرمائيل په ما باندي د الله ﷻ د طرف نه بغير ددې يو او جامع آيت نه بل څه نه دى نازل شوى چه د درې برابر نيکى اودومره بدى به هر سپري ويني. (مسلم) (۴)

(۱) صحيح مسلم كتاب الزکاة باب الترغيب فى الصدقة قبل ان لا يوجد من يقبلها: ۱۰۱۳.

(۲) ترمذى كتاب فضائل القرآن باب ماجاء فى زلزلت: ۳۳۹۳.

(۳) المعجم الكبير: ۴۵۹۶، مجمع الزوائد: ۲۴۱/۱.

(۴) صحيح بخارى كتاب التفسير سورة اذا زلزلت باب قوله ((فمن يعمل مثقال ذرة خيرا يره)): ۴۹۶۲.

حضرت صعصعہ بن مالک رضی اللہ عنہ د حضور صلی اللہ علیہ وسلم پہ ژبہ مبارکہ دا ایت اوریدلو سرہ ونیلې وو چه صرف ہم دا ایت کافی دې او کہ زیات وانوری نو هیخ ضرورت نشته. (۱) (مسند احمد نسائی) صحیح بخاری کنبی دا روایت د حضرت عدی بن حاتم رضی اللہ عنہ نه مروی دې چه د اورنه بیج شنی که د نیمې کھجورې په صدقہ ولې نه وی (۲) دغه شان په صحیح حدیث کنبی دی چه د نیکنی کار سپک مه گنرئی که هغه دومره وی چه د خپلې لوتې نه لږې شان اوبه په یوتږی باندي او خکوې یا د خپل یومسلمان رور سره په رونږ تندي خوشحالی سره ملاقات او کړی (۳) په یوبل صحیح حدیث کنبی دی ای ایماندارو بنخو تاسود خپلې گواندنی هدیه او تحفه سپکه مه گنرئی که یوه نوکه ولې نه وی (۴) بل حدیث کنبی دی چه سوال کونکی ته خه نه خه ورکونی که سوزیدلې نوکه ولې نه وی. (۵)

د مسند احمد په حدیث کنبی دی ای عائشه رضی اللہ عنہا گناه سپکه مه گنرہ یادساته د دې هم الله صلی اللہ علیہ وسلم حساب اخستونکې دې (۶) ابن جریر کنبی دی چه حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سره خوراک کولو چه دا ایت نازل شو نو صدیق اکبر رضی اللہ عنہ د خوراک نه لاس اوچت کړو او تپوس نی او کړو یار رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم آیا ماته به دیوې یوې ذرې بدنې بدله را کولې شی نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل صدیق اکبر په دنیا کنبی چه کوم کوم تکلیفونه تاته رسیدلې دی دا خوبه هغې کنبی راغلی او نیکنی د الله صلی اللہ علیہ وسلم سره ستا د پاره جمع شوی دی اود دې ټولو به پوره پوره بدله د قیامت په ورځ درکولې شی (۷) د ابن جریر په یوبل روایت کنبی دی چه دا سورت د حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ په موجودگنی کنبی نازل شوی وو هغه چه دا واوریدو نو ډیرنی اوژرل. حضور صلی اللہ علیہ وسلم د سبب تپوس او کړو نو هغوی او فرمائیل چه ما دا سورت ژروی. حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل که تا خطا او گناه نه کوله چه تاته اوبنلې شی او معاف کړې شی نو الله صلی اللہ علیہ وسلم به یوبل امت پیدا کړی وو چه خطا او گناه به نی کوله او الله به هغوی ببیل. (۸)

حضرت ابوسعید خدری رضی اللہ عنہ د حضور صلی اللہ علیہ وسلم نه دا ایت واوریدو نو تپوس نی او کړو حضور صلی اللہ علیہ وسلم آیا زه به خپل ټول اعمال وینم؟ حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل او، تپوس نی او کړو لوی لوی ونی فرمائیل او بیانی وئیل واره واره حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل او، ما وئیل هانې افسوس نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل ابوسعید خوشحاله شه نیکی خودلس چنده نه واخله تر اووه سوو پورې بلکه د دې نه هم زیات چه الله صلی اللہ علیہ وسلم چاله غواری ورکوی به. او گناه به هم د هغې په شان وی الله صلی اللہ علیہ وسلم به هغه هم اوبنسی. واورئی یوکس ته به صرف د هغه عمل خلاصې ورنه کړې شی. ماونیل حضور صلی اللہ علیہ وسلم تاسو ته هم ونی فرمائیل نه ماته هم مگردا چه الله صلی اللہ علیہ وسلم په خپل رحمت سره ما پټ کړی. (۹) د دې په راویانو کنبی یو ابن لهیعه دې دا روایت صرف هم د ده نه نقل دې. د هریو عمل بدله به ملاویږی: - حضرت سعید بن جبیر رضی اللہ عنہ فرمائی چه کله دا ایت ﴿وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَىٰ حَيْثُ مَسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا﴾ نازل شو یعنی د مال د محبت نه باوجود مسکین یتیم او قیدی باندي خوراک کوی نو خلقو دا او گنډل که مونږ لږ شان خیز د الله صلی اللہ علیہ وسلم په لار کنبی ورکړو نوخه ثواب به ملاویږی. مسکین به د هغوی په دروازه کنبی راتلو خود یوې نیمې کھجورې یا د روټی یوه ټکره وغیره ورکول نی سپک

(۱) احمد: ۵۹/۵

(۲) صحیح بخاری کتاب التوحید باب کلام الرب تعالی یوم القيامة مع الانبياء وغيرهم: ۷۵۱۲.

(۳) احمد: ۶۳/۵

(۴) صحیح بخاری کتاب الادب باب لا تحقرن جارة لجارها: ۶۰۱۷، صحیح مسلم: ۱۰۳۰.

(۵) نسائی کتاب الزکاة باب رد السائل: ۲۵۶۶، وسنده صحیح، احمد: ۴۳۵/۶.

(۶) ابن ماجه کتاب الزهد باب ذکر الذنوب: ۴۲۴۳، وهو صحیح: ۱۵۱/۶.

(۷) الطبری:

(۸) ابن ابی جریر وسنده حسن شعب الایمان: ۷۱۰۳، مجمع الزوائد: ۱۴۱/۷.

(۹) ابن ابی حاتم

کنرل اوداسی بہ نی واپس کولو کہ چری ورکوی نو چه چرتہ بنہ او محبوب خیز ورکری. ہلتہ خود دی خیال یوہ دلہ وہ بلہ دلہ ہغہ وہ چاتہ چہ داخیال پیدا شوہ و وچہ پہ ورو ورو گناہونو بہ زمونر نیول نہ کیری مثلاً کلہ نی چرتہ دروغ خبرہ او کرہ کلہ نی چرتہ اخوادینخوا نظر او کرو کلہ نی غیبت او کرو، دوزخ وعید خو پہ کبیرہ گناہونوباندی دی نود آیت ﴿فَن يَغْمِلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ﴾ وَمَنْ يَغْمِلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ ﴿﴾ نازل شو اودوی تہ دا اوخودلی شو چہ ورہ شان نیکی سپکہ مہ گنرئی دا بہ لونیری او ملاویری بہ لس او چہ دچاد پارہ اللہ ﷻ او غواری نود دی تہ ہم یرزیات بلکہ د دی نیکو پہ بدلہ کنبی بدنہ ہم معاف کوی. دیوی یوی نیکنی سرہ لس بدنہ معاف کیری. بیا دا ہم دی چہ کہ د چا نیکی د بدنہ نہ یوہ ذرہ ہم زیاتہ شوہ ہغہ جنتی شو. رسول اللہ ﷺ فرمائی چہ گناہ سپکہ مہ گنرئی دا تبولی راجمع کولی شی اوسری ہلاکوی. رسول اللہ ﷺ د دی بدو مثال بیان کری دی لکہ چہ خنک خلق یوخای کنبی کوز شی بیا یویو دود لرگی راغونہ کری نود لرگوییو دھیری اولگی او کہ بیا دا اوسوزولی شی نو پہ دی اور کنبی چہ خہ غواری پخولی شی (۱) (دغہ شان لڑہ لڑہ گناہ یرہ زیاتیری اود اور کار کوی او انسان سوزوی.)

﴿والحمد لله رب العلمین﴾ د سورت الزلزال تفسیر ختم شو.

ایاتونہ	سورة العاديات مکية وهي احدى عشرة آيات و رکوعا واحدا	رکوع گانہ
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
①	شروع کوم پہ نوم د اللہ چہ یرمہریان زیات رحم کونکی دی	①
	وَالْعٰدِیَاتِ ضَبًّا ۝۱ فَاَلْمَوْرِیَاتِ قَدْحًا ۝۲	
	قسم دی پہ منلیہ و ہونکو اسونو باند دپرشار سرہ بیا ایستونکی د اور دی پہ وھلو دنو کونو سرہ قسم دی پہ منلیہ و ہونکو اسونو چہ پرشیری نو پہ پنبو وھلو دا ور بخری غورزوی	
	فَاَلْمَغِیْرَاتِ صَبًّا ۝۳ فَاَتْرٰنَ بِهٖ نَقْعًا ۝۴ فَوْسَطٰنَ ۝۵	
	بیا حملہ کونکی دی پہ صبا کنبی بیا پورته کوی پہ دی موقع دورہ بیا منخ تہ ورننوزی نو د صبا پہ وخت پہ دشمن حملہ کوی نو پہ ہغی سرہ گرداو غبار او چتوی نو ددشمن	
	بِهٖ جَمْعًا ۝۶ اِنَّ الْاِنْسَانَ لِرَبِّهٖ لَکْفُوْدٌ ۝۷	
	پہ دی حالت کنبی دلہی (دشمن) تہ بیشکہ انسان درب خیل یر ناشکرہ دی (دلنکر) مینخ تہ ورننوخی بیشکہ چہ انسان دخیل رب ناشکرہ دی	
	وَإِنَّهٗ عَلٰی ذٰلِکَ لَشَہِیْدٌ ۝۸ وَإِنَّهٗ لِحُبِّ الْخَیْرِ ۝۹	
	او بیشکہ دا انسان پہ دی ناشکری باند خامخا گواہ دی او بیشکہ دی پہ مینہ دمال کنبی اودی پخیلہ پہ دی خیلہ ناشکری گواہ دی اودی دمال پہ مینہ کنبی	
	لَشَدِیْدٌ ۝۱۰ اَفَلَا یَعْلَمُ ۝۱۱ اِذَا بُعِثْرَ ۝۱۲ مَا ۝۱۳	
	خامخا سخت دی ایا نو ہغہ نہ پیڑنی ہغہ وخت کلہ چہ راپورته کری شی ہغہ خہ یر (زیات) سخت دی ایا دہ تہ معلومہ نہ دہ چہ خہ وخت د قبرونو نہ ہغہ خہ پہ کنبی دی	

فِي الْقُبُورِ ۝۱	وَحَصِّلَ مَا	فِي الصُّدُورِ ۝۲	إِنَّ رَبَّهُم
چی پہ قبرونو کنبی دی او بھر کړې شی هغه څه چی په سینو کنبی دی بیشکه رب دهغوی به			
(مړی) راپاخولې شی او د سینو پټ رازونه به څرگند کړې شی نو په دغه			
بِهِمْ	يَوْمَئِذٍ	خَيْرٌ ۝۳	
په هغوی باندې په دغه ورځ خامخا خبردار وی			
ورځ به الله تعالی ددوی په حال بڼه خبر وی			

قوله تعالى: - وَالْعُدَيْتِ صَبْحًا ۝

د مجاهدینو د اسونو قسم: د مجاهدینو اسونه کله چه د الله ﷻ په لار کنبې هنر پری او مندی وھی د هغوی الله ﷻ قسم خوری بیا په دې تیزنی سره مندی وهلو کنبې دهغوی نعلونه د کانروسره جنگیدل او په دې مړلوسره د اور بخری الوتلو اوبیاد سحر په وخت کنبې په دښمن باندې حمله کول اود رب دښمنان لاندې باندې کول. د حضور ﷺ هم دغه عادت مبارک وو چه کله به د دښمن یو کلی ته تلو نو هلته به د شپې د پاره حصاریدو او غورپه نی کیخودو که چرته د اذان آواز به راغلونو حضور ﷺ به منع شوکه نه به راتلونو لښکر ته نی حکم اوکړو چه ورچغه کړی (۱) بیا د دغه اسونو دورې اوچتول او د هغه ټولود دښمنانو مینځ ته ورننوتل په دې ټولو څیزونو باندې قسم خورلوسره مضمون شروع کوی. د حضرت عبدالله ﷺ نه روایت دې (وَالْعُدَيْتِ) نه مراد اوبن دې حضرت علی ﷺ هم دا وانی.

د حضرت ابن عباس ﷺ دا قول دې چه دې نه مراد اسونه دی کله چه علی ﷺ ته معلومه شوه نو هغوی اوفرمائیل اسونه د بدر په ورځ مونږ سره چرته وو؟ دې خو په هغه پروکی لښکر کنبې وو چه لیکلې شوې وو. جعبدالله بن عباس ﷺ یوخل په حطیم شریف کنبې ناست وو چه یوسرې راغلود دې آیت تفسیر تپوس نی اوکړو نو هغوی اوفرمائیل دې نه مراد د مجاهدینو اسونه دی چه د جهاد په وخت کنبې په دښمن باندې حمله کوی بیاد شپې په وخت دا اسونه اوسواره مجاهدین خپلو کیمپونوته راخی اود خوراک د پاره اور لگوی هغه د دې تپوس نه پس حضرت علی ﷺ له لارو هغه وخت هغوی د زم زم اوبه په خلقو څکولې هغه سړی د دوی نه هم هغه سوال اوکړو هغوی اوفرمائیل چه ما نه وړاندې دې د بل چانه هم تپوس کړې دې؟ ونیل او د حضرت ابن عباس ﷺ نه مې تپوس کړې نو هغوی اوفرمائیل د مجاهدینو اسونه کوم چه د الله ﷻ په لار کنبې حمله اوکړی. حضرت علی ﷺ ورته اوفرمائیل څه لار شه هغه لې شان ماله راوله کله چه هغه راغلو نو حضرت علی ﷺ اوفرمائیل چه تاته پته نشته او خلقو ته فتوی ورکوی. د الله ﷻ قسم په اسلام کنبې رومبني عزوه د بدر شوې په دې جنگ کنبې مونږ سره صرف دوه اسونه وو. یود حضرت زبیر ﷺ او بل د حضرت مقداد ﷺ نو عادیات ضبحانه څنگه مراد کیدې شی دې نه مراد خود عرفات نه دمزدلفه طرف ته تلونکی (۱) اوبیاد مزدلفه نه منی طرف ته تلونکی دی. حضرت عبدالله ﷺ فرمائی دې اوریدوسره ما د خپل وړاندینی قول نه رجوع اوکړه اوچه حضرت علی ﷺ کوم فرمائیلې وو هم هغه مې اوونیل. مزدلفه ته په رسیدو باندې حاجی خپله کټونی روټی د پاره اور بلوی. نود حضرت علی ﷺ فرمان داسې شو چه دې نه مراد اوبن دې اوهم دا قول د یوې ډلې دې په کوم کنبې چه ابراهیم عبیده بن عمیر وغیره دی اود حضرت ابن عباس ﷺ نه اسونه روایت دی.

(۱) صحیح مسلم کتاب الصلاة باب الامساک عن الاغارة علی قوم: ۲۸۲.

قوله تعالى: - فَأَلْمُغِزِرَاتِ صُبْحًا

د سحر پہ وخت کبھی حملہ کوئی:- مجاہد رضی اللہ عنہ عکرمہ رضی اللہ عنہ عطاء رضی اللہ عنہ قتادہ رضی اللہ عنہ ضحاک رضی اللہ عنہ ہم دا وائی او امام ابن جریر رضی اللہ عنہ ہم دا خوبنوی بلکہ د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ او حضرت عطاء رضی اللہ عنہ نہ روایت دی (ضمیمہ) یعنی ہنریدل د یو خناورد پارہ نہ وی سوا د اس اوسپی. ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی د هغوی د خلونہ چہ د ہنراری پہ وخت کبھی کوم آواز د اح اوخی ہم دا (ضمیمہ) دی. اود دویمی جملہ خویوہ دا معنی کرے شوے دہ چہ د نعلونو کانرو سرہ جنگید و باندی اور پیدا کیدل اوبلہ معنی دا ہم کرے شوے دہ چہ د هغوی د سورو پہ جنگ کبھی اور لگول اودا ہم ونیلی شوی دی چہ پہ جنگ دھوگہ او چل ول کول اودا ہم روایت دی چہ د شپی خیل د قیام خائی تہ پہ رسیدو باندی اور بلول او پہ مزدلفہ کبھی د حاجیانو پس د ماہنام نہ رسیدل او اور لگول.

امام ابن جریر رضی اللہ عنہ وائی چہ زما پہ نيزد د تولونہ زیات تیک قول ہم دا دی چہ د اسونو نعلونہ د کانرو سرہ لگیدو باندی د اور پیدا کیدل. بیا د سحر پہ وخت کبھی د مجاہدینو پہ دینمن باندی ناخاپی حملہ کول او چہ کومو صاحبانو ددی نہ مراد اوبن اخستی دی هغه فرمائی چہ د دی نہ مراد د مزدلفہ نہ منی طرف تہ د سحر تلل دی بیا دا تول وائی چہ بیا هغوی پہ کوم خائی کبھی کوزیری کہ هغه پہ جہاد کبھی وی کہ حج کبھی دوری الوزوی بیا د دی مجاہدینو د کافرانو پہ لنبکر کبھی پہ بہادرئی سرہ ورنوتل او پہ شلولو وھلو وژلو د هغوی د لنبکر مینخ تہ رسیدل اودا ہم مراد کیدی شی چہ تول راجمع شی اود هغه خائی مینخ تہ راشی نو پہ دی صورت کبھی جمعا د حال موکد کیدو پہ وجہ سرہ منصوب کیری. ابوبکر بزار کبھی پہ دی خائی یو غریب حدیث دی پہ کوم کبھی چہ حضور صلی اللہ علیہ وسلم یولنبکر لیگلی وویوہ میاشت تیرہ شوہ خود هغوی خہ خبر رانغلو پہ دی باندی دا آیت نازل شو او د هغه لنبکر اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خبرور کرو چہ د هغوی اسونہ ہنریدلوسرہ پہ تیزئی سرہ لارل د هغوی د نعلونو د جنگیدو نہ بخری الوتل هغوی ہم سحر سحر پہ دینمن باندی پہ پورہ تیاری سرہ حملہ او کرہ د هغوی د قدمونو نعلونو نہ دوری الوتی بیا غالب راغلل او تول راجمع شو کیناستل^(۱) ددی قسمونونہ پس هغه مضمون بیانیری پہ کوم چہ د اقسمنوہ خورلی شوے وو چہ انسان د خیل رب دنعمتونو قدردان نہ دی. کہ یو وخت کبھی خہ درد تکلیف راشی نو هغه ور تہ بنہ یادوی خود اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پہ زرگونونعمتونہ چہ کوم دی هغه تول ئی ہیر کرے دی.

د ابن ابی حاتم پہ حدیث کبھی دی چہ (کنود) هغه دی خوک چہ خان لہ خوراک کوی غلامان وھی او احسان او سلوک نہ کوی د دی اسناد ضعیف دی. بیا اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پہ دی باندی گواہ دی چہ دی پخپلہ پہ خپلہ خبرہ گواہ دی د دہ ناشکری د کارونو او وینا نہ صفابنکارہ دہ. لکہ بل خائی ارشاد دی (شاهدین علی انفسہم بالکفر) یعنی د مشرکانونہ د اللہ صلی اللہ علیہ وسلم د جماتونو آبادی نہ شی کیدلی اودوی د خیل کفر پخپلہ گواہ دی. بیا فرمائی چہ دوی د مال پہ غوبستلو کبھی دیر سخت دی یعنی د دوی د مال سرہ دیرہ مینہ دہ اودا ہم معنی دہ چہ د دی پہ مینہ کبھی اونخلی اوزمونہ پہ لار کبھی د ور کرے نہ خان پتیوی. بخل کوی. بیا اللہ صلی اللہ علیہ وسلم هغه د دنیا نہ بی رغبت کوی او د آخرت طرف تہ ئی متوجہ کولود پارہ فرمائی آیا انسان تہ دا معلومہ نہ دہ چہ یو وخت داسی راروان دی چہ تول مری بہ د خپلو قبرونو نہ راپاسی اودریری بہ او کومی خبری چہ پتی شوے وی تولی بہ بنکارہ کولے شی. اورئی د هغوی رب د هغوی د تولو کارونونہ خبر دی اود ہریو عمل بدلہ پورہ پورہ ور کونکی دی د یوی ذری برابر هغه ظلم نہ کوی. (والحمد لله رب العالمین) د سورت عادیات تفسیر د اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پہ فضل او کرم سرہ ختم شو.

(۱) المعجم الكبير: ۷۷۷۸،

آیاتونہ	سورة القارعة مکیة وهی احدی عشرة آیات و رکوعا واحدا	رکوع گمانی
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
①	شروع کوم پہ نوم د الله چه دیر مهربان زیات رحم کونکی دے	①
	الْقَارِعَةُ ۝ مَا الْقَارِعَةُ ۝ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ ۝ يَوْمَ تَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ ۝ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ ۝ فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ ۝ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَّاضِيَةٍ ۝ وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ ۝ فَأَمَّهُ هَاوِيَةٌ ۝ وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَةٌ ۝ نَارُ حَامِيَةٍ ۝	
	لویہ حادثہ خدہ ہغہ لویہ حادثہ اوخہ معلومہ دہ تاتہ چہ خہ دہ ہغہ لویہ حادثہ ہغہ ورخ	
	تکونکی دے ہغہ تکونکی خہ دے اوتانہ خہ معلومہ دہ چہ ہغہ تکونکی خہ دے پہ دغہ	
	چی شی بہ خلق پشان دپتنگانو خورو ورو اوشی بہ غرونہ پشان دوری وھلی شوی	
	ورخ بہ خلق د خورو ورو پتنگانو پہ شان گرخی او غرونہ بہ د شیندلی شوی رنگینی وری پہ شان الوزی	
	ہر چی دے ہغہ خوک چہ درنی شی تلی دھغہ پس ہغہ بہ پہ ژوند خوبس کنسی وی	
	نود چا (دنیکو عملونو) تلی چہ درندے شی ہغہ پہ ہنہ مزہ کنسی وی	
	او ہر چی دے ہغہ خوک چہ سپکی شوی تلی دھغہ نو خانی دقرار دھغہ زورہ کندہ دہ	
	اود چا (دبدو عملونو) تلی چہ سپکی شی دھغہ خانی ہاویہ دے	
	او خہ پتہ دہ تاتہ چہ خہ خیز دے ہغہ اور گرم دے	
	اوتانہ خہ معلومہ چہ ہاویہ خہ خیز دے ہغہ گرم اور دے	

قوله تعالى: - الْقَارِعَةُ ۝ مَا الْقَارِعَةُ ۝

قیامت گر زونکی دے :- (قارعة) ہم د قیامت نوم دے لکہ (حاقة طامة صاعه غاشية) وغیرہ۔ د دے د لوئی او خطرناکوالی بیانولودپارہ سوال کولے شی چہ داخہ خیزدے؟ ددے علم بغیرزما خودلو بل ہیخ چا تہ حاصلیدی نہ شی۔ بیا پخپلہ بنائی پد دغہ ورخ بہ خلق خفہ گلووہ حیران اوپریشان اخواد یخوآ گرخی لکہ خنکدہ چہ پتنگان وی۔ بل خای فرمائی (كَانَهُمْ جَرَادٌ مُنْتَشِرٌ) لکہ ہغوی خوارہ شوی ملخان دی۔ بیا فرمائی د غرونویہ داحال وی چہ ہغہ بہ د ویشتنلی شوی ورنی پہ شان اخواد یخوآ الوتونکی پہ نظر راخی۔ بیا فرمائی چہ پہ ہغہ ورخ بہ د ہرنیک او بد انجام ہنکارہ کرے شی۔ د نیکانو بزرگی او د بدانو سپکاوی بہ ہنکارہ کرے شی د چا چہ نیکنی پہ وزن کنسی د بدونہ زیاتے شی ہغہ بہ د عیش او آرام پہ جنت کنسی اوسیرپی اود چا بدنی چہ پہ نیکو راخوری شوی د نیکو چا پرے سپک شو ہغہ بہ دوزخی شی ہغہ بہ پر مخی دوزخ کنسی ورغورزولے شی۔ د ام نہ مراد دماغ دی یعنی سربنکتہ بہ ہاویہ تہ خہ او دا ہم معنی شوی دہ چہ فرہبتی بہ پہ دوزخ کنسی د ہغہ پہ سرباندے د عذابونو بارانونہ راوری۔ او دا ہم مطلب دے چہ دہ اصلی خای ہغہ دے چرتہ چہ د ہغہ دپارہ خای مقرر شوی دے ہغہ دوزخ دے

(ہاویہ) د دوزخ نوم دی ہم ددی دپارہ د دی تفسیر بیانولوسره فرمایاں چه تاته نہ ده معلومه چه دا ہاویہ خہ خیز دی؟ اوس درته زہ بنایم دا هغه شغلی و هونکی سور کړې شوي اور دي.

قوله تعالى: - فَهَوِّنِي عَيْشَةً رَّاضِيَةً ۝

حضرت اشعث بن عبد الله رضي الله عنه فرمائی چه د مؤمن د مرگ نه پس د هغه روح د ایماندارانود روحونو طرف ته اوړی او فریستی هغې ته وائی چه د خپل رور تسلی اوزپه اوساته دی د دنیا په غمونو دردونو کبې اخته وو اوس هغه نیک روحونه د هغه نه تپوس کوی چه د فلانکی خه حال دی؟ هغه وائی چه هغه خومر شوې دی تاسو له نه دی راغلي؟ دوی پوهیږی او وائی پریدئی هغه خو خپلې مور هابیه له تلي دی. د ابن مردويه په یومرفوع حدیث کبې دی چه دا بیان په بڼه کولاووالی سره دی او مونږ هم دا په کتاب صفة النار کبې ذکر کړې دی. الله جل جلاله په خپل فضل او کرم سره مونږ له د دی دوزخ د اور نه خلاصی را کړی. آمین.

قوله تعالى: - نَارًا حَامِيَةً ۝

اور سوزونکې :- بیا فرمائی هغه ډیر سخت تیز سوزونکې اور دی لوی شغلی و هونکې، سوزونکې رسول الله صلی الله علیه و آله فرمائی چه ستاسودا اور خو د هغې اویایمه حصه ده. خلقو ونیل حضرت د هلاکت د پارہ خوداهم کافی دی. حضور صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه او خو د دوزخ اور خو ددی نه یو کم اویا درجې تیز دی. په صحیح بخاری کبې دا حدیث دی او په دی کبې داهم دی چه هره یوه حصه نی ددی اور په شان ده. (۱) مسند احمد کبې هم دا روایت موجود دی (۲) مسند احمد کبې یو حدیث کبې دی سره داهم شامل دی چه دا اور سره د دی چه اویا درجې کیدونه بیا هم دادوه ځل د سزندی په ايو کبې مړ کړې شوي دی اور الیگلې دی او که دا نه وو نو دی نه به دی هم نفع نه شوه او چتولې. (۳) په یو بل حدیث کبې دی چه دا اور سلمه حصه دی (۴) طبرانی کبې دی پیژنئی چه ستاسود دی اور او د دوزخ د اور په مینخ کبې خه نسبت دی؟ ستاسود دی اور د لوگی نه هم اویا درجې زیات تور هغه اور دی (۵) ترمذی او ابن ماجه کبې حدیث دی چه د دوزخ اور زر کاله بل کړې شونو هغه سورشو بیا د زرو کالو پورې اوسوزولې شونو سپین شو او بیا زر کالو پورې بل کړې شونو تور شونو اوس هغه سخت تک تور او د تیارو والا دی. (۶)

د مسند احمد په حدیث کبې دی د ټولونه د سپک عذاب والا دوزخی هغه دی دچا په پښو کبې چه به د اور دوه خپلئی وی په کوموسره چه به د هغه مازغه خوتکیږی (۷) بخاری او مسلم کبې دی چه اور خپل رب ته شکایت او کړو ای الله زما یوه حصه دویمه خوری نو پروردگار ورته د دوو ساه گانو اخستلو اجازت ورکړو یو په ژمی کبې او یو په اوړی کبې. نو چه دا تاسو سخته یخنی وینئی د هغه یخه ساه ده او چه دا سخته گرمی وی نو دا د هغه د گرمی ساه اثر دی. (۸) بل حدیث کبې دی چه کله سخته گرمی وی نو مونخ یخولو سره کونی خکه چه د گرمی سختی د دوزخ د اور په وجه سره ده. (۹)

(الحمد لله) د سورت قارعه تفسیر هم ختم شو.

(۱) صحیح بخاری کتاب بدء الخلق باب صفة النار الما مخلوقة: ۳۲۶۵، صحیح مسلم: ۲۸۴۳، موطا: ۹۹۴/۲.

(۲) احمد: ۴۶۷/۲، مسنده حسن.

(۳) احمد: ۲۴۴/۲ وهو حدیث صحیح

(۴) احمد: ۳۷۸/۲، مسنده صحیح.

(۵) المعجم الكبير الاوسط للطبرانی: ۴۷۹،

(۶) ترمذی کتاب صفة جهنم باب منه فی صفة النار والما سودا مظلمة: ۲۵۹۱.

(۷) احمد: ۴۳۲/۲، صحیح مسلم کتاب الايمان باب اهل النار عذابا: ۲۱۱.

(۸) صحیح بخاری کتاب مواقیب الصلاة باب الابراد بالظهر فی شدة الحر: ۵۳۷.

(۹) صحیح بخاری کتاب مواقیب الصلاة باب الابراد بالظهر فی شدة الحر: ۵۳۶.

آیاتونہ	سورة التكاثر مکیہ وہی ثمانی آیات ورکوعا واحدا	رکوع گمانی
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
①	شروع کوم پہ نوم د الله چه دیر مهربان زیات رحم کونکھی دی	①
الْهُكْمُ	التَّكَاثُرُ ①	حَتَّىٰ
غافلہ کریں تاسو (حرص) دمال دیرولو تردی پوری چی زیارت اوکرو تاسو دمقبرو هرگز داسی نہ	زُرْتُمْ الْمَقَابِرَ ①	كَلَّا
دمال د دیرولو حرص تاسو غافلہ کریں نی تردی چی تاسو قبرونو ته اور سیرئی خبردار	سَوْفَ تَعْلَمُونَ ②	كَلَّا
دیر زر به معلوم شی تاسو ته بیا هرگز داسی نہ دیر زر به معلوم شی تاسو ته هرگز داسی نہ	ثُمَّ كَلَّا	سَوْفَ تَعْلَمُونَ ③
زر به پوهه شی بیا یاد لرئ چه زر به پوهه شی هرگز نہ	لَوْ تَعْلَمُونَ	عِلْمَ الْيَقِينِ ④
کاش چی تاسو پوهیدلی په علم یقینی سره خامخا به وینی تاسو دوزخ بیا به خامخا وینی تاسو هغه	لَتُرَوْنَ	الْجَحِيمَ ⑤
که تاسو خیل انجام یقینی طور پیژندی تاسو به ضرور په خپلو سترگو دوزخ او وینی بیا به هغه خامخا	ثُمَّ لَتَسْأَلْنَ	عَنِ الْيَقِينِ ⑥
په سترگو دقیق سره بیا به خامخا تپوس کیږی ستاسو نه په دغه ورځ په باره ددی نعمتونو کبسی	يَوْمَئِذٍ	عَنِ النَّعِيمِ ⑦
دیقین په سترگو او وینی بیا به په دغه ورځ تاسو نه دنعمتونو تپوس کولې شی		

قوله تعالى :- الْهُكْمُ التَّكَاثُرُ ① حَتَّىٰ زُرْتُمْ الْمَقَابِرَ ①

د دنیا په محبت کبسی د آخرت نه غفلت :- ارشاد کیږی چه د دنیا محبت او ددی حاصلولو کوشش تاسو د آخرت د طلب او نیکو د کارونو نه بې پرواه کړنی تاسو هم ددی دنیا په لاندجو کبسی اونختنی اوناخایی مرگ راغلو او تاسو قبرونو ته اورسیدنی رسول الله ﷺ فرمائی د پروردگارد اطاعت نه تاسو د دنیا په کوششونو کبسی اونختنی او د مرگه پورې په غفلت کبسی پراته ونی (۱) (ابن ابی حاتم). حسن بصری رضی الله عنه فرمائی چه د مال اولاد د زیاتوالی حرص کبسی مود مرگ خیال اخوا او غور زولو. صحیح بخاری کتاب الرقاق کبسی دی چه ابی بن کعب رضی الله عنه فرمائی چه (لوکان لابن آدم وادمن ذهب) یعنی که بنیادم سره دیوخنګل برابر سره زر وی دا مونږ هم د قرآن پاک آیت گنرلو تردی چه (الْهُكْمُ التَّكَاثُرُ ①) نازل شو (۲) دانسان مال کوم یو دی؟ مسند احمد کبسی چه حضرت عبدالله بن شخیر رضی الله عنه فرمائی چه زه کله د رسول الله ﷺ په خدمت کبسی حاضر شوم نو حضور ﷺ دا آیت لوستلو. ونی فرمائیل چه بنیادم وانی چه زما مال زما مال حالانکه ستا مال خو صرف هغه دی کوم چه تا او خورلو او فنادی کړو یادی واغوستو او اودی شلولو صدقه ورکولو سره دی باقی کړو (۳) په صحیح مسلم کبسی دومره نور هم دی چه دی نه سوا څه

(۱) ابن ابی حاتم

(۲) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب ما یبقی من فتنه المال: ۶۴۴.

(۳) احمد ۲۴/۴، صحیح مسلم کتاب الزهد باب الدنيا سجن للمومن و جنت للكافر: ۲۹۵۸.

ہم دی ہغہ خو تا د خلقو د پارہ پریخودل لاری (۱)

دانسان سرہ صرف عمل پاتی کیری د بخاری شریف پہ حدیث کنبی دی چہ مری سرہ دری خیزونہ خی پہ کومو کنبی چہ دوه واپس راگرخی او یور سرہ پاتی کیری. د کوروالا مال او اعمال. اهل اومال واپس راخی او عمل پاتی کیری (۲) دمسندا احمد پہ حدیث کنبی دی بنیادم بودا کیری خو دوه خیزونہ ہغہ سرہ باقی پاتی کیری یو لالچ او بل خواهش (۳)

ددی سورت شان نزول: حضرت ضحاک رضی اللہ عنہ د یوسری سرہ پہ لاس کنبی بودرہم لیدوسرہ نی تپوس او کپودا درہم د چا دی؟ ہغہ ونیل زما. وئی فرمائیل چہ ستاخو بہ ہغہ وخت وی چہ پہ خہ نیک کار کنبی نی خرچ کپری یاد اللہ تعالیٰ د شکر پہ توگہ نی خرچ کپری. حضرت احنف رضی اللہ عنہ دا واقعہ بیانولوسرہ بیا داشعر او وئیلو:

انت للمال اذا امسکته فاذا انفقته فالمال لك

ترجمہ:- یعنی چہ تہ کلہ د مال د پارہ ناست نی نو تہ د مال ملکیت نی کلہ چہ داخرچ کپری ہغہ وخت بہ مال ستا ملکیت شی.

ابن بریدہ رضی اللہ عنہ فرمائی بنوحارثہ او بنوحارث د انصار و قبائل پہ خپل مینخ کنبی فخر او غرور کولو یونیل چہ گورہ پہ مونر کنبی فلانکی سپی دومرہ بہادر دی داسی کلک دومرہ لوی مالدار وغیرہ. د بلی قبیلہ والا دخپل داسی کسان پیش کول. کلہ چہ نی ژوندو سرہ داسی فخر او مباحات کول نوونیل چہ راخی قبرستان تہ خو هلته لارل او د خپلو خپلو مړو قبرونو تہ نی ارشاری کولې اوونیل بہ نی اونسانی د دہ پہ شان ہم پہ تاسو کنبی خوک تیر شوې دی ہغوی بہ دوی تہ د خپلو مړوسرہ الزامونہ ورکول. پہ دی باندي دا دوه د شروع آیاتونہ نازل شو چہ تاسو فخر او مباحات کولوسرہ ادیرو تہ اورسیدنی اوپہ خپلو خپلو مړو باندي مو فخر او غرور شروع کپرو. پکار وو چہ دلته پہ راتلو باندي مو عبرت حاصل کپری وی خپل مړہ کیدل سخاکیدل او خاورې کیدل مو یادول.

دنبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دیو سپی دعیادت کولو واقعہ:- حضرت قتادہ رضی اللہ عنہ فرمائی چہ خلقو بہ پہ خپل زیاتوالی او کثرت باندي فخر کولو تردی چہ یویو پہ قبر کنبی وربشکتہ شو. مطلب دا چہ د پیروالی ارمان پہ غفلت کنبی اوساتل تردی چہ مړہ شول او قبرونو کنبی داخل شو. صحیح حدیث کنبی دی نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د یو بانديہ چپ تپوس لہ ورغلو اود عادت مبارک مطابق نی او فرمائیل ہیخ یرہ نشته ان شاء اللہ د گناہونونہ بہ خلاص شی نو ہغہ اوونیل چہ تاسو خودا بنہ پاک بنائی دا خو ہغہ تبه دہ چہ پہ بوداگانو او خوانانو باندي جوش وھی او قبرتہ نی رسوی. حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ بنہ ہم داسی تیک دہ. (۴) پہ دی حدیث کنبی ہم لفظ (تزییرہ القبور) دی اودلته پہ قرآن کنبی ہم (حَتَّىٰ زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ) دی. نومعلومہ شوہ چہ دی نہ مراد مړہ کیدل اوپہ قبر کنبی خنبیدل دی. ترمذی کنبی دی حضرت علی رضی اللہ عنہ فرمائی ترکومی چہ دا آیت نازل شوې نہ وو مونر د قبر د عذاب بہ شک کنبی وو (۵) دا حدیث غریب دی.

ابن ابی حاتم کنبی دی چہ حضرت عمر بن عبدالعزیز رضی اللہ عنہ د دی آیت تلاوت او کپو بیانی خہ وخت پوری سوچ او کپو وئی فرمائیل میمون! د قبرونو کتل خو صرف د زیارت پہ توگہ دی او ہریوزیارت کونکی خپل خای تہ واپس کیری یعنی کہ دجنت طرف تہ وی کہ د دوزخ طرف تہ. یواعرابی ہم د یوسری نہ د

(۱) صحیح مسلم: ۲۹۶۰ حوالہ سابق: ۲۹۵۹.

(۲) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب سكرات الموت: ۶۵۱۴، صحیح: ۲۹۶۰.

(۳) احمد: ۱۱۵/۳، ح/ ۱۲۱۴۲، وسندہ صحیح وهو متفق عليه البخاری: (۶۴۲۱)، ومسلم: ۱۰۴۷، من حدیث شعبہ بہ

(۴) صحیح بخاری کتاب المرض باب عیادة الاعراب: ۶۵۶۲. المعجم الكبير: ۱۱۹۵۱.

(۵) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة (الهاکم الکناثر): ۳۳۵۵.

دې دواړو آياتونو تلاوت اوریدوسره داسې وئیلې وو چه اصل مقام بل خای دې بیا الله ﷻ په سختی سره دوه ځل فرمائی د حقیقت حال علم به تاسو ته اوس اوشی. دا مطلب هم بیان کړې شوې دې چه اول مراد کافران دی او په دویم ځل مؤمنان مراد دی. بیا فرمائی که تاسو په یقینی علم سره دا معلوم کړې وې یعنی که داسې وې نو تاسو به غفلت کښې نه پریتلې او مرگه پورې به د خپل آخر منزل آخرت نه په غفلت کښې نه پاتې کیدنې. بیا چه د کوم څیز نه نی اول ویرولې وو هم د هغې بیان کولې شی چه تاسو به دوزخ پخپلو سترگو باندې اوویننې چه ددې په چپه باندې نور خو چه انبیاء علیهم السلام به د هیبت او ویرې په زنگونو باندې راپریوخی اود دې عظمت او دهشت به په هر چا باندې خورشوی وی لکه چه په ډیرو احادیثو کښې په تفصیل سره نقل دی.

قوله تعالی: - ثُمَّ لَتُسْئَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ ۝

د قیامت په ورځ به د نعمتونو متعلق سوال کبړی: - بیا فرمائی چه په دې ورځ به تاسو نه د نعمتونو باره کښې تپوس کولې شی. دصحت امن رزق وغیره ټولونعمتونو متعلق به تپوس کولې شی چه د دې شکر موتر کوم خای پورې ادا کړې دې. د ابن ابی حاتم په یو غریب حدیث کښې دی چه تیک د غرمې په وخت رسول الله ﷺ د خپل کورنه اووتلو او ابوبکر ﷺ هم جمات ته راروان ووتپوس نی اوکړو چه دې وخت کښې څنگه راوتلې نی؟ وئی وئیل حضور ﷺ کوم څیز چه تاسو راویستلې نی هغې زه هم راویستلې یم. حضرت عمر بن خطاب ﷺ هم راغلو هغه ته هم حضور ﷺ داسې او فرمائیل نو هغه هم دغه جواب ورکړو. بیا حضور ﷺ دې دواړو بزرگانوسره خبرې کول شروع کړه. بیانی او فرمائیل چه که همت وی نو دغه باغ پورې خو خوراک څښاک به ملاوشی اود سوری خای هم. مونږ وئیل ډیره ښه ده نو حضور ﷺ مونږ د ابوالهیثم ﷺ انصاری د باغ دروازې ته راوستلو. حضور ﷺ سلام اوکړو او اجازت نی اوغوښتو ام هیثم انصاریه هم د دروازې نه شاته ولاړه وه اوریدل نی خو په اوچت آواز سره نی جواب ورته کړو په دې لالچ باندې چه د الله ﷻ رسول ﷺ نورې ډیرې د سلامتیا دعاگانې اوکړې او په څو څو ځل د حضور ﷺ سلام واورې. کله چه درې ځل حضور ﷺ سلام اوکړو او څه جواب ملاونه شونو واپس روان شو. نو د حضرت ابوالهیثم ﷺ موربې بی رامنډې کړې او وئی وئیل حضور ﷺ ماستاسو آواز اوریدلو خوزما اراده وه چه الله ﷻ دې اوکړې چه تاسو څو څو ځل سلام اوکړنې په دې وجه ما خپل آواز تاسو ته واوړولو تاسو راشی او تشریف راوړنی. حضور ﷺ د هغې دا فعل په ښه نظر سره اوکتلو او وئی فرمائیل چه پخپله ابو الهیثم ﷺ چرته دې؟ هغې او وئیل حضور ﷺ هغه هم دلته نيزدې د ابوراوړلو د پاره تلې دې. تاسو تشریف راوړنی ان شاء الله بس راروان دې. حضور ﷺ باغ کښې تشریف کیخودو هغه بی بی د یوسوری لاندې څه خواره کړه په هغې باندې حضور ﷺ تشریف کیخودو. په دې کښې ابوالهیثم ﷺ هم تشریف راوړلو او ډیر زیات خوشحاله شو او ښکلې ښکلې غونچې نی را کوزولې او ورکولې نی تردې چه پخپله حضور ﷺ منع کړو. صحابی او وئیل یا رسول الله ﷺ اوچې لمدې تر اوبالکل پخې څنگه چه تاسو غواړنی او خورنی. کله چه نی کهجورې او خورلې نو خوږې اوبه نی راوړلې هغې او څکلې اوبیا حضور ﷺ او فرمائیل هم دا هغه نعمتونه دی د کوم باره کښې به چه د الله ﷻ په دربار کښې پوښتنه کولې شی. د ابن جریر هم په دې حدیث کښې دی چه حضرت ابوبکر ﷺ او حضرت عمر ﷺ ناست ووهغوی له حضور ﷺ تشریف راوړو او وئی فرمائیل دلته څنگه ناست نی؟ دواړو وئیل حضور ﷺ د ولرې د وجه نه د کور نه راوتلې یو وئی فرمائیل دهغه الله ﷻ قسم چاچه زه په حقه سره رالیکلې یم زه هم په دې وجه نن راوتلې یم. اوس حضور ﷺ دوی سره د یوانصاری کور ته لاړل د هغه بی بی ملاوشوه تپوس نی اوکړو چه ستا خاوند چرته دې؟ وئیل د کور د پاره خوږې اوبه راوړلو له تلې دې. په دې کښې هغه مشک اوچت کړې راغلو په خوشحالو خوشحالو نی وئیل چه زما په شان خوش قسمته نن څوک نشته د چا کور

تہ چہ د اللہ ﷻ نبی ﷺ تشریف راوړې دې. مشکئی زورند کړو او پخپله لارو او د کهجورو تازه تازه غونچې ئی راوړې حضور ﷺ او فرمائیل چه په خوبه دې راغونډې کړې وې او راوړې دې وې نو ښه به وه هغه جواب ورکړو چه حضور ﷺ ماونیل چه تاسو د خپل طبیعت او خپلې خوبې مطابق راغونډې کړئ او وئې خورئ بیا چاره په لاس چه چرته یوڅاروې حلال کړې غوبه پخه کړې نو حضور ﷺ او فرمائیل چه گوره د پنیووالا څاروې مه جلاکوه. هغه حلاله او کړه او حضور ﷺ هم هلته ډوډئې اوخوړله. بیانی او فرمائیل چه گورئ نهر د کور نه وتلې وو او په مړه خیته خو هم دا هغه نعمتونه دی د کومو باره کنبې چه به په قیامت تپوس کولې شی. (۱) د رسول الله ﷺ آزاد کړې شوې غلام حضرت عسیب ﷺ فرمائی د شپې رسول الله ﷺ ماته آواز او کړو زه راووتلم بیانی حضرت ابوبکر ﷺ ته آواز او کړو بیانی حضرت عمر ﷺ ته آواز او کړو او بیا د یو انصاری باغ ته تشریف یوو او وئې فرمائیل راوړه خوراک راوړه هغه د انگورو غونچې راوړې اود حضور ﷺ مخې ته ئی کیخوډې. حضور ﷺ اود هغه ملگرو اوخوړلې بیانی او فرمائیل یخې اوبه راباندې اوڅکوه هغه راوړې او حضور ﷺ اوڅکلې بیا ئی او فرمائیل د دې باره کنبې به هم د قیامت په ورځ تپوس کولې شی. حضرت عمر ﷺ هغه غونچه زمکې له راخلاصه کړه او وئې ونیل چه د دې باره کنبې به هم د الله ﷻ په دربار کنبې تپوس کولې شی. حضور ﷺ او فرمائیل چه او صرف د دریو خیزونو باره کنبې به تپوس نه شی کولې د پردې لائق کړا د ولېږې ختمولو ټکړه اود یخنئ او گرمئ نه د سریتولو کور. (۲) (مسند احمد)

ددې سورت په نزول د صحابه کرامو سوال: د مسند په یوبل حدیث کنبې دی چه کله دا سورت نازل شو او حضور ﷺ اولوستلو نو صحابه کرامو ﷺ ونیل چه زمونږ نه به په کوم نعمت تپوس کولې شی؟ کهجورې خورو او اوبوڅکو تورې مو په ستونو کنبې زورندې دی اود بنمن مو په سرولار دې. حضور ﷺ او فرمائیل چه ویریرئې مه ډیر نعمتونه به راشئ (۳) حضرت عمر ﷺ فرمائی یوخل مونږ ناست وو حضور ﷺ تشریف راوړلو او غسل کړې معلومیده مونږ عرض او کړو چه حضور ﷺ نن خوتاسو ډیر تازه ښکارئې حضور ﷺ او فرمائیل چه او. بیا خلقو د مالدارئې ذکر او کړو نو رسول الله ﷺ او فرمائیل د چاپه زړه کنبې چه د الله ﷻ ویره وی د هغه د پاره مال څه خراب څیز نه دې اویاد ساتئې د پرهیزگار سړی د پاره صحت د مالدارئې نه هم ښه دې اود خان خوشحالول هم د الله ﷻ نعمت دې (۴) (مسند احمد)

دکومو کومو نعمتونو تپوس به کولې شی: ابن ماجه کنبې همدا حدیث دې. ترمذی شریف کنبې دی د نعمتونو تپوس باره کنبې به د قیامت په ورځ د ټولو نه اول دا وئیلې شی چه مونږ تاسو ته صحت نه وو درکړې؟ او په یخو اوبوباندې به مو تاسو خړوب کولې نه؟ (۵) د ابن ابی حاتم په روایت کنبې دې چه دا آیت (لَمَّا لَسْتُمْ لَنْ يَوْمِيذٍ عَنِ النَّعِيمِ) اوریدوسره صحابه کرامو ﷺ او وئیل رسول الله ﷺ مونږ خود اوریشو ډوډئې او هغه هم په نیمه خیته خورو. نو د الله ﷻ د طرف نه وحی راغله چه تاسو د پښو بچ کولو د پاره خپلئې نه اچوئې او آیا تاسو یخې اوبه نه څکئې؟ هم دا د تپوس کولو نعمتونه دی. بل روایت کنبې دی چه د امن او صحت باره کنبې به تپوس کولې شی په مړه خیته خوراک کول یخو اوبو نه دسوری والا کورونه اود خوږ خوب باره کنبې به هم تپوس کولې شی. په شاتو څکلوسره خوندونو اخستو سره دسحر ماښام د خوراک غوړی شات او میدې روټئې وغیره. غرض دا چه د دې ټولو نعمتونو باره

(۱) الطبری: ۵۸۲/۲۴.

(۲) احمد: ۸۱/۵، وسنده حسن، مجمع الزوائد: ۲۶۷/۱۰.

(۳) احمد: ۴۲۹/۵، وسنده حسن.

(۴) احمد: ۳۷۲/۵، ابن ماجه کتاب التجارات باب الحث علی المكاسب: ۲۱۴۱.

(۵) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة (الهاکم التکاثر): ۳۳۵۸. وسنده صحیح.

کنبی بہ د اللہ ﷺ پہ دربار کنبی تپوس کولې شی. حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما پہ تفسیر کنبی فرمائی د بدن صحت غور و نو ستر گود صحت باره کنبی به ہم سوال کولې شی چه د دې طاقتونو نه دې کوم کار اخستی وو.

قرآن کریم کنبی ارشاد ربانی دې ﴿إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا﴾ دهرسپې نه به د هغه د غور سترگې اود هغه د زړه باره کنبی تپوس کولې شی. د صحیح بخاری وغیره په حدیث کنبی دی چه د دوو نعمتونو باره کنبی خلق ډیر په غفلت کنبی پراته دی دصحت او فراغت () یعنی نه خود هغې پوره شکر ادا کوی اونه د هغې عظمت پیژنی اونه هغه د رب د مرضی مطابق خرچ کوی. بزار کنبی دی چه د ته بند نه سوا اود سوری والا دیوالونونه بغیر اود روپتی د ټکرې نه علاوه د هریو خیز به د قیامت په ورځ حساب ورکول وی. (۲)

د مسند احمد په مرفوع حدیث کنبی دی اللہ ﷻ به د قیامت په ورځ او فرمائی ای بنیادمه ما ته په اسونو او اوښانو باندي سور کړې وې بنځې مې ستا په نکاح کنبی درکړې وې تاته مې مهلت درکړې وو تا په خندا خوشحالی سره او په آرام او راحت سره ژوند تیر کړو اوس اوښایه د دې شکر به چرته ده؟ (۳)

والحمد لله رب العالمین د اللہ ﷻ په فضل او کرم سره د سورت تکاثر تفسیر ختم شو.

(تفسیر سورت العصر)

د سورت تعارف:- حضرت عمر بن عاص رضی اللہ عنہ دخپل مسلمانیدونه اول یوخل مسیلمه کذاب سره ملا وشو هغه د پیغمبر نی ددروغودعوی کړې وو عمرو رضی اللہ عنہ نی چه اولیدونو تپوس نی اوکړو وایه په دې موده کنبی ستاسو په نبی باندي هم وحی نازل شوې ده؟ حضرت عمرو رضی اللہ عنہ او فرمائیل یومختصر ډیر فصیح او ښکلې سورت نازل شوې دې. تپوس نی اوکړو کوم یو دې؟ حضرت عمرو رضی اللہ عنہ سورت العصر اولوستلو. مسیلمه لږ شان پورته سوچ کولو نوونی و نیل عمرو گوره په ما باندي هم د دې په شان سورت نازل شوې دې عمرو رضی اللہ عنہ او فرمائیل کوم یو دې هغه او نیل ﴿یا ویر یا ویر ائمانت اذنان و صدر و سائر حقر نقر﴾ بیا نی و نیل عمرو وایه ستا څه خیال دې؟ عمرو رضی اللہ عنہ او فرمائیل چه زما خیال خو ته پخپله پیژنی چه ماته ستا د دروغ کیدو علم دی. وبرد پشوپه شان یوځناور دې دهغی دواړه غور وونه لږ شان اوږده وی اوسینه نی هم ، باقی بدن نی بالکل حقیر او بی کاره غوندې وی. دې کذاب او فضول ویونکی بکواس کونکی د اللہ ﷻ دکلام معارضه کول غوښتل د کوم په اوریدو چه د عربو بت پرسته خلقو هم د ده دروغژن کیدو اود ځان نه خبرې کونکې او گنړلو. طبرانی کنبی دی چه د دوو صحابیانو دا دستور وو چه کله به ملاویدل نو یو به سورت و نیلو او بل به اوریدو بیا به نی سلام کولو رخصت کیدل به. فائده:- حضرت امام شافعی رضی اللہ عنہ فرمائی که خلق په غور او سوچ سره دا سورت اولولی او ځان پوهه کړی نو هم دا یو سورت کافی دې. (۴)

ایاتونه	سورة العصر مکية وهي ثلاث آية و رکوعا واحدا	رکوع گانې
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
③	شروع کوم په نوم د اللہ چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	①

(۱) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب الصحه والفراغ : ۶۴۱۲. ترمذی : ۲۳۰۴.

(۲) مسند البزار : ۳۶۴۳.

(۳) احمد : ۴۹۲/۲. وسنده صحیح ، د دې پشان روایت صحیح مسلم ، کتاب الزهد باب الدنيا سجن للمومن و جنة للكافر : ۲۹۲۸.

(۴) المعجم الاوسط : ۵۱۲۰.

وَالْعَصْرِ ۱	إِنَّ الْإِنْسَانَ	لَفِي خُسْرٍ ۱	إِلَّا الَّذِينَ
قسم دی بہ زمانہ اچی بیشکہ انسان خامخا پہ خسارہ کنہی دی ماسوا دہغہ کسانونہ	قسم دی بہ زمانہ چہ یقینا انسان دیر پہ تاوان کنہی دی	سوا دہغہ خلقونہ	
أَمِنُوا	وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ	وَتَوَاصَوْا	بِالْحَقِّ ۱
چی ایمان نہی راورو او عملونہ نہی او کرل نیک او یوبل تہ نصیحت کوی دحق سرہ دملگرتیا کولو	چی ایمان نہی راوری دی اونیک کارونہ نہی کپی دی اوخپل مینخ کنہی یوبل تہ دحق تلقین کوی		
وَتَوَاصَوْا	بِالصَّبْرِ ۱		
او یوبل تہ نصیحت کوی پہ صبر کولو سرہ	اوخپل مینخ کنہی یو تہ د صبر نہ دکار اخستلو تاکید کوی		

قوله تعالى: - وَالْعَصْرِ ۱

دسورت عصر مختصر تفسیر:- دعصر نہ مراد زمانہ دہ پہ کومہ کنہی چہ انسان نیکنی او بدنی کارونہ کوی حضرت زید بن اسلم رضی اللہ عنہ دعصر نہ مراد د مازیگر مونخ یا د مازیگر دمانخہ وخت بیان کپی دی خو مشہور اولنی قول دی. د دی قسم نہ پس بیان فرمائی چہ انسان پہ نقصان او خسارہ او ہلاکت کنہی دی. اود دی نقصان نہ بچ کیدونکی خلق ہغہ دی د چا پہ زرونو کنہی چہ ایمان وی پہ اعمالو کنہی نیکنی وی د حق وصیتونہ کونکی وی یعنی دنیکنی کارونہ کولو اود بدنی د کارونونہ منع کیدو یوبل تہ تاکید کوی. د قسمت پہ لیک او د مصیبتونو پہ برداشت کولو صبر کوی او نورو تہ ہم د دی تلقین کوی اوور سرہ د بنو خبرو حکم کولو اود خرابو خبرو نہ پہ بندیدو کنہی د خلقو طرف نہ کوم تکلیفونہ او مصیبتونہ رسی ہغہ برداشت کوی او ہم د دی تلقین خپلو ملگرو تہ ہم کوی. ہم دا دی چہ د دی ہکارہ نقصان نہ خلاص دی.

(الحمد لله) د سورت العصر تفسیر ختم شو.

آیاتونہ	سورة الهمزة مکية وهي تسع آيات و رکوعا واحدا	رکوع گانہی			
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ				
①	شروع کوم پہ نوم د اللہ چہ دیر مہربان	زیات رحم کونکی دی ①			
وَيْلٌ ۱	لِكُلِّ هُمَزَةٍ ۱	لَمْزَةٍ ۱	الَّذِي ۱	جَمَعَ ۱	مَالًا ۱
تباہی دہ دپارہ دہر عیب لگونکی بدویونکی ہغہ اچی جمع نہی کرو مال	خرابی دہر ہغہ چا دپارہ چہ پیغور ورکوی او غیبت کوی اچی مال راجمع کوی				
وَعَدَّةٌ ۱	يَحْسَبُ ۱	أَنَّ مَالَهُ ۱	أَخْلَدَهُ ۱		
او پہ شمار شمار نہی کینبودو ہغہ گمان کوی ہغہ اچی بیشکہ مال دہغہ بہ ہمیشہ وی دہغہ سرہ	او ہغہ بیابیا شماری ہغہ دا خیال کوی چہ دہغہ مال بہ ہمیشہ دہغہ سرہ وی				

یومرفوع حدیث کنبی دا ہم دی اودویم طریق د دی موقوف دی. اوسپنه چه په مثال د اورده د دی په ستونو کنبی دا اورېدی اورېدی دروازې دی. د حضرت عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ په قراءت کنبی **(بعده)** مروی دی. د دی دوزخیانو په مرو کنبی به زنجیرونه وی دوی به په اورېدو اورېدو ستونو کنبی ترلې شوی وی او د پاسه به پرې دروازې بند کړې شی. دی د اور په ستونو کنبی به دوی ډیر خراب عذابولې شی. ابوصالح رضی اللہ عنہ فرمائی یعنی درنې بیرنی او قید اوبند به د دوی د پاره وی.
(فالحمد لله رب العلمین) د دی سورت تفسیرهم د اللہ ﷻ په فضل اورحم سره ختم شو.

آیاتونه	سورة الفیل مکية وهی خمس آیات و رکوعا واحد	رکوع گانې
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
⑤	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دی	①
	الْمُتَرِّكُ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ ۝ أَلَمْ يَجْعَلْ	
	ایا اونه لیدل تا چی څرنګې کار او کړو رب ستا دهاتیانووالو سره ایا وی نه ګرځولو	
	ایا تاته معلومه ده چی ستا رب دهاتیانو دځاوندانو سره څه او کړل؟ ایا الله تعالی	
	كَيْدِهِمْ فِي تَضْيِيلِ ۝ وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ ۝	
	تدبیر دهغوی په ګمراهی (یعنی ناکامی) کنبی او وی لیرل په هغوی باند مارغان ډلې ډلې	
	دهغوی ټول تدبیرونه ناکامه نه کړل نوالله تعالی په هغوی ټولی ټولی مارغان راو لیرل	
	تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِّن سِجِّيلٍ ۝ فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ	
	چی وشتل به ئې هغوی په کانرو سره چی جوړوؤ دتیکرونه پس کړل ئې هغوی پشان دبوسو	
	چی په هغوی به ئې دبره نه دکانرو ګتکی راویشتل بیا الله تعالی هغوی د خورلې شوؤ	
	مَّا كُولُ ۝	
	خورلې شوؤ	
	بوسو په شان او ګرځول	

قوله تعالی :- **الْمُتَرِّكُ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ ۝**
 دهاتیانو والا واقعه :- الله ﷻ چه په قریشو باندې د خپل کوم خاص نعمت انعام فرمائیلې وو دهغې ذکر کولې شی چه کوم لښکر د خان سره هاتیان راخستې وو اود کعبه د ورانولو د پاره ئې حمله کړې وه. الله ﷻ دهغې نه وړاندې چه دوی کعبه وړانه کړې دهغوی نوم اونښه ختمه کړه د هغوی ټول فریب اود هغوی ټول طاقت ئې ختم کړو بریاد او غرق ئې کړل. دا خلق په مذهبی توګه نصرانیان وو خود مسیح ﷺ دین ئې مسخ کړې وو او نیزدې نیزدې بت پرست شوې وو. دوی داسې ناکامه کول لکه د اوراندې نه خبرتیا وه د حضرت محمد ﷺ د بعثت او اطلاع وه د حضور ﷺ د راتلو. حضور ﷺ هم په دې کال پیدا شو. د اکثر و تاریخ دانانو هم دغه قول دی. نودعالم رب فرمائی چه ای قریشو دحبشه په دې لښکر

باندې تاسو له فتح ستاسو د نيکني په وجه نه ده درکړې شوي بلکه په دې کښې زمونږ د کور بچ کول وو د کوم چه مونږ عزت شرف بزرگي او عظمت د خپل آخرالزمان پيغمبر محمد ﷺ په نبوت سره زياتوو. د واقعه تفصيل:- غرض داې چه د اصحاب فيل يعنې د هاتيانو والا مختصر واقعه دا وه کومه چه بيان شوه او اوږده واقعه په اصحاب الخدود کښې بيان شوې ده چه د قبيله حمير آخري بادشاه ذونواس کوم چه مشرک وو چا چه د خپلې زمانې مسلمانان په خندقونو کښې قتل کړې وو کوم چه رښتوني نصرانيان وو او په شمير کښې تقريبا شل زره وو ټولې ئې شهيدان کړې وو. صرف دوس ذو ثعلبان يو بچ شوي وو چه د شام ملک ته رسيدلي وو او د روم بادشاه نه ئې امداد غوښتي وو دا بادشاه په نصراني مذهب باندې وو هغه د حبشه بادشاه نجاشي ته اوليکل چه ده سره خپل ټول فوځ کړه ځکه چه د دې خاي نه د دښمن ملک نيزدې وو. دې بادشاه ارياط ابويکسوم ابرهه بن صباح د لښکر مشر جوړ کړ او ډير لوي لښکر ئې ورکړ او دواړوله د ماتې ورکولو د پاره روان شو. د لښکر يمن ته اورسيدو او يمن او يمنيان ئې تباه کړل. ذونواس او تختيدو او درياب کښې ډوب شو مشر شو او د هغه خلقو د سلطنت خاتمه او شوه او په ټول يمن باندې د حبشه بادشاهي شوه او دا دواړه سرداران دلته اوسيدل خو څه لږه موده پس په دوي کښې اختلاف پيدا شو. آخر نوبت دې ته اورسيدو چه دواړه د يوبل د مقابلې دپاره مخامخ صفونه او تړل او د جنگ د پاره او دريدل. عام حمله او شوه دې نه وړاندې دواړو سردارانو خپل مينځ کښې او ونيل چه فوځونه او د خلقو قتلولو څه ضرورت دې راځه دواړه ميدان ته اوځو او يوبل سره جنگيږو فيصله کور کوم چه ژوندي پاتې شي ملک او فوځ د هغه نو بس دا خبره مقرره شوه او دواړه ميدان ته راووتل. ارياط په ابرهه باندې حمله او کړه او هم په يو وار ئې ورله مخ وينې وينې کړو پوزه شونډې او مخ ئې پرې شو. د ابرهه غلام عتوده په دې موقعه باندې په ارياط باندې يوه سخته حمله او کړه او هغه ئې قتل کړو ابرهه زخمی شو او د ميدان نه ژوندي لاړو واپس شو. علاجونه ئې او کړه زخم ئې ټيک شو او د يمن دې مستقل بادشاه جوړ شو. کله چه نجاشي د حبشه بادشاه ته دا واقعه معلومه شوه نو هغه سخت غصه شو او يوخط ئې ابرهه ته اوليکه هغه ئې ډير ملامته کړو او ونيل ئې قسم دې د رب چه زه به ستا بنا روته تباه کړم او ستا مرئې به پرې کړم. ابرهه د هغې جواب ډير په عاجزئې سره اوليکه او خپل قاصد ته ئې ډيره هديه ورکړه او په يوه تهيلئې کښې د يمن خاوره ورکړه او د خپل تندي وينسته ئې پرې کړل او په هغې کښې کيخودل او په خپل خط کښې د خپلو غلطو معافئې او غوښتلئې او ونيل چه دا يمن خاوره حاضره ده او زما وينسته هم حاضرې دي تاسو خپل قسم پوره کړئې او خفگان معاف کړئې. په دې باندې د حبشه بادشاه خوشحاله شو او د دغه خاي سرداري ئې د هغه په نوم کړه. اوس ابرهه نجاشي ته اوليکل چه زه په يمن کښې تاله داسې گرجا جوړوم چه تراوسه پورې به په دنيا کښې نه وي جوړه شوي. هغه د دې گرچې جوړول شروع کړه.

په ډير اهتمام او شوق سره ئې ډيره اوچته ډيره مضبوطه او بې حده بنکلي او نقش اونگار سره بنانسته کړې شوې گرجا ئې جوړه کړه. دومره اوچته وه چه د سوکي پورې نظر اچونکي نه به ټوپئې پريوتله. د دې دپاره به عربو دې ته قليس ونيل يعنې ټوپئې غورزونکې. اوس ابرهه اشرم دا سوچ او کړو چه خلق د کعبه الله د حج په خاي دلته حج او کړي په خپله ټوله بادشاهئې کښې ئې دا اعلان او کړو. عدنائيه او قحطانيه عربوته دا ډير بد اولگيدل او د اخوانه قريش هم غصه شو. لږې ورځې پس څوک د شپې په هغې کښې ورننوتلو او هلته ئې ډکې متيازې او کړې او لاړو. څوکيدار چه دا اوکتل نو بادشاه ته ئې خبر ورکړ او وني ونيل چه دا کار د قريشو دې ځکه چه تاد هغوی کعبه بنده کړله او هغوی په جوش او غضب کښې دا کار او کړو.

دبرہہ قسم او پہ مکہ دھملی بندوبست۔ ابرہہ ہم ہغہ وخت قسم او خورلو چہ زہ بہ مکہ تہ خم اوبیت اللہ بہ ورائوم۔ یوروائت کبئی داهم دی چہ د قریشو یوٹو خوانانو پہ گرجا کبئی اور اولگولو اوہغہ وخت ہوا ہم ڊیرہ تیزہ وہ بولہ گرجا اوسوزیدہ اوپر مخی پہ زمکہ راپریوتلہ۔ پہ دی بانڈی ابرہہ یوڊیر لوی لنبکر سرہ پہ مکہ بانڈی حملہ اوکړہ چہ څوک نی رامنغ نہ کړی شی او خپل خان سرہ نی یوڊیر چاق او اوچت ہاتی واخستو کوم تہ بہ چہ محمود ونیللی شو د دہ پہ شان بل ہاتی نہ وو۔ د حبشہ بادشاہ دا ہاتی ہغہ لہ د دی غرض د پارہ لیکلی وو اتہ یا دولس ہاتیان نور ہم ورسرہ وو دی د کعبہ د غورزلویہ نیت روان شوې وو اودا سوچ نی کړی وو چہ د کعبی پہ دیوالونو کبئی بہ مضبوط زنجیرونہ وچوم اود ہاتیانو پہ ستونو کبئی بہ دا زنجیرونہ اوتریم اوہاتیان بہ پہ یو جرق سرہ د کعبہ اللہ څلور وارہ دیوالو راگزار کړی۔ کلہ چہ اہل عرب تہ دا معلومہ شوہ نو پہ ہغوی بانڈی ڊیر زیات اثر اوشو اوہغوی کلکہ ارادہ اوکړہ چہ کہ ہر څہ کیږی نو مونږ بہ خامخا د دہ مقابلہ کوو اودی بہ د دی بد کارنی نہ منع کوو۔ یویمنی شریف سردار چہ د ہغہ څای د بادشاہانو اولاد وو کوم تہ چہ بہ ذونفرونیللی شو دی اودریدو او خپل قوم اوخواوشا عرب نی راجمع کړل اودی بدنیتہ بادشاہ سرہ نی مقابلہ اوکړہ ولې قدرت تہ خوبل څہ منظور وو او عربوماتی او خورلو اوذونفر د دی خبیث د لاسہ قیدشو۔ ہغہ دی ہم خان سرہ کړو او مکہ طرف تہ روان شو د خثعم قبیلې زمکې تہ چہ کلہ دی اورسیدو نو دلته نفیل بن حبیب خثعمی پہ خپل لنبکر سرہ د دہ مقابلہ اوکړہ خو ابرہہ ہغہ ہم مغلوب کړو اونفیل ہم قیدشو اول خودی ظالم ہغہ قتل کول اوغونبتل خوبیانی قتل نہ کړو قیدنی کړو او خان سرہ نی بوتلو۔ دی د پارہ چہ لاری اوبسانی کلہ چہ طائف تہ اورسیدل نو ثقیف قبیلې دہ سرہ صلح اوکړہ ہسی نہ چہ د ہغوی بت خانې کومې کبئی چہ لات نومې بت وو دا مات کړی ہغوی ہم د دوی ڊیر خدمت اوکړو او ہغوی ابورغال دوی سرہ کړو چہ دی بہ تاسو تہ د ہغہ څای لار اوبسانی۔ ابرہہ چہ کلہ مکہ تہ ڊیر نیزدی مخمس تہ اورسیدو نوہغہ دلته ڊیرہ وچولہ د دہ لنبکر چہ مکہ سرہ خواوشا کوم خنور اوبسان وغیرہ خریدل ټول نی پہ خپلہ قبضہ کبئی کړل پہ دی خناورو کبئی خود دہ سوا اوبسان صرف د عبدالمطلب وو۔ اسودبن مقصود چہ ددی لنبکر د سرسردار وو ہغہ د ابرہہ پہ حکم دا خناور لوټ کړی وو پہ دی بانڈی د عربوشاعرانو شعرونہ لیکلی وو کوم چہ پہ سیرت ابن اسحاق کبئی موجوددی۔ اوس ابرہہ خپل قاصد حناطہ حمیری د مکہ والا لہ اولیگلو چہ د مکہ د ټولونہ لوی سردار مالہ راولنی اودا ہم اعلان اوکړنی چہ زہ د مکہ والا سرہ د جنگ د پارہ نہ یم راغلی زما ارادہ صرف د بیت اللہ غورزول دی خو کہ د مکہ والا د دی د بچ کولو کوشش کوی نو مجبوراً بہ ہغوی سرہ ہم جنگ کول وی۔ حناطہ چہ کلہ مکہ تہ راغلو او خلقو سرہ ملاو راملاوشو نومعلومہ شوہ چہ د دی څای لوی سردار عبدالمطلب ابن ہاشم دی۔ دی عبدالمطلب سرہ ملاوشو اوشاہی پیغام نی ورته اورسولو عبدالمطلب اوونیل واللہ نہ زمونږ ارادہ ہغہ سرہ د جنگ کولو دہ اونہ پہ مونږ کبئی دومرہ طاقت شتہ دا د اللہ ﷻ د حرمت والا کوردی اود ہغہ د خلیل ابراہیم ﷺ یوژوندی یادگار دی کہ اللہ ﷻ غواری نودخپل کور بہ پخپلہ حفاظت اوکړی گنی پہ مونږ کبئی خو ہمت اوطاقت نشتہ۔ حناطہ اوونیل چہ نہ دہ نو تہ ماسرہ بادشاہ لہ لارشہ۔ عبدالمطلب ورسرہ شو بادشاہ چہ کلہ ہغہ اولیدو نو پہ ہیبت شو۔ عبدالمطلب تک سپین بیکلی مضبوط قوی بنائستہ بیکلی انسان وو کتلوسرہ ابرہہ د تخت نہ لاتدی راکوزشو او پہ زمکہ بانڈی عبدالمطلب سرہ کیناستو او خپل ترجمان تہ نی اوونیل چہ دہ تہ اوواہ څہ غواری؟ عبدالمطلب اوونیل چہ زما دہ سوا اوبسان بادشاہ اخستی دی ہغہ دی واپس کړی بادشاہ ونیل دہ تہ اوواہ پہ اول نظر کبئی ستا رعب پہ ما پریوتلې وو اوزما پہ زہ کبئی ستا وقعت ناست ووخو ہم پہ رومی کلام کبئی تاہر څہ بیلل اود خپلو دوو سوو اوبسانو څو تاتہ فکر دی اود خپل قوم د

دین تاتہ ہیخ فکر نشته. زہ خوشتا سو خلقو عبادت خانہ ماتولو او ہغہ خاورو سرہ ملاوولولہ راغلی یم. عبدالمطلب جواب ورکرو چہ اوورہ بادشاہ اوبنان زما دی خکہ د ہغی د بیج کولو پہ کوشش کنسی یم او خانہ کعبہ د اللہ ﷺ دہ ہغہ بہ پخپلہ دا بیج کوی. پہ دے باندي دے سرکشہ اووئیل چہ اللہ ﷺ نی ہم نن زما د لاسہ نہ شی بیج کولے. عبدالمطلب وئیل چہ بنہ دہ ہغہ پوہہ شہ او تہ پوہہ شہ. دا ہم روایت دے چہ اہل حجاز دریمہ حصہ مال ابرہہ تہ ورکول غوبنتل چہ ہغہ دے د خپلی دے بدی ارادی نہ منع شی خوہغہ قبول نہ کرہ. عبدالمطلب خو خپل اوبنان واخستل اولارو او راغلو قریشو تہ نی اووئیل چہ مکہ بالکل خالی کرئی غرونوتہ لارل. اوس عبدالمطلب د قریشو مخاوریز خلق خان سرہ کرل او کعبہ تہ راغلل اود بیت اللہ د دروازی کوندہ نی اوئیولہ او پہ ژرا ژرا او پہ زارو زارو نی دعاگانی شروع کرے چہ یا اللہ د ابرہہ نہ اودہغہ د خونری لبسکر نہ خپل دا پاک اود عزت کور بیج کرہ. عبدالمطلب ہغہ وخت دا دعائیہ شعرونہ لوستل:

(لاھمان المرءیم
لا یغلبن صلیبہم
نہرحلہ فامنہرحالک)
ومحالمہ ابدامحالمک)

ترجمہ: یعنی مونہ بی فکر یو مونہ تہ پتہ دہ چہ د ہریوکور والا د خپل کور حفاظت پہ خپلہ کوی یا اللہ تہ ہم خپل کور خپلو د بنمنانونہ بیج کرہ. داخوہیخ کلہ نہ شی کیدلے چہ د دوی صلیبونہ اود دوی دولو نہ ستا پہ دولونو غالب راشی.

اوس عبدالمطلب د بیت اللہ کوندہ پریخودہ او خپلو ملگروسرہ خواوشا د غرونو خو کو تہ اوختل. دا ہم ذکر دے چہ د قریبانی سل اوبنان د بیت اللہ نہ نی چاپیرہ نبی اولگولی او پریخودل. پہ دے وجہ چہ کہ دا بی دینہ راشی اود اللہ ﷺ دنوم د قریبانی دا اوبنان نی اوچیرل نود اللہ ﷺ عذاب بہ پہ دوی راشی. بل سحر د ابرہہ لبسکر د مکے بنار تہ د تلوتیاری او کرہ خپل خاص ہاتی د کوم نوم چہ محمودو و ہغہ نی تیار کرو او پہ لبسکر ملاتری اوشوہ اود مکے طرف تہ نی مخ کرو روان شو. دغہ وخت نفیل بن حبیب چہ کوم پہ لار کنسی دہ سرہ جنگیدلے وو اوس دہ سرہ د قیدی پہ توگہ وو ہغہ وروراندے شو اود شاہی ہاتی غورے نی اوئیولو او ور تہ نی اووئیل محمود کینہ او د کوم خای نہ چہ راغلی نی ہم ہغہ طرف تہ روان شہ تہ د اللہ ﷺ د عزت پہ بنار کنسی نی دے وینا کولوسرہ نی غور پریخودو او لارو او تختیدو او نیزدے غرونو کنسی پتہ شو. محمود ہاتی چہ دا اووریدہ نو کیناستو اوس د ہاتیانو والا پہ زرگونو کوششونہ کوی اولبسکریان ہم پہ کوشش کولو کولو ستری شو خو ہاتی د خپل خای نہ خوریدونہ. پہ سریاندے پہ ستھکونو وھلو اخواد یخوانہ نی بیلچو کودالو وھلو. یول کوششونہ نی او کرہ خو ہاتی حرکت نہ کولو بیانی د امتحان پہ توگہ د ہغہ مخ د یمن طرف تہ کرو اوروانول نی غوبنتل نو پہ یوترق کنسی پاسیدو او پہ مندہ روان شو. د شام طرف تہ نی روان کرو نوبیا ہم پہ مندہ او پہ پورہ طاقت سرہ ورا ندے شو د مشرق طرف تہ نی بوتلل غوبنتل نو پہ مندہ مندہ لارو بیانی د مکے طرف تہ ورلہ مخ وارلو نو ہم ہلتہ کیناستو. ہغوی بیا دے وھل او تھکول شروع کرہ چہ وئی کتل نو یود مرغو یوسیل د اوریخو پہ شان د سمندر د غارے د طرف تہ راوچت شو. اوس لاپورہ پہ نظر ہم نہ وو راغلی چہ سرلہ راورسیدل. د خلورو وارو طرفونہ نی تول لبسکر راگیر کرو پہ ہغوی کنسی د ہریو پہ منبوکہ کنسی د مسورو یاد ماش د دالود دانے پہ شان کانری وو او پہ دوارو پنجو کنسی دوہ کانری وو. ہم دل تہ نی راگذار کرل او چہ پہ کوم کوم باندے بہ کانری پریوتلو ہغہ ہم ہلتہ ہلاک شو او خودا لبسکر پہ تیختہ شو ہریو بہ نفیل نفیل کولو خکہ چہ ہغوی دے خپل لار خودونکے گنرلے وو. نفیل خو ہاتی تہ وئیلے وو او پہ غر ختلے وو اود مکے نورو خلقو د ہغوی دا حال پہ خپلو سترگو کتلو او نفیل ہلتہ ولاز داشعر وئیلو:

والاشرم المقلوب لیس الغالب

این المغر والالہ الطالب

اوس د پناه خای چرتہ دے کله چہ اللہ ﷻ پخپلہ پہ لتیون او شیش کنبی دے واورنی اشرم بدبخت مغلوب شواوس دے د سمیدونہ دے. نفیل د دے واقعہ نور ہم ډیر شعرونہ ونیلی دی په کوم کنبی چہ دا قصہ بیان شوې ده او ونیل چہ افسوس ته هغه وخت موجود وې کله چہ د دے هاتیانو والا سپکاوی راغلې وو او په وادی محصب کنبی په دوی باندي د عذاب قوتکانړې وریدلې وو نو هغه وخت به تا هغه د اللہ ﷻ لښکر یعنی مرغنی کتلوسره بالکل په سجده کنبی پریوتلی. مونږ خو هلته ولاړوو اود اللہ ﷻ د حمداو ثنا تعریفونه مو کول سره د دے چہ زمونږ اینې هم اوچتې شوې وې چہ چرتہ یوقوتکانړې زمونږ هم کار خلاص نه کړې. نصرانیانو مخ اړولې تختیدل او نفیل نفیل چغې وهلې لکه په نفیل باندي د هغوی د پلار نیکه څه قرض وو. واقدي ﷺ فرمائی چہ دا مرغنی د زیر رنگ وې د کونتره ته لږې وړې وې اود هغوی خپې سرې وې.

په یوبل روایت کنبی دی چہ کله محمود هاتی کیناستو اود پوره کوشش نه پس هم پانه سیدو نوهغوی بل هاتی ورمخکې کړو هغه قدم اوچت کړې وو چہ د هغه په تندي باندي کانړې راپریوتلو چغې کړې او روستو شو نور هاتیان هم او تختیدل او اخوا د یخوا یوشان کانړې راوړیدل اکثر خو هم هلته مردار شو او نور چہ کوم اخوا د یخوا تختیدلې وو هغوی کنبی هم څوک پاتې نه شو او تختیدو تختیدو کنبی به د هغوی اندامونه پریکیدل او پریوتل به او آخر به مردار شو. ابرهه بادشاه هم او تختیدو خو یو اندام نی پریوتلو تردې چہ خشم بنار کنبی صنعاء ته کله اور سیدو نو بالکل دغونښې یوه بوټی شوې وو او هم هلته نی په چغوچغو کنبی ساه ورکړه اودسپې په مرگ مردار شو. زړه نی نیم شوې وو او قریشو له ډیر مال په لاس ورغلو. عبدالمطلب خو د سرو زرو نه یوکوهی ډک کړې وو. د عربو په زمکه دانې او چیچک هم په دغه کال پیدا شوې وو اودغه شان د سپنداو حنظل وغیره ترخې ونې هم په دغه کال په عربو کنبی اولیدلې شوې. نوالله ﷻ دخپل رسول معصوم په ژبه مبارکه دا نعمت وریادوی اولکه فرمائی که تاسو زما د کور دغه شان عزت او عظمت کولو اوزما د رسول وینا مو منله نو مابه هم دغه شان ستاسو حفاظت کولو اود د بنمنانو نه به مې خلاصې درکولو.

قوله تعالیٰ: - وَأَرْسَلْ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ ۝

د ابابیل ذکر: - ابابیل د جمع صیغه ده د دې واحد د عربو په لغت کنبی نشته. د (سجیل) معنی ده ډیر سخت. بعضې مفسرین وائی چہ داد فارسی د دوو لفظونو مرکب دې یعنی سنگ او گل نه یعنی کانړې اوخته. غرض دا چہ (سجیل) هغه دې کوم کنبی چہ کانړې او خاوره وی یعنی قوتکانړې. (عصف) جمع ده (عصفا) د فصل هغه پانړو ته وائی چہ پخې شوې نه وی. د ابابیل معنی ده ډلې ډلې، سیلونه سیلونه ډیرې زیاتې وار په وار جمع شوې د یوخوا بل خوانه راتلونکې. بعضې نحویان وائی چہ د دې واحد ابیل دی. حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی د دې مرغومینو کپ وې د مرغوبه شان او پنجې وې د سپوبه شان. عکرمه ﷺ فرمائی چہ دا د شین رنگ مرغنی وې کومې چہ د سمندر نه راوتلې وې د هغوی سر ونه د لیوه گانو په شان وو دې نه علاوه نور اقوال هم دی. دې مرغوباقاعده د لښکریانو په سرونو وزرې تړلې ولاړې وې بیانی چغې او وهلې او بیانی کانړې او وړول د چا په سر چہ اولگیدل د هغه نه لاندي او وتل او دوه ټکړې شو او په زمکه باندي راپریوتلو. د چا چہ په بعضو اندامونو باندي راپریوتل هغه اندام نی پرې شو دې سره تیزه سیلنی راغله په څه سره چہ خواوشاه نه نور کانړې هم د هغوی په سترگو کنبی ورپریوتل او ټول لاندي باندي شول. عصف وائی گیاه ته جوړو ته او د غنمو د بوټو پانړو ته اود ما کول نه مراد ټکړې ټکړې کړې شوی.

د حضرت ابن عباس ﷺ نه روایت دې چہ عصف وائی بوسوته کوم چہ د غلې د دانو د پاسه وی. ابن زید ﷺ فرمائی مراد ترې نه د فصل هغه پانړې دی کوم چہ خاور خورلې وی. مطلب دا چہ اللہ ﷻ هغوی

تباہ او برباد کرل او خاص او عام نی هلاک کرل. د هغوی تول تدبیرونه بی کاره شو هغوی ته هیک بیگره نصیب نه شوه او داسی هم په هغوی کنبی څوک صحیح او سالم پاتی نه شوچه د هغوی خبرنی رسولی وی. کوم یوهم چه بیج شو زخمی شواود هغه زخم نه پاتی نه شو. پخپله بادشاه هم لکه د غوښی یوی بوټی په شان شوی وو هم دغه شان صنعا ته اورسیدو خو هلته په تلوسره دهغه اینه او چاوده او واقعه نی بیانوله چه مردار شو.

د ابرهه د هلاکت نه پس دهغه ځامنو ته بادشاهی ملاو شوه. دهغه نه پس د هغه ځوی یکسوم د یمن بادشاه شو بیا د هغه نور رونرو مسروق بن ابرهه ته بادشاهی ملاو شوه. اوس سیف بن ذویزن حمیری د کسری دربار ته اورسیدو اود هغه نه نی امداد او غوښتلو دی د پاره چه هغه د اهل حبشه سره او جنگیږی او یمن د هغوی نه خالی کری. کسری یو جرار لښکر هغه سره کړواودی لښکر اهل حبشه ته ماتې ورکړه اود ابرهه د خاندان د لاس نه د حکومت واگې او وتلی او بیا قبيله حمیرد دی ځای بادشاه شو. عربو په دی باندي ډیره خوشحالی او کړه اود هر طرف ته مبارکني راتلې. د حضرت عائشه رضی اللہ عنہا بیان دی چه د ابرهه د لښکر هاتیانو والا ما په مکه کنبی او کتل دواړه رانده شوی وو تلې راتلې نه شو او خیره نی غونډولو. حضرت اسماء بنت ابی بکر رضی اللہ عنہا فرماني چه د اساف او نائله بتانو سره به ناست وو کوم ځای چه به مشرکانو خپلې قرباننی کولې اود خلقو نه به نی خیر غوښتلو. د دی هاتی والا نوم انیسا وو. په بعضې تاریخونو کنبی دا هم دی چه ابرهه پخپله په دی حمله کنبی نه ووبلکه هغه خپل لښکر د شمربن مقصودلاندې لیږلې وو دا لښکر د شلو زرو کسانوو اودا مرغنی د هغوی د پاسه د شپې په وخت کنبی راغلې وی اوسحره پورې نی دا تول تباہ برباد کری وو. خودا روایت ډیر غریب دی اوصحیح خبره دا ده پخپله ابرهه اشرم حبشی هم پخپله لښکر راوستې وو اودا ممکن دی چه د هغې سرلښکر باندي داسې سردار وو. دا واقعه د عربو ډیر شاعرانو په خپلو خپلو شعرونو کنبی د وضاحت سره بیان کړې ده. دسورت فتح په تفسیر کنبی هم دا واقعه په تفصیل سره بیان کړې ده. په کوم کنبی چه دی کله چه د حدیبیه په ورځ رسول الله ﷺ په دی ډیرکني باندي اوختلو د کوم ځای نه چه هغوی په قریشو باندي تلونکې وو نو د حضور ﷺ اوبه کیناسته نو خلقو هغه اوشرله خو پانه سیده خلقو وئیل قصواء سترې شوه. حضور ﷺ او فرماتیل نه دا سترې ده اونه په دی کنبی د الوتلو عادت شته دا الله ﷻ منع کړې ده چا چه هاتیان منع کړې وو بیا فرماني چه د هغه ذات قسم د چا په لاس کنبی چه زما خان دی د مکې والا چه په کومو شرطونو باندي ماسره صلح کول غواړی زه به تول او منم په دی شرط چه د الله ﷻ د حرمتونو بی عزتی په دی کنبی نه وی. بیا چه حضور ﷺ هغه اوشرله نو زریاسیده. دا حدیث په صحیح بخاری کنبی دی. (۱) د بخاری اومسلم په یوئیل حدیث کنبی دی چه الله ﷻ د مکې نه هاتیان رابند کرل او خپل نبی ﷺ نه نی د هغه ځای قبضه ورکړه او خپلو ایماندارانو بند یگانوته. اورنی نن د هغې حرمت هم داسې واپس راگرځیدلې دی لکه څنگه چه پرون وو، خبردار هر یو حاضر له پکار دی چه غیر حاضر ته نی اورسوی. (۱) (الحمد لله) د سورت فیل تفسیر ختم شو.

﴿تفسیر سورت قریش﴾

د سورت تعارف:- د دی د فضیلت باره کنبی یو غریب حدیث د بیهقی کتاب خلاقیات کنبی دی چه رسول الله ﷺ فرماتیلی دی الله ﷻ قریشوته اووه فضیلتونه ورکړی دی یودا چه زه د هغوی نه یم. دویم دا چه نبوت د هغوی نه دی. دریم دا چه د بیت الله ساتونکی دی. څلورم دا چه د زم زم د کوهی ساقیان دوی دی پنځم دا الله ﷻ د هاتیانو والا باندي ددوی مدد او کړو. شپږم دا چه د لسو کالو پورې هغوی

(۱) صحیح بخاری کتاب الشروط باب الشروط فی الجهاد: ۲۷۳۱.

(۱) صحیح بخاری کتاب الفقهة باب کیف تعرف لفظه اهل مکه: ۲۴۳۴. صحیح مسلم: ۱۳۵۵.

دالله ﷻ عبادت او کړو کوم وخت چه نور چا د الله ﷻ عبادت نه کولو. اووم دا چه د هغوی باره کښې د قرآن کریم دا سورت نازل شو. بیا حضور ﷺ بسم الله اولوستله او د دې سورت تلاوت نی شروع کړو ()

ایاتونه	سورة القريش مکيه وهی اربع آیات ورکوعا واحدا	رکوع گمانې
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
④	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	①
لَا یَلِیْفُ	قَرِیْشٍ ①	الْفِیْهِمْ
عادت شوی دی	قريشو عادت شوی دی دوی	سفر دژمی او دورې سره
قريش عادت شوی دییعنی دژمی او داوړی دسفر سره عادت شوی دی	
فَلِیَعْبُدُوْا	رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ ②	الَّذِیْ
نو پکار دی چی عبادت او کړی درب	ددې کور هغه رب چی روزی نی ورکړه دوی ته	نودوی ته پکار دی چی ددې کور (کعبې) درب عبادت کوی هغه رب چی دلورې په حال کښې
مِنْ جُوعٍ ③	وَأَمْنِهِمْ	مِنْ خَوْفٍ ④
دلورې نه (بچ کولو دپاره)	او امن نی ورکړو دوی ته	دیرې نه (بچ کولو دپاره)
نی روزی ورکړې ده	اودهرې ویرې نه نی په امان کړی دی	

قوله تعالى :- لَا یَلِیْفُ قَرِیْشٍ ①

په قريشوباندې درب کریم خاص انعامات موجوده د قرآن پاک عثمانی ترتیب کښې دا سورت د سورت قیل نه جدا دې اود دواړو په مینځ کښې د بسم الله الخ آیت فاصله موجود ده. د مضمون په اعتبار دا سورت درومي سورت متعلق دې لکه چه محمد بن اسحاق رضي الله عنه عبدالرحمن بن زيد بن اسلم رضي الله عنه وغيره تصريح کړې ده. په دې وجه به معنی دا وی چه مونږ دمکې نه هاتيان منع کړل اود هاتيانو والامو هلاک کړل. دا قريشوته مينه ورکول او هغوی ته په جمع سره او په امن سره په ښار کښې د اوسیدلو دپاره وو اودا هم مراد بيان کړې شوې دې چه دې قريشو به په یخنسې او گرمسې کښې د لرې لرې سفر په امن سره کولو ځکه چه د مکې په شان د احترام والابزار کښې اوسیدلو په وجه به په هرځای کښې دهغوی عزت کیدلو بلکه هغوی سره چه به څوک وو په امن او امان سره به نی سفر کولو دغه شان په وطن کښې هم هغوی ته د هر شان امن حاصل وو لکه چه په قرآن کښې بل ځای موجود دی چه آبادوی نه گوری چه مونږ حرم د امن ځای جوړ کړې دې اودې سره خواوشا کښې خو خلق او چتولې شی خود دې ځای اوسیدونکی بهادر دی.

امام ابن جریر رضي الله عنه فرماني چه (لَا یَلِیْفُ) کښې اولنې لام د تعجب لام دې او دواړه سورتونه بالکل جدا دی لکه چه د مسلمانانو اجماع ده نولکه چه داسې فرماني لې کیری چه تاسو د قريشو په دې اجماع او الفت باندې حیرانتیا کوئی چه ما هغوی ته څنگه دروند نعمت ورکړې دې هغوی له پکار دی چه زما د دې نعمت شکر داسې ادا کړی چه صرف هم زما عبادت کوی لکه چه بل ځای ارشاد دې (إِنَّمَا أَمِرتُ أَنْ أَعْبُدَ رَبَّ هَذِهِ الْبَلَدَةِ الَّذِي حَرَّمَهَا وَلَهُ كُلُّ شَيْءٍ وَأَمِرتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ⑤) یعنی ای نبی ته اووایه چه ماته خو صرف هم دا حکم راکړې شوې دې چه زه هم د دې ښار د رب عبادت او کړم چا چه دا حرم جوړ کړو اود

هريو خير مالك دي ماته ني حکم را کړې دې چه زه د هغه تابعدار او حکم منونکې شم

قوله تعالى :- الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَأَمَنَّهُمْ مِنْ خَوْفٍ

الله ﷻ دمکې خلقو ته په اولړه کښې خوراک ورکړو: بيا فرمائي چه هغه د بيت رب چا چه په دوی باندې په اولړه کښې خوراک او کړو او په ويره کښې بهادر او ساتل هغوی له پکار دی چه د هغه په عبادت کښې هر لوي وړوکې شريك نه کړي څوک چه د الله ﷻ ددې حکم په ځای راوړي هغه به په دنيا کښې په امن سره او د آخرت په ورځ به هم په امن کښې وي او د هغه په نافرمانی کولو سره به دا امن هم په بي امنی سره او د آخرت امن هم په ويره او په ډيره نااميدنی سره بدل کړې شی.

لکه چه بل ځای ارشاد دې ﴿وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقًا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعِمَ اللَّهُ فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِيَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ﴾ الله ﷻ ددغه کلی والا مثال بيانوی کوم چه په امن او تسلنی سره وو د هر ځای نه به په فراخی سره رزق راتلو خو هغوی د الله ﷻ د نعمت د ناشکری سوچ کړه نو الله ﷻ په هغوی باندې د ولړې او ویرې جامې واچولې هم دا د هغوی د کارنامو بيان وو هغوی له هم د الله ﷻ راليکلې شوی دی خو هغه ئی دروغ او گنړله. په دې ظلم باندې د الله ﷻ عذابونو هغوی راگير کړل. يو حديث کښې دی رسول الله ﷺ فرمائي قريشو تاسو ته خو الله ﷻ هسې راحت او آرام راوړسولو په کور کښې ناست خورنی څکنی د کوم طرف نه چه د بدامنی د اور شغلې راوچتيرې اوتاسو په امن او امان کښې په خوړ خوب اوده کړنی نو بيا په تاسو څه مصيبت دې چه تاسو د خپل ځان نه د خپل پروردگار د توحيد نه زړه پتوئی او د هغه په عبادت کښې زړه نه لگوئی بلکه دهغه نه بغيرد بل چا په وړاندې تبت کړی. (۱) (الحمد لله) د سورت لايلف تفسير ختم شو

آياتونه	سورة الماعون مكية وهي سبع آيات وركوعا واحدا	ركوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
④	شروع کوم په نوم د الله چه ډير مهربان	زيات رحم کونکې دې ①
	ارَعَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالرَّيْنِ ۖ فَذَلِكَ الَّذِي	
	ايا تا اوليدو هغه سپړي چې دروغ گنړي ورځ د جزا سزا پس دې هم هغه کس دې	
	ايا تا هغه څوک ليدلې دې چې د جزا ورځ (قيامت) دروغ گنړي ؟ دا هغه څوک دې	
	يَدْعُ الْيَتِيمَ ۗ وَلَا يَحْضُ عَلَىٰ طَعَامِ الْمِسْكِينِ ۗ قَوْلٍ	
	چې ديكې ورکوي يتيم ته اونه کوي تيزول په ورکولو د ډوډي دمسکين پس تباهي ده	
	چې يتيم له ديكې ورکوي اومسکين ته دخوراک ورکولو ترغيب نه ورکوي نو د داسې مونځگذاړو	
	لِلْمَصْلِينِ ۗ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ۗ الَّذِينَ	
	دپاره دمونځ کونکو هغه (مونځ کونکي) چې هغوی دمانځه خپل نه ناخبره وي هغه کسان	
	دپاره هلاکت دې چې دخپلو مونځونو نه بي خبره وي يعنی	
	هم یرَاعُونَ ۗ وَيَمْنَعُونَ ۗ الْمَاعُونَ ۗ	
	چې هغوی ځان نبودنه کوي او منع کوي (نه ورکوي) دعام ضرورت څيزونه	
	هغه خلق چې د خودني دپاره ئې کوي اود عام ضرورت څيز (حاجت مندوته) نه ورکوي	

(۱) مجمع الزوائد: ۱/۷: ۱۴۶

قوله تعالى: - أَرَعَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالذِّينِ ﴿١﴾

د قیامت ورخ دروغ گنہ ونگی: - اللہ ﷻ فرمائی ای محمد ﷺ تاہنہ سرې او کتلو؟ چه د قیامت ورخ کومہ چه د جزا اوسزا ورخ ده دروغ گنہ ونگی، په یتیم باندي ظلم او زیاتې کوی، دہغه حق وهی، ہغه سرہ احسان اوسلوک نہ کوی، مسکینانوتہ پخپلہ خوځہ نہ ورکوی چه نورہم د دې کارخیرد پارہ نہ تیاروی. لکہ بل خای ارشاد دې ﴿کَلَّا بَلْ لَأَنْتَ كَرِيمٌ ﴿١﴾ وَلَا تَحْضُونَ عَلَىٰ طَعَامِ الْمَسْكِينِ ﴿٢﴾﴾ یعنی کومہ بدی چه تاسو ته رسی ہغه ستاسود خپلوا عمالون نتیجہ ده چه نہ تاسو د یتیم عزت کوئی نہ مسکینانوتہ دخوراک ورکولو ترغیب ورکوی یعنی ہغه فقیر ته چه دومرہ نہ لری چه دہغه دپارہ کافی وی بیافرمانی چه د غفلت کونکی مونخ گذارود پارہ ویل دې یعنی دہغه منافقانود پارہ چه د خلقو پہ وړاندې خو مونخ کوی گنی نو پرېردی. ہم دامعنی ابن عباس رضی اللہ عنہم کړې ده (۱) اودامعنی ہم ده دمقرر وخت نہ ئی روستوکوی لکہ څنگہ چه مسروق او ابوالضحی وائی. (۲)

یتیمانانو له دیکې ورکول: - حضرت عطاء بن دینا رضی اللہ عنہ فرمائی د اللہ ﷻ شکر دې چه د اللہ ﷻ په فرمان کنبې (عَنْ صَلَاتِهِمْ) دې (فِي صَلَاتِهِمْ) نہ دې یعنی د مونخونونہ غفلت کوی په مونخونو کنبې غفلت کول ئی نہ فرمائیلی دی. دغه شان دا لفظ شامل دې داسې مونخ گذار ته چه ہمیشہ مونخ په آخری وخت کنبې اداکوی یا عموماً په آخری وخت کنبې کوی یاد ارکانو اوشروطو پوره خیال نہ ساتی یا خشوع خضوع او خیال غور اوفکر نہ کوی. لفظ قرآن په دې کنبې هر یوتہ شامل دې. دا ټولې خبرې چه په چاکنبې وی ہغه خو پوره پوره بدنصیب دې او په چاکنبې چه څومرہ وی ہغه ہم ہغه څومرہ د ویل والا دې. د عملی نفاق حصہ دار دې.

قوله تعالى: - الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ﴿٢﴾

د بخاری اومسلم په حدیث کنبې رسول اللہ ﷺ فرمائی دا مونخ د منافق دې او دا مونخ د منافق دې چه ناست وی اود نمر انتظار کوی کله چه ہغه دوییدوتہ نیزدې شی اوشیطان په هغې کنبې خپل بڼکر شامل کړی نو اودرېرې اودچرک په شان څلور ټونگی اووهی او په هغې کنبې د اللہ ﷻ ذکر ډیر کم اوکړی (۱) دلته مراد د مازيگر مونخ دې کوم صلوة وسطی لکہ چه د حدیث د الفاظونہ ثابت دی چه دا سرې په مکروه وخت کنبې اودرېرې اودکارغہ په شان مېنوکه وهی. په کوم کنبې چه د ارکانو تسلی ہم نہ وی اونہ په کنبې خشوع اوخضوع وی بلکہ د اللہ ﷻ ذکر ہم په کنبې ډیر کم وی. څہ عجبہ خبرہ خو نہ ده چه دا مونخ د خان خودلود پارہ وی کول اونہ کول یوشان دی. ہم د دې منافقانو بارہ کنبې بل خای ارشاد دې ﴿إِنَّ الْمُنْفِقِينَ يُخَدِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ ﴿١﴾ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كَسَالَىٰ يُرَاءُونَ النَّاسَ وَلَا يُذَكِّرُونَ اللَّهَ إِلَّا لِيلًا ﴿٢﴾﴾ یعنی منافق اللہ ﷻ ته دھوکہ ورکوی او ہغه ده ته. دوی چه کله ہم مانخہ ته اودرېرې نو سترې ستومانہ پہ نہ زرہ اوصرف د خلقو دخودنې د پارہ مونخ کوی. د اللہ ﷻ یاد او ذکر ډیر کم کوی. دلته ہم فرمانی چه ریاکاری کوی اوپہ خلقو کنبې مونخ گذار جوړېرې.

قوله تعالى: - قَوْلٌ لِلْمُصَلِّينَ ﴿٣﴾

د مونخکزارو د پارہ ہلاکت: - د طبرانی په یوحدیث کنبې دی چه ویل د دوزخ یوہ کندہ ده، دہغې اور دومرہ نیزدې چه د دوزخ اور د دې نہ ہرہ ورخ څلور سوه ځل پناہ غواړی. دا ویل د دې امت د ریاکارو علماؤ دپارہ دې اود ریاکارئی د پارہ صدقہ او خیرات کونکو د پارہ دې. د ریاکارئی د پارہ د حج

(۱) الطبری: ۶۳۲/۲۴.

(۲) الطبری: ۶۳۲/۲۴.

(۳) صحیح مسلم کتاب المساجد باب استحباب التکبیر بالعصر: ۶۲۲. ابوداؤد: ۱۳. ترمذی: ۱۶۰.

گونگو پارہ دے او دریا کارنی د پارہ د جہاد گونگود پارہ دے (۱) مسند احمد کنبی چہ رسول اللہ ﷺ فرمائی چہ خوک د خلقو د اورولود پارہ یونیک کار اوکری نواللہ ﷺ بہ نی ہم خلقو تہ واوروی اوپہ عذاب بہ نی کبری اوہغہ بہ خوار اوذلیل کری (۲) اوپہ دے موقعہ بانڈے دا یاد ساتنی کہ یو سہری بالکل پہ نیک نیتنی سرہ یونیک کار اوکرو اوخلقو تہ دے خبر اوشو اوپہ دے بانڈے ہغہ ہم خوشحالہ شونو دریاکاری نہ دہ دے دلیل د مسند ابو یعلیٰ موصلی دا حدیث دے چہ حضرت ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ د حضور ﷺ پہ دربار کنبی دا ذکر اوکرو چہ حضور ﷺ زہ خو یوازی نوافل کوم خونہا چہ خوک راشی نو ماتہ ہم دا لہ شان ہنہ معلوم سہری حضور ﷺ او فرمانیل تاتہ بہ دہ دہ اجر ونہ ملاویری یود پتولو او بل د بنکارہ کولو؟ (۳)

قوله تعالى: - قَوْلٌ لِلْمُصَلِّينَ

حضرت ابن المبارک رضی اللہ عنہ بہ فرمانیل چہ دا حدیث د ریاکارو د پارہ ہم ہنہ خیز دے دا حدیث د اسناد پہ رو بانڈے غریب دے خود دے معنی حدیث پہ بل سند سرہ ہم مروی دے (۴) د ابن جریر پہ یو دیر ضعیف سند والا حدیث کنبی دے چہ کلہ آیت نازل شو نو حضور ﷺ او فرمانیل اللہ اکبر دا خوستاسود پارہ بہتر دے دے نہ چہ پہ تاسو کنبی ہریوکس تہ دے دنیا پہ شان درکری شی (۵) دے نہ مراد ہغہ سہری دے چہ مونخ اداکری اود ہغی د بنیگری سرہ دہغہ ہیخ کار نہ وی اوکہ ادا نی نہ کری نود اللہ ﷻ ویرہ ورسرہ نہ وی بل روایت کنبی دے چہ د رسول اللہ ﷺ نہ دے آیت مطلب تپوس اوکری شو نو حضور ﷺ او فرمانیل چہ دا ہغہ خلق دی کوم چہ مونخ د خیل وخت نہ روستوکوی (۶) د دے معنی خو دا شہ چہ دسر نہ نی ہدو کوی نہ بلہ معنی دا دہ چہ د شرعی وخت نہ نی روستوکوی بیانی کوی اودا معنی ہم دہ چہ پہ اول وخت کنبی نہ اداکوی پہ یوموقوف حدیث کنبی د حضرت سعد بن ابی وقاص رضی اللہ عنہ روایت دے چہ پہ تنگ وخت کنبی کوی ایر صحیح موقوف روایت ہم دا دے امام بیہقی رضی اللہ عنہ ہم فرمانی چہ مرفوع خو ضعیف دے او موقوف صحیح دے د امام حاکم رضی اللہ عنہ قول ہم دا دے نو چہ خنگہ دا خلق د خیل رب پہ عبادت کنبی سست دی دغہ شان د خلقو حقوق ہم نہ اداکوی تردے پورے چہ د استعمال خیزونہ ہم چاتہ نہ ورکوی چہ ہغہ پری خیل کار او باسی او ہم ہغہ شان نی واپس کری نود دے بی کارہ خلقو نہ بہ کلہ دا اوشی چہ ہغوی زکوٰۃ ورکری او یا نورد نیکنی کار اوکری د حضرت علی رضی اللہ عنہ نہ د ماعون مطلب د زکوٰۃ اداکول ہم نقل دی (۷) اود حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہ نہ ہم اود نورو حضراتو معتبرینو مفسرینو نہ ہم حضرت امام حسن بصری رضی اللہ عنہ فرمانی چہ د ہغہ پہ مونخ کنبی ریاکاری وی اود ہغہ د مال پہ صدقہ کنبی بندیز دے حضرت زید بن اسلم رضی اللہ عنہ فرمانی چہ دا منافقان خلق دی مونخ خو بنکارہ خیز دے نو کوی اوزکوٰۃ خو پت دے نو نہ نی اداکوی ابن مسعود رضی اللہ عنہ فرمانی چہ پہ ماعون کنبی ہر ہغہ خیز دے چہ خلق نی د یوبل نہ غواری لکہ کودالہ پاورنی دیگچی او لوپہ وغیرہ دویم روایت کنبی دے چہ د رسول اللہ ﷺ صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم بہ ہم دا مطلب بیانولو بل روایت کنبی دے چہ مونہ نبی کریم ﷺ سرہ وو او مونہ بہ دے تفسیر ہم داسی کولو د نسائی پہ حدیث کنبی دے چہ ہریونیک خیز صدقہ دہ لوپہ کتونی یا پتیلہ وغیرہ غوبستلو بانڈے نہ ورکول بہ مونہ د حضور ﷺ پہ

(۱) المعجم الكبير: ۱۲۸۰۳.

(۲) احمد: ۲/۲۱۲، ح/۲۹۸۱۶، شعب الایمان: ۶۸۱۱.

(۳) شرح لسنۃ اللقوی: ۴۱۴۱.

(۴) ترمذی کتاب الزہد باب عمل السر: ۲۳۸۴.

(۵) الطبری: ۶۳۳/۲۴.

(۶) المعجم الكبير: ۱۸۵۳.

(۷) حاکم: ۵۳۶/۲.

زمانہ کنبی ماعون گنرل. (۱) غرض د دې معنی د زکوٰۃ نه ورکولو اطاعت نه کول اود غوښتلو څیز نه ورکول دي. که وړوکې وړوکې بې ساه څیزونه څوک د یوگهرنی دوو د پاره اوغواړی نو دهغې نه انکار کول. مثلاً چانړ لوټه ستن کوداله پاورې پتیلې دیگچې وغیره.

په یو غریب حدیث کنبی دی چه د قبیلہ نمیر یوې جرگې حضور ﷺ ته اوونیل چه مونږ ته خاص حکم څه کولې شی؟ نو حضور ﷺ او فرمائیل چه ماعون نه منع مه کوئی. هغوی تپوس اوکړو ماعون څه څیز دي؟ ونی فرمائیل کانړی اوسپنه او اوبه. هغوی تپوس اوکړو د اوسپنې نه کومه اوسپنه مراد ده. ونی فرمائیل هم دغه ستاسو د تانبې کودالې پتیلې وغیره. ونیل د کانړی نه څه مراد دی؟ ونی فرمائیل هم دغه دیگچې وغیره. (۲) دا حدیث ډیر غریب دی بلکه مرفوع کیدل منکر دی اود دې په اسناد کنبی هغه راویان دی چه مشهور نه دی. علی ﷺ فرمائی چه د رسول الله ﷺ نه ما اوریدلی دی چه مسلمان د مسلمان رور دي چه ملاو شی سلام دې کوی کله چه سلام اوکړی نو ښه جواب ورکړی اود ماعون نه انکار مه کوئی. ما تپوس اوکړو حضور ﷺ دا ماعون څه څیز دي؟ ونی فرمائیل کانړی اوسپنه اود دې په شان نور څیزونه. (۳) واللہ اعلم.

الحمد لله د الله ﷻ په فضل او کرم اود هغه په احسان اورحم سره د سورت ماعون تفسیر هم ختم شو.

ایاتونه	سورة الكوثر مکية وهي ثلاث آيات ورکوعا واحدا	رکوع گانې
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
③	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دي	①
اِنَّا	اَعْطَيْنَاكَ الْكُوْثَرَ ۝ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَاَنْحَرِ ۝ اِنَّ	
	بیشکه مونږه درکړو مونږ تاته کوثر نو مونږ کوه دپاره درب خپل او قربانی کوه بیشکه یقینا مونږ تاته ډیر څه درکړی دی نو ته د خپل رب دپاره مونږ کوه او قربانی کوه	
شَايْنِكَ	هُوَ الْاَبْتَرُ ۝	
	دشمن ستا چی دي هم هغه دي چی جوړه نی پرېکړې شوی ده	
	بیشکه ستاسو دشمن به بې نامه او بې نشانه وی	

قوله تعالى: - اِنَّا اَعْطَيْنَاكَ الْكُوْثَرَ

د نزول واقعه: مسند احمد کنبی دی چه په رسول الله ﷺ باندې لږه شان بې هوشی شان شروع شوه او ناڅاپی سراوچت کړو اومسکې شو نو بیایا خو پخپله رسول الله ﷺ او فرمائیل یادخلقو په دې تپوس چه حضور ﷺ څنگه مسکې شو؟ نو حضور ﷺ او فرمائیل په دې وخت کنبی په ما یوسورت نازل شو بیا حضور ﷺ بسم الله الرحمن الرحيم اولوستله اوددې پوره سورت تلاوت نی اوکړواو ونی فرمائیل معلومه ده چه کوثر څه څیز دي؟ خلقو ونیل الله ﷻ اود هغه رسول ﷺ ښه پوهیږی. ونی فرمائیل هغه یوجنتی نهردي په کوم کنبی چه ډیر خیر دي اوزما رب ماته راکړې دي په کوم چه به زمامت دقیامت په ورځ راځی اودهغې دلونښو شمیر دآسمان دستورو د شمیر برابر دي. بعضې خلق به د دې نه اخواکولې شی نو زه به وایم ای زما ربه دا هم زما امتیان دی نو وئیلې به شی چه تاته نه ده معلومه چه دي خلقو تانه پس

(۱) ابوداود کتاب الزکاة باب فی حقوق المار: ۱۶۵۷، مختصرا وسنده حسن مسند البزار: ۲۲۹۲.

(۲) ابن ابی حاتم

(۳) الاصابه: ۵۱۱/۲.

کوم کوم بدعتونہ راویستی و و (۱) یوبل حدیث کنبی دی چه په دی کنبی به د اسمان نه یودوه ناوی راپریوخی (۲) دنسانی په حدیث کنبی دی چه دا واقعه په جمات کنبی تیره شوه هم په دی وجه د اکثر و قاریانو استدلال دی چه دا مدنی سورت دی.

فائده:- اکثر فقهاؤ د دی حدیث نه استدلال کړې دی چه بسم الله الرحمن الرحيم هر یوسورت سره نازل شوې وه او دهر یوسورت یومستقل آیت دی. دمسندپه یوبل حدیث کنبی دی حضور ﷺ د دی آیت تلاوت کولو سره او فرمائیل چه ماته کوثر را کړې شوې دی چه یوروان نهر دی خو جوړ کړې شوې نه دی د دی دواړو غاړو ته دمرغلرو خیمې دی ددی خاوره خالص مشک دی او ددی قوتکانړې هم د ربنتیاؤ ملغلرې دی (۳)

په یوبل روایت کنبی دی چه د معراج په شپه حضور ﷺ په آسمان باندي په جنت کنبی دا نهر اولیدو او د حضرت جبرائیل ؑ نه ئی تپوس او کړو دا کوم یونهر دی؟ حضرت جبرائیل ؑ او فرمائیل دا د کوثر نهر دی کوم چه الله ﷻ تاله در کړې دی (۴) او ددی په شان نور ډیر احادیث دی او ډیر مونږ د سورت اسراء په تفسیر کنبی بیان کړې هم دی.

په یوبل حدیث کنبی دی چه د دی اوبه دپنیونه زیاتې سپینې دی او د شاتونه ډیرې خوږې دی د کوم په غاړه چه داوړدو غرانگو مرغنی ناستې دی. حضرت صدیق اکبر ؓ چه دا واوریده نوونی فرمائیل چه هغه مرغنی خوبه ډیرې بنائسته وی حضور ﷺ او فرمائیل چه خوراک کنبی هم ډیرې مزیدارې دی. (۵) (ابن جریر) یوبل روایت کنبی دی چه حضرت انس ؓ د حضور ﷺ نه تپوس او کړو چه کوثر چه خیز دی؟ په دی باندي حضور ﷺ دا حدیث بیان او فرمائیلو نو حضرت عمر ؓ ددی مرغوباره کنبی دا او فرمائیل (۶) (مسند احمد) حضرت عائشه ؓ فرمائی چه دا نهر د جنت په مینخ کنبی دی. په یو منقطع سند سره د حضرت عائشه ؓ نه روایت دی که د کوثر د اوبود راپریوتلو آواز څوک اوریدل غواړی نو هغه دی په خپلو دواړو غوږونو کنبی خپلې دواړه گوټې ورکړی.

فائده:- اول خود دی سند ټیک نه دی اوبل د دی معنی ده چه د دی په شان آواز راخی نه خاص د هغې په شان آواز دی. والله اعلم. په صحیح بخاری کنبی د حضرت عبدالله بن عباس ؓ نه روایت دی د کوثر نه مراد هغه بنیگره او خیردی کوم چه الله ﷻ حضور ﷺ ته ورکړې دی. ابوبشر ؓ وائی چه ما د سعید بن جبیر ؓ نه دا واوریدو نو اومې وئیل چه خلق خووانی چه دا د جنت یونهر دی نو حضرت سعید ؓ او فرمائیل هغه هم د دی بنیگره او خیرنه دی کومې چه د الله ﷻ د طرف نه حضور ﷺ ته ورکړې شوی دی. د حضرت ابن عباس ؓ نه نور هم نقل دی چه د دی نه مراد ډیر زیات خیردی. نو دا تفسیر شامل دی حوض کوثر وغیره ټولوته. کوثر ماخوذ دی دکثرت نه دکوم نه چه مراد خیر کثیردی. او هم پدی خیر کثیر کنبی د جنت حوض هم دی لکه چه د ډیرو مفسرینونه نقل دی.

فائده:- حضرت مجاهد ؓ فرمائی چه د دنیا او آخرت ډیرې ډیرې بنیگرې مراد دی. عکرمه ؓ فرمائی چه نبوت قرآن ثواب او آخرت کوثر دی. اودا هم یادساتی چه د حضرت عبدالله بن عباس ؓ نه د وثر تفسیر د کوثر دنهر سره هم روایت دی لکه چه په ابن جریر کنبی سنداً نقل دی چه هغوی او فرمائیل

(۱) احمد: ۱۰۲/۳، مسنده صحیح، ددی پشان حدیث پاک صحیح مسلم کتاب الصلاة باب حجة من قال البسلة آية اول كل سورة سوى براءة: ۴۰۰

(۲) صحیح مسلم کتاب فضائل باب اثبات حوض لينا ؓ وصفاته: ۲۳۰۰.

(۳) احمد: ۱۵۲/۳، مسنده صحیح

(۴) احمد: ۱۰۳/۳، صحیح بخاری کتاب تفسیر سورة الكوثر: ۴۹۶۴.

(۵) ابن جریر مسنده حسن حاکم: ۵۲۷/۲ الطبری: ۶۵۰/۲۴.

(۶) احمد: ۲۲۰/۳، ترمذی کتاب صفة الجنة باب ماجاء فی صفة طير الجنة: ۲۵۴۲. مسنده صحیح.

کوثر د جنت یونہر دی۔ د کوم دواړو غاړو ته چه سره زر او سپین زر دی په یاقوتو او مرغلرو باندې بهیږی
د کوم اوبه چه د واورې نه ږیرې سپینې دی اود شاتونه زیاتې خوږې دی.

فانده:- د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما نه هم د تفسیر نقل دی (ابن جریر) په ترمذی او ابن ماجه وغیره کښې دا
روایت مرفوع هم راغلی دی. امام ترمذی رضی اللہ عنہ دا حسن صحیح بنائی. (۱) ابن جریر کښې دی رسول الله
صلی اللہ علیہ وسلم حضرت حمزه رضی اللہ عنہ بن عبدالمطلب کره تشریف یوړو هغوی هغه وخت په کور کښې نه وو د هغوی
بی بی چه د قبيله بنی نجار نه وه هغې او وئیل ای د الله صلی اللہ عنہ نبی صلی اللہ عنہ هغه خو اوس اوس ستاسو طرف ته
درغلو کیدې شی بنونجار کښې حصار شوې وی. تاسو تشریف راوړنی حضور صلی اللہ عنہ کورته تشریف راوړو
نوموربی بی د حضور صلی اللہ عنہ په وړاندې چوری کیخوده حضور صلی اللہ عنہ او خورله موربی بی خوشحاله شوه او وئی
وئیل الله صلی اللہ عنہ ږیر بڼه او کره چه پخپله دې تشریف راوړو گنی ما خو په خپله دربار ته د حاضریدلو اراده
کړې وه چه تاسو ته د حوض کوثر درکیدو باره کښې تاسو ته مبارکی درکړم. ماته اوس اوس حضرت
ابوعماره رضی اللہ عنہ وئیلې وو چه تاسو فرمانیلی اود دې حوض زمکه د یاقوتو مرجان او زمرد اود مرغلرو ده.
(۲) د دې یوراوی حرام بن عثمان ضعیف دې خو واقعه حسن ده او په اصل تواتر سره ثابت شوي ده.

کوثر څه څیز دی:- د ږیرو صحابه کرامو رضی اللہ عنہم او تابعین رضی اللہ عنہم وغیره نه ثابت دی چه کوثر د نهر نوم دی. بیا
ارشاد فرمائی لکه څنگه چه مونږ تاته خیر کثیر درکړې اوداسې دعزت نه ډک نهر درکړې نوته هم صرف
زما عبادت کوه فرض مونږ او قربانی هم د هغه وحده لاشریک له د نوم کوه. بل ارشاد دی ﴿قُلْ اِنْ صَلَاتٍ
وَسُكُنٍ وَمَخَايَ وَمَمَاتٍ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ لاشریک له و ږیدیک ایزت و انا اول السلیین ﴿﴾ مراد قربانی نه د اویسانو وغیره
حلالول دی. مشرکانوبه سجدې او قربانیانې د الله صلی اللہ عنہ نه بغیر دنورو په نوم کولې. نودلته حکم اوشوچه
ته صرف د الله صلی اللہ عنہ په نوم باندې په اخلاص سره عبادتونه کوه. بل ځای ارشاد دی ﴿وَلَا تَاكُلُوا مِمَّا كَرِهَتْ اَسْمَاءُ
عَلَيْهِ وَاِنَّهُ لَفِسْقٌ وَاِنَّ الشَّيْطَانَ لِكُوْحُوْنَ اِلٰى اٰلِيْبِهِمْ لِيَجْعَلَ لِكُوْمُ وَاَنْ اَطَعْتُمْ وَاَنْ اَطَعْتُمْ وَاَنْ اَطَعْتُمْ وَاَنْ اَطَعْتُمْ﴾ په کوم ځناور چه د الله صلی اللہ عنہ نوم
وانخستلې شی هغه مه خورنی هغه خو فسق دی.

قوله تعالى:- وَالْمَحْرَمَ

د محرمه مراد: او وئیلې شوی دی چه مراد د وانحر نه دښی لاس په گس لاس مانځه کښې په سینه کیخودل
دی. هم داد حضرت علی رضی اللہ عنہ نه په غیرد صحیح سند سره نقل دی. حضرت شعبی رضی اللہ عنہ د دې لفظ هم دا
تفسیر کوی. حضرت ابو جعفر باقر رضی اللہ عنہ فرمائی چه دې نه مراد د مانځه په شروع کښې رفع الیدین کول
دی. اودا هم وئیلې شوی دی چه مطلب دا دی چه په خپله سینه د قبلي طرف ته متوجه وی. دا دریو اړه
اقوال په ابن جریر کښې نقل دی.

فانده:- ابن ابی حاتم کښې په دې ځای یو ږیر منکر حدیث نقل دی په کوم کښې چه دی کله چه دا سورت
په نبی کریم صلی اللہ عنہ باندې نازل شو نو وئی فرمائیل جبرائیل رضی اللہ عنہ د وانحر نه څه مراد دی؟ ماته چه د خپل
پروردگار د طرف نه حکم کیږی. جبرائیل رضی اللہ عنہ او فرمائیل دې نه مراد قربانی نه ده تاته حکم کولې شی
چه د مانځه په شروع کښې تکبیر تحریمه کښې لاسونه اوچته وه اود رکوع په وخت کښې هم اوچه کله د
رکوع نه اوچت شي نو بیا هم اوچه کله سجده اوکړې. هم دا زمونږ مونږ دې اود هغه فریستو مونږ دې
کومې چه په اووم آسمان کښې دی. د هریو څیز بڼانست وی اود مانځه بڼانست د هر تکبیر نه پس رفع
الیدین کول دی (۳) د احادیث دغه شان په مستدرک حاکم کښې هم دی. عطاء خراسانی رضی اللہ عنہ فرمائی د

(۱) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة الكوثر: ۳۳۶۱. وهو حدیث حسن بالشواهد.

(۲) الطبری:

(۳) حاکم: ۵۳۷/۲

وانحر نہ مراد دادی چه خپله شادر کوع نه اوچته کړې نواعتدال او کړه اوسینه بنکاره کړه یعنی اطمینان حاصل کړه. (ابن ابی حاتم) دا ټول اقوال غریب دی او صحیح قول اولنی دې چه مراد د نحر نه قربانیانې حلاله کول دی. ددې د پاره چه به رسول مقبول ﷺ د اختر د مانځه نه فارغ شو نو قربانی به ئی حلالوله او فرمائیل به ئی چه څوک زمونږ په شان مونځ اوکړی او زمونږ په شان قربانی اوکړی نو هغه شرعی قربانی اوکړه اوچا چه د مانځه نه اول څاروې حلال کړو د هغه قربانی اونه شوه. ابو برده بن نیار ﷺ اودریدو سره اووئیل یارسول الله ﷺ ماخود مانځه نه وړاندې قربانی اوکړه په دې خیال چه نن به د غوښې طلب ډیر وی حضور ﷺ او فرمائیل چه بس داخود خوراک غوښه شوه صحابی ﷺ اووئیل یارسول الله ﷺ اوس ماسره یود چیلنی بچې دې بل څه قربانی نه شم وړکولې (۱) امام ابو جعفر بن جریر ﷺ فرمائی چه ټیک قول د هغه دې چه وائی د دې معنی دا ده چه خپل ټول مونځونه صرف هم د الله ﷻ د پاره ادا کوه اود هغه نه بغیر د بل چا د پاره نه. دغه شان د هغه په لار کښې وینه تویوه د بل چا په نوم قربانی مه کوه. د هغه شکر په ځای راوړه چاچه تاته دا بزرگی درکړه او هغه نعمت ئی درکړو د کوم په شان چه بل نعمت نشته. هم ته ئی هغه سره خاص کړې هم دا قول ډیر ښه دې.

د محمد بن کعب قرظی رضی الله عنه اود عطاء رضی الله عنه هم دا قول دې. پیا ارشاد کولې شی چه ای نبی ﷺ تاسره او ستا طرف ته نازل شوې وحی سره د ښمنی کونکې به خوار او ذلیل کمتر اولکئی پریشوی دې. دا آیت د عاص بن وائل باره کښې نازل شوې دې. دې مردار به چه کله د حضور ﷺ چرته د خیر خیر اوریدو نو وئیل به ئی پریردئی هغه خو لکئی پریشوی دې د هغه شاته څوک نارینه اولاد نشته د هغه په وفات کیدو به د هغه نوم د دنیا نه اوچت شی. په دې باندې دا مبارک سورت نازل شو. شمر بن عطیه رضی الله عنه فرمائی چه د عقبه بن ابی معیط باره کښې دا آیت نازل شوې دې. ابن عباس رضی الله عنه وغیره فرمائی چه د کعب بن اشرف او قریشو ډلې باره کښې نازل شوې دې. بزار کښې دی چه کله کعب بن اشرف مکې معظمې ته راغلو نو قریشو هغه ته اووئیل چه ته خود دوی سردار ئی تابه د دې ماشوم طرف ته نه کتل چه د خپل ټول قوم نه ځان له اوچدا دې خیال کوی چه هغه غوره دې. حالانکه مونږ حاجیانوپه اهل کښې در دبست بیت الله زمونږ په لاسونو کښې دې. په زم زم باندې زمونږ قبضه ده. نو دې خبیث اووئیل بې شکه ته د ده نه بهتر ئی. په دې باندې دا آیت نازل شو. د دې سند صحیح دې.

حضرت عطاء رضی الله عنه فرمائی چه د ابولهب باره کښې دا آیت نازل شوې دې. کله چه د رسول الله ﷺ د ځوی انتقال اوشو نو دې بد نصیب مشرکانوته اووئیل په نن شپه د محمد رضی الله عنه نسل کت شو په دې باندې الله ﷻ دا آیت نازل کړو. د ابن عباس رضی الله عنه نه همدانقل دی هغه هم فرمائی دې نه مراد د حضور ﷺ هر یو د ښمن دې دکوم کوم چه نوم واخستې شو اود کومو چه ذکر نه دې شوې هغه هم د (أَبْتَرُ) معنی ده یوازی، د عربو د احم متل دې چه کله د چا نارینه اولاد وفات شی نو وائی (أَبْتَرُ) د حضور ﷺ د ځوی د وفات په وخت دوی د ښمنی په توگه هم دا وئیل په کوم چه دا آیت نازل شو نو مطلب دا شو چه (أَبْتَرُ) هغه دې د چا د مرگ نه پس چه د هغه ذکر ختم شی. دې مشرکانود نبی اکرم رضی الله عنه باره کښې هم دا خیال کړې وو چه د ده ځامن خو وفات کړې شو هغوی پاتې نه شو د څه په وجه چه به د دوی د انتقال په وجه د ده نوم هم باقی پاتې نه شی. حاشا وکلا الله ﷻ به د دنیا د پاتې کیدو پورې د حضور ﷺ نوم ژوندې ساتی. د حضور ﷺ شریعت به تر همیشه همیشه پورې باقی وی د حضور ﷺ تابعداری په هر چا باندې فرض کړې شوې ده د حضور ﷺ خور او پاک نوم د هر یو مسلمان په زړه او ژبه باندې دې اود قیامته پورې به په آسمانی فضا کښې عروج او ترقئی سره تاویرې. په اوچه اولمده په هروخت کښې د هغې اعلان کیرې الله ﷻ دې په حضور ﷺ اود هغوی په آل اولاد باندې په ازواج مطهرات او صحابه کرام رضی الله عنه باندې د قیامته

(۱) صحیح بخاری کتاب العیدین باب الا یوم النحر : ۹۵۵.

پورې درود او سلام د یرزیات او بی حده په کثرت سره راوړلیگی. امین.
الحمد لله) د الله ﷻ په فضل او کرم سره اودهغه په احسان اورحم سره د سورت کوثر تفسیرهم ختم شو.
(تفسیر سورت کافرون)

د سورت تعارف او فضائل: صحیح مسلم کنبی د حضرت جابر ﷺ نه روایت دې چه رسول الله ﷺ دا سورت اوسورت اخلاص د طواف نه پس دوه رکعتو مونځ کنبی تلاوت کړو (۱) په صحیح مسلم کنبی د حضرت ابوهریره ﷺ نه روایت دې چه د سحر په دوو سنتو کنبی به هم رسول الله ﷺ هم دا سورتونه تلاوت فرمائیل. مسند احمد کنبی د حضرت ابن عمر ﷺ نه روایت دې رسول الله ﷺ د سحر د فرضونه وړاندې په دوو رکعتو کنبی اود ما بنام نه پس په دوو رکعتو کنبی اوڅه د پاسه شل ځل اوڅه د پاسه لس ځل سورت ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ (۱) او ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ (۲) اولوستلو (۲) (یعنی دومره ځل دا سورتونه ما د حضور ﷺ نه په مونځونو کنبی اوریدلی دی). (۳) مسند احمد کنبی د حضرت عبدالله بن عمر ﷺ نه روایت دې چه نبی کریم ﷺ ما ۲۴ ځل او ۲۵ ځل د سحر په دوو سنتو کنبی دا دواړه سورتونه لوستلوسره بڼه کتلی دې (۴) هم دمستد په دویم روایت کنبی هم د دوی نه نقل دی چه پوره میاشت پورې حضور ﷺ به په دې دوو رکعتو کنبی هم دغه دواړه سورتونه لوستونکې لیدلې دې (۵) دا روایت ترمذی ابن ماجه او نسائی کنبی هم دې امام ترمذی ﷺ دې ته حسن وائی. هغه روایت اول تیرشوچه دا سورت د څلورمې حصې قرآن برابر دې او سورت ﴿إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا﴾ هم مسند احمد کنبی روایت دې چه حضرت نوفل بن معاویه ﷺ فرمائی چه رسول الله ﷺ دوی ته او فرمائیل چه زمونږ دربیبه پالنه ته په خپل کور کنبی او کړه زما په خیال دا حضرت زینب ﷺ وه. دې یو ځل بیا د حضور ﷺ په خدمت کنبی حاضر شو نو وئی فرمائیل وایه ماشومه څه کوی؟ وئیل ما هغه خپلې مور سره پریڅې ده وئی فرمائیل بڼه ده وئې راغلی نی؟ وئیل ددې دپاره چه تاسونه څه وظیفه زده کړم چه د اوده کیدو په وخت کنبی لولم. حضور ﷺ او فرمائیل چه د اوده کیدو په وخت سورت ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ (۶) لوله اوده کیره په دې کنبی د شرک نه خلاصی او ویزاری ده (۷) دطبرانی په روایت کنبی دی چه جبله بن حارثه ﷺ ته هم حضور ﷺ دا فرمائیلې وو. طبرانی په یوبل روایت کنبی دی چه پخپله به حضور ﷺ پخپله بستره سملاستونود دې سورت تلاوت به ئی فرمائیلو. مسند احمد کنبی دی چه حضرت جبله بن حارثه ﷺ او وئیل یارسول الله ﷺ ماته څه داسې څیز اوبناید چه هغه زه د اوده کیدو په وخت کنبی لولم. حضور ﷺ او فرمائیل چه ته کله د شپې خپلې بستری له لار شې نو سورت ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ (۸) لوله دا د شرک نه ویزاری ده.

ایاتونه	سورة الكافرون مکية وهی ست آیت ورکوعا واحدا	رکوع گانې
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
①	شروع کوم په نوم د الله چه دیرمهربان زیات رحم کونکې دې	①

(۱) صحیح مسلم کتاب الحج باب حجة النبی ﷺ: ۱۲۱۸.

(۲) احمد: ۲۴/۲.

(۳) صحیح مسلم کتاب صلاة المسافرين باب استحباب رکعتی سنة الفجر والحث علیها: ۷۲۶.

(۴) احمد: ۹۵/۲.

(۵) احمد: ۹۴/۲، ترمذی کتاب الصلاة باب ماجاء ل تخفیف رکعتی الفجر: ۴۱۷.

(۶) ددې تخریج دسورة زلزال په شروع کنبی تیر شوې دې.

(۷) احمد: ۴۵۶/۵، ابوداود کتاب الادب باب ما یقول عند النوم: ۵۰۵، وهو حدیث حسن ترمذی: ۳۴۰۳.

قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ۝ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ ۝ وَلَا أَنْتُمْ
اووایہ ا ای کافرانو ازہ عبادت نہ کوم دہغی اچی تاسو نی عبادت کوئی اونہ بی تاسو
تہ اووایہ چہ ائی کافرانو دکومو بتانو چہ تاسو عبادت کوئی ازہ دہغو عبادت نہ کوم اونہ
عِبُدُونَ ۝ مَا أَعْبُدُ ۝ وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَّا
عبادت کونکی دہغی اچی زہ نی عبادت کوم اونہ زہ عبادت کونکی یم دہغی
تاسو دہغہ اللہ تعالیٰ عبادت کوئی دکوم چہ زہ عبادت کوم اونہ بہ زہ چہی دہغہ
عِبِدْتُمْ ۝ وَلَا أَنْتُمْ عِبُدُونَ ۝ مَا أَعْبُدُ ۝
چی تاسو نی عبادت کوئی اونہ بی تاسو عبادت کونکی دہغی چہ زہ نی عبادت کوم
معبودانو، عبادت اوکرم دکومو چہ تاسو عبادت کوئی اونہ تاسو دہغہ چہ عبادت کونکی بی
لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ۝
ستاسو دپارہ دین ستاسو دہی او زما دپارہ دین زما دہی
(د کوم چہی زہ عبادت کوم تاسو دپارہ ستاسو طریقہ دہ او زما دپارہ زما طریقہ دہ

قوله تعالى :- قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ۝ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ ۝

مؤمن د بتانو عبادت نہ شی کولی :- یہ دہی سورت مبارک کنبی د مشرکانود عمل نہ د ویزارئی اعلان دہی
 اودائہ ﷺ د عبادت بہ اخلاص سرہ حکم دہی۔ دلته خطاب د مکہ کفار وقریشوتہ دہی خو پہ اصل کنبی
 پہ مخ د زمکہی تول کافر مراد دی۔ دہی شان نزول داسی دہی چہ دہی کافرانو حضور ﷺ تہ ونیلی و وچہ
 یو کال تہ زمونہی د معبودانو عبادت کوہ نو پہ راتلونکی کال کنبی بہ مونہی ہم د اللہ ﷻ عبادت کوہ۔
 پہ دہی بانڈی دا سورت نازل شو او اللہ ﷻ خپل محبوب برحق تہ حکم اوکرو د دوی د دین نہ د خپلی
 پورہ ویزارہ کیدو اعلان اوکروہ چہ زہ ستا سو د دہی بتانو اود کوم کوم چہ تاسو د اللہ ﷻ شریک منسی
 بہ ہیخ کله عبادت اونہ کرم سرہ د دہی کہ تاسو ہم زما معبود برحق لہ چہ وحدہ لا شریک لہ دہی عبادت
 نہ کوئی۔ نودلته دا "ما" پہ معنی د "من" کنبی دہ بیانی دوبارہ ہم دغہ شان او فرمائیل چہ ستاسو پہ
 شان عبادت بہ اونہ کرم۔ ستاسو پہ مذهب بانڈی زہ عمل نہ شم کولی۔ نہ زہ تاسو پسہی لگیدلی شم
 بلکه زہ خو بہ صرف د خپل رب عبادت کوم اوہغہ ہم پہ ہغہ طریقہ چہ کومہ د ہغہ خوبنہ وی اوخنگہ
 غواری۔ ددہی دپارہ نی او فرمائیل چہ نہ تاسو زما درب دا حکامو پہ وړاندہی سرتیتوئی اونہ بہ دہغہ
 عبادت دہغہ دفرمان مطابق پہ خای راورئی بلکه تاسو خو پہ خپلہ طریقہ بانڈی طریقہ مقرر کری دی۔
 لکہ چہ بل خای ارشاد دہی ﴿إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ﴾ الخ دا خلق صرف د اہکل اوگمان او نفسانی خواہش
 پسہی لگیدلی دی سرہ د دہی چہ د ہغوی طرف تہ د ہغوی د رب ہدایت رسیدلی دہی۔ نو حضرت
 محمد مصطفیٰ ﷺ د ہغوی نہ پہ ہر قسم خپلہ لمن خلاصہ کری دہ او پہ صفا توگہ نی د ہغوی د
 عبادت د طریقونہ جداوالی او د ناخوبنشی اعلان کری دہی۔ ہنکارہ خبرہ دہ چہ د ہر عابد معبود وی اود
 عبادت طریقہ بہ نی ہم وی نو رسول اللہ ﷺ او د ہغوی ﷺ امت صرف ہم د اللہ ﷻ عبادت کوئی د
 ہغوی د عبادت طریقہ ہم ہغہ دہ کومہ چہ سرور کائنات حضرت مصطفیٰ ﷺ تعلیم فرمائیلی دہ۔

قوله تعالى: لَكُمْ دِينَكُمْ وَلِي دِينٍ ﴿١﴾

فائدہ:- ددی د پارہ داخلص کلمہ ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ﴾ دہ یعنی د اللہ ﷻ نہ بغیر بل خوک معبود نشته اود هغه لارهم هغه ده دکومی خودونکی چه حضرت محمد ﷺ دی کوم چه د اللہ ﷻ پیغمبردی. اود مشرکانو معبودهم د اللہ ﷻ نہ غیردی اود عبادت طریقه هم د اللہ ﷻ د طرف نہ نه ده خودلی شوی. په دی وجه اوفرمانیلی شو ستاسو دین ستاسو د پارہ او زما دین زما د پارہ. بل خای ارشاد دی ﴿وَأَنْ تَبْرَأُوا مِنَّا وَمِنَ الْكُفْرِ الَّذِي كُنْتُمْ تُبْرَأُونَ﴾ کہ چری دوی تا دروغ گنری نو ته ورته او وایه چه زما د پارہ زما عمل دی اوستاسو د پارہ ستاسو عمل دی. زه ستاسو د اعمالونه جدا یم او تاسو زما د کارونو نه ویزاره نی. بل خای ارشاد دی ﴿لَسْنَا آغْمَالُنَا وَلكُمْ آغْمَالُكُمْ﴾ زمونږ عمل زمونږ سره او ستاسو عمل ستاسو سره. په صحیح بخاری کبسی د دی آیت په تفسیر کبسی دی چه ستاسو د پارہ ستاسو دین دی یعنی کفر اوزما د پارہ زما دین یعنی اسلام. دا لفظ په اصل کبسی ﴿دینی﴾ وو خود نورو آیاتونو وقف په نون باندي دی په دی وجه په دی کبسی هم "یا" حذف کړې شوه. لکه په ﴿فهم یهدین﴾ او ﴿یقین﴾ کبسی. (۱)

بعضی مفسرینو وئیلی دی چه مطلب دا دی چه زه خو ستاسو د معبودانو عبادت نه کوم اود بیا د پارہ هم تاسو نا امیده کوم چه ټول عمر کبسی به دا کفر زما نه اونه شی اودغه شان نه تاسو اوس زما د رب عبادت کونی اونه به بیا د هغه عبادت او کړنی. دی نه مراد هغه کافران دی چه د هغوی ایمان نه راورل الله ﷻ ته معلوم وو لکه چه په قرآن پاک کبسی بل خای ارشاد دی ﴿وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ مَا نُزِّلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طَغْيَانًا وَكُفْرًا﴾ یعنی ستا طرف ته چه کوم نازلیری دی سره په هغوی کبسی اکثر په سرکشی او کفر کبسی زیاتیری. ابن جریر د بعضو عربو نه نقل کړی دی چه دوه ځل د دی جمله راورل د کلک والی د پارہ دی لکه ﴿مَعَ الْعُرُسِ الرَّاءِ﴾ کبسی او ﴿لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ﴾ ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ ﴿﴾ کبسی نود دی دواړو جملو دوه ځل راورلو حکمت کبسی دا درې اقوال شو یو خودا چه د اولې جمله نه مراد معبود او دویم نه مراد د عبادت طریقه، دویم دا چه د اولې جمله نه مراد حال یعنی موجوده او دویم نه مراد استقبال یعنی راتلونکی، دریم دا چه د اولې جمله تاکید په دویمه جمله سره دی خودلته دا یاد ساتنی چه یوه څلورمه توجیه هم ده کوم چه امام ابن تیمیه رحمته الله علیه خپلو بعضی کتابونو کبسی قوت ورکړی دی. هغه دا چه اوله جمله خو فعلیه ده او دوباره اسمیه ده نو مراد دا شو چه نه خو به زه د غیر الله عبادت کوم اوه مانه کله هم امید اوند ساتنی یعنی د واقعده هم نفی ده او په شرعی توگه ممکن کیدو نه هم انکار دی. دا قول هم ډیر بنکلی دی. والله اعلم.

فائدہ:- حضرت امام شافعی رحمته الله علیه د دی آیت نه استدلال کړی دی چه کفرهم یوملت دی په دی وجه یهودی د نصرانی او نصرانی د یهودی وارث کیدی شی کله چه په دی دواړو کبسی د نسب یا سبب د وراثت وی ځکه چه د اسلام نه علاوه د کفر څومره لاری دی هغه ټولې په باطل کیدو کبسی یو دی. د حضرت امام احمد رحمته الله علیه اود هغه د موافقینو مذهب د دی خلاف دی چه نه یهودی د نصرانی وارث کیدی شی اونه نصرانی د یهودی ځکه چه په حدیث کبسی دی چه دوه مختلف مذهبونو والا په خپل مینځ کبسی د یو بل وارث کیدی نه شی. (۲)

﴿والحمد لله على احسانه﴾ د سورت کافرون تفسیر ختم شو.

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة (قل یا ایها الکافرون) تعلیقاً.

(۲) ابوداود کتاب القرائن باب هل یورث المسلم الکافر: ۲۹۱۱. وسنده حسن، السنن الکبری للنسائی: ۶۳۸۴.

(تفسیر سورت نصر)

د سورت تعارف:- اول هغه حدیث بیان شوچہ دا سورت د څلورمې حصې قرآن برابر دې. (۱) حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما حضرت عبیدہ بن عبداللہ رضی اللہ عنہ نہ تپوس او کړو پیژنې د ټولونہ په آخر کښې کوم یو سورت نازل شوی دې؟ جواب ئی ورکړو چه او هم دا سورت (إِذَا جَاءَ) نو هغوی او فرمائیل اوتہ رښتونې ئی (نسانی). (۲) حافظ ابوبکر بزار رضی اللہ عنہ او حافظ بیهقی رضی اللہ عنہما د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما روایت نقل کړې دې چه دا سورت د ایام تشریح دورخو په مینځ کښې نازل شو نو حضور ﷺ پوهه شو چه داد رخصت سورت دې هم هغه وخت حکم اوشو اود حضور ﷺ اوبڼه قصوی تیاره کړې شوه په دې باندي سور شو او هغه زوروره خطبه ئی بیان کړه کومه چه مشهوره ده (۳) بیهقی کښې دې چه کله دا سورت نازل شونو حضور ﷺ خپله د زړه ټکره حضرت فاطمة الزهري رضی اللہ عنہا راوغوښته او وئی فرمائیل ماته زما د وفات کیدو خبر راغلو. حضرت زهري رضی اللہ عنہا په ژړا شوه بیا ناڅاپی په خندا شوه کله چه نورو خلقو تپوس او کړو نو وئی فرمائیل د وفات خبر خو او ژړولم خو په ژړا کښې حضور ﷺ تسلی را کړه بچې صبر کوه زما په اهل کښې به د ټولو نه رومبې ته ماسره ملاویرې. نو ماله ناڅاپی خندا راغله. (۴)

ایاتونه	سورة النصر مکیة وهی ثلاث آیات ورکوعا واحدا	رکوع گانې
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
②	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	①
	إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللّٰهِ وَالْفَتْحُ ① وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللّٰهِ	
	کله چی راغی امداد دالله او فتح او اووینې ته ا خلق ا چی داخلیری ا په دین دالله کښی	
	څه وخت چی دالله تعالی مدد راغلو او (مکه) فتح شوه اوتا اولیدل چی خلق دالله تعالی	
	أَفْوَاجًا ۚ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْ لَهُ ۗ إِنَّهُ	
	ډلې ډلې ا نو تسبیح وایه ا سره د ثنا ا درب خپل ا او بښنه غواړه دهغه نه ا بیشکه هغه ا	
	په دین کښې ډلې ډلې داخلیری ا نو دخپل رب تسبیح او حمد وایه ا اودهغه نه بښنه غواړه ا بیشکه	
	كَانَ تَوَّابًا ۗ	
	دې ډیر توبه قبلونکې ا	
	هغه توبه قبلونکې دې	

قوله تعالی:- إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللّٰهِ وَالْفَتْحُ ①

د الله تعالی د امداد او فتح نه مراد:- حضرت عبداللہ بن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چه د لوی عمر بدری مجاهدینو سره سره حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ به زه هم شامل کولم نو کیدې شی چه په دې سره د چا په زړه کښې څه خفگان شان پیدا شوی وی. هغه وئیلې وو چه دې دې مونږ سره نه راخی د ده هومره خو زموږ بچی

(۱) ددې تخریج دسورة الزلزال په شروع کښې تیر شوی دې.

(۲) صحیح مسلم کتاب التفسیر آیات متفرقة: ۳۰۲۴.

(۳) مجمع الزوائد: ۲۷۱/۳.

(۴) المعجم الکبیر للطبرانی: ۱۱۹۰۷.

دی۔ خلیفۃ المسلمین حضرت عمر رضی اللہ عنہ اوفرمائیل چہ تاسو دے بنہ پیڑنسی۔ یوہ ورخ نی ٲول راوغوبنتل او زہ نی ہم یاد کرم۔ زہ پوہہ شوم چہ نن دوی تہ خہ خودل غواری۔ کلہ چہ مونر ٲول لارونو امیرالمؤمنین رضی اللہ عنہ مونر نہ ٲوس اوکروچہ سورت (اذا جاء) متعلق تاسو تہ خہ علم دے؟ بعضو اوونیل چہ پہ دے کنسی مونر تہ داللہ رضی اللہ عنہ حمد اوٹنا بیانولو اود گناہونو د بنسی غوبنتلو حکم راکرے شوے دے کلہ چہ د اللہ رضی اللہ عنہ امداد راشی اوزمونرہ فتح وی نوچہ مونرہدا اوکرو او بعضی بالکل خاموش ٲاتی شو۔ هغوی زما طرف تہ توجہ اوفرمائیل او وئی وئیل چہ تہ ہم دا وائی؟ ما وئیل نہ، وئی فرمائیل بیا نور خہ وائی؟ ماونیل داد رسول اللہ رضی اللہ عنہ د وفات پیغام دے تاسو تہ خودلے شی چہ اوس ستاسو ددنیاوی ژوندون ختمیدونکے دے تہ پہ تسبیح حمد او استغفار کنسی مشغول شه حضرت فاروق اعظم رضی اللہ عنہ اوفرمائیل چہ ہم دازہ پیڑنم۔ (بخاری) (۱)

شان نزول: کلہ چہ دا سورت نازل شو نو حضور رضی اللہ عنہ فرمائیلے وو چہ اوس بہ ہم پہ دے کال کنسی زہ وفات کیرم ماتہ زما د وفات کیدو خبر راکرے شوے دے۔ (مسند احمد) مجاہد رضی اللہ عنہ ابو العالیہ رضی اللہ عنہ ضحاک رضی اللہ عنہ وغیرہ ہم دغہ تفسیر بیان کرے دے۔ یور وایت دے چہ حضور رضی اللہ عنہ پہ مدینہ منورہ کنسی وو وئی فرمائیل اللہ اکبر اللہ اکبر رضی اللہ عنہ امداد راغلو اوفتح ہم، دیمن خلق راغله ٲوس نی اوکرو حضور رضی اللہ عنہ دیمن والا خنگہ دی وئی فرمائیل نرم زپہ والا اودبشکلے طبیعت والا دی ایمان خود دیمن والا دی اوبوہیری ہم هغوی او حکمت ہم دیمن والا دے (ابن جریر) (۲) دابن عباس رضی اللہ عنہ بیان دے چہ کلہ دا سورت نازل شو نو پہ دے کنسی دحضور رضی اللہ عنہ د وفات خبروو نو حضور رضی اللہ عنہ پہ خپلو کارونو کنسی نورہ ہم ملا او ٲرلہ او ٲقربیا ہم دا ئی اوفرمائیل چہ دا پور تہ تیر شو۔ (طبرانی) (۳)

دنزل پہ اعتبار سرہ د ٲولونہ اھری سورت: د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نہ داہم روایت دے چہ پہ سورتونو کنسی دپورہ نازلیدو پہ اعتبار سرہ د ٲولونہ آخری سورت ہم دا دے (۴) (طبرانی) یویل حدیث کنسی دی چہ کلہ دا سورت نازل شو حضور رضی اللہ عنہ ددے تلاوت اوکرو او وئی فرمائیل چہ خلق پہ یوہ غارہ دی اوزہ او زما صحابہ کرام پہ بلہ غارہ دی۔ واورئی دمکے دفتح نہ پس ہجرت نشتہ البتہ جھاد اونیت شتہ۔ مروان تہ چہ کلہ دا حدیث حضرت ابو سعید خدری رضی اللہ عنہ واورولو نو دہ وئیل دروغ وائی۔ دغہ وخت کنسی مروان سرہ پہ تخت بانڈے رافع بن خدیج او حضرت زید بن ثابت رضی اللہ عنہ ناست وو نو حضرت ابو سعید رضی اللہ عنہ اوفرمائیل چہ دے دوارو تہ ہم د دے حدیث ٲتہ دہ دوی ہم دا حدیث بیانولے شی خو یوتہ د خپلے سردارئی تلو ویرہ دہ اوبل تہ د زکوٰۃ د وصولولو د عھدے نہ د لرے کیدلو ویرہ دہ۔ مروان کوپہ اوچتہ کرہ او حضرت سعید رضی اللہ عنہ نی وهل غوبنتل خودے دوارو بزرگانوچہ کلہ دا او کتل نو وئی وئیل مروان واورہ ابو سعید رضی اللہ عنہ ربتیا فرمائیلے (۵) (مسند احمد) دا حدیث ثابت دے۔

د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نہ دا ہم روایت دے چہ حضور رضی اللہ عنہ د مکے د فتح پہ ورخ اوفرمائیل ہجرت ٲاتی نہ شو او جھاد اونیت شتہ۔ کلہ چہ تاسو تہ اوونیلے شی نو زرباسنی او روانی ٲئی (۶) پہ صحیح بخاری او صحیح مسلم کنسی دا حدیث موجود دے۔ اودا ہم یاد ساتی چہ کومو بعضو صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم د حضرت فاروق اعظم رضی اللہ عنہ پہ ورائندے د سورت دا مطلب بیان کروچہ کلہ اللہ رضی اللہ عنہ پہ مونر بانڈے بنارونہ او

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة اذا جاء نصر الله باب قوله (لصبح بحمد ربك واستغفره...) : ۴۹۷۰.

(۲) احمد: ۲۱۷/۱.

(۳) مسند البزار: ۲۸۳۷.

(۴) المعجم الكبير: ۱۱۹۰۳.

(۵) المعجم الكبير: ۱۰۷۳۶. وسندہ صحیح.

(۶) صحیح بخاری کتاب جزاء الصيد: باب لا یجمل القتال بمکة: ۱۸۳۴. صحیح مسلم: ۱۲۵۲.

قلعہ گانی فتح کری اوزمونہ امداد اوکری نو مونہ تہ حکم ملاویری چہ مونہ دہغہ تعریفونہ اوکرو او دہغہ شکر اداکرو دہغہ پاکی بیان کرو او دخپلو گناہونو بیننہ او غوارو دامطلب ہم بالکل صحیح دی او تفسیر ہم ڊیر بنکلی دی گورنی رسول اللہ ﷺ د مکہ د فتح پہ ورخ د ضحی پہ وخت کنبی اتہ رکعتہ مونخ اداکرو نو خلق وانی چہ دا د ضحی مونخ وو خومونہ ونیلی شوچہ د ضحی مونخ بہ حضور ﷺ ہمیشہ نہ کولونو بیا پہ دی ورخ چہ مشغولتیا اوکار ڊیر وو مسافرت وو نودانی څنگہ کولې شو؟ د حضور ﷺ اقامت د مکہ د فتح پہ موقعہ باندي پہ مکہ کنبی د رمضان تر آخرہ پوری نورس ورخې وو حضور ﷺ بہ فرض مونخ ہم قصر کولو روزہ نی ہم اونہ ساتلہ او ټول لبکر چہ تقریباً لس زرہ وو دغہ شان بہ نی کول ددی حقائقونہ دا خبرہ صفا بنکارہ کیپی چہ دا مونخ د فتح د شکر یہ مونخ وو څکہ چہ د لبکر یہ سردار چہ د وخت امام وی باندي مستحب دی چہ کله یونسار فتح شی نو پہ داخلیدو باندي پکار دی چہ اتہ رکعتہ مونخ اوکری حضرت سعد بن ابی وقاص ﷺ د مدائن د فتح پہ ورخ ہم داسی کری وو دا اتہ رکعتہ دی دوه دوه رکعتہ کولوسرہ اداکوی د بعضو داہم قول دی چہ اتہ وارہ رکعتہ ہم پہ یوسلام باندي اوکری خو پہ ابوداؤد کنبی پہ صراحت سرہ روایت دی چہ حضور ﷺ د ہرو دوو رکعتونہ پس سلام گر خولې دی. (۱)

د تسیح نہ څہ مراد دی: دویم تفسیر ہم صحیح دی کوم چہ ابن عباس رضی اللہ عنہما وغیرہ کری دی پہ دی کنبی حضور ﷺ تہ دہغوی د وصال خبر ورکری شوی دی چہ کله تاسو خپل وطن مکہ معظمہ فتح کرنی د کوم ځائی نہ چہ دی کافرانو تہ پہ وتلو باندي مجبور کری وی نو تہ پہ خپلو سترگود خپل محنت میوہ اووینی چہ ډلې ډلې ستا د جہنمی لاندی راشی بی شمیرہ خلق د اسلام پہ دائرہ کنبی داخل شی نو زمونہ طرف تہ د راتلو او زمونہ سرہ دملاقات تیارې کوه اود دنیانہ ڊیرہ زیاتہ نیسگرہ ستاد پارہ هلته دہ ہم هلته ستا میل مستیا تیارہ دہ اوزما پہ شان میزبان دی تہ چہ زما دا نبی اووینی نو پہ ڊیر کثرت سرہ زما حمد او ثنا کوه اوپہ توبہ او استغفار کنبی لگیا شه.

قوله تعالى :- قَسِمَ بِمُنْذِرٍ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرُكَ

د صحیح بخاری پہ حدیث کنبی د حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا نہ روایت دی حضور ﷺ بہ پخپلہ رکوع او سجدہ کنبی ڊیر پہ کثرت سرہ ﴿سبحانک اللہم و بحمدک اللہم اغفر لی﴾ لوستلو حضور ﷺ بہ د قرآن دا آیت ﴿سبح﴾ الخ باندي عمل کولو (۲) بل روایت کنبی دی حضور ﷺ بہ پہ خپل آخری عمر کنبی ددی کلمو اکثر ورد کولو ﴿سبحان اللہ و حمدہ استغفر اللہ و اتوب الیہ﴾ د الله ﷻ ذات پاک دی ہم دہغہ دپارہ ټول تعریفونہ دی زہ د الله ﷻ نہ استغفار کوم اود ہغہ طرف تہ تیتیرم. او فرمانیل بہ نی زما رب ماتہ حکم راکری دی چہ کله زہ دا علامت اووینم چہ مکہ معظمہ فتح شوه اوپہ دین اسلام کنبی خلق ډلې ډلې داخل شی نو چہ زہ داسی کلمې پہ کثرت سرہ اووایم. نوالحمد لله ما هغه اولیدل او اوس پہ دی وظیفہ کنبی مشغول یم. (۳) (مسند احمد)

ابن جریر کنبی دام سلمہ رضی اللہ عنہا نہ روایت دی حضور ﷺ بہ پہ خپل آخری عمر کنبی پہ کیناستو پاسیدو تلو راتلو گر خیدو وراگر خیدو ﴿سبحان اللہ و حمدہ﴾ لوستلو ما یو ځل تپوس اوکرو حضور ﷺ د دی څہ وجہ دہ؟ حضور ﷺ د دی سورت تلاوت اوکرو او ونی فرمانیل چہ ماتہ د الله ﷻ نہ دا حکم دی (۴) چہ پہ یو مجلس کنبی کینی او بیا ہغہ ختم شی نو څہ ونیل پکار دی مونہ پہ خپل یومستقل تصنیف کنبی

(۱) ابوداؤد کتاب الطلوع باب صلاة الضحی : ۱۲۹۰، وهو حدیث حسن .

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة اذا جاء نصر الله : ۴۹۶۸ . صحیح مسلم : ۴۸۴ .

(۳) احمد : ۳۵/۶ ، صحیح مسلم : ۴۸۴ .

(۴) الظہری : ۲۴/۶۷۰ .

لیکلی دی مسند احمد کنبی دی چه کله داسورت نازل شو نو حضور ﷺ به اکثر په خپل مانځه کنبی د دې تلاوت کولو او په رکوع کنبی به نی درې ځل دا لوستل ﴿سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَمُحَمَّدُكَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ﴾ (۱) دفتح نه دلته مراد فتح مکه ده په دې باندي اتفاق دې او عموماً عرب قبیلې ددې په انتظار کنبی وې که چرې دې په خپل قوم باندي غالب راغلو او مکه معظمه د ده د حکم لاندې راشی نو بیاد هغه په نبی کیدو کنبی ذره شک شبه نشته. اوس چه کله الله ﷻ د خپل حبیب په لاس باندي مکه معظمه فتح کړه نو دا ټول په اسلام کنبی داخل شو. والحمد لله.

په صحیح بخاری کنبی هم د حضرت عمرو بن سلمه ﷺ دا مقوله موجود ده چه د مکې معظمې د فتح کیدو سره هرې قبیلې د اسلام طرف ته وړاندیوالې او کړو او دې ټولوته هم ددې انتظار وو چه دې اود ده قوم پرېږدنی او گورنی که دا په حق سره نبی وی نو دې به په خپل قوم باندي غالب راشی او په مکه معظمه باندي به د ده جهنډیا اولگولې شی (۲) مونږ د غزوه فتح مکه پوره پوره واقعه په تفصیل سره د خپل سیرت په کتاب کنبی لیکلې ده کوم صاحب چه تفصیلات کتل غواړی هغه دې داکتاب اوگوری فالحمد لله. مسند احمد کنبی دی چه حضرت جابر بن عبدالله ﷺ گاونډی چه کله د یوسف نه واپس راغلو نو حضرت جابر ﷺ د هغه د ملاقات د پاره لاړو. هغه دخلقو دې اتفاقی او اختلاف حال بیان کړو اود هغوی د نوی ایجاد کړې شوو بدعتونو تذکره شی او کړه نو درسول الله ﷻ د صحابی ﷺ دسترگو نه اوبنکې لاړې او په ژړا کنبی اوفرمانیل چه ما د حبیب کبریا شافع روز جزا حضرت محمد ﷺ نه اوریدلی دی چه دخلقو فوځونه فوځونه د الله ﷻ په دین کنبی داخل شی خو ډیر زر به دلې دلې د هغې نه اوځی هم (۳) ﴿والحمد لله على احسانه﴾ د سورت نصر تفسیر ختم شو.

آیاتونه	سورة الذهب مکية وهي خمس آيات ورکوعا واحدا	رکوع گانې
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
⑤	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	①
	تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ ۚ مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ ۖ سَيَصْلَىٰ نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ ۚ وَامْرَأَتُهُ ۖ	
	مات شه ادواړه لاسونه ادا بولهب او هلاک شو هغه ا هیڅ پکار رانغې دهغه ا مال دهغه او هغه څه دا بولهب لاسونه دې مات شی ا او هغه دې برباد شی ا دهغه مال اود هغه گټه دهغه هیڅ په	
	ا چی گټلی ووهغه ا ډیر زر به ننوځی هغه ا اور ته ا چی لمبو والا به وی ا او بنځه دهغه هم ا کار رانغله ا زر به هغه شغله وهونکی اور ته وراوغورزیږی ا او دده بنځه هم	
	حَمَالَةَ الْحَطَبِ ۚ فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِّن مَّسَدٍ ۚ	
	راوړونکی دلرگو ا په څټ دهغې کنبی به وی ا رسی ا دمونجو ا چی خشاک شی او چت کړې گرځی ا اود هغې په څټ کنبی دمونجو رسی ده	

(۱) احمد: ۳۸۸/۱.
 (۲) صحیح بخاری کتاب المغازی باب نمبر: ۵۴ حدیث: ۴۲۰۲.
 (۳) احمد: ۳۴۳/۳.

د نزول واقعہ صحیح بخاری کنبی دی رسول اللہ ﷺ بطحاء تہ لارو او یوغر تہ اوختلو او پہ اوچت اواز سرہ نی (صباحاہ یا صباحاہ) ونیل. قریش ٲول راجمع شو نو حضور ﷺ ور تہ اوونیل چہ کہ زہ تاسو تہ اووایم چہ سحر یا ماہنام پہ تاسو بانڈی دینمن حملہ کونکی دی نو آیا تاسو بہ ما ربتونہی او منشی؟ ٲولو جواب ور کر و اوچی حضور ﷺ او فرمائیل واورنی زہ تاسو د اللہ ﷻ د سخت عذاب راتلو خبر در کوم. نو ابو لہب اوونیل تہ ہلاک شی دا مونہ دی د پارہ راجمع کر پی یو. پہ دی بانڈی سورت نازل شو (بخاری) (۱)

ابو لہب (خوک وو اوددہ انجام) دویم روایت کنبی دی چہ لاسونہ خندیل اوداسی ونیل پاسیدو (تَبَّتْ) دا بد دعادہ او (بِتُّ) خبر دی. دا ابو لہب د حضور ﷺ ترہ وو اودہغہ نوم عبدالعزی بن عبدالمطلب وو د دہ کنیت ابو عتبہ وو. د ہغہ دمخ دیناست او ٲرق ٲروق پہ وجہ ہغہ تہ ابو لہب یعنی دشغلی والا ونیلی کیدو. دا د حضور ﷺ سخت دینمن وو ہروخت بہ تکلیف رسولو نقصان رسولو کنبی اختہ وو. ربیعہ بن عباد دیلی د خپل اسلام راوړلونہ ٲس د خپل جاہلیت واقعہ بیان کوی چہ ما رسول اللہ ﷺ د ذوالمجاز پہ بازار کنبی اولیدلو چہ حضور ﷺ ٲسی تک سپین مخ والا پہ یوسترگہ روند اودہغہ د سردوینستو دہ کمسنی وی راغلو اوونی ونیل خلقو دا بی دینہ دی دروغژن دی. غرض حضور ﷺ د خلقو جمع تہ لارو اود اللہ ﷻ د توحید دعوت نی ور کولو داسر پی بہ روستور و ستوروان وو اودا بہ نی ونیل. ما د خلقو نہ ٲوس او کرو داخوک دی؟ خلقو ونیل د حضور ﷺ ترہ ابو لہب دی. لعنہ اللہ (مسند احمد) (۲)

ابوالزناد د حدیث راوی ربیعہ ؓ تہ اوونیل چہ تہ خوبہ دغہ وخت کنبی ماشوم وی ونی فرمائیل چہ زہ دغہ وخت کنبی د پورہ عمر ووم، مشک بہ می را کولو (۳) دویم روایت کنبی دی زہ د خپل ٲلار سرہ ووم زما عمر خون وو او ما کتل چہ رسول اللہ ﷺ بہ یوی یوی قبیلی تہ تلو او ونیل بہ نی خلقو زہ ستاسو طرف تہ د اللہ ﷻ جوړ کر پی رالیگلی شوی یم زہ تاسو تہ وایم چہ صرف ہم د یو اللہ ﷻ عبادت کوئی او ہغہ سرہ خوک شریک مہ جوړونی ماربتونہی او گنرتی اومازما د دینمنانو نہ بیچ کرنی دی د پارہ چہ دا کار پورہ کریم د کوم چہ اللہ ﷻ ماتہ حکم را کر پی رالیگلی یم. حضور ﷺ چہ بہ کوم خانی تہ داپیغام رسولو فارغ بہ شو نو د حضور ﷺ ترہ ابو لہب بہ ہلتہ راورسیدو اوونیل بہ نی ای دفلاتکی قبیلی خلقو دا سر پی خوتا سودلات او عزی نہ اخواکول غواری اود بنومالک بن قیس ستاسو د پیریانو ملگرونہ تاسولر پی کوی اود خپلی نو پی راوړل پی شو پی گمراہنی طرف تہ تاسو ہم را کار پی. خبر دار مہ ددہ منشی اومہ اورنی. (احمد و طبرانی) (۴)

د ابو لہب مذمت:- اللہ ﷻ پہ دی سورت کنبی فرمائی چہ ابو لہب دی برباد وی د ہغہ کوشش غرق شو د ہغہ اعمال ہلاک شو او پہ یقین سرہ د ہغہ بربادی شو پی دہ. د ہغہ اولاد د ہغہ پہ کار رانغلو. ابن مسعود ؓ فرمائی چہ کلہ رسول اللہ ﷺ خپل قوم د اللہ ﷻ طرف تہ رابلہ نو ابو لہب بہ ونیل چہ کہ زما د ورارہ خبرہ حق وہ نوزہ بہ خپل مال او اولاد د قیامت پہ ورخ اللہ ﷻ تہ پہ فدیہ کنبی ور کریم او د ہغہ د عذاب نہ بہ خلاص شم. پدی بانڈی دا آیت (مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ) نازل شو. بیا فرمائی چہ داشغلی و ہونکی اورچہ سخت سوزونکی دی او ٲیر پہ تیزنی سرہ بہ داخلیبری اود ہغہ بنخہ ہم چہ د قریشو د بنخو سردارہ وہ د ہغی کنیت ام جمیل وو نوم نی اروی وو د حرب ابن امیہ لور وہ د ابوسفیان ؓ خور وہ اود خپل خاوند پہ کفر دینمنی سرکشنی کنبی دا ہم د ہغہ سرہ وہ. د دی د پارہ بہ د قیامت پہ ورخ پہ عذابونو کنبی د ہغہ سرہ وی. لرگی بہ راجمع کوی او پہ ہغہ اور کوم کنبی چہ خاوند ٲروت وی پہ ہغی

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة تبت یذا ای لب باب قوله (ما اغنی مالہ وما کسب) ۴۹۷۲.

(۲) احمد: ۳۴۱/۴. مسندہ حسن.

(۳) محمد بن اسحاق و احمد: ۴۹۲/۳.

(۴) احمد: ۴۹۲/۳.

کنبی بہ نئی اچوی۔ دھغی پہ مرئی کنبی بہ د اور رسنی وی اود دوزخ خشاک بہ راغونڈوی۔ دا معنی ہم کرے شوی دہ (حَمَلَةُ الْحَطَبِ) نہ مراد دھغی غیبت کول دی۔ امام ابن جریر رضی اللہ عنہ ہمداخونبوی۔ ابن عباس رضی اللہ عنہ وغیرہ دامطلب بیان کرے دی چہ دی بہ دخنگل نہ ازغن لرگی راغونڈول اودحضور ﷺ پہ لارکنبی بہ نئی خورول۔ دا ہم ونیلی شوی دی چہ دی بنخہ بہ حضور ﷺ تہ د فقر پیغور ورکولو نو ہغی تہ بہ دھغی لرگی راغونڈول رایادولے شو خو صحیح قول ہم رومبے دی۔ واللہ اعلم۔
قوله تعالیٰ: - فِی جِدِّهَا حَبْلٌ مِّنْ مَّسَدٍ

سعید ابن مسیب رضی اللہ عنہ فرمائی ہغی سرہ یونیکلی ہارامیل وو ونیل بہ نئی چہ زہ بہ دا خرخوم اود حضرت محمد ﷺ پہ مخالفت کنبی بہ نئی خرچ کوم نو دلته اوفرمانیلی شو چہ د ہغی پہ بدلہ کنبی بہ د ہغی پہ مرئی کنبی داور طوق اچولے شی۔ حضرت عروہ رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دا بہ د دوزخ زنجیر وی دکوم چہ بہ یوہ یوہ کرئی اویا اویا گزہ وی۔ ثوری رضی اللہ عنہ فرمائی چہ داد دوزخ طوق دی د کوم اوردوالی چہ اویالاسہ دی۔ جوہری رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دا د اوہن د خرمن او اوہن د ویستونہ جوہولے شی۔ مجاہد رضی اللہ عنہ فرمائی د اوسپنی زنجیر۔ حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا فرمائی کلہ چہ داسورت نازل شو نو دی کانپنی بنخہ ام جمیل بن حرب پخپل لاس کنبی دسوکے والا کانپے واخستو اوداسے وینا کولوسرہ دحضور ﷺ خوالہ راغله۔ (مذمما لینا ودینہ فلینا وامرہ عصینا) یعنی مونہ مذمہ منکر یودہغہ ددین دہنمان اودہغہ نافرمان یو۔ دی وخت کنبی رسول اللہ ﷺ پہ کعبہ اللہ کنبی ناست وو حضور ﷺ سرہ زماپلار حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ ہم وو صدیق اکبر رضی اللہ عنہ ہغہ پہ دی حالت کنبی کتلوسرہ حضور ﷺ تہ عرض اوکرو یارسول اللہ ﷺ دا راروانہ دہ ہسی نہ چہ تاسو اووینی نو حضور ﷺ اوفرمانیل صدیق بی غمہ اوسہ دا ما نہ شی لیدلی۔ بیا حضور ﷺ د قرآن پاک تلاوت کول شروع کرو چہ د دی نہ بیچ شی۔ پخپلہ قرآن پاک فرمائی (وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجَابًا مَّسْتُورًا) یعنی چہ تہ کلہ قرآن پاک لولے نو مونہ ستاود ایمان نہ راورونکو پہ مینخ کنبی پتہ پردہ اچوو۔ داخناورہ راغله او حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ سرہ اودریدہ او حضور ﷺ ہم حضرت صدیق اکبر رضی اللہ عنہ سرہ ہنکارہ ناست وو خو قدرتی پردو د ہغی پہ سترگو پردے واچولے حضور ﷺ نئی اونہ لیدے شو۔ حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ تہ اوونیل چہ ما اوریدلی دی چہ ستاملگری زما خرابی بیان کرے دی یعنی پہ شعرونو کنبی زما مذمت کرے دی حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ اوونیل نہ نہ د رب البیت قسم حضور ﷺ ستا ہیخ خرابی نہ دی بیان کرے نو دا وینا کولوسرہ لارہ چہ قریشوتہ پتہ دہ چہ زہ د ہغوی د سردار لوریم۔ (ابن ابی حاتم) (۱)

دام جمیل طواف کنبی بد دعاء: یوخل دی خپل اورد خادراغوستی وو او طواف نئی کولو پنی پہ خادر کنبی اونختہ او اوخونیدہ نو ونیل مذمہ غرق شی۔ ام حکیم بنت عبدالملطوب اوونیل زہ خو پاکہ بنخہ یم خپل ژبہ نہ شم خرابولے اودوستی کونکے یم نو داغ بہ اونہ لگوم او مونہ تول ہم د یونیکہ اولاد یو اوقریش یو اویا تہ خو بنہ پیژندونکے نئی۔ ہزار کنبی دی دی حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ تہ اوونیل ستا ملگری زما بدی ونیلی نو حضرت صدیق اکبر رضی اللہ عنہ قسم خورلوسرہ جواب ورکروچہ نہ خو حضور ﷺ تہ شعرونیل ورخی اونہ چرے حضور ﷺ شعرونہ ونیلی۔ دھغی د تلونہ پس صدیق اکبر رضی اللہ عنہ دحضور ﷺ نہ معلومہ کرہ چہ ہغی تاسو اونہ لیدلی؟ حضور ﷺ جواب ورکروچہ فرہنتہ مینخ کنبی ولاہ وہ ترکومی چہ ہغہ واپس نہ وہ تلی۔ (۱)

بعضی اہل علم ونیلی دی چہ دھغی پہ غارہ کنبی بہ ددوزخ د اوررسنی وی دکوم پہ ذریعہ چہ بہ ہغہ رابنکلی شی اوددوزخ د پاسہ نئی راوستی شی بیابہ نئی سستہ پریخودی شی اوددوزخ بیخ تہ بہ اور

(۱) حاکم: ۳۶۱/۲، الحمیدی: ۳۲۳، وهو حدیث حسن۔

(مسند البزار: ۸۲۹۴)

سولہ شی ہمداعذاب بہ ہغہی تہ ورکولہ شی ددولچہ رسنی تہ بہ عربو (مَسِد) وئیل بہ عربی شعرونو کنبی ہمدالفظ بہ دہی معنی کنبی راورلہ شوی دہی دلته دا یادساتنی چہ دادبرکت نہ دک سورت زمونہ دنبی ۱۰۰ نبوت یو اعلیٰ دلیل دہی۔ خککہ چہ خنکگہ د ہغوی د بدبختنی خبر بہ دہی سورت کنبی ورکری شوی دہی۔ ہم دغہ شان واقعہ ہم اوشوہ اودہی دوارو تہ تراخرہ پوری ایمان نصیب نہ شو نہ خو ہغوی بہ بنکارہ مسلمانان شو او نہ بہ باطن کنبی نہ پت او نہ بنکارہ۔ نو دا سورت ۱۰۰ یر زبردست ۱۰۰ صفا اوروشانہ دلیل دہی د حضور ﷺ د نبوت د اللہ ﷻ د پارہ ۱۰۰ تول تعریفونہ دی اود ہغہ فضل او کرم اود ہغہ د احسان او انعام برکت دہی چہ دہی سورت تفسیرہم ختم شو۔
(تفسیر سورت اخلاص)

دہی شان نزول او دہی د فضیلت بیان: مسند احمد کنبی دی چہ مشرکانو حضور ﷺ تہ اوئیل دخپل رب صفتونہ بیان کرہ نو بہ دہی باندي دا سورت نازل شو (۱) د (الصَّمَد) معنی چہ نہ خویندا شوہی وی اونہ د ہغہ اولاد وی خککہ چہ خوک پیدا شوی وی ہغہ بہ یوخل مری ہم اونور بہ د ہغہ وارثان وی اللہ ﷻ بہ نہ مری اونہ بہ دہغہ خوک وارثان وی۔ د ہغہ پہ شان اودہغہ د جنس نہ بل خوک نشتہ۔ نہ دہغہ بہ مثل خہ خیز شتہ۔ ترمذی وغیرہ کنبی ہم دا روایت دہی (۲) ابو یعلیٰ موصلی کنبی ہم دہی یو اعرابی داسوال کری ووپہ بل یو روایت کنبی دی چہ د مشرکانو دسوال پہ جواب کنبی دا سورت نازل شو۔ د رسول اللہ ﷺ ارشاد دہی چہ د ہریو خیز نسبت دہی اود اللہ ﷻ نسبت دا سورت دہی۔ (الصَّمَد) ہغہ چاتہ وانی چہ دہی نہ وی (۳) بخاری کتاب التوحید کنبی دی چہ حضور ﷺ یو وروکی غوندہی لبکر چرتہ اولیکلو کوم وخت چہ ہغوی واپس شو نوئی وئیل حضور ﷺ چہ پہ مونہ باندي کوم یوسردار جور کری و و ہغہ بہ د ہر مانخہ دقراءت پہ ختمید و باندي داسورت (قُلْ هُوَ اللَّهُ) الخ لوستلو۔ حضور ﷺ اوفرمانیل دہغہ نہ تپوس او کپنی چہ ہغہ داسی ولہ کول پہ تپوس باندي ہغہ اوئیل چہ دا سورت د رحمن صفت دہی زما دہی لوستل ۱۰۰ یرخونہ دی۔ حضور ﷺ اوفرمانیل ہغہ تہ خبر ورکہ چہ اللہ ﷻ ہم ہغہ سرہ محبت لری (۴)
بخاری کتاب الصلوہ کنبی دی چہ یوانصاری ﷺ پہ مسجد قبا کنبی امام وودہغہ داعادت ووجہ الحمد لوستلو نہ پس بہ نی داسورت لوستلو او بیا بہ چہ نی کوم سورت لوستلو اود کوم خای نہ بہ نی لوستل غونبتل قرآن پاک بہ نی تلاوت کولو۔ یوخل مقتدیانو وئیل چہ تہ دا سورت لولہی اوبینا ورسرہ بل سورت یو خای کوی داخہ دی؟ تہ صرف ہم دا وایہ یا نی پریردہ بل سورت لولہ۔ ہغہ جواب ورکرو چہ زہ خنکگہ کوم ہم دغہ شان بہ کوم کہ تاسو غوارنی نو ما امام اوساتنی او کہ وانی نوزہ بہ ستاسو امامت پریردم اوس پہ ہغوی دا خبرہ سختہ اولگیدہ پوہیدل چہ پہ دوی تبولو کنبی ہم دہی غورہ دہی دہغہ پہ موجودگی کنبی دبل چا مونخ ورکول ہم ہغوی نہ شو برداشت کولہی۔ یوخل چہ کلہ حضور ﷺ ہغوی لہ تشریف راورو نو ہغوی ورتہ دا واقعہ پیش کرہ۔ حضور ﷺ امام تہ اوفرمانیل چہ تہ ولہی د خپلو ملگرو خبرہ نہ منہی او بہ ہریور کعت کنبی دا سورت ولہی لولہی؟ ہغہ وئیل یارسول اللہ ﷻ زما دہی سورت سرہ مینہ دہ حضور ﷺ اوفرمانیل دہی محبت تہ جنت تہ اورسولہی (۵) دترمذی او مسند پہ یوحديث کنبی دی چہ یوسری حضور ﷺ تہ عرض اوکرو چہ زہ دہی سورت سرہ ۱۰۰ مینہ کوم حضور ﷺ اوفرمانیل د

(۱) احمد: ۱۳۳/۵

(۲) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة الاخلاص: ۲۳۶۴

(۳) المعجم الاوسط للطبرانی: ۷۳۶، وسندہ ضعیف جدا

(۴) صحیح بخاری کتاب التوحید باب ما جاء فی دعا النبی ﷺ امنہ الی توحید اللہ ببارک وتعالی: ۹۲۲۰

(۵) صحیح بخاری کتاب الاذان باب الجمع بین السورتین فی رکعة.....: ۷۷۴

دی سورت محبت بہ تا جنت تہ اورسوی. (۱) یوسری خوک پہ دی سورت لوستلو د شیپی واوریدو چہ ہغہ باربار ہم دا سردوبارہ کوی. سحر راغلو اوحضور ﷺ تہ ئی د دی ذکر اوکرو ہغہ دا د معمولی ثواب کار گنرلو نو نبی ﷺ اوفرمائیل د ہغہ ذات قسم د چا پہ لاس کنبی چہ زما خان دی دا سورت د دریمی حصی د قرآن برابر دی. (بخاری) (۲)

د صحیح بخاری پہ یوبل حدیث کنبی دی رسول اللہ ﷺ خپلو صحابہ کرامو ﷺ تہ اوفرمائیل چہ تاسو نہ دا نہ شی کیدلے چہ پہ یوہ شپہ کنبی دریمہ حصہ قرآن اولولنی نو دا پہ صحابہ کرامو ﷺ باندی گران پریوتل او ونی وئیل چہ دومرہ طاقت خو پہ ہریوکنبی نہ وی. حضور ﷺ اوفرمائیل واورنی سورت اخلاص خو دریمہ حصہ قرآن دی. (۳) مسند احمد کنبی دی چہ حضرت قتادہ بن نعمان ﷺ تبولہ شپہ ہم دا سورت لوستلو حضور ﷺ تہ چہ کله ذکر اوکری شو نوونی فرمائیل چہ دا سورت د نیم یا دریمی حصی د قرآن برابر دی. پہ یوبل روایت کنبی دی چہ حضرت ابویوب انصاری ﷺ اوفرمائیل چہ پہ تاسو کنبی دومرہ د چا طاقت شتہ چہ ہرہ شپہ دریمہ حصہ قرآن اولولی. صحابہ کرامو ﷺ وئیل دومرہ طاقت بہ دچاوی؟ ہغہ اوفرمائیل واورنی ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ د دریمی حصی قرآن برابر دی. (۴) پہ دی کنبی رسول اللہ ﷺ ہم تشریف راوړو حضور ﷺ واوریدل نو ونی فرمائیل ابویوب رشتیاوانی. (مسند احمد) (۵)

ترمذی شریف کنبی دی رسول مقبول ﷺ صحابہ کرامو ﷺ تہ اوفرمائیل راجع شئی نن زہ تاسوتہ دریمہ حصہ قرآن اوروم خلق راجع شو کیناستل حضور ﷺ د کورنہ تشریف راوړو اوسورت ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ نی اولوستلو اویبائی کورنہ تشریف یوړو. اوس صحابہ کرامو ﷺ خپل مینخ کنبی خبری شروع کری چہ حضور ﷺ خو وعده د دریمی حصی قرآن کری وہ چہ دریمہ حصہ قرآن بہ اوروم کیدے شی د آسمان چرتہ خہ وحی راغلی وی. دی کنبی حضور ﷺ بیا واپس تشریف راوړو ونی فرمائیل چہ ما تاسو سرہ د دریمی حصی قرآن اورولو وعده کری وہ واورنی دا سورت د دریمی حصی قرآن برابر دی. (۶) د حضرت ابوالدرداء ﷺ پہ روایت کنبی دی چہ رسول اللہ ﷺ فرمائیلی آیاتاسود دی نہ عاجزئی چہ ہرہ ورخ دریمہ حصہ قرآن اولولنی. خلقو عرض اوکرو حضور ﷺ مونہ خود دی نہ عاجز اوضعیف یو. حضور ﷺ اوفرمائیل واورنی اللہ ﷻ دقرآن دری حصی کری دی ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ اللَّهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ﴾ دریمہ حصہ دہ (۷) (مسلم اونسانی) ہمداسی روایتونہ دصحابہ کرامو رضوان اللہ اجمعین دپورہ دلے نہ روایت دی. یوخل حضور ﷺ د یوخای نہ تشریف راوړلو ہغوی سرہ حضرت ابو ہریرہ ﷺ ہم وو نو حضور ﷺ یوسری د دی آیت پہ تلاوت کولوباندی واوریدونوونی فرمائیل چہ واجب شو. حضرت ابوہریرہ ﷺ تپوس اوکرو خہ واجب شو؟ ونی فرمائیل جنت. (۸) (ترمذی نسائی). د ابویعلیٰ پہ یوضعیف حدیث کنبی دی ایا پہ تاسو کنبی خوک دا طاقت نہ لری چہ سورت ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ اللَّهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ﴾ دشیپی دری خل اولولی؟ داسورت ددریمی حصی قرآن برابر

(۱) احمد: ۱۴۱/۳، ومنذہ حسن، ترمذی: ۲۹۰۱، وهو صحیح.

(۲) صحیح بخاری کتاب فضائل القرآن باب فضل (قل هو الله احد): ۵۰۱۳.

(۳) صحیح بخاری حوالا سابق: ۵۰۱۵.

(۴) احمد: ۱۵/۳

(۵) احمد: ۱۷۳/۳

(۶) صحیح مسلم کتاب صلاة المسافرين باب فضل قراءة قل هو الله احد: ۸۱۲. ترمذی: ۲۹۰۰.

(۷) صحیح مسلم حوالا سابق: ۸۱۱.

(۸) ترمذی کتاب فضائل القرآن باب ماجاء ل سورة الاخلاص: ۲۸۹۷.

دی۔ (۱) مسند احمد کنبی دی چه عبداللہ ابن حبیبؒ فرمائی چه مونہ تری وو شپہ تیارہ وه حضورؐ انتظاروو تشریف نی راوړواو مونخ نی ورکړو. حضورؐ تشریف راوړوز مالاس نی اونیلواو ونی فرمائیل لوله نوزه چپ شوم. حضورؐ بیا او فرمائیل اولوله نوماعرض اوکړو خه اولولم؟ حضورؐ اوونیل سحر مابنام درې درې خل (۲) «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» او (۳) «قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ» او (۴) «قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ» لوله دابه کافی شی. (۱)

د دې سورت نور فضائل:- نسائی کنبی روایت دې چه د هر خیز نه به دا کفایت کوی. د مسندپه یوبل ضعیف حدیث کنبی دی چاچه دا کلمی لس خل اولوستلې هغه ته به خلوینست لاکهه نیکنی ملاویږی هغه کلمی دادی «لااله الاالله واحد احد اهد الم یتمد صاحبه ولا ولد اولم یکن له کفو احد» (۲) د دې راوی خلیل بن مره دې کوم چه حضرت امام بخاری دا دیر ضعیف بنائی. مسند احمد کنبی دی رسول الله ﷺ فرمائی کوم سرې چه دا پوره سورت لس خل اولولی الله ﷺ به د هغه د پاره په جنت کنبی یومحل جوړکړی. حضرت عمرؓ او فرمائیل چه یار رسول الله ﷺ مونر خوبه دیر محلونه جوړکړو. رسول الله ﷺ او فرمائیل الله ﷺ به د دې نه هم دیر اوبنه ورکونکې دې (۳) دارمی کنبی دی چه لس خل باندي یومحل او په شل خل دوه دیر شل خل باندي درې الخ (۴) دا حدیث مرسل دې. د ابو یعلیٰ موصلی یوضعیف حدیث کنبی دی چه کوم سرې دا سورت پنخوس خل اولولی نود هغه د پنخوس کالو گنا هونه معاف کیږی. (۵) هم د دې یود ضعیف سندوالا حدیث دې چه خوک دا سورت په ورځ کنبی دوه سوه خل اولولی دهغه دپاره یوزر پنخه سوه نیکنی لیکلې کیږی په دې شرط چه په هغه قرض نه وی. د ترمذی په یوحدیث کنبی دی چه دهغه د پنخوس کالو گنا هونه معاف کیږی خوچه په هغه قرض نه وی (۶) د ترمذی په یو غریب حدیث کنبی دی چه کوم سرې د اوده کیدود پاره خپلې بستری له لارشی بیا په بنی اړخ باندي سملی او سل خل داسورت اولولی نود قیامت په ورځ به الله ﷺ او فرمائی ای زما بنده په خپل بنی طرف باندي جنت ته داخل شه (۷) د بزار په یو ضعیف حدیث کنبی دی چه کوم سرې داسورت دوه سوه خل اولولی الله ﷺ د هغه د دوو سوو کالو گنا هونه معاف کوی.

اسم اعظم:- نسائی کنبی د دې آیت په تفسیر کنبی دی نبی ﷺ جلمات ته تشریف راوړو ونی کتل چه یوسرې مونخ کوی اودعا غواړی په خپله دعا کنبی دا وائی «اللهم انی اسئلك بانى اشهدان لا اله الا انت الاحد الصمد الذى لم یلد ولم یولد ولم یکن له کفو احد» یعنی ای الله زه تانه سوال کوم ددې خبرې گواهی ورکوم چه ستا نه بغیر بل معبود نشته ته یوازې نی بی نیاز نی نه دهغه مورپلار اونه اولاد شته اونه د ده په شان او نه ملگري. حضورؐ چه دا واوریده نو ونی فرمائیل چه زما قسم دې په هغه الله د چا په لاس کنبی چه زما خان دې دې اسم اعظم سره دعا او غوښتله دالله ﷺ دې لوی نوم سره چه کله هم سوال اوکړی نو ورکوی کله چه په دې نوم سره دعا غوښتلې شی قبلیرې (۸) ابو یعلیٰ کنبی دی رسول الله ﷺ فرمائی چه درې کارونه دی که د ایمان سره اوکړې شی نو چه د جنت په ټولو دروازو باندي کوم نه غواړی جنت ته

(۱) مسند ابی یعلیٰ: ۴۱۱۸،

(۲) ابو داود کتاب الادب باب ما یقول اذا صبح: ۵۰۸۲، مسنده حسن: ۳۵۷۵.

(۳) احمد: ۱۰۳/۴،

(۴) احمد: ۴۳۷/۳،

(۵) سنن دارمی کتاب فضائل القرآن باب فی فضل (قل هو الله احد): ۳۴۳۲.

(۶) دارمی حواله سابق: ۳۴۴۱.

(۷) مسند ابی یعلیٰ: ۳۳۶۵،

(۸) ترمذی کتاب فضائل القرآن باب ما جاء فی سورة الاخلاص: ۲۸۹۸،

(۹) ابو داود کتاب الوتر باب الدعاء: ۱۴۹۳، مسنده صحیح، ترمذی: ۳۴۷۵.

بہ خئی اود جنت کومہی حورہی سرہ چہ غوارہی نکاح بہ کوی۔ خوڪ چہ خپل قاتل معاف کړی او قرض بہ پتہ سرہ ادا کړی اود ہر فرض مانخہ نہ پس لس خل سورت اخلاص او وائی۔ حضرت ابوبکر صدیق ؓ اوونیل یارسول اللہ کہ خوڪ دې دريوارو کنبې يو کار او کړی؟ حضور ؓ او فرمائیل بہ یویاندې ہم درجہ ده۔ طبرانی کنبې دی رسول اللہ ؓ فرمائی کوم سرې چہ دا سورت کورته بہ تلو کنبې او وائی نو اللہ ؓ بہ د دې کورو لاندہ او د دہ د گاونډیانو نہ فقیری لری کړی۔ ددې اسناد ضعیف دی۔ (۱)

فائده:- مسند ابویعلیٰ کنبې دی حضرت انس ؓ فرمائی چہ مونږ رسول اللہ ؓ سرہ د تبوک بہ میدان کنبې وو نمر د داسې رنرا شغلو سرہ راووتلو چہ مونږ د دې نہ وړاندې داسې صفا روښانه او منور نہ وو لیدلې۔ حضور ؓ له جبرائیل ؑ تشریف راوړو نو حضور ؓ تپوس او کړو چہ نن د دې نمر د تیزو شغلو زیاتې رنرا او پر قیدونکو شغلوخہ وجہ ده؟ نو وئی فرمائیل چہ نن په مدینہ کنبې معاویہ ؓ بن معاویہ ؓ اللیثی وفات شوې دې د کوم د جنازې د پارہ چہ اللہ ؓ او یازره فربتې د آسمان نہ رالیکلې دی تپوس ئی او کړو د هغه د کوم عمل بہ وجہ؟ وئی فرمائیل سورت اخلاص بہ ئی د ورخې اوشپې تلور اتلو کیناستو پاسیدو کنبې لوستلو۔ کہ ستاسو ارادہ وی نو زہ بہ زمکہ راغونډہ کړم او تاسو بہ د هغه جنازہ ادا کړئ؟ نو حضور ؓ او فرمائیل ډیره ښہ ده، بیا حضور ؓ د هغه جنازہ ادا کړه (۲) دا حدیث حافظ ابو بکر بیہقی ہم په خپل کتاب "دلائل النبوت" کنبې دیزید بن ہارون په روایت سرہ راوړې دې۔ هغه دعلاء بن محمد نہ روایت کوی بہ ده باندې د موضوع حدیثونو بیانولو تہمت دې۔ واللہ اعلم۔

مسند ابویعلیٰ کنبې د دہ بل سند ہم دې بہ کوم کنبې چہ دې راوی نہ دی۔ بہ دې کنبې دی حضرت جبرائیل ؑ حضور ؓ له تشریف راوړو چہ د معاویہ بن معاویہ لیثی انتقال شوې دې آیا تاسو د هغه د جنازې مونږ کول غوارئ؟ حضور ؓ او فرمائیل او۔ نو حضرت جبرائیل ؑ خپل وزر او وھلو ټولې وئی او غونډئ ښکته شوې د هغه جنازہ حضور ؓ تہ ښکارہ شوه۔ هغوی مونږ شروع کړو اود حضور ؓ شاتہ د فربتو دوه صفونہ وو او بہ ہر صف کنبې او یازره فربتې وې حضور ؓ تپوس او کړو چہ د دہ د دې مرتبہ خہ وجہ ده؟ حضرت جبرائیل ؑ او فرمائیل د دې سورت سرہ ئی محبت اود هروخت تلور اتلو کنبې کیناستو پاسیدو کنبې د دې تلاوت۔ (۳) دا بیہقی ہم روایت کړې دې اود بیہقی بہ سند کنبې محبوب بن بلال دې۔

ابوحاتم رازی ؒ فرمائی چہ دا مشہور نہ دې۔ ابویعلیٰ کنبې دا راوی نہ دې ہلته د دہ بہ خای ابو عبد محمود دې خوتیک خبرہ د محبوب کیدل دی۔ د دې روایت نور ہم ډیر سندونہ دی او ټول ضعیف دی مونږ د اختصار د پارہ دلته نقل نہ کړه۔ مسند احمد کنبې دی حضرت عقبہ بن عامر ؓ فرمائی چہ یوہ ورخ زما رسول اللہ ؓ سرہ ملاقات اوشو مازر د حضور ؓ لاس او نیولو او اومې ونیل یارسول اللہ ؓ د مؤمن خلاصی بہ کوم عمل کنبې دې؟ حضور ؓ او فرمائیل ای عقبہ ؓ خپلہ ژبہ اونیسہ ہم بہ کور کنبې کینہ او بہ خپلو خطاگانو باندې ژاړہ۔ بیا چہ کله دوبارہ زما حضور ؓ سرہ ملاقات اوشو نو حضور ؓ پخپلہ زما لاس او نیولو وئی فرمائیل ای عقبہ ؓ زہ تاتہ د تورات انجیل زبور او قرآن پاک کنبې نازل شوو ټولو سورتونو نہ درې بہترین سورتونہ اوبنایم ماونیل حضور ؓ ضرور ارشاد او فرمائی اللہ ؓ دې ما بہ تاسو باندې قربان کړی۔ نو حضور ؓ ماته سورت ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ او ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْقَلْقَلِ﴾ او ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ﴾ اولوستل۔ بیائی او فرمائیل گورہ عقبہ ؓ داہیر نہ کړې اوہرہ شپہ دالولہ۔ فرمائی چہ بیا ماداہیر نہ کړل اونه مې د دې د لوستلو نہ بغیر شپہ تیرہ کړه۔ مابیا حضور ؓ سرہ ملاقات

(۱) مسند ابی یعلیٰ : ۱۷۹۴،

(۲) المعجم الکبیر : ۲۴۱۹،

(۳) مسند ابی یعلیٰ : ۴۲۶۷،

اوکرو او په تندنی سره مې د حضور ﷺ لاس مبارک اونیولوعرض مې اوکړویارسول الله ﷺ ماته د بهرنیو اعمالو ارشاد او فرماید حضور ﷺ او فرمائیل واوره څوک چه تاسره تعلق ختموی ته هغه سره جوړه وه څوک چه تا محروم کړی ته هغه ته ورکوه څوک چه په تا ظلم کوی ته هغه معاف کوه. (۱) د دې بعضی حصه امام ترمذی رحمته الله علیه هم د زهد باب کښې نقل کړې ده فرمائی دا حدیث حسن دې. (۲) مسند احمد کښې هم د دې بل سند دې. صحیح بخاری کښې د حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها نه روایت دې نسی رحمته الله علیه چه به کله د شپې بستری له تشریف راوړو نو هره شپه به ئی دا دريواره سورتونه لوستل خپل دواړه تلی به ئی یوځای کړل په هغې به دم کړل او په خپل بدن مبارک به ئی رابنکل ترکومې ځای چه به ئی لاس مبارک رسیدلو رسولوبه ئی. اول په سر بیا په مخ او بیا مخامخ بدن باندي به ئی درې ځل داسې کول. (۳) دا حدیث په سنن کښې هم دې.

آیاتونه	سورة الاخلاص مکية وهی اربع آیات ورکوعا واحدا	رکوع گانې
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
④	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	①
	قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ ۝ اللّٰهُ الصَّمَدُ ۝ لَمْ يَلِدْهُ	
	او وایه ا هغه الله دې ا یو ا الله بې پرواه (بې حاجته) دې ا نه ئی زیگولې دې څوک ا	
	دای زما محبوبه، ته او وایه چې الله تعالی یو دې ا الله بې پرواه دې ا نه دهغه نه څوک پیدا دې	
	وَلَمْ يُولَدْ ۝ وَاوَّحَدِدْهُ ۝ كُفُوًا ۝ أَحَدٌ ۝	
	او نه دې زیگولې شوې دې هغه دچانه ا او نشته هغه لره ا برابر ا هیڅوک ا	
	اونه هغه د چانه پیدا دې او هیڅوک دهغه سیال (برابر) نه دې	

قوله تعالی :- قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ ۝

د الله تعالی د توحید بیان :- د دې د نازلیدلو وجه وړاندې بیان شوې ده. حضرت عکرمه رضی الله عنه فرمائی چه یهودیانوبه و نیل مونږ د حضرت عزیر رضی الله عنه عبادت کوو چه د الله ﷻ خوی دې اونصرانیانوبه و نیل مونږ د حضرت عیسی رضی الله عنه عبادت کوو چه د الله ﷻ خوی دې مجوسیانوبه و نیل چه مونږ د نمر سپوږمنی عبادت کوو او مشرکانوبه و نیل چه مونږ بت پرست یو نو الله ﷻ دا سورت نازل کړو چه ای نبی ﷺ او وایه چه زمونږ معبود خو صرف یو الله دې چه واحد دې احد دې د هغه په شان څوک نشته د هغه نه څوک وزیر شته اونه څوک شریک اونه د هغه په شان څوک شته اونه د هغه څوک هم جنس شته اونه دهغه څوک برابر شته د کوم نه چه بغیر بل چا کښې الوهیت نشته. د دې لفظ اطلاق صرف هم دهغه په ذات باندي کیږی. هغه په خپلو صفتونو اود حکمت نه په ډکو کارونو کښې ځان له او بې مثال دې. هغه صمد دې یعنی ټول مخلوق د هغه محتاج دې او هغه د ټولونو بې پرواه دې.

د حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې چه صمد هغه دې چه په خپله سردارنی کښې او خپل شرافت کښې په خپله بزرگنی کښې او خپل عظمت کښې خپل حلم او علم کښې په خپل حکمت او تدبیر کښې د

(۱) احمد: ۱۴۸/۴

(۲) ترمذی کتاب الزهد باب ماجاء فی حفظ اللسان: ۲۴۰۶.

(۳) احمد: ۱۵۸/۴، وسنده حسن.

تولو نہ زیات وی اودا صفتونه صرف ہم پہ اللہ ﷻ کنبی موندلی شی د هغه برابر اود هغه پہ شان بل
خوک نشته. هغه اللہ سبحانه و تعالیٰ پہ تولو باندی غالب دی او په خپل ذات اوصفاتو کنبی خان له او
بی مثال دی. صمد دا معنی هم کړې شوی ده چه د ټول مخلوق د فنا کیدونه پس هم باقی وی کوم چه
د همیشه بقا والا د ټولو حفاظت کونکی اود کوم ذات چه لازوال او غیر فانی وی.

حضرت عکرمه رضی اللہ عنہ فرمائی چه صمد هغه دی چه نه خه خوری اونه د هغه نه خه راوخی اونه هغه د چا نه
راوخی یعنی نه د هغه اولاد وی اونه موریلار، دا تفسیر دیر بشکلی او مزیداردی. اود ابن جریر رضی اللہ عنہ په
روایت سره د حضرت ابی بن کعب رضی اللہ عنہ نه صراحتا دا نقل دی لکه خنکه چه اول تیر شو. اود د یرو صحابه
کرامو رضی اللہ عنہم او تابعین رضی اللہ عنہم نه روایت دی چه صمد وائی کلک خیز ته کوم چه ډډ نه وی د کوم چه خیته نه
وی. شعبی رضی اللہ عنہ وائی خوک چه نه خوری اونه خکی. عبدالله ابن بریده رضی اللہ عنہ فرمائی صمد هغه نور دی کوم
چه روښانه وی او پرق پروق والا وی. په یومرفوع حدیث کنبی هم دی چه صمد هغه دی د چا چه خیته نه
وی (۱) خود دی مرفوع کیدل صحیح نه دی صحیح دادی چه موقوف دی.

حافظ ابوالقاسم طبرانی رضی اللہ عنہ په خپل کتاب السنه کنبی د لفظ صمد په تفسیر کنبی دا ټول اقوال
وغیره وارد کولو سره لیکمی چه په اصل کنبی دا ټول رښتیا دی او صحیح دی دا ټول صفتونه زمونږ په
رب عزوجل کنبی دی د هغه طرف ته ټول محتاج دی او هغه د ټولونه لوی سردار او د ټولونه لوی دی نه
د هغه خیته شته اونه هغه ډډ دی نه هغه خوری اونه خکی ټول فانی دی او هغه باقی دی وغیره

قوله تعالیٰ: - لَمْ يَلِدْهُ وَ لَمْ يُوَلَدْهُ

پا فرمائی نه د هغه اولاد شته اونه د هغه مور پلار نه ښخه. لکه چه ارشاد دی ﴿بَدِئَهُ السَّمُوتِ وَالْأَرْضِ ۗ
أَلَىٰ يَكُونُ لَهُ وَاَلَمْ يَكُنْ لَهُ صَاحِبَهُ ۗ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ ۗ﴾ یعنی هغه د زمکې او آسمان پیدا کونکی دی د هغه به خنکه
اولاد وی؟ د هغه ښخه نشته. هر یو خیز هم هغه پیدا کړې دی یعنی هم هغه د هر یو خیز خالق او مالک دی
پیا به د هغه په مخلوق او ملکیت کنبی د هغه په شان اود هغه برابر خوک وی؟ هغه د ټولو عیبونو او
نقصانونو نه پاک دی. بل خای ارشاد دی ﴿وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَاكِدًا﴾ الخ یعنی د کافران وائی چه د الله اولاد دی
تاسو یو دیر خراب خیز راوړو تیز دی ده چه آسمان او شلیبری او زمکه او شلیبری او غرونه ذره ذره شی او
راپریوخی په دی وجه چه هغوی او وئیل د الله اولاد دی سره د دی چه د الله ﷻ سره دا لائق نه دی چه د
هغه اولاد وی په ټوله زمکه او آسمان کنبی ټول په ټول د الله ﷻ غلامان جوړیبری راتلونکی دی الله ﷻ
سره د دغه ټولو شمیر دی او هغه د ټولو شمیرلی ساتلی دی او دوی ټول یو په یو هغه سره د قیامت په ورځ
حاضریدونکی دی. بل خای ارشاد دی ﴿وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَاكِدًا ۗ سُبْحٰنَهُ ۗ بَلْ لَّهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۗ كُلُّ لَّهُ قٰنِیْنُوْنَ ۗ﴾ یعنی
دی کافرانو او وئیل چه د رحمن اولاد دی الله ﷻ د دی نه پاک دی بلکه هغه خود د الله ﷻ باعزت
بندیگان دی په خبره کنبی هم د هغه نه وړاندیوالی نه کوی او هم د هغه په فرمان باندی عمل کونکی
دی. بل ارشاد دی ﴿وَجَعَلُوْا بَیْنَهُ وَبَیْنِ الْجَنَّةِ نَسْبًا ۗ وَ لَقَدْ عَلِمْتِ الْجِنَّةُ اِنَّهُمْ لَمُحْضَرُوْنَ ۗ وَسُبْحٰنَ اللّٰهِ عَمَّا یَصِفُوْنَ ۗ﴾ یعنی هغوی د
الله ﷻ او پیریانو په مینخ کنبی نسب قایم ساتلی دی. سره د دی چه دا پیریان خو پخپله د هغه په حکم
منلو کنبی حاضر دی الله ﷻ د هغوی د بیان کړې شوی عیبونونه او چت او پاک دی.

صحیح بخاری کنبی دی چه د تکلیف ورکونکو خبرو اوریدو باندی صبر کولو کنبی د الله ﷻ نه زیات
صبر کونکی بل خوک نشته. خلق د هغه اولاد بنانی او هغه پیا هم دوی ته رزق ورکوی او عافیت او
صحت ورکوی (۲) د بخاری شریف په یوبل روایت کنبی دی چه الله ﷻ فرمائی دا بنیادم ما دروغ گنری

(۱) المعجم الكبير : ۱۱۶۲

(۲) صحیح بخاری کتاب التوحید باب قول الله تعالی (ان الله هو الرزاق ذوی القوۃ المتین) : ۷۲۷۸

حالانکہ وہ لہ داسی نہ دی کول پکار ماتہ کنخلی کوی دہ دا ہم نہ وو پکار د هغوی ما دروغ گنرل خو داسی دی هغوی وائی چه خنگه په اول خل الله ﷺ مونږ پیدا کړی یو داسی به مو بیا نه واپس کوی. د اول خل پیدا کول د دویم خل پیدا کولونه خه آسان خونه وونوچه کله زه په هغی باندي قادریم نو په دې باندي ولې نه یم؟ اودهغه ماتہ کنخل کول دا دی چه هغه دا وائی د الله ﷻ اولاد دې سره د دې چه یوزه یوازی یم زه یویم زه صمد یم نه زما اولاد نه زما مور پلار اونه زما په شان بل خوک شته. (۱)

(الحمد لله) د سورت اخلاص تفسیر د الله ﷻ په فضل او کرم اد هغه په رحم او مهربانی سره ختم شو.

(تفسیر سورت فلق او سورت ناس)

تعارف او فضائل:- مسند احمد کنبی دی چه حضرت عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ به دا سورت اود دې نه پس سورت په قرآن پاک کنبی نه لیکلو نو ابی ﷺ او فرمائیل چه چه ابی بن کعب نه تپوس اوشو چه زما گواهی ده رسول الله ﷺ ماتہ خبر را کړې چه جبرائیل رضی اللہ عنہ حضور ﷺ ته او فرمائیل چه (قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ) او (قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ) الخ نو ما هم دا او وئیل. نومونږ هم داسی وایولکه خنگه چه حضور ﷺ وئیلی دې. (۲) د حضرت ابی بن کعب رضی اللہ عنہ نه د دې دواړو سورتونو باره کنبی تپوس کولې شی او وئیلی شی چه ستا رور حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ خودا د قرآن کریم نه کت کړې وو نو وئی فرمائیل چه ما د رسول الله ﷺ نه تپوس او کړو ماتہ وئیلی شوی وو چه وایه نو ما او وئیل نو بیا مونږ هم وایوچه خنگه حضور ﷺ وئیلی دې (۳) (ابوبکر حمیدی) مسند کنبی هم دا روایت د الفاظو په وړاندې روستو کولو سره نقل دې (۴) او په بخاری شریف کنبی هم. (۵) مسند ابویعلی کنبی دی چه حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ به دا دواړه سورتونه په قرآن کریم کنبی نه لیکل او نه به ئی په قرآن کنبی دا شمیرل بلکه د قاریانو او فقهیانو په نيزد مشهوره خبره دا ده چه حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ به دا دواړه سورتونه په قرآن کریم کنبی نه لیکل کیدې شی چه هغه د حضور ﷺ نه نه وی اوریدلی او په تواتر سره هغه ته رسیدلې نه وی.

فائده:- بیا شاید دې د خپل قول نه اود جماعت د قول طرف ته واپس راگرځیدلی وی ځکه چه صحابه کرام رضی اللہ عنہم داسورتونه د قرآن په څلورو غټو نسخو کنبی داخل کړل د کوم نسخې چه څلورو وارو طرفوته خورې کړې شوې ولله الحمد. په صحیح مسلم کنبی د حضرت عقبه بن عامر رضی اللہ عنہ نه روایت دې رسول الله ﷺ او فرمائیل چه تاسونه دی لیدلی چه یوڅو آیاتونه په ما باندي هغه شپه داسی نازل شوی د کوم په شان چه مو کله هم نه دی لیدلی بیا حضور ﷺ د دې دواړو سورتونو تلاوت او فرمائیلو. (۶) دا حدیث مسند احمد ترمذی او نسائی کنبی هم دې. امام ترمذی رضی اللہ عنہ دې ته حسن صحیح وائی.

مسند احمد کنبی دی چه حضرت عقبه رضی اللہ عنہ فرمائی چه ما د حضور ﷺ د سورتنی جلب نیولې د مدینې په کوڅو کنبی گرځیدلو. حضور ﷺ او فرمائیل اوس ته راشه سور شه ما په دې خیال که د حضور ﷺ خبره او نه منم نو نافرمانی به اوشی سوریدل منظور کړل لږ ساعت پس زه را کوز شوم او حضور ﷺ سور شو. بیا حضور ﷺ او فرمائیل عقبه رضی اللہ عنہ زه تاته دوه بهترین سورتونه اونه بنیایم؟ ما عرض او کړو یا رسول الله ﷺ ضرور او بنیای نو حضور ﷺ ماتہ (قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ) او (قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ) او خودل بیامونخ اودریدو

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة قل هو الله احد: ۴۹۷۴.

(۲) احد: ۱۲۹/۵، وسنده حسن ابن حبان: ۷۹۷.

(۳) مسند حمیدی: ۳۷۶، محقق وسنده صحیح.

(۴) احد: ۱۲۹/۵، وسنده حسن.

(۵) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة قل اعوذ برب الناس: ۴۹۷۷.

(۶) صحیح مسلم کتاب صلاة المسافرين باب فضل قراءة المودین: ۸۱۴، ترمذی: ۳۳۶۷.

او حضور ﷺ پہ مانخہ کنبی د دی دوارو سورتونو تلاوت اوکرو. بیانی ماتہ او فرمائیل چہ تا اولیدل واورہ چہ تہ کلہ اودہ کیپرې کلہ اودریپرې نودا وایہ (۱) پہ ترمذی ابوداؤد اونسائی کنبی ہمداحدیت دی. دمسنداحمد پہ یوبل حدیث کنبی دی عقبہ بن عامرؓ تہ حضور ﷺ د ہرمانخہ پہ وخت کنبی ددی دوو سورتونو د تلاوت حکم ورکرو (۲) داحدیت ہم پہ ترمذی ابوداؤد اونسائی کنبی دی امام ترمذیؒ دا غریب گنری او یوبل روایت کنبی دی چہ د دی پہ شان سورتونہ تالوستلی نہ دی (۳) دحضرت عقبہؓ والا حدیث پہ کوم کنبی چہ دحضور ﷺ پہ سورلنی سرہ د ہغہ کیدل ذکر دی د دی پہ بعضی طرق کنبی داہم دی چہ کلہ حضور ﷺ ماتہ دا سورتونہ اوخودل نوزہ نی خہ یر خوشحالہ اونہ لیدم نوونی فرمائیل شاید تہ دا وارہ سورتونہ گنری واورہ د مانخہ قیام کنبی د دی سورتونو قراءت پہ شان پل سورت نشتہ (۴) دنسائی پہ حدیث کنبی د دی پہ شان سورتونہ د چا پناہ نیولود پارہ نور نشتہ (۵) یو روایت کنبی دی چہ د سحر فرض مونخ حضور ﷺ ہم پہ دی دوارو سورتونو باندي اداکرو (۶) بل حدیث کنبی دی چہ حضرت عقبہؓ بہ د حضور ﷺ سورلنی پسې شاتہ تلو اود حضور ﷺ پہ قدم باندي بہ نی لاس کیخودو و نیل بہ نی حضور ﷺ ماتہ سورت ہود یا سورت یوسف تلاوت کرنی حضور ﷺ او فرمائیل چہ د اللہ ﷻ پہ نیزد د گتہ ورکونکی سورت د ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ﴾ نہ زیات نشتہ (۷) بل حدیث کنبی دی چہ حضور ﷺ خپل ترہ حضرت عباسؓ تہ او فرمائیل زہ تاتہ بنایم چہ پناہ اخستونکود پارہ د دی دوارو سورتونونہ غورہ سورتونہ نور نشتہ (۸) یر احادیث د خپل تواتر پہ وجہ د اکثر و علمواؤ پہ نیزد بالکل فاندہ ورکوی او ہغہ حدیث ہم بیان شو چہ حضور ﷺ د دی دوارو سورتونو اوسورت اخلاص بارہ کنبی او فرمائیل چہ پہ خلورو وارو اسمانی کتابونو کنبی ددی پہ شان سورتونہ نہ دی نازل شوی.

پہ نسائی وغیرہ کنبی دی چہ مونو حضور ﷺ سرہ پہ یوسف کنبی ووسورلنی کمی وې نو پہ نمبر نمبر بہ سوریڈلو حضور ﷺ یوسری پہ اوپو باندي لاس کیخودو او دا دوارہ سورتونہ نی ورتہ اولوستل و نی فرمائیل چہ کلہ مونخ کوی نو پہ دی سرہ نی کوه (۹) پہ ظاہرہ دا معلومیبری چہ دا سري بہ عقبہ بن عامرؓ وو. واللہ اعلم. د حضرت عبداللہ بن اسلمؓ پہ سینہ باندي لاس مبارک کیخودو و نی فرمائیل وایہ ہغہ پوہہ نہ شو چہ خہ او وایم بیا او فرمائیل چہ وایہ سورت ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ۝ وَاللَّهُ الصَّمَدُ ۝ وَلَمْ يَلِدْ ۝ وَلَمْ يُولَدْ ۝﴾ حضور ﷺ بیا او فرمائیل وایہ نوسورت فلق نی اولوستلو بیانی ہم دا او فرمائیل نو سورت ناس نی اولوستلو نو حضور ﷺ او فرمائیل ہم دغہ شان پناہ غوارہ د دی پہ شان پناہ غوبنتونکی سورتونہ نور نشتہ. (نسائی) (۱۰)

(۱) احمد: ۱۴۴/۴، ابوداؤد، کتاب الوتر باب المفوذین، ۱۴۶۲، مسندہ حسن.
 (۲) ابوداؤد، کتاب الوتر باب الاستغفار: ۱۵۲۳، مسندہ حسن، ترمذی: ۲۹۰۳.
 (۳) احمد: ۱۴۶/۴.
 (۴) احمد: ۱۴۹/۴، نسائی کتاب الاستعاذہ باب ماجاء فی سورتین: ۵۴۳۵، وهو حدیث حسن.
 (۵) السنن الکبریٰ للنسائی: ۷۸۰۷، وی الصفری: ۵۴۳۳، وهو حدیث حسن.
 (۶) نسائی کتاب الاستعاذہ باب ماجاء فی سورتین: ۵۴۴۰، وهو حدیث حسن.
 (۷) نسائی کتاب الاستعاذہ باب ماجاء فی سورتین: ۵۴۳۷، وهو حدیث صحیح.
 (۸) نسائی کتاب الاستعاذہ باب ماجاء فی سورتین: ۵۴۴۱، وهو حدیث صحیح.
 (۹) احمد: ۲۴/۵، مسندہ حسن.
 (۱۰) السنن الکبریٰ: للنسائی: ۷۸۴۵.

دنسانی پہ یوبل حدیث کنبی دی پہ حضرت جابر رضی اللہ عنہ بانندی حضور صلی اللہ علیہ وسلم دا دواپہ سورتونہ اولوستل بیانی افرمائیل چه د وایه د دی پہ شان سورتونہ به نور اونہ لولہی (۱) د حضرت ام المؤمنین حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا والا حدیث ورائدی تیرشو چه حضور صلی اللہ علیہ وسلم به دا لوستل او پہ دواپہ لاسونو مبارکوبہ نی پوک وهل پہ خپل سر مبارک مخ مبارک او پہ مخامخ بدن مبارک به نی رابنکل. موطاء امام مالک رضی اللہ عنہ کنبی دی چه کله به حضور صلی اللہ علیہ وسلم بیمار شو نو دا دواپہ سورتونہ به نی لوستل او پہ خپل خان به نی پوک وهل. کله چه د حضور صلی اللہ علیہ وسلم بیماری سخته شوه نو عائشہ رضی اللہ عنہا په معوذتین لوستل او پخپله به نی د حضور صلی اللہ علیہ وسلم لاسونہ دهغه په بدن مبارک بانندی وهل اوددی نه به نی اراده د حضور صلی اللہ علیہ وسلم د مبارک کولاسونوبرکت کیدل وو (۲) دسورت "ن" په تفسیر کنبی آخره کنبی دا حدیث تیرشوی دی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم به د پیرانو او انسانانو دسترگونه پناه غوښتله. کله چه دا دواپہ سورتونہ نازل شو نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم هم دا واخستل او باقی ټول نی پریخودل. امام ترمذی رضی اللہ عنہ دی ته حسن صحیح وائی. (۳)

آیاتونہ	سورة الفلق مکية وهي خمس آيات ورکوعا واحدا	رکوع گانہ
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
⑤	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دی	①
	قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ① مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ ②	
	او وایه زه پناه غواړم په رب د صبا سره دشر دهر هغه څیز نه چی هغه پیدا کړې دي (ای محبوبه) ته او وایه چی زه د صبا په رب سره پناه غواړم دهر هغه څیز دشر نه چی هغه پیدا کړې دي	
	وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ اِذَا وَقَبَ ③ وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ ④	
	او دشر دسپې دتیارې نه کله چی خوره شی او دشر د پوکو وهونکونه په غوتو کنبی او دسپې دتیارې دشر نه کله چی هغه خوره شی او دجادو کونکو بنځود شر نه چې په غوتو بانندی پوکې وهی	
	وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ اِذَا حَسَدَ ⑤	
	او دشر دحسد کونکی نه کله چی حسد اوکړی او دحسد کونکې دشر نه کله چی هغه حسد کوی	

قوله تعالى :- بِرَبِّ الْفَلَقِ ①

دفلق معنی: حضرت جابر رضی اللہ عنہ فرمائی چه فلق وائی سحرته او پخپله قرآن کنبی یوبل ځای کنبی ارشاد دی (قَالَ الْاِضْبَاطُ) ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دی چه د فلق نه مراد مخلوق دی. کعب احبار رضی اللہ عنہ فرمائی چه فلق په دوزخ کنبی یوځای دی کله چه د هغې دروازه کولاووی نود هغه اور د گرمی او سختوالی نه ټول دوزخ چغې وهی. په یو مرفوع حدیث کنبی هم دی سره نيزدی نيزدی روایت دی خو هغه حدیث منکر دی داهم بعضې خلق وائی چه دا د دوزخ نوم دی.

(۱) نسائی کتاب الاستعاذة باب ماجاء فی سورتن : ۵۴۴۳، وهو حدیث حسن.

(۲) صحیح بخاری کتاب فضائل القرانا باب فضل المعوذات : ۵۰۱۶، صحیح مسلم : ۲۱۹۲.

(۳) ترمذی کتاب الطب : باب ماجاء فی الرقية بالمعوذتين : ۲۰۵۸.

امام ابن جریر رضی اللہ عنہ فرمائی ہے دتولونہ زیات صحیح قول رومی دے یعنی دے نہ مراد سحر دے امام بخاری رضی اللہ عنہ ہمدان فرمائی اوہم داصحیح دے۔ د تول مخلوق د بدنئی نہ پہ کوم کنبی چہ دوزخ ہم شامل دے او ابلیس او د ابلیس اولادہم۔ د غاسق نہ مراد شپہ دے۔ اذاً وقب نہ د نمر د و بیدل مراد دی یعنی شپہ چہ کلہ تیارہ راوری راشی۔ ابن زید رضی اللہ عنہ وائی عربوبہ د ثریا ستوری د و بیدوتہ غاسق و نیل بیمارئی او و باگانہ بہ ددے د واقع کیدو پہ وخت کنبی زیاتیدی اود دے د راختلو پہ وخت بہ پاسیدلے۔ پہ یو مرفوع حدیث کنبی دی چہ ستوری غاسق دے خود دے مرفوع کیدل صحیح نہ دی۔ بعضی مفسرین وائی چہ دے نہ مراد سپورمنی دے۔

دھغوی دلیل دمسند احمد دا حدیث دے پہ کوم کنبی چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دعائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہما لاس نیولے و سپورمنی تہ اشارہ کولوسرہ فرمائیلے و و د اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ د دے غاسق د بدنئی نہ پناہ غوارہ (۱) بل یو روایت کنبی دی چہ د غاسق او اذوقب نہ ہم دا مراد دی۔ پہ دوارو اقوالو کنبی پہ آسانئی سرہ تطبیق کیدلے شی چہ د سپورمنی راختل اود ستورو بنکارہ کیدل وغیرہ دا ہر خہ د شپے وخت کنبی کیرے کلہ چہ شپہ راشی۔ واللہ اعلم

قوله تعالى: - وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ

پہ غوتوباندی پوکے و ہونکے بنخے :- غوتہ ورکول اوپہ ہغے دیوکو و ہونکو بنخو نہ مراد جادوگری بنخے دی۔ مجاہد رضی اللہ عنہ فرمائی چہ بالکل شرک سرہ نیزدے دی ہغہ منتر کوم باندی چہ دم کوی اود مارخورلی دم کوی او پہ آسیب زدہ باندی۔ پہ دویم حدیث کنبی دی چہ جبرائیل رضی اللہ عنہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لہ تشریف راورو او وئی فرمائیلے ای محمد صلی اللہ علیہ وسلم تہ بیمار یئی حضور صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمائیلے ہونو حضرت جبرائیل رضی اللہ عنہ دادعا اولوستلے (بسم اللہ ارقیک من کل داء یؤذیک ومن شر کل حاسد و عین اللہ یشفیک) یعنی د اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پہ نوم سرہ دم کوم د ہرے ہغہ بیمارئی نہ چہ تاتہ خفگان دررسوی اود ہر حاسد د بدنئی نہ اود بدنظر نہ دے تالہ اللہ صلی اللہ علیہ وسلم شفا درکری۔ (۲)

پہ حضور صلی اللہ علیہ وسلم باندی جادوگری شوے و :- دے بیمارئی چہ کیدی شی چہ ہغہ بیماری وی پہ کوم وخت چہ پہ حضور صلی اللہ علیہ وسلم باندی جادوگری شوے و و بی اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حضور صلی اللہ علیہ وسلم تہ عافیت اوشفا ورکرہ اود حاسد جادوگری مکر نی رد کرو اود دھغوی تدبیر اوچل نی بی اثرہ کرو اود دھغوی رسوا او خوار کرلے۔ خوسرہ د دے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم چرے ہم پہ خپل خان باندی جادو کونکو تہ غصہ اورتہ پورے نہ دے کری۔ اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دھغوی کفایت اوکرو اورتہ نی عافیت او شفا ورکرہ۔

نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم باندی جادو چا کری و :- مسند احمد کنبی دی چہ پہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم باندی یویہودی جادو کری و و پہ ہغے سرہ ہغہ ورخی بیمار و و بی حضرت جبرائیل رضی اللہ عنہ راغلو ورتہ نی اوخودل چہ فلانکی یہودی پہ تا جادو کری دے او فلانکی فلانکی کوی کنبی غوتی و رکری کیخودی دی۔ تاسو خوک وراولیکنی حضور صلی اللہ علیہ وسلم خوک وراولیکلو اود ہغہ کوی نہ نی ہغہ جادو راوویستلو غوتی کولو کری او ہغہ اثر لارو۔ بی نہ حضور صلی اللہ علیہ وسلم دے یہودی تہ د دے ذکر اوکرو اونہ نی د ہغہ پہ ورائدی خلہ گندہ کرہ (۳) پہ صحیح بخاری کتاب الطب کنبی د حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا نہ روایت دے پہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم باندی جادو کری شوے و و حضور صلی اللہ علیہ وسلم بہ داخیال کولوچہ ازواج مطہراتو لہ راغلی خو ہغوی بہ نہ و راغلی۔

حضرت سفیان رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دا د جادو لوی اثر وکلہ چہ د حضور صلی اللہ علیہ وسلم دا حالت شو نو یوہ ورخ حضور صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمائیلے عائشہ مادخپل رب نہ تپوس اوکرو اود ہغہ ماتہ اوخودل۔ دوه کسان راغله یوزما سر تہ

(۱) احمد: ۶۱/۶، ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب و من سورة المؤمنین: ۳۳۶۶، وسندہ حسن.

(۲) صحیح مسلم کتاب السلام باب المرض والرقي: ۵۱۸۶.

(۳) احمد: ۳۶۷/۴، نسائی کتاب تحريم الدم، باب سحره اهل الكتاب: ۴۰۸۵، وھر حدیث صحیح.

اودریدو اوبل پنبو ته، دسروالاد پنبو والا نه تپوس او کړود ده څه حال دې؟ نو هغه او وئیل په ده جادو شوې دې. تپوس نی او کړو چا پرې جادو کړې دې؟ وئیل لیبیدن اعصم چه د بنی زریق قبیلې دې چه د یهودیانو ملگری دی او منافق سرې دې. وئیل په کوم څیز کنبې دی؟ وئیل د سر په وینتو او گمنزه کنبې دی. تپوس نی او کړو او بنایه کوم څای دې؟ وئیل دلمدې کهجورې پوستکی کنبې د کانړی لاندې ذروان کوهی کنبې دی. بیا حضور ﷺ دې کوهی ته تشریف راوړو او هغه نی راوویستل. دهغې اوبه داسې وې لکه د نکریزو گنده اوبه دې سره څواکې دکهجورو ونې دشیطانانو دسرونو په شان وې ماوئیل یارسول الله ﷺ ده نه بدله اخستل پکار دی. حضور ﷺ اوفرمائیل چه الحمد لله الله ﷻ خوماته سفاراکړه زه خو په خلقو کنبې بدی خورول هم نه خوښوم. (۱)

بل روایت کنبې داهم دی چه یوکاربه نی کړې نه وواود دې دائر په وجه به ورته معلومیدله چه لکه کړې وې. اوداهم ده چه هغه کوهی د حضور ﷺ په حکم باندي بندکړې شو (۲) دا هم روایت دې چه ترشپرو میاشتو پورې دهغوی داحالت وو (۳) تفسیر ثعلبی کنبې د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما او حضرت عائشه صدیقه کبریٰ رضی الله عنهما نه روایت دې چه د یهودیانو یوماشوم به د نبی کریم ﷺ خدمت کولو هغه ته یهودیانو خودلې وو چه یوڅو وینسته د رسول الله ﷺ اود حضور ﷺ د گمنزې یوڅو غاښونه راوړه چه او په هغې باندي جادو او کړو. پدې کار کنبې ډیر کوشش د لیبیدن اعصم وویا په ذروان نومې کوهی کنبې کوم چه د بنو زریق وو هغې کنبې او غور زول. بیا حضور ﷺ بیمار شو اود سر مبارک وینته نی رژیدل خیال به ورله راتلو چه زه بیبیانوله راغلی یم خو نه به ووراغلی. حضور ﷺ د دې د لرې کولو کوشش کولو خو وجه ورته نه معلومیدله شپږو میاشتو پورې داحالت وو بیا دا واقعه اوشوه کومه چه پورته بیان شوه چه د فرینتو په ذریعه حضور ﷺ ته د دې ټول حال علم اوشو او حضور ﷺ حضرت علی رضی الله عنهما حضرت زبیر رضی الله عنهما او حضرت عمار بن یاسر رضی الله عنهما اولیکل دکوهی نه نی هغه ټول څیزونه راوویستل. په هغې کنبې یوتار وو چه په هغې دولس غوټې لگیدلې وې او په هره غوټه کنبې یوه ستن ټوئیلې وه بیا الله ﷻ دا دواړه سورتونه نازل کړل حضور ﷺ به یویوایت لوستلو اود هغې به یوه یوه غوټه پخپله کولاویدله کله چه دا دواړه سورتونه پوره شو هغه ټولې غوټې کولاوشوې او حضور ﷺ بالکل صحیح شو. بل خوا حضرت جبرائیل رضی الله عنهما هغه دعا اولوستله کوم چه پورته ذکر شوه خلقو وئیل حضور ﷺ مونږ ته اجازت راکړه چه دغه څیټ قتل کړو حضور ﷺ اوفرمائیل چه نه الله ﷻ خوماته صحت راکړو اوزه په خلقو کنبې شرفساد خورول نه غواړم. داروایت په تفسیر ثعلبی کنبې بغیر دسند نه نقل دې. پدې کنبې غرابت هم دې اوبعضې حصو کنبې سخت نکارت هم دې. اود بعضو شواهد هم دی کوم چه بیان شو. والله اعلم.

ایاتونه	سورۃ الناس مکیه وهی ست آیات ورکوعا واحدا	رکوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
①	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	①
قُلْ	يُرِيَّ النَّاسِ ۝	
أَعُوذُ	مَلِكِ النَّاسِ ۝	
	إِلَهِ النَّاسِ ۝	
اوایه زه پناه غواړم په رب دانسانانو سره په بادشاه دانسانانو سره په معبود دانسانانو سره		

(۱) صحیح بخاری کتاب الطب باب هل يستخرج السحر : ۷۵۶۵، صحیح مسلم : ۲۱۸۹.

(۲) صحیح بخاری کتاب بدء الخلق باب صفة ابليس وجنوه : ۳۲۶۸.

(۳) احمد : ۶۲/۶ رسنده صحیح .

ای ما محبوبه، ته او وایه چپ زه دخلقو په رب سره پناه غوارم | چه دتو خلقو بادشاه دی

مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ الَّذِي يُوَسْوِسُ

دشر دوسوسې اچونکی نه | بار بار راتلونکی نه | هغه | چپ ووسوسې اچوی |

دټولو خلقو معبود ددې | دهغه شیطان د شر نه چپ ووسوسې اچوی | او روستو کیدی

فِي صُدُورِ النَّاسِ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ

په سینو دزرونو دانسانانو کبسی | دپیریانو نه | او دانسیانانو نه |

چپ دخلقو په زرونو کبسی ووسوسې اچوی | که هغه پیری وی او که انسان

قوله تعالى: - قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ مَلِكِ النَّاسِ إِلَهِ النَّاسِ

دالله درې صفتونه: چدې کبسی دالله درې صفتونه بیان کړې شوی دی پالونکې او پرورش کونکې دمالک و شهنشاہ کیدو، معبود اود عبادت لائق کیدو. ټول څیزونه هم د هغه پیدا کړې شوی دی او هم د هغه په غلامی کبسی مشغول دی. نوهغه حکم ورکوی چه د هغه پاک او بزرگ صفتونو والا دالله په پناه کبسی راشه څوک هم چه دپناه او پچاو غوښتونکې وی. شیطان کوم چه په انسان باندې مقرر دې د هغه دوسوسونډ بچ کونکې دې، هریوانسان سره دا دې. خرابسی اوبدکارنی هم هغه بنانسته کوی اود خلقویه وړاندې تی هم هغه پیش کوی او په دهوکه کولو اودحق لاری نه اخواکولو کبسی هیچ کبسی نه کوی دده دشر نه صرف هغه محفوظ پاتې کیری څوک چه الله بچ کړی. په صحیح حدیث کبسی دی چه په تاسو کبسی هریوکس سره یو شیطان دې خلقو عرض او کړو آیا تاسو سره هم؟ حضور اوفرمائیل چه اوڅو الله په هغې باندې زما امداد کړې دې. نو زه سلامت پاتې یم او هغه ماته صرف د بنو خیرو اونیکی د خبرو وانی. ()

قوله تعالى: - الَّذِي يُوسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ

شیطان ووسوسې اچوی: بخاری اومسلم په یوبل حدیث کبسی دحضرت انس په ژبه یوه واقعه نقل ده په کومه کبسی چه بیان دې حضور کله په اعتکاف کبسی وونوام المؤمنین حضرت صفیه د شپې حضور کله راغله چه کله واپس روانه شوه نو حضور هم د پیژندگلو دپاره ورسره شو په لار کبسی صحابی ملا وشو چه حضور نی بی بی سره اولیدو نو زر لارل. حضور هغوی ته آواز ورکړو اودریښی ونی فرمائیل واورنی زما سره زما بی بی حضرت صفیه بنت حبیبی ده. هغوی ونیل سبحان الله یارسول الله ددې فرمان څه ضرورت وو؟ حضور اوفرمائیل چه دانسان د وینې خای سره شیطان گرځی راگرځی زما خیال شو چرته ستاسو په زړه کبسی هغه بدگمانی وانچوی. ()

حافظ ابویعلی موصلی یوحدیث وارد کړې دې په کوم کبسی چه دی نبی کریم فرمائی شیطان خپل لاس دانسان په زړه باندې کیخودې دې که دې دالله ذکر کوی نو دا لاس اخوا کیری او که دې دالله ذکر هیروی نوهغه د ده په زړه باندې پوره قبضه کوی. هم دغه وسواس الخناس دې () داحدیث غریب دې. مسند احمد کبسی دی رسول الله په خپل خر باندې سور چرته تشریف اورلو یوصحابی د حضور شاته ناست و وخرتندک اووهلو نو د هغه د خلی نه اوتل شیطان دې بریادشی. حضور اوفرمائیل داسې مه وایه چه دې سره شیطان زیاتیری او وائی چه ما په خپل طاقت سره راگذار کړو ته

() صحیح مسلم کتاب صفات المنافقین باب تحریش الشیطان ربعه سرايا لفظة الناس : ۲۸۱۴ . جلد : ۱ / ۳۸۵ .

() صحیح بخاری کتاب الاعتکاف باب هل یخرج المعتکف لخواجه الی باب المسجد : ۲۰۳۵ . صحیح مسلم : ۲۱۷۵ .

() مسند ابی یعلی : ۴۳۰۱ .

چہ کلمہ بسم اللہ او وانی نو ہغہ کمیری تردی چہ د میچ برابر پاتی شی (۱) ددی سرہ ثابتہ شوہ چہ د اللہ ﷻ
 پہ ذکر سرہ شیطان بنکتہ او مغلوب کیبری اوددی پہ پریخودلو سرہ لوئیبری او غالب راخی. مسند احمد
 کنبی دی رسول اللہ ﷺ فرمائی تاسوچہ کلمہ پہ تاسو کنبی خوک پہ جمات کنبی وی نو ہغہ پسې
 شیطان راخی او ہغہ تپوی اودھوکہ کوی لکہ چہ خوک خپل خاروی خوشحالوی نوکہ بیا ہغہ چپ پاتی
 شو نوہغہ ورتہ پہ پوزہ کنبی پیزوان یا پہ خُله کنبی واگہ اچوی.

قوله تعالى: - مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ

شیطان پہ انسانانو او پیویانو دواړو کنبی وی: حضرت ابوہریرہ ؓ دا حدیث بیان کړو او وئی فرمائیل چہ
 تاسو یخپله دا گورنی د پیزوان والا ہغہ دې چہ یو طرف تہ تیب ولاړ دې اود اللہ ﷻ ذکر نہ کوی اود
 واگې والا ہغہ دې چہ خله ئی کولاوکړې وی اود اللہ ﷻ ذکر نہ کوی (حضرت ابن عباس ؓ د دې
 آیت پہ تفسیر کنبی فرمائی شیطان د بنیادم پہ زړہ باندي سکونڈنی لگولې دہ چرتہ چہ دنہ ہیرہ اوشوہ
 او غفلت ئی اوکړو ہغہ وسوسې وراچول شروع کړی او کوم خای چہ دہ د اللہ ﷻ ذکر شروع کړو ہغہ
 اخوآشی. سلمان ؓ فرمائی چہ ماتہ دا وئیلې شوی دی شیطان د خوشحالنی او خفگان پہ وخت
 کنبی دانسان پہ زړہ کنبی سورې کول غواړی یعنی ہغہ دھوکہ کول غواړی کہ دې د اللہ ﷻ ذکر
 اوکړی نودې تختی. حضرت ابن عباس ؓ نہ دا ہم روایت دې چہ شیطان بدی بنانی کلمہ چہ انسان د
 ہغہ اومنی بیادې اخوآشی بیا فرمائی چہ خوک د خلقو پہ زرونوکنبی وسوسې اچوی. لفظ ناس چہ د
 انسان پہ معنی کنبی دې ددې اطلاق پہ پیریانوباندې ہم د غلبہ پہ توگہ راخی. قرآن کریم کنبی بل
 خای ارشاد دې (يُوجَلِّ مِنَ الْجِنِّ) وئیلې شوی دی چہ جنات پہ لفظ ناس کنبی داخلولو کنبی ہیخ خرابی
 نشتہ. غرض دا چہ شیطان د انسان او پیبری پہ سینوکنبی وسوسې اچوی. د دې نہ پس جملہ (مِنَ الْجِنَّةِ
 وَالنَّاسِ) یو مطلب خودا دې د چا پہ زرونوکنبی چہ شیطان وسوسې اچوی ہغہ پیبری ہم دې اوانسان
 ہم او دویم مطلب دا دې کہ ہغہ وسوسې اچونکې انسان وی کہ پیبری لکہ چہ ارشاد دې (وَكذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ
 نَبِيٍّ عَدُوًّا شَبِيحًا لِلَّذِينَ ابْتَغَى الْاٰيَاتِ وَالَّذِينَ ابْتَغَى الْاٰيَاتِ وَالَّذِينَ ابْتَغَى الْاٰيَاتِ) یعنی دغہ شان مونر دہرنبی دہمن انسان او
 پیبری شیطان جوړ کړې دې دیویل پہ غور کنبی ددھوکې خبرې جوړوی او بنکلی کوی اچوی.

مسند احمد کنبی دی حضرت ابوذر ؓ فرمائی زہ رسول اللہ ﷺ سرہ جمات تہ راغلم او کیناستم.
 حضور ﷺ او فرمائیل مونخ دې ہم اوکړو؟ ما وئیل نہ وئی فرمائیل اودریرہ اودوہ رکعتہ اداکړہ. زہ
 پاسیدم دوہ رکعتہ می اوکړہ او کیناستم. حضور ﷺ او فرمائیل ای ابوذر! د اللہ ﷻ نہ پناہ او غواړہ انسی
 او جنی شیطانانوند. ما عرض اوکړو یارسول اللہ ﷺ آیا انسانی شیطان ہم وی؟ حضور ﷺ او فرمائیل او.
 ما وئیل مونخ څنگہ خیز دې؟ وئی فرمائیل بہترین خیز دې کہ خوک غواړی کم دې کوی اوکہ خوک
 غواړی نو زیات دې کوی. ما عرض اوکړو روژہ څنگہ دہ؟ وئی فرمائیل کافی کیدونکې فرض دې او
 اللہ ﷻ سرہ زیات دې. مایا تپوس اوکړو صدقہ؟ حضور ﷺ او فرمائیل چہ ډیر زیاتہ وی او پہ خوڅو
 چندہ بدلہ ورکوی. ما بیا عرض اوکړو چہ حضور ﷺ کومہ یوہ صدقہ افضل دہ؟ وئی فرمائیل سرہ دمال
 دکمی صدقہ کول یا پت پت یومسکین فقیر سرہ سلوک کول. ما تپوس اوکړو حضور ﷺ دتولونہ رومبې
 نبی خوک وو؟ حضور ﷺ او فرمائیل حضرت آدم ؑ. ما وئیل آیا ہغہ نبی وو؟ وئی فرمائیل اونی او
 ہغہ نبی چاسرہ چہ اللہ ﷻ خبرې کړی. ما عرض اوکړو یارسول اللہ رسولان څو دی؟ وئی فرمائیل ۳۰۰
 سوہ لږ شان د پاسہ لس ډیرلوی جماعت اوکلہ ئی او فرمائیل ۳۱۵. ما وئیل یارسول اللہ ﷺ کوم چہ پہ
 تاسو نازل شوی دی پہ ہغې کنبی د تولونہ زیات د عظمت والا آیت کوم یودی؟ حضور ﷺ او فرمائیل

(۱) احمد: ۵۹/۵، ابراداد کتاب الادب باب: ۷۷ حدیث: ۴۹۸۲. وسندہ صحیح.

(۲) احمد: ۳۳۰/۲ ح/ ۸۳۷۰، وسندہ حسن.

